

Ady Endre

összes prózai műve II.
Újságcikkek, tanulmányok

*Mercator
Stúdió*

Minden jog fenntartva, beleértve bárminemű sokszorosítás, másolás és közlés jogát is.

A magyar irodalom és kultúra örökbecsű értékeinek ápolása, terjesztése érdekében az Országos Széchenyi Könyvtárral együttműködve kiadja a Mercator Stúdió. Felelős kiadó a Mercator Stúdió vezetője

Műszaki szerkesztés, tipográfia: Dr. Pétery Kristóf

ISBN 963 606 081 9

© Mercator Stúdió, 2006

Mercator Stúdió Elektronikus Könyvkiadó
2000 Szentendre, Harkály u. 17.

www.akonyv.hu

Tel/Fax: 06-26-301-549

Mobil: 06-30-305-9489

e-mail: peteryk@axelero.hu

Ady Endre

összes prózai művei II.

TARTALOM

CIKKEK, TANULMÁNYOK 1905	
JANUÁR – SZEPTEMBER	22
1. A VÖRÖS SZŪZ	23
2. SZOKNYÁS KORTESEK	25
3. A MAGYAR BOSHIDO	27
4. A SZAHARAI KONZUL	30
5. AZ Ő ÉLETÜK	32
6. CHAVANNE LUJZA NAPLÓJÁBÓL	34
7. VADHÁZASSÁG A VIGADÓBAN	36
8. VIRIBUS UNITIS	38
9. MADAME KAUFMANN PÖRE	41
10. COMBES BUKÁSA	42
11. A RETTENETES ANGOL MESÉJE	44
12. RODIN, PITROU ÉS A SZOBROK	46
13. TALÁLKOZÁS – RAKOVSKYNÁL	48
14. TURGENYEV LEÁNYAI	50
15. A PARADICSOM	52
16. A MI KACAGÁSUNK	53
17. BARNUM ÉS ANDREJEVA LOVAGJA	55
18. „A BÉKA KURUTTYOL...”	57
19. A FARKAS NYILATKOZATA	59
20. KILLICRANKIE HERCEG	61
21. HÁROM SZERELMI ESET	63
22. A ZSIDÓ GAPON	65
23. KIRÁLY-IDILLEK	67
24. A SZENT APASÁG	69
25. VEÉR JUDIT RÓZSÁJA	71
26. SÁRA ÉS A KORBÁCS	73
27. AZ ARANYPATKÓ	75
28. JÖN A „TERÜLET”	77
29. EGY KÖNYV ÉS EGY EMBER	79
30. SZÁZ ESTE ÖRÖME	81
31. KÁROLY GÁBOR – KÖZBESZÓLT	83
32. A MOSZKVAI REKVIEM	85
33. LAURA FÉRJE NYILATKOZIK	87
34. VÉNUSZ ÉS AZ ÁLMOK	89
35. A SZEGÉNY ERICH KOPONYÁJA	90
36. A BOSZORKÁNY	92
37. JÓKAI SZOBRA	94
38. MIRE HERCEGNŐK LESZÜNK	96
39. MAGYARUL IS TUDNAK	98
40. KIRÁLY AZ ÁROKBAN	100
41. A SZÍNHÁZ ÖRDÖGE	101
42. EGY ÉRTÉKES KÖNYV	103
43. A KÉT DARMSÄTDTER	105
44. NAFTALI – NAFTÁLIA	107
45. A MUKDENI LÁNGOK	109
46. A FRANCIA KUTYA	111
47. EGY TISZTELETES ÚRHOZ	112
48. WESSELÉNYI	114
49. LA TORTAJADA A PÁPÁNÁL	115
50. A SZENTBERNÁTI BARÁTOK	117
51. IKAROSZ	119
52. PÉNTEK ESTI LEVÉL	121
53. SILVIAC KISASSZONY	123
54. BORDEAUX-I SZENT GYŰLEKEZET	125
55. MIKLÓS JUTKA KÖLTEMÉNYEI	126
56. OLGA	127
57. RANAVALONA	130
58. PÉNTEK ESTI LEVÉL	132
59. NÉGYEZERÉVES BILLET DOUX	135
60. DUSE	136
61. PÉNTEK ESTI LEVÉL	137
62. A LÓ	139
63. A SZERB DIÁKOK	140
64. KÉZRŐL-KÉZRE	142
65. A NACIONALIZMUS ALKONYA	144
66. A FEKETE MACSKA	146
67. AZ ÁRVIZI HAJÓS	147

68. PÉNTEK ESTI LEVÉL	148	107. NAGYON FURCSA ESETEK	211
69. ERŐSEK ÉS GYENGÉK	150	108. EMIL?	213
70. WESSELÉNYI MIKLÓS EMLÉKE	152	109. LEX-FOLCHI	214
71. A MIKÁDÓ DIÁKJAI	153	110. FINÁLÉ	216
72. KÉT SZAMÁR BESZÉLGET	155	111. A SZEZON VÉGÉN	218
73. TARKA ESTE	156	112. SPANYOLOK	220
74. A DANCIGI HERCEGNÉ	158	113. NAGYON FURCSA ESETEK	222
75. PÉNTEK ESTI LEVÉL	159	114. SZILÁGY VÁRMEGYE	
76. A NEMESI ELŐNÉV, ÉS A NAGY		MONOGRÁFIÁJA	224
BETŰ	161	115. STRÓFÁK A STORTHING-	
77. KONTRA	162	SZENZÁCIÓRÓL	225
78. AZ EMBER TRAGÉDIÁJA	164	116. CRESCENS	226
79. SZERELEM A HARCTÉREN	166	117. MAGYAR APOSTOLOK	227
80. EURÓPA KAIRÓJA	167	118. JÓZSEF FŐHERCEG	229
81. PARLAMENT A FÖLD ALATT	169	119. ÖFELSÉGE	231
82. ENYÉSZET	170	120. EGY FÜSTBE MENT HÁZASSÁG	232
83. KÖLTÖZIK A MORGUE	172	121. EGY KIS ÜGY ÉS EGY NAGY	
84. PÉNTEK ESTI LEVÉL	173	ÜGY	233
85. MAGYAR CIKLUS	176	122. BRÓDY SÁNDOR TRAGÉDIÁJA	
86. SCHILLER	178		235
87. EGY SZÁL MIRTUSZ	179	123. MISTER VOOD MONOLÓGJA	
88. SZOBOR-NAGYKÖVETEK	180		237
89. PÉNTEK ESTI LEVÉL	181	124. ALTENTEILER APÓ	238
90. A MEGFENYEGETETT TÖMEG	183	125. A HAZAFISÁG REVÍZIÓJA	239
		126. ULTIMÁTUM	241
91. MISS CHIPP	184	127. AKITŐL BERLINBEN FÉLNEK	243
92. PÉNTEK ESTI LEVÉL	185	128. A LESZERELT KÖZTÁRSASÁG	
93. PARASZTSZÍVEK	187		245
94. AMIT AZ AUTOMOBIL BESZÉL	190	129. NAGELMACKERS GYÖRGY	247
95. CHIMÉRAPOLIS	192	130. A PÁPA DURCÁSKODIK	249
96. ZARÁNDOKUTAK	193	131. A MAGYAR KANADA	250
97. MULATUNK	194	132. BILLIÁRD-AKADÉMIA	252
98. UJHÁZI EDE	195	133. KÉT BOURBON	253
99. A SÖTÉT SZÁRNYAK	196	134. NAGYON FURCSA ESETEK	254
100. PÉNTEK ESTI LEVÉL	198	135. KÖLTŐKIRÁLYBÓL –	
101. LUX TERKA KÖNYVE	200	FINÁNCMINISZTER	256
102. CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY	201	136. EGY HOLTTEST	258
103. KOLIBRI MAMA	203	137. HAZAFI VERAY	259
104. NAGYON FURCSA ESETEK	205	138. JÖN-E A NAGY GÉP?	260
105. A HÉT CSODA	208	139. MARY KIRÁLYNŐ	
106. EGY KÖLTÖTT ÚTINAPLÓBÓL	209	SZOMORÚSÁGA	261
		140. AZ ELSŐ PIPÁS	262

141. BEJELENTETT DISZNÓSÁGOK	264	177. A 3 AJAX	324
142. A TEMETŐ REVÍZIÓJA	265	178. KATA NÉNI	325
143. CHARLES LECOCQ HALDOKLIK	266	179. JEGYZETEK A NAPRÓL	326
144. VILMOS CSÁSZÁR REVOLVERE	267	180. JEGYZETEK A NAPRÓL	327
145. BARTET ASSZONY	268	181. ERVIN GRÓF ISKOLÁJA	329
146. MARGITSZIGET ÉS BÁRTFA	270	182. JEGYZETEK A NAPRÓL	331
147. SHORT STORY	271	183. AZ ÖRDÖG BIBLIÁJA	332
148. MISTER ALEXANDER		184. JEGYZETEK A NAPRÓL	333
ESETÉBŐL	273	185. A BENJIK ÉS SAVÁK	335
149. ALFONZÓ IMÁDKOZIK	274	186. JEGYZETEK A NAPRÓL	336
150. A NÉV	276	187. JEGYZETEK A NAPRÓL	337
151. NAGYON FURCSA ESETEK	277	FÜGGELÉK: KÉTES HITELŰ	
152. A HALOTT HADSEREG	279	SZÖVEGEK 1905. JANUÁR-	
153. VILÁG-RULETT	281	SZEPTEMBER	339
154. VANDA, MARISKA, DÓRA	283	188. BJÖRNSTJERNE BJÖRNSON –	
155. JEGYZETEK A NAPRÓL	285	A FRANCIA PÉNZRŐL	340
156. A RAMLEHI REMETE	287	189. A PÉTERVÁRI	
157. NAGYON FURCSA ESETEK	289	ÁGYÜMERÉNYLET	341
158. JEGYZETEK A NAPRÓL	291	190. A PÉTERVÁRI FORRADALOM	
159. A KIRÁLY	293		342
160. EGY LÁBNYOM ÉS EGY		191. FARSANG ÉS IRODALOM	343
SZOBOR	295	192. A „TÁNYI-TÉNYI”	345
161. NAGYON FURCSA ESETEK	296	193. CSOKONAI	346
162. SOMLÓ BÓDOG EGYETEMI		194. MIKOR MINDEN FÖLFORDUL	
TANÁR	297		347
163. JEGYZETEK A NAPRÓL	298	195. VÁLASZTÁSI HISTÓRIÁK	349
164. A GRÓFNÉ TÉVEDÉSE	300	196. A VAJDA BÉCSBEN	351
165. JEGYZETEK A NAPRÓL	301	197. ERDÉLYI MARIETTA –	
166. NAGYON FURCSA ESETEK	303	KÉPÜGYNÖK	352
167. EGY VÁNDORGYŰLÉS	305	198. ÁCHIM F. ANDRÁS	353
168. JEGYZETEK A NAPRÓL	307	199. AZ OROSZ POKOL	354
169. HARANGZÚGÁS UTÁN	309	200. A LÓLÁB	355
170. A STRINDBERG-IGAZSÁGOK	311	201. FELHÁBORÍTÓ HÍR	356
		202. A HIVATALOS LAP SAJTÓHIBÁI	357
171. KONGRESSZUSOK		203. YVETTE GUILBERT	358
BUDAPESTEN	313	204. A MUKDENI NAGY CSATA	359
172. NAGYON FURCSA ESETEK	315	205. QUO VADIMUS?	361
173. JEGYZETEK A NAPRÓL	317	206. MAGYARORSZÁG ÉS A	
174. ORFEUMOK TÁJÁRÓL	319	FRANCIA KULTÚRHARC	362
175. AZ IDEGENEK	321	207. FIGYELŐ	363
176. AZ ALKOHOL	322	208. MILYEN LEGYEN A	
		KÖZÉPISKOLA?	364
		209. NEMO	365

210. BALLADA A SOK ESZKIMÓRÓL	368	12. JEGYZETEK A NAPRÓL	416
211. A JÖVŐ MŰHELYE	369	13. A SZÍNHÁZ CSŐDJE	418
212. AZ AKADÉMIA LEGÚJABB BOTRÁNYA	370	14. JEGYZETEK A NAPRÓL	419
213. MIMI PINSON ISKOLÁJA	371	15. A BOLYGÓ GÖRÖG	421
214. PÁLMAJ ILKA – VÁLIK	372	16. AZ IGE VESZEDELME	423
215. RITÓÓK ZSIGMOND HALÁLA	373	17. JEGYZETEK A NAPRÓL	425
216. AMNESZTIA – HEINE HENRIKNEK	374	18. JEGYZETEK A NAPRÓL	427
217. IRODALMI BÚVÁR	375	19. JEGYZETEK A NAPRÓL	428
218. EGY PORTUGÁL	376	20. JEGYZETEK A NAPRÓL	430
219. AZ AKADÉMIA DÍSZÜLÉSE	378	21. JEGYZETEK A NAPRÓL	431
220. INDIA PAPNŐJE	380	22. JEGYZETEK A NAPRÓL	432
221. VÁMBÉRY ÁRMIN ÖNÉLETRAJZA	383	23. JEGYZETEK A NAPRÓL	434
222. PRIELLE KORNÉLIA	384	24. JEGYZETEK A NAPRÓL	436
223. EGY SZOMORÚ ÉVKÖNYV	385	25. BUDAPEST – MONTE-CARLO	438
224. BEHEK ISTVÁN NEMESSÉGET KÉR	386	26. JEGYZETEK A NAPRÓL	439
225. VERSÍRÓKNAK	387	27. A PÁRBAJ	440
226. SZEMERE ATTILA (1859-1905.)	388	28. SZERKESZTŐI ÜZENETEK	442
227. AZ ISCHLI TALÁLKOZÁS	390	29. JEGYZETEK A NAPRÓL	444
228. AZ ELSŐ ESTE	391	30. A NAGY HARMÓNIA	446
229. TURGENYEV SZERGEJEVICS IVÁN	392	31. JEGYZETEK A NAPRÓL	448
230. A KEGYENC	393	32. JEGYZETEK A NAPRÓL	449
231. A ZEYSING-BOTRÁNY	394	33. SOLNESS ÉPÍTŐMESTER	451
CIKKEK, TANULMÁNYOK 1905.		34. JEGYZETEK A NAPRÓL	452
OKTÓBER 1.-1906. JÚNIUS 14.	395	35. JEGYZETEK A NAPRÓL	453
1. A BEFŐTTES-TÁL	396	36. JEGYZETEK A NAPRÓL	454
2. IFJÚSÁGUNK	397	37. JEGYZETEK A NAPRÓL	455
3. JEGYZETEK A NAPRÓL	398	38. JEGYZETEK A NAPRÓL	457
4. JEGYZETEK A NAPRÓL	399	39. A NAGY ÉRZÉS	458
5. JEGYZETEK A NAPRÓL	401	40. JEGYZETEK A NAPRÓL	460
6. AZ ŐRANGYAL	403	41. JEGYZETEK A NAPRÓL	461
7. JEGYZETEK A NAPRÓL	404	42. KABOS EDE	463
8. ISMERETLEN KORVIN-KÓDEX MARGÓJÁRA	406	43. JEGYZETEK A NAPRÓL	465
9. ÚTI SÓHAJTÁSOK	411	44. JEGYZETEK A NAPRÓL	466
10. A CSÖPPSÉG	413	45. JEGYZETEK A NAPRÓL	468
11. A SZERELEM ISKOLÁJA	415	46. ZÉTA	469
		47. JEGYZETEK A NAPRÓL	471
		48. JEGYZETEK A NAPRÓL	473
		49. JEGYZETEK A NAPRÓL	475
		50. JEGYZETEK A NAPRÓL	476
		51. EGY ÉV – TÖRVÉNY NÉLKÜL	477
		52. JEGYZETEK A NAPRÓL	478
		53. FÖLDINDULÁS	479
		54. JEGYZETEK A NAPRÓL	480
		55. DR. KLAUSZ	481

56. LEBONNARD APÓ	482	96. PRÓFÉCIA A GYÖNGESÉGRŐL	537
57. JEGYZETEK A NAPRÓL	484	97. HYMEN REFORMJA	539
58. JEGYZETEK A NAPRÓL	485	98. NIL VERSEI	540
59. JEGYZETEK A NAPRÓL	486	99. VÉSZI MARGIT	541
60. A SIVATAGBAN	487	100. JEGYZETEK A NAPRÓL	543
61. JEGYZETEK A NAPRÓL	488	101. TIZENHAT PAPI FEJEDELEM	544
62. A KISZÚRT SZEM	489	102. SHERLOCK HOLMES	
63. JEGYZETEK A NAPRÓL	490	KALANDJAI	545
64. VERSEK	491	103. JEGYZETEK A NAPRÓL	547
65. MONSIEUR X	493	104. KUN LÁSZLÓ	549
66. FALLIÉRES	495	105. CÍME NINCS!	550
67. A LIPCSEI DIÁKOK	497	106. JEGYZETEK A NAPRÓL	551
68. VÉNUSZ	498	107. JEGYZETEK A NAPRÓL	552
69. ERDŐS RENÉE	499	108. CSERELEÁNYOK	553
70. JEGYZETEK A NAPRÓL	500	109. A RÉPUBLIQUE BLANCHE	554
71. MAISON DE POUPÉE	501	110. JEGYZETEK A NAPRÓL	556
72. IGNOTUS KÖNYVE	502	111. AZ ELNÖK SZÓZATA	557
73. JEGYZETEK A NAPRÓL	505	112. DIÁKOK NÉPÁLLAMA	558
74. JEGYZETEK A NAPRÓL	506	113. AZ ÖSZTÖN	560
75. CARDUCCI HÁZA	508	114. JEGYZETEK A NAPRÓL	561
76. A KOLDUSGRÓF	509	115. HALÁLHARANG	562
77. ÍRÓ A KÖNYVÉRŐL	510	116. JEGYZETEK A NAPRÓL	563
78. DÓCZI LAJOS GOETHE- FORDÍTÁSA	512	117. A MENEKÜLŐ EMBER	565
79. PIKLER GYULA	513	118. JEGYZETEK A NAPRÓL	566
80. BACCARAT	515	119. BETEG A FÖLD	567
81. JEGYZETEK A NAPRÓL	517	120. JULIÁN MAGYARJAI	568
82. HÁROM KIS DARAB	518	121. JEGYZETEK A NAPRÓL	570
83. ZÁTONYON	520	122. DONKIN EDVÁRD	571
84. JEGYZETEK A NAPRÓL	521	123. CSEBI TATÁR	572
85. VADÓLÓ, BIZTOSKÉZ ÉS OROSZLÁNSZÍV	523	124. A SZAMÁR GORKIJ	573
86. ADY ENDRE VÁLASZA	524	125. ECCE EGO	574
87. KIS TÖRTÉNETEK NAGYURAKRÓL	527	126. AKNAY TIBOR	575
88. HALDOKLUNK	529	127. A TULIPÁN-KERT TRAGÉDIÁJA	576
89. NYILATKOZAT	530	128. JEGYZETEK A NAPRÓL	578
90. EGY ÚJ ASSZONY LEVELEI	531	129. JEGYZETEK A NAPRÓL	579
91. TÁRSASÁGOK	532	130. AZ ÖRDÖG CIMBORÁJA	580
92. JEGYZETEK A NAPRÓL	533	131. BUBICS ZSIGMOND ESETE	582
93. A CÁR HALAI	534	132. SZÍNÉSZNŐK AZ UTCASARKON	584
94. JEGYZETEK A NAPRÓL	535	133. JEGYZETEK A NAPRÓL	585
95. HEINE HENRIK HALÁLÁNAK ÖTVENEDIK ÉVFORDULÓJA	536	134. JEGYZETEK A NAPRÓL	587

135. A SIRALOMHÁZBAN	589	177. JEGYZETEK A NAPRÓL	646
136. IDEGEN KÖLTŐK	590	178. A MERÉSZ BAJUSZÚ ÁLMODÓ	648
137. EGY POLÉMIA	591	179. JEGYZETEK A NAPRÓL	649
138. JEGYZETEK A NAPRÓL	592	180. SARAH ÉS PÁRIZS	650
139. NERO ÉS NÉNY	594	181. EGY ÚJ SOMLÓ-ÜGY	651
140. JEGYZETEK A NAPRÓL	595	182. EGY TÖRTÉNELMI	
141. HÓDÍTÓ TRAFIKOK	597	KÉZSZORÍTÁS	653
142. A JÁSZOL	598	183. A MINISZTER-KOSSUTH ÉS A	
143. JEGYZETEK A NAPRÓL	600	KOSSUTH-ELVEK	654
144. A PERESZLÉNYI JUSS	602	184. JEGYZETEK A NAPRÓL	655
145. KISBÁN MIKLÓS	603	185. IBSEN MEGHALT	656
146. TELEKES BÉLA: VERSEK	605	186. KULTÚRKÉPEK	658
147. FECSKÉK	606	187. JEGYZETEK A NAPRÓL	660
148. SZERKESZTŐI ÜZENETEK	607	188. REVOLVER A	
149. JEGYZETEK A NAPRÓL	608	NEMZETGAZDASÁGBAN	662
150. A KÁTÉ	609	189. JEGYZETEK A NAPRÓL	664
151. JEGYZETEK A NAPRÓL	610	190. JEGYZETEK A NAPRÓL	666
152. ÚRI FÖLDRENGÉS	611	191. A GONDOLAT ELLEN	668
153. A BÉKE VEREBEI	613	192. EGY KÍSÉRTET	669
154. GORKIJ ÉS ANDREJEVA	616	193. AZ ISTENTELEN DIÁK	670
155. JEGYZETEK A NAPRÓL	617	194. JEGYZETEK A NAPRÓL	671
156. HOL A BOLDOGSÁG?	618	195. SZEGÉNY JOLBEY MIKLÓS	673
157. SAN FRANCISCO	619	196. EGY NAGY ASSZONY	674
158. MARY ANN	621	197. JOLBEY MIKLÓS ESETE	675
159. JEGYZETEK A NAPRÓL	622	198. „SŐT ÉPPEN ELLENKEZŐLEG”	676
160. KÉNYES ÜGY	624	199. STRÓFÁK SZÍNPADI NŐKRŐL	677
161. CASTELAR IGAZSÁGA	625	200. JEGYZETEK A NAPRÓL	678
162. NAGYON FURCSA ESETEK	626	201. EGY ÚJ SZOBORRA	680
163. AZ ARANYGYAPJÚ	628	202. AZ ELSŐ TRAGÉDIA	682
164. TÚNÖDÉSEK MÁJUS NAPJÁN	629	203. JEGYZETEK A NAPRÓL	683
165. POLITIKA ÉS IRODALOM	630	204. PROLÓGUS	684
166. NAPLEGENDA	632	FÜGGELÉK: KÉTES HITELŰ	
167. JEGYZETEK A NAPRÓL	633	CIKKEK 1905. OKTÓBER 1. – 1906.	
168. VÁROSÉPÍTŐ NÉPEK	635	JÚNIUS 20.	685
169. A BOLDOGSÁG FÁTYOLA – A		205. RADÓ ANTAL ÚJ VERSES-	
PLETYKA	636	KÖNYVE	686
170. NAGYON FURCSA ESETEK	637	206. SZÁSZ KÁROLY (1829-1905)	687
171. EGY MÁSIK VÁLASZTÁS	638	207. AZ ÚJ HARC	688
172. JEGYZETEK A NAPRÓL	640	208. MAKSZIM GORKIJ	690
173. A PIARISTÁK	642	209. AZ ÚJ SZÁZAD	691
174. JEGYZETEK A NAPRÓL	643		
175. BOCSKAI ISTVÁN	644		
176. TRISTIA	645		

210. A ZEYSIG-PÖR VÉGTÁRGYALÁSA	692	240. SZEGÉNY MAGYARORSZÁG GYÓGYÍTÁSA	722
211. A FIGYELŐ – UTOLSÓ SZÁMA	693	241. BOROSTYÁN SÁRI	723
212. SUSANNE DESPRÉS UTOLSÓ FELLÉPÉSE	694	242. TANÁRJELÖLT	724
213. DEÁK FERENC	695	243. ÉRTESETŐ A – SEMMIRŐL	725
214. POGÁNY VERSEK	696	CIKKEK, TANULMÁNYOK 1906	
215. GIZY	697	JÚNIUS-1907 JÚNIUS	726
216. A LEÁNYKA JUBILEUMA	698	1. PÁRIZSIG	727
217. A NEMI ÉLET ÉS A GYERMEK	699	2. A SZAJNA MELLŐL	729
218. FEDÁK SÁRI A KIRÁLY SZÍNHÁZBAN	700	3. ÚJ HARCOK ELŐTT	731
219. MAGYAR IRODALOM A SORBONNE-ON	701	4. AZ ABEL BONNARD-OK	733
220. A FÜRGE NEMZETI SZÍNHÁZ	702	5. A SZAJNA MELLŐL	735
221. ÍRÓK	703	6. A SZAJNA MELLŐL	737
222. „MEDDŐ KÖZJOGI HARCOK” „KENYÉR ÉS JOG”	704	7. A HAZASZERETET REFORMJA	739
223. ISTÓCZY – JELENTKEZIK	705	8. A SZAJNA MELLŐL	741
224. A PÉNZ	706	9. A SZALONOK CSŐDJE	742
225. MADAME CURIE – EGYETEMI TANÁR	707	10. A „CHER COMTE”	743
226. ZSAZSA ÉS A GYŰSZŰ	708	11. MAGYAR FIGURÁK PÁRIZSBAN	745
227. A MESTER BUDAPESTEN	709	12. JÓSLÁSOK	
228. EÖTVÖS KÁROLY	710	MAGYARORSZÁGRÓL	747
229. MIKOR VOLTAK BÉCSÜLETESEK?	711	13. MAGYAR FIGURÁK PÁRIZSBAN	749
230. EGY KITŰNŐ ÖTLET	712	14. IBSEN ÉS MISTRAL	751
231. CSAK NEM AZÉRT TALÁN?	713	15. A SZAJNA MELLŐL	753
232. „MARADJANAK A TEMPLOMBAN”	714	16. A SZAJNA MELLŐL	755
233. HAZUDIK?	715	17. A SZAJNA MELLŐL	757
234. NÁSZUTAZÁS A KASZÁRNYÁBAN	716	18. KÓBORLÁSOK PÁRIZS KÖRÜL	758
235. ARATÁS ELŐTT? ARATÁS UTÁN?	717	19. SOROLLA Y BASTIDA	760
236. JÁNOS PAP	718	20. AZ IRODALMI KÖZTELEK	762
237. MAGYAR BESZÉD	719	21. A SZAJNA MELLŐL	764
238. ZÁRT AJTÓK MÖGÖTT	720	22. MAGYAR FIGURÁK PÁRIZSBAN	766
239. A NÉVJEGY IS VÍVMÁNY?	721	23. AZ IDEGEN NŐK	768
		24. A SZAJNA MELLŐL	769
		25. AKIKRE NYÁRON EMLÉKEZÜNK	771
		26. SZLÁV ZSIDÓK PÁRIZSBAN	773
		27. A SZAJNA MELLŐL	775
		28. SZOCIALIZMUS ÉS ORTOGRÁFIA	776
		29. A LE FOYER ÜGYE	777
		30. EGY KIS KATONÁSDI	779

31. A BELGÁK	781	70. LA BARRE – DÓZSA GYÖRGY	851
32. KÓBORLÁSOK PÁRIZSBAN	783	71. LEVÉL A RIVIÉRÁRÓL	853
33. DICTATUS PAPAE	785	72. AZ ÚJ NÓTA	855
34. A SZŰZ GONDOLKOZÓK	787	73. PAUL GAUGUIN	856
35. ANATOLE FRANCE VALLÁSA	789	74. SZERELEM ÉS SZÍNPAD	858
36. A SZAJNA MELLŐL	791	75. A SZAJNA MELLŐL	860
37. EGY KIS IRODALOM	793	76. PÁRIZS ÉS GÖRÖGJEI	862
38. GUILLOTIN DOKTOR KÉSE	795	77. GABRIEL SYVETON	864
39. PAPOK ÉS BŰNÖK	796	78. A LELKEK FORRADALMA	866
40. EGY OKOS „GAFFE”	798	79. KÖLTŐK	867
41. MÁGNÁSOK	800	80. „ITE MISSA EST”	870
42. ÚJ MARSEILLAISE	802	81. KÁLVINISTÁK ÉS SZOCIALIZMUS	872
43. A NAGY ELLENSÉG	803	82. AZ EGYKE	874
44. EGY MAGYAR PROBLÉMA	805	83. ADÓ A NEMESSÉGRE	876
45. NEM JÓ EMBEREK	807	84. HEINE HENRIK KESERŐ	878
46. ÜGYVÉDEK, ÚJSÁGÍRÓK, ORVOSOK	809	85. ÜNNEP UTÁN	880
47. LOTI ÚJ KÖNYVE	811	86. HISTÓRIA ASSZONY PAJKOSSÁGA	882
48. BETHLÉEM ABBÉ INDEXE	812	87. PÁRIZSI JEGYZETEK	884
49. LEVÉL AZ ARISZTOKRÁCIÁRÓL	813	88. PÁRIZSI JEGYZETEK	886
50. ÚTI LEVELEK	815	89. A COURRIER EUROPÉEN	888
51. ÚTI LEVELEK	816	90. NÉHÁNY PÁRIZSI HÍR	890
52. ÚTI LEVELEK	818	91. PÁRIZSI JEGYZETEK	891
53. AZ ŐSZI VELENCE	820	92. PÁRIZSI JEGYZETEK	893
54. A MARSEILLE-I KIÁLLÍTÁS	822	93. A VOLNEY TANULSÁGA	895
55. ÚTI JEGYZETEK	824	94. PÁRIZSI JEGYZETEK	897
56. A KIS NÉPSZERŰSÍTŐK	826	95. PÁRIZS, AZ ÚJ ÉVA ÉS A SZERELEM	899
57. A LAGUNÁKON	827	96. ARCKÉPEK	901
58. JEGYZETEK	829	97. A VEREKEDŐ EGYHÁZ	903
59. ÚTI LEVELEK	831	98. A KÜLFÖLD ÉS A KOALÍCIÓ	904
60. ALBERT HERCEG	833	99. ROUSSEAU ÉS LEMAITRE	905
61. ÚTI JEGYZETEK	835	100. ARCKÉPEK	907
62. JEGYZETEK	837	101. IBSEN ÉS SETTIMIO	908
63. AZ ÓPIUM	839	102. ÖREG ÉS IFJÚ ÍRÓK	910
64. JEGYZETEK	840	103. ARCKÉPEK	912
65. RIVIÉRAI KÉPEK	842	104. STRÓFÁK MARDI-GRAS-RÓL	914
66. A MAI ARÉNA	844	105. PÁRIZSI JEGYZETEK	916
67. A CANNES-I NÁSZ	846	106. AZ ÚJ EGYHÁZ	918
68. BRUMMELL ÉS A BUDAPESTI DANDYZMUS	847	107. PÁRIZSI JEGYZETEK	919
69. CLEMENCEAU ÉS AZ ÚJSÁGÍRÓK	849	108. VÁLASZ TÓTH BÉLÁNAK	920

109. PÁRIZSI JEGYZETEK	923	CIKKEK, TANULMÁNYOK 1907	
110. PÁRIZSI JEGYZETEK	925	JÚNIUS – SZEPTEMBER	986
111. WILLY ÉS COLETTE	926	144. JEGYZETEK A NAPRÓL	987
112. PÁRIZSI JEGYZETEK	928	145. AKIKET HALOTTAKKAL	
113. ARCKÉPEK	930	GYILKOLTATNAK	989
114. „LEGYEN VILÁGOSSÁG”	931	146. SZEGÉNY, SZEGÉNY	
115. ÁLLAMFÉRFIAK ISKOLÁJA	933	HUSZÁRTISZTEK	990
116. KÉPEK A FRANCIA ISKOLÁBÓL	934	147. ZENGAN ÉS DRAGOJ	991
117. A SZABAD GONDOLAT PÁPÁJA	936	148. FLAMMARION ÚJ KÖNYVE	992
118. A PIKTURA-BÁBEL	938	149. MIÉRT BÁNTJÁK A	
119. PÁRIZSI JEGYZETEK	940	KASSZÍRNŐT?	995
120. MAGYAR VILÁG PÁRIZSBAN	942	150. A VILÁGOSSÁG LOBOGÓJA	
121. PÁRIZSI JEGYZETEK	943	ALATT	997
122. LÁTOGATÁSOK	944	151. SZERELEM ÉS DÍJ	999
123. A GRAND GUIGNOL	946	152. A FIÚK IS GAZEMBEREK	1000
124. A VATIKÁNI BÖRZE	948	153. ERNESTO ÉS ADELAIDE	1001
125. PÁRIZSI JEGYZETEK	950	154. MINISZTER A TALÁLKOZÓN	
126. A MEGSZÁLLOTT PÁRIZS	952		1003
127. HARC JEANNE KÖRÜL	954	155. A MAGYAR NEMESSÉG	1005
128. AZ ÚJ BONAPARTE	956	156. JÖHET MÁR CSULALONGKORN	
129. PÁRIZSI JEGYZETEK	958		1006
130. JEAN ALLEMANE KÖNYVE	960	157. EGY PASSZÍV REZISZTENCIA	
131. EGY SZEGÉNY SZALON	962		1007
132. PÁRIZSI JEGYZETEK	964	158. EGY SZÉP SZENZÁCIÓ	1009
133. MAGYAROK A PÁRIZSI NAGY		159. JEGYZETEK A NAPRÓL	1010
SZALONBAN	966	160. MAGDOLNA GRÓFNŐ	
134. EGY-KÉT PÁRIZSI HÍR	967	TÉVEDÉSE	1012
135. STRAUSS SALOMÉJA		161. JEGYZETEK A NAPRÓL	1014
PÁRIZSBAN	968	162. JEGYZETEK A NAPRÓL	1016
136. A PÁPA PÉNZE	969	163. AZ EGYHÁZ KÍNJA	1018
137. AZ Ó FRANCIA BARÁTAIK...	970	164. AZ ALKALMI IGAZMONDÓK	1019
138. „NÉGY FAL KÖZÖTT”	971	165. KIS PÁRIZSI SZENZÁCIÓK	1020
139. PÁRIZSI JEGYZETEK	974	166. AZ OLÁH GIMNAZISTÁK	1021
140. HUGUES LE ROUX ÉS		167. JEGYZETEK A NAPRÓL	1022
KOSSUTH LEVELE	976	168. A SZARVAS-CSÁRDA KÖRÜL	
141. PÁRIZSI JEGYZETEK	977		1024
142. HA A BACILUST FÖLFEDEZIK	979	169. BEÖTHY ÚR SZÍNHÁZAI	1026
		170. JEGYZETEK A NAPRÓL	1028
FELJEGYZÉSEK	981	171. JEGYZETEK A NAPRÓL	1030
143. II. PÁRIZSI NOTESZKÖNYV	982	172. EGY ELRABLOTT KOSSUTH-	
		NÓTA	1032
		173. A HERING ÉS A TÖBBI	1034
		174. JEGYZETEK A NAPRÓL	1035

175. ABBÁZIA LEGSZEBB HÖLGYEI	1037	206. KIS SZENZÁCIÓK – NAGY NŐKRŐL	1086
176. FEKETE VIZEKEN	1039	207. JEGYZETEK A NAPRÓL	1088
177. JEGYZETEK A NAPRÓL	1041	208. BÖLCS BIÁSZ ELŐADÁSAIBÓL	1090
178. MIÉRT VEREKEDNEK A VIDÉKI ÚJSÁGÍRÓK?	1043	209. JEGYZETEK A NAPRÓL	1091
179. JEGYZETEK A NAPRÓL	1045	210. JEGYZETEK A NAPRÓL	1092
180. DE CAUX MIMI SÍREMLÉKE	1046	211. MAGYARORSZÁG AZ ÚJ HELLÁSZ	1094
181. A TÖRTÉNELMI PELLAGRA	1048	212. BÖLCS BIÁSZ ELŐADÁSAIBÓL	1095
182. JEGYZETEK A NAPRÓL	1050	213. PUSZTASZEREN	1096
183. AZ ELROMLOTT HÍD	1051	214. KÁRTYÁZNAK, ISZNAK, ÖLNEK	1098
184. DÁNIEL ÉS PÁRIZS	1052	215. JEGYZETEK A NAPRÓL	1099
185. JEGYZETEK A NAPRÓL	1053	216. EGY GYÁMOLTALAN ÓRIÁS	1101
186. NAGY ÚR A FŐSZOLGABÍRÓ	1054	217. A TISZTELETES ÚR	1103
187. JEGYZETEK A NAPRÓL	1056	218. JEGYZETEK A NAPRÓL	1104
188. MEZEI ÉS PASQUALI	1058	219. JEGYZETEK A NAPRÓL	1105
189. CHÉLARD ÚR LAPJA	1059	220. PÁRIZS ÉLNI KEZD	1107
190. JEGYZETEK A NAPRÓL	1060	221. KIKÉ LEGYEN BUDAPEST?	1109
191. TÁRKÁNY ÉS KERPENYEST	1061	222. JEGYZETEK A NAPRÓL	1110
192. MÁGNÁSOK ÉS OLÁH CIGÁNYOK	1063	223. KÉNYSZERŰ INKOGNITÓK MAGYARORSZÁGON	1112
193. JEGYZETEK A NAPRÓL	1064	FÜGGELÉK: KÉTES HITELŰ SZÖVEGEK	1113
194. ORSZÁGOS VÁROS PUSZTASZEREN	1066	224. MERJÜNK GONDOLKOZNI	1114
195. KIS SZENZÁCIÓK NAGY NŐKRŐL	1068	225. A FELHÁBORODÁS	1116
196. PIUS PÁPA ÉS A NŐK	1070	226. AZ ERKÖLCSÖS ESPERES	1117
197. JEGYZETEK A NAPRÓL	1072	227. GIRON HÁZASODIK	1118
198. AZ ASSZONY ÉS A PARASZT	1073	228. PAULUS	1119
199. BÖLCS BIÁSZ ELŐADÁSAIBÓL	1075	229. A DICSŐSÉG HATÁRAI	1120
200. JEGYZETEK A NAPRÓL	1076	230. HENRI BERNSTEIN ÚJ DARABJA	1121
201. BÖLCS BIÁSZ ELŐADÁSAIBÓL	1078	231. HENRY BATAILLE ÚJ DARABJA	1122
202. JEGYZETEK A NAPRÓL	1079	232. SARAH BERNHARDT ÚJ SZEREPE	1123
203. SAJÁT LÁBŰLAG RÚGJÁK EGYMÁST	1081	233. MILLIÓS ÜZLETEK: SZÁZEZRES PROVÍZIÓK	1124
204. JEGYZETEK A NAPRÓL	1083	234. APPONYI ÉS FRANCIAORSZÁG	1126
205. VUCSKOVICSNÉ GYERMEKET AKART	1085		

235. AZ ANTOINE-SZÍNHÁZ ÚJ DARABJA	1127	11. SZÉCHENYI ISTVÁN DICSŐSÉGE	1168
236. A SZTRÁJKOLÓK GYERMEKEI	1128	12. A FEKETE LOBOGÓ	1169
237. IDŐK JELE	1129	13. TIZENÖTMILLIÁRDOS HAZAFIASSÁG	1171
238. TRISTAN BERNARD ÚJ DARABJA	1130	14. BAJ VAN A PARASZTTAL	1173
239. TERÉZ ÉS NŐVÉREI	1131	15. KIS SZENZÁCIÓK PÁRIZSBÓL	1175
240. FRANCIA TISZTEK A JAPÁN HADSEREGBEN	1132	16. JEGYZETEK A NAPRÓL	1177
241. NAPÓLEON GYOMRA	1133	17. PIKLER – THALAMAS	1179
242. MAETERLINCK ÚJ DARABJA	1134	18. JEGYZETEK A NAPRÓL	1180
243. A VETÉLYTÁRS	1135	19. A NAGY MIKLÓS	1181
244. DRÁMA XVII. LAJOSRÓL	1136	20. JEGYZETEK A NAPRÓL	1182
245. TOLSZTOJ MEGHALT?	1137	21. STEFFENS ÚR DINER-JE	1184
246. EGY ELŐKELŐ VADHÁZASSÁG	1139	22. HELÉNA-KÉRDÉS	1185
247. „MADELEINE, GYERE VISSZA!”	1140	23. JEGYZETEK A NAPRÓL	1186
248. NAGYKÁROLY	1141	24. HÍRES NŐK ESETEI	1187
249. A LOUVRE TULAJDONOSA A – BECSÜLETREND	1142	25. ANDRÁSSY ÉS A DARABONTOK	1189
NAGYKERESZTESE	1142	26. JEGYZETEK A NAPRÓL	1191
250. MEGÖLTE AZ ÖRÖM	1143	27. AZ ÚRI BANDA	1193
251. A WEKERLE BANKETTJE	1145	28. FIATAL TANÁR ÉS DIÁKJAI	1194
252. A MI VISZONYAINK	1146	29. A NAGY BÖRTÖN	1195
253. CSIRKEFOGÁS A MOZI SZÁMÁRA	1147	30. HALOTT KÖLTŐ KRITIKÁJA	1197
254. A SZIÁMI KIRÁLY TACSKÓI	1148	31. JEGYZETEK A NAPRÓL	1199
255. HUMBERTÉK SORSA	1149	32. JEGYZETEK A NAPRÓL	1200
CIKKEK, TANULMÁNYOK 1907		33. TEMETŐ AZ ORSZÁG	1202
OKTÓBER-DECEMBER	1150	34. GLOSSZÁK	1204
1. JEGYZETEK A NAPRÓL	1151	35. BJÖRNSON – DON QUIJOTE	1207
2. A KÁLVINISTA KARDINÁLIS	1153	36. EGY JUBILEUM	1208
3. PÜSPÖK URAK KÖRÚTON	1155	37. A JUSTH-AFFÉR	1210
4. PÁRIZSI LEVÉL	1156	38. GYÖRGY KIRÁLY MULAT	1212
5. JEGYZETEK A NAPRÓL	1157	39. EJH, EJH, DURI JÓZSEF	1214
6. ELTŰNT FIATAL POÉTA	1159	40. GLOSSZÁK	1215
7. MAGYARORSZÁG ÚJJÁSZÜLETÉSE	1161	41. MAGYAR ESETEK ÉS A KÜLFÖLD	1217
8. JEGYZETEK A NAPRÓL	1162	42. A NÉPPÁRT JÓ DOLGA	1219
9. A HÁLÁS UTÓKOR	1164	43. A BOLTOS DOKTOR	1221
10. WERBŐCZI ÉS AZ Ő NÉPE	1166	44. KEMÁL BEJ DEBRECENBEN	1222
		45. PÁRIZSI MAGYAR DOLGOK	1223
		46. GLOSSZÁK	1224
		47. FEDÁK ÉS A GYORSHAJTÁS	1226

48. FEKETE-KÉZ ÉS FEHÉR-KÉZ	1227	81. PÁRIZSI LEVELEK	1274
49. VADÁSZAT PUSZTASZER KÖRÜL	1228	82. JEGYZETEK A NAPRÓL	1276
50. GLOSSZÁK	1229	83. JEGYZETEK A NAPRÓL	1278
51. EGYETLEN ORVOSSÁG: A HARAKIRI	1231	84. CSÁSZ. KIR. KEGYELMEK	1280
52. A GYERMEK, A GYERMEK	1233	85. A LÁNCHÍD LEVELE	1282
53. A SUSZTER KÉT ESETE	1234	86. JEGYZETEK A NAPRÓL	1283
54. „ZÉ” ÉS „CETT”	1235	87. HARCRA KÉSZÜL A VÁRMEGYE	1284
55. ESETEK KIS-MAGYARORSZÁGBÓL	1237	88. A TARJÁN-BOTRÁNY	1285
56. FEJEDELMI SZENZÁCIÓK	1238	89. A HAZUGOK ORSZÁGA	1286
57. GLOSSZÁK	1239	90. JEGYZETEK A NAPRÓL	1288
58. A LEGBÚSABB PÁRT	1242	91. AKIK NEM HÁZASODNAK	1289
59. KISS JÓZSEF	1244	92. EGY MAGYAR DRÁMA	1291
60. ÉLJEN A VÁRMEGYE	1245	93. RÓZSIKA ÉS GLADYS	1292
61. ÓH, BENKŐ ÚR	1248	94. NEHÉZ IDŐK. MIÉRT?	1294
62. MIKOR A DRÉHEREK VÁLNAK	1249	95. GÖRGEY ÉS HÓDOLÓI	1296
63. LUEGER V. B. T. T.	1250	96. JEGYZETEK A NAPRÓL	1298
64. A FÉLKEZŐ SIKKASZTÓ	1252	97. A CSÁSZÁR KATONÁI	1300
65. DUCURA DUMBRAVA	1253	98. JEGYZETEK A NAPRÓL	1301
66. A MARADISÁG HITVALLÁSA	1254	99. AZ ÚJ KONTOK	1302
67. ÜDVÖZÖLJÜK GYÜRKY ÖDÖNT	1256	100. JEGYZETEK A NAPRÓL	1304
68. ÖNGYILKOSSÁGOK AZ IRODALOMÉRT	1257	101. A FALU NEM HARAGSZIK	1306
69. SZENT ÜZLETEK	1258	102. A MAGYAR PIMODÁN	1308
70. HA MOMMSENÜNK VOLNA	1259	103. JEGYZETEK A NAPRÓL	1322
71. TŰNTETNEK AZ ÖREGEK	1260	104. JEGYZETEK A NAPRÓL	1324
CIKKEK, TANULMÁNYOK, FELJEGYZÉSEK 1908. JANUÁR-DECEMBER	1261	105. A FALÁS RENDJE	1326
72. B. Ú. É. K.	1262	106. JEGYZETEK A NAPRÓL	1327
73. „A BIHARI ISTEN”	1264	107. TINTASZAGÚ SZERELEM	1328
74. JEGYZETEK A NAPRÓL	1265	108. NIETZSCHE ÉS ZARATHUSTRA	1331
75. JEGYZETEK A NAPRÓL	1266	109. JEGYZETEK A NAPRÓL	1333
76. „KI MIT ADHAT, ADJON”	1267	110. SZÍNHÁZ ÉS MOZI	1335
77. A HARDEN-PÖR – GYANÚS	1269	111. HASZONTALAN EMBERVADÁSZAT	1337
78. A SZENT ANYASÁG	1270	112. JEGYZETEK A NAPRÓL	1338
79. JEGYZETEK A NAPRÓL	1272	113. EGY POÉTA-GRÓFNÉ	1340
80. DARÁNYI ÉS A TÖRTÉNELMI FÁK	1273	114. JEGYZETEK A NAPRÓL	1342
		115. MÁGNÁSOK ÉS PÜSPÖKÖK URADALMA	1344
		116. JEGYZETEK A NAPRÓL	1346
		117. FORRADALOM VAN	1348
		118. JEGYZETEK A NAPRÓL	1350
		119. A KLERIKÁLIS MORÁL	1351
		120. JEGYZETEK A NAPRÓL	1353

121. APPONYI ÉS A FORRADALOM	1354	151. SERVET SZOBRA ÉS A TORDAI PAPOK	1393
122. EGY GYÖNGE KÜRTSZÓ	1355	152. VIVE LE ROI?	1394
123. AZ „ÁRTATLANOK”	1356	153. A VOKS ELLEN	1396
124. A BABONA SZÁZADA	1358	154. SAGAN HERCEG SZERENCSÉJE	1398
125. A KULTÚRA NEVÉBEN	1359	155. AZ EGYHÁZ – SZORUL	1400
126. EMBEREK ÉS TRAGÉDIÁK	1360	156. FÖLJEGYZÉSEK	1401
127. EGY FALUSI EMBER NAPLÓJÁBÓL	1362	157. A LEGSZOMORÚBB ÁLLATOK	1404
128. EGY FALUSI EMBER NAPLÓJÁBÓL	1364	158. MEGSZERETTETIK A HAZÁT	1406
129. EGY FALUSI EMBER NAPLÓJÁBÓL	1365	159. ASSZONNYAL A BAKON	1407
130. POLITIKA ÉS KULTÚRA	1367	160. IDEGEN FORRADALMÁROK PÁRIZSBAN	1409
131. A „SZILÁGY” BÜNE	1368	161. MAGYAR ÉS LENGYEL	1411
132. EGY FALUSI EMBER NAPLÓJÁBÓL	1370	162. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL	1413
133. JEGYZETEK A NAPRÓL	1371	163. KORTÖRTÉNETI JEGYZETEK	1416
134. A RÉSZEG HAJÓ	1372	164. FRANCIA-E PÁRIZS?	1419
135. [KÜLÖNÁLLÓ NOTESZLAPOK]	1373	165. [A HOLNAP]	1421
136. FALUSI LEVÉL – PÁRIZSBÓL	1374	166. PAOLI ÚR EMLÉKEI	1424
137. A NÉPEK ÖSSZEFOLYNAK	1375	167. SZENT ALBERT LEVELE	1426
138. PÁRIZSI JEGYZETEK	1377	168. A FÖLD FOROG TOVÁBB	1428
139. PÁRIZSI LEVÉL	1378	169. JÓKAI-EMBEREK	1429
140. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL	1379	170. JEGYZETEK A NAPRÓL	1430
141. JÚNIUS 14. ÉS JÚLIUS 14.	1381	171. JEGYZETEK A NAPRÓL	1432
142. ÚJ VALLÁSALAPÍTÓK	1383	172. A NEMESI FÖLKELES	1434
143. ANTISZEMITA ZSIDÓK	1384	173. A DUK-DUK AFFÉR	1435
144. BOJKOTT A DEMOKRÁCIÁRA	1385	174. A DUK-DUK AFFÉRHOZ	1437
145. SZÚZ MÁRIA ZAVARBAN VAN	1386	175. GEORGES EEKHOUD	1439
146. A FÖLD MEG A VÁROS	1387	176. A JÖVŐ FÉSZKE	1441
147. „A MAGYAR GRÓF”	1388	177. KRISZTUS URUNKNAK ÁLDOTT SZÜLETÉSÉN	1443
148. MI LESZ A RÓZSALEÁNYOKKAL?	1389	CIKKEK, TANULMÁNYOK 1909.	
149. LOURDES-BAN FOLYNAK A CSODÁK	1390	JANUÁR-DECEMBER	1445
150. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL	1391	178. SZINI GYULA	1446
		179. AZ ÉLET LOBOGÓJA ALATT	1449
		180. IRODALMI HÁBORGÁS ÉS SZOCIALIZMUS	1451
		181. MAGYAR LELKEK FORRADALMA	1453

182. PÁRIZSI LEVÉL	1455	213. FERRER ÉS A LEGENDA	1519
183. ÍRÓK ÉS GAZEMBEREK	1457	214. FÉLELEM ÉS ÍRÁS	1521
184. „TÁRSASÁGBELI” HÖLGYEK A SZÍNPADON	1459	215. GYULAI PÁL	1524
185. HOGYAN CSINÁLÓDNAK AZ ESEMÉNYEK?	1461	FÜGGELÉK: KÉTES HITELŰ SZÖVEGEK	1525
186. LA FEMME FATALE	1463	216. A SZŰZIES APPONYI	1526
187. JÖNNEK AZ ASSZONYOK	1465	217. TÖMÖR JELLEMZÉS	1528
188. A SZAJNA MELLŐL	1467	218. A GYÁRIPAROSOK	1529
189. LEVÉL A RIVIÉRÁRÓL	1469	219. A VÁROSOK	1530
190. AZ OMNIBUSZ TETEJÉRŐL	1471	220. FRANCIA SZÍNÉSZEK A MAGYAR SZÍNHÁZBAN	1531
191. A LEGÉRDEKESEBB MINISZTERELNÖK	1473	221. AZ ÁRVA JÓKAI-SÍR	1532
192. GEISTIGE ELEPHANTIASIS	1475	222. ACHIM ANDRÁS ÜZENETE	1533
193. VADAK, TÖRPÉK, MAJMOK	1479	CIKKEK, TANULMÁNYOK 1910 JANUÁR-1912 DECEMBER	1536
194. NEM LESZ FORRADALOM	1481	1. SOKALLJÁK AZ ÉHBÉRT	1537
195. A NAGY VÉLETLEN	1483	2. PORTUS HERCULIS MONOECI	1539
196. TÁRLATOK, HECCEK, DIVATOK	1485	3. POÉTA ÉS PUBLIKUM	1549
197. AMIRŐL PÁRIZS BESZÉL	1487	4. AZ ISTEN AZ IRODALOMBAN	1553
198. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL	1489	5. IRODALOM HÍRLAPFORMÁBAN	1554
199. SÉTÁK EGY BOMBA KÖRÜL	1491	6. UNE LETTRE DE M. ENDRE ADY	1555
200. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL	1493	7. PÁRIZS SZÖRNYŰ NAPJAIBÓL	1556
201. „MINDENT A FÓRUMRA”	1495	8. PÁRIZSI LEVELEK	1558
202. AZ AUTOMOBILOK ORSZÁGÚTJÁN	1497	9. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL	1560
203. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL	1499	10. AZ IRODALOM DIVATJA	1562
204. [ÖNÉLETRAJZ]	1501	11. PIROS ÉS FEKETE	1564
205. A MAGYAR PÁRIZS	1503	12. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL	1567
206. PÁRIZS, AZ ASSZONY-VÁROS	1505	13. A KÉT PÁRIZS	1570
207. DON JUAN KUDARCA	1506	14. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL	1571
208. HALOTT ÍRÓK MEGRÁGALMAZÁSA	1508	15. LA VIERGE FOLLE	1573
209. MÓRICZ ZSIGMOND	1510	16. KABOS EDE KÖNYVE	1574
210. MUNATIUS PLANCUS VÁROSÁBAN	1513	17. STRÓFÁK A CHANTECLERRŐL	1575
211. ANATOLE FRANCE ÚJ LEGENDÁS KÖNYVE	1515	18. PAPADIAMANTOPULOS KIS POÉTÁI	1577
212. LESZNAI ANNA VERSEI	1517		

19. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL	1579	52. VÁROSOS MAGYARORSZÁG	1656
20. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL	1581	53. A NAGYKÖVET ÚR	1658
21. A LEGÍRÓBB ÍRÓ	1583	54. A JÓKAI EMBERE	1660
22. EGY HÍRES BUKOTT KÉPVISELŐ	1585	55. HÁROM ARISZTOKRATA BUKÁS	1662
23. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL	1587	56. HIRTELEN, RÖVID SZENTENCIÁK	1664
24. A PARASZT NIETZSCHÉK	1589	57. ELŐSZÓ	1666
25. CSENDES VÁLSÁGOK	1592	58. A TARISZNYÁS EMBER	1667
26. A FORRADALMÁR PETŐFI	1594	59. UTAK ÉS CSALÓDÁSOK	1669
27. „A LA MANIÈRE DE...”	1596	60. [MAGYAR ÍRÓK SZERVEZKEDÉSE]	1672
28. AZ IMPERIALE SIRATÁSA	1597	61. LA FANCIULLA DEL WEST	1673
29. VERLAINE ÉS CARRIÈRE	1599	62. KÉT MEGGYŐZŐDÉSŰ EMBEREK	1674
30. LA CHÂTEAU DE LA BELLE-AU- BOIS-DORMANT	1602	63. UTAK ÉS CSALÓDÁSOK	1676
31. KI LESZ A MIKSZÁTH?	1603	64. [LEVÉL A VILÁG SZERKESZTŐJÉHEZ]	1678
32. REINITZ: ADY-DALOK	1605	65. LEVELEK SZENT ALAJOSHOZ	1679
33. LUCIEN	1606	66. KÁLVIN HÍVŐI TÉRDEPELNEK	1682
34. PETŐFI NEM ALKUSZIK	1609	67. DISPUTA	1684
35. SHAW BERNÁT: „THE DOCTOR’S DILEMMA”	1626	68. AZ ŐSZI MÜNCHEN	1686
36. JÓSLÁSOK ÉS JAVALLÁSOK	1628	69. DISPUTA	1688
37. „A KÖLTŐI NYELV ÉS CSOKONAI”	1631	70. JELKYEK ÉS CSOMAIK	1690
38. „A SZÖRNYŰSÉGES HARCZ”	1634	71. A KÁROLYIAK BIRODALMÁBAN	1692
39. VAN-E MAGYAR NYELV?	1635	72. A REGÉNY ROMLÁSA	1694
40. A TANÁROK DOLGA	1637	73. DISPUTA	1696
41. ELŐSZÓ	1638	74. ÚJ, SZELÍD JEGYZETEK	1698
42. SZAVAK A PATVARBAN	1639	75. A ZILAHÍ INTERNÁTUS	1700
43. MOLNÁR FERENC SZÍNPADA	1640	76. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK	1701
44. A ROBBANÓ ORSZÁG	1642	77. ÜNNEPRONTÁS	1703
45. VALLOMÁS	1644	78. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK	1705
46. [NYILATKOZAT ÍRÓI TERVEIRŐL]	1645	79. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK	1707
47. STRÓFÁK „BUDA HALÁLÁ”-RÓL	1646	80. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK	1709
48. [A BÖRZÉRŐL]	1649	81. IRODALOMPOLITIKA	1711
49. EZ NEM REHABILITÁCIÓ	1650	82. [IRODALOMPOLITIKA]	1713
50. AZ ASSZONY ELLEN	1652	83. [SEMPER IDEM]	1715
51. FICÁNKOL A PARLAMENT	1654	84. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK	1716
		85. A SERLEGES MAGYARORSZÁG	1718

86. DISPUTA	1720	6. FIATAL KÖLTŐK VERSEI	1774
87. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK	1722	7. GOGA OCTAVIAN VÁDJAI	1775
88. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK	1724	8. THALY KÁLMÁN REGÉNYE	1777
89. BIRÓ ÉS PEKÁR	1726	9. LEVELEK A HAZÁTLANSÁGBÓL	1778
90. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK	1728	10. LEVELEK A HAZÁTLANSÁGBÓL	1780
91. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK	1730	11. LEVELEK A HAZÁTLANSÁGBÓL	1782
92. AZ ÚRISTEN NEVÉBEN	1732	12. LEVELEK A HAZÁTLANSÁGBÓL	1783
93. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK	1734	13. „SZÉP A VÁROS...”	1785
94. [AZ ÍRÓI BECSÜLET]	1736	14. DIE TRAGISCHE GEBÄRDE	1787
95. JÁSZI OSZKÁR KÖNYVE	1737	15. EGY PROBLÉMA: KETTŐ	1788
96. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK	1740	16. EGY BŰNÖS VERS	1790
97. [BEVEZETŐ ZILAHON FELOLVASOTT VERSEIHEZ]	1742	17. A MILOTAI ISTEN-VÁLSÁG	1792
98. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK	1743	18. KRÚDY GYULA KÖNYVE	1794
99. NAGY ENDRE FÓRUMA	1744	19. ÜZENET ALEF(?) ÚRÉKNAK	1796
100. MIHÁLY GRÓF ELVTÁRSAI	1745	20. A REJTŐZKÖDŐK HAZÁJA	1798
101. BEJELENTÉS ÉS RÖVID ELMÉLKEDÉS A MAGYAR POLGÁRSÁGRÓL	1746	21. A MI KIS „KÚRIÁNK”	1800
102. SZÁMADÁS CSÖNDES KÖNYVEKRŐL	1748	22. [ÖNÉLETRAJZ]	1803
103. BIHAR ÉS SÁROS	1749	23. AZ UTOLSÓ NAP	1805
104. A MAGYAR MACEDÓNIA	1751	24. VALLOMÁS A PATRIOTIZMUSRÓL	1806
105. [A NAGYVÁRADI NAPLÓ JUBILEUMÁRA]	1753	25. A PROTESTANTIZMUS ÜNNEPÉN	1807
106. „A MAGUNK ÚTJÁN”	1754	26. AZ UTOLSÓ NAP	1808
107. S HA ERDÉLYT ELVESZIK?	1756	27. MÓRICZ ÉS A NEMZETI SZÍNHÁZ	1809
108. AZ ÚJ GÁRDONYI	1758	28. LEVÉL TEUTSCH BARÁTOMHOZ	1810
109. PETZ MARGIT KIÁLLÍTÁSA	1759	29. A GALILEI KÖR ÜNNEPÉN	1812
110. A KIS SÍRHANTOLÓK	1760	30. KISS JÓZSEF ÜNNEPÉN	1814
111. A PESTI ARISZTOKRATÁK	1761	31. KARL KRAUS BUDAPESTEN	1815
112. [NYILATKOZAT A PÁLYAKEZDÉSRŐL]	1763	32. EGY IFJÚ ÍRÓ	1816
CIKKEK, TANULMÁNYOK, FELJEGYZÉSEK 1913. JANUÁR- 1918. DECEMBER	1764	33. HATVANY LAJOS PROBLÉMÁJA	1817
1. A PROTESTÁNS TÉVEDÉS	1765	34. HADD JÖJJÖN A SAJTÓRABSÁG	1820
2. RUDNYÁNSZKY GYULA KÖNYVE	1766	35. [ELŐSZÓ]	1821
3. LEVELEK MADAME PRÉTÉRITE- HÖZ	1768	36. ÉLETRAJZOM	1822
4. NE TESSÉK BÁNTANI	1771	37. LIPÓTMEZEI VIGASZTALÓ SÉTA	1823
5. LEVELEK MADAME PRÉTÉRITE- HÖZ	1772	38. HARC ÉS GYŰLÖLET	1825

39. GYŰLÖLET ÉS HARC	1827	71. KIS PÁRIZSI EMLÉKEZÉS	1867
40. KÖNYVEK ÉS JÓSLÁSOK	1828	72. TÁVOL A CSATATÉRTŐL	1868
41. MAGYAR ÉS ROMÁN	1830	73. TÁVOL A CSATATÉRTŐL	1869
42. AZ ÉRDEKES ÚJSÁG		74. TÁVOL A CSATATÉRTŐL	1870
DEKAMERONJA	1833	75. TÁVOL A CSATATÉRTŐL	1871
43. DISPUTA	1834	76. TÁVOL A CSATATÉRTŐL	1872
44. AZ IFJÚSÁG KORA	1835	77. TÁVOL A CSATATÉRTŐL	1873
45. FEHÉR DEZSŐ JUBILEUMA	1836	78. TÁVOL A CSATATÉRTŐL	1874
46. [ÜDVÖZLŐ SOROK FEHÉR		79. TÁVOL A CSATATÉRTŐL	1875
DEZSŐ JUBILEUMÁRA]	1837	80. A MAGYARSÁG HÁZA	1876
47. SZEGÉNY MAGYAROK		81. AZ OLÁH MUMUS	1877
(REGÉNY)	1838	82. TÁVOL A CSATATÉRTŐL	1878
48. SZÉP ERNŐ KÖNYVE	1839	83. TÁVOL A CSATATÉRTŐL	1879
49. A POÉTA ÉLETE	1840	84. TÁVOL A CSATATÉRTŐL	1880
50. A SZENTPÉTERVÁRI ÚT	1841	85. TÁVOL A CSATATÉRTŐL	1881
51. HAJH, MENNYI KÖLTŐ	1842	86. RIPPL-RÓNAI ÉS	
52. A CLEMATISOS UDVAR	1844	CSEKÉLYSÉGEM	1882
53. AZ ÉLHETETLEN		87. TÁVOL A CSATATÉRTŐL	1883
HALHATATLANSÁG	1845	88. TÁVOL A CSATATÉRTŐL	1884
54. [BESZÉD AZ ORSZÁGOS		89. TÁVOL A CSATATÉRTŐL	1885
POLGÁRI RADIKÁLIS PÁRT		90. TÁVOL A CSATATÉRTŐL	1887
NAGYVÁRADI SZERVEZETÉNEK		91. TÁVOL A CSATATÉRTŐL	1888
ALAKULÓ ÜLÉSÉN]	1846	92. A BEPANASZOLT ÉLET	1889
55. AZ ÚJ GYŰLEKEZET	1847	93. TÁVOL A CSATATÉRTŐL	1890
56. KISBÁN MIKLÓS KÖNYVE	1848	94. [NYILATKOZAT]	1891
57. KOZÁRI GYULA KÖNYVE	1849	95. RÁKOSI JENŐNEK	1892
58. VIGASZTALÓ ANATOLE FRANCE	1850	96. [NYILATKOZAT]	1894
59. HŐSÖK A KÖLTETŐGÉPBEN	1851	97. CSOKONAI – A BÉKEKÖTÉSRE	1895
60. AZ EGYETLENEK SORSA	1852	98. [ELŐSZÓ SZÉKELY ALADÁR	
61. AZ ÚJ MILITARIZMUS	1853	FÉNYKÉPEIHEZ]	1897
62. LEVELEK MADAME PRÉTÉRITE-		99. JEREMIÁS SIRALMAI – MINDIG	
HÖZ	1854		1898
63. HÁBORÚ ÉS HÁBORÚ	1856	100. [KOLOZSVÁRI KRITIKUSAIRÓL]	1900
64. DE VERSEK ÍRÓDNAK	1857	101. [NYILATKOZAT]	1903
65. LEVELEK MADAME PRÉTÉRITE-		102. AZ ÉN KÁLVINISTASÁGOM	1904
HÖZ	1858	103. EGY IFJÚ KÖLTŐ	1906
66. LEVÉL HELYETT GOGÁNAK	1859	104. A PROTESTÁNS SZEMLÉNEK	1907
67. A GYŰRŐI PAP	1860	105. A FÖLTÁMADT JÓKAI	1908
68. LEVELEK MADAME PRÉTÉRITE-		106. „HADAK ÚTJÁN”: VERSEK	1909
HÖZ	1862	107. ELLENSÉGEKKEL EGY	
69. TÁVOL A CSATATÉRTŐL	1864	SZÁNDÉKON	1910
70. TÁVOL A CSATATÉRTŐL	1866		

108. VALLÁS ÉS DEMOKRÁCIA	1911	134. MILÁNÓI LEVÉL	1949
109. ERDÉLYI EMBER BÁNATA	1913	135. UTAZNAK A MAGYAROK	1951
110. REGÉNY: VISZONTLÁTÁSRA, DRÁGA...	1914	136. [ÖREGEK ÉS FIATALOK]	1952
111. IGNOTUS HÁBORÚS KÖNYVE	1916	137. [NYILATKOZAT A PÁLYAKEZDÉSÉRŐL]	1953
112. [EMLÉKSOROK AZ ISONZÓNÁL HARCOLÓ V/4-ES NAGYVÁRADI HONVÉDZÁSZLÓALJ HADIÚJSÁGJÁBA]	1918		
113. RÉVÉSZ BÉLA KÖNYVE	1919		
114. TÖMÖRKÉNY ISTVÁN	1921		
115. [MIKSZÁTH KASZÁT VÁSÁRLÓ PARASZTJA]	1922		
116. MARIAY ÖDÖN KÖNYVE	1923		
117. KORROBORI	1924		
118. BARTA LAJOS KÖNYVE	1927		
119. A MIKSZÁTH PARASZTJA	1929		
120. [TÖMÖRKÉNY ISTVÁN]	1930		
121. CHARLES BAUDELAIRE ÉL	1931		
122. A MIKSZÁTH CSEHEI	1932		
123. SZABÓ DEZSŐ KÖNYVE	1933		
124. LEPEDÁT MILIVOJ VERSEI	1934		
125. DAUDET ÉS KISS	1935		
126. [AZ ORSZÁGOS KASZINÓ]	1937		
127. KAFFKA MARGIT VERSEI	1938		
128. HOLLÓSY SIMON SORSA	1940		
129. [VALLOMÁS OLVASMÁNYAIRÓL]	1941		
130. [ÜDVÖZLET AZ ORSZÁGOS POLGÁRI RADIKÁLIS PÁRT KONGRESSZUSÁHOZ]	1942		
FÜGGELÉK: NEM HITELES SZÖVEGEK	1943		
131. ADY ENDRE NAGYVÁRADI ÍRÁSAI	1944		
132. [VÁLASZBESZÉD A NEMZETI TANÁCS ÉS A KORMÁNY ÜDVÖZLŐ KÜLDÖTTSÉGÉHEZ]	1946		
133. [MEGNYITÓ BESZÉD A VÖRÖSMARTY AKADÉMIA ÜLÉSÉN]	1947		
PÓTLÁS	1948		

CIKKEK, TANULMÁNYOK
1905 január – szeptember

1. A VÖRÖS SZŰZ

– *Emlékezés Michel Lujzára* –

Selypítő, nyögő, szomorú és fiatal beszédét most is hallom a jó Lujzának. Valahol túl a Szajrán... Levegőtlen, emberpárás, zszibongó teremben, júliusi estén sokan voltunk együtt. Furcsa lelkű, izzó fejű, nyugtalan emberek mind. Most is látom: csókolják a kezét, ruhája szegélyét régi vad társai a kommün torlaszain, hisztériás muszka nődiákok, vén világcsavargók, ifjú bolondok, de kik mind szentek az ő hitükben. Nagyon szerették, sokan szerették ezt a csúnya, vén „vörös szűzet”...

Akkor Marseille-ből jött és a sír széléről. Két héttel előbb már elsíratta a világ. Azért sem halt meg. Zokon is vették ezt akkoriban tőle bizonyára a francia lapok. De ő nem akart meghalni. Hogyisne! Mi lesz akkor a londoni népgyűlésekkel? Ki járja be Algériát? Ki gyűjtja föl a gyűlékony Barcelónát? Nem lehet meghalni. Messze Keleten vér patakok folynak. Nem lehet meghalni! Föl kell előbb lázítani a világot a háború ellen. Ő megy. Harcba áll a háborúval. Meg fogja állítani a zuhogó vért. Meg, ő meg fogja... Csodálatos szűz volt, csodálatos gyermek volt ez a vén némbere.

Akkor estén is a békességet hirdette. Néhány garast akart összeszedni a londoni útra. Ketten támogatták, mikor a tribünre kapaszkodott. Selypítő, nyögő, szomorú és fiatal beszédét most is hallom. Szegény jó Lujza!... Sírva ment Londonba. A különös, bolond, anarchista gyülekezet iszonyú skandalumba fulladt. Már Lujzát, a sír széléről visszatértet sem hallgatták meg. Az örült kavarodásban még egy rikácsoló hangra emlékszem legjobban. Aki beszélt, egy nyurga legény, a charentoni bolondokházának volt egy szökevénye. Szegény jó Lujza! Ez volt az ő sorsa...

*

Aztán újra láttam rövid hetek múlva. Kis szobájában, az ötödik emeleten, közel a nagy bulvárhoz, arról mesélt nekem, hogy megy a vadak közé. Valami afrikai fajtáról hallott, mely az ő álmai szerint él, háború nélkül és – vadon. Primitív való formájában az ő lázálmanak.

Vajon járt-e a vadak között? Szeretném, ha nem ért volna el oda. Könnyebben halt így meg. Mert vannak valahol Afrikában boldog emberek. Vadak, de boldogok.

*

– Miért nem ír?

Csúnya, vén, aszott arcát derű folyta be. Óriási papírhalmot mutatott. Regények, készülő színdarabok.

Ez az apostol művész is volt. És talán alapjában nem is volt más, mint egy félre-zuhant művészlélek. Az álmait vitte csak rossz helyekre. Nála rosszul sikerült az

elkrisztusiasodás. Szerető és öröklázadó lelke kiragadta az utcára, vitte, hurcolta torlaszokra, száműzetésbe, börtönbe, bolondokházába, talán éppen oda Charentonba, honnan megszökött az a nyurga legény, aki az ő utolsó párizsi apostolkodását is megcsúfolta. Pedig éppen ez estén is milyen gyönyörűséges, naiv igékben hirdette a forradalmat:

– Nem lesz nehéz az embert boldoggá tenni. Hiszen olyan kevés kell ehhez. Csak az, hogy minden ember jónak tartsa a másik embert...

Ugy-e, hogy milyen egyszerű ez?... Lujza, a jó Lujza hitte, hirdette, zokogta, várta...

*

Vad, csapzott, ritkás, kemény hajával, múmia-arcával látom a vörös szűzet. Mikor elköszöntem tőle, Barcelónába készült s az ő boldog vadai közé, akikről hallott csak, bent élnek valahol Afrikában, boldogan, szeretetben... És hogy emlékezem reá, a nagyra, jóra, gyászosan bolondra, mert gyászosan messiásira, erősítgetem, hogy most, mikor csakugyan meghalt, úgy halt meg, hogy nem látta még az ő afrikai vadjait. Mosolygott a vörös szűz s mosolyogva halt meg. Mert boldog lesz ám az emberiség. Lám, már Afrikában, valahol, szeretetben, vadon élnek az ő álma szerint boldog emberek...

Budapesti Napló 1905. január 11.

A. E.

2. SZOKNYÁS KORTESEK

Belekapaszkodni országok sorsába, ehhez kék vér sem kell. Ehhez egyszerűen csak vér kell. Hideg vér vagy meleg vér. A Kleopátrák már nem egyszer dobták kegyzsebkendőiket a História vágató kocsija elé s az illatos, finom kis kendők meg tudták mindig fordítani ezt a hatalmas, robogó kocsit.

Ennyi talán nagyon is elég bevezetésnek. Nem azt jelenti, hogy az emberiség lobogója tehát a szoknya. De annyit igen, hogy volt és lesz még egy kicsi szerepe nagy eseményekkor a szoknyának, s még csak a magyar választások sem mindig ridegen – férfineműek.

Beszélhetnénk a privigyei vagy a zilahi vagy a nem is tudjuk melyik kerületről. Akadnak bárhol szoknyás kortesek. Mert hát magyar lesz az eset. Aktuális. És mindenki sejti ugy-e, hogy választási? Beszéljünk hát, mondjuk, a belvárosi kerületről.

Suttogják, panaszolják, sőt írják is amúgy óvatosan, hogy a Belvárosban olyan nagy megtiszteltetés érte, sőt éri egyre a kortes-ipart, mely megtiszteltetés már szinte túlságos is. Imitt-amott, bájos és nem bájos asszonyfejekben egyébként is túlságos a politikai gond mostanában. A női caprice-oknak, kis indulatoknak, ideges akaratoskodásoknak illatfelhőit vélik némelyek látni a mai magyar politikai marakodások fölött. Ez ugy-e nem is lehet igaz? De az ám igaz, azt ám sokan mondják, hogy a Belvárosra fura világot hoztak a budoár-összeesküvések.

A választási Hamlet-kérdést előkelő női ajkak e szerint a Belvárosban így formulálnák:

– A mi jelöltünkre kell szavazni, vagy pedig megbánja az üzlet. Az üzlet... Bizony az üzletnek vigyáznia kell nagyon e szép hazában. Eleget árt neki állandóan a politika. Aztán kevés ebben az országban a pénzes ember s a – kuncsaft. Ha az előkelő összeesküvők, a finom női kortesek összefognak, bizony megijed ám az üzlet a zsebnek tartott finom, kis revolvertől. Nem is csoda. És azt mondják, így van ez a Belvárosban. Az asszonyok históriát akarnak csinálni s ez a história részben a Belvárosban készülne.

Vajon így cselekednek szerte a hazában a szoknyás kortesek? Nem, nem, bizonyosan nem. Az asszony fórum szereplésének egész evolúciója meg volna evvel csúfolva. A világ és minden korok históriát, sőt egyszerű politikát csináló hölgyei is olyan bőszes hadi szertárral tudtak kirukkolni mindig a harcra, női voltuknak örök erejében, hogy *kuncsaft-voltukra* nem volt szükségük, sem – büszkeség hiányuk.

A nagy francia dámák, híres modelljei a nagy politikai cselszövényeknek, fel tudtak esetleg rúgni kis lábaikkal trónokat is, de nem kértek segítséget a – zsebek ijedtségétől.

Talán nem is így van a Belvárosban sem. Bántó és bús dolog volna, ha így volna. Azt juttatná az eszünkbe, hogy politikus – avagy „politica” dámáinkkal még meszszebb vagyunk Nyugattól, mint sok más egyébbel, hajh, talán mindennel, ami helyes, szép, nemes és emberi...

Budapesti Napló 1905. január 12.

A. E.

3. A MAGYAR BOSHIDO

– *Levél a külföldre* –

... A kaszinók, a mi kaszinóink? Erről is sokat beszélgettünk, ugy-e, kedves barátom? Csöndes, szép napokon, ott a tenger mellett, míg a szezon nem uszította rá szépséges Nizzánkra az előkelő világcsavargók raját.

Ugy-e tudja, hogy mi a Boshido? A japáni gavallér-morál kódexe. Híres ópus, híres mű, nagy könyv.

Van nekünk is ilyen Boshidónk. Magyar Boshidó. Kodifikálva nincs még. Majd arra is rákerül a sor. De vannak kúriái. A magyar Boshidó kúriái. Ime ezek a kaszinók, a mi kaszinóink, kedves barátom, provánszi poétám.

Tudja: mi most az új magyar föllendülés korában élünk itt, Hunniában. Csupa nemes csapongás a nemzeti lélek. Ma már a rokonainkat is megválogatjuk. Még nemrégén megtette a török. Sőt halászgató, jégtörő osztyák atyafiainkat sem vetettük meg. Ma már ez nem így van. Az elmosott nációk közül nem vállaljuk csak a dicsőséges szumírt. Az élők közül, néhány hónap óta, kegyesen akceptáljuk a japánit. Pláne mióta híre jött, hogy a fölséges mikádó máról-holnapra, egy kicsi tollvonással eltörülte az egész japáni társadalmi evolúciót, a szocialista pártot, a sajtót. Na, ezek okvetlenül rokonaink!... Igaz, hogy Japán harminc év alatt eltanulta a nyugati kultúra minden technikáját. Hogy ott már magas kultúrélet ébred. Na, de mi csak azt követjük, ami nekünk tetszik...

A magyar kaszinók... Oh, azok nagyszerű intéciók. És nagyszerű elme gondolta ki őket. Olyan elme, melyre büszke volna az önök nagy nációja is, kedves barátom.

Összeseregeltetni a magyar társadalom-embrió erőit. Nemzeti intelligenciát teremteni. Módot adni az előretörtetésre ez eszméssel nehezen barátkozó nemzetnek. Kigyógyítani, ha lehet, örökölt, keleti ideafóbiájából a magyar embert. Vérbe vinni a könyv, a nyomtatott betű imádását. Istápolni a művészetet, lelkesedésre, magas repülésre szoktatni a lelkeket. Ellátni eszméssel az egész nemzeti életet. Nemes szószakozást adni... És nem is lehet mindezt elsorolni. Fölséges célok egyig.

És most ön azt gondolja, hogy ezek a nemzetvezető, nemes szervek ilyen ragyogó program-piedesztálon sokat, nagyon sokat beszélgetnek magukról?... Úgy van: sokat. Ime tegnap is iszonyú drámában, vérben kipusztult egy család. Férj és feleség. A magyar Boshidó rájuk parancsolta a harakirit, miként a japáni Boshidó szokta. Eddig éltek messze a városi zajtól, munkában, értelemben, becsületben, komolyságban és szeretetben. Egy kis pénzük is volt, Följöttek a magyar élet fókuszába, Budapestre. A férfi szerepre vágyott, tágasabb életre, több élettartalomra. Hol és miként keresse ezt, ha nem ott, hol az erők és eszmék iskolája van, s honnan az erők és az eszmék áradnak a nemzeti társadalomba: a kaszinóban. És otthagya a becsületet, munkás, értelmes múlt minden gyümölcsét. Ott, a kaszinóban. Elvesztette a pénzét, a hitét, az ambícióját, a családi tűzhelyét, a

felesége életét, az idegrendszerét. Végül megcsinálta a harakirit, miként a magyar Boshidó kívánja. Havas Ágostonnak hívták a szegényt.

És most, kedves barátom, újra beszélnek a kaszinóról, a mi kaszinóinkról. Ilyenkor mindig sokat beszélnek. Ilyenek a mi kaszinóink társadalmi chef d'oeuvre-jei az örökös nagy munkán kívül, mellyel az újabb és újabb társadalmi kasztokat fabrikálják. A többi, a színházi heccek, a lovagias komédiák, a politikai katilináriák s egyebek: már ráadások csak.

Mindezt nem beszéltem el akkoriban mind, a Palais-Jetée-vel szemben, a parton, a padon, a ragyogó nap alatt, a derűs csöndességben, mikor beszéltem önnel, kedves barátom, a mi életünkről, a mi magyar életünkről, mely az ön provánszi lelkét érthetetlen módon, nagyon érdekelte...

Most itt választások vannak. És százszorozottan fakad fel mindaz a mérges genny, melynek íme szomorú csúnyaságát keserves szívvel megmutattam egy olyan kaszinói esettel, mely olyan gyakori itt, mint a véres, de hősi önfeláldozás egyoldalú, új rokonainknál a fölkelő nap országában.

A magyar Boshidó szelleme lebeg most a mi országunk fölött. A magyar Boshidóé, mely nincs kodifikálva, de kötelező. Senki se csinálja azt, amihez ért. Ne legyen az a társadalmi értékmérő, ami kipróbált erejű, biztos kultúrájú országokban szokott lenni. Arra bizzuk a cselekvést, aki legjobban tud kiabálni. Az legyen magyar gavallér, akinek – mi sűrű eset – menekülve idegen egek alá, a konyhalegénységig is sokat kell majd tanulnia. Próbáljuk megcsalni a munkát lázas semmittevéssel, szemfényvesztéssel és üres pöfékeléssel. A pénzt ne úgy tekintsük, mint becsületes kamatát az egyéni verejtékezésnek, de valaminek, amit ravaszul ki kell húzni a más zsebéből s ami esetleg bálvány, különösen a címes uraknál, de egyébként is az, mert lehet vele címeket venni, mely egyébként leg-szomorúbb cégére egy rettenetesen antidemokratikus nyavalyának. Az érdektelenséget ki kell csúfolni. Játszani kell a siralmas nemzeti hiúság s még siralmasabb nemzeti instruálatlanság hangszerein. Üvöltve üdvözölni a sikert, ha gonosz, észre sem venni, ha igaz...

Íme néhány princípiuma a magyar Boshidónak. És még van egy sereg...

A siker, a siker... Hát választanak itt most, kedves barátom. A kártyaasztalok géniuszaik kiröppentek egy nagy, országos makaótúrra. A magyar Boshidó erkölcsi ficáncoló erőben tombolnak. S a kaszinókban, a magyar társadalom e nemzetvezető, nemes szerveiben ideges nyugtalanság honol. Milyen lesz a kaszinók Magyarországa, elsülnek-e a Boshidó-puskák, fognak-e aratni a pompás ármányok...

És mindezek alatt, ott lent, hova a kaszinók ablakaiból nem lehet látni s nem szó-kás, legfeljebb voks-horgászás céljából, nézni: ott vergődnek a milliók tömegei.

Lesz-e erejük ezeknek a páriáknak valamikor fölemelkedni? És a fehér holló számú becsületes törekvések ki tudják-e végre kezdeni a magyar Boshidót? Ne kérdezze, kedves barátom, mert nagyon szomorú volna a válasz... És ki tudja, mit akarnak a magyar Boshidó kúriáin?...

Budapesti Napló 1905. január 3.

4. A SZAHARAI KONZUL

– *A Vígszínház bemutató előadása -*

Aggodalmas gonddal csinálta meg a tegnap esti darabját *dr. Guthi Soma*. A verejtékezésnek illatát éreztük egy kicsit egész estén, de ez nem rontotta el kacagásunkat. Ne is emlegesse senki csettintő nyelvvél a franciákat. Nem igen van itt nívó-differencia. A franciák is, a legügyesebb franciák is, csak azt csinálják, amit nekünk *dr. Guthi Soma* nyújtott. Talán ügyesebb kézzel, talán raffináltabban néha. De végre is a Vígszínház tudja, hogy mit akar s *Guthi Somának* is véleménye lehet a maga közönségéről. Nem volt semmi más baj, csak: a nagy iparkodás. Mindent s mindenünnen összeszedett *dr. Guthi Soma*. Halálra akart pukkasztani bennünket. Ez örvényes vállalkozás, mert egy színpadi csütörtökmondás sok perces depressziót csinál a publikumban, s ezekben a rossz pauzákban aztán még a jó ötleteknek sincs biztos sorsa.

A közönség sokat kacagott. Sok volt a taps. Ez mindent expiál. És még az is büszkesége lehet *dr. Guthi Somának*, hogy a siker ő mellé nem okvetetlenül kívánt társszerzőket.

A bohó darab históriája pedig természetesen a fajta, melynek a kedves *Paul Ádám* szerint nincs több variációja hatvanháromnál, ha az ég-föld összeszakad. És hiszik-e, hogy a magyar szerző édesen filozofált is tegnap este? Bizony melankólikusabb derűvel még finom franciákat sem láttunk karrikózni a férj-sorsot, azaz bocsánat: a bohózi férj-sorsot.

Két férj, két feleség s egy szerető. A *Don Juan*: tíz aranyérmes labdarúgó. Ugrás erkélyről erkélyre, asszonykarokból asszonykarokba. És mindez a cocu-férjeknek a segedelmével. Ez a morális mese, s az ismeretes, mesés morál pedig az, hogy a végén nincs semmi baj. Csak ne akarta volna olyan nagyon-nagy buzgósággal biztosítani ezt a véget az író. Olyan nagy volt ez a buzgóság, hogy már szinte az értelmetlenségig vitte.

Írjuk ide a részben mese-támogató, részben mese-zavaró figurákat. A szaharai konzul: bolondosan budapesti alak. A szerelmes és selyp fogtechnikus. És az örök gyilkosbácsi, ki ezúttal nevetőgörcsös csirkefogó.

Lapidárisan pedig talán így lehetne summázni a dolgot, ha szabad a francia recipé disznó- és libazsíros magyar átírását, éppúgy, mint a franciát summázni: két férj szövetséget köt asszonyaik hűségére kölcsönösen figyelni, s ez a véd- és dacszövetség szarvakat hoz annak is a homlokára, akinek eddig nem volt. S ez a darabnak ama bizonyos melankólikus derűje.

Egy kicsi helyes törlés, különösen a darab végén és sok ház fog mulatni *dr. Guthi* darabján. Végre is pártoljuk a hazai malacságot, ha van olyan, s ráadásul még a hazai ínyre valóbb, mint az idegen.

A mindig kijáró s mindig megérdemelt dicséret a színészeknek. Kedvesek, bájosak s szellemesek voltak a hölgyek: Sz. Varsányi Irén és Gazsi Mariska. Vendrei,

Tapolczai pompások a férjszerepekben. No és Hegedüs meg Tanai. Milyen pazarul groteszk két figura! A csirkefogó és a fogtechnikus. A nyílt tapsoknak ők voltak a legtöbbször a fölviharoztatói. Fenyvesi, a Don Juan s a többi szereplők is mindent jól végeztek.

A közönség kedves volt a magyar szerzőhöz, régi szerzőjéhez, s erre ő tegnap este különösen rászolgált. Volt kihívás, taps szerző és színészek számára is egyformán.

Budapesti Napló 1905. január 13.

(Dyb.)

5. AZ Ő ÉLETÜK

Hogy élnek Budapest és Magyarország nagypénzű urai? Mint tudják az életüket művészivé, harmónikusá, széppé tenni?... Ugye ehhez mai és nagyon kiművelt teóriák szerint nincs a nagy publicitásnak semmi köze? Ugy-e?...

Amerikában nem félnek az emberek a sajtótól. Azaz, hogy ott mindenki készen áll a publicitásra. Ha Smith Elly kisasszony fess és csinos, talán tíz újság is számontartja róla, hogy időnként kivel-kivel flörtel. És Elly kisasszony bátyja nem rohan párbajsegédekért. Viszont Smith papának is érdekében áll például, hogy az újságok hírül adják, mivel és mennyivel kell a másik pártra rálicitálni. Hadd tudják meg a demokraták, mivel és mennyivel kell a másik pártra rálicitálni. E két példából méltóztatnak látni, hogy Amerikában ideális a nyilvánosság. Az amerikai ember fórumibb és athénibb életet él, mint a régi athéni, aki pedig szintén a publicitásnak és a publicitásba élt. Ilyen bolond ország ez az Amerika. Nem hiába, hogy a magyar képviselő urak fölfedezték a nyáron, s úgy beszéltek róla, mintha nem is az *újvilágot*, hanem a *másvilágot* látták volna ott.

És ebben a bolond országban – tetszik tudni – iszonyú sok a milliomos. Az újságoknak sok dolguk van velük. Hjah, a pénz nagyon érdekes dolog. Amerikai újságokban fognak önök olvasni milliomos urak bogarairól, mániáiról. Sok-sok intimítást. Milliomosok fekete miséiről azonban nem fognak olvasni. Morgan megőrül a műremekekért. Ha nem tud egyet alkuval, pénzzel megszerezni, talán el is lopja. Örjögve licitálnak néha egymásra az amerikai milliomosok, hogy kinek az estélyén énekeljen egy divatos opera sztár. Vagyont költenek egy-egy komponista kedvéért. Színházat építenek D'Annunzio-nak. Megtanulják a provánszi idiomát Mistral kedvéért, s múzeumot alapítanak Arles-ban. Higyjék el, egy kicsi sajtóbarátsággal Amerikában egy szükséges, nagy nemes magyar célra sokkal hamarabb lehetne pénzt kapni, mint Magyarországon. És szívesen tárják ki palotaajtaikat a világnak az amerikai milliomosok. A klubjaikba is be szabad látni. A pénzük árán repülni szeretnének ezek az emberek, szegények. A pocsolját csak azok kedvelik meg, kik némely nációjú európai kollégákkal ismerkednek össze.

Mert bizony isten szomorú dolog legtöbbször milliomosnak lenni. Ami minálunk, koldusoknál, kisebb-nagyobb részben az élet ösztönzője, náluk az abszolút illúzió-haramia. Övük a pénz. Pénzzel le lehet vetkeztetni mindent. Le lehet szedni minden fátylat a világról. Fátyol nélkül, illúzió nélkül pedig igen-igen keserves élni. Tessék elhinni.

Ezek az emberek, ezek a bolond amerikai milliomosok s némely kollegáik tőlünk egy kicsit nyugatabbra, éppen ezt a fátylat, az illúziót akarják súlyos millióikkal, minden áron megvásárolni. Ezért keresik a magas régiókat. Mert tessék elhinni, akármennyi könny és nyomorúság van a szép földgolyón, mégis bölcs törvényei vannak e földi életnek, s akik fölfelé, a tiszta levegő felé, nem csapdosnak, megfúlnak itt lent a saját piszkukban.

Az ördög gondol most azokra a mende-mondákra, amelyek a mi kaszinói nagyurainkról s nagypénzű polgártársainkról folyton-folyton szólnak. Nem gondolunk

semmi *esetre*. Kétségbeesve ő helyettük, nemes és bús egyszerűséggel csak konstatáljuk, hogy sire triste-ek, szomorú urak, nagyon-nagyon ínséges emberek. Mert nem tudják, mit műveljenek sem az életükkel, sem a pénzükkel.

Utaznak? Milyen ürességgel végzik ezt is. Puha fészke másnak is van. Artisztikusabb, sokkal több, mint nekik. Szeretőt tartanak? Tarthat a diágyerek is. Tízet tartanak? A Robellyk esetleg húszat is tarthatnak. Kártyaizgalmat a fiakkeres kocsisok is találnak. Futtatnak? Ügyesen gazdálkodó, szegény katonatiszt is megteheti... Mit csinálnak még?

Semmit sem úgy, hogy megeléghessenek, hogy várt, szép, illúziókkal telt magasságokba jussanak. Ők prostituálnak minden földi illúziót.

Mennyit tehetnének, mennyit tehetnének éppen itt nálunk, éppen ők, a mieink. És ők legföljebb, ha disznólkodnak, mikor nagyon is szerencsétlenek már. Mert ők nagyon szegények. És adakozási fölhívással zárjuk e kis írást:

– Hölgyeim és uraim, adakozzanak a mi szegény, magyar milliomosaink számára egy-két fillérnyi – szájalmat...

Budapesti Napló 1905. január 14.

6. CHAVANNE LUJZA NAPLÓJÁBÓL

Meg fogja-e írni valamikor a naplóját Tihanyi Irma? Ügyes dolog volna, ha megírná. A győri tömlöcben vagy majdan a gödöllői villában, ha kiszabadul. Ilyen dokumentumokra volna annak szüksége, aki egyszer a mai, kalandorlelkű, furcsa, magyar társadalmunk erkölcsrajzát megcsinálja. De féltő, hogy Tihanyi Irma nem fog írni. Végre is ő alapjában előkelő magyar dáma. De az ő Lujzája francia, s az ilyen francia lujzák hamar memoároznak. Szinte másolni tudunk a Chavanne Lujza naplójából...

*

„Gödöllő... Azt kezdem hinni, hogy a magyar galantéria mesebeszéd, Akárhogyan is forgatom a dolgot, velünk rettenetes méltatlanság történik. Proskribálnak bennünket. Most már Budapestre be sem lehet kukkantanunk. Ez csúnyaság. Vagyunk-e valakik, vagy nem vagyunk? Sajnos, hogy ezt annyi szomorú viszontagság után kell kérdezni. Az én Irmám áldozat. Ő, szegény, hivatást akart betölteni. Ő a magyar Liane de Pougy akart lenni. Nem ő a hibás, hanem a magyar gavallérok. Miért akarják már harminc-negyven év óta elhíttetni nagy stílusú életre termelt, szép, szellemes leányokkal, hogy ebben az országban olyan magas kultúrállapot van már, mint, ah, Párizsban... Olyan kultúr-állapot, mely valósággal megköveteli azt a társadalmi kiválást, mely szép; szellemes, vidám leányokat ad a nagyvárosoknak, hogy hadd fogyjon a csipke, a prém, a gyémánt... Hát nem rettenetes csalás ez? Az én Irmámnak nem lett volna szabad semmi gondjának lenni az életben, csak az, hogy szép legyen. És szegénykének olyan sors jutott, mint egy Panninak, de mint egy börtönsgazú Panninak. Nem ég ki a szemük azoknak az uraknak, akik annyi illúziót köszönhettek valamikor Tihanyi Irmának? Hát ilyen sors illeti meg a magyar Liane de Pougyt? Mért nem mondják meg ezek a gavallérok becsületesen, hogy az ő fantáziájuknak elég egy női akárki? És hogy vagy záros vagy üres a zsebük... Előre sajnálom szegény bécsi balekokat. De élni kell, ugy-e?... Indítsanak majd kártérítési keresetet a magyar gavallérok ellen”

*

„Veszprém... Ah, beszélnek, hogy szebb volt ezen a földön a világ, mikor még betyárokat termelt a Bakony. Jogászok, kanászok, betyárok, huszárok, mágnások... Ah, másként álmodoztam én Hongrie-ról a régi, párizsi Maxim-estéken. Szeretném én látni az igazi Liane de Pougyt is, hogy mit tudna csinálni – Veszprém-ben?... Még a bécsi ügyeket sem lehet itt elvégezni. Győrbe megyünk talán át. Rendőrségi jóváhagyással. Pfüj!... A magyar grande-cocotte-ok élete is siralom. De hát még milyen bajos Magyarországról szélhámoskodni – nemzetközileg. Még Bécsben talán akadnak jámborok. Hű és naiv város ez a Bécs, akárhogy szidják is a magyarok. De már másutt mindenütt gyanús a budapesti vignetta. Oh, erről szomorú leckéket vettünk Irmával. Magyar emberek úgy sem fogják olvasni ezt a

naplót. Ide lehet írni: szegény ez az ország s olyan rohamosan nő itt a kalandorok száma, hogy nem lehet bírni a konkurrenciát... Nekünk összegyűjtött, csinos kis summákon illenék most csücsülnünk, nem pedig kínlódni e versenyben. Eszembe jutnak a mi szép francia szokásaink. Ha Irma franciának születik!... Először is: ma még fiatal. Másodsor: sohse kellett volna piszkoskodnia. A francia gavallérok megfizetik ám az illúziót. És egy szép, szellemes, nagy stílusban élő hölgy mint az Irma, most azzal foglalkoznék, hogy közeleg az ősz, vegyünk egy kis vidéki kastélyt, segítsük pénzzel az irgalmas nővéreket, járjunk templomba s gyakorta gyónjunk... Nekünk pedig Győrbe kell menni – bécsi ügyeket bonyolítani...”

*

„Győr... Megérkeztek! Csak baj ne legyen... Megint lesz egy kicsi pénz. Tehetünk mi róla, hogy a bőrünk a jóléthez szokott. Alapjában én most kezdek egy kicsit magyar szemmel látni. Ennek az Irmának, az ő lelkével, szívével, eszével férfinek kellett volna születnie. Nyakam teszem rá, hogy itt karriert csinált volna! A férfi ebben az országban ügyességgel, ravaszsággal sok mindent elérhet. Az asszony fejlődését elhanyagolták, elhárították. Mit csináljon egy szegény nő, mint az Irma? Bittmann úréktól paplanokat csal ki. Hát nem szívesebben szidná ő inkább Bécset most valamelyik magyar vidéken, minthogy paplanokat csaljon ki Bécstől? Ha már a magyar Liane de Pougyknak még nem jött el az idejük, legalább volna joguk – mandátumot keresni. Ez nem ütközik a magyar törvénykönyvbe... Félek, hogy baj lesz...”

*

... Ime egy-két oldal a Chavanne Lujza naplójából. Ne tessék ő reá esetleg haragudni. Szegény. Irmájával együtt lépre került újra. Börtönben ül, Győrben. Elég baj az neki. Aztán hátha nem is hiteles ez a napló!... És ha hiteles volna: sok mindent össze tud írni egy memoározó csacska francia nő...

Budapesti Napló 1905. január 15.

A. E.

7. VADHÁZASSÁG A VIGADÓBAN

Brávó, Polónyi... Termeljünk valamit mi is néha-néha a világcivilizáció számára. Kialakulóban van a speciális magyar demokrácia. Vasárnap szent napján a Vigadóban trónoló Hungária megajándékozta a nemzetközi cím-frazeológiát egy új címmel: *nagyméltóságú polgártárs*. És *nagyméltóságú polgártársnők* is bizonyára. Ugy-e Polónyi?

Élt egykoron egy sváb nevű derék francia. *Schoelcher*-nek hívták. Polónyi biztosan lenézné. *Schoelcher* nem nemzett Sasokat. A legcímtelebber embereket közül való volt a jámbor. Csak a rabszolgakereskedést irtotta ki e szép földi élet tömémentelen bűnei közül. És csak a nagyon alpári francia demokráciát szolgálta.

– Citoyens, citoyennes!...

Így kezdte egy népgyűlési beszédét ez a *Schoelcher*: „Polgártársak, polgártársnők”.

Még élt volt a francia Jupiter, Hugo Viktor, akinek minden szabad volt. Ott volt a népgyűlésen.

– Hohó! – kiáltotta. – Ez nem jól van, *Schoelcher* polgártárs. Én jó republikánus és igazi demokrata vagyok, de francia férfi nem nevezi a nőt *citoyenne*-nek, hanem *ma reine*-nek, *ma souveraine*-nek...*Királynőm*-nek, *úrnőm*-nek... Amiben van igazság. Oh, de azóta más a divat Franciaországban is.

A magyar *Schoelcher*, Polónyi, nem volt egészen bátor vasárnap. A magyar *dictionnaire*-ből összekomponálta a *nagyméltóságú polgártárs* címet, de elfelejtkezett a nőkről. A nők nélkül pedig nem lehet megcsinálni az új magyar demokráciát. És nem is volt igazságos a Polónyi bátortalansága. Valóság-e, hogy a Belvárosnak megvannak a maga modern, előkelő, választóharci Dobó Katicái? Ugy-e valóság? Mindegy-e azoknak a hölgyeknek, akik a Vigadóban szórták a virágot s árasztották a parfümöt, ha akár Duci gróf, akár Pista gróf lesz a követ? No, ugy-e, hogy nem?

Ennélfogva mégis csak így kellett volna Polónyinak szólni:

– Nagyméltóságú polgártárs és nagyméltóságú polgártársnők...

Nyugodt lehetett volna. Először is nekünk nincsen Hugo Viktorunk. Azután pedig a mi politikától hevült bájos és előkelő hölgyeink úgy benne vannak már a demokráciában, hogy szó nélkül elfogadták volna a *nagyméltóságú polgártársnők* címet. Miért ne? Valamit csak tenni kell a népért s valamit csak dobni kell a bugrisoknak is.

No de a Polónyi csonka címe is valami. Pláne, ha olyan bizonyossággal ki lehet egészíteni, mint mi tettük, s mint bárki tehetné. Úttörés volt ez s egy új világ hajnalának trombita-jele. Oh, demokrata egek, nem csinál és nem mond valamit soha csakúgy ingyenben, puffra, Polónyi. A Belvárosban a Vigadóban kompromisszumot jelentett a *nagyméltóságú* és a *polgártárs* címek összelelekezése. Sok volt ott a polgár, a *polgártárs*-ra nagy volt a szükség. De a méltóság is sok volt s a nagy-

méltóságúnak még kevésbé volt volna szabad elmaradnia. És a címek vadházassága megtörtént. A *nagyméltóságú* és a *polgártárs* összeillenek annyira, mint a nagyméltóságú urak s úrnők és a fölhasználó polgártársak.

Bolondos jókedvvel tölt el bennünket ez a kicsi eset, nagyméltóságú, méltóságos, nagyságos, tekintetes, tisztelt című s minden című polgártársak és polgártársnők.

Mostanában különös jelek láthatók a magyar égboltozaton. Frivolul szólván: valami óriási sajt-érés illata terjeng országszerte. A nagyméltóságú urak már cirógatják a Kohn Izsákokat és a Kisgyörgy Pétereket régibb idő óta. De most már jönnek a magyar Martell grófnők is. Itt bajtól tartanak. Nem a polgári erőttől és a polgári önérettől. Oh nálunk még gyöngye a polgári erő, s egy nagyúri nyájas szótól megrendül a polgári önérett. Hanem a mob – piha! a mob nyugtalanodik. Először a munkás polgárookra fog támadni, – vélik nagyméltóságú polgártársnőink és polgártársaink – de mi jövünk aztán a sorra, s mi többet veszíthetünk. Nyergeljük hát meg, cirógassuk meg a Kisgyörgy Pétereket és a Kohn Izsákokat. Ők, szegények, nem tudnak csinálni demokráciát. Csináljunk mi hát nekik egyet:

– Ezennel nagyméltóságú polgártársaitok és polgártársnőitek leszünk...

És ne tessék hinni, hogy ez csak a választás idején lesz így. Ezután már ilyen idők következnek.

A jövődő szólott a Vigadóban Polónyi gyöngéd ajkai által. Iszonyú demokratikus világ fenyeget bennünket. Majd meg tetszik látni. Ezután szemtől-szembe ereszkednek le hozzánk nagyméltóságú polgártársnőink és polgártársaink. A magyar Boni-Castellane grófok, Syvetonok és Martell grófnők készülnek hozzánk vizitbe jönni. Nyilván a Kárpátoktól az Adriáig reszketni fog az örömtől a polgári lélek... Komolyan mondjuk. Oh, sajnos, komolyan.

Egyelőre azonban köszönjük Polónyinak a bejelentést is. Az európai cím-frazeológia bizonyára szintén hálás lesz a *nagyméltóságú polgártársért és polgártársnőért*. Tud ám a magyar géniusz termelni, ha akar.

Budapesti Napló 1905. január. 17.

A. E.

8. VIRIBUS UNITIS

Viribus unitis. Ezt Kossuth Ferenc mondotta a hatvani állomáson. Apponyit kísérte a jászok földjére, ahol még nem ismerik – a negyvennyolcas Apponyit. Ki hitte volna, így gúnyolódott Kossuth, hogy ők valamikor az uralkodó jelszavával indulnak a harcba?... Aztán mentek tovább, s a jász lakomán már fordult a téma. Apponyi ott már másképpen beszélt. Tószájában azt mondta, ő olyan negyvennyolcas, aki a királyt a legelső magyar embernek tartja... Szépséghiba az egész. Csak majd nagyobb szépséghiba ne támadjon a koalíció arculatán. Mindenesetre meg van az új koalíciós ige: viribus unitis...

*

Viribus unitis... Kezd fogyni a latin műveltség ebben az országban, koalíciós urak. Nem érti ezt a magyar ember, s ha megérti, nagyon furcsákat fog ráfeleselni. Vagy tán felesel is már. A hajdúdorogi magyarokat, akik nem *ellenzéki*, hanem *negyvennyolcas* jelöltet szerettek volna, nem igen tudta a minap megnyugtadni gróf Zichy Jenő. És a hajdúdorogiaiak nemcsak a saját lelkük nevében nyugtalankodtak. A magyar ember, minden magyar ember, lelke nyugtalanzkodott az ő beszédjükben. Emlékezzenek csak a liberális negyvennyolcasok. Nem régen történt: néhány esztendeje. Iszonyú nehéz problémát kellett elhelyezni s megoldani a magyar ember becsületes lelkében. Azt kellett megértetni a magyar emberrel, hogy van rosszabb a bűnnél is, és van veszedelmesebb párt a kormánypártnál is. Tetszik emlékezni ugyebár? Históriai, nagy veszedelmet éreztek ekkor a mi igaz, liberális politikusaink. A magyar fajta nagy dicsősége, hogy a magyar ember, a magyar választó, megtanulta a leckét. Megértette, hogy neki rettegnie kell a néppárttól. És tartózkodnia kell Ugronéktól. És tartózkodnia kell Apponyiéktól. Tartózkodnia kell mindentől, aki és ami klerikális. Azt hiszik a koalíciós urak, hogy ebben az országban mindenki olyan hamar felejt, mint ők? Majd megmondja, ha megérti, a magyar ember, hogy mi ez a – viribus unitis.

Viribus unitis... Lásd: Gönc, Tapolca, Csorna, Karcag. És jönni fog a többi. Az ország nem érti, s nem fogja megérteni a vezérlő urak dolgát. A magyar ember logikája a legegyszerűbb logika a világon:

– Hát most már Apponyi vezessen minket, akinek olyan nehéz feje volt, hogy csak ennyi idő után tanulta meg a mi hitünket? Aztán kóbor ebnek nincs szállása!... Nem tiszta dolog ez!...

Paraszi, durva beszéd ez, de magyar beszéd. És logikus beszéd. Soha politikai szövetkezésért nem fizettek még olyan árt, mint a negyvennyolcas párt, az igazi negyvennyolcas párt fog ezért a frigyért fizetni.

No de beszélni fog a másik magyar ember is, a harmadik is, a negyedik is:

– Hát most már Rakovszky az igaz magyar ember s a kormánypárti jelölt árul egyedül bennünket Bécsnek? De hiszen a mi kormánypárti jelöltünk németül sem beszél tán. Rakovszky pedig már elfelejtett volna németül? Nemrégén még sza-

vában törte és lelkében utálta a magyar beszédet. És a császárt is elfelejtette vajon?

Így és ilyeneket fog gondolni és mondani a magyar ember. Vezérlő urak, ha megfeszülnek is, a választásokot nem fogja sokáig túlélni ez a szent szövetség. A vezérlő uraknak e balga mámorából a nép csakhamar ki fog ábrándulni. S Kossuth Ferenc ha száz évig él, akkor is röstelkedve fog visszagondolni arra a pár sor írásra, amellyel Csornán lefújta a negyvennyolcas jelöltet, hiveit pedig odaparrancsolta Rakovszky István mellé. E pár sor írásában azt találta mondani Kossuth, hogy Rakovszky az ellenzék *igazi* bajnoka, s aki ellene fellép, az csak *ál*-függetlenségi lehet. Micsoda megfoghatatlan, feneketlen eltévelyedése Kossuth Lajos fiának! Az ultramontán pártvezér egész politikai hitvallása nem egyszerű megtagadása, hanem valóságos arcucsapása a Kossuth Lajos eszméinek. És pedig nem egyedül, nem is elsősorban azért, mert Rakovszky a 67-es alapon áll, nem a 48-ason. Hanem azért, mert Rakovszky aulikus ember, a *jövendő* udvar embere, s mint ilyen a hatvanhetet is sokallja. Neki nem a népszabadság a vezércsillaga, hanem a klerikális befolyásnak az udvari hatalom erősödése útján való uralomrajutása. Kossuth Lajos a lelkiismeret szabadságáért rajongott, Rakovszky a lelki bilincsek rajongója. Kossuth Lajos a népfelség hatalmát ki akarta terjeszteni az egymás közt egyenlő felekezetekre is; Rakovszky egyetlen vallás hatalmi eszközeinek gyarapításáért cserébe odaadná szívesen az egész népuralmat is. Kossuth Lajos az állam urává a népet akarta tenni, s a népállam legdrágább kincsének a lélek korlátlan szabadságát hirdette; Rakovszky a nép urává akarja az államot tenni, s emettől a lelki rabság elrendelését követeli. És mégis Rakovszky az *igazi* ellenzéki, aki pedig a negyvennyolcas polgárokat a Kossuth Lajos ösvényén vezeti, azt *ál*-függetlenségivé bélyegzi Kossuth Ferenc!...

*

Viribus unitis. Negyvennyolcasok, vigyázzatok a Rakovszky István s a Darányi Ignác mandátumára. Egyáltalában vigyázzatok, nehogy káruk essék azoknak, akik a negyvennyolcas párttal szövettek. Mert ez nem volna gavalléros dolog. Elvek? Ki beszél itt elvekről. Nézzetek a negyvennyolcas pártot megnemesítő Apponyira. Ő díszes, tisztelt, nagy férfiú. Kellettek ehhez elvek? Ő bármely pártot megnemesít, s talán még meg fog nemesíteni néhányat. Nem kell az ügybe idegen dolgokat zavarni. Itt most másról van szó. Vendégeink vannak. És mindenek fölött: a koalíció. Önmagáért. Ezért érdemes küzdeni – viribus unitis...

*

Viribus unitis... Apropó! Bizonyos benne Kossuth Ferenc, hogy ez a magyar király jelszava? Mintha nem így volna. *Ausztria császárijáé ez a jelszó*. Kossuth Ferenc bizonyára a Rakovszky érzékenységét akarta kimélni. Apró szolgálatok elősegítik a barátságot. A magyar királynak *Bizalmam az ősi erényben* a magyar jelszava, s könnyen megesik, úgy is fog történni, ez lesz a választók jelszava is. De nem úgy, miként a vezérlő urak magyaráznák. Másképpen. Az országot nem lehet becsapni – viribus unitis.

Budapesti Napló 1905. január 18.

(-y.)

9. MADAME KAUFMANN PÖRE

Párizsból az a hír jön, hogy a bíróság fölmentette Madame Kaufmannt. Nem valami szenzációs hír. Aligha fog tíz magyar olvasó akadni, aki emlékében megtartotta azt a kázust, mely madame Kaufmannt a bíróság elé juttatta. Ellenben fog az esetre emlékezni Nagy Ferenc volt államtitkár, aki néhány héttel ezelőtt a magyar kormányt képviselte egy igen jeles párizsi ünnepen.

A százéves „Code-Napoléon”-t, a francia polgári törvénykönyvet ünnepelték a franciák s velük csaknem egész Európa jogászai. Gyönyörű gyülekezetben éppen a francia igazságügyminiszter szónokolt. Egyszerre csak óriási láрма támadt.

– Le a Code-Napoléonnal! Rabszolgákká tette a nőket. Nem illik ünnepelni!...

Fölindult, magukból kikelt, elegáns hölgyek igyekeztek a díszes terembe jutni. Apró ballonok repültek be az ajtón, haragos fölírású zászlócskákkal. Alig tudták a teremőrök lecsendesíteni vagy eltávolítani a lázban lángoló hölgyeket, kiknek a vezére madame Kaufmann volt, a harcos feminista nők egyik legharcosabb vezére. Ugyanez időben Párizs utcáin itt is, ott is tüntető hölgycsoportok jártak. Egy téren elégették a „Code-Napoléon”-t, No, volt témájuk a francia lapoknak!...

Az ünnepet megtartották mégis. Voltak ékes éloge-ok. A külföld képviselőit és tudósait nagyban vendégelték. Eközben pedig már kész volt a bizottság a „Code-Napoléon” revíziójára.

Most pedig, íme, a bíróság fölmentette a csendháborítás, izgatás és egyéb nagy bűnök miatt vádlottat: madame Kaufmannt.

Ez igen érdekes ítélet ám, mert a bíróság szinte azt mondja ítélete indoklásában, majdnem szóról-szóra, hogy a nőknek, de a férfiak nagy részének is, van okuk elragadtatva nem lenni a napoleoni eszméktől s a „Code-Napoléon”-tól.

A „Code-Napoléon” többé-kevésbé minden mai polgári társadalomnak kódexe.

Egy belga tudós azt írja nagyon szellemesen róla, hogy ez a mai jogéletnek a polgári epepeája.

És ez a polgári hősköltemény – a madame Kaufmann esete is azt mutatja – nem sokára a múlt dala lesz. Egyenlőre félénken, de kezd felvonulni a tételes jog terén is a teljes jogot követelő nő. Ezt a szép kilátást a kevés számú magyar feminis-táknak is el kell könyvelniök.

A polgári társadalmat kezdi áthatni egy nagy igazság. Ez az igazság pedig olyan, hogy a szocialistáknak van okuk rettegniök tőle. Az élethez, az érvényesüléshez jogot nyert nő teljesen a polgári társadalom híve lesz. Nemcsak hálából, de természeti törvényekből is. A szocialisták a tulajdont és a házasságot ostromolják legjobban. A nők pedig mihelyst fölszabadulásuk reménysége bizonyos, a legkérlelhetlenebb védelmezői lesznek a mai társadalom e két alapjának.

Ezt lassan-lassan saját érdekükben át kell látniok a mai társadalom érdekelt híveinek. A francia bíró, szellemesen ezt mutatta, jelezte meg a madame Kaufmann pörében...

Budapesti Napló 1905. január 18.

10. COMBES BUKÁSA

Franciaországban csakugyan kitört a válság. A Combes-kormány benyújtotta a lemondását Loubet úrnak, a köztársaság elnökének. Majd elválík. *Qui vivra, verra.* Vajon csupán Combes bukott-e meg, vagy vele bukott a Combes-politika is, – mely egyébként nem is Combés-politika? Bajos belelátni teljesen ezekbe a dolgokba. Egy bizonyos: a híres, az erős, az elszánt *bloc*-nak vége, és utána mégis csak ilyen *bloc* jöhet.

A francia publicisták legújabb időben kezdenek a magyar viszonyokkal példálózni. Ne röstelljük hát a francia parallelát mi sem. A harc Tisza ellen, a harc módja, a taktika, szinte megdöbbentő kópiája annak a harcnak, amely Combes ellen folyt. Ezt a parallel gondolatot persze nálunk sietni fognak sokan egészen végig gondolni. Hanem itt már nagyon tévednek. Combes-nak nem *kellett* volna most lemondania. Combes lemondott, mert utána csak egy ultra-Combes jöhet, s Combes azt akarja, hogy jöjjön. A magyar koalíciónak pedig még csak ilyen pyrrhusi győzelemre se lehet kilátása. Nem hogy másra.

Franciaország nem szereti a hosszú kormányokat. Ime az első ok. A radikális *disszidensek* már nem ismertek határt. A többséget, a *bloc*-ot, a legravaszabb lövegek robbantgatták. Combes feláldozta magát, hogy győzzön a program, a híres, nagy *leszámoló program*. Csak éppen a taktikára, a harc módjára illik a magyar példa, íme. Miként nálunk, ott is a legerkölcstelenebb koalíciót tudta összehozni egy *fejvételnek* a célja. Millerand, Clemenceau, Doumer álltak össze notórius reakcionáriusokkal s a leglehetőlenebb elvű, meg a legelvetlenebb emberekkel. Egyszerre jó francia s jó republikánus lett mindenki. Még a jelszó is hasonlított a mi disszidens-nacionalista-klerikális koalíciónk jelszavához:

– Most nem az a kérdés, hogy liberális-e valaki, hanem hogy ellenzéki-e vagy sem.

De ez a harc nem ártott Combes-nak. A koalíciónak Franciaországban sem ült fel egy józan ember sem. A kémkedés-affér s minden fia-lánya sem tudták volna Combes-ot megbuktatni. Hogy Brisson helyébe egy ügyes összeesküvés Doumert emelte a kamarai elnöki székbe, ez sem hozza meg okvetlenül a Combes-kormány lemondását. De most már megérett a *régi* lemondó terve Combes-nak. Ezt az embert okvetlenül nagynak fogja elismerni a francia história. Visszavonulásának módjában is ott a *nagyság* kritériuma. Elmegey, mikor nem tudja, hogy a veszedelem nagyrésze elmúlt. Elmegey, mikor már nem jöhet senki, aki *visszacsinálja* azt, amit ő csinált.

A francia válság titka: először is a Combes-nál is radikálisabbak elégedetlensége, másodsor pedig némely radikálisok Jaurés-gyűlölete. A szélső szocialisták és szélső radikálisok egy csoportja nem tartotta elég bátornak Combes-ot a Róma ellen folyó harcban, s elég gyorsnak és erősnek a régóta vajúdó nagy szociális reformoknak keresztülhajtásában. A radikálisoknak egy másik része pedig olyan féltékeny volt a kormánypárti szocialistáknak a befolyására, hogy ezek ellen még egy olyan republikánus többség alakításába is belemennének, melybe igen sokan

kerülnének fölöttébb gyanús urak. No és titokban a kormány két tagja, Rouvier pénzügyminiszter és Delcassé külügyminiszter is megcselekedtek suttymban mindent, hogy a Combes helyzetét megnehezítsék.

Szóval, sok ellensége és sokféle ellensége volt a Combes-kormánynak, mely igazi hadakozó kormány volt: két és fél éves élete alatt harcolt a nacionalista guerilla-csapatok, a kongregációk, a konkordátum ellen, s harcba fogott az állam és az egyház teljes szeparációjáért is.

Ez a harc sok szükséges munkától vonta el a Combes-kormányt. De erre a harcra mindenképp szükség volt. A reszpublika ellenségeivel le kellett számolnia a Combes-kormánynak, a nagy, messze terv, a gyönyörű terv érdekében, hogy Franciaország csakugyan a világosság országa legyen, s példát adjon a világnak az új társadalmi berendezkedésre.

Hogy *egyelőre* mi lesz, ki jön? Ezt bajos megjósolni egyszerű prognózissal. Mert a dolog komplikált. Nem hiába menekült el a válság elől Bourgeois, s nem hiába remeghet most Rouvier is, akinek kormányalakításáról sok szó esik. Lehet, hogy egyelőre olyan kormány következik, mely pacifikálni s alkudni fog, a többségből kizárja Jaures-ékat s a nagyon radikálisokat, a nacionalistákat meghájazva a száműzött Déroulede visszahívásával s néhány radikális terv elodázásával. De ez is csak *egyelőre* lehet. Mert Combes – és ez az ő dicsősége – olyan helyzetet teremtett, hogy az ő politikáját *folytatni kell*. Hiszen lehet, hogy csak a szóbeszéd mondja, de érdekes: maga Combes sem akart kormányzása elején olyan hajthatatlan lenni, mint amilyenné válni kényszerítette a viszonyok ereje. Ha ez nem is egészen igaz Combes-ről, de az utódjára rá fog illeni.

Nem hiszünk – legfeljebb csak ideiglenes – rendszerváltozásban, akár Brisson, akár Clemenceau, akár Rouvier, akárki más kap megbízást kormány- és többség-alakításra. Ott csak még radikálisabb politika következhetik. Ha nem így volna, nem mondott volna le semmi áron a Combes-kormány. Csinált volna házszábály-módosítást – mint ahogy volt is róla szó – új választást, de nem mondott volna le.

Franciaország, a legújabb, fölfrissült Franciaország haladni akar föltartóztatlanul a hatalmas célok felé, melyeknek útját a megerősített harmadik republika Waldeck-Rosseau-ja s Combes-ja egyengették meg.

Budapesti Napló 1905. január 19.

(y.)

11. A RETTENETES ANGOL MESÉJE

A rettenetes angol Munsch-nak hívják. Doktor. A mese Monte Carlóból érkezik. Folytatásos mese. Az egész Riviéra lázban van. Érkezett Nizzába egy rettenetes angol, aki naponként átzónázik a monacói fejedelem kis országába, és reszket tőle Monte Carlo híres palotája. Munschnak egy gépe van ugyanis, és a rulettasztal úgy igazodik, ahogy a rettenetes angol nyerőgépe akarja. Amennyit akar, annyit nyer az angol doktor. A bank iszonyú summákat ajánlott már neki, hogy ne játsszék. Albert fejedelem vele dinézik. Minden percben jöhet a távirati hír, hogy a monte carloi bankot véglegesen sprengolta az angol, a rettenetes angol... Ez a mese.

És Monte-Carlóban sok a magyar. Ijesztően sok. Koldusok és kalandorok vagyunk egy kicsit mindannyian ez országban. Szinte három hónapon át kóborogtam a minap a rulettasztalok környékén. Nem éppen az arany szagáért. És tarka fölvételeim között a magyar tárgyú gyorsfotográfiák a legszomorúbbak. Úgy gondolom Krausz Emilt is láttam ott. És másokat is. Bele-belenéztem e híres pokol fűtőműhelyébe is.

És nem hiszem, hogy a nyerőgép hírére már is nem utaztak el Monte-Carlóba magyar emberek. Pedig a rettenetes angol meséje – mese. Leiketlen mese. Az angol doktor vagy a bank strómannja, vagy olyan olcsó svihák, amilyen Cannes és Menton között százával akad. Emlékezem egy különös férfarcú nőre, aki magát moralista írónak nevezte. A kíváncsiság elvitt hozzá. Mindezek a rulettbölcsek azokra a morzsákra pályáznak, mik a monte-carlói asztalokról lehullnak. És nincs semmi rendszer – a rulett ellen. A legbölcsebb szisztéma sem ér többet, mint a Jean Lorraine hőségé, kiről Szent-Rulett címmel különben elég rossz darabot írt nemrégiben ez az elegáns párizsi ponyva-író.

Tessék beletörődni. Monte-Carlóban vajmi keveset lehet nyerni. Hadjáratot vezetni azonban abszolúte nem lehet.

Egy meggazdagodott moszkvai fűszerest figyeltem egyszer három napig. Elég bolond szerencsével játszott. Nem nyert százezreket. Ilyen nyereségeket csak a bankkal barátságos francia, angol, amerikai újságok krónikaiban szoktak bezsebelni az érdekes játékosok. De nyert húsz-harmincezer frankot a moszkvai pasas. Ez négy napig tartott. Ötödik napon kezdett veszíteni, és veszített nagyon. Szerencséjére. Mert ha még az ötödik napon is nyer, másnap elszedik a belépőjegyét a bank emberei. Így szokott ez történni. A monte-carlói mesék semmivel sem igazabbak, mint a lourdes-iak. Aki Lourdes-ban visszkapja a leoperált lábát, bátran elmehet Monte-Carlóba bankot sprengolni, nyerőgéppel vagy nyerőgép nélkül. Azok a híres *zászlós* esetek is svihákságok. Ha valakivel megtörténik a nagy *esetleg*, hogy nyer, tisztességes summát nyer, a bank siet ezt fülébe kürtölni minden hívő léleknek, hogy – úgy-e lehet nyerni.

A rettenetes angol folytatásos meséje szerint a bank különtermet rendezett be Munsch doktornak. Legalább ne játsszanak ördögös gépszámaival mások...

Nagyszerű... Ha csakugyan nyerőgépe volna a rettenetes angolnak, ha csakugyan olyan veszedelmesen tudna nyerni, legfőlebb a Café de Paris tornácáról, a Radics Béla bús muzsikája mellől bámulhatna siránkozva a cifra kaszinóra. Oda ugyan be nem tehetné többet a lábát. A bank akkor szedheti el a belépőjegyeket, mikor akarja. Magyarázattal nem tartozik. Ez a regula. És lelketlen mese a rettenetes angol meséje.

Budapesti Napló 1905. január 19.

a.

12. RODIN, PITROU ÉS A SZOBROK

Párizsból az a hír jön, hogy Rodin nevezetes új szobrának a vázát, melynek olyan óriási sikere volt a múlt tavaszi párizsi Szalónban, s melyet Párizs népének ajándékoztak adakozó mecénások, egy őrjöngő, állítólag Pitrou nevű, facér soffőr szétrombolta.

Rodin, a nagy Rodin faragott egy szobrot, Pitrou, a nagy Pitrou összetörte. Csak a vázát a szobornak, mely ott állott a párizsi Pantheon előtt. A szobrot azért meg fogják csinálni. A váz csak mutatónak állott eddig ott.

Ordított Pitrou, a nagy Pitrou, mikor a husángjával csapkodott a szoborra.

– Én is nagy ember vagyok. Hát én nekem miért nem állítanak szobrot?

Pitrou, a nagy Pitrou egy megbolondult soffőr. A szobornak a címe: „Le Penseur”. „A Gondolkozó”. És Rodin, ez a nagy filozófus faragó, fájdalmas gondolatokat szülhet az ő lelkében az emberi bolondságról.

Íme: így érti meg a világ az apostolokat. Pitrou, a nagy Pitrou összetöri a „Le Penseur”-t, mert mégsem járja, hogy mindenkinek csinálnak szobrokat, csak neki nem. És Rodin pedig éppen azért faragta a „Le Penseur”-t, hogy legyen *minden embernek* szobra, *mindenki* kapjon monumentumot ebben a monumentumos világban. A „Le Penseur” azért érkezett, hogy összetörje az ósdi faragott figurákat, melyek nem méltók a néhai nagyokhoz, kiket ábrázolnak, s melyek eléktele-nítik Európa metropoliszainak tereit, útjait. A „Le Penseur” egy szobor-ellenes szobor. Hadüzenet a monumentum-mániának. És jön Pitrou, a nagy Pitrou: összetöri.

Mi is a „Le Penseur?” A *mi szobrunk*, a Smitheké, a Durandoké, a Fischereké. A Szabóké, Kiseké, Kohnoké. Mindannyiunké, akik élünk, akik az életet néha nagyon nehéznek érezzük, akik futunk, izzadunk, s búsan valljuk, hogy nem könnyű dolog embernek lenni. A „Le Penseur” az *élet szobra*, a mai, modern élet testes fölsóhajtása. Meztelen, hatalmas férfiú, aki leült egy pillanatra, fejét kezére hajtja, gondolkodik. Arcán a kín, a keresés. Miért? Mert szövevényes, nehéz, útvesztős ez a mai élet: kicsi benne a pihenés, a pihenés alatt is töprengeni kell s mindjárt szaladni tovább kenyérért, munkáért, pénzért, hírért, asszonyért, orfeumért, cipőért, mandátumért, kórházért, mindenért.

Ez az igazi szobor. Szobra Pitrou-nak is, a nagy Pitrou-nak, a bolondnak, kit tán éppen ennek a komplikált, mai, nehéz életnek a lázas lőtás-futása bolondított meg. És Pitrou, a nagy Pitrou összetörte a szobrot.

Ennek a bolondnak a cselekedete szimbolizálja az önmagához is kegyetlen tömeget. Rodin a jövő apostola, ki ha beszélne, így beszélne:

– Óh emberek, hagyjátok már el a monumentumokat. Nincs egy ember. Minden ember *több* ember. Az emberiség harcosa. Miért állítottok Musset-nek szobrot? Musset elvégezte az életet, s szoborral nem engeszteltek ki az ő fájdalmait. Az elmúlt nagy emberek *személyét* ábrázolni: önzés, a túlélők önzése. Olvassátok

inkább Musset-t, s ha szobrot csináltattok, ne a halott Musset arcát faragtassátok ki, hanem a mindig élő *Musset*-két.

„...Le seul bien, qui me reste au monde
Fat d'avoir quelquefois pleuré...”

A könny volt, a Musset-é s ti követ adtok neki vagy hideg bronzot. Minden: az élet, a folyó élet. Ezt gyógyítsátok, emberek, mert ezt tették azok a nagyok is, akiknek ti egyik olyan, mint a másik szobrokat állítottok.

Így beszélne Rodin, s így beszél a „Le Penseur.” És ezt a beszédet még mindig nem akarják érteni az emberek. Még a legkülönbek sem. A szobrász-vandálok éktelenítik, pusztítják a tereknek, az utcáknak a kevés ízlését is, gyártják az egyforma hideg, lelketlen figurákat. Párizsban is majdnem úgy van ez, mint Budapesten. Hiszen még a Párizs népének ajándékozott „Le Penseur”-rel is mi történt? Odaállítják ezt a szobrot, ezt a szinte vérzően eleven, modern szobrot a klasszikus, nyugalmas Panthéon elé, ahelyett, hogy a legnyüzsgőbb életáradatba, a nagy bulvár szívébe, az Opera elé helyeznék például.

Az *új*, az *igaz* nehezen hódít. Pitrou, a nagy Pitrou hány más szobrot találhatott volna Párizsban husángja elé. Vagy jött volna ide Budapestre. Bolond lelkében ébred egy csodálatosan egészséges érzés; a tucat monumentumok gyűlölete. És íme, a *saját* szobrát, a mindnyájunk szobrát, az élet szobrát találja a husáng. Vajon Pitrou, a nagy Pitrou, nem valamelyik párizsi akadémikus műkritikusnak az álneve? Vajon csakugyan megtörtént a párizsi eset, vagy csak a szimbóluma a művészeltek sorsának, a tömeg, az élet igazságosságának?

Budapesti Napló 1905. január 22.

A. E.

13. TALÁLKOZÁS – RAKOVSZKYNÁL

Kossuth és Apponyi kezdik teljesen elveszíteni önmagukat, amióta megtalálták egymást. Azaz amióta meg akarják találni minden áron egymást. Ha nem keverjük is a dologba a matematikát, a +-okkal és – -okkal dolgozó számtani műveletek törvényét, akkor is világos ez, és bizonyos volt már jóelőre.

Apponyit lázban tartja az adeptusok fanatizmusa. Új neki ez a világ, mint az istállóba kötött tüzes csikónak az első, tavaszi, szabad mező. Érthető ez. Patay Están, Csatár Zsiga, Csanády bátyánk, nyugodjatok békében. Álmaikat *mi* nem zavarjuk. Nem történt semmi csoda. Egészen természetes a dolgok rendje, hogy a ti beszédeiteket harsogja most szerte a néhai Sennyey-fi. Ő friss negyvennyolcas, és nemcsak előlről, de lefelől kezd a dolgot. Már ott tart, ahol a kedves, néhai, derék Orbán Balázs tartott. Az első székely faluban évenként száz milliót rabolt el tőlünk Bécs. A tizedik faluban már kétezer millióval sem elégedett meg.

„...A miniszter urak s akik velük az államot szolgálják igen nagy urak, nagyon pöffeszkedő hatalmasságok velünk szemben, szegény magyar állampolgárokkal szemben, de görnyed a derekuk s alázatos szolgák Bécs mindenható akaratával szemben...”

Ezt például Cegléden mondotta – Apponyi. Méltóztatnak látni, hogy az „européer-ség” úgy elröpül, mint a pinty, ha az ember friss negyvennyolcas. Akkor néhai való Csanády bátyáknak egy jöttát sem szabad engednünk. Apponyi most már népies, és reszkess „Bécs és átkos közösügy”.

Az embernek a szíve megesik a „szegény állampolgár”-on, akit az itthon „nagyon pöffeszkedő” s Bécsben alázatosan szolgáló miniszterek olyan nagyon sanyargatnak. De ez nem minden. Apponyi úgy belejött az új szerepébe, hogy ha akarja, teljesen kitépi a szívünket.

„... Minket (Apponyit és Kossuthot) többé el nem választ egymástól, csak a halál, sőt a halál sem, mert amelyikünk túléli a világon a másikat, ugyanazoknak az eszméknek a zászlaját fogja lengetni továbbra is...”

Az embernek meg kell vidítania magát egy régi anekdotával, hogy a szíve a helyén maradjon, s az egyszeri emberre kell gondolnia, ki azt mondotta testi-lelki barátjának, hogy „ha valamelyikünk meg fog halni, én Bécsbe megyek lakni...”

Mindegy. Apponyi elszánta magát, hogy hatvanhétről rohan a negyvennyolc felé. Nem is lehetne, s nem is kell megállítani. A neofiták buzgalmát mindenki ismeri. Ő találkozni akar Kossuthal.

És Kossuth nemcsak *comme-il-faut* ember, de jó ember is. Látja Apponyi lángoló buzgalmát. Látja, miként rohan ő felé. Itt már az udvariasság is parancsokat ró, s Kossuth megindul – Apponyi elébe. Tegnap vagy tegnapelőtt a negyvennyolcas Kossuth már az a Kossuth volt, aki könnyíteni akar a volt hatvanhetes Apponyi esetleges gene-jén. Azt hirdette Kossuth, hogy az új gyarapodás új éra hajnalát hozta a negyvennyolcas pártra. Talán valahol Erdélyben vagy Kőbányán, vagy

talán másutt, valamelyik kortesztáción, azt hirdette Kossuth, hogy most már a kormány-képesség következik, *kormányképes lesz a negyvennyolcas-párt*.

Vajon az új bajtársaktól várja Kossuth a kormány-képesség csoda-írját, a „szegény állampolgár”-októl, a sanyargatott Apponyiaktól s Károlyi Istvánoktól? Dehogy. Negyvennyolc indul hatvanhét felé. Sőt igen kell sietni a negyvennyolcnak, mert az újak nagyon tüzesek. Sietni kell kijelenteni, hogy aminek valamikor a nevét se merte kimondani orthodox negyvennyolcas, abba az új vegyületű negyvennyolcas bele is fog menni. A delegációba tudniillik. Mert hát vagy leszünk kormányképesek, vagy nem leszünk.

„Én nem tudom, majd a jövő fogja megmutatni, hogy mennyi erőt nyert a függetlenségi zászló az én csatlakozásommal.” Ezt is Apponyi mondta. Mi se tudjuk. Legföljebb csak sejtjük.

A népies, a Bécs ellen dörgő és olyannyira sanyargatott Apponyi s a most még jobban higgadó Kossuth körül lessük az apróbb atomok elhelyezkedését.

Az újlakú Apponyi már Barabásnak ad találkoztót a vértanúk szobránál, s ha már eddig meg tudta tanulni a Patay Están, Csatár Zsiga s Csanády bátyánk retorikáját, már meg sem áll a Barabás Béláéig. És talán nemsokára halljuk a büszke programot Barabás után szabadon: „én vagyok Apponyi Albert” (a legutóbbi Apponyi Albert tudniillik) avagy szintén Barabás után a másik híres ígét, hogy „most jövök a vértanúk szobrától és saruimon még rajta van a vértanúk pora...” Vagy ki tudja, mit tanulhat az ember Barabástól, ha már egyszer tud és akar Barabástól tanulni.

És ha Apponyi így rohan, Kossuth sem fog csiga-tempóban ballagni elébe.

A népies Apponyit ez idő szerint nem lehet megállítani rohanó útjában, s a kormányképes Kossuth sem maradhat buzgóságban Apponyi mögött.

Mit lehet várni, mikor a negyvennyolc ennyire beleszeret a hatvanhétbe, s a hatvanhét a negyvennyolcba, és mikor a két szerelmes feltartóztathatatlanul rohan egymáshoz ölelkezni? Hol fognak ezek egymással találkozni?

Újra kénytelenek vagyunk kacérkodni a matematikával. Mert az igazságunk is szomorúan matematikai. Félő és gyászos sejtésünk, hogy a perverz vonzástól egymás elébe rohanó 48 és 67 ott fognak találkozni, ahol – Rakovszky óhajtja.

Budapesti Napló 1905. január 25.

A. E.

14. TURGENYEV LEÁNYAI

Ebből az üvöltő magyar világból, hol a holnapi pokoli napon Gabányi Miklós alakjának beállításáról lesz szó a világhistoria egyik várakozó boltozatába, elkíváncozik a mi lelkünk és száll a Turgenyev fehér leányaihoz.

Aki az asszony-ideálját nem a Hyde-parkban, a nagy bulváron avagy a Kossuth Lajos-utcában keresi, nagyon eleven testek között, az szerelmes valakibe, akit sohse látott és sohse fog látni, aki ott él valahol abban a rejtelmes, gyászos, óriás országban, honnan Baskircsev Mária kiszárnyalt, s akinek a fehér homlokára talán e pillanatban odafröccsen egy csöpp vér a Gapon páter csapatainak omló, párás vércsolyájából.

Nem a nihilista leányok, nem a kósza vándormadarak, nem a Fedorák, nem az orosz Michel Lujzák az igaziak. Nem ők az orosz ég honi krizantémjai. Hanem azok az árnyyszerű, ragyogó, fehér, szomorú szláv szüzek, akikről nekünk a Puskinok és Turgenyevék zengtek dalt.

Miért nem kérdi senki, hogy mit csinálnak ők? Olyan vak és szívtelen az újságíró. Hírt ír mindenről. Tudja a világ, mit mivel a bösz Vladimir, a kapisztráni Gapon, a Mirabeau-szerepre szánt Witte, a viharzó Gorkij, s mind-mind a többiek. És nem szól nekünk a mi leányainkról, akiket olyan ragyogókká s ragyogásukban is rejtelmesekké, áhítottakká tettek a nagy szláv poéták.

Hát ők nem élnek, nem érznek most semmit? Mikor rettenetes omlásra készül egy óriási világ, melynek mintha ők lettek volna a testet öltött mártír-géniuszaik, nekik ne volnának sóhajtásaik vagy sikolyaik most?

Óh, szerencse, hogy a holnapi magyar fölfordulásban csak véletlenül és kevesek meg kíméletesek fogják olvasni ezt a kis írást, mert kicsúfolnának minket. A leányok... Hiszen azok nálunk nem választanak és nem korteskednek, Oroszországban pedig nem fognak kiállni a barrikádokra!... A leányok... Még ha asszonyokról volna szó, akik például a szentpétervári Belvárosban, a boltok során, házalhatnának a forradalom ellen, vagy a forradalom mellett. De a leányok... És a mi lelkünk hozzájuk kívánczik most. Ha a Gorkijok hűtlenek is lettek a Turgenyev leányaihoz s már csak az utcák árva némbereihez van szavuk – ők azért a régiek, szomorúak, fehérek, még mindig élnek. Élniük kell nekik, s élnek is. Mi van velük a pokoliasodó napokban? Olyan távol vannak-e szomorú lelkeikkel a világrengető indulatoktól, mint velük rokon, finomabb lelkű magyar testvérkéik a Gabányi Miklós paizsra emelésének örömlázától?

Őket kereső lelkeinkhez íme beszélgetnek az ő lelkeik:

„A mi szomorúságunk Oroszországnak a szomorúsága volt. Hosszú századok óta nem voltunk mi soha az életnek a menyasszonyai. Ha asszonyokká váltunk, akkor is vergődve, mindig messze, kóborolt a lelkünk. Ha leányaink születtek, ő bennük tovább élt a mi szomorúságunk, ha fiaknak adtunk életet, azok sem éltek igazán, csüggedten álmodták végig az életet, s ha tette riadtak egy percig, bombákat hajigáltak. Fél-meddők voltunk mi mindig, fél-halottak... Omolj vér, gyűjtsa-

tok tüzet mindenütt, pusztítsátok el ezt a bűnös, rohadt világot! Adjatok új világot nekünk, szabad, ragyogó világot, hogy örömmel keressük a férfiakat, s hogy asszonyokká válva igazi nőket, igazi férfiakat teremjen a mi termékenységünk, akik szeretik az életet, akiknek szabad élniök, akik bátran alkothatnak, szerethetnek. Óh csináljátok meg forradalommal ezt az új világot, adjatok életet nekünk, Turgenyev leányainak!...”

Így beszélnek az ő lelkeik a mi lelkeinkhez. Turgenyev leányai, a mi szomorú asszony-ideáljaink, föltámadás előtt állnak, s az orosz forradalomnak legelső sorban a leányok lelkeit kell felgyújtani. A leányok... Hát nem ők a legelsőek? Nem ők lesznek-e az anyák? Nem ő értük van-e hát minden forradalom? Még a mi kicsiny, üvöltő, választási forradalmunk is?

Turgenyev leányaira gondoljatok, ha jönnek a vér hírei a lángolni kezdő, szent Oroszországból. Ő értük van e forradalom. A mi asszony-ideáljainkért, kikhez most elkívánkozik a mi lelkünk...

Budapesti Napló 1905. január 26.

a.

15. A PARADICSOM

– *A Vígszínház bemutató előadása -*

A paradicsom – nem is paradicsom, de a legkedvesebb, a legeslegutolsó francia malacságok között. Voltaképpen a paradicsom (vagy: Paradicsom?) veszedelmes bestia-torok, mely fölfalja a szép, kacér asszonykakat, kik boldogok, hogy – fölfaltnak. Hogy is ne lennének boldogok. Így van ez a bibliai paradicsom óta, s Hennequin és Bilhaud darabja, melyet Molnár Ferenc pompásan írt meg magyarul, a *paradicsomi témájú* vidám, francia színpadi bolondságoknak abból a fajtájából való, mely – furcsa – csupa filozófia a mellett, hogy kellő módon – szemtelenség. Nem receptes francia bohózat. Van kifogástalan, csak gondolatban bukó asszonya, s csalnak benne (sőt ők csinálnak csak igazán) a férjek is. Egyáltalában sok új, finom és brutális támadás intéztetik nevetőidegeink ellen, míg a hagyományos, bölcs megoldás elkövetkezik a harmadik felvonás végén. Ezt a legpárizsibb darabot a legpárizsibb jókedvvel, ügyességgel és esprit-vel játszották a Vígszínház színészei. És ha a budapesti közönség nem is mindig azoknál a passzusoknál mulat e darabnál (a többi francia darabnál is rendszerint), mint a párizsi, de a mi színészeink párizsiak, ha kell nagyszerűek, különbek. (Szubjektív reminiscenciák mellett is, melyekkel e sorok írója a darab párizsi előadása iránt és felé volt, ők magasan álltak a párizsi nível fölött.) A hölgyek közül a leghálásabb szerepűt G. Kertész Ella asszony hozta elének, s az ő kedvessége, szellemessége mellett nem is kellett volna e szerepnek hálásnak lenni. Nagy sikere volt a művésznőnek, s éppen ilyen nagy sikere Sz. Varsányi Irénnek a másik nagyobb nőszerepben. Az urak közt is aligha lehetne megkülönböztetést tenni. Vendrey és Balassa a legmulatságosabb férjek. Góth elegáns, falánk, világfi. Hegedüs egy inaszerepben páratlanul mulatságos. És a kisebb szerepűek is valamennyien ügyesek. Hennequin és Bilhaud-nak illenék megjutalmazni az ő magyar kalauzuskat, a munkás és bűvészien ügyes Molnár Ferencet. A Vígszínház ezt bizonyára megteszi.

Budapesti Napló 1905. január 28.

(Dyb.)

16. A MI KACAGÁSUNK

A Színház rovatba örömet tennők ezt az írást, de nem lehet. Nem színházi írás ez, ha a kacagásról szól is, a színházi kacagásról pláne. Arról, amin *mi* kacagunk.

A Vígszínházban jutott eszünkbe tegnap este ismét ez a dolog. Vásott, huncut francia darabot hallgattunk, amilyenekhez már rettenetesen hozzászoktunk. És akinek mód adatott arra; hogy otthon, Párizsban, találkozzék e darabbal, s Budapestre rándult társaival, álmélkodva veszi észre, hogy micsoda más és különös a budapesti kacagás.

Az őse a kacagásnak ugyanaz, ami a párizsié: a szerelmi röhej. A gall-latin fajtánál ebből mesésen kifinomodott és összetett kedélyhullámváz lett, mely már alig-hogy kacagás. Ezt a kedélyhullámvázt ma már nem egészen könnyű megindítani. Akik a megkacagtatással foglalkoznak, azoknak végig kell játszaniok a víg szerelmi téma minden skáláját, s még így is unalmasak ma már. Apró aktuális célzások, örült-különös ötletek mentik meg ma már az unott ágy-turkálást. Holott ennél a fajtánál raffináltabban erotikus nincs. Komoly tudósokat hívhatnánk bizonyító segítségül, hogy egész Franciaország, ez ország minden intézménye, szerelmi lobogó alatt áll, s hogy még az óriási francia nemzet-vagyon is csak azért gyűlt össze, mert a nagy nő-kultusz miatt a szerelem nem olcsó multság. Egészen törvényes tehát, hogy a francia, vidám, szerelmi bohózat ma: az, ami. A francia fajta Délről táplálkozik, többet olvaszt magába a latin rokonokból, mint az északibb germán népekből. Ebben is sokan a dekadenciát látják, mi csak azt akarjuk vele bizonyítani, hogy a franciának több joga van meridionális mértékű szenvedélylobogásra és léhaságra. És el is tekintünk attól, hogy ez a nép egy túlcivilizált nép.

De *mi*? Mit akarunk mi a francia bohózatokkal? Mi, a jóval hidegebb vérűek, túl nem civilizáltak, kik az életet nem igen szoktuk fölfogni esztétikailag, (sőt életfelfogásunk nagyon is bús), pénzünk nincsen, a szerelmet sem tehettük századokon át állami intézménnyé, céllá, művészetté?

Még tovább megyünk. Mit akarunk mi a francia bohózatokkal, amikor ezek úgyszem azokkal a fogásokkal fognak meg bennünket, mint a franciákat? Át kell *magyarítani* a francia bohózatot mindig. A dolgokat közelebb kell vinni nálunk mindig, reális, primitívebb, sőt primordiális érzés-anyagainkhoz képest: a *lényeg*-hez, ez esetben, sajnos a *szerelmi lényeghez*, mely csúnya. És ez csak nem való színpadra!

Ez valami, ami hazug, ferde, rossz. Ez tartós nem lehet. Ha a szerelmi élet sok mással együtt nem magyarosan evolválódott a magyarok fővárosában, azért nem kell az országot is megmételyezni, főképpen nem kell magunkkal elhítenni, hogy ott vagyunk, ahol a franciák. Dehogy vagyunk. Nem is lehetünk. Brutális és szomorú dokumentuma ennek, hogy mi a franciás dolgokat is magyarosan élvezzük. Aminek aztán a vége az, hogy kacagásunk kotyvasztott. Csúnya és hazug. Tegnap este például egy igen szellemes francia cochonnerie-ban nekünk az volt a legkacagatóbb, mikor a szoknya leesett.

Egészségesek vagyunk, hölgyeim és uraim, ha egy kicsit tévedezünk is itt Budapesten a szerelem rengetegében, s ha egyen-ketten talán oda is hagytuk már ezt a rengeteget. És ismerünk a Vénusz-csillagon kívül még egy pár érdeemes égítetet. Ideje volna már, hogy a kacagásunk a *saját* becses kacagásunk legyen.

Budapesti Napló 1904. január 29.

a.

17. BARNUM ÉS ANDREJEVA LOVAGJA

Nagy eset történt... Gorkij Maximot csakugyan letartóztatták. A Terézvárosban is volt egy kis micsoda. Bagatell! De hogy kellett a mezítlábas Olümposz Jupiterjének dolgozni! Az volt a valami. Elbújhat Vázsonyi Vilmos. Hieronymi? Ez is ellenjelölt? Tolsztoj!!! Meg az a veszett pápa, az a Gapon. Ezeket kellett legyűrni.

Sikerült. A kozákoknak megesett a szívük. Ők is csak emberek. S a Költő, a Nagy, az Egyetlen, a Mártír, a Világosság győzött. Végre is bejuthatott a börtönbe Gorkij Maxim.

Az érzékeny, budapesti, irodalmi asszonyok és feleségek megrendülve gondolnak mindjárt az asszonyra, a feleségre, a Gorkij asszonyára, feleségére. Tévedés és hiba. A vad kozákok már nem törtek össze hitvesi szívet. Madame Gorkij, Gorkijné őnagysága (Gorkijevszkának mondja az orosz?) már régen lemondott a költőről. Átengedte a világnak. Egy Messiáshoz celibátusz illik.

Úgy írják különben, hogy Gorkij rúgta el az ágyat és asztalt. És ment a világot megváltani. Erről bőséges táviratokat helyeztetett el a külföldi lapokban (ma már sajtó nélkül a Golgotháig sem lehet eljutni). Közben hátra-hátranézegetett, hogy jönnek-e már azok a nyavalyás kozákok.

És így ért el Rigáig a Költő. Kortesei szerte Európában mozogtak, lármáztak:

– Győzni fog! Ott megy! Reszket a cár. Tartóztasd le, zsarnok! Tartóztasd le már. Dobd a börtönbe. Hah, te csak Gapontól félsz...

Végre Rigában sikerült is. Behatoltak a durva kozákok Andrejeva színésznő-kisasszony őnagyságának a hálósobájába, s kivonszolták onnan a Költőt. Mert, óh világ, te azt hiszed, hogy a Költő csak azért izgatott Rigában, mert végre is Rigát is izgatni kell. Te kissé csalódsz, óh világ. A Költő nem válogathatott Riga és Odessza között például. Neki Rigába kellett menni, mert barátnője, az aranyos Andrejeva a rigai Erkel-színkörben vagy Szigligeti-színházban vendégszerepelt hatalmas íróbarátja jóvoltából (tetszik talán önöknek ismerni ezt a szokást). Nos, Andrejeva kisasszonynak megártott a vendégtétel, beteg lett. Sürgönyözött a Messiásnak Pétervárra, hogy hagyja abba a forradalmat, s utazzék. A Messiás, a Költő egy kicsit bosszankodott (már szinte bizonyos volt a letartóztatás), de szaladt, mert az Andrejeva szava isten szava. Aztán, hogy ugyanis lenn volt Rigában, hátha itt könnyebben menne. Csakugyan. Elfogták a Költőt.

És most Németország nagynevű írói gyűjtik az aláírást a cárhoz. Olyan bizonyos volt a dolog, hogy talán már előre történt néhány aláírás. Azóta már az öreg Anatole France is biztosan ívet köröztet. Sír a „művelt világ”. Siratja a Költőt.

Szeretnők a magyar publikum érzékenyeinek a könnyét letörölni. Van – és óh jaj talán lesz is – nekünk most magunknak szükségünk a magunk könnyére. Vigasztalódjanak kérem. Gorkij Maximnak a hajaszála sem fog meggörbülni. Csak híresebb, dicsőségesebb s gazdagabb lesz egy kicsit. Ezt ő maga is előre tudta a maga divinusz lelkével. (És most alázatosan bocsánatot kérünk ezért a frivolnak tetsző hangért.) Legalább százhusz millió pária jaja csap az Égre a cár országá-

ban. Mintha az egész emberiség kínja odagyűlt volna. Ömlik, patakzik a vér. A zsarnok szívében nincs irgalom. Hiában annak a szent, igaz pátriárkának az élete, kit Tolsztojnak hívnak, hiába a szenvedő milliók kiváltott emberének, Gaponnak isteni örülete és bátorsága, hiába minden. Jaj, mi lesz ott? Rakódik-e a bűnnek, butaságnak, nyomornak és szolgaságnak e világára egy hajnalos jobb világ. A világ nagy íróinak, gondolkozóinak, jóembereinek össze kellene fogni. Próbálni valamit kéréssel, könyörgéssel. Oroszország népéért... És Dante e földszíni óriás poklának tetején megjelen a jeles író, akárcsak a Cook embere a pihe-nő Etnánál vendégeivel, s mintha ezt kérdezné:

– Láttok? Én vagyok itt I. Gorkij Maxim. Én vagyok a Messiás. Nem Tolsztoj, nem Gapon. Mert a francia-orosz barátkozás óta ma már még a franciáknak is én vagyok a Költő, az Egy. Nekem vannak nemzetközi kritikus barátaim. Én tudom csinálni a legszédítőbb önéletrajzot. Az én mezítlábasságom bámulja Berlin, Bécs, Róma, London, Madrid és Bukarest, azaz hogy Budapest. Bámuljatok is, mert megérdemlem.

Ha tízszer annyi ember volna ez a reklám Jupiter, mint amennyi pedig valóban érdekes, súlyos s bizonyos tekintetben fenomenális legény, akkor is meg kellene vetni minden igaz embernek, mert nincs rettenetesebb bűn, mint az ál-messiáskodás. És éppen most, mikor olyan iszonyú sebhelye vérzik az emberiségnek, amilyen talán még soha: Gorkij Maxim... Messiás ez az ember? Ez egy vad erejű, háborodott önimádó, s emellett Barnum és Andrejeva lovagja.

Budapesti Napló 1905. január 30.

A. E.

18. „A BÉKA KURUTTYOL...”

Berczik Árpád híradással volt a múlt napokban egy kedves, német úrileányról, aki merő szimpátiából nekifogott otthon, nagy Germániában, a magyar grammatikának, s megtanult magyarul.

Örültünk az esetnek, ha tudtuk is, hogy nem páratlan. Húsz-harminc év múlva talán már, ha valami nagy bolondot nem csinálunk, meglássá; aki élni fog, micso-da divatos náció lesz mibelőlünk. Arról jutott ez az eszünkbe, hogy egy krisztániiai tudós egyetemi professzor, a tiszteletreméltó dánus dr. Nielsen Konrád, kincses Kolozsvárott szombat délután a legirodalmibb magyar nyelven fölolvasást tartott. A lappokról beszélt, de ez egészen mellékes. Az a fő, hogy sokasodnak az ilyen esetek, s az a fő, hogy a rokontalan, árva, elmaradt magyarnak ékes, de különös és súlyos nyelvét mindsűrűbben rakja magára idegen agyak memóriája.

Angol fürdőhelyen történt. A table d'hôte-nál két magyar gavallér helyezkedik el azzal az idegenkedéssel, mely a legvilágcsavargóbb magyarokat is állandóan fogva tartja távol Hunniától. Szemben velük nagyon elegáns lady ebédel. Mindenki angolul beszél. Itt-ott franciául. Nyilvánvaló volt, hogy a társaságnak egy tagja se akadna itt, akinek talán sejtelme is volna, hogy él egy nép a Tisza hátán, melynek saját beszédje van. Az egyik gavallér kezdi mustrálni a nagyon elegáns, bár nem egészen fiatal dámat, ki velük szemben ül, s ki egy másik hölgygel, láthatóan társalkodónőjével, angolul diskurál. Mond valamit róla a társának, s aztán kíméletlenül, egy kicsit nagyon is magyaros szellemességgel kezdi szólni a ladyt. A hölgy persze oda se figyel. A gavallérok egyre jobban mulatnak. Tetszik nekik ez a nagy biztonság. Egy percre elhallgatnak. Ekkor feléjük fordítja nagyon okos, finom, race-ra valló arcát a lady, s a világ legkomolyabb, legfenyegetőbb, leghatározottabb hangján kezdi:

– A béka kuruttyol. A béka kuruttyól. Répa, retek, mogyoró, ritkán rikkant korán reggel a rigó...

A híres, nyelv-edző, grammatikai igék, melyek a magyarul tanuló idegenek erőpróbái... Hogy párologott el a mi két gavallérunk!... A hölgy valóban igen előkelő angol hölgy, kivel társaságokban gyakran találkozhattak Nyugaton járó magyar diplomatáink, s aki nem az egyetlen angol hölgy, aki szimpátiából magyarul tanul.

És van, akad ilyen bájos eset, tömérdek. Egy kis vigasztalására az idegenben bolyongó szegény magyarnak. És lehetetlen is, hogy mi divatba ne jöjjünk. Az a csoda, hogy eddig nem igen kellettünk.

Mert nem tréfa dolog az, ha itt és így, kurtán-furcsán írunk is róla. Európa szívében egy alighanem mongol fajú nemzet, mely ezer év után – s milyen ezer év után! – ott tud lenni, ahol van. Ez nem lehet ám véletlen, s ha akármelyik gögös, nagy kultúrájú nép igaztudó fia, akár egy percig is, töpreng miattunk, meg kell látnia ittlétünkben a nagyszerűt.

Pláne a gyönyörű apoteózis után, melyet Japán szerzett a mongol fajú népeknek. Ki tudja, mit akar velünk Sors ő felsége? Vénülnek a nagy kultúrájú népek. Hátha

Ázsiának egy örök-ifjú faja készül új kultúrával rövid századokon belül a világ s a népek élére állani? Hátha mi itt, idegen népek rengetegében a Jövendő bevert cölöpje vagyunk, a História útjelzője s előrekiáltása? Véletlenül, ok nélkül nem lehetünk itt. Hátha az a szerepünk; hogy a régi világ, a régi kultúra, s a jövendő úr-fajta s jövendő kultúra kiengesztelői, összeegyeztetői legyünk?

Becsüljük meg magunkat. Újra mondjuk: nem leszünk mi utolsók.

Csakhogy... De sok „csakhogy” szorongatja a torkunkat. A többek között: barátokozunk egy kicsit az ideákkal. Milyen szép úton voltunk már. Kezdünk gondolkozni és dolgozni. Kezdünk kultúrnépekhez illően elszánni magunkat intenzív, intellektuális életre. A honhazaffyaskodás mellett kezdett lábraállni egy kis tudomány, művészet; irodalom. Kultúrtársadalom formájára, módjára kezdünk már élni. Mert hát kell a politika, nekünk különösen kell, de a politika mégis csak igen alsórendű munka, s mindenütt a világon többet rombol a kultúrán, mint épít.

És mikor ez mind szépen megindul, jön az ár, és elborít mindent. Ma már újból nem kapható ebben az országban senki másra, mint politikára.

Bocsánat, hogy kicsi, vidám dolgokból idejutottunk. Gondolkozzék csak mindenki, aki tud, vajon például a Tisza Istvánoknak Makkai Zsigákra váltása – szintén történelmi szerepünkhöz illik? Akkor, mikor kezdenek számbavenni, értékelni bennünket, nekünk az európai szalónok hangjára csakugyan hejretyutyuval kötelességünk felelni?

A béka kuruttyol, – fognak bizonyára gúnyolódni ez íráson. És mégis a Berczik német lánya nem fogja-e vajon eldobni a magyar grammatikát? És a tiszteletreméltó dánus dr. Nielsen Konrád fog-e még magyarul olvasni föl Hunniában? Mert kinek kell itt idea, tudomány, művészet, gondolat? Ki légyen a követ, ki légyen az „éljen!” ez nálunk minden probléma. A tiszteletreméltó dánus professzor megtanul – mondjuk – csehül (a csehek nem éppen csak politikával foglalkoznak), s tart majd felolvasást két Európába tévedt kis furcsa fajról, a lappról és a magyarról...

Budapesti Napló 1905. január 31.

A. E.

19. A FARKAS NYILATKOZATA

A következő, nagyon sajtósági nyilatkozatot kaptuk:

Hosszú évezredek bárány-, sőt birkatürelme után végre is kénytelen vagyok megszólalni, mélyen tisztelt publikum. Én egy monstrozus ferdítésnek az áldozata vagyok. Mióta élő lények laknak a földön, senkivel olyan szörnyű igazságtalanság még nem történt, mint velem. Mindenek előtt bocsánatot kérek. Be kell mutatnom magam. Én vagyok az a bizonyos Farkas, kinek amaz ismeretes afférja volt a Báránnyal.

Kezdjük előlről a dolgot. Először is az én afféromat nem Aiszoposz úr írta meg, azaz hamisította meg először, hanem Pilpai hindu úr. Méltóztatik látni, hogy ez az ügy egy valóságos Dreyfus-ügy. Ezer ágú-bogú falzifikáció. Aiszoposz úr csak kiszínezte a dolgot. Ezt átollózta Phaerdrus úr s azóta minden meseíró úr, egészen Fáy Andrásig, sőt Heltai Jenőig egyebet sem tett, mint ezt az én szomorú dolgomat ferdítette, fújta.

Azt hiszem, elég ideig tűrtem és hallgattam. Most már vége a türelmemnek és a némaságomnak. Az ügy eddig különben is állandó lovagias eljárás kényes leple alatt állott. A lovagiaskodásnak vége. Beszélhetek.

Ott állottunk a patak mellett. Én inni akartam. Nagyon szomjúhoztam. Nem volt sok víz a patakban, de pompás, tiszta víz volt. Feljebb állott a Bárány. Virágos jókedvvel, csúfondárosan ugrándozott a parton. Belehajlok a vízbe, ebben a pillanatban ő – beleugrik.

– Hagyj innom, Bárány!

Szelíden kérleltem. Láttam, hogy ő nem szomjas és tudtam, hogy mikor szomjas, akkor sem patakvizet iszik. Gúnyosan rám bégetett:

– Nem fogsz inni! Megmutatom, hogy nem fogsz inni!

– Hát talán te akarsz inni? Hát igyál, én nem zavarlak.

– Én nem iszom. Csak azt akarom, hogy te se igyál.

Kezdtém méregbe jönni.

– Vigyázz, mert meg találom cirógatni a kis bundádat!...

– Hadd lássam, hadd lássam!...

És bepiszkolta a vizet. Nem tagadom, egy kicsit bizony én megcibáltam. Bár ne tettem volna. Vesztemre tettem. Az egész bárány-világ összeállott. A papiruszrovók, legelső sorban Pilpai úr, utána a többiek, semmivel sem voltak irgalmasabbak, mint mai író unokáik. El se tudták képzelni, hogy a Farkas és a Bárány úgy is összetűzhessenek, hogy a Farkasnak legyen igaza. Meg se kérdezték. Elítélték, s veszett hírem költötték. Csupán csak azért, mert én – Farkas vagyok. De ez nem minden. Az egész állatvilágot ellenem böszítették. Azóta a Farkasnak nincs nyugalma. A Bárány akármit tehet, mert ő Bárány. A Farkas semmit sem tehet, mert ő Farkas. Amely Bárány gyöngye, izgága és ambiciózus, annak egye-

bet sem kell tenni, mint nekirontani a Farkasnak. Hiába lehet a Farkas erős, komoly, becsületes. El kell veszni annak, akinek egyszer veszett hírét költötték.

Sőt tovább megyek. Önöknek fogalmuk sincs, hogy Pilpai óta a Bárány állandóan felfalja a Farkast. És ilyenkor még rendesen ő siránkozik. Bármire tanítsa önöket Darwin, higgyék el nekem, az a szomorú valóság, hogy az állatvilágban az boldogul, aki rakoncátlanokdni, lármázni tud s erőszakoskodni tud, de a gyöngeség leple alatt.

Családom a teljes kiveszés előtt áll. A világ *bárányizálódik* egészen. Nem akarok úgy meghalni, hogy a pár évezredes hazugság egy tiltó hang nélkül fusson tovább az időbe.

Ezen nyilatkozatomat minden nemzet sajtójában meg fogom tenni. Mindenütt fogok szolgálni speciális, nemzeti esetekkel. Távolság áll tőlem, hogy az aranybulla kivívására csak némi célzással is legyek. Eltekintek attól, hogy hányszor jutott Magyarországnak a kiállítottan véres fogú Farkas sorsa Bécs-Bárány ellen. Ilyen nagy dolgokat nem is illik talán egy szerény hangú nyilatkozatba bevenni.

Utalok egyszerűen a magyar választásokra. Kérem: tessék például megkérdezni – mondjuk – gróf Tisza István és báró Vojnics urakat, kik a többek között igen keserves adatokkal szolgálhatnak a Farkas és Bárány örök, egyenlőtlen harcáról s arról a szomorú sorsról, mely Pilpai óta egyre szomorúbb a szegény Farkas fölött.

Summa summárum: a Bárány falja fel a Farkast, mélyen tisztelt publikum. Mély tisztelettel, fölfalva s egész fajommal pusztulásra szánva maradtam a helytelen információk legszomorúbb áldozata:

Budapesti Napló 1905. február 1.

a Farkas

20. KILLICRANKIE HERCEG

– *A Nemzeti Színház bemutató előadása* –

A Killicrankie herceg híres darab. Emlékezünk; hogy nagy londoni diadaláról írtak mindenféle hírlapok. Most már csak az a kérdés, hogy úgy siettek-e vele az olasz, a német, az orosz, a francia publikum elé is, mint siettek a magyar elé?

Az angломánia föl-föllép a kontinensen. Tanulhatnánk is sok helyes okos dolgot John Bulltól. Csak az a nagyon furcsa, hogy a La Manche-on át a Magna Charta és Shakespeare-n kívül még az *érték* is rendszerint veszít, mire a kontinensre ér. Hát még mire Budapestre kerül. Még a parlamentáris doktrinák is odavannak a hosszú úttól. Olcsóbb szállítmányok hogyan silányulnának meg!...

Bizony az a világ, ott a szigeteken, igen más világ, mint a mienk. Az angol-szász először angolszász – azután ember. Minő küzdelmeik voltak ott mindig a nagyon-embereknek, a művészeknek. Csak ez a példátlan küzdelem teremthetett olyan gigászt, mint Shakespeare.

De pardon, ez aztán igazán nagyon messze vinne bennünket Robert Marshall úrtól, aki Killicrankie herceget, a Nemzeti Színház ma esti darabját írta. Csak röviden írunk még ide valamit. Nincs még Európában egyetlen hely, hol a drámai színpad megújhdását Londontól várják.

Nem várják talán Budapesten sem. Barrie az „Egyenlőség”-gel rápuskázott a magyar közönség ízlésére. Ez a szerencsés és véletlen siker aztán egy kicsit megtévesztette az embereket.

Hiszen még Wilde-nek sem volt igazi sikere nálunk. Pedig ő nagy művész-ember volt. Na aztán az angol humorral pláne kétes vállalkozás szerencsét próbálni. Hiába szuggerálják nekünk, hogy ez a humor „egészséges”. Akkor, sajnos, mi gyógyíthatatlan betegek vagyunk.

Pedig a Robert Marshall darabja érdekes és kedves. Londonban nagyszerű lehet. Ha bohózat is (pedig nem éppen az), író-ember írta. Maga az író „bohózatosszerelmi történet”-nek keresztelte. Mindenesetre elég bohózatosszerű és – mégsem bohózatosszerű. Angol minden kis ízében.

Killicrankie herceg egy igen furcsa lord. A szép Henriette grófkisasszonyt szereti s mivel a lady nagyon makrancos hölgy, ki ezt a szerelmes, szép, gazdag férfit makacsul akaratlannak, csapodárnak, kezére nem méltónak tartja, a herceg szinte örületes csellel akarja kézfogóra bírni a szép leányt. Egy kis összeesküvéssel olyan helyzetbe kerül lady Henriette, hogy egy ős-skót várkastélynak, s Killicrankie hercegnek a foglya lesz. Nem vígasztalan ez a fogság. Robert Marshall furcsán klasszikus vígjátékot ír. A szerelmes pár mellé odaállít egy másik szerelmes párt. Itt az asszony, Mulholland asszonyság a támadó és hódító, Pitt Welby képviselő, egy kedvesen, bolondosan mulya fiú az ostromlott, aki szívesen enged az ostromnak. Őket is a varázskastélynak hivatása boldogokká tenni. Lady Henriette makrancoskodik. Végre is beleegyezett az ötletes és vak-

merő modern várúrba, de egy igazi angol vígjáték-hősnőhöz illően ezt csak akkor vallja be, mikor a bájos, Női makrancok nagy ismerője, Killicrankie herceg kijelenti, hogy már nem akarja nőül venni. Nagy házasság lesz persze a dolgok végén.

De ez a mese keveset sejtet a darabból és a darabról. Robert Marshall: beszéltet. És ez a valami. Ennek kellene pótolni a drámát. És itt lesz különösen angolos a darab. Mintha csak ezért, csupán csak ezért jönnének a színpadra Robert Marshall alakjai, hogy egymástól ötleteket, szellemes vagy legalább is bizarr, de mindenképp kacagtatásra szánt megjegyzéseket csaljjanak ki. És néha ez nagyon sikerül – még a darab ártalmára is. Valóban: naív, éles, kedves és bizarr ötletek váltogatják egymást. És mi e csiklandozó mulatságok mellett a szerzővel együtt folyvást apró zökkenések között érünk a mese nagyon is elnovellásodó végéhez.

Az angol publikum talán ott is mulathat, sőt okvetlenül mulat, ahol mi nem tudunk. Mulholland asszonyon, a meggazdagodott enyvyárosnőn, az ő nem túlságos urbanitásán például pokolian mulathat egy finom angol burzsoa s még több egészen angolos dolgon és alakon, bizonyára az újságíró is, aki egy kidobott levéllel értesítve mint postáslegény szökik be a nagy szenzációt rejtegető várkastélyba. Mindenesetre a második fölvonása olyan ennek a „bohózatosszerű történet”-nek, hogy szinte meg is érti az ember a sokfajta távolból is a londoni nagy sikert.

A Nemzeti Színház sokat várt e darabtól. Meglátszik a kiállításon is. A második fölvonás díszletei a legskótábban angol illúziókat keltettek az emberben. Még a „mistletoe” is (vagy hogy hívják) föl volt akasztva, a karácsonyi gally, mely alatt angol házakban szabad a csók.

Az előadáson is ez a nagy reménység látszott meg dicséretesen. Nekünk – bevalljuk – a két férfiszereplő tetszett legjobban. Császár és Dezső, de főként Dezső. Ők nagyon intelligensek, nagyon ötletesek, kedvesek, mulatságosak voltak. Mindezt szóról-szóra a hölgyekről, Csillag Terézről és Ligeti Juliskáról el lehet, sőt el kell mondanunk. De Csillag Teréz talán rusztikusabbnak vélte az özvegy enyvyárosnét, mint amilyen. Ligeti Juliska pedig egyénisége miatt nem lehetett sem elég makrancos, sem elég *ladys*. Ez egyben bók is mindkettejüknek. A kisebb szereplők igen jelesek. És ha London *igazán nagy sikert* nem hozhat Budapestnek, ennek London az oka.

Budapesti Napló 1905. február 1.

(Dyb)

21. HÁROM SZERELMI ESET

(Mégiscsak furcsa a világ. Lilla nélkül tud-e valaki Csokonairól beszélni? Armande Bejart nélkül; sok embert nem is érdekelne Molière. Negroni hercegnőt mindenki odaképzeli Hugó Viktor mellé. Mulatságos és kedves emberi csacsiság ez. Egy újságíró a napokban fölfedezte Murger Mimijét. Az egyik Mimit a sok közül. Ez kell a népnek. Sőt a franciáknál nincs is irodalmi ünnep szerelmi alapú irodalmi botrány nélkül. George Sand és Musset, Hugo Viktor felesége és Saint-Beuve néhány héttel ezelőtt olyan elevenen szerepelgettek a francia szalonokban és hírlapokban, mint a Gil Blas hősnői és hősei, mikoriban még nem volt igen komoly lap a Gil Blas. Milyen kevés igaz e híres mesékből, csak ők maguk tudnák megmondani, kikről a mesék szólnak. A Lillák, Lucile-ek, Armande-ok, Mimik és többiek egészen mások voltak s másként szerettek, mint az irodalmi tündérmesékben. De ez nem baj. Véletlenül van három kis esetünk. Ezt még ideírjuk, s aztán békét hagyunk a legendáknak. Miért a legendákat bántani? Ime a három eset.)

I.

Musset és a makaróni

Néhány héttel ezelőtt temették el Párizsban Madame Martellet-t, leánynevén Adele Colin-t. Érdekes asszony volt ez az öreg nő. Valamikor régen gouvernanteja volt a Musset-családnak. Én is megismertem e nagy életek mellé rendelt asszonyt, aki keservesen bajlódva élegetett utolsó éveiben. A Musset révén ballagott föl néha a legmagasabb emeletre, a kis cselédszobába, túl a Szajján egyegy Musset-rajongó – a vén asszonyhoz, aki mindig csak Róla beszélgetett, Alfrédéről. Valamikor főzött is ez az asszony a már nagyon bús poétának. Ő tudta, hogy mi a kedvenc étele s ő tudta azt is, hogy nem csupán George Sand miatt bús.

– Makarónit csináljon, Adéle.

Ez volt a leggyakoribb utasítás. És ha sikerült a fejedelmi, vajjas, olasz eledel – beszél Adéle Colin – vidám volt Musset, s nem egyszer mondta nevetve, vígan:

– Lássá, Adéle, már csak ezért is érdemes volt Velencébe utazni. Most nem tudnám, hogy mi az ételek étele...

A híres velencei regény és a makaróni... Az ilyen dolgokat mindig kihagyják az irodalmi tündérmesékből.

II.

Az idegen költők Mimije

Fiatal magyarok egyszer elhatározták Párizsban, hogy ők megkeresnek egy szép, párizsi leányt, aki néhány vagy sok esztendővel ezelőtt a Szajna-parton a Tiszapartot feledtette el hónapokig egy poétával.

A leányt Miminek hívták. Őt is Miminek. Hiszen poéta volt a barátja. De megtalálni bajos volt. Nehezen sikerült.

Bizony egy kicsit megvénült Mimi. És talpig gyászban volt. Egy ifjú dán poétát gyászolt. Kérdezték, emlékszik-e egy magyar fiúra. Neves poéta lett odahaza belőle.

Mimi keresgetett az emlékei között. Egy nevet mondott, de az a név nem volt magyar. Határozottan oláh volt. Elszomorodtak a fiatal magyarok. Mimi még egy nevet mondott. Erre pláne emlékeztek a – „Jugend”-ból. De a magyar költő csak nagynehezen jutott a Mimi eszébe.

Vajon hogy fognak Mimin osztozni az irodalmi regegyártók öt-hat országban? Mert Mimi – úgy látszik – minden Párizst járó idegen poétával összetalálkozott. Vajon micsoda híres, nagyszerű nő lesz még ebből a Mimiből valamikor? Ezen töprengtek elmenőben az ifjú magyarok.

III.

Az új Matildok

A régi Matild a Heinée volt. Egyszerű teremtés, aki csak feleségeskedni tudott. Nem értette meg az ő Henrikét, s Heine így akarta.

Az új Matildok mások.

Nemrégiben olvashattak egy fiatal, modern, hirtelen-híres német íróról, akit szomorú helyre kellett vinni, az élőhalottak közé. Ám meggyógyult a beteg. És ez a felesége érdeme. A feleség fölmutatta a költő ideálját, aki kegyetlen volt, s nem akarta meghallgatni a költőt. Addig kérlelte, míg az vele ment a szegény beteghez.

– Nem bánom, szeressétek egymást. Csak én is maradhassak veletek.

Ez a poéta a világ leggyámoltalanabb embere. Még talán poéta sem élt olyan gyámoltalan, mint ő. A felesége dirigálta, s dirigálja. A kiadókkal ő tárgyal. A darabjait ő helyezi el a színházaknál. És ő gyűjtött össze már egy nagyon csinos kis summát. A poéta még fiatal. Még sok ezer márkát lehet általa keresni, s ez lelkesítette úgy fel a jó feleséget. Bánja is ő a férfit. De az írora szüksége van...

...És a jövő irodalmi meseírók az isteni önfeláldozásnak micsoda zengő mítoszt fogják talán költeni e nagyszerű feleségről!...

Budapesti Napló 1905. február 2.

22. A ZSIDÓ GAPON

Ez a világ egy nagy – *falu*. Az is volt mindig. Még ha tízszer erősebben is hirdetik Mérai-Horváthék, hogy a *homo sapiens* csak most kezd belekóstolni a kultúréletbe. Bizony mi mindig olyan kicsinyesek leszünk, mint amilyen – kicsinyek vagyunk. Ez így lesz mindig. Ez így volt mindig. Lássák, csak lássák. Gapon is zsidó. Az új, legendás, orosz pópahérosz. Ő is zsidó. Hogy milyen nagy falu is vagyunk! Bizony milyen nagy falu. Az úgynévezett művelt világ fóruma semmivel sem különb annál a falusi piacnál, ahol állítólag számon kérték hajdanán a Szülő Géza keresztlevelét. (Akadna talán néhány frissebb esetünk is.) Stösszleről is kisütötték, hogy zsidó volt, talán Kuroki is. Ibsen egy bolond, hiú vénasszony. Napóleon nem is élt. Egy mítikus alak nevének, az új Apollónak, a *Ne Apollon*-nak a variációja az ő neve, mint a hogy báró de Mans a *mendax*-ból származik, s talán Gladstone maga sem élt, ő is csak egy szimbolikus alak, Petőfi a nép-poézis perszonifikációja, s Hunyadi János, ha nem is volt zsidó, de izmaelita, sőt oláh volt.

A mi kicsinyességünk behomályosít ezen a világon mindent. Minden korban. Lerángatunk, avagy ritkább esetben magunkhoz emelünk minden dolgot. Hasonlítunk ahhoz az emberhez, aki csak akkor tud meglátni valamit, ha meg is – szagolhatja. Az orrunkig látunk. Ízlésünk, fantáziánk és szagló-érzékünk szerint formálunk véleményt, hitet mindenről. Századok múlnak el, míg egy alakról le lehet cibálni azt a hazug cafrangot, amit a kora rárakott, vagy fölékesíteni avval, mit róla a kora igaztalanul lecibált. A magyar humoristák a *Mucsa* nevet izzadták ki a magyar provincializmus gúnyolására. Higyjék el: minden kor, minden élő társadalom ilyen Mucsa, pletykázó, rövidlátó, csúnya falu.

Az embernek kedve volna még nagyobb blaszfémiába esni. Fantáziálni arról, minő pletykák keringhettek a názareti istenemberről? A Gracchusok anyjáról miket beszélhettek a római zsúrokon? Pál apostolról minő eseteket tudhattak az efezusi, a korinthusi lelkipásztorok? És a világ minden hírességével s névtelenével mennyi hazug megítélés mérkőzhetett össze?

A Gapon esete minderre sok szomorú és sok bölcs fényt sugározhat. Tíz nap alatt preparálták nevét a világhistória számára. Tíz nap alatt volt lánglelkű, isteni apostol, s volt határon bűvő gyáva kutya. Ime a világ ítélkező igazsága. És tíz nap óta volt Gapon pápa kisorosz, nagyorosz, ruthén, japán, olasz. Zsidó is végül, mert ezt a gyanút senki sem kerülheti el. Lehet, hogy az volt. De ha ez igaz is? Szüksége van erre a históriának? Miért érdekes ez?

Az embernek még gondolatban sincs kedve ultramontánnak lenni és mégis irigykedve kell gondolni a római kúria hívő papi fejedelmeire. Jeanne d'Arc csodákat művelt, és Hám János szent volt. Az embernek néha eszébe jut, hogy nem bölcsebb dolog-e az embernek így, feltétlenül mindent elhinni? Mindent. Hiszen összesen három csalhatatlan ember élt a világon: IX.Pius, XIII Leo és X.Pius. Mi többiek, Ádám óta semmit sem tudunk, mindent csalfán látunk, mindent meghamisítunk. És nem élt még olyan ember, akit igazán ismert volna a többi ember. Ezt a zsidó Gapon juttatta most eszünkbe.

Budapesti Napló 1905. február 2.

a.

23. KIRÁLY-IDILLEK

Biot kisasszony olyan kisasszony, akinek négy gyermeke van. Valamikor a balletben táncolt, de jött a herceg, a császári herceg, a Bonaparte-sarj, s Biot kisasszony kapitulált Bonaparte előtt. Nincs oka szégyenkezni. Volt már olyan Bonaparte, aki előtt egész Európa kapitulált. Bizonyosan Napóleon Viktor hercegen is van egy kis korzikai vér. Ez pedig hódító vér.

Szép gyerekek a Biot kisasszony gyerekei. Okvetlenül nagyon szépek, eszesek, bájosak, méltóak a Bonaparte-névre. Mert máskülönben nem adoptálta volna őket Viktor herceg, holott a mamájukat még egy kis morganatikus házasodásra sem méltatta. A züllött korzikai fiskális dédunokája olyan császár ugyan, aki helyett Loubet úr trónol az Elysée-palotában. De hát az már úgy van, hogy a *malgré la Gotha* szuverének és arisztokraták néha gőgösebbek a leghitelesebeknél. Nem ők az okai. Mi vagyunk. Mindjárt meg tetszik látni.

Egy szép napon így szólott Viktor herceg Biot kisasszonyhoz. Nem bizonyos, hogy így szólott éppen, de valószínű:

– Madame, kedves Marie Alice, gyermekeim anyja, valamit közölnöm kell Önnel. Én szerelmes vagyok. Akit szeretek, királylány. Tehát majdnem méltó énhozzám. Klementínának hívják, ő Felségének Lipótnak, Belgium és Kongó királyának, leánya. Ő szeret engem, s én szeretem őt. Mi egymáséi leszünk. Gondoskodni fogok Önről és az én gyermekeimről. Kuzénom, az olasz király ő Felsége, Önnek nemesi címet ad, s szerzünk férjet is Önnek. Gyermekeimről majd külön gondoskodom. Köszönöm, hogy szeretett, s gyermekeket adott nekem, Marie Alice. Isten Önnel. Ön okos nő, s megérti ezt. Én szerelmes vagyok Klementína ő fenségébe. Isten Önnel, Marie Alice...

És Marie Alice könnyek nélkül így felelt:

– Isten Önnel császári Fenség. Boldog vagyok, hogy egy Bonaparte, a franciák leendő császára, rangjához méltó nőbe szerelmes...

Ezenközben pedig – így képzeljük – a nagyon bájos Cléo de Mérode így beszélt nagyon elegáns kis párizsi hoteljében Belgium és Kongó felséges urához.

– Felséges uram, kimondhatatlan az én megdöbbenésem. Hát újra mesalliance? Napóleon Viktor herceg nem méltó a belga király leányához. A legkétesebb trónkövetelők közül való, s nekünk úgy kellene férjhez adnunk Klementínát, hogy a világgal elfelejtessük a belga udvar félmúlt szégyeneit.

Mire a felséges úr így válaszolt Cléo de Mérode-nak, de lehet, hogy a Comédie egyik szépségének:

– Hálás vagyok, madame, hogy trónom büszkeségére emlékeztet. Engem nem tör meg egy-két eset. Büszkeségem azért csorbíthatatlan. Mattasich-ugyse, nem engedem Klementínát Napóleon Viktorhoz nőül menni.

És azóta nagyszerű aggodalommal, lélekzetfojtva figyel nemcsak Európa, hanem az egész világ. Klementína hercegnő St. Raphaelban, Vendôme grófnő kastélyá-

ból könnyes szemekkel nézi az azúr tengert, s várja Napóleon Viktort, a szerelmes lovagot, ki éggel, földdel megvív az ő szerelméért. A trubadúrok dalokat zengenek. Az előkelő lelkek boldogan sóhajtoznak, hogy történne még szép dolgok e föld színén. Biot és Cléo de Mérode kisasszonyok pedig úgy lebegnek az áhítatosan gyönyörű szerelmi incidens fölött, mint a világ együgyűségének géniuszai.

Budapesti Napló 1905. február 8.

A. E.

24. A SZENT APASÁG

Strindbergnek, a *pater semper incertus* igazság gyötrődő írójának, kedvünk volna levelet írni s megkérdezni tőle, hogy mit szól az Anna Monica és a kis Hannó eseteihez?

Anna Monica a Montignoso grófnő leánya. Hannót, a kis Hannót, teljes nevén Acker Hannónak hívták tegnapig. Tegnap azonban agyonlőtte az édesapja, egy berlini kereskedő, Anna Monica él. Éltesse is a szász úristen. Neveljen belőle büszke hajadont, ki egészséges vért vihessen majdan valamely beteg királyi famíliába.

Jön a hír Lipcséből, hogy a szász királyi udvar Anna Monica hercegnőt is elveszi Giron nyelvemester fenséges útitársnőjétől, akit annyi érzékeny lélek megsiratott már. Elveszi pedig egy szép nevű úr miatt, akit Guicciardini grófnak jeleznek a telegrammok. Montignoso grófnő a lipcsei hír szerint e szép nevű gróftól már akkor elfogadta mindazt az életelegtételt, amit egy deli, harminc éves lovag egy bánatos, nyughatatlan, előkelő és versíró asszonymnak nyújthat, amikor híres és világszerte meghimnuszozott drezdai karácsonyi útját megtette. Szóval: Giron barátnője nemcsak a verskötetét rendezte nyomda alá mostanában, nemcsak az anya-mártírság keserves útjait járta, de legasszonyibb illúzióinak is szakított néhány röpke órát.

És a szász király most elveszi tőle Anna Monicát. Nem azt mondja, hogy most már tisztán látok. Nem azt mondja, hogy most már leánnyal együtt meghaltál asszony, mert ha te karácsonykor is komédiáztál, akkor az én gyilkos kétségem szörnyű világossággal taszítja el most már azt a gyermeket, kinek életet legutoljára adtál. Akkor tudom, erről az egyről már biztosan tudom, hogy nem az enyém.

Nem ezt mondja Wettin György, ez a király, ez a férfi, ez az ember. Hanem azt mondja: most már semmiféle hazug teória, álgalmazás el nem választhatja tőlem az én édes kis leányomat. Most már jogom és erőm van őt a szívemhez venni.

Úgy szeretnék kezet fogni evvel a férfival, evvel a valóságos emberrel, ha a királyoknak szokásuk volna kezet adni koldus plebejusoknak. Olyan igazán, meghatóan emberi szíve van ennek a királynak.

És a berlini kereskedőnek is. A berlini Acker valóban volt az asszonyától. Egy gyermekük volt, a kis Hannó. Kinél maradjon Hannó? Elvigye talán az asszony? Szerezzen neki mostoha apát? Hannó megfagyjon a szeretetlenségben, míg az anyja forró csókokkal gyújtogat egy új férj szívében? Acker kereskedő nem várta meg, míg a bíró ítél. Az égető kétség fölforralta az agyvelejét. Agyonlőtte a kis Hannót, azután maga-magát. És e gyilkos kétségben nem volt benne egy századrész pillanatig az a másik kétség, hogy talán a kis Hannóhoz nem is volt köze az ő szerelmes véráradásának.

És nem elmélkedünk arról, hogy a trón és a pult mellett egyforma a vér, az ember. Ez olcsó volna. Arról sem jósolunk, hogy Montignoso grófnő nem fog belepusztul-

ni a bűba, ha elveszik Anna Monicát. Ír egy új verskötetet, s számonkéri egy új Guicciardinitól azt, amivel hite szerint neki az élet tartozik. Frau Acker pedig boldog lesz egy új férfiú szerelmes kebelén, ki neki a kis Hannót is vissza fogja talán adni. Csak szeretnők, ha Strindberg fantáziáját megtermékenyítnék s megihletnék az Anna Monica és a kis Hannó esetei.

Poéták, akik annyi dalt tudtatok és tudtok a szent anyaságról, lássátok meg végre az apaságot is, mely talán még szentebb, mert benne van a *pater semper incertus*-nak pokoli igazsága. Az apai érzés a legemberibb, legfölségesebb, legérdektelenebb, legtisztultabb érzés. Ebben az érzésben benne van az egetvívó két lábú tollatlan állat életének egész isteni tragikomédiája.

Budapesti Napló 1905. február 10.

A. E.

25. VEÉR JUDIT RÓZSÁJA

– *Bemutató előadás a Nemzeti Színházban* –

Ha könnyű volna nekünk is a rigmus, amiként ugyebár könnyű Lampérth Gézá-
nak, verses, kuruc alekszandrinos beszámoló állna itt. Mert poétaember ez a
Lampérth Géza, akárki mit is mond. Csupa becsületes hit és rím. Azért a magyar
Ahrimánt, vagy ha jobban tetszik Ármányt vagy ha még jobban tetszik, a mi sze-
gény magyar sorsunkat tessék megvádolni, ha Lampérth Géza a magyar
Rostand. Maga Lampérth Géza sem tehet róla. Itt cseng még a fülünkben néhány
egész és egészséges hang, egy nagy koncertnyi pompás és jó muzsika, még
előttünk csinálja jelenését való élettél, való szépséggel „Veér Judit rózsája”-nak
hús-vér alakja. Ez a Lampérth Géza talán tudna jobb darabot is írni, ha merne.

De nem mer. Mint ahogy mi sem merünk most víg bátorsággal beszélni. Fene
kurucvilágban élünk, s agyonütik az embert a szájas hazafiak, ha különködik. És
mégis szólunk. Mirevaló ez a kuruckór (kór és nem kor)? Le akarják járatni ezt a
nekünk legszebb, legdaliásabb időt? Szomorú és aktuális kérdés. Politikában,
irodalomban, művészetben (be nem sejtik ezt, akik művelik) elszájaskodják, elme-
lodramázzák a legszebb történelmi kincseinket. Ne vegye ezt magára egészen
Lampérth Géza. De viszont vállalnia kell e vád egy részét. Ő azt mondja, nem
érezte erőt a fürgeteges nagyszerű kor rajzához. Hát akkor miért rántja posványba
nemcsak a kuruc időket, de a maga kedves, rímes talentumát is? Mert divat az
olcsó, a szájas kurucság? Tévedés. Vagyunk már sokan, kiket intellektuális szé-
rum oltalmaz a görögtüzes hazafiasság ellen. És Lampérth Géza a Nemzeti Szín-
házhoz nyújtotta be a darabját, nem egy borozó, kuruc asztaltársasághoz. Annak
a kuruc kornak lelke volt, olyan lelke, mely a versailles-i udvartól Kiutiháig lelke-
ket gyűjtött. Hát az lenne ez a lélek, amit a mi kis mindennemű kurucaink idézget-
nek? Egész estén sajnáltuk ezt a szimpatikus igríctet, ezt a Lampérth Gézát. Mi-
lyen kedves kis verses vígjátékot tudott volna írni, ha nem kuruckodik. Nem nagy-
szerűt, nem új csodákat revelálót, de polgárit, szolidat, kedvest, amilyenre szintén
szükség van... Ellenben... Ellenben egész este egy bolondos, rossz vicc kísértett
bennünket. A poéta kiállít a placcra két leányzót és két ifjút, és szól imigyen:

– Kuruc kisasszonyok, kuruc daliák, kiki ölelje meg a párját!... Így... No most
csókolózzatok! Forrón, sokáig, tapadóan, s közben kiáltásotok folyton, hogy: éljen
a haza!

Ez a darab. Veér Judit, az öreg Veér Tamás leánya beleszeret Both császári
kapitányba, aki amolyan labanccá rontott szittya. A kuruc leány átcsókolja a Rá-
kóczi táborába az ő szerelmes labancát, s a végét tetszik tudni. Van egy másik
mátkapár is, ellenmátkapár a történetben. Ez az arisztófaneszi darabok óta a
Killicrankie herceg-ig így szokás. Aztán Cinka Pannán kívül minden kuruc rekvizi-
tum működik. Álom ágyúdőrej, pirosuló ég, németátkozás, kuruc pityizálás, a pataki
diák, ki Bercsényi Miklós csapatába szökik, virágének-faragás a nyílt színen,
rokkant Thököly harcos és a többi. Hiszen tetszik tudni.

De még a gyanú se fogja reánk hogy mi a megátalkodott *lerántók* gárdájából valók vagyunk. Ha van virágének, Lampérth Géza gyönyörű *virág-színjátékot* tudna írni. Mi élveztük a lenevetett nagyon szabályos rímeket is. Oh, mi szeretnők egyszer megszületni látni a budapesti Comédie vagy a Bour úr párizsi új kis színházacskájának a budapesti publikumát, melynek a vers, a szép vers, a muzsika mindent pótolna. Hisz nincs szebb a versnél, s Lampérth Géza sokszor jár közel a vershez. Verses buzgóságában tetszenék is nekünk az ő vállalkozása. De mást is tud Lampérth Géza. Úgy ismeri a színpadot már, hogy szinte félünk ettől a nagy készségtől. És mert adott nekünk néhányszor kedves igazi frappáns derűt is ma este Lampérth Géza, nem volt ez az este haszontalan és kedvetlen. Jön még idő, kevésbé kurucabb, mikor a kuruc-korról is tudnak nekünk igazán, szépen, igaz és szép versekben beszélni. Ezek között talán éppen Lampérth Géza is ott lesz, és talán elől lesz, amit kívánunk.

Lelkes rendező ápolgatta a Nemzeti Színházban a Veér Judit rózsáját (ezt a rózsát Judith Both kapitánynak szakasztja, a címbe pedig nem túlszerencsés metaforaként került.) A színészek derekasan jeleskedtek. Szokásunk szerint kirukkolunk, ki tetszett nekünk legjobban. Rózsahegyi. Olyan egészséges, huncut, való pataki diák volt. Egész alakja tiltakozás a színpadi görögtűzfény és limonádés kurucság ellen. De meg kell mindenkit dicsérnünk.

Török Irma Juditja sok nemes fáradsággal javított a Lampérth Géza Judithján. Mint mindig: bájos, megejtő volt D. Ligeti Juliska. Jelesek, nagyon jók: Vízváriné, Mihályfi, Gabányi, Gyenes, Bakó és mindannyian.

Hiszen nem volt ez értéktelen este. Színészek, szerző kaptak kihívásokat is. Volt tetszészaj gyakorta. És hát verses volt a darab, és olykor szépek a versek. Csak olyan sok más *ne* lett volna, s csak olyan sok más *ne* hiányzott volna!...

Budapesti Napló 1905. február 11.

(Dyb.)

26. SÁRA ÉS A KORBÁCS

Lóga Lukács István (talán ez volt a neve) bűnben kapta az asszonyát, Sárát. (Libabőrös borzongással emlékezem e történetre.) Nincs ennek húsz éve sem. Már szörnyen kultúrország voltunk. Nagy kiállítást tartottunk Budapesten, s a Nemzeti Színházban már vígan játszották ifjabb Dumas Sándor drámáit. Lóga Lukács István (vagy hogy hívták?) Lompérton lakott. Kis falu ez a Szilágytságban, ahol szintén csalnak a hitestársak. Megölte Sárát Lóga Lukács István? Nem. A csábítót ölte meg? Azt sem. Magamagát sem. Hanem levágta tőből a Sára haját. Becsirizette az egész fejét, s bedugta egy fölbontott vánkös toll-özönébe. Leszedte róla a víganót egészen *évai* túlzásig. És végigkorbácsolta, úzte Sárát a falu utcáin. A hajaszála sem görbült meg ezért, ha jól tudom. Az egész faluban csak én dideregtem a borzalomtól. A kis hétszilvafás kúrián valami otromba cseléd ezt elmesélte a nyolcéves fiúnak, akinek misztérium volt ugyan a nemi élet, de volt némi fantáziája. Ma sem tudok igazabban fölháborodni a Lóga Lukács Istvánok ellen, mint akkor már, mikor még a bűnbeesésről nem voltak olyan nagyon, óh nagyon alapos képzeleim. Magyarországon fogja az utolsó dühödöt férj leütni az utolsó bűnös feleséget. Mikor már egészen új motorok hajtják a világgépet, nálunk még mindig lesz kikapós asszony, csak azért, hogy – kikapjon a brutális férfi-hím, aki azt hiszi, hogy a Don tövén vagyunk még, és rabnőket tartunk szíjon és csupán a magunk mulattatására a sátrainkban.

Kolozsvárott pedig most avult papírok közül kihalásztak egyet, mely arról szól, hogy 1783-ban Török Imre kolozsvári lakos házasságtörésen érte Sára feleségét. Ez alkalommal panaszával a városi tanácshoz fordult elégtételért. A városi tanács az ügyet megvizsgálta, s minthogy a tanuk vallomásából nemcsak az tűnik ki, hogy az asszony házasságtörést követett el, hanem gyakran megbotráncokoztató módon engedett kicsapongó természetének, bűnösnek mondotta ki, de a szokásos és büntető paragrafusaink által előírt fejvesztés büntetése alól felmentette. Tekintettel a nő ifjú korára – szól az írás – s arra, hogy javulásához még remény van, e szigorú büntetés alól feloldatik, és más büntetéssel sújtatik. Szenvedjen egy hónapon át, melynek eleje a mai naptól számítható, kemény karcert, száraz kenyéren és vízen. Ennek kiállása után pedig a tanácsház előtt a nyilvánosság színeben szenvedjen 33 erős korbácsütést, ezután pedig a város kerületéről proskribáltassék.

Tehát 1883-ban csak az volt a magyar férj-regula, mint 1783-ban s mint 883-ban lehetett. És mint talán még 1983-ban is lesz. Korbács neked, Sára! Lompérton párna-toll, itt fent, Budapesten betűvető-toll is. A férfi botlásainak a védelmében minden országot utolértünk talán. Szerelmi botlásait pláne tudjuk menteni. A bukó asszony számára azonban nincs megértő szervünk. Külön-külön, titokban magunkban, különösen, ha érdekeltek vagyunk, vagy szeretnénk lenni, még biztatni is tudjuk az asszonyt. De könyörtelenek szoktunk lenni mint erkölcs-lények, mint társadalmi lények. Az asszony hú legyen, s ha nem hú, átkozott, rossz és korbácsraméltó. Mert (Lampérth Géza darabjában ez volt a legigazibb rész) a

magyar férfi, még a túlcivilizált is, rest arra, hogy a lelket fölfedezze az asszonyban. Ez így volt, s így van. Hiába a német és francia hatások alatt e témában dolgozó irodalom. Még a magyar feminista mozgalom is hiába. Ez a vérünkben van. Tessék mindenkinek a maga társadalmi köre eseteire gondolni. Tessék olvasni a lapok krónikáit. Házasságtörési pör talán csak éppen egy volt még Magyarországon. Holott a megcsalt férjnek, ha már bosszúra szomjazik, ez az egy mód illő és megengedett egy kultúrtársadalomban. Nálunk nincs szükség pörre. Hóhéri bizonyossággal működik a társadalom, a közfelfogás, a csúnya, önző, barbár férfiúi érdekközösség.

Hiszen a tizenharmadik században Franciaországban is működött még a férj korbács mint általános büntető eszköz. (Ám már akkor sem csirizzel kenték be az asszony fejét, de – mézzel, mielőtt tollba dugták.) Még nemrégén 25 frankot fizetett, vagy nem sokkal többet a bűnös asszony. Ma már azonban Hervieu, Marcel Prévost, stb. dolgoznak a Code Napoléon-t reformáló bizottságban s akarják örökre kiirtani a barbár múlt minden emlékjelét, mely gyalázni akarja a szerető asszonyt. A társadalom ott már túl van ifjabb Dumas Sándoron s mindenben. Ott már hajnal van.

Nálunk nem látunk jeleket a társadalom megkegyesedésére. Nem akarja belátni, hogy a csaló asszony voltaképpen nem akar csalni, mikor csal, s aki házasságot tör, annak csak egy bűnhődése lehet hitvestársa részéről: kidobás a házasságból. Ha anya, ha nem anya. De ezen túl s felül semmi. Mert bizony a Sárák nyolcvan százaléka szerencsétlen, minden irgalomra méltó asszony. Ne csapjon már mindig és olyan barbár kegyetlenséggel Sárára a korbács...

Budapesti Napló 1905. február 12.

A. E.

27. AZ ARANYPATKÓ

– *A Vígszínház bemutató előadása* –

A berlini Börsen-Courier egy kicsit kicsúfolja Budapestet hogy a Familientag, magyarul: Az aranypatkó már színre kerül Budapesten. Ha meggondoljuk – írja – hogy Wallenstein csak nemrégiben érkezett meg Budapestre! Schillernél gyorsabb Kadelburg. Azt mondja a berlini újság: „Die Lebenden reiten schneller.”

Persze a németnek ezúttal csakugyan nincs igaza. Wallenstein nélkül csak el lettünk volna már valahogy. De a ma esti Kadelburgra szükségünk volt. Diétát kell tartanunk. A sok pajkosság megártott. Ha nem tartottunk mértéket a kaviárban, osztrigában s francia pezsgőben, most nyeljük némán és türelmesen a pilulát.

És szomorúan mentünk el a Vígszínház ma esti rendelőóráira. Jöjjön, aminek jönnie kell. És micsoda édes meglepetés!... Igaz, hogy iszonyúakra voltunk elkészülve. Csalódtunk. Nem is mindegyik német otromba, mikor kedves akar lenni. Legalább is ez a ma esti Kadelburg nem az! Hiszen német, német. Szó sincs róla. De olyan svájcias német vért sejtünk a mai vígszínházi darab alakjaiban, amelybe már becsergett a francia véna. Holott ez alakok junkerek, sőt überjunkerek, németek, sőt übernémetek. Kadelburgé, Gusztáv az erény.

Fehér, óh nagyon fehér darab „Az aranypatkó”. Jóakarátú, ellágyult, derűs és – dicsekedő szemlélése a német társadalomnak. Rendjelet érdemelne a porosz kormánytól ez az író. Ha poéta volna és mélyebben járó, meg tudná ez az ember hódítani a legvadabb germanofóbokat is, akik közé tartozik e sorok szerény írója is.

Családi tanácsot tart a Wollien bárói familia. Tarka nép. Minden német típusra jut belőle. Új majoreszkót kapott a Wollienfideicomissum. Egon a szerencsés új majoreszkó. De Egon szegény polgárleányba, egy bájos piktor-Gretchenbe szerelmes. Már pedig a familia irigyei a hitbizománynak egy régi paragrafusára bukkanak, mely a majoreszkónak tiltja a mesalliance-ot. Egon pedig el akarja venni az ő Hildáját. Attól függ, hogy a családi tanács többségét meg tudja-e hódítani a kis Hilda. De hogy meghódítja!... Minden sikerül, s Hilda bejut a nemes bárói családba, mint a majoreszkó felesége.

Nincs olyan kipróbált sikerű, híres romantikus darab, melynek a motívumaiból ne rakott volna a darabjába Kadelburg. Ügyesen, zseniálisan. Mintha valaki végigszáguldott volna nemcsak a Vasgyáros-féle darabok felett, de tán még a Csiky-darabok felett is, s hirtelenében egy-egy kis tejfelt mindenünnen leszedett volna.

Vígjáték, és németesen víg. Junker-darab, de ártatlan antijunkerséggel. Dráma, és fűtyül a drámai szabályokra... És mindezek mellett elég mulatságos darab. Hiszen különben már az gyönyörű dolog, mikor egy német író annyira baleset nélkül tud kedveskedni, mint Kadelburg!... És olyan jóízű alakokat felvonultatni!... A süket alapítványi hölgy, az udvarmester Wollien, aztán a másik Wollien, Ludolf, az áldott lelkű és részeges porosz Mokány Berci, a tudós Wollien; a volt kutyamo-

só, ki zokog, mikor egykori kapitányát újra látja, és a többi. Szinte mind. Nyárpolgár berliniek sírhatnak, üvölthetnek és hahotázhatnak, mikor e darabot nézik.

És mégis... Tartsuk csak pilula-rangban ezeket a darabokat. Mert hogy írók számára csináljuk a hasonlatunkat: jó ital a müncheni sör is néha (katzenjammerkor pláne), de az érmelléki bakator csak más ám.

Kedves, ügyes, stílusos előadást kaptunk. Nem is tudnók kiválogatni a kiválókat. Mint eseményt írjuk ide, hogy Hegedüs, aki ragyogó figura volt a részeges földbirtokos, az ex-kapitány, a porosz-szívember szerepében, énekelt is. Egy csacsi, olcsó, de kedves és ismert melódiájú nótát – hasonló szöveggel. Ezt a Náni-nótát dalolni fogják egész Budapesten. Sok a szerep ebben a darabban! Írjuk ide becsületesen, igazságosan írhatjuk: mindenki jó volt. Legelsősorban pedig Gazsi Mariska, Nikó Lina, Hunyadi Margit, Góth, Tapolczai és Fenyvesi.

A közönség, a diétázó közönség nagyon mulatott, de bizonyosan ama félig-tudatos ravaszsággal, hogy milyen jól fog esni ezek után egy francia malacság!... Csak azok a francia írók tudnák fokozni a malacságot!... Ezt a csodát megérdemelné a budapestieknek hozzájuk való ragaszkodásuk...

*

Két szükséges dolgot majd elfelejtettünk lejegyezni. A darab címébe úgy került az *aranypatkó*, hogy ez a Wollien-család címere. Ez az egyik. A másik: tartozó elismerés. Timár Szaniszló nagyon avatottan, ügyes kézzel, írói munkával csinált a Familientagból – Aranypatkót.

Budapesti Napló 1905. február 12.

(Dyb.)

28. JÖN A „TERÜLET”

Jön a „Terület”. Emberek, jön a „Terület”. Künn szerte az országban csikorgó, kemény, zúzmarás télben itt a tavasz. Kis, magyar kunyhókban cserepes virágokat ápolnak. Jön a „Terület”. Hulljon, illatozzon elébe a virág.

Ott fog állni a hallelujázók legelején Bálos Gyuri. Tele lesz virággal az egyik keze. A másik béna. Kéve-etetéskor megharapta fent a dobon a búzacséplő-gép...

Vasárnap beszélgettünk Bálos Gyurival eldugott, messze, oláh-magyar erdélyszéli faluban, ahol ilyenkor februárban búzakenyérről álmodnak gyönyörű álmokat téli zivatar muzsikája mellett sovány, éhes kunyhó-lakók.

A kis, sanyarú faluból sokan elmentek, amióta ott jártunk. Kik a temetőbe, kik meg messzebbre, tengerentúlra, Amerikába.

– A testvérem is ott van. Három esztendő óta ott van. Pénzt küld haza minden két hónapban. Én is oda akartam menni...

Igy beszélt nekünk Bálos Gyuri. Fázott nagyon, mert silány, foltos ruhájú ember. De kimelegedett a maga beszédjétől. A béna kezét legényesen emelgette.

Szorongatta valami, nagyon keserű valami, a torkunkat, s úgy néztünk az őszes, vézna, törött emberre. (Hát kimennél oda az egy, gyöngye karoddal, szegény Bálos Gyuri?) De félelemmel, vigyázva szóltunk:

– És maga is megy, Bálos Gyuri? Hát neki mer vágni annak az irgalmatlan mesze, másik világnak?

Egy percig hallgat. Ravasz, boldogságos kacagás ragyog ki két kis savós szeméből. Ez aztán belecsúszik a rekedtes hangjába is:

– Most már nem! Most már nem! Eladtunk mindent, az apósom is, én is. Négy-száz forint van együtt. De megsegített bennünket az isten. Hiszen az urak jobban tudják. *Mi* győztünk. Nem kell most már innen elmenni, tekintetes urak. Áldassék az isten, más világ lesz itt. Hazavergődnek a többiek is. Hiszen most már jönni fog a „Terület”...

Ezt a parasztnak idegen, komoly szót soha még ennyi vígsággal, bizodalommal, ujjongással szájára nem vette emberi lény. Benne volt ebben a szóban minden. Lesz munka. Lesz napszám mindig. Búzakenyér, kővér malac, tyúkhús. Ami szép és kívánatos van e földi életben. Földet vágunk ki a gróf tagjából. Maga portáján fog lakni mindenki. Nem jön a szegény ember nyakára exekució. Lesz dohánytermés, pálinkafőzés. Ingyen temet a pap. Nem nyomorít bennünket a kormány ezer adóval. Bálos Gyuricáért, Ilkáért, Ferkóért, Sanyiért, Pistáért nem kell tandíjat fizetni. Kossuth lesz a király. Elpusztul a német... Jön a „Terület”...

– Ki mondta ezt magának, Bálos Gyuri?

– Ne tessék tréfálni. Tudja ezt már minden gyerek. A hetedik faluban is. Az apósom is, én is utólszor szavaztunk a kis házunk után. De megsegített bennünket az isten.

Boldog hitű Allah-imádó nem tud így beszélni a hetedik paradicsomról. A rongyos, béna, összetört ember beleszépült az ő nagy, szent lelkesedésébe. Jön a „Terület”... Egy percig riad meg csak az arcunktól.

– Úgy-e, hogy jön, tekintetes urak...

Oh, hát pogányok legyünk? Hát öljük meg ezt a föltámadt embert? Mondjuk meg neki, hogy a követ úr, a fiatal, elegáns, negyvennyolcas új követ úr rossz helyen beszélt az önálló *vámterületről* és többet ígért mellé, mint szabad lett volna?...

– Jön, jön Gyuri, Jön a „Terület”...

És azóta zokogó lélekkel gondolunk Bálos Gyurira, a többire és arra a kis erdélyszéli falura, amely nekünk szülőfalunk, ahová néha szerettünk bemenekülni erőt szedni, élőket hallani s temetőt nézni. Most már sokáig nem merünk odamenni. Összeroskadnánk a Bálos Gyuri tekintetétől. Mi is bíztattuk a szegényt, holott mi nem vagyunk követ urak.

Jön a „Terület”. Hejh, várják a kis magyar kunyhókban. Ott látom elől a tömegben Bálos Gyurit a béna kezével, a sárga kiéhezett arcával s a kacagó, savós szemével...

Budapesti Napló 1905. február 15.

A. E.

29. EGY KÖNYV ÉS EGY EMBER

Legyen ez a hely ma egy könyvé és egy emberé. Adjunk nekik egy napot a jövődöböl. A jövődöböl, mely úgys az övék. Az övék, ha fejünk tetejére is állunk. Aminthogy ezt cselekedjük mostanában nagyon. A könyvet egy ifjú magyar kör prezentálja nekünk, a Társadalomtudományi Társaság. Az embert az ifjú magyar forradalom küldi Szegvárról. A könyvnek jóformán neve sincs. A Társadalomtudományi Társaság a magyar társadalomnak gondolatokat küld e könyvben. Emlekezetes, nagy vitáknak eszme-anyagát küldi. Az embernek sem a neve fontos. Véletlenül Mezőfi Vilmosnak hívják.

Ám lássa a magyar társadalom, miként fogadja ezt a könyvet és ezt az embert. Forradalmat hoz mindakettő. Ha nem is akarná. Ha meg is gondolná időközben. Mert a *gondolat* könyörtelen és feltartóztathatatlan erő, még ha az ünnepi ódák is ugyanezt mondják. Minden gondolat sok millió gondolat helyett beszél. Minden gondolat vörös zászló még akkor is, ha a gondolkodás ellen küldik csatasorba. És a szegvári magyar paraszt sem tréfál, mikor felküldi a magyar parlamentbe Mezőfi Vilmost. A szegvári csatamező van olyan történelmi, mint az a mező, ahol szétverték a Dózsa György csapatát. Négy százkilencven ember adta rá szavazatát, de tizenhét millió ember, akinek ma még nincs szavazójoga, vele küldi a törvényhozáshoz vágyait és reményeit. Mezőfi Vilmos fönt áll a bástyafokon. Megszédülhet, lezuhanhat, fehér zsebkendőt ránthat, *de már ott volt*.

Mezőfi Vilmos, a volt óráslegény, a harcos zszurnaliszta, az első vörös lobogójú magyar népképviselő majd csak eltalál a helyére a parlamentben. Ő neki már megvan a mandátuma. *Ő el van helyezve*. Ne ő róla essék szó először.

Különb is több egy könyv, mint egy ember. A parlament könyvtárába eljut-e vajon a Társadalomtudományi Társaság könyve olyan könnyen, mint a nagyságos urak padsorába a szegvári követ? Eljut-e vajon? A gondolatnak nehezebb az útja, mint a karrierre törő egyének. És ennek a könyvnek eredendő, halálos bűne van. Ólomsoraiból olyan beszédek hangzanak hozzánk, amelyeknek a magyar parlamentben *kellett volna* elhangzaniuk, ha a magyar parlamentben bon ton volna a gondolat, divat a valóság, és illendőség a kultúra.

Ezt a fiatal magyar kört, ezt a Társadalomtudományi Társaságot, az intellektuális és az *élettel számoló élet* oázisának tartjuk egyre többen a magyar Szaharán. És majdnem így van.

Olvassuk és fölidézzük a nagy vitákat. A modern emberi társadalmak problémá-óriásai kelnek föl előttünk nagyszerűségükben. És szikra-özön, gondolatok özöne rajzik föl, mikor buzogányaik összeérnek. A liberalizmus, konzervatívizmus, szocializmus és anarchia. Körülöttük, velük, értük, miattuk, általuk folyik a harc, igazodik az élet ma már minden kultúrtársadalomban. Egy a célja mindegyiknek: megadni az emberlénynek a legtöbb és legboldogabb módot az életre. Minden irány, jelszó csak értük és alattuk van... Mikor láttuk ez óriások titáni harcát a magyar fórumon? Mikor hallottuk a modern társadalmak nagy jelszavait megzendülni a magyar közéletben s a magyar – parlamentben? Mikor kápráztatta el

szemeinket a magyar népképviselő házában a nagy tömegekért, a nép-milliókért összecsapott fegyverek kicsiholt gondolatszikráinak fényes szikra-zápora? Milyen csodálatos is a gondolat. Olvasgatunk ebben a könyvben. Geöcze Sarolta, Gratz Gusztáv, gróf Batthyány Ervin, Szabó Ervin húzták föl a sorompót a négy összecsapó óriás előtt. Négy más világ ez. Négy kiengesztelhetetlenül külön egyéniség: De mert gondolatokra bízta magukat, milyen magasan tudtak szárnyalni!... A harcosok is, a társadalmi fejlődés irányairól folyt vitának szónokai is, kicsoda magasságot képviselnek a magyar közélet pocsolyasúroló témái mellett!... Mert ezek az életet nézik, boncolják, s művelik a jövőendő számára. És a milliók, a tömegek számára. És mindig eszmékkel.

Ez a könyv a forradalmat hirdeti, mely jönni fog. Tegyük bár e könyvet indexre ott, hol ma húszezer hatalom-osztalékosnak új húszezerrel való kicserélése a világrengető kérdés, ott, ahol egy millió ember is sok, ha szavaz, mert már ezeknek is hiába festik lelketlenül, megtévesztően, pirosfehérszöldre az oligarcha kastélyablakokat. Veszedelemben van a magyar parlamentarizmus, csakugyan. A mai. Jön, fölkészült ellene az élet, a gondolat, a kultúra, a társadalmi lelkiismeret, a népérdek, az igazság.

Ezt jelenti ez a könyv is. De ezt jelenti – nem véletlen konzonálással – a szegvári csatátér harci zaja is. Nem kell félni a „romlott nép”-et. Élet van abban s élni akar az. Az egy millió magyar marakodó urai közé a tizenhét millió elküldte Mezőfi Vilmost. Mezőfi... És Vilmos is. Óráslegény volt. Újságíró. Járt valószínűleg Toloncuton is. Agitált és ébresztgetett. Miként a Társadalomtudományi Társaság lecáfolta a babonát, mintha a magyar intellektus idegen volna a művelt világot áthevítő modern, nagyeszmeék táplálásától, úgy tett ő kísérletet, hogy a magyar néplélekbe elhelyezze a legnemzetközibb, legáltalánosabb, legvilágformálóbb tömegeszmet.

Jelek ezek, nagyszerű jelek. Már nemcsak a föld belseje dübörög, s az eszmék lovagai sem tűnnek el a felhő mögött. Kicsoda Mezőfi Vilmos? Mi lesz? Igazi, ortodoxok által is elismert szociáldemokrata-e vagy sem? Majd megvállik. És az sem utolsó jel, hogy az első szocialistának számolnia kellett a magyar éggel s a magyar földdel, melyben szent Jókaink-uccse van valami... Mert a földes kis királyok ezer holdjai közé szorított szegvári magyar igaz magyar, szintiszta magyar, hogy egy kicsit gúnyolódjunk: autentikus paraszt...

Tisztelt osztályparlament, főrendi urak, képviselők, nagyállású vagy nagypénzű urak, intellektuális és honhazaffyak, írók, újságírók művészek, egymással s egymás közt olcsón és nem őszintén marakodók, mi mind, jó lesz vigyázni. Hatalmas árjával fenyeget bennünket az *igaz* élet. Ma egy könyv jelent meg, s egy Szegvár mozdult meg. De a jövőendő beszél hozzánk. Jó lesz közelebb engedni magunkhoz az eszméket és a népet. Európai vulkanikus eszmeerők nyúlnak be minden társadalom életébe. És mi is Európában élünk. A nagy, közelgő, törvényszerű földindulásra jó lesz magunkat ellátnunk *európai eszmékkel és magyar népszimpátiákkal!*...

30. SZÁZ ESTE ÖRÖME

Ideiktatjuk írásunk legelejére s mindenekelőtt Berczik Árpádnak azt a levelét, melyet Beöthy Lászlóhoz küldött. Nem mint miniszteri tanácsos, habár a hivatalos híradás ezt is odateszi, de mint a magyar színpadi szerzők egyesületének elnöke. Szép a levél, s dicsőség a magyar színpadi szerzőknek, hogy három társuk száz estéje örömeiben így tudnak osztozni. Erőt hirdet ez. Mert csak az *erő* tud örülni a *más* sikerének is. És kicsi homályosságok, vajudások s zajongások közt is látjuk mi már, mint veszi birtokába a magyar talentum végre a színpadot is. És nemcsak az operett-színpadot. Beöthy László meghatott hangon válaszolt a Berczik-levélre, a köszönte meg a szerzők nevében is ezt a levélüdvözetet. Íme a Berczik szép levele:

Nagyságos igazgató úr!

A János vitéz századik előadása alkalmából van szerencsém a Magyar színpadi szerzők egyesületének igazgatósági megbízásából úgy Nagyságodat, mint az oly rendkívüli sikert aratott daljáték szerzőit üdvözölni. Minden magyar színterméknek diadala mindnyájunknak javára válik, akik e téren dolgozunk, mert a közönség bizalmát a magyar művek iránt fokozzák, s a színigazgatóknak is tanulságul szolgálhatnak, hogy magyar művekkel is tartós hódításokat vihetnek végbe. A János vitéz fényes eredménye ily rövid idő alatt a magyar daljáték terén szinte páratlanul áll, s emeli e győzelem fontosságát, hogy tisztán nemes, költői s mi nem kevésbé jelentős – tösgyökeres magyar eszközökkel érte el. A magyar művészet a magyarosodást előmozdítván – nemzeti küldetést teljesít, s hogy oly nemzeti mű előadásának, mint a János vitéz, a magyar szellem terjedésére, mindenekelőtt a székesfővárosban mélyreható hatása van: senkisem tagadhatja azt, aki látja, hogy a közönség mily széles rétegeit tudta e mű megmozgatni. A most – fájdalom – elhanyagolt népszínmű elejtett fonalát vette föl ez a daljáték, s ebből a szempontból nem tekinthetjük tisztán színpadi eseménynek. Bár a példa mindenképpen buzdítólag hatna, s a magyar művészetnek további fejlődését nemzeti szellemen elősegítené. Ezt magától értetőleg, csak úgy érhetjük el, ha működésünkben a nemzeti irány követelésén kívül a közönség ízlésének és fokozott igényeinek is megfelelni igyekedünk, s a külföldi termékekkel az összehasonlítást kiállva, a tisztességes verseny eszközeivel igyekszünk lehetőleg kiszorítani azokat.

A mű jeles szerző-hármasága: a szöveg írói, Bakonyi Károly és Heltai Jenő s a zeneszerző, Kacsóh Pongrác méltónak bizonyultak ahhoz a nagy névhez, kinek örökszép költeményét a színpad számára földolgozták.

Nagyságodé pedig, mint igazgatóé az érdem, hogy e művet fölfedezte, annyi szeretettel színrehozta, és olyan diadalra segítette.

Örömükben résztveszünk mindnyájan, akik a magyar színművészet hivatását nem abban látjuk, hogy az idegen szellem egyszerű közvetítője legyen, hanem hogy eredetit tudjon létrehozni, s ezzel egy magasabb cél érdekében nemes föladatot teljesítsen.

Kiváló tisztelettel

Berczik Árpád s.k.

E levél lerotta helyettünk is, amivel Beöthy Lászlónak s a szerzőnek estiszórakozó, író vagy magyar hálában tartozunk. És most már egész lelkünkkel gondolhatunk – Kukorica Jánosra. Fedák Sárira, a beregszászi lányra, Fedák Sárira új-magyar lelkünk komédiás, játszó kedvének most már kétségtelenül diadalmas lányára, aki valamikori apró cézárnői, de nagyon érthető indulatait elűzheti már. Mert oda nőtt azóta, ahova akart, s mert az oderint dum metuant-ra már akkor sem volt oka, mikor még Bob hercegnek hívták Kukorica Jánost, de már vidéki túrokon Lili asszonyként is könnyeink forrása tájáig eljutott. Megindult a magyar föld, lesz belőlünk valami. Valamikor nem volt más hangszerünk a tárógatónál. Ma már ezer új melódiára ezer új instrumentumunk van. Új gondolatok, új vágyak, új álmok, új érzések, új színek, új sejtetések, új borzongások szent szomjúsága él bennünk. Egyszerre nem érkehetnek meg minden szomjúságok csillapítói. De vannak s lesznek új és magyar piktorok, vannak új írók, lesznek új poéták, vannak már régóta koturnusos nemes, új-magyar aktorok... Vannak s lesznek már sokan és mindenütt újak, kiket az új magyar evolúció adott. Ne tessék gúnyolódni és tessék örülni, hogy a dalos, a vidám, a pajkos, a félmelankóliás, a siheder kedvességű, egészségesen érzéki, vidám, könnyű magyar Múzsza is elküldte nekünk az ő új-magyar Fedák Sáríját. Komolyak, ne röstelkedjete, léhák ne irigykedjete. Magyar örömmel, bátran lehet ujjongva tapsolni Fedák Sárinak. Mind-mind örüljünk. Mert ez a leány alighanem még több, mint amennyinek eddig látjuk. Majd meg fogják látni!

Budapesti Napló 1905. február 17.

(Dyb.)

31. KÁROLY GÁBOR – KÖZBESZÓLT

A nagy országpalota táján láthatatlan alakban ma délelőtt egy néhai való igaz, nemes ember stációzott az árnyak sietségével néhány percig és – közbeszólt. Ő volt az csakugyan. Az elköltözött, az elporladott derék. – Kaplony vezérnek Gábor nevű, nemes és késői unokája. A kristályos lelkű, nemes és örök nyughatatlanságú, dús családjából kiűtő és kiűtött. A legendás közbeszóló.

Csodálkozott a tisztas árny. Új volt neki minden. És új mindenek felett a tüntető kedvű nép, mely felett lebegett. A harsogás, a zúgás, a hang, a szó. Tűnődött és beleremegett a sok szenzációba. Mi történt a magyar földön? Elsülyedt, ami volt, minden? A nagy országpalota kapujában íme feltűnik egy büszke úr alakja. Az utca riadalomba tör: éljen! Ki az? Nagycímű férfiú, kamarás, kinek valamikor csupán Bécsben repesett a szíve, s talán ma is ő a magyar Metternich, kinek az ember bárón vagy kamaráson kezdődik. Majdhogy vállakra nem kapja a tömeg. Ejnye be különös. Jön egy pap, akiről azt mondják, hogy nem bánta valamikor, ha imádságos turini szentünket káromkodó, undok szájak bántják, s aki okvetlenül sokallja azt a kis világosságot, ami a népig már leért. A nép szinte a ruháját csókolja. Jön egy mágnás, azok közül való, kiknek rideg latifundiumai Amerikába kergetik a magyar parasztot, vagy a meg nem értett tanok romboló világába. Szinte csókos szerelemmel üdvözlí az utca. Jönnek a legzártabb kaszinó lovagjai, akik fűtyültek s fűtyülnek az ügyvédre, a firkászra, a szatócsra, a latájnerre, a polgárra, a parasztra, a proletárra. Most hallelujával, éljennel rivalgja körül őket a plebs, mi, ti, ők, a semmik, a született declassé-k.

Mi történt itt? És csaknem egytől-egyik gróf és báró szavakat ölelget át harsogva az éljen.

Itt megszületett a demokrácia. Magyar formában talán: gróf vagy báró mindenki, amint tetszik. Vagy lehet, hogy szebb és nagyobb dolog történt. Hiszen régen pihenünk már a kaplonyi templom alatt. Lehet, úgy kell lenni, megtörtént minden üdvös csoda. Nincs főrendiház. Nincsenek kasztok. A papok csak az égiekkel foglalkoznak. A munkátlan nagy urak verejtékkel akarják elfelejtetni, hogy annyit vétettek e szegény ország ellen. Nincs más érdem, mint a munka. Senkinek sem fátuma a születése, a rossz neve, a vallása, az ízlése, az önérzete. Nincs előjog. Nincs végre ostoba címmánia. A nagy fideikomisszumok helyén boldog magyar földművelők sűrű fehér tanyái tarkállnak. Az ipar, a kereskedelem ez ország újjá-váltásának nagy munkája, az ex-kiváltságosokban kapta a legbuzgóbb, szinte penitenciával dolgozó katonákat. Demokrácia, haladás, kultúra, jólét, nemzeti hit és nemzeti vagyon. Eljött az ígéret országa. Vége a bűnnek, az egyenlőtlenségnek, a szomorú kornak, mikor még az is megtörténhetett, hogy egy sereg életet nyomorított, átkozott meg az a vakmerőség, ha a mágnásfiú polgárleányt vesz feleségül például. És több és más és sok hihetetlen ilyen eset. Elmúlt.

...Ám a szellemek tévedése nem több, mint egy gondolat-suhanásnyi idő. Az áldott emlékü Kaplony-utód mindjárt beelátott, mert bele tud látni a szellem, a dolgot lelkébe. Félelmetes, rettenetes világossággal...

...Hát még ott sem talán, ahol akkor? Hát mi ez? Hát ügyes szavakkal ezt az én népemet, én szeretett népemet ripekké lehet tenni?

És íme egy nevezetes Kaplony-utód, híres oligarcha száll a hintójába, kinek testvére volna e szent, e tisztos árny. A tömeg szinte új galvánizációval kiáltja:

– Éljen! Éljen!

Úgy mennek, a fia jön most s haragosan zúg a nép:

– Abcúg! Abcúg!

És jönnek érthetetlenül, furcsán, tarkán az alakok, és zúgnak ugyancsak imígyen az éljenek és az abcúgok.

És ekkor hirtelen mintha azt a régi, rikácsolásában is édes, nemes, haragos hangot hallanók:

– Ez a Bábel tornya! Itt felfordult minden!

Aztán csönd. Nyilván hallucináció volt. S az árny, ha csakugyan itt járt, suhant lázongva, búsan, villámröpüléssel, tisztább, nyugalmasabb, bölcsebb világrégiókba... Még egyszer utoljára közbeszólt.

Budapesti Napló 1905. február 18.

A. E.

32. A MOSZKVAI REKVIEM

(-y) Szent Szerafinhoz imádkozik a cár. A moszkvai archimandrita rekviemet tart. A moszkvai híres gigászi haranggal pedig csoda történt. Megkondult, és most bömböli a veszedelmet. Ez az örült vészkondulás túlharsog mindent a világon. Nem halljuk egymás beszédjét sem tőle. Nincs lármája ma semminek, csak a moszkvai Kremlnek. Madarász apó kuruc zsörtölődése, a titkos suttogások a bécsi Burgban, a reichsrati pofonok hangjai, a balkáni bandita-zaj, a francia kultúrharc kardcsattogása, Chamberlain legtüzesebb beszédje, a munkás-zubbony és cézár-palást német harca, minden, minden láрма, szenzáció – semmi. Kakasviadal, béka-egérharc alacsony, gyöngé nesz. Kong, süvít a moszkvai harang. Ez a rettenetes zúgás elnyom mindent. Ki tudja a szemeit behunyni, füleit betömni, lelkét teljesen a magyar koalíció reménységeihez fűzni, mikor rettenetes földindulás rázza a világot!

Kong, kong a moszkvai harang. A szent város archimandritája misét mise után mond. A világ döbbenve néz egy koporsót, egy új koporsót. Soha még ilyen béléssű koporsót. Hiszen az orosz koporsókba gyakran kerül tépett emberhús-cafat. De ebben a koporsóban van kavicsdarab, páncélfoszlány, kocsi-szög, minden. A bomba, mely Szergiusz nagyherceget kocsistul fölcsapta a levegőbe, s ott széjjelcibálta, nem osztályozott. A lepedőbe, melybe a véres hóról fölkaparták Szergiusz nagyhercegből, amit lehetett s ami megmaradt, kocsiforgács, lószőr, kavicsdarab s egyéb más is került. Kicsi volt a Dante fantáziája, mert a pokol minden kínjánál több lehet olyan holttesténél állanunk egy elveszített kedvesnek, amilyen mellett Erzsébet nagyhercegnő, Szergiusz felesége, Miklós cár és a többi bíboros rokonnok állnak. Oroszország egy megelevenedett s megnövekedett Dante-pokol.

A cár ájulásból ájulásba esik. A szerencsétlen beteg ember őrjöng, s csak a fiát félti, a párhónapost, a mit sem sejtőt. A trónörökös-baba szobája tele van szentképpel, mindenkifölött Szent Szerafin-képekkel. Szent Szerafin az orosz gyermekek őriző szentje. Ő benne, szent Szerafinban bízik már csak a cár. A felnőtt nagyhercegeket már úgy sem védheti meg az ég minden szentje sem. Ez már bizonyos. Szergej nagyherceget, akit mi, kik mindent és mindenkit a németek által ismerünk és nevezünk el, Szergiusznak nevezünk, ami neki most már óh olyan nagyon mindegy, tehát Szergiusz nagyherceget, lám nem tudta szintén megvédeni semmi. Minden nérósága, még áldott asszonya, felesége, Erzsébet sem, aki kedves a népnek és megkímélte volt a legleszántabb pokolgépezőnek is. Oroszországban nincs már sem földi, sem égi tekintet. Föltartóztatni nem lehet, amit a vakság és embertelenség földidézett.

A legdühösebb nagyhercegi vérebbel számolt le az orosz forradalom, amely forradalom már megvan, s amely most már ott sem áll meg talán, ahova rettenetességben eljutott volt valamikor a legleszántabb földi mozgalom: a francia revolúció. Oda kell figyelnie, ott kell lennie az egész világnak. Beteljesedtek az idők.

De ne szóljunk így. Jobban elmond mindent egy kicsi kép.

A nagyúr kimegy a Nyikoláj-palotából. Fürödni akar. Gőzfürdőbe megy. És elfelejti magával vinni az asszonyát, a feleségét, akit kímélt a bomba. Páncélingét fölvette magára. Sohse járt e nélkül. Pedig a hű Moszkva csöndes. E szent várost meg akarták ugyan bolygatni istentelen diákok nemrégiben, de Szergiusz rendet csinált. Véres halotti rendet. Tél és néptelenség az úton. És sok rendőr. A kocsit nemes lovak röpfítették a havas úton. És amott áll egy száнка, egy polgári száнка, bundás alakokkal. Csupa csöndes, polgár-idilli tónus. És tíz perc múlva a másik kép. A szent, csöndes, titokzatos Moszkva lázadva él. Rohanó rendőrök, katonák, polgárok, parasztok. Egy eszeveszetten síránkozó asszony rohan ponyolában az utcán arra, hol legsűrűbb a raj. És ott kapargatják a havon a széttépett nagyhercegi hulla piszkos darabjait. Közben semmi sincs. Csak egy kézdobás. Egy rettenetes dördülés. És a Kreml kapui zuhannak be, nehogy meneküljenek a gyilkosok.

És lehetetlen nem szimbolizálni. A rohanó kocsi lovai sebezve száguldanak tovább. Kőfalhoz verődnek. Úgy kell agyonlőni őket. És halálra sérül az ártatlan kocsis. Mint majdnem mindig történni szokott. Nem Oroszország sorsa lesz ez? Nem a pusztulását jövendőli a zsarnoknak is, az elnyomottnak, a bűnösnek, a büntetlennek is? S a história rohanó szárnyas, orosz lovait nem kell-e majd lebunkózni, agyonlőni? Nem lesz-e ebből a forradalomból olyan vértenger, mely minden országok gátjait áttöri?

Kong, kong szent Moszkva csodálatos harangja. Ilyen vészkonduálás talán még sohasem zúgott a világon. Az apró-cseprő lármák nem hallatszanak most meg. A moszkvai vészharang az egész világnak szól. A moszkvai archimandrita csöndes miséket mond. A harang zúg. A világ pedig megriadtan figyel. Kit fog szétszedni a levegőben a legközelebbi bomba?...

Budapesti Napló 1905. február 19.

33. LAURA FÉRJE NYILATKOZIK

Petrarca megjárta. Laura férje lenyiltterezte. Blaszfémiába azonban ne essünk. A miskolci Petrarcáról van szó, ki díjnok és lantverő. A miskolci Lauráról, akinek a neve Melánia. A férj pedig, aki aligha nevelkedett a provánszi szerelmi törvénytörvények trubadúrméltányoló szellemében, szigorú úr. Sajnáljuk, hogy a neveket nem hallgathatjuk el. Dehát ők nyílttérbe kívánczoltak. Minél fogva tehát csak hálások lehetnek, ha ügyüknek még nagyobb publicitást adunk. Egy miskolci újság a maga nyílttérében a következő nyilatkozatot közli:

Nyilatkozat

Melánia (hírlapi közlemények) cím alatt a helybeli könyvpiacra a napokban ónodi Tóth Kálmán nevű megyei díjtalan gyakornoktól egy nyomtatott versfüzet jelent meg, mely nekem és nőmnek lett ajánlva. A nagyközönség tájékoztatása céljából kötelességemnek tartom ez úton kijelenteni, hogy ezen füzet az én megkérdésem és tudtom nélkül jelent meg. S miután nevezett többek előtt odanyilatkozott, hogy házamhoz bejáratos volt, s hogy nekem szándékáról tudomásom volt, kijelentem, hogy én ezen magáról megfélemedezett éretlen egyént e füzet megjelenése előtt nem is láttam soha, s hogy ellene a füzet tartalmának reám nézve sérelmes volta és nyilvános meghurcoltatásom miatt illetékes helyen a kellő lépéseket megteszem.

Miskolc, 1905. február 16.

*Gulassa Andor
máv. ellenőr*

Kell-e ezt a nyilatkozatot imitt-amott aláhúogatni avagy keresgélni benne azt, amit önként, de talán sokban igaztanul sejtet?

Nem, nem. Ne is beszéljünk Miskolcra és Melániáról. Sem a méltán haragvó Gulassáról. Sem a miskolci trubadourról.

De mégis talán a miskolci Petrarcat ne bocsássuk ki a ceruzánk alól. Beszéljünk egyenesen hozzá, Ónodi Tóth Kálmán úr, ön jól teszi, hogy használja a predikátumát. Mert volt nekünk egyszerű Tóth Kálmán névvel egy nemes, nagy magyar poétánk. Ebben az országban, ahol nehezen tudnak különböztetni, a legfőlösgesebb megkülönböztetés sem főlösges. Ónodi Tóth Kálmán úr, nem olvastuk az ön verseit. De ha ön volna az új és magyar Petrarca, akkor sem telnék önben örömünk. Laurát, az igazit, tán Laurának sem hívták. Petrarca a saját maga számára volt szerelmes, a saját szomorúságára, könnyeire és szakállára, ha volt neki. De nem a világ számára; hogy az benne asszonycsábító Don Juant lásson. Éppen azt írtuk haza Párizsból egyszer, gyanúképpen, hogy Laura, akit talán Lolának vagy Glóriának hívtak, meghallgatta az ő poétáját talán. De evvel nem dicsekedhetett el szonettben Petrarca. Nem ám.

Hallott-e ónodi Tóth Kálmán úr Saint-Beuve esetéről? Már régen porlad ez a nagy ember, de még ma sem tudják megbocsátani neki derék nemes, nagy elméjű

franciák, hogy versben, dedikációban, prózában, levélben beszédben gyanút hintetgetett egy barátja felesége ellen. Pedig Saint-Beuve-nek sok mindent meg lehet ám bocsájtani. Valószínűleg többet, mint ónodi Tóth Kálmánnak.

Szeretjük Laurát, Lillát, Melániát, és óh nagyon néha vissza is szeretnek bennünket egy kicsit, de ebből nem szoktunk reklámot csinálni a férfiasságunknak vagy férfiatlanságunknak.

Éppen Saint-Beuve-re írta szellemes francia toll, hogy úgy konstruálta meg a barátság fogalmát, hogy a jóbarátunk feleségének udvarolni illik. Szabad ez. Verset is szabad írni Melániához. De gácsérrucáskodni nem illik ám, ónodi Tóth Kálmán.

Titkos és erős sejtésünk különben, hogy amiként méltatlanul lett az ónodi Tóth Kálmán műzsája Melánia, akképpen a versek rettenetes hazug, rossz versek lehetnek. Csakis fűzfapoéta juthatott a miskolci sorra.

És a miskolci Laura férjének kár volt nyilatkozni. Nyilttérnél kegyetlenebbül elbánt önmagával ónodi Tóth Kálmán már akkor, mikor a verseit kiadta.

Budapesti Napló 1905. február 19.

A. E.

34. VÉNUSZ ÉS AZ ÁLMOK

Menzel nem ismerte az asszonyokat. Soha életében. Diadalmas piktorként és excellenciás nagyúrként szállott a sírba. Goethe óta nem volt talán ilyen harmónikus, teljes földi karrier. De a csókból mi sem jutott neki. Így híresztelik ezt, és így beszélnek világszerte. ...Viszont szegény Hartleben, akiről s bús haláláról írtak majdnem annyit a magyar lapok, mint a berlini nagy festő öregéről s kései, szép végelgyengüléséről, milyen más sorsot kapott az emberi életek elvégezőjé-től, mint a nagy Menzel. Ő ismerte bezzeg a csókot. És nem jutott el még csak a legmagasabb rendjelekgig sem. Hát még milyen messze maradt lelke művészter-veitől!... És hogy kihullott az asszonyok kezéből is. Meghalt delírium tremensben. A szívét elégetik Bresciában. Az asszonyainak pedig, a két állandónak, csak villát hagy, tantiéme-jogokat s értékpapírokat. Művészterveit az asszonyokhoz kötötte, s szomjúságát végre is csak a pálinka oltotta. A feleség és a hú barátónő egyetér-tésben osztozkodtak rajta, míg élt. Mint férfiún és mint pénzkeresőn. Meg nem értették, előre nem vitték, csalogatták s tönkretették. Ő verseket írt hozzájuk, és pénzt szerzett nekik. Ők, az asszonyok pedig csak venni tudtak tőle, adni neki nem.

E két eset szomszédos és aktuális. Van hozzá egy harmadik is. A híres Medicis-villában, a franciák római művészházába feleséges művész nem teheti be a lábát. A jövő évben talán már ott lesz a Medicis-házban a piktor, a szobrász, a muzsi-kus, a színész mellett a poéta is. De a poétának sem lesz felesége. Hiába minden ostrom a Medicis-villa ellen. A francia hivatalos világ bölcsen ellentáll. A Medicis-házba, Rómába, a művészetek és művész-álmok szent városába nem küld fele-séges művészt a francia kormány. Mintha csak azt akarná mondani: legalább amaz egy-két évig maradjatok az önmagatokéi. A Medicis-villa pedig áll ott Ró-mában, mint egy kis mementó a világ művészeinek: ne házasodjatok; s a házas-ságtalan csókokkal se éljeteztek vissza, mert a ti rendeltetéstek a szomjúság, az álom, a balga és édes magasba-törés...

Ugy-e ismerik a Botticelli vásznát? Mars alszik, álmodik. Vénusz nézi. És, oh, miként nézi!... Van abban a nézésben gyöngédség és tigrisség. És valami csodá-latosan bájos, de gyilkos *íronia*... Vénusz nem szereti, ha a férfi álmodik. A mű-vész kiegyezhet minden más istennel. Evvel az eggyel, Vénusszal nem. Ez az egész férfiút követeli s az összes álmokat.

Nem hirdetjük föltétlenül a *művész-celibátus* tanát. De tolakodóan áll előttünk a két szomszédos halott árnya, a Menzelé s a Hartlebené. Hiszen rettenetes a csókról lemondani. De nem rettenetesebb rájönni arra, hogy a csóknál a pálinka is többet ad vissza az elveszített álmoknál? [!]... És élhet-e művész álmok nél-kül?...

Budapesti Napló 1905. február 22.

A. E.

35. A SZEGÉNY ERICH KOPONYÁJA

Már megint ez a delíriumos Hartleben. A német Maupassant. A dekadens újpogány. A halott. Mióta bevégezte az álmatlan földi pályát, azóta több meséje van Hartlebennek. Mégis csak igaza lesz Bródy Sándornak:

– Viharosan, szépen, gyorsan érni meg a halálra: ez a cél. Hogy közben miket írunk, az olyan mindegy.

Hartleben már beérkezett. Sokan elparentáltuk. A dalait hiányosan mondta el. De viharosan élt. És most halottan új poémákat küld nekünk...

Bolyongó koponya, ez is a halottnak a verse. Hartleben halotti testéről testamentum szerint levágták a fejet. A test elhamvadt Bresciában. A fejnek csináltak egy ideiglenes mész- és cink-ágyat a temetőben. Hadd tisztuljon ott meg.

Ám jött a levele az özvegynek Saloba. Neki kell az ura koponyája. Mindjárt. Nehogy a szerető foglalja le. Egy szóval kellene a hamvak. Kell a fej. Sejtí ez a kiváló asszony, hogy néha többet ér egy halott költő koponyája, mint egy elevené.

De doktor nem akadt hirtelenében, aki díszes csupa-csonttá nyesse meg az elágyalt fejet. Nyolc nap múlt ekkor a halál óta. Nyers volt még a fej. És egy inas goromba kése kezdte tisztogatni. Ekkor derült ki, hogy egy ládika sincs a temetői ágy mellett. Az inasnál volt egy nagy újságpapíros. Talán olyan, amelyen rajta volt a Hartleben nekrológja. Belecsomagolta a koponyát, amelyet, hejh, sokszor feszítgetett az alkoholgőz. És vitte az inas a hóna alatt. Mintha egy lepény volna. Vagy egy leveses-csésze.

Az út pedig kocsma mellett vezetett el. Az inas megszomjazott. Az inasoknak is szabad szeszre szomjazni, nemcsak a költőknek.

A csárda asztalára tette le csomagját. A borozók kíváncsian nézegették. Egy-két részegebb atyafi ki is józanodott talán tőle. Mert nem volt szép látvány e koponya.

És nagysokára került csak valaki, aki e siralmas, fonák, bántó szituációból kimentette a pogány német poéta koponyáját, melyben, hajh, nemcsak szeszgőz hajlékozott, de – töméntelen nagyszerű gondolat s új melódia is.

A német újságok pedig botránykoznak, vádolnak és sírnak. Hogy ilyen bolyongásra jutott egy nagy német költő koponyája!... Óh, jaj... Szeretjük a szép földi szokást, mely a halottnak nagykegyesen és könnyek között megad mindent, amit az élőtől megtagadott. Miért e sírángozás? Hartleben sem vetette meg a csárdákat. Boros-pohárhoz sűrűen kergette a világ kegyetlensége. Hát nem hozzá illő, szép véletlen ez? Hát nem igazi Hartleben-vers? Újságpapírosban a megnyiszált poéta-fej, csárdaasztalon, borospoharak közt... Egy utolsó vidám óra, mielőtt odakerülne az üzlet-zseniális unott feleség mellé, akitől egy másik asszonyhoz menekült volt élekorában, hogy aztán ettől a szeszhez meneküljön...

Ez a bolyongó koponya velő nélkül is nagyszerű verseket tud adni. Nagyszerűbet talán, mint a szintén bolyongó, eleven Hartleben eleven feje. Arról pedig nem

tehetünk, hogy az eset kissé hajmeresztő. Igaz és emberi. És költői. Gringoire-uccse!...

Budapesti Napló 1905. február 24.

A. E.

36. A BOSZORKÁNY

– *Bemutató előadás a Nemzeti Színházban* –

Azt mesélik, akik Sardou-t intimusan ismerik, hogy az öreg úr semmin sem mulat olyan pompásan, mint poéta-ember vérrel írott darabján. Ha tudná például, hogy két hét múlva valahol Moszkvában vagy Chicagóban nagy színpadi bukás lesz, fagyhalált hal egy kegyetlenül hideg közönség előtt bizonyos forró, nagyratörő, büszke, nem alkuvó író ember, ha tudná ezt bizonyosan Sardou, odautazna – élvezni. Hát szó sincs róla, az agg milliomosnak van oka megmosolyogni a poétákat. Hanem mégis csak érdekes, hogy ennek az embernek nincs semmi lelki harca, furdalása. Még ebben is szerencsésebb a többi sikerlovagnál, akik néhanéha mégis csak lenézik önmagukat.

Különbölni lehet, hogy így van vele Sardou is. És daczból csak azért is lesz még egyre *sardoubb*. Mint például a ma esti darabjában.

Mi talán egy kicsit elnémetesedtünk a színpad túlbecsülésében. Nem az egész magyar publikum, de e publikum egy jeles része. Voltaképpen a színpadról szívesen kellene fogadnunk mindent, ami egy kicsit is érdekes. Vagy ami alkalmat ad a színésznek, hogy nekünk egy igényi vagy vonalnyi új gyönyörűséget adjon. Ám Sardou-val, ezzel a ravasz, zseniális, ezer, sőt ezeregy-mesterrel, aki csak egy pillanatig sem lesz olyan könnyelmű soha, hogy a lelkéből mutasson valamit, vagy emberről embernek szóljon, nem is igen érezteti a mi publikumunk, amit szeret éreztetni kegyetlenül sokkal érdemesebbekkel és – ügyetlenebbekkel. Fölült neki – hogy szépen írjunk magyarul – és fölül neki mindig, mert talán föl akar ülni.

A *boszorkánynak* bizony nem mondjuk el mi a meséjét. Rémes időkbe helyezett rémes történet ez, rémes raffinériával megcsinálva. Egy eltorzított, ellázásított Carmen-mese. Játszódik a Ballagi Aladár kedvenc korszakában, amikor a szent spanyol inkvizíció a mór, az eretnek, a zsidó és a gondolkozó számára előzékenyen megvalósította az egyházi atyák fantáziájában élő pokolnak minden kín-szenvedését. A hősnő *Zoraya*, nemes, forró vérű, emberfőlötti mór-asszony, aki szerelmével elveszít egy büszke, nagyon nemes, szép Dont, Enriquezt. Történik pedig ez 1506-ban, mikor már vége a mór-uralomnak s dühöng a keresztyéni érzés Hispániában. A két szerelmes egy mérges, halálos csókban pusztul el. De addig... Mi minden történik addig! Ha Sardou hinne önmagának csak egy kicsit, nem lehetne ezt a darabot végignézni. Egy sereg idegrendszer jelentené be a csődöt a negyedik felvonás végéig. De szerencse, hogy Sardou beleléltat folyton a maga boszorkánykonyhájába. Ez megkönnyebbülés, mikor már szinte baj van, s szinte elordítjuk magunkat. Éji találkozás, vad, fegyveres jelenetek, ráolvasás, hipnózis, agyonfojtás, ledöfés, hisztériás ölelkezések, rejtekajtók, cselek, megrohanások, nászünnepek, szökés, szerenád, harangzúgás, máglya, csavar, emberkínzás, gyilkos csók... Tessék folytatni. Van ebben a darabban minden. És vannak benne átkozottul dicső színészs szerepek. Különösen kettő. E kettőért sok mindent megbocsájtunk. Természetesen Márkus Emiliáé az egyik. Szép volt e

nagyasszony, boszorkányosan szép mór-nő. És ha olykor a deklamációjával célzott arra, hogy talán opera-librettónak jobb lenne ez a darab, viszont soha talán még izgatóbb, fölindítóbb nemes erőt nem vittek még ilyen darabra. Nem vitt a nagy Sarah sem.

A szorongó, idegeiben megkínzott publikum izgalmát ő nemesítette meg. Viharzott is felé a taps. És jó volt az est arra is, hogy megismerjünk most már igazán egy fiatal, erős színészbembert. Odry Árpád ez, aki a vívódó, becsületes, erős fiatal talentumában nagy ajándékot hozott a Nemzeti Színháznak. Nagy dolog az, művészkárváriát jártságot jelent, mikor egy fiatal színész még egy Sardou-darabban sem adja olcsón magát. Szerencsés színpadi alak, lélek és becsületeség. Nagy kvalitások. Megértette s megtapsolta nagyon a közönség. B. Lenkei Hedvig, Pethes, Szacs vay, Ivánfi, Gyenes s a többiek is mind nagyon jók. Szinte túlgondos rendezés. Fényes kiállítás. A darab fordítása pedig szegény néhai, nagyérdemű Fái J. Bélánkat dicséri fájdalommal posthumus dicsérettel. A közönség pedig?... Sardou darabja, érdekes, betegül érdekes és sardou-i. Nem tudta kivonni magát a törül vetett, egymást kergető hatások alól. És nagy mentsége volt a színészek remeklésében. Ám akármilyen néven nevezzük a gyermeket, Sardou sikerének, színészek sikerének, az előző bukások sikerének, az érdekesség nagy színpadi parancsa sikerének, akárminek, a valóság: a siker. Ez már így volt, és így lesz, mióta világ van és – siker.

Budapesti Napló 1905. február 25.

Dyb.

37. JÓKAI SZOBRA

Várjuk várjuk, hogy gyűljön a pénz. Nincs pénz. Nem gyűl. A magyar társadalom nem siet szobros emléket állítani dr. Jókai Mórnak. (Ő büszkén viselte nevében a dr.-t és büszkén nem viselte az y-t.) Miért? Valami nagyszerűbb hálára készül ez az ország a szobornál? Nincs pénz? Vagy hála sincs?

Nem sírunk. Mert a célhoz ért. Nagyot nem illik siratni. És jaj volna nekünk, ha Jókainak szüksége volna arra a szoborra, melyet neki az 1905-ik esztendő Magyarországára állíthatna. De róni lehet könnyek nélkül is. Írni szabad. Még...

Hol élt ő!... És hol élünk mi!... Félénken írjuk ide, de ideírjuk mégis: nekünk talán nem is szabad szobrot állítani dr. Jókai Mórnak. Tessék csak tovább szorongatni a kis pénzt. (Mert sok pénz nincsen itt, s ami van, az is kevés helyen van.) Tessék belőle mandátumot vásárolni. Rivierázni.

Jókai várhat. Hát a Nagynak szoktuk a szobrot állítani? Soha. A szobrot *magunknak* állítjuk, hiúságunknak, szereplő-vágyunknak. A magunk értékének. És ha e percben Hunnia nem akar Jókai-szobrot, a magyar társadalom értéke olyan, amilyent Jókai súlyával megmérni nem lehet. És ez a mi bajunk. Nem a Jókaié. Magunk miatt sírjunk.

Mi is történt velünk? Példátlan eset a kultúrhistóriában. Megnőttünk számban, hitelben, cifra mázban. Mesék kerengnek amerikai előtörésünkről. És megfogytunk a kultúra lényegének a becsülésében. Rettenetesen megfogytunk.

Ötvenhét esztendővel ezelőtt Jókay Jókai lett. Nem fontos. De érdekes ez is az ipszilón-üzés e furcsa idején. És Jókait, az ifjút, vezérül fogadta a nemzet. És ő megindult fényességes útján. Irány: ad astra. Mondjuk: magyar Európa. Ő nem állott meg egy percig. Ő haladt az útján. Századokon átpillantott. Tört, robogott előre. Nemesen, dicsően, magyarán... És mi? Kétszer voltunk csak a sarkában: negyvennyolcban és hatvanhétben. Egyébként cammogtunk. Vagy eltévedtünk. Vagy visszaszaladtunk. Hol élt ő, és hol éltünk mi! Hol járt ő, és hol jártunk mi!... Ma talán hátrább vagyunk, mint mikor ő elindult. És még hol leszünk?

Ma még szabad írni. Hát írjunk. Nem döböntek meg önök már, ha feudális, büszke mágnást automobilban láttak? Nem jutott eszükbe: íme ez a lény a középkorban él vágával, akaratával, egész kis primitív lelkével, s a modern emberi haladás legújabb mozgó gépébe bele mer ülni. Ez vagyunk: mi. Postánk, vasútunk, telefonunk, parlamenti palotánk, orfeumunk, nyomorúságunk, betegségünk, mindenünk, mindenünk, ami külsőség: veszettül kimívelt. De a lelkünk!... Az visszamaradt. Hova tört előttünk Jókai!... A lelki míveltség, a belső kultúra kiváltság lett, mint az y. Ha valakit erre való hajlandósággal vert meg a sorsa, ki kell innen kapcsolni a lelkét. Rettenetes.

No és most a politika. Már buzogányok ütnek az író kezére. Sivár, lelketlenség, kultúra-ölés: a magyarság nevében. Csak keressenek ki egy költő-politikust a mai negyvennyolcból. Mérjék Jókaihoz. Belereszketünk a fájdalomba.

Nem baj. Lesz Jókainak szobra. Nem zuhanhat Afganisztán-rangra ez az ország, melynek Jókaija is volt. Nincs pénz? Nem gyűl? Talán ne is gyűljön. Most ne. Nem vagyunk méltók a Nagyhoz. Elmúlik ez az ítélet-idő. És ez a magyar társadalom megleli azt az utat, amelyen Jókai járt, szállt fényességesen. És lesz Jókainak szobra. Azaz meg fogjuk magunkat tisztelni Jókai szobrával.

Addig pedig csak még valamit írjunk ide. Ha Gaston Deschamps a Temps-ban a külföld új szellemóriásairól ír, Dosztojevszkij, Ibsen és a többi mellett mindig mint ékes magyar toronyra mutat Jókaira. Példa arra, csak egy kicsi példa, hogy miniket ő általa ismer és értékeli a világ. Ha tudnák!... De jó, hogy még nem tudják.

Budapesti Napló 1905. február 26.

A. E.

38. MIRE HERCEGNŐK LESZÜNK

Pál nagyherceg régi ismerőse az újságolvasóknak. Nagyon szeretjük mi őt, kisemberek Londonban, Bécsben, Budapesten, az egész világon. Voltaképpen csak és csupán azért, mert nem szereti őt a cár. Furcsán, demokrata lelkünk óhajta szerint házasodott e szimpatikus nagyherceg. Rangon alul. És mi kimondhatatlanul boldogok vagyunk, mikor a nagyurak rangon alul házasodnak. Azt képzeljük úgy a szívünknek a mélyén, hogy ezt ők a – *mi kedvünkért* teszik. De azért nem ez a fődolog, hogy a cár bőszen haragos. Lessük a híreket. Mi van Pállal? Csak *per* Pál. És mi lesz az asszonnyal? Enged-e Európa legnabukodonozoribb udvara? Beletörődik-e már végre a házasságba a legfelségesebb fehér cári család? Néha béke hírek jönnek. Pált kegyelembe fogadják. Az asszony nagy címet kap. Elválnak. Vagy Szentpétervárott élhetnek. Vagy valami ilyenféle. Ez mindig elkerít bennünket. Mi úgy kívánjuk, hogy a cári família minden tagja minden órában epeömlést kapjon Pál miatt és az asszony miatt.

És most nagy veszedelem fenyegeti e komplikált és nemes indulatunkat.

Szent Oroszországban tudvalevőleg egy kicsit vadásztatnak a nagyhercegekre. Egy-kettő s a nagyhercegek darabokban repülnek az ég felé. Úgy beszélnek, hogy ez nem esik nagyon jól a cárnak. Bár mindenestre jobban esik, mintha ő röpülne. Az is lehet, hogy az ő híres lyoni kuruzslója és jósa azt jövendölte, hogy míg lesz elég nagyherceg a bombadobók kezeügyében, őreá nem kerül majd a sor. A faktum az, hogy fogynak a nagyhercegek. Mit kellene csinálni? Ilyenkor az apagyilkos nagyhercegeket is kímélni kell. A cárnak eszébe jut Pál. Ki kell ezzel a számmal békülni. Ezt gondolja. És megy Pálhoz az üzenet.

Az üzenet, a cári üzenet, legalább is jóízű. A nagyherceg úr váljék el a feleségétől, s vegyen el egy hercegnőt. Amint ez illik. Válhassék így esetleg majd apjává sok nagyhercegnek. Mert a mostani felesége nem adhat nagyhercegeket Pálnak. Sőt kishercegeket sem. Az ő mostani házassága *morganatikus*. Hiszen tetszik ezt ismerni, ugy-e? A cár kegyelmes. Szíve van ennek az embernek. Költő ez. Tud ez gondolni a szívre is. Pálnak szabad lesz ezután is szeretni a feleségét. Azaz a volt feleségét. Pétervárott majd berendeznek egy palotát az elvált asszonynak. És rangjához illően férji állapotát e palotában akkor feledheti el, amikor csak akarja, és ideje van reá. Még ez nem minden. A nő, kinek az volt a bűne, hogy nem hercegnő, a cár kegyelméből, *mihelyst elválík*, hercegnő lesz. Még ez is.

Egek kapuja! Ezek a legnagyobb urak minő magasságban állanak erkölcsikkel még a Nietzsche-erkölcsök fölött is.

Tessék csak végiggondolni ezt a cári ajánlatot. Csinos, ugy-e? Közben pedig valószínű, hogy Pál nagyherceg számára kapnának olyan vérbeli és ranghoz illő hercegnőt, ki minderről tudva, hozzámenne Pálhoz. Ez már a legideálisabb magassága az erkölcsi nyűgökből kiszabadult lelkeknek.

Nekünk legjobban az tetszik, hogy Pál nagyherceg felesége, mihelyst nem lesz felesége, hercegnő lesz. Nálunk ezt másképpen hívják.

Különben pedig bízunk a szimpatikus Pálban.

Budapesti Napló 1905. február 28.

A. E.

39. MAGYARUL IS TUDNAK

Úgy van. Tudnak azok mindent. Még magyarul is tudnak. És mi még néhány évvel ezelőtt csak annyit tudtunk ő róluk, hogy „Yokohama, Nagasaki, Hakodate, hajh”.

Yokohamában meghal egy magyar, aki Komáromból vándorolt a krizantémok országába. A japáni hivatalos urak erre levelet írnak Komáromba – magyarul. Ha megcáfolják ezt a hírt, akkor sem baj. Bizonyos, hogy a kis muszkaverők magyarul is tudnak, ha kell.

Hiszen már írtak is így egynehányszor. Egyébként is bizonyos, hogy e messze emberkék ismernek bennünket. Francia lapok írják, hogy fegyházaik magyar szisztémájúak. Most meg a dohánygyáraikat is magyar mintára fogják megcsinálni. Talán a postájuk is tőlünk okult.

Magunk is ismertünk egy kis japánit, aki a magyar alkotmányt jobban ismerte, mint szeretett dalmát testvérünk, dr. Trescica Pavicica osztrák képviselő úr, aki most ott künn Amerikában – így írják az amerikai magyar újságok – szláv szövetséget csinál ellenünk, s Európa veszedelmének hirdet bennünket.

Hát egészen haszontalan náció mégsem lehetünk, ha e praktikus kis csodaemberkék törődnek velünk, És erről érdemes beszélni. De csak szomorúan.

Mióta ők csinálják a történelmet, a kis japániak, nagy a gusztusunk rokonságba lépni velük. Banzájozva vélik köztünk sokan, hogy mi is olyan kiváló nép vagyunk. Majd csak egyszer mi is megszólalunk.

Holott pedig ez a vélemény a magyar nacionalizmusnak egy bogara csak. Persze, persze. Mi csak azt csodáljuk, hogy ők verik a muszkát. Ez imponál ugyan ma az egész dicső kultúrvilágnak. Csak Nyemirovics Dancsenkó, ez a zseniális harctéri riporter árulja el néha akaratlanul, komoran, hogy ezek a modern hunnok nem afféle kultúrbestiák, okvetlenül hadakozó félvadak. Megélnék ezek majd háború nélkül is. Csak engedjék, hogy éljenek. Miközben fájdalmasan, de hősiezen áldozzák föl a maguk sok ezrét, az országban szakadatlanul folyik a munka. Az idegen túristák, világutazók szabadon járják be Japánt. És ámulnak. Mi Amerikától félünk? Itt Japánban nő Európa fejére egy külön és emberibb kultúra. Ha ez sárga veszedelem, hát – sárga. De miközben Mandzsúriában ömlik a vér, az egész világ államait tanuló és tanulmányozó japánok kóborolják be. Sőt luxusos vágyúak is akadnak közöttük. A Riviérán az idén már nagyon sok a japáni. És a párizsi Szalónok legszenzációsabb műalkotásai, míg a francia kormány magyar módon kunktátoroskodott a megvevésükön, elkelték. Megvették a kis japániak, s elvitték a tokiói s egyéb múzeumokba. S miközben Mukden körül világrengető csata folyik, Komáromba magyar levél érkezik Yokohamából.

Ilyen ördögök ezek a sárga ördögök. Bárcsak igazuk volna a magyar nacionalistáknak. Bárcsak rokonságban volnánk velük.

De nem vagyunk. Ők még magyarul is tudnak. Mindent tudnak. Az egész világgal tudnak számolni. Mi ellenben keveset tudtunk, s azt se jól.

Van egy, néhány hét óta tartogatott, furcsa, bizarr, de nem is olyan lehetetlen ötletünk. Magyar nagy és pénzes uraink alapítsanak magyar ifjak számára vagy tizenöt stipendiumot. E stipendisták egy-egy évet töltsenek künn, Japánban. Hátha igaz a hunn-rokonság. Hátha ott, szélső Keleten a rokonainktól könnyebben megtanulhatnak mindazt, amit itt Nyugaton kellett volna, s nem tudtunk...

Budapesti Napló 1905. március 2.

A. E.

40. KIRÁLY AZ ÁROKBAN

A királyokat gyűlölni, általában, mint olyanokat: ez az ízetlenség, hála istennek, alaposan kiment a divatból. De gyűlölni egy királyt, úgy, mint egy-egy veszedelmes és kellemetlen urat az ismerőseinkből, vagy utálni, mint például Papp Ferencet, a ma elféltet: ez más. Hányan vagyunk, ismeretlenek, szürkék, koldusok, akik Lipót királyt úgy gyűlöljük, mintha elcsábította volna a feleségünket, nyakunkon hagyott volna egy nagy summájú váltót, vagy elvette volna gyermekünk szájából a kenyeret. Kultuszt csinálunk e nagy gyűlöletből. A hírlapok pedig gondoskodnak róla, hogy növekedjék a mi mulatságos antipátiánk. Hah, hogy gyűlöljük, miként utáljuk e fölkent földi istent, csapodár férjet, gőgös urat, szívtelen atyát, rossz királyt, szoknyabolond férfit, utolsó embert. Mert mi igazságosak vagyunk. Mert mi mindent jól tudunk. Mi mindent megéztünk. Budapesti idiómával: jól vagyunk informálva. Lipót: monstrum, utálatos, koronás Nietzsche-embrió. Mikor a szökés után, a párizsi Continentálban fenséges Lujza leánya fogadott bennünket, s elmesélte ifjú kora szenvedéseit, királyi atyja végzetes szerepét az ő egész izgalmas, szomorú életében, emlékezünk, hogy bombával szerettünk volna mindjárt Brüsszelbe utazni.

És most egy kis hír érkezik karneválos, édes, szép Nizzából.

Lipót királyról szól e hír:

A király automobilon Monte-Carlóból Nizzába ment a nevezetes Corniche-úton, amely igen keskeny és magas. Egyszerre az út egyik fordulatánál észrevette a király, hogy egy asszony jön szemben az automobillal. Az asszony gyermekkocsit tolt maga előtt, a másik gyermekét kezénél fogva vezette. Kitérésre gondolni sem lehetett, s arra sem, hogy az automobilt megállítsák. És a király belefuttatta a vad automobilt a meredekbe, az út mellett elhaladó árokba. Az automobil az árokba zuhant. Összetört.

És csak véletlen, hogy nem tört ki a Lipót király nyaka is.

A monstrum, a gonosz, a koronás önző, inkább a maga nyakát kockáztatta, mint a szegény, polgári asszonyét s két maszatos gyermekéét. Hogy ez nagy és nemes dolog? Bizony az. Ebben az időben még, amelyben mi élünk. Mi baja lehet egy hatalmas királynak, aki életeket pusztít? Hiszen ma még talán szinte kötelessége ez.

És újra ez a régi nóta. De megrázóan tudta ezt mondani szegény, néhai madárcúcú, angyallelkű Michel Lujza. Az ember kötelessége megérteni minden embert. És ha megértjük egymást, már szeretjük is. Nincsenek rosszak, és nincsenek jók az emberek között, Azok vagyunk, amiknek muszáj lennünk, s nem ismerjük még azokat sem, akikkel egy életet élünk. Testvéreink az impresszionizmusban, a gyorsvégűségben, a rossz idegekben, a hirtelen ítélkezésben: okuljunk. Ne legyünk vagy próbáljunk ne lenni igazságtalanok – még a királyokkal szemben sem.

41. A SZÍNHÁZ ÖRDÖGE

– *Bemutató előadás a Vígszínházban* –

A szituáció igen-igen érdekes. Mielőtt már a függöny felgördülne. Szécsi Ferenc akar a színpadról beszélni – a színpadon. Egy kicsit irigykedünk. Úgy elmenni a színház tájáról, hogy bölcsen derűsen, fölényesen nézzünk az elhagyott, alanthagyott, csodálatos tájra, s írjunk róla nem a benfentes, régi lázzal, de a régi szerelemmel: ez szép dolog. Ez az egyik fele az érdekességnek. A másik: az önző bizalom. A Nemzeti Színház Szécsi-darabja, az Utazás az özvegység felé már kényelmes önző bizalommal tölt el mindannyiunkat; okvetlenül érdekes dolog lesz, amit kapunk.

Ezek után s mindenek előtt írjuk is ide: A színház ördöge sikert hozott. Talán valamivel kevesebb sikert, mint amennyit vártunk. De ennek Szécsi Ferenc az oka, Ő már is sokra kapott bennünket.

Ha Szécsi Ferenc vígjátéknak nevezi a darabját, legyen vígjáték. Valamely új német poéta talán csúfondáros kulisszajátéknak vagy valami ilyesminek nevezte volna el, ha ő írja. Mert A színház ördöge kedvesen, de olykor-olykor mérgesen csúfondáros darab. A speciális magyar színpadmánia okosan óvatos szatírja. Kifordítása a színpadnak a közönség felé. Csak a nagyon vidéki színpadé persze. Hanem azért érthet mindebből Budapest. Szinte érzi az ember az író folytonos gondolatát, hogy hejh csak valamelyik budapesti színpaddal lehetne ezt keményen, alaposan megcselekedni. Mivel pedig ez egy kicsit bajos, annál jobban kikap a budapesti színházi bajok egyik legveszedelmesebb peccatum originale-ja: a színtanoda.

Nagyon is sok minden belekerült ebbe a színházi és színpadi szatírába, ez a legfőbb hiba. Egy vidéki módos kereskedő-családot zülleszt el a színház ördöge, alördögei, egy színigazgató, két revolverzsurnaliszta s társaik által. A família öreg fejével elhíthetik, hogy Don Juan, a vejével, hogy világhódító drámaíró, a leányával, hogy a jövendő Pattija. Jövedelmes speceráj-üzlet, családi boldogság, takarékpénztári betét, jegyepárok öröme és sok-sok illúzió pusztul el, míg aztán a negyedik felvonásban helyrejön minden. A zsaroló banda áldozataival együtt eközben Budapestre kerül, s e révén kapjuk meg a darab legmaróbb részét, a színtanoda rajzát. Bizony itt furcsa és kegyetlen titkokat tudunk meg. Az ügybe a színpadon a rendőrség is beleavatkozik. Talán ez az egy a túlzás a szatírában.

Eleven furcsaság, ötlet, alak van annyi a darabban, hogy ötre is jutna. Az előadás pedig legelsődrendű. A nőszerepek között Haraszti Herminé a legbővebb. Jeles és pompásan mulatságos volt, mint ripacs tragika. Varsányi Irén és Gazsi Mariska kisebb szerepeikben voltak nagyon kedvesek. A férfiszerepek a hálásabbak. Egy sereg kész sikerű szerepet írt a Vígszínház színész urainak Szécsi Ferenc. Góth, Hegedüs, Tanay, Vendrei, Fenyvesi, Balassa, Szerémi annyi tapsot arathattak, amennyit csak akartak. Legelső sorban pedig Góth, akinek a pénzétől és illúzióitól megrabolt fűszeres szerepében több és erősebb feladat is jutott a többi szere-

peknél. A kisebb szerepűek is helyt állottak. Hegedűsné, a ki szerepében ügyes és bátor, Báthory Elza, Győző s mindannyian.

De azért lesz okvetlenül különb sikere is Szécsi Ferencnek, ha sikeres is volt az este. Mert sikeres volt, s a közönség szeretően, hálásan viselkedett.

Legtöbb taps volt az első felvonás után. Szerző és színészek előtt alig győzték vonogatni a függönyt. De volt taps, kihívás sok mind a darab végéig.

Budapesti Napló 1905. március 4.

Dyb.

42. EGY ÉRTÉKES KÖNYV

Ábrándozó lelkű nép vagyunk. Amennyire nem szeretjük az ideákat, éppen annyira ideálisak és élehetetlenek az élet fölfogásában. Nekünk kész veszedelem, ha elénk messze, fényes terveket rajzolnak. Letesszük a kalapácsot, kapát, méterru-dat, ecsetet, tollat. És azt hisszük, hogy kész és megérkezett valóság az, ami – álom. Élelmes nációkat helyes dolog álmokkal lakatni, élehetetleneket bűn. Valaki arról ír, hogy harminc millió magyar a cél. Egy hét múlva már úgy viselkedünk, mintha harminc millióan volnánk. Egy más valaki Nagy Lajos magyar birodalmát akarja föltámasztani, mi rögtön látjuk magunkat Európa homlokán tombolni. Eközben egyre sötétebb lesz a magyar ég. Lelki és anyagi nyomorúság mindenütt. Véreink ezrével vándorolnak ki. Az országot pedig birtokolja néhány ezer úr. Még a mi híres politikai talentumunk is – negatív. Még élünk, mert nem vagyunk könnyen emészthetők.

Ezt elüljáróban mondjuk el, mikor egy érdekes könyvről akarunk néhány szót szólni. Könyvről, mely szintén messze terveket rajzol a magyarság elé, de ez álomszerűen, poétaián merész, grandiózus terveket megalapozza zseb- és életismerő józansággal. Tudja jól a könyv írója, Rácz Gyula, hogy mik a mi gyöngéink. De talán nem is jól mondjuk. Ő maga is talán magyar temperamentum, legalább is abban, hogy megittasul az álmoktól, de ezt szinte tudatosan cselekszi. A messze, nagyon messze jövődőt csak azért vetíti elénk úgy, ahogy él az ő álmaiban, mert egészen szárazon, hideg hangon nem akarja elmondani a maga igazságát, amely ez: *Gazdasági önállóság nemzeti és világgazdasági függetlenségünk megalkotója*. Ez a könyv címe is.

Gondolkozó és igazi író írta ezt a könyvet. Ha jól informáltak bennünket, Rácz Gyula a Társadalomtudományi Társaság vitáira készült e könyvbe foglalt gondolataival. De gondolat gondolatra halmozódott, ő pedig különútra jutott. Így készült el ez a könyv, ez az érdekes könyv, melyben egy gondolkozó magyar ember, aki látja a világimperializmusra törekvő nagy világháborúkat, aggodalommal, észszel, szeretettel, sóvárgással akarná elhelyezni a maga nációját is a félelmetes jövődőben, mely csak a nagyoké, gazdagoké, erőseké lesz. „Magyarok, vigyázatok! Ha ti még mindig nemzetiszínű katonanadrág-zsinórért, magyar királyhimnuszért s több efféléért kockáztatjátok a nyakatokat, mikor a titánok modern harca előtt áll a világ, úgy elmúltok, mintha sohse éltek volna itt magyarok.” Mintha ez szólna Rácz Gyula minden sorából. De viszont megrajzolja, hogy mik lehetünk. A világárasztó némettség és szlávság mellett harmadik európai tényező, a Balkán gazdasági meghódításával, vezetésével.

Mikor a jövődőbe néz, minden nagy csodával számol. Mert minden jövődő csodákat hoz. Látja a Habsburg-monarchia teljes fölbomlását is természetesen például. Az oroszországhoz római műveltségük miatt nem csatlakozó cseheket és lengyeleket, kik felett talán Habsburgok uralkodnak majd. Németország az oszt-rák-német földdarabokért s Triesztért orosz Lengyelországot is megszerzi a Habsburgoknak. Ilyen eshetőségekkel is számol a könyv írója, aki a meglevő

világhatalmak jövő fejlődését és a magyarság jövőjét összevetve vizsgálja. Fel-emelkedik a világpolitika grandiózus magaslataira: egyszerre tekinti át a múltat és jövőt. Számításba veszi a pángermanizmusnak és pánszlávizmusnak a Duna völgyére való vágyakozását; a világszerte kolóniákat alapító németiség és orosz-ság világgazdasági törekvéseit; Ausztria jövő felbomlását és a németiséghez való csatlakozását; a kozmopolita szocializmus törekvéseit. Elősorolja a nemzetiségek beolvasztásának, a nemzeti egységek kialakulásának akadályait. És kitűzi végül a pozitív alkotásnak, produktív munkának politikáját; a gazdasági önállóság meg-teremtését először. Azután a „Dél-európai magyar gazdasági uralom” kivívását a Balkánon.

Politzer Zsigmond és Társa kiadásában jelent meg ez a nagyon érdekes könyv, mely minden politikust, minden újságolvasót érdekelhet. És minden magyar embert. Érték, esemény minden okos szó és betű, mely fülünkbe kiáltja, hogy dolgozni kell, művelődni és gazdagodni. Mert nem a nemzetiszínű zsinór, de a perszonalis únió sem ad életet. A népeket válságosabb idő nem kerülgette még. Most csakugyan a lenni vagy nem lenni a kérdés.

Budapesti Napló 1905. március 5.

a.

43. A KÉT DARMSÄTDTER

A két Darmstaedter esete iszonyú. Éji harc apa és fiú között. A fiatal Darmstaedter négyszer szúrja éles késsel mellbe az öreget. Az öreg Darmstaedter tántorogva, vérezve fegyvert kerít, s két golyót lő a fia szívébe.

Valamikor, nem is régen, a finom, irodalmi rémregények idején sokszor izgatta a lázas fantáziájú írókat az a téma, hogy rémes helyzetekbe s egymással szembe állítsák egy család tagjait. A Kain-Ábel-féle históriák voltak a sűrűbbek. De még a testvérek szerelmétől sem riadtak meg ezek az akkor érdekes és talán ma is legérdekesebb írók. És emlékezzünk csak, miként hatott reánk a romantikus, nemes lengyel gróf históriája, aki halálos párbajt vív a fiával egy asszony miatt.

A két Darmstaedter esete milyen más. Az apa jómódú ember, aki egész életében kuporgatott. Házmaster a saját házában. Típusa a kemény, vad, kicsi pénzszerzőknek, a garas mániákusainak, a kispolgári szívtelen korrektségnek. A fiú pedig az apának önvéréből fakadt cáfolata. Lop, csal, zsarol, hogy rögtön eldobja a pénzt, amelyet lopott, csalt, zsarolt. Mintha valóságos küldetése volna, hogy harcoljon az apja összekuporgatott vagyonkája ellen. Gyűlöli az apját. Belopja magát lakónak az apai házba. Végre is a két ember, apa és fiú, piszkos, véres éji harcban áll egymással szemben. A fiú holtan marad a párbaj színterén. Az apa győzött. Ő talán nem hal bele a sebeibe. A tragédia véget ért.

Akit el nem rontottak a romantikusok, az nem látja kevésbé fenségesnek a két Darmstaedter tragédiáját, mint ama két lengyel grófét például, akik asszonyért gyilkolták egymást.

De sőt hatalmasabbnak látja a két Darmstaedterét. Itt nem két férfi, nem is az apa és fiú, de két világnézet csapott össze s számolt le egymással. Ha nem félnénk a gúnyos megmosolygástól, azt mondanók, hogy Nietzsche ki nem felett típusa harcolt itt. És a dionüszoszi típus vesztette el a harcot, a fiú, aki a maga vad ízlése szerint ugyan, de az életnek volt a papja. És győzött az életről való lemondás, a józanság és a pénz, a vagyon, mely önmagáért akar és tud lenni. A züllött, pénzszerző fiút megölte a szigorú, pénzörző apa. A két Darmstaedter harcában elbukott a dionüszoszi életfelfogás.

Talán, ha asszonyról lett volna szó, sohse fejlík ki tragikum apa és fiú között. De többről van szó: a vagyonról. És nem azt szimbolizálja-e a két Darmstaedter esete, hogy a pénz fölötte van már a vérségi köteléknek, s fölötte van minden földi értéknek. Az öreg Darmstaedter nem bánta, ha már ő meg is hal, de a pénzét ne fecsérelnesse el a fia.

És ez az időnek az igazsága. Világszerte divatos ugyan a gondolkozás kultusza, sőt még a poéták is mintha újra divatba kezdenének jönni. De az álmok el akarnak most már menni végleg a földről. Az álmok, mámorok és a régi rendű vágyak. Ám valójában az emberi vágyak meglették a pozitívumot. Minden mai földi küzdelemnek célja: a vagyon. A többivel, a gondolatokkal, érzésekkel, hagyományokkal és a többivel csak éppen áltatjuk magunkat.

A két Darmstaedter tragédiája rettenetesen mutat reá erre a pozitívumra.

Budapesti Napló 1905. március 7.

A. E.

44. NAFTALI – NAFTÁLIA

Mert Naftali az Naftália és Naftália az Naftali. Vegye a dolgot tragikusan Orlai Antal. Vagy, akinek kenyere. Nem új dolog a sztrofkói csoda. De nem új dolog a latin mondás sem, hogy: a „si duo faciunt idem, non estidem.” Hát ki vágyik a császár kenyérére? Népies magyar írók, avagy igazabban szólván: népieskedők, úgy festették s festik a magyar legényt, hogy az belehal az untauglichba. Hát megesik ez is. Sok csodabogara van a jó istenkének. De viszont Mikszáth Kálmánnak van egy bájos novellája Mariskáról, Mariska bizony éppen annyi joggal Mariska, mint Naftália Naftália. Mariska: magyar paraszt (masculini generis), talán Mihály volt ő igazán. De egy kis anyakönyvi igazítás, és Mihálynak nem kellett októbernek első napján bemaszírozni. Hát igazán a galíciai izraeliták találták ki a nőneműsítést? Avagy csak éppen ezek a kaftános, vézna, semmi fiúk hiányoznak a k.u.k. regimentekből? És sötétségben-élők nincsenek más részén az országnak, csak Galícia felé? Üssük-e agyon a nazarénusokat, mert nem akarnak fegyvert fogni? De viszont a babona és a bűn csak a kaftánok táján ismerős? A havasok oláh népe, csupa munkás és magyar kultúra persze? Dél-Magyarországon pedig sohse hallottak uzsorásokról úgy-e? A büntető bírónak nincs-e másutt dolguk? Csak a sadagorai és a máramarosszigeti rabbik és kollegáik olyan papok, akik nem állanak természettani alapon?

Maradjunk a felvidéki katonaszabadításnál. Új dolog-e az, hogy a galíciai söpredék nem első rendű emberanyag? Özönlésükre, ha jól tudjuk, dr. Mezei Ferenc figyelmeztette a magyar társadalmat. Kik vívják ellenük a legmagyarabb; legcivilizátoribb harcot, mint az intelligens magyar zsidók? Bigottságukat, magyar-talanságukat, vadságukat, pizkosságukat ante Egan látták már, s panasztáltak éppen a magyar zsidók, a zsidó vallású magyarok, kik sejtették is talán, hogy a Jehova-közösség már elég lesz arra, hogy a gyűlölködés identifikáljon. Még csak az anyakönyvhamisítást, a katonaszabadítást is zsidó magyarok jegyezték le először. Olvasom például Wolfner Pál egy írását. Novellaszerű írás, rajz a határszéli világból. Néhány hónappal ezelőtt jelent meg egy heti lapban. Járási orvosnak kerül le a rutén vidékre a fiatal Grün doktor. Mint az „Elnémult harangok” kálvinista papja, ő is a világosságot és a magyarságot akarja e sötét országban terjeszteni. A kaftánosok összeesküsznek ellene, a hitehagyott ellen, mert nem akarja az anyakönyvet úgy kiigazítani, hogy a Wolf Zélig fia – leány. Ők ezt nem tudják bűnnek látni, mert nem tanították meg erre őket. Ismertem erdélyi oláh legényeket, kik húsz éves korukban nem tudták, mire való a pénz. Hiszen az egész világon nincs talán olyan lelki sötétség, mint e szép ország egyes helyein. De nem csak a kaftánosok között, kikről jól írja Wolfner Pál: „Messze – Budapesten – olykor szóba kerül az ő dolguk is, és ilyenkor támadnak ellenségeik és védelmezőik egyaránt. De ellenségek és védelmezők a kaftános embereknek csak a vallását látják, azért támadják, azért oltalmazzák őket. Azt, hogy babonában, tudatlanságban elmaradt, sötét fanatizmusban tartott néppel van dolguk, ilyenkor alig jut eszükbe.” Oh mások között sincs másképpen.

Ez az! Ez az igazság. Románia és Oroszország nem lehetünk! Különben is, ha minden sötétségben tartott, civilizálatlan, magyar- és kultúra-ellenes elemet ki akarnánk innen zsuppoltatni, nagyon kevés dolga maradna a következő népszámlálásnak.

Más itt a panacea. Ezt nem halljuk. Éppen azoktól, kik chauvinebbek Árpádnál, Horváth Istvánnál. Magyarság és világosság mindenféle honi sötétség (rabbinusos, plébánusos, tiszteletes, pópás, demagógos, kuruzslós, és a többi) ellen. Ez még magyarabbul: *kötelező állami népoktatás*. Ezt halljuk, mert ez kell. Addig hiába nyomoz Orlai Antal, hiába ezer mentő (és mementő!) akció. Addig nem vehetjük a dolgot tragikusan. Mi lenne, ha minden sötétséget, elmaradottságot, bűnt, tragikusan vennénk? Nem járna itt más, csak kétségbeesett vagy megboldult ember. Tessék elhinni: a Wolf Zéligek kérdése is súlyos kérdés; de talán mégsem minden bajunknak a kaftán és Naftali-Naftália, meg a katonaszabadítás az oka. Vigyünk magyarságot, kultúrát és módot az életre a legsötétebb Zemplénbe, Máramarosba, Biharba, Krassó-Szörénybe, Szilágyba, Arvába és annyi sok helyre. Mód csak egy van: kötelező, általános állami népoktatás. Tetszik? Nekünk igen. És minket ettől nem tántoríthatnak el semmilyen vallású csodarabik.

Budapesti Napló 1905. március 8.

Ady Endre

45. A MUKDENI LÁNGOK

Éj leple alatt Mukden tájáról eszeveszett iramodással menekül a vert had. A forró, pokoli zajú, dögleletes levegőjű éjszakában egetverő lángok csapnak magasra. Mukden ég. Az emberiség históriájának örömtüze ez. Ezer és ezer kioltott lélek árán gyulladt föl. Rettenetes áru lángok, de legalább kétszáz esztendőt világítanak be a jövődöböl. Új sor, új élet, új világ. A porladó mandzsu királyok sokszázados, szent sírjai tátongtak meg éjféλι órán talán ott Mukden mellett, hogy sírba sülyesszék, ami már olyan régen sírba való. Mukden: ma sejteni sem tudjuk, hogy mit jelent ez a buckázó hangütemű név. De ki sejtette 1789 július 14-ének reggelén, hogy mit fog jelenteni – Bastille?

Avult, mitikus, kriptadübörgésű ígék jutnak az eszünkbe, milyeneket csak Shakespeare tudott fölívni a múltból. *Até*-nak, Zeusz szörnyű leányának árnya suhogott ott, Mukden fölött, a könyörtelen, a bosszúálló romlás. A nagy események mitikus támaszokat kerestetnek a gyöngye emberi lélekkel. A mukdeni csatavesztésnél pedig régen nem volt nagyobb eseménye a világnak.

Mi magyarázza, érteti a muszka csapatok páni félelmét? Keveset számlál hasonlót a história. És égi beavatkozásról meséltek olyankor a regék. Ojama máskor is kemény volt. Őt vezére is. A kis japáni ördögök a poklot sokszor juttatták már eszükbe a kegyes cár seregeinek. De most mi történt mégis? A visszavonulás Napóleonja, a szerencsétlen Kuropatkin görcsös ujjai közül miként szakadt így ki a gyepelő?... Nem, nem. Nem csábít el bennünket az örök emberi hajlandóság, a mítosz-kedv. Az oroszokat az *orosz forradalom* törte össze Mandzsuriában. Ojama, a japáni fővezér, a diadalmas Gapon volt ezúttal. A történelem egy régi szerepet játszatott el a japáni fővezérrel. Akármilyen különösen hangzik: orosz szerepet. Mert a történelemnek most nem az volt a fontos, hogy Japán győzzön, hanem hogy Oroszország, a mai Oroszország, e terhes, rémes, csúnya fellege az emberiségnek elszóródjék a gyilkos fegyverek tüzeiben az emberi művelődés célja, napja, a Haladás elől.

Mikor Xerxes óriási embercsordája megkergült, messze távoli országokban mit sem sejtve vadásztak, halásztak az emberek. Mikor Bizánc elbukott, Provenceban zengett a dal. A lipcsei csata napján alighanem egy kis vármegyei sérelemről is több szó esett Magyarországon, mint arról, ami jönni fog. Ma sincs másképpen. Az emberek izzadnak, szaladnak, élveznek, sírnak, kacagnak, s nyögnek, mint máskor. És mégis másként van már valami. Ahol csak beszövdtek az emberi kultúra közös szálai: ma titkos remegésben száll meg mindenkit egy nagy sejtés. Nem Ororszországé és nem Japáné a mukdeni lángok híradása, de az egész világé. Még mindig reszkethetett egy új *szent szövetségtől* a világ. Tegnap éjszaka óta nem már. Hat millió erős német munkáskar bizó erejét érezzük. A Kalevala új strófáit halljuk. Francia földön leszámoló, példaadó Golgotájára új hittel indul a szabad emberi szellem. Áldott szellem, világváltó szellem. Nagyon, nagyon, nagyon gögös, nagyon sötét urakba reszketés áll. Nem lehet felsorolni, mennyi helyen mennyi vágy szabadul most föl. Vágy és akarat: a változás, a *jobb* felé. És

ennek a készülő, dicső világzajlásnak Mukden vörös lángjai világítanak eléje. A mandzsu királyok ősi sírjai felett első csatáját nyerte meg az eleven, új élet, új világ új forradalma.

Tokió diadalünnepre készül. Van oka ünnepelni, ragyogni ennek a rejtélyes, csodás nemzet-üstökösnek, mely jött, hogy bevilágolja a világot, hogy elhessegesse a lidércet, mely a kultúremberiség mellét nyomta. Nem a mikádó öröme ez. Nem japáni harci tűzé. Ám azért illő, hogy rivalgó banzájukat visszazúgjuk hálás örvendezéssel. Az emberiség karjai fölszabadultak. Most már akármennyi irtózat jön, a világnak nem szabad kétségbeesnie. Ez most már a Romanov Miklósok dolga. Vagy talán az övék sem. Aki az emberekkel akar valamit, mert máskülönben nem igen lézengenénk e világon, ha valaki valamit nem akarna velünk, úgy rendelte, hogy száz és százezer élet semmi legyen, mikor a világ lendüléséről van szó. Talán nem lesz ez mindig így. Bizonyosan nem lesz így ez mindig. Töröljünk le a könnyeinket A borzasztó embermészárlás vérkönny-tengerét a föld beiszsa: És engedjük, hogy a mukdeni örömtűz vidám pirosságot verjen az arcainkba.

Budapesti Napló 1905. március 10.

A.

46. A FRANCIA KUTYA

Budapest székes fővárosunknak igen érdekes diplomáciai szenzációja van. Alig mutatták be a Vígszínházban a *Szaharai konzul*-t, alig kapta meg a legfelső exequaturt nemes Libéria köztársaság budapesti képviselője, íme egy új nemzetközi vonatkozású esemény.

Franciaország budapesti főkonzulának van egy kutyája. Ez a kutya nyilván francia kutya. Budapest székes fővárosnak viszont van egy adóneme, melynek neve *ebadó*. Nyilván magyar adó ez. Nos, a magyar adót kivetették a francia kutyára. Hic Rhodus!

Ebből bajok lehetnének. A francia kutya – nem magyar kutya. Ez világos. Külömben is könnyelműség volna egy kutyától, ha már kutya, hogy magyar legyen vagy osztrák. Vagy pláne osztrák-magyar. Eltekintve attól, hogy német rágalomnak tartjuk a francia *décadence*-ről szóló meséket, határozottan állítjuk, hogy a *gloire* nemzetéhez tartozni nem rossz dolog. Fashoda ide és Fashoda oda, Franciaország még mindig meg tudná torolni a legutolsó kutyáján esett sérelmet is. A francia főkonzul Budapesten territoriális jogot élvez. Természetes, hogy territoriális jogot élvez a kutyája is. Egy francia kutya meghal, de egy barbár, keleti ország lealacsonyító hűbértíj-követelésének meg nem adja magát. Ebből nem eszik Budapest, azaz mille pardon, Budapest.

Mondjuk, hogy Totonak hívják a francia főkonzul kutyáját. De mondjuk, hogy Toto magyar kutya volna, és Bodrinak hívnák. Mivel pedig magyar főkonzul nincs, Bodri a Návay Aladár úr kutyája volna, párizsi magyar kereskedelmi megbízottunké, mint egyetlen olyan magyaré, ki Párizsban ugyanahogy a magyar államot képviseli. Mi lenne Bodrival, ha kázusa akadna Párizsban? A territoriális jogot mely címen élvezné? A néptörzsi Bodri végre is annyi megalázást szenvedne, hogy nyakát önként nyújtaná dróthurokra. De mondjuk, hogy Bodri számol a nagyhatalmi állással, és mint osztrák magyar eb követel különleges elbánást. Hátha Massard úr hármasszövetséggyűlölete kivinné a párizsi községtanácsban, hogy Bodri igenis fizessen adót. Mint ahogy a budapesti tanács bizonyosan kegyesen elengedi a Toto adóját.

Mit tudnánk tenni Bodriért? Emlékezzünk csak Napóleonra. Nem tudott tőlünk olyat követelni, amit mi, a Habsburg-monarchia, meg nem adtunk volna. Elveszne szegény Bodri. Még ha Bodrovszkynak hívnák is, és földije volna Goluchovszkynak.

Azonban szörnyű ördögöket ne fessünk a falra. Szerencsére, a franciák udvariasak még a magyar kutyákkal szemben is. Természetes hát, ha Budapest is udvarias lesz Totóval szemben. Ha Budapesten állna, a diplomáciai összhang igen szerencsés volna Európában. Éppen azért, ne féljen senki bonyodalmaktól, ha talán a budapesti diplomaták arcát borúsaknak is látja. Nem lesz semmi baj. Csak a magamféle furcsa bolond ember gondol egy percig tisztelettel vegyes irigységgel arra, hogy még a kutya sem kutya, ha francia.

47. EGY TISZTELETES ÚRHOZ

Szól ez írás az alphai tiszteletes úrhoz. Gyáváság okából szól éppen ő hozzá. Az alphai tiszteletes úrnak tudniillik nincsen neve. Alpha nagy Amerikában van, New-Yersey-ben. Baksay Sándor püspök most keres Alphába egy magyar kálvinista papot. Hatszázkilencven dollárja lesz ott évenként. Nem nagy pénz. No de itthon sincsenek nagy pénzhez szokva a református tiszteletesek.

Tiszteletes uram, Alpha magyar lelkipásztora, kinek a neve még nem tudatik, szerencsés utat kívánunk. Pápa vagy Budapest, Patak vagy Kolozsvár vagy Debrecen lelkét vigye magával a tengerentúl árva magyarjai közé, mindegy. Azt sem ajánlgatjuk, hogy sok szeretetet is vigyen magával, úgyis ezt teszi.

Egyre kérjük csak: ne legyen önből *búsmagyar* odakünn. Nagyon nagy kérés ez. És nagyon nagy kérdés. Hogyan is nem esett még erről soha szó?

Messze nagy Amerikában, idegen népek és csodák rengetegében egyre nő a hazuról elátkozott magyarok száma. Itthon nem lehet élni. Mennek ki szegények, talán a világon a legrosszabbul fölszereltek az újvilág nagy versenyére. De mennek. És ott künn összeverődnek. Nagyrészüknél lelkén még ott van az alig lerázott jobbágyság lélek-bénasága. Aztán ez a mi országunk még mindig csak feudális ország. A régi jobbágyokat, az új jobbágyokat, sem betűre, sem munkára, sem bátorságra meg nem tanítjuk. Úgy képzeljük egy-egy amerikai vidék magyarságát, mint reszkető juhnyáját a debreceni nagyvásárra beriogatva. Reszketve nézik a nagy, ijesztő, lármás ismeretlenséget.

No, most már semmi egyéb nem kell, mint egy ábrándos, gyöngelékű veretű, aki Amerikát is csak a betűk révén ismeri jobban, mint a hívei. Mondjuk, egy poéta-lelkű debreceni teológus, aki sírva gondol vissza a cétus életre, egy elmulasztott beregi eklézsiára, egy kis leányra, a kortes-nótás, lelkes képviselőválasztásokra, a hazai céciókra vagy valami más ilyenekre. Kész: egy kis Magyarország. Hazai tempóban folyik az élet, egymást marva, sokat ábrándozva, gyámoltalanul és szegényen. Mindenek fölött pedig *búsmagyarkodással*.

Tiszteletes uram, csináljon iskolát. Nemcsak a többi tiszteletes úr, de minden értelmes, vezető, amerikai magyar számára. A Reformed Church és a Presbyterian Church, a missziói vagy hazai egyház, az ilyen magyarok vagy az olyan magyarok kérdése, ezek az ióta-problémák ne kössék önt le. Legyen amerikai, ahogy Amerikába teszi a lábát, s tegye amerikaiakká a magyar híveit is. Magukban bizókká, reálisakká, munkásakká, vállalkozókká és műveltekké. Vagy legalább is erre törekedjék. A magyarság pedig megmarad e mellett. Ne tessék félni. Sőt így lesz csak ebből haszna a magyarságnak.

Ha mi kerülnénk oda, ilyen gondolattal idomítnók apostolivá a lelkünket. Amint következik. Itt élünk már egy millióan. Ez a szám egyre nagyobb. De lehetetlen, hogy Magyarország sorsa mindig úgy folyjék, ahogy most. Készüljünk erre a változásra idekünn. Egy napon talán otthon elszáll a sötétség. Összeomlik a középkor. Meghal az az Európában felejtett feudális-patriarchális világ s egy demokrata,

modern Magyarország támad belőle, melyben nem lesznek urak, csak polgárok. És akkor mireánk szükség lesz. Mink már akkor egészen új munkás-idők gyermekeivé nevelődtünk Amerikában. Vagyonosak leszünk és hazamegyünk. Mind. Millióan, két millióan. Hazamegyünk tanítómestereknek.

Evvel a gondolattal szálljon partra, tiszteletes uram. Ne nacionalizmust vigyen magával, busongó magyarságot, de amerikanizmusra szántságot és bízó magyarságot, amit nem kell lépten-nyomon a szájon hordani. Ott künn nincs idő a szép szavakra. Lehet, hogy hazaárulónak fogják deklarálni az amerikai zoltánok, de ez még itthon sem elviselhetetlen, tiszteletes uram. A munka mindent feledtet, s be szép volna, ha Amerika kifejlesztené az új magyar ember típusát, a szabadságát, műveltségét, munkását, erőjét, mely honi nyomorúságainkban nem tudott megszületni.

Budapesti Napló 1905. március 12.

A. E.

48. WESSELÉNYI

Hatvanhét esztendeje ma, hogy a pesti árvízen bátorságosan hajózott Wesselényi. Miként Krisztus a tengeren. A franciskánusok templomán ma már ott kellene lenni a táblának, mely az árvízi hajós emlékét hirdeti. Nincs még ott. Nem is baj. Bőbeszédű, lanyha verses strófa, városházi ünnepi szónok, hivatalos kegyelet sohse késhetnek eléggé. Egyébként is Wesselényi árnya nem szokott hozzá a tömjénhez. Fadrusz érezte, hogy ki volt. És néhányan talán még. Fadrusz előtt és Fadrusz után. De kezesen mindig. Mert nem volt ő Krisztus. Csak a kinszenvedésben. A megfeszíttetés sikerében nem. Ő János volt, a keresztelő.

Kis jegyzőkönyvet tartogat e sorok írója, Wesselényi késő kis földije. Átkos órák sóhajtásait, káromkodásait jegyzi bele. E néma, rejtett kis könyvben sok tépődő sor áll Wesselényiről. Nem merne lejegyezni ide egyet sem. Gyilkos analógiák, tömegsértő istenkáromlások ezek. Hanem van valami más is e könyvben. Egy lázas poétaötlet. Ezt talán ide lehet írni. A poéta-ötleteket fölényes mosolygással fogadja a világ. Tehát: élt egy másik Shakespeare, egy másik Heine, egy másik Nietzsche, minden nagynak egy *másika*, akit a világ nem ismer, s aki prófétaibb, több volt azoknál, akiket ismer... Wesselényi több volt, sokkal több, mint ama nevezetes *utókor* még csak álmodja is. A kufsteini fogolynak, Voltaire legtüzesebb magyar adeptusának és Cserei Ilonának a fia olyan pompázó kifejlődése, fenomenja volt a magyar férfiléleknek, amilyenhez hasonló talán egy-kettő akad. De nem volt percnyi pontossággal érkezett fia a beteljesedett időknek, s a graefeubergi vak embernél alig van tragikusabb magyar sorsú alakja a históriának. Zilahon áll a szobra. Szilágyságban, fészkében ama fényes familiának, mely a kevesek közül való, kiknek minden rendű Marat-k megbocsátának, amiről végre is ma már nem tehetnek: hogy címeik és ismert őseik vannak.

Rajta múlt volna csak, ma nem volna ez az ország feudálisabb, elmaradtabb bizonytalanabb sorsú, mint valaha. *Balítéletek* írója szabadabb lélek volt, mint akárki is az ő korában. A mi korunkról nem is szólva, mikor minden olyan átkozottul ideális, s mikor még a legszabadabb gondolkozó is tartogat egy sötét, süllyesztő ajtót az agyában.

De ma csak az *árvízi hajós* napja van. Ne szóljunk arról, hogy milyen nagy szüksége volna ma ez országnak azokra a nagyszerű erejű karokra, melyek az árvízes Pesten annyi életet emeltek ki a romból és az áradatból. A hivatalos ünnep meglesz. Ünnepeljenek ma csak a megértők. Ezúttal kivételesen pontos dátumon. Az új Budapest minden gyermekétől elvárhatna ugyan egy könnyektől és emlékekkel telt perccel Wesselényi árnya. Büszke árny ez. Áldozzanak tehát csak azok, kikből az önként jön. Nézzén kétségben a mai szörnyűséges, árvízes világot, erősödjenek. Végre is nem lehet ott sokáig Hamletek kezében a sors, ahol hatvanhét évvel ezelőtt az *akciónak* olyan legendás bajnoka élt, mint Wesselényi.

49. LA TORTAJADA A PÁPÁNÁL

– Terpszikoré leánya, leányom, hivalkodó, szegény némbér, kelj föl és beszélj. Honnan jössz?

– Messziről, messziről, óh én szentséges atyám. A világból. Mindenünnen. Riadalmas, tündérfényű deszkákról. Szomorúan.

– Beszélj.

– La Tortajada vagyok. Ez a nevem. Így ismernek. És nem vagyok az mégsem. Táncolok, és nem tánc a vágyam. Fáradt vagyok, és nem a táncban fáradtam el. Úgy érzem, hogy ezer évek fáradtsága húzza tagjaimat. Úgy érzem, hogy ezer évek miatt nem tudok már tovább táncolni és kacagni... Lelkemben az egész világ könnyei áradnak.

– Sírj és könnyeid megszámláltnak, leányom. Hiszen te is leányom vagy. Az Üdvözítő fölemelte a bűnös némbert is. Sírj és remélj.

– Nem tudok sírni és nem tudok remélni. Csak a lelkemben, bent gyűl a könny. És régen gyűl már. Én azóta élek, hogy Istent keres az ember. Ott voltam a legelső áldozásnál, mikor a megfélemlített emberállat ki akarta engesztelni a megfélemlítő, ismeretlen hatalmat. Durva dörömbölés, furcsa muzsika hangjára pezsdült föl először bennem a vér, s kezdett táncot lejtetni a lábam. Aztán az olümposzi istenek szeretett leánya voltam. Óh víg táncos tavaszok! Óh mámoros szaturnáliák! Aztán nagy némaság jött a világra, és én meghaltam e fagyasztó némaságban. Circumdederunt-ot énekeltek a koporsóm felett, új fajtájú szigorú papok. Az én igazi életem elmúlt. Akinek az első táncomat odaadtam, az most engem megtagad. Odaálltam még egyszer oltára elé, régi szent, templomi misztériumkor. De onnan is hamar elűztek. A tánc, a szabad kedv, óh régóta kiátkozott itt a földön. Nemcsak Terpszikoré-anyám, de minden szabad, vidám, emberi műzsák el van üzve az oltárak tájáról. És én úgy érzem, mintha az emberi fajta visszemlékezése volnék a régi pogányságra, s olyan fájó, vágyó visszaemlékezés vagyok, aki maga a halálos bűn. És úgy érzem, szentséges atyám, hogy lehetetlen így élni tovább az embereknek. Ti, őrei az emberi lelkeknek, megátkoztok minden szertelen gyönyörűséges lendülést e lelkekben. Mi pedig Terpszikorének és műzsatestvéreinek fiai és leányai bárhogy is hadakozunk veletek, a ti erőitek miatt nem tudunk igazi jókedvet, fölszabadulást adni az emberi lelkeknek. A gondolat, a csók, a dal, a muzsika, a tánc, a faragott amulett s mindezek akkor születtek, mikor Istent először kereste az ember. Két ezer év óta miért száműzöttek ezek?...

– Bűnös és balga vagy, leányom. Az Úr nem üz el senkit. Titeket sem, a Sátán gyermekeit sem. Ő a Kegyelem. De a ti életetek csupa szabadosság, bujálkodás, istenkísértés, porimádás. Az embernek az égre kell tekintenie... Ha bánod és levezekeled bűneidet, ott fent kegyelmet találsz.

– De mi itt élünk, itt lent. Én itt élek ezer év óta. És testvéreim is itt élnek. És az emberek is itt élnek. Mi itt a földön akarnók egyenlően vidámmá és boldoggá

tenni őket. Miért kell halálra fárasztanunk magunkat a veletek való hadakozásban. Miért nem vidámíthatjuk az embereket bátran és szabadon? Miért kell a világnak már azt is rendkívüli eseménynek tekinteni, hogy a pápa, aki Toszkánai Lujzát fogadja, színe elé bocsátja La Tortajadát is, aki ha fáradtan és búsan is lelke mélyén, de mégis az embereket vidámságra tanította e bús siralomvölgyben?...

(Mindebből természetesen, csak annyi az igaz, hogy X. Pius pápa, aki máris anynyi Vatikán-másító, nemes, bátor új emberi vonást árult el a petrusi trónon, kihallgatáson fogadta La Tortajadát, a Budapesten is ismert híres spanyol táncosnőt. A Vatikán biboros emberei szörnyülködtek ennek csak a gondolatára is. De a pápa a szeretet bölcs mosolyával mondotta a szörnyülködőknek: „az Üdvözítő tanítása szerint ő éppen úgy leányom nekem, mint ti fiaim vagytok.” És La Tortajada beszélhetett a pápával. E hír ötletéből fakadt ez a képzelt, febrilis, furcsa dialógus.)

Budapesti Napló 1905. március 17.

A. E.

50. A SZENTBERNÁTI BARÁTOK

– *Ohorn színműve a Vigszínházban* -

Ohorn aposztata szerzetes. Most tanár és író, protestáns és libre penseur. Színdarabot írt a zárdáról, amelyet megutált és elhagyott. A klerikálisok tüszköltek és toporzékoltak. Az antiklerikálisok fölvonultak. Ez eldöntötte a színmű sorsát. Ohorn darabja híres darab.

Ne szépítsük: bizony az papverő színpadi mű. Tendenciózus miliő-dráma az Éjjeli menedékhely tempójában (csináljuk meg azt a kis szójátékot, hogy sok klostrom csakugyan az Éjszaka menedékhelye?) De a tendenciózus színdarabok legbecesebb fajtájából való. Ohorn maga több ízben kijelentette, hogy ő bizony fotografált itt-ott ebben a darabban. A maga históriáját, zárdai tapasztalatait vitte színpadra. És ha ez eleve elvesz sokat a dráma artisztikus voltából, viszont ugyanez nagy, hódító becset is ad e darabnak. Ez az Ohorn nem a *reverendás Bilse*, mint gondoltuk. De valaki, akiben tüzes az érzés, s akiben egy naiv, de apostolkodó vágyú lélek lakik.

Ha Heine, vagy egy Heine ötven-hatvan évvel ezelőtt sejtette volna, hogy majd ötven-hatvan év múlva ott tart Európa, ahol tart, igen-igen szomorúan halt volna meg. Ohorn az ő darabjában egy Fridolin nevű öreg barátal szignifikál egy meglepő és leverő valóságot. Néhány évtizeddel ezelőtt még a papok is szabadabb szelleműek voltak, mint ma. Míg a világ keresztül gázolt a nagy háborúkon, az európai társadalmak szociális és egyéb küzdelmekben forrongtak, a természettudomány csodákat produkált, a gondolkozók gondtalanul csatáztak egymás közt s az egész világ azt tartotta, hogy a papokkal pedig immár leszámoltunk, jó néhány esztendő óta egyik réműlet a másik után szállja meg az európai társadalmak liberálisait: suttyomban, lassan fölkeltek a letiportak, s a klerikálizmus elevenebb veszedelem, mint valaha. Visszacúszott a világ határozottan. Mi már hol jártunk vad eszme-paripákon, s most kiderül, hogy nem a jövődönk, de a régmúltunk sincsen még rendben. Eszemágában sincs azt mondani, hogy a magyarországi klostromokra ráillenek Ohorn írása. De ráillik nyugatibb országokéra, és talán talán még ebben sem vagyunk mi kivételesen szerencsések. Csakhogy nálunk a *halk szisztéma* a divat. Félünk a kényes, bajos problémáktól. Mindenesetre nem lehet oktalan jelenségnek mondani azt, hogy a német színpadokon szenzációs sikert arat egy nem művészi munka, melynek ereje csak a becsületes antiklerikális érzés. Mementónak nálunk sem ártott az Ohorn darabja.

A *klostrom-élet* s a benne támadt egyén-tragédia: ez volna a Szentbernáti barátok sujet-je. (Ez a Szentbernáti barátok olyan formán csinált cím, mint a Kukorica Jánosból – Kukorica Jónás. Mert vannak szentbernát-hegyi barátok, s van egy rend, melynek szent Bernát az alapítója, de szentbernáti barátok nincsenek.) Pál testvér egy önző, tunya iparosnak és egy bigott asszonynak a fia szüleiért s leánytestvérkéje boldogságáért föl akarja áldozni magát, s szerzetes pap akar lenni. Ott él a zárdában fiatal, szabad, büszke poéta-lelkével. Szenvedti a kálváriáját

egy nem emberi életnek. A szerzetesek között sok az örülten fanatikus, de még több a besúgó, a farizeus, a rossz, a stréber. A kevesebb: a tiszta, a jó, a szabad lelkű köztük. Hát itt éljen ő? Itt, ahol Lessing és Goethe sátánfajzatok, ahol az emberi gondolkodás, szabad búvárkodás halálos bűnök? Ahol bosszúból becsületes, öreg szolgálakat halálba kergetnek? Megszalad a főlavató-oltár elől s egy végtelenül nemes lelkű testvérnek, Meinradnak sóhajtása száll utána: „bár veled mehetnék én is!”...

Ötfelvonásos a darab, és sokszor szól ki belőle unalmas, papos kenetességgel a tendencia, és módfelett érdekes mégis. A reverendás, csuhás alakok, az ő befallazott életük, amit tesznek, beszélnek, ez mind érdekes, mert új, szokatlan, kényes és valahogy lelkünk gyáván visszatartott igazságait rángatja meg. És sokszor az artisztikumot is pótolni tudja az aposztata író aposztatai heve.

Két kis nőszerep, s a többi mind férfiszerep. A Vígszínház úgy rukkolt ki Ohorn darabjával, ahogy a Vígszínház csak képes és ez sokat mond. Gondos, művészi díszletek, a legértelmesebb rendezés s a legvígszínháziabban perfekt, elsőrendű előadás. Tanay Pál testvér szerepében kiváló. Hegedüs meleg és megható a liberális szerzetes szeretettel írott szerepében. Góth az erdészt játszotta, a kolostor régi szolgáját, akit öngyilkosságba űznek. Olyan erős volt, benső, mint mindig, ez a jeles művész. Nagyon szerettük Tapolczait egy nem nagy, de pompás szerepben. És jelesek mindannyian: Fenyvesi, Vendrei, Balassa, Kazaliczky, Rónaszéki, stb. És nagyon jók, kisebb szerepeikben is nagyon megjegyezni valók: Hunyadi Margit és Varsányi Irén.

Taps nagyon sok volt. Főként a második és harmadik felvonás után. De nem volt hideg még ott sem, hol egy kicsit fenyegető volt az unalom. Úgy látszik, hogy a darab témája volt nagyon kedves a publikumnak. Egy francia újságíró írt volt néhány hónappal ezelőtt érdekes leveleket Kínából, Kantonból. Egy híres Buddha-templomot és zárdát látogattak meg valahol Kanton mellett az újságíró s két más világhírnév ismerőse. Egy értelmes kuli volt a vezetőjük. A zárdában imádkoztak, szemlélődtek, aludtak, vagy lakmároztak szerte a buddhista barátok. Mikor a társaság visszamenőben volt, megszólalt a kuli:

– Francia urak mondok önöknek valamit (súgva mondta). Mi nem nagyon szeretjük ám a papokat itt Kínában. Mert mégis furcsa, hogy ezek esznek, isznak, hegyélnek, alusznak, énekelnek, imádkoznak, mi hordjuk ide nekik, amink csak van, ők pedig ilyen könnyen éljenek... Ugye nem járja ez? De el ne árulják, hogy én ezt mondtam.

Budapesti Napló 1905. március 17.

(Dyb.)

51. IKAROSZ

– *Bemutató előadás a Nemzeti Színházban* -

I.

Daidalosz fia, Ikarosz, miért is nem hajtottál bölcs atyád szavára? Kellett neked a Nap felé törnöd viaszkos, csinált szárnyaiddal? Atyád nem vakmerősködött, s neki sikerült célhoz érnie. Téged elveszített a Nap. Tengerbe fúltál, Ikarosz. Igaz, hogy ezáltal gazdagabb a világ egy szép mítosszal, mely példázza a bús emberlény sorsot: szárnyatlan madarak, bolond, silány emberek, szárnyakat öltünk, Nap felé törünk, s a nyakunkat törjük ki. De mégis lehattél volna bölcsebb, óh Ikarosz. És minden ember-ikarosz lehetne bölcsebb. Dehát a krétai expedíció óta hiába minden prédikáció. Az emberek szeretnek repülni és zuhanni. Ifjú Hegedüs Sándor fausti témát markolt meg. Érdekesen megérezte és meglátta e nagy emberi tragikumot. Csak végigérezni, végiglátni nem tudta. És minden hibáknál nagyobb hibát mivelt ifjú Hegedüs Sándor, mikor most egyszerre meg akarja korrigálni az egész Ikarosz legendát. Lehet, hogy egész esete röviden az, hogy az első vitorlás gépet vagy talán pláne a léghajó őst igen hiányos mérnöki ismeretekkel csinálta meg az ifjú Ikarosz, de a világ már hozzászókot, hogy Ikaroszban az emberi vakmerőség szentjét lássa, a nap lelkű ifjút, a nagyot merőt. De helyes. Nincs az életnek olyan nyomott zuga, amelynek Ikarosza ne lehetne. Ikarosz itt, Ikarosz ott. Csak ifjú Hegedüs Sándor darabjában nincs Ikarosz. Nagy baj ez se volna. Mi igazán el tudunk lenni cím és tézis nélkül. Akár címe se lenne a darabnak. De Ikarosz is, nem is, dráma is, nem is, élet is, nem is, repülés is, nem is: ez sok hiba. Hagyjuk nyílt kérdésnek az Ikarosz szárnyát. Az ifjú Hegedüs Sándor szárnya rosszul viaszolt. Ezeket a szárnyakat még toldozgatni kell.

II.

Ifjú Hegedüs Sándor Ikarosz-ában mindenki arról beszél, hogy ő *igazi, egész*. Senki sem az. A repülésről beszél mindenki, s csak értelmetlen szelet ver maga körül. A fő-Ikarosz: Jaross lenne, ki elvesz egy nem fiatal, gazdag asszonyt, s éli a herék életét – a méhesben. Méhészkedik. Repüljenek a méhek. Ő nem repül. Az asszonya a férfi-asszonyok közül való, egy überweib, féktelenül ambiciózus, nagyrotörő. Még evvel az egy alakkal vagyunk úgy ahogy tisztában. No vele sem túlságosan. Neki egy férfi kell, kiből ő csináljon valamit, s ki által a maga ambíciói kielégüljenek. És ehhez ilyen üres, férfiatlan médium kellett? Hát jó. Jaross csak akkor adja oda magát eszköznek, mikor éhes lesz Zsitvaynéra, egy veszedelmes, szép asszonyra. Engedi, hogy felesége képviselővé választassa, hogy Budapestre kerüljön a szép bestia mellé. Jarossné írja a vezércikkeket csinálja a beszédek, bolondítja a bolondítható tömegeket, s a férjből híres ember lesz. Ellenben Zsitvayné egy másik férfival szökik meg, aki csak annyival különb férfi Jarosznál, hogy veri az asszonyait. Jarossné pedig, az asszonyi és észlényi mivoltában egyformán megbotránkozott Jarossné, nem ad bocsánatot a fő-Ikarosznak. Válgék semmivé ez a fölcifrázott semmi. És evvel vége van Ikariának. Igen jól sejtik: van

egy paralel eset is. Egy kisleány s egy versíró zurnaliszta regénye, kik alatt repülnek, boldogságba repülnek, versszárnyakon.

III.

Hanem hát ki itt Ikarosz? Kik az Ikaroszok? Kik repülnek? Hova repülnek? Ha az ember jóakaró, hát kihámozhat sok mindent e darabból, bár a szerző alaposan összeszórt, összevillázott mindent. Mennyit összehord, mennyit magyaráz, mennyit valószínűsítget az Ikarosz írója. És a vége az, hogy nem hiszünk egyetlen emberének sem, nem valószínű egyetlen momentumának sem a darabnak, s néha néha nem is értünk semmit. Ha valaki erős akar lenni, várja meg, míg megjön az ereje. Ha az ügyességével akar bennünket híveivé tenni, várjon, míg megügyesedik. A színpad: nagy áruló. Elárul titkokat, miket a könyvíróról nem is sejt az olvasók nagyrésze. Ifjú Hegedüs Sándorról most azt árulta el, hogy neki nincs voltaképpen mondanivalója, de nem adná a viláért, hogyha nagy dolgokat mondhatna csak úgy egyre-kettőre.

IV.

Jarossné, Anna, ha nem is az élethűség és a valószínű erők diadala, Jászai Mari játsszó kedvét méltán izgathatta. És e nagy művésznő hatalmas egyéniségének új villanása volt a mai este legnagyobb értéke, de egyben ez az egyéniség éreztette legjobban Ikarosz ürességét. Zsitvayné még Márkus Emilia által sem tudott egyéb, mint szép lenni. Gál, a fő-Ikarosz, vergődött szerepe lehetetlenségei között. Ligeti Juliska sem tehetett mást, Rózsahegyi is csak egyéniségével szorított ki magának egy csöpp hatást. Paulayné, Dezső, Pethes s a többiek mind vergődtek, buzgólkodtak a lehetetlenségben a lehetőségig. Az egész színház, rendezés, kiállítás ezt mívelték. Persze hasztalanul. Voltak tapsok, udvarias kihívások is. De siker: az nem volt. Nem lehetett. És azért ifjú Hegedüs Sándor még csak nagyon rossz darabot sem írt. Hogy az ember zuhanhasson, hjah ahhoz legalább is annyi vakmerőség s Naphoz-szárnyalás szükséges, mint a Daidalosz fiáé volt.

Budapesti Napló 1905. március 18.

(Dyb.)

52. PÉNTEK ESTI LEVÉL

Hát Budapesten is csak élünk, édes asszonyom, lévén az élet Budapesten is kötelesség. És szép az élet Budapesten is. Holott itt nem is nagyon szépítjük. De csúnyítani sem bírjuk. Maguk ott Párizsban ki sem fogynak a szép szenzációkból. De ugye, egy kocszás a Bois-ban fölé egy estével a Nouveautés-ban, ahol Eleonóra, Budapestnek és az egész világnak imádott Duseja lép maguk elé? Willy egy új regénye, Bataille egy új darabja, egy vézna tárlat, egy rossz verses könyv sohse adhatnak magának, édes asszonyom, annyit, mint amennyit egy önmagához kegyes, hangulatos, szép tavaszi órán önmagának adhat.

Hát minket is tavasz rekompenzál most itt Budapesten. Nekünk többet kell a tavasznak pótolnia, mint maguknak. Ott a Szajna mellett a legszomorúbb, legszürkébb napra is jut valami. Lázás premier, nagyszerű hangverseny, sportesemény, tárlat, új könyvszenzáció, botrány. Mi ki sem bírnánk annyit.

Nem is igen próbálják ugyan meg, hogy mennyit bírunk ki. Az embernek föl kell fújnia az eseményeket, hogy megnyugodjék. Áltatnia kell magát. Jó a tavasz, mert ez édes hazugságok tehetségét adja. No ne haragudjék: magának nem hazudok tudatosan. Beszámolok. Nem élek bőjti életet. Izléseset sem, ami a legbajosabb volna Budapesten. De a csatangolásaimnak még mindig nem összes stációi a budapesti, kínos mulatóhelyek.

És csak világvárosiasodunk már annyira, hogy jobbat reméljünk. Képzelve, még Strindberggel is összetalálkozhat már e városban az ember. Ha a múlt vasárnap este együtt lettünk volna a várszínházban, még most is veszekednénk bizonyosan. Magyarul játszották az Apát, ezt a nem legigazibb, de legkrudélisabb Strindberg-darabot. Műkedvelők, modern, ifjú lelkű magyarok játszották, s talán ugyanilyen volt a publikum is. És Budapesten ma úgy veszekednek azon a problémán, melyet csekélységem a *szent apaságnak* keresztelt el egyszer, akárcsak mi valamikor mindig, mikor erről a nagy asszonygyűlölről, erről a kegyetlen Strindbergről beszélünk.

Benne vagyunk mindenképpen a forradalomban. Nem a könyvek kezdik. A könyvek talán a leggyávábbak a magyar ég alatt. Egy Wilde-fordítás már iszonyú merészség. (De a merészségre is akad már példa.) A Minke Bélák azt hiszik, hogy nyugodtan dalolhatják a dalaikat, és meg is hallgatják őket. Sőt zsúr-verses könyvet is produkál már a magyar génusz (és micsoda csodabogaras könyvet). De tán sor kerül a könyvek forradalmára is. Mikor még a Magyar Színház is forradalmat csinál! Magyar *revű* – színházban.

Sejti, hogy mi ez? *Ex-lex* a címe, de tudja, hogy a cím mellékes. Budapest kezdi magát kigúnyolni, ez a fő. Rajna Ferenc, aki a *revűt* írta, egy kicsit Bécsen, egy kicsit Tarnopolon szűrte át a francia esprit-t. De hát mit akarunk egyszerre? Minden héten tíz *filharmonikus hangversenyt*, mikor egy szezonban bírunk el ennyit? Öt Operaházat, holott egybe sem járunk elegenden? (Vasárnap magyar szerző estéje lesz, ide talán elmegyünk, mert esetleg oly jó honi szerző bukásánál jelen lenni.) Mit még? Minden esetre maga is azt mondaná, ha ma este velem ült volna a

Nemzeti Színházban: jobb honi szerzőket, mint ifjú Hegedüs Sándor, akinek Ikaroszát játszották. Hja, Somló Sándor is ezt szeretné. De hol vannak ők? A Nemzeti Színház s az öltözöttebb magyar műzsa, úgy van most, mint maga volt a tavalyi farsangon, édes asszonyom. Silányak az udvarlói. Az Ikarosz egy feleség-csinálta karrier szomorú és kissé értelmetlen története. A repülés kérdését annyira sem oldotta meg, mint Santos-Dumont, akivel való kacérkodását az őszi automobil-kiállításon nem felejtettem ám el, édes asszonyom.

Vigasztalja magát (engem vigasztal), hogy Bécsben sem tudnak jobban repülni, mint nálunk, ez idő szerint. A Vígszínházban színrekerült Ohorn reklámos színműve: A szentbernáti barátok. Emlékezhet, még Párizsban olvastunk róla. Ohorn az ex-barát végigver a szerzeteseken, de úgy, hogy simogatásnak is beillik. Hát vagy-vagy! Nemde? Viszont legalább értelmes, erős, becsületes igék csendülnek az Ohorn darabjában. Ki tudja? Talán ez lesz, vagy az eféléből lesz a jövő, mély bánatára a magunkfajta *l'art pour l'art* iskolásoknak. Meglássa csak: írnak még darabot a kötelező munkás-biztosításról is. A humanizmus nevében. S magam is a humanizmus nevében nem untatom tovább magát, édes asszonyom. *C'est tout*. Élünk. Tavasz van. Gondoljon rám az Akácia kocsitűtján a tavaszi, az isteni Boisban.

MK 1905. március 19.

Diósadi

53. SILVIAC KISASSZONY

Silviac kisasszony tisztelteti azokat a kisasszonyokat, akik Párizson kívül is találhatóak. Az iszonyúan népi Hazard-familia minden bájos leány-tagját. Azt üzeni nekik: ne essenek kétségbe. A modern élet valóban komplikált, őrjítően komplikált. Sőt elmúltak amaz aranjeuzi szép idők is, mikor elég volt fiatalnak, szépnek, vidámnak és nőnek lenni. A bomlott idegek e korszakában sok minden változott. És mégis: ne essenek kétségbe a bájos Hazard-kisasszonyok. Még mindig a nő pálya a legkényelmesebb, s még mindig sok vidám ajándékokat kaphat az élettől – persze ma már csak: esetleg – egy bájos Lesbia inscupolosa. Csak várni kell. Azaz nem kell várni. Furcsa, ugy-e?

Mi volt Silviac kisasszony egy-két évvel ezelőtt? Tiszteletbeli segédszínésznő, ami Párizsban jelent már olyan keveset, mint Budapesten. Voltak bizonyára imádó lovagjai. Volt néhány ígérete színházi szerződtekések irányában. De sehol semmi jel – ad astra. S a legszebb kalapja sem volt drágább száz franknál. Mi ez, istenem? És Trouville-ba éppen ha elmehetett nyaranként, de például már saját automobilra nem is gondolhatott szegényke. Kis nő volt, mint a budapesti világlátott aranyifjak mondanák.

És egyszer egy kis vendéglő telefon-fülkéjébe lépett Silviac kisasszony. Egy numerust mondott be a kagylóba, és várt. Várt, várt, várt, és hihetetlen dühbe borult. Mert ilyenek vagyunk mi, modern lények. Egész életünkben egyebet sem teszünk, mint várunk. De a telefon-fülkében nem tudunk várni. Valamit kiáltott a központi telefonhölgynek Silviac kisasszony. Sohse derült ki világosan, hogy mit. Teve, strucc, tehén, tyúk. Valami ilyet. Lőn ebből nagy skandalum, mely föl kavarta egész Párizst. Népgyűlések tartattak. Ligák alakultak. Egy új Dreyfus-ügy arányai sejtődtek meg a Szajna partján. A vége az lett a Silviac-terreur-nek, hogy a bíróság fölmentette a becsületsértő Silviac kisasszonyt. Az a sok düh, az a sok várakozás a telefon-fülkéjében elégtételért kiabált Párizs három millió lakosában. És Silviac kisasszony volt az a szerencsés, akit a tömegindulat ereje egészen véletlenül magasba emelt.

Az újságok hetekig tárgyalták az esetet. Silviac-arcképeket árultak mindenütt. A színházak siettek fölléptetni a nevezetes művésznőt. Amerikai milliomos ifjak szívét úgy hánytá-vetette a kétség, mint jachtjukat a hullám, hogy szabad-e az ismerkedést keresni e nagyszerű nővel olyan szegény embernek, kinek esetleg nincs többje négy-öt millió dollárnál. Poéták darabokat írnak egyenesen Silviac kisasszony számára, s önök még most is olvashatják a francia lapok színházrovatában, hogy itt vagy ott az aranyos, bájos művésznő, Silviac kisasszony játszik, ugyanaz, kinek konfliktusa volt a telefontal.

A budapesti telefon-hölgyek méltán megharagudhatnak reám, ha a budapesti Hazard-kisasszonyok nem értenék jól meg ez esetet. A morál ez ügyben nem a telefon. A morál az, hogy nem tehet az ember, különösen ha szép leány, egy lépést se, hogy a szerencse ne fenyegetse. A sült galamb még a telefon-fülkébe is beröpül. Hát ez nem valami szép morál, s nem is nagyon igaz, de szívesebben

vonom le belőle ezt, mint az igazabbat és fájdalmasabbat, hogy még a szép leányok is csak véletlenül csinálhatnak karriert. Mit mondjanak ehhez a csúnya leányok vagy azok, akik nem akarnak szépek lenni mindenkinek? És mit mondjunk mi szépszámúak, akiknek csak a számunk szép s – nők sem vagyunk?...

Budapesti Napló 1905. március 21.

A. E.

54. BORDEAUX-I SZENT GYŰLEKEZET

Összegyűltek vagy négyezeren a bordeaux-i Alhambrában: bakterei a szent Szeméremnek. És sikerült újból kompromittálni e négyezer szemérmes gallnak a szemérmetlen Galliát. Szerte a világon, ahol újságot olvasnak, ezren mondogatják:

– Ahá! Persze. Azok a borzasztó franciák!... Hogy is nem sülyyed el az a Szodoma-ország!

Pedig nem sülyyed el. Pedig a franciák nem is olyan vásottak. No, de erről ne essék szó. Úgyis kevesen hinnék el. A franciáknak zseniálisan sikerült: önmaguk veszett hírért költeni. Budapest talán legkevesébbé hinné el, hogy Párizshoz képest valóságos – Bukarest. (Hogy tegyük már sutra Babilont.) Hát vezethetne a disznóságban egy náció, mely mindig a Szépség és Igazság mártirja volt? Ahol az élet Művészet, s ahol a nuditás nem kellhet a nuditásért, mert a mór bölcsességet vallják: fátyolozzátok le az igazságot, mert a meztelenség a hazugság ékessége? Soha... Mert nagyon szereti a szerelmet? Hát lehet a szerelmet eléggé szeretni?

No mindegy. Összegyűltek négyezren, hogy pereatot kiáltssanak a pornográf írók és művészek ellen. Ott volt persze a híres Bérenger szenátor, a szeméremhad generálisa. (Mellékesen: jó forrásból tudom, hogy e kedves öreg úré az ó- és újvilág legteljesebb, leggazdagabb pornográfia-gyűjteménye, képben, írásban, ami csak érdekes, még ha nem is pornográfia egészen. Biztosan: csak adatgyűjtés céljából.) Voltak aztán abbék, aggszűzek, feministák, apácák, tanárok, minden nemű és sorú személyek. Csak éppen azt nem tudták kisűtni ők sem, hogy hol kezdődik a pornográfia. Amit gyerekeknek nem szabad olvasni? Más szóval: a felnőttek ne olvassanak, csak gyermekirodalmat, s ne nézzenek, csak elszakíthatatlan képeskönyvet? Ezt még az abbék sem merték tanácsolni. De volt egy abbé, Comte nevű, (nomen est omen), akinek volt egy ideája:

– Pornográfia az, amitől egy ügyész elpirul.

Hm! Ez pompás. Tehát bízzuk a dolgot az ügyészségre. Legyen az ügyészi arc-bőr, mely pirulással árulja el a szemérem-lúgot. De persze az ügyésznek joga volna nemcsak az Önsegély-féle s a Kikapós-hölgyek-féle műveket s nemcsak az obszcén képeket, de Anatole France-ot, Mikszáthot s minden régi és új Ráfáélt fölülbírálni? Na, na. Nagy heurékákkal persze ezt sem fogadták.

A bordeaux-i szent gyülekezet aztán végül is, akaratlanul mondott egy nagyot. El kell törülni a színészi cenzurát: az is kevesbítni fogja a pornográfiát, mert kevesebb lesz a kedves-tiltott, kevesebb az ártó bujkálás.

Hiszen helyben vagyunk. Ez az. Csak végig kell gondolni. El kell törülni a cenzurát. Minden cenzurát. A szerelmi cenzurát is. Válgják őszintévé, szabaddá, becsületessé a társadalmi ember lelke. Szóval úgy frissítsük föl a világot, ahogy önök Comte abbé urak nem akarják és rögtön (a többek között) pornografia sem íródik, mázolódik, faragódik többé, óh bordeaux-i szent gyülekezet.

55. MIKLÓS JUTKA KÖLTEMÉNYEI

Miklós Jutka talán nem is sokára már, a maga dalait fogja dalolni. Több dicsérettel, több reménységgel nem is lehet ám ennél lenni egy fiatal poétához. Pláne magyar poétalányhoz, akinek majdnem minden társnője – s maga is egy kicsit – azt hiszi Annie Vivanti Budapestig jutása óta, hogy a nőpoétának nem lehet nagyobb feladata, mint Szaffót játszani, amellet, hogy nem felejtkeznek meg más poétákat sem utádalni. Miklós Jutka e hibájából is szabadulhat, mint a többiből. Nem ír majd Ikarosz-dalokat, de bátrabb lesz mégis Ikarosznál. Nem éneklie meg a maga Dalait. El hagyja maga mögött röpülni a nagy újságeseeményeket és azokat a hangulatokat, melyeket idegen versek adnak neki, s melyek az ő finom, gazdag leányszívében összecsereberélnének az övével. Ha ezekről lemond, majd meglátja, mennyi marad neki, mennyivel több marad. Hogy a saját versével biztassuk:

*„Az lesz a nap! – Ha megtalálom,
Amit kerestem – sóvárogva vártam!
– S újjongva kiálthatom a világba,
Hogy megtaláltam!... megtaláltam!...”*

Találja meg a maga lelkét, ezt a sok érzésű, erős, de nőiesen erős, ma még nagyon fiatal lelket, s akkor – majd meglássa – mennyivel szebb, örvedetesebb lesz a szent titkos lélek-út az érzésektől a dalokig. Valami azt sejteti velünk, hogy Miklós Jutkának nem lesz a sorsa, mint annyi újabb versíróé volt: az örökös sokat ígérés. Meg fogja járni a poétakészítő érzések, kétségek és küzdelmek belső kálváriáját s majd elibünk áll, mint ama kevesek egyike, ki megkövetelheti, hogy meghallgassák, ha dalol. Csinos, formás első verseskönyve (Singer és Wolfner bizományya) több, mint egy poétai látogatókártya, azért akartunk mi is e sorokban egy kis külön melegséget éreztetni.

Budapesti Napló 1905. március 24.

56. OLGA

– *Bemutató előadás a Nemzeti Színházban* -

I.

A Nemzeti Színház úgynevezett magyar ciklusa egy új magyar névvel és egy új magyar drámával ajándékozott meg bennünket ma este. E nemzeti munkában Wolfner Pál játszott a Nemzeti Színház kezére. A név jól sikerült: Farkas Pál. A darab sem hozott szégyent a Wolfner névre. Annyi idétlenség után íme egy érett demonstráció. Egy tudatos munka. Mottója nincs, de lehetne. Talán ez: „gyorsan járj, tovább érsz”. Olyan biztosak volnánk sok földi dologban, mint amilyen biztosak vagyunk a Wolfner-Farkas titkos gondolatának a megfejtésében: „adatok új mezőket: nem birok magammal”. Istenem, rossz is lehet az, mikor az ember kis nemzet fia. Szócsatákat vív a külföldön. Itthon Theszeuszként megöli a nemzeti-ségi szörnyet. Ellátja gondolatokkal a gondolattalan társadalmat. Ír regényt, novellát. Esztétikus, szociológus, kritikus, politikus, aktív jogtudós, jogíró. Nem is lehet elsorolni. Mit csinálhat még az ember, mikor mértföldes csizmáit ismeri minden haraszt? Még a nevét is eldobja, hogy új akadályokat leljen. És drámát ír. És ifjú még...

II.

E második, kis strófában tisztázzuk mindenek előtt, hogy jaj volna a világnak, ha elsokasodnának benne a művészek. Minélfogva szó sincs róla, hogy a színpadról mindig művészembernek kelljen beszélnie. Szívesen hallunk onnan mindent, ami érdekes. Szívesen hallgatunk mindenkit, akinek van mondanivalója. És Farkas Pálnak ne volna? Dehogyan nincs. Hirtelenében felsorolunk egyet és mást az Olgából. A budapesti társaság. Az új magyar Nórák. Az ügyvéd. A korrupció. A magyar tőke speciális bestiasága. És a sajtó züllöttsége mindenek felett. Dilettáns lelkeknek nincs perverzebb szenvedélye, mint a sajtó vetítése. Tele is van az irodalmunk hazug sajtó-fotográfiákkal. De nehogy valaki azt sejtse, hogy a mi érzéseink szerint is nebánsvirág volna a zsumalisztika. Csak az következik mindebből, hogy aki ennyit és így rak maga elé, nemcsak az önkezeit bénítja el, de még – a lábát is. Így még rúgni sem lehet, amit ne tessék kicsi dolognak venni. A szociális, ríktó, ordító színmű hasznos és divatos valami, pedig főcélja a rúgás, ami jó társadalmi orvosság. De Farkas Pálnak ez sem sikerült. De érett demonstrációról beszéltünk az előbb. Tudatos munkáról. Igen: a darab színrekerült. Sőt tán még sikere is volt. De a sikere nem több Farkas Pálnak, mintha Wolfner Pál conférence-ot tartott volna ugyane témáról. Az Olga: egy új formájú conférence. Szabad a conférence-ban elmésnek is lenni, unalmasnak is, fantasztikusnak is, sőt hamisnak is, sőt oh még értelmetlennek is.

III.

Olga budapesti leány. Egy csuka-falánkságú milliomos vállalkozónak, Szovák Péternek a leánya. Az apja kikeres neki egy urat – férjnek. Olga azonban különös lány. Fátum-kereső hölgy. Szakit az apjával, hogy a Kartaly Endre felesége le-

gyen. Kartaly Endréé, az újságíróé, a panamisták istenostoráé, a ragyogó tollú publicistáé. Szovák Péter azzal a dühvel, melyet csak a megalázott milliomosok érezhetnek, lát hozzá a bosszúálláshoz. Mivel Farkas Pál szerint a budapesti tőke minden gonoszságra képes, Szovák Péter kitérja Kartaly Endrét minden redakcióból. Nagy a nyomor. Kartaly kénytelen egy zuglap szerkesztését elvállalni, s kénytelen magát odaadni béréért Szovák egy konkurensének, a Közgazdasági Banknak. Támadja az apósát. A pénz azonban csak a nyomorral szeret birkózni. A Közgazdasági Bank kibékül Szovákkal. Kartaly nyomorban s most már elzüllötten áll. Két-három hétig haza sem megy. Már nem a nagylelkű férfiú, akibe Olga szerelmes lett. De Olga, a különös Olga nem tágít mellőle. A Közgazdasági Banknak fenyegető levelet ír Kartaly, s a banknak egy mindenre kapható, aljas ügyvédmegbízottja e levelet a rendőrséghez juttatja. Kartaly börtönbe kerül. Szovák ekkor sem tudja elválasztani tőle Olgát. Olga kijelenti, hogy ő a megbélyegzett embert is szereti.

IV.

Tehát a szerelem ditirámusa volna a színmű? Nem az. Olga drámája? Lehetne. De nem az. Olga egy érthetetlen, beteg nő. Farkas Pál, ha már darabja címével kitüntette, többet foglalkozhatott volna vele. Hát minek a drámája az Olga? A pénzé? A budapesti társadalomé? Az igazságé? A zsurnalisztikáé? Az országos tisztátalanságé? Nem értjük, nem értjük. Egyet látunk: Farkas Pál a világ legagilisebb embere. Agilisan néz, lát, halmoz, figyel. Iszonyú hosszú is a darab. Mintha élete minden ötletét, olvasmányainak minden emlékét, a budapesti szóbeszédnek minden szavát összeadta volna. És ez neveztesék társadalmi drámának. Sohse az ez, ha még olyan keveset ér rendszerint a kikiáltott társadalmi dráma. A Farkas Pál darabja: *drámai revű*. Új magyar műfaj. Diadala az agilitásnak. Diadala a sokoldalúságnak. Útmutató kezdő drámaírók számára, mint kell nem is akarni újat, erőset, irodalmit.

V.

Ritkán láttunk gondosabb, feláldozóbb, jobb előadást a Nemzeti Színházban. A jogcímtelen címszerepben Lenkei Hedvig jeleskedett. A revű-drámában neki jutott a leghetetlenebb szerep. Mert a szerepek olcsók, nagyszerűek, hálásak és ruganyosak, mint a revűben szokásos. De ez olcsó föladatokhoz önmaguk számára művészi föladatokat adtak hozzá nagy becsületességükben a Nemzeti Színház művészei. Legalább legyenek: figurák. Gál Szovák Pétere remek. Pethes annyi tartalmat, életet ad Kartaly Endrének, amennyi sohse élt az író fantáziájában. Dezső, Rózsahegyi, Gabányi, Paulay Erzs, Molnár, Ivánfi s egytől-egyig szinte olyanok, akik az Olgánál mind emlékezetreméltóbbak. A hatás? Furcsán nehéz erről beszámolni. Egy-egy erősen budapesti akkord hálára talált az ismerős füleknél. Egy-egy jól megcsinált ismerős figura tetszett. A sajtó mindig és minden módon izgató téma, ma már izgatóbb a színpadnál. Mivel pedig az első felvonás ígér is valamit, a budapesti zsúréletnek pedig elég pikáns karikatúráját adja, az első felvonás után vagy háromszor hívták lámpák elé a szerzőt. A második felvonásban nemkülönben volt kihívás. A harmadik után is. Baráti hangok

erősítették minden szögletben, hogy a legújabb magyar darabok mellett még majdnem jó is az Olga. Holott ez kevés dicséret. Mi meg merjük állapítani, hogy Wolfner-Farkas Pál a legszorgalmasabb drámaíró. Ez egyetlen drámájában többet írt össze, mint más tízben. Hol fog ez a bámulatos agilitás teret kapni, ha még növekedni fog?

Budapesti Napló 1905. március 25.

(Dyb.)

57. RANAVALONA

Királynő volt Ranavalona. Hejh, szép história ez. „Van egy szép aranysziget valahol”. Éneklük valamelyik operettben. Van. Azaz inkább volt. A földrajzi könyvek Madagaszkárnak hívják. Itt élt boldog barbárság illatos ölében Ranavalona. Barna bőrét nem ápolta éppen párizsi módon. De szépen élt mindazonáltal őfelsége. Madagaszkárt még akkor nem sugározta be a fehér emberek kultúrája.

Ő felsége, Ranavalona ott élne most is, ha rajta múlték. De közben az történt, hogy a Civilizációnak megrökönyödve tűnt fel egy napon, hogy Madagaszkáron elevenen eszik a vademberek egymást. Erre: Madagaszkárt civilizálták, s azóta a francia legionáriusok mindig agyonütik előbb a zsíros benszülöttet, mielőtt társai falni kezdenék.

Miután pedig Civilizáció őnagyságának útjában állott Ranavalona ő felsége, Madagaszkár királynője száműzetésbe jutott, ami már megesett fehér szuverénekkal is.

De a művelt francia udvarias még a vad királynőkkel szemben is. A szintén civilizált Algériában adott neki lakást. Neki, Ranavalonának, s ad neki évenként harmincezer frank konyhapénzt. A civilizáció ingyen áldásain kívül.

És él azóta Algériában Ranavalona. Megtanulta a kés és villa használatát. Illatos fürdőket vesz naponként. Manikűrt és pedikűrt tart. Tudja jól, hogy valamirevaló asszony csak a rue de la Paix-n vásárolhat Párizsban. Ismeri a gyémánt, a szőnyeg, a prém és más nevezetes földi hívságok becsét. Sőt olyan masszörje is van talán, aki eldörzsöli a csúnya ráncokat.

E közben pedig elképzeltetlen tömegét nyerte a nagy impresszióknak és tanulságoknak.

Megtanulta mindenekelőtt értékelni a Pénzt. Madagaszkárban igen nevetett volna, ha valaki mutat neki akárhány száz darabot a Francia Bank szép ezreseiből, s arról akarta volna meggyőzni, hogy másra is jó, mint hogy játsszék vele szeretett kis hugosckája: Razafinandrianianitra.

Ma nem mulat ezen ügyben, de gyakorta szomorkodik. Az ördögbe is: az ember, jobban mondva, a királynő, nem ette tartármártással a kecsegét Madagaszkárban, de egyébként könnyebben élt.

Mert, harmadszor, az ember, azaz a királynő, annak üttette ott le a fejét, akinek akarta. Ez jó lehet. Másodszor az övé volt, amit csak ő ismerhetett és megkívánt. Először és mindenekelőtt más ott a Nap, ahol megszoktuk.

E gondolat és sok hasonló gondolat után Ranavalona, igen praktikusán, odakonkludál, hogy a háztartáspénz kevés.

Pénzt, pénzt, pénzt, több pénzt! – íratta a minap íródiákjával vagy diáknőjével Loubet úr kormányának. Ti civilizációt adtatok? Ezt kérheti magában. És elvették az országomat és az élelelégülés lehetőségét? Hát legalább adjatok pénzt a háztartásra.

Minden háziasszony gondoljon szeretettel, megértéssel, Madagaszkár exkirálynőjére. Asszony ez a javából, igazi asszony. Az emberi kultúra smokkjai ellenben fölszisszenhettek. Ez az asszony a fejükhöz csapott egy borzasztó, súlyos igazságot:

– Civilizáció? Kultúra? Haladás? Szép, szép. De adjatok hozzá mindenkinek elegendő gombostű-pénzt.

Budapesti Napló 1905. március 26.

A. E.

58. PÉNTEK ESTI LEVÉL

Maga számontart minden magyar írot onnan Párizsból, de fogadjunk, hogy Farkas Pált nem ismeri? Ellenben Wolfner Pálról magam is sokat beszéltem. Mit rejtegessem? Farkas Pál = Wolfner Pál. A legagilisabb fiatalember Közép-Európa e részén. Kezdte az agilitást az egyetemen, vagy talán még előbb. És nem is régen. Ma: ügyvéd-esztétikus, jogíró, szépiró, gondolkozó, szociológus, historikus, politikus, drámaíró. Amit csak maga akar, vagy – nem akar. Mese ám az, hogy ezek a mai fiatalok milyen sokoldalúak, s hogy tudnak ezek sietni. Eközben még arra is volt ideje Wolfner Pálnak, hogy a nevét megváltoztassa, mielőtt a Nemzeti Színház deszkáin bemutatkoznék. Bah, – gondolhatta – mit mondják reám, hogy könnyű a Singer és Wolfner cég fiának? Azért sem könnyű. Fölvette a harapós hangzású, szabadon fordított Farkas nevet. Jó név ez. Egy falka irodalmi Farkas nem tudta elnyúni. Valószínű, hogy a többi drámáit is e néven fogja írni Wolfner Pál.

Az első drámájának a címe: Olga. Más kérdés az, hogy – nem sok joggal. Most sietek ideírni, hogy ez az Olga azok közül a nők közül való, akiről mi együtt sokat beszéltünk. Az ördög hinné hamarjában, hogy ez típus, de az. Maga tudja: vannak nők, akik kötelességüknek tartják, az életüket martirizálni.

Derék, okos, szép úri leányok. A papájukat jól választották meg. A férjhezmenés vágya sem okvetlen bennük. De ők férjhez mennek. Sokszor nem is szerelmesek. De később ezt is szuggerálják maguknak. Mindenképpen nemes, ártatlan áldozati bárányok akarnak lenni. És olyan szerencsájük van, hogy a férjük rendszerint önmagával együtt csakugyan tönkreteszi őket is. Ez a típus az új Éva leggyámoltalanabb kifejlődése. Bús talányokkal gyötrik magukat, kimérákkal, s szinte perverz módon provokálják a katasztrófákat.

Ha erről akart volna írni Wolfner-Farkas Pál: hagyján. Igaz, hogy a magyar társadalom női flórája még nem olyan változatos, hogy az Olgák problémája okvetlenül a színpadra kívánkozzék. De egy érdekes, szép meséért még az apagyilkos írónak is meg lehet bocsátani.

Azonban Wolfner-Farkas Pál kevésre becsülte Olgát. Az Olga szoknyájához odavarrott egy kicsike problémát még. Egy kicsikét: az egész magyar társadalom problémáját. Úgy hirtelenében soroljunk fel egy párat e nagy probléma-fiastyúk apróságai közül: a tőkét, a korrupciót, a sajtót. Elég is tán. Aki aztán ennyit vesz a kezébe: zsonglőr legyen a talpán. Író és művész úgy sem lehet.

Olga otthagyja a milliomos, kegyetlen, vagyongyűjtő apját, Szovák Pétert, hogy apai átokkal hitvese lehessen Kartaly Endrének, a félelmes tollú zszurnalisztának, az igazság rettenthetetlen bajnokának. Szovák bosszút esküszik. Pénzének óriási hatalmával kitúrja minden tisztességes lap redakciójából kényszerű vejét. Porig alázza. Kartaly elfogadja egy zuglap szerkesztését, hol a hatalmas Közgazdasági Banknak, Szovák vállalkozó konkurensének, a zsoldján leplezgeti az apósát. Szovák és a Közgazdasági Bank időközben azonban kibékülnek. A tőke nem érzeleg. Kartaly nyomorba jön újra. Fenyegető levelet ír a Közgazdasági Bank-

hoz. A pénzügyet gazember ügyvédje a rendőrség kezébe juttatja a levelet. Kartaly, az igazság lovagja, börtönbe jut zsarolásért, mert a rendőrség előkelői is korrupáltak. De Olga még ekkor sem hagyja el. Finis.

Kinek a drámája ez? Nem az Olgáé. Olga beteg nő. Terhelt vagy rosszul nevelt. Nem érti őt az ember, ha típus is. De nem is az ő drámáját akarta tán megírni az író. Hát kiét? Mirbeau már megírta, hogy az *üzlet – üzlet*. Ezt se akarhatta Wolfner-Farkas Pál. Hát mit? Hogy iszonyú a magyar korrupció, s Harden Miksának igaza van, ki Magyarországot a világ legkorruptabb országának tartja? Az Olga-darabból ez nem élesedik ki. Hogy a magyar pénzeszsák különösen gonosz? Hogy az ügyvédek között gazember is van? Mit, mit? Hja, a sajtó... Erről a legtöbb kép és szó esik. De engedje meg Wolfner-Farkas Pál, hogy ne vegyünk ezeket komolyan. Olyan hamisan, rosszul ismeri ezt a világot, mint a rojtozott gallérú, de mindig mágnásokról író valamikori magyar írócskák azt a világot, honnan novelláik hőseit vették. A sajtó, sajtó. Bizony a nívója aligha különb, mint a társadalomé. De Wolfner-Farkas Pál, mint szociológus tudhatná, hogy nem is lehet különb. Ha társadalmat akar javítani az ember, színpadra is mehet ma már. A művészbereket úgy is kezdik kiszorítani mindenünnen a kis társadalmi apostolocskák. De ilyenkor aztán fogja meg a nyelén a csákányt a keménykezű építő, ne pedig az élén. Ha pedig csak egy szép színpadi történetet akar mondani, mondjon egy szép színpadi történetet, de szépet és történetet. Elengedjük a többi.

De hogy ügyes szemű s ügyes kezű ember Farkas Pál (nevezzük már csak így) bizonyos. Képzheti maga is. Mennyi ügyes dolgot összehordott e darabban, s mennyi jó szerepet írt. Alkalmat adott Pethes Imrének egy nagy erős alakításra. (Emlékszik: a Pannóniában mutattam volt magának ezt a Pethest. Erős fiú, mondaná Bródy Sándor.) Lenkei Hedvig, Gál Gyula, Molnár, Rózsahegyi s valamenynyien nagyszerűen fölálodozón buzgólkodtak.

Hanem ha maga itt lett volna, mégis csak a Népszínházba vittem volna magát el. Képzelve: itt csodák esnek. Itt van, egyszerre van itt, két személyben van itt: Pálmai Ilka. Az egyik a régi, csitri, aranyos Ilus, kit ez idő szerint Petrás Sárinak hívnak, a másik Kinszky grófné őméltósága, de aki egyszersmint a klasszikus Pálmai Ilka. És a Sulliván melódiái. Mert a Mikádót frissítette fel a Népszínház, tekintettel ez Ojamás, Mukdenes, orosz-alázó japáni világra. No a japánok már kinőttek a Mikádó és a Gésák operettvilágából. Ellenben a Mikádóig talán so'sem nőnek az újmódi operettek. Talán. Mert semmit sem lehet tudni. Ugy-e nem? Mi ketten bolondulunk a legbolondabb néger nótákért is például. Aztán ugyancsak Pálmai révén édes kis francia csemegét élvezett volna ugyanez estén. Farkas meg a bárány. Zenés idill. Igénytelen, kedves, szimbólikus. Bizonyosan abból az időből való, mikor Párizsban divat volt még a csókban is a szimbolizálás, és amikor még nem merték nevén nevezni – a farkast. Kovács Mihály, meg a daliás, szép hangú Pintér s a többiek is kiválóak.

Azt írja, hogy küldjek új könyveket. Nincsenek. Majd válogatok, ha lesznek. Mi lett az Opera Toldy Miklós-ával, azaz Lászlójával és Sigrid-jével. Hajh, hajh. Hogy

olyan rossz jós vagyok. A maguk Szalónjaik készülnek már? Mi is nagy tárlatozó reménységben vagyunk. Egyelőre azonban még lesz egy néhány színházi premiérünk is a bódék szezonának hajnalán... Ferdinánd, a nyájas, öreg garszon, még mindig olyan jó csokoládékat szolgál a Café de la Paix-ben? A csokoládé emléke jobban elérékenyít mindjárt, mint az Olga tragédiája. Csókolja a kezeit:

MK 1905. március 26.

Diósadi

59. NÉGYEZERÉVES BILLET DOUX

(Mi Urunknak, a Názáretinek, megszületése előtt kétezerkétszáz esztendővel égett agyag-lapra égő szavakat rovott Gimil Marduk, egy szerelmes babilóniai legény. Mi Urunknak, a Názáretinek, megszületése után ezerkilencszáznégyszáz esztendővel most megtalálták Gimil Marduk agyag-levelét. Írta e levelet a babilóniai Marduk Sipparában lakó Kasbuya leányasszonynak, és mi most elmondjuk nektek mai Kasbuyák és Gimil Mardukok, elmondjuk nektek majdnem híven, és hogy el ne bízátok magatokat, elmondjuk, hogy mit üzent Sipparába ama Gimil Marduk:)

Kasbuyának. Sippara gyönyörűségének, sóhajtását és szerelmét küldi Gimil Marduk. Bárcsak az ő Napja halhatatlanságot sugározna Sippara gyönyörűségére, Gimil Marduk édes kis juhocskájára. Úgy szeretném tudni, hogy virulsz-e drága egészségben. Vártam és várom követedet, ki hírt adjon nekem rólad. Mert nem tudok aludni a vágytól és nyugtalanságtól. Várom követedet, hogy megüzend, mikor jössz el az én megörvendeztetésemre. Óh, jöjj hamar, én gyönyörűségem. Várlak, és élj nagyon sokáig, hogy én szerethesselek.

(Négyezeregyszáz esztendeje már, hogy ez a levél, ez az agyaglevél, Gimil Marduk szerelmes levele, útra kelt a sipparai Kasbuyához. Négyezeregyszáz évvel ezelőtt egy legény szeretett egy leányt, s csak úgy szerette, mintha ma élne. És ha anzikszot nem küldhetett még neki, levelet már írt. Négyezeregyszáz éven át a szerelem frazeológiája óh milyen keveset változott. Négyezeregyszáz évvel ezelőtt az ő kis juhocskájának a lángoló Marduk azért kívánt virulást, hogy az ő számára viruljon. És Kasbuya úgy örülhetett e levélnek, mint Ellen Keynek valamelyik titkon-vidám rajongója, vagy éppen úgy felejtette el azokra a percekre, mikor más ifjakkal flörtölt, az ő Gimil Mardukát, mint valami mai Kasbuya az övét. Négyezeregyszáz év alatt még csak a billet doux sem változott, s ez talán még jobban fáj az embernek, mint hogy a rabszolgaságnak is csak a neve változott meg. Ugyanígy csaljuk, áltatjuk egymást. Az asszony a férfit, s a férfi az asszonyt. A nő ma is királynő, rab, s a férfi ma is porban fetrengő győző. És közben négyezeregyszáz esztendő óta legalább minden száz évben megbicsakoltuk magunkat, hogy no, most már valami újabbat, jobbat, emberibbet akarunk. És bár manapság tudománytalanak tartatni nem jó dolog, tudománytalanul és víg gúnynyal nézünk a fölszabadulni készülő nőre. Ejnye és igazán akarjátok a fölszabadulást? Ne írjatok, ne áhítsatok, ne várjatok, s ne fogadjatok el szerelmes levelet. De ezt ti nem teszitek, legalább még négyezeregyszáz esztendeig, Kasbuyák. Mi pedig írni fogjuk őket örökkön, Marduknak fiai.)

Budapesti Napló 1905. március 31.

A. E.

60. DUSE

– *Apró adat nagy színésznők lélektanához* –

A párizsi Nouveau Théâtre-ban Sudermann Magdá-ját próbálja a Duse Eleonóra truppja. Délelőtt tizenegy óra. A nagy asszony álmos, és különösen vén. Az előzékeny Galvini úr elébe teszi az összes párizsi újságokat. Kékceruzázott cikk van mindegyikben. Tegnap este játszották Milánóban D'Annunzio új drámáját. Siker ordít a lapokból. Lázban van Miláno és a világ. Eleonóra kijelenti, hogy a feje fáj, s ma nem lesz próba. Galvini kíséri hazafelé a dívát.

„...Velence? Csacsiságokat beszél maga, Galvini. Hát maga is azt hiszi, hogy én gyorsan égő fa vagyok? Tehát hamu? Miért nem szokik már hozzá a világ, hogy Duse Eleonóra – Duse Eleonóra? Velence? És Ő? Nem, barátom. Sem Velence, és sem Ő. Más és minden más. Minden, minden. Ami nincs. És ami volt egyszer – álmunkban. Az a nagy kín, amivel mindannyian fizetünk a fátumnak, akik valami rendkívülit tudunk. Az a nagy bolondság. Az a buta kiméra. Hiszen tudja. És Velence. Ez is a Byronok és a Musset-k bűne. Mintha lakolni másutt sem lehetne nekünk. És Gabriele? Barátom, olyan véletlen eset, hogy nem Beppó vagy János. Akárki. Hiszen mindegy. Higgye el, hogy mindig biztos veszteségre ülünk egy ilyen játékhoz. Előre sejtjük, hogy ez sem lesz – az, de játszunk. Hátha sikerül *annak* álmodni őt. Barátom, Sudermann a legaljasabb író a világon. Reszketek a dühtől, ha arra gondolok hogy én ma este Magda leszek. Magda – Duse Eleonóra. Néha mikor szavalom Magda frázisait, szeretném közibük sikoltani: hazudok, hazudok, tudjátok ugy-e, hogy hazudok. Én istenem, sohse voltam gögös és sohse tudtam, hogy mit akarok. Kísérjen fel a hotelbe. Megengedem, hogy tíz percig ott maradjon. Csak azért, hogy vigyázzon: ne vegyek több brómot egynél. És én mégis abba fogok belepusztulni, hogy élt egy úr, akit én Gabriele-nek neveztem sóhajtozva. Neki ebben semmi része sincs. Ez az én ügyem. Megtiltom, hogy azt higgyék: ő valaki. Senki, barátom, senki, én tudom. Nekem is senki. Az, aki újra lesz – másban. Mert nem halok meg addig, míg meg nem kísérek egy utolsó nagy önhamvasztást. Azt mondja, hogy feledtessen el mindent a hódoló Párizs. Hát azért élek én, hogy Párizs hódoljon? Hát azért élek? Nem kell, semmi sem kell... Na, na, ne ijedjen meg. Ne ijedjen meg. Bizony egy kicsit most éreztem a halálból. Elaléltam. Már semmi. Semmi. Hja, nem tarthat egy kis szív örökké. Elromlott. Fáj néha. Görcs fogja meg. Semmi. Engedje, hogy vegyek még egy brómot... Apropos, tudja, hogy Franchini kisasszony játszotta Giglióllát? Franchini kisasszonyra, egy Franchinira bízni a főszerepet!... Bolond az az ember...”

Budapesti Napló 1905. április 1.

A. E.

61. PÉNTEK ESTI LEVÉL

Úgy gondolom, s hibául ez ne róvassék nekem: agyon fogjuk szeretni szép hazánkat. Ha valaki kijelenti, sőt óhajtó hangon mondja, hogy éljen a haza: minden bűnei meg vannak bocsátva. Ha képviselő, akkor rögtön nagy államférfiú. Ha író, rögtön jeles író. Ha művész, rögtön kiváló művész. És csodálatos, már ha az ember például azt mondja, hogy kétszer kettő négy, annak már semmi hatása sincs. Éljen a haza? Hát persze, hogy éljen. De minek beszéljünk mindig erről? Anatole France rossz francia hazafi? Chamberlain rossz angol? Ibsen hazaáruló norvég? Ezek az urak és még néhányan ritkán éltetik hazájukat. Vannak más szempontjaik is, mint nemzeti színűek. De azért nincs otthon semmi bajuk. Ellenben az agg Coppée, mióta mindig hazában utazik, rosszabb verseket ír Pósa Lajosnál. Jó, jó, ismerjük az érvet; átkos és speciális helyzetünk és sorsunk. Helyes. Nagyon helyes. Tehát beszéljünk kevesebbet. Vigyázzunk a német körmére erősen. Martinuzziskodjunk. De dolgozzunk szélesebben és erősebben a nagy nemzetek fiainál. Próbáljunk szülni nagy államférfiakat, írókat, kereskedőket, művészeket, iparosokat. Legyen olyan mély kultúránk, hogy szédülve rohanjon bele az oláhocska, tótocska géniusz. Ez a beszéd. De hogy az legyen a nagy poéta, aki mindig hazafias verseket farag, a tehetségtelen piktort rangra emelje a nemzetien színező ecset, ez mégis csak felháborító.

Van aztán a dolognak még egy mókásabb oldala. Vannak itt dúsgazdag, címeres familiák. Ővék az ország és a hatalom. Sokszor talán a gráciák el is maradnak bölcsőjüktől. Ellenben, ha aztán pláne ők is éltetik a hazát, nohát az egyszerűen megőrjítő. Gróf és milliomos, és ő is szereti hazáját, azt mondja! Oh! Ha aztán pláne ezt tollal, eszével, zongorával teszi! Odavagyunk. El tudná-e például valaki képzelni, hogy gróf Zichy Géza, ha ő élteti a hazát, és verset ír, ne legyen kitűnő poéta. Ha azt komponálva teszi, ne legyen a magyar Verdi? Ugy-e nem? És én bizony nem rontom el a kórust. Miért: Beletörődöm az ügybe: Zichy Géza hazafi és zseni. Már megint írt egy operát. Mindent ő csinált benne. Még talán a díszleteket is. Az operában „győz a magyar, s tapsra ez...” több az elégnél. A haza nem minden előtt, de mindenütt. Még a Magyar Színház revűjében is. Még a Wekerlekávéházban is. Még az Operaházban is. Ugy-e, fölteszik rólam, hogy nem vagyok hazátlan bitang. De hazátlan kezdek lenni, mert nem lelek üres hazafiaskodástól ment zugot e hazában. Hát így fogjuk megcsinálni a nagy kultúrországot, hol harmincmillió magyar hite szerint nem lesz más érdem, mint a tudás, a zsenialitás és a komoly munka? Beszéljünk a Zichy új operájáról a Nemo-ról, mert kezd vészett kedvünk lenni. A Nemo a Rákóczi-kultuszra számít. Fantasztikus és képtelen történet a kuruc időkből, mely igazán kincsesbányája lehetne igazi művészeknek is.

De nem úgy, ahogy most *eszközlik* írók és művészek. Megbocsájtjuk azonban az olcsó mesét, a rossz verseket. Mindent. Ellenben a muzsika ugyanazt csinálja, mint a szöveg, de rosszabbul. Nem, nem urak. A magyar zenét nem úgy fogjuk megcsinálni, hogy: ezennel belefogunk. Népdalcifrázatokkal, idegen melódiák

piros-fehér-zöldre festésével, ügyes és fáradhatatlan kézzel ez nem fog sikerülni. Azt majd revelálni fogják nagy, e földön termett egész művészelkek, holott talán mind-mind külföldi nagyok lelkén okultak. Meglesz ez. Csak attól félünk, nem fogják megérteni őket. A Zichy Gézák alaposan elbánnak a nálunk különben sem dús ízléssel. Mint ahogy az ördög tudja, ha itt volna a magyar Shakespeare, Goethe, Wagner, Byron, Heine, Ibsen, Böcklin, Rodin vagy Praxiteles, nem is tudom, kit mondjak még, volna-e kedve nekünk mondani valamit. Hát elmondják a Zichy Gézák, Wolfner Pálok, Margittai Tihamérok, Pósa Lajosok és a többiek a magukét. Hogy egészen értéktelen volna a Zichy Géza muzsikája, nem mondjuk. Ügyes ember ő, kinek a hangulatai néha művésziek.

Boldog kultúrországok, hol a közönség olyan intelligens lényekből áll, mint nálunk a teremtő művészek győzedelmesebb és nagy-nagy része. Ellenben az Operaház úgy fogadta gróf Zichy Gézát, mint általában egy grófi vendéget szokás e demokráta országban. Pompás, kész előadás. Vasquezné, Krammer Teréz, Szoyer Ilonka, Arányi és Takács kiválóak voltak. A Nemzeti Színházban holnapra, szombatra halasztódott egy premier. Megint premier. Mindig. Pakots József drámája, mely sok szépet ígér. De azért Pakots is ott kapott helyet a Nemzeti Színház halálraítélt magyar ciklusosainak a gárdájában. El kell sommásan intézni a magyar drámaírást. Adjunk mindent és együtt. Lám: ez már nem hazafiasság, holott a Nemzeti Színházban igen szeretik éltetni a hazát. A krudélisan és biztosan rossz darabokat miért elfogadni? Amiben pedig van egy kicsi, amit irodalomnak neveznek, miért annak az íróját is lenyaktílozni. Dr. Guillotin szerszáma sem jámbor szerszám, de a Nemzeti Színház kritikája sem.

MK 1905. április 2.

Diósadi

62. A LÓ

Még csak a politika is szabadabban lélegezhet vasárnap óta. Az alagi meeting megérkezett. Most már még a politikánál is okosabb dologgal foglalkozik Budapest és az ország. Csompora Molochot elsőnek hozta be? Akkor fölfordulhat a koalíció. Most már hozzáláthatunk ahhoz, amiből élünk. Itt az igazi tavasz, a lóversenyek ideje.

Kazinczy Ferenc jeles elméjű magyar úr volt annak idején, de a lovakhoz nem értett annyit, mint Pálmai Henrik például. Hogy szindarabot is tudott volna írni a lóról: szó sincs róla. Lovakkal járta be a nemes s szép Erdélyországot, s alig várta, hogy láthassa Zsibót. Zsibón pedig báró Wesselényi Miklóst, az ő barátját, ezt a legendásan nagy magyar embert. Megbámulta a zsidói ménest is. Ajándékba kapott egy gyönyörű, angol fajcsikót. Ellenben akármilyen büszke is volt Wesselényi az ő lovaira, nem igen jutott idő arra, hogy a lovakról sok szó essék. Akkoriban tudniillik a magyar lélek pallérozása volt a divatosabb téma. Mégis úgy sejtjük, hogy Wesselényi és Kazinczy valamivel többet is beszéltek a zsidói ménes dolgáról, mint amennyi emléke maradt ennek Kazinczy írásaiban és más írásokban. Mind a két nagy ember vátesz-lélek volt. Hátha Kazinczy ezeket mondta az ő nagy barátjának – mindenesetre más és Kazinczyra inkább valló szavakkal:

– Nagy és nemes barátom, én e mívedet is minden szép magyar lelkek bámultására érdemesnek tartom. A nemzeti közvagyonosodásnak igen jeles tényezőjévé válhat a te míved. De félttem éretlen nemzetünket. Itt nehezen történik valami úgy, mint a jók javallják. Én úgy érzem, hogy nagy félreesmerés lesz ebből. Olyan különös elősejtésem van, hogy a magyarhoz illő szép és hasznos lovaknak kultuszából lovaknak lottériája lesz, s egy lófutás több lesz a gyengeségre hajlandó emberek szemeiben, mint nyelvünk és lelkünk pallérozásának, honunk jobb sorsra derítésének szent ügye. Ne vess talán ki, nagy és nemes barátom, de félek. Ebből nagy elfajulás lesz. Semmi haszna a köznek. És mit szólnál ahhoz, ha valaha úgy fordulna a dolog, hogy honunkban több megbecsüléshez jutna egy lófutás, mint például egy jeles irodalmi munkának kinyomtattatása?

De vajon csakugyan ilyeneket mondatott volna Kazinczyval a zsidói ménes láttára az ő jósló lelke? Nem. Nem. Aligha látta s mondta ezeket Kazinczy. Mert akkor nagy jelenet következett volna. Báró Wesselényi Miklós előtereltette volna az ő büszkeségét, a híres, nevezetes zsidói ménest. Puskákat készített volna maga mellé vagy bunkózó legényeket, s másnap egy csikó sem maradt volna a zsidói ménesből.

Budapesti Napló 1905. április 4.

A. E.

63. A SZERB DIÁKOK

Üdvözljük az újvidéki szerb főgimnázium igazgatóját. Az igazgató úr diákjai sztrájkolnak ugyanis. Omladoznak a tekintélybástyák szerte a világon. De ne keseregjen azért az igazgató úr. Irigyeljük mi őt nagyon-nagyon az ő gonosz diákjaiért. Jeles fiúk ezek az újvidéki gimnazisták. Ezek a kis szerb legények.

Hejh, régen volt, mikor mi is tekintetes gimnazista urak voltunk. Mi is majdnem sztrájkoltunk egy párszor. Ebben a szegény Alkuországban voltaképpen csak gyermekkorában lehet úr az ember, s itt talán csak a gyermekek képesek férfias cselekedetekre.

Igen nagy úr ám egy magyar gimnazista. Mert nagy gondoskodás történik arról, hogy valamit is ne lásson abból, amit életnek neveznek a bölcsek és nem bölcsek. Ez időben akartunk sztrájkolni mi is. Egyszer azért, mert mikor az ötödik klasszisa jártunk, valakit letegezett közülünk egy goromba tanár úr. A hetedik osztályban azért borultunk egyszer sztrájkoló-dühbe, mert nem engedtek el bennünket valami Bazár-bálba. Gőgös, nagy urak voltunk, úgy bizony. A matúra előtt már mindnyájunknak volt öt-hat behűtött lovagias ügye. Szerencse, hogy a consiliumabeunditól mégis csak tartottunk egy kicsit, mert bizony még párbajozunk is.

Na, de azután volt részünk minden szép mámorban. A magyar nyilvánosság homlokán tomboltunk. Lapot csináltunk. Párbajoztunk. Pártokat temettünk, s pártokat teremtettünk. Vívunk keresztes hadjáratot élelmes és dolgos kollegáink ellen. Csináltunk magyar ébredést. Szerveztünk kurucbrigádokat. S ha nyalkán, büszkén kongresszusra sereglettünk össze valamelyik városba, ahol bankett volt persze a tiszteletünkre, félesztendőre kiemeltük a sárból a helyi kávéházakat és vendéglőket.

Beszélhetnek nekünk a Bursch-okról, szent Heidelbergről, Bonnról, az olasz egyetemekről, a Szajna-jobbpart diákgyönyörűségeiről. Urasan, nagy stílusban csak a magyar diák él. Nagy úr a magyar diák. Be áldottak a nevelő kezek, melyek őt úrrá formálják. Ha netán az ember egy étellel fizetne ezért? Bah, hát nagy ár egy élet?

És üdvözljük az újvidéki szerb főgimnázium igazgatóját. Bocsásson meg a gonosz nebulóknak az igazgató úr. Nem ez az első diák-renitencia. Csak a forrása új. Az újvidéki szerb legénykéék így szóltak:

– Minket a gimnáziumi statutumok szerint könyvek illetnek meg. Mi olvasni akarunk. Azért volnánk talán diákok. Ma már a gyermek is tudja, hogy a tankönyv nem minden, s olvasni kell, tanulni kell mást is, sokat. És mi hónapok óta nem jutunk hozzá az ifjúsági könyvtárakhoz. Szegény fiúk vagyunk többnyire, könyveket nem igen vásárolhatunk. Hát mit csináljunk? Ha nem adnak könyveket, sztrájkolunk.

Ezt mondták, és sztrájkolnak. Ne haragudjon reájuk az igazgató úr. A magyar diákkronikánál alig van élénkebb diákkronika. De ebbe a krónikába új lapot írnak az újvidéki diákok. Diákok, akik azért sztrájkolnak, mert nem olvashatnak és nem

tanulhatnak. Még szerencse, hogy e hallatlanul újmódi zendülést nem igazi magyar diákok csinálták. Szerbek.

Budapesti Napló 1905. április 6.

A. E.

64. KÉZRŐL-KÉZRE

– *Bemutató előadás a Vígszínházban -*

Különös dolog történt ma a Lipót körúton. Feydeau és a Vígszínház nem is hosszú idő után összetalálkoztak, és – nem értették meg egymást. Gondolják csak meg: Feydeau és a Vígszínház. Szinte hihetetlen, de így esett. Feydeau rokkant meg? Aligha. Jó esztendeje, hogy ez a darabja: La main passé Párizsban színrekerült. Kolosszális sikerrel, s egy volt a vélemény: Feydeau elmésebb, mint valaha. Hanem a Vígszínház játéktudománya megrekedt valahol. A mai este s még vagy két közeli este figyelmeztesse erre azokat, akikre tartozik. Hölgyek, urak, még Feydeau-t sem lehet mindig egyformán játszani.

Azaz még Feydeau-t sem? Rosszul mondtuk. Ez az elmés ember annyi intelligenciával még nem volt elmés, mint e darabjában. Valósággal ünnepélyesen elmés volt. Amivel ő már csak kacagtatott valaha, arra mind célzott. Fölkergetett színpadra egy sereg új figurát. Szikrázott úgy, hogy a szikrák rózsacsokrokat rajzoltak. Minden súlyos malacságot, bolond vásottságot enyhített egy-egy bájos, melankólikus, kedves tanulsággal. Mindezt nem vették észre a Vígszínházban, s az új stílusú Feydeau-nak elmulasztották megadni az új stílust.

Természetesen a házasságot törik. De mennyire törik. Kézről-kézre, körbe-körbe, össze-vissza, folyton-mindig, úgy sem effélét jelent a darab igazi címe, de ez van benne. Van egy férj. Ez az első számú cocu. Bölcs ember. A csábítóval elvéteti az elcsábított nőcskét. Nehezen megy, mert a csábító is feleséges ember, de megy. Az elcsábított asszony nem boldog az új férjjel. Hiszen akit az asszonyok szeretnek, azokat nem szeretik – férjeknek. Az asszonyka az első urára gondol. A férje az első feleségére. Ne tessék félni: nem lesz ebből dupla fölmelegítés. Az asszonyka megy tovább kézről-kézre. A második férjből is cocu lesz. De sebaj, vidámság. Jaj ennek, aki következik. És mindig annak jaj.

Két mondást írunk ide, Feydeau-mondást, nagyszerűt. Az I. férj mondja mind a kettőt. Azt kérdi az asszonytól és a csábítótól:

– Ugy-e, nem azért csináltátok, hogy engem bosszantsatok?

Megnyugtató választ kap, s meghatottan mondja:

– Tudtam én, tudtam én. Köszönöm, drágáim.

Más szóval: miért dühöngeni a felszarvazott férjnek? Az ördög sem akarja őt *olyankor* megcsalni. Ki gondol akkor ő reá. Nem túlmorális ez, de Feydeau jogot váltott arra, hogy a publikuma előtt így elmélkedjék. Aztán a második mondás szerint:

– A házasság olyan, mint a kártya. Mint például a baccarat. Egyszer én adom a bankot, másszor te adod a bankot, aztán más adja a bankot.

Ilyen mondás hány van a darabban. És micsoda örületesen bolondos helyzetek és figurák. De ezek nem olyan találom figurák, mint a magyar francia bohózatírókéi, hanem vonatkozásosak, bölcssek, akkor is, mikor egy pillanatra csak bukfen-

cet látunk, s komizságot hallunk. Van ágy a darabban. Van vetkőzés sok. És minden egyéb. Emelettévesztés, férficsere, hülye képviselő, ugató kőműves, lövöldöző alkoholista, fölsorolhatatlanul sok minden.

De, de... ennyi pazarság és jelesség mellett is nem volt szerencsés a ma este. Azt sem mondjuk, hogy a színészek vígszínháziasan, ördögösen ki nem tettek volna magukért helyel-közzel. De nem tudták fölszedni magukra az egész darabot, s nem tudták gazdaságosan megcsinálni, hogy hol tompítsanak a dolgokon s hol tegyék zengőbbekké őket. Nekünk a hölgyek között nem a legnagyobb szerepű Varsányi Irén, de Kertész Ella tetszett legjobban. Finom volt, ízlésesen tartózkodó, de biztos minden mozdulatában és szellemes. Varsányi Irén sokat pazarolt a szerepére, szép volt, ügyes, de nem Feydeau mai asszonya. Elmés, elragadó volt Hegedüs az I. férj szerepében, hasonlóképpen Góth, pompás Vendrei és Tanay is. Szerémy, Balassa, Tapolczay, Győző s mind sokat, vígat produkáltak, de összesen tán ketten sem voltak olyanok, amilyenek könnyen lehettek volna, s amilyeneknek kellett volna ma este lenniök. Pedig a fordítás, Molnár Ferenc műve, igen elmés.

De azért nem volt ez egészen léha este. Feydeau könnyek között tréfált. A házasságnak megadta az utolsó dőféseket. Arcukba kacagott még egyszer s gúnyosabban, mint valaha, a harmadik köztársaság lehetetlen burzsoáinak, a valamikori high-lifenél jóval romlottabb és csömörlöttebb radikálisan opportunisták új high-lifenek:

– Hát csak mulassatok, ha tudtok még. Romboljátok le magatok a magatok várát. Mi pedig, erkölcstelen, de zseniális fickók, kiknek erőnk, orrunk és kedvünk nincs arra, hogy apostolkodjunk a benneteket ostromló éhes tömegben, jó pénzért bolondozunk még. Ha ti akarjátok. Egyszer csak, talán nagyon hamar egy nagy roppanás jön ugyanis s fölénk telepszik, magukat kiéltek és lejártak fölé, az új éhségű, otrombán egészséges, vörös lobogós, új világ.

Budapesti Napló 1905. április 7.

(Dyb.)

65. A NACIONALIZMUS ALKONYA

Nem is kell, hogy Matuzsálem legyen valaki: megérhet egy gyönyörű földi dolgot, egy örvendetes elmúlást. Öregnek csúfolt, de egyre ifjodó Európánk lehesseget végre egy utálatos lidércet a melléről: a nacionalizmust.

Lidércnek mondjuk, de több, mint lidérc. Egyik boldogtalansága az emberiségnek. Valami csodálatos élősvi növénye az emberi kultúrának, mely gyökereit mélyre ereszti hirhedt bagolyvárak földjén. Rómában, Tibetben, Moszkvában, Sztambulban és más helyeken. Fojt és öl millióm karjával.

Mennyi történelmi gazság történt már általa. Népek összeuszitása, világosság-oltás, szabadságtiprás. Csoda, hogy addig eljutott az emberiség, ameddig eljutott.

Beszédes, hatalmas jelek most azt hirdetik, hogy itt a leszámolás ideje. Ahol csak nem frázis a haladás, ott már mindenütt erős marokkal készül a lelkében világosulni kezdő nép, hogy az emberiség herbáriumából kitépje ezt a mérges, élősvi növényt.

A nacionalizmus: a dühödtt hazafiság. De még az sem. A patrióta nevet ugyan sokszor kompromittálták már, de még mindig szentebb fogalom köpenye, hogysem a nacionalizmust földhesse. A nacionalizmus nem hazafiság. A hazafiság valami olyan sine qua non-ja az embernek és a társadalomnak, hogy még fogalomná sem kell sűríteni s szót sem keresni hozzá. A közös kultúrában s közös társadalmi munkában álló, becsületes, munkásemberek mind azok. Hazafiak, ha úgy tetszik. Aki ellensége a haladásnak, a jobbra törésnek, az emberi szellem feltétlen szabadságának, hazaáruló, ha örökösen nem tesz is egyebet, mint a nemzeti himnuszt énekl.

Egy ősvi ámitás leleplezése előtt áll a világ. Nem véletlenség az, hogy Pobjedonoszevv lezuhan a főprókurátori trónról, s a harmadik francia köztársaság, mint egy óriás, tapos el ugyancsak most egy, a nacionalizmusra spekuláló, összeesküvő, bonapartista hangyabolyt. És a dolgozó Németország ugyancsak most és most is újra kijelenti, hogy a dühödtt hazafiság nevében nem kapható cézári örületek támogatására. Ugyancsak most figyelmezteti népét egy nagy író, Björnstjerne Björnson, hogy a nacionalista apostolok által ne téríttesse el magát az igazi haladástól, a kultúrfejlődéstől. Tele van nagyszerű jelekkel a világ. A nacionalizmus alkonyán vagyunk.

Körülbelül Pobjedonoszevv fekete, de nem titkolózó lelkében obszerválható legjobban a nacionalizmus. Ő nem öltött álarcot. Átkozta a szabadságot, a kultúrát. Ultramontánabb volt a középkor pápáinál. A caré és az igazhitű papoké legyen a világ, és a szláv csordáé. Legyen háború és dögvész inkább, mintsem gondolkozék, akarjon a nép.

Ez a nyers típus. Őszintebb a dalai lámánál, mindenesetre jóval őszintebb például Vilmos császárnál, Galiffet tábornoknál avagy Dérouléde-nál. Ahogy különbözően fejlődtek az egyes embertársadalmak, úgy változtatta arcát a nacionalizmus. Allah nevében bolondítja az ottománt, gloire-ral részegíti a franciát, svédgyűlöletet ger-

jeszt a norvégban, pángermán álmokkal traktálná a németet. S amely társadalmakban esetleg sokféle náció él, gondoskodnak külön-külön a nacionalizmusról azok, kiknek érdekük, hogy régi tekintélyben, módban virágozzák a oligarchia. Mert a nacionalizmus arra jó mindenekfelett, hogy a vele megmámorosított tömeg ne vegye észre, mi hiányzik neki, s mihez van joga. Franciaországban erre már lehetetlen volna pobjedonoszcevi brutális őszinteség. Itt köztársaságiként veri a mellét az ultramontán. Sőt a szabadgondolkozással is kacérkodik. De alapjában minden nacionalizmus közös gyökerű. És ha gúnyolódni kedvünk volna, a nacionalizmusnál internacionálisabb erő és idea nincs.

A népek kezdenek látni, s ha Európát itt-ott néha elfogja egy-egy nacionalista rángatózás, ez vitus-tánc. Az elmúlás ellen rúgkapál a nacionalizmus. Talán már nemsokára nem lesz szégyen igazi hazafinak lenni sehol a világon. Még Oroszországban is megindult a leszámolás. Meddig késik még – nálunk?

Budapesti Napló 1905. április 8.

(A.)

66. A FEKETE MACSKA

Mark Twain csinált egy áprilisi tréfát. Kiírta a lapokban, hogy neki elveszett egy fekete macskája. Aki visszahozza, nagy jutalmat kap. Azonban a macskát bajos lesz megtalálni. Olyan fekete, hogy láthatatlan. Még napverőn sem tetszik meg fekete teste. És mi történt? A tréfa nem sült el. Másnap legalább ezer macskát vittek a szerencsétlen humorista lakására.

Úgy hirtelen nem tudom ellenőrizni, hogy ez a macska nem – kacsa-e. Ám lehet, hogy az eset tényleg megesett Mark Twainnel. Ha pedig nem esett meg s az egész hír egy újságíró tréfája, az az újságíró állapítsa meg magáról, hogy ő a modern Aiszóposz. Pompás egy modern mese volna ez a mese. Halhatatlanságra méltó szimbóluma annak a viszonyoknak, melyben művész és közönség állanak. Persze művész alatt író is értendő. Azon fordul meg minden, el tud-e valamit a publikumával hitetni a művész. Önök, kik most tárlatokra járnak, húsz évvel ezelőtt nem láttak rőtvrös eget, violás rétet, kék ugart s efféléit. Ma látnak. Jönni szokott időnként egy piktor, ki újat lát. Megfesti. Megtanítja önöket új színekre. És evvel megtanította önöket látni. Baudelaire hangulatait Baudelaire előtt biztosan, határozottan nem érezték az emberek. De jött ő. Megérezte ő. Verseiben beszámolt róluk, s megtanított minket új hangulatokra.

Minden művész ezt csinálja, s annyira művész, amennyire ez sikerül neki. A fekete macska láthatatlan, de a művész megmutatja s mindjárt látja ezer ember.

Az aztán az életnek egy másik lapjára tartozik, hogy némely művésznek könnyebben elhiszik, hogy valahol ott a macska. Még ha a művész nem is művész. Ki tudja? Talán él Amerikában egy szegény ismeretlen ördög, ki tízszer akkora író, művész, humorista, mint Mark Twain. Írta volna ki ez a szegény ördög a macska dolgát, nem igen vittek volna neki ezer macskát... S ezen világrengető hír se nyargalt volna át hozzánk olyan gyorsan az Óceánon, ha hőse, nem egy Mark Twain. Mindegy: a mese pompás.

Budapesti Napló 1905. április 8.

Pont.

67. AZ ÁRVIZI HAJÓS

Itt evez erős, dacos karokkal most is az áradaton. Fiatalon, mint vitézlő Toldy Miklós, kivel egy föld szülte, s lelket döntő, rejtett, nagy bánattal, mint régi Közép-Szolnoknak ama másik szülöttje, Kölcsey Ferenc.

Nem változott semmit. Kicifrázkodott azóta a népe, az országa, s az árvizes Pestből büszke Budapest lett. De minden a régi, vagy pláne a régiebb. Összeroppan a Toldy-erő ma is. Összefacsarodik a Kölcsey-szív. Nagy Wesselényi pedig egyesített s kifejlődött Toldy-Kölcsey-lelkében megtörve, bénultan és vakon érzi mindjárt, mint akkor, az éjszakát s a vádat:

– Hát érdemes volt? Hát érdemes itt? Hát lehet-e itt? Mint akkor. Egy órára újra átéli nagy és bús életét az árvizi hajós.

Nincs itt jobban semmi. És talán bántja, hogy el nem felejtették. De táblát kap. Ott, hol korzózik a mai zavaros úri világ. Beszédet, orációt kap. Még tán kaszinói urak is lesznek ott. Hiszen annak idején társaságbeli lehetett volna ő is, ha úgy nem ismerte, s úgy nem kerülte volna ezt a társaságot amely ma is ugyanaz. És elmúlik az ünnep. Ott fog állni a tábla. Annyira se magasan, hogy egy bokros női kalap ne súrolhassa talán. De már akkor régen elfeledtük, hogy őt ünnepeltük volna a múltkor.

Nagy volt és büszke. Hiszen nem is kell neki ez az ünnep. Rettenetes, hogy ezt az igazi nagyot felfedezik. De neki nem fáj. Magasan és búsán állott kortársai között. Úgy néz el szelleme a ma ünneplők felett is. Magasan és búsán. Avval a tragikummal, mely minden kiválóságé, de százszor nagy és százszor bús, ha ez a lélek világos és magyar.

Budapesti Napló 1905. április 9.

68. PÉNTEK ESTI LEVÉL

Ott kell folytatnom, ahol elhagytam. Még csinos dolgok fognak nálunk történni. Zichy Géza diplomát kapott Kossuth Ferenctől, úgy is mint hazafi, úgy is mint zeneköltő. Hát nem igaz, amit mondtam? Nemsokára praetorokat nevez ki a koalíció. Zeneíró lehet, akit a zenepaetor zeneírással megbíz, s aki a Kossuthnótát akkor is éneklő, mikor nem kell. A költőket Papp Zoltán fogja ellenőrizni. A sajtó fölött Bartha Miklós és Holló Lajos fognak őrködni. A históriázáshoz Thaly Kálmán adja az engedélyt. És így tovább. Minden engedély bevonható, és minden írói és művészi működés beszüntethető, ha öt hazaffynak hazafias aggodalmi támadnak.

Akkor talán majd Somló Sándornak is könnyebb dolga lesz. A drámabírálat, műsorcsinálást is kiküldött praetor fogja végezni. És egy rossz szójátékot csináljunk: a magyar írókat is tömegesen kivégezni. Még Pakots Józsefnek volt egy csöpp szerencséje. A Tévelygő lelkek írója legalább úgy hagyhatta el a Nemzeti Színház véres harcterét, hogy a kritika megállapíthatta határozott írói értékét. De holnap újra premier lesz. Ezúttal Szemere György a soros. Nincs kegyelem egy írónak is. Somló Sándor el akarja a kedvüket venni végleg. Még jósolni sem merünk a holnap esti premierről. Mi nem történhet a Nemzeti Színházban?

Dicsérem a Vígszínházat, mely nem juttat az ember eszébe ilyen bús dolgokat. Sőt. A teremburáját! Hát láttunk mi már sok malacságot, de a Feydeau új darabja valami. A Kézről-kézre. Még játszani sem kell jól, mint ahogy nem is játszották jól a Vígszínház művészei. De az az ágy, – pompás, finom, széles, kényelmes francia ágy, – melyben és mely körül egy egész fölvonás folyik a darabból!... Csak sok ilyen. A cél már nincs messze. Akkor lesz sok ünnep a világon, mikor az első színház meg meri tenni, hogy... Azonban sükségtelen a biztatás. Az is meglesz. És a zseniális Feydeau-nak igaza van. Ő is volt fiatal. Ő is akart talán komolyat és sovány tantieme-ű darabot írni, s aztán neki is lehetett egy Somló Sándora s közönsége, mely a világ legnyugodtabb lelkiismeretével mer eleve úgy menni a színházba, hogy no ma megint jön egy rossz eredeti darab. Magyar írók, figyelmetekbe ajánljuk az ágyat. Nemcsak azért, mert általában szokásotok azt kerülni. De mint témát.

Ez pedig nem prűdéria. De keseríti az embert a szerelemnek az a francia littéraire kezelési módja. Nem illik ez hozzánk, és nem illik a legszebb földi ügghöz. Apropos, úgy-e nem hazafiatlan cselekedet azért a Vígszínházba járnunk, óh hazafias irodalmi és művészeti praetorok? Szekszuális és trágársági téren általában meghatóan egyetértők s liberálisak vagyunk.

Kiváncsi vagyok, hogy a festészeti praetor fog-e diplomát adni Perlmutter Izsáknak? Szörnyen zilált muzsikájú neve van ennek a nemes, igazi piktornak, ennek a nagy poétának. Aligha kap diplomát. A képzőművészeti Társulat tavaszi tárlata most nyílik meg. Angol, német, francia művészek is elküldték képeiket vendégségbe. Érdekes a tárlat, de azonban egyelőre csak erre az emberre akarjuk mi a figyelmet felhívni. Milyen jól esik az embernek e lármás, léha s dolgait nagyon

rosszul folytató országban itt is, ott is találkozni emberekkel, kik nem akarnak a lelkükből lealkudni. Írják, dalolják, festik, faragják s beszélnek azt, amit igaznak éreznek és vallanak.

Ez mégis csak azt jelenti, hogy egyszer csak majd lesz még itt jobban is.

MK 1905. április 9.

Diósadi.

69. ERŐSEK ÉS GYENGÉK

– *Bemutató a Nemzeti Színházban* –

Nem is igaz, hogy nekünk is meghalt Ohnet. Igen talán ama keveseknek, kik szomorú muszájból féllábbal, félszemmel s majdnem egész szívvel Nyugaton élnek. De a nagy soknak nem. Láttuk ma este... Most pedig következnek a magyar „Vasgyárosok”. Hiszen ez természetes is. Hát nem feudális ország vagyunk-e mi ma is még? Szinte korán is érkeznek a magyar Ohnet-k.

Ami pedig – Szemere György új darabját illetné, hát már az első jeleneteknél jól érzi magát az ember. Itt egy komoly ember fog történetet gördíteni a deszkán. Itt az ember nem fog remegni erőn felül vállalt nagy próbálkozások miatt. Nem lesz botrány. Nem kell remegni, hogy vajon valami örület jön-e, vagy a zseninek egy merész iramodása. Sőt legkevésbé kell félni attól, hogy most egy nagy, új értékes opusz aggodalmas, szent három órája következik. Nem. Egy komoly íróember fog beszélni és beszéltetni, akit már úri temperamentuma s az életről végleg megformált, hogy úgy mondjuk, kuriális fölfogása is meg fognak őrizni az újszerűségtől s a kudarctól.

Valóban: nem csalódtunk. Kaptunk egy világnyi ódonságot, nem új, sőt diluviális romantikát, ócska, de összerakásában érdekes mesét, nagy készséget, folyékonytárgyságot, sok kedvességet, egy jó, becsületes író, ki mindenképpen szimpatikus. Megjelenésében is, amihez ma nagyon szépen volt alkalmá. A lámpák előtt tudniillik.

Egy büszke gróf, mint a meséké, két fiú s mint a meséké: a deréknek kevesebb szeretet jut, ellenben a hitványabb a kedvenc. A büszke gróf a darabot Lear királyként futja meg. A darab végén a lenézett Hamupipőke-fiú deréksége és szeretete vigasztalja meg. Mint a mesében.

E mesébe fonódik az úgynevezett élet. A léha gróf-fiú elcsábít egy szegény tanítónőt. Hibáját pénzzel akarja kikorrigálni e nőnek. Arról szó sincs, hogy magát hibásnak lássa. A derék gróf-fiú, akinek egy elégedetlen, kissé anarchistáskodó barátja van, e barátja révén megtudja a dolgot. Beleszeret természetes sógornőjébe. Persze a büszke gróf, az apa még dühösebb rá. Hanem az apa elvesz egy színésznőt. Ezt a színésznőt nem veszi be a Társaság nagy T-vel. Saját kedvesebbik fia s az a koldus, de ragyogó nevű mágnás-familia is, melybe a fiú házasodik, megtagadja az öreg gróftól és a feleségét. A büszke gróf megtörik. Elátkozza a gonosz fiát, s örömmel egyezik bele, hogy Hamupipőke-fia nőül vegye a másik fiától megejtett bájos, jó, szegény leányasszonyt.

Kik az erősek? Akik maguknak csinálnak törvényt az életre. Kik a gyöngék? Akik előítéletek rabjaiként élik le az életüket. Így kell talán magyaráznunk a darab címét. Mint társadalmi dráma, mágnásaink lehetetlen, abszurd, üres életét akarja talán megmutatni. Ezt néhol szinte meglepően kegyetlenül végzi Szemere György. De hát bennünket igazán nem érdekel a Társaság. Nincs mi érdekeljen benne. Legalább így illenek ez a polgári Magyarországhoz, ha volna ilyen. De

nincs, tehát mégis csak Szemerének van igaza. Hát csak jöjjön a magyar Ohnet-k órája. Ha három elég kellemes órát tudnak szerezni, mint Szemere György tette, rendben van. Kinek vannak meg itt már a régi nagy igényei?

Újra és világosabban konstatáljuk: hogy siker volt. Siker, igen: több kihívással. És egy nagyon jó előadás. Habár jaj be rossz a Török Irma nemes bukott nője! A nőszereplők egyáltalában nem remekeltek, mégis nagyon jó volt az előadás, Odry Árpádnak volt újra igen előkelő sikere. Ez a nagy talentumú fiatal színész még egyre halad. Kitűnő, ritka szerencsés napja volt Gálnak. Nagyon ügyes volt, mint mindig Pethes. Kiváló Náday, s Dezső sem egészen rossz. Sok és szíves taps és kihívás.

Budapesti Napló 1905. április 9.

(Dyb.)

70. WESSELÉNYI MIKLÓS EMLÉKE

Budapest, a hivatalos Budapest, a mai napsugaras tavaszi vasárnapon egy szép ünneppel arra figyelmeztette Budapestet, a nem hivatalos Budapestet, hogy volt egyszer egy rongyos, falurangú Pest város, s mikor ezt a rongyos, falurangú várost elborította a Duna, akadt valaki, aki ezt a Pestet érdemesnek tartotta arra, hogy érte s inséges, rettegő lakosságáért nem kisebb és veszedelmesebb hősiességet tanúsítson, mint Leonidász Hellászért. Báró Wesselényi Miklósnak hívták e hőst. E dicsőséget a franciskánusok templomának falán beszédes, szép jel hirdeti ma óta. Milyen nagy volt az az ember, aki érezte, megérezte, hogy ez a rongyos, falurangú város miye az országnak. S hogy kell, azaz hogy kellene szeretni ma a magyar embernek Budapestet, ha nagy Wesselényi Miklós a régi Pestet úgy szerette! Hát szereti is. De egy kicsit fájdalmasan. Mint az olaszok poétája Rómáról énekl: „mi Rómát kértük, s ti Bizáncot adtatok”, sokan azt vallják magyarok, hogy mi „Budapestet kértük, s ti Karthágót adtatok”. Talán nem igazságos ez. Van óh fogyatkozása sok Budapestnek, de mégis csak szíve ez országnak. Európája és büszkesége. Legyen különb, őszintébb. műveltebb, magyarabb is még, aztán becsületesebb, dolgozabb és szolidabb. Legyen s lehet. Ma, amikor elkéssetten 1838 március közepének gyászos napjaira s Wesselényire, az árvizi hajósra emlékeztünk, erősödjünk meg a hitben, hogy Budapest nagy lesz, szebb, jobb és gazdagabb. Érdemes arra, hogy utolsó csöpp vérükig szeressék az eljövendő, Wesselényihez hasonló nagyok.

Szólhatnánk arról, hogy ennek az országnak más is volt Wesselényi, mint árvíz-Leonidásza. Szólhatnánk arról, hogy elismerésében fukar volt eleddig Magyarország e nagy emberéhez. De ez zavarná a mai ünnep áhítatát, s egyébként is a kegyeletet erősokolni nem lehet. A társadalmak értékmérője a kegyeletadás tudományának a mértéke.

Talán a nem is sokára következő magyar társadalom be fogja vinni Wesselényit is a legnagyobbak Panteonába.

Budapesti Napló 1905. április 10.

71. A MIKÁDÓ DIÁKJAI

– Szavalja egy japáni regős –

Tízszer tíznél sokkalta többször emelkedett már országára a fölkelő vörös nap, s a lampionok sötétek voltak, valahányszor lebukott. És örömtől reszkető dróton még mindig nem üzent Nogi vezér, hogy gyűljatok ki, lampionok és japán lelkek, mert napos lobogónk ott lengedez már vérünkkel régen megváltott várunkon: Port-Arthuron. Ajkaikat harapdálták néma dühvel öregek és ifjak. És sápadtak voltak nagyon Tokióban kétezer ifjú és vidám diákok. Ültek könyveik mellett, s olvastak angol, francia és német bölcseket. Olvasták, hogy bestia az ember, ha vérre szomjazik. Olvasták, hogy az élet a legszentebb és legértékesebb kincs a világon. Olvasták, és leköpték a bölcs könyveket, s arra gondoltak, hogy Nogi vezér gyáva kutya, mert nem taposta még ki az utolsó muszkának a belét.

A nap pedig kelt és bukott vörösen újra. Levelet írtak a mikádónak a sápadt, sárga fiúk. A kétezer diákok:

– Urunk, sötétek a lampionok, és sötétek a japán lelkek. Csapd el Nogit és időpazarló embereit. Küldj hősöket hős katonáid élére. Mert bizony néped keserűség fogja megszállni, ha nem gyűlhatnak ki örömmel a lampionok.

A mikádó pedig haragos büszkeséggel rázta meg fölséges palástját, s adta parancsát otthoni katonáinak:

– Menjetek és öltöztessétek katonáknak, könyve mellől vigyétek Port-Arthur alá a kétezer diákot. Lássuk, hogy hősök-e ők vagy csacsogó kölykök.

És mentek a mikádó diákjai, a kétezer diákok. És fogadta őket a háborús pokol. És fogadta őket Nogi vezér, szólván:

– Hajh, tintás szájúak, lássuk, mit tudtok.

És harcoltak a kétezer diákok. Robbantak az aknák, a szárnyas pokolgépek. Lángolt minden földön, vízen, föld alatt s víz alatt, föld fölött s víz fölött. A diákok nótát csináltak; s úgy mentek minden tűzön át, poklon keresztül.

És súgdostak a katonák:

– Ezek a diákok a mikádó diákjai. Ezek fölírják, ki tud meghalni, ki nem. Vigyázzunk: ezek a mikádó diákjai.

És a napos lobogó egyre közelebb került az áhított, belső bástyákhoz. Vér, vér, sok világos éjjel és ködös nappal. Íme egyszerre a trombitások győzelmi dalba fognak. Port-Arthur a mikádóé.

Ott áll tépetten, mámorosan a kétezrek serege. Dalolnak a fiúk. Elébük lovagol Nogi vezér:

– Banzáj, fiúk! Férfiak vagytok. Senki sem hiányzik közületek?

– Senki.

– Hajóra, fiúk. Hazamehettek.

A hajón zengett a dal. Ősi vitézi ének. Egy-két tiszt járt-kelt fiúk között:

– Mintha kevesebben volnátok. Sokkal kevesebben.

– Nem, nem. Itt van mindenki.

De magukban sóhajtva sírtak a mikádó diákjai. Vissza kell menni a könyvekhez. És sajnálták magukat a kétezer diákok, kik ötszázán maradtak. Milyen boldogak a többiek, ezerötszázak, kik valahol nagy sírban fekszenek.

Tokióban pedig, mióta a drót örömtől reszketve vitte a hírt, ki sem aludtak a lampionok. Százezer apró ember kiáltotta rekedten, vadul, mikor megérkeztek:

– Éljenek a mikádó diákjai. Éljenek a kétezer diákok.

Budapesti Napló 1905. április 12.

A. E.

72. KÉT SZAMÁR BESZÉLGET

(A marokkói nap tüzesen tűz le a sivatagos tájra. Csöndes, álmos turbános emberek két szamarat hajkurásznak. A szamarak zsákot cipelnek. A zsákok fekete véresek. A két szamár beszélget.)

I. Na, csak furcsa szokásuk van az európai embereknek. Lenyiszálják egymás fejét, s aztán szegény szamár vigye. Hát mire jó ez?

II. Látszik, hogy afrikai szamár vagy. Nincs érzéked a civilizációhoz. Én korzikai vagyok, Napóleon földije, s meg is látszik rajtam. Az eset igen egyszerű. Most az egész világ Marokkóra figyel. Európa civilizálni akarja Marokkót. Az ám, de sok a vállalkozó, mivel a civilizálás igen jó üzlet európai kultúrállamok számára. Egyelőre már úgy volt, hogy mi franciák leszünk itt az urak. Most kiderül, hogy az angolok is csak mentális reservatio-val ruházták ránk a civilizálás jogát. De sőt még veszedelmesebb konkurensünk támadt: Németország. Vilmos császár személyesen fáradozik az üzlet lebonyolításán. S minden attól függ, hogy a ti szultánotoknak ki tud jobban udvarolni Eközben az a szamár Buhamara fogja magát, s Buamama barátjával éppen jókor újra föllázad a marokkói szultán ellen. Ez a csacsi Buhamara azt hiszi, hogy neki több joga van a marokkói trónhoz, mint a mostani szultánnak. A szamár ember. Éppen jókor kívánta meg a marokkói trónt. A lázadó csapatok már Udsát szorongatták, ahova mi ezt a száz és egynehány fejet visszük. Arról volt szó, hogy a franciák bebizonyítsák, hogy ők a legjobb barátjai a marokkói szultánnak, s a civilizáláshoz ők értenek a legjobban. Egy francia hadnagy tehát, Mougín, hamarosan leágyúzta a szultán ellenségeit. Aztán levágatta a halottak fejét.

I. De miért?

II. Mert a marokkói szultán tíz frankot fizet már régi idő óta minden ellensége fejéért. Mi csinos summát viszünk a hátunkon. Ennyi pénzről nem mondhatnak le Mougín hadnagy vitézei. Az üzlet – üzlet.

I. Nekem az anyám, aki járt Franciaországban, azt beszélte, hogy ott finomak az emberek. Azt hirdetik, hogy minden ember egyenlő. Hajh, mikor lesz ez így köztünk, szamarak között is. De nem értem a dolgot. Ha olyan finom emberek a te honfitársaid, mégsem volna szabad ilyen dolgokat művelniök.

II. Oh, te – ember! Nem vagy érdemes a szamár névre is. Az más – otthon. Ott nem történik ilyesmi. De olyan helyen, hol még új dolog a civilizáció, még imponálni kell tudni neki. Meglásd, legközelebb a német császár valahol háromszor ennyi fejet rakat két számárra. Végre is a civilizálatlan népek lássanak tisztán: melyik az igazi kulturvolk, ami németül van mondva. Ti, persze, nem európai szamarak, nem tudjátok, hogy mi az európai kultúra.

I. Iszonyú meleg van. Nehéz ez a sok arabus fej. Hanem amiket beszélsz, igazán nem értem.

II. Aki nem tud arabusul, ne beszéljen arabusul.

73. TARKA ESTE

– *Molière és két magyar szerző a Nemzeti Színházban* –

Tarka estéje volt a Nemzeti Színháznak. Ezen a tarkaságon – bevalljuk – ott a helyszínén bosszankodtunk egy pillanatig s szinte az a fölösleges káromkodás szaladt ki a szánkon, hogy a teremtését, ami sok, az mégis sok. Bosszankodásunk nyomába azonban gyorsan hágott a bölcsességes önmegadás. Ennek békés hangulatában mondjuk el röviden az elmondandókat.

(A gyermek.) Dr. Hűvös Kornél egyfelvonásos, kis színművet írt a férfiember besztiaságáról. Evvel a darabbal kezdődött a mai este. A nő elbukik, mire a csábító férfi megugrik előle. A nő egyre lejjebb süllyed, mert gyermeke van, s ezért a gyermekért az anya naponként eladja magát. Öt év múlva találkoznak egy éjszakai lebuiban: a nő és csábítója. A férfi nem ismeri meg a nőt. Csak a nő lakásán derül ki a titok. Ami elég hihetetlen. Előkerül a gyermek. Egészen a férfi mása. A férfi megrendül. Az ő gyermeke ilyen anya mellett maradjon? Igazi férfibestiasággal elragadja a nőtől a gyermeket is... Ez azonban nem ilyen világos a Hűvös Kornél dr. darabjában. Egy kicsit naív munka. Nem csoda. Ilyen történetet egyfelvonásban egy Sardou sem tudna lejátszani. Sok a naivság a kis darabban. Néhol úgy véljük, mintha régen-néhai Beöthy Lászlónak egy álérzelmes, fantasztikus novelláját mondanák el a színpadon. De hogy ezt a témát valamely módon mégis megérezte az író, s hogy a kölcsönként érzések és ígék mellé itt-ott a magáéból is adott, ez reménységre jogosít. K. Hegyesi Mari és Császár kiválóan rosszak voltak a kis darabban. Pedig az álérzelmesség rendszerint nem idegen tőlük. Ellenben nagy gyönyörúsége volt a közönségnek egy nagyon bájos kicsi leánykában, kit Izsáki Mártának nevez a színlap. A gyermek rokonszenves íróját többször és sok tappsal hívta függöny elé a publikum.

(Oroszlánbőr.) Ez is egyfelvonásos darab. Vígjátéknak nevezetik és Erdélyi Zoltán írta. Istenem, annyi becsületes jóindulat és jóhiszeműség árad minden szavából e kis semmiségnek, hogy a ceruzánk vonakodik egy kemény szót is leírni. Egy kicsi, megfésülhetetlenül borzas és jámbor kispolgári ötletből íródott a darab. Kis emberekről íródott kis komédia, s olyan derültnek, igénytelennek mutatja az úgynevezett kishivatalnokot, hogy ez a darab, ha jobb volna, lázítana a tisztviselők fizetésének a rendezése ellen. Szerencsére nincs így. S szerencsére, ha itt-ott nagyon terjedelmesnek is érzik és tetszik a „víg”-játék, valójában az óramutató szempontjából rövid. A közönség szórványosan még tapsolt is. Talán nem kell mondani, hogy Ligeti Juliska és Rózsahegyi a főszereplők ez igen-igen naív kis színdarabban. Ők egyformák mindig, mindenben. Darab és szerep nélkül is tudnak a színpadon játszani. Avval a különbséggel, hogy az örök Rózsahegyi mindig kedves. Vizváriné s Gál ügyeskedtek még az Erdélyi darabjában.

(Dandin György.) Molière-darab, kitűnő fordítás, jeles rendezés, előkelő játék. A Nemzeti Színház mintha a szájába akarná adni a kritikának a tanácsot:

– Kedves Nemzeti Színház, igenis nem vagyunk kannibálok. Ujjongunk a magyar talentumnak, ha van. De a való nagy eljövendők érdekében kérjük: játsszák Molieret. Vagy játsszák mindazt, ami kipróbált, régi, mintsem lejárassák az újat – s legyünk hazafiak – a magyart. Végre is egy műintézet, ha kritikára nem képes s ha ereje nincs, akkor is szolgálatot tehet a haladásnak, ha tartózkodik a haladástól. Vagy komolyan hitte a Nemzeti Színház, hogy az idei magyar ciklussal a magyar drámairodalmat szolgálja?

A pompás, klasszikus darab jó előadásának érdemén Helvey Laura, Nagy Ibolya, Vízvári Boriska, Gabányi, Horváth, Nádai s mind osztozhatnak.

Budapesti Napló 1905. április 15.

(Dyb.)

74. A DANCIGI HERCEGNÉ

– *Bemutató előadás* –

Gyanú ébredt bennünk ma este a vidám és szerencsés Király színházban, hogy vajon nem egy kis tiszteletreméltó, hazafias ravaszság ajándékozta meg Budapest publikumát A dancigi hercegné-vel? Nem azt akarta-e demonstrálni a Király Színház, hogy lássátok, a külföldön olyan operettet sem írnak, mint Budapesten vagy Bécsben? Ha így volna, bár a hazafias szempont mindenek fölött való, ellenőrző tisztünket kell gyakorolni s lejegyezni, hogy A dancigi hercegné-nek Londonban, honnan bennünket szerencsételtet, nem volt igazi londoni sikere. E darab gondolata rossz órában született. Tessék elképzelni: Madame Sans Gęneből angol ember csináljon librettót, s angol ember, pláne Caryl komponáljon hozzá operettmuzsikát! Ma már franciák sem mernék ezt cselekedni. Ezután azt is elképzelhetik, hogy mi lett Napóleon legendás, kedves Hübscher Katájából. Henry Hamilton, aki a darabot írta, olyan művet írt, mely fölháborítaná még Sardou-ban is, igen: Sardou-ban is a művészt. Efféle esetekből veszi észre az ember, miért vallotta az angol Browning-pár civilizált barbárnak a maga fajtáját. Mivé lesz az empire-levegő a Temze partján! És Caryl, a kedves, ötletes Caryl, hogy megzavarta ez a neki idegen téma! Néha kitör belőle a régi Caryl, s már-már forralni kezd bennünket az új, angol-néger nótahumor. Ilyenkor Caryl megrémül, s csinál olyan nagyképű, üres ócska lármát hogy az összes, régen elfeledett, kulisszatépő zeneköltők forognak a sírjukban. Egy mentsége van A dancigi hercegné importálásának. Kury Klárát nagy sikereihez méltó s bájos egyéniségéhez illő föladatok között láttuk viszont. A közönség is így fogta föl a helyzetet, s hódolt Kury Klárának, ki Madame Sans Gęne volt, az igazi, a legendától lelkekbe ültetett s jóvaljóval különb, mint az angol szerző-maffia el is gondolhatta volna. Tapsban, virágban is ékesen beszélt ez a hódolás. Az előadás, a darab kiállítása is fölülmúlta értékben a darabot. Nagyon kedves volt Szentgyörgyi kisasszony. Nagyon jók Vágó, Ferenczy, Mihályi, Torma urak s az összes szereplő hölgyek és urak. A színház zsúfolásig telt.

Budapesti Napló 1905. április 16.

(A)

75. PÉNTEK ESTI LEVÉL

Van nekem Párizsban egy fiatal francia piktor barátom. A szép férfiak utálatos fajtájából való. Ez rontotta el. Erős, szilaj, nagy temperamentum. S az asszonyok miatt nincsen nyugodalma. És mert nem azok közül a zsenik közül való, kik minden poklokon és öleléseken keresztül az álmaik irányába törnek, aligha lesz belőle más, mint ami: sokat ígérő talentum. Ez időben mindig Budapestre készült. Azt hitte a balga, hogy én és a magamfajtájú rokontalan, ismeretlen ember protezsálhat itt valakit. S egy csömörlítően őszinte percében el is árulta számítását. Ő hallotta, – mondotta – hogy a képek kevésbé számítanak arra Keleten, ellenben egy ügyes, mutatós ifjú ember, aki pláne idegen, egy-két familiába beudvarolja magát Budapesten, s olyan vásárokat csinál a képeivel, hogy az csoda. Bevallom, megerősítettem hitében barátomat, sőt kiegészítettem az információt.

– Kedves barátom, valóban nálunk vagy az asszonyoktól kell kiudvarolni a művészi sikert, vagy a vén, méltóságos trotliktól.

Nem árurom el, hogy van-e képe a mostani tárlaton az én barátomnak. Talán – nincs. Mert akkor ő itt volna, s csak láttam volna valahol. De a külföldi művészek Budapestre küldött képein látom a „trotliarchia” hatását. Különösen a franciák vetettek meg bennünket legjobban. Ők igazán csak azokat a dolgaikat küldték el hozzánk, amelyeket sehol a világon nem mertek volna kiállítani. Jó ez a magyar trotliknak. Persze annál rosszabb a magyar művészek dolga. A trotlik rámutatnak az idegenekre:

– Lám, lám, ugy-e Nyugaton nem nyugtalankodnak az emberek.

Mednyánszky, Grünwald, Ferenczy, Katona Nándor, a régiek közül még többen s a fiatalok közül is sokan nagyszerűek, erősek. No de magyarok, s nagyjában mind olyanok, kik a dicsőséget lelkükből sugározatták, s akarják sugároztatni.

Bajos dolog. Lehetetlen dolog. Az én francia barátom jobban ismer bennünket, mint a saját művészeink, kik igazi művészek.

A filharmonikusok Mahler III. szimfóniáját ismertették Budapesttel tegnap. Nietzsche zenei magyarázata a téma. Nagy sikere volt máshol, tehát mi úgy mutattuk, hogy értjük és tetszik. Ami még szép tőlünk. De mikor történik meg nálunk, hogy mink, mink magunk, legyünk az újnak és jelesnek fölismerői? Ez az a turáni átok, melyről még nem szellemeskedett Herczeg Ferenc.

Azaz, pardon, íme a János vitéz. Egy huzamban százhatvanötyször. Eredeti magyar színdarab, alkotás. Soha még magyar szellemi munka ilyen kolosszális sikert nem ért. És örülnünk kell neki, ha pukkanunk is. Nem az irigységtől, óh nem, de a benne jelentkező szimptomától. Ez a mélység és magasság az országban. Jól van. Hiszen Stendhal megjósolta, hogy ennyi és ennyi idő múlva értik meg őt. De még az ő korában divat volt kultuszt csinálni a meg nem értettségből. De ma nincs ember, bármit beszéljen is, ki ne a má-t szeretné meghódítani. No hát: tessék János vitéz-t csinálni.

Hejh, Katona József, nem volna ám ma sem jobb sorod. Ma beszéltem valakivel, és keseregtem a Somló Sándor úr dolgain. Hátha jön egy vagy két év múlva egy sereg magyar drámaíró talentum? Mit csinálunk? Somló Sándor a magyar ciklus-sal, tíz évre ölte meg a publikum hitét a magyar szerzőben. Akinek mondtam, ezt válaszolta:

– Dehogy. Egészen másként áll a dolog. Örülünk a Somló liberalizmusának. Csak minél több szerzőt: Hátha a sok között becsempészheti magát egy igazi. Mert nálunk színpadra jutott már jó darab is, de sohasem azért, mert jó volt. Ez már véletlenség. Szerencsés véletlenség.

Lehet, hogy így van. S lehet, hogy a publikum hite nem is olyan meggyilkolható. Lám, Szemere Györgynek sikere volt. Az erősek és gyöngéknek. Röviden lehet erről a darabról szólni. Minden nagy embernek volt egy előkészítője, keresztelő Jánosa, s minden jeles emberi műnek volt egy tökéletlenebb elődje. Ohnet Vasgyáros-a előtt okvetlenül volt egy darab, melyben csírái voltak a Vasgyárosnak. Ez a darab – úgy sejtjük – egészen efféle lehetett, mint a Szemere Györgyé. És hol tart már a világ. Ohnet óta! Másutt...

Ellenben egy érdekes Molière-előadás előtt ma két kis új darabot mutatott be a Nemzeti Színház. Az egyik a dr. Hűvös Kornélé, a másik Erdélyi Zoltáné. Komoly az első, és víg lenne a második. A gyermek és Az oroszlánbőr. A Hűvös darabjánál még csak vigasztalódik az ember. Ott akart valaki komolyan valamit. De az Erdélyi-darab!... A lelki szűkölködésnek csak az adta több jelét, aki ezt a darabot előadásra elfogadta. Nem gőgösködünk. Egy ötletből, egy tréfából lehet olyan dolgot nőtetni, melyet befogadhat nemcsak a Nemzeti, de a Comédie is. Hanem...

Egyébként miért agyarkodunk? Bölcs törvényeket ural a világ. E törvények szerint minden eredmény helyes. Annyi, amennyi kiérdemelődik. Ha a mai magyar élet intellektuális és kulturális eredményei silányak, tessék elhinni, hogy nincs annak más oka, mint hogy nem érdemlünk más eredményeket.

MK 1905. április 16.

Diósadi.

76. A NEMESI ELŐNÉV, ÉS A NAGY BETŰ

(2085-öt írnak a mi Urunknak, a Jézus Krisztusnak születése után.) Az Európai Egyesült-Államok még nem proklamálta a világnak hivatalosan az ő megalakulását. A szövetséges államok parlamentjei még nem ültek össze. És ez szándékos késlekedés volt. Előbb az európai Tudományos Akadémiák közös, nagy gyülekezése volt a soron. Az Európai Egyesült-Államok azt akarta demonstrálni, hogy a páratlan világeseményt, a szolidaritás e nagy művét a Tudomány teremtette meg. Nem a parlamentek, hanem az Akadémiák. Ami hihetetlennek látszott még nem is régen, azt mindenki hitévé tették a népek tudósai. Leomlottak a gyűlölködés korlátai, s közös boldogságra ölelkeztek össze minden művelt, szabad európai népek.

Genfben gyűlt össze a világnak ez a legszebb gyülekezete, melyre kaján, fájó irigységgel néztek a Délamerikai Egyesült-Államok, Orosz-Ázsia, Kína, Szabad India, Japán, a Délafrikai Egyesült-Államok s egyéb nagy más kontinentális világlapjainak kiküldött munkatársai. Világos volt előttük, hogy Európa most már legyőzhetetlen, s érezték, hogy az ő államaik bármint is izmosodnak, a Tudománnyal bírkózni nem lehet, s Európa marad örökké a Tudomány klasszikus földje.

És mámoros, büszke hangon üdvözölte az Európai Egyesült Államok arisztokratáit a genfi tudósok legöregebbje.

Elmondta, hogy a huszadik század tudósainak köszönheti főképpen az emberiség ezt a szent, diadalmas napot. Nagy eredményeket, világokat jelentő fölfedezéseket köszönhet az előző századnak a világ, s ezek a nagy eredmények egyesítettek boldogságra a népeket.

A genfi tudós elősorolta Európa Tudományos Akadémiáinak fõmûveit a huszadik században. Mindegyik Akadémia maga jelölte meg, melyik eredményére a legbüszkébb. A párizsi Tudományos Akadémia Naptanulmányát tartja legnagyobbra, mellyel esztendőkre a legpontosabban tudja területekre megjósolni az időjárást. A stockholmi Akadémia az Északi Sark teljes fölfedezését vindikálja magának. A berlini Akadémia a fogantatás misztériumának a megoldását. A szentpétervári az emberi élet tartamának megnégyesítését.

Egy-egy bibliai, isteni csoda mindenik náció tudósainak a klubja. És most jön a magyar Tudományos Akadémia jelentése. A genfi professzor hangja megreszket, mikor olvassa: a magyar Tudományos Akadémia pedig a huszadik században határozottan kimutatta, hogy a nemesi előneveket nem kis, hanem nagy betűkkel kell írni.

Budapesti Napló 1905. április 19.

A. E.

77. KONTRA

Hajlandó és ajándékos kedvében lévén Magyarországhoz az idei tavasz, talán lesz részünk sok más áldás mellett egy kis országos krimicsauban is. Az elmúlt őszen már kaptunk ízelítőt belőle Budapesten. A munkásmozgalom Magyarországon az építő-munka terén érte el a legnagyobb evolúciót. Itt vívják a legformásabb, legkeserűbb és legrázkódtatóbb harcot a kiengesztelhetetlenül ellenséges táborok, a munkaadók és munkások. Itt készül most az országos munkazárlat is, a sztrájknak és bojkottnak ez a nagy, de sehol eléggé be nem vált kontrája. Az építőmesterek azt mondják, vége a türelmüknek. Tönkrenyomni magukat nem engedik. Ha a munkások szervezkedtek, hát ők is szervezkednek. Országos szervezetben, melybe kommunikéjük szerint már eddig is negyvenkét város s csaknem minden vármegyei központ tartozik. És ha a munkások határtalanok és kíméletlenek a sztrájkban és a bojkottban, jól van, ne dolgozzunk, se ők, se mi. Az építőmunkások válasza erre, hogy ők jogos alapon állnak, a munkaadók mesterseges casus bellit keresnek, s végül, hogy ők huszonkétezeren vannak szervezetten és elkeseredetten.

Kell-e nekünk bizonyítgatnunk, hogy a harctérre könnyen tudunk letekinteni, ha nem is hidegen, de fölülről és semerre nem hajlóan? Sehol sem olyan könnyű félnenken, de őszintének lenni, mint a mi sok nyomorúságunkban. Istenem, a mi tőkénnek nehéz volna még eltartani a bérenceket, s az okos szocialistának szinte remegő, titkos gonddal kellene azon csüggeni, hogy nőjön olyan tőke, melytől kicsikarni a mai semminél többet lehet.

Tehát tekintsünk le a harctérre. A több igazság mindig a gyöngébbé, még ha a gyöngé szervezeten erősnek is látszik. Mondjuk így: a munkásoké. De hallgassuk meg a másik tábor. Az építőiparosok azt mondják, hogy a munkásokkal nem lehet egyezkedni. Nagy összecsapások után jön egy békekötés, melyben mindig csak ők hoznak áldozatot. És gyümölcse a békekötésnek nincs. Csak imaginárius jelzőoszlop egy-egy békekötés. Utána rögtön új harcot kezdenek a munkások. Mindig újabb és újabb követelésekkel. De legjobban panaszkodnak a bojkottok ellen, melyek eleven sebei egyébként a német vállalkozásnak is, s melyek ellen a kontrabojkott sem bizonyult elégnék idáig, úgy hogy a legraffináltabb terveken törik a fejüket a német tőkések. A magyar építőiparosok azt mondják, hogy a bojkott már folytonos harci eszköz a munkások kezében, és minden munkaadó feje felett Damoklesz-kard. Tömegesen bojkottálják őket a munkások. Legtöbbször újabb és az általános megegyezést túllícitáló bérek kicsikarása végett, de sokszor a legképtelenebb indokokból. A munkásszervezetek nem adnak, s talán nem is adhatnak semmi garanciát. A munkások a leghallatlanabb terrorizmussal dolgoznak. Szégyenpaddal, bottal, késsel támadnak azokra a munkásokra, kik velük nem tartanak, s kik állják az egyezséget. Ők hát most már csakugyan, nem mint az őszen, komolyan akarják, hogy lépjen közbe a kormányhatóság, s erősítse meg őket a munkásokkal szemben. Ők tartós békét akarnak.

Így a munkaadók. Szinte szóról-szóra ismétlése a Nyugaton lejátszott eseteknek és kijátszott kártyáknak.

A munkások azt válaszolják, hogy bojkottjaik jogosak. Kikötött bérminimumjaikért harcolnak. Egyébként ők előre békén lennének. A szervezetek elítélik a vad terrorizmust; de viszont nekik is van egy lajstromuk telejegyezve a munkaadók embertelenségeivel. Úgy vélik, hogy nem a békét akarják de a munkások államhatalmi lenyűgözését, vagy legalább is visszavevését az eddigi engedményeknek. Ők nem félnek semmi kartelltől. Mellettük a Nyugaton már kivívott sok eredmény beszél.

De amint Nyugaton már részben megvívott harcoknak fegyvereivel kezdenek harcolni munkásaink és munkaadóink, éppen úgy nagyon távol viheti őket a vakhit a nyugati példákban. Ne, ne, hánszor ajánlgassuk, ne feszegessék túlbátorságosan a húrokat. Mert nálunk majdnem minden másképpen van. És még az is megtörténhetik, hogy nálunk sikerülhet, ami másutt lehetetlen teoretikusok előtt. Munkás-roham vagy munkaadó-roham egyformán. Még tán a krimicsau is.

A munkások föltétlen joga a szervezkedés s a harc a munka érdekéért. A munkaadóknak ugyanilyen joga a szervezkedés és érdekeik védelme. De például ha a munkaadók joggal keserűek a terrorizmus miatt, vigyáznak-e eléggé arra, hogy érdekeik védelme ne csapjon át a munkásokra rálicitáló terrorizmusba?

Ami valahogy fölemelő jelenség e – reméljük – csak fenyegető, de egyelőre be nem következő krimicsauban, az, hogy a kollektív munkaszerződések felé haladunk már mi is, s a teljes két táborra osztottság felé. Ez valami, mert haladás. Hanem a harcban mértéket tartsunk. Főképpen óvakodjunk e reakcióra, mindenféle reakcióra könnyen hajló, szegény nyomorúságos országban, hogy ne provokáljuk a hatalmat, hogy legyen még rendőribb rendőrállam. A kormányhatalom provokálását hagyjuk ki a játékból. Ellenben sohse hagyjuk ki azt, hogy szegények, sujtottak, százbajúak vagyunk. És ne siessünk az osztályharc élességében elérni Nyugatot. Annyi, de annyi szükségesben, talán még szükségesebben vagyunk hátra, nagyon-nagyon hátra.

Budapesti Napló 1905. április 21.

(A.)

78. AZ EMBER TRAGÉDIÁJA

– *Madách darabja új előadásban* –

Nagy és szép volt-e az este? Expiálta-e a legújabb Nemzeti Színház sokasodó bűneinek legalább egynehányát? 1. Nem. 2. Nem. A Nemzeti Színháznak semmi sem sikerül. Még a kegyelet sem.

Paulay színrehozó nagy munkáját újjal váltani föl (mert erről lett volna ma szó) csak akkor lett volna szabad, ha kész és nagy erőt érez magában a Nemzeti Színház. Főképpen pedig: irodalmi libációhoz nem elég az ötlet. Áhitatra tanított közönség kell hozzá, s no meg egy kis művészet.

Egy madáchi ötlet született és fájlódott bennünk egész este. Hogy lám jó Hevesi Sándor (bizonyosan ő) sokat és lelkesen dolgozott a mai estén. Amit tudott volna, azt persze nem csinálhatta meg mind. De hatalmasat végzett. Lelket öntött a szcenikába, a színes papírosba, a süllyesztőbe, az automatába, a kosztümbe, a néma csoportba. S az emberekbe nem tudott lelket önteni, holott az ember lelkes lény állítólag. Az újító szellem Ádámként néha nekilendül ez ócska házban, de ott terem mellette Lucifer, a kántáló, vén koldus, s elhegedülte Szent Dávid a legjobb szándékot is.

A cél: a teljes Madách volt. Új beosztással, új képekben kaptuk a darabot. Természetesen lehető új díszletekkel, kosztümökkel. És kaptunk egy keveset még a célra a modern színpadi technika boszorkányságából. Nagyon keveset, és ez a második nagy-nagy hiba. A nagy áldozatokkal előre eldicsekedett a színház. Azt hittük, hogy végre legalább gépekben s gyors változásokban modern lesz. Inkább maradtunk volna még a Paulay-féle átdolgozásnál.

Hogy hallottunk egy pár csak könyvből ismert passzust? Hogy az egyiptomi kép erősebb? Hogy álomként, Kepler álmaként kapjuk a francia forradalmat? Hogy Ádám furcsán az űrben lebeg? Hogy sok új, kedves, apró mozgalom, szín került ki a rendező lelkéből? Valami ez és szép – lett volna, ha mindezt meg nem ölte volna a régi énekstílusnak, ürességnek, lelketlenségnek valósággal a darab római képébe illő tobzódása.

Ádám – Bakó. Éva – Fái Szeréna. Lucifer – Gyenes. Csak bár mindenkinek elmondana ez mindent, s ne kellene külön írni csak két szót sem róla. Hajh, milyen tercett! Nem maradt hármuktól egy igaz, meleg, ép szó. A kisebb szerepűek, a Nemzeti Színház kevés lelkes lényei, akiknek tudniillik ma este dolog jutott, próbáltak e hármak s társaik ellen küzdeni: Pethes, Odry, és még egy páran. De ma este, Somló tudja, miért, a hármak szereposztásból a minden valószínűség szerint legrosszabbat kellett kapnunk.

Pedig milyen lelkes, érdekes közönség gyűlt a színházba. Hogy tudott volna ez lelkesedni, ha lett volna miért. Még abba is beletörődött volna, hogy mi sem történt a lejátszás gyorsaságáért. És talán a rendezés munkája is mennyivel jobban kiragyogott volna, ha Madách szent géniuszával nem a Nemzeti Színház pingvin-géniusza kívánt volna szárnyalni.

Akik jót és szépet műveltek kigondolásban, jó újításban, játékban, azoknak megadassék mégis minden dicséret. Nem vészett el munkájuk. Alapja lesz az okvetlenül sokáig nem késlekedhető reneszánsznak, mikor Madáchhoz s Paulayhoz méltóbb lesz a Nemzeti Színházban minden.

Budapesti Napló 1905. április 21.

(Dyb.)

79. SZERELEM A HARCTÉREN

Ribáry vagy Varga Ottó könyvében keveset tanulhatunk róla, de tessék elhinni, hogy igaz: Venus a harctérre is követte Marsot rendszerint. Meghalni valami túlságos nagy vággyal sohse vágyott az ember. Szüksége volt e tény előtt egy és más részszegésekre. Szegény orosz katonáknak ott messze Mandzsúriában szintén nem akarózott csak úgy józanon elpusztulni. A japániaknak könnyebb és szerencsésebb diszpozíciójuk volt. Ők megrészegedhettek szent hazaszerelmüktől s lelküknek sokféle drága babonáitól egyaránt. Az oroszoknak nem adatott ilyen könnyű részszegség. A tiszturak próbálkoztak mummal, a közvitézek vutkival, amíg telt. Nem kaptak elég mámort, s nem csoda, hogy tízszer erősebben vágyakoztak nők után. A férfiéletnek két nagy óriása bírkózott hát itt: a Nő és a Halál. A halál közelségét szegény orosz katonákkal csak a nő közelsége tudta egy kicsit feledtetni.

Hír jön arról újra, hogy Venus milyen népes táborral szárnycsapatoskodott Mandzsúriában. Nemcsak Cirill nagyhercegnek voltak barátnői, de például Alexejev alkirálynak nem kisebb nő vitt mámort a legjavából, mint Otero, a szép Otero, a híres, kiváló spanyol-francia, táncos dáma. Igaz, hogy a szép Oterót az irgalom vitte ki, mert ő a sebesülteket akarta csak ápolni, de a vége a dolognak mégis botrány lett. Miként botrány lett Szaharov tábornok esetéből, ki a harctéren egy másik szép ápolónő szemeiért még a bigámiától sem rettent vissza. És balga hit azt hinni, hogy Kuropatkin az ő szigorúságával teljesen száműzni tudta volna Venust Mars mellől.

Ismeretes, hogy egy-egy háború idején valóságos özönlésben tartanak a harctérre minden világrészből a vállalkozó, kegyes tervű – ápolónők.

Ha csak francia újságírók írták volna, könnyű volna nem hinni, de angolok s amerikaiak is írták, hogy a japáni seregben is volt baj hasonló. Még Wallenstein sem tudta nőgyűlöletre szoktatni a katonáit. Valószínű, hogy előtte pár ezer évvel sem volt másként ez a dolog. De sőt.

Harctéri tudósítók írják, hogy közkatonák sokszor kenyér helyett szívesebben vesznek olcsó, szerelmes regényt vagy képet. Mikor az ember a halál torkában van, drága előtte a legkisebb földi illúzió is.

A japániakról különben hoztak az újságok egy érdekes más ilyen hírt is. A japáni férfinak csodálatosan nagy a szimpátiája a – kínai nő iránt. A kínai férjek tudják régen, és sokszor siratták ezt már meg. Ez talán még a japáni-kínai szövetség ügyének is árthat. Ilyenformán a sárگا veszedelmet is késleltetheti, ha van ilyen.

A szerelem ott van a harctéren. Mandzsúriában is. Mindenütt, ahol a halál ott van, pedig a halál mindenütt jelenvaló.

Budapesti Napló 1905. április 22.

A. E.

80. EURÓPA KAIRÓJA

Szent Margit szigetén megépül-e a magyar Monte-Carlo, ez nem nagyon bizonyos. De ha megépül s meg nem épül: húsz év múlva jó dolog lesz idegenként Budapesten mulatni. Ez a mi istentelen jóslatunk. Budapest lesz az európai Kairó. Egy kifejlődött, tarka, lármás monstre-mulatóhely. Egy kicsit ázsiaibb, mint az afrikai Kairó. Hangulata, színe, parfüme túlvegyes és túlerős. Íze a fűszertermő szigetek vadhúsának az íze lesz. De mulatságos és víg metropolis. Az orfeumok és százféle mulatók városa lesz e város.

Miért? Mert elmúlik innen a színház. Még mielőtt igazán élt volna. Nagy kultúrájú országokban is elmúlódban van. Mihelyst nem tudott a legújabb lelkekhez szólni, rögtön jelentkeztek rajta a halálfojtok. De másutt csinosan tudják kendőzni, sőt másutt lehet szó még talán följúlásról is.

Szófiában most építik az első állandó teátrumot. És a bolgár fővárosban még megeshetik az a csoda, hogy a színház többet nyújtson, mint amennyi a bolgár géniuszhoz illik. Nálunk ez a csoda nem esett, s ezután már bajosan fog megesni. E pillanatban szeretnők azt bizonyítani, hogy a színház ellen nálunk a színházak követtek el mindent. De igazságtalanok volnánk. Az ok: a társadalom. Az örök ok. A nem nagy magyar értelmiség krémje a leginternacionálisabb társaság e világon. Tele van szomjúsággal a különb kultúrák iránt. Járja a világot a legszegényebbe is. Fogyasztója hat-hét náció könyvpiacának. Bayreuthban már unatkozik. Antoine-t konzervatívnak tartja, s a berlini moderneiben nem lát elég emberit, művészt és merészet. Ez a túlcivilizált sereg tehát odaért, hogy csak az exotikum izgatja. Itt aztán találkozik a magyar publikum apró, külön-külön uniformisú csapataival, melyek el sem érkeztek még a színház igazi értékeléséig. Közbeesnek még néhány kis csapatok. Azok, akik Csíky és a régi népszínmű folytatását várják. Azok, akik a meg nem értett modernség smokkjai. Azok, akik még nem tudnak kaviárt enni, s szeretnék, ha a színpad állandóan Nebántsvirág-okat tudna tálalni. Azok, akik komolyan vették a Vígszínház dolgát, s ma komolyan hiszik, hogy a színpadon egy Feydeau-darab a nonpluszultima. És még pár ilyen csapat. Ezek a maguk-maguk módján, úgy ahogy, még komolyan veszik a színpadot. De ezek kevesen vannak. Kicsi társadalom ezer hitvallással: fátum mindenképpen. De legnagyobb fátum a színházra. Azt megemészti okvetlenül. Pláne ahol még úgyszólván semmit sem nyújtott eddig a színház.

De viszont a színházak is megtették a magukét. Szinte rohamosan kormányozzák magukat a budapesti színházak az orfeumok felé. Ahol ez vaskalaposságból, álszeméremből s önállótlanyságból lehetetlen, ott még rosszabbak a dolgok. Tessek a budapesti színházak elmúlt szezonzára gondolni. Bajos megállapítani, hogy a Magyar Színház revüje sokkal magasabb műfajt jelent-e a János vitéz-nél, s a Vígszínház Kézről-kézre darabja magasabb régiókba cipeli-e a lelket, mint az orfeumi létre mindenképpen megérett s okosságából is majd rátérő Népszínház, mely reprizeivel is csak azt igazolja, hogy nem érdemes ma színházasdit játszani. Viszont az igazi Mirbeau-t, aki valahogyan mégis csak ez eljövendő új irodalom

egyik kis előprófétája, csak budapesti orfeum merete bemutatni. Egyelőre a nivellálódásnál tartunk.

A Nemzeti Színházról jobban esnék nem szólni. Mikor már valami nagyon újat akar adni, föltámasztja iszonyú rossz, új előadásban Az ember tragédiáját. Évek óta képtelen csak tömegi értelemben is eredményest nyújtani. Egy illúzióval teljes és folytonos órát soha. Új gondolat, új érzés, új hangulat, új borzongás pazarabban adódik egy népgyűlésen esetleg, mint itt.

Mulatni pedig szeretünk. Az egyre nyüzsgőbb világ útjába akaratlanul is mindjobban beleesünk. A nőink szépek. A borunk jeles. Életünk érdekes vegyülése a Balkánnak és Amerikának. Az egységes társadalomtól távolabb vagyunk, mint valaha. Politikai hecceink megölik az irodalmat és művészetet. Itt tehát meg kell születnie az európai Kairónak. Vidám hely lesz. Még talán abban is hasonló Kairóhoz, hogy az Operánk emelkedik. Az ánglius, a berlini, a francia, ki pár napot itt lumpol, egy komolyabb estéjén esetleg igen jó Wagner-előadást is élvezhet az európai Kairóhoz. Hacsak valami nagy újulás nem jó, így lesz.

Budapesti Napló 1905. április 26.

A. E.

81. PARLAMENT A FÖLD ALATT

Ez is Oroszországban történt. A Romanovok birodalmában ugyanis már régi idők óta nem igen esődnek banális esetek. No hát ez sem banális.

Kiderült, hogy Oroszországnak parlamentje van. A parlament nem régen ült össze. Írók, tudósok, iparosok, kereskedők és a többi voltak a tagjai. Egy teljes és tökéletes parlament. Úgy tervezték, akik csinálták, hogy előbb vagy utóbb csak jön a nagy égszakadás. Valami iszonyúság történni fog. Kell, hogy történjen. Mikor aztán feje tetején áll a szent birodalom, ők hirtelen előállnak:

– Orosz nép, íme a ti konventetek. Ezennel folytatjuk a tárgyalásokat.

Mindenképpen titkos választás után ült össze az orosz parlament. A föld alatt. Egy pincészerű, rejtett teremben. Ideális parlament volt. Nők is kaptak benne helyet.

Megjegyezzük, hogy ez a világ legkomolyabb dolga. Ez a parlament nagyon komoly dolog volt. Terhes mindennemű parlamenti miazmáktól. Mindjárt az első ülésen hevesen csaptak össze a pártok. Az alkotmányos konzervatívok ültek jobboldalon. A forradalmi szocialisták a szélső-jobboldalon. Közöttük tarka pártok. Talán éppen csak a koalíciót nem ismerte ez az egyébként ideális parlament. Második napon a revolúcionáriusok bejelentették az obstrukciót, mivel szónokuk szerint a jobboldali pártok a cári udvarral trafikálnak. A jobboldalon nagy volt a méltatlankodás. Fölvették a nekik dobott kesztyűt, s hangsúlyozták, hogy rendet fognak csinálni.

Az autokrácia közös gyűlölete már harmadik napon sem tudta egy pillanatra sem kibékíteni az ellenfeleket.

Negyedik napon már avval kecsegtették egymást az emberek, hogy Guillotin mesternek van egy nagyon elmés találmánya, s nem lehet tudni, hogy melyik napon tör ki istenigazában az orosz forradalom.

Ötödik napon talán a padokat törték össze. Hatodikon talán egymás fejét. A hetedikén rettenetesen izgatott ülés lehetett, mert a lárma a föld alól is kizsibongott. Jött a rendőrség, s bevitte a dutyiba az egész parlamentet.

Jó, hogy a cároknak nincsenek jó ötleteik. Mert ha volnának, Miklós cár megiratná e titkos parlament tanulságos történetét. Vagy a jegyzőkönyvét publikáltatná, ha el nem tépték az obstruktorok, s megkérdéné nyomorult millióit:

– Hát ez kell nektek?

Budapesti Napló 1905. április 27.

A. E.

82. ENYÉSZET

– *Bemutató előadás a Nemzeti Színházban* -

I.

Gorkij is megírta: akkor pedig már kipróbált téma. Többet ér egy kemény öreg pásztor, mint egy göthös ifjú király. A nőta ugyan másként mondja. Úgy is igaz. Így is igaz. Az olyan asszony ellen, ki csak arra született, hogy csókokat fogadjon el, tessék azonnal beadni a válópört, mihelyst ön, a férj, nem tud örökösen csókolózni. Mert ön, Ádám úr, nem olyan szerencsés, mint bibliai ősapja. Önnek édesapja is lehet, s kész a tragédia, mert Éva, a turbékoló kedvű Éva nem válogatós.

Ebből darabot írni nem rossz gondolat. Igaz, hogy nem új eset, de éppen ezért. És mi sokért nem adtuk volna, ha Géczy István és Hegedüs Gyula *csak* éppen erről írnak. Hát nem elég ez? A magyar drámaíróknak nem utolsó naívságuk, hogy félnek egy egyszerű, de erős és szűz esettől. Ők egy este s három fölvozásban el akarják intézni az időknak minden problémáit. Nagy része van ebben a szociális apostolkodás nyegle divatjának. Az áldott, derék középszerűségek azt hiszik, hogy nekik a házasságtörés legkülönbőbb eseteit sem illik tárgyalni másként, mint hogy közöljék véleményeiket a szocializmusról, a régi és új világfelfogások harcáról, a nietzscheánizmusról s mindarról, aminek tessék elhinni, ritkán van szerepe a mindennap izgató és sokaságos tragédiáiban. Géczy István és Hegedüs Gyula darabjának is az a legnagyobb hibája, hogy nem merték csupán azt megírni, mint lesz egy nyugtalan vérű nagyon-asszony szerelmes az ő erőteljes apósába fiatal, degenerált férje oldalán. Ezer szerencse, hogy Géczy István erősebb, Hegedüs Gyula pedig ügyesebb (így gondoljuk) ember, mintsem elfelejtkezzenek arról, hogy nekik mégis csak az a legnagyobb kötelességük és érdekük, hogy izgató és hatásos drámát írjanak. És ha egy kicsit gúzsokba kötik is alakjaik lábait, megcsinálják, amit akartak. A darabjuk sardou-ian ügyes, izgató, érdekes, holott ők nemcsak sardou-tól tanultak. Ez az, ami tetszeni szokott, s kár, hogy szezón végén járunk. Ez a darab sok előadást érne.

II.

Miklós Gábor a Kárpátok vadonjában él együtt a fiával, Alberttel s ennek a feleségével, Bellával. Gábor ötvenéves dalia. A fia gyöngé legény, aki külföldön tanult. Sokat tanult, sokat szeretett. Az anyja szívbajos volt. A szívbajos anyák fiainak nagy tehetségük van arra, hogy olyan nőt találjanak, ki nagyon is csupán nő. Ez Bella is. Az öreg először nem szereti a menyét, s végül szeretné elszeretni a beteg fiától. El tudja ezt rendezni a lelkiismeretével. Ő azt vallja, hogy ez a mai generáció beteg. Az ő fia típus. A mai férfiak tele vannak teóriákkal, makacs indulatokkal. De nem férfiak. Nincs ok őket kímélni. Egyébként is örökösen harcban vannak. Géczy István és Hegedüs Gyula ugyanis a modernséget gyengeségnek látják. Albert reformokat akar nagy birtokukon, gyárakat, műhelyeket. Modern, szociális elveket hirdet. Afféle überburzsoa. Az örege konzervatív, kemény ököl-ember, lófékező, medveölő. Mikor a menyét bánatosnak látja, mert az ura nem

foglalkozik vele, hamar kimondja a szentenciát: a férjnek mindig rá kell érniturbékolni. Ami tetszik Bellának, s észrevehetően tetszett a nézőtér asszonyainak is. Ám Albert szereti is Bellát, úgy, ahogy a degeneráltak szeretnek. Néha váratlan, vad szomjúsággal. Persze erőtlennül. De különösen akkor nagyon, mikor félti. Ám egyre nagyobb baja lesz az Albert szívének. Orvosprofesszor érkezik Budapestről. A szívbeteg, nagybeteg ember, ki már féltékeny az apjára, véletlenül, egy erős incidens útján megérti, hogy Bella az apját szereti. Ez megöli a beteg szívét. De a szerelmesek mégsem lehetnek egymáséi. Hiába az öreg vad állatísága s a Bella hisztériája. Köztük van a halott, s a történet kietlen, vígasztalan némaságba szakad bele.

III.

Hát nem nagyon igaz (hogy művészi lenne, arról persze szó sincs), nem nagyon önmagából fejlődő dráma ez, de erős, megcsinált végig. Az olcsóságot is kerüli. Néha egy ibseni vagy tüzes, délolasz avagy gorkijji akkordért a kínálkozó hatást is feláldozza, ami már bizonyos nemű művészi ambícióra vall. A társaság ne bomoljon fel. Géczy István és Hegedüs tudni fognak nagyon érdekes darabokat írni a Nemzeti Színházba, ahol különben a színészek is nagyon szeretik őket. Olyan buzgalmat rég nem láttunk e fatális színpadon, mint ma. Csak éppen P. Márkus Emília ne lett volna ma olyan balul tüneményes. Csodálatos estéi vannak neki. Percenként variálja a legnagyobb megértés és a teljes hamisság hangjait. De mégis csak tüneményes volt s csodaszép Bella. A többiek Szacsvay, Dezső, Ivánfi, Gál olyan jók, amilyenek csak tudnak lenni. Nagy, zajos volt a siker. Szerzőket, színészeket, de kivált a szerzőket szeretettel ünnepelte a közönség.

Budapesti Napló 1905. április 29.

Dyb.

83. KÖLTÖZIK A MORGUE

Költözik a párizsi Morgue. A híres Morgue, melyet ott künn meg szokott nézni az idegen. Talán rossz olvasmányainak emléke miatt. Talán azért, mert Párizsban az élet kacagó áradata beteg vágyak tengerébe sodorja a lelkeket. Akarjuk azokat látni, akik a legszomorúabban hagyták abba a kacagást. Az élet enyhülései ilyen helyeken teremnek. Több a felségesnél látni embereket, kiket legnagyobb erővel dobott ki forгатagából az élet. Hidegek, csúnyák, tudatlanok s olyan halottak, hogy már halottabbak nem is lehetnek. Ezek elvégezték. A legtöbbjüknek még az is megadatik, hogy nem ismeri fel őket senki. Jöttek valahonnan az életből? Miért árulják el, hogy mi történt velük? Elvégezték s idejöttek...

Csodálatos dolog, s szinte remegve írja le az ember: a demokrácia lendítette föl a Morgue-ot is. Mióta a nagy forradalom valamelyik évének thermidorán eszébe jutott a hivatalos Párizsnak, hogy ideje már emberekhez illőbb hajlékot emelni ismeretlen halott polgártársaink számára, divatba jött a Morgue. Megnőtt a népszabadság, kultúra, tudás, népesség. És megnőtt, rémesen megnőtt, az elesettek száma. Nem kell háborút viselni. Az egyre komplikáltabb modern élet elvégzi a szükséges vérengzést. És jaj a legyőzötteknek a békés, kulturális életben is. Minden nap támad új nyavalya. Minden nap tombol új szenvedély. Egyre szomorúbb sorsuk lesz az emberi idegeknek. És jönnek mind nagyobb számban a Morgue s a Morgue-ok lakói. Azt írják Párizsból, hogy nagy baj van. Minden quartier tiltakozik az ellen, hogy az új Morgue-palota az ő attrakciója legyen. Az elevenek nem szeretik a halottakat. Az el nem esettek rémüldöznek az elesettek-től. A halottak pedig jönnek. Annyian jönnek, hogy tágas, nagy-nagy palota kell már nekik...

Az emberiséget valami örült humanista láz fogta el egy idő óta. Hálaistennek. Az emberiség rettenetesen bízik magában. Néha tehát nem árt lehajtani a fejünket s átadni magunkat egy kis, üdvös, bús reménytelenségnek. Emlékezzünk meg néha, hogy ez az óriási élet mégis csak az, aminek régi nagyok mondják. Bolondos színjáték. Halad a tudomány? Vele halad a betegség is. Nő a szabadság? Kínosabb és általánosabb lesz a lenyomottság érzése. Mi kapnánk helyet a párizsi Morgue-nak. Szembe építtetnék a lencek palotájával. Hogy kitágult ez is!... Jönnek az elevenek, és jönnek a halottak. Ez aztán egy kis mentő is volna. Ez a két palota egymással szemben. Olyankor, mikor az emberiség hajlandó magát nagyon elbizni.

Budapesti Napló 1905. április 30.

Pont.

84. PÉNTEK ESTI LEVÉL

Képekről volna legjobb írni egyet és mást. Idegenekről és magyarokról. Mert, hajh, mégis csak legszebb: a kép. A tökéletes nő is csak vásznon él. A francia poéta azt énekli, hogy asszonya szemei oly szépek, mint egy szép kép képzelt asszonyának szemei. Az én igazi szerelmem egy Collin-kép bájos asszonya. Heine a milói Vénusz faragott képébe volt csupán igazán szerelmes. Nők és férfiak szeressétek egymást, de szerelmesek csak szép képekbe, szobrokba legyetek.

Valamit éreztem, és ki is mondtam már a budapesti tárlatról. Írtam emberekről, magyarokról főképpen. A hosszabb írást még mindig halasztom. Talán várok még egy pénteket. Úgy sem merném hinni, hogy az én írásom hozná majd divatba a tárlatjárást. Még messze vagyunk attól, hogy a szép és nagy képek csinálják önmaguknak a közönséget. Attól is elég messze, hogy a jó és jószágos kritika.

Egy jól portált büfé a tárlaton és egy lármás sétahangverseny, s a budapesti jó-módú polgár (vagy nagyságos polgárasszony) hajlandó tudomásul venni, hogy Mednyánszky fest, sőt Fényes is fest, Kernstock is, Ferenczy is, de még Perlmutter is. Sőt még jónéhányan szintén festenek.

Erről s róluk fogunk hát majd beszélni. Ma nem.

De azért próbáljanak szerelmesek lenni képekbe, szobrokba, ha tudnak, hölgyeim és uraim. Jó dolog az, majd meglássák.

A képek, a szép képek, egyéb erényeiken kívül még tartósabbak is, mint a színésznők és színészek. Úristen, sokszor jut eszembe, hogy az életem nem vidám-ságos, de mindig van sok vigasztalásom. És nem utolsó ezek között, hogy nem vagyok primadonna s nem vagyok a budapesti közönség kedvence. Mert nagy csapás ám ez. Elnéztem szegény Küry Klárát a Dancigi hercegné-ben, a Király Színház nem elsőrendű szállítmányában. Hát ő már csak az volt, a nagyjérdemű közönség kedvence. És mit csinál ebben a nem elsőrendű angol operettben? Még táncol is. És becsületesen, kedvesen csinál mindent. És a közönség nem akar visszaemlékezni, hogy ez a művésznő joggal reklamálhat tőle minden babért, mert őt a közönség olyan magasra emelte, mint előtte még senkit. Ellenben a közönség nem emlékezik. Sőt úgy viselkedik, mint Monsieur Paris, avagy Monsieur Fadd. Hóhéri módon. Fölmagasztalja a maga színpadi kedvencét, hogy lenyakazhassa. Én bizonyísten nagyon csodálkozom, hogy még akad olyan színésznő és színész, aki mer a budapesti közönség kedvence lenni.

A Dancigi hercegnőért nem kár, de Küry Klaráért kár. Nem a művészet okából. Mi közük a színházak kilencvenkilenc és fél percentjének a művészethez? De kár ilyen emberi dokumentumot látni, ilyen emberi tragédiát.

Emberi tragédia... Madách darabját, az Ember tragédiáját új előadásban mutatta be a Nemzeti Színház. Nevetséges volna a kegyetlenség vádjától félni, hogy kimondjuk: nem volt ez jelesebb művészi esemény, mint a Népszínház 7777 (ez cím) című darabja. Végre is Madách remeke ellen ebben egy kis gondolatnyi

érzés sincs. Még a fölüjítás ideája ellen sincs. Sőt az átdolgozásnak tiszteletre-méltó és kétségtelen értéke ellen sem. De miért kellett a Nemzeti Színháznak éppen Madách nevében elárulni magát azoknak is, kiknek még eddig magát el nem árulta? Rostandról, a Cyrano írójáról mesélik, hogy ő nem szeret színházba járni. De van neki egy bábszínháza, s evvel mulat. Hátha Rostand nem a párizsi Comédie-től, de a Budapesti Nemzeti Színháztól csömörlött volna meg? Akkor talán még bábokkal sem játszana színházasadit. Van itt néhány kiváló, ügyes színész. Ők nem tehetnek még arról sem, hogy itt vannak. Hanem a felfújásnak, a semmiségnek milyen kellemetlen pöffetegjei csinálják itt azt a stílust, mely egyedül a Nemzeti Színházé az ó- és újvilágban, arról beszélni sem jó. A szó, a gondolatöltöztető szó is elvész e színházban. Hogyne veszne el az érzés, a hangulat, a sejtetés, a dísz, az artistikum?

Nyilván sokáig tart még az az állapot Budapesten, hogy akik becsülik és joggal becsülik magukat, azok barlanglakók lesznek. Sajátságos, hogy nálunk még színészeknél is így van ez. Akinek nincs meg az illendő kicsisége, magában marad. Ujházi Ede művész voltában – ha furcsán hangzik is, – barlanglakó. Jászai Mari is. Még Márkus Emma is az kezd lenni. Aki annyira a nyilvánosságé, mint a színész (és az ő művészete), még az is rászokik arra, hogy féljen a nyilvánóságtól, főleg féljen attól, hogy bátran, nyilvánosan s kedvvel tegyen gyakorta hitvallást az ő művészetéről.

Ez különös, ha érthető is. Valami tisztulás kell a magyar kulturális életben, és ez nem ama bizonyos, régi frázis. Bölcsen, igazságosan sehol sincs, de ilyen lehetetlenül, mint nálunk, viszont nem lehetnének a dolgok sehol.

Az Operaházban Puccini Bohémélet-jét kaptuk e héten. Carré úr színházában láttuk utoljára, a párizsi Opéra Comique-ban. Magunkkal jönnénk ellenkezésbe, ha meg nem dicsérnők a budapesti bemutató előadást. Hiszen ezt el is várhatja tőlünk bárki. valóban, ha még nincs is, de lesz Operaházunk. Ha nem a mi kedvünkért, de meg kell csinálni a – főhercegekért s vendégeinkért, az idegenekért.

Nem is lesz ez nehéz. Magyar zene nincs. Tehát csinálunk magyar Operaházat. Magyar dráma van: tehát jöjjenek a németek. A németek... Megyek hazafelé tizenegy órakor, s egy utcából özönölve jön a Vígszínház publikuma. Németül beszélnek, lelkesedve, izgatottan. Kijelentem becsületszavamra, hogy Farkas Pál Olgája van olyan jó darab, mint zum Beispiel a Traumulus. Mit mondjak még? Igenis jogosult minden germanofóbia ez országban. Az a mi nagy nyomorúságunk úgyis, hogy a némettel szállítatjuk magunknak a kultúrát. Szegény Neszmélyi. Ő bezzeg nem volt nacionalista. Még akkor nem Kossuth Ferenc adta minden művészi alkotáshoz az exekvaturt. De intelligens emberek éltek, kik tudták, hogy nekünk szabad tanulni oroszról, franciától, norvégtól, dánról, angoltól, csak némettől nem. Mindenekelőtt azért, mert a budapesti burzsoázia – német műveltségű, az Isten bocsássa meg ezt neki. De ne bocsássa meg a Vígszínháznak, hogy legalább is annyit ártott ennek az országnak, mint – Szapolyai János a mohácsi csatánál.

Legyünk derűs hajlamúak, s jegyezzük föl, hogy a magyar ciklus sikert hozott ma a Nemzeti Színházban. Géczy István és Hegedűs Gyula darabja, az Enyészet került ma a sorra. Olcsó darab. Olcsó munka, de legalább: megcsinált. Egy hibája van. Megérik rajta, hogy írói nem magyar földön vették föl a témát, s álmodták színdarabbá. Olvasták valahol. Mindegy. Ezúttal elküldhetné Kossuth Ferenc úr a maga fő-praetori elismerő levelét. Amit nem küldött el eddig Ábrányi Kornélnak, ki Iván címmel bajnoki hőskölteményt írt. Ábrányi Kornél nem igazi poéta. De Iván-ja által mond annyit, amennyibe Széchenyi István beleőrült, s Grünwald Béla belecsömörlött. Ebben az országban senki sem lehet valaki. Boldog, akinek olyan álmai vannak, melyek elaltatják. Bródy Sándor Dalmáciában feledi, hogy magyar író. Ábrányi Kornél magyar író akar lenni, hogy feledje magyar politikus voltát. Az Úristen éltesse Apponyi Albertet és társait: nyomorítsák el ezt az országot egészen – Macedonia rongyáig.

MK 1905. április 30.

Diósadi.

85. MAGYAR CIKLUS

Az élet mondjuk: Élet, vagy viaskodásba úz bennünket, vagy megengedi, hogy álmódjunk. Az emberek az álmokat szeretik jobban, s az álmódók különbek, mint a viaskodók. A művész, mondjuk: Művész, az emberi-lélek e két-utúságának Herkulése, s ha amit mondunk, a szavak olcsó játékának tetszik is: viaskodva álmódja, vagy álmódva viaskodja át az életet. A színpadról pedig szintén csak az merjen hozzánk szólni, ki két kálváriát járt. Hozzon a viaskodásból többet, vagy az álomból, nem bánjuk, de hozza az élet nagyszerű teljességét.

A magyar Nemzeti Színház most ciklusban bocsátja elénk azokat a magyarokat, kiknek mondanivalóik vannak számunkra az életről, mondjuk: Életről. Kis gyanakvások, pletykák, intrikák hínárjából kiszakítjuk lábainkat. A magyar ciklus csúnya, budapesti legendaköre fölött ellépünk, s megyük azon urak elé egyenesen, kik jöttek hozzánk mostanában hirdetni az igét.

Istenem, istenem, borzongunk a kietlenségben, s megrettenve nézünk a saját lelkünkbe: hát mi is csak ezt látjuk, érezzük ki az életből? A magyar élet nem is Élet talán, s magyarul nem lehet álmódni sem? Ezennel nem írunk le egy élő nevet sem. Csak emlékeztetünk mindenkit a magyar Nemzeti Színház újabb estéire. Miket és kiket hallottunk az emberről és az életről szólni? Kis, részlet-emberek, kik nem akarnak kevesebbet, mint magukhoz alacsonyítani a világot, beszéltek hozzánk s szóltak viaskodásokról, melyek kakasháborúk, és közöltek álmokat, melyeket méltatlan dolog volt megálmódni. Büszke, meredek, bús és bölcs kálvária helyett sámedlire hágtak ez urak, s onnan tekingetnek szét. Az egyik borzas kis fantáziájával az ikaroszi problémát áttelekkönyvelteti egy kisbirtokosra, meghajszolja az alakjait még közönségességükben is képtelen tereken, s azt mondja: ez a magyar élet. A másik kikönyököl egy zsúros ház ablakán s szendviccsel preparált gyomorállapotban betekinti az életet, s darabot ír róla. De mindre rálicitál az az úr, a ki becsületes átmelegedéssel fogadja be ugyan lelkébe, amit látáshoz nem szokott falusi szemek megállíthatnak, s meg akar vidámítani bennünket, be akar világítani az élet szent, titkos tárnáiba ama főlemelő, ragyogó, krisztusi bizonyossággal, hogy e nagyszerű életben létezik derék – mágnás. Egy árvaszéki problémát fogalmaz meg aztán egy másik úr a lelketlenség cikornyás hangján. Ejh, ne folytassuk. Semmi, semmi. A mi íróművészeinknek kínai nyelven van írva az élet. A mi Herkuléseink félutat sem járnak. Nem kettőt. Se nem viaskodnak, se nem álmódnak. A magyar Nemzeti Színház pedig e héten ítéletet mondat felettünk egy Madách Imre nevű, sajnos, már néhai úrral. Hiszen jól van: legyen igazuk azoknak, kik úgy vélik, hogy Az ember tragédiájába sokat beleálmódtak már jóval előbb. De ez a néhai magyar ember mily magasságban járt, miket látott, érzett és szólt. Dörgedelmes lesz az ő ítélete. De hasznos csak úgy, ha Somló Sándor is segíteni tudna neki. De vajon nem sámedli-ember-e ő is. S nem sámedli-magasság-e az egész mai magyar Nemzeti Színház? Okvetlenül kezdjük már sokan szomjúhozni az igazi Életet s az igazi Művészt. Talán-talán összeakadnak ők, s akkor még a Nemzeti Színház sem tudna útban lenni. Fölrúgódnék. Hejh, de csak jönnének ők már, óh magyar ciklusos szomorú világ!...

F 1905. április

A. E.

86. SCHILLER

Száz esztendeje lesz e május kilencedik napján, hogy meghalt Weimarban az az igen nagy ember, kinek Thorwaldsen faragta az első szobrát. Szinte azt írtuk, hogy Goethe Schillere. Mivel a magyar memóriák legfelső fiókjában úgy pihennek ők. Schiller – és Goethe. Kettős szobrukat Weimarban ma talán nem faragnák kettősnek. Ők ketten immár eltávolodtak egymástól. Hadd maradjanak azonban együtt, ahol együtt vannak. Nálunk is, sőt nálunk igazán, ahol Schillert értettük meg mindenha jobban, s ahol mintha nem is telt volna még el a száz esztendő, mert nálunk hosszabbak az évek.

Ma ünnepli a hivatalos magyar irodalom Schillert. Már ünnepelt Bécs. Ünnepezték mindenütt, ameddig csak die deutsche Zunge reicht. Lesz még talán ez évben ezer ünnep, Budapesten tisztelik a dátumot. Alig pár nappal előbb áldozik a magyar génusz Schiller emlékének a naptári napnál. És ez az ünnep mindenképpen helyes ünnep. Ünnepezték, mely okvetlenül megülni való.

A nemzeti génusz igen érzékeny madár, de talán mégsem veszi tépázásnak, ha a mi nagy ébresztőnknek is tartjuk a weimari halottat. Schiller szózata belezendült hatalmasan a mi új irodalmunk bölcső-dalába. E hangot át-átkapták a magyar lanthúrok, s e hang zeng még most is. Hazájában elért a legfőbb halhatatlansáig. Bent él a lelkekben, a percekben, a hangulatokban, az egész, törő, zúgó életben. Bennünk nem olvadhatott így fel. És nálunk még egy kicsit az eleven Schiller él. Fordítók dolgoznak Schiller-műveken, s izgató erejű szelleme Goethe társának fölöttébb otthonos itt még, hol Schiller társának appolói magaslatait otthonosan megjárni bajos a mi kicsinységünknek és nagybajúságunknak.

A magyar Schiller-ünnep tehát helyesebb és több, mint egy Dante-ünnep például. Egy Dante-ünnep csak demonstráció. Hogy az emberi szellemmel fáklós, örök, nagy világ-útján együtt akarunk lenni. Ezt jelenti. A Schiller-ünnep szinte nemzeti ünnep. Mert Schiller nemzeti életünkhöz, a még mindig küszködő nemzeti léthez, adta nekünk az erőt, mikor megtermékenyítette a dadogó magyar nyelv apostolainak agyát és szívét. Hiszen ő hatott, ő uralkodott itt legjobban. S az ő szelleme él még ma is itt. Mert hogy sok szomorú okból még mindig nem lehet nekünk sokkal újabb régiókba járnunk, mint amelyeket nagy Schiller száz évvel ezelőtt bejárt. A Schiller-jubileum mai magyar dátumán szeretnénk szólni: most pedig talán már a Goethe-csapáson. De ez szinte kegyetlenség volna, ünneprontó s hiú ige. A nemzeti génuszt nem lehet dirigálni. Adjuk meg hát a lobogómeghajtás szollemlis és szokásos jelét. S írjuk ide a nem új igazságot: a nagyokat pedig nem egy népnek adja a Sors, de minden népeknek.

Budapesti Napló 1905. május 3.

Pont.

87. EGY SZÁL MIRTUSZ

A színészeket fölbátorították a drámaírók. Ha így van – gondolják – ők is írnak. Mint ahogy szinte igazuk is van. Ma este a Nemzeti Színházban Dezső József színműködött. Talán tizennyolc percig tartott az eset. Egy dramatizált, olcsó kis románcot kapott a májusian ritkaságos, de familiáris publikum. Esküvőre készül a szép menyasszony. Pazar nászruháját kis varróleány igazítgatja. Jön a vőlegény, s a varróleány ráismer benne az ő hűtelen lovagjára. Nem csinál szcénát. Legyenek boldogok az egymáshoz valók. Ő csak egy szál mirtuszt kér a szép menyasszonytól. A násznép megindul. A kis, kopott varróleány egyedül marad. A zenekar édes nászindulót játszik. Ő fölkapja a cókmókját, s búsan, lomposan megy vissza a műhelybe. Szóvirágos, naiv kis munka. Pedig ha banális is a románc, egy erős poéta kegyetlen hatásokat diktált volna ki belőle. Így is jó volt. A szerzőt sokszor hívták a lámpák elé. A kis dramolettben Paulay Erzsike, D. Ligeti Juliska, Odry Árpád, Paulayné, Helvey Laura játszottak. Paulay Erzsike szép, üde menyasszony volt, s lelkünk fájt érte, hogy ilyen fiatalon túlsóhajtja, túlénékli a legöregebb nemzeti színháziakat is. Dezső darabját Géczy István és Hegedüs Gyula darabja, az Enyészet követte. A színészszerzőké volt, az este, s nem volt rosszabb sok más esténél. Valószínű, hogy ugyanígy nem volna káros, ha néha némely drámaírók játszanának a színpadon. Erről a cseréről talán lehetne beszélni.

Budapesti Napló 1905. május 4.

(Dyb.)

88. SZOBOR-NAGYKÖVETEK

Budapestre készül amerikai Washington György szobra. Vajon jobb lesz-e ez a szobor, mint a budapesti szobroknak szabad, majd elválik. Mi alig várjuk, hogy ez a szobor álljon. Pedig a faragott képeket, az ó-divatúakat, nagyon nem szeretjük. Sohse becsüljük meg velük azokat, akiknek az ünnepi beszédek frázisai szerint emeljük. Ritkán emelünk szobrot annak, aki megérdemli, ott, ahol helyén van, s akkor, amikor illik. Írtuk már egyszer-kétszer, hogy a monumentumokkal magunkat mérjük. Ha hitványak a magyar monumentumok, mink magunk vagyunk kissúlyúak. A mai szobrozás pedig mindenképpen lelketlen divat. Majd elmúlik s megjavul.

De örülni fogunk Washington György szobrának. Szeretjük a szobornagyköveteket, új funkcionáriusait a legújabb időknek, mikor a népeket semmiképpen sem képviselik már idegen népek közt a nagy és kis követek. A diplomácia kész nevetség ma már, de a renyhe világ konzerválja őket sok más nevetséggel együtt. Az emberiség leendő, új, más élete még csak jelekkel beszél hozzánk. E jelek közül valók a szobor-nagykövetek. Az ő szimbolikus evangéliumukért azt is megbocsátjuk nekik, hogy szobrok. Rendszerint lelketlenek és rosszak.

Ma például Rómában leleplezték Hugo Viktor szobrát, Goethe szobra már ott áll Rómában. Ma a francia Jupiternek evvivázott Róma népe a germán Apolló után. Mit gondol vajon Goluchowski úr, vajon rosszabb diplomata lesz-e ott Rómában ez a szobornagykövet, mint az ő kvirináli nagykövete? Hogy a nagy francia poéta szobrát udvar, nép, katonaság köszöntötte ma, ez ér annyit, mint egy velencei találkozó. Hugo Viktor arra fogja emlékeztetni a talját, hogy latin testvére a franciáknak. És ha ott áll Goethe szobra is, de hát nem latin, sőt hellén volt-e Goethe is? És kaphat-e szobor-nagyköveti állást Rómában – Radetzky például? A szobornagykövetek a művelt népek leendő nagy testvériesülésének a pionírijai. Tolsztoj szobrára gyűjtenek Párizsban s Beethovenéra. A nemzetek kezdik elküldeni egymáshoz szobor-nagyköveteiket. Hogy aztán majd, egyszer, nagy, szent, jó órában egész lelkeiket küldjék el egymásnak. Mert művelt és szabad népek csak szövetségben élhetnek együtt.

És ezért várjuk örömmel Washington szobrát. Sőt a Lenau-szobornak is örülünk: Voltaképpen szomorú ugyan, hogy magyarjainknak kell ott künt Kossuth faragott képe s demonstrációnak itthon Washingtoné, melyet szintén magyarok küldenek haza. Szomorúság az is, hogy a Lenau-szobor azt jelenti majd, hogy szülőttjei e földnek szívesen kapcsolják magukat külön kultúrákhoz, ha tehetik. De mégis csak lesznek szobor-nagyköveteink. Mégis csak azok lesznek. Washington György hozza a demokrácia világának a tanácsát, s Lenauval együtt arra int bennünket, hogy térjünk végre is intenzívebben intellektuális életre s munkára, mert elhagynak bennünket saját fiaink, s elvész a mi népünk, mert igazi szabadság és tudomány nélkül való.

89. PÉNTEK ESTI LEVÉL

Ma este már egy esztendeje. Egy esztendeje már, hogy itthagyt bennünket sivárságunknak fejedelmi dísze, kinek neve Jókai Mór. Pennás emberek siránkoznak ma, hogy íme nem siet ez ország Jókai szobrával. Nem érzi, ki volt neki a mesék nagyura. Mert késik ama szobor.

Hát csak késsék is. Bizony csak késsék. Várjon a mi író Jupiterünk külön időkre. Néhány nap alatt olyan tanítást kaptunk a szobrokról, hogy félünk. A Kossuth-szobor és a Szabadság-szobor dolga oltotta belénk e nagy félelmet. Tetszett már ugy-e hallani, minő meddőség zokogott ki e két szoborpályázatból? Óh, iszonyú meddőség. Csak azt bajos megállapítani, kik a meddőbbek, a művészek-e, vagy jurorok, kik ítélkeznek a művészek felett.

Mondunk valamit. Ha a magyar művészek képtelenek ma ihletést kapni Kossuth Lajos és a nagy idők emlékének megfaragásához, csukják be a boltot azonnal Kossuth Ferenc és Apponyi Albert. Nemzeti föllendülésről szaval Pozsgay Miklós és a legkisebb számú hordár is. Ha csakugyan 1848 buzog újra a lelkekben, ki-ken lehetne ezt jobban obszerválni, mint a művészeken, a néptömegek lelkének és időjárásának finom barométerjein? És még a művészek sem tudnak dokumentumokkal szolgálni? Akkor ez az egész országos céció hazug. Ez a nagy hazafias mámor nem igazi.

Ám jó. Mondjuk, hiszen sokan mondják, maga a derék öreg szerződöttet franciá tekintély, Bartholomé is efféle mondott: bátran lehetett volna a beérkezett pályaművek közül választani. Miért nem tették? Micsoda titkok lappangnak e két fura pályázati eset mögött? Miért az elzárkózás? A halasztás? A művészek keserítése? A publikum egyébként is kevés melegségének lehűtése?

Nagyon rosszak voltak a pályaművek? Tetszett volna kijelenteni juror uraiméknak: a magyar művészet ez idő szerint olyan koldusnak tetszik előttünk, hogy várni fogunk, míg jönnek a zsenik. Ez őszinte beszéd lett volna. Igaz, hogy mi nem vagyunk ilyen fene-szigorúak. Ha obligát vásárlást eszközölünk, mint például az idej tárlaton is, hát megveszünk mi mindent. Csak név legyen a kép s szobor alatt, de – név! Aztán ha Velencébe kell kirukkolnunk, elszállítunk mi oda mindent. Csak úri helyekről jöjjen, jó modorú emberektől, kártyapartnerektől, klubpajtásoktól, ivó kamerádoztól. Szóval és magyarul: hagyjuk mi egymást élni.

Én nem értem ezt a Bohnicseket, miért hagyott itt bennünket. Nincs több ilyen náció még. Itt szépen lehet élni, akinek van kiből és miből. Úgy látszik, a sors megirigyelte az operaháztól, hogy kezdett jól menni a dolga. Bezzeg most malőr malőrt követ. Wagner-ciklus s hangulatos kapuzárás reménysége egyelőre fuccs.

Tanulna a Nemzetitől az Operaház. A Nemzeti bizony nem hagyja zavartatni magát. Csinálja vígan tovább az ő saját külön magyar ciklusát. E héten szerencsére csak egy felvonással gazdagodott a magyar irodalom. Dezső írta, a színművész. Egy szál mirtusz. Ez a címe. Mintha összebeszélt volna ez a Dezső a Nép-színház premier-írójával, Farkas Imrével, ki szintén egyfelvonásos operettel ruk-

kolt ki. Jeanette a címe. Szöveg és muzsika a Farkasé. A Dezső darabja egy dramatizált Farkas Imre-románc. A Farkas Imre operettje pedig muzsikailag olyan, mintha a szerző lopva lekottázta volna, mikor a Nemzeti Színház színészei drámát énekelnek. Egyébként pedig Dezső darabjában nincsenek éppen olyan csinos versek, mint a Farkas Imréében. Azaz pardon. A Dezső darabjában nincsenek is versek.

Miközben pedig a Királysínház trónját visszafoglalja Fedák Sári, a kedves régi miss Halton estéire készül a Magyar Színház, a budai bódét hirdeti Vidor, s Frizzót böjtölgetné már ki, ha lehetne ugyancsak, Krecsányi a Városligetből; a Vígban vígan játszanak a németek. Ezek a németek nagyon jó kollégák. Föltették magukban, hogy ők bizony nem főzik le magyar aktor-társaikat. Nem is főzik. De azért van lelkes közönségük. Ha egy új Bach-korszak következne – a lelkünk fáj, de úgy sejtjük – Budapestet háromnegyed részében vissza lehetne germanizálni. De ebből nem az a tanulság, oh méltóságos koalíció, hogy Bartha Miklós az államtitkár legyen. Több kultúrát és több vagyont ennek az országnak. A magyarul beszélő őrnagy urak később is jöhetnek. A magyarság, a nemzeti erő: a kultúra. A kultúra pedig csak jó módban szeret tenyészni. De kultúra kell. Kultúra bizony, Makkai Zsiga bátyái e szegény országnak!...

MK 1905. május 7.

Diósadi.

90. A MEGFENYEGETETT TÖMEG

Az Akadémiának a minap nagy örömet szerzett egy pécsi joglíceumi tanár. A tanár úr a tömeg büntetteiről tartott fölolvasást. És a felelősségről persze.

A pécsi tanár úr újító hajlandóságú ember. Ez az újító hajlandóság abban világlik meg nála, hogy a bűnös tömegnek nem minden egyes egyénét egyformán kívánja ő büntettetni. Ami szép dolog. Sőt ő még a tizedelésnek sem híve. Ami pedig nagyon jeles büntető mód. Egyik dicsősége az osztrák hadseregnek. Egy egész ezred találtatott bűnben? Minden tizedik legény kikötődött. Még vétkes is kerülhetett a megbüntetettek közé.

De a pécsi tanár úr modern ember. Ő a tömegkriminalitás dolgában egészen a mai felfogás híve. A már kodifikált felfogásé tudniillik. Mérlegeljünk, de büntesünk mindenkit. Igaz, hogy a saját teóriája szerint is a tömeg az egyént a maga valóságából teljesen kivetkezteti. De ez mindegy. Büntetni kell minden egyént. Mert büntetni csak kell?...

Folytathatók a tanár úr gondolatmenetét, de fölösleges. Nem volt neki semmi mondanivalója. Egyik kis mondatával agyonütötte a másikat. Egyik régít a másik régivel.

De hát akkor miért olvasott fel a tanár úr? És miért élvezett az Akadémia? Azért, amit a pécsi tanár úr az ő felolvasása végére tartogatott. A méla, de alapjában kibékítő és mindenek fölött úri akkordért.

Ez az akkord pedig így cseng: Itt az ideje, hogy a tömeget, a nyugtalant, a rakoncátlant, megfenyítsük, itt az ideje, hogy minden izgatást büntetnek deklaráljunk.

Valóban itt az ideje. Éppen azért beszélhetett az Akadémiában a pécsi tanár úr. Az Akadémiában, ahol a spanyol inkvizíció is igazolva van már.

Az Akadémia fennállása óta először érezte meg az idők hangulatát. Az igaz, hogy az idők hangulata vagy száz évvel visszacsúszott a múltba.

Pisszegni mersz, tömeg? Éppen jókor. Jogokat akarsz? Nem tiszteled a társadalmi békét? Nem tiszteled a tekintélyeket, a múltat? És még az Akadémiát sem tiszteled?... Olyan idők járnak, hogy bűnhődni fogsz, tömeg. Olyan idők járnak, hogy aki valami újítást hirdet most, az izgató és bűntevő!...

Egyenesen az folyik a pécsi tanár úr beszédéből, hogy a grófi domínium elégedetlen aratóira rá kell küldeni a katonaságot. Beszállásolni a falvakba, hol az elégedetlenek laknak. És ha pláne szavazati jogért kiabál a tömeg? Egyenként izgatók, s egyenként büntetendőek.

Itt az ideje. Mondja a pécsi tanár úr. Félünk, hogy igaza van. Itt az ideje.

Budapesti Napló 1905. május 11.

Pont.

91. MISS CHIPP

– *Bemutató előadás a Vígszínházban* –

Júniusban, mikor megindul a boldog, pénzes léhűtők tavaszi szent körzarándoklása olyan karajban, mint New-York, Róma, Párizs és London, – ejti Párizst legszívesebben (és okosan) útba az idegen.

E tavaszi szezonra, mely eltart szinte július 14-ig, készülnek a Miss Chipp-féle színdarabok. Van az ilyen darabban minden. Apacs-tragédia, hipnózis, kormányozható léghajó, Marconigraf, telepátia, angломánia és anglofóbia (tekintettel a szeretett angol vendégekre), szentimentalizmus, rémség, tánc, fregoliáda, zene (és minő zene!) De mindenekfölött sok ízetlenség és ostobaság.

No, de ott, ahol az ilyen darabokat játsszák, nem is akarnak, és nem is várnak egyebet. De a Vígszínház publikuma nem várt – ennyit. És igen megdöbbenett ízlésének illetően lebecsülésén. Jól van: itt a május. A Vígszínház publikuma sem válogató. De mégis, mégis. Kőből épült a színház, s nálunk még megvan a kőnek a maga külön tisztelete.

Miss Chipp egy angol gamine. Egy zsebmetszőbanda gyöngye, ki abban a hitben van, hogy nincs szebb dolog, mint lopni. Párizsba küldi előkelő zsebmetsző-intézete, s mint nevelő nő kerül egy francia családba, melytől három milliót kell elemelnie. Hipnotizálja őt a titkos társaság egyik kiválósága. Miss Chipp azonban beleszeret a közjegyző fiába. Egy kis ellen-hipnózis, és Miss Chipp, a tolvajszűz menyasszonya lesz az ifjúnak. Gonosz hipnotizátorát elcsípi. (Elchippik, hogy méltók legyünk a darab elmésségeihez.) A pénz megmarad, a darab véget ér, s akinek nem tetszik, pukkadjon meg.

De esetleg tetszhetik. Mert sok trükk (talán így nevezik) akad e darabban. Dalban és képtelenségben. Még tűrhető ötlet is. Például mikor az előkelő angol zsebmetsző-intézet választmányi ülésén a tolvaj gentlemanek lelkesen így fejezik be ülésüket: God save the King.

És mert Küry Klára játssza miss Chippet, természetes hogy élvezni is lehet. Fáradhatatlanul táncolt, aludt, füttyült, beszélt, változott, zongorázott stb., stb. a művésznő. És amit ő tesz, az bájosan van téve. Neki szólott ma este szinte minden taps. Új színész mutatkozott be miss Chipp szerelmesének szerepében: Somlay. Szép és értelmes legény. Fenyvesi a darab Svengali-szerepét játszotta. Sajnáltuk a sok értéket, mit rápazarolt. Egyáltalában sajnáltuk az egész kítűnő gárdát. Szerémyt, Tapolczayt, Hegedüst, Vendreyt, Balassát s valamennyit, kik játszottak. Nem volt ez az alkalom sem méltó hozzájuk. Félreértések kikerülése végett pedig nem akarunk mi mindenütt és mindig shakespeareai magasságokat. Tetszik nekünk az elmés bolondság. Még a színes üresség is. De ha mint publikum néha ízlésteleneknek is tetszünk, azért nem kell bennünket ennyire lenézni. Goda Géza és Hervay Frigyes fordították nagyon jól a darabot.

92. PÉNTEK ESTI LEVÉL

Mivel ez minden jólbenevelt világvárosban így szokás, mi is ki szoktuk így orgonanyílás idején jelenteni, hogy a szezonnak vége, s ezután már engedünk ízlésünk magas és szabott árából. A dologban az a mulatságos, hogy azért májusban, sőt júniusban is akként él a szezon, mint eddig élt, ízlésünk magas és szabott árából pedig hasztalan óhajtánánk engedni. Mielőtt a májusok jönnek, már rendesen lejjebb szállítottunk a beszerzési árnál is.

Mindez nem baj. A május valóban szép. A műtárlat tárva. Meg lehet tekinteni a Szabadság- és Kossuth-szobrok fatális terveit. Van lóverseny. Van automobil kiállítás. Sőt auto-cayot verseny is lesz. Sőt léghajószállatások is lesznek. A Nemzetiben holnap újra premier, és magyar darab újra. Az operában víg az élet. Az Orfeumban bírkóznak. A Népszínház Budát lázítja. Új könyvek jelennek meg. Régen nem volt ennyi élet Budapesten, és mi nem tehetünk mást, mint az események e sokaságából kiszedünk egyet-kettőt.

Íme pl. Küry Klára, legújabb zarándokútjának második stációján. A Vígszínházban egy furcsa darabban. A darab címe Miss Chipp. Jeles kis alkotás. Gyönyörű perspektívákat nyújt a méla szemlélőnek, hogy a színházaknak lassan mire kell vetemedniök a nagyságos közönség kedvéért. Ha egyszer a közönség meg fogja bicsakolni magát, hogy ő bizony igazi kivégzést akar látni, hát az összes büntető törvénykönyvek nem fogják elriasztani a színigazgató urakat a nagyságos közönség kiszolgálásától.

Carré Albert, a zseniális párizsi direktor beszélt egyszer arról, hogy lentről, mélyről, a tömegből egyre újabb színházi publikum kerül föl. A művészetek közül az úgynevezett színművészet popularizálódik leggyorsabban. A színházaknak örülni kell, mert viszont a felső tízezrek egyre jobban elfordulnak a színháztól. Először azért, mert az ízlésük finomabb lesz, mintsem a tucat-komédiázás kielégíthesse. Másodszer azért, mert a gazdag emberek egyre általánosabban kezdenek rájönni, hogy nincs jobb dolog, mint utazni. Automobilok, gyorsgőzös, rapidvonat hamar elviszi a boldog gazdagokat. Még Párizsban pártolják őket az idegenek. De például Budapesten gyöngén. Mi a vége? A színház egyre nagyobb engedményeket hoz újsütetű, nevetlen publikumának. És Carré Albert szerint Párizsban is megérzik a közönség ízlés-nívójának folytonos süllyedése. De Párizsban lehet védekezni. Önök, burzsoa hölgyek és urak, nem hiszik el. De igaz. A szocialisták nevelik az új, komolyabb színházi publikumot. De csak ott, ahol ők erősek. Ahol vannak bőséggel szabadlíceumaik, kurzusaik, stb. Ahol az állam nem ellenük dolgozik, de segít a tömegnevelésben. Párizsban például a külvárosokban már zeneileg is készítgetik elő a nagy színházak leendő publikumát. És a színházak jövő publikuma ott talán sokkal komolyabb lesz, mint eddig. Mindenesetre a színházak felé áradó tömeg iskolákon, oktatáson megy át. Nálunk a színház csaknem teljesen a hirtelen színházakra bocsátott fejletlen és gonosz alantasságú tömegeké. Mert nálunk még a jómódú burzsoázia is százsorta nevetlenebb, mint a

harmadik köztársaságnak már túl és túl civilizált gazdag polgársága. Csoda-e hát, hogy nálunk egyre süllyed a színpad?

No de elfelejtjük Miss Chipp-ről és Küry Kláráról beszélni. Miss Chippel hamar végezhetünk. Ízetlen, ostoba fércmunka, melyet vonatkozásainál fogva élvezhet a párizsi nyári publikum, de a mienk nem. Küry Klárát pedig igen rém sajnáljuk. A Dancigi hercegnő után megint egy rossz darab. Magyarul szólván: nagy ennek a kiváló művésznőnek az ő pechje. Pedig bájos volt, gazdag és jókedvű a darabban. Nem lehetett igazi sikert várhatni belőle.

Ma este meg Bob herceg-et, a régen pihenőt, költöztették át a Király-színházba. „Londonban hej...” Az emberek még ezt sem unták meg. Sőt az új Bob herceg zsúfolásig megtöltötte a szerencsés színi hajlékot. És új és nagy díszben jelent meg a híres, sőt hírhedt darab. Meglássák, még legyűri Kukoricza Jánost. Minden esetre az ember kezdi megérteni, hogy ebben az országban Vajda Jánosnak nincs szobra, s Csokonai halálának százéves fordulóján nem lehetett végre Csokonai műveiből egy teljes kiadást csinálni. És még vagy kétezer ilyen apróságot megért ezek után az ember. „Londonban hej...”

Szerettünk volna képekről többet szólni, mint eddig tehattük. Két nőíró új könyvéről is volna némi mondanivalónk. A Nemzeti holnapi premierjével kapcsolatban pedig egy érdekes irodalmi jogesetre. (Joga van egy írónak a másik író darabjából megegyezés nélkül új darabot írni?) Minderre talán lesz több időnk és helyünk a következő péntek estén.

MK 1905. május 14.

Diósadi.

93. PARASZTSZÍVEK

– *Bemutató előadás a Nemzeti Színházban* –

I.

Mikor a Cunard Line partra szállítja Amerikában az utolsó magyar parasztot, nem lehetetlen, hogy idehaza végre egy becsületes igaz írás fog születni róla, az elhagyotról, meg nem értetről, néhairól. Addig pedig kendtek, testvéreim vigyázzanak magukra, míg idehaza vannak és magyarok, s odakünn is, míg amerikai angol nem lesz kendtekből, s ha majd odakünn magyar komédiások mennek a kendtek mulattatásukra, el ne higyjék valahogy, hogy édes szüleik olyanok voltak, mint a komédiás mutatja.

Leglevegősebbül, leglelketlenebbül mégis csak a színpad bánt el a paraszttal. Néhol még csúfondárosan meg is rontotta. Ahol a paraszt népszínművet látott, sok helyütt elkezdte utánozni a színpadi parasztot. Talán Justh Zsigmond tudott volna erről beszélni. Ami komoly, értékes népünket nem vettük komolyan, míg komoly és értékes volt. Most züllőben, pusztulóban van, s most kezdenők rajzolni. De most meg a régít, s ezt is rosszul. Szalóky Elek, kinek ma Parasztszívek drámáját mutatta be a Nemzeti Színház, szinte tüntetően azon buzgólkodik, hogy igazi parasztéleletet mutasson nekünk. Csakhogy önkonstruálta parasztéleletet mutat. A régi népszínműíróknál jóval modernebb. De nem írónak, hanem embernek. A régi, hazug népszínműírók egyik-másikában volt kisebb-nagyobb adag művész. Szalókyban egy csöppnyi sincs. Nem álparaszt, mint parasztíróink nagy része, de még kevésbé való az egységbenlátók ritka gárdájából. Összerakott egy sereg fizikai és lelki motívumot. Szép ez, hiszen szép a tengerpart sok tarka kavicsa. De tessék ebből építeni. Ne vegye zokon: egy lépéssel sem hozta közelebb hozzánk a verejtékező, gatyaviseletű, de még a mi lelkünknel nem is régen originálisabb, erősebb, magvasabb lelkű parasztot. Élhet, szerethet s ölhet néha talán úgy, mint Szalóky mívelteti ezt velük, és Szalóky Eleknek még sincs igaza. Mert ez esetben az egész történet egy eset. Élettelen, ha életből való is. Semmiesetre sem látja meg művészember.

II.

A Tisza mentén, tanyák közt, tanyán, ahol a legényember nem nagyon válogathat a nőben, olyan szerencsésen jár Zsófi szolgáló, hogy beleszeret a gazdjára. A gazdjára, aki özvegyember. De beleszeret a gazdjára nevelt fia is. Sőt beleszeret az e legény is, akibe Zsófi szerelmes. A gazda és az a legény, akit Zsófi szeret, csak úgy anyakönyvvezető és pap nélkül akarnák Zsófit. A nevelt fiú, a gazda öccse, ki maga is fattyú s valahogy nem egészen tökéletes, a hitvesárt is érdeemesnek tartja megadni Zsófiért. A gazda nehéz szívvel, de nyilván ama nem erkölcsös hátsó gondolattal, hogy így közelebb férhet Zsófihoz, beleegyezik a mésalliance-ba. Zsófi pedig csak azért megy férjhez ehhez a legényhez, hadd lássa a *másik*, hogy mégis csak tanyás gazda felesége lesz. A gazda legyeskedik a gyámfia asszonya körül. Az övé a vagyon. Talán ezért megy bele a játékba

Zsófi is. Meg hát az urát nem szereti. A férj pedig, akár egy francia vígjáték férje volna, nem látja, hogy kire kellene igazán féltékenynek lenni. Sőt egy-kettőre, egy arató-napon, leüti a gyámapját, mikor az az ő nagy, tüzes szerelméről beszél Zsófinak, s átöleli a Zsófi derekát. A szerelmes öreg meghal, de elátkozza a gyámfiát, s vagyonát – Zsófiira hagyja. A férj megy a szegedi Csillagbörtönbe, s rábízta feleségét arra, kibe voltaképpen Zsófi szerelmes. Az öreg elpusztult, a fiatal a tömlőcben. A két szerelmes összeköltözik. Az asszonyból most tör ki az asszony igazán. Szerelmes, mint egy szerelmes lupa. Mivel pedig parasztkénnél sem olyan szerepetlen a vagyon, mint a régi népszínműírók elhitették, az asszony, hogy bebizonyítsa szerelmét, ráírhatja vagyonát a szeretője nevére. De ez nemes lélek. Az a terve, hogy ha hazajön a rab, visszaadja neki a vagyont, hogy ez áron az mondjon le az asszonyról. A rab hazajön, s látja, hogy milyen komplikált, szomorú tragédia hőségévé tette őt az élet, illetve Szalóky Elek. Beleöli magát a Tiszába.

III.

Mindez nem érdektelen. És pillanat méretű igazság sok van benne. Sőt új alakok. A parasztkénnél például, a pusztázók. A darabban nincs olcsó törekvés okvetlen hatásokra. Néhol szinte életszerűen nyugodt a tempó, mert az élet, óh drámaírók, akkor is nyugodt, fenségesen nyugodt, mikor mi a drámák anyagára alkalmas számarágókat csináljuk. Csak éppen a történet élettelen. Csak éppen meggyőzni nem tud bennünket a színpad, hogy ő rajta most az élet egy szemléltető áradata csap keresztül. Ez a darab bizony egy levetkezett népszínmű. A népszínmű sallangjai néha szinte művészi hatások határáig vihettek bennünket. Itt a szép sallang sincs meg. A darabot súlyosbította egy lehetetlen dialektus. Ha azt mondanám, hogy nagyon rosszul játszották a darabot a Nemzeti Színház művészei, akaratlanul dicséretet mondanék. Hát nem nagyon rosszul, de meglehetősen rosszul játszották. Cs. Alszegehy Irma néhol sok meglepő igazságot talált szerepében. Vagy adott bele a maga jóhiszeműségéből, de sok helyütt volt színtelenebb a szerepénél is. Rózsahegyi otthon volt persze egy kisbéres szerepében. Még talán Gyenes, a gazda s Gabányi és Rákosi Szidi a pusztázók szerepében csináltak valamit. Azok, akiknek szenvedélyén sarkallott volna az élettelen történet, Mihályfi, Bakó igen rosszak, de nehogy dicséretnek vegyék. Másként rosszak. A többiek is nemkülönben. A szerző helyett, kit az elég ritka közönség szólongatott, a rendező mondott köszönetet.

Dyb.

P. S. Szalóky Elek színműve egy irodalmi pörre adott okot, témát és anyagot. Balassa Ármin szegedi szerkesztő és író Parasztszívek címmel írt egy egyfelvonásos érdekes parasztdrámát. Játsszák szerte a vidéken. Szalóky ebből csinálta a darabját. Sok huzavona után a két író nem tudott megegyezni egymás között. Bizonyos, hogy Szalóky a harmadik felvonásban különösen sokat vett át Balassától. Viszont ő egy egész más drámát írt alapjában. A Balassáénál – szerintünk – az élettől és az élet színpadi művészi ábrázolásától még messzebb illanót. De plágiumról nem lehet szó. Más tekintetekről talán igen. De mi ezekben

nem ítélkezhetünk most és itt. Mindenesetre, ha már kölcsön kér az ember, többet mutasson fel, mint Szalóky Elek. Egy kis erővel egészen kitörölhetett volna minden hasonlatosságot. És talán így, fölszabadulva, több lett volna a dráma művészete és igazsága is.

Budapesti Napló 1905. május 14.

94. AMIT AZ AUTOMOBIL BESZÉL

Kevesen járnak a budapesti automobil-kiállításra? Azt beszélük, hogy kevesen. És báró Born Frigyes sóhajtozva gondolhat a decemberi Párizsra. A ragyogó Grand-Palais-ra. Az autó-alkalmatosságok nagyszerű kiállítására, ahol ő ott járt. A tolongásra. A lázas napokra, melyek a jockey-clubtól az utolsó Habert-asztaltársaságig ünnepet jelentettek. Miközben pedig a világ minden nyelvén bírálgatták az automobil-ipar remekeit, a száz tagú rezes banda nem egyszer örvendeztette meg a kóborló magyart ama jeles nemzeti dallal, hogy hallod-e te kőrösi lány. Hogy miért is nincs ez így Budapesten is? Csak azért, mert kicsik és szegények vagyunk?

Az automobil par excellence az életcsúcsra került harmadik rendnek diadalszimbóluma. A leggőgösebb polgári jármű. Az egyéni iparkodásnak, a vagyonnak, a lázas életnek, a gyorsaságnak, a parvenű-gőgnek kereken röpdülő proklamációja. Az automobilt azért kellett kitalálni, hogy a burzsoa-gőg most már végleg halálra gázolja a lovagi dölyföt. Az új high-life a régi high-lifet. A jelen a múltat.

Megéreztek ám ezt Franciaországban is a régi arisztokráciának ama kevesei, kiknek zsebében akad még néminemű pénz, vagy akik polgári iparkodással tartják fenn históriai nevük régi fényét. Siettek automobil-clubjaikat megcsinálni s demonstrálni, hogy ők is beleillenek az új szekérbe. Abszolúte nem sikerült. Az automobil a sans-culotteok unokái számára készült. A milliók új urának számára. Az automobilt olyan életfelfogás csináltatta meg a technikusok agyával, mely négy nemzedék alatt kiforgatta tengelyéből a régi világot. Az új vezető társadalmi elem számára készült az automobil, mely már leszámolt az Uzés-hercegekkel, s mely gőgösen nevet, ha a múlt arisztokráciája berzenkedik, s melynek csak akkor válik ólomszínűvé az arca, ha az új sansculotte-ok az új forradalmi dalt éneklük palotájuk alatt.

És nálunk azért nincs hazája az automobilnak, mert nálunk elsikkadt a harmadik rend, Nyomorékul be akarják ugyan tölteni a helyét egy kis töredékkel. A külföldi mintákban utazó szocializmus akarja főképpen elhíttetni önmagával, hogy itt a gőgös, dús polgárság alól kell kirántani a hatalom székét. Dehogyan van ez így. A faktum az, hogy mi vagyunk Európa egyetlen feudális országa. A sallangos négyfogatú hintók országa mit akar az automobiltól? Ahol még azok is, akiknek a nagy hiátust kellene kitölteniök társadalmi tagoltságunkban, akik az új idők divatja szerint szereztek vagyont, örült irigységgel szemlélik s majmolják a történelmi arisztokráciát, ott hogy lehetne polgári gőgről beszélni, s ott hogy lehetne villamos, pompás automobilról lenevetni a trottilt a négyesfogaton vagy szintén automobilon, hol azonban még kiáltóbb az ő trottilisága? Dehogyan! Sőt beszélük nálunk új vagyonú nagy urakról, kik természetesen sietnek földbirtokot vásárolni indusztriális forrású pénzükhöz, hogy vidéki birtokukon gyönyörű négyes ötös fogatokon járnak. Budapesten azonban félnek – a megítéltetéstől. A mi burzsoáink tehát még négyes fogatokkal sem mernek hadat üzeni a régi, de nálunk örök uraságú high-lifenek.

Tehát az automobil is marad a jeles nevű, feudális urak passziója nálunk. Ergo nem hódíthatunk tömegeket ez új, modern szekérnek. Párizsban nincs mindenkinek tíz-húszezer frankja egy automobilra. De érdeklődéssel, egyelőre érdeklődéssel, mindenki szívesen adózik az ördögszekérnek. Mert ott a levegőben van a várakozás, mely a harmadik rend bukását s minden emberi produkcióban részese-
sedést fog hozni mindannyiunknak.

Nálunk az automobil egyelőre a feudális urak sportja s nem társadalmi diszpozíciók eredménye. Nem is beszélve arról, hogy utaink sincsenek hozzá. Mert sok és jó utat szintén egy demokratább, egy polgári társadalom szükséglete teremtene.

A mi automobil-mániánk, ha volna ilyen, hazug volna. És hogy újra írjuk le egy egyszer már megírott igazságunkat, hát nem örülten komikus látvány az új idők legmodernebb járművében, a munkával szerzett milliók diadalkocsijában, olyan latifundiumos urakat látni, akik még Tankréddel, vagy négyszáz év óta porladó spanyol grandokkal gondolkoznak, s rettegnek egy balesettől, mely a cs. és kir. kamarási tabellát érhetné?

Az automobil korán érkezett hozzánk, s ha szörnyen is adjuk a civilizáltakat, bizony valami olyanféle érzést kelt bennünk, mint mikor vademberek először jutnak gyufához. Órákig dörzsölnek össze két darab fát, s akkor meggyújtják rajta a gyufát...

Budapesti Napló 1905. május 17.

Adieu.

95. CHIMÉRAPOLIS

Hát Andrew Carnegie csakugyan komolyan veszi az ő bolond tervét? A Times újságolja. Tehát alighanem igen. Valahol Hága mellett várost alapít Carnegie-Romulus. Hatvan millió márkát szánt ez új Rómára. Vagy talán jobban mondva: ideális új-Athénre. És ez új város lakói az álmodók lesznek. Az emberfajtának örökké érthetetlen, szent vagy bolond példányai: a művészek. Akik tudniillik valóban azok. Chiméra fiai és leányai. Poéták, piktorok, muzsikuskok, képfaragók, filozófusok s hasonlók. Mindazok, akik voltaképpen sohasem élnek ti véletek, élethabzsoló embermilliók. Carnegie ezeket akarja összegyűjteni. Ezeket, kikkel sohasem volt tisztában a világ: majdnem-istenek-e, vagy alig-istenek. Szomjúhozók ezek, s lelkükben hordják nagy titkait a mindenségnek. A fájdalmas létnek, a mérhetlen univerzumnak vallomásaira lesnek ezek méla csodaórákban. Kifeszültek az ő lelkeik húrjai mindig, hogy verjenek ki egy-egy hangot a világ számára. Miért vagyunk? Mik vagyunk? Mit érzünk? Miért szenvedünk? Merre megyünk?

És most ezeket össze akarja gyűjteni Andrew Carnegie. Hogy együtt legyenek. Hogy elszakadjanak a többi emberek életétől. Hogy érzékeny és nyugtalan lelkükkel egymás lelkét kínozzák. Hogy hiányozzék nekik a tömeg butasága és szívtelensége, mely voltaképpen zengővé teszi a húrokat az ő lelkeikben. Ezt akarja Andrew Carnegie. Csakis amerikai pénzkirálynak támadhat ilyen istentelen terve. A Carnegiek hitethetik csak el önmagukkal, hogy nekik joguk van belekontrahálni a sajtóságos, rettenetes Élet műveibe. És ha el tudná akolozni az emberiségtől a művészeket, mire gondol ő? Az álmodóknak jobb lesz-e így? S a józan világnak is jobb lesz-e? És mit csinál a lélek hermafroditáival, a félig-álmodók s félig józanokkal?

Chimérapolis – chimérapolis. Carnegie terve sohse válhat valóra, Ha megannyi milliója is van ő Pénzességének. Az Élet nem tűri, hogy az ő nagy titkaiból is trösztöket csináljanak. Egyelőre úgy kell maradnia az állapotnak, mint van: jönnek közénk állandóan ők, az álmodók, az érthetetlenek, az idegenek, a fájdalomkából teremttők. És mártírizálja őket a tömeg. És bennük minden élet titka és fájdalma buzog.

(Ellenben ha Carnegie meg tudná csinálni ezt a várost, hát nem szeretnék ott lakni. Poéták együtt? Filozófusok együtt? Művészek együtt? Szép kis Lipótmező lenne!)

Budapesti Napló 1905. május 18.

A. E.

96. ZARÁNDOKUTAK

Vajon merre is van Mária-Besnyő? Nincs talán messze. Annyit tudunk róla, hogy a Regnum Marianumnak ez az előpitvara. Magyar Ádám odakészül. Kegyes Jézusatyák hirdetik, hogy elvezetik a magyar férfiakat Mária-Besnyőre imádkozni. Magyar Ádám fölajánlja ott hazáját és lelkét Boldogasszonynak. Tegyen valamit értük a Nagyasszony. Magyar Ádám hazájáért és lelkéért. Mert óh jaj, úgy látszik, hogy Magyar Ádám mit sem tud értük tenni. Magyar Ádám félti a hazát. Tehát fölajánlja másnak. Fájjalja a lelkét, tehát csodaírt vár.

Ez az egyik zarándokút. A másik a Magyar Éváé. Mielőtt itt hagyna bennünket Május, a szent Tavasz legszebb leánya, elhozza ide Budapestre Magyar Évát. A magyar nők kongresszusra gyűlnek össze. Szerke az országból idesereglenek a modern idők magyar leányai s fölajánlják hazájukat és lelküket az Emberiségnek, a Világosság felé haladóknak.

Mária-Besnyőn imádkozni fognak megrozkadottan, sírva, gyáván. Budapesten büszke szözatok törnek a kék májusi ég felé. Légy üdvözölve, új világ, mely megígérted a nőnek, hogy emberséges ember lehet, büszke, munkás és szabad.

Magyar Ádám lelkét tehát lesújtották a modern élet próbáltatásai. Magyar Ádám olvasót fog a kezébe, és pityereg. Magyar Ádám bevallja, hogy ő nem elég erős megvédeni a hazáját Mária-Besnyő nélkül. Szóval, csodát már az isten sem tehet. Talán a Regnum Marianum Nagyasszonya segíthet még egyedül.

Magyar Éva pedig az ő szívében a szent Tavasz minden erejét érzi. Nem énekel jeremiádot, hanem himnuszt. Hogy íme elértük a nagy stációt a mi késlekedő országunkban is. Hát lehet-e félteni egy olyan országot, melynek lelke rezonál az Emberiség minden föltörő, diadalmas ütemére? Hol a kultúra arra készül, hogy megkétszerezze ez ország népét, odaállítva a szabad férfi mellé a szabad nőt. Bennünket nem törülhet el már semmi zivatar, mert lelkeinkben íme az új kultúrának magvai csíráznak eltapodhatatlanul, buján.

Nagyszerű volna, ha Május hatalmas ragyogásában találkoznék a két zarándokút népe. A mária-besnyői és a budapesti. A mellét verő, olvasót pergető, hazáját és lelkét féltő Magyar Ádám és az emelt fejű, munkára készülő, hazájával és lelkével rendbenlevő Magyar Éva.

Mi pedig eltűnődhetünk, igaza van-e a biblikus zengésű igazságnak, hogy jaj a népnek, melynek férfiai elasszonyosodtak s asszonyaik kezelik a kardot. Vagy örülünk, hogy legalább az asszonyaink – férfiak?!...

Budapesti Napló 1905. május 19.

A. E.

97. MULATUNK

Még pislog egyet-kettőt a köszínházak lámpája, s aztán egészen a színpadoké és Ős-Budavaráé lesz a nyári világ. És mi könnyeket hullajtunk érted, nyáresti Budapest. Mert rosszabbul Biharfüreden sem mulatnak az emberek, mint a te nyári múzsahajlékaidban. Pedig ha valakire ráférne egy kis becsületes multság néha, mink vagyunk azok, szegény, ezer sirámú budapesti helóták.

Ha másért nem, de már azért is járna nekünk nyárra egy kis kárpótlás, mert télen színházba járunk. Európa legvérszegényebb, legborzasabb, legparfümtelenebb Tháliája gondoz bennünket télen által. Idegeink szenzációkat, szemeink színtobzódást, füleink vidám hangokat várnak. És mehetünk elálmosodni, színészkedést látni, kopott melódiákat hallgatni ambiziózus színpadokba. Vagy Jassyba illő internacionális brettli nektárját szürcsölhetjük, ha kell. Ez a mi nyári multságunk. Megnyugtatókat kapunk, hogy a Sárga csikó nem avult el, a helyi operett télen is hű hozzánk. Császárnál van silányabb bonviván is, a színpadi hírességek ma sem vetik meg az ócska szerepeket s a vendégszereplések gázsiját. Krecsányi van olyan direktor, mint Somló, és több ily fontos megnyugtatókat nyerhetünk. És jó, ha nem szólal meg a külön nyári litteratúra. Hiszen télen is látunk lelkeszegenységet, de nyáron megdermedhetünk tőle. A vadnépektől követelhetik, hogy olyan dolgokon mulasson, mint amilyeneken nekünk kellene. Ah, a budapesti kedély!... A külvárosi esprit!... A hordár jókedv!... A hetes humor!... Nincs kánikula, mely ezt enyhítse. Az ember azt hiszi, Frimm-növendékek műkedvelő-előadásán van.

És a mostani varieté. Idegenből kiselejtezett attrakciók. Nagyban pedig ronda nőgyűjtemény. Balekcsípő műintézet.

Hát nem érdeklünk meg más nyári multságot? Nincsenek kifigurázni való méltán vagy méltatlanul híres hölgyeink és uraink? A magyar életnek nincs derűje már, mely felénk ragyoghasson néhány ügyes varieté-színpadról? Politika, irodalom, művészet elmés kicsúfolásra várnak. A magyar nóta önként belefürgült már a tarka vidámságokba. De ha másunk nincs, gyönyörű asszonyaink vannak. Ha fényes világításban, ízléssel díszített női szépségeknek pompáját, pózait láthatjuk, már ez is többet javít az ízlésünkön, mint amennyit a budapesti rossz szobrok rontanak. Élőképek, mókák ötletei a levegőben röpködnek. Karikatúrára, elmésre, finomra avagy kíméletlenre sehol annyi mód, mint itt. Egy művészi varieté rászorítaná komolyságra a színpadokat, s reparálna a lelkünkön annyit, mint öt parlamenti ciklus.

De nincs semmi. És sokáig nem lesz semmi. Járjuk nyaranta a világ legárvább, legdrágább, legbarbárabb s legszomorúbb mulató városát. És mulatunk. Mulatunk.

Budapesti Napló 1905. május 19.

Dyb.

98. UJHÁZI EDE

Ujházi Ede a szerencsés nagyok közül való. Nem a színésznagyok, de az emberek, művészek, igaziak közül. Akiknek nagyságuk megállapított és bizonyos. A kiváltságosak közül való, kik élön, fiatalon, virágos lélekkel már megépítették a maguk épületét. Mestere a magyar színpadi ábrázolásnak. Magasan fenn áll elismerés és kegy felett. Fejedelme a magyar színpadnak. És most hír érkezik Ujházi Ede kitüntetéséről. Hogyan? Úgy szól a hír, hogy a király Ujházinak a színművészet terén szerzett érdemei elismeréséül a *Ferenc József-rend lovagkeresztjét adományozta*, s erről holnap ad hírt a hivatalos lap. Sokaktól áhított nagy kitüntetés a Ferenc József-rend lovagkeresztje. Megértjük azok örömét is, kik e kitüntetésben a magyar színművészet legfelsőbb megbecsülését ünneplik. Dehát kaphat-e Ujházi Ede előkelőbb rendjelet, mint amelyet a magyar közönségtől kapott? A megértésnek, a szeretetnek, a hódolatnak a rendjelét, mellyel adózunk mind neki, a nagy művésznek és embernek. Legalább a saját lelkünkben el kell intézni e kérdést. És mi úgy fogjuk fel Ujházi Ede kitüntetését, hogy azt nyerte Ujházi Ede, egy nagyon előkelő művésztanintézetnek, a Színészakadémiának érdemes tanára. Ujházi Edét, a művészt dekorálni nem lehet.

Budapesti Napló 1905. május 20.

99. A SÖTÉT SZÁRNYAK

(Vlagyivosztkok felé iparkodnak a mérhetetlen, csöndességes tengeren Romanov Miklós félelmes hajói.

A föld kerekiségén pedig, valamerre emberek élnek, sejtések szállnak a hajók után. Rozsgyesztvenszkij viszi a hajókat. A hős admirális. A cár bosszúja nem késik. Oroszországot büntetlenül megaláznai nem lehet. Jaj a fölkelő Nap országának, ha fiait tengeren éri az orosz admirális.

És míg az Idő maga is remegve késlel, hogy jegyezhesen a História, az úszó hajókon sugdosva terjed valami hír.

Az admirális hetek óta nem mutatja magát. Rozsgyesztvenszkij parancsait hiába várják az úszó, félelmes városon s messze csatangoló külvárosain.

– Mi történt az admirálissal?

Ezt kérdik aggodalmasan a hajók alparancsolói. De megnyugosznak. Értik a zsemit. Visszavonulva dolgozik a nagy terven, mellyel tengerbe fogja süllyeszteni az utolsó japán ladikot is.

Hanem végre is beszélni kellene vele. Tudni, hogy merre s meddig törtessünk ebben a tempóban. És a tiszték behatolnak az admirális szalonkabinjába.

Ül hintaszékében hős Rozsgyesztvenszkij. Vagy – ő-e csakugyan? Egy ólmos árnyék. Bús, üres fényű szemekkel. Föl akar állni. Lábai remegnek. Az arcán nagy kínlódások ugrándoznak. Beszédbe kezd s dadog...

Tokióban egy ideig újra nyugodtan lehetnek. A paralízis beleszólt a világhistóriába. Ki tudja, hanyadszor?)

*

A dr. Salgó Jakab könyvéről sok szó esik. Jeles könyv ez. A sok mementó közül, mely a magyar értelmiséghez mostanában beszél, félelmesen zúg ki. A könyv címével szólva, a szellemi élet higiéniáját jó lesz megismernünk s megtartanunk, mert különben nemsokára paralitikusok országa leszünk. A túlságos intellektuális élet miatt talán? A sok munka miatt? Nem. Hanem az ideges, ötletszerű élet miatt. Azért, mert nehezen élünk. A szellemi munkások kénytelenek sokfélét dolgozni. Mert – folytathatja a szociológus – összevisszább társadalom nincs a mienknél. Tele kénytelenséggel, ápolva ápolt hazugsággal, minden más társadalomnál több igazságtalansággal s kíméletlenséggel önéletünkkel szemben. Nem is beszélve az iskoláról s egyéb ezernyi átkáról a magyar idegrendszernek.

De mindezek fölött legkeserűbb végzetünk, hogy az életet, a magunkét s a másét, nem tartjuk szent értéknek. Ma tomboljunk, legyünk, s holnap akármi jöhet. Társadalmunk, tele ósdisággal, ezer legyőzhetetlen akadállyal arra, hogy bárki ereje teljességét fejtsse ki, s mindent elérhessen, amit egy modern társadalomban talentummal elérhet valaki, – ez az első oka a magyar értelmiség bús-epikuri életfelfogásának. Reménytelenebb értelmisége csak egy országnak van, mint a mienk. A szegény Rozsgyesztvenszkij országának. De nálunk sem küzdelmes múltunk,

sem társadalmi mizériáink, vagy éppen közjogi helyzetünk nem tudnak annyit megértetni, mint az orosz értelmiséggel szemben egy szó megértet: a cárizmus. Az orosz értelmiség beteg. Minden egyéni öntudat felett ott csapong sötét szárnyaival az örület. Az orosz társadalom nem bízhat egy igében, egy tettben, mert nem tudhatja, hogy rugója nem egy meghibbant agyvelőből pattant-e ki. Nem bízhat egy vezérében sem. Íme még a cárizmus fanatikusát, a hős katonát is rohanva éri utól az esztelenség.

És a statisztika azt mondja, hogy a magyar értelmiségnek több a paralitikus betege, mint az oroszoknak.

Rettenetes. Rettenetes elgondolni, hogy a sötét szárnyak ott csapkodhatnak minden lelki munkába fogott magyar agy körül. És a Röntgen-gép nem mutathat nekünk semmit. Nem tudhatjuk, hogy az egész nemzetéletre szóló ideák, törekvések, tervek nem lágyuló agyakból suhantak-e ki.

Az orosz gondolkozóknak nincs okuk kétségbeesni. Sőt hirdetik, hogy megérett sorsát veszi el az orosz értelmiség. Ott lehet ez a jó sorsnak végzése. Százmillió nép teremthet bármikor friss, erős, termékeny, új, nagy intelligenciát. Mihelyst a cárizmus összeomlik, s szabad életre egyenesedhetik ki a lenyűgözött szláv nép-óriás.

De intelligenciánk romlását mivel pótoljuk mi? Még akkor is, ha a társadalmi erők rendjét, egyensúlyát sikerülne megcsinálnunk. Hol van szunnyadó lelki kincseivel a sok-sok millió magyar parasztság? Züllik s vándorol – ki.

Megdöbbenve úgy képzeljük, hogy a jövő Rozsgyesztvenszkij hajóhadaként jön, jön a magyar társadalom felé. A jövőtől várjuk a megváltást, s a jövő admirálisának, a magyar értelmiségnek, feje körül sötét szárnyak suhognak...

Budapesti Napló 1905. május 20.

D.

100. PÉNTEK ESTI LEVÉL

Először a Parasztszívekről beszéljünk. Legalább túl leszünk rajta. Szögedében van egy igen érdekes fejű újságíró-ügyvéd ember. Hivatik pedig dr. Balassa Árminnak. A jágermaris Hódmezővásárhelyen pompás kriminális ügyben hívták vagy hívhatták egyszer védőül e Balassa Ármint. Egy jeles parasztdramához. Hogy milyen becses az asszony a tanyán. Talán ez volna a drámának az ő tanulsága. De mégse csúfolódjunk. Balassa Ármint író ember. Érdekes agyú és szívű ember. Ő mást is meglátott ez esetből. Meglátta pedig ama fontos látnivalót, hogy a Tisza mentén is esnek érdekes dolgok, nemcsak a derék, klasszikus időkben, s hogy a magyar paraszt nem egészen olyan romantikus levegő-ember, mint a magyar népszínműírók hirdették. Ez nagy fölfedezés ám. Balassa írt róla egy egyfelvonásos drámát.

Ezt a drámát megszerezte egy másik író: Szalóky Elek. Írt belőle (vagy utána?) egy háromfelvonásosat. Ez a Szalóky-dráma volt a Nemzeti Színház magyar ciklusának legutóbbi darabja.

Balassa és Szalóky nem tudtak együtt megegyezni. Hogy kié is ez a darab. Mi sok napok után, s azután, hogy Balassa pörrel fenyegetve letiltotta a Szalóky-féle darab előadását, megállapíthatjuk: Szalóky-nak nem volt joga Balassa darabját mimikszdirmiksz fölhasználni, ellenben nem lehet Balassát sem megérteni. Mert Szalóky a Parasztszívekből egy egészen új Parasztszíveket csinált. Rosszabbat talán, mint a Balassáé. De mást. És Szalóky konciliáns akart lenni. Még merészen sem lehetne őt plagizátornak mondani. Aztán ő minden lehető erkölcsi és anyagi részesedést föl kínált Balassának. Ha ezek után konstatáljuk, hogy a Szalóky darabja igen rossz darab, s még rosszabbul játszották a Nemzeti jelesei, méltán tűnődhetünk: miért a nagy harc.?

*

Ősbudavár jegyében vagyunk s a színekörök jegyében. Már Krecsányiék is működnek, s a bódéző Népszínház ma este már premiért is adott a budai színekörben. Szóval, ha az esték nem lennének olyan kódösek, mint például a mai este, Budapest már nyáriasan szórakozhatna, ha még nyitva állnak is a kőszínházak, sőt például a Vígszínház holnapra premiért is ígér. Henry Bataille a Vígszínház holnapi írója. Hogy retteneteset mondjunk: ő a francia Wolfner Pál. Ez a darabja, a Mama Colibri persze olcsó ötleten épül. A mama beleszeret a fia barátjába. Majd beszélünk az ügyről előadás után. Most csak siránkozunk röviden, de búsan azon, hogy milyen gyatrán mulathat a nyári Budapest. Színekörök és Ősbudavára. Ez lesz a program. Szép mulatság lesz!...

*

Nőírókról ígértünk említést. A mi hitünk szerint ebben az országban, ebben az időben, ha a dolgok rendjükben folynának, a nőíróknak kellene vezetniök. Megnyugtathatjuk a különben is napszámos módra durva és remegő férfiírókat. Még nem jöttek el nálunk a nők, kiktől félni kellene. Lux Terka és Tormay Cecil könyve-

ire gondolunk. Két nagy női intellektus. Mindkettő nemes, elsőrendű dilettáns. De dilettáns. Nem hozták el közénk, amit a nőíróktól várunk: a női lélek új szenzációit, képeit és melódiáit. Ügyesek. Néha megejtők. De műkedvelők s naivak – még a mai magyar irodalmi mérték szerint is. Lux Terka könyve két hosszú novella. A mai lelketlen, haszontalan magyar élethez szállít bizonytságot mindakettő. Csínnal és bájos melankóliával ékes írások. Ennyi az egész. Tormay Cecil novellái nemkülönben.

Egyebekről a viszontlátásra.

MK 1905. május 21.

Diósadi.

101. LUX TERKA KÖNYVE

Lenci naplója. Fáni és Dani. Két regényszerűen bő, érdekes novella a Lux Terka legújabb könyve. Melankóliával néző és látó női szemek figyelik e két írásban a budapesti életet, e kalmárkodó, furcsán világvárosi, kicsinyes és tetejével rakott várost. Az első írat hőse egy szép boltoslegény. A meséje pedig e szép boltoslegény karrierje és bukása. Kissé elnagyolt, de finomságokkal teljes, szép és érdekes történet, melyhez kiválóan illik a naplóforma. Nem a hűség, avagy az artisztikum kedvéért. De mert így ragyog ki belőle Lux Terka érdekes lelke, sok finom asszonyos érzése, kedves és asszonyos sok naivsága s aranyos melankóliája. A második novella gyöngébb valamivel. Finom csipkeszerűség sok van ebben is. De a hézagok is feltűnőbbek. Egy kis Sarah Bernhard bús kálváriája. Ha a szocializmusról, zsidókérdésről, társadalmi igazságtalanságaink nagy seregéről nem ejtene egy fontoskodó szót sem Lux Terka meglátása, mennyivel kétségtelenebbül beszélne ki az ő finom meséiből az ő csakugyan kétségtelen értéke. Ő csak nézzen, lásson, s meséljen. Melankóliájával, mely csakugyan bájos, s mely érthető azoknál, kik nagyon belenéznek a nagy magyar élet bús és értelmetlen kavargásába. A könyv díszes. Faragó Zsigmond kiadása. Egyik lapját az író arcképe ékesíti.

Budapesti Napló 1905. május 21.

/-y./

102. CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY

Meghalt 1805 januárjának huszonnyolcadik napján ifjan és elsovadtan. Szülő Debrecenje holnap emlékezik meg arról, hogy száz éve immár az ő fia távozásának, aki olyan haszontalan ember volt, hogy skribának sem kellett sehol.

Mikor anno akkor szobrot kapott Debrecenben, nyilván akadt még Debrecenben derék cívis családapa, ki fölfohászkozott:

– Borzasztó eset. Erre fogok esetleg jönni az én jó erkölcsű fiammal. A fiú kíváncsi lesz, kié ez a szobor? Hogy élt az az ember, aki ilyen szép szobrot kapott? Jó iskolás gyermek volt-e? Köszönt minden embernek? Engedelmes volt-e és szerény? Jó magaviseletű? Mi lett aztán belőle? Szenátor?... Mit fogok a fiúnak mondani?

Ami megítélés lenni nem akar. Francia apa is akadt már ilyen. Aki például éppen ezen indokok folytán tiltakozott az ellen, hogy Musset szobra helyet kapjon Moliére házában.

A prűdéria már magasabb rendű kultúrállapot jele. A prűdéria nem ostobaság és nem vaskalaposság. Főképpen nem civilizálatlanság. És nem kultúra iszony. Szegény Vitéznek nem a prűdériával volt a legtöbb baja.

E sorok írója komolyan és becsületesen állítja: nagyon csodálkozik azon, hogy szegény Csokonai Vitéz Mihálytól el nem vitatták eddig még a magyarságát is a hazafi-kritikusok. Igaz, hogy ami még nem történt meg: megtörténhetik. Nem is menne nehezen. A száz éve porladó, istentelen poéta maga hirdette magáról, hogy kozmopolita. Szegény nádkunyhóban élő, vak emberek között járó, néhai, nagy poétánk. Szegény halálra üzött, kínzott magyar kozmopolitánk. Még magyarul sem tudtál. Például te a lepkét pillangónak merted hívni. Ki is kaptál érte Kölcsey Ferentől.

Be magyar voltál, be magyar. Óh, fájdalmasan magyar. Az elejéből való a magyar fajtának. A keveséből. A finomabban megalkotottjából. A vívódóból. A szenzibilisből. Az egész világgal, minden gondolattal, minden érzéssel együttélőből.

Mindezért keservesen meglakolt. Lump volt, csavargó, míveletlen, durva és paraszt. Ő volt tudniillik akkor a legeurópaibb ember ebben az országban. Amit Taine valahogy, ha jól emlékszünk, az agyvelő sejtjeinek lázas föl pattanásairól mond, őnála érezzük legjobban a magyar költők között. A nagyképű írástudók akkoriban javították és rontották a nyelvet. Ő dalolt, s mert lelke rengeteg gazdag és sokszínű volt: feszítgette, edzette, pótolta, díszítette, növelte szegény magyar nyelvének iromba és szűk kereteit. És vált természetesen a legpompásabb nyelvújítóvá, kinek emléke előtt hálával kell leborulnunk mindannyiunknak, akik gondolatainkat, érzéseinket magyar szavakba öltöztetjük ki. És boldogan és szerencsésen: már ünnepi ruháink is vannak.

Petőfi fenomén volt. A dal első magyar zsenije Csokonai. Ha a petőfisták nem Petőfi gigászi bércein véreznek el, de Csokonaihoz járnak tanulni, ma sokkal gazdagabb a magyar líra...

Nem csinálunk titkot belőle, sohse tudnak kibékíteni bennünket az olyan ünnepek, milyen a debreceni. Lehet-e jóvá tenni, amit Csokonai szenvedett. Szegény kálomista magyar, ki Kalocsára akartál menni jezsuita növendéknek. Keserűségében. Aki tudja, hogy a legszabadabb lelkek is Kálvin egyházából nőve, zamatját halálig megőrzik ez érdekes religiónak és világfelfogásnak, – sejthetik, milyen keserűség lakozhatott szegény Vitéz szívében. No most már. Hát bűnbánók vagyunk. Debrecenben egyébként is mindjárt a halál után nőni kezdett a Csokonai-kultusz. De biztosítva vagyunk-e, hogy éppen Debrecenben, ha most a XX. század Csokonaija születne meg, a féktelen, új költőzseni; kegyesebbek és megértőbbek volnának hozzá az emberek, mint néhai Vitéz Mihályhoz?

Pihenj, szegény nagyunk. Te ezekről nem sejtész semmit. Azt írtad volt, hogy írsz a XX-ik vagy XXI-ik század míveltjeinek, amikor a magyar vagy magyar lesz, vagy nem lesz semmi sem. Persze művelt európai magyart értettél.

Tudja isten, ha ma élnél, nem menekülnél-e ma is a csikóbőrös kulacshoz, amelytől a gondok csucsúlnak. Lilla Petrarkája magyar lélek nagy jelensége, Csokonai Vitéz Mihály, százéves halottunk, mégis csak be szép volna azért, ha látnád, hogy egy kicsit mégis csak hajnalodik, s szülő Debrecened holnapi nagy ünnepét nagyon megbámulnád...

Budapesti Napló 1905. május 21.

A.

103. KOLIBRI MAMA

– *Bemutató előadás a Vígszínházban* –

Henry Bataille darabját e fiatal s ügyes francia író egyénisége tudná megmagyarázni a Vígszínház publikumának, mely sokat nyugtalankodott ma este. A francia firma imponált. A raffináltság is megtette, nagyon megtette a magát. Viszont a Vígszínház színészei végre ma komolyan vehették magukat. Ezek folytán a közönség természetesen nyugtalankodott. Hogy hát igaz volna-e, amit hall? Ki beszél hozzá, a nagyságos közönséghez? Új apostol vagy egy veszedelmes svihák? Nem szólva a naivokról, akik igen nehezményelték, hogy hajh hajh kevés az úgynevezett akció néhol e darabban.

Nem kellett volna nyugtalankodni. Egy okos és modern ifjú írónak tetszett velünk kötödni. Egy ügyes új párizsinak, ki jött faluról. Hozta magával a falusi nevelés, a zölddel befuttatott kastélyocska, a patriarchális szép hazugságok emlékeit. De emellett észreveszi, mi kell a legújabb Párizsnek. Ha ilyen lelkű ember kezd aztán ravaszkodni, az ért hozzá. A falu szűz ereje van vele. Ez azt csapja be, akit akar. Pláne, ha verseket is ír, mint Henry Bataille, s e révén azt a hitet keltheti, hogy ő nagy meglátó, új hirdető, hiszen ő poéta.

*

Szól pedig a darab egy anyáról, aki negyvenéves korában bukik el. Szerelmes lesz a fia barátjába. Egy tacszóba. Elhagyja a múltat, övéit, s megy, amerre késő fiatalsága hajtja. Megy a szeretőjével Boldogság-szigetre. Aztán két év telik el. Az ifjonc megugrik tőle egy fiatalabb nővel. Máról-holnapra banya lesz az asszonyból, ki negyvenéves koráig megőrzött valamit a leányságából. Közben nagymama lett. Megnősült fia teszi nagymamává. Az asszony szépen hazamegy öregasszonyonak s unokaringató nagymamának a családba. A családba igen, s az ember visszaemlékezik Henry Bataille egy verses könyvére, mely szintén azt hirdeti: az életünket nem mi kormányozzuk. Bolondoskodik velünk ez a bolondos élet. Meghurcol bennünket. Néha iszonyú messze kiragad a régiből. Stációt stáció után hagyunk. De egy bizonyos. A családból indultunk ki. A tűzhely mellől. Oda térünk vissza is megtépve, elfáradva, korán vagy későn megöregedve...

*

Ez így szép is volna. De Henry Bataille száz kézzel s száz ravaszsággal dolgozik. És megejt bennünket csodálatos lélek-incidensekkel, finomságokkal, különösen ha ezeket már elfeledtük. Tudniillik – nem újak. De sokszor gyönyörűen átformáltak, újaknak tetszők. Az asszony védi magát például a fia előtt, aki viszonyát föl-fedezi. Nem tehet róla, hogy fiatalsága ilyen későn virágzik. Vannak madarak, melyek későn raknak fészket. Ő most lett fiatal, s az életben nincs szentebb a fiatalságnál. Avagy az izgató s kiélezett helyzet, mikor a fiú áll az asszony előtt a tettenérő férj szerepében. Meg az a csodálatos, megható helyzet, mikor az asszony tudja, hogy az ő szerelme egy tacszó, egy gyerek, egy semmi, hozzá nem

méltó. De lehúnyja a szemét s úgy sóhajtja: mért nem adhattam neked a húszesztendősi szépségemet. Raffináltabb, úgynevezett lélektani drámát nem írtak mostanában. A legbeavatottabb, legjobb hiszemű, legművészszerűbb ember is beugrik Henry Bataille-nak minden öt percben. Erről a darabról sokat fognak nálunk is beszélni. Meg fogja nézni mindenki. Így szokott már ez történni rendszeren.

*

De nézzék is meg ezt a darabot, s nézzék és hallják T. Halmy Margitot, ezt a modern lelki, csupa-idegszál, pazar és nagy művésznőt. Mennyi igazsággal hozza eléink Henry Bataille nem nagyon igaz, késő tavaszú asszonyát, Kolibri mamát. Mondják: apja, a nagy Halmy talentuma egészen, de megfinomodva, s az embernek Sarah Bernhardt axiómája jut az eszébe: a drámai színjátszó talentum: talentum femininum. Kis szerepében is bájos és föltűnő G. Kertész Ella, ki poézis és művészet a legkisebb ábrázolásban is. Hegedűs komolyság, mélység a férj szerepében. Szerencsés és nagy estéje volt Góthnak, mint Kolibri mama fiának. Férfias volt, nemes és mély érzésű. Egyáltalában jó estéjük volt ma a Vígszínház művészeinek. Csak Somlai, az új tag okozott ma nekünk egy kis csalódást, melyet azonban könnyen eloszlathat. Nikó Lina, Szerémi, Győző s valamennyien a legjobbak. Magyarra Kürthy Emil fordította az Henry Bataille darabját, ezt a szemfényvesztő, de mégis érdekes darabot.

Budapesti Napló 1905. május 21.

Dyb.

104. NAGYON FURCSA ESETEK

I.

A galambok

A galambok unatkoztak. Megunták a szeretkezést. Végre is a hosszú május alatt még a galambok sem csókolódhatnak folytonosan. Valami új sportra éheztek meg a galambok. Egy nagyon elegáns tollazatú, vívőr galamb pompás tervvel állott elő:

– Tudjátok mit? Párizsban, Monte-Carlóban, sőt Budapesten is, mindenütt, ahol előkelő urak élnek, ilyenkor galamblövészettel mulatnak az emberi társadalom előkelői. Ezek között azok is, akiket mi olyan nehezen tudunk a majmoktól megkülönböztetni. Valami ilyet csináljunk mi is. Lessünk rájuk azokra, akik galamblövészettel foglalkoznak. Legalább meglepjük az emberi társadalom tudósait is, akik a galambokat olyan gyáva, gyöngé szívű madaraknak hirdetik. Játsszunk szemesdit. Aki egy óra alatt több előkelő, úri szemet kapar ki, az lesz a győztes.

A galambok belementek, s egy hét alatt hihetetlen dolgok történtek a világon. Monte-Carlóban egy vad galamb a parkban két nagyhercegnek is kivájta a szemét. Hirtelen történt. A nagyhercegek a tengert bámulták búsan. Nagyon szomorúak voltak. Tudniillik hús galambból csak kettőt tudtak lelőni a versenyen. Hasonló hírek jöttek a világ más részeiből. Egy magyar grófi legénynek például a Kossuth-utcán fényes nappal kaparták ki a szemét a galambok. Az újságok oldalas riportokat írtak e különös, érthetetlen dologról. A Temps statisztikát csinált, hogy egy hét alatt csak Európában ezer előkelő urat vakítottak meg a galambok. És védekezni sem lehetett a gyilkos szárnyasok ellen.

Ekkor a kormányok Hágában gyorsan kongresszust hívtak össze. A kongresszus kimondta, hogy a galambfajt ki kell minden módon irtani. Mert a társadalmi rend megkívánja, hogy azoknak az uraknak, kiknek jobb dolguk nincs, mint hogy galambokat lőjenek, lovakat futtassanak, rulettezzenek s makaózzanak, – szemeik legyenek.

Általános kötelező vadászatot rendeltek el minden országban, s egy hónap múlva megölték az utolsó galambot is. A galamblövő-társaságok átalakultak csókalövő-társaságokká. Mert valamit csak kell azoknak csinálniuk, akiknek még a szemeik megmaradtak az előkelő urak közül. (Így lakolna egy ártatlan sportért a galamb-társadalom. Az emberi társadalom előkelőinek azonban vígan szabad gyilkolniuk. Pedig komoly természettudósok mondják, hogy a galambok a nagy természetvilágban sokkal hasznosabb lények, mint azoknak egyrésze, kik a galambokat gyilkolják.)

II.

Eszperantó-ország

Egy nagyon megbízható volt előkelő udvari lakáj beszéli, hogy ő valahogyan a Ferenc József földön járt s itt különös emberekre talált.

Ezek az emberek várost alapítottak e zord, jeges földön, s igen civilizált életet élnek.

De a nyelvük, amit beszélnek, különös nyelv. Latin eredetre vall, de elűt minden román nyelvtől. Szerencsére nem volt nehéz megtanulni. Ekkor a volt udvari lakáj megkérdezte, hogy milyen nemzetiségűek a város lakói. Gőgösen válaszolta a polgármester:

– Milyenek? Hát természetesen osztrák nemzetiségűek vagyunk. Mi osztrák hazafiak vagyunk, kik lelkünkkel az anyaországban élünk.

– És milyen nyelven beszéltek?

– Eszperantó-nyelven. Idecsődült az anyaországból egy csomó ember, s jódarabig nem értették egymást. Babel hozzánk képest kismiska volt. Erre kötelezővé tettük az eszperantó-nyelvet. Ez itt a hivatalos osztrák nyelv. Mindenki ezt beszéli. Szép nyelv. Művelt nyelv, s egyenesen rokonságba hozott bennünket a régi rómaiakkal. Éppen azon gondolkozunk, hogy követséget küldjünk Bécsbe: most már vissza lehetne állítani a római császárságot.

– Igen ám, de az anyaországban még mindig Babel van. Hetvenhét nép hetvenhét nyelven beszél...

– Rettenetes, nyöszörögte a polgármester. Ezt nem hittem volna. Mondja meg, ha visszakerül, hogy az anya-monarchia csak akkor maradhat fenn, ha minden nép közös nyelvül az eszperantót fogadja el...

...Ezeket beszélte a volt udvari lakáj, ki egyébként nem nagyon szavahihető ember, s azt beszélük, hogy egészen komolyan utazgat az eszperantó érdekében. Most éppen a trieszti olaszokkal tárgyal hír szerint. Nagyon dícséri nekik az eszperantót, hogy az szebb, mint az olasz... De állítólag még eddig csak az Abbázia mellett élő cincárok mutatnak némi hajlandóságot az egységes nyelv föl vételére...

III.

Ódák

A nagy költő egy rózsaszínű májusi felhőről hallgatta végig a tiszteletére rendezett ünnepségeket.

Különösen a versek érdekelték. Sok helyről sokféle vers zengett fel hozzá.

A nagy költő átkiáltott a magyar Olümpra:

– Ti is halljátok.

Talán Kazinczy Ferenc válaszolta:

– Igen. Nagyon szép versek. Úgy képzelem néha, hogy értem is őket.

A költő a rózsaszínű felhőn nyugtalankodott.

– Ejnye, ejnye...

Átment az Olümpra. Ott az egyik ódát Kazinczy németre, Budenz finnre fordította le, s elszavalták neki:

– Így már egészen csinosak – mondta a néhai nagy költő.

Budapesti Napló 1905. május 23.

A. E.

105. A HÉT CSODA

– *Alba Nevis költeményei* –

Érzelmes és jó emberek bizonyosan sokat nyugtalankodnak pár év óta a szegény magyar nőpoéták miatt. Ezeket a gyöngye nőket olyan rettenetes lelkiviharok rázzák, melyek az erős férfit is elpusztítanak nagyon rövid idő alatt. Alba Nevis olyan kedves volt, hogy A hét csoda című kötetével bevilágít az izzó női lelkek dalkonyhájába, s fölfed egy titkot, melyről különben a verebek is csiripoltak már. Nem kell kétségbeesnünk a magyar Szapphók során. Kibírják ők a maguk szenvedélyeit, s nagyon csinos, szapora köteteket termelnek belőlük. Mert az irigynivaló nőköltők szenvedélyei nem olyan rombolók, mint vélné az ember. És boldogok ők, hogy nem ilyenek. Hogy úgy mondjuk, tézis szenvedélyek az övéik, s az új magyar női líra érdekes, tézises líra. Apró tézisekkel. És egy nagy összefoglaló tézissel: a költőné egyéniségével, mely rendszerint bájos, dalos, szerelmes egyéniség. És határozottan az új frisson-ok közül való, ha a szerelemre hívó csalogányhangot nőnemű fészkekből halljuk megcsendülni. Habár kissé primordiális költészetnek tetszik sokak előtt talán az, mely figyelmeztetés akar lenni: ha sejtenétek, ha ízlelnétek... Mi nem ijedünk meg a legrejtettebb női érzésektől sem. Csak ez érzések igazságáról meggyőződtesen bennünket a poétaművész. De izzó érzéseket kérünk s nem rakétaszavakat, nem tézises vagy helyzeti szenvedélyt. Talán kevesebb pompa és bőség a dikcióban. (Hiszen a dikció megölője a poézisnek.) De őszinteséget kérünk s őszinte kínokat. Már csak az érzelmes és jó emberek nyugalmaért is. Alba Nevis kiválóan egyesíti magában az új magyar Szapphók karakterisztikonjait. Azért írtuk ide ezeket. A hét csodában találunk igazán bájos, sőt feltűnően, értékesen szép verseket. S ezek az egyszerű versek. Melegek, színesek, a költőné tehetségét hangosan hirdető. De vannak aztán a kötetben túlhangos, pompázó versek. A pompázók pedig nagyon szegények. Zuhatagjai a lármás szavaknak... A formák is elég szabadosak a versben. De nem szabadok szintén. Mint az érzések. Ami pedig a címet illeti, a kötet első verse magyarázza meg. Az öreg bölcs hét csodát lát, de nem tudja őket megfejteni. Egy csodatestű leányka haja, szeme, vérpiros ajka, fülecskéje, (a lepel lejjebb csúszik), válla (a lepel még lejjebb csúszik), a melle. Ez hat. De a költőné hétről énekel mindig. Légrády testvérek könyvkereskedésében jelent meg a tipikus verseskönyv. A könyv első lapján a költőné arcképe. Öt csodát e dekoltált kép is megmutat.

Budapesti Napló 1905. május 29.

(v.)

106. EGY KÖLTÖTT ÚTINAPLÓBÓL

(Budapest, május havában.) Életet vettem el. Beleavatkoztam az isten dolgába. Egy kicsit istennek kellene magamat érezni. Mámorban illenék reszketnem. És elrejtőzöm, mint a biblia Ádámról tanítja. Vagy mint ama kisrendű állatok, melyeket apró földalatti rejtekek építésére tanított meg az életharc, mely a menyétek számára sem kényelmesebb, mint az emberekére. Alapjában pedig a katekizmus üldöz. A vallás igéi reszkettetnek. Borzadok, mint hét éves koromban, mikor először hallottam szólni öreg plébánosunkat a purgatóriumról. Újra kezdek hinni a siónhegyi rettenetes kijelentéseknek. És én öltem. Fiatal karom kinyújtotta a kardot, s a kardra rátűződött egy öreg úrnak millió érzéstől megviselt szíve. Én, a fiatal, megöltem az öreget. Istentelenek előtt talán ezer mentség volna erre. Én csak azt tudom, hogy még az én életem messze volt a jelentkezéstől, mikor az az öreg ember már férfiasan keresztülküzdötte magát temérdekszer nagy viharokon, s megváltott minden jogot arra, hogy magától jöjjön el majdan érte a halál. Én pedig fiatal vagyok. Ki tudja, éreztem-e már egy fiók-érzést, nemzettem-e agyamban egy fiók-gondolatot, mely helyes és maradandó lesz előttem csak egy év múlva is? És én halálra ítéltém valakit... De nem is én. Nem, nem, nem. Hinni akarok inkább anyaszentegyházunk ellenségeinek. Mindez kikerülhetetlen volt, s én nem tehettem másként... És mégis: menekülnék önmagamtól is, ha lehetne. Én egy rossz társadalom áldozata vagyok. A legnagyobb bűnöm az, hogy kultúraellenesen cselekedtem. Azt hittem, hogy ez lehetséges nálunk. És most érzem a milliók megborzadását. Én, kinek élete most kezd épülni, barbár harcban egy kiépített életet tiportam el. A purgatóriumra, a katekizmuséra, nem kívánkozom, de penitenciázni akarok. Szaladok innen, s nem jövök vissza, csak ha majd elfelednek, s ha majd kicseréltem magamat.

(Budapest, egy év múltán.) Itthon vagyok. Hogy ilyen hamar, sohse hittem volna. Távollétemben elítéltek. Egyelőre megyek az államfogházba kipihenni a kóborgás esztendejét. Akkoriban elutaztam rögtön. Azt hittem, hogy egy meghasonlott lelkű, szerencsétlen ifjú menekül azon órában. Most már tudom, hogy egy híres férfiú indult győzelmes kényutazásra. De nem tudtam meg mindjárt. Csak később. Mész-sze idegenben egy hónap múltán mertem hírlapok után kutatni. Negyvennyolc óra alatt hírem volt széles e világon. Ekkor tudtam meg. Odahaza egy hónap múlva föloszlatták a képviselőházat, s én Helgolandban tudtam meg, hogy három kerület polgársága verseng értem. Megválasztott követének mind a három. Én még akkor álnévvel utaztam. Elvetődtem a Rivierára, s éltem idegenek között hetekig. Egyszer egy sokmilliójú csodaszép muszka kontesz ült szemben velem a table d'hôte-nál. Nézett sokáig a szemembe a leány. Aztán suttogva szólalt meg:

– Nem ön az a magyar úr, aki két hónappal ezelőtt halálos párbajban elejtette az ellenfelét?

Nem tudom miért, de vallottam. És menekülni kellett előle. Erővel feleségül akart jönni hozzám. Amerikában a Herald tízezer dollárt ígért, ha egy cikkben megírom a párbaj történetét. Párizsban Jaurés, a szocialisták grandseigneur-je szinte alá-

zatos volt hozzám, amikor meglátogattam. Persze, értem most már. Mikor ő Derouléde-dal párbajozott, csak egy kis karcolást tudott adni az ellenfelének. Én nem tudom, micsoda csacsiságokat gondoltam össze egy éve!... Ha mint vallásos ember néztem a lelkembe, elkárhozottnak láttam magam. Mint társadalmi ember, bestiának. És azt hittem, hogy sehol sem történhetik meg máshol, hogy egy erős ifjonci kar gögösen sújthasson le bárkire. Dehogy. Puskind ma is megölhetné egy ügyes gavallér. Tolsztojnál előkelőbb egy snájdig vívómester. És meg vagyok róla győződve, hogy Ibsen egy norvég hadnagyocskával sem merne kiállani. Micsoda gyerek voltam én ma egy éve. Magamban mégis csak be kell vallanom, hogy a katekizmusos nevelés ér a legtöbbet. Akkor a katekizmus ijesztett legjobban. Most a katekizmus révén állítom: ez a világ bölcs berendezésű. Ezen nem szabad változtatni. A jó vívóknak össze kellene fogni, s akik itt zavarognak s beszélnek mindenféle ostoba változtatásáról az áldott és alapjában isteni eredetű közfelfogásnak, azokkal egyszersmindenkorra le kellene számolni.

Budapesti Napló 1905. május 31.

A. E.

107. NAGYON FURCSA ESETEK

I.

Nagy Péter levele

„Uram, Romanov Miklós úr, fogadja megvetésemet. Az én kedves admirálisom, Lima, ebben a percben újságolta el nekem, hogy mi történt másfél esztendő óta az én birodalmammal. É tudniillik két esztendeig távol voltam az orosz paradicsomtól. Kedves nőmet látogattam meg, akinek a német paradicsomban jutott hely. Hát, uram, az pluszkvam disznóság, amit önök csinálnak. A földi dolgokat nem nézem már többé a régi szenvedelemmel. De azt mégis csak kikérem, hogy önök az én nevemben számárkodjanak. Ezennel megsemmisítem a végrendeletemet. Hát azt akartam én, hogy önök az én sztrelicjeimet, kozákjaimat, bojárjaimat a sárga majmok közé vigyék a világ végére? Baj lesz ebből, uram. Jámbor Taliczkim éppen most újságolja nekem, hogy mi történt századom végén Franciaországban. Na, na. Én nem akarok jóskodni, de baj lesz. Egyébként pedig bánom is én, ha akármilyen is lesz önökkel. Csak egy dolgot tiltok meg. Ne merjék az ön admirálisai magukat admirálisoknak nevezni. Már kopogott egy-kettő itt a paradicsom ajtaján, de elkorbácsoltattam őket. Hiszen ezekre egy papírcsónakot nem mernék bízni. Hát ezért csinált hajóhadat Oroszországnak az én Limám? Önök, úgy látszik, a kivájt fatörzsnél tartanak még admirálisi talentumban. Uram, ön tudja, hogy én hajóács-legény voltam, s nem passzióból voltam az. De ha még egyszer a földre kerülnék, más mesterséget tanulnék. Ön ismeri az én történelmi gorombaságomat. A kovácsmesterséget tanulnám meg, s úgy megvasalnám az ön admirálisait, hogy arról koldulnának. Amiből sejtethi ön, uram, hogy az ön dicső tengerészeit röviden, de határozottan lovagnak tartom. Csak ezt akartam önnek tudatni. Haragos elődje: Péter, a nagy, ki azonban nem sajnálja méltatlan utódját Miklóst, a kicsit.”

II.

Egy kalapgyáros csődje

Néhány hónappal ezelőtt James Peartsbourg úrhoz beállított egy régi üzlettársa.

– Uram. Tudom, hogy ön tízmillió font boldog ura. De azt is tudom, hogy nem volna szava az ellen, ha e milliók megfiadzanának. Hallgasson rám. Milliókat lehet szerezni. Még pedig különös módon. Messze Keleten, Magyarországon politikai válság van. Miniszterelnököt keresnek. Miniszterelnök bárki lehet, kinek egy formás angol cilindere van. Kézpénz azonban kevés van a jeles országban. De végrehajtani még lehet ott. Gyártson cilindert, uram. És küldjön embereket szét abban az országban. Hat millió cylinder biztosan elkél.

Néhány hónappal később James Peartsbourg megtörve állított be régi üzlettársához.

– Gazember, tönkretettél. Megvettem az összes megvehető londoni kalapgyárakat. Hónapokon át őrült munkát végeztettem.

– És?

– És összesen egy millió levél érkezett Magyarországról. Valamennyi azt kérdezi, hogy nem cserélek-e be régi cilindreket. Újat egyetlen egy ember sem rendelt.

III.

Ernest Blum utolsó története

Fölvezettek a színpadra. De meg kell önöknek mondanom, hogy ez nagyon különös színpad volt.

Önök, kik e történetet olvassák, még nem láthatták e színpadot. Kívánom, hogy sokáig ne lássák még meg. Ha ugyan ez önöket mulattatja.

Megállít a rendező:

– Hová megy?

– A színpadra.

– Mi jogon?

– Mi jogon? Én Ernest Blum vagyok, s úgy tudom, hogy ez a különös színpad vár azokra, kik életükben szegény embertársaikat vígasztalták. Mivelhogy színpad nélkül bajos élni az embernek halála után is.

A rendező nem volt vidám legény. Gorombáskodni kezdett volna.

– Hohó atyafi. Ide csak azok jöhetnek mulatni, akik odalent nem léhaskodták el az életüket. Akiknek igazi jókedvük sohse volt. Akik nagyon mulatságosnak nem találhatták az életet.

Dühbe jöttem.

– Hát nem hallja, hogy Ernest Blum vagyok? Hát engem léha fráternek tart az úr?

Meglepődött a rendező. Mintha eszébe jutott volna valami. Karonfogott, s bevezetett a legfényesebb, legillatosabb, legvígabb színpadi társalgóba.

Mert hát most már megmondhatom önöknek, kik e sorokat olvassák, hogy nekem egy percig nem volt soha életemben igazi jókedvem. Dehát valahogy csak védekezni kell a szükség és a kétségbeesés ellen. Köszönöm önöknek, hogy meghallgattak. És hogy elhitték a jókedvemet és a történeteimet...

Budapesti Napló 1905. június 1.

A. E.

108. EMIL?

– *A Vígszínház bemutató előadása -*

Egészen nyári, egyszerűen bolondító, pompás és kevés ruhába öltözött a Vígszínház Múzsája, s önök elképzelvek, mit jelent az, ha e kikapós Múzsza ő nagysága szinte fürdőinél is szabadabb toalettbe vágja magát. Alighanem utolsó premijerje volt a mai a Vígszínháznak. És lehet is utolsó. Ezzel bizvást nekimehet azoknak az estéknek melyekkel színházi esztendejét búcsúztatja. A darab címe: Emil? Így kérdőjellel. Mert nem lehet tudni, hogy Emil Emil-e vagy Eduárd. A legkipróbáltabb bohócati fogáshoz nyúltak ugyanis az Emil? természetesen francia írói. Emil és Eduárd testvérek és hajszálig hasonlítanak egymáshoz. Eduárd korhely és nőcsábító. Emil derék és komoly. Eduárd elutazik Amerikába. Emil pedig ettől kezdve Floridor és Celestin. Kitor belőle a lenyűgözött lump. És két életet él. Ez a darab. Lumpol, asszonyokat, leányokat csábít. Emiltől elcsábítja Eduárd szeretőit, Eduárdtól Emil menyasszonyát. Becsap mindenkit. Még a leendő anyósát is elcsábítja Eduárd szerepében. Végre leleplezik s ekkor Emil-Eduárd elveszi az ő bájos kis menyasszonyát. Vásott, szemtelen, de kedves és nagyon mulatságos nyári bolondság ez. És fényesen, nyári jókedvvel játszották a Vígszínház színészei. Egyébként Góth Sándor estéje volt első sorban az este. Kedves, elragadó, jókedvű, és ügyes volt a szinte bűvészetet követelő kettős szerepben. Szerémi méltó partnere, ki mint inas él hasonlóan kétalakú életet. Hegedüs rendkívül mulatságos egy felszarvazott férj szerepében. Nagyon bájos és hódító menyasszony G. Kertész Ella. Rendkívül ügyes egy csapodár asszonyka szerepében Borostyány Sárka s a többiek is, Gazi Mariska, Hegedüsné, Haraszthy Hermína, Tapolczai, Vendrey, stb. a legmulatságosabbak. A nagyobb jelenetek, fregoliádák, kikapoo-tánc, vetkőzések, stb. percekig megállították az előadást a hálás közönség derülése révén. A darabot Góth fordította nagyon helyesen és úgy, hogy minden ötlete találjon. Szóval Emil? eldöntötte a kérdést. A Vígszínház megkapta a maga nyári darabját.

Budapesti Napló 1905. június 1.

(Dyb.)

109. LEX-FOLCHI

Firenzében, az édes Firenzében, meg akarta ölni magát szép júniusi éjszakán a hervadott Bourbon Elvira férje: Folchi piktor. Bizony ez az eset ebben a mai mennydörgős világban nem nagy eset. A nyavalyás piktor sebesülten fekszik. Talán meg is hal. Ki törődik vele? Nagyobb esetei vannak a mának. Még Firenzében sem méltányolják Folchi cselekedeteit. Hiszen júniusban vagyunk már. És Firenzét odahagyta minden elegáns úr és dáma. Hogy is lehet post festa, illetve post évad követni el öngyilkosságot? Ez a szegény Folchi csakugyan nem volt világfi. Egy kicsit sem. Beleesett a verembe. Találkozott egy idősecske hercegleánnyal. Most aztán nyelheti a revolvergolyót, amíg csak bírja.

Manapság a nőktől kezdünk várni minden jeles és bátor dolgot. Ők lesznek mindenütt a nemzetörök. Ők védik meg a gyermekeket. A leányártatlanságot. Van ligájuk minden védelemre. Még az ölebekére is. Kérve-kérjük a nőket, alakítsanak egy ligát a férfiak védelmére is. Modern nőkhöz beszélünk, akik fölváltották már a régi, ostoba, babonás fogalmakat. Akikhez nem férközhetnek avult teóriák.

Szólhatunk hát bátran. Nincs gyöngébb teremtés a földön, mint a férfi. Hiszen tudják ők ezt, az új Évák. A természet ezt az egyet hagyta minden fegyverzet nélkül. A férfit voltaképpen nem védi egyéb, mint egy sikerült, ódon monstrezugság, hogy ő az erősebb. Most ez a hazugság is foszlóban van. Mi marad akkor a szerencsétlennek? Hiszen olyan gyöngö, naiv és esendő.

De egyelőre védjük meg a Folchiakat. Vagy világosabban: védjük meg a férfiakat a nagyon előkelő hölgyek szerelme ellen. Az anarchista merényleteket számon tartják. Az egész emberi társadalom megható részvétellel, koronként borzadással, nézi a koronás családok veszedelmét. Az anarchisták valósággal vadásznak rájuk. Miért nem tartjuk számon azt a vadászatot, melyet a koronás családok tagjai folytatnak hiszékeny, gyöngö, szegény férfiakra. Ha Don Carlos útjára bombát dobnak, erről az egész világ lármázik, ha mi baj sem történt is. Ellenben jön Don Carlos Elvirája. Kiszemel egy légynek sem ártó szegény mázoló. Elviszi magával. Halálra unatja és csömörlíti. A szegény Folchi végre is mellbe lövi magát. Hát ez szabad? Hát csak ennyire győzött a demokrácia? Tudunkkal a demokrata társadalmaknak festőkre avagy mázolókra van legalább is annyi szükségük, mint trónkövetelőkre, avagy penészes és még anyaságra sem alkalmas, hisztériás hercegleányokra.

Szegény Folchi még most is igen hasznos tagja volna az emberi társadalomnak, ha Elvira el nem szédíti a fejét az előkelőségével. Pompás díszleteket festene az olasz arénákba. Mindenesetre hasznosabb dolgokat mívelne, mint most, mikor öngyilkosságnál képtelen egyébre. Mattasich büszke katonája volna ma is őfelsége hadseregének. Nem kellene neki memoárokkal üzérkedni, s ama nem éppen kedves foglalkozást és kenyérkeresetet űzni, hogy lovagja egy asszonynak. Gironnak és az elcsábítottak egész légiójának esetét kell-e idéznünk? Megállapíthatjuk, hogy az előkelő, rendszerint csúnya, beteg, vagy öreg nők járványszerűen támadtak a férfinemre.

A kor szelleme – mondják az új francia lírikusok – az új humanizmus. Nos, az új humanizmusnak kötelessége minden gyöngét megvédeni. Még ha az – férfi is. Ha a nők nem volnának hajlandók egy új védő ligát alakítani a férfiak érdekében, talán a törvényhozásokhoz kellene fordulni. Valami lex-Folchira gondolunk, mely megvédené a gyöngé férfiakat az előkelő és élvezhetetlen nők szerelmétől.

Budapesti Napló 1905. június 4.

Pont.

110. FINÁLÉ

Most már talán csakugyan vége lesz a XIX. század Dreyfus ügyének. A szerencsétlen és kellemetlen kapitány személye még két percig megjelenik a világ előtt. Addig, míg a francia semmitűszék felolvastatja azt a deklarációt, mely nullának jelent ki minden eddigi ítélezést az Affér hőse fölött. Dreyfus zsebrerakhatja a teljes ártatlanságát. Mehet, utazhat, tehet, vehet, élhet. Teljesítette azt a kötelességet, melyre az emberiség végzete éppen őt jelölte ki. És ő hozzá e finálé után nincs közünk. Ő csak éppen egy gyanús névvel s egy vezérkari uniformissal járult ugyanis ez átkozott monstre-mulatsághoz. Az uniformisban egy rossz modorú, nem nagyon daliás úr volt, kit nem ért keresztvíz. Bizony ez pech. De Kisinyevben nagyobb pechje volt egy-két embernek. És viszálykodni avval, ami már megtörtént, nagyon együgyű dolog. Az Ördögszigetnél nyilván kellemesebb Korfu szigete. Dehát mióta emberek élnek, Dreyfushoz volt-e vajon az élet a legbarátságatlanabb? Adieu, kapitány úr. Önnek milliói vannak. Villája a Côte d'Azuron, és yachtja a tengeren. A becsülete szeplőtlen. Ellenei behulltak a verembe, melyet önnek ástak. A többit már csak a metafizika istene tudná helyrehozni. Tehát: finis.

Aus ist die multság, ez átkozott monstre-multság. Talán Drumont úr sem reméli, hogy életre kelhessen még egyszer az, amit immár a História nevez Dreyfus-ügynek. A Tömb Szilárdok hivatásához tartozik, hogy majdan kisüssék, mért nevezték ez ügyet a maga idején Dreyfus-pörnek, és hogy ki volt ama Dreyfus. Az inkvizíció rémnapjaiban is nevekhez tapadtak volt a rettenetes szenzációk. Máiig már a pusztá nevek is lesúrlódtak. Csak azt tudjuk, hogy mi volt az inkvizíció. Dreyfus-ügye mindig volt a világnak. S a Dreyfusok sokszor jártak rosszabbul is Alfrédnél. És még csak történelemben sem kerültek, hova pedig glóriával jutottak be a Jeanne d'Arcok is.

Mi, kik átéltük és lelkeinkben átzokogtuk a nagy Affért, mely kegyetlenül mementőzött minden földi lények fülébe arról, hogy a butaság és a gonoszság nem bárányhímlője az emberiségnek, de örökös kórja, egyelőre hálásan föllélegezhetünk. Elmúlt. Elmúlt a XIX. század Dreyfus-afférja. De sírván sejthetjük mindjárt hozzá, hogy holnap vagy talán holnapután kezdődhetik a XX. századé. Nem azt jelenti ez, hogy a Dreyfusé volt a legiszonyúbb a nagy igazságtalanságok közt. Milliók véreznek vérrel és vér nélkül folyton-folyton az emberi butaság és gonoszság bunkói alatt. De e Dreyfus-pörök ziháltatják meg az egész világon a szenvedő lelkeket. E Dreyfus-ügyekben csillámlik meg véresen az emberiség nagy átka: a dogma.

A dogma, a mindenféle dogma tette s teszi a föld legszerencsétlenebb lényévé az embert. A csökönyös, a hagyományos, a megfoghatatlan; emberbutító, kötelező vélemények csordája.

És Dreyfus-pör Dreyfus-pört ér, a gonoszság és butaság triumfál, vagy csak nagyon rövid ideig pihen lerve a porondon mindaddig, míg az emberiség nemeseinek, legújabb gondolkodóinak szent álma felé nem hajtódik a világ. Oda, ahol

csak egy igazság lesz: az élet. Az élet, mely minden jogot megad mindenkinek, aki él, s ahol bűn lesz a boldogtalanság.

Ei fog ez az idő jönni. Addig pedig, kapitány úr, ki személyében most szerepel a világ előtt utoljára, monsieur Dreyfus, legyen ön büszke arra, hogy e nagy idő siettetéséhez önre is szüksége volt az emberiség végzetének.

Budapesti Napló 1905. június 7.

A. E.

111. A SZEZON VÉGÉN

– *Nemzeti Színház* –

(Az ember Ósbudába jár, minélfogva álmos. Óh áldott, tikkasztó nyári esték. Még mindig játszanak a Nemzeti Színházban. Az ember hátradől a székében. Olyan jól lehet itt aludni. Két ifjú tüdő ontja a bűbajos énekehangokat. Paulay Erzsébet és Beregi Oszkár játsszák Júliát és Romeót, azaz Romeót és Júliát. Éljen az ifjúság. Éljen a nyár. Éljen az alvás. Kár, hogy vakációra tér Somló Sándor. Az ő szender intézete igen nagy hiányt pótolna. Hogy el ne aludjunk, amihez a kritikusnak nincs joga, verjük fel egy kicsit a múló esztendő eseményeit.)

Nem volt az véletlenség, hogy a Nemzeti Színház Berczik Árpád darabjával kezdte volt az ő esztendejét. A becsületes, régi Himfy dalaival. Ez motto volt és program.

– Látjátok e magasságot óh írók és óh publikum? Ez az én mértékem. Az enyém: Somló Sándoré. Berczikig kell nőnök. Nagy mélységekig és magasságokig fogom én ez évben meghajkurászni a magyar géniust. Berczik veletek.

Cyrano, a budai színpadon már régen hetyke Cyrano is nyilván azért nyerte meg Somló Sándor tetszését, mert Somló alighanem Bercziket tartja a magyar Rostand-nak. Szóval Cyrano volt az első premier. De mivel új magyar Rostand nem mutatkozott, Somló Sándor túllépett a La Manche-on Barrie Vén leányokáért. Ime a kezdet. És most rohanjunk át az egész álmos esztendőn. Talán elvétünk egy-egy stációt, de lehet, hogy hajszálig pontos statisztikusok leszünk.

Cyrano és a Vén leányok után szegény korán néhai, nagy talentumú Kemechey Jenő Emigráns-át mutatta be a Nemzeti Színház. És a magyar darabnak sikere volt. Hauptmann Bernd Rózáját irodalmi kötelesség volt bemutatni. Úgy, ahogy ők, ott a Nemzeti Színházban bemutatni tudnak. Eleddig volt is némi ráció abban, amit Somló Sándor akart. De jött a nagy dátum. A Helikoni ünnep. Prém József darabja. És ekkor úgy vélte talán Somló Sándor, hogy most már fölösleges minden. A szezon megkapta a maga koronáját. Ha Berczik a magyar Rostand, Prém József a magyar Berczik. Ezekután még legfeljebb egy új Berczik-este jöhet. A koronák koronája. Mivel pedig Berczikhez és Prémhez eleven írók nem is mérhető, jött a Wallenstein-trilógia, annyi költséggel, idővel, verejtékkel, amennyivel másutt tíz új író-zsenit fedeznek fel. Schiller után természetesen csak Berczik jöhetett, a Miniszterválság. És nyomban rátért Somló Sándor a hirhedt magyar ciklusra. Jöttek, akik csak kopogtattak a Nemzeti Színháznál, s akiket le kellett rázni a nyakról valahogy. Jöttek avval az eleveítélkezéssel fogadtatva, hogy ezek úgy sem képesek Berczikig és Prém Józsefig emelkedni. És jöttek úgy, hogy valamennyien nem kaptak annyi jóindulatot és saját külön nemzeti-színházi ambíciót, mint a trilógia egy estéje. Végezzünk velük. Ha közben szörnyű lesz az álmos hangulat, majd beletarkálunk a ciklusba egy-két idegen darabbal. Vélte Somló.

Rákosi és Malonyai Elnémult harangok-ja nyitotta meg a magyar ciklust. Egy furcsa angol bohózat, a Killicrankie herceg szólott mindjárt közbe. Lampérth Géza Veér Judith rózsája a maga sületlen kurucságával újra megakasztotta a ciklust. Somló kiváló ízlése Sardou rémdrámájával, a Boszorkány-nyal akarta megédesíteni a kuruc eau de János ízét. Mire aztán bátran folyt tovább a magyar ciklus.

Hegedüs Sándor Ikarusza, Wolfner-Farkas Pál Olgája, Pakots József Tévelygő lelkek-je, Szemere György Erősek és gyöngék-je, Géczy István és Hegedüs Gyula Enyészete, Szalóky Elek Parasztszivek-je. Van-e még Európában színház, mely ennyi eredeti darabot nyújtott hihetetlenül gyors idő alatt? És nem esküszünk meg, hogy nem hagyunk ki valamit. És nem is számoltuk ezekhez Szöllőssy Zsigmond, Hűvös Kornél, Erdélyi Zoltán, stb. egyfelvonásosait.

És mégis már aludni is egyre kevesebben térnek be a Nemzeti Színházba. A Helikoni ünnep után s a Miniszterválság után mintha semmit sem akart volna, ami sikerhez hasonló, Somló Sándor. Hiszen ez – sikerült is neki. Nem csak azért, mert a premierek nagy része silányság volt, de azért, mert amiben érték volt, az is bentrejtőzhetett, s rejtőzhetik most is még Somló Sándor művészeitől. A magyar ciklus egy pár darabja még halálra szántan sem tudott meghalni. A szezon terítékén igazán nemes vadak is vannak, kikért kár. De ezekkel végzett a predesztináció. És végeztek az előadások. Hogyan, mi módon, de bekerült újabb időben öthat igazi színész is a Nemzeti Színházba. Gyötrelem ezeknek a sorsát nézni. Belevesznek a lelketlenek, a szavalók, az éneklők, a szép legények, protekciós ifjú művésznők (kik öregebbek alapján színész-nagyszüleiknél), babéros rokkant aggok zűrzavaros kórusába. Nem csodálkozunk az egész esztendőn. A magyar cikluson sem. Ez idő szerint Shakespeare-ek légióját is le tudná győzni a rendszer, az álmoság, az ódiság és a vakság. Aludni azonban még lehet a Nemzeti Színházban.

Budapesti Napló 1905. június 8.

(Dyb.)

112. SPANYOLOK

Nyolc páncélost, kilenc cirkálót, két új iskolahajót akar építtetni Spanyolország. Új flottát akar a régi helyett, amelyet a durva amerikaiak összelöttek. A *cortez* bizonyosan megszavazza a költségeket. Csak a mindig kellemetlenkedő szocialisták fognak lármázni.

Az új *armada* tehát vízre kerül. Felgyúl talán újra a spanyol büszkeség. Nincs még veszve minden remény. A spanyol szív hangosan dobog, és szikrázni kezd a spanyol szem. Úr lehet még a spanyol!

Úr lehet. De az új flotta aligha teszi azzá. A spanyolok rossz szögből nézik a világhistóriát. Ők arra emlékeznek, hogy az amerikai hajóhad erősebb volt a spanyolnál. Jobb hajói voltak, jobb ágyúi voltak, és Spanyolország legázoltatott. Az első teendő tehát – így véli a spanyol hazafiság – erős flotta megszerzése, ha fel akarjuk emelni a lepantoi csata nemzetét. Amelyik nemzetnek jobb az ágyúja, az előtt megnyílik a nagyság útja. Ime a német 1871 után, íme a yankee, íme a japán.

A világhistoria nézése azonban hibás így. A háborúk undorító színjátékába az újkorban egy kibékítő vonás húzódik be. Vagy ötven esztendő óta a nagy háborúban mindig az a fél győz, amelynek erősebb és intenzívebb a kultúrája, amely igazabban kultúrfajta, amelytől az emberiség is többet várhat.

Akárhogyan fáj is a franciákat dédelgető szeretetünknek és annak a becsületes undornak, amelyet a porosz iránt érzünk, meg kell látni, hogy ez az igazság ráillik 1871-re is. A győztes III. Napóleon rettenetes lett volna Európának, még II. Vilmos császárnál is tűrhetetlenebb. Másrészt pedig mégis csak történelmi igazság az a banalitás, hogy az iskolamesterek nyerték meg a háborút a németeknek. Hogy az amerikai angolszász kultúra hogyan aránylik a spanyolhoz, vagy a japán az oroszhoz, arról beszélni is felesleges. A jobb ágyú, a jobb hajó győzött mindenütt: ez igaz. De a jobb ágyú és a jobb hajó ott volt mindig, ahol a magasabb rendű kultúra volt. Ha pedig egyforma értékűek, egyenlő erejűek a fegyverek, akkor az a fegyver győz, amelyet több tanultság, több kultúra kormányoz. Az oroszoknak is Whitehead-torpedók voltak, de csak a japán torpedók találtak.

Spanyolországot felemelni: kellene, helyes volna, szép volna, dicsőséges volna. De sem Spanyolországot, sem Magyarországot nem emeli fel az ágyú és a hajópáncél. Iskolákat kell állítani, tanulni kell és tanítani kell, dolgozni kell és produkálni: ez emeli fel az országokat. A régi imperializmus vagy az új imperializmus építését benn kell kezdeni, lenn kell kezdeni, meg kell alapozni a kultúra erős alapjával. Ha az alap nincs meg: úgy törnek össze a flották és az ágyúk, mint az orosz flotta és az orosz ágyúk a csuzimai szorosban.

Spanyolországban nem állítanak iskolákat. Hajókat építenek. Spanyolország rosszul kezdi az új imperializmust. Mi ismerünk egy másik országot, ahol szintén rosszul kezdik...

Budapesti Napló 1905. június 9.

A. E.

113. NAGYON FURCSA ESETEK

I.

Intő beszéd Ceciliához

A császár két beszédet intézett az ő kedves menyasszonyához, de az újságokba csak az egyik beszéd került. A másik így hangzik:

– Nem akarnám, kedves Cecilia, hogy tévedésbe essél, s ne tudd, hogy egy leendő német császárnéra mi vár. Kissé kényes a dolog, Cecilia, de meg kell hallgatnod. Mert esetleg rossz olvasmányaid lehetnek. Esetleg olvashattál Kleopátráról, angol királynőkről, Katalin cárnőkről. Jó lesz ez olvasmányokat elfelejteni. A Hohenzollernek sose szorultak arra, hogy a feleségeik ambíciózusak legyenek. Mi jól tudtuk már régen, hogy az ambíció a fejedelmi nőket a Gironokhoz vezeti. Abszolút nincs szükségünk rá, hogy te nagyon érezd, ki vagy. Bízod ezt a család férfitagjaira. Mi legjobban szeretnők, ha egyáltalában beszűntetnéd a fölösleges töprengéseket, ha ugyan hajlamaid volnának rá. Tizenkilencünk nevében kérlek erre, Cecilia. Én és a fiam = ez kettő. Hogy a tizenhét kik? Ne pirulj, Cecilia. Tekints családunk asszonyainak történetébe. Családom minden trónörökösnetől elvárja ezt a tizenhetet. Nem mondom, hogy könnyű a dolog. De viszont más kötelességed nincs. A Hohenzollereknek túl kell élni minden más famíliát. A világtörténelem tud olyan fejedelmi anyákról, akik férjeiket huszonnégy gyermekkel örvendeztették meg. Ne feledd, hogy te nem leendő császárné vagy, de a leendő császár leendő gyermekeinek anyja. Tizenhét, Cecilia. Tizenhét. Ez a Hohenzollern-ház kedvenc száma! Hurráh, hurráh, hurráh!...

II.

A detronizálás után

...Megtörtént... Urunk Jézus születése után 2113-at írnak. A debreceni nagy templom helyén épült Hadúr-dómban zúgnak a harangok. Díszmagyarba öltözött mindenki. Az utcán lármázó rikkancsok is magyar dísz-rikkancs-ruhában szaladgálnak. Méltóságosan hömpölyög ki a tömeg a templomból. Csak a rikkancsok nem méltóságosak. A rendezők haraguzsznak is, mikor egy-egy lármás kiáltás hangzik:

– Szittyá Újság. Két fillér. VII. Ottokár magyar király őfelségét detronizálták.

Egyik-másik rendező ijesztgeti is a gyerekeket:

– Vigyázatok. Elcsípet benneteket a királyi ügyész. A tömeget vezető arisztokraták arról suttognak, kikből alakuljon a hódoló deputáció, mely VII. Ottokár király őfelségének fölvisse a detronizálási kérelmet.

Az előkelőségek végre bankettre gyűltek a Bika grand-fogadóba. Méltóságosan folyt a történelmi lakoma. Az emberek megihletődve gondolkoztak a dolgokon, a kegyetlen megpróbáltatásokon, melyek végre ilyen rettenetes lépésre kényszerítették a nemzetet.

A második fogadásnál fölállott a szélső forradalmi párt vezére, egy nemes gróf, ki családját egyenesen a csodaszarvastól származtatja. Mindenki felállott. A gróf reszkető hangon beszélt:

– Hölgyeim és uraim, e világtörténelmi órában se feledjük el nagy őseink példáját. Poharamat dicsőségesen uralkodó, éppen az imént detronizált királyunk egészségére ürítem. Kiáltsuk szívvel-lélekkel: dicsőségesen uralkodó királyunk éljen, éljen, éljen!...

III.

Egy szerencsés baleset

Szada Jakko, a tüneményes Japán egyetlen színésznője, automobilján egy kis kirándulásra indult. Jó messze elröpült Tokiótól s keresztül akart hajtani gépjével a Busi hegyen, mely valamikor tűzhányó volt. A tetőről örült iramodással kezdett a lejtőn repülni az automobil. Nem lehetett visszatartani. És szembe vele egy gyaloghintó jött. Az automobil keresztülgázolt a gyaloghintón. És repült tovább, mint ha mi sem történt volna. A gyöngébbek kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy Szada Jakko nem nagyon kegyelt nagyság Japánban. Igen magasrangú tisztelői vannak, de általában nem tudják neki elfeledni, hogy nő léteire komédiázik. Két nap múlva tért vissza kirándulásából Szada Jakko. Álmélkodva nyargalt be Tokióba. Az egész város friss díszben volt. Egy új csuzimai győzelem? Mi történhetett? Ahogy palotájába ment, várta a mikadó egy rendelete Szada Jakkot. A császár előtt még sohasem volt szabad neki megjelennie. Mi történhetett? A császár nagyon kegyesen fogadta a japáni Sarah Bernhardt-ot.

– Leányom, ezennel udvarhölgyemmé nevezlek ki.

Szada Jakko csak később tudta meg, mi történt. A gyaloghintóban, melyet az ő automobilja elgázolt, Fujashi ült, a császárnak egy beteg rokona, ki arról volt nevezetes, hogy sohse tudta azt mondani, amit gondolt. Mikor az automobil elütötte, ez a Fujashi ütést kapott a fejére. És azóta egészséges. A japáni orvosok modern orvosok, akik fölismerték, hogy mi történt. Fujashi fejében szerencsés átváltozások történtek. Az áldott szerencsétlenség meggyógyította. Most ahelyett, hogy mást mondjon, mint amit gondolni szokott, most mást gondol, mint amit mond...

Budapesti Napló 1905. június 9.

A. E.

114. SZILÁGY VÁRMEGYE MONOGRÁFIÁJA

Hatodik és utolsó kötete jelent meg egy hatalmas munkának. melyen tíz hosszú évig dolgozott írója, dr. Petri Mór. A Partiumnak rendkívül érdekes históriája ez. Az egyesült Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék ezeréves története, a szép, nagy, gazdag multú Szilágyságé. Óriási anyagot kutatott és dolgozott föl e szinte páratlanul gazdag monográfia írója. Buzgalommal, konstruáló erővel, író talentummal. Az utolsó kötetben a családok történetét fejezi be, s utószóval búcsúzik az író, kinek nagy munkájáért hálás lehet vármegyéje, melynek megbízásából művét megírta, s a magyar tudományos irodalom is, melyet igen jeles, forrásnak is elsőrendű munkával is gazdagított dr. Petri Mór.

Budapesti Napló 1905. június 9.

115. STRÓFÁK A STORTHING-SZENZÁCIÓRÓL

1. Bölcs ember sohasem lehet szerencsétlen, és Oszkár király bölcs ember. Különben pedig könnyű egy országot elveszteni annak, akinek még marad egy országa. És Oszkár király zsumnaliszta-temperamentum. Forradalmár. Nem is lehetne más. Hiszen Bonapartét a forradalom adta, s a Bernadotte-okat Bonaparte adta a világnak. Még Oszkár királyban a sansculotte-ok vére dolgozik. E percben talán éppen arra gondol, hogy Gallia milyen másképpen szakított az ő XVI. Lajosával. És igen-igen lenézi az ő kis norvégjeit.

2. Gusztáv Adolfnak hívják a svéd és a norvég trón örökösét. Jó neve van. Bele lehetne halni. Mint ahogy az ilyen jó nevekbe sok derék élet pusztult bele. Kellemtelen kis eset, mikor az ember nevet örököl. III. Napóleont Szedánig hajtotta a neve. Csak ifjabb Dumas-nak volt meg a szerencse-gyermekek szerencséje, hogy nem pusztult bele a nevébe. Arany Lászlóra ráfogták, hogy az apja írta a Délibábok hőségét. A kis Petőfi Zoltán még rosszabbul járt. Fiatalon halhatott meg végelgyöngülésben. Valamikori nagy emberek nevét viselni nem könnyű dolog. És most tessék elképzelni, a svéd és a norvég trón örökösét Gusztáv Adolfnak hívják. Meg lehet rögtön érteni, miért fáj a *norvég Debrecen*, mint a Neue Freie Presse nevezi, a trónörökösnek a legjobban. A királyok még csak beletörődhetnek az elcsapatásokba. De a trónörökösnek méltán rosszul eshetik az efféle hecc. Amit nem is olyan nehéz megérteni.

3. Ibsen talán a Peer Gyntben, talán máshol, iszonyúan tépázza a maga népét. Régi poéta-szokás. Horátius is így csinálta. Heine gúnyjai a mamlasz Germánia ellen Heinének fájtak legjobban. Schiller is elárulta néhányszor a hazáját, mint legnémetebb költőóriás. Byron annyit rakott a maga népére, hogy az anglofóbia még századokig élélhet e gúny-raktárból. Brown[ing] röviden civilizált barbárok-nak nevezte fajtáját. Carducci úgy átkozza olasz honfitársait, hogy az már szinte sok... És Ibsen népe fogja magát, s mindjárt ott kezdi a cáfolatot, ahol Ibsen húsz évvel ezelőtt álmában sem gondolta. Az embernek kedve volna regulát csinálni, hogy boldogok azok a nemzetek, melyeket költőik elátkoztak. De nem merjük tenni. A mi honi Pósa Lajosaink, Lampérth Gézáink igen meg vannak elégedve a maguk nemzetével. Mégis szép volna, ha Ibsentől el nem maradt volna a gondolkodás. Azt zokogta ő versben, hogy az ő nációja csak töprengni tud, határozni nem. Pedig hát talán elég határozottan cselekedett ezúttal a fjordok nemzete?

4. „Minélfogva...” Így kezdődik a storthing határozata. Az isten neve pedig egyetlen egyszer sem csendül meg benne. Stílusosan sem méltó például Ibsenhez vagy Björnsonhoz. Nálunk egy municipális határozat valamely utca elkereszteléséről lendületesebb volna, mint a storthing beszéde, mikor világhistóriát csinál. Milyen szegények ezek az északi népek...

Budapesti Napló 1905. június 10.

A. E.

116. CRESCENS

Egy fiatal poéta kér meghallgattatást. A neve Mohácsi Jenő. Kis kötetének a címe Crescens. Ez a poéta nőni akar, s nem az a célja, hogy annyi versszerű verset ír, s olyan sok helyre, hogy az emberek végre is kénytelenek tudomásul venni, hogy ez az úr – költő. Iszonyúan, ennivalóan fiatal, vad és vívódó még ez a Mohácsi Jenő. A versei pedig még nem versek. De olyan tüzes ígéretek, amilyeneket nekünk alig-alig nyújt egy-két ember talán még legifjabb irodalmunkban. Vívódás, hit, kétség, dac, gyötrelem, elragadtatás. A lázas kis versekből ezek beszélnek. Ezek együtt költőt, igazit és nem magyar litteráris értelemben vettet, tudnak csinálni. Csak a régi, egy kicsit undok, de bölcs tanácsot tudjuk adni a fiatal embernek: ne féljen attól a kálváriától, melyet az első ilyen versig meg kell tennie. Ha fél, és ha nagyon csinos verseket fog írni, akkor nem poéta, s akkor majd sajnálni fogjuk tőle ezt a pár szót.

Budapesti Napló 1905. június 10.

-y.)

117. MAGYAR APOSTOLOK

A Hajnal megfenyegette rózsaszínű ujjacskáival a világot. Ósbudavár lumpjai fázódva szedelőzködtek föl. A könnyű, illatos, hajnali ködben sóhajok szállongtak. Egy elhagyott, rozoga pavillon ajtaja váratlan csodaképpen kitérült. A kitérült ajtón beosont valaki. Aztán újra valaki. És újra valaki. Messziről késői lumpok muzsikaszója zengett álmos vásottsággal. A János Vitéz valamelyik bamba melódiája. Egy harang is kongott valahol. Piros pünkösdek hajnala vagyon. Akik egyenként becsörtettek az ócska pavillonba, idegenkedve bámultak egymásra. Lehettek vagy tizenketten, s alig-alig ismerték egymást. Egy kis furcsa világosság gyúlt hirtelen a pavillonban. Az egybegyűltek közül egy ősz, panamakalapos úr föltápázkodott egy székre, s dikcióba fogott:

– Igen megbízható helyről arról értesítettek, hogy a Szentlélek a mai napon nem akarja elkerülni Magyarországot, s a magyar apostolokkal óhajtja az ő erejét közölni. Exponált politikai állásomnál fogva a nemzeti koalíció vezérő bizottságának szerettem volna e látogatást bejelenteni, de azt a felvilágosítást nyertem, hogy a Szentlélek nem talál tizenkét apostolt a koalícióban, illetőleg abban a véleményben van, hogy a nemzet tizenkét apostola különféle helyekről verbuválódik. Amint látom, tizenketten vagyunk. Őszintén kíváncsi vagyok, hogy hát kik is vagyunk.

Gúnyosan mosolygott a szónok, s az egybegyűltek ismerkedtek. Tarka társaság volt. A szónokló úron kívül, ki egyik híressége a nemzeti fölébredés vezérkarának, volt ott tudós, író, költő, muzsikus, nemzetgazdász, festő, képfaragó, szociológus, filozófus, munkásvezér és hazafi. Nem tévedés. Volt valaki közöttük, aki semmi sem volt más, mint hazafi. Ők voltak, a magyar tizenkét apostolok. És amíg nézték egymást gúnyosan, hirtelen égi zúgás támadt. Az apostolok szégyenkezve dobták ki gomblyukaikból a vidám éjszakának hervadó zászlóit, a virágokat. Babonás félelemmel suttozták:

– A tüzes nyelvek...

És megteltek mindannyian szentlélekkel, és szólni kezdtek új igékkel.

A politikus: A vezérő-bizottság megfontolás tárgyává tette, mivel tartozik e nemzet jövőjének, s egy szívvel-lélekkel kimondta: együttmarad, titkot őriz, és vár.

A tudós: Látom, látom a nagy bizonyosságot. Egy élet tudományos búvárkodása után kijelentem, hogy nincs magyar tudomány.

A költő:

Kiáltsd felénk, óh Ég, te szent azúr,
Jöhet vihar, megállunk, él Hadúr.

Író: Le a dekadens nyavalyás újtókkal. Ne lehessen író, akit a romlott Nyugat megmételezett. Hallom a jövő zenéjét. Anekdotákat vár e nemzet az ő íróitól.

A festő: (Kezével hadonászik, s látja a sujet-t, mellyel le fogja főzni Innocentet.)

A nemzetgazdász: Minden történelmi helyen gyárat kell alapítani a magyarnak. A Mohi-pusztán, Kenyérmezőn, Mohácson. Nekem egy olcsó, kész munkálatom van erre. Száz éves állami szubvenció...

A muzsikus: (Variációkat csinál wagneri értelmezésben A kisasszony Pozsonyban című dalról.)

A képfaragó: (Egyelőre a Kossuth- és Szabadság-szobor pályázataival ellen dörög, de biztosan tudja, hogy most már sikerülni fognak e pályázatok, mert most már ő is részt fog venni bennük.)

A hazafi: Aradról jövök. Saruimon még a vértanúk pora, s lelkemet honfibu égeti. Óh, hazám, hazám, hazám...

A szociológus: (Érthetetlen dolgokat beszél.)

A filozófus: (Még érthetlenebb dolgokat beszél.)

A munkásvezér: A társadalom megváltása reánk vár. Ismeritek a kötelességeket. Le kell számolni a mezőfistákkal!...

És szent handabandázsban szónokol, lármázik a tizenkét apostol.

A Szentlélek hallgat, vár, s haragos szárnycsapásokkal hagyja ott a pavilont. Reggel van, édes, búbajos, júniusi reggel. Pünkösdi vasárnap reggele. Egy rendőr bekiált a lármázókhoz:

– Elég lehetne már, nagyságos urak. Ami nem járja, nem járja.

Az apostolok konfliktusokba vágják magukat. S megy ki erre, ki arra, ki korhelyevesre, ki haza. Harangok kongnak. A hívő keresztyének sietnek a templomba...

Budapesti Napló 1905. június 11.

A. E.

118. JÓZSEF FŐHERCEG

Öreg Demokritosz, régi-régi bölcs ember, mindig veled sóhajt, sír és, oh hányszor sóhajt, sír veled a világ:

– Oh minden elmúlik, oh minden elmúlik...

Ime elmúlott Palatinus Jóska is. A magyaroknak volt a fenséges ura. Nagyéletű fejedelmi úr volt.

Siratót tart e most zenebonázó, szegény ország. Oh áldott ez a föld, jó ez a föld. Oh milyen könnyen esik ez szeretetbe. És hogy is szeretik, akit itt szeretnek.

Nincsenek ám itt büszke Don Cézár de Bazanok, akik gyilkos, gőgös ígéket vallnak a föld hatalmasairól. Mi, oh, szeretjük a nagyurakat, ha csak azok egy kicsit is szeretnek minket.

Palatinus Jóska, te voltál a megmondhatója: érdemes ám minket egy kicsit szeretni.

És siratunk téged, és siratunk téged öreg Demokritosszal a régi bölcs emberrel:

– Oh minden elmúlik, oh minden elmúlik...

*

Ha élt volna egy-egy másod, mióta Ottokár hadai futottak, ma a világ itt körülötünk sugarasabb, boldogságosabb világ volna.

Szomorú komédia az, amelyhez a te magyar-dicsőséges életed ad egy kicsi derűt. Sohse akartunk mi mást, mint hogy szeressenek egy kicsit minket. Mi még a karddal is ölelésért vagdostunk. Keletről hoztuk, s máig is megőriztük a régi lelünköt. Mi hűségesekek, engedelmesek, jók és szeretettek akarunk lenni. Boldogan, gyermeki örömmel emelünk urakat magunk fölébe, s nem kívánunk mást, csak higgyék el a mi uraink, hogy jók vagyunk, hívek vagyunk mi. És századok drámáiból rakódott össze a mi nagy tragédiánk: nem akarnak bennünket a mi uraink szeretni. A nemzetek színpadján mi a „théâtre d’amour” aktorai voltunk. Örök ambíciónk a hűség, örök szomjúságunk a szeretet volt.

Ha élt volna mindig Palatinus Jóska!... Ha lett volna mása mindig magunk fölé emelt uraink között, minden milyen másképpen volna, másmódon volna...

*

A magyaroknak fenséges ura hosszú invitációt kapott ahhoz a csodálatos, örökös, mégis-mégis csak szép monstre-lakomához, amelynek a neve Élet... Megáldott élet a hosszú élet. Áldottak az örömei, a szenvedései és áldottak mindenkifölött a vonzó érzései. A halhatatlanságért semmit sem kell voltaképpen csinálni, csak szeretni, nagyon szeretni. Habsburgi József szeretett bennünket, s lám, már életében szárnyaikra vették a regék. A regék pedig az Élet és a Halhatatlanság között szoktak közeledni szárnyas szekerekkel.

Hogy is nem tudják azt a nagyurak, hogy milyen jó, milyen békességes, milyen szép dolog az: szeretve lenni. Ha temetett az alcsuti nagyúr, vele temettek, vele zokogtak kies Vág völgyön, székely hegyek között, kun-utódok földjén, dombos Szilágyságban, mindenütt. És ha örült, hogy örültünk mi mind...

És aggódó lelkeink miként repültek a tenger felé, hol is viaskodott a halállal, a nagyurak nagyurával, a mi jó nagyurunk.

És mégis, oh, szép dolog e földön, sokáig élni, ha kínnal is alszunk el. Nem olyan hideg ez a világ, még ha fenséges urak vagyunk is, ha jók vagyunk, ha sokakat szerettünk, s ha sokan szeretnek bennünket...

*

És állj elő, öreg Demokritosz, régi-régi bölcs ember újra:

– Oh minden elmúlik, oh minden elmúlik.

És mi a mai siratóban, melybe kavargó, zavaros zenebonákból tértünk be megdöbbenet, gyásszal, visszakiáltjuk:

– És megújul minden, és megújul minden.

Életek, minő a Habsburgi Józsefé volt, e földön, ez uraink szeretetére szomjas földön, telehintik a lelkeket csírázó, szent hittel. Magyarok fenséges ura, áldassál, hogy szerettél minket. Ime sírunk, sírunk. De megújul minden, s ha valaha jobban lesz, szebben lesz, gyermekes, küzdelmes, hívő, szépséges álmaink szerint lesz minden, akkor magyar-dicsőségű Habsburgi József, emlékezni fognak mindenek, hogy te és tied szerettetek minket, s hogy te értünk is éltél egy kicsit...

*

Nem lehet az másképpen: a mi szeretetlenségünknek ki kell engesztelődnie a jövőben. Valamikori, Ottokár-verő Habsburgi Rudolfnak ez elpihent, lelkével hozánk símult sarja ő vonzó érzéseiben, áldott magyarságában ezt jelentette már, ezt hozta nekünk elő a jövőből. Mert nem történnek semmi és üres történetek a világon. Történnek mindenek egy nagy akarat nyilvánulása szerint. És ha netán valahol, akkoriban úgy is vélték azt, hogy ő csak színben, módokban lesz a miénk, urainkért sóvárgóké, oh rosszul vélték. Ez már a mi erőnk. Az alcsúti nagy öreg úr, a jó, a magyar, a bennünket szerető, bizony magyar lett igazán jó szívének erős gyökeréig. És itt hagyja testamentumképpen a jövődönnek, melynek ő fensége hírnöke volt, intését és reménységét. Nem lehet az másképpen. Mert ha minden elmúlik, minden megújul. És megjobbul a világon minden.

*

Nagy siratónkból csak a megújulás, csak sarjaid reménységétől vígasztalva, elköltözött fenséges urunk, nagy gyászban sóhajtjuk újra íme:

– Oh minden elmúlik, oh minden elmúlik...

119. ŐFELSÉGE

Őfelsége, a Szahara császára menekül. Lovait, tevéit, bőröndjeit ott hagyta Triesztben. Fut, mintha igazi császár volna, ki maga merészkedett csatát veszíteni. A világ pedig röhög. Bolond ez a szegény Lebaudy. És menekül, nehogy hivatalosan is megállapítsák róla, hogy bolond.

Miért bolond? Császár akar lenni a Szaharán. Hát van-e császára a Szaharának? Úgy-e, hogy nincs? Divatban vannak-e ma a császárok? Divatban vannak. Hát miért ne lehetne Lebaudy a Szahara császára, holott a Szaharának még nincs császára, s a császári foglalkozás nem éppen megvetett metier még a jelen században. Vilmos császár a hererók császára akar lenni. Helyes. A hereróknak sincs még császáruk. Nem is merné senki sem ráfogni Vilmos császárra, hogy bolond. Tovább megyünk. Miklós cár, az oroszok császára Mandzsúria császára akar, sőt akar lenni, pedig Mandzsúriának van már császára. És még e carszkoje-szelói úrról sem bizonyos az, hogy bolond. Csak Lebaudy bolond?

Azt mondják, hogy nem szeret fizetni. Még a hotelszámlákkal is adós marad. Ejnye be jó. A török császár a hadseregének sem fizet. A belga király, aki Kongónak császára, adós marad a saját leányainak a jussával. Hát ki szeret fizetni?

Azt hirdeti magáról Lebaudy hogy ő magasabb kultúrájú planétán született, mint a Föld. Mi ebben a bolondság? Olyan fene nagy a kultúrája ennek a mi bolygónak? Vidéki gimnáziumi fizika-professzorok sem átallják azt sejteni, hogy az öreg Mars kultúrája alighanem különb, mint a mienk. Legfeljebb az nem igaz, hogy Lebaudy ott született, amit egyébként francia anyakönyvi kivonatok is megcáfolnak. Dehát az kisebb hazugság, mikor XVII. Ratibor vagy XXXII-ik János azt állítják, hogy ők isten kegyelméből való fejedelmek?

Hogy Lebaudynak nincsenek fejedelmi ősei? Hát melyik dinasztia-alapítónak voltak fejedelmi ősei? Közelebbről például Bonaparte Napóleonnak sem voltak, s Bernadotte Oszkár nagyapjának sem. Pénze van elég Lebaudynak. Azt csak leglojálisabb lélek sem mondhatja, hogy az uralkodáshoz valami rengeteg sok ész kell. Miért bolond hát a Szahara császára? Császár akar lenni, mert császárnak lenni jó. Utazik, mert Vilmos császár is utazik. Szereti a nőket, mint a többek között például Lipót király. Háborúval fenyegetőzik, mint Nikita. Szereti, illetve szeretné a civillistát és a különvonati utazást, mint akármelyik uralkodó. Felsőrendű planéta gyermekének vallja magát, mint a mikádó. Mi ebben a bolondság? Nem gondolják meg azok, akik Lebaudyt bolondnak akarják deklarálni, hogy tömeges felségsértést fognak elkövetni?

Van egy ideánk, mely nehogy megbántsa a tiszteletreméltó norvég nemzet magyar barátait. A norvégek mindenképpen fejedelmet akarnak, s nem kapnak. Ritka emberben van annyi fejedelmi tulajdonság, mint Lebaudyban. Kár volna egy ilyen alkalmas embert Afrikába engedni...

120. EGY FÜSTBE MENT HÁZASSÁG

A connaughti herceg leánya tűrhetően csinos. Jó családból való. Fiatal és ére-nyes. Nem púpos, nem ragyás. Angol leánynak egészen megjárja. Bája talán csak a Tennysonokat lelkelné dalra. De egy kiskorú fejedelemnek okvetlenül tengernyi illúziót tudna adni e leány. És óhajtotta őt a spanyolok királya, ki nem silány fiú. Trónja van. Ép keze-lába. A barcelonai anarchisták eddigi jóvoltából. Nem nagyon szellemes. Fantáziában nem bőséges. Bigott is egy kicsit. De királynak elsőrendű. Hercegnő és királyfi... Mint a mesében. Ezek egymásnak termettek. És nem lehetnek egymáséi. Mert odafent más végezteték...

Pedig, pedig a kis király előbb leckéket vett a házasságból Párizsban. Ez benne volt az újságokban, tehát okvetlenül igaz. A kis király szeretne megházasodni. A hercegnő nem röstellne férjhez menni. S az egyik jobbra, a másik balra tér mégis, mint fölöttébb változatos új magyar líránk ötszáz bús, kis románcban éneкли ezt.

Miért? Kacagj, bajazzó! Katolikus az úrfi, és eretnek a kisasszony. Ezért. A legkatolikusabb király nem házasodhatik a legprotestánsabb királyi családból. A connaughti herceg leánya nem mehet ahhoz feleségül, aki csak a minap ijedt halálra attól, hogy Madridban lutheránus templom épül, s akinek országában valamikor úgy ontották az eretnekek véréit, mint Angliában a katolikusokét. Kellenének egymásnak. Még talán szeretik is egymást. De csak a búcsúduettig juthat el szerelmük. C' est la vie – Krisztus urunk után a huszadik században.

Nevetni pedig ne tessék. Itt Budapesten, nem is régen, kálvinista, igen: kálvinista férfiak mondták ki, hogy protestáns tanár nem vehet katolikus feleséget. A dolgot tehát nem lehet elütni avval, hogy ez a dal elmúlt bárgyúság melódiája, melynek immár csak fejedelmi szalonokban van joga megcsendülnie. Nem. Ezt az ügyet csak az irodalom intézte el, és a fölszabadult agyak pár ezre. S miközben az irodalom választóvize már a házasság intézményét marja, a világ marad a régi. Fent is, lent is. És Alfonz királynak sürgős gyónnivalói vannak. Mert lehetetlen, hogy titokban el ne káromkodta volna magát néhányszor.

Egyébként pedig úgy kell nekik. A connaughti herceg leányának s a spanyol királynak. Az ő őseik voltak az elsőrendű al- és felperesek abban a nagy pörben, amelyet most is nyög a világ. Csak lakoljanak. Bár csak iszonyúan szeretnék egymást.

Budapesti Napló 1905. június 22.

121. EGY KIS ÜGY ÉS EGY NAGY ÜGY

Freycinet-ről mesélik, hogy miniszterelnök korában okvetlenül halhatatlan óhajtott lenni. Elment volt Renanhoz, s kérte, szavazzon reá az Akadémiában. Ez a Renan nagy bölcs volt, s nagy francia. Pokoli udvariassággal ezt válaszolta:

– Igen, óh igen. A miniszterelnökre föltétlenül reászavazok. De ha közben a köz-társasági elnök pályáznék, ez esetben, és csak ez esetben nem.

Amiből, kérem, az következik, hogy a cudar politika rajta ül mindenem. Az irodalmon is. És Veigelsberg Leót megkövezték bár, bizony kultúrválságot jelent a mi magyar politikai felfordulásunk. Leesnek az európai szépség-flastromok mongol arcunkról, s miközben Ibsen nemzetével hasonlítgatjuk magunkat össze, szállítjuk Európának és a szellemi életnek Papp Zoltán urat és társait.

Jó, jó. Nincs ám messze az idő, mikor Bartha Miklós szabja meg, ki írhat újságba. Talán Rátkay László lesz a dalrendőrfőnök, s Gracza György igazítja a történetírást. A győzedelmes politika az úr. A múlt hetekben Zichy Géza gróf úr zenedarabjáról a koalíció megállapította, hogy remekmű. Kossuth Ferenc ezt levélben adta ki. Ezután már így lesz.

Vucskics Gyula úr, vagy Móricz Palya Debrecenben ezekután örömmel sütnék ki, hogy így gondolkodik egy nemzetével érezni [nem] tudó kozmopolita. Sőt zsidó. De baj van a dologban. Éppen a nagyváradi káptalan írásai tanúsítják, hogy e sorokat író csekély ember egyszerűen büdösen régi magyar. Rettenetesen fajmagyar. Szinte Ond vezértől származik. Ez fontos. Ezt meg kell ám esetenként írni, mert az igazságot csak az próbálhatja ez országban kimondani, aki kiállja a köröm, azaz őspróbát.

Nos, most már duguljanak be minden nyugtalan vénák. Kiss József írjon helyretyutyos verseket. Bródy Sándor csatlakozzék a Pósa-asztalhoz. A ki meg nem javul, s meg nem hígul, az hazaáruló. A koalíció nevében alkudjuk le a lelkünket, legyünk pósalajosok, vagy nem tudom én mik. Mindenesetre ne emelkedjék magasabbra a magyar lélek, mint amilyen magasra Pozsgay Miklós tud köpni.

Nagyon őszinte legyenek? E kis írás ötletét voltaképpen magánügy adta. A Tiszántúl fogta magát, s kitüntető megszagolásával annak, hogy én Nagyváradon vagyok, gorombán kicsúfolja egy szegény kis versemet, mely csakugyan úgy van írva, mintha nem Lampérth Géza írta volna. Nem magától teszi. Figyelemből. Kolozsvári lapból veszi át talán, Kolozsvárott pizskolták le a Királyidilleket, mielőtt ismerték volna. Avagy debreceni Móricz Palya úr kis lapjától, Móricz Palya úr védte volt meg Kinizsit Vázsonyi Vilmostal szemben. Az én kis versemben, mely egyébként egy Rimbaud-vershez, vagy Verlaine-vershez képest érthetőségben valóságos tanácsi előterjesztés, véres húskapcsokról van szó, s Móricz Palya, a ki tudomásom szerint mézáróslegénynek indult, ettől megborzad. No, nem baj.

Higgyék el Vucskics és Móricz urak, hogy nem mulatságos dolog ebben az országban komoly lelki törekvésekkel élni. Meglátnák ők, ha nekik olyan kritikusaik volnának, mint – ők. Mindegy. Félműveltek társadalmában élünk. Voltaképpen

kázust sem kellene csinálni az ostobaságból, mert az természetes. Vigasztalhatja magát az ember az arabus közmondással. Arra a pálmára hajigálnak, amelyen gyümölcs van. Csak érdekes dolog, hogy ha én mint ember szabadgondolkozó, papfáló, vagy nem tudom mi, nem tetszettem, s nem tetszem a Tiszántúlnak, szegény verseimnek áll, a mikhez nem is érthet.

Ez a koalíciós levegő. Az új világ. Az inkvizítori. A fölszabadult Ázsia. Mikor jámbor versek is nyugtalanítják a nyugtalansághoz nem szokott, míveletlen idegrendszereket.

Annyi hasznom volt az egész ügyből, hogy egy-két ember talán megdöbben a mementótól. Mert ez mementó. A szellemi életre is reáfeküsznek – a kanászok.

Mikor aztán Björnson lapja, a párizsi Courier Européen figyelmezteti Magyarországot, hogy a művelt Nyugat nem elégszik meg avval, ha neki a magyar faj a piros-fehér-zöld örületen kívül egyebet nem szállít, a Budapesti Hírlapék méltatlankodva zokognak, Pozsgay Miklós búsan köp, a Tiszántúl pápai áldást kér, Móricz Palya két literrel több homoki vinkót iszik, s a koalíciós Hunnia általában lázong.

Nagyhangú s kevés tekervényes agyvelejű urak: Norvégiának Ibsene van, Björnsona, s egy sereg óriása. Mi nekünk és Afganisztánnak nincs.

Csak tessék dokumentálni, hogy csakugyan pusztá vagyunk. A Pusztá. Végre is összefognak az intelligensek. Mert a magyar Norvégia őket detronizálta.

Egy kis vers és egy kis gorombaság ötletéből sok volna ez. De nem azért, nem csak azért, íródott. Végre is a gorombaság egy formája a vélemény manifesztációjának. E kis ügy egy nagy ügyre vet fényt. Nemcsak anyagilag, de lelkileg is pőrére szegényedünk, ha az üres handabandázók maradnak itt az urak. Pardon, csak félszegen lehet mondani: az Urak.

Szabadság 1905. július 2.

Ady Endre

122. BRÓDY SÁNDOR TRAGÉDIÁJA

Bródy Sándor, színes, pompás lelkű mestere az új magyar szépirodalomnak – Bécsből jön a hír – átlótt mellel, fájdalomban zihálva fekszik az Allgemeines Krankenhausban, szegény, kínlódó betegek szomorú kaszárnyájában. Az árnyas, sűrűséges Schottwiesben, közelében a zajos Semmeringnek, Bródy Sándor fegyvert fogott maga ellen. Véresen, aléltan Bécsbe hozták. Most morfium-tű élesztgeti a testét. És nagyon-nagyon elszorult szívvel, remegve riadunk föl minden telefoncsöngetésre: vajon nem az ő szép élete végét, gyászos leszámolásának beteljesülését fogja jelteni nekünk.

A széplitteratúrában természetes, vér-a-vérből fia a legújabb magyar társadalomnak Bródy Sándor. Igaz szólaltatója, jellegzetes művészlelke. Utána vágattunk tüzzel, gyönyörűen, naivan Európának. Különösen a nyolcvanas években volt legerősebb a nemzeti intelligencia egy kiválasztott kis részében, mesésen szilárd az az illúzió, hogy mi már a Nyugatnak élünk. Ennek a korszaknak meg kellett hoznia a szépirodalomban is a maga kifejezőjét. Ennek látjuk mi Bródy Sándort. A hevesi televénynek minden csíragazdagsága benne van az ő lelkében. Magyar, ha ezerszer is akartak ellene bizonyítani. Nagyon magyar, s olyan magyar, ki bízó, hatalmas lelkével nem tudta, s nem akarta ismerni azokat az árkokat, melyek küzdelmes századokban elsáncolták a magyar géniuszt a boldogan fejlődő, nyugati nemzet géniuszoktól. Volt ez fátuma már magyar politikusnak, művésznak, gondolkozónak is a legújabb időkben. Ha a fátumot szaglássza valaki, talán ez a Bródy Sándor fátuma.

Nagy nyugtalanságát, temperamentumának szertelenségét, magahajszolását, élésben, írásban ez érteti.

Nagy egyéniség, nagy művészlelek, izzó író-szenvedelem. De ha még csodálatosabb lett volna az ő ereje, akkor is megtörik. Érezte, magyarázta ő maga ezt sok írásában. A magyar társadalom nagy Nyugatra-lendülése ingamozgás volt csak. Sok lelket zuhantatott ez meg az új Magyarország fiai, türelmetlen, előretörekedő fiai között. Fájdalmasan érthető, ha lelki egyensúlyát elvette Bródy Sándornak is, aki ennek az interregnáló korszaknak csakugyan prototipikus írója, nagy hibáinak is képviselője. Az önáltatás semmiben sem sikerült. A példa mutatja: a politikában sem. Még kevésbé az irodalomban. Intellektuális kultúránk alig valami, irodalmi életünk szegény és szomorú. És nem mindenkinek adatik meg könnyen kibírni a lehetetlenség konstatálását. Bródy Sándor az életet magáért az életért is szerette. Erős volt, szép, daliás és nagy fantáziájú. Lehet, hogy az ember nagyon sokat követelt kárpótlásul azért, amit a művész, az író nem kaphatott meg. A szomorú valóság az, hogy elébe kívánt menni a halálnak Bródy Sándor, s gyötrelmes magunknak is minden magyarázgatás, filozofálás. Kifáradt, és meghalni vágyott.

Fantáziájával, érdekes, erős egyéniségével, új, színes, buja, szemléletes írásművészetével, elragadó szertelenségével új jelenség volt ő mindenképpen, mikor az irodalomban föllépett. Szeretetreméltó volt mint ember, s hamar elismert vezére

lett, s maradt az író fiataloknak, becézett írója a lelkével, idegrendszerével, szenzibilitásával Nyugathoz idomultabb magyar publikumnak.

A magában bízó, az élet nagyszerűségét hirdető s mámorát szürcsölő, még nagy, szép álmokkal terhes lelkű poéta – mert az néhány év óta jövő, egyre jövő, sokasodó árnyakkal küzdött. A daliás ember lelkét sűrűen reszkettette meg a halál üzenete. Kétségek jöttek, majd képzelések. Barátainak, övéinek testi bajokról panaszkodott. Aztán lelki sebesülések jöttek, minket mind érzékenyebben fogadott. Lábbadozóan, kórággyról kelten, szomorúan, de mosolyogva mondta öt hónap előtt annak, ki e sorokat most megrendülten írja:

– Az Élet? Minden mindegy. Az a fő, hogy szépen vágjuk keresztül magunkat rajta. Viharozva, elszántan szökjünk ki belőle...

Ezt akarta a Semmeringen. Higgyük, hogy nem sikerült neki. Visszahozza nekünk még nagy álmait és szándokait. A magyar közönségnek, a magyar irodalomnak.

Budapesti Napló 1905. július 5.

123. MISTER VOOD MONOLÓGJA

(Egy páduai hotelszoba balkonján kissé bolondos úri ember bámulja a csillagos eget, s a következő megbeszélést folytatja önmagával.)

Cher Jacques, valld csak be, hogy Miklós testvéred helyén nem szeretnél lenni. Sőt menj tovább, óh Jacques. Valld be, hogy téged szörnyű kiábrándulás ért. Egyszerűen nincs kedved most már császárnak lenni. Igaz, hogy a Szahara növekszik. Tudósok állítják, hogy Afrika kezd száradni ott is, ahol nedves. De neked, Jacques, már nincs kedved az imperátorsághoz. Ugy-e? Nem az akadályok rémítenek, Jacques. Te francia vagy. Majdnem gascogne-i. De megszólalt benned ama vér, mely cukorgyártással gyűjtötte a milliókat. Egyszerűen nem fizeti ki magát az egész dolog. Megbolondult a Föld, e vén bolygó. Mondd, Jacques, hogy éreznéd magadat, ha most már trónon ülnél, s észrevennéd, hogy a trónt fűteni akarják bombával. Avagy jönne a szaharai Patyomkin hajó, s összelövetné a kikötővárosodat? Háttha az oázisok storthingja máról holnapra kiadná az útleveled? Úgy inganak a trónok, mintha meredekhez állított hintaszékek volnának. És te most akarnál császár lenni, óh Jacques? Légy eszednél. Azaz már eszednél is vagy. Az uralkodói pálya lejárta magát, miként például ma már nincs szükség sólyomra a vadászatoknál. Viszont igaz, hogy Lebaudy már nem lehet az, aki egyszer I. Jakab volt. Mi lehet hát egy sok milliójú francia, aki már Lebaudy is volt, s császár is? Sarkutazó? Poéta? Jockey? Szent Ilona-i száműzött? Megvan. Angol. Ezt sem csinálhatja utánam még egy francia. Én úgy hiszem, hogy ha minden fejedelmet sorra elcsapnak, valamennyi ezt fogja tenni. Sietek, míg törvényt nem alkot Anglia, hogy száműzött fejedelmeknek nem ad polgárjogot.

(És önök olvashatják a lapokban, hogy Lebaudy letette a császári jogart s a Lebaudy nevet. Angollá vedlett. Beszélni sem akar más nyelven. Bizony nem olyan bolondos ez a francia legény, mint sokan vélik. Pojáca. De pompásabban még senki sem karikírozta a földi uralkodókat s azok jövőendő sorsát.

Budapesti Napló 1905. július 5.

Lellei.

124. ALTENTEILER APÓ

Életetek keresztjét bárcsak úgy tudnátok hurcolni, miként hurcolta Altenteiler apó, ki élt messze Marienburgban. Élt kilencven esztendő tőz jőzan szomorúságban. Fogtok-e ti kilencven esztendőt élni? Én nem hiszem. Nem élnek már ezután az emberek kilencven esztendeig. Brómot szednek a havasi pakulárok, és sokasodnak a hűszeszendős életuntak. Mióta a humanizmus szent jegyében élünk, nagyon szenved a szegény emberlény. Hejretyutyutyuzhatnak srófol t jőkedvűkbe némely furcsa neopaganusok, a rózsafűzéres banyákén kívül nincs ma élet, melyet csőd ne fenyegetne. Már az Egyház sem tud butákká és tőrökké tenni, csupán keveseket. Élünk, s egyszer csak megütközünk azon, hogy élünk. Miért? Nincs olyan kezdetleges élet ma már, melybe bele ne zúgna Hamlet kérdése.

Altenteiler apó porosz volt. Protestáns bizonyosan. Nyárspolgár, amilyen kevés akad. Az életet nem is akarta másképpen látni, mint az iskolamestere tanította. Az ember megnő. Kikeres egy erényes és pénzes leányt. Folytatja az apja seftjét. Anyagot szállít a porosz hadsereg legénységének. Aztán él az anyóval ősz tisztességben. Megéri az unokái lakodalmát, s meghal ősz fenyés, kedves délutánon. Elalszik. Porosz polgárok ezt cselekszik. A császár is ezt várja tőlük.

És teltek az évek. Egy, tíz, huszonöt, negyven, ötven, hatvan, hetven. Hetven éve élt már együtt Altenteiler anyóval Altenteiler apó. Már talán a dédunokáik is megházasodtak. De Altenteiler apó valahogy szomorú volt mindig. Nem tudta, miért. Hát miért. A vagyon gyarapodott. Anyó, míg ifjú volt, nem volt csúnyább, mint a német kedves polgárnő úgy általában. Későbbben hű, spóroló, dolgos. Most nemes matróna. A gyerekek is sokasodtak. És Altenteiler apó szégyellte magát, hogy ő nem boldog.

És a család nagy ünnepre készült. Apó és anyó gyémántlakodalmára. Rokonok, ismerősök hetek óta csak erről beszéltek. Be szép dolog, be megható. Altenteiler apó gondolkozni kezdett. És ekkor eszébe jutott, hogy miért volt ő egy kicsit szomorú egész életében. Hetven évvel ezelőtt egy kis hibát csinált. Nem kellett volna elvennie azt az asszonyt, akivel most gyémántlakodalmát fogja ülni. Eltévészette az életét. Ezt most belátta. És agyonlőtte magát Altenteiler apó.

Imádkoztatok a nagy világ-értelmetlenséghez, hogy Altenteiler apó sorsa legyen véletel. Hetven év múlva jusson eszetekbe, hogy kár volt elvenni Altenteiler anyót. Hetven év múlva lássátok be, hogy minden számárság, amire a maga kis életét ráteszi az ember. Az ember. Az úgynevezett homo sapiens. Szegény, szegény -ember!...

Budapesti Napló 1905. július 6.

A. E.

125. A HAZAFISÁG REVÍZIÓJA

Csakugyan él az a tendencia, amelyről Beöthy Zsolt mondott panaszt a pécsi tanargyűlésen? A hazafiság revízióját csakugyan sürgeti már egy-két magyar tanár? Áldja meg őket a magyarok istene. Bátor és nemes férfiak ők, ha vannak. Hallom a nagyváradi jogászok üvöltését, amellyel egyszer Vázsonyi Vilmost fogadták, aki Debrecenben azt merete mondani, hogy a történelmet ma még úgy tanítják az iskolában, hogy kultúrbestiákat nevelnek belőlünk. Kecskeméti Győző kurucbrigádját látom. És emlékezem, milyen fájdalom ért, mikor először sejtettem meg, hogy hogy hazudoztak nékem sok-sok esztendőig tiszteletreméltó tanár-emberek. Shakespeare az angol Csiky Gergely. Bizonyisten ilyeneket mondtak. Magyarország Atlaszhegy, mely a világot tartja. És aki a hazát fohászkodva és sokat emlegeti, az mintaember. Tudós, politikus, költő, jellem, polgár és a többi értéke: a szép fohászkodás a hazáról. Mint azt nességipálék tették, s teszik. Hogy is megölnek bennünket a haza nevében. Betapasztják szemeinket, s bevattázzák füleinket. Extra Hungariam non est vita. Nem tréfa, és nem közmondás. A haza nevében bedugaszolt lelkű embereket adnak a szegény hazának.

Hát végre akadnak tanáremberek, kik e nagy bűnt megbélyegzik. Van-e abból haszna a hazának; ha szűk látókörű embereket nevelnek neki? Olyan egyszerű e dolog. Az ember sírni szeretne dühében, hogy ez – kényes kérdés. Nem a hazafiság revíziójáról van szó, habár a frázis ügyes. Arról van szó, hogy a csámpás, elfogult, kártékony hazafiság-magyarázat helyébe jöjjön már az igazi magyarázat. És az igazi hazafiaság. Jöjjenek a szabad, messzelátó, büszke szemek, a halló fülek, az értő és hasonlító elmék. Ne ordítsuk mindig a hazát, de szeressük, s legyünk számára olyan értékesek, olyan jók, amilyenek csak lehetnek e nagyszerű, világosodó korszakban fejlett kultúremberek. Egy statisztikus bebizonyította, hogy minél kisebb és elmaradtabb egy ország, annál hosszabb a nemzeti himnusz. Andorra köztársaságé vagy negyven strófaból áll. A tibetiek, mikor nemzeti dalukat el akarják énekelni, tíz napig alig pihennek valamit. Kultúrországban az emberek nem énekelnek folyton a hazáról, s a haza igen boldog.

Egy francia revü, talán a Memoriale magyar dolgozról írván azt kérdi, hiszi-e Magyarország, hogy az ő földjén a fejlődésnek más törvényei vannak, mint máshol. Szamár kérdés. Szamár gúny. Nem vagyunk olyan feketék, mint az ördögök. És a vak nem látja, hogy öldöklődnek végre már nálunk is a százados babonák.

Valamire emlékezem. A múlt évben egy francia liceum évvizsgáló ünnepén voltam. A liceum igazgatója búcsúztatta a diáksereget. Az isten, király, haza nem volt benne ebben a beszédben, de istenesebb, királyibb és hazafiasabb beszédet nem hallottam soha. Egy művelt társadalom gyermeke a huszadik században miként hevüljön, éljen, dolgozzon: ezt tanította a beszéd. Föl, föl a kultúra csúcsaira s közben törölgessük egymás könnyeit.

Óh be szép is lesz, mikor a magyar ifjúságot ilyen beszédekkel eresztik majd haza vakációra. Mert bizonyos, hogy így lesz. A hazafiság revíziója elérkezik hozzánk is. Milyen keveset fogunk akkor a hazáról beszélni. Milyen bátran fogjuk

magunkat hasonlítgatni. Milyen elfogulatlanok, műveltek, világjárók, dolgosak s magyarok fogunk lenni. Ugye? Jaj volna, ha nem hinnők ezt így...

Budapesti Napló 1905. július 7.

Lellei.

126. ULTIMÁTUM

Pobjedonoszcevtől nem rettegnének Berlinben. Kuropatkin is megjelenhetne ott, ha más dolga nem volna. Aki csak kedves a cárnak, kedves volna Vilmos Bülowjának is. A német nép erkölcsseit csak a Jean Jaurésektől félti a császár. Dérouléde-nak inkább megengednék, hogy szóljon Berlin népéhez, mint Jean Jaurés-nak. Kedvesebb a császár füleinek az *í Berlin!* dühös ordítása is, mint az a rettenetes ige, hogy egymás testvérei minden népek. Jean Jaurés nem mondhatja el Berlinben, hogy a háború nem a népeké. Hogy a hadsereg az emberiség boldogságának börtönőrserege. Hogy a zsarnokok vagy uralkodni vágyók uszítják egymásra a nemzeteket. Nem mondhatja el Jean Jaures, hogy elég volt már a vérből, az elnyomásból, a boldogtalanságból. Német testvéreinek nem mondhatja el Jean Jaures, hogy jog, kenyér, kultúra a népek álma. Nem a vér. Nem mondhatja el Jean Jaurés, hogy legyen úrrá már a szeretet a népek között. Nem engedi a császár.

Jean Jaurés otthon német bérenc. Megköpdösheti az utolsó nacionalista, csirkefogó is. A germanofóbia ellen küzd hosszú esztendők óta, a reváns örület ellen a francia-német testvérségért. És mégis fél tőle a berlini cézár. Mert a császárokat nem érhetné rettenetesebb csapás annál, mint ha a népek egymást megértenék. Kell a császároknak a gyűlölködő népszenvedély, kell a császároknak a hadsereg és a háború. És felforgató az, aki békét hirdet. És százszor felforgató, aki az *ÉN Hadseregem*-et gondolatban is érinti.

Nagy szerencsájük a népeknek, hogy a cézároknak szinte törvényszerű bizonyossággal, mindig éppen idejében megy el a kis eszük. Napoleon után nem békülni akartak népeikkel a trónok urai, de valósággal örjöngtek elnyomódühükben. Most inog a legnagyobb despotának, a cárnak a trónja. A világot hideglelésként rázza a vérszag undora. Sohse volt gyűlöltebb még hadsereg és háború. Erre az uralkodók primjátékosa, kit melleleg kiváló embernek is hirdetnek, a németek császára, kevésbé türtözteti tirannusvéreinek esztelen lüktetését, mint valaha.

Jean Jaurés sohse szónokolt Moszkvában. Sem Pétervárott, sem Ogyesszában. A Patyomkint nem ő kormányozza. A felséges cárnak volt gondja arra, hogy a nemzeti gyűlölködés lángja ki ne aludjon. Ha nem szerzett háborút, gondoskodott más mulatságról. Lengyelek, finnek, lemészárolt zsidók, örmények s a többiek tanúskodhatnak róla. Hadseregét is becázta úgy az orosz cár, mint Vilmos császár. A fölforgatók ellen volt neki Szibériája. És mégis, mikor Berlinből jön a hír, hogy Jean Jauresnak nem szabad Németország földjére lépni, hírek jönnek Oroszországból is. A vér, a szörnyűség hírei között is szenzációsak. Az orosz hadsereg, az *ÉN Hadseregem*, ultimátumot intézett a Hadúrhoz: vagy adjon szabadságot, vagy indul a cár ellen. Ez az egyik hír. A másik úgy szól, hogy a cár leszerelteti haditengerészetét, mert az *ÉN Haditengerészetem* már meg is előzte az *ÉN Hadseregemet*. A cár szeretne kezet csókolni Togónak. Mert Csuzimánál segített a leszerelésben, s most mégis kevesebb lázadó hajótól kell tartania a

cárnak. Az üzemben levő História, mely mindennap új ajándékot gyárt a ma élő emberiségnek, ilyet még talán nem is produkált. Róma cézárjai a föllázadt légiók ellen megnyerhették a népet. A mai cézárok a nép ellen tartják a hadsereget s íme a hadsereg is – nép.

És ezeket ne látná Vilmos császár? Ne értené? És ne látnák, ne értenék ezt minden uralkodók? A népek maguknak akarnak élni. Egymás közt szeretetben. Szabadságban, jómódban és kultúrában. És nincs ma már Én Hadseregem, Én Haditengerészetem. Mintha a néphadsereg félig elkészült volna önmagától. A felforgatóktól védekezni nem lehet. Az idők törvénye úgy hozta magával, hogy minden emberben egy felforgató él. Még talán Vilmos császárban is. Sőt ő benne okvetlenül.

Jean Jaurés-t nyakon csíphetnék a határon a német zsandárok. De hogy csípi nyakon azt a vágyat, mely milliók szívében lángol már elolthatatlanul? Hogy csípi nyakon a Jean Jauréseket igazságait? Meddig marad a hadsereg az Én Hadseregem, mely nekiszzegeződhetik e vágyaknak? Az orosz hadsereg ultimátumot küld a Hadúrnak. A História ultimátumot küld az uralkodóknak.

Budapesti Napló 1905. június 8.

(A).

127. AKITŐL BERLINBEN FÉLNEK

Anglia úgy egy rövid évvel ezelőtt új nagykövetet küldött Párizsba. Sir Francis Bertiet, ki nagyon kiváló angol gentleman, s mellékesen nagyszerű diplomata. Sir Francis Bertiet alaposan kitanították, mielőtt a Szajnához ért volna. Egy osztrák diplomata okvetlenül beleőrülne, ha őt olyan tanácsokkal látnák el, mint Edvárd király s az ő külügyminisztere az ő diplomatájukat. Mindenekelőtt azt kötötték Sir Francis Bertie lelkére, hogy majd ott Párizsban ne előkelősködjék. A Saint Germain zárt társaságait hagyja a többi, finnyás, kékvérű diplomatának. Párizsban ma már csak a Bourget regényekben s a turfon számítanak a született arisztokraták. Járjon inkább az uralmon immár osztozkodó bourgeoisie és proletárság köreibé a nagykövet úr, s ha véletlenül Jaurés-szel összebarátkozik, ezt többre becsüli Anglia, mint Szent Lajos óta az összes halott és eleven előkelőket.

Anglia ismeri ezt a kis földbolygót keresztül kasul, s ő tudja nagyon jól, hogy Párizs megér egy misét, egy kis hozzádörgölődzést a néphez és tudja nagyon jól, hogy kicsoda Jaurés, akitől most megrettent Vilmos császár, akinek nem volt szabad Berlinbe mennie, s akit, holnap, vasárnap, Párizssal együtt tüntetve ünnepelnek Párizsba utazó német szocialista vezérek.

Nem Millerand-féle egyéniség. Újabb, erőszakosabb, félelmesebb, habár nem látnák meg benne a szocialistát azok, akik Bokányi Dezsőn vagy Csizmadia Sándoron tanulmányozták a szocialista vezérek természetrajzát. Vértanú-hajlamai éppen nincsenek. Úr volt Combes és Loubet fölött. Maga volt az akarat. Imádja a hatalmat, mint egy valamikori babiloni király. De miniszter talán semmiért sem lett volna. Ő más hatalmat imád. A kormányzóét, az újságíróét, a tömegvezérét együtt rang és felelősség nélkül.

Ez a legjobb szó: félelmes ember. Millerand-nál sokkal erősebb, mert Millerand még szíve gyökereivel belefogódzkodik a legraffináltabban élő, módos polgárság lelki életébe. Millerand művészlélek egy kicsit. Parfümös szalónokban jól érzi magát, s nem tagadja. Okvetlenül szereti Baudalaire-t. Ő *athéni*. Nincs ennél nagyobb bűn a Jaures szemében. Hogy tudja ez az ember gyilkolni azokat, kik esztétikával próbálnak a szocializmus ellen érvelni!... Hallottam népgyűléseken szónokolni, lestem minden írását, s minden írást, amit róla írtak. Ez az ember a fölfegyverkezett, izmos, gőgös proletár, ha megissza is a pezsgőt, s ha jobban is szeret remise-kocsin járni, mint omnibuszon.

És emellett nem is forradalmár. Az orthodoxok gyűlölik, még amikor ölelkeznek is vele. Ha Párizst újra a kommün fenyegetné, Jaurés fojtaná el. Véresen, kegyetlenül. Übermensch, evolucionista, zsarnok, népbarát – egyszerre. Előítüpe az új világ cselekvő személyének, mely új világ jönni fog, ha a negyedik rend beveszi az utolsó bátyákat. Jean Jaures előre igazolja azokat, akik a negyedik rend harcát nem világmegváltásnak, de éppen olyan osztályharcnak tartják, mint volt a harmadik rendé. Elnyomottak lesznek még azután is. Jogokért küzdők.

Hanem kiváló ember. Büszke lehet rá minden nemzetek szociáldemokráciája. Mai műveltségünk szerint szinte analfabéta. Igazán nem esztétikus lény. Altruizmus-

ból is csak mértékkel van benne. Ő harcra rendelt emberlény, s ilyenként felszerelt. Lám a szocialista anathéma ellenére még párbajt is vívott nemrégiben Déroulede-dal. Erőszakos, erős, önző, ravasz. Ha külföldről valaki bekandít Franciaországba politikus szemmel, s keres valakit, őt keresi először. Anglia ezt már régen tudja. Úgy látszik, Vilmos császár is. Persze Vilmos császár a maga módján.

Bülow ide, Bülow oda, Jean Jaurés belekotorász legalább is úgy a világhistória dolgába, mint egy német kancellár.

Budapesti Napló 1905. július 9.

A. E.

128. A LESZERELT KÖZTÁRSASÁG

Ha Ogyesszához közelebb van Fiume vagy Trieszt?... Gondolatnak is rettenetes. Beevez szegény Patyomkin. És hétszázötven akasztófa várja a parton. A nemzetközi udvariasságnak mi vagyunk a finom művészei. Mi persze hogy kiadtuk volna a véres lázadókat. De sőt megspóroltuk volna a szegény orosz kincstárnak a szállítás díját. Magunk csináltuk volna meg az ekzekúciót.

És Cantacuzene? A szép nevű román miniszterelnök? Ezt mondja:

– Románia a világ egyetlen államának sem lesz hóhéra. Nekünk csak a humanizmus parancsol. A szabadság adott nekünk életet. Mi hűtlenek nem lehetünk a szabadsághoz. Patyomkin emberei, Romániában szabadok vagytok.

Hát csakugyan Keletről kapunk ezután minden szép ígét és tettet? Ezeket a szavakat elmondhatta volna-e Goluchowsky?

...Csak éppen a román királyné ne lett volna kíváncsi a Patyomkin vezéreire...

*

Sinajában, szép Sinajában, királyi villa szalónjának ajtaját inasok tárják fel s jelentik Románia királynéjának:

– A Patyomkin vezérei.

Belépnek ők, kik hárman vannak. Vérszennyes ruhájukat az előbb váltották föl. Carmen Sylva öreg, de kényes idegei boldog, hirtelen zenebonába törnek. Hát itt vannak.

– Konzulai vagyunk Patyomkin köztársaságnak, királyné. Köztársaságunk addig sem élt, mint a lengyeleké. Az orosz despotizmus szüli, és fölfalja a republikákat. Mi mégis konzulok vagyunk, maradunk. Konzulok a száműzetésben. A legújabb világ trónkövetelői. Egyelőre ki gépész lesz köztünk, ki zsákhordó. A Patyomkint viszik a cárnak, s mi nagyon fáradtak vagyunk.

Erzsébet királyasszony kéjesen, álmodozva nézi, nézi a hármat. Ráncos, finom orrocskájának falai remegnek.

– Öltek? Sokat öltek?

– Sokat.

És Carmen Sylva még e nyáron Sinajában mesét fog írni a Patyomkinről. Vagy pláne opera-librettót.

Boldogok a királyi írónők. Ők villájukba rendelhetik a legszebb, legborzalmasabb sujet-eket. Szerencse, hogy a cár nem író. Vagy hátha éppen az? Hátha témák céljából rendezi mindazt, ami most birodalmában lángol?

*

Mikor a föld megindul, rossz dolguk van a művészeknek. Mit tudnak ők olyan hangosat, beszédeset, nagyot teremteni, mint a történelem. Miklós cár ma a világ

első írója. Senki sem gyűlölheti őt úgy, mint a lelke mélyén Gorkij. Nem tud a drámáival konkurrálni. A cselekvő emberek nem hiába olyan gőgösek minden álmodók fölött. Carmen Sylva műveibe régen becsomagolták az utolsó sajtót, mikor még tanítani fogják Cantacuzene nagyszerű pózát, büszke ígéit a román nebulóknak. És ki tudja? Nemsokára vajon nem azért kapják-e meg Besszarábiát a románok, mert Brutust játszották Caezárral szemben? Nagy omlások következhetnek közel időben, s boldogok a nemzetek, melyek okosan tudnak strébereskedni.

Budapesti Napló 1905. július 11.

Lellei.

129. NAGELMACKERS GYÖRGY

Meghalt Nagelmackers György. Csodálatosan nem a Pullman kocsi altató hintázó ágyában, holott a stílus így kívánta volna. Villepreux-ben halt meg, elegáns villában, csöndes, nagy szobában. A vasúti hálókocsiknak ő volt az alapítója, és aki holnap a maga déjeuner-jét s diner-jét étkezőkocsiban fogyasztja el, s mikor a vonat berohan az alkonyatba, pihenni indul a hálókocsi felé, egy kicsi megilletődést ne sajnáljon a villepreux-i halott embertől.

Novemberben láttam Monte Carlóban. A cote d'azur rapide, Európa leggyorsabb vonata, először száguldott ki a ködös Párizsból, s robogott Napfényország felé, a Riviérára. Ez a vonat is az ő ideája volt. Ez a villámszekér, mely úgy vágat át az éjszakán, hogy a boldog gazdagokat kék tenger, virágerdő és sugárzón világába röpítse, mint a tüzes vágyakozás. Újságírók jöttek az első vonattal. Bankett volt Nizzában, Monte Carlóban. Blanc úr rakott dús asztalánál azután toszthoz állott föl Nagelmackers György.

Nagy orátor nem volt. Ki is várt tőle elokvenciát? Egy nagy szatócstól. Mit is lehetne arról beszélni, hogy tizennyolc óra helyett alig tizennégy óra alatt röpülhet Párizsból Mentonba a pénz és idő boldog fecsérője? Szalonban, hálókocsiban, étkezőkocsiban?

És amit Nagelmackers mondott, vers volt. Poétává csúcsonodik minden kiválóság. A zseniális műtrágyagyáros is poéta. Poéta volt Nagelmackers is.

Elmondta, hogy kinevették, Amerikában is kinevették, mikor legénykorral, legénybátorsággal zaklatta a vasútigazgatókat kocsiéttermeinek, kocsi-hálószobáinak új tervével. Mennyi küzdés, kételkedés, reménytelenség után kapott egy kis meghallgatást. Mert a világ nemcsak a messiásokhoz kegyetlen, de az ügyes kalmárokhoz is. Vajon milyen sorsa lehetett annak az ismeretlen ősnak, aki a kétszer kettőt új szóval mondta ki? Bizonyosan rosszabb, mint a Nagelmackersé, e zseniális belgáé. Ő neki hamarabb adott igazat az idő, mint a testetlen eszmék messiásainak. Fogy a távolság. Az emberek benyüzsgik az egész földgolyót. Új és új gyorsaságú kerekek kattognak bele a legszűzebb vidékek csöndjébe is. És rohan velünk egész modern elpuhultságunk. A francia konyha, a szecessziós szalón, a ruganyos ágy, a könyvtár is, ha kell. Sőt az imázsamolyt is viszi gúnyos prüsszöggéssel egyik-másik repülő avenue. A szibériai vasúton kápolnák is vannak.

Erről beszélt Monte Carlóban Nagelmackers. És hogy ki látja e haladás, ez igazi haladás végállomását? Erről beszélt egy poétának szent lázával és önérzetével. Sok sok milliónak megszerzett gyönyörűségében, s habzó, nemes pezsgővel a pohárban.

Mi nevetgetünk ma már. Micsoda nagy dolog is, hogy aludni lehet a vonaton s enni, ha éhezünk? Pedig ez a kis ötlet fölért egy új filozófiai rendszerrel. S ma már sejtjük, hogy öt millió messiásnak nem sikerült volna, ami okvetlenül sikerülni fog a jövőben ama sűrű értelmű, komplikált cselekvésnek, melynek neve: közle-

kedés. Ez csinálja meg az egy aklot, nem Róma, sem az eszperantó. Otthonos lesz az ember a földgolyón, s otthonos a vágyak félelmes rengetegében.

Akkor, mikor láttam, egy kicsit gyűlöltem is a gazdag, nagyon gazdag belgát, kinek udvaroltak az újságírók. A beszédje után irigyeltem és fölnéztem reá. Milyen nagyok is azok az emberek, kik a hálókocsit kapcsolják a primitív vonathoz, s evvel légióit lázítják fel az emberi igényeknek és törekvéseknek, a jámbor ideológusok mellett, kik ióta-problémáik mellett milliókat sem gyűjtenek, és elvéreznek.

A Nagelmackersek az élet megértői. Ők hízelegnek az életnek, s az élet minden kis udvariassági szolgálatot pazarul fizet nekik vissza...

Budapesti Napló 1905. július 12.

A. E.

130. A PÁPA DURCÁSKODIK

Párizsban ma még talán sokan szeretik az Egyházat s ama Petrus nevezetű zsidó halászszer utódát, kire az Egyház, mint kőre építették. De a Forradalmat még többen szeretik Párizsban, s a szaturnáliákat is szeretik legalább is úgy, mint például a nagyböjti pénteket. Vatikáni Pius sehogy sem akarja megtanulni az esztelen gallusok lélektanát. Ezer bocsánat: laguna-lelke van őszentségének. Egyszerű lélek Krisztus földi helytartója, s meghatóan emberi és őszinte kedély. Most például azt üzeni a köztársaságnak: ha te ütöd az én zsidómat, én is ütöm a te zsidódat. Az idén péntekre esik júliusnak nevezetes tizennegyedik napja, omlás napja a Bastille-nak s ujjongó ünnepe a Forradalomnak. A francia püspökök kéri ő szentségét, függessze föl e napon a pénteki böjtöt. Vatikáni Pius összeráncolja a homlokát: nem. Hogy is ne? A köztársaság a Forradalom nevében böjtre szorítja az Egyházat? Akkor az Egyház meg böjtöt ró a Forradalomra. Így gondolja ő szentsége.

Ennél a durcáskodásnál alig követett el nagyobb hibát a Vatikán. A legrendesebben gyónó francia Jacques is dühbe fog erre borulni. Hogy ő ne mulasson július nagy napján? Mit gondol ő szentsége? A librepenseurök markukba nevethetnek. Hogy kezükre játszik a pápa, aki Rómából úgy látja, hogy Franciaország fele alázatos, bigott bretonokból áll, s a franciák jobban szeretik az Egyházat és a böjtöt, mint a Forradalmat és a dáridót.

Pius pápa valósággal sietteti az új Forradalmat, mely egy kicsit bártortalan. A gallusok pogány életkedve már félig kimarta, alásüllyesztette a petruszi sziklának Gallian fekvő tömbjét. Még a szeparáció például nem mert kontra-ünnepeket csinálni, emberi, polgári ünnepeket a katolikus ünnepeknek. Az új pogányok egyfelől, az új nazarénusok, a szocialisták másfelől vívják az Egyházat. Még az ünnepeit is el akarják venni. Pius pápa fogja magát, s nekiront minden franciák ünnepeinek.

Már egy cifra esetet szemeinkkel láttunk. A klerikális lapok tüntető gyűlést hívtak össze a pápa mellett tavaly – Derby-vasárnapra. Bizonyisten hárman gyűltek össze a Madeleine-templom elé fehérszalagos gomblyukakkal. Mikor az embert kezdik nem szeretni, nem célszerű nagyon próbára tenni a szeretetet. Ha a pápa ilyen rekontrákat tud mondani, véglegesen elveszti a pártit. Az egyszeri magyar gazda jut eszünkbe. Irtó jégeső hullott gyönyörű dohánykertjére. Vad elkeseredésében karót fogott a gazda, s nekiesett paskolni a veszendő dohányt: – Lássuk, uramisten, mire megyünk ketten.

Budapesti Napló 1905. július 13.

A. E.

131. A MAGYAR KANADA

A XVII-ik század végén s hajnalán a Forradalom századának Franciaországában is könnyen halt éhen az ember. Hogy így mondjuk, egy kicsit furcsán: csak a francia Zselénski Róbertek találták akkoriban szépnek az életet a Lajosok birodalmában. Szegény franciák pedig búsan útrakeltek Amerikába. Akárcsak mintha XX-ik századbeli magyarok voltak volna. Pedig akkor még egy kicsivel viszontagságosabb volt az utazás. Dehát elmentek szegények. Kanadában sűrűsödtek kiváltképpen össze. Egy darabig kapcsok fogták őket a szent őshazához. A kapcsok széthulltak. Ma már idegen náció a kanadai francia. Utálja nagy Franciaországot. Pedig francia.

Ők francia érzéseikkel ott vesztegelnek XIV-ik és XV-ik Lajos korszakában. Úgy tudják, hogy Franciaországban csak a kiváltságos uraknak szabad jóllakni és lélekezni. Egyébként jómódúak, ügyesek, amerikaiak. Ha tán franciaságukat egészen elfelejtik, kellemes és nagyszerű érzésekkel gondolnak a gloire isteni nemzetére. De megmaradtak – franciáknak. XIV-ik Lajos korának a nyelvét beszélik. A kis gyermekek Kanadában Catherine-nak, Catin-nak hívják a babát. Akik tudják, e szó mit jelent a mai franciaság argot-jában, megsejthetik, hol maradtak a kanadai franciák az európaiaktól. A kanadai franciák között még divat a sok gyerek. Morálisak, szinte bajorok a lelkeikben. Egy más fajta, mint a francia. Hiszen az európai francia fajta éppen azóta teljesen elváltozott. A Forradalom, Napóleon, Sedan s Dreyfus-ügy voltak azóta.

Utálja, nem érti a mai francia életet a kanadai francia, s Franciaország pusztulásáért imádkozik.

...Hogy miért ez a kis etnográfia? Mert Franciaország népét kezdi nagyon bántani, hogy saját vére úgy elfordult tőle. Pár nap múlva vagy kétszáz kanadai iparos és kereskedő érkezik Párizsba s Párizs olyan fogadásra készül, mint mikor az anya várja a régen nem látott fiút. Hogy vigyék vissza a hírt Kanadába, hogy szeretik Európában a régen elköltözötteket. Hogy Franciaország egész erejével, szívével szeretné jóvá tenni a történelmi bűnt, hogy valamikor francia embereknek el kellett hagyni francia hazájukat. És akik ismerik a viszonyokat, tudós, gondolkozó franciák, mosolyognak. Búsan mosolyognak. Nincs rá eset, hogy a kanadai franciák valaha még együtt tudjanak érezni őshazájukkal. Mert a fátum kegyetlen és igazságos.

De csak ezért oktan dolog lett volna a kanadai franciákról írni. Más okból írtunk mi. Azért írtunk, hiszen nekünk is van egy magyar Kanadánk. Azt mondják, egy millió magyar él már Amerikában. És nő a számuk, nagyon nő. Nemsokára talán többen lesznek ők, mint mi idehaza... Tartsuk meg őket ott künt magyaroknak? Megtörténhetik ez is. Bár arra is szegények vagyunk, hogy itthon megvédjük a véreink magyarságát. De egy bizonyos. Elvesztettük őket. Életünket, lelkünket sohse fogják már azok érteni, akik oda éhesen, búsan, elszántan kimentek. Még ha meg is maradnak magyaroknak. A gloire népe, a hatalmas, a gazdag Franciaország nem tudta a fiait túl a tengeren megőrizni. Hogy tudnók mi? Valamikor azt

a szózatot mondták e földön, meg kell bocsátanunk az apagyilkos magyaroknak is, óh mert nagyon kevesen vagyunk. Ma meg harminc millió magyarról álmodunk, de hordatjuk el őket hazulról, ki Amerikába, nehogy egy aratósztrájknál is aratóbb-sztrájkot csináljanak. A fátum lakoltatni fog bennünket a magyar Kanadáért. Megutálnak, meggyűlölnék ott kint saját véreink. S talán megérdemeljük. Mint megérdemli Franciaország, mely valamikor éppen úgy tűrte, hogy dögrovásra jussanak a gyermekei, mint mi.

Budapesti Napló 1905. július 14.

A. E.

132. BILLIÁRD-AKADÉMIA

Billiárd-akadémiát totalizátorrel akar Budapestnek s az áhított pénzes idegeneknek adni egy vállalkozó hölgy. Adja meg neki az engedélyt ez a székes-fene főváros. Nagyon ideillenek ez institúció. Össze lehetne kapcsolni a hazai, csöndes ferbljáték bemutatásával. Így nemzeti karaktert nyerne. Úgyis elég szomorú, hogy hazánk legkonzerválőbb nemzeti elemei is az úgynevezett nemzeti kaszinóban például a szép, majdnem turáni ferbli helyett kozmopolita pókert, maquist és baccarat-t kezdenek játszani.

Az ember hirtelen nem is tudja, miért dühöngjön először. Mégis talán a mamlaszág bántja legjobban az embert. Az ötlettelenség. Még egymás becsapására sincsenek ideáink. Ideáink általában szűkösen támadnak. A jeles honleány is az idegenforgalom nevében kéri billiárd-Monte Carlójához az engedélyt. Bikaviadal, billiárd-akadémia és parlamentesdi játék. Körülbelül ennyi, amit az idegenekért ki tudunk gondolni. Az ember olykor a Duna-partra téved, megittasul a nagy látványtól s halálra csodálkozza magát. Hogy nem tudták ezt elrontani? Elsikkasztani a Dunát. Leföldszínezni, s beépíteni ostoba kaszárnyákkal a budai hegyeket. Ez az egy maradt meg, a dunaparti spektakulum, amiről az idegeneknek szólhatnánk. Csoda, hogy megmaradt. Ha azok a tisztelt idegenek mind félbolond külön-cök volnának, akkor persze találnának itt látnivalót, szomorúan bolondosat, mást is. Miként Szenegálban is találhatnak. Az átkozott idegenek azonban szürke európaiak többnyire, akik Európát Kairóban, Bombayban, sőt Irkuckban sem engedik el. Tehát – nem jönnek el Budapestre. Ugy-e a bikaviadalra sem jöttek el? Ugy-e a Duna-ünnepélyre sem jöttek el? Már a parlamentesdi játékra sem fognak eljönni. A múltkor nekem elégedetlenül panaszkodott egy angol. Azt mondta, hogy Skóciában ismer egy pástorember, aki messzebb tud köpni, mint Pozsgay Miklós. Én nagyon félek, hogy a billiárd-akadémia kedvéért is mérsékelten fognak csődülni az idegenek. Az úgynevezett művelt Nyugaton az emberek ma már ritkán dicsekednek avval, hogy törzsvendégek a billiárd-akadémiákon. Nálunk lehet hazafias pózba vágni magát mindenkinek. Sőt muszáj. Az a vállalkozó hölgy mindjárt szubvenciót is kérhetett volna a haza és az idegenforgalom nevében. Nagyon stílusos kérelem ez a kérelem. Több a tünetnél. Benne van az élheteretlenségünk, szegénységünk, muksaiságunk, nyomorék pózolásunk, egész semmiségünk.

Budapesti Napló 1905. július 15.

Lellei.

133. KÉT BOURBON

Vagy igaz persze, vagy nem igaz. Az újságokban benne van. Don Jaime Bourbon herceg kesztyűt dobott egy magyar gavallérnak. A magyar gavallér fölvette a kesztyűt. Most történt, nem Róbert Károly idejében. Karlsbadban történt internacionális vendéglői publikum előtt. Aztán jött a bajvívás. Don Jaime Bourbon herceg nem jött el személyesen a kesztyűjéért. Tudniillik Don Jaime Bourbon herceg nem rendelkezik a maga életével. Isten kegyelméből ő még trónokat követel. És azt hiszi, a világ előbb-utóbb belátja, hogy a Bourbonoknak trónok kellene. Most hiszi, Krisztus után 1905-ben. Szóval Jaime herceg eldobta a kesztyűt, de a magyar gavallér kardja elé nem vitte a maga fenséges bőrét. Egy másik magyar gavallér ment a kesztyűért. De ez már nem érdekel bennünket. Elintézett ügy.

Ismerünk egy másik Bourbont is. Don Alfonzo Bourbon herceget. Nagyon derék úr. Magyarországon sokan ismerik. Vidéki polgári szállodában beszélünk egyszer mi is vele. Utazgat, agítál folyton ez a Bourbon. Életét arra szánta, hogy küzdjön a középkor egy buta nyavalyája, a párbaj ellen. Megbecsül minden munkatársat. Irtózik a vértől, mintha a véres Bourbonok eleven bűnbánata lenne.

A góthai almanach ismerői süssék ki milyen rokonok ők, Jaime és Alfonzo. Biztosan rokonok egy kicsit. Legalább anyai vagy nagyanyai véren. És a Bourbon nevet viselik mindketten. Donok, sőt hercegek, királyiak.

Jaime herceg a valódibb Bourbon, természetesen. Áldottak legyenek a néhai forradalmárok. Ez az ember ha véletlenül uralkodnék, túltenne az összes Romanovokon. Alfonzo herceget pedig becsukattatná, mint gyógyíthatatlan örülte.

De micsoda nagyszerű idők mégis ezek a mai idők. Micsoda nagyszerű erjedések, viharok, forradalmak folynak a lelkekben. A Bourbonok, két Bourbon közé olyan világ ékelődhetik, mint Jaime és Alfonzó közé. Még a Bourbonok lelkét sem kerülheti el az új idők belső, lelki forradalma, mely gyönyörű csodákat készít a jövő emberiségnek.

Budapesti Napló 1905. július 16.

Pont.

134. NAGYON FURCSA ESETEK

I.

Sarah Bernhardt házassága

A világ már régen napirendre tért a csoda fölött. Beletörődött mindenki, hogy a természet megengedett magának egy rendkívüli tréfát. Már évszámképpen 2095-öt írtak az emberek és Sarah Bernhardt még mindig élt. Szobra már 80 évvel előbb állott a Comédie csarnokában. E szobron kívül csak Párizsban volt még vagy tíz szobra. Elavult az irodalom, melyet neve és élete támasztott. Sarah Bernhardt élt vígan. Nem tudott beszélni, nem tudott járni. De evett jó étvággal. Naponként kikocsizott a Bois-ba. Ilyenkor mindig az a díszkíséret járt neki, ami a köztársaság elnökét illeti meg. Párizs ekkor a hetedik köztársaságnál tartott. A francia parlament törvényt hozott, hogy Sarah Bernhardt-nak minden teljesíthető kérését teljesíteni kell. Egy napon a kétszázhatvan éves Sarah Bernhardt megüzente a köztársaság elnökének, hogy látogassa meg. Az elnök sietett. Az újságok rendkívüli kiadásokban hívták fel a közönség figyelmét, hogy a nagy Sarah akar valamit. Vajon mit akarhat? A dicsőséges csontváz Csoda jelekkel értette meg magát:

– Férjhez akarok menni.

– Kihez?

Sarah Bernhardt a balkeze hüvelykujját nyújtotta ki. Jobb keze mutatóujjával rámutatott az elnökre.

Az elnök nyomban eltávozott. Összehívta a kamarát és a szenátust. Elválasztatta magát a feleségétől. Másnap megtörtént a házasság. A nászlakomán Sarah Bernhardt becsípett. Elkezdte jelekkel magyarázni, hogy neki nem elég egy férj. Ő látta az arcképét a legcsinosabb szatírnak, akit tegnap a Bois-ban elfogtak a rendőrök. Ő ahhoz is nőül akar menni. Külön törvényhozási intézkedés kellett ismét, de a nagy Sarah megkapta a második férjet is. Pár hét alatt húsz férje volt Sarah Bernhardt-nak. Köztük idősebb Dumas szobra is. Franciaországban pedig nagy volt az öröm. A köztársasági elnöknek elfeledték, hogy szerencsétlen háborúba sodorta Németországgal Franciaországot, a szatír amnesztiát és évi díjat kapott. A Dumas-szobornak megbocsátották, hogy rossz. Mikor pedig ez a sok házasság végre is sírba vitte a dicső csontvázcsodát, az özvegyen maradt férjek a nemzet özvegyei címet kapták.

II.

A nagy száműzött

A nagy száműzött táviratot kapott. Tudatták vele, hogy hazamehet. Szíve nacionalistái közt élhet, konspirálhat bátran. Többé nem száműzött.

Dérouléde rettenetes haragra gyúlt s táviratot küldött:

– Csapdába nem megyek bele. Verseny tisztességtelen. A francia gloire nevében kérek további húsz évi száműzetést.

III.

A cár és a barátja

A cár már nem bízott senkiben. Félt a trónörököstől is, aki pedig talán el se múlt még egy esztendő. Ki tudja? Hátha ez is nihilista. Ekkor barátjára gondolt, a híres lyoni kuruzslóra, akivel együtt pár évvel ezelőtt olyan sikerülten idézték fel Nagy Péter cár szellemét. Addig is bezárkózott egy pincébe.

A lyoni tudós vonatra ült. Sietett. Tudta, hogy a cár mellett egy élőlény sincs. És nem is férközhet hozzá senki. Neki sietni kell. Enni sem akart az úton. De Szentpétervár előtt megéhezett. Bement az étkezőkocsiba, s evett. Valami különös íze volt az ételeknek. De éhes volt, evett. Megérkezett. A levélben kapott titkos instrukciók szerint kopogott a szörnyű vasajtón, mely a cár rejtőzöhelyére nyílt. Vagy tíz ajtót nyitogatva jött elé a cár. Az ajtókat visszacsukogatták, s mentek le a lépcsőn. Ebben a pillanatban szörnyű robbanás. A lyoni tudós és a cár darabokban repülnek szét a földalatti üregben. A szerencsétlen lyoni tudóssal dinamított etettek a vasúton.

Budapesti Napló 1905. július 16.

A.

135. KÖLTŐKIRÁLYBÓL – FINÁNCMINISZTER

Echegaray, a nagy spanyol, koszorús fejét íme kivitte a kofák piacára. Lett belőle Alfonz király minisztere.

A nagy Galeottóval egy és más dolga nyilvánvalóan akadni fog emiatt a nagy spanyolnak. Leködni talán nem fogják éppen, de bántani fogják a nemes ősz embert, aki a pénzügyminiszterséget merete vállalni Spanyolországban, ahol a pénz szinte kevesebb, mint nálunk. A darabjait esetleg még ki is fűtyölik Madridban. Barcelonában pitykézni fognak a fejére haragos, vad anarchisták. Nagy meetingeken kiátkozzák a poétát, ki magát eladta a reakciónak.

Valóban furcsa is egy kicsit, mikor a poéta pénzügyminiszter lesz. Furcsa, és mégsem furcsa. A nagy José volt már miniszter szinte negyven évvel ezelőtt. Amikor még nem volt a mai nagy poéta. Kereskedelmi és közoktatásügyi miniszter volt egyszerre. Azóta olyan spanyollá nőtt, aki az egész világé. Tavaly pedig Mistrallal, a provance-i félistennel, együtt osztottak az egész kultúrvilág tapsa mellett a Nobel-díjon.

A latin megújulás apostola ez a különösen alkotott lelkű, matematikus poéta, ez az Echegaray. A súlyos, germán kalapácsütések egy jó idő óta kezdik acéllá keményíteni az elpuhult latin lelket. Vak, aki nem látja a legújabb latin reneszánszot. Még Spanyolország is felfrissült, nagyszerű intellektuális kultúráját mutat, s a latin nemzetek életkohójában félelmes, sokféle erők dübörögnek.

Azt jelentik, hogy az új spanyol kormányt a Montero Rios-kabinetet, az írók gyűlölik legjobban. És persze ők haragszanak legjobban Echegarayra. A Perez Galdosok türelmetlenek. Becsületes, újító lelkükkel a forradalmat kívánják. Talán azt hiszik, hogy Spanyolország bátorság híján nem lehet máról holnapra gazdag, szabad és mívelt. José Echegaray megbocsát az ő íróársainak. Irigyen, de szeretettel nézi őket, kik csupán agitátorok, részben poéták, és nem matematikusok is egyszeremind.

Ő is tud álmodni, a nagy José. Író nagyságával egész világ előtt sugarazta be spanyol nemzetét. De látott valamit Echegaray, a matematikus, ki volt kereskedelmi miniszter is már, s kétségbeesett Spanyolország lelki sötétségén, mint kultuszminiszter. Látta, hogy hiába minden rendkívüliség a szellemi életben. Költők sohasem fogják letörleszteni az államadosságokat, s jöhetnek a legnagyobb művészeltek, míg minden második spanyol ember koldus, minden harmadik analfabéta, minden negyedik szédelgő. Itt ugyan hiába csinálják a legvilágraszólóbb lelki kultúráját. Tetőt csak falakra lehet rakni.

Leköphetik a nagy Josét. Nagyszerű tett az övé. Ibsen nem vállalt volna miniszterséget. Anatole France köztársasági elnök sem lenne semmiért. Echegaraynak sincs szüksége a hatalomra. Hiszen volt is már miniszter. Aztán ő egyik legnagyobb elevenje a ma élő emberiségnek. Fájdalmasan, mártír-módon nagyszerű jelenség ez az ember, ki nem lehet magában álmodó, körülrajongott poéta, s nem is volt igazi poéta sohasem, mert álmaiba belevíjogtak a gyilkos, józan számok.

Fájdalmasan, mártírszerűen spanyol és pátrióta ez a nagy José, aki költőkirály, s átnyújtja magát miniszternek.

Budapesti Napló 1905. július 18.

A. E.

136. EGY HOLTTEST

Fekszik egy véres ember az út porában. Hajnalodik. Verebek fürdenek a porban. Valahol harang kong.

A két veréb vidáman csiripolgat. Az egyik pajkosan megkoppintja a véres ember hideg orrát. Ez fiatal veréb, forradalmár.

A másik veréb samaritánus veréb. Kis, szürke, csipogó bölcs. Oktatni kezdi a fiatalt:

– Ne bánts. Ember volt az még egy félórával ezelőtt.

– Hát miért nem mozog?

– Nem tud már mozogni. A tengernyi házak közé akart menni gyalog. Ezért halt meg. Mert tudod, kétféle ember van. Gyalogjáró és gépenjáró. A gépenjáró köteles a gyalogjárót megölni.

– Te láttad?

– Láttam. Úgy jött, mint egy villám. Búgott. Kacagó emberek ültek rajta. Ez, szegény, szembe jött velük. Keresztülrepítették rajta a gépet. Nyekk. Ez, szegény, meghalt. A gép repült tovább. Ki tudja, hol jár már? Keresi a többi gyalogjárót.

– És evvel mi lesz?

– Eltemetik. A rendőrök pedig jelenteni fogják, hogy egy ismeretlen, gyalogjáró férfiút, szegényest, fiatalt, holtan találtak. Minden valószínűség szerint automobil gázolta el.

– És az automobil nem kap jutalmat?

– Nem.

A fiatal veréb elmélázva kapargatta a véres port. Először örült életében annak, hogy ő – veréb.

Budapesti Napló 1905. július 19.

Lellei.

137. HAZAFI VERAY

Meghalt a derék János. Az öreg János. A vidám János. A halál nem ijedt meg a verseitől. Elvitte a költőt.

A magyar géniusz együgyű gyermeke volt. Az volt. Nem volt hülye. Nem volt balgatag. Primitív magyar művész volt. Örjítően tipikus magyar. Élt, és él a piktor-mása, a politikus-mása, a muzsikus-mása. Sorsa a fokos nyelére volt írva. Neki jönnie kellett. Reá szükség volt. Ő lelkekből született. Honi lelkekből. Terjedelmes lélekmezők vannak a magyar globuson, melyeknek ő volt a halma. Sokan ezt szégyellhetik, de így van. János érkezett, élt, mert kellett ő a durva tréfakedvnek, a szimplicitásnak, az ízléstelenségnek. Őse is élt bizonyára már akkor, mikor a turáni mezőkön kóborogtak eleink. Éppen olyan lehetett, mint ő. Konzerváltuk, mert mi jól tudunk konzerválni.

Valaki volt. És ritka ember vette komolyabban önmagát, mint János. Ez is azt mutatja, hogy valaki volt. S ez is azt mutatja, hogy kellett János. A durva évdődést és a krajcárt kevesen sajnálták tőle. Van olyan magyar falu, hol éhen halhatott tíz verejtékező ember, de szalonnásra hízott a falu bolondja.

Mi úgy, ahogy vagyunk, nagy falu vagyunk. Szerettük és eltartottuk Jánost. Nem vallottuk be, de muzsafiunk volt. Meg nem ütköztünk élete haszontalanságán. Mert nálunk mindenkiben, a csak magyarosodott magyarban is, él valami a régi ázsiai nomádból, abból az ősemberből, aki a sok fantáziát nem szereti, aki röhög-ni jobban szeret és tud, mint mosolyogni. János a miénk volt. Értett minket. Ősz-tönei súgták, hogy hasznos dolog balgatagnak lenni. Tehát balgatag volt. Holott nem volt az. Sem hülye. Bizonyítója volt annak, hogy a primordiális lelki vonások ilyen bőségben maradtak meg bennünk. A magyar géniusz együgyű gyermeke volt. Kár, hogy elment az öreg. Valaki volt, s olyan kevés nálunk a valaki. Furcsa lesz, hogy nem lesz. De ízlésünk gondoskodik róla, hogy néki legyen utódja... Íme kezdünk az ő módján verselni. Búcsúzzunk hát az öreg Jánostól.

Budapesti Napló 1905. július 19.

Pont.

138. JÖN-E A NAGY GÉP?

Barátomnak, egy emberkerülő, vén, iszákos bölcsnek, elújságotam barlangjában a minap, hogy ismét fölalták a kormányozható léghajót. Ő már tudja, hogy mindennap fölaltálják, s jókat röhög a vén javíthatatlan. Valami maszлага van most. Evvel fűszerezi mindennapi alkoholját. A fűszeres italból sokat szedhetett be, mert nekem a következő badarságokat beszélte hallatlanul bátorságosan:

– Fiacskám, ti még nem ösmeritek rémséges birodalmát a tengerfenéknek. Én sem ismerem. De néha, valahogyan mégis látom. Oda mamlasz bűvár nem pisloghat. Ott egy nagyszerű elpusztult világ pihen. Nem elsülyedt világ. Olyan világ, mely valamikor, lehetetlen, rettenetes időkkel ezelőtt, ott élt. Kultúrvilág, melynek az ura a piscis sapiens volt, mint a mainak a homo sapiens. Fiacskám, az első mozgás a vízben született. Ott lakott az első öntudat is. A szilárdságot úgy ostromolta vágyaival a piscis sapiens, mint a mai világ ura az eget és a levegőt. Ott lent a rémséges fenéken csodálatos, nagyszerű élet folyt millió éveken át. A nagy vizek legfejlettebb lénye óriási műveket produkált. Megpróbálta a szilárd talajba fogózást is. Néha azt hitte már, hogy sikerült. A szervezete is kedvező elváltozásokat mutatott. Már azt hitte, hogy sikerült a földvívó, gyönyörű terv, melynek ezer vértanúja akadt. Végre is elmúlt a korszak, melyet az örökkévalóság a víz elevenjeinek szánt. Kiélte magát a piscis sapiens is. Sohse tanulhatta meg azt, ami a bolhának gyerekjáték. A víz lakói után jöttek a szilárd talaj lakói. Egyebek között az emlősök. Az emlősök között pedig mi voltunk a legstrébérebbek. Mi, a homo sapiens. Már fenemódon nem férünk a bőrünkben. Nekünk fent is kell a világ. A levegő is kell. Minden kell. Én mondom, fiacskám, vanitatum vanitas. Soha. Érted: soha. A levegő nem lesz a mienk. Nem mi vagyunk az élet koronája. Már sejtik ezt némelyek. A jövendő a madaraké. A világ jövendő ura is madár lesz. A levegő az ő világuk. Hogy aztán ők hová fognak törni, minő egetvívásokban fognak elvérzeni, kik jönnek utánuk, azt már fiacskám, én sem tudom.

Az öreg, iszákos bölcs nagyot ivott maszlagos italából, s lehajtotta a fejét. Tudománytalan, minden józanság híján levő, bolond beszédét csak kuriózumképpen jegyeztem ide. Hozzászóktam a vén, érdekes bolond fecsegéséhez. Beszélhetsz, öreg. Egy szép napon óriási örömtől harsog fel a világ. Erős, győzedelmes gépével fejünk felett suhog el Knabenshue Toledoból, vagy Rihász úr a székelvények közül. Vagy valaki más. Így lesz.

Budapesti Napló 1905. július 20.

A. E.

139. MARY KIRÁLYNŐ SZOMORÚSÁGA

Sír keservesen híres Milanóban Mary királynő...

Ezt a kis esetet érdemes lesz meghallgatni. Mary királynő pümkösi királynő. Becsületes neve signorina Mary Nulli. Szépséges, barna olasz leány. Sohase volt neki több álma egy erős, kedves, csókos Beppónál. De egyszer a milánóiak fejükbe vették, hogy nekik is lesz királynőjük, mint Párizsnak. Olyan vásárcsarnoki királynő persze.

Végre Milanó sem – Grác. Román szívekben a rózsabokros gondolatok hamar vernek gyökeret. És rózsabokros gondolat ám megkoronázná egy fiatal leány fején a leányszépséget. A Sáriét, a Juciét, mely csak olyan isteni, mint a legkékvérűbb Melániáké. Áldottak a szép leányok mind és királynők. Mennyit szépítenek ezen a szomorú életen ők.

Nos, Mary Nulli lett Milanó királynője. Milanó Phrynéje, a fölmagasztalt kis kofa. Irigyelheti tőle minden leány azt a félórát, mikor királynővé választották. Milyen mámoros félóra lehetett az.

De ez nem minden. Mary Nullit elküdték Párizsba erősíteni a latin testvériséget, s meglátogatni a párizsi királynőket, kik szintén ellátogattak Milanóba. Loubet Rómában, a kis olasz király s termékeny montenegrói párja Párizsban, együtt nem kaptak annyi hozsannát, mint Mary királynő a Szajna partjain. Micsoda napok. Parfüm, csipke, selyem, színházi díszelőadás, virágos díszhintó, pezsgő, evviva, őrjöngés és a többi. Amit csak a bolondos, egyetlen, nagyszerű Párizs adni tud.

Aztán... Aztán elmúlt minden. Mert minden elmúlik. Eleonora hercegnővel sóhajtja ezt meglehetősen szépen Goethe. Signorina Mary Nulli hazakerült. És lassan elmúlt az ő mámore is. Multság után jön a fizetség. Kiderült, hogy Mary királynő ötezer lírával többet költött, mint szabad lett volna, párizsi triumfusan. És Milanóban rettenetes az elkeseredés. Mary királynőt detronizálták azonnal. És talán sohse fognak Milanóban pümkösi királynőt választani.

Hogy érzi magát szegény Mary Nulli. Ha nagyon sír, ha nagyon szerencsétlen, jusson eszébe Eugénia asszony. Ó császárné volt szegény, Párizsban! Igazi. Minden elmúlik, signorina Mary. Minden elmúlik.

Budapesti Napló 1905. július 21.

Lellei.

140. AZ ELSŐ PIPÁS

Szűz rengetegében az imént fölfedezett Amerikának, riadt, rézbőrű emberek tanyáján, a Hochelagán, látom az első pipás fehér embert. Ferenc francia királynak kóbor hajója ő. Magasztosulás ragyog durva arcán. Az emberi Prométheusz-mosoly, mely olyan szélessé teszi az arcot, mint az udvaras Hold. Az indiánok remegve néznek a sápadt ördögre. Alkonyodik, s jön a közeli mocsarak moszkító-fellege.

Jacques Cartier, Ferenc király kalandora, egyszerre millió, kis sátán-szúrást érez. A győzedelmes félisten majd megőrül. Nem bír az apró gyilkosokkal. Szepegő gyermekként néz a meztelen vademberekre. Mit csinálnak azok e sisera-had ellen? Sírni szeretne, és rágyújt az első pipa dohányra. Óh catalaunumi csatánál nagyobb esemény!... A modern ember első pipafüstje!... Mosolyoghatott valahol rejtekén Klió. Nem is sejthette Ferenc király Jakabja, mit mivel. Íratik róla, hogy könnyezett a szeme, s marta a torkát a dohányfüst. És megszerette. És elhozta nekünk isteni nagynénjét a burgonyabokornak, a nicotánát, a dohányt.

Füstben formálódik ki e modern világnak minden igazsága. Szent a füst. Nagyszerű törvényszerűség volt az, hogy a fölfedezett Amerika kényszerítette a középkori embert, hogy modern emberré váljék. A Kolumbusz hajója csalta az emberiséget mai útjára. Átkos, gyötrelmes, gyönyörű útra. Ad astra, vagy a teljes degenerálódás felé? Majd elválik valamikor. Addig megmarad nekünk a pipafüst, az áldott pipafüst. Vigasztalásul adta Amerika.

Messze Saint-Maloban szobrot állítanak Jacques Cartiernek. Az első pipásnak a fehér emberek között. Az első modern embernek. Ki, mikor már istennek érezte magát, gyermekké változott, szepegő gyermekké. Pedig csak kicsi moszkító támadtak reá. Ki először érezte, hogy néha csak egy csipetnyi dohány tartja vissza az embert attól, hogy rúgja oldalba az életet, s haljon meg szépen, mert bizony nagy ostobaság élni.

Azóta ez a sorsa minden modern embernek. A Kolumbusz fatális útvágása óta. Istenekként nyargalunk. Cselekszünk és álmodunk. Ám hirtelen, gyakorta sírni kezdünk. Észre vesszük, hogy a moszkító is hatalmasabb, mint a híres homo sapiens. És bölcsesség, vigasztalás, mentség nincs, csak füst. Egészség, pénz, szerelem, dicsőség, mámor: lakolni kell értük. Lakolni kell a pipafüstért. Mert egyre nyüvödnek a boldogtalan emberi idegek, Kolumbusz, Amerigo és Cartier óta. De a pipafüst a pozitívum, a bölcs, az igaz valami – azóta mégis. Óh áldott pipafüst, ha mindjárt cigarettából is szopunk, szívunk ki!...

Az egészséget valójában akkor hagyjuk el, mikor élni kezdünk. Véres, örök harcban állunk legtöbbször a pénzzel. A asszonyok megcsálnak bennünket. A mámor után összeroskad a kedvünk. Jövel, pipafüst. Nehogy nagyon megszeressük most rögtön a nihilt.

Esküszöm, hogy sok ember érzi magát e percben is elnyűttnek, céltalannak. Ez az óra nekem is ossziáni óra. Óh, nagyon ossziáni. Csak ködöt látok. És hallván,

hogy szobrot állítanak az első pipás embernek, ím ceruzát ragadtam, s írtam. Saint-Maloba száll a lelkem. Cartier-re gondolok, és siratom magunkat, a modern embert. Csöndes, lelkemben permetező könnyekkel. Hát csakugyan csak a füst az igazság? A Liapopoulo testvérek cigarettájára ímhol rágyújtok. Száll, száll a füst. És bágyadt mosolygás erőlködik az ajkaimra. Repülnek a moszkítók. Bah! Hát élünk!... Mit csináljunk!... Szenteltessék meg a te neved, kalandor hajóslegény, régen néhai Jaques Cartier!...

Budapesti Napló 1905. július 23.

A. E.

141. BEJELENTETT DISZNÓSÁGOK

A kedves, fonnyadt, kalandos, szőke asszony a Westminster hotelben, a rue de la Paix-ben, nagyon nagy örömet szerzett ma nekünk, egész világ újságíróinak.

Azt üzeni az újságok által Fülöp hercegnek Lujza hercegasszony, hogy most jön a java. A mulatság java. Most már ő azt is el fogja mondani, amit még eddig elhallgatott. Haljon most már meg minden tekintet. Tudja meg a világ egy igen magas házasságnak apró alacsonyosságait.

Azt jelenti ez magyarul, hogy gyönyörű disznóságok készülnek a mélyen tisztelt közvélemény nyári asztalára.

A naív olvasó, ha van még naív olvasó, álmétkodva kiált föl:

– Hogyan? Hát a belga királya leány s a fenséges kóburgi herceg nem mondtak még el mindent egymásról?

Bizony nem. Tudniillik a lakásokban úgy általában hálószoza is van. Nos a Koburg lakások hálószozáinak ágyfüggönye nagyon diszkrét volt eddig. Mégsem járja, hogy a közvélemény ilyen tájékozatlan legyen. A kedves, fonnyadt, kalandos, szőke asszony izgalmas alkonyatán a maga hódító nőiességének, a reporterek előtt hangosan végig fogja álmodni a maga nőnemű múltját. Azaz, ami e múltra Fülöp herceg jó vagy rossz voltából vonatkozik.

Fülöp herceg viszont nem az a *j. m. f.* ember (francia szavak kezdőbetűje a három betű, s e szavakat *fűtyülök rá*-nak próbálták néhányszor fordítani), akinek a szeretetreméltó francia újságíró, Jean de Bonnefon állította annak idején. Bizony ő se fog adós maradni. Micsoda nagyszerű cikkek lesznek ebből minden földi hírlapban. Esetleg némely szavakat görögül fogunk kiírni, mint egy párizsi lap tette a Syveton-ügy idején. Hadd örüljenek a klasszikus nyelvek hívei is, s buzgón lapozzanak a görög szótárakban fiacskáink és leányocskáink.

A disznóságok be vannak jelentve. Most már nagyon megharagudnának az újságírók és olvasók, ha a disznóságok elmaradnának. Kérjük őket még a kánikula idején.

Budapesti Napló 1905. július 26.

Lellei.

142. A TEMETŐ REVÍZIÓJA

Cornewal kapitány faragott emlékét ki szeretnék dobni az angol Pantheonból, hogy hely szoruljon Salisbury szobrának. De haragos kórus zúg föl:

– Mit akartok, szentségtörők? A touloni hőst már nem tisztelitek?

És megriadnak a tervelők. Albion fiai konzervatívak. Megdöbbennek a maguk gondolatától. Hogyan is akartak ők degradálni egy néhai hős katonát? Inkább szoruljon ki Salisbury. Vagy építsen új Pantheon Anglia. Valóban Cornewal kapitánynak Pantheonban a helye. A Westminster székesegyházban.

Ki hinné? Még a politikusok sem bírnak velük. Velük, a vérontás, az ölés nagyjaival, a katonákkal. Halóporukban is ők a legerősebbek ma is még. Londonban is még. A katonák. Lord Salisbury sem tudja a Pantheonból kidobni Cornewal kapitányt. És álmodozók arról álmodnak, hogy elkergessék a Walhallákból a politikusokat is.

Bizony, ennek a világnak ma sem kell Athén. Ez Spárta és az otromba római köztársaság ígérete alatt él ma is. Leborul a fórum szószátyár és ravasz népsége előtt. De a politikus fölött is tömjénezi a katonát. Tovább nem mentünk. A többi: néhány ezer embernek ő mulattatásuk. Kegyes engedmény a jó gyermekeknek. Legyenek tudós és művész nagyjaitok is, ha ez titeket mulattat. Hely kell a Salisbury szobrának? Majd ki fog röpülni Shakespeare, Milton, Byron, ha ugyan ott van. Bacon nem. Mert ő politikus is volt. De Cornewal kapitány soha. És arról sem jó hír, hogy Spencernek volna sürgős a hely...

...Mi is lenne, ha a La Manche németeket és angolszászokat választana el egymástól. Ha elsikkadna a dicsőséges román oázis ott Európa Nyugatán, s elátkozottan, gonosz jóslatok között nem törne előre, előre új magasságok felé a gloire nemzete. Mennyivel tovább senyedne ez az agg, nehezen lépő világ. Mennyi ideig parancsolna még mindnyájunk sorsának a véres kéz és a véres száj.

De a Szajna tükrében megcsillan már a jövő. Sor kerül a temető revíziójára is. Sor kerül. Nincs is messze. Gyönyörű lesz. Már kis francia nebulóknak tanítják, hogy Napóleon fenevad volt, és nem nagy ember. Mert csak az a nagy ember, aki teremtő munkával, nagy gondolatok áldásaival árasztja el a világot. Hogy kerülnek nemsokára múzeumba, lomtárba a véres kezűek és szájuak szobrai, hogy helyükbe kerüljenek az igaziak. A nagy alkotók, a nagy győtrődők és nagy gondolkozók. A földi terek után megtisztulnak a temetők és pantheonok is. Nem fogja lelármázni gőgös magasságával Thiers sírköve a Balzacokét. És nagy tisztítás lesz minden temetőben és minden Pantheonban. És ez nem áll meg a francia határokon. Áttör talán a La Manche-on is. És ha közel időben nem is dobják ki a Westminsterből Cornewal kapitány sírkövét a Wilde Oszkár kedvéért, de el fog érkezni a temető revíziójának szent napja Londonba is. Még Berlinbe is. Talán – talán még hozzánk is, ha élünk.

143. CHARLES LECOCQ HALDOKLIK

A Marigny és Printania nótás, bolond, dühös zsvajgását bekeríti, megkergeti, hajtja az ágyához a júliusi estének rossz lelkű, szárnyas szele.

– Hallod, hallod Lecocq apó? Vidáman él a te Párizsod.

Jókedvű kocsisok száguldanak a ház előtt, hol bent hetvenhárom éves Charles Lecocq hánykódik. Üres a kocsijuk s tele a szájuk. Ostoba nóta hangjai bugyborékolnak belőlük:

– Viens poupoule, viens poupoule, viens...

Harmonikás apacs-csemete csalogatja valahol az éjszakában a kis szédülő, csacsi Ninettet. Bécsi valcer a kék Dunáról zengedez. Nagy nóta-kert a július-esti Párizs.

Lecocq apó figyel. Párizs, Párizs. Ez talán az utolsó éjszakája a vén muzsikusnak. Miért nem küldsz egy ismerős dalt halálszagú ágyához? Miért nem daloltatsz neki Angot asszony leányával valamit? Vagy a docteur Miracle rakoncátlan, bolond, ifjú dalaiból?

Vad négerek dobogása hallik. Nagylábú angol leányok illegetik tánra lábaikat. Berliini karmesterek savó-muzsikáját szürcsölik amott. A Práter édeskés bűzét szedik billentyűkre emitt. Közben utcadalok ömlesztik át e zenebona-tengert. A kis Kohn és a Viens poupoule a nótás Párizs kurjantása. Oh be nehéz volt aggon élni Lecocq apónak, s be nagy szomorúság lehet neki a halál.

Hát így? Így némulnak el a szép melódiák? Íme, elmerülőben van egy egész világ. A régi dal. Egy kicsi zátony látszik ki belőle. Lecocq apó nótás, haló szíve.

Mit érezhet a vén poéta? Talán átkot. Az istenek ellen, kik őt nem szerették, mert nem halatták meg fiatalon. Boldog Bizet és még boldogabb többiek: néhai francia dalfejedelmek, kiknek lelkét kivirágoztatta az utolsó császárság. Íme, Franciaország szabad. Vad ütemben áldozhatna a pogány oltárokon az édesbús dal, a könnyű, finom melódia, vagy akár az isteni vad kánkán. És Párizs vad kékvókot jár. Vadul, üvöltve topog. Bécsi valcerrel s berliini utcadalal andalog. És ezt úgy hívják: demokrácia. És ezt úgy hívják: minden nemzetek proletárjai üvöltsetek.

Szegény Lecocqot az elaljasodott dal muzsikálja át a másvilágra. Egy kicsit epigonléleknek kellett lennie. Nem lehetett igazi kiválasztott. Mert nem szabad lett volna neki hetvenhárom évig élni.

Egy új világ, terhes, vad világ ordít be hozzá. Ez az új világ még jókedvére sem lelte meg a kifejezést, a dal-igéket. De Lecocqot s nagy néhai társait már régen elfeledte.

Szegény Lecocq apó. Ha talán igazi poéta lett volna, meghal a Camargo idején. Naív, boldog hittet, hogy nótái örökre fogják forralni a szíveket. Ő úgy hal meg, hogy csodálkozik: hát még nem végezte el a halált?

A világ, ez a monstre-music-hall, így bánik el minden vonójú vén muzsikusaival.

144. VILMOS CSÁSZÁR REVOLVERE

(Az Etoile-Polaire fedélzetén fölséges a csönd. Még a hullámok is diszkrétan neszelnek. Beszélgetnek a császárok.)

– Félek. Adj nekem tanácsot, mon frére.

– Csak félni nem szabad. Nagy Frigyes sem félt. Én sem félek. Mi vagyunk a félelem urai. Küldetésünk, hogy tőlünk féljenek. És elvesztünk a percben, melyben magunk is félni kezdtünk. A jobbágylelkek ostoba könyveit ne olvasd. Kellenek a világnak a kérlelhetetlen császárok. Bourbon Károly fenevad volt, de egy Stendhal is imádja. A szép, a hatalmas, a dicső monstrumok a világ urai. Milliók egyért? Ezt dadogják vagy kétszáz év óta a pulyák milliói. Hát persze, hogy milliók egyért. Ez így rendeltetett. Ez így van jól. Aki érzi e nagy küldetést, ne lágyuljon el. Csak gyáva irgalom-érzések ellen vértézze a szívét. Csak félni nem szabad.

– Van egy próféta lelkű emberem Lyonban. Azt jósolta, hogy bomba fog szétzaggatni.

– Örület. Nincsenek próféták. Az erősnek nem szabad próféciákat hallgatni. Az erősnek egy igazsága van: az ereje. Adni is szabad. De sohasem akkor, mikor kérnek. Légy erős.

– A hadseregem tönkreverték. A birodalmam fölgyújtogatták.

– A császárok ereje nem a hadseregben s nem a nép némaságában van. A császárok ereje az, hogy ők császárok akarnak maradni. Én, én, én. Ez a szent háromság. Az én énem rezegjen még a fűszálban is. Az én énemben él minden, s csak az él, amit én akarok... Most pedig menjünk az asztalhoz. Majd folytatjuk.

(Ebben a pillanatban csörömpölve hull ki valami a kacskakezű császár zsebéből. Egy hatalmas revolver, amelyet azóta mindig magánál visel, mióta egy jósnő megjósolta neki, hogy egy anarchista golyója teríti le.)

Budapesti Napló 1905. július 29.

Pont.

145. BARTET ASSZONY

És mégis dekorálták Bartet asszonyt, ki színésznő a párizsi Comédie-ban. Nehezen ment, és nem csoda: Sarah Bernhardt rosszul teszi, ha kesereg. Legyen csak chevalier de la Légion d'honneur Bartet asszony. Ő tudja csak, mit adott érte megalázkodásban.

Ezt így bajos megérteni. A szerelmi játékszer rangjáról emelintik már Párizsban is a nőt, de egyszerre még olyan csekély dolgot sem lehetett megcsinálni, mint annak idején a nagy forradalom volt. Mert ez nagyobb forradalom. Prévost legyen a megmondója.

Négy leány táncol ott künn Ósbudában. Össze vissza kánkánózhatták már a nem nagy Európát. Nem fiatalok, nem Szép Helénák. És nézzék meg, hogy mosolyognak, unottan is mennyi rejtett muzsikát zengedeztet a vérük, s mennyi illúzióját adják az övékénél tökéletesebb női testnek. Minden francia nő, kinek a tetszetés életcélja, mosolyában őrzi az egész francia kultúrhistoriát. Képzeljék el, ezeknek az ősanymaihoz epedő, szerelmes trubadúrok énekeltek. A nőt egészen nőnek csak a francia férjhad nevelte. Most már annyira nő a francia nő, hogy az intellektus legmagasabb csúcán is nehezen tud más is lenni. Ez a régi nő. A ma is uralkodó. Az új még alig jelentkezik a francia ég alatt, hol még a vagyongyűjtés lázát is a tökéletes szerelmi lényé kiművelt nő érteti meg. Ennek a nőtípusnak pedig legmagasabb képviselője a színésznő. A színésznő, akiben még akkor is bajosan látják meg a színészt, ha olyan kétségtelenül színész, mint Bartet asszony. A férfi színészt már régen komolyabban veszik Párizsban, mint a színész általában megérdemli. A színésznő nem ért el ide. Ő a női finomságok áhitott tulajdonosa, és ha nem az, miként Sarah Bernhardt nem volt az, még kivételt is bajosan tesznek érte.

Mert becsületrend egy színésznőnek: ez kivétel. Tanítónő megkapja könnyen s minden előfutárja az új Évának, akinek nem lesz legfőbb erénye és kötelessége tetszeni. Az ötvenegy éves Bartet asszonyban a régi szépséget tüntetik ki s nem a művészetet.

Hogy Sarah Bernhardt miatt félték egy kicsit Bartet asszony dekorálásától, ez az idők jele. Jön a nagy forradalomnál is nagyobb forradalom. Nemsokára talán már kap becsületrendet olyan francia színésznő is, ki nőnek nem volt elsődrendű.

A Bartet asszony piros szalagját egyelőre még csak a galantéria adta. A francia férfiak galantériája, kik jaj be nehezen fogják megszokni, hogy az asszony is ember.

Ez idő szerint még valami szédületesen kiváló, sohasem volt, tökéletes parisienne-t köztársasági elnöknek is megtennének a francia férfiak, s aztán nem engednék kormányozni, de udvarolnának neki.

Budapesti Napló 1905. július 30.

Lellei.

146. MARGITSZIGET ÉS BÁRTFA

Voltak önök mostanában Bártfán? Milyen most ott a tenger? A rózsa-erdőket nem aszalta le a nyár? Hány millió forintba is került új berendezése a nagyszerű helynek? A nagyhercegek közül ki van még ott? Tudnak valami friss pletykát a Bártfán üdülő amerikai pénzkirályokról? Liane de Pougynak akad még Bártfán egy-egy gazdag mexikói bolondja? A japán kolónia érintkezik az oroszsal? Melba asszony mikor ad hangversenyt?

Mi az? Ejnye be gyanúsán néznek reám? Csak nem bolondokat kérdeztem talán? Be kell önöknek vallanom, hogy én még sohasem voltam Bártfán. Én csak annyit tudok, hogy Bártfán játszanak. Legalább ez íratik némely újságokban. Bártfán játéktérmegek vannak. Bártfán lehet sokat veszteni. Bártfán lehet sokat nyerni. És még egyet tudok. Földi paradicsomnak, minden tudással, ízléssel fölcifrázottnak kell lennie annak a helynek, hol játékbankot mernek állítani. Legalább is olyannak kell lennie, mint Monte-Carlónak. Szépségével, varázsával, nagyszerű szibariszi kényelmével egész világ gazdagjait ingerleni kell tudnia. Mondják önök: hát nem ilyen Bártfa? Hát én akkor nem értem. Mint ahogy kezdek ebben az országban semmit meg nem érteni. Ez már nem is Potemkin-ország. Itt a legtetején kezdenek mindent. Itt tótágast alkotnak az emberek. Csakugyan nem enyhíti még annyi adott és vett nagyszerűséggel a förtelmet Bártfa, mint Monte-Carlo?

Egy pár ördögétől viszont a modern szenvedélyekből táplálkozó kultúrának, úgy hallottam, hogy két helye van a világnak, ahol érdemes volna tüneményes, tündéri bűnbarlangot vájni. Korfu és Szent Margit-szigete. Akármelyik tönkretenné Monte-Carlót. Elcsődítené magához a világ pénzeseit és kalandorait. De különösen a Margitsziget. Egy pillanatig sem mernék gyöngye lenni: bűnös ábrándra kapatni bárkit is. Helyes: mi morálisok maradunk. De azt szabad konstatálni, hogy a Margitszigetnek több joga van az immoralitáshoz, mint Bártfának? Bártfán különben is szegény honfitársaink, kollegák a koldusságban többnyire, veszthetik el pénzecskéiket. De ha netán a Margitsziget Monte-Carlo lenne, termeiben nyilván csak idegeneknek volna szabad játszani. És a Margitsziget nyilván és igazán tündérsziget volna akkor. És volna ám ránkférő idegenjárás. De nem csábítunk. Bölcs és helyes, hogy szegények legyünk, de becsületesek. Ám kérdem: Szcülla-e vagy Kharübdisz? Igaz, hogy akkor úgy beszélénk Szent Margit-szigetéről, mint Monte-Carlóról. De ezen mindig lehetne segíteni. És ma? Önöket megfogja Nyugaton egy úri idegenismerősük, s így szól:

– Hallom, hogy Budapestnek a Margitsziget a gyöngye. Mondják el kérem, mi mindent lehet ott kapni?

És önök, mint erkölcsös emberek, becsületesen válaszolnak:

– Tífuszt...

Oh Margitsziget, óh Bártfa...

147. SHORT STORY

(Éhezik a Bret Harte leánya, mert ilyen illetlen dolgok megesnek ám máshol is. A short storyk nagy írója talán úgy írná meg ezt az esetet.)

Élt Kaliforniában egy Bret Harte nevű gentleman. Igen edzett, kutyaalkú ember volt, de mégis sokallta néha az életet. Megpróbálkozott különféle, becsületes mesterségekkel, hogy életét mulatságosabbá tegye. Volt kocsivezető, néptanító, ügynök. Később svihákoskodott is egy kicsit. Végre rájött, hogy ostobaságokkal lehet jóllakatni a világot. Erre fölcsapott zseninek. Mégpedig írózseninek. Nem tagadom, tudott írni a betyár. De alapjában lenézte nagyon önmagát. Nem ez volt az ő álma. Ő milliókat akart gyorsan. Turkálta is az aranybányákat. Nem sült el a dolog sehogy. Az anyja éhezett a gentlemannek. Közben ugyan ő elkövette azt a balgaságot, hogy megházasodott. Született egy kis leánya. Bret Harte nekifeküdt az írásnak. Írt, írt. Jól is ment a dolga. Sokszor kijelentette a gentleman:

– Én voltam az utolsó Harte, aki éhezett. Az én családom most már az egész világé. Ahol csak angolul beszélnek, áldanak engem. Mert ez így szokott történni. Ez a mafla világ ellágyul az írókkal szemben. Hetedízigen. Az én kis leányom, az én Marym vagy amerikai milliomosnő lesz vagy az angol királyné udvarhölgye. Mégis csak érdemes zseninek lenni, és érdekes meséket mesélni.

Igy nyilatkozott Bret Harte. Jól ment a dolga. Nagy volt a híre a ravasz embernek. De végre is meghalt. Élni úgyis csak a leányáért élt. A leányról pedig most már gondoskodik a hálás világ.

Mary Harte pedig várta, hogy mi lesz a temetés után. Hát először is elvettek tőle mindent, mert nagy adósságcsináló volt az ő kutyaalkú apja. Fogta magát Mary kisasszony, nekivágott a világnak. Tanítónő is volt, társalkodónő is. Nem igen vált be semminek. Éppen, mint az apja. Viszont ő nem tudott írni. Hát lesz belőle színésznő, vélte. Ez is olyan, majdnem olyan előkelő és világbolondító pálya, mint az írás. A színigazgatók azonban megnézték a lábacskaikat. Bizony azok nagyon cse-nevészek voltak. Az egész leány véznácska. Nem kellett Mary kisasszony. Egyszer aztán összeesett az éhségtől, s bevitték egy kórházba. Három évvel a Bret Harte nevű gentleman halála után.

A gentleman árnya pedig azóta igen nyugtalan. Ott szunnyad holdvilágos éjjeleken a kaliforniai mezőkön, s igen dühös:

– Hát nem voltam én számár? Végre is engem csapott be a világ. Miért nem maradtam az első tervemnél, mely akkor támadt, mikor a leányom született. Visszamegyek kocsivezetőnek, ami voltam. Egy alkalmas pillanatban lebukom. A kerekek alá kerülök. A kerekek összenomnak palancsintává. Erre leányom gyámja bepereli a kocsitársaságot, s ma az én leányom jómódú dáma. De nekem, nagyon nagy írónak kellett lennem, a kutyaalkemnek azt a kutyafejét.

(A történet pótlásaképpen ideírjuk, hogy angol írók összefogtak fölsegélni Bret Harte leányát. Mert a modern angol írók jól tudják, hogy egy igazi írónak nem írni

kell tudni, de beszéltetni magáról, s a világot nem az eszénél, de a buta szentimentalizmusánál kell megfogni.)

Budapesti Napló 1905. augusztus 2.

Pont.

148. MISTER ALEXANDER ESETÉBŐL

Mister Alexander, a budapesti néger kolónia egyik bonvivánja, kószált valahol. Talán az Andrásy-úton. Észrevett egy asszonyt, aki sétált az ura karján. Alexander úrnak tetszett az asszony. Odalépett, és szó nélkül megcsípte. Az asszonyt tudniillik. A karján. És kellemesen vigyorgott hozzá Alexander úr. Az asszony sikoltott. A férj fölemelte a botját. Alexander úr dühbe jött. Egyik kezével kést, a másikkal revolvert rántott elő. A fehér asszony és az ura majd megjárták.

Úgy-e, hogy könnyű megérteni Amerika népét? A yankeenek nem az orra kényes. A yankee meglehetősen elrúgta magától az európai csacsiságokat. A néger szagát elbírná a yankee. És mégis olajban főzne meg minden feketét Amerika népe. Úgy-e, egy kicsit meg lehet ezt érteni? Van ugyan egy néger szociológus, ki azt hirdeti, hogy az ő fajtájáé a jövő. Mi, fehérek lejártuk magunkat. Ők lesznek a kultúra előbbrevívói, Athén életének folytatói. Ők, a négerek, kik még Budapesten csak ősbudavári néznivalók, de Berlinben már számosak. Londonban is, Párizsban is. Amerikában pedig úgy szaporodnak, mint a patkányok. Éhesek és lebíratatlanok. Frakkot vesznek föl estéknként, és Haitiban, Domingóban Arisztidesz, Demoszthenesz, Szolon, Lykurgos és Szokratesz neveket hordanak. Mister Alexander is azért viseli e klasszikus nevet, mert Macedóniai Fülöp fiával tart lelki rokonságot. Ilyenek ők.

Arról lehet beszélni, hogy Amerika jogosan bűnhődik. Állatokként hurcolta be ez emberformájú lényeket. Most lakoljon. De még Amerika sem érdemli meg, hogy a Schoelcher-féle áhumanizmus béketúrásával tűrje ezt a lehetetlen sisera-hadat. Ezek sok ezeréves mélységekből jönnek. Berontanak a mi fájdalmasan, évezredek alatt szerzett kis kényelmünkbe, belemorognak a beszédünkbe. belépiszkítanak nemcsak a szalonunkba, de sajátos, törvényes lelkiéletünk szentélyébe. Még a vérünkbe is. Hát nem helyesen gyűlöl Amerika? Hogy nekik is jussuk van a kultúra építéséhez? Akkor a medvéknek is jussuk van s a kattamakiknak is. Ha az ő kivételes embereik hisznek a maguk fajtájú rendeltetésében, jó. Maradjanak együtt, s várják be együtt a maguk idejét.

Alexander úr mutatvány Ősbudavárában, ahol pumákat és lajhárokat is mutogathatnának esetleg. Kékvókot táncol, dörmög, tapsol, s lehet, hogy fehér nők is mosolyognak reá. Sőt lehet, hogy ő kis primitív pszihéjébe olyan tanulságokat szedett Ősbudavárában, hogy elszedheti a pénzünket, az asszonyunkat. Lelőhet vagy leszúrhat bennünket. Annál rosszabb. A medvét is mutogathatják. De csak láncon. A medve nem csupán épületes dolgokat látna Ősbudavárban. De ha a medvét láncon tartják, miért élvezzen Alexander úr annyi szabadságot és jogot, mint Rudyard Kipling vagy Anatole France?

Budapesti Napló 1905. augusztus 3.

Pont.

149. ALFONZÓ IMÁDKOZIK

San-Sebastianból rózsás hajnalon eltűnt a király. Még meleg volt fölséges ágya. De Alfonzó nem volt sehol. És nem tudta senki, merre ment.

Rázta a hideg a királyi kastély népét. Szaladt a futár, azaz hogy a sürgöny, a mamához. Boszorkányság történt. Őrizték százan is. Lába neszét senki sem hallotta. Hogyan eshetett ez?

És merre szökött vajon? Spanyol földre? Francia határra? Istenem, istenem, nem leány után szökött vajon? Tegnap gyónt a drága. Ki tudja? Ki tudja?

Csak újságokba ne kerülne. Sírt, rítt a királyi mama. Nagyon rosszat sejtett. Behívta a legbizalmasabb jezsuita pátert:

– Páter José, én meghalok bánatomban. Az a gyermek a bűnbe rohant. Párizs rontotta el. El se merem mondani. Párizsban együtt vacsorázott egy, egy...

– Egy táncosnővel, fölséges asszonyom.

– Oh, jaj, ön is tudja?

– Tudom. De törölje le fölséges könnyeit, királynő, Alfonzó királyt mi istenfélelemben neveltük. A párizsi kísértés sem tántorította őt el. Annál jobban sietett Londonba, hogy hallja ott Patricia hercegnő válaszát.

– Szegény fiam. Kosarat kapott...

Páter José ravaszul, finoman s befelé mosolygott. Kosarat bizony. Újra. Hány kosarat kapott már szegény. Holott még olyan fiatal.

Eközben pedig új sürgönyök jöttek San-Sebastianból. Megvan a nyom. Alfonzó király két bizalmas emberével, egy kamarással és egy inassal, francia földre szökött.

Az istentelenebb spanyolok között pedig országszerte folyt a szóbeszéd. A kis király boldogtalan. Szeretne egy feleséget, és nem akad horogra senki. Órákig térdel és imádkozik szegény Alfonzó. Naponként gyón a pátereknek. Persze elbukni nincs bátorsága. Vézna testét szerelmes ősök vére fűti. De amikor olyan csúnya a legény. A sápadtsága, a meredt szemei, a lepcsés, nagy alsóajka és a többi. Nem szeret bele egy fikarcnyi hercegnő se soha. A szerelmes király pedig el fog sorvadni az epedéstől.

És jött a hír, hogy megvan a király. Lourdes-ban van. A lourdes-i Máriánál imádkozik már tegnap óta. Sírva imádkozik.

Nem történt semmi. Megnyugodott Spanyolország. A király erénye szeplőtlen. A lourdes-i Máriához ment imádkozni. Kapjon ő már egy kis feleséget.

És a lourdes-i Mária hallgassa is meg szegény kis király imádságát. Azért, hogy ő király, hát feleséget se kaphasson? Rendelj, óh lourdes-i Mária, a csúnya kis királynak egy csúnya kis hercegnőt.

Hiszen annyi kis csúnya hercegnő van!...

Budapesti Napló 1905. augusztus 4.

A. E.

150. A NÉV

A botrányról nem írtak a párizsi lapok. Csak van eszük? Tehát mi sem olvastunk róla a magyar újságokban. Kár. Gyönyörű adat ahhoz a nagy morális anarchiához, melyben ez a mi világunk ma leledzik. És olvasnivalónak is érdekes.

Hallják tehát. Egy párizsi kiadó cikket rendel egy ifjú, párizsi írónál. Elkészül a cikk. Az ifjú író nagy hevüléssel, mindent odaadó ambícióval írta meg. Közben természetesen fölszedte érte a kis pénzt is. És várja, hogy megjelenjen a cikk.

Nem kellett sokáig várnia. A kitűnő cikk nagyszerű folyóiratban kapott helyet. A kiadó cég parádés árujában. A cikk alatt pedig egy divatos és érdekes író divatos és érdekes neve ékeskedett.

Az ifjú író halálra sebzett lélekkel írt levelet a divatos és érdekes írónak. Megkapta a választ:

– Kedves uram, nagyon szép az ön cikke. Nekem kellett volna megírni. Én azt válaszoltam, nincs időm. Erre jó pénzért csak arra kértek, adjam oda a nevem egy kész íráshoz. Szokás szerint beleegyeztem. Nagyon tetszett nekem az az írás. Nagyrabecsülöm önt, uram, hogy szép cikkével engem nem kompromittált.

Az ifjú író azonban nem csöndesedett le a levélre. Hiába mondták neki, hogy a Név, a Név, mindennél több. A vége az lett, hogy ő reá támadt mindenki. Milyen szemtelenek ezek a fiatalok. Hát ki kíváncsi az ő írásukra? Hogy esetleg kitűnően írnak. Ki a fenének kell az, ami kitűnő? A közönségnek a Név kell, a Név.

Bizonyos, hogy ez a kitűnő, ifjú író elveszett ember. Ez se kap többet megbízást kiadó cégtől soha. Elbukik, miként az ó-szabású tragikus hősök. Szembehelyezkedett a világrenddel. A szerencsétlen. A Név, a Név ellen mert ő kikelni. Még párbajra is kihívták.

Tessék ennek az esetnek megbocsátani, hogy irodalmi eset. Végre is francia eset, és nem tehet róla, hogy Franciaországban érdeklí az embereket az irodalom. Nekünk mindig nehezünkre esik az, mikor némelyek szuggeráló mániába esnek, s mi nem is azért rukkoltunk elő a francia botrányal, mert irodalmi. Üsse kő az irodalmat.

De a Név, a Név. Édes, jó publikum, hogy csalatod te magadat minden táján a világnak. Kényelmedet, tunyaságodat de ki is használják. Telelármázzák a füledet névvel. Tudós: a Név. Hazafi: a Név. Művész: a Név. Szépség: a Név, a Név, a Név, a Név.

Rettenetes anarchia ez. A sajtó nagy áldásai mellett egyik sötét átok. Hadd állapítson, ítéljen a nyomtatott betű. És az ügyes svihák, aki a nyomtatott betűt is be tudja csapni. Aki minden gyámoltalan s névtelen értéket a Név zsebeibe tud begyömöszölni. Ez így van Rajnán túl, Rajnán innen, Pó vidékén, Duna mentén. És mindenben. És ezt még el sem hiszik minden emberfiának.

Én is legokosabban tettem volna, hogy megírva e kicsike írást, fölvettem volna érte a pénzt, s kerestem volna hozzá egy Nevet. Akinek elhigyjék még az – igazságot is.

151. NAGYON FURCSA ESETEK

I.

Egy kis tévedés

Vajda Jánossal volt egy kis találkozásom rejtett, hűs, csöndes, nagyszerű helyen. A nagy öregúr nyaral. En rábukkantam, s ő szóba állt velem. Nem hatalmazott fel, hogy megírhasam, miket beszélt. Annyit mondhatok, hogy a Luzitánok dalát nem írná meg mégegyszer a zord lelkű Nagy, és nincs elragadtatva velünk, kik ezidőszerint Magyarországon ágálunk, szónokolunk. Persze ez mellékes – nekünk. Hiszen nagy poéta Lengyel Zoltán, és nagy politikus Papp Zoltán. Vagy hogy is van. Ellenben azt elárulhatom, hogy a nagy öreg Úr méltatlankodott. Így beszélt a többek között:

– Látod, öcsém, én nem kívánom, hogy engem ez országban megbecsüljenek. De te tudod, hogy ki vagyok kiáltva nagy embernek. Miért nem kaphatom én hát meg, amit Magyarország az ő nagyembereinek, a mostoha gyermekeknek megad. Emlékezetes, hogy Jókait hogy kitüntették, mikor megnősült – magának. Összes munkáiról nem írtak annyit, mint amennyi vicc és riport akkor született. Prielle Kornéliáról az ország kilenctizedrésze azt sem tudta, hogy él. De mihelyt egy kis botrány támadt körülötte, lám mennyit írtak róla. Gondolkozó író- és művésznagyjait az ország pletykákkal jutalmazza. Bizonyosan nincs neki más adakoznivalója. Hazaffy Ubul, a politikus és Éjjeli Panna, a színházi nő leszedik a tejfölt. Nekünk botrányokat kell mívelnünk vagy magunkra ráfogatnunk, ha érdeklődést akarunk a t. c. publikumtól. Kedves öcsém, énrólam még pletykálni sem pletykálnak. Nem olvasom sehol, hogy el akarok venni egy tizenegy éves leányt. Még ennyit sem írnak rólam.

– De bátyám, mesterem, hisz ön már nem él.

– Az ám. Na látod, ezt el is felejtettem. Az ördög tudja, hogy él-e itt az ember vagy sem?....

II.

A szerb trónörökös útja

Sándor úrfi, a kitűnő herceg, még két évvel ezelőtt Genfben, mint Karagyorgyevics Péter szabad genfi polgár fia a kereskedelmi alkalmazotti pályára készült. Közben egy apró incidens történt, és Sándor úrfi trónörökös lett Szerbiában. Szólt pedig Sándor úrfihoz az ő királyi atyja:

– Kelj útra, fiam. Ifjúságod egyik főfeladata, hogy megismerd országodat.

Mivel pedig vasút kevés van Szerbiában, Sándor úrfi kocsira ült. A kocsishoz így szólt: Hajts keletre két óra hosszat.

A kocsi hajtott. Megállottak.

– Hol vagyunk?

– Külföldön.

Sándor úrfi dühös volt. Vissza Belgrádba.

– Hajts nyugatra két óra hosszat.

A kocsis hajtott.

– Hol vagyunk?

– Külföldön.

Önök összeszidnának, ha tovább folytatnám. Sándor úrfi nagyon tiszteletlenül figyelmeztette az apját néhány nap múlva:

– Máskor pedig terjedelmesebb országba alkalmaz engem. És ne ugrass be tanulmány-utakba. Én tíz évet szántam ez ország megismerésére. És két óráig sem lehet kocsin utazni benne. (Súgva.) Apropo, tata, annyi pénzen a perzsa sah helyébe is kerülhetnél volna.

Budapesti Napló 1905. augusztus 6.

A.

152. A HALOTT HADSEREG

Qui vive? La France. Quand mème. Halottak napján ott álltam a Gambetta sírja mellett. A nizzai Château-temetőben. Kevés volt rajta nagyon a virág. Dérouléde koszorút küldött San-Sebastiánból. Talán Delcassé is küldött egyet titokban. De mit ér ez? Egy utolsó lángban a minap csapott föl a revanche-düh. Finis. Már-már döbbörgött a föld. Keletre nyomultak a francia katonák, Nyugatra a németek. Európa talán csak tíz év múlva tudja meg, mi fenyegette. És egy nap alatt elmúlt minden. Alattomos Delcassének feje vétetett. Dérouléde Bécsben sopánkodik. Gambetta sírja virágtalanabb lesz ez őszön, mint valaha. Franciaország győzött. Legyőzte önmagát. Szerelme az emberiség iránt nagyobb, mint a bosszúnak gyáva szenvedelme. Nem, nem. Franciaország nem teszi meg sem a maga nacionalistáinak, sem Vilmos császárnak azt a kis szívességet, hogy egy szörnyű háború által ismét egy századévre vettessék vissza az emberiség. Szinte hallja az ember Jaurést és Bebelt:

– A mi ügyünket késleltetné minden coincidens. Öröködünk, és nem háborúzunk.

Közben pedig Elzász és Lotharingia berendezkedik a maga életére. Nem ábrándozik. Megmarad franciának, ha tud. Német lesz belőle egészen, ha muszáj. Jönni fog idő, mikor háború nélkül egyesülhetnek az egyvérű és egynyelvű földek. Ha kibírja addig a francia Elzász és Lotharingia, jó. Akkor visszavonulhat Franciaország kebelére – háború nélkül. Ha nem, nem.

És most megható, de minden délibábot szétfúvó hír érkezik. Franciaország visszakéri a halottait Németországtól. A harmincöt éve porladókat. A gáláns, a lovagias Vilmos császár elküldi német katonáit a monstre-sírbontáshoz, mikoris kiszedik az immár német földből a francia csontokat. A boldog optimista azt mondja erre, azt jelenti ez, hogy az élőkről lemondott Franciaország. A szkeptikus pedig, ez a legbecsületesebb embertípus, mióta az ember gondolkozó lény, bánatosan lehajtja fejét. Mi ez? Miért kellene a hamvak az eleveneknek? A szedáni csontvázaknak miért kell masirozniok?

A halottaknak egy kötelességük van: pihenni. A halottaknak az élethez semmi közük. Aki a halottakat idézi, az valamit tervel az élők ellen. Bizony, ez a hír azt jelenti, hogy a revanche nem halt meg. Elektra a hamvvederrel: íme la France. Dehogy a reváns végét jelenti a halott hadsereg hazatérése. Hazugok a cifra remények. Minden hazug, ami emberi. Csak az állati gonoszság az örök. Halottaknak vélt ideáért vértengerek fognak még párolgni Európában s szerte a világon. A német katonák tisztelegnek a francia csontok előtt. A világ újságjai ékes cicerókban méltatják a gyönyörű eseményt. A vigyorgó csontok beszédét kevesen fogják érteni. Azok a németté tett francia földön így búcsúznak majd:

– Au revoir.

Vissza fog térni ez a hadsereg. Mert hiába vesszük körül magunkat cifra délibábokkal. Gyarlók vagyunk. Egyének és nemzetek. Az a szájas, színészkedő bácsi itt Bécsben, az a Déroulede, a maga silányságában több igazságot képvisel a Histo-

riából, mint a kiválóak a nagyok, a gondolkozók. Ez utóbbiak az álmodozók. Bizony ezek.

Budapesti Napló 1905. augusztus 9.

Pont.

153. VILÁG-RULETT

Az orosz Monte-Carlo fehér lobogót tűzött ki. Sprengolta a bankot a merész japáni játékos. De aggódni ne tessék. Van még némi kincsük Blanc úréknak. A fehér cár megtölti arannyal egy éjszaka alatt a maga bankját. Türelem. Holnap már újra kezdődhetik a játék.

Portsmouth-ból, Amerika földjéről, ezt üzeni a világpolitika partnereinek Witte. Hogy ez az üzenet cinikus? Kár ilyen szentimentálisnak lenni. A Fáraók előtt is így volt. A Fáraók óta is. Nekik ez játék. És trópusait honnan is vegye Witte? A nagyhercegek automobiljai ott nyargalásznak a Côte d'Azur-on. Az orosz arisztokraták a Rivierán élnek. Az orosz tízezrek Monte-Carlót látják az élet elefántcsonttornyának. Tehát legyilkoltak néhány százezer embert messze Keleten? Nincs egy szál hajódeszka és egy árva rubel? Sebaj: ez a játék. Monte-Carlót nem kell félteni. Blanc urat sem. A fehér lobogót kitűzzük. Witte fő-croupier megy Párizsba pénzért. Megy Amerikába. Közben egyezkedni próbál a szerencsés játékosal. De az egész csak komédia.

Hát ezek után csak tessék bizakodni. Rooseveltnek kell lenni annak, aki reménykedik. A szigorú kis Komura alighanem már is únja a komédiát. Már csak a methodista papok veszik komolyan a dolgot. Ők imádkoznak az amerikai templomokban. Ez az imádság tartja az orosz-japáni béke sorsát. Holott amúgy igazában még szóba sem álltak egymással Komura és Witte.

A partnerek pedig ezt tudják. És készülnek a folytatásra. Csakugyan a játéktérnek örült idegessége szabadult a világra. Míg az orosz Monte-Carlo fehér lobogóját libegteti a szél, a legidegenebb, legtarkább lobogók bókolnak egymásnak.

Az angol Portsmouth nem vár semmi jót az amerikai Portsmouthtól. A francia bank még pénzt ígér Wittének. A francia flotta szerelmesen szalad angol vizekre. Feledve Jeanne d'Arc, régi gyűlölet, Napóleon-buktatás, Fashoda Egyiptom. Franciaország megöleli Japán barátját, orosz imádójának legféltelenebb gyűlölőjét, Angliát. Nomen est omen. Babonásnak kell lennie az embernek. Ez is Portsmouth-ban történik.

Kinek fájhat ez legjobban? Akinek Meteor yachtja ott van az üdvözlő yachtok között. A nagy rulett-jatékosnak, a német császárnak. És mikor Cambon nagykövet a legtüzesebb tósztot mondja virágos fedélzetén a Victoria and Albertnek, Kielből akkor röpítik világgá a paprikás hírt: új tengeralattjáró hajói vannak a német tengerésznek, csodálatosak, nie da gewesen tökéletesek.

Monte-Carlót mondott Witte? Mintha ő ismerné legjobban a világpolitika szent levegőjét. A kis körbeforgó golyó megbolondult. Egy makacs játékos leigázta a szerencsét. És elveszti a fejét mindenki. Érti, hogy játszani muszáj. És remeg. Fölfordult minden józan esély. Hajrá. A játékasztal körül a legkomplikáltabb, legbolondabb társulások kötődnek. Mindenki társul mindenkivel. Mindenki be akar csapni mindenkit. Verejték ül a homlokokra. Dante árnyéka jár itt.

A Fáraók játszanak. És néha népek állnak mögöttük. Játszanak. Az orosz Monte-Carlo rendezői a legújabb világ-rulettet. Körülötte a legfurcsább játékos-összeesküvések várnak. Lesz-e pénz? Likvidál-e nyomban a játékbarlang? Avagy maga erejéből és szántából akar rohanni a csődbe?

Az egyik Portsmouth-ban Komura és Witte nem értik egymást. Még fizikailag sem. Witte csak franciául, Komura csak angolul tud. A másik, az európai Portsmouth táján pedig franciák és angolok néznek félre ölelkezés közben. *Faîtes votre jeu, messieurs.* A világ-rulett alighanem újra kezdődik holnap reggel. Egy bizonyos. Játszani muszáj. Mintha vad ördögök dirigálnák most a világot. És csak az fog nyerni, aki játszik. Aki elég ravasz lesz, hogy mindenkit becsapjon...

Tudvalevő, hogy mi, Ausztria-Magyarország, nem kaptunk helyet a játékasztalnál. Mi nagyon becsületesek vagyunk a hazárdhoz. Meglássa bárki, hogy a legfrissebb hírt is le fogják cáfolni. *Nem* fognak találkozni királyunk és Vilmos császár. Mi amolyan szalma-partnerek vagyunk, akik akkor is veszünk – ha nem játszunk.

Budapesti Napló 1905. augusztus 10.

(A.)

154. VANDA, MARISKA, DÓRA

Fölmagasztalni az Életet: divat. Valamikor a krinolin jegyében élt a világ. Valamikor s nem is régen szimbolista volt a modern költő. Ma bódítóan krinolin-ellenes áramlat ömli körül édes asszonyainkat. s Maeterlinck megírja Monna Vannát. Divat, hogy valami utálatos nyelvcsettintéssel beszéljünk az Életről. Az Élet? Az minden. Miraculum miraculorum. A földi érték summája. A szent folyó mely a Végtelenség felé hömpölyög s ragad magával mindünket, kik ekkor és akkor, itt és ott, élünk. C'est la Vie.

Új pogányok és új nazarénusok egyek az Élet túlbecsülésében. Mert ez ma a divat. Az egyéni élet ilyen zaklatott, ilyen úttalan, ilyen szomorú egy részében sem volt még az Időnek, mint ma. Reánk vall, emberekre, hogy az Élet dicsőségét éppen most zengjük.

Szép az Élet. Mikor szép? Hol a csúcsa? Nagy bátorság kell hozzá, de megcselekedjük: vidám zsoldárt küldünk három virágos koporsó felé. Vanda, Mariska és Dóra fekszenek e koporsókban. Ők egymást sohasem ismerték. Szerették az Életet nem divatból, de fiatal vérük szerelmes kényszerűségéből. És meghaltak. És találkozt adnak az ő árnyaik egymásnak fekete hírlap-betűk rengetegében. Be csodálatos is, hogy nekik egyformán, az Életnek és augusztusnak forróságában, orvul megrohantan, rögtön halálra kellett sápadniuk.

Vanda, ő grófnő volt. Alig tizenhét éves. Lengyel és forró. Rakva álmokkal, mint egy kúszó rózsafa, igézetten az Élet sejtelmeitől, adakozó és elfogadó szépséggel, vagyonnal, várakozással, útjába kerül egy tizennyolc éves diáknak. A tacsó szerelmes lesz Vandába. Vanda nevet. A diák revolvert ránt, s véres szívvel, halottan, fehéren esik össze Vanda.

Mariska debreceni leány. Más race. Talán kevesebbet álmodott, mint Vanda. De az Életnek többet ígért. A hőség 43 Celzius. Mariska fölforralt agyvelővel, őrjöngve kezd húlni, húlni.

Dóra a kertben jár. Ifjú, szép, mint Vanda és Mariska. Vidám, torkoskodó kedvvel szakít le egy félérett szilvaszemet. És meghal Dóra is. Kis mohó szája, a gyermekszáj, a pirosajkú, arra predesztinált, hogy gyönyöröket majszoljon az Életből, kékre, hidegre válik egy szilvamagtól.

Kik ők? Úgy-e szent virágágyai az Életnek? Vanda, Mariska, Dóra. Tizennyolc éves egyik sem volt még. Rejtett, nagy föladataikban remegők, kívánatosak, ifjak, erősek, ígérők. Ha valakikre vigyáznia kell a Sorsnak, reájuk igen. Egy bolond revolvergolyó, egy erős napsugár s egy szilvamag: nincsenek.

Nem kellett az Életnek? A görögök tudták. Boldogok, kik ifjan, álmaikban halnak meg. Ők nagyon is sokat vártak az Élettől. Ezért kellett talán nekik így meghalniuk. Vandának, Mariskának, Dórának. Azt üzenjük az Élet túlbecsülőinek, ha fogak és álmok nélkül, kietlenül, aggon gondolkoznak egy csöppet a nagy komédiáról, vajon nem irigylik-e majd azokat, kik leányok, forrók, csodaszépek, tizenhét

évesek, éhesek, remegők, tiszták, s egy ostoba augusztusi napon egyszerre csak nincsenek?...

Mikor a legszebb, legcsírásabb életek rémülten hunynak ki, meg kell döbbeniök az Élet hatra-vakra imádóinak. Mégse jó abból jóllakni. Csak ráéhezni, mint Vanda, Mariska, Dóra, s nem tudni meg soha, hogy az íze milyen.

Budapesti Napló 1905. augusztus 11.

A. E.

155. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Bonci mester szökik

Örülj Európa, Bonci mester megbocsátott neked. A nagyszerű legény nagyon panaszkodott Párizsban úgy egy esztendővel ezelőtt. Ott vendégszerepelt akkor. Meg kell-e mondanom, hogy Bonci mester: idem. A hódító olasz tenorista.

Párizsban nagyon zokogott egy francia kollegának:

– Kedves barátom, megölt bennünket a demokrácia. Eldurvult Európa. Hol az az idő, mikor igazi, finom dáma nem nyugodott addig, míg egy példányt nem csípett magának a férfinem gyöngyéből, a tenoristából. Látja, tíz nap óta vagyok Párizsban. El sem képzeli. Talán száz levelet sem kaptam. Elhiszi-e kedves barátom, hogy a levélírók között nincs egy valamirevaló hercegnő sem? A grande dame-ok meghaltak. Monsieur Rigóval, négerekkel, díjbirkózókkal, sőt írókkal kell versenyeznünk.

Följegyezte ama francia kollegánk, hogy a Paillard-ban valósággal sírt szegény Bonci.

Most Firenzéből hír jó. Bonci Páduából megszöktetett egy csodaszép milliomos leányt. Automobilon. Négy ország rendőrsége üldözi a szökevényeket.

Légy nyugodt Európa, már nem haragszik reád Bonci. Megbocsátott...

II.

Madame Hofer milliója

Minden szegény ördög gondolkozott úgy-e bár azon, mit csinálna egy nyakába szakadt millióval.

Madame Hofer, a szedáni kantinosné sohse gondolt erre, bár sorsjegyei voltak. Mire megnyerte a milliót.

Tovább forgolódik a kintinban. Pumplolja a szegény piou-pioukat. Benne fekszik az üzletben vagy háromezer frankja. Ezt nem lehet ám odahagyni.

Az újságírók, Mefisztófelesz apródjai, végre addig bujtogatták a szegény asszonyt, míg az komolyan kezdett törődni, hogy mit is csinál a milliójával.

Majd beleőrült.

Végre kisütötte. Valahol Párizs mellett fog élni. És amikor teheti, elmegy – a színházba.

Tanulságok: 1. Milyen ostoba ma is még Fortuna. 2. Milyen kellemetlen, ha az embert hirtelen egy millió lepi meg. 3. Milyen alantjáró institúció a színház, ha Hofer asszony vágynak a nonpluszultrája.

A többi tanulságot e modorban tessék hozzáadni. Mert hejh, egy falu s nagy falu a világ. Az alföldi juhászlegény arról álmodik, hogyha király volna, lóháton őrizné a juhait. Viola!...

III.

Hol van Gorkij?

Dosztojevszkij-uccse, én már kezdem nem is sejteni, mi az a Gorkij? Ha személy, akkor úgy jártam vele, mint az egyszeri magyar járt a Gajzágókkal. Sok Gorkij van úgy-e? Egyik talán a Volgába ömlik. Vagy nem folyó a Gorkij? Persze, hogy nem. Most jut eszembe, hogy a minap Moszkvában gyűlést tartottak a Gorkijok. Sacrebleu! Hiszen azok a Zemsztvók voltak.

A német könyvesboltok azt hirdetik, hogy van egy nagy író, akit Gorkijnak neveznek. Ha ez igaz, nagyon csodálkozunk. Hogy lehet egy nagy író olyan ügyetlen, hogy jobb nevet nem választ? Valami orosz Cagliostroknak kell élnie, ki ezt a nevet szerte a világon kompromittálja.

Szinte egy nap alatt ezer hírnél több érkezik Gorkijról. Vagy a Gorkijról?

1. Gorkij színdarabot ír. Krimnek egy csöndes zugában.
2. Gorkij Szentpétervárott van in custodia honesta...
3. Gorkij útlevelet kért Moszkvába.
4. Gorkij Mariusként siránkozik Ogyessza romjain.
5. Gorkij öt nap óta az olasz Luganóban mulat.
6. Gorkij most már mindig külföldön marad.
7. Gorkij nem kapott villát az olasz Rivierán.
8. Gorkij egy nyílt levélben kifejtette, hogy szabadság, egyenlőség, testvériség, az istenét neki.
9. Gorkij az ő orosz Tuszkulánumban annak a nézetének adott kifejezést, hogy a vén hülye már minden emberi türelemmel visszaél. N. B. A vén hülye: Tolsztoj.
10. Gorkij Svájcban nagyon jól érzi magát.
11. Gorkij tovább is Knokkala, finn fürdőhelyen marad, mivel Oroszországot nem szabad elhagynia...

Talán ne folytassuk tovább. Sajnos, Budapesten nincs orosz követség. Kénytelenek vagyunk az orosz főkonzulhoz fordulni. Ha igaz a kósza hír, hogy Oroszországnak egy Gorkij nevű nagy írója van, talán figyelmeztetné e nagy író e főkonzul.

Ez nemzeti érdek. Azt az állítólagos Gorkijt figyelmeztetni kell arra, hogy e névnek külföldön nagyon svihák hangzása van. Változtassa meg.

Budapesti Napló 1905. augusztus 13.

Pont.

156. A RAMLEHI REMETE

Szent Alexandria, tudósok ősvárosa közelében, hol Kleopátra királynő isteni lábai tapodtak egykoron, szélén Afrika nagy sivatagának, él egy öreg tudós.

Nagy kertje van és kicsi háza. Itt töpreng ő egy idő óta. Töpreng és pihen. Gondolkodik a nagyszerű világról. A rejtelmes életről. És gyakorta gondolkodik a halálról, mely valami olyan fölséges és szép mívelet, hogy ember sohse találta volna ki, ha rajta múltott volna.

Az öreg tudós német. Tehát professzor. Mikor ír, Lipcsébe küldi az írását. De a lelke nem deutsch-lélek. Firenze fia az öreg professzor.

Egy nyári reggelen arabus szolgája eléje áll a kertben az öreg tudósnak:

– Uram, nagy útra kell kelned. Van egy nagyon öreg rokonod, aki Bécsben él. Valami nagy sejk, aki már hetvenöt éves, és minden rokonát látni akarja.

És Ischlben, ahol Ferenc József császár és király hetvenöt éves születésnapját fogja ülni pár nap múlva, a Habsburg-sarjak büszke sokadalmában ott lesz a ramlehi professzor is: Lajos Szalvátor, Toszkána nagyhercegének fia, a kalandos Habsburg, a professzor Habsburg, a Nixe utasa.

Fog-e vajon egy félórászkát beszélgetni az ő felséges rokonával? Bús és bölcs szavakat mondhatna ő. Talán így szólna:

– Bebolyongtam a földi vizeket és tereket. És Ramlehen a legjobb. Nincs jobb dolog, mint egyedül lenni. Gondolkozni avagy pihenni. Az embernek csak ehhez van joga. Mindent egy nagy törvény szabályoz és e törvényből az ember egy betűt sem tudhat megváltoztatni. Támadnak új vizek, új népek, új szigetek, új eszmék, és mi nem tehetünk ellenük semmit. A fejedelmek sem. Az élet árja ellen úszni nem szabad senkinek. És nem lehet. Aki retteg az élet zuhogva rohanásától, ússzék a partra, s bújjék el. Ramlehen vagy másutt. Mert mihelyest vágyai szerint akarja kormányozni az életet, a fátumot szabadítja balga fejére. Élni azonban szép. Mikor a yachtomat szétörte a szikla, kétségbeesetten úsztam, és megmenekültem. Csak törődjön bele az ember, hogy nincs ereje egy nagy, titkos, kormányzó erő és törvény ellen cselekedni.

Talán még világosabban beszélne Lajos Szalvátor, ha szabadna. De ő aligha jut szóhoz Ischlben. Hiszen csak ezredes volt annakidején, s karrierje abba szakadt. Szegény és tudós lett belőle.

Ám ő végig fog nézni az ischli gyülekezeten. És látni fog, mert tud látni. És boldog lesz, mikor megszabadul, mikor az egyfogatú bérkocsin a vasúthoz hajtathat, hogy siessen vissza Alexandria mellé gondolkozni és pihenni.

Az arabus szolgája megkérdi majd:

– Nem vágytál ott maradni, uram, hol jártál? Rokonodtól, a nagy sejktől nem kértél díszes méltóságot? Be boldog lehet egy olyan nagy úr, mint a te rokonod. Allah neki hetvenöt évet adott. Nagy és hatalmas népeket, kiken uralkodjék. Minden virágozik, szépül körülötte, úgy-e?

Az öreg tudós, a bölcs merengő, talán először életében sírva hajtja le fejét. De mindjárt megembereli magát. Ez a kert, ez a nagy kert. Ez látta Kleopátrát. Az Idő az úr. Az ember féreg. Minden ember féreg. És Lajos Szalvátor asztalhoz ül. Megírja, mint képzei ő el ama sziget esetét, melyet Japán mellett a minap felvetett a vulkánikus erő, s mely elmerült néhány nap múlva...

Budapesti Napló 1905. augusztus 15.

Lellei

157. NAGYON FURCSA ESETEK

I.

Ázsia diákjai

Valahol kongresszusra gyülekeztek össze Ázsia diákjai, hinduk, kínaiak, annamiak, japániak, afgánok, koreaiak, malájok, perzsák. És ki tudná őket fölso-rolni.

Ázsia ifjai mindenekelőtt azt deklarálták, hogy a História egyik legnagyobb stáció-jához érkezett. Négyezer év után ismét Ázsia veszi át az emberiség vezetését.

Egyik szónok így fejezte ezt ki:

– A megfordított perzsa-görög harc változtatja meg most a világ arculatát. A japániak – az athéniak.

Egy pillanat alatt kiosztották a szerepeket. A japániak az új athéniak. Kína az új római birodalom. A hinduk lesznek a világ új angolai. Minden ázsiai náció kapott egy európai szerepet a diákgyűlésen.

Az aino diákok azonban nagyon megharagudtak. Ő nekik az jutott, hogy ők lesznek Ázsia magyarjai. Elkeseredetten otthagyták a kongresszust.

II.

Lindner hadnagy

Messze Mandzsuriában csata volt, s a csatában halálos sebet kapott Lindner hadnagy is, az orosz hadsereg fiatal katonája. A kis hadnagy hős volt. És mellé-kesen nagy orosz poéta. Lantos Verescsaginja az orosz hadseregnek. Egy rímelő Andrejev Leonyid, kiből a vörös kacaj dalban tört ki. Ezt persze Kuropatkin nem tudta róla. Sőt aligha tudta valaki. Ott fetrengett vérében Lindner hadnagy a csata után. Két kozák tévedt arra. Dühösen hallgatóztak. Lindner hadnagy lázasan kiabált. Az egyik kozák megszólalt:

– Te ez verseket mond.

– De oroszul mondja.

– Mindegy. Tudod, hogy azok az utálatos sárga majmok verseket mondanak, mikor haldokolnak. Ez a hadnagy áruló. Verseket mond, mikor haldoklik.

A másik kozák már ekkor készen volt. Belemártotta a kardját Lindner hadnagy szívébe. Így halt meg Lindner hadnagy, az orosz-japáni háború poétája. Az esetről azonban valamikor egészen másképpen fog megemlékezni az orosz irodalomtörténetírás valamelyik hivatott nagyja.

III.

Carnegie milliója

Carnegie, a gazdag Carnegie, a nemes és adakozó Carnegie, egyszer elhatározta, hogy a papoknak is juttat egy kis pénzt. Küldött hát egy milliót az amerikai hittérítő társaságnak. Téríttessenek Krisztushoz e kis pénz által tévelygő vadakat.

Carnegie azonban visszakarta a pénzét.

– A mi szent célunkra nem kell olyan pénz, amelyhez ezreknek a könnye tapad.

Carnegie nem haragudott meg. Egy kicsit búsan válaszolt:

– Való, óh tiszteletes testvérek, hogy minden összegyűlt millióhoz ezrek könnye tapad. De nemcsak a milliókhoz. Mindenhez, ami e világon támadt, és növekedett. Oh, tiszteletes testvérek, az evangéliumhoz sokkal több könny tapad, mint az én millióimhoz. És ugye mégsem küldik vissza annak, aki küldte? Ne ítélj, hogy ne ítélte. Ezt régen mondták, de igaz, tiszteletes testvérek.

És Carnegie elküldte millióját ama vad emberszülők könnyeinek enyhítésére, kiknek gyermekeit elragadták a kegyes hittérítők.

IV.

A Nobel-díj

Svédország beletörődött, hogy Norvégia ura legyen a sorsának. A svéd miniszterelnök büszkén jelentette ki:

– Svédország szívesen lesz a humanizmus mártírja is inkább, mintsem vétsen a humanizmus ellen. Mi, ha kell, egész létünket áldozzuk föl a világbékéért. Mi olyan nép vagyunk, akik Nobelet adunk a világnak.

Eközben azonban híre jött, hogy a norvég storthing nem akar lemondani a Nobel-díj odaítélésének jogáról, mely díj tudvalevőleg a világbékét szolgálja.

A norvégek azt vitatták, hogy ők a világbéke hivatott bírói. A svédek azt hangoztatták, hogy Nobel svéd volt, s a világbékét a svédeknek kell megcsinálni.

Rettenetes, véres háború tört ki. Mikor már a skandináv zöld vérbefúlt, megkötötték a békét. A két nép kiegyezett, s a Nobel-díj millióit fölosztották egymás között – hadseregeik újjászervezésére...

Budapesti Napló 1905. augusztus 15.

A.

158. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A papok pénze

Az orosz monostorokban nagy a rettegés. Mi lesz, ha Komura és Witte dacos adieuvel válnak meg egymástól?

Azt írja nekem egy kedves orosz legény, orvos Moszkvában, kivel messze Nyugaton barátkoztam össze: csodák fognak történni. Ez nem szókép. A szó szoros értelmében: csodák fognak történni. Egy napon hirtelen a vezércikkek helyén szenzációs hírt közölnek az orosz hivatalos és szubvenciók lapok.

Szent András, vagy valamelyik orosz szent, itt vagy ott, megjelent. Égi írást olvastak az emberek Moszkvában. A kazáni szent szűz végigsétált a szentpétervári piacon. Valami efféle lesz a hír.

Csoda fog történni, és a csoda azért fog történni, hogy vegyék el a monostorok pénzét. Mert pénz már csak a zárdákban, templomokban találtathatik. Azt beszél, hogy tizenötezernél több millió kincs pihen az orosz monostorokban.

Isten dicsőségére, mióta csak Bizánc a keresztény istennel megismertette az orosz szlávokat, egyre gyűlt a kincs.

Ha Komura és Witte nem tudnak békét csinálni, a papok pénzén folyik a szent háború – tovább.

Nagy a rettegés az orosz monostorokban. De – kérdi az én orosz barátom – nincs igazuk vajon azoknak, kik a papokat utálják mindenk fölé? Lám, ha messze Keleten tovább ömlik a legdrágább nedű, az embervér, a papoknak lehet köszönni.

II.

Montenegro alkotmányt kap

Ő királyi fensége, Nikita fejedelem, kényszerhelyzetbe akarja hozni a másik Nikitát, Miklós cárt. Nikita alkotmányt ad Montenegrónak.

Az alkotmány azon fog kezdődni, hogy Nikita pénzt veret. Akár csak Menelik, Abessínia ura. Eddig magyar és osztrák aprópénzek forogtak gyér számban a feketehegyek birkatolvaj fiai között. Nemzeti Bankja lesz Montenegrónak, s a bank főrészevényese – Nikita lesz.

Nem nehéz megjósolni, hogy Montenegró lesz Európa legtartósabb monarchiája. Mert az üzletben is jó dolog az őszinteség. Nikita őszinte. Nem hirdeti, hogy isten kegyelméből ura ő Montenegrónak. Az üzlet – üzlet. Ő nem csinál titkot belőle, hogy a fejedelem voltaképpen – üzletvezető.

III.

Az erény jutalma

Az erény pedig jutalmazatlanul nem marad. A szép Firenze városban iszonyú a becsülete Montignoso grófnőnek. Monica mamájának, Giron ex-barátnőjének, a szász király kitagadott hitvesének.

Firenze város többek között a városi poliklinika díszelnökévé választotta a kitűnő Lujzát. Ez kevesebb ugyan, mint a szász királynéság. De valami mégis. Firenze meg akarja nyugtatni a fejedelmi házasságtörő-nőket. A poliklinika elnöknője még mindig lehet az ember: azaz hogy az asszony.

De tessék csak meggondolni. A keresztes hadjáratok idején egy kicsit bizony meghalt a fejedelem csapodár felesége. Ma a poliklinika díszelnöknője lesz Firenzében. Legalább is. Hát nem halad a világ?

Budapesti Napló 1905. augusztus 17.

Pont.

159. A KIRÁLY

Tüzes, álmatlan párnáiról fájó fejét hogy reggel fölszedi Ferenc József, sietnie kell. A Kaiser-villa nyugtalan. Itt a Család. A hetvenötéves, öreg ember siessen mosolygó arccal a Család elébe. A Család bókolni akar.

Az erdők balzsamos reggele nem érti mindezt. Holott az ischli erdők lojális erdők. Az erdők nem tudják darabokra metszeni az Időt. Az erdők nem tudják, hogy Ferenc József ma hetvenötéves.

A Család tudja. A császár pedig érzi. Nevezetes nap ez. A hetvenötéves öreg ember fájó fejjel emlékezik. Hányszor is gondolta már e napon: rosszabbul nem lehet. És újra jött e nap, és mindig rosszabb Sorsot hozott.

Annyi csók cuppan, amennyit csak megenged a spanyol etikett. Ahogy egyenként jönnek az öreg emberhez hetvenötévnél fiatalabb tagjai a Családnak, valamennyiinek bőkjából kiabáló figyelmeztetést hall a felséges úr:

– Mi itt vagyunk. Mi vagyunk. Neked emlékezned kell arra, hogy te mindnyájunkért vagy.

És félelmesen szomorú gondolatai támadhatnak a hetvenötéves embernek, mikor végül fáradtan, búsan magára marad. Milyen szerencse, ha az ember kegyes és vallásos. Nem átkozódik. Mert kit átkozzon? Az élet mindenképpen szomorú, ha hetvenötévesek vagyunk. Akkor a legszomorúbb, ha szép és pazar. Elhagyjuk íme mindjárt. Szép és pazar pedig. Elhagyjuk mégis, hogy helyet adjunk a fiataloknak. De élünk legalább. A magunk életét éljük.

Aki élte. Az ischli öreg ember fájdalmai éppen azért lehetnek emberfölöttien nagyok, mert a maga életét nem élhette soha. Rózsás fiatalságát beletaszították egy óriási örvénybe. Az örvény olykor csöndesebb volt, de mindig örvény. És neki kifáradni nem volt szabad. Karjainak munkáját lesték a parton. Neki nem volt szabad gyöngének lenni.

Megvadult pesszimisták akármit mondanak, jó embernek lenni nem rossz dolog. És Ferenc József jó ember. Fiatalon, azokkal az eszmékkel preparáltan, melyek a szent szövetséget termették, kellett kerülnie a História sakkhúzó markába. Csak jó ember lehet az, aki az ő helyében olyan békülékenyen engedte az Időt magához beszélni, mint ő tette. Őt uralkodónak nevelték végre is. E hatalmas Család ezidőszerinti mentorának s nem új Plátónak, ki új boldogságot fedezzen föl gyöt-rődő népek számára.

Ha csak rajta állott volna, minden másként volna. Bár nem volt ő sem nagy összefüggéseket szemlélő bölcs, sem vátesz. Mégis másként lett volna minden, mert ő mindennél több volt: jó ember.

Ki nem érti meg, hogy ő nem tudja, és nem akarja látni azt, amit mi látunk? Hiszen éreznie is csak módjával szabad annak, kit népek fölé állít a Sors, s kinek csak módjával szabad népeiért élni. A jó ember sorsa a mártírium, ha egyre ellenőriznie kell a maga jóságát.

Az a patriarchális igazság, hogy a fejedelmek atyák, nem egészen hazug, habár patriarchális. A hetvenöt éves Ferenc József csak azt érezheti titokban most, amit fehérfejű, szomorú apák éreznek, kiket gyermekeik megbúsítottak. Sejti, hogy a fiatalságé az igazság mindig. Sejti, hogy gyermekei a népek, mit sem akarnak mást, mint élni az élet jussa szerint. Sejti, sőt érzi, hogy nem is állana ő útjokban, ha ő neki valamikor is szabad lett volna magától, magának és magáért élni, cselekedni. De evvel nem kisebb a szomorúsága, hanem nagyobb.

Soha még szomorúbb öreg embert. Hetvenöt évet élni, s nem magunkért élni soha. És minden, amiért a magunk életét odadobtuk, foszlóban, megingóban, felfordulóban, pusztulóban. Miért? Mert köteles mártírjai vagyunk évszázados kiméráknak. A mások kiméráinak. Szembe kell helyezkedni az élet törvényeivel az élet szélén – mások miatt.

Hetvenöt évvel, tömérdek, eleven sebbel a szíven, elfáradtan, búsan, csupa eredménytelenséget, kietlenséget, feltartóztatlan katasztrófát látva, olyan napon, mint a holnapi, mindenkinek szabad volna egyedül emlékezni és pihenni. Neki nem szabad. Körülötte ott a Család. A fiatalabbak:

– Végig kell járnod utadat. Nem szabad rólunk elfeledkezned. Az életed a mienk volt. Végig a mienknek kell lenni. Meggyöngyölnöd nem szabad. Szeld az örvényt reszkető karokkal is. Ha másnak is látod az igazat, mint mi, te neked csak egy igazad van: a mi igazunk.

Az ischli Kaiser-villa szomorú ház. Ma különösen szomorú. Ma ne álljunk pörbe. Ma gondoljunk megilletődéssel reá, ki aggon, hetvenöt esztendővel olyan nagyon vígasztalanoknak látja a földi dolgokat, s ki körül ott van a Család.

Aztán törődjünk bele, hogy Családok, Népek s uralkodók fölött áll a História igazsága. Megsirathatjuk a jókat, kiket ez igazság összetipor. De többet nem tehetünk.

Budapesti Napló 1905. augusztus 18.

A. E.

160. EGY LÁBNYOM ÉS EGY SZOBOR

Találtak egy emberi lábnyomot valahol Pennsylvániában, köszénbányák nagy mélységében, ős-iszapba rajzolt ős-nyomot. Úgy vélik a tudósok e lábnyomról, hogy ez minden embertyomnál régiebb. Legősibb látogató jegye eleddig a Föld Ember nevezetű fiának. Az antracitban hirdeti nekünk: milyen régen jövünk, s milyen nagy út vár még reánk, Emberre.

És megihlet e hír olvasásakor az új francia írók agy-kínczó, nagy tüzes fantáziája. Mindjárt Haracourt-ra gondolok, ki ott őrködik a Cluny múzeumban, s örülten szép és kegyetlen álmokat álmodik az időről, mikor légi utasok, az új, elváltozott emberlények keresik Párizsnak helyét avagy a gorillák tudományos akadémiáján előadást tart egy professzor egy emberi koponyáról s egy kihalt állatfajról, mely társadalmakat alapított. Ember volt a neve.

A Malesherbes-téren íme nemsokára készen fog állni Dumas fiás szobra. Mivel irodalmilag eltemették, tehát álljon a szobra. A nagy, a jó, a bölcs, a tanulatlan, a finom, a könnyelmű, a zseniális embernek a szobra. Szomszédjában az öreg Dumas szobrának s nemsokára egy harmadikénak, a tábornok-Dumas-nak.

Nincsenek ők már semmiképpen. Beleadták a lelküket a nagy világrántó-erőbe. Voltak, voltak elismertek. Voltak divatosak még haláluk után is. Aztán elkezdtek őket temetni. S temetik, temetik őket, míg csak el nem vész minden kis emlékük.

Mi volt a pennsylvániai lábnyom embere? Mit csinált? Asszonyra lesett-e vagy vadra, amikor lábnyomát odarajzolta az iszapba? Nem tudja senki.

Ha majd jönnek a légi utasok s tengerapálykor keresni fogják Párizs romjait, mit fognak vélni, ha véletlenül annak a szobornak a feje kerül ásó elé, mely nemsokára kész lesz a Malesherbes-téreni?

Ugy-e, nem fogják sejteni, hogy nekünk, apáinknak ki volt az a nagyszerű babonairtó isteni fickó, ki már nemsokára végleg belekerül a végleg lefitymáltak irodalomtörténeti lomtárába?

Egy lábnyom, egy fejnyom s néhány millió esztendő számít-e az emberiség történetében. Semmit, semmit. Nagyon messziről jövünk, nagyon messze megyünk mi. Mi: Ember.

Budapesti Napló 1905. augusztus 19.

Lellei

161. NAGYON FURCSA ESETEK

I.

Sawade tigrisei

Nőttek, nőttek a kítűnő Sawade tigrisei, melyek Budapesten születtek.

Iszonyú két tigris lett belőlük. Amerre csak vitte őket Sawade, mindenütt megdöbbenést keltettek e rettenetes vadak. A szájuk véres volt állandóan. Mikor Sawade e két bestiával operált, a hideg borzongott minden néző testén. Soha ilyen rettenetes vadakat még nem mutatott állatszélidítő. Ezek még egyszer széttépik Sawadet.

Egy amerikai riporter egyszer nagy dologra határozta el magát. Előadás után belopódzott Sawade menaszériájába. Hihetetlen dolgot látott. A két rettenetes bestiát főtt rizzsel etette Sawade. Egy vörösfestékes ecsettel pedig a szájukat kenegette utána.

– Ember, mit mível ön?

Sawade elhatározta, hogy mindent bevall. És elmondta:

– Ez egy természeti csoda. Ennek a két óriási állatnak nem nőtt foga egyetlenegy sem. Óriásiak, félelmetesek, s alapjában a két leggyámoltalanabb állat a világon. A teve is vadabb náluk. Budapesten születtek ezek, uram. Magyar tigrisek.

II.

Névtelenek színháza

A névtelen zsenik egyszer rettenetes haragra gyúltak. Ők nem tűrik tovább, hogy a neves barmoké legyen minden dicsőség és pénz. Színházat fognak csinálni a kitagadott zsenik számára.

A színháznak nagy szerencséje volt. A legnévtelenebb írókat szedte össze gárdába egy teljességgel névtelen ember. Véd- és dacszövetséget kötöttek egymással a névtelenek.

Mindjárt a színház első darabja óriási sikert aratott. A névtelenek ujjongtak. Ugye, hogy elnyomnak bennünket a korlátoltak? Lám mit tudunk mi, ha teret kapunk.

Történt pedig, hogy az az író, akinek a darabja ezt az óriási sikert aratta, aki eddig a legeslegnévtelenebb volt, még egy darabot írt, s elvitte újra bajtársai színházába, hogy adják ezt is elő. A direktor majd kidobta. A bajtársak majd agyonverték:

– Mit akar maga nyomorult? Hiszen magának már neve van...

Budapesti Napló 1905. augusztus 20.

162. SOMLÓ BÓDOG EGYETEMI TANÁR

Somló Bódogot, a nagyváradi jogakadémia fiatal, bátor, tudós tanárát a kolozsvári tudományegyetemre a jogbölcészlet és tételes nemzetközi jog nyilvános rendkívüli tanárává nevezte ki a király. Az idők egyik kis vigasztaló jelének látjuk a kinevezést s ezért nem regisztrálhatjuk csak úgy, szokottan, hidegen, kurtán. A Somló-ügy még nagyon emlékezetes. A korlátoltság, a tudománytalanság, melynek a budapesti tudományegyetem az egyik emlője, a nemzetieskedő reakció, tudományos igazságok hirdetéséért el akarta úgy két évvel ezelőtt veszíteni a fiatal tanárt. Szerencsére talpraállottak a szabadgondolat hívei, s a sötét aknamunka nem sikerült. A kolozsvári tudományegyetem, mely Budapesttel szemben mentsvére a magyar földön egyébként is árva tudományosságnak, szabad kutatásnak s a valódi, nemzeti liberálisizmus emelkedett felfogásának, már akkor magántanárává fogadta Somló Bódogot. Most katedrát ajánlott föl neki, s e följajánlást a királyi kinevezés szankcionálta.

Budapesti Napló 1905. augusztus 21.

163. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Eminensek és tökfilkók

Maeterlinck is tökfilkó volt diákkorában. Ipsissimum verbum: tökfilkó. Most vallja be ezt egy párizsi újságírónak. És ismét nagy az ő örömük az iskola számárjainak. Hogy lám, lám: minden valamirevaló ember rossz diák volt.

Az öreg iskolát nem szeretjük. De régen bánt bennünket egy buta divat. Az az okvetetlenkedés, mellyel fiatal embertársaink életét gyalázatosan elkeserítjük. Gyanús ez az okvetetlenkedés nagyon. Némely felnőtt ember nem tud megengesztelődni a diákkora szomorúságaiért. Nem tudja elfeledni a karcert, a szekundákat, a büntető penzumokat, a számárfületeket, a nagy székeneket. Nem tud megbocsátani a pimasz eminenseknek, kik úgy aratták a kitűnő kalkulust, a dicséretet, a jutalmat, mint a kölest.

Íme még Maeterlinck is beugrik. Ő is segít a gonosz indulatocskák lovagjainak, akik megbélyegzik jóelőre azokat a derék, kis diákokat, akik az iskolában eminensek.

Ezer eset közül hogy hirtelen egyet előrántsunk Maeterlinck számára, Musset is nyert diákkorában jutalmat. Nagyszerű diák volt, és mégis lett belőle olyan poéta, mint amilyen Maeterlinck. Tessék beletörődni, hogy jeles diákból is lehet jeles ember, és igen sok, nagyon sok, tökfilkó diák egész életére tökfilkó marad.

II.

Kétsoros hírek

Tudvalevő, hogy mi, ma élő emberek fenemódon szerencsés emberek vagyunk. Mi a humanizmus korában élünk. Minden szív egy szív, és ha egy szívet fájdalom érint meg, száz és száz millió ember vérzik bele. Ha engem például valahol Indiában széttépnek a vadak, nekem gyönyörűség meghalnom. Mert én az emberiség halottja vagyok.

Nagy dolog ez. Sohse volt ez még így. Csak most, a villamosság korszakában. Egy mindenkiért, mindenki egyért.

Be szép is ez a humánus kor. Találomra böngésem a lapokat. Egy kis színésznő sportbalesetéről is félhasábok szólnak. Egy mindenkiért, mindenki egyért. Csak a kétsoros hírek ne nyugtalanítanak egy kicsit:

– Ma éjjel Lodzban a rendőrség kétszáznegyvennyolc zsidót rángatott ki az ágyból, s szállított börtönbe.

– A német katonáknak tegnap szerencsés napjuk volt. Kétszáz hererót koncoltak föl.

– Kercsben antiszemita zavargás volt, melynek alkalmából háromszáz embert megöltek.

Ezek ellen a kétsoros hírek ellen illenék már tenni valamit e nemes, humanista korszaknak. Talán egy kis részleges sajtócenzúra minden országban helyén volna. Egy törvény, hogy kétsoros híreket nem szabad közölni.

III.

Santoy miatt

A primadonnák és a lovak ebben az országban nem férnek a bőrükben. Megbolondítanak mindenkit. Még a primadonnákat menteni tudjuk. Végre egy primadonnának csakugyan érdeke az, hogy mindenki szerelmes legyen belé, s a primadonnák csak a legritkább esetben finom és arisztokrata lelkek. De egy versenylótól, egy telivértől többet várunk. Íme itt van Santoy, ki tegnap a Szent István-díjnál csapott be mindenkit. Nem szégyenli-e Santoy, hogy miatta egy közönséges villamosszerelő munkás ember lett öngyilkos? A szegény Nagy József elsikkasztott 52 koronát, hogy Santoyra tegye. Elvesztette tudvalevőleg. Erre meg akarta ölni szeretőjét, egy közönséges cselédlányt. De mindenesetre megölte önmagát. Santoy, Santoy, egy előkelő versenylónak szabad ilyen társaságba keveredni?

IV.

A bolygó zsidó sarui

Az ulmi régiségtárban sarukat őriznek. E saruk a nevezetes bolygó zsidó sarui. Hogy kerültek Ulmba? Ki tudná. Talán maga a szegény bolygó zsidó hagyta ott, mivel nehezek voltak, s égették örökké futó lábait. És őrzik a sarukat Ulmban.

Milyen csodálatosak is a legendák. Ritkébbak a levegőnél, testetlenek, semmik. És mégis palástok, kardok, saruk, szakállak stb. hullanak belőlük. A bolygó zsidónak megvannak a sarui.

Budapesti Napló 1905. augusztus 22.

Pont.

164. A GRÓFNÉ TÉVEDÉSE

Bennicelli gróf megharagudott Bennicelli grófnéra. A gyönyörű vér-szenzációk szent országában történt. Kék egű Itáliában.

Álmélkodott az előkelő világ. Bennicelli gróf faképnél hagyta a szép grófnét.

A grófné sírt. Furcsa özvegységben élt hónapokig, mikor egyszerre bűnbánóan betoppant a férj. Gyöngéden és szerelmesen. Megváltozott minden e perctől fogva. Ma is tartana a nagy boldogság, ha egy csekélység ki nem derül. Bennicelli gróf becsapta Bennicelli grófnét. Egy inast csempésztett a maga férji pozíciójába. Egy inast, ki csodálatosan hasonlított hozzá. Egy véletlen eset fedte föl a titkot. Az inast fölismerte a felesége, egy olasz parasztasszony. De az inas hetekig élt a grófné oldalán, s a grófné mitsem sejtett.

Szívesen és talán nagyon igazságosan azt az igazságot kellene ebben látnunk, hogy egy inas nagyon sokszor bárhol is pótolni tud egy gróft. Vad mokrák ezt már régen hirdetik. De minekünk Eugéne Sue jut az eszünkbe. Aki az egész életében gögös és szerencsétlen volt, mivel nem mágnásnak született. Egyszer egy barátja bejelentette neki, hogy látogatót kap. Valami irodalmi mániás, szép, ifjú grófnőt, ki remeg a vágytól megismerni a híres író.

Eugéne Sue pedig beállította kiöltözve a szalonjába az inasát. Ő maga inasnak öltözött. Jött a grófnő és teljes két óráig beszélt a Mesterrel. A látogatás után kijelentette, hogy Eugene Sue, az ember, még zseniálisabb, kedvesebb, több, mint az író. Eugéne Sue csak napok múlva leplezte le a durva komédiát, hogy a grófnő egy ostoba inastól van elragadtatva.

Ugy-e, hogy a grófnék és grófnők furcsa lények voltak mindenkor? Egy igazi gróft és egy nagy embert mindig lehet náluk pótolni egy inassal. Főképpen akkor, ha ők ezt nem tudják.

Egyszerűen azért, mivel a grófnék és grófnők – asszonyok. Pardon: mai asszonyok. Mert a holnapiak biztosan mások lesznek. Sőt a maiak között is sok van már az újfajtából.

De egyelőre még többnyire ilyenek ők, mint az olasz eset klasszikusan bizonyítja. Miért tetszett a múltkor olyan szigorúnak lenni ama siófoki asszonyokhoz, akik az elegáns gavallérban nem ismerték meg a minap a míveletlen gazembert?...

Budapesti Napló 1905. augusztus 24.

Lellei.

165. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A dán Deres

(E levelet Brandes György írhatta volna akárki magyarnak. Írhatta volna talán Rónay Jenőnek, aki a minap politikai röpiratban reklamálta a botot. Ám írhatta volna másnak is.)

Kedves uram, még rossz a világ Árpád honában? Gyöngye nép és romlott értelmiség? A jobbagység visszaállítására mi sem történik? A kalodáról tudni sem akarunk? Hát Keleten sincs boldogság? Ne habozzon sokáig, kedves uram. Vándoroljon ki. Nem ön az első, aki onnan kivándorol. Így tudom. Vándoroljon ki. Menjen valamerre. Én Önt Dániába hívom. Tudatom önnel, hogy a dán Hamletek nem töprengtek sokáig. Dániában máttól fogva botoznak. Királyi bírák mondják ki delikvenszekre, hogy botot kapnak. Ötől huszonötig. Sőt ötvenig. Nadrágra, ha enyhe az ítélet, s csupasz bőrre, ha súlyos. Van korbács, és van bot. Dániában kell mindakettő. Akinek nem tetszik, kivándorolhat egy szabadabb és műveltebb országba. Például Oroszországba. Ott nincs botbüntetés. Ott csak kancsuka van, s a kancsukát nem Juszticia asszony nevében adják. Csak úgy ajándékba, mint a kardlapot Magyarországon.

Én tudom, kedves uram, hogy önnek a szíve fáj. Végre is a Deresnek Magyarország az ős hazája. És Dániában már botoznak.

Ez üzenetem volna. Nem az ön számára. Azoknak a szegény magyaroknak a számára, kiket elsorvaszt a lelkük nagy okcidentálizmusa. Mi már csak eléggé Nyugaton vagyunk, úgynevezett kultúránk is csak akad. És elérkeztünk a bothoz.

Cseréljük ki a hazánkat, kedves uram. Én elmegyek barbárnak Magyarországra. Ott nincs bot. Legfeljebb az osztrák katonák vagdalják az embert. De legalább ezt nem teszik a király nevében. Mindenesetre pedig megjósolom, hogy a mívelt Európa még sokra fogja vinni.

II.

Jön a mikádó

Jön a mikádó. Ahogy vége lesz a háborúnak, jön látogatóba. Megnéz bennünket közletről. Európát tudniillik. Mert nem érti a dolgot a mikádó. Tudni akarja, látni akarja furcsaságunkat. És rájön valamire, amit hálaistennek már megírtak mi előttünk. Egy pogány francia írta meg. Mi nem mertük volna. Két japáni beszélget együtt. Az oroszoktól elszedett Mária-képek, feszületek, Szent András-képek, Szent Háromság-képek és a többiek között diskurálgat a két japáni. Az egyik jól ismert minket, európaiakat, s magyarázgatta a szent tárgyak jelentését. A másik álmélgodott:

– Ejnye de szamarak ezek az európai fehérek. Ennyi istent tartanak, és nem veszik hasznát.

– Ez még nem minden. Van ezeknek még több istenük is.

– Hát miért nem segítik az isteneik őket? És ha nem segítik, miért nem adnak túl rajtuk?

– Hja, ennek sok oka van. Első oka ennek az, hogy azok nem hisznek ám a maguk isteneiben. Csak úgy bolondítják egymást velük...

Ha a mikádó jön, ezt fogja észrevenni. Ezért vagyunk gyöngék. Sok az istenünk, az ideálunk. De nem hiszünk egyetlenegyben sem.

Budapesti Napló 1905. augusztus 25.

Pont.

166. NAGYON FURCSA ESETEK

I.

Anarchia az állatok között

Ki kell innen vándorolni. Ez a Budapest rettenetes város. Óh, régi jó idők. Itt fölbomlott minden rend. A bécsi Burgtól Károlyi Sándorig. Beck úrtól Sawade úrig minden kétségbe van esve. Összeomlott minden tekintély. Tegnap a fekete medve beleharapott az oroszlánba. Egy fiatal, fekete medve a cirkuszban. Az állatok királyába harapott bele.

Teljes az anarchia. Háttha még tudná a nagyközönség az előzményeket?

A medve már régen antidinasztikus érzelmeket táplált. Sawade vadjai suttojják, hogy a medve régen készül már a merényletre. Egy darabig a tigrist akarta kijátsszani az oroszlán ellen. Még a norvég válság előtt. A norvég válság óta azonban a medve hallgatott. Tegnap aztán halálra harapta a királyát. Mi lesz? Mi lesz? Kiütött az anarchia az állatok között is.

II.

Remegnek a tenoristák

Nella Bertelli hazaszökött. Néhány napig tartott a nagyszerű regény. Bonci most már mehet vissza a feleségéhez, ha akar. Vagy most már igazán eljöhetne Budapestre felejtteni.

Mi történt a szép Nellával? Azoktól a riporterektől, kik annak idején Budapesten felfedezték Boncit és a szép Nellát, nagyon érdekes hírt kapunk. Ez a hír természetesen hiteles, való, megbízható. A szép Nella elhatározta, hogy röpiratot ad ki. E röpiratban nagyon őszintén leírja az ő regényének minden fejezetét.

Az egész világon remegnek most a tenoristák.

III.

Ferdinánd Párizsba készül

A bolgár fejedelem kéjutazásra készül. Természetesen Párizsba megy. Mi ezt már a hivatalos jelentések előtt tudtuk. Elmondjuk azt is, miként. Találkoztunk egy szófiai úrral, akit a fejedelem előreküldött. Bizalmas barátságot kötöttünk vele, s a szófiai úr elmondta, hogy miért kell neki sietve, előre, Párizsba utaznia.

– Két kis bombát viszek.

– Bombát?

– No igen. De nem olyan rettenetesen veszedelmes ez a két bomba.

– De mi szüksége van a bombára?

– Hagyja. Szegény fejedelem hónapok óta boldogtalan. Ő évenként ötször is megfordul Párizsban, és soha egy merényletet el nem követtek ellene. Pláne nem bír magával, mióta Alfonz király is kapott Párizsban bombát.

– ?

– Hát ezért sietek én.

IV.

A városligeti halak

A városligeti halak méltatlankodnak. Mégsem járja, ami velük történt. Haragusznak reájuk, mert ők nincsenek. Hát járja ez? Tudniillik a főváros valakinek halászati engedélyt adott a városligeti tóra. Kiderült, hogy egy hal sincs a városligeti tóban. Emiatt sokan haragusznak a halakra, amelyek nincsenek. A halak természetesen méltatlankodnak. Azt állítják, hogy ők hazafiasan viselkedő halak. Az át nem érzett érzések, az el nem mondott beszédek, a meg nem írott remekművek országában nekik teljes joguk van – nem lenni.

Budapesti Napló 1905. augusztus 26.

A.

167. EGY VÁNDORGYŰLÉS

A magyar Moszkvában orvosok és természetvizsgálók seregelték össze. Szeged volna ez a magyar Moszkva, ha igaz. És harmincharmadik vándorgyűlésük ez már a Szegeden összegyűlteknek. Ez feltétlenül igaz. A trikolorokat ezúttal a tudomány vonatta Szeged palotáira. A bankett ezúttal sem maradt el. Ám a banketten arról estek szépséges szavak, hogy új tudományos fókuszokat követel a magyar tudományos élet. Moszkvákat Szentpétervár mellé.

Orosz szociológusok, derék gondolkozók, állítják, hogy az óriási orosz társadalom mai felséges, gyönyörű nyugtalanságát az ó-muszka Moszkva csinálta. A lokálpatrióta hiúság már régen kacérkodik Szegeden azzal a gondolattal, hogy Szegedre a nemzeti főváros szerepe vár. Bárcsak sikerülne Szegednek magyar Moszkvává lennie. Az ó-muszka, a konzervatívnak hirdetett Moszkva megcsinálta a világ legpáratlanabb cselekedetét. Hamisítatlan oroszágát szembeállította Szentpétervár kozmopolita hivaikodásával, s a nagy vetélkedés eredménye az lett, hogy Moszkva ma tudományosságban, kultúrában leeurópaibb helye Oroszországnak. Örök bizonyosságául annak, hogy a nemzeti ortodoxiának is csak egy útja van: a civilizáció.

Mindez azonban ma még csak enyelgés egy önkényes elkereszteléssel. Szeged nem a magyar Moszkva. A Szegeden összegyűlteknek pedig nincs okuk ujjongásba törniök. Harminchárom: ez valóban tiszteletreméltó szám. Tiszteletreméltó az a munka is, amit a tudomány népszerűsítéséért a magyar orvosok és természetvizsgálók végeztek. De a harmincharmadik vándorgyűlésen is nem újra és újra a régi sirámok hangzanak fel? Dr. Grósz Emil néhai nagyatyjának hetvenéves igéjét citálja Szegeden:

– Mutassuk meg, hogy nemcsak disputálni és mulatni tudunk.

Hetven év után tudósok gyülekezetében még így kell inteni a magyar társadalmat s a magyar kultúrélet katonáit. Dr. Prochnov József, egy másik, Szegeden szereplő tudós Kautz Gyula híres akadémiai beszédére nem tud másképpen válaszolni, mint így:

– A magyar tudományosság ellen irányuló súlyos vádnak hangoztatása még akkor is méltánytalanság, ha igaz.

Dr. Lóczy Lajos pedig úgy véli, hogy Kautz Gyula vádja a természettudományokra csak fenntartással vonatkoztatható.

Mi mindezt melankóliával olvassuk a szegedi vándorgyűlésről érkező jelentésekben. A magyar orvosok és természetvizsgálók igazán régi, folytonos, eredményes, tudományos munkálkodást végeznek. Nagy céljaik mindnyájunk életébe, jóvoltába vágnak. És még ők sem tudnak – ünnepi órájukban sem, – az öröm és önérzet büszke hangján szólni. Nem önhibájuk miatt, semmiképpen. Ők igazán többet tesznek a lehetőnél is. De mert a magyar társadalom élete még mindig alvó élet. Egy tudományos vándorgyűlés alig kelt tartalmasabb, gazdagabb hangulatot és érdeklődést egy-egy magyar város falai között, mint bármely, szokásos

cécós összesereglés. Rettenetesen távol vagyunk a tudomány megbecsülésétől, a tudományos törekvések megértésétől.

Hiszen ha l'art pour l'art filozófusok kongresszusáról lenne szó, még hagyján volna. De a természettudomány ma levegő, a lélek levegője, az orvosi tudomány e közegészségügyileg is búsan elmaradt országban minden aktualitásnál általánosabb, nagyobb, aggodalmasabb figyelmet parancsolhat.

A Szegeden összegyűltek azt hangoztatták, hogy a magyar tudománytalanságnak, a társadalom hideg nemtörődömségének a tudományos gócpontok elégtelensége az oka. Bár csak ennyi volna. Nehezen, de lehetne rajta segíteni. De nem ennyi az ok. A multság és disputa szerelme, mint már hetven évvel ezelőtt néhai Grósz Frigyes mondotta. Oktatásügyünk elhanyagoltsága, szegénységünk, nagy ideafóbiánk és a mindent elléhásító politika, hogy többről ne beszéljünk.

A magyar orvosok és természetvizsgálók egy nem nagyon alkalmas, nem nagyon hálás társadalomban dolgoznak a tudományért. Működésükre a túlkemény kritika szavait használni igaztalan dolog volna. Munkálkodásuk régibb és gazdagabb, mintsem egy vidéki vándorgyűlés adhasson róla hű és beszélő képet. De valamit határozottan kérhet a magyar orvosoktól és természetvizsgálóktól az a közvélemény, mely alvó társadalmunkban a tudománytól várja a legébresztőbb szót.

Vigyék vándorgyűléseikre a külföldi tudós gyülekezetek szellemét. Vájják ki a társadalom testéből a maguk témáit. Égető közegészségügyi problémáinkkal s az új, társadalomalakító tudományos igazságok, fölfedezések ismertetésével szóljanak a társadalomhoz. És míg a tudomány népszerűsítése az első céljuk, tanácskozásuk legyen mélyebb, de az étellel számolóbb is egyszersmind. A műkedvelő elemeket lassankint szorítsák ki maguk közül, a gyülekezések külső, olcsó ceremóniáit is vessék el. Törekedjenek alkuvás nélkül a tudomány elismertetésére, a magyar közegészségügy megváltására. A tudomány demonstrációjává és a társadalmi élet megtermékenyítőjévé kell válnia egy ilyen vándorgyűlésnek. És végre nagyobb csodák is megestek. Bízunk a magyar társadalom elhivatottságában. Amilyen mértékben sikerül az orvosok és természetvizsgálóknak az élethez férközni s tudományos munkálkodásaikban a társadalomra hatni, olyan bizonyossággal el fog következni az ő megértetésüknek s tudományos munkálkodásuk győzelmének napja is.

Budapesti Napló 1905. augusztus 29.

(A.)

168. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A derék Witzoff

Húsz amerikai város rendőrsége keres egy Witzoff nevű németet. Ez a Witzoff a poligám bűnösök királya. Zseniális, nagyszerű ember. Tömérdek nyelvet beszél. Százféle alakot tud öltetni. És kevés idő alatt száz feleséget szedett össze. Csak a legutolsó héten is hét nőt vezetett oltárhoz. Az asszonyoktól persze elszedte a kis pénzt, ékszeret és a többit a jeles Witzoff. Aztán odébbállott. Ez a dolog így: érdekes hír. A chicagói kékszakáll esete után valami új. Lehet róla elmélkedni is. Mi nem tesszük. A kitűnő Witzoff esetében az igazi érdekesség más. Az tudniillik, hogy milyen gyarló minden emberi ítéletmondás nagy eseményekről. Szerne Amerikában úgy emlegetik Witzoffot, mint jólelkű, derék embert. Mert hát nem derék ember? Egyetlenegyet sem ölt meg a feleségei közül. A derék Witzoff.

II.

A keserű cukor

A keserű cukrot Franciaországban gyártották. És most görbe tőle egy sereg pénzember szája. Nagy pénzintézetek inognak, híres cégek omladoznak. A londoni és párizsi pénzpiacok veszteségét érezni kezdi egész Európa. Letartóztatásokat jósolnak a francia újságok. Kenyértelenül maradt alkalmazottak ezrei népgyűléseznek. Rouvier minisztertanácsot hív össze. A Banque de France rendkívüli ülést tart. Szóval sohasem csinált még cukor olyan rossz szájízűt, mint Croznier cukra. Croznier már nem érzi az ízét. A kétszázmillió csóddal szemben egy még nagyobb csődöt jelentett be. Egy revolverrel agyonlőtte magát. A tőke mind sürűbben gondoskodik arról, hogy elleneinek érvekkel szolgáljon. A kedves emberek. Croznier és Jaluzot is nacionalista hősök voltak. A közélet tisztaságát prédikálták. Dühöngtek a régi jó erkölcsök fölforgatói ellen. Hogy magyarul beszéljünk, nem szerették az átkos modernséget. Íme...

III.

A székelyek legendája

A legendákra rossz idő jár. Hogy is szólt többek között tíz év előtt egy speciális magyar legenda? A józaneszű magyar paraszt sohasem fog felülni a lelketlen szocialista izgatásnak. A józaneszű magyar paraszt erre felült. Beszélhetnénk a néperkölc szép legendáiról is. De beszéljünk csak a székelyekről. A legutolsó időig mesterségesen olyan képet adtunk róluk, mintha valamely fejlettebb bolygó idetévedt lakói lennének. Akik tudták, hogy ez nem igaz, azok sem mertek szólni. Most aztán megmentésükről tanácskozáván, saját vérük kénytelen világgá kiáltani, hogy a székelyek nem arisztokratái a magyar népnek. De mennyire nem azok. Még való lelki képességeik is elaludtak. Erőben, erkölcsben félelmesen lefogytak székelyeink. Ezeket a magyarokat erkölcsileg is föl kell emelni. Jó, hogy már e legenda is meghalt. Így talán lesz székelymentés. Egyáltalában a kábító legendá-

kat kellene ez országban mind megölni, s akkor jobbra fordulna itt a sok – valóság.

Budapesti Napló 1905. augusztus 30.

Pont.

169. HARANGZÚGÁS UTÁN

Portsmouth-ban elhallgattak már a harangok. Hurrázva ma már nem jár a nép Szentpétervár utcáin, Rooseveltt heverészve olvasgatja Mistralt. Rossz hárfá a mi lelkünk, modern embereké. Könnyen kizeng egy fürgeteges dalt, s nyekkenve elpihen. Megvan a béke. Egy napig harsogtunk. A szép szimfóniának vége. Most már csak ásítunk. Avagy szidjuk Lefkadio Hearnét, ha így hívják. Szidunk mindenkit, aki nekünk a japán lélek nagy titokzatosságáról regélt. Mert hiszen ez a lélek titokzatosabb a titokzatosnál. A magyar malomalján, a kávéházban valamit éreznek az emberek abból a szomorú dühből, mely ágyús szenzációk után megszállja bennünk a kultúrbestiát. Komurát egy kicsit Görgeynek látja a belső lényünkben élő vad keresztessvitéz. És ez egy kicsit így van az egész világon. Szimpátiák szerint.

Még a nazarénus lelkek is bestiáskodnak titokban. Hogy persze Takahira megijedt Oroszország rubelmilliárdjától s kifogyhatatlan hitelétől. Avagy hogy Japán félt a jövő győzelmektől. Félt, hogy addig győz, míg belepusztul. Haragusznak titokban a rajongók, a derék rajongók is. Mi lesz most már? A forradalom üszke most már kialszik Oroszországban. Az eladósodott és elvértelenedett Japán pedig immár készülhet az úgynevezett európai nagyhatalmak senyvedő, hazug életére.

Komura pedig diktál az ő írnokeinak. Hallgat. És ha kérdik, mosolyog különösen. Sőt komoran. Nem mondja meg, miért lepte meg a civilizációnak és humanizmusnak ilyen szédítően nagy mértékével a világot a győzedelmes Japán. Azért-e, mert ezt a háborút soha befejezni nem lehetett volna, s Linevicset bajosan szoríthatják Moszkváig a japán tigrisek. Avagy azért-e, mert Japánnak nincs pénze tovább a monstre-gyilkolásra.

Minderről sohase fogunk valamit megtudni sem Takahirától, sem Komurától. Ők egyelőre aktákat gyártanak. Az ideges, vibráló, hisztériás örömet átengedik Wittének és a cárnak. Ők nem örülnek és nem búsulnak. És nem félnek. Nem félnek, pedig sűrű hírek szerint a titokzatos japán lélek, a sárga lélek, kezd utálatosan, banálishan fehéredni. Szerinte Japánban árulásról beszél a nép. A rizs-rágó egérfogak csikorognak. A vér és a diadal most már egészen európaivá kezdik tenni a fölkelő Nap népét. Átkozódnak a japánok, hogy győzelemért gyalázatot kapnak. Ajánlgatják a harakirit a békekötőknek. Gyilokkal és golyóval fenyegetik azokat, kik Portsmouthban Japánt elárulták. Komura és Takahira hallgatnak. Talán a harakirit is elvégzik, ha népük úgy kívánja. De nem halnának meg kevesebb büszkeséggel, mint a legjobb japán vitézei a Port Arthur-i emberhullásnak.

A hamar unatkozó világ pedig törődjék bele, hogy a mulatságnak vége. Törődjék bele, hogy Japán győzött s azt, ami amaz emlékezetes februári napon váratlan, riadalmas ágyúördüléssel kezdődött, kitörölni, elsikkasztani az emberiség életéből nem lehet.

Pas un sou, pas un kopek, jól van, egy lyukas fillért se fizessen bár Oroszország Japánnak, s kavargon bár egyelőre a japán Boshido megsértett tábora s lepje

meg egy kis franciás, Sedán utáni, nacionalista hangulat egyidőre Nippont, ez a szörnyű, ez a véres háború új megváltása a világnak, melyet sűrűen, gyakran kell megváltani, s a furcsa arcú mikádó, ez az új Attila, egyszerre béke-apostol az új hunveszedelemtől rettegő világ szemében, oda fog kerülni az emberiség legjobb-jainak pantheonjába.

Witte Oroszország győzelméről beszél. Ezek az emberek hálaistennek sohasem fognak látni. Ez a háború iszonyú, elfojtott erőket szabadított föl, indított útnak a cár félelmes birodalmában. Ezek az erők most már rohanni fognak a cárizmus összeroppantásáig. Meg nem állhatnak. És a világ belelátott e háborúval az ő rettegető rémének óriási, kócos maskara-testébe. Az orosz lidércnyomás elmúlt. Az emberiség jobbjai bátran törhetnek a szépséges magasságok felé, melyektől eddig cégéres, önző lelkű uraik az orosz lándzsákra mutatva tartották vissza. Nincs a mumus.

Arról pedig, merről a Nap felénk ereszkedik, új fényességek jöttek. Bezápult kultúránk csírás magokat kapott Keletről. Japán ragyogóan, vértезetten, mítikusan, gyönyörűen messze-messze a vén Európától, ragyogó fejjel fölemelkedett. Új testvéreink vannak. Új reménységeink. Az emberiséggel ma is esnek csodák. A kultúra milliókat és milliókat állít, ha kell, a sorba. Kifogyhatatlan az emberiség gazdagsága, és elképzelhetetlenül szép a jövődjéje. Áldott Nippon ezt adta a világnak. Sohasem élt talán még egy ily győzedelmes nép.

Harangzúgás után, unott, ásító hangulatában a bekövetkezett, ágyúdörejtelén hétköznapnak, lássuk meg még egyszer a fényt, mely ezután már nem lesz görögtüzes, de megmarad. A kialudt vulkánok szép országában ki fognak aludni a haragvulkánok is. És jön utána a virulás. Japán megrázta a világtörténelem fáját. A gyümölcsök hulldogálnak. Az egész emberiség szedni fog e gyümölcsökből, s a véres, győző Japán helyett minden nemes, humanista emberlélek szívesebben kíván egy boldog Japánt látni.

Budapesti Napló 1905. augusztus 31.

(A.)

170. A STRINDBERG-IGAZSÁGOK

Kezd az ember csömörleni a fajtájától. Sőt a fajtájának kolomposaitól. Ez esetben például a modern írómesterektől. A gyomor kezd tiltakozni, s nagy úr a gyomor. Hát jó, jó. Jó étel a szellemes paradoxon. De mindig szellemes paradoxon? Wilde Oszkár szent lelke úgy segítjen, hogy elég már a szellemes *paradoxonból*.

Aztán politizálnak is. Ha még ezt magyar író csinálja, rendjén van. Aki az életből, e gyönyörű szimfóniából, mást is akar hallani, mint a gyomra korgó, romlott fagot-hangját, hát itt minálunk politizál. Zsenik és állatok ebből élnek. Részben vígan. De miért politizál például Strindberg?

Hallgassák meg, mert ez klasszikus önleplezése a modern írónak.

Strindberg beleszól a norvég válságba. Ő, aki dán, és inkább svéd, mint norvég, egykori alázatos barátja Oszkár királynak.

– Királyt akartok? Óh ez nagyon bölcs. De ne kereskedjete ti a svéd udvarnál. Az egyik svéd herceg katona. A másik tájképeket pingál. A harmadik egy tejfölös-szájú tengerészkadét. Norvégia más királyt érdemel.

(Csak éppen azt nem mondja Strindberg, hogy egy feltámadt norman istent ültes-senek trónra a norvégek.) Az én lelkemben s mindnyájunk lelkében, kik olvasunk, folyton detronizál a jeles Strindberg, úgy taszigálja le trónjaikról eszmekirályainkat, hogy csak úgy zuhannak. Szellemes paradoxonokkal.

És hogy a maga lelkével miként van ő rendben, ez a kis eset bizonyítja. Király ellen, a király ellen szólni nem volna strindbergi. Legyen királya Norvégiának. De ki ne legyen? Akiket Strindberg ismer, és mert ő hálás ember, tehát szeret, s akik legtermészetesebben lehetnének. Katona nem lehet király. Művész sem. Tengerész sem. Holott Strindberg úgy tudja, mint ön vagy én, hogy még ma sem kell más kvalitás ahhoz, hogy valaki király legyen, mint hogy valaki király – lehessen.

De paradoxonnak szellemes csakugyan a Strindberg igazsága s kibeszél belőle a szép, a titkos gondolat, a programszerűen moderneknek mardosó állandó érzése is. (Nekünk, Strindbergeknak illenék uralkodni. Hermelinben és valamivel okosabbban Nérónál.)

A Strindberg jelen igazsága egyféleképpen igazság, ahogy Strindberg nem akarta. Tudniillik szegény modern, örökké a gondolkozás vércséitől zaklatott ember képtelen ítéletet formálni. Ha valamit kimond, egy kis önszugesztió kell, s el tudja hitetni magával az ellenkezőt. Mivel pedig ő maga tudja az ítéletalkotásnak képtelenségét, s örök csődjét keresi, a váratlant, a fölforgatottat, a képtelent, a szellemest és elragadóan formást, akkor mikor úgynevezett igazságokat mond. Azt, hogy keressen egy pénzes és mamlasz királyt Norvégia, avagy hogy egyáltalában ne keressen királyt, Strindberg nem merte kimondani. Hanem mondott egy – különöset.

Az ember megérti sok új ideának születését ebből. De végre is ez nem tarthat örökké. Ki kell kerülni a lelki, művészi és intellektuális életnek arról az alagútról, melynek két végében – úgy képzelem az ember néha – Sienkiewicz és Wilde

állanak. A léleknek nem múlt kell és nem százértelműség, de valami, ami új, és pozitív is.

A Strindberg-igazságok kezdik az embert csömörlíteni, amit csak véletlenül az ő politikai nyilatkozata alkalmából mondunk ki. Az a mai embernek az ő nagy baja, hogy olyan igazságokkal él, melyek fordítva is és százféleképpen másképpen is igazak. És szellemesek és formásak, a szomorú árgyélusát!

Budapesti Napló 1905. szeptember 2.

A. E.

171. KONGRESSZUSOK BUDAPESTEN

Kezdenek Keletre tolni a hiúság vásárai. A kongresszusokat csúfolja így a hiú Lombroso. Lombrosznak nincsen igaza egészben. Viszont örülünk, hogy Nyugatról erre mifelénk jönnek el az emberek. Ez a fejlődésnek természetes és becsüle-tes útja.

A boldogabb Nyugaton sem boldogok az emberek. Sehol sem azok. De a mieinknél szerencsésebb és haladottabb tájain a földnek, mégis csak másként van. Gyönyörű nyugtalanság lakozik más társadalmakban. Nagyon magyarosan szólván, más társadalmakban mindenkinek fáj – a más feje. Itt kezdődik a kultúra és a kultúrtársadalom. Mi még ettől messze vagyunk. A mi társadalmunk állapota még: a kejf. A törökös belebámulás a világba.

A hiúság vásárait talán már nincs szükség Nyugaton. Annál nagyobb szükség van rájuk nálunk.

Nevezetes kongresszusok esnek most Budapesten. Állatorvosi kongresszus, börtönügyi kongresszus, s jön utánuk az antialkoholisták kongresszusa.

Elárasztódik idegenekkel Budapest, s már ez óriási haszon. Nem az idegenforgalom mániákusainak érveit. Hanem mert, mert egy kicsit falu vagyunk. És egy falu kizökken a maga malomtaposó, szűkös, szegény életéből, ha idegen toppan házikői közé. Ez kellene nekünk. Az idegeneken át lássuk meg végre a világot, mely lázasan törtet ezernyi ösvényén a kultúrának.

Egyébként pedig csakugyan humanista világ a mi világunk. Ez a három kongresszus is igazolja. Kipling után mit beszéljünk arról, hogy jó lesz figyelnünk az állatokra? Velük közösen lakjuk e sárgolyót. Segítenek nekünk mindenben. Bizony megjárónk híres emberi kultúrákkal, ha valami csodából például holnap magunkra hagynának bennünket – az állatok. Bajtársaink ők. Róluk gondoskodni, ő értük gondolkodni nagyszerű érdekünk.

Mert mi primitív társadalom vagyunk, természetesen nyomorúságunk is rászorított bennünket az állatok istápolására. Mégis büszkélkedhetünk valamicskét vendégeink előtt. Mezőgazdaságos voltunk meglehetősen fejletté – igaz, hogy csak magyarosan fejletté – tette a mi állatkultúránkat.

A börtönügyi kongresszus hetedik immár a nemzetek között s végtelenül, lelkek mélyéig érő, súlyos problémákat görget. Soha még ilyen lázasan nem rohant a világ. Egyrészt a társadalom tökéletesítése, másrészt az ember egyénjoga lobogtatják a vezető zászlót. A társadalomtökéletesítés gondolata – szebb és zsarnokibb. Úgy látjuk, ennek a jegyében ül össze a budapesti kongresszus is. Ami helyes. Am gondolat gondolatot ver le manapság. Ami tegnap még bűn volt, ma már nem az. Éppen a kongresszusok nagy ostromzója, Lombroso, segédkezett a lavina megindításában. Ma már a nem bűnösök számára nincs annyi mentesség, mint azok számára, kik vétének a társadalom ellen. És tán ez is helyes. Most már fontos dolog az nagyon, hogy a társadalom mit mivel az ő ellene vétkezőkkal. Hogy akarja magához simítani őket? Miként bánik velük? Egytől félünk. A kong-

resszus az esküdtszéki intézmény ellen készül kikelni. Jó lesz vigyázni. Az esküdtszék nem sok, de talán kevés, a társadalom elég zsarnok a maga eredendő voltában. E zsarnokságot nem kell növelni. Máskülönben pedig főelv legyen, hogy a társadalomnak csak védekezni van joga. Ez régi bölcsesség.

Az antialkoholistákról bizonytal fogunk még külön írni.

Most ezúttal köszöntjük az idesereglett idegeneket. Nincs igazi kultúrtársadalmunk. De a társadalom elején csodálatosan kultúraszomjas, önkéntes vezérkar áll. Különb talán a nyugati társadalmakénál is. Ismerjenek meg és szeressenek meg bennünket vendégeink. Megérdemlik ezt azok, akikkel ők találkozni fognak.

Budapesti Napló 1905. szeptember 3.

Lellei.

172. NAGYON FURCSA ESETEK

I.

A hús

A marhák, sertések és egyéb hasznos háziállatok gyűlésre gyűltek össze. Viharos, szenvedélyes volt a gyűlés. Általában az állatok igen furcsának, sőt fölháborítónak találták, hogy őket úgy hurcolják a vágóhídra, mint az orosz és japán katonákat. De legkeservesebben az esett az állatoknak, s ez a gyűlésen kifejezésre is jutott, hogy az ő húsup árán néhány ember gazdagodjék. Ezer és ezer ember pedig ne ehessen húst, mert a hús drága. Fölvetetett a gyűlésen az az eszme, hogy a vágnivaló állatok proklamációt intéznek az emberekhez. Ez azonban azon múlt el, hogy egyelőre az állatok között még nincs írástudó, mint az emberek között. A titkos gyűlés egy fiatal tinóznak azzal a gonosz kijelentésével ért véget, hogy ha az állatok csapnának föl húsárúsítónak és henteseket, valamint mészárosokat vágatnának, jóval olcsóbban tudnák adni a húst a mai húsáraknál.

II.

Az alkohol

Az antialkoholisták budapesti bankettjén történt. Azon a banketten, mely még persze nem volt meg. Egy tréfás városházi úr az alkoholmentes italok helyett tokaji bort szolgáltatott föl a bankettezőknek. Az elnök emelte először ajkához a poharat. Nyomban megérezte a csalást. Sőt azt is tudta, hogy tokajit iszik. Bizonyosan megsejtették – gondolta –, hogy ő kivételesen a borocskát is megissza. Mosolygott, hallgatott és ivott. Úgy gondolkozott, mosolygott, hallgatott és ivott a társaság minden tagja. Gyönyörű hangulat töltötte be az áldomás termét. A búcsútószttban az elnök azt fejtegette, hogy íme a lélek megindulását eléri az ember alkohol nélkül is.

III.

Sakk

Két arabus sakkozgatott a sivatagon. Nem ismerték egymást. Szembelovagoltak. Leszállottak a lovaikról és leültek sakkozni. Elsakkozgattak néhány hetet. Élelmük volt bőven. Az mellékes, hogy mindegyiknek sürgős ügyei lettek volna. Az egyiknek lovat kellett volna eladni egy kikötőben pénzes angoloknak. A másik, ki írástudó volt, egy Korán-magyarázó gyűlekezetről késett le.

Már sakkoztak vagy hat hete, mikor pihenésképpen végre beszélgetésbe fogtak. Megmondták egymásnak nevüket, vidéküket, foglalkozásukat. Ez a beszélgetés sokáig tartott természetesen. Egy-egy kérdésre három órai gondolkodás után válaszoltak egymásnak az arabusok. Az egyik így szólt az arabusok közül:

– Van nekem egy európai ismerősöm, aki tud arabusul, s levelet szokott nekem írni. Azt írja az egyik levelében, hogy Európában nagy divat lett a sakk. Sokan sakkoznak, és nagyon jól. A fene hiszi ugyan, de mindegy. Csak ázsiai faj érthet e gyönyörű művészethez. Hanem azt írja az én barátom, hogy van ott egy nép. A

nevét elfelejtettem. Annak a fiai zseniális sakkozók. Úgy rakják meg a többi sakkozókat, ahogy akarják. Nem tudom, miféle nép lehet az. Egy kicsit szégyenlem is a dolgot.

Alig három nap múlva a másik arabus is megszólalt:

– Ha csakugyan vannak jó sakkozók Európában, csak – ázsiaiak lehetnek.

Budapesti Napló 1905. szeptember 3.

A.

173. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A mikádó bajban

Hogy Tokióban lázadás tört ki, ez a hír érkezik. Forradalom – Japánban. Hát nem bődületes tréfája volna a sorsnak? És lehet, hogy igaz. Lehet, hogy a nép csakugyan megszállotta a mikádó palotáját. A japán Gapon vezeti az elkeseredett sárga emberkéket. A tokiói helyőrség ágyúval fog, úgy lehet, sepregetni az utcákon. Az európai tollforgatók pedig szégyenkezhetnek. Mennyi színt raktak a japán tárgyú képekre. Mennyi meseországbeli színt. Most lekaparhatják e sok színt a vásznakról, ha tudják. A nép mindenütt: nép. Egyszer jogért üvölt, másszor mákonyért. Egyszer háborúért, másszor békéért... Valóban Oroszország győzött. Ime, a mikádó van most olyan bajban, amilyenben Miklós cár volt nemrégiben. Még avval se vigasztalhatják magukat a japánbarátok, hogy újszerű a tokiói lázadás. Dehogysis új. Franciaországban volt már egy-két militarista lázadás. Forradalom a háború mellett. Ha *van*, ilyen forradalom van most Japánban. Japán immár Európa egészen. És mi már Ázsiával sem vigasztalhatjuk magunkat. Ázsia kultúrföldrész, mint Európa, és Európa valóságos Ázsia. A mikádónak ez gyöngé vigasztalás. De az emberi haladás rajongóinak – még gyöngébb.

II.

Bourgeois-nak van felesége

A franciák Loubet utódját keresik. Van egy sereg jelölt s önjelölt Franciaország koronátlán trónjára. Közöttük talán a legelső, legkomolyabb és legszívesebben jelölt Bourgeois, ez az előkelő, kiváló francia politikus. Ő neki van hát a legtöbb ellensége. Minden hazugsággal dolgoznak ellene. A többek között ráfogták, hogy nincs – felesége. Ez nem kicsi dolog. A köztársasági elnök felesége szinte szükségesebb személyiség, mint az elnök. Az estélyek, a díszbédek nagyszonya ő. A fejedelmi nők vendéglátója, örökös zászlóánya, és a többi... Nos, kiderült, hogy Bourgeois-nak van felesége. Szép, szellemes, mívelt és gazdag. Sőt olyan asszony, aki reprezentálásban már némi sikereket mutathat föl, mert egy préfetnek volt a felesége előbb. Tehát Bourgeois-nak van felesége. Emiatt lehet köztársasági elnök. Méltóztatnak látni, hogy a francia bohózatírók, a német magántárcaírók s a magyar Párizs-járók révén milyen rossz fogalmaink vannak nekünk Franciaországról. Hogy Franciaországban aláaknázták a házasság szent intézményét? Dehogyan aknázták. Ha valakinek felesége van, köztársasági elnök is lehet. De csak, ha felesége van.

III.

Őn és Felséged

Mikor a japán-orosz háborút megkötötték, kedves sürgönyöket váltottak egymással Vilmos császár és Roosevelt elnök. Persze franciául. Roosevelt elnök jó amerikai. Sürgönyében „Őn”-nek címezgette a császárt. A sürgönyök lefordítottak német nyelvre hogy helyet kapjanak a német lapokban. S mire a sürgönyök né-

metre fordítottak, az „Ön”-ből mindenütt „Felséged” lett a császár akaratából. Balgatag emberek szerint ez egy kis hamisítás. Holott nem így áll a dolog. A német császárban az emberbarát szólalt meg. Nem akarta, hogy a kitűnő Roosevelt – felségsértést kövessen el.

Budapesti Napló 1905. szeptember 6.

Pont.

174. ORFEUMOK TÁJÁRÓL

Gunnyasztunk néha együtt az anti-Mariusok, kik megtaláltuk Karthágót. Álmatlankodunk az éjszakában nosztalgiának nagy betegei. Párizs lángol egyikünk lelkében, Berlin vagy Róma a másikéban. Ez sem bizonyos. Csak az bizonyos, hogy elhervadunk itten új Karthágóban, Budapesten.

Néha megembereljük magunkat. Hiszen bölcs ember sivatagban is bölcs ember maradhat. És vállaljuk Budapestet. Bekerítettük általa magunkat. Fecsegünk, mintha vidám bankifjak volnánk. Dehát egészen el nem alkudhatjuk magunkat. A magyar társadalom akaratos, nehéz, késő differenciálódásáról nem beszélhetünk talán mindig? Hát miről beszéljünk? Esmétlen életéről az új Karthágónak? Művészi szenzációkról, melyek nincsenek? Smólen Tóniról, vagy a János vitézek versenyéről?

Beszélgetünk Josefine Sabelről. Ez a Josefine Sabel valaki ma itt. Én különben is Paul Adammal együtt régen torkig vagyok a színházzal. Nem kell, nem kell, és Budapesten százszorosan nem kell. De ez gyűlöletes hang, és ne gyűlölködjünk. Jeles az ügyben az, hogy embereknek, kik intenzív, betegesen intenzív intellektuális életet élnek, ma Josefine Sabel jut az eszükbe, ha már nagyon nagy a szándékuk arra, hogy érdekességet keressenek Budapest sivatagéletében.

Ez a Josefine Sabel talán amerikai nő. Bizonyosan nem fiatal. Nagyszerű, huncut egy nő. A Fővárosi Orfeumban láttatja és hallatja magát. A rangos, kipróbált, ördög, pompás színésznő. És nem német. Okvetlenül gondosan ápolat körmőcskéinek a hegye se német. Inkább francia, inkább angol, inkább magyar, inkább minden, sőt leginkább az, aminek mondja magát: amerikai. Az: amerikai. Aki kigúnyolja ezt az egész ernyedat világot, a saját mesterségét s önmagát. Egy csúfolódó, táncos énekdarabjával többet ébreszt bennünk a magát agyongondolkozót ember érzéseiből, mint nyolc színháznak ő repertoárjuk.

Ez a nő megmagyarázza, miért rettegnak a párizsi színházak az orfeumtól, s Londonban miért nőttek máris a színházakra az orfeumok. Az orfeum nyakoncsípi az életet. A színház ősi, forspontos alkalmatossággal baktat utána.

Nem nyilvánvaló ebből, hogy az ember bókoljon Rudnay rendőrfőkapitánynak? Beszélhetnek a rendőr-észről, ami tetszik. A rendőr-ész pompás ész. Primo vivere, deinde philosophari. Az orfeum kell, tehát vigyázzunk az orfeumra. Bár csak volna egy Rudnayjuk a színházaknak is. Rudnay rendeletet adott ki, s legelőször is az dicsértesség e rendeletből, hogy germanofób. Ha ezer szomorú okunk nem volna a német génusztól félni, elég a kultúremberi ok. És fájdalmas dolog, hogy a budapesti orfeumok azt hitetik el a világgal, hogy a német brettli-szellem felsőséges valami. A fenét az. Egyszerűen német, pocsolya-járó. Rudnay azt kívánja, hogy legalább fele az orfeumok színsorának igazán magyar legyen, s álljon azon a nívón legalább is, mint a német. Ez csak nem nagy dolog? Most már ad az orfeumnak színészeket a színészegyesület, Adni fog ízléses írókat is talán végre – a muszáj. Mert muszáj lesz ilyeneket keresni.

Ha pedig egyelőre nehezen fog menni a magyar orfeum-múzsa dolga, jöjjenek addig a Josefina Sabelek. Franciák, angolok, spanyolok, amerikaiak. Mindazok, akik onnan a brettliról, esprit-t, tüzet, színt, vonalakat, finom exotikumot, frissonokat, szépséget és filozófiát, igen: filozófiát tudnak adni. De sipirceljenek a németek.

Az orfeum hódít. Ezen lehet szomorkodni. De ezt meg is lehet magyarázni. Kontaktusa a Nyugattal nagyobb az orfeumnak, mint a különben is szerencsétlen, maradi szerkezetű színháznak. És e sivatag-Budapesten örülünk, ha valami Nyugat felé fejlődik. És hajtsuk bele azt a valamit a nemzettársadalom nagy át-alkító és átalakuló munkájába, mely folyjék már szaporábban, különben egyre többen leszünk itt nagyon árvák, szomorú vonzottjai az idegennek.

Budapesti Napló 1905. szeptember 8.

A. E.

175. AZ IDEGENEK

Budapest, szép Budapest, még mindig csodálkozol az idegeneken, kik téged elkerülnek?

Én már tegnap óta nem csodálkozom. Tegnap láttam egy világvárost, mely elvesztette a fejét. Mert sok volt az idegenje. Ugy-e, hogy volt itt tegnap háromszázezer idegen? Nem volt? Hát akkor az én sejtésem a való. Ez a nagyszerű világváros megtelik – háromszázezer emberrel? Nem. Ezer emberrel. Ez az ezer ember pedig megemlegeti, hogy Budapestre mert jönni.

Nyilván voltak egy hét óta idegen tudósok, akik Budapesten az utcán háltak. Budapest szállodásaival egy hét óta nem lehet beszélni. Háromszoros árat kapnak egy szobáért s a bebútorozott fürdőszobákat aranyakkal fizettetik. Sejtik önök, mit jelent az: háromszoros ár Budapesten? Budapesten, ahol minden idegen varázsos kaliforniai aranybánya, akiből ezeken akarnak meggazdagodni?

Beszélik, hogy némely vendéglőkben az étlapárakat is fölemelték. Bizonyosan drágább a virág, a szerelem, az omnibusz, minden, minden egy hét óta. Hiszen csak egyszer van Budapesten idegenjárás. Beszéltünk a két kongresszus néhány külföldijével. Azt mondják, félévi jövedelmükbe került a magyar főváros. És én elhiszem.

És mi panaszkodunk, hogy nem jönnek az idegenek? Hiszen először el sem férnek. Két kongresszus már kiszorít innen minden honi vándorlelket. Másodszor azt hisszük, hogy külföldön csupa milliárdosok laknak?

A többiről nem beszélünk. Arról, hogy mit tudunk adni az idegennek. Ez már régi dal. Elvenni el tudjuk venni utolsó márkáját, líráját, frankját, pezetáját, rubeljét és egyebét és – minden illúzióját.

Budapesti Napló 1905. szeptember 10.

Pont.

176. AZ ALKOHOL

Budapesten internacionális kongresszus dül újra. Az antialkoholisták jöttek el Tokaj nemzetéhez, hogy lebeszéljenek minket az ivásról. Székelyhidon a minap tartottak kongresszust a magyar bor barátai. Győrtt éppen most áldomásoznak vidáman a magyar vendéglősök. Két internacionális kongresszuson a napokban annyit ittak itt az emberek, hogy no. Szóval nagyon idejében jöttek el hozzánk a mi kedves vendégeink, részegjei egy gyönyörű józanságnak. Bizony sokat iszunk. Bizony jó volna, ha meg tudnánk térni mind, kik az alkohol pogányságában leledzünk.

Üdvözljük a kék józanság apostolait Budapesten. Ők egy nagy emberi szomorúság készséges résztvevői. Aztán meg ők egy új nyugati eszme-mozgalom szítói lesznek nálunk. Mert már mi ilyenek vagyunk: örülünk annak, ami Nyugatról jön.

Azonban, azonban... Ama bogaras angol tudósnak, kiről itt-ott a lapokban mostanában szó esett, van egy kis igaza. Véletlenség-e vajon, hogy az embernek fia – iszik? Avagy ha nem iszik, hát hasissal, ópiummal s miegymással kábítgatja olykor magát? Nem lehet ez véletlenség. Mikor a nagy gép megindult, ott volt az alkohol a szertárban. Egyéb adói között a nyomorúságnak kivettetett volt az emberi nemre ez is.

Az alkoholizmus olyan kényszerű eredménye a társadalmakon uralkodó, még alig sejtett törvényeknek, mint akármí. Az öngyilkosság, az elmebaj, a kivándorlás, az egy-gyermekrend. Akármí, ami eszünkbe jut. Tehát? Tehát adjanak nekünk jobb társadalmat. Szereljenek fel bennünket jobban a társadalmi életre. Testi és lelki éhségeinkről tegyenek. Tegyék nekünk szebbé az életet. Rendben van. El fogja dobni minden eszes lény a maga italospoharát. Kovács Péter kubikos is, akinek butykos a pohara.

Hogy ez az ideális társadalom lehetetlenség? Akkor még nagyobb lehetetlenséget akarnak önök, tiszteletreméltó hölgyek és urak. Oh, igazuk van önöknek. Nyomorúság és szomorúság ez. Méltatlan az eszes állathoz, ki embernek nevezetik, ön-lelkének rombolása. De mikor ezt alighanem kérlelhetetlen törvények akarják így?

Ha igazodik a világ, az alkohol is fogyni fog. De önmaguktól való bűnök nincsenek. És az alkohol sem ilyen. Az ember nem mindig a Molnár Ferenc Józsiája, aki rosszalkodni akar. Az alkoholista nem azért alkoholista, mert ő feltétlenül meg akar örülni, fegyházba akar jutni, avagy testi és lelki kínok után vágyik.

A művészlelkek alkohol-védő, szellemes és gyanús érveit nem kavarjuk ide. Arról sem szólunk, hogy féllékű társadalmakban, mint a mienk, miért rombol az alkohol még jobban, mint máshol. Csak egy kis kételkedés volt a célunk. Nagy és jó emberi erény ez.

Ám ezért a hívőknek legyen igazuk. Szeretettel üdvözljük a nemeseket és derekakát, kiket harcra tüzel ez a nagy emberi epidémia: az alkoholizmus. Legyen nekik igazuk.

Budapesti Napló 1905. szeptember 12.

Lellei.

177. A 3 AJAX

– *Bemutató előadás a Vígszínházban* –

Bisson-darab a Vígszínház első új darabja. A 3 Ajax, ez a magyar címe. Bohózat persze, s egy furcsa Rádika-Dódika-munka. A 3 Ajax-ban két bohózat nőtt össze. Az első felvonás az egyik. A többi három a másik bohózat. Az első bohózat az egészséges. Ez a régi Bisson-ra vall. Van benne újszerű, kedvesen malac, csúfolódó, bolond és hahotázható. A másik bohózat, mely a második felvonással kezdődik, halvaszületett. Persze az örök-téma, a szent házasság tördelése a téma. A 3 Ajax három jóbarát, kik egymásért mindenre készek. Még arra is talán, hogy egymás feleségeit elcsábítsák. E három úr, valamint még néhány úr és egy sereg hölgy révén aztán ezúttal az bizonyíttatik, hogy a férfinak szabad. Házasságot törni tudniillik. Hogy a nőnek szabad, ez már előző bohózatokból ismeretes. Valljuk azonban be, hogy a mai Bisson-darab malacságai mellett is, második részének hosszú unalmasságában végül minden morális lelket kiengesztel.

A bohózat tehát nem elsőrendű a maga fajtájában, de nem is érdektelen. A Vígszínházban nagyon jól játszották. Egy fölismerhetően eleven modellről mintázott nőügyvéd szerepében ma este mutatkozott be a Vígszínház új komikája, Kiss Irén. Nem volt éppen hálás szerep, de már ma este meggyőzhette azokat, kik a vidékről nem ismerték, hogy kiválóan intelligens, ízléses színésznő a finom komikum eszközeivel. Nagy sikere volt G. Kertész Ellának, ki különös jókedvvel játszott, s pompás, bájos, fáradhatatlanul ötletes volt, mint mindig. Az előadás nagy sikeréből nagy rész az övé. De osztozik vele Tanay, Góth és Hegedüs. Nagyon jók Gazsi Mariska, Tapolczai, Vendrey s valamennyien.

A színház a teljes szezont, a téli szezont képét mutatta. A közönség nagyon szíves és hálás volt. Jól mulatott, ahol lehetett, s türelmes volt, ahol unatkozott.

Budapesti Napló 1905. szeptember 14.

Dyb.

178. KATA NÉNI

– *A Nemzeti Színház bemutató előadása* –

Hogy miért tetszenek Budapesten a primitíveskedő, silány, angol színműírók? Bizonyosan nem azért, amiért Londonban. Shakespeare népe különös race. A kemény, a módos, a józan, a kifestéziájú angol ma olyan szilárd, nagyszerű társadalomban él, hogy neki szabad az életről bután és édesdeden álmodni.

Minekünk még nem volt sem Baconunk, sem Shakespeare-ünk. Ha hát minket megfog ez az angol lagymatagság, úgy mihozzánk még nagyon közel van a pátriárkák kora. Nekünk nem luxus ez a limonádés színpadi élet, de visszasírása az együgyű, közeli, boldog, primitív időknek.

Somló Sándor újra fölfedezett egy angol darabot, s ma este be is mutattatta. Henry Davies vígjátéka ez: Cousin Cate, Kata néni. Bolondos, kicsinyes, a mese-cselszövények rangján álló história ez. Kata néni nem néni, de egy huszonkilenc éves írónő. Szíves, eszes. Regényeiben gúnyolja a férfiút és a házasságot. Elutazik vidékre egy kis unokahúga lagzijára. A vége az, hogy egy kis vidám ficánkolás után elveszi a kis cousine vőlegényét. Szerelmes lesz bele. Hogy a darab három felvonásos lehessen, Kata néni fel akarja áldozni magát. De kiderül, hogy az unokahúg már mást szeret. Egy hozzá illő jámbor papot. Első vőlegénye, ki művészlélek, úgysem hozzávaló. Kata tehát egy lagzi helyett két lagzi dolgát üti nyélbe. Ő maga pedig, mint írónő, felcsap a házasság gyakorlójának és fiskálisának.

Típusa a Somló által kultivált modern angol primitívkereső írónak ez a Davies. Hanem most már elég legyen ezekből a sületlen-fövetlen angol darabokból. Ha tetszik a közönségnek – annál inkább. Mert ezek elnevelik a publikumot az igazi irodalomtól, amit – úgysem nagyon szeret.

Az előadás? Meglepően jó. Az igaz, hogy Csillag Teréz sok nő volt egy molettként nehezen képzelhető angol leánynak. De kedves volt nagyon. Várady Aranka igen eredményesen ügyeskedett. Jeles mama Helvey Laura. Hanem ez a Császár: micsoda rossz színész ez! Egy iskolásfiú szerepében értelmes, jó színésznek ígérkezik Gálosi növendék. Pethes kiváló, mint mindig. Ezúttal egy lelkeszszeremben. A darabot még Fáy J. Béla fordította volt. Elég szép közönség gyűlt az első premierre.

Budapesti Napló 1905. szeptember 16.

Dyb.

179. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Egy nagy szakítás

Jön a hír, hogy Edison föltalálta azt, ami több az izzólámpánál s a fonográfnál. Az új, a csodálatos batteriát. Ezután zsebünkben fogjuk hordani az erőt. Egy kis akkumulátorral száz mértföldet futunk. Kinek jut eszébe, hogy ez egy nagy szakításnak a fázisa újra? Pedig az. Az ember szét készül szakítani egy sok millió éves viszonyt. Elúzi magától az állatot, aki végigkísérte a gyámoltalanság idején. Nem kell a ló, a marha, a kutya, az iramszarvas és a többi. Az ember egyedül akar maradni. Ha Kipling új állatregényt fog írni, e regény hősei szép dolgokat fognak mondani rólunk, emberekről s e nagy szakításról. És nagyon gúnyosan fognak mosolyogni. És igazuk lesz. Egy nagy szakítás után joga van ehhez az elhagyott félnek. De enni csak ezután is fogjuk talán őket?

II.

D'Annunzio válik

Valamikor másfél esztendővel ezelőtt megdobbant szívvel olvastam valamit a nagy D'Annunzióról. Egy francia újságírónak tett vallomást egy szent szerelméről a mester. Azt mondta, ő az anyaföld poétája akar most már lenni. Nem szeret semmit, csak az Abruzzókat szereti, őt Itáliát. És meghalna, ha olasz nem volna. S most olvasom, hogy svájci honpolgár lesz D'Annunzióból, mert csak így válhatik el a feleségétől, s vehet el egy módos, előkelő özvegyasszonyt. A vén, hiú javíthatatlan. A vén nem őszinte. Roda-Roda, aki szabad házasságkötését a lapokban publikálta, valóságos mestere lehetne a szerénységben D'Annunzionak. Ő válik. Ő házasodik. Ő tud válni, és tud házasodni. És e célból még olaszágáról is lemond. És nem hal vajon bele? Sohase fogok többet bármilyen megható nyilatkozatot meghatva olvasni.

III.

Alfonzó király házassága

Már a hírlapok is házasítják odahaza. De menyasszony nem kerül. Egy kosarasboltban nincs több kosár, mint amennyit a nem túlságosan daliás, nem túlságosan csinos és nem túlságosan elmés király már kapott. És most Bécsbe fog jönni. A rokonsághoz. Értjük. A rokonság szégyenli a dolgot. Szegény kis rokon-főhercegnő, akinek most fel fog kelleni áldoznia magát a familia érdekében. Vajon melyik lesz?

Budapesti Napló 1905. szeptember 21.

Pont.

180. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Tekerccses szobrok

Rossz szobrok Párizsban is vannak. Rossz szobrok vannak mindenütt. Ha nem is olyan rosszak, mint Budapesten. Azonban sehol annyi tekerccses szobor, mint a magyar metropoliszban. Arany Jánosnak ugyan csak papíroslap jutott. De egész tekerccsel állnak: Eötvös, Széchenyi, Petőfi, Bethlen, József nádor, Bocskay stb. És Pálffy is pár nap óta. A nyugati kultúremléknek nagy vígasztalás lehet ez. Micsoda litteráris nációnak nézhet minket a naiv idegen. Micsoda papíros-imádó nemzetnek. Még a szobor sem adja itt minálunk egy papirostekercsen alul. Tekerccs a kezében nálunk minden szobornak. Analfabéta katonának s éhenkórász költőnek. Mindenkinek. Fene invenciózus, sok fantáziájú, ízléses, esztétikus emberek vagyunk mi itt úgy általában. És nagy a kacérkodó kedvünk a papiroshoz. El nem engedjük a szobroknál sem. Hadd lássa magas, kulturális voltunkat e barbár világ. A tekerccsből. A szobrokból és más egyébből úgyis bajosan láthatja. Egyébként pedig indítványozzuk, hogy ezután csak mellszobrokat fogadjon el Budapest. Kíváncsiak vagyunk, hova teszik majd a – tekerccseket.

II.

A múlt

Az osztrák igazságügyminiszter rendelte. A magyarnak nincs ideje reá. Meg aztán reszketünk mi attól, ami új. Szóval az osztrák igazságügyminiszter rendelte el, hogy a bírák ne firtassák, ha kell, ha nem kell, a múltat. Istenem, a múlt... Ez a mai kegyetlen társadalom sohasem bocsát meg azért, amiért valaki valaha bűnhődött. Elesni nem szabad, s jaj annak, aki elesik. Légy vádlott, sőt légy csak tanú, fölkatyják bíró uraimék azt is, hogy elemista korodban elloptad a pajtásod krumplicukrát. Ez a törvény. És a reakció kikiáltott országában ezután nem így lesz. Nem bélyegeznek meg azért senkit, mert polgári kötelességképpen tanú, s a vádlottra nem olvassák rá okvetlenül, hogy már tizenhatéves korában tett valamit, amit nem lett volna szabad. Nem radikális e rendelet. Nem minden esetben hagyják ki a bírói tárgyalásból a rovott életet kutató kérdést. De új győzelmet jelent e rendelet mégis. A múltat, a megbűnhődött múltat, nem sütik ezután már mindig hatósági bélyeggel a homlokra. És minket megelőznek ebben is az osztrákok. Pedig mi vagyunk a liberális, a nagyszerű náció. Ők a reakciós csorda.

III.

Az okos bolond

Kiderült valami Lebaudyról, a bolondról.

Párizsban azt beszélnek, hogy a legutolsó óriás krach, amely Croznier-t, a híres cukorkirályt a tönk szélére juttatta, és öngyilkosságba kergette, Lebaudy munkája. Lebaudy már régen tervezi, hogy ő, vagy Croznier tönkremegy. Kockára tette egész vagyonát, és sikerült a dolog. Croznier bukott, s Lebaudy milliomosabb, mint valaha. Mikor császároskodik, s közben adós marad minden pincérnek,

mindenki rámondja, hogy bolond. Pedig mintha nem is volna olyan nagy bolond ez a Lebaudy. Ellenkezőleg. Ő ama boldog dúsak közül való, aki azt is megengedheti magának, hogy bolonddá tehessen bennünket a bolondságával. Közben pedig a milliók szaporodnak a szegény ördögök vércsöppjei árán. A nagy pénznek ez a szokása, és az olyan sok millió ura, mint Lebaudy, megbolondulhat ugyan, de bolondsága sohse lesz olyan természetű, hogy a zsebünkbe belerakja a pénzét. Kiveszi a mások zsebéből. Ami nem bolondság.

Budapesti Napló 1905. szeptember 22.

Pont.

181. ERVIN GRÓF ISKOLÁJA

Jókai tudná megírni, és nem hinnék el neki. Nagyon is délibábos ez a történet. És hát izgatóbb a Zeysig-ügy nekünk.

Pedig nem történt messze valahol. És Ervin gróf eleven gróf, ki nem a Jókai-hősök fénypára-világából lépett ki. Innen a Lajtán történt a történet, s innen a Tolsztoj evangéliumán. Csak a szürkekék látják délibábnak, s csak a kő-emberek érzik levegőnek. Értése ez az életnek, és engedelmesség az igazságnak.

Egy gróf a Batthyányak közül, de genere Őrs avagy Németújvári-utód, a genealógusok jobban tudják, iskolát állít azoknak, kik új világot akarnak építeni a grófi világnak a helyébe.

Bögötének hívják talán a falut. Meg fogjuk ezt még tanulni jól. Vas megyében, közepén az ő domínumának, szociális iskolát építtetett Batthyány Ervin.

Négy klasszisú iskola lesz ez, mint a normálisak. És tízen-tízen ez osztályokban új ábécét fognak hallani. Meghallják, hogy a világ nem hat nap alatt teremtetett, s ez a hatalmas világ mindenkié. Megtanulják, hogy minden ember ember, s az ember nagyszerű dolgokra képes. Boldog Vas megyei fiatalok, kik tudni fogjátok nézni az életet. Kik imádkozás után végre élni és követelni is megtanultok.

A bögötei iskolában a természettudomány lesz a biblia, a nemzetgazdaság a tízparancsolat, s a szociológia a káté. Rémüldöznek már is az iskolától Vas megyében. Már akadt pap, aki a templomban prédikált ellene. De még csak az iskola falai állanak, már is győzedelmes az új levegő. A templom kiürült a mérges prédikációra. A nép szomjas. A nép akarja az új iskolát.

Az iskola egyik tanítója Tarczai Lajos lesz. A szociáldemokrata Népszava munkatársa. Diplomás tanító és tanár, aki bejárta a külföldet, hogy okulást kapjon az új tanításhoz. És a többi tanító is az új pedagógusok, az életpedagógusok közül való lesz.

Az ideális anarchista gróf íme mint a jövőendő praktikus imádója. Keresztültörte magát saját lelke Sturm és Drangján, a magyar társadalom rettenetes mozgó jéghegyei között bevezett a humanisták munkás-szigetére. Érlelni, tanítani akarja a népet új igékkel, hogy érdemessé, alkalmassá tegye a közeledő új időkre, melyek meg fogják változtatni a világ arculatját.

Ervin gróf iskolája nagyszerű jele az időeknek, melyek a magyar társadalom fölött sem suhoghatnak el nyomtalanul. Van immár egy magyar gróf, aki éppen abban az időben, mikor a grófok legmakacsabban fogják a gyeplőt, s átkozzák azokat, kik a jó, türelmes parasztban fölkeltek a „kóbor ösztönt”, az emberség tudatát, odaáll az élre, szembe a grófokkal, s nevel nekik hatalmas ellenfeleket.

Ez kevesebb és több Tolsztoj evangéliumánál. Nem anarchia. Csupa hit. Türelmes és munkás hit. Tanuljanak, akik lelki és testi szolgaságban vannak. A legszébb jeliséje ez azoknak, kik bíznak a jövőendőben. Ervin gróf pedig bízik.

Budapesti Napló 1905. szeptember 23.

Lellei.

182. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Caruso tréfája

Ha okos embereknek nem hitte el eddig a világ, elhiszi talán most egy tenoristának. Mundus vult decipi. Caruso, a híres tenorista Chicagóban énekelt. A Bajazzo-ban. Mikor a kulisszák mögött énekelendő áriához ért az előadás, melyet mindig a második tenorista énekel, Caruso tréfából átvette a második tenoristától ezt a számot. Ő énekelt a kulisszák mögött. És a közönség majd kifütyölte. Mit akar ez a rongyos hangú második tenorista, mikor mi Carusoban akarunk gyönyörködni. Föl is kiabáltak a színpadra, hogy elég. Aztán egész este ünnepelték a kulisszák előtt Carusot. Mert igazságos vagy és elfogulatlan te, óh nagyságos publikum.

II.

Kipling és a németek

Még Kipling is politizál. Csodálkozunk-e a mi úgynevezett nagyjainkon. A Figaróban a sárga földig lebecsülte a németeket Kipling. Hiszen jól tette. Csak meg ne bánja. A németek ma minden író patrónusai és szállítói. Ibsentől Gorkijig ők adták a világhírt. Wilde Oszkárt halottaiból föltámasztották, s imádatják ma a világgal. Még Kiplingnek is nagyon megártana a németek bojkottja.

III.

Sam-Sam leánya

Sam-Sam leánya sejteti velünk, hogy milyen nagy elegedés lesz egyszer a világon. Sam-Sam egy párizsi úr kínai cselédje, kit messze Shanghaiból hozott magával. Nem tudta, hogy Sam-Sam asszony. Pedig az volt. Alig érkeztek meg Párizsba, Sam-Sam életet adott egy leánynak, s aztán meg akarta a kis kínai képű csecsemőt fojtani. Mert neki csak fiú kell. Mert neki már három leánya van Kínában. Diktum-faktum, meg kellett menteni a gyilkos szándékú anyától a gyermeket, s bevitték egy menházba. Ha felnőtt a kis kínai leány, ő csak franciául fog tudni, s francia lesz. Sárga arccal, de könyörtelenül. És e kis eset példázza, hogy a közlekedés nagy haladásával hogy el fog múlni majd az, ami ma minden: hely, nyelv, faj, szín.

IV.

Rothschildék szerencséje

A berlini Rothschildéktől elloptak egy 150 000 frank értékű papírt, s ez a papír megkerült. Meglelték a pályaudvaron. A tolvajok elvesztették talán. De Rothschildék megkapták mindenestre. Holott egy percig sem okozott volna neki egy szemöldökrándulásnyi gondot is ez a pár fillér értékű levél... (Nem. Ezt a jegyzetünket nem folytathatjuk tovább...)

183. AZ ÖRDÖG BIBLIÁJA

– *Bemutató előadás a Vígszínházban* –

Hogy mit láttunk ma este a Vígszínházban? Egy magyar rokokó-darabot. Valamit egy ködmön-szagú, csalafinta, sohasemvolt magyar világból. Géczy Istvánnak egy új darabját.

Keresztelni fogják bizonyára mindennek. Népszínműnek, parasztvígjátéknak, pórbohózatnak. Egyik sem. Paraszti bábjáték. Közé az élethez nincs, de helyelközzel mulatságos. Megróni ne tessék íróját, mert meghamisította a népet. Nem tette. Ő tudta, hogy ezidőszerint Budapest hajlandó magához emelni egy mulatságos estére a parasztot. Tehát parasztokat vonultatott fel.

Lump Kispál uram elkártyázza a feleségét. Huszonegyen. Süveges csárdásgazda nyeri el pénzével együtt a kackiás menyecskét, s a menyecske Süveges uramé lesz. Végül minden jóra fordul. Kispál visszakapja az asszonyt. Süveges vén feleségével marad együtt, s bánatában nazarénusnak áll be.

És érdekes dolog történt e darab előadásával. Maga Géczy voltaképpen egy szélsőségesen, bábjátékszerűen franciás darabot írt. A Vígszínház színészei pedig olyan magyar megértéssel, olyan nagyszerű paraszt stílussal játszottak, mintha Feydeau-t és Bissont, a cocu-ket, az elegáns lumpokat, a félvilági hölgyeket és kikapós asszonykákat hírből sem ismernék.

És ha nem is remekmű a Géczy darabja, de hatásokat bőséggel kínál. Színházi ember munkája, s olyan emberé, kitől a népszínmű föltámasztását várták sok reménységgel. Alakok, helyzetek, ötletek, epizódok pótolják azt, ami litteráris és művészi lett volna, ami azonban esetleg nem tetszett volna úgy, mint ahogy tetszett, ahogy van a darab.

Mert tetszett a darab, és sikert jegyezhetünk fel. Hegedüs Gyula pompás volt parasztszerepében, s originálisan játszott, szomorkodott, duhajkodott s nótázott cigány mellett. Tanay is meglepően jóízű parasztsiheder volt. Szerémy, Papp Mihály, Vendrei, s mind kitűnőek. A hölgyek közül Kiss Irén vált ki, a színház új komikája, s jeles volt parasztmenyecskének, kártyán nyert feleségnek Haraszthy Hermin. Esemény volt a színház új trükkje. A cigányverseny után dalárdaversenyt akar – úgy tudjuk – a Vígszínház. A második felvonásban ma elsőnek az Ébredés dalkör tagjai énekeltek. Fegyelmezett, erős férfigárda, de a dalárdák nagy modorosságaival. És megállapíthatjuk jóelőre, hogy a Vígszínháznak sok az a hang, amivel egy népes dalárda betölti, vagy szerencsétlen a színház akusztikája. Nagyon-nagyon tapsolták egyébként a kitűnő dalárda nótáit.

Budapesti Napló 1905. szeptember 24.

184. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Bebel nem éhezik

Még Németországban is a régi dal járja. A jénai gyűlésen rákiabáltak Bebelre, hogy ő nem éhezik. Saját szocialista hívei. És úgy hangzott a vád, mintha áruló volna Bebel. Mert van mit ennie. És Bebelnek bizonyíthatnia kellett, hogy ifjúságában korgott az éhségtől az ő gyomra is elégszer. Hát nem undorító ez?

Százszor szent érzés az éhség. A legnagyobb állati érzés. Joga van mindenhez. De egyhez nincs joga. Megvetni azokat, akik sírván eszik a kenyereket. Egy jobb világért nemcsak az éheseknek szabad küzdeni. Az éhes ember voltaképpen szerelmetes fia az életnek. Csak kenyér kell neki, s ha kerül kenyér, lelkében a vidámság patakja csörgedez. Ha tudnák az éhezés gőgös arisztokratái, hogy hány nem éhező ember dobná el szívesen a kenyereit, ha egy fájdalmas, szent erő nem sorakoztatná őket a világjobbító harcba, s ha tudnák, hogy az éhségnél is van nagyobb éhség, bizony nem volnának ilyen nagyon büszkék arra, hogy ők – éheznek.

II.

A cár fia

Nagy örömmel hallhatják a jámbor demokrata lények, hogy a cár fia is olyan furcsa szokású kölyök, mint bárkié. Ha valami tetszik a kis cárevicsnek, s kezeügyébe akad, szépen a szájához viszi. Mert a csecsemő olyan, mint a kis nemzet, orrához és szájához értet mindent. Sok baj is van az úrfival. Az anyja tervezett neki egy játékszert. Egy tarka papiroskígyót. S a cárevics lenyalja róla a festéket. Ebből pedig baj lehet, mert a festék mérges. És a többi. Szóval sok baj van a gyerekkel.

De helyeseljük, hogy a kígyóhoz már gyermekkorában hozzászoktatják a cár fiát. Egy valamirevaló uralkodónak meg kell szoknia, hogy kígyók veszik körül.

III.

Japán lakolni fog

Az a hír jön, hogy Japánba megy téríteni Booth tábornok, az üdv hadseregének ismert generálisszimusza. Visz tanítványokat, s visz pénzt. És erősen reménykedik Booth tábornok, hogy minden japán föl fog csapni szalutistának.

De ne tessék hinni, hogy csak Booth tábornok megy Japánba. Mióta Japán dicsőségre vergődött, meggyúlt a baja. Minden amerikai cég, minden bogaras lény, minden merész seftelő, minden kiszolgált courtesane, minden kalandor felé pályázik. Európa és Amerika így honorálják Japánnak azt a szívesseget, hogy kultúrnemzet lőn. Most nyakára küldik minden bizarrságukat, nyavalyájukat. A japánok meg fogják még egyszer bánni, hogy közénk, úgynevezett kultúrnemzetek közé, beálltak.

IV.

Kacagni nem szabad

Budapest népe tüntetett, s két kicsi leány megállott az aszfalton. Tízezer ember sokaságán a közepében voltak. Nem lehetett nekik tovább menni. Egy ház erkélyéről beszéltek éppen. Lázban morajlott a tömeg. A két kicsi leány unatkozott. Tizenhat-tizenhét évesek voltak. Budapestiek, fiatalok, frissek, szépek. Összedugták fejcskéiket, s próbáltak egymásnak mulatságos dolgokat súgni. És kacagtak hangosan, csengőn. Fiatal férfiak közelében álltak. E férfiak mind budapesti angolsággal öltözöttek valának, s tipikus budapesti, ifjú férfiak. És íme ráivallnak a két, kicsi leányra:

– Mit vihognak maguk, kisasszonyok. Most nem szabad kacagni magyar leánynak. Nem olyan időt élünk.

A két kicsi leány majdnem sírásra fakad. Szégyenkezve, búsan fúrják be magukat a sokaságba. És ez a jelenet többet elmond a budapesti utca mai hangulatából, mint ezer hangos dikció.

Budapesti Napló 1905. szeptember 27.

Pont.

185. A BENJIK ÉS SAVÁK

Most Benjik és Sava urak járnak nálunk. Ők japán agráriusok. Tokiói miniszterük küldte el őket Európába. Okulás okából természetesen.

Budapest nem első városa a világnak. Nem vagyunk mi valami nagyon példás náció. De Tokió nincs elég messze Budapesttől és még ide is eljönnek sűrűen ők. A kicsi japánok.

Nogi és Togo javában izzadtak: szerte a világban pedig nyitott szemekkel, okosan jártak, keltek, nézgelődtek és okultak a kicsi emberek. Minden érdekelte őket. Földművelés, vasút, filantropia, irodalom, színház, művészet, filozófia, kereskedelem, jog, városrendezés. Minden és minden. Hogy közben Japán életre-halálra, világra és történelemre szóló harcot vív? A politika a politikusok dolga, a háború a katonáké. Egy náció nem élhet csupán a politikának. A háborúból pedig bajos megélni. Ilyenek az idők. Elmaradni egy országnak sem szabad.

Port-Arthur sorsa reszketettette az egész világot, a tokiói kultuszminiszter Párizsban a legszebb impresszionista képeket elhalászta a francia múzeumok előtt. Amszterdamban japán szocialisták szóltak az új társadalom nagy válságaihoz. Maga a felséges mikádó a legvéresebb harcok idején is érdeklődött, hogy merre megy legközelebb művészi körútra Szada Jakkó. Egy új Shakespeare-fordítás esemény volt Tokióban a csemulpói ütközet idején is. Nietzsche japán nyelvre a háború alatt kezdték fordítani, s az új kereskedelmi összeköttetéseket legalább is úgy kereste Japán, mint a megütközést Kuropatkinnal. A kis tanulmányozó japán emberké, a Benjik és Savák, kóboroltak egész világon.

Hát a tüdőnek nem kell levegő, ha a lábat a csizma szorítja? Lehet-e egy mai társadalomnak mindent egy blatra tenni föl, hogy kártyás nyelven, népszerű nyelven szóljunk. A Benjik és Savák országának fiai közül elhulltak pár százezren. Piheg, lankadt, elégedetlen a fölkelő Nap országa. A béke után, a vér és pénz ontása után. De az élet él. A barbár Japán tudja, hogy a kultúra nem ismeri a tréfát. Rohanni kell vele vagy – elsüllyedni.

Budapesti Napló 1905. szeptember 28.

Lellei.

186. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Histrion az utcasarkon

Harmincezernél több színész éhezik Franciaországban. Vajon nálunk hány? És hát nem kellene csakugyan a világnak, csak a panis? A circensesre nem volna már szükség? Jaurés, a nagy Jaurés, egyszer a poétákat csúfolta:

– Csodálatos dolog – mondotta -: az emberi vágyak egyre pozitívabbak lesznek, a poéták pedig szaporodnak.

Vajon nem így van-e a színészekkel is? Az emberek úgy benne vannak az élet kötelező komédia-játszásában, hogy a hivatásos komédiásokat kezdik lenézni. És talán bizonyos idő múlva Histrion oda fog kerülni, ahonnan beállott az emberiség mai életébe: az utcasarokra.

II.

Honnan jön a tömeg?

Tegnap vérszagúvá tette az utcákat, ma ismeretlen odúiban ül. Honnan jön, mikor jön? Milyen szuggesztíók teszik olyanná, mintha egyetlen, individuális ember-szörnyeteg volna? A józanok mosolyognak. Még jobban mosolyognak a pödrött bajszú, szigorú rendőrök. Pedig ők nem tudják, honnan jön. Nagy szenvedés-barlangból, mely bizonyos napokon kitér a száját. Sok ott a kín, ahol hirtelen ezekben jelen meg a nép. Sok ott a szenvedés, a dühös jobbatakarás. Mindenféle tömeg szenvedést jelent és hoz. Az is, amely danolva szórja a virágokat házasodó királyának lábai elé, s az is, mely elnyisszantja a király nyakát. Mikor a csorda-ösztön kél fel valahol a népben, mikor nekivág az utcának, mint az elefánt-csorda az őserdőnek, éhség és veszedelem érzése dolgozik akkor.

III.

Witte és Komura

Mindaketten – hazamennek. Sőt Witte otthon is van már. Komura csak most indul Japánnak. Még olvashatja a fürge amerikai lapokban, mennyi ujjongás fogadta Pétervározt Wittét. Vajon miket gondol? Tokióban nem lesz rivalgó nép. Nem lesz babér. Ott harakirit kínálgatnak a békekötő Komurának. És mégis hazamegy. Siet haza Komura. Nehogy addig megváltozzék a hangulat, s majd őt is virággal fogadják. Mert a Komurák búsan tudják, hogy a nép játszik virággal és kereszttel. Nagyon mindegy nekik, melyiket kapják. Sőt a keresztet jobban szeretik.

Budapesti Napló 1905. szeptember 29.

Pont.

187. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Eklézsia-követés

Főtiszteletű Baksay Sándor úr, az én főpásztorom, tudná megmondani, dívik-e még nálunk, kálvinistáknál, az eklézsia-követés? Ha dívik, tessék eklézsia-követéssel sújtani a református szociáldemokratákat. Az istenteleneket. Mert nem szabad a zsidók mögött maradnunk. És Solymosi Márton úr már Mózes törvényei alapján kéri az erkölcsileg tisztátalan szociáldemokrata zsidók kiközösítését minden jámbor zsidó hitközségből. A katolikusoknak nincs szükségük külön eljárásra. A lelki üdvösségét eljátszotta már a niceai zsinat előtt is minden szabados ember. Hát még a tridenti zsinat óta.

De szép dolog volna, ha most jönnének sorba. Unitusok, unitáriusok, nemegyesültek, nazarénusok, az egyetlen élő magyar szombatos, baptisták és anabaptisták. És kijelentenék, hogy ők kizárják szent vallásuk kötelékéből a hit-sorsos szociáldemokratákat. Nagyszerű János, Husz János, ime ma már interkonfesszionális a sancta simplicitas... Nagyszerű dolog... 1905-ben őszelőben jönnek a Pádúai Antalok, s azt mondják Darwinnak, hogy a purgatóriumba kerül, ha nem hisz a pentateukban.

Egyébként pedig Solymosi úr ne féltse az antiszemitzmustól a zsidókat. Az antiszemitzmus ugyanaz, amiről Husz János, a nagyszerű János, sóhajtozott, Sancta Simplicitas. És Solymosi úr antiszemita.

Eklézsia-követés, mint fegyver az eszme ellen? Hát Weltner Jakab meg fog javulni, ha kizárják a hitközségből? És Csizmadia Sándor siet eklézsia-követésre? Milyen tartósak a régi babonák. Luthert kiátkozták az egyházból, s azt várták, hogy ebbe belepusztul. És akkor már hol járt Luther? Mindenhez közelebb, mint az egyházhoz...

II.

Az izgatás

A Népszava izgat, tehát mától fogva nincs kolportázs-joga. Halmos polgármester úr, jut önnek ideje újságolvasásra? Emlékszik-e a híres Somló-ügyre? Somló Bódogot nagyváradi Hoványiék azért áztatták legjobban, mert – az izgatást védte meg. Pius pápa szerint is haladnia kell a világnak. De bizonyos, hogy izgatás nélkül a világ nem halad. Hát olyan nagy bűn az izgatás? Voltaképpen minden eleven ember professzionátus izgató. Minden véleményhirdetés izgatás. Ha azonban ez a polgármesteri cselekedet beharangozó egy új korszakra, mely a gondolatot nem tűri, akkor rendben van. Akkor nem lehet szavunk, mert – elveszik a szavunkat.

III.

Gorkij

Most már bejut a pétervári akadémiába. Nem bánja a kormány sem, ha bejut. Fogunk mi még arról adni hírt, hogy Gorkij megkapta az Alexandrovna-rendjelet, vagy hogy is hívják. Szóval rendjelet fog kapni. A világ nehezen produkál új igazságokat. Milyen régi a Gorkij esetének igazsága is. Vannak cészárok, akik mezítláb indulnak el. Ezek a hatványozott nérók. Síránkoznak és feltűnnek, mert mezítlábosok. Végre magasra kúsznak. Mert a hivatásos kúszók tanúk rá, hogy kúszni mezítláb a legkönnyebb.

Budapesti Napló 1905. szeptember 30.

Pont.

**FÜGGELÉK: Kétes hitelű szövegek
1905. január-szeptember**

188. BJÖRNSTJERNE BJÖRNSSON – A FRANCIA PÉNZRŐL

Björnsson, a nagy norvég poéta keserű igazságokat vág a „*Courrier Européen*” legújabb számában a francziák szemébe. Ezek az igazságok megfordultak már minden gondolkozó ember fejében. Ki az oka, az okozója a mai kegyetlen háborúnak? Kit terhel, mit terhel felelősség a rettenetes vérontásért? *A francia pénzt.* A francia pénzemberek s titokban a diplomaták is, kétszínű kegyetlen játékot folytatnak. Nagyon helyesen mondja Björnsson. A háború előtt már három évvel megcsinálta Witte azt a mérleget, hogy Oroszország nem bír el több megterhelhetést. Akkor szinte *nyolc milliárddal* tartozott Oroszország Franciaországnak. Ez, a háború óta, beavatottak szerint legalább *tizenkét milliárdra szökött* föl. S még nőni fog. Björnsson írja, hogy ő finn barátai révén tudja: *az oroszok maguk csúfolódnak a franciák örök hiszékenységén.* Ám Oroszország egyre kap pénzt, s ügyes börze-manőverek most német és holland kölcsönök emlegetésével sarkantyúzták meg a francia tőkét, mely újra és újra ad, szállít pénzt Oroszországnak a gyilkos háborúhoz. Björnsson aposztrofálja Loubet elnök újévi beszédét, melyben Loubet akceptálta a diplomatáknak azt a bókját, hogy Franciaország apostola a békének. E közben pedig a közvéleménnyel szemben a francia finansziék és diplomaták a háborút táplálják, ami annál csúnyább, mert – mindenki tudja – hogy a háborúban egy harmadik semleges hatalom bőrére folyik a játék. Ezeket mondja körülbelül Björnsson. A franciákat azonban mikor ők hisznek, semmiféle szkeptikus kritika nem józanítja ki. Ők odaadják a pénzüket ezután is, az embertelen, véres háborút szélső Keleten folytatja tovább a – francia pénz, melynek árán a demokrata köztársaság a legbarbárabb európai országban konzerválja a jogtalanságot, a butaságot, az önkényt. Az emberiség nagyobb dicsőségére, melynek első zászlóvivőjeként szeret szerepelni Franciaország...

Budapesti Napló 1905. január 18.

189. A PÉTERVÁRI ÁGYÚMERÉNYLET

Mintha XVI. Lajos szerepét szánta volna a sors II. Miklós cárnak. Hiába minden tussolás. Azok a kartácsgolyók Vízkereszt ünnepén, a befagyott Néva partján, *egyenesen a cári sátor s a téli palotát keresték*. A külföldi lapok szentpétervári tudósítói olyan hangon, melyet csak a legóriásibb események váltanak ki a viharos eseményekhez szokott újságíró-lelkekből, azt hirdetik, hogy a *katasztrófa nagyon közel van*: a vízkereszti események *szervezett katonai összeesküvésre vallanak*, tehát az orosz hadsereg eljegyezte magát a forradalommal.

A metropolita éppen a híres imát mondotta:

– Add, óh Felséges Isten, hogy a Néva vize sohse hagyja el a partokat, hogy minden terhet türelmesen hordjon, áldd meg a hajókat, melyek a Néván úsznak...

A szent cár ajkához emelte a Jordán-vízzel telt aranykelyhet. Megszólaltak az ágyúk, s a harmadik ágyúzúgásnál éles ordítással repültek a golyók a cári sátornak, a palotának, melyben éppen diplomata nagyurak mulattak. A Szent Andráslobogót a cár mellett megtépte egy golyó: tizenöt lépésre a cártól. És csodák csodája: egy rendőr és egy pápa vére kezdett csurogni a szűz fehér hóra, rettenetes, intő, gyilkos szimbólumként.

Az orosz nép-lélek Névája nem akar tovább partok közt maradni, nem akarja tovább az iszonyú terheket hordani, s el akarja süllyeszteni a rajta úszó gögös hajókat. Ez már: *a forradalom*.

A második tüzérdandár ágyúja okádta a gyilkos golyókat. Ennek a dandárnak ez a címe: *A cár ő felségének ütegei*. A cár ő felségének ütegei tehát – a cár ellen fordultak, s a cár ellen fordult tehát most már minden ebben az országban, hol a *szabadság* a hó alatt él.

Úgy mondják a legújabb hírek, hogy a katonai összeesküvésbe igen *nagyállású emberek* voltak beavatva, s hogy szenzációs letartóztatások várhatók. Hát még mindig kancsuka, börtön, bitófa és Szibéria? Aligha be nem telt már a mérték.

A francia zsarnokok között nem XVI. Lajos volt a legbűnösebb. És II. Miklós cárnál is ültek hitványabb és kegyetlenebb tirannusok a cári trónon. XVI. Lajost jóindulatú embernek tartja a história. Alapjában jóindulatú, gyöngye lény a minden oroszok mostani cárja is. És a történelem régi szokása szerint, újra meg akarja ismételni magát...

Budapesti Napló 1905. január 21.

190. A PÉTERVÁRI FORRADALOM

– Dante tolla sem tudná leírni ezt a rettenetes napot. – Ezt jelenti lapjának egy külföldi laptudósító Pétervárról. Valóban szörnyű nap lehetett. Egyik távirat kétezer halotról s ötezer sebesültről beszél. Ilyen vérengzést Mandzsúriában még nem tudtak csinálni orosz katonák. A pétervári hivatalos lap kijelenti, hogy csak hetvenhat embert öltek meg, alig kétszázötven a sebesültek száma, s „fokozott óvintézkedések” történtek. Mik ezek a fokozott óvintézkedések vajon? Van-e még ereje rémületbe s némaságba ejteni a népet a fehér cárnak? Aligha. A nagy angol lapok egy páratlan, *óriási forradalom* véres előjeleit látják. Alighanem jogos ez a véres sejtés.

Szentpétervárott kihirdették a *nagy ostromállapotot*. A cár és a cárné szökésre készek. Egy távirat szerint Moszkvában is kiütött a forradalom.

Mi fog történni? Az autokrácia nem akar okulni, minthogy soha és sehol sem okult. Mindig bizonyosabb: ez már a forradalom, és ha a cári terrorizmusnak egyelőre sikerül is a hóhéri munka, most már föltartóztatlanul tornyosodnak a legsötétebb, legsúlyosabb események felhői az orosz égen. Rettenetes, históriai vihar van kitörőben.

Budapesti Napló 1905. január 24.

191. FARSANG ÉS IRODALOM

– *A londoni Dickens-bál* –

Karnevál udvara sohasem volt spanyol etikettes udvar. Valahogyan a régi, víg pogányok bolondos mámorából akarna inni farsang idején a szegény, mai halandó, az izzadó gond-ember, és nem sikerül neki. A szaturnáliák pogányának más volt a lelke. Ezt ő elfelejti. És fanyar ízek keserősége, marása marad az ínyeken. Nem igen tud kacagni, bolondulni a mai ember. Nincs sok öröm Karnevál udvarában egy idő óta, mert még csak a csörgősipkát sem úgy viseljük, ahogy illik. Nem megalégítő a mi mulatságunk. Nem hozzánk méltó, nem szívből áradó, nem gondüző, nem őszinte. És összefacsarodik az ember lelke még a híres nizzai Karnevál-ünnepeken is, mikor a Place Massenan a tolongó, bolondozó emberáradatra nézünk. Szegény mai ember! Hogy szeretne mindent elfeledni, tombolni, bolondul kacagni. És nem lehet, nem lehet. Nem tud. Síró csuklás van a leghangosabb kacagásában is. És ami a boldog, pogány üköknél őszinte, szent vadulás volt, kínlódás, bús iparkodás vagy otrombaság az nálunk. Ezért halódik Karnevál. Nem igaz az élete. Ez az élete hát elmúlik. És Karnevál új élettel fog feltámadni a mi számunkra. Így lesz, és ahogy hírt kapunk a londoni Dickens-bálról, úgy rémlik, hogy az új Karnevál már közeledik, s mottója az a mondás lesz, amit egy bús franciától olvastunk a minap:

Ha vénül az ember egy kicsit, szívben vagy korban, egyre bizonyosabban látja: legszebb dolog ezen a világon az, amit igaz írók írnak.

A londoni Empress-teremben bál lesz a jövő héten. Édes, bölcs gondolatú bál. E bálon *meg fognak elevenedni a mi édes, imádott alakjaink*. Dickens világa fog életre rajzani. A legszebb, legigazibb világok egyike. Minden egyes látogató Dickens valamelyik köntösében s maszkjában jelenik meg. Az Empress-teremben való álomvilág fog ragyogni. Mennyi ismerős! És milyen ismerősök! Mennyi emlék! A fantázia szárnyaltató perceinek mennyi visszarebbenése! És milyen gazdag világ! Ezren, kétezren, háromezren jöhetnek. Mert nagyon gazdag volt a Dickens teremtő lelke.

És eszünkbe jut fájdalmasan egy világ, egy másik világ, egy mindenkéül ragyogóbb világ, amelynek nemrégén költözött el a teremtője. Egy Jókai-este Budapesten!... Egy, talán a Dickensénél is népesebb, színesebb, csodálatos világ megjelentetése. Milyen szép volna, milyen kötelességes: kiváltani a magyar lelkekből a hódolat melódiáit. Hogy megindíthatná ez a Jókai-este egy kicsit visszarekedt áradatát a mi nagy szerelmünknek a tündérgazdagságú nagy magyar zseni iránt, ki porhüvellyével elvált mi tőlünk.

Nem bánnók, ha a kiadói élelmesség ajándékozna meg ezzel az estével bennünket. A Dickens-bálra készülődés Londonban olyan forgalmat csinált a londoni könyvboltokban, ami esemény. Siet mindenki megvásárolni Dickens könyveit. Nemcsak a kosztümtémát keresők, de mindazok, akiket a legszebb regényvilág megelevenítésének gondolata elbájolt, és sokan-sokan vannak ilyenek. És sokan-

sokan lennének bizonyosan nálunk is. A Dickens-bál akkor is szép, ha mögötte könyvkereskedői fogás rejtőzik. Sőt igazolása annak, hogy Merkur is képes apolói lendületekre.

Mert, mikor nemcsak az országos zenebona miatt, de lelkünk keserves kiszikadtságában is, nem tudunk vidáman nézni Karnevál udvarára, a mindig egyformára, az unottra, föl nem vidítóra, hozzánk nem illőre, tervezzünk el magunkban valami olyat, ami hasonlít a londoni Dickens-bálhoz, s ami talán még szebb lehet itt minálunk, lelkünktől népesültebb, színesebb. És megkönnyítőbb, hódítóbb bizonyára.

Csináljunk forradalmat a régi Karnevál ellen. Próbáljuk megtalálni elkóborolt jókedvünket, elszaladt kacagásunkat egy hozzánk illőbb, nemesebb Karnevál uralma alatt. Derűt kíván a lelkünk, s újfajtájú szaturnáliákat a mámszomjúságunk. A Dickensek, a Jókaiak fölajánlják nekünk az ő világukat, a legszentebbeket, legérdemesebbeket és legkiválóbbakat e nehéz életben, mint az elbúsult francia a minap bölcsen sóhajtotta....

Budapesti Napló 1905. január 24.

192. A „TÁNYI-TÉNYI”

Magyar tudományosság, mélyenjáró, világító, való és botránytalan tudományosság, jöjjön el már végre a te országod. Áment is tehetnénk utána. Mert íme újra van okunk pirulni. Íme, a legújabb magyar tudományos szenzáció:

Az Akadémia nyelv és széptudományi osztálya ma Heinrich Gusztáv elnöklete alatt felolvasó-ülést tartott: Elsőnek Lehr Albert „tányi-tényi” képző és a Nyelvőr címen polemizált Simonyi Zsigmonddal, a Nyelvőr szerkesztőjével. Lehr ugyanis a Budapesti Szemlében a „tányi-tényi” képződésű szavakat eredeti Tolna megyei képződménynek mondta. Erre Simonyi Zsigmond a Nyelvőrben azt írta, hogy Lehr fabrikálta maga e szavakat. Bizonyítékául néhány Tolna megyei úriembert szólaltatott meg, kik mindannyian tagadták, hogy Tolnában tányi és tényi képződésű szavak használatnak. Lehr mai előadásában *hülye, bocher s tudatlan* kifejezésekkel illette Simonyi tanúit, őt magát pedig impertinensnek mondta, s védve a maga álláspontját, új példákkal igazolta, hogy mintegy 50 tányi és tényi képződésű szó forog a nép nyelvén... Ez történt. Ez a legújabb magyar tudományos szenzáció. Váltig csodálkozhatunk Lehr Alberten, ki olyan érdemes embert, mint Simonyi, ilyen tudományos módszerrel akar elintézni s váltig pirulhatunk, hogyha még a Lehr Albertek is itt tartanak, mit várjunk sokaktól, úgynevezett magyar tudósoktól. *Jár-tányi* földet kellene bejárnunk, míg olyan földre lelünk, hol olyanok a tudományos szenzációk, mint minálunk.

Budapesti Napló 1905. január 24.

193. CSOKONAI

Boldog nyugati országokban a nagyok emlékét nem tolja félre a jelennek semmi emóciója. Nálunk még a halott poéták is hamupipőkék. Még emlékünnepeket is csak a politikusoknak tudunk nagyszabásúan rendezni. Ma száz esztendeje halt meg Csokonai Vitéz Mihály, a magyar költői zsenik egyik legeredetibbje. Országos, nagy ünnepet kellett volna ülni. Hiszen a magyar író-zseni végzete talán ezt a poétát szenvedtette meg legfájdalmasabban. Debrecenben, későn hálás szülővárosában el is tervezték már az ünnepet. Ám jöttek a választások: Csokonai várhat. Mégis talán minden intelligens, nemesebb, nem egészen a mában élő magyar áldozott ma egy meleg gondolattal vagy érzéssel Lilla költőjének. A debreceni ünnep később lesz, ha lesz, de azért Debrecenben mégis volt valami ünnepféle. A Csokonai-társaság tagjai kivonultak a poéta sírjához, s a sírt beborították virággal, koszorúkkal. Egy pálma-ág volt a koszorúk között, mely Egyiptomból érkezett, a Csokonai sírjára Beöthy Zsolt küldte. Álmodj, ha vannak ott lent álmok, nagyon szép álmokat s új századokat Csokonai Vitéz Mihály, ki száz évvel ezelőtt olyan fáradtan, szomorúan, magyar zsenihez illően roskadtál sírodba...

Budapesti Napló 1905. január 29.

194. MIKOR MINDEN FÖLFORDUL

– *Politikai káosz* -

Ezernyolcszázhatvanegy és ezernyolcszázhatvanhét óta nem volt olyan alapos fölfordulás ebben az országban és a magyar lelkekben, mint most. Röviden: meghaltak a rideg, józan és előkelő klub-igazságok, s valókra ébredtek a malomalji és kávéházi álmok. Mosolyognak-e ma is önök, ha arról hallanak, hogy Kossuth Ferenc lesz a miniszterelnök? Úgy-e nem, még ha nem is valószínű a dolog. Nemrégiben Kossuth Ferenc is nevetett ezen. És ekkor történt, hogy egy vidám vacsorán odaigérté a magyar kultúrát Gabányi Miklósnak:

– Miklós, ha én leszek a miniszterelnök, te kultuszminiszter leszel.

És Kossuth komoly ember, aki szavát szokta tartani. Mondják, hogy Gabányi Miklós tegnap táviratozott Barabás Bélának, hogy fölös mandátumát nem szabad odaígérnie másnak, mert neki be kell jutni a parlamentbe.

Hát az nem is járná ám, hogy a magyar kultuszminiszternek ne legyen mandátuma.

*

Ha az anarchisták valamikor kormányra jutnak, olyan konzervatívok lesznek, mint amilyen a világ rendje szerint minden kormány. Csodadolog az a hatalom. Eltölti az embert gögös, hideg, száraz előkelőséggel. Önök, ha ellenzékiek (és ma már csakugyan mindenki ellenzéki) sokat mulatnak ugye a félhivatalosok stílusán. Olvassák el ezt:

Anélkül, hogy kommentárt fűznénk hozzájuk, följegyezzük, hogy politikai körökben már különböző kombinációk vannak forgalomban a kibontakozásról. Vannak, akik azt hiszik, hogy amíg a helyzet jellegzetesebben kialakul, hivatalnokminisztérium fogja vezetni az ügyeket. Mások koalíciós minisztériumról beszélnek. Részünkről csak annyit jegyzünk meg, hogy ezek a kombinációk, amily koraiak, épp oly kalandosak és önkényesek. Sem a pártok, sem az irányadó férfiak még nem foglalkoztak a jövőendő esélyeivel.

Szép! Mi? Persze Önök a „Magyar Nemzet”-re gondolnak. Nem, kérjük szépen! Ez a negyvennyolcas párt egyik legharciasabb, legerősebb szótárú újságja... Két nappal a választás után. Még a legilluzionáriusabb minden várakozás és – már is. Modern bölcsek mondják, hogy nincs a világon könnyebb dolog, mint – úrnak lenni.

*

„La mariée est trop belle.” Nagyon is szép a menyasszony, mondja a francia, s úgy beszélnek, ezt mondta gróf Andrassy Gyula is. Nagyon is sok, nagyon is szép ez a győzelem. A vajdáról, Eötvösről azt beszélnek, hogy péntekre virradó éjjelen sóhajtozott:

Jaj, csak ne győznénk már tovább, ne győznénk már tovább...

Ellenben egy régi, ismert negyvennyolcas újságíró, nagy rendőri tekintély, nem így beszél. Másképpen:

– Kell az ember. Minden vonalon mi fogunk elhelyezkedni. A *rudnay* például én leszek.

*

Ez bizony felfordult világ, s persze hogy oda van minden jámbor, született, kormánypárti lélek. Ezek az urak úgy járnak-kelnek most, mint a vén matrózok a szárazföldön. Magyarországon, hol a politika minden, s hol szint kellett vallani még az élő fának is, most Hamlet mindenki. És így filozofál:

– Mi is vagyok hát voltaképpen: kormánypárti, ellenzéki?...

Azért nincs baj. Vannak szép számmal olyanok is, akik csak momentán vannak zavarban. Egyébként a jövőt biztosan tudják: ők kormánypártiak lesznek.

Budapesti Napló 1905. január 29.

195. VÁLASZTÁSI HISTÓRIÁK

Mit is mondott a *kabai asszony*?... Ne tessék gyorsan válaszolni. Hat nap óta minden megváltozott ebben az országban. És mindenki. Még a kabai asszony is.

Tessék csak tudakozódni Kabán. A kabai asszony elhatározta, hogy a róla táplált országos vélekedést alaposan megváltoztatja.

Mit is mondott a belvárosi asszony? Hát ezt mondta a választáson a kabai asszony is. Az lesz a követ, akit ő akar. És Kabán fölfordult a világ. Nemcsak hogy az asszonyok korteskedtek, de *csak* az asszonyok korteskedtek. Olyan lázító beszédek tartottak, hogy az égnek állott a rendőrök kakastolla is. A kabai asszonyok pedig majdnem mindannyian szocialisták voltak. És alig lehetett őket legyúrni. A kabai asszonyok azt mondják, hogy még egy választás, és nem fogják kérdezni egyhamar, hogy mit is mondott a kabai asszony. Valami olyan nagyot fognak ők akkor mondani...

*

Valahol arra, amerre szintén híres asszonyok, a szelistyei asszonyok élnek, valahol hát Erdélyben, három volt a jelölt, de pénze a hárból csak egynek volt. A pénzes jelölt nem teketóriázott sokat. Megalkudott a két másik jelölttel, hogy azok visszalépnek, csak éppen forma és tisztesség okából jelöltetik magukat. Ez alkú mögött több ropogós ezres-bankó lappangott. A pénzes jelölt szemei előtt a kellő formákkal mind a két ellenfél aláírta a visszalépő nyilatkozatot, melyek aztán a pénzes jelölt zsebében helyet cseréltek az ezresbankókkal. A dolog rendben volt. Reggel, a választás elrendelése után félórával a pénzes jelölt benyújtja ellenfele visszalépő nyilatkozatait. Az elnök tudomásul veszi, de íme hirtelen becsörtet a terembe az egyik ellenjelölt:

– Mi az, elnök úr? Hát én rám nem fogad el szavazatokat?

– Kérem, uraságod visszalépett. Itt a saját nyilatkozata.

– Az én nyilatkozatom?! Hallatlan visszaélés. Hadd lássam! *Ez nem az én aláírásom. Ez hamisítás.* Panaszt emelek, és kérem egyben a szavazás folytatását...

És a pénzes jelölt úgy elbukott, hogy no. És nem is lehet a dolgot semmiképpen bolygatni, ha ugyan a história igaz. Még csak nem is panaszkodhatik. Mert a társaságban kinevetnék. A bíróság előtt – még el is ítélnék. Az eset azt bizonyítja, hogy a választáshoz nem elég a pénz...

*

De mennyire nem elég a választáshoz a pénz!... Herkópáter uccse! Még az elv és a pártelnöki kegy is kevés ilyenkor. Ezt meg az úgynevezett *ál-negyvennyolcas* jelölt esete igazolja, akit levélben átkozott ki Kossuth, Apponyi, Ugron, még talán Visontai Soma is. Az ál-jelölt nem ijedt meg. Pap volt, pappal nem jó kikezdeni. Szépen elvitte a választók elébe Kossuthot is, Apponyit is, Ugront is, még talán Visontai Somát is, kik uniszónó is nyilatkoztak:

– Eljöttünk, hogy tiltakozzunk személyesen a visszaélések ellen, miket levelek alakjában nevünkkel elkövettek. Mi igenis kívánjuk, hogy pártunknak ezt a kiváló emberét, ezt az istenfélő, derék papot válasszátok meg negyvennyolcas képviselőtöknek.

Meg is választották. És a pap-honatyá – így mondja a fáma – vidáman ajándékozta meg a Folies Caprice-nak ama jeles művészeit, kik ilyen pompásan domborítottak Kossuthnak, Apponyinak, Ugronnak, még talán Visontai Somának is a szerepében...

*

Az meg a fáma szerint egy nagyon hírhedt kerületben történt, hogy a jelölt, a kormánypárti jelölt, megbukott a *kendermag miatt*.

A múlt választáson még sokhelyütt félték a Kúriától, s vigyázva bántak a pénzzel. Erre a kerületre, mely igen-igen korrupt, akkor egy magyar gavallér pályázott, aki így fogadta a deputációt:

– Kérem az urakat, vigyázzanak, vigyázzanak, ne kerüljön többbe a dolog – száz-ezer forintnál. A pénzt pedig okos címeken kell kiosztani.

A mandátum ugyan többbe került százezer forintnál, de azért nem volt baj. A Kúria sem talált kivetni valót. Nos és jön az idej választás. Más jelölttel. A jelöltnek budapesti kortesei voltak, kik nem ismerték a helyi dörgést, és a múlt választást. Egy nap jelentik a jelöltnek:

– Furcsa kerület ez. Furcsa emberek vannak itt. Már legalább tíz faluból kaptunk levelet, hogy *nagyon szép eladó kendermag van*.

A jelölt gondolkozni kezdett:

– Hát, aki választó, attól meg kell venni, ha el akarja adni. Meg kell nézni a *magkereskedői árat*, s adni kell dupla árat is, hadd lássák, hogy úrral van dolguk.

A jelölt megbukott. A többit egy választópolgár méltatlankodó kifakadása magyarázza meg.

– Ez a kenderkupec akart képviselő lenni? Akkor már inkább a negyvennyolc. Nemcsak meg akarta venni, de el is akarta vitetni a kendermagot, amire szükség van. A másik is kendermagot keresett, de annak *csak mustra kellett, s két literért adott – ötven forintot...*

Budapesti Napló 1905. január 31.

196. A VAJDA BÉCSBEN

E Bécs-ostromló nagyszerű világban Eötvös Károly, a vajda, gondolt egyet, s fölrandult Bécsnek városába. Talán szétnézni egy kicsit csak, hogy lássa, miként remeg az osztrák főváros. De lehet, dolga volt ott a vajdának. Igaz, magyar alakját megbámulták biztosan mindenütt. A bécsi kedélyesség pedig búsongva, szégyenkezve vonult volna vissza, ha sejtette volna mennyi igaz nemes humor érkezett oda a vajda személyével. Persze ezt csak a bécsi magyarok élvezhették. És mutogatták a vajdának az ékes, cifra Burgot. Nézte a vajda s szomorú-vidám bölcsességgel ennyit mondott:

– *Esmértem én ezt az osztrák márványt már magyar-verejték korában.*

Budapesti Napló 1905. február 5.

197. ERDÉLYI MARIETTA – KÉPÜGYNÖK

Erdélyi Marietta valamikor primadonna volt. Ragyogó, színpadi csillag. Ünnepelelt, körülrajongott, nagy színésznő. Nemcsak ez volt. Volt nagyálmú, nemes szomjú-ságú művészlélek, aki, ha pénze volt, nagy ambícióval művészgárdát szervezett, színigazgatóskodott, s színműpályázatokra tekintélyes pénzüsszeget küldött. Mint a szabadkai színház igazgatója, Molnár Györgyöt, a híres tragikus színészt szerződtette művezetőnek a színházhoz, ugyanazt, kinek véleménye és sokaknak véleménye szerint Erdélyi Mariettánál kevés különb magyar szubrett volt. Nemrégiben félszázados jubileumát ünnepelte nagy szeretettel a színészvilág a valamikor híres, ünnepelelt, minden földi jóban részes Erdélyi Mariettának. És talán ez egy kis enyhítést adott neki. Mert, hejh, a hideg fény csalóka fény, s az egykor ünnepelelt primadonna nagyon-nagyon küzdelmes, sanyarú sorsra jutott. Ügynökösödik. Rákóczi képekre gyűjt előfizetéseket. Most Szegeden házal, s a szege-di lapok kérik számára a közönség támogatását és megrendelését, számára, kinek tapsból, babérból valamikor annyit nyújtott a publikum.

Budapesti Napló 1905. február 17.

198. ÁCHIM F. ANDRÁS

Társat kapott – huszonnégy óra múlva – Mezőfi Vilmos, az első magyar szocialista képviselő: Békéscsaba választói ma nagy szótöbbséggel Áchim F. András szocialista parasztgazdát választották meg képviselőjüknek. Érdekes alakja lesz az országgyűlésnek ez az Áchim András mindenképpen. Nemcsak azért, mert szocialista. Hiszen (most már így mondhatjuk) van már ott szocialista. Azért sem, mert földművelő-ember, van a parlamentnek már más három parasztgazda tagja. De érdekes lesz azért, mert parasztgazda is, meg szocialista is, és érdekes lesz az egyénisége révén. Mert egyéniség Áchim András, sőt – ne haragudjék meg érte a nem-szocialista világ, ha sietünk kijelenteni – értékes egyéniség. Tótba ojtott magyar ember; régi csabai familiából származik és becsülettel *végigjárta a csabai gimnázium nyolc osztályát*. Amikor a matúrát is letette, és pályát kellett választania, a legtisztéletreméltóbbat választotta: – odaállt az eke szarva mögé, és szántott-vetett apjának meglehetősen jelentékeny birtokán. Később már akkor a maga kenyérére élt Áchim András, apja halála után ő lett a *gazda* – bevonult Csabára is a *paraszt-szocializmus*. Volt baja Áchimnak is a béreseivel és napszámosaival, sehogyse tudtak megegyezni. A fejébe vette ekkor a „könyves”-gazda, hogy majd fölvilágosítja ő az embereit, nem hiába járta végig a nyolc osztályt. Vitába bocsátkozott a főkolomposokkal, el-eldisputáltak egy kérdésen napokon, heteken keresztül, és a végén azon vette észre magát Áchim gazda, hogy kezd neki tetszeni mindaz, amit a béresei mondanak, és aki helyre akarta téríteni az eltévelyedett munkásait, ő maga tért rá lassankint amazok meggyőződésére. Ki is jelentette ezt a megtérését, és hogy külső jelét is adja, belépett a szocialista földművelő körbe. Nyomban megválasztották elnöknek, és azóta ő a békéscsabai szocialisták vezére. Amikor híre jött Csabára, hogy új választások lesznek, a csabai kispaszták egyértelműleg kijelentették, hogy nem lesz más a követjük, mint Áchim F. András. Íme, meg is választották. És bevonul a városi szocialista mellé a parasztszocialista is. A második szocialista és a negyedik parasztképviselő. De olyan paraszt, akit az „urak” odabent nem fognak dédelgetni, akin háta mögött nem fognak gúnyolódni, hanem aki még sok kellemetlen órát fog szerezni a „burzoá uraknak”. Áchim András legalább így hiszi, és így hirdeti...

Budapesti Napló 1905. február 17.

199. AZ OROSZ POKOL

Forr, sustorog, zakatol félelmetesen a nagy orosz pokol. Egyelőre talán nem történt újabb dördülés.

De a cárnak még a halottjait elsíratni sem lehet. Neki még temetni is veszedelem. Őrzik a cárt, őrzik a nagyhercegeket. És hiába érkeznek az udvarias, a szép, a résztvevő fájdalmas táviratok külföldi fölket hatalmasoktól. Érkeznek titokzatosan, ördögien a halál-mementók is. És érkeznek a háborgások, a zendülések hírei is, a nagy, készülő veszedelmekről is a telegrammok.

És félni kell, hogy Szergiusz nagyherceget még roncsokban sem engedi át a pihentető földnek ez az óriási pokol. Félni kell, hogy a temető tömegekbe, a koporsó felé új bombák hullanak.

Az orosz forradalmi bizottságnak kegyelmi tanácsa nincs. Az orosz forradalom halálra ítelt minden zsarnokot s minden bűnös bérencet.

Jönni, érkezni fog, talán már a jövő órában, új, véres szenzáció híre.

Mindent lehet várni az orosz pokolból. Csak egyet nem, hogy a *cári zsarnokság megemberelje magát*.

Ilinszkojéba, Moszkva mellé viszik azt, ami Szergiusz porhüvelyéből összeszedhető volt, eltemetni.

Rettenetesen szomorú temetés ez. És rettenetesebb is lehet még talán.

A világ irtózó, de minden lelket lenyűgöző várakozással néz az orosz pokol zsivajos, rémes világa felé.

Budapesti Napló 1905. február 20.

200. A LÓLÁB

Nem kellett sokáig várni. Különben sem leplezgetik már. Láthatja ki-ki. Zichy Aladár sem titkolja, az Alkotmány sem: ami történt országot fölforgatóan, szemeket kápráztatóan, mindaz a néppártnak és a klerikalizmusnak a dicsősége és a győzedelme. A „Néppárt megtiszteltetése”, – mondja Zichy Aladár – hogy Rakovszky elnöki székbe jutott. És Rakovszky már meghatottan készül, hogy „még magasabb polcra emelje a sors.” De az „Alkotmány” még többet ki mer mondani. Ebből már szóról-szóra idézni kell valamit. Íme:

Örömmel kell látnunk, hogy a *néppárt politikája szépen nyomul előre*. Mind nagyobb teret hódít, s befolyást szerez nemcsak a népben, de a parlamentben is. Íme tíz éves múltja után már az elnökség egyik tagját kebeléből választják. Akik kishitűek voltak vagy akik gáncsokodtak, szégyenkezzenek a mai diadal napján. Akik bizalmatlankodtak, s vakok voltak – *nyíljanak meg szemek*. Akik pedig dolgoztak és fáradtak – *örüljenek*. A diadal [első] útján az első állomáshoz értünk. *A néppárt politikájának igazolása: ez reánk nézve a mai választás tanulsága.* [Ady kurziválása]

És mi is csak az Alkotmánnyal szólhatunk. Akik vakok voltak, *nyíljanak meg szemek*. A diadal a klerikalizmusé. A néppárti uraké. Pedig ők óvatosak, nagyszerű taktikájúak. Még várni tudnak és akarnak, hogy ériék csak tovább a gyümölcs az ő számukra. Mint fog a becsületes lelkesedés naiv táborában elhűlni a vér, mikor egyszerre csak diadalordításba tör ki a reakció, a győzedelmes taktikájú klerikalizmus!...

Budapesti Napló 1905. február 23.

201. FELHÁBORÍTÓ HÍR

A Magyar Szó e cím alatt hihetetlen és felháborító hírek jelzi azt az értesülését, hogy Budapesten, a jobbparti részen a Notre Dame de Sion francia női szerzetesrend tagjai iskolát nyitottak. Laptársunkat megnyugtathatjuk: Budán, a Lónyai-féle nyaralót csakugyan kibérelték a Notre Dame de Sion apácái, ott iskolát nyitottak előkelő családok lányai számára, a tanítás nyelve ebben az iskolában kizárólag francia és német, a tanítók idegenek, magyar oklevelük nincs, és magyarul nem is tudnak. Sőt a Notre Dame de Sion hölgyei nem is az egyedüliek, akik az idegenből idejöttek, és Magyarországot át akarják alakítani. Vagy húsz helyen tanítanak már Budapesten idegen apácák, idegen nyelven és idegen szellemben. Ha van közöttük magyar is, magyar tanítói oklevéllel, az arra való, hogy legyen kire hivatkozni, ha a hatóságok az oly kellemetlen iskolai törvények betartását akarnák követelni. Sőt a vidéken is buzgón állítgatnak fel iskolákat idegen apácák. Legutóbb Szombathelyen Szent Domonkos leányai nyitottak iskolát. A Magyar Szó értesülése tehát lehet felháborító, de nem hihetetlen. Ellenkezőleg: alapos és megbízható. A Notre Dame de Sion csakugyan itt van. Sőt nincs is egyedül. És nemsokára itt lesznek vele együtt Franciaország összes szerzetesrendei. Itt – úgy érzik – övék a jövő. És igazuk lehet.

Budapesti Napló 1905. február 23.

202. A HIVATALOS LAP SAJTÓHIBÁI

A Budapesti Közlönynek ma rossz napja volt. Meglepték a komoly szentírás-újságot a sajtóhibák. Két sajtóhibája különösen mulatságos a Budapesti Közlönynek. Az egyik a legelső közleményben, a Menczer Lajos nemesítéséről szólóban történt. A közlemény alatt gróf Khuen-Héderváry Károly neve jutott az első sorba, s alatta van az ismert formájú betűkkel: Ferenc József s. k. Szóval a sajtóhiba egy kis felségsértést követett el. A királlyal ellenjegyeztette gróf Khuen-Héderváry Károly legfelsőbb kéziratát. A másik sajtóhiba is érdekes. A főrendiház tagjainak névsorát közli a hivatalos lap, s a felséges uralkodóház teljeskorú főhercegei között egy ilyen név szerepel: Fenséges Károlyi István úr, Károly István főherceg helyett. Hjha, nemhiában kiskirályok manapság a gróf Károlyi Istvánok. A magyar demokrácia szívesen csinálna belőlük fenséges urakat. A szedő megtévedt kezével a koalíciós géniusz dolgozhatott. Most az a legfőbb nemzeti öröm, hogy Károlyi István az ő fenséges lényével leereszkedett a nép közé... A hivatalos lap sajtóhibái a bölcs és akaratlanul gyilkos gúnyú sajtóhibák közül valók.

Budapesti Napló 1905. február 23.

203. YVETTE GUILBERT

Járja, járja a világot, s elkerült Budapestre ismét a nagy Yvette. La mére Bontemps száll-száll. Vénülünk. Yvette Guilbert nem vénül. Egyre többet akar, mindig nagyobbat a chanson Sarah Bernhardtja. Hess, hess, Idő! Minden, ami rád emlékeztet. A fekete kesztyű is. Minden, minden... Legyünk egyre fiatalok, fiatalabbak, mások. Csak a rangunk öregedjék. És a rang öregszik. Nincs egyéb fájdalunk, csak az, hogy még Yvette Guilbert is el tud akadémikásodni. Levetett minden szép rakoncátlanságot, gyönyörű szabálytalanságot. Most már ő a tökéletes Yvette Guilbert. És ma este pláne a chanson-história papnője. Föltámadott Pompadour-asszonyként lebbent elénk, s énekelt a XVII. és XVIII. század chansonját. Ezer szerencsénk, hogy azokat, melyeket úgy ismerünk, akár a Náni-Náni-dalt. Édes, szép románcok. És miket beszélt velük s bennük a tökéletes Yvette. „Le Roi a fait battre tambour”-ral például. A tomboló dévajtság legmagasabb skáláján kezd, s mikor a dal végén halálosan megtompul a díva hangja, zokogni szeretnénk mind. Ezek a dévaj, bús nóták!... Okvetlenül ezek voltak Yvette Guilbert gyermekdalai. És most megszenteli a maga érett, diadalmas, új művészetével. Meg, meg mind. A bretagne-i legendát is, melyben nem akar csókot adni Simonne-nak a tisztelendő úr, s ezért meg fog halni a kisleány. S sírni sem lehet akkor a tisztelendő úrnak, mert énekelni kell a requiescat in pace-t a kis Simonne felett. Holott már Pomponne lelkesze csókokkal gyógyítja a leányokat. És a kis affektáló legyező-dal. Aztán a Jani-Juci féle kis esetek... Yvette Guilbert fölemeli a francia chansont, a már meghalni akarót, s a ma estéért már be illenék őt választani a francia akadémiába. Mennyivel többet tud ez a nő a kultúrhistorikusoknál!... A Royal nagy terme megtelt előkelő közönséggel. És ez a közönség tobzódott a maga érthető odaadásában. Kétszer lépett pódiumra az este során a díva, s mind a kétszer kevés volt a program négy-négy dala. A budapesti közönség olyan megértően ünnepelte a tökéletes Yvette Guilbertet, ahogy Párizsban már nem is tudják ünnepelni. S Berlinben sem, ahol nyomatták a szelvényben árult és vásárolt chansonszövegek füzetét is. Ezúttal jó útitársakat választott a díva, akik régi, érdekes zenei instrumentumaikkal, egy kicsit bizarrul, de valóságos és sok pontú hangversenyt adtak. Mouret, Bruni stb. régi-régi primitív francia mesterek friss melódiái mellett ott szerepelt Bach is, de sőt a legöregebbnek tetszett. Az útitársak, szeretetreméltó francia bohém muzikusok. Casadeus asszony, Delcourt kisasszony, a két Casadeus, Nannay urak szintén kaptak bőven tapsot. Szombaton második hangversenyét tartja a díva, aki, meglássák, ha mégegyszer elkerül hozzánk, Haendelt is eljátssza talán. Mesés nő. És egyre tökéletesebb lesz.

Budapesti Napló 1905. február 24.

204. A MUKDENI NAGY CSATA

Budapest, március 8.

Hekatomba, iszonyú mézárulás újra. A mandzsuriak óriási ember-vágóhídon keményen dolgoznak. Tizenegy nappal és tizenkét éjjel óta ömlik a vér. A nagyon kíváncsiaknak megsúgják dróton a harctéri tudósítók, hogy úgy *százezer ember* hullott el eddig. Valamivel kevesebb vagy valamivel több. Százezer körülbelül. Hogy Kiplinget travesztáljuk, ezúttal igazán sikerült szoárét adtak a mikádó és a cár. Tovább tart, mint egy bácskai lakodalom. Mi pedig a nagy messzeségben csak kíváncsiak vagyunk. Még tán kritizálunk is. Bah, Liaojang se volt kutya. Csak százezer? És Mukden, még mindig nem a japánoké? Ejnye, ejnye ez az Ojama lassú ember... Hogy sírjunk egy kicsit? Szó sincs róla. Messze van Mukden és úgy rémlik nekünk az a százezer hullá, mintha igaz sem volna. Pedig óh be igaz. Ismét lemészároltak százezer emberlényt. Olyat, mint én vagy ön. Százezer embert, akiknek semmi közük nem volt Mukdenhez.

A háborúnak vége. Így vélik sokan. Ha Kuropatkin menekülhet is, most már ez volt az utolsó hekatomba. *Oroszország elbukott szélsőkeleten.* Japáné a győzelem, s a világhistória új utat kapott. Minden percben azonban még leszámolóbb katasztrófa híre jöhet a muszka seregről. Ki örül egész szívvel ennek, ha így esnék? Még ha a világ megújhodása születne most meg Mukden körül. Az elhullottak nem támadnak föl.

Kuropatkin menekül. Talán veszve van. Talán megfordulhat még a harci kocka. Sok csoda esett már a Hunhó mentén. De mi minden történt e tucat nap alatt. Vért hömpölyögtetett a folyó. Egy országnyi téren vért ivott a föld. Elhamvadtak szerte a falvak. Ártatlan kulik, nyomorék lábú kínai asszonyok, gyerekek halomra ölve.

Csak egy kép a mukdeni panorámából. *A rögtönzött sáncok* képe. A Hunhó mellett egy hitvány pozíciót védenek a muszkák. Vadul, kétségbeesetten szorongatják őket a japánok is. Minden támadásnál sok száz ember esik el. Minden támadás után a japánok visszavonulnak. Eközben pedig az oroszok örült kavardásban *gyűjtik össze a japán hullákat.* El akarják talán temetni őket? Nem. Dombokat építenek belőlük, földdel, sárral, málterezve, *fedezetnek.*

Iszonyú harc. A menekülő oroszok elhagyják a halottjaikat. A japánok sem érnek rá sírokat ásni. Dögletes lehet száz mértföldnyire a levegő. Ki fog itt temetni?

Mi pedig várjuk a még újabb híreket. A katasztrófa betetőzésének a hírét. És ugyanezt teszik Tokióban és Szentpétervárott. Tokióban tán már túlon túl is türelmetlen a mikádó, hogy az öt japán hadsereg még mindig nem fújta meg az oroszoknak a finálét. Tán bizony az embert sajnálják Ojama, Nogi, Oku, Nodzu, Kuroki és Kavamura.

De a szerencsétlen cárszkoje-szelői árny-ember még türelmetlenebb. Az istenekről s kegyetlenségükről szóló mondás valóban igaz. Az istenek el akarják veszíteni a cárt, s míg Fu-sun körül kerülgeti kétségbeesetten a teljes megsemmisülést

Kuropatkin és a muszka hadsereg, Cárszkóje-Szelóban arról foly a tanács, hogy vegyék fejét a boldogtalan fővezérnek, ha sikerül tudniillik neki megtartani a fejét Mukden körül. Mert hát ki győzött? A mikádó. És ki a vereség oka? Kuropatkin. Íme a háború morálja. És íme a cár, ki míg birodalma forradalmi tűzben lángol, hadseregét az utolsó katasztrófa fenyegeti, új főmészárost keres a kelet-ázsiai vágóhídra. Úgy mondja a hír, hogy Szumotlinov a neve az újnak, kiről még nem bizonyos, hogy fővezérségéhez marad-e – hadsereg.

Kuropatkin viszont, ha győzni nem lehet, megadni sem adja meg magát. A mé-szárlás folyik. A hekatomba tart.

Budapesti Napló 1905. március 9.

205. QUO VADIMUS?

Pest vármegye közigazgatási bizottsága ma csendben, előkelően, vita és minden különös emóció nélkül elfogadta az alispáni jelentést, amely

„kéri a gyülekezési jog szabályozását, a sajtó kinövésének megrendszabályozását, különösen arra, hogy a kolportázs-engedélyt megszüntessék, és hogy nemcsak az politikai, hanem a társadalmi lapok is kötelesek legyenek kauciót letenni.”

Elfogadták. Nem szólt senki egy szót sem. De bizonyára nem képzelték maguk az urak sem – akármilyen előkelően intézik el ők a nagy ügyeket maguk között – hogy ehhez a jelentéshez a közvélemény sem szól semmit.

Mit akar voltaképpen Pest vármegye közigazgatási bizottsága?

A gyülekezési jog szabályozása: ez igen ártatlanul hangzik. Az ember azt képzelné, hogy Pest vármegye úgy akarja szabályozni a gyülekezési jogot, habár részletesen nem szól róla, hogy ez a jog kivéssék a szolgabírák kezei közül. Hogy a gyülekezés valóban joga legyen az állam polgárainak, nem pedig adomány, amelyet hivatali uraktól kap, ha jól viseli magát. De az a mód, ahogyan a tiszteletreméltó bizottság a sajtó *kinövéseit* akarja szabályozni, sejteti azt is, hogyan képzelik az urak a gyülekezési jog *szabályozását*. Szabályozásnak ők az élveboncolást nevezik, a tabula rasa-t, a teljes csendet. Legyen sötétség, szól a bizottság, ez rend, és ez szabályozás.

Csak éppen a kolportázs-engedélyt akarják megszüntetni, és a kauciókötelezettséget akarják kiterjeszteni. Igazán szép, hogy a cenzúra dicsőséges intézményét nem akarják, és Trepov tábornokot nem kívánják Budapest főkörmányzójául megnyerni. Tudják-e vajon az urak, hogy Pest vármegyének, a régi-nek, a dicsőségesnek hatalmas része volt a negyvennyolcas sajtótörvény megalakításában? Tudják-e, hogy ez a törvény írásba iktatja minden embernek azt a jogát, hogy gondolatait szabadon terjesztheti? Tudják-e, hogy ennek a jognak lényege a kolportázs szabadsága, és hogy a kaució kötelezettsége, mai formájában is, a jog megszorítása?

Az, amit Pest megye akar, az a reakció a maga legdurvább formájában. Jogokat szűkíteni, szabadságokat megnyírbálni akar Pest vármegye, olyan jogokat és olyan szabadságokat, amelyek az alkotmánynak legigazibb garanciái. Pest vármegye, a híres, a liberális, a szabadelvűségben vezérkedő vármegye!

A vármegye urainak némi kellemetlenségeket okozhatott a gyülekezés és a sajtó mai szabadsága. A sajtó bizonyos kinövésai ellen lehetne és kellene is valamit tenni, de nem reakciós intézkedésekkel, hanem a sajtójog szabályozásával. De kétségbe kell esnie az embernek a fölött: merre megy ez az ország, hogyan gondolkozhatnak a reakciósoknak tartott elemek ebben az országban, ha a szabadelvűnek hirdetett Pest vármegye egy pár kellemetlenség miatt egyszerűen meg akarja fojtani a gyülekezés és a sajtó szabadságát!

206. MAGYARORSZÁG ÉS A FRANCIA KULTÚRHARC

Kormányok változhatnak, de Franciaország most már föltartóztathatatlanul halad az állam és egyház teljes szétválasztása felé. Most készült el jelentésével a nagy kérdésben Briand, a francia szocialista politikusok e kitűnősége. Az állam és egyház viszonyát végigtekinti egész Európában e terjedelmes, hatalmas előterjesztés. Magyarország is szerepel e jelentésben. Briand azt mondja, hogy Magyarország fontos haladást mutat az utolsó tíz esztendőben az állam függetlenítése terén. Természetes, hogy Magyarországot klerikális berendezésű országnak látja Briand is, de kvázi azt a reményt fejezi ki, hogy ez a haladás egyre erősebb lesz. Mi tudjuk, ugy-e, hogy a kitűnő Briand a mi esetünkben rosszul látott. Dehogyan vagyunk a haladás útján. Mennyire nem vagyunk!...

Budapesti Napló 1905. március 19.

207. FIGYELŐ

A harmadik füzete jelent meg a Figyelő-nek. Ugyanazok a lelkes fiatalok, s ugyanaz a fiatal lelkesedés. És ugyanazok a célok: szólni az intellektuálisokhoz, szólni a megfinomodott kultúra jeleivel, egy kis jogot követelni a talentumnak is e talentumbuktató országban. Bevilágítani a honi betűiszony sötétségébe, és még egy sereg ilyen szép cél. És már három füzet jelent meg a Figyelőből. Lesz-e vajon nekik erejük küzdeni, ahol annyi nemes harcos bukott el már? Vagy nagyon hamar ők is kiállnak, s összeroskadtan engedik szabadjára az irodalmi és művészeti léhűtést? Bár nekik sikerülne a csoda. Csak olyan nagyon németek ne volnának. És csak a harc keserősége el ne epésítse őket. A szertelenség nem volna ilyen nagy baj. Ideírjuk a Figyelő harmadik füzetének a címeit: (Péterfy Jenő a katedrán. – Audiencián (színdarab), – A gyűlölet könyve, – A Don Quijote jubileumra, – A modern líra, – Élet és irodalom. Figyelő: Szécsi Ferenc: A színház ördöge, Hartleben Otto Erich, Új Poe fordítások; Nietzsche művei XIV; Ohorn: „A szentbernáti barátok”. Szemlék.)

Budapesti Napló 1905. március 20.

208. MILYEN LEGYEN A KÖZÉPISKOLA?

Budapest, március 28.

A magyar társadalom problémái között alig van jelentősebb, mint a középiskolai nevelés kérdése. A nemzeti értelmiség kérdése ez egyben, s benne van talán talán minden egyéb, más problémánk. Sok bajunknak, vergődésünknek, nyomorúságunknak vajon nem az az oka, hogy a magyar iskola rosszul nevel? A kultúrtársadalmak egyre szédületesebb röptésű versenyében helyet kaphat-e mai minőségű értelmiségével a magyar társadalom? Életre, igazi életre, a komplikált, a nehéz életre nevel-e a mai magyar iskola s mindenek fölött a középiskola? Könnyelmű vád az, hogy nálunk az iskola által a lélekölés és az emberbutítás monstremunkája folyik?

E kérdésekkel foglalkozni kell a leggyorsabban. Mindenkinek. És teljes dicséret adassék a Társadalomtudományi Társaságnak, mely egyébként is annyi buzgósággal dolgozik a magyar szociális és kulturális élet mélyítésén, hogy a *középis-kola-kérdést* most nagy apparátussal az egész magyar társadalom elé készül hozni.

Budapesti Napló 1905. március 29.

209. NEMO

– *Zichy Géza dalműve* –

Nemo... (mint villámtól sújtott hanyatt veti magát, s meghal. A zenekarban a Rákóczi induló teljes pompájában felhangzik, kurucz csoportok Rákóczi keresésére indulva baloldalon a Rákóczi-zászlóval megjelennek, Bercsényi átveszi a zászlót, és azzal a halottat letakarja.)”

...Ezzel az utolsó szerzői utasítással végződik a dalmű; s ez a néhány sor pompás tömörséggel jellemzi az egész munkát. Rákóczi: Nemo; kurucz-hangulat, zászlók. – Tegyük még hozzá: tárogató-hangok, bujdosó-hangulat; hazavágyódás; 1703-tól 1706-ig, Zrínyi Ilonának nikodémiai halálától... a trencsényi bukásig. – Ez a dalmű levegője; és ez a háttére. Görög-tűz világítja meg az egészet; ágyúk helyett pedig bombasztek dörögnek benne. „Hazám! Hazám!” mondják benne elviselhetetlenül sokszor, továbbá ilyent és ehhez hasonlókat cselekszenek: „(Nemo térdet hajtva szó nélkül átnyújtja Zrínyi Ilona levelét. A zenekar halkán Zrínyi Ilona búcsúját játssza. Rákóczi a levelet olvassa, mindég jobban ellágyul, megcsókolja, s azután pedig ökölbe szorított kezekkel szíve táját veri. Látszik rajta, hogy iszonyúan küzd megeredő könnyeivel.)” Egyebekben Rákóczi a könnyet „pilláim harmatának” nevezi. Hogy ilyen nagy ember: ilyen rossz novella-frázisokkal él,... ejnye, ejnye, nem jól teszi.

De ez csak a háttér; elől azonban Nemo alakja áll, és reflektorok vetik reá égő-vörös és smaragdzöld fényöket. Az operahősök hamis fennköltége ömlik el rajta, a Cyrano-utánezatok kotyvasztott romantikájának köszönheti életét, s a hangneme a tenor, amelyet hurokként szorít össze a nyakkendő: „Trala, fogadom, családom javára nevemről lemondok.” Nemonak ugyanis a dalmű előjátékában még van neve. Eleknek hívják, és magyar fiú, aki az apjával török földre menekült. Az apja renegát lett, ő nem akart hitetlenek közé állni, hű maradt a hazájához, s nehogy „atyjának emléke címert meggyalázzon”, – nevéből „családja javára” lemond, s megesküszik: „Rákóczi névtelen szolgája maradok!” Hogy miért titkolja el a nevét? Holott, ha a saját neve alatt híven szolgálja a hazát, fényesen kiköszörülhetné a csorbát, amely apja révén „családja címerét” érte? És hogy családja neve így még sokkal tisztább lenne, mint volt az apja árulása előtt? Hogy miért választja mégis a névtelenséget? A felelet egyszerű. Mert akkor az egész dalmű, hogy úgy mondjuk, tárgyaltanná vált volna. Akkor Zichy Géza gróf dalműve nem született volna meg. Mert erről a logikátlanságról szól a dalmű. Ezt a logikát talán dalmű-logikának lehetne nevezni. Avagy csak a rossz dalművek logikája ilyen? De mi a magunk részéről teljességgel nem tartjuk pusztá előítéletnek, hogy a dalmű is lehet logikus.

Elek-Nemonak egyebekben is sok kellemetlenséget szerez, hogy névtelenséget fogad. Tudniillik eljut Rákóczi udvarába, s ott beleszeret Badinyi Klárába, a fejedelemszöny udvarhölgyébe. De az udvarhölgybe Desalleurs marquis is szerelmes, s ez az alávaló francia a legrútább ráfogásokkal illeti a megkötött kezű Anonymust. Igaz, Eleknek egyetlen szavába kerülne, hogy a rágalmakkal végez-

zen. De mikor nem mondhatja ki ezt a szót, mikor megesküdt, hogy nem fog beszélni. Végül is az a sors éri, hogy az ártatlanul megvádolt embert kiűzik a fejedelem udvarából, és a színről szégyenszemre elkullogni kénytelen. Íme, ebből is látszik, milyen rosszul tette, hogy logikátlanságot követett el, sőt, meggondolatlanul, esküt is tett.

Legvégül mégis – hogy Zichy Géza gróf frazeológiájával éljünk – a jónak fölpirkadtt hajnala. Desalleurs bevallja alávalóságát, s most már mi sem állana útjába, hogy „győzzön a jobb” és Nemo és Klára egymáséi legyenek. Mégsem így történik. Hanem a trencsényi bukás következik, Rákóczit leverik, és Nemo Rákócziért föláldozza magát. Behozzák a színrre, s ott előttünk meghal. Hogy miért kell ennek így történnie? Nem röstelljük bevallani, ebben nem vagyunk teljesen bizonyosak. Talán azért, mert így romantikusabb, megindítóbb és hatásosabb. A szerző legálább így gondolta.

Általán, annyi bizonyos, a dalműnek vannak hatásos részletei. Igaz, ezek a hatások a legdurvább fajtájúak, ok nélkül való hazafiaskodásokon és szerelmes érzégségekben alapulnak. A műkedvelőktől óvjon meg az Isten. De mikor a műkedvelő azután összeszedi magát, mikor ravaszkodni akar, és tehetségét a tömeg, vagy mondjuk a karzat szintjére akarja leszállítani: ez, ez a legrosszabb.

A dalmű zenéje jóval szerencsésebb a szövegnél. Nem egyenletes munka ugyan, és sohasem nagyigényű; de vannak igen csinos, tetszetős és hatásos részletei, s az előadás gondossága szeretettel emelte épp ezeket ki. Majdnem végig magyaros ez a muzsika, s majd minden motívuma valamelyik népdal töredékünkre támaszkodik. Helyes, ezen az úton is lehet keresni az idegen befolyásoktól mentes magyar operát. A „Nemo” ezt a végső célt még nem találta meg. Hogy úgy mondjuk, ez a zene csak a köntösében magyar, csak külsőségeiben s az ütemeiben, de a lelke nem az. A lelke: a legkülönneműbb opera-stílusok keverékéből kompilálódott. Berlioz Rákóczi-feldolgozása hatalmas munka, de senkisémondhatja róla, hogy magyar, pedig egyetlen, legmagyarabb és legfelségesebb indulónk a tárgya. És Zichy Géza gróf sem használja fel mindig magyarul az ő magyar anyagát, hanem hol az olasz operák stílusában, hol a finomkodó franciák modorában, sőt itt-ott felöltöbbs Wagner-reminiszcenciákra is bukkanunk. Az operát alkotó főbb momentumokat egy-egy jellegzetes motívum jelzi a zenekarban. Így: Zrínyi Ilonának van motívuma, Rákóczinak, Nemonak, Bercsényinek stb. S amily erőteljesek a muzsika drámai részletei, oly melegek és érzelemteljesek benne a líraiak. Néhány passzus pedig finomsággal és könnyedséggel lejt tova. A finálék biztos megépítése Zichy erős színpadi érzékét mutatja. A hangszerelés is ügyes és színes.

A dalmű zenéjének szerencsés részletei, meg a gondos, szép előadás határozott sikerre segítették a dalművet. Igen sokszor nyílt színen is fölhangzott a taps, felvonások után pedig tízszer és még többször is kiszóltították a szereplőket és a szerzőt.

Vasquezné, Krammer Teréz, Szoyer Ilonka, Arányi, Takáts és Gábor énekelték a főbb szerepeket, és mindegyik tudása és művészete legjavával brillirozott. A pom-

pás rendezésért Alszeghy Kálmánt, s a dalmű betanításáért Szikla karmestert illeti dicséret.

Budapesti Napló 1905. március 31.

210. BALLADA A SOK ESZKIMÓRÓL

És van az országban néhány millió ember, ki egy falat kenyérért eladná lelkét, testét. És jön Budapest, ez ország mamája és szól imígyen:

– Negyvennégy ember hozzájuthat egy-egy falat kenyérhez.

Javíthatatlan humanisták pedig fölsóhajtanak:

– Szörnyűség! Hány embernek kellene ez a kolduskenyér, s csak negyvennégynek fog jutni.

Beavatott emberek viszont mosolyognak e sóhajtáson:

– Negyvennégynek? Egynek sem. A mama most csak tréfál. Nincs ám Budapestnek eszében sem kiosztani negyvennégy darab kenyeret. Van annak gazdája mind a negyvennégynek.

A moralista háborog:

– De hát miért e tréfa?

A beavatott komoly úr megvetéssel mosolyog:

– Mert modern országban élünk, vagy mi, ahol paragrafusok is vannak.

Budapest székesfőváros pályázatot hirdetett *negyvennégy* piciny állásra. Pályáztak hirtelenében érte *ezernégyszázan*. Szegény emberek lehetnek egytől-egyig. Egy vagyont fektetett bele mindegyik a kérvénye úgynevezett felszerelésébe. Legalább is húszezer koronát szerzett e révén mindnyájunk mindenható atyja, az állam. És jöttek a pályázatok. A két vízvezetéki ellenőri állásra pályázott 62, egy egészségőri állásra 98, két katonaugyosztályi biztosi állásra 131, hat adóbiztosi állásra 217, egy mezőrendőri felügyelői állásra 63, egy kórházi kapusi állásra 72, nyolc hivataloszolgai állásra 359, egy fertőtlenítő állásra 38, öt vásárcsarnoki őri állásra 111, két kórházi szolgai állásra 136, tíz mezőőri állásra 65, egy szegényházi kapusi állásra 43. A városnál pedig mindenki tudta, hogy ezek az állások már mind *betöltött állások*. Ideiglenesekkel betöltött állások. A pályázatot csak és azért írták ki, mert a törvény ezt így írja elő. Ellenben szó lehet arról, hogy negyvennégy új ember helyett még a régiekből is elkergetnek néhányat. Mert a pályázók között katonák is vannak: altisztek. Ezeknek pedig első joguk van. Ezeket nem szabad formális pályázatokkal megtréfálni. A többi pedig okuljon. A sok éhes millió. Ebben az országban az éhes ember csak a szagát élvezheti a sült szalonnának, mint a Jókai Mór lovagja, akit kiéheztetett egy szép amazon.

Budapesti Napló 1905. április 5.

211. A JÖVŐ MŰHELYE

Budapest, április 8.

Bánatos lesz a szem, ha végigpillant azon a nagy, sivár területen, amelyet magyar közéletnek nevezünk. Mennyi lárma van itt, és mily kevés munka, mennyi frázis, és mily kevés eredmény. Mennyire elől vannak a dologtalanok, az üresek és a hangosak, és mennyire hátul vannak a munkások és a becsületesen dolgozók. Nézi az ember: a közéletnek ezen a nagy területén hol folyik igazi munka? Munka a haladásért, munka a kultúráért, munka az ország jövőjéért. A képviselőházban? Az egyetemen? Tudós társaságokban? Az Akadémián? A sajtóban?

Meddő szóharcok, terméketlen kicsinyeskedés, alacsony indulatok felszítása: ez folyik mindenütt. Törvényeket, folyóiratokat, könyveket, újságokat lapoz az ember, és nem lát mást, mint a jelen rövidlátó bámulását, az ostoba aktualitás komolyan vevését, tunyaságot vagy éppen rosszakaratú elterelését az elméknek: a nagy dolgoktól a külsőségek felé.

Egyetlen oázis a nagy sivatagban: a Társadalomtudományi Társaság. Ami jóakarat, szeretete a jövőnek, világosan látása a mai nyomorúságnak, tudás és akarat van nálunk, az talán mind összegyülekezett itt. Itt munka folyik: elmék megvilágosítása és megtermékenyítése, gondolatok termelése, és mindenesetre itt van készség arra, hogy az igazságot felismerjék, ha kellemes vagy ha kellemetlen.

Kevés figyelemben van része ennek a társaságnak. Mindegy. Haladásunknak mégis zsandárja, jövőnknek iránymutatója. Legújabb akciója: megvilágítani, milyen legyen a középiskola. És milyen ne legyen. Ami annyit jelent: milyen legyen a jövő társadalma, és milyen ne legyen. Ezzel a kérdéssel foglalkoznia kellene az államnak, az Akadémiának, az egyetemnek, a törvényhozásnak, – a Társadalomtudományi Társaság majd elvégzi helyettük. A Társaság majd megvilágítja a kérdést: a legjobb tudás akarat és minden eddigi tapasztalat becsületes és éles sugárzónéval. Szociológusok, orvosok, természettudósok, írók mondják el véleményüket a kérdéstről, és a vita végén az elmék előtt teljesen kiépítve ott fog állni az ideális műhely: a jövő magyar középiskolája. Csak meg kell csinálni. De mikor lesz nálunk a nyilvánvaló igazságnak elég ereje ahhoz, hogy tetté váljék?

Mindegy. A Társadalomtudományi Társaság dolgozik.

Budapesti Napló 1905. április 9.

212. AZ AKADÉMIA LEGÚJABB BOTRÁNYA

Az úgynevezett Magyar Tudományos Akadémiának különféle című tagjai, tanítványai és aspiránsai bizonyos idő óta igen hasznos munkát végeznek. Arra vállalkoztak tudniillik, hogy egymásról kimutatják, milyen keveset érnek. A nagyközönség természetesen régen tudja, hogy mit ér az Akadémia és a hivatalos magyar tudósvilág, de mégis elismerésreméltó dolog, hogy most már az Akadémia is belátja ezt. A legújabb botrány az, hogy tegnap a Budapesti Filológiai Társaságban, ahol Heinrich Gusztáv elnökölt, Hornyánszky Gyula egy felolvasás keretében kimutatta, hogy Petz Vilmos „Ókori lexikon”-a, melyet az Akadémia megbízásából szerkesztett a jeles tudós, a *Lüpke-féle hasonló című német lexikonnak igen értelmetlen, hibás fordítása*. Hegedüs István próbálta megvédelmezni Petz Vilmost. Többen fölszóltak. Bizonyos, hogy lesz az ügynek folytatása is. Ám ez már mind nem lesz érdekes. Kérünk már egy olyan leleplezést, hogy az Akadémia valamelyik tagjának eredeti műve csakugyan eredeti.

Budapesti Napló 1905. április 13.

213. MIMI PINSON ISKOLÁJA

Meghalt egy nemes, bájos, igazi francia idea, mikor pedig már gyümölcsöket is hozott. A párizsi kis munkásleányok konzervatóriumát becsukják. A Conservatoire Mimi Pinson Párizs egyik legfényesebb pontján állott. És minden este élénk volt az élete. Megédesítette az üzletekben alkalmazott fiatal leánykák életét, akik a rideg üzletből, íróasztaluk, írógépeik mellől idesiettek, hogy a művészetben képezzék ki magukat, a művészetben, mely megtanít arra, hogy keressük és élvezzük a szépet. A konzervatórium eredetileg csak három kis szobát nevezhetett magáénak, eleintén egy ideálisan gondolkozó ember poétikus eszméjének mondták, és végül tizenöt terembe volt elhelyezve, és mindenki tudta, hogy célja áldásos, és munkája gyümölcsöző. És a Mimi Pinson konzervatóriumát mégis be kellett zárni. A pénz nem futotta. Tanárai ingyen tanítottak, gazdag urak nem sajnálták a pénzt, melyet céljaira áldoztak, s az első esztendő mégis 24,000 frank deficittel zárult. De ez mégsem ölte volna meg a midinette-ek konzervatóriumát. Charpentier, a jeles zeneszerző, kié ez a gyönyörű idea volt, saját zsebéből akarta fedezni a kiadásokat. Hisz a „Louise” dicsőségesen járta be az összes francia opera-színházakat, s az Opera Comiqueben már lázasan várták Charpentier két újabb zeneművét. Még egy új eszmét is valóvá akart tenni Charpentier. A Conservatoire Mimi Pinson fogalma mellé egy új fogalmat akart teremteni, az „Image Mimi Pinson” fogalmát. Száműzni akarta a midinette-ek szobájából az olajnyomatok sablonos ábrázolásait. Nagy, híres munkák művészi másolatait akarta helyükre akasztani, melyeket olcsó pénzért tehetséges midinette-ek készítettek volna. És az üzletekben alkalmazott fiatal lánykák mennyivel tisztábban látták volna ismét maguk előtt a művészet fogalmát... És ekkor közbeszólt a balszerencse: Gustave Charpentier beteg lett. Soká titkolták. Végre napfényre került. A „Louise” szerzőjét megviselte a túlságosan sok munka, idegei felmondták a szolgálatot. Charpentier idegbeteg. Orvosa még a levélírástól is eltiltotta. Befejezetlen munkáit hosszú évekig nem fejezheti be, ami jövedelme pedig a Louise-ból maradt, arra sajátmagának van szüksége. Nagyon drága dolog a betegség. A Mimi Pinsont tehát bezárták. Charpentier nem hozhat több áldozatot, s az állam, a város és az egyház nem akar többet hozni. A kérvényeket ridegen utasítják vissza. A feleletük rövid: nincs pénz! Pedig a tárlatok értékelen vásznait még most is vásárolják nyakra-főre, a szép Párizsban is állítanak idomtalan szoborműveket, szubvencionálják a legképtelenebb vidéki akadémiákat. Persze a művészetet kell pártolni. De Mimi Pinson konzervatóriumát, azt bezárták, holott manapság élnök a demokrácia korszakát.

Budapesti Napló 1905. április 19.

214. PÁLMAY ILKA – VÁLIK

A Mikádó-ban esténként nagy gyönyörűséggel, örvendetes megilletődéssel látható mostanában a budapesti közönség, hogy a régi aranyos Ilus alig változott. Pálmay Ilka – Pálmay Ilka maradt. Persze azt nem sejtette senki, hogy a múltnak ez a megjelenítése még több szenzációt fog jelenteni. Az a Pálmay Ilka, aki fiatalon tudott az időnek nagy zuhanásán keresztülrepülni, most arra készül, hogy ez eltelt időt polgárián is kitörli az életéből. Már régebben rebesgették, hogy *Pálmay Ilka elvállik a férjétől, gróf Kinsky Rudolftól*. Azt is tudták a beavatottak, hogy békesen, szépen egyeztek meg ebben a házastársak. Elváltak, s úgy volt, hogy a nyár végén törvényes elválasztásukat is kérni fogják. Most aztán egy újabb fordulat egészen a nyilvánosságra hozta a díva váló-tervét. Bécsből azt jelentik, hogy *Pálmay Ilka váratlanul elhagyta Bécsset, és állítólag Amerikába utazott*. Arról Bécsben sem tud senki semmit, mi bírta a grófnét ilyen hirtelen elhatározásra.

Budapesten tudakozódtunk, s arról értesültünk, hogy a grófné Dorottya-utcai Magyar Király-fogadóban lakott háromszobás lakásban. Néhány nap előtt Szege-den volt, s közreműködött egy a V. H. O. Sz. javára rendezett előadáson. Három nappal ezelőtt komornájával, Bzsnemszki Linával elutazott a grófné Budapestről. Minden holmiját a szállodában hagyta. Azt mondta, Bécsbe utazik, s kedden visszatér Budapestre.

Budapesti Napló 1905. április 23.

215. RITOÓK ZSIGMOND HALÁLA

Kialudt az élet-lángja egy nemes, magyar, ritka egyéniségnek. Egy puritán lelkű, tiszta elméjű ember, kinek életfelfogása volt: soha alacsony eszmék közt nem cammogni, s elvégezni minden munkát s amihez erőnk van, halt meg ma reggel Nagyváradon, hol élt a puritánságnak, munkának, szabadelvűségnek, lelkesedésnek és magyarságnak ez a tipikus alakja. Nagyváradról jelentik, hogy Ritoók Zsigmond dr., a nagyvárad királyi ítélőtábla elnöke, ma reggel hatvannyolc éves korában meghalt. Kiváló alakja volt a magyar igazságszolgáltatásnak is, és széleskörű tevékenységet fejtett ki a város társadalmi életében. Halála híre mélységes részvétet kelt mindenfelé.

1905. április 23.

216. AMNESZTIA – HEINE HENRIKNEK

A Kulturvolk, nagy és szent Németország népe, felséges szép cselekedetre készül. Már is hajlandó elismerni, hogy Heine Henrik néhai költő úr német költő volt, s nem utolsó német költő volt. Egy *Kölni* távirat újságolja ezt. Eszerint *Düsseldorfban* kiváló polgárokból bizottság alakult, amely elhatározta, hogy *Heinének nemzeti adományokból szobrot emel*. És hozzáteszi a távirat, hogy ez lesz Németországban az első Heine-szobor, s költségeit 250 000 márkára teszik. Tehát Németország végre hajlandó volna amnesztiát adni Heine Henriknek. Hajlandó volna kegyesen a germán Panthéonban helyet szorítani Heine Henriknek. *Volna...* Mert ne tessék előre tapsolni. Talán már holnap cáfolat jön. Vagy lehet, hogy csakugyan megindul a gyűjtés. De még milyen távolság ettől a Heine-szobor! És milyen távolság a német génusztól a megfinomodott, megnemesedett emberi génusz!...

Budapesti Napló 1905. május 6.

217. IRODALMI BÚVÁR

Engedje meg, hogy akihez a levelét intézte, csak megköszönje igen szeretetreméltó figyelmét és érdeklődését, de a kérdéshez úgy szóljon hozzá, mintha valakinek, akárki másnak, íróembernek a dolga volna. Az író rendelkezik a maga írásaival. Polgári nevével állhat jót értük, vagy akár öt pszeudonimmal. Mert egy sereg írói név alatt is mindig ő rejtőzik. L. A. hogy mégis szóljunk a konkrét esetről, nem egy másik írónak a neve, de ugyanazon írónak egy másik írói neve. Ez a bujkálás lehet helyes, lehet nem, lehet okból, lehet szeszélyből, talán még keserűségből is, de az írónak joga van hozzá. Az ő analógiái tehát nem találók. Rimbaud verséről lehet talán még szó, de a Baudelaire-versek kritikáját nem akceptálja az, akiről szó van. Üdv.

Budapesti Napló 1905. május 6.

218. EGY PORTUGÁL

Egy portugálnak megengedte a királya, hogy megszökjék a gályarabságból, melyet nála alig érdemelt meg valaki még jobban. Idegen újságokban olvassuk ezt. A portugált ez újságok nevén se nevezik. Híres orvos volt. Jeles professzor. Jóltevője az emberiségnek. Az is akar maradni. Mert Berlinben állt meg menekülő útján, s ott akar ezután gyógyítani. Élni az emberiség üdvére.

Ez az ember ölt. Kegyetlenül és sokszor. Mint Jáger Mari. A legölőbb mérgeket ismerte. És sorra szedte a rokonait. Mire észrevették a dolgot, már alig volt rokona e földön a jeles tudósnek. Valamennyit megmérgezte.

Arról nem szól a hír, hogy mivégből ölt a portugál. Valószínű, hogy pénz miatt. Különbösen is ez illenék legjobban az esethez.

Ez az ember évekig vándorolt messze, vad tájakon. Messze, vad emberek között. Vándorolt pedig azért, hogy legyőzze az emberiségnek egy rettenetes ellenségét, a leprát.

Leprás vidékeken, leprás betegek közt élt sok évekig. Szenvedett, kínlódott. Lázban fetrengett gyakorta. És sohsem tudta, melyik percben konstatálhatja saját testén a rémes nyavalyát. És erőt az adott neki, hogy ő a felséges emberi nemért szenved, s ha meghal, a legszentebb ügynek mártírja lesz.

Visszajött, s dolgozott itthon tovább. Könyveket írt. Lelkesedéssel és tudással teljes könyveket. Közben pedig rokonokat küldött a megsemmisülésbe – pénzért. Ő, aki életét milliószor kockáztatta, nyomorult leprás férgekért, s meg még nem is született emberek egészségéért, lelkes, gyönyörű munkája közben ölte az élő embert, mint a legyet. Bizonyosan nem volt egy percig furdalása a lelkének. Ismerte a legrémesebb álcájú halált. Csókolózott vele gyakorta. Megtanulta az életet mint végtelent felfogni. S mikor önmagát, a tudósat, jóltevőt, nagyot, nem sajnálta a haláltól, eszébe juthatott-e megindulni egy pillanatra kis, szürke emberek eltaposásán, kik neki útjában voltak?

Nyilván nietzschei lélek volt a portugál. És dehogy is tudnánk zsoldárt énekelni róla, ha még meg is ejt bennünket lelkének rendkívülisége. Mi már, Maeterlinck módjára, az élet vidám, hangyai felfogásánál maradunk meg csak. A legnagyobb érték az élet. Kincs és szakramentum. Bűn eltaposni a férget is. És mégis különös fölindulással olvasunk a portugál esetéről. És a királyról, ki királyi cselekedetet végzett. Hírlik, hogy a gyilkos tudós most is dolgozik azon a könyvén, amelyben föl fogja tárni a lepra gyógyításának nagy titkát. És mintha ily szózatot mondott volna Carlos, Portugália nemes királya:

– Menj, menekülj innen, te gyilkos, te szörnyeteg. Az öt év alatt, mit a gályán töltenél, még rabtársaidnak kevés emberi érzését is megfojtánád.

És mintha súgva ezt tette volna hozzá:

– Vezéreljen az emberiség jó sorsa, te szent, jóltevő ember, hogy majd valamikor ezer és ezer megmentett élet hirdesse az emberi elme nagyságát és jóságát.

Budapesti Napló 1905. május 12.

219. AZ AKADÉMIA DÍSZÜLÉSE

A mai vasárnap májusi virágait adjuk az Akadémiának. Olyan ritkán érdemel, és kap úgyis virágot az Akadémia. Ma rászolgált a virágra. A magyar társadalomhoz szólott, s valósággal Széchenyi István lelke hangján szólott. És meg kell rendülnie minden komoly magyar léleknek. Ma az Akadémia, a nyugodt és cöfös Akadémia a kétségbeesés szótárából keresett fölrázó és lázító szavakat. És bár az, aki az Akadémia nevében szólott, nem hagyta ki igéi közül a hagyományos akadémiái igéket a sajtó ellen, azt hirdette mégis, amit a sajtó derékjei már régen hirdettek. Nincsen magyar intellektuális élet. Nincs magyar tudomány. Üres és felületes a magyar értelmiség. Történelmi átkunk, szegénységünk s Keletről hozott ideafóbiánk a legalsóbb népek sorába nyom bennünket. A napi élet eseményei s az olcsó, érzelmes politizálás a kenyerünk. Amink van, az másolás. E mellett félünk az idegentől, s azt szeretnők, ha mi megmaradhatnánk Ázsiának a csodálatosan törtető Európában.

Hát nem nagy dolog, hogy végre az Akadémia is velünk lát? Végre látja a maradi-ságot. Sőt dekadencia veszedelmét hirdeti. Sötétség van a lelkekben, s a demagógoké az ország, holott Széchenyi István mondta: világosság kell, és nem gyújtogatás. Hallja meg a magyar társadalom s a magyar értelmiség: elveszünk, ha meg nem komolyodunk, ha elméinket nem tudjuk odaadni az európai gondolkozásrendnek. Minden polgárosodásunk: látszat. Potyemkin-falvak. Le kell győznünk a sötétséget. Helyrehozni, amit a küzdelmes évezred ártott. Törekednünk kell a gazdasági erősödése. Le kell győznünk a fajtánkban fészkelő irtózatot a kitarástól, gondolkozástól, búvárkodástól. Mert különben sorsunk betelik. Dicséret az Akadémiának. Az ő mai megnyitó szónokának. Szívesen adjuk a mai vasárnap májusi virágait Széchenyi István sokszor méltatlan, rossz, kései tanítványainak. Valóban a tizenkettedik órában szólott az Akadémia. A bátor szó egyre ritkább itt, a sötétség terjed, az érzelmek mindent számúznak, az ürességek dominálnak, az egyetem rektora rektori székéből szónokol tudomány és haladás ellen. Bizony itt a dekadencia és a reakció. Holott nekünk lázasabban kellene dolgozni s intenzívebb intellektuális életet élni, mint akármely más európai népnek. Ha egyáltalában élni akarunk.

*

A díszülés Tisza Kálmán emlékének áldozott. És az Akadémia szerencsés volt avval a beszéddel is, mely e nagy férfiú jelentőségét világította meg. Nem volt tudós, de történelmet csinált Tisza Kálmán, s e révén volt tiszteleti és igazgatósági tagja az Akadémiának. Most arcképét leplezték le, s jó helyen van annak az arcképe, ki úgyszólván bevezette népét a modern, európai életbe. A politika húzódjon félre. Tisza Kálmán már nem a politikáé. A nemzeté. És a Tisza Kálmánt méltató emlékbeszéd jól mondja, hogy ez a nagy ember minden századdal nőni fog. Magyar volt, új ember, puritán, népét szerető, törhetetlen. A tettek embere, kitől tanulnia kell minden magyarnak. Az Akadémia megnyitó beszéde s az em-

lékbeszéd egymást nagyszerűen és sokatmondóan kiegészítők. És az ezer bajú, szenvedélyekben remegő magyar társadalom bár méltatná ezúttal figyelmére az Akadémiát, mely ma méltó volt végre magához, s amely ma igazat adott az ő ellenségeinek, azoknak a lelkes, bús, derék magyaroknak, kik régen prédikálják azt, amit már az Akadémia is kezd belátni. Európai Magyarország, az igazi kultúra megbecsülése kell hogy jöjjön, a mai dolgok helyett. Bátor haladás. Vagy pedig mi fogjuk igazolni ama történelemfilozófusokat, kik egy nemzet életét csak ezer évre szabják.

NM 1905. május 15.

220. INDIA PAPNŐJE

– *Annie Besant Budapesten* -
Budapest, június 3.

Kik hallották tegnap és ma este csodás Indiának küldöttjét, a szkeptikusok nagy ellenségét, a teozofia papnőjét, Annie Besant-et, hirdetni az új vallásos evangéliumot, sejtették-e, hogy ez az istenes asszony a hitetlenek fanatikus apostolnője volt valamikor?

Mert az volt Indiának küldöttje, ki jár gyógyítani a hitetlen, szkeptikus, materialista, modern világot, megmutatván nekik a végtelen élettengert, melyen az istenség hajózik, s hirdetvén, hogy meg kell finomulnia az embernek s fölemelkednie a végtelenségig, mely majd valamikor isteni fényben, megfejtve fog az ember előtt állni.

Londonban történt 1893-ban. Nagy heti összejövetelüket tartották London szabadgondolkodói, az istenes babonák ördögűzői. A gyülekezet várta az egyik leg-lelkesebb vezért, az istentagadásnak s a materialista, tudományos gondolkodásnak hatalmas tűzű hirdetőjét, ki nem volt más, mint Annie Besant.

A szabadgondolkodó papnő megérkezik. A tömeg hallani kívánja. Ő megszólal, s kipattan egy olyan szenzáció, a teremben, mely bejárta az egész világot, ahol az emberek intellektuális életet szoktak élni.

Avval kezdte Annie Besant, hogy *búcsúzni jött. Megválnak a szabadgondolkodóktól, mert új világoosságot nyert a lelke.* Nem tud többé szkeptikus lenni s az istenség ellen harcolni. Más útja van. Éppen az istenes tudományhoz, a *teozófiához* hódolt át.

Az angol lapok hasáboakat írtak ekkor Annie Besant pálfordulásáról.

És Annie Besant még akkor, rögtön megmagyarázta a gyülekezetnek, hogy ő meg van győzve és pedig nem metafizikai bölcsességekkel, de empirikus módon, kézzel foghatólag. A teozófia meghódította. Elbeszélte, hogyan.

Akkoriban halt meg a teozófiai társulat feje, Blavatsky asszony. Annie Besant a szobájában ült, és olvasott. Egyszer csak váratlanul, hirtelen *ölébe egy pálmalevél hullott.* Tű-szúrta, ismeretlen betűkkel. Nem tudta, honnan. A tetőzet ép. A könyvtárról talán? A könyvespolc lomjai közül? Elvitte a levelet komoly s értő tudósokhoz. *Szanszkrit nyelven* voltak róva a levélre a szavak, s figyelmeztetés volt Annie Besant-hez, hogy küldetés vár rá. Térjen meg, s vegye át Blavatsky asszony örökségét a teozófia hirdetésében.

A szabadgondolkodó apostolnő mosolygott szkepticizmusával, mely az ő hivatásos hiszekegye volt. Mégis tett egy próbát. Átvizsgálta, elrendezte, s bezárta gondosan szobáját. Leült a szoba közepére, s mosolyogva hangosan szólt:

– Nos, titkos szellemek avagy isteni erő, hát próbáljuk meg. Adok egy órát. Ha egy óra alatt ismét jelentkezel, hinni fogok.

És csodálatosan lehullott a pálmalevél, *egy másik* pálmalevél újra ilyen szavakkal:

– Mit tétovázol? Állj a helyre, hova küldetve vagy.

És Annie Besant megtért. Így beszélte el e megtérés útját.

A szenzáció hetekig tartott. Az angol lapok előfizetőik számára levelezés-rovatot tartanak fel. E rovatban is persze pro és kontra az Annie Besant-esetről folyt a szó sokáig.

Beeszlott az újság-diskurzusba Cumberland, a nálunk is szerepelt, világhírű gondolatolvasó. Kijelentette, hogy minden ilyen történet dajkamese. Ő letett száz font sterlinget ennél és ennél a bankháznál. Tegyen le az is, aki az ilyen csodás esetekben hisz. Mutassanak előtte s kölcsönös bizalmi emberek előtt akármilyen csodás mutatóványt, fenomént, ő rögtön megmondja a nyitját, tudományos magyarázatát s utánacsinálja.

Egy Indiából hazakerült angol ezredes jelentkezett, s letette a száz font sterlinget. És fölhívta Cumberlandot, hogy bármely helyen, Cumberland tizenkét bizalmi embere előtt ő fog egy olyan csodálatos virágosót rögtönözni, melyben virágok hullnak, nálunk nem ismert exotikus, indus virágok, amilyenek csak Hindosztánban nyílnak. És Cumberland – úgy látszik – nem tudta volna megfejtetni a csodát. Egyszerűen nem jelentkezett, beismerte a vereségét. Ez a katonatiszt aztán elbeszélte egy újságban, mint hódolt meg ő a teozófiának Indiában. Blavatsky asszony, a híres apostolnő akkoriban jött le a misztikus, csodatevő braminokkal rakott indiai hegyekről, s készült világmegváltó útjára. Egyik indiai tábornokkormányzó meghívta ebédre a már híres nőt.

Az ebéden résztvett ő is, az ezredes. Mindenki érdeklődött, s hitetlenkedett Blavatsky asszony szent tudományával szemben. Valaki megszólalt:

– Hinni fogok önnek, Madame, ha ebből a teremből a zongorát átvarázsolja föl-emelve a levegőben, rézsen a szembenlévő sarokba. Blavatsky asszony leült a terem közepére, lehunyta szemeit. A többiek kimentek, s a nyitott ajtók küszöbén nézték; mi történik. Az apostolnő arca vonaglott. Rémes erőfeszítés látszott rajta. Kezei görcsösen fogták a szék támláit. Látszott, hogy akaratát, minden akaratát följajozza, s koncentrálja az asszony. Egy óráig tartott. Hirtelen magától *föllebbent a levegőbe a hatalmas zongora*, s átrepült, leszállt a másik sarokba. Másnap hat embernek kellett visszavinni.

Így mesélte el a maga megtérését Annie Besant megtérésekor az illető ezredes. És hozzátette, hogy ez nem isteni erő, csodatétel az ő hite szerint. Hanem a fejlődő ember akaratának egyre-egyre csodálatosabb hatalma. Fizikai titkok ezek, melyeknek mivoltát ma még csak sejtjük, s melyek jelzik nagy összetartozóságunkat a végtelen lélettengerrel és az istenséggel... Ami természetesen megengedi, hogy az esetekben azért illő tisztelettel kételkedjék egyikünk-másikunk.

Ez idő óta Annie Besant a teozófiát hirdeti, s hogy tökéletesednünk kell, agyunknak, lelkünknek, idegrendszerünknek finomulnia kell folyton-folyton, hogy fölemelkedhessünk oda, ahol a csodák nem lesznek csodák. A szkepticizmus apostola tehát az emberfölötti idealizmus és hit apostolnője lett...

*

Ma este második előadását tartotta Annie Besant Budapesten. Nagyon előkelő közönség hallgatta ma is. Még nagyobb, mint az első estén. A teozófia és a modern pszichológia volt ma a témája. Gyönyörűen előadott, érdekes előadását magyarul is tolmácsolták.

Budapesti Napló 1905. június 4.

221. VÁMBÉRY ÁRMIN ÖNÉLETRAJZA

Díszes, hatalmas, szép könyv jelent meg a Franklin-társulat kiadásában. Címlapján a betűk tövis-jelekkel megtűzdelve adják a címet: Vámbéry – Küzdelmeim. Ez az önéletrajz sokkal bőségebb, mint ennek a nagy magyar embernek angol nyelvű, világszerte ismert önéletrajza. És a gyönyörű kötetből nagyszerűen beszél a magyar olvasóhoz egy rendkívüli, nagy eredményű élet. A közelmúlt milyen messze van tőlünk. Milyen hatalmas lendület élt a magyar lelkekben akkor, mikor Vámbéry Ármin lelke ezen a földön olyan szédítő, küzdelmes, hatalmas vállalkozásra, mint az övé volt, megedződött. A koldus, kis zsidó fiú, kinek gúnyosan mondta a szerzetes-professzor: „Mósele, minek tanulsz? Nem volna jobb, ha sakternek mennél?” győzedelmesen áttörte magát az életen. Fejedelmek barátja lett. Tudásával, küzdelmével, eredményeivel az egész világon becsületet szerzett a magyar névnek, s most, élete derűs alkonyán a legnagyobb, legszebb emberi érzést érzi: otthon van az egész világon, s mosolygó ismerős arcok fordulnak felé minden messzeségből, és – nagy, rendkívüli emberi cselekedetet végzett. Érdekesebb olvasmányt alig képzelünk Vámbéry könyvénel. És szólhat e könyv, s szóljon is e szegényebb korszak magyar ifjaihoz Vámbéry perzsa idézetével: a nyomorban érik a férfierény, a tűzben tisztul az arany s ezüst. Irodalmunknak is nagy nyeresége ez a ritka érdekességű önéletrajz.

Budapesti Napló 1905. június 4.

222. PRIELLE KORNÉLIA

Úgy él lelkünkben, mint a fiatalságnak csodálatos asszonya. Mostanában írták róla, hogy nyolcvanéves. Nem akartuk hinni. Aztán aggodalmas hírek jöttek, hogy beteg. Nagy szeretetünkkel sem tudtuk őt igazán félteni. Nem igaz, nem igaz. Prielle Kornéliához nem férhet sem aggság, sem betegség. Ott él a nyárban, a virágok szigetén. Fiatal, és szerelmesek belé azok, akiknek a nagyapáik is szerelmesek voltak az ő örök hódító leányságába, fiatalságába. Minden más hír hazug. És ma új hírek jönnek a nagyasszonyról. Az egyik hír azt mondja, hogy Prielle Kornélia menyasszony. Vőlegénye R. K., egy fiatal író, a művésznő régi, intímus tisztelője. Egy másik hír pláne azt mondja, hogy a művésznő házasságra is lépett már a fiatal emberrel. Egy harmadik hír, hogy a művésznő rokonainak sikerült idejében e házasságról lebeszélni Prielle Kornéliát. A negyedik hír szerint a nagyasszony ismét beteg, bár az utóbbi napokban kissé jobban lett, s a beteg művésznőt néhány nap múlva elviszik Vámosgyörkre Antónia leányához, Kovács Zoltán nagybirtokos feleségéhez, ahol családja tagjai állandóan mellette lesznek, s remélik, hogy a nyári üdülés után még jobbra fordul állapota. Mi pedig csak annyit hiszünk el, és úgy legyen, hogy Prielle Kornélia, a magyar színművészet nagyasszonya érzéseinek, erejének, lelkének frissességét, csodás egyéniségének báját, fiatalságát, egészségét megőrizte. Hiszen az úgynevezett érdekes hírek csak arról szoktak szárnyra kelni, kinek varázsuk ép, s akik még érdekelnek életkedvükkel, kiválóságukkal bennünket.

Budapesti Napló 1905. július 11.

223. EGY SZOMORÚ ÉVKÖNYV

Kolozsvárról a Teleki Blanka-kör évkönyvét küldték meg nekünk. Tizenhatodik és *utolsó* évkönyv. A Teleki Blanka-kör a nagy magyar honleány emlékére alakult 1890-ben. Elnöke De Gerando Antónia volt, a kolozsvári felsőbb leányiskola neves igazgatója. Most távozik Kolozsvárról De Gerando Antónia, s megszűnik a Teleki Blanka-kör is. Gyönyörű célokat tűzött volt maga elé ez a kör. Új és igazi műveltségű magyar nőket nevelni, akik majd a gyermekekben művészi érzéket fejlesszenek, altruizmust, lelkesedést, szeretetet oltsanak. Ez volt a kör első célja. Lelkek teremtésével, nemesítésével az igazi civilizációnak hódítani meg az elmaradt magyar társadalmat. Egyesületeket alapított a kör, hét irodalmi munkát adott ki, három magyar tanítónőt küldött ki tanulmányútra Párizsba, hogy a Ville Lumiere-ben apostolaivá váljanak a szépnek, az emberinek, a kultúrának. Az ez évi jelentésben is Télessy Dalma polg. leányiskolai tanítónő számol be párizsi tanulmányairól. A kör azonban nem működhet tovább. A magyar társadalom megtagadta tőle még az érdeklődést is. Az utolsó években az elnöknek magának kellett anyagi áldozatokat hozni. Ismét egy szomorú bizonyosága, hogy nálunk, ahol például politika és botrány mindenkit érdekel, intellektuális, kulturális törekvésekkel szemben megdöbbenően süketek és érzéketlenek az emberek. Ide írjuk De Gerando Antónia búcsúszavait, melyek szomorúak, szépek és jellemzőek: Mielőtt végbúcsút vennénk egymástól, még egyszer fogunk találkozni. Alkalmasint szeptemberben fogjuk leleplezni Pálfalván, Szatmár mellett azon emléktáblát, melyet a „Teleki Blanka-kör” emelt azon nő emlékére, aki példaképpül szolgálhat minden magyar leánynak, megmutatva, hogyan kell a hazát szeretni, a hazáért élni, a hazáért szenvedni és meghalni! Ezen ünnepélyre a Teleki Blanka-kör összes tagjai hivatalosak lesznek. Ott ünnepélyesen fogjuk fogadhatni egymásnak, hogy amíg élünk, ezen önző, átmeneti, háládatlan korban, mi legalább, önzetlenül az eszméért, a hazáért, a haladásért fogunk küzdeni.”

Budapesti Napló 1905. július 11.

224. BEHEK ISTVÁN NEMESSÉGET KÉR

Áldott ország ez a Magyarország. Az emberek még bolondulni is abba bolondulnak bele, hogy – nemesek akarnak lenni. Valóságos reneszánszát tárjuk mi, magyarok, a világ elé, a lovagkornak. Íme az idők jele: Behek István is nemes akar lenni. Őkegyelme korongi gazdaember, s látván, hogy osztogatják ma még e honházában a kutyabőr, írta a következő levelet a királynak:

Felséges király! Legkegyelmesebb uram! A haza irányában szerzett érdem a királyi trón iránt tanúsított hűséget boldogult felséges királyaink mindenkor megjutalmazni méltóztattak. A polgári erények élesztéseire törekvés végett felséged is követni méltóztatik Felséges elődeinek nyomdokait, ösztönt nyújtana hű magyarjainak a királyért és a hazáért életüket és vérüket kész honfiaknak áldozatkészségére. Hogy én is részesülhessek ezen királyi kegyelemben, és én is a magyarországi nemesség soraiba felvétessem, volt mindig legforróbb óhajtam. Alólírott a polgári pályát választván, a gazdászattal foglalkozom. Én a csatában nyert sebekkel nem dicsekedhetem; azonban mint a szorgalmas földművelő, fáradságom gyümölcsét megosztottam azokkal, kiket a sors szerencsétlenségbe sodort. Így *A*) atyámnak szereztem mindig annyi dolgot, hogy nem ért rá az anyámat kínozni, amelyet éppen kínokkal esztelenné tette, és így egy pár év múlva az anyám egészen tisztán meggyógyult, *B*) amelyet az anyámnak is vettem annyi vigasztolt olvasásos mindig, hogy az segítette nagy esztelen szomorúságát helyre igazítani, *C*) négy embereknek életét egy rossz bika által halálveszélytől megmentettem, *D*) a jó könyvekben mindig igazságot kerestem, és azokat a szomszédok közt mindig terjesztettem, hogy sokszor is adós voltam a könyvekre, *E*) minden tűzveszedelemnél is mindig egész örömmel dolgoztam, így a mások a katonai pályán tüntették ki magukat, én a polgári életben törekedtem arra. Ezek azok, amelyeket Felséged kegyes színe eleibe mély hódolattal előterjeszteni bátorkodom, melynek alapján mély alázattal kérem Felségedet, miszerint engem nőmmel és gyermekemmel (úgy mint akarok megnősülni) együtt a nemességi díj (taksza) kegyes elengedése mellett a nemesek sorába felvenni s nemesi kiváltságokból felruházni a nemesi címet, amelynek tervét ide Herczegyi alatt mellékelni bátorkodom, – nemkülönben a nemesi oklevelet kiadatni méltóztassék. A legmélyebb tisztelettel vagyok legalázatosabb szolgája ifjú Behek István, Korong. U. posta és főszolgabírórság Muraszombat, Vas megye. Cím: Legkegyelmesebb Felséges király úr I. Ferenc József Vien Bécs Várpalota Schönbrunn.

A kérvény minden megjegyzés nélkül jött vissza a kabinetirodából. Pedig igazán nem járja, hogy Behek István nem kapott nemességet. Igazán: miért nem adtak neki?

Budapesti Napló 1905. július 15.

225. VERSÍRÓKNAK

Sok verset küldenek hozzánk. Túlontúl sokat. A jóból a sok se volna sok. Vállalnók, hogy mi minden jó versnek helyet adunk, habár versfalónak nem igen nevezhető a magyar publikum, s habár az emberi vágyak egyre materiálisabbak s pozitívabbak lesznek, nem kedvezők a versálmoknak. De a sűrű küldeményben kevés a jó, s fáj a lelkünk, mennyi hasznos dolgot lehetett volna mívelni azalatt, mialatt a rossz versek kiizzatódtak. Nem tudunk jobb tanácsot adni a réginél a sokasodó versíróknak: ne felejtsetek el, kik írtak már verset, Homér, Szaffó, Catullus, Dante, Petrarca, Shakespeare, Goethe, Byron, Heine, Petőfi s a többiek szintén verseket írtak. Erre kell gondolniok azoknak, akik a szent parancsot vélik hallani a lantpengetésre. Tudnak valami jobbat, újabbat, emberibbet, mást? Akkor írják meg. Aki verset ír, okvetlenül le akarja főzni az eleddig élt poétákat. Hát nem természetes ez? Vigyázzanak hát a versíró hölgyek és urak. Vakmerő dolog verset írni. Nem szólván arról, hogy embertársaink ritkán kíváncsiak – a mások verseire.

Budapesti Napló 1905. július 16.

226. SZEMERE ATTILA (1859-1905.)

Budapest, július 22.

Ma váratlanul egy modern, nyughatatlan, színes, hasznos, érdekes egyéniséget veszített el a magyar nyilvános élet. Szemere Attila, a magyar história Szemere Bertalanjának, az 1848-iki miniszternek s a detronizáció miniszterelnökének a fia, tragikus hirtelenséggel ma délfelé meghalt.

A magát Huba vezértől származtató Szemerék közül való volt, de hogy úgy mondjuk: nem az itthon megrekedt úrmagyarokra ütött. Európai, nagyszabású lélek volt az ő nagynevű atyja. Ő maga Párizsban született. Egyéniségét nagy kultúrlevegő ápolta, érlelte. Nemes nyugtalanságával a legfejlettebb race-ok fiaira emlékeztetett. Ő már nem is európeér volt. De valóságos amerikai. És ha nyughatatlan csupa akció életéből panaszosan sírnak ki a méltatlanul kicsi eredmények, éppen az érteti meg. Az emigráció, később pedig a hatvanhetes, mámoros nekilendülés sok olyan kiváló embert hozott a magyar életnek, kik Nyugaton is az elsők között szerepelhettek volna. És nálunk legtöbbjüknek az élete kalandozás volt, mert más levegőben, más kultúrák méreteihez képződtek a lelkeik.

Hogy Szemere Attila mi is volt voltaképpen? Legközelebb talán az író tollhoz állott. De többször is inkább volt politikus is, nagystíliú vállalkozó is. Egyebek mellett. Mert fiatalon élt végig egy túlerhes nagyon változatos, tarka életet.

Párizsban született 1859. június 1-én. Ott élt akkor száműzött édesatyja, s tanulmányait is ott kezdte meg Szemere Attila. Majd Budapesten, Késmárkon tanult. Egyetemi tanulmányait Budapesten és Párizsban végezte el.

Alig múlt tizennyolc éves, mikor már eljegyezte magát a publicitás legvonzóbb dámájának, a hírlapírásnak. Visszatérve Párizsból az akkori fiatalok egyik vezére volt. Mindenki nagy jövőt jósolt neki. Egyik a nagy publicistát a másik a leendő nagy író, a harmadik a jövő miniszterét látta benne.

Neki fátuma volt a végzetlenség. Gazdag emberként kezdte a nyilvános szereplést. Két nagy birtok is maradt reá. Nem tudott gazdálkodni. Csalódottan, keserűen külföldi útra indult. Általában sokat utazott. Egész Európát bejárta. Marokkót, északi Afrikát, Egyiptomot, Kínát, Indiát, a déli szigeteket. Japánban teljes két esztendőt töltött.

Gyönyörű iparművészeti gyűjteménnyel tért haza, s nagy impressziókkal, melyeket folyton készült megírni, és sohasem írt meg. Így volt minden tervével. Pedig gyönyörű fantáziája, sok ötlete volt. Mindenbe belefogott. Színdarabot is írt. Milliós vállalkozásokat kezdeményezett, és vezetett. Lázasan vetette magát néha a publicisztikára. Majd a parlamentbe bekerült Bánffy Dezső kormányelnöksége idején.

Szeretetreméltó, derék, művészelkű ember volt, kit majdnem mindenki szeretett.

Nemrégén kiment Amerikába, hogy milliókat szerezzen, s visszakért még szegényebben. Az utolsó években ismét a politikára vetette magát legerősebben. Bánffy Dezső s az újpárt mellé szegődött. Vezércikkeket írt. Még két nappal ez-

előtt is szélsőséges egyéniségére valló, erőshangú vezércikket írt egy újságba. Ma pedig Andrássy Gyula grófhhoz akart pártvezérével, Bánffy Dezsővel Tiszalökre utazni.

Tegnap este feleségével, Morawitz Henriettel-tel, aki egy jómódú bécsi vendég-lősnek a leánya, a városligeti Kovács-étteremben vacsorázott derűs kedvben. Hazamenet azonban már egy kicsit gyöngének érezte magát, s nehézkesen ment föl a Városligeti fasor 25. számú házban levő elsőemeleti lakására. Ma reggel tíz óráig csöndesen aludt. Mikor fölébredt, panaszkodott, hogy a szíve táján fájdalmakat érez. Felesége három vagy négy por szalicilt adott neki, majd egy pohár konyakot. De semmi sem használt. Szemere Attila egyre rosszabbul érezte magát. Féltizenegy órakor átküldtek a Grünwald-szanatóriumba orvosért, de mire az orvos, dr. Rácz István a lakásba ért, Szemere Attila kiszenvedett. Meleg fürdőt kívánt, s mikor a fürdőből kilépett, szívszélhúdás érte. Halálos ágyánál feleségén kívül nővére, Gizella, Kürthy Emilné, báró Bánffy Dezső és neje s Karlovszky festőművész és neje és Stettka Gyula voltak.

Budapesti Napló 1905. július 23.

227. AZ ISCHLI TALÁLKOZÁS

A szegény Lajos óta, kit XVI-iknak nevez a francia történelem, fölöttébb szeszélyesek a népek. Gyakran mernek cselekedni az ő fölkent fejedelmek nélkül. Természetes tehát, hogy a fejedelmek néha nyugtalanok. Hogyis ne volnának nyugtalanok? Sok baj érhet ám manapság egy fejedelmet.

És divat, hogy a fejedelmek biztassák egymást. Ezért járnak egymáshoz látogatóba rendszerint. Valóban minden fejedelemnek jól eshetik az, ha látja, hogy a másiknak több baja van, mint neki.

A világ legfrissebb szenzációja az ischli találkozás. Edvárd király a marienbadi kúra előtt találkozott a mi öreg királyunkkal. A világ azon bámul legjobban, hogy egy idő óta milyen természetes emberek a királyok. Mintha Brahm színpadán nevelődtek volna. Nem úgy van, mint eddig volt. Eddig a királyok a külügyminisztereikkel s egy falka diplomatával látogatták meg egymást. Szabad volt csókolozniok, betanult tósztokat mondhattak. De in merito – a diplomataik végeztek el mindent. Most nem így van. A királyok csak önmagukban bíznak, s még önmagukban sem nagyon. Egy idő óta a diszkrét, fejedelmi duettek egymást érik. Miklós cár és Vilmos császár diskurzusát még az alkonyi szelek sem hallhatták például a minap. Így tárgyalt együtt öreg királyunk is az ő vendégével. Mit tárgyaltak? Az újságoknak ezer az ő kombinálgatásuk. Egy bizonyos, népeik orrára nem kötik, hogy mit. Mióta a népek néha fejedelmek nélkül cselekszenek, a fejedelmek is így tesznek.

Higgyük, s hinnünk illik: a népek javairól, az emberiség üdvének munkálásáról vala szó Gmunden és Ischl táján. Lancaster grófnak pedig (Edvárd király fürdői neve) jó kúrát kívánunk Marienbadban.

Budapesti Napló 1905. augusztus 17.

228. AZ ELSŐ ESTE

Igen vegyes érzelmekkel s kevés reménységgel adjuk hírül, hogy a Nemzeti Színház ma este megnyitotta kapuit. Az előkelő műintézetnek még mindig van egy kis hitele. Az elég népes nézőtér ezt igazolja. Bárcsak ez a hitel ne lendülne meg még jobban a kezdődő esztendővel. Tudja ezt akarni a Nemzeti Színház vezetősége? Ma este nem érhetett, s nem ért új szomorúság minket. A pálfiai szavaltak, s az értelmesek keményen tartották magukat. Az Aranyember harangozott be a szezonnak. Az előadás nem volt rosszabb, mint máskor. A közönség még kedvesebb, elnézőbb és tapsosabb.

Budapesti Napló 1905. szeptember 2.

229. TURGENYEV SZERGEJEVICS IVÁN

Huszonkét esztendeje múlt, hogy Párizs mellett, Bougivalban, meghalt a világirodalom egyik nagy orosz embere, Turgenyev Szergejevics Iván. Nagyszerűen temették el Szentpétervárott. Oroszország is tud temetni. De szobra ma sincs még Turgenyev Szergejevics Ivánnak. Sem Orelban, szülővárosában, sem másttt. Huszonkét év óta valami négyezer rubel gyűlt össze Oroszországban Turgenyev szobrára, ahol ezermilliók kerültek háborús vérengzésre. Ez a négyezer rubel is elkallódott. Egy kicsit meg tudna ez bennünket vigasztalni – Jókai szobráért. Ám Oroszországban másként állnak a dolgok. Csodálatos erőket sejtet ez az ország. Mihelyst lerázza a béklyókat, helyre fog pótolni mindent. A többek között Turgenyevnek is fog tudni méltó szobrot állítani. Túlzott melankóliára nincs tehát ok. A mai, élni akaró Oroszország lelkében ott él, és dolgozik a parasztimádó, a bánatosan, szerelmesen orosz Turgenyev, a nagy, eredeti íróművész lelke, s huszonkét év után egész világ kegyelettel adózik a műveiben ma is eleven, nagy lángelme emléke iránt.

Budapesti Napló 1905. szeptember 7.

230. A KEGYENC

Úgynevezett kegyelet-estéje volt ma a Nemzeti Színháznak. Gróf Teleki László szomorújátékát frissítette fel az öreg gárda. Sajátságos, érdekes és értékes kincse ez a tragédia a mi színpadi irodalmunknak. De megeleveníteni, megszerettetni ezt a szomorújátékot nem úgy kell, mint a Nemzeti Színház tudja. Álmos, keserves szavalóeste volt az este. Jászai Mari úgy szavalt, mint tíz és húsz év előtt tette. A többiek is. Egpáran, Pethes, Gál, Gabányi és még vagy ketten hallattak lelkes és értelmes beszédet. Közönség nem sok.

Budapesti Napló 1905. szeptember 12.

231. A ZEYSING-BOTRÁNY

Nagyon szennyes és nagyon szomorú szenzáció ez a Zeysig-botrány. Akár belefuljon, akár kikerüljön belőle a valóság: szennyes és szomorú. Már csak azért, hogy nálunk lehet egy ilyen skandalum. Nagyon megmérgezett ennek az országnak a politikai élete. Nagyon gyászos társadalom, amelyben ilyen szenzációk fakadnak fel.

De a Zeysig-ügyben külön is az ejtette keserves aggodalomba az ország közvéleményét, hogy ennek a szennyes botránynak az áradata egy tisztelt és minden demokratikus hajlandóságú magyar embertől féltve őrzött nevet fenyegetett bemocskolással. Tartani lehetett attól, hogy báró Bánffy Dezső sokat jelentő egyéniségét csorbítja meg tiszteletben ez a botrány. Nagy megnyugvást kelthet az ország aggodalmaskodó közvéleményében báró Bánffy Dezső viselkedése. Az öt körülfogó gyanút fölháborodva, a legerélyesebb módon veri vissza ma is Bánffy. A koalícióbeli pártvezérek mai összejövételén Bánffy ezt a kijelentést tette:

– Ha negyvennyolc óra alatt teljes és tökéletes világosságot nem derít a Zigány-afférre a rendőrség, úgy magam veszem kezembe az ügyet, s ha kell, a legerélyesebb presszióval is kikutattatom, hogy ki a Zigány-röpirat értelmi szerzője.

Egyébként pedig Berlin, Bécs bevonódik most már a botrány fölkutatandó területébe. Sajnos, nagyon hosszú életűnek ígérkezik a Zeysig-botrány.

Zigány maga egyébként már az ügyészségen van.

Budapesti Napló 1905. szeptember 14.

CIKKEK, TANULMÁNYOK
1905. október 1.-1906. június 14.

1. A BEFŐTTES-TÁL

A zseniális császár pazar szótárából került ki ez új frázis. Max Harden lapja írja, hogy a német császár így szól az ő Bülow-jához:

– A munkásokért? Tele van már a befőttes-tál. A munkások érdekében elég történt.

A zseniális Vilmos mondta-e ezt? Nagyon reávall a mondás. A nagy osztályharcban ez a cézár a régi világ prófétája. Költő is egy kicsit. Tehát a krumplileveses-tányért szabad neki befőttes-tálnak nevezni.

Élt valamikor egy fejedelem, aki tyúkot kívánt a szegény ember fazekába. Igaz, hogy ennek a fejedelemnek a parlamentjében nem ült nyolcvan szocialista képviselő.

Sőt élt egy másik fejedelem is. Vilmosnak hívták, s nagyapja volt a mai Vilmosnak. Ez a Vilmos éppen most tizenöt éve hívta össze a munkásvédelem nemzetközi kongresszusát. A teuton lapok akkor találták ki a *szocialista császárság* gyönyörű frázisát. Szébb frázis volt ez a befőttes-tálnál.

De a császárt értjük. Bizony ez így van. Kellemetlen emberek ezek a nyomorult proletárok. Először csak morognak. Dob nekik valamit az ember, a császár. Erre megtanulnak beszélni és kérni. Reklamálják a menüt. Az előétel után. És ha nem is tartanak még a kompótnál, de egészen bizonyos, hogy kérni fogják a befőttet is.

Én még csak egy nagyon elkésett világban élek. Proletár vagyok a javából, de én már lemondtam a mellényemről. Mellénytelen emberek élnek körülöttem s ha holnap előállna egy, bizony odaadnám a mellényemet, ha kérné. Mert miért legyen éppen *nekem* mellényem. És ez nem tréfa. A világ ilyen utat vett. Mit tehessek én ellene?

Ha császár volnék, valamivel többet tehetnék. De csak nagyon kevés valamivel. Fügét mutatnék nekik befőttes-tál helyett, s elhitetném magammal, hogy az istenfélelem meg fogja javítani a proletárt.

Nevetséges ez nagyon. Ha nem adunk nekik jogot és kenyeret, hát vesznek ők. Ha adunk nekik valamit, annál lármásabban követelik a többi.

Tele van-e a befőttes-tál? Dehogyan is van tele. Még ha tele volna, akkor is követelnék a fekete kávé. Nagy szomorúság ez. Néha áldom a sorsom, hogy nem vagyok középkori lelkű, finom múmia, dús és eszes. Rettenetesen szenvednék, mert látnám előre a jövőt. Nem lehet velük bírni. Nem lehet. Jönnek, jönnek, jönnek...

Budapesti Napló 1905. október 1.

Lellei

2. IFJÚSÁGUNK

– *Bemutató előadás a Nemzeti Színházban* –

Bölcs, derűs és kedves ember bölcs, derűs és kedves világot küldött nekünk Párizsból. Kár, hogy ez a világ három óráig sem tart, s hogy nem is világ, hanem komédia: Capus Alfréd darabja.

A Nemzeti Színház publikuma természetesen visszasírta Dumas-t ma este, holott nincs igaza. Capus bizony nem Dumas. De requiescat in pace Dumas. Az új franciák nem tudták még megcsinálni az új művészetet. De nagyon keresik, és nagyon akarják. Capus Alfréd is a keresők között van. Nem poéta, egy kicsit sem. Nem is színpadi ezermester. De elmés és szeretetreméltó. És igénytelen bár, de finom, új és érdekes amit mond. Sőt konstruálni tud poézist is. A melankólia polgári poézise az, ami felénk száll az Ifjúságunkból. Ez a darab címe. Bajoskodó polgári lények intim lelki drámája. Unatkozó szépasszony a hervadás előtt, szerelemreszomjasan, gyáván. Férj, aki pipogya, jó szolgalelek. Após, ki korlátolt, zsarnok és erős. Jó emberek, darabosak, rosszak, segítők és Pry Pálok vannak körülöttük. A jómódú polgárellet minden sivársága nyöszörög előttünk. És íme megjelenik az Ifjúság. Egy leány, aki bájos és apátlan. Legénykori bűne a gyöngye férjnek. Hiszen ő is volt fiatal és hódító. A leányról tudni sem akar az – apja és a nagyapja. De magához öleli őt a feleség. A férje ifjúságát. A férje leányát. Őszi, csaló hajlandósága az úgynevezett félreismert nőnek ezúttal nem visz tilosba. Az asszonyt megváltja, az apját megférfiásítja a jövevény leány. Feleség és férj mennek a leányukkal ki az eddigi sivár életből, az apai zsarnokságból. Mennek Párizsba élni.

Nagyon bájos, melankólikus történet ez, habár nem erős színpadi munka, s habár finomságaihoz nekünk nincs eléggé ápoltság, fölfogó szervünk. Különösen a harmadik felvonása előkelő s kedvesen izgalmas a darabnak.

Alkalmat adott a Capus darabja, hogy a közönség újra fölfedezzen egy igazi művésznőt, Cs. Alszeghy Irmát. Ő játszotta a feleséget nagyszerűen. Általában a nők napja volt a mai nap. A többi nőszereplők is kiváltak: Helvey Laura és Lánczy Ilka. Sőt még Ligeti Juliska is. Gál, Pethes, Náday, Rózsahegyi nagyon jók. A többiek sem ártottak sokat a Capus darabjának.

A színház megtelt zsúfolásig. Nem volt zajos siker, de előkelő, mint a darab, melyet Kürthy Emil fordított jól magyarra.

Budapesti Napló 1905. október 1.

3. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

– *Desmoulins a széken* –

A Palais Royal kertjében egyik legdicsebb napján a világnak fölugrott a székre egy picardiai legény, s tüzes hebegésével halálraítélte a Bastille-t.

Áll már a szobra régen szülőfalujában, Guise-ben, s most állni fog Párizsban is.

Egy székre ugrik föl: így történt akkor. Egy székre ugrik föl: ez a szobor. Nálunk tekercset adtak volna a kezébe, s istentelen pózban állna előttünk. Halottabban, mint mikor teste, nagy, féktelen, isteni, dicső és piszkos szenvedélyektől át és átnyargalt teste dr. Guillotin jóvoltából hullává változott.

A múlt szépít. A legendát minden náció szereti. Lucile és Camille legendáját nem háborgatja a francia irodalom. Meghagyja Desmoulins-t nagynak. Hiszen az is volt. De mert ember volt, piszok is találtatott benne. Hanem mikor szobrot farag róla, nem legendázik a francia szobrász. Akkor volt a legnagyobb, mikor fölugrott a székre. Mikor halálra szónokolta a Bastille-t, és a francia szobrász székre ugratja a szobrát. És mennyivel szebb ez a szobor például a Pálffy-szobornál...

II.

A csúnya hercegnő

Verset kellene erről írni. Egy fiatal Dóczy Lajosnak. Jön a hír, hogy van már mátkája Alfonzó királynak. Battenberg Viktória Eugénia, aki van olyan csúnya leánynak, mint Alfonzó legénynek.

Azt is tudja a hír, hogy a csúnya hercegnőnek szép hozománya lesz. Szóval egy felséges zsák megtalálta a foltját. A legszebb szegény leány is hiába álmodik egy szép királyfiról, s íme, a legcsúnyább hercegnő is kap egy csúnya királyfit...

III.

Stösszel és Kondratyenko

Mi igaz a vádakból, melyeket Stösszel ellen emeltek? Nem lehessen tudni. Egy dolog bizonyos. Stösszel életben maradt. Ő egy gyáva kutya. Kondratyenko meghalt. Ő egy csodálatos hős. Vajon nem kerül Kondratyenko is haditörvényszék elé, ha életben marad? Nem lehessen tudni. Egy dolog azonban bizonyos. Az emberek az elismerést, ha már muszáj, inkább a halottnak adják meg...

Budapesti Napló 1905. október 3.

4. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Eötvös Lóránd lemondása

Tudós elnöke az Akadémiának, Eötvös Lóránd lombikjai közé vonul, otthagyja az Akadémiát. A marakodás, ódsóság, olcsó politizálás és nepotizmus szent hajlékából elvonul a maga csöndes laboratóriumába. Nem firtatja, hogy igaza van-e Kautz Gyulának vagy nincs. Látja, hogy fölbomlott e szegény kis társadalom életében minden rend. Az intellektuális kultúra, a tudomány és a haladás messzebb földje az ígéretnak, mint valaha. Itt most szennyvíz borított el mindent, s színén apró, falánk harcsák ficáncolnak. Még azt is tudja, hogy az ő lemondása az Akadémia elnökségéről nem esemény. Ki bánja az Akadémiát? Ki bánja egy nagy tudós tettét vagy sorsát. Ballagi Aladár politikai beszédre készül a kültelken. Ez kell a magyarnak. Szerényen csak annyit mond Eötvös Loránd, hogy tudományos munkálkodásainak akar zavartalanul élni ezután. Mennyit mond ez a csöndes, udvarias kijelentés. A régi igazságot mondja: tudomány és Akadémia összeférhetetlenek.

II.

A keresztény Japán

Keresztény lesz-e Japán? Vagy keresztényen, mint a protestánsok mondják? Jámbor próféták már látják a keresztény Japánt. Egészen természetesnek vallják, hogy Japánnak már hálából is krisztianizálódnia kell. Végre is a keresztény népek kultúrája művelte ki az apró japánokat...

Ezek az elegáns, ravasz kis ördögök egyelőre nevethetnek e próféciaikon. Ha két japán szociológus ráadná a fejét, hogy vitázzék e problémáról, alighanem így hangoznék párbeszédjük:

– Tehát megmaradjunk Buddhánál?

– Persze hogy maradjunk meg. Egészen jól viselte magát az utóbbi időkben. Majd ha hanyagnak látjuk. Akkor majd nézünk más után...

III.

Nem kell hadsereg

A két nővér-nációt, a két latin nemzetet régen halálra ítélte a germán koponyák bölcsessége. És valóban egy hajóban eveznek ők. Franciaországból átcsapott most már Olaszországba az az óriási háború, melyről minden nap többet fognak írni az újságok. Háború a hadsereg ellen. Sohase hallott, sohase képzelt gyűlölettel folyik ez a háború. A hivatalos Franciaország didereg belé. A francia hadseregnek már fele antimilitarista. Olaszországban, Turinban, tegnap csak egy helyütt tízezer röpiratot foglaltak le. Ezeket mind a kaszányákban fogyasztyák el.

Vajon a dekadencia jele ez is? A germán bölcsék ezt mondják. Ám nagy Germániában is éppen ilyen gyűlölettel folyik az antimilitaris harc. Csak a taktika más. A fegyveres békét le akarja rázni a nyakáról Nyugat.

Valami nagy, nehéz fájdalom szakad ránk. Kicsinységünkre gondolunk, kis, elmaradt népek tragikomikus fátumára. Nagyszerű kultúrájú nyugati országokban éppen akkor indult meg a leszámoló harc a hadsereg ellen, mikor mi egész életünket tesszük kockára azért, hogy – hadseregünk legyen.

Budapesti Napló 1905. október 7.

Pont

5. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Vilmos szobra Párizsban

Mint két kötekedő szerelmes játszanak egymással Párizs és Vilmos császár. Avagy inkább, mint elkapatott kurtizán és veszettül helyre legény, akik már megcsókoltak mindenkit. Még csak egymást nem. Minden héten megírja valamelyik utcai zsrnál, hogy Párizsban járt a császár álruhában. Le Kaiser... Párizs ilyen. Válogathat a császárok között. De ő éppen ezt az egyet kívánja. És ilyen a császár is. Mehet Pétervárra, Londonba, Rómába. De ő Párizsba vágyik.

És ott lesz a császár Párizsban. Ott lesz a szobra. A Grand Palais-ban, a párizsi szalonban. Legalább a szobra ott lesz.

Van egy másik szobra Párizsban. A híres ezüst-szobormű. A Luxembourgban. Az Aube-szobor: France et Russie.

Mi minden történt azóta, mióta ez ezüsből való szimbólum készült! Párizs kijózanodott.

Miért ne kerülne majdan az Aube-szobor mellé a Vilmosé? Párizs sohse volt hű. Még a szobrokhoz sem. És akik játszanak egymással, szeretik egymást. És akik szeretik egymást, legyenek egymáséi...

II.

Az északi sark felé

Az a mágneses sark csak vonja-húzza az embert. Legkülönösebben az északiaikat. Hiszen ők érzik magukat közel a terra incognitához. Az észak-amerikaiak, a svédek, a dánok, a norvégek. Most dánok vágnak neki a rettenetes jégországnak. Azt mondja a vezetőjük, hogy egy országnak kell a pólus táján lennie. Mint ahogy Jókaink is álmodta. És ha ott van az az ország? Hát nincs elég ország? Hát nincs velük elég baj?

Szerencsétlen az embernek fia. Mióta csak eszmél, mindig terra incogniták után kutat. Tenné ezt, ha jól érezné magát a maga ismerős földjén?...

III.

A trónörökös anyósa

Vannak banalitások, melyeket tisztelni kell. Tiszteljétek például az anyós-vicceket. Az anyós-vicceknek joguk van örökre élni.

A német trónörökös szereti a feleségét. Kíváló nő is Cecilia trónörökösné. Egyetlen hibája van: az édesanyja. Hírlik, hogy Anasztázia nagyhercegné a legtalentumosabb anyósok közül való. Egy talentumos anyóssal mit cselekednek polgári családban? Kiadják az útját. Cecilia szeretheti a mamáját. De a berlini udvarban kész már a jelszó: anyós nem kell. És nem kell. Hiába üzeni, hogy halálos beteg. Felé sem néznek. Alázatos lelkek, ne szidjátok az anyós-vicceket. A berlini ud-

varban divatos az elmének ez útszéli játéka. Mikor jön a halálos betegség híre Anasztáziáról, Vilmos császár bizonyosan így vigasztalja fiát és menyét:

– Ne féljetek, gyerekek. Nem olyan könnyen hal meg egy anyós...

Budapesti Napló 1905. október 8.

Pont

6. AZ ŐRANGYAL

– *Bemutató előadás a Vígszínházban* –

Kezdünk megbékülni a Vígszínház franciáival. Különösen, ha Feydeau-k ők. Ha megfiatalodott Bissonok. És legújabban, ha Flersék ők és Caillavet-k, kik az Őrangyal-t, a Vígszínház mai vígjátékát áldott óráikban elkövezték.

Ezek nem a Palais Royal elmétlen disznói. Ezek valakik. Jókedvű bölcsek, pillangó-karakterű művészek, vidám anarchisták.

A mának Offenbachjai ők. Egy darabjuknak nyomába sem ér tíz sereg iránymű, nagyképű társadalmi dráma. Hahotázva szedik pozdorjává ezt a minden sorsra megérett, hazug, gonosz társadalmat.

Kicsúfolnak íme az Őrangyal-ban is mindent. Családot, szerelmet, hűséget, hírnevet, mindent.

Az Őrangyal a család anyyala. Az udvarló. Vigyáz a férjre, mert hite szerint csak erkölcsös férj mellett érdemes a feleség szeretőjének lenni.

Kedves, groteszk, naiv párizsi legény, ki alkalomadtán szellemes is tud lenni. Már-már célnál van. Ezer galibát okoz a férjnek őrangyalkodásával. Hallatlan ágyas helyzeteket teremt. A vége az lesz a dolognak, hogy a férj és feleség, galádul, az ő háta megett egymásba szeretnek. Őt pedig kidobják.

Így győz az erény Flers-nél és Caillavet-nél. Esztendők óta nem láttunk gonoszabb, elmésebb, csillogóbb erkölcsstelenséget: Győz az erény, mikor már mindent kivégeztek, s mikor már az ő isteni erkölcsstelenségük s vakító szellemességük győzött.

G. Kertész Elláé az este legnagyobb sikere. Párizsibb, szebb, szellemesebb akadni sem akadna nála a tűzhely menyecskéjének a szerepében. Vele a sikeren elsőnek Góth és Hegedüs osztoznak: az udvarló és a férj. Nem volt szerencsés napja Sz. Varsányi Irénnek sem egy ostoba nótával, sem egész, különben hálás szerepével. Jelesek a többi szereplők szinte egytől-egyig. Szóval az előadás is segített az őrangyalnak. Biztosan, pompásan, Molnár Ferenc fordította magyarrá Flers és Caillavet darabját. Nem a durva hatású bohózatok hangos sikere volt ez a siker. De nagy siker volt, s az Őrangyal kasszadarab.

Budapesti Napló 1905. október 8.

Dyb

7. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Jancsi és Mariska

Nem Jancsi és Juliska... Hanem Jancsi és Mariska. Modern mese ez. Rigó Jancsit pöröli a felesége. Mintha közönséges királyi hercegnő volna, pénzt akar Mariska. Hiában nyafog Jancsi. Hogy az asszony sem volt jobb a Deákné vásznánál. Sőt alaposan megbosszulta magát Ward Kláráért. A sújtó igazság elől nem fog menekülni Jancsi. Csodálatosan kieszelt emberi institúció is a házasság. Az ember elhagyja az asszonyt. Talál helyette egy világszép másikat. Szárnyára veszi a hír. Ölébe húzza a jó mód. Közben a feleség is éli világát. Azután múlik az idő. Elfut a dicsőség. Elfogy a jó mód. Elmegy a másik asszony. Kihull a haj. Megrogygyan a láb... És előáll a feleség. Ő nem hagyja el az embert. Kéri a pénzt, és joga van hozzá. És alapjában rettenetesen rendjén van ez így.

II.

A bikák érdekében

Úgy volt, hogy Loubet elnök tiszteletére nagy bikaviadalok tartódnak Madridban. Mert Madridba készül Loubet elnök. A spanyol munkások pedig megmozdultak a bikák érdekében. Azt kérik, hagyják ki a vendéglátó programból a bikákat. Ne lássa a leghumánusabb állam feje, hogy mulat a spanyol, s hogy tudja ölni a bikákat. E mozgalomnak aligha lesz sikere. Végre is minden ország azt nyújthatja a vendégeinek, amije van. Mit adjon Spanyolország, ha a bikákat kíméli? De ez még nem minden érv. Van más is. Tudnak valamit a spanyolok is. A leghumánusabb államban sem a bikáknak van a legrosszabb dolguk. Az embereknek. Az állampolgárok nagy részének. Loubet elnök még nagyon emlékszik a Dreyfus-afférra. Hogy másról ne is essék szó. Látott már Loubet rettenetes bikaviadalokat bikák nélkül is. Sohse szégyeljék bikáikat a spanyolok. Addig, míg emberek eshetnek el a modern társadalmak küzdőporondján, nem is kiált egekre a bikák kiontott vére...

III.

Calvé Emma szalonkocsija

A diadalmas Carmen, Calvé Emma káprázatos fényű szalonkocsit készíttetett magának. Ebben utazgat ezután e hódoló világban. Meg is illeti ez őt. Sarah Bernhardt-ról azt beszélnek, hogy egy ezüst tálalt tölt meg arannyal. Ez a házi kassza. Mikor kifogy az arany, újra teletölti a tálalt. Egy Calvé Emmának pedig még szalonkocsija se legyen? De van. Szalonnal, ebédlővel, hálószobával. Páratlanul pazar kocsí. Sem Pattinak, sem másnak sohasem volt ilyen... Bizet barátai még emlékeznek a fatális Carmen-premierre. Támolyogva került az utcára Bizet előadás után. A nagy bulváron zokogógörccs fogta el. Egy barátja nyakába borult. Beszéltni akart. Csak dadogott. Aztán elbűjt a világtól és nemsokára meghalt. Nem érte meg, mint viszi világgá az ő nagy géniuszát és dicsőségét Calvé Emma. Szegény Bizet, még tán látni sem látott szalonkocsit soha életében...

Budapesti Napló 1905. október 14.

Pont

8. ISMERETLEN KORVIN-KÓDEX MARGÓJÁRA

Sírás és panaszkodás

Hozzád száll a mi nagy panaszunk, néhai való királyunk, Korvin, most, amikor a magyar fórumon, Pusztaszeren, új nagy kötést csinálnak a magyarok. Hajh, vajon újat-e? Serlegetekbe még nem ömlött felvágott ereitek nedve, még nem kész a lakoma. Nem hallgatnátok-e meg még a lakoma előtt az igriceket?

A mi mondanivalónk nem sok: értjük a magyar Athén fórumát, halljuk a szittya paripák prűszkölését. Tehát újból Európa ellen mentek, lovas magyarok? Az Időre röhögtek, miért legyen másként, mint Szvatopluk után: szent Ázsia nevében törtenni fogtok előre.

Mi, fanyar igricek, azonban kiáltunk még egyet hozzátok. Omlásra készülő vérünket az egekig kiabáltatjuk föl: mit tettetek velünk? Mi komolyan vettük az Időt, mi 1896-ban komolyan 1896-ot írtunk, ti nem, ti csak 896-ot éreztetek akkor is. Meghurcolt benneteket ezer esztendő, át és átította véreteket kun vérrel, tatár vérrel, szláv vérrel, örmény vérrel, görög vérrel, germán vérrel, oláh vérrel. Ti már nem lehettek Koppányok s Gyulák, s ti Koppányok s Gyulák vagytok mégis.

Vívjátok a dühös szerelmi harcot Áron nyughatatlan népével: ebben a gyilkos ölekezésben bízunk eddig, a semita élesztőben, a zsidó segítségben. Elmúlt ez is, ez a bizalmunk: erős vagy te, Pusztaszer, erősebb vagy Jeruzsálemnél, erősebb vagy Babilonnál, erősebb vagy Rómánál, erősebb vagy Párizsnál. Légy hivalkodó: erősebb leszel Bécsnél is.

Néha úgy képzeljük, ebben van a ti életek, véreink, magyarok. Hogy megálltok, s kemény koponyátokat előre szegzitek, nem csalóka, tarka ideálok befogadására, de – döfésre.

Hiszen álljatok meg, maradjatok meg, tartsátok meg koponyáitok kerektségét és keménységét, éljete a magyar glóbus nagyszerűen ostoba hitében. De mit csináltok velünk, mi is magyarok vagyunk, és minket elbolondítottatok.

Meséljük el: Európa ámulására ezelőtt valami negyven és pár évvel újra fölbukkantatok én véreim. Nem akartátok, hogy Európa állattenyésztő legyen miattatok: mert teste közepében benneteket tenyészt. Már akkor Petőfitek is volt, valami csodálatos kultúrscsiklandozás borzongó kéjére emlékeztetek.

Komp-ország, Komp-ország, Komp-ország: legképességesebb álmaiban is csak mászkált két part között: Kelettől Nyugatig, de szívesebben vissza.

Miért hazudták, hogy a komp – híd, – óh Potemkin, te kenetes kezű szent ember, te csak Katalin cárnőt csaltad meg.

Ideálisták és gonosztevők összeálltak, alság levegő-köveiből várakat csináltak, teleujjongták a világot, hogy a Kárpátok alatt kiépült Európa.

A Nyugattal szórványosan már régen elátkáztok itt lelkek, Magyarország durva ember-matériájából már kicsillan egy sereg differenciálódásra érett és alkalmas molekula. A nagy Humbug nem Európának ártott meg, a hazugságot

itthon hitték el. Miért hazudtak már az apáinknak, és miért adták a hazugságot tovább? Mi nekünk váltig azt mondták, hogy itt Európa van, kultúréletre készülünk, s megfeszített idegekkel rángattuk magunkat egyre előbbre.

Közben zuhanások történtek, a Grünwald Bélák és a Péterfy Jenők menekültek, mihelyst tisztán láttak. Ki tudja, hányan és kik voltak ők, ki tudja, hányan jártak még rosszabbul, a többsége a szerencsétlen kiváltaknak csak vergődött. A nagy Humbugot meg nem ismerte, a nagy valóságba bele nem borzadt.

Bulgária nem csinál Ripeket a fiaiból, nem hiteti el velük, hogy ő kultúrállam. A plojesti oláh az ő nagylángú fiát elküldi szépen franciának, a szerb iskola nem tanítja, hogy a szerb géniusz ormain jár a kultúrának.

Minket kergettek előre, nem volt szabad hátranézni, meglátni, honnan megyünk robogva. Meglátni, hogy néhány Fáraóé ez az ország, hogy szennyes állati életben tartják a milliókat. A Fáraók azt akarták, hogy legyenek itt gúlák és piramisok. Vérét és idegét hordja össze néhány vak bolond: hivalkodjanak majd vele ők.

Tízezer ember előreszaladt, Európaivá vált idegben, vérben, gondolatban, kínban, szomjúságban. Egy túlfejlődött embertípus termett itt, mely előttefut a magyar társadalomnak száz esztendővel legalább. Ezek a szent kengyelfutók nem is álmodták, hogy sarkukban százezrek nincsenek.

Íme egyszerre zúgás, a kendőzött Ázsia lemossa az arcát, szája bugyborékol, s kiárasztja folyóit, melyeknek áradata szörnyűséges, mint a Jankcekiángé.

Turulok kerengnek a levegőbe, nyílzáport lőnek a Nap felé, támadásra készülnek a magyarok. Hányadikra, mióta a betűtanító olasz papokat koncolták?

Nagy vagy én népem, nagy vagy én népem: ezer éve élsz folytonos harcban Európával, csapatokat gyűjtöttél közben, holott véreztél. De a gondolatot nem engedted győzedelmeskedni gyermekeid koponyáin, úgy élsz Európa közepén, mint eleven tiltakozás az állati élet megszüietlenítése ellen. És hogy most utolsó dátuma járt le az Időnek, hatalmasabban kelsz fel, mint valaha: zajlik a tatárság a Kárpátok alatt.

Komp-ország megindult dühösen Kelet felé újra: egy kis sarka leszakadt a kompnak, ott maradt a nyugati partok táján vagy tízezer emberrel, mi lesz ezekkel? Aranyas felét nem bánjuk, aranyuk partra veti őket valahol Nyugaton, nem kénytelenek érezni, hogy nincs hova menni. Hogy elnyeli őket a magyar társaság, a valóság, melyre íme ma ébrednek szegény magyar Ripek, hogy ez elnyeli őket.

Morituri te salutant: új magyar társadalom, az elámítottak, a becsapottak, az előreszaladottak, a kijátszottak, a túlfejlődött magyar lelkek, a vértanúságra kiválasztott magyarok.

Kiki úgy oldja meg a maga nagy problémáját, ahogy tudja. Száz évvel előbbreélni nem lehet, bolygani az űrben nem lehet. Komp-ország Keletnek indul, kérezték fel reá a gyenge.

És látom az új áldozatot Hadúrnak, az új Gellért-papokat. Élén az új magyar társadalomnak állnak az ordító táltosok. Szomorú embereket vonultatnak el. Akinek a homlokán ott vigyázatlankodik a Gondolat, akinek a szeméből új érzések mág-

lyája világít, akire rábizonyul, hogy szívesen áldozott az Eszme idegen és ékes isteneinek: az elveszett. Azt belesüllyeszti a mélységes, a piszkos, az örvénylő árba. Ave Caesar, morituri te salutant. De a halál előtt hallgass meg bennünket Hunyadi János fia.

Panaszkodás és hit

Magyar Nap-király, renaissance lovagja, különös írást ró most ide egy késői, szegény és szomjas írődeákod. Ne fedd őt meg érte felséges Korvin Mátyás, mert balgának látszik, s maga előtt Attavante mester köntösében valamit lát, ami nincs, és ír valamiről, ami nincs. Ilyenek voltak mindig ők, az írődeákok. Íme, én is híres Korvinádnak olyan darabjába vetem most betűimet, melyet meg sem írt egy talán meg sem született magyar ember, s akit igen jeles mestered, Vitéz János méltán lenézett, mert verseit s lázas álmodzásait paraszti magyar nyelven kiabálta. Sőt most is kiabálja, ez ismeretlen kódex íródik azóta egyre, vajon el lehet-e valaha olvasni? Avagy csak egy különös, nagy lelki-pör ez, melyet íme félmerészséggel tribunál elé cipel valaki, aki sok-sok éjszakán vívódott már azon, hogy jó: nem érdemes, helyes: golgota, de lehetséges-e egyáltalában? Nem olyat keresünk-e, ami nincs, s mi olyan, mint ez a kódex, melynek margóit betűkkel és kétségekkel besűríttem? Nem kódexi nyelven mondom, s talán a te finom, de századokkal ezelőtt megállított s bekriptázott lelked fel sem fogja mindjárt: fogunk-e itt mi valamikor afélét csinálni, amit mostanában különösen nagy erővel csinálnak a népek? Azért vagyunk-e itt, hogy teremtsünk lelkünkkel valamit a lelkünkéből, ami olyan, mint a lelkünk? Valamit, ami a mienk, ami nemcsak más, mint – más, de méltó ékessége lehet felemelt fejünknek. Vagy sorsunk csak azért kavart el itt bennünket Európa közepén, hogy durva anyagot szállítsunk a nagy világvegyfolyamathoz. Kifelejtődött idegszálaink közül néhány, meg kell maradnunk gyermekeknek, örökös, vén gyermekeknek, míg nem utasítatik a Történelem, hogy játssza el velünk az utolsó játékot? Tömegében nézem és érzem ideáktól fázó népedet felséges Hollós Mátyás, és rettegek. És keresem ijedten a jeleket – magamnak: hiszen akkor magam is egy nyughatatlan, de meddő gnóm vagyok, mert nem is lehetek más. S mindenki az, ki kiválasztva és kiváltva magát, szállni szeretne itt. Óh, hogy kerülgetem: vércse-e a magyar génius, vagy ügyetlen szajkómadár, vagy Pallas Athéne szent madara, keresem a jeleket.

Sejtelem-ösvények vezetnek keresztül a Királyhágón: talán itt. Itt, ahol Bálványos vára legtovább kacagta Krisztus gyülevész papságát, amely jött a legfrissebb ázsiai csordát besorozni Petrus nyájába. Mert az erő bizony nem ott van, hol rögtönös a hajlás. Ha szabin asszonyok lettek volna a tarka vérű lovastörzsek, már mindjárt agyonölelte volna a magyart a római férfi, ki jött ölelni két urbsból is, Rómából, Bizancból. A csatangoló, kancatej-ivó csak a nagy Fal tájáról jöhetett, de lelkének mégis megkovászoltnak kellett lennie ama kovással, mely itt Európában csinált mégis a homo sapiensből olyan egy kicsit isten, egy kicsit féreg, de szép valamit. Mert miért jött volna akkor s miért nem engedte idáig kitessékelní vagy agyonpréselní magát? Az ám, de lépteim a Királyhágó erdőit tapossák s nem érzem magam Julián barátnek, aki visszavágyik Nagy-Magyarországba. Szegény Nagy-Magyarország, talán sohasem is volt, csak Erdély volt mindig,

Tránsszilvánia, Erdőelve, Szilágyságon túl. És ha nem nonsens amit keresünk, akkor az innen korrespondeált mindig a Nyugaton küzködve finomodó idegen emberlélekkel. Nagy-Magyarország sohasem élte a maga életét; volt fajok nász-ágya, vérmedencéje. Akkor, mikor csak eredményeikben ismert, rejtelmes törvények azt szabták ki a népeknek: no, most kell megnőnök. Hiszen Erdély is jani-csári életet élt, de Erdély állam volt, az önmagáé volt ez időben. Miért? Szent véletlen jóvoltából? nem, de mert csak az erdélyi Magyarországon maradt meg az, amit keresünk, s amit talán, óh ott sem bizonyos, hogy megtalálunk.

Erdély adta nekünk a Napkirályt, Erdély szerezte a mohácsi veszedelmet, hogy megszabaduljon tőlünk. Neki volt Fráter Györgye, ki tudta, hogy kell a törökkel bánni s távol tartani tarkónktól a simogató német kezét. És Erdély látott elsőnek mélyen be Európába. Jött a nagy égszakadás, jött a protestantizmus, és Erdély érezte legjobban, hogy ez lesz az ötödik, hatodik vagy nem tudom hányadik honfoglalás, de az lesz. S odakapcsolta magát Európához, lelkébe engedett mindent, ami jött, s produkálta a legmerészebb s legmagyartalanabb produkciót: az egészen újat. A nagy Kulturvolk a Rajna mentén még égette a zsidót, a dominikánus véredek csaholtak mindenütt Nyugaton, Erdélyben agg és primitív lelkű magyarok nem féltek circumcisiót kérni kóbor rabbiktól, s szinte Ázsia szélén egy kis ország akadt, mely ki merte mondani, hogy az embereknek hite pedig az ő maguk dolguk. Innen indul meg magyarok rajzása már előbb nyugati scholákra. Összeszedni én kis memoriámból nem tudok mindent, de Shakespeare születésének esztendejében itt ír már drámát Karádi Pál. Itt szabad Krisztust megtagadni unitáriusoknak. Jeremiádok itt képviselik először a megfinomodott dallelket. A lantosoknak itt van vidám, szabad útjuk, innen adják az eseményeket Nagy-Magyarországnak, szegény, sanyargatott szomorú földnek. Bethlen Gábor itt teremt az oláh pakulároknak irodalmi nyelvet. Itt siratja az első magyar kultúrember, Szenczi Molnár Albert, hogy ő magyar, de nem lenne más egy világért sem. Itt terem az első asszonyíró, azután az erdélyi Mikes Kelemen példája annak, hogy nekünk futni kell a germántól s nyugatabbra menni eszmeházasodások céljából, és ugyanő az, aki megmenti tisztaságát, becsületét a kemény, szegény, de szűz és erős magyar nyelvnek századokra. Descartes Erdély révén jut keletre, Comenius Amost erdélyi asszony veszi észre. A székely balladák vetekednek ez időből a skótokkal, Rákóczi Versailles-ban is becsült nagyúr, Bogdán, Mányoki, Kupeczky már festhetnek Erdélyben. Kell a zene, s nem udvari bolond a költő, Brillat-Savarin előtt már művészete van itt a konyhának. Itt születik Wesselényi, Kölcsey, s itt keresi a megvigasztaló, kultúrára legalkalmasabb magyart nagy magyar agitátora a civilizációnak: Kazinczy Ferenc. És mennyi minden nem jut az eszembe: egy kicsit Kazinczyak vagyunk mind, akik itt gondolkozunk és szomorukodunk. Kanton, Peking s a kínai városok jutnak az eszünkbe, ahol hajnalonként a kapukat lármás harsonaszóval nyitják meg, de őrködnek, hogy ne lopózzék be valaki, aki újat hoz a kulik népének. A vérkeresztelésben is szerepséttelnek voltunk. Akiket kaptunk szlávtól, svábtól, azok szinte mind tatárabbak a tatároknál. Ideafőbb fajtát nem képzelek a magaménál; hiszen Kínában már Montesquieu-t olvassák, s a sárga faj olyan renaissance-ra készül, milyen sohasem volt.

Mi pedig, ha megyünk, visszafelé megyünk. Mit keressünk? – Hol keressünk? Úgy gondolom, meg kellene próbálni Kazinczyval Erdélyből kiásni, ha élt, s megtermékenyíteni, megszorítani azt a magyar típust, mely nem medve, holott Erdélyben több a medve. Ha száz évekkel hátrább cammogunk, és csak cammogunk, és újat nem tudunk adni, hacsak ha nem antikulturálisat, mi lesz velünk? Nem elég, ha vannak Apácai Csere Jánosok, ha nem mély a néplélek, hiába dobjuk bele a métermázsás követ is, nem fröccsen fel a víz egy méternyire sem. Csakugyan mi vagyunk azok, akiknek nem jutott a nemesebb fajok szükséges szenzibilitásából? Erdély mást bizonyít, próbáljuk Erdélyt folytatni, hátha lehet.

Nemes és csodálatosan nagy királyom, Hollós Mátyás, úgy-e zsémbes, úgy-e nagyon keserű, úgy-e nagyon hitetlen késői írődeákod? Nem tudja: ír-e valamibe, nem tudja: ír-e valamiért, nem tudja: van-e itt valami. Néha vannak következő gondolatai: idejött régen egy vad, lehetetlen, bizonytalan, de erős vérű fajta. Eled-dig ereje volt roskadva is élni s nemes idegeneket véérébe befolytatni. Miért nem lett belőle mégis semmi? Csakugyan kifelejtődött idegrendszeréből az a néhány szükséges idegszál? Miért iszik kancatejet ma is még, holott nektárt ihatna a magyar? Miért nem képes reagálni és megnyergelni önmagát, mikor már úgy sem lehet lovas nemzet? Miért? Miért? De szép volna hinni, hogy ideküldettünk kibőjtölni – az árját. Mikor az árja belefúl önmaga piszkába, mi helyébe ülünk, s intünk Ázsiának: küldj új csapatokat, megtanítunk benneteket arra, hogy kell egy különb kultúrát csinálni. De óh, rovom, rovom, a fekete betűket és a fekete keserűségeket Korvinád nem létező exemplárjának margójára és – nem hiszek. Én meddő vagyok, s aligha azonképpen nem halok meg. De akiknek gyermekei vannak. És gondolkozunk. És Apácai Csere Jánosok vagyunk. Német lesz-e, szláv-e, mi lesz a messze unoka? Rossz gondolat, bűnbe vivő, de becsületes. Óh, Napkirály, nincs igazam, de feléd fordulok. Én, aki szilágyi vagyok, mint ahogy Szilágyi és szilágyi volt nagy asszonyanyád. És taposom, áthágom a Királyhágót, s míg ebben az országban alig teszi, cselekszi valaki azt, amit cselekednie kellenék, s ami eltemetné azt, hogy a nagy Fal mellől jöttünk, én, a te késői írődeákod s mi mind keservesen, szerencsére, még csak ott tartunk, hogy: *talán*. Talán – higgyünk. És keressünk. Valahol. Akárhhol. Erdélyben? Erdélyben. Akárhhol.

F 1905.

Ady Endre

9. ÚTI SÓHAJTÁSOK

München, október 12.

Hétfő. Jó az embernek elszaladni olykor Budapesttől. Aki egy kicsit igenli még e különben szomorú életet, hurcolja meg egy kicsit magát néha idegen tájakon is. Én megyek íme újra. Nem messzire, de megyek. És kimegyek innen. Csöndes Münchennek békítő hangulatába meríteni be újra a lelkemet... Mi nékem ez a sörös város? Párizsnak előtornáca, melynek meg tudom bocsátani a németiségét is. Kényszerű eliziumom nekem München. Áldassék. De a kék villamos kocsijaira haragszom. Olyan nagy lármát csapnak. Úgy nem illenek az én Münchenemhez. Mégis csak már ott volnék. Íme a határ. Bruck. Szinte éjszaka van. Ködös és őszi. Vágtat be a vonatunk Ausztriába. Szaladunk Bécsnek. Harsányan, váratlanul fölzendül a *Kossuth-nóta* a kocsi-folyosón. Kinézek. Három magyar fiú fújja pirultan, lelkesen. Két cs. és kir. katonatiszt gúnyosan mosolyog az egyik fülkében. Az osztrák kalauz bámul. A nóta elhal a ködös éjszakában. Ez már osztrák éjszaka. A dalos fiúk elpihennek. Úgy sem hallik ez a nóta Bécsbe. És olyan szomorú is most már az ötlet. Még nekik is. Repülünk a hatalmas Nyugatnak, s nincs egyebünk, mint egy nótánk...

Kedd. Havazott egész éjszakán. Béctől Münchenig. Ott fázlódtam a folyosón. Egy furcsa beszédű spanyolzsídó família e két terpeszkedő osztrák kiszorítottak. Hát Münchenben vagyok. Sohasem láttam még ősszel. Szomorú, nyugtalanító, mint az esős Párizs. A nagy Szalónban lesz talán legtöbb meleg. A Glaspalastot átöleli a köd. A színek legtobzódóbb vászna is sötét. A szecessziós termekben valami rettenetes ínség jajgatását hallja az ember. A szobrok elől hátrálok reszketve. Mintha jégből volnának. Futom egész napon a tárlatokat. Még Lenbach fagyaszt a legjobban. Ma érzem, hogy az ő portré-festőművészete valami lelketlen bel canto. Ez az ember sohase sírt a maga művészete miatt. Nem, soha... Este... Nini, itt van a budapesti Mariot a Deutsches Theaterben. Énekel, mókázik a hájas, monstruózus és mégis pompás fiú. És mindig Budapestről. A *magyar parlamentről, Fejérváryról, Kossuthról, Apponyiról és köpő Pozsgayról*. Mulat a publikum. Mintha otthon volnék. Ismerik, ejnye be ismerik ezek a müncheniek a mi dolgainkat. Szinte fáj. Eshetnék itt szó Petőfiről, Jókairól. Egy fülnek sem volna ismerős. Azt tudja a világ, hogy Pozsgaynk van, München szerelme kezd bennem lohadni. A magyar glóbuszt München is becsméri. Hát mindenütt becsmériük?

Szerda. Ma szerelmes vagyok két kicsi leányba. Marionba és Gabrielle-be: És kibékültem az immár porladó Lenbachhal. Viziteltam a Lenbach-házban. És legalább tíz vásznonról nézegettek engem Marion és Gabrielle, Lenbach leánykái. A női arcról nem tudott jól olvasni Lenbach. Nem bírt az amerikai dámák arcaival sem. Hát még a Duse-arcokkal. De a leánykái csodálatosak minden vásznon. Marion hat éves múlt. Tizenhárom Gabrielle. Egy világért sem szeretném őket elevenen látni. Pedig itt vannak fölöttem az emeleten. Egy szigorú angol nővel. Fiatal, szép mamájuk még Párizsban mulat. Olyan szépek ők itt a vásznon, Mari-

on és Gabrielle. Hogy szerethette őket az apjuk... Minden darab vagyon ezekben a szobákban. Megbecsülhetetlen milliók vannak itt ritka szépségeknek kincseiben. Nagy papucsban kell járnom, hogy ne karcoljam föl e drága mozaikpadlót... Azért mindezt a kincset, szépet itt kellett hagynia annak a szerencsés legénynek. És Lenbach asszony Párizsban mulat. Marion és Gabrielle pedig búsak lehetnek odafönt... Esik a hó. Elébe utaztam a télnek? Fehér a világ, és az emberek söröznek. A vacsorámat alig tudom megenni. Úgy csöngnek a sörös poharak, s úgy kacagnak itt az emberek. Mitől van ilyen jókedvük?

Csütörtök. Keresztül egy fehér, félelmetesen halott, téli világon indulok haza. Megint haza, megint haza. Ha újra kiszabadulok, nem jövök erre. Sohasem szabad odamenni, ahol valamikor derűt kapott a lelke. Hogy mondja a derék Isidora de Lara, a nemes grófnő? „Utazni annyi, mint egy kicsit meghalni”. És nem utazni?...

Budapesti Napló 1905. október 15.

Lellei

10. A CSÖPPSÉG

– *Bemutató előadás a Magyar Színházban* –

Fényes Samu megprűszköltette ma azt a budapesti típust, melynek fogalma sincs arról, hogy Budapesten kívül is élnek még életet, s hogy Magyarországon, rejtetten, néhol, megvonult az a bájos, naiv, kacagó, derűs világ, mely nagy Jókai lelkében annyi mesét virágoztatott.

Oh vidéki kurtanemesek bajos és bájos világa. Én édes emlékek föltámasztásáért gondolok hálásan Fényes Samura. Füleimnek és szemeimnek hinni sem akartam. Budapesten? A Magyar Színházban? Szent Triko birodalmában ez a szűzi levegő?

A franciák már régen észlelik. Úgy látszik, törvény lesz ez minden kulturális életet élő társadalomra: jön a vidék, ha már a mérték betelt. Mint Bourget mondja: jönnek azok, akik hisznek. A mi Babelünket, elromlott Budapestünket frissítgető vidéki litterátus emberek legelejéből való Fényes Samu. Igazán hívő ember. Lelkes és százkezű. Ügyvéd, radikális szociológus, politikus, publicista. Egyszerre csak előáll, mint drámaíró. És miközben mindenki azt hitte, hogy a história az ő dráma-bányája, ír íme egy énekes vígjátékot, mely újszerű, friss, tiszta és magyar.

Falun, egyszerű, jó és szűklelkű, egy kicsit duhaj úrparasztok világában él a *csöppség*. Jókai-féle illatos vadrózsa ő, szép, pompás kisleány. Az apja bánatában elduhajkodik mindenét, s kivándorol. Ő pedig eleven zálogképpen kerül egy parlagi, derék legényember rendetlen portájára. A *csöppség* őrangyala lesz ennek a legényembernek. Elveri közeléből a leselkedő haszontalanokat. Rendbeszedi a portáját az ő kis apjának. Persze, végül férj és feleség lesznek. Visszatér a kivándorolt apa, ki szintén boldog lett. Boldogságban és derűben olvad meg a keményen, jeges tragikummal induló mese.

Vígjátéknak nem éppen vígjáték. Néha-néha beletéved ebbe a zsalugáteres, naiv világba a koturnusos Fényes Samu. Néha túlságos sok a sújtás e magyar világon. Máskor meg nemcsak naivnak, de naivan naivnak tetszik egy-egy jelenet. Mégis végig érdekes, kellemesen izgató, kedves ez a darab. A színház talán többet várt tőle. De elég.

És a Magyar Színházban el tudták nagyszerűen játszani e darabot. Segítségére jött A *csöppség*-nek egy bájos és talentumos színésznő, M. Harmath Hedvig. Mintha neki, ő érte írta volna a darabot s a szerepet Fényes Samu. A vendégművésznőt méltán ünnepelték egész estén. Irigyelheti akármelyik színház a Magyar Színházat Örley Flóraért. Kiváló színésznő, ki ma egy házsártos gazdasszony szerepében volt páratlanul jeles. Ráthonyinak volt még nagy sikere. Tóth Stefánia, Boross, Megyeri s valamennyien illők e három diadalmas szereplőhöz. Előkelő, telt ház, sok taps, sok kihívás, sok virág.

Budapesti Napló 1905. október 15.

Dyb

11. A SZERELEM ISKOLÁJA

Somló Sándor dobni akart valamit az irodalomnak, s följújtotta Rákosi Jenőnek egyik híres, kedves és nemes darabját, A szerelem iskoláját.

Egy pillanatig sem hisszük, hogy Rákosi Jenőnek öröme tellett a mai estében. Nagyon robotos munka volt ez a repríz. Méltatlan Rákosi Jenőhöz, s méltatlan a pompás poézisú, derűs filozófiájú, romantikus, igazán irodalmi alkotáshoz.

Egy nagy haszna volt a publikumnak a mai estéből. Láthatta, amit Rákosi Jenő is fájdalommal láthatott. Ezernyolcszázhetvennégy óta nem jött meg a hallása a Nemzeti Színház dicső gárdájának. Egyen-ketten vannak újak. De a süketfajdok uralkodnak itt. A lelketlen, különös, handabandázó, szavaló lények. Józan, szép, igéivel is ható poézisát ma sem értették meg Rákosi Jenőnek.

Hogy szavaltak, hogy szavaltak. Élükön talán legjobban P. Márkus Emma, akinek megvan az a talentuma is, hogy a világ legrosszabb színésznője is tud lenni. Mint ahogy kivételesen nagyszerű is. Rákosi Szidi, Gerő Lina, Odry, Gál és Molnár: ők voltak megértők, ízlésesek és az irodalomtól nem idegenkedők. Gyatrák és rosszszak a többiek valamennyien.

Tele volt a színház. A publikum még ilyen előadás mellett is tudott szívvel hódolni Rákosi Jenő előkelő géniuszának.

Az illusztris szerzőt sokszor szólították a lámpák elé.

Budapesti Napló 1905. október 16.

12. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Az erkölcsös Svájc

Két erkölcsös ország van még a világon. Kanada és Svájc. Kanadából akarták tavaly kikérgetni Réjane asszonyt, az ördögnek e nagyszerű leányát. Most pedig Svájc nem akarja fiának fogadni D'Annunziót. Mert mint az egész világ kénytelen tudni: D'Annunzió, hogy elválhassék mai feleségétől, svájci állampolgár akar lenni. Ám a svájci közvélemény háborog. Neki bizony nem kell a ledér Rapagnetta. A svájci újságok tiltakoznak D'Annunzió honfiúsítása ellen.

– Svájc olyan ország – írja egyik újság – mely többre becsül egy erkölcsös parasztot, mint egy erkölcstelen zsenit.

És szemére hányják a híres olasznak Duset és a többit. Szóval Svájcnak nem kell D'Annunzió. Mert erkölcstelen. És nem lehetetlen, hogy D'Annunzió úgy tesz, mint Salvini. Magyar állampolgár lesz. Mi elég erkölcstelenek vagyunk. Éppen most kaptunk róla újabb bizonyítványt Németországból.

II.

Bilse – él

Tegnap az a rettenetes hír érkezett róla, hogy meggyilkolták. Persze, hogy nem igaz. Bilse él. Nagyon is él. Egy évvel ezelőtt én írtam volt Párizsból a francia Bilséről. Ő is írt egy regényt. Egy kis francia garnizon életéből. A múlt hetekben fordították németre, angolra, franciára egy orosz Bilse könyvét. Ez persze egy orosz garnizon szemetét turkálja. A német Bilse sikere egy sereg Bilsét termett. Mert hát ez kell a publikumnak. Bilse él. Sőt Bilse él csak igazán. Mert minden publikumok jóvoltából az irodalomnak a kalózái tudnak élni s főképpen – megélni.

III.

A titokzatos automobil

Keresztül és kasul száguldja Németországot egy örült automobil. Nem sejtik, ki az utasa. Gázol és gyilkol a titokzatos ördögszekér... Íme, az automobilnak az ő legendája. Az emberi fantázia megmaradt gyermekkorúnak. A bolygó zsidó, a bolygó hajó, a Burg asszonya, az erdei leány s a fantómok ezernyi ma is eleven seregébe beáll a bolygó automobil is...

IV.

Irving a Westminsterben

A nagy angol színészt persze Pantheonba helyezik. A híres Westminsterbe. De Shakespeare nemzete nem könnyű nemzet. Az Irving ilyen apoteózisába nem törődik bele könnyen. Egy komédiás az előkelő Westminsterben? És az angol lapok sietnek megnyugtató magyarázatot adni. Nem azért kerül a Westminsterbe Irving, mert nagy színész volt. De mert nagy dolgokra inspirálta embertársait. Hát

ez rávall az angol farizeusságra. A lordok halott társaságába bekerül Irving, *bár* színész. Vajon kérne-e az ilyen dicsőségből Irving, ha beszélni tudna?

Budapesti Napló 1905. okt. 18.

Pont

13. A SZÍNHÁZ CSŐDJE

Az Idő siet és hamarabb megőrli a színházat, mint legédesebb álmainkban reméljük. A Balkánon még, az ifjú nációk badar életében, bolondokul tarthatja az embereket Histrio. Ám fejlődött társadalmunkban vége a dicsőségnek. Mit akar a színház? Mit nyújt? Hova tart? Tolsztojjal szólván, miért kell tengernyi vérrel, búval, vággyal, verejtékkal, idővel, pénzzel, önámítással áldozni e modern, sok ajkú és kegyetlen Nérónak?

A mai színház leghívőbb embere, Antoine, a nagy irodalmi békéltető, a zseniális direktor, mondja most: a *színház üzlet*. Üzlet, mint akármí. Nem jelent és nem képvisel semmit. Nem több, mint a cirkusz. Emberformájú kutyakomédia. Annak a kornak indulunk, mikor mindenki olvas és főképpen mindenki – ír. Nagy jelenségeket sőt nagy művészi megihletéseket kap az ember mindenből. Egy gyönyörűen oktatott kutya az Életnek olyan mélységeire képes figyelmeztetni bennünket, mint néhai Irving vagy nem néhai Sarah Bernhardt. Akárhogy harcolnak a fantázia ellen, a fantázia delelőben van. A modern ember a fantázia embere. Ezt a fantáziát nem tudja jóllakadni a színház.

Imádni való ember Antoine. Imádni való ember Carré, az Opéra-Comique igazgatója. Hiába: újságírók nélkül lélekzeni sem tudna a világ. Ők újságírók, kik belopóztak a dohos, csúnya, hazug várba, és most fölrobbantják. Carrét ugyanis most azzal vádolják Párizsban, hogy vagy *pénzes emberek színdarabjait adja elő*, vagy csak olyan darabokat, melyek okvetlenül pénzt hoznak. Tehát fércdolgot, tisztelt publikum. Carré passzív lovag. Antoine bátor és vértezetlen. De mindkettőjüknek hálás lehet a világ. És hálás lehet a Ville-Lumiere-nek, mely meggyilkol minden ártalmas babonát.

Most a színházat gyilkolja. Odatartja a világ elé ezt a kellemetlen zsarnokot: lásd, haszontalan, és ki kell tekerni a nyakát.

Nem a színház hal meg. De a mai ravasz színház, mely szekérébe fog be mindnyájunkat. Azt hirdeti, hogy köze van a művészethez, az emberiség nagy álmaihoz. Holott hazudik.

Úgy fogunk színházba járni nemsokára – már akik fognak – mint a kesztyűsboltba avagy virágkereskedésbe. Mint akármelyik üzletbe, ha egy-két feledő negyedórát akarunk vásárolni. Az irodalom pedig végleg el fog válni tőle. Hogy is találkozhattak ők?

Budapesti Napló 1905. október 19.

Lellei

14. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Hakon király

Bájos ez a dolog. Hónapokig nagy volt a töprengés Norvégiában. Mit csináljon magából a kis északi ország? Republikánus monarchiát, mint Anglia? Monarchikus respublikát, mint Franciaország? Republikánus respublikát, mint Svájc?

A monarchia győzött. Már szinte biztos, hogy Károly dán herceg lesz a norvégek királya. Már neve is van. Ősnorvég neve: Hakon. Hát van gyönyörűbb intézmény a királyságnál? Már a dán herceg tudja, hogy ő iszonyú norvég. Már a neve is norvég. Már Norvégia repeső örömmel várja a legelső norvég embert. Bájos ez a dolog. És a népek örökké gyermekek maradnak...

II.

Zálogházak Japánban

Szegény Japán... Egy Spencernek, egy Ibsennek fájdalmas derűt szerezhet, mikor egy ósállapotú népet lát mohón áttérni a mi kultúránkra. Spencer beszélt is erről sokat élete utolsó éveiben. Éppen Japán révén. Hejh, a kultúra kötelesség. De fájdalmas kötelessége az emberi nemnek. Sok új kinnal kell azért megfizetni. De Japán fanatikusan vette a dolgot. Egy csúfolódó francia újságíró írja, hogy például Japán fejébe vette a női fegyházakat, mivel ilyen fegyházak Európában s Amerikában is vannak. Női fegyenc alig akadt Japánban. Ott még a nők képtelenek nagy, bűnös cselekedetekre. Valósággal toborozni kellett a fegyházba. De legalább női fegyházat is mutathatott az idegennek Japán. A civilizációnak ez a rettenetes, beteg szomjazása meghozta a gyümölcsöket. Oh, veszettül modern ország már Japán. Kell bizonyosság?... Az utolsó években úgy termettek a zálogházak Japánban, mint a gomba. Ezidőszerint ez a legjobb üzlet Japánban. Hiába: nagy dolog a civilizáció, a kultúra, a modern élet. És drága.

III.

A teremtés ura

A teremtés ura, mint a férfiúi embert csúfolják, galád szokásai közé mostanában egy újat vett föl. Nincs nap, mikor hír ne jöjjön valami afféléről, hogy egy férfiú magával vitt a halálba egy nőt. Neki meg kell halni. Hogy könnyebben induljon útra, s hogy romantikával aranyozza be gyáva és szennyes voltát, magával csal vagy erőltet egy nőt. De ez nem minden. Egyre sűrűbb az eset, hogy a teremtés ura megbeszéli a kettős öngyilkosságot a balek nővel. Először megöli a nőt. Ekkor ő megijed és életben marad. Most Németországban történt ilyen eset. Pláne két szentimentális nővért ölt meg egy férfiú. Aztán jelentkezett a rendőrségen. Közben rájött, hogy élni a börtönben is jobb, mint nem élni... A két némbert per sze nem lehet feltámasztani. A nőknek pedig megjöhetne már az eszük. Beláthatnák, hogy a teremtés ura a legtöbbször hitvány, kis állat, amikor a halálról beszél. Ha pedig van köztük kivétel, e kivételek megérdemlik, hogy – egyedül haljanak meg. Sőt azt is, hogy éljenek.

IV.

Baneth Budapesten

Baneth Sándor Budapestre érkezett.

Kik reszketnek?...

Budapesti Napló 1905. október 20.

Pont

15. A BOLYGÓ GÖRÖG

– *Bemutató előadás a Király Színházban* –

Beöthy László szerencsés színháza a *János vitéz* diadalmas ütközete óta úgyszólván ma este ment először komoly harcba új diadalért.

Magyar szerzőket állított újra gárdája élére a Király-színház, és írjuk ide hamar, mert szívesen írjuk: a *gárda győzött*. A győzelem talán nem kukoricajánosi éppen. De győzelem.

Operett a Király-színház új darabja. Pásztor Árpád írta az operettet Buttykay Ákossal, egy nagyon előkelő talentumú, fiatal muzsikussal.

Ravasz Ulixesz történetéből csinált szöveget Pásztor Árpád. Homérosz nagyszerű meséjéből. Az ithakai király igazán színpadra. vágyakozó figura. Offenbach szövegírói előtt is az volt már, s ma is az. A bolygó görög óceánközi szerelmeiből három felvonásban hármat látunk. Nauszikaa és Kirké után a nevezetes Penelopéhez, feleségéhez, érkezik meg Pallasz Athéne kegyelméből Ulixesz, és itt az operettnak is vége. Csókok, ölelések között énekelnek idáig. Olykor kedvetlenül vagy rosszul ilyen vagy olyan paródia is kivihog a meséből. De a nagy téma elvész és alig tud egy pár helyzetet adni. A blaszfémia tervtelen és bátortalan. Néha azt hisszük, hogy a paródia paródiáját kapjuk. Ezt sem. Összevisszaság érzik a szövegen, mintha nem tudta volna eléggé megszeretni az írója. De a poéta mégsem tagadhatta meg magát. A verses részek érzelmesekek, kedvesek, s általában irodalmi munka, ha a siker érdekében néha ki is siklik egy kicsit az ízlés tónusából.

A jó téma megihlette Buttykayt. Kissé azonban nagyon is előkelő és hideg muzsikulélek az övé. Az úgynevezett nagymuzsikától érezhetően finnyáskodva szállt le az operetthez. Két szimfóniáját, egy skerzóját, egy zongoraversenyét s egy zenei poémáját ismerte eleddig a publikum Buttykaynak. Ma a színpadon gazdagnak, előkelőnek mutatkozott be, de igen komolynak s a mesterségét már túlságosan is értőnek. Kevés az operetti vidámság benne. Invenciója nem nagy. Fél a meleg, lágy melódiáktól, holott éppen ott volt ma igazi hatása, ahol muzsikájának sikerült fölmelegednie. Nagyon tudja bizonyítani a mesterségét. Az instrumentálása pazar, sok, túlzásúfolt. Operai módon megcsinált nagy finálék s duettek másítják meg az Ulixesz-téma hangulatát.

A színház páratlanul pazon állította ki új darabját. Nagy, parádés este volt. A zenekart János vitéz komponistája, Kacsóh Pongrác dirigálta. Fedák Sárinak pedig három nőszerep is jutott. Fedák Sári volt az, aki mégis csak visszaszerzett sokat a kifelejtett stílusból. Ulixesz három asszonya, az egy ugyanazon Fedák Sáriban ezer Nauszikaa, Kirké lakozott. Kiváló partnerei voltak a gyönyörű hangú s játékosnak is kitűnő Környei-Ulixesz és Németh. De a többiek: Kazal Biri, Horváth, Körmendi s valamennyien jelesek. Káprázatos tablók, balett. A zenekar megerősített, majdnem operai erejű. A beszótt aktualitások és kuplék nagyon tetszők. Néhány nagyszerű zeneszám pedig igazán szenzációs hatást tett.

A siker kétségtelen.

Budapesti Napló 1905. október 20.

Dyb

16. AZ IGE VESZEDELME

Mi van veszedelemben? Veszedelemben van az – ige. Igen: az ige. Mert jön a kenyér. Nem mi mondjuk ezt. Nem a polemikus elme csavarása. Szórol szóra olvasható a koalíció főzsumnáljában. Büntetlenül olvasható, mert büntetlenül írhaták le. Egy kétségbeesett elszólás:

– Emberek, magyarok, szörnyű veszedelem fenyeget minket. Itt a Fejérváry-kormány és programot mer hozni. Bűnlajstrom ez a program. Kenyér az ige helyett, nemzeti függetlenség helyett egyetemes jólét, ideál helyett haszon, ábránd helyett valóság.

Majdnem szórol-szóra így. Hogy erre persze fölriadjon az ország. Óh, bűnök bűne. Meglebbenteni a nemzeti szentély függönyét. Zsellér magyaroknak életet ígérni. Jogokat adni a jogtalanoknak. Fölruházni a meztelent. Megállítani a menekülő forradalmat, melyet a Cunard Line szállít el tőlünk. Bevezetni Európát a magyar rónára, mely Vajk megkeresztelődése óta hiába vár Európára. Naiv álmok helyett kenyeret adni.

Valóban szörnyű bűn ez.

Harminchét évig tartottuk igével ezt az országot. A főzsumnál azt mondja: politikából. Mert miért hozzák éppen a legszebb álmok idején ezt a sok ocsmány, valóságos jót?

Ismeritek penészes és szomorú életét a kisváros úgynevezett úri szocietasának? Az egymást maróknak, kicsinyeseknek, bután komikusoknak és boldogtalanoknak életét? Ezt az életet élte harminchét évig a magyar úri parlament.

Egymást marták és senyvedtek a benneülők. Ütni a hatvanhetet és védeni a hatvanhetet: ez volt minden. És türelemmel lenni egymásnak úri állapotja iránt. Főképpen ez.

Hogy harminchét évig késlekedtek a kormányok a szükséges jókkal? Miért nem obstruáltak a nagyszerű ellenzéki hazafiak?

Végiglapozhatjuk naplóköteteit híres parlamentünknek: szitok az átkos kormány és Ausztria-Bécs ellen. A népjogok dögrováson lehettek. Pellagra-halál feketett egész vidékekre. Kiirhatták árva szigeteit a magyarságnak. Dühönghetett itt a legelmaradtabb Ázsia. Az urak veszekedtek, marakodtak, igen jó módban éltek, anekdótáztak a folyosón és párbajoztak. No és szónokoltak. *Igében* nem fukarkodtak soha. Dolgozott a nagy pipa és füstölt a kevés dohány. Ezt mívelték az urak.

Most mit akarnak elhiteni az ige siratói? Hogy ők is akarják az ígért és óh be megérett reformokat, de előbb a függetlenség várát akarják megépíteni?

Miknek tartanak minket? A régi, a preparált butáknak? Hiszen a vezényszót sem akarják. Elalkudták százféle formában, de egyféle hűtlenséggel. Be akarnak az urak komótosan rendezkedni. A mi nyakunkba ülni akarnak, szegény zsellér-

milliók nyakába. Kényelmet és nyugalmat akarnak az ország elbirtoklására. És hatalmat mindenekelőtt.

Tehát álljunk az ige mellé? Úgy-e? Tagadjuk meg az életet, az ige miatt? Apponyi hegyibeszédjeiből éljünk? És magunk csináljuk meg a csodát, hogy sok millióan lakjunk jól két száraz halból és öt kenyérből?

Az idők szent világosságát köszöntjük. Az előretörés ellen a legvadabb harag is csak úgy tud dühöngeni, hogy – vall. Ige helyett igenis kenyér kell. Mindenkitől, aki adja.

Soha még társadalom így nem éhezett. Rossz és barbár szenvedelmek melegágya ez a szegény, züllő, ezerszer jobb sorsra érdemes magyar társadalom. Kíéhezették – az igék. Elvonták tőle az élet levegőjét. Rózsaszínű és gonosz köddel ködözték be az agyát. Soha még társadalom így meg nem érett reformokra. El fog veszni ezek nélkül az európaiasító, e kenyeret és intellektust kínáló reformok nélkül.

A reformokban van a magyarság, az élet, az igazság, a kultúra, a szabadság, a haladás. Minden. Még a vezényszó is benne van, ami már régen nincs benne a koalíció gondolatában. Hogy veszedelemben van az ige? Éppen a tizenkettedik órában. Nyomorult és hazug igék helyett jöjjön most a szép és világos valóság, amely hozza az úgy lebecsült kenyeret, hasznot, jólétet és kultúrát.

Budapesti Napló 1905. október 21.

(A.)

17. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A hamis szentek

Az Egyház eddig megtúrt az igazi szentek sorában néhány hamis szentet is. Szent Philoménát például. Meg aztán sok nem autentikus kép, szobor s ereklye előtt térdeltek eddig a hívők. Mindez rendjén volt eddig, de ezután nem így lesz. Pius pápa revidálta a szentek névsorát, s már Nápoly templomából kihordták a fölösleges szent dolgokat. Azt hinné az ember, hogy ennek az egyszerűsítő reformnak örülni fog az áhítatos tömeg, mely az igazi, szentek erdejében is könnyen eltévedhet. És nem így van. Az áhítatos tömeg követeli az ő szentjeit. Neki nem sok a szentek száma. Az áhítatos tömeg szent Philoménát sem engedi el. És a legapokrifabb ereklyét sem. És Nápoly áhítatos tömegének igaza van. Vagy minden, vagy semmi. Az áhítatos tömegnek aggodalmas sejtése van. Ma nekem, holnap neked. Ma Philoménát tagadják meg, holnap talán Szent Antalt. Soha sincs elég a szentekből és soha el nem fog a sancta simplicitas.

II.

A drága Rostand

Egy párizsi folyóirat hirdeti, hogy nagyon drága ember a Cyrano írója, Rostand. A folyóirat százezer frankot ígért Rostandnak, ha megengedi, hogy legelőször közölje új darabját, Chanteclert. Ezt a horribilis honoráriumot Rostand visszautasította. Micsoda reklám ez annak a folyóiratnak, s micsoda reklám Rostandnak. Valakinek, aki az ötletet kifundálta, mindaketten fizethettek. Ha nem is százezer frankot, de csinos summát.

III.

Az új Eremités-eset

Hogy én *vagyok*, ez már azt jelenti, hogy útjában vagyok másnak. Ha pedig nekem jól megy dolgom, nagyon bajos dolog, hogy ne *másnak* a rovására menjen jól. Gazdagodni bajos úgy, hogy valaki attól ne szegényedjék. Mert hát ilyen csúnya harc az élet s nagyon kevés benne a názáreti lélek. Ellenben annál több az erő vallásának a híve. Különösen elmaradtabb társadalmunkban. Különösen, ahol a gyöngékkal nem sokat törődnek... Mindez a véres Miloszavljevics-eset elé tartozik, mely dermesztő megisméltődése az Eremités-esetnek. Az Eremitsek látják, hogy ésszel és erővel vagyont lehet szerezni. És az Eremitsek vagyont szereznek. Az Ulrichok meg azt látják, hogy az Eremitseket agyon lehet verni. Hát agyonverik őket. A szerb vér bosszús és tüzes vér, de logikus természetű vér. Ha Ulrichot is fölmentik majd az esküdtek, sor kerül a többi Miloszavljevicsre is. Az erőszakos gazdagodástól pedig mégsem fognak megijedni az emberek. Sem Bácskában, sem sehol. Hanem igaz, hogy gazdagodni jó. Az is igaz, hogy a szegény emberen legkönnyebb meggazdagodni. Az is igaz, hogy az élet – harc. De itt az ideje gondolkozni arról, hogy jobban vigyázzunk a kis emberekre. Nem lehetetlen, hogy Miloszavljevics nem volt egy második Eremités. De Eremitsek minde-

nütt vannak, s ha nem is ölnek mindenütt olyan könnyen, mint a szerbek közt, föl kellene már menteni az Ulrichokat az ölés alól. A bosszú rettenetes műve alól. Mert az esküdszéki fölmentés nem panacea...

Budapesti Napló 1905. október 22.

Pont

18. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Egy nagy sztrájk

Magyarországon sztrájkol – Hymen. Évről-évre kevesebben házasodnak itt az emberek. Szinte kétezerrel kevesebb például a házasságok száma csupán ez évben. És csupán szeptemberig.

De sztrájkol a gólya is. Ami még nagyobb baj. Nemcsak Baranyában. De szinte mindenütt. A jövődő magyarjainak nincs se kedvük, se módjuk világrajönni.

Én elhiszem, ha azt mondják, hogy a német vezényszó miatt. A fiúknak okvetlenül szomorú lenne a német vezényszó. De miért maradnak el a leányok?

II.

Tisza – Apponyi – Delcassé

Tetszik tudni, hogy Tisza megölte magát, mikor a pártja kisebbségben maradt. Úgyszintén öngyilkosságot követett el Apponyi is, mikor a koalíciónak beborult. Most meg Delcassé, a francia ex-külgügyminiszter nem élte túl a maga nagy csődjét. De nem csak ők tettek így. A bukott politikai vezéreket rendszerint megöngyilkolja a jó és becsületes publikum jó és becsületes fantáziája. Holott ők vígan élnek. Tessék elhinni, hogy sohse veszik ők olyan komolyan a maguk dolgát, mint – mi: jó és becsületes publikum.

III.

A norvég vígjáték

Ibsen megéri, hogy északi országa az ő ködös, kietlen drámái után nagyszerű vígjátékot ad a világnak. Már megvezércikkezte a világsajtó, hogy Károly dán herceg norvég király. Eközben pedig Norvégiában népszavazás lesz. Károly herceg nem vonulhat be népe fővárosába. Először egy kis szavazás lesz. És ki tudja, nem a köztársaság mellett szavaznak-e majd a norvég parasztok?

Ez szép volna, és víg volna. Mégiscsak halad a világ. Ha nem is Szerbiában, de más országokban. A franciák még lenyakazták a királyukat. Később egyszerűen detronizálták őket. Norvégia a jövőbe nyújtana bepillantást. A civilizáció terjedésével a királyokat detronizálják, mielőtt királyok lettek volna.

Budapesti Napló 1905. október 24.

Pont

19. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A „szép Matild”

Kellett-e Vitte grófnak világhistóriát csinálni? Ha békés beamter marad Vitte gróf, nem tudja ma az egész világ, hogy a feleségének túltüzesen udvarolt ő már akkor, mikor a felesége nem volt a felesége. Hogy a szép Matild „szép Matild” volt, s olyan szép volt, hogy néha hivatásból volt szép. Mindezt ma tudja az egész művelt és műveletlen világ. Nincs olyan világrengető esemény, mely végül is ne kulmináljon egy nemi vagy egy zsebi ügyben. Mikor Mandzsúriából a legszenzációsabb harctéri hírek érkeztek, a világsajtó két napig elévődött azon a kis híren, hogy a volt és visszahívott szentpétervári japán nagykövetnek viszonya van Szada Jakkoval, a gésák gésájával, a nagy japán színmesternővel. És talán ki se tör a háború, ha a nagykövet úr nem kívánja szívszorongva viszontlátni a japán Márkus Emmát. Mandzsúriából folytonosan érkeztek a szerelmi és zsebügyi hírek. Nagyhercegekről és japán fiúkról. A világtörténelem emlékeztet bennünket arra, hogy minden emberi dolgok között a szerelem és a pénz a főpozitívumok. De ez a „szép Matild”-ot nem vigasztalhatja meg. És nagy igazságtalanság is történt Vitte grófnővel. Az ura megmenti Oroszországot. Beleírja magát a világhistóriába. Erre az egész világnak meg kell tudnia, hogy Vitte grófnő valamikor csak „szép Matild” volt és hogy valamikor nagyon merészen élt. Még ha nem volna igaz, el lehetne tűrni. De hátha csakugyan igaz volt?

II.

A kegyes sajtóhiba

Az olombetűkben lélek lakik. Néha sírnak az olombetűk, mikor elmeszegénységért kell glédába állniok. Máskor pedig elfogy a türelmük, s maguk korrigálják meg az ügyefogyott gondolatot, vagy eltemetik egészen. Olykor pláne irigyek a betűk. Nagyon sokszor malíciózusak. Néha-néha pedig kegyesek is. Ilyen kegyességéről a betűknek lesz itt szó. Egy kegyes sajtóhibáról. Néhány hazaárulót kineveztek most főispánnak. Arad vármegyének is jutott egy. A betűk kegyes hangulatban voltak. Gondolták: hátha ismét ügyetlen és életlen lesz a honmentő elme. Hátha nem tud újra közhelyeken kívül mit sem összeszedni. Legyünk kegyesek. És a kegyes betűk elszabadítottak egy kegyes sajtóhibát. Arad vármegye helyett Arad vérmegye került ma a hivatalos lapba. Herkulesre, az első finom és mély ötlet volna ez mostanában. Meg kell fogni azoknak, akik már nagyon unalmasak az ő hazaffasságukban. Lärmázni, rossz hazafias verseket írni, szitkozódni... Megértjük. Nem éreznek. Tehát lelketlenek. Íme egy kegyes és szellemes sajtóhiba segít rajtuk. Meg kell fogni:

– Lám, lám, a kormány nem is titkolja, hogy Arad vármegyéből ismét Arad vérmegyét akar csinálni.

III.

Új Báthory Erzsébet

Szörnyű hír ez. Minket is a szörnyűsége fogott meg. Barnbeckben letartóztatták egy leánynevelő intézet igazgatónőjét. Ez a nő meggyilkolta tizenöt növendékét.

Micsoda veszett szörnyeteg lehetett? Nem tudjuk. Vérüket vette? Hirtelen örületében? Vagy kajánul benne lappangott már régen valami irtózatosságot... Szörnyű hír ez. Tessék elgondolni. Ma, ma, mikor majd megbolondulunk a kultúrtársadalom nagyszerűségétől. És ez megtörténhetik. Kisleánykáikat viszik szeptemberben az előkelő szülők az előkelő intézetbe. A selymes, a finom, az előkelő, a nemes kultúrdáma, az igazgatónő átveszi s lemészárolja őket...

Budapesti Napló 1905. október 25.

Pont

20. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Amerika és a házasság

Amerika védi ezidőszerint legelszántabban a házasságot. A tulajdonjogot Amerika ezerszer szívesebben elsikkasztaná a mai emberi társadalom fundamentumából, mint a házasság intézményét. Az Egyház és a házasság szent intézményéhez ragaszkodó egész mai emberiség gyönyörűséggel tekinthet Amerikára. A jenki meg tudja becsülni a házasságot. Érzi, hogy az nemes, szép és hasznos. A mai társadalomban elengedhetetlen. Mindennap olvashatnak önök bizonyosságot erről a lapokban. Az amerikaiak szinte túlságba is mennek néha a házasság nagy szerelmével. Ugyanis néha harmincszor-negyvenszer lép házasságra olyik lelkes amerikai. Miközben egyszer sem válik el. Hát ez már egy kicsit túlzás. Végre is az amerikai bíróságok nemes megértése sem terjedhet túl a bigámián...

II.

A gyarmatok haszna

A kultúrtársadalmak mai életében nagy szerepük van a gyarmatoknak. Naponként jönnek a hírek. De mióta jönnek. Mióta gyarmatok vannak. Az angol otthon típusa a büszke, szabad jog-embernek. Hogy milyen a gyarmatokon? Indiában is tudnának erről ma is még beszélni. A francia ember otthon méltatlankodik egy ismeretlen honfitársa hajaszálának meggörbítése miatt, a gyarmatokon dinamitot nyelet a jó bennszülöttel s fölrobbantja. Vagy még elmésebb multságokat eszel ki. Németország pláne vezet ezen a téren. Az emberkínzásokon s a bennszülöttek megrablásán fölül is tud újat adni Németország. Ma valami csúnya gyarmatügyi panama híre jön innen. Ami vadság, kapzsiság, fenevadság, züllöttség már túlon túl nagy mértékben jelentkezik boldogabb kultúrországokban, az lecsapolódik a gyarmatokra... Hajh, hajh, hogy Magyarországnak nincsenek gyarmatai...

III.

A fajközi szerelem

Kiderül most, hogy a leánykereskedők új piacot nyertek Kínában. A mandarin urak igen kedvelik a fehér hölgyeket. Ezúttal nem moralizálunk. Haszontalan munka is volna. De érdekes dolog jelentkezik. A nagyon ellentétes race-ok hirtenül és mohón kívánják egymást. Statisztika bizonyítja, hogy amaz országokban, melyeknek gyarmataik vannak, a gyarmatokra kivándorolt fehérek előszeretettel kezdenek házasságra lépni a bennszülöttekkel. E házasságok száma hihetetlenül nő. A mandzsúriai háború idején derült ki az, hogy a japán férfiak például nagyon szeretnek kínai nőknek udvarolni. Mindezek bártortalanul, de mégis csak arra vallanak, hogy az emberiség feltartóztathatatlanul halad a nagy, teljes összeolvadás felé...

Budapesti Napló 1905. október 26.

Pont

21. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A gyomor

Minden országok öblös szájú Dérouléde-jei, figyeljetek Oroszországra. Oroszországban most már alighanem csakugyan ki fog ütni a szabadság. A lélek ezer éhsége csak lármázott. Forradalmat sohasem csinált. De most rémes korgás hallszik Oroszország felől. Üres sok millió gyomor. És most lesz forradalom és lesz szabadság. Parfümös és finnyás urak röstellhetik. Mégis ez a nagy törvény. Minden nagyszerűt a gyomor csinál. A szent hazáért is csak jóllakott gyomorral lehet lelkesedni.

II.

Úri nyavalya

Debrecenben nem tudják a hivatalos bölcsek, mit csináljanak egy szegény ördög-gel. Majoros ember a szegény. Valami betegsége van. Ő úri nyavalyának nevezi. Néha rájön ez a nyavalya. Ilyenkor az istennek sem dolgoznék. Pénzt szerez mindenáron. Sikkaszt, csal, lop. Aztán kártyázik, lumpol, asszonyozik, pöffeszke-dik. Később nem emlékszik semmire. Az orvosok nem tudják megállapítani, hogy bolond-e ez az ember? Dehogy bolond, dehogy bolond. Ha volna neki egy kis vagyona, a kaszinóban ülne. Szeretett képviselője volna egy lelkes és színma-gyar kerületnek. Lenézné a dolgozó embereket és bojkottálná a hazaárulókat. Nem bolond az a debreceni ember. Csak rosszul választotta meg az édesapját...

III.

A napfolt

Egy új napfolt. Nagy, nagy. És a tudósok gondokba merülnek. Tavaly még az volt a teória, hogy a sok napfolt meleget hoz. Most hideg és tél van mindenütt. Lehet azonban, hogy trópusi helyeken most annál vadabb a hőség. Végre is nem Tyukodon van a világ közepe. Ez a napfolt, ez a napfolt. Flammarion nemrégiben azt mondta, hogy mindent a Nap csinál. Egy suszterinast elüt a villamos kocsi. Ezt is. És valamikor úgy fog olvasni az ember a Napból, a napfoltból, mint ma a kate-kizmusból. Valamikor látni fog az ember. Valamikor. Ma még csak a napfoltot látjuk. Ám lehet, hogy amit látunk, nem is napfolt...

IV.

Bögöte

Bögötén pedig legyen rend. Kegyetlen rend. Ha a világ megtudja, hogy Bögötén magyar pópák forradalmat csinálnak az iskola ellen, nem heverjük ki ezt soha-sem. Ha majd meglesz a magyar imperium. Ha majd meglesz a magyar hadse-reg. Akkor is ujjal mutat reánk minden idegen kultúremler – Bögöte miatt.

Budapesti Napló 1905. október 27.

Pont

22. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Funerátorok

A Konti-búcsúztatókat még mindig olvasom. Valamirevaló halotról nálunk egy hétig írnak legalább. Élő nagy embere kevés van Magyarországnak. Mi csak a halottakat becsüljük. És csodálatosan sok minálunk a talentumos funerátor. Még ha angol volnék is, epitáfiumokért Budapestre fordulnék. Viszont ha angol volnék, pajkos gondolatom támadna. Buta dolog lehet ott élni, ahol ilyen zseniálisan értenek a temetéshez.

II.

Zombor

Szeretjük ezt a Zombort. Ural-zengésű, szigorú nevű magyar város. És még jobban szeretjük, mert megcsinálta az első nőkaszinót. Tudja-e Zombor, mit mívelt? Bombát dobott a magyar kaszinók közé. Olvasom alapszabályait a zombori kaszinónak. Nincs köztük olyan, mely tiltja a politizálást. Tehát itt *nem* fognak politizálni. Itt igazán nem fognak. Továbbá itt nem kártyáznak. Még továbbá itt nem fog párbaj születni. A zombori nők találkozni, mívelődni és szórakozni akarnak az ő kaszinójukban. Ahogy Széchenyi gondolta. Zombor, Zombor... Te fogsz bebizonyítani egy kényes és titkos tételt. Magyarországon európai értelemben vett férfiakat legfőljebb a – nők között lehet találni...

III.

Vilmos

Hogy miért is nincs ma egy kénköves elme, mely el tudna bánni Zeysig professzor pártfogoltjával, Vilmostal. Micsoda egy Vilmos ez. Ha a buta világ nem szokott volna hozzá a hermelinimádáshoz, rajta mulatna ma mindenki. A németek császáriján. Ez a koronás szátyár nem nyugszik. Most például figyelmezteti a hazafiakat, hogy veszedelem közeleg. És a világ nem kacag. Majd talán a Simplicissimus megrajzoltatja ezt a bolondságot. C'est tout. Pedig ez örülten mulatságos volt. Vilmos az uralkodók enfant terrible-je, aki házi titkokat elárul. Mikor rossz idő jár a fejedelmekre, piszkálják a hazafiságot. A régi dajkamese. A német embernek pedig eszébe juthatna valami. Ha most hirtelen köztársaság lenne minden európai államból, csak Albánia ajánlana trónt Vilmosnak, olyan albán volna ez a Vilmos, hogy csoda. Mint ahogy Hohenzollern Károlyból olyan oláh lett egy nem nagyon esztétikus magyar elmesség szerint, hogy még az a rovar is otthont talál nála, mellyel magyar-oláh vidékeken az oláht csúfolják.

IV.

Új rendjel

A francia republika ellenségei vakációzhatnak. Franciaország belzavarai elülnek. Egy ideig nem lesz ott semmi baj. Az emberek komolyabb dologgal foglalkoznak. Tudniillik új rendjelet alapítottak a demokrata köztársaságban.

Budapesti Napló 1905. október 28.

Pont

23. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Vajda János

Úgy halljuk, hogy a magyar ifjúság fölfedezte Vajda Jánost. Annyira fölfedezte volna, hogy már halottak napján egy ifjút szónokoltatta a Vajda János sírján. Mivel pedig a világ könnyen felejt, s mivel nem szabad megvárni a magyar egyetemi brigadérosoktól, hogy ismerjék is azt, akit halottaiban megtisztelnek, szabad legyen nekünk bemutatni ezt a Vajda Jánost. Ez a Vajda János egy hazátlan bitang volt. Egy Jakab. Vajda Jakab verseiből írjuk ide ezt a néhány sort:

Ha neve sem lesz régi vármegyének,

*Lesz ki parancsol és ki megfogadja,
 A szolgabírók rémmesében élnek,
 Mágnás nem áll fölötte a törvénynek,
 Ha az adó lesz kétszer annyi, mint ma,
 De kulcs, arány csalatkozhatlan minta.*

*Ha németek hozzánk tanulni járnak,
 Magyar leányt keresnek gouvernantenak;
 Csikós mulat vasárnap frakkot öltve,
 Utolsó antisémíta kitömve;
 Nadrágszj, csáti bot, cigányok sátra,
 Nemesség bibliája: ferbli kártya,
 És – tisztesség nem eshetik kimondva -
 Rojtos gatya... kerülnek múzeumba:
 Akkor telik be jók igéd, Széchenyi!
 Dicsőség, boldogság lesz itten élni.*

Még sok-sok sort ideírhatnánk. Nagy Jakab volt ez a Vajda János is. De jobb, ha nem kutatják ezt a derék brigadéros ifjak. Rettenetes dologra jönnének rá. Szent Istvántól kezdve Széchenyin keresztül, Petőfin, Vajdán és minden nagyon át, Jakabok voltak Magyarország nagyjai. Szomorúak, elégedetlenek és gyalázatos reformerek. Haladópartiak...

II.

A zsidók

Gyönyörű dolog, de tudtuk előre. Ahol minden fölfordul, ahol berobognak az utolsó stációra, ott ütik a zsidót. Ütik? Koncolják, mint most teszik Oroszországban, Franciaországtól keletre így van ez már régen. Néha még Franciaországban is. Mi lenne, ha zsidók nem lennének? Ha a társadalmi igazságtalanság megmeggyül, ha az emberek már nem tudnak bűnbakokra bukkanni, holott kellenek a

bűnbakok, mert az Égben nem hiszünk, mit csinálnánk zsidók nélkül? Heine arról ír, hogy Buddhabálványokként tisztelnők a zsidókat, egész kultúránk mestereit, Názáreti Jézus népét, – ha kevesen és kihalóban volnának. Mi tovább megyünk, mint Heine. Nekünk sok zsidó kell. Hadd üthessük őket, mikor a Sors reánk paskol, mikor Eget és Földet vádolunk, mikor kitör belőlünk a rejtőzködő bestia. Sok zsidó kell. Hadd lakoljanak azért, mert nem lehet egészen boldog sehosem az ember. Ezért csak meg kell lakoltatni valakiket?

III.

Batthyány Ervin

Batthyány Ervin bögötei esete azt juttatta a minap eszünkbe, mi volna, ha magyar volna az a nagyszerű öreg úr, kit Tolsztoj Leónak nevez a világ. Mondjuk, hogy gróf Tolcsvaynak hívnák. Milyen régen betettük volna a Lipótmezőre. Egy gróf, aki a tekintély ellen küzd. Aki okvetlenül megbélyegezné azokat az őseit, kik Dózsa Györgyöt félangolosra sütötték. Egy hazátlan bitang... Néha az embert, a legvilágosabb embert is, vallásos érzések kerítik meg. Be szép is a Leibnitz világa. A cobolynak fehér a prémje havas Szibériában. És Tolsztoj minden lehetne. Még albán is. De a Sors nem volt olyan kegyetlen hozzá, hogy magyarnak teremtse.

Budapesti Napló 1905. november 4.

Pont

24. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Zola nevű ló

Petőfinek keresztelte egyszer turfon futó lovát egy előkelő sportférfiú. Egyszer, véletlenül résen látszott lenni a jó ízlés. Zúgás támadt e keresztelés ellen, s a sportférfiú bókolva és udvariasan Pardonra anabaptizálta a lovát. Akkor mi nagyon örültünk. Úgy éreztük, hogy Magyarországon immár eleven tömeglelkiismerete van az intellektuális kultúrának. Hogy európai ízlés, artisztikum és kultúra ellen itt senki hangosan nem vétkezhet. És olvassuk, hogy Zola nevű ló fut a magyar gyöpon. És nem hallunk egy tiltakozó szót sem. Sőt esküszünk, hogy Ibsen, sőt Tolsztoj nevű lovon is vesztegethetné a pénzét a magyar publikum. Nincs nekünk bizony még a vérünkben semmi az ideák tiszteletéből. Még e nagy kultusznak primordiális fajtája sincs: a nevek megbecsülése. Zola minden kultúremberé. Mint ahogy Petőfi is. És ha Zola lehet nálunk ló, az bizony igazolja Eötvös Károlyt, hogy lovas nemzet volnánk, de lovagiasak nem vagyunk, és igen kevés számban találtathatnak nálunk az igazi kultúremberek... Egyébként pedig legalább is százezer ember ismeri e Zola nevű lónak nacionálját és értékét. Az ember-Zoláét talán néhány száz. Míg ez a kis arány meg nem változik, nincs is értelme semmi beszédnek.

II.

Arthur Meyer esete

Nagyon mulatságos eset az Arthur Meyer esete. Ez az úr párizsi lapszerkesztő és laptulajdonos. Igen hatalmas úr. Lapja az isten kegyelméből való királyság visszaállításáért küzd s a tridenti zsinat szellemében mindenféle eretnekek ellen. Mert fanatikus híve az anyaszentegyháznak Arthur Meyer, mióta fejét keresztvíz érte. Hogy mi lehetett előbb, nem eléggé óvatosan választott neve sejteti. De ő a royalisták kedvence ma. És olyan szerencsés fráter, aki már nem egészen ifjan egy szépséges, ifjú grófkisasszonyt kapott feleségül, vért a Stuartok véréből. Most már ha valaki valamikor (mit kerüljessük?) zsidó volt, áldást kapott a pápától, iszonyú szerencsét aratott a szerelemben, azt várná az ember, hogy az üzlethez is ért. Arthur Meyer pedig összes szerzett vagyonát elvesztette a Croznierkrachban. A klerikális és nacionalista cégérű üzleti vállalatok összeomlottak, s Arthur Meyer ma nagyon szegény ember. Malíciózus volt hitsorsosai persze azt mondhatnák erre, lehetetlen is, hogy valaki a mennyei üdvösséget is megnyerje, s az üzletben is szerencsés legyen. De mi csak naivan csodálkozunk. Valaki Arthur Meyer legyen, s éppen csak az üzlethez ne értsen...

III.

Az új Korán

Milyen csodálatosan változik a világ és milyen igaza van e klasszikus közhelynek: A nos mutamur. Különös érzésekkel olvassuk a Budapesti Közlöny-t s benne a baptisták katekizmusát. Íme, egy új vallás indul hódító útjára. Egy új szabályozása

az embernek az Univerzummal szemben. Egy új világfelfogás. Egy új Olümposz népe. És ez új vallás mindjárt elismertetésekor a hivatalos lapba kerül. A baptistáknak az 1905. november 4-iki Budapesti Közlöny az, ami a mohamedánnak a Korán. Idézni fognak belőle. És lelkek fognak szerinte az Ég felé emelkedni. Régen e világot borította vérbe és lángba egy új vallás föltűnése. Csodák történtek. Ma a hivatalos lap tudatja az érdeklődőket, hogy az Égbe egy új vallás ígér utazást a hívőknek...

Budapesti Napló 1905. november 8.

Pont

25. BUDAPEST – MONTE-CARLO

A Margitszigetet pedig billiókért sem adnók erkölcstelen játébarlang céljaira. Mégis mi vagyunk a világ legjátékosabb nációja. Monte-Carlo idegenjei között igen előkelő numerus-rangban vagyunk. Más külföldi játébarlangokban sincs másként. És itthon? Mindenki játszik. De most nagyon játszanak. Nemcsak a kaszinói urak. De emberek, kik keserves munkával vagy még keservesebb fogásokkal szerzik a kis pénzt. Vészes csatákról hall hírt az ember mindenütt. Itt ruletteznek. Amott vad baccarat dül. Budapesten ma szinte mindenki a legledérbibb Fortunára bízta magát. Egy nagy, penészes Monte-Carlo ma Budapest. Szegény ördögökkel tele. És egyik szegény ördög a másik szegény ördög bárhonnán szerzett pénzecsskéje ellen küzd. Neveessenek: ebben benne van minden. Csúf morálunk, ínségünk, egész hazug életünk és – politikánk is. Mi lesz ebből? Dolgozni kevesen dolgoznak itt. De nyerni kártyán, ruletten mindenki akar. Ajánljuk Budapest – Monte-Carlo szerencsevadászainak: menjenek gazdagabb országokba játszani. Oda, ahol van kitől nyerni.

Budapesti Napló 1905. november 9.

26. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A kultúra jegyében

Most megint egy nagy sikkasztás derült ki Japánban. Szó sincs róla, megírtuk már egyszer, a kis japánok komolyan veszik a kultúráját. Úgy sikkasztják a száz-ezer jeneket, mint nálunk a koronákat. Immár mindazt élvezik, amit a kultúra egy törekvő népnek adhat.

II.

A nyitott kocsi

Hogy Miklós cár nyitott kocsin akarja magát Szentpétervár utcáin mutogatni, ez a hír nem alkalmas lágy dalokra. A zsarnokokból sohasem akkor lettek könyörületes urak, mikor zárt kocsijukat nyitott kocsival cserélték föl. És a zsarnokot jobb zárt kocsiban tudni, mint vidám nyitott hintóban. Addig van valami vigasztalásuk az elnyomottaknak, minden fajtájú elnyomottaknak, míg tudják, hogy elnyomójuk szűkül. A nyitott kocsi semmit sem jelent. Legfeljebb annyit, hogy e hívős időkben a cár náthát kaphat. Bombát is kaphat, de ehhez zárt kocsiban még több sansza van.

III.

A zsoké leánya

Egy angol zsoké leánya – eladó. Négy millió korona hozománya van a szép leánynak. Édesapja hercegek, grófok, bárók s ezekhez dörgölöző pénzes és lófuttató urak lovain kereste e szép vagyont. Igaz ugyan, hogy Budapesten is, máshol is az előkelő ló-urak kis ló-mulatságaikat szubvencionáltatják a lenézett misera plebsszel is. De mégis úgy kell lennie, hogy ez urak néha tönkremennek a lovaik révén. Mert íme a zsoké leányát koldus hercegek, grófok, bárók és más kopott urak kérik feleségül a négymillió korona miatt. A zsoké leányának pedig esze van. Nem megy hozzájuk. Ilyen igazságos néha a sors.

IV.

Sok a halál

A hivatalos statisztika számaival mutattuk meg nemrégiben, hogy Magyarországon a jövő magyarjai nem óhajtanak – megszületni. Hihetetlenül fogy a születések száma. Egyszer meg arról is írtunk, hogy házasodni nem akarnak itt az emberek. De egyet akarnak ugyancsak a hivatalos statisztika szerint. Ezt igazán nagy arányban cselekszik. Nyolc hónap alatt az idén szinte hetvenezer emberrel halt meg több, mint tavaly szintén nyolc hónap alatt. Ma még dadogva olvasunk a statisztika számaiból. Nagy törvényeit a morálstatisztikának csak sejtjük. De mégis, nem különös az, hogy ezidőszent sem születni, sem házasodni nem akarnak a magyarok. De halni annál szívesebben.

27. A PÁRBAJ

– *Bemutató előadás a Nemzeti Színházban* -

Bajnoki párbajnál több és izgatóbb párbajról mesél nekünk színpadi mesét Henri Lavedan. Testvérek vívják a párbajt, s a színpadi testvérek e párbajából mintha az a gigászi harc harsogna ki, mely ma Franciaországban csatateret csinál minden lélekből. És mintha Henri Lavedanból Bourget beszélne ezúttal. Pietista hévvel, kenetesen. Libre-penseurök-höz és dominikánus dühű klerikálisokhoz:

– Egyeztetek ki: mind a két tábornak igaza van. Az Életnek is megvannak a maga jogai, a Hitnek is. Ne akarjátok a lutte finale-t. Mindenkinek igaza van, aki hisz. Lehet hinni az Életben, a Szerelemben, az Istenben, a Túlvilágban. Még a hitetlenségben is lehet hinni. Csak higgyünk valamiben. De lehet, hogy nem is ezt akarja mondani Henri Lavedan. Lehet, hogy csak egy érdekes darabot akart írni, semmi mást. Ideírjuk és ideírhatjuk eleve: nem nemesen új s nem művészi munka ez a darab. De örülünk, hogy a Nemzeti Színház bemutatta. Nemcsak azért, mert derék művészeinek szerzett nagy sikert. De azért is, hogy lássák a magyar írók, hogy még nem művészi célok között is a gondolkozásnak, az ízlésnek milyen magas, szép hegyi útjain járnak a nyugati írók. A magyar közönség pedig koldus és elzsidbasztott szellemi életében hadd lássa meg, hogy európai emberek kis, köznapi életét is mennyivel különb problémák tartalmazsítják, mint a mi szegény életünket.

Két testvér harcol egy asszony miatt. Az asszony hercegné. Nem jobb s nem rosszabb elfinomodott, vergődő, kékvérű fajtájánál. Szerelmes lesz paralitikus férje orvosába, s e szerelem eszébe juttatja az erényt és az Istent. Bebotorkál véletlenül egy templomba, ahelyett, hogy randevúra menne. S véletlenül egy olyan abbéba botlik, ki az orvosnak testvére. Mindketten, az orvos és az abbé librepenseur apa nevelését kapták. De csak az orvos maradt meg az Élet szerelmes pogányának, ateistának, Az abbé hamar belecsömörlött a nagyon is mohón élvezett életbe. Természetes, hogy deistává válik, sőt pap lesz. Haragban családjával s harcban pogány bátyjával.

Az abbé az Isten ujját látja, hogy a hercegné éppen hozzá fordult. Úgy érzi, hogy a párbaj most dől el közte és bátyja, az erény és az élvezés, a hitetlenség és a hit között. Az lesz a vége, hogy míg bátyjától oltalmazza a hercegnét, az Erény e szép testű képviselőjét, a reverendában megszólal a test. Beleszól a párbajba is egy bölcs és nem fanatikus püspök is, ki megértője az életnek. Szerencsére meghal a hercegné paralitikus ura. Az orvos nőül veheti a szép hercegnét, ki gyöngye hitű istenfélelme miatt eddig félt boldog lenni. Az abbé pedig kibékülve bátyjával s avval a való dologgal, hogy az Élet a pogányokat is szereti, elmegy Kínába feledni és Istennek megtéríteni a kulikat.

Henri Lavedan annyira ki akar békíteni mindent és mindenkit, hogy a végén már beleúnunk a történetébe. Pedig a történet érdekes és raffinált. A Zsidó és a Hel-

lén nagy harcának egy kis elrontott esete. Valami, sőt sok, a franci napi politikából. Bátor és félnék egyszerre. Hazug is, érzékeny is, de igaz is.

Ez a Henri Lavedan darabja. Mint színpadi munka: zseniális. Fölépített, elrendezett, erős, szépnyelvű. Csak nem gerinces. És igen átlátszóan ravasz.

Lelkünk egész örömeivel tapsoltunk ma este két fiatal, nagy színész triumfusának. Odry Árpád az orvos, Pethes az abbé szerepében végre becsületes modernségükhöz méltó és szabad föladatot kaptak. Amit a darab maga egyedül a mi közönségünktől még messzeeső levegőjével megtenni nem tudott volna: Odry és Pethes játéka hosszú életűvé fogják tenni. P. Márkus Emília szép volt. Néha nagyon megérező is, de már az ő hercegnőjének alakjában benne vibrált megnövekedve magának a darabnak a bizonytalansága, Gál kiváló, régi, ismert, nemes sikereihez méltó. A kis szereplők közül szívesen nevezünk meg egy ügyesen mozgó néma szereplőt, egy színinövendéket: Hajdut.

A siker nagy volt. Taps a nyílt színen is sok. A fordítás azonban nehezítette a színészek dolgát. Ósdi, körmondatos nehéz nyelven beszélnek magyarul Lavedan alakjai. Éppen a Lavedanéi...

Budapesti Napló 1905. november 12.

Dyb

28. SZERKESZTŐI ÜZENETEK

Berlin

Az ember nem is hinné, mennyi magyar író él Berlinben. Szinte minden napon érkezik a címünkre és a papírkosár számára valami. Végre aztán egy berlini magyar író, akivel érdemes foglalkozni. Kiírjuk a nevét tisztelt uram? Ki fogjuk írni: Hamvay Zoltán. Régen nem mulattunk ilyen jól, Hamvay Zoltán úr. Ön nem közönséges férfiú. Íme levelének egy-két passzusa:

...És ha valaha nevémet országszerte, mint a Petőfyét, emlegetni fogják, megírandja az irodalomtörténet, hogy a Budapesti Napló ösmertette meg, csekélységemet a nagyközönséggel. – Tekintve, hogy ez az első művem a B.N. számára, couláns feltételeket szabok. Kérem szíves válaszukat, hajlandók-e rendes munkatársukul szerződtetni?

Igenlő esetben a következő árakat szabom:

Hangulatköltemény	2.– frt.
Tárca, humoros	4.– frt.
Tárca, szomorú	3.50 frt.
Politikai vezércikk	5.– frt.
Közgazdasági cikk	2.80 frt.
Általános világpolitikai elmefuttatás	10.– frt.
Intimitások uralkodók életéből és más apróságok	1.– frt.

És ha még beküldött verséből is közlünk pár sort, reméljük, eleget tettünk egy nagy kötelességnek: meg nem fosztani az embereket egy jóízű badarság élvezetétől. Olyan szomorú és szürke ma a világ. Alig akad, s néha akad olyan derűs figura, mint ön, Hamvay Zoltán úr. Versének legszebb sorai világoljanak ím:

*Mily kélyes, édes nagy és titkos!
Mondd, mit érzel, édesem,
Tied vagyok, bár bemocskolál,
Minden érzés tönkremegy.
Hisz én is csak ember vagyok.
Szép Andalúzia tövében,
A királycsillag felragyog.*

*Mintegy varázsütés s néma csend
Tornyára szürke bánat szálla. -*

Mivel ez hangulatköltemény, melynek árát ön két forintban szabta meg, a leközölt részért járó hatvanhárom és egy ötöd krajcárt joga van rajtunk követelni.

Székelyhíd

Nem bizonyos, hogy Székelyhíd-e. Ám postára ott adódott a levél. A „Maupassant-ok, Musset-k és talán Bergerac-ok szegény keveréke” hálás köszö-

netet mond a bájosan gyilkos levélért. Végre is ez fölér egy banális bókkal. Üdvözlét. „Léda és a Ville lumineuse sötét ellenségé”-nek, az ismeretlennek. Ilyen ellenségeket szívesen szerez az ember, még ha olyan vigasztalom sorsára szánt poéta is, mint a levél mondja.

Lipcse

A kiváló író, akit Katinka kisasszony nem nevez meg levelében, de aki kifogástalan úri ember, egész férfiú, finom komoly és előkelő, (így írja) okvetlenül nagyon elszomorodnék, ha Katinka kisasszony levele a kezébe kerülne véletlenül, mert ő egy pillanatil sem sejtette, hogy ezúttal egy nagyon szenzitív és föltétlenül nagyon tiszta úrileányt alázzon meg, aki saját szavai szerint úgy érzi most magát, mintha az utcán egy hihetetlenül vakmerő aszfaltbetyár arconcsípte volna. De Katinka kisasszony nemcsak érzékeny, hanem biztosan okos leány is. Megérti, mihelyst akarja, hogy az írók, a kiválók, ha még olyan lovagok is, rettegnek az efféle levélviszonytól. Ez üzenet írója is, (nem az, kinek levelét címezte), tanúsíthatnák, hogy szeszélyesebb, követelőbb fajtája nincs a nőknek az írókkal levelező nőknél. Oktalan és értelmetlen mulatság ez, sőt nem is mulatság. De azt nem tudhatta ama bizonyos kiváló író, hogy ezúttal nem a rendes példánnyal áll szemben, hanem egy nagyon jóízű, de talán túlon túl lelkes és igen érzékeny úrileánnyal. Ha tudná, jóvátenné. E választ pedig ez üzenetet írója annak az intenciói szerint írta meg, kihez levelét intézte.

Budapesti Napló 1905. november 12.

29. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Milliók a Holdban

Miért örökölnék Magyarországon olyan rengeteget és olyan rengetegszer az emberek? Mióta én olvasni tudok, legalább is tíz milliárd forint magyar örökségről olvastam az újságokban. Egyszerű kovácslegények, drótostótok, hivatalszolgák, ügynökök, pakulárok úgy öröklik minálunk az ötven és százmilliókat, hogy az csoda. Jönnek a milliók mindenünnen. Amerikából, Romániából, Spanyolországból, Indiából. Még Montenegróból is. Persze ezek a milliók mind a Holdban vannak. Mert egyébként már régen fölvetett volna bennünket a pénz. Milyen rettentés lehet a koldusság, ahol a pénzről olyan vadakat állítunk, mint Magyarországon.

II.

A vén Coppée

A vén Coppée már megint írt egy verset, melyen minden litterátus francia kacag. Azt siratja, hogy a francia pioupiouknak, a kis bakáknak nincs dolguk. A Patrie vezércikkeinél silányabban támadja a páholyokat, a szabadgondolkozókat, a szocialistákat, radikálisokat. Siratja a hazát, mely nem küldi katonáit Németország ellen. Meghatóan rossz és ostoba a vén Coppée verse... És nekünk eszünkbe juttat valamit. Ma még a haza imádatában kell élnie az emberiségnek. Nem szabad volna engedni, hogy a hazát könnyelmű poéták diszkreditálják. A Coppéek ellen védelmet kérünk a haza szent nevében. A magyar Coppéek ellen is.

III.

Cronje visszatér Transvaalba

Szegény Cronje, be meg is tréfálta őt a sors. Ő volt a legbüszkébb búr minden búrok között. Inkább felcsapott cirkuszi komédiásnak, de leigázott hazájában élni nem akart. Meghurcolta az élet alaposan. Még valami váltóhamisítás is rémlik nekünk. Végre is Cronje hazamegy. Az elhagyott farmra. A leigázott Transvaalba. Mert a modern élet nem tűri a büszke embereket. A büszke búrokat sem. Az élettel alkudni kell. A büszke ember hamar rájön, hogy hiába ette meg a békát.

IV.

Ki lesz az elnök?

Ki lesz az elnök? Franciaországban ez a kérdések kérdése. És akik csak akarnak valamit: remegnek. Nem mernek s nem tudnak egyik jelölt mellé sem állni. Legalább húszmillió francia szeretné megálmódni, hogy kinek kellene – hízelegni. És ez a remegés igen hasznos. Ha nyugodt és csöndes lesz a francia elnökválasztás, ez lesz az oka...

Budapesti Napló 1905. november 14.

Pont

30. A NAGY HARMÓNIA

Lovag Dindár Tivadar kibujdosik Romániába. Éppen úgy, mint Bence Kovács Mózes. Ez a Székelyföldön van így. Nagykameráson már csupán asszonyok laknak, mint valamikor azon a Szelistyén, melyről derűs történetet írt Mikszáth Kálmán. Politikáról beszélgettem a falumban. Büszke bocskoros nemesekkel, kik ma is átkozzák Kossuth Lajost az elszedett jobbágyok miatt. Megtört emberek ezek is szegények, és egy mondatot duruzsolnak a fülembe:

– Csak annyira javulna az ország sorsa, hogy *ingyért mehetne ki az ember Amerikába*.

No menjünk tovább... Rakamazon szepegnek a zsidók. A koalíció geográfusai megmutatták a mappán a zsidóknak Ogyesszát. Az Alkotmány című újság több ízben ujjongta el magát könnyelműen. Hogy egészen jól folynak a dolgok. Épül a regnum Marianum. Mikor Combes a nagy bombát elhajította, nagyon előkelő francia publicista mondotta:

– Rómának gondoskodnia kell, hogy Franciaország helyett egy új leánya legyen. Alighanem Magyarország lesz az új leány. Ott legépebben élnek a középkor hagyományai.

A grófi járom kezdi viszont már bántani a nyakakat. Még a magyar Mirabeau-kban sem bíznék senki, ha volnának magyar Mirabeau-k.

Soha még nagyobb bomlás nem volt egy országban. Bellum omnium contra omnes: igazán. Sír és sikolt itt az elégedetlenség és a nyugtalanság.

Erre azt mondja Holló Lajos, hogy így történt ez 1848-ban is. Akkor is ilyen rendkívüli volt az összeolvadás. Azt mondja, hogy nincs válaszfal ma Magyarországon. Azt mondja, hogy együtt van az egész ország. Mánások és polgárok, a nagy magyar parasztság, iparosok, kereskedők, minden rendű és rangú emberek. Nincs pártvillongás, felekezeti széthúzás, rangkülönbség. Az éhség ugyan már fenyeget néhány vidéket. De a pellagrás magyarok is ezt sóhajtják utoljára:

– Boldogok vagyunk, mert grófok is vannak a függetlenségi pártban.

Hát nagyon nagy a harmónia csakugyan. Nagy az egyformaság abban, hogy mindenki – mást akar. És hogy lehetőleg mást is mond, amit akar. The servant of posterity itt mindenki. Senkinek sem kell a jelen. A koalíciós főuraknak pláne csak a régmúlt kell. Egyébként is a koalícióban dühöng legjobban a harmónia. Egy udvarias látogatástól libabőrös borzongás fogja el őket. Egymást akarják kijátszani s együtt akarnak maradni. Félnék egymástól s görcsösen karolják át egymást. Közben újságágyúikkal átlődöznek egymásra. Zoltánék büszkén hirdetik, hogy ők még mindig zoltánok. Nincs csomó, melyet egy karddal akarnának átvágni. A mánásorrok parfümös zsebkendőkkel védekeznek a bagariaszag ellen. A bagariások köpködik a markukat s várnak. Hát ugyanilyen a harmónia ebben az egész szerencsétlen országban.

Elégedetlen és nyugtalan mindenki. Bomlik minden és bomlik itt – mindenki.

De micsoda vakmerőség 1848-hoz hasonlítani ezt a Bábelt? Kik akarják itt a népet fölszabadítani? És kik ellen kell e fura összeolvadás? Amiről az 1848-cal példálózók beszélnek, arról az ország nem beszél.

Ez örült zűrzavarban csak egy bizonyos: itt megszületni óhajt a modern, az európai Magyarország. És ami kérdés: sikerül-e a gonosz bábák terve? Az a terv, hogy ez az új Magyarország ne születhessék meg.

Oh dehogy is van itt harmónia. Dehogy is állnak itt úgy a dolgok, mint 1848-ban. Akkor egy ország nemzet akart lenni a nép által. Most egy nagy fölszakadozott kráteren táncolnak azok, akik nem ismerik a természet törvényeit, de csak a maguk céljait.

Kivándorolnak, eszeveszettül dulakodnak vagy éhenhalnak itt az emberek. A nagy harmónia ez. Erről énekel Holló Lajos. Az itt a harmónia, hogy Lovag Dindár Tivadar éppen úgy kivágyik e szerencsétlen országból, mint Bence Kovács Mózes. Lovag Dindár Tivadar éppen úgy nem tud itt megélni, mint Bence Kovács Mózes. Itt csak a koalíciós nagyurak élhetnek. Hiszen éppen azt célozza a Holló Lajos nagy harmóniája, hogy ezek és csak ezek élhessenek itt meg.

Budapesti Napló 1905. november 16.

(A.)

31. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A hazug Poe

Poe Edgárt újra kizárták a Dicsőség templomából. New-York egyik egyeteme tartja e templomot. Szimbólikus templom ez, s Poe Edgárt már másodszor zárták ki belőle. Nem való a Franklinok, Washingtonok, Lincolnok, Longfellow-k, Cooper-ek és a többi nagyok társaságába. Talán mert kissé nem polgári életet élt? De-hogy. A halott poétának még New-Yorkban is megbocsátják már a polgári és morális gyöngéit. Poe Edgár azért nem kerülhet a Dicsőség templomába, mert – hazugak a versei. Így szól az ítélet és meghatva gondolunk szegény Allanra. Míg élt, azt tartották róla, akik a zsenit megértik, hogy költőnek – isten, de embernek – disznó. És nem igen szerettek vele az emberek szóbaállani. Most, mikor már régen-régen elporlott, megbocsátanak neki a magánéletét, de lehazugozzák a verseit. A világ még a halott poétához sem tud könyörületes lenni ha a – maga életét merte élni.

II.

Merelli asszony

Nagyon szép volt, okos és szellemes. Szerette a verseket. Imádta Nietzschét Elhagyta az urát. Föllépett a színpadon. Mindent megpróbált. És nem tudott karriert csinálni. Már tudniillik olyan karriert, amilyet egy vidám, szép, bűnös párizsi nő akar. Megszökött Galleyval, a milliomos sikkasztóval. Visszahozták Párizsba őket. És azóta Merelli asszony – szerencsés nő. Színházaktól kap ajánlatokat. Milliomos uraktól. Férjhez mehet, ha akar. Mindent elérhet. Egy leánynevelő-intézet pláne direktrisznek hívja. Hát még ez volna a legszebb. Ha Merelli asszony ezt az ajánlatot fogadná el. Gyönyörű előadásokat tudna tartani a kisleányoknak. Hogy milyen morális az élet, s milyen sokra viheti egy vállalkozó nő.

III.

Károly – Károly marad

Úgy volt, hogy Károly herceg Hakon lesz, ha norvég király lesz. Az már bizonyos, hogy norvég lesz. A legelső norvég ember lesz ő. Új királyi zászlója lesz s új címere. Mindent otthagyt Dániában s új ember lesz belőle. Egy más ember. A norvégek pláne azt akarták, hogy a neve is más legyen. A norvég nemzeti királyok neve: Hakon. Károly herceg sokat töprengett, s végre is úgy határozott, hogy a férfiasságának tartozik valamivel. Ha már mindent eldob a múltból, legalább a nevét megtartja. Végre egy királynak is lehet ennyi büszkesége, habár a storthing talán ezt is sokalja.

Budapesti Napló 1905. november 17.

32. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A Gyuri fiú

A Gyuri fiú hatodik gimnazista Kolozsvárott. Nagy ennek a fiúnak a szerencséje. Mert nincs neki törvényes édesapja. Ami meggyalázás lenni nem akar. Boldogult Milán király fiának tartatik ő. Azért mondjuk, hogy szerencsés a fiú a maga törvényteleniségében, mert a törvényes Sándor nagyon rosszul járt volt, szegény Milánnak a törvényes fia tudniillik. De még mennyivel szerencsésebb volna a Gyuri fiú, ha nem kellene viselnie az Obrenovics nevet. Mert már azt viseli. Miért kelljen ennek a derék Gyuri fiúnak egész életében remegnie? Hiszen ő nem törvényes királyfi. Ő élhetné a boldog címertelenek egyszerű életét. És a História sem követeli, hogy a Gyuri fiú állandóan aggassza Szerbiát. Vagy csakugyan átok terhel minden Obrenovicsot? Úgy sajnáljuk mi a kolozsvári Gyuri fiút, ki különben szépen tanul magyarul. Vidám diák, majd vidám jogász lehetne. Ügyvéd és esetleg magyar népképviselő. És ő belőle – Obrenovicsot csinálnak.

II.

Versek az Urániában

Az Urániában verseket szavalnak. Öreg verseket és tapsol a közönség. De szavalnának ifjú verseket, akkor is tapsolna. Mert a színpadról mindent bevesz a magyar. És Beregi Oszkárt szép fiúnak mondják. Hanem mindehhez a versnek semmi köze. Ezek az idők nem verses idők. A vers maga sohse kellett a magyar publikumnak s voltaképpen egy modern társadalom publikumának sem. Már régebben sem. A precieuse-ök korában is csak azokat a poétákat szerették, kik egyszerű mint alcôviste-jei voltak a dámáknak. Ma pedig a színpadról beszélőket csak. És minálunk? Tinódiak kellett, mert egy kis szenzációt vittek fura voltukkal az udvarházakba. Lisznyayval pedig együtt lehetett korhelykedni. Provence-től északra igazán magáért a versért sohse szerették a verset. Hogy szeretnék mostanában, az egyre pozitívabbakká váló emberi vágyak korában. Affektálás vagy egy pár finom művészlélek vigasztalódása: ez a mai vers-kultusz. Persze erről bajos őszintén beszélni. És én is csak a francia Harduin után merem leírni. Kiket érdekelnek a versek? A poétákon kívül az ördögöt sem. Ami nekem is elég szomorú. De hát igaz.

III.

Lady Mary Hamilton

Mary Hamilton szép leány, hercegkisasszony s a leggazdagabb angol eladóleány. Van egy egész szigete. Óriási birtokai vannak. És rengeteg pénze van. És nagyon szeretik őt Londonban. Népszerű nagyon Mary Hamilton. Most, hogy nagykorú lett, róla beszél egész Angolország. Szeretné gazdag és szegény, ha méltó férjet kapna Mary Hamilton. Londonban ez idő szerint húszezer nő bolyong munka, lakás és kenyér nélkül. Úgy mondják, hogy még vagy húszezer otthon éheznek. És a londoniak nagyon méltatlankodnak e nők tapintatlanságán. Hogy mernek

ezek éppen most éhezni. Mikor olyan nagy az öröm Londonban, mert olyan szép, ünnepelt és gazdag Lady Mary Hamilton.

Budapesti Napló 1905. november 19.

Pont

33. SOLNESS ÉPÍTŐMESTER

Szeretjük a modern magyar fiataloknak Thália-társaságát. Lehet, hogy egyelőre csak kíváncsiakat hódítanak és képzelődőket. De nagy dolog már az is, hogy hódítanak. Híveket vagy ál-híveket (mindegy) a modern érzések irodalmi szószólóinak s a modern színjátszásnak. Mi bizonyísten megindult szívvel halgattuk ma délután a Folies Caprice-ban (igen: a Folies Caprice-ban!) – Ibsent. Oh nagy dolog ez: *Bygmester Solness* Budapesten, a Folies Caprice-ban, szép és megértést mutató közönség előtt. Nem mondjuk, hogy nagyszerű színpadi magyarázatot kaptunk. De éreztük a színpadon állandóan az Ibsen nyomában járó intellektusnak és érzésnek jeleit. E fölséges szimbólum, e nagyszerűen bús parabola s ködösen ragyogó váteszi alkotás, sok hiányú előadásában is elragadott minket. Mert ezerszer mondjuk ezer ádáz kritikus ellen: színpadot követel Ibsen. És más színészeket, mint az olcsó komédiás-színészek. A Thália truppja Ibsennel szemben még csak a szent – szándéknál tart. De talán nemsokára Ibsennel is megbirkózik. Van egy színésznője a truppnak: Forgács Rózsi. A becsületes, igazi színésznek olyan új, becsületes, igaz hangjait hallatta ma néha Hilda szerepében, milyeneket még nem hallottunk magyar színésznőtől. Fiatal és forratlan leány, de nagyszerű ígéretet adója. A többiek, no a többiek messze járnak még *Bygmester Solness* magasságától, Dobi Ferenc ambícióját dicsérik s Verő Margit, Doktor János és Vámos ügyességét. Déry Gizella kőszínházian gyöngye, és Sándor József majdnem agyonverte a délutánt. Egyébként hála és dicséret a Thália-társaság nyugtalan és előkelő lelkének, oktatójának: dr. Hevesi Sándornak. Nagy erjedés van a magyar társadalomban. Irodalomban és színészetben is. Ő neki szerep jutott a magyar színpad fölfrissítésében. Köszönjük neki a mai délutánt. És szerencsét kívánunk neki a – következőkhöz.

Budapesti Napló 1905. november 20.

34. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Derouléde

Leng a Derouléde zászlója. Azaz, hogy lapot csinál Derouléde. Lapjának a címe: Le Drapeau. Minden megváltozott Franciaországban és Párizsban. Ott már meghalt a nacionalizmus. Könnyes éjszakákat tölthet Derouléde. Talán szeretne is már visszatérni a száműzetésbe. Milyen nagy legénynek érezte ő magát San-Sebastian-ban. Hítte, hogy mihelyst hazatér, lángba borul Franciaország. És a lángoló országnak ő lesz a diktátora. Az ország pedig nem akar lángolni. Mit csináljon az ember ilyenkor? Lapot csinál, és a lap esetleg meg is bukik. Mert fránya jószág az újság... Egyébként pedig az újság a megölője minden Derouléde-nek. A szürke ólombetűk a zengő baritonból mit sem adnak vissza. A Derouléde-ok csak beszélni tudnak. Nekik tömeg kell, kiket szerelmetes hangjukkal vadítsanak. Hogy gyűlölhethi minden Derouléde – az újságot. És a bűnhődésük az, hogy mégis csak az újságra kell ráfanyalodniok...

II.

Ranavalo

Ranavalo királynő elhagyta Párizst. Egy kicsit Nizzában mulat. Azután megy vissza Algériába, hol ő rab. Mert az ő hazája Madagaszkár. Meztelen, fekete népen ott uralkodott. Mígnem jöttek a franciák s elvették a Ranavalo trónját. Azóta Algériában kell élnie. De néha elmehet Párizsba is. És írják, hogy nagyon szomorú a vad királynő. Siratja Párizst s retteg az unalmas napoktól, melyek reá Algériában várnak. Nem Madagaszkárt siratja; hanem Párizst. Nem azt, hogy nem királynő már, hanem hogy nem lehet parisienne. Milyen asszony az asszony, még ha Madagaszkár is a hazája. Még ha vad királynő volt is. Elfelejtí a honi datolyát, a szent madagaszkári napfényt, a trónt, a fekete hercegek csókjait, szomorú sorsát, de emlékezik örökké arra a gyönyörű boára, mely Párizsban van, a kirakatban, a rue de la Paix-n...

III.

Vitboi

Ha igaza van annak a néger tudósnek, ki a fehér ember pusztulását hirdeti, valamikor olyan nagy név lesz az a Vitboi név, mint a Washingtoné. Vitboi a hererók és hottentották vezére volt. Öreg, félelmes hős, kit most elejtett egy német golyó. A hatalmas német császárnak sok keserű órát szerzett ez a Vitboi. Bocsássuk meg neki, hogy néger volt. Akiknek a szemében még erény az öldöklés tudománya, valóságos Napóleonnak kell tartaniok ezt a Vitboit. És ha csakugyan e színes emberek kerülnek valamikor a mi helyünkre, a néger nacionalizmusnak örökös táplálója, legendás alakja lesz ez a Vitboi.

35. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Galilei ujjai

Az ujjai még megmaradtak Galileinek. Most árulja ez ujjakat egy öreg olasz asszony. A hüvelyket és a mutatót. A föld is forog még. Sőt mégis forog. Ma már az Egyház sem bánja, hogy forog. De tavaly egy könyvet olvastam. Ez a könyv egy klerikális író írása. A klerikális író pedig azt bizonygatja, hogy Galileinek fogalma sem volt a föld forgásáról. Csak úgy beleesett, mint Pilátus a Credoba. Hát ez már nagyon mindegy. Végre is vannak istentelenek, kik azt állítják, hogy Pál apostol nélkül nem volna – krisztianizmus. Mégis a híres feszület forgácsait őrizte századokig a hívő jámborság. Az olasz kormány is meg fogja venni a Galilei ujjait. Még ha nem is a Galileiei. Még ha Galilei mozdulatlanak hitte volna is a földet. Mert úgy érzi és tudja az emberiség, hogy Galilei ujjai mutattak irányt neki. Arra megy, amerre Galilei ujjai mutattak. És ereklyékre szüksége van a Galilei vallásának is...

II.

Germana és Margit

Germanát és Margitot megszőktették az édesanyjuk elől. Mert az ő anyjuk Montignoso grófnő. Münchenből sietve kellett utazniok a szász királyleányoknak, nehogy találkozhassanak az édesanyjukkal. Rendben van. És ami mai rendje van a világnak, abból a királyoknak van a legtöbb hasznuk. Ők lássák, ha az anya és gyermek nagy viszonyát is lejáratják. A világ nagyon tanulékony.

III.

A nagy Teréz

A nagy Teréz, Humbertné tudniillik, igazán nagy Teréz. A nagysághoz pedig nincs köze a morálnak. Stendhal is szerette a nagy bestiákat. Nietzscheig el se menjünk. Hazug millióival hosszú évekig áltatta a világot. Nagyobb úrnő volt, mint Matild hercegnő. Aztán bosszúsan és kínosan nevetett a világ. A nagy Teréz monstrozus hazugsága mikor kiderült. És most a börtönben újságírókat fogad a nagy Teréz. És állítja, hogy *megvannak* a milliók. Meri állítani ma is. Ha bolondnak mondják is. Ha kikacagják is. Ha a kutya sem hiszi el. Költő ez az asszony a javából. Életét teszi rá egy hazugságra, egy szép hazugságra, melyben maga – sem hisz.

Budapesti Napló 1905. november 23.

Pont

36. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Mi a színpad?

Csodálatosan megéreztük e percben, hogy mi a színpad. Hogy mit és mennyit jelent a színpad. Míg Franciaországban a Derouléde-ok voltak az urak, a reváns harci indulója zúgott, zengett az utcákon. A színpadokon pedig nem volt szabad olyan darabokat játszani, melyek Sedan emlékeit zaklatták ki a francia szívekből. Elmúlt a bosszús nacionalizmus ideje. Franciaország sebei behegedtek, s Franciaország felejteni akar. Mindenek fölött pedig magáért s magának akar élni Franciaország. És mi történik? Óriási sikert arat egy párizsi színházban Haraucourt nacionalista darabja, az Oberlé. Olvassuk a siker krónikáit naponként. A darab René Bazin egy régi regényének a színpadosítása. Nacionalista, olcsó s föltétlenül hülye. Elzász és Lotaringia szomorú témájáról regél. Iszonyúan tetszik a publikumnak, de azért nem kergeti forradalomba Párizst. Szóval mi megéreztük e percben a színpad mivoltát. A színpad az olcsó ábrándok hona. Ott áldozunk azoknak az ideáknak, melyeket az élet kidobott magából s már csak a mi álmainkban élnek.

II.

Roosevelt távirata Hakonhoz

Hakon király Rooseveltnél kapta az első táviratot. Hogy kicsoda az a Roosevelt? Semmi ember, mert egyetlen őse sincs. Amerika ezidei nagyura, aki pompásan mulathatott például a japán-orosz háborún is. Hogyne mulatott volna? Ő érezte, hogy itt nem Oroszország kapott ki, de a derék, öreg Európa s a híres, nevezetes klasszikus civilizáció, mely ellen oly gyönyörűen revoltált Amerika. Okos, hatalmas, szép életű ember ez a Roosevelt. Mi ezt nem értjük, mert mi Nikitát is különösen tiszteljük, mivel Nikita – fejedelem. Rooseveltnem fejedelem, de roppantul lenéz bennünket. De ravaszul cselekszi ezt. Például most Hakon királyt üdvözli patetikusan, hogy Hakon Olaf Gerold és Sigard székébe került. Persze, neki megvan a maga privát véleménye is a mi dolgunkról. Milyeneket nevetetett, mikor ezt a táviratot már föladata.

Budapesti Napló 1905. november 25.

Pont

37. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Bronz vagy kenyér?

Bálványainkat nagyon össze fogja taposni ez a humanista század. Úgy szélnek fújja majd a mi avas fölfogásainkat, mintha sohasem lettek volna. A klasszikus civilizáció helyébe egészen biztosan új civilizációt léptet az emberiség. Az emberiség kegyetlen és bölcs elhatározással kezdi elrugdalni magától a múltat és a múltnak mindenfajta kultuszát.

Mely társadalom járna persze elől a legnagyobb forradalomban? A dicsőséges, a forradalmi Franciaország társadalmá.

Íme egy bizonyosság a sok közül: egyre nagyobb Franciaországban a *statuafóbia*. Nincs szükség elmúlt emberek szobraira, míg az életnek hiányai vannak. Kenyér kell és nem bronz. A francia növendékek most például Jules Verne szobrára gyűjtenek. A sajtóban pedig egyre többen szólnak föl publicisták, gondolkozók, hogy addig, míg vannak élő emberek, kiknek elég kenyérük nincs, vétek halott emberek szobraira pazarolni a pénzt. Ha dicsők voltak a halottak, élnek a műveikben. Amit az emberiségnek adtak, azzal tartoztak. Ez a humanista hiszekegy, és a humanista írók figyelmeztetik a francia ifjúságot a Hilda-hajó áldozatainak elárvult családjaira. Asszonyok és gyermekek éheznek. És ezek a gyermekek sohasem tudhatják meg, hogy ki volt Jules Verne, ha éhenveszni hagyják őket. Pedig ő nekik is joguk van gyönyörködni a Jules Verne munkáiban. Tehát kenyér kell és nem bronz...

II.

A külföld véleménye

Van még a vérünkben valami az inszurrekciós magyarok véreből. Hiúságunkat ugyan bántja, hogy a külső nációk nem istenítenek bennünket. De hamar megvigasztalhatjuk magunkat néhány büszke vállrázással. Hát ez elég rosszul van, hogy így van. Arisztokrata példánk van rá, mivel arisztokrata náció vagyunk. Egy francia revüben pár hét óta a külföld gondolkozóitól vélemények érkeznek Németországról s a német race-ról. A Budapesti Napló referált már több ízben az érdekes ankétról. És mi történik? A német császár trónbeszédet mond, s fölpanaszolja, hogy előítéleteket terjesztenek mostanában Németország ellen, félreismerik a német szellemet s félreértik a német törekvéseket. A német császár fölsziszszon egy heti újság ankéjére. A német tudósok, írók, politikusok pedig komoly tornába szállnak a külföldi közvélemény becsüléséért. A német náció remeg a külföld véleményétől. Mi, hősi náció, tehát legalább tartsunk tőle egy kicsit.

III.

Egy kis kártérítés

A Drucher és Morris-cég eljátszotta a tőzsdén a pénzét egy huszonegy éves, könnyelmű örökösnek. Clarkson Sámuel harmincezer font sterlinget és egy nagy

sörgyárat örökölt Londonban. Bankárja, a Drucher és Morris-cég a tőzsdére vitte a fiút, s egy év alatt Clarkson Sámuel olyan szegény lett, mint a templom egere. Ügyvédje tanácsára bepörölte a bankárcéget. *Tizenhétézer font* kártérítésre ítélte az angol bíróság a céget, ami szinte négyszázezer korona. Angolországban még nagykorú ifjú ember pénze sem lehet élelmesek lakomája. Az angol bíróság minden fiának anyagi érdekét is meg tudja védeni. Pedig lehet, hogy a Drucher és Morris-cég a legbecsületesebben dolgozott. A törvény is mellette van. De a fránya angol bíró a józan ész és társadalmi lelkiismeretet legalább is becsüli annyira, mint a törvényt.

Budapesti Napló 1905. november 29.

Pont

38. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Camõens szobra Párizsban

Új szignuma lesz Párizsban a latin népek testvériségének. Állni fog ott Camõens szobra... Észre kell már vennie a világnak ezt a páratlan jelenséget: a fáradt és fázékony latin fajták mint bújnak össze. És természetes, hogy az irodalom a szent kerítője ennek a nagyszerű liaisonnak. Provence különálló irodalma is mit jósol? Mistral bevallotta nemrégiben, mikor a Nobel-díjat megkapta. Hogy közelg az idő, mikor a latinságnak össze kell fogni. Mert a latinságnak élni kell az emberiség érdekében. És ha másként nem élhetnek a latin népek, eggyé válnak majdan. Ott ragyog közöttük napsugaras Provence. Daltermő földjén zeng a dal, s ha majd egyszer sem Cervantes, sem Dante sem Victor Hugo, sem Camõens nemzete nem bírja a sorsot egyedül: Provence-ban várja az egyesült latinságot egy hatalmas, összeolvasztott kultúra. Új nyelv s új kultúra, de rokon mindegyik a latinnal.

II.

Alfonz és Eugénia

Mégis Eugénia lesz az Alfonzé, s Eugénia mégis az Alfonzé lesz. Csak a népmesékben házasodtak ilyen nehezen eddig a királyfiak. A loyális spanyol újságok persze azt írják, hogy mikor Angliában járt volt a király, akkor szeretett bele a battenbergi kisasszonyba. Egészen mindegy aztán, hogy e fránya világ emlékezik. Szegény Alfonz király rémes kosarat kapott volt akkor angol földön. A kiszemelt connaughti hercegnő áperzte megmondta, hogy ő ilyen csúnya férfiúhoz nem megy hozzá. Ez bizony az újságokba is belekerült. Ezt kellett s illett helyrehozni. Szétnéztek az angol udvarban a spanyol és angol diplomaták. Észrevették Eugénia hercegnőt. Hogy diszkrétek legyünk: Eugénia hercegnőnek kevés joga van a szépséget keresni kérőinél. Kérői pedig hiába keresnek a szépséget nála. De gazdag leány a hercegnő s Spanyolországra fölfér néhány millió pezeta. Szóval: Alfonz és Eugénia jegyesek.

III.

Tehát Kuropatkin is

Tehát Kuropatkin is megtollasodott a háborúban. Miként Stösszel s miként annyi orosz hős. Csoda, hogy van még valami abban a szerencsétlen birodalomban. Hiszen Port Arthur ostroma idején például az történt hogy mikor a moszkvai újságírók egy este siettek távirataikat feladni Szentpétervárról, a telegráf-hivatalban tudatták velük, hogy nem lehet táviratozni. Sok-sok kilométeren át a telegráf-drótokat ellopták. Mert Oroszországban mindent ellopnak, ami ellopható. Hogyne loptak volna nagyok és kicsinyek a harctéren. Az ember kezdi érteni, miért kunktátoroskodott annyit Kuropatkin. Nehezen mozdult onnan, ahol még volt mit zsebelni. Csak ha már nagyon siettették a japánok. Az orosz-japán háború történetét a cárnak kriminalistákkal kellene megírnia.

39. A NAGY ÉRZÉS

– *Bemutató előadás a Nemzeti Színházban* –

1. Marcel Prévost-nak igaza van, ha üdvözli az új ifjúságot. A régiebb ifjúság betegesen intellektuális volt. Pár decennium előtt hangulat-iffjak domináltak Franciaországban. Belső és benső életet élők. Sokat tanulók, meditálók, vers-kedvelők, mániákusok. Ma más világ van már. A francia ifjak labdát rúgnak és olyan egészséges lelkek, mintha mind kocsisok volnának. És Marcel Prévost joggal örülhet e nagy változásnak. De volt-e már ifjú, magyar generáció, mely túlságosan értelmi vagy érzelmi életet élt? Nem animálisan, de emberien érzelmit és komplexet? A meditáló emberek olyan sok bajt okoztak volna már Magyarországon? Túlságosan szeretik itt a versírókat és filozófusokat? Bizonyisten, nem értjük Ferenczy Ferencet. A magyar társadalmat sem a gondolat, sem a túlságosan intenzív érzés nem fojtogatja. Miért kellett neki úgynevezett iránydarabot írni az eseményes és gondolatossá lelki élet ellen?

2. Dános László utálja az egészséges és felületes világot. Az érzések mániákusa ő. Egy szittyá Nietzsche-ember. Főképpen a szerelemben. A vagy-vagy embere. A szerelem vagy legyen vagy ne legyen. Éltessen vagy öljön. De nagy és egész legyen. Ez a vihareMBER viszi a darabot. Tarka és zajos utakon. Ő nagy érzést kíván és csak nagy érzést. Mániája nagyon veszedelmes. Dános miatt pusztulnak, hullnak a lelkek. A nagy érzés nevében mindenkit örvénybe taszít Dános. A kínálkozó boldogságot legszívesebben. Majdnem mindenki meghal a színpadon. De a sűgő, aki életben marad, ha nem rettegne úgy az ügyelőtől, megmagyarázhatná a közönségnek a morált:

– Lelki szélcsöndben kell élni. Nem szabad sokat várni. Sem magunktól, sem másoktól. A premiereknek is csak így van sikerük.

3. Az iránydarabokhoz már hozzászókött a szegény publikum. Máshol, Nyugaton egy iránydarabban sok minden feledteti a tendenciát. Előkelő tónus, vonatkozások, esprit, pompás dialógok, artisztikus családtekek. Ferenczy Ferenc ügyes ember. Magyar eszközökkel dolgozik. Egy kis filozofizmus, egy kis terézvárosi filozófia, dzsentri-cécó, haldoklás cselló mellett, szellemidéző-szeánsz, a Víg-színház német darabjainak már bevált fogásai s Brioux-szokások. Egészen jól számított. Kissé zavaros az, amit s ahogy beszél hozzánk a színpadról. De ügyes ember, s az epizódok átsegítik a folyón, melyet megárasztani tudott, de meghidálni nem.

4. Kiket dicsérjünk a színészek közül? Ál-ézésű s ál-igazságú darabban a dicséret – szinte gyalázás. Persze érzelmes, szép, zengő és tetsző volt P. Márkus Emma. Megint belegázolt egy csomó női szívbe az előkelő és szép öreg Császár. Ám sokan észrevették, hogy Odry, Dezső, Pethes s a többi újak is játszanak. A színpad régen nem volt olyan népes, mint ma. Ferenczy Ferencnek sok emberre van szüksége. Érdekes és szép közönség. A legjobban megcsinált első felvonás után kevés volt a taps és kihívás. Annál több a negyedik után. Itt fene megható

dolgok történnek. Általában pedig miért ne jegyeznők le a legteljesebb valóságot: ez kell a Nemzeti Színháznak.

Budapesti Napló 1905. december 3.

Dyb

40. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Monaco és Musset

Monacónak, a népszerű kis országnak, kínos afférja támadt egy halott poétával, bizonyos Musset Alfréd nevűvel. Szegény Musset, ő már sohasem fog kifogyni a kínosabbnál kínosabb afféroból. Úgy történt a dolog, hogy az Elysée-palotában nagy ünnepséget tartottak a portugál király tiszteletére. Ott volt az ünnepségen Albert, monacoi herceg is, költők és tudósok e nemes barátja. S íme pódiumra lép egy bájos művésznő, s szavalni kezd. Ama híres verset szavalja, mely szól egy oszlopos, aranyos bünbarlangról, hol forog a golyó s a nagy Esetleg, a nagy Véletlen, az Unalom századának e fekete fáklyája hamvasztja el a lelkeket...

A költők és tudósok nemes barátja, Albert herceg, majd lefordult a székről. Végre ő Monte-Carlónak fejedelmi ura és fizetettje. De hát erre ne Musset Alfréddal s ne fejedelmi ünnepséggel figyelmeztessék őt. Kínos zavarban volt Loubet elnök, a portugál szuverén s az egész, díszes vendégsereg. Csak az ünnepség rendezője, a köztársasági szertartásmester ujjonghatott, aki alighanem elvázott már néhányszor a ruletten, s bosszúból csinálta ezt az igazi gall tréfát.

Diplomáciai bonyodalom aligha lesz az ügyből. Sőt a szertartásmestert sem lehet megbüntetni. Végre is itt egy klasszikus és régen halott költő követte el az inzulust. A klasszikus és régen halott költők pedig még Monte-Carlóba is beleköthetnek.

II.

Az Erzsébet-legenda

Az Erzsébet-legenda újra kísért. Az a híres látogatás, melyet férje, Szergiusz nagyherceg gyilkosánál, Koljajevnél tett Erzsébet nagyhercegasszony. Akkor ezerféle érdekeset meséltek e vizitről a lapok. Most pedig magának Koljajevnek elbeszélését publikálja, Koljajev védője. Fekete gyászban csakugyan ott járt a börtönben Erzsébet. Fejét csakugyan ráhajtotta az ura gyilkosának a térdére. Csakugyan úgy beszéltek a hitről, mintha Bourget-féle problémaemberek voltak volna. Erzsébet csakugyan szentképet ajándékozott Koljajevnek s harag nélkül, de könnyek között búcsúzott. A legenda tehát nem legenda, ha akárhogy is betarkázták az újságok. De miért járt az ura gyilkosánál Erzsébet? Vajon az új frissonokat csak a nagyhercegeknek szabad keresniök, akik közül valóban sokan keresik az új lelki szenzációkat?

Még a szent legendák asszonyairól is azt mondják az istentelen, modern tudósok, hogy hisztériás, beteg némberek voltak. Erzsébet talán csak iszonyúan új szenzációt óhajtott. És nem is mindennapi szenzáció, ha a meggyilkolt férfi asszonya egy pillanatilag a gyilkos térdére hajtja a fejét...

41. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Ogyessza és Cannes

Ogyesszában nem élnek nagyon vígan az emberek. Annál vidámabban élnek bezzeg Cannes-ban. Aki ismeri a Rivierát, tudja, hogy Cannes valóságos fiók Oroszország. Mulatós nagyhercegek innen automobiloznak Monte-Carlóba. Most egy éve engem is majdnem elütött egy nagyhercegi töfftöff. A Meridien-villa körül ácsorogtam, hova sebesült orosz katonatiszteket hoztak Mandzsúriából. A sebesült tisztek is meggyógyulhattak azóta. A nagyhercegek pedig többen vannak Cannes-ban, mint valaha. Az orosz arisztokrácia is nagyobb exódust csinált az idén, mint rendszeren. Él és mulat a legelőkelőbb Oroszország. Cannes-ban, szép Riviérán. Csak a cár nem lehet ott s bizonyos, fájjalja is ezt. Sőt Ogyesszából is szívesebben ment volna sok ezer ember Cannes-ba, mint a mészárszékre. De van egy ideánk. Hátha Franciaország is belemenne. Cannes-t adják át a franciák a Romanovoknak. Költözzön ide a cár, a nagyhercegek, milliomos arisztokraták, főpópák, elnyomó Krózusok, nagy katonák. Mit akarnak ők avval a kellemetlen és nem mulatságos Oroszországgal. Bizony ha odaköltöznének, nemsokára Ogyessza is volna legalább is olyan vidám hely, mint Cannes.

II.

Vilmos és a reformátor

A berlini császári palotába egy szerencsétlen, bolond paraszt rontott be, ki örülten kiabálva mondta el, hogy ki és mi?

– Eresszetek be a császárhoz. Én a világ reformátora vagyok. Én azt akarom, hogy az emberiség tisztelje a tekintélyeket. Azt akarom, hogy a császár szava isten szava legyen, s ha a katonáit háborúba küldi, ne hozzanak neki rabot. A császár félelme legyen a világ alapja. Mert a császár minden. Ő művész, ő katoná, ő muzsikusz, ő politikus. Ő minden, minden. Én is éppen ilyen vagyok. Engedjetez hozzám, a császárhoz.

Mint Berlinből jelentik, Vilmos császár igaz részvétellel nézte végig, míg a rendőröknek sikerült a szegény, dühöngő parasztot megfékezniük.

III.

A Tesch-dinasztia

Az ősiség különös valami. Intézménynek és érzésnek is. Példa rá a Tesch-dinasztia. A dinasztia feje ez idő szerint a francia köztársasági elnök konyhájának a főszakácsa. De a Tesch-család nem jöttment család, mint a Loubet-é. Nem ártott neki a nagy forradalom, az első császárság, a restauráció, semmi, semmi. Nem ártott neki Sedan, a Dreyfus-ügy. XIV. Lajos óta mindig a Tesch-családból került ki az államfők szakácsa. Már most tessék elképzelni, hogy nézhet egy ilyen főszakács Loubet-ra, ki ma-holnap nem lesz köztársasági elnök. Végtelen lenézéssele. Ha pedig önök ezt nem hiszik, nem ismerik önök a születési arisztokráciát.

1905. december 10.

Pont

42. KABOS EDE

A fiatalabb Dumas-ról mondták s mondják, hogy az intellektusnak grand-seigneurje volt. Zseniális, pazar, gögös és bölcs, kinek öröme telt abban, ha az emberi és társadalmi korlátoltság őt sikerülten félreértette.

Majdnem szóról-szóra ilyen lelkű embere a magyar irodalomnak: Kabos Ede. Csakhogy ő magyar írónak született, kinek ilyené *kell*t változnia. Nyilván a nagy és rikító írói sikerek voltak az ő első álmai. És imádta ez álmokat és imádta a drágalátos közönséget, mely koszorúit csak az igaziaknak adja. Aztán... aztán... jöttek a nagy tanulságok. Még ma is az anekdóta-írók, a helyesírás olcsó alkalmazói mögött kell bujkálniuk a maguk álmait álmodóknak, az igaziaknak, a költőknek. Kabos Edének nemcsak Kabos Edét írták a rovására, de még az érdeklődéseit is megőrizték. Már mindenütt, hol modern lelkek éltek és lihegtek. Ibsenre esküdtek, magyar földön még bűn volt Ibsen magasságaira hágni. Még fiatal magyar írók is emlékezhetnek, mikor Kabos Ede neve röviden: a *norvég* vala. Ez nagyon mulatságos volt annak idején s hahotáztak hozzá a... (majdnem kiírtuk a nevüket).

De fanatikus poéta volt Kabos Ede, nagy áldására a magyar irodalmi élet szent revolúciójának, mely egyre tart még. Gögjénél csak az ő nagy írói talentuma dagadott meg jobban. Nézte idétlen imbolygását olcsó irodalmi életünknek, s csak egyre biztosabbnak, szebbnek látta a maga útját. Írásai most már csak a Nyugathoz eljegyzett, legkülönb ízlésekhez célozódtak. Regényei, novellái, színdarabjai a hajthatatlan művészt, a fanatikus poétát egyre ragyogóbb vértbe öltöztették. Érezte ő jól, hogy nagy bűnös a közízlés szemében, s Kabos Edén, az emberen is egyre szembeötlőbb lett ez a nagy elkülönödés. Külön maradt, egyedül, idegenül. Még íróársai is csak ma kezdik sejteni, hogy a hideg, gögös Kabos Ede forró ember, nagy álmú poéta. Most... most végre, mikor az irodalmi revolúció egyre több lelket borít lángba... És ma is ott van ő minden modernnek és fiatalok élén. Ő nem változott. Nem hirdette, mint Stendhal, hogy ekkor és ekkor fogja őt majd megérteni a publikum. De beteljesedett vele ez. Beértük már némely dolgokban a száguldó Európát s a magyar közönség elérkezett a Kabos Edékhez.

A Pallas kiadásában, díszben, nagyszerűen, most jelennek meg Kabos Ede összegyűjtött munkái. Egyidőben pedig egy új regénye is jelent meg Kabos Edének: Az eleven kulcs. Az összes írások között majd ott lesz ez is. Írni nem írunk róla külön. Gyönyörű, új csúcsa egy fényes, írói emelkedésnek. Ez is, ez a regény és Kabos Ede összegyűjtött munkái is vigasztalás nekünk e kétségbeesett időkben. Csirás, hatalmas géniusz a magyar géniusz, mely olyan küldöttjét, mint Kabos Ede, a legmostohább, legfagyasztóbb vidékeken át is rózsakertbe tudja elkormányozni. Rózsakert a Kabos Ede összegyűjtött írásai, s a ma már kicserélt, modern, új magyar olvasó publikumnak gratulálunk a rózsaszürethöz.

Ódi

43. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Egy pofon története

Miklós cár: Sajtószabadságot adok Oroszország népének.

Vlagyimir nagyherceg: Ha téged ez mulattat, tessék.

Miklós cár: Alkotmányt adok Oroszország népének.

Vlagyimir nagyherceg: Bon.

Miklós cár: Általános választói jog is lesz Oroszországban. Imádni fognak engem a milliók.

Vlagyimir nagyherceg: Bánom is én.

Miklós cár: Földet osztatok ki a parasztok között. Már ki is adtam a parancsot. Van a Romanov-családnak elég.

Vlagyimir nagyherceg: Földet? A mi földünket? (Pofonüti a cárt, mint az minden lapban olvasható.)

II.

Sir Alfred Harmsworth

Új peerjei között Angliának ott van sir Alfred Harmsworth is. Újságíró s már egy év óta az Egyesült Királyságok bárója. Nem nagy esemény ez Angliában, hol a sajtó igazán a legnagyobb hatalom. És éppen nem az első ilyen eset. Sőt mind sűrűbben kezdi válogatni peerjeit az újságírók közül Anglia. A konzervatív angol alkotmány híres, mesés érzékenységét tanúsítja ez is. Mindig s mindenünnen a legalkalmassabbakat vette be hadseregébe s vezérkarába is. Az újságíró hivatása nem volt kevesebb száz évvel ezelőtt sem. De a sajtó hatalma nem volt a mai. Mikor a sajtó hatalom lett, már lord-jelölt és báró-jelölt minden újságíró. Iszonyú messzeségben van ez az angol szisztéma a demokráciától. De kegyetlenül okos és kalmár szisztéma. És jobban számol az emberi gyarlóságokkal, mint amaz antipoláris szisztéma, mely – francia demokráciának nevezetik.

III.

A diadalmas seregek

Tokióban hosszú hetek után ismét tombol az öröm. Most érkeznek a diadalmas seregek. Várja s fogadja őket virággal a nép. Kuroki s Oyama seregei már megérkeztek. Várják Oku hadseregét, s ugyancsak várják Nogit és portarthuri hőseit. Ki érti meg e tomboló örömet a békekötés idején támadt, vad, lázadó harag és düh után? Aki már lelkével megérezte s megismerte a csodálatos japán lelket. Ebben a tomboló, tüntető virágos örömben megható gyöngédség lakozik. A viszsztatérő hősökkel nem a háborút akarják feledtetni a japánok, hanem – a békét.

44. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A mob

Mostanában Budapestnek is volt szerencséje a mobhoz. Vacognak is a fogak a félelemtől. Párizsban már nagyszerű múltja van a mobnak. Londonban a köd is dédelgeti őket. A mob – van. Kik ők? Nem proletárok és nem munkások. A proletároknak van egy nagy istenük: a düh. A munkások pláne gazdagok istenekben. Ővék a munka és a jövő hite. Csak róluk feledkezett meg egészen a sors. A mob leányairól és fiairól. Jehan Rictus egy versében a demokrácia bélpoklosainak nevezi őket. Fél tőlük a demokrata világ, s elkülöníti őket. Ők pedig néha kitódulnak börtönből, csatornából, undok vacokból s ilyenkor jaj nekünk. A bűn, a szenny, a betegség nászágyán fogantatnak ők. És még panaszkodni sem tudnak. Sakáljai lennének minden társadalomnak. Csak külsejükben emberek. És mi tettük őket ilyenekké. Mi: az egész társadalom. És nő a számuk. És nemsokára nem lesz elég börtönünk vagy kórházunk. A mob szapora. Lehet hogy csak szélszélyes vízió, de olykor a jövő világdöngetők őseit látom bennük. A majd eljövendő anarchia segédcsapatait. Mert a világ akkor sem áll meg, ha a jelen nagy osztályharc beveszi a mai társadalom erődeit. Künnrekedtek lesznek majd akkor is. De ezek veszedelmesebbek lesznek a maiaknál. Ezek az egész társadalmi rendszert öklözik le majd. A mob a maga antiszociális dühében a majd megszüntető tudatos társadalomellenesség csíráit rejtegeti. E mob voltaképpen *a szocialistáknak a legnagyobb ellensége*, habár a szocialistákra szeretné őket kenni a megriadt polgári társadalom. Annyi bizonyos, hogy az egész társadalomnak nagy érdeke megszelídíteni a mobot, ha lehet.

II.

A gólya

Ez az a gólya, melynek kedvéért az anyakönyveket vezetik. Itt specialiter: magyar gólya. Néhányszor megírtuk már, de sohasem írhatjuk meg elégszer: a magyar gólya sztrájkol. Ebben az évben *negyvenezer vagy talán még több kis magyarral született kevesebb, mint más évben*. Megdöbbenő s páratlan jelenség. És nem csodálatos, hogy éppen a hazafias föllendülés idejében sztrájkol a gólya? A nagy hazafiak százszámra születnek egy esztendő óta. A kis hazafiak egyáltalában nem akarnak megszületni. Mert szomorúság és szegénység lakozik ez országban. Nincs kenyér, és óvatosan bánnak az emberek a csókkal. Hogy ez nincs jól? Óh ez nagyon rosszul van így. A kivándorlás szomorúsága ellen még csak találtunk egy-két hazug vigasztalást. Az elégedetlen ezerek panaszai ellen is. De mit tegyünk az elmaradó kis magyarokkal? Hazaárulózzuk le őket?

III.

A diákok

A diákok valahogyan egyformák mindenütt. Hogyne, mikor egyforma fiatalok. Csak sajtóságos egek alatt vénül a diák. Az orosz ég például ilyen. Itt a grófi diá-

kot elborítja a szomorúság, ha a nép lelki sötétségére gondol. Lehetne belőle követségi tanácsos Párizsban, s elmegy néptanítónak valami istenverte faluba. És ez nem egyetlen eset. Az orosz diák vén. A mai Oroszországnál vénebb talán – ötszáz esztendővel is. Ám a kínai diákok vitorák, mint a párizsiak vagy budapestiek. Vagy kétezren most odahagyják Tokiót, mert Tokió nekik nagyon szigorú hely. Mennek Tiencsinbe, s nem kellenek nekik a komoly japán angol és amerikai professzorok. A kínai diákokat bántja – a copf. Úgy érzik, hogy ők fiatalok, kiknek vidám élet dukál. A komoly életre ráérnek ők még. Akik külföldi egyetemeken japán diákokkal találkoztak, megmondhatják; hogy ezek vénebbek, komolyabbak és munkásabbak az orosz diákoknál is. A kultúra megbecsülésében tehát a japán diákok közelebbi rokonok az oroszokkal, mint a kínaiakkal. Egyszer egy ötletet olvastam. A sárga veszedelemről írt egy szellemes francia. Azt írta, hogy ha csakugyan a sárga fajoké a jövő, sok bajuk lesz – egymással. Japán Ázsia Angolországa s Kína talán Franciaországa lesz. Az ifjúság lelkében már benne van a leendő századok nagy antagonizmusa.

Budapesti Napló 1905. december 16.

Pont

45. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Gibraltár és egy társaság

Alfonz király az angol királyi családba házasodik bele. Tudvalevően Battenberg Eugénia hercegnő a menyasszonya. A derék hidalgók gyönyörűt álmodtak ezzel kapcsolatban. Azt álmodták, hogy Angolország nászajándékul többek között Gibraltárt is adja majd Eugéniával. Spanyolországban még tudnak szépeket álmodni az emberek. Azonban váratlanul hamar jött a kiábrándulás. Alfonz király azt üzenete Londonba, hogy szeretné háztűznézőben fogadni Eugéniát. Meg is jelölte a helyet, hogy hol: Gibraltár mellett. Mire is jött az üzenet Londonból, hogy szó sincs róla. Gibraltárhoz közel még a díszcsapatait sem engedik a spanyol hadseregnek. Miért ne találkozhatnak Alfonz és Eugénia például a Riviérán? Úgy a sorok között az is olvasható volt az üzenetben, hogy kár a politikát belekavarni a nászügyekbe. Angliában az üzlet az első. Első az üzlet, azután jön a szerelem, vagy jelen esetben: házasság. Eugéniákat szívesen szállít alkalomadtán mindig a spanyol királyi családnak Anglia. De üzleti szívességeket puffra nem csinál. Pláne Gibraltárt egész szép Hispániáért nem adja oda Anglia.

II.

Vilmos – a soffőr

Hát most már soffőr is a császár. Hatalmas automobilt készítettett magának. Százhusz kilométerre készül vele óránként és van hozzá egy projektora, mely kétszáz méterre jól világít. Akad talán a Simplicissimusnak egy elmés rajzolója. Nagyszerű téma volna az. Lerajzolni az emberi haladás országútját. Fölfelé törtet minden nemes emberi erő. Tudás, mechanika, morál, művészet. És jön velük szembe lefelé száguldó automobiljával a császár. A lámpája – hátrafelé szórja fényét. És látja az ember, hogy mi mindent gázol agyon az emberi haladás útján egy ilyen felséges, cézáromániás – soffőr.

III.

Réjane asszony gyermekei

Már majdnem nagy leány és már majdnem fölnőtt legény. És olvassák az újságokban, hogy az édesapjuk hány házasságtörést tud a mamára bizonyítani. De azt is megtudják, hogy a papa sem volt jobb a Deákné vásznánál. Ez nem fog ártani a mamának sem, a papának sem. A házasság intézményének sem. Végre Párizsban már nem is megbocsátók az emberek, hanem egyszerűen imádják az ilyen dolgokat. De a leány és a fiú, szegények... Nem szeretnék édesanyámnak egy nagyon híres művésznőt. És nem kívánnék senkinek sem. Végre is és Strindberg szerint is az apa nem biztos. De az már mégis kellemetlen, ha egy válópör tíz-tizenöt valószínű apát dob az ember elé, hogy tessék belőlük válogatni!

46. ZÉTA

A Budapesti Napló eredeti tárcája

– Bemutató előadás a Nemzeti Színházban –

Bajos beszélni a Gárdonyi Géza fejével. Nagyon megvet ő bennünket, urbánus embereket. Én csak azon csodálkozom, miért hozza mégis mihozzánk a darabjait. Aztán irodalmi bíróságaink ítéltek már. Gárdonyi Géza kiváló és előkelő író. Minél rosszabbak az írásai, annál kiválóbb és előkelőbb lesz. És ő már néhány év óta lázasan licitál e tekintetben önmagára.

Fanatikus ember, s ez nekünk szerencsénk. Mert hiába fohászkodnánk hozzá. Nem hinné el úgyse nekünk, hogy nem haragszunk reá. Bárcsak az volna ő, aminek megtették: eredeti és nagy magyar író. Ellenben szó sincs róla. Ő jó gazdálkodó. Agrárországban az író zseninek talán ilyennek is illik lennie. Én magam mindig úgy képzelem el Gárdonyit, mint azt a vidéki rokonomat, ki a vásárcsarnoknak szállít zöldséget és miegymást. Néha nagyon silányak a paradicsomai. De merné csak valaki becsmérelni őket. Hogy az én urambátyám paradicsomait azon a tudatlan Budapesten merjék megbírálni?

Író – erején fölül. Ezt mi már sokan és régen valljuk Gárdonyiról. Hogy érdekes és értékes író a maga kis zugában? Ezt viszont szintén valljuk. De mivel nálunk nincs kifejtett irodalmi közizlés, nincs kritika, sőt irodalmi érdeklődés sincs: Gárdonyi rászabadult olyan területekre, ahol kalandozni csak nagyobbaknak szabad. Flaubert-puskája már megveti a verebet és a pintyet. Rásül a tűzokra, a sasra, a struccra. Bizonyosan vadászgat is Eger tájékán Gárdonyi. Ezért élünk ilyen nem egészen ízléses hasonlittal.

Tudja-e Gárdonyi, hogy őt a franciáknál is megbecsülnék? Nagyon megbecsülnék. Parasztosságát, naiv kedvét, jámbor szeszélyeit, egyszerű és friss stílusát igazán szeretnék. De a kritika odakötné őt a falusi tanítónőkhöz, a Göre Gáborokhoz, a falusi lurkókhoz, az egyszerű Márikhoz. Nálunk ez másképpen mehet. Gárdonyinak szabad elvonatkoznia a lebecsült modern élettől, s emellett a modern élet orákulumának vallania magát? Kinek nem tilos föld a gondolatok országa? Gárdonyi Gézának. Ki ír pszichológiai regényt? Gárdonyi Géza. Ki gázol bele a históriába akár háromezer évnyi távolságig? Gárdonyi Géza. Mindent mer, mert minálunk csak cégér kell. Ő pedig ügyesen és korán megszerezte a cégért.

Ezekután pedig Gárdonyi Géza legújabb darabjáról kevés az írivalónk. Színpadra tette (ő írja így) egyik regényét. A láthatatlan embert. A regényből a kedvességek sem hiányoznak. Primordiális művészi értékek bőven vannak a regényben. A darabban ellenben gyéren. A kedves és rusztikus bájú Gárdonyi a mai darabban amolyan falusi titán.

Zéta a Gárdonyi új darabjának a címe. Egy görög libertinusnak ő históriája. És a hunnus életet akarja benne talán rajzolni Gárdonyi. Attila udvarát s népét. Furcsa, valószínűtlen, komikus ez a rajz legnagyobb részében.

Vagy mást akar Gárdonyi? A millió mellékes? Hát mi sem embereket, sem szenvedélyeket, ilyen nagy mélységből föl kutatásra méltókat nem igen vettünk észre a darabban. Kínálkozott a bizánci kultúr világ s a hunnus barbárság mérkőzése. Nem csinálta meg ezt sem Gárdonyi. Élelmesen csak a színpad olcsóságában bízott, a mai nacionalizmussal terhes levegőben, a díszletekben, a cifra képekben, a tirádákban és a rusztikus ötletekben. Talán ezért is kívánta, hogy vasárnap kerüljön bemutatóra a darab.

Aki csak él a Nemzeti Színházban, játszott. Emeljük ki a jelesebb buzgólkodók közül Pethest, Rózsahegyit, D. Ligeti Juliskát. Bántani pedig senkit sem bántunk. Három fölvonás és hét kép a darab. Nagy közönség volt kíváncsi rá. A kihívások nem maradtak el.

Budapesti Napló 1905. december 18.

Dyb

47. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

„Romaji”

Egy új japán lapnak a címe ez. Ehhez a japán laphoz köze van az egész emberi kultúrának. A japán sovinszták gyűlölik máris ezt a lapot. Ez a japán lap tudniillik – *latin betűkkel ír*. Egyelőre csak hetilap. Csupán a japán intellektuálisakhoz szólhat. De kezdete egy nagy processzusnak. Mikor az ágyúinkat eltanulták: különb ágyúkat csináltak. Különbek a vonataik. Dinamó-gépeik meglepik az európaiat. Egy magyar technikustól hallottam, hogy a japánok még a lópatkolást is különbül csinálják, mint mi. A szó szoros értelmében tudományosan. A technikában tehát túlhaladnak minket. És most átveszik a betűinket is. Vajon nem verik-e el rajtunk a port a saját betűinkkel is?

II.

A hazafiak

Francia hazafiakról beszélünk. Nemrégiben Jaurés egy beszédet mondott. Azt hangoztatta, hogy Németország és Franciaország között egy háború lehetetlen. Meggátolnák ezt a német és francia proletárok.

Iszonyú lőn a főlháborodás a francia hazafiak közt. Fejéhez vágta Jaurésnak Bebel, ki azt hirdette egyszer, hogy a háború esetén a német proletár az első sorokban harcolna német hazájáért.

Azonban történt, hogy Bebel a napokban igazán beszélt. És ugyanazt mondotta, amit Jaurés. Csak egy kicsit bátrabban. Bebel egyszerűen kijelentette, hogy a német szocialisták őrtállnak, és ha megfeszül is a császár és a militarizmus, ők meg fogják őrizni az emberiség számára a békét.

S mi történik? A francia hazafiak kétségbe vannak esve. Hát ide jutott a német hadsereg... A francia nacionalisták sajnálják a német nacionalistákat. Mert a nacionalizmus is internacionális ám.

III.

A bot

Dániában működik már vígan a deres. A huszadik század nagy dicsőségére. Bizonyos volt, hogy Európa mai reakciós napjaiban, melyeken csak Franciaország van már túl, ragadós lesz a példa. Minden társadalom kiváltságosai szeretik a botot a rakoncátlanok hátán. A rakoncátlanok azok, kik új jogokat követelnek. Münchenben azonban megjárta a bot. Pedig Bajorország mai parlamentje vad reakcionárius, klerikális parlament. És mégis a bajor igazságügyminiszter kijelentette, hogy még csak vitatni sem engedi a bot-kérdést. Szégyene volna ez minden modern jog- és kultúralamnak. Dánia nem nagyon fog örülni ennek a kritikának. Viszont minden jókedvű filozófusnak tiszta véleménye van e határozatról. Könnyű a klerikális bajor parlamentnek a fizikai deres ellen dörögni. Sokkal nagyobb eszköz van az ő kezükben. A lelkeket húzhatják deresre, s húzzák is.

Budapesti Napló 1905. december 19.

Pont

48. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A Tissot-k

Megint gyakran mulat a művelt magyar a műveletlen francián. Mióta a párizsi Journal egy munkatársa Hírlap gróffal fenyegette meg Kóburg Fülöpöt, megint emlegetjük a Tissot-kat. Hát evvel a legendával számoljunk le már egyszer. Mi számon tartunk minden apró franciát, aki rólunk ír. Ha valamely tizedrangú párizsi író egy novellájában magyar nevű hőst szerepeltet, erről rögtön tud az egész kised magyar értelmiség. De mi lenne, ha ők számon tartanák a mi francia információinkat? Egy nap alatt több magyar tissotiáda akadna, mint egy év alatt francia... Pedig ők nem tartoznak bennünket úgy ismerni, mint mi őket. És a francia újságírók sem Bonnefonok mind. És éppen ez ötletből íródott ez a jegyzet. A komoly francia lapoknál például komolyabban és hívebben nem tárgyalja egyetlen külföldi sajtó sem a mai magyar dolgokat például. Egy francia revű hiteles információkat akart szerezni a macedón kérdésről, s egy munkatársát hat hónapig utaztatta a Balkánon. Komolyak, tisztafejűek és lelkiismeretesek ők, a hivatott franciák. Hogy nem mind ilyenek? Hát mi talán mind ilyenek vagyunk?

II.

A záptojás

Öreg sejtésünk, hogy a záptojás nem ősi, magyar hadi eszköz. A kultúrhistoria kötelességünkké tette, hogy kutassuk a záptojás eredetét. Nem akartunk a múltba merülni. Tehát csak geográfiai kutatást rendezhettünk. Ilyenformán a francia Kanadába érkeztünk, mely immár megszentelt hazája a klerikális reakciónak. Itt akarták megbicskázni a minap Sarah Bernhardtot, mert a színművészet kanadai papi felfogás szerint az Ördög mesterkedése az Isten ellen. Itt hajigálták meg záptojással Réjane asszonyt. Ugyancsak záptojás-zápor ért a minap felolvasása alkalmából egy szabadgondolkodó tudóst. Azt írják a csúfolódó amerikai lapok, hogy a klerikális diákoknak kiosztogatott záptojásokat némely bigottabb kanadai pap meg is szokta áldani. Mint látható, a záptojás klerikális hadi eszköz. Pláne amerikai. Tehát nem magyar és nem – európai.

III.

A korbács

Mr. Magee nagyon gazdag ember. Van neki vagy háromszáz milliója. Ezt ő úgy szerezte, hogy ő – angol ember. Anglia pedig az ő fiainak hasznot biztosít még a – verésből is. Mr. Magee angol konzul volt Guatemalában. A guatemalai kormány egy lázadás alkalmával elfogatta. Börtönbe vetette és megkorbácsoltatta. Ez a korbács hozta a szerencsét. Anglia megcsinálta a már sokszor kipróbált hajóhad-tüntetését. A kis Guatemala megijedt, s kiegyezett Mr. Mageevel hatszázezer koronában s néhány állami vállalatban. Mr. Magee jól gazdálkodott s ma a korbács jóvoltából nagyon-nagyon gazdag ember... Íme egy újságtörténet. És azt mondják, hogy az újság ellensége a vallásos hagyományoknak. Hát a Biblia tud-e ke-

gyesebb és vigasztalóbb történetet. Áldjátok, emberek a korbácsot, mely hátatokat sújtja, mert a korbács nyomán is áldás fakadhat.

Budapesti Napló 1905. december 21.

Pont

49. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Az apa

Nagyváradon történt az eset. Vonják ki az igazságot belőle a szociológusok. Adjanak aztán vizsgálatot hozzá a moralisták. Külvárosi részen él egy család. És mert külvárosi részen nehéz az élet, e családi körben sok csúnyaság megesik. Éhség, bűn, szenny, alkohol, fajtalanság, szitok. Külvárosi részen is élni kell valahogy. A családnak egy kisleánya van. Ezt a leányt szeretik az ő nyomorult szülei. És féltik – önmaguktól. Mi lesz, ha ez közöttük nő föl? Az apja és anyja mellett? Mikor szép és bizonyosan jó is lehetne. És az apa egy lágy és alkoholmentes pillanatban levelet ír a rendőrségnek. Hogy vigyék el az ő kisleányát. Tegyék be egy javítóintézetbe. Hadd lehessen belőle jó leány. Ilyen naiv, lám, külvárosi részen az apa. Mintha e sok terhű társadalomnak kedve és ideje volna gyermeket védelmezni – szüleik ellen. Lopasson a nagyváradai apa a kisleányával, ki még ártatlan. Akkor majd lehet a dolgról beszélni.

II.

A bölény

Mentik a bölényt. Ezúttal Amerikában akarják nagy áldozatokkal is e haldokló állatfaj életét nyújtani. Állatkertben elpusztul a bölény. Rendeznek be hát neki művészi elvadított nagy területeket. E területeket elvonják a kultúrától – a bölény kedvéért. Bizonyosan, mert hogy úri vadászok terítékére bölény is kerülhesen. Milyen barbár lény még a mai, híres kultúrember is. És milyen tudatlan. Hát meg lehet állítani a nagy törvényt, mely a földi élőkre a mindenség láthatatlan könyvében megírva van? Millió és millió állatfaj végezte be már itt e földön szerepét. Amely faj elpusztul, azzal bizonyosan nincs már célja az életnek. Az tehát okvetlenül útjában áll a bizonyosan crescens emberi kultúrának is... Ez pedig szól azoknak is, akik Magyarországon is menteni akarják a bölényt. Úgy tudjuk, hogy az állatfaj érdekében is írogat és agitál néhány magyar természettudós. De azok is értsenek ebből, akik másfajta bölényt akarnak mesterségesen tenyészteni. Kíélt fajták sorsa a pusztulás. Állatfajában és emberfajában egyformán.

III.

A kaszárnya

A kaszárnya nem lesz rideg ezután. Ezer módon gondoskodnak több országban már arról, hogy a katona szeresse meg a kaszárnyát. Az angol kaszárnyában például színházat is csinálnak. Mindebből nagyon szomorú dolgot sejt ki az ember. A régi, kártékony nagy intézményekre hosszú élet vár még. Mert megalkusznak és kellenek magukat. A militarizmus is így fog tenni. A rajongók csalódnak. A kaszárnya élni fog. Divatba jön. Pláne színház is lesz benne. Van-e ma nagyobb és vonzóbb erő a színháznál? A kaszárnya jól házasodik, mikor a színházzal házasodik össze.

50. JEGYZETEK A NAPRÓL

Gelper és Messing

Gelper és Messing két szegény ördög voltak. Lille-ben éltek békeességben nagy családjukkal. Lelküket nem borzolta föl soha nyugtalan vágyakozások szele. És egyszer mégis vettek egy sorsjegyet. Valami történhetett velük. Valami, amit nem sikerült eddig még kideríteni. Mert az ilyen Gelper és Messing nem ok nélkül és egyszerre éhezik vagyonra. Valami találgájuk lehetett a kacér jómóddal, kedvük szottyant a gazdagsághoz, és sorsjegyet vettek. Ugyanabból a sorsjegyből vettek, mely nemrégiben egy sedani kantinosnőnek egy milliót hozott. A francia újságírók sorsjátéka révén. És Gelper és Messing szintén megnyerték a milliót. A fene érti a Sorsot. No hát most Gelpert és Messinget tette úrrá.

Mi, szegény ördögök, úgy képzeljük, hogy a pénz nem minden. Evvel vigasztaljuk s maszlagoljuk az életet. A fizikai jólérzést, a művészetet és a gondolatot magasztaljuk föl. Hogy könnyebben elviseljük azt a pénzt, amely – nincs. Máskor meg úgy képzeljük, hogy bajos dolog is volna hirtelen beleszokni abba, hogy az ember milliomos.

Gelper és Messing ezt is megcáfolják. A két bárgyú és koldus ember olyan úr lett máról holnapra, hogy csoda.

Megvásárolták a maguk kis hoteljét a bulvár Victor Hugón. És előkelően bezárkóznak.

Az újságírók pedig hiába csöngetnek a palais Gelper-Messing kapuján. A híres emberekkel nem lehet beszélni. Nagynehezen egy újságíró bejuthatott hozzájuk.

Az előkelő familia méltatlankodva beszélt a sajtóról. Úgy találják, hogy az újságírók igen tolakodó emberek. Nem azért, mert egy millióval tolakodtak be az ő lille-i nyomorukba. Hanem azért, mert őket, előkelő urakat, a nyilvánosság kellemetlen hidegével borzongatják.

Előkelő úr milyen könnyen is lehet az ember. Csak valamivel könnyebben kerülne hozzá a szükséges millió is. Nem kell századokon át finomodni ahhoz, hogy valaki úr legyen. Az egész átöröklésteoria ily úri értelemben számárság.

Gelper és Messing igazi urak már, mert a sajtó ellen lázongnak. Semmit sem kell átörökölni. A pénz hozza magával az összes finom kvalitásokat. Élén e kvalitásoknak az előkelő bárgyúságot.

Budapesti Napló 1905. december 23.

Lellei

51. EGY ÉV – TÖRVÉNY NÉLKÜL

Betlehem csodája elidegenedett szegény magyarok országától. Az Élet, a szent Mag elrejtőzött előlünk. Nagy terhességben fogadja a karácsonyt Hungária. De szülni nem tudott, s a mi Urunk születése óta számított 1905-ik esztendő meddőségnek az esztendeje.

Batu tatárai óta talán ez volt első esztendő, mikor fogyott az ország népe. Nem születnek a magyarok, s akik élnek, kibujdosnak.

És 1867 óta ez az esztendő volt az első és idáig egyetlen, melyben törvényt nem hoztak. Egyetlenegy törvényt sem. Politikusok, fiskálisok, bírók és fináncok sohasem idézhetnek 1905-ből eredt törvénycikkeket. A híres törvényhozó náció ebben az évben törvényt nem hozott. Január 4-én a magyar parlamentet szélnek eresztették. A szélből rettenetes orkán nőtt. Ez az orkán ledöntött mindent.

Egész Európa, egész világ vajúdott és szült. Lesz oka ráemlékezni erre az esztendőre a leendő emberiségnek. Magyarország, a jövő Magyarországa sem felejt el 1905-öt. Mégis lehetetlen és bánatos a magyar karácsony. Szülés, alkotás és eredmény nélkül való.

Betlehem csodájának ünnepén azonban hitetlenkedni bűn. A meddőség esztendején sírva fakadni nem kell azért nekünk. Csak szülni nem tudott Hungária, de méhében egy szebb Magyarország magzatjait hordja. Az 1905-ik esztendő meddő és gyermektelen volt. De termékenyülő kedvű és terhes. Ha 1867 óta ez az első év, mikor az Élet, a szent Mag nálunk nem csirázott, viszont ez az első Magyar esztendeje az Eszmék fogantatásának. Soha májusiabban, viharosabban, forróbban az Idők gondolatai meg nem ejtették még Magyarországot. Szikkadt lelkeinkre Európa esője hullt. Az eszmék, a tervek, a jövő törvényei vidám és hatalmas erővel szökkennek ki belőlünk. Ez a meddő esztendő áldás lesz még a magyar társadalomra.

Betlehem csodája visszatér hozzánk, s meg fog sokasodni mirajtunk. Karácsony ünnepén, e szomorú karácsonyban, mi látjuk a hatalmas újat: az európai Magyarországot.

Budapesti Napló 1905. december 24.

Lellei

52. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Moszkva karácsonya

Egy széles utcán barrikádokat emelt a nép. Temirovics, a tüzérek ezredese nevetett. Hozatta az ágyúit, s lövetett. Söpört az ágyú, s félóra múlva üres, vörös és halott volt az utca. Egy négyemeletes ház tetején egy kamasz ült. Puska volt a kezében, s szaporán működött. Az ezredes későn vette észre. Mikor már néhány embert körülötte leterített a kamasz golyója. Most már nem nevetett, s ordítva kiáltott tüzéreinek:

– Legények, külön jutalmat kap, aki azt a lurkót lelövi.

A fiú pedig mosolygó és kedves fiú volt. A tüzérek közé pedig befurakodott egy nem orosz ember. Angol, olasz vagy francia. Így rimánkodott az idegen:

– Ne bántsátok a fiút. Könyörüljetez szegény kamaszon. Karácsony van ma. Jézus ma született.

Az ezredes hahotázott és célzott. A fiú legurult a háztetőről. Aztán ezt felelte az ezredes:

– Az óhitű naptár szerint nincs ma karácsony.

II.

Natália ajándéka

Szerbiában van egy konak, melyben nem király fog lakni. Natália királynő ezt a konakot odaajándékozta az Obrenovicsok egyik hívének. A nisi királyi palota ez a konak. És Natália asszony nagyszony még ma is. Ez ördögien van kigondolva. Ajándékokat nem szokás eladni. Ez a palota tehát megmarad egy nem királyi család kezén. Péter király és esetleges utódai pedig számon tarthatják, hogy Nisben is van egy királyi palota. De ehhez nincs közük a Karagyorgyevicseknek. Ez az Obrenovicsek egy hívéé, s várja az Obrenovicsokat.

III.

Nuncius Tokióban

Róma nunciust küldött Tokióba. Portland püspöke a nuncius. A püspököt ünnepli Japán. A püspök pedig dicséri Japánt ékes szavakkal. Mert Japán megvédi a civilizációt. És mert Japán a kereszténységet is megvédi, ha – haszna van belőle. Mert Japán érti az élet tudományát. Róma is érti.

Budapesti Napló 1905. december 28.

53. FÖLDINDULÁS

Borzalmasan megrázkódott nagy Oroszország. Fogvacogva néz Moszkva felé a világ. Égszakadás és földindulás ez. Véres felekkel labdáztak valamikor Párizs utcáin is. Iszonyatosságokat látott már a történelem. De a legborzalmasabb latin forradalmakban is lappangott valami derű. Valami könnyelmű és szép optimizmus. A szlávok új forradalomra tanítják a világot. Ez a forradalom a pokol vonaglása. Megrázóan, kétségbeejtően sötét és borzalmas.

Tárnák mélye dübörgött először. Ezt a forradalmat a nép csinálja. Ugy-e hogy nem tréfáság – a nép? Ugy-e hogy tud valamit a nép, amit nem lehet eltanulni?

Az orosz baka csóvát dob a Nyikolaj-pályaudvarba s fegyverével átáll a csöcselékhez. A csöcselék pedig rettenetesen szaporodik. Pár nap múlva talán már egész Oroszország csöcselék lesz.

Mert most már nincs és nem lesz megállás. Ez a sötét mélységekből föllázadt pokol elborít mindent. Talán már vörös lobogó leng a Kremlen. Talán Szentpétervárott is halálos a veszedelem. A hadsereg is a csöcseléké lesz. Ha akarná, talán még nagyherceget is kapna a csöcselék. A csöcselék rémséges úr s Egalité Fülöpök Oroszországban is akadnának.

A világ pedig csak félig érti Oroszországot. Magyaráztatja a véres és gyászos misztériumot. Hogy így és úgy: a cárizmus... Hogy az oligarchia túlságos volt... Aztán a háború... A százféle emberfajta... Ezer magyarázata van a világnak. A valóság pedig az, hogy él és eszmél a nép. A lebecsült és lenyomorított csöcselék. Oroszország pedig egyszerre csinál meg két forradalmat. A régit, melyen Európa már túlesett, s az újat, mely Oroszországban kivételesen és minden Marxok ellenére vérrel dolgozik. Mindezt pedig szláv keménységgel, sötéten, búsan, tragikusan csinálja meg az orosz nép. Képzeltetetlen ereje képzeltetetlen szenzációkat adott már, s ígér még a világnak. És célhoz fog érni. Véren, roncsos, üszkөн át diadalmasan ér a trónig az orosz demokrácia. De még a trónnál hatalmasabb ellenségeit is legyőzi. Az önző úri kastélyt, a sanyargató gyárat, az elbutító papi lakot s a szívtelen kaszármányát. Hogy aztán majd az emberiség és civilizáció uralmának önként hajtsa meg fejét.

A történelemnek büszkesége lesz e szörnyű földindulás. Büszkesége, tanulsága és igazolása. A népről már csak lelketlen frázisok és vad versek beszéltek. A néptől tudatos cselekedetet nem vártak a legrajongóbb apostolok sem. Íme a proletárság visszaadta a népet a népnek. Fölkelt a nép, s formálja a világot.

Így csinál forradalmat a nép. Ha megindul, az földindulás. És csak a nép tud forradalmat csinálni. És megváltás csak a néptől jöhet. A néptől, melyet nem óvatos urak csöcselékek neveznek.

Hasonlítgassuk magunkat Oroszországhoz? Ízetlen és igaztalan föladat. De épülhetünk mégis az orosz példán. Elkorhadt, tehetetlen társadalmat csak a nép menthet meg. A rettenetes, a győzhetetlen, föltarthatatlan nép... A néppel pedig meg kell egyezni – földindulás előtt már.

54. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Az angol miniszterek

Az angol hírlapok tele vannak néhány új miniszter dicséretével. Ezek az urak olyat cselekedtek, amit már sok magyar politikus is megcselekedett. Nagy javadalmú állásokat hagytak el kis jövedelmű miniszterségeikért. Ám Angliában óriási szenzáció ez. A hírlapok álmélkodnak és himnuszokat zengnek. Hogy milyen altruisták is az angol politikusok. Amiből nem következhetik más, mint hogy híres Angliában nem szokták meg az önzetlenséget és a pénz lenézését – a politikusoknál.

II.

Barbi Alice kastélya

Az orosz forrongás legszimpatikusabb áldozatai közül való Stomersee bárónő. Nekünk is kedves ismerősünk, mert az ő való neve: Barbi Alice. Livlandi kastélyát elhamvasztották a fölkelők, s elpusztítottak benne tömérdek értéktárgyat. Egész részvétünkkel siratjuk a nagy asszony kárát. Megvigasztalónk egy öreg, kipróbált hasonlattal: a vihar a fülemile fészket is leveri. De rögtön eszünkbe jut az igazság. A zendülő nép nem Barbi Alice-nek akart kárt okozni, de Stomersee bárónak. És talán lehetett némi oka reá. Az orosz kastélyok tulajdonosai mindent elvesznek a néptől. Hiszen Stomersee báró be is bizonyította már egyszer alaposan a kapzsiságát. Elvette a közönségtől – Barbi Alice-t.

III.

Tolsztoj új igazsága

Furcsán hangzik a Tolsztoj új igazsága. Azt mondja Tolsztoj, hogy a japánok azért jó harcosok, mert nem keresztények. De ez még nem minden. A japánok azért jó harcosok, mert despotizmus alatt élnek. A mikádó oda küldeti őket, ahova akarja. A japánok vadak és fanatikusak. Ezt ugyanaz a Tolsztoj mondja, aki egyszer bizonyította be, hogy a mai kereszténység nem kereszténység. És ugyanaz a Tolsztoj, ki eddig a cárt tartotta legnagyobb deszpotának. Mégis csak lehetetlen valami az igazság, ha még Tolsztoj sem tud hozzá hű maradni.

Budapesti Napló 1905. december 30.

Pont

55. DR. KLAUSZ

– *Bemutató-előadás a Vígszínházban* –

Kedves és liberális közönsége van a Vígszínháznak. Tarka és könnyű izlésű, de bánni lehet vele. Még a történelmi drámát is beveszi, ha kell. Jöhet az áru Párizsból, Bécsből, Londonból, Berlinből. Még a honi áru is elkél néha. Egy kis szívvel és ésszel Európa legirodalmibb publikumává lehetne fölnevelni. Éppen ezért, mert még nem állapotodott izlésű, de kedves és liberális. Íme, a derék Dr. Klausz is meghallgatásra talált előtte. Igaz, hogy friss és előkelő vignettát kapott: a bécsi Burg-színház ragasztotta rája. De talán még e nélkül is sikerült a dolog. Alapjában a Vígszínház publikumának erkölcsével nem bírtak az ördögös és erkölcstelen franciák. Ez a publikum hajlamaiban német egy kicsit. Szereti a langyos, szivárványos, potyogó könnyecseppeket. A polgári értékek szerencsés beváltódását. A nagy, a lapos, harsogó egészséges kacagásokat.

Azonban, azonban: Dr. Klausz már nagyon is öreg hevű, képtelenül egészséges és szánandóan vígságtalan darab. Bécsben föltámaszthatták és éltethetik. Nálunk csak arra jó, hogy a publikum még jobban megszeresse a franciákat. A Budapesten divatosakat tudniillik: az elmés malacságok íróit.

Dr. Klausz pedig alakjával benne él már emlékeinkben. Hallomásainkban, olvasmányainkban s utána írt bohózatokban.

Nagy élet-filozófus ez a régi-régi orvos. Mindenkit okos útra térít aki közelébe jön. Rokonait, rokonainak rokonait és idegeneket.

Az ötfelvonásos darabnak azonban ma már ez epizódok s néhány egészséges, primitív alak az enyhítő körülményei. A Vígszínház közönsége mégis szeretettel és itt-ott szükséges türelemmel nézte végig. Tapsolt is, valahányszor alkalma nyílt reá. És volt alkalma mert a színészek pompásan játszottak. Nagy sikere volt ismét Góthnak a címszerepben. Kiss Irén, Vendrey és Hegedűs tüntek ki mellette. Nagyon szeretetreméltó és ügyes volt Pécsi Paula egy menyecske-szerepben. Komlóssy Ilona, Papp Mihály, Balassa, Tapolczay Dezső stb. egyformán jók. A darabot Sebestyén Károly jelesül fordította magyarra. A rendezés is minden tudásával szállt síkra. Nagy siker nem volt, de bukás sem.

Budapesti Napló 1905. december 30.

Dyb

56. LEBONNARD APÓ

– *Bemutató előadás a Nemzeti Színházban -*

Ujházi-ünnepnek szerettük volna már a címben elnevezni az estét. Mert Jean Aicard-nak kevés babért ítélhetünk oda egy egész ligetből. Ez a babérliget a mi Mesterünké egészen, az Ujházi Edéé. Igya benne vígan és fiatalon a tüzes falernumit. És szeressen bennünket még sokszor úgy, mint ma, mikor ismét teleszórta a lelkünket a művészi szépség és igazság rózsáival.

Lebonnard apó voltaképpen egy nagy szerep. Ezért a szerepért íródott is talán, s mi itt Budapesten is láttunk híres Lebonnardokat. Novelli és Silvain játszották el már nálunk a nevezetes apót. Ujházi Edét nem bántotta ez. Ő büszkén vallhatja a híres Talma-szólást:

– Nem megjátszom, de megcsinálom a szerepemet.

És a Mester már a próbákon mondotta:

– Hogy két híres színész játszotta már előttem e szerepet, annak igazán örvendek.

És a mai, óriási siker igazolja ezt a mondást s százszor büszkévé teheti Ujházira a magyar színpadot.

Magával a darabbal kedvesen és kíméletesen lehet bánni. Dumas zsenije nélkül anakron dumáskodás. Csinált, naiv, elmaradt, érzelgős, olcsó hatásokra írott. De éppen az apó alakja tengernyi filozófiát költ bennünk. Talán nincs ebből semmi az alakban, de bennünk felébred. Az átlag-emberek, a derék polgári lények lelki tragédiáiból csap fülünkhöz néhány akkordot. Egy igazi képet libbent meg hirtelen előttünk: milyen szépen meg kell alkudni az étellel, leszámolni büszkeséggel, önérzéseinkkel, mindennel. Ilyenkor érezzük, hogy minden emberlelkek közel vannak egymáshoz. Hogy egyformán szenvednek és alkusznak. Még ha csak számító, romantikus írógagyakban élnek is.

Lebonnard apó rejtegeti a saját szarvait. Hosszú évekig gyermekének vall egy kakukkfíókot. Jó, türelmes, megadó, jámbor ember. Egyszer tör ki életében, mikor a leánya boldogságát félti. Véletlenül sikert ér, de maga is megijed önbátorságtól. Végre egy Lebonnard apó nem lehet Shakespeare-hős, de csak – Lebonnard apó. A fattyút ismét szívére öleli, mindenki boldog lesz, s az apó jámborul örül, míg meg nem hal.

De milyen hatalmasan csinálta meg ezt a szerepet Ujházi Ede. Valósággal művészi alkotássá magasztalta föl – a maga művészi alkotásával. Ő szív-szerepnek hívja Lebonnard apót. Hát menjünk bele az ő elkeresztelésébe. Szívvel játszott a mi Mesterünk, szívével, mely könnyet, derűt, emberien s igazán csillogtat. Valami nagy melankóliával vonta be az alakot: látjátok, ilyen Lebonnard apó s mind ilyenek vagyunk, nem ordítunk, nem lázadunk, nem roppanunk, hanem sírunk, mosolygunk, békülünk és megalázkodunk a rettenetes hatalmú élet előtt.

Nagyobb óvációt régen nem látott a Nemzeti Színház. Nem bírt elégszer megjelenni a tapsokra a Mester. A vastaps elől pláne kitért. A többi szereplők közül csak Odryt és Dezsőt mutathatjuk meg Ujházi Ede körül. A többiek még Jean Aicardhoz sem voltak méltók. Kivéve Váradi Arankát, ki kedves és ügyes. Hanem Török Irma éneklése már rettenetes skálákat vesz. Ez már majdnem személyes sértés minden olyan szegény lélek ellen, ki drámai színházban – beszédet vár. Szerettük volna, ha Szalai Emil, a fordító megkísérelte volna a verses fordítást. Ez sok mindent kegyesebben ítéltetne meg a Pére Lebonnard írójával szemben.

Budapesti Napló 1905. december 31.

Dyb

57. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Éva vallása

Battenberg Eugénia, becéző néven Ena, elhagyja a vallását.

... Az asszony pedig elhagyja hitét s követi a férfiút... Battenberg Ena hercegnő áttér a román katolikus vallásra, hogy felesége lehessen Alfonz királynak. Németország protestáns sajtója nagyon háborog emiatt. Hogy egy rongyos koronáért már egy sereg protestáns hercegnő dobta el apáinak hitét. Oroszországban, Görögországban, Romániában, Szászországban már ilyen avertita nők ülnek a trónon. Eugénia hercegnő azonban nem fog visszariadni mégsem. Mint ahogy kevés Éva riad vissza hasonló alkalmakkor. Végre Évának joga van ahhoz, hogy gyöngye legyen. Egy koronáért csak férfiak kockáztassák a lelki üdvösségüket? Ha Ferdinánd fejedelem vallást cserélt a bulgár trónért, Ena hercegnő is megteheti ezt a spanyol királynői koronáért...

II.

Morgan kutyái

A milliárdos Morgan fia, az ifjú Pierpont, pompás kutyákat vásárolt Angliában. Ez eb urakat előkelő gőzösön vitte haza. Minden kutyának nagyszerű kabinosztálya volt. Külön ebédlővel, hálószobával, szalónnal és fürdőszobával. Természetes, hogy ilyen előkelő bevándorlókat nagyon szívesen fogadtak Amerikában. Csak a magyar kivándorló embereket küldik vissza százsámra. Mert ezek, szegények, rosszabb sorsban és sorban érkeznek az újvilágba a kutyáknál. Nemcsak a Morgan kutyáinál, de a magyar komondoroknál is.

III.

Moszkva sorsa

Szörnyű csönd lehet már vagy lesz nemsokára Moszkvában. A lázadókat levverte a hadsereg. A lázadók nem gondoltak arra, hogy ők verjék le a hadsereget. Forradalmat manapság a katonaság ellen nem csinálhat a nép. De csalódtak a lázadók abban, hogy a hadsereg nem rájuk lő. A hadsereg nem a népé. Soha és sehol sem az ma még. Olyan hatalmas intéciója az a trónnak, hogy még ott is a trónt szereti, ahol trón – nincs. Mint például Franciaországban. Január 22-én pedig az egész világ proletársága ünnepre készült. Ünnepelni a forradalom Moszkváját. El kell halasztani az ünnepet. Egyelőre és bizonyosan csak egyelőre...

Budapesti Napló 1906. január 3.

58. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

New Royal Theater

Réjane asszony hangja ma este különös büszkeséggel csendül meg ködös Londonban. Viktor Hugó idiómája győzelemnek ünnepét üli. Ma megnyílik a londoni francia színház, a New Royal Theater. Nem fél tőle senki, s üdvözlő örömmel a nagy angol sajtó. És nemsokára Berlin is francia színházat kap. Ott sem fognak megijedni a francia génusztól. Milyen boldogok is a nagy nemzetek. Nem kell félniök idegen kultúrák hódításától. Örülnek a versenynek, mely saját kultúrájukat még nagyobb erőfelfejtésre sarkallja. A jövődöbe pillantanak be velünk e jelek. Minden kultúra összeölelkezik majd, s féltékeny nem lesz a másokra. Mert félni egy másik kultúrától ma is annyit jelent, mint félni – a kultúrától.

II.

Ottó király haldoklik

Az a hír jön Münchenből hogy haldoklik a szegény örült király. Éppen most ünnepezték a százéves bajor királyságot. A nagy ünnepen csak éppen a király nem volt ott. Régens hercegnek kellett örülnie király helyett a királyság ünnepén. A bajor ember jámbor ember, de ember. És nyilván nem óhajt már régóta hosszú életet Ottó királynak. És ha a szegény örült csakugyan befejezi e világi életet, mely őt trónról kastélyzárkába juttatta, minden gonoszság nélkül, egyszerű emberi őszinteséggel sok bajor alattvalója föl fog sóhajtani:

– Bizony, ezt a jubileum előtt megtehetette volna szegény.

Mert egy jubileum királykoronázással összekötve nem kevés idegent csődített volna Münchenbe.

III.

Lemberg farsangja

Lemberg nem fogadja ez évben Karnevált. Farsangolni nem fognak sehol Lengyelországban. De sőt egész Oroszországban sem. Ám hol fogadhatják lelkes örömmel a vidámságok pogány istenét? Rossz kedve van az egész világnak. Olyan rossz, hogy még veszett mulatságra sem alkalmas. Baj és rettegés mindennütt. Az ember lelke pedig megváltozott. Róma, Bizánc és a renaissance népe mulatni tudott a biztos elmúlás előtt is. Viszont lehetséges, hogy a biztos elmúlás előtt mi is tudnánk farsangolni. De éppen ez lankaszt, ver le bennünket, hogy élni fogunk s az élet szomorú.

Budapesti Napló 1906. január 5.

59. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A nagy Sarah

Sarah Bernhardt csakugyan nagyasszony. Valamikor, ha még ez szokás lesz, eposzt fognak róla írni. Most haragszik Párizsra, s Amerikában bolyong. Kanadától Argentínáig mindenütt játszik. És játszik ő mindig. Ez a szegény, öregasszony. Vén harcosa a színpadnak. Meglássa akárki, hogy a színpadon fog meghalni. A harc mezején. Egy nagy jelenetben. Végelgyöngülésben...

II.

Frau Baumeister

Szép volt, gazdag, becézett, fiatal. És agyonlőtte magát. Tout Berlin szörnyűködve álmélkodik. A berlini újságok pszichológiai rejtélyről beszélnek. Hogy is lehet egy szerencsés, huszonegy éves, elegáns, szép asszony öngyilkos? Oh, édes szörnyűködő Berlin!... Oh, édes szörnyűködő, úgynevezett Világ!... Persze muszáj boldognak lenni annak, kit ti annak tartotok... És ha nem az, s ha méltán, jogosan és titkosan megrendült lelke halált kíván, ti szörnyűködtök...

III.

A víg Lujza

A Westminster-hotelt oda fogja hagyni. Most már hivatalos tisztessége van. Elismert, fenséges királyleány. Pénze is lesz elég. Mattachich is megmarad. Lipót atyja is keblére öleli. Mehet a Riviérára... Azt azonban huszonnégy óra múlva el fogja felejtetni, hogy kiknek köszönheti mindezt. Az újságíróknak. A sajtónak. Mikor ott jártam nála, milyen könnyes szemekkel hálálkodott. Hogy milyen nagy, milyen jó emberek az újságírók. Nem ismerném eléggé a fajtáját, ha ő kivétel volna. De ismerem. Össze fog borzongni, valahányszor eszébe fog jutni, hogy ő egykor újságírókkal trafikált.

IV.

Szentpétervár postája

Szentpétervár postája páratlan posta. Karácsony táján arisztokrata nők kezelték ezt a postát. Postás-sztrájk volt tudniillik. És az orosz hercegnők, grófnők beálltak postásnak. Mert fölfogták a forgalom megszűnésének iszonyú hátrányát? Mert az orosz mágnásasszonyok szeretik a munkát? Irgalomból és humanizusból cselekedték ezt?... Akik Szentpétervár előkelőségének erkölcsseit ismerik, tudják a dolog nyitját. A mágnásasszonyok a poste-restante s egyébféle szerelmes leveleik miatt aggodalmaskodtak.

Budapesti Napló 1906. január 7.

60. A SIVATAGBAN

Egyetlen költemény egy könyvben: Szalay Károly írta. Szinte könnyek szöknek a szemünkbe. Szárnyak suhogását halljuk ismét. De mintha mindig egy helyben suhognának e szárnyak. Valaki ismét a nagy Titok felé akar röpdülni, s ön-vérével hiába öntözi szárnyait. A nagy Titok még mintha távolodnék. Nem volt kegyesebb Shakespeare-hez, Goethehez, Nietzschehez sem a nagy Titok. De legalább engedte, hogy felé törjenek e nagy szárnyú lelkek. Szalay Károly lekötözte a maga szárnyait már eleve, s így hirdeti nekünk az életet:

Három talizmánt nyújt az ég

A földi élet vándorának:

A hit, tudás s humanitás

Szövétnekül előtte állnak.

Egy cél felé visz mindenik.

Testvériség szent templomába!

Ki építésén fáradoz,

S közzónak él: nem élt hiába.

Tehát a Hit, Tudás s Humanitás: a nagy Titok lángpallosú angyalai. Bölcselkedő költeményében már előre e biztos tudatban indul el Szalay Károly. A sivatag: az élet, e siralomnak völgye. Egy karaván-szerájban megpihenteti az élet szomorú embervándorait a poéta, s evangéliumokat mondat el a három bölccsel, a Hittel, a Tudással, a Humanitással. Aztán hajnalodik. Föl, föl, embermilliók. Vándoroljon tovább a Föld szomorú emberkaravánja e három bölcs nyomában, *ha hisz nekik*. És Szalay Károly hisz. Ez a nemes és szép a könyvben. És ez a könyv legnagyobb hibája. Egy hosszúra nyújtott himnusz ez a könyv és semmi más. Érzelmes, nemes páthoszu, csengő, bongó, zsúfolt sorok foglalatja. Boldog lehetne az az embertársadalom, melynek olyan tiszta, nemes hívő lelkek adnák a zömét, mint a Szalay Károlyé. De oh jaj, s ez nagy átok: vad fájdalom, kétség, szomjúság és tusa az emberi kultúra útja, s ez utaktól a poétának, a vátesznek szabad legkevésbé félnie. Az érdeemes poétának, sok kötet írójának, tisztelet mégis. A legnemesebb és leghasznosabb emberi érzések forrását érezzük ki költeményéből. Hívó nemes ember ő. Meghatóan nagyhitű poéta az, aki Magyarországon egy kötetre szóló bölcselkedő költeményt mer írni, és – kiadni. Hinni az Emberben: sohse volna nagyobb áldás, mint ma, amikor mintha egy új pesszimista felleg ülne egész Európán. Bárcsak sokan olvasnák el Szalay könyvét e hitetlen és szeretetlen időkben.

Budapesti Napló 1906. január 7.

(A.)

61. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Románok Rodostója

Hogy harminc év után hetven román hadifogolyra bukkantak Törökországban: ez a hír jön Bukarestből. Drinápolyban tartják a muzulmánok a román hősokeket. Csak aztán akadjon ember, aki ezt elhiggye. Forró fantáziájuk van az ifjú népeknek. Románia pláne nevezetes arról, hogy hajlandó képzeletben az egész históriát végigölni Traján császártól máig, sőt tovább, ha kell. Most íme Rodostó kell a románoknak. És kigondolnak egy olyan balladát, mint a Szilágyi és Hajmási históriája. Hát lehetséges, hogy harminc évig Európában, nem is nagyon titokban, egy sereg román hőst tarthasson jogtalan fogságban egy másik ország? Nagy fantáziájú nép Románia népe, s művészethajlamú Bukarestben sem hiszik bizonyára ezt a mesét, de hirdetik, mert regényes és szép.

II.

Merelli úr

A szép Merelli asszony nagyon termékeny író. Mióta Galley-val együtt visszahozták őket Brazíliából, talán már a harmadik könyvet írja. A veszedelmes, szép-asszony a Saint Lazare-fogházban fedezte föl önmagában a poétát. Nem is tudna annyit írni, amennyire kiadó nem akadna. És Merelli asszony ír is szaporán. Párizsban pedig Anatole France műveit sem várják éhesebben. Sőt többet mondunk: a Villy gyönyörű disznóságait sem. Nyilván tehát nyer e könyvekkel az irodalom, amiből én le mernék egy konzekvenciát vonni. Az ilyen nőket, mint Merelli, állandóan a Saint Lazare-féle intézetekben kellene tartani. Mennyi haszna volna ebből – az irodalomnak.

III.

Bécsi példa

Bécsi példa ismét és jeles. A postatakarékpénztár eseménye. Írtak magyarul is róla ezerféleképpen. Csak egy kis analógia jutott kevés ember eszébe. Hogy a meggyötrött, intelligens emberek is – munkások. Talán ők maguk sem hajlandók ezt beismerni. Holott ha némely gyár kifosztottjai fehér rabszolgák, százszor fehér rabszolgák az agymunka némely bérbeadói. De szervezkedésre nem gondolnak. Brr, annak proletárszaga van. Azt átengedik a munkásoknak. És a munkások csinálják is. A gyárakban, munkás-telepeken nemsókára emberség fog uralkodni. Összeroskadni csak állami és más bürokbán fognak egy kis kenyérért az emberek. Mert ezek csak nem szervezkedhetnek, mint a kávélegények. Pusztulni azonban esetleg sokkal kegyetlenebbül pusztulhatnak el.

Budapesti Napló 1906. január 10.

62. A KISZÚRT SZEM

(Tunisz kék egéről lezuhog a nap forró zuhataga. A századot nagy útra küldötte a parancsnok. A tuniszi idegen légió páriái voltak e csapatban. Csupa kínra, gyöt-rődésre és büntetésre jelöltek. A vad Szuma csapatait várták éppen. Kiküldték kémkedésre a magyar Papot és az olasz Tonellit. Már három napja nem aludtak. Éhesek voltak s a Nap kegyetlenkedett. Víz sem volt a közelben, s minden pillan-atban legyilkolhatták őket Szuma emberei.)

Pap: Csak egy kicsit lennél erősebb. Akire egy otthon vár, annak tűrni kell. Ha én is hazamehetnék, én is erősebb volnék. Te mondd, hogy most már akar téged az a leány. Miért mennél haza nyomorékként?

Tonelli: Engem nem vár az a leány. Én csak menekülni akarok ebből a pokolból. Oh, rettenetes pokol ez. Rossz már a tudóm s én nem bírom tovább. És csak egyszer szeretném még látni azt a leányt, aki ideűzött.

Pap: Pajtás, jó fiú, én nem jöttem ide érzékeny országból. Az én hazámban megszületett embernek minden rosszra el kell készülnie. Engem is lumppá, gazemberré tettek ott. De vadállat nem tudok lenni. Nem tudom megtenni, amit kérsz.

Tonelli: Az édesanyád emlékére kérlek. Másként innen nem menekülhetek. Elég nekem a félszemem is, hogy azt a leányt mégegyszer lássam. Az édesanyád emlékére kérlek: szúrd ki.

Pap: Nézd, két szemmel még itt is olyan szép a világ. Nézd: milyen kék az ég. Milyen színek cikkáznak a sivatagon. Hátha megszabadulhatsz innen épen is.

Tonelli: Beteg vagyok és látni akarom azt a leányt.

Pap: Dőlj magad a szuronyodba. Istenem, istenem, inkább fogom majd a fejedet.

Tonelli: Fogd a szuronyt, s akard. Imádkozom hozzád: ments meg.

(Tunisz ege gyilkosan mosolyog, s Pap kiszúrja a bajtársa egyik szemét. Tonelli sikolt. Aztán valamitől megrettennek. Mintha Szuma emberei közelednének. Rohanásba fognak. A félszemű béna csupa vér. Beérkeznek a századhoz. Ismerik már ezt a fajtát, mely a halál helyett légióba áll. Tonelli tovább is itt marad. Papot pedig hathónapi börtönre ítélik.)

Budapesti Napló 1906. január 11.

Lellei

63. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Angol vezényszók

Csodálatosan kezd a kultúra virulni a Kárpátok alján. Beszélnek például, hogy Csabán *tót* parasztok *angol* szótárt vásárolnak. Shakespeare nyelvét tanulják az én vármegyémekben is. Egyszerű, koldus emberek a kalendárium és biblia helyett angol nyelvtant olvasgatnak ma már. Magyar vezényszó nem igen lesz, de angol vezényszó már van Magyarországon. Miért indult ilyen virulásnak nálunk a kultúra? És miért éppen angolul tanulnak Magyarországon az ínséges emberek? Mert készülnek ők is, mennek ők is Amerikába. Itthon tudniillik kevés embernek van joga és módja élni. Angolul tanulnak hát, és elmennek innen az emberek. Még boldogak, akik olvasni tudnak. Ezek nyelvtannal s szótárral mívelik magukat. Igazán kellene már valamit tenni Magyarország analfabétáiért. Ha olvasni fognak tudni, sokkal hamarabb ráveszik magukat a kivándorlásra. Mert azt már látjuk, hogy a kivándorlás nem igen fáj az ország urainak. És ők nem haraguszna az – angol vezényszóra.

II.

Az orosz karácsony

A karácsony Oroszországot sem kerüli el. Egy kicsit későbbben érkezik, mert lemaradt volt Gregorius kordéjáról. De el szokott jönni Cárskóje-Szelóba is. Eljött az idén is, habár nagy vérszag fogadta. És Moszkva fölött még piros volt az ég. A cári palota lovardájában tündérvilágot varázsoltak. Előkelő énekkar énekelte, hogy Jézus megszületett. És sok édesség és sok ital elfogyott a szent éjszakán. A cukorkákon pedig a cár arcképe volt. Ki kell jelentenünk, hogy a legvadabb kozák is, aki cukorkát kapott, nem falta föl a cárt így képletesen sem. Azonban ez a karácsonyi momentum valamit szimbolizál. A nép, ha későn kapja az édességeket, cárostul falja föl majd... Talán nem is várja meg még egyszer a karácsonyt.

III.

Égi jelek

No most már itt vannak az égi jelek is. Beregszászon nagyon sokan látták. Lángvörös szélű fehér fénykör, zöld szalaggal. Bizony, ez a nemzeti szín. El kell hinni, és nem szabad kételkedni. Mert még lehazaárulóznak bennünket. A dologban különben nem ez az érdekes. Hanem a tömegléleknek csodálatos változatlansága. Zavaros időkben már ötezer évvel ezelőtt égi jeleket láttak az emberek. Ma is égi jeleket látnak, ha nyugtalanok. Régen nem hisz már az emberiség semmiben, amikor még hinni fog az égi jelekben.

Budapesti Napló 1906. január 13.

64. VERSEK

Versek sűrűjében kószálok néhány hét óta. Álmodó lelkekkel találkozom és beszélgetek. Most idehívok közülük találomra vagy hármat. Halottat idézek legelőszőr, a szegény Dózsei Ferencet. Posztumuszkiötete sok fájdalmat okozott nekem. Sajnálom ezt a néhai, árva lelket, aki még halála után sem kaphat igazságot. Míg élt, annyi igazságot sem kapott, hogy belőle kenyérré teljék. Most, hogy meghalt, fölrángatják a Parnasszusra. Megteszik szegényt nagy poétának. És nincs egy olyan rettegett Valakink, hatalmas szavú kritikus, ki büntetni tudná az ilyen kegyetlenséget. Ez csúfolódás a halállal és a poézissal. Nem volt, soha és sehogyse lehetett volna nagy poéta Dózsei. A nyomor és elkényszerültség kipenggetett a lelkéből egy-két erős akkordot is. De csupa zűr, fájdalmas zavar, cincogás vagy lárma a Dózsei köteté. Míg élt, áldás volt neki az a hite, hogy ő költő. Mikor meghalt, ugyanezt a hitet egy kis kenyérré lehetett volna, s szabad is lett volna váltani az elárvult, szegény feleség számára. De oda fölállítani, ahonnan ő halottan is leszédül, megtenni nagy poétának: ez kegyetlenség. Szemere Emil a második versíró. Egészen új név. Valamit felőle az sejttem, hogy két hatalmas, díszes köteté (a cím: Őszi rózsák) „méltóságos Szemere Miklós úrnak” ajánlatik hálásan. Szinte háromszáz oldalon vers, köztük egy hősköltemény Mátyás királyról. Komolyan nem is szólhatunk e versekről. Írójuk ezt éneklí az előszóban:

*Félszázad perzselé szívem,
Míg e rózsát elültettem.*

Tehát nem ifjú ember bűnei e fűzfaversek. De bátran, önérzetesen állnak a közönség elé. Iszonyú dekadenciát mutat az a társadalmi réteg, mely még pár évtizeddel ezelőtt nálunk egyedül írt és olvasott. De vajon nőtt a helyébe új és nagy közönség? Néha iszonyú sejtelmek vannak. A régi publikum olyan, mint amilyen írókat tud magából küldeni. Tehát Szemere Emil esetleg nem is olyan nagy bűnös. Az új publikum pedig százízlésű és kicsi. És nálunk balgatagon hevülő írók, új utak, új ízlés, új irodalom felé törnek. A harmadik: Bodor Aladár, ki nagy örömet szerzett nekünk verseskönyvével. Nem rendkívüli, de a maga verseit mondó poéta. Egy kicsit programos még. Érti azokat a politikai, társadalmi, kulturális, sőt idegrendszerű differenciákat, melyek még a magyar kultúremlert is elkülönítik a Nyugottól. Ő hát néha megteszi magát a verseiben érzésközvetítőnek a régi s a most születő új, európai magyar típus között. Sokat borzong „nagyálmú zaja” sorsán s így önsorsán is. Nem mindig tiszta, de meleg, szép, néha erős hangok szólnak hozzánk e versekből. Sőt Bodor Aladár olykor a legmagasabb poétai föladatot is megpróbálja: kimondani a még ki nem mondottat. Ez kevésbé sikerül neki. Új érzései sem elég újak, és hangja sem annyira új, amennyire ő újjá tenni iparkodik. Ám érdemes könyve egyik dokumentuma a magyar líra frissülő kedvének.

Budapesti Napló 1906. január 14.

(A.)

65. MONSIEUR X

Szerdán új gazdát kap az Elysée s új President-t Franciaország. Loubet úr azonban még egy hónapig nyugodtan lakhatná az Elysée-t. Mert Monsieur X., az új elnök egy hónapig semmi sem lesz. Még csak köztársasági hintót sem kap, mikor Versailles-ból érkezni fog. Azután is előgyelegget erre vagy arra figyelem nélkül egy hónapon át. Nem lesz díszőrsége sem, csak éppen Európa és a világ tekintete fogja égetni az arcát. Monsieur X. esetleg nagyon szenzációs eleven ajándék lesz a História számára. Qui vivra, verra, de az bizonyos, hogy nagy dolgok dőntenek el szerdán híres Versailles-ban.

Királyok és császárok faragott és írott képei talán egy kis gúnnal néznek majd Franciaország összegyűlt eszeire. A Napkirály lovasszobra észrevétlenül talán kőkardjára is csap kőkezeivel. Mert, hejh, sok kérdésre válaszoltak már Versailles-ban, de annyi kérdésre még nem, amennyire most kell.

A legkülönösebb pedig az, hogy minden új távirat, mely Párizsból érkezik, meglepetést jósol. Tehát sem Fallières, sem Doumer? A jó Loubet vagy egy nagyon rossz Valaki?

Franciaország minden igaz hívét vagy szerelmesét nyugtalanítja az, hogy nyugtalanok a republikánusok. Főképpen a valóságos köztársaságiak. Félelmükben elég színtelen jelöltet választottak az öreg Fallières-ben. A szélső radikálisoknak nincs nagy okuk rajongani Fallières-ért. A halvány republikánusoknak pedig van okuk megriadni a radikális támogatástól.

A republikánus jelszó ez idő szerint: demokrácia és hazafiasság. Ez a jelszó sok és nagyon kevés. De muszáj minden másról hallgatniok Franciaország radikálisainak.

A szeparáció nagyon nagy bomba volt. Az antimilitaristák kevés taktikával dolgoznak. A guerre í la guerre fölött Marokkó tartja Damoklesz-kardját. A reakció papjai, mágnásai, Meline-jei és katonái értenek a helyzet kihasználásához. Szocialistáknak és minden republikánusoknak tehát a mentés szerepe jutott a választásnál. Nagy kérdés, hogy Doumer gyűlölete nem fecséreltette-e el velük minden erejüket? És túlságosan konciliáns programjukkal és jelöltjükkel vajon nem riasztottak-e el maguktól sokakat? Mert így is nagy veszedelem az, hogy még ez a sok alkuvás sem nyugtatta meg a gyöngébbeket, kik félnek a még következtető radikálizmustól s még jobban a szocialisták növvő befolyásától. Vajon nem játszószák-e ki őket egy ügyesen elkészített csínnyel? Ez minden békének és haladásnak kérdése, s egy kicsit az egész világ kérdése.

Ha Doumer vagy egy másik Doumer költöznék az Elysée-be, nem állítjuk, hogy a köztársaság forog biztos veszedelemben. Az elnök nem úristen s harmincnégy esztendő keze dolgozott már a demokrata köztársaság állandóságán. De föltétlenül kitérne bátor, világoktató úttjáról Franciaország és megerősödnék a reakció. Talán egy rettenetes háború sem egészen rémkép.

A jó Fallières aligha volna más, mint Loubet volt. És ez a legjobb kortesbeszéd mellette. Szent igazság, hogy a radikális haladásnak egy kis pihenőt kell tartani. Sokat és hamar mívelt: az okosság parancsolja a pihenőt. Ha aztán ismét eljön a harc ideje: a Loubet-k és Fallières-ek jó médiumok. Mert jók, őszinték, öregek és üdvösen nehezek.

Monsieur X. mindenképpen érdekes ember tehát. Diplomáták lesik, és totalizatórok fogadnak rá örült összegekkal. Bárcsak olyan úr adna majd szerdán nevet ennek az X-nek, kire gúnyosan nem tekinthetnek le Versailles fejedelmi árnyai. Polgárt, bölcsét, szabad lelkűt kíván az egész művelt emberiség a grande nationnak és – önmagának.

Budapesti Napló 1906. január 16.

(A.)

66. FALLIÉRES

Versailles-ban ma győzött az új Franciaország. Szép napja ez a nap a harmadik köztársaságnak. Minden mesterkedés fölsült. Franciaország megmarad annak, ami. Semmiféle Doumer kedvéért nem tér el útvjáról. Ez út: a béke és a haladás.

Armand Fallières lesz a Loubet utódja. Majdnem páratlan bizalom ülteti az elnöki székbe. Február tizennyolcadik napján fog megnyílni előtte az Elysée. Addig emberien kiélvezheti a győzelem mámorát.

Gascogne-nak a szülöttje és hatvan éves Fallières. Törvényszéki írnok volt az édesapja Mézinben. A nagyapja még kovács volt. Egészen a demokrácia fia tehát. A vére azonban nem déli vér. Okos és illedelmes vér ez. Huszonöt éves kora óta mintha tudatosan az elnöki székbe iparkodnék Fallières. A rokonsága maradi népség. Papoknak és reakcionáriusoknak kész martaléka. Ő republikánus első föllépésétől fogva. Óvatos és opportunus mindig. De becsületes és megingathatatlan köztársasági. Nem radikáliskodott, mint Doumer tette nem egyszer. De a hatalomhoz sem ragaszkodott görcsösen. Gambettának vannak még tanítványai Franciaországban.

Úgy fordultak az idők, hogy nagy becsülete támadt az olyan politikai egyéniségnek, mint a Fallières-é. Őszintén szólván: Combes egy kicsit siettette a dolgokat. Bizony megijedt egy kicsit ennyi radikalizmustól a burzsoa Franciaország. Exponáltan radikális ember nem kerülhetett az elnöki székbe. Egy mérsékelt és megbízható republikánus köré kellett csoportosulniok minden köztársaságiaknak. Fallières és csak Fallières lehetett a győztes.

Visszacsinálni semmit sem fognak Franciaországban. Ellenben minden reformra kapható lesz az új elnök, miként kapható volt a vele rokon egyéniségű Loubet. Hazug a klerikális lapoknak az a vádja, hogy Franciaországban ma is még Combes szelleme uralkodik. A köztársaság egyelőre mérsékelttempóba fogott. De ha combes-izmusra ismét szükség lesz, Fallières éppen úgy nem lesz kerékkötő, mint nem volt Loubet. A haladás ügyének tüzes katonákra van szüksége. De a harcok fölött állnia kell valakinek nyugodt és hideg fejfel.

Mert nagy missziót vállalt az új Franciaország. A forradalom országa akar lenni tovább is. Franciaország meg akarja békésen csinálni az új forradalmat. Példát akar adni minden államoknak a szociális átalakulás nagy művével.

Ez a forradalmi mű békét követel. És Fallières elnöksége azt jelenti, hogy Franciaország kitart a béke mellett, Algeciras felhői eloszlanak. Az új államfőben a maga szerencsáját is üdvözölheti a világ. Hiszen erős, majdnem esküszzerű szakkal éppen most fogadkozott a béke mellett Vilmos császár is.

A háborút nacionalisták csinálják mindenütt. A nacionalizmus csinálja a reakciót is. Franciaországban most alaposan kikapott a nacionalizmus.

Fallières győzelme a köztársaság győzelme. A demokrácia győzelme. A béke és a humanizmus győzelme. Versailles fényes palotájából széthordta azóta már a drót egész világon a hírt. A falusi kovács unokájának üdvözlésére sietnek büszke

koronás fők. Franciaország pedig e választással új jelét adta, hogy komoly akarta egy nagyszerű regeneráció.

Budapesti Napló 1906. január 18.

(A.)

67. A LIPCSEI DIÁKOK

Lipcsében még fiatalok a diákok. Örökdjék fölöttük sokáig a diákok istene. Jaj volna, ha a diákok is elvéhnednének. Nekik fiataloknak és bátraknak kell lenniök mindörökké.

Bátor fiúk a lipcsei diákok. Szózatot intéznek tanáraikhoz s minden társaikhoz. Vessék le már végre a vallás rabruháját. Hiszen egy tudományos műveltségű ember úgy sem lehet őszinte tagja semmiféle eklézsiának. Miért cipelni valamely konfesszióhoz tartozás hazugságát? Minden nem teológus professzor lépjen ki egyházából. A teológiai fakultásokat pedig dobják ki végre az egyetemekből. Írjanak föl a kormányokhoz evégből.

Így beszélnek a lipcsei diákok. És egész Németország diákságát hívják táborukba.

Tetszik nekünk az ő bátorságuk. Az igazságot ők látják igazán. De igazság csak azok számára van, akiket még nem ölelt át az élet. Az élet igazsága: a köteles képmutatás.

A diák-fiatalság tüze föl-föllobban bennünk, öregebbekben is néha. Az intellektuális lények farizeussága bennünket is gyakran dühbe hoz. Aztán magunkra gondolunk és mosolygunk. Könnyes szívvel utáljuk és értjük magunkat és a világot. Ki e sorokat írja, milyen messze jár már Johannes Calvinustól. És gyáván megmarad kálvinistának. Nyugaton ezrei és ezrei élnek a nagy intellektusoknak, kik gyávák. Vagy talán bölcsek és mártírok? Tudósok, agitátorok, művészek, írók. Egész életük a dogmák rombolása. Néha lármásan ateisták is. Különösen az agitátorfajta. Könyveik indexre kerülnek. Egyházuk papjai vadul csatáznak velük. Ők megmaradnak névleg tovább is egy vallás híveiül.

Az élet akarja a hazugságot. Mint ahogy az élet igenlése is egy nagy hazugság. És ami a lipcsei diákokat bántja: a kisebb hazugságok közül való. A világ erőrendje ma még nem tűri meg a bátorságot. Talán sohase fogja megtűrni. Annyi bizonyos, hogy ma még nem tűri meg. Végre egy sereg ember van, aki azt vallja, hogy a világon csak bombákkal lehet segíteni. Kényszerítsük őket, hogy ne legyenek képmutatók, s dobják el a bombákat?

Mégis áldja meg a diákok istene a lipcsei diákokat. Irigyeljük őket Németországtól. A szent, az új, az elérhetetlen és mégis áldott igazság hevíti az ő szíveiket. Már ők jobb emberek lesznek, mint kik már fiatalon összeölelkeztek e csúnya étellel s úgy farizeuskodnak, mintha aggok volnának.

Budapesti Napló 1906. január 19.

Lellei

68. VÉNUSZ

– *Bemutató előadás a Nemzeti Színházban* –

Vénusz: vígjáték, s Ruttkay György írta, a Sötétség szerzője. Megjósoljuk ezenel, hogy jubileumos darab lesz a Vénusz is.

Ruttkay György nagy tekintetű kritikus. Bizonyára nem veszi gáncsnak, ha nem tartjuk őt modern írónak. Nemsokára úgysem lesz különben sem megtisztelő a *modern* jelző.

A Vénusz írója régi és nemes vígjátékszabályok szerint dolgozott. És a közönség éppen ezért könnyen meghódolt neki.

Egy óriási és mégis szimplex tévedés. Hármasszerelmi labirintus. Szerepruha mindenfajta színészre. Bonyodalmak veszedelmek nélkül. Erkölcsös és derűs finálé. Ez a darab programja. A program bevált.

Karády báró milliomos és szobrász. Megjelent Rómában előtte egy ifjú hölgy, s ezer líráért fátyolosan aktot állt előtte. Karády örülten beleszeret a titokzatos, gyönyörű testű nőbe. De az arcát szeretné látni. A hölgy egy órát felejtett a műteremben. Egy gyönyörű nő arcképe van az órában. Karády azt hiszi, hogy az ő modellje.

A titokzatos modell Gáthy Erna volt, ki az anyjéért áldozta föl „becsülete árnyékát”. Egy orvosprofesszornak kellett az ezer líra. Az arckép pedig az Erna nényé, ki egy vénecske s hülyecske képviselőnek a felesége. Már-már ez a tévedés és szerelmes csalás Bántelkynét, Erna nényét teszi a Karády párjává. Ám kiderült, hogy Vénusz – Erna. Bántelkyné az uráé marad. Erna pedig férjhez megy Karády egy barátjához, a darab eszéhez: Kasznár Andor íróhoz. Karády széttöri a Vénusz-szobrot s elutazik.

Mindez tempósan, kedvesen, mulatságosan játszódik le. Pompás epizódokkal s epizód-alakokkal. Egy kis ósdiságot érzünk embereken és párbeszédeken. A történet érdekében az alakok olykor naivabbak a kelleténél. Mégis egészséges derű ez a darab végig. Ügyes embernek nagyon ügyes munkája.

Hátha még jól is játszottak volna a színészek. De Gál, Rózsahegyi, Gabányi és Vízváriné kivételével csupa affektáltság vagy értetlenség volt minden szereplő. Még Márkus Emma Erna szerepében tudott olykor beszélni is. De már Lányi Ilka valami különös és szerencsétlen komikai talentummal akart pompázni. Császár pedig a darab egyik alakjának, Bántelkyné szavajárása szerint egyszerűen, de nagyszerűen rossz volt.

A közönség kedvvel és szeretettel fogadta a kedves és vidám darabot. A szerzőt sokszor hívták lámpák elé.

Budapesti Napló 1906. január 20.

69. ERDŐS RENÉE

Szerelmes asszonyi rigolyákról Erdős Renée mert dalolni először és magyarul. Szeretem ezt az úgynevezett magyar Szapphót, s fáj nekem, hogy nem egy nagy irodalom leánya. Új verseskönyve (Új versek. Kleopatra.) csak növeli az én fáj-dalmamat, s már-már elsíratom a poéták közül Erdős Renée-t. Ez az asszony vagy leány (én nem tudom: ki ő személyében) egy szerencsétlen, egy húrú s egy szenvedélyű dryád. Gazdag és becézett irodalomban okvetlenül megbecsülnék az ő kétségbeesett, szomjas, szerelmes, szilaj jajveszékelését. Nálunk ő kénytelen egész és minden húrú poétaként jelentkezni. Szépséges, szárnyas és bőszes szavakba takarózik. Ő maga is nyilván szinte megfagy a hidegtől. A szavak szállnak, röpülnek, s az érzések összezsugorodva leszállongnak, mint a márciusi hópelyhek. El is olvadnak mindjárt. Kívánjuk Erdős Renée-nek, hogy tudja levetni asszonyiságát? Akkor talán egy poéta halna meg, aki mégis csak poéta. Révedező, kínlódó és fogoly, de új és érdekes poéta. Hogy fogoly ő, érzi maga is. A magasságok útját sorvadozva kívánja, s neki talán már a legúnottabb az örökös turbékolás. Végre is az asszony-ego Annie Vivantiban sem kicsi, de az Élet nagyobb mindennél. Annie Vivanti meg tudta érezni s csókolni ezt a nagy életet. Ne tudná a mi, talán Annie Vivantinál is erősebb Annie Vivantink? Nem kívánjuk, hogy az effeminált férfiak idejében Erdős Renée – férfiú legyen. Szerelmes érzéseinek kérlelhetetlenségében úgysis túlon túl férfias ő. De dobjon el sokat a szép szavakból, s vegyen fel egy keveset más érzésekből is, mint a hím után való vágyódás. Bizonyisten nem érdemli meg a mi géniuszunk ezt a sok verset, s bizonyisten olyan sok ezer *érzéki*, kéjes, nagy érzés van, melyhez a partner nem kell és nem hiányzik. Lopja meg a maga leányos hangulatait, intellektusának elálmodozásait: meglássa, hogy többen s a valakik közül valók fogják legjobban szeretni.

Budapesti Napló 1906. január 21.

(A.)

70. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Bucsejeff úr

Bemutatom új ismerősömet: Bucsejeff urat. Művelt, bulgár úriember, akivel vonaton ismerkedtem meg. Párizsban élt, s most is oda iparkodott. Szófiáról beszélt iszonyú lelkesedéssel. Nagyon fejlődik a bulgár metropolis, s most már állandó színháza is lesz. Aztán gőgösen kijelentette, hogy Bulgária az emberi kultúráért nagy dolgokat fog még cselekedni. Aztán leereszkedően megdicsérte Magyarországot, de megrótt bennünket, hogy sokat politizálunk:

– De kedves Bucsejeff úr, minket ez tartott meg ezer esztendeig. Nálunk a politika a legfőbb tudomány és művészet.

Bucsejeff úr álmélkodva nézett reám, s aztán csöndesen ezt mondta:

– Különös, csakugyan különös ország Magyarország. Nálunk Bulgáriában a gyermek is tudja, hogy a politika csak a kulturális és gazdasági jólét szolgáloja. Önök-nél a politika tudomány és művészet! Különös, nagyon különös faj az önöké. De lehet, hogy önöknek van igazuk.

Ellenben e perctől kezdve barátságos elválásunkig úgy bánt velem Bucsejeff úr, amint egy szegény barbárral.

II.

Pendjab szenzációja

Angolország gyarmati kormánya megtiltotta Pendjab államban a földévést. Pendjab államban tudniillik gyakori az éhínség. És ilyenkor valami különös vegyületű földet esznek a szegény pendjabiak. Ezt a művelt angol nem nézheti tovább. Segíteni nem segít a szerencsétlen geofagok nyomorán, de a földévést megtiltja nekik. Mert Angolország a civilizáció országa. Leendő kormányainknak s angol példákban utazó államférfiainknak figyelmébe ajánljuk a pendjabi esetet. Nálunk is lehet segíteni a milliók nyomorán. Tessék törvényesen megtiltani, hogy Magyarország lakói – nyomorogjanak.

III.

Szociális kereszténység

Ezt is Franciaország fogja adni a világnak. Keresztény szocializmusunk már van. A szociális kereszténységet Franciaország liberális protestánsai akarják megcsinálni. Ezek azt tartják, hogy Krisztus vallása nem más, mint Krisztus élete szerint élni. A dogmákat elvetik, s úgy találják, hogy nem a másvilág a legfontosabb – e világon élő embernek. Nyilván ki fogja átkozni őket a hivatalos Egyház. Mert minden Egyház egyforma abban, hogy dogmáit félti. De talán nem lesz ez olyan nagy baj, ha félmillió emberrel ismét kevesebben fognak hinni Krisztus testi föltámadásában, ha félmillióval több ember fogja vagy akarja majd úgy szeretni embertársait, mint Krisztus szerette.

71. MAISON DE POUPÉE

Fogadjunk akármibe, hogy Bukarestet jobban érdekelte volna Párizs legforradalmibb színésznőjének Nórája. A földszinten szomorú, üres padosorok hirdették ma a Vígszínházban, hogy rostán pattogtathatók meg mind a hatvan-hetven magyar vezényszót, melyet nem fogunk megkapni, ha mindenben s még színháziakban is olyan németek vagyunk, mint amilyenek vagyunk.

Idétlen, szögletes, orrfúvó s a színpadi becsületességből maniere-t csináló német színésznőcskék kedvéért megtelnék ez a színház mindig. Ez bizony dupla irtózást jelent: irtózást a magyarságtól s irtózást a németnél nemesebb kultúrától.

Susanne Després maga az eleven forradalom, a vakmerőség és újszerűség. De nemcsak a francia színpad lázadója ő. Ő Ibsen leánya igazán, kiben a lágyuló fejű, norvég óriásnak is a legnagyobb kedve telnék. Még nem régen milyen hihetetlen volt: francia színésznő, akinél talán nincs is nagyobb Nóra. És nem csinál semmit, szinte félelmetesen nem csinál semmit. Nem játssza, sőt nem is éli végig Nórát. Végigtűri az életnek azt az egész északi, jeges s mégis mindenütt igaz zuhatagát, amelyet Ibsen lelkének zajlása reá és reánk küld. Ez a nő: a színésznő, az igazi. Valaki, akinek forró és kínzó álma a modern magyar színpad, szinte delíriumban mondotta nekünk:

– Ezt a nőt kellene nekünk megtalálni.

Pedig talán nálunk természetesebb valami lett volna egy Susanne Després megjelenése, mint Párizsban.

A közönség nagyobb része inkább udvarias volt, mint megértő. Egy kicsit baj volt az is, hogy nem mindegyik társa volt csak elfogadható is Susanne Després-nek. Sőt két olyan rossz színész játszott vele, hogy a kettő a Nemzeti Színház Császárjai között volna okvetlenül, ha magyar volna.

Budapesti Napló 1906. január 24.

Dyb

72. IGNOTUS KÖNYVE

– *A Budapesti Napló eredeti tárcája* –

Él a magyar intellektuelek világában egy Vasálarc. Látjuk őt naponként, és félünk tőle. Pedig jó ember ez a neves Névtelen. Poéta, gondolkodó, magyar és bölcs. Az eleven megértés és biztatás ő. Csak egy kicsit félelmes. Nem is hívják sehogysen, mert Ignotusnak hívják. És e félelmes emberbe szerelmesek vagyunk.

Az én vármegyém nemes Szilágy vármegye. Lakik benne valami kétszázezer ember. Akad közöttük néhány derék idea-faló lélek is. Nem merném közülök háromnak elmondani, hogy ki e Vasálarc. Az intellektuális kultúra magyar hívői az első keresztények sorsára jutottak. Szomorú és lopott életet élnek. Zsoltáraitak katakombákban éneklik. Róma hazafias kémei settenkednek a hátuk mögött. Mi lenne, ha egyszer én eldicsekednék nemes Szilágy vármegyében a magyar irodalom Ignotusával?

Főtiszteletű Baksay Sándor híres igéi még mindig csengnek. Bródy Sándorról beszéltek előtte. A főtiszteletű úr papi arcára álmétkodás telepedett:

– Bródy Sándor, Bródy Sándor? Nem ismérem.

Nem isméri Ignotust sem bizonyára főtiszteletű Baksay Sándor úr. Mit keresnek én hát a passzív rezisztenciával foglalatokodó vármegyékben Ignotus-szal? Elmondanám, hogy most könyvet írt? Álmétkodnának és hallgatnának. Korszakok váltva váltják egymást az ezeréves magyar társadalomban. De valami újra ismétlődik. A lázadás a betű ellen.

Van egy új jelszavuk az elmaradtaknak. Azt harsogják a Nyugattal érintkezőknek és közösöknek a fülébe: nem szabad elnyargalni a magyar publikumtól.

Régen megfelelt már erre Kákay Aranyos. Még csak az kell, hogy az éberek is álljanak az altatók közé. Az emigráció után hazakerült egy sereg európai magyar. Pár év alatt leszédtek róluk a civilizáció keresztvizét is a honi erkölcsök. Hát e honi erkölcsöket istápoljuk talán? A hatvanas-hetvenes évek s aztán a kilencvenes évek nagy európai áramlata után álljunk Mokány Berci mellé?

Mi a magyar publikumot semmiért sem okoljuk. Gazdaságban, politikában vissza-süllyesztették. Szerencsétlen perzsa-rangú, feudális ország ez. De ebből a publikumból vált ki a mai szellemi elit. Hogy kivált, nem tehet róla. Ezeket bizony becsapta a Potemkin-kultúra. Ráadásul hülyüljenek vissza? Viselnek inkább álarcot, mint Ignotus. Írnak a jövő magyarjának, mint Csokonai tette. Értenek és látnak mindent. Megértik Magyarország sivatag-állapotát is. Nem vádolnak senkit sem. De azt tessék megengedni nekik, hogy magyaroknak s a legjobb magyaroknak érezzék magukat. És ne tessék katonafogást rendezni ellenük s erőszakkal szorítani be a guerilla-csapatokba, melyek Európa ellen hadakoznak.

Mert milyen igaz magyar ember ez a mi Vasálarcunk. Mennyire nem adhatott egy Ignotust más föld, mint a mienk. Kristályos, józan és mégis szikrázó ész. Szinte

veri magától a német álmos bölcsséget s a gall ledérséget. Néha kedvem jön Harduin-féle bölcselekkel összemérni. Ilyenkor napokig nem mernék Ignotus elé kerülni. Micsoda kis legény Harduin a maga gamin-filozófiájával: epigon athéni. Ignotus pedig a modern emberlélek teljessége.

Vajúdó korunkat a nagyszerűbb eklektikusok érezhetik legközelebb magukhoz. Az Olvasás közben írója, Ignotus, ilyen nagyszerű eklektikus. Hitvallása avval kezdődik, hogy tudomásul veszi az életet. Nem idegen tőle semmi, ami emberi. Hiszi és vallja a jobbulást. Fráziskodjunk: bízik az emberi nemben. Az természetesen nem öntheti el sok olimposzi derűvel a lelkét, hogy majd akkor következik el az a jobbulás, mikor mi már régen rohadunk. Hiszen még a halottégetés is a jövő zenéje. Egy nagyszerű megértésnek és rezonanciának könyve az ő könyve. Tükre a modern ember lelkének, s ami nekünk érdekesebb: a modern magyar lelkének. Igazságaiért nem szállok síkra s ellenük sem. Azok a sorai gyűjtötták föl éppen legjobban a lelkemet, melyekkel hitet rombolt bennem. Csodálatos kitalálásai vannak például Arany János zsenijéről. Valóságos s minden Gyulaiaknál, Riedleknél előkelőbb papja Arany Ignotus. Én kurjongattam valamikor diáktorokkal a Csonkatorony táján. Debrecen öskollégiumának életét én ismerem. A magyar Kálvin nekem adta a maga szigorú utasításait valamikor. És én vagyok a hitetlen. És ha ezerszer kiátkoznak, én mégsem tartom másnak Aranyt, mint a kádenciázó magyar falusi nótárius fejlett típusának. És mégis gyönyörködöm Ignotus Arany-értésében, s köszönöm neki, hogy már a magam ítéletében kételkedem. Biztosan ő lát jobban, mert őt csak egy finom ború gátolja a látásban. A kételkedésnek s a nagy törvények megérzésének borúja. Engem, a kicsit, a féktelen düh is gyakorta gátol. És még mennyi minden.

Fájdalmat okoz az Ibsen-imádóknak s megdöbbeneti a Spencer atyáúristenségében hívőket. Mert szabad, szép, modern, magyar ész az övé, s ez a töredékesnek látszó könyv egységesebben mutat egy ritka értékű embert sok híres lírikus kötetinél s hivatásos filozófusok zagyva, zúgos, szűk, homályos rendszerénél.

Sokan olvassák-e az Olvasás közben-t? Hiszen ez talán mindegy is. Még csak valamit írok ide. Fialatok s már nem éppen fiatalok, magyarok és újak, gyakran siránkozunk egymás között:

– De hát voltaképpen kinek írunk?

Akinek éppen akkor helyén van a lelke, meghatottan s komolyan adja meg a választ:

– Hát egyelőre Ignotusnak. Nagy közönség ő, s érdemes neki írni.

És remegünk a Vasálarctól, az elvonult, fiatal Névtelentől. És ha írunk, szemeit érezzük az írásaink fölött. Vajon tetszik-e neki ez a mi nagy hódolásunk? Alighanem lenéz bennünket érte. De megérti, mert megérteni senki sem tud úgy ma a magyar katakombák félnék világában mint ő. És az ő megállapításaiból, a Névtelen megállapításaiból, sok neves magyar fog még valaha élni.

Budapesti Napló 1906. január 25.

Ady Endre

73. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Öt milliárd

Franciaország öt milliárdot fizetett egyszer egy kis haragért. Eleddig ugyancsak öt milliárdba került neki egy kis barátság. Oroszország barátsága tudniillik: a francia tőke öt milliárdig úszott be a hitelhullámokba, és most új pénz kell. Van pénze Franciaországnak, s telik még. De az igazi republikánusoknak van egy kis kifogásuk. Kösse ki Franciaország, hogy valamivel olcsóbb gyilkolásokat rendeztesen a cár. Az eddigiek sokba kerültek, s tekintettel, hogy még néhány millió forradalmár él Oroszországban, bizony még a francia tőkéből sem fogja futni a dolog.

II.

A poéták

Kerestetik a poéta ki nem Knyaz Potemkint ír, hanem új, magyar szabadságdalt. Nem nyögdécsel, de harsog. Mintha nem minden földindulás teremné meg a maga poétáját. Be rossz is nem tudományosan gondolkozni. Íme a magyar Dantonok méltatlankodnak, hogy nincsenek Desmoulinok és Chénier-k. Mintha lehetnének. Minden földindulás minden forradalom megkapja a maga poétáit. Olyan poétái a magyar mágnások kocaforradalmának is vannak, amilyeneket ez a forradalom megérdemel. Hogy ezek nem poéták. Ejnye, ezt a beismerést nem érdemelték meg – Rudnyánszky Gyuláék.

III.

Az anyacsászárné

Az anyacsászárnét sok rossz európai vicc bántotta már. Pedig az anyacsászárné nagyon okos asszony. Most például trónörököszt keres Kína számára. Udvarába hívja az összes császári hercegecskéket. Megfigyeli őket s kiválasztja közülük a legalkalmasabbat. Ez más kérdés, hogy Kínában milyen trónörökös találtatik alkalmasnak. Ez végre házi ügy. De az elv maga szép. Tanulhatna belőle Európa. Kínában nincs született trónörökös. Kínában válogatnak a papabilis úrfiak között. Az anyacsászárné határozottan modern asszony.

Budapesti Napló 1906. január 25.

Pont

74. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Garibaldi fia

Az idők néha megcselekszik azt a tréfát, hogy megismétlődnek. Garibaldi nevét harsogja ismét Róma. Kövekkel dobálja meg a tömeg a kardinálisok kocsiját. Ez a Garibaldi ugyanazon Ricciotti, aki nemzetőrséget akar szervezni. Ausztria ellen. Hát nem csodálatos ismétlődése ez az időknek? Bizonyos korok eszméi mielőtt örökre meghalnának, föltámadnak s – paródiát játszanak. Majdnem minden úgy van, mint akkor volt, s mégis olyan szomorúan nevetséges az ilyen történelmi repriz.

II.

Egy víg előadás

Brüsszelben történt az elmúlt héten. Valamelyik színházban szomorújátékot játszottak volna. Éppen az előadás megkezdése előtt sürgöny jön a színtársulathoz. A sürgöny tudatta, hogy valami sorsjátékon kétszáz ezer frankot nyertek egy közös sorsjeggyel a színészek. Ilyen vidám előadást még nem pipált a világ. Még akit a darabban leszúrnak, az is hahotázott. A közönség oda volt a jókedvtől. És mi csodálkozunk, hogy néha a vígjátékokban nem nagyon vidámak a színészek, s a drámákban olykor igen pajkos egyik-másikuk. Végre is ők élnek a színpadon kívül is. Családi öröm, baccarat-veszteség, árverés és a többi érheti őket. Természetes, hogy ezt nem nyelhetik le egészen, mihelyst maszkot öltenek.

III.

Beél szenzációja

Beél Bihar vármegyében van, s egy ínséges, román járás székhelye. Megjelent itt a napokban egy csaló, aki a mikádó követének mondta magát. Elmondta, hogy húszezer emberre van szüksége. El akarja őket vinni Japánba, ahol nagy szükség van húszezer munkásemberre. A beél-vidéki oláhoknak fogalmuk sincs, merre van Japán. De ha a hatóságok észre nem veszik idejében a dolgot, kivándorol – az egész járás népe. Mert rettenetes nyomorúság van a magyar vidékeken. A hamelni patkányfogó kicsalhatná a sípjával fél-Magyarország népét. Csak kenyeret ígérjen itt valaki, ha mindjárt csaló is: ezren és ezren mennek utána. És ki lehetne őket csalni a világból is.

IV.

Hervayné

Némely asszony egyenesen arra született, hogy férfiakat faljon fel. Hervaynéról az egész világ sajtója írt rovást. A bűnös, hervadt asszonyt császári kegyelem szabadította ki a börtönből. És most mégis majdnem áldozatul ejtett újra egy férfiút. Igaz, hogy ez a férfiú egy nem túlságosan eszes katonatiszt volt. De mégis csodálatos ez a dolog, s csodálatos asszony ez a Hervayné. Vagy talán nem is csodálatos, csupán élesszemű. Észrevette, hogy micsoda a férfiak nagyobb fele.

Egy okos asszony még banya-korában is játszva bánhat el velük. Nagy kár, hogy ezt éppen az okosabb nők közül sejtik kevesen. Ha sokan sejtenék, talán még észbe is kapnának – a férfiak.

Budapesti Napló 1906. január 26.

Pont

75. CARDUCCI HÁZA

Carducci szenátor és poéta házát megvette Margit királyné. Bolognában egy eleven költőnek lesz így külön – Walhallája. Margit királyné Carducci-szentélyt csináltat a házból. Baedekeres angolok majd báméskodni fognak a Carducci múzeumban, miközben talán éppen egy konzervatív törvényjavaslatot szavaz meg Carducci, a szenátor. Vajon az öreg költő nem döbben-e meg e túlságos megbecsültetés miatt. Nem fél-e a gyors elmúlástól ő, akinek ilyen kivételesen jutott ki a dicsőség? A bánatos királyi asszonyt értjük. Őneki bizonyára sok nagy és enyhe órát adtak a versek. De élt nemrégben egy másik bánatos királyné is. Ez egy olyan poétának áldozott szent kultusszal, ki megvetve s nyomorultul halt meg. Vajon eszébe jut-e Carduccinak – Heine? És vajon hiszi-e, hogy halála után, nagy idő múlva is lesz még annyi melegség a dalaiban, hogy majdan fölszárítsa egy királyné könnyeit?

Budapesti Napló 1906. január 27.

76. A KOLDUSGRÓF

– *Bemutató előadás a Magyar Színházban* -

Egy ostoba bécsi operettből ízetlen, kuruckodó vicceket intéznek a tisztelt karzat-hoz. Ez a fonáság a legérdekesebb a Magyar Színház új darabjában, melynek eredeti címe Vergelts Gott, hogy veszett volna Bécsben. Egy elrontott Szegény Jonathan szövegben és muzsikában egyaránt. Nagy-Bécs külvárosait nyilván meg tudta hódítani. Ott még nem sejtik, micsoda jogtalanság ma már ilyen operettet írni. A legósdibb és legbécsibb érzelgősség és regényesség. A Drótostót chef d'oeuvre-je Leon Viktornak az új alkotása mellett. Ascher Leó muzsikája pedig markolászás a régi, bécsi operett-melódiákban. Egy-két helyzet, néhány tűrhető ötlet, pár sikerülten elvariált s már régen verklizett zeneszám mégis hat az operettben. Sőt bosszúságot érez az ember, mikor látja, hogy a közönség egy része milyen nem válogatós. Az előadáson jelen volt az egyik szerző, Ascher Leó is. A szereplők kitettek magukért, s nagy kedvvel próbáltak egy nagy sikert biztosítani. A címszerepben Ferenczy jeleskedett. Nagyon bájosak voltak Berky Lili és Kornai Berta. Mulatságos: Örley Flóra, Boross, Újvári. Általában ügyes minden szereplő. És nem kizárt dolog, hogy ez a darab sok házat fog csinálni.

Budapesti Napló 1906. január 27.

(Dyb.)

77. ÍRÓ A KÖNYVÉRŐL

– *Új versek* –

Az én új könyvem ma még – nincsen: gyomrából nem vetette még ki a Pallas gépje. A vas-ölelésekből talán kedden, talán szerdán szabadul: bánom is én, akármikor. Az én szegény verseimnek sok okuk nincs a sietségre, s elég baj az nekik, hogy – jönnek.

Majdnem kilenc évig aludtak e versek, a Budapesti Napló rázta föl őket. Majdnem kilenc évvel ezelőtt jött fel Debrecenből az irka-alakú könyv, mely – tetszett. A húszéves diák már szkeptikus volt s érezte, hogy a versei rosszak. A rossz versekért megveregették a vállát, s emiatt hosszú évekig nem mert verseket írni. Merre induljon az ember, ha olyan jeleket kap, hogy máris lecsücsülhet a jámbor költők kollégiumában.

Aztán vert a vihar s eresztés után kellett néznie. Nőtt a horizon, távolodott az Ég, és én egyre szomorúbbaknak láttam a magyar felhőket. És asszonyok is jöttek elébem. És egy asszony akarta, hogy ne legyek néma. És végtelen vágyak és szomorú szomjúságok epesztettek. Nyomorúságosnak éreztem itthon az életet, s már régen is nem vagyok én itthon. Nem is akarok hazakerülni sokáig.

Egyazon erő űz el a Duna tájáról, ami a magyar parasztot. Menni, menni akárhova, mert itthon rossz. A *Caronia* utasai kenyér céljából bujdosnak el, s a magamfélék valamiért, ami ez országból jobban hiányzik a kenyérnél is. Az ispánuralom nem tűri a gyomorkorgást, s nem tűri a lélek éhségét. Az irodalomban is csak a béresgazda-individuumoknak szabad élniök. Új lélek és új hang, szinte olyan bűn, mint 13-ad részért nem aratni. Ispán-rendszert csináltak a magyar grófok mindenütt. A feudális uralomnak van irodalmi kirendeltsége is. És minden rendű tanyán a nagyúri istenséget kell imádni. Engedelmeskedni kell az ispáni botoknak. Béresgazda vagy cseléd türelik meg. De konvenció van a veszedelmes szegénylegényekkel. Parlamentet, irodalmat, művészetet, tudományt, vármegyét s bármit tessék nézni: módosult, de hű képe a régi Magyarországnak. Urak, ispánok, béresgazdák, cselédek, jobbágyok és szegénylegények élnek itt.

A magyar parasztok pedig fölkerelkednek s mennek Amerikába. A modern magyar lelkek pedig fölkerelkednek s megenyhülnek Párizsban, Rómában, Berlinben, másutt. El fog jönni az irodalomtörténetnek az a nagy mestere, régi lelkekből olvasó magyar, aki megírja e korszak megrázó tragédiáját. Mit is sejt a nagy közönség a mi vívódásainkból? Bessenyeiék vidám sorsú fiúk voltak a maiakhoz képest. Nagy a mi bűnünk, mert azok merünk lenni, akik vagyunk. Mert néha olyan hírhez érünk a lírán, melyek boldog Nyugaton már egyedül zenghetnek vissza valamit az emberlélek hangjaiból.

Úgy érzem s bátran vallom, hogy az európai magyar lelkének a szószólója vagyok. Nem elég bátor még s hamar kétségbeeső, de az. Nem úgy szeretek, mint a többi. A Kárpát, az Alföld, a Királyhágó mást, óh milyen mást juttat eszembe, mint a többieknek. A Mekkám ott van, ahol legmegfinomultabbak a lelkek, s szent

sugárzást szór az emberi szépség és kultúra. Újak a vágyaim, új a sírásom, új a mámorom, új az örömöm. Mindezért megérdemlem, hogy agyonüssenek. Szívesen s mosolyogva várom testemmel az ütést. Lelkem a felkerekedett lelkek között van s – nincsen itt.

Budapesti Napló 1906. január 28.

Ady Endre

78. DÓCZI LAJOS GOETHE-FORDÍTÁSA

Ötszázoldalas, hatalmas kötetben Goethe költeményeinek magyar fordítását ajándékozza a magyar irodalomnak Dóczi Lajos. Előszó helyett írott jegyzetében bejelenti, hogy fordítói pályájának végén áll. Három évnek nagy munkáját szánta e könyvre, s nagyon kellett éreznie s értenie Dóczinak e kis Goethe-versét:

*Csak a való nyomán
Törni a szép után.
Én is rátértem ám
Erre az útra...
S rászokva megbarátkozám
Új gyönyörökkel,
De teljes korra jutva
Hiába – csak a görög kell.*

Dóczi, a poéta is, hát visszatér a göröghöz s Goethehez. Természetes, hogy nem Goethe összes verseit nyújtja nekünk. De nagy ízléssel mind összeszedte s „új életre keltette” mind a verseket, melyeket az irodalom számontart. *Nyolcezer* verssor muzsikál hozzánk e könyvből, mely sok hibája mellett is különb minden eddigvaló Goethe-fordításnál, több is és nagyobb is. Fordító művészete Dóczi Lajosnak diadalt ül Goethe verseivel. De a fordító Dóczi régi hibái is diadalt ülnek. Nagy formatalentuma, túlzott hűség-mániája s gazdag rímfaragása vajmi sokszor letörlik az eredeti vers minden szépségét. Ő, aki a Schweizer Liedből nyugodtan csinál Tót leány dalát, retteg egy rímjátékot meg nem csinálni, ha hol Goethe cselekszi. És ha a német Zeusz érzései nagyon kristályosak is, csak lerajzolni őket nem lehet. Dóczi pedig nagyon sokszor mindent otthagy az érzés, a hangulat melegségéből a – Goethe verseiben. A kis magyartalanságokat megbocsátjuk, a meg-megbicsakló nyelvérzék hibáit is. Mert ez a könyv mégis nagy és lelkes munka. Poétának és az európai irodalmakon nevelkedett ízlésű embernek könyve. És még mindig olyan fordító munka, amilyen nekünk sok – hiányzik. Könyvét dr. Voinovich Gézáné Szalay Gizella úrnőnek ajánlotta Dóczi. Lampel R. könyvke-reskedése adta ki, s tizedik kötete Dóczi Lajos munkáinak.

Budapesti Napló 1906. január 28.

(A.)

79. PIKLER GYULA

Pikler Gyulát megint piacra ráncigálják ki elmékedéseinek csöndes és szép világából. A politikai szenvedély nem kímél nálunk semmiféle érdemet. Most például Tóth Béla jóvoltából kapta meg a maga új Pikler-ügyét a magyar nyilvánosság. Kíméletlen, dühödt támadást intézett Pikler Gyula s a magyar szociológusok ellen az Esti Levelek írója. Ugyanaz a Tóth Béla, ki egykoron ugyanazt a Pikler Gyulát a legnagyobb gondolkodónak nevezte, kit ő eladdig eleven szemével láthatott.

Tóth Béla írása elárulja, hogy Pikler műveit nem ismeri. Bokor József tanárnak egy felületes és ellenséges kritikája elég volt arra, hogy ő lepocskondiázza egy tudós élet minden eredményét. Egy jeles magyar író odaadja magát azok eszköz-zéül, kik Piklerben a tudományos haladás emberét gyűlölik. Tóth Béla támadásával szemben Pikler tanár a következő nyilatkozat közlésére kért föl bennünket:

Nyilatkozat

Tóth Béla abból az alkalomból, hogy Bokor József a Magyar Filozófiai Társaságban szociológiai tanításaimat „naturalisztikus államregénybe valóknak” mondotta, a Pesti Hirlap tegnapi számában az összes modern magyar szociológusokat és élükön engemet ábrándozóknak, smokkoknak és sehonnaiaknak nevez. E kedves minősítésre van szerencsém tisztelettel a következőket válaszolni:

Mikor Bismarck nyomorult beteg testére először kért segítséget dr. Schweningertől, ez alaposan kikérdezte őt érzései, szokásai, apró mértéktelenségei felől. A beteg nagyúr, akinek addig, úgy látszik, csak gyáva orvosai voltak, türelmetlenül rárivallt a doktorra, hogy ne kérdezzen annyit. A doktor nyugodtan felelt: „Ha kegyelmességed olyan orvost óhajt, aki nem kérdez, hívasson barom-orvost, az nem kérdezi ki a betegeit.”

Én is nyugodtan felelem Tóth Bélának és azoknak, akik vele egy nézetben vannak, még ha milliók is: Ha kegyetek csupán oly szociológusok tanításain kívánnak épülni, akiknek meggyőződése megegyeznek az uralkodó meggyőződésekkel, mondassák ki egyszerűen törvényben, hogy csak számár foglalkozhatik szociológiával. A számár, a filozófusok közt is, mindig hű kifejezője kora szellemének.

Ám ha Tóth Béla azt meri állítani, hogy tanításaim olyan módon térnek el az uralkodó meggyőződésektől, hogy bennük az a képtelen hülyeség foglaltatnék, hogy nincs haza, nemzet, nyelv, továbbá az a gyalázatos útmutatás, hogy ergo légy svarcgelb, bécsi, német: úgy ezt mint teljesen alaptalan rámfogást visszautasítom s hivatkozom arra, hogy éppen szóbanforgó *A jog keletkezéséről és fejlődéséről* című könyvem első kiadásának 241. és 242., második kiadásának 249. és 250. lapjain mind ennek homlokegyenest ellenkezője foglaltatik. Bátor vagyok megkérdezni Tóth Bélát: olvasta-e ezt a könyvet, amelyről ír.

Pikler Gyula

A Tóth Béla támadása méltán keseríthet el minden józan, művelt magyar embert. Micsoda anarchia van itt a lelkekben, ahol egy Pikler Gyulát állandóan védelmez-

ni kell. Majdnem páratlan apostola a gondolkodásnak Pikler Gyula, aki örökösen figyelmezteti a köréje csoportosult fiatal gárdát, hogy elvonulva s mindig gondolkozva kell az igazságot keresni. Munkáival becsületet szerez mindenütt a magyar névnek és észnek. És Tóth Béla, egy magyar író, vaktában nekiront a magyar tudósoknak, hogy megbélyegezni próbálja a magyar publikum előtt, és lesehonnaizza csak azért, mert progresszív tudományossága nagyon gyanús a mai időkben, mikor nemzeti színben pompázik a reakció, a tudománygyűlölet is. Mégis csak rettenetes állapot ez. Mégis csak rettenetes dolog, hogy van egy igazi tudósunk, aki szabad prédája minden üres szájnak és tollnak. Valósággal üldöző harc már ez, mely ismét pellengérré állíthat bennünket a külföld előtt, s mely szomorú kétségekkel tölt el bennünket kulturális fejlődésünk jövője iránt.

A Pikler-ügyről a Magyar Hírlapban Ignotus ír cikket. E cikkből idézzük a következő érdekes, ismertető passzust:

A mai kiváló angol bölcsekedők, a londoni University-Collegen tanárkodó s cambridge-i és oxfordi brittek a saját britt filozófiájuk továbbvivőjét, a Mill tökéletesítőjét látják Piklerben. Magyaroknak pedig bizonyára elég magyar s elég józan elme Posch Jenő is, kinek nevezetes időelméleti munkáját a mi bizonyára nem ábrándozó Akadémiánk adta ki, s külföldi folyóirat roppant elismerés közepette közölte is. Nos, ez a Posch a legnagyobb magasztalással emlékszik meg Pikler ugyanazon könyvéről, melyet Bokor tanár úr utópiának és Tóth Béla svarcgelbségek bár véltlen szerzőjének bélyegez. Ha magyar orvos tanúsága kell: itt van Ranschburg Pál, igen kitűnő és elismert tudós és ideg orvos, aki Piklernek Schaechtertől annyira lenézett pszihofiziológiai alapgondolatait kísérletekkel tudja igazolni, s erről előadást is készül tartani. Egyik vagy másik ilyen alapgondolatát a magáévá teszi, vagy elismeréssel ír elméletéről Jodl, a bécsi egyetem híres filozófiai tanárja, Storch, a boroszlói egyetem diquense, Pauly müncheni egyetemi tanár. Egy szakbeli Zeitschrift bírálója a Pikler elméletét különben elvető bírálatában Piklert mégis, véletlenül éppen a Tóth Béla gúnyos szavaival „nagyságos elmének” nevezi (gewaltige Geisteskraft), csodálatos és eredeti módon éles észnek. S nemcsak Magyarországon van „iskolája” Piklernek, hanem Olaszországban is követi egész csoport. Vailati, ki a torinói egyetemen mechanikát tanít, számos munkájában magasztalja, Pafini a tavalyi római nemzetközi pszichológiai kongresszuson mint Berkeley alapgondolatának mélységes továbbfejlesztőjét mutatja be Piklert. Az úgynevezett pragmatikai olasz filozófus-iskola folyóirata, a Leonardo most hirdet egy legközelebbi számában megjelenendő cikket: Occamtól Piklerig. Egy olasz tudós ily című füzetet tett közzé: A totemizmus eredete Pikler Gyula szerint, ebben saját vizsgálódásaival támogatja a Pikler ebbeli elméletét, melyet egy amerikai szakbeli újság is éles elméjűnek mond. Ez tán haszna a magyarságnak, ez is tán dicsősége a magyar névnek! De nem folytatom e gyűjteményt, melynek adataihoz én csak véletlenül s elszórtan juthatok, de mellyel megvallom, a magam számára szeretem megtámogatni azt a hódolatot, mellyel Pikler iránt még az egyetemről viseltetem, mint volt tanárom iránt.

80. BACCARAT

– *Bemutató előadás a Vígszínházban* –

Henri Bernstein, a szerencsés ifjú ember, ma este meghódította Budapestet. Hasonló siker nem termett mostanában budapesti színpadon. Nem lehetett védekezni Henri Bernstein fiatal lelke ellen. Szenvedélyesen, tüzesen, raffináltan oltotta belénk akarátát, s meg kellett hódolnunk.

A Vígszínháznak diadalmas, lázas, nagy estéje volt, s mi nehezen kezdünk kritikába, habár a januári este egy kicsit lehűtött már bennünket. Most már gyermekes dolog volna kimutatni, hogy hol és miben tévedtünk. Az sem járná, hogy ifjú és francia Suderman-nak nevezzük el azt, akit poétának éreztünk ma jónéhányszor. Az ifjú ember győzött, mert hozzá is szokott a győzelemhez. Mi meg szívesen álltunk a hódolók közé, mert ritkán van alkalmunk hódolni.

A szerető elveszt a baccarat-n nyolcszázézer frankot. Ebből a rengeteg summából hatszázötvenezer frank nem az övé. Gyalázat vagy halál vár reá. Szerelmes asszonya kikényszeríti belőle ezt a titkot. Az asszony apja dúsgazdag. Van vagy hatvan milliója. Az asszony maga is ötmilliót vitt hozományul a házasságba. A férje gróf, kit az asszonynak azért kellett férjül fogadni, hogy kapzsi, parvenű atyja a társaságba jusson. Az asszony vigasztalása, élete: a szerelme. Két éve szeretője már a férfiúnak. Meg akarja menteni minden áron a szeretőjét és a boldogságát. A szerető, a könnyelmű, a sikkasztó: úr. Göggel és dühvel tiltja meg az asszonynak, hogy rajta segíteni próbáljon. A szerelmes asszony azonban a férfi akarata ellenére is meg akarja szerezni a pénzt. Megrázó, csupa izgalom jelenetek sora. Az asszony uzsorásokkal alkuszik. Kétségbeesve vall be mindent atyjának, hogy az segítsen szerelmesén. Elviszi testét egy férfirokonához, s eladja hatszázötvenezer frankért. A pénz rettenetes gyötrelmek között megvan. A férfiú azonban nem várja meg: agyondurrantja magát.

Egy asszonynak a gyönyörű, az örült, a nagy szerelme? Ez volna a téma? A pénz, a baccarat vagy az úri becsület? Az asszony joga egy ráerőltetett házasságban? Avagy hogy elfogadhat-e pénzt az asszonytól a szerető? Mind-mind ott van, s zaklat bennünket a Henri Bernstein drámájában. És élet, élet, igazi élet minden ravaszkodások közepette. Végig-végig nagy jelenetek sora és nem sardou-i jeleneteké. Mikor a szerető vall. Mikor az asszony kuzinjától azt hallja, hogy szerelmi árért segít rajta. Az apjával a nagy jelenet, mikor a durva ember fojtogatni kezdi a leányát. Mikor az apa fölajánlja leánya szeretőjének a pénzt s ez visszautasítja. Mikor az asszony ujjongó örömmel gondol arra, hogy sikerült megmenteni a szeretőjét. S aztán a pisztolygolyós vég s az asszony őrjöngő le roskadása. Csak francia, bátor, fiatal és okos író a javából s művész is, ha kell, tudhatott ennyi szenvedéllyel s biztos hatással megépíteni egy drámát.

És hogy játszottak ma este a Vígszínház tagjai. G. Kertész Ellát láttuk a szerelmes asszony szerepében. Igazán sokat vártunk tőle, mert nagyszerű fejlődése, újabb, egyre teljesebb sikerei jogossá tették a várakozást. De G. Kertész Ella

különb és több volt, mint tehetségének legfanatikusabb hívei is remélték. Szenvedély, igazság és szépség volt minden jelenete. Nagy dátum a Vígszínházban a mai este: egy nagy színésznő-talentum manifesztációja. A közönséget meghódította s fogva tartotta ez a gyönyörű játszó erő. Ennyi ovációt, tapsot, még vastapsot is régen nem kapott színésznő. Méltó sikere volt Góthnak is, mint rendezőnek s mint fordítónak. Kiváló volt Hegedüs az apa szerepében. S a többiek is: Balassa, Kiss Irén, Fenyvesi s valamennyien a legjobbak. Igazi, nagy-nagy siker.

Budapesti Napló 1906. február 1.

Dyb

81. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Elnök

Bizony, igazuk van a franciáknak. A President majdnem császár. De absolute nem első polgár. Udvari fény sugározza be. Bizony, nem így gondolták ezt annak idején a demokratisszimuszok. De lehet-e más az Elnök, mint ami? Nem kell-e elfogadnia a császárokat és királyokat? Ignorálhatja-e Franciaország, hogy Európában ma sincs még a divatban a reszpublika? Az Elnök – nem polgár. Az Elnök – dinasztia. Egyszerűen azért, mert Európában ma még dinaszták élnek az államok élén.

II.

Legénybíró

Jóféle világot élünk mi megint. Az emberek nálunk félelmesen lelkesednek a múltért. Kossuth Ferenc nádort akar. Közigazgatási bölcsek pedig a falukban újra vissza akarják állítani a legénybírói intézményt. A legénybíró nagy úr volt valamikor. Valósággal bíró. Még botoztathatott is. Hát fog botoztatni újra. A derest is restauráljuk. Az ősi intézményeket mind helyreállítjuk. Addig nem lesz boldog a magyar. Nem is olyan naivok azok a valóságos dzsentrifíúk, kik egészen komolyan diskurálnak arról, hogy Magyarországon most már igazán vissza kell állítani az ősiséget.

III.

Vezér

Most már legfanatikusabb hívei is tisztán látnak. A híres Gapon pópa nagyszerű svihák volt, s holtig elél most már abból, hogy ő vezére volt egy szabadságharcnak. És a história-írónak eszébe fog talán juttatni valamit Gapon esete. A vezért ritkán látja tisztán a történelemíró, mikor a múltba néz. De hagyomány az, hogy nagy küzdelmek babérját a vezér kapja. Egy kicsit óvatosabb lehetne a história – e vezérrel szemben.

IV.

Orvos

A frankfurti orvos esete klasszikus. A nők orvosa volt a doktor úr. És e foglalkozásában nem ment el a gusztsusa a nőktől. Sőt nagyon megszerette őket. Nagy adósságokat csinált értük. Végül eggyel megszökött. Aztán ne legyen a gyöngye férfíú kétségbeesve. Íme az orvos is prédája a nőknek. Szent Kleofás – a nőorvos is.

Budapesti Napló 1906. február 2.

82. HÁROM KIS DARAB

– *Bemutató előadás a Nemzeti Színházban* –

Pásztor Árpádról rosszat írni nehezünkre esik nekünk. Szimpatikus poéta ő, aki akkor sem vágja nagyfába a fejszét, mikor – vágja. Három kicsi színdarabbal állított ma műintézetnek nevezett Nemzeti Színházunk színpadára. Szégyent nem vallott éppen velük, de szimpatikus talentumához méltó diadalt sem ért. Egyébként pedig a Nemzeti Színházat okoljuk, s joggal okoljuk, egy fiatal írónk nem szerencsés estéjéért. Végre is lehetett volna a három kicsi darab egygyéből, sőt kettőjéből valamit csinálni érzékkel, ízléssel és művészettel. De föladatot vállalni s éppen a hibáit illusztrálni a megoldandó föladatnak: úgynevezett műintézethez nem illik.

Alku. Ama bizonyos, szinte speciálisan budapesti doktor-história. A fölnevelt doktor úr meggondolja a dolgot. Ő bizony most már miután doktor, nem veszi el a kisasszonyt. Az élet sokkal nagyobb dolog, mintsem az ember holmi lelkiismeretre hallgasson. A doktor tehát kegyetlenül elhagyja a reménykedő, leányos családot. Budapesti és elég sikerült erkölcsrajz. A színészek nagyon rosszul játszották. Nyilván, de oktanul kevésre becsülték, mivel nem szigorú műfaj.

A bíró. Könnyű gondolatú, színes rímes, regényes színjáték. Afféle nem nagy igényű, de kedves színpadi freskó. Olasz ég s olasz olvasmány súghatta az ötletét Pásztornak. A podeszta és a tanács maguk elé citálják a csodaszép Pálmát. Csúf, púpos ura tettenérte, s törvények szerint máglyahalált kér a hűtlen asszonyra. A podesztának joga van a törvényt megkorrigálni. Meg is teszi, mikor meggyőződik, hogy mennyire szereti Pálma – a szeretőjét. Arra ítéli hát az asszonyt, hogy legyen a kedveséé. Márkus Emma csak szép volt ismét. Agyonékelte és szavalta a kis darabot Ivánfi segítségével. Még Gál is szavalt ma este. Odry érezte és tudta ma is csak, hogy beszélni nem szégyen.

Két öreg. A harmadik darabocska ötlete nagyon tetszett nekünk. Csak olyan ügyetlen ítélezést ne vágott volna hozzá az írója. Jámbor, becsületes öreg pár leánya érkezik haza. Sír, esküszik s átkozódik: megcsalta az ura. Az öregasszony békítőnek csap föl, s föleleveníti egy régi gyanúját. Valamikor tudniillik gyanúja volt az ura hűsége ellen. Most az öregasszony az ügy érdekében valóságként állítja leánya elé a gyanút. A leány ki is békül az urával, ám kiderül, hogy a gyanú nem volt gyanú. Az öreg férj huncutkodott fiatal korában, s ez íme most és így derül ki. Ha a poéta Pásztor fékentartja a moralista Pásztort, gyönyörű pasztell lehetett volna a kicsi színjátékból, melyet aránylag legjobban játszottak. A két öreg volt kivált jeles: Rákosi Szidi és Gabányi.

Szeretnők, ha a Nemzeti Színház javítana más rosszaságán. Különb elbánást érdemelt volna a három kis darab írója, ha valami nagyot nem is alkotott még tervben sem. Közönséget is nagyobbat érdemelt volna az este. A szerzőnek így is jutott az elismerésből. Bátorító tapsok szólították a lámpák elé.

Budapesti Napló 1906. február 2.

Dyb

83. ZÁTONYON

– *Salgó F. László regénye* –

Írunk a Salgó F. László regényéről, mert nagyon tanulságos könyv ez. Vannak átlátszó emberek, kiken egész típusokat tanulmányozhatunk. A mese magyar Jupiterjének, sőt Hadurának, Jókainak a rossz tanítványai ők, a Salgók. Fantáziájuk félszeg és kicsi, művész pedig nincs bennük egy Hüvelyk Matyi nagyságú. Magyarul alig tudnak jobban, mint a periratozó fiskálisok. Stílusukat aztán a harminc éve élt novellisták dagasztják. Salgó F. László pláne más dolog miatt is nevezetes. Ő visszatér a derék magyar novellistaősök példájához. Egyenesen a főrangú világ életéről ír. Mintha volna ennél élettelenebb, semmibb világ. S mintha Salgó F. László sosem fordult volna meg más társaságban is. A regényt egy kötetté hosszabb novella pótolja ki. Ez a novella már jóval külön írás az úgynevezett regénynél. Ismerősebb emberekről ír benne nyilván Salgó. Aztán talán véletlenül reávetődött valami kis sugara a szarkasztikus mosolygásnak, mellyel legjobban lehet modern történeteket megvilágítani. De ez a novella is csak dadogás még. Bármily kegyes hajlandóságok mellett sem tudunk elnézőbbek lenni Salgó F. László regényéhez. Mert Salgók még az arrivék között is sokan vannak. Csak ezek már rutinosabb, folyamatosabb és ravaszabb írogatók. Mikor érkezik el már nálunk is annak a belátása, hogy az írás művészet, melynek megvannak a maga külön művészi törvényei? Az anekdota-írók, a magyar írójelesek nagy része, a fiatal generáció egy részét is tönkretették. Salgó F. László könyve nekünk arra adott alkalmat, hogy ezt újra elmondjuk, isten tudja, hányadképpen és hányadszor.

Budapesti Napló 1906. február 4.

(A.)

84. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Debrecen lelke

Budapesti emberek sokszor ütődnek meg különös híreken, melyek a kálvinista Rómából jönnek. A legtöbb magyar ember számára már majdnem ijesztő rejtelem Debrecennek a lelke. Erről beszélgettünk a minap egy debreceni úri emberrel, aki szólt imígyen:

– Debrecen egyik legkülönösebb városa a világnak, legelső okból azért, mert ez a város nem folyó mellé épült. Fejedelmi parancsra már épültek így városok, de ezek segítettek valahogyan magukon. Viszont Debrecen áll előttünk, mint szinte százezer lakosú város, mely abszolút nem kívánja a vizet, mely medrében érkezik más vidékről, s szalad más vidékekre. Debrecen különösségének ezer más oka is van, de higgye el nekem – mondta a debreceni úr – Debrecen lelke azért üt el legjobban minden város lelkétől, mert Debrecennek nincs folyója.

II.

Bál után

Brassóban történt, s míg vidáman farsangolnak országszerte az emberek, Brassóban Karnevál herceg csúnya dolgot mívelt. Bálról ment haza a férj a feleségével. Megcsúszott a síkos járdán a férfi. Még fejében a bál melódiai kóvályogtak kedves zavarosságban. Elesett és kitörte a nyakát. A bálról özvegyen érkezett haza a síró asszony. Hát banalítás-e vidám farsangokon hamvazásra gondolni? Nem a legbölcsebb és legemberibb dolog-e a haláltól félni? És félni mindig és készülni rá örökösen. Az élet vígsága tombol benned, óh halandó, de a Vigadó táján véletlenül valahol nem söpörték el a havat. A hó síkossá fagyott, s te kitörött nyakkal leheled ki az éjszaka legédesebb valcerének a hangulatát a hideg kőre. Bizony ez így van, ha százszor banálisabbnak is látszik.

III.

Tizenként

Forradalmárok internacionális lapja újságolja az egész világnak, hogy dolgozott a cár Moszkvában. Elítéltek például ötszáz bűnös forradalmárt. Tizenként vezényelték puskák elé őket. Tizenként végezték ki a szerencsétleneket. A cárnak bizonyára volna erre mentsége. Hát nem humánusabb ez, mint ha egyenkint sorakoztatták volna az elítélteket ekzekúcióra? Arról nem is kell beszélnie a cárnak, hogy az idő pénz. Na hiszen: az volna csak még a komédia. Egyenként banni el a gaz forradalmárokkal. Sohse lehetne a munkát befejezni. Aztán a munka megbecsülésének századában a hóhéroknak is dukál egy kis – munkaszünet.

IV.

Bernstein dolgozik

A budapesti publikumnak is örömet szerzünk vele, ha elújságoljuk, hogy Bernstein dolgozik. A Baccarat írója elbújt valahol a Riviérán. Új darabot ír a La

Rafale után. Annyit azonban elárul Bernstein, hogy új darabja még izgatóbb lesz. Ennek pedig szörnyen örül a publikum. Párizsban is, Budapesten is. Vivát: jön Bernstein és, és már előre nem szeretnénk a bőrünkben lenni. Hogy meg fog bennünket kínozni, az ebadta. Még jobban. És ott leszünk a premieren valamenyien.

Budapesti Napló 1906. február 6.

Pont

85. VADÖLŐ, BIZTOSKÉZ ÉS OROZSLÁNSZÍV

Mentek, mendegéltek hárman: Vadölő, Biztoskéz és Oroszlánszív. Nagyszerű magyar fiúk voltak ők. Szűk volt nekik a kaposvári polgári iskola. Legalább is Robinson szigetére akarának rábukkanni. Mert ilyen pompás nagyálmú fiúk a magyar fiúk. Nem cselekszenek ilyet soha németek. A lelkem ujjong, mikor a magyar fantázia szertelenségeiről hallok. Ez a mi nagy erőnk. Ez a mi kvalifikációnk arra, hogy kultúrnép legyünk. Mi megtesszük magunkat Vadölőnek, Biztoskéznek és Oroszlánszívnek. Megyünk a fantáziánk, az álmaink után.

Minden más nációban zabolázni kellene ezt a kedvet. A miénkben ápolni illik. Csak gondolatok s csináljatok kalandosat, szertelent és ostobát, ifjú magyarok. Nektek van igazatok s nem a vén magyaroknak. A vén magyarok fantáziája sem éppen szárnyaszegett golya. Álmodni merészet ők is tudnak, de ők ébren álmodoznak. Iszonyú különbség ez. A magyar karakter elváltozásának egész titka van benne. A fajtám megmaradt nagyálmúnak. De olyan szemtelenül tudja magáról, hogy – álmodik. Nagyon tudja, s így álmodja minden álmát. A nagy nációkat nagyokká az álom tette. Éber és józan a kutya is tud lenni. Az embert, a társadalmat, a nemzetet, az emberiséget az álom hajtja előre.

Vadölő, Biztoskéz és Oroszlánszív nevű ifjú barátaimat minden szeretettel üdvözölöm. Istenem, ha ők nem Robinson könyvét olvassák. Istenem, ha ők nem Jules Verne regényeiből szedik a bölcseséget. Ha ők véletlenül egy különb magyar társadalomban születnek. Ha véletlenül Amerika lelke csókolja meg az ő kis lelkeiket. Az egyik fiatalon valami új vállalatot talált ki volna. A másik: fogadásból megtanult volna németül, franciául, angolul, szanszkritül, japánul és még egy sereg nyelvet. A harmadik már fiatalon ambíciójával tűzte volna ki, hogy a családja kegyére elég pénzt szerezzen.

Mert Vadölő, Biztoskéz és Oroszlánszív ezerszámra terem nálunk. Nagyszerű fiúk vagyunk mi mind, magyarok. Öregek és fiatalok. De rosszul neveltek minket. Az olvasmányaink is rosszak. Minden nagyon rosszul van ebben az országban. Persze ilyenformán Robinson szigete nekünk az éden. Oda igyekszünk, Robinson szigetéért küzdünk. Mennyi jó magyar erő megy ebben tönkre. Nemcsak 15 éves fiúké, de 51 éves fiúké is.

Budapesti Napló 1906. február 8.

Lellei

86. ADY ENDRE VÁLASZA

Kedves és nagyon becsült szerkesztő uram, kérek: közöld le lapod bármely helyén e levelemet s ne húzz ki belőle egyetlenegy szigorú szót sem. Úgy sejtem már levelem elején, hogy lesznek e levélben szigorú szavak, s nem fogsz ezen csodálkozni. A zilahi Független Újság csúnya támadást intézett ellenem, s erre válaszolok. Miért a Szilágy-ban? Mert én a Független Újság-ról mit sem tudok. Meg akart alakulni, mivel egyszer felszólítottak, hogy egy ilyen című, készülődő lapba írásokat küldjek. Ezt tudom. A kérésnek nem tehettem eleget. Megalakult azóta. Ezt abból sejtem, hogy engem megtámadott. Családom tagjai, jó embereim s mások sok példányban küldték be nekem a Független Újság e számát. Talán az összes példányokat én kaptam. A támadásokat megszoktam. Nyilván: vagyok valaki. Vidéki lapok piszkolódó cikkekre méltatnak Kolozsvárott, Debrecenben, Pozsonyban, Nagyváradon, Aradon s másutt. Budapesti zúglapok külön rovatban próbálnak hajszozni. Semmi ez. Még ezután jön a java. Én nem leszek jámborabb, mint újságíró. Aztán igen merész verskötetemet pénteken küldözgeti szét a kiadóm. De Zilahon szó nélkül nem engedem bántatni magam. Ott épültem, nőttem, s nem mindegy nekem, hogy pátriámban mi mindent mernek velem szemben. Tehát:

1. Tisztelt Független Újság, igenis intellektuel vagyok. Ama jó bolondok közül való, kik nem tudják a Lengyel Zoltánokban látni a legkülönb, legmíveltebb és legjobb magyarokat.
2. A politika piszkos árját borzongva nézem. Ennek az országnak gazdaságban és kultúrában kell erősödnie. Akik nem ezt vallják; igenis Mokány Bercik.
3. Jobb magyar vagyok minden honhazafinál. A magyar Geniusz igájába fogtam magam, s amit csinálok, arra büszke vagyok. Valamikor talán a Független Újságok utódai is azok lesznek. Bátran vallom.
4. A Független Újság belekeverte a dologba a pénzt. Pfuj, pfuj, pfuj. Utálat erről írni. Hatszáz koronát kaptam Szilágy vármegyétől. Nyolcezer frankba, majdnem nyolcezer koronába került külföldi tartózkodásom. Nehéz robottal szereztem meg a differenciát. Persze nagy bűn egy író embert támogatni – hatszáz koronával. A Mokány Bercik Magyarországnak hősei egy stikli után, amelyet valamely vármegyeházán elkövettek, ezreket banketteznek el.
5. Ha csak sejteném is, hogy a Független Újság névtelen cikkezője az összeg felhányásával a vármegye hangulatának adott kifejezést, menten érintkezésbe lépnek a vármegye ügyészével. Egyszerre e summát nem tudom visszafizetni, de kötelezvényt adnék, s igen előnyös fizetési feltételeket. Legyen meggyőződve a névtelen Úr, igen alkalmas és végrehajtható adós vagyok.
6. Néhány hónap múlva egy veszedelmes intellektuellel kevesebb lesz. Elhagyom ezt az országot, hogy soha vissza ne térjek. Azonban ne örüljenek: írásaimmal itt leszek akkor is.
7. Semmiféle gorombaságra további polémiába nem megyek.

Budapest, február 4.

Ady Endre

A Budapesti Napló főmunkatársa

Tegnapi postával ismét a következő levelet vettük Ady Endrétől:

Kedves, jó szerkesztő uram, tegnap nyilatkozatot küldtem egy levélben a Szilágyinak. Válaszolok elég röviden benne a zilahi Független Újság egy névtelen emberkéjének, ki oktalanul és kicsinyesen engem próbál bántani. Ma expressz-levélben küldi a testvéröcsém a nevezett újság egy újabb számát. Ebben nagy örömemre megint az én bőrömhöz akar férközni kis körmeivel valaki, ki Ábrahám Adolf névre hallgat. Úgy látszik, a Független Újság nagyon szeret engem. Figyelmeztetem, hogy ehhez még több alkalmat nyer rövidesen. Új kötetemre egy sereg éhes, irigy és tehetetlen bácsi fog ráfortyanni. Nagy kéj lesz ez, s alig várom. Megjegyzem, hogy sem egészségem, sem nehéz, robotos életem, sem önrzeterem nem engedi meg, hogy minden kis zümmögést meghalljak. Budapestem nem tesz meg; Zilahon és ezúttal igen. Nem hiszem ugyan, hogy testvéröcsémnek igaza volna, s ha hallgatnék, „lehetetlenné válnék a vármegyében”. Szilágy vármegye értelmiségét nem bántottam, nem is bánthattam. Csak I. számú kis kötekedőm gyanúsíthatott meg ilyesmivel. A II. számúnak, Ábrahámnak, kurtán felelek. Pontius Pilátus, a római pápa, a dalai láma, a koalíció és senki a világon nekem s így bárkinek meg nem tilthatják, hogy Homéroszról, Shakespeare-ről, Ibsenről, Arany Jánosról vagy akár Rátkay Lászlóról és Pósa Lajosról úgy ítélkezzünk, ahogy éppen nekünk tetszik. Erről kultúremberek között már nincs vita. Hogy én mennyit érek, ezt nem az Ábrahámok és Adolfok fogják eldönteni. Minden esetre új hanggal, új stílussal jövök, tehát harccal jövök. Sok Ábrahám Adolf köpköd felém, de olyan szimpatiákkal dicsekedhetem, amilyenekkel régen nem találkozott magyar író. Végre is Pikler Gyula, Ignotus, Ambrus Zoltán, Bródy Sándor, Ágai Adolf, Kabos Ede, Vészi József stb., stb., nagyrebecsülése kárpótolhat Ábrahám úrért, kik Budapesten is sokan vannak. Ábrahám úr röviden: értelmetlen úr. Ismeri Ignotust: verset ír. Ejnye beh kedves! Én ellenem pedig egy régi versem két sorát citálja bizonyosságául, hogy nincsenek – jó rímeim. Megjegyzem, hogy e versem éppen arra kísérlet, hogy a rímet bizonyos hangulatoknál – nélkülözsem. És e versben Rimbaud-k és mások, hitvány dekadensek után, e kísérletem igen szépen sikerült. Ezt a verset csak az én tudomásom szerint is pár száz ember könyv nélkül szavalja. És e versben Ábrahám úr rímet keres! Menjünk tovább. Én e versem már régen megtagadtam. Azóta közel száz verset írtam. Ezek azok, melyekkel csatába megyek. Bizony, ezeket aligha ismerik Adolfék, s nem is kívánom, hogy ismerjék. Az ő tetszésükre nem pályázom.

Ha elkésett e levelem, kedves, jó szerkesztő uram, közöld a következő számban. Ha beírta a másikat: postscriptumnak. Fogadd még azt az ígéreteimet, hogy több válasszal s ilyen írással nem molesztállak. Csinálom a magam dolgait a magam művészi hitvallása szerint mindaddig, – lehet: rövid ideig – míg csak élek. Szűnyogok csípésére többé nem reagálok, még hazai szűnyogokéra sem. Csinálom,

írom, adom verseimmel lelkemből a legjobbat. Akinek nem tetszem, írkaljon, vagy pukkadjon meg.

Hálával és szeretettel üdvözlí a Szilágy-ot s minden Szilágy vármegyei jó emberét
tisztelő híved

Szabadság 1906. február 8.

Ady Endre

87. KIS TÖRTÉNETEK NAGYURAKRÓL

(Apró eseteket mesélünk el itt az arisztokrácia köréből. Újabban a hírlapok nagyon érdeklődnek a főrangú világ iránt. Mi tehát csak kötelességet teljesítünk, ha olykor szintén írunk mágnások eseteiről.)

I.

A gróf arcképe

Valaki kiadta a jelszót egy magyar vármegyében: festesse meg minden község a maga tanácsterme számára a gróf arcképét. A gróf igen érdemes férfiú, mivel a félvármegye az övé. Egyéb érdemeit ezután fogja bizonyosan megszerezni. Volt azonban egy szegény község, melynek nem volt pénze az arcképre. Napszámos emberek élnek itt többnyire, mivel a föld a grófé. A jószívű gróf megtudta a község baját. Saját költségén megfestette saját arcképét, s elküldte a falunak. Most ott függ a községi tanácsteremben a nemes lelkű főúr díszmagyaros arcképe, s a vármegye népe meghatottan beszél a gróf fenkölt cselekedetéről.

II.

A főméltóságú pár

Egy kis városban néhány száz forint kellett a kiseddóvoda céljaira. E kis városban egy főméltóságú pár lakik. Magyar hercegi család, még pedig fejedelmi rangú, mediatizált hercegi család. Elhatározta a kis város társadalma, hogy bált rendez az óvoda érdekében. És a főméltóságú pár elvállalta a bál védnökségét. Megtehetette volna a főméltóságú pár, hogy azt a pár száz forintot elküldje az óvodának. De ilyet sohase szokott cselekedni ez a hercegi család. Nem akarja megfosztani a kis város szereplő embereit attól, hogy neveiket a hercegi páréval egy meghívón olvashassák, s aztán a társadalomnak is alkalmat kíván adni önálló jótékony működésre.

III.

A fölsegített domínium

Abban a vármegyében történt, ahol a Cs. grófok a kiskirályok. Valóságos kis ország az ő domíniumuk. A vármegye urai nemrégiben összeültek, hogy egy hazafias célra adakozzanak. Nemes fölhevüléssel össze is hoztak egy segítő alapot, melyhez kisebb összegekkel a Cs. grófok is hozzájárultak. A pénzből elsősorban a póttartalékosok családjait akarták fölsegíteni, azután mindazokat, kiket a nemzeti harc bajba sodort s egyáltalában a nyomorgókat, kik télnék idején e vármegyében is nagyon sokan vannak. Kiosztották gonddal, lelkiismeretesen az elég nagy summát. És ekkor furcsa dolog derült ki. Akiknek a nyomora égbekiáltó volt, s akiken legelső sorban kellett segíteni, ezek a szerencsétlen emberek mind a Cs. grófi domíniumon élnek. Cselédek és zsellérek, kiket ilyenformán megmentett az éhségtől a megyei urak hazafiassága.

IV.

A kegyelmes elnök

B. vármegye alkotmányvédő bizottsága ülést tartott. Az ülésen kemény beszédet tartottak. A szónokok a német kommandót átkozták. No és mellékesen a németet. Az elnöki emelvényen pedig ült a vármegye főurainak nesztora. Nagy méltóságú, dús vagyonú, ősz, szép öregúr. De egy kukkot nem szólt soha az érdeemes elnök. Egy pár kuruc falusi úr dühösködött is:

– Mégsem járja, hogy még a határozatokat is más által mondatja ki.

– Miért nem tart lelkesítő beszédet?

– Olyan nagy úr, hogy szóba sem áll velünk.

Valaki súgva szólt az elégedetlenekhez:

– A kegyelmes úr a magyar nyelv érdekében hallgat.

Tudniillik: a kegyelmes elnök úr, a nemzeti ellenállás egyik vezére – egy szót sem tud magyarul.

Budapesti Napló 1906. február 9.

Pont

88. HALDOKLUNK

Jajgassanak és kiabáljanak a számok Európa fülébe. Az egész világ hallja meg: haldoklik egy ország. Ne bolondítsuk tovább már magunkat: Magyarország elmúlni készül. Dideregtető, kegyetlen, borzasztó ez gondolatnak is. De a számok beszélnek, s előttünk fekszenek íme a számok. A hivatalos statisztika számai. Még nem halt meg annyi magyar egy év alatt, mint az 1905-ik évben. Százötvenezerrel született több, mint ahány meghalt. Éppen százötvenezeren vándoroltak ki Amerikába. Százötvenezer felnőtt helyett százötvenezer csecsemő – és nálunk a csecsemők halnak legszívesebben. Hát nemzeti föllendülésről méltóztatik beszélni? Tessék nézni, látni a nemzeti föllendülést. Az emberek nem akarnak megszületni. Az emberek elmennek innen, ha már élnek. Az emberek nem házasodnak. Az emberek óvakodnak az utódoktól. Az emberek sietnek meghalni, mert nincs mód élni. Ez a nemzeti föllendülés.

Valami rettenetes sejtésünk van. Igaz: ficánkol most Magyarország beteg teste. De vajon nem az utolsó vonaglások ütemére ficánkol? Vajon az országos láz, nyugtalanság nem a haldoklónak kétségbeesett belenézése még egyszer a váltságba.

Hazafiak, politikusok, olvassátok el, amit a statisztika mond. Poéták írjatok, művészek keressétek a színnek, vonalnak, gesztusnak égresikoltását. Tudósok, kutassátok a történelemben, miként haltak meg a nemzetek. Lássunk, lássunk tisztán. Csakugyan halálra szánattunk? Sem ok, sem ész nem menthet meg bennünket? Vétkeztünk és életünkkel lakolunk most már?

Nagy Petőfi Sándor fiáról beszélnek. A szerencsétlen Zoltánról. Haldoklott s mosolyogva mondta volna:

– Ezt sem éri meg sok ember. Fiatalon halok meg végelgyengülésben.

Mondta vagy nem mondta ezt Petőfi fia? Mindegy. A mi szörnyű fátumunk beszél e mondásból. Hiszen ezer évet éltünk Európában. De voltaképpen fiatalok vagyunk. Nem élhettük az életünket. Nem hagyták, hogy éljük. Az emberiségnek adósok maradtunk ezer szép igéretekkel. És így fiatalon meghalunk – végelgyengülésben.

Budapesti Napló 1906. február 10.

Lellei

89. NYILATKOZAT

A Független Újság megtámad egy tárca-írásomért. Védekezem a támadó írás invektívái ellen. Vagyok olyan jó magyar, mint bárki. Csak az országos eszeveszetség idején kell magyar írónak ilyen gyanúsítások ellen védekezni. Nem hazáulás, ha a magyar kultúrviszonyok valakit nem elégítenek ki. Sőt ez a legmagasabb hazafiság. Mert jelenti azt, hogy ez országot a legnagyobbszerűek között akarja látni az ember. Még az sem bűn, ha valaki nem koalíciós. Én nem vagyok az. És nem leszek az. Én európai Magyarországért lelkesedek. Szilágy vármegye értelmiségét bántani nem akartam. Ami pedig a csúnya pénzkérdést illeti, tessék hivatalosan megkeresni engem: visszafizetem. Nincs is több válaszom. De Önök írhatnak, amit csak akarnak, ezek után már erről csak Ady Endre, az egyén, a privát ember vesz esetleg tudomást. Annyi bizonyos, hogy a Független Újság támadása is egy kicsi horoszkóp. Mi lenne itt, ha a mai terroristák uralkodnának, kivándorolna minden művelt magyar.

Budapest, febr. 4.

Tisztelettel

Ady Endre,
a Budapesti Napló főmunkatársa,

Független Újság 1906. február 11.

90. EGY ÚJ ASSZONY LEVELEI

– *ifj. Korányi Frigyes elbeszélései* -

Éva modern, budapesti leány, kit az Andrásy-útról Miglészre visznek falusi menyecskének. Innen írja leveleit Lola barátnőjének, innen Miglészről, hol az ura gazdálkodik. A miglészi dzsentrikastélyban, a Szalkay-kúrián, iszonyú hónapokat él Éva asszony. Szörnyűséges a falu, szörnyűek az emberek. Minden, minden pokol itt egy olyan pesti leánynak, mint Éva volt. A Tisza partján más a civilizáció, mint Budapesten. A dzsentri-erkölcsök különböznek a pesti burzsoá-erkölcsöktől. Éva már majdnem bolondokat cselekszik. Szerencse, hogy az ura amolyan Berend Iván-féle férfiú, s Éva okos kis asszony. Úgy megszereti a falut, hogy csoda. Sőt egészen komolyan: megszereti a földet is. Agrár-menyecske lesz a pénzkisasszonyból, aki ezt írja utolsó levelében: „Értem, hogy ez a föld – Magyarország. De akkor nem tudom, Pest micsoda? Csak azt tudom biztosan – Magyarország antipódja!” Több levelet nem ír Éva. Az ura sürgönyzi meg őnagyságának, hogy Éva asszony fiúval örvendeztette meg a nemes Szalkay-családot. Hát ez nagyon szép, erkölcsös, derűs és hazafias történet. Ha nem volna nagyon hosszú, be lehetne venni az iskolai olvasókönyvekbe is. Csak éppen ok, igazság és művészet került bele valymi kevés. De van benne egy jeles tanács. Pesti pénzkisasszonyok, menjetek falura férjhez. Vigyetek friss pénzt a dzsentri-birtokokra. Mire nem alkalmas is az irodalom, s milyen érdekes, hogy fiatal emberek (mert ifj. Korányi Frigyes nyilván fiatal) ilyen komolyak és szolidak írásaikban.

Budapesti Napló 1906. február 11.

(A.)

91. TÁRSASÁGOK

Nincs hét, melyen fölhívásokkal nem alkalmatlankodnak íróembereknél lelkes, irodalmi X-ek. Gombamódra tervezik, csinálják nálunk az irodalmi társaságokat. Nagy nevekbe kapaszkodnak bele, s már jóelőre kiosztják egymás között a tisztéseket. Az ember igazán nevetethet bosszúságában. E kitűnő X-ek aligha olvasnak. Írásaiktól pláne mentsen meg minden jó lelket az Úr. De ők boldogítani akarják a magyar irodalmat. Vajda János vagy más néhai nagyok nevében, kik ezt igazán nem érdemlik meg. Nem jó volna, ha olvasóköröket csinálnának ez urak? Hogy milyen siralmas paródia a mi egész irodalmi életünk, ezek a társaságok és ezek a lelkes X-ek bizonyítják. Na, még csak az kell a szegény magyar literatúrának, hogy teljesen asztaltársasági alapra helyezték.

Budapesti Napló 1906. február 11.

(A.)

92. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Gould Anna férje

Párizsnak van miről beszélni, mióta a nemes Boni de Castellane-t elhagyta a felesége. Gould Anna csekély nyolcvanmillió frankot kapott volt hozományul. Ebből a gróf úr jó néhány milliót elvert. De még mindig sok milliót visz vissza Párizsból Amerikába a comtesse... Istenem, emlékezem, éppen egy évvel ezelőtt tatarozták a híres rózsaszínű márványpalotát az avenue du Bois de Boulogne-on. Vajon kinek a kezére kerül ez a nagyszerű fészek? És mi lesz a Basses-Alpes választóival? Gróf Boni de Castellane tudniillik. képviselő. És egyetlen választásra egy félmillió frankot költött volt el. Gould Anna férje visszaesik a semmibe egy szerény évjáradékkal. Syveton tragikus halála óta ilyen nagy csapás nem érte még Gould Anna férjét. Ez a Syveton volt tudniillik, aki a gróf remek parlamenti beszédeit készítette.

II.

A magyar gróf

Messze Hollandiában szétugrasztottak egy játékbarlangot. Persze ott volt ezúttal is a magyar gróf. A magyar gróf minden ilyen esetenél ott van. Nem mindig gróf, de szent Hazárdra a Kárpátok alatt esküdött föl mindig. Félelmes ember a magyar gróf. Még Monte-Carlóban is rettegnek tőle. Európában, sőt Amerikában sem pattanhat ki játékbotrány, melynél a magyar gróf ott ne lett volna. A játékosok világában szinte legendás alak ő már. A babonás játékosok valamikor úgy lesznek vele, mint a babonás hajósok a bolygó hajóssal. Mert az bizonyos, hogy nemsokára nem engednek be Európa vagy Amerika egyetlen játéktérkébe se olyan urat, ki magát magyar grófnak mondja.

III.

A Volt és Jövő

A Voltra a zsidó tudvalevőleg nem ad semmit s ezért méltán nézheti le a szittyá. Viszont pár évtized óta nyugati Európa a zsidóval tart. A Darwinok, a Renanok még a Voltat vizsgálták. Most a kultúremberiség gondolkozói elmerült arcukat a Jövő felé fordítják kizárólag. A Jövő, a Változás, a Haladás érdekli ma a kultúremberiség gondolkozóit. Egyetlen szerelmük: az Új. Erre természetesen Magyarországnak nyepozvolimot kell mondani. Igen? Az egész világot a Jövő érdekli? Minket azért sem. És mindenütt a Múlt, a Volt kultuszát hirdetik az országban. Természetes, hogy a Kisfaludy Társaság sem maradhatott el a Volt apostolai közül. Hát csak tegyenek is meg mindent nemes magyar uraink, hogy ezt az országot alaposan kiközösítsék a kultúremberiség életéből.

Budapesti Napló 1906. február 13.

93. A CÁR HALAI

Varsót pirosra festette a februári hajnal. Vidáman topogtak a kis lengyel halászok a Visztula partján. Ma nagy fogás lesz. A citadella ragyog. Messze-messze gomolyog egy kis felhőnyi köd. Szabad és friss a folyó. Az ébredő Varsó üzenetét hozza. A Nap emelkedik.

A halászok vidáman kiabálnak. Majdnem pajzánkodva vetik be hálójukat a lármás Visztulába. Az öregebbek és babonások imádságot mondanak. Régi, lengyel halászimádságot:

– Visztula anyó, hozz, hozz sok halat a hálóba. Szép, nagy, kövér halakat hozz, Visztula anyó. A te szegény halászkáidnak, ámen.

A Visztula pedig szeretettel rejtegeti el a hálókat. Zúg és köszönti az emberkéket.

Fiatal, szomorú legény áll elől a parton. Nagy becsülete van neki. Két évig a citadellában hallgatta a Visztula lármáját. Mélyen leeresztett, bús, hatalmas falak rejtekében. Egyszer káromolta a cárt. Visszahozta különös szerencséből a fejét. De azóta szomorú és zavaros a legény.

A katedrális harangja kong-kong. Mintha a Visztula hozná a hangokat. Hirtelen elordítja magát a szomorú legény. Aztán kacag, kacag. Előtte a kivonszolt háló. A halászkák döbbenve futkosnak:

– Hahaha, itt vannak *a cár halai*.

A hálókból szörnyű halottak fekszenek. Fekete szurok öntött lárvája az arcukon. Kezüket, lábukat valahol felejtették. Véres, cafatos emberhullák. A cár halai. A citadella ragyog. Gyönyörű reggel van. A halászkák rémüldözve jajgatnak. Az öregebbek térdre esnek, s mellüket verik. A szomorú legény mintha megbolondult volna. Úgy kiabál a citadella felé:

– Az éjszaka öltetek megint? Hahaha, éljen a cár. Halakat adtatok a Visztulának.

A Visztula pedig jön s harsogva rohan el. Tizenhat halat adott a cár varsói halászkáinak. Vajon kik voltak? S vajon hányat rejteget még a Visztula, hogy vigyen ajándékot más halászkáknak is? Hogy adjon a tengernek is belőlük. A istentelenekből, kik szabadságot akarnak.

Budapesti Napló 1906. február 14.

Lellei

94. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Amerikai férjek

Amerika elvesztette híres bátorságát. Az amerikai parlamentben történt. Törvényjavaslatot nyújtottak be a brutális férjek ellen. A javaslat elég drákói volt. Aki ütleget a feleségét, arra pellengér vár. Sőt testi fenyíték. Az ötlet amerikai ötlet. De Amerika adta s Amerika vette el. A javaslatot leszavazták. Úgy látszik, hogy Amerikában a képviselők és szenátorok is verik a feleségüket.

II.

Ena hercegnő

Ezer és ezer ember nem tud beletörődni, hogy elhagyja a vallását. Angolország és Németország protestánsai zúgolódnak, és tiltakoznak. Holott igazán természetes dolog ez az áttérés. A spanyol király valóban nem vehet el, csak katolikus leányt. Ena hercegnő spanyol királyné akar lenni? Hát tessék neki avertálni. Ehhez még egy hercegnőnek is joga van. Hogy felnőtt emberek ezreinek a huszadik században ilyen dolgok okozzanak gondot, nem járja.

III.

Felber János

Csongrádi kovácmester Felber János. Természetes, hogy ő még a tuez la-nál sem tart. Még kevésbé a legújabb morálnál. Ő bizony egyenesen a csábítóba szúr. Szóval őseMBER ez a Felber János. A neve nem magyar. És a magyar ember már régen Dumas-val tart. Van egy közmondása a malomról és a kutyáról. A kutyát hiába üti le az ember. Új kutya kap a malomba. A malmot kell lerombolni. Felber János nem azt cselekedte. Az asszonyt megbocsátott. De a csábítónak tüzes vassal a hasába szúrt.

IV.

Athéni hír

Obstruál a görög parlament. Végre is a görög parlament modern parlament. Ok: a katonai reformok. A válság azonban egyelőre elmarad. Athénben, tudniillik, olimpiai játékok lesznek. Ezen külföldi atléták jelennek meg. A görög parlament nem akar Európa láttára háborogni. Csendes megegyezéssel tehát elodázták a válságot. Majd elintézik az olympiai játékok után. Miért lássák Görögország sebeit az idegenek. Ez Görögországnak legsajátabb dolga. És különös érzésekkel olvassuk ez athéni hírt.

Budapesti Napló 1906. február 15.

95. HEINE HENRIK HALÁLÁNAK ÖTVENEDIK ÉVFORDULÓJA

Holnap, kora hajnalban ötven éve lesz, hogy Heine Henrik a matrác-sírból igazi sírba költözött. Nagy Németország, mely minden duodecim írőcskájának emlékére jubileumot tud ülni, nem ünnepel és nem emlékezik. De emlékezik, és könnyet hullat minden kultúremlő a mai napon. A modern ember, az új, a boldogtalan ember fájdalmairól, kétségeiről, sejtéseiről, vágyairól, örömeiről ő énekelt először. Hérosa ő a modern emberiségnek. Ha akad valaki, aki virágot visz ki ma a montmartre-i temetőbe, sok-sok ezrűnk nevében helyezi le a virágot az ő sírjára. Légy áldott emlékedben, ötven éve halott halhatatlan Heine Henrik.

Budapesti Napló 1906. február 16.

96. PRÓFÉCIA A GYÖNGESÉGRŐL

Egyiptom csapásaira készülve állunk s a próféciákat hallgatjuk. Ezek a mi prófétáink nem valami víg próféták. Hogy rossz próféták, azt már régen tudjuk róluk. A Duna és a Tisza fölött kerekedett óriási sötét felhőben tollaszkodtak, mint a hollók. Velük és az ő nyomukban jött, tornyosult a vész, gyászos felleg. És a mi prófétáink csak most veszik észre, hogy itt az orkán, mikor már csapkodnak a mennykövek. Hallgassuk őket, akármilyen rossz próféták is ők. Mert most már ők is látják a szenvedést és nyomort. A megpróbáltatások keserű ideje ismét elkezdett szegény Magyarországra.

Súlyos és égető ígéret hallunk a prófétáktól. Féltik Magyarországot – saját gyöngé gyermekeiktől. Sok ebben az országban a szükség és sok ember fog megtántorodni. Élethalál-harcok estéjén nem volna szabad egy nemzet prófétáinak így beszélniök. Mert, ha így beszélnek, vagy bűnösök, vagy kishitűek, vagy álpróféták. Nagyszerű küzdelmek közepette különben is csodák szoktak esni. Negyvennyolcban a nyomorúak és gyengék tízezreiből váltak erős félistenek. Viszont menekültek vagy muszkát vezettek hatalmasak és erősek. Csak később a történetíró tudja megérteni e csodákat. Ma sem szabad előre szájkodniök még a prófétáknak sem. Jóságos szellemei a nemzetek sorsának fordítsák el e nemzetől a keserű poharat. De előre megjósolni, hogy kik lesznek a minden kísértésben megálló, és kik lesznek az áruló gyöngék, nem lehet. Vezérek és próféták ütközet előtt, ha nem csapnivalók, csak győzelemről beszéljenek. Vagy pedig vonuljanak vissza seregükkel, ha látják biztosan a vereséget.

Uraink és vezéreink előre megbélyegzik a gyöngéket. Előre hirdetik, hogy kétséges a mi ügyünk sorsa. Mert koldusok és gyöngék országa a mai Magyarország. Hát látott már a világ ilyen prófétákat? Észreveszik s megjósolják, ami kiabáló és régi valóság, s amit csak ők nem akartak eddig látni. S hogy hazaárulóztak bennünket, kik vakulni nem tudtunk.

Hát sok a gyöngé Magyarországon? Bizony sok, mi nemes uraink, vezéreink és prófétáink. Az úriszék-rendszer nevelt bizony itt néhány millió földhöztapadt, siralmas, mostohánál is mostohább gyermeket Hungária anyának. Az úri parlamentnek kedvencei, dédelgetett, kényeztetett gyermekei voltak. Néhány százezer ember nőtt csak a parlamenti úriszék szívéhez. A milliók éhezhettek, járhattak rongyosan. A kutya se sajnálta őket soha.

Most itt a vihar és talál egy széthullott nemzetet. Vezérek és próféták döbbenve nézik a rongyos, zilált, szomorú légiókat, milyenekkel sohase nyertek még csatát. Emitt százezren és százezren cihelődnek, hogy menjenek a többi százezer után Amerikába. Álljunk e kétségbeesettek s földönfutók elébe. Hogy gyertek csatasorba, s nemzeti pántlika kerül a csákótokra. Amott ismét százezrek, akiket örökösen bitangoztunk, mert jogokat kértek. Az úri parlament csinálhat forradalmat, de a megvetett, hazátlan bitangoktól nem kérheti, hogy mentsék meg elnyomók irháját. És emitt és amott más százezrek, kik loholva, lihegve keresik meg a betevő falatot. Hát ezek bizony valamennyien, sok millióan, gyöngék, nagyon gyön-

gék. Nem tett értük a hivatalos nemzet soha semmit. Hajókat szereztünk azoknak, akik Amerikába menekültek. A jogokért küzdőket toloncoltuk, börtönöztük, szúrattuk, lövettük. Volt ezer ideánk a dzsenti megmentésére és tenyésztésére. De hogy egy önérzetes, tehetős, lelkes, magyar polgárság adjon gerincet e nemzetnek, annak a gondolatától is irtóztott az úriszék. Hogy itt az emberek anyagi boldoguláshoz jussanak, nem tűrte a mágnások idealizmusa. Ők nem szeretik a kezet, mely munkától piszkos, s az olyan gyomrot, melynek állandó probléma, hogy lesz-e mit falni és emészteni. A milliókat itt alaposan megnyomorították a százezrek. És most bélyegezzük meg őket, mert nem erősek?

Vezéreink, uraink és prófétáink elhozták fejünkre a nehéz veszedelmet. Sokan és sokan kértünk, óvtunk, rimánkodtunk. Erősítsék meg gazdaságilag e koldus, ínséges országot. Adjanak jogot a jogtalanoknak s kultúrát a lélek sokmillió vakjának. És kenyeret, kenyeret, kenyeret mindenekelőtt.

Uraink, vezéreink és prófétáink pedig vezényszóra éheztek, mert egyéb éhség sohasem környékezte őket. Most itt állnak a harc, a nagy istenítélet előtt s ők – próféciát mondanak a gyöngeségről. Urainknak talán jók ők, vezéreknek azonban silányak, prófétáknak pedig éppen büntetni valók.

Budapesti Napló 1906. február 17.

(A.)

97. HYMEN REFORMJA

Hymen, Hymen, farsangban hozzuk neked a vészírt. Franciaország ezer reform után a házasságot reformálja. Öreg Európának helyes lesz figyelni. Párizsban készítk ma is még a mi jövőnket.

Franciaország módszere hagyományos és igen egyszerű. Forradalomnak egyszerű nációja a francia nemzet. Amit cselekszik, az rendszerint forradalom. Valamikor a grófokkal akart elbánni. Akkor tanulta meg a legegyszerűbb módszert. Nyakazni senkit és semmit sem lehet. Durand úr viselheti a grófi címet. És Kovács úr magyar hercegnek tisztelgetheti magát Párizsban.

Így cselekszik most szent Házassággal Franciaország. Az első regula: szabad a házasság. Tizennyolc éves legyen a leány és huszonegy éves a legény. Ekkor már szórhatják átkaikat a szülők. A házasság – egyszerű szerződés. Olyan rangú, mint egy vagyonátruházás.

„X és Y vagyunk. Ez és ez a foglalkozásunk. Ennyi és ennyi évesek vagyunk. Itt és itt lakunk. Ehol vannak az írásaink. Össze akarunk házasodni.” Ennyi lesz az egész. Új szerződés a vagyoni kérdésekről. Új szerződés válás esetére. Erre már a francia hivatalnok nem lesz kíváncsi. Az, aki a házassági szerződésre ráüti a pecsétet. Nem tart beszédet ez az úr. Nincs semmi ünnepiesség. Két ügyes-bajos francia ember állott előtte. Összeállottak, s ezt bejelentik az államnak.

Szerencsésen elkergettek minden romantikát a reformból. Voltaképpen mi a mai házasság? A rab nő kikerül apja vagy gyámja rabsága alól. Szép ünnepséggel átadatik férje rabnőjéül. Róma ezt átvette a régi Rómától. A polgári házasságkötés sem más, csak éppen a pap nem kötelező. Franciaország az első, mely bátran két ember privát ügyének óhajtja tekinteni a házasságot. Érdeke ma még az államnak, hogy az efféle szerződésekre különösen figyeljen. De regényeket nem csinál az állam. A reform bizottságában kinevették Hervieu-t, aki kötelezővé akarta tenni a szerelmet. Csak semmi indiszkréció. Egy úrnak és egy hölgynek joguk van összeházasodni. A többi az ő dolguk.

Lehetetlen meg nem látni Franciaország reformjában a messzebb jövő házasságának az – őst. A szabad egyesülés előfutárja ez a házasság. Érdekes, hogy a nők félnek legjobban a reformtól. Hejh, mert a nők nagyon is hozzászótkak a rabsághoz. Sok ezer év szerettette meg ezt az állapotot velük.

Hymen, Hymen, mindenfajta istenekre rossz idő jár. Még nem detronizálnak, de már biztos, hogy te is az vagy a mai istenek között, aki – s'en va.

Budapesti Napló 1906. február 18.

98. NIL VERSEI

Valahonnai Jupiter atyám, adtad volna, hogy én nő legyek. Megmutatnám én akkor a Renée-knek, Iláknak, milyenek a becsületes versek, fogantatásukat női szívekből nyerők. Egy-két Szapphón kívül hallgattak ők ezer év óta. Okvetlenül gyönyörű, meglepő, nagyszerű, sok mondanivalójuk lehet a nőknek. És ők nem tudnak nekünk semmit sem mondani, főképpen a magyarok. Itt van Nil, akinek polgári neve Dapsy Gizella, ha igaz. A lihegő, a nyiharászó nőpoéták után örömmel vettük kezünkbe a könyvét. Ha már nem kaphatunk őszinte tobzódást, fürd-jünk egy kis, leányos ártatlan derűben. És Nil, aki „lelkével kívánja a csókot, nem ajkával,” s ezt unalmasan tudatja, mikor nagyot akar dalolni, csalja, könyörgi viszsza a kékszemű Adonisz „csókra-vágyó ajkait.” Ezek a nőpoéták bizonyisten egyformák. Kacérkodnak, kívántatják magukat, de verseikben sokkal kevesebb raffinement-nal, mint asszonyok, mikor csak – asszonyok. Szó, szó, sok szó. Rím, rím, sok kipróbált, zengő, lengő, kongó, bongó rím. Dokumentumokat, őszinte és művészi vallomásokat kérünk kedves Nilek, akár bíborvörösek önök, akár hófehérek. Gyász, kacaj, nyögés, turbékolás, könny... Ez új volna és szép volna, ha női és őszinte volna. Majdnem olyan rossz poéták a magyar nőpoéták, mint a férfiak.

Budapesti Napló 1906. február 18.

(A)

99. VÉSZI MARGIT

Északi leányokról szokott olykor mesélni nekünk Prévost: a svihák. Jönnek Párizsba e leányok, s hozzák nekünk az északi fényt. A Madelaine-templom tájékán szeretnek megtelepedni e leányok. Szent és nagyszerű daccal néznek le a bulvár zagyva sokaságára. Ők az új Évák: akarók, büszkék, szépek, erősek, szűzek, dacosak. Saját álmaik vannak, s meg tudnak halni, ha kell, az álmaikért. Minden valóságos férfiúnak gyűlölnie kellene őket mert ők a férfiúra törnek gyűlölettel.

Prévost csak Stockholm és Krisztiánia leányait látja meg a Ville-Lumiére-ben. Kegyesen talán észreveszi még Oroszország szűz, vörös Veráit is. Mi tudjuk, hogy Párizs felé tör kerek e világról minden nagy és új Vágy. Michel Lujzának sem pótolta Párizst semmi hely, de Baskircsev Mária is Párizsba tartott. És elmennek, el fognak menni a mi új leányaink is. Miként Párizsban él vérező lelkével évtizedek óta minden művelt magyar masculini generis. Elszólít minket minden tájáról a világnak a Szép és az Új, melynek oltárait Párizsban keressük. Csalódva öntjük ki talán sokszor hazug oltárokon a szívünk véréét. És mégis él a nagy köz-társaság a világon, mely Párizs felé tekint.

Elvette Párizs Budapeستől Vészi Margitot is, kit magyar Baskircsev Máriának nevezett el az úgynevezett magyar irodalmi és művészeti élet koldus frazeológiája, mely csupa hebegés volna a szent Külföld támogatása nélkül. Holott ő több minden Baskircsev Máriánál: Vészi Margit. Tipikus budapesti leányoknál kereshetnők-e az ő nagy és különös szomjúságának megértését? Csak új leányról merünk udvarlás gyanúja nélkül ennyi szép valóságot elmondani: fiatal, pompás, hódító, becézett. Játszva arathat le minden sikert, amit a budapesti Társaság előkelő úrilánynak teremhet.

Az ő szívét pedig összefacsarja a Szépnek áhítozása, a vonalnak és színeknek örök és ezer problémája. Csak leányok, új Évák tudnak igazán áldozatot bemutatni az álmaikért. És Vészi, Margit fél év óta a Julien-akadémián áldozik a leg-szebb áldozattal. Vásznára hajolva, lázban s nagyszerű akarattal dolgozik tizen-négy órát is néha naponként. És a királyfi helyett a chef d'oeuvre-öt, a nagy, az igazi képet látja bizonyosan, mikor éber álom helyett az alvás álmát álmodja. Ott a Szajna partján szenzibilisebb, nyughatatlanabb, szebb magyar lélek aligha szomjúhozott az övénel.

Látták itthon is sokan, hogy nagyszerű ember: művész ez a leány. Képeire, ecset-műveire sokan s nagyon emlékeznek Budapesten. Új és csodálatos instinct-nel, az ifjú és az új leány gyönyörű bátorságával és az elhivatás biztos érzésével alkotta meg még a tökéletlent is Vészi Margit. Talentumát nem engedte elcsábíttatni saját lelke szirénjeitől sem. Ha akarja ír, énekkel hódít, ha úgy tetszik, lekergethet a színpadról egy tucat szubrettet, zongorázik és komponál. Ő eljegyezte magát az ecsettel, s ment Párizsba, a nagy álmok székhelyére.

Meg nem lep bennünket a hír, hogy alig hat hónap után kitüntetés érte. Mentiont kapott a Julien akadémián, ahol még egy kicsit nagy az óvatosság a nőekkel szem-

ben. Három-négyszázan gyűlnek egy kurzusra, s a fiatal magyar leány pálmát kapott, mihelyst pálmát kaphatott valaki.

Szabad akadémia a Julien akadémia, de mondják meg a Párizsban élt magyar piktorok és szobrászok, hogy milyen nehéz itt a szabadság. Egész világból gyűlnek össze a legkülömbek, hogy tanulják ábrázolni a felséges Természetet. A magyar leány, az új magyar Évák e bájosa és sokra hivatottja tanúskodott erről, hogy a Duna-táj is szül szemekkel, vágyakkal, álmokkal bírókat, kik külömbek Prévost hős nőinél.

Jöjjön haza majd Vészi Margit, s jönni is fog biztosan sok dicsőséggel, s ne hagyja a lelkét a Szajna partján. Kellenek nekünk, kellenek a magyar életnek az Idők és lelkek kiváltságosai. Addig is ujjongva örülünk a fiatal, magyar leány dicsőségének. Pirkad a Kárpátok alatt: hosszú álmokból s minden nyoszolyán ébrednek gyönyörű lelkek.

Jövendő 1906. febr. 18.

Ódi

100. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Büntett-lavina

Hervé elvtársai, a francia antimilitaristák, elmés emberek. Hervét is társait megdöbbentő szigorúsággal elítélték az esküdtek. Mert izgattak a hadsereg ellen. És most kétezer ember plakátokon ismétli meg mindazt, amiért Hervét és társait elítélték. Egész Franciaország lesi, hogy mit fog csinálni az ügyészség. Ha e kétezer embert is pörbe fogja, elköveti ismét a büntettet plakáton vagy röpiratban – huszonötezer ember. Végül vagy egy millió szocialista állna az esküdtek előtt. Bizonyos, hogy a francia példa iskolát fog csinálni. Ez egy újfajta szövetkezés a mai társadalom ellen, s a büntett-lavina nagyon megnehezíti az ügyészség dolgát. Ha egy izgató helyett ötezer áll elébe, ez sokkal kevesebb – egynél.

II.

Takáts Zoltán

A hirhedt embert ismét szabadság – fenyegeti. Nem vagyunk embertelenek, ha ezt írjuk. Takáts Zoltán hajthatatlan bűnös. Csupa ígélet és bűnbánat a lelke a börtönben. Dac és csakazértis, ha elhagyta a börtönt. Ez az energiája a bűnnek majdnem imponáló, úgy sejtjük, hogy ez egy megváltoztathatatlan világnézet eredménye. Mert egy nagy talentumú ember makacs rezisztenciáját csak így érthetjük meg. Végtelenül utálja a mi társadalmunkat, a mi rendünket. És átalkodottan tör ellene. Politikusnak indult volt fiatalon. Nagyon rossz politikus lett volna belőle, mert félelmesen – konzekvens.

III.

Nászút

Amerikai lapok különvonalakat béreltek. Talán különhajókat is. Longworth úr és Rooseveltt Alice akármerre viszik nászútjukat, nyomukban lesznek az újságírók. És ezen Amerikában senki sem háborodik fel. Sőt, jaj lenne annak az újságnak, mely az Alice nászútjáról különtudósításokat nem közölne. Nálunk politikusok, tehát a legpublikusabb emberek, dühöngnek a sarkukban járó újságíróra. Amerikában riportot írnak egy érdekes kisasszony flörtjeiről is. És riportot írnak egy nászútról. Amerika nagy leckét adhat Európának. A klasszikus kultúrával nem dicsekszik Amerika. De élete klasszikusabb és előkelőbb a mienknél. Athénben, a régi Athénben éltek csak így. És mennyivel becsületesebbek és hasznosabbak lehetnek ott az emberek, ahol a nyilvánosság minden tettükhöz juszt formál.

Budapesti Napló 1906. február 20.

101. TIZENHAT PAPI FEJEDELEM

Szombaton és vasárnap nagy ünnepeket lát Róma. Tizenhat új főpásztorát Franciaország katolikus nyájának avatja X. Pius. Egy érsek is lesz közöttük: Rheims új érseke. Szent Péter utódja bizonyosan meghatottan fogja hazájukba visszabocsátani őket. „Elmenvén, térítsétek az Egyházhoz vissza legkedvesebb leányát. Szerzétek vissza Rómának a szép és hűtlen Franciaországot.”

Párizsban úgy vélik, hogy nagy lesz a pompa az avatáskor a Vatikánban. Az egyház Rómája büszke és dacos. X. Pius papi fejedelmeket akar látni ezután is Gallia földjén. A francia állam rangtól és pénztől megfosztotta őket. Az Egyház megmutatja, hogy tudja az ő szolgálait kárpótolni.

Nagy eseménye lesz ez az avatás a világnak. Magyarországon ma még elképzelhetetlen az, ami Franciaország új püspökeire vár. Szembeszáll velük egy ellenséges Állam. Protekcióért nincs kikhez folyamodniok. Ma még kapnak a papok kegyelem-morzsát és kegyelem-hajlékot. Nemsokára ezt sem fognak kapni. Nálunk díszbe öltözik a püspököt kapó város. Az Állam képviselői hódolva sietnek a főpap elé. Deputációk sora tiszteleg előtte. Katonai parádét is kap, ha akar. Franciaországban csak a megrettent vallásosok fogadják az új püspököket. Mintha egy szakegylet kapna új elnököt. Egy takarékpénztár kapna új igazgatót. A hitközségeket egyletekként kezeli Franciaország új rendje. A püspök pedig szövetezett vallásos egyletek főnöke.

Gyász illenék az Egyházhoz és nem pompa. Így kellene beszélnie X. Piusnak:

– Új pogányság ellen kell küzdenie Rómának. Szedjük elé az Egyház régi fegyvereit. Ti nem fényes papi fejedelmek lesztek. Csuhában, szegényen induljatok Gallia felé, mint valamikor elődeitek. Mutassatok példát a szükség bírásában, a szenvedések elviselésében.

Róma azonban nem engedi magát megalázní. Talán valamikor bánni fogja ezt az Egyház. A hatalmas Állam ellen csak az apostoli és koldus Egyház vehet harcot. A régi Rómát, a Cézárók Rómáját nem díszruhás papi fejedelmek, de koldusok és mártírok hódították meg. Ám ez az Egyház legbelsőbb ügye. Annyi bizonyos, hogy az egész világnak figyelnie kell Róma tizenhat új harcosára, kik indulnak a hivatalos Franciaország ellen. Az egész világnak figyelnie kell Párizs és Róma nagyszerű harcát. Vajon csakugyan kősziklán épült-e a csodálatos épület? Vajon omlás vagy új győzelem előtt áll-e? Az egész Emberiségnek az ügye ez.

Budapesti Napló 1906. február 22.

Ódi

102. SHERLOCK HOLMES KALANDJAI

– *Bemutató-előadás a Vígszínházban -*

Sherlock Holmes-szal találkoztam a Váci-körúton. Nagyon csodálkoztam, hogy kiváló barátom itt üdvözölhetem Budapesten.

– Ön az, kedves Sherlock Holmes? Hát mióta érdekli önt a Balkán? Valami nagy bűnös lappanghat a Duna táján.

Sherlock Holmes behúzta a nyakát téli kabátja prémes gallérjába, s nevetve beszélt hozzám:

– Nagyon rossz kedvű ön ma, barátom. Önnek a Vígszínház mai premierjéről kell írnia. Úgy-e, eltaláltam? Én is ebben az ügyben járok, Önnek elárulhatom. Conan Doyle-tól ellopták a kalandjaimat. Londonban történt, s komplikált a dolog. A londoni tolvajt is meglopták. Egy német áll gyanú alatt. Bizonyos Schönthan. Mindenre képes ez az ember. Már Dickenst is dramatizálta.

Illedelmesen és szokás szerint megdicsértem kiváló barátom találékonyságát. Igaz, hogy ezt már mind olvastam az esti lapokból. De végre is Sherlock Holmes azért Sherlock Holmes, hogy a furfangja megejtsen bennünket.

Hívtam magammal a Vígszínházba Sherlock Holmest. Ő gúnyosan mosolygott, s visszautasította a meghívást:

– Mit gondol, kedves barátom? Én egyszerű detektív vagyok. De irodalmi és művészeti dolgokban megvan a magam ízlése. Tűröm, hogy Conan Doyle könyveket írjon rólam. Végre egy kiváló detektív sem lehet mentes minden hiúságtól. De Conan Doyle könyveit el nem olvasom. Aztán e könyvekről a gyermek is tudja, hogy nem irodalom. Hanem irodalmi pózokban nem kívánom magam látni. Pláne színpadon. Már csak megmaradok az öreg Shakespeare mellett. Aztán jó nekem honfitársaim közül Shaw, Wilde. Az idegenek közül Ibsen, Hauptmann s társaik. Legalább Bécsben két Holmes-darab közt válogathatnék. Ott az elsőt, az angolt is játsszák. Aztán Bécstől az ember elnyel minden goromba sértést.

Kissé dühbe jöttem e beszédre:

– Kérem, kérem, a budapesti közönség nem utolsó ízlésű közönség. Itt a színpadon is otthonos az irodalom...

Sherlock Holmes legyintett a kezével:

– Londontól Budapestig nem olyan nagy a különbség publikum és publikum között. És talán a publikumnak van igaza. Nem engedi magát becsapatni egy-két száz úgynevezett művészlélektől. A sznobok, a smokkok beugranak néha. Teszik magukat, hogy ők is meghalnak a Szépért. Voltaképpen pedig mi szükség van Beethovenra, míg valcer és niggerdal terem? Nálunk éppen úgy szeretik a cigánymuzsikát, mint önöknél. Maeterlincknek a Monna Vannát kellett megírnia, hogy a publikumig jusson. Mese, immár ravasz és okvetlenül izgató mese kell a publikumnak. Megelevenített bolond vagy rémes bábjáték.

– Hát jöjjön be kedves Sherlock Holmes. Meglássa, hogy a mi közönségünk disztintív.

– Nem vagyok bolond. Elmondok önnek előre mindent. Óriási ház. Engem három történettel vonszolnak színpadra. Az elsőben leleplezek egy svéd bárót. A báró veszedelmes tolvaj. A „szép Adolf.” A szeretője, a báróné, szélhámosné. Milliányi gyémántot lopnak. Senki sem meri gyanúsítani őket. A hivatalos rendőrség természetesen ostoba. Ártatlan s jó embereket gyanúsít. De ott vagyok én. Holott nem is nehéz kideríteni a dolgot. Röstellem, hogy ilyen könnyű földadatot kapok. Szinte ostobának látszom. De a publikum tapsol. Tapsol, amikor a hivatalos rendőrség ostobáskodik. Tapsol, mikor ugyanaz a rendőrség orrot kap. Tapsol nagyon tiszteletreméltóan, mikor az ártatlanság kiderül. Tapsol, mikor a bűnös lakol. Tapsol, hogy én milyen veszettül ügyes fiú vagyok. Tízen-húszan haragusznak a józslés nevében. Vagy százan affektálják a haragot. Alapjában azonban Henri Bernstein megirigyelheti Schönthant. Mint ahogy Henri Becque soha tizedrésznyi sikert nem aratott, mint Henri Bernstein... Jön a második kép. Rémes, anarchista történet. Alapjában ártatlan, mint egy gyermekmese. Kockajáték. Főlépített torony. Csak egy kockát kell kihúzni belőle... Végül egy olyan történet, amilyen ostobát igazán nem fogok elkövetni. A harmadik kép. Az én házasságom. Így szerezhethet magának feleséget egy német professzor, de nem Sherlock Holmes. De tetszem végig. Egy-két kritikus káromkodik. Künn a pénztárnál okvetlenül jegyet akarnak kapni kiszorult emberek az ötödik előadásra.

– Hát nézze meg a színészeinket.

– Miért? Az önök budapesti Svengalija, Fenyvesi, szinte jobb Sherlock Holmes, mint magam. Pompás álbáró Góth. Kis szerepben is nagy művésznő G. Kertész Ella, P. Gazsi Mariska, Hunyady Margit, Szerémi, Balassa stb. kiválók. A második képben enyhítik a darabot T. Halmi Margit, Szerémi, Hegedüs, Tapolczay. Szép és tehetséges fiatal művésznő Murányi Juliska. Jelesek a többiek is. A harmadik képben Sz. Varsányi Irén olyan kedves, hogy valóságban is megingatna agglégényi hajlamaimban. És itt is jelesek valamennyien. Barátom, milyen nemes darabokat lehetne játszani ilyen gárdával. De hát fűtyül a nemes darabokra a Vígszínház, s a Vígszínháznak helyesel a publikum. Különben pedig sejtheti, hogy nem ez hozott Budapestre. Csak tévútra akartam önt vezetni. Isten vele: még ma este tovább utazom.

...És ezúttal ördöge volt kiváló barátomnak újra. Igaz, hogy mindezt nem volt nehéz megjósolni. Nekem már csak annyit kell mindehhez tennem, hogy ügyes volt a rendezés, s Zboray Aladár fordította jelesül a darabot.

Budapesti Napló 1906. február 22.

103. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Musset szobra

Párizs ma Alfred de Musset-re emlékezett. Végre hát szobrot kapott a legszomorúbb poéta. Talán meg se fognak botránkozni Párizs józan polgárai. Mikor a Comédie-Française-ba állították föl Musset mellsobrát, zajongtak az erkölcsösök. Mert hát kissé részeges is volt szegény Alfred de Musset. A derék Durand-ok azt hitték, hogy ezután már minden alkoholista szobrot kap. Nem mentünk volna el az ünnepségre, ha Párizsban lettünk volna ma. George Sand szobrának leleplezésénél ott voltunk. Ez áldott asszony egyéniségéhez illett ez a nappali komédia. De Alfred de Musset mást érdemelt volna. Egy bús, átkos, ködös, sötét novemberi éjszakán kellett volna belopni Párizsba ezt a szobrot. És elrejtteni előre leásott, sűrű, lombos, szomorú fűzek közé...

II.

Fölvívás Bemhez

Ötszáz magyar költő van bezárva az íróasztalomba. Valamelyik napon már hozzá kell fognom a pokoli munkához. Megüzenni nekik, hogy nagyon rossz verseket írnak. Egyikükkel azonban kivételt teszek. Nagyon rossz poéta ez is szegény, de ez becsületes. Legjellemzőbb a mostanában halommal érkező hazafias versek közül. Ez ifjú költő így rivall a magyar nemzetre:

Hol vagytok magyarok

Igazi honfiak!

A bilincs megcsendült,

A szabadság hivat.

Ezek után az ember azt várná, hogy a költő följajánlja, s kiontja párologó vérét a szabadság oltárára. A költő azonban nem teszi ezt. A költő így végzi a versét:

Ha megharsan majd a

Harcok harsonája,

Elhúnyt jelesinket

Álmukból fölrázza.

Tehát keljenek föl Bem és a többiek, a nem élők, a ma élők a halottakra bízzák a hazát. Petőfi Sándorék ezt másképpen csinálták. De ez a rossz vers mégis hűséges hangja a mai forradalom-paródiáknak.

III.

Vilmos fia

Vilmos császár fia és menyje meg fogják látogatni a pápát. Nyilván a papa parancsára, aki szintén nagy tisztelője Szent Péter utódjának. Hát ez a legnagyobb erkölcstelenség a világon. A Hohenzollernek protestánsok. Miért bókolnak a pápának? Avagy miért nem térnek át az Egyház kötelékébe? Így láthatja az egész

világ, hogy a pápa kikhez áll legközelebb. A cárhoz, a német császárhoz, a szultánhoz, a sahhoz, a kínai anyacsászárnéhoz. És mindazon fejedelmekhez, kik isteneik kegyelméből óhajtanak uraskodni gyermelelkű népek fölött.

Budapesti Napló 1906. február 24.

Pont

104. KUN LÁSZLÓ

– *Bemutató előadás a Nemzeti Színházban* –

Bakonyi Károly elvárhatná, hogy ne vessék a szemére Bob herceget, mikor ő Kun Lászlóról beszél. Annyival inkább elvárhatná ezt, mert Bob herceg nagyon ügyes operett, holott Kun László a legeslegügyetlenebb szomorújáték. Egy elegáns önképzőköri fiú tízszer meggondolná, hogy kopogtasson-e Somló Sándornál ilyen darabbal. Mert ez a fiú Somló Sándor ízlését is ismerné, s méltán rettegne, hogy a darabját előadják.

Hozzá tartozhatik a mai nemzeti föllendülés lélektanához, hogy Herczeg Ferentől le és fel mindenfajta írónk az állítólagos táltos-világ rejtelseit bolygatják. A magyar pogány-világ, a magyar nyaknak Nyugat jármába hajtása: nagyon izgatja írónkat. Gyanús szimptóma, de jobb róla nem beszélni. A magyar pogány idők igen csúnya, mosdatlan, vad idők lehettek bizonyára.

Bakonyi Károlyt Kun László király históriája ihlette meg. Határozottan tagadjuk, hogy Kun Lászlóról nem lehetne tragédiát írni. Tagadjuk, hogy Bakonyi Károlynak úgynevezett megépített tragédiával kellett volna kirukkolnia. Mi nagyon megelégedtünk volna egy jó színpadi korrajzzal. Bátor, szép megérzése ez érdekes kun invázióknak, ez érdekes kornak, a hős és kéjenc király sorsának: gyönyörű feladat.

Bakonyi Károly négy felvonásban csak éppen tirádákat, zagyva és naív helyzeteket s olcsó tablókat ad. Természetes, hogy a szép Edua veszíti el az ifjú királyt. Egyébként Edua egy kicsit mintha a pogányság nemtője akarna lenni. A Napisten és Jézus igen gyermekes harcokat vívnak közben. Szerelem, feleség, szerető, fehér ló, Kuthen vezér, pápai nuncius, országtanács, garabonc, börtön, csata, bosszú, orgyilok, stb. stb. Mi akarva sem tudjuk úgy összeszórni őket, mint Bakonyi Károly teszi. De a rendezői ambíció arathatott s aratott. Igen jeles élőképeket tárított elének a színpad.

Szinte emberfeletti munkát végzett a darabba befogott pár jó színész: Odry Árpád, Gál és Pethes. Különösen Odrynak jutott nagy föladat a címszerepben. Megtette, amit csak meg lehetett tenni, s a közönség méltányolta is, amit a jóízlés nevében becsületes beszéddel és játékkal művelt. Nagyon szép volt Márkus Emilia mint Edua. Kedves volt és énekelt Rózsahegy. Ez benne volt a szerepében: egy dal. De már S. Fáy Szeréna, Paulay Erzsi, Szacsavay, Gyenes azért énekeltek, mert beszélniök kellett volna s ők nem tudnak. Elemükben voltak: nekikvaló darabban játszottak. A közönség elnéző volt s helyel-közzel még tapsolt is. A szerzőt pedig párszor kihívták az ő lelkes hívei.

Budapesti Napló 1906. február 24.

105. CÍME NINCS!

Ez már azután érdekes könyv. Rótszínű kéz a borítékon. Fehér karperec a kézen. Egy név a karperecen: Dr. Szentirmay Elemér. Brávó, kedves doktor úr. Így már régen nem röhögtek a szemébe a publikumnak. És önnek igaza van. Föltűnni bizony bajos erre mifelénk. Különösen – könyvvel. Néhány hívő lélek sok mindennel megpróbálkozott. Még olyan csacsiságokkal is, mint gényusz és művészet. Nem látták meg őket. Önt meg fogjuk látni dr. úr. Íratott a könyvébe Horváth Jankával, Koroda Pállal, Tomori Jenővel. Megírta a kritikát is. Nagyon okosan: sajátkezűleg. Tehát: „fiatalság forrongása, szertelensége e könyvben, egyszerűbb problémák elmosódva, majd probléma-nélküliség, elvéve nagy eszmék groteszk burokbán, ízléstelen, majd nevetséges tévelygések, képtelen helyzetek, természetellenes lélektan stb.”. Milyen túlzás. Milyen szószaporítás. Egy szó elég lett volna dr. úr: ízléstelenség.

Budapesti Napló 1906. február 25.

(A.)

106. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Németország első asszonya

Az imperialista Németország meg lehet elégedve a császárnéjával. Ez azután asszony: igazi német asszony. Az ezüstlakodalmon csakugyan az övé minden dicsőség. Ódák dicsőítik a kiváló asszony tevékenységét és – termékenységét. Nem habozott és nem gondolkozott beteg, modern módon e fejedelmi nő. Vezette a háztartást, és szaporította a Hohenzollerneket. Férje mintaképül állította minden német nő elé. Baj volna azonban, ha a német nők csakugyan mind mintaképül választanák a jubiláris császárnét. Nem férnének el Európában a németektől.

II.

Madame Le Bargy

Madame Simone Le Bargy a párizsi Gymnase-színház G. Kertész Ellája. Ő játszotta a nagy női szerepét a La Rafale-ban, melyet Baccarat-nak neveznek nálunk. Kétszázadik előadása felé tartott Henri Bernstein darabja. Talán még kétszázötven előadást is megért volna. Ám Simone Le Bargy gondolt egyet, s otthagya a Gymnaset, mint Szent Pál az oláhokat. Londonba ment talán vendégszereplésre vagy Amerikába. Megpróbálták a szerepét mással játszani. A vége az lett, hogy a La Rafale-t le kell venni a műsorról. Mióta Simone Le Bargy elment, félannyi a színház bevétele esténként. Henri Bernstein káromkodik és sír: nincs segítség. Valami azonban nem jut az eszébe természetesen. Hogy színpadra dolgozó írónak utálnia kell magát.

Íme a színpadi író értéke: egy szoknya, melyben véletlenül Simone Le Bargy van.

III.

A nagy Galeottó

Valahol Felsőmagyarországon történt néhány hónappal ezelőtt. Most ugyanez a tragédia zúgott le a Bihar megyei Belényesen. Az asszonyról a nagy Galeottó suttogni kezdett. A férj halálba kergette a gyanúsított asszonyt. Ekkor a férjet kezdte mardosni az önvád s halálba ment ő is. Ne tessék ezért a nagy Galeottót szidni. Ne tessék e szomorú tragédiákhoz eleven bűnbakokat keresni. E tragédiákért az áldozatok a felelősek. Ők, akik gyöngék vonzalomban és hitben. Ők pedig meglakolnak a legnagyobb árral: a halállal.

Budapesti Napló 1906. február 27.

107. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Madame Motono

Egyszer láttam Párizsban Madame Motonot. A párizsi japán nagykövet felesége. Európaibb nőt még nem láttam. Most nagy ebéd volt náluk. Egész Párizs ez ebédéről beszél. És Madame Motonoról. Nagy asszony ez az asszony. Minden parisienne-nél különb. Fejlett, szíves, sikkes, finom és szellemes. Ám könnyű neki. Új és ép szemével csak néznie kell európai társnőit. És kész a megnemesedett parisienne. A japán férfiú már bizonyosságot tett önmaga mellett. Jelek vannak, hogy Japánnak az asszonyai is különbek lesznek a mieinknél.

II.

Nem lesz háború

Miért kell minden áldott napon fogadkozni? Minden áldott napon megígérik Európának, hogy nem lesz háború. Franciaország jelesei esküdöznek. Németország jelesei esküdöznek. De miért esküdöznek minden áldott napon? Akár új rovatot csinálhatnak a lapok a nyilatkozatok számára, melyek hessegetik a háború rémét. Nagyon a feje fölött lehet Európának egy rettenetes háború veszedelme, ha ilyen sokat beszélnek arról, hogy nem lesz háború.

III.

Kecskemét szenzációja

Már tegnap megírtuk, hogy csak beteg időkben történik olyasmi, mint Kecskeméten történt. Olyan időkben, mint a keresztes háborúk. Olyan időkben, mint amilyenben Jeanne d'Arc és a kékszakállú herceg éltek. Olyan időkben, mint amilyen most Oroszországban van. Mikor János pópát eleven Krisztusként imádják, s rettenetes szekták csinálják a maguk áldozatait. A vallási téboly válságos időkben szakad a tömegekre. Hogyne bolonduljon meg a nép, mikor még Tisza István intelligenciája sem tud ezidőszerint mást cselekedni a hazáért, mint tömjénnel füstölni és fohászkodni.

Budapesti Napló 1906. március 1.

Pont

108. CSERELEÁNYOK

– *Bemutató előadás a Király Színházban* –

A Folies Caprice emeleti terme, a magyar Casino de Paris, beköltözött a Király Színházba. Álmélkodva tapasztaltam ezt meg én, aki ezidőszerint éji és lump életet élek. Operett-színházakba nem szívesen járok, s dühösen mentem ma a Király Színházba. De hogy elmentem, nem bántam meg. Ilyen budapesti operettet, mint az Ordonneau-Clerice-operett, még nem írtak magyar írók.

Megmagyarázzuk a rejtelmet. Párizsban meghalt az operett. Londonnal, Berlinnel sőt Béccsel kell birkóznia azoknak, kik azt hiszik, hogy az operett-leányzó csak aluszik. Ordonneau és Clerice csináltak tehát egy Párizsba oltott angol operettet Lincke-hatásokkal s bécsi ostobaságokkal fűszerezve.

Itt tehát sokszoros devalváció történt. Ezt a devalvációt hihetlenségig fokozta a fordító. Mit mondjak? Az operett legszemélyesebb száma a Tátra-orfeum sanzonett-stílusának a csúfolása. Amit azonban – és sokat – a Casino de Paris-ból hoztak át, azt a Casino de Paris-ban jobban csinálják. A kánkános mozdulatokat, niggertáncokat, budapesti betyárságokat és a többit. Aztán a budapesti pocsolya jelszavai: „Pipi”, „Zsiga”, „Szép ember”, „jőjön be ember”, „bukom rá”. Nagyon mulatságos és budapesti operett ez.

Két, internátusbeli fehér leány megszökik, de a nevelőintézetben helyetteseket hagynak – a helyettesek: egy kokott és egy – matróz. Míg ez kiderül, sok inzultus éri a közönséget. De legalább Clerice néha – francia. Félmuzsika, sőt fertálymuzsika amit ad, de néha megembereli magát a francia epigon. És mert reminiszkál és mert svihákoskodik, és mert Budapesten vagyunk: sok szám lesz népszerű a Csereleányokból.

A színház elegáns volt, mint mindig. Sokat költhetett kiállításra, és sok olyan ötlet-ről gondoskodott, mikről azt hitte, hogy – ötlet. A szereplők közül Kazal Birit, Medgyaszayt, Szentgyörgyi Lenkét, Sziklayné, Erdeyt, Sziklayt és Horváthot említjük meg. Telt ház, és elég taps. Egy tizenegy óráig tartó darabhoz a kritika miatt talán nyilvános főpróba is illenék? A Király Színház talán tarthatna udvariasabb személyzetet is! Ma többen panaszkodtak effelől.

Budapesti Napló 1906. március 1.

Dyb

109. A RÉPUBLIQUE BLANCHE

Elment egy szabadabb és míveltebb földre, Oroszországba. Szörnyűséges: Zichy Mihálynak Oroszországban kellett élnie és halnia. A république blanche-ről álmodott ott muszka földön. Gyönyörű, tüzes, gazdag magyar lelkével egyre csak álmodott. És álmodva is látta, mint diadalmaskodik a Pusztítás. Csak elűzött magyarnak és művésznek lehetnek ilyen fájó és hatalmas álmai. Charles Baudelaire szonettje jut az eszünkbe, ha Zichy hatalmas képére, A Pusztulás géniuszának diadalára gondolunk.

... *A Démon*.....

.....
*Szemembe kap s előttem vágat,
 Piszkos rongyok és nyitott sebek árnya
 S egész rémes tára a Pusztulásnak.*

Valóban a Pusztítás s a Pusztulás az úr mindenütt. Ki érezhetné ezt jobban, mint aki a Duna és a Tisza tájáról szakadt. A vallás parancsoló ura is a Pusztítás. A république blanche is csak dőre álom. Hogy ki ne szakadjon az ember szíve, Krisztushoz kell fordulni. A béke, a szeretet elképzelt, szent Árnához. Olvassuk Zichy egy levelét, és sírva gondolunk e nagy művész életének rettenetes tragikumára. Íme néhány passzus abból a leveléből, melyben „A Pusztítás géniuszának diadaláról” ír:

A leghumánusabb, legnagyobb eszmék csakis az érettük kiontott vérben rombolásban vernek gyökeret, hogy ezután az emberiséget boldogítsák. A pillanatnyi diadal – a Pusztítás diadala.

Ezt láttam a római katolikus vallásban, melyért Krisztus meggyőződött tanítványai és későbbi követői vérüket ontották – de később teljesen más irányt követve, a hármaskorónával díszített tiara hatalmával az eltérők vérént ontották. Jelenleg is a vak fanatizmus, türelmetlenség torzképe ül a Krisztus igéjéért megölt áldozatok koponyái felett. Az elfelejtett feszület szent jellegét elveszítve ott hever a koponyák felett. A bíbornok államtitkár észreveszi a háttérből előtörő világosságot, s mintha mérsékeltségre intené a csalhatatlanságban élő főpapot. A kép baloldalán II. Sándort ábrázoltam, aki az ó vallású néprokonok felszabadítására seregi élén magasan emeli fel az ortodox hitvallás keresztjét. Megint új öldöklés az üdvözítő Krisztus nevében.

A polgári életben a jelen század legnagyobb eszméje a német fajok egyesülése és a német császárság megalapítása – de milyen tömérdek pusztítás, emberi életáldozatokba került ezen eszme kivitele! Keverve ott fekszenek a saját és az idegen vérű sebesültek. Ezen hekatombák felett áll Vilmos, az egyhangúlag, ha nem is egyszívűleg megválasztott német császár, az új császári koronával a fején, körülötte térdelve hódolnak a német fejedelmek. Vilmos lábával rálép III. Napoleon tetemére, akit pallosa hegyével legyőzött. Vilmostal szemközt áll a

république rouge tehetetlen alakja mellette a Commune gyújtogató fáklyájával kezében.

A családi életben – előre megmondották az evangelisták – hogy jönni fog a gonosz asszony, mely az embereket megzavarja. Eljön az már jó ideje és uralkodik a hűségre képtelen férfiak felett. A polgári társaságot összetartó házassági, családi kötelek elveszítették szentségüket. Eszeveszetten tiporja lábai alá a férj nejét és gyermekét, és rohan a csábító asszony után.

A polgári és családi élet nagy mozgalmainak egyedüli érzékenyen sújtott áldozatai: a harcban halt férj özvegye gyermekével – az elhagyott nő gyermekével. Ezeket az alakokat én képem közepén, közel egymáshoz helyeztem el. A csoportok felett lebegnek a pusztítás géniuszának alakjai: a csábító nő és vad arckifejezéssel diadalmaskodó vészes Géniusz alakja – de a háttérből előtörő világosság ezeket a sötét füstös felhőkkel együtt már tovább hajtja.

Első eszmém szerint én ebbe a világos háttérbe a république blanche alakját, körülötte egymást testvérileg átölelő népségekkel tüntettem fel. De ettől a franciák (értem ezek között jó barátaimat) – nem lévén még hozzászokva és meggyőződve köztársasági, szervezetük maradandóságáról – elijedtek. Keveset változtatva alapeszmémen, én a csoportozat helyébe Krisztus alakját festettem.

Ez volt az egyedüli változtatás képemen. Jobb testesülése – az Isten adja! – jövődő világosságnak nem is lehet, mint az, hogy az Üdvözítő igéje teljes magasztosságában megértessék, és polgári, társadalmi szerződésünkben alkalmaztassék. Akkor a gonosz géniuszok hozzájárulása nélkül is az emberiséget boldogító eszmék rögtöni diadalt fognak ünnepelni!

Ezt írta több, mint félszázaddal ezelőtt. Mindent megmagyaráz ez a levél. Be nagy ember volt Zichy Mihály. Be átkos életű magyar ember. A république blanche álmódójának Oroszországban kellett élnie. Pingálnia a Romanovokat. Mert még Oroszországban is közelebb volt az álmához, mint itthon. A république blanche-től még ma is messze van a világ. Amit Zichy ecsetje elzokogott, ma is igaz. Talán csak abban a világban él a république blanche Krisztus elnöklete mellett, hová immár lakását áttette Szentpétervárról Zichy Mihály, a nagy és szerencsétlen néhai magyar ember.

Budapesti Napló 1906. március 2.

110. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Savanyú Józsi

Ajánljuk, tanácsoljuk Savanyú Józsinak: ne menjen külföldre. Úgy jár, mint a budapesti primadonnák egynéhánya. Bajosan boldogul külföldön a magyar művész. Még a Savanyú Józsi szakmájában is súlyos a verseny. Németországnak például egy Hennigje van. Amerikában Hoch János csak a saját feleségei közül harmincat küldött a másvilágra. Nem lehet az ilyen versenyt kibírni. A mi nagyságaink letörnek a külföldön. Ne menjen külföldre Savanyú Józsi. Mert féltő, hogy egy híres emberünkkel kevesebb lesz.

II.

A torlasz

Páratlan, egyetlen ország. Ott mindig forradalom van. És épül a torlasz mindig. Persze Franciaországról beszélünk. Most például a vallásos emberek építik a torlaszt. Rajtuk van a sor. Minap az antimilitaristák csináltak forradalmat. Azelőtt a munkások. Ez az istenes forradalom a világ legérdekesebb forradalma. A francia ember francia marad, ha százszor bigott is. Védi például a templomot. De föltámad benne a sans-culotte-ok lelke. És torlaszt épít a templomban. El akarják tőle venni a fészületet? Fogja a fészületet s úgy vágja vele fejbe az ellenséget, hogy beszakad a feje. Franciaországban az Úristennek is forradalommal és torlasszal áldoznak.

III.

Tanító és diák

A foix-i iskolában egy tanító számarának titulálta egy diákját. A diák apja fölháborodott, pörölt, s a bíróság el is ítélte becsületsértésért a tanítót. Szerencsére a felső bíróságok külföldön is konzervatívak. A felsőbíróság kijelentette, hogy a tanítónak joga van szamarazni a diákot. Megjegyezzük, hogy Krisztus után, a huszadik században élünk. A herkópáterét a világnak, hát honnan veszi ezt a jogot a tanító? Anatole France-nak van igaza. Ha mi ötszáz év múlva élénk, elborzadnánk, hogy milyen barbárok voltunk ötszáz év előtt.

Budapesti Napló 1906. március 3.

Pont

111. AZ ELNÖK SZÓZATA

Olvassuk Fallières elnök szózatát. Igazán úgy beszél ez az ember, mint Franciaország első polgára. Olyan hangosan állítja, hogy ő egyszerű polgár, hogy a mi rue de Lévis-beli borbélyunk ezidőszerint nagyon boldog lehet. Azt mondja szózatában Fallières, hogy akkor lesz a legvidámabb, ha majd megválna a méltóságtól, s egyszerű polgár lesz. Hát hogyné volna büszke a mi rue de Lévis-beli borbélyunk s minden francia polgár? Pedig az semmi más, mint egy szép póz. Fallières olyan fejedelem lesz, mint Loubet volt. A francia elnök – monarcha. És ezidőszerint nem is lehet más. De azért franciák a franciák, s azért különbek minden más nációnál, mert nagyon szépen tudnak hazudni, s ha szükség van rá, elhiszik a saját hazugságaikat is.

Budapesti Napló 1906. március 5.

112. DIÁKOK NÉPÁLLAMA

Egy dolog bizonyos: szabadságharc folyik ma Magyarországon. Belső harc ez a harc: titkos és vulkanikus. És bizony mondjuk: e harcnak hőroszai nem a Fazekas Ágostonok. Mások és ezerszer mások: a lenyűgözött erejűek. Akiknek álma és akarata: az új Magyarország. Ez a nagy álom és ez a nagy akarat vívja ma Magyarországot szabadságharcát.

Egy diák küldte be ma nekünk röpiratát Kolozsvárról. Bizonyos Partos Ervin nevű diák, aki a kolozsvári Egyetemi Lapokban írta le először, amit leírt.

Szinte megdöbben az ember: milyen egyforma a magyar élet minden kis darabja. Ez a Partos Ervin például kegyetlenül tisztán látja a magyar diákéletet. Ezt mondja: „csak az álnok rosszakarat mondhatja az ifjúság mai életét, világnézetét ifjúsághoz méltónak”. Igaz, szóról-szóra igaz. Ifjúian zavaros és heves ez a kis írás. De látó mégis és becsületes. A diákéletben is azok dominálnak, akik a magyar középéletben. Egy elvénhedt társadalmi osztály éhes csemetéi s a hozzájuk szegődöttek. Le kell közölnünk a röpirat egy-két passzusát, íme:

...Az ősi nevek presztízse is csorbul – vagyon híján hitelt veszít. Nem marad más hátra tehát – tanulni kell, mert az ipari és kereskedelmi pályák akkor, de még ma sem – úrnak valók.

Így kerül az egyetemre, Akadémiákra, kivált azoknak mindenre kvalifikáló jogi fakultásaira a tehetségtelen, törik-szakad diplomavadászok tömege, kiknek – hogy új szállóigével éljek – nincsen veszteni valójuk.

S ezen a réven a fogékony ifjúság lelkében évről-évre nagyobb tért hódítanak ama balítéletek, hogy a mai Magyarország középosztálya, polgársága – sőt újabban a munkásosztályról is ezt állítják – olyan heterogéneus elemekből áll, melyektől a hazát mindenáron meg kell szabadítani, mintegy vissza kell szerezni tőlük az országot.

Új honfoglalásról ábrádoznak a hígvelejű idealisták, kik ideáljukban nem látják az otromba bálvány lólábaikat. De ilyenek kevesen vannak, s akik vannak, nem vezetői a mozgalomnak, sőt idővel megállapodnak, megtérnek.

A főbbek annál jobb üzletemberek, izmaeliták, akik aprópénzre tudják váltani azt az ideált, melyet az értelmetlen, de csillogó jelszavak után induló tömeg számára annál szebb szavakkal tudnak kifesteni.

S így jutnak felszínre mint ifjúsági vezérek az olyan alakok, kik az ifjúsági életből – élnek, még pedig jól élnek, sőt olykor gumikerekű fogaton járnak, s a primadonákat virággal árasztják el. Ők mindenütt jelen vannak, ahol beszélni lehet, s beszélnek is sokat, serényen, s a hazaffyasságnak orgiákat szentelnek, minden napot megtennének, ha lehetne – ünnepnek, hogy a hazaffy-szíveiket betöltő üres bombasztok napfényre kerüljenek. Nevük mindennap olvasható a lapokban (igaz, ők maguk szállították a tudósítást a szerkesztőségbe): ma itt tüntetnek, holnap ott szónokolnak, szavalnak, képviselőválasztáskor korteskednek! A politikai pártok uszályaiba kapaszkodnak e fenegyerekek – magukkal ragadva a töme-

get, mert hiszen az ő ambíciójuk tetőpontján a képviselőség lebeg, mint ideál. S sajnos, köztünk is vannak százával, kik azt gondolják, hogy az ifjúsági élet utcai politikai tüntetéseken, ál-hazaffyas és hamis kegyeletes ünnepeken való hazaffyas dörgedelmes szónoklatokban merül ki. Nem a szavak korát éljük, s szavak özönében mindig elmerül a – Tett!

S a kapaszkodók közül olyik el is éri az elérhetetlent ha csak időközben a Takács Zoltánok példájára a Csillagbörtön, avagy Amerika valamelyik révébe nem vitorlázik.

...Sokat elmélkedtem ennek lehetőségéről, mert hát meggyőződésem szerint ennek a mai ifjúságnak, mely maholnap a politikai viszonyok új alakulata folytán Magyarország egy új reformkorszakában döntő szerepet fog játszani, – hogy akkori munkája tökéletes legyen – olyan liberálisnak s magyarnak kellene lennie, mint volt az a 48-iki ifjúság, mellyel oly sokat példálózna a hivatásos ifjúsági vezérek, sőt szinte ama nagyok karikatúrájaként mentegetik meg állandóan a hazát; ámbátor azokhoz nemhogy érzületben, de még külsőségeken sem tudnak hasonlítani.

Egy szó mint száz: én az ideális E. K. ifjúságát szabadgondolkodónak képzelem – minden valószínűség szerint olyan is volna az a mai erőviszonyokból ítélfelhetőleg! Ilyen alakjában ez a kör morális súllyal léphetne föl bizonyos, az egyetemen megvalósítandó reformok érdekében. Mások Kolozsvárt s mások Budapesten a megvalósítandó egyetemi reformok, melyekről gyönyörű elmélkedést hallgathattunk harmadéve Apáthy rektori székfoglaló beszédében. (Acta Univ... Kolozsv. MCMIII. IV. Fasciculus I.)...

És előadja reformterveit a röpirat írója. Ezekben éppen olyan bátornak mutatkozik, mint a bajok kimutatásában.

Konklúziója egybevág a magyar társadalom igazi orvosáéval. Egy *ifjúsági népálmot* kell alkotnia a diákságnak. Készítnie kell magát igazi önképzőkörökkel, az életre, egy új, kultúr-Magyarország vezetésére. Indítványai már diák-ügyek. Hiszszük: elég pártfogóra találnak a maguk helyén. Mi azonban ujjongva észleljük, hogy folyik a szabadságharc. Sorakoznak a seregek. Lesz itt, még lesz új Magyarország.

Budapesti Napló 1906. március 6.

Ódi

113. AZ ÖSZTÖN

– *Bemutató előadás a Nemzeti Színházban* –

Henry Kistemaekers belga, s így nagy talentuma van a defektusok sokszorozására. De mivel belga, nagyon ügyes és ravasz. A belga a franciák – örménye.

A L'instinct, Az ösztön: szélhámos dráma. Affektált antipaganizmusa, kiszurkolt problémája – majdnem nevetséges.

Francia írónál lehet csak még ezidőszerint obszerválni valamit. Valami lebegést Ég és Föld között. Ragaszkodást a régi iskolához, kacérkodást a szent humanizmussal és sardouskodást a színpadi siker érdekében: egyszerre és együtt. Kistemaekers ez okos tervezők egyik óriása. Nincs abban csodálni való, ha sikere van Párizsban. Ez a belga első sorban is ízig modern kultúrember. És idegember természetesen. Mivel pedig nem zseni, beszélni csak a magafajtajúakhoz tud. Az érdeklődő, modern emberekhez. Természetes ezekből, hogy Budapesten sokszor dadogásnak hallik a beszéde. Ami a darabjában érdekes, merész, különös, az csak intenzív, intellektuális élet levegőjében kényszerít ki tapsot. Ez nem a Nemzeti Színház közönségének a kicsinylése. De egyszerű megállapítása annak a különbségnek, mely Budapest egyszerűbb s Párizs nagyon komplikált élete között van.

Miért Az ösztön a darab címe? Ez a cím az irodalmi márka. Kistemaekers azt akarja elhitetni, hogy az ő témája: az őseMBER ösztönének és a kultúrember altruizmusának az összeütközése. Egy szó sem igaz ebből. A jeles orvostanárnak neuraszténiás a felesége. Sőt hisztérioneuraszténiás. A hisztériás asszony egy tüdőbajos ifjúba bolondul bele. Az ifjú halálra válik a légyotton. Az orvostanár a vérthányó, betörtfejű csábítóhoz siet. Megölje vagy megmentse? Persze, hogy megmenti. Mert világos előtte, hogy ez a kadáver tisztán hagyta az ő asszonyát.

Mindez ravasz, szép, borzongató. De sok helyütt igen-igen unalmas. Siker azért volt, nagy siker. Holott két nagyon rossz színészkedésnek voltunk kényszerű tanúi. Éppen két nagy szerepben. Nyafogó, lelketlen volt P. Márkus Emma. És hogy milyen rossz színész Mihályfi, ma a leglelkesebb híve is konstatálhatta, ha van ilyen. Annál több gyönyörűségünk telt Odry Árpádban és Pethes Imrében. Nemes, előkelő aktor ez a két fiatal. Elég kedves Vízvári Mariska. Ügyes Horváth Jenő. Volt taps elegendő.

Budapesti Napló 1906. március 10.

Dyb

114. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Medvék

Bereg vármegyében jó dolguk van a medvéknek. Sokkal jobb, mint a rutén parasztnak. És sokkal jobb, mint az ellentálló tisztviselőnek. Sőt Bereg vármegyében csak a birtokos mágnásoknak és a medvéknek van jó dolguk. Történt, hogy Bereg vármegye erdőseiből kipusztultak a medvék. Lepuskázták a macskákat a főúri nimródok. Mivel pedig medvék nélkül nem érdemes uradalmat sem tartani, Gyergyóból hozattak tenyész-medvéket Bereg vármegyébe. Becézik, gondozzák, táplálják őket. Nem kell félni, úgy elszaporodnak majd, hogy a szegény ruténak még a gyermeke sem lesz biztonságban tőlük. Vajon sokáig késik még az az idő, mikor új lelkű különcök majd a kivesző medvék módjára a kivesző grófokat veszik gondozásba?

II.

Címek

Olvassuk, hogy a magyar tisztviselők országos egyesülete nagy reformokra készül. Helyeseljük, mivel nagy korszak előtt áll ez az ország. Gyökeresen kell itt megváltoznia mindennek. Az új időknek új parancsai lesznek. Erre való tekintettel készülniök kell a tisztviselőknél is a jövőre. És ezt meg is teszik. Megállapítják szigorúan, hogy ilyen és ilyen fizetési osztályú tisztviselőnek ilyen és ilyen cím dukál. Tehát nagy méltóságú, méltóságos, nagyságos, tekintetes, t. c. úr. A hivatalos pedig: hallja, Kovács. Így egészen rendben van a jövőre. De hisszük, hogy a művelt, józan magyar tisztviselő e reform kigondolójának szintén juttatnak majd némi címekeket.

III.

Leányok

Párizsból leányokat csábítanak Kanadába feleségeknek. Ha a leányok belemennek a dologba, a francia kormánynak nem lehet szava. Igaz, hogy Franciaország néptelenedik. Igaz, hogy szüksége van minden termékeny leányára. De viszont a francia leányoknak is igazuk van, ha nem hajlandók leányi sorban támogatni az állam népesedési célját. Elegen cselekszik ezt így is. És hiába minden emberséges, új, francia reform. Még Franciaországban is jobb dolga van általában a férjes feleségnek, mint a férjtelennek. Természetes tehát, ha a francia leányok férjekért Kanadába is elmennek. Míg a mai házasság intézménye tart, el fognak menni, ha kell, a világ végére is.

Budapesti Napló 1906. március 10.

115. HALÁLHARANG

A vívó Hektorok rohannak süketen. Törött falak mögött jajgat Trója népe. És kong-kong vidáman a halálharang. Az irodalom új harangja. A süket Hektorok nem hallják ezt. Mikor figyeltek ők az irodalomra? A saját irodalmukra sem figyeltek soha. Nem hallják hát a halálharangot.

Csodálatos dolog ez. Magyarországon harc dúl. A primipilusok harsogják, hogy finis Hungariae. A magyar génusz pedig a füle botját sem mozdítja. Tudomány, irodalom, művészet egy pillanatra nem fordítják arcukat a harctér felé. Smólen Tóni, Pósa-versek és hazafias kuplék a legmagasabb Ararátok, meddig az ár fölhajtja a háromszínű bárkát. Ejh, hagyjuk a képeket: dzsenti-forradalomról tudni sem akar a magyar irodalom. Még Rudnyánszky Gyula is megszökik előle.

Szemekkel bírók régen látják már ezt. A Bethesda-tó kavargó már néhány esztendő óta. Még büszkén ültek a nyeregben az urak. Dzsenti-mentésről irkáltak a zsidó-skriblerek is. A Gyurkovics-leányokkal triumfált a dzsenti-génusz. A népies írók elragadó képeket festettek az úrtisztelő parasztról. A bomladozó, falusi kúriák és a léha tónusú kaszinói termék voltak a mélység és magasság. Írókról, kik Nyugaton is számot tettek volna, s kik óh be korán jelentkeztek, alig esett szó. Egy tanyai különítmény volt a magyar irodalom. A nívója pedig ispán-nívó. Kárhozottaknak érezték magukat, kik elhívtak nagyszerűbb álmok által. Így tartott ez majdnem a forradalomig.

És most itt van a forradalom. A Gyurkovics-leányok írója már néhány év óta elszakadt a hebehurgya Hektoroktól. Egy indulót még Ocskay brigadérossal eljatszott nekik. Azóta a fejük fölött jár s egyre messzebb megy tőlük. Így hagyta ott őket minden intellektus. Ők csináltak egy olvasókönyvbeli forradalmat. A lelkek pedig csináltak forradalmat ő ellenük. Ki van velük az igaziak közül? Rajozva jönnek újak és újak. De ezek nem hajlandók szellemi kísézőzenét adni az oligarchikus Magyarország parádés felvonulásához. Érdekes: azt már észrevették, hogy nincsenek velük – a pénzemberek. Azt még nem vették észre, hogy az irodalom nincs velük. Reájuk ez jellemző. Koca-forradalmakra pedig különösen az.

Nincs, nincs és nincs velük. Pedig az irodalom szokott előrs lenni minden táborban. Az irodalom pedig ujjongva nézi, mint omlanak Trója falai. Az irodalom már megérezte az új Magyarországot. Az irodalom előtte jár a vak és süket politikának. Hallgassátok az új irodalom halálharangját. Sohase kongott még ennél áldottabb és vidámabb halálharang.

Budapesti Napló 1906. március 11.

Ady Endre

116. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Marokkóban éheznek

Egy évben nem termett rozs és árpa. És száz-számra hullnak ma éhhalálban az emberek Marokkóban. Félvad koldusok országa ez az ország. Ha a humanizmus már valóság volna, egész világról küldenék Marokkóba a segítséget. És költők siratnák el az emberi nem boldogtalanságát. Hogy embertársaink élnek Marokkóban s úgy élnek szegények, hogy – éhen kell halniok. Ellenben az egész világ ma gyötrelmes, kínos várakozásban remeg. Vajon nem keveredik-e gyilkos háborúba Európa három vagy négy nagyhatalma. Miért? Mert két dúsgazdag kultúrország nem tudja egymásközt eldönteni, hogy melyiknek legyen több joga prédát szerezni – Marokkóban.

II.

Kivándorló gyermekek

A Pannónia hajó már százhatvan vagy száznyolcvan magyar gyermeket is szállít olykor-olykor egyszerre Amerikába. Bizonyos, hogy más hajók is hasonló buzgalommal mentik a magyar haza gyermekeit az ismert, szomorú, magyar gyermekhalandóság elől. Pár évvel ezelőtt még ritkán vitték magukkal gyermekeiket is a magyar kivándorlók. Most már viszik magukkal a gyermekeket is. Áldott, szép cselekedet ez, pedig öntudatlan. Ezeknek a szegény gyermekeknek épen, szépen marad meg az illuziójuk szülőhazájukról. Nem fogják tudni, hogy mire kell fölőlniök az emberek és magyarok százezreinek e szegény országban.

III.

Két asszony

Két asszony nekrológiát olvasom. Majdnem háromszáz évesek voltak – ketten két női Mathuzsálem. Egymásról soha világeletükben sem hallottak. Az egyik táncosnő volt. A másik néger asszony. A táncosnő koldusan halt meg. Holott vígan és gyémántosan kezdte. A néger asszonyt a tizennyolcadik században vadászták Afrikában. Elvitték rabnőnek Amerikába. Mikor Dél és Észak megvívta nagy harcát, sírt a néger asszony. Nem akarta elfogadni a szabadságot. Aztán megszokta ezt is. Vagyont gyűjtött és tekintélyt. Szégyelte, hogy még tovább éljen: meghalt. Hat nemzedéke a fehér embereknek nem élhet ennyit. Már asszony volt, mikor még a fajtája baromi életet élt. Azóta a néger szociológusok vannak, akik a fehér fajta pusztulását jósolják. És ha megpukkad a jenki, Rooseveltnak muszáj négereket is meghívni az ebédeire. Mit élt a táncosnő? Mennyit élhetett? Mennyi rész jutott neki például Európa s az árja fajta életéből? Legjobb esetben is egy főhercegi szerető fűzheti őt fajtája históriájához. A táncosnők pedig száz évvel ezelőtt éppen úgy éltek, mint ma. Hogy a leghosszabb élet is milyen szegény, e táncosnő életéből látom. Viszont az egész Bonaparte-család nem ért és nem csinált annyi változást a világon, mint amennyit megért Anu Peggy, mert így hívták a néger asszonyt. Árpád-korabeli ősaným már művelt nő volt az ifjú Anu Peggy mellett.

Ez Anu Peggy modern asszonyként végezte be az életét. A másik? Száz és egynéhány évvel ezelőtt fiatal és táncoló táncosnő volt. Újabb időkben agg és nem táncoló táncosnő. Az ő élete s ez élet eredménye ennyi.

Budapesti Napló 1906. március 18.

Pont

117. A MENEKÜLŐ EMBER

Krisztusi igék betűi lángolnak előttünk, s védeni akarjuk rab Eötvös Bálintot. Nemes közvélemény, ne dobd reá még két percig éles köveidet. Nagyon-nagyon szeretted téged ez az Eötvös Bálint. E nagy szerelme vitte most a bűnbe. Neked akart mégegyszer tetszeni, s bűnt bűnökre tetőzött. De szerelemből vétkezett. Szerette az életet és az embereket. Becsületnek lovagi köntösében akart neked udvarolni, nemes Közvélemény. Tizenöt krajcár volt a zsebében, mikor börtönbe vitték. Hajszolt és utált emberként futkosott hónapokon át. De vérrel és kínnal pénzt gyűjtött össze. E pénzzel kegyeidet akarta ismét megváltani, nemes Közvélemény.

Régibb bűneiről nem szólunk mi most. Mentő szavunk talán volna elegendő. Ki lát a vesébbe és a zúzákba? Ki meri állítani, hogy a bűn csak azé, aki elkövette? Ám szent a társadalom, s mi nem szólunk semmit.

Arról szólunk csak, hogy Günsberger Gyulával alkudozott. Arról szólunk, hogy bűnöket követett el: bűnök büntetéseitől szabadulandó. Egy ősz, nagy embernek a fia. Egy családnak a gondozó feje. Férfiú, kit ambíciói már polcokra emeltek. Egy zuhanás és mindennek vége. Beárnyalt lesz egy fényes név. Elhagyott és meggyalázott egy család. Olthatatlan egy férfiúi élet szomjúsága. Sötétség és sötétség, ami jöhet. És Eötvös Bálint menekülni akart.

Olvastatok rémes történeteket rabságokról? Két rabot láncolnak össze. Portyázó őrségük egy kicsit magukra hagyja őket. Az egyikben rettenetes erővel lázad az életösztön. Kard akad a kezébe. Kevés ideje van. A láncot, mely a másik rab lábához köti, elvágni nem tudja. De elvágja a társának a lábát, s rohan örülteként, mert hívja az élet.

Bűnnel és borzalommal tele van a siralomnak völgye. Bűn és borzalom: emberi dolgok. De a megértés is emberi. A menekülő emberre más törvények illenek, mint másra. Ha a Günsberger-esettel vétkezik először Eötvös Bálint: ám sújtson le rá az engesztelhetetlen társadalom. Mint ahogy lesújtott reá első bűneiért, melyekben ő ma is ártatlannak mondja magát.

Eötvös Bálint zuhant s már látta a sziklákat, a mélyben, melyeken össze fogja törni magát. A zuhanó embernek megszabhatjátok-e, hogy bokorba kapaszkodjék vagy kőbe?

Budapesti Napló 1906. március 20.

Ódi

118. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Somló Sándor

Somló Sándor úrhoz kérésünk van. Hozassa színre a Somló Sándor koszorúzott darabjait. Ha nem volna ő a Nemzeti Színház igazgatója, hagynók szaladni. A Zivuskák büntetlenül vihetik el az aranyakat. Az ördög sem ítéli meg őket. A pénznek nincs szaga. De Somló Sándor a Nemzeti Színház igazgatója. A Nemzeti Színház pedig még ma is valami. Akadémiai fűzfaköltő nem lehet büntetlenül a Nemzeti Színház igazgatója. Tessék Somló Sándornak előadatni a koszorúzott darabjait.

II.

Jakab császár

Lebaudy, a Szahara híres császára, magyar temperamentum. Vagy ő pöröl, vagy őt pörlik. De pörök nélkül nem tud élni. Most egy szép leány pörli Jakab császárt: Augustine Deliere. Azt ígérte neki Lebaudy, hogy a Szahara császárnéjává teszi. Egyelőre pedig de Loches grófnővé nevezte ki. Lebaudytól bajos pénzt kicsalni. De Augustine kisasszony mégis csak megszédte magát. Most azonban a cím is kell neki. Követeli a császárnéi címet. Vagy pedig fizessen Lebaudy neki húsz-ezer frankot. A párizsi lapok azt írják, hogy Lebaudy inkább elveszi a kisasszonyt. De sokallja, hogy ő egy nőcskének ilyen summát fizessen. És erre az emberre mondják, hogy bolond.

III.

Ausztria ellen

Harcra föl Ausztria ellen. Szinte pirulunk, hogy ilyen régi dolgot kell idejegyezni. Sietünk is vele. A koca-forradalom egyik fő-hírlapja gyilkos vezércikkben izgat az osztrák ipar ellen. Igaza van ebben az egyben. Ám a hirdetések fele osztrák iparcikkek dicséretét zengi ugyane lapban. Méltóztatnak ebben észrevenni és szemlélni a kocaforradalom képét? Méltóztassék észrevenni és szemlélni: benne van.

Budapesti Napló 1906. március 21.

Pont

119. BETEG A FÖLD

Gea anyánknak hisztériás rohamai vannak ismét. Beteg a Föld: mondaná Flammarion. Dél-Amerika körül szigetek süllyednek a tengerbe. Ázsia alján kihűlt vulkánok nyögik föl rémes forráságukat. Szép Formosa sziget pedig temető. Megrengett a Föld, s városok omlottak össze.

Ó-Gyallán mit tartanak erről? Ennek a fele se tréfa. Valami jó dolga úgy sincsen Plato tollatlan baromfiának. Még csak az kell, hogy ez a nyomorult golyóbis állandóan nyugtalanodjék.

Valamelyik égi kollégája megharagudott a Földre. Flammarion természetesen a Napot fogja okolni. Tudománytalanok lévén, magunk is a Napot tartjuk ludasnak. A Napnak határozottan abszolutisztikus hajlamai vannak. Ezt már pár ezer év óta tapasztaljuk. Párizs meteorológusai ugyanígy vélekednek. Ezek a léha franciák poézist csinálnak a tudományból, s pikantériákat suttognak a fényes Napról is. Ezelőtt vagy másfél évvel például valóságos összeesküvést szőttek a Nap ellen az Eiffel-tornyon. Azt mondták, hogy jó lesz szemmel tartani az öreget, mert nagyon megvadult. És hát mindent ő csinál. Még királyi biztosai sincsenek. Háború tör ki: a Nap csinálta. Epidémia dúl: a Nap küldte. Elpusztul Martinique: a Nap akarta. A Nap működött Courrieres-ben. Ha Marokkó miatt lángba borul Európa: a Nap gyalázatoskodik. Esőnk, havunk az övé. A gondolatunk is. És a Nap akarta, hogy Formosa szigetén most sok ezer halott sárgás és üveges szemekkel bámulja az eget.

Német tudósoknak persze minden hajuk szála áll viszont az égnek, mikor ilyen poétáskodást hallanak. Alighanem a mi Konkoly-Thegénk is mosolyog e causerien.

Pedig, pedig alighanem Nap úr kínozza Gea anyánkat. Egy évtized óta iszonyú a nyugtalanóság. A Föld gyomrában, a levegőben s az emberi lelkekben. Beteg a Föld: ennyi bizonyos. Egy szép napon csak elszalad velünk valahova.

Budapesti Napló 1906. március 22.

Ódi

120. JULIÁN MAGYARJAI

Kóbor kunok hozták a hírt Batu hordájáról. A Tiborcok fiai éheztek és bujdosztak mint most. Kuthen népét már nyomta Nyugat felé a megsokasodott mongolság. Szomorúság és aggodalom volt az élet a Tisza táján. Csak az urak voltak vidámak: szorongatták a királyt. Nekik kevés volt az Arany Bulla. Nekik nem volt elég, hogy a népet nyomják. Üstökét akarták fogni a királynak is. És ez időben keletre indul Julián barát az ő társaival. Szerelmes, bolond magyar lelke nagy fájdalomtól vérzik Julián barátnak. Szent Domonkoshoz fohászskodik föl: mutasson segítőt szegény magyaroknak. És Szent Domonkos hiába kutat Kárpátoktól Adriáig. A magyarok hazájában nincsenek erős magyarok. A Peturok fiai valóságos tatár kánok. Koldus igavonók a Tiborcok fiai. Álmában Julián barátnak talán megjelent. Szent Domonkos és szólott imígyen:

– Magyarországon csak urak és szolgák vannak. Kevés úr és sok szolgál. Jó magyar papom, keress magyarokat talán idegenben. Talán valahol élnek ilyenek.

És elindult társaival Keletre Julián barát. Magyar legenda szerint meg is találta Nagy-Magyarországot. Délceg szittyák voltak e másik Magyarország lakói, és nagy volt az ő magyar lelkesedésük. Repesett a Julián barát szíve, hogy ilyen derék testvérei élnek a messzeségben a magyarnak. Szépen szónokoltak akkor Ázsiában, s áldásaikat küldték fő- és altájosok. Aztán jött a Batu hordája, s előntötte a Tisza táját. Magyar király, magyar kiskirályok és ezernyi szolgák elmerültek. Ma pedig Amerikába mennek Julián baráték. Érezzük a legenda csodálatos elevenségét. A Tisza táját most is pusztulás fenyegeti. És itthon nincsenek magyarok. Királyukkal vizálykodó urak élnek itt és milliányi ükunokája a Tiborcoknak. Modernné váltva a szót: koalíció és jogtalan nép.

Meghatottan olvassuk a híreket Julián barát új magyarjairól. Amerika magyarjai szónokolnak, s áldásaikat küldik. Árvák és idegenek ők ott abban a komplikált életű világban. A pár száz esztendő Ameriká évezredekkel nyargalt Európa elébe. Még többel Magyarország elébe. És ők, Amerika magyarjai már innen is elavult ideológiával, még itthon is elavult ideológiával vándoroltak ki. Kivándoroltak pedig azért, mert lehetetlen ez országban éhdögvész veszedelme nélkül élni másképpen, mint hogy elszállítatunk innen minden évben pár százezer embert. Viszi, viszi őket a Cunard Line egyre. És ők ott elszigetelten és ostromolva Amerika eszméitől félelmes, ismeretlen, nehéz nagy életétől: ábrándoznak. Végtelenül fájó nosztalgiával repüli át lelkük az Óceánt. Becsületesen hiszik, hogy itt a Tisza táján Kossuth Lajos forradalma ismétlődik. Azt nem is gondolják, hogy a mi forrongásunk egy páratlanul megkésett, keserű, kétségbeesett és zavaros osztályharcnak az előcsatározása. Meghatottan olvassuk a hírt Julián új magyarjainak lelkesedéséről. Még az sem bánt meghatottságunkban bennünket, hogy az új Juliánok többnyire afféle Rudnyánszky Juliánok. Csak éppen az visz minket gyötrelembe, hogy Magyarországot Amerika magyarjaival vigasztalják némelyek. Beh vigasztalan lehet ennek a szerencsétlen országnak a sorsa. Becsületes és becsületen Juliánok hiába keresnek itthon katonákat. A Tisza táján nem a legendás

forradalom bömből. Árpád nemzetének életét nem akarja kioltani senki. Csak az urak, a kiskirályok, nem férnek a bőrükbe. Csak a milliók nem olyan szerencsétlenek sehol, mint nálunk. És nyugtalan handabandázókat nem szült még egyetlen társadalom sem annyit, mint a mienk. Annyi bizonyos, kínosan bizonyos, hogy reánk férne a segedelem. De az is bizonyos, kínosan bizonyos, hogy idegen segedelem vérszegény nemzetbe sohse fecskendezett be friss vért.

Ha magunk nem tudjuk magunkat megmenteni, elvesztünk. Julián és társai csak szép, naiv, magyar, ábrándos ígéreteket küldenek. Kiűzött, koldus, idegenben gyötrődő, szelid álmokkal táplálkozó magyarok ígéreteit. Az új Batu pedig készül új hordájával. A modern Életnek hívják az új Batut, s hordája töméntelen új gondolat és cselekvés. Meg kell csinálni az új Magyarországot, mielőtt ideér Batu és hordája. Mert mialatt itt az urak a népet nyomják, s a királyt szorongatják, a jogtalan nép pedig éhezik és kivándorol: Julián magyarjait elnyeli Amerika, bennünket pedig – Európa.

Budapesti Napló 1906. március 23.

(A.)

121. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Ballagi publicistái

Az Akadémia pálmáját s a hatezer koronákat ki érdemli meg? Ballagi Aladár s az Akadémia nem tudtak választást tenni: nagyon sok az érdeemes. Ellenben Arbuez magyar védője, a Bloch-fiú, összeállított egy névsort. Sajnáljuk, hogy e névsorba kiváló emberek is belekerültek. Tudod-e hát hazám, kik a te nagy publicistáid? Hát a Moldoványi Gergelyek. Aztán Kautz Gyula is az. Mindenesetre egytől-egyig Krisztus valamelyik egyházához tartozik. Erre különösen szokott vigyázni Ballagi Aladár. Még Tóth Béla is publicista. Ez a vén locsogó, aki agyának bomlását eredetiségként szerepelteti. Pár évvel ezelőtt átkozta Magyarországot, s ki akart vándorolni. De most hűséges és harapós nacionalista. Ellenben nem publicisták: Kossuth Ferenc, Vázsonyi Vilmos, Beksics Gusztáv, Vészi József, dr. Hertzka Tivadar, Ignotus, Eöt-vös Károly, Mezei Ernő, Jancsó Benedek. Még talán folytathatnók. Gratulálunk a szerencséseseknek, kik Ballagi publicistáinak névsorából kimaradtak.

II.

Székelyudvarhely szenzációja

A székelyudvarhelyi ev. ref. kollégium diákjai vétkeztek. Koalíciós hazafiak belebiztatták őket tüntetésekbe. A fiatal diákok zárat törtek, szöktek, sztrájkoltak, föllázadtak. Hiábavaló volt a tanárok minden humanizmusa. A diákokat vendégelték, izgatják, bujtogatták, s hogy sztrájknyelven szóljunk: végül is *kiemelték* Székelyudvarhelyről majdnem az egész hetedik osztályt. Elmentek a fiúk Hajdúböszörménybe s másfelé. Tehát olcsó mártíriumra neveli a mi diákjainkat a klerikális nacionalizmus. Milyen férfiak lesznek ezekből. Alírjuk szószerint egy székelyudvarhelyi újság sorait: „Rendkívül feltűnő az, hogy az egyenességet, határozottságot elveinél és hagyományainál fogva érvényesítő „magyar hit” neveltjeiben nincs semmi nyíltság, semmi őszinteség, semmi határozottság. Szánalmasan vacillálnak napról-napra, sőt órákról-órákra. Ezek a fiúk vagy született jellemgyöngeségben szenvednek vagy idegen befolyás alatt állanak. A jellem előbb említett degeneráltságát nem észlelte a tanári kar, nincs tehát más megoldása a rejtélynek, mint az, hogy idegen kezek rángatták őket ide-oda. Hazafi érzésüknek üstökét ragadták meg ezek a lelketlen kezek, és rángatták a dolgokat még mérlegelni nem tudó ifjakat jobbra-balra, míg végre kirántották őket a Székelyföldről, hogy aztán elsirathassák, mint mártírokat.”

III.

A Potemkin

A Potemkin megint híreket küld a világnak. Smidt hadnagy kivégeztetése megint lázadóba hozta a hires hajót. Amennyi erély van a cári hatalomban, segít a Potemkin baján. Elsülyeszteti a fatális és veszedelmes hajót. Így aztán nem lesz több lázadás. Potemkint Potemkin-módra legyőzni: ez a cári rendszer.

122. DONKIN EDVÁRD

Donkin Edvárdot bizonyosan istenfélelemben nevelték. De a finom, törékeny, beteges legény hamar elpártolt az égiektől.

Nem hisszük, hogy tudományos meggyőződésből lett istentelen. Akkor Donkin Edvárd agitációt kezdett volna az isten ellen. Vagy egyszerűen nem vett volna róla többé tudomást soha.

Hanem Donkin Edvárd nem így tett. Donkin Edvárd elhatározta, hogy ő az istenből fog megélni, akiben nem hisz. Mesés történeteket olvasunk erről a gazemberről. Először is belopta magát egy bencés kolostorba. Ezt Ausztráliában cselekedte. Hazatért Angliába, s itt anglikán papnak csapott föl. De ő mindig többre és jobbra vágyott. Csalt, hamisított egész életében. Svájcban házassági ígérettel pumpolt meg egy családot. Mint protestáns pap. Amerikában ó-katolikus lelkész volt. Clevelandban maga alapított vallást és templomot. De rájött, hogy a régi, kipróbált vallások hasznosabbak. Rómában már gróf és apostoli vikárius. Oxfordban bencés oratóriumot rendez be. Középkori szentek képeire emlékeztető légi-es, áhitatos alakjával mindenkiben tiszteletet gerjeszt. Sokat és szépen imádkozik. Még a bíróságok is fölmentik, valahányszor bajba jut. És meghal, mint ál-püspök. Mint Santa-Croce címzetes püspöke.

Ha szívósabb és erősebb legény, talán még ellenpápa lesz belőle. Különösen, ha ezelőtt néhány száz évvel él.

Szerették és pénzelték őt egész életén. És mindezt ő isten nevében érte el. Gazdag és vallásos özvegyek bizalmasuknak fogadták. Bizonyosan sokan haltak meg az üdvözülés boldog hitében, kiknek ő adta föl a halotti szentséget.

Az ilyen embereknek nem lehet végleg elbúcsúzni az istentől. A hit ezernyi, nagyszerű példáját látta. Lehetetlen, hogy ilyen ember istentelenül halt volna meg. Talán imádkozott is halálos ágyán. És talán így imádkozott.

– Istenem, te rendelted, hogy a pornak fia gyötrelmesen éljen. Én általad teremtettem, s általad éltem. Bocsásd meg, ha az én életem bűnös. A te neved állandóságát szolgáltam mégis. És sohase hadakoztam ellened, ámen.

Budapesti Napló 1906. március 24.

Ódi

123. CSEBI TATÁR

– *A Nemzeti Színház bemutató előadása* –

Kár, kár, kár Fényes Samuért. Nem utolsó ember ez a Fényes Samu. Magunk mellett érezzük őt mi mind, kik Árpád földjén elégedetlenek vagyunk. Valami hiányzik ebből az emberből. Valami: a jó isten tudja, mi. Nem egész ember, és még Fényes Samunak sem egész.

Fényes Samu most fogta magát, s tekintettel e koalíciós világra, nacionalista darabot írt – megint. Ilyenkor jövök rá, hogy mégis valaki az a Herczeg Ferenc: ravas ember. Ő akkor volt nacionalista, mikor még nem volt az minden suszterinas. Hogy mi légyen ez a Csebi Tatár? Történelmi vígjátéknak nevezi írója. Mi elhibázott, bús vígjátéknak tartjuk. Nem olyan abszolút hülyeség, mint amelyet például a Lampérth Gézák tudtak írni. De vígjáték ez a történet: az Anjou-korban, mikor is az emberek – magázzák egymást. Hála istennek, mégis csak Fényes Samu írta ezt a darabot. Tehát egy európai vágyakozású ember körmeinek nyomait érezzük. Akart szépet és okosat Fényes Samu. No nem egészen sikerült. Egyébként, ha valaki kíváncsi rá, Zsigmond király ifjúságát pécézi ki a vígjáték. Mintha az Otthonba járna bakkarázni ez a Zsigmond.

Kiket beszéljünk meg a színészek közül neveik kiírásával? Hát mindenesetre Ódry Árpádot, aztán Rózsahegyit a címszerepben. És talán Ligeti Juliskát. Bántani ezúttal nem bántunk senkit. Mert nagyon is sok okunk volna rá. A darabnak majdnem nagy sikere volt.

Budapesti Napló 1906. március 25.

Dyb

124. A SZAMÁR GORKIJ

Mi nem szeretjük Gorkijt: sok írással bizonyítottuk már. De Gorkij mégis valaki: különösen Germánia után szabadon – Magyarországon. Már ez nálunk így szokás. A szamár Gorkij a napokban Berlinben ünnepeltette magát. Beszélt, beszélt, mint ez már neki régi szokása. Végül mondott egy okos dolgot: a civilizált világnak kultúrérdeke, hogy Oroszország népe győzzön. Mert akkor Oroszország egy új vidámság irodalmát és művészetét fogja adományozni a világnak.

A szamár Gorkij: de nagy bánatot okozott nekünk, kik őt pláne nem is szeretjük. Állítólag Magyarország is szabadság szent harcát vívja. Itt is sok mindent ígérnek nekünk a dacos harcolók, ha majd – győznek. Csak éppen affélet nem ígérnek, amit Gorkij ígér. Több kultúrát s különb kultúrát nem ígérnek nekünk a mi szabadságharcosaink. Ellenben a sorok között elárulják, hogy a mórak és pósák végleg elhatalmaskodnának rajtunk, ha ők célhoz érnek.

A szamár Gorkij: ő egyféle természetrajzát adja minden szabadságharcnak. Ő szerinte tehát a magyar mágnások és csatlósok forradalma is szent ügy volna. Ha ugyan Gorkij valamit is tudna a mi forradalmunkról. Mi azonban, hazaárulók, kik ezerszer különb és igazabb magyarok vagyunk minden címeres, rikoltó magyarnál, mi tudjuk az igazságot. A mi szabadságharcosaink mindenre gondolnak. Csak éppen mi reánk nem gondolnak: művészfélékre, művészetre, írókra, könyvekre. Gondolnak azonban államtitkárságokra s hasonlókra. Sok minden és sok ízben kiszakították már ez országot a kultúrnépek közösségéből. Soha se cselekedték azonban ezt olyan intenzíven, mint az erősen középázsiai hajlamú koalíció. Nem politika ez, méltóságos koalíció. Különbben is önök voltak azok, kik a politika egyeduralmiságát harsonázták. Ebben a néhány idevetett szóban egész belső életünk boldogtalansága zokog. Nem kellünk mi önöknek: mi haszontalan álmodozók. Önöknek bizonyára van egy új civilizáció-tervük. Önök bizonyára meg akarják leckéztetni Európát. Benne természetesen a szamár Gorkijt és népét. De ha mi nem kellünk önöknek, legyenek nyugodtak: önök sem kellenek nekünk. Mi csináljuk a magunk szabadságharcát. Magyarabb ez, mint az önöké. Mi talán győzünk. Önök semmiesetre sem. Tudjuk azért, hogy a szamár Gorkij beszélhet önökről, míg megpukkad. Mi meghalljuk az ő beszédét. Mert mi nem csupán a Fazekas Ágostonok kis dolgára figyelünk. Holott mi nem is szeretjük ezt a szamár Gorkijt.

Budapesti Napló 1906. március 25.

Ady Endre

125. ECCE EGO

Emberek élnek, akik még a saját könnyeiket is idegen könnyekkel sírják el. Ilyen ember például Kulcsár Ferenc is, az Ecce Ego verses könyv szerzője. Enyhítő körülménynek nem tudhatjuk be, hogy Zempléni Árpád írta a könyv prologusát. A Nessun maggior dolore című ciklusában a könyvnek találtunk egy-két hangot. Egyébként pedig jó Kulcsár Ferenc, ki nagyon szimpatikus ember lehet, csak a komoly képű, magyar versfaragók szomorúan hatalmas számát gyarapítja.

Budapesti Napló 1906. március 25.

(A.)

126. AKNAY TIBOR

Ez bizony új név és furcsa név. De még újabb és furcsább a levél, mellyel beküldte nekem a könyvét, azt kéri Aknay Tibor, hogy – végezzem ki. Ő nagyon jól tudja, hogy az ő skicjei gyatrák. Egynek kegyelmez meg, az utolsónak. Hát nincs igaza Aknay Tibornak. A többi rajz is van olyan, mint például... Am ne nevezzünk meg egyetlen népszerű tárcaíró se. Szóval: két darabon kívül nagyon silányak a könyv darabjai. De az *Esik* című rajza Aknay Tibornak szinte gyönyörű. Bizony ilyen az élet, az utca és – a mi látásunk. Az utolsó rajz, írójának kedvence, szintén értékeket sejtet. Ez a furcsa név, Aknay Tibor, esetleg nem is lesz furcsa egy idő múlva.

Budapesti Napló 1906. március 25.

(A.)

127. A TULIPÁN-KERT TRAGÉDIÁJA

– *Nemzeti tüntetés osztrák gyártmánnyal* –

Márciusi hajnalra alighogy kivirult: megeste a dér a Tulipán-kertet. Csúnya dér, bécsi dér: hullt belőle a hívő, magyar hívekre is. Szomorúan nézünk a Tulipán-kertre. Ezen is beteljesült a magyar átok.

Ma már mindenütt beszéltek Budapesten, hogy *panama történt*. Sírnivalóan komikus panama: a Tulipán-kert táján. *A Tulipán-kert virágait Bécsben készítették*.

A Kossuth Lajos-utcán lelkes mágnás-asszonyok tegnap *Bécs jóvoltából* tüntethettek Bécs ellen. Nomen est omen: nem hiában a Bécsi-utcán kellett megrendelni a tulipánokat.

Egy dolog egészen bizonyos: *Ausztriában készült a tulipánok zománca*. Oh komikus sors: éppen a zománc. Fischer Emil porcellángyáros Fábry J. és társa céggel szerződött a tulipánokra. Fábryék siettek, s a szép magyar virágokat *egy bécsi emailgyáros készítette*.

Fábry István, a vállalkozó, *bevallotta, hogy így történt*. A Tulipán-kerttel sietni kellett. Magyarországon nem tudták volna a jelvényeket gyorsan elkészíteni. Aztán Bécsben talán olcsóbban is ment. Mindezekről A Nap ad hírt, mely lelkesedett, s lelkesedik a Tulipán-kertért.

Íme: a mi szabadságharcunk bús tragikomédiája. És még csak nagyon meg sem lephet bennünket. Nem bírunk Béccsel és Ausztriával. Osztrák a toll, mellyel Bécs ellen írunk. Bécsi a papír s talán a tinta is. Nekünk csak a tulipán marad. És a tulipánt is – Bécsben készíttetjük. Hogy röhöghetnek rajtunk Bécsben. Nagy akciót kezdünk az osztrák ipar ellen: reszless Bécs. Egy szál virággal megostromoljuk büszke váradat. Velünk vannak a mágnás-asszonyok. És e szál virág – *bécsi virág*. Ami mellé valamikor piros rózsát adott az alispán. Már a tüntető jelvényekkel Bécsset gazdagítjuk. És a koalíciós újságok – óh komédiák komédiája! – *vezércikkben ugyan csinálják a reklámot az – osztrák iparnak. Az osztráknak!*

A Kossuth Lajos-utcán az angol beszédbe hiába kevernek magyar szavakat az arisztokrata nőink. Egyszerű, angolos ruhában hiába vonulnak föl. Hiába engedik meg a misera plebs szemtől-szembe való hódolatát. Nem sikerül a szabadságharc. A Tulipán-kertet dér esi meg. Mert hiányzik a mi harcunkból a valóság fegyvere. Istenem, a *Nemzeti Kaszinó egy évi kártyapénzéből Európa legelső emailgyárát alapíthattuk volna*. Akkor legalább a tulipánnal nem kellene Bécsbe menni.

Avval vigasztalnak minket, hogy csak néhány száz tulipán készült Bécsben. Sok-sok ezrünk hitét nem lehet ám ilyen könnyen visszaadni. Fischer Emil fölbontotta volna Fábryék szerződését. Ki áll jól, hogy az új vállalkozás nem lesz-e ügyesebb? És ha a Tulipán kerttel ez történhetett, várhatunk-e sokat az egész mozgalmatól?

Keserű eset a Tulipán-kert esete. Keserű és szimbólumosan tanulságos. Nem jól csináljuk a mi dolgainkat. Piknik-ötletekkel nem lehet hazát menteni. Tulipánokkal

nem lehet erőt pótolni, pláne nem – bécsi tulipánnal. A Kossuth Lajos-utca korzója bizonyonnan rászorul sok új színre. De a korzó élénkítésével – még a magyar emailipart sem lehet fölvirágoztatni.

Különbözik pedig még a Tulipán-kert kertésznői sem értenek egymás között egyet. Ma egy úriasszonytól a következő levelet kaptuk:

Nyílt szó a Tulipán-kerthez.

Egyenlőség, Testvériség, Szabadság! Hiszem, hogy a világra szóló e hármasszó jegyében született meg az eszme, s hogy a keresztelés a hazaszeretet szent vizével történt.

Úgy hallom, hogy gyémántos, aranyból is akarnak tulipánt viselni. Ékszerű ez jogosult, de jelvényül nem.

Felkérem a telepítőket, jelentsék ki nyilvánosan, hogy kötelező jelvényül csakis egyféle tulipánt ismernek el, a legegyszerűbbet és legolcsóbbat.

Viselhesse ezt koldus és fejedelem egyaránt, mert osztálysorompó a hazafiság e kertjében nem létezhetik. Belépésnél ez legyen a jelszó: *Egyenlőség, Testvériség.*

Budapest, 1906. március 25.

Egy magyar nő

Este megint kaptunk egy levelet a Tulipán-kerttről. Így hangzik a levél:

Mélyen tisztelt szerkesztő úr! Olvasom az *Esti Újságban*, hogy mintha „Istennek angyalai szórják” a nevezetes tulipánokat. Az azóta már elkobzott A Nap-ban pedig arról veszek hírt, hogy Istennek angyalai helyett egy bécsi gyár ügynökei szórják a magyar virágokat. A tulipán legendái közül melyik az igaz? Én ma egy új legendát hallottam. Eszerint *Boda* rendőrfőkapitány az összes rendőröket és detektíveket utasította, hogy tűzzék ki a tulipánt. Jussuk van nekik is ehhez, ők is magyar emberek. Sőt a főkapitány az én értesülésem szerint nagyon vigyázni fog rá, hogy az ő emberei valósággal magyar gyártmányú tulipánokat tűzzenek föl. Nem jó volna most már egy más virágot választani a tulipán helyett? Például azt a jószagú fűvet, amit a nép az istenfájának nevez.

Tisztelettel:

K.S.

Budapesti Napló 1906. március 27.

128. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A pásztorlevelek

Ezt is megtudtuk: Bubics püspök híres pásztorlevelét Hajnóczi írta. Hát tulságosan okos is volt az a pásztorlevél. És nagy szerencséje van az egyébként szerencsétlen emberi nemzetnek. Hogy tudnillik nem minden pásztorlevélről derül ki a leghajnócizibb igazság. A jézusi testamentum óta sok ál-pásztorlevelet kapott a világ. Persze nem mindegyikről derült ki az, ami a Bubics pásztorleveléről. És mégis: alighanem a pszeudó-pásztorlevelek vitték mindig előbbre az emberiséget.

II.

A hittan-órák

Szegeden megmondta nekünk az igazságot a japán. De megmondta majdnem az egész Európának. A mi sok szerencsétlenségünket a hittan-órák okozzák. Emlékszem bizony magam is: nagykárolyi hittan-óráimon tanultam meg a legnagyobb betyárságokat. Hazajövet pedig a zsinagóga mellett kellett eljőnnünk: bevertük a szent ház ablakait. Ilyen ihletéseket tanultam én a hittan-órákon. Holott tiszteletes Kincses úr egyike volt a legkiválóbb embereknek. De ha katekizmus helyett akkoriban engem például az emberiség vallomására oktattak: mennyivel boldogabb vagyok ma. Mennyivel jobban szeretem és őrzöm magamat. S mennyivel több hasznot tudtam volna szerezni azoknak, akikkel élek.

III.

Aposztáziák

A vallások emberei általában nem emberek. Megharagudnak a haldokló Bihariakra, megbocsátanak a Battenberger Enáknak. Ha a haldokló követ el aposztáziát, megdöbbenünk. Eszünkbe jut a túlvilág, melyben – nem hiszünk. Ellenben a fiatalok bátran vallást cserélhetnek. Ilyenkor mi előkelő aufkléristák vagyunk: mosolygunk. Mosolygásunk azt jelenti, hogy a vallás úgymint csak afféle komédia. Egy igazság van: az élet. A fiataloknak az aposztáziát is megbocsátjuk. A halálhoz közelállóknak az – aposztáziát sem.

Budapesti Napló 1906. március 28.

Pont

129. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Sztrájk az Érmelléken

Hatalmas hír ez: sztrájk tört ki az Érmelléken. Falusi napszámos emberek óras díjazást követelnek. Meg is mondják, mennyit: húsz fillért óránként.

Ki álmodott affélét ezelőtt vagy tíz esztendővel? Ki tagadja most már, hogy nálunk is hódítanak az eszmék? Ez az érmelléki sztrájk kulturális esemény nálunk.

Íme, mint vonul be a magyar Alföldre Európa. A mi falusi napszámosaink eleddig primitívebb szerződéseken álltak uraikkal jobbágysorú úkapáinknál. Most a legmodernebb munkás-követelésekért állnak sztrájkba. A munkaadóknak van okuk nem lelkesedni a nagy haladásért. Túlságosnak tarthatják ez evolúciót. De aki nem osztály-szemüvegen nézi az eseményeket, örülhet. Még pedig hazafias szívvel örülhet. A legenda a magyar paraszt rémületes konzervatívizmusról szétfoszlik. És ez nagy biztatás a haladás minden hívének.

II.

Vajda Juliánna sírja

Komáromban e tavaszon nagy ünneppéggel akarják fölcicomázni Vajda Juliánna sírját. Nem a néhai, erkölcsös életű polgárasszonynak fog szólni a kegyelet. De Csokonai Vitéz Mihály Lillájának. Ismét ez az ősi eltévelyedése a pietásnak. Lilla néhány hónapig élt Vajda Juliánnaéknak. A szép és okos leány megfogadta az apja szavát. Az éhenkórász poétát kikoszarozta, s férjhez ment egy komoly emberhez. A szegény Vitéz pedig írta a Lilla-dalokat. De ez a Lilla már nem Vajda Juliánna volt. Hanem egy egészen más Lilla. Poéta-álmok leánya, asszony-délibáb. Ez a Lilla a Csokonaié volt csak. És ennek nem volt köze Vajda Juliánnaéhoz. Vajda Juliánna egy más férfiúnak élt. Egy más férfinak adta a mosolyokat és a gyermekeket. Szándékosan bizony soha többé nem okozott kedves órát Debrecen hányatott életű költőjének. Csokonai Lillája Csokonai verseiben született és élt. Ha meghalt, e versekben van eltemetve. Vajda Juliánna derék családanya lehetett. Megérdemli, hogy sírját besüppedni ne engedjék. De aki abban a sírban porlik, ahhoz Csokonainak semmi köze sincs. Az nem Lilla, hanem egy derék komáromi polgárasszony.

III.

A bukaresti diákok

Románia kölcsönkérte a kultúrát Franciaországtól. Franciaország szívesen ad kultúrájából minden népnek. Románia ugyancsak nem szomszédos Franciaországgal. Politikai függetlenségét féltene nem kell. Attól sem kell félnie, hogy Románia elfranciaosodik. És mégis Bukarestben forradalom tört ki egy francia előadás alatt. Nem befejezett kultúrájú kicsiny nemzetekben sok az ambíció. Mindenképpen cselekedni akarnak valami nagyot. A hazát nem bántja senki. De a hazát megmenteni mégis csak kötelesség. A bukaresti diákok tehát megmentették a hazát.

130. AZ ÖRDÖG CIMBORÁJA

– *Bemutató előadás a Vígszínházban* –

Vesszünk össze Bernard Shaw darabján. Megérdemli. Bernard Shaw is. A darab is. A Vígszínház kassza-darabot kapott. Egy melodramát. Bele lehet magyarázni mindent. Rémdráma, ha úgy tetszik. Szimbólumos játék. Költemény. Történelmi színmű. Gunyoros dráma. Morális ének. És talán szeszélyeskedése egy hatalmas talentumnak. De talán tudatosabb minden újabb színpadi műnél.

Valamiképpen ítelnünk kell fölötte. Szigorú arcát Bernard Shaw-nak látjuk. Csúfólódóan figyel bennünket. Ne lássa a gyávaságot. Hát írjunk.

A tizennyolcadik század Amerikájában vagyunk. Anglia meg akarja törni lázadó gyarmatait. Dudgeon Richard ebben a vajudó korszakban születik. Nagy Amerikával, az Unióval, egyidőben. Világrendülésnek kora volt ez. Valami ilyes a mi korunk is. Richard fölszabadult lélek. Új erkölcsök képviselője. Azt mondhatnók, hogy hellén ő ebben az angol-amerikai szenteskedő zsidó-keresztény világban. Mindenki elveszett, istentelen, veszedelmes embernek tartja. Ő nem bánja ezt. Hirdeti, hogy igenis: ő az ördög cimborája. Ő: szerződött az ördöggel. A könynyeket gyűlöli. Gyűlöli az emberalázó isteneskedést. Ez az ember, ez az elveszett ember, jár-kél öröm nélkül. És az első alkalommal a Halál nyakába ugrik. Anderson lelkésznel van Dudgeon Richard. Az ötven éves papnak ifjú felesége van. Ez a nő gyűlöli Richardot. Tehát szerelem lappang a szívében. A papot elhívják a Richard haldokló anyjához. Közben dobpergés. Angol katonák érkeznek. Minden városban kivégeznek valakit elrettentésül. A napokban végezték ki Richard nagybátyját is. Most ezen a városon van a sor. A papért jöttek: Andersonért. Richard kijelenti, hogy ő a lelkész. Az asszonyt szuggerálja: ne árulja el a dolgot. Mentse meg a férjét. Ő feláldozza magát. Miért? Szereti az asszonyt? Haszontalannak tartja a maga életét? Hivalkodni akar valami infernális bátorsággal? Hazafiságból?

Az asszony, Anderson felesége, nem tudja ezt meg. Mi sem. De fölbred az asszonyban a lappangó szerelem a gyűlölt ember iránt. Pláne mikor a férje megszökik. A bitóig elkíséri Richardot. Vérfagyasztó jelenetek. Megérkezik Anderson. Diadalmas sereggel. Megmenti Richardot. Az ifjú, a megszületett Amerika győzelmes himnusza zendül, s a darab véget ér.

Teljesen nihilista darab. És csak angol író írhatta. Az Élet és Halál nagy, szoros szomszédságát érezzük. A puritán erkölcsök csúfolását. Bizonytalan minden. Az életünk, a halálunk, a szerelmünk, a bátorságunk, a hazafiságunk. Véletlenül vagyunk jók vagy rosszak. Még az életet is hiába röhögjük ki. Végül az Élet röhög reánk nagyobb. Tele van az életünk eseményekkel. De a Boldogságtól egyre egyre messzebb visz bennünket a sors gályája. Persze, ezt a tömeg nem érti. Mit is magyarázzuk neki véli Bernard Shaw.

– Uraim és hölgyeim, le a zsarnoksággal. Éljen a szabadság. Ezt mindenki megérti, és kész a siker. Szóval annyira nihilista Bernard Shaw, hogy még önmagát is

kicsúfolja. Fölséges művészet és bukfenc váltogatják egymást. Néha pedig mint-ha valami magyar koalíciós író lehetetlen frázisai potyognának reánk. És e sok mindenből, mindennek e megvetéséből – siker születik. Pénz és siker Bernard Shaw számára. Természetes, hogy a sikert a darab olcsó jelenetei csinálják. A külsőségek. Bernard Shaw, a művész, könnyes kacagással bujkál keresztül a jeleneteken.

Hogy támadt a siker? Mindegy. Megvan. Pedig rossz előadás volt. Góth volt talán az egyetlen, aki megértette a dolgokat. A rendezésben is hatalmasat mívelt. Mellette néhány jelenetben G. Kertész Ella volt utolsó nagy sikereihez méltó. Aztán Kiss Irén és Hegedüs kiválóak. De már Fenyvesi csak nagyszerűen színészkedett. De a darabba be nem olvadt. És a többiek is ekként játszottak. Nem ők az okai. Bernard Shaw, a nagy nihilista. A külső siker nem sablonos és néhol veszedelmesen zajos volt. Kapott rengeteg tapsot szinte minden egyes szereplő. Mikes Lajos jól fordította a darabot.

Budapesti Napló 1906. március 29.

Dyb

131. BUBICS ZSIGMOND ESETE

Bubics Zsigmond keserves sorsán tűnődünk. Meráni Berthold kölyök korában jutott Kalocsára. Szegény Bubics is a kalocsai érsekséget akarta. Mert ismerte a történelmet Kassa ex-püspöke. Pásztorleveleiben legalább nagyon modern fej munkája lüktetett. Csecsemő is ülhetett Kalocsa érseki trónusán? Miért ne lehetne akkor aggastyán Kalocsa főpapja? Így gondolhatta ezt Bubics Zsigmond, aki páztorlevelei szerint szociológus volt a javából. Akinek tehát ismernie kellett II. Endre korát is.

II. Endre kora nagy szociális bomlásnak a kora volt. Bubicsnak látnia kellett a hasonlóságot saját kora és II. Endre kora között. Vagy meglátták ezt helyette azok, akik ő helyette – láttak. Még csak a főpapi székek körül is annyi a botrány, mint akkor. A nyáj pedig ma is megdöbbenve nézi főpásztorait.

A Bubics-eset megdöbbenítő eset. Sokkal több kincset tüntetett el a Bubics Zsigmond kincseinél. Fölbecsülhetetlen és fölleltározhatatlan kincset. És nemcsak az Egyházat érte veszteség. Erős kövek porladtak ki az egész társadalom fundamentumából. Hiszen nem egyetlen eset a Bubics-eset. Nyilván csak egy tünete intézményeiben is elvénhedt társadalmunk rothadásának.

A Dóm mellett híres főpásztor székel. Híre és becsülete rangjával egyenlő. Bölcsességét minden újságírók zengik. Újságírók, akik közé a mainzi érsek szerint Pál apostol is tartoznék, ha ma élne. És akik ma is számalommal burkolgatják Bubics Zsigmond dolgait. Udvari papok bókolnak a főpapnak. Bubics Zsigmond pedig él szeszélyeinek és passzióinak. Fejedelmi szeszélyek és passziók ezek, de pénze van hozzá. Az aggság pedig egyre fogyasztja elméjét. A világ erről mit sem tud. A világ művészlelkűnek, szent életűnek s bölcsnek látja Kassa főpapját. A Dóm körül pedig nem akad figyelmeztető senki. Notabilitások és udvari papok füstölnek tovább a tömjénből. Ecce sacerdos magnus. És jön majdnem hívásra és végszóra Hajnóczy. A világ még ezután sem sejt semmit. Az újságírók dicsőítik Bubics Zsigmond páztorleveleit. A főpap pedig szívébe fogadja Hajnóczit. Titkára ez neki, s fia helyett fia. Egy senki és semmi. Egy borotvált arcú tacskó. Erkölcstelen, ravasz parazita, ki jól eszébe véshette, mik olvashatók a középkor papi kegyenceiről. De fölvonulhatnak a Dóm mellé Hajnóczy szatellesei is. Nincs, aki mentésre gondolna. Gyűjtő örületét táplálják Bubics Zsigmondnak. Befogják szemeit és lopnak. Kéjutazásokra viszik az aggastyánt. Megcsorbulnak az Eszterházy-kincsek. Veszedelemben a Dóm szakrumai. Terhelt a püspöki vagyion. Régiség-gyártók egyenesen Kassa számára dolgoznak. Elsikkadnak a churi misepénzek. A püspöki váltókkal ügynökök nyargalnak. Bubics Zsigmond pedig Kalocsára készül. Fosztogatói komolyan dolgoznak az érsekségért. Kalocsa: szűz bonum. Új préda-terület. Hajsza újabb pénzek után. Mire kell a pénz? Szörnyűség: vesztegetésre. Titkos tárgyalásokról lebbentgetik ma a leplet. Rejtélyes reverendák susognak a különös titkokról. A reverenda-suhogásba juponok is belesuhognak. Az eleven kulcsok: a nők is megjelennek. Itt is tárgyaltak, amott is, Hajnóczyék. Gyanús utat látunk. A Dómtól indul az út. Budapesti hotelszobákon át

Bécsig megy. Bevezet a nuncius palotájába. És talán kiépült egészen Rómaig. Már az a szörnyőség, hogy beszélnek. Hajnóciék, László Fülöpék alkuszna Rómával Kalocsa fölött. Kokottok nyúlnak bele egy szent érsekség sorsába. Talán a bíbornoki süvegébe is. Meráni Berthold esete egyszerűbb. Aztán itt legalább királyi nők, Gertrudok, mertek nagyot akarni. A gyermek Bertholdból még egészen jó pátriárka válhatott, s talán vált is ötven éves korára. De a Bubics-esetben egy nyolcvanéves csecsemőért történt mindez. Egy aggastyánért, aki már régen nem tudta magát sem kormányozni, s akire még több ezernyi hívő kormányzása várt volna. És e szennyeket befödi a szennyek szennye. Hajnóczi a börtönben cinikusan célzott reá. Szalónokban és kávéházakban suttojják. Újra és erre is csak azt mondjuk: rettenetes az is, hogy suttozni merik. Pornográfiairól mesélnek. Obszcén képekről. Hogy Sodoma virágai nyiltak a püspöki kertben. A Dóm, a szent Dóm mellett. A fölséges Dóm mellett.

A Bubics-eset nem egyetlen. Különbö is csak a botrány bizonyos. A valóság benne megközelíthetetlen, mint a Vezúv szája kitöréskor. Füst, gőz és mérges gázok őrzik. De tudunk másfajta botrányokról. Mérheterlen vagyonok esnek tehetetlen vagy méltatlan kezekbe. Néhai Iványi Ödön írt a püspök atyfiságáról. Tudunk aztán történetekről, amelyekről nem írtak. Még regényt sem. Micsoda had dézsmál, pusztít egy-egy óriási vagyont. Valamikor áldott célokra szánt fejedelmi vagyont. Magyarországon. Ebben az országban, ahol sok millió a földetlen és pénzetlen ember. Ahonnan százezerével vándorolnak ki az emberek. Magyarok. Mert napszámot sem kapnak kenyérre eleget e dús vagyonok táján.

Ezt hangozza a fülünkbe a Bubics-eset. És azt, hogy ott sem rózsás a dolguk az erkölcsöknek, ahonnan az erkölcsök legantikabb és legszigorúbb megítéléseit kapjuk. Mindezek fölött pedig a szociológusnak az ő igazsága. Mely nem kívánkozik pásztorlevelekbe. Mint a Hajnócié, ki gyanú szerint a kassai pásztorleveleket irogatta az utolsó időkben. Az az igazság, hogy csak bomló társadalom teste mutathat ilyen és sok ilyen csúnya, mérges fölfakadást. Megvénhedtek itt a régi osztályok. Megvénhedtek a régi intéciók. Megváltást szomjúhoz ez a föld a Kárpátok alatt. Új, igazságosabb, ezzel egyben magyarosabb rendet és életet.

Budapesti Napló 1906. március 30.

(A.)

132. SZÍNÉSZNŐK AZ UTCASARKON

Magyarországnak is virágos a kedve? A szép Budapesté nagyon virágos. A Tulipán-kert után íme megszületett az új virágidea. A Népszínház fölcsapott virágkereskedésnek. Vidor Pálné és a Népszínház művésznői Budapest komoly tanácsa elé járultak. Engedje meg nekik, hogy vasárnaponként virágot áruljanak az utcákon. Természetesen jótékonyság céljaira. Egy hónapra már megkapták az engedélyt. Ünnepek napjain életveszélyes lesz a tolongás a Népszínház előtt, a Kosuth Lajos-utcán, a Dunaparton. Bájos művésznők árulgatják a virágot. És még iszonyúbb lesz az ő népszerűségük. Esténként majd bizonyára visszaszórják rájuk az eladott virágot.

A nénival, ki éjszakánként kialakult nyolc krajcárért hozza el nekem napi szekfűmet az Operavendéglőbe, beszélgettünk ma szomorúan erről. Siránkozott a néni:

– Hát már ebből is kitűrnak engem. A színpadról már elűztek.

– A színpadról?

Büszkén és bánatosan mosolygott könnyei közt a néni:

– Bizony, a színpadról. Én is voltam ám primadonna. Igaz, hogy csak kis városokban. De az voltam.

– No, látja. Akkor a virágárlást meg is kell ám tanulni egy gondos színpadi nőnek

– Igen, tudom, csak vigasztalni akar a nagyságos úr. Vége az üzletnek. Ők a fiatalabbak. Aztán nekik is lesz igazolványuk. Tetszik látni: komolyan veszik őket a hivatalos urak. De mit csinálunk mi? Ők szépek: tehát ők színésznők lehetnek. Miért akarnak hát virágot is árulni?

– Hjha, néni, új idők ezek. Új divatok járnak. És nincs csak kétféle segítség. Az egyik, hogy maguk is szépek legyenek, néni. Ez igaz, hogy kissé nehéz dolog egyiknek-másiknak már. De a másik mód könnyebb. Csináljanak egy színházat. A nyakam teszem rá, hogy lesznek maguk olyan jó színésznők, mint azok.

Búsan mosolygott a néni. Azt hitte szegény, hogy tréfálok.

Budapesti Napló 1906. március 30.

Ódi

133. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Csak urak számára

Prohászka Ottokár a haladó Egyház katonája. Székesfehérvár ékesszavú és tudós püspöke bebizonyította ezt sokszor. Nem fél az átkos újításoktól. Az a hite, hogy modern időkben modern legyen még a mennybeli Üdvösség is. Most például egy hétig minden este böjti prédikációkat fog tartani az egyetemi templomban – *kizárólag urak számára*. Mikor Debrecenben vörös színlapokat osztogatnak: biztos a teli pénztár. Azt jelenti a vörös színlap, hogy a leányokat nem kell színházba hozni. Másnap minden leány csak az új darabról beszél. És minden leány tud a darabról. Aztán ismerjük az okos orfeumok fogását. Egy este hetenként *csak urak számára* összeállított műsorral. Tudjuk, hogy az ilyen jellegű hirdetéseknek is milyen sikere van. Prohászka Ottokár e bevált, modern trükkhöz folyamodik. Bizonyára nemes és kényes mondanivalói vannak.

Az étellel, a bűnbánattal és megváltással sok kényes, eddig elhallgatott ügy áll összefüggésben. De az is bizonyos, hogy a prédikációkra a nők lesznek a legkíváncsiabbak. Csellel vagy bármi módon meg fogják tudni, hogy miről beszélt Prohászka. És alighanem Prohászka tudja ezt legjobban. És amiket e férfi-estéken el fog mondani, alighanem – a nőknek akarja elmondani.

II.

A cabinet noir

Szép eszét nem felejtette ám Pádovában. Visszahozta úri szolgálatunkra Tóth Béla diák. Idegeit azonban nem tudta rendbehozni, szegény. Félt a falevél sarjadozásától is, és ez idő szerint legjobban félt a cabinet noir-tól. Összefogott a hazafiatlan Európa Tóth Béla ellen. Rettegnie kell szegénynek a sokszor megénekelte levélhordótól is. Tehát nem fogad el a postától semmit. Vegye ezt tudomásul a hazafiatlan Európa. Minden igaz magyar hazafi pedig legyen kímélettel a Tóth Béla egészségéhez. Szép eszét óvatosan és nesz nélkül imádja. Leveleket ne írjon neki. Ilyen természetű betegségnél egy semmiség katasztrófát okozhat.

III.

A munkások színháza

Amerika ért a cselekvéshez. Kész a Theatre of Labour. Színház csak a munkások számára. Kár, hogy a gondolkozáshoz már nem értenek eléggé Amerikában. Rájöttek volna, hogy ez a színház munkásellenes. Tehát közösiítsük ki a munkásokat? Mert a külön színház ezt jelenti. Párizsban is van ilyenféle színház. De mégsem ez. Párizsban más történik. A színházak tudomásul veszik a társadalmi erők elhelyezkedéseinek nagy változását. A színházak tehát közelednek a jövő embereihez: a munkásokhoz. Ez az életnek s a dolgoknak rendje. Mindig a kérelhetetlenség. Mindig a dogma. Mindig a türelmetlenség. Ez nem tudományos. És nem is okos dolog.

Budapesti Napló 1906. március 31.

Pont

134. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Courrières

1. A tárnák félelmes ura szent szemöldökeit összevonta. És pokolba hulltak elevenen sok száz jó munkások.
2. Királyok és főpapok megrendülten öltözének gyászba. Özvegyek és árvák hangosan jajgattak. A tárnák részvényesei pedig féltek, hogy papírjaikat megöli a baisse.
3. Siránkozott az egész világ. Lent a sötét földben pedig az Iszonyat tátogatta száját. Mérges gázok elől rejtegették orraikat sok száz jó munkások.
4. Élték, mert a haragos istenek büntetése: az Élet. Egymás füléből táplálkoznak már ők. Odafönt részvéttáviratokat olvastak, és gyászmiséket mondtak.
5. Meg lehetett volna menteni talán valamennyiüket. De kárt tettek volna a bányában a csákányok.
6. Tizenhárom elevent kihalásztak a pokolból mégis. Mert nem lehetett rájuk ismerni, majd széttépte őket néhány ezer özvegy és árva. A tizenhárman sokan akartak osztozkodni.
7. Most már a halottakat hozzák. Bölcs orvosok zokognak, s kiáltják: bizony ezek még húsz óra előtt éltek.
8. Kövesedett fájdalmú asszonyok férfiruhát kérnek. Ha nincsenek férfiak, ők lemennek a kárhozottakért férfiakként.
9. Már vala regény, mely ezt megálmodta. De az Iszonyatról ennyit balga, regényes írás sem álmodott.
10. A bányákat pedig tisztelni kell. Azért élünk, hogy a bányák urai pénzeket nyerjenek.
11. Sok száz jó munkásból az irgalmas Isten tizenháromnak mindig meg szokott kegyelmezni.
12. Csupa jó ember él a világon. A halottakat mindig sajnáljuk. Az elháríthatatlan emberi gyötrelmek könnyzacskóinkat pazarlásra bírják.
13. Oh, tárnák félelmes ura, meddig lesz ez még így? Meddig akarod, hogy sok-sok millióan poklodnak kínjaira kelljen készülten élni.

II.

A Bubics-ügy

Kérdezzük szigorúan: miért nem akadémikus Toldy László, s miért nem püspök Hajnóczi József? Toldy László Hajnóczi József = Bubics Zsigmond. Ők cselekedtek és ragyogtak Kassa püspöke helyett. Baj lesz abból, ha ez a könnyelmű világ így beelát a földi boldogulás kohójába. Mikor néha-néha így kiderül némely földi gyalázatosság, legalább is okosan kell viselkedni a földi élet rendje védőinek. Mutassák meg a konzervátorok, hogy van még a földön igazság. Bubics Zsig-

mond bitorolta a földi bonumokat. Hát például legyen Toldy László az Akadémia tagja. Hajnóczy Józsefet, a pásztorlevelek íróját tessék X. Piusnak püspökké tenni. Aztán a többieket is, kik Bubicstól mulattatták vagy helyettesítették, tessék kárpótolni. Az ügyben szereplő nőket – ismét: például – tessék boldogokká avatni.

Urak

Urak az urak a Tulipán-kert idején is. Tegnap este a Népszínházban a színpadon pezsgőztek. Bah, olyan fád már minden. Valami efféle, különös, izgatja még egy kicsit az embert. Gutti Soma helyzeteket ad s alkalmat. A spleenes urak tehát maszkírozgatják magukat. Ott a színpadon már együtt lehetnek, s ihatnak azokkal, akikkel esetleg csak előadás után dorbézolhatnának. Sacrebleu, milyen úri hecc ez. Kérjük az abszolutista kormányt: nyissa meg már a parlamentet. Alig bírjuk már az úri hecceteket. Valahol ki kell ezeknek ragyogniok. Már színházat, utcát, mindent veszedelmeztet. Milyen nyugodtak voltunk, mikor mindezek a parlamentben szigetelődtek el.

Budapesti Napló 1906. április 1.

Pont

135. A SIRALOMHÁZBAN

– *Bemutató előadás a Nemzeti Színházban* –

Először a Thália fiataljai vették észre. Ni-ni: Szemere György modern színjátszók számára tudott egy kis darabot írni. Erre, miután már a Thália lejátszotta, észrevette Szemere György kis egyfelvonásosát a Nemzeti Színház is. Szemere György nem művész. Józú író, ki néha még emberiesen igaz is tud lenni. E kis darabjában az. Karácsonyi Jóska siralomházba kerül. Mindjárt akasztják. Megölte a felesége csábítóját. Az ítélet szerint ki is rabolta. Ez nem igaz. Egyszerű, paraszti, mély, jó, igaz ember ez a Jóska. Mer beszélni Istennel és emberrel szemben. Csöndes és mégis megrázó, meleg, hatalmas jelenetek. Néha ízléstelenül sok tulipános sujtás. Beszélgetés a pappal. A porkoláb őrmesterrel. Csak egyet nem akar bevallani Jóska. Hogy ő bűnös, mert ölt. De fölmenti a vén parasztbölcs: az őrmester. Utólag még a pap is megadja az abszolúciót a makacs gonosztevőnek, e majdnem szent embernek. Nemesebb, bensőségesebb színészalakítást alig láttunk a Pethes Imréénél. Ügyesebbet, szebbet sem talán a Gabányi őrmesterénél. Még Mihályfi sem volt rossz, s ügyes a fiatal Hajdu. A szerzőt sokszor tapsolták meg. Óriási, eleven tulipánnal a gomblyukában jelent meg. Az embernek rögtön eszébe jutott erre az értékes darabnak minden értéktelen szava. Az egyfelvonásos után Szemere Györgynek *Erősek és gyöngék* című darabját játszották. Itt már nem lehetett ennyi siker.

Budapesti Napló 1906. április 1.

(Dyb)

136. IDEGEN KÖLTŐK

Heine, Béranger, Byron, Lenau, Victor Hugo, Moore, Carmen Sylva. Ez bizony furcsa névsor. A nevezettek verseiből egy kötetet ad most magyarul Bodrogh Pál. Nagyon értelmes, szenzibilis, rezonáló-lelkű, poézis-imádó fiatal ember ő. Fordításainak javát a „Budapesti Napló” közölte. De mit keres a kiválasztott poéták között Béranger, a régen elvéhnedt dalos? Aztán Lenau? Victor Hugo, a nagyot zuhant Zeüsz? És Moore? No azután a fejedelmi kékharisnya: Carmen Sylva? De ne a hibáit keressük e könyvnek, holott nagy erényei vannak. Elbánatosodtunk, mikor olvastuk. Hiszen Bodrogh Pál nem nagy poéta. Fordítani pedig csak nagy poéta tudhat. Talán. Baudelaire és Poe jutnak eszünkbe. És egy pár ilyen fordító-irodalmi kázus. Ám Heine-vel és Byronnal miként veri a dicsteljes magyar fordítókat ez a fiatalember. Mennyivel dalosabb, készebb, simulékonyabb és ügyesebb. Közéjük értjük Dóczy Lajost, kinek Bodrogh Pál a kötetét ajánlotta. Endrődi Sándort. Le: egészen a Heine-fordító Lehr Albertig. Legsikerültebbeknek és legértékesebbeknek Byron-fordításait tartjuk. Egy-két Heine-fordítása meglepően pompás. Hol illatot, színt és heineséget elhullat, ott is ügyes.

Íme például a híres vallomás Ágneshez. A magyarázat. A vers második fele:

Homokba írtam könnyű náddal:

„Szeretlek, Ágnes.”

De gonosz hullámok ömöltek

Az édes vallomásra

Lemosva az írást.

Törékeny nádszál, gyenge homok,

Futó hab, vége, el veletek!

Borul az ég, vadabb a szívem

S vaskézzel a norvég rengetegből

Kitépek egy óriási szálfát,

Belemártom azt

Az Aetna izzó mélyibe s ezzel

A tűzitatta szörnyű tollal

Fölirom az égnek boltozatára:

„Szeretlek Ágnes!”

S minden éjjel, mindörökkön

Lobogni fognak a lángbetűk

S az eljövendő nemzedék

Olvassa egykor az égi szókat:

„Szeretlek Ágnes!”

Lampel kiadásában jelent meg a kötet.

Budapesti Napló 1906. április 1.

(A.)

137. EGY POLÉMIA

A Courrier Européen-ben, ebben az előkelő francia revüben magyar tollak csatáznak szenvedelmesen. A magyar válság körül folyik a csata. A polémia érdekes és tanulságos. Súlyos hatású is, mert ezt a revüt majdnem az egész világ intellektueljei olvassák. Dr. Jászi Oszkár, a magyar szociológiai társaság főttkára, cikket írt a francia lap számára a magyar krízisről. A jeles, fiatal tudós és publicista keserű igazságokat vágott a koalíció fejéhez. Megmagyarázta a külföldnek, hogy micsoda is ez a küzdelem. Rákosi Jenő főrendiházi tag válaszolt dr. Jászi Oszkár cikkére. Elmondta e cikkben azt, amivel a koalíciós tollak a külföldet traktálni szokták. Most aztán dr. Jászi Oszkár kivül dr. Szalay Aladár is levelet küldött a Courrier Européennek. A magyar peernek a „sovinisztának és klerikálisnak” – mint dr. Jászi aposztrofálja – állításaira keményen válaszol dr. Jászi Oszkár. Az általános választói jog dolgában Bismarck példájára hivatkozik. Hangsúlyozza, hogy a koalíció ellen a radikális haladás hívei nem a Fejérváry-kormány kedvéért szállnak síkra. De mert bizonyos, hogy Magyarországot csak a magyar társadalom struktúrájának egészséges megváltozása mentheti meg. A kiváltságosak államából népállamnak kell megszületni. Még keményebb igazságokat mond el a koalícióról Szalay Aladár. A választói jog körül folyó kertelést ismerteti. Az Apponyi Albert és Rákosi Jenő iskolájába tartozó politikusoknak egy céljuk van, mondja: tovább is néhány száz emberé legyen Magyarország. Piritó, de sajnos, egész igazságokat sorol föl. Hogy például még ma is, a huszadik században, Magyarországon előkelő politikusok mint vélekednek a szocialistákról. Azért kell a harc az ősi alkotmány nevében, de valóságban értéktelen katonai vívmányokért, hogy ne kerüljön sor a szociális és gazdasági reformokra. Az ezeréves és ezer év óta konzervált alkotmány állandó emlegetésére azt mondja a levélíró: az alkotmány nem olyan portéka, mely minél öregebb, annál jobb. Mindkét válasz pedig azt a valóságot fogja eszébe juttatni azoknak, kik a polémiát olvassák, hogy a világ nehezen halad. Magyarországon, mely mégis csak közel van Európához, a szociális világalakulás idején olyan nyelven beszélnek a haza nevében pártok, melynek szavai már rég kihullottak a kultúremberiség szótárából. Még szerencse, hogy külföldön látják azt is: a koalíció nem Magyarország.

Budapesti Napló 1906. április 3.

138. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Tulipán és hitel

Temesvárott egy kereskedő megadta a Tulipán-kertnek. Ez a kereskedő valamire figyelmezteti a Tulipán-kert híveit. Figyelmezteti őket egy rossz szokásukra. Hogy szeretnek hitelben vásárolni. Ajánlja, hogy a Tulipán-kertnek jelszava: a *kézpénz* legyen. Mert a hitel rossz szokás. Bizony rossz szokás. De a levegőnél fontosabb. A Tulipán-kert kigondolói lelkesednek a kézpénzért. A tulipán is ezt jelenti. De lelkesednek a hitelért is. Szóval ne tessék megijedni: lesz tulipán, és lesz hitel is.

II.

A boldog négerek

Amerikában nagy riadalmat okoz egy statisztika. A négerekről szól, kik immár többen vannak Amerikában, mint magyarok Magyarországon. Bámulatos eredményekkel tör előre a civilizáció útján a négerség. Negyvenöt évvel ezelőtt a négereknek csak 9 percentje tudott írni és olvasni. Ma már ez a szám 55 százalék. Néhány év múlva utoléri a négerek a legműveltebb amerikai fajokat. Nagyszerű az anyagi gyarapodásuk. Emellett a halandósági percent egyre csökken náluk. Tudósaik, íróik, művészeik vannak: előkelők. Dalaikat pedig egész világon ismerik. Mint érdekes dolgot írjuk ide, hogy mágnásaik nincsenek a négereknek.

III.

Zsinór a ruhára

Ékes reprodukciót kaptunk a leendő magyar férfidivatról. Zsinór kerül ismét a ruhára. Zsinóros és magyar szabású lesz a frakk is. Hát helyes, végre külsőségekben is megkülönböztetni magunkat más európai emberektől. A japánok, sőt kóreaiak ugyan fordítva cselekesznek. Ők levetik a nemzeti ruhát. Járnak a kultúremberek nemzetközi viseletében. Ellenben a kínaiak, tuniszi arabok egyelőre makacsul konzerválják az ősi kosztümöt. Bár én már láttam kínai diákot copf nélkül s a legjobb szabású modern ruhában. Mindegy: ez bennünket ne érítsen. Több világosságot! mondotta Goethe. Több zsinórt: mondjuk mi.

IV.

A szívtelen cselédek

Károlyi-uradalmakon, grófi uradalmakon sztrájkolnak a cselédek. A silány kommenციót nem bírják tovább. Ilyen szívtelenek ebben az elistentelenedett korban a cselédek. Sándor Pista grófék, nemes uraik, erkölcsi jókért harcolnak. Ők pedig hitvány kenyérért. Hivatkozunk az egész magyar társadalomra. Követeltek-e valaha több és jobb kenyeret Sándor és Pista grófék? Abbahagyták-e ők valamikor a munkát? Pláne nemzeti harcok idején? Majténytől a Köztelekig? E szívtelen cselédek pedig kenyeret követelnek. Le kell ezt szögezni. Ilyen emberek akarnak holmi jogokat. Kivirult a Tulipán-kert, s ezek a szívtelenek mégsem akarnak éhenhalni.

Budapesti Napló 1906. április 4.

Pont.

139. NERO ÉS NÉNY

Nero ügye gyalázatos fenevad volt? Így írta ezt meg Tacitus is. Hamerling is ezt tanítja: ne kételkedjünk. Ne merjünk arra gondolni hogy Tacitus is ember volt. Ember és publicista, mint például Bartha Miklós.

Ferrero olasz tudós most remek tanulmányt írt Neróról. Tizenkilenc évszázad után vissza akarja adadni e cézár becsületét. Hiszen Agrippina fiáról biztos, hogy öt évig olyan derék császár volt, amilyen nem ült Róma trónján. Nem a politikai gyűlölség kiáltotta-e ki fenevadnak? Igaz-e, amit Tacitus és vagy két-három kortárs írásaiból tudunk? Amit tanítanak Neróról minden iskolában?

Ferrero azt mondja, hogy nem igaz. Tacitus és társai (az akkori újságírók) gyarló emberek. Hiszen politikával foglalkoztak. Gyűlölték Nerót politikai okokból. Főleg féltek, hogy hasonló cézár következik. Modern és erős kezű. Fiatal gyerek volt Tacitus, mikor Neró élt és halt. Magába fogadta a mások gyűlöletét. Később pedig párttaktikából is feketítette Nerót. Aki mindenesetre nem lehetett olyan fekete, mint amilyennek festik. Neró modern ember volt. Imádta Keletet. Akkor az volt a modern ember, aki Keletet imádta. A kultúra, az emberi, a szép, az új akkor Keletről jött. És Neró a legfanatikusabb orientalista volt. Lehetetlen s hihetetlen hogy kegyetlenkedett légyen a keresztényekkel. A keresztények a modern Kelet gyermekei voltak. Neró pedig felkarolt minden modern keleti eszmét. Sőt azt hiszi Ferrero, hogy Neró öntudatlanul is apostola volt a kereszténységnek, s így a kereszténység megszilárdítói Pál apostól és Nero.

Mindez, úgy-e, különösen hangzik? Mi persze nem esküszünk meg reá. De van egy egészen aktuális esetünk. A Nény esete. (A német és a magyar lapok talán egy távirati hibából még ma is *Nemy*-nek nevezik.) Ez csak a mi korunkban él. A courriéres-i tizenháromnak egyike. A nevét is csak pár nap óta ismerjük. Egyik bányász azt mondja, hogy isteni lelkű, nagy, nemes, hős ember. A másik azzal vádolta, hogy önző, gyáva, tolvaj, bestia. És mi nem tudjuk, hogy micsoda Nény. Nem tudjuk, hogy és mint viselkedett ott lent a húsz napos pokolban. És bizonyosan sohse fogjuk tudni. Hát ilyen igazságokból van összerakva a történelem is. Senkit és semmit sem ismerünk. Sem a múltban, sem a jelenben. Azokat sem ismerjük, akikkel egy életet élünk le. Ismeretlenül jövünk a világra, s megismeretlenül távozzunk.

Budapesti Napló 1906. április 5.

Ódi

140. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Montjoie medvéi

Montjoie: hegyvidéki falu Franciaországban. Az Egyházat kiverte házából Franciaországban az Állam. Ez idő szerint pedig leltározzák a francia templomi kincseket. Passzív rezisztenciához nem nagyon értenek Magyarországon túl. A papok és fölbujtott híveik tehát aktíve rezisztálnak Franciaországban. Nem engedik be a templomokba a leltározókat. Sok harcot vívtak meg mostanában francia templomok körül. Montjoie azonban kicsi község, s vallásos ember benne alig akad. Félni lehetett, hogy a templom annyi védelmet sem kap, amennyi alatt az abbé ünnepies tiltakozását fölolvashatja. Hát ki védje meg a templomot? Két medvetáncoltató paraszt elhozta a medvéit. A medvék dörögve álltak meg a templomküszöbön. Ha leveszik a szájkosarukat, bizony széjjeltépik az állam embereit. De ezeknek volt eszük: vártak. A pap fölolvashatta a protestációt. A medvék megvédték az Egyház tekintélyét. Reméljük, hogy zsinat fog összeülni nemsokára Tridenten. Az Egyház alaposan kihagyta megváltást hirdető dogmáiból a medvéket. Csak az ember kap menyországot. Az állatvilág más képviselői nem. Ez szűkkeblűség. Legalább a medvékkel szemben történjék kivétel.

II.

10 : 531

Legenda (ez egy paripa) futott, s aki benne bízott, tíz forintra ötszázharmincegyet kapott Alagon. És még mondja valaki, hogy tehetséges ló hiába lót-fut Magyarországon.

III.

A Lyon-eset

Bevallom a rendőrségnek, hogy ötször voltam a Lyon-kávéházban mostanában. Feketekávékat fogyasztottam, sőt egy esetben sört is. Most már mondjuk, hogy a múlt éjjel ottkap engem a rendőrség s nincs nálam igazoló írás. Ellenben van előttem egy vádoló, üres csésze. Viszont a ruhám tisztességes, tehát Budapesten gyanús. Engem is igazolásra szólítanak? Ebben az országban elég, ha valaki – élni mer? Akkor már gyanús? Teljes tisztelettel mondom, hogy ilyen eseteknél nem állanék jól magamról. Mert én szerencsétlenségemre ismerőse vagyok olyan országoknak, ahol az egyéni szabadság komoly valami. És nem lehetetlen, habár szeretek kultúremlékeként viselkedni, hasba rugom azt, aki engem indokolatlan érdeklődésével megsért.

IV.

Két új lovagról

Gyönyörű írás az írás, mely arról szól, hogy a derék Charles Pruvost és Henri Nény a becsületrend lovagjai lesznek. Ezek a lovagok tudvalevőleg courrieres-i bányászok, s hús napig halottak voltak tizenharmadmagukkal. Franciaország

elnöke lovagokká üti őket. Minden dekorum számárság, ha külsőség. De viszont az emberek is szamarak maradnak sok száz évekig. De milyen másképpen és milyen más érdemért tüntetnek ki Franciaországban, mint nálunk. És ha már szamarak vagyunk, mégis csak jobb számárnak lenni a demokrata köztársaságban, mint idehaza.

Budapesti Napló 1906. április 6.

Pont

141. HÓDÍTÓ TRAFIKOK

Szegény Illés prófétát elkergette városa, Sion. Nem azért, mert papnak volt hitvány. Kitűnő szent pap volt Illés próféta. De elhanyagolta az üzleteket. Csőd szélére juttatta városát Illés próféta. Tehát elkergették. Mert nem csupán igéből él az ember. És a mennybéli üdvösség papirosait nem lehet börtörré vinni.

Bizarr kis spektakulum volt. Sion nagy templomában zúgtak a harangok. Seregelve lármásan a hívek. A szent templomban dühösen harsogtak a szavak:

– Mi van a vasgyári részvényekkel?

– Gazember a próféta: tönkretette a villamos műhelyt.

– Hová tette a pénzt?

És ezer ilyen kérdés zúgott a próféta felé. Végül a szent templomban kimondták, hogy új prófétát választanak. Illés prófétát még a felesége is elhagyta. Voliva, az új próféta, pedig megígérte, hogy Sion lakosainak nemcsak lelki éhségét fogja csillapítani. De rendezni fogja a zilált vagyoni helyzetet is. Ezekután bizonyosan imádkoztak a hívők. Így szokás ez Amerikában. És nem csupán Sionban. Első az üzlet.

De talán nemcsak Amerikában. Ime Vilmos császár palotájában trafikot nyitottak. A földszinten egy nagy helyiséget bérbe adott ki a császár, mert bizonyosan jó bért kap érte. Feudális gőgű urak hanyattvágódnak e hírre. Pedig nincs ebben semmi különös. De benne van a mai élet, s talán a mindenkori élet igazsága. A régi nagy kultúrák idején sem volt ez másképpen. A seftet a császárok sem vetették meg. A pénz pedig – pénz.

A napokban Rozsnyóról jött a hír: a rozsnyói püspök bolthelyiségeket rendeztet be palotája földszintjén. A trafikoké a hatalom. A trafikok beveszik Siont, kikezdi a császári palotákat s szállást kapnak papi fejedelmeknél. Hódító császároknál is hódítóbbak voltak s lesznek a trafikok.

Budapesti Napló 1906. április 7.

Lellei

142. A JÁSZOL

– *Bemutató előadás a Nemzeti Színházban* –

Henri Bernstein zseniális téma-mester és remek szakács. Nem csupán gourmand-oknak dolgozik, de mindeneknek. És kikapkod a *ma* levegőjéből minden érdekeset. A régi kipróbáltat nem dobja el, de fölcifrázza minden divatossal.

Ma például (tegnap vagy legföljebb tegnapelőtt óta) divat Párizsban: az egészség. Prévost írta a minap, hogy az új francia ifjúság a sportnak és a fizikai erősülésnek hódol. A túlcivilizált népség egy kissé megcsömörült a lelki kultúrától. A poézisben ezért törtek előre a humanisták. A regényben, novellákban a szociológusok. Henri Bernstein számol e divattal.

Ez a darabja, A jászol, nem a legszerencésebb színpadi munkája. Mégis: a Víg-színház nagy sikert aratott volna evvel is.

Az asszonynak, a kicsit hisztériás, meg nem értett asszonynak a története ez ismét. Eveline határozottan lelki mésalliance-ot kötött. A férje, Étienne Sandry nyárspolgár, szimpla lelkű üzletember. Az asszony a költőket imádja, s nagyobb stílú, nemesebb, tartalmasabb életre vágyik. Jacques Foucher, a divatos író, telebeszéli fejét. Kiragadja férje házából, kisfia mellől. Mint ő mondja: fantasztikusabb életbe vezet be. Ez az élet üres, izléstelen, csúnya. Négy év múlva Eveline, ki nem lehetett a francia házassági törvény szerint a szeretőjének a felesége, két-ségbeesetten látja, hogy csalódott. Jacques könnyelmű, művészkedő boulevardier. Semmi sem vált be Eveline álmaiból. Anyai érzésébe kapaszkodik s karácsony éjjelén látni akarja a fiát, akit álmaiért elhagyott. Beszökik exférje házába, s iszonyú megható jelenetek következnek. A volt férje meglepi, s ottmarasztja – a jászol mellett. Csúnya az élet, az álmok veszedelmesek, boldogság nincs. Csak nyugalom van, s ez a jászol mellett van.

Gyilkos jelenetek gazdagítják e darabot. Henri Bernstein a párizsi életről, irodalmi s művészeti dolgokról, erkölcsökről mondja el mohó s kissé ravasz kedvvel a maga nézeteit. Sokszor mer unalmas lenni. Általában pedig az egészség papja. Szinte-szinte hangosan és kocsisosan szidja a sok civilizációt, a komplikált modern életet s a lelki kultúra betegeit. (De mulattat bennünket, hogy az effélének mint tudnak örülni némely jámbor magyarok. Ahá, Párizsban már szidják a túlcivilizációt, a modernséget, az új művészetet, a szimbólista poézist. Stendhált és Nietzschét. Persze elfelejtik, hogy mi még nagyon sokáig nem szidhatjuk, mert ezekkel nekünk nem volt bajunk. Vagy nálunk is túlságos a lelki kultúra, és a túlcivilizációtól aludni sem tudunk? Hát jó volna átugrani bizonyos törvényes stációkat a kultúra útján, de nem lehet. Mikor például kevéssel van több könyvünk tíznél, melyet rátartó litteratúra magáénak vallana. Tudományos életünk kezdés, irodalmi s művészeti viszonyaink mizerábilisok. Egyebet még ne mondjunk, mint hogy például úgy játszanak egy Bernstein-darabot a Nemzeti Színházban, mint a mait. Szóval, ne tessék féltetni szép hazánkat a túlságos civilizációtól.)

Ami az előadást illeti, botrányosan rossz volt. Tartottak vajon öt próbát a daraból? Kétségeink vannak, hogy ennyit is tartottak-e. Értéke nem is volt az előadásnak más, mint az Odry kiváló, művészi Jacques Foucher-ja, Pethesnek kis szerep jutott, melyben persze kiváló volt. Hegyesi Mari és Mihályfi azonban már csak buzgóságukért érdemelnek dicséretet. Szinte egytől-egyig rosszak voltak a többiek. Még azok is, akik máskor kiválnak a vén gárdából. A darabot jelesül fordította magyarra Ábrányi Emil. Van a darabban egy vers, szép vers, Noailles grófnőnek a verse. Egyébként is Bernstein szeret élő híresekét s divatos helyeket szerepeltetni a darabjában, melyet a Nemzeti Színház sikerre vezetni nem tudott. Nagy sikere voltaképpen Párizsban sem volt. De ilyen kevés nem is lehetett volna máshol az egész világon.

Budapesti Napló 1906. április 7.

Dyb

143. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A Vezúv

Földindulás van igazán. A Vezúv is háborog. Nápolyra hull a hamueső. Új kráterek nyílnak. Éhes a Föld. Tüzes szájjakkal föl akar minket falni. Lávafolyam fenyegeti ismét Pompejít. És rémületben reszket az egész környék. Mit akar a Vezúv? Lehet, hogy ott, ahol a régi Pompeji helye van, még régebben egy másik város állt. Más kornak, más népnek, más kultúrának a városa. A Vezúv befődte, hogy majd jeleket kapjon a múlttól a jövőndő. Aztán így őrizte meg a mi kultúránk és korunk számára Pompejít. Lehet, hogy most belőlünk akar egy darabot konzerválni a Vezúv. Hogy átnyújtsa majd egy jövőndő kornak.

II.

Hart

Hart úr megérkezik egy városba. Lakást vesz, s az erkélyéről virágot vagy aranyat szór a népnek. Bár különöc amerikai nábob ez a Hart: inkább virágot szór. Az aranyat a bolond sem szórja könnyen. Aztán azt is megteszi Hart, hogy ebédre hív mindenkit, kivel az utcán találkozik. És Hartot mégis gyűlöli a nyomor. Nem azért, mert esztelenül bőkezű. Nem azért, mert igazán jól mívelni nem így kell. Gyűlöli – a pénzéért. Mert csodálatos dolog ez. A szegénység minden gazdagságot gyűlöl. De azt gyűlöli jobban, amelyik évődik vele.

III.

Bernstein

Goethét idézik a Bernstein darabjában. Budapesten ezt észre sem veszik. Pedig új dolog ez. Nem is régen hazaáruulás volt Párizsban Wagnert szeretni. Semmi német nem kellett. Nagy írókat meggyűlöltek Párizsban azért, mert tudomást vettek a német génuszról. Ma pedig német írókkal kacérkodik egész Párizs. Nietzsché talán franciák olvassák legtöbben. És sikk ma például Goethét idézni, akit a franciák hosszú évtizedekig becsméreltek. Merte volna csak Zola cselekedni ezt annak idején. Neki nem lehetett. Még ilyen apró dolgokban is érvényesül az új törvény. Az idézetekben is. Az apostolt megkövezik. Jön az epigon, s nagy, szentséges ember lesz azért, amiért az apostolt megkövezték. Zola vet és Bernstein arat.

IV.

Börvely

Börvely a világ közepe. A börvelyi ember ezt hitte századokig. Legalább evvel csúfolják Börvelyt tréfás parasztok más faluból. Nyilván jól érezte magát a börvelyi ember Börvelyen. Jól érezte magát századokig. Most néptelenedik Börvely. Menekül belőle mindenki, mert nem tud megélni. Börvelyből s vidékéről százával vándorolnak az emberek Amerikába. A világ közepéről akár a világ végére is elmegy manapság a magyar paraszt.

Budapesti Napló 1906. április 8.

Pont

144. A PERESZLÉNYI JUSS

Fényes Samunak kevés szerencséje van az idén a darabjaival. A Nemzeti Színházban csak a minap aratott bukást a Csebi Tatár, amelyben eddig még valamennyire határt szabott az ízlésének, ma este meg a Magyar Színházban csalódott Fényes Samu. A pereszlényi juss-ban (mely „énekes játék” – a közönséggel) korlátlanul átengedte írói tollát az aktuális nemzeti áramlatoknak. Fényes Samu, az író, úgylátszik, nem igen bízott A pereszlényi juss sikerében, segítségül vette hát maga mellé Fényes Samut, a koalíciós hazafit. Annyi tulipán nincs a korzón, amennyit az első felvonásban dobálnak és szavalnak a nyakunk közé. És – hajh, hiszen változnak az idők – a sok tulipánt diszkrét derűtség kísérte. Nem hatott a tulipán, egyébről pedig a szerző elfelejtett gondoskodni. Mindenesetre sajnáljuk Fényes Samut, amiért a kuruc Feja Dávidban megmutatott oroszlánkörmeit kényelmi szempontokból visszahúzza. A pereszlényi juss a Rákóczi-korból veszi tárgyát, amelyért tulipántalan kézzel, tiszta poézisért is lehetett volna nyúlni. A juss a pereszlényi vár, amelyért két rokon, Pereszlényi Máté és Judit viaskodik három felvonáson keresztül. Máté is, Judit is fiatalok, szépek, természetes hát, hogy addig dalolnak, táncolnak és mókáznak, míg az ötletes kis Ámor a szívükbe nyilaz. Házasság a dolog vége, s a jusson többé nem kell veszekedni. A darabot, amelyben a fiatalok többet beszélnek a hazáról, mint a szerelemről, a Kálmán Imre zenéje mentette meg, ha megmentette. Az invenciózus, komoly készültségű fiatal muzsikusz gyönyörű, kitűnően hangszerelt magyar nótái kellemes szenzációja voltak a premiernek. Alig győzték a tüzes nótákat megismételgetni, és a szerzőjüket tapsolni. Ezek a nóták s egy-két jóízű jelenet nagyon tetszettek, s ezekért talán lesz is közönsége az új darabnak. A mai estén debütált Kállai Jolán, a Magyar színház új primadonnája, aki játékában, táncaiban, dalaiban azt az ambícióját árulta el, hogy Fedák Sárít utánozza sikerrel. A publikum különben – vagy talán ezért – szívesen fogadta a színésznőt. Rátonyi kellemes megjelenése és Boross derűs humora szintén segítettek a hangulatot javítani.

Budapesti Napló 1906. április 8.

145. KISBÁN MIKLÓS

Naplegenda. Írta Kisbán Miklós. Motto: Herbert Spencer Principles of Sociology I. pag. 825., 411. Hogy miként születik a mithus? A rendkívüli ember kalandjából. E kaland lantverés is lehet. Már a mottó tetszett nekünk. Drámai költemény Spencer nevében. Ennyi erudícióhoz nem szoktattak bennünket költőink.

Lássuk csak. Olvassuk csak. Nem érezzük olcsó embernek ezt a Kisbán Miklóst. Ki lehet ő?

Kisbán Miklóst pszeudonimnak hírlelik. Ugyancsak hírlelés szerint Kisbán Miklós: gróf Bánffy Miklós volna. Akárki, komoly irodalmár, akármit beszél. Fontos dolog az ilyesmi. Nekünk például dupla öröm ez a könyv, ha így van. Íme egy előkelő magyar amatőr, aki csakugyan előkelő. Eötvös, Kemény s néhányak, régiek óta az úgynevezett előkelők nem kényeztettek el bennünket. Szinte megdöbbenő ennek a 7-9-11 ágú koronás osztálynak lelki elzüllése. Ez az intellektuális és kulturális süllyedés szinte páratlan. Fizikai romlása régi már ez osztálynak. Most robogva indul meg a politikai. A dzsentrí után íme magva szakad az exkluzív históriának. De mindezt csak mellékesen írjuk. Abból az ötletből, hogy a Kisbán Miklós könyve meglepően sok egy magyar főúri amatőrtől. És hogy főúri íróink borzalomba kezdtek már ejteni minden mívelt magyar lelket. A nők is. Sőt azok igazán.

Kisbán Miklós több, mint literary gentleman. Európai ízlésű, elmélyedt, finomlelkű ember. Sokat olvasott s hasznosan. A *Naplegenda* Ibsen Peer Gynt-jére emlékeztet. És ez csupán dicséret. Kihallom én azért e könyvből Spencert, Nietzschét. Kierzsem a legújabbakat is. Meglátom az egészen eredetit. Érdekes és szép könyv. Megint egy szimptomája a magyar lélek új, nagyszerű válságának. Nem fogtok már sokáig döngicsélni kis tanya-emberek. Nyakatokat fenyegeti már Európa.

A *Naplegenda* nemes legenda. Szimbolikus költemény. Az őseMBER korából. A hatalmas vadász, Ijjas megvénül. Fialat asszonya van. Lépések hangoznak a rettegett barlang körül. A vénhedt férfiú helyére jön az új, fiatal férfiú. Jön az ismeretlen. A veszedelem. Az új Nap: az új férfiú. Az asszonyt kívánja meg. Virágszált. Jön és birokra kél Ijassal. Megöli Ijast. Új tüzet gyűjt a tűzhelyen. Erős karjaiba szorítja a leányt. Mindenki meghódol neki:

– Üdvözlég, mindenható vadász.

Nagy gondolat. Buja, költői, szép nyelv. Elegancia a fölfogásban. Mitikus és illatos homály. Sok raffinaltság. Megmozgatása sejtéseinknek. Egy modern írás.

Szeretettel dicsérjük Kisbán Miklós könyvét. Más nyelven nem volna talán jelentős. Magyarul igen. Jel az új jelek között. Szeretnők színpadról látni. De ez már merész kívánság nálunk. Talán a Thália megpróbálhatná.

Singer és Wolfner bizománya a könyv. Ára 2 korona. Sokan aligha fogják olvasni: ez bizonyos.

Budapesti Napló 1906. április 8.

A. E.

146. TELEKES BÉLA: VERSEK

Szeretnék valami szép nótára gyűjtani: álmok rengetegjébe lépek, s Telekes Béla verseinek nehéz és drága illata felhőzik a lelkemen. Poéta Telekes Béla, akit én szeretek. Magyar sorsú, szomorú, szívében egy kissé már vénülő is talán. Szent sajkás, ki vad, zord folyamon, alkonyi napon megy a mély tenger felé. „Babérág az evezője, töviskoszorús a feje, dalolva úgy evez előre.” Vajon úgy lesz-e csak-ugyan? „Úgy suhan el égbe, viharba, a tenger mélyeire, s többé se híre, se hama-va”? Akit „az álmok tönkrevének”, arra már csak szomorúság vár? Én már régen nem tudok szomorkodni, mert kínjaim vannak. De úgy szeretném megvigasztalni a nagyon szomorú poétát. Egy kicsit önzésből: hasznunk volna belőle. Nagyon is barna a rengeteg. Fényes, cikkázó, erős, új szavak között is álom, álom, álom. Hogy lehetne valahogyan erősebben eljegyezni az Élettel Telekes Bélát, ezt az igazán nemes poétát? Az Élet bizony nem édes csókú az ő számára sem. Olvasom alkalmi verseit e könyvben, melyet koldus szűkkeblűséggel állíttatott, s adott ki a magát országos irodalmi és közművelődési szövetségnek nevező nem – tudom – micsoda. Ez alkalmi verseket bizonyosan az uzsorás, szűkös alkalmak követték el a poétával. Miért nem írhat ő például mindig olyan verseket, mint a *Szerelem?* Varázsos, zengő, muzsikás szavú. De talán tudna akkor más is lenni. Megéreznök minden során, hogy ezt *csak így* lehetett megoldani. Most nem érezzük mindeniken. Néha sokat mond, s *akkor* talán többet mondana a még eddig el nem mondottakból. Dehát az unalmas, a régi, az igaz ének. Az unalmas, a régi, az igaz fátumú, a Reviczkyek és Telekesek fátuma. De mit siratom én őt csupa szeretetből? Külömb, poétább és bölcsebb ő, mintsem ezt megérdemelje. Írta itt a minap: nem átkozódik, nem fél, de dacol, s megy a Nap felé. Így legyen, s mi nyomában leszünk a szívünkkel.

Budapesti Napló 1906. április 8.

(A.)

147. FECSKÉK

– *Lipcse* –

Utazás és betegség késleltette ilyen sokáig a választ. Szerkesztöm azt akarta, hogy magam válaszoljak, kinek az ügy a legilletőbb ügye. A késésért mindenképp bocsánat, a szimpátiákért köszönet az én ismeretlen, okos és kedves lipcsei ügyvédnőmnek. Hogy gall-imádó, hazafiatlan, sőt magyargyűlölő vagyok, szűkfejűek itthon is rám fogták. A vád nevetséges: magyar vagyok, ősmagyar, s képtelen arra, hogy más legyek. Magyar a lelkem, a temperamentumom, de elragadtatva nem vagyok a magyar viszonyokkal. Látom és gyűlölöm a fajom hibáit. Talán nagyon türelmetlenül, de ez – idegrendszer dolga. Főképpen kétségbeejtenek a magyar kultúrviszonyok s ezért éppen Nyugaton élő magyarok átkoznak? Bocsáttassék meg nekem, ha nagy példákkal védem kicsiségem. Byron ostromozta az angolokat, kiket egy másik angol költő: Browning civilizált barbároknak nevez. És kell-e más példa, mint a Petőfié? Úti leveleiben s hány versében átkozza a magyar bűnöket, és siratja a maga magyar voltát. Heinénél szebben és jobban senki sem szerette Németországot. Párizsban élt, imádta Párizst, de sorsát, fátumát siettette, hogy távol élt imádott Németországától, s hogy ott nem értették meg, s hogy Németország önmagához méltatlan életet élt. A fiatal Ibsen gyilkos dolgokat énekelt a norvégekről. Carducci, a legnemzetibb olasz költő sok verse kétségbeesés Olaszország miatt, s vád a mai Olaszország ellen. De hát mit folytassuk tovább? Süketeknek hiába beszél [az] ember. A lélek süketjeinek éppen nem. Hogy lipcsei német lapban írja meg valaki az én hazaárulásomat? Ez sem baj. Mégis csak vannak már jónéhányan megértők. Még egyszer: köszönet.

Budapesti Napló 1906. április 9.

(A. E.)

148. SZERKESZTŐI ÜZENETEK

– Levél a nemzethez –

Ez a lelkes, dicséretes verses vezércikk nem térítené észre a koalíciót. Versnek pedig nem vers. Kérjük: intézkedjék két napon belül a kézirat sorsáról. Kivételesen megőrizzük írását két napig.

P. V. (Budapest)

A. E. hétköznapokon délután 6 és 7 óra között a szerkesztőségben megtalálható. Tudomásunk szerint szívesen egyezik bele a versek szerbre fordításába. De a már megjelent fordítás dolgában itt nyilvánosan kell valamit kijelentenie. A kötet Párizsi ciklusában három Baudelaire szonettnek és néhány Rictus-strófának a fordítása is belekerült. Harmadiknak pedig nem egészen fordításképpen (fordítás alatt a lehető legteljesebb hűséget értve), de egy Verlaine-vers hangulatának magyar megrögzítéseként a Paul Verlaine álma című vers. Azért ez a cím, mert A. E. el akarta kerülni a vers mellett a magyarázó jegyzeteket. Egyébként A. E. szívesen áll a szerkesztőségben, a mondott időben bármikor az ön rendelkezésére.

Celldömölk

A dancs szó már Erdélyben él leginkább. Magyarország sok vidékén is használják azonban. Az irodalmi használatból azonban ez az ősi, gazdag értelmű szép szó kikopott. Csak sok más jelzővel helyettesíthetjük: könnyelmű, tunya, szennyes, semmiházi.

Versekről és más kéziratokról

Sok száz rossz vers gyült föl hajlékunkban. Társulnak velük más haszontalan írások. Kilencvenkilenc percentje nem érdemel ugyan udvariasságot. Mégis jelentjük, hogy mihamar választ kapnak íróik.

Budapesti Napló 1906. április 9.

149. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Toldy – Regnieri

Kassa szegény ex-püspöke egy ember. Egy: éppen csak egyetlen egy. Mióta világ a világ: ők sokan vannak. Ki írta a Szophoklész tragédiáit? Julius Caesar Hajnóczija ki lehetett? Mely szegény és szerény pap írhatta a legszebb pápai enciklikákat? Ezt a világ sohasem fogja megtudni. Ellenben kár a Bubics- esetet a magyar bűnök közé sorolni. Van elég saját bűne a magyar életnek. Mathieu bíbornok Franciaországban bejut a negyven halhatatlan közé. Mivel Regnieri, olasz pap, igen jeles tudományos munkát írt. Senkinek sem szabad megbotránoznia. Jól van ez így, amíg így van. Vannak Toldyk, Regnierik, de szerencsére vannak Bubicsok és Mathieu-k.

II.

Andalúzia

Andalúziában iszonyú az éhség. Költők megénekelt földjén. Andalúziában. A gyomor jajgat és sír. Ena hercegnő minden hozománya kevés volna Spanyolországban kenyérre. De nem is kap kenyeret az éhező spanyol. Mióta Andalúziában éheznek az emberek, tízszer több a bikaviadal. Az elejtett bikákat aztán kiosztják az ínségesek között. Egészen magyar módja a szociális buzgólkodásnak.

III.

A Vezúv

A Vezúvról megint írni kell. Ez a rossz gyomrú hegy rettenetesekeket mível. És újra és újra töprengünk. Mit akar az öreg Föld? Mindenütt tüzet hánynak a hegyek. Az egész világ nyugtalan. Katasztrófa katasztrófát ér. Váratlanul megnő a Balaton, és Polónyi miniszter lesz. Minden rend fölbomlott itt. Mit nem fogunk még megérni?

IV.

Storer

Storer, Amerika volt bécsi nagykövete – mártír. Áldozata annak az ellentétnek, mely Amerika és Európa között van. Szegény Storer belepusztult abba, hogy erre mifelénk más a világ, mint túl az óceánon. Ő nem felejtette el, hogy „ulula cum lupis...” Bécsben – feudális volt, mert Bécs és Budapest feudális. Az Unió már nem elsőízben járt így nagyköveteivel. És ez nem lesz másképpen, amíg Amerika annyira meg nem nő, hogy fölfaljon minden európai régiséget. Vagy míg Európa nem prostituálja a demokrata, az új, a kalmár Amerikát. Addig mártírok lesznek a Storerok. Mert a világ nem tűri, hogy embereket és társadalmakat egy világ válasszon el. Bebelnek lakkcipőt kell húznia, ha a császár elé megy, s a norvég parasztképviselő frakkba fog bújni Hakon király előtt.

150. A KÁTÉ

Bréma város tanítói ezt mondják németül és kategórikusan:

– Kátét az iskolában ne tanítsunk. Vallástan helyett valami hasznosat rágjunk a tanulók fülébe.

Szinte olyan kegyetlenül hangzik ez, mintha azt tanácsolnák, hogy isten vallástan helyett az istentelenség vallástanát hirdessék az iskolában.

Akármelyik religiónak díszére válhatnak ez a türelmetlenség. Mintha az istent és a kátét máról holnapra törölni lehetne.

Az istennek és a kátének nagy múltja van. Szabadulni törekszünk tőlük, mint minden múlttól. De okosan és békésen.

Lám Brémával egyidőben Párizs is megszólal. Az a Párizs, mely valamikor hahotázva ültette a katolikus oltárra az Ész istennőjét.

Párizs már nem a régi könyörtelen. A gall és germán génuszok nagy távolságát ez is bizonyítja. Bréma most ért el a francia forradalomhoz.

Párizs ellenben harcban áll az istennel, de a kátét nem akarja eltörölni. Hanem a régi káté helyett *új kátét akar*. Tanítsuk meg a nebulókat arra, hogy az isten éppen olyan változáson ment át, mint minden emberi elképzelés. Tanítsuk meg a nebulókat arra, hogy a vallás az emberi fejlődés egy része. Semmi metafizikai nincs benne. A lélek divatja. Valamikor, nagyon régen éppen úgy nem gondolt az Istenre az ember, az őseMBER, amiként nem volt parapléja az eső ellen. Isten, szentek, vallás, dogma, egyház, pápaság, eretnkség és a többi egyszerű produkciói az emberi kultúrának. Tehát végeseK. Így kell ezt fölfogni s így kell ezt az iskolában megmagyarázni.

Mi, itt Magyarországon, messze vagyunk a forradalom Párizsától, messze Brémától s még messzebb az új Párizstól, mely íme a negációt sem tűri dogmaként. De kell nekünk is készülnünk a jövőre. Sőt okosan: gyorsvonati metódust hozni be a fejlődés stációi között. Nem okvetlenül kell minden állomásnál megállanunk, hol rendes tempójú társadalmak megállhattak. A káté, a vallástan tanítása igen nagy kérdés. Miért menjünk Brémával? Miért ne követnők az új, a tudomány jegyében haladó Párizst? A legendák nem úgy halnak meg, ha letagadjuk, hanem ha megmagyarázzuk őket.

Budapesti Napló 1906. április 11.

Ódi

151. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Mátyás Flórián

Régi magyar erényeink pusztulnak. Temetni mindig Magyarországon tudtak leg-szebben. Alig hogy meghalt egy kiváló ember, nyomban fölismerték az ő kiváló-ságát. Ha éhenhalt is, pompával ásták sírba. E szép erényünk is pusztulóban van. Már temetni sem tudunk kellő időben. Mátyás Flórián tudósunk meghalt 1904-ben Pécsen. Tudós volt, a történelem ismerője. Könyvtárát és vagyonát a városnak hagyta. De csak most fog dízsírhelyet kapni és földelő pompát. Régi magyar erényeink pusztulnak.

II.

Anastasius Grün

Lueger és egy grossdeutsch szerkesztő összeveszték Anastasius Grün szobránál. Anastasius Grün német volt és liberális. Mondjuk: osztrák és liberális. A szerkesztő tehát Luegert támadta. Lueger Rómáért lelkesedik. Miként meri tehát Anastasius Grünt dicsérni? Erre nagy kavarodás lett. Osztrák-e vagy német Anastasius Grün? Szereti-e Luegert vagy sem? Egy éjjelen csak megszökik Bécsből Anastasius Grün szobra. Mindig nemes és józlású volt Anastasius Grün. Vátesz ugyan nem volt. De ha az lett volna, akkor sem tudott volna megálmodni ilyen számár botrányt.

III.

Booth tábornok

Negyvenezer híve ünnepelte a balga aggot. Az Üdv hadseregének jeles tábornokát. Nagyon öreg már a tábornok. De ha okos ember volna, vidáman halna meg. Nem hal ki a földről soha a boldogság. Mert sok légió lesz itt mindig a buták száma.

IV.

Igló szenzációja

Igló város erdejében barlanglakókra bukkantak. Úgy éltek, mint a kőkorszakban. Holott mai emberek. Férfiú, asszony, gyermek. Iglón nagy megütődést keltett e csoda. Egész Magyarországon így lesz. Mi pedig nem ütődünk meg. Igló barlanglakói külső életükben maradtak el néhány ezer évvel. Ez csak különös. De az csoda, hogy ebben az országban szereplő emberek olyan lelki kultúrával tudnak gyönyörűen megélni, mely legalább néhány száz évvel esik hátrább a mi korunknál.

Budapesti Napló 1906. április 12.

152. ÚRI FÖLDRENGÉS

Bécs szokta adni a földrengéseket is Magyarországnak. Az napon, mikor Mátyás király bevette Bécset, megrengett a magyar föld. Budának várában az olasz tudósok talán meg is örvendeztek. Hogy lám Árpád országa is nemes ország. Mint szép Itália. A Duna valósággal kacagott. Nyugtalan, zajos, különös bugyogással. Így íratik régi krónikákban.

Most, hogy Polónyi vette be Bécset, ismét földrengés volt a Kárpátok alatt. Hegyek tűntek és hegyek támadtak. Folyócskák merészkedtek ki régi medreikből, s úgy tesznek, mintha meg sem akarnának állani a Fekete-tengerig. Nagy-nagy földrengés volt ez. Ha mapparajzolók országok belső térképét tudnák rajzolni, már ma sem ismerne egy teremtet lélek sem a tegnapi Magyarországra. Új osztozkodás történt Pusztaszeren.

Pedig a Cunard Line forgalma ma sem csökkent. Károlyi Sándor zselléreinek sorsát ezután sem fogják sokan irigyelni. A pellagra vizitei nem maradnak el Erdély és Bihar tájairól. Tizennyolcmillió ember csak látja e földrengést. Érezni nincs joga. Orra tőle fokhagymás. Joga van a beszakadó házak alá temetkezni. Egyébként a nagy, vulkánikus változás örömeihez nincs köze. Ez zártkörű földrengés volt. Úri földrengés. Mint egy piknik például a Nemzeti Kaszinóban. A magyar politika nem Vezúv. A Vezúv demokrata. Ha Resinát előnti, előnti Torre del Grecot is. A magyar politika eleddig csak pusztító látóját juttatja kegyesen és kizárólagosan a népnek. Ami áldást hoz, azt családi körben osztja szét. A rossz gyermekek, s akik már tegnap este is ettek, ma nem kapnak vajás kenyeret. Nagy-nagy földrengés volt ez, de csak a Tisza István becézett nemzeti intelligenciájának családi eseménye vagy katasztrófája.

Elképzelünk némely ismerős vidéket. Milyen komor gyász honol tegnap még vidám kúriákon. A Rudi vagy a Jancsi családok ékei menesztetnek a főispánságból. Andor nem lesz többé képviselő. Tisza István nemzeti intelligenciája nyolctized részében teljesen a politikából s politikai nexusaiból él. Nagyváradon beszélték, s tanúk esküsznek reá, hogy igaz. Egy dzsentrifamilia legifjabb tagja jogi könyvet magolt. Nehezen ment. Nem történt még ilyesmi úri családban. Sebbel-lobbal érkezik a bátyja. A kaszinóba távirat jött. Tisza István miniszterelnök lett. Rárivall a magoló öccsre:

– Mit biflázol, csacsi. Pista bácsi miniszterelnök lett.

Egy-egy miniszteri kinevezés ezer és ezer dologhoz nem szokott, úri, magyar kényelmű familia szívét szokta megdobogtatni. A vármegyei írnok is sokat remélhet. Van egy főszolgabíró rokona. Az jó barátja az új főispánnak. A főispán beszélhet a miniszterrel. Minden új magyar kormány sleppje és ereje néhány tízezer ember. A népből csak a kortések számítanak. Egy-egy kormányválság pedig azt jelenti, hogy az úri osztály melyik és milyen nagy részének kitartása van a soron.

Mint Nagyváradon nemrég Pista bácsi, úgy hozza most új embereknek az új örömet Sándor bácsi, Feri bácsi.

Köröskény mellett, vagy Nyitrában valahol, talán megint rendreutasítottak egy magoló diákot:

– Mit biflázol, csacsi. Géza bácsi miniszter.

Egy azonban bizonyos. Ilyen nagy helycsere nem volt még, mint a mai. Ennyien még sohasem akarták puha, úri helyre löketni magukat a megrengett földdel. Tisza István nemzeti intelligenciája vitustáncot jár. Éhesek, előkelők, érdemesek, érdemtelenek, nagy erejűek és kalandorok lihegésétől olyan nehéz a levegő, mint Nápoly fölött.

Egyébként új hivatali és társadalmi elhelyezkedése néhány tízezer embernek. Ennyi az egész. Itt persze csodák bőséggel történnek. Komoly főispánjelöltek, emberek, akik még két évvel ezelőtt nevetséges analfabéták, notórius semmik. A nemzeti intelligenciára dicsőség vár az úri földrengéssel. A nemzeti intellektusra? Ez nem egészen bizonyos. A milliók pedig egyelőre maradnak, akik voltak. Jogtalanok, nem számítók, lenézettek. Kik mellett a nemzeti lélek tűzhányó hegyei is félreköpnek.

Más földrengés lesz itt nemsokára. Persze akkor nem a Kossuth Lajos-utca rázkódik meg. Nem Duna-ünnepély lesz az. Nem házi bál. Nem zártkörű piknik. Nem úri földrengés. Ez a mai földrengés csak elődübörgése annak a nagynak. Jön – s próbálják meg az urak, hogy ne jöjjön – jön a nép. És kérni fogja magának az országot, melyhez egy kis joga is volna. De amelyet meg is ígértek neki. Még egy választás, még egy új kormány. Az már nem lesz családi esemény. Az igazi, nagyszerű földrengés lesz.

Budapesti Napló 1906. április 14.

(A.)

153. A BÉKE VEREBEI

Apróságok egy bankettől

Budapest, április 14.

Kárpátoktól Adriáig már marakodtak a koncert, a nagy hazafiak. Száz ember pedig e lármás országból összeült csöndben, hogy ünnepelje Méray-Horváth Károlyt. Ki ez az úr? Jelentéktelen tudós. Barabás Béla elbeszélte e banketten, kicsoda. És hogy mit csinált. Új dolgok derültek ki a Barabás Béla beszédéből a béke titkos történetéről.

Méray-Horváth Károly valamikor fogta magát, csinált egy új szociológiai rendszert. Azt állította, hogy ő a társadalmi fejlődést biológiaiainak látja. Így aztán horoszkóppal szolgálhat a jövőről. Például megmondja előre, merre megy, merre kénytelen menni a magyar politika. Széll Kálmán rózsás kormányzásának idején csinálta e tudományos jóslást. Megdöbbenő módon látott meg előre mindent. A koalíció egy picit, öntudatlan srófja volt a fejlődés nagy mozdonyának. Ez látszik meg a Méray-Horváth rendszeréből – is. Mikor aztán Méray-Horváth látta az idők teljeseződését, lombikjai mellől maga is előlépett. Megcsinálta a politikai diagnózist. Receptet írt. Fölkereste régi barátját, Barabás Bélát. Ketten azután szépen nyeregbe ültették a koalíciót.

*

E két ember találkozásának története sok kötetnél jobban jellemzi a mai Magyarországot. Méray-Horváth tudta, hogy Barabás intakt ember. Régtől ismerte, s politikustársai közül becsülésével kiemelte. De a magyar politikai porondot még jobban ismerte.

Barabás bizalmatlankodott. A tudományos magyarázatot meg se hallgatta. Töprengett: ki küldi ezt az embert.

Méray-Horváth félreértette a töprengést. Ahá, ez akar valamit:

– Nézd, Béla, ha a dolog sikerül, igazságügyminiszter lehetsz.

Barabás nem kívánta az igazságügyi miniszterséget. De egyszerre megnyugodott. Rendben van. Ha ez miniszteri tárcát ígér, akkor ezt magas helyről küldik. Azt azonban kijelentette rögtön Barabás, hogy neki jutalom nem kell. Ha ketten nyélbe ütik a dolgot, úgy is fölveszik a jutalmat – mások.

De hogy adják be a dolgot Kossuthnak és Andrásynak. Ha azok azt hallják, hogy egy nem képviselő, pláne egy tudós, gondolt ki béketervet, meg se hallgatják Barabást.

De Barabás ismerte az embereit:

– Egy nagyon magas állású tisztviselőé az idea.

Erre már Kossuthnak s Andrásynak is jó volt a terv. Még csak a korona előtt kellett – mismásolni. Itt meg azt mondták, hogy Barabás akar így békülni. A veszedelmes kuruc. Jó. Jöjjön a koalíció két embere. Mentek. Velük Polónyi s na-

gyon sokan. Barabás hazament Aradra. Nem volt már szükség reá. Méray-Horváth Károlytól pedig a nyeregbe segítettek azt se kérdezték azóta sem, hogy mint szolgál becses egészsége. Nagy baj is volna az, ha a magyar politika tudomásul venné a tudóst. Csak semmi koncesszió.

*

A Brisztol-szálló termébe alig fértünk, és Barabás Béla eljött erre a bankettre. Tőle tudjuk, érdekes tósztyából, nagy részét e kis titoknak. Érdekes társaság volt a társaság. A magyar szociológusok. A kicsúfolt magántudósok. Európai magyarok, intellektuelek. Egy bús magyar azt mondta nem régen:

– A Huszadik Század (a szociológusok lapja) társasága talán egyetlen európai oázis a magyar Szaharán.

És ezek a veszedelmes „kozmpolita” magyarok milyen magyaros harcot vívtak. A politikusok zenebonáztak. Ezek évek óta hajtják:

– Egy orvosság van: az általános, titkos választói jog. Beteg a társadalom, koldus a nép, gyöngye az osztályparlament. Nem segít más. Hazaárulózták őket. Kormánybérenceknek nevezték a liga embereit. Mert Bécsből is az általános választói jogot hirdették. Ez volt az ő bűnük. Mintha erről ők tehettek volna. Mikor II. József népjogokat kínált, az akkori európeerek, a Kazinczy Ferencek azt mondták: helyes. A jó mindig jó. Erre a példára Jászi Oszkár, a szociológiai társulat főtitkára mutatott rá beszédében a Méray-Horváth banketten. A magyar szociológusok csak ezt akarták: lássa be a koalíció, mi a baj és az orvosság. Most ők örülnek legjobban a diadalnak. Osztozkodni nem kívánnak. Nem politikusok ők. Tudósok, eszmék társaságában élők, intellektuális lények. Fáznak a mai magyar politika cselekvő módjától. Ők a béke verebei voltak. Szürke és bölcs verebek.

*

Csodálatos dolog mégis, miként hódítanak az eszmék. Barabás Béla tett erről vallomást és Feszty Árpád. Barabás elmondta, hogy mikor Méray-Horváth Károly az ő tudományos magyarázatával előállott, úgy volt ő ezzel, mint az ő beszédével a vésztoi magyar. Egész nap emlegette, milyen szépen beszélt Barabás. Kérdezték tőle:

– Hát aztán mit beszélt?

– Tudja a fene.

– Én is csak annyit érttem – folytatta Barabás –, hogy az általános választói jogot meg kell csinálni. Mert őszinte akarok lenni. Én nem vagyok tudós ember. Ilyen „tudja a fene” ember vagyok én is. Csak egyet tudok: a becsületet, a demokráciát, a hajlíthatatlanságot. *Sajnos, ilyen „tudja – a fene” emberek voltak eddig a parlamentben.* De vén fejemmel már magam is tanulok. *Ilyen társaságban röstelltem legjobban, hogy az ország sorsa „tudja – a fene” emberek kezében van.* A közjogi harc csinálta ezt is. Idő sem volt komoly tanulásra. Meg aztán könnyen szerephez jutottak az üres stréberek. Másként lesz ez is, ha általános választói jog, s ha új parlament lesz. Éppen itt az idő a kulturális, szociális és gazdasági reformokhoz. Ehhez pedig nem az emberek kellene.

Az eszme hódítása szól Barabás lelkes, gyűjtő beszédéből. Ő ama kevesek közül való, akik már az eszmék hatása alá kerültek. És egyszerű lelkes szavakkal íme az intellektuelek zászlója alá esküszik. Higgyük, reméljük: ez az idő jele.

*

A politika nem lesz már Magyarországon sem sokáig élő ellenfele az intellektuális kultúrának. Pikler Gyula nagy keserősége azonban ez estén még jogosan tört ki. Ő a szociológiában ellenfele Méray-Horváthnak. Rendszerében s annak a magyar politikára történt jósló alkalmazásában sem hisz eléggé. De egy bizonyos: Méray-Horváth óriási szolgálatot tett hazájának. Hol az elismerés? Barabáson kívül eljött-e ide még egy politikus? Ki érzi magát a békeszerző adósának. Érdemet s jutalmat mások foglalnak le. Valóban kétségbe kell esnünk mindazoknak, kik nem vagyunk nagyszájú, politikai stréberek. De vagyunk egyszerűen a magyar kultúra munkásai. Lesz-e itt változás? Sokan voltak ez estén is szkeptikusok. A feudalizmus siet eloltani azt a pár mécsset, amit a kultúra s a népjogok emberei gyújtottak. De sokan hisznek a béke verebei közül. Lesz új magyar társadalom. Jámbor patrióták nem fogják örökösen a Kossuth-nótát énekelni, mialatt egész Magyarországot kikoptatják a lábuk alól. A politikában pedig helyet kap majd az intellektus is.

Budapesti Napló 1906. április 15.

154. GORKIJ ÉS ANDREJEVA

Amerikában keserű leckét vett Gorkij. Megtanulta, hogy Oroszország Európában van. Szentpétervárott szinte becsületére vált neki Andrejeva kisasszony. Európában híres írótól és művésztől elvárják az ilyesmit. D'Annunzio szerelmeiről többet írnak a lapok, mint drámáiról. Párizsban pedig régen elhalt író sem prosperálhat, ha egy-két gáláns esetet nem áshatnak ki róla. Gorkijnak is színésznőjét bocsátották meg legszívesebben. Mindenütt, széles Oroszországban s egész Európában. Még talán a cári udvar körül is ez volt az enyhítő körülmény Gorkij számára. Hogy nem is lehet olyan kapacitálhatatlan ember az, aki színésznőt választ szeretőnek. Az erkölcsösködő Berlinbe is elkísérhette Gorkijt az ő Andrejevája. Senki sem kérte tőlük a házassági bizonyítványt. Az igazi feleséget is kevesen sajnálják Európában. Mi itt azt tartjuk, hogy egy nagy művészhez nem formálhat juszt egy asszony. Az más kérdés, és nem ide tartozik, hogy igazunk van-e. Már a művészet túlbecsülése is beteges civilizáció tünete. A többi pedig természetes folytatás.

Az sem ide tartozik, hogy mi Gorkijról, mint művészcsoportról, mint emberről és mint apostolról mint vélekedünk. Gorkij személye érdekes és minden, ami vele kapcsolatos. Amerikai esete pedig különösen az. Valóságos diadalút várt rá. New Yorkban, Cincinnatiiban, St.-Louisban és mindenütt félistenként fogadják. De hirtelen kiderül, hogy az az asszony, aki vele van, nem a felesége. Egy kis színésznő, az a bizonyos Andrejeva. Az igazi feleségét Oroszországban felejtette Gorkij. Akárcsak a mi Rudnyánszky Gyulánk. És vége volt egyszerre minden dicsőségnek. A despota Oroszország fiát a szabad Amerika nyomban bojkottálta. A hotelekben nem kap lakást. Körútjára nem indulhat, mert még tán meg is verik.

Amerikában tudniillik nagyon komolyan veszik a házasságot. Még a gazemberek is. A harmincas poligámia bűne sem ritka Amerikában. Ott még a házassági csalást is befejezett házassággal üzik. Viszont a művészethez annyit értenek Amerikában, mint a mi kis magyar városainkban, hol agilis nőegyletek estéket rendeznek fővárosi írókkal és művészekkel. Akinek neve van, aki híresség, azt látni kívánja Amerika. Mert telik neki ilyen mulatságra. Van dollárja elég. Névvvel elfogadja az utolsó csepűragót. Név nélkül egy új Shakespeare-t, Wagnert vagy Tintorettót sem. Gorkijban tehát nem az író ünnepe volt volna Amerikában. És most lehetne százszor nagyobb művész, mint amilyen. Az erkölcsös jenkinek már nem kell, a csakugyan igazi művész Gorkij megsejt sajjó lelkében valamit. Valami nagyon búsat és régít. A művészet és a szabadság talán-talán mégsem édes testvérek.

Budapesti Napló 1906. április 18.

Lellei

155. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Románia

A déli Kárpátok alatt szaporán és érdekesen éli világát egy ifjú királyság. Románia a románoké, s türelmetlenebb sovinizmus ezidőszerint egész Európában nincs az oláhnál. Néhány nappal ezelőtt forradalom tört ki Bukarestben egy francia előadás terve miatt. Románia vezető emberei, intelligensei csaknem egytől-egyig európai emberek. Száz és száz román diák jár évenként például a párizsi Sorbonne előadásaira. Természetes, hogy Párizsban a magasabb és szolidáris emberi kultúra apostolai nem értik Romániát. Miért ez a féktelen türelmetlenség? Most aztán válaszolnak Bukarestből a párizsi kérdésre. Az oláh sovinizmus nem Románia produkciója. Magyarországon született és nevelődött oláhok honosították meg. Ezek rettegnek minden újtól, minden idegentől. Mindentől, aminek nemzeti bocskorszaga nincs.

II.

A meggyanúsított Apponyi

Véletlenül egy szerkesztői üzenetet pillantottunk meg egy koalíciós függetlenségi kormánypárti lapban. Szól az üzenet egy tanítónak vagy tanárnak. „Sikerül, ha van protekciója.” Ejnye, ejnye: hát nem a makulátlanság órája köszöntött Magyarországra? Vagy csak a kultuszminisztériumban maradt meg a nepotizmus és protekció. Ugyanez újság állandóan az erkölcsök tisztasága nevében könyörgött és káromkodott Apponyiért. Most pedig meggyanúsítja. Hogy csak protekcióval lehet ma is valamit elérni. Mi nem hisszük ezt. Erős a bizodalunk, hogy az új rendszer perhorreszkál minden protekciót. Ma már csak az igazi érdemé minden elismerés, jutalmazás és siker.

III.

Az Akadémia

Nagy örömmel látjuk, hogy az Akadémia pénzügyi rendben vannak. Az Akadémiának a politikai zavarok sem ártottak. A pénzére jól vigyázott az Akadémia. Most már azonban ideje, hogy az Akadémia dologhoz lásson. Wekerle és Kossuth iparos országot akarnak Magyarországból csinálni. Aminek bizony már: ideje. Az Akadémia fektesse bele a pénzét okosan néhány szükséges ipari vállalatba. E nagy összeg nagyot lendítene Magyarország közgazdasági életén. Nem is szólnán arról, hogy tudomány, irodalom, kultúra mint föllendülnének, mihelyst az Akadémia kiszabadulna a tudomány, irodalom, kultúra nem neki való, ostoba és gyűlölt nyűgeiből.

Budapesti Napló 1906. április 20.

156. HOL A BOLDOGSÁG?

– *Bemutató-előadás a Vígszínházban* -
Budapest, április 19.

Úgy rémlik nekünk, hogy Budapesten rossz modorú ifjak élnek. Paulette, Francis de Croisset asszonykája, szapulja a modern ifjakat. E sportúzó, rakettes, angol ruhás majmokat. Ezek csak kokottok között vannak otthon. Tisztességes nők társaságában maflák vagy kocsisok. Szalonban csak akkor illedelmesek, ha – a cseléd is benn van. És a többi és a többi. Paulette minden szavára zúgott a taps. Budapest asszonyai tüntettek Budapest ifjai ellen. Én bizony e percekben nem szerettem volna budapesti aranyifjú lenni. Viszont a budapesti ifjakat megvigasztalhatja, hogy a budapesti nőkről is lehetne egyet-mást mondani. Ha akadna egy elmés és kegyetlen – francia író.

Egyébként pedig ez a kis tüntetés volt a Vígszínház mai estéjének a főeseménye. Francis de Croisset nem a Vígszínháznak való író. Túlságosan bízik a publikumában, s nem jelenti be minden ötleténél előre, mint a Vígszínházban otthonos párizsi külvárosi írók, hogy no most egy disznó-jó ötlet következik. Francis de Croisset egy finom, elmés, párizsi úr. Angolországban nevelt belga, ki Párizsban antiszemitáskodik, holott zsidó.

Paulette-nek a férje szobrász. Mintaférj – az utálatosságig. Tíz évig. Paulette már bosszankodik. De jó egy asszony, s a különben is ösztönzött szobrász-férjét elcsábítja. Paulette-ben most új lángban lángol a szerelem. Ravasz, kedves módon visszacsábítja az urát a hitvesi ágyhoz. Az ágyhoz: sic. A darabban, noha izléses, decens, sokat szerepel az ágy. A visszahódítás nem volt nehéz. A csábító nő olyan nő, aki nem áll meg sokáig egy férfiú mellett.

Nem volt nagy sikere a darabnak. Pedig Molnár Ferenc nemcsak magyarította, de gazdagította. A színészek sem vettek észre sok kedves ötletet. A publikum nagyobb része pedig ahhoz van szokva, hogy a francia bohózatokban hátba vagy oldalba vágják. Ez a morállal előkelően kacérkodó darab nagyobb sikert érdemelt volna.

Az előadás nem volt tehát nagyon értelmes De nagyon jó figurákat láttunk. Kedves volt Varsányi Irén. Nagyon mulatságos Haraszty Hermin. Tanay olyan pompás alak, amelyet nem felejtünk el. Hegedűs elemében. A többiek: Gazsi Mariska, Fábíán Kornélia, Tapolczai, Fenyvesi s a többiek külön-külön mind ügyesek.

Budapesti Napló 1906. április 20.

157. SAN FRANCISCO

Formosa, Vezuv, San Francisco. A Föld számárkodik. Ezer helyen. A Nap haragította-e meg? Nem sejtí senki az okot. Baj van. A Mars egyik úri lakója tegnap ezeket jegyezte naplójába:

Kacagom a Földet s mulatságos lakóit, az úgynevezett embereket. Micsoda ijedelem van most ott. Algeciras és minden feledve. A dalmát partokon remegve úszkál és kémlel Vittorio Emanuele hajója. Az emberek elfeledik a Földön az örömet. Még Kossuth Ferenc miniszterségének sem tudnak örülni.

Igazán: vigalom a Marsról ezt az emberi pereputtyot nézni. Mi már századok óta ismerjük a rengések törvényét. Vezuvjainkat pedig úgy nyergeljük meg, amint akarjuk. Holott mi, Mars-lakók, nem vagyunk olyan főnnhéjázók, mint a Föld lakói.

A Föld-lakók nagyon is gőgösek voltak már. Sacramento, Berkley és egy csomó város ezért omlik össze. Pompejivel szemben is ezért esik ismétlődés bűnébe az idő.

Ám érdekesnek mégis csak érdekes ez a földi kalamajka. Torre del Grecóban is nagy volt a baj. Mire összegyűltek a papok és a hívők. Ömlött a láva, s imádkozva döglöttek az emberek. San Franciscóban kevés fohászzkodás volt. Ellenben vagy ezermillió dollár értékű csapás máról holnapra érte ezt a tájat. Néztem innen a Marsról, hogy jönnek-e a papok? A papok nem jöttek. Ellenben jelentkeztek a biztosító-társaságok. Kijelentették, hogy ők fizetik a kárt. Pedig a kárt nyilván vis major okozta. Egész Amerika ígéri s akarja, hogy jóváteszi azt, amit a Föld betegségében, avagy fölbújtottságában vétett. Ez tetszik nekem. Amerikában nem esnek ülepre az emberek rögtön. Ott emberi mivoltukban az istennel is birkóznak, ha hisznek benne. Mindenképpen pedig Amerikában más emberek élnek, mint Európában. Emlékszem például a Tisza botrányára. A Tisza: egy folyó. Egyebek mellett előntött egy magyar, alföldi várost. Szegednek nevezik. Ott imádkoztak. Fogadalmi templomot műveltek. Beszentelték talán az egész várost. Végül végigkunyorálták egész Európát. Csodálatos dolog ez. Az egész Föld nem sokkal nagyobb a kabátom gombjánál. És tessék megnézni Szegedet és San Franciscot. Nápolyt nem emlegetem. Ott európai erkölcsök uralkodnak. Micsoda eltérések és különbségek. Mennyivel bodogabbak lehetnek például az emberek Amerikában, mint a földi civilizáció ősi helyein, Európában és Ázsiában.

Eszembe jut egy példa. Van Magyarországon (ilyen ország is van a Földön) egy politikus. Apponyi Albert a neve és gróf. Ezt rossz iskolában nevelték. A kalksburgi jezsuiták iskolájában. És csak egyszer kellett ennek az embernek be-kukkantania Amerikába. Visszajött az anyagi boldogulás általánosságának és magasztosságának fölfogásával. Visszajött hitvallásával a demokráciának. Egy Marslakónak az esze megáll: a kicsi Földön mennyi kontroverzia.

Amerikában hiába reng a Föld. Eddig újfajta cementes házakat építettek. E házak sem bírtak a Földdel. Amerikában tehát új házakat fognak építeni. Olyan házakat, amelyek dacolni fognak, mikor a Föld számárkodik. Egyet már látok. A Földnek

Európa nevezetű részén politikai kérdések összeomlasztanak mindent. Amerikában szembeszállanak az emberek a Nappal s magával a Földdel. Dacosak, erősek, mert van joguk a maguk eszében és – pénzében bízni.

Nézem a Föld vad játékát, s kacagom az úgynevezett embereket, akik még ilyenkor sem tudják, hogy kik ők.

Teremtődött a Föld embere nem azért, hogy Alsó-Szobráncon képviselővé válassza Braun vagy Kovács Lajost. Avagy a grófot, vagy a demokratát. Sőt nem is azért teremtődött az ember, hogy keresse a boldogtalanságát. Kész boldogtalanság, hogy – a Földön él. És ehhez még magyar vezényszó sem kell. Harcolnia kell az embernek állandóan a Földdel. És útja és képessége meg van szabva. Kultúra és pénz. Már az egészen mellékes, hogy visszacsinálják-e a választási törvényt Németországban, s hogy alkotmánypárti jelölt győz-e Ó-Bogsánban, vagy hol.

Persze mindezt hiába beszélném a Föld lakóinak. Azok igazán nagyon furcsa lények. Az emberben, az úgynevezett emberben, voltaképpen csak akkor támad föl az emberi, mikor lába alatt megindul a Föld. San Francisco és vidéke romokban. A Vezuv még mindig mérges. Vajon megsejtik-e a Földön s különösen a Föld némely részén az emberek, hogy Calderonnak nincs igaza. Az élet nem álom. Az élet szent küzdelem. Pénzzel és ésszel a durva Természet ellen.

Budapesti Napló 1906. április 21.

(A.)

158. MARY ANN

– *Bemutató-előadás a Nemzeti Színházban* -

Budapest, április 21.

Valahányszor angol színdarabot látok, irigye vagyok Albionnak. Az angol színdarabok többnyire rosszak, s majdnem mindig művészetlenek. De milyen optimisták, életörömesek. Még az angol tragédiák is sugarasak. És még egy Zangwill is – angol.

Franciák, spanyolok, olaszok, németek, oroszok, skandinávok nyugtalanítanak bennünket. De sőt a magyarok is már. Még a kacagásukkal is nyugtalanítanak. Még olcsó darabjaikból is kibömböl az emberi lélek mai nagy válsága. Az angolok azt mondják, hogy a világ s az élet szép. Ez a világ a Leibniz világa: a legjobb világ minden elképzelhető világok között. És nem kell lenézni ezért az angolokat. Ők általában boldogabbak, mint mi, itt a kontinensen. Históriai és gazdasági okai vannak, hogy Albionban ilyen gyermekes kedvvel nézik az életet. Pénzes ország, pőfögő, egészséges ország.

Mary Ann is szinte tulipános darab. De igazán kedves és derűs. Elmés ott is, ahol naiv. Bájos és mégis szellemes – csacsiság. Mary Ann egy nagyvárosi hotelecske cselédje. Itt ismeri meg Lancelot bárót, a művészt, a muzsikust. Lancelot jó a leányhoz. Aztán a leány hirtelen százezreket örököl. E százezrek elválasztják egymástól a fiatalokat. De eltelik öt év s Mary Ann művelt dáma, Lancelot híres ember. Legyenek boldogok: egymáséi lesznek.

Ostoba és nagyon szép mese. Újra mondom: boldogok az angolok. Ha valami nagyon bántja őket, hát az például egy anglikán pap papos és szamar kenetese. Vagy valami nyárspolgári ügy. Valami efféle semmiség. Talán az angol íróknak van igaza. Talán Zangwill, a sötét tónusokat is ismerő, a nagy Zangwill is okosan teszi, ha ilyen szépnek látja az életet. Elhiszik neki még a Nemzeti Színházban is.

Rossz előadás és nagy siker. Dezső Lancelotja tetszett érdeme szerint legjobban. Jó és meglepően emberi Jászai Mari. Mary Ann-nek D. Ligeti Juliska nagyon való. Éppen olyan csinált kedvességű s iszonyúan érzelmes, mint a darab. Aranyos kedvű Rózsahegyi, s Gabányit és Nagy Ibolyát kell még megemlítenünk. Mihály József fordította a darabot – jól.

Budapesti Napló 1906. április 22.

159. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Egy kis garnizon

Nemsokára a német altiszteknek is támadni fog egy Bilsejük. Mert hasonló körülmények hasonló héroszokat szülnék. Vilmos császár hadseregében pedig az altisztekkel is baj van. A blankenburgi garnizon parancsnokának egy rendeletéből tudjuk ezt. Érdekes, hogy e rendeletről nem igen írnak a német lapok Magunk is francia lapokból böngészünk ki a hírt. A blankenburgi parancsnok megtiltotta az altiszteknek, hogy feleségeik cifrán éljenek és öltözzenek. Mert a cifra élet sokba kerül, s a császár nem ezért adja a pénzt az ő altisztjeinek. Az ilyen élet költségét a konyhától vonják el az altiszné nagyságák. Már pedig a császár kívánja, hogy katonái jól táplálkozzanak. Hogy bírják a szolgálat terhét. Blankenburgban aligha nagy most a császárhűség az altisznék között. A császár egyszerűen besorozta őket katonái etetőinek.

II.

Mindenki beteg

Kipling írja: ha két francia összetalálkozik, a harmadikat rágalmazza. És igaza van. Annyira mániájuk ez a franciáknak, hogy a halottakat sem kímélik. Legkevésbé kímélik pedig nagy embereiket. És éppen nem kímélik a nagy halottakat. Nincs olyan nagy emberük a franciáknak, akiről csúnya könyvet ne írtak volna. Egyebek között például minden francia zseniről hirdetik, hogy beteg volt. A géniusza pedig betegség. Nagyon kultiválják az epilepsziát. Most is újra folynak Párizsban a viták: Napóleon epileptikus volt-e. Csodálatos pazar nemzet a gloire nemzete. A saját dicsőségét sem túri. Bebizonyítja, hogy ez a dicsőség voltaképpen – nyavalya volt.

III.

Kis mese valakiről

Van egy barátom, aki pár év óta rettenetesen undorodik a politikától. Azért e kivételes magyar ember is politizál. De minden szavát, még a valóságot is, mesébe burkolja. Tegnap például ezt a kis mesét mondta:

– Élt valahol egy Mommsen nevű ember. Igen jeles és tudós úr. Holott tudós és német, mégis foglalkozott egész életében a politikával. Egyébként furcsa ember volt ő. Gyűlölt két színt: a feketét és a pirosat. Élete alkonyatán aztán választania kellett. A fekete szín nagyon elhatalmasodott a hazájában. Akármerre nézett, fekete volt a világ. Még a tulipán-virág is fekete. És mielőtt sírba feküdt volna ez az ember, könyörgve fordult azokhoz, kikkel a politikában egy életen küzdött: „A mi színeink elmúltak. Csak a két gyűlölt szín maradt meg. Én könyörgöm hozzátok: szeressétek a piros színt. Mert már csak ez menthet meg benneteket a feketétől.”

Budapesti Napló 1906. április 26.

Pont

160. KÉNYES ÜGY

Kényes ügy: ne üssük dobra. Általában nemzeti reputációnk érdekében illenék meggátolni, hogy a magyar választási hadjáratról a külföld értesüljön. Lássuk csak. Győzött a nemzeti demokrácia. Tapsoltattunk magunknak a külfölddel. Tapsolunk itthon. A zúgó tapsviharba pedig fájdalmas ordítások sírnak be. A nemzeti demokrácia csendőrökkel kínoztat egy sereg embert. Mi a vétkük? Szabad honpolgároknak képzelik magukat. Alkotmányos életet akarnak élni. Egy-két esetet mondunk. Magunk között maradjon. Itt van Csizmadia Sándor. Magyar poéta. A magyar kultúrának egy kevéssel többet használ, mint a jelölt urak közül – mondjunk keveset – nyolcvan percent. Kultúrországban erőnek erejével parlamentbe hozza a kormány, ha kiderül, hogy neki ilyen vágya van. Nálunk csendőrök őrzik. Be nem engedik abba a választókerületbe, ahová ő voltaképpen csak elveket meggy hirdetni. Tán meg is verték már azóta. Mint ahogy Kispesten hazafiasan halálra vertek egy embert, aki azt merete mondani, hogy ő szocialista. Avagy itt van a Grosszmann Miksa dolga. Ez is bízott a nemzeti demokráciában. Hiszen ő is demokrata. Csak éppen előljár a koreszmékben: szociálisan az. Kacagtató eset. Resicán sok ezer híve várja a jelöltet, aki pláne tudja, hogy komolyan úgy se küzdhet a mai választási rendszer mellett győzelemért. Vonaton utazik Grosszmann. A vonatnak rendes állomása Román-Resica. *De a vonat nem áll meg.* Nehogy kiszállhasson a gaz szocialista. Szocialistákat letartóztatnak, mert – szocialisták. Katonák és csendőrök verik szét a kellemetlenebb választási gyűlekezeteket. Beszélni csak hatósági engedéllyel és koalíciós bárcával szabad. Oroszországban több az agitáció szabadsága. Nagyon kényes ügy ez. Intézkedjék a belügyminiszter, vagy ki. Nehogy a külföldre hatolják ki a jajgatás. Kérdeznék ott künn: Megint Oroszországból jönnek a jajgatások?

És muszáj volna bevallani:

– Dehogy. Magyarországon csinálja a nemzeti demokrácia – a nemzeti demokráciát.

Budapesti Napló 1906. április 27.

161. CASTELAR IGAZSÁGA

A nagy Castelar hatalomra került s naív hívei azt hitték, hogy Spanyolország nyomban köztársaság lesz. Önök azonban tudják, hogy Spanyolország még ma is királyság. Sőt annyira királyság, hogy az már szinte nem járja. Pedig eltelt majdnem negyven esztendő is azóta. Ám Castelar abban a percben már nem volt a régi republikánus, amely percben vállalta a hatalmat. Szidták és átkozták republikánus hívei. Nem volt igazuk, mert Castelar a régi maradt. Avval a naív becsületességgel, amire csak író ember képes, jelentette ki egy viharos ülésen a radikális ellenzéknek:

– Ebben a székben egészen másként látja az ember a dolgokat, mint azokról a padokról.

Mint ahogy másként is látja. Okvetlenül pudli lesz az ellenzéki tigrisből, ha hatalom-falatot kap, míg a világ mai rendje tart. Annak belső törvényei vannak, hogy Castelar a kormányon nem maradhatott meg a réginek. Nem emberek csinálják a régi társadalmak helyébe az újakat. Államok formáit sem emberek változtatják meg. Hanem igenis gazdasági és kulturális erők. Hogy úgy mondjuk: a társadalmi léleknek előkelővé érettsége. Például: mi sírunk egy más Magyarorszáért. Sírunk egy kultúr-Magyarorszáért, amely nincs. Sírunk egy demokrata Magyarorszáért, amely nincs. Ha úgy tetszik: sírunk egy független Magyarorszáért, amely szintén nincs. De sírásunk okatlan és tudománytalan. A társadalmi erők és erőtlenségek szerint a mai Magyarország nem lehet más, mint ami. Ellenben valamikor, higgyük, a magyar társadalmi lélek megtisztul, megéri, hiába minden. Az orosz cár egy millió embert kölcsönözhet a reakciónak. A parlament lehet véletlenül feudális és konzervatív. Mégis könnyörtelenül eljön az a Magyarország, amely ma nincs.

Addig csak tréfa és a jámbor tömegeknek szánt maszlag minden politikai csetepaté. Pláne csak bárgyú ember örülhet annak, ha véres szájúak hatalomhoz jutnak. A hatalmon csak – hatalom van. Aki a hatalomra jut, az már nem lehet az, aki volt.

Nehogy félreértsék ez írást önök: nincs ebben célzás mai és magyar politikára s új magyar hatalmasokra. Az ördögnek van kedve még itt is politikát üzni.

Clémenceau s egy szellemes francia újságíró, Harduin, juttatták ezeket eszünkbe. A vad, a radikális munkásbarát Clémenceau miniszteri székben ül. Valamikor, nem is régen még, kormányok réme volt. Most fegyverrel veri le a munkásmozgalmakat. Egészen ellenkezően cselekszik, mint eddig beszélt. Talán lelkében változott ő meg. Nem: csak miniszter lett.

Budapesti Napló 1906. április 28.

Ódi

162. NAGYON FURCSA ESETEK

I.

Gapon titka

Gapont leszállították álarcos őrei a kocsirol. Sötét éjszaka volt s csöndes, ismeretlen, néma tájék. Vitték Gapont, a bekötött szemű Gapont. Egyszer csak megálltak, s valaki harsányan kiáltott:

– Alekszej Grigorovics társunk olvassa föl az ítéletet.

Hideg, erős hangon recitálja valaki:

– Az áruló Gapon pópa kiüríti a nagy serlegből Nyikolaj Lejcsev orvos-társunk titkos italát.

És Gapon pópa serleget kapott a kezébe, és ivott.

A köteléket levették a szeméről s Gapon csodálkozva bámult. Hol van, kikkel, vajon ki ő? Elfelejtett mindent az italtól. Őrei kacagva hagyták ott a hajnali fényben fürdő pusztán. Mehet, amerre akar. Senkinek sem fogja tudni megmondani, hogy ő kicsoda. Forradalmárok hozták föl a nevét ez ismeretlenségből. S most visszataszították úgy, hogy Gapon sem tudja, kicsoda ő voltaképpen.

II.

Harc Velencében

A vaporettók ellen esküt tettek a gondolák. Minden gondolás tartozik gyilokkal elbánni a kis gőzhajók egy-egy alkalmazottjával. Megesküdtek a gondolások, hogy nem nyugosznak addig, míg ismét nem a gondola lesz a lagúnák egyetlen hasítója Szent Márkus városában. Régi velencei hagyományok szerint dolgozott a gyilok. Volt olyan hét, hogy hét embert vesztett a vaporettó. De viszont hét gondolás került a pribékek kezébe. A vaporettók gazdái pedig írtak más városokba, s a vaporettók nem akadtak meg félperccig sem soha. Végül üres koporsókként úszkáltak Velence összes gondolái. És szaladgáltak vidáman, gögösen a vaporettók.

III.

Petőfi jelöltsége

Megtörtént a nagy csoda. Szibériából aggon, ötvenhét év után hazajött. Éppen választott Magyarország. De volt olyan újság, amely tíz sornál is többet szentelt Petőfi hazatérésének. Néhány skriblernek az az ötlete támadt, hogy keresnek egy kerületet a magyar irodalom félistenének. Elmentek Kossuth Ferenchez. Kossuth kijelentette, hogy már minden kerületben van jelölt. Ha azonban néppárti jelölt óhajtana lenni, erről lehet beszélni. Könnyes szemmel ugyan, de fiatalosan elkáromkodta erre magát a nagy öregember. Elindult, hogy majd keres ő kerületet. Persze tudni se akartak róla sehol. Végül egy nemzetiségi kerületbe került. A nemzetiségi jelölt megbecsülte a világirodalom nagy alakját Petőfiben, s visszalépett a jelöltségtől. Azonban tekintélyes számú magyar választó is volt a kerületben. A magyar választók között pár nap alatt izgatott lett a hangulat. Hogy ezidőszerint nem lehet egy antidinasztikus embert függetlenségi képviselőnek

választani. Erősen megrótták azt, hogy Petőfi Szibériában voltaképpen a galád abszolutizmus kenyerét ette. Sokan bizonyítékokat szereztek, hogy Petőfi a jakabokányistákkal kacérkodott, s így veszedelmes földosztó. Mikor aztán végül az is kiderült, hogy nincs a választásra pénze, a nagy öregembernek úgy kellett menekülnie a kerületéből, mint ötvenhat évvel ezelőtt.

Budapesti Napló 1906. április 29.

Ódi

163. AZ ARANYGYAPJÚ

– *Bemutató előadás a Vígszínházban* –

Kéroul és Barrének bolondos darabja mintha egyenesen Budapestnek készült volna. Az aranygyapjú-féle darabok számára azonban már Budapesten is a nyár nevében kíméletet szoktak kérni. Mi ezennel a nyár és a kímélet álláspontjára lépünk. Kéroul és Barré összezsúfoltak minden kipróbált vaskosságot. Képtelen, malacos cselszövényeket eszközöltek egy kokott körül. Közben a karzat kedvéért iszonyúan szájalmas figuraként szerepel a rendőr. Óriási figurája a darabnak az abszolút cocu, az agancs-ember. Párizsiak tudhatják élvezni a szerelmes lámpa-szerelő kalandjait. Általában túlon túl jóízű és túlon túl sok groteszk alak bolondozik itt. Az aranygyapjú pedig egy kétlaki kokott. Este hat órától éjfélig vörös hajjal s halványszínű szalomban, reggel kilenctől este hatig fekete hajjal vörös szalomban fogadja imádóit. Mindenkivel viszonya van mind a két személyében. Őrületos dolgok történnek a színpadon. De viszont van a második felvonás végén egy dal és egy veszett, niggeres tánc. Sarkadi Aladár éneklis és táncolja pompásan. Varga Anna és Csáki Biri pedig néhányadmagukkal úgy segédkeznek, hogy a színház majdnem összedőlt a tapstól. Kár, hogy meg nem ismételték. A Vígszínház evvel a betéttel, ha betét, lefőz minden music-hallokat. Sz. Varsányi Irén estéje volt az este, de mintha nagyon is élénken érezte volna meg a darab stílusát. Sokat nyújtott a jóból. Kiss Irén, Góth, Hegedüs, Tapolczai Vendrei, Fenyvesi, Balassa s még pár szereplő között alig tudnánk különbséget tenni. Nagyszerűen végezték mind a dolgukat. Góth elmésen fordította a darabot s budapestiesítette a párizsi ötleteket. Nem volt előkelő s nem nagyon eldicsekvésre való, de igen nagy volt a siker.

Budapesti Napló 1906. április 29.

Dyb

164. TÚNŐDÉSEK MÁJUS NAPJÁN

Párizsban remegnek a mindjárt virradó naptól: május első napjától. Pedig kiderült, hogy a szocialisták nem szöttek összeesküvést. A szervezett proletároknál nincsenek szilárdabb hívei a világi rendnek. Az ő forradalmuk a lassú, állandó forradalom, s az ő zavargásaik kihágások az elv és tudomány útjáról. Uralmukat a társadalmakra nem fogják meglepő ötlettel, április harmincról május elsőjére reáerőszoakolni. A világ észre sem fogja venni, mikor ők győztek. S ők győzni fognak, mikor a társadalmi erők uralkodó dúca egészen belőlük táplálkozik.

Párizsban egyszer meglátogattam az anarchisták gyülekezését. Ez bizony nem párt. Törvények nyúge kényszeríti őket, hogy magukat csak anarchista-szocialistáknak nevezzék. Ám a legtarkább sereg a seregük. Elégedetlen szocialistától bomba-dobó anarchistaig van a sorukban százféle forradalmár. Megdöbbenve hallottam, hogy ezek az emberek a szervezett szocialistákat gyűlölik legjobban. Pedig ők logikusak: a szocialisták mániákusai az államnak. Az anarchisták pedig, a Tolsztojok és Lucchenik egyformán, azt vallják, hogy az emberi boldogtalanság okozója az állam a maga leigázó rendjével. A világ ne aggódjék: sohase fog elálmosodni. Ha majd valamikor meglesz az új rend: még akkor jön a java. Még akkor fogja csak a társadalmakat ostromolni az emberi elégedetlenség. Mert az élet célja a harc, és semmi sem állandó, csupán az – elégedetlenség.

*

Ha pedig az anarchisták jutnának hatalomra, ők is konzervatívok és korruptak volnának. Az ember szinte előre látja az apró panamázásokat. Ha tudniillik egyáltalában lehetséges volna, amit most elképzelünk, anarchisták a hatalmon. Miként most a vállalatok körül, úgy folynék majd akkor a bombák körül a panamázás. A legjobb bombákat a Herbertek kapnák, az ifjú anarchista ugron gáborok. Pardon, az emberi elégedetlenségen kívül van még valami állandó és örök: az emberi igazságtalanság.

*

Azonban amíg csak Európa klimája meg nem változik, a legtöbb helyütt virágos, pompás tavaszt fog jelteni a május, az emberek szeretni fognak. Lám: egyre több állandó emberi dolgot kell konstatálnunk. A szerelmes május mindig kísérni fogja a forradalmi májust. Vagy helyesebben szólván: vezetni fogja. Az volna nagy forradalom, amely egy májusban megtámadná a szerelmet. Schopenhauer örömeiben föltámadna. Sztrájk a szerelem és az élet ellen. Nem kell megijedni: ez az egy forradalom nem volna győzedelmes. Akik a szerelmet szeretik, nyugodtak lehetnek.

Budapesti Napló 1906. május 1.

Ódi

165. POLITIKA ÉS IRODALOM

Kedves örömmel olvasom, hogy Fogaras megint követet csinált Mikszáthból. A nagynak ismert palóc tehát művelheti tovább immoralis, parlamenti firkáit. Talán már holnap írni fog szeretettel és csúfolódva Köröskényről, miként írt vala Geszt-ről, Dobokáról és Dánosról. Ha jól tudom, Köröskény a Polónyi faluja.

De Mikszáth mégis csak – Mikszáth. És én naivul örülök annak, hogy ő örül. Vén, önző anya-kotlója az irodalomnak. Úgy képezem, hogy valójában le is nézi a literatúrát. De mégis vigasztalás, hogy egy Mikszáthnak majdnem annyi becsülés jut Árpád országában, mint Hoffmann Ottónak. Tudom, hogy ő e nagy dicsfényéből egy sugárnyit nem fog átengedni az irodalomnak. Hát tartsa meg mind magának. Ha nem is tetszik neki, mi örülünk az ő győzelmének.

Mert kuruc idők a mai s a következő idők. Az új rend mintha a Tinódy Sebestyénék fizetését sem akarná megadni az íróknak. Beszélik, hogy mikor az új minisztereknek valaki szemrehányást tett az írók mellőzése miatt, valamelyik, talán Kossuth, fölfortyanva mondotta: – Hát nem hivatalos jelölt Erdős Armand?

Mert a követjelöltségekről esett éppen szó.

Arisztokratikus hajlandóságú gondolkozók állítják: demokrata rezsimek rendszert futyulnek irodalomra és művészetre. Semmi szükségük ilyen léhaságokra. Ha ez igaz, akkor az új magyar éra határozottan demokratikusnak ígérkezik.

Szegény, nagy Bródy Sándor. Ha tagadja, akkor is igaz. Örök vágya volt, palástolt, titkos vágya a képviselőség. Eszébe nem jutott soha senkinek betölteni e vágyát. Van egy öccse: fiatal, agilis, nyilván tehetséges. Mégis csak az volt a legnagyobb szerencséje, hogy a Bródy Sándor öccse. Le is ment a kerületébe agitálni Bródy Sándor. És Bródy Sándor öccse ma képviselő. Beszédes dokumentuma ez annak, hogy már megbecsülik nálunk az irodalmat. Csak éppen az írókat nem becsülik még meg.

Sedan után iszonyú változásokat ért Franciaország. Végre is a köztársaság, a harmadik köztársaság maradt a placcon. És a demokrácia nevében kezdett elhelyezkedni az új rend. Akárcsak most itt nálunk Wekerle nemzeti demokráciája.

Büntetett is az új rezsim Franciaországban. Büntetni is tudott olyan jól, mint a koalíció. Ám a büntetődsdi játékból kihagyta az írókat és művészeket, mert fölismerete bennük a nemzeti lélek erejének akrobatáit.

Victor Hugónak veszni kellett volna, s veszett volna is, ha a Kárpátok alatt él. Mert nagy embere volt III. Napóleonnak s főúra a császárságnak.

A demokrata köztársaság azonban csupán Victor Hugo megbecsülésére gondolt akkor, mikor viszont kegyetlenkedett III. Napóleon politikusaival. Ha Victor Hugo mágnása volt a császárságnak, legyen szenátor a köztársaságban. És Victor Hugo szenátor lőn. És megbecsüléshez jutott akkor Franciaországban minden művész és író. Még az ujságíró is.

Sokféle vélemény él Herczeg Ferencről. Úgy vagyok azonban én vele, mint Mikszáthtal. Mikszáth: Mikszáth és Herczeg: Herczeg. Elfogadta, s fejedelmekké avatta őket a publikum. Mikszáthot még csak parlamentbe jutatta az ő ravaszága. De már Herczeg a legkegyetlenebbül proskribáltak között van. Kiheveri, tudjuk. Elegáns és gögös ember Herczeg Ferenc. Azt is tudjuk, hogy érték már ennél nagyobb méltatlanságok is. Mégis sóhajtsunk fel: hát ilyen lesz az új rend? Európai megértését és megérezését irodalomnak és művészetnek a kutya sem várta tőle. De ennyi lelki süketség – sok. Az irodalom mégis csak meg fog élni valahogy. De ezt a kis rovást is meg kellett ám írni.

1906. május 2.

Pont

166. NAPLEGENDA

Ritkaság nálunk az ilyen könyv. Kisbán Miklós írta. Úgy tudjuk, hogy ez a név egy új gróf-főispánnak a pseudonimja. Nem nagyon eredeti írás. De eleddig nem szoktattak hozzá minket, hogy magyar írók annyi sikerrel olvasták volna Stendhalt, Spencert, Nietzschét, Ibsent s a legmodernebb németeket és skandinávokat. Prózai költemély színmű alakjában arról, hogy az Élet mindig az erőse és az újé. Előkelő eszme. Lázás, szép, színes magyar stílus. Több írás ez, mint egy amatőr írása.

MK 1906. május 2.

(Diósadi)

167. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Ne öld meg

Egy-egy szerencsétlen jelszó évtizedekig rombol. A fiatalabb Dumas *tuez la*-ja például. Sem ész, sem belátás nem tudták megölni. Most talán már meghal. Megöli az ölés jelszavát az új házasság. Meg fogja ölni. Az új jelszó pedig: ne öld meg. Lehet, hogy a gyöngye esküdtek fölmentenek. De szerelemért ölni nem szabad. Ha házasságtörésért bepanaszolod, megbüntetik az asszonyt huszonöt frankra. Ha megölsz, ennyi elégtételeid sem lesz. Válj el tőle. Hiszen az élet legszébb cselekedete a szerelem. Jutalmazást érdemel és nem halált. Tehát: ne öld meg.

II.

A hadnagy

Lehet, hogy egy ostoba fickó. Egy egzaltált legény valóban a hadnagy. De vörös május napján Párizsban odaállt a munkások elé. Odaállt és így szónokolt:

– Sohasem lövetnék testvéreimre, a munkásokra. A klerikális tisztek lelkiismeretükre hivatkoznak, mikor megtagadják az engedelmisséget a templomok előtt. Nekünk, szocialista tiszteknek is van lelkiismeretünk.

Ezt mondta a hadnagy. És akárki ez a hadnagy. Rögtön lecsukták a bátorságáért. Tehát most mártír. Tehát követni fogják a példáját. Ma még nem is tudjuk elgondolni, milyen nagy eset a hadnagy esete. Valamikor innen fogják számítani a militarizmus bukását.

III.

Lázadó hajók

A Knyáz Potemkin óta forradalom dúl a vizen. A tenger kóbor, úszó városai megvadultak. Csaknem minden héten jön egy ilyen hír. A múltkor egy olasz hajóról. Azután egy portugálról. Most a Hilarius nevű hajó. Néhány olasz és spanyol hajcsár napokig a hatalmában tartotta a hajót. Veszedelmes divat. És iszonyú érzés. Nyílt tengeren például arra virradni, hogy száz mindenre elszánt ember kezében az életünk. Veszedelmes kor ez a mienk. Földön, levegőben, vizen veszedelem. És mindenki lázadó ma.

IV.

A diszkosz

Különösen érdekes hír: a görög diszkosz vetésében a finnek győztek. A legészakibb, kis kultúr-náció fiai. És nem is csoda ez. Európában ma a finnek élnek a legantikabb életet. Mondjuk, hogy Spárta életét. Mert Athén életének folytatását Párizs vállalja és reklamálja. A görögök pedig még a diszkosszal sem győznek Olimpián. Mert e szegény elszávosodott, degenerált fajta voltaképpen annyira sem hellén, mint mink magyarok. Valósággal pokoli tréfája a sorsnak, hogy nyelvük és lakóhelyük miatt az ő kötelességük a régi hellén dicsőséget megvédeni.

Budapesti Napló 1906. május 3.

Pont

168. VÁROSÉPÍTŐ NÉPEK

Deus, deus – kiáltának – és támadt a helyen Deés. Mi azonban már alaposan sejtjük, hogy nem így volt. Mi sohasem voltunk tudósai a városépítésnek. Okvetlenül zseniális fajta a magyar fajta. De a szittyá agyat ezer évekkkel ezelőtt valami különös rozsdá foghatta meg. Bizonyos dolgokhoz majdnem hatökrök vagyunk. Éppen azokhoz, melyekből véletlenül a mai emberiség kultúrája rakódik.

Mikor a nagy harc dúlt Mandzsúriában, néhány ötletes sovínisztánk a magyar-japán rokonságot kürtölte. A szép ötlet azonban hamar elszégyelte magát. Kelet népe, a legszélsőbb Kelet népe, mégis csak másképpen csinálta a maga életét, mint az a Kelet népe, melynek sorsa miatt az aggodalom örületbe kergette Széchenyit. Mi ezer évig ezredrésznit tanultunk Európától, mint Japán ötven év alatt. Rémségesen lassú járású a gondolatunk. Mivel azonban mégis csak eszes náció vagyunk, kifundáltunk egy szép kifogást. Erényt csináltunk a hibából, s maradiságunkat elkereszteltük történelmi érzéknek.

Nem is tudok hirtelenében suhogóbb és jobb ítéletet: a magyar nép nem városépítő nép. Ahol a tiszta magyar faj csinált városokat, mértfőldekre körülrakta apró tanyákkal. Álmodás ez a régi sátor-falvokról. És nem is szólunk arról, hogy e városok mennyire városok. Nem is kell a nyugati Európába menni. Tessék csak a nagy Csabát összehasonlítani a kis Eszékkel.

San Francisco juttatta ezeket eszünkbe. Nagyságos és boldog Amerika. Kimondták egyszerűen, hogy a rombadöntött világvárost 1907 nyarára fölépítik. Így, szóról-szóra: Ekkor és ekkor San Francisco szebb és több lesz, mint volt. Nálunk egy utcakövezési határidőre kevés volna. Mintha egy más naprendszer valamelyik csodás bolygójáról jönne e hír. Micsoda erő ez. És micsoda tudata ez az erőnek. Kaliforniának pedig alig van olyan dicsőséges históriája, mint Hunniának. Nem is irigylik ezt tőlünk a san franciscoiak. Még kevésbé irigylik tőlünk nagy pietásunkat a múlt iránt. Nyakunkat tesszük rá, hogy egyetlen egy osztályt sem akarnak ott konzerválni, s hogy ott nemzet és nép nem különböző fogalom.

Mindez és ezer különbség pedig, mintha csakugyan abból eredne, mert a magyar fajta nem városépítő. Egyetlen igazi városát sem maga építette: az én fajtám, a tiszta magyar fajta.

A túlcivilizáció megvetői mindezért sokra tarthatnak bennünket. Sajnos, a túlcivilizáció megvetőinek csak ott van életcímük, ahol már elégnél is több a civilizáció.

Budapesti Napló 1906. május 4.

169. A BOLDOGSÁG FÁTYOLA – A PLETYKA

– *A Nemzeti Színház két új darabja* –

I.

Orátor vagy publicista kapargál a szemétdombon, s talál egy ideát. Ez ideáról azt képzei, hogy orációnak vagy vezércikknek sok volna. Finom, mély, nagy vagy poétikus. Mire, ha előkelő elme, mint Clemenceau, darabot ír belőle. A darab pedig rendszerint olyan, mint A boldogság fátyola. Körmönfont, naivul fontoskodó, megépített. Az ember gyomorgörcsöket kap a nagy lapos gesztusoktól. A boldogság fátyola talán valamivel mégis különb az efajtánál. Egy boldog kínai költő, ki csak addig boldog, míg vak. Megátkozza, aki szemevilágát visszaadja. Mert látja, hogy őt mindenki csalja. Újra megvakítja magát, hogy újra boldog legyen. Ősi idea, s csak egy nem igazi író merészeli földolgozni. Ősi és naiv fogás a történet kínaiasítása is. No de mindegy: ez a színpadi mű: allegória deszkára vitt vers. A Nemzeti Színházban pedig csináltak belőle polgári drámát. A szerencsétlen Mihályfinak ma jutott eszébe zacconiskodni. Még a patológiai hatásokat sem engedte el. Ő és egynéhány társa agyon is ütötték alaposan Clemenceau-t. Hát a Nemzeti Színházban nem tudják, hogy minden darabnak más játéktípus dukál. Sőt több dukál: ezúttal elmésen, gunyorosan stilizálni kellett volna. Az ember kétségbeesik, ha arra gondol, hogy egy igazi színpadi poétánk támadhat. Vagy egy magyar Hauptmann legalább is. Mit csinálnának a boldogtalannal a Nemzeti Színház rossz emberei. Senki az egy ifjú Hajdun kívül még csak hozzá sem szagolt a darabhoz, melyet Heltai Jenő fordított jól.

II.

Dálnoki Nagy Lajos – úgy tudjuk – Arad vármegyei alispán. Tiszteljük a gusztusát, hogy az ő passziója: az irodalom. Nem szoktattak nagyon ehhez minket a Dálnoki Nagy Lajosok. De engedelmet kérünk, egy ilyen előkelő amatőr, egy ilyen egészséges, talentumos, magyar úri ember hogyan ambicionálhatja, hogy Dóczy Lajosnak legyen – az epigonja.

Verses darab: A csók írójának recipéje szerint. Parasztokkal összeszeretkező nagyurak. Rokokó-bolondság, francia köntösben, mikor tudásunk szerint Arad vármegye is tele van szocialistákkal. Szóval mikor nem is olyan bájos rokokó – az élet. De sok rímes elmesség van a darabban. Nem nagy verselő művész Dálnoki Nagy Lajos. De alakjai brutálisabbak és élőbbek a Dóczy hasonló alakjainál. Mését és egyebet nem érdemes elmondani. Ezúttal jó volt D. Ligeti Juliska, Odry, Molnár, Horváth, Szőke, Dezső, mind korrigáltak a vékony pénzü darabon. A többiekről ne essék szó. A közönség kegyes volt. Sokan jöttek föl a szerző földije közül. A taps soknál is több volt.

Budapesti Napló 1906. május 5.

170. NAGYON FURCSA ESETEK

I.

Clemenceau Budapesten

Szegény Clemenceau, kinek nagyon sok baja van, mióta miniszter, eljött egy kicsit Budapestre. Valamikor tudniillik, életének egy még bajosabb korszakában írt egy szomorú darabot s ezt most színre hozatta a budapesti Nemzeti Színház. A darab tartalma az, hogy csak az az ember boldog, aki nem lát. Szigorú inkognitóban végighallgatta darabja budapesti előadását Clemenceau s a szegény francia miniszter még levertebben utazott vissza Párizsba, mint jött. E sorok írójának a következőket mondta a pályaudvaron:

– Ha megválok a miniszterségtől, újraírom ezt a darabot. Most látom, hogy a boldogsághoz nem elég, ha valaki nem lát. A budapesti Nemzeti Színház művészei meggyőztek arról, hogy szükséges: az ember ne is halljon.

II.

Doktor Echt fölfedezése

Német tudományos körökben sok szó esik mostanában egy német tudósnak, doktor Echtnek fölfedezéséről. Ez a doktor Echt azt állítja, hogy az újfajta magyar sovinizmus – germánizmus. Adatokkal bizonyítja, hogy a türelmetlen és tudománytalan sovinizmust Magyarországon sváb származású újmagyarok propagálják. A tiszta vérű magyarok s egyéb megmagyarosodott fajták fiai sohase voltak ilyesmire képesek. Doktor Echt érvei – be kell ismernünk – igazán frappánsak. A pángermánok nagyra vannak vele, hogy voltaképpen a vad, magyar nacionalizmus is – német.

III.

Távirat Pekingből

A Pekingből kiküldött s idegen országok alkotmányait tanulmányozó kínai deputátusokat Londonban egy távirat várta. A távirat így szólt:

„Eddigi utasítással szemben Oroszország helyett általános választói jog Magyarországon tanulmányozandó.”

Szegény deputátusok két nap óta a térképet tanulmányozzák Londonban, s hiszszük, hogy copfos, de nagyon előkelő vendégeket kap néhány nap múlva a magyar főváros.

Budapesti Napló 1906. május 6.

171. EGY MÁSIK VÁLASZTÁS

Franciaország megmarad a forradalom országának. A Sarrien-kormány győzelme vetekedik a Wekerle-kormányéval. Talán a bátor és optimista Clemenceau se remélt ennyit. De azért Párizsban senkise mondja, hogy la mariée est trop belle. Sőt maga Clemenceau büszkén és hangosan vágta ki a szentenciát:

– Franciaország az akció politikáját óhajtja. Franciaország előre akar haladni.

Telegráfrótok és expresszvonatok idején is milyen messze van a Szajna a Dunától. Franciaország választott és elsöpörte a – nacionalizmust. Százekkel nőttek meg a radikális pártok. Magyarországnak ma talán annyi választója sincs, ahányat egy választáson hódított ott a radikalizmus.

Catalaunumi csata volt e csata. Nagy halottak fekszenek a harctéren. Ha a gyászolók méltóan akarnának gyászolni, a Notre-Dame-től a Szent-Péter templomig libegne el egy-egy gyászfátyol.

Pedig e harcra éveken keresztül készült a nagy koalíció. Szent szövetsége minden reakciós pereputtnak. Jó időben hazamehetett a dicső Deroulede is. Finom márkinék rendeztek hatásos ájulásokat a megostromolt oltár előtt. A derék abbék is megtették a magukét. Néhány nagy botrány is a malmukra hajtotta a vizet. Kipattant, régibb titokból bizonyos, hogy szent pénz is volt bőségesen a kasszában. A munkászavargások, a szocialista veszedelem mindenütt hálás jelszavát is szájukba rágták. Sok jó auspiciumukat föl se lehet sorolni. S az eredmény – szörnyű bukás.

Európa minden radikális és demokrata mozgalmára friss harmatként hulltak a győzelmi hírek. Ime: a világ nem akar megijedni a maga haladásának árnyékától. A Brunetierek hiába dolgoznak ki elegáns világnézeteket a maradiság számára. Az emberiség megtanulta már, s tudja jól a leckét. Csak vén vagy elbutított népek félnek a bátorságtól. A túlbátor radikalizmus talán árthatott olykor egy-egy társadalomnak. De sohase tud ártani annyit, amennyit használ.

Franciaország nagy eseménye ma talán minket érdekelhet legjobban. Szent ócskaságaink védő tábora kétféle módra szokott nálunk Franciaországgal példálózni. Ha diadalmasan jár forradalmi útján a grande nation, akkor el kell hallgatni diadalait. Akkor Franciaország dekadens és züllő ország: elriasztó példa. Ha pedig zökkenések esnek a nagy úton: odafigyelj magyar. Látod: a nagyszerű, a dicsőséges Franciaország is visszariad a sebes hajtástól. Klerikális francia publicistáktól szedett érvek pöfögnek a magyar levegőben. Csak a minap kellett megtudnunk magyar forrásból, hogy Franciaországban a demokrácia korlátozásában s az általános választói jog szűkítésében fő minden gondolkozónak a feje. Mennyi esetlenség, avagy rosszakarát. Miért nem példálóznak most Franciaországgal a hazai franciák?

Való: nagyszerű és vészes út a francia nemzet útja. Mert új és messiási út. A nagy, elkerülhetetlen világalakulásra, az új társadalmi berendezkedésre kell példát adnia az egész világnak. És e nagy, állandó, legdicsőbb forradalom élén a

hivatalos Franciaország áll. Vezetője, fékezője, szabályozója a forradalomnak. Az átalakulás mindig és mindenütt omlással, bajjal és zajjal jár. Tudja ezt a forradalom nemzete, a haladás esküdött országa s még a napok katasztrófáitól sem rémül meg. Sok ma még az akadály bizonyára. Egyház, tradíció, áltudomány, babona. De a jelszó mégis: előre a forradalom nevében. Az új választás is ezt harsogja.

Az új választás értelme világos. Franciaország el van szánva arra, hogy kitép minden ósdiságot és babonát társadalmából. El akarja végezni a modern ember teljes felszabadítását. Meg akarja és meg fogja csinálni a munkának, az egyenlő igazságnak, a szolidaritásnak és kultúrának társadalmát. Franciaország nagyszerű és bátor forradalmának indulója átzúg minden országhatáron. Bevettázott füllel lehet-e még sokáig mesézni és dikciózni Magyarországon?

Budapesti Napló 1906. május 10.

(A.)

172. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Vendéglátás

Szó sincs róla: Berkes jobb cigány, mint Puccini. Mi az ördögöt lehetne Puccinival például a Nemzeti Kaszinóban csinálni? Nem tudja húzni se talp alá, se fülbe, se baccarathoz. Avagy a Parkklubban mit lehetne csinálni vele, ahol dáridót kap egy svéd őrgrof, egy mokány princ vagy egy indus rája is, hogy Budapestre vetődik? Szó sincs róla: Budapestnek más vendégek kellene. De Puccini mégiscsak kétségtelenül nagyon nagy ember. És legalább smokszágból illenek respektálni az európai mértéket. Ha nálunk egy nyúlfarknyi német uralkodó herceg többet számít bár öt lbsennél vagy ötven Puccininál is. Meg a magyar vendégszeretet sem volna kutya? Meg azután: akiknek e szegény országban rang, fény és pénz adatott, illenek talán azoknak helyettünk szegény igások és koldusok helyett a magyar kultúra reputációjáért helyet állani. No és aztán: a mi kis Vecsey Ferikénket a berlini és londoni udvarok is észrevették, mikor Berlinben és Londonban járt. No és még azután: ha Puccini Bukarestbe megy, vetélkedve veszik körül, és ünneplik mindenek. Mert mégiscsak a mai kulturális életnek egy valakije ez a fránya Puccini. Még csak nem is affektálni a közösséget az európai kultúrával s közben a híres magyar vendégszeretetet is kompromittálni: ez megdöbbentő kultúrhistoriai adat lesz még minálunk is valamikor, ha lesz egy míveltebb Magyarország. Kicsi dolog, de fájdalmasan beszédes.

II.

A portó

Ausztria valóban áldott hazája a reakciónak. Sajnos, mi sem vagyunk jobbak a Deákné vásznánál. Ausztriában emelik a levélportót, s emelni fogják bizonyosan nálunk is. Hát ez – reakció. Bizonyos, hogy a messze jövődöben benne van az ingyen közlekedés mellett az ingyen posta is. Bármilyen messze van, de már ma is ez a cél. A közlekedést s a postát is csak olcsóbbítani szabad. De Magyarországon és Ausztriában csak azért is visszafelé lépnek. Mindenben. A levélportó dolgában is.

III.

A Gapon-titok

Most már kezd örületes lenni a Gapon-titok. A legújabb: a híres vízkereszt óta Gapon rab. Külföldön nem igazi Gapon ünnepeltette magát. Monte-Carlóban más Gapon rulettezett. Pseudo-Gapon írt a londoni lapokba. Nem az igazi Gapon tért vissza Szentpétervárra. A rendőrséggel is egy ál-Gapon trafikált. Talán az ajtófélfára is egy ál-Gapont húztak föl. Lehet, hogy valahány Gaponról olvastunk, mind külön és más ember volt. Gapon pedig, az igazi, nem is hall a világról. Hát nem bolond dolog volna, ha igaz volna. A párizsi Figaro esküszik reá. De ha igaz volna, Oroszországban ez sem volna meglepő. Talán Pálnak hívták azt a cárt, aki egyszerre három helyen is élt, miután meghalt. Oroszországban minden lehetsé-

ges. Az is, Gapon sohase is létezett. Vagy ha létezett s ma is él, ő maga sem tudja, hogy az igaz-e.

Budapesti Napló 1906. május 10.

Pont

173. A PIARISTÁK

Róma uralkodni akar és ezt Magyarországon nem értik. Hát voltaképpen mire jó a hatalom? Hogy uralkodjunk általa. Az uralkodáshoz terület is kell. Tetszik most már érteni a dolgot? Spanyolország is valami, de nem elég. A Vatikánban néhány év óta nézegetik buzgóan a térképeket. Csak újra és újra Magyarországon akad meg a szem. Szűz ország, jó ország.

Csak hidegen és emberien kell gondolkozni. Franciaország valósággal kirúgta az Egyházat. Olaszországgal csak nem akar elkészülni a béke. Németország katolikus részére is ráült a szociáldemokrácia. Törökországgal nem lehet ugy-e kezdeni? Oroszország kedvéért egy kis szima is elcsúsznék. De hát ez egyelőre lehetetlen.

Egyetlen terület Spanyolország és Ausztria mellett: István birodalma, a regnum Marianum. Itt húsz év óta minden Róma malmára hajtja a vizet. Óriásiak a püspöki vagyonok. Gazdag és bigott feudális oligarchia él itt. Van vezető-osztály, mely idegenkedik minden újtól. És vannak milliók, kik már csak a Mennyben bizakodnak.

Akinek szeme volt, látta már ezt régen. Újféle püspökök ülnek a főpásztori székekbe. Rómának van saját politikai pártja is itt. Egyesületek hálózzák be az elhanyagolt népet. A fekete internacionalizmus fűti itt állandóan a nemzeti szenvedélyeket. Nacionalista, nemzeti színű zsebkendőkkal bekötik itt a liberális katolikusok és protestánsok szemeit. Beszélik, hogy a klerikalizmus már a magyar szabdkörműves páholyok egy részébe is befészkelte magát.

Olvastam ma jámborok és farizeusok csodálkozását, hogy Róma a *magyar piaristákat* is teljesen jármába hajtja. Persze, hogy ezt teszi. Ezt tette a Ferenc-rend atyáival. Ezt teszi itt mindennel, amivel már teheti. Véletlenség-e, hogy az igazán liberális vagy protestáns politikusok ma Magyarországon lehetetlen kadáverek? Rómának igaza van, míg túrjuk. Az ő hatalmának terület kell, s Magyarország ma egy teljesen Róma számára preparált terület. Az emberek ordítanak itt, hogy jön a vörös nacionalizmus. Eközben minden bástyát elfoglal a fekete nacionalizmus. A vörös nacionalizmus a nemzeti társadalmat és nemzeti kultúrát sehol sem bántja. Meglátjuk, ilyen ártatlan lesz-e a fekete is. Egyelőre egyebet ma már nem lehet tenni. Engem négy évig tanítottak a régi piaristák s én még mindezt látom. Akad-e egyetlen látó is majd a leendő piaristáknak, Róma piaristáinak leendő tanítványai közül?

Budapesti Napló 1906. május 11.

174. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Gary száz favágója

Indiána őserdejében dolgoznak a fejszék. Száz favágó bevette magát a rengetegbe. A száz favágó várost alapít. Várost a Michigan partjára. Ha kész lesz az irtás, jön egy óriási gyár. Egyelőre tizenötezer munkással. Egyszerű emberek a száz favágó. De nemes vágy és büszkeség az. Kezeikben szaporán sújt a fejsze. Bölcsőjét faragják egy nagy darab modern életnek. Egy Európa-szédítő nagy városnak Romulusai és Remusai ők. Egy új San Franciscónak. Mert mindent tud eleve a száz favágó. Néhány év múlva már százezer lakója lesz a városnak. Néhány évtized múlva néhány százezer. Garynak fogják keresztelni. Így alapítanak várost Amerikában. Ilyen nagyszerű az emberi elme és bátorság ott, hol a dolgokba nem avatkoznak bele átél, babonás, régi, mafla századok. Azonban a Michigan esténként nevet, mikor nagy arcát a szél fölborzolja. Talán így gondolkozik: ha egyszer megmozdul itt is a föld, majd benézek én is áradatommal a városotokba, száz favágó.

II.

A nyári Budapest

Jön, jön a nyári Budapest. Nem lesz Operaház. Nem lesz Nemzeti Színház. Politika is kevés lesz. Jókedv üt szét a savanyúság, nagyképűség és szellemtelenség e szent metropolisában. Megtetszenek majd rajta azok a szépségek, miket le nem szedhettek róla ostoba kezek. És ami fő, nagyon sokan elutaznak Budapestről, ahol tudvalevően Európa egyik legkellemetlenebb városi típusa él ezernyi válfajban. Valóban Budapestnek egyetlen enyhítő körülménye – a nyári Budapest.

III.

A nagyravágyó japán

Tehát Japán testben is nöttetni akarja apró embereit. Ha akarja, sikerülni fog ez neki, Mert nincs benne semmi lehetetlen. Egyszerű mezei virágból csinálták a pompás és ezer gazdagságú krizantémot. Fáikat, virágjaikat boszorkányos tudománnyal törpítik vagy szökkentik. Valósággal bűvészek módjára parancsolnak a virágoknak. Csak ilyen képességű náció veheti a fejébe, hogy no most már az utánunk jövő japánok nem lesznek alacsonyok. Végre is csak az életmód, táplálkozás és a többi nevelő nagy dolog szabályozó módjának titkát kell kifürkészni. Lehet, hogy ez nem is olyan nagy titok.

Budapesti Napló 1906. május 12.

175. BOCSKAI ISTVÁN

Várad kapitánya, Stephanus Bocskai, nagy ember és magyar úr volt. Sokkal típusosabb magyar, mint például Pázmány Péter. Félünk, hogy plántája kipusztult már ennek a szép fajtának. Mert micsoda gyönyörű ember volna egy mai Bocskai István. Az Európától meghihletett erdélyi kultúrában felnőtt. Protestáns, jeles, újító, nagy elme. Főképpen pedig bátor és bölcs magyar. Hiba és beteg csoda történetett a magyar lélek evolúciójában. Iszonyúan kicsi magyarok a mai magyarok. Leszaladás történt a magyar típusok skáláján.

Hogy Belgiojosonak is köszönhetjük egy kicsit Bocskait, nem baj. Csak a nebulók kötelesek elhinni, hogy a messiások és hősök úgy nőnek, mint a krumpli, vagy úgy érkeznek, mint a meteor. Kicsinyes csírákból szökkennek elő a legnagyobb dolgok is, s a nagy emberek egyebet is cselekednek, mint hogy nagy cselekedetekkel traktálják a históriát. Féllette birtokait és várait Belgiojosotól, s erre fölkel. Megvédte a lelkiismeret szabadságát. Megnövelte a magyarság harcos dicsőségét. Ivott a sikerek legnagyobb italából. Gyakorolta a megértő és lemondó bölcsességet. Fáklyát gyújtott a magyar géniuszunk. Okos formáját formálta meg a nemzeti szabadságnak. Megkötötte a bécsi békét. És elvesztette önmagát.

Ez évben háromszáz éve éppen. A bécsi békének s Bocskai halálának is. Ünnepezték ma az emlékét. Holnap, vasárnap megkoszorúzzák szobrát a protestánsok. Azt a Bocskaihoz méltatlan szörnyszobrocskát. Tetszik talán ismerni.

Ám e nagy ember nemcsak a protestánsoké és a hajdúké. Juszt formálunk hozzá minden magyar liberálisok. Korába behelyezve ő igazán elődje az igazán európai nagy magyarnak, aki ma még nincs. II. Dózsa Györgynek nem kívánjuk megtenni. De a Róma átkát kikacagó s Béccsel okosan hadakozó Bocskai István ma oly bátor vezére volna az európai magyaros radikálizmusnak, amilyent nagyon sokára kapunk talán. Kár, hogy a história lehetetlen akaratából, a protestantizmus első hatalmában nem tudta annak idején magát megtartani. Más magyarjai lettek volna háromszáz év óta Magyarországnak, s ma jobb dolog volna magyarnak lenni.

Fájdalmas örömmel gondolunk régen eltűnt alakjára. Testamentumára, melyből még ma sem tudják az igazságot kiolvasni Magyarország fiai. Ma a magyar intellektuálisok a hajdúk. Nagyszerű csapat, mellyel új Magyarországot lehetne csinálni, ha egy új, mai Bocskai akadna. De ma Belgiojosok a magyar vezérek is. És kátaiak. Mi pedig ünnepelni tudunk. A régi Magyarország megmentőit szépen ünnepeljük. De új Magyarországot nem tudunk csinálni. Talán föléltük a magyar matéria értékesebb felét. Ha Bocskai István föltámadna, nagyon megvetne bennünket.

Budapesti Napló 1906. május 13.

176. TRISTIA

– *Várkonyi Farkass Béla verseskönyve* –

Ismét egy halhatatlanságért pályázó fűzfaköltő. Impotens, kérődző, dönögő, lelketlen, ócska, rímes semmiségek. Lásd: az Akadémia hivatalos költőit. Lásd: a Kisfaludy- és Petőfi Társaságot. Elképed az ember, hogy ma még ilyen verseket írnak. Sőt állítólag csak az ilyeneket szereti olvasni a néhány tucat versolvasó magyar. Az öreg, fogatlan kritikusok pedig derék jelzőiket egyenesen az ilyen poéták számára tartogatják. Jó volna már végére járni, hogy a magyar publikum voltaképpen miképpen is gondolkodik arról a furcsa valamiről, aminek a neve irodalom. Jó volna már kitekerni a nyakát egy légió szemérmetlenül elmaradt írónak s egyre jelentkező epigonjaik légióinak. Dehát nem igen érdekli az a publikumot, hogy ki ír azok közül akik írnak. Az írás művészi jelentőségéről is kár volna prézsmitálni. Bántsuk-e az öreg és ifjú Várkonyi Farkass Bélákat? Nem érdemes.

Budapesti Napló 1906. május 13.

(A.)

177. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Vilma királynő

Hágában azt mondják, hogy most bizonyos. Hat esztendő s késéssel érkezik a trónörökös. Ujjong neki előre egész Hollandia. No végre: egy szimpatikus férfiú lesz rehabilitálva. Vilma királynő férjére egész Hollandia, sőt az egész világ vasvilla-szemmel nézett. Hiszen ez a mecklenburgi – iparlovag. Végre is neki tudnia kellett volna, mi okból szerződötték férjnek és e szemrehányásban sok igazság volt. És a mecklenburgit alighanem kidobták volna. A legszebb türelem sem bírja tovább hat évnél. De most már rendben lesz minden, ha – igaz.

II.

Ward Klára

Járt-e Pákozdon ez a szegény, beteg asszony? Avagy csakugyan itt volt-e Budapesten? Egyiket sem hisszük, s egészen mindegy. Érdekes csak az, hogy a publikum még mindig kíváncsi a volt Chimay hercegnére. Mert ha nem volna kíváncsi, nem írhatnának róla a lapok. De hol kíváncsi a publikum? Már két évvel ezelőtt Párizsban is csak a teljességgel nem válogatós bulvár-lapok mertek néhány sort írni Ward Kláráról. És csak kánikulában. Budapesten kivétel nélkül föltálaljuk az érdekes hírt. Föltétlenül azért, mert Budapesten érdekes és népszerű az, ami Ward Klárában betegség. Nem gratulálunk a budapesti közönség érdeklődéséhez.

III.

Wrede hercegné

Wrede Alfréd feleségét most már beviszik a szanatóriumba. Ez az előkelő szarka föltétlenül beteg. Holott amerikai nő s nem degenerált kékvérű. Hogy kleptománia-e a betegsége? Ez nem fontos. Ha pár száz évvel ezelőtt lett volna belőle Wrede hercegné, igen jeles asszony lett volna. Akkor a várurak ki-kirontottak a hanza-városok utazó kereskedőire, s elvették tőlük az ezüstkandalakat. Ha akkor él Wrede hercegné s ahogy nekünk a történelmet tanítják, ma ő: nemzeti hősnő. Az a bolondsága Wrede hercegnőnek, hogy a mi körünkben él.

IV.

Pálmay Ilka

A Carpathia hazahozta Pálmay Ilkát. Kegyesek lesznek hozzá vajon a sajtó és a publikum? Ezer érdeme volna ehhez. Valamikor illúzióval traktálta ezt a szegény várost. Nem tud a színpadtól megválni. Nem adj a föl a harcot az Idővel. Ő maga még mindig szent illúziókban él. Ha olyan emberekből állna a publikum, kik emberri dolgokat megértenek, s kik érdekes dolgokban gyönyörködnek, úgy ünnepelnék őt most Budapesten, mint soha még primadonnát. Mert aki úgy szereti az illúziókat, mint ő, az megérdemli az illúziókat.

Budapesti Napló 1906. május 15.

Pont

178. A MERÉSZ BAJUSZÚ ÁLMODÓ

A Lánchíd reszketni fog a kéjtől. Ha jön a császár, s tósztot mond Budán. A kacs-kakezú Vilmos szeret bennünket. Akárki akármit mond, nem igaz. Szeret bennünket a császár. Eitel Frigyes nem tud magyarul. De Vilmos mégis szeret bennünket. Céljai vannak velünk.

Ez eddig komoly volt, mint egy vezércikk. Pedig hát operett ez a javából. Két szerelme derül ki egyszerre Vilmosnak. A császár szereti a magyarokat. És szereti – a muzulmánokat.

Párizsban komolyan írnak a császár nagy álmáról. Vilmos új Mohamedje akar lenni az igazhívőknek. Izlám prófétája akar lenni a császár. Marokkóban is ilyenként szerepelt. Arábiában már legendák születtek a császárról. Vilmos egyesíteni akarja a mohamedánokat. Az Izlám egyesített erejét be akarja fogni ismét a Históriaba. Szóval: Németország császára vissza akarja csinálni amit valamikor Németország, illetve a nyugatrómai szent birodalom császárai cselekedtek.

De mit akar velünk? Eléggé keleti népség vagyunk. Ez igaz. De nem Allahra esküszünk. Arról pedig nem is szólunk, hogy a németet huncutnak ismerjük. Az új Mohamednek egy kis betegsége van. Nem bír aludni Napóleon dicsőségétől. Lapos és szapora fajtáját szeretné a világ nyakába ültetni.

A világ azonban halad. Németországot s hóbortos császáriját egyre kevesebb helyen szeretik. Két fajta áll azonban köldökét bámulva ez őrült, egyetemes haladásban. Az úristennek sem mozdulna a magyar. És még Allah hívására sem kapná föl a fejét a mohamedán.

Tehát nem is olyan hóbortos a császár. Velünk és a muzulmánokkal lehet csevegni és operálni. Egy zseniális magyar jóslata: az utolsó monarchia Európában Magyarország lesz, s trónján valamely Hohenzollern fog ülni.

Ki tudja, hogy mire gondol a merész bajuszú álmodó. Talán már látja az Egyesült Európai Államokat. Látja a világ folyását, mely nem fog kedvezni a koronásoknak. Ezért szeret minket és a muzulmánokat. A világ fölfordulhat, de mi maradunk, akik voltunk.

Eljön-e hozzánk? El fog jönni. Biztosan szép tósztot vág ki Budán. El kell hinni majd, amit mond. A merész bajuszú álmodó hisz a maga álmaiban. És irigységgel telik el a szívünk. Milyen hatalmas náció ez a kutya német. Egy családot tönkretesz, ha benne egy poéta támad. Németország a trónon is kibír egy álmodót.

Budapesti Napló 1906. május 17.

179. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A дума

Politikai jogokat követel a nőknek. Amnesztiát szerez sok ezer rabnak. A halál-büntetést eltörli. Parcellázza a nagybirtokot. Elismeri minden nemzetiség jogát... Ötszáz évvel jár előtte a magyar parlamentnek az orosz дума. Csodálattal fordítja arcát Szentpétervár felé a világ. Nagyszerű erők országa szent Oroszország. A nagy stílus országa... Pedig föl se lehet sorolni a tervek és vágyak raját. Ég a megújulás akaratától a Romanov-birodalom. Mi a Kárpátok alól pirulva figyelünk oda. Eddig csak Nyugat felé figyeltünk pirulva. Milyen kicsinyek vagyunk mi. És milyen kicsinyesek. Lehet, hogy ez őrzött meg bennünket ezer év viszályai között. Hogy nem gondolkotunk. Halálra butították ez országot a nemzeti kurjantások. Miniszteri ajkáról hangoznak itt olyan beszédek, milyeneket más országban a legszűkebb koponyájú aprók se mernének ma már elmondani. Bornirt és sötét beszédek. De ma már tapogassuk meg tagjainkat. Vagyunk? Élünk? Ha igen: siessünk. Mert bizony mi vagyunk Európa legideafőbb népe. Mi nem gondolkotunk. És Cartesius mester mondta már, hogy csak az létezik, aki gondolkozik.

II.

Háború?

Vilmos császár a napokban birodalmának nyugati szélén járt s nyájaskodott a franciákkal. Párizsban pedig immár komoly lapok is jósolják: egy év alatt történik valami. Valami, amit hesseget mindenki, s ami sötét szárnyait nagyon borzolja. A rémmadár: a háború. Gyors és fenyegető szárnyaival hol itt, hol ott csapkod. Lehetséges volna? Hágában nemsokára építeni kezdik a béke palotáját. Franciaországban pedig immár az antimilitaristák sem merik a hadsereget bántani. Ki tudja? A sors szereti a nagy és szomorú komédiákat. Talán Hágában egy-két év múlva békekötés lesz. S amelyik háborús fél a sarcot fizeti, ugyanannak lesz majd kötelessége a béke palotáját fölépíttetni. Mert Miklós cár akarta a világbékét, s ugyanő csinálta az új idők leggyilkosabb háborúját. Oh még sokáig így fognak a nemzetek barátkozni – a békével.

III.

Szent István szobra

Hát álljon a szent király szobra, s áll is már. De ez a szobor is újra a nagypipájú nemzet szobra. Ugyanazé, mely temérdek millióért épített országházat magának. Országházat, honnan két tucat katona kiverte a nemzet képviselőit tizenöt perc alatt. Nekünk telik bőven minden külsőségre. Százezer krajcárunk nincs egy tanító évi fizetésére. A harmadik egyetem még mindig nem létező egyetem. Iszonyúan nagy az analfabéták száma. Egész szellemi életünk koldusnál koldusabb. De sok százezer forintunk van szoborra. Főképpen szentek és politikusok szobraira. Mert Jókaiéra, aki sem szent, sem politikus nem volt, nincs.

180. SARAH ÉS PÁRIZS

Ponyvasátrában sír egy nagyon sovány asszony, kit Sarah Bernhardtnak neveznek. És nekem nem volna szívem kicsúfolni ezt a szegény asszony-Korjolánt. Nem ő csapta el a csapodár Párizst, hanem Párizs üzte el Saraht. Egyéniségek örök tragédiája az ő tragédiája.

Zseniális asszony, s bizonyos mégis, hogy rosszul látja ezt a dolgot. Nem a vénsége mián múlta ő divatját. Nem a jóízlés áll ma már tótágast Párizsban. Ahogyan Sarah Bernhardt Amerikában véli.

Régen sejtik Párizsban, hogy Sarah nem tér vissza. Emlékezéseit nemrégiben londoni lapban írta meg, s ő maga örökösen csatangolt. La-bas, Keleten, Budapest és Konstantinápoly között, Berlinben, Londonban s leggyakrabban Amerikában. Ha jól emlékszem, Sardou Boszorkányában adott újat utólszor Párizsnak. Vagy a fiának egy hülye, látványos darabjában. De memoárjaiból már kikozog a keserűség, hogy Párizs hálátlan. Színhazáról csak éppen, hogy a nevét nem vétette le. Miért a Sarah Bernhardt-színház, ha már Réjane asszony is csinálhat színházat. Becsületrendet is más színésznő kapott, nem ő. És már Párizst is szinte meghódította az új játszás, a meztelen, a németes. Régi, híres tisztelői elaggottak vagy meghaltak. Az új Párizs: pfuj parvenü, csunya, demokrata világ.

Utolsó érzéseit elvitte Amerikába a nagy asszony. Csak a büszkesége a réginél is hatalmasabb. Azt üzeni, hogy ő nem haragból tagadja meg Párizst. Privát okokból nem tér vissza. El ne bízza magát valahogy Párizs: Sarah Bernhardtnek csak a saját ügyei fontosak.

Hát mi is történt voltaképpen? Minden egyéniség egy korszak eredménye és szeszélye. Ha az a korszak elmúlik, nincs maradása. Ha ez az egyéniség a kaméleonnál is kaméleonabb. Ez az igazság minden egyéniségre érvényes. A politikusra, a betörőkirályra, Gaponra, a költőre, a művészre, az apostolra, Fedák Sárira, Hazafi-Veraira. Mindenkire, aki valamelyes egyéniség. Mihelyst kicserélődnek egy társadalomban az erők, a megváltozott társadalom elsősorban az előző korszak egyéniségeit kezdi ki, s veszíti el.

Sarah, a zsidó nő, a legarisztokratább nő volt talán az egész világon. Dicsőségben, igazi dicsőségben csak a császárság alatt élhetett, s a császárság után addig, míg a harmadik köztársaság végleg meg nem fejtette az új társadalmat.

Ez elkövetkezett. Nem a Sarah vénsége a baj. Stílusát is tudta ő üdvösen formálgatni. De az új francia társadalomnak s publikumnak a Sarah Bernhardtok már nem kellenek.

Budapesti Napló 1906. május 20.

181. EGY ÚJ SOMLÓ-ÜGY

Budapest, május 19.

Akarja-e Magyarország társadalma, hogy sorsát az apátkanonokok világfelfogása szabja meg? Evvel a kérdéssel kezdjük, mikor egy új Somló-ügyről, egy fölháborító bűnről adunk hírt.

A Somló-ügyet, ikertestvérét a Pikler-ügynek, talán nem felelte el még senki. Klerikális, tudományellenes népség üldözőbe vett egy tudóst tudományos hitvallásáért. Denunciálták Somló Bódogot, hogy írásaiban fölforgató elveket vall. Európa egész tudományos világának figyelmét sikerült akkor kivételesen, de szégyenünkre magunkra irányítani. Még a reakciónak ismert Bécs is megborzadt a mi szellemi életünk levegőjétől. Attól a levegőtől, mely az ázsiai mezők és a középkori kripták levegőjének vegyülete.

Szerencsére a liberális magyar közvélemény éber volt. Somló nem lakott a fejével azért, hogy gondolkozik. Akkor elégtételt s azóta egyetlen tudományos egyetemünkön katedrát is nyert. Bár igaz, hogy az akkori kormány némi koncot kénytelen volt ez ügyből a reakciónak is dobni.

Teljesen a Somló-ügy a mostani eset is, de még fölháborítóbb. Kunfi Zsigmond temesvári főreáliskolai tanár a kiszemelt nemes vad. Tudós, lucidus fej, heves, előkelő temperamentum. Akik Magyarországon nemcsak a politikai és színházi heccetk iránt érdeklődnek, régen ismerik már a nevét. Sőt sajnálkozásunk is már régi érte, mert tudjuk, hogy apró társadalomban egy ilyen embernek milyen megértetlen az élete. A magyar szociológusok társaságának egyik legbuzgóbb tagja. Tanulmányai, cikkei többnyire a társaság folyóiratában jelentek meg, mely társaság elnöke gróf Andrássy Gyula. A klerikalizmus és nacionalizmus kopói ez írásokat nem vették észre, mert ők nem szaglásznek a tudomány körül. Észrevették azonban egy ártatlan tanulmányát, mely a Neue Zeitben, a német szocialisták előkelő revújében jelent meg, s melyről ők néhány magyar napilap kivonatából értesültek. Kunfinak e cikke tudományos, komoly ismertetése a magyar politikai válságnak. Természetes, hogy e cikkben nem nacionalista kortes-frázisok vannak. Egy evolucionista tudósnak, egy szociológusnak diagnózisa és prognózisa ez. Az osztályharc alapján magyarázza, ami Magyarországon történt, s történni fog.

Szentkláray Jenő temesvári apátkanonok vezetésével nagy hajsza indult e cikk miatt Kunfi ellen. A nacionalista és tudománytalan sajtó előszedte a hagyományos, együgyű frázisokat. Kunfi nemzetközi, fölforgató, hazafiatlan s rossz példakép az ifjúságnak. Tehát mozdítsák el az állásától. Szentkláray az ottani Arany János-társaságban valóságos filippikát mondott pláne Kunfi ellen, bár tanártársai nyilatkozatot adtak ki, hogy az iskola falain belül Kunfi sohse propagálta az „inkriminált tanokat”. Megjegyezzük, hogy az inkriminált tanok ma Európa legtöbb intellektueljének tudományos és társadalmi hitvallása.

Kunfi egy nagyon helyes nyilatkozatban a többek között így válaszolt a vádakra.

1. A szocialista nemzetköziségnek az Arany János Társaság tegnapi elnöki megnyitójában rajzolt képét és meghatározását egészen helytelennek és a tényeknek meg nem felelőnek tartom; olyan értelemben vett nemzetköziség tudomásom szerint sehol a világon nincsen, s *annál kevésbé vagyok az ott adott értelemben nemzetközi én*, aki politikai gondolkozásom középpontjába *a magyar nép politikai, gazdasági és erkölcsi felszabadításának nagy kérdését állítottam*.

2. Politikai meggyőződésemet – *a neki való helyen* – ezentúl is, mint eddig, szabadon fogom gyakorolni és követni, és bizton tudom, hogy emiatt – különösen most, Apponyi Albert gróf minisztersége alatt – üldözés nem érhet.

3. Politikai nézeteimet tanítómunkámba sohasem vittem bele, hanem legjobb tudásom szerint alkalmaztam tantervünk és utasításunk betűjéhez, szelleméhez, aminek legnagyobb bizonyosága, hogy eddigi működésemet föltes hatóságaim sohasem kifogásolták. Hogy erre most van-e ok, azt *az a fegyelmi vizsgálat van hivatva kideríteni, amelynek elrendelését a mai nappal saját magam kérelmeztem*.

És most megindult Kunfi ellen a vizsgálat. Egyelőre így áll ennek a fölháborító merényletnek, ennek a reakciós bűnnek a dolga.

Fölvívjuk gróf Apponyi Albert figyelmét a temesvári botrányra. A reakciós seregnek keserű leckét kell kapni s Kunfinak a legnagyobb elégtételt. Mindenek előtt azt, hogy Kunfi Zsigmond végre, ha ez alkalom révén is, nagy talentumához méltóbb helyet és teret kapjon.

Nem hinnők, hogy az új korszak a gondolat szabadságát kevésbé tudja megvédeni, mint a fákat és a madarakat.

A liberális magyar társadalomnak s az igazi tudományos közvéleménynek most aztán már komoly vetőt kell kiáltania az egyre vakmerőbb reakció és tudománytalanság elébe. Mégis csak kétségbeejtő, ázsiai állapot ez. A magyar szociológusok társasága talán egyetlen magyar egyesület, mely sivár politikai és szociális élettünkbe gondolatokat visz be. Cselekszi ezt önzetlenül, nemesen, fáradsággal, tudományosan. És e társaság tagjait sorra kezdi venni a klerikális reakciós üldözés. A gondolat szabadságát meg kell védeni végre s megtorolni minden ellene irányult bűnt.

Budapesti Napló 1906. május 20.

182. EGY TÖRTÉNELMI KÉZSZORÍTÁS

A képviselőház mai ülése után Molnár János apátkanonok, néppárti képviselő, volt néppárti elnök felvette fekete köpönyegét, és papos, sima léptekkel suhant végig a folyosón. A folyosó közönsége figyelemmel nézte. A távolból egyszerre egy kéz nyúlik ki feléje üdvözlésre, egy kemény, erős kéz, megragadja a fehér papi kezét, és szíves, meleg lelkes üdvözléssel, őszinte barátsággal megrázza. Kié volt ez a baráti üdvözlésre kinyúló jobb? Történelmi kézzszorítás volt ez. Az a kéz a *Wekerle Sándor keze volt*.

Ki emlékszik ma Magyarországon arra, ami tíz évvel ezelőtt történt!... Hiszen a kormánypárti lapok annyira bíznak az emberek feledékenységében, hogy azt is le merik tagadni, ami egy évvel ezelőtt történt. Ki emlékszik hát rá, hogy voltaképpen mi és ki indította is meg a diadalmas és ragyogó egyházpolitikai küzdelmet, az utolsó ötven év egyetlen nagy radikális fellendülését. Mi eszébe juttatjuk a feledékeny világnak: az a férfi, akinek a maga hatáskörében elkövetett erőszakosságai és visszaélései megindították az elkeresztelési vitát és az egész egyházpolitikai harcot, az a férfiú *Molnár János akkori komáromi plébános volt*. Hogy pedig *Wekerle volt* az egyházpolitikai csaták diadalmas hőse, arra talán még emlékszik mindenki. Hát úgy-e, hogy az a szíves, meleg, baráti kézzszorítás történelmi kézzszorítás volt?

Budapesti Napló 1906. május 22.

183. A MINISZTER-KOSSUTH ÉS A KOSSUTH-ELVEK

Külföldön is nagyon tisztán látják az új magyar események értelmét. Talán még tisztábban, mint idehaza. A *Le Courier Européen*, ez a nagyon előkelő, internacionális, párizsi revű például ezt írja a többek között:

Elérve a hatalmat, a fiú megtagadja atyja ideálját, miként vén harcosok, Clemenceau úr például, megtagadják tulajdon elveiket. A magyar kormány, melynek a sorsa ma Kossuth Ferenc kezeiben van, eltűri, hogy elfogjanak, s a haditörvényszék elé juttat egy szegény katonatisztet, aki kissé részeg állapotban énekelni mert a kereskedelemügyi miniszter úr édesatyjának, a forradalmár Kossuth Lajosnak a nótáját. Minden hódolatukkal adóznak a függetlenségiek annak a Habsburg-háznak, mely egy hosszú válság után is, ura tudott maradni az egységes és német nyelvű hadseregnek.

A *Le Courier Européen* még néhány függetlenségi magyar lapból vett idézetével bizonyítja olvasóinak, kik Európa intellektueljei, hogy micsoda képtelen és páratlan leszereléssel gazdagítja a magyar függetlenségi párt a politikai erkölcstelen-ségek nemzetközi tárházát.

Budapesti Napló 1906. május 22.

184. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Vipera-fejek

Európa nyugati országai irigyelhetnek bennünket. Nekünk vannak Darányiink szép számban, kik el tudnak bánni a sztrájkjal. Nyugaton azonban babonás ideák fakadtak holmi emberi jogokról. E babonás ideák miatt aztán tűrni kell mindenféle sztrájkot. Például Svájcban, a genfi kantonban, ez idő szerint a viperaölők sztrájkolnak. A genfi erdőben sok él a veszedelmes csúszómászókból. Az állam jutalmazta azokat, akik a viperákat irtották. Néhány száz ember művészetté emelte e mesterséget, s lassan-lassan valóságos állami viperaölökké váltak. Minden viperafejért egy-egy frankot kaptak. E honoráriumot a kincstár nemrégiben félfrankra szállította le, s a viperaölők emiatt kimondták a sztrájkot. És a nemes Svájc genfi kormányának be kellett látni, hogy egy frankot megér egy viperafej. A sztrájkolók győztek, s ma már ismét bátorságos a genfi erdőben bolyongani. A viperafejekért fizetni kell: ez a tanulság. Még ott is, ahol minden rendű sztrájkoló munkások fejeit becsülik viperafejeknek.

II.

Új házasság

A Vígszínháznak s publikumának örvendetes hírt mondunk. Franciaországban immár bizonyos a házasság radikális reformja. Könnyű lesz a házasság s könnyű lesz a válás. A csábító pedig elveheti az asszonyt. No végre: fölfrissül a francia bohózat, melynek legszeretőbb otthona az egész világon a Vígszínház. Eddig a házasságtörés körül hahotázó bohózatnak valami hetvenhárom változata lehetett. E variációk már régen kimerültek s mi kegyetlenül unatkozunk az újabb disznóságokon. De ez nemsokára másként lesz. Új házasság, új házasságtörések, új bonyodalmak s új bohózatok, éljen!

III.

Szent helótaság

Jött a király és zsbongott a budapesti utca. Megérkezett s mámorosan ujjongott a nép. Okvetlenül sok száz szocialista is ordította az éljent. Pedig a szocialista káté nem parancsolja a rajongást a trónért. És ez elragadtatás mégis természetes és becsületes. Párizs sans-culotte-jai, a véreskezűek ivadékai, kikelnek az arcukból a nagy örömtől, ha csak a tuniszi bejt látják. Mert nagy és szent dolog ám milliók fölött trónolni. És a legvadabb forradalmi árban is bujkál valami a szent helótaságból. Abból a parancsoló érzésből, hogy hódoljunk valakinek, ki rangosabb mindannyiunknál. Nem csodálkoznék egy olyan anarchistán, ki, midőn örült lázban elhajtja a sorshúzás útján kezébe nyomott bombát valamely monarchára, a lelkes tömkelegben maga is lelkesen éljenezne akaratlanul.

185. IBSEN MEGHALT

Krisztiánia, május 23. Ibsen Henrik ma délután félhárom órakor elhunyt.

Észak komor és nagyszerű Messiása egy utolsót lázadt és meghalt. Nem a Peer Gynt értelmes és hatalmas halálával. Meghalt béna aggyal s régen elbúcsúzkodva a világtól. Nagyon havas és fagyos ormokra kúszott az új normann isten. Gondolat-manói nem bírták a szörnyű hideget s az értelmes ember-példányok leggyönyörűbbje, Ibsen Henrik, az utolsó időkben hülye volt. Csakhogy éppen szerencsésebb valamivel az istenkedő normann-germán típus egy másik, új képviselőjénél, Nietzschénél. Nietzschének a paralízist gyorsabban adták meg a havas ormok bosszúálló, kitúrt istenei.

Életének s egyéniségének őstragédiája kettős. A tönkrement család sarjáé s a kis nemzet fiáé. A grimstadti patikus-tanoncnál emberibben és fölségesebben még senki sem harcolt az étellel.

Bizonyos, hogy sokat éhezett fiatal korában. Bizonyos, hogy végigjárta a nagyon kivételes lelkek nagyon kinszenvedéses stációit. Periódusokban száz író élete nem lehet olyan gazdag, mint az övé. Akarjátok tudni, mi lett a kétlábon járó majom-utódból, ki embernek neveztetik? A XIX. század végén hárman válaszoltak reá: Ibsen, Spencer és Tolsztoj.

Először norvég-volta löki a gyehennába. Veri, ostorozza kicsinyes fajtáját. Szinte őrjöngve örül, mikor külföldre menekülhet. És Rómában már a klasszikus idők búve-bája alatt áll, mikor a storthing megszavaz számára valami kicsi évi díjat. Már békül, és megbocsátó arccal emelkedik nemzete felé: nem tudja, hogy barátainak mennyit kellett marakodniok e kicsi kegyért.

Itália ege alatt érzi meg, s *látja meg* az új ember komédiáját és tragédiáját félelmes valóságában. *Az ember a társadalomban*: ez lesz, ez a kérdés, ez az átok, az ő becsületes és szabad szívét mardosó kígyó. Az egyéniség fátuma és bukása: ez tragédiáinak verses és versetlen, eleven vízióinak réme.

Bambán bámulták vagy csúfolták először. Akárhon írt, Rómában vagy Párizsban: gomolygott felé a köd a norvég partokról. Nem is köd volt ez, de ennek mondták. Az élet súlyos intenzivitása volt ez. Századok vágya, akarata vagy bűne liheg ki egy-egy Ibsen-alakból. Örök idők átka tornyosul egy-egy Ibsen tragédia egén. Ez bizony sok élet a maga életét is hebehurgya gyorsasággal élő modern embernek.

Aztán ment, ment előre. Már a társadalomra sem tudott úgy haragudni, mint régen. A világ pedig lassan cammogott a nyomában. De hol járt ő már akkor. Ment, szállt, egyre magasabban. Míg odaért, hogy jó az embernek egyedül lenni. Hidegen, magasan, fagyosan, szépen, mint egy isten. Új darbjai már e nagy fölszálásról regélnek csodákat. Ibsen egy anti-illés prófétaként szállott az egetverő magasságba: fagyszekéren. Elbúcsúzott tőlünk, s az az Ibsen, aki az utolsó időkben köztünk járt, már nem Ibsen volt. Ő fent járt valahol szűz, havas ormokon, hol nem járt előtte senki. Az életre sem néz keserűen. Ezt hirdeti: az értelem nagy

átok, embernek lenni nehéz, apostolnak lenni még nehezebb, de magasban lenni jó.

Fenoménja volt a korunknak, s olyan, akit végül is érteni akart mindenki. Nem tehet róla, hogy mindig elhagyott bennünket, mikor beértük. Dicsőségét a német nyelv segítségével közvetítette és sokszorozta a világon. Ő már öreg korában Norvégiában is tudott élni. Nincs modern agyvelő, melyet az övé meg nem turbált. Költők, piktorok szobrászok, muzsikusok, színészek, gondolkozók és epikureusok új világokat láttak meg általa.

Ha lesz a mi korunknak eldicsekednivalója a kultúrhistoria előtt, a legelsők között majd Ibsenre mutat.

Amit a lexikonok is följegyeztek róla, az pedig itt következik:...

Budapesti Napló 1906. május 24.

186. KULTÚRKÉPEK

– 1. *Költő az urnánál* – 2. *Az európai magyar* – 3. *A nagy primadonna* -

1. Választás volt nagy Oroszország egyik kerületében. Arról volt szó, hogy ki jusson a dumába. Az ügyes prókátor vagy az ügyes nagyiparos? Minden élő és választó lelket fölcipeltek a kortesek. Egyszerre csak egy öregember áll a bizottság elé. Megkérdezik a nevét:

– Tolsztoj Leó vagyok.

– Mit akar?

– Szavazni akarok.

– Mi a mestersége?

– Gondolkozom s írok.

A bizottság tagjai hahotáztak. No, ilyen furcsa mesterségű embert se láttak még. Nincs is ilyen nevű ember talán egész nagy Oroszországban.

Tolsztoj Leó pirult egy kicsit. Végre hivatalos írásokkal igazolta magát... (Ebből eddig egy szó sem igaz. Nagy Oroszországban nem történik ilyesmi. De megtörtént tegnap Budapesten, hogy *Kís Józsefet*, a költőt, egyetlen ember sem ismerte a választóbizottságból. A nevét sem hallotta eleddig talán kettő sem. Nyilván adókönyvvel kellett igazolnia magát a nagy magyar poétának. De riadó lárma zúgott éppen ekkor. Jött a Zoltán, a nagy Zoltán. Neki nem kellett igazolnia magát. Montenegróban sem történik már ilyesmi.)

2. A díszmagyarnál nem is képzelhet nyugati ember képtelenebb öltözetet. Nemzeti ruhát játszva komponálhat össze minden náció. De nem teszi ezt civilizált nemzet. Mert oktalan, kényelmetlen és barbár dolog ez. Kultúrember díszruhája a frakk. Angolé, olaszé, franciáé, németé s mindegyiké. Sok dicséretet kapott hát jóízű emberektől a kis Buza Barna. Lám: ez európai ember. Frakkot ölt s nem hitelbe készült díszmagyart. Ennek a kis embernek milyen előkelő érzéke van lám. Így beszéltek tegnap többen. Csak egy ember tudta volna megmondani, hogy tévednek: Buza Barna. A kis követ nagyon szerencsétlen volt tegnap. Hetek óta keresett egy természetéhez illő apró díszkardot. De ilyet mostanában nem gyártottak. Ezért kellett frakkban mennie Budára Buza Barnának. És ezért volt ő tegnap szerencsétlen. Nálunk ilyen körülmények csinálják az európai embereket.

3. A berlini Wintergartenban valamikor egy magyar énekesnő produkálta magát. Közvetlenül az ő száma után John mester tudós kutyái következtek. Az idomított ebek a kulisszák mögött várták, míg sor kerül rájuk. A publikum diskurált és poharazott. Nem hallgatta a művésznőt. Egyébként is a betegeknek hirdetett modern emberi idegek hihetetlenül sokat elviselnek. De John mester kutyái neveletlenek voltak. Az énekléstől dühbe jöttek. Egyszer a színpadra is fölszaladtak. Másszor pedig majdnem szétépték a gazdájukat. John mester kivitte a Wintergarten igazgatóságánál, hogy a kutyáival a program egy távolabbi számát töltsse be. Mert Amerikában ő csak olyan helyeken szerepelt a kutyáival, ahol

jóhangú énekesnők énekelnek. El vannak kényeztetve a bestiák... A magyar énekesnő ma a magyar mágnásvilág, a felső tízezer kedvence s Budapest legnépszerűbb – énekesnője.

Budapesti Napló 1906. május 24.

Ódi

187. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Gyermekek napja

Andrássyt mélyen meghatotta a látvány. A Halász-bástya fokáról zuhant le a gyermek. Véres, törött és elalélt volt. És ami fő: úriruhát viselt a gyermek. E sorokat az újsághírből repetáljuk. Andrássy meg volt rendülve, mert úriruhás gyermek szerencsétlenségét látta. Mink is megrendültünk a kis Szabó Lajos katasztrófáján. Ám holnap lesz Magyarországon az első gyermeknap, s kérve-kérünk mindenkit: szeressék a gyermeket. Ne csak az úriruhást, de szeressenek minden gyermeket. Mert mind a mienk, a rongyos, a hülye, a béna is. Apponyi nemcsak az úri madarak és úri fák sorsával törődik. A gyermek legyen a modern társadalom szentje, mert az is. Az akaratunk az életünk a jobbulásunk, a jövőnk. Élni és örülni jobban tudnak, mint mink. Elszomorodni és sírni is jobban tudnak. Mi, szegény, számár felnőttek, gyakran zuhanunk le az élet Halászbástyájának fokáról. Úgy kell nekünk, vén haszontalanoknak. Mi boldogtalan s boldog rókái az életnek, nem érdemlünk mást, mint ami éppen ér bennünket. De a gyermek: az más, az szent, az örüljön. És végre, hogy a Nyugat ilyen módon is hódít nálunk. Háromszázhatvanöt napból a madarak és fák után végre adunk egy napot a gyermekeknek is. Legyen szép és megáldott a holnapi nap. A magyar gyermek első napja. Fakadjon belőle áldás azoknak is, akik e napon a gyermekekre gondolnak. Csak meg ne egyezt a napot a magyar parádézás. A felnőttek szereplő-vágya, a hűhó.

II.

Ügyvéd-honatyák

Franciaországban is túlon túl sok az ügyvéd-képviselő. A társadalom gondolkozási váltig nem imádják ezt az állapotot. Hiszen előkelő, szabad, szép, becses metier az ügyvédség. Ne is maradjanak ki az ügyvédek egyetlen mai parlamentből se. De ami sok, az sok. Egy olasz tudós hazája közéletének mérges fekélyű állapotát annak rója föl, hogy sok az olasz parlamentben az ügyvéd és az újságíró. A két metier természetében van az, hogy a sok belőle nem jó. Holott talán alig van a mának szolgáló pályák között külömb e kettőnél. Azt mondja az olasz tudós, hogy csak a konzervatív mágnások s papok elsokasodása veszedelmesebb egy parlamentre, mint az ügyvédeké. Tessék megnézni a magyar parlamentet: az óriási többség mágnásoké, konzervatív birtokosoké, papoké és ügyvédeké. Szép reményei lehetnek Magyarországnak.

III.

A négerek

A négerek között terjed a fehérgyűlölet. Némely gyarmatokon már kitörőben a veszedelem. Főképpen a franciákon és németeken. Viszont beszélnek, hogy úgynevezett politikai és társadalmi élet modern csírázásba csak azokon a néger tájakon kapott, ahol van fehér ember. Van, hogy miről tárgyaljanak, s mi miatt

harcoljanak néger polgár- és embertársaink egymás között. Zsidóra mindenütt szükség van. A fehér ember a négerek zsidója.

Budapesti Napló 1906. május 26.

Pont

188. REVOLVER A NEMZETGAZDASÁGBAN

Kolozsvár egyetemének becsülete meg van mentve. Tudós professzor Navratilnak adassék érte minden köszönet. Most csúfolódjanak a pupákok Budapesten. Hát csakugyan tréfaság az a kolozsvári diploma?

No Mariska, Timon és ti többiek, Fiók Drákók és kölyök-Bukovok. Mit szóltok kincses Kolozsvár Navratiljához? Hóhér ez a talpán, a kutyafáját. És szerencséje is van. Sacrebleu, az ember kissé összevissza filozofál, mikor ölni készül. Szegevény ördög, Haury vagy hogyan hívják, tétovázott tíz másodpercig. Revolverét előbb Navratil úr homlokának szegezte.

Iszonyú elgondolni, mi történhetett volna. Ma nem volna Magyarországnak Navratil Ákosa. És Kolozsvár egyetemét még mindig lenézné Budapesté. De Navratilnak szerencséje van. Magyarországnak is szerencséje van. Kolozsvárnak is szerencséje van, csak Haury Jánosnak vagy Józsefnek nincsen szerencséje.

Negyedszer bukott volna ezúttal Haury. A király engedte meg neki kegyelemből, hogy negyedszer is Navratil és a bukás elé kerüljön. Nemzetgazdaságtannal vádolták a szerencsétlen delikvenst. Neki egy kis előléptetésért kellett volna a diploma. Ott Miskolcon, ahol családjával lakott, megmondhatják. Esze-ágában sem volt új nemzetgazdaságtani iskolát csinálni. És esze-ágában sem volt senkinek benne egy zseniális nemzetgazdát keresni. Mint ahogy magyar professzorok jóvoltából nem is igen került ki még ilyesmi ember. Ha van néhány valakink, nemzetgazdánk, politikusunk, írónk, lingvistánk, természettudósunk, szociológusunk és művészünk, ez azt jelenti, hogy még a magyar egyetemek sem tudnak minden talentumot megzárítani.

Ma már csak Kínában lehetnek olyanfajta professzorok, mint nálunk. Sem az életet, sem ezt a mi kanálnyi társadalmunkat látni nem tudják. Óh nem azért, mert igen elmerülnek a tudományokban. Ennek csak meg kellene olykor látszani. De mert kis agyúak és barbár indulatúak. A Navratilok egész életelégétéle az, hogy néhány száz lurkó sorsa a kezükben van. Ha kegyetlenségükkel a tudományuk fölért volna, az intellektuális kultúra ma Magyarországon volna a legnagyobb és legáltalánosabb. Véletlenül éppen fordítva van.

Navratil úr nézzen ki a lakása ablakára, melyet fél elhagyni a diákok dühe miatt. Szép az élet! május van. És ha Haury János vagy József letette volna a vizsgáját, egy kis familia nagyobb kenyeret ehetett volna. A mi számár diploma-rendszerünk tudniillik csak erre jó. Nehezítsük meg az alsóbb osztályokból feltörőknek a kenyeret. Mert a mágnás-tacskók könnyen kapnak diplomát. S ha nem kapnak, az sem baj. Egyébként pedig ebben a szerencsétlen országban talán éppen azok dominálnak és kormányoznak, kiknek kis ujjukban van minden nemzetgazdasági tudás? Nézzen ki az ablakon Navratil tanár úr. Föltétlenül kapott már azóta néhány budapesti kollégájától üdvözlő táviratot. Szép virágos ez a május. Ha meghal az a szerencsétlen Haury, vagy hogyan hívják, olcsón lehet koszorút csináltatni a koporsójára. A hála koszorúját, mert egy ilyen eset nálunk nagy embereket csinál a Navratilokból.

Budapesti Napló 1906. május 27.

Ódi

189. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Merre nézzen Kossuth?

Nagyvárosok meggyötört lakói már Horatius korában vágytak a jó vidékre. Oh, jobb, szebb, kedvesebb ott az élet ma is. Íme például Kecskeméten milyen kevés gondjuk van az embereknek. Hetek óta sajtóban, fórumon arról disputálnak az emberek, merre nézzen Kossuth szoboralakja. Eddig az az álláspont a győztes, hogy a városház felé nézzen. Az ellentábor viszont avval érvel, hogy akik a városház felé mennek, azoknak hátat fordít a szobor. Viszont az is igaz, hogy ellenkező esetben a városház felől jövőknek fordítana hátat Kossuth. Olyan hatalmas vita indult a probléma fölött Kecskeméten, amilyenek másutt, más országokban világfelfogások birkóznak. Persze, hogy az általános választói jog s az önálló vámterület kérdésére így kevés idő jut Kecskeméten. Egyéb eszmeharcokra aztán még kevesebb. Oh, be boldogok a kecskemétiak.

II.

Fáraó népe sztrájkban

Voltaképpen nem is Fáraó népe, de minálunk már csak így hívják a cigányokat. Tesék följegyezni, hogy Magyarországon 1906-ban, Szatmárnémeti szab. kir. városban sztrájkba léptek a cigányok. A vályogvetők s a téglacsinálók. És nemcsak hogy győztek, de megalázták Szatmárnémeti szab. kir. város hatalmas rendőrkapitányát is. Íme: a munka és a munkásönérvet csodálatos, civilizáló hatása. Hány száz év múlt el, hogy a magyar kultúra és deres hiába próbálkozik a cigányok európaiasításával. A szociáldemokrácia játszva s pillanatok alatt végzi ezt el. A szatmárnémeti cigánysztrájk ezerszer szebb és komolyabb eposzt érdemelne, mint a nagyidai cigányok hősiessége.

III.

Korfu és a hungárak

Korfu a szerelem szigete volt mindenha. Klasszikus hazája a Venus-papnők megbecsülésének. A klasszikus hagyományok nem múlnak el máról-holnapra. Korfu még ma is invitálja s kultiválja a szerelem kedves papnőit. Főképpen sokan kerültek oda újabban a magyar leányok közül. És Goluchowski ugyancsak erélyesen szorítja most a görög kormányt: vessen végét ez üzemeknek. Ilyen ügyekben s csak ilyen ügyekben nagyon erélyes a mi külügyi képviselőnk. De hírlik, hogy Korfuban egészen másként vélekednek a hungárak mentéséről. Úgy tartják, hogy az egész ügy Budapest leány-irigysége. Budapesten tudniillik nem klasszikus hagyomány a Venus-papnők patronizálása. De mégis talán az egész világon Budapest vitte e téren legelőbbre. Nincs annyi leány, amennyit Budapest el ne tudna fogyasztani. Most – mondják Korfuban – már Korfura is irigykedik Budapest. Pedig hát Budapest mellett klasszikus hagyományok nem is szólnak. Szép dolog azonban, hogy mi miként őrizzük leányaink erényét. Igaz, hogy csak azon leányainkét, akik külföldre kerülnek. S azokéit, akiknek már erényük sincs.

Budapesti Napló 1906. május 29.

Pont

190. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A Kossuth utcán

Párizsban, a Bois-ban, az Akácia úton, a kocsik séta-utján, kevés idő óta automobil is ballaghat. De csak – ballaghat a sétáló lovaskocsik nyomában. Am nem mindenféle automobil, hanem csak az elektromos, s ez is csak kegyelemből. Úgy hallom (tíz év óta kétszer jártam ott) a Kossuth utcán a legbüdösebb automobilok is vígan nyargalhatnak. A petróleumosok, benzinesek is. A két lábukon sétálók pedig fojtsák az orrukat avagy szerezzenek töff-töfföt. Hát ez Kis-Ázsia, igazán Kis-Ázsia. Itt a Fedák Sári búzét vidáman ficáncoló orrcimpák üdvözlik. És örülünk, ha Muki régi gróf és Mór új báró az orrunk alá szagosít. Hát a fene egye meg az ő dolgukat. Vagy van pénzük, vagy nincs. Ha nincs, ne automobilozzának. Ha van, tartsanak kétféle töff-töfföt. Egy hosszú utakra szólót. Ennek a szagát elsülyesztí a tágabb atmoszféra. De itt, Budapesten, e szűk és kevés levegőjű városban ne bűdösítsenek. Se a Kossuth utcán, se másutt. Mert a türelemnek Kis-Ázsiában is van határa.

II.

György pap levele

Levelet kaptam György paptól, aki görög katolikus plébános s nekem régi jó cimborám. Úgy látom, hogy ez a György pap hazaáruló gazember. Ma már hazafias dolog a hazaáruló gazemberekkel szóbaállni. Én se rejtem el hát főtisztelendő román barátom levelét. Azt írja az én György cimborám, hogy vagy-vagy. Vagy kultúrnáció a magyar, s akkor nincs isten, aki árthatna neki. Vagy legyőz kultúrában minden nemzetiséget vagy – birkózik. Így írja György pap; birkózik. Parlamentben, jól védett megyeházán kurjongani – írja György pap – nem nehéz. De ha már kizárjuk a szellemi tornát, legalább verekedjünk fizikailag, becsületesen. Azt ajánlja György pap, hogy ők választanak egy pakulárt. Mivel az érveket perhorreszkálják azok a magyar hazafiak, kik ma már szívesen fogadnak el mindent Bécstől. Álljon ki akár Wekerle, akár Széll, akár Kossuth Ferenc, akár Zichy Aladár. És ha ők következetes férfiak, birkózzanak. Ha pedig a pakulár győz, akkor egy méterrel rövidebbet köpjön Pozsgay, s a mű-szittyák ne ordítsanak úgy, hogy úri ember érzékeny fülébe repedés veszedelme fenyegetse. Ezt írja György cimborám s talán mondanom sem kell, hogy a nyomorult hazaáruló pópát iszonyúan legazembereztem válaszoló levelemben.

III.

Justh és a lényeg

Ez egy tipikus magyar eset: tessék meghallgatni. Elmennek Justh elnök úrhoz az újságírók, s Justh fogadja őket majdnem olyan szívességgel, mintha számbavehető, kaszinói úriemberek volnának. Válaszol a derék Justh az üdvözlő beszédre. Ő hálás, ő boldog. Ő meghal a sajtóért, ha kell. A sajtó, a sajtó. A szent, a szent. Szól azután az újságírók vezetője:

– Egy kicsivel több előzékenységet kérünk a sajtó számára a parlamenti palotában.

És eláll a nagyúr elokvenciája. Csak annyit tud mondani. – Majd meglátjuk, majd meglátjuk.

Fránya nép ez az újságíró-nép. Még Magyarországon sem lakik teljesen jól frázissal. Igaz, hogy nem is lázadó fajta itt mindenki. Hanem Justh csodálkozhatik: – Ezek a rongyosok nem elégülnek meg? Hát nem elég az, hogy mi vagyunk az ország urai? Micsoda anarchia ez. Csak addig lesz boldog Magyarország, míg a jelszó a régi marad: „majd meglátjuk, majd meglátjuk.”

Budapesti Napló 1906. május 30.

Pont

191. A GONDOLAT ELLEN

Budapest, május 31.

„A mi nemzetünknek nagy gondviseletlenségének miatta...” Hajh, még Apácai Cseri János írta ezt. Azóta már sokféle Akadémiánk van, s ím ma is csak úgy vagyunk, mint akkor. Jaj itt, ezerszer jaj a gondolatnak, s ma is így rivalkodnak a hatalmasok:

– *„Mást ne tanítson, mert Isten engem úgy segítjen, valaki mást tanít; a Marosba vettettem, vagy a toronyból hányatom le.”* Zichy Nándor az Egyház hatalmát proklamálja. Wekerle Sándor kenetes hangon testálja az iskolát a papoknak. Polónyi el fogja csukatni azokat, akiknek új eszméktől fő a fejük. Temesvárott kopók falkája vesz úzóbe egy tanárt az ő elveiért. Debrecenben szocialistának bélyegeznek egy modern fejű tanárt. Pécssett el fognak csapni a jogi líceumból két vagy három istentelen szabadgondolkozó professzort. A legfőbb Akadémia dadogó grófokra les koszorúival. Budapesten, Kolozsvárott megdőbbenve lapul meg az az egy-két tanár, aki Európában vélte magát. Nem lehet mindezeket felsorolni. Rajtunk, agyunkon, gondolatainkon a terror. A régi, az ősi, mely alatt összeroskadt Apácai Cseri János.

Másutt is van harca a gondolatnak. De másutt a gondolat ellen a gondolat harcol. Nálunk a gondolat ellen a – gondolatiszony. Bent akarnak tartani bennünket a múlt karámjában. És soha se volt még ilyen harcias és erős a reakció. Még Magyarországon sem.

A nagy circulus vitiosus. Uralkodik a politika, s a politika fölvetettjei kétségbeejtően visszamaradt fejű hullák. Ezek vívjanak a gondolat és a tanítás szabadságáért? Ezek védjék meg a gondolatot? Ők uralkodni és nyúzni akarnak. S a magyar tudománynak, iskolának s a magyar gondolatszabadságnak sorsa ma talán mostohább, mint Apácai Cseri János idejében volt.

Végleg kikapcsolják ezt az országot Európából. Aki gondolkozik s aki mer, az elveszett.

Hát jöjjön a gondolat rabsága. Hogy is mondta Apácai Cseri János: „De ha, és ezt én mondom, oly időben születünk, mikor a legnagyobb tudatlansággal szemben a bölcsesség és annak tanítói egy batkára sem becsültetnek, azonnal kétségbe kell-e esnünk.”

Ne essünk kétségbe, ha kétszázötven év óta sem változott itt semmi. Talán kijózanodik még ez az ország s elűzi a fekete lovagokat, kik hamis jelszavakkal nyakunkba ültek „a mi nemzetünknek nagy gondviseletlenségének miatta.”

Budapesti Napló 1906. június 1.

192. EGY KÍSÉRTET

A magyar politikai életben egy kísértet jelent meg, egy nehéz sötét árnyék: a Szilágyi Dezső szelleme. Szilágyi Dezső összegyűjtött beszédeinek első kötete került ki ma a könyvpiacra. Olvassuk ezeket a beszédeket, és megindultan érezzük újra: milyen rettentő vesztesége az országnak, a magyarságnak, fejlődésünknek, hogy ez az óriás kizuhant az élők közül. Milyen beszédek ezek! Milyen félelmes elme alkotta meg őket. Mennyire különböznek ezek a beszédek a tarokkpolitikusok, a közéleti hangművészek, a miniszteri primadonnák szónoklataitól. Mennyire nem tűrik ezek a beszédek a homályosságot, a kétértelműséget, a politikai csalás szándékát. Szilágyi Dezső, akiről azt mondták, hogy semmi maradandót nem alkotott, milyen megbecsülhetetlen örökséget hagyott ezekkel a magyar politika szűk körében forgó beszédekkel a homályosságokba, kétértelműségekbe és csalásokba süllyedt politikára.

...Mikor Szilágyi Dezső meghalt, Harden, a véres pennájú publicista, ezt írta:

– Nem volt nagy ember: az egész nagysága az, hogy a magyar politikusok között ő volt az egyetlen becsületes politikus.

Az elfogult német publicistának nem volt igaza. De ha igaza volna is, ha Szilágyi Dezső semmi más nem lett volna, mint becsületes politikus, milyen rettentő veszteség, hogy *éppen most* hiányzik a magyar politikai életből.

Budapesti Napló 1906. június 3.

193. AZ ISTENTELEN DIÁK

Szamosújvárott apage satanasokkal s szent füstölőkkel járnak most a papok. Nagy és bűnös dolog történt az örmény metropolisban. Előállott egy diák, s nem akart gyónni, mert ő szabadgondolköző. Tisztelendő Esztegár úr hiába kérlelte, pedig e diák sokat kockáztatott. Ez a fiú az érettségi vizsga előtt állott jeles kalkulussal. Persze nem is bocsátották vizsgára a fiút, hanem följelentették Apponyinak. És most Kalksburg szent emlékei küzdenek egy felnőt és világlátott politikus skrupulusaival. Lehet, hogy Apponyi úgy dönt: vagy gyónni, vagy pusztulni. Lehet, hogy fölcsap a szabadgondolkodás amatőrjének. Se így, se úgy nagy generálizálást nem érdemel az eset.

Jolbey Miklósnak hívják, ha így hívják, a diákot. Nem mondom, hogy ő az első ateista magyar maturandus. Nem program szerint butító iskolákban minden időben nevelődtünk ilyenek. Jolbey Miklósnak csak a vakmerősége szép és új. Miklós öcsém, szomorú sorsot jósolok magának Magyarországon.

Hiszen semmi az egész: láttam tüntető ezreit Párizsban a nyíltan szabadgondolköző diákoknak. Fiatal, tizenhatéves diáktól hallottam egy népgyűlésen azt az indítványt: csináljunk népházat a templomokból, a Sacré-Coeur-ból, a Notre Dame-ból. De Franciaország, hajh, egyetlen és dicső ország, s a francia karakter nem képmutató.

Ellenben Magyarországon minden ember eleven, kétlábú s csúnya titok. Ismerem papot, ki Büchnerre esküdött titokban, de zordul vallásos és kenetes volt egész életében – a világ számára. Az ősi, a nyílt magyar lélek elsikkadt valahol. Minden társadalom hazugságra kényszeríti az egyént, de egy sem annyira, mint a magyar. Van képviselő, aki lelkileg állandóan öltögeti nyelvét vezérére s pártjának minden úgynevezett elvére. Van kritikus, aki ízlése ellenére propagálja a legpók-hálósabb irányokat. A magyar közélet porondján egyenesen csak azok törnek le, akik néha megengedik maguknak az őszinteséget.

No és pláne az Istenbe kötni bele itt. Holott itt az Isten nevében őrzik hatalmas püspökök és nagyurak a középkort. Még talán Polónyi Géza ellen vétkezni sem olyan nagy bűn, mint az Isten helyett az Emberiség gondolatán borulni szent áhítatba. A rossz példa hat, s ha sokan kezdenek gondolkozni itt, még modern ország lesz ez a szerencsétlen ország.

Hazudni kellett volna, Miklós öcsém s meggyónni szépen Esztegár úrnak. Gyónni és hazudni: úgysis ez a divat ma Magyarországon.

Budapesti Napló 1906. június 3.

Ódi

194. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Krupp Berta

Krupp Berta volt talán egész Európának leggazdagabb eladó leánya. Ágyúkirálykisasszonynak megvan immár a választottja. Lovag és komoly porosz diplomata. Vajon álmodik-e már az esküvő napjáról a szép Berta? A Krupp-ágyúk sem éppen az emberiség boldogságán dolgoztak. A Krupp-milliók is vannak olyan súlyosak és átkosak, mint a dinaszták milliói. Hajh, talán egy drágaköves, rózsásfehér, finom menyasszonyi csipkéről álmodik Krupp Berta. A gyönyörű cipőcskén csúnya fekete-bordó vérfoltok. Battenberg Ena viselte a minap.

II.

Mirabeau tana

Vasárnap idéztük Harden kegyetlen mondását Szilágyi Dezsőről. Crispivel mérte volt össze akkor Szilágyit Harden.

Harden igazsága nagyon régi igazság már. Macchiavelli talán nem így formulázta egészen. De már Mirabeau bátran állította: nagy államférfiú nem lehet erkölcsös.

Széliében beszélnek Itáliában, hogy Sonnino miért bukott meg. Mert átkozottul és polgárian becsületes volt. És nem tudott szónokolni.

Államférfiú hazudjon, korrumpáljon és szónokoljon. Mióta a világ áll, csak ilyen államférfiaknak volt sikerük. Ez szomorú, de így van. Tömegekkel csak így lehet bánni és elbánni. Privát életében lehet valaki liliumfehér. Mihelyst hatalmon van s ott akar maradni: immorálissá válik. És ha azt állítja egy erős és okos államférfiú, hogy ő nem szokott hazudni, hazudik. Itáliában Giolitti már szerencsésebb lesz. Ő már nagyobb államférfiúi talentum, mint Sonnino. Buták és hipokraták természetesen szecessziós tannak deklarálják ezt. Pedig óh be igaz. Politika és morál: összeférhetetlenek. Bár észrevennék ezt minél többen Magyarországon is, ahol a politika ragályos téboly. Hiszen a magyar paraszt is régen vallja Mirabeau igazságát. A politika úri huncutság. De azért megbolondul a szép dikciótól. Hisz a hazugságnak s szívesen korrumpáltatja magát, mikor teheti.

III.

San Francisco

Még sátorvárosban tanyáznak San Francisco hajléktalanjai, s az új Párizsnak csak a terve kész. Éjszakánként zúg a tenger, s különös morajlások hangzanak. A Föld üzen az Embernek:

– Költözz el innen. Nem akarom, hogy itt új tanyát verj.

Az ember összeszorítja az ajkait:

– Nem, nem!

És San Francisco épül. Ám egy éjszakán megreng a Föld, s tíz percig örülten táncolnak romok és állványok. A Föld most már komolyan üzen:

– Menj, menj!

Az Ember újra eltisztítja a romokat, újra fölépíti az állványokat, s újra ezt kiáltja:

– Nem, nem!

És ha tízszer dől még romba San Francisco, az Ember ott marad. Millió évek óta ül már nyeregben, s akárhogy ficánkolhat paripája, a Föld. Sörényébe kapaszkodik az Ember s dacosan, kétségbeesetten hajtja:

– Nem, nem!

Budapesti Napló 1906. június 7.

Pont

195. SZEGÉNY JOLBEY MIKLÓS

Szegény Jolbey Miklós megjárta Apponyi úrral. Ő, Jolbey, az a bizonyos szamosújvári szabadgondolkodó diák. Nem akart gyónni az érettségi vizsga előtt, erre Esztegár főtisztelendő úr vétőjára felfüggesztették a vizsgáját. Jolbey Miklós jeles diák, s méltatlankodva jön Budapestre a nemzeti demokrácia kultuszminiszteréhez. Megvalljuk, magunk is kíváncsiak voltunk Apponyi Albert döntésére. Hogy megengedi-e a fiúnak az érettségi vizsgát, bár a fiú szabadgondolkodó? Apponyi Albert Kalksburgban tanult, s ennek ő mindig hasznát veszi. Mit tett hát például a Jolbey Miklós esetében? Kijelentette, hogy ő vizsgára engedi a fiút, ha *Esztegár* örmény abbé fölöttes hatósága *Majláth* gróf Gusztáv püspök (gróf Majláth Gusztáv püspök!) megengedi! Ez azután Apponyira vall. Ő elfogulatlan vallási és szabadgondolkozási kérdésekben. Ő az ilyen kérdéseket a gróf Majláth Gusztávok elé utalja. Kell-e emlékeztetnünk akárkit is, hogy ez a Majláth a legfeketébb papja a világnak. Nesze neked gondolatszabadság. Apponyi majd segít a bajodon, ha eddig nem volt elég bajod.

Budapesti Napló 1906. június 7.

196. EGY NAGY ASSZONY

Lajos Fülöp leánya kilencven éves. Szeretne is talán meghalni már. Nem lehet, mert rosszul csinálja a dolgát a família. Klementinának résen kell állni. A fáradt Bourbon-vér minden energiáját ez asszonyra testálta. Kezébe, az ő kezébe jutott a sorsa egy másik degenerált családnak. És Klementina hatvan év óta akar és harcol. Azok helyett, akik akarni és harcolni nem tudnak. Nem is XIV. Lajossal mérném össze ezt a szívós asszonyt. Mintha Bonaparte Napóleon rokona volna. Az átkozott korzikaié, aki mindennek az oka. Klementina azt akarta megkorrigálni, amit Napóleon rontott el. Meg akarta korrigálni az országok és népek életét. A múltat, a történelmet, az időt, a világot. Feje mindig hatalmas, hódító tervekben forrt. Rotschildi vagyonát őrizte, mint egy boszorkány. De föl pattant kincstárának ajtaja, mihelyst kellett. Ha nagy célok táto gatták a szájukat. Tervezett, kombinált, házasi tto t, rontott. Zseniálisan, félelmesen, makacsul. Franciaország szent királyság ma. Egalité Fülöp unokája pedig Európa úrnője. Kóburg ül a német császári székekben. Sziciliából kormányozzák Itáliát és nem Szavoják kormányozzák. Más képe van az egész világnak, ha Klementina tervei sikerülnek. De a kor barbár, s a népek rakoncátlanok. A Klementina kincsei sem kifogyhatatlanok. És Klementina végre is egy asszony.

De ez az asszony a többek között fejedelmet csinált a huszártiszt-fiából. És még talán királyt is csinál, mielőtt meghalna. És még ma is ő Európa egyik leggazdagabb asszonya. És ki tudja, nem válik-e még posztumuszán valóra merész álmainak némelyike. A világ, az emberek és a népek kiszámíthatatlanok.

Rossz volt a matéria, amellyel dolgozott. Az ember-matéria: a család és a rokonok. Övéi sok csalódást és gyászt szereztek neki. Ő még sem törött meg. Ha nagyon akarja, hogy éljen még tíz-húsz-harminc esztendő, még talán ez is sikerül neki. Ő magáért ember volt a talpán. Ez az asszony. Nagy szerencséje Európának, hogy Klementina nem férfiúnak született.

Budapesti Napló 1906. június 8.

Ódi

197. JOLBEY MIKLÓS ESETE

Még egyszer kell a Jolbey vagy Jolbeji Miklós esetéről írunk. A szamosújvári diák nyilatkozik most. Először is kijelenti, hogy ő nem szabadgondolkozó. Nem ő nem akart gyónni és áldozni. De nem engedte Esztegár áldozó-pap, hogy ő gyónjon és áldozzék. Az ügy – írja – bonyodalmasság és kényes. Ő följelentette Esztegárt a püspöknél bizonyos üzelmek miatt. Erre Esztegár – írja a diák – aknamunkát indított ellene. A tanári kar Esztegár mellé állott s őt kicsapták az iskolából, s eltiltották az érettségítől. A megokolás szerint „hitetlenség és atheizmus miatt”. A Jolbey nyilatkozatában az az érdekes, hogy Magyarországon még azt a szabadgondolkozót is megbüntetik, aki – nem szabadgondolkozó. Még a valakire rákent hitetlenség is főbenjáró bűn. És az még érdekesebb, hogy Magyarországon gyónás és áldozás miatt lehessen baja egy érettségizendő diáknak. Hogy püspök döntse el, lehet-e valakinek bizonyítványt adni vagy sem. A Jolbey-eset csak ezért érdekes. Csak ismétlődjenek e botrányok. Ha Franciaország mintájára nem is érjük el egyelőre az Állam és az Egyház elválasztását, de az iskolában, a középiskolában, még a türelmes magyar társadalom sem fogja sokáig, tűrni a papi garázdálkodást. A vallás magánügy lesz, még ha ma Apponyi is a kultuszminiszter.

Budapesti Napló 1906. június 8.

198. „SŐT ÉPPEN ELLENKEZŐLEG”

Koppenhágából táviratozzák, ezek voltak az utolsó szavai: „Sőt éppen ellenkezőleg”. Azután meghalt Ibsen Henrik, ki a mai emberek között a legmagasabbról nézett az életre. Ezek a szavak voltak az ő óriási lelkének grádicsai. Ibsen Henrik lelke mindig temetett és cáfolt. Véres küzdelmet vívott egy-egy csúcsáért az igazságnak. Mikor ott volt a csúcson, látta, hogy van – magasabb csúcs is. Amiben hitt, az nem volt igazság, „sőt éppen ellenkezőleg.” Mivé törpül e szavak mellett Goethe mehr Licht-je s romantikus nagyok végső felfohászkodása. Emberibb és tragikusan gyönyörűbb igéket nem mondott még haldokló. Ő látta a magasságokat, ő hitt, hevült. És üzték örökkön e szavak: „sőt éppen ellenkezőleg”. Minden földi igazság mellett ott állanak e szavak. Ezek azok a lángpallosú angyalok, melyekről a biblia példálózik. Vajon mire gondolt, mikor vergődött, és dacosan súgta e szavakat. A maga életére úgy lehet, mert abban a nagy órában mind a magunk életére gondolunk. Zivataros, rejtelmes, végtelen az élet s kár meghalni, – talán így gondolta. Mennyi igazságért lehetne még ostromolni az eget, – talán így folytatta gondolatát. De hirtelen eltorzult az arca, s ajakáról fölrepült az egyetlen, a legemberibb igazság: „Sőt éppen ellenkezőleg.”

Budapesti Napló 1906. június 8.

199. STRÓFÁK SZÍNPADI NŐKRŐL

I.

Berlinből elindult gyalogosan egy öregasszony, s a harmadik faluban elcsípték a zsandárok. Koldult az asszony, s rongyos ruhája zsebeit fillérek húzták. Sírt, és kérte a zsandárokat: bocsássák őt szabadon. Meghal, s mielőtt meghalna, Bécsset akarja látni. Erre koldulja a pénzt. Hogy mit akar Bécsben? Egy karzatjegyet az Operaházba. Mert volt egyszer egy énekesnő. Lábainál hevert az osztrák császárváros. Arra akar emlékezni, mielőtt sírba feküdnék. Hogy hívták azt az énekesnőt? Azt válaszolta a rongyos asszony, hogy elfelejtette. És mi az ő neve? Elfelejtette azt is.

II.

Belgium és Kongó ura öregember már. Nem fiatal bizony a szép Cléo de Mérode sem. Pedig a nők és a fejedelmek tartósak. Mi van a csodálatos ékszerekkel? Nincs már pénze Cléo de Mérode-nak? Hajh, hajh, férjhezmenni is szomorú sors. Kis templomú faluban áhitatoskodni szintén. De van egy szomorúbb sors. Az isteni diva egy őszi napon arra gondol, hogy sok a rubel Oroszországban. Cléo de Mérode Moszkvába készül.

III.

Leveleket ír könnyes szemmel a kómika. Valahonnan egy provence-i városkából. Lyonba, ahol a leánya most lép először a színpadra. De lehet hogy nem is provence-i városkából s nem is Lyonba. Itt Magyarországon valahonnan valahova. Gondolkozik, melyik halt meg a régi gavallérok közül. Melyik ment tönkre, s melyik aggastyán. Nem is sok a kiselejtezendő. Élnek, s ma is kedvelik a színpadi nőket azok a régi urak. És a kómika írja, írja a leveleket. Szeressék az urak az ő kisleányát is úgy, ahogyan valamikor őt szerették.

IV.

Ballerinát sokféle fátum érhet. Húszéves korában köszvényt kaphat a lábaiba. Szívszélhűdés érheti tánc közben. Férjhez mehet, s főznie kell. De mindennél több: nyugdíjból élni. Kicsi nyugdíjból sokáig. Mint a százunokás matrónák. És emlékezni. És vigasztalódni azzal, hogy tíz sort még írnak egyszer róla a lapok. Ha gondoskodik előre. A nekrológot.
(Egy nap hírei, s nem is valamennyi.)

Budapesti Napló 1906. június 9.

Lellei

200. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Los von Occident

Új jelszónk: a Balkánra és Kelet felé. Éppen eleget vesződünk ezer év óta az ármányos Nyugattal. Unjuk már ezt a barátkozást. Vérünk, álmunk, potenciánk kerget minket a Nyugattól. Inkább leszünk Ázsiában elsők, mint Európában utolsók. Igaz, hogy Széchenyi István ezt nem így gondolta. Előtte és utána másról álmodtak a szent vágyú magyarok. Igaz, hogy rajtunk állott: ne az utolsók legyünk Európában. Minden erőnk megvan a nyugati lendüléshez. Csakhogy ez erőket lebilincseli a múlt. Lebilincseli a papi nyereg, a mágnás-béklyó s a tatár vaskalap. Csak egy új, demokrata Magyarország haladhatna dicsőségesen a Nyugattal. A mai Magyarország valóban nem. Magyarország mai urai tehát visznek bennünket a Balkánra és Kelet felé. Mintha mozgó aszfalton állanánk. Csókolózunk Szarajevóval, Jassival, Belgráddal és Szófiával. Sok minden fog persze ránk ragadni. Egy szellemes magyar ember szerint nemsokára nagy kongresszus lesz a Balkán valamelyik metropolisában. E kongresszuson mi is részt veszünk, s kimondjuk, hogy a magyar-balkáni barátság kedvéért ezennel és ezentúl a Balkán – Pózonynál fog kezdődni.

II.

Ezt tanulta Amerikában?

Mikor Amerikából hazajött, részeg volt a látottaktól. Mindenre esküdött, ami új és szabad. Ma kultuszminiszter, s azt köti a szívére a tanítóknak, hogy a vallásra, a vallásra, a vallásra ügyeljenek. Látni és élni ne tanítsák a magyar gyereket. Aki nek nem nyújt megélhetést ez az ország, elégedjék meg Amerikával és a Mennyországgal. Hogy is kérdi a gyerektől a káté:

– Ha kimégy a szabadba, mit látsz?

– Látom az Eget, a Földet stb.

Ezzel neveljék nagyra a magyar gyereket s azzal a vigasztalással, hogy jobban lesz a másvilágon. Ám a magyar paraszt gyerek józan eszű. Hiába taníttatja azt csupán kátéra Apponyi. A gyerek így toldja meg magában a választ:

– Látom az Eget, a Földet. A Föld a Pallaviciniaké, Károlyiaké, Andrássyéké stb. S a miénk csak – az Ég.

III.

Dumas fiás szobra

Kedden lepezik le Párizsban a fiatalabb Dumas szobrát. Emlékeznie illik majd e napon a nagy emberre minden társadalomnak, melynek tempója, ritmusa, célja előretörő és új. Talán nem volt óriási egyéniség, de a hatása óriási volt. Hogy is mondta, önmagáról:

– Nézem a társadalmi erkölcsök újulását s úgy érzem magam, mint az építőmunkás, mikor új paloták rengetegében jár. Nem ő emelte a palotákat, de része van mindegyikben, s nélküle nem törnének most büszkén az égre.

Budapesti Napló 1906. június 10.

Ódi

201. EGY ÚJ SZOBORRA

A Malesherbes-téren holnap leplezik le az ifjabbik Dumas Sándor szobrát. Dumas pére szobra már ott áll vagy huszonhárom év óta. És jön nemsokára harmadiknak a tábornok Dumas szobra. Együtt lesz az egész zseniális familia.

Dumas pére anekdotáját arról a véletlenről, mely őt fiúhoz juttatta, ismerik úgy-e? Sokszor elmesélte hahotázva a vén kujon. Egy barátját kereste, s csinos asszony volt a házmesterné.

Ilyen faja a családalapításnak illet a de la Pailleterie marquis unokájához. És illet, hogy fiáról és pajtásáról így diskuráljon. Dumas pére nem éppen a legneveltebb ember volt Franciaországban. Aztán néger nagyanyja révén különben is bennerejtöztek San Domingo erkölcsi. Az öreg bohém ízlése, modora és tapintata kissé néger volt. Mikor fölfogja, s magáénak ismeri a fiát, elhelyezi egy nagyon előkelő nevelőintézetbe. Borzasztóan büszke erre a nemes és előkelő ötletére. Urat és világfit akart a fiából csinálni, ha már ő Pury-on csak éppen olvasni tanult meg. Azután pedig ugyane nevelőintézetbe beprotezsálta a Dumas fiú anyját is – mosónőnek.

Csak ezek és hasonló apróságok értethetik meg az ifjabbik Dumas életét és lelkét. Dumas fiúban is volt néhány csöpp a négernő véréből. Törvénytelen gyermek: Dumas pére egy szeszélye. Nagy és előkelő vágyak ébrednek benne. Szeretne Párizs legfinomabb gavallérja lenni, s jön esetleg Dumas pere: elveszi tőle azt az aranyat, amelyet talán az elegáns kesztyűkre s kocsira szánt a délutánon: Nagyon is táncoltak a kontrasztok körülötte. Az intellektus grand seigneurje volt s az apja nyilván bámulta. Egyébként kötődtek egymással és nagyon szerették egymást.

Kiharcolta a sikert nagyon keményen és hamar. Ne mai szemünkkel nézzük az ő drámáit. Forradalmár volt annak idején, habár ármányos, számító forradalmár.

Örökéletű az a kis tréfa, amellyel az ő színműíró módját csúfolták. Betöri az ajtót a revolveres férj. Lelővi az asszonyt, a csábítót, s ekkor jobban megnézi őket, fejéhez kap:

– Sacrebleu, eltévesztettem az emeletet.

Olvastam nemrégén egyidejű magyar lapokat. Minden új Dumas-darab esemény volt Budapesten.

Egy-két előkelősködő írónk jóvoltából úgy látszott akkor, mintha Párizssal egyformán élnénk. És ma is csak írók biggyeszti az ajkukat a budapesti *Dumas – estéken*. Írók és smokkok. Holott a kisvárosból szinte nagyváros lett. De a mai Budapest szociális lelkében még éppen nem végezték el missziójukat a Dumas-igazságok. Párizsban s másutt természetesen ezek az igazságok régen meghaltak. Párizsban a publikum mosolyogja meg Dumas avas eseteit s kiszámított szellemességét.

De viszont mindenki tudja Párizsban, mit köszönhet a modern társadalom ennek az érdekes, pompás, nyugtalan, bátor léleknek. Annyira megbecsülik, persze

kissé irodalomtörténetileg már, hogy túlbecsülik. Egy előkelő francia kritikus szerint Ibsen a maga norvég zordonságával tovább gondolta a Dumas fils témáit, s c'est tout.

Akárhogy is jó ember volt, érdekes ember volt, nagy ember volt. Budapesten itthon van. Száz és száz színházi este lázát oltotta belénk. A Malesherbes-tér új szobra tőlünk is megérdemel legalább egy ilyen hevenyészett betű-koszorút.

Budapesti Napló 1906. június 12.

Ódi

202. AZ ELSŐ TRAGÉDIA

Nagyváradnak hat hét óta villamos vasútja van. Hajh, hajh, hosszú históriája volna ennek. Ez a modern, nyugtalan előkelő város valósággal vérkönnyek árán harcolta ki hosszú évek után a maga villamos vasútvóját. Ujjongjon az első kocsinak Nagyvárad publikuma. Mint minden újnak és érdekesnek szokott. Ám a kocsik zakatoltak, szállongtak, de semmisen történt. Pedig a villamos vasúthoz hozzátartozik a villamos szerencsétlenség. A modern haladás jövedelmi adója. A nagyváradiak már szinte lenézték a villamosukat. Hogy olyan kezes, mint a bárány. És most igazán tragikus, véres, villamos szerencsétlenségről olvasunk a nagyvárad lapokban. A villamos behajtotta az első adórészletet. Két embert gázolt halálra: apát és fiút. Megrendítő a tragédia, de furcsa az emberlélek. Nap-nap tudósítások jelentek meg a szerencsétlenségről a nagyvárad lapokban. Meleg, gyászos, szép sorok. De mégis, mégis kitetszik az írásokból egy kis – büszkeség. Lám, lám, a mi villamosunk is tud embereket halálra gázolni.

Budapesti Napló 1906. június 13.

203. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A Duma parasztjai

Szentpétervár a kontinens egyik legrágább városa. Tíz rubel napidíjat kap az orosz Duma egy-egy tagja. Szerényen és okosan éppen hogy meg lehet élni ez összegből. És a Duma parasztjai naponként egy rubelt költenek el. Éji menedék-helyeken hálnak, teával és száraz kenyérral táplálkoznak. Kilenc rubelt pedig hazaküldenek mindennap a kerületük inségeseinek. És a Duma parasztjainak mindegyike egy-egy apostol. Lángoló, nemes és bátor. Ezek az igazukat igaznak hiszik, s ezek *igazán népképviselők*. Ibsen irigyelte Oroszországot, mert ott még imádják a szabadságot. Mi is irigyeljük, de másért. Milyen boldog és nagy lesz ez az ország. Mert lehetetlen, hogy másképpen legyen. Ahol a nemességnek, önzetlenségnek, szent merészségnek annyi példája van.

II.

Forradalom Nasi miatt

Nasi elikkasztotta az imádott haza pénzét. Kisült, hogy ez az olasz ex-miniszter briganti. Mindegy: ő hatalmas. Mikor a haza szent szerelméről szónokol, meg-
őszül a kéjtől a felséges nép. És most Olaszország egy vidékén forradalom lángol Nasi miatt. Trapani város lakossága kimondta, hogy fegyverrel is megmenti Nasit a börtöntől. A tömeg esküszik reá, hogy Nasi a legnemesebb hazafi. Óh, felséges nép, te már csak mindig ilyen maradsz. Nagyszerűen becsaphat bárki hazafias frázisokkal s kedvenceidet ma is úgy válogatod, mint Miltiadész korában.

III.

Rampolla békülni akar

Rampolla azon buzgólkodik, hogy a Vatikán – engedjen. Szóval Róma úgy tesz, mint a vitéz sváb legény. Csak a harmadik pofon után hiszi el, hogy őt pofon merik ütni. No, szóval, Franciaországot veszedelem fenyegeti. Ki akar békülni Róma. Franciaország erejét az a harc adta vissza, melyet Róma ellen vívott. Csak bajt ne hozzon most az esetleges béke.

Budapesti Napló 1906. június 14.

Pont

204. PROLÓGUS

Három ifjú hit vetette össze szárnyát. Ennyi hit, ennyi szárnyvetés föltalálná a repülést, ha már az öreg természet föl nem találta volna.

Ilyen repülő csoport élére hogyan kerültem én, a szárnyatlan ember? Mert valamikor én is akartam repülni?

Bizony más címem nincs reá. Szárnyak acélozásához én nem értek. Ha értenék is, eltitkolnám. Minek százezeredszer is megcsinálni néhai jó Ikarusz buta tragédiáját?...

Azonban nem így szokás, s így nem szabad prológusban beszélni. Fohászkodjunk hát másképpen három ifjú hit szárnyvetésekor. Ifjú hitek, fogjatok össze, szárnyaljatok merészen. Feledjétek azt a kicsi óment, hogy lendítésért hozzám jöttetek, ki hitetlenül és szárnyatlanul már nem hisz sem hitben, sem szárnyban. Végre is a ti hitetek, a ti szárnyatok erősebb lehet. Erősebb is bizonyosan.

Lapozzatok csak olvasók e könyvben, ez égő csipkebokorban. Három ifjú lélek lángol itt.

Ifjúság, hit, erő, láng. Ez együtt a diadalmas élet. Ez a könyv hát mindenképpen értékes, mert a diadalmas élet dokumentuma.

És hogy ez élet még nyilvánlőbb legyen, e három szárnyvetett lélek közül egy: nőé. Ez a lélek a leghívőbb. Az ifjú poéta hite is csodahit. A harmadik lélek tüntet a kétkedésével. Vajon nem ez a leghívőbb?

Engem megfiatalított ez a kis könyv, míg elolvastam. Vágyjanak e kis megfiatalodásra minél többen. Kinek nincs szüksége fiatalodásra? Van-e nagyobb érdem a fiatalságnál?

Három ifjú hit, csak bátran! A világot meghódítani könnyű. Csak hit kell hozzá. Ez a hit tartósabb legyen, mint e prológus szegény írójává volt. Tartósabb is lesz, mert erősebb.

És ha majd külön-külön tudnak – mert fognak tudni – repülni e most összevetett szárnyak, jöjjenek el majd, s tanítsanak repülő kedvre engem is.

1906

Ady Endre

**FÜGGELÉK: Kétes hitelű cikkek
1905. október 1. – 1906. június 20.**

205. RADÓ ANTAL ÚJ VERSES-KÖNYVE

Mesék az íróvilágból, ez a címe Radó Antal verseskönyvének, mely most jelent meg a Franklin-társulat kiadásában. Modern verses mesék, dalos példázatok, ragyogó ötletek tára e kötet. Új csapásra tört velük Radó Antal, ez az előkelő ízlésű, dalbőséges lelkű poéta, ki csupa értékben könyvtáryit dolgozott össze, ki hivatott termékeny fordító, mert hivatott és termékeny poéta. Ez a kötet fájdalmas és mégis derűs képe a mi árva, kicsinyes elvadult, félszeg íróvilágunknak, amint az egy megbékült, előkelő, érett poétalélekbe tükröződik. Mindenkire rátalálunk e kötetben, ki ma ír vagy kontárkodik. A szép kötet ára két korona.

Budapesti Napló 1905. október 8.

206. SZÁSZ KÁROLY (1829-1905)

Budapest, október 16.

Hetvenhat éves korában, óriási munkában töltött két emberöltő után pihenőre tért Szász Károly. Egy darab kultúrtörténet az ő neve. Hosszú élet adatott neki. Az új magyar élet virradatától kezdve átélte a magyar társadalom s a szellemi világ egész viharos evolúcióját. Katonája volt a szabadságharcnak. Nyomukba szegődik mindjárt nagy kortársainak, *Petőfinek*, *Arany*nak, *Tompán*ak. Dolgozik fáradhatatlanul s egyforma hittel. Áll, mint irodalmiakban is főpásztor a régi oltárok mellett, s hitében megáll mindvégig. És ha nem is a legnagyobbak közül való, megingathatatlan hitével, káprázatosan nagy munkabíráásával, óriási termékenységevel, társadalmi szereplésével s a mi társadalmi állapotainknak szerencsés kedvezésével: elől van mindig. Munkásságának bőséges jelei meg fogják őt mindig őrizni Irodalmunkban. Legendaszerű termékenységet, nagy, csüggedetlen erejét pedig különösen megbecsülve kell majd mindig odaállítani az újak elébe, kiket a kétség hamar elfog, s kiket erejük hamar elhagy.

Gazdag élet volt mindenképpen az ő élete. Költő, tudós, műfordító, esztétikus volt egyben, s e mellett egész emberként futott meg egy nagyon előkelő pályát. Püspöke volt a magyar evangélikus református egyháznak. Ékesszavú, kiváló szónok, buzgó lelkipásztor, egyik legbecsültebb nagyja a hazai kálvinista egyháznak.

Budapesti Napló 1905. október 17.

207. AZ ÚJ HARC

A Fejérváry-kormány Ausztriának már megcsinálta az általános szavazati jogot. Nincs ennél nagyobb argumentum a nagy reform mellett. Íme olyan vulkáni erővel él az a milliók lelkeiben, hogy áttöri az országhatárokat is. Kristóffy beavatkozás nélkül átadta a nagy reform tervét Ausztriának. Milyet változott a világ pár hét alatt. Csak nemrégiben tapsoltak a magyar feudális koalíciós urak a kedves Gautschnak, hogy sikeresen beavatkozott Magyarország dolgaiba, s átkozott tervét az általános választási jognak elhárította. Korán volt örülniök. Gautschnak kapitulálni kellett csupán az eszme szent ereje előtt. A magyar feudális urakat pedig egyszerűen el fogja söpörni a jogaikért föltámadó nép haragja.

*

Budapesten a szocialisták a forradalmi Oroszországot ünnepelték ma. Az elnyomott milliók győzelmét. Lehetetlen meg nem érezni, hogy ez ünnepléshöz joguk volt a magyar jogtalanoknak. Gorkij Makszim egy levélben beszélt el valamely angol barátjának, mint áltatták, bolondították Oroszország szegény rabszolganevét. *Indulatokkal táplálták az orosz milliókat a jogfosztók.* Oroszt lengyelre, lengyelt litvánra, litvánt ruténre uszítottak rá. Főképpen a zsidókra aztán minden nemzetséget. Meg örményre a tatárt, a tatárra talán a mordvint. Ezerféle nacionalizmussal s a nacionalizmus ezerféle mérgével maszlagolták a nyomorult népet. Háborút csináltak neki. A nemzeti dicsőségre emlékeztették. Beszéltek neki az eljövendő pánszláv világról. Oroszország gyönyörű világszerepéről. Az elbutított nép pedig túrte, hogy ő baromi életet él, míg néhány tízezer dúslakodik. És részegen kavargott. De már kezd észére térni, s odakiáltja a zsarnokoknak:

– A jogainkról beszéljete. Adjatok jogot, módot, kultúrát nekünk is. Ne beszéljetek mindig – *másról.*

Nálunk is így lesz. Mert jaj, ha nem így lesz. Észre kell vennie a mi nyomorgó millióinknak is, hogy őket indulattal táplálják a nagyurak. Korog a gyomruk s hazug eposzokat szavalnak nekik. Eszméket, melyek millióknak akarnak emberi életet adni, nem lehet késleltetni sokáig hazugságokkal. A magyar jogfosztott milliók is tudják már, miért lettek olyan fene-nagy hazafiak a gőgös, feudális nagyurak. Hogy ne jusson a népnek eszébe jogot és kultúrát kérni.

*

Justh Gyula *malacbandának* nevezte röviden Makón ma azokat, akik a méltóságos koalíciót nem szeretik. Egy ilyen koalíciós nagyúrhoz csakis ilyen kocsiszigorúság illik. *Apponyi és Justh*, no és a többi apponyi és justh, persze nem azért haragudtak, mivel igazuk volt. Úgy egy kicsit szemükre találták hányni, hogy az elnöki fizetést és a napidíjat e jeles urak exlexben is fölveszik. Aztán zokognak. Vízét prédikálnak és bort isznak. No meg hogy mi is lesz az általános választói joggal? Amerika-járó Apponyi Albert, egykor szocialista-barát Justh úr és a többi urak?

Erre persze földühített embereiket küldték ez urak Makón a kérdezősködőkre... Hja, hja, ha ezt a kis dilemmát fokossal lehetne elintézni!... Sobri Jóskák módjára. De nem úgy verik a zsidót. Egy-két fejet beverhetnek Justh úr és társai, mert e fejek tulajdonosai igazat szóltak. De hogy verhetik be sok milliónak a fejét?

Hát hiszi-e józan ember (a koalíció tagjai közül nem sokan kerülhetnek e kategóriába), hogy Ausztriában meglesz az általános választói jog, Magyarországon pedig nem?... Meglesz ez urak, koalíciós, népámító urak, ha önöknek százszor annyi rágalmuk van a népjogok emberei ellen, mint amennyit eddig szórtak. Értjük mi önöket. Tudjuk mi, miért kell önöknek a skandalum. Tudjuk, miért rendezik némely vármegyékben a buta spektakulumokat. Úgy vélik, hogy ez eltereli az ország figyelmét az általános választói jog kérdéséről. Nem; jó urak. Az ország nem badar már. Ha figyel is, az önök komédiájára. Végezzenek el most egyszerre mindent. Nem lesz nemsokára módjuk rá...

Budapesti Napló 1905. november 6.

208. MAKSZIM GORKIJ

Oroszországban iszonyú események történnek, és ez fáj Gorkij Makszimnak. Mert most már róla kevesebb szó eshetik. Ám kétségbe nem esik a jeles reklámhős. Ma az egész világ hírlapjaival tudatja, hogy ő is visszatér most már Oroszországba. Általános az amnesztia, tehát az ő száműzetése is véget ér... Hát száműzetésben élt mostanában. Érdekes. Nem is tudtuk. Mi csak azt tudtuk, hogy Gorkij Makszim a legveszedelmesebb időkben is tudott becses bőrre vigyázni. És hogy komolyan sohse forgott veszedelemben. Örömmel vesszük tehát tudomásul, ha muszáj, hogy ezután még kevesebb veszedelemben lesz része.

Budapesti Napló 1905. november 8.

209. AZ ÚJ SZÁZAD

Nekünk kedves szenzációt okozott ma Az Új Század, ez a kolozsvári szabadgondolkozó és társadalomtudományi szemle. Az érdekes revű második száma gazdagabb és szebb, mint gondolhatta az ember a szabadgondolkodásnak ez éppen nem kedvező időkben. Pláne Magyarországon és egy vidéki városban. Az Új Század szerkesztősége és kiadóhivatala Kolozsvárott, Ferenc József-út 18. alatt van. Egyes szám ára 50 fillér.

Budapesti Napló 1905. november 12.

210. A ZEYSIG-PÖR VÉGTÁRGYALÁSA

Végtelen heccnek ígérkezett a hírhedt, pocsék Zeysig-ügy. A csúnya affér az esküdtek előtt van végre. Valósággal vérkelése volt ez az ügy a politikától megmérgezett magyar társadalomnak. Hetekig nem esett másról szó. A Zeysig-ügy meg-megpihent, s újra föltámadt.

A históriája e magyar Dreyfus-afférnak emlékezetes. Jelent volt meg Berlinben egy német röpirat, *A Hohenzollernek és a magyar válság*.

A röpirat azzal a kalandos tervvel foglalkozott, hogy Ausztria-Magyarországot fel kell osztani, s a magyar trónra Hohenzollern-ivadékot kell ültetni.

Keresésére indultak e különös röpirat írójának. Az első kérdés mindenki lelkében az volt: *cui prodest?* Politikai céljával a röpiratnak tisztában volt mindenki. Zavart akart csinálni, vagy terrorizálni akart ez a brosúra. Avagy valakiket kompromittálni.

Minden irányban folyt a kutatás. Gyanúsítottak mindenkit. A kormányt, Apponyi Albertet, Bánffy Dezsőt.

Végre is nevek kerültek a misztikus, csúnya ügybe. Kiderült, hogy Zeysig professzor – Zigány Árpád. Zigány Árpád régi bizalmas újságírója volt Bánffy Dezsőnek. Természetes, hogy ez sok gyanúnak adott tápot. Bogozódott egyre a rejtelmes ügy. Nagyon piszkos intimitások kerültek révén az újságokba. Minden piszkálhatót megpiszkált a gyanú. Aztán a vizsgálat végre is elért annyit, hogy Zigány Árpád bűntársaiul Dénes Józsefet és Baneth Sándort kutatta föl. Őket, hármukat állították most az esküdtek elé felségsértésre való fölhívás és királysértés címén.

A mai tárgyalás *leleplezés* volt. Azt leplezte le, hogy ezt az ügyet mesterségesen fújták föl, színezték ki, és érdekesítették meg. Csak délután néhány momentum, mely az unalmas tárgyalást élénkítette. De mégis az a fontos, hogy most már esküdtek előtt van a Zeysig-ügy.

Az undok ügyben hát most az esküdtek ítélnek. Egy lidércet hessegetnek el a különben is vergődő, agyonhajszolt, magyar társadalom melléről...

Budapesti Napló 1905. november 25.

211. A FIGYELŐ – UTOLSÓ SZÁMA

Szomorúan olvassuk utolsó számát az Osváth Ernő revűjének. Hivatalosan: decemberi szám ez, tizenegyedik és tizenkettedik egyszerre. De azt halljuk, hogy a Figyelő nem jelen meg többet. Nagy és komoly törekvéseire alig hederített a magyar publikum. Az utolsó szám éppen ezért dacosan szép és gazdag. Előkelő bosszú ez és nemes. Iszonyú válságok napjait éli a magyar társadalom. E válságok legmélyebbje az irodalomból tör elő. Az irodalom elől jár most is, mint minden nagy társadalmi átalakulásnál. Az eddigi magyar irodalmat legfeljebb mint egzotikumot látta, és láthatta meg a külföld. Nemsokára másként kell néznie és értékelnie. A Figyelő az európai, az igazi magyar irodalom élére állt. Gárdáját fiatal, fanatikus íróművészekből toborozta. Úgy látszik, hogy kissé korán köszöntött be. De egy év alatt is sokat mívelt. És azt a publikumot, mely a Figyelőt olvasta, már nem lehet a régi irodalmi legelőkre visszahajtani. Elmúltak a mai háborús idők. Új életre váltódik a magyar társadalom. Akkor majd nagyobb publikum fogja látni, hogy mi az irodalom, s kik azok, akiknek szabad írni. A Figyelő, hisszük, csak pihenőt tart, s akkor újra megindul az előkelő művészet és ízlés nevében. A Figyelő utolsó számának gazdag tartalma ez: Magyar regényekről. Pállya Márton. Beteljesedés. Tóth Wanda. Egy vadkan naplója. Szini Gyula. A kemény Zendovszky (novella). Török Gedeon. Poe Edgár. Elek Artur. A babonás, a fonnyadt őszi est... (vers) Kemény Simon. Szerelmi dialógus. Oscar Panizza. Polémiák. Róbert Jenő. Arno Holz. Szilágyi Géza. Mahasena (műfordítás). Zsoldos Béla. Aphorismák a Hajnalhasadásból. Nietzsche Frigyes. Figyelő: Az eleven kulcs. Egy szép ördög naplója. (Kabos Ede regénye.) Goethe als Denker. Kuruzen-Melodien. Shakespeare Athéni Timonja. Szemlék.

Budapesti Napló 1905. december 24.

212. SUSANNE DESPRÉS UTOLSÓ FELLÉPÉSE

Susanne *Després* ma este párizsibb volt, mint valaha. A „Détour”-ban csak azt jelezte, hogy mennyire meg tudja érteni a párizsi nőket, a „Nórában” északi nőnek kellett lennie, míg a mai *La Fille Elisá*-ban a kedves és színjátszó géniusza szerint lehetett párizsi leány ebben a külső bulvári drámában, amelyet Jean Ajalbert írt az Edmond de Goncourt szenzációs regényéből, ami harminc év előtt valóságos forradalmat csinált. Susanne Despres ma művészete teljességével játszotta meg a szegény külvárosi *pierreuse*-t, aki az utcasarkon keresi a kenyerét, és a szívében valami naív, szízi szerelmet hordoz. Mikor az egyetlen ember is, akitől szerelmet remélt, megsérti benne ezt az erős lelki szűzességet, megöli a fiút. A vádlottak padjára kerül. Innen kezdve az élete már csak lassú tragédia a törvényszéki épület különböző helyiségeiben, a rideg igazságszolgáltatás keretei közt. A második felvonásban például nem csinál mást, mint hogy végighallgatja a törvényszék előtt az ügyvédje védőbeszédét. Csak arca kíséri az eseményeket, egy szenvedő, elárvult, meg nem értett, elzüllött lélek haldokló arcjátékával. Susanne ragyogott, pompázott egyszerűségében, meghatóságában, ahogy ezt a némajelenetet végigjátszotta, amelyet egy kis baleset, a függöny korai leeresztése sem tudott megzavarni. A háromfelvonásos színmű után a Renard „*Poil de Carotte*” című egyfelvonásos, kedves, ötletes, alapjában véve jelentéktelen művecskéjében csinált egy lélekkel és humorral teljes kabinetalakítást. A budapesti közönség lelkesedéssel tüntetett a művésznő mellett, és a szakadatlan taps a társulatnak is szólt, amely kitűnően asszisztált Susanne Despres-nek.

Budapesti Napló 1906. január 25.

213. DEÁK FERENC

Harminc éve ma, hogy meghalt a nagy magyar ember, kit a haza bölcsének ismertek el ellenfelei is. A nagy művet, Deák Ferenc művét, mintha rémek röpdösnek körül harminc év után. Szomorú időkben emlékezünk a harminc év óta hamvadó bölcs magyarra. De hogy ő élt, volt s alkotott, ez már elég ok a reménységre. Deák Ferenc nemzetének joga van élni s bizakodni. A magyar koponyában nagyszerű, józan ész raktározódott föl a nehéz századok fölött. A temperamentuma túlságos a magyarnak, de a józan ész meg tudja zabolázni. Deák Ferenc halálának harmincadik évfordulóján meg kell erősödnünk, s ki kell tartanunk e hitünkben.

Budapesti Napló 1906. január 30.

214. POGÁNY VERSEK

Kicsi és díszes verses-könyv; a Pallas-nyomdából került ki. B. *Kilényi* Juliát vallja írójául. Nekünk új a név, és sok kedveset nem tudunk mondani a legújabb magyar dryádról. A versek, a B. *Kilényi* Julia versei nem is olyan pogány versek. Az új magyar költőnők iskolája ihlette meg B. *Kilényi* Juliát. Ez új magyar költőnők meztelenkednek, ha kell, ha nem. Új hang, új érzés, új forma, sőt új bátorság sincs a kis könyvben. A magyar Szaffók neofitájában nem telt sok örömünk. Ám készség, sőt hevülés van a kis kötetben. Nagyon lehetséges, hogy B. *Kilényi* Julia fog még igazi verseket is írni. Ezeket ne keresztelje majd el pogány verseknek. Minden igazi vers – pogány vers.

Budapesti Napló 1906. február 11.

(L.)

215. GIZY

(*Ferke Ágost versei*) Fiatal és nagyon ambiciózus poétának a versei. Nem jobbak s nem rosszabbak azoknál a rímes játékoknál, miket nálunk még jónevű poéták is űznek. Szerelem, szerelem és önképzőköri témák – hagyományos elintézésben. A Wodianer-cég állította ki elég díszesen a könyvet. Címlapján érdekes arcú hölgy képmása. Többet igazán nem írhatunk a Gizy című kötetről, ha kegyetlenek nem akarunk lenni. Az ambiciózus, fiatal poéta tekintse e könyvet kicsi epizódnak. Fejlődjék és írjon sokkal jobb, sokkal jobb verseket.

Budapesti Napló 1906. február 11.

(P)

216. A LEÁNYKA JUBILEUMA

Ötvenedik előadás, avagy Fedák-ünnep a Népszínházban. Sohse álmodott ilyen hódolásról Teleki Mihály uram leánya. Ilyent csak Fedák Sárinak tud adni a magyar glóbusz. Babérágot emelt a színház személyzete, egy-egy babérágot. Babérerdő, eleven gyökerű babérerdő árnyalta be dicsőséggel a divát az első felvonás után. Majdnem húsz percig tapsolt Fedák Sárinak a színház. Még Fedák Sári sem kapott ennyi kézből s ennyi ötlettel egyszerre babért. Zajos nagyon zajos est volt. Egy táncát tízszer ismételte meg Zsazsa. Vidornak, Kovácsnak, Kiss Mihálynak és Szirmainak jutott még mellette taps.

Budapesti Napló 1906. március 8.

217. A NEMI ÉLET ÉS A GYERMEK

Arról van szó, hogy gyermekeinket idejében világosítsuk föl a nemi életről. Az a titkolózás, mellyel e mindennél emberibb és nagyobb igazságot a gyermek elöl elrejtik, sok-sok életet tett már tönkre. Alig van életbevágóbb kérdése a mai társadalomnak e kérdésnél. És dicséernünk kell a magyar feministák egyesületét, melynek volt bátorsága végre nálunk is napirendre tűzni a nemi felvilágosítás kérdését.

Budapesti Napló 1906. március 20.

218. FEDÁK SÁRI A KIRÁLY SZÍNHÁZBAN

Megtörtént: Fedák Sári Hunnia tapsai között visszatért. Visszatért pedig a Király Színházba, Gül Babába, Gábor diáknak. Nem látott ilyen örömet még a világ. Mikor a régi deszkákon megjelent, tébolyos tapsvihár támadt. Ideges emberek előszedték az óráikat. Alig tíz perc múlva elállott a vihar. Gyönyörű kosztümei voltak Zsazsának. Annyi virágot kapott, hogy nyilván le kellett tarolni minden virágos üvegházat Budapesten. A vihar megújult néhányszor, sőt sokszor még. A színház aranyozott pálmakoszorúval adózott a megtért Zsazsának. Fedák Sári pedig fedáksáribb volt, mint valaha.

Budapesti Napló 1906. március 21.

219. MAGYAR IRODALOM A SORBONNE-ON

A párizsi Sorbonne-on pár év óta becses szolgálatokat teljesít a magyar kultúrá-
nak lelkesen és önzetlenül dr. Kont Ignác, Párizsban élő jeles honfitársunk, aki a
magyar irodalomnak a francia közönség előtt való ismertetésével már sok érde-
met szerzett. Kont tanár most újabb magyar irodalom ismertetését vette tervbe, s
mint ezt levelében jelenti, Kabos Ede összegyűjtött műveinek megjelenése alkal-
mából előadásai során Kabos Ede írói egyéniségéről s műveiről fog előadásokat
tartani a Sorbonne-on. N. Kont Ignác előadásai egyre népszerűbbek lesznek
Párizsban, s főként angolok és németek, de franciák is érdeklődnek, nagy és
följegyezni való kedvvel a magyar irodalom iránt.

Budapesti Napló 1906. március 23.

220. A FÜRGE NEMZETI SZÍNHÁZ

Az idei évnek programját tán még maga Somló igazgató úr sem tudná megállapítani, de a jövő esztendeit, vagy azt, amelyre két év múlva kerül a sor, bátran összeállíthatja akárki már ma – a többi színház műsorából. A fürge kis Nemzeti Színház ugyanis bölcsen bevárja mindig, míg valamely más színház felfedez a számára valakit, Sudermann a Népszínház adta a Nemzetinek (amiért ugyan aligha fognak összeveszni az elsőbbség joga felett), Ibsent a Vígszínház s Bernsteint is most megint a lipótkörúti múzsahajlék fedezte fel Somló úr részére. Egy hivatalos kommuniké jelenti ugyanis, hogy a Nemzeti Színház művészszerelmélyzete most Henry Bernstein „Le Bercail” című színművének előadására készül, amelyet magyarra Ábrányi Emil fordított A jászol címmel. Bemutató előadása a jövő héten lesz. – Minthogy Bernard Shaw-t most már két színház is, a Király Színház és a Vígszínház is sikerrel próbálta ki, biztosra vehetjük, hogy talán már a jövő évben hozzá is lesz szerencsénk a Nemzeti Színházban, de lehet, hogy csak két év múlva. Amilyen fürge kis színház a Nemzeti!...

Budapesti Napló 1906. március 28.

221. ÍRÓK

Viola Imre, Magyar Gábor, Friedrich István és satöbbi uraktól legközelebb megtudjuk, hogy kik a magyar írók. A kétezerkoronás Ferenc József irodalmi-díjat kell elajándékozni Budapest székesfővárosnak. A díjért pályázni kell. A világ legérdekesebb dolga, hogy egy ilyen szép irodalmi díjért kik mernek nálunk pályázni. Tehát dr. Bányász László pénzügyigazgatósági titkár, Gerő Attila, Gyökössy Endre jogszigorló, Keszthelyi Ödön, Lampérth Géza, Rozsnyay Kálmán, Péterfy Tamás gyakornok kérik a koszorút és pénzt néhány tűrhető s egy-két absolute nevetséges név mellett. Ellenben alig kéri egy is, aki – író. Íme: a helyzet. Beszélnek a pályázók, és beszélnek a nempályázók. Beszélnek az irodalmi bírák. Micsoda hecc nálunk az egész irodalmi ügy. Szüntessük már be. Mi a fenének ír itt az ember. Ha ír és tud írni, akkor nem meri bevallani. Mint eme pályázat is bizonyítja.

Budapesti Napló 1906. április 1.

(L.)

222. „MEDDŐ KÖZJOGI HARCOK” „KENYÉR ÉS JOG”

Tetszik még emlékezni ezekre a jelszavakra? Tizenhárom hónap óta ezt harsogták a koalíció felé mindazok, akik a virágzás, a fejlődés, az erősödés útján előre akarták vinni az országot. A gyűlölet és a düh szitokzápóra volt a felelet. Most átvette a koalíció a kormányt. Barabás Bélát Arad város díszpolgárává választotta. És Barabás Béla köszönő beszédében ezeket mondta:

Most megszűnnek a *meddő közjogi viták*, és a törvényhozás gazdasági és társadalmi problémák megoldásán fog dolgozni, hogy a nép milliói *kenyérhez és joghoz* jussanak.

Tetszik még emlékezni ezekre a jelszavakra? Kié ez a hang? Nem mi voltunk-e azok, akik tizenhárom hónap óta ezt harsogtuk a koalíció felé? Nem ezért árasztották-e el a gyűlölet és a düh szitokzáporával a radikális haladás híveit? – Mindegy. Örömmel üdvözljük Barabás Bélát a kiátkozott táborban. Csak egyet kérünk tőle: Vigyázzon rá – hiszen ő ott van a kormány táborában – hogy a *kenyér meglegyen és a jog jog legyen*.

Budapesti Napló 1906. április 12.

223. ISTÓCZY – JELENTKEZIK

Zichy Aladárék kormányon lévén: Istóczy jelentkezik. A neves férfiú röpiratot írt e tulipános időkben. E röpiratban azt fejtegeti, hogy a politikai zavarok oka: az antiszemita parlamenti párt hiánya. Tessék a koalíciónak beengedni a parlamentbe hatvan-nyolcvan antiszemita képviselőt, s nem lesz közjogi harc és obstrukció. Anakrón, elesett embernek, egy posztumusz lénynek zagyva írása nem esemény. Eseménnyé egy kicsit csak az idők teszik az Istóczy írását. Mert ahogy a koalíció meggyűlölte a közjogi harcokat, megutálta az obstrukciót s megszerette a békét, nem lehetetlen, hogy az ügyek érdekében még ki fogja ásni a múltból – érdekei érdekében – Istóczyt.

Budapesti Napló 1906. április 19.

224. A PÉNZ

Venezuela köztársaság dolgáról pár soros táviratot közöltek a magyar lapok. Pedig ennél érdekesebb esemény századok óta nem esett. Castro elnök és üzlettársai voltak e köztársaság urai. Ezt a szatócsoligarchiát kellett megbuktatni. Az Egyesült Államok pénzüemberei részvénytársaságot csináltak e célból. Forradalmat szítottak, hogy Venezuelát megnyissák az Unio vállalkozásainak, melyeket Castro és társai kiszorítottak. Ötmillió dollárba került a new-yorki Lipótvárosnak ez a forradalom. De sikerült. Az emberiség pedig belenézhet a jövőbe. Államok sorsa felett a Pénz urai fognak dönteni.

Budapesti Napló 1906. április 19.

225. MADAME CURIE – EGYETEMI TANÁR

Párizsban ismét szép és emberi dolgot cselekednek. Egyetemi tanszéket adnak egy asszonynak. Ez az asszony az elhunyt Curienek, a rádium és radioaktivitás föltalálójának a felesége és munkatársa. Ráció szerint nincs ennél természetesebb. De ráció szerint ma még alig mernek valahol az emberek cselekedni mássutt, mint Franciaországban. Párizsból táviratozzák, hogy Curie özvegyét a párizsi egyetemen az általános fizika tanszékére fogják kinevezni.

Budapesti Napló 1906. április 25.

226. ZSAZSA ÉS A GYŰSZŰ

Fedák Sári révén és által iszonyú sorsa van itt Budapesten egy jobb sorsa érdekes dámának. E hölgy, kire különben Hunniában sohse jártak huzamos, jó napok: az ízlés. Fedák Sári népszerű, védő szárnyai alá menekül egy idő óta minden ízléstelenség és reklám. Különösen mióta a nagyúri és nagydámai spleen kitalálta a Tulipán-kertet. Legújabbán, ma például, arról kapunk hírt, hogy Fedák Sári gyűszűt fog árulni. Kapott valahonnan egy negyedmillió gyűszűt Zsazsa. S e gyűszűket elárusítja tíz fillérével a Tulipán-kert javára.

A Bárd Ferenc és Testvére cég IV., Kossuth Lajos-utca 4. szám alatti zeneműkereskedésében fogja Fedák Sári az elárusítást e hó 25-én, szerdán délelőtt 11 órakor megkezdeni, és azt hetenkint kétszer, csütörtökön és szombaton délelőtt 11 órától délután 2 óráig ugyanott megismétli. Ha valaki kíváncsi rá, mi tudatjuk. De végre is megkérdezhetjük, meddig fog tartani az ízlés bántalmazása s ez a folytonos mucaiaskodás?

Budapesti Napló 1906. április 25.

227. A MESTER BUDAPESTEN

Szegény, jeles Puccini mester. Úgy gondolta, hogy Budapest ér annyit, mint Kairó. Mivel Kairó igen szép ünnepnapokat tud nyújtani a művészetnek. Sírógörcsök fogták el szegényt a budapesti Operaházban. Láttára és hallatára annak, hogy az ő partitúrájából mi lett Budapesten. Paródiát csinálnak itt az ő Pillangókisasszonyából. Fontos próbára néhány szál muzsikus jelen meg. Ezek is vasvillaszemekkel néznek reá. Közben az Operaház vezetői úgy őrzik, mint egy rabot. Az érzékeny olasz Macedóniában járhatott volna csak így. Muzsikáját csak Macedóniában értették volna így meg, s a komitácsik is csak ott tarthatnák ilyen rabságban. Váltásdíjul meg kell engednie, hogy mégis előadják Pillangókisasszonyát. Legyen, ami lesz. Sőt ma engedte ünnepeltetni magát, ma este a Bohéméletben. Szegény, talán arra is el volt készülve, hogy néhány üdvölvést kap. Egy-két örömgolyót a gyomrába. Mert Arkanzaszként jelentkezett bizony az olasz mester előtt a Dunapart metropolisa. Például: Fedák Sári megígérte, hogy elmegy a darabja premierjére. Persze Puccini nem tudja, hogy nálunk ez a siker szuperlatívumja. A gyűszű-primadonna észreveszi Puccinit. A barbár muzsikátlanság magyar papnője, a báb-énekesnő, ki Nyugaton bretlit se kapna, meg fogja veregetni a Puccini vállát. Szegény Puccini mester, ő is meg fogja emlegetni szép Budapestet. – Szárazon is szólván a Puccini-botrányról, ide kell írunk még valamit. Mäder igazgatónak sikerült kikomponálni egy cáfoló és szépítő levelet Puccinival szemben. Szegény Puccini levelét megírta, de a helyzet mégis csak az, hogy a Pillangókisasszony bemutatását csütörtökről szombatra halasztották egyelőre.

Budapesti Napló 1906. május 9.

228. EÖTVÖS KÁROLY

A Révai Testvérek intézete Eötvös Károly gyűjteményes munkáiból éppen most ad négy újabb kötetet, mikor sokan és sokszor borongunk el a vajda sorsán. Csakugyan úgy volna, hogy bizonyos túlnőtt egyéniségek kész sikertelenségre élnek? Avagy Eötvös Károly életében a magyar géniusz példálózik? Nem író, azaz nem művész. Érdekes, varázsos, magyar krónikás *csak*. De ez a *csak* nagyon sokat jelent. Nem is az irodalom volt az ő kedvelt berke. Sokkal vérbelibb magyar ő. És sokkal óriásibb az érdeklődése s közmondásos restségét cáfolóan s egyben igazolóan nyugtalanabb. Mégis az irodalom maradt meg csupán Eötvös Károlynak. Az irodalom, mely sok évtizedi évődését is megbocsátotta. Ez a négy könyve különösen érdekes. A gyűjteményben XVII. kötet címe Szilágyi és Káldy. Szilágyi Dezső és Káldy Gyula. A XVIII. kötet a Jókai nemzetség. A XIX. kötet Nagyokról és kicsinyekről. Irányi, Tisza Kálmán, Kozma Sándor, Bittó, Pulszky Ágoston, Tóth Kálmán, Falk Miksa s még egy sereg érdekes történelmi anekdota is. A XXI. kötet Harc a nemzeti hadseregért. A vajda képviselőházi szónoklatai a nemzeti hadseregért, melyet ma már nem is akarnak azok, kik a vajdát sohase tartották eléggé radikálisnak, nacionalistának. Érdekes és – aktuális könyvek.

Budapesti Napló 1906. május 13.

(L.)

229. MIKOR VOLTAK BECSÜLETESEK?

Más helyen közöljük azt a rettentő ítéletet, melyet Kossuth Ferenc a koalíciós kormányról, a koalíciós kormánypártról, az egész mai rendről mond. Mindenki természetesnek fogja találni, hogy az ítélet nem éppen máról datálódik. De csak hogy éppen nem máról. Egy-két év a különbség mindössze. Olvassa el mindenki ezt az ítéletet. És olvassa el a függetlenségi párt minden tagja. És nézzen a lelkébe. És válaszoljon arra a kérdésre: mikor voltak becsületesek, akkor vagy most? Vagy mikor nem voltak becsületesek: akkor vagy most?

Budapesti Napló 1906. május 17.

230. EGY KITŰNŐ ÖTLET

Az osztrák miniszterelnökök beszédében is akad néha igazság; ha ugyanis nem Magyarországról beszélnek. Így Hohenlohe, aki *komolyan* akarja az általános választójogot, tegnap ezt mondta: *akire az állam kötelességeket ró, annak jogokat is kell adnia*. Ebből a megdönthetetlen igazságból kiindulva ráakadhatunk egy kitűnő ötletre, amelyet a magyar kormány pompásan hasznosíthat. Minthogy az urak verejtékesen törik rajta a fejüket, miképpen csinálhatnák meg az általános választójogot úgy, hogy ne legyen általános, és minthogy egyre azon fáradoznak, hogyan zárhatnának ki a jogokból mindenkit, akinek a *gondolkozása* nem tetszik nekik, ezennel ajánljuk: *mentsék fel a jogból kizárandókat a kötelességek alól is*. Akinek tehát nem lesz joga, az ne legyen kénytelen katonáskodni, arra ne rójanak adót, az ne fizessen fogyasztási adót, az ne legyen köteles stempliket rakni az írásaira, stb. stb. Így kitűnően meg lehet oldani a problémát. Ezennel díjtalanul átengedjük ezt a fényes ötletet a magyar kormánynak. Csinálják meg.

Budapesti Napló 1906. május 17.

231. CSAK NEM AZÉRT TALÁN?

A koalíciós kormánypárt most nincs egészen tisztában vele, haragszik-e a német császárra, avagy imádja a szép bajuszú uralkodót. Egyrészt szeretné megtartani a hősi pózt, amelyben ellene hadakozott, másrészt Bécsből jött a parancsolat violaszínű pecsét alatt, hogy lángolniok kell ő germán felségéért. Ebben a szájalomraméltó zavarban igazán kötelességünk az urakon segíteni. Emlékezzenek csak: hiszen voltaképp mindig imádták a német császárt, sőt barátságos összeköttetésben voltak vele. Emlékezzenek csak: mi is történt Csóron, mikor a vezérek Szögyény-Marich útján akartak nyeregbe jutni. Emlékezzenek csak: Wohl Lajos segítette őket. Nos hát Wohl Lajos a Szögyény-Marich titkára és barátja, Szögyény-Marich pedig a német császár barátja. Voltaképpen tehát a német császár által akartak nyeregbe jutni, ami természetesen – róluk lévén szó – nem lett volna külföldi beavatkozás. Minthogy tehát a rokonság így ki van derítve, nyugtassák meg lelkiismeretüket, és lelkesedjenek nyugodtan ő felségéért. Vagy csak nem azért haragudtak talán a német császárra, mert annak idején – *anno* Csór – nem akart kötélnek állni? Csak nem azért haragudtak rá, mert *nem* akart a magyar ügyekbe beavatkozni?

Budapesti Napló 1906. május 17.

232. „MARADJANAK A TEMPLOMBAN”

Most, mikor Magyarország nyakára készül ülni a klerikalizmus, s már-már kitör a klerikális vezéreken a győzelmi téboly, érdekes vallomást olvasunk a nagyon katolikus Magyar Állam című lapban. Ez a vallomás mutatja, hogy a derekabb katolikusok is látják a komédiát. A főurak és papok dús asztalok mellől akarják a népet vezetni s a régi lelki és testi nyomorban tartani. Ezt mondja a többek között a Philippus álnevű cikkíró.

Tetszik tudni, mit tett Krisztus urunk mikor az emberiség bajainak orvosául fellépett? Leszállott az emberek közé... magára vette bűneinket. Tessék jól megérteni: „magára vette bűneinket”. Ha a papság a társadalom bajait meg akarja orvosolni, szálljon le az emberek közé, s „vegye magára bűneinket”. Ha ezt nem tesszik, vagy tenni nem tudják, mély tisztelettel kérem őket, maradjanak hatalmuk körében, a templomban, hol otthon vannak. Nagyon, de nagyon tévesen fogják fel szerintem a kereszténység szellemét, kik azt hiszik, hogy Isten mindvégig mannával fog bennünket tartani az égből. A kereszténység más valami. Ha az Istennek le kellett szállni az emberi élet nyomorába, hogy ezt az embert onnan kiemelje, nekünk elég lesz, ha kényelmünk s jólétünk paradicsomából dirigáljuk a társadalmat? Nem, nem, nem. Ez kérem nem kereszténység, ezt a zsidó papok is értették, talán jobban, mint az urak. Bocsánat az őszinte szóért, jobb ez, mint a halál. Vegyék magukra a társadalom bűneit s ha kell, haljanak meg, de bűn nélkül. Megmondom bővebben! *Legyenek oly szegények s koldusok, mint a segítségre szoruló társadalom.* Éhezzenek, mint ők, fázzanak, mint ők, legyenek hajléktalanok, mint ők, éljenek a bűn tanyáján, hol ők, s szenvedjék el az erköcstelenség, rágalom, a gúny s hazugság ördögi mesterkedéseit, miknek ezek rabjai. Legyen oly keserű s fájdalommal terhes életük, hogy a halál százszorosa szebb anygallá lesz előttük minden földi jónál... s lesznek apostolok. Ha erre nem képesek, vagy tenni nem akarják, tisztelettel s amennyire tehetem, alázattal kérem az urakat, maradjanak az oltár szelíd s tiszta levegőjében. A tisztelendő urak nem ismerik az élet nyomorúságát, nem kívánom, hogy megismerjék, de engedjenek meg, ha azt mondom, hogy ki legfőleg a gyónószékből ismeri azt, az tettere, krisztusi tettere nem képes.

Elhangzik a levegőben Phillipus vallomása és intése. A tisztelendő urak nem lesznek apostolok, hanem agitátorok. A főurak még kevésbé. De a népet még jobban fogják bolondítani.

Budapesti Napló 1906. május 19.

233. HAZUDIK?

A néppárt lapjának irtózatosan fáj, hogy a függetlenségi pártban vannak még – függetlenségiek. Fanyar gúnnyal *ugratottaknak* nevezi azokat a képviselőket, akik függetlenségi politikát követelnek és fanyar gúnyolódásában a következő kijelentésekre ragadtatja el magát a radikális politikát követelő Barabással szemben.

Először: tudja Barabás úr egyáltalán, mi a radikalizmus, mit értenek alatta minálunk bizonyos elemek és lapok? Másodszor: komolyan azt hiszi, hogy ő neki sok követője van a Royal-klubban? Harmadszor: nem tartja impolitikusnak, sőt egy komoly számba vétetni akaró politikushoz méltatlannak az ugrást? Negyedszer: nem vette még észre, hogy a mai képviselőház óriási többsége nem hogy nem radikális, de még liberális sem, hanem *igen észrevehetően konzervatív*?

Tehát: *nem hogy nem* radikális, de még *liberális* sem, hanem igen észrevehetően *konzervatív*. Mármost vagy hazudik és rágalmaz a néppárt lapja. Akkor ideje, hogy a radikális többség elrúgja magától a néppártot. Vagy igazat mond. Akkor ölelkezzenek össze, alakítsák meg a nyíltan reakciós többséget, és ne csalják tovább az országot.

Budapesti Napló 1906. május 20.

234. NÁSZUTAZÁS A KASZÁRNYÁBAN

A Népszínház igazgatósága ma premiernek hirdette a Nászutazás a kaszárnyában című operettet, tulajdonképpen pedig ez csak repríz volt, mert a múlt szezomban a budai arénában mutatták be Bokor József operettjét. Akkor egy pár előadás után levették a műsorról, és a jól megérdemelt nyugalomba helyezték. De hogy még egyszer szerencsénk lesz ehhez az operetthez, azt igazán nem képzeltük. Afféle rossz nyári darab, amely nem érdemli meg a szereplők fáradozását sem, a közönség érdeklődését és legkevésbé a komoly kritikát. Az a fiatal férj, akinek közvetlen a házassága után be kell rukkolnia, és az a fiatalasszony, aki utána megy a kaszárnyába, ahol a legbolondosabb bonyodalmak után végül boldogan hazatérhetnek, természetesen már nem új dolog. És ha már az ily darab híján van minden elmésségnek és humornak, akkor még volna egy mentőeszköz, a zene. A Nászutazás a kaszárnyában zenéje pedig dallamkitalálásban és hangszerelésben egyrészt szegényes. A szereplők sok jóakarattal játszottak és főképp Ledófszky Gizella, Petráss Sárka, Raskó, Szirmai és Pázmán kaptak tapsokat. A színház nézőtere félig sem telt meg. Az előadást Stefendisz karmester vezette.

Budapesti Napló 1906. május 20.

(L.)

235. ARATÁS ELŐTT? ARATÁS UTÁN?

Az ismeretes marsrután kívül mi lesz még a kormányprogramban? Hogy mi nem lesz benne, azt tudjuk. Hogy mi az, ami benne lesz, még titok. De valamit sejtünk. Lesz benne megnyugtató. A népeknek? Nem. Az Omge urainak? Igen. Az Omge urai, méltóztatnak tudni, keservesen panaszkodtak, hogy rettentő trémában vannak a földművesszervezetek miatt. És fölírtak a kormányhoz, hogy vagy vonja vissza a restitutio in integrum címén a földművesek szervezkedésére vonatkozó engedélyt, vagy legalább helyezze ezeket a szervezeteket Darányi úr felügyelete alá. Nos, nemcsak sejtjük, de bizonyosra vesszük, hogy az ezerholdas Jeremiások a kormányprogramban megnyugtatót fognak kapni a maguk siralmaira. Nekik nem szabad olyan sokáig tükön ülniök, mint a misera plebsnek. Az ezerholdas Jeremiásokat tehát Darányi nevében sietvést már a kormányprogramban fogják megnyugtatóni. De hogyan? Kijátásba helyezik a földműves-szervezetek feloszlátását? Vagy igazán a Darányi úr szeretetteljes gondozásába fogják helyezni? A formát nem tudjuk. De a tromfot talán nem fogják aratás előtt kijátászani, csak majd aratás után. Mert ma már harmincezer szervezett földműves van az országban, s ezeket nem az engedély, hanem a megcsinált szervezet tartja össze. Ezeket a közös nyomorúság akkor is közös táborba és közös eljárásra fogja szorítani, ha esetleg hivatalosan feloszlátják, vagy kegyes miniszteri felügyelet alá helyezik. Aratás előtt tehát esetleg kockázatos volna őket felbőszíteni. Azaz hogy... Csaváros ész az úri ész. Az sincs kizárva, hogy éppen ezért próbálják őket aratás előtt felbőszíteni. Mert akkor úri hozsannák között lehet közibük lövetni. És akkor úri tapsok között lehet demonstrálni, hogy ilyen elemeknek nem való az általános választói jog. Pedig hát mit demonstrálnának ők szívesebben, mint éppen ezt?...

Budapesti Napló 1906. május 26.

236. JÁNOS PAP

Úgy-e, hogy megmondtuk? Úgy-e, hogy igazunk volt? Hock János, a nemzeti szalonpap, tegnap este egy cikket írt a Magyarországra. Egy cikket. Nem kettőt, mint Mezőssy Béla. S ma reggel már azt olvassuk a koalíció egy másik lapjában, hogy Debrecenbe Wolafka utódjának Hock Jánost küldik le. Oh János pap! Oh Debrecen! Oh új korszak!...

Budapesti Napló 1906. május 27.

237. MAGYAR BESZÉD

A maradi nacionalista Tóth Béla is pedzi már a dolgot. Magyarországon ma már nem tudnak az emberek magyarul beszélni. Szórol-szóra igaz, amit Tóth Béla állít: az Apponyi Albert magyarságától például megveszne a magyar komondor is, ha ezt a magyarságot beadnák neki. Főképpen a mi szittyáskodó politikusaink mutatják a magyartalanságnak szörnyű példáit. De Apponyi Albert legalább úgy beszéli, mintha németből fordítaná le nagyon ritkán új gondolatait. Ám a többiek magyarsága még kevesebb. Valami teljes elszakadás minden nyelvlélektől. Fordítása nem létező nyelvbe burkolt alig létező girhes gondolatoknak. Csak példaképpen néhány mondat a Kiss Ernő szobra mellett tartott ovációkból. Justh Gyula: „...S példadát igyekezni fogunk követni... Nem feszegetni kell a múltat egymás között.” Csak találomra ragadtuk ki e kettőt. Günther Antal: „A magyar királyi kormány megbízásából hoztam ezt a koszorút. Leteszem azt Kiss Ernő szobrának lépcsőjére, hogy hirdesse azt a kegyeletet, amellyel a magyar kormány Kiss Ernő emlékének itt megjelent képviselője által áldozni hazafias kötelességének ismerete.” Tehát Kiss Ernő emlékének a képviselője jelent meg itt, s nem a magyar királyi kormányé. Az új korszak nem elégedett meg avval, hogy magyarul nem beszélő horvátokat hozott a magyar parlamentbe. De általánossá, szinte kötelességesé tette a magyartalanságot. Franciaországban például előkelő politikusoktól megkivánják, hogy formásan, új szavakkal s fordulatosokkal tudjanak beszélni. Sőt írni. Nálunk is volt annyi szabály eleddig, hogy értelmes mondatokat kötelesek szerkeszteni még a politikusok is. Ez elmúlt. A szittyáskodó hazafiak nem tudnak magyarul beszélni. S írni? Ugyan. Ezt nem is várja senki magyar uraktól. A magyar beszéd az új korszakban olyan mostoha gyermek, mint például a – magyar politika.

Budapesti Napló 1906. május 29.

238. ZÁRT AJTÓK MÖGÖTT

– *Az Akadémia röstelkedik* -

Budapest, május 28.

Zárt ajtók mögött az Akadémia arról tanácskozott ma, csakugyan olyan nagy tudós-e gróf Andrassy Gyula, vagy sem. Természetesen nem tudni, mi történt a zárt ajtók mögött. Nyilvánvaló lett azonban, hogy miért vonultak el a gondosan elsötétített, jól becsukott szobába? Képzeljék el: valami történt, valami, ami megállásra, gondolkodásra, cselekvésre, röstelkedésre készíti az Akadémiát? Az Akadémia régi testület és évtizedek óta eleget csinált, amiért mi röstelkedtünk. Ők azonban – a karaván halad – mentek gögösen felemelt fejvel tovább. Mégis most röstelkednek, amiből joggal sejthetjük mi, kevésbé edzett magyarok, hogy kacagató, szégyenletes, arcpirító botrány történt, lévén nyilvánvaló, hogy kisebb baklövések jelentéktelenebb plágium-ügyek, vagy szokványos Abdera-esetek miatt a tudós idegrendszer nem ragadtatja magát a szégyenkezésig.

A zárt ajtók mögé valóban nevezetes abderiáda kergette a tudós testületet. A szürke könyvomas, a házmesterleány öngyilkosságok hírének rideg szállítója nem tudja felindulását leleplezni, ahogy elmondja az Akadémia nagyjutalma körül kezdődő utazást.

Budapesti Napló 1906. május 29.

239. A NÉVJEGY IS VÍVMÁNY?

Mikor Bánffy Dezső volt Magyarország miniszterelnöke, Vilmos császár Budapesten látogatta meg a magyar királyt. Mondott is egy nagy magyarbarát felköszöntőt, s az akkori ellenzék fogcsikorgatva mondta:

– Veszedelmes szemfényvesztő ez a Bánffy!

Most Wekerle a miniszterelnök, az akkori ellenzék a kormánypárt, Vilmos császár pedig Bécsben látogatta meg az osztrák császárt, de letette névjegyét a magyar Házban is. És Wekerle nem szemfényvesztő, a császár névjegye ellenben nemzeti vívmány. Hogy a kakas csípje meg azt a sok vívmányt, már azt se tudjuk, hová tegyük őket...

Budapesti Napló 1906 június 7.

240. SZEGÉNY MAGYARORSZÁG GYÓGYÍTÁSA

Az új éra alaposan hozzáfogott szegény Magyarország gyógyításához. Egyelőre deputáció fogadásokkal, kinevezésekkel, erkölcsös rendeletekkel, új állások kreálásával, s mint lapunk egy más helyén olvasható – állatorvosi doktorátus létesítésével gyógyít az új kormány. Elismerjük, hogy a doctoratus medicinae veterinariae okos és szükséges. De furcsa, hogy ez a különben is titulusos új rendtitulusokkal akarja meggyógyítani szegény Magyarországot. Mintha nem is a titulusos és potemkini szisztéma volna a mi egyik legnagyobb bajunk.

Budapesti Napló 1906. június 10.

241. BOROSTYÁN SÁRI

Kedves és értékes talentumú színésznő viszontlátása örvendeztette meg ma este a Nemzeti Színház publikumát. Borostyán Sári játszotta el szívesen várt és fogadott vendégként Vilma parádés szerepét Herczeg Ferenc leghercegferencibb darabjában: A dolovai nábob leányában. A vendégszereplés külsőségei: telt ház s a legmelegebb hangulat. Kezdetben egy kis elfogódás érzett Borostyán Sári játékán, de ez csak intenzívebbé tette a közönség rokonszenvét. Néhány perc múlva aztán Vilma a leghelyesebb, legkészebb s legátérzetebb Vilma lett. Borostyán Sári játszókedve és tudása elsőrendű, bensőséges, friss. Bájos megjelenése, hangorgánumának csengése és melege csak fokozzák a hatást. Kétségtelen s nagyon megérdemelt sikere volt Borostyán Sárinak. A többiek: a régiek gyöngék és kevésbé gyöngék.

Budapesti Napló 1906. június 16.

242. TANÁRJELÖLT

(Kolozsvár)

Elolvastuk az Egyetemi Lapoknak azt a számát, amelyet nekünk elküldött. Legélvezetesebbnek valóban azt a cikket találtuk, amely a királygyűrűhöz hasonló ifjúsági kitüntetést sürget az ifjúság vezérei számára a következő megokolással:

...Mert az egyetemi életet két szempontból osztályozhatjuk: a szülők s a magunk szempontjából. A szülők szerint egy ifjúnak három teendője van: tanulni, tanulni, tanulni; szerintünk pedig kettő: tanulni s e mellett az életre való *diákesszéményekért* – tehát közvetve a haza s a nemzet boldogulásáért – harcolni. Legideálisabban oldják meg e feladatot azok, kik a kettőt összeegyeztetni tudják, de vannak túlbuzgók, kik aztán a végletekbe tévednek. Vagy csak tanulnak, s a nap minden órájában, az óra minden percében a könyvnek élnek, – vagy a féktelen honszerelem által vezéreltetve, minden erejüket a köz, a haza jólétének előmozdítására pazarolják. S míg az előbbiekre – kik utóvégre mégis csak a legnagyobb mértékben *önzők*, mert saját céljaikon kívül egyebet nem ismernek s egyébire nem is kíváncsiak – a kitüntetések egész légiója: sub auspiciis regis, zsiros állás stb. vár, addig az utóbbiak fizetése a gáncs, bizalmatlanság, hivatalos s családi perpatvar, szóval az örökös háborúság és kellemetlenség. Felebaráti szeretetünk parancsolja tehát, hogy gondoskodjunk a mi önzetlen bajvívóinkról is! A királygyűrűvel szemben – illetőleg a sub auspiciis regis mellé – alapítsuk meg a „Pro iuventute” magyar diákérdemkeresztet. Higgyétek el, hogy ezzel tartozunk önmagunknak!

...Valóban: az *önzők*, akik csak tanulnak, a legsúlyosabb megvetésre méltók, ellenben lelkesedni kell azokért, akik *féktelen honszerelmük* sugallatát követve minden erejüket a haza javára *pazarolják*... Ennél igazán csak az a költemény jobb, amelyben Ámor mint istenasszony működik. Vagy az a szerkesztőségi ábránd, amelyben „sötétség a la Guzi kenőcs” szerepel. Ön azt kérdi tőlünk, milyennek a budapesti egyetemi viszonyok. Biztosítjuk róla, hogy nem sokkal jobbak, és hogy a nívó itt is pirulásra készítené önt. De a budapesti egyetemen van már egy mindig nagyobbodó fiatal tábor, amely keményen tanul, amely keményen dolgozik, amelyet *féktelen* honszerelme nem Kecskeméty-féle szereplésre visz, hanem arra, hogy a maga körében tudományos életet próbáljon teremteni. Kolozsvárt teljesen hiányoznék ez a genre?

Budapesti Napló 1906. június 16.

243. ÉRTEŚÍTŐ A – SEMMIRŐL

A hivatalos címe ez: *Akadémiai Értesítő*. 1906. június-július, 198-199. füzet. Szerkeszti Heinrich Gusztáv. Végiglapoztuk, s ég a szégyentől az arcunk. Nagyobb része a füzetnek József főhercegről emlékezik prózában és versekben. Amint azt az Akadémia május 20-iki emlékűnnepén föltálaták. Míveletlenség és páratlan szolgálalkúség ordít e sorokból. Csak Montenegró Akadémiája fog ilyent produkálni, ha lesz majd. Például P. Thewrewk Emil egész levélládát közöl. Pedig a hírlapok révén milyen régen tudja már Magyarország P. Thewrewk Emil legnagyobb tudományos érdemét, hogy hozzá leveleket írt József főherceg. De leközli az úr ama hízelgő és kriminálisan rossz ódákat, melyeket József főherceg családjának eseményeire írt. Hasonló irodalmi alkotás Hegedűs Istvánnak *József főherceg emlékezete* című verse. Berzeviczy nyitó- és záróbeszéde pedig mintája a magyar közélet fráziskonyhájának. No, de a tudomány is helyet nyert a lefolyt hónapok alatt. Téglás Gábor *A német limes-bizottságról* szóló értekezése erre vall. Széchenyi István tudniillik egyenesen a német limes okából alapította az Akadémiát s azért, hogy lojális, üres urak érdemeket szónokoljanak ki maguknak fejedelmi fenségek előtt. Jeles adatok az Akadémia ülésének jegyzőkönyvei. Végül szegény tudós Thury Józsefről zeng egy aprócska nekrológ: Szilády Áron gyászbeszéde a halasi temetésén. Ez is szörnyen jellemző. Ha Thury főherceg lett volna, még fél évig zokognának róla az Akadémiai Értesítőben a siratók... Különbén pedig haragszunk magunkra. Mit is vettük észre ezúttal ezt a füzetet. Hiszen az igazi magyar intelligensek nem nagy, de elnyomott csoportja régen tudja már: tudománytalanabb, reakciósabb, nagyképűbb és üresebb gyülekezet még nem kérődzött soha kupolák alatt.

Budapesti Napló 1906. június 20.

CIKKEK, TANULMÁNYOK
1906 június-1907 június

1. PÁRIZSIG

(A havas Tirol – Secession am Königsplatz – Forradalom a forradalom ellen – Doktor von Wehner – Párizs új meséi)

Tirolban most virágoznak az orgona-bokrok s utánunk a Brenner tájáról havasan kacagnak a bércek. Innsbruck, Kufstein s különös kék alkonyat száll le: végre München. Pihenés, rossz hotel. Englische[r] Garten, szőke leányok. Gambinus és Secession am Königsplatz. Semmi új: az én álmos, derék, bágyadt mosolyú Münchenem a régi. Zivatarral virrad s én nem megyek a Glaspalastba, hol köteles, évi szalonja várna a komoly művészetnek. Lássuk a forradalmat a nemes Albert Ritter von Keller vezetése mellett: a Szecessziót.

S oh szent és szomorú Mulandóság, édes anyánk e földön, sírni szeretnék. München a régi. Budapesten nem lenni jó, vén szívünket holnap íme Párizs felé viszszük. De érdemes-e érezni, okoskodni és menni, mikor a forradalom is megvénnül? Bús tanúsága annak, hogy elhagy minket minden mi fiatalságunk: a Secession am Königsplatz. Kihullott az oroszlánok foga s zablákhhoz szoktak a vad csikók. Jaj a forradalomnak, hogyha győz, mert nyomban meghal. És ezerszer jaj az első apostoloknak: Jakab tüzes volt s rokona Jézusnak, mégis a jöttment Pál fejezte be a forradalmat. A Szecesszió győzött s aratnak a jövevények. Semmi, semmi: Trubeckój herceg három bronzocskája, Kraus Ágost, Heine, az eleven piktorok közül: Stucknak öt darabja (köztük egy merész önarckép), Wieland, a francia Besnard és még egy páran beszélnek hozzánk halvány ajkkal, gyönyörűen, de bánatosan. A halottak: Carriere, Weinhold, Langhammer, Piglheim, Volz nem tudnak a szomorú győzelemről. Vásznaik még lövellik az elviharzott forradalom tüzét. Blanche, Gandara Párizsból fésült, illedelmes vásznakat küldenek, Becker-Gundhal fáradt, csak a nemes Albert Ritter von Keller hiszi, hogy ez még mindig forradalom. *Modern hölgyek* egy kollekciójának a címe: Egy jól öltözött, sok ruhájú hölgy: mindig egy és banális. Ha élne, még az aszfaltbetyárok sem látnák meg s Budapesten sem. Csak Hodler lesz egyre vadabb, mert bátrabb s újabb nem tud lenni. Aztán egy-két új borzas, posztumusz csirkéi a nagy ébredésnek. A többiek olyan jámborok, hogy Budapest legőszebb zsürije kalapot emelne előttük.

Hajh, hajh, nem mertem elmenni a Glaspalastba: még ott találok a forradalmat. Jött álmosan az este, zápor is megvert egy párszor, ödöngtem búsan. Rossz idők járnak ma a fiatalokra és a forradalmakra. Még a kolosszeumban is fogatlan komikusok énekelnek erkölcsös kuplékat. Erkölcs, erkölcs, hiszen ez az: feketedik az öreg Európa. Doktor von Wehner, a bajorok Apponyi Albertje, az idők embere. Ő fejezi ki legjobban, amiben már Londontól Moszkváig nyakig benne vagyunk. Az öregek eddig csak védekeztek: most már ők fogják csinálni a forradalmat – a forradalom ellen. Vallás erkölcs, rend, tekintély: hirdeti a bajor kultuszminiszter s a bajor Jolbejeket átnyújtja a bajor Mailáthoknak.

S egy zakatoló nap, végtelen nap: itt van Párizs. Esti arcának minden csábításával, ígéretével fogad, mint régen s úgy érzem, hogy nem is hagytam el. Úgy-e te nem lettél erkölcsös én Párizsom s nem haragszol a forradalomra? Messziről s nehezen jöttem, álmos vagyok, csak úgy altatónak mesélj ma még egy-két kalandot.

És törötten vetem magam az ágyra s hallgatom. Itt van Szizovatha király Kambodzsból: nagyon kedves vadember: Öreg, de redingote-ja is van s elvégre koronát visel. A táncosnőit nem hozta el, mert ő el tud már nélkülük lenni s Lépine úr az erkölcs nevében kérte őt erre. Most itt dűl az erkölcs: ezennel visszatértünk a történelmi fölfogáshoz. Róma ledől s rabigába görnyed; Clemenceau mondja Jauresnek. Éppen elég volt a kacérkodás valami új társadalommal, amely bizonytalan. Vége a kiméráknak. Marx szerint és szegény Michel Lujza szerint is: egészséges társadalmi rend csak Kambodzsbában van. Aki hát kommunizmust akar, menjen Kambodzsbába Szizovatha őfelségével. Aki táncosnőket akar, szintén.

Így mesél első estémen Párizs. Csak egy-egy szó éri már dallamosan a fülem. Nagyon nagy út volt, fekete madárként jön az álom. Az ajkam fáradt, keserű mosolytól torzul s evvel a mosollyal alszom el.

Párizs, június 21.

Budapesti Napló 1906. június 26.

A. E.

2. A SZAJNA MELLŐL

I.

Roma – non gaudet

Clemenceau és Jaurés csatájának Róma nem örül. Hinné ezt valaki? Szocializmus és polgári radikalizmus marakodnak. Valaha ilyenkor Róma örült. Ma? Ma Róma kap ki. Csak nagyszerű ország ez a Franciaország. Új és új leckéket ad a világnak. Mi lesz most? Franciaország ma radikális. Viszont a burzsoá társadalom remeg a kollektívizmus veszedelmétől. Ám radikálisnak csak kell lenni – valamerre. Tehát a *polgári radikalizmus Rómára veti magát*. A *lutte finale* még csak most kezdődik Franciaországban. Tíz év után nyoma se lesz itt az Egyház hatalmának. Minden más horoszkóp hamis. Most jelent meg Párizsban egy érdekes könyv: *Contre Rome*. Teljes arzenál ez. Dokumentumai az Egyház ellen indult harcnak. A polgári Franciaország egyelőre obstruál a szociális állam-alapok lerakása ellen. De e helyett *ki fogja söpörni a portájáról Rómát*. Pápástul, templomostul, kátéstul együtt. Ez is jobb, mint semmi. Sőt talán ma – a legjobb. Vidáman várhatja a nagy söprést a haladó világ.

II.

Párizs és Szizovatha

Nem szabad azon mosolyogni, hogy Párizs komolyan ünnepli Kambodzsa királyát, Szizovathát. Jó emberek komolyan és szeretettel szoktak a gyermekekhez szólni. És Párizs így viselkedik az egzotikus fejedelmekkel szemben. Becézi, komolyan veszi őket, s játszik velük[.] Szizovatha természetesen boldog és büszke. Láttam a Sarah Bernhardt színházában a fekete felséget. Olyan komoly áhítattal hallgatta Rostand *Sasfiókját*, mintha minden szót értene. Ami pedig a famóz táncosnőket illeti, ez furcsa história. Szizovathának nincsenek udvari táncosnői. Ellenben hallotta, hogy Párizs szereti a nőket. Ő felsége tehát összeszedett vagy száz táncosleányt az országában s hozta őket ajándékba. Párizs azonban nem engedte meg, hogy a gáláns király kompromittálja Kambodzsa trónját. Párizsnak ma még nem a királyok szállítják a nőket. Mindenek fölött pedig Párizs nem engedte meg, hogy konkurrenciát csináljanak az ő kis nőinek. Hiszen vannak ezek, szegények, elegen.

III.

Százötvenmillió frank

Európának ennyibe kerül a militarizmus *minden egyes napon*. Tessék ezt megszorozni háromszázhatvanöttel. Az ember nem éppen szocialista. És mégis, mégis. Eszébe jut millió földi szomorúság. Ez a rettentő kincs mennyi jót tudna mívelni. És ezt a polgári Európa bambán szórja ki önvesztére. Holott véres birkózásokra kész, ha tíz fillérrel többet akar a munkás. Minden becsületes ember ordítsa ezt a rémes valóságot minden egyes napon. Dugja be a fülét, ha szép igékkel vigasztalják. Hiszen százötvenmillió frankot eszik el előlünk naponként a katona. Lehet-e másról beszélni, míg ez így van? Guesde azt kívánja, hogy a

nagytőkéseknek ne legyen választói joguk. Ennél bölcsebbet is kigondolhatott volna. Ha a dúsgazdagok szeretik a katonaságot, legyenek ők katonák s csak ők. Fizessék is meg az árát. (Apropos, egy kis mementó. Franciaországban a munkások arról vitáznak, hogy ne vegyék-e el a gazdagok választói jogát? Ostoba gondolat természetesen. De tünete egy óriási progressziónak. Nálunk még komolyan hiszik az uralkodó osztályok, hogy az általános választói jogot lehetséges – meg nem adni.)

IV.

Sarah Bernhardt itthon

Amerikából nem régen azt üzente, hogy sohse jön haza. Tehát ma már Párizsban van. Elébe utazott minden smokk, egy sereg újságíró, sok színész, habitué. Valaki megsúgta neki, hogy most már megkapja a becsületrendet, ha akarja. A nagy Sarah ez idő szerint töpreng. Elfogadja-e? Amerikai útjáról meséket beszél a kitűnő nő. Ha fele igaz, ez is sok. Többet keresett a körútján egy millió franknál. És hízott öt kilót. Ez nagyon sok ám. Csodálatos asszony. A kupéból egy aggastyán karján szállt ki. Ez az aggastyán – a fia. Ma már a Bois-ban kocsizott s én lekaptam a kalapom előtte. Ez a nő a legfranciább nő ma Párizsban. Ha fiam volna, boldog volnék, hogyha Sarahba bolondulna.

Párizs, június 24.

Budapesti Napló 1906. június 27.

A. E.

3. ÚJ HARCOK ELŐTT

[Párizsi munkatársunktól]

Clemenceau nagy temperamentuma dicsérettessék, Franciaország politikája új szenzációkat ígér. Most jön a kultúrharc és az osztályharc istenigazában. Ám előbb meg kellett bénítani a reakció kezét. És ez gyönyörűen sikerült. Ma triumfál a radikális bourgeoisie Franciaországban. Nincs szüksége a szocialistákra s paszkolja a reakciót.

Taktikának is elsőrendű volt ez. Mert mit tegyen a reakció? A Sarrien-kormány antikollektivista. Ez ellen nem lehet a reakciónak kifogása. De csak nem tapsolhat istentelen ellenségének? Vagy álljon Jaurés és Guesde mellé? Hiszen ezek még nagyobb ellenségek. A szocialisták is savanyú kedvűek. Ha ostromolják a Sarrien-kormányt, a reakciót segítik. Guesde ugyan optimistán mutatja magát. Valójában ő se jóhiszemű álmódó. Ő is érzi, hogy még nagyon messze van a győzelem. Sok zavaros harc lesz még addig.

Tragikomikus azonban szerfölött az ultramontánok helyzete. Drumont majdnem sírva kérdi:

– Hát ki lát itt tisztán? Clemenceau a rendet védi. Clemenceau most konzervatív. Clemenceau: a vén forradalmár. Most én vagyok az anarchista. Én, aki mindig a demokrácia és szabadgondolkodás ellen okádtam lángot. Én ütöm a radikalizmust. És Jaurés is üti. Borzasztó idők ezek. Sem logika, sem belátás, sem erkölcs.

Bizony ez egy kicsit így van. Clemenceau ezt jól csinálta. A *ma*: a francia kapitalizmusé. Ez megijedt a szocialista barátságtól. Mert a barátságnak ára szokott lenni s a fizetést máris sokallja a burzsoá Franciaország. A féltősebbek már fenyegetőztek:

– Ha tovább is növesztik a kormányok a szocialisták szarvát, mi royalisták leszünk.

És Clemenceau, éppen Clemenceau, elkiáltotta az új jelszót.

– A kollektivismus az ellenség.

A hatás: nyüzsgés, torlódás, zavar. És egy hatalmas, radikális, polgári többség. Megbénított szocialisták és megbénított klerikális-ultramontánok.

Most aztán van egy csomó ellenség. Az ellenség le Dieu: erre esküszik minden szabadgondolkodó. Az ellenség Róma: ez minden radikális jelszava.

A reakció ijedtében most eldobta az álarcot s ma már naponkint írják minden színű ultramontán lapok:

– Egyesülniök kell a rokon pártoknak. Az ellenség: a köztársaság.

No, hát erre a jelszóra nem fognak nekik segíteni a kormánybuktatásban Jaurésék és Guesde-ék. Sőt a szocialisták most fogják csak igazán belátni, hogy Rómával kell először leszámolni. Addig hiába ostromolják a polgári rendet. Reak-

ció és polgári radikalizmus ebben a harcban ellenségekként is – szövetségeseik. És ameddig az antirepublikánus reakció hatalmas, a polgári radikalizmusnak van elég tőkéje a népszerűségből.

A reakció tehát bizonyosan két tűz közé került Franciaországban. Viszont a szociális reformok útján sem állhat meg a polgári, demokrata rezsim. Áldott tehát az a káosz, ami most Franciaországban van. A legbiztonságosabb haladás útján indult újabb stációk felé Franciaország.

Csúnya harctér a politika. Moslékos felszíne a társadalom küzdő, háborgó, vajúdo mélyének. De mennyi nobilis és emberi sugárt vet itt, e dicsőséges országban, még a politika is. Milyen szent csöknyösséggel akarja s vívja az egyén és a társadalom fölszabadítását Franciaország. Egy másik országra gondolunk, hol fekete felhők szárnyán megint megérkezett a középkor. Európa közepén. És kihull hazairó, indulatos kezünkből a toll.

Párizs, június 25.

Budapesti Napló 1906. június 28.

A. E.

4. AZ ABEL BONNARD-OK

(Párizsi levél)

Önök talán olvasták már: Abel Bonnard-nak hívják a legifjabb laureátust. Poéta a gyerek és alig huszonhárom éves. Ő kapta a francia poéták prix de Rome-ját. Terebélyesedik a felséges Állam. Már a poétáknak is ad pénzt. Abel Bonnard: az első állami poéta.

Menjen Rómába vagy Athénba. Ez a parancs. Háromezer frank nem kismiska. Főzze le Lamartine-t, Hugót, Musset-t és Rimbaud-[t]. Szegény gyerek, milyen fiatal még. Istenem, be jó, hogy Magyarországon huszonhárom éves fiúkat nem érhet ilyen baleset.

Hogy mit tud az Abel fiú? Van egy kötete: *Les Familières*. Fene-új poézis. Elnyomott testvéreinkről szól: az állatokról. Együgyű fogás. Sok fiatal bolondított meg az a Kipling. Abel Bonnard sohse írt volna, ha nem írnak előtte: Lamartine, Laforgue, Renard és Kipling. Sőt még többen.

Ma divatos az ól-szag. A francia poézis bevárta Pósa Lajost. Próza, próza: az örök szűz poézis nevében. Hitvány dekadensek és szimbolisták: el. Jó poéta ma az, aki irodatisztnek se volna rossz.

Sajnáljuk ezt az Abel gyereket. Tehenekről és macskákról verselt eddig. Most tessék neki Rómában vagy Athénben dalolni. Megteszi: ez bizonyos. Ostoba verseket farag majd. Nem lesz semmi a fiúból. Huszonhárom éves. Holott megnyit tud ígérni az ember huszonhárom éves korában.

Nem fáj azonban az Abel Bonnard feje nekünk. Ő akarta. Ha van ma Franciaországban kis poéta, akiből nagy lesz, nem volt a pályázók között persze. Abel Bonnard nagy ember lesz. Nagy, mint Coppée. Jó utazást, Abel úr. Kell lenni[e] egy Kainnak, ma itt Párizsban. Az ő oltárának füstje nem száll könnyen és vidáman föl. De ezé lesz Párizs, Franciaország. Ezé lesz Homér szent serlege. És ennek nem fáj ez a háromezer frank.

Degas és Bonnat jut az eszünkbe. Ezek pedig festők. Mint sihederek együtt laktak. Degas, az álmodó művész s Bonnat: az ügyes fiú. Szerették egymást. Azután elvált az útjuk. Degas álmodott és teremtett. Bonnat csinálta a karrierjét. Ma Bonnat tekintélyes úr. Több, mint nálunk Benczúr. Módos és rangos. Degas a régi Degas. Nagy, isteni álmodó gyerek. Nem sejti, hogy karrier is van a világon. Pénz és tekintély. Ő csak vonalakat, színeket, szépségeket lát. Néha összetalálkozik régi pajtásával, Bonnat-val. Ilyenkor sajnálkozik Bonnat-n.

– Jó fiú vagy te, Bonnat. Kár, hogy festeni nem tudsz. Egy fikarcnyi művész sincs benned. Nem lesz belőled semmi.

És elmegy a dolgára Degas s nem is sejti, hogy ő most a sikerek Jupiterjéhez beszélt.

És Verlaine. Nem kapott prix de Rome-ot soha a vén vagabundus. Ám volt valaki. Róma s Athén helyett ha korcsmákba járt is. És Somló Sándorból nem tudott kisújjnyi poétát csinálni egy féltucat koszorú.

Hajh, az Élet piszkos s rettennie kell az embernek, hogy öreg kort él. Ha így lenne. Hajh, ha így lenne. Legalább Degas lehetne az ember. Elbújnék Párizsban, Nezsideren vagy az erdőben. És csak sok évben egyszer látná kortársait. Ezek pedig csinálnák a karriert. Miniszter lesz az egyikből s az ember megkérdezné tőle:

– No fiú, hát még mindig olyan véres szájú tökfilkó vagy?

A másik nagy-nagy poéta:

– Öreg, hát még mindig Hazafi Veray Jánossal birkózunk.

Így érdeklődnek s visszabujnék rejtekébe az ember. Gondolkozni, dalolni vagy festeni önmagának. De ennél is jobb – meg nem öregedni: meghalni a potens, művészi fiatalság szent teljességében. Hogy ne csináljon rossz álmokat az Abel Bonnard-oknak.

Párizs, június 27.

Budapesti Napló 1906. június 29.

A. E.

5. A SZAJNA MELLŐL

I.

Servet szobra

A Sacré-Coeur-templom előtt La Barre szobra áll nemsokára. Hirdetni fogja örök időkhöz, hogy Róma sülvé szereti a szabadgondolkozókat. Fáj ez Párizs klerikálisainak s ők meg Servet szobrát faragtatják most. Azét a Servet-ét, akit Kálvin dobott máglyára 1553-ban. Hadd kiáltsa oda az Estrapade-térről La Barre lovagnak Servet:

– Gyilkoltak a gondolat miatt a hugenották is.

Kálvin csakugyan megégette Servet-et. De Kálvin keserű bánatot szenvedett tettéért s Genf apostolát egyetlen híve se mentetgeti. És La Barre lovag gyilkosai? Ők élnek ma is és gyilkolnának ma is, ha lehetne.

II.

Rockefeller ő felsége

Még mindig Párizsban van, s Párizs jobban bolondul érte, mint Szizovatha királyért. Hogy mennyi jövedelme van percenként. Hogy melyik a kedvenc étele. Hogy milyen nyakkendőt szeret viselni. Hogy hány órát alszik. Hogy fél az újságírótól és a kígyótól. Ez mind megíródik róla. A pénz, a pénz, a pénz. Tud Párizs bolondulni György királyért, Edwardért, Alfonzért és Haakonért. De ezt ezernyi titkos pajkossággal cselekszi. Rockefeller előtt azonban komolyan porba vágja magát. És ha sorfalat áll neki a bulvár népe, mikor gépkocsiján repül, szinte harsogva szakad föl ezer és ezer ember belső gerjedelme:

– Milliók ura, vásárolj, vásárolj. Mit akarsz vásárolni? Eladunk mi mindent, mindent.

III.

Marokkó Párizsban

Kimegyünk este a párizsi Marokkóba. Berberék, mórok, szudániak közé. Szétosztogatjuk rézpénzeinket a kunyorálók között. Szavaltatunk a Koránból. Háremet nézünk. Mór iskolát, fürdőt. Török kávét iszunk. Jószoltatunk magunknak. Megszamaragoltatjuk Szadát, aki négy éves berber leány s már olyan csúnya kis ördög, hogy szeretetből majd fölfaljuk. Mindenekfölött pedig etelik a szívünk szomorúsággal. Gyönyörű férfiak, asszonyok, gyerekek. És ezeket megölte Párizs. Csodálatos ennek a városnak az ő züllesztő ereje, [azokra] kik nem egész kultúrájú helyekről jönnek ide. Már a Balkán fiai is szinte mindannyian kalandorokká válnak itt. És ezek a szegény mórok. Szépek, büszkék, hősök otthon. Itt koldusak s rontó bűbájtól részegek. Vallatjuk őket. Már nem vágnak haza. Itt akarnak maradni. Mese-városban. És itt is fog maradni nagy részük. Szegény megreszégült barbárok, új tölteléke a rettenetes Párizs kloákáinak.

IV.

Comte háza

Nyitott ablaknál Párizst imádtam valamelyik hajnalon. Egy rózsás-kék ég-darabot láttam, egy piciny udvart és egy házat. Hát bizony csak udvari szobám van a harmadik emeleten. De Comte Ágoston figyel reám s én boldog vagyok. Olyan ez, mintha mese volna. Ami vagyok, ennek a könyvnek köszönöm. Sorsom kezembe adta tizennégy éves koromban Comte könyveit. Egy Párizs-imádó hajnalon íme Comte szobrát látom egy világos ablakon át. Szemben, abban a házban a könyvtárszoba s valaki elmerülve olvas. Nem kíváncsi Párizsra, mint én. Nem bántja a láрма s nem részegíti a hajnal. Reggel leszaladok az utcára. A concierge-et vallatom:

– Micsoda ház ez?

– Ez a Comte-ház.

Hát csakugyan az ő hajléka mellé telepített a csodálatos véletlen. E házban Comte követői találnak szállást. És én azon a hajnalon egy ifjú bölcsét láttam. Egy szomjas pozitivistát. Comte Ágoston egy mai adeptusát. Olvas és gondolkodik, mialatt én Párizst imádom. A szobor pedig ő reá néz barátsággal s nem én reám, az álmodóra.

V.

Sorel

Egy bölcs és harmonikus lelkű emberrel kevesebbet számlál Párizs. Sorel Albert halt meg nagy halálostromok után. Lelkének Normandia erős földje adta a termékenységét. Diplomata volt, politikus, historikus és kritikus. Imádtá a verseket, a zenét, a képeket. Értett mindenhez és megértett mindent. Hiszen historikus csak ilyen ember lehet. De nem ember volt, hanem: Ember, Bölcs, tűrő, megnyugvó, munkás és békesség. Csodálatosan megható dolgot beszélnek róla. Gyermekének mesélt történeteket az életéből:

– Gyerekeim, engem már a ti korotokban embernek neveztek a pajtásaim. Mindenkinek volt egy ragasztott neve s engem így hívtak a fiúk: az Ember. Még később is, mikor már nagy voltam, így nevezett engem egy Leconte de Lisle is. Az Ember. Szép cím ez, gyerekek.

Lehajtotta a fejét s mikor fölneézett a gyerekekre, a szeme könnyes volt:

– De ezt a szép címet meg kell ám érdemelni.

Íme, ő, Sorel a goethei igazság hitvallója. Szép és nehéz embernek lenni.

(Párizs, június 30.)

Budapesti Napló 1906. július 4.

Ady Endre

6. A SZAJNA MELLŐL

I.

Arthur Meyer terve

Európa legkatolikusabb szerkesztője Arthur Meyer. Felesége Turenne-leány, a Stuartok unokája. Lapja, a *Gaulois* annyi pápai áldást kapott, hogy már alig bírja. Arthur Meyer az arisztokrácia kedvence, s olyan antiszemita, amilyen csak exzsidó tud lenni.

Arthur Meyer most nagy dologba fogott. Újságíró-iskolát alapított mágnás-legénykéék számára. Mágnás-gyerekek ülnek nemsokára a Gaulois asztalai mellett. Címeres kutyanyelvek eszik az elmés sorokat. Mert tudvalevő, hogy a mágnások Európa-szerzte szörnyen liberális, elmés emberek.

Mi üdvözljük Arthur Meyert és a szerencsés Párizst. Ah, itt Franciaországban szaporábban lépeget az Idő. Koldus mágnások ügyes zsidó fiúk módjára ólálkodnak a redakciók körül. Egyetlen reményük, akciójuk s kenyerük e végre veszendőknek: a Betű. Szomorú sors, bizony szomorú.

Még Budapesten egy nagyúr a canaille mintájára journaile-nak címezte nemrég a sajtót. Ma, éppen ma, még kimérának látszik. De journaile lesz egykoron Budapesten is a mágnás-canaille-ból. Ha lesz egy derék Arthur Meyerünk.

II.

Olympe de Gouges

Budapest feministái számára jegyezzük le ezt a nevet. Nagy asszony volt s élt 1789-ben. Ő vezette Mária Antoinette elé a nők küldöttségét. Tizenhét pontba foglalták a nők felszabadulásuk hiszekegyét. Aztán 1793-ban a konvent ki is mondta a legteljesebb egyenjogúságot citoyen és citoyenne között. Győzött Olympe de Gouges, de a törvényből sohse lett törvény. És most Párizsban a tanácskozó feministák könnyesen gondoltak Olympe de Gouges-ra. Ez asszony úgy halt meg, hogy fölszabadítottnak hitte a nőt. És ma még szinte egész Európában ott tart a nőkérdés, ahol Olympe de Gouges előtt. Vajon az önző férfiállat az oka? Vagy a báblelkű asszony? Vitázni haszontalan volna. Egy bizonyos: a legnagyobb igazságoknak leghosszabb és legkín szenvedőbb az útjuk.

III.

Sírbeszéd Duval fölött

Ime, feleim, író testvéreim, mik vagytok. Itt fekszik előttetek ötven éves korában halottan Jean Lorrain. Duvalnak született, egy egyszerű Duvalnak s boldogabb lett volna biztosan, ha pék vagy hentes marad. Ő kitepte magát a savanyú szagú, kispolgári talajból. Megtagadta vér-örökét, emlékeit s nevét. Hogy tessék a publikumnak. A Minotaurusznak, kinek sok és sötét útú barlangjába annyian csalatunk be s hol is fölfalnak minket. Ez a Duval is, óh. Hajszolta, üzte magát haláláig. Fölföl vágyott: a parfümös levegőbe. A megfinomodottak közé. Fejtetőre állította mindig forró-hidegtől reszkető kis életét. Hogy ne legyen közönséges. Hogy újat

vájjon ki tollával a lelkéből. Újat, nem banálisat. Új meséket, új csillogásokat, új frissonokat. Egész élete megnyomorodott a legszentebb vágytól. Még az álmai is elbetegesedtek. S végül sohse írhatta a vágyottat. Amit írt, abból a legbetegebbet szerették. Udvarolni kellett nagy kokottoknak s kenyeret és pezsgőt szerezni music-hallok szemétdombján. Végül bús kultuszt csinált lelke elnyomorodásából. Lett új hangú messiás helyett patológia palatáblája, kalandorok érdekes modellje, Párizs neuraszténiásainak érdekes beszédtemája, egy furcsa semlegesnemű Don Juan. Valaki, akinek kötelessége furcsának lenni. Pornográf-árusok alázatos vazallusa. Egy nagyon szerencsétlen ember. Látjátok, feleim, író testvéreim, mik vagyunk. Egy kicsit mindnyájunknak ez a sorsa. Pedig istenek akarunk lenni s előttünk nyargal nyomorult halálunkig az új művészetnek, a hírnek és a pénznek délibábja.

Párizs, július 1.

Budapesti Napló 1906. július 5.

A. E.

7. A HAZASZERETET REFORMJA

[Párizsi munkatársunktól]

Ez Úristentől elpártolt Franciaországban nem tör a Hazára senki. Anatole France s Pierre Durand, Clemenceau és Jacob Levy, Jean Jaures és Henry Sansculotte: mind patrióták.

Nem nevelnek itt ám az iskolákban sem apró kozmopolitákat. Csak egy kicsit megreformálták azt a megrontott religiót, melynek neve hazafiasság. Franciaországban ma már másképpen szeretik a hazát, mint például a Tisza táján.

Syvetonnal halt meg talán az utolsó olyan hazafi, aki mindenütt hazaárulást szagolt. Ő volt Boulanger II., de sokkal nagyobb gazember. Sikkasztott, fajtalankodott, megölte magát s amilyen perverzus bestia-lelke volt, talán „szent hazám” sóhajtással adta ki a páráját.

Franciaországban hamar észrevették, mi lesz a Kossuth Lajosok és Garibaldiak szent hevüléséből. Rabszolgatartók altató zsoldára, fekete seregek csillogó vértje, hitvány törtétek létrája s gazemberek menedéke, mint főtisztelendő Szeberényi úr otthon a napokban néhány turpis fejre ráidézte.

Nem éltetve, dalolva, cifrázva, köpködve s részegen szeretik itt már a hazát. És nem a multját szeretik, hanem a jövőjét. A dicsőséges XIV. Lajosról azt tanulják a gyerekek, hogy szívtelen rabló volt. Jeanne d'Arc egy eszelős, hisztériás leány s Napóleon egy új Attila. Pasteur nagyobb ember volt, mint tíz hadverő hős. Ilyeneket tanítanak bölcsen a francia nebulóknak s nálunk nemrégén kenyérmezei táncot jártak Vázsonyival Kinizsi Pál miatt.

Hogy az igazi evangélium szerint reformált hazaszeretetet mi? Hallottam egy párizsi líceum évváró beszédjében egyszer:

– Fiúk, nézzetek szét e nagy Párizsban s az egész világon, ha tehetitek. Szívetek és szemetek meg fog telni könnyel. Mennyi galádság, tudatlanság, ínség és bűn. Mennyi még az elnyomottak száma, mikor pedig boldogságra termett minden ember. Dolgozni az elnyomottak fölszabadításán, minden ember boldogságán: ez a cél. Agyak és kezek kooperatív, szent munkája: ez az eszköz. Igazságot, világosságot, boldogságot és szépséget adjunk a Föld minden emberlakójának. Meg kell csinálnunk az igazságos, új és fölségesen emberi társadalmat. Fiúk, legyetek büszkék, hogy franciák vagytok, Franciaország mindig a népek élén járt az emberiség boldogításáért. Az új, a szabad, a nemes társadalomnak mintáját a világ számára Franciaországnak kell megteremtenie.

Ime az új hazafiasság: az emberi, a populáris, a szociális hazafiasság. A XX. század emberéhez illő. Nem a régi: az üres, a hazug, a sallangos. És Franciaország legújabb generációja már e vallásban nevelkedik.

Az iskolák nagyobb része laikus, világi iskola már. A tanítók és tanárok ezrei: szabadgondolkozók. Már a politikában is megtetszik az eredmény. Négy évvel ezelőtt Franciaország radikális többsége kétszázezer volt. Ma ez a többség: fél-

millió. Róma és a butító reakció karmai közül kimentí gyermekeit Franciaország. *És nincs más útja a társadalmi haladásnak, csak ez: új tanítók és új iskolák.* Mindenekfölött pedig: a hazaszeretet reformja s szent háború az álhazafiság ellen.

Párizs, július 2.

Budapesti Napló 1906. július 6.

A. E.

8. A SZAJNA MELLŐL

I.

Avignon – kész

X. Pius pápa – Avignon lakója: Európa mit szólna ehhez? Párizs klerikális hírlapjai erre az örületre célozgatnak. Hogy Franciaországot csak ez menthetné meg. Bűjjék ki a Vatikánból Krisztus helytartója. Jöjjön el a szorongatott nyájához. Mihelyst francia földre tenné szent lábát X. Pius, megbuknék az Anti-Krisztus. Az Anti-Krisztus a Szabad-Gondolat. Hát furcsán járna ő szentsége. Szerencse, hogy nem komoly az ügy. Avignon még áll s börtönőrök is akadnának. Ha a Vatikán csak olyan pszeudo-rabság, Avignon nem volna az.

II.

Pnom-Penh veszedelme

Pnom-Penh kis táncosnői mégis eljöttek Párizsba. Kambodzsa királya meg is táncoltatta már őket. Beszélük, hogy az idegen diplomaták vitték keresztül a dolgot. Megkörnyékezték Fallières-t. Hogy ha fejedelmi udvart nem kapnak Párizsban, legalább legyen részük néha egy kis zamatos egzotikumban. Mi, szegény ördögök, azonban csak az utcán láthatjuk Szizovatha barna-sárga tündérékeit. Éppen elég, hogy pillanatra Pnom-Penh illúzióját nyerjük. Pnom-Penhtől Párizsig. Sohse álmodták ezt a csodát a kis leányok. Mi minden újat visznek ezek a mesze Pnom-Penhbe. Mert már Pnom-Penh sem élhet a kultúra nyugtalanítása nélkül. A rablott szabin nők új erkölcsöket vittek Rómába. Szegény Kambodzsa, mi vár reá, ha visszatér Szizovatha kimívelt karavánja.

III.

Niox tábornok

Niox tábornok őrzi Franciaország szent trófeumjait. Nagy győzelmek harci zsákmányait. Elszedett ágyúkat, kardokat, zászlókat. Az Invalidusok templomában. És Niox tábornok szörnyű fölfedezést tett a minap. A híres, véres zászlók tönkremennek. Eszi őket a moly. És Niox tábornok engedelmet és költséget kér, hogy a romló zászlókat – megstoppoltassa. Képzeljék el: Austerlitz lobogói megfoltozva. Napóleon cilindere kivasalva Delionnál. Nagy ember ez a Niox tábornok. Nagy igazság van az ő ötletében. Közeljárnak már a társadalmak ahhoz, hogy eldobják a Múlt rongyait. Amit még meg lehet stoppolni vagy foltozni, jó. Bélésnek talán föl lehet használni. De ami csak rongy, – pusztuljon.

Párizs, július 3.

Budapesti Napló 1906. július 7.

A. E.

9. A SZALONOK CSŐDJE

(Párizsi levél)

Üres lesz a Grand-Palais. Egy napon halt meg Párizs két nagy Szalonja. Már hordják a holmikat a társzekerek. De ez a két Rip nem fog fölébredni. Még a mennydörgős szekereken sem. Jön új tavasz s jönnek a Szalonok újra. Mindig, mindig, mindig. Holott az ördögnek sem kellene.

Nem új dolog: a Szalonok csődje. Összehordanak szinte tízezer munkát s majdnem ennyi egyéniséget. Tessék besétálni és megbolondulni m. t. publikum. Itt van Sorolla y Bastida. Évekig járt Párizsba s frekventálta képeivel a Szalonokat. Ebben az évben külön kiállítást csinált. S ma beszél (s csak ma beszél) egész Párizs erről a spanyolról. (Írni fogunk Sorolla y Bastidáról. Bizonyos, hogy azóta már Budapestre is elért a híre.)

III. Napóleonnal voltaképpen meghaltak a Szalonok is. Akkor nagy valami volt egy vernissage. Azóta csak cifra nyomorúság. A köztársaság nem akart parvenünek látszani. Ő is rajong a művészekért. Ápolta hát hivatalosan a Szalonokat. Miként a császárság idejében.

Ellenben Párizsban nem kell az az öreg játék, amit két hivatalos Szalonja játszik. Hatszor voltam a Grand-Palais-ban. Összesen nem láttam a két Szalonban száz embert. Ezek is idegenek: Párizs látogatói.

Hat látogatás után hiába rázom a lelkemet. Alig emlékszem valamire. Öregség, póz, sivárság. A vénebb Szalonban Henri Martin vásznai és c'est tout. Az ifjabbikban Maurice Denis és Boutet de Monvel. És egy fej a szobrok között: Berthelot professzor feje. Ez valami, ez nemes, ez csodás: Rodiné. Egy-két orosz még s egykét délamerikai. Ők különös levegőben dolgoztak. Talán csak ennyi az érdekük, de kiválnak. Magyar persze nincs itt a valakik közül. A németek büzlenek az unalomtól. Az olaszok kisiparosok. Sehol senki és semmi.

Nem, nem, nem, ez nem a ma művészete. Ez a Salon d'Automne-ban csírázik s a borzas fiúk független tárlatán. Egyéniség pedig ma már úgy kerüli a Szalonokat, mint a poklot. Hiszen itt elveszhet a legkülönb Apelles is. Szerencse, hogy a közönség is ezt cselekszi. Így talán hamar beteljesedik a Szalonok sorsa. Ez a sors: a csőd.

(Párizs, július 3.)

Budapesti Napló 1906. július 8.

10. A „CHER COMTE”

[Párizsi munkatársunktól]

Már a neve is grandseigneuri név: Khevenhüller-Metsch gróf. Képviselője Párizsban a legfejedelmibb monarchiának. Egy megkésett Metternich avagy Kaunitz. Ausztria, mondjuk: Ausztria-Magyarország nagykövete. Itt él pár év óta a Szajna partján. Álmodozik talán az egyetlen Bécsről. Közben a Faubourg finom népével mulat. Göggel nézi a mai Franciaországot. Fi donc: Versailles-ba[n] vasárnaponként a pórnép mulat. Az Elysée-ben Loubet-k és Fallieres-ek úgy váltogatják egymást, mint a kék Dunánál a komornyikok. A Bourbon-palotában szájas proletárok viszik a szót. Ah, Wien, iszonyúan szenved itt Párizsban a te fiad. De férfiú ő és úr. Isten kegyelméből való császárnak a képviselője ebben az infernális Babelben. Nem keveredik a demokrata korpa közé. Nem felejtí el, hogy ő a Habsburgmonarchia követe Párizsban. Nem is csinál titkot belőle, hogy ő nem szereti a köztársasági Franciaországot. Az ő kedvenc virága Párizsban: a Bourbon-liliom. És ő a Faubourg „cher comte”-ja.

Párizs radikális sajtója nem egyszer rohamozta már Khevenhüller-Metsch gróft. Nem kívánja itt senki tőle, hogy rajongjon a demokráciáért. De azt még Ausztria-Magyarország nagykövetétől is elvárhatja Franciaország, hogy túlságosan ne demonstrálja a barátságtalanságát. Válogathatja a társaságát, ahogy neki tetszik. Kinek Clemenceau, kinek Boni de Castellane. Kinek Anatole France, kinek Paul Bourget. De a „cher comte” tovább megy. Most újra ezt panaszojják a párizsi lapok.

Történt például az elmúlt évben, hogy Doumer, a francia képviselőház elnöke nagy estélyt akart adni a diplomáciai kar tiszteletére. Egy hónappal előbb küldték szét a meghívókat. S íme, közben előáll Khevenhüller-Metsch. Ugyanerre a napra óriási diner de galára hívja meg a diplomatákat. A francia kamara elnökének el kellett az ő estélyét halasztania. Mikor pedig a lapok kipattantották a dolgot, Khevenhüller-Metsch ártatlan arcot vágott. Ő nem tudott a Doumer estélyéről s az egész dolog egy kis coincidens.

Am történt a minap, hogy Antonin Dubost, a Szenátus alelnöke, diplomata estélyt adott szintén. Mit tett Ausztria és Magyarország nagykövete? Ugyane napon ő is estélyt adott a Galliera-hotelben. Mert az valóság, hogy Khevenhüller-Metsch pazar házigazda. Nagyszerű palotája s kertje sok fényes ünnepet látott már. De ezeken az ünnepeken mindig érzik, hogy rendezőjük le akarja főzni a bugris Franciaországot. Mintha minden ilyen ünnep áldozati áldomás volna a császárok és királyok Istenének, ki nem tűrheti már sokáig, hogy Szent Lajos országának ne legyen fejedelme s a kék vérnek több becsülete, mint a pirosnak. El lehet gondolni, hogy ezek a kedveskedések mennyi szimpátiát szereznek Ausztria-Magyarország számára a forradalom népétől. Végre is ugyanez a Franciaország több mint száz évvel ezelőtt egy nevezetes asszonnyal szemben sem volt nagyon udvarias, ki megpróbálta Párizst lenézni Bécs nevében. A Le Cri de Paris már azt

is tudja, hogy a francia külügyminiszternek némi közölni valói lesznek a Khevenhüller-Metsch viselkedéséről a legilletékesebb helyen. Lehet, hogy ez nem igaz, de mutatja Párizs érzéseit a „cher comte” iránt.

Bizony Angliának nincs Isten kegyelméből való uralkodója. Nem is olyan előkelő monarchia Anglia, mint a mienk. De Anglia nagykövetének másképpen is fütyülnek hazulról. Mikor Párizsba küldték Sir Francis Bertie-t, szívére kötötték: ne felejtse el egy percig sem, hogy köztársaságba megy. Ne keresse a kékvérűek barátságát túlságosan. Ezek nem számítanak már többé Franciaországban. A múlt népsége helyett keresse és szeresse a jövőét. Frekventálja a burgeoisie s a munkásság köreit inkább. Franciaország egy újfajta társadalom és a szociális állam felé halad. Anglia nagykövetének tisztelnie kell ezt a nemes történelmi áramlatot. Így Anglia, s az ő nagykövete így is cselekszik. Házigazdai reputációja talán nem is előkelő az angol nagykövetnek, de viszont Anglia szénája rendben van itt, mely parasztos kifejezésünket aligha értené meg a diner de galák nagy mestere, a „cher comte.”

Budapesti Napló 1906. július 10.

A. E.

11. MAGYAR FIGURÁK PÁRIZSBAN

I.

Erdély Pestalozzija

A Champs-Élysées-n ezer láng lobog. S a Nyár legszebb ege borul izgató mosollyal Párizsra. Ah, ez olyan éjszaka, mint amilyen a minap részeg diákot csinált Carolus-Duranból. Ő így kiáltott föl a mosolygós égre:

– Élet, élet, oh tündérek éjszakája. Ilyenkor nem is volna szabad élnie másnak, mint zseninek vagy szerelmesnek.

Magyar úri ember jön az oldalomon. Öt napja van Párizsban s én úgy irigyelem, hogy szinte gyűlölöm. Londonból jött a Szajna mellé. És ez az ő első külföldi útja. És az első öt nap Párizsban. Milyen gazdag, milyen sugaras, milyen ellágyult szíve lehet ennek a boldognak. Erdélyből jön, az Apácai Cserék, a Wesselényiek kis hazájából. A szabad és kultúra-szomjas lelkek keleti földjéről. Ezredes a magyar kultúra vezérkarában: tanfelügyelő. Vonalak, melódiák, színek, gesztusok hogy megtelíthették ennek a szívét. Talán a művészet és Párizs szépségeitől ilyen néma. Szólok hozzá csöndesen:

– Ez Párizs. És ezerszer szebb, több annak, aki Londonból jön. A szobrok a képek, a rímek, a női kalapok, a kacagások.

– Ugyan kérem: fenét. Ez is város? Londonban legalább kétszer magasabbak a házak. Azután ott úr egy rendőr. Ha a rendőr fölemeli pálcáját, mindenki megáll és remeg. Itt nem is fél senki a rendőrtől.

És nagyot, gúnyosat kacag Erdély Pestalozzija s egy pillanatig fázik, borzong az egész Champs-Élysées.

II.

Új Munkácsy

Az Alföld egyik városában történt. A polgármester berohant a patikába. Ott megszozott az egész intelligencia. Lihegett s kikelve kiabált a polgármester:

– Urak, urak, ilyen szerencse. Városunkban egy új Munkácsy él.

– Hol, hol?

– Zellingernél, a borbélynál. Az a hosszúhajú segéd.

Benyúlt a zsebébe a polgármester. Diadalmasan húzott ki egy papírlapot. A papíron rajzolt alakja egy díszmagyar ruhás úrnak. Mellén egy érdemrend. Ez a polgármester. Csak neki van lovagkeresztje az egész városban.

Lelkes álmélkodás. Ez a fiú dicsőséget fog hozni a városra. Munkácsy is csak asztalos legény volt. A legközelebbi közgyűlés négyezer koronát szavazott meg a kis borbélynak. Kétezret nyomban át is adtak neki. Vonatra ültették, hogy meg se álljon Párizsig. A nemes város pedig várja lázasan, mikor hall az új Munkácsyról. A kis borbély pedig itt Párizsban közveszélyes ismerkedő. Már régen itt van s ma sem tudná jobban lerajzolni a polgármestert, mint egykor. Rembrandtról ma is

csak a borotválkozás és hajviselet szempontjából van ítélete. De ha idegen piktorok közé kerül, nagyon bátor és nem engedi, hogy lekicsinyeljék a magyar művészeti állapotokat.

III.

A báró

– Csak a demokrácia segíthet Magyarországon. Ki kell cserélni a mai, rothadt vezetőársadalmat. Hazamegyek és beválasztatom magam a parlamentbe.

– Báró úr, ezt a napomat ön vidámmá tette. Végre, végre. Egy magyar történelmi név viselője beszél így. Mindig hirdettem én: a fajban nincs hiba. Megnyomorították a papok és a földesurak Magyarországot. Föl kell csak szabadítani. Föl kell nyitni a szemeket. Láz, munka s kultúra kezdődik legott.

– Itt külföldön látja az ember az iszonyú elmaradottságot. Szomorúság és düh fogja el a magyar ember szívét. Hiszen Törökország is elénkbe vág nemsokára...

– Éljen, éljen. Ilyen embereket várunk mi. Vagyonos, nagynevű, lelkes, kultúraszomjas magyarokat akarunk látni az élen. Mert az elmaradt ország meghódításánál fontosak a nevek s a külsőségek is. Hála istennek, jönnek a Batthyány Ervinek. Jönnek: látom.

(A báró úr hazamegy Párizsból. Csakugyan megválasztatja magát képviselőnek. Azután elfelejt mindent. Kultúrárt, Párizst, fogadkozást. Tapsol Darányi Nácinak s úgy él, mint a többi Niki, Viki, Riki.)

(Párizs, július 10.)

Budapesti Napló 1906. július 13.

A. E.

12. JÓSLÁSOK MAGYARORSZÁGRÓL

[Párizsi munkatársunktól]

Budapestre azt írta innen valaki, hogy Clemenceau utálja Magyarországot. Hogy Bécsset és Ausztriát szereti Franciaország leghatalmasabb minisztere. Egy árva szó sem igaz ebből: Clemenceau rá sem ér az ilyesmire. Szent valóság ellenben, hogy Clemenceau-nak *sem* nagyon tetszik a mai Magyarország. Amiképpen nagyon kedvetlenül néz mostanában a Duna felé Európa minden gondolkozója. Őh nem attól fél bárki, hogy szétrobbantjuk a Habsburg-monarchiát. Már tudják Európa-szerte, hogy Tokajon nektár helyett szentelt víz terem. Hogy Kossuth Lajos nagyon-nagyon meghalt, s a Kossuth-lobogót fekete kalózhajók viselik ma otthon. Bennünk azonban Európa a maga *haladásának egyik jövődő veszedelmét látja*.

Tegnap olvastam például Paul Adamnak egy cikkét. Szeszélyes írás és apró dolog, de kiválóan beszédes. Mi történik, ha Guesde jóslása beválik s húsz év múlva urak lesznek Franciaországban a szocialisták? Paul Adam azt mondja, hogy Európa akkor két táborra oszlik. Oroszország nagyobb része, Franciaország, Belgium, Dél-Németország, Svájc szociális államok lesznek. Tőke, Egyház, Imperializmus, Hűbériség, Nacionalizmus viszont Poroszországba kapaszkodnak. Poroszország körül csoportosulnak majd Európa reakciós országai. Paul Adam szerint legelső sorban Magyarország. Magyarország szállítja majd a zsoldosokat a szabad társadalmak leverésére. Észak-Oroszországgal, a Balkánnal és Lengyelországgal egyetemben. Egy új, óriási birodalom alakul így ismét Keleten. Nyugat ellen, mint egykor a Mohamed birodalma.

Bolondos, de érdekes álmában nem kísérem végig Paul Adamot. Fontosabb az, hogy miért látja ő s miért látják sokan így ma Magyarországot. Mert Magyarország népét megedzett helotanépnak ítélik Nyugaton. Hiába már is ez minden polémia. Egy ország, ahol a huszadik században megtűrik az oligarchiát, veszedelme a kultúrországoknak. Ezt írják és ezt hallják az idegen szemlélők. Azt mondják: a magyar mágnások nacionalista paprikával bármikor a kultúra ellen tüzelhetik Magyarország népét. Mint valamikor Konstantinápolyból a török Magyarországra, úgy fog csapni most Budapest, Bécs és Berlin felől Nyugatra a barbár áradat a fejlettebb és haladóbb társadalmak ellen. A porosz junkerek, a lengyel slachták, a magyar földesurak, a román bojárok és a többiek valósággal föl fogják hajtani az elbutított embernyájukat Nyugat ellen. Az Egyháznak, Tőkének, Militarizmusnak és Feudalizmusnak tehát Magyarország lesz Európában – a hálózobája.

És így nézi például Magyarországot a Courrier Européen, ez előkelő revü egész gárdája. Olyan országnak látják egy Björnson, egy Novikov, egy Ferri is Magyarországot, mely ellensége demokráciának és modern haladásnak. Egy francia tudós nemrégiben ezt írta úti naplójában: „Mi azt hisszük, hogy Európa az európaiaké s hogy végleg biztos az emberi haladás útja. Tekintsenek Keletre, Magyaror-

szágra, Oroszországra, a Balkánra. Észreveszik, hogy mai kultúránkból semmi sem biztos s hogy Európa voltaképpen Ázsia felé billen ma is.”

És a fiatal Heine, a fiatal Ibsen valamikor verseket írtak rólunk. Lassalle majdnem Európa reménységének keresztelt el bennünket, Magyarországon Kelet-Franciaországot látta, a magyar népben pedig a forradalom népét. És ma? Magyarország ma a gondolkozók szemében: néhány mágnás, sok zsoldos, fő- és alparazita és sötétségben tartott, szabadság- és kultúra-ellenes ember-milliók. Persze, hogy minden jóslások a szpáhik és tatárok új szerepét osztják ki nekünk. A magyar nemzet géniusza ha végleg el nem bujdosott, köszönje meg Magyarországnak ez új hírnevét s becsületét annak a pár ezer embernek, akié ma Magyarország s annak a rendszernek, mely friss triumfusát most üli.

(Párizs, július 14.)

Budapesti Napló 1906. július 19.

A. E.

13. MAGYAR FIGURÁK PÁRIZSBAN

I.

„Le comte tzigane”

Jacques Lemaire-rel, a Lune borzas munkatársával napok óta nem lehet beszélni. Büszke, mint egy pénzes márkí s mintha soha életében nem kért volna száz sou-t kölcsön. Jacques Lemaire levelet kapott Budapestről, hogy szombaton Párizsba érkezik a gróf. „Le comte Tzigane”, mint a Rabelais hölgyei nevezik az ősz magyar pairt és poire-t. Otthon, szép Budapesten, fejedelmi vagyonából sohase juttat semmi jó célra. Nők, utazások, kártya: ez volt az egész élete. Mégis nagy ember, kitűnő férfiú, népszerű hazafi. Jacques Lemaire nőkről gondoskodik mindenek előtt. A nők a Rabelais-ból, az Americain-ból kerülnek ki. De a gróf az Odéon, a Comédie s más színházak művésznőit ismeri bennük. Jacques Lemaire fáradhatatlan maître de plaisir. „Le comte Tzigane” pedig fizet, mint egy magyar úr. A Lune minden párizsi látogatásnál kiadja a gróf arcképét. Díszmagyarjában olyan a gróf, mint egy vén cserkesz herceg. Az arckép alatt már évek óta ugyanaz a szöveg: „Le comte X, a hírneves magyar politikus. Most ismét Párizsban időzik. Magyarország legelőkelőbb családjának a feje. Jeles kutató, szónok, szociológus és patrióta. Nagy barátja Franciaországnak. Magyarországot függetlenné akarja tenni. Családjának több tagja püspök. Üdvözljük Párizsban a nemes magyar mágnást.” A Lune olvasói, a kofák, már szóról-szóra ismerik ezt a szöveget. „Le comte Tzigane” mulat tíz-tizenöt napig. Baráti kölcsönt nyújt Jacques Lemaire-nek. Azután hazautazik azzal a büszke hittel, hogy Magyarországnak új barátokat szerzett Párizsban. Ezt esetleg egy-két lap meg is írja Budapesten. Ingyen: per-sze. A gróf otthon mindent ingyen követel. Hírt, tekintélyt és népszerűséget. Pénzét nem szereti otthon költeni. A Szaharán esetleg egy oroszlányomért is aranyakat fizet. Párizsban silány nőknek kioszt annyi pénzt, amennyit tíz igazi író egy év alatt sem keres. Magyar nagyúr, aki gyakran szónokol a munka dicsőségéről és semmit sem néz le jobban, mint a munkát, senkit úgy, mint a munkást s pláne otthon. De ha épül magyar Panteon, ő is belekerül.

II.

A tulipános Berger

Berger úr magyar ember s tizenöt év óta Párizsban él. Francia ismerőseit egy szép napon avval lepi meg, hogy gomblyukában különös, ékes jelvényt visel. Mende-mondák indulnak a Berger úr jelvényéről. Sokan úgy vélik hogy a jelvény nagyon előkelő porosz ordó. Mások perzsa rendjelnek vélik a tulipánt, mert hát tulipánt visel Berger úr. Berger úr hallgat és mosolyog titokzatosan, jelentősen. Bizalmasabb barátainak azonban megmagyarázza a dolgot Berger úr:

– Nálunk, Magyarországon, nagyon elszaporodtak a zsidók. Összeálltak tehát a katolikus hitű, jó és valódi magyarok. Alapítottak egy új lovagrendet. Ezt zsidó nem kaphatja meg. Csak aki tíz magyar őst tud kimutatni. Nekem természetesen megküldte az ordót nyomban a rend generálisa.

Mivel messziről becsületrendnek látszik a tulipán, Berger úrra sokan irigykedve néznek a bulvárokon.

III.

Dénes úrfi mulat

Dénes úrfit elküldte az apja, hogy tudományt faljon a Sorbonne-on. Milyen szép dolog lesz az. Dénes úr örökölni fogja az apja mandátumát. És a képviselők Almanachjában benne lesz: „tanulmányait Párizsban folytatta”. Az öreg Boldi mester egy este a Paix étteremben játszik. Dénes úrfi ül az asztalnál. A második üveg pezsgőt fogyasztja. Boldinak már kétszer küldött ötven frankot. Hangoz a legény. Nyugtalanul, értelmetlenül figyelik a szomszéd asztaloktól. Boldi mester véletlenül magyar nótába fog. Dénes úrfi üvölt egy nagyot és odavágja a falhoz a poharat. Boldi mester ijedten rohan át a magyar nótából egy vad craquette-dalba. Az asztaloktól fölugrálnak. Senki se sejtí, hogy ez virtus volt. Mindenki hirtelen tragédiára gondol. Pár perc múlva távozik Dénes úrfi. Különösen a nők sajnálják a szegény fiatal embert. Másnap fájós fejjel ébred Dénes úrfi. Eszébe jut a dáridó. Nagyon büszkén mosolyog. Kész az ítélete. Minden kevélység nélkül megállapítja, hogy úr módjára kevés ember fia tud mulatni. Születni kell erre.

(Párizs, július 16.)

Budapesti Napló 1906. július 20.

A. E.

14. IBSEN ÉS MISTRAL

Maillane szent ciprusai közé Johanna királyné nyári házának mása épült. Szép és vidám ház: itt fog nagyon hosszút aludni új Provence-nak öreg királya, Frédéric Mistral. Cour d'Amourt itt talán nemsokára az a legnagyobb félibre tart, aki Halál-nak nevezetik. Hetvenhat esztendő, óh, sok esztendő s Frédéric Mistral maga építette a házat. „Gyere, Halál, gyere Halál, szép az én házam, ahol én lakni fogok.” Megfutotta az életet s elvégezte a rábizottakat ez aggastyán.

Északon pedig kavargog a köd, s Ibsen kriptájától hideg szél vág délre. Úgy sivít, mint egy boszorkány-tüdő, s úgy kérdez, mint Szent Ágoston hite szerint az Úr fog bennünket kérdezni.

– Frédéric Mistral, válaszolj nekem: igen?

Új Provence-nak öreg királya pedig mosolyog. Észak szelére uszítja Provence dalos viharát, a Mistralt, kitől ő nevét vette s üzeni vissza Ibsennek:

– Igen igen, igen.

Ők voltak Észak és Dél, ők voltak a Nem és az Igen: Ibsen és Mistral. Az Igen győzedelmeskedett újra: Ibsen halott és Frédéric Mistral él. Hilda jajveszékél a germán Északon: Solness lezuhant a büszke, csonka toronyról. Délen, a latin Délen, a koldusok kiülnek a napsugaras útszélre s pajkosan nótáznak. Mistral új dalokat dalol az Isclo-d'or-hoz. „Élet, élet, százszor-szent élet, be jó vagy, hogy vagy.”

Keserű volt az Ibsen szája s utoljára is megintette az életet:

– Nem igaz, nem igaz, amit állítasz. Sőt éppen ellenkezőleg. Cudar komédiás, engem elámítani nem fogsz.

Mistral boldog helyesléssel fog meghalni.

– Igen, igen, igen. Jó voltál, élet, kegyes voltál. Szeresd ezután is az embereket. Napot, árnyat, asszonyt, mámort adj bőségesen mindig. Így, így, így.

Soha ilyen két ellenség: Ibsen és Mistral.

Miért hisz a világ szívesebben Mistralnak? Miért igenli ilyen betegesen az életet?

Mistralnak adott igazat az élet bajtársainak nagyobb serege. Ibsent csak rettenve bámulta a mai ember. Megkoszorúzta és hazugnak hazudta. Megérezte, hogy Ibsen veszedelmesebb mindenkinél, ki Spinoza óta Tolsztojig élt. „Gyalázatos, aki el akarja venni kicsi kedvünket is.” A Rhône mellett füttyörészett eközben egy suhanc. Szavát se értette senki. Nótái mégis tetszettek. Hetvenhat éves ma már ez a suhanc. De fiatalabb legény nála Pán idejében sem dalolt. Nótáját, szavát ma sem értik sokan. De az élet öröme csattog ki belőle boldog szerelmi fülemileként. És őt szeretik: Frédéric Mistralt. Ő kunyhót épített büszke torony helyett. Befuttatta rózsával a kunyhót. „Te kellesz nekünk, naiv félibre. Te kellesz, Frédéric Mistral.”

Frédéric Mistral puerilizálja vén lelkét a mai embernek. Talán ez a küldetése a latin-román fajnak. Hogy derítő borral öntözze az emberi szomorúságot. Ha a

germánység az élet ellen egy Schopenhauert küld, egy jókedvű, pompás latin rögtön Dionüszosz sípjába fú. Ha Nietzsche meteorok elébe tartja gögös, szomorú fejét, Meudon fái között az élet szerelmes himnuszát énekli az emberiségnek egy Zola.

Oh értem most már, hogy Ibsen nem kell Párizsnak s a latin Délnek. Anatole France talán mindentudóbb, mint a kereszténység első századainak az istene. És Anatole France szocialista gyűlésekre megy a Trocaderóba. A latin-románosság: mamelukja az életnek. Az Emberiség az Igazság és a Szépség: úgy hisz bennük, mintha – volnának. Mistral ennek a megható, emberi naivságnak a költője. Nainvabb és típusosabb mindenki másnál. Ő e korszak Anti-Ibsene: az élet részeg igenlője és dalnoka.

Ibsent elhagyták Párizsban már a szimbolisták is. Verlaine, Rimbaud, Samain és a többi élete nem csábító. Csak ne tiltakozzunk az élet ellen. Bízunk rá magunkat. Élünk együtt az édes, buta tömeggel. Féljük tisztelettel az új csodákat. Hiszen mi az élet? Egy kellemes garden-party. Ne tessék nagyon öltözködni. Keresse ki mindenki a maga kellemes, pázsitos, pados szögletét. Ahonnan szépek a nők s ahova hangulatok parfümét illatozza a zene. Ne tessék kritizálni a buffet-t, a fől-szolgálókat, a társaságot, a pezsgőt. Örüljön mindenki, aki meg van híva.

Ezt hirdeti, tanítja, danolja nálunk szépen Mistral. És egy Maeterlinck, egy Maeterlinck, ma már az általános választói jogtól várja az emberek jobbulását. Egy Maeterlinck, akit Shakespeare és Ibsen fiaként fogadtak egykoron. Ugyane Maeterlinck kereste és megkapta a becsületrendet. Akárcsak egy erényes szatócs.

Hilda vagy a Múzsza szól a germán Solnessekhez:

– Építsetek szédítő tornyokat. Kiáltátok az élet fülébe, hogy nyomorult.

Az élet zsoltárával válaszolnak erre a latin-román poéták. És mégis. Az életszerető pogány latinság pusztul. Huszonöt év múlva csak Németországnak lesz százmillió népe. Franciaország fogy. Olaszország, Spanyolország szerencsétlen. A germánok szigorúan prédikálnak az élet ellen. S a germán anyák ötször szülnék ikreket. Az élet szerelmeseit pedig elpusztítja az élet. Oh, mégsem bölcs talán az életet nagyon szeretni.

(Párizs, július)

Budapesti Napló 1906. július 21.

Ady Endre

15. A SZAJNA MELLŐL

I.

Zola sírjánál

Zola sírjához zarándokoltunk el ma sok-sok ezeren. Talán utoljára borulnak koszorúk erre a sírra. A hűvös Panthéon várja Zolát.

Szépek voltak a koszorúk. Ékesek a beszédek. Diadalmas és hatalmas volt a tömeg. Ha *akkor* a Szajnába dobják. Hova zarándokolnánk most? Kit várna a Panthéon?

Miért nem beszélt ma erről senki? Jó: Zolának nem kellett sokáig várnia. Galilei is tovább várt. Giordano Bruno is. Heinének ma sem kegyelmez Németország. No és Rembrandt most kapja meg, amire egy kissé régebben szolgált rá.

Szerencsés Zola: ilyen hamar. Mert persze Zolának van öröme az ilyen expiacióból? Ugy-e?

Akadna már egyszer egy bátor ember, aki megmondaná az igazat. Szomorú sírjaihoz a temetőnek nincs jogunk nyúlni. Szégyellje magát az a minden lében kanál utókor. Elégtételadások helyén vizsgálja meg a saját szívét szigorúan. Nem készít-e expiálni valót talán éppen most egy másik úgynevezett utókornak? Ezzel a hazugsággal le kellene már számolni egyszer. Byronhoz nincs jussa az angol társadalomnak. Rembrandt-hoz a hollandusnak. Nekünk például Martinovicsékhoz. A derék utókor csak pirulhat és okulhat. Tud-e halottakat feltámasztani? Akkor adhat elégtételt. Egyébként komédia, amit mível. Az élet megcsúfolása. Különös dolog, hogy a Zolák nem írnak ilyen végrendeletet már egyszer:

– Megtiltom, hogy engem a poraim fölött tiszteljenek. Süsse meg a háláját az utókor, ha nem ismert jól, míg vér voltam és ideg. Így könnyű emberesdit játszani. Engem ugyan nem fogtok tisztelni, mikor már nem tudok róla. Megtiltom. Eredjete Mercier-hez és pukkadjatok meg.

II.

Maison des Arts

Egy internacionális művész-otthon Párizsban. Költők, írók, piktorok, muzsikuskok stb. hajléka és szövetkezete. Komoly emberek komolyan tanácskoznak róla. Még talán nyélbe is fogják ütni. Csakhogy áldás nem lesz rajta. Szövetkezhetik az egész világ, közös palotába kerülhetnek bölcsőgyárosok és pompes-funebreskirályok. Szocializálódhatnak az egész világ. A művész-börze: abszurdum. Nyájösztön nincs ebben a fajban. Mindennek meg kellene előbb változnia a mai társadalomban. Akkor igen. De akkor már más valami lesz az, amit ma művészetnek nevezünk. Valami elképzelhetetlenül más. A legortodoxabb szocialista is visszarettenne tőle. A Maison des Arts tehát örökre lehetetlenség. Közel az idő, hogy meghal az utolsó kóbor indián. Polgáriasulni fog a pápua is. Egy fajtát akkor is meg fog kímélni a túlpolgáriásodott társadalom. A művész-fajtát. Ezt meghagyja –

nomádnak. Mert ez a fajta az ő lelkiismerete. Örök hirdetője a társadalmi s egyre társadalmibb ember elérhetetlen, belső örök vágyának: a *társadalomtalanságnak*.

III.

Hervé bűne

Hervé a mai társadalom legvészesebb ostromlója. Hervé s az Hervék nem pakálnak. „Te elnyomsz minket, társadalom, mivel fegyvered van. Mi tehát mindenek előtt elveszszük tőled a fegyvert.” És Hervének amnesztiát kellett adni. Pedig mit jelent az amnesztia? Hogy gonosz volt az ítélő törvény, a kultúrvilág lelkiismerete kezd kényes lenni. Minden kultúrtársadalom érzi, hogy az ellene gondolattal és igével harcolókat büntetni szinte olyan barbárság, mint az emberevés. Más szóval: az úgynevezett izgatás nem bűn. Még Hervét is kénytelen glorifikálni ma már ugyanaz a társadalom, melynek borzongva kell rettegnie az Hervéktől. Hiszen már az is szinte glorifikálás, ha a társadalom lakoltatja az úgynevezett izgatót. Hervé tovább is bujtogatni fog a militarizmus ellen. Mert apostol és férfiú ő. És lehet, hogy a francia törvény ismét börtönbe veti. Mindig újra kezdődik a csalfa játék. Megszólal újra a társadalmi lelkiismeret. Ez az ember nem bűnös. E csalfa játék is nagy dolog már. Európa társadalmi szeretik magukat Krisztus szellemében épülteknek hinni. Kétezer esztendő múlva talán fogják annyira vinni, hogy ha meg-megjelenék közöttünk a Názáreti, nem fülelhetné le rendőreivel sem Clemenceau, sem Andrássy Gyula.

(Párizs, július 19.)

Budapesti Napló 1906. július 22.

A. E.

16. A SZAJNA MELLŐL

I.

Sarah becsületrendje

Belle-Ile-en-Merben nagy a harag. Aristide Briand-t szidja Sarah Bernhardt. Ilyen nyim-nyám miniszter. Egész Párizs biztosra vette a nagy Sarah becsületrendjét. Mindenki magasztalta Briand-t. Valóban Briand bátor ember. Curie asszonyt néhai férje katedrájába ültette. Előkelő bizottságokba hölgyeket választott. Általában feminista miniszterként viselkedett. Becsületrendre ajánlotta Sarah Bernhardt-t. Holott Sarah egyszerűen csak színésznő. S a rend nagytanácsa vakmerően szembeszáll Briand-nal. Már zengtek az ódák. Már-már napirendre is tért Párizs a dekorált Sarah fölött. Kiderül, hogy az öröm korai. Sarah nem állami alkalmazott s nem professzor. A rend tehát nem akarja lovagjai közé fogadni. Sem őt, sem Privas-t, a chansonnier-t, kit szintén dekorálni akart Briand. Párizs bosszankodik és nevet. Még okos emberek is mérgelődnek. Mikor úgy kívánja azt a kis piros szalagot Belle-Ile-en-Mer nyári remetéje. Ilyen asszonymak a Notre-Dame-ot oda kellene adni, ha gusztusa támadna rá. Briand lemondással fenyegetőzik s követeli, hogy hajoljon meg a rend nagytanácsa. Egész Párizs lesi: mi lesz. Győz-e a hagyományos ostobaság, mely még Franciaországban is lebecsüli a színésznőt, akár csak Moliere korában? Vagy a feminista miniszter győz? Egy bizonyos. Ezt Sarah intimusai állítják. Ha ki kell zsarolni ezt a kis szalagot, mégis meglesz. Ha hercehurca árán, mégis meglesz. Sarah akarja. Csak azért is. Színésznői nagyságán ront ez a komédia természetesen. De ez sem baj. Egy asszonymnál az a fontos, hogy pukkadjanak meg – mások.

II.

Arvers asszonya

Arvers-t, a néhai poétát ünnepli Franciaország. Egyetlen verséért, híres szonett-jéért. A szép Meunessier asszony albumába írta valamikor e versét Arvers. Egy ismeretlen nőhöz. Talán örök időkig suttogni fogják némely szerelmesek. A holdas, epedő, rejtett szerelem zsoltárimája ez. S a franciák persze azt kutatják, hogy kihez írta. A szép Meunessier asszonyhoz-e? Ám a Meunessier asszony albumába Musset is írt. Lángoló verset anno George Sand. És írtak az albumba szerelmes verset mások is. Victor Hugo feleségéhez? Ez a sejtés a legerősebb. A francia Jupiterből lassanként cégéres „cocu” lesz. Hát nemcsak Sainte-Beuve? Az ifjú Arvers is? Halála után alaposan lakol Victor Hugo. Új és új szeretőjét fedezik föl a feleségének. Csodálatos passziója ez egy nációnak. És ebben van benne egész, fölséges lepke-karaktere. Erősebbnek hiszi a szerelmet a halálnál. S pajos, tüzes fantáziájával még a halottakat is összeboronálja.

III.

Egy királyné

Ismét beszél Párizs egy nagy asszonyról. Egy híres és szerencsétlen asszonyról, aki Nápoly trónján ült valaha. Erzsébet királynénk nővéréről, ki boltot nyitott most

Kalábria szerencsétlenségeiért. Neuilly-ben él ez az ex-királyné, akit Daudet megrajzolt volt *Rois en exil* regényében. És ő az első királyné, akire a kevés gőgje miatt haragusznak. Ez valóság. Párizs koldus, kékvérű társasága nyolc év óta szóba is alig áll II. Ferenc özvegyével. Az a bűne, hogy nem vigyáz eléggé a fejedelmi nimbuszra. Sőt nagyobb bűne van: az exkirályné Dreyfus ártatlanságában hitt. Ezért maradt olyan egyedül s ezért bojkottálták főképpen a párizsi előkelők. Hogyne: egy dreyfusista királyné. Komédiás, bolond a világ: Athur Meyer nem tudja megbocsátani egy bajor hercegasszonynak, egy exkirálynőnek, hogy demokrata s hogy megsajnált egy ártatlanul kínzott zsidót.

(Párizs, július 21.)

Budapesti Napló 1906. július 24.

A. E.

17. A SZAJNA MELLŐL

I.

Budapest és Bukarest

Egy magyar gravámmal kevesebb: Budapestet nem vétik össze Bukaresttel többé. Ezek a francia Tissot-k nem is olyan szeleburdi népség. Mennyi szépet írnak ezek most a jubiláló Romániáról. Egy bukaresti francia ex-követ szerint Kelet-Európa legnagyobbtermetű népe a román. Románia ifjú Franciaország s Bukarest diákkorát élő Párizs. Románia kultúrország akar lenni. Quand męme kultúrország lesz. Ifjú, nyugtalan, merész, kultúraéhes latin náció ez. Így hirdetik a francia Tissot-k. Csodákat írnak a párizsi lapok a román géniesz repülő erejéről. A román ízlés nagy hajlandóságáról. A románság gazdasági bátorságáról. Egy francia újságíró megjósolja, hogy pár évtized alatt Kelet piaca Romániáé lesz. De így zeng Romániáról az angol sajtó is. A német is, az olasz is. Nem kell félnie Budapestnek. Nyugati ember immár nem fogja összetéveszteni soha Bukaresttel.

II.

Zola és a Panthéon

Zolának nincs szüksége a Panthéonra. Megérteném, ha Zoláné protestálna majd őszkor. Mikor a Montmartre-ról föl akarnák szedni a hamvakat. Lamartine és Michelet családjai szintén így cselekedtek. Quinet, Renan, Balzac nem a Panthéonban pihennek.

Pedig őket is meginvitálta a hivatalos Franciaország. Csak éppen elaludt a beköltöztetés ügye. Zola tiltakoznék legjobban, hogy Quinet, Renan és Balzac előtt triumfáljon. És ő tudna legtöbb argumentumot a Panthéon-tisztesség ellen. Az igazi nagyok az emberiségben éltek. Poruknak el kell oszlania szabadon, miként a lelkük eloszlott. Vigyék a Panthéonba miniszterek, bíbornokok kadávereit.

III.

Emlékezés Jerseyre

Egy francia revü új adatokat ázott ki a száműzött Victor Hugóról. És elborultan gondolunk Jersey szigetére. Hol Victor Hugo mellett francia, olasz, magyar és lengyel proskribáltak intéztek szózatot Európa népeihez. „Teleki Sándor magyar forradalmár.” Megint olvashatunk róla s mégis mintha mese volna. Ötven-hatvan évvel ezelőtt az akkori Európa legforradalmibb ideáit magyar főurak propagálták. Milyen messze vannak ma a forradalomtól. És még mennyivel messzebb az eszméktől. Ilyen intellektuális elzüllést egyetlen társadalmi fajta sem produkált soha. A Rampollák, a jezsuiták, a kozákhetmanok, a komitácsik, a mandarinok az emberi haladás vitézei a magyar nagynevűek mellett. Egy Batthyány szinte megdöbben bennünket. Mint mikor sirató-házban föltápaszkodik ravatalról egy halott.

Párizs, július 23.

18. KÓBORLÁSOK PÁRIZS KÖRÜL

(Meudon, a Bellevue terraszán, este.) Voilf, amott a sok hosszú völgyben az én városom: Párizs. Csak hatalmas Eiffeléről ismernék reá, ha innen látnám először. Milyen kölyökfolyó a Szajna s milyen sötét város a Ville-Lumiere. Piros kabátos muzsikások játszanak halkán egy nápolyi nótát. Elegáns mondainek és kokottok előttem. Tépődöm: miért kell nekünk Párizs? Az az óriási, pislogó barnaság ott lent? Miért kerekedünk föl Fokvárosból, Teheránból és Budapestről? Jobb itt nekünk? Emberibb itt az élet? S itt tudnak talán olvasni a homlokunkról? Nyögve válaszolok önmagamnak: lárifári. Csak éppen nem eszik nyersen az emberi húst, mint Kameruntól délre s a lelket, mint Budapesten és Debrecenben. S itt is meg lehet halni a vágytól. S itt is harapni volna haragunk és kedvünk a meg nem értett kintul. Itt is a bódéké a vásár s nem a nemes oszlopú csarnokoké. Sőt itt igazán, mert az én Párizsom a legemberibb minden városok között. Hamis kacajú, álcás, gonosz, bús város. Csak éppen mámorosabb és cifrább a többinél. Valakinek itt is nehéz átok az élet, mert az élet a Senki-családot szereti. Ezt a nagy, boldog családot. Az éhesek, ügyesek, ravaszok és üresek családját. [C]raquette-dalt, bolondosat játszanak a piros kabátosak. Trombitál az utolsó hajó a Szajrán: menjünk. Párizs igen jeles város. Lakóinak száma, mennyi is a lakóinak száma. Nem is tudom. Több, mint a Budapesté. S a Senki-család is előkelőbb itt. Sőt: Párizsban már néhány Valakihez is jó volt az élet. Itt nem mindig a hitványaké a siker. De azt üzenem Budapest szomorú embereinek, hogy ez nem tiszta munka. Párizs ott lent a sok hosszú völgyben éppen olyan emberi fészek, mint Irkuck, vagy Szabadka. Néha-néha egy-egy igazi ember is kiválik itt. Egy-egy igazi is falhat néha az ízletes ételből. De ilyenkor – *panama* történt. Tisztességesen soha és sehol sincs – siker. Jó és okos dolog néha egy-egy Bellevue terraszára hágni, ha drágán is vacsorázik itt az ember. Legalább egy-két negyedórát tiszta szemmel látja az éjszakában a maga Párizsát.

(Nogent, a Marne partján.) Házigazdám golyóbisokat mutat nekem: Moltke tűzérei hagyták itt emlékül. Elzászi ember s olyan folytonosan tud gyűlölni, mint egy német. Sárga szakállú, apró szemű figura. A rettenetes év emlékeiről beszél. Ő gyerek volt akkor. Az a piszkos race. Az a német. Egy gyermeke sem becsülheti Franciaországot, míg bosszút nem áll. És csuklik a hangja. Úgy hallgatom, mintha Halévy egy vizenyős hőse beszélne. Valaki, aki nem él a maga korában. Á Berlin? Édes Monsieur, Párizsban szocialista szervezetet csináltak tegnap a rendőrök. Ki gondol ma Franciaországban egy pár borbély-politikuson kívül Bismarck-ra és Moltkéra? Egy szívtelen gyár, egy zsugori földbirtok gyűlöletesebb ma, mint egy tucat német császár. Egy csópp szociális belátásért Franciaország odaadná Napóleon korának egész dicsőségét. Nem, nem édes Monsieur. Ajándékozza oda a golyóbisait valami múzeumnak. Ezeket nem lövik át a Rajnán. Az embereknek kezd az eszük megjönni. Részesülni akar az életből mindenki, aki született. Oh, végre. Mert édes Monsieur, Árpád csatát nyert Alpárnál és Branyiszkónál dicsően haltak meg a magyar honvédek. És ezzel lakjunk mi jól? Olyan szép folyó

az a Marne. Miért igyék ez vért, mikor nem kívánja? Fogadok: jobban szereti, ha élő s vidám franciák lubickolnak, uszkálnak, horgásznak és hajóznak a habjain.

(Courbevoie, vasárnap délutánon.) St. Denis gyári munkásai Párizsba szoktak kirándulni. Párizs gazdagai fölülnek automobilaikra s kimennek a zöldbe. A pihenő munkások pedig bejönnek ilyenkor Párizsba. Vajon nem szimbólum ez? Nézem a tramway-kat. Tele izmos munkásokkal. Ezeknek Párizs a – Campagne. Párizsba húzza őket a vágyuk vasárnap. E nyári vasárnap, amikor a gazdagok fürdőznek valahol vagy ha itt vannak még, vasárnaponként elmenekülnek. És ha jön majd egy vasárnap. Ha majd csillogó szemmel kirándulást rendez Párizsba néhány százezer munkás. Visszatérhetnek-e ide pompás automobilaikon a gazdag kirándulók?

Párizs, július 25.

Budapesti Napló 1906. július 28.

A. E.

19. SOROLLA Y BASTIDA

(Párizsi levél)

Ötszáz vásznat aggattak falra Georges Petit termeiben. Úgyesen belármázták a nevét Párizs fülébe. Új messiása az ecsetnek: Sorolla y Bastida. Spanyolországban őt játsszák ki Zuloaga ellen. Párizsban vezércikket írt róla Rochefort. Söpri illő percentekért számára a pénzt Georges Petit. Ő, a szépenzengő nevű spanyol, a párizsi Nyár triumfátora. Július tizedik napjáig pedig e szőnyeges termék népesek. Kell hódolni, illik, Sorolla előtt.

Micsoda ez az új messiás? Honnan jön és merre megy? Van egy portréja: José Echegaray. Hopp, meg van a titok kulcsa: Sorolla a festő Echegaray. Nem jött messziről s nem a szent csodák országába tart. Panorámás ember ez a Sorolla y Bastida. És ezért az emberért még a halott Carrière-t is meggyalázzák. „Gyertek tanulni Sorolla y Bastidához minden piktorok”. „Impresszionisták, ti Dreyfushuszárai a művészetnek, megaláztattatok”. Ezt kiáltja például Henry Rochefort.

Mit tud Sorolla y Bastida? Mindent tud a világon, amit – mások tudnak. Tanult mindenkitől. Rajzol, mint egy okleveles rajztanár. Kiszedett minden[*t* az] impreszionistáktól. A színekkel úgy pazarkodik, mintha valami festékkereskedő ügynöke volna. Echegaray módjára izgató feladatokat ad föl önmagának. Egyenleteket sok ismeretlennel. S úgy megoldja valamennyit, mint a pinty. Mintha ő is pénzügyminiszter lett volna.

Lefest mindenkit: Perez Galdost s Chile exminisztereit. Azt beszélük, hogy vagyont szerzett csak portrékból. Van egy arcképe: kialudt szivarcsutka a szájban. Az ember szinte gyufát kínál. Egy másik portrén olyan a kesztyű, mintha az Old England kirakatában volna. Harmadikon egy úr válláról lecsúszik a köpenyeg. Majdnem odamegyünk hogy fölsegítsük rája. Ah, mit tud az ember a szivarcsutkákkal, kesztyűkkel és köpenyeg-szélekkel mívelni. Egy nagy vásznon valami gazdag família minden tagját lepingálta. Néznek reánk valamennyien meredten és türelmetlenül. Így állítja családját a fénykép-masina elé vasárnap délután a Városligetben a pazarló családfő.

Az ő étude-jei. Az ő színmegfejtései. Az ő állatai. Valahol már láttuk valamennyit. De minden egy darabját sok helyről vette. Ezért ő: apostol. Nyilván, ha lehúnyja a szemét, csodákat, új színeket lát ez a boszorkányos hiszpan. Azonban lehúnyt szemekkel festeni nem lehet. És ő még egyszer sem tudta megállapítani, hogy voltaképpen hogy is lát. Ellenben csodálatosan tudna gyártani Velázquezeket, Rubenseket, meg Segantinikat, sőt Wisthlereket is. Mindent, mindent. Nagy érzésből a monumentálisnak azonban egy grammnyit nem tud ez ember nekünk adni.

Ám ezért ő *ma* klasszikus. Zuloaga leverője és rentier. Párizs hőse, ahol eddig éveken át a két Szalonban senki se vette észre. Amiben igazságtalanság nem is volt. Egy nagy vászna már régen a Luxembourg-ban van. Most ő ajándékozott megint egyet. A címe: mazsolacsomagoló. Messziről két leányt lát az ember,

akik mintha sárga tollat fosztának. Háttérben egy málhahozó férfiú. A két leány előtt egy tüzespiros tarajú pulyka. Az ember közelmegy s ugyan megőrül. A pulyka – egy harmadik leány. A pulykataraj pedig egy rózsa a leány kezében. Ez olyan képe neki, amelyen avval büszkélkedik, hogy tud ő *nem* festeni is, ha akar. Mindent tud ez az ember s meg fogják látni, ha elkerül Budapestre is, hogy nem művész.

Párizs, július

Budapesti Napló 1906. július 29.

(Dyb.)

20. AZ IRODALMI KÖZTELEK

Franciaországban az Akadémia olyan intézmény, mint nálunk a Köztelek. Lévén a gallok országa kultúrország. Nálunk a reakciónak nincs szüksége olyan előkelő palástra, mint egy Akadémia. A Közteleken összegyűlnek a módos gazdák. És csiba firkász. Jönnek az ispánok, kik néha miniszterek. Megbeszélik a szántás dolgát. Megszavazzák a létszámot, amit a csendőröknek le kell puffantani a makrancos parasztból. Megparancsolják a papnak, hogy igérjen elég lelki üdvösséget. Stipendiumot adnak csődörnek, birkának s birka-türelmű cselédnek. Evvel aztán a jövő tavaszig rendben van Magyarország. Betű nem kell. Idea sem. Ilyen egyszerű lám az élet egy derék agrárországban.

Franciaországban azonban nagyon elhatalmasodott a betű. Itt hát a Közteleket más-ként kellett megcsinálni. Közteleket csináltak az Akadémiából. Ma a francia akadémia a reakció fellegvára. Nemhiába, hogy Anatole France nem teszi oda be évek óta a lábát. Csak konspiráljanak ott a Brunetiére-k, a bíbornokok, a Coppée-k és a márkik. Főképpen pedig a márkik. A francia akadémia a márkiké. A mindenképpen kopott uraké. Lebzselnek, hencegnek itt ezek a kupola alatt. Várják a demokrácia csődjét. Ellenben a demokráciának esze ágában sincs a csőd. Hát így a francia Köztelek.

Most például ismét választani fog a francia akadémia. Mathieu bíbornok után új halhatatlant teremt. Szegény Albert Sorel helyett. Már Mathieu-vel is ternót csinált. Ez a bíbornok sokkal ügyesebb ember, mint Bubics Zsigmond. Hirtelen és ismét papot választani: ezt még az akadémia sem meri Franciaországban. Tehát márkin a sor. Egy pap, egy márki, egy pap, egy márki. Így szokás és így illem ez ma e kupolás kriptában.

Egy naiv író-ember, Maurice Donnay, nem akarja ezt látni s pályázik. Az öreg Coppée, aki mostanában az Akadémia bizalmas ülésein elnököl, úgy röhög titokban, hogy a paralízis-bacillusok majdnem nyugtalanok lesznek agg koponyájában. Mikor Ségur márki akar akadémikus lenni. Valami olyan örület ez, mintha a mi Akadémiánkon például, Monsieur Nem-gróf akarná Andrassy Gyula elől elvinni a koszorút. Egy Ségur márki. Egy ilyen név. És egy skribler. Valóban a skriblernek már világszerte kezdenek türelmetlenül arrogálni.

Az az Anatole France. Egy újságíró megkérdezte, hogy meddig hagyja még üresen a székét az Akadémiában. Mosolygott az isteni nagyszerű ember s azt válaszolta:

– Már úgy látom, hogy nem fogok erre ráérni a földi életben. Sok a dolgom. Sztrájkolnak az elektroművesek. Sztrájkra készülnek a pékmunkások. Velük kell törődnöm.

A francia Köztelek észre sem veszi ezt. Valamikor egymást követő korszakok tudósai fognak könyvtárakat írni ez egyetlen tényről. Az időben, mikor a francia Akadémia Ségur márkit volt befogadandó, az akkori Európa legemberibb embere, fényes író-művésze, piszkos munkások tiszta gyülekezetébe járt a sztrájkokat rendezni.

Párizs, július 28.

Budapesti Napló 1906. augusztus 1.

A. E.

21. A SZAJNA MELLŐL

I.

Mikor Saul megtér

Például lett volna egy francia Wekerle. Azaz, hogy éppen erről akarok írni. Mennyi Saul tér meg itt Franciaországban. Hajdan dicső és vad temperamentumok sehol sem jámborulnak meg olyan sokszor, mint Párizsban. Ugyanitt, honnan csapatos-tól járnak Lourdes-ba pajkos életű nők. És ugyanitt, ahol bigottakból válnak a legjobb forradalmárok. Ahol erős az intellektuális kultúra, így van ez. Nálunk még ritka ez a lelki procedúra. Az ifjak nem szegődnek el az Antikrisztushoz. Tehát nem is kell meg[t]érniök. Szent Imre szűz lelke van velük már a dedóban. Nem kell belefáradniok az eszmékbe. Mert eszmék nemigen csapnak rájuk. Franciaországban azonban sűrű a Pál-fordulás. Radikális Wekerlékből lesznek totyakos korokra ultramontán Wekerlék. Itt az Egyház legengedelmesebb szolgálói ex-ateisták. Fialat bölcse a francia reakciónak, Barrés, például, szintén ifjú nihilistaként kezdte. Csak ő hamar rokkant meg. Politikusok, írók, művészek között hány az ilyen Barres. Holott ennél utálatosabb elváltozás nincs a világon. Ezt a nyárs-polgárok a hajlott kor bölcsességének hívják. Nekem meg mindig egy magyar költő jut az eszembe ilyenkor. Ez szintén forradalmár volt. Talán ő fordította le először a munkások Marseillaise-ét. És egyszerre vallásos indulatok ébredtek benne. Hű fia lett az Egyháznak. Szűz Máriához írt zoltárokat. Fájtn neki minden újítás. És egyidőben lett antiszemita és – nőgyűlölő. Ugyanakkor, mikor Szűz Mária himnuszait írta. Miként Rudnyánszky Gyula is akkor lett pietista, mikor a büntető törvénykönyvvel kiviaskodta magát. Mikor a modern kultúrtársadalom Saula megtér, mindig okos orvost kell megkérdezni. Az mindjárt megállapítja a diagnózist. Marasmus senilis, valami fizikai vagy lelki aberráció, üzleti érdek. Mert mennyei szózat ma már csak a legkritikább esetben intéződik a megvakított szemű Saulhoz.

II.

Sarah Bernhardt ügye

Egy gonosz úr a Nopcsa-affér idejének híres mondásával magyarázza a Sarah Bernhardt kázusát. Nem vén, de becsületes lehetett egyszer valakinek nagy fájdalomra a híres tragika. Hogy világosabb legyen a szó: egy gavallér most állt bosszút Sarah Bernhardton. E gavallér ma már aggastyán. Ott ülhet a becsületrend tanácsában s nagyrangú úr bizonyosan. Szerelmes csuklását egykor kinevethette Sarah Bernhardt. A gavallér várt. Most aztán nem tartja érdemesnek Sarah Bernhardtot a becsületrendre. A becsület rendjére – még világosabban. Párizsban a legkomolyabban így beszélnek. És lehetetlennek nem lehetetlen ám. Ilyen diszkrét csúnyaságok rejtőznek sokszor világrengető dolgoknak a mélyén is. Csak arra kíváncsi mindenki, mi lesz. Hogy eltörlők a becsületrend tanácsát. Ez Sarahnak nem lesz elégtétel. Még ha a rendet törölnék el, még akkor se volna. A faktum, hogy ő a kis piros szalagot nem kapta meg. S hogy ráadásul szégyenka-lodába állították. Mert talán polgári családnyának nem volt elsőrangú. Káprázta-

tó bolondság. Tíz millió francia asszony közül Franciaország öreg urai éppen Sarah Beruhardtól kérik számon az erényt. Óh be korán halt meg az az Offenbach nevezetű kis zsidó.

Párizs, július 30.

Budapesti Napló 1906. augusztus 2.

A. E.

22. MAGYAR FIGURÁK PÁRIZSBAN

I.

Monsieur Kis-Balog

Chateaubriand szerint a franciák nem szeretik a szabadságot. Ők az egyenlőséget szeretik örülten. S a magyarok? Már Csák Máté is szabadságharcos volt. A szabadság katonái a mai Csák Máték is. De az egyenlőség Tiborcnak se kellett. Kis-Balog uram szabómester. Sorsa már ifjú korában Párizsba hozta. Szép vagyont szerzett. Felesége francia asszony. Gyermekei franciák. Azonban Kis-Balog uram utálja ezt a demokrata világot. Ahol a szabó is úr. Csak a magyar egyletben van otthon. Ide kopott Pató Pálok jönnek gyakorta. Prédikátumos semmiházik. Ezek leereszkednek Kis-Balog uramhoz. Pénzt kérnek tőle. Kártyáznak vele. Hazamegy Monsieur Kis-Balog. Legkisebb fia áll elébe. Most tanulja az iskolában a francia forradalom történetét. Erről beszél az apjának. Kis-Balog uram alig figyel oda. Fájdalmas göggel mosolyog. Előre sajnálja a fiait. Ezeket sohse fogják társaságukba befogadni a magyar urak.

II.

A magyar Edison

Párizsban lopja a napot már hónapok óta. Föltalált valamit s milliókat akarna érte kapni a sokpénzű franciáktól. Réme a híres bankároknak és gyárosoknak. Pumpoló leveleket ír haza a hiszékenyekhez. Egy év után jut eszébe, hogy elnézzen látogatóként olyan gyárba, ahol az ő találmányát használhatnák. Vértől orral, szomorúan jön ki a gyárból. Amit ő feltalált, azt éppen negyven éve használják itt tökéletesített formában. Vajon ki lophatta el az ő találmányát. Másnap számítani kezd. Kiderül, hogy ő nem is született volt meg negyven évvel ezelőtt. Erre éhe- sen és bánatosan, sőt konzulátusi segítséggel hazautazik.

III.

Párizsba szakadt művészünk

Párizsba szakadt művészünk nem szerencsétlen ember. Jól házasodott, gazdag ember. Szomorú ő mégis. Átkozza az elmaradt Hunniát, ahol az igazi művész árva. Senki se hinné, hogy magyar művészyerekek koplalnak s züllenek el Párizsba[n], kiknek a kisújjuk többet ér, mint e Párizsba szakadt művészünk. Párizsba szakadt művészünk azonban elegáns estélyeket is ad, különösen a Szalonok megnyitása előtt. Persze egy-két képe mindig ott lóg minden tavasszal vagy ősszel valamelyik Szalonba[n]. Erről Budapest pontosan értesül. Ha hát Párizsba szakadt művészünk Budapestre képeket küld, e képeket nagy respektussal fogadják. Lassan, de biztosan előkelő művész lesz Budapesten e Párizsba szakadt művészünk. Egy képe sem s ingyen sem kellene itt Párizsban. Otthon talán már az állam is vásárol tőle.

(Párizs, július 31.)

Budapesti Napló 1906. augusztus 3.

A. E.

23. AZ IDEGEN NŐK

Szép őszintesége ennek a Párizsnak, hogy imádja az idegen asszonyokat. Ebből sok káruk nincs a parisienne-eknek: őket viszont két kontinens imádja. De az egész asszonyi genus csúfsága, hogy a hím embernek az a nő tetszik, akít nem ismer. Ludovic Naudeau egy ifjú és disztigvált francia íróról emlékezik meg, aki Japánban él. Ez az ifjú ma már undorodva beszél Párizs unalmas nőiről. Így mondja: piszkosak, nyomorékok, formátlanok, hazugak és banálisak. Ellenben a japáni gavallér él-hal a kínai nőcskéért.

Itt jártak Párizsban a minap Szizovatha kis táncosnői. Kis fantáziájú, mondjuk budapesti ízlésű férfú azt mondta volna róluk, hogy kedves, nőnemű majmcskák. Persze ugyanígy ítelt sok párizsi férfú is. De itt van viszont Rodin, a nagy Rodin, fejedelme ma a formák megértésének. Szerinte nemesebb, antikabb formájú és mozdulatú nők ma nem élnek e hitvány világon. Ha ő valamivel fiatalabb volna, bizony utánuk menne Kambodzsába.

Marokkói telep mutogatja magát Neuilly mellett. Berber és szudáni nők kelletik itt egzotikus nőiességüket. Még talán verseket is írnak hozzájuk egzaltált francia ifjak. Holott aligha mosakodnak rendesen. Amerikai szerecsen nő, öltözve a la parisienne, száz aszfaltbetyárt fordít sarka nyomába, ha végiglejt az avenue de l'Opérán. Még talán a kínai nőnek is van lelkes szakértője Párizsban. A német nön kívül a földkerekség minden szépsége talál hozzáértést Párizsban.

És most, tegnap, jöttek harmincketten. Amerika szépei. A Louvre-szállodában laknak. Csodájukra jár, s útjukra les egész Párizs. Egy amerikai lap utaztatja őket Európában: a Louisville Courier Journal. E lap megszavaztatta az olvasóit, kik a legszebb leányok vad Kentuckyban s regényes Indiánában. Valószínűtlen, hogy éppen a harminckét legszebb győzött. De jó reklám ez a lapnak. Ingyen utaztatja őket. És Londonból jöttek át Párizsba.

A bájos Hatty-Firtstein: szláv-zsidó szépség. Bardie Kelly, Virginie Kennedy és a többiek. Szépek, jó: szépek. De mennyivel különb harminckettőt szedne össze, akár csak az éji Montmartre-on egy lelkes razzia.

Párizs azonban az idegen nőket imádja. És okvetlenül igaza van. Óh, istennek nagyszerű teremtményei a nők. Érdemes értük élni. De leginkább csak azokért, akiket még nem ismerünk. És mindenek fölött azokért, akiket sohse fogunk megismerni.

(Párizs, augusztus 1.)

Budapesti Napló 1906. augusztus 4.

A. E.

24. A SZAJNA MELLŐL

I.

És az úgynevezett irodalom?

Egy epidémiát szeretnénk Budapestbe beoltani. Így nyáron tudniillik kitör Párizsban az irodalom-örület. De legalább így holt szezonban kitör okvetlenül és mindig. Vezércikk, tárca, cikk, hír: csupa irodalom. Három rekkenő hónap alatt szükségből mégis csak jóváteszik a francia lapok, amit kilenc hónapig az irodalmi kultúra ellen vétettek. Észreveszik ilyenkor, hogy nincs a világon érdekesebb föladat egy írói egyéniség megrajzolásánál. Egy igazi íróban komprimálva van: világ, élet, korszak, minden. És jönnek itt Párizsban sorra. Az elfeledtek, a féligismertek, az ismeretlenek. Nyár, forróság kínozza ugyan az olvasót, de mégis észre kell vennie valamit. Nem újat. Régi dolgot. Hogy az újságok hazudnak neki. Mert kilenc hónapig miért titkolják el, hogy intelligensek? Mivelhogy mese minden más. Nem a publikum a vak, de az újságok. Nyáron legalább ezt bevallják Párizsban. Hát Budapestről elutazott már az Északi-tenger mellé Fedák Sári? Akkor talán már illő féltékenységgel lehetne egy csöppet pedzeni a kultúrát.

II.

Séta a guillotine körül

A guillotine olyan, mint a vallások. Eszében úri ember füttyöl a felekezete dogmáira. De csak kertelve ágaskodik a vallások ellen. Így a franciák a vallással s – a guillotine-nal is. Eltörülni nem merik a halálbüntetést. De beszüntetik a halálbüntetések végrehajtására szánt költséget. Mert ez az eljárás kényelmesebb. Mai kultúránkkal s mai nemzedékünkkel még kissé csehül állunk. Okos dolog óvatosan kötni bele a mai emberiség olyan Néróiba, mint Monsieur de Paris és a – római pápa.

III.

Murat herceg és az automobil

Szegény Murat herceg, őt már el is temették. A nagyurak azonban tovább fogják kockáztatni a nyakukat a veszedelmes ördögsekéren. Miért teszik ezt? Hányszor álmélkodtunk már ezen. Hogy mer például automobilba ülni valaki, akinek az őse gőgös várúr volt, gyilkos hadvezér volt s ő erre büszke. Hiszen az automobil a múlt-romboló demokrácia találmánya. Úgy kell nekik: törjék ki a nyakukat. Amit némely pénzbáróknak is hasonlóképpen kívánunk.

IV.

A Haza mamája

Ki hinné, hogy a Haza mamája egy szűz volt? Henri Houssaye állítja ezt, a francia halhatatlan: Jeanne d'Arc volt a Haza mamája. Houssaye szerint e szót: *a Haza, la Patrie*, ő ejtette ki először a száján. Ez a híres hisztériás leány. Addig nem is volt a Haza. Azaz, hogy volt. De nem volt neve. Az emberek meghaltak érte. De nem lehettek híres emberek, mint Houssaye. Mint Déroulède. Mint Nasi Olaszor-

szágban. Mint Apponyi és Lengyel Zoltán nálunk. Azt a Hazát, amelyet csak éltetni kell, Jeanne d'Arc fedezte föl. Csakhogy még ez sem igaz. Mint ahogy a nacionalisták véletlenül sem tudnak igazat mondani. A *la Patrie* szó Jeanne d'Arc után több mint száz évvel került a francia szókincstárba. Latinista franciák csinálták a patriából a patrie-t. Az egyszerű, a becsületes *pays* helyett. Mint ahogy buták és gazemberek csinálták az üres jelszavas és kártékony hazafiasságot a régi tiszteséges, nem lármázó, de őszinte hazafiasság helyett.

V.

Amit Mirabeau akart

Franciaországban ma-holnap feleséges abbékra bámulhat a világ. Ha sikerül a szabad Egyház terve, hiába küldi anatómáját X. Pius. Mint ahogy küldte volt egykor IV. Pius. Mert a francia papok nősülésének első nagy szószólója Mirabeau volt. És volt egy korszak, amikor már szinte az egész Európa nekibuzdult. Császárok és kardinálisok esküdtek össze a cölibátus ellen. Amit Mirabeau akart, ime az száztizenhat év után teljesezni készül. De még mindig félénken és szórványosan. Nagyon átkozott és bűnös lehet ez a mai társadalom. Kínosan és későn kap egy-egy kis gyógyulást. Még Franciaországban is. Hát Budapesten vajon hány száz év múlva olvassuk, hogy az esztergomi hercegprímást ötödik, mondjuk hatodik fiúgyermekkel örvendeztette meg a kedves felesége?

VI.

Falliéres és a jósnő

Franciaország elnökéről megjósolták, hogy híres ember lesz. Fallières még akkor diák volt s zavarba jött. Kérdezte a jósnőt:

– Író leszek? Művész? Hatalmas szónok? Fölfedező?

– Nem, nem, nem.

– Hát mit fogok csinálni?

– Semmit!

– És ezért leszek híres, sőt hatalmas ember?

– Ezért, sőt éppen csak ezért.

Így írja ezt egy újság s olyan valószínű, hogy elhiszi az ember.

(Párizs, aug. 4.)

Budapesti Napló 1906. augusztus 7.

A. E.

25. AKIKRE NYÁRON EMLÉKEZÜNK

I.

Dolet

Tegnap Etienne Dolet szokásos ünnepét ünnepelte Párizs. Vasárnapon, augusztusban, kánikulai hőségben. Volt már nagyszerűbb Dolet-manifesztáció is itt. Az Egyház ellen tüntettek már zajosabban is Párizsban. Az Egyház ellen, mely ma is szívesen rakna tűzre minden szabadgondolkodót. Miként cselekedte a már szinte mitikus Dolet-val. Miként tette ezerekkel. De mégis nagy nap a tegnapi nap. Első tüntetés az utolsó decenniumokban – minden vallás ellen. A Vallás ellen. E szörnyű bilincs ellen. Mely butává és szomorúvá teszi boldog sorsra hívott embermilliók életét.

Két négyszög kilométer a Dolet-szobor körül megszállott hely volt tegnap. Katonák, rendőrök minden utcasarkon. Fenyegetően vagy meglapulva. Mintha Magyarországon lennének és büdös szocialistáktól kellene félteni a rendet.

Soha beszédesebb dolgot, mint tegnap Párizsban ez a nagy elővigyázat. Íme Franciaországnak radikális, demokrata, ateista kormánya van. Itt állandó a forradalom az Egyház gyalázatos zsarnoksága ellen. És íme az ateista kormány is megijed, mikor a Vallás ellen gyűlnek össze sok-sok ezren. Hát csakugyan ez volna az igazság? Jó lesz ebből tanulni mindenütt Európában. A milliomos, szívtelen tőkés is nagy ellenség. De van egy még nagyobb. Mindenféle hatalom az istenbe kapaszkodik. Még az ateista hatalom is. Mégis csak a Vallás áll az emberi boldogulás útjában.

II.

Chopin

Két Musset-szobor után most következik egy Chopin-szobor. A Monceau-parkban fog állni, árnyas fák között, elrejtve a szomorú nótás embernek a relief-emlékjele. Messze a Musset szobraitól s messze a George Sand szobrától. A sírját két évvel ezelőtt láttam. Süppedt, romlott, szomorú sír. Nocturne-eit álmomban is hallom olykor. Ezek szomorúak és elevenek, miként a lengyel-francia poéta virrasztó, vergődő lelke elzokogta őket egykoron. Sokan hallják-e? Úgy gondolom, a nyár az oka. Valamit kell csinálni nyáron is. Valamire kell emlékezni nyáron is. Valamiről kell írni nyáron is. Chopin? Hát Chopin. Jöjj, óh szomorú árnyék s engedd, hogy nevedben szórakozzunk és szerepeljünk. Így csinálnának a földön a kegyeletes ünnepek.

III.

Jeanne d'Arc

De ünneplésére készülnek Jeanne d'Arc-nak is. Ő is nyári kiválóság. Csak az ő hívei nagyon megkevesedtek. Kezdenek bennünket nem lelkesíteni a páncélos szűzek. Csak öreg akadémikusok tartják nagyon szép és lelkesítő dolognak Jeanne d'Arc-ra emlékezni. Nyilván a Dolet-ünnepségre lesz válasz a Jeanne

d’Arc-ünnepség. Az öreg Coppée már azóta bizonyosan faragja új versét. Hát legalábbis régen halott és páncélos szűznek kell lenni, hogy elviseljük azt a sok emberi butaságot, amivel bennünket agg konzervatívok akarnak boldogítani. Különben pedig az ifjú Franciaországból csak a klerikális diákok lelkesednek már a szűz nőért az agg abbékori és akadémikusokon kívül. Mint a mi klerikális ifjaink otthon Szent Imréért. Legalább a francia diák-brigadérosok egy asszonyi szent alakért lelkesednek. Ezeken még lehet segíteni.

(Párizs, augusztus 6.)

Budapesti Napló 1906. augusztus 9.

A. E.

26. SZLÁV ZSIDÓK PÁRIZSBAN

Párizs, augusztus 7.

Ha igaz: százezer szláv zsidónak adott szállást néhány év óta Párizs. Jöttek e bolygó izraeliták Oroszországból, Galíciából, Romániából. Határcsendőrök s Bérczi kapitányok nem úzták őket tovább. Óh, Jehova, hiszen egy ember sem bűnös azért, mert született. Valahol csak kell élnie annak, aki – él. Ugyis kemény ember legyen, akit, üres marokkal jövén, agyon nem tapos Párizs.

Százezer ember szinte elvész e sűrű népű Babilonban. Mégis találkozunk e népességgel. Éjszaka a diáknegyedben virággal kínál minket egy néni. Egy évvel ezelőtt Ogyesszából jött s hat gyereket tartja a diákok és leányok virágos kedvéből. Néha a bakról néz le reánk szomorú szemekkel valaki. Ez is egy Jehova bujdosó népéből.

Ott vannak már majdnem mindenütt. Előkelő női szabócégekben, üzletekben, gyárakban, irodákban és utcasarkon. És hogy adatot adjunk minden antiszemítának, ott vannak a titkos anarchista gyűléseken is. A régebben érkezettek közül pedig a baknál is magasabban ülnek nem kevesen. Bankár, tudós, művész, író, pénzes kereskedő került belőlük már. Megvedlenek gyönyörűen, gyorsan, könnyen. Én ismerek egy kis orosz-zsidó leányt. Egy évvel ezelőtt jött Párizsba, mint egy szennyes, lompos kis állat. Az apját megölték Kijevben. Öreg, beteg anyja van s hét testvére, kik közül ötöt neki kell éltetnie. Mikor jött, nem tudta, hogy kell a kést és villát használni. Három szót beszélt franciául. Vad, gyanakvó, félnék, csúnya és szomorú volt, mint egy apró nőtény hiéna. Ma: kész parisienne. Hihetetlenül megszépült, mint a gyermekmesék elátkozott királykisasszonya. Egy irodában keres annyit, hogy egész családja lakik, eszik, tanul, öltözik, él. Októberben pedig már beiratkozik az egyetemre ez a leány. Doktorkisasszony lesz belőle.

Ez igazán a begubózott hernyók fenoménja, ez a fajta. Amerikában már becsülik is érte. Nem az angolból válik a legkülönb jenkí. Nem a németből, az olaszból, az oláhból, a tótból. És éppenséggel nem a magyarból. Sőt nem az amerikaiból. De a piszkos, a csúnya, a félig-állat szláv zsidóból. Amerika legelőkelőbb bírói székeiben is ülnek bevándorolt szláv zsidók. A megközelíthetlenségnek, a polgári karakternek, a társadalom-támasztó erénynek legnagyobb fokát követelik Amerikában a bíróktól. És ez a lenézett fajta erre éppen olyan alkalmas és erős, mint a bombavetésre. Vagy az uzsorára, ha Darányi Nácinak jobban tetszik.

Csak a kultúrtársadalmat kell nekik adni. Nagyszerű akkumulátor az ő lelkük. Sok-sok évszázados kultúraerő szunnyad a lelkükben. Csak ki kell váltani e nagyszerű erőt. De ezt a spirituális vegyi processzust csak kultúra tudja megcsinálni. Hogy lehessen a kazárból elit társadalmi lény Máramarosban? A lelki sötétség, a nyomor, a rabszolgaság klasszikus földjén? Marokkóban a legkülönb marokkói válik a szláv zsidóból. Romániában veri fejével azt a mérő-lécet, mely a román kultúra magasságát mutatja. Már Budapesten tulipános, sőt esetleg kultúrmagyar is válik

belőle. De Ázsiában csak ázsiai maradhat s az elmaradt, sötét magyar vidéken csak sötét, elmaradt, bigott, piszkos és falánk.

Ellenben Amerikában, Angliában s itt Párizsban játszva bontakozik ki a szláv-zsidó nagy kultúrpotenciája. Még Arthur Meyer sem tagadhatja ezt le. Nem árt, ha hallanak s értesülnek erről Magyarországon, ahol a sötét teóriáknak sohse volt nagyobb divatja, mint mostanság vagyon. Nem a szláv zsidók a veszedelem, de a mi pici százalékos, nyomorult kultúránk.

Budapesti Napló 1906. augusztus 10.

A. E.

27. A SZAJNA MELLŐL

I.

Philadelphia és a magyarok

Philadelphia befűtött nekünk, szegény magyaroknak. Philadelphiában egy orvos fölfedezte az atavizmus bacillusát: Kék vérnek, előkelőségnek íme a vége. Tíz év múlva Európa minden orvosa tudja a titkot. Hogy miért hazafi csupán a szájával Zichy Jenő. Hogy miért trotlli Kossuth Ferenc. Hogy miért nem jöhet tisztába önmagával soha Andrassy Gyula. Miért köp negyvenöt fok alatt Pozsgay Miklós s miért hiszi magát dzsentrinek Babó Mihály. Miért idealista Apponyi s miért becse-sebb nálunk egy jövevény Wenckheim, mint egy őslakó Kun-Szabó Márton. Fölfedezték az atavizmus bacillusát. Mondhatnók: a hülyeségét. Csak oltó anyagot is fedeznének föl a betegség ellen. S annyi sokat, amennyi Magyarországra ráférne.

II.

Budapest és a levegő

Egy elmés Celino-vicc így ítélt a mai világvárosokról:

– Csodálatos dolog, hogy a városokat nem építik a szabadban. Holott a szabadban olyan jó a levegő.

Párizsra nem illik ugyan, de Budapestre okvetlenül illik ez az elmésség. Valóban, miért nem építették Budapestet úgy, hogy levegője is legyen? Világjáró magyarokkal diskurálgattam a minap. Szóltok közülök egy, talán a legokosabb:

– Magyarország, a vidék, így is alig ismer a maga fővárosára. Isten ments, hogy valami minta-város legyen, akkor pláne el is átkoznák. A vidéki magyar hitében úgy is úgy él Budapest; mint valami örült Babilon. Hátha még igazi város volna.

III.

Akik Bukarestbe mennek

Magam beszéltem Párizsban legalább húsz emberrel, akik Bukarestbe készülnek. Látni akarják a keleti latinság székhelyét. Ott tudniillik kiállítás van most. Ezt Izlandban is többen tudják, mint Budapesten. Kérdeztem egyet-kettőt a készülők közül:

– Budapest felé utaznak?

Kacagtak: persze, hogy arra. Hiszen Románia fővárosa a céljuk éppen. Nem árt, ha tudjuk otthon Magyarországon, hogy a nyugati ember, ha már hallott Magyarországról, hova képzelettel Budapestet. Valahová Teherán mellé. Mindenesetre keletre Bukarestnél. S akárhogy fáj, igazuk van nekik.

(Párizs, augusztus 8.)

Budapesti Napló 1906. augusztus 11.

28. SZOCIALIZMUS ÉS ORTOGRÁFIA

„Várjuk az új ortográfiát, mint hanyatló Róma a barbárok özönlését.” Az Akadémia, az írók, a tanárok csodálatosan egyetértenek s üvöltve hirdetik: veszélyben a francia nyelv. Régi harcról van itt szó. A hivatalos Franciaország egyszerűsíteni akarja a francia írásmódot. Közelebb akarja hozni a fonetikához. Az Akadémia vétőzik. Írók, tudósok protestálnak. S a reform mégis meglesz. Semmi vadság nem fog történni. A nyelv Géniuszának gyászra nincs oka. Már Voltaire sem írt a mai módon. Kezdetben pedig a fonetikai írás vala. A XII-ik században *femme*-t nem ismert a francia férfiú. A nőt írták egyszerűen *fame*-nak.

Valóságos liga alakult a reform ellen. Két könyvtárra szóló adatot hordtak össze az új ortográfia ellen. Nem utolsó és elég pikáns érv: a vagy-vagy. Vagy teljes fonetika vagy semmi. Tehát merjék a reform hívei a *homme*-t om-nek írni s *wazó*-t írjanak *oiseau* helyett. Ez persze csak szellemeskedés. Az új ortográfia nem cselekszik ilyen fölfordulást. De igenis kiszedi a francia szókból a fölösleges betűket. Mert ez az egész reform.

Valóság, hogy Flaubert, Renan, Victor Hugo, Lamartine műveiből új kiadást kell rendezni, ha majd az új ortográfiával növekszik föl egy új generáció. De hát ez csak nem rettenetes baj. A francia írók közül is csak az arrivék tiltakoznak. Akik már írtak könyveket s akik, ha egyébként forradalmárok is, arisztokraták és konzervatívok, ha a *métier*-jük dolgához mer valaki nyúlni.

És akárhogy lamentálnak, a reform meglesz. Talán egy-két hét múlva ráparancsol az iskolákra a kultuszminiszter. És meg fog békülni az Akadémia is, mert muszáj lesz békülnie. Az írók is, a tanárok is megbékülnek. A francia nebulónak pedig nem lesz annyi vesződése. És könnyebb sora lesz az idegennek is, aki franciául tanul.

Érdekes, sőt a legérdekesebb pedig ebben a kérdésben, hogy ez világosan és szorosan *összefügg az osztályharccal*. Az új ortográfia *demokrata reform*. Anatole France és Mirbeau ezért támogatják. El a cafranggal, a betűvető luxussal. Az analfabétákkal is könnyebben boldogulunk rögtön, ha az írásmód egyszerű és logikus. A gyermek agyát se nyomorítjuk meg. Időt is takarítunk. A diktandó-írás is lehetségesebb. És végre lesz *egységes és kötelező francia ortográfia*. Eddig nem volt. S jobb, ha az állam ad ilyet, mint ha az Akadémia. Ezért utasítanak vissza a reform hívei minden paktumot. Mert az ortodoxok már szívesen kötnének paktumot is. Hogy például az irodalmi ortográfiának legalább maradjon meg a régi. A radikálisok és szocialisták az ő szent dogmájukra hivatkoznak: *szocializálni kell a tudást és a műveltséget*. És az új ortográfia e nagy célt szolgálja.

Budapesti Napló 1906. augusztus 11.

A. E.

29. A LE FOYER ÜGYE

Octave Mirbeau és bizonyos Natanson nevű úr írtak egy gyilkos színdarabot. Az *üzlet: üzlet* íróját Budapesten is jól ismerik: Octave Mirbeau bizonyára nem athéni lélek és nem finom álmodozó. Haragos, türelmetlen, robusztus szocialista költő. Sokkal inkább prédikátor, mint művész. Ő tudniillik nem Anatole France előkelő módján szocialista. Anatole France hideg bölcsességgel lett forró agitátor. Mert nagyszerű látása fölismerte, hogy még nincs valami emberibb és magasabb kor-eszme. Ahogyan az öreg Mommsen tért volt meg élete végén. Már Octave Mirbeau úgyszólván beleszületett a szocializmusba. Új sarj ő és új típusnak az embere. Mindenek előtt harcos és hívő. Csak művészt termelni: ez balga luxusa volna ez idő szerint még a szocializmusnak. Talán lehetetlenség is. Minden új művészet ma még szükségszerűen s kényszerűen – polgári művészet. Még ha ostromolja is a bourgeoisie-t. Majd lesz valamikor igazán új művészet. Majd valamikor, ha elnémul a vad harc s a szocialistáknak nem kell fegyveresen s tábor-tüzek mellett virrasztaniok.

Mirbeau és Thadée Natanson drámájának a címe: *Le Foyer*. A Comédie-hez nyújtották be darabjukat az írók. Hiába: a Comédie – mégis Comédie. Budapesten csak elég ósdi és lelketlen institúció a Nemzeti Színház. Mégis ambíciókat fűt nemesebb talentumú írókban is. Ha egyszer nincs más és ha már – az *üzlet: üzlet*.

Mirbeau-nak már volt egy szerencsés ügye a Comédie-val. Az *üzlet: üzlet*-et elvette Moliére házának drámabíráló törvényszéke. Claretie az igazgató, maga is Mirbeau pártjára állt a kultuszminiszterrel együtt. Bukott a maradi bizottság, s Mirbeau darabja győzött.

Ám most Claretie is fél és opponál. A *Le Foyer* nagyon is vitriolos irodalom s a Comédie-t mégis csak a burzsoá publikum tartja el. A szocializmus szőrmentén behálózhatja a polgárság belátó és intelligens részét. De taktikusan kell dolgoznia. Hevességében ezt nem akarja látni Mirbeau. Egy betűt nem akar változtatni a darabon. Ellenben fölvonultatja Briand-t, a minisztert, magát. Szóval erőszakolja darabja előadását. Briand igazán szabad elméjű, bátor ember. A Comédie tagjai közül is sokan állnak Mirbeau pártján. Mégis az én hitem az, hogy kár ez az erőszakoskodás. Párizs burzsoá társadalma úgyis meg van riadva a szocialisták előnyomulásától. Nem okos dolog kíméletlenül provokálni a reakciót. Öreg cethal ez a mai társadalom. Zsírját venni ideje már. De csínján a szigonyokkal, mert agyveleje kevés van a cethalnak, de buta ereje sok.

A *Le Foyer*-ben kegyetlen igazságok lármáznak. Először is az Akadémia kap ki. Holott Claretie is akadémikus. Természetes, hogy az Akadémia széplelkű, impotens, zsémbes öregjei megérdemlik a korbácsot. De Mirbeau korbácsa méregben ázott korbács. Azután a polgári jótékonytságot csúfolja ki a *Le Foyer*. Igaza van. A jótékony milliomosok, a jótékony hölgyek, gyárosok és egyletek utálatosak és kártékonyak. De ez a kérdés nagyon érzékeny bibije a polgári társadalomnak, mely nagyra van a maga szamaritánizmusával. Holott ezzel csak gyűlölködőket

vagy ingyenélőket teremt. Alamizsnákkal tudniillik kissé bajos megváltani az emberiséget. Másképpen is nagyon merész Mirbeau és Natanson darabja. Bemutat például egy undok, modern női típust. Egy jótékony, társadalmi hölgyet, aki mellékesen nem a versírásban vallja modelljéül amaz antik görög költőnőt, ki több barátnőt hagyott hátra, mint verset. Száz titkát, meg bűnét mutatja meg a mai társadalomnak a Le Foyer. De, de, de, törülni illenék bizony abból. Ravaszul, számítással. Ha csakugyan a Comédie-be akar jutni vele Mirbeau. Ha tehát ellenségek között akar apostolkodni és – pénzt szerezni. Mert ha csak apostolkodni akar, kap más színházat. Vagy az ő helyében előadatam a darabot egy teremben. Intellektuelek és munkások előtt.

Mint beszédes jelenséget azonban följegyezhetjük, Párizsban íme itt tart az új eszmék világa. Saját hajlékába tör be az ódiságnak s követeli, hogy túrje önmegkorbácsoltatását.

(Párizs, augusztus 9.)

Budapesti Napló 1906. augusztus 12.

A. E.

30. EGY KIS KATONÁSDI

A Budapesti Napló szigorú rovást írt a napokban a Wesselényi-kollégium ellen. Diákhajlékom volt Zilah város ősi alma matere. Múltját, jelenét, lelkét jól ismerem. Hála, becsülés és barátság fűz e főgimnázium tanítóinak javához. Vallom, hogy itt csak félreértés eshetett. A Wesselényi-kollégium nem bagolyvár. Kevés magyar középiskola nevel nemesebben és szabadabban. Vádolt igazgatója pláne európai magyar, legjobb értelmében e két szónak. Mondom, itt csak félreértés eshetett.

Nem reakciós igékre hajtott a zilahi főgimnázium, mikor a katonásdit évek előtt meghonosította. Ne tessék elfeledni, hogy akkor a nemzeti hadsereg vágyától tüzelt a levegő. És még csak nem is ez volt az ok. A Wesselényi-kollégium egyszerűen hasznos sportként fogadta az iskolai zászlóalj eszméjét. Militáris szellemet lopni az ifjakba senki sem akart. Testedzés, fegyelemhez szokás, friss levegő s egy kicsit távolról a katonáskodás laicizálása volt a cél. Hiszen az antimilitaristák sem tudnak ez idő szerint okosabbat gondolni a néphadseregnél.

Franciaországban Sedan után iskolai zászlóaljok alakultak. Marsolni, vívni, löni tanultak a francia diákok. Nem ártott meg nekik. Ezek a fiúk ma férfikorban vannak. Ők alázták porig Rómát. Ők a szabadgondolkozók, a radikálisok. Legjobb katonái a társadalmi haladásnak. Még az antimilitaristák is közülük kerülnek ki. Hervé, az antimilitarizmus apostola azt mondja, hogy az emberi haladás ellenségei ellen még ő is puskát fogna. Ha például Németország a cár érdekében interveniálna. Ő maga szabadsapatot toborozna a cézárook zsoldos hada ellen. Pedig mai kultúránk nem zár ki ilyen szörnyű és barbár lehetőségeket.

Más ügy aztán a militáris szellem. Olyan értelemben, mint a három feudális országban: Magyarországon-Ausztriában, Oroszországban, Németországban. Egy bizonyos: Zilahon erre nem gondoltak. Hiszen emlékeim és adataim vannak, hogy éppen a Wesselényi-kollégium tanárai közül páran előre látták azt a nemzeti szélhámosságot, amit koncéhes álkurucok mágnási és papi bújtogatással a magyar hadsereg cégére alatt műveltek.

Gambetta katonásdira szorította a francia nebulókat. És sohse volt erősebb a demokrata, radikális, köztársasági szellem Franciaországban, mint ma. A francia tanárok és tanítók kétharmada szocialista és antimilitarista. De iskolájukba szívesen beengedik a tiszteket, kik katonáskodásra tanítják az ifjúságot. Éppen holnap vagy holnapután ünnepel katonai ünnepet az Ecole de Joinville. S a radikális-szociális kormány alatt ez majdnem nemzeti ünnep. Antimilitarista tanítók megtanítják a diákokat a katonatudományra. A kaszányák pedig kezdik pótolni ismeretek terjesztésében, amit az iskola elmulasztott. Lehetetlen ebben meg nem látni a törekvést az állandó hadsereg kiküszöbölésére s addig is, amíg igazi és általános kultúrája lesz az emberiségnek, a néphadsereg felé.

Magyarországon a középkor ül a lelkeken s ami a legszörnyebb: az iskolákon. Még az állami iskolák sem világosabbak a szerzetes iskoláknál. Három évtized óta csepegtették a mérget. Sváb lelkek jöttek újfajtájú magyar hazafisággal. Kitálalták, amiről a Kossuth Lajosok és Deák Ferencek sohase álmodtak. A történelmi

nemzetet szemben a néppel. Az ispán-szolgálatkészséget és hűséget szemben néhány ezer földesúrral. A valláserkölcös nacionalizmust, a köldökbámuló múlt-imádást s csodabogarak bogarául a magyar imperializmust.

Megmérgezte az új tanárnemzedéket s az iskolákat is ez a reakciós, papos, feudális szellem. Hiszen a protestáns iskolák nagyobb része is léprement. Például a nevezetes debreceni kollégium fokosos diákokat nevel. Ha van egy radikális tanár, munkásembereknek kell testükkel megvédeni az inzultusoktól. Csak néhány végvára van már a hagyományos, liberális, haladó, nemes magyar szellemnek s főképpen iskolaszellemnek. Az erdélyi protestáns középiskolák még valamennyire ellenálltak a kórnak. Talán legjobb[an] – a zilahi. Hogy úgy mondjam: Bethlen Gábor-i lélek él ez iskolában. Demokrata, modern, magyar szellem. A Wesselényi-kollégium nem nevel szolgálakat hatalmas püspököknek és mágnásoknak. Emlékezem zilahi diákéveimre, s most sem lehet másként, mert éppen a katonásdi miatt megvádolt igazgató vezeti az iskolát. Demokrata hitvallású, modern fejű ember. Ilyen iskolák tanárai között természetes szövetségeseik vannak azoknak, akiknek akaratuk egy demokrata kultúr-Magyarország. Mennyi és mennyivel bűnösebb iskola van Magyarországon. Igazán butító, haladásellenes ezer módon. Egy kis katonásdiért nem szolgált ilyen szigorú megrovásra éppen a Wesselényi-kollégium.

(Párizs, augusztus, 10.)

Budapesti Napló 1906. augusztus 14.

Ady Endre

31. A BELGÁK

Van Brüsszelben egy Akadémia, melynek Széchenyije királyi asszony volt. Ezt az asszonyt Mária Terézia névvel nevezik a hű magyarok. (Furcsa asszony volt: Magyarországon püspökségeket alapított s Brüsszelben Akadémiát. Kemény inú és délceg magyarjait óvta az ölő betűtől e kegyes királynő. Gárdistáknak és szerelmes bolondoknak szerette őket látni. Bécsben és Bécs körül ma is sok magyaros arcon akadhat meg a szem. Igaza volt-e Mária Terézia nagyasszonyunknak? Ő précieuse lelke úgy sejtette, hogy mi ezért vagyunk Európában. Egészséges barbárság, vitézkedés és kemény férfiasság okából. Tehát nem Budapesten alapított Akadémiát, hanem Brüsszelben.)

Maradi és buta a brüsszeli Akadémia, ahogyan illik. Például fél az úgynevezett szépíróktól. (Vajon ki találta ki ezt a buta szót?) Belga lapok váltig ostromolják érte. Minap megszólaltattak egy sereg külföldi jelest. Szinte valamennyien azt válaszolták, hogy az írók eleje: a költő-népség. Hogy ismét a lelketlen szót használjuk: a szépírók. Ezt válaszolta Brunetiere is, így kezdvén a választ: „Én ugyan nem vagyok belga”.

„Én ugyan nem vagyok belga”, ez valami rettenetes: franciául. Mintha valaki csúfolódva így kezdené mondanivalóját a magyar Országos Kaszinóban: „Sajnos, nem vagyok zsidó”. E gyilkos gúnyt megértették-e Brüsszelben? Talán meg, talán nem: nem ez az érdekes a dologban. Érdekes lett volna látni például a Maurice Maeterlinck arcát.

Őnök tudják, hogy Maurice Maeterlinck belga? Csacsiság, sőt gyávaság, hogy így kérdezzük. Ma mindenki belga, aki nem német. Neveessenek: Ibsen is belga volt, Tolsztoj is az s a hőbortos Wedekind se germán. Mintha Belgium csíráztató-ágya volna volt és leendő kultúráknak. Újat bizonyosan a belgák hoztak az íróművészetbe. Övék, bizonyosan övék, az új szimbolizmus az irodalomban. Az öreg allegóriának ez a pompás megújulása. Ez a kivonata s megértetése az életnek.

És a belga apostolok anteuszi földje: Franciaország. Ide kellett s ide kell jönniök elstutogni szent titkait többé-kevésbé flamand lelküknek. Hogy az élet csak jelekkel beszél. Hogy a világ csak az egyén megjelenítése. Hogy csak az létezik igazán, amit az *én* lát. Hogy minden ember: hérosz s hogy minden földi epizód: dráma. Hogy csak az becses, ami új. Az *van*, ami különbözik. Az valaki, aki más, mint más. Ilyen bátran s ilyen gazdagon belga földön született ez a ma már hétköznapi igazság. De sohase születhetett volna meg Franciaország nélkül.

Zolát mindenki úgy képzeli el, mint szimbolizmus-ölő Szent György-lovagot és Zola is szimbolista. Szimbolista, mert igaz ember volt s megértette, hogy nincs semmi se készen, világosan kínálkozva magától. Zola ott is abban él, azzal halhatatlan, amit szimbólumokban beszélt a szívünkbe. Ez az ő-s-művészet s ez a legújabb, tehát örök. Zola az ő nagy meglátásaiban, jelképezéseiben, édes, nagy emberi lirizmusában művész. És csak ebben.

Az új, francia s egyben emberi irodalom: belga. Olcsó parlagiak, Zolára esküvő s Lux-Terka-magasságú naturalisták, nagyszájú humanisták: kisbéresek. Együtt s összefogni az életet, dalt írva róla földrajzi könyvben is: ez az íróművészet.

A legújabb franciákról szinte bolond tréfának látszik az ítéletünk: ők bizony belgák. Csak hirtelen néhány név: Rodenbach, Huysmans, Maeterlinck, Verhaeren, Retté, Fontainas, Eekhoud. Nagyon sokan vannak. Hiszen még Régnier is félig belga vérű. Párizsi szokás szerint pedig a nyáron az újságok föl akartak fedezni új írókat. Horgukra csak egy *valaki* akadt: Christian Beck. *Erreurs* című könyve most jelent meg s Bruges-ben él ez a különös, érdekes, csavargó életű, nagy szomjú, kósza lelkű ifjú.

Párizsnak még rövid életű, divatos írói is belgák. (Például Kistemaekers, akit a Nemzeti Színházból ismer egy darabja révén Budapest.) Mária Terézia brüsszeli Akadémiája hiába zárja ki a belga írókat. Ők triumfálnak, mert szalonját megnyitja nekik Franciaország. És e belgák nem elefánt[csont]-toronyba zárkózott, gőgös bolondok. Látják ezek a napi életet is. Fáj az ő szívük minden emberi szenvedőért. Csak nem ugranak be a politika jelszavainak. Mert mélyebben néznek az életbe, mint öblös torkú politikusok. De már Maeterlinck hirdeti, hogy az általános, titkos választói jog messzebbre viszi a modern társadalmat, közelebbre az igazság, jóság és szépség áhított országához. Éppen Maeterlinck mondja a csodaszép igéket: „Szemeink mindig messzebbre látnak s lépéseink egyre hosszabbak a nagy emberi Cél felé.” „Nem szabad nagyon remélni, mert a remény a nagy Távol üzenete.” „Utakat kell nyitni az emberiségnek abból, amit ismerünk, ahhoz, amit nem ismerünk.”

Mint az evangélium hangzik a belgák igazsága. Szomorú, bölcs, szép, szent kibékülés az Élettel. És egyetlen művészet.

Miért éppen ők? És miért kellett nekik Párizsba jönniök? Csal Párizs minden nációt. Már André Chénier félig görög volt. Jean Moréas egészen görög s egyik elsője ma a francia művészi irodalomnak. Oroszok, olaszok, angolok, oláhok jönnek s szegődnek a francia irodalmi kultúra seregébe. De a belgák: más. Észak és Dél ölelkezőhelye a földjük. Délről sok veszedelem jöhet Franciaországra. Fáradság, degeneráltság s perverz különösség. Franciaország népe maga is túltrafinált és fáradt. Ezért kell: fájjon nekik különösen Elzász és Lotharingia elvesztése. Egy fő-kapu zárult be, melyen a rekreáló, barbárabb germán vér omlott. Ma már csak Belgium az egyetlen frissítő, éltető szelep a francia testen s ez megtetszik mindenek fölött és előtt a művészetben. (A román-germán kereszteződés éppen olyan áldásos, mint átkos a vérnek magyar-német mis-mása. Nekünk csak zsidók és némely szlávok a mentsváraink.)

A belgák, akiket Párizsban csúfol a plebs s akik maguk is egy nagy szimbólum: valamire figyelmeztetik a világot. Egygyé kell válniuk minden kultúrtársadalmaknak, mert csak így lehet készíteni egy boldogabb lakozást a földön ama boldogtalan lény számára, ki Embernek hívatik.

32. KÓBORLÁSOK PÁRIZSBAN

(*Apácák*) Alacsony, barna rácsos ablakú ház, közel a Luxembourghoz. Csöndes utca, diákok, leányok, munkások. Felhős, siket, levegőtlen nyári délkörül. Fekete apácák sürgölődnek némán egy szállító-szekér körül. El-elnyeli őket a kapu s megint megjelennek. Piszkos zsákokat, holmikát dobálnak a szekérre. Piszkosak ők is és csúnyák. Őt-hat maradt meg a barna házban. Szétrebbent a fiatalja. Ők már csak az Égnek kellettek. Párizsból menniök kell. Arcukon az egészségtelenség. A kemény átkodottság. Homlokukon a megcsúfolt vágyak bélyege. Petyhüdt ajkaikon bosszús keserűség. Vén, nőstény hollók. Vajon merre szállnak? Megindul a szekér. Ők mennek gyalog, cammogva utána. A Voltaire szobra felé. Valamelyik állomásra mennek. Azután pedig ismeretlen földre. Ahol ők még kellene. Hideg félelmet érzek. Megborzongok. Nincs ezeknek a zsebükben Apponyi Albert hívó levele? Valami azt súgja, Magyarországra tartanak. Ölelő karokkal ma ott várják Franciaország kivert apácáit és barátjait. Azóta már ott is lehetnek.

(*Diákok*) A Sorbonne előtt járok el naponként. Halott és üres a diákok fészke. El is széledtek már régen a fehér diákok. Még a párizsiak is. Gondtalanul hűsölnek, vagy barangolnak ismeretlen tájakon. De íme itt maradtak a színesek. A vadak. Négerek, kínaiak, japániak, annamiták, malájaiak, kreolok s százféle egzotikus lények. Ezek nem mehetnek haza. Messze van a hazájuk s rövid idő két hónap. Izzó, szomorú párizsi nyárban ők őrzik hát a Sorbonne-t s Párizs többi iskoláit. Könyv van a kezeikben mindig. Ezek tanulnak nyáron is. Meghatóak, szépek ők. Ők, akik különben ezerszer csúnyák. Nők és férfiak. Micsoda az, ha mi, fehérek, egész életünket tesszük is fel arra, amit civilizációnak nevezünk? Hiszen ez történhetik terheltég okából is. Ez nem a mi meglátó erőnk dolga. Szokás, hagyomány, vagy kényszer. De ezek a vadak. Egyik-másik négernek a nagyapja még emberhúst ehetett. Az unoka a társadalmi evolúció szent paragrafusait hallgatja áhítattal. Bizony, a kereszténységnek is csak az első századokban voltak mártírjai. Az emberi civilizációért is csak azok rajonghatnak ilyen fölálldozó módon, kiknek ez a civilizáció még új és – szent.

(*Idegenek*) Az idegeneké most Párizs. Mindenféle idegeneké, akik között sok a magyar. Körülbelül négyszáz-ötszázezer párizsi él távol Párizstól nyaranként. És ha a nyár teljességgel nem egzisztálna, még akkor is távoznia illenék ilyenkor igazi párizsinak, ha módja van hozzá. Minden idegen barbár. Mint ahogy a párizsi is barbár ott, ahol idegen. Az utazás előcsalja az emberből a nomád emlékeket. Az idegen, az átutazó idegen, kötelességének tartja mindenekelőtt a hanyag öltözést. Nem mosdik rendesen, lármás és türelmetlen. Programja nincs a napra. Mindenütt vért és becsapást szagol. Mindenkit ellenségének lát. Fölkavartan beteg, utazólázban ízlését és logikáját végérvényesen elveszti. Mindezt a csúfot a ma még aránylag hitvány, nem általános s nem könnyű közlekedési viszonyok okozzák. Mert bizonyosan nem lesz így száz év múlva sem. Az emberek nem kapnak lázat attól, hogy ők most Londonban, Párizsban vagy Dunapentelén vannak. De addig óvakodjék minden jó lélek az idegenektől.

(Párizs, augusztus 10.)

Budapesti Napló 1906. augusztus 17.

A. E.

33. DICTATUS PPAE

[Párizsi munkatársunktól]

Párizs, augusztus 15.

Mártír Szent Lőrinc napján Pius pápa levelét megírta. Nagy dátum, jeles dátum, történelmi nap. Non possumus: mondja a *dictatus Papae*. S egy Sartótól gyönyörű póz ez. Kegyelemre nem adja meg magát Szent Péter. És most nincs mellette Krisztus, hogy szólna: „tedd hüvelyedbe kardodat, Péter”. Tehát Sarto harcot hirdet.

Franciaország lovagias férjként vált el az Egyháztól. Nem bélyegezte meg a csapodár asszonyt. Hadd mehessen esetleg férjhez még. Apanázst és lakást ajánlott föl neki. Pius pápa azonban bizalmatlan, mint egy asszony. Pedig éppen a legfőbb istentelen. Briand, akarta a békét. Az ő indítványára kapott határidőt Róma. Az ő indítványára tarthatná meg a templomokat. Rómának nem kell a tisztos válás.

Hiszen talán igaza van Sartónak. Minden koncesszió egy kis darab halál. De emberek és dolgok haltak már meg koncesszió nélkül is. Ez szép halál, antik halál, előkelő halál, de halál. Az Egyház pedig talán élni akarna.

Franciaország radikálisai bölcsen vizsgálták meg a kérdést. Kívánatos, hogy Franciaországban haljon meg a babona és a tradíció. De haljon meg szépen, csendesen. Haljon meg az Egyház itt *magától* nehogy brutális halála mártírként állítsa a világ elé. Ezt egész Európa megszenvedné. Erőre kapna minden országban a pápizmus. Ezt akarta Franciaország.

Róma pedig azt akarja, hogy harc legyen. Hát harc lesz. Ezzel ugyan megakad más tereken a társadalmi evolúció. De hát mindegy. Az Egyház akarja, hogy leszámoljanak vele. Végleg és alaposan. Megkapja!

Bizonyos, ami következik. Franciaország legkatolikusabb emberei sem akarták a harcot. De a reakciós politikai pártok kezében jó lobogó lesz Pius pápa enciklikája. Már is gyújtogatják a fanatizmust. Hogy legyen anarchia.

Erre természetesen összefognak Franciaország minden radikálisai. A radikális burzsoá-pártok mellé állnak majd a szocialisták is. Ahogyan ezt egy levelünkben megjósoltuk. Ha Rómának nem támad háborús kedve, egészen más eseményeket adott volna a közelgő években a világnak Franciaország. Szocializmus és polgári rend vívták volna meg egymással kikerülhetetlen harcukat. E harcot Clemenceau meg is üzenté már. Ez a harc most elhalasztódik. Róma csak ártani tud minden fejlődésnek. Hát ő lássa.

Beszélik, hogy a szektáktól félt Pius pápa. Mások azt mondják, hogy az Egyház dönthetlensége és isteni volta mellett akart tanúságot tenni. A nagyon vallásosak szerint a szent Lélek súgott neki tanácsokat. Aligha van jó füle Sartónak. Ilyeneket nem súghat a szent Lélek. Ebből a harcból talán kára lesz mindenkinek. De az bizonyos, hogy Rómának haszna nem lesz.

Előttünk lépeget el éppen e pillanatban egy kövér abbé. Megy a St. Sulpice-templom felé. Éppenséggel nem vidám az arca. Pedig ma publikálták a pápa levelét. De e levél egyben azt is jelenti, hogy szűk idők várnak a papokra. És ez nagy dolog, fontos dolog, döntő dolog. Szent Lélek ide, szent Lélek oda, az a kérdés, lesz-e pénze az Egyháznak. És hogy az egész kérdés titka ebben van, nem súgta volna meg a szent Lélek a Péter-fillérek szentséges élvezőjének?

Budapesti Napló 1906. augusztus 18.

A. E.

34. A SZŰZ GONDOLKOZÓK

Furcsa veszedelem támadt abból, hogy Európa békében él. Váratlanul rászabadult a kultúrtársadalmakra a koca-gondolkozók hordája. Magyarázat nélkül első hallásra ez ostobaságnak tetszik. Sietünk hát a magyarázattal: Európa néhány millió számára fölfedezte – az eszét. Európa rendje nagyjában még ma is a régi, háborús, barbár Európa rendje. Ez a rend olyan társadalmi osztályokat nemzett, melyek ereje és hatalma a kulturátlanság. Nemesek, katonák, zsoldosok és udvari emberek családjában századokon át ismeretlen valami volt a gondolkozás. A papoknak Róma tiltotta meg. A jobbágnak, a zsellérnek baromnál aljasabban kellett élnie. És most Európa szépen bevezetőben van a békés kultúrmunka révébe. Kezd legfőbb érték lenni a gondolat és a munka mindenütt. Talán még Magyarországon is. Riadtan bámulja ezt sok-sok millió ember. Alvó, századokon át elhanyagolt agyuk szomorú sejtelmektől sajog. És egyszerre hopp, elkezdenek gondolkozni.

Legfurcsább és legszomorúbb látvány ez Magyarországon. Az újuló kedvű Európa eszme-mozgalmi erre keresik a partot s a múlt bűnei éppen itt a legöregebbek. A zászlósurak, a nemes mokányok s az ínséges jobbágy-milliók országában. De háború nincs s debreceni installációkkal sem lehet ma már Európában megmaradni. Azután észrevétlenül egy kis ifjú Magyarország cseperedett föl. Európával élő, tüzes, erős serege támadt a gondolkozásnak. Ha úgy lehetne a nótájukat elhúzni, mint Csák Máté idejében, jó volna. A Saskör és az egyetemi brigadérosok fölfegyverkeznének. Éjnek idején megrohannák a Társadalomtudományi Társaságot például. S beszámolnának ennyi és ennyi füllel Andrassy Gyulának és ütnének magnum áldomást. De bajos a dolog, mert idefigyel Európa.

Sírnivalóan mulatságos tehát, mikor a szegények gondolatszablyákkal állanak ki a síkra. Andrassyak, Károlyiak s a többiek – gondolat-harcban. Akiknek őseik csak verekedni, fegyvert fogni és fegyvert letenni, parasztot csapatni és tunyálkodni tudtak. Vagy pláne a falusi kúriák félbarbárjai: Még a fogadott írónégyesek is százalmas, szegény lények. Képükreformált tessék-lássék kultúr-fészereik: akadémia, egyetemek, mulatságos „művelődési” egyleteik bábszínházai a kultúrájának. De mégis muszáj gondolkozniok, óh jaj. Minden hatalmukat fenyegeti tudniillik a gondolkozás.

És íme, egy pokolian mulatságos látvány. Mámort kapnak attól a fölfedezéstől, hogy ők is – gondolkoznak. Szent hitem hogy egy-egy Babó Mihály meg is ijedt az első gondolatától. „Szent Isten, mi ez? Valami nyugtalankodik bennem.” Mikor aztán észrevette, hogy ez a gondolkozás, úgy örült neki, mint bolond az orrának. Majdnem kilencven per centje a jeles magyar közéleti alakoknak ilyen. Szegényeknek muszáj gondolkozniok s hol tanulták volna.

Éppen a Társadalomtudományi Társaság esete beszédes. Ez a társaság él és dolgozik már évek óta. Persze, hogy alig néhány száz ember figyelte. Akkor még nem égett körmükre a dolog. Még szépen boldogulhattak hazug harccal és öblös frázissal. Miután azonban utolsó nyilukat is kilőtték Ausztria-Bécs ellen s beültek a

kényelmes hatalomba, látják, hogy égszakadás-földindulás. Az ország kezd gondolkodni a gondolkozókkal. S risum teneatis: ők is gondolkoznak. A grófok és grófi szolgák.

Egy vigasztalás: Franciaországban is van erre aktuális példa. Igaz, hogy itt csak a katonatisztek maradtak úgy el, mint Magyarországon az összes kiváltságosak. Sedan óta nincs háború s itt is az történt: a generálisok és tiszturek meglelték az eszüket. Látják, hogy tudósok, írók és prókátorok korát éljük: ők is gondolkodni akarnak. Így történt például, hogy egy francia tábornok a minap cikket írt Franciaország pusztulásáról s Németország emelkedéséről. Íme egy generális néhány szóval miként magyarázza meg ezt a súlyos problémát:

– Németországban a múlt századokban is négy születés történt egy francia születéssel szemben. De a francia katonák akkor ébren voltak s a fölösleges három németet megölték. Azután kirabolták Németországot s megvolt az európai egyensúly.

Íme mikor egy szűz gondolkozó gondolkodni kezd. Ilyen szűz gondolkozók támadtak most Magyarországon. Egészen ilyenfajták, akik például a kivándorlásról föltétlenül így gondolkoznak frissen és titokban:

– A múlt századokban bezzeg nem volt kivándorlás Magyarországról, mert gondos nagyurak hol a törököt, hol a németet hívták be. Ezek azután kiirtották a magyar nép-fölösleget. Így kellene valahogyan cselekedni most is.

(Párizs, augusztus)

Budapesti Napló 1906. augusztus

Lellei András

35. ANATOLE FRANCE VALLÁSA

Anatole France megtéréséről sok szó fog újra esni az intelligens Európában. Könyvbe gyűjtötték most nevezetes szónoklatait Franciaország legnagyobb írójának. E beszédek az utolsó nyolc esztendőben tartotta Anatole France. Körülbelül ennyi idős az ő szocialistásága. Akik még mindig csodának tartják a dolgot, olvassák el e könyvet. Megértik majd, hogy Anatole France lelkében föltarthatatlan erők dolgoztak. Nem történhetett más: Anatole France fölesküdtött a szocializmusnak.

Az Affaire idején tartotta nagyobb részét a beszédeknek. Egy-egy keserű ige, mintha az utcának válaszolna. Halljuk a könyvből az utca lármáját. „Conspuez Zola, Conspuez France. Éljen a hadsereg. Halál a zsidókra”. Azután jönnek a győzelmes zengésű ovációk. Jönnek a Rómára bocsátott gondolatok. Beszéd Zola sírja fölött. Ostromlása a hazafiaskodásnak. Alkalmi beszédek. Minden könyvlapnál emelkedő karját látja, érzi az ember Anatole France-nak. Egyre magasabbra emelkedik e kar. Egyre bátrabban lengeti a piros lobogót. Ha a török mézszárlások híre jó. Ha Marokkóért akarják harcba heccelni Franciaországot. Oroszországban gyilkolják a zsidókat. Vér és gázság mindenütt, amerre az ember néz. Anatole France nem esik kétségbe. Egyre hívőbb lesz. Még a demokrácia turpisságai sem fosztják ki hitéből. „Kell, hogy a világ megjavuljon. Jobb időknek kell következniök. Semmi sincs? Itt van a piros lobogó.”

Könnyel és bizalommal telik meg a ma élő jó emberek szíve, ha Anatole France-ra gondol. Bizonyos, hogy jó szándékkal van a jövő az emberiséghez, ha ilyesmi történik. Íme Anatole France: arisztokratája az értelemnek és az ízlésnek. Elérkezik lelkének legnagyobb kríziséhez. Látja, hogy milyen kevés az ember az emberek között. Csalás, bűn, nyomor, hazugság és veszettség mindenütt. Kétségbe kell esni. Vagy pedig elzárkózni a világtól. Vagy egészen felébe szállani s hideg bérceken dideregni, mint Ibsen vagy Nietzsche. Ezt várta volna mindenki France-tól. Hiszen művész az összes istenek kegyelméből. Csinál magának egy pompás külön-univerzumot. Trónt állít bele s rácsücsül. Ő pedig fölcsapott szocialistának.

Hogy ő is álmodná szegény, gyötrődő munkások szent bizalmát? Nem: Anatole France tudja, hogy a szocializmus még nem lesz megváltás. De tudja, hogy milliószor több szépség és jóság lesz a földön, mint ma. Nem szabad megtagadni az életet. Az exkluzív művészet ezt teszi. Jönniök kell időknek, mikor élet és művészet megcsókolják egymást. Küzdeni kell ezért a csókért, mert ez lesz az expiació minden Judás-csókért. Ez lesz az emberiség felmagasztalása[!] Mikor? Talán sok ezer év múlva. Lehet, hogy soha. Mégis ezért kell élni. Egyébként nincs értelme az életnek. Meg kell ölnünk magunkat vagy összerombolni, bombázni mindent, ami van. A szocialisták arra mennek a cél felé. Ezért kell velük menni. Nem érnek oda. De egy részét az útnak megfuthatja velük az emberiség.

Így lett szocialista Anatole France. Beszédeinek könyvéből újra megértjük e fölséges intellektusnak átformálódását. Hinni kell az emberiségben s az életben. Ezt hirdeti az ő csodának keresztelt megtérése. Ez az ő vallása.

És még egy gyönyörű tanulság. Nagy egyéniségek rendszerint megismerik az intellektuális mámor minden fajtáját. A régimódi s a mai szabású elméket azonban gyakran érte tragikus sors. Nem az őrültségre gondolok. Hanem például a vallásosságra. Intellektus-válság hányszor sodort kiváló embereket buta bigottságba. Szinte mindennapos tragédia. Ime, Anatole France-szal megjelenik az új típusa a gondolkodó embernek. Akit már kényelmes sorral hiába csalogat a vallásos babona. Az új ember nem megy az istenhez, ha kétségbeesik. Hanem az emberhez. Bízik és megvizsgálódik az emberiség által. Az ő vallása ez: meg fogja magát váltani az Ember.

(Párizs, augusztus 18.)

Budapesti Napló 1906. aug. 22.

A. E.

36. A SZAJNA MELLŐL

I.

Bécsi munkások Párizsban

Szombaton két osztrák-magyar ünnep esett meg Párizsban. Egyik a Khewenhüller-Metsch gróf népies garden-partyja. Erre hivatalos volt a Habsburg-birodalom minden lojális alattvalója. Bizonyosan nagy kéjjel jelentek ott meg a magyarok is. Két évvel ezelőtt legalább így volt királyunk születése napján. A nagykövet német dikciót mondott s a magyarok éljeneztek. Hideg buffet, pezsgő s esetleg egy kézfogás a nagykövettől. Némely magyarok direkt e szép napjáért az esztendőnek élnek Párizsban. Egyébként sült és echt osztrák parádé ez. Ugyane napra Párizsba érkezett négyszázharminc bécsi munkás. Az Arbeiterbildungsverein utaztatja őket. Két évvel ezelőtt Velencében voltak s most Párizst láthatták meg. A bulvárok zagyva népe megmosolyogta a fura tiroli kosztümöket. Ilyenekben utaztak ugyanis a munkások. De este a Trianon teremben Párizs minden szociáldemokratái összegyűltek megtisztelésükre. Ez bizony nemzetközi demonstráció volt. Khewenhüller-Metsch nem volt itt. A császárt is elfelejtették fölköszönteni. De viszont tudta mindenki, hogy ez ünnepet a német szocialista klub s a párizsi magyar szocialista klub rendezik. A német szónok után magyar szónok üdvözölte a bécsieket. E nemzetközi ünnepen a magyarok tüntetés nélkül dokumentálták, hogy ők egyenlő joggal állnak az osztráknémetek mellett. Amit a lojális és hazafiaskodó magyarok nem mertek tenni a másik ünnepen. A párizsi magyar szocialista klub ilyenformán a magyar nagykövetséget helyettesíti a demokrata Párizsban. Hogy Magyarország is benne akar lenni a modern törekvésű kultúrnépek sorában, e klub által tudják itt. És nem Khewenhüller-Metsch és társai által. Ilyen különös lények ám világszerte ezek a hazátlan bitangok.

II.

Trafikok

A francia pénzügyminiszter trafikjogokat osztogatott a napokban. Az egész közvélemény szokta szigorúan ellenőrizni az új trafikok dolgát. Nemes szokásként tudniillik humánus elvek szerint osztogatja ki az állam e kenyérkét szerző füstüzleteket. Hogy bámulnának Magyarországon, ha a névsort olvasnák. Miniszterek, államtitkárok, főrangú bírók, diplomaták, prefet-k, képviselők, szenátorok özvegyei és árvái kaptak trafik-jogot. Komoly és informált emberek szerint mindezek nagyon-nagyon rászorultak erre a kis támogatásra. Nyugaton tudniillik általában önzetlenül szokás a fórumon szerepelni. Nem dogma, hogy vagyonnal kell előkelő pályákon elindulni s nem bűn, ha valaki nem gazdagszik meg a közélet zsírján. Franciaország panamáiról híres s nagy állású, nagy szerepű emberek ezrei élnek s hálnak meg tisztességes szegénységben. Nálunk a klasszikus becsületesség a jelszó s valóságban pedig kinevetik a nem élelmeseket. Max Harden híres megjegyzését citáljuk s Max Hardennek igaza volt. Magyarország tipikus korrump ország, mert egy államférfiú csodált és nagy lehet csak azáltal, hogy nem panamista.

Olyan nagy ritkaság ez tudniillik Magyarországon s olyan nehezen hiszik el ott egy közéleti szereplőről a becsületességet.

III.

Az agrár-Párizs

Párizsban most egy hivatalos statisztika adatai ejtik álmétkodásba az embereket. E statisztikából kitetszik, hogy Párizs agrár-város. Főképpen pedig állattenyésztő város. Hogy Párizs területén van vagy százhúszezer ló, még ezt megéri a párizsi ember. Még nem járhat mindenki automobillal és a lómészárszékeknek is kell anyag. De néhány ezer tehenet is összeírtak Párizsban. És ez csoda. A párizsi ember kénytelen elhinni, hogy olyan tej is van még, melyet a tehén ad. Mindenki számára pedig érdekes adat s a társadalmi fejlődés vizsgálója számára éppen az: ez állatstatisztika. A primitív társadalmi emberlény állatokat szelidített magának s a világváros mai embere se tud lemondani állatjairól. Íme ki hitte volna, hogy a művészet városa a többek között agrárváros is. Lovakkal, tehenekkel, ökrökkel, kecskével, juhokkal s aprómarhákkal.

(Párizs, augusztus 21.)

Budapesti Napló 1906. augusztus 23.

A. E.

37. EGY KIS IRODALOM

(Párizsi levél)

Számonkérték-e valaha nálunk a Mikszáth Kálmán szociológiáját? Herczeg Ferentől kérdezték-e, quo vadis? Érnek is ilyesmire az emberek Magyarországon. Elég, hogy türelmi bárcája van az írónak. Még olvassák is a jámborabbját. Ha jeles anekdotái vannak. Magyarország kicsi litteratúrájának védőszentje: szent Anekdota. Nyugaton az íróművészet nagy harcok után legyűrte az anekdotát. Nemcsak a törtékeit, mely az ultramontán Magyarországon javában virít. De a szociális anekdotát is. Igazi írótól az egész Életet követelik itt. Nem csupán a mulatságos morzsákat. A monista hitvallás egy nagy igazságra vezette az embereket. Hogy a nagy tudós, a nagy művész, a nagy író: egy grádus. Hivatásuk a rejtelmes élet magyarázata. Rettenetesen fontos valami, hogy egy népszerű és ható író miként magyarázza az életet, a társadalmat, az embert. Nem véletlen dolog, hogy nálunk Mikszáth és Herczeg, mikszáthok és hercegek a mágusok. Szegény élet és szegény irodalom.

Hát amikor itt Franciaországban például Anatole France nihilistáskodott, megértették. Művészetben nagy szó ez a nihilizmus. Jelenti a nagyon nagy s még egyre kereső egyéniséget. Mint világnézet is sokat ér s határozottan optimista. Hiszen még politikailag is optimizmus. Ha az orosz nihilisták pesszimizisták volnának, önmagukat ölnék s nem az emberi szabadság ellenségeit. Teljes pesszimizmus talán csak a keresztyén filozófiában van. Ám a nihilista Anatole France is helytállott magáért. S most, mikor humanista, szocialista művész lett belőle, megint nem marad adósa a világnak. Megtérését bőségesen megmagyarázta s írásaiban megint benne van egész egyénisége, egész kora s az Élet, ahogyan ő látja.

Ahol az irodalom nem szórakoztató betűvetés, ott nem maradhat élen olyan író, akinek a világnézlete ötlet-világnézet. Íme egy Paul Bourget-nek is nyilatkoznia kellett végre. Mert talán már holnap a kutya sem olvasta volna. „Helyes: ön Bourget úr az istent védi, a tradíciókat, a tekintélyeket, az Egyházat. Ön azt hirdeti, hogy Franciaországnak királysággá kell reformálódnia. Arról ne beszéljünk, hogy művészi tekintetben mit ad ön. De kötelessége megismertetni az okokat, melyek önt az ön hiszekegyéhez vezették. Világnézetet kérünk, filozófiai, szociológiai megvilágításokat.” És Paul Bourget most kiteríti egy könyvben a világ elé a maga ultramontán lelkét. Újat nem mond: a tekintély-tisztelők ősi menüjét variálja. De amit mond, az mégis egy egységes világnézet. Szomorú, impotens, öreg világnézet, de az. És a magasságokat megérintő, a művészet új törvényeit is érző, elegáns világnézet. Mindenesetre, retrográd ritmusában is a művészeti kultúra dicsőségét zengi.

És ha mi rászorítnók vallomásra a mi mikszáthjainkat és herczegjeinket? Csak valamiképpen ne is tegyük. Szörnyű szegénysége lepleződnék le a magyar értelmi kultúrának. Tanult fejjel s modern érzékenységgel tessék például egy pillanatra befogadni ezt a csodálatos, milliő célú és hangulatú kort, amelyben él a mai

emberiség. Ezekután pedig tessék fölvilágosításért fordulni a Gyurkovics-leányokhoz.

A feudális Magyarországhoz egyébként illik ez az anekdotairodalom. Csak éppen rossz szokásból jajgat föl itt idegenben néha az ember.

(Párizs, augusztus 21.)

Budapesti Napló 1906. aug. 24.

A. E.

38. GUILLOTIN DOKTOR KÉSE

Guillotin doktor emeletes kése lomtárba vándorol. Franciaországban nem fognak nyakazni mostanában. Úgy éljen Magyarországon a hitbizomány, hogy ebből a halálnak kára van. Hiszen, ha a halálbüntetés volna a mai társadalom legnagyobb embertelensége, jó volna. De Monsieur de Paris alapjában ártatlan ember. S Magyarországon is Bali Mihály az, kinek a lelkét talán a legkevesebb gyilkosság terheli. Lévén a hóhér száműzöttje a tisztas társadalomnak, reá aránylag kevés vér-átok hull. Egy-két elkárhozott, szegény ördög. Ezek pláne jól járnak. Ennyi a hóhér véres aratása. Egy sztrájkos aratáskor, egy Csekonits-birtokon például, két perc alatt több embert ölnek meg, mint amennyit Európa bírái két év alatt halálra ítélnék. Egy gondatlan gyárban több ember hull el, mint Macedóniában. Nagyurak automobilja se haszontalanul rontja a levegőt. A fölséges államról ne is szóljunk. Ő mindenütt hors concours áll. Elsenyvedett egészség, éhhalál, születésében meggátolt csecsemő, öngyilkosság állami vagy társadalmi babona miatt. Ezer guillotine-ja van az államnak, mely nagyon sokszor egy uralkodó társadalmi osztály szigorú egzekutora. Mennyi halál terhelné a lelkét. Jó, hogy nincs lelke neki.

Naiv lény a mai társadalom embere. Mennyi büszkeséggel hozsannázik a halálbüntetés eltörlésének. Pedig csak kinevezett hóhér nem lesz ezután itt Franciaországban. És a guillotine kerül ezután a lomtárba. És bírói ítélet nem lesz fejevételekről. De például akármely férj ölhet, ha egy kis szerencséje van. Ha tettenéri az asszonyt. Akár mind a kettőt megölheti. Csak jól szavaljon a burzsoá esküdtek előtt. Mondja, hogy a jogos düh elvette az eszét. Fölmentik. Íme ez is törvényes ölés. A rendőr is törvényesen lövi le a Montmartre valamelyik veszedelmes apa-csát. Hát a katonák? Hát a gyarmatokon? Már Algériára sem vonatkozik az új rend. Madagaszkárban pedig vígan öli a köztársaság a fekete delikvenseket. Lelketlen póz volt bizony csak a guillotine fölfüggesztése. Még valami nagy elvet sem glorifikál. Ől az állam, öl a társadalom, öl a katona, öl a fölszarvazott férj, öl a rendőr, öl a rabló, öl az örült, öl a fehér civilizátor, öl a tőke, öl a vonat, öl mindenki. Minden élő ember egy eleven guillotine. Guillotin doktor nyugodhat sírjában. Csak a guillotine-t ölhetik meg. Miként az iskolában is tanulhattuk, az eszme: az halhatatlan. Főképpen az ölés eszméje.

(Párizs, augusztus 22.)

Budapesti Napló 1906. augusztus 26.

A. E.

39. PAPOK ÉS BŰNÖK

Párizs, augusztus 25.

Fougères falu plébánosának veteményeskertjében furcsa veteményt találtak, Augustine Laugé leányasszony magzatját ásta be a földbe valaki. Bizonyosan nem azért, hogy kikeljen. Cassan abbé ennek a falunak a plébánosa. Börtönben ül most és Szent Ágoston tanácsát követi: „si fecisti, nega”. Bah, nem új dolog az efféle. Cassan abbé a környék Don Juanja volt. Augustine előtt egy paptársának a nővérével élt. Mint most kiderült, ezt a kedves leányt férjhez adta egy buzgó hívéhez a plébános úr. Hát ez talán új? De ma Franciaországban mégis szenzáció ez. Szinte olyan, mint a Delarue-eset. A Delarue-esetről pedig egész Európa hall naponként. Víg ember volt, szép ember volt Châtenay plébánosa. Egyik kedvesénél vacsorázott egy estén. Biciklire ült és sohse látták azóta. Úgy sejtették először, hogy sikkasztott. Némelyek Londonban látták egy barna hölgygel. Mások Dieppe-ben egy vörössel. Most az a gyanú, hogy megölték. Hetek óta kutatják, bújják a környéket az emberek. Reklám-újságok fakirokat, kuruzslókat visznek oda. Egy újság, a *Matin* pláne hiénával keresteti a pap kadáverét.

Normális időkben egy Cassan-ügy, egy Delarue-eset nem vert volna port. Ma a publikum kényszeríti az újságokat, hogy írjanak a reverenda aljasságairól. Mert amit Magyarország kiseszű nagyságai sohse értenek meg, egy újság nem is írhat mást, mint amit a publikuma óhajt. Hacsak ez óhajnál nem beszél ékesebben a pausálé. Tehát Franciaországban ma muszáj papi disznóságokról írni. Mert nagy harc alkonyán vagyunk: Róma élet-halál-harcot üzent a demokráciának. E harcban íme fölvonul az Augustine leányasszony elásott magzatja. Megidézik Delarue abbé nőhódító árnyát. Mert az események sem önmagukban léteznek. Idő és szükség csinálja őket.

Kell, hogy Franciaország népét figyelmeztessék. Hiszen már megindult a püspökök izgató munkája. Egy püspök Bretagne bigott parasztjaihoz valósággal lázító levelet intézett. Franciaország kormánya nem kereste a harcot. Tudta, hogy veszedelmes dolog jámbor milliók vallásos babonái ellen óvatosság nélkül támadni. De Róma éppen ezt szeretné. Hadd lásson a nép letartóztatott papokat, szétvert processziókat, konfiskált templomokat. Milyen jó kis forradalom lehet ebből.

Franciaország radikális sajtója sietett természetesen a csatározó klerikális előcsapatok elébe. Mindenekelőtt kiderítette, hogy Sarto pápa hazudott. Igen, így írják áperthe a francia lapok: hazudott. Azt írta az enciklikában Pius pápa, hogy a francia püspökök többsége a francia katolikusoknak kultuszegyletekbe sorakoztatását ellenezte. Most kiderült, hogy ez nem igaz. A francia püspökök többsége a békességet akarta. A francia püspökök többsége azt hitte, hogy amit Róma dogmái Amerikában megengednek, az Franciaországban sem lehet istentelenség. A pápa megmásította a francia püspökök határozatát. Mert Pius pápa gőgös helytartója Krisztusnak. Meg akarja mutatni, hogy nem fél.

Viszont a radikális Franciaországnak kötelessége a megüzent harcot elfogadni. Ezért kell a többek között, hogy mostanában minden papi botrány országos bot-

rány legyen. A háború nem csöndes mise. Ha Róma üt, hát lássa, hogy hányszorosan kapja vissza. Mondjuk, hogy Magyarországon végre döntő harc indulna a klerikalizmus és feudalizmus ellen. Hát nem természetes, hogy a mágnások és papok nagy bűneit példákkal és eseményekkel is igazolja a demokrata tábor? A Bubics-eset, a Párvy-eset ekkor természetesen megnőne. Mágnások és mágnás-cselédek botrányairól természetesen sűrűen hullna le a lepel. Nem azért, mintha a papi és nagyúri bűnök ritka események volnának. De mert ilyen eseményekre szüksége volna a harcnak. De ez csak példa itt. Hanem Franciaországban ez történik most. Nagyon okosan. Leleplezések adódnak némely püspökökről, kanonokokról, kik titokban sokszor nyalták meg az adakozó radikális kezét, ellenben most mint az egyház rettenthetetlen vitézei szeretnének ragyogni. És napfényre kerül minden klerikális undokság. Hadd tudja meg a legbuzgóbb paraszt is, hogy kikért akarják az ő bőrét vásárra vinni. Hiába: ilyen a háború. És ki tehet róla, hogy a klerikalizmus pazarul adja a fegyvert a világosság és egyházellenesség kezébe? Hogy paposan válaszoljunk:

– Csupán az, kinek tudta nélkül egy hajszál nem hullhat le a mi fejünkről, aki mindent a legbölcsebben végzett el s aki akarta, hogy papok és bűnök nagy közelségben éljenek egymással.

Budapesti Napló 1906 augusztus 29.

A. E.

40. EGY OKOS „GAFFE”

Párizs, augusztus 27.

Félreértették a Betlehemben született embert, s ebből lett a keresztyénség. Schopenhauer egymagában ezer filozófiát nemzett, újat, vidámat, mást. Benedek megverte volna a poroszokat, ha alvezérei félreértik a parancsát. Mert csak félreértés méhéből szülehetnek nagy dolgok. Francia neve van a világszellemnek: Gaffe. Jó és finom baklövéseknek köszönhetjük, hogy nem mindig a kifundált ostobaság győz. Íme Franciaországban újra egy nagyszerű gaffe történt. Törvényben kimondták hirtelenül, hogy minden munkásember huszonnégy óráig a dolce far niente-é. Mely nap legyen ez? Döntsék el a munkások. Ez az ország tudniillik nem német mintára szabott Magyarország. Nincs kiírva minden sarkon: ist verboten. S a munkaszünet törvényét sem úgy csinálták meg, hogy a francia Kossuth Ferenc csúrcsavarhassa. Sem úgy, hogy a papoknak és a dúsaknak tessék.

És a gaffe nagy dolgokat ígér. Nemcsak a gyárosok és mindenrendű főnökök jajveszékelnek. És nemcsak a francia agrárbetyárok. Némely társadalmi bölcsek is. Kedves fanatikusai például az örök láznak. Amilyenek már Budapest művelt smokkjai között is bőven találtnak. Akiknek sok a mi vasárnapi munkaszünetünk is. Akiknek úgy szép az élet, ha zajlik, mindég zajlik. A munkást vasárnap is kaphassa el a gépszíj. Az újságíró vasárnap is verje a reklám-dobot a politika hatókreinek és Fedák Sárinak. Mintha bizony vége volna a világnak, ha egy napig nem történne semmi. Mert nem történne semmi. Száz darabban repülhetne ilyen napon levegőbe Miklós cár. Klastromba vonulhatna Apponyi Albert s vagyonát a szakszervezeteknek testálhatná Polónyi Géza. Erről csak huszonnégy óra múltával tudna a világ.

Párizst legkomolyabban ilyen áldott veszedelem fenyegeti. Hacsak gyáván meg nem riad a törvényhozás, s nem módosítja a véletlenül okos törvényt. Tehát vasárnap megáll az élet. Nem lesz korcsma, üzlet. Nem lesz színház. Bezárnak a játékbódé-sok is. Nem lesz omnibusz, metró és konflis. Semmi, semmi, semmi sem lesz. Csak pihenés és unalom. Mondom: hacsak a törvényt nem módosítják.

Krisztus halála óta ilyen jótétemény nem érné az emberiséget. Egy nap, mikor semmi sincs. Legföljebb szerelem. Mikor a szegény mai ember átgondolhatná az életet. Millió könyv nem adhat annyi világosságot, mint az unalom, mely parancsolja, hogy vizsgáljuk meg szigorúan magunkat és az életet. Ha minden ember minden hét napban egy teljes napig kénytelen volna gondolkozni. De nagyot fordulna a világ. De elkopnának régi, bűzös, dölyfös fogalmak. Milyen másképpen látná az életet még a nehéz fejű ember is. És mennyivel jobban meg tudnók becsülni a lázas, futó, nyargaló, modern életből azt, ami becsülni való.

Kívánjuk, óhajtuk, hogy a francia törvényhozás gaffe-jából evangélium legyen. Igenis legyen a vasárnap, vagy akármely egy napja a hétnak: *halott nap*. Legyen minden embernek joga és módja hét napból egy napon unatkozni. Azaz észrevenni önmagát. Belátni az életbe. Új étvágyat kapni hozzá, új szimpátiát vagy új gyűlöletet.

Budapesti Napló 1906. augusztus 30.

A. E.

41. MÁGNÁSOK

Rodellec grófék kastélyában becézett vendégekként éltek hónapokig Greger úr és felesége. Greger úr orosz diplomata volt régebben, ha igaz. Azonban hogy szép szál ember ma is, ezt még Rodellec grófnő se tagadhatja. Egészséges, izgatóan barbár, erős férfiú. Rodellec grófnő öt nap óta azt állítja, hogy közönséges tolvaj. Egy ötvenezer frankos gyűrűt lopott volna a grófnőtől. Greger úr és felesége ezt válaszolják röviden: pfuj. Egy grófnő, egy előkelő nő. Mondjuk, hogy Greger úr csakugyan lopott. De a drága gyűrű megkerült. Miért üldözteti tehát Greger-t a grófnő? Hónapokig becézett vendégét. Avagy csak bosszú az egész. Talán Greger úr megúnta Rodellec grófnő kegyeit. Akkor meg éppen kétszer pfuj. Hát így áll bosszút egy szerelmes grófnő? Greger úr kegyetlen dolgokat vall az újságíróknak:

– Uram, borzasztó kiábrándulás ért engem. Franciaországban elzüllött a régi főúri világ. Ma itt a mágnások haramia-erkölcsökkel élnek.

Párizs pedig nagyszerűen mulat a legfrissebb scandale mondain-en. Nincs hét: csúnya főúri botrányok nélkül. A grande Révolution idején még legalább néhányan szépen tudtak meghalni. Ez volt a várúri fajta utolsó szép gesztusa. Azóta egész Európában rothadnak és rothasztanak. Néha olyan bűzös egy-egy arisztokrata-botrány, hogy a nem finnyás riporter is befogja az orrát. A Syveton-ügyben például. Hát még a csendes, intim botrányok sora. Az ő életük. Bolond góg, fajtalanság, betegség, templomtömjén, hülyeség, parfüm, játék. S egek ura, mikor politizálnak. Boni de Castellane egy moral insanity titkárával iratta beszédeit és politikai műveit. Ezek akarják Franciaországot megmenteni a pusztulástól.

Franciaországban igazán csak mulatságból foglalkoznak velük. Eddig még a diplomáciánál megtűrték egy-két mágnást. Bécs és Madrid kedvéért például, ahol egy előkelő diplomatának illik a majomhoz hasonlítani. Ennek is vége lesz. A kedvesek úgy jártak-keltek az idegen, középkorú stílu udvarokban, mintha a Lajosok küldték volna oda őket. Franciaországban győzött minden opportunitáson a tudományos fölfogás. A történelmi nemesség fekély a modern társadalmak testén. Nem kell azonban késsel vágni le ezt a fekélyt. De gyorsítani kell varasodását, hogy száradjon le a testről. Kiéltek, szerepüket régen betöltött lények ők. Ami szépet és mentőt divat volt még pár év előtt róluk írni, az is hazugság volt. Nem igaz például, hogy valamikor is hasznára lettek volna az irodalomnak, művészetnek, ízlésnek. Ellenben igaz, hogy két korszakban majdnem tönkretették a francia nyelvet. És igaz, hogy a művészeti kultúra lábrakapott, holott mágnások voltak a bölcsőjénél. Még csak harcolni se tudtak. Napóleon nagy hadvezérei nem voltak kékvérűek. Apropos kékvér, ez is mese. Mese a kifinomodott idegrendszer. Mese a mágnástele formáinak a nemessége. Mese még az arisztokratikus kezek kis legendája is. Manikűrök megmondhatják, hogy a rövidujjú, bütykös kéz milyen gyakori a finom nevű hölgyek között. Hacsak valami titkos vérmismás nem segít vala olykor rajtuk, ma ők volnának a perverz csúnyaságnak, gyatraságnak eleven szobrai. Így is majdnem azok. Örökölt, kimívelt ízlésük? Mikor virágjukban voltak,

a Lajosok alatt, egy-egy utcáról fölszedett királyi maîtresse többet formált ízlésen, divaton, módon, mint az ő asszonyaik ötszáz év alatt.

Ők az igazi alja a mai társadalmaknak. Voltaképpen különféle szanatóriumokban volna a helyük. És jaj annak a társadalomnak, ahol nekik ma is hatalmuk és szerepük van. Franciaországban már csak a botránykrónikákban és a törvényszéki rovatban szerepelnek.

(Párizs, augusztus 28.)

Budapesti Napló 1906. augusztus 31.

A. E.

42. ÚJ MARSEILLAISE

[Párizsi tudósítónk írja:]

Már a francia iskolákban tanítják, hogy Napóleon nem volt nagy ember. A francia tanítók az antimilitarista Hervére esküsznek. Általában pedig már Franciaországban nem lehet abból megélni, hogy valaki hazafi. Csak a Balkánon és Magyarországon lesz bölcs a számból, ha szépen óbégatja, hogy éljen a haza. Szóval alaposan fordult a világ. Nyugaton s egy francia lapnak eszébe jutott, hogy a Marseillaise-nak nem illenék-e alkalmazkodnia az új társadalomhoz, mely immár megveti a harcias vitézkedést s a kurjantó hazafiasságot. A Marseillaise régi szövege megmaradjon-e vagy új szöveget kapjon, illőt a francia társadalom új, béke, humánus törekvéseihez? Ez a kérdés. Nagyon bölcsen intézték el. A Marseillaise-t egy korszaknak a lelke teremtette. A Marseillaise ezé a korszaké. Megfejni nem szabad. A Kossuth-nóta is maradjon meg Kossuth-nótának, ha akár-hogy is imádják Bécsben Kossuth Ferencet. Lám, így tudjuk mi tisztelni a történelmet, mi, históriaellenes modernnek. Minden korszak csinál magának új Marseillaise-t s új Kossuth-nótát. De tisztelni kell a régi dalt. Ha teljesen megokosodik a mai embertársadalom, lesz saját himnusza. Egyszerűbb, mint a régiek.

Budapesti Napló 1906. szeptember 2.

43. A NAGY ELLENSÉG

(Jean Jaurés és a választója – Clemenceau és Róma – Miért nem zárják be Lourdes-ot? – A Notre-Dame des Victoires csodája – Róma és Magyarország)

Jean Jaurésnak van egy igen nevezetes anekdotája. Egy választójával diskurált a szocialisták pápája. (Klerikális elmésség adta e sikerült címet Jaurésnak.) Kérdi a paraszt nagy érdeklődéssel az ő híres képviselőjét:

– Hát eltörölték már végre a vallást az urak?

– Bizony avval elbántunk alaposan.

– Az istent is?

– Körülbelül.

Jean Jaurésra hálás és hosszú tekintetet vetett az ő választója. Radikális, ateista, szocialista polgár. Nagyon megörült e jó híreknek. De volt még egy kérdése:

– Hát pap már ezután egyáltalán nem lesz?

– Lesz.

– Okos dolog. A pap mégis csak maradjon meg. Legyen, aki a jeget elimádkozza a határról.

Egyelőre ilyenformán vagyunk a felséges néppel. Fanatizálhatjuk őket akár az Isten ellen is. Miként a papok fanatizálták szegényeket századokig önmaguk ellen. Ős, nagy erejüket bevezethetjük a haladás masinájába. De babona-részségünkkel is számolnunk kell. Régen itatja, rontja már őket a szent alkohol. Csinján, okosan kell fölzsabadítani nyakukat és lelküket a papi és nagyúri járom alól.

Ez az oka, hogy a vad, istentelen és zseniális Clemenceau szeretné ma legjobban Franciaországban, ha Rómával tisztességes egyezséget lehetne kötni. A mi mai civilizációnk széles e világon bizonyísten még nem civilizáció. Tessék csak akármilyen szabad lelkű embernek a lelkét megkaparni. Megpróbálom például magammal: nekem igazán közömbös az úristen dolga. De mondjuk, holnap Apponyi Albert gályarabságra szánná az én kálvinista papjaimat. Bizony vastag nyakammal nem törődve állnék melléjük. Pedig sok megismeréssel és még több haraggal vagyok minden deizmushoz és mindenhez, ami a szegény emberlénynek útjában áll. És Clemenceau-nak igazat adok, ha gyávaság nélkül is fél. Sok víz folyik le még Szajrán és Dunán, míg minden ember fütyül az égre s a babonákra, melyekkel apáit s őt magát megrontották.

Íme, Lourdes-ot is ezért nem csukatták be még mindig. Nem azért, mert az idegenek zarándoklása pénzt hoz. De okos óvatosságból. Mindenekelőtt le kell teljesen járni a híres babonafészket. Egy hirtelen, erős lépés ártana az ügynek. Szegény, elbutított nép: ő nem él Párizsban. Még csak Budapesten sem. Sötét, szegény vidékeken behálózottan, láncon, tömjénfüstben teng. Sokszor szinte a papja is megsokallja a buzgóságát.

Itt van például a grenelle-i csoda. Egy hisztériás, fiatal leány égi jelenéseket látott. A Notre-Dame des Victoires templomban. Szó sincs róla, hogy az orvosoknak higgyen a környék népe. Nem akar hinni a papjának sem. A pap tudniillik egy becsületes órájában kijelentette a híveknek, hogy a leány bolond. A nép csődül azért a leányhoz. Egyébként pedig ugyanez a nép radikális és szocialista képviselőket választ. A férfiak dicsekednek, hogy nem hisznek az istenben. De a hisztériás leány képzelődéseiben igen.

Sajnos nem könnyű dolog századok gonosz munkáját paralizálni. Még a forradalmi Franciaországban sem. Még az istenien nagy emberek lelke mélyén is maradt valami a butaság salakjából. Heine milyen megrendítően komolyan foglalkozott néha az istenséggel. És Spencer, egy Spencer, nem mert bátor lenni a vallásokkal szemben.

Minden jó embernek egy Titusnak kell lennie. Olyan Titusnak aki naponként legalább egy babonás embert gyógyít meg. És pláne Magyarországon, ahol egyébként is preparálatlan idegrendszer állítanak meredeket a gondolatok elébe. Itt Nyugaton gyakran írnak róla, hogy Rómának ma egyetlen reménysége Ausztria-Magyarország. Különösen pedig Magyarország. Hiszen Spanyolország, Spanyolország (!) harcot üzent már Rómának. Nincs eléggé heves harc a csuha ellen. A legkétségbeesettebb harc is csak kezdet. Nem lehet ezt elütni lelki előkelőséggel sem. Az úgynevezett athéni lelkeket nagyon gonosz rózsaszínű köd fűdi. Igenis minden lelki és testi nyomorúság oka itt van. Ez elől elbújni senkinek sem lehet. Sem elefántcsont-toronyba, sem máshova.

(Párizs, szeptember 1.)

Budapesti Napló 1906. szeptember 4.

A. E.

44. EGY MAGYAR PROBLÉMA

(Párizsi levél)

Tanítják a Sorbonne-on, a Saint-Cyr-ben, a Polytechnique-en s más iskolákban. Mi több: tanulni kezdik itt Párizsban már a pincérek is az eszperantót. Hotelemben két napig Genuába utazó angol legények garázdálkodtak: eszperantósak. Első eset volt, hogy eszperantó-lárma miatt nem tudtam aludni. Éjfél után, hazamenőben, elfogott a lépcsőn egyik apostola Zamenhof doktor nyelvének. Másfél óráig magyarázta nekem, hogy micsoda kincs az eszperantó. „La lingvo esperanto presentas al la mondo civilizata la sole veran solvon de lingvo internacio”. Ők mentek hála istennek genuai kongresszusokra, de az eszperantó-probléma itt maradt. Ez lesz hát okvetlenül az a nemzetközi nyelv, mely lesz? „Simpla, fleksebla, belsona” nyelv az eszperantó. De elég egyszerű-e, elég hajlékony és elég szép zenéjű? Ha Magyarországon divat volna az intellektuális kultúra, száz tudós írna erről naponként. Mert a világnyelv-probléma olyan *magyar probléma*, mint a pinty. Tatár-idiománkkal ott gunnyasztunk Európa közepén, mint gödörben a süldő nyúl. Rokontalan, kemény, nehéz a nyelvünk. Ezer éve élünk tarka népű és nyelvű földön, s nyelvtalantumunk gyöngye-közepes. Tulipános Hadúr pedig aligha cselekszi meg nekünk azt a csodát, hogy a Szentleket elküldje. Már csak azért sem, mert a pogány Hadúr a keresztyén Szentlélekkel nem atyafi. Ötven év múlva a magyar gyerekek úgy kell születnie, hogy legalább angolul, németül, franciául beszéljen, vagy nagy baj léssen. Azután mindjárt legalább egy szláv nyelvet kell tudnia. Valószínű, hogy japánul is meg kell tanulnia. Nem szólunk arról, hogy az Egyesült Államok angol dialektusának pláne vérében kell lennie. Az olaszok tanítottak bennünket a betűre s velük még sok bajunk lesz. Az ő nyelvükre is szükségünk van. Ha ráadásul Rákosi Jenő megcsinálja a magyar impériumot, minden Balkán-nyelvet meg kell ám tanulnunk. A Balkán-nációk igazán fiatal és nagyreményű nációk. Nem fáradtak el már akkor, mikor még csak szumirok voltak. Mint mi elfáradtunk, ha csakugyan igaz, hogy szumirok voltunk. Bizony, a jövődő magyar gyerekének alig lesz ideje arra, hogy magyarul is megtanuljon. Mindez pedig nem tréfaszó, de a legkomolyabb valóság. Ötven év múlva akaratumon kívül annyira belekerülünk a hadakozó kultúrák útjába, hogy praktikkák nélkül elveszünk. Okosság szerint s ha a gondolkozás betegségünk volna, minden internacionalizmus élén Magyarországnak kellene állnia Európában. A mi életünket csak az internacionalizmus mentheti meg. És a világnyelv-probléma ezért rettenetesen magyar, sőt tulipános probléma. De fogadok akármibe, hogy komoly magyar nem utazott el Genuába az eszperantósak kongresszusára. Franciaország csak elég előkelő ország s mégis a legnagyobb százalékát adja az eszperantó kultiválóinak. Mert Franciaországban egészségesen dolgozik az életösztön. Érzy a germánság, szlávság, angolszászság nagy, kápráztató gyarapodását. Veszi észre, hogy vert hadként nyomul vissza mindenünnen az egykor világ-bíró francia nyelv. Tehát Franciaország szentül és bölcsen kívánja egy *langue seconde* megszületését. Az élet egyre komplikáltabb és nehezebb lesz. Nem lesz

időnk száz nyelvet tanulni. Gondoskodni kell tehát arról, hogy anyanyelvünk mellett egy közös nyelvvel élhessünk. Hát nem magyar probléma-e a világnyelv? Nem százszor jobban érdekünk ez nekünk, mint a franciáknak? Mellékes, hogy az eszperantó jó vagy rossz internacionális nyelv. De a cél, a törekvés eleve-nünkbe vág nekünk, magyaroknak, mint a beretva. Közülünk illenek, hogy kikerül-jenek az internacionális nyelv legfanatikusabb apostolai. Az Iliászt, Dantét, Ham-letet, Heinét, Ibsent, Anatole France-ot s az Also sprach Zarathustrát már ma taníttatnám akár eszperantóul is a magyar mellett a magyar iskolákban. Örjöne-nünk kellene az örömtől, hogy van egy terv, mely játszva lop be bennünket a kultúrnépek közé. Avagy ha nem tetszik nekünk az eszperantó, tessék egy ma-gyar tudósnak jobb világnyelvet föltalálni. Ismétlem, nem tudom hányadszor: ez magyar probléma. Szinte a tékép ordítja ezt reánk, ha már az eszünk csöndes természetű. Egyszerre kiemelne bennünket a németség karmaiból is a világnyelv. Ez: magyar probléma.

Budapesti Napló 1906. szeptember 4.

Lellei.

45. NEM JÓ EMBEREK

Párizsban kevés a jó ember és ez olykor nagyon fáj annak, aki Keletről jött ide. Rosszabb emberekért egészen Amerikáig kell fáradnunk, ahol még nagyobb a demokrácia. De *jó* és *rossz* itt olyan fogalmak, miket a gyermek és a barbár gondoltak ki. Hazárd és indokolatlan barátságosság: primitív ember szemében ez a jóság. Vidám egoizmus és ravasz okosság: ez a rossznak a bélyege. Vendégszeretet, pajtáskodás, útszéli szamaritánizmus primordiális emberi derékségek. Jó ember például a török, de attól koldul. Ez a jóság egyszersmind a dekadens osztályoké is. A magyar udvarházakban együgyű, oktalan jóságú emberek éltek. El is pusztultak szegények. Debrecen civisei ridegek és önzők. Színmagyar vidékeken melyeket mágnás-uradalom meg nem nyomorított, nincsenek barátságos parasztok. De vannak óvatos, okos, zárkózott ősemberek, akik csak önmagukat szeretik. A jó emberek értéktelen polgárok. Jó emberek a gyávák, a könnyelműek, az ostobák, a pusztulók és a koldusok. Kegyetlen igazság, de igazság: kényszerű és modern.

Franciaország ma azoké, akiknek őseik a Jacques Bonhomme-ok voltak. Nagyon jó és szerencsétlen emberek. Úgy gondolják most már ezek, hogy éppen elég is volt a jóságból. Megcsinálták a nagy forradalmat. Azóta folyton a forradalmat csinálják. Az emberiség boldogságáért küzdenek. Közben pedig megtanulták, hogy az egyéni nagylelkűség szamárság. Nem használ senkinek, de árt a nagylelkű szárnak. Ami az enyém, az az enyém s gondom van reá, hogy a máséból is szerezzek hozzá. Ez az átlag franciának, a mai franciának a törvénye. Önmagának akarja kellemessé tenni az életet s a maga kényelmét még meg sem született gyermekeivel szemben is megvédi. Ha önt, nyájas idegent, Párizsban megrabolja a vendéglős, meglolja a mosóintézet, megszabolja a kocsis, ne boruljon el. Ez emberek titokban érzik, hogy ők csinálták a forradalmakat. És mivel kevés hasznuk lett ebből, ők bizony nem nagylelkűsködnek.

Maxim Gorkij vádja mondatja el ezeket velünk. Gorkij vádja rettenetesen megbélyegezte a franciákat egy New-York-i lapban. Körülbelül ezt üzenté a gloire népének:

– Epét és vért köpök az arcodba jeles és imádott dáma, Franciaország. Te gonosz, te rima.

Az ok? Mert a szabadság népe megint száz milliókat adott kölcsön a cári Oroszországnak. Franciaország pénzével nyomták el az orosz forradalmat. És Franciaország méltatlankodik. Nem elég, hogy a pénzéért rettegnie kell? Még ilyen gorboságokat kelljen a pénze miatt bezsebelnie? Akármilyen frivolnak hangzik, Franciaország az ilyen vádakot olyan csodálkozással fogadja, mint a rossz leány, mikor valaki a kenyérszerző módját becsmérli. Hát mire való a pénz? Nem arra hogy kamatozzék[?] És nem kaphatott volna Oroszország másoktól pénzt? És mondjuk, győz a forradalom. Ezzel talán dűlőre jut az emberiség ügye? Nekem mondjátok, Franciaországnak, a tanárnak? Aki már csinált egy pár forradalmat csaknem hiába?

Franciaország lelkesedik a testvériségért. Saját nyugalma s léte árán küzd érte. De szentimentáliskodás nélkül. És az emberi milliókon akar segíteni. Közbeeső, ötletszerű áldozatokhoz nincs kedve. Ilyenféle jó emberek nem akarnak lenni a franciák.

És lopjunk ide végül egy érdekes dolgot. A szociális testvériséggel szembe a mai művészet az egyéni testvériséget állítja. Az első érdekközösségen, tehát hasonlóságon alapul. Az a testvériség pedig, melyet a mai művészet, a legmagasabb, hirdet (a mai művészet anarchista) a különbségen alapul. Ez az egyéniségek testvérisége. Franciaországban is csak az igazi művészek között s azok között, kik a patriarchális erkölcsökből megőriztek valamit, vannak úgynevezett jó emberek. És a művészellemekhez hasonló szabású ideális anarchista apostolok között. Ime a legmagasabb fokon álló ember: a művész, így kerül egy társaságba az őseberrel és a gyermekkel. Viszont igaz, hogy az igazi művészen rengetegül nagy adag van a gyermekből és a barbárból.

(Párizs, szeptember 2.)

Budapesti Napló 1906. szeptember 6.

A. E.

46. ÜGYVÉDEK, ÚJSÁGÍRÓK, ORVOSOK

(Párizsi levél)

Az ember véletlenül megveszi például az Autoritét s észreveszi, hogy Franciaországban még mindig vannak harcias monarchisták. Amit Brunetiére, Barrés, Bourget, hogy három B-t mondjunk, előkelően hirdetnek, azt egy mérges sajtó hordja ki a népbe. Bonapartisták és mindenféle királypártiak nótája egy: a Tekintély visszaállítása mentheti meg Franciaországot az elpusztulástól. És a tekintélyt az ügyvédek, az újságírók és az orvosok falták föl.

Itt Franciaországban bátran kimondja a reakció, hogy kik a veszedelmes emberek. Ami a zsurnalisztát illeti, nem is kell magyarázat. Az újságíró egyenesen Belzebub látta el *passé-partout*-val, hogy zenebonát csináljon a földön. Az ügyvéd született bujtogató s az orvos született ateista. És a szociológusok legbűnösebb fajtáját is ez a három *métier* táplálja leginkább.

Nyugati országokban már nem lehet még az istent sem tudományos érvek nélkül reklamálni. Még kevésbé a mákonyos hazafiasságot beprédikálni a tömegbe. Ki kellett hát eszelni egy népszerűsíthető s tudományos maszkú megállapítást. Olaszországban és Franciaországban már minden számár és szélhámos darálja e szofizmát. Így hangzik: az intellektuelek politikai hatalma anarchiát teremt akár mely társadalomban. Más szóval: hájfejúeknek, hülyéknek és analfabétáknak kell kormányozniuk. Ők hozzák a törvényeket, ők vezessék a társadalmat minden országban. Mert különben nincs rend és stabilitás. Az ember csodálkozik, hogy ezt a gaz hülyeséget nem Magyarországon fedezték föl.

Olaszországban azonban nemcsak az ügyvédet, az újságírókat és az orvost gyűlöli ez az úgynevezett tudományos reakció. A művészt, a kereskedőt s a tanítót is. Franciaországban is így van, de nem vallja be. Hiszen már is kétharmadrésze a francia tanítóságnak szocialista vagy radikális. Nem jó volna a többit is elvadítani. Reakciós hitvallás szerint a valódi művészet olyanformán arisztokrata, hogy politikailag is a régi arisztokrata rendhez szít. A kereskedőnek itt Franciaországban tőkéje szokott lenni.

Ez az: a tőke, amelynek önzésétől Franciaországban a reakció legtöbbet vár. Őket, a nagy és kis tőkéseket riasztgatja most:

– Vigyázzatok, mert az újságírók, az ügyvédek, az orvosok telhetetlenek. Először a fejedelmet s a történelmi arisztokráciát fogyasztották el, azután az Egyházat rabolták ki. Most következtek ti. Először egyik felét, azután a másik felét veszik el a vagyontoknak. Telhetetlen gyomor a szabadkőműves-gyomor. Ezek az emberek mit sem veszíthetnek. Titokban ezek dirigálják a munkásokat, a szocialistákat. Gyertek hozzánk, míg késő nem lesz.

Amit Magyarországon még csak dadogva mond a reakció, annak Nyugaton már fényes stílisztikája van. Igaz, hogy Magyarországon még vagy kétszáz évvel hátrább állanak az agyak. Ott nem kell a hatalmat az intellektuelektől féltetni. A parlament s a hatalom kérdése e teória szerint a legideálisabban van megoldva.

Hájfejűek, hülyék és analfabéták parlamentje az úri parlament. Valóban Franciaország és Olaszország bölcs és bús patriótái irigykedve nézhetnek Keletre. Arra az országra, melyet megkímélt az intellektuális veszedelem.

(Párizs, szeptember 4.)

Budapesti Napló 1906. szeptember 8.

A. E.

47. LOTI ÚJ KÖNYVE

Pierre Lotit is elérte végre az ő igazságos sorsa. Veszedelmes szélhámós volt ez az elegáns tengerész. Mivel Franciaországban szépen írni a csecsemő is tudhat, Pierre Loti szépen írt. Mivel itt a levegőben van az előkelő melankólia, ő boltot rendezett belőle. És mivel a fáradt, fonnyadt francia burgeoisie imádja az egészséges barbárságot és egzotikumot, Loti, az okos Loti, fölcsapott Kelet specialistájának. Annyi életet nem tudott soha megérezni mint egy kétnapos kutyakölyök. Művésznek olyan művész, mint Malonyay Dezső, aki az ő magyar majmolója. Valóban méltó oszlopa az Akadémiának. Sokat fog még írni: ez is bizonyos. Kiadót is talál az írásaihoz mindig. Az ilyen nagyszerű svihákok értenek ehhez. De attól már véglegesen elesett Pierre Loti, hogy írásművészetéhez értő komoly emberek őt valaha is komolyan vegyék.

Ki hinné, hogy Loti tragédiáját Japán indította meg? Krizantém kisasszonyát Magyarországon is ismerik. Az orosz-japán háború révén Európa megtudott egyet és mást Japánról, melyet eddig a Pierre Loti írásából és a Gésák operettből ismert. Ekkor derült ki, hogy egy-két látó kritikusként igaza volt. Svihák úr ez a Pierre Loti úr. Jó: valakit ne érdekeljen Párizs és Európa. Ne érdekeljen valakit se jelen, se jövő. Sőt a múlt sem. Adjon nekünk olyan fantazmákat, hogy ideg orvosokhoz kelljen fordulnunk. De mindebben benne lehet s benne legyen az élet. És ami az életnél is több: egy egyéniségnek teljes őszintesége. Loti, az állami tengerész, alapjában egy – kalóz. Ráles a számár érdeklődéseinkre s mindarra, amiből hasznot lehet húzni a könyvpiacra.

A Les Désenchantées-vel, új regényével betelt a türelem serlege. Sztambuli háremek nőiről szól e regény. Lotit nem érdekli Veturia. Nem érdekli Kleopátra. Sem Edusa, sem Pompadour. Sem Nóra, sem a proletárnő. Ehhez joga van. De Loti egy teljesen hazug, szentimentális Benczúr-képet festett a török háremről. Minden francia nő egy kicsit grizett. Nos hát a Loti regénye egy grizettek irodalmi pártolására épített regény, melyet még kevés kritikájú magyar lapok is csak a fordítási díj elengedésével merhetnének regényrovatukban leköszölni.

Loti a török nőért busong. Mi, modern lázadók, érezzük, hogy a modern társadalom asszonya érzi legfájdalmasabban az asszonyi rabszolgaságot minden korok asszonyai között. Ő Fatiméről dalol, akivel még magam is cserélnék, holott férfiú vagyok vagy volnék.

Egymás után kapja a gyilkos kritikákat a Loti könyve, melyet az ember, ha ízlése és művészi hitvallása van, csak bosszús okulás kedvéért olvashat végig. Valóban még Ohnet is nagy író. Még a magyar koszorúsok is azok, ha Loti két, sőt három kontinens divatos írója lehet.

(Párizs, szeptember 3.)

Budapesti Napló 1906. szeptember 8.

48. BETHLÉEM ABBÉ INDEXE

Egy Bethléem nevű abbé könyvet írt arról, hogy mely írókat olvasson vagy ne olvasson a jó katolikus. A szent kongregáció indexe nem tökéletes és teljes mű: nagyon sok az író. Éppen ezért Bethléem abbé könyve igen szükséges és jeles könyv. Magyarország jó katolikusainak szolgálatot teszünk, ha egy-két adatát megismertetjük a Bethléem könyvének. Tudja az isten, olyan különös időket élünk, hogy legyünk elkészülve mindenre. Hátha Magyarországon is egyszerre olvasókedvük támad az embereknek. Sajnáljuk, hogy Bethléem abbé könyve elfeledkezett a magyar írókról. Pedig Mikszáth Szent Péter esernyőjét árulják a francia gyermekeknek. Sőt egy felnőtt magyar könyv is ismerős Párizsban: Az ember tragédiája. Bizonyosan nagyon ártatlannak tartja mindakettőt Bethléem abbé.

Mindenekelőtt a legelátkozottabbakról szóljunk. Pascal, Voltaire, Rousseau, Montesquieu, Comte, Quinet, Taine, Michelet, Renan, Balzac, Stendhal, Zola. És még vannak jó néhányan. Aki ezeket olvasta, Krisztus sem menti meg a pokoltól.

Az új franciák közül nagyon bűnös írók: Anatole France, Flammarion, Mirbeau, Rémy de Gourmont, Jean Lorrain, Pierre Louys, Paul Adam, Capus, Mendés, Prévost. Mindegyik klasszisból csak a tipikusokat tudják felsorolni. Hiszen még Pierre Loti is veszedelmes, mert szkepticista. Veszedelmes Verlaine, holott egy-két kritikus a legkatolikusabb költőt látja benne. Veszedelmes Jules Renard s veszedelmes a mai francia költőknek talán legnagyobbja: Régnier.

A nem francia írók közül különösen bűnösök: Ibsen, Nietzsche, Tolsztoj.

Általában pedig óvakodni kell az olvasástól. A világi írókat általában csak tántoríthatatlan katolikusoknak szabad olvasniok. Ajánlatosak: Bourget, Huysmans, Jules Lemaitre, Ludovic Halévy; Dérouléde. Még felsorol vagy százat az abbé. De ezeket még Franciaországban sem ismeri a kutya sem. Érdekes, hogy Bourget írt már olyan malacságokat, mint Willy. Huysmans sem mindig a tömjéntől volt részeg. Halévy sem volt mindig jó fiú. Lemaitre pedig racionalista, szkeptikus, sőt néha nihilista is. De hát ez urak a polgári életben jó klerikálisok. Tehát ők és társaik ajánlott írók azok számára, akik tántoríthatatlanul vallásosak.

Érdekes, hogy Bethléem abbé ajánlja a külföldi írók közül Kiplinget és Gorkijt. Jó, hogy Shaw-t nem ajánlja és Wedekindet: Sohse olvashatta Gorkijt a jámbor abbé.

Vége Bethléem abbé szellemében járnánk el, ha azzal végeznők; legjobb pedig semmit sem olvasni. Mivel azonban a magyar publikum informálása céljából írtuk e pár sort, fölösleges ez a figyelmeztetés.

(Párizs, szeptember 6.)

Budapesti Napló 1906. szeptember 9.

49. LEVÉL AZ ARISZTOKRÁCIÁRÓL

(Egy barátomtól, kivel Debrecenben valamikor együtt jogászkodtam, furcsa levelet kaptam tegnap. Mivel méltatlan vagyok e barátom bizalmára mindenképpen, áruló leszek. Íme a levél, mely itt Párizsban az én titkom maradna. Engem nem turbált meg, de otthon, Magyarországon, érdekes lehet.)

Kedves barátom, sok töprengés után mégis csak megírom e levelet. Bizalommal fordulok hozzád, kivel valamikor egy hajóban eveztem. Te elkerültél hazulról s nem sejtet, milyen fölfordult világ van itt. Legokosabb volna minden okos embernek teketóriázás nélkül megbolondulni. Sejtet-e például, hogy Magyarországot idegen kezekre akarják játszani? És sejtet-e, hogy kik akarják? Aligha. Hát tudd meg, hogy a leggőgösebb magyarok. Nagy, nagy magyar urak. A nemzet színevirága. És az ő csatlósai. Emlékezhetsz, hogy én azok közül a demokraták közül való vagyok, akik nem szeretik a zsidókat. Undorodom bizony én a mágnás-canaille-től is. A méltóságos papok sem az én embereim. Fűtyülök az iskolai törtéirára. Nekem Gyula vezér Dózsa György és Martinovics voltak mindenha a kedvenceim. És képzeld: ez idő szerint szorulnak Magyarországon a mágnások. Nagy drukkokban máris kiizzadtak egy veszedelmes és bolond teóriát. Ravasz, jezsuita újságjukban akarják ezt leadni az álmélkodó Magyarországnak. Azt hirdetik, hogy az arisztokrácia: jogos vezetője Magyarországnak. Az átöröklés törvényeit feszegetik. A mágnásoknak van múltjuk. Tehát ők intelligensebbek, mint mi, nem mágnások. Kifinomodottak, akik már pelenkájukban kultúrát őriznek. Hát ez az én megrökönyödésemnek az oka. Ha az intellektuális kiválóságot így származtatják, mi lesz ebből a szegény országból? Valósággal átnyújtják így Magyarországot a zsidóknak. Végre is akármilyen antiszemita legyen az ember, vaknak és hülyének nem kell lennie. Érted már miről van szó? Hát egy Andrássy Gyula vagy akárki, mérheti-e magát akárcsak egy Kohnhoz is? Hiszen Andrássy Gyulának a legrégebb, ismert őse is csak barbár volt, mikor a Kohn őse már vagy ezer éves nagy kultúrával dicsekedhetett. Te tudod vagy tudhatnád legjobban, hogy Franciaországban még XVI-ik Lajos idején is és egy Eszterházyt is csak úgy tekintették Versailles-ben, mint valami tatár kánt. Mint különös, érdekes fél-barbárt. A Károlyiak őse turk rabszolga lehetett, mikor a Kohnok és Kleinok ősei Róma világalalmát kikezdték. A Halotti beszéd régi írásmű. De Mózes öt könyve mégis csak régiebb. Polónyi Géza legdédebb apja még csak ugatásszerűen tudott beszélni, mikor már Dávid király csodálatos költeményeket csalt ki a hárfájából. Ami igaz, az igaz. Rettenetesen bűnös emberek azok, akik az arisztokrácia hatalmát az intellektuális képességek átöröklésének ilyen bizonyoságaival védik. A nemzeti demokrácia korában. Hiszen akkor görög, zsidó, örmény, cigány a fejünkre nő. Valamennyinek történelmibb a kultúrája, mint a mienk. És akkor mi Petur bánok akár rögtön Banda Marciékat és Vörös Elekéket ültessük a nyakunkra. Lévén a hindú kultúra körülbelül minden kultúrának őse. História, ősiség átöröklés. Hiszen így eleve megölnek például minket, akiknek az őseik nem tudtak jól rabolni. Kurta nemesek voltak, mint a tied. Vagy szegény jobbágyok, mint az enyéim. Mi lesz, ha a magyar mágnások védőinek érvét átveszik és hirdetik majd itt mindenképpen?

Traján császár utódja: Krecz Von, bihari móc, egyszerűen imperátor kíván lenni. És akkor minden zsidó legalábbis mediatizált hercegi rangot követelhet ebben az országban. Mit lehetne tenni?

(Mivel nem tudom, mit lehetne tenni, leközöltem a barátom levelét. Valóban: nagy a veszedelem. Mindenki gondolkozzon. Talán nem is olyan nagy ez a gordiusi csomó. Csak a mágnásuralmat kellene egy jó karddal alaposan kettévágni a demokrata Magyarországnak.)

(Párizs, szeptember 8.)

Budapesti Napló 1906. szeptember 11.

A. E.

50. ÚTI LEVELEK

– *A cifra halottak* –

Mások már kikutatták s megírták, hogy Génua miért éppen temetőt csinált nagyon szépet magának. Én csak annyit tudok, hogy a híres temető befutkosása után meghatottan tér be az ember a primitív hamvasztó házba. Untatja és bosszantja szemeinket ez a cifrázkodás a porladó testek fölött. Hajszolása kőben, márványban egy hit glorifikálásának, amely már kevesünkben él. Ez éretlenség, ha akármilyen művészettel csinálják. Hátha még a sárkányon tipró statua titkát kutatjuk például. Kiderül, hogy a statua modellje, ki itt porlad, derék petróleumkereskedő volt Génuaiban. Halála után úgy ábrázolják, mint Szent Györgyöt szokás. Majdnem minden síremlék a halotton kívül egy ilyen komikus kontrasztot jelez. Másfél éves gyermeknek másfél méter magas emlék s néha annyi szépség, amennyi például Budapesten összes nagy embereink szobrain együttvéve sincs. Ez mind hazug, ízetlen és unalmas valami. Haggyuk a halottakat pihenni s elveszve porladni. Nem elég volt nekik, hogy éltek?

A hamvasztó házba mégis kevesen kerültek. Csodálatos az emberi babonák hosszú élete. Génuaiban megtörtént, hogy a hamvasztás fanatikus apostola a halálos ágyon kétségbeesve kérte, hogy el ne hamvasszák. Ha már semmit sem menthet meg az életből, a bedekkeres angolokról nem akart lemondani. Azok bámulják meg az ő szobrát. És egy sír mégis csak nagyobb helyet foglal el e nyomorult sárgolyóbisból, mint egy urna. Ez is valami. Tehát az emberek ékes sírok alatt rothasztatják el magukat még sokáig.

Párizsban ismerek valakit, akinél furor az istentagadás. Ez a mániákus úri ember mégis gyakran jár a templomba. Szereti a halottakat megtisztelni s temetésekkor mindig betér ő is annak a házába, akit nemcsak nem szeret, de aki ellen oly vad tagadással harcol, mintha – léteznék. Íme így köt a babona mindenkit. A halál megriaszt bennünket. Elvisz a templomba, azután pedig az egyházilag beszentelt sírba.

Pedig igazán derüs kis, puritán ház a hamvasztó ház Génuaiban. Ha tengerfenék nem volna s ha nem mindegy volna, ide szeretném címezni utolsó küldeményemet, melynél a rendeltetési hely egyébként ismeretlen. Eszembe jutott itt, hogy Budapesten most tervezik a hamvasztó házat. Talán forgalmasabb vállalat lesz, mint a génuai. Budapesten nincs csábítóan szép temető és egyre többen vannak olyanok, akik életükben eleget fáznak ahhoz, hogy egy kis igazi melegség férközzék végül a testükhöz. Génuaának azonban hasznosak a porladó és síremlékes halottak. Valósággal Ósbuda-szerűen kezelik és mutogatják a temetőt. Mennyi rongyos élő s mennyi pompás halott. Persze, persze Olaszországban vagyunk. Első olasz állomás ez úton. Tegnap este a kivilágított Monte-Carlo mellett siklott el a hajónk. Ott bezzeg nem szeretik a halottakat. (Génua, szeptember 14.)

51. ÚTI LEVELEK

– *Magyarok a hajón* -

Egy óra múlva Messinába ér a hajónk: az Adria-társaság *Zrínyije*. Nápolyban ismét sok utast kaptunk: máltaiak. Fiume és Marseille között az Adria-hajókat jobbadán Málta látja el utassal. Máltától Fiuméig talán magam leszek az egyetlen utas. No és magyar testvéreim a hajó elején. Genuában fedeztem fel őket. A hajólépcső fölött álltak. Nézték a kacagó kék tengert és káromkodtak. Pompás, kecskeméti zamattal. Francia hajó hozta őket Dél-Amerikából Marseille-ig. Kutyarossz dolguk lesz otthon. Ezért káromkodnak. De hova menjenek? Most már Amerikától is elment a kedvük. Hazajönnek Darányi Náci inség-kukoricájára. Három Pest megyei legényt biztattam közülük:

– Most már jobb világ lesz Magyarországon is. Hiszen Kossuth Lajos fia a miniszter. Majd meglássák, nem hagyja az, hogy földönfutó legyen a magyar ember. Megváltja a grófok és a püspökök földjét s kiosztja a derék, munkás magyarok között.

Káromkodtak az én magyarjaim s igazuk volt. Piszkos, olasz munkások érkeztek velünk. Szintén Dél-Amerikából. Jókedvű népség. Szennyes, koldus, szemtelen. De a tengeren otthon van. Marseille-ben már mindenki érti őket. Konzuljaik védik, gyámoltítják. A magyar szomorú és gyámoltalan. Csak káromkodik. Hihetetlenül, ríkatóan árva az én fajtám parasztja. Otthon, idegenben, a grófok birtokán, vagy a tengeren.

Ürgének, vakondoknak jobb dolga van. És már nem vár senkitől semmit. Egy-két bánáti oláh is van a hajón. Barátkozni szeretnének magyar földieikkel. Nem értik egymást. A magyarok húzódoznak is tőlük. Egy magyar legény váltig mondogatja nekik:

– Nem értem én a beszédeteket.

Mire megindul egy istentelen zengésű *angol* beszéd Magyarország hazavándorló lakosai között.

Egyébként úgy képzelem, hogy az Adria-hajókat nem is ismerik otthon. Csak furcsa vagy földönfutó magyarok kerülnek itt össze. Mint mi például. Jacht vagy hajófenék: ez a magyar választék. Akinek nem telik jachtra, az vándoroljon ki. Pedig be szép út ez: Fiumétől vagy Triesztől Marseille-ig. Esetleg más vonalain az Adria-társaságnak. Igazi túristaut. Nizzát, Monte-Carlót, Genuát, Sziciliát, Nápolyt, Máltát bejárhatjuk. Mindenütt van egy-két nap pihenő. A hajók kedvesek, familiárisak. A mi parancsnokunk például elsőrendű, szíves, joviális ember. És két eleven, valóságos magyar hajós-tiszt van a *Zrínyin*. És van a többi hajón is. Íme: nemcsak kivándorlás céljából megy tengerre a magyar. Milyen merészeket gondol azután a tengeren az ember. Mikor majd sok-sok magyar zászló lobog a vizeken. Mikor majd nem hurcolják idegenbe idegen hajók a gyámoltalan magyarok ezreit. Csakhogy káromkodnak a Pest megyei legények s nekik van igazuk. Pedig barátságos, magyar hajón vannak. Nem segít mirajtunk semmi. Még a püspökök

imádsága sem. Holott százezer forintos fizetéseket kapnak az imádkozásért. És a gróf urak nemes hazafiassága sem. Ezeknek is sok százezer forint jövedelmük van azért, mert szeretik a hazát. Nekem határozottan bujtoogató természetem van. Ma délelőtt megint szóba álltam magyar testvéreimmel. Azt kérdeztem tőlük:

– Sok kára volna abból Magyarországnak, ha a kalocsai érsek helyett egy káplán imádkoznék s ha Zichy Jenő nem szeretné a hazát?

Azt válaszolták, holott igen jó katolikus és hazafias parasztok, hogy – *nem*.

Azután megint káromkodtak. Én nem akartam többet mondani nekik. Féltem, hogy mire Fiuméba érkezem, már várni fognak reám az Andrássy Gyula zsandárai.

(Messina, szeptember 18.)

Budapesti Napló 1906. szeptember 22.

A. E.

52. ÚTI LEVELEK

– *Szicíliai levél* –

Gyönyörű hajnalban föllobogózott Zrínyink kikötött az Etna alatt. Máltából érkezünk ernyedten a tegnapi forróságtól. Catania kikötőjében zászlós, bokkrétás minden hajó. Szeptember huszadik napja: az olasz unió ünnepe. Csillog a csöndben pipáló Etna hava. Szép, áhitatos, délszaki reggel ez. Tíz templomban harangoznak legalábbis. Összehangolt, muzsikáló harangokkal. Ezek a harangok aligha az egységes Olaszország öröme zúgnak. Szicíliában vagyunk: pap vagy öszvér minden második élőlény. A dómban nagyon szürke, hétköznapi mise. Trikolor csak minden ötödik házon leng. Néhány ódon keresztény-ház az utolsó választások jelmondata: „Éljen a keresztény-demokrácia.” Azóta X. Pius egy kicsit belekönyökölt ebbe a szenteltvízes demokráciába. Majd lesz ennek más neve.

A Villa Bellini előtt fehér plakátokat olvas egy csoport. Az olasz szabadkőművesek kiáltványa. Tele van vele Catania s bizonyosan egész Szicília. Harcias kiáltvány ez a nemzeti ünnepen. Palermóban bizonyosan valamennyit letépték suhancaikkal a papok. Hát még Szicília belsejében. A Nasi városában s más helyeken. Catania talán még a legeurópaibb fészke ennek a szép, vad szigetnek. Az aláírás a plakáton: Ferrari nagymester. A vatikáni Rómát vádolja keserűen. Mazzinit idézik meg a szabadkőművesek. Hát ilyen Olaszországról álmodott-e Mazzini? A Vatikánt és butító, fosztogató hadát nyögi Itália. Ma jobban, mint valaha. Így állítja nagy igazsággal a plakát. Még Spanyolország is levetni készül a pápai igát. Franciaország nagyszerű harcokban végleg legyűrte a reakciót. Oroszország újjászületésre készül. Szabadság, demokrácia és szociális haladás szerencsés országokban mindenütt triumfusra készül. „Olaszok, a mai nemzeti ünnepen, meaculpázzatok. Olaszország ma is a pápaság zsákmánya. Föl kell még egyszer szabadítani Olaszországot”.

Mindjárt verekedés támad a plakát előtt. Ingerülten hadonásznak az emberek. Végre is két ősz polgár szava győz. Ezeket lelkesíti a plakát. Még vannak garibaldisták Olaszországban. Vannak még Szicíliában is. Különös tragikomikus tréfája a fejlődésnek. Olaszországban is úgy történt, mint Magyarországon. Az a nemzedék, mely a hatvanas évek végén s a hetvenesek elején élte ifjúságát, világos lelkű szabadgondolkozó. Akik már eltávoztak vagy már nagyon ősz fejjel élnek közöttünk. Az újabb nemzedéket pedig már suttymban a reakció nevelte föl önmagának. Keresztes diákbrigádjai Olaszországnak is vannak. És az olasz kultuszminiszter nem mert elmenni Milánóba, ahol az olasz tanférfiak a felekezeti iskolák eltörlése mellett emeltek harsány szót. Olaszországot is átitta lassú szivárgással egészen a reakció. Mint Magyarországot s mint a kultúrharc után Németországot. Akiket meg nem mételyezett a klerikalizmus, azok hiába tekintenek szét. Nincs tábor, amelyhez csatlakozzanak. Rómának sikerült megfullasztani világszerte a régi liberális demokráciát. Maga Mommsen kénytelen volt a szociáldemokráciában reménykedni. Olaszország szabadgondolkozói sem tehetnek mást.

De legalább harcolnak, nem úgy, mint Magyarországon. Íme, a legsötétebb Szicíliában is világítanak. Sekrestyéjében keresik föl a papot. Csak nekünk, magyaroknak, kell fölfalatnunk hang és jaj nélkül. Mi vagyunk a népünnepek versenylepénye. Egyik oldalról a klerikalizmus, a másik oldalról a mágnás-had fal minket. Bajos lesz így egészben maradni.

Estefelé indulunk Cataniából. A mólón verkli mellett munkások mulatnak. A harangok újra zúgnak, de a nóta hallik, mert ez a nóta a Marseillaise.

(Catania, szeptember 20.)

Budapesti Napló 1906. szeptember 25.

A. E.

53. AZ ŐSZI VELENCE

Mi hajtja, húzza a magyarokat Velencébe? Szinte komikus elmerüléssel vizsgálom napok óta. Értem az angolt, akinek az egész földgömb egy pipázó szoba. Német is juthat minden szögletébe a világnak. Mert nyomában van az angolnak, mert alapos, mert sok. Tíz-húsz év óta már a francia is sokat utazik. Kergeti a hisztériája, esztétikus világfelfogása, pénze. És az a valami, amit boldogult Jean Lorrain velencei méregnek hívott. Barrés írja például, hogy ő sokat szeretett. Szerette az anyját, szülőföldjét, kedvenc íróit, tömérdek babáját. De igazán csak Velencét szerette. De a magyarok itt unatkoznak. Látom. Immel-ámmal bújnak a Lidó vizébe is. A Floriánban pedig otthonosabbak, mint bárhol. A lagunáknak csak a szagát érzik. A holdas estéknek csak a borzongató szelét. A formákat a velencei nőkön tanulmányoznák, de ezek nem kedvük szerint formásak. Zsörtölődnek, mert mindenki a zsebüket könnyíti, holott ennek éppen az ő velencei életstílusuk az oka. Végül is meggyűlölik a várost, mely visszavarázsolta Byron és sokak megfogyatkozott képzelő erejét. Velencénél már csak a többi magyart gyűlölik jobban.

Egy percig arra eszméltem, hogy a víz húzza ide őket. Ahogyan húzza Ostendébe, Abbáziába s máshova. De nem. Ebben nagyon is sok ráció volna. Viszont tudom, hogy Fiumében sok magyar tanulja a tengerjárás tudományát. Meg is kóstolják sokan. Azután bekérezkednek az irodába, a vámhoz. Ki hova. Nem ez. Egészen ködös valami. Affektálás, majmolás. Avagy nagy megutálása az otthonnak. Bizonyos, hogy itt vannak és sokan vannak. És félnek egymástól. Íme a Lidón csináltak nekik egy pompás szállodát. Még a kávék kanalakon is ott a magyar címer a Hungária-hotelben. Magyar színek, magyar freskók, magyar címer mindennemű. Még tulipán is, ha kell. Aki ezt a szállodát építette, mégis ettől fog koldulni. Kicsinyes, provinciális természetű az idegenjáró magyar. De szorgosan titkolja. És azért is kerüli a fajtáját. Az angol összebúvó. Az angol hálás, ha a kedvéért angoloskodnak. A magyar megretten s ezerszer szívesebben megy Angleterre-be, Itáliába, Germániába, mint Hungáriába. Hogy azután az egészen internacionális helyen – egészen elszigetelje magát. Így cselekszik.

Írtak sokan a velencei magyar világról. Ételmes camelot-k magyarul beszélnek. Itt-ott magyar fölírások. Milyen szomorú ez. Nem lehet ennek örülni. Igazság nincs benne. Vagy hogy értelmesebben beszéljünk: raison. Mit visznek haza? Kellemetlen emlékeket. Nem a Csekonicsokról van szó. De a művelteskedő, nem gazdag magyarokról. Viszik-e a formák szerelmét? A szív megkönnyesülésének képességét? Az ellágyulás titkát? Az elmélyedés és álom szent orvosságát? Hittem szerint, aki Velencében élt, annak egy kicsit művésszé kell válnia, ha nagyon barbár volt is. Érzik-e ilyen metamorfózis a magyar publikumon? Ezren és ezren járnak Velencébe. De hiszen elkerülnek Rómába, Párizsba, Münchenbe, Drezdába is. És – hazamennek.

Ősz van itt egyébként, csodálatos velencei ősz. Fázunk is olykor. A Lidón némely napon szinte hősködés fürödni. Persze hogy Wagner Szigfrid ilyenkor megfürdik.

Egy-két divatos, párizsi színésznő is. Írók és művészek hónapja a velencei szeptember. E napokban korán bukott le a Hold. De fölséges képeket festett. Egészen Gauguin-szerűeket. És a csönd. Milyen csönd van most itt. Az a csönd, amely önmagához vezeti el az embert. Az embert, aki, szegény, olyan messze bolyong mostanában önmagától. Ez fájdalmas is, de szép. És Velence ilyen őszi napokon csupa fájdalom és szépség.

(Velence, szeptember.)

Budapesti Napló 1906. szeptember 30.

A. E.

54. A MARSEILLE-I KIÁLLÍTÁS

Marseille-ben azóta, hogy a Mariusok e jeles városáról írtam, nagy ünnepek estek. Fallières elnököt angol, olasz és spanyol hadihajók üdvözölték. A Grand-Palais kényelmetlen termében nagyszerű és üres beszédek kongtak. A jó Fallières büszkén hivatkozott a francia kolonizáció sikereivel. No sebjaj: még a német császár sem fog irigykedni. Mert a valóság az, hogy Franciaország nem ért a gyarmatosításhoz. Angolnak való mesterség ez s Párizs minden tizedik lakója sejti talán, hogy gyarmatok is léteznek valahol. Ezt is csak azóta valószínűleg, mióta egy divatos, bolond chanson kereng. Egy kis tonkini leányról. Tonkin, Tonkin, elmélkedik a francia burzsoá s megtanulja, hogy Tonkin a franciáké.

És hogy micsoda az, ami érdekes a marseille-i kiállításban? Természetesen az, ami francia. Például: mit tud csinálni a francia iparművészet raffinement-je barbár együgyűségekből. Egy kis pavilonban egy indokínai zenekar játszik. Ez meg leleplezi a Sidney Jones-ok tudományát. Az ember majdnem épen kapja a Gésák és más angol operettek minden fülbemészőbb melódiáját. Ami bizarr, új, esztétikus, különös, azt a francia nagyszerűen tudja meglátni. Kambodzsa pavilonában ott látjuk Szizovatha király trónját persze. Szegény királynak táncosnőivel együtt reklámútra kellett mennie. Majdnem egy millió frankba került a kambodzsai szuverén útja. Így tudnak gyarmatügyekben gazdálkodni a franciák. A reklám nem ért meg tíz frankot sem. Elmés dolog volt egy külön-pavilont emelni a – tengernek. Híres expedíciók sok becses anyagát hordták itt össze. Főképpen sarki expedíciókat. Ez a kiállítás nemzetközi. Végtelenül becses a gyarmatok iskoláztatásáról beszélő része a kiállításnak. Erdély sok vidéke szegyenkezhethetnék némely francia gyarmat általános kultúrája mellett. Hiszen nem is civilizátori szerepében marad el a francia gyarmatosítás. Financiális okosság nincs Franciaország kolonizáló politikájában. És az a szoliditás amelyet még a szolid és alapos német sem tudott megtanulni. Teátrális, pózos, lármás az, amit sikerként mutatnak. Az az örök esztétika és irodalom. Algériának és Észak-Afrikának például óriási francia irodalma van. Kimutatták már, hogy Észak-Afrikához csak latin népeknek van jussuk. Mert ott mindenütt latin kultúra nyomait találjuk. Még talán Afrikáról zengő verskötetek is vannak bőszéggel francia nyelven. De, hogy a mohamedán lelket és világot megértsék, megközelítsék, meghódítsák, erre nincs talentumuk.

A kiállítást sem a hivatalos Franciaország rendezte. Rendezte Marseille város s legelsősorban a Paris-Lyon-Méditerranée vasúti társaság. És a francia Dél. Fallières-ék már csak a tósztokat s a dicsőséget aratták. A Méditerranée-től különben Európa minden vasúti társasága tanulhatna. Ez a társaság érzi ám, hogy a modern életben mit jelent okos, nagyszabású lendítések adni a közlekedésnek. Évtizedekig üdvösen fogja érezni Dél-Franciaország ezt az ötletet. Még ha Marseille kiállításának is az lesz a sorsa, ami minden kiállításé: a deficit.

Azon a napon, mikor Marseille-ből elutaztam, újságíró ünnep volt. Olasz újságírók jöttek a kiállításra vagy százan. Olyan nagy ünnep volt ez, mint egy fejedelmi látogatás. Lakoma volt még a kínai vendéglőben is, mert ilyen is van. Érdekesnek

szerfölött érdekes kép volt. Jegyzőkönyves újságírók az egzotikus emberektől népes pavilonokban. Bizarr és szép és ilyen az egész kiállítás.

(Velence, szeptember végén.)

Budapesti Napló 1906. október 2.

A. E.

55. ÚTI JEGYZETEK

(Ami Párizst Párizzsá teszi – Két kicsiség – A taximéter és az autóbusz – Mikor sehol sincs szezon – Nagyon szerencsétlen emberek – Málta és az angolok)

Párizst Párizzsá nem a bedekkeri nevezetességek teszik. Ezer apróság, millió serege a parányinak. Csak akkor érzi ezt az ember, ha elhagyta a várost, a Várost. Mintha levegőtlen levegőt szívná, akárhol jár. Szeretné önmagát megszégyeníteni s nevetségessé tenni ezt a gögös misztériumot. Nem sikerül, mert ez a misztérium nem is misztérium. Csakugyan Athénból távozzunk, ha Párizsból távozzunk. Egy nagy fórumról, ahol minden cselekvésünk köz-cselekvés. Ahol mindenkit érdekel minden s mindenki részese egy folytonos, összeömlő érdeklődésnek. Íme eszembe jut két olyan kicsiny dolog, hogy szinte számárság. Három hét óta utazok s járok-kelek vonaton, hajón. Ostoba bárkán, rossz nápolyi kocsin, máltai automobilon, velencei gondolán. Talán a tarka alkalmatosságok hozták emlékezetembe. Egy napon, valami két évvel ezelőtt Párizsban taximéteres kocsik jelentek meg az utcákon. De nem is taximéteresek, hanem taxaméteresek. Egyelőre vagy ötszáz. Másnap az újságok az új rendről írtak sokat természetesen. Harmadik napon levelek érkeztek a lapokhoz. Hogy a taxaméteres kocsik – mozgó grammatikai botlások. A taxis – görög szó s töve nem: a. Nem taxaméter hát, amit a németek botlása tett használt szóvá, hanem taximéter. Tíz nap múlva ki kellett cserélni a táblákat, s ma Párisban nincs taxaméter. Csak sok-sok ezer taximéter. A másik az automobil-omnibusz esete. Párizs fölfortyant, mikor a gyors omnibuszok evvel a hosszú névvel megkezdték a forgalmat. Nincs ideje s kedve az embernek ilyen hosszú neveket használni. Egész Párizs versenyzett a kitalálásban s pár nap múlva megszületett az autobusz név. Ma így hívja az automobil-omnibuszt egész Párizs. Ez a két kicsiny, számár dolog: Párizs. Az a Párizs, mely szinte individuuum gyanánt él, szabályoz, szépít, uralkodik. Mely befoly, beleszól még talán az álmainkba is. Ez az a kultúra, ami kultúra. Nem csodálatos épületek, múzeumok, utcák, gyárak által. Száz év se kell, s Berlint álméklodva nézheti talán a párizsi is. Finom érzékenysége az intellektusnak, a rezonáló képesség, a nyugtalanság, a társadalmi együttélésnek valami kiválóan nemes, derűs, indiszkrét fölfogása. Ez az.

2. A Riviéra még nyári, poros, tikkadt, szomorú. Monte-Carlóban egyetlen asztalnál játszottak. De már készült a szezonra a Côte d'Azur, mikor a napokban láttam. Ám a tengeri fürdők hűvösek s Norvégia partjain pláne nem lehet meleg. Velence szép, szép, de semmittevő s nagyon pénzes uraknak unott is lehet már. Kairó még forró s Taormina felé is korán van még kormányoztatni a finom jachtokat. Emberi dolgot mívelünk, ha egy nagyon szerencsétlen társadalmi osztályról beszélünk. A világgjáró milliomosokról, akik igazán nem boldog emberek. Ahol még a históriai nemesség él s uralkodik, ott nem szomorú az ősz. Ilyenkor kezdődik a kastély-élet, a szüret, a vadászat. De nem minden ország Oroszország, Ausztria-Magyarország avagy Poroszország. Már a francia kékvérűek között is kevés a boldogok száma, akiknek kastélyuk és domíniumuk van. Ellenben mit csináljon az

amerikai dúsgazdag? A fölcseperedett német, francia vagy angol burzsoá? Kastélyt s uradalmat vehetne, de nincs vérében az időpusztításnak az a fajtája, ami a tradicionális, történelmi nevű gazdagoknál dívik. Tehát az év nagyobb részében bolyong. Akkor amikor sehol sincs szezon. Fantáziája semmi, érdeklődése korlátozott, energiája kicsi. Fáradt a családi életre s tehetetlen a munkára. Nem kárpótolja a művészember fájdalmas gyönyörúsége sem, hogy énjét, lelkét egyre növeli. Szent komolysággal állítjuk, nagyon szerencsétlen emberek, de úgy kell nekik.

3. Málta érdekes világ s az ember megsejti benne, hogy milyen lehet az angol India. Vagy egyáltalában minden angol gyarmat. Hogy ahol vagyunk, ott angol az úr, érezzük azonnal. Hogy nem szeretik az angolt, azt is. Pedig a kormányzósági palotában, a máltai lovagok egykori rezidenciájában ott van a híres emléktábla, mely szerint Európa határozata s a máltaiak szeretete folytán az a sziget örökké Britanniáé. Afrikai forróság, hitvány vegetáció. De Málta lakói mégis jómódúak. Éli a maga életét a sziget. Külsején görög, olasz, francia, sőt mór hatás jobban látszik, mint az angol. Sebaj: Málta azért angol s az fog mindig maradni. Szeretni aligha fogják valaha is az angolokat. De kicserélni sem cserélnék ki más urakkal. Egy szkeptikus, művelt magyar ember mondása forgott a fejünkben folyton:

– Szép, szép a függetlenség, de nem kis nációnak való. Mai rendjében a világnak kis nép vagy kis ország számára a legszebb álom angol gyarmatnak lenni.

(Velece, október 1.)

Budapesti Napló 1906. október 5.

A. E.

56. A KIS NÉPSZERŰSÍTŐK

Ambiciózus író-íffak még mindig okos ösvényen járnak, ha Nietzsche népszerűsítik. Sokan cselekszik már ezt, de Nietzsche még elég távol van a nagy publikumtól. Egy-két Nietzsche-tézis fölhígításával még sokáig játszhatja az originális, vad legényt az ember. Ez csak példa, amit Rémy de Gourmont cikke sugallt nekünk. Ez a Rémy de Gourmont meglátott valamit, ami nem új. Nem új, de sohse volt olyan aktuális, mint ma. Észrevette az irodalom és művészet ügyes exportőrjeit. Talán nem is jó név ez, hanem népszerűsítőit. Mindjárt megmagyarázza a dolgot Rémy de Gourmont egy-két példája. Íme Paul Verlaine: a vagabundus vén szatír. Az a szegény bolond, aki Anatole France szerint új művészetet kreált s aki századának legjobb költője volt. De nagyon is önmaga volt, új és különös. Nem hófehér élete visszariasztott tőle minden erkölcsi polgárt. Tömeg-népszerűség nem határozottatott az ő számára, mert ő a megfinomodott, az abszolút híve volt. És halálakor megjelent egy új költő. Már észrevenni is úgy veszik észre, hogy egy kis versét Verlaine versei közé sorozza valamely hebehurgya kritikus. Fernand Gregh az ifjú poéta neve. Gazdag fiú, nem kénytelen pénzért írni s ma már majdnem híres költő. Nem csinált mást, mint Verlaine-t – közelebb hozta a publikumhoz. Átírta a Verlaine érzéseit és verseit. És az a publikum, mely Verlaine-t nem értette s kinevette, Gregh-nek tapsol. Ugyanígyen a bájos Noailles grófnő esete. A grófnő Párizs kikiáltott eleven csodája, költőnő és zseni. És hogy olvassák a verseit, amelyeket csak a kiválasztottak élveztek annak idején, mikor Francis Jammes írta meg őket. Ilyen Gregh-jai és Noailles grófnői minden nagyszerű egyéniségnek vannak. Nemcsak írónak és művésznek, de tudósnak, szociológusnak és publicistának. Kimondják az újat, a mélyet s abban a percben még idegent. Egyenkettlen hallják s az emberek figyelem nélkül rohannak el mellette. Jön a népszerűsítő, fölkapja, népszerű, édes ízekkel megitatja s fölzúg a taps. Semmi új nincs a Rémy de Gourmont meglátásában. Sőt mindez kissé komikus volna sopánkodásnak. De érdemesnek érdemes olykor valamit ötletből le-leírni. Rémy de Gourmont néhány divatos írón akart nagyot ütni. Nem ütött nagyot. A nagy publikumot ez nem érdekli. Nem is volna hajlandó meglátni, még ha tudná is. A kevesek pedig, a művészet értői vagy gourmand-jai mindig látták s tudják ezt. Istenem egy-egy szép Heine-versből hány száz jó verset írtak már. És Ibsen epizódjaiból még az unokáink is kapnak majd szenzációs drámákat.

Budapesti Napló 1906. október 5.

Lellei

57. A LAGUNÁKON

I.

Egy öngyilkos

A Danieli-fogadóban megölte magát egy budapesti magyar. Otthon, Budapesten bizonyosan tudják már azóta, hogy kicsoda. A velencei újságokban eltorzított, kiejthetetlen a neve. Úgy írják a nagyon falusias fokú velencei lapok, hogy beteg volt. Ezért kószált már hetek óta napos Itáliában. S ezért választotta ki leszámolóhelyül éppen Velencét. Muranóból jöttem s gondolám véletlenül találkozott a gondolával, mely a halott magyart vitte. Még meghallgatott, szegény, egy trombitás hangversenyt a Márkus-téren. Azután vette kezébe a revolvert. Velencében pedig egyenesen bosszantó a halállal találkozni. Olyast érzünk, hogy ez minket céloz. Álmodó, fáradt, renyhe személyünkben. Csodálatosan elváltozott a lagunák rejtőző, öreg, talányos lelke. Valamikor szerette a párás meleg, omló vért. Oh, miként szerette. Ma nyögve, vén fürgeséggel bujik a halál elől. Velence nem az élet kikötője s nem a halálé. Valami nagy és még kifejtetlen emberié: a tartós féléleté. Amiben élet és halál benne van ugyan, de összefolyva. Álom, emlékezés, lemondás, várakozás. Csak láz nincs, csak cselekvés nincs, csak bátorság nincs. Velencében nem szabad, nem illik halálosan bátornak lenni. Szegény öngyilkosa a Danieli-hotelnak, be nagyon beteg lehetett, hogy ezt az illetlenséget elkövette.

II.

A különös magyarok

A derék Fabrici, a Hungária-hotel gazdája, nagy ünnepet rendezett. A Lidó magyar hoteljének avatóünnepét. Elmélázott egy kicsit az ünnepen s a pezsgőnél, mely francia és jó volt, megkérdezte diszkréten tőlem, amit már megkérdezni okvetlenül régen készült:

– Ugy-e hogy számárság volt Hungáriának keresztelni ezt a hotelt?

– Ha a magyar vendégekre számít, akkor bizony, bocsánat, számárság volt.

Még jobban elmélázott az én Fabricióm. Nagyon sokára és csendesesen mondogatta:

– Különös emberek, hajh be különös emberek a magyarok. Csak úgy lehet kedvükben járni, ha nem jár kedvükben az ember.

Nem akartam megmondani Fabriciónak, hogy klasszikusat mondott. Mintha csak ugyan ilyen különös természetünk volna nekünk.

III.

Dal a nászútról

Egy híres, öreg francia poéta új versét olvasom Velencéről. Semmi új benne, a régi dal, de csodálatosan forró szépítése a múltnak. A múltnak, mikor ő Velencében járt ifjú hitvesével. Az irodalomtörténetnek majd még joga lesz megírni, hogy ez a poéta nem szerelemből nősült. Gethes legény volt, kiben csak az írói ambi-

ció tartotta az életet. Túlélte a feleségét s learatta a learatható dicsőséget. Közben magának élni, szeretni, érezni és szenvedni elfelejtett. Bizonyosan már Velencében sokszor terhére volt a felesége. És ma milyen forrón, szépen tud emlékezni. Ha hazugság, akkor is fölért sok ezer csókos, bolond órával, egy tizenkétezer lóerejű fiatalsággal s egy egész élettel. És látok nászutazó párokat bőséggel Velencében. Némelyek deliek, szépek és majd felfalják a szerelemtől egymást. Föltétlenül igazuk van ma s az ember akár sírva irigyelheti a csókjukat. De a csókok után? Sohse fognak ők olyan forrón, olyan boldogan, olyan szépen emlékezni Velencére, mint a vén poéta. Helyes dolog ám az, hogy nyomorékjainak fantáziát adott a Sors.

(Velençe, október 4.)

Budapesti Napló 1906. október 7.

A. E.

58. JEGYZETEK

I.

Egy francia darabont

Clemenceau egy darabont, egy haladó párti – Franciaországban. Nacionalisták írják, hogy már régen ajánlgatja hazáját Vilmos császárnak. Ezer szerencse, hogy Vilmos ezidőszerint nincs vásárló kedvében. Pedig Karlsbadból a múlt hetekben ezért ment egyenesen Berlinbe Clemenceau. Nos, ez a darabont, ez a haladó párti Clemenceau szűkebb pátriáját, Roche-sur-Yon-t látogatta meg a minap. Beszédet tartott ott s istentelen lelke úgy ellágyult, mint egy gyermeké. Végignézte egy pillanat alatt az utat, mely a szülőföldről őt egykor elvezette. Mennyi küzdelem, mennyi könny, mennyi siker s mennyi csalódás. Hány sebet ejtett gonosz ellenségen s hány kegyetlen sebet visel a szívében titkon ma is. De erős volt, mert szülőföldjének ereje élt benne. Pár évvel ezelőtt már eltemették, mint erkölcsi halottat. Szülőföldje és génusza fölemelte: ma Franciaország leghatalmasabb minisztere. Ő, aki hazaáruló, akit már eltemettek az ellenségei. Elégtételét rohanó udvariassággal hozta meg az idő. És ő íme könnybelábadt szemmel áll meg szülőföldjén. És zengi a szülőföld dicséretét. Azt írják a lapok, hogy vele sírtak a hallgatói is. Olyan forróan, könnyesen tudott arról beszélni, hogy mi a szülőföld. Mert Clemenceau művész is. Nem csupán hazaáruló és miniszter. Vad, nagyszerű temperamentum, költő és ember. De ezek után pláne nem fog szóba állni vele Vilmos császár. Nyilvánvaló, hogy Roche-sur-Yont nem adná el Clemenceau. Már pedig vagy egész Franciaország vagy semmi. Manapság a hazaárulók nem korrekt üzletemberek.

II.

Utaznak az oroszok

Írják, hogy a Riviérára már sokan érkeztek s Velencében is most ők vannak legtöbben: az oroszok. Azóta otthonosak Európában, mióta otthon bajok vannak. Nagyhercegtől jómódú szatócsig mindenki világjáró. Párizsban néha annyian vannak, hogy elkerülni nem tudják egymást. Persze, hogy a vacogó fogú francia tökéletes jóra véli ezt. Utaznak, gondolja, mert sok a pénzük. Még sem lehetnek olyan nagy veszedelemben a kölcsönadott milliárdok, mint gonosz hírlapok állítják. És az sem igaz, hogy szomorúak. Cannes egész szezonban zajos az orosz cécóktól. A világjáró orosz nem szomorú ember. Igaz, hogy így regényesebb volna. De nem szomorú, sőt éppen ellenkezőleg. A franciáknak van egy elmés, vigasztaló mondásuk. Ha a nihilisták jutnak Oroszországban kormányra, az is – kormány lesz. A kormánynak pedig legfőbb kötelessége a régi adósságot törleszteni s az újat csinálni. Az oroszok is ilyen filozófiával nézhetik a dolgok veszekedett folyását. Ha a nyakunkon marad a fejünk, nagy baj nincsen. Mindenképpen jobban lesz, mint most van. De ezt a filozófiát azok, akiknek pénzük van, evvel bővítik ki: de addig mégis csak biztonságosabb idegenben élni.

III.

A legjámborabb pápa

Azt hitték, hogy ő lesz a legjámborabb pápa. Velencében pláne azt hitték. Most azután bámulva néznek az ő megvadult ex-pátriárkájukra. Pedig Velencében tudják ám a pápát szidni. Hallgattam négy évvel ezelőtt a Quadri-kávéházban egy politizáló, olasz társaságot. Egy olasz újságíró meséli nekem, hogy majdnem minden héten új, klerikális lap indul Olaszországban. És nem a régi hangon írnak. A kis Difesa, például, a velencei klerikális lap, úgy harap, mint egy veszett macska. A klerikális egyesületek száma Olaszországban három év óta megduplázódott. A legjámborabb pápa félelmetesen dolgozik. Brutuskodott, játszotta a mamlasz aggot itt Velencében. Most azután őszinte.

(Velence, október 6.)

Budapesti Napló 1906. október 9.

A. E.

59. ÚTI LEVELEK

– *Magyarország és az antimilitarizmus* –

Csak éppen, hogy Hervéje nincs még Olaszországnak. Antimilitáris forradalma azonban van és nem várt vezérre. Futva ég ez a forradalom, mint a lápi tűzeg. Bújva, harapózva ki-kitör, s körülárkolni nem lehet. Sehova se jöhetett volna rosszabb időben. Franciaország elbírja. Hiszen a revanche-ban már talán Déroulede sem bizakodik. Ellenben bölcs entente-okkal bebiztosították magukat a franciák. S ha Vilmos császárnak bolond kedve jönne? Vannak már más császárok is Németországban. Bebel és még vagy három millió más. Olaszországnak nincs ilyen kényelmes Németország. Mert Olaszország Németországa – Ausztria.

Aggódnak a szocialisták is Olaszországban. Éretlennek és bajosnak tartják a propagandát. Az Avanti sorra szólaltatja őket. A szocialistákat, republikánusokat, radikálisokat. Hervének alig akad egy-két olasz védője. Érzik ezt a csúnya fonák-ságot. De szidják az antimilitáris forradalmat és Hervét. Kertelnek, hebegnek s az ügyesebbek – Ausztriára kennek mindent. Lazzarini [szerint] például „Olaszországnak szerencsétlen helyzete van. Szomszédja a klerikális-feudális Ausztriának. Szép, szép az antimilitarizmus. De nekünk Ausztria mellett ma még lehetetlen.” Bissolati, Ojetti, Chiesi, Calvi, Viazzi, stb. mind ezt hajtják. Tudományos és új argumentumok után nem is kapkodnak. Az egyetlen Labriolának jut eszébe egy okos dolog. Hogy Olaszországnak van egy sürgősebb propagandája: meghódítani a szabad gondolatnak az – iskolát. Amiben talán igaza van – a dilemma lényege körül. Mert igazuk van ám azoknak is, akik Ausztriára terítik a vizes lepedőt. Ha ezek nem is veszik észre, hogy szegény Ausztria csak – cégér.

Ausztriát csúfolni vagy vádolni könnyű. Buta, gonosz, szerencsétlen, de hálás sujet ez az Ausztria. Am mit csináljon Habsburgjaival s boldogtalan, szerteszt-vágyódó önmagával? De azt talán rosszul látják Olaszország fő-fő radikálisai és szocialistái, hogy Ausztria kényszeríti fegyverbe Európát s első sorban Olaszországot. Ma Európában – nemes, szép kis szerep – Magyarország a legmilitárisabb ország. Talán egyetlen olasz politikus sem sejtí ezt azok közül, akik az Avanti-ban hadonásznak. A Balkán egy előkelő, permanens békekongresszus mellettünk és alattunk. Egész Európa ideges görcsök közt rázza testéről a szipolyozó, kultúra- és boldogságevő hadsereget. Magyarország hadsereget akar minden áron. Haladás, kultúra, boldogság árán is. Ha Ausztria lemondana ma a maga militáris felsőségéről azzal, hogy legyen Magyarországé a hadsereg minden fizetséggel egyetemben, a koldus Magyarország elvállalná. Mert akkor volna csak örök a tízezrek uralkodása. S mert úri kenyérhez jutna egy eltartásra váró, teljesen értéktelen, munkára képtelen, tatár-agyú, züllött társadalmi osztály. Nem igaz, hogy Ausztriában van a székhelye a feudális-kerikális uralomnak. Igen: Ausztriában székelnek a Habsburgok. De Ausztriának erős polgársága s nemcsak öntudatos, de már politikailag is beérkezett proletársága van. Ausztria parlamentjében már van olyan párt, melynek teljességgel *je m'en fiche*, hogy kié a hadsereg. Ha Magyarország kívánja, annál jobb, bírja békével.

Mi Európa homlokán szeretnénk tombolni egy hadsereggel. Babonás, barbár, kulturátlan imádása a vitézi parádénak s a fegyvernek sehol a világon nem él még olyan középkoriasan, mint nálunk.

Ime, ami még alig jutott valakinek az eszébe s ami valóság: az antimilitarizmusnak Magyarország az első akadály. És nem Ausztria, mint a megriadt Olaszország véli. És ha minden társadalmi javulásnak a hadsereg áll útjában – mi állunk. Magyarország: a mágnások, papok és kocsis-urak Magyarországa. Ezt a Magyarországot demokrata, magyar Magyarországgá változtatni annyit jelentene száz nagy dolog mellett, mint ettől a csúnya szégyenfolttól is menekedni.

(Milánó, október 10.)

Budapesti Napló 1906. október 13.

A. E.

60. ALBERT HERCEG

– *Monte-carlói levél* –

Suttogják, hogy tegnap megint revolver puffant Monte-Carlóban. Amszterdamból hozott magával csinos kincseket egy gyémántkőszőrűs. Úgy kell neki: egy hollandusnak több esze lehetett volna. Albert herceg ugyan nem hullat könnyet érte, ha megtudja. De nem tudja meg, mert őt nem érdekli a gyémántkőszőrűsök dolga. Nem sejti azt a világ, milyen nagy ember a kis Monaco fejedelme. Bölcs és művész ember Albert herceg, aki még ezt se bánja. Hát kiről tudja igazságosan a világ, hogy kicsoda? Vilmos császár vagy akár egy Rothschild is szívesebben lenne az álmodó burzoá. Albert császár bizonyosan nem cserélné velük s igaza van.

Az embernek van egy országa: Monaco ugyan, de ország. Az embernek van pénze: bűzös pénz, de sok pénz. Neve van, rangja, egy kis esze is. Albert herceg állapota ez. Ám ha csak eddig volna, utálatos volna. De nem az, s hogy nem az, ez az Albert herceg kiválósága. Kezdve ott, hogy Sedannál hősiezen harcolt a franciákkal a németek ellen, az élete tele van, ha nem is heroikus, de igen nemes, emberi cselekedetekkel. Gotha almanachja szerint egyik legjelesebb család az ő családja Európában. Ő fűtyölt erre az irigyelt ősiségre s alapjában van olyan demokrata, mint Gambetta volt. Nem félt az erénycsőszöktől és hipokratáktól[!]: igen, Monte-Carlóban egy elegáns pokol várja a kárhozni akarókat éjjel-nappal. De, aki fél a kárhozástól, az imádkozzék és ne jöjjön ide. Ennek a csöppnyi országnak a népe menyeeien megél ebből a pokolból. És a szennyes pénzből gyönyörű, fehér eszmékre tud áldozni bőségesen Albert herceg. Nincs tudományos, humánus vagy művészeti cél, amire ne kerülne Monaco piszkos arányaiból. Az északi sarkra akar eljutni egy fantasztá. Albert herceg támogatja. A délire? Akkor is. Természettudományi társaságok apró pénze elfogy. Albert herceg ad nekik. Pénz kell egy tudományos bűvárlatra, van. Nem fogynak a képek a párizsi szalonban, Albert herceg képeket vesz. Monacóban nincs koldus. Monaco kórháza majdnem páratlan. Még Párizs szegényeinek is tud sokat juttatni Albert herceg. Monacóban épül az oceanográfiai múzeum. Egyetlen lesz az egész világon. Monte-Carlóban most építik a múzeumot, mely vetekedni fog sok híres pinakotékával. Sok szépet és jót mívelhet az ember, ha pénze van. Monaco fejedelme ezt teszi. Lehet szidni, átkozni, de irigyelni is. Szereti a verset, a muzsikát, a színpadot. Tud érdeklődni, olvasni és lelkesedni. Hát nem irigyelnivaló ember-e?

Az asszonyokban, főképpen feleségekben, nem volt szerencséje. Hija, a régi babona igaz lehet: az ő szerencséje a játék. Ám még ezt sem lehet tudni. Ha jól tudom, már két felesége volt. Ha nem három. Elhagyták, s most egy sincs. Hátha ez is szerencse.

Balga, boldog, kalandor vagy szerencsétlen emberek számára ezt a Monte-Carlót ugyis megcsinálták volna valahol. Így legalább szép helyen csinálták. Szépen él belőle valaki, aki tud szépen élni. Jó és szép célokra jut a csúnya pénz egy része. Több helyességet és igazságot szabad-e e földi életben kívánni?

(Monte-Carlo, október 17.)

Budapesti Napló 1906. október 21.

A. E.

61. ÚTI JEGYZETEK

I.

A kártyás magyar

Milánóban, alkonyatkor, a Dóm előtt egy tramwayra vadásztam. Lihegő, sietős, lázas volt ez az esti óra s haragudtam. Egy legény tukmálta reám majdnem perverz buzgalommal a képes kártyáit. Franciául, olaszul, németül ráztam a nyakamról. Végül is ékes, magyar igéket adott nyelvemre a düh:

– Menjen a fenébe.

Meghökölt az én legényem s kacagott egy hangosat. Nyomban faképnél hagyott s csak messziről hallottam már:

– A fenébe?

Szaladtam utána s nehezen utolértem.

– Maga magyar?

– Nem. Csak tudok egy kicsit magyarul.

Vonogatta a vállait, untatta a dolog s menni akart.

Sok kérésre vallott. Szabolcsi fiú, neve nincs. Két éve kóborol a világban. Az ő dolga, hogy miért. Milánóba egyenesen Amerikából jött a kiállítás végett. De csatlódott s utazik innen Londonba. A magyarokat sikeresen kerüli.

S e percben már zsebrevágta a kártyáit. Derék, szép fiú. Értelmes, bátor, egy kicsit szomorú. Ez Nyíregyházán palotást táncolhatott valamikor úri, műkedvelőestéken a színpadon.

– Hát most már adjon kártyákat.

Gőgösen egyenesedett ki:

– Most már? Most már nem.

Ellenben úri módon szegődött mellém. Megkereste az omnibuszomat. Fölsegített reá, nagyon huszártisztesen búcsúzott és eltűnt.

II.

A kitagadott magyar

Egy világgjász Goldstein Számi könyörög a konzulátuson. Okosabb, ha nem mondjuk meg, melyiken. Talán az írásai nincsen[ek] rendben. Talán az orra ellenszenves a könyörgő legénynek. Sehogyse akarják megszavazni számára a hazautazást. Eddig németül beszélt a legény, de most hirtelen magyarul kiált föl:

– Önök persze csak a magyarokat kínozzák így meg?

Egy írnökcska tud magyarul. Nagyon méltatlankodva válaszolja:

– Mit beszél? Maga magyar? Maga nem magyar.

Tanulság: néha még magyar önérzet is ágaskodik a legosztrákbab konzulátuson. Bizonyos esetekben.

III.

Az előkelő magyar

Monte-Carlóban nagy multság, ha az ember unatkozik: a találódsi. Belebámulni a furcsa emberek arcába s kisütni, hogy ki micsoda lehet. Ez amolyan pihentetője az idegeknek, jobb a kék és zöld színek bámulásánál is. Ez itt német, mert ízetlen és durva. Meggazdagodott pék Hamburgból vagy pomerániai junker. Ez amerikai, az francia, amaz okvetlenül portugál. De ime, a játékasztalok egyikénél valaki lármázik. A szolgák sugják mellettem, hogy ez régi type. Mindig civakodik, marakodik. Mindig van egy tétje, amit reklamál. Mindig van egy panasza, melyet el kell csöndesíteni. Megállapítom, hogy ez meggazdagodott orosz kaviárkereskedő. Okvetlenül meggazdagodott, mert másképpen kitették volna már régen a szűrét a kaszinóból. A postára együtt érkezünk egy délelőttön. Mondja előttem a nevét. Históriai magyar név, úgynevezett históriai. Otthon is zsugori, de grandseigneururi módon. Itt oly zsugori, mint egy piszkos orosz szatócs. Istenem, hát még csak nem is – urak?

(Nizza, október 18.)

Budapesti Napló 1906. október 24.

A. E.

62. JEGYZETEK

I.

Ami Spanyolországban botrány

Toledo érsekének majdnem negyvenötezer korona jövedelme van évenként. Sok ez, ha meggondoljuk, hogy Krisztus urunk idejében harminc tallérért egy apostolt lehetett vásárolni. Sőt e harminc tallérért magát Jézust árulta el Judás, mert olcsó korszak volt az. De hogy a koldus Spanyolországban negyvenötezer koronát kapjon ma valaki azért, mert kedvére cselekszik az égnek, ez botrány. Spanyolország kultuszminisztere mondta azt így, hogy botrány egy francia újságírónak. Ha a toledói érsek kegyes életet él, abból neki van haszna, mert a mennyországba fog jutni. De mennyország is, évi negyvenötezer korona is, olyan országban, ahol a miniszternek alig van huszonnégyezer koronája, s ahol már olyan nagy a nyomorúság, hogy tolvaj sem lesz nemsokára, mert nem lesz kitől lopni, s a koldusok egymástól koldulnak: ez sok. Spanyolország, a legkatolikusabb és legbigottabb Spanyolország ámulatba ejti az egész világot. Spanyolország szeretne föltápaszkodni a porból s csodálatosan megérezte, talán az utolsó pillanatban, hogy a papságot kell leráznia magáról. És a többek között Toledo érsekének nem lesz sokáig negyvenötezer koronás jövedelme. Egy éhező népű, egy szegény, egy agyon-üdvözített országban. Százötvenezer spanyol paraszt vándorol ki évenként, majdnem annyi, mint magyar. Magyarországon kisprépostok zsebelnek be évenként esetleg kétszer-háromszor negyvenötezer koronát is. Spanyolországban is gróf a kultuszminiszter, szintén a jezsuitáknál tanult: gróf Romanonesnek hívják. Ő ma a spanyol Combes s őt gyűlölik ma legjobban a Vatikánban. Nekünk is van okunk őt gyűlölni, magyaroknak. Most már a spanyol barátok is majd szépen Magyarországra fognak besomfordálni. Lassanként aztán csak papok, apácák, urak, hajdúk és sekrestyések fognak Mária országában élni. Végképpen mi fogjuk szállítani a legtöbb kivándorlót az elkárhozott, de kenyéradó országoknak. Viszont a mennyország lakóinak legnagyobb kontingensét is mi fogjuk adni s ez a fő.

II.

Goethe és a szegénytáblák

Jéna után fölsóhajtott a majdnem hatvanéves Goethe:

– Végre. Remélem, hogy Napóleon és katonái nem fognak annyit háborgatni, mint a kedves poroszok.

Nincs az az aldjacs, ki le merné tagadni, hogy Goethe installálta a franciákat. Hiszen historikum, hogy Berlin népe is ovációval fogadta a francia hódítókat. És Goethe német lelke nem borult el egy pillanatig sem. A németek félistene bűvarkodott tovább. Talán valami orvosi munkát írt. Talán Faustját idézte meg és hordozta meg a talányos, rejtelmes univerzumban. A német félisten tudta, hogy még egy Jéna is csak apró incidens olyan nép életében, amelynek élni joga van. S amilyen fölséges és öntudatos géniusz volt, talán még azt is gondolhatta: ezer

Napóleon nem tiporhatja el azt a népet, amelynek egy Goethéje van. És örült a francia győzelemnek, mert dolgozhat tovább. Örült Napóleonnak s a francia környezetnek, mert egy nagy kultúra levegőjét hozták. Elfogadta Napóleon barátságát és rendjét. És dolgozott a német kultúra dicsőségére. Sem Jénában, sem Weimarban eddig még nem állítottak székelyentáblát e nyomorult gyásznémet emlékére.

III.

Amit Longchamp beszél

Longchamp lóverseny-forradalma megrémítette Franciaország minden gondolkozó emberét. Szűz Mária, Szent József: ilyesmi történik Párizsban, a huszadik században. Hogy Párizs ma is könnyen csinálna forradalmat, ez megismerésnek öröm. De két lóért, húsz frankért s néhány klubmajom megfenyegetéséért, kérdi az egyik francia publicista: hát ezért gondolkoztak Flaubert, Taine és Sorel? Ezért festett Puvis de Chavannes, faragott szobrot Carpeaux s komponált Berlioz? Ezért írták verseiket Hugo és Verlaine? Ezért konstruálták meg regényeiket Balzac és Zola? Ezért a népért, mely ha kell, forradalmat csinál két lóért, és meghal a lóversenyekért? Oh ezért, bizony csak ezért. S ahol még az az elégtétel sincs meg, hogy Flaubert, Taine, Sorel, Puvis de Chavannes, Carpeaux, Berlioz, Hugo, Verlaine, Balzac és Zola – voltak? Hát ahol még ezt a forradalmat se tudnák megcsinálni? Amit Longchamp beszél, az szörnyűség bizony. S egész korunknak a szörnyűsége. A XIX-ik századnak sikerült csinálni egy új emberiséget. A gondolkodástól, esztétikától elidegenített, külsőségest, zagyvát, eldurvultat. A Ville-Lumiére-ben az emberek lóversenyért élnek és ölnek. És kacagtató ráadásul tele van humánus jelszavakkal a lóversenyző Párizs és a világ.

Budapesti Napló 1906. október 29.

A. E.

63. AZ ÓPIUM

Charles Baudelaire áldozhatott az *Idole Noire*-nak: poéta volt. De a Lutin parancsnokának nem szabad lett volna ópiumot ennie. Az elsüllyedt, szerencsétlen, tenger alatt járó francia gőzösnek az ópium volt a veszte. Beszélik, hogy a Zautin parancsnoka egyszer Párizsban tizenöt napig nem mozdult ki egy ópiumos-barlangból. És Franciaország hadihajóin ezer és ezer ember szedi a szent gyógyszer, az ópiumot. Ahány francia Keleten járt egyszer, közelében Kínának vagy Japánnak, mind az ópiumé: az *Idole Noire*-é. Brest, Cherbourg, Lorient, Rochefort tele van titkos ópiumos-házakkal. Itt, a francia Délen, mindenütt hódít ez az édes, gyilkos ragály. Nizzában minden pénzes idegent megkörnyez az ópium. A: *just, subtle and mighty* mámor, mint Thomas Quincey nevezte, az *Egy ópiumevő valóságainak* híres, boldogtalan írója.

Toulon, a régi, szent Provence városa, ma az ópiumevők Mekkája. Ernyedten, sápadtan, nehéz álmokkal járja Toulon utcáit száz ember. Ezeknek este, a sétátéren, hiába szól a muzsika. Holdas, dalos esték hangulatai hiába hívják őket. Színház, hangverseny, friss nők, séták, díszes üzletek s polgári elhatározások nem léteznek az ő számukra. Mert mit adhat azoknak Toulon, Párizs s az egész világ, akik az ópium álmait, édes, mély, bús zsibbadtságát nyerték? Őt olyan élet, mint az élet, sem adhat azoknak már semmit. Azok már mindent éltek, ami életre emberi idegrendszer alkalmas. Hátha még esztéta egy kicsit vagy beteg hedonista a szegény ópiumpipás. Akkor minden Wilde Oszkár elbújhat avagy ópiummámorát szerelembe mártja az *Idole Noire* imádója. Ópium, ölelés, esetleg művészfantázia: Mohamed paradicsoma unalmas fészek az ő megálmodott paradicsomuk mellett.

Franciaországban ismét följajdult a sajtó az új nemzeti veszedelemre. Képzelden el valaki egy új Trafalgárt, hol győzni akarnának a francia hajók. Ópiumszívó tisztekkel, törött matrózokkal, akiknek minden mindegy, mert életüket már úgylis megsokszorozta az ópium. Az orvosok úgy vélik, hogy a Lutin parancsnoka boldogan süllyed[*t*] el szerencsétlen embereivel, akik között talán egy sem volt ópiumevő. Ezek örjögtek, birkóztak, hörögtek, mert ők szerették a csupasz, a bajos, az ópiumtalan életet. És meg kellett halniok, mert olyan valaki parancsolt nekik, akinél már összefolyt a két legnagyobb mindenség: a létezés és a nem létezés.

És ez megrendítő, akárhogy nézzük. Hiszen nem a Quincey-ké s nem a Baudelaire-eké mégsem ez az élet. Nem a mienk, akik esetleg tagadjuk, becsméljük s könnyen levetjük. Hanem akik szeretik s ezek vannak többen, sokkal többen. És megrendítő, hogy az élethez ragaszkodó életetek sorsa hányszor van az életet nem becsülő kezekben. Ez gyalázatosság. Jogunk van mindenféle ópiumokban keresni az élet gyógyszerét, de csak a magunk bőrére.

(Nizza, október 26.)

64. JEGYZETEK

I.

A boldogság fátyola

Budapesten, a Nemzeti Színházban, talán játsszák még Clemenceau drámáját, a *Boldogság fátyolát*, ezt a kínai köntösű, naiv parabolát. Vigasztalan morálja a mesének az, hogy csak azok boldogak, akik nem látnak. Hajh, sok oka volt az időben, mikor e darabot írta, így éreznie Clemenceau-nak. Még csak Budapest elfogadta valahogyan a Clemenceau darabját, de Párizst rettenetesen untatta a Clemenceau meséje. Párizs nem szereti azokat az írókat, akik az élet ellen prédikálnak. Igazat ad nekik, de jó, jó, miért ilyen szomorú dolgokról beszélni? És ime Clemenceau, a politikus, maga is dezavualta az író Clemenceau-t. Azóta birkózott, harcolt, s ma Franciaország hatalmas miniszterelnöke. Ha elhitte volna azt, amit az az író Clemenceau hirdet, ma is csak – író volna. Ebből csak világos, hogy karriert csak az írók csinálnak, akik maguknak sem hisznek s akik nem veszik nagyon komolyan az irodalmat. Ám az sem lehetetlen, hogy Clemenceau arcán most is ott van a boldogság fátyola. Csakhogy most ezt a fátyolt, ezt a vak-ságot – hatalomnak hívják. Fejeljük meg hát a Clemenceau-darab morálját így ni: boldogak a vakok és a hatalmasak.

II.

Egy orosz bolond

Párizsban, 1867 június hatodik napján, Berezovszki Antal két revolvergolyót lőtt III. Napóleon császár vendégjére: II. Sándor cárra. Nem találtak a golyók, de Berezovszkinak bűnhődnie kellett szörnyű tetteért. Örökös kényszermunkára ítélte s Új-Kaledoniába küldte a bíróság. Mi minden történt azóta Európában. Hol van III. Napóleon s hol van II. Sándor cár. Hány milliószor átkozták meg azóta sírjukban is ezt a két császárt. Ám Berezovszkira nem gondolt senki azóta sem. Negyven éve szenved kizárva a világból két ártatlan golyó miatt. És most Franciaország megkegyelmez neki. Megkegyelmez neki pedig azért, mert szegény Berezovszki megbolondult. Ezt ugyan hamarabb is megtehetette volna. Oroszországba azonban aligha engedik be a bolond Berezovszkit. Félnek, hogy amilyen bolond, még II. Sándornak nézi II. Miklóst. Franciaország fog lakolni azért, mert bosszút állott III. Napóleon vendégéért. Nyakán marad egy orosz bolond, aki akkor volt a legbolondabb, amikor valamelyik császárt vagy mind a kettőt el nem találta. Mennyivel kevesebb vér és könny ömlött volna Európában.

III.

Amit idegenek látnak

Talán kevesen olvasták otthon az öreg Temps csúfolódó cikkét. A mi Rákóczi-ünnepségünkről írt nagyon furcsákat a párizsi lap egyik krónikása. Saint-Simont, a halhatatlan gonoszt, a zseniális rossznyelvűt citálta Rákóczi ellen. És egyben tréfásan-komolyan jól odamondogat Magyarországnak, mely fűtyül Európára. Úgy és ma is annak örülnek a magyarok, ahogyan és aminek ezer év előtt. Hőseiket

és nagy embereiket ma is a verekedő fajtából választják. Ünnepi pompáért, pompás dikciókért, egy kis szimbólumért odaadnák az egész rongyos, való világot. Így a Temps s kár volna fölháborodni azon, amit ír. A Temps embere nem érthet minket s nem tudhatja, ki nekünk Rákóczi. De a csúfolódó cikkek egy mondata majdnem megdöbbeneti az embert. Azt írja a Temps, hogy kutyanehez sorsuk lehet Magyarországon az európai gondolkozás és haladás embereinek, ha vannak ilyenek. És nem a Temps krónikása az első, aki ezt sejti és írja. Komolyabb hangon s komolyabb helyeken is írnak már erről Nyugaton. Kívülről meglátják, hogy ott bent rossz dolguk lehet a reformátor-szellemeknek. Ez valami, amit Magyarországon meg kell tudnia mindenkinek. Hogy idegenben is látják azt a példátlan reakciót, mely ellen szinte reménytelenül kell harcolniuk a magyar intellektuelek kicsiny seregének. Micsoda nagy lehet a mi elmaradottságunk, ha messziről is ilyen precízen látják. És micsoda bizalmat adhat mégis a mi embereinknek az a szervezetlen, hatalmas republika, mely polgárainak ismeri bármely országból azokat, akik a haladásért, az újjátásért küzdenek s melynek önkénytelenül tagja mindenki, akit e harc lelkesít. Még ha Montenegróban vagy Szudánban él is. Ez az új szabadkőm[íves]ség, ez a legmagasabb internacionálé; minden modern elméknek testvérisége.

Budapesti Napló 1906. november 1.

A. E.

65. RIVIÉRAI KÉPEK

Ime a Hold kék, esti tengersizűkre fehér, finom ezüstkévéket ágyaz. Saint-Martin és Monaco állnak keményen, haragosan egymással messze-szemben. Őh ez még nem az a bizonyos szezón, de sohase szebb a Riviéra, mint most. Némely estéken ajánlatos korán lefeküdni, mert túlságosan szépeket lát s határtalanokat gondol az ember. Ez a csodás ősz s amott egy hajó, melyről muzsikaszó jön.

Tegnap meghalt Monaco maire-je, gróf Castaldi. Monte-Carlóban elhallgattatták az olasz muzsikásokat a gyász jeléül. A játék nem állott meg, de az olasz muzsikások elnémultak. És jött az este és mit csináljon Monacóban az, akinek ilyenkor muzsika-szomjúsága van. Hirtelen egy pompás, vörös hajón fölgyúlnak a lámpák. Kemény, vad, vidám mars zendül s a sétálók meglepetve néznek a tengerre. Meglepetve verik vissza a muzsikát a szép, különös árnyékú hegyek is.

A hajó kacéran megmozdul s majdnem tánc-ábrákat ír le. Nem fantom-hajó ez, de egy amerikai milliomosnak valóságos jachtja. Soha szebb báltermet e ringó, úri, fényes, vörös hajónál. És a hajó szalonjában táncolnak és ideges asszonyok furcsákat kacagnak, szinte félelmeseket a hajón. Pajzánkodik a hajó s néha-néha a világos parthoz közeledik. Egyszer megáll szemben Monte-Carlóval, a kaszinóval. Ekkor valami gyászindulót játszanak a muzsikások. Azután kacagás és újra vidám muzsika. S a tréfás, boldog, bálozó hajó trombitálva, rohamban vág neki a nyílt, nagyszerű tengernek.

*

Nizzában, a tengerparti korzón, ilyenkor otthonosak a tolókokcsik. Sütkéreznek a napon azok az öreg urak, akik eltáncolták, ellumpolták – a lábaikat. Néha tíztizenöt tolókokcsival s öreg úrral találkozik sétáján az ember. Beplédezett, nyomorék lábaikkal, ahogy kerekeken gurulnak, olyan furcsák. Bizonyosan a sétákról álmodoznak, állongásokról, iramodásokról. Most egy libériás vagy libériátlan inas inaira vannak ők bízva, aki unalommal vagy gyűlölettel tolja a kocsijukat. És rohannak el mellettük kis, éhes, de csinos nőcskék. Fürgé szerencsevadászok, siető napszámosok, elegáns urak, éhes proletárok. Mindenkinek más a vágya, más célú a futása. Mindenkinek van oka, hogy rohanjon. Hogy várjon, akarjon valamit, vagy kétségbeessen valamiért. És a tolókokcsik emberei sápadtak az irigységtől. Nem a mások vágyait irigylik, de a járást. Csak a járást, a két láb vidám, erős cserélgetését. És a törtető, kik lélekszakadva futnak valami után, nem is sejtik, hogy tőlük éppen szegény, szaladó lábukat irigylik.

*

Cannes a Riviéra előkelő fészke: Londonnak, Szentpétervárnak s Drezdának a fiók-udvara. Nagyherceg, főherceg, herceg annyi van Cannes-ben, mint másutt sehol. Divat, hogy itt kössék azokat a fejedelmi házasságokat, amelyek valami okból otthon kényesek volnának. Most János-György szász herceg is itt házasondik össze Bourbon Mária-Immaculata hercegnővel. Az özvegy szász királyné mint háziasszony, igen neves vendégeket tisztel ez alkalommal a Mária-Terézia-

villában. A Riviéra és kóbor népe pedig egészen meg van illetődve, hogy ilyen nagy esemény mellett asszisztálhat. Szász herceg és Bourbon-hercegnő: csak az újságírók mulatnak titokban. Ők persze Cannes-ban is ott vannak. És már előre ujjonganak: micsoda botrány lesz még ebből a házasságból. Ma már polgárilag ők egymáséi, a herceg és a hercegnő. Holnap jön áldásával Miksa szász herceg, aki pap és tanár Svájcban. Ominózusabb nászt még nem ültek mostanában.

(Monaco, október 29.)

Budapesti Napló 1906. november 2.

Ady Endre

66. A MAI ARÉNA

(Antik és sötét boltjai alatt jártunk Gallienus császár arénájának. Doh, penész és emlék mindenütt. Egy-egy szelelőlyukon bekandikált hozzánk Olaszország heves napja. Hideg kőre ültünk s néztük a bestiák üregét. Amonnan rohantak ki adott jelre s bizonyos kéj szállott a népbe. Csöndesen így beszélt hozzám a pisze, szőke tanár, útitársam, magyar testvére Anatole France Bergeret-jének:)

Új teljesedésével az időknek megint meghal Róma. Róma: London, Párizs, Berlin, Szentpétervár, Budapest és Bukarest. Ah, nem marad utánunk még egy ilyen szép, okos aréna sem. Brrr, azon időkben nem szeretnék régiségtant tanítani. Milyen összevissza, milyen kalamajka, milyen káosz marad mi utánunk. Ön hisz a vidám profétáknak, hogy ez a mi világunk szépen, tempóban Paradicsom lesz? Császár, pap, katona, gazdag, hülye és lator majd szépen tűrik úgy-e, hogy kirántsák alóluk a gyékényt? Tűrik, tűrik egy ideig, de hajh, be szét fognak ütni közöttünk. Úgy fog meghalni ez a mai társadalom, mint egy veszett kutya, amely előbb halálra marja minden üldözőjét. Róma züllésében stílus volt, szépség volt, sőt erő volt. A miénkben nem lesz. A barlanglakók szebben haltak meg, mint mi és a mi kultúránk. És minél jobban fogják ostromolni ezt a társadalmat, annál gonoszabb és őrjöngőbb lesz. Nézze meg a mi arénáinkat. Voltaképpen komédiázásában árulja el a lelkét minden társadalom. Lóverseny, cirkusz, automobilverseny, birkózás, rulett, makaó, színház, football. Nézze, nézze: mind egyforma, lelketlen, üres. Láz, ledérség, veszett kedv s örökös inzultálása az emberi intellektus finomuló hajlamának. Hogy a Comédie más s hogy Antoine művészetet csinál? Hogy van különbség a Nemzeti Színház és a Tátra-mulató között? Lárifári, burzsoá hazudozás, önkényes, gonosz érték-megállapítások. Színházakban önt olyan hálózszoba-titkokkal traktálják, milyeneket egy kis kurtizán a kis újjából ráz ki önnek, ha ön kíváncsi. S a színház népe őrjöngve mulat s a Király színház művésze úgy sétál el ön előtt, mint letéteményese a Szépnek s magyarázója az univerzumnak. Én olyan helyen, hová az úgynevezett közönség kergülve tódul, egy cirkuszban láttam talán csupán valami kis művészetet. Aki mutatta, az egy krokodil volt, mely föl-kúszott szelídítője térdére. Ez gesztusnak szép volt, valami, ami engem meghatott, s ami mélységeket nyitott a lelkemben. Soha Fedák Sári annyi nemes és emberi gondolatot nem ébresztett bennem, mint az a krokodil. Emberi türelemről, minden élőlény nagy rokonságáról, ösztönök szelídüléséről, fölséges dolgokról. És a Falurossza, Trilby nem művelték, nem művelhették velem ezt soha. Mindegy, ha Ibsent játsszák is ők nekem. Az agg Claretie vagy Somló Sándor akarnak nekem többet mutatni Ibsenből, mint amennyit én olvasva fölfogok? Nem el kell-e idegenülnöm még Shakespeare-től is, ha Császár magyarázza nekem? Fogok-e valaha méltóan gondolni Rómeo Júliájára, ha Paulay Erzsébet Júliáját láttam? Nekem egyforma a ma tömegének tálalt művészkérdés a turfon vagy a játékszobában, a cirkuszban, vagy az előkelő színpadon. Ha azt hallom, hogy holnap két évesek lépnek föl Alag helyett valamelyik budapesti színházban a vagy Longchamp-ban tenoristák fognak futni semmi meglepődést nem keltene bennem. A színház nem csinál semmit, kevesebbet, mint a régi, az antik aréna. Itt

több volt a hűség, az emberi őszinteség. A mai színház hazudik, s a tömeg mindenütt hazudtat magának. Shakespeare félistenből idéetlen kamasz lesz a színpadon, mindegyik színpadon. S Ibsen a színpadon: paralitikus, morózus gyógyszerész. A mai színpadon a tragédia olyan tolmácsa az emberi tragikumnak, mint a vadak féltése a világtartó erőknek. Semmi elvállalt szerepét nem tudja betölteni a mai színpad. Tíz-tizenöt év óta társadalmi katedra akar lenni. Ergó Donnay magyarázza Párizsban, hogy hogy kell megváltani a mai társadalmat és Arnyvelde. És nálunk Martos Ferenc hirdeti, hogy milyen misszió várja a nőt. História, múlt, jelen, jövő meghazugul, ha a színpadhoz ér. Elértéktelenedik az érték, mert így kívánja a közönség, a mai társadalom, és ahogy dühösödik a társadalmi harc, úgy lesz veszettebb egyre a komédia. Végül, ha egy becsületes ideát akar kihámozni a jövő színházba tévedt homo sapiense, – a menaszériába megy. Kezes tigriseket, szelíd krokodilokat s okos fókákat nézni. Ezer Antoine, ezer Berlin s ezer Thalia-társaság nem változtathat ezen. Minden nyilvános művészkedés, akármilyen nemesen és komolyan indul, behajtott a kutyakomédia vágányába. Mai nevelésünkkel, mai gonosz kulturánkkal, a milliók szörnyű testi és lelki leigázásával nem tudunk becsületes művészetet adni a tömegek számára. Ha egy Apolló születne, Párizsba[n] szociális hazudozásokból színművet tákolna, Budapesten kuruc darabot. Nigger-nótákat verne a lantján vagy über-Wagner lenne a smokkok számára: becsületes és művész nem maradna. Mert nem mer becsületes lenni a mai aréna s nem meri bevallani, hogy becstelen. Gallienus arénájának a népe meg merte mondani, hogy mit kíván s Gallienus arénája nem szépített és nem ámitott.

(Így beszélt a pisze, szőke tanár Gallienus arénájában. Szörnyűeket mondott a legnyugodtabb hangon. Látszott rajta, hogy ő érzi a maga regényalak voltát s csak éppen írójára vár. Mivel nekem hiába kínálta föl magát sujet-nek a magyar Bergeret, de különös helyen különös dolgokat mondott, érdemes talán elolvasni. Olyan kevés ember van, aki különöseket merjen mondani azokról a dolgokról, melyek a mi napi, bolond, modern, uniformisos életünket teszik.)

Budapesti Napló 1906. november 3.

Lellei

67. A CANNES-I NÁSZ

Monseigneur Chapon, Nizza püspöke, dicsérte a házasságot. Hallgatták, hallgatták, komolyan három testvérek: egy király, egy pap és egy vőlegény. Cannes-ban történt ez, a francia Riviérán, tegnapelőtt. János György szász herceg s Bourbon Mária-Immaculata lakodalmán. A király: Frigyes Ágoston s a pap: Miksa herceg Freiburgból. Színtér egy kicsi templom: Notre-Dame de Bon-Voyage. Úgy-e csinos neve van a kicsi templomnak? Also, jó utazást János György és Mária-Immaculata.

János György özvegyember s a menyasszony vénleány. Nagyon savanyú volt a párocska, de Monseigneur Chapon lelkesedett. Frigyes Ágostonnak is ragyogott az arca. Délben a lakomán, tósztot is mondott. Vigasztalta Mária-Immaculatát, hogy ne sírjon. Mert Szászországban egy okos hercegasszonynak jó dolga van. Ez nem kitalálás: szóról-szóra ezt mondta Frigyes-Ágoston.

Mind térdeltek, amikor Miksa herceg az áldást adta. Hideg és unott az arca Miksa hercegnek. Csak egy pillanatig akadnak meg kék szemei Mária-Immaculatán. Hát ez a hölgy lesz most Drezda új főhercegnője. Szó sincs róla, hogy e percben Montignoso grófnőre gondolt volna Miksa páter. Asszony-dolgok őt már nem érdeklik: leszámolt velük. János Györgyön talán csodálkozik, hogy új feleségre jött kedve. Miért, ha már volt egy és meghalt? S hogy a királyról s Lujzáról mit gondol, ha gondol valamit? Herceg is, aszkéta is, jezsuita is: ki tudja.

Három ilyen testvért azonban régen nem látott együtt a francia Riviéra. A legöregebb: király és igen-igen meghurcolt férfiú. Amilyen balos ember, lehet, hogy ma is szerelmes még az ő kalandos asszonyába. A másik nem tud özvegyen élni s ha tíz feleséget élne túl még, tizenegyedszer újra házasodna. S a harmadik csuhát vett magára, mikor az asszonya meghalt. Nagy asszony-átok ül a drezdai királyi palotán is a többek között.

A nagy lakodalom után persze János György és Mária-Immaculata utaztak el leggyorsabban. Azután széledt az egész, örülten előkelő násznép. Miksa herceg egy vegyes vonaton sietett vissza freiburgi kispapjaihoz. Frigyes Ágoston, a király, automobilján egy kicsit szétnézett. Monte-Carlóban azonban az automobilon hagyta a fiait. Egyedül ment be a bankba s játszott. Egyetlen aranya sem ütött meg semmi nyerő számot. Azután, mivel komorodott s alkonyodott az idő, sietett a vonathoz. Génua felé utazott egy fenséges Habsburg-asszonnyal, akit szintén a cannes-i nász hozott erre a tájra.

(Monaco, november 1.)

Budapesti Napló 1906. november 7.

A. E.

68. BRUMMELL ÉS A BUDAPESTI DANDYZMUS

Egy új, francia könyv Georges Brummelről, a dandyzmus halhatatlan Napóleonjáról. Budapest polgári férfainak fele okvetlenül ismeri a Brummell nevet. Piszkos hálátlanság volna, ha nem ismerné, de úgy-e ismeri? Oscar Wilde és Dorian Gray előtt már száz esztendővel ő volt a modern Petronius: arbiter elegantiarum. Roger Boutet de Monvel írt róla most könyvet. Már valóságos Brummell-könyvtárt írtak össze franciák, angolok és németek. Nagy illetlenség, hogy magyar művek nem gazdagítják ezt a könyvtárt. George Brummellnek ugyanis Budapesten van a legtöbb tanítványa. Mivel azonban Brummell is apostol volt, tehát őt is félreértették, akik megértették. Íme Budapesten több a *man of fashion*, mint akár Londonban. Pompásan öltöző, elegáns és divatos urak városa Budapest. Csak az a kicsi hiba van, hogy ezek a nagyon elegáns urak durvák, buták és sötétek, mint a londoni őszi napok. A budapesti Brummellek lelki kultúrája legtöbbször annyi, mint a katamakiaké, pedig a katamakiak nem is majmok csak félmajmok. No mindegy, annál inkább beszéljünk egy kicsit Brummellről.

George Brummellnek a nagyapja még pék-cukrász volt s az apja miniszteri tisztviselő. És George Brummell már York hercegének s a leggőgösebb lordoknak a becézett barátja. Byron, egy Byron udvarol neki, *dandy sublime-nak* hívja s egy kicsit persze gúnyosan azt mondja, hogy van olyan nagy ember, mint Napóleon. Sheridan és Moore lelkesednek érte s mikor Staël asszony Angolországba megy, első gondja Brummellt meghódítani. Mikor az angol trónörökös Braunschweigi Carolinával esküszik, őt választja első vőfélyének. És mikor dicsősége lehanyatlik s az adósok börtöne elől száműzetésbe fut, haláláig látogatják London kegyeletes, előkelő dandyjei. Ez az ember mégis nagy ember volt.

Budapesten tanulhatnának legtöbben az életéből. Ez a Brummell nem csak öltözni, megjelenni tudott. Ez művészlélek volt minden porcikájában, ha alapjában nem is volt más, mint az elegancia – monstruma. Nem elégedett meg azzal az elégtétellel, amit később Wilde formulázott. Hogy voltaképpen ő s az egész élete éppen olyan művészi alkotás, mint a legnagyobb vers, vászon, szobor vagy muzsika. Budapest Brummelljeinek már az is nagy dolog, ha egy filharmóniát végighallgatnak. Ha a Vígszínház színészeiről tudnak friss pletykákat. Ha recitálni tudnak valamit egy hírlap művészet-rovatából. George Brummel külön verseket akart írni, mint Byron. Festett, muzsikált s minden gyötremét egy művésznek átszenvedte. Mindenben vezér akart lenni, amit az élet megszépítésére emberi fantázia kieszelt.

Ez a dandyzmus valami más, mint a budapesti. Ez a dandyzmus olyan, hogy egy Baudelaire büszkeségesen vállalta el életmaszknak Párizsban. Musset és Lamartine is dandyk voltak, illetve dandyk is voltak, ha úgy tetszik. Sőt valamikor Petrarca is dandykedett ifjú korában. Művész szemmel nem lehet túlságosan elftélni a dandyzmust. Még ha valaki minden titkos vágya dacára is *csak dandy* volt, mint Brummell, minden modern divathősöknek e mestere.

Ám milyen különös Alkibiadeszek a budapestiek. Ezek a budapesti Brummellek, ezek a szabóműhely-hősök. A mi álkultúránknak nem kicsi bizonyítékára lelek elgondolkozva a Roger Boutet de Monvel könyvénel. Óh budapesti angolsága a divatnak és eleganciának. Jaj volna, ha mindenben ilyen messze volna az arány. Amilyen [messze] van Brummell-től a budapesti dandy, Shakespeare nálunk Lampérth Géza lesz s Moliere – Berczik Árpád. Szerencsére talán nem minden-nél vagyunk úgy, mint az eleganciával.

(Nizza, november 3.)

Budapesti Napló 1906. november 9.

A. E.

69. CLEMENCEAU ÉS AZ ÚJSÁGÍRÓK

Vérbeli francia újságíró bántani is csak respektussal bántja azt a Clemenceau nevű újságírót, aki ma Franciaország miniszterelnöke. Szélhámosok és lelki kol-dusok bizony ellepték ezt a mi pályánkat egy kicsit, de még mindig nemes embe-rek céhe ez. Annyi a bolondos, a nagy, a derék, a jó, a naiv emberek száma itt, mint sehol. Hogy is gyűlölhették az igaziak azt a Clemenceau-t, aki mívelt, litterátus elme, holott politikus? Karrierje olyan bátor, olyan szokatlan, hogy csak újságíró tekintheti végig, s okvetlenül megindultan. Ők, az újságírók, az igaziak, a cinizmusba takarózók, tudják valóban, mi az, ha intelligens embernek ennyi sike-rül. Ez már majdnem a vallási miráculum, a csoda, a vér-felhő az egen, mely már majdnem azt jelenti, hogy elvész a világ.

Clemenceau kormányhatalma tényleg csoda-e avagy az új demokrácia egyik hőstette?

Primitív lelkű és hitű korokban avagy rendkívüli viszonyok között ült már a hata-lom székén csiszolt intellektus vagy művésztemperamentum. Hiszen még Ma-gyarországon is lehetett már miniszter egy báró Eötvös József s Echegaraynak Spanyolországban sem árthatott, hogy író. A Disraeli példája rossz volna, mert Angolország mindig mert más lenni, mint körülötte a világ. A Goethe példája még rosszabb, mert az az idő egy kis paródiája volt, a tagolt, alvó Németországban, akkor a poéták és filozófusok országában, a renaissance-nak.

Igen, úgy látszik, hogy Clemenceau sikere a rettegett demokráciának egy gyönyö-rű diadala. Nem hiába, hogy Renan mindig mondta azoknak a kedves, athénieskedő lelkeknek, akik a demokráciától féltették az intellektuális kultúrát és művészetet, hogy ne féljenek. A demokrata mumus jól is viseli magát Franciaor-szágon. Hogy tudna másképpen szociáldemokrata lenni Anatole France s hogy juthatott volna a miniszterelnöki székbe az író Clemenceau? Új idők és új csodák: Renant úgy temette Franciaország, mint egy királyt. És, valamikor, ha valaki her-ceg volt vagy gróf, hatalomra jutott éppen úgy, mint ma már egy újságíró. Nem is régen, mikor Franciaország legnagyobb íróját meg akarták tisztelni, hát pair-ré nevezték ki Victor Hugót. Ma szakegyleti tag s népgyűlésen szónokol – Anatole France. Nehezen, de közeledik az idő, amikor legenda lesz a nagy embereknek az az osztályozása, hogy az *elit* érti-e meg őket, vagy a tömeg. Persze csak ott, ahol a demokrácia nyúgtelen, nagyszerű dicsőséges, mint Franciaországban. Az *elit* egyre nagyobb lesz s lassanként tömeg lesz. És nemsokára az analfabéták legfőljebb csak Magyarországon boldogulhatnak, még a politikában is.

Ezt látják, ezt érzik a francia újságírók. S ezért tisztelik Clemenceau-t azok is, akiket redakciójuk ellene uszít. Ezek a derék, jó emberek, az igazi újságírók értik az idő beszédjét. S Clemenceau-ért kell lelkesednie minden országok újságírójá-nak.

(Nizza, november 4.)

Budapesti Napló 1906. november 11.

A. E.

70. LA BARRE – DÓZSA GYÖRGY

La Barre lovagról, aki szobrot kapott Párizsban, Dózsa Györgyre gondol az ember, ha magyar. Ez a La Barre lovag csak azért kapott szobrot, hogy Rómát a fene egye. Egye is, mert szörnyűség, hogy Voltaire korában milyen fenevadságra volt még képes a klerikalizmus. Róma ma is statáriális rövidséggel bánna el minden ellenségével, ha tehetné. Szemünket kiszúrná, nyelvünket kitépné, s ő, a halottégetés tiltója, eretnekek számára ma is meggyújtaná a máglyát. La Barre lovag nem vette le a kalapját egy processzió előtt. Szűz Máriát és az apró szenteket néha nem éppen áhitatosan emlegette. Húsz éves sem volt még, vidám, hetyke katona s darabokra tépték a papok.

Franciaország Rómával vívja leszámoló harcát s természetes, hogy La Barre lovag szobrot kapott. Nagy emberek és szobrok így szoktak teremni, régi és okos dolog ez. De akkor milyen szobrot kellene kapnia Dózsa Györgynek? Magyarország ma olyan harcba kezdett, amelyet még sohse látott a világ. Krisztus után a huszadik században, tíz századdal Árpád után. Mi, a milliók, a rongyosak, azt akarjuk, hogy jogunk legyen a levegőhöz. Egyetlenegy ország vagyunk, ahol a rongyos milliók soha föl se lélegezhetek a dús ezrek miatt. És még ma is csak a szégyen, a szomorúság, a megalázás a mienk. Minden népek nyomorult milliói-nak van valami dicsőséges emlékük. Magyarországon ezer év óta mákony vagy korbács volt a mienk. Még a hőseinket is kisajátítják. Rákóczi koporsóját ők, akik Rákóczit becsapták és elárulták, úgy körülállották, hogy mi nem férközhettünk hozzá. Kossuthot gyűlölték, s most Kossuth nevében ráültek a népre, az országra.

Kell, hogy válasszunk hősünknek valakit, akit a nagyurak nem sajátíthatnak ki. Mint La Barre lovagot választották a szabadgondolkozó franciák Róma ellen. Ha már nekik van pofájuk, hogy a történelmet szegezzék nekünk, jó. Válasszunk mi is valakit a történelemből, aki szimbóluma leszen a mi végtelen szenvedésünknek, majdnem undok tragédiánknak. S aki helyettünk kiáltja a világnak, hogy Magyarország néhány ezer kiváltságosé, s hogy itt gyötrelmes élni minden munkás embernek.

Ők már a múltból is elraboltak, meghamisítottak mindent. Elvették tőlünk Rákóczit és Kossuthot. Nyomják a Petőfi-kultuszt s miattuk nem vezekelhetett még ez az ország Martinovicsék miatt. Ők önkényesen válogatják ki a múlt nagyjait is s ellenünk vonultatják föl őket. Soha eszükbe nem jutott például Bethlen Gábornak hódolni, ennek az igazán nagnak. Károli Gáspár a maga bibliafordításával olyan nagyot mívelt, hogy megmérni se lehet. De Magyarország kénytelen Pázmánynak hódolni. Apáczai Cserére, Mikesre nincs szükségünk, tehát azok aludjanak békével. Akik a mi nagyjaink lehetnének méltán, a mívelteké, a munkásoké, a rongyosoké, azok nem kellene nekik. És most akarnak országos Szent Imre-ünnepet csinálni. Csinálnak ezek még Caraffa-ünnepet is, ha a rongyosok olyan gyávák maradnak, mint amilyen rongyosak. Álhazafiságukkal agyonterrorizálnak ezek minket.

Hát nem vonultatnók föl mi is ellenük Dózsa Györgyöt? Ez magyar volt, fajmagyar, sőt nemes ember. A Dózsa-tragédia Magyarország millióinak a legigazibb tragédiája. Megsütnek és egymással falatnak ma is föl bennünket Magyarország tulajdonosai. Miként La Barre lovagnak a szabadgondolkozó Franciaország, Magyarország népe, mely a feudalizmus ellen küzd, állítson szobrot Dózsa Györgynek. Hogy mi se felejtünk, hogy komoly a mi harcunk. Bár akadna valaki, akinek elég erős hangja volna, hogy egy Dózsa-szoborért szóljon az országhoz. Ha már olyan alantas még mindig az emberi kultúra, hogy szobrokkal kell beszélünk, beszéljünk szobrokkal. Dózsa György beszélne a nyomorgó, Amerikába szökő magyar nép, a tanítók, a vasutasok, entellektüelek, tisztviselők, iparosok, kereskedők helyett. Az egész munkás Magyarország helyett, melyet nagy urak és nagy papok jobban nyomnak, mint valaha.

Budapesti Napló 1906. november 13.

A. E.

71. LEVÉL A RIVIÉRÁRÓL

(Az orkán – A Côte d'Azur Rapide – Német szezon – A derék apa – Játékosok – Álomország – Készülődés a farsangra)

A Côte d'Azur Rapide, Európa leggyorsabb és legelegánsabb vonata november negyedik napján érkezett először e szezonban a Riviérára. No szép állapotot talált itt: Nizza és az egész Riviéra egy óriási orkán vizitjét sínyli. Éppen Nizzában voltam azon a délutánon, mikor ez a déli, úri, finom, kék tenger megbolondult. Erőnek erejével be akart hömpölyögni a Place-Massenára. Azóta pedig, egy hete már, nem kacagott reánk kétszer sem az ő egyetlen, kék és szinte gerlés kacagásával Napfényország. Esik, esik, esik s egyetlen vigasztalásunk, hogy most már hivatalosan itt a szezon. A Côte d'Azur Rapide ezt jelenti s ezt hirdeti minden.

És gyűlnek, gyülekeznek angolok, németek és oroszok. A Riviéra téli újságjait írják már, s színházi plakátok mindenütt. A Figaro, a Gil-Blas s egy-két londoni lap leküldték az ő különüket a szezonra. És Monte-Carlo várja minden nap az olasz muzsikusok nagy bánatára az ő budapesti cigányait. Szóval itt a szezon, s mindenki azt jósolja, hogy ez a szezon német szezon lesz. Mert voltak itt amerikai, angol, francia és orosz szezonok. Az idén a németek csődülnek bosszantóan és csodásan ide. Igazuk lesz azoknak, akik néhány év óta a Riviéra csődjét hirdetik. A német inváziót nem bírja ki olyan hely, melynek mottója pazarság, úri hazárd-ság és szépség.

A kaszinóból kevés hír érkezik ki: némán és elkeseredetten folyik ott a harc. Tegnap megismerkedtem egy síró némettel, akinek meghalt a felesége s ő tavaly óta itt él a bankban:

– Hatvanezer márkát vesztettem el uram, s most a gyermekeim pénzével játszom.

Nem szidtam le az ipsét, mert Monte-Carlóban különösen-különösen tréfás a moralista-szerep. Ő pedig nagyon komolyan folytatta a vallomását:

– Már pedig ahogy én a gyermekeimet szeretem, agyonlövöm magamat, ha [ezt] a pénzem is elvesztem.

Íme, új típusa a könnyelmű németnek. Germánia nagy jómódjából már ilyen típusok teremtésére is telik. Íme, a gyöngéd apa, amikor rulettezik. Pfuj, be csúnya a német, még mikor könnyelmű is.

Itt találtam egy sereg régi ismerősöm, akiket két évvel ezelőtt is úgy láttam szorongani, szenvedni, küzdeni a játékasztalok mellett, mint ma. Itt az öreg csúnya hercegnő, udvarhölgy, egykor III. Napóleon udvarában. Szegény öreg dáma, nagyon sok pénze lehet, nem tudja elveszteni, hiába erőlködik. Még a kokottak is régiek, csak gyémántjaik újak, akiknek vannak gyémántjaik.

A kikötőben már jachtok vannak. Este pedig öltözve, nagyon öltözve ténferegnek az emberek. Mert mégis mintha itt nem volna eleven senki. Minden olyan, mint valami nagyon nem tökéletes álom. Mi adja itt az életnek ezt az élettelen vibrálást és színt? Talán egy kicsit a vidék félig hamis flórája. Talán éppen az élet túlságos

sűrűsítése. Talán és legbizonyosabban, hogy akik idejönnek, azok majdnem mindnyájan antiszociális lények. Társadalmon felül vagy társadalmon kívül állók.

Egy gyilkos mementója van ennek az országnak. Nizzában egy teljes esztendeig készítik a farsangi bolondságok programját. Már ma például egészen kész a jövő farsang terve. Ez a clou-ja, az eseménye, a lelke a szezonnak. És minden farsangon mindenkinek savanyúra görbül a szája. Nem tudnak az emberek ma boldogok és boldogok lenni még a Riviérán sem.

(Nizza, november 10.)

Budapesti Napló 1906. november 16.

A. E.

72. AZ ÚJ NÓTA

(Párizsi levél)

Van, Franciaországban volt, egy öreg nóta, öregebb a Gotterhalténál. *Vieille chanson*: sok ezer év óta dúdolják a fülünkbe. Öreg nóta és nem is volt talán rossz nóta a maga idejében. Volt benne isten, mennyország, pokol és purgatórium. Volt, volt és nincs: meghalt az öreg nóta. Bús halál a nóta-halál és egy kicsit reszketünk valamennyien. Ostoba nóta volt, de nóta volt és kényelmes. Józú, édes nyálú századokat aludt mellette a nép. Nem lehet ezt a kertelő beszédet folytatni. Ami igaz, az igaz: a vallás volt ez a régi nóta. Ami igaz, az igaz: Franciaország nem az Egyházat ütötte fejbe. De bizony az egész zsidó-keresztény mítoszt a papok fölséges úristenével egyetemben. Dicséretes dolog, hogy a gyilkos urak tisztában vannak cselekedetükkel. Jaurés megkérdi, hogy mi lesz az új nóta-val? Briand, Viviani s maga Clemenceau is bevallják, hogy új nóta *kell*. De ők miniszterek, nagy urak és óvatosak. Ám Pelletan, az ex-miniszter már mer beszélni. Egész Európában meg kell érteni ennek az őszinte, borissza embernek a szavát. Pelletan körülbelül ezt mondja:

– Uram, az *osztályharc* szó csúnya szó. *Nincs osztályharc*. Vannak emberek, akiknek igazságtalanul sok jutott a földi kedvezésekből. És vannak, akiknek igazságtalanul kevés. Miről van szó? Ezt a kis hibát helyre kell hozni. Egy olyan dicső ország, mint Franciaország csak nem fog habozni, mikor ilyen kicsiségről van szó? Ezt a társadalmi kiigazítást *muszáj* megcsinálni. Hamar, hamar. A néptől elvettük a Mennyországot. Legalább a Földet szerezzük meg neki vigasztalásul. Ha nem tesszük, baj lesz.

Banketten beszélt Pelletan, s a bankettező uraknak bíborvörös lett a bőre. Ez a helyzet. Ahogyan a borissza Pelletan elárulta. Új nóta kell a régi nóta helyett. S az új nóta nem lehet boci-boci-tarka-féle nóta. Alapos, teljes, jó nótának kell lennie. Hogy eltartson ez is legalább addig, mint a régi Isten-nóta.

Mindebből pedig úgy-e kiderül, hogy vallásalapító idöket élünk. Jézus óta nem éltek olyan tüzes, nemes keresztények, mint ma. Ugyanazok, akiktől nálunk Polónyi a társadalmat félti. Készül az új, a jobbik kereszténység. A remegő világ Heródeseinek egész Franciaországot le kellene gyilkoltatniok. Szerencse, hogy nem lehet.

(Párizs, november 13.)

Budapesti Napló 1906. november 18.

A. E.

73. PAUL GAUGUIN

A Salon d'Automne-ot széthordták tegnap s ismét meghalt Paul Gauguin. Két napig éltem a Grand Palais két Gauguin-szobájában. Nyargalva érkeztem haza, Párizsba, ezért a két napért. Veszekedtem és barátkoztam Paul Gauguinnal, aki most, íme, újra halott. Halottabb Courbet-nál, Carrière-nél, Cézanne-nál, mindenkinél. Ebben a pillanatban már érzem, hogy e halotté az igazság. S fázós árnyékát látom, amint szökik Párizsból.

Peruban született s az anyja spanyol volt. (Szegény, titokzatos életű Isidore Ducasse jut az eszünkbe. Ez is olyan francia volt, akinek valahol Montevideóban tetszett születni. Comte de Lautréamont-nak nevezte magát s huszonnyolc éves korában meghalt. Körülbelül ő írta a világ legkülönösebb verseit. Egészen bizonyos hogy örült volt, de azt még nem döntötték el, hogy nagyobb bolond lett volna-e, mint zseni. Élni azonban kevesebbet élt Paul Gauguinnél. Ám örületüket és zsenijüket egy vidékről, egy vérben, egy átokkal hozták.) Bankhivatalnok lett fiatalon s nagyon komoly bankhivatalnok. Egy kereskedelmi hajóval bolyongott azután a világban, s ezt is nagyon komolyan végezte. Hazajött megint, s talán már tíz év múlva tőzsdeügynök lehetett volna. Főnöke imádta s nagy percentekkel jutalmazta börze-spekulációit. Nagyreményű, ifjú üzletember s hirtelenül fejbekólintja a bolond fátum. Pissarróval találkozik, aki anyja révén honfitársa volt. Paul Gauguin huszonhat éves korában megbolondul és festeni kezd.

Kalandos, misztikus, szilaj élete itt kezdődik Gauguinneknél. Vad, rossz, nomád vére akként úzi, mintha két ember volna. Az egyik: apostol, szerencsétlen, szent. A másik: állati, gonosz, utálatos. A feleségétől, aki, ha jól tudom a most meghalt norvég Thaulownak a sógornője, elválik. Párizsban rettenetesen nyomorog és fázik. Tahitiba vágyik, a vadak közé. És onnan mégis fölkerül a hideg, szürke, ködös Bretagne-ba. Néhányan az ecset istenének tartják. A publikum röhögi. A nagy kritikusok a bendőjében gázolnak. Egyszer állít ki az akkori forradalmárok között. Még a forradalmárok is bolondnak hirdetik. Senkihez sem hasonlított. Primitív is, raffinált is, okos és esztelen. Ingyen sem kellene a vásznai. Talán szánalomból dobtak egyen-ketten valamit a képeiért. Barátai tartják, akikhez gonosz. Ő nem tud jó lenni, legföljebb balga. Párizsban például fölszed valami mulatt leányt. Ezt viszi mindenüvé magával. Egy kis kikötővárosban részeg matrózok csúfolják a leányt. Gauguin pofozkodni kezd. A matrózok elverik s eltörik az egyik lábát. (Valószínű, hogy ez a törött láb volt az ő podagráis halálának is az oka később. Némelyek kényesebb és csúnyább betegséggel gyanúsítják alaptalanul. Nem, ez nem okvetlenül szükséges az ő elég bizarr életéhez és halálához.) Ugyanez a mulatt leány egy ízben megszökik tőle Bretagne-ból. Föltöri s kifosztja Gauguin párizsi lakását. Néha tudniillik lakása is volt.

Lassan-lassan már gyűlöli a civilizációt Gauguin. Itt-itt lehet az ő életének a titka. Utálja, gyűlöli ezt a mi életünket. Tudatosan rúgja föl a mi egész erkölcsi berendezkedésünket. Nem csinál új erkölcsöket, nem jézuskodik. Ő nem buddhista és nem nihilista. Sőt talán nem is forradalmár. Ő eleven tiltakozás a sablon ellen.

Egy köpködő, utálatos, de hatalmas, de civilizálódott lény. Már életében legendás alak. De olyan, akit a legendák rútitva túloznak.

Bretagne-ban és Provence-ban egyformán él. Bujkál, kínlódik, fejlődik és dolgozik. De Tahiti követelte magának mindig az életét. Oda tér vissza újra. Képtelen küzdelmek között él itt is. Itt megismeri a szűz nyomort, a civilizálatlant. Még a vademberek sem szeretik. Még talán az a barna, vad leány sem, a szeretője, aki a legszebb képét inspirálta. És mégis Tahiti vezette el, vezette vissza igazi erejéhez. Az a Tahiti, ahol maga vágta ki az őserdőből a fát, amelyet szobrokká faragott. Talán szobrászkodni is akkor szobrászkodott csak, amikor minden vászna elfogyott. Talán, talán, csupa *talán* ennek az embernek az élete. Talán azért volt olyan nagy és eredeti, mert volt ereje teljesen szakítani mai élettel, közönséggel, ízléssel, kultúrával, civilizációval. Nem túlzó modern ő, nem is modern. Túlzó erő, túlzó valaki, túlzó egyéniség. Tahitiban nem csak a vadakkal civakodott. Lapot csinált, írott lapot. Megjelent vagy húsz példányban talán. Örülten támadta a lapban a kormányzót, a kormányzóság tisztikarát. Sajtópört is kapott az írott lapért, el is ítélték. Neki éppen nem lehetett büntetlenül kacérkodnia a civilizáció eszközeivel. Az a Gauguin, akit ma is gyűlölnék, ma sem értenek, aki még sokszor fog meghalni és föltámadni, az igazi Gauguin, mégis a tahiti-i Gauguin. Az ő szeme számára itt rendeltettek a színek.

Hogy hogyan lát Paul Gauguin? Jobban és többet akárkinél. Színt, új, sok színt és vonalat, élesen, együtt. És nagyszerűen összefoglalva. Mondjuk: síkokban lát. Majdnem kóklér a vonalak és színek kibékítésében. Egy kicsi kell és már stilizált a rajza. Egy kicsi kell és már karikatúra az, amit fest. De ezt a kicsit ő grandiózusan kerüli el mindig. Festő művészete persze dekoratív fajta. Mint ahogy ő ezt az egész világot egy ostobán, lármásan fölszerelt színpadnak tarthatta. Hogy rakja a színeit egymás mellé. Gyermek, bolond vagy zseni képes ilyen vakmerőségekre. Nincs mestere s nemigen lehet neki tanítványa. Mert nagyon külön volt ez az ember. Egy kritikus azt mondja, hogy a nagy, velencei koloristák késői fia. Az bizonyos, hogy imádta és értette a színeket. Egy megneemesítése a dekoratív fajtának az ő művészete. Hogy ő mit tartott a maga zsenijéről? Néha olyan nagy-nak hitte magát, hogy maga is megjijedt. Néha eltévedtnek, mázolóznak.

A Temps, a Figaro, az úgynevezett nagy lapok kritikusai ma is úgy püfölik, mintha élne. És hányan nézték mellettem nevetve a képeit. De vannak fanatikusai. S akiknek falain Gauguin-képek vannak, azok tudják, hogy kicsoda. Ez talán egyelőre elég is egy többszörös halottnak, aki hadilábon élt velünk, a mi életünkkel, a sablonnal, erkölccsel mindig. S a modernséggel is. A modernek problémái őt sohse érdekelték. Ő mindig összefoglalt és nem szétbontott. A fény-problémákkal sem törődött. Nem is kereste a fényt. Képein mégis csodálatos, igazi fény ömlik el. Azt sem tudja az ember, hogy honnan. Mint ahogy az ő csúnya, különös életét is beragyogja egy ilyen nagy, rejtelmes, hatalmas fény.

Budapesti Napló 1906. november 21.

Ady Endre

74. SZERELEM ÉS SZÍNPAD

Párizs visszakívánja az utálatos, csúnya, vén, szigorú Anasztáziát. Ilyesmit is csak Párizsnak szabad akarni: hogy állítsák vissza a cenzúrárt. Írók és színházi emberek most már komolyan megijedtek a színpadi mocsoktól. Azt mondják, inkább legyen cenzúra, mintsem a disznóság elnyeljen minden írói törekvést. Csak az nem jut eszébe Párizsban sem valakinek, hogy a színpadé az eredendő bűn. No mindegy, nézzük mi is úgy a dolgot, mintha a színpad szent valami volna. Tehát arról van szó, hogy Franciaország visszanyerje a cenzúrárt.

Így mulat az emberiség: mindig el-eltörül valamit, hogy azután küzdhessen a visszaállításáért. Most Párizsban a cenzúra van soron: vissza kell állítani az ízlés és erkölcs nevében. Mert kezdenek nagyon hódítani azok a színpadi művek, melyekért otthon nálunk bolondul a Vígszínház publikuma. Tetszik ugy-e érteni, milyen művekről van szó? Azokról, amelyek a legegyszerűbb és legbanálisabb emberi cselekedetet cifrázzák és állatiasítják. Hogy erről az igen elterjedt emberi cselekedetről ne lehessen írni, azt senki se mondja. De hogy erről durván komédiáznak s hogy festékes arccal, röhöggető szándékkal beszélnek róla, ez szemtelenség. Mint a szellemes Harduin mondja: némely embereknek nem adatott meg az elmésség adománya, tehát disznóknak. Ugyanő azt tanácsolja, hogy az obszcén színházak függessenek ki valami cégért. Olyasvalamit, amit vidéki városokban szokás némely éjjeli mulatóhelyekre. Ez tudatná a publikummal, hogy az illető színház darabjai nem az üdvözülés vagy a római limesek kérdését bolygatják. De akkor bemenne-e a publikum, mely öntudatlanul is nagyon helyesen úgy állapította meg, hogy ha színpad, legyen színpad s ne bántsa a komoly kérdéseket, amire nem való. És az is más kérdés, hogy a cenzúra megállna-e az ízlésszempontoknál.

Van elég béklyója a mai embernek. Szabad-e a béklyókat csak azért szaporítani, hogy a szekszuális ügyeket frivolul ne tárgyalja a színpad?

Más társadalmakról nem szólunk most, de Franciaországnak igaza van. A híres, szerelmes, frivol ország megijedt attól, hogy milyen sterilis egy félszázad óta Franciaországban a szerelem. Nemsokára már néptelenedni fog szegény Gallia s bizony itt most rettenetesen komoly dolog az, amit hirtelenében nem is tudunk helyesen megnevezni. Mondjuk: a puerikultúra. Hogy Franciaországban még a cenzúrárt is visszaállítanák talán a színpadi disznóságok ellen, érthető. Természetes dolog ez egy megriadt s ambiciózus nagy társadalomban. Hiszen komoly cikkeket olvasunk egy kísérleti, embertenyésztő intézet fölállításáról. Ez nem tréfa és nem disznóság, de tudományos gondolat. Szóval Franciaország megsokallta, hogy polgárai és polgárnői ledér mulatságként kezeljék a szerelmet. Persze az más kérdés, hogy ha majd csak morális darabok kerülnek a színpadra, nemesebb lesz-e a színpad s – népesedőbb kedvű Franciaország.

(Párizs, november 18.)

Budapesti Napló 1906. november 22.

A. E.

75. A SZAJNA MELLŐL

I.

Boni de Castellane

Boni de Castellane gróf, hát úgy maradt, mint az ujjam. Felesége, a milliárdos Gould-leány, pénzt sem ad neki. Neki, aki Franciaország Károlyi Istvánja, Zselénszki Róbertje volt tegnap. Aki kerületében, Basses-Alpes-ban ötszáz ezer frankot költött egy választásra. Sőt az elvált asszony átadta egy bulvárlapocskának ex-ura leveleit, amelyekkel a válópör alatt akarta kiengesztelni az asszonyt Castellane gróf. Minden levelében azt írta, hogy ő meghal. Nem fog tudni élni az asszony, illetve a Gould-milliók nélkül. Mint ahogy nem tudott a parlamentben beszélni, ha Syveton nem csinált neki jóelőre egy beszédet. Ez a Syveton, aki most két éve olyan világraszóló botrányt okozott rejtelmes öngyilkosságával, volt a Castellane gróf titkárja. Syveton is klerikális képviselő volt s szélhámos, mint Boni de Castellane. Csak az esze volt több, csak szegény volt és nem gróf. De Syvetonnak, mikor kiderült róla, hogy – Gyürky Ödön, meg kellett ölnie magát. Boni de Castellane-nak esze ágában sincs meghalni, holott ezt egy halomnyi levélben fogadta és ígérte. A titkárnak el kellett pusztulnia a föld színéről. A gazdának, aki gróf, szabad élnie s reménykednie egy új milliomos partiban. A Gyürky Ödönök és Syvetonok modern vazallusok, akik harcba mennek és elesnek a grófjaikért. Boni de Castellane gróf pedig fog még dörögni a francia parlamentben az erkölcstelen radikalizmus ellen.

II.

Szent Adolphe Retté

A Szent Lélek megint Párizsban járt az írók között s ezúttal Adolphe Rettén volt a sor. Adolphe Retté jó poéta volt, forradalmár poéta. Most pedig bejelentette, hogy visszatér az Egyház kebelére. Jó fiú lesz ezután, jámbor és erkölcsös verseket fog írni. Huysmans, Tailhade, Retté és még egy sereg ilyen megtért író. Csak a legújabbak között és Verlaine óta. De valamennyinél könnyű kikutatni a pünkösdi titkot. Tailhade például, mióta párbajban megbénult s egyszer lábát és fél szemét hagyta egy verekedésnél. Szent Verlaine-nél, a vén beteg, isteni szatírnál, hírhedt előzményei voltak a Szent Lélek kitöltetésének. Lelki vagy testi bénaság téríti az Egyházhoz a francia forradalmár írókat. S az irodalmi kávéházakban kacagnak a kócos fiatalok, ha egy-egy megtérés hírét hallják. Csak a súlyosabbja érez egy pillanatig halálos hideget a szívében. Óh jaj, mindnyájunkat fenyeget a veszedelem, hogy egy szép napon elfáradunk és istenfélők leszünk. Mint most, legújabbban szent Adolphe Retté.

III.

Otero és Magdolna

Otero, a hírhedt Otero férjhez megy és a Madeleine-templomban lesz az esküvő. Az az abbé, akinek parókiájához tartozik, szívesen megáldja a frigyét. Ezt ki is jelentette már egy újságírónak, aki megkérdezte. Végre is Magdolna templomá-

ban illik örülni egy új Magdolnának. De van az abbé úr irgalmasságának más oka is. Egész világ tudja, hogy Franciaországban a nyugalomba vonult Oterók vallásos és templomi célokra mennyit áldoznak. Ezek a Magdolnák minden nap gyónnak s a szerzett vagyonból minden nap készpénzzel veszik meg a bűnbánat üdvét. És mivel nehéz sor vár Franciaországban a plébániákra, ugyancsak nagy érdekek kívánják, hogy a Magdolnák sok pénzt szerezzenek és vezekeljenek.

(Párizs, november 26.)

Budapesti Napló 1906. november 29.

A. E.

76. PÁRIZS ÉS GÖRÖGJEI

Párizs, ez a mindenkit ölelő, omnibusz-szívű Párizs, háborút üzent az idegeneknek. Ezúttal nem Sem fiaira haragszik ez a kacér és ideges Kozmopolisz. Csak egy-két Drumont óbégat már és óbégat még átkot Titusz császárra, hogy miért bolygatta meg egykoron a Jeruzsálem nevű méhkast. A Dreyfus-üggyel talán véglegesen kitombolta magát Franciaországban az antiszemitizmus. Új és más zsidókat követelt az örök, babonás, bestiális, társadalmi étvágy. S aligha találná ki valaki: a görögökre haragszik ez idő szerint legfenekedőbben Párizs.

Már szálló ige, hogy Párizst ellepik a Balkánok rasztái. Az európai és amerikai Balkánoké, mert nem egy Balkán van. A latin Amerika, Portugália, Oroszország, Levante vannak olyan Balkánok, mint az igazi. De a legnagyobb veszedelem, a legszennesebb kalandorinvázió mégis az igazi Balkán felől jön. Görög, oláh, macedón és levantei raszták azok, akikre Párizs dühöng. Ha például György királyt egyre hidegebben vendégeli alkalomadtán Franciaország, hát ezt görögjeitől kérje számon György király.

Binet-Valmer, egy fiatal francia író, regényt, szenvedélyes, izgató regényt írt a görög veszedelemről. Azt írja, hogy Párizs az új Athén, úgy járt, mint Krisztus előtt négy századdal a régi Athén. A régi Athént is ellepték lassanként a szerencselovagok ezrei. Ezeknek nem volt közük Athén szent múltjához. Nem szereztek polgárjogot, nem katonáskodtak, de örültül parazitáskodtak és zsebeltek. Így fészkeltek be magukat Párizsban a balkáni idegenek. Már-már egészen az övék Párizs és a Riviéra, melynek gyanús, téli arisztokráciáját rasztokráciának keresztelte el a Temps egyik szellemes krónikása.

És ez valóság; Párizs lehangosabb szereplői már nevükkel elárulják a Balkánok egyik-másikát. Börzében, sajtóban, irodalomban, művészetben ott vannak a görögök, akiknek nem muszáj azonban okvetlenül görögöknek lenni. Oláhok, levanteiek, portugálok, délolaszok, mexikóiak, argentinaiak. És ezeknek nem az apróbb fajtájuk, az Alfonz-fajta, a legveszedelmesebb. Hanem az, amelyik belopja magát a Palais-Bourbonba, a Comédie-ba, a Szalonokba. Éhesek, elszántak, kíméletlenek és pokolian fufangosak. Főképpen pedig nem tartja féken őket a hozzátartozás egy nagy, nemes történelmi kultúrához. Ha a Binet-Valmer könyve egy kicsit fiatalos és túlzó is, de indokolt és időszerű könyv. Sok-sok eleven arcra ismer reá belőle az ember. Orosz politikusokra, akik abból élnek, hogy száműzötteknek hazudják magukat. Szmirnai bankárookra, akik minisztereket vásárolnak. Román költőnőkre, portugál álnábobokra, amerikai szélhámós-fölfedezőkre. Még tudós-székekben is ülnek görög kalandorok és ami sok, az sok. Párizs keservesen fizet meg azért, hogy az egész világnak tetszik. Általában a kalandoregyéniségek sikereire van ügyis berendezve ez a mai polgári társadalom. És szegény Párizsba éppen a legügyesebb, legéhesebb, legvadabb kalandorok jönnek széles e világból.

No és a görögök éppen, akikért Byron meghalt. Akikért valamikor Európa legjava volt filhellén. Ezekben nyert csak igazán zsidókat a világ. Egyik párizsi revű pél-

dául arról írt cikket, hogy már Amerikát is ellepik a görög kalandorok. Párizst ellepték, ez bizonyos, ők és másféle görögök, akik között már magyarok is vannak. Minden nagy világváltozás előtt így volt: minden Athénre kalandorok csaptak. Rómának is megvoltak a maga görögjei s megvannak Párizsban[!] És istentelenül rossz már az a társadalom, ahol megjelennek a görögök.

(Párizs, november 28.)

Budapesti Napló 1906. december 2.

A. E.

77. GABRIEL SYVETON

(Párizsi levél)

Gabriel Syveton az Isten, Család és Tulajdon nemzeti hőse volt Franciaországban. Életéről könyvet kellene írni minden nyelveken s szétszórni e könyvet sok ezer számban. S valahol inkvizíció folyik a Haza nevében, ez igéssel kellene a bírókhoz szólni:

– Hazafias bírók, emlékezzetek Gabriel Syvetonra.

Két lap, a *Matin* és a *Journal*, kaparták ki sírjából a halott Syvetont. Bizonyára engedik békében rothadni, ha barátai nem esztelenkednek. De Syvetonból nacionalista hívei okvetlenül Bartha Miklóst akartak csinálni. Szobrot, eleven, dicsőhalottat, akinek érc-mása előtt századok múlva is leboruljon a francia hazafi.

Ez a Syveton egyébként, ez a gazember, éppen két évvel ezelőtt ölte meg magát. Rochefort váltig állítja, hogy a hazátlan bitangok tették el láb alól. Elment, ennyi bizonyos s emlékül hagyta – a Syveton-ügyet.

Gyorsabban senki sem hódította meg az életet és Párizst, mint Syveton. Okos és alkalmas időben érkezett a kis, bélpoklos éhségű, vidéki tanár. Déroulede száműzetésben s vezetőre van szüksége a nacionalista urak kopófalkájának. A Dreyfus-pörben még olyan erős a nacionalizmus esélye, hogy akár előleget szedhet rá s szed is.

Garabonciás diákként jön s Messiásnak teszik meg. Polónyi Géza kismiska lett volna, mikor a nagy Gábriel az Isten, Család és Tulajdon védelméről beszélt. Még a nemes és naiv Jules Lemaitre is Krisztust lát benne. A mágnások úgy becézik, mint nálunk Darányi Nácit. Castellane gróf titkárául fogadja tízezer frank fizetésel. S mikor Syveton a parlamentben pofonúti az öreg, radikális hadügyminisztert, André-t, Castellane gróf fölemeli a fizetését.

Püspökök, mágnások, apáca-féltő öreg milliomosnők, szerzetesvédő bigottak, hatalomra éhes tábornokok, valláserkölcsi alapon álló írók, munkás-gyűlölő gyárosok, a szocializmustól balgatagon rettegő kispolgárok, az „éljenahazá”-tól meg-részegült utcai tömegek kedvence ő, Párizs új, sárkány-ölő Szent György-lovagja, a francia Ugron Gábor vagy még több.

Jules Lemaitre-rel és Louis Dausset-vel megcsinálják a hazafiak Ligáját, a francia tulipán-szövetséget. Ekkor van Syveton a csúcson s ekkor él legpompásabban. Közben megházasodott, elvett egy módos belga özvegyasszonyt, akinek egy kis leánykája van. Hát mire lett volna jó a francia Tulipán-szövetség? Syveton harmincötezer frankot keresett évenként s háromszázötvenezeret költött.

Ez az ember: állat volt a legcsúnyább fajtából. Talán egy kicsit beteg is, de minden ocsmányságra képes. A *Matin*, a *Journal* hivatalos adatokat közölnek a Syveton-bűnpörből. Annyira hivatalosak, hogy a bíróság megindította ellenük az eljárást, hivatalos titok megsértése miatt. Francia lapok megtehetik, mi századrészét nem írhatnak le Syveton bűnös és perverz cselekedeteinek. Vén dúsgazdag asszonyokat, mint Lebaudy asszony, s nagyon sokat beteges hajlamaikban

lesett meg s használt ki. Pumpolt mindenütt hazafias célra s szocialistaellenes propagandára. És közben tizenhárom éves mostohaleányát megrontotta. Családi fészket bepiszkolta. Egy-egy perverz vágyára vagyonokat költ s ezért embereket áldoz föl, ha kell. Párizs képviselője s a hazafiak bálványa. Mikor azután az Isten, Haza, Család és Tulajdon hősről már-már minden kiderül, megöli magát. Az istentelen, a Hazából seftelő, a Sodoma-bűnű családrontó, a tolvaj.

Ezeket látjuk a *Matin* és *Journal* leleplezéseiből még világosabban, mint eddig.

S annyi bizonyos, hogy a Jules Lemaitre-ek, a becsületes és naiv hazafiak keserű lélekkel otthagyták a nacionalizmust. S annyi bizonyos, hogy Franciaországban most már véglegesen befellegzett azoknak, akik nagyon tüntetően hazafiak. Hejh, nem ártana, főképpen Magyarországon, plakátíroztatni ez esetet. Ha már a Fejérváryék hazaárulását nem lehet. „Jó emberek, vigyázzatok a hangos hazafiakra”. Talán Magyarországon is enyhülne akkor a nagy és hazug hazafiak terrora. Hogy már legyen szabad élniök végre a becsületes, munkás embereknek is. Akik igazán hazafiak s nem azért, hogy *leplezzenek valamit*.

(Párizs, december 6.)

Budapesti Napló 1906. december 9.

A. E.

78. A LELKEK FORRADALMA

A Petit Parisien, Franciaország egyik legelterjedtebb lapja, amely naponként egy és negyed millió példányban jelenik meg, arra a kérdésre kért feleletet olvasóitól, ki volt a legnagyobb francia. A kérdésre több mint két millió válasz érkezett a szerkesztőséghez, amely az eredményt most teszi közzé. Eszerint a legtöbb szavazatot, 424.201-et Pasteur kapta, utána a franciák régi nagy kedvence Victor Hugo következik 409.673, majd a sima, fényes politikus Gambetta 407.814, negyedik helyen Napóleon 381.153, utána Thiers 272.642 és Lazare Carnot, a nagy forradalom erélyes technikusa 270.418 szavazattal.

Játék csupán ez a leszavaztatása a francia olvasóközönségnek, de érdekes és tanulságos az eredménye. A franciák lázas érdeklődéssel lesik a naponként közölt eredményeket, amelyekből az egész kultúrvilág örvendetes nagy átalakulásáról, a lelkek forradalmáról szerez tudomást. A gloire-imádó, a harci dicsőségért rajongó francia nép a legnagyobb fiának a tudós Pasteurt tartja, az emberiségnek ezt a jóltevőjét, míg Napóleon, a Nagy Napóleon már a negyedik helyre szorult.

Micsoda változása ez az időnek és micsoda gyökeres átalakulás az érzések és gondolatok világában! A nép céltudatos fölvilágosodása ledöntögette a régi bálványokat és győzelmesen halad előre a második nagy francia forradalom, amely a lelkeket szabadítja föl az elavult babona béklyóiból. Pasteur, Victor Hugo megelőzték Gambettát és Napóleont, a tudomány és művészet levették a vér és vas imádatát.

Budapesti Napló 1906. december 13.

79. KÖLTŐK

Siessünk költőkről írni, mielőtt Apponyi Albert költészeti felügyelőknek nevezné ki Endrődi Sándort, Szabolcskát vagy Bárd Miklóst. Siessünk, mert a piktorok már soron vannak: Apponyi elhelyezi őket Szabolcsban, Csíkban, Árvában. Tulipánországban kész az új jelszó: vissza kell tartani az átkos külföldről, főképpen Nyugattól, a honi művészeket. „Kedves, magyar juhok, maradjatok szépen a karámban, a magyar karámban. Hízott juhot, valóságosat, és gyapjút, csak a magyar agrárius nagyuraknak szabad külföldre szállítani.” Ezer és egy szerencse, hogy Hunniában ezidőszereint a kutya sem tiszteli meg valamennyi lábával a versíró urakat. Szóval a magyar poéták még szabad emberek, ha nincsenek elcsukva, mint olykor Csizmadia Sándor. Mivel úgy sem érdekel ez otthon, Magyarországon, senkit, miért ne beszéljünk Victor Hugo és Verlaine nagy pöréről?

Ez a Párizs, ez a bolond Párizs, ennek mindenre van ideje. Most Marokkó, Berlin, Róma vennék el minden más nációnak az érdeklődő kedvét. És itt, Franciaországban, a szocialisták sem amolyan játszó kedvű, pajkos diákok, mint másutt. Franciaországnak öt éven belül, mondjuk tíz éven belül, szűz, való, szocialista kormánya lesz. S ma Párizs komolyan kíváncsi arra, hogy Fernand Gregh és Vielé-Griffin mit végeznek? Magyarországon a vezércikk az újságokban arra van kigondolva, hogy a világ ügyét-baját eligazítsa. S bár a magyar vezércikk ellenére sokat változott csak mostanában is már a világ arculatja, Ábrányi Kornélnak van igaza. Miért ne igazítsa a világnak ő sorsát a magyar vezércikk? Holott, ha nem igazítaná, akkor is írnának magyar vezércikkeket s akkor is kellene valaminek történni.

Franciaországban pedig szertelenül is büdösen [!] nyugodtan nem így csinálják a dolgot. Vezércikkeket írnak, igen komoly napokban, poéták béka-egér harcáról, mivel erre felé még ma is komolyan veszik a poétákat. S egy jó poéta, egy valaki, itt ma is szinte több, mint Brisson, sőt Justh Gyula. Ezek furcsa s otthon igazán érthetetlen dolgok, beszéljünk hát végre a poétákról. De még nem: Napóleon századának bús tanúságát írjuk előbb ide. Ez a nevezetes század Napóleonnal kezdte s Nietzschevel végezte szépen és stílusosan. Közben azonban mégis csak Franciaország igazította a világot s megszülte, illő távolságban egymástól Victor Hugót és Verlaine-t.

Victor Hugo és Verlaine, mégis csak ők voltak a két legelső ember mostanában. Comte, Darwin, Kant, Spencer s valamennyi szigorú nagyja a múlt századnak: mások. Talán ostobán és helytelenül, de valóban, poétái által szólja el még ma is magát a korszak, minden korszak. Pláne ott, ahol a versnek forró múltja van, mint Franciaországban, mely Horatiussal tart rokonságot s még tovább megy: Párizsát az új Athénnek tartja.

Vielé-Griffin és Fernand Gregh kicsi emberek s vitájuk, háborújuk minden más országban operett-téma volna. Itt, Franciaországban, itt Párizsban nem az, és százszor nem az, mert itt vers és művészet nem hivalkodás és nem luxus, hanem levegő. Vielé-Griffin a szimbolisták ügyvédje. Fernand Gregh a humanista költő-

iskoláé. Egyetlen ország és kultúra a világon a francia, hol szabad az ilyen harc. Egy kis bátorsággal azt mondhatnók, hogy itt az izmos, vaskos, munkás közép-szerűségre nagyobb szükség van, mint a zsenire. Itt tehát szabad költő-iskolákat is csinálni s szabad veszekedni táncmesterek módjára arról, hogy milyen legyen a jövő vers.

Nekünk pedig, Párizs megtúrt és édesen borongó vendégeinek, szabad meglát-nunk, hogy ím még mindig Victor Hugo és Verlaine birkóznak.

Mert hát kik is ők: a dölyfös francia Jupiter s az isteni faun? Típusai annak a kétfé-le kiválóságnak, mely örök: a hasonlóságénak és a differenciáltságénak. Victor Hugo fajsúlyja ugyanaz volt, mint Jersey-szigetbeli magyar társáé, például a Teleki Sándoré. Ő, Victor Hugo, részeg volt korának politikai eszméitől s csak éppen ereje, impulziója s szótára volt nagyobb, mint egy romantikus, forradalmár keres-kező-segédé. Őt az emberi és tömegi hasonlóságok üzték, lelkesítették és forral-ták s nem volt egy hangja, mely ne lett volna a Montmartre békés szatócsáé is.

Verlaine-nél megfordult a század és a század embere. Verlaine már az ember volt, az ember, a differenciálódott, a gyalázatosan őszinte ember. Victor Hugónak testvére lehetett III. Napóleontól az utolsó krími tatárig bárki. Verlaine testvére már csak a differenciálódott, a nagyon elszánt, a magát veséjéig ismerő és anali-záló, új ember lehetett. Az, akit nem kap el a tömeg s aki a világot nem a népgyű-lésekről, de a szörnyű, önmagát vizsgáló, mély, individuális lelki órákból ismeri. Ez nem meghódolás annak az iskolának, melynek nálunk talán Diner-Dénes Jó-zsef volna az atyamestere. Ám mégis Verlaine-en már érzik, hogy önbűnös lelke mindazok helyett sír, kiket elnyomorított egy hitvány, hazug és hóhér társadalom. Nem lehet azt számmal kifejezni, mennyivel több és emberibb a minden bűnünkben és erényünkben közös Verlaine, mint a minden bűnünkkel és erényünkkel olcsón és rendesen hivalkodó Victor Hugo.

Azért érdekes a Vielé-Griffin és Fernand Gregh harca, mert ez a Hugo és Ver-laine harca. Annyival szebb ez a harc, mert ez a Fernand Gregh semmi egyebet sem tud csinálni, mint átírja, popularizálja a Verlaine verseit. S ezt éppen olyan büntetlenül teheti, mint például Magyarországon Kossuth Ferenc teszi a politiká-ban Kossuth Lajos elveivel.

Azt mondja Fernand Gregh, hogy a poézisnak nem szabad a háborgó, haladó, nagyszerű életet negligálnia. Oh kis impotensek, de jó is nektek ez a mi korunk, ahol Magyarországon kívül minden országok társadalma megújulni akar. De a poéta se tegyen mást, mint amit Jaurés, Guesde, Bebel, Bokányi és Weltner akarnak? Akkor menjen el népgyűlési vagy szakszervezeti jegyzőnek. És akkor új Victor Hugo lehet mindenki, aki Marxot nem szidja s az általános titkos választói jog alapján faragja a verseit. Oh, csak egyébként már itt tartanánk Magyarorszá-gon, ahol a régi perzsa költőkénél is hátulsóbb dolgokat visszhangoz és hirdet a megtúrt poézis.

Költők pedig azok, akik túljárnak politikán, helyzeten, divaton és zsargonon. Költő az, aki nem disznótorokról hozza a világnézetét, de akiben benne szenved, sír,

átkozódik, ujjong a kor. De úgy, hogy különbözzék mindenki mástól, Somogyi Aladártól, Lengyel Zoltántól éppen úgy, mint Lampérth Gézától és Sajó Sándortól. Nehezen, fájón, de mégis egy reakcionárius írótól írunk ide végül valamit. Barrés dicsőíti egyik könyvében az ént, az egyént. Ez minden, ez a legtöbb: az egyéniség, a belső, delikát és szigorú egyéniség. Ezután rögtön a publikum erudíciója következik. Az igazi egyéniséget úgy, ahogy ő érzi és akarja, úgyse értik meg sehol. De legalább kevesebb legyen azoknak a száma, akik – egészen félreértik. Egy pompás kultúrában, nagy és válogató publikum előtt még Szabolcska Mihály is lehetne nagy költő. Frissonokat, különös vadságokat s nem tudom én mit fedoznénk föl ez idő szerint együgyű verseiben. Kell-e, szabad-e ilyen dolgokról mesélni Magyarországon, ahol a nyomtatott betűt nagyobb ellenségnek tekintik, mint Perzsiában? Talán bűn, talán kár, de egy dolog bizonyos: Magyarországon adják legkönnyebben az írói türelmi bárcát. Festőkről még esik szó, sőt festőket még meg is rendszabályoznak. De már írni minden boldogtalannak szabad s az írók jó kilencven percentjének ködös és opálos fogalma sincs arról, ami a mai embert kormányozza. Lehet, hogy ők erről nem tehetnek. Extra Hungariam non est vita, si est vita, non est ita. Meg kell háborodnia az embernek, ha megkísérti, hogy kultúrtársadalmak életét Magyarországéval hasonlítsa össze. (Párizs, december hava).

Budapesti Napló 1906. december 18.

Ady Endre

80. „ITE MISSA EST”

(Párizsi jegyzetek)

I.

Rendőr a templomban

A St. Sulpice-templomban hajnali misére gyűl a nép. S ez a nép alig harminc ember, holott azt kellene most megmutatni, hogy Franciaország Rómának ad igazat. S a csöndes, misztikus templomba íme dölyfösen, de illedelmesen belép a rendőr Franciaország nevében. Másfélezer esztendő óta e földön mindenki tudja, hogy a mise – mise. Ez a rendőr most azt mondja, hogy itt most népgyűlés van. Népgyűlés, amelyet nem jelentettek be. S a rendőr előveszi a ceruzáját s írja:

„Egy komédiás-ruhás férfiú halkán motyogott az egybegyűltek előtt. Különféle s nem mindig érthető szavakat mondott. Ilyeneket például: Dominus vobiscum, Ite missa est stb. A hallgatókat nem izgatta föl láthatóan a komédiás-ruhás férfiú beszéde. Egy óráig tartott körülbelül a törvénytelen gyűlekezés.”

E rémítő jegyzetektől hivatalos rendőri jelentést csinált a tudatlan vagy nagyon is tudatos rendőr. S ő, a jámbor, nem is sejtette, hogy mit mível. Rendőri jelentés egy miséről. Talán pontot se tett a végére a nem nagyon írástudó rendőr. S mégis egy világ halt meg a St. Sulpice-templomban.

II.

A pápa és a börze

Montagninit, a pápa kiutasított követét, legjobban a Rothschild-bank sajnálja. A Monseigneur nemcsak azért volt itt, hogy a francia katolikusok lelkét megmentse. De játszott a börzén a pápa megbízásából s a Rothschild-bank közvetítésével. Mivel X. Piusnak már elfogyott az a félmilliója, amit a lutheránus Vilmos császártól kapott. Senki itt Franciaországban, ahol a midinette-ek is játszanak a börzén, ezért nem haragszik. De azt sokan furcsállják, hogy a pápa éppen akkor játszott baisse-re, mikor engesztelhetetlen választ küldött Franciaországba. Még a legkatolikusabb francia kispolgár is háborog a pápa ellen. Hogy lehet a csalhatatlan X. Pius ilyen rossz üzletember? Hát komolyan hitte, hogy az ő üzenete fölforgatja Franciaországot s minden francia papír hanyatlani fog? Ez olyan ügyetlenség, amit a legvadabb klerikálisok se tudnak menteni. Mert elvesztheti valaki a lelki üdvösségét, de ezt könnyen vissza is szerezheti. De, hogy a pénzét vesztegesse valaki olyan könnyen, mint ő szentsége: ez sok. S gúnyosan száll Szent Péter utódja felé a párizsi esprit:

– Öreg, öreg, a börze nem – mennyország.

III.

A hős papok

A nacionalista és klerikális sajtó hivalkodik, hogy vannak még hős papok. Hősök, akik mártírok nem lehetnek az Állam ravaszságából. Ezek a hős papok egyre hirdetik, hogy nem ijednek meg a bilincsektől. Egészen bizonyosak tudniillik, hogy

bilincseket nem raknak rájuk. De attól igenis félnek, hogy be kell rukkolniok katonáknak. S szörnyű igazságokat mondanak a militarizmus ellen. A militarizmus ellen, melynek mindenütt az egyház a szószólója. Mert nem jó volna a főtiszteendő uraknak Marokkóban például, ha kell, hősködni. Kényelmesebb dolog ez az oltár mellett s a jámbor hívők hatalmas alamizsna-pénzéből. Hervé, az antimilitarista szocialista vezér ujjonghat. Ime, onnan kapott segítséget, ahonnan a segítséget nem is várta.

(Párizs, december 15.)

Budapesti Napló 1906. december 19.

A. E.

81. KÁLVINISTÁK ÉS SZOCIALIZMUS

Genf pápájáról, a nagy reformátorról, francia gondolkozók sokat írnak mostanában. Kálvin János olyan aktuális nagysága a mának, hogy még tüntetnek is ellene. Servet Mihály szobrát egyenesen Kálvin híveinek bosszantására állítják föl Párizsban. Így válaszolnak a klerikálisok a La Barre-szobor emelőinek. A francia Kálvin-irodalom is több hízelgő vagy maró ópusszal gazdagodott. Az Egyház és Állam leszámoló harca csak a kisebb oka talán ennek, Kálvint, a latin race Lutherjét, a szocializmus harsonájával lármázzák föl sűrűen a sírjából. Tudni akarják, hogy Genf pápája mutat-e valamerre csont-ujjával. Mert itt van az új forradalom, az új reformáció, az új világválság. Luther, Kálvin s a többiek csak megfoltozták a társadalmi ember viseltes lelkét. S ime most merő-új lelket akar magának az ember. Csak Róma pápájának volna ehhez szava? Genf pápájának, az élő pápa-múmiánál elevenebb halottnak mindegy?

Szomorúan érdekes, hogy ezt is Franciaországnak kell megkérdeznie. Pedig Kálvin francia híveinek száma a névlegesekkel együtt is csak maroknyi. Magyarországon ez százszor nagyobb s ezerszer égetőbb kérdés tízezer okból. Franciaország már jóformán el is döntötte ami a problémából az övé. A hivatalos református Egyháztól itt sem követelhetette senki, hogy ne legyen – Egyház. De minden radikalizmusnak vezéreként adott a francia református társadalom. Guesde, a francia szocialisták vezére egy kálvinista pap fia. Szocialisták, radikálisok, szabadgondolkozók és szabadkőművesek között kálvinista születésűek vezérkednek. S a hívő kálvinisták is hangosan hirdetik, hogy a szocializmussal ki kell békülnie Kálvin egyházának. Azt a Kálvint kell követni, aki Seneca tanítványa volt, aki szabadságért s világosságért ostromolta Rómát. És nem azt a Kálvint, aki maga is pápának csapott föl s aki Servet Mihályt megégezte.

Nemcsak Kálvin egyházának, de az emberiség ügyének is veszedelme volna, ha a protestantizmus elfeledné, hogy anyja: az Élet volt. Bölcsője: szabadság és igazság. Csak rajongók remélik a dogmatikus vallások gyors múlását. Ha Kálvin hívei és a protestánsok elfordulnak anyjuktól, az Élettől, fölfalja őket Róma. Mert az Életnek született egy igérből és kedvesebb gyermeke. Franciaországban kálvinista teológusok is ilyennek látják a helyzetet. Vagy kibékül a protestantizmus újabb és hatalmasabb testvérével, a szocializmussal vagy elpusztul. És ezért fájdalmasan nehéz kérdése ez a haladás ügyének is. Mert Róma, sajnos, ebbe sem fog belepusztulni. Kősziklánál is erősebb alapra épült a klerikalizmus: az emberi butaság végtelenségére. Rómának dogmája a vak engedelmesség s Róma tud alkalmazkodni, ravaszkodni. Vesztes tehát csak a lelkiismereti szabadság indulójával indult protestantizmus lehet. Holott még a kérlelhetetlen ateista is inkább a protestantizmust választja, ha csak Róma és a protestantizmus [között] választhat. S a haladás ügyének sem közömbös a választás. Nem közömbös, hogy Kálvin utódai és hívei észreveszik-e, hogy a szocializmus törvényes utódja a protestantizmusnak. Békülnie szabad csak vele az öregebb testvérnek, háborúskodni nem.

És jól dolgozhatott Erdélyben a pápistás pietizmus, ha Erdély püspöke, Bartók püspök még a szociális tevékenységről is úgy beszél, mint egy gyermek, aki örököket lát a sötétben. Micsoda más szellemű volt Erdélyben a kálvinizmus még csak húsz évvel ezelőtt is. Szinte azt mondhatnók: a reform-protestantizmus egyetlen félszke volt Erdély az egész világon, ahol komolyan vették ezeket az ígéket: világosság, szabadság, haladás. Még Szász Domokos sem mert volna olyan nyilatkozatot tenni, mint a Bartóké, mely illenék egy buta kalábriai olasz baráthoz, de nem Erdély első püspökéhez. Erdélyéhez, melyet valaha a lelkiismereti szabadság klasszikus földjének címeztek. Ma talán már Pápa, Debrecen és Sárospatak is szabadabb szellemű, mint Kolozsvár. Azt hiszik Bartókék, hogy így lehet Mailáthtal bírkózni. Szörnyűségesen csalódnak: protestantizmus és reakció – élet és halál. Csak új áramlatokhoz szabad szegődnie Kálvin egyházának, ez a lényege. A szabadság és a folytonos újítás. Franciaország példája is ezt üzeni haza.

Vigyázzon Kálvin magyar egyháza, hogy a szocializmussal szemben vett harci pózban nehogy éppen ő lakoljon azért a Kálvinért, aki Servet Mihályt megégette. Servet Mihály bízott a protestáns toleranciában. Ha Olaszországba szökik, a pápa teszi rá a kezét, ha Franciaországba, a vienne-iérsek. És szörnyűbb sors sehol se érhetne volna, mint éppen Genfben érte. Nehogy azért a bűnért a magyar Kálvin egyháznak kelljen hasonlóan lakolnia. Róma számít ám arra, s ezt is Franciaországban figyelték meg éppen, hogy a szocializmustól megriadt protestánsok az ő kitért, feneketlen, sötét torkába ugranak.

(Párizs, december 16.)

Budapesti Napló 1906. december 20.

Kálvinista magyar

82. AZ EGYKE

(Párizsi levél)

Franciaországban él egy derék ember: Piot nevű. Szenátor és francia, de magyar mágnás is lehetne az eszével. Ő is csak annyit lát, mint egy *mai* gróf Széchenyi. Sztrájkolnak az anyák. Talán a maguk titkos módján az apák is. Ennyit látnak ők: Piot és Széchenyi. Hogy Baranyában és Alpes Maritimes-ben nem szülnék elég gyermeket. Pedig a gyermek szükséges ugy-e? Többnyire gyermekből lesz a felnőtt ember. Franciaországban örült kivándorlás sincs. És mégis fogy, már nem-sokára fogy a lakosság. Magyarországon dupla a baj. Az egyke még csak világra jön sok könnyörgésre. De ha nem vigyázunk reá, elmegy Amerikába.

Tűzzünk ki prémiumot talán? Piot szenátornak körülbelül ez az eszméje. Széchenyi, a magyar Piot, sem mond okosabbat. Pedig Széchenyi tovább mehetne egy lépéssel. Ő magyar mágnás. A magyar mágnások szerint Magyarországon a lótenyésztést a verseny és a totalizátor emelték magasra. Ha ez igaz s ha már egy magyar főúr fölcsap szociológusnak, miért nem mondja ki, ami a szívében fekszik? Hogy tegyünk próbát a magyar anyáknál is a totalizátorral?

Mennyivel okosabb ember Piot szenátornál és Széchenyi grófnál – Csányi képviselő úr. Ő baranyai őszinteséggel kimondta egyszerre azt, amire egy egész irodalom kellett Franciaországban. Hát miért szüljön a baranyai asszony? Hogy bérest adjon a Frigyes főherceg uradalmának, vagy Sárít a budapesti aszfaltnak? És miért nincs tizenkét gyermeke gróf Csekonicsnak? Miért szaporítson éppen a szegény ember?

Franciaországban ma már éppen olyan becsületesen beszélnek erről a kérdésről, mint a közéletmezés ügyéről. Gyermek kell? Adjatok hozzá vagyont és igazságosságot. Ha ezt nem teszitek, akkor ne zaklassatok bennünket, nyomorultakat. Kérjétek számon a meg nem született francia gyermeket a Lebaudyaktól, a Rothschildoktól, az Uzes hercegektől. Akiké a jómód, azok gondoskodjanak a nemzeti népesedésről. Micsoda kegyetlenség ugratni a szegény embert, hogy szapora legyen. Tessék megnőszülni a kalocsai érseknek és a váradi püspöknek. És tessék nekik hús, törvényes gyermekig meg nem állni: ők tehetik. S ha ez igaz Franciaországban, nem ezerszer igazabb Magyarországon? Ott, ahol pár ezer emberé az ország, hatalom és dicsőség?

Bretagne-ban s másutt ezelőtt két évvel találtak szörnyen népes családokat. Piot szenátor apostolkodása néhány könnyelmű újságíróra lépre vitt. Írták is ezek a lelkes cikkeket. Csak állami kedvezés kell s a paraszt úgy fog szaporodni, mint a patkány. A parasztnak azonban általában több esze van, mint az úrnak. Az újságírók például vallattak egy tizenöt gyermekes parasztot Normandiában. Pénzt is adtak neki, tehát beszédes lett a paraszt:

– Hiszen nem is rajtunk múlt, hogy csak tizenöt van.

– Igazán? Pompás. Hogy hogy?

– Későn tudtuk meg, hogy lehet ez ellen tenni. Bár már a harmadiknál tudtuk volna.

Egy dunántúli kálvinista pap komolyan bizonyíttgatta nemrégiben, hogy dunántúli magyar a franciáktól tanulta meg az *egykét*. Mert a Dunántúlon franciák jártak. Mi, akik ismerjük a magyar falut, csodálkozunk. Hát Hajdúban, Szilágyban és Háromszékben? A *tudományt* mindenütt megtanulta a magyar paraszt. Megtanította reá sokszázados kegyetlen sorsa. Egyébként pedig Bukov[in]ában, Moldvában még talán ma is élnek olyan szokású parasztok, akik magukból az első gyermek után eunuchot csinálnak. Ezt csak nem tanulták a franciáktól. Szegény Franciaországnak sok vádat kell elviselnie azért, mert a társadalmi evolúciót minden csínjával-bíjával az ő finom nemes társadalmi szerkezetén lehetett s lehet legjobban obszerválni.

Igazi, föltétlen demokrácia és igazságosság: majd jönni fognak azok a gyermekek, akik most nem akarnak jönni. Addig pedig tessék számonkérni azoktól a nemszaporodást, akiké vagyon, rang, nyugalom, szépség és dicsőség. Piot szenátor és Széchenyi gróf egyszerűen mulatságosak, mert ők jó emberek. A fáraók sokkal emberibb emberek voltak. Rabszolgáiktól követelték a szaporaságot, de el is tartották őket.

(Párizs, december 17.)

Budapesti Napló 1906. december 21.

A. E.

83. ADÓ A NEMESSÉGRE

(Párizsi levél)

Franciaország be fogja hozni a cím-adót s ez némiképpen fáj – a demokráciának. Azt állítják sokan, hogy a cím-adó valóságos kodifikálása lesz a nemességnek. S ez méltatlan volna a harmadik köztársasághoz s egy kicsit komikus is. Szerencse, hogy nem így van s hogy a kutya-adó sem tette a kutya-világot házi állataink arisztokráciájává. Nyugodt lehet a demokrata Európa: a mai Franciaország nem csinál ostobaságot. Egészen okos gondolat ez a cím-adó s bár ott tartanánk, hogy Magyarország is tervbe vehetné. Valaki megkülönböztető címet kíván az egyszerű nevűek milliói között. Igazolja, hogy ehhez történelmi jussa van neki és főképpen a nevének. Tekintettel a mai társadalom nagyobb felének máról holnapra meg nem változtatható együgyűségére, valaki e címnek hasznát veszi. Megtisztelésben, rangban, anyagiakban, az életet megkönnyítő gőgben, talán karrierben is. Hát ez szomorú, ha ma is így lehet még, de ha így van, hát fizessen az a valaki. Ráfér a francia költségvetésre bizony, melyet deficit fenyeget s egy kis rend sem fog itt ártani.

A nagy forradalom óta sokféleképpen bánt Franciaország az elvénhedt nemesi osztállyal. Volt korszak, amikor nem volt abszolúte szabad cifrázni a nevet. S III. Napóleon idejében viszont mindegyik rezsim nemessége bátran virágzott. A harmadik köztársaság egy darabig bölcs, de nem okos álláspontra helyezkedett. Hogy tudniillik ha valakit mulattat az, hogy például ő gróf, hát hadd mulasson, szegény. Nem volt okos ez az álláspont, mert íme, a névarisztokrácia a tömeg ostoba babonája s a parvenüek ambíciója révén ma is él. A régi, forradalomelőtti, az I. napóleoni, a restaurációs, a III. napóleoni, mind. De legjobban az újabb időben: a pápai nemesség, az idegen, az egzotikus vagy az ön-nemesség.

Kényszerhelyzetben s mert a cím-imádást a tömegeből nem lehet egyszerre kiirtani, ezúttal okos módszert választ a köztársaság. Mindegyik francia rezsim névarisztokratája, ha hiteles okmányai vannak s elég pénze van, tovább szórakozhat az ő címerével. Okos, ravasz és ironikus fogás és csak utópisták mondhatják antidemokratikusnak. Sok haszna lesz ennek: először is majdnem egy millió frank évi jövedelem – szociális célokra. Azután a mindenképpen elzüllöttek elesnek a szép címetől s ez már csak az úgynevezett hiteles arisztokráciát is negyedére vagy felére redukálja. Francia állampolgár külföldi nemessége érvénytelen s még adóval sem érvényes. Adieu pápai grófok, olasz hercegi adoptáltak s egyebek. Végül pedig eltűnnek az önmágnások, a raszták, kik az együgyűeket becsapták a címeikkel. A történelmi címet iszonyú szigorúan fogják vizsgálni s az eredmény mégis az lesz, hogy akik címeket viselhetnek, azt csak a pénzükért viselhetik.

Akárki mit mond vagy ír: okos törvény lesz az új francia törvény. A köztársaságnak vannak szomorú tapasztalatai a történelmi babonák szívósságáról. Próbálták már valamikor a Concorde-téren a pénzes adónál radikálisabb módon fogasztani

az arisztokráciát. Meglássa akárki, hogy az okosság, az ironikus ravaszság többet fog érni a tömegek fölvilágosításában s a mindenképpen elnyűtt haszontalan arisztokrácia sterilizálásában. Végre ne felejtjük el, hogy maga a hivatalos francia köztársaság is vétkezett. Majdnem a legutóbbi időkig diplomatáit a cifra nevéek közül választotta. Itt az ideje, hogy államilag, okosan segítsük halálra az úgynevezett nemesi osztályt. Ez osztály írói megrendítő regényeket írnak a régi arisztokrácia agóniájáról: adjunk be szegény, nehezen halóknak egy kis siettető, édes mérget. Ezt teszi Franciaország s ne féltse senki az új törvénytől a demokráciát. Franciaországra sok mindent rá lehet fogni, csak azt nem, hogy – Magyarország. (Párizs.)

Budapesti Napló 1906. december 27.

Diósadi

84. HEINE HENRIK KESERŐ

Talán Belgiojoso hercegnő bizarr szalonjából szökött ki éppen. Már egy óra óta bolyong szűk, szennyes, sötét utcákon Heine Henrik. Decemberi este, csömör, köd, vád, szomorúság s messziről egy bulvár lármája. Hát most itt mindjárt össze-rogyini egy fintor és egy jaj nélkül. Éjszakai leányok jönnének vagy hajnali munkások és sikoltva botlanának valamibe. „Jaj, jaj, egy ember, egy halott ember, menjünk, jelentsük a rendőrnek.” S vinné szapora taliga boldog testünket a hideg Morgue felé. Kicsi rejtelem, apró töprengés, de ismerősök nem jönnének. Azután elássák a hullát: volt és nincs, akit Heine Henriknek hívtak. De, de. Keservesen elmosolyodik: megint komédiázáson csípte magát, íme. Brr, semmi kedve ehhez a póri, csúnya, parfümtelen inkognitó-halálhoz. Ez talán egy Bellinihez volna illő, egy asszonyoszívű, álomfaló, nyafogó, babonás muzsikushoz. Nem szebb volna egy bolondabb csoda? Most egyszerre megbénulna az agyunk. Csodálkozó gyermeki vidámsággal megtapogatnók öntagjainkat: élünk. De kik voltunk? Honnan jövünk? Megállítnók e ködös estében az első idegent. „Embertárs, miféle város ez a város? Jók itt az emberek? Szegődtess el engem valahová inasnak: alázatos vagyok, s a lábaim fűgék.” A nevem? Nevem nem volna. A hitem? Az volna a hitem, hogy az élet kötelesség, s az inasi pálya szép pálya. Álom? Küzdelem? Nem álmodnék, nem küzdenék, és sohasem esnék kétségbe. Fűtőrészev mennek el olykor a Villette-be bálozni és nőt keresni. Nagy, egészséges, fehér, buta munkásleányoknak hízelegnék. Szép és tiszta legyen a bőrük, a foguk, ragyogjon a szemük, forró legyen a szájuk. Verseket ne tudjanak, és ne kedveljék a tűnődést. És egyszer írnék egy verset, egyetlent, pompásat. Valami ilyen volna:

„Legyetek áldottak, két szép kurtizán, Élet és Párizs. Óh, Élet, be jó teveled játszani, s óh Párizs, be jó rejtőzködni vidám vadonodban. Élet: szeretője a konokoknak, s Párizs: hazája azoknak, akiknek nincs hazájuk és szerencsésük. Élet és Párizs, engedjetelem engem vidáman meghalni.”

De most? Hazamenni, s didergő lélekkel melegíteni másokat. Megint írni. Megint keresni valamit, amiben higgyünk. Törni, ütni szűrni magunkat egy kis pulykaméregért, mert ha már egyszer él az ember, kell, hogy szeressen és haragudjon. De kit szeretek én? Kire haragszom én? Nem szeretek senkit. Nem haragszom senkire. Mit csinálnék, ha most a milói Vénusz libegne minden meghúsosodott gráciájával felém? És szólna: Monsieur Heine, megsajnáltam önt, itt vagyok, élek és ölelek. Nagyon gorombán válaszolnék: „Hagyjon engem békében, madame, menjen a fenébe, vissza a talpzatára.”

Nekem semmi sem kell, ami Heine Henrik urat nyugtalanítja. Mit csinálnék, ha szózatot hallanék Damaszkusz felől, s lekiáltana hozzám az Úr: „Heine fiam, te nagyon szerencsétlen flótás vagy, segíteni akarok rajtad. Én Buddha, Mózes és Jézus istene vagyok együtt, szóval ilyen tehetős isten. Ezennel parancsolom, hogy Heine Henrik világa nyomban realizálódjék.” Pfüj, az én világom? Sok vámpír, kimérák, nagy álomszörnyek, tréfás kísértetek. Köszönöm, uraim, ez bolond egy világ volna, s én nyomban menekülnék belőle. Hanem ha egy más személyi-

séget tudnál nekem adni. Erről csevegethetnék. Egy iparos-segéd Heine, egy sváb paraszt, egy urasági inas.

Mindenesetre pedig megtehetnéd, uram, hogy tíz percnél tovább higgyek valami-ben. Ha te akarod, s ha csakugyan vagy valaki, akár a fülbegyónás szentségében. Vagy hited el velem, hogy tíz év múlva Németországban már kultúremlernek is lehetni fog élni. Hited el, hogy a világ az okosodás útján van. Hogy minden születendő fiúgyermeknek ezután vasból lesz a gerince. Hogy az asszonyok megszépítik az életünket. Hogy verset írni szép mesterség. Hogy a hellén szépség igazi szépség volt, s a szépség, a pogányság még segítene valamit ezen a nyomorult világon. Szóval hitess el velem valami nagy ostobaságot, uram. Ha már akartad, hogy az alkoholt visszautasítsa az én gyöngye gyomrom, adj valami tartós részegséget. Főképpen szabadíts meg azoktól, akikkel most élek.

Sötét utcákról még sötétebbekre téved Heine Henrik, s észbe kap. Itt leszúrhatják ám a bolyongót, otthon türelmetlen lehet a nő, a kedves és utálatos háziállat. Próbáljunk kiigazodni. De mitől félünk? Olyan nagy dolog meghalni? Olyan nagy dolog élni? Hogy kacagott ő ma Bellinin, aki úgy fél a haláltól, mint a tyúk a folyóvíztől. Miért fél a rongyos? Valaki hangjegyeket ró, s azt hiszi, hogy rá szüksége van az életnek. Az életnek senkire sincs szüksége. S teljesen mindegy, ha kóbor kutya szaglász körül bennünket az árokban, vagy Belgiojoso hercegnő hajol reánk sírva finom, szellemes, bolond, morbidezzás arcával. Ha tudniillik már halottak vagyunk. De talán akkor is, ha még élünk. Egy Heine Henrik, aki poéta és gondolkozó, féljen a haláltól. No, csak csúnya ez az élet. Ám készüljünk meghalni. Hátha holnap már merjük megcselekedni, mit ma még nem merünk.

– Mit árulsz fiú?

Egy korcsma előtt állott fázva egy gyerek megrakott öllel.

– Virágot és egy furcsa valamit, amit én csináltam.

– A virágot megveszem. De mutasd a furcsa valamit.

A furcsa valami egy picit koporsó volt, nagyon komoly és tréfás játékkoporsó. Ezt is megveszem, határozta el Heine Henrik. Ráíratom a Bellini nevét és elküldöm neki. Hogy meg fog ijedni, a számár. Amilyen babonás, talán bele is betegszik. Ez pompás vicc lesz. A virágot pedig elviszem imádott nőmnek, akit bizonyosan a hideg lel már miattam. És földerülten nekivágott a bulvárnak Heine Henrik. Egy ossziáni óra: többet igazán nem lehet követelni egy olyan úrtól, akinek versírás az ő bolond mestersége.

Budapesti Napló 1906. december 30.

Ady Endre

85. ÜNNEP UTÁN

(Párizsi jegyzetek)

I.

A Chartier-ügy

Éppen karácsonyra lepték meg Párizst Chartier asszony szenzációjával a hírlapok. Ez a Chartier asszony okleveles bába, aki ezernél több magzatot ölt meg. Úri leányok, finom özvegyek menekültek hozzá és Chartier asszony segített a bajukon. Sőt híre jár, hogy előkelő színésznők is látogatták ezt a tudós nénit. Sőt és százszor sőt: férjes asszonyok is, akik hát csak kényelemből nem akarták a gyermeküket. Félni lehetett, hogy megint olyan botrány lesz, ami Franciaországot bepiszkolja a külföld előtt. Okos és rossz emberek föltették tehát a kérdést: érdemes-e világraszóló botrányt csinálni? Chartier asszonyok csak Párizsban operálnak s másutt nem halnak-e meg ezerszámra meg sem született gyermekek? Mi hasznunk lesz egy sereg szégyenből és ha Chartier asszonyt elcsukják? Okleveles és nem okleveles bábák ezután is kedvében fognak járni a szemérmes társadalomnak. Betlehem óta a férjetlen terhes nőknek nem sikerül úgysem elhitetni, hogy a Szentlélek a ludas. A társadalom még sokáig meg fog maradni a magagalád szemérmességében. Igaz, hogy a szerelmesek se azzal hívják meg egymást keringőre, hogy az – „emberiség érdekében”. Summa summarum, Párizsban el fogják altatni, amennyire lehet, a Chartier-ügyet. Itt meg merték csinálni a Panama-botrányt, a Dreyfus-affért, a Szeparációt. Úgy látszik, hogy a Chartier-ügy valamennyinél korábbi és kényesebb. Sok száz esztendeig, míg csak alaposan ki nem cserélődik a mai társadalom, csak azok fogunk élni, akikkel születésünk előtt meg nem látogat egy tudós asszonyt az édesanyánk. Nem lehetetlen, hogy éppen a legkülönbeket kotyvasztják el a földi emberek közül a tudós nénik.

II.

Új misék

Franciaországban nem új dolog vallástalan vallást csinálni a vallás ellen. A franciák esztétikája, életkedve rítust csinál a rítus ellen is. Most karácsonyra íme föltámadtak a régi, forradalmi bigottságok. Párizsban laikus istentisztelet volt, Rómáellenes, az Emberiség hívói által. És a vallástalan vallásosok kérik a katolikus templomokat az ő laikus miséik számára. Micsoda bárgyú „szabadgondolkodás”, micsoda szomorú perspektívák. Vagy-vagy: vagy nem kell a templom vagy nem cserélünk eben kutyát. Misézni jobban tudnak Róma papjai, mint az új papok. Ha a vallás helyébe nem tudjuk a tudományt, a babonátlan és rítustalan hitet tenni, egye meg a fene. Akkor maradjon olyan maszlagos a világ, mint ma s számár, aki jobbat akar. Akkor Rómának van igaza: az emberiség buta és butulni akar.

III.

Szaporodnak a könyvek

Mennyi könyv, mennyi könyv ebben a Párizsban s akad valamennyinek olvasója. Száz új verseskönyv, kétszáz regény és novella, sok száz más. És tíz év óta szokognak a francia könyvkiadók, hogy nem kell a könyv. Bizony, hála istennek, a régi könyv már alig kell. De a könyvek mégis szaporodnak. Úgy látszik s úgy van: új közönség lesi a betűt, új igényekkel, új vágyakkal, új esztétikával. De a könyvek szaporodnak s ez a fő. A mi kultúránk mégis csak a betű által áll, az írásos gondolat által. Ma egy bús magyar fiú állított be hozzám s könnyes vidámsággal tréfálkozott:

– Tudod-e, hogy az M betű fatális betű? Ma olvastam egy könyvkiadói statisztikát. Legkevesebb könyvet fogyasztanak: Marokkóban, Moldvában, Mexikóban, Magyarországon, Mongolországban és Macedóniában.

(Párizs, december 27.)

Budapesti Napló 1907. január 1.

A. E.

86. HISTÓRIA ASSZONY PAJKOSSÁGA

Párizs, január 1.

Tessék elolvasni História asszonyságnak következő pajkosságát, amint az írva vagyon. Urunk születése után 1902-t jegyzünk akkor, s választás előtt áll Franciaország, Párizs őrjöng s mindenki érzi, hogy óriási esések és győzelmek lesznek egyúttal. A Dreyfus-ügy után a radikális papfaló rezsim nem fog megállni a teljes leszámolásig. Egy zsebkendő-lobogtatás és Franciaországban kámpec a klerikális és nacionalista bandának. Szent fogadásra hát összegyűltek ők s megesküdtek, hogy megmentik Franciaországot. Minden éhes, minden elégedetlen, minden gazember s minden együgyű csődült köréjük. Egy szent, viharos estén Lemaître, Cassagnac, Coppée, Dausset, Drumont, Ribot, Rochefort, Grosjean és Castellane összecsókolóztak. Fejük fölött pedig áldólag terjesztette ki karjait Gabriel Syveton, akinél népszerűbb hazafi és piszkosabb gazember még alig élt a világon. Hát leomlottak a választó falak: napoleonisták, nacionalisták, királpártiak, progresszisták, ultramontánok, keresztényszocialisták, mérsékeltek és lázadók egy táborba kerültek.

Összekunyoráltak, összecsaltak, összeloptak egy elég tekintélyes választási kasszát. A szövetséget elnevezték Ligának s a Liga, e szent *koalíció*, elindult felizgatni az országot. Párizst nem nagyon kellett izgatni: e szeszélyes, hisztériás metropolis éppen ekkor adta ki utolsó nacionalista dühét. Az ország azonban (nem úgy, mint később Magyarország s körülbelül csak ez az összes különbség, mint alább kiderül) hűvös és okos maradt. Mindegy: csóvákat dobált mindenütt a koalíció, izgatott, vesztegetett, ámított. S már a választás előtt olyan nagy volt a remény, hogy a koalíció áldomást tartott. Csak Gabriel Syveton sejtette, hogy a remény túlzott. De ő dehogy is szólólt volna: ő kezelte a választási pénzeket. S ő tudta, hogy egy okos hazafi sohase lehet vesztes: minden kormány fizeti a hitványokat, ha meg is veti őket. Már kiosztották a miniszteri tárcákat, s Holló Lajos, azaz mit is beszélünk, Coppée ordította: *nyeregben vagyunk*. Stréber egyetemi tanárok már leveleket írtak Gabriel Syvetonnak, mint a jövőndő kultuszminiszterének. A klerikális iskolák, kongregációk, szemináriumok boldogok voltak: nem lesz állami, laikus iskola. Sőt talán már arra is fölkérték Syvetont, hogy fogadja el a Szent Imre-templom építésének világi védőségét. Avagy mivel Szent Imre nem francia szent, valami más szentről nevezett templomét. Negyven-ötven szónyi parlamenti többségre számított a francia koalíció. Az ultramontánok, gazemberek, bárgyú patrioták, klerikálisok egyesült tábor. Egyre több jelölt kérte a Liga támogatását, s Jézus nevében megtértek Tisza István, azaz mit is beszélünk, az átkos radikalizmus legféltelenebb legényei.

Azonban Justitia asszonyság hirtelen gondolt valamit. Mégse járná, hogy Európa nyugatán, a híres Franciaországban történjen meg ilyesmi. Tehát Franciaországban elbukott a koalíció s ma az egész világ tudja, hogy Franciaország merre megy. Syveton, a piszkos gazember, azóta csúnya halált halt. A koalíció fölbomlott, s töredékekben haldoklik. Mindez most derül ki hiteles okmányok révén Fran-

ciaországban. Itt ugyan nem építenek kultuszminiszteri védnökséggel ebben az életben már soha templomot a klerikális boldogulásnak. Sőt a Sacré-Coeur templomokból pár év múlva már múzeumok, iskolák vagy munkás-menházak lesznek.

Ellenben – gondolta História asszonyság – ha már a terv kész, miért ne valósuljon meg az valahol? Valahol, Keleten, ahol még hallgatnak a Syvetonokra, a hazafiaskodó gazemberekre? És csakugyan pár év múlva Magyarországon győzött az a koalíció, amely Franciaországban csúfosan bukott. Ilyen pajkosságokat mível História asszony.

Budapesti Napló 1907. január 5.

A. E.

87. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

III. Napóleon bajusza

Szörnyű példa: Franciaországban egy teremtet lélek sincs, aki emlékezne a III. Napóleon császár bajuszára. Egyik színház darabjában prezentálják ezt a szerencsétlen szekunder-Bonapartét. S folyik a vita Párizsban, hogy történelmi színű bajuszt ragasztott-e a színész. Milyen színű bajusza volt III. Napóleonnak: barna, fekete, szőke, vörös? Szent Ilona szigetének lakói közül többen tudják, hogy valamikor járt a szigeten egy cirkusz, mint azt, hogy Nagy Napóleon ott halt meg. Íme még sokan élnek azok közül, kiket III. Napóleon kegye emelt ki a semmiből. Élnek még sokan olyanok, akik gyűlölték és a semmibe visszaküldték a Franciaországot katasztrófába vivő császári fajankót. Még okvetlenül élnek nők, akiket III. Napóleon csókolt s akik a bajuszt elég közről láthatták. Élnek még piktorok, akik aranyakat kaptak, hogy lepingálták a császárt. De már arra sem emlékszik senki biztosan, hogy a bajusza milyen volt. Szörnyű példa: íme minden emberi hatalomnak és dicsőségnek sorsa. Íme a történelemtudomány értéke egy harmincöt esztendő alatt elfelejtett bajusz szimbólumában. Csak nekünk, magyaroknak jut egy kicsi elégtétel e párizsi szenzációból. Arra sokan és holtbizonyosan emlékeznek, hogy a császár magyar pedrővel kente a bajuszát. Ezt okvetlenül a magyar emigránsoktól tanulta, akiket egyébként sohse vett komolyan. Ez meg azután nekünk magyaroknak szörnyű példa és szimbólum. III. Napóleon, ez a buta kalandor mégiscsak Európa sorsát tartotta valamikor a kezében. Európa térképe III. Napóleon bajusza mozdulatára igazodott Magentától Sedánig. S a mi szerepünk e fatális korszakban annyi volt, hogy III. Napóleon magyar bajuszpedrőt használt.

II.

A Szenátus vége

Valamit megjósolunk: Franciaországban rövid idő múlva el fogják törülni a Szenátust. Már itt haldoklik bizony minden babona s az is, hogy haladni csak mérséklettel lehet. Tudományos igazság, hogy az öregség betegség. Micsoda korszakos emberi számárság az, amely az öregségből érdemet csinál? Mikor az ember megöregszik, a fiatalságát sírja vissza. Ez emberi és örök. Nem bevallása-e annak, hogy mindig a fiatalságnak van igaza? Törvényt ne hozzon az, aki már elcseppent az élettől. Az élet a fiataloké. Az agg kor bölcsessége legenda. Legendára pedig talán még a parlamentarizmusnak sincs föltétlenül szüksége. És ezt az igazságot még azoknak is illik belátnunk, akik már öregsünk.

III.

Philippe Crozier

Philippe Crozier, semmi „de”, semmi „marquis”, semmi. Philippe Crozier lesz Bécsben Franciaország nagykövete. Sőt talán már az is azóta, hogy ezt írjuk. No íme, végre, a legistenkegyelmébőlvalóbb Bécsnek is be meri vallani Franciaország, hogy micsoda. „Demokrata köztársaság vagyok, a Millerand-ok, Pelletanok,

Piquart-ok köztársasága. Sajnálom, de Bécsnek sem küldhetek mást, mint egy egyszerű Crozier-t". Az őszinteség sokat lendítene e nyomorúságos világi életben. Lesz ám annak hatása, hogy Bécsben egy Crozier képviseli Franciaországot. Egy bugris, egy címtelen, egy dolgozó, értelmes ember. S nem egy vén, formás mág-nás-majom. Az őszinte cselekedetek egyben bátor cselekedetek is. A bátor cselekedetek pedig még a magyar Bethesdát is föl tudják egy picit kavarni.

(Párizs, január 5.)

Budapesti Napló 1907. január 9.

A. E.

88. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

Versailles vége

Franciaország halálra ítélte Versailles-t, a Napkirály Versailles-át. Sírnak is az öreg esztéták: ime, a szocialista-radikális vandálok. Már Versailles sem szent nekik: elpusztítanak ezek minden szépet. De ugyanezek a vandálok új és új műzeumokat állítanak. Pazar menházakat az íróknak, a művészeknek, a színészeknek. Briand miniszter, mint fő-vandál, Curie asszonyból egyetemi professzort csinált, ugyanez a Briand avval foglalkozik, hogy a nagy Operát, amely eddig a gazdagoké volt, a népnek adja. Nép-színházak, nép-operák, népies művészeti kurzusok alakulnak. Hülye, lovas történelmi szobrok helyett Rodin-féle Penseurök jelentkeznek Párizs utcáin. Egy új kultúra indult hódító útra a régi kultúra ellen. Persze, hogy ennek az új kultúrának Versailles, a régi kultúra e kastélyszimbóluma, útjában van. Népellenes, szomorú, hazug, arisztokrata szépségeivel s emlékeivel. És ha egy gyermek-menhely lesz a nagyszerű kastélyból? Akkor sem fog a világ összedűlni, ne féljenek az öreg esztéták. Az új művészet, az az új szépség elindult, s már-már mindenütt ott van. Aki nem látja, az vak, s aki Versailles-t azért akarja drága ezrekkel fönttartani, hogy a királyi abszolutizmus, a szép feudális idők boldogságára emlékeztessen, azzal nem lehet beszélni.

II.

A Louis-aranyok

A Louis-aranyok, vagy ha jobban tetszik Napóleonok, demokratizálódnak. Eddig az volt a fölírásuk: Isten oltalmazza Franciaországot. Hát egy kicsit ostoba és klerikális fölírás volt ez. Ha isten csakugyan törődik Franciaországgal, szükségtelen őt erre pénzdarabokon figyelmeztetni. Tessék elgondolni, hogy ezt a pénzt nagyon sokszor kapja egy-egy vidám hölgy. Milyen arcot vághat ehhez az, akit a pénz fölírása aposztrofál? Ezután az arany-péNZ ezt hirdeti: Szabadság, egyenlőség, testvériség. Ám a köztársaság ne felejtse el, hogy ez a fölírás kötelez. Az egyenlőség azt is jelenti, hogy a Louis-aranyok eljussanak mindenkire. Ez a demokrata reform legyen szimbólum. Az aranyról lekaparták az isten nevét. Isten helyett tehát ezután mindenkinek meg kell kapnia a mindennapos Ave-Mária és Pater Noster helyett a maga – aranyát.

III.

A baccarat

Párizsban bezárták a hírhedt, gyanús cercle-eket. Ahol a baccarat és társai fosztogattak. Belgák voltak a mesterei e barlangoknak. De csak az én tudásom szerint is három magyar volt a belgák között. Okvetlenül akadt több is. Mint ahogy az idegen áldozatok közül is tömérdek a magyar. Alig van magyar, akit Párizsban meg nem leltek a cercle-ek titkos emberei. Ők, a magyarok, pompás falatok voltak. Mert, mert, mert... Van itt Párizsban egy kevés művészet. Van egy kevés könyv. Egy kevés nagy ember. Van egy kevés tudomány. Egy kevés ipar, keres-

kedelem. Ez mind eltanulni való. Ellenben a Párizsba ellátogató magyar már a második napon unatkozik. Ezt tudja a banknak az a belgája, aki magyar. És tudja az a csinos nő is, aki a banktól percentet kap s aki az unatkozó magyart először magának, ezután rögtön az egyik játékbarlangnak szerzi meg. Persze a magyarnak, aki néhány napig van Párizsban s akit ilyen sors ér, Párizs egy Sodoma. Holott Párizs ártatlan világváros. Tetszeni akar minden idegennek. Ha kell, egy kicsit Teherán. Ha kell, egy kicsit Budapest.

IV.

A fattyú

Magyarországon a színészegyesület hozta meg ezideig az egyetlen emberi paragrafust. Színésznők gyermeke, ha törvényes apja nincs is, az anyja nyugdíjához juszt formálhat. Franciaországban e szellemben akarják megcsinálni az egész új házassági törvényt. Minden állami női alkalmazottnak joga lesz gyermekeket szülni – férj nélkül. Az állami tanítónő, a telefonoskisasszony és a többi nem veszi el az állását, ha nem is menekül egy gyermek-sikkasztó, tudós nőhöz. Sőt, a fattyú éppen úgy kapja esetleg anyja után a gyermek-istápoló pénzeket, mintha neki is lett volna hiteles apja. A fattyú nem lesz már sokáig fattyú. Sőt becézett csemetéje lesz minden civilizált társadalomnak. Nem lesz törvényes és törvénytelen gyermek. Csak gyermek lesz. Hogy ebből a szent házasságnak lesz talán kára? Ez akkor volna csak baj, ha a társadalom házasságokból állna. De fatálisan a társadalom emberekből áll, akik gyermekekből lesznek. A társadalomnak muszáj választani: házasság vagy gyermek. A társadalomnak van önzése és esze: a gyermeket választja.

(Párizs, január 8.)

Budapesti Napló 1907. január 13.

A. E.

89. A COURRIER EUROPÉEN

– *Levél a szerkesztőhöz* –

A párizsi „Courrier Européen”-től megvonta a postai szállítás kedvezményét a magyar kormány. A „Temps”-nak egy kicsi távirata adta ezt hírül Párizsban s maga a kitiltott „Courrier” legfrissebb számában hihetetlennek mondja a dolgot. Engedje meg a „Budapesti Napló”, mely a „Courrier Européen” ellen támadt a napokban, elmondani az ügyről, amit tudunk. Mindenekelőtt kijelentjük azt, hogy a „Courrier” csak játssza a tamáskodót. Tudja és hiszi bizony ő jól, hogy Oroszország és Törökország után íme Magyarországból is kiszorult.

A „Courrier Européen” internacionalista lap. Minden országok progresszistáihoz, intelligenseihez szokott beszélni. De minden intellektuális törekvéshez páratlan szeretettel van. Éppen a magyar rovata igazolja ezt legékesebben. A lap e heti számában is cikket ír Mocsáry Lajos, a veterán negyvennyolcas vezér. Ez a cikk a magyarországi nemzetiségek vádaskodásait cáfolja majdnem úri kevélységgel. Olyan apológiája ez az arisztokratikus magyar osztály-államnak, hogy még magyar koalíciós lapban is sok volna. Igaz, hogy a „Courrier”-ben dr. Albert Ferenc vagy dr. Ferencz Albert írja a legtöbb magyar vonatkozású cikket s ő a magyar nemzetiségek haragos pennájával ír. De arról a „Courrier” nem tehet, ha a magyar nemzetiségek intellektuelljei jobban értenek a kulturális demonstrációkhoz, mint a magyarok. A „Courrier Européen” még a magyar sovinizmusba is belebékülne, ha meggyőznék, hogy abból az emberi demokráciának és kultúrának haszna van. Ellenben a „Courrier” sem láthat egyebet, mint amit mi magunk magyarok, sőt ha úgy tetszik: fajmagyarok látunk otthon. Hogy Magyarország közszelleme legázsiaibb ma a világon s a mai Magyarország pár tízezer kiváltságosé.

A „Courrier” pár héttel ezelőtt egy kis anekdotát írt le az Andrássy-szobor leleplezése kapcsán. Ez az anekdota bécsi udvari körökben született s néhai Erzsébet királynénkat néhai Andrássy Gyulával hozza össze. Ugyan ne farizeuskodjunk: Magyarországon minden olvasni tudó ember ismeri ezt a pletykát. Anekdota ez, történelmi detail avagy jellemző lárifári, ahogy tetszik. De sokkal elterjedtebb, mintsem tudomást venni róla ne lett volna joga a „Courrier”-nek.

A „Budapesti Napló” – szerintem – túlzott lovagiassággal ekkor támadta meg a „Courrier”-t. Sőt a francia lap kitiltását is követelte, akaratlanul nagy örömet szerezve a reakcionárius magyar kormánynak. A magyar kormány, főképpen Kossuth, örült, hogy lojális ürügy akadt a „Courrier” megfenyítésére. S hogy éppen az ő leggyűlöltebb kritikusuk, a „Budapesti Napló”, biztatja őket.

Mert nem Erzsébet királyné sérthetetlenül nemes emléke fáj Kossuth úréknak. De fáj a „Courrier” hatalmas befolyása minden országok intelligensei között. Fáj, hogy a „Courrier” látja és hirdeti, hogy Magyarország teljesen elszigeteli magát a haladó Európától s minden szabadság-gyilkos, kultúrellenes, retrográd irány melegágyává készül lenni.

Megpróbálták ők az úgynevezett nemzeti küzdelem alatt informálni a „Courier”-t. Rákosi Jenő hihetetlen bátorsággal azt merte írni a „Courier Européen”-nek, hogy a magyar koalíció küzdelme szabadságküzdelem. Hogy a magyar koalíció csak kormányra jusson, egész Európa bámulni fog, micsoda igazságszolgáltatás, demokrácia, kultúra és szabadság fog dühöngeni a Közép-Duna szép birodalmában. A „Courier Européen” leközölte a Rákosi cikkét, de leközölte a dr. Jászi Oszkárét is. Dr. Jászi Oszkár pedig elmondotta, amit ma már egyre többen látnak Magyarországon, hogy a mágnás-forradalom egyetlen célja, hogy a demokrata Magyarország meg ne szülessék. A „Courier” minden véleményt tisztel, de a „Courier” mégis csak észrevette, hogy kinek volt igaza. Azóta is figyelmezteti internacionális közönségét, hogy Magyarországon baj van. A népmilliók és a dolgozó intelligens osztályok nyakába reakcionárius mágnások és sötét fejű kalandorok ültek. *Ezért* vonták most meg a „Courier Européen”-től a postai szállítás kedvezményét Kossuthék. *Ezért* és nem Erzsébet királyné emlékének megsértéséért, amely jó kis ürügyet a „Budapesti Napló” nemes lovagiassága szolgáltatva a retrográd bandának.

A „Courier Européen” pedig csodálkozik, hogy mi lett Kossuth Lajos fiából, aki a külföldön európai ember volt. S még jobban csodálkozik, hogy mi lett Kossuth Lajos országból, melytől valamikor annyi szépet vártak a szabadságért és kultúráért harcoló európai társadalmak. Hajh, ha sejtené a „Courier Européen”, hogy a jobbérzésű, kultúráért hevülő, népbarát magyaroknak ezerszer több okuk van a csodálkozásra és kétségbeesésre.

(Párizs, január 10.)

Budapesti Napló 1907. január 16.

A. E.

90. NÉHÁNY PÁRIZSI HÍR

(Posen lengyeljei és a franciák.) Párizs klerikális lapjai feltűnően pártjukat fogták Posen szenvedő lengyeleinek. Hogy milyen fölséges dolog a lengyel gyermekek sztrájkja. Ők az istennek sem akarnak az istenhez másképpen imádkozni, mint anyanyelvükön. A klerikális csalafintaságba azonban hamar beláttak a liberális lengyelek. Miért fáj a francia nacionalista lapoknak éppen az, hogy a katolikus *hittant* kell németül tanulniok a lengyel gyermekeknek. Persze nem volna olyan nagy a részvét, ha természettudományokat kellene csupán németül tanulniok. S a lengyel liberálisok tiltakoznak Párizs radikális lapjaiban a jezsuita részvét ellen. Poroszországnak nem az a bűne, hogy a vallástant németül akarja tanítani a kis lengyeleknek. De az, hogy meg akar ölni egy derék népet és kultúrát. Persze a világ klerikálisainak csak a vallástan fáj. Nos hát a liberális lengyeleknek ez fáj legkevésbé. Nem árt, ha a Hencz Károlyok, Markosok, Lázár Pálok és Sümegiek országában meghallják ezt. A hazafias, liberális lengyel intelligencia visszautasítja a klerikális részvétet. Még egy olyan elnyomott nép becsületes fiai, mint a lengyel nép, sem akarják, hogy a klerikalizmust hazafiasság leple alatt soraikba becsempésszék.

(Az orléans-i herceg haragszik.) Az orléans-i herceg haragszik s ezúttal nem a franciákra. Az angolokra haragszik az entente cordiale miatt. Úgy fordultak a dolgok, hogy Angolország és Franciaország gyalázatosan összebarátkoztak. Szóval a francia trónkövetelő fenséges úrnak elmúlt az a reménye, hogy egy esetleges angol-francia háború besegítse a királyi székbe. Haragjában ő fensége eladja most angolországi birtokait. Esetleg majd Magyarországon telepszik le, amelyet különben is szeret. Európa minden reakcionáriusainak, kivert szerzeteseknek, kóbor trónkövetelőknél és minden ultramontán gondolatnak ez idő szerint Magyarország az egyetlen reménysége.

(A nagy drámából komédia.) Íme, mint lesz a nagy drámából – komédia. A Dreyfus-ügy teljesen összetörte Franciaországban a nacionalizmust. Maguk az egykori nacionalista vezérek sírva vallják be: a harcot elvesztették. Egy-két buta bugrison, letört kalandoron kívül mindenki belebékült a helyzetbe. S ekkor fogja magát Rochefort, hogy ő föltámasztja a Dreyfus-ügyet. Egyetlen ember ez a vén, zseniális bolond, aki nem adta meg magát. Népgyűléseket tart nép nélkül, beszédek hatás nélkül. És Párizs annyira szereti a komédiát, hogy még divatba fognak jönni a Rochefort-gyűlések. Oda fog járni mindenki, aki Párizs színházaiban unatkozik. Pedig ilyenek sokan vannak.

(Párizs, január 12.)

Budapesti Napló 1907. január 18.

A. E.

91. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

Az idegenek

Mivel Franciaország népessége nem akar nőni, idegenek lepik el Franciaországot. A naturalizáltakon kívül több mint egy millió idegen él máris Franciaországban. Nem a vendégekről, kéjutazókról s egyéb gyökeretlen nomádokról van szó itt, de állandó lakókról. S a legsoványabb franciák sem tehetnek mást, látván e dolgot, mint sírnak. Mert a tudományos gondolkodás Franciaországban még a nacionalista agyaktól sem idegen. A Természet nagyúr s a Természet hajtja az idegeneket Franciaországba. Mivel Franciaországnak kevesebb lakosa van, mint amennyit el tud tartani, a differenciát pótolják az idegenek. A *horror vacui* törvénye ez, ha úgy tartják: a Természet betölti azt az űrt, amit a francia születési statisztika mutat. S természetes, hogy a Keletről jönnek a bevándorlók: németek, szlávok, szláv zsidók, görögök. S ha ezek nem jönnek elegendően, jönnek majd kínaiak és japánok esetleg. A Föld is Keletről Nyugatra forog: Keletről jönnek mindig új ember-rajok az elhasznált nyugati emberhadak helyébe. Lehet, hogy azért nem akar elég francia születni, mert a Természet előre tudja, hogy a franciák nem tudnának megfelelni az új életfeltételeknek. Ezért jönnek, vándorolnak be a keményebb, többet bíró fajták. S Magyarországon bölcs dolog volna elmélkedni egy kicsit e jelenség fölött. A magyar nép sztrájkol a gólya ellen vagy kivándorol, mert nem tud megélni ott, ahol a grófok és a papok foglalják el előle a földet, a földet, amely az ő életfeltétele. De a Természet nem tűri az elnéptelenedést ott, ahol a szaporodásra ő minden eszközt megadott. Egy millió határrendőr se akadályozhatja meg a Természet korrigáló munkáját. A kivándorolt s meg nem született magyarok helyett, akik föld nélkül élni nem tudnak és nem akarnak, jönnek idegen, keményebb fajták, amelyek föld nélkül is tudnak életharcot vívni. A latifundium jóvoltából így fog kipusztulni rövid idő múlva Magyarországból a magyarság. Az idegeneket szidni pedig annyit tesz íme, mint nem érteni magunkat és a Természetet.

II.

A papok pálinkája

Franciaországban sokat nevetnek mostanában a szent karthausi papok esetén. E szent papok, a *péres chartreux*, gyártottak egy igen híres likórt. Az állam kiüzte a karthausiakat s ellicitáltatta a likörgyárukat. A szent barátok dühöngtek, de a dühöngés mit se ért. Ekkor kijelentették, hogy sebjaj, mert Isten velük van. Isten nekik megsúgta, hogy hogyan kell a *chartreuse* pálinkát gyártani. De ezt a titkot nem fogja az ő istentelen utódaik orrára kötni. Elmentek a dühös karthausiak a szép Spanyolországba. A spanyol O.M.G.E., a La Union Agricole szóba állt velük. Megvette tőlük a likörgyártás állítólagos titkát s fölállította a péres-chartreux-gyárat Taragonban. Ami ezután történt, különös dolog. Lehet, hogy Isten helytelenítette az átruházást. Lehet, hogy a francia éghajlat hiányzik a szent pálinkához. Lehet, s pálinkaszakértők ezt állítják, az a baj, hogy a papoknak Franciaor-

szágba[n] kellett hagyniok a régi, fölhalmozott hatvan-hetven éves konyak-szeszt. Elég az hozzá, hogy az a chartreuse, amit Taragonban gyártanak, kutya rossz. Ellenben a Franciaországban maradt s ellicitált gyárnak, mintha Isten megsúgta volna a titkot. A *chartreuse*, amit Franciaországban gyártanak még talán jobb, mint volt, már ti. annak, aki szereti. A spanyol O.M.G.E. pedig szeretné visszacsínnálni az üzletet a karthauziakkal. Azonban nem könnyű azt ám visszaszerezni, ami egyszer a papzsákba került.

III.

A kártya csődje

A Clemenceau-kormány nem tréfál: a szerencsejátéknak véget akar vetni. Minde-
nütt. Hiába próbálják kijátszani a legszebb érveket. A Clemenceau-kormány nem
játszik. Vagy ötszáz olyan fürdő vagy üdülőhely van Franciaországban, ahol ka-
szinó van. Ahol tehát szerencsejáték folyik. Clemenceau-t figyelmeztetik, hogy
megöli ezeket a helyeket. Megöli Franciaország idegenforgalmát. Például Nizza
tönkre fog menni, ha harminc-negyven játékbarlangját bezárják. Nizza helyett
majd az olasz San-Remo fog virágozni, mert oda költöznek a bankok. Clemen-
ceau nem bánja. Sírva kiáltják neki, hogy Monte-Carlo és Ostende malmára hajtja
a vizet. Még a franciák is oda fognak ezután járni játszani. Clemenceau erre is azt
mondja, hogy nem bánja s igaza van. Komolyan hirdeti a mai Franciaország,
hogy új társadalmat akar? Komolyan hirdeti, hogy egy demokrata államban az
élethez a munkán kívül más jogcím nem lehet? Ha komolyan hirdeti, így kell len-
nie. El kell törülnie mindent, ami a munkát elbátortalanítja. Az üzérkedést, vak
esélyt, szélhámoságot, játékot. Lóverseny-fogadást, sorsjátékot, kártyát, min-
dent. Mert addig a demokrácia üres jelszó s a munka csak a gyámoltalanok és
szerencsétlenek kényszere lesz.

(Párizs, január 19.)

Budapesti Napló 1907. január 23.

A. E.

92. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

Hazafiasság és maszlag

Stendhal a maga korában az olcsó hazafiaskodást *patriotisme d'antichambre*-nak nevezte. Magyarul olyan szeretete ez a hazának, amelytől szegény haza holtáig koldul. Ez az előszobai, sőt cselédszobai, még sőt – óbeli hazafiság Franciaországban meghalt. De él, nagyon él, Magyarország földjén, ahol szívesen öltik föl az emberek az uraságoktól levetett babonákat. Apáthy István még elnöke volt a magyar szabadgondolkodóknak, amikor a magyar patriotisme d'antichambre-t megformálta. Európai emberek, szabadgondolkodók társaságában ki merte jelenteni, hogy szerinte csak a maszlag tehet boldoggá egy nemzetet. Szép, hazug legendák, mesék, hiú állítások, a Horvát István igazságai. Ádám is magyar ember volt s ha baj lesz, a keleti expressz-vonaton jönnek Attiláék. Éppen mostában jelennek meg sűrűn elfogulatlan történelmi munkák a porosz-francia háborúról. Az előszobai hazafiaskodás egyszerűen lenyakazta annak idején azokat, akik Sedant előre látták. Ó a franciáknak van elég okuk, hogy torkig legyenek az olcsó, lármás, hiú, legendákból táplálkozó hazafiaskodással. Micsoda rettenetes Sedan előtt állhat szegény Magyarország, ha éppen ott dühönghet most legszabadabban a patriotisme d'antichambre.

II.

Nagyon érdekes írások

Emlékezetes ugy-e, hogy a francia kormány néhány héttel ezelőtt mint toloncoltatta ki Montagnini urat. Ez a Montagnini Franciaországban képviselte a pápát akkor, amikor Franciaország kijelentette, hogy Sarto urat, a római pápát nem ismeri. A párizsi nunciaturán, mivel Montagnini úrnak gyorsan kellett elutaznia, nagyon érdekes írások maradtak. Nem a szerelmes leveleket értjük, hiszen az természetes, hogy Párizsban egy előkelő pap, aki a pápa megbízottja, igen buzgón szeretkezik. De maradtak ott furcsa, konspiráló írások, levelek és seftpapírok. Clemenceau, a francia miniszterelnök állítólag kijelentette, hogy a gazdátlan írások sokkal érdekesebbek, mint akárki elképzelhetné. Hanem egyelőre csak maradjanak titokban ezek a nagyon érdekes írások. Majd a kormány tudni fogja, hogy mikor publikálja őket. És ha önök, otthon Magyarországon olvassák, hogy a kultúrharcban milyen bátortalanok a papok, gondoljanak a Montagnini írásaira is. Sok-sok klerikális vezér reszket attól, hogy kiderül egy és más gazemberség. Franciaországban, a Panama-botrány hazájában, tudniillik meghalt az, aki tisztázni nem tudja magát a korrupció vádjá alól. Egy Polónyi-botrány Polónyi teljes erkölcsi halála nélkül itt a Panama-affér országában elképzelhetetlen. Azok a nagyon érdekes írások megint meg fognak ölni néhány nacionalista és klerikális francia politikust. Természetes, ha ők nem siettetik a maguk halálát.

III.

Dérouéde az Akadémiában

Ménesbe kerül a fogyó tűzű versenyparipa Dérouléde pedig az Akadémiába. Amikor kiderül, hogy mint politikus csődbe jutott, eszükbe jut híveinek, hogy író. Megjegyzendő, még pedig nagyon megjegyzendő, hogy a francia Akadémia sokkal erkölcsösebb testület, mint a magyar. Konzervatív, sőt retrográd, de következetesen az. Mostanában például mindig a kormány és mindig a nép ellen van. Nem pedig mindig a kormány mellett s mindig a nép, vagy ha úgy tetszik a nagy közönség ellen. És alapjában úgy áll a dolog, hogy Franciaországban még a reakció is progresszívabb, mint például nálunk a liberalizmus. A francia Akadémia mégiscsak eszmékkal operál s az eszmék végeredményben nem lehetnek haladásellenesek. Ha Dérouléde akadémikus lesz, ez nem fog ártani természetesen az Akadémiának. De nem fog ártani a haladás ügyének sem, sőt. Bár csak mi is ott tartanánk, hogy a csődbejutott politikusok az irodalomban, művészetben vagy tudományban támadjanak föl. De lehetséges-e ott az ilyen kontaktus politika és kultúra között, ahol Hencz Károly és Somogyi Aladár vezetik be a politika tánctermébe – Kultúra kisasszonyt.

(Párizs, január 22.)

Budapesti Napló 1907. január 27.

A. E.

93. A VOLNEY TANULSÁGA

(Párizsi levél)

A Volney teljes neve: Cercle Artistique et Littéraire (7. Rue Volney). Tehát irodalmi és művészeti kaszinó a Volney-utcán. Közel a Jockey-klubhoz, előkelő helyen, Párizs szívében. Tagjai e kaszinónak: divatos piktorok, szobrászok, előkelősködő írók és írogatók, szerencsefi színészek stb. És urak és mecénások. Olyan kényelmes, úri ez a klub, mint Keleten, például Magyarországon, a mágnások kaszinója. Mint ahogy ma már a legbutább és legbüszkébb mágnás se merné hangosan mondani, hogy az írónak és művésznek nincs joga a legképtelenebbül bizonyos, finom, előkelő élethez is. Hát kiknek van joguk, vagy volna joguk, ha nekik nem? És mégis megdöbbenő tanulsággal szolgál a Volney. Évenként, szezon közepén művészeti kiállítást szokott rendezni a Volney. Zárt, finom kiállítást tagok és meghívottak számára. Lévén az üzlet mégis a legfőbb valami: beengedik az újságírókat, hogy reklámot csináljon neki. Én most két éve már láttam egy kiállításukat. Tegnap megnéztem az ideit. Hát siralom, amit ezek a derék klub-művészek produkálnak. És siralom látni azt, hogy írók és művészek mint mennek tönkre, ha napi életmódjukkal a nagyvilági semmirekellőket utánozzák. A Volney-nek vannak tehetséges művész-tagjai. De megöli őket a kaszinó levegője. Az előkelősködés, a „társaság” nyomása, a divat. Jaj annak az írónak és művésznek, akit az úgynevezett felső tízezer életmódja csábít. A művész – nomád lény.

No, no, nem kell megijedni, nem lesz ebből reakciós teória. Isten ments, hogy a kihalt bohém típust támasszuk föl. Sőt gyalázata a társadalomnak, ha igazi író vagy művész kenyérgondokkal küzd. Azt sem kívánja senki, hogy ragyogó gallérja s vasalt nadrágja ne legyen a művésznek. Legyen ám, ha kell neki. Sőt legyen mindene, téli, drága bundája, sőt automobilja is. De hogy hogyan éljen, azt az egyénisége szabja meg. A kaszinó-mánia, az úri csorda-vágy, tönkreteszi a művészt. Ha jachtot akar s jachtot szerez s azon keresi a maga hangulatait s álmait, rendjén van. De ha úgy akar élni, mint Boni de Castellane, Károlyi Pista, Rothschild vagy Láczy Leó, tönkrement. Mint művész tudniillik. Nagyon közönségesnek, nagyon jómódúnak s nagyon smokknak szabad csak bután vagy előkelősködően élnie.

Hogy egy kis kritikát is írjunk az érdeklődőknek a Volney tanulsága mellé, hát kétszázötvenkilenc darabot állítottak ki az idén. Még azok is, akik divatból például az impresszionistákat, vagy pláne Gauguin-t utánozzák, hülyék. Lelketlenek, lendület nélkül valók. Nincs egy-két ügyes képen és szobron kívül semmi, ami valamit ér. De az igaz, hogy előkelő társaságban a Volneyből lehet csak méltó vendégeket szerezni az irodalom és színművészet képviselőiben. Ezek urak, kifogástalanul öltözők, beszélők, élők. Még talentumuk is legyen?

(Párizs, január 24.)

Budapesti Napló 1907. január 29.

A. E.

94. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

Újságíró miniszterelnökök

Waldeck-Rousseau, amikor megbukott volt, fölcsapott újságírónak. Jött Combes és Combes is megbukott, de ő is újságíró lett. Neue Freie Presse ennek egyébként ma is megmondhatója. És Jules Méline éppen most kezdett bele egy nagy közgazdasági tanulmány írásába. Franciaország bukott miniszterelnökei politikai sebhelyeiket újságpapírossal flastromolják. S ez éppen nem új dolog, még Magyarországon sem Bánffy Dezső óta. Persze, hogy az elvesztett hatalom s a szerzett tapasztalatok után nem jöhet más, mint – a sajtó. De csak azoknál bizonyos ez, akik nagy politikai sietségükben nem értek rá írni. De mi történik például, ha egy újságíróból lett miniszterelnök bukik meg? Ha Clemenceau meg fog bukni, lesz-e belőle régi Clemenceau? Vagy csak annyi publicistaláz is marad-e benne, mint például Combes-ban? Erős a gyanunk, hogy Clemenceau, ez a vulkánember, ki fog hűlni, mihelyt megbukik. Ő neki csak csömöre lesz, mert az írivalóját már a miniszterelnökség előtt megírta.

II.

Beteg Rothschildok

A francia Rothschildok családjában baj van. Természetes is, hogy a Rothschildok Franciaországban kezdik a dekadenciát. Ime két egészen friss hír két francia Rothschildról. Az egyik (keresztnevét titkolják) a minap áttért a katolikus vallásra. Tehát keresztneve egészen új is, és nemsokára belép egy szerzetesrendbe. A másik Rothschild (keresztneve Henri) színdarabot írt s már el is fogadtatta egy bulvár-színházzal. Keresve sem lehetne találni két beszédesebb dokumentumát a degenerálódnak. Egy Rothschild, aki szerzetes lesz s egy Rothschild, aki poéta-sikerekre éhes.

Ez a vég kezdete bizony, de azért nem kell kétségbe esni. A pénznek van egy jó természete: ha nagyon fölszaporodik, ő parancsol. A Rothschild-vagyon nem szalad szét, ha elkeresztényesedik az egész família. Sőt ha barát lesz valameny-nyi férfi-Rothschildból. Sőt még a litteratúra, ez a már kikeresztelkedésnél is veszedelmesebb métier sem árthat a Rothschild-vagyonnak. Lebaudy Jakab vagyonának a szaharai császárság mániája sem ártott, pedig mennyivel kisebb a Rothschild-vagyonnál. A beteg Rothschildok fölött őrökdi a Gondviselés, az egészséges sok-sok millió pénz.

III.

Egy szent család

Az én párizsi furcsa ismerőseim egyik legkedvesebbjéről, Girault-ról kapok hírt. Michel Lujzánál ismerkedtem meg ezzel a pompás, piaci Tolsztojjal. Később egy népgyűlésen szidta Jaurest és híveit, akik akkor a kormánypártisággal kísérleteztek. Clemenceau és Briand egykoron pajtásai voltak ennek a vad és alapjában szomorú és szelíd anarchistának. Most pedig Girault megundorodott a fórumtól,

az utcától, a tömegtől. Itt, Párizs mellett, Saint-Germain-en-Laye-ben egy kommunista családot alapított. Szép, csöndes mezőn épült a lakásuk. Hat férfiú és öt nő él, dolgozik, szenved és vigad együtt. Van négy gyermeke a szent családnak már. Egy tehenük van, néhány juhuk s nagyon megelégedettek valamennyien. Van egy nyomdájuk s abban anarchista-kommunista röpiratokat gyártanak. Ezeket Párizsban eladják. S a viharos forradalmi röpiratokból ők szerényen, szépen, de nyugodtan élnek. Csakhogy Clemenceau sem a régi anarchista lény már. És Giraulték sokat szenvednek a hatóságoktól. A hatóságok mindenütt hatóságok – és gyerekesek. Bántja őket ez a különös család, mely fitymálja a szent társadalmat. Dögöljön meg a szomorúságtól, vagy éhségtől a mai ember, de vészes példákat ne adjon a társadalomnak.

(Párizs, január 28.)

Budapesti Napló 1907. február 1.

A. E.

95. PÁRIZS, AZ ÚJ ÉVA ÉS A SZERELEM

(Párizsi levél)

Párizsban délután öt óra körül íródik ez a kurta levél. Álmos, januári felhők borongnak az égen. A földön pedig, a Ville-Lumiere utcáin, széles pocsolyák. A Café de la Paix előtt a rossznyelvű idegenek csúfolódnak.

– Voilr Paris: ville de la lumière et de la boue.

S a csúnya, leves sárban tipegnek vagy rohannak nők és férfiak. *A szerelem két órája* kezdődik: Párizsban öt és hét óra között szeretnek.

Titkos találkák, hirtelen nászok s tiltott frigyek két órája ez. Legénylakások, hotel-szobák és furcsa szalonok csókaratásának ideje. S éppen ez órákban tart előadást Madame Léo Claretie szalonjában Marcelle Tinayre.

Marcelle Tinayre elegáns, divatos, sőt talentumos író. Az új Éva szerelméről beszél, s nagyon internacionális társaság hallgatja. Ott van gróf Khewenhüller-Metsch is, a mi nagykövetünk. És az egész Balkán ott van: román, bulgár, görög, szerb urak és hölgyek.

Megint bebizonyosodik: voltaképpen barbár Keletről toborzódik a civilizáció előőrsége. Bécs, Konstantinápoly, Teherán és Szentpétervár négyszögében nem általában a kultúra. De ha egyszer e barbár négyszögből valaki ki- és túlfinomodik, az futó bolondja lesz minden új ideának.

Hát hálás publikumhoz beszél ilyenformán Marcelle Tinayre. Még talán csak az egy Budapesten verődhetik össze ilyen fanatikus, modern feminista társaság. Holott Marcelle Tinayre nem mond egy zokszót sem újat. Csúfolja a romantikusokat, akik a becsületes szerelmi ténykedésből holdvilágfalást csináltak. Kacagva siratja el a házasság hazugságát, ostorozza a sokféle prostitúciót. S természetesen végül az új, szabad Évát idézi, aki nagyszerűen, egészségesen, eszének és vérének áldott kompromisszumából ajándékozza a csókjait.

Taps és eközben Párizsban megint lebonyolítottak néhány ezer szerelmi ügyet.

Sehol a világon nem ütközik annyi nehézségbe a szerelem revideálása s az egész nőkérdés, mint a minden más társadalmi mezőn újító hivatású és kedvű Franciaországban.

Hosszabb magyarázatát e jelenségnek végezzék el és el is végzik a bölcsek. Mi csak, mint afféle léha krónikázók, konstatáljuk, hogy az új Éva Párizsban nem jelentkezik. Majd egyszer, ha egészen meglesz az új társadalom. – Addig bizony, szinte szégyelljük regisztrálni, Párizsban elválaszthatatlan marad pénz és szerelem. Társaságbeli hölgyektől grizettekig a legforróbb szerelmi lihegésben sem felejt el valamit a párizsi nő. A honoráriumot, pfuj, a honoráriumot, a valamelyes formáját. Még azok a legmeghatóbb és legkülönb esetek, ahol a nőnek arra kell gondolnia, hogy ezt a honoráriumot – ő adja. Szegény megbélyegzett leányok s hervadt pénzes dámák esete ez. Akiknek vásárolniuk kell az egyet vagy egyetlent, a szívbeli lovagot.

S a francia nő számára az egész világnak minden vonalában meg kell változnia, hogy megérthesse az angol, a német, az orosz, a román, esetleg a magyar Éva lázadását. Sok századok nevelték őt olyannak, amilyen, s a vére már pénzzel fölmerhető tempóhoz szokott.

De az nem lehetetlen, hogy Párizsban is divatba jön a feminizmus. Mint ahogy nehezen közönséget csinált magának az Ibsen Nórája. S mint ahogy Prévost nagy író lehet ama furcsasága miatt, hogy regényt ír abból, ami Londonban, Berlinben s esetleg már Budapesten is nagyon silány téma volna egy feminista fölolvadásra.

S ha divat lesz az, hogy a Marcelle Tinayre-ek az előkelő szalonokban az új Évát hirdessék, meg fogják változtatni az időt. Öt óra előtt vagy hét óra után lesznek a fölolvadások. Hogy a hölgyek *a szerelem két órájában* bujkálva, így vagy úgy megalázhassák magukat.

(Párizs, január 29.)

Budapesti Napló 1907. február 2.

A. E.

96. ARCKÉPEK

Arthur Meyer

(Párizsi levél) Azt beszélük, hogy X. Piust nem Merry del Val rángatja. Arthur Meyertől fél a pápa. Arthur Meyertől, aki pápább a pápánál. S a Gaulois szerkesztőségében, ahol Arthur Meyer az úr, keményebben ejtik ki a *non possumus*-t, mint a Vatikánban. Franciaországnak új Szent Lajosa ez az Arthur. S királya egy pompás típusnak: a kikeresztelkedett és ultramontán zsidónak. Persze, hogy e típusnak Franciaország társadalmában kellett kibimbóznia a legszebb virágot. Nekünk is van már otthon, Magyarországon, Sümegi Vilmosunk. De Sümegi és Meyer között még talán nagyobb a távolság, mint Magyarország és Franciaország között.

Arthur Meyer nagyon katolikus és nagyon francia. Legitimista, királypárti, konzervatív és történelmi alapon áll mindig. Mint francia hazafi a Jeanne d'Arc kereszties vitéze. Mint katolikus egy jótát nem enged abból, amit Trident kimondott. A huge-nottákat és vallásukhoz hű zsidókat jobban gyűlöli az istentelen tudománynál is. Úgy véli, hogy azok a veszedelmesebbek. Szentül vallja, hogy a történelmi arisztokrácia az emberiség krémje. Ő maga is arisztokrata nőt vett feleségül. Turenneleányt, a legkatolikusabb fejedelmi család: a Stuartok véréből.

A Dreyfus-ügyben a legvadabb nacionalista jelszavakkal ő küzdött Dreyfus ellen. Ő mondta ki legbátrabban, hogy vesszen Dreyfus, még ha ártatlan is. Az ő szemében, mely hona sorsáért könnyes, talán nincs egyetlen igaz francia se ma. Még talán önmagával sincs megelégedve. Mert mindenki destruktív elem, aki ma él. XVI. Lajos nem átkozta úgy a nagy forradalmat, mint ő. Rousseau-tól Waldeck Rousseau-ig mindenki hazaáruló, darabont volt. „Isten, király, haza”, evvel alszik és ébred ez a nemes Meyer.

Az Egyház és Haza imádata tömjénezi be az ő legintimebb életét is. Amikor nemrégiben ifjú, királyi vérű felesége egy kis leánycsecsemővel ajándékozta meg s ő a szerkesztőségben kapta a hírt, elnyomta magában az apa diadalmas érzését. Behívatta a titkáriját s így szólt hozzá:

– Távிரatozza meg a Vatikánnak, hogy leányom született. A minap pedig egy nagyon előkelő grófnő hívta meg vacsorára. Történetesen január 21-ére esett a vacsora. Arthur Meyer feddően utasította vissza a meghívást:

– Grófnő, grófnő, hogy mehetnék én társaságba e gyászos napon?

S az ősi arisztokraták csak a lexikonból tudták meg, hogy miért gyászol e napon Arthur Meyer. Mert 1793. január 21-én végezték ki XVI. Lajos királyt.

Ez ő, Arthur Meyer, Franciaország legfranciább franciája s legkatolikusabb katolikus. Mindent a hazáért, ez az ő jelszava. S természetesen lapjáért, a Gaulois-ért, mely a legarisztokratább és legklerikálisabb francia hírlap.

(Párizs, február 2.)

Budapesti Napló 1907. február 6.

A.E.

97. A VEREKEDŐ EGYHÁZ

(Párizsi levél)

Szomszédomban, a rue Legendre-ban, tegnap, vasárnap Krisztus nevében nagy verekedés volt. Majdnem elpáholtak engem is a rendőrök, engem, a békés kívánócsit. A francia Szent Imre-íffak ordító köpdőső csordájába sodródtam be tudniillik.

A francia Szent-Imre-íffak miért ordítottak és köpdöstek? Mert fölbérelték őket klerikális bolondok és gonosz papok. A rue Legendre-ben ugyanis, egy ősi szerzetes-kápolnában, mise volt. E mise miatt tört ki a forradalom az elegáns Monceau-negyedben.

Tudniillik ez a mise Róma-ellenes, Egyház-ellenes mise volt. Fölszentelt, komoly, katolikus pap mondta e misét, de franciául mondta. Egy érsek is eljött e misére Amerikából. Az érseket Vilatte-nak hívják. Egyetlen hibája az, hogy nem a római pápa nevezte ki érseknek, hanem az antióchiai pátriárka.

Az antióchiai pátriárka magát Szent Péter legtörvényesebb utódjának tartja. Mindenesetre van annyi jogcíme és bizonyítéka, mint a római pápának. Ugyanazt a kereszténységet, ugyanazt a katolicizmust hirdeti, mint Sarto pápa. De nem akar a világ fölött uralkodni. S hagyja, hogy minden ország katolikusai a maguk nyelve és ízlése szerint imádkozzanak.

Az én negyedemben tehát az Egyház és Állam szétválasztásakor megalakult a Róma-ellenes katolikus Egyház. A címe: francia, apostoli és katolikus Egyház. Éppen olyan, mint a római katolikus, csak a misét nem latinul tartja. S fűtyül ő szentségére, az internacionális, római katolikus pápára.

A gyülekezet, az új Egyház tagjai mívelt, katolikus franciák. A mise szép, rendes, törvényes volt. S a római, klerikális kamaszok fölbiztatva mégis berontottak a templomba és megzavarták, illetve meg akarták zavarni több száz ember áhítatát.

S ezek panaszkodnak a világ előtt, hogy Franciaország nem tiszteli a vallásszabadságot. S ezek mernek a hazafiság nevében beszélni. Akik nem tűrik az olyan katolicizmust, mely francia. Mely nem latin misés és nem internacionális. Valóban a római Egyház szinte igazolja egy volt fiának, de nagy ellenségének, a francia közélet nevezetes szereplőjének ezt a mondását: – Az Egyház megérett végre a pusztulásra. S isten is el akarja veszíteni, mert végérvényesen elvette az eszét.

Így volna?

Párizs, február 4.

Budapesti Napló 1907. február 7.

A. E.

98. A KÜLFÖLD ÉS A KOALÍCIÓ

Tisztelt szerkesztő úr, ide menekülök ezúttal e rovatba magam is. Mert olyasmi ezúttal a panaszom, amit minden külföldön élő magyar ember megtehetne. Hagyján, hogy az öreg Tolsztoj is gyalázza a magyarokat, mert így jó társaságban vagyunk. Az öreg, grófi muzsik Shakespeare-t is a sárig lerántotta. De egy idő óta dacos szégyenkezéssel kell bevallani mindenütt, hogy magyarok vagyunk. Az idegenek egyik kezükkel a mellényzsebükhöz, az aranyórához, a másikkal az erszényükhöz kapnak óvólag. A külföldi lapok minden habozás nélkül mágnások, kalandorok és koldusok népeként idéznek bennünket. Egy francia revüben olvasom szóról-szóra: „a legkorruptabb kormányzatú ország.” Ez mink vagyunk, könyörgöm alásan. S úgy írnak, beszélnek rólunk, mint Európa szégyenéről. Hiszen ez még pár évvel ezelőtt sem volt így. Nem tartottak bennünket első osztályú országnak, de gazznak sem. És íme tegnap mit kérdez tőlem egy Párizsban élő művelt német úr.

– Mondja csak, kérem, eredeti magyar intézmény az a koalíció vagy Olaszországból mintázták? Érdekes ország ez az önöké, éppen Európa közepében. Hát milyen is az a magyar maffia?

Esküszöm, szóról-szóra ez volt a kérdés. És ez a német még nem is haragszik reánk. Ez egy mulatságos, megbocsájtó természetű, bölcs úri ember. De istenemre általános a hit a külföldön, hogy koalíció alatt valami titkos bűnszövetkezetet kell érteni. S így kerül külföldön még az olyan magyar ember is, aki utálja a koalíciót, abba a kényszerű helyzetbe, hogy ugyanezt a koalíciót megvédje. Pirulni azonban pirulunk tovább. Meddig tart ez így?

Párizs, február hava

Budapesti Napló 1907. február 7.

99. ROUSSEAU ÉS LEMAITRE

(Párizsi levél)

A már majdnem agg és jobb sorsa érdemes Lemaitre nagy harcot kezdett. Jean-Jacques Rousseau-t, a néhai genfi polgárt akarja agyonütni. Kultúrtársadalmakban nem szokatlan az ilyen mesterkedés. Rousseau-t a nagy forradalom atyamesterének tartják sokan. S akiknek a nagy forradalom s a földi életnek mai sora fáj, azoknak útjában van Rousseau. Őt tartják a nagy társadalmi lavina megindítójának. Ezt a bölcset, ezt a különös életű vagabundust, ezt a nagy író, ezt a bolondot. Ezt az esendő, megdöbbenően őszinte, botor, gyarló és mégis isteni apostolt. Voltaképpen az ilyesmiről nem szokás párizsi levelet írni. Nem szokás és még egy-két évvel ezelőtt egyenesen nevetséges lett volna. Jules Lemaitre előadásokat tart Rousseau-ról. Jules Lemaitre nem szereti s befeketíti a nem bombával dolgozó anarchisták nagyapját. Jules Lemaitre üti Rousseau-t, hogy Clemenceau-nak és Briand-nak fájjon. Hát érdeklí ez Jászberényt, amelynek törvényszék kell? Avagy Budapestet, ahol nincs szén? Kolozsvárt, ahol az apáthyak is kölyök-pendelyben járatják az eszüket?

De Magyarország kultúr-lelkiismeretét sikerrel ébresztgetik egy idő óta. Tehát Magyarországon is sokaknak esemény már egy ilyen párbaj. Ahol egy halottal harcol valaki, aki él, de halott ideáknak, dög világnézetnek, csúnya reakciónak a lovagja. Nem Magyarországon sajnós, de olyan társadalmakban, ahol gondolatok bírkóznak a fórumon, divatba jön valami. Divatba jön lejáratni, leszólni az újtó eszmék egykori hőseit. Olyan mélyen kaparnak, kotornak – titokban, hogy még Rousseau-ra is sor került. Mint ahogy majd ha elmélyedtebb lesz egy kicsit nálunk is az intellektuális élet s álcázatlanabb a reakció, sor fog kerülni Kossuthra, Lajosra természetesen, Eötvösre s mindazokra, akik Európát be akarták vezetni a magyar glóbus sötét zugolyaiba. Lesznek ezek is még darabontok, ha a nacionalista sötétség nálunk is megtermi a Lemaitre-féle író-tudósokat.

No hát, ezért esemény Jules Lemaitre heves harca. Mert mihamar látni fogunk ilyesmit Magyarországon is.

Jean-Jacques Rousseau tanainak nincs s nem lehet híve ma már. Éppen más irányban indult útra a modern emberiség, mint Rousseau tanácsolta. És mégis nekünk, az emberiségben és kultúrában hívőknek, a mi szentünk Rousseau. Mert példát adott a gondolkozásra a maga néhai életével. S mert látjuk, hogy mikor a reakció Rousseau-t bántja, mindannyiunkat bánt, kik a társadalmi megújulás víg vagy szomorú harcosai vagyunk.

Lemaitre az embert pellengérezi ki kegyetlenül Rousseau-ban. Főképpen ezzel a ravasz fogással számoljunk le végérvényesen. Bánjuk is mi, ha a saját félisteneink se félistenek. Annál jobb, hadd érezzük, hogy emberek vagyunk mindnyájan. Hibás, bűnös emberek, akik csak éltek; élnek s élni fognak. De a régi dal mégis igaz: mit hirdettek ezek a gyarlók? Ez a fontos, ez kell s ezt nem lehet befeketíteni. Még ha tévedtek sem, ha zseniálisan tévedtek. Jézus sem volt makulátlan

életű, pedig őt istennek mondják. Koncedáljuk, hogy az újítók mind-mind vétkes, gyarló emberek. De az újítás, kedves Lemaitre mester, mégis csak a legszentebb, amit csak ember véghezvihet.

Párizs, február 6.

Budapesti Napló 1907. február 10.

A. E.

100. ARCKÉPEK

Maurice Barrés

[Párizsi Levelezőnkől]

Maurice Barrés egyik legkifejezőbb embere a mi korunknak. Típusa, prototípusa az erkölcstelen bölcsnek, az érvényesülő valakinek. Diákkorában senkit úgy nem kínoztak korának siralmas problémái, mint őt. Érezte, tudta, hogy semmi sincs jól úgy, ahogy van. Látott, önmagában lerajzolt minden emberi és társadalmi paradoxont és disznóságot. De mégis elhajlott rongyos diáktársaitól mindig. Wekerle egyik iskolatársa beszélt nekem valamikor Wekerleről ilyesmit. Wekerle, a sváb kasznárfiú, valamikor okos fiú volt. Láta a magyar élet minden barbárságát, kicsinyességét, átkát. Erre fogta magát s hízelkedett, kedvébe járt a mágnásoknak s az előkelőbb, buta dzsentrí tacsókóknak. Hogy neki igaza volt, azt senki le nem tagadhatja ma. Hogy Maurice Barrés-nak is igaza volt, az megint természetes. Lelke válságait diákpajtásai előtt is jól titkolta. Hideg, óvatos, megfontolt és mindig jól öltözködő ifjú volt. Azután írni kezdett s amit írt, az az ékesen beszélő nihilizmus maga volt. De ez a nihilista, ez a Maurice Barrés, nem dobott soha bombát. Ostromolta a társadalmat, a mai politikát és a mai kultúrát. Közben azonban arisztokratákkal, nagy papokkal barátkozott. S elérkezett szépen a klerikalizmus és feudalizmus vezérkarába. Ma már az Akadémia egyik halhatatlanja, aki a minap zengte a dicséretét egy királpárti mágnásnak, az ő akadémiai elődjének. Ha becsületes, ha élhetetlen, ha hiszi, amiket összeírt, ma ő volna a hímnemű Louise Michel. Anarchista volna, dühös, vad, elkeseredett. De Maurice Barrés bíbornokok és márkik barátja. Nagy író, mert valóban egyik legnagyobbja a mai francia szépíróknak. Azonfelül képviselő, világfi s szociológus Bourget iskolája szerint. Egy kicsit Wekerle Sándor – életprogramjában s egy kicsit Prohászka Ottokár – reverendátlanul, szép, merész és veszedelmes féligazságaival. Ha Franciaország végleg rá nem taposott volna a nacionalista betyárvilágra, még miniszter is lehetne belőle. Tanulságos ember, s az élete minden országban beszédes tanulság. De bizonyos, hogy nagyon sokszor álmodik rosszakat. Mint ahogy a legszebb karriert futói a mi korunknak titokban nagyon bús emberek. Mert a társadalmi lelkiismeret ma már megtalál mindenkit. S a legszebb karrierű hazugoknak is meg-megsúgja: komédiás az úr, gyalázatos, hazug és szerencsétlen.

Párizs, február 9.

Budapesti Napló 1907. február 12.

A. E.

101. IBSEN ÉS SETTIMIO

Akkor Nápoly környékén csatangolt és olvadni kezdett a lelke. Lelke, a jégkristályokból hegycsúcsra fagyasztott, dacos, norvég kunyhó. Addig-addig ölelgette az olasz Nap, hogy olvadni kezdett.

– Sebaj, motyogta magában, de szorongott, mint egy képzelődő gyermek. Minden hisztérikusnak és zseninek van ilyen érzése, ha új eszméket fogad be. Avagy ha új helyeket tapos a lába, mely csak álom-sétákhoz szokott. Ha az Élet hirtelen hátbaüti vagy váratlanul megcirógatja. Ha megóvatolják egy váltónkat vagy a chef d'oeuvre-ünkért egy fityinget sem akar adni a kiadó.

– Sebaj, motyogta magában Ibsen, úgy sem maradok már sokáig Olaszországban. Még megárt a Nap, a kékség, a légység s volt-nincs, hiába keresem a lelke. Vihar-dalra akarok majd egy hatalmas órában gyújtani s előmlik a számon egy édes-buta barcarola. Sebaj, megyünk vissza, fel, Északra, mivel itt Délen úgylis elfogyott a pénz. Nincs, nincs, nem akarnak többet küldeni, de bizonyosan nem azért, mert féltenek.

Gondolja a storthing: mire használja a norvég paraszt a kitanult költőt? Tizenöt falu népe kér éppen mintákat az új halhálókból.

– Az új halhálók kellene csakugyan: Északon tudják becsülni az embert. Itt, Délen, perverz, görög erkölcsök élnek arról, hogy tenyészteni kell a művészt. Pedig Euripidesznél többet ért volna egy egészséges görög paraszttal több. Tasso pedig ha véletlenül explorátornak születik, ma Olaszország talán Angliánál tehetősebb.

– Nálam csakugyan értékesebb jószág egy norvég halász s haza fogok menni. Hazugságos élet az, mely társadalmilag támogatja magát, mikor a társadalomnak csak penészgombákat termel.

– Szerencsére átkozottul pompás ösztöne van minden társadalomnak: érzi, kikre van szüksége. Kedves, szegény, egészséges norvég faluk, ne búsuljatok: meg fogjátok kapni a halhálókat. Kedves társadalom, ne nyugtalankodj, nem igen hallgatnak mireánk, penészgomba kertészekre.

Most pedig nézzük meg, mit csinál a derék Settimio mester. Nápolyból hozatta Ibsen háziura Settimiót, ki is villát épített a kertben. Egy segédje volt Settimiónak s tíz fél-pucér napszamosa. Alkonyatonként olyan dalolást csaptak, hogy a száraz, színes párázatok táncba fogtak a Vezúv fölött. Este hozták nekik a polentát s még harsányabban daloltak a villaépítők. Tíz órakor este Ibsen még a kert körül kóborolt. Az ős Róma rejtett csodáit főzte fejében s hallotta Settimió parancsoló hangját:

– Most pedig már elég volt, a Marseillaise-t és aludni fogunk.

Settimio éles tenorral intonált s bumm, zengett a Marseillaise. Bumm, és gyorsan épült a villa a kert közepében. Ostoba, zavaros, de csinos kis épület: egy kicsit Diána-templom, egy kicsit schwarzwaldi vadászház. Ibsent, a már félig magavesztettet és ellágyultat, vonzotta Settimio. Ez a vidám, latin nonchalance-nak

pompás embere, vélte. Ez a Settimio építi a villát s nem okoz neki fájdalmat az építés. Óh, boldog Dél, hol építeni lehet fájdalom nélkül.

Mikor megismerkedtek, Settimio morózus arcot csinált. Mit akarhat ez a bolond angol[!] s nótás valóját csak később bontotta ki Ibsen előtt. Mit akarhat, s később ő mondta el ebhúségesen, hogy mit akar. Settimio azt akarta, hogy házat építsen majd egyszer, végre önmagának.

Olvadó lelkével hallgatta, hallgatta az embert Ibsen. Hallgatta örök-új életvidámságát s kőkorszakbeli szocializmusát. Nem volt ebben az emberben semmi lázadás. Megadott volt, mint egy magyar napszámos, mint egy auvergne-i zsákos, de énekelte a Marseillaise-t. Rajta volt, mint kiütés, az arcán, a testén, minden új lelki nyavalya. De a lelke az a régi volt, görög-római lélek, mely a zsidó-keresztyén világrámlatot is a maga képére alakította. Settimio akárcsak Julius Caesar korában élt volna: a hercegeket gyűlölte s új hercegeket óhajtott. Házat magának, zabálnivalót sokat és gyermekeket.

Ibsen látta, hogy Settimio felesége a segéddel szerelmeskedik. Gyűlölik a napszámosai, holott ő jó hozzájuk s velük éneklie a Marseillaise-t.

– Settimio mester, szép az élet és érdemes építeni?

Bolond, szerette volna ilyenkor mondani Settimio, de megemberelte magát. S kérdezte tovább Settimio mestertől Ibsen:

– Settimio mester, jobban lesz minden, ha győz a szocializmus? Nem csálja meg az embert a felesége s nem kell villát építeni – másnak?

Fejét csóválta Settimio, de keményen nem válaszolt a kérdésekre, mert akkor már szerette Ibsent. Érezte, hogy Valaki kivételesen és magasból szállott le hozzá. De mit akar e mord, különös északi ember tőle?

S a Nap egyre hevesebben sütött, július közeledett. Már tető alá került a villa, s a bokrétaünnepre Ibsent is meghívták.

– Jó éjszakát, Settimio, jó éjszakát és sok szerencsét.

Heves, izgató nyári alkonyatkor köszönt így Ibsen és elutazott a bokrétaünnep elől. Vissza, vissza Északra, míg el nem olvad a fagyos, büszke jégkunyhó.

Budapesti Napló 1907. február 13.

Lellei András

102. ÖREG ÉS IFJÚ ÍRÓK

(Párizsi levél)

A Goncourt-Akadémiával Franciaország irodalmi fiatalságát akarta boldogítani az egyik Goncourt. Nagy irodalmakban különösen és sokszorosan árva a kezdő író, ha szegény és büszke. Ha temperamentumából hiányzik egy unciányi kalandosság, ha egyéniségére túlságosan féltékeny, elbukik. Kereng az irányok között, elébe mered a régi, hatalmas, hiteles Akadémia zord vára, s a közönséggel hasztalanul próbál találkozni. A Goncourt-ok, különösen az alapító Goncourt, jól ismerték, és mindnyájan ismerjük az ifjú író kálváriáját. Goncourt azt hitte, hogy ebbe az örökös tipikus sors-tragédiába engesztelőleg lehet beavatkozni. Ezért csinálta a Goncourt-Akadémiát és alapította a Goncourt-díjat.

A Goncourt-díjat a Goncourt-Akadémia most negyedik esetben ítélte oda. Tehát éppen négy irodalmi botrányral sikerült gazdagítani Párizs botránykrónikáját. A Goncourt-Akadémiát pár év alatt jobban meggyűlölték a fiatalok, mint gyűlöltek a régi Akadémiát. Még ma sem ült el Párizsban a lárma a Goncourt-tagok negyedik arbitriuma után. Olyan emberi és olyan szomorú komédia ez, hogy minden kultúrának és irodalomnak okulnia kell belőle.

Tíz tagja van a Goncourt-Akadémiának, akik maguk is irodalmi tigriskölykök voltak még *tegnap*, *ma* már azonban arbiterek, ismert nevek, keresett és nagyon befogott írók, majdnem olyanok, sőt talán olyanabbak, mint a nagy Akadémia halhatatlanjai. Meghiggadtak, megokosodtak, sőt talán el is hájasodtak egy kicsit. Ezek bizony már nem tudnak véres elevenséggel emlékezni ifjúkori küzdelmeikre. Keveset, sőt alig olvasnak, mert nagyon sokat kell írniok. Oh, ez már nagyon régi nóta: a görög lantosok sem voltak jobbak. A *sikerig* forradalmár az ember, s a siker után szomorú, féltudatos rettegéssel védekezik a forradalom ellen. Mert minden forradalom új embereket akar a régiek helyébe. S Krisztus-lelkűeknek kellene lennünk, hogy könnyen engedjük át másoknak könnyel és vérrel szerzett pozíciókat. Miért legyenek éppen a Goncourt-Akadémia tagjai Krisztus-lelkűek? Akik leglázadóbban kezdik az életet, azokból lesznek a régi formák legeltökéltebb őrei. Moliere óta például Molière házába azok vették be legkényelmesebben magukat, akik a dolgukat tüzes ostrommal, szertelen újításokkal kezdték.

Zokognak, harsányan jajgatva panaszkodnak a fiatalok a Goncourt-Akadémia ellen. Egy díjat egy teljesen színtelen senkinek adtak volna oda a Goncourt-ok, egy másik díjat udvariasságból, avagy rokoni ellágyulásból, tavaly egy negyvenéves fiatal kapta a fiatalok díját. No és az idén betelt a mérték, mondják. Most már nyilvánvaló, hogy a Goncourt-Akadémia tagjai csak olyanokat tesznek híresekké a koszorúval s az elég csinos ötezer franknyi összeggel, akik nem teszik az ő számukra veszedelmessé a – versenyt.

A Goncourt-díj legfrissebb koszorúzott regényéről érdemes írni. Címe: *Dingley, a hírneves író* s két szerzője is van: a Tharaud testvérek. Az idősebb Tharaud a francia nyelv tanítója volt a *budapesti egyetemen*. Magyarországon élt, utazgatott éppen abban az életkorában, mely ifjú írók sorsára legelhatározóbb. Föltétle-

nül becses intellektus, különben nem lehetett volna belőle az akadémikus Barres titkára. Barrés pedig valósággal fanatikusa az értelmi differenciáltságnak s budapesti lektorsága után az idősebb és hogy úgy mondjuk: íróbb Tharaud Barrés mellett élt. Ezt is szemükre hányják most a Tharaud-oknak, mert Barrés mint politikus, tudományos hévvel konzervatív és arisztokratáskodó.

Alig száznolcvan oldalas a Tharaud testvérek regénye. Ez nem volna baj, ha regény volna, ha művészi produktum volna. De a Tharaud testvérek túlságosan is boncoló értelmű íróknak látszanak. Típusokat látni és megérezni aligha képesek. Ők karikatúrát csinálnak, mert sokat utaztak, sokat olvastak, sokat gondolkoztak, de keveset éreztek. Pláne egy nagy igazságtalanságon épült az ő irodalmi röpiratféle regényük. Kiplinget csúfolják ki benne, a nagy angol író, aki a búr háború idején olyan hangos demonstrációval csapott föl az angol imperializmus poétájának. De mintha a Tharaud-ok nem tudnák azt, hogy Kipling nem csupán imperialista, gőgös, önző, kegyetlen brit patrióta. De fölséges, sok érzésű új és hatalmas költő.

A Tharaud-kból aligha lesznek a Flaubert-ek, Balzacok és Zolák utódai. De véletlenül megkoszorúzott könyvükben van annyi értelem és ízlés, hogy íróinak veszett hírért ne költse. Nem is ez a fontos az ügyben, hanem a francia irodalmi fiatalság nagy sértődöttsége. És az a tanulság, hogy az Akadémia még akkor is Akadémia, ha az Akadémia ellen csinálják. Talán maga Goncourt se hitte, hogy az ő Akadémiája megváltoztatja a világot. S hogy az ő Akadémiájának tízei mindig éppen azt fogják megkoszorúzni, akiről a jövő irodalomtörténetének fejezetet kell írnia.

Akárhol s akármennyi Goncourt-Akadémia támad, nem fog változni és enyhülni az ifjú és az öreg írók antagonizmusa. Ők két világ lesznek mindig, kik össze-csapnak s ha nem ezt teszik, – becsapják egymást. A fiatalság s az öregség, a törekvés és az elért eredmény mindig örök ellenségek lesznek. S a fiatal író sorsa minden országban, minden kultúrában, minden irodalomban a régi marad. Vagy van ereje és missziója: akkor keresztül kell vágnia magát a poklokra is. Vagy nincs s akkor csak megsirathatjuk a szegény sziszifuszi sziklagörgetőket.

Párizs, január hava

VU 1907. február 17.

Diósadi

103. ARCKÉPEK

Ségur márki

A francia Akadémia tehát csakugyan befogadta. Biztos, sőt kérelhetetlen volt a Ségur márki sansza. Írni és olvasni tudó herceg, se duc, se prince nem akadt már Franciaországban. Jöjjön tehát ezúttal egy márki, egy olyan finom márki, mint Ségur. Jó, gazdag, sőt irodalmi familia a Ségur-család. Egy Ségur grófnő, született Rosztopcsin-leány, már boldogította valamikor a francia irodalmat. Még fiatal ember Ségur márki s monográfiákat írt. Mióta a história tudományát átkozott modern tudósok kissé kegyetlenül művelik, a mágnások kezdenek minden országban történelmet írni. Így is illik ez egy par excellence történelmi osztály képviselőihez. Nekik igazán félteniök kell a múltat, mert a múlt az övék. Persze itt Franciaországban nehezebb sorsuk van a mágnás-tudósoknak, mint nálunk. A mob, a csúnya mob, uralkodik és sok ellenséges tudóst termel. Könnyű nálunk Andrassy Gyula grófnak történelmet írni. Először is mert övé a hatalom és társaié. Meg azután ki az ördög vizsgálja nálunk, hogy egyáltalában tud-e írni Andrassy Gyula. De ebben a veszekedett demokrata köztársaságban legalább a mondatszerkesztéshez még a mágnás-írónak is érteni kell. Itt a jövevényeké, a pór millióké hatalom és közvélemény. Csak az Akadémia ad könnyen pálmát a Ségur márkiknak. Dehát az Akadémia ugat s a demokrácia halad. Ismerjük el, hogy Ségur márki igen elegáns műkedvelő. Mély meglátások, szörnyű szorgalom, új szempontok, zseniális bátorság és írásművészet, no ezekről persze nem lehet szó. De egy majdnem értelmes és kedves irkáló nagy úr Ségur márki, a francia Akadémia halhatatlanjaira s kékvérű fajtájára szégyent nem hoz. Az új, a mai Franciaországot pedig nem érdekli az Akadémia családi eseménye. Miért Ségur? És miért ne Ségur?

Maurice Donnay

Ségur márkival ketten egyszerre lettek halhatatlanok. Ez már író, de igazán, ez a Maurice Donnay. És fiatal, mint a márki. Negyvenhét éves és jóformán másfél évtized óta ír. A Chat Noirban kezdte, a híres cabaret-ben. S hamar eljutott Moliére házába. S nagyon hamar az Akadémiába. De ide készült ő már a Chat Noirban is. Ki-kiruccant a tollával bátor, új irodalmi mezőkre is. De ezt csak kárára cselekedte. Nem is lett volna belőle soha akadémikus, ha közben meg nem írja a *Retour de Jérusalem*-et. E hírhedt darabban nem túlon túl nyájas ahhoz a kultúr-népfajhoz, amelynek legtöbb köze van Jeruzsálemhez. Nagy láрма volt a színdarab körül. De Donnay-t észrevették az Akadémia mágnásai. No, lám, egy új katoná. Egy helyes gondolkozású író, akít még lehet valamire használni. Kissé szabados a természete. Jó lesz hát sietve magunk közé venni. És Maurice Donnay taktikája sikerült. Bejutott az Akadémiába, mivel a látszat kedvéért egy plebejust úgyis illet választani. Mistral, a nagy provence-i megint nem állott kötélnek. Jobb hiányában tehát ő reá szavaztak. Anatole France ezúttal sem jött el. Sőt Pierre Loti és Rostand is elmaradtak. Húsz perc alatt megszületett a két új akadémikus. Egyébként, ha nem is egetvívó, de írónak író ember Donnay. Sőt olykor majdnem

poéta. Csak meg ne járják vele halhatatlan társai. Nem lehetetlen, hogy becsapta őket. Elérte célját s most majd írni fog, ahogy ő akar. Veszedelmes és kiszámíthatatlan egy ilyen ember. Aki a Chat Noirból mászik föl a negyven halhatatlan kupolájáig. A régi *retour* helyett még új *retourt* is csinálhat. Még Jeruzsálemmel szemben is. Mert a zsidót csak addig érdemes ütni, míg valami hasznos célja van ennek. Ha a célt már elérte az ember, miért ne lehessen egy kicsit igazságos?

(Párizs február 15.)

Budapesti Napló 1907. február 20.

A. E.

104. STRÓFÁK MARDI-GRAS-RÓL

(Párizsi levél)

1. Csakugyan jókedv ez Mardi-Gras napján, avagy kollektív csalás? Miért szomrodik el az ember, valahányszor Párizst hancúrozni látja? Július 14, Mardi Gras, Mi-Carême, egyik könnyesebb vigasság, mint a másik. Hull, hull a konfetti, biztatja magát a kacaj, ripakodik a nóta. S azután összefutnak a lelkekben a felhők s paskol a hideg eső, a bulvár-sározó, mely ritkán marad el Mardi-Gras-ról.

2. Nézi az ember a St. Michel diáknépét például. Hát minek örülnek ezek? Hogy még fiatalok s száz sou-val a zsebükben krózusok? De hiszen éppen azért járnak a Sorbonne-ba, hogy elfogyjon a fiatalságuk. S a diáknymor Musset idejében sem volt rózsás boldogság. Sohase szomorúbb a szegénység, mint az ifjúság idejében.

3. Vagy a szegény, rossz leányok öröme őszinte? Vagy a behecelt, unatkozó idegeneké? Kavarognak a bulvárokon a népek. Örülten szeretné jáni a bolondját a sok testi és lelki ínséges. Veri őket az eső s veri őket napi életük sok, bús tudata. De mulatni kell: ez beteg vágy, ez kötelesség, ez hagyomány. És mulatunk mind könnyünk csordultáig. Hogy szánjon meg bennünket, hó, ha van valaki, aki a bibliai mennyekben lakik.

4. Ostobaság az a legenda, hogy Párizs tud mulatni. De seholse nagyobb a vágy egy kis boldogságra, mint Párizsban. A korlátolt, a pénzes, a langyosvérű persze szeretné, ha úgy volna. Ha Párizs népe kifizetné magát az év három-négy bolond napjával. Valóban minden jó keresztény olvadhatna az örömtől, ha a rongyos nép mulat. De a rongyos nép nem mulat. S azok sem mulatnak, akik csak azért nem vagyunk rongyosak, mert a szabónkat be tudtuk csapni.

5. Párizs örömeiben sincs semmi a pogány örömből. Mind-mind átokkal vagyunk, akik ma élünk. Mind-mind örököltünk valamit, ami megfojtja az örömet. Az apáinktól s a keresztény századoktól. Szegénységet vagy tuberkulózist, alkoholista szenvedélyt, vérbajt, neuraszténiát, nyavalyásságot. Valamit, ami olyanná teszi a kacagásunkat, mintha egy Danténak örülnénk, ki megvizitel bennünket a pokolban. Tüzet rakott alá a múlt s égünk, jajgatunk a jelen üstjében. Az öröm pimasz önámítás a mai társadalom emberének. Nincs, nincs, nincs.

6. Brr hogy ázott Párizs húshagyó kedd ünnepén. Milyen illő volt a hideg eső és a sár a hideg és a sáros lelkek nagy iparkodásához. Mint látja, aki nem vak, évről-évre a keresztény világ megérdemelt, gyászos kopását. Mint kopik dogma, hagyomány, házasság, szemérem, bőjt, minden. Rettenetes, félelmetes az emberiség boldogságvágya. Rettenetes és félelmetes az emberiség boldogtalansága. Egy ilyen Mardi-Gras ünnep alapjában veszedelmesebb a vörös májusnál is. Forradalmibb ösztönök dolgoznak itt tudatlanul, vakon, mint bárhol.

7. Egy napja van Párizsnak, mely nem banális. Párizsnak és az egész világnak. Május első napja, amikor nincs konfetti. Amikor a Mardi-Gras szervezetlen kedélyforradalma helyett a szervezett vágy ünnepel. És május elsején úgy reszket

az emberi társadalom, hogy még a halottak is forognak hamvaikban. Többek között a szigorú Pál apostol is. És mindazok, akik a kereszténység nevében az emberi társadalom boldogtalanságát okozták.

8. Elmúlt Mardi-Gras, s pár hét múlva jön Mi-Carême. Sok dráma, sok szénhiány, sok házasságtörés, sok váltó-óvatolás, sok miegymás lesz csak addig is. De akkor megint kimegyünk a nagy bulvárra. Megint konfettit vásárolunk s ordítunk. S megint még szomorúabbak leszünk. És még jobban vágyunk az öröm után, melyet elérni nem tudunk. Ez a szomorúság fogja a jövő embere számára kiostromolni az örömet, az igazit. Nem lesz mindig úgy, mint ma. Lesz egy húshagyó kedd, mely hullahagyó kedd lesz. Úgy otthagyjuk a múltat, kétezer évet Krisztus után, mint Szent Pál az oláhokat. Azaz, mint Szent Pál valamikor az emberiségnek azon hagyományait, melyek szerint mégis csak lehetett olykor vidámkodni a siralomvölgy lakóinak.

(Párizs, február 13.)

Budapesti Napló 1907. február 20.

A. E.

105. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

Giza Ritschl

Giza Ritschl az új holland irodalom vallja magáénak. De írnak róla már előkelő külföldi folyóiratok is. Most olvasok például róla a *Mercure de France*-ban. Giza Ritschl magyar leány és pár év óta holland poéta. Azt beszélik, hogy Gorteren, a nagy holland költőn kívül nincs még egy olyan költője Hollandiának, mint Giza Ritschl. Még kissé idegen neki a holland nyelv. De már művésze mégis e nyelvnek. S csodálatosan új a hollandoknak az ő magyar tüze, ereje, szenvedélye. Hát íme egy új szomorú dokumentum. Muzsikus, szobrász, festő, már régen vándorol ki Magyarországról. Hiszen művészetük nyelve internacionális. De milyen lehet ott a társadalmi bomlás, ahonnan a nyelv művésze is kivándorol. Emlékszünk ugy-e, hogy Reviczky is majdnem fölcsapott német költőnek. Szomorú bősége a talentumoknak s hihetetlen szellemi nyomorúság az anyagi nyomorúság mellett: ez az ok. Magyarország meghal a feudális nyomás alatt. Nemcsak erős, munkás parasztjai vándorolnak ki, de mindenki, aki teheti. S a Giza Ritschl esete csak egy eset. De talán a legbeszédesebb. Nincs kenyér és nincs kultúra otthon. Menekül, aki tud, a mágánások, kalandorok és koldusok szerencsétlen országából.

II.

Gyász Klementináért

Ferdinánd bolgár fejedelem anyja utolsó leánya volt Lajos Fülöp királynak. S öszszegyültek most, hogy Bécsben meghalt, gyászos torra itt a hú orleanisták. Nem Párizsban volt a gyászünnepe, hanem Neuilly-ben, egy kis kápolnában. Oh mert kis helyen elférnek ma már Franciaországban a kitartó royalisták. Ott voltak: comtesse d'Eu, duchesse de Chartres stb. stb. Főképpen nők, szomorú és előkelő nők. De összesen sem voltak hatvanan s ezért bújtak egy kis kápolnába. Hajh, soha ilyen szomorú rekviemet, ilyen reménytelent, ilyen gyászosat. Este, ugyanez este, minden gyászos hölgy színházban volt. Holott bőjt is van s holott meghalt Lajos Fülöp utolsó leánya.

III.

Sarah – tanár

Hát Sarah Bernhardt is tanár lett íme. Ma, csütörtökön tartotta második előadását a Conservatoire-ban. Nagyon pontos, nagyon lelkiismeretes tanár Sarah. Csak egy kicsit elfogult a nőtanítványokkal szemben és ez furcsa. Sarah-nak tudniillik az a hite, hogy a tragédiaíjászás – nőnemű tehetség. Komolyan vallja, hogy nagy tragikus színész nincs. Csak nagy tragika lehetséges. A férfi színész-csemeték tehát félnek az új tanártól. Hogy vajon nem fogja-e rajtuk megbosszulni Sarah azt a sok méltatlanságot, amit életében a férfiak részéről tapasztalt. De Sarah Bernhardt nem tud rossz lenni. Ma a második előadáson kijelentette a következőket:

Őnök, kisasszonyok és uraim, mind talentumosak. Remélem, hogy sikerül egy-két talentumot teljes napfényre hozni. Mert talentuma mindenkinek van. Csak igazolni tudják ezt kevesen.

És frissen, leányosan kacagott föl Sarah. A tanítványok – mit tehettek egyebet? – megéljenezték.

(Párizs, február 21.)

Budapesti Napló 1907. február 24.

A. E.

106. AZ ÚJ EGYHÁZ

[Párizsi levelezőnkől]

Az új Egyház, melynek Párizsban a rue Legendre-on van a temploma, él. Már írtuk egyszer, hogy a főlbiztatott klerikális tacsókó miket míveltek. Fűtyölve, ordítva, dulakodva ostromolták meg már néhányszor a nemzeti katolikusok templomát. De hiába volt minden: a gallikán, Róma-ellenes, katolikus Egyház kétségtelesen megszületett. Ma beszélgettünk a délutáni mise után Vilatte-tal, az új Egyház érsekével. Szép, dús szakállú, komoly és nagyon hívő ember ő eminenciája. Azt állítja, hogy százhatvan nemzeti eklézsia van alakulóban Franciaországban. Nemsokára már nemzeti zsinatot tart az új Egyház, melynek főelve az öskeresztyén Egyház visszaállítása.

Bizonyosan Magyarország katolikusait is érdekli az új Egyház mivolta. A francia katolikus apostoli Egyház dogmái nagyjában azonosak a római Egyházéival. A pápát azonban nem ismerik el, a mise nyelve francia s a papok nőszülhetnek. Teljesen szabad a bibliamagyarázat s a gyónásnál nem szükséges a bűnök fölsorolása. Elég a töredelmes megbánás s kész a föloldozás.

Már két házasságot is kötöttek a rue Legendre-on. A hét szentség közül csak a keresztséget és utolsó kenetet nem volt még módjában az új Egyháznak kiszolgáltatni. De éppen pár napra be van már jelentve egy újszületett, akit már a rue Legendre szakadár papja fog megkeresztelni.

A mai misén is, mint rendesen, az elegáns Monceau-negyed hölgyei jelentek meg nagy számban. Vilatte érsek egy félórás szentbeszédet mondott, s ezúttal nem volt semmi ellenséges tüntetés. Néha-néha volt egy kis derű, mivel Vilatte nem beszél tökéletesen franciául. De a bőjti beszéd szép és hatásos volt így is.

Hihetetlenül gyűlölik persze az új Egyházat. A klerikálisok érzik, hogy ez az igazi veszedelem. Ez ellen nem kiabálhatnak istentagadást és hazátlanságot. Ez az Egyház katolikus és francia. És érdekes dolog följegyezni, hogy nem a hívő katolikusok dühöngnek. De a politikai katolikusok, a hitetlen klerikálisok. S az új Egyház védőserege pedig a – szabadgondolkozókból kerül ki. Így csatázik Isten körül két tábor, melynek nem az Isten a fő. A rue Legendre temploma s a gallikán Egyház, valljuk be: kultusz Róma ellen. Ilyen sorsra jutott Róma, a hit és a vallás. A tömeg, az örök tömeg ragaszkodik a régi formákhoz. A tömegnek kell az Egyház és a mise. Tehát Egyházat csinálnak neki az Egyház ellen és misét. Van okuk a római klerikálisoknak nagyon haragudni.

(Párizs, február 23.)

Budapesti Napló 1907. február 27.

107. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

A tanítók

Hogy tudják itt Franciaországban, hogy tudják. Hogy tudják itt mindenek, hogy a tanítóktól függ minden. A legújabb, az egészen radikális generációt a tanítók adták Franciaországnak. S ott kezdődik egy kultúrtársadalom fölszabadulása, ahol az Egyházat kilöki az iskolából. De, de Franciaországban még érdekesebb dolog történt. Itt nem állottak meg a tanítók ott, ahol a napi politikusok akarták. Ők igazi kultúrtársadalmat akarnak. Nem elég nekik, hogy hatalmon tartsák azokat, akik hatalmon vannak. S a radikális kormány most szörnyen fél a tanítóktól. Mert a tanítók a jövőt szeretnék megcsinálni s nem a mai hatalmasokat konzerválni. Új bizonyosság arra, hogy kultúra és politika ősellenségek. S nekünk Magyarországon arra jó bizonyosság, hogy mindenekelőtt – neveljük a tanítókat.

II.

A nő-kocsisok

A nő-kocsisok vannak már vagy kilencen Párizsban. És minden kocsis-tempót kijátszanak ellenük a férfi-kocsisok. S gyönyörű dolog Párizs utcai népét látni. Mint kél minden esetben pártjára a jövevényeknek. Egy pár férfi-kocsist már majdnem meglincselt az utca népe, mert pimaszok voltak nőkollegáikhoz. S szomorú dolog látni, hogy milyen vad állat a férfi-állat. Ha Kmety professzor avagy ha párizsi kocsis. Megölné az asszonyt, mert az is dolgozni akar. Az asszonyt, akiért kocsis és professzor szintén ölni tudna, ha szerelemről van szó. De úgy látszik, hogy a szerelemnél is több az evés. A férfi bestia lesz, mihelyt a gyomrát fenyegeti az asszony versenye.

III.

A szatírok

Soleilland megölt egy kis tizenegyéves leányt. Általában azonban nem szoktak gyilkolni a szatírok, akik Párizsban nagyon sokan vannak. S ha nem gyilkolnak, akkor nem is háborog Párizs. Ellenben nagy a harag némely tudós ellen. Ezek azt állítják, hogy mindennek az alkohol az oka. Tessék az alkohol ellen harcolni s nem lesznek Soleilland-ok. Ez az állítás szíven talál minden franciát. Főképpen az alkoholból pénzelő államot. Hogyisne. Még alkoholt se igyon a francia. De azért Soleilland-t ki kell végezni. Ez a logika illik a mai társadalomhoz. Ez a társadalom szigorú bíró. A gyilkos szatírokat elevenen nyúzná meg. De hogy a gyilkos szatírokat társadalmi bűnök szülik, ezt nem akarja hallani.

Párizs, február 23.

Budapesti Napló 1907. március 1.

A. E.

108. VÁLASZ TÓTH BÉLÁNAK

A Pesti Hírlap Tóth Bélájának teljék hát végre kedve: válaszolok neki. Hónapok óta piszkálja már Ady Endrét, az adyendréskedést, az adyendreséget. Tóth-Bélásan, beteg hörcsög módjára, egy bolondnak az ő csökönységével. Ady Endre, szegény, a maga személyéért, bizonyisten ma se ütne vissza. Ady Endrének, jómagamnak, van két, nagy magyar igazságom. Egy kicsit az Otthonra emlékeztet, melyet Tóth Béla hencegve utál, de jó. Akit Rákosi Jenő föl nem fedezett, de akit Tóth Béla már megmart, annak a jégeső sem árthat. Ez az egyik. A másik így szólna valahogyan: sokat kell azért a dicsőségért szenvedni, hogy az ember magyar. Az egyik ugy-e elég budapesti, a másik elég bús-szittyigazság? Szememre vágnám a kalapom, rátenném ezt a két bokkrétát s hallgatnék. Hallgatnék búsan, ha ez a cégéres Tóth Béla Ady Endre kicsi személyében nem egy egész szent jövődőt akarna bántani. De ez a szándéka, s bár pandur-hajlamaim nincsenek, látom Sobri Jóskaék föltámadását a papíros-mezőn és válaszolok.

Hiszem és vallom, hogy a forradalmi megújulás kikerülhetetlen Magyarországon. Itt van már a csodálatos, áldott vihar az ő hírnökeivel, szent sirályjaival. Társadalomban, politikában még csak a nyugtalanság sikoltoz. De irodalomban, művészetben, tudományban már itt van a villámtüzes bizonyosság. S a múlt kitartottjai milyen ostobák. Új fejezettel akarják gazdagítani az öreg, görög-római mítoszt. Jön Jupiter tonans s ők vitézül kifeszítik az esernyőt. És milyen nagyszerűek, szentek, rongyosak és mégis gazdagok Magyarországon az új szándékú, az új lelkű emberek. Egy-egy Krisztus mindegyik az ő szomorú lelkességében. Holott nekik kezük ügyében még az a bizonyos kevés hal és kenyér sincs csodatételre. Ezeknek majdnem a semmiből kell megcsinálniok a magyar Európát. Tudom, hogy nem gyáva emberek, de megértem, ha olykor remegve bújnak össze. Ha alkonyati órákban a magyar sivatagon a kulturátlanság vadállatjainak rémes bőmbőlését hallják. De ha könnyet sajtol szemükből a remegés, még akkor is hisznek a magyar lélekben. A krizantém tájékaról szárnyalt föl s talált valamikor Európára ez a lélek. Ennek van még mutatni és mondani valója Európa és a világ számára. Ennek a krizantémnak rejtett, nagy értelme s gazdagsága adatott, hogy annak a Maeterlincknak a nyelvén beszéljek, akit Tóth Béla szintén nem ért és nem szeret.

Az új magyar lélek a leendő, az új Magyarország virága lesz. De a deret már hullatná rá a csúnya, buta október-lelkek. Akadémiáról, Kisfaludy-társaságokról ne beszéljünk. Ez az ocsú még Magyarországon sem maradhatott a szellemi kooperáció rostájában. Ezek, sajnos, már végleg semmik és végleg nevetségesek. Áll azonban veszedelmesen minden újulások elébe a kis rablócsapatokon kívül két nagy landsknecht-had. Persze hogy az egyik a Rákosi Jenőké. Ez a magyar erekbe ömlött sváb veszedelem. Ezek a Szent Imre-kultusz s a nemzeti köldökszemlélés lobogójával jöttek. S ugyanők azok, ahogy már írtam, akik hűséges uradalmi ispánokként marasztalják a Középkort. Egy kicsit jezsuiták, de bizony mondom, hogy nem fatális ellenségek. Sokat ártottak, kiheverjük vagy meg-

rendülve földeljük el minden hitét a magyar lelki reneszánsznak. Irodalomban s művészetben, hogy másról itt ne essék szó, a programos és pogromos butítás a taktikájuk. Lehetetlen, hogy a Csokonaiak, Petőfiek, Vajda Jánosok népe lépjen.

A másik hadtest lóhús-puhító, nyilas sereg s veszedelemnek komolyabb. Nem a Tóth Béláé, de ahol Tóth Bélát használják és megtűrik. Az Eötvös Károly impozáns alakjában csimpaszkodók, akik betűvel suhangolják – a betűt. Ez már Ázsia, egészen Ázsia, a tatár Ázsia. Tóth Béláék egy új urambátyám-féle generációért dolgoznak. Betyárosabbért, betűiszonyosabbért, vadabbért, mint a régi volt. Sír a lelkünk, ha bolond nagy vitézségüket látjuk. Íme a Pesti Hírlap Wilde-aforizmákat közöl például. Laptöltelékeknek, valószínűleg németből rontva, hiszen ez a lap világeletében irtózott az irodalomtól. Tóth Béla, a lexikon Bölcs Náthánja, a sohse olvasó, íme megismeri Wilde-ot s megriad. Két ferdített aforizmat kised s szegény Wilde Oszkár kétszer halott. S Tóth Béla publikumának olvasnia kell, hogy a Salome írója svihák volt. Ellenben nagyon-nagy író a Szájról-szájra írója. Rettentés, de még nem minden. Ugyanekkor Baudelaire, Verlaine és Maeterlinck is kikapnak. Nekik az a szerencsájuk, hogy Ady Endrén ütni kell. Tehát Tóth Béla annyit koncedál, hogy Baudelaire, Verlaine, Maeterlinck is világcsalók, de értelmesebbek, mint Ady Endre. És ez a kiválogatás: Baudelaire, Verlaine és Maeterlinck. Oh mennyire rávall ez a Tóth Béla tudására és zsenijére. Ezt akarja jelenteni: látjátok, ez az Ady Endre valami olyan kíván lenni, mint Baudelaire, Verlaine és Maeterlinck. Hát én mondom nektek, hogy ezek az urak sem érnek semmit. Nem szólva arról, hogy Ady: egy verses meglepetéseket hajszoló majom. És no csak ilyesmit kell hallani a Tóth Béla publikumának. Micsoda szatiszfakció ez nekik. „Látjátok, mondják egymás között, milyen jó, hogy nem szoktunk olvasni. Az egész világirodalom hülyeség, Tóth Béla mondja.” Úgy van: a halottakról fölösleges is beszélni. De Maeterlinck, Dehmel, d’Annunzio, Shaw, Andrejev Leonyid, Gorkij s még vagy ötvenen mind hülyék. Minden irodalom az, – biztatja az ő népét Tóth Béla. Mintha nagy részének fölöttébb kellene ez a biztatás.

Lelkemre, bús életemre, mindenre esküszöm: könnyes a szemem. Szégyenlem, de sírnom kell ilyen nagy vaddisznóság láttán. És szívemben érzem mindazokat a megbántott nagy szíveket, akikhez én, a kicsiny, méltatlan vagyok. A magyar publikum elé csúfosan cipeltek és megbélyegzettek. És ez a Tóth Béla afféle számadó lenne a sovány, magyar kultúra juh-legelőjén. És Magyarországon még ma is szabad csuhaj-csuhajt kiáltva, patkós csizmákkal megrugdosni a legszenvedőbb, legnemesebb, legemberibb, legkönnyesebb, legdelikátabb múzsákat. Bayard-ja nálunk százszámra akad egy primadonnának, egy képviselőnek. A megbántott géniuszokért senki sem ránt kardot vitézlő hazánkban.

Megkérdem én hát s vállalom vaskeményen a kegyetlenség vádját is: ugy-e Tóth Béla úr, Edgar Allan Poe cretin volt és Csárdás Tóth Kálmán Kohinoorja a világirodalomnak? Evvel a, beismerem, majdnem gyilkos ütésű kérdéssel tartozom a Wilde Oszkár méltatlanul gyalázott, szomorú árnyának. Tartozom magyar kultúrlelkiismeretemnek, mely méltán nyugtalan és vádaskodó. Mit mondunk a Nyugat Szent-Lélek-vitézeinek, kultúr-embereinek, ha nálunk ilyesmi megtorlás nélkül

marad? Ha egy magyar író, kissé tatár és beteg agyú, de neves, piszkolva átgázol neveken, melyek a világirodalom történetéi? S mit válaszolhatunk önmagunkban, kik álmodunk az új Magyarországról s az új magyar léleknek, egy pompás, európai magyar kultúrának eljövételéről?

Készen várom a piszkolódásokat: ismerem Tóth Bélát. Feleselni nem fogok, írhat éntőlem most már akármit. Ebben az életben sem igen lesz már az ő számára mondanivalóm. Ezt se magamért írtam, de a megbántott nagyokért s azért a kis magyar táborért, mely talán nem gyűlöli úgy az adyendreséget, mint Tóth Béla. Lehet, s ez ma Magyarországon még mindig üdvös hazaárulás, nyegle kozmopolitizmus vádjával jönnek reám. Ujjé, milyen vértezett vagyok én az ilyen piaci váddal szemben. Jöjjön a vád Tóth Bélától, vagy jöjjön akárki mástól. Annyi magyarságról sohse álmodtak sem a bajai csizmadia-műhelyben, sem az anyai dzsentriházban, se sehol, amennyit az én ezeréves kis-nemes, mindig paraszttal s vajmi sokszor parasztként élő familiám megőrzött s az én egyéniségemben, lelkemben kifejezett. Ennyi az egész s végül még azt se kérem azoktól, akik Tóth Béla közelében vannak: vigyázzanak reá, kárt ne tegyen magában és másban. Tegyen kárt, ha tud. Az ébredő, bimbózó, európai magyar kultúrában ő kárt úgysem tehet. Van annak már jó egynéhány katonája s Tóth Bélától, Tóth Béláktól nyíl-távolon már túlrepült.

(Párizs, február végén.)

Budapesti Napló 1907. március 2.

Ady Endre

109. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

Bülow és a francia darabontok

Vilmos császár kancellárja magára haragította Franciaország nacionalistáit. Pedig a német választások óta milyen népszerű ember volt itt már Bülow. Minden szocialista-faló: Európa polgári lelkiismeretének fölszabadítóját látta Bülowban. S Bülow fogja magát a minap s kijelenti, hogy Jaurés és Millerand jó hazafiak. Csak a német szocialisták istentelen hazátlanak, a Bebelek. Rajnán innen és Rajnán túl pokolian derülhetnek a szocialista gonoszak. Hiszen Franciaországban is az a nóta járja: lám, Bebel jó német hazafi, csak a francia szocialisták – darabontok. S minden ország reakcionáriusai a saját szocialistáikat ezzel ostorozzák. Hogy a külföldi szocialisták mások, azok jók, kezesek, patrioták. Nohát hálaistennek nem-sokára befellegzik ennek a nemzetközi szocialista-ellenes ostobaságnak is. Már valamennyi ország szocialistái megkapták a hazafiassági bizonyítványt. A többi országok szocialista-gyűlölő[i]jtől tudniillik. Ez rendben van: a szocialisták minden országban elégtételt kaptak. De nem érdekes-e, hogy egyetlen ország szocialistái sem dicsérik a másik ország elnyomó álhazafiaiit? Bülow Jaurésról azt állítja, hogy derék francia hazafi. Erre Jaurés újra csak azt válaszolja, hogy Bülow egy nyomorult lakáj. Muszáj lesz Bülowéknak s többek között a magyar analfabétáknak is valami újat kitalálni az egész világom félelmesen hatalmasodó darabontok ellen.

II.

Gróf Nemes nemes cselekedete

Csodálatos, hogy Magyarországon alig írnak Ausztria-Magyarország új dicső szerepéről. Emlékezetes ugy-e, hogy a francia kormány hazakergette Rómába a pápa törvénytelen legátusát, Montagninét. Olyan gyorsan kellett szaladnia Sarto pápa követének, hogy összes írásait Párizsban hagyta. És az írások szerfölött kényes írások voltak politikailag, üzletileg és szerelmileg. Mert nemcsak Merry del Val levelei voltak itt. Kedves levelek egyébként, bizonyítékai, hogy a pápa lapokat segített vásárolni, politikusokat fizetett meg, francia Schönberger bárónékat mozgósított és a többi. De előkelő dámák szerelmes levelei is Párizsban maradtak s a francia kormány kezeibe kerültek. Róma és a pápa nem találtak egyetlen hatalmat, mely a francia kormánytól Montagnini leveleit visszakövetelje. De ott volt Ausztria-Magyarország, a pápizmus és klerikalizmus egyetlen, megmaradt mamebukja. Egy magyar gróf, aki alig tud magyarul, gróf Nemes, nagykövetségi tanácsos vette át Róma számára a kényes leveleket. Nagyon nemes cselekedet volt gróf Nemes cselekedete, de sajnos, Párizsban is szokásos némely írásokról fényképmásolatokat venni.

(Párizs, február 28.)

Budapesti Napló 1907. március 3.

A. E.

110. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

Anti-Dumas-k

Dumas fils megjósolta azt előre, ami most történik. Kérdezték egyszer Dumas-tól, hogy miért kardoskodik egyre a válás mellett:

– Hogy legyen majd témájuk az utánam következő íróknak s írassanak a válás ellen.

Lehet, hogy Dumas fils csak szellemeset akart mondani s íme – jószolt. Divat lett a válás ellen agitálni a színpadon, amikor végre a törvényhozás is a válás mellett döntött. Nagy ezért az örömük a jó katolikusoknak. Már nem csak a Léon Daudet-k átkozzák azokat, akik a szent házasságot ostromolják. De például az Abel Hermant-ok s az Emile Fabre-ok is. Ahány író csak az Akadémia felé gravitál, válás-ellenes színdarabot ír. Dumas fils idejében még a dogma, az erkölcs nevében harcoltak a válás ellen. Az újaknak több eszük van: – ők a humanizmus oroszlánbőrébe bújnak. Hogy így, hogy úgy, a gyermek mindennél fontosabb. Ha a házastársak elválnak, elzúllik a gyermek, a gyermek, aki a – jövendő. A jövendőnek föl kell áldozni a jelent, s ha a szerencsétlen házastársak belepusztulnak is, válni nem szabad. Hogy a jezsuita reakció micsoda áldozatokra képes a cél érdekében. Modernség, humanizmus álarcában védi íme a – dogmát. Balekek, jámborok pedig, hejh, sokan akadnak, mióta csak emberek élnek. Ami bátorságot nagy kinnal a társadalomba öntöttek a Dumas-k, most ki akarják sajtolni az Anti-Dumas-k.

II.

Zola ellen

Antoine az Odéonban nagyszerű cselekedetet vitt véghez. Színrehozta a híres Zola-Bruneau darabot: a Mouret abbé vétkét. Ki ne ismerné ezt a fölséges Zola-költeményt? A pogány humanizmus, a természetbeolvadás, a szerelem himnusza ez. Gyönyörű kiáltás az öncsonkító, élet-szomorító, hazug vallási fanatizmus fülébe. S a klerikális újságmaffia szervezkedett a halott Zola ellen. Még halottai-ban is félnek tőle letiport ellenségei. A Paradou, a szerelem kertje, gyönyörű volt az Odéon színpadán. A színdarab egy izgató szépségű vers, mint ahogy a regény se más. Bruneau muzsikája olyan kísérő, mint a Hajnalnak a rózsás felhők. A siker óriási és nemes fajú siker. S ahány reakciós hírlap csak akad még Párizsban, gyilkosan csepüli a darabot. És Párizs dicsősége, új dicsősége, hogy hiába-való a mesterkedés. Vagy még inkább a Zoláé, aki lám poraiban is különb legény, mint ezek a maflák összesen.

(Párizs, március 2.)

Budapesti Napló 1907. március 5.

A. E.

111. WILLY ÉS COLETTE

Wilde Oszkár hirdette volt, hogy ő szimbolikus vonatkozásban van korával. Ez a Wilde-mondás nem olyan új és mély, hogy itt Párizsban kíméljük. Mind-mind, akik csak piszmogunk e földön, nem különben volnánk. Csak Willy és Colette, ők ketten, Willy és Colette, ők a kivételek, Willy és Colette kizárólag csak a harmadik köztársaság Párizsával vannak szimbolikus viszonyban. Természetes, hogy e viszonyon kívül sok és másféle, nem szimbolikus viszonya van e párnak. S ezenel bocsánatot kérünk, hogy róluk írunk, régen halogatjuk. De mikor Willy és Colette mégis csak valakik s mégis csak a publikum előtt vannak. S mikor az ő hírességük annyi mindent szimbolizál a mai Párizsból. A mai Párizsból, a mai publikumból, a rothadó gazdagok s a kalandorok életéből.

Willy, az ő polgári nevén: Gauthier-Williars s Colette a felesége. Willy író, ha úgy tetszik s az ő Claudine-jeit valószínűleg a magyar diákifjúság is ismeri. Ez a Willy, ez a pornográf, lehetett volna valami iszonyúan komoly író. De nem lett ám, mert az istennek sem akart az lenni. Belenézett a kavargó, forró és a mának élő Párizsba. Tetszett neki, fölismerte, s elszegődött a Párizs poétájának. Mert Willy a maga disznó módján gyöngéd, álmodó művész, sőt költő. Perverz leánykái, szeretkező figurái, férfiak, nők, gyermekek, mind-mind melankóliások. S Willy a sorok között refréneket helyez el: látjátok, ilyenek vagyunk, disznók, léhák, betegek és szomorúak.

S a többiről, mivel nagyon is kényes, csak röviden. Egy időben hárman voltak Willyék: Willy, Colette és Polaire. Polaire azóta, ez a fiús teremtés, aki egy huszadrangú cirkuszban kezdte, ma híres színésznő. S otthagya Willyt, Colette-et s az egész furcsa múltat. Ellenben Colette is nagyszerűbb sorsra vágyott: ő is színpadra lépett. Most már azután a megmaradt 2/3 házasság is fölbomlott. Willy és Colette válnak, mivel már keveset beszélt róluk Párizs. Nyilatkoznak minden nap, hogy ők szeretik egymást, de válnak mégis. Mert az élet szomorú, mert beszélni kell az embernek magáról. Colette-nek azóta szenzációs vendégszereplése volt egy némajátékban. A Moulin-Rouge-ben, Morny hercegnővel. Erről a botrányról Európa minden lapja írt. Willy is ott ült az estén egy páholyban. Új szerelmével, egy különös, kalandos, szép angol leánnyal. A nagy kavarodásban majdnem megverték Willyt, mert úgy érezte mindenki, hogy a perverz híreskedők pater familias-a mégis ő, Willy, aki válik Colette-től, s akik ketten mégis megélnék abból, hogy Párizs és az egész világ számár. Vagy hogy komolyabban szóljunk: a harmadik köztársaság Párizsa is megvénült. S valahányszor még Párizs megvénült, Willyk és Colette-ek támadtak valamelyes formában. De valahányszor Párizs megvénült, rettenetes forradalomban ifjult meg. Dübörög a föld újra Párizs alatt. Új világ készül a rothadt polgári világ felé. S én úgy nézem őket, Willyt és Colette-et, mint két vidám, bűnös sirályát a megrázkodni készülő, viharokat érlelő Párizs-nak.

(Párizs, március 3.)

Budapesti Napló 1907. március 6.

A. E.

112. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

Megint Khevenhüller

Ausztria-Magyarország párizsi nagykövete megint beszéltet magáról. Bécsből kapja a gróf az olyan utasításokat, hogy a hivatalos Franciaországot bosszantani kell? A múlt nyáron már írtunk néhány Práter-stílusú kötekedésről. Most újra tüntetni kezd Khevenhüller úr avval, hogy nagyon lenézi ezt a piszkos, francia demokráciát. Ha megjelenik a Quai d'Orsay-n, a francia külügyminisztériumban, tüntetően neveletlenkedik. Kvázi azt akarja jelezni, hogy a szent és etikettes Bécs ez idő szerint Párizst kutyába se veszi. Úgy értesülünk, hogy ezúttal egy új és nagyon lapidáris tiltakozást kap Párizsból Ausztria-Magyarország külügyminisztere. Pláne, hogy Ausztria-Magyarország elvállalta a Montagnini-ügyben azt a szerepet, amelyet még Spanyolország is visszautasított. Párizsban mindenki tudja, hogy a Habsburg-monarchiát egykoron Franciaország szedte le a földi-isteni trónusról. Ha egyebet nem, de azt ma is megteheti Franciaország, hogy megüzeni Bécsbe: köszönöm a barátságot és ne küldjünk egymáshoz nagyköveteket. Ez még jobb záloga a jó viszonynak, mint egy olyan tapintatlan úr kiválasztása a nagyköveti posztra, mint a Khevenhüller uré.

II.

Cléo bukása

Cléo de Mérode kizokogta magát egy újságíró előtt. A kedves nőt kifütyölték most Brüsszelben. S ő összehasonlítja Brüsszelt és Budapestet. Milyen lovagias és műértő város Budapest, – mondja Cléo. S milyen betyárfészek, barbár város Brüsszel. Persze azt akarja elhitetni Cléo, hogy Lipót király miatt történt a bukás. A belgák féltékenyek a királyukra s azért haragusznak Cléóra, mert ezt a jámbor öregurat kompromittálta. Mintha Brüsszelben nagyon bánnák már, hogy Cléo vagy más. Mintha Brüsszelben a király erénye fontos valami volna. Úgy áll a dolog, hogy Cléo vén és ízetlen. S Brüsszelnek fáj, hogy az ő királyának a nevét egy ilyen elvénuült nővel együtt emlegessék.

III.

Roland Bonaparte

Az embernek jól esik látni olykor, hogy vannak még bölcs emberek. Ilyen bölcs ember Roland Bonaparte herceg. Tehette volna ő is, hogy dühösen szaladjon Franciaországból. Ő nem akart lemondani Párizsról s fölcsapott köztársasági polgárnak. Az első Bonaparte, Napóleon, fölosztotta a világot. Roland herceg is ezt csinálja, mint geográfus. Ő is méri, méregeti a földet. Császár nem lesz belőle, de íme beválasztották a Tudományos Akadémiába. Ő a negyedik Bonaparte száz év óta az akadémikusok között. De a másik hármat a császári fenség címe juttatta ilyen dicsőséghez. Roland Bonaparte a maga erejéből s bölcs számításából lett akadémikus. Igen kevés fejedelmi családból kerülne ki hasonló, ha a fejedelmi család már nem volna fejedelmi család. Mégis csak a polgárvér a legjobb

vér a mi korunkban. A kis korzikai famíliából, ha császár nem is, de egy akadémikus még íme könnyen kerül ki.

(Párizs, március 3.)

Budapesti Napló 1907. március 8.

A. E.

113. ARCKÉPEK

Jules Lemaitre

[Párizsi munkatársunktól]

Jules Lemaitre-t néhány évvel ezelőtt elsiratta az irodalom. Sirathatta, mert ragyogó, nemes, nagysúlyú ember ő – írónak. Nem halt volt ő meg, amikor elsíraták: gonoszabb történt vele. Megvadultan, előkelő lelki vértjét eldobva, fölcsapott demagógnak. Átadta magát rejtelmes metamorfózissal s világos ostobasággal a klerikális hazafiak eszközének. Hallalozott a Dreyfus-ügyben, mentette a hazát s lármásan féltette a társadalmi rendet. Elnökévé választották a hírhedt hazafias ligának s Coppée-val együtt dolgozott. Ők voltak a szellemi firma azon a bolton, melynek sötét raktárában Syveton gazdálkodott. A világgraszoló Syveton-botrány Jules Lemaitre-t visszavitte íróasztalához. Szörnyű dolgok sülték ki tudvalevően a Haza, Erkölc, Család és Tulajdon hadseregéről. Ma már Franciaországban egyenesen fegyenc-jelölt, aki azzal dicsekszik, hogy szereti a hazát. Mert kiderült, hogy a hangos, ádáz hazaszeretet legtöbb esetben a gazemberek tévesztő szándékú jelszava. Jules Lemaitre természetesen tisztán került ki a mocskos botrányokból. S az irodalom ujjongott, hogy Jules Lemaitre-t visszaszerezte. De hajh, úgy látszik, a politika veszedelmes méreg. Darabot is írt ugyan irodalmi visszatérése óta Lemaitre. Politikai összekötéseit szétszaggatta a rossz hírű hazafiakkal. Írt egy-két rövid irodalomtörténeti tanulmányt, amire az ő talentuma a legpredestináltabb. S már-már kezdték tőle számon kérni egy régi tartozását: egy könyvet Balzacról. Ígérte valamikor s csak ő írhatná meg ezt a könyvet, mely hogy hiányzik, nagy szégyene a francia irodalomnak. S mikor már azt hitték, hogy a Balzac-könyv készül, Lemaitre előrukkol – egy Rousseau-tanulmánnyal. Nem tudom, hányadik konferenciáját is tartja már Rousseau-ról. De az bizonyos, hogy dühvel vetette rá magát a néhai genfi polgárra. Az ő személyében akarja megbélyegezni a nagy forradalmat, annak minden konzekvenciáját. Franciaország mai politikai irányát s a hazafiak ligájának csúfos végét is. Mindent, mindent, ami egy nagy kaliberű íróhoz nem illő. S a konferenciákon tapsolnak eszeveszettül a finom mágnásasszonyok, akik talán életükben sem olvastak egy sort a nagy Jean-Jacquestól. Íme tehát a Syveton-botrány sem tudta kijózanítani Lemaitre-t a politikából. Irodalomtörténeti alapon csinálja azt, amit néhány évig népgyűléseken csinált. Lehet, hogy nem másért teszi ezt, mint hogy egy anti-Anatole France legyen. Anatole France is politizál, de Anatole France szocialista. Aki egy pillanatra sem kételkedik abban, hogy minden haladás jobbulást hoz az emberiségnek. Akármilyenért teszi azonban, amit tesz, Lemaitre vétkezik. Már az maga véték, hogy nem látja, mennyire elmeddősödött az ő fényes ígéretekkel terhes élete.

(Párizs, március 4.)

Budapesti Napló 1907. március 12.

A. E.

114. „LEGYEN VILÁGOSSÁG”

(Levél a fekete Párizsból)

Képzeljék el önök: a[z] Humanité szerkesztőségében tíz szál gyertya ég. Képzeljék el, hogy Anatole France írni akar és nem írhat. Büdös a petróleumlámpa, a gyertya pislog, hamvad. S a[z] Humanité emberei ujjongva rontják a szemüket a sötétben. És Anatole France ablakba ül s gyönyörűeket álmodik. A Ville-Lumiére fekete, ijedt, tehetetlen. Néhol-néhol van egy kis áldott fény. Az emberek körülnyüzsgik beteg éhséggel, mint a tiszavirágok. Mi történt itt? Budapestre is elvitte akkor a hírt a drót. Semmi nagy dolog: másfélezer zubbonyos ember ünneplőbe bújt. Párizs munkásai egy kis üzenetet küldtek az éhes tőkének. A cifra burzsoánépek, a hatalomnak s mindazoknak, akik szeretik elfelejteni, hogy a munka – az isten. Csak másfélezer ember. Csak az elektromos lámpák nem gyultak föl. És csak másfél éjszakára szólott a lecke. De ha százezer munkás akar esetleg holnap üzenni? Ha nem lesz Párizsnak világossága, fűtése, eledele, közlekedése, itala, mulatsága, semmije? Akkor mi lesz? Mindenesetre jó lesz a zubbonyosokkal barátságot tartani. Jaj, be hatalmasak. Aki nem buta vagy gazember, annak tisztelettel kell megemelnie a kalapját. Mivé fejlődtek az embertömegek például csak Xerxes óta. Micsoda öntudat és hatalom az övék. Kezükben van a világ s az egész emberi civilizáció sorsa. Jó kezekben van, nem kell félni. Néha-néha ugyan eloltják a lámpákat. Megállítják a vonatokat is. De mennyi új fényt adnak kárpótlásul az agyagnak. S micsoda boszorkányos tempóval halad, amióta ők hajtják, az emberi haladás gyorskocsija.

*

Párizs, egy fekete Párizs, micsoda látvány ez. Nincs színház, nincs fényes vendéglő, nincs vagy alig van – hírlap. Beszélik, hogy csupán a színházaknak másfél éjszakából egy félmillió frank a káruk. Az üzleteknek talán tíz millió. Talán harminc millió. S a lelkekben mennyi kár történt. Ilyen hazard, sikeres, világraszóló sztrájk micsoda bátorítás minden országok munkásainak. S az elképedés micsoda valamóságokat csalt ki a munkásgyűlölő lapokból. „Egész kulturánk, életünk íme a szocialisták kegye.” Ezt írja az egyik lap. „Valljuk be, fogalmunk sincs a munkások szörnyű hatalmáról.” Ezt írja egy másik újság. Még a gúnyolódásuk is csukló sírásba ful. A Marsból is figyelik a Föld fényváltozásait? Mit gondoltak akkor vajon, amikor Párizst újra előntötte a fény? Nyilván arra gondoltak, hogy ez valami üzenet. Talán az is.

*

Ki hinné, hogy Párizs szive a sztrájkolókhöz húzott? Még a nagy établissements-ok tulajdonosai sem a munkásokat szidták. Város és állam pláne alig titkolva sztrájkbarátoskodtak. Fejlettebb társadalmakban oh már tudják, hogy mi a sztrájk. Egy meggondolt, szükségszerű, imponáló sztrájk ér annyit, mint Magyarországon egy májusi eső. Persze nem azoknak, akiknek a sztrájk miatt dühöngve kell zsebükbe nyúlniok. De az úgynevezett köznek, mely olyan furcsa magyar szó. S a

jövőnek, mely olyan kedvetlen fogalom azoknak, akiknek a jelen minden jókkal teljes. Ma már, legalább egyelőre, ismét világos az éjszakai Párizs. Futhat mulatóságok után, akinek van pénze. A munkások győztek és megkönyörültek a fekete Párizson. A[z] Humanité emberei villamos fényben írják meg elvtársaik győzelmét. A többi lapok is írják, írhatják és nyomtathatják az elmés és elmétlen krónikákat. A velencei lámpákat, a színes lampionokat sutba dobják. De egy új, nagy cselekedetét a munkás-energiának könyveli el az új Klió e percekben. S Anatole France, talán szintén e percekben írja egy új könyvének legnagyobb fejezetét. Micsoda téma ez ott, ahol közönség is van hozzá. Mózes Jehovája mondotta: legyen világosság. Ma a munkás-börze Sionján mondja ugyanezt egy kérges kezű munkás.

(Párizs, március 10.)

Budapesti Napló 1907. március 14.

A. E.

115. ÁLLAMFÉRFIAK ISKOLÁJA

[Párizsi levelezőnkől]

Casimir-Perier példája figyelmeztesse minden ország Wekerlójét. Szép és szomorú példa ez: tessék meghallgatni. Casimir-Perier meghalt és senki se tud róla se jót, se nagyon rosszat mondani. Franciaország miniszterelnöke, képviselőházi elnöke volt. Majdnem királyi rangba jutott a köztársaság elnökségével, amelyből különben annak idején csúfosan menekült. Okos ember, művészelkű ember volt és gazdag. Típusa a dús, finom burzsoának. Valaki, aki így gondolkodik: „a demokráciának volt annyi haszna, hogy én gazdag és hatalmas lehetek”. „Ezek után miért ne hirdessem én a társadalmi nyugalom szükségét?” „Miért ne béküljek én ki mágnásokkal, papokkal?” „Miért ne legyek én okos, bölcs, konzervatív ember?” „A demokrácia egy vad szeker, mely sohse akar megállani.” „Énnekem nem érdekem, hogy alulról új Casimir-Perier-k jöjjenek föl.”

Hát így gondolkozott Casimir-Perier. Csak éppen azt felejtette el, hogy milyen időben él. Vannak szörnyen megrázott, megriadt idők és társadalmak. Ilyenkor és itt lehet szürke embereknek dirigálni. Mindenki örül, ha meglepetés nem történik. De Casimir-Perier körülbelül olyan korszakban került magas polcra, amilyen most Magyarországon van. Minden igaz fej és ideg érzi, hogy jön a változás. Franciaországban is így volt akkor, s Casimir-Perier nem vette észre. Nem vette észre, hogy mindent lehet csinálni, csak állani nem. Lehet összetörni a köztársaságot, királyt hozni. Lehet Rómát rászabadítani a francia lelkekre. Lehet a hadsereget Franciaország urává tenni s megüzenni a harcot Berlinnek. Mindent lehetett akkor, csak konzervatívoskodni nem lehetett. Ma már tudjuk, hogy Franciaország jó szelleme s a radikalizmus győzött. A Dreyfus-ügy s a szeparáció a két legnagyobb diadalmi oszlop.

Ha annak idején Casimir-Perier nyíltan a reakció keblére borul, ma a koporsójánál meg lehetne állapítani, hogy volt valaki. Ha megérzi viszont, hogy polgári származásának mivel tartozik, ha a társadalmi radikalizmus élére áll, ma egész Franciaország siratja és gyászolja. De ő, bocsánat, hogy halotról így beszélünk, gyáva kutya volt. Még a radikális múltját is gyászolta. Papokkal, pénzbárókkal s történelmi mágnás-majmokkal trafikált. S azt hitte, hogy konzerválni annyit jelent, mint boldogítani. S azt hitte, hogy a demokrácia annyit jelent, hogy néhány bugrist kegyesen társaságukba fogadjanak az urak. Casimir-Perier példája egyenesen mintha magyar használatra készült volna.

(Párizs, március 13.)

Budapesti Napló 1907. március 16.

A. E.

116. KÉPEK A FRANCIA ISKOLÁBÓL

I.

A kis Marie keresztje

A kis Marie Durand büszkén jelent meg egy napon az iskolában. Büszkén, de némi félelemmel s bal tenyerével rejtegetett a mellén valamit. Marie Durand tegnap nyerte a bérmálás szentségét, s az apja egy kis aranykeresztet adott emlékül neki. Egy-két szemes és harcias lelkű munkásfiú mégis észreveszi a keresztet. A kis Marie Durand annyi csúfoló címet hall, hogy sírva fakad. S ekkor jön be a tanító úr, aki megért hamar mindent. Megsimogatja a kis pityergő leány arcát s így beszél:

– Meg fogom büntetni azokat, akik téged csúfoltak, Marie. Hordjad, kis leányom, büszkén ezt a keresztet. Úgy-e a lelkész úr mondotta már neked, hogy egy Jézus nevű derék ácslegény halt meg egykoron keresztben? Ez a Jézus jó, derék, szegény ember volt, aki azt akarta, hogy minden embernek jó dolga legyen. Nem volt ám neki olyan szép háza, boltja, mint Durand úrnak, az édesapádnak. Nem volt olyan cifra és pohos, mint a püspök úr, aki téged tegnap bérmált. Néha nem volt szegénynek hova lehajtania a fejét. S végül a gazdagok, a farizeusok, a hatalmasok és az együgyűek megölték. Jusson ez neked mindig eszedbe, kis Marie, amikor a keresztet fölteszed. Ne feledd el, hogy Jézus azért élt és halt meg, mert szerette a szegényeket. Jézus azt akarta, hogy a szegénynek mindene legyen abból, ami a gazdagnak van. A te édesapád és a püspök úr nem szeretik ezt a Jézust. De te, kis Marie, szeresd, mert derék ember volt. Jézust pedig úgy kell szeretni, hogy minden embert testvérednek tarts. Ha másként cselekszel, Marie, akkor ezzel a kereszttel nem engedlek be többet az iskolába.

II.

A német fiú bűne

Jardin-sur-Marne falucskába egy német ember költözött be. A német ember a fiát azonnal beíratta az iskolába. De a gyermeknek sok szívfájdalma volt új pajtásai között. A fiúk üldözték, kínozták a németet az első napokban. Egy hétig ekkor naponként egy órán Sedant magyarázta el a gyerekeknek a tanító úr. Elmondta nekik, hogy valóban megalázták a németek Franciaországot. De elmondta azt is, hogy az a szomorú háború büntetés volt. Büntetés volt azért, mert a franciák császárt csináltak maguknak. Megrészegedtek és elpártoltak a szabadságtól. S azután az utolsó órán így fejezte be a beszédjét a tanító úr:

– A háborút, gyermekeim, a fejedelmek, a rossz nagyurak, a szamar főkatonák és a lelketlen gazdag emberek csinálják. A tudósok, a művészek, az írók, a művelt emberek és a dolgozó nép gyűlölik a háborút. Nekünk nem szabad haragudni a német népre. Nekünk sok-sok millió édes testvérünk van Németországban, akiket szeretnünk kell. Aki csak dolgozik és bajjal él a világ bármely országában, azok nekünk testvéreink, gyermekek.

S a kis német fiú szeretett pajtássá és vidám franciává vált hamar Jardin-sur-Marne-ban.

III.

A nagy vakáció előtt

A nagy vakáció előtt a kis és nagy diákok szerepet kapnak. Hogy nézzenek szét az ő vidékükön fiatal, becsületes szemük élességével a munkás emberek között. Próbáljanak gondolkozni, hogy jól van-e az, ha a márki vagy a gyáros úr pompás kastélyokban élnek dologtalanul, amikor a munkás embereknek még rothadt szalmás ágyuk sincsen mindig.

– Gyermekek (ezt a néhány szót egy francia iskolai évfáradó ünnepen hallottam), csakugyan igaz az, hogy franciának születni szép dolog. Ezt sokszor hallani fogjátok és higgyétek el, hogy ez igaz. De csak akkor igaz, ha az ember nemcsak születik franciának, de úgy is él. Franciaország, amióta csak van, mindig azt akarta, hogy több boldog ember éljen a világon. Lássátok meg, mennyi az igazságtalanság, az inség, a nyomorúság, a könny és a szolgaság a földön. Franciaországnak s minden franciának az a kötelessége, hogy példát adjon a világnak. A mi századunk föladata, hogy az emberi egyenlőséget s az egyenlő szerencsét próbáljuk meg minden erőnkkel előhívni.

Párizs, március 18.

Budapesti Napló 1907. március 22.

A. E.

117. A SZABAD GONDOLAT PÁPÁJA

(Párizsi levél)

Mire e sorok Budapestre értek, Párizsban eltemették Marcelin Berthelot-t. A nagy, hideg, istentelen tudóst megölte a szíve, amely gyermekszív maradt. Nagy tudós-nak, költőnek, művésznek így illik meghalni: gyermekesen. Az Istenben nem hitt, de ha van Isten, a jobbjá felül fog ő is ülni. Avval a kis töpörödött néniével együtt, aki a felesége volt s akit túlélni nem tudott. Madame Berthelot-val, aki nélkül Marcelin Berthelot-nak a Panthéon sem kell. Elbújnak kettecskén Neuilly csöndes falusias temetőjében. *A Szabad Gondolat pápája* tehát meghalt. S egyelőre a papabilisek között nincs senki, aki az ő trónjára üljön.

*

Azt mondják, Brunetiére csúfolta Berthelot-t a Szabad Gondolat pápájának. Hát fogadjuk el őt a mi pápánknak, aki nem akart csalhatatlan lenni. Az *Emberiség vallása* az ő fölséges agyában gyúlt ki a legteljesebb világossággal. Éppen két hónappal ezelőtt beszélgetett vele valaki a szabadgondolkozók készülő kongresszusáról, amely Magyarországon lesz. S ekkor mondta ő ezeket a szent, büszke, fölemelő szavakat:

A Szabad Gondolat hívei óvakodjanak, hogy el ne rontsa őket Róma. Ne legyenek fanatikusak és dogma-vallók, mint a klerikálisok. Gyűljenek össze mindazok, akik az Emberiségben hisznek. Állapítsák meg, hogy a tudomány mi újat adott. S jelentsék ki egyszerűen: „ismét nagy utat tettünk.” Velük lesz a legszentebb Szent-Lélek, az emberi elme ereje.

*

És alig több, mint két hónapja, kezében volt a Voltaire koponyája. A francia nemzetgyűlés bizottságot küldött ki, hogy fölbontsák Rousseau és Voltaire koporsóját. Évtizedek óta az a kétség nőtt föl, hogy a Panthéonból a száz nap rémes ideje kiszórta a hamvakat. S ahogy fáklyákkal ott állott a bizottság Voltaire koporsója előtt, Berthelot belenyúlt a koporsóba. Fölemelt egy koponyát s megindult hangon kiáltotta:

– Uraim, íme fölmutatom önök előtt a Voltaire fejét.

Brisson, a képviselőház elnöke, amikor Berthelot-t búcsúztatta, beszélt egy utazásról, amelyet Berthelot-val s a feleségével tett együtt. S csak az elegáns francia elme gondolhat ki ilyen nemes frázist:

– Oh uraim, már csak azért is érdemes volna élni, hogy az ilyen nagyszerű emlékeket élvezhesse az ember.

Berthelot is talán, ha másért nem, ezért szeretett volna még élni. Mert fölmutathatta, kezébe vehette egy Voltaire koponyáját.

*

Renan barátja volt s Sedan után együtt ültek egy kávéházban. Kegyetlen, borzasztó, lelkeket kicserélő napok voltak azok. Berthelot is szenvedett és így beszélt a társaságban:

– Nincs mást mit tenni, mint erőt gyűjteni a bosszúra.

S Renan, a kérlelhetetlen ész-ember, rácsapott az asztalra:

– Micsoda beszéd ez? Van valami a haza fölött is: az emberiség és a raison.

Az egész társaság gyűlölettel távozott az asztaltól. Akkor csak Renan mert ilyet kimondani. Berthelot pedig szégyenkezve ült sokáig némán Renan mellett. S végre sóhajtva szólalt meg:

– Igazad van és csodállak.

De azért, amikor a német császár a legnagyobb rendjelét ajánlotta föl neki, ő visszaküldte.

– Hogyan – mondták neki –, a tudománynak nincs hazája.

Berthelot csöndesen ezt válaszolta:

– De a tudósnak – van.

Ő volt az, aki először disztíngvált internacionalizmus és kozmopolitizmus között. Azóta Bebel és Jaures sokszor ismételték. Kozmopolita csak a nyegle lehet, de internacionalista: minden becsületes mai ember. Ő kultúra-ölő cselekedetet látott minden német, cézári cselekedetben. Nem szerette a hivatalos Németországot. De csak annyira, mint Bebel nem szereti.

*

A gyermekben nyilvánul meg legjobban az ember. Ezért olyan nagyon nagyon nagy a tudós, a művész, a költő. Ők a hatványozott gyermekek. S Berthelot ilyen volt. Ha halott édesanyjáról beszélt, mindig sírva fakadt. Az istent megtagadta egy büszke vállvonással. Az Emberiség rendes időkben több volt neki mindennél. A tudományban jobban hitt, mint a perc valóságában. De meg tudott siratni egy ici-pici emberi nyomorúságot is. Szentimentális volt, maradt utolsó percéig. S úgy halt meg, mint egy Gretchen, mint egy nemes énekesmadár, mint egy romantikus regényhős. Az Emberiség nagy hitvallója, a Szabad Gondolat pápája, annyira ember volt, hogy Plátó[!] tollatlan, kétlábú állatjai közül a legkisebb is édes testvéreként sirathatja meg.

(Párizs, március 21.)

Budapesti Napló 1907. március 29.

A. E.

118. A PIKTURA-BÁBEL

A *Société des Artistes Indépendants* huszonharmadik kiállítása kínálja magát Párizsban. Ötezernégyszázhat új kép és szobor, majdnem másfélezer ember. Franciák, oroszok, németek, skandinávok, olaszok, spanyolok, lengyelek, százfajta amerikaiak, csehek, magyarok, balkániak. Csak a nacionáléjukat is bajos volna eldarálni egy szuszra. Dubois Pillet, aki ezt a zsűritlen, szabad kiállítást kieszelte valami huszonhárom évvel ezelőtt, pihenjen békén a sírjában. Nem bántjuk mi őt, sem azt a piktura-Bábelt, ahonnan Cézanne-ok és Gauguinek szálltak már föl. De végtelen szomorúsággal nézzük a nomádoknak ezt a nemzetközi hadseregét itt. A másfélezerből elér-e valahova, napfényre vagy pozitív éjszakába[!], tíz? Erről és csak erről akarok most írni, e furcsa hadról, Párizs szegény, független művészeiről.

A Serres du Cours-la-Reine-ban, ahol a kiállítás áll és dül, ők maguk a közönség nagyobbik fele. Mennyi borzas, zilált, sápadt, rossz ruhájú, szomorú, kényes figura. Van egy közöttük, aki Irkuckból jött ide gyalog. Jött Párizsba, a Paradicsomba, éhezve, koldulva, éveket elcsavarogva, hogy itt azután a hódoló világ homlokára rakja győztes lábát. Tíz év óta él, de óh hogyan él, Párizsban már. És így tavaszkor ünnepel: hat képet küld a függetlenek manifesztációjára. Ismerek egy oláh legényt, aki szintén gyalog érkezett a Szajnához. Ez már nem jött olyan messziről, mint a másik, csak Bukarestből és szobrokat csinál. És puliszkát a gyomra számára naponként kétszer egy tizenöt frankos padlásszobában. Rossz, párizsi kukoricalisztból s szomorú, oláh nótákat dalol mellé. Mit akar itt, Rodin helyére nőni vagy hazakerülni Bukarestbe valamikor oláh Zala Györgynek?

Bevallom, én nem értem, csupán csak csodálom ezeket az embereket. Olyan szép, nehéz és bús az élet. Olyan mindegy a publikumnak, Irkuckban és Párizsban, hogy a kis Pissarrókból lesznek-e nagy Pissarrók. S ők kifogyhatatlanul jönnek Irkuckból, Algériából, Bukarestből, Kielből, Szegedről, Moszkvából, Chiléből, mindenünnen. Az arcuk átszellemült, ez igaz, de olyan mérgesek egymásra, mint a kiéhezett kutyák. Élni és diadalt ülni szeretne valamennyi, holott összes nagy forradalmi őseik példája vérfagyasztó. És ha egy közülük fölfedezi, hogy a bacchánsnő hasát haragos-zöldnek kell festeni, mire jó ez? Ha a másik úgy megcsípi a vásznon a mozdulatot, hogy az szinte sír belé, hányan veszik észre? És ha a harmadik a legtöbbet csinálja: belsejét, lelkét, az élet torz igazát, kinek kell ez? Éppen egy magyar fiú például az idén a függetlenek egyik legvadabbja. Én benn vagyok a teremben az ő képei előtt, ő az udvaron, a Szajnáat bámulva rágja a pipaszárát. Egy vén, kifestett, hamis fogsorú bulvár-színházi díva kerül mellém hat lovagjával. Röhög a képeken s a vén kecskék vele mekegnek bántóan, hangosan. Akit ez a vén szatyor az ő lovagjaival kiröhög, a legfanatikusabb, legbecsületesebb gyermek-Herkulesek közül való. Úgy festeni, mint más, nagyszerűen tudna, de az a legény keres és szűz csúcsokra tör. Menjek ki s tanácsoljam neki, hogy szívja ki a pipáját s ugorjék a Szajnába. Kinevetne, mert ezeknek nem fáj az

ilyesmi. Nem értem őket, elferdült emberek-e vagy bölcsek. Tele vannak ellenmondásokkal, rejtelemmel, gyöngeséggel s néha zsenialitással.

Csak az apostolaikról beszélek, mert a szélhámosok és bolondok többen vannak. Az öreg kisasszony, aki tőkéből él, de fest és ilyenkor dicsőségre pályázik, még kedves figura. De vannak svihákok, akik játsszák a vadságot, a züllést, a küzdést, a szomorúságot s a nagy álmokat. Ezek, ha magyarok, itt csinálják meg a fecsketészt, amit azután hazavisznek s fölragasztják a kultuszminiszteri palotára, ahol az állami vásárlások fölött ítélkeznek. Ha franciák, alig várják, hogy ne legyenek már sokáig függetlenek. Itt még vad vásznakot, vad színeket, vad vonalakat teregetnek ki. De talán titokban máris készen tartják a szolid, becsületes képeket, amelyekkel azután valamelyik nagy Szalonba nyalják, lopják be magukat. Urak, svihákok, műkedvelők, unatkozók, gyerekek, bolondok, zseniáliskodók és zsenik itt együtt. Száz nemzetbeliek, furcsák: építik a Babel-tornyot. Egymást nem értik, nem is akarják, talán nem is tudják. Hiszen a legkülönbek önmagukat is gyűlölik sokszor. A haldokló polgári társadalomnak ők feleslegesek. A jövődönnek meddők és szükségtelenek, alig néhány kivétellel. Az alkoholizmus ellen küzdenek, ez ellen nem. Így is van ez jól: jók ők valamire, kellenek ők valamire, ha nem is tudjuk, mire. De mégis szívfacsaróan szomorú, keresztes had ez a piktura-Babel népe.

(Párizs, március)

Budapesti Napló 1907. március 30.

Lellei András

119. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

Schönbergerné és a kellemetlen franciák

Berthelot temetésén, a Panthéon előtt, az óriási tömeg föltartóztatott egy bérkocsit. Éppen előttünk állt meg a kocsi, három magyar előtt. Szinte egyszerre, hangosan kiáltottunk fel a meglepetéstől:

– Ah, ah, báró Schönberger Béláné.

Tudtuk, hogy Párizsban van, de a találkozás mégis meglepő volt. Leányával ült a kocsiban s láthatóan méltatlankodott. Ki kellett szépen szállni a kocsiból s gyalog sétálni tovább. A teret, az utcaköröket, néhány százezer ember öntötte el. Franciaország temeti s Panthéonába teszi feleségestül egy nagy fiát. *Egy tudóst*. Ilyen szépet tud-e ma csinálni még egy náció? Carduccit nem temethették így az olaszok. De Wallenstein Róza dühös s bizonyosan szidja a franciákat. Ő csak ezt a nagy tömeget látja, amely miatt ő tovább nem kocsikázhat. Ez a dáma ma is koalíciós dáma. (Kacagás és düh együtt fogják el az embert, ha mostanában Rákosi Jenő lapját olvassa véletlenül. Hogy Franciaország elvész, megöli az általános választói jog. Hát ilyen gonosz számárságokat a jó magyar publikum nyugodtan elfogyaszt? Egészen a Wallenstein Róza esete ez, akinek ki kellett szállnia a Panthéon előtt a kocsijából. Rákosi Jenőék is ezért haragusznak Franciaországra. Sebaj, lesz még több okuk is a haragra Rákosiéknak.)

II.

Schiemann tanár úr futása

Schiemann tanár úr vad-német, aki csak a minap sértette meg Franciaországot. Brutális cikkeket írt s a cikkek híre Párizsba is érkezett. Ezek után el mert jönni Párizsba a professzor úr. Jöhetett bátran, kultúrföld ez s egy hajszála nem fogrna veszedelemben itt Vilmos császárnak sem. De Schiemann úr tudományos tanulmányokat akart csinálni Párizsban. Tervei között még az is ott volt, hogy kihallgatást kér a francia külügyminisztertől. Schiemann urat senki sem bántotta persze, csak éppen szóba nem állott vele senki. Senki, de senki, akárhova ment. És Schiemann tanár úrnak két nap után futnia kellett Párizsból, ahova négy hétre érkezett. Nincs más mit tenni, mint elfoglalni a német hadseregnek Párizst, akkor visszajöhet tanulmányozni Schiemann úr.

III.

A fekete romantika csődje

Párizs: Európának s az egész világnak legnagyobb katolikus városa. Nem tréfa: címzetesen legalább itt él a legtöbb katolikus. S a harangok Húsvét előtt Rómába mennek. A Sacré-Coeur-templom új, óriási harangja is. La Barre lovag szobra álmélkodhatik a templom előtt. Maga Párizs azonban mintha nem is sejtené, hogy fekete hét van.

Kezdődött a nagyhét egy irgalmatlan távirattal. E táviratot Rennes-be küldte a francia hadügyminiszter. „Arról értesülök, hogy a tisztikar valami gyászmisén akar megjelenni. Nem tekinthetem enyhítő körülménynek, hogy a gyászmisét a *Jéna* áldozataiért mondják. A köztársaság *nem tűrheti*, hogy tisztjei babonás aktusoknál [!] asszisztáljanak.”

Jött rögtön a Berthelot-pár temetése. Tüntetően vallástalan, nagyszerű, laikus ceremónia.

Ez a nagyhét tele van kegyetlen demonstrációval Róma és az Egyház ellen. Az Odéonban nagypénteken is lesz előadás. A többi állami színházak is ez évben már alig respektálják a fekete hét szent napjait. Hja, az Egyház és az Állam szétváltak.

Ugyancsak e héten lép föl egy café-concert-ben Ozouf abbé. Merville-ben volt lelkész a főtisztelendő úr. A Szeparáció óta nincs jövedelme. Mit csináljon, szép tenorhangja van az abbénak s fölcsapott orfeuménekesnek.

A templomok viszont sohse voltak még ilyen néptelenek. Borzadva s jajveszékelve újságolják ezt a klerikális lapok. Ilyen a nagyhét a világ legnagyobb katolikus városában. Nem hiába gyűléseznek az ultramontánok még Magyarországon is. Itt bizony – akárhogy fáj – örökre vége van a szent, nagybőjti, fekete romantikának.

(Párizs, március 26.)

Budapesti Napló 1907. március 30.

A. E.

120. MAGYAR VILÁG PÁRIZSBAN

(Párizsi levél)

Apponyi Albert nem tudja tartóztatni őket: jönnek a magyarok. Notre-Dame de Sion apácái mennek Magyarországra. Éhes barátok, mohó nővérek tárt karokra lelnek Budapesten. Párizsba viszont koldusokként jönnek többnyire a magyarok, de jönnek. Itt valami nagy egyensúlyjátékot játszik a sors. Magyarország mandarinjai készítik az ultramontán Magyarországot. Minden, Párizsból és Franciaországból kivert, korlátolt szerzetes Árpád országában ma kultúrföladatot kap. A jövő, még meg nem született Magyarország védekezik tehát. Ifjait hajtja, biztatja, kergeti Párizsba. Hogy lássanak, okuljanak s jöjjenek haza harcolni. Ez gyönyörű, komoly komédia alapjában. Nem Amerikája a szellemi munkásoknak ez a Párizs. Ezek mind szépen a maguk idejében haza fognak menni. És éppen ez ígéri azt az áldott, pokoli mulatságot, aminek már előre örülünk. Egyszerre, észre se fogjuk venni, légiók kelnek föl Magyarországon. Nyugaton okult, harcias, mívelt, modern magyarok. Micsoda élvezet ezt előrelátni akkor, amikor a magyar parlament kétharmadrésze értelemben ostoros-kocsisi nívón sem áll. És micsoda Zalán futása lesz a Duna-parton az Apponyiaknak és Rákosi Jenőknak. Hogy az apróbb gonosztevőkről és nagyobb ostobákról ne szóljunk.

Magyarországon alig sejtik, hogy micsoda magyar világ van most Párizsban. Nem a megragadt, kolonizálódott, néhány ezer magyarról beszélünk. De azokról, akik tanulni és erősödni jöttek. Írók, tanárok, művészek, orvosok, iparosok, kereskedők, diákok. Holott Magyarország kultuszminiszterének hivatalos programja: visszatarítani a magyar ifjúságot az átkozott, dekadens Párizstól. Hiába: pár száz lelkes magyar készül itt az életre, az otthoni életre állandóan. S az ördög vinné el őket, még csak kozmopoliták se lesznek. Ellenben rettenetesül magyarok s iszonyúan éleslátók. Csodálatos, hogy Párizsban talán éppen a magyar idegennek a legnagyobb és legszélesebb az érdeklődése és elsajátító ereje. Gyönyörű, majdnem apostoli példái vannak ennek.

A Szent Imre-egyesület száz év alatt annyi neutralizáló gyógyszert nem gyárthat, mint amennyi robbantó, nemes erőt Párizs magyar fiataljai csak tíz alatt hazaszállítanak. Képben, szóban, szoborban, könyvben, tudásban, tapasztalatban.

Ha Andrassy Gyula tehetné, talán ezt a kivándorlást szívesebben akadályozná meg, mint az amerikaiit. De nem teheti s Apponyistól együtt kénytelen látni, mint készül egy része a demokrata, új Magyarországnak az átkozott Párizsban. Ez a magyar világ itt Párizsban új föltámadása az emigrációnak. Húsvét van, vallásos hangulatok kísértik az embert. Tehát jósoljunk: csak egy kis türelem. Olyan Magyarország születik tíz év múlva, hogy Apponyit csak a gondolatától is a hideg lelheti.

(Párizs, március 28.)

121. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

Leo Taxil halála

Meghalt elfelejtve és búsan egy híres nevű ember: Leo Taxil. Gabriel Jogand volt a becsületes neve, amint jóformán csak most derült ki. Ő azonban a Leo Taxil nevet tette híressé egy világgraszoló komédiával. Soha még senkit úgy nem gyűlölték a klerikálisok, mint őt. Ez a jezsuiták neveltje írta a legszörnyebb pamfleteket Róma ellen. S micsoda nagy esemény volt az 1885-ben, amikor ez az antikrisztus megtért. Richard, a mostani párizsi érsek benedikciót adott neki. XIII. Leó pápa teljes abszolúciót még hátralévő életére is. S a többire mi fiatalabbak is emlékezhetünk már hahotázva. Tizenkét esztendeig Róma szolgálatában cselekedte azt Taxil, amit addig Róma ellen tett. Miket írt össze a szabad gondolat ellen. Főképpen a szabadkőművesek Sátán-imádásáról. Igazán ezeket az örült butaságokat csak Rómában hihették el. De el is hitték, elhitték még Diana Vaughant is. E hölgy egyenesen a Sátántól érkezett volt, hogy az Egyház keblére dőljön. A Sacré-Coeur templomban Te-deumot mondott az érsek. Parocchi bíbornok pápai áldást küldött a hölgynek. De Taxil még itt sem állott meg. A jezsuitáknak ajándékozta egyik legveszedelmesebb ördögnek a farkát. S tizenkét év után derült ki, hogy Leo Taxil olyan bolondot üzött Rómával, amelyet még nem látott a világ. Azóta Taxil tovább írta Róma ellen a könyveit. Az antiklerikális tábor már nem nagyon bízott benne. De annál bőszebben gyűlölték a klerikálisok. Egy kis gyászt megérdemel ez a tüzes, vad, kalandos ember. Ő az egész világ előtt derítette ki, hogy milyen siralmasan, fetis-imádókat megszegyenítően buta az az egyház, melynek még ma is megvan az ambíciója, hogy az emberiséget vezesse.

II.

Vacarescu Helén könyve

Carmen Sylvánál nem szerencsésebb Vacarescu Helén. Carmen Sylva is éppen mostanában írta össze legherbateásabb gondolatait az emberszeretetről. Vacarescu Helén pedig most jelentetett meg Párizsban egy kötetnyi román néplegendát. A könyv címe *Nuits d'Orient*. S ha véletlenül éppen ez időben nem kassálja az urat és a zsidót a román paraszt, most lehetne írnivalójuk a francia romanofiloknak. Mert valóban szépek, különösek, költőiek ezek a népmesék. Mint ahogy minden érzelmesebb és megpróbáltatottabb népnek meséi ilyenek. Csak-hogy ma már a nép bánatos mesékkal és dalokkal nem akar jóllakni. Sem Romániában, sem máshol. S ez kimondhatatlanul fájhat olyan érzékeny szíveknek, mint Carmen Sylva s egykori kegelytje, Vacarescu Helén.

(Párizs, március 31.)

Budapesti Napló 1907. április 5.

A. E.

122. LÁTOGATÁSOK

Millerand-nál

Millerand bölcs ember, Millerand boldog ember, Millerand várakozó ember. Nagyon piros, nagyon rövidnyakú, tömzsi és eleven: ez a baja. De ha a guta meg nem üti, legalább is miniszterelnök lesz. Mivel azonban gőgös, bölcs, sok jövedelmű úr, lehet, hogy nem is kell már neki egy kis miniszterelnökség. Nagyobbra lát, valószínűen többet akar az ebadta, ravasz szocialista, az exminiszter.

Amikor miniszterséghez jutott, ez nem volt kicsi szenzáció Európában. Amikor az ortodox szocialisták kiátkozták, ez nem volt nagy szenzáció – neki. Egy új, szociáldemokrata Jézus nem fogadná ám őt jámbor, rajongó halász-tanítványai közé. Más legény ez, a bonapartei iskolából való: egy paraszti vérű, forradalmár XIV. Lajos. Ezt olvasom le tisztán az arcáról: nem elhasznált race-nak az embere. Akaratos, erős, egészséges, jó étvágyú, nagyravagyó. S ő maga sem elhasznált ember, nem az semmiképpen.

Bejutni az elegáns palotába, mely a Palais-Bourbonhoz jelképes közelségben van, nem könnyű. Inasok között, vesszőfutásban ér el az ember az elegáns várakozó terembe. S azután, mivel várakozó bajtársaink számosak, de unalmasak, képeket nézünk. Vegyes, kissé megbízhatatlan ízlésre vallanak a képek, a szobrok, a csecsebecsek. De vannak közöttük pompás darabok, a bútorok helyesek s a szőnyegek keletiek, régiek és igaziak.

Egy titkár-szobán s egy komoly titkáron vágjuk keresztül még magunkat. Kedveskedve, apró, ravasz, kutató, kacagó és okos szemeit friss pillantásokkal belénk szegezve, jön elénk végre Millerand.

És mégis meg kell írnom, hogy Vörös László jut azonnal az eszünkbe. Nem éppen fotografiai hasonlatosság miatt talán, de föltétlenül ő, nem tudom, miért, mégis. Szíves, gáláns francia, de fagyaszt, ha a legmelegebben mosolyog is. Erejét, egészségét élvezzi valószínűleg titokban, állandóan. Ha ügyvédi dolgokról beszél, ha újság-ügyről, ha politikáról. És keveset beszél, egy mosoly, egy hunyorgás, egy-egy majdnem pajkos nyelés olykor az ő ítélete. Szinte mondja, mondja minden arcidege: „Én nem akarok beszélni, mert a beszéd elszólásokra csábít. S csak nem gondolja ön, hogy aki esetleg elnöke leend a francia köztársaságnak, elkezd locsogni mindenről, mint egy bőbeszédű kávéházi törzsvendég?” Tud mindent, mint ahogy az ilyen erős és minden jóra fölkészült emberhez illik. Mikor elzokogom neki Magyarország szomorú, feudális állapotát, a ki sem épült magyar társadalom züllését, a gazdasági és kulturális ínséget, akkor is csak bólint mosolyogva. Talán azt jelenti, hogy ő is tudja mindezt, talán mást.

Voltaképpen második vizitem ez már nála. Köszönő vizit, amiért a Budapesti Napló részére ezer dolga között s ezer princípiuma mellett is cikket adott annak idején. S mihelyt nem beszélek vele kényesebb dolgokról, egyszerre beszédes lesz. Úgy búcsúzik, mintha én most őt szörnyen lekötteleztem volna. S hogy elmegyek, még egy hosszú óráig érzem egy irigylendő, ép, nagy egyéniség léleknymását.

Ez az erő: ez a magát szabályozni tudó, az élet adományaira okosan számító, akarni, hallgatni és várakozni képes.

(Párizs, április 2.)

Budapesti Napló 1907. április 6.

A. E.

123. A GRAND GUIGNOL

(Párizsi levél)

A Grand Guignol színház, itt Párizsban, azoknak az orvossága, akiknek a gyomrát elrontotta a színház. Sokan vagyunk ilyen elrontott gyomrúak Párizsban, Berlinben, Budapesten és mindenütt. De viszont a mai ember már nem igen tud színház nélkül élni. Ez magyarázza meg, hogy a Grand Guignol színházba járni több, mint divat. Kissé megvénült már a halott Dumas s hasonlóképpen az élő Sardou. Az újak azt csinálják, amit ezek csináltak, de rosszabbul. A régiek, az örökök, a színpadi klasszikusok, nem mindennapi estéinkhez és hangulatainkhoz illők. A muzsika sem elégítheti ki teljesen a lelket s operák helyett szomjúhozzuk az eleven beszédet. A Maeterlinckek, a poéták, nagyon ritkán tudják magukat a színpadról megértetni. Ibsen és Hauptmann sem azok, akik halálra ne fárasztanak s a változatos életet nyújtják nagyszerű, mély költészettel, de könnyedén, a Bisson-féle, a Feydeau-féle, a Véber-féle s más ezer szellemes vagy szemtelen filozóf vagy sekélyes malacságok pedig nem lehetnek rendes táplálékai a magára valamit is tartó emberi intellektusnak. Nem is beszélünk a léha színpadi revükről, az orfeumokról s egyéb látványosságokról. Szóval van annak jelentősége, ha a Grand Guignol itt Párizsban sok ezernyi barátot szerzett.

Valahogyan mintha az Arisztophanész színháza készülne modern életre támadni. Amint hogy egy kis új párizsi színházban vagy száz este óta játsszák diadalmas sikerrel a Felhőket. Ezt a híres Arisztophanész-darabot párizsi argot-ban meghallgatni pompás élvezet. Általában Párizsban már régen van gourmand közönsége a színpadi apróságnak. Az egyfelvonásosnak, melyet, ha úgy tetszik, nevezünk el színpadi novellának. Hogy akad már színház, mely estéit állandóan egyfelvonásos darabokból építi, e jelenségben mi egy új színpad csírázását látjuk.

A színpad irodalmi törekvése kezd arra az útra térni, amelyre rátért minden irodalmi és művészeti törekvés. A kornak s a kor emberének magyarázására, szimbolizálására s irányítására. A megkonstruált, ravasz és kerek drámák kezdenek hanyatlani. Mert az élet se nem produkál ilyesmit, se nem iparkodik produkálni. De a befejezetlenség, a nyersség sem lehet művészi program, mert az élet maga a legistenibb művész s maga is szereti a formákat. A nemesebb, elmélyedtebb művészeltek így jöttek s jönnek rá az új irányra. Így hódít a hazug naturalizmus helyett a belső valóság, mely a legtöbbször csak szimbólum. Lélek és mozgás száll a szobrokra, fotografikus hűség helyett nemes jellegzetesség, lényeg a vászakra. A versnek forróság és belső ritmus lesz a lelke. Nem az ügyes kimértég és csilingelő rímek. Építészetben, zenében, műiparban ez az új, nemes törekvés. Sőt a színjátszásban is, csak éppen a színpadi művekben a legritkábban.

Nevetséges volna azt állítani, hogy a Grand Guignol valami revelációval szolgál. Ehhez talán még közönséget sem kapna, ha írói már volnának bőséggel. A legtöbbször bizony újság-reportokat játszat a színpadon. Néha messzebb jár az igazi irodalomtól, mint a napilapok tucat novellája. Néha kacagtat, amikor ríkatni akar,

máskor pedig ízetlen tréfákkal kedvteleníti el az embert. Magam is csak a szándékát dicsérem ennek az apró, különös berendezésű, de mindig válogatott publikumú színháznak.

A Grand Guignolban öt-hat egyfelvonásos darabot játszanak esténként. Van közöttük apró bohózat, dráma, sőt olykor igazi költemény is. Hadd mondjam el pár szóval a színház egy-két új darabjának a vázlatát. Itt van például a Revenante, mely Maeterlinck ifjúkori darabjaira emlékeztet. Este van, terített asztal áll a falusi házban. Ősz, nyugtalan, fájdalmas arcú férfiú a gazda, virágokkal díszíti föl a szobákat. Várja hosszú útról haza az ő imádott feleségét. Két öreg ember, szomszédok ülnek vele a szobában. S húsz év óta egy napján az évnek így van ez mindig. Húsz évvel ezelőtt kellett volna hazajönnie az asszonynak. Hat hónapja volt akkor, hogy férjével egybekelt. S titokzatos módon, este, amikor hazatérőben volt, az erdőben megölték. A férje megőrült, s várja az ő imádott asszonyát e napon mindig. Virágos a ház, künn ősz van és sötét. Jó emberek, szomszédjai, elküldik neki postán minden évben az asszony levelét. S őneki meg is érkezik e napon mindig a halott kedves. Ő látja csak, egy éjszakát vele tölt. De ma, a huszadik évfordulón, meghal szegény az örömtől, amikor örült víziójában találkozik a feleségével. Erős, mély szomorú kis színpadi költemény ez.

Sekélyes, de felséges szatíra a Lecture. A színdarabíró olvassa darabját a színigazgatónak, az ír, telefonál, vendégeket fogad, közben kegyetlen változtatásokat ajánl a szerzőnek, holott oda se figyel a darabra. Végül eltávozik s a szolgáját ülteti a szerző mellé, hogy hallgassa végig a darabot. Kedves dolog színpadról hallani végig szatírában, hogy a színpad milyen lenézően bánik az irodalommal.

Az Aveugle-ben egy vak apa szerepel. Valahol afrikai gyarmatokon vesztette el látását, mint magas államhivatalnok. S most egyetlen, imádott fia azt a pályát választja. Már három hónap óta Afrikában kell lennie a fiúnak. Jönnek is a levelek tőle s fölolvassa őket a vak ember második felesége, egy édes, gyönyörű, szenvedő asszony. A fiú pedig nem utazott el, mert szereti a mostohaanyját. Birkózik magával, Párizsban bujkál s egy este, mikor az apja nincs otthon, beállít. Az asszony, a mostoha anya megrémül, s mégis elárulja magát, hogy ő is szereti a fiút. S íme hazaérkezik az apa, s a lépcsőtől már magában jön föl a vakok csodálatos tájékozódásával. Belép a szobába, ahol halálradermedten áll egy szék mellett a fiú. Az apja órára beszél imádattal, fölolvastatja újra a leveleit. Izgalmas, különös, csupa tragédia ez a színpadi helyzet egészen egy revolverdurranásig. Az apa nem lát, nem tudja a fiát lelőni, s nem is tudná különben sem, mert istenként imádja, önmagát lövi föbe.

Ezek s ilyenek a Grand Guignol darabjai. Lehet, hogy túlzó lelkesedéssel s egy kis gyűlöletével a régi színpadnak bírálom őket. De nem lehetetlen, hogy csakugyan, talán öntudatlanul, egy új, most születő színpad bölcsője ez a kis színház.

VU 1907. április 7.

Diósadi

124. A VATIKÁNI BÖRZE

(Párizsi levél)

A Montagnini-ügy nagyon kényes ügy lesz, ha egy chanssonal be nem végzik. Szerencse, hogy Franciaországban el lehet nótázni a legfellegesebb bajokat is. Nem lesz konfliktus sem Hollandiával, sem Angolországgal. Sőt még Ausztria-Magyarországgal sem, amelynek tapintatos nagykövete megint bemászott a lébe. A Nunciatura titkos írásából ugyanis kiderült, hogy némely diplomaták Franciaország ellen trafikáltak Rómával. Montagnini följegyezte, hogy az angol nagykövet s a holland követ micsoda kegyetlen ítéleteket mondtak Franciaország egyházellenes politikájáról. Az orosz nagykövet, a japáni követ, sőt még a számi meghatalmazott miniszter is Róma mellett nyilatkoztak volna Montagnini szerint. De egyik se annyira, mint Khewenhüller, aki itt Párizsban jóformán már teljesen a Vatikánt képviseli. Viszont dicséretére válik Khewenhüllernek, hogy ő nem mentegeti magát, mint a többi diplomaták. No de ezek a dolgok most nem érdekesek. Az sem, mint vesztegetett s akart megvesztegetni lapokat és politikusokat Szent Péter utódja. Mint akart Franciaországnak Merry del Val az ő szája íze szerint való elnököt, parlamentet, esetleg kormányformát is adni. Mint dolgozott a pápa asszonyokkal, ordók és címek ígéretével. Mint fogadott el a Vatikán mindent, amit adtak, még bort és konyakot is. Mint szemelte ki éppen a jámbor Piou-t az ő politikai ügyeinek a vezetésére, ami szinte kedélyesebb eset, mint amikor Ugron Gábor meg akarta dönteni a hármasszövetséget.

Mindezeknél érdekesebb a Montagnini-ügyben – a *pénz*. Óh a szentséges római pápának ez az igazi krédója. A Merry del Val és Montagnini leveleiben ez az alfa és az omega. Pénz, pénz, pénz, akárhonnan jöhet, csak jöjjön. Piou úr a Vatikán figyelmébe ajánl például néhány gazdag urat. Jön a levél Rómából: a fő, hogy azok az urak ne felejtsek el az Egyház szegény állapotát. Jöjjenek Rómába, hozzanak pénzt, kapnak kihallgatást, áldást, címet, ajánlást. Rómában állandó könyvet vezettek azokról a bigott, gazdag asszonyokról, akik egy széparcú prelátnak közvetítésével mélyen-mélyen a zsebükbe nyúlnak Róma és kegyes, szent célok érdekében.

De a legbájosabb ügy és eset a Rothschild-eset. Rómának egyébként kitüntetett, házi bankháza a Rothschild-ház. Nos, történik, hogy Rothschild Alfonz báró megérkezik őseihez. Montagnini sürgős táviratot kap a Vatikántól, azonnal menjen el Rothschild Gusztáv báróhoz s kondoleáljon a pápa nevében. Persze hogy az ilyen hiper-gazdag zsidónak jólesik ám nagyon ilyesmi. Viszonozza is azonnal s kijelenti, hogy ő nagyon helyteleníti Franciaország radikális politikáját. Ördög tudja, a Rothschildokon nem csodálkozik az ember. Nekik bizony érdekük, hogy Róma tartsa szigorú rendben a világot és a társadalmat. De Róma, Krisztus helytartója eszeveszetten udvarol egy zsidónak, mert annak a zsidónak iszonyúan sok pénze van, ez bűdös dolog. Alattomban támogatja a világ összes antiszemita lapjait, melyek a nem gazdag zsidókat kívánják kiirtani. De a Rothschildokkal puszipajtáskodik Szent Péter utódja, pfuj. Ez idő szerint, a Montagnini-ügy újból

igazolja, olyan zsidó-börze nincs ma még egy a világon, mint a Vatikán. Úzérkedik mindennel, csonttal, ronggyal, lelkiismerettel. Határidőre és határidő nélkül, de mindig biztos készpénz-haszonra.

(Párizs, április 6.)

Budapesti Napló 1907. április 12.

A. E.

125. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

A hímezett frakkú szponok

Most Párizsban megint kiderült egy voltaképpen régi, avas titok. Hogy a diplomácia nem más, mint szervezett, előkelő, nemzetközi kémintézmény. A Montagnini-ügy aktái mutatják, hogy a nagykövet és a követ urak mi mindent mernek az ellen az ország ellen cselekedni, ahová küldik őket. Ha egyszerű magánemberek volnának s ilyen turpisságokon érné őket akár Monaco fejedelemség is, a golyót vagy a kötelet nem kerülnék ki. Ha egyszerű magánemberekről suttoják, hogy kémek, egy valamirevaló társaság sem fogadja be az így megbélyegzetteket. Ellenben a nagykövet és követ urak excellenciások és majdnem fejedelmek. Bécsben, Berlinben, Londonban, Párizsban, mindenütt. A mai társadalomnak alapja az erkölcs, amiként ebből is látnivaló.

II.

A nagy drámai művésznők

Egyszer valamikor Márkus Emmával kapcsolatban írtunk a híres művésznők irodalmi kultúrájáról. A híres művésznők, Shakespeare, Goethe, Ibsen, Hauptmann és Meaterlinck interpretálói annyit értenek az irodalomhoz, mint a tyúk az ábécéhez. Vigasztaljon bennünket, hogy a híres művésznők értelmi és lelki kultúrája kevés kivétellel mindenütt nulla.

A minap Párizsban Réjane asszony, a híres Réjane, összeveszett Lugné-Poe úrral, az Oeuvre színház jeles direktorával. Egy próbán, a Réjane-színházban, ahova Lugné-Poe-t vendégül hívta a díva és direktornő. Tudniillik olyan író darabját újítja föl a Réjane-színház, akinek s jogainak Párizsban Lugné-Poe a képviselője.

Később, a veszekedés után Réjane asszony így zsörtölődött:

– Hallatlan, ha meggondolom, hogy jóformán az ő kedvéért vettem elő annak a divatba jött vén számarnak ezt a darabját.

A divatba jött vén számar: néhai Ibsen Henrik s a darab: Nóra.

III.

A vallás a családban

A papa ateista, antiklerikális, népszerű, radikális politikus. A mama rendesen gyónik, leányait megbérmáltatja. Áldoz bőven szent, egyházi célokra s ha a kisasszonyok férjhez mennek, egyházi áldással reparálják a profán polgári kötést. Ez Franciaországban olyan mindennapi, hogy már föl se háborító. Annyival inkább, mivel nem éppen szokatlan más országokban sem. Életünk szebbik fele, a teremtés koronája, a mélyen tisztelt nő nem akar a papokkal szakítani. Még a feminista asszonyok között is van ilyen típus. Hát bizony ne csodálkozzanak a harcos asszonyok, ha az emancipációs jelszavukat ott is furcsa arccal fogadják, ahol az ilyen fogadtatást legkevésbé várják.

(Párizs, április 8.)

Budapesti Napló 1907. április 13.

A. E.

126. A MEGSZÁLLOTT PÁRIZS

[Párizsi levelezőnkől]

Mintha 1871 ismétlődnék: a versailles-iak bevonultak Párizsba. Párizst idegen garnizonokból összerajzott hadsereg őrzi. Pedig ma még csak a pékek sztrájkolnak. S az ijedősek már a Commune-t szagolják. S micsoda tréfája lesz a sorsnak, ha Clemenceau lesz éppen kénytelen eljátszani a Thiers szerepét. No, no, elég lesz a párhuzamból. Mert még Budapesten is halálra találnak ijedni a jámborok. Tehát jelentsük ki hamar: a barrikádok még nem épülnek. S a Commune se fenyegeti Párizst. Negyvenhat év óta nagyon megokosodott Párizs forradalmi népe.

Bizonyos, hogy Clemenceau még imádkozni is tudna egy kis lázadásért. Ötven-ezer katona ülne tíz óra alatt Párizs nyakán. A negyedik rend pedig megint okozhatnék legalább is negyvenhat évig. De sajnos, Clemenceau nem lesz Thiers. Sajnos, a munkások nem hajlandók még egyszer eljátszani a Commune-tragédiát. Egyszerű okból: mert félelmesen erősek.

Európa nem látja tisztán, mi történik itt. Nagy hagyatéki eljárás folyik ma Franciaországban. Tíz éven belül átveszik a hatalmat itt a szervezett munkás-milliók. Nincs erő és nincs ravaszság, ami ezt meggátolja. Forradalom: kész neveltség erről beszélni. S a francia proletárság egyben igazolni fogja a politikai akció erejét és mindenhatóságát. Nem kell itt forradalom: minden készen van. Csak hát a leltározás s a hagyatéki tárgyalás a történelemben sem éppen rövid processzus.

E nagy, impozáns történelmi színjátékhoz szabadjegyet kap egész Európa. Lássá és tanuljon belőle minden társadalom. A munkás Franciaország egy táborban van. Tanár, tanító, hivatalnok, alkalmazott, munkás mind szocialisták.

A Haza és a Köztársaság veszedelemben van, jajgatják a tőkés radikálisok. Persze, persze, a Haza nagyon kipróbált bunda a záporosó ellen. De tíz hónappal ezelőtt a francia Tőke azzal fenyegetőzött, hogy kivándorol külföldre, ha meg merik becsületesen adóztatni. A derék burzsoák ugyanakkor azt üzenték Clemenceau-nak, hogy ők mind királypártiak lesznek, ha a Köztársaság meg nem védi őket a szocialistáktól.

Hát így szeretik e derék emberek a Hazát és a Köztársaságot. A legpompásabb látnivaló a klerikálisok viselkedése. Titokban örülnek, hogy a radikális kormányt szorongatják a szocialisták. Remélik, hogy így kevesebb ellenőrzéssel dolgozhatnak. Clemenceau nem ostromolhatja Rómát akkor, ha a szocialista Hannibál itt van a kapuknál. S micsoda siralmasan komikus verembe fognak esni, ha észre nem térnek, a polgári radikálisok. Uralom-dühükben egyenesen keblére borulnak Rómának. Arra ébrednek egy szép napon, hogy egy táborban vannak a reakció embereivel. Kétharmad részükben csak mert a polgári radikalizmus egyharmad-része legalábbis meg fog hajolni a történelmi parancs előtt. Hogy tudniillik inkább az *Internacionale*, mint a *pápai Himnusz*. S inkább egy szociális köztársaság, mint egy új Restauration.

Ezek *ma* talán még nem aktuális dolgok, de holnap már azok lesznek. S ne tessék otthon Budapesten bosszankodással olvasni a francia táviratokat, a legtöbbször színezett számár, didergő ferdítéseket. Nincs itt forradalom s még kevésbé commune. Itt egyszerűen a História végzi a maga kötelességét. S e história elé az új Thiers, Clemenceau is hiába áll.

(Párizs, április 14.)

Budapesti Napló 1907. április 17.

A. E.

127. HARC JEANNE KÖRÜL

Orléans-nak Jeanne d'Arc híres hazájának van egy külön Pünkösdjé. Szent Május hetedik és nyolcadik napján tömjénfüst burkolja be a virágos fákat. Néha tizenkét püspök osztja az áldást Orléans székesegyházában. Az Egyház egy idő óta nagyon tiszteli az orléans-i Szűzet. Amióta ravaszul észrevette, hogy e csodálatos leány révén megnyílnak előtte a jámbor francia szívek. Immár bizonyos például, hogy boldoggá avatja a kis hisztériás leányt az Egyház. Az Egyház ki tudja sajátítani a régen halottakat is. Ha Husz Jánosból hasznot húzhatna, boldoggá és szentté avatná őt is.

Egyébként pedig Orléans népe nem fanatikus. Orléans képviselője radikális és szabadkőműves. Orléans polgármestere is az, mint ahogy Magyarországon Kossuth-pártiak lettek némely képviselők és polgármesterek a kellő időben. Május hetedik és nyolcadik napján harminc-negyvenezer idegen csődült Orléans-ba. Ez a két nap komoly üzleti statisztika szerint közel egymillió frank forgalmat csinált. Orléans-ban tehát éppen úgy, mint Lourdes-ban, az okos és élelmes szabadgondolkozók lelkesedtek legjobban mindenkor a szent ünnepekért.

Eleddig az orléans-i ünnepnek megvolt a maga hagyományos formája. Egyház, hivatalos világ, hadsereg és a többi közös programmal ünnepeltek. Ez évben, a Szeparáció első évében nem így lesz. És a kis Jeanne körül most örült verekedés folyik. Clemenceau a hivatalnokokat, Picquart a katonákat tiltja el, hogy az ünnep vallásos programjainál segédkezzenek. Persze, hogy ordítanak a klerikálisok: Edward király parancsolt rá a francia kormányra. Hogy: az angolok kedvéért rontja meg a kis Jeanne ünneplését a kormány. Holott ha sohse volt igaza, most igaza van Clemenceau-nak. Az Egyháznak jó üzlet most a Jeanne d'Arc-kultusz. Az Államnak érdekében áll, hogy ezt a jó üzletet elrontsa. Az a tizenkét püspök, aki Orléans-ba gyűl, Róma ügynöke. Franciaország Rómával harcban áll s háborúban nem szokás ágyúkkal kedveskedni az ellenségnek. A Róma-ellenes kormány nagyon természetesen nem kívánja, hogy ellene fordítsák a Jeanne d'Arc nevét s jámbor lelkekben rejtőző erejét.

Ki volt Orléans-nak híres Szűze, ez most nem kérdés. Mai kultúránkban még mindig végzetesen hatalmas a legenda s avval olykor számolni kell. Az is valószínű, hogy Michel Lujza, az immár néhai anarchista apostolnő éppen olyan lett volna Jeanne d'Arc korában, mint Jeanne d'Arc. Abban a korban az volt a maximuma a női erőnek és fölzsabadulásnak. Mindenesetre a kis Jeanne nagy volt akkor, s mert a legenda egyre nőtte, ma még nagyobb. Nem baj, nem veszedelmesen nagy baj ez. De örültség volna megengedni, hogy az Egyház, amelynek akkor boszorkány, sokáig vétkes, gyöngé néber volt ez a Jeanne, most vele rohanjon a haladásra. Holott ez a Jeanne d'Arc ma bizonyára anarchista-feminista apostol, vagy bombavető nihilista leány volna, ha élne. Orléans pedig úgy intézze el a dolgot, hogy papok nélkül is csináljon szép ünnepet. Bayreuthban s a párizsi Opera gálaestélyein soha sincsenek püspökök.

(Párizs, április 15.)

Budapesti Napló 1907. április 19.

A. E.

128. AZ ÚJ BONAPARTE

(Párizsi levél)

Leandri ügyvéd úr Párizsban gondolt egy nagyot. S nem rejtette el, amit gondolt, de cikket írt róla a Figaróban. A cikkről három napig beszéltek és írtak. A Budapesti Naplóhoz is eljutott még az napon Leandri úr híre, amikor a cikk megjelent. Leandri ügyvéd urat méltán irigyelhetik hát minden országban a Leandrik. Törekvő, ifjú prókátor uraimék tudniillik, akik mindenütt egyformák. Nagyot gondolnak, cikket írnak s képviselők lesznek. De nem mindenik kezdi olyan sikerrel, mint Leandri, ez a szerencsés kópé.

Leandri úr nagyszerű fifikával eszelte ki az ügyet. Valóságos Polónyi-ésszel észrevette, hogy a polgári Franciaország már-már esztét veszti, hogy fél a rettenetes szocialistáktól. Egy fórumra vágyó ügyvédnek az ilyen tömeghangulatokat kell ravaszul megfognia. Leandri ügyvéd úr tehát így beszélt a minap:

„Franciaország az anarchia felé halad s az Állam gyáva. A Köztársaság kormánya nem képes megvédeni bennünket, békés milliőkat, akik nyugalmat akarunk. Védjük meg hát mi magunk magunkat. A forradalmárok fenyegetik a Tekintélyt, a Hitet, a Tulajdont, a Hadsereget, a Hazát, a Családot. Álljunk össze tehát, akik csak férfiak vagyunk és védjük meg a szent Rendet. Revolver, tör legyen mindenkinél s tegyünk úgy, mint az apacsok. Legyünk a Rend apacsai, nemes bicskások, keresztvesztéz útonállók. A fő dolog, hogy mentsük meg Franciaországot és a Rendet.”

Ez ma Franciaországban minden bugrisfűlnek kellemesen hangzó beszéd. Az elmés Harduin, a Matin krónikása, maga is ezt hirdeti. Harduin szerint Franciaországban *la Commune* minden negyven-ötven évben egy kicsit le kell ölni a sans-culotte-okat s azután béke lesz.

Leandri ügyvéd úr vállalkozik íme mindjárt reá, hogy szervezi az *igazi oroszok* mintájára az *igazi franciák* orgyilkos bandáját. Egy újságíró megkérdezte Leandrit, hogy sokan vannak-e már a Rend apacsai. Les voilà: háromszáz korzikai, aki Párizsban él. És itt van a titka az ügyvédi iroda reklámján kívül a Leandri-ügynek. Leandri úr korzikai, miként Napóleon Bonaparte volt. És Korzika délen van, délben még Tarasconnál is. Kissé valószínűtlen, hogy Franciaország megint Korzikához folyamodjék, mint száz és egy pár évvel ezelőtt tette. Sőt még a Boulanger-komédia is mintha legalább ezer évvel ezelőtt történt volna valahol. Az igaz, hogy Boulanger a Commune alatt sikerült öldöklésekkel ismertette meg először a nevét. Az is igaz, hogy a brave général-t háromszázezer ember hordozta meg később diadalmenetben Párizson keresztül, közöttük azoknak a fiai, akiknek atyjait Boulanger halomra ölette. De hol van már a Boulanger-napok mámora s óh, milyet változott csak egy évtized óta Párizs népe, Párizs népe nem fog forradalmat csinálni, mert nincs szüksége reá. Csináljanak forradalmat a miniszterek, a tőkepezesek s Leandri ügyvéd úr csapata. Majd azután a francia nép

megmozdul szintén a Rendért. De ez a rend egy kicsit más lesz, mint amilyenről
Leandri ügyvéd úr álmodik.

(Párizs, április 18.)

Budapesti Napló 1907. április 25.

A. E.

129. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

Ausztria-Magyarország kesztyűs keze

Gróf Khevenhüller úrról, a mi tapintatos nagykövetünkről szól megint az ének. Még a Montagnini-botrányok előtt történt, hogy egy hivatalos látogatáskor grófunk fekete kesztyűt húzott. A látogatás Pichon francia külügyminiszter személyében Franciaországnak szólt. Diplomáták között a cipőgomb mineműségének is szörnyű sok a jelentősége. Világos volt tehát Pichon és mindenki előtt, hogy Ausztria-Magyarország fekete kesztyűs balkeze sérteni akart. Mivel hát Khevenhüller grófnak kutyakötelessége lett volna ama vizithez fehér kesztyűt venni. Egy osztrák diplomata úgysem igen ért máshoz, de a kesztyű-nyelvhez okvetetlenül, s ha Khevenhüller fekete kesztyűt húzott, sérteni akart. Jött azután a Montagnini-írások publikálásának kellemetlen sora. Ekkor Khevenhüller gögösen jelentette ki néhány klerikális újságíró előtt:

– Ha Franciaország tovább megy ezen az úton, nemsokára fekete kesztyűt sem húzunk a tiszteletére.

És íme nyolc-tíz nappal ezelőtt Khevenhüller gróf úr olyan fehér kesztyűben tiszteleggett Pichonnál, amilyen fehéret Párizs még nem is látott. A Montagnini-írások ugyanis egy nagyon előkelő osztrák-magyar személyiséget vonultattak föl. E nagyon előkelő személyiséget odahaza röviden Ferenc Ferdinándnak szokás nevezni. Nos ez a számár Montagnini, aki az ügyességétől bátran lehetne osztrák-magyar diplomata, följegyzéseiben igen-igen ultramontán szavakat ad Ferenc Ferdinánd szájába. Bécsből hát ráparancsoltak Khevenhüllerre, könyörögje ki Pichonnál, hogy ne publikálják a Montagnini-dossziéből a Ferenc Ferdinándra vonatkozókat. Ugy látszik, Bécsben félnek attól, hogy Európa vagy éppen Ausztria-Magyarország Ferenc Ferdinándot olyannak ismerje meg, mint aki a Vatikánért él-hal. Ez dicséretére válik Bécsnek, de Khevenhüllernek, hajh, be nehezére eshetett fehér kesztyűt húzni.

II.

Leroy-Beaulieu hőstette

Csak Magyarországon érthetik meg Leroy-Beaulieu francia képviselő hőstettét. A mandátumért Magyarországon képesek az emberek mindenre. Ha a híres Szüllő- eset nem is igaz (az ember nem akar innen Párizsból lovagias ügyet), de jellemző. Az se bizonyos, hogy Markos Gyula annak idején a kerületébe[n] csakugyan maszkos színészekkel dolgozott-e. Hencz Károly azonban csak nemrég számolt be arról, hogy a mandátumért milyen pajkos áldozatokat hoznak némelyek. És kell-e nagyobb áldozat annál, amikor a Lázár Pálok, Sümegiek, Somogyi Aladárok egy szinte négyezer éves kultúrfajtából közösítik ki magukat a mandátumért. Csak érző ember foghatja azt föl, micsoda áldozat tipikus zsidóindividuumoknak bőrkabátosdit játszani. De mindez porszem, jelentéktelenség a Leroy-Beaulieu hőstette mellett. A Leroy-Beaulieu család sok-milliomos, de politikai ambíciókkal

megvert család. Montpellier vidékéről valók, nacionalisták, sőt királypártiak. Mindig innen, Montpellier-ből akartak mandátumot szerezni. És sorsuk mindig egy volt: a föllépett Leroy-Beaulieu vagy megbukott vagy győzött, de a mandátumát megsemmisítették. A kérdéses, a legújabb, fiatal Leroy-Beaulieu is így járt. Megsemmisítették a mandátumát, mert vesztegetett s mert pap-kortesei – templomi szószékből dolgoztak. Az új választáson bizonyosan megbukik Leroy-Beaulieu, de nagyszerűt gondolt. Fölfogadott egy bérgyilkost, aki rálőtt a kocsijára, amikor egyik falujából a másikba ment. Golyót lövetett nyolcvan centiméter távolságból a kocsijába, sőt az egyik karjába. A merénylet fölháborította egész Franciaországot s Montpellier-t is. Nyolcszáz szótöbbséggel választották meg a vértanú Leroy-Beaulieu-t. Ez már csak új és hős dolog. Sajnos, ha teljesen beigazolódnak, megint választás lesz Montpellier-ben. De Leroy-Beaulieu-nak akkorára lesz új, kieszt trükkje. Valóban, a politikát nem szabad lekicsinyelni. Szegény, szürke korunkban a nagyszerű heroizmusnak egyetlen forrása.

(Párizs, április 27.)

Budapesti Napló 1907. május 1.

A. E.

130. JEAN ALLEMANE KÖNYVE

Jean Allemane betűszedő munkás és Párizs város egyik képviselője. Majdnem kilenc szörnyű évig sokkal egyszerűbb neve és rangja volt. Akkoriban Új-Kaledóniában lakott s így hívták: 24328. A Commune-nek ez a híres hőse ma hatvannégy éves. Tüzel, hisz, beszél, agitál, ír, riogat ma is. Legény, és micsoda pompás legény a talpán. Csak ez az áldott Franciaország tud ilyen fölséges emberpéldányokat produkálni. Soha büszkébb nem voltam s nem lehetek, mint amikor először kezet szorítottunk. A barikádok tüze ömlött abban a percben a tetsembe. Jean Allemane érezte először velem, hogy gyönyörű dolog embernek lenni. Nem Anatole France, nem Rodin, nem Roux. De Allemane, ez a nyomdász, ez a cselekvő, ez a forradalmár, Jean Allemane, aki Brutusnak különb, mint az eredeti Brutus. Jean Allemane, akinek mostanában jelent meg a könyve: *Mémoires d'un Communard*.

Jó időben jelent meg a Jean Allemane könyve. Clemenceau, a polgári rend Attilájaként istenostoroskodik. Franciaország halálra rémülten kürtölteti a demokrácia takarodóját. A Család, a Tulajdon és a Vallás vitézei készülnek a népre, mely szép csöndben fejére nőtt a polgári köztársaságnak. Jean Allemane könyve szózat a néphez: „okulj.” „Lásd meg a Commune nagy hibáit és okulj.” „Megnőttél testben, benőttél fejed lágýában: lépre ne menj.” „Ma te vagy az erős, ma nekik kell elkövetniök a végzetes, históriai ostobaságot.” Ez a Jean Allemane több mint félezer oldalas, vörös könyvének a belső értelme. Jelígeje is sokat mond: „Aux sinceres je dédie ce livre.” Nem szabad hát a Jean Allemane könyvéről másként, mint őszintén írni. Száz-kétszáz sorban megteheti-e ezt a magyar publikum előtt, *ma*, az ember?

Az író-mesterség nem mestersége Jean Allemane-nak. De ebben a könyvben nagyobb és több valami van az írás-művészetnél: becsületesség. Mit tudunk mi a Commune-ről világszerte, de különösen Magyarországon? Ostoba és gonosz újságközlemények, szinte ez minden információnk. Nagy és csodálatos Jókaink sem látta másnak egyik regényében, mint oktalan és perverz, de érdekes históriai drámának. Hát ez lett volna csakugyan a Commune? Nem: a Commune Keresztelő Jánosa volt az emberiség történetének. Szegény János, az ő szép feje arra volt jó, hogy Salome táncot lejtessen vele. Szegény Commune, arra volt jó, hogy a nagy étvágyú polgárságnak megszerezze a köztársaságot. Sebjaj, Jean Allemane maga mondja a könyve végén: „Halál, gályarabság kicsi ár azért, hogy mégis a demokrácia győzzön.” „A szocialista világrend csak a köztársaságtól születhetik meg.” „A köztársaság, amely előbb egyszerűen demokratikus, később kénytelen magától egyenlőségessé válni.” Voila, ez az egyetlen dicsőségesen emberi Franciaország ezen az úton van.

Jean Allemane ma is ezt írja a neve alá: „ex-forçat politique”. Büszke reá, hogy mennyit birt szenvedni elveiért, de nekünk ez igazán mellékes a könyvből. Thiers (Thiers-le-Sinistre, mondja Allemane) valóban szocialistafalóbb volt egy magyar nagybirtokosnál. De Istenem, az ember arról sem tehet, ha buta és arról sem, ha

nem mártírnak termett. Thiers egy nagy stílusú Wekerle volt, aki a hatalomért nem a múltját, de a jövőjét is képes lett volna megtagadni. S ne feledje senki, hogy Sedan és utána a Commune a legőrültebb reakciót is igazolják önző és együgyű embereknél. Magyarországon csak a vezényszó dolgában vitte Sedanig a társadalmat a koalíció. És úgy-e, hogy mindenki „a felforgatókon”, a radikálisokon akar bosszút állani. Ez olyan régi, oly emberi, oly polgári tulajdonság. Nagy rázkódások után iszonyúan kegyetlen minden társadalom az újítókhoz.

Szegény (pedig dehogyis volna szabad sajnálni) Allemane nagyon sokat szenvedett. Gyilkos, egzotikus szigeteken meghurcolták, megalázták, elgyötörték. Egyszer például az örök úgy megkínózták, hogy hatvan napig sebhelyes volt. Hányszor akart szökni s minden kísérlet csak pokolabbá tette kényszermunkás, nyomorú rab-életét. Bajtársai mellőle sírba, kórságba, örületbe estek, ő bírta. Amikor már megszenvedett, még akkor se akarták megengedni, hogy Franciaországban élhessen. El akarták választani a leánykájától, kit nyolc éves korában látott meg először. Amikor Új-Kaledoniába hurcolták Allemane-t, akkor volt terhes a felesége. S hogy még azóta is üldözték, mint képviselőt is, a legfrissebb évekig, mondom, ez az ő dolga. Ő vállalta, akarta, talán szomjazta is mindezt.

De istenien fölemelő az, amit a Commune idejéből mesél el Allemane. Ez a fontos, ez az ő könyvének az igazi lelke. Ez a rettenetes Párizs olyan volt a rettenetes Commune alatt, mint védőszentje, Szent Genovéva. A prostituált nők is megtértek benne. Az apacsokból, a szemét-ifjakkból barikádőrök lettek. Az elkergetett papok iskoláiba az élet és vidámság költözött be. Gaztettet a Commune alatt csak a Versailles zsoldjában álló kémekek követtek el. Az anakrón, a koránszületett, igazi szabadság megistenített mindenkit. Hallják és hallgassák ezt meg a modern hitetlenek.

S amit legjobban irigylek Allemane-től ez az ő Panthéon-émléke. A Panthéonról vétette le a keresztet s tűzette helyébe a vörös lobogót. Azóta is máig még mindig ott a kereszt. De micsoda emlék lehet ez a Jean Allemane számára. Nemhiába, hogy a papok őt gyűlölik ma is minden szocialisták közül legjobban.

Nem jámborodott meg Jean Allemane azóta sem. Csak éppen anarchista, rajongó álmait fékezi. Ma vezértársa Jaurésnak s az egyesült szocialista táborban van. De szent esztelenje ma is egy szabad, szűz, boldog társadalomnak. Szabadgondolkodó, szerelmes, mint egy polgári intellektuel. Sugaras, originális forradalmár, majdnem szűkölködő koldus ember. Be irigyelni való, be szépen, be nyugodtan tud majd a maga idején meghalni ez az ember.

Budapesti Napló 1907. május 3.

A. E.

131. EGY SZEGÉNY SZALON

(Párizsi levél)

Rippl-Rónai Józsefnek van két képe most a párizsi *Nationale* Szalonban. A Rollok, Gervex-k, Aman-Jeanok között egy betévedt óriás. Szinte haragszom a kaposvári magyarra, hogy miért alázkodott be ide. Nota bene: valamennyien láttunk már sokkal különb Rippl-Rónaiakat e kettőnél. Evvel és így most már hamarosan sejtheti bárki, micsoda szegények menedékháza az idei párizsi *Nationale*. S előre nyakát teheti szintén bárki, hogy az öreg Szalon, mely pár nap múlva nyílik meg, ennél különb lesz. Ilyen, teljesen ilyen, bajosan lehetne, rosszabb nem lehet: tehát különb. S a Champs de Mars e vitéz Rolljai és egyebei tizenhét évvel ezelőtt forradalmárok voltak. A Nationale 1890-ben pártütés volt a régi Szalon ellen. Ma, tizenhét évvel agyonveretett vállain, aggastyánnál aggastyánabb. Hogy Rodin, aki olyan fiatal, hogy talán még rugdosni is tud, nem rúgja oldalba őket, igazán csoda.

Micsoda nevek, az ember szinte megtántorodik és dicsérő himnuszba tör ki a szokásos kritika-recept szerint. De mikor Paul Besnard két óriási, dekoratív vász-na ostoba mázolás. Mikor Béraud se tud már mást, mint a régi Béraud-t másolni. Mikor Carolus-Duran, La Gandara lelketlen és unalmas képmásait lábtörő szőnyegnek óhajtaná minden ízléses ember használni. Mikor a többi nagy és elegáns nevekről úgylis csak még több gorombaságot mondanánk. Tehát sóhajtsunk föl inkább a francia atelier-történelem egy szellemes ismeretlenével:

– Mennyi vászon, mennyi vászon s Bretagne szegény parasztjainak nem telik – alsóruhára.

Rippl-Rónai egyetlen magyar *sociétair[e]*-je a Szalonnak. Jellemző, hogy nem mint piktör, hanem mint dekorátor. S még egészen modern fejű kritikus is, aki egyébként meghódol a magyar művész erejének, ráfogja, hogy nagyon megfigyelte és félreértette Gauguint. Mi is hallottuk azt, hogy a fiatal Rippl-Rónai Normandiában együtt kóborolt és festett Gauguinnal, akinek akkor még francia megértője nem volt. Talán föl is lehetne fedezni, hogy valamit tanult Gauguintól. Nem iszonyú bűn az utolsó évszázadnak talán legoriginálisabban látó festőjétől tanulni. De mennyire nincs igaza ennek a francia kritikusknak. Mennyire új, magyar és Rippl-Rónai a mi Rippl-Rónaink, Talán nyomorúságos környezete miatt mértéktelenek is vagyunk elragadtatásunkban. „Egy magyar vidéki tanító és családja” egyébként a Rippl-Rónai egyik és különösen erős képe. A lehető legrosszabb helyre dugták.

Hogy hitelesek legyünk, a Szalon legnagyobb értéke mégis egy hatalmas Auburtin-vászon. Nimfáival, színeivel, csodálatos, meleg mese-hangulatával olyan, mint az az álom, amelyet diákkorunkban első asszonykívánásunk napján ép gyomorral s megreszketett ifjú, ép idegekkel, mosolyogva, föl-fölkacagva álmodtunk. Caro-Delville három női aktja mesterei, talán nagyon is mesterei. Egy-

két amerikai névtelen tűnik föl még bizarr nézésével. Egykét orosz és francia, akik még nem tudtak se divatba jönni, se tekintélyre vergődni – és c'est tout.

A szobrok közé természetesen Rodin küldte az idén is a szenzációt. „Homme qui marche” a fejetlen, kezetlen torzó, aki megy, lohol, marsol. Ő maga is megmagyarázta sokaknak, hogy ő ezt a loholást akarta megrögzíteni, tehát fejre, kezekre nem volt szüksége. De erre a magyarázatra sem, mert a szobor megfogja az embert. A művészi erőnek, az igazságnak s emberi sorsunk mély szomorúságának éppen olyan hatását kelti, mint híres, „Penseur”-je. Igaz, hogy a rossz nyelvek furcsákat beszélnek a Rodin torzóiról. Azt mondják, hogy a rue de l'Université világhírű műterme túlszűfolt s a Rodin takarítónője ügyetlen. A takarítónő sok Rodin-szobrot megcsonkított s Rodin ámulva, ujjongva vette észre nem egyszer, hogy micsoda művészi reveláció a takarítónő ügyetlensége. Miért ne írtuk le légyen ezt a gonosz on dit-t arról a Rodinról, akit már dicsérni sem lehet.

Egyébként pedig végezzük azzal, hogy soha ilyen szegény Szalont. És tizenhét év óta soha annyi látogatója nem volt, mint az idén.

(Párizs, május.)

Budapesti Napló 1907. május 8.

Ady Endre

132. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

Papok, akik ölnek

Balzac, Flaubert, Zola és France úgy-e nem kedvelték a papokat? S mégis az ő abbé-hőseik nem bestiák, nem reverendás disznók. Sőt az ezerszer megátkozott Zola az ő Mouret abbéjával fölmagasztalta a szerelembe esett pátert. Ezek az index-re tett nagy költők irgalommal írtak a papokról. Irgalommal, lírai szépítéssel, bűneik magyarázásával. Hiszen a leghitványabb pap is rendszerint csak áldozat. Áldozata egy világbíró gonosz, önző monstre-szerzetnek, az Egyháznak. A Delarue abbéknak, akik apácákat szöktetnek, ma is megbocsát az ember. Ahol a jogos, emberi lázadás sikoltását halljuk, nem tekintjük a csuhát. A modern literatúra szívesen látja meg az *ember* vergődését a papi ruha alatt. A legantipapistább modern író is, ha egy kicsit poéta, már nem zabolátlan papfaló. Az istentelen irodalom, amelyet Jules Lemaitre-től Andor Józsefíg minden irodalmi jámbor szennyesnek deklarál, tiszta és humánus. Balzac, Flaubert, Zola és France nyomán járó. De mit csinálnak, mit csinálhatnak ezután az írók? Franciaországban néhány év óta a förtelmes bűnök szenzációit a papok adják. Az abbé elcsábítja a bigott úrileányt s akkor, amikor jön a gyermek, az úr nevében rábeszéli, hogy ölje meg a kis kellemetlen harmadikat. Csak két év óta s csak ami kiderült: legalább tíz eset. Az abbé abortáltat, az abbé öl, közben misét mond. Értjük, hogy a coelibatus nyűg s értjük, ha a pap férfiú marad. Váltóhamisítást, csalást s egyéb ilyen dolgokat is cselekedtek mostanában papok. Bizonyosan, mert gyarlók, mert rászorultak. De ölni és a misékkal félrevezetett isten előtt is a szentet játszani: szörnyűség. Dante jó keresztény volt, de találna-e ilyen bűnökre mentséget? És a francia papokról éppen most sülnek ki legsűrűbben effélék. Amikor a Szeparáció miatt s Róma parancsából apostolibban kellene élniök a régi apostoloknál. Ajánljuk ezt a többek között a magyar Szent István-Társulat figyelmébe, ahol éppen mostanában volt nagy zokogás a materializmus és a francia papok szomorú sorsa miatt.

II.

„Le comte noir”

A postán, Párizsban, a rue d'Amsterdamon történt. Valami küldemény érkezett a címemre. S a földő-hely rovatába így írták: Budapest, Autriche-Hongrie. Persze egy precíz, francia postás írta így. Ám a küldeményt már egy másik postástól kellett átvennem. Ez talán kedveskedni akart, avagy közjogi specialista volt. Nagyon méltatlankodott és ezt mondta:

– Mégse járja, hogy ezt nálunk még mindig összetévesztik. Budapest Magyarországon van s nem Ausztria-Magyarországon. Magyarország is más, Ausztria is más, nemde?

Természetesen hálás bókkal köszöntem meg a francia postás figyelmét. Valóban, Franciaországban kezdik ismerni Magyarországot. Három-négy hét óta napilap-

okban s revükben olvasok a *comte noir*-ról. Vannak szerencsés szavak, ilyen a *fekete gróf* is. Íme Franciaországban Andrásy Gyulát már így ismerik, akiket érdekelnek azok a dolgok, amik ott történnek, *li-bas*, ott lent. Viszont az általános választói jog Ausztriájáról, a kultúrállammá lett, demokrata Ausztriáról máris tudja mindenki, hogy össze nem tévesztendő Magyarországgal. Szóval, ezt el kell ismerni, a koalíciónak igaza van. Minél jobban eltávolodunk Európától, Európa annál jobban észre fogja venni, hogy *vagyunk*. Tehát csak bátran Keletre, Afganisztánig meg se álljunk.

(Párizs, május 5.)

Budapesti Napló 1907. május 12.

A. E.

133. MAGYAROK A PÁRIZSI NAGY SZALONBAN

[Párizsból írja levelezőnk:] Amiként megjósoltuk, az öreg Szalon, az *Artistes Français* különb a *Nationale-nál*. Dicséretnek ez nem valami sok, de nem is akar sem dicséret, sem sok lenni. Ötezer képet szobrot s egyebet hordtak össze a Grand Palais nagyobb felében. Maga a kiállítás sokkal nemzetközibb is, mint a *Nationale-é*, hagyományosan különöset, eseményest, nagyszerűt azonban nem jegyezhetünk föl az ötezer új alkotás tárházából. Egy sajátsága van csak a Szalonnak, ez sem új, de az idén különösen ékes. Az tudniillik, hogy a legforradalmibb művészek is bejutnak a Szalonba – epigonjaik által. Cézanne-fiókák, Gauguin-fiókák, sőt Manguin-fiókák vannak itt szép számmal. A vaskalap csak a forradalmak valódi nemzői előtt vaskalap. Már az ügyeskedő utódok a leghivatalosabb babérokat is bőven arathatják. Magyarok rendetlenül, de elég sokan vannak s neveik szerint itt csak velük foglalkozunk. Csók István és Perlmutter Izsák azok, akiket mindenki észrevesz. Perlmutternek két magyar tárgyú képe kiválóan magyar, új és erős. Csók Istvánnak egy ritkaságosan szerencsés női portréja kelt szép föltűnést. Vámpírjai, a másik képe, a grandiózusabbnak szánt, érdekes, de gyöngébb a másiknál. A fiatal Berény ön-portréjával növeli ismét a benne bízók reménységét. Ellenben a világhírű László Fülöp portréjáról: *Monseigneur comte Vay de Vaja* egyhangú a vélemény. Régen csinált megrendeltebb dolgot László Vay gróf arcképénél. Egy furcsa nevű magyar festőnő velencei témájú, elég ügyes képet állított ki. Della Corte Szvatek Auréliának (született Aradon) mondja a katalógus. Nem történt itt sajtóhiba? A két Ivanovicot, akik magyarországi szerbek, hol magyaroknak, hol szerbeknek írják itt. Ivánovics Pál Kann Edit kisasszony arcképét festette meg talentumosan. Migl Árpád szinte ősi kiállítója már a Szalonnak: ezúttal önarcképét adja, Parlaghy Vilmát már mint Lwov Vilma hercegnőt mutatja be a katalógus. A Nizzában lakó magyar művésznő egy maharadzsa egzotikus arcát örököltette meg elég banálishan. Weisz Adolf, aki már naturalizált francia, Szláv menyasszonya nem érdektelen. Oskó Lajos rajzzal, Stein Róza szoborművel szerepelnek. Ugyancsak szobrot és igen érdekes szép bronzfigurát küldött Szamek Olga, aki bécsi, de magyar művésznő. Vágó Dezső tíz, elég sok plakettet állított ki, Szentgyörgyi István is küldött ötöt Berlinből. Az ügyes és élelmes Szirmai Antal ez évben is itt van. Fejedelmek vagy legalább is miniszterek ezüstözött bronz érmeivel s plakettjeivel. Hogy büszkék legyünk, köztük van gróf Apponyi Albert őexcellenciájának arcmása is. Józsa Károly gravürökkel, Benkő-Medgyaszay István a Gellérthegyre tervelt magyar Panteon akvarellkigondolásával vannak jelen. Nem rontják s nem is javítják meg a Szalon nívóját a magyarok. Budapesten elképzelhetetlen nagy tömegek csődülnek naponként a Szalonba. Főképpen a kispolgárság kezd a képek, szobrok megkívánásához szokni itt, Párizsban. Nincs benne köszönet: anekdota és furcsaság állítja meg őket csupán. Intellektuelek és művelt munkások már inkább csak a vad, lázadó „függetlenek” kiállítására s az őszi Szalonba járnak.

134. EGY-KÉT PÁRIZSI HÍR

[Párizsi levelezőnkől]

(Szentelt víz és pénz) A francia katolikus papok is azt vallják, hogy Krisztus koporsóját sem őrizték ingyen. Franciaországban régi katolikus szokás temetések során templomba vinni a koporsót. Hadd kapjon egy kis szentelt vizet utoljára a földi vándor s hadd imádkozzanak érte. Olyan laicizálódott szokás ez, hogy dühös ateisták, akik egyébkor kincsekért nem lépnék át a templomküszöböt, a halottat bekísérik a templomba. De a Szeptuáció óta minden francia eklézsiának elkárhózás ellen biztosítási részvénytársasággá kellett alakulnia. Most már azok a hívek, akik a biztosítási összeget nem fizetik, halottan sem léphetnek be a templomba s a szentelt víztől orruk fokhagymás. Párizsban s Franciaország-szerte valósággal véres harcok folynak egy-egy koporsó körül, amely a temető előtt még egy utolsó látogatást szeretne tenni a templomban. Pedig az egyházi alapszabályokban nincs is benne, hogy „egyetlen részlet fizetésének elmulasztása is a szentelt víz teljes megvonását vonja maga után.”

(*Az antimilitaristák fogása*) Mivel a Clemenceau-kormány drákói módon üldözi a hadsereg ellen izgatókat, a francia antimilitaristák a kipróbált fogáshoz nyúltak. Egy-egy ügynevezett izgató plakátot ezren és kétezren írnak alá. Való, hogy a betűk aprók s a plakátok mégis iszonyúan nagyok lesznek. De a fogás mégis ügyes, mert kétezer embert letartóztatni s egy tárgyalóterembe beállítani bajos. Ilyen drasztikus fogások fognak lassanként meggyőzni minden kultúrtársadalmat arról, hogy az ügynevezett izgatás nem bűn s hogy eszmékért üldözni és büntetni kissé bajos dolog.

(*Pincérek mint filozófusok*) A párizsi pincérek sztrájkja nem volt diadalmas sztrájk. Néhol célt értek, de célt értek volna sztrájk nélkül is. Pozitív és általános sikerük úgyszólván csak az, hogy ezután bajuszt viselhetnek. Mégis a kávé megdrágult minden párizsi kávéházban. S az ember természetesen a maga házi pincérének hányja szemére ezt a dolgot. És valamennyi, mintha összebeszélt volna, egyforma választ ad:

– Önök, vendégek, jó fejős tehének. Önök eljönnek ezután is és ha mi sztrájkolunk, minket szidnak. Hát csak igyák meg a levét. Mi sztrájkolunk és megbukunk, de önök mindig többet fizetnek. Már csak ezért is érdemes lesz néhány sztrájkot csinálni még. Hadd lássuk, meddig bírják önök, vendégek, türelemmel.

Budapesti Napló 1907. május 19.

135. STRAUSS SALOMÉJA PÁRIZSBAN

(Párizsi levél)

Salomé megölik a katonák, a függöny legördül, a Châtelet-színház reng. Föláll mindenki, tapsol, kiabál, újjong, végre megjelen Ő is. Száraz, borotvált arcú, gyér hajú és gyomorhajosnak látszó, szögletes úr. Ez Ő, Strauss Richard, kiéhezett, württembergi iskolamester – első látásra. Hajlong szerényen s lesír róla a küzdelmes ember késői, fáradt boldogsága.

Majdnem minden estén új és új szereplők cserélgetik egymást. A közönség hűségesebb, van olyan páholy, amelyben a negyedik előadáson is ugyanazok ülnek. Pedig már itt vannak az oroszok, itt van a nevezetes Saljapin. Az Operában, az orosz hangversenyekre is ki lehet adni egy páholyért ötszáz és ezer frankokat. Mégis Salome triumfál, Salome győtri az ő gyönyörűségeivel kitartóan az idegeinket.

Még két előadás lesz csak s volt eleddig összesen négy. Emma Destinn, Feinhals és Burián után következtek Fremstad asszony, Soomer, Bolz. Fremstad asszony a new-yorki opera primadonnája, szép és egy asszonyi hang-csoda. A Salome-táncot Truhanova kisasszony táncolja csodálatosan. Amilyen csodálatos ennek a táncnak a muzsikája: a megművészített Liszt. Lehetetlen föl nem ismerni ebben az elkeletiesített magyar csárdás raffinált ki-kitörését.

A muzsika, a Salome muzsikája, való és igaz: kész méreg. Nem mindenkinek és csak annyira, amennyire minden új művészet. Finom, érzékeny idegrendszerű ember ernyedten, dühösen szedi rendbe a lelkét, amikor az utolsó ütem elhangzott. Vagy legalábbis megpróbálja rendbeszedni, mert valóságos rövidzárlatszerű katasztrófák történtek. Salome csábító jelenete, a tánc-zene, a zenekar magyarázata a bakó-munkához s a finálétlan finálé – szörnyűségesen szépek. Soha zene-instrumentum, hang, muzsika drámát és szavakat így meg nem közelítene. Itt nem frázis ez, hogy a zene beszél: Nemcsak beszél, de lefesti az elrejtett aktust, például amikor lenyiszálják a Jochanan nyakát. És mégis és százszor mégis mint ha nem poéta szólna, hanem egy bűvész.

A föld gömbölyű, s az emberek, akik publikummá szoktak verődni, mindenütt egyformák. A párizsiaknak nem nagyon kell Debussy, de lelkesednek bolondul Straussért. Igaz, hogy joggal, mert ez a recitáló, nagyszerű, új zene egy kis betekintés a jövő muzsikájába s a Wagnernek csak muszájból hódoló Párizs elégtételt akart venni. Igaz, hogy Strauss is német, az előadás is német, de mind a kettő lehetne francia is. Párizsnak az tetszett legjobban, hogy e ravasz, zseniális bűvész, ez a Strauss, éppenséggel nem német. Egy kicsit hisztériásnak kell lenni annak, aki dispozicióval akar beülni a színházba a Salome elé. Szerencsétlenség vagy szerencse, hogy egy kicsit hisztériás minden mai ember.

(Párizs, május 18.)

136. A PÁPA PÉNZE

[Párizsi levelezőnk írja:] Nagy a szenzáció Franciaországban, pénz érkezett Pius pápától. Mióta Franciaország és római pápa van, ilyen nem történt. Még a Sorbonne csecsemőkorát is francia pénzzel ápolta a Vatikán. S íme most egyszerre százezer frankot küldött a párizsi katolikus egyetem céljaira. Hát bizony ennek a százezer franknak nagyon pikáns a históriája. A katolikus egyetem a francia klerikálisoknak ma egyetlen reménysége. Ezt igyekeznek mindenáron megerősíteni, hogy az elistentelenedett társadalom számára vallásos műveltséget termeljen. Egy vén, dúsgazdag, bigott francia dáma följánlott százezer frankot olyanformán, mintha azt a pápa adná. Előbb azonban szigorú levél ment Rómába, a pápa államtitkárjához. Ígéretet kértek, hogy a pénzt nem felejtik maguknál, ha a hölgy elküldi a Vatikánnak. A péterfillérek éppen elegendő százezreket juttatnak a pápának ugyanis. A Vatikán fájó szívvel bár, elvállalta a megbízást s a pénz csakugyan megérkezett Párizsba, mint Őszentsége ajándéka. Most azután a klerikális lapok verbuválják az adakozókat. Hogy kövesse mindenki, aki teheti, a pápa példáját. Legalább két-három millió frankot szeretnének összegyűjteni a klerikálisok. E pénzből új katedrákat állítanának egyfelől. Másfelől a klerikális gyerkőcök francia Széchenyi-szövetségét s Szent Imre-egyesületeit támogatnák.

Budapesti Napló 1907. május 26.

137. AZ Ő FRANCIA BARÁTAIK...

Kik dicsérik őket? – És miért?

Párizs, május.

A magyar koalíció francia barátai méltóak a magyar koalícióhoz. Már a nemzeti küzdelem legelején egy kis szennyes, klerikális újság, a Patrie, írt himnuszokat a magyar nemzeti hősekről. S hogy azóta és különösen mostanában a magyar koalíció az ultraklerikális Echo de Paris révén óhajtja megnyerni az európai közvéleményt, ez is csak természetes. Néha-néha a szintén klerikális Figaro is megerezt egy-egy kis magasztaló cikket az új magyar kormányzatról. Ennek természetesen szabott és borsos ára van, mint Apponyi Albert maga is emlékezhetik. Hogy több példát ne soroljunk, a faktum az, hogy a magyar nemzeti uralom külföldön is a saját szaga után indul. Klerikális barátai s fizetett tollai lelkesednek a koalícióért Franciaországban is.

Sőt egy revü-újságja is van Párizsban a magyar koalíciónak. A lap címe La France et l'Étranger. A lap szörnyűen magyarbarát, főszerkesztője Raoul Chélard. Koalíciós budapesti lapok gyakran idézgetik büszkélkedve ez újságot, amellyel most egy kis baleset történt. Leleplezték, hogy a lelkes magyar koalíciós francia újság – lop. Egyszerűen ellopja más újságoknak érdekesebb s érdekeinek megfelelő cikkeit. Ezt a Courier Européen című revü napnál világosabban rásütötte Chélard úr lapjára.

Ugyancsak a Courier magyarázza meg, hogy miért időszaki lap a La France a l'Étranger. A Chélard úr lapja azt mondja, hogy „megjelen az események fontossága szerint”. A Courier ezt így fordítja franciára: amikor Budapestről a magyar kormány pénzecskét küld.

Szó sincs róla, a nemzeti kormány meg tudja találni mindenütt az ő méltó barátjait.

Budapesti Napló 1907. május 29.

138. „NÉGY FAL KÖZÖTT”

(*Kosztolányi Dezső verses könyve*)

Ha Kosztolányi Dezsőt neuraszténiás anyánk, az Élet, valóban szeretné, inkább Perzsiában szülte volna meg. Hazafias, magyar olvasóm, ne fortyanj föl hirtelenkedve, de ez a Kosztolányi: poéta. Irán sivatagján pedig jobb sorsa van a tetőtől-talpig költőnek, mint a magyar Alföldön, Teheránban, mint Budapesten. Ezt úgy-e mindannyian tudjuk, nem új, nem is magyar igazság, de szinte nemzetközi. Hasonztalan, tűnődő óráimban sokszor és váltig kízzott is már engem ez a keserűen tréfás probléma. Itt vagyunk, magyarok, Európa Keletén, idegenül, sajátos, magyar kiefbe merülve. Utáljuk a mozgékony, háborgató Nyugatot, sujtásos góg a lelkünkön s kis álmainkhoz ragaszkodunk. Észre csak azt vesszük, amit akarunk, szeretünk sírni a szárazfa cigány sírására. Szeretünk szolgálkat tartani, szeretjük a cifra rongyokat, mi vagyunk a világ első poéta-nációja. Mi ronthatott meg bennünket, hogy olyanféle költő-kultuszunk nincs, mint Perzsiának? Milyen kedves, különös, romantikus enyhítő körülmény volna ez a mi számunkra.

Iszpahán vagy Kum táján ma is kell még élniök gyémántos kánoknak. Valószínű, hogy ezek már legénykoruk hajnalát a párizsi Sorbonne körül mámorosítják meg. De hazamennek csókolni az asszonyt, úzni a vadat, ápolni a virágot s hallgatni a költőket. S ha Kosztolányi Dezső perzsa lantos volna, okvetlenül a legdúsabb és a legnemesebb kán szólna hozzá így:

– Mindenem a tied, isteni szájú, új Háfiz, parancsolj, mulass, csak énekelj a fülembe halálomig.

A *Négy fal között* című verses könyv írója talán nagy szemeket mereszt. Csodálkozni fog talán, hogy Perzsiára s Háfizékre gondolok. Nem tehetek róla, mert parancsolóan, égetve, a Korán muzulmánbűvölő erejével gyulladt föl bennem ez a gondolat. S mondta, szinte zeng a fülemben: Kosztolányi Dezső egy Nyugatra vetett perzsa költő. Csúnya, tudományos szóval íme meg akarom magyarázni ezt a budapesti kávéházak népének is: *abszolút költő*. Ha föladnám neki Arábia történetét, a reneszánszot, Häckelt, az egyszeregyet vagy a magyar agrár-kérdést: ő mindegyikben ezer költői témát találna. Újféle megindultság, újféle színlátás, új muzsika és szinte mindig új forma válaszolna nekünk. A legnagyobb írói adomány ez, olyan varázs, amely még az értetlen publikumot is megfogja. S olyan bőség, mely megint a perzsa költőket hajtja példakul élénk. Az édes szívű és dalú dalolókat, akiknek néhány ezer rím gyermekjáték volt.

A Kosztolányi Dezső poézisa még annyiban is keleti s emberi a legszebb határokig, mert: zarándoklás a sírok körül. Négy fal között járja a búcsúkat az olyan ember, aki, hajh, nem született szerencsétlen sokadmagával egyetemben a saját hazájában. Könyvek, olvasmányok, tűnődések és elcsuklások közül fölbocsátja a lelkét. Kezdi Plátón, Pánon vagy Zarathusztrán, végzi Lenaun, Petőfin, Kosztolányin. Versben hívja tetemre Krisztus bal latrát, a keményet és véres kínokban gőgöst. Odüsszeusz, Agamemnon, Dante kénytelenek föltámadni az ő forró átér-

zéseiben. Idézi, kérdezi, üti, áldja a Halált, minden költőnek és filozófusnak kegyeres pajtását, gyűlölt, ős cimboráját. Finom, mozgékony orrlíkkal szagolja ki banális mindennapiságokból a fátumot. A titkot, a szent jelentőséget, az örökös, bús törvényű melankóliát. Négy fal között, lámpafényben, ellágyulva, nem győzhetnek az éles vonalak. Néha nem tudjuk: mi volt olvasmány, mi volt ötlet s mi volt benső, lírai fölfakadás?

Őseinek köldökszemlélése, sóhajtozó földimádása, minden kérdésre könnyekkel felelése: ez is temető-járás. Zarándoklás, amikor énjét magyarázza, zarándoklás, amikor – szerelmes. A szerelme is halálos álom s fogadok bármi pénzbe, hogy hús-vér asszony nincs egyetlen szerelmes verse mögött sem. Ha olcsó emberrel volna dolgunk, majdnem ráfoghatnók, hogy az eggyel-több ciklus kedvéért írt szerelmes verseket is. Pedig dehogy így van: Kosztolányi rendkívül gyöngé, finom, vibráló, hallucináló lélek. Nincs tárgy, helyzet, legenda, ötlet, kigondolás, érzés, sőt elszólás, amely egy vers erejéig, ha éppen ceruza van a kezében, meg ne hassa.

Bántásnak ne vegye se ő, se más: ő olyan költő, akire egyenesen az irodalomnak van szüksége. Emberi dokumentumokat nem kínál ő, mert nem kínálhat. Valami félelmetesen új egyéniségnek gyilkos tolkodásával vagy tiltakozásával sem keseríti ő el a jámbor lelkeket. Ő művész, ő költő, ő író, nem tudom, hogy mindenkivel meg tudom-e magam értetni: ő irodalmi író. Bevallom, hogy az én számból nem éppen dicséret ez ma, amikor egyre biztosabban kezdem gyűlölni az irodalmat. Szerencse, hogy a társadalmak dinamikája sikeresen dacol világ végéig az olyan zöld, anarchista urak véleményével, amilyen én vagyok. Az irodalom mégis csak irodalom lesz, míg ember és kultúra lesz. És mégis mindig csak annak lesz igaza, aki nem taszítja el magától a kézenfekvőt és hasznosat. Arról azután mi anarchisták magunk között civakodhatunk, hogy szabad-e az életet, mely cselekvést jelent, betűs álmódosításokra elfecsérelni? Én a magam részéről tisztában vagyok vele például, hogy leghaszontalanabb az életemben: az írás. De ha erősebb volnék testben s több pénzem volna, bizony nem is írnék. És bizony mondom, hogy Kosztolányi Napóleon-temperamentum és Vanderbilt-majoresztkő lehetne, ő – tovább is írna.

Utálom a könyvismertetésnek azt a módját, amely mutatványokat közöl. Tessék megvenni – s ez minden hiúbb és gurmandabb magyar olvasónak kötelessége – Kosztolányi könyvét. Már eddig is, vagy nyolcadszor e rövid írásban, kerültem ki, hogy verssorokat ne idézzek. Becstelen és megcsúfító volnék: költőkből csak a barbárok ragadnak ki sorokat. Vagy elhiszik az én impresszióim becsületességét, vagy sem s akkor tessék ellenőrizni. Őszintén szólva, én nagyon biztonságosan érzem magam Kosztolányi Dezsőről írván. Meg merem írni róla azt, amiért ő késő volna köteles mindenki másnak válaszolni. Hogy tudniillik az ő perzsa bőségű és szépségű talentuma rokonos a néhai főtiszteletű és méltóságos Szász Károlyéval. Csakhogy – s ez a *csakhogy* egy világ – hol volt Szász Károly idejében a magyar társadalom mai kultúrforrongása? Kosztolányi Dezső azt cselekszi művészi módon, amit Szász Károly kézműves-mesterként is rosszul csinált. Az áthidalást, az űr-betöltést, a magyar irodalmi nívónak nemzetközi rangra emelését. Nem

volt Hugónk, Lamartine-ünk, de Vigny, Baudelaire-ünk, Leconte de Lisle-ünk, Banville-ünk, Herediánk és a többi. A németeket nem ismerem jól, de nem volt Heinénk, Dehmelünk. Nem volt Carduccink s Carducci után esetleg nyomban D'Annunzió jött. A fejlődési zavarokat elsimítja, oszlatja olyan ruganyos talentum, mint a Kosztolányié. Ez a kötete csak beharangozó, csodálatos készség, bőség, képesség jelentkezése. Fordít és teremt és Horatiustól Dantén át Byronig s ha kell, Nietzscheig s Ibsenig megcsinálja, ami a magyar lírából hiányzik. S ugyanakkor, amikor kész médiuma a legdisztिंगváltabb zseniknek, formaművész is. Rímeket, sorokat, szó-muzsikákat, strófákat s variációkat szebben nála magyarul nem eszközöltek.

Egy hozzám írt levelében németesnek vallja a líráját Kosztolányi Dezső. Tagadom s ártatlan negédeskedésnek, sőt öncsúfolásnak érzem ezt. Tanulni, bizony ő is a románoktól tanult, franciáktól, olaszoktól. Amiközben lelke keleti tudott maradni, sőt perzsa lélek, újra és újra állítom. Hadd írjak le még ide valami borzasztóan szubjektív dolgot, mely után haragosaim még bőszebbek lesznek. Kosztolányi Dezsőre alig vagy éppenséggel nem hatottak az Ady-versek. Három-négy év óta a fiatalok, sőt az idősebbek is, megbomoltak egy kicsit az új versektől. Nem vették észre, hogy e versek nem kívánják a magyar irodalom törvényes gazdagítását. Ezek egyszerűen egy valakinek, egy szenvedő embernek, verses s csak szükségből verses, panaszkodása. Ezek után ami csak művészietlen és csúnya van ez egészen egyéni versírásban, mindazt üdvözölhetjük egy sereg költő verseiben. Ha szomorú és megokosodott nem volnék, büszkélkednék e sikerrel, de így fáj. Kosztolányi szűz maradt e rontó, mérges versektől, legfeljebb itt-ott egy kis nem létező erőnek a fitogtatása, egy-két újra-érzés, hazárdság a szóban, sejtet valami gyöngye reminiscenciát. Megírhatom ezt róla bátran, mert becsületes reverenciával vallom be, hogy költőnek legkülönb az újonnan jelentkezők között. Annyira költő, hogy mindenkihez beszél s ő róla nem kicsinylés, ha vizionáljuk, amikor egynémely versét az iskolában is tanítják. A Kisfaludy-Társaságnak van egy fönntartott helye, esetleg, hirtelenül föltűnő költő-talentum számára. Miért nem becsüli s veszi végre komolyan magát a derék társaság? Megfiatalítná s rehabilitálná ebek harmincadjára jutott becsületét, ha Kosztolányit észrevenné. A *Négy fal között* nagy esemény a mi kulturális incidensekben szűkölködő magyar életünkben. Hozzám, fonnyadó reménységűhöz a már-már eltemetett magyar lélek-föltámadás hit-erősítését szállította. Valami jó készül a Perzsiánál is rosszabb országban, ahol ilyen poéták teremnek.

Budapesti Napló 1907. június 1.

Ady Endre

139. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

Tavernier úr bókja

Párizsban, klerikális nagygyűlésen kedves bókot kaptunk. Tavernier, egy Tavernier nevű abbé, megdicsérte az osztrákokat és magyarokat. Valósággal bevallotta, hogy a klerikalizmus szénája csak nálunk van rendben. Odaállított bennünket, Ausztriát és Magyarországot, mint első eminenseket, a szekundás rakoncátlan Franciaország elé. Szinte kimondotta, hogy Ausztriában és Magyarországon mindenki derék és jámbor. Zsidó, kálvinista, unitárius abban vetélkednek, hogy szegény megpróbált Róma vigasztalódjék egy kicsit. Apponyt nem dicsérte föl külön s ez volt egyetlen hiányossága a Tavernier beszédjének. De azt be kell ismernünk nagyzolás nélkül, hogy jól haladunk. Róma szerelmetes fiai vagyunk, kikben még Tavernier szívének is kedve telik.

II.

Pius pápa – sokoldalú

Mostanában sűrűen alakultak Franciaországban kegyes ifjúsági egyesületek. Olyanok, mint nálunk a Széchenyi-szövetség, a Szent Imre-egyesület, a Mária-kongregációk és a többi. Ez egyesületekben politikát csináltak természetesen s ultramontán politikát még természetesebben. De Franciaország nem operettország, itt van ám előkelő közszellem s itt katolikusok porolják a ruhát. Itt majd adnának Rómának, ha merne vallás örve alatt politikai gyűlölködést szítani. S ezt Pius pápa is jól tudja s a napokban keményen megüzente, hogy kegyes ifjúsági egyesületekben politizálni tilos. Jobban mondva: Pius pápa nem vállal közösséget az ifjúsági klerikális klinikákkal. Az ember nagy örömmel azt hinné, hogy Pius pápa Magyarországot sem méri másként, mint Franciaországot. De az ember csalódik akkor, mert ő szentsége sokoldalú. Ő megengedi, parancsolja azt Magyarországon, amit Franciaországban eltilt. Ez az egyház régi, örökös taktikája. Ha Magyarországon is lesznek, akik az orrára koppintsanak, itt is óvatosabb lesz. Addig nem, addig dolgoztat a jezsuitáival, szolgálóival, egyházi és világi pimaszaival. És Pius pápának igaza van.

III.

Lourdes igazi története

A kis Bernadette-nak tudvalevőleg megjelent a Szűzanya s azóta Lourdes-ban folytonosak a csodák. Egy francia tábornokkal ismerkedtem meg, vitéz katonával, jó katolikussal. Azt mondja, hogy legénykorában még ismert egy-két élő, sőt szereplőt, a nagy csoda korából. Esküszik reá, mint bizonyosra, hogy a Szűzanya – egy lourdes-i csokoládégyárosnak – felesége volt. Pompás, de kikapós asszonyka volt, akit találkán csipett meg véletlenül Bernadette. Az asszonynak féltelmében hisztériás, de jó ötlete támadt. Rózsáival Szűz Máriaként lépett a kis együgyű leány elé. Micsoda szent dolog hát a házasságtörés. A vakokat és béná-

kat is meggyógyítja. Úgy illenék, hogy a hét szentség után Róma kreálja nyolcadiknak – a tiltott légyottot.

IV.

A Magdolnák keresztje

Tanulságul: ez idő szerint ugyanis Magyarországon régi jogaiba kívánják visszahelyezni a keresztet. Nos: Párizsban nincs valamirevaló hivatásos szerelmi nő, aki aranykeresztet ne viselne. Sőt sűrűen gyónnak is e nők s e pogány Párizsban voltaképpen ők és a mágnásasszonyok a papok kedvencei. Nem óhajtok szimbolizálni, isten mentsen, hogy valakit is háborgassak szent rögeszméiben. De véletlenül a hírhedt Maxim's-ban, ahova véletlenül elvetődtem, véletlenül majdnem mindegyik leánynak volt keresztje. Kettő beszélt is arról, hogy nehéz, cifra életükhöz csak a kereszt és a papok vigasztalása adja az erőt. Ezek után kérdés, hogy a budapesti Egyetem is ilyen Magdolna-helyzetben érzi magát?

(Párizs, május 29.)

Budapesti Napló 1907. június 2.

A. E.

140. HUGUES LE ROUX ÉS KOSSUTH LEVELE

[Párizsi levelezőnk írja:]

Hugues Le Roux, Párizs és két kontinens legkufárabb újságírója, nemrégiben Budapesten járt. A budapesti francia irodalmi társaság meghívott vendége volt tudvalevőleg. Hogy éppen e sokoldalú, élelmes újságíróra esett a választás, arról Pázmány Dénes talán tudna magyarázatot adni, Pázmány Dénes, aki annyira szívéen viseli a tőkepénz mobilizálásának a sorsát. Szóval Hugues Le Roux-ra esett a választás, aki többek között a *Matin* című francia újságnak is a legjobb közgazdasági üzleteket csinálja. Hugues Le Roux budapesti fölolvadásain ott volt az arisztokrácia. Estélyeket rendeztek a jeles francia tiszteletére s miniszterek bókoltak neki. Nekünk kötelességünk elhinni, hogy Monsieur Hugues Le Roux érdek nélkül barátkozott velünk. Lehetséges, hogy ő az életét arra tette föl, hogy Magyarországra özönöljön a francia tőke. Lehetséges, hogy ő rá is fizetett a budapesti kirándulásra legalább kétszer annyit, mint amennyit Pázmány Dénes az ő kormányügynökösködésére ráfizetett. Elég az hozzá, hogy Kossuth Ferenc Hugues Le Roux-nak arcképet és levelet is adott. A levelet közli a *Matin*, Hugues Le Roux újságja. Ez a levél éppen olyan naiv fölszólítás a francia tőkéhez, mint amelyet az angol kereskedők kaptak az ő budapesti vizitük idején. Mindenesetre a *Matin* drágán, legalább egy arannyal fizettetett minden sorért. A *Matin* már ezt így szokta s nem is lehet olyan önzetlen, mint Hugues Le Roux vagy Pázmány Dénes. Nem elhallgatni való az sem, hogy a levéllel egyidőben Kossuth Ferenc arcképét is reprodukálja a *Matin*. Az ilyesmit pláne drágán szokta megfizettetni a jeles lap, no de a dicsőség megéri ezt. A másik levél aligha fogja a francia tőke zsebéét megindítani. Ha egy kicsit jobban kormányoznák a mai Magyarországot, magától menne a dolog. A francia tőke nagylelkű, de okos és óvatos. Ám sebj, Kossuth Ferenc arcképét bámulhatja a *Matin* sok százezer olvasója. Pázmány Dénes és Hugues Le Roux megtették a magukét. Ők arról nem tehetnek, hogy a francia kereskedőknek és tőkepénzeseknek eszük van. Amíg Magyarországon az agrárius-feudális mágnások parancsolnak, semmiféle tőke sem bolond magát baleknek fölkinálni. Magyarországon ma dühöng az antimerkantil irányzat s erről tudomást vesz ím, az egész világ. Tessék a feudális Magyarországból egy modern munkás Magyarországot csinálni, ömölni fog a pénz Kossuth Ferenc invitációja nélkül is.

Budapesti Napló 1907. június 11.

141. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

Léon Blum tanácsa

Léon Blum nem nagy író, nem valaki, de van neki közönsége. Tipikusan burzsoá lelkű és erkölcsű úr, tehát érdekes papagály. Ő bizonyára csak azt ismétli, amit gazdag polgári szalonokban hallott. S Párizsnak és a franciáknak azért van rossz hírük, mert őszinték. Alapjában azonban a mai francia irodalom és művészet kifejezője az egész mai polgári világrendnek. Léon Blumnak fáj, hogy a házasságok manapság nem sikerülnek. Eszébe se jut, hogy talán az intézményben van némi hiba. Isten ments ilyen fölforgató tant hirdetni. Neki megvan a maga saját polgári panaceája. Azt tanácsolja, hogy szabad legyen a kisasszonyoknak – kísérletezni. Esetleg e kísérletezések közben rábukkanhat egy alkalmas férjre. Esetleg pedig belátja, hogy egyik férfi kutya, a másik eb. Ez esetben okosan, szépen, megbékülten hajtja fejét egy praktikus házasság igájába. Arra a kérdésre, hogy hátha a kisasszonyok balul járnak a kísérletezésekkel, Léon Blum röviden válaszol. A kisasszonyoknak legyen annyi eszük, hogy gyermekük ne legyen, míg kisasszonyok. Íme ez a mai társadalmi erkölcs – dióhéjban, amely föltörhető.

II.

A lourdes-i Mária

A minap megírtam, ki jelent volt meg a kis Bernadette-nak Lourdes-ban. Azt is megírtam, hogy egy francia tábornok beszélte el nekem a dolgot. Komoly, jó katolikus ember, aki Lourdes vidékéről való. Tehát egy kikapós csokoládégyárosnak a felesége jelent meg Bernadette-nek. Most már a nevét is megmondhatom: Madame Paillasson. Nomen est omen annak, aki franciául tud. A csokoládégyár föl is lendült a csoda után. Persze Paillasson, az sohase sejtette meg ezt a titkot. Ellenkezőleg, ő hitt legfanatikusabban a csodában. S Madame Paillasson ma is csődíti a zárándokokat Lourdes-ba. Csodatevő hely, barlang, víz, város ez. Cáfolja meg a történeteket a Pázmány-egyesület, ha tudja.

III.

A rehabilitált Marat

Marat-t a világ minden iskolájában bestiának rajzolja meg a történelemtanár úr. S most állni fog a szobra Párizsban s egy egész Marat-irodalom vitatja, hogy a francia forradalom Marat-ja, Corday Sarolta kisasszony áldozata, nem az volt, akinek hisszük. Marat forradalmár volt, kemény, nagy egó, de fehérlelkű álmodozó. Bűnbak kell minden viharos korszak számára s Marat-t odadobta a hivatalos történelemírás – áldozatul. Emlékezzünk csak, a mi Dózsa Györgyünkre is mennyi gonoszlat fog rá a hivatalos történettudomány. Holott ez a nemes néptribun sok-sok szomorú magyar évszázad lelkiismeretének megszólaltatója volt. Nyolc-kilenc hónappal ezelőtt proponáltam itt e lapban: állítsunk szobrot Dózsa Györgynek. Késői visszhangként olvasom, hogy Csaba és Áchim András már érzik, hogy mit jelképez Dózsa György bemocskolt alakja. Hogy mágnások, püspökök és cselédjeik ne

uralkodjanak Magyarországon. Még Marat-t is rehabilitálja az észretért utókor. Ezerszer nagyobb kötelességünk ez Dózsa Györggyel szemben.

(Párizs, június 9.)

Budapesti Napló 1907. június 14.

A. E.

142. HA A BACILUST FÖLFEDEZIK

Egy francia orvossal utaztam Párizsból most hazajövőben. A Balkánra iparkodott a doktor, s azóta Konstantinápoly felé járhat. Amikor megtudta, hogy magyar vagyok, nyugtalanítóan vizsgált végig. Úgy figyelt, úgy mustrált, hogy majdnem dühbe jöttem. Orvossá változott útitársból s nyájasból töprengővé. S egyszerre vállatni kezdett, akárcsak ha beteg ember ágyánál állna:

– Nézze, kérem, nálunk Franciaországban is vannak nacionalisták, hazafiak. Emberek, akikre rájön a hazaszeretet, mint a szívbajosra a görcs. De mégsem olyan veszedelmes ez az epidémia, mint önöknél. Én foglalkozom ezzel a bajjal s ha egyszer időm lesz, ellátogatok Magyarországra. Sok talán önöknél a mocsaras tájék vagy a táplálkozásuk helytelen?

Dühösen akasztottam meg gyalázatos beszédjében a franciát:

– Hát ön betegségnek tartja azt, ha valaki imádja a hont? Micsoda perverz, micsoda degenerált, micsoda szomorú észjárás.

– Nem, nem, uram, a hazaszeretet ellen nincs orvosi kifogásom. Ha az titkos, csöndes és munkás.

– Titkos, csöndes, munkás, hát még mit? Akkor semmi értelme sincs az egész hazaszeretetnek. Nem, nem, mi magyarok, ilyen beteges teóriákat nem engedünk magunkhoz. Mi kiáltjuk, mi sírjuk, mi ordítjuk, mi nem titkoljuk. Mi szeretjük, szeretjük, szeretjük a hazát. Versekben, mint egy nagy költőnk, Rudnyánszky Gyula. Avagy cselekvésekben, mint egy nagy magyar cselekvőnk, Nessi Pál.

– De kérem, ezalatt önök csinálhatnának mást is. Nagy föltalálókat, nemzetgazda zseniket, nagy írókat, művészeket. Akikről az egész világ tudná, hogy magyarok. Micsoda dicsősége volna ez a magyar géniusznak. De önök úgy tesznek, mintha megharapta volna valamennyiüket egykor egy gyanús kutya. Hirtelen kitör rajtuk a hazaszeretet s olyan lármát csapnak, hogy még a szomszédjaikat is zavarják a munkában.

– Lári-fári, istentelenség, amint ön beszél. Szeretni kell igenis a hazát s mi, esküszöm, szeretni fogjuk.

Itt megállott a beszélgetésünk, haragudtunk egymásra. Budapesthez közeledtünk és én szedelőzködtem. A búcsúzásnál csöndesen beszélt hozzám a francia:

– Uram, én önnek megvallok most valamit. Tíz évi kutatás és kísérlet után én nagy eredmény előtt állok. Talán holnap, vagy holnapután az egész világ tudni fogja. Én biztosan föl fogom fedezni a bacilusát annak a betegségnek, amiről szóltam.

Sápadtan, remegve szálltam le a vonatról. Íme, itt van előttem újra szép Budapest. Magyar Supilókkal, horvát Vajdákkal és oláh Somogyi Aladókkal. Ha ezek tudnák, milyen veszedelmes ember utazik át az országon, fölrobbantanák a francia doktor vonatát. Istenem, mi is lesz, ha csakugyan fölfedezik a bacilust.

Budapesti Napló 1907. június 25.

A. E.

FELJEGYZÉSEK

143. II. PÁRIZSI NOTESZKÖNYV

1. Byron, ha én nem tudom ki volnék, ezerszer megátkoznám, megtiltanám, hogy engem halálom után tiszteljenek meg. Csak erről szólna a végrendeletem. Ha nektek, míg éltem Polónyi (s az angol Polónyi) volt nagy ember, maradjatok nála s pukkadjatok meg
2. Nálunk 10-20 ember egyforma s valamelyik közös hülye tanárjuk kópiája
3. Van aki okosabb Voltairenál is: Monsieur Tout-le-Monde.
4. Barrés is boulangista kora előtt szabadgondolkodó volt
5. Étienne Dolet emlékére aug. 5-én nagy *vallásellenes* tüntetés.
6. Lengyelzsidók Párizsban. Ha megszabadulnak a vallástól, minden társadalomban a legkülönbekké fejlődnek. Szunnyadó kulturájuk persze az illető társadalomhoz viszonyítva fejlődik ki.
7. Legalább nyáron a párizsi lapok írókkal s irodalommal foglalkoznak. Mikor lesz ez divat nálunk? Ilyenkor színházak bezártak. Fedák Sári elutazik. Nem szép volna-e. Van-e érdekesebb egy érdekes írói egyéniség megrajzolásánál? Vagy van érdekesebb, mint írni nem ismert, félreismert vagy elfeledett írókról?
8. Christian Beck „Erreurs” (Bruges vagy Bruxelles). Jacob van Syrns [Lyons?] emlékezéseiként a maga [magam?] bolyongásait vagy Joseph Bossi, Stendhal egyik hőse által.
9. burleszk vagy précieux stíl
10. Mi a szerencsétlenség? Legtöbbször az, hogy az Élettel nem egyezünk. Egyet kell érteni az élettel s nincs semmi baj.
11. X. nem érdemli meg a hírességet, mert igazi poéta
12. A Victor Hugók az átlag-emberiség fajsúlyával óriások. Egészen közönséges emberek
13. A kiváló emberek testvérisége a különbségen alapul: ideális testvériség. Míg a szociális testvériség a hasonlóságokon
14. Vannak csodálatos tűzkő-színű krizantémok. Az ember szeretne beszélgetni velük.
15. Marcel Batilliat volt az igazi s az első művészi neo-paganus s mégis Pierre Louys aratott sikert, aki csak másolt.
16. Egy francia generális: a német anyák a múlt századokban is négy gyermeket szültek, míg a franciák egyet. De elment a francia katona, hármat megölt s így meglett az egyensúly.
17. A szerelem hatalmi harc egy nő és egy férfiú között.
18. Az énekes madarak énektudása is hosszú korszakok evolúciója
19. Minden művészet erkölcstelen a nem művész szemében
20. Omega egy szimbolista író szerint a: [*ω*]

21. Egyiptom piramisát nem, mint Madách írja, rabszolgák, de munkanélküliek építették, akiknek evvel az állam kenyeret adott
22. Másodköltő-tehetségek, kik a Verlaineket magyarázzák a népnek verseikben
23. Össze fog minden intelligens magyar s így szól:
– Vége legyen. Nagyon – (agyon) kormányoznak már ezek a hülyék bennünket.
24. Marseilleben láttam egy templom előtt, hogy a halál köti már csak az embereket a templomhoz.
25. Apró, régi várak a hegyormokon. A régi emberek fölrakták a fészkeiket, mint a rabló madarak.
26. Egy művész zseni valami kevés +-szal több, mint a normális ember s nagyon sok mínusszal kevesebb. Mivel azonban ezek nem egynemű mennyiségek s egyneműekké nem változtathatók, sohase lehet az egyenletet megoldani.
27. A Népszava számára: A masiniszta anyja, mikor a fia meghal egy összeütközésnél, a vonatra kerül, kegyelemből, mint takarítónő
28. A magyar paraszt arisztokrata s a magyar arisztokrata – paraszt.
29. Arisztokrácia – parasztochrácia
30. Rue St. Sauveur 51 Allemane
31. Villa Sayd 5 XVI. arr. A. France.
32. XVI. av. des Chalets
Rue Richelieu 110 Jaurés
33. Boros Samu
Rue Daunou Hotel Chatham
34. Rue Vaugirard 89. G. Hervé
35. Mr. Jules Dereine
11 rue Gustave-Geffroy (?)
a szabó
36. *Idegen írással:*
Hopital Beaujon
rue de Faubourg St. Honoré
37. George Moore angol regényíró, ír származású
38. Alkohol és intellektus = essay
39. Lafcadio Hearn. Görög anya. Ott született, ahol Szaffó élt
40. Én mindig csalódtam, valahányszor valami új könyvet, írást elolvastam. Ha van az ellenem emelt vádak között valami hazug, az hazug, hogy én reám bárki is hatott
41. Refosco Ascitutto
Nazario Padovan

Capodistria

42. Az intellectuelek, mint új embertípusok – essay.

43. Egy arisztofaneszi vígjáték: az író a színpadról elvált a színpadról elvált oldalfolyosón előjön mindig s kérdi, hogy szeretné a publikum.

44. Quincey mikor a Consul Romanust hallotta Liviusból: trombita harsogás, iszonyú csaták képe

45. A Hotel Pimodan, ahol Theophile Gautier-ék és Baudelairek hasist ettek

46. Osváth[!] Ernő

Sajó u. 5/A

47. Lafayette 22

48. Mikor Napóleon Korfut Gentili tábornokkal megszállatta: – ne felejtse emlegetni Görögországot, Athént, Spártát.

Korfu népe örömmel fogadta a franciákat. És Gentili Homert, Korfu szülöttjét adoptálta, mint francia polgárt

49. Vác Hattyú u. 1.

Révész Béla úrnak Róna Lipót címén

50. A nagy emberek is hiúk. Claude Monet arra hiú, hogy neki *nincs* becsületrendje

51. Versailles eltörlése

52. Állami alkalmazott nőknek törv. gyermekei, mintha törvényesek volnának

53. Morny hercegnő

54. A baccarat Párizsban

55. Január 13 (1907) tizedik évfordulója Verlaine halálának a Batignolles-temetőben Léon Dierx beszél.)

56. Egy tudatos zseninek már azt is rettenetes látni, kik sejtik az ő nagyságát már életében. Szürke, rongyos, keserű kis sereg és néhány gonosz, önző kiválóság. Csúnya nők, pénztelen barátok. És már, mint gyermekek, itt lehetnek a Jövendő gazdag vagy igéző hódolói

57. A legtöbb és lehangosabb forradalmár rendszerint alapjában egy megkergült filiszter. Valamit a fejébe vett s ez, *csak éppen e valami* körül forradalmár. Az igazi forradalmár mindig s minden ellen lázong

58. Belgiojoso hercegnő, Heine és Musset barátnője. Különös finom, halovány arc: morbidezza

59. Bellini és Heine.

Bellini: Heine egy jettatore

60. Hubert Emil dr.

a „Szerda” szerkesztője (?) Budapest Wurm udvar

61. Egy lomb-árnyék az elektromos lámpás fasorban

62. Nagyszerű dokumentumai az iskola-ügynek
63. Kínai festmények [...] szobrok.
64. Tonkin (du Delta du Tonkin) térképbe óriási 1:25 000
65. Kambodzsa-pavillon: szép
Szizovath trónja.
66. Laos pavillon a direkt gyarmatok és a protektorátus alatt levő tart
67. Indokína nagy pavillon. Csodagazdag s Franciaország mégis ráfizet
68. A gyarm ügy min...
A „PLM”
Az elnök
15-16
kongr. rend.
gyarm. geogr. társ. kongr
69. A kokinkínai pavillon (a fabutorok a György korabeli [?] házberendezés...
70. A nagy palota, ahol a Szalonok la Réunion is van Fényes iparcikkek. A szappan olaj osztályban egy algéri régi római [?] olajütő malom
„Tubes – s a mellett

CIKKEK, TANULMÁNYOK
1907 június – szeptember

144. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Akiknek Kossuth üzent

Kossuth Ferenc üzent a francia tőkének: ömöljön Magyarországra. Üzent a francia milliomosoknak, jöjjenek ide vállalkozni. Óhozzá, egyenesen Óhozzá, csinadratta-bum-bum. Tudvalevő ugyanis, hogy a pénzhez csak hírlapi fölszólítást kell intézni. Erre rögtön jön, rohan, szalad, érkezik zsák-számra. Hát Japán már nem igen adhat libretto-anyagot az operett-íróknak. De ha így haladunk, ad majd helyette Magyarország elegendőt. Kossuth ő excellenciájának üzenetére jöttek garmadával a francia válaszok. Egy párizsi, érdemes kokott például állami bodegát akarna magának Budapesten kormánypénzen berendeztetni. Itt magyarruhás nők szolgálnának föl s mulatók képviselők hitelt és árendeményt kapnának. (Ha megcsinálják csakugyan, ajánljuk ezt a címet: Magyar-francia államilag segélyezett bodega – Kossuth Ferenchez.) Egy francia föltaláló csekély tizenhárom millió frankot kér egy egyelőre titokban tartott találmányának a gyártására. Ilyen és még csinosabb ajánlatokkal válaszolt a francia töke Kossuth Ferenc és Hugues le Roux üzenetére.

II.

Ballon II. Adler

Párizsban valami három évvel ezelőtt történt. Szép nyári alkonyaton diner után kiült az erkélyre szivarozni egy derűs lelkű párizsi úr. Jött, szállt csöndesen felé egy léghajó. Az ügyből olyan robbanás lett, hogy belepusztult vagy öt ember. Most ugyanez a szörnyű-bolondos katasztrófa. Ezúttal Böszörmény mellett, hol a léggömb ritkább madár, mint Párizsban. De a két eset úgy-e világosan megállapítja, hogy íme egy új veszedelem libeg a békés ember feje fölött. Aminthogy minden életkönnyítésért drága adóval fizet az ember és a kultúra. A repülőgépet föl fogják, mert föl muszáj találni. De micsoda újféle katasztrófákat rejteget a repülőgép korszaka.

III.

A Washington-ódák

Amerikából azt írják, hogy a Washington-szobornál is panamáztak. Én nem tudok fölháborodni: gyűjtött pénznek és szerelemnek ilyen vége szokott lenni. Pláne európai Nagy-Magyarországban s amerikai Kis-Magyarországban. A hazafiaskodást, a nagy száját, a szereplést nem adják ingyen vezéreink a magyarok földjén. De a Washington-ódák igenis fölháborítanak. Három hosszú ünnepi óda ilyen kis szoborhoz, ez sok. Zempléni Árpád kapott száz dollárt, két másik költő-nagyság ötven-ötvenet. Én hiszem, hogy ők lelkesedtek ezer korona árát. De nem hiszem, hogy ugyanennyi árát lelkesítettek. Valóban ideje volna már, ha a szobor-pénzeken kívül az ünnepi ódákból is sikkasztának egy keveset.

IV.

Az a furcsa Amerika

És mert Amerikáról beszéltem, írjak le ide egy érdekes valamit. A múlt héten Párizsban találkoztam egy hatszáz tagú cseh társasággal. Ezek Amerikában élő csehek, munkások, iparosok, egyszerű emberek. Személyenként csupán útiköltésre két ezer koronát adnak ki, hogy hazalátogassanak régi hazájukba. Párizsban nyolc napig időztek s mentek Prágába, a Szokol-ünnepre. Volt közöttük szabómester, aki minden hengegés nélkül mondta el a többek között, hogy hatvan dollárt fizet Amerikában havonként a szakácsnőjének. Nyilván azért, mert van neki, ha pláne egy prágai útra családjával együtt ezreket költhet. S nyilván azért van neki, mert Amerikában munkás ember megkereshet ilyen summákat. Egy kis adat a kivándorlás kérdéséhez. Amerikában a mi magyar uraink, vezetőink pincérek is nehezen lehetnek. Ismerek egy nyalka magyar huszártisztet, ki Amerikában három évi konyhai mosogatás után léphetett elő segédpincérnek. S azok, akik Magyarországon ma kenyeret sem tudnak keresni, a munkás emberek, ott künn becsületos módos élethez juthatnak. És nagyon sokszor jutnak is, de én még nem hallottam róla, hogy egy hazalátogatásért olyan áldozatokat hozzanak, mint ezek a csehek. Valószínűleg azért, mert a cseheknek édesebb emlékeik vannak szülőhazájukról, mint a szegény, Amerikába üldözött magyaroknak.

Budapesti Napló 1907. június 26.

A. E.

145. AKIKET HALOTTAKKAL GYILKOLTATNAK

Csúnya és rossz mesterség az író-mesterség a többek között Franciaországban is. Vagy szerencsés szélhámosság vagy nagyon szomorú dicsőség. Az író a többi íróval okvetlenül marakodik, mint a kutya, azután van neki egy nagy ellensége s ezt úgy hívják, hogy közönség. A közönség legelőször is nem tűri, hogy mókázzanak vele. Másodszor nem engedi, hogy az ő bevált izlését kicseréljék. Harmadszor és századszor: sok mindent nem tűr és nem enged. No de legalább olvasni szokott némely országokban. Ennek folytán jön a kiadó s a két civakodóról lehúzza a bőrt. A kiadónak több esze van, mint írónak és közönségnek együttvéve. Olyanokat eszel ki, hogy a legjövedelmezőbb rémregényeket lehetne róla megírni. Például kihúzza sírjaikból a halottakat s ezekkel gyilkoltatja le az eleveneket. S ezt ő a klasszikus irodalom kultuszának nevezi egészen röviden. Ha az én verseim helyett Garay Jánoséival szórják tele Magyarországot, ez a klasszikus irodalom kultusza. Ha én emiatt éhezek és sírok, ez is az. Pukkadjon meg, vagy sorvadjon el Ambrus Zoltán, de dőzsölgjön Abonyi Lajos, aki úgyse él.

Hát Franciaországban megelégték ezt a disznóságot az írók. Az eleven írók most nagy haraggal támadnak a halottakra. Haraggal, mint egy forradalmár nemzet íróinak dukál, de ravaszul. Ők védik az írói tulajdont az elévülés ellen. Ők azt akarják, hogy Musset művei ne legyenek közpréda ötven év után. Azaz: fizessen az a bűdös, nyomorult kiadó minden irodalmi munkáért. S ha a kiadó tapasztalja, hogy a halottakat sem kapja ingyen, lesz annyi vágott dohányja, hogy inkább az elevenekhez fordul. Ez a taktikájuk a francia íróknak. Szó sincs róla, kissé irodalom-, sőt kultúra-ellenes konceptus ez. De ami igaz, az igaz: élet, őszinteség és jog ordít belőle, „Mink vagyunk az írók és az elsők, akik – vagyunk.”

Magyarországon gyilkolják legbarbárabbul a holtak az eleveneket. Az úgynevezett klasszikus gyűjtemények ellen itt kellett volna az első forradalmat megcsinálni. De istenem, ebben a boldogtalan országban még a sokkal szükségesebb forradalmak is elvetélnének. Ez az ország már az erőtlenség, keserves koraszülés és reménytelenség országa. S éppen az íróknak legyen erejük, akikre itt a legkevesebb szükség van? Tehát a halottak rohannak reánk, elevenekre s gyilkolnak minket, míg mi a közönséggel búsan csatázunk. Közben a kiadó nyúzza, húzza a bőrünket, a mienket és a közönségét. De van egy nagy, gonosz, pogány örömünk: nincs már sok bőrünk, nincs már sok bőrünk.

Budapesti Napló 1907. június 27.

A. E.

146. SZEGÉNY, SZEGÉNY HUSZÁRTISZTEK

Kiváncsi lelkemet ez órában Kassán sétáltatom meg. A Rákóczi városában, sarkantyús és álmélgodó tiszt urak között. Szeretném meleg szavakkal vigasztalni a kassai huszártiszteket, de nem tudom. Szeretném elmondani nekik, hogy lesz rosszabbul is. De miért csüggesszem el ezeket a délceg, úri, naiv legényeket? Bolond korszak ez, nagyon bolond, oh tiszt urak ott Kassán.

Murizó huszárhadnagy úr urasan leszid egy főpincért, egy Lukacseket. Leszidja és adós marad neki egy üveg pezsgővel. Mi, akik ismerjük a magyar vidéki garnizonokat, emlékezhetünk. Adós marad, káromkodik, sőt verekedik a huszárhadnagy úr? Tíz évvel ezelőtt legenda-fizetség s tisztelet-adó járta ezért. S ha Herczeg Ferenc nagyon nagyot akart, huszártörténetet írt.

Ellenben Kassán, ezerkilencszázhetedik évében az Úrnak, nem így esett. Fölkelt egy emberként a kuruc város pincérhadsege. Megüzente a huszárkaszárnyának, hogy a tiszt urak csücsüljenek otthon. Vendéglőbe, kávéházba hiába jönnek, azt kapnák, amit Bugyi. Bugyi pedig semmi ehető vagy iható tudvalevőleg nem kapott. A bojkottra büszke bojkottal válaszoltak a méltatlankodó huszárok. S a pincérek bojkottja volt és lett hatalmasabb. A delikvens hadnagyot áthelyezték Kassáról. Hadnagy volt vagy főhadnagy, az talán mellékes ez ügyben.

De, istenem, ezek a huszárok nem magyar képviselők. Ha a magyar képviselők ma rökönyödnek, mint a megriasztott hülyék, ez az ő bajuk. Idők lelkét, új fuvalmát egy kicsit kötelességük volna érteni a képviselőknek. De ezek a szegény, büszkének nevelt, lovagerkölcű legények. Ezek a hívő, miről sem tudó katonarisztokraták. Be sajnálom ezeket a szép, műveletlen legényeket. Kicsi, büszke lelkükre mennyi nagy megalázás vár. Nekik egy úri világ széles, örökös elit-táncstermét ígérték. S a táncteremben ma már kemény munkás-könyökök oldalozzák kegyetlenül őket. Mit fognak ezek csak addig is szenvedni, míg megtanulják, hogy a pincér erős ember. Egy pincér: ezer és tízezer pincér ma. És hogy kardatlan emberek egy önérzetes gondolattal kardot, pénzt, bojtot, mindent legyőznek.

Nem csúfolódó, bizonyísten becsületes szánalommal sétáltatom a lelkemet ez órában Kassán. Kassán és mindenütt, ahol álmélgodó emberek kapják a pofonokat a megváltozott időtől, úri Magyarországon szörnyű lecke vár még a vakokra. Sírnunk tudnék rajta, ha olyan nagyon nem örülnék neki.

Budapesti Napló 1907. június 28.

Lellei

147. ZENGAN ÉS DRAGOJ

Képviselő urak itt Budapesten, ide tessék hallgatni. Hallgasson ide Vajda úr is, Somogyi Aladár úr is. Zengan és Dragoj esetét hallgassák meg, melynek híre a legsötétebb Hunyad vármegyéből jön. Zengan és Dragoj, pálinkázó falusi gazdák, összetűztek a Vajda-ügy miatt. Egyre-kettőre Zengan úgy belemártotta kését Dragojba, hogy Dragoj azonnal elaludt. Dragojt felboncolták, eltemették s most következik Zengan. Zengant elveszik a családjától s becsukják sok esztendőre. Két család hát bizonyosan elpusztult eddig. Csupán ez egyetlen szóváltás miatt. És talán holnap Zengan és Dragoj ügye miatt tűz össze megint halálosan két szerencsétlen, együgyű ember. Egy fölmenő ágon is íme nagyon termékenynek ígérkezik a Vajda-ügy.

De urak, képviselő urak, kérdezzük: van önöknek lelkiismeretük? Lelkiismeretet mondunk, nem tudást, műveltséget, emberséget és ízlést. Én úgy tudom, hogy Vajda úrnak kutya-baja sincsen. Nő, növekszik ad astra, ünnepeletti magát, nagy ember a hasonzorúiek között. Nemkülönbén arról értesülök, hogy Leszkay Gyulának a szívébe kést nem szúrtak. Somogyi Aladár még mindig három emberrel fogatja le magát, ha baj van. Hentaller és öccsei is élnek és nyilván nagyon jól élnek. Azt pedig nehéz volna hirtelen megmondani, hogy ki volt a nagyobb komédiás? Vajda volt-e vagy – nem Vajda? Az bizonyos, hogy Vajdának a román hazafiaskodás gyümölcsözik jól. De talán Somogyi Aladárék sem hiszik komolyan, hogy a hazát ők megmentették. De talán azt sem, hogy a komédiát mindenki komolyan vette? Hát mi az, ami az egész ügyből csakugyan komoly? Zengan és Dragoj és mindazok, akik az úri képviselők dolgait komolyan veszik. Ez a komoly a Vajda-ügyben, a komédiában: a komédiát komolyan vevő publikum.

Isten és az ügyesség nekem bűnül ne rója, van egy gondolatom. Jobban járna ez az ország, ha a Zenganok és Dragojok játszanák a komédiát és a Vajdák és Somogyiak vennék késesen és komolyan a dolgot. Ha naponként egy-két képviselő úr azután vérben maradna, könnyeinket letörölnők avval a vigasztalással: elveikért haltak meg. Ez értelemben előre, képviselő urak itt Budapesten.

Budapesti Napló 1907. június 29.

A. E.

148. FLAMMARION ÚJ KÖNYVE

Camille Flammarion, a nagy francia csillagász-poéta, a szellemek hatalmába került végleg. Most, aggkorában, egy igazi poétának bátor halálugrásával visszaugrik a saját ifjúságába. Negyvenhat esztendővel ezelőtt, legénykekorban ismerkedett meg a spiritizmussal Flammarion. Ez az ismerkedés, ez az ifjúkori szerelem végzetes volt egész életére. Poétának mindig erősebb volt, mint tudósnak, a fantáziája túlságos. Mégis a munka, a férfikor önfegyelmező komolysága sokáig visszatartották. Ám a föltartózhatalatlan Pál-fordulás az öregség idejére bekövetkezett. *A Mars csillag Kolumbusz Kristófja*, ahogyan egyik hízelgő kritikusa elnevezte: spiritiszta és hívő. Néhány hónap után már a második hatalmas, vaskos könyvét írta meg az *ismeretlen dolgokról* Flammarion. Az *Ismeretlen és a lelki problémák* volt az első könyvének a tárgya. Új, most megjelent könyvében megint az a nóta: az *ismeretlen természetűek*. A könyvet címlapján a gizehi szfinx képe díszíti, s ha szabad ez esetben, amikor éppen az örök rejtelmekről esik szó, ezt írni: magyarázza.

Camille Flammarion természetesen nem az együgyű, fanatikus szellemidézők taborából való. Ami az ő könyvének szinte mottója, azt minden mai, finomabb lélekszerkezetű, művelt, gondolkozó ember aláírhatja. „Ismereteink mai határai között lehetetlen minden jelenségnek teljes, határozott magyarázatot adnunk.” Ez igaz, de ha nem így volna, egyáltalában volna oka és értelme, hogy az ember tovább éljen a Földön? Éppen ez teszi tűrhetővé, sőt felségessé a gyöngye ember fátyomát. Lépésről-lépésre, gondolatról-gondolatra kénytelen az ember meghódítani az – Ismeretlent. De Camille Flammarion ebből az elfogadott igazságból egészen más eredményeket csomagol ki. Ő azt állítja: 1. a lélek mint reális létező létezik függetlenül a testtől, 2. a léleknek olyan képességei vannak, amelyek ma még a tudomány előtt ismeretlenek, 3. a lélek képes távolságot legyőzve hatni az érzékek közreműködése nélkül. Ezek erős, nagy állítások ám, amelyek a dogmatikus vallásoknál súlyosabban ostromolják a *monista* filozófiát. Mert ezeket egy természettudós, egy ragyogó nevű író mondja. Ez a spiritizmus és materializmus régi harcának a föltámasztása volna. Ha tudniillik Flammarion a léleknek és testnek ezt a teljes különlétezését bizonyítani tudná.

De a Camille Flammarion bizonyítékai kedves, gyermekes babonák. Annál ma is komolyabb ember ő, mintsem egy táncoló tallért meg mozgó asztalt kuruzsló dolog-számba vegyen. Ismeri és ismerteti a spiritizmus nevében és leple alatt elkövetett csalásokat, de megtévesztik a ma még valóban alig magyarázható lelki folyamatok. A hipnózis, az önszuggesztió, a hit és akarati csodái, az intuíció, a telepátia és a többi: előforduló és letagadhatatlan valóságok. De ezekbe a dolgokba belekeverni a szellemeket gyermekes vagy aggos dolog. Igaz, hogy a hivatásos szellemidézőknek megjelennek, ha nagyon erőltetik, a szellemek is. De ezek a szellemek – s erre Flammarion is őszintén példákat hoz fel – nagyon korlátoltak. Például Flammarionnak fiatal korában megjelent volt egy Galilei nevű szellem. Diktált neki, s Flammarion megírta egy teljes könyvet a szellem nyomán.

Később Flammarion észrevette, hogy Galilei olyan asztronómiai dolgokat diktált neki, amelyeket ő, Flammarion ismert. Ellenben diktált egy sereg együgyűséget is, mint később, amikor olvasott és tanult, észrevette. Az író, a rajzoló és másféle szellemek mind egyformák. Médium kell nekik, s nem tudnak másként, mint *médiumokon keresztül* jelentkezni. Ha megidézik például Petőfit, s verset íratnak vele, ez a vers rendszerint nagyon rossz. Viszont megtörténhetnék, hogy ha a jelenlevők között lenne egy médium, akiben Petőfi-szabású zseni lappangna, akkor a vers esetleg nagyszerű volna.

Flammariont főképpen egy Eusebia Paladine nevű médium ragadja el. Ez egy hisztériás, de lehet, hogy nem is hisztériás, hanem agyafúrt, ravasz nápolyi leány. Általa a szellemek roppantul lármásan jelennek meg, tárgyakat dobálnak, sőt ütnek is. Régi fogás; ma vagy holnap leleplezi valaki a kisasszonyt. Mert mégiscsak különös, hogy ezek a szellemek olyan unalmasan, sőt ostobán jelentkeznek. És mégis furcsa, hogy maguktól nem jönnek, de kell egy furcsa, beteg s egy ravasz emberi lény, aki őket elénk vezesse. Ha a lélek olyan sűrű és létező, miért nem prezentálja magát előkelőbben. Jules Bois, egy elmés, finom, ritka becsületességű francia író fölbújta az egész világot. Járt a Himalája alatt, Indiában, Afrikában, arabok, fakírok és jógik között, akarta, szerette volna, hogy valami csodásat, rejtélyeset leljen. Szomorúan vallja be éppen egy Flammarion könyvével egy időben megjelent könyvében: minden ilyesmi csalás vagy képzelődés. Ami pedig ma még megfejthetetlen, az se csoda. Holnap, holnapután talán már mosolyogni fognak azon, amit mi megdöbbenve, értelmetlenül bámulunk. Az idegélet a modern embernél különösen komplikált lett. Sőt az sem lehetetlen, hogy éppen a mi korunkban kezd így dadogva jelentkezni bennünk a jövődönék felsőbbrendű embere. De hogy csodák, sajnos, nem történnek, a Mars és Jupiter lakói nem állnak szóba velünk. Az elköltözött lelkek örökre elnémulnak a mi számunkra. S az ismeretlent fáradt, verejtékes munkával lehet csak megközelítenie a Föld emberlakójának.

Flammarion spiritisztasága pedig egyszerűen csak egy tünete az emberi lélekben, gondolkodásban ma egymást érő katasztrófáknak. Hasonló ez a francia írónál különösen gyakori elváltozáshoz. Ateista, vad, szertelen írók életük egy fordulónapján hirtelenül bigottak és vallásosak lesznek. Vallásosan, hívően induló írók átcsapnak az anarchiába. Csak nemes és értékes egyéniségekkel történik meg az ilyen, alapjában megrendítő és szörnyen emberi elváltozás. Hajh, nehéz sora van az olyan mai embernek, aki nagyon érez és gondolkodik. Ám Camille Flammariont elítélni legutóbbi könyve után sincs joga a kultúremlékiségnek, melynek ez a Flammarion voltaképpen médiuma és prototípusa.

De üzenhetünk valamit Flammarionnak és minden hívének. Új világ készül, melynek semmi rendű és rangú szellemekre szüksége nincs. Az ember, az egészség, a becsületes látás és meglátás ennek az új világnak a programja. Az istent és a szellemeket megpróbálja pótolni az ember: az ember, akinél hatalmasabb lény nincs a mi hitünk szerint. S ha van valahol a Marsban vagy Jupiterben, egyelőre semmi közünk hozzá. Soha gyönyörűbb hitet emberi elme nem teremthet a szocialista világrend hiténél. Mi, emberek, vagyunk az alfa és az omega, vagyunk a

minden. Hazánk ez a bolygó Föld, s kötelességünk egyformán boldogoknak lennünk.

Népszava 1907. június 29.

Ady Endre

149. MIÉRT BÁNTJÁK A KASSZÍRNŐT?

A kasszírő ezután Esztergomban sem lesz fiatal. A prímási város közgyűlése ígyn határozott. A Balzac-reputálta kornál is súlyosabb negyven év a határ. Kávéházban, mulatóhelyen nem trónolhat ifjabb némben. Nem csúfolom Esztergomot, pedig papok lakják. Londonban is nagy akció van a bar-girl-ek ellen. Általában majdnem szerelem-ellenes hangulat van ma Európában. Rosszul írtam: a szerelemből dugarut akarnak csinálni. Ebből a legfontosabb, a legemberibb, legszebb valamiből. Athén és a reneszánsz révén egy csekélyke publicitást egészen napjainkig megőrzött a szerelem. Néha nagyon keveset, néha többet, de mindig valamit. A Jövendő határozottan a szerelemnek, hogy úgy mondjuk: államosítását írta zászlójára. Persze kizárásával a szerelem haszontalan fajtájának. S mivel a mai társadalmi rend mindenben megbicsakolta magát, reakciós lett szerelmi téren is. Védekezik a Jövendő ellen.

Mert ne farizeuskodjunk: vígságos helyiségekben egy szép fiatal leány nem bűneink eltisztítására hangol bennünket. S bizonyosan akad erényes kasszírő is, de a kasszírők nagyobb fele nem azért jön a mámoros tanyákra, mert e tanyákon a legbiztonságosabb az erény. Ami meg Esztergomot illeti, értem. Meg lehet állapítani a közgyűlés határozatából, hogy ott sem a papok, sem a katonák, sem a férjek, sem az aranyifjak nem szorulnak a kávéházak szerelmi vigaszára. Ami örvendetes és irigyelni való.

De a kasszírőt mégis embertelenség, sőt istentelenség bántani. Sejtik-e Esztergom városatyái, hogy nagyon sok leány számára trónnál is több: oltár a kassza? Ha ott ül, királynőien dobog a szíve. Az a kasszaemelvény ő neki gyönyörű magasság. Nőértékének, emberértékének fölemelése. Ha elzavarjuk onnan, talán már holnap az utcasarokra kerül. Egy életet, egy asszonybüszkeséget buktatnak le a sárba, tehát egy világot, ha őt a kasszából kikergetik. Mert némelyiknek sokáig kellene várakoznia, míg a negyven év megjön. S istenem, szegény, elhagyott leánynak olyan bajos dolog a negyven évhez tisztesen eljutni. Pláne, ha arról sem biztos, hogy negyven éves korban föltétlenül visszakapja a trónját. Írók, művészek egyre bátrabban harsoják a nemi élet borzasztó tragédiáját. Esztergomban csakugyan, mint Budapesten, Londonban és Párizsban tudhatnák, hogy a szerelmi malom örök malom. A csúnya és a veszedelmes őrlés akkor kezdődik igazán, amikor teljesen el akarjuk rejteni a malmot. Boda főkapitány úr, ne adja isten, de külsőséges erényességével nagyon szilaj zsilipeket nyitott meg. Ami pedig Esztergomot és a kasszírőket illeti: bugris, németes szemforgató határozat és éppenséggel nem menti az, hogy más erényes városok példakövetése.

Miért bántják a kasszírőt s miért nem bántják azt a módot, ahogyan bennünket gyermekkorunkban nevelnek? Nem lesz addig semmi jó, amíg a szerelem dolgairól bátran, komolyan nem lehet beszélni. S amíg úgy mentik az erényt, az erkölcsöt, mint például most Esztergomban. Esztergomban, melynek szerelmi eseteiről pedig sok furcsát suttoznak. Én nem hiszem el. Denikve protestálok a negyven éves és idősebb kasszírő ellen. Nem azért, mert idősek. De azért, mert egy bűnös hipokrataság [!] emeli trónra őket.

Budapesti Napló 1907. június 30.

A. E.

150. A VILÁGOSSÁG LOBOGÓJA ALATT

– *A szabadgondolkozók pécsi kongresszusa* –

Egyik ősapjának szívesen vállalja a szabadgondolkodás is a jónevű Jézus Krisztust. Kínában, Sziámban, az ausztráliai szigeteken a keresztény hittérítők kényszerűen szabadgondolkozók. Itthon Európában ellenben mi, szabadgondolkozók a Sátán fiai vagyunk. Azonban Carducci himnuszainál is bátrabb a mi himnuszunk. Már fölzengett Rómában is, a Vatikán tövében. Multkoriban oda sereglettek volt az egész világból. S most íme először az életben, Pécsen kongresszust ültek a magyar szabadgondolkozók is.

Magyarországon a szabadgondolkodás kérdése talán a *mindennél* is *több*. Elátkozott ország vagyunk, akiket csak a bátorság menthet meg. És nekünk éppen csak a bátorsághoz nincs bátorságunk. Kicsi kivételekkel ezt az országot mindig a gondolkodás ellen kormányozták. Még csak a legendák és az ősi jussok makacs imádását is céltudatosan kultiválták bennünk. A gondolkodás a jövőnek és a változásnak az édesanyja. Minket gonoszul, folytonosan féltettek, tartottak a jövőtől. A jövőtől, a változástól, a jobbulástól.

Szörnyű bajunk, hogy nekünk egyszerre mindent *ma* kell megcsinálnunk. Éppen olyan időben, amikor ereinket fölvágta a bosszúálló idő. Amikor igazán pusztulunk és veszünk. S amikor az ősi, elbutító kormányzás-rend legtipikusabban támadt föl s kantározott meg bennünket. A Regnum Marianum szándéka talán sohasem volt még itt tudatosabb és hivatalosabb. A fölbujtogatott protestáns féltékenység sem termelhet ízes gyümölcsöket. A zsidókat suttyomban sakkbán tartják egy ostoba ijesztgetéssel. Meg van ebben az országban alaposan markolva, fogva minden üstök és minden agyvelő.

Nem is titok, hogy Róma és a Vatikán egyetlen reménysége vagyunk Európában. Még a hazafiaskodás ravasz, örökös fölpaprikázása is egyenesen ezt a sötét célt szolgálja. Hogy a különben is elrenyhített magyar fej ne gondolkozzék. Hogy megriasztottan, elbutítva s halálos gyöngeségben boruljunk az Egyház kebelére. Az Egyház azután akár Páduai Szent Antal teóriája szerint a fülünkön keresztül, akár szeplőtelenül, de úgy meg fog termékenyíteni bennünket, hogy mi leszünk a kultúremlékiség legutálatosabb és leggyűlöltebb burján-kertje.

Franciaországban, ahol a szabadgondolkodás a francia géniusszal együtt született meg s ahonnan már egyszer-kétszer fölborította az ostobaságokra épült társadalmi rendet, szabad kritizálni is a szabad gondolkodást már. Szabad arra gondolni, hogy ne változtasson-e taktikát s ne kapjon-e új szervezést. Boldogabb kultúrországokban a finnyáskodó intellektuelek érvei is menthetők, akik ma már részben kevésnek, részben fölöslegesnek és alacsonynak ítélik a propagandát. Ugyanilyen előrelépettebb országokban hirdethetik azt is, hogy a szocializmus ma már elég hadsereg a sötétség ellen.

Nálunk semmi sincs készen, semmi sincs jól. Nálunk minden emberséges embernek bátornak és harcosnak kell lennie. Mi még az enciklopedisták harcával is

adósak vagyunk magunknak és az emberiségnek. Nálunk a szabadgondolkodás a szabadság és a kultúra kérdése. Szabadulásunk, megváltásunk egészen szomorú és komplikált problémájáé. Tanítsuk meg látni és gondolkodni e keserves, elátkozott ország mártír-millióit. Egyszerűsítjük evvel a mi nagy, összetett problémáinkat. S egyszerűsítjük a harcot is.

Váratlanul nagyszerű sikert aratott a pécsi kongresszus. Váratlanul, de a legújabb magyar fejlődés becsületes konzekvenciájával. Haldoklunk, tehát őrjöngve ragaszkodunk az élethez. A haldokló magyar társadalom szeretne életben maradni. Talán sikerülni fog e csoda, Pécs is ezt profétizálja.

Budapesti Napló 1907. július 2.

151. SZERELEM ÉS DÍJ

– *Egy kényes közérdekű ügy* –

Egy őszinte és brutális eset iskolát fog csinálni Budapesten, megjósoljuk. Úri ember, feleséges ember, budapesti ember kirúgott a hámfából. Utólag azután úgy találta, hogy szívének alkalmi királynője őt nagyon megpumpolta. A művelt francia, aki budapesti elmésség szerint néha a kaláberben nem olvas, ilyen esetekben is gavallér marad. A dáridózó muszka urakról is ilyenforma híreket hoznak az Oroszországot egyre jobban kultiváló magyar beauték. Svéd, spanyol, szerb, sőt még német sem cselekedhet másként. Műveltebb perzsa urak is hozzászórtak Európában, hogy tyúktojásnyi gyémántokat sem kér vissza az ember – nőktől. Budapesti barátunk és ízlésrokonunk azonban más fából van faragva. Ő megleste a túlfizetett hölgyet s erőszakot követett el a hölgy értéktárgyai ellen.

A mi korunknak a szerelmi berendezkedése nem szimpatikus, nem épületes. De adott valóságokat, helyzeteket el kell fogadnunk. Sőt vigasztalódásnak nem utolsó az az eredmény, amelyet a pénz, a tőke, a női szépség ápolásában elért. Botrányos és erkölcstelen dolog, de szép is, hogy Párizsban palotája, sok fogatja, cselédsége és sok százezre lehet egy néembernek, aki talán utca-tündér volt húsz éves korában még. Ez a mai pénzfundamentumú polgári társadalomban természetes valami. Már tudniillik ott, ahol pénz bőségesen kerül, akad. Nagy költők, nagy festők is csak kedvező időkből teremnek. A mi korunk határozottan kedvez a nagy kurtizánoknak.

De, de, még itt is ezen a téren milyen jajgató a mi szegénységünk. S mivel pedig szegény ember piszkos ember: a mi piszkosságunk. Holott a szerelmet örülten szeretjük Királyhágón innen és túl. Azt is kikiáltottuk magunkról, hogy lovagiasak vagyunk. Hogy megkülönböztetett bánásmóddal traktáljuk a lovat és az asszonyt. A ló, nagy szerencsénkre, nem tud beszélni, de az asszony annál többet mondhat Magyarországon erről a híres lovagiasságról és gavallérságról. Igazán megérdemeltük, hogy a szerelmi nők fajtájából a durva, húsos, falánk és gonosz virágzott ki nálunk. Az alsóbbrendű, a gyöngén fizetett, az utálatos. Nagyszerű, gyámántosan és csipkésen polgári, nagystílusú nincs. Mert a budapesti és magyar pénzes világnak ízlése is, gavallériája is hiányzik.

Ellenben, ha egyszer mégis gavallérok vagyunk, visszaraboljuk, amit adtunk. Polgári társadalom vagyunk mi már minden mágnáspereputtyunk dacára. Erkölcstelen, hitetlen, pénzsóvár csókolózó, léha, az anarchizmussal kacérkodó. De tizenkettő-rangúak vagyunk társadalomnak is, embereknek is. Ötlet- és vagyonszegények lévén, piszkosak vagyunk. Ha szép, fiatal, okos – és természetesen nő – volnék, végérvényesen kivándorolnék ebből az országból. Ahogyan azt már éppen legkülönb szerelmi nőink teszik.

Budapesti Napló 1907. július 3.

A. E.

152. A FIÚK IS GAZEMBEREK

– *Merész reménykedés egy jó változásról* –

Főlnőtt gyermekeknek sok mindent meg lehet bocsátani Magyarországon. Végre is nem tréfadolog ám itt az a merészség, hogy valaki nem grófnak születik. Grófnak, püspöknek, lakájnak és sviháknak van itt terítve. Tehát a mi országunkban nem szabad kegyetlenül ítélkezni. Nem is ítélkezünk kegyetlenül, csak az ügyetlen és naiv bűnösök fölött. Egyébként azonban krisztusian napirendre térünk. Hazaffy Cato úr, ha lop, várjon négy-öt évet. Mindent elfelejtünk s ő az erkölcsbíró ostorával jöhet vissza a fórumra. Tarnóczy-ügy, Dienes-ügy és ezer más mintha sohasem lettek volna, Zircet, hogy egészen új esetről is emlékezzünk, a mappáról is kitöröljük esetleg. Mi megértők vagyunk, felejtünk, felejtünk, felejtünk.

Mondom: főlnőtt embernek nem nehéz itt megbocsátani. Nem mindenki meri a kényelmetlen Amerikát nyakába venni. Áldjon, vagy verjen sors keze, nagyon sokan ez idő szerint még itthon élünk – bármi áron.

De itt az új veszedelem: a fiúk konkurenciája. Szászvárosban két tizenhárom éves diák kirabolta az alma mater pénztárát. Vagy legalábbis komolyan ki akarták rabolni. A Kuun-kollégium pénzén azután Amerikába akartak utazni. A magyar fiúk, a magyar gyermekek, ott kezdik, ahol eddig a Nessi Pálok végezték. Örjítően félelmes jelenség és nem is tünet, de ragály. Minden nap jönnek a hírek lopó, csaló, rabló, sőt gyilkos fiúkról. Ezek a fiúk komolyan veszik az életet s levonják belőle a legegyszerűsebb konzekvenciákat. Mivel hallják, olvassák, tudják a felnőttek erkölcsét, ők sem haboznak. Értesülnek róla, hogy az ember megbélyegzetten képviselő, sőt miniszter is lehet Magyarországon. Ők hát becsületes gyermekfejjel úgy gondolják, hogy gimnazista is lehet.

Ez a helyzet: a gyermekek konkurenciát csinálnak a főlnőtteknek. A latifundium, kizsákmányolás, kulturátlanság és szélhámosság országában ők is igyekeznek a közmorál osztályos társai lenni.

Szeretnék ebből valami nagyon optimista konklúziót kihozni, megpróbálom. Eddig Magyarországon naivan, hittet és becsülettel állott ki az élet elé a gyermek-férfiú. S azután gazemberként csináltak belőle a társadalmi igaztalanságok és nyavalyák. Nem lehetetlen, hogy ezután fordítva lesz. A magyar fórum-alakok gyermekkorukban gazemberkedik ki magukat. Felnőtt korukban azután lesznek hófehér, nagyszerű jellemek. Ha már társadalmi kiigazításokat olyan nehéz ez országban csinálni és remélni, ez a változás valóban üdvös volna.

Budapesti Napló 1907. július 5.

A. E.

153. ERNESTO ÉS ADELAIDE

– *Tihanyi Irma figyelmebe* –

Tihanyi Irma komoly figyelmebe ajánljuk a Waddington-ügyet. Irma honfitársnőnk Gödöllőn most ügyis regényeket ír. Jó és morális téma ez a téma, ez a Waddington-téma. A német publikum (kiváló honfitársnőnk németül is ír) bolondulni fog. Talán nem mindenki emlékszik pompásan és hűen. Adelaide szép és forró nő volt, chilei nő. Ernesto Balmaceda kívánatos, naiv, erős, szép fiú. Őh be boldogok lehettek ők. De létezik egy házasság című intézmény. Ernestónak ezer oka volt a nagyon forró leányt feleségül nem venni. Mire Charles Waddington, Adelaide fivére, megölte a fiút. A naiv Ernestót, aki minden jel szerint nem csábító volt. Akit Adelaide elcsábított, a szerelem fölperzselt s a polgárerkölcs gyávává tett. Oh, Ernesto, miért is voltál olyan naiv? Miért nem vetted el Adelaide-ot?

Őnök olvasták, hogy a brüsszeli esküdtbírótság fölmentette a gyilkost. Ne csodálkozzanak, a franciák csúfolják a belgákat, de a belgák jeles franciák. Charles urat Párizsban is fölmentették volna. És fölmentették volna Budapesten, sőt Moszkvában is. Mindenütt, ahol az emberek önmagukat és a világot ámtíják. Mindenütt, ahol a hipokritaság [!] ordítja az erkölcsöt, mely ellen alattomban nyolcvanszor vétkezik naponként. Két tipikus vélemény jut így hirtelenül az eszembe. Az egyik szerény magamé, aki erkölcstelen vagyok s a másik Tihanyi Irmáé, aki erkölcsös. Tihanyi Irma, a börtönviselt magyar kalandornő, képviseli az erkölcsös társadalom fölfogását. S ez még csak nem is csodálni való. Az ő regényeiben ölik egymást és magukat az emberek az erkölcstért és becsületért. Én azonban csak azért ültem börtönben, mert leingyenélőztem néhány püspököt és kanonokat. [!] Nemi és másféle életem lehetőleg nem tör át a polgári paragrafusokon. Íme tehát kettőnknek a véleménye, melyek közül csak a magaméért szavatolok.

I. Adelaide kisasszony vagy férjhezmenni akart vagy csupán szeretni. Ha előlegezen, kérés nélkül odaadta, amit az úrleány még manapság csak az esküvő után szokott odaadni, joga volt hozzá. De ezután már egészen az Ernesto dolga volt, hogy matrikulával is kívánja-e vagy sem folytatni az ügyet. Pláne, ha Ernesto úrnak komoly gyanúokai lehettek, hogy miként nem ő volt az első, nem ő lesz az utolsó sem. Mindez Adelaide és Ernesto ügye volt. Charles úrnak, a fivérnek, köze nincs hozzá. Ha Charles úr ezek után ölt és családi becsületet mentett, akkor Charles úr vagy bolond vagy gyilkos. Még manapság pedig ezeknek tébolyda vagy fegyház jár. Nem fölmentés, ováció és dicsfény. (Ez természetesen nem a Tihanyi Irma véleménye.)

II. Ernesto egy úri leányt úgy szeretett, mintha az már a felesége lett volna. Lehet, de ezt nem szabad kutatni, Adelaide-nek volt már előbb egy-két szeretője. De ezt csak sejtette a világ és az Adelaide családja. Mindenesetre nem lehettek olyanok, akik férjekül is óhajandók lettek volna. Ellenben Ernesto és Adelaide szerelmét szinte tudta, látta a világ. Azonkívül Ernesto pártinak sem volt rossz. Meg azután a család becsülete mindenkéül fölött való. Ernestonak tehát kötelessége elvenni

feleségül is Adelaide-ot. Ha akármilyen okból nem teszi ezt, kutyák igrák a vérét. Így lakoljon az, aki kívánatos férj-jelölt s aki ügyetlenül eszik bele a leveses tálba. (Ez meg viszont nem az én véleményem.)

Tisztában vagyok vele, hogy minden jámbor és erkölcsös ember az utóbbi véleményt osztja. Ezért ajánlom még egyszer a Waddington-ügyet Tihanyi Irma író- és honfitársnőm figyelmébe.

Budapesti Napló 1907. június 7.

Lellei

154. MINISZTER A TALÁLKOZÓN

– *Egy zug-prókátor elbeszélése* –

Van egy öreg barátom, filozófus és zug-prókátor itt Budapesten. Három hosszú napig nem láttam az öreget a Tonkin-kávéházban. Negyedik napon súlyos, fekete, gérokkos ruhában jelentkezett. Azt hiszem, hogy negyven év óta nem mozdult ki Budapestről az öreg. Ezúttal vidéken járt s e nagy eseményről így számolt be nekem:

„Öcsém, úgy nézz reám, hogy másfél napig tegeztem egy eleven minisztert. Sokba került, az igaz, nem heverem ki halálomig, de megérte. Szabadvárott együtt érettségiztem a kutyával, pardon, őexcellenciájával. Mondhatom neked, nagyobb svihákot és tökfilkót egyszerre még nem ismertek a honi gimnáziumok. Tudod, éntőlem félt, engem utált az ipse. Én voltam az első eminens s a legrosszabb nyelvű fiú. Velem nem is akartak találkozni, most persze. Én nem kaptam baráti meghívó levelet. Én csak a lapokat olvastam, pénzzé tettem a ruhatáramat s miegymást és lementem. Lementem, hogy hadd pukkadjanak az egykori lurkók. Kihúzták a főnyereményt, de legalább rontottam az örömükön. Volt közöttünk ügyész, tanár, tanfelügyelő, még miniszteri tanácsos is. Majd figyelj meg mostanában a hivatalos lapot s kérdezz meg engem. Valamennyi fog kapni valamit, de megérdemelték szegények. A hízelgő torkuk berekedt, a működő nyelvük elkopott. Oda voltak a kéjtől, hogy éppen a negyvenéves fordulón lett miniszter a konskolárisok legutálatosabbja. Mert mondanom sem kell neked, hogy máskülönben eszébe se jutott volna egynek sem ez a találkozó. Hát elmentem, ott voltam én is – merengeni az ifjúkor emlékein. Megkérdeztem a kegyelmes urat, hogy a dolgozatait ki csinálja ezidőszert. Negyven éve és azelőtt tudniillik én csináltam. Évődtem vele kedvesen, hogy haragszik-e még az 1/4-ért. A kegyelmes úr tudniillik diákkorában a kollégium egyetlen bárócskájába bogáncskodott. Pompás szabású ruhákban járt, raccsolt. Én azután minden tíz perces szünetnél a háta mögé lopóztam. A finom kabátjára ráírtam krétával: 1/4. Nem volt nagyon elmés vicc, de mindenki megértette az osztályban. Ez azt jelentette, hogy firtli, hogy fertálymágnás. Fájhatott a fiúnak, mert még y-os úrfi sem volt. Valami grófi ispánnak a fia, buta, de ügyes lókötő. Igaza volt, elismerem, nekem már akkor látnom kellett volna benne a jövődő minisztert. De mikor én még most is csak a régi kellemetlen, úrfiskodó, buta diáknak nézem. És azt is tudnom kellene, hogy nem ő a buta. Dehát te ismersz engem, vén bolond vagyok. Este, a diner után közelebb húzódtam a miniszterhez. Nehezen ment, mert mind a húsz megjelent ott volt szorosán, alázatosan a lába körül. A kegyelmes úr nyugtalankodott, ma is fél tőlem. Pedig én jó, tréfás fiú vagyok alapjában. Ekkor is tréfásan, kedvesen kötődtem vele, miként hajdan.

– Egmás között vagyunk, öregem. Szeretnék megtudni valamit tőled. Nem szégyenled egy kicsit magad?

A többiek ráncigálni, szidni kezdtek. Én tovább tréfáltam az én iskolatársammal:

– Ez az ország butább nálad vagy te vagy okosabb ennél az országnál?

Erre négyen fogtak meg s fölcipeltek a hotelemben. Nem tudtam aludni, egész éjszakán röhögtem. Reggel vonatra ültem, most itt vagyok, ilyen átkozott hőségben, fekete, ódon ruhában.

Ezt a történetet mesélte el nekem az én öreg barátom. Nagyon helytelenítettem az eljárását. De viszont ilyen emberen már úgyse segíthetne egy miniszteriskolatárs sem. Ellenben először életében megkért valamire az öreg. Én fizettem helyette is a Tonkin-kávéház szigorú főpincérének. Röstellte az öreg s alázatosan gubbaszkodott össze e nagyon tekintélyes úr előtt.

Budapesti Napló 1907. július 9.

A. E.

155. A MAGYAR NEMESSÉG

– *Kótói Nagy Barnabás fontos ügye* –

Hallom, kedves Barnabás, hogy nagy baj történt. Kótó falu kétharmad részét bizonyos Grosz megvásárolta. Sőt mást is hallok, bár ne hallanám. A Groszból Nagy lett és kótói. Ötven krajcárért ma ugyanolyan neve van, mint neked. Lehetséges, hogy ötven krajcárnál többbe került valamivel. Mindegy: ma Grosz a Nagy s a Nagy is Grosz.

Én csak arra voltam jó, hogy elmélkedjek. Elmélkedtem s arra voltam kíváncsi, hogy mit csinál egy zsidó a magyar nemességből. A magyar nemesség nagy haszon bizonyára, de mégsem igazi haszon. Elföldelték negyvennyolcban s csak annyit ér, amennyit a mágnás urak engednek, hogy érjen.

Jól esik nekem, kedves Barnabás, a furcsaság. Elfelejtettem azt a nyomorult hatvanezer koronát, amit ráfizettem az én csacsis, elszédült életemre. Szeretem én azt, ha a kalózgálya cserélgeti a lobogóját. Magyarországon alig sejtik, hogy a magyarok milyen világjárók. Kairó egy ugrás és Japán 15 nap. Vagy húsz-harminc nap, ez majdnem mindegy. Egy dolog bizonyos, hogy nekünk nincs szükségünk gyöngé emberekre. A mi elvünk ez: nagyon komoly s az anyaságnak anyaságosabb leányokat kell nevelni.

De most veszem észre, hogy hibás útra tévedtem. Eredetileg arról volt szó, úgy dél körül, hogy a vádlón van minden felelősség. Meghallgattam, fölnéztem egy diófáról (iszonyú nehezen) s ma is élek, ha meg nem haltam.

Budapesti Napló 1907. július 10.

A. E.

156. JÖHET MÁR CSULALONGKORN

(Párizsi levél)

Hogy vágyott Párizs után és hogy vártuk mi itt Párizsban Sziám királyát, a fölséges és nyájas Csulalongkorn. Főképpen pedig gyémántos, pénzes, bőkezű Csulalongkorn. Ünnepek, parádék, lakomák, murik s más vidámságok programja készen volt. S ekkor beleköppött a leveses tálba Marcellin Albert. Tréfa nélkül, ugyanő: Albert, a vincellérek Napóleonja. Dél-Franciaország bor-forradalmának hírhedt vezére.

Csulalongkorn éppen akkor érkezett Párizsba, amikor a forradalmi mozgalom tetőpontján állott. Ott lent Délen a levegőbe lőttek a katonák. Palotákat pusztított s barikádokat épített néhány veszedelmes fantáziájú dél-francia. Párizsban a gyöngébb lelkűek már látták bevonulni a martalócokat. Clemenceau miniszterelnök egész éjszaka, reggel tízig ült sápadtan a miniszterelnöki szobában, a telefontól. És jelentik közben neki, hogy ma érkezik meg Sziám fölséges ura, Clemenceau káromkodott és nyolc je m'en f...t mondott. Fallières elnök se érezte magát boldognak. Üzentek hát mind a ketten a vasúthoz, hogy baj van, őfelsége nagyon rosszul mulatna ez idő szerint Párizsban. Ne álljon tehát most itt meg. Jöjjön vissza később, csöndesebb időkben. Tessék elképzelné a barna felség bosszúságát. Akárhogyan magyarázták, nem értette a dolgot. Ott lent Délen a parasztok nem tudják eladni a borukat. S emiatt ő, a királyok királya, nem szórakozhat Párizsban. Mégis megpróbálta saját szakállára a mulatságot. Nem sikerült és Csulalongkorn fájó szívvel elutazott. Azóta járt Windsorban az angol királynál. Volt Ostendében és Hamburgban. Most Koppenhágából megy föl a hűvös norvég partokra. S az úton kapta az üzenet Párizsból: jöhet már. A vincellérek megbékültek, jöhet már Csulalongkorn. És Sziám királya nem tud ezúttal illően büszke lenni. Kívánja Párizst és boldogan fogadja el ezt a vigaszmeghívást. Párizsban pedig varrják a sziámi lobogókat. Nagy remények születnek az üzletekben és mulatóhelyeken. A rendjel-közvetítők is munkában vannak. Trouville-ből, Ostendéből s más fényes helyekről pár napi séjour-ra hazajönnek a legkívánatosabb félvilági nők.

Beszélik, hogy Párizs után még nem tudják, merre veszi útját a nagyúr. Még Budapest is remélhet, melynek különben már volt szerencséje hozzá.

Párizs július 8.

Budapesti Napló 1907. július 10.

Brown

157. EGY PASSZÍV REZISZTENCIA

– *A cseh joggyakornokok* –

A cseh joggyakornokok passzív rezisztenciája nagy erőt sejtet a Szokol nációjában. Ezt a szláv nemzetet nem ronthatták és nem ronthatják meg az álmok. Munkás, józan, szép, gazdagodó társadalom a cseh. Szükség esetén pedig forradalmár is, amit Marx és Engels egykoron megtagadtak a szláv népektől. Valamikor Marx és Engels a magyarokban látták a tunya és forradalomellenes szláv népekkel szemben Kelet-Európa franciáit. Azóta a szláv nációk egymásután és fényesen rehabilitálják magukat. A cseh szociáldemokrácia a legszebben viselte magát az osztrák választásokon. Csehország diákjai, csehek és németek mostanában hatalmas gyűléseken üzenték meg a harcot a klerikalizmusnak. Ilyen és más jelenségek azt az ígéretet teszik, hogy Csehország a kultúrának és demokráciának eljegyzettje. Ilyen ígéret, ilyen jel most a joggyakornokok mozgalma.

Csehország joggyakornokainak nincsen több igazságuk, mint például magyar kollégáiknak. Hasonló rendszer hasonló úri páriákat csinált belőlük. Pályájuk, ifjú életük, nem ígér, nem vár sok igazságot és jót. Ezt érzik az ő egykori elődjük is a joggyakornokságban. Az elnökök, a bírók, akik alig rejtett szimpátiával vannak a lázadókhöz. Hogy a szociáldemokrata képviselők szónokolni fognak értük, ebben nincs semmi meglepő. De az már munkás és kulturás társadalomra vall, hogy velük tart a cseh társadalom is. A bíróság és közönség összehozói, közös követői, az ügyvédek nyíltan támogatják a rezisztálókat. És Juszticia csarnokaiban máris iszonyú a helyzet amiatt, hogy a joggyakornokok – teljesítik a kötelességeiket. Mi lenne, ha a bírók is csak a kötelességeiket teljesítenék? Micsoda rendszer az, amelyet megbénít a kötelességek egyszerű teljesítése? És milyen nagyszerűen dokumentálják a magyar joggyakornokok igazságát is a cseh joggyakornokok. Gyalázatos lassúság vagy még gyalázatosabb protekció az előléptetéseknél. Éhbér, megparancsolt büszkeség s ugyanaz a munka, amelyért a bírókat is hitványul fizetik.

De van a cseh joggyakornokok mozgalmában valami nekünk nagyon új, nagyon jelentős. Ausztriában a nemzetiségi hiúságok és heccek minden vonalon egyenesen a társadalmi radikalizmus táborába terelik az embereket. Például a bírói kinevezéseknél eddig abszolúte nem nézték, hogy ki volt hű ember a talpán. Óvatosan, ravaszul, szerintük roppant bölcs politikával, a magas intézők egészen másra ügyeltek. Ennyi és ennyi németet, ennyi és ennyi csehet kell kinevezni arányosan. Az eredmény, hogy bírók, jegyzők és joggyakornokok egyformán pokolba kívánják a nemzetiségi, a bölcs, az egyensúlyos osztrák politikát. Emberséget, igazságot, méltányosságot és mindennek fölött több fizetést akarnak. Minden országban érzik ám ma már az emberek, hogy a nemzeti becsület ott kezdődik, ahol a munkát honorálják. Se Vencel, se István koronája nem dicsőséges, ha a munkát pénz helyett a régi nemzeti dicsőség és önérzet hamis hatásaival akarják kifizetni.

Ez erős, ez új, ez forradalminál forradalmibb igazság. A jövő cseh bírók csak-ugyan a becsületes jövő emberei. És méltó fiai az erős, munkás cseh népnek. Annak a népnek, amely például Amerikában a legpompásabban akklimatizálódik. Annak a cseh népnek, amely a teljes nemzeti függetlenségért teljes nemzeti és európai kultúrával s hatalmas jómóddal tudta kárpótolni magát. Annak a cseh népnek, melynek a szabói például Angliában a legjobb angol férfiszabók s Paquinnél, Párizsban, minden franciánál művészibb és ízlésesebb jóltevői a női divatnak.

A passzív rezisztencia pedig a legerősebb fegyverként kezd jelentkezni a társadalmi forradalomban. A legfrappánsabb bizonyítéka a társadalmi berendezkedés ezernyi bűnének. S kiszámíthatatlan hatású, ha a törvényszéki palotákban is tanítják reá a határozottan tanulékony, kifosztott népmilliókat.

Budapesti Napló 1907. július 11.

A. E.

158. EGY SZÉP SZENZÁCIÓ

Párizstól Tokióig – hálókocsiban

A mikádó párizsi nagykövete hálókocsiba ül Párizsban, a Gare de l'Esten. Ringató, szép, pazar hálókocsiba ül őexcellenciája, akinek a nagyapja talán egy cab-tól halálra ijedt volna. S a sárga nagykövet úr még csak egy percig sem mutat csodálkozást. Egészen természetesnek tartja, hogy ő Tokióig e nagyszerű kényelmű kocsiból akár ki se szálljon.

A hírlapok ötsoros táviratot írnak róla. Minket, mai embereket, semmi sem lep meg. Hiszen olyan jelentéktelen az egész dolog. A nemzetközi hálókocsi-társaság hálókocsikkal kapcsolja össze Európát és Japánt. Európától a szibériai vasút veszi sínjeire a hálókocsikat. Azután Mukden jön, a világtörténelmi Mukden. Vígán át Fusánba, onnan gőzösön, hajón Simonosikibe röptik a hálókocsit. Ott már a modern japán vasút és lokomotív nyargal vele Tokióba. Egészen egyszerű a dolog, úgy-e. Nincsen benne semmi meglepő. Csak éppen, hogy ez a legnagyobb szenzációja a világnak ezekben a napokban. És ezt se köteles elhinni, aki nem akarja.

Sőt még a magyar ember sem csodálkozik. Húsz-harminc év óta sokat utazik már a magyar ember is. A magyar paraszt még valamivel többet is, mint a nadrágos. Hallottunk eldugott erdélyi falucskában egy Amerika-járt egyszerű embert úgy beszélni az amerikai közlekedés csodáiról, mintha Árpád és társa expresszvonatokkal érkeztek volna ide. Pedig negyvennyolcban csak Szolnokig volt vasút. És ennek a híre még csak el sem tudott érkezni ebbe az erdélyi falucskába és ezer más ilyen falucskába,

De mondunk ennél érdekesebb dolgot is. Hallottuk egyszer Nizzában beszélni a hálókocsi-társaság egyik megalapítóját. Mikor tervének primitív kigondolásával a pénzembereknél házalát, mindenki bolondnak tartotta. Még Amerikában sem akadt olyanokra, akik ilyen őrült tervet komolyan vettek volna. Ágyat, úri alvást, szobakényelmet adni a vasúton. Pláne főzni, teríteni, enni és inni adni. Évekig nem akadt az ideának egy komoly pártfogója. S azóta mennyi új csodát adott a vasútnak éppen ez az ötlet. Ennek az ötletnek a széles továbbgondolása. Valósággal ugratta, heccelte a vasúttársaságokat a hálókocsi-társaság. S ma már aránylag nagyon kicsiny idő után íme még a párizsi-tokiói hálókocsi-járat sem csinál szenzációt. Mint ahogy a száz kilométeres gyorsaság is legföljebb egy kis fejszédülést okoz nekünk például Párizs és Monte-Carlo között.

Ez a Párizs-tokiói új vasúti kényelem szép szenzáció. Benne van a jövődönnek pompaigérete s az emberi kultúrának mindenhatósága. S benne van egy nagy emberi szomorúság, hogy a modern ember nem tud már örülni a legszebb dolgoknak sem.

1907. július 12.

159. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Sírnak a Zápolyák

Bánffy Dezső Mohácsra utazik, könnyeivel a Csele-patakot táplálni. Andrássy Gyula a Mohi-pusztta tájékán kereng egy jó automobillal. Barabás Béla a segesvári csatatéren zokogta ki magát, ha igaz. Ezek a hírek egyelőre politikusaink nyári szórakozásáról. Bizonyosan Világosra is eljut egy-két felhős lelkű honférfiú. Nagypéntek előtt keresztjáró vénasszonyok szoktak ilyen sírást végezni. Igaz, hogy ezek a vénasszonyok megkönnyebbülhetnek a sírás után. Azonban a magyar politikusoknak ezer évig kellene sírniok legalább. Sírjanak és bömböljenek, uraink, nagy férfiak. Ami átok ül ezen a szerencsétlen országon, mind önökért ül. Ami bűnt itt elkövettek, mind önök követték el. A Zápolyák, a nagy hazafiak, a politikusok.

II.

A kegyetlen Statisztika

Csitt, most pedig némuljunk el egy kis időre. Szemeink csak meredjenek tovább is egy könyvre. Egy kegyetlen, hivatalos statisztikai könyvre. Némuljanak el a magyar impérium és a harminc millió magyar bolondjai. De némuljanak el a nagy magyar kultúra fanatikus akarói is. Némuljunk el és ne bántsuk egymást. Ülünk a földre, mint a gyászoló zsidók. Vagy mint a falurosszák, ha váratlanul fejbe kólintják őket. Hogy mi történt? Semmi sem történt, semmi új. Egyszerűen csak a számok álltak elébünk. Ebben az országban majdnem tizenegy millió ember nem tud magyarul. S ugyanebben az országban majdnem tizenegy millió ember nem ismeri a betűt. Miért vernők egymást, mikor ilyen rettenetesen meg vagyunk mi ügyis verve?

III.

Kaland a Tátrában

Tehát automobil-kalandja már Paulay Erzsinek is akad. Egy rémes hírből, amely a lapokat bejárta, ennyi a nevezetes. És ez a rémes hír csupán ennek akart a híradása lenni. Az első nagy automobil- eset a Jászai Marié volt a magyar deszkák vidékén. Amikor a vasutas-sztrájk idején Szegedről automobil hozta és adta vissza Budapestnek a művésznőt. És a modern technika mai boszorkányos idejében milyen hamar következett – a Fedák Sári automobilja. És ma már Paulay Erzs is automobilról csapja magának a reklámot. A világ és minden a világon csakugyan demokratizálódik. Az automobil pedig nemsokára még a bicikli előtt is pirulni fog.

IV.

Amerikával bajunk lesz

Amerika, vegyük már bátran észre, nagyon figyel bennünket. Egyre gyakrabban küld ide jószemű tanulmányozókat. Itt, helyben, szeretné megtudni az okokat, amelyek a mi magyarjainkat kiüldözik. És ha megtudta, akkor Amerikával bajunk

lesz. Akkor Amerika még kevésbé fog örülni a magyar bevándorlóknak. És Magyarországnak ma egyetlen szociálpolitikusa – Amerika. Andrásy Gyula százszor drágóibb fiú lehetne. Amerika és kivándorlás nélkül az oláh parasztlázadásnál rettenetesebb lázadás törne ki Magyarországon. Nekünk tehát nagy érdekünk, hogy Amerika tovább is befogadja a mi földönfutóinkat. De ne felejtsünk el még valamit. A magyar ember az amerikai ember hite szerint – hun. A hun pedig, ha fehér is, éppen olyan utálatos neki, mint a sárga hun. De Japánnak vannak hadihajói és ágyúi. Japán meg tudja követelni, hogy az ő véreit Amerika megtúrje. A mi ágyúink azonban a magyar vezényszóval együtt a Lengyel Zoltán lármás álmaiban vannak elraktározva.

Budapesti Napló 1907. július 13.

160. MAGDOLNA GRÓFNŐ TÉVEDÉSE

– *Halál egy idegen síron* –

A szép Magdolna grófnőt halva lelték a firenzei temetőben. Szerelemtől halt meg, szépen halt meg, egy síron, hirtelenül. Akik sohse hallották hírét, azok is siratják egész Olaszországban. Az emberek szeretnek sírni és szeretik, ha más nagyon regényesen és meghatóan hal meg. A szép Magdolna grófnő halott barátja ebben a temetőben pihent. A régi regényes regényekben olvasunk csak ilyesmit. Jött a grófnő, a szép grófnő, a szívbajos, a neuraszténiás. Talán a Hold is sütött, éjszaka volt, különös lármák a ciprusok között. Magdolna grófnő lerokadt a sírra és ideggörccsök delíriumában sikoltotta el százszor az Ő nevét. A gróf nevét, kit Franchi grófnak neveztek a forró nők idelent s neveznek az angyalok odafent. Egy mindnél nagyobb idegroham s Magdolna grófnő szörnyethalt. Szerelemtől, fájdalomtól, mint a szép románcokban, megrepedt a szíve.

És e pillanatban fölszólt a sírból a halott. Száraz hangon beszélt, mint egy kereskedő. De keserűen és virágosan, mint egy megcsalt költő:

– Csókolom a kezeit, szép Magdolna grófnő, e pillanattól kezdve már kollégám a halálban. Bájjos honfitársnőm, bocsásson meg nekem, ha az üdvözlés szavai után rögtön kénytelen vagyok udvariatlankodni. Enyhítő körülmény, hogy életemben nem volt módomban a valódi arisztokrácia szalonjaiban finomodni. Szép grófnő, engedje hát megjegyezmem: egy parányit tévedni méltóztatott. Ebben a sírban, amelyen az ön drága, szép teste pihen meredten, nem Franchi gróf pihen. Franchi gróf, az ön halott szerelme is itt van valahol körülöttem, a közelben. De ön, szép grófnő, kicserélte a sírokat. Tisztelettel alantfekvő nem vagyok gróf s ön engem nem csókolt, sőt nem is látott soha. Engem Rossinak hívnak, csupaszul és közönségesen Rossinak. Amíg éltem, bankár voltam a siralomvölgyben, egy szürke kalmár. Nagy szerelmeim sohse voltak, mert ez üzletem menetét is érzékenyen zavarta volna. De igenis voltak némi ügyeim a nőekkel, mert a csókokat meg tudtam mindig becsületesen fizetni. Ám bevallom s ez volt az egész életem átka: vágytam mindig egy nagy, teljes, egész szerelemre. Valami végzetesre, valami olyanra, amelynek hősnője egy álomasszony, egy, a nőfaját megistenítő asszony lett volna. Zörgő, fázó, férgektől kikezdett csontokkal vallom be: hasztalanul vágytam. És most tegezni foglak, Magdolna, mert nagyok a fájdalmaim. Visszaemlékszem az életre és reátok, asszonyokra. Íme ezek, ilyenek vagytok ti. Ha szerettek, akkor is tévedtek. S ha nem szerettek valakit, aki a csókokra talán a legérdemesebb, ekkor is ugyanaz a helyzet. Ti *nem* tévedni nem tudtok soha. Ti ős ellenségei, kaján átkai vagytok a férfiúnak. Ti azt se tudjátok soha, hogy szerettek-e vagy nem szerettek. A halottnak akarjátok elmondani, amit az élő hiába várt tőletek. És ha meghaltok a halott férfiúért, akkor is a *más* sírján haltok meg.

Így üdvözölte Rossi bankár a szép Magdolna grófnőt, akit azóta fölboncoltak és eltemettek. Akiről költők fognak bánatos dalokat énekelni szép Itáliában. Ilyen az élet, ilyen a halál és ilyenek a Magdolnák.

Budapesti Napló 1907. július 14.

A. E.

161. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A M. Á. V. és a báróné

Másnak nem hinném el, de magam tapasztaltam meg a dolgot Budapest és Szolnok között. Az ágazó, sokféle kocsin, Kelet felé pályázó, éjszakai gyorsvonaton. Már eldültek, heringekként pakoltan, lógtak, bóbiskoltak az utasok. Egyszerre fölriadunk, két kalauz is futkos össze-vissza a folyosókon. Lárma, nyugtalanság, láz költözik a szunyókáló utasok nyomorék álmába. De a kalauzok kegyetlenek, idegesen, ordítva tépnek föl minden ajtót:

– Nincs itt a báró B-né ő méltóságának a társalkodónője?

Blum úr a balomon s Kováts Mihály ifjú mérnök jobbfelől, akikkel már összeismerkedtem, velem együtt fölriadnak. Szinte futunk mi is már őméltósága társalkodónőjének a keresésére.

A dolog, mint később a hosszú gyorsvonat összes utasai megtudják, valóban rettenetes. A báróné természetesen az első osztályon, jutányosan rezervált különszakaszban utazik. A társalkodónő, akár öt darab is, beférne ide, de nem engedi a rang és a takarékoság. A bárónénak azonban, hűvös lévén az éjjel, eszébe jut, hogy egy meleg kendő a társalkodónénál maradt. S mivel ő a kendőt akarja, nyílt pályán megáll a vonat. Fölvernek, megriasztanak mindenkit a M. Á. V. szegény emberei, akik jól tudják, hogy ebben az országban kötelesség a mágnások kiszolgálása. Egy félórába kerül, míg megtalálják a báróné társalkodónéját és a meleg kendőt. A fölriadt utasok is aludni próbálnak izgatottan egy-két óra múlva. Rendben van minden, a báróné megkapta a meleg kendőt. Halljuk künn a folyosókon az abszolúte nem honorált kalauzok büszke lépéseit. Szomszédaim is megnyugodnak végre, aludni próbálnak, én csöndesen szólok hozzájuk:

– Jó éjszakát, Blum úr... jó éjszakát, Kováts úr, jó éjszakát, tisztességes demokrata Magyarország.

II.

A képviselő úr – pátriájában

Nem volt ez mindig így Magyarországon, de most így van s ez is – új rend. Diétáinkon mindig ültek fölös számmal hülyék és gazemberek. De ezt legtöbbször csak Pozsonyban vagy Budapesten a coulissier-k tudták. De a követ, vagy képviselő úrnak egyetlen helyen mindig megvolt a becsülete: a kerületében, a pátriájában. Ma ez sem így van: vidéken járó ember elszédül, milyen gazemberségeiről beszélnek és írnak hihetetlenül nyíltan a képviselő úrnak a saját fatornyos hazájában. Lehetséges volna-e az, hogy csak a rágalmazók sokasodtak el Magyarországon? Avagy mentsünk mindent az öreg közmondással: senki se próféta stb? Talán okosabb, ha bátorságosan azt gyanítjuk, hogy még a magyar diétákon sem volt soha annyi piszkos személyiség, mint most.

III.

Az anarchista hazafiak

Oh Rákosi Jenő! Ma már arra is képes, hogy az anarchistákat játssza ki a szocialisták ellen. Az anarchisták becsületes forradalmárok, mondja ő, a szocialisták ellenben falanszter-hóhérok, rend-mániákusok. Máskor mindig anarchiával gyanúsítja őket. Most esetlegesen, nem elég forradalmárok neki. Ő úgy harcol, ahogy neki tetszik s bízik a publikuma ostobaságában. De milyen ostoba mégis, ez a harcmodor. Polgári társadalmakban valóban szokásos az anarchiával kacérkodni. A szocializmus ellen néha, de l'art pour l'art is nagyon sokszor. De a magyar társadalom nem polgári, de nyomorult, feudális. Itt egy kicsit veszedelmes lesz a műhazafiaknak az anarchizmussal kacérkodni. Még baj lehet esetleg ebből, de hát legyen is. Akit az Ok, az Isten büntetni akar, az eszét veszi el.

Budapesti Napló 1907. július 16.

A. E.

162. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Nasi – a börtönben

A kamorrák és maffiák Olaszországa megemberelte magát. Nasi ex-minisztert, aki annyira emlékeztet bennünket itthon valakire, börtönbe csukták. A szép nevű Regina Coeli börtön őrzi a híres urat. És most lázadjon föl újra Trapani, a Nasi választókerülete. Lázadjon föl egész Szicília, Szardínia és fél Olaszország. Ezt a szégyenes komédiát Európa és a világ előtt nem tűrhette tovább még Olaszország sem. Ez talán most már végre komoly letartóztatás lesz? Nasi urat jól fogják őrizni a Regina Coeliben s nem lesz belőle ismét politikai menekült? A képviselő úrból, a tolvaj hazafiból, az ex-miniszterből, a demagógból, a gazemberből.

De nem lehet mégse megjósolni, mi lesz s mi lehet még a Nasi-ügyből. Egy bizonyos, hogy halhatatlan példája lesz annak, hogy a mi századunkban milyen olcsó gazemberek lehettek drága hazafiak.

II.

Francia diákok Németországban

Gambetta Sedan után diák-regimenteket csinált Franciaországban. Franciaország mai férfiai arra tanították az iskolában, hogy kell a Rajnán rohamban átlépni. Hogy kell golyót löni Elzász-Lotaringia elrablóiba. És ma átlépik bizony a francia diákok a Rajnát. De éljenző deputáció s lelkes szónoklat várja őket. Vakációkon francia és német családok kicserélik gyermekeiket. És diák-expedíciók járnak be a két országot. Francia tanárok elviszik látni és okulni Németországba diákjaikat. A németek már előbb is elvitték az övéiket Párizsba s máshová. Egy kölni távirat érdekesen beszél erről a változásról. A Rajna mellékére megérkezett egy diákcsapat. S az üdvözlő beszédre a vezető francia tanár azt felelte, hogy ez a diák-expedíció nemcsak a nyelv fejlődését és a kultúrát akarja megismerni Németországban. Ha most francia diákok jönnek Németországba, egészen más érzéssel jönnek, mint ezelőtt. Nem gyanakvással nézik ezt a nemzetet, amelyet nem ismertek idáig. Hanem azért jöttek, hogy megtanulják: miként dolgoznak, miként gondolkoznak, miként éreznek Németországban.

Hogy százezerszer, az unalomig kell az ilyesmire rámutatni, különösen nálunk Magyarországon. Hogy milyen egyeztető, milyen legfőbb minden: a kultúra akaratja és szeretete. A kultúra békít, hódít s olyan gyönyörű eseményeket produkál, amilyenek a vérszagú históriában sohse történtek eddig.

III.

Az emberséges Andrássy

Az egész világon emberség és könyörület ébredt föl a gyermekek iránt. A gyermek iránt, aki nem tehet róla, ha az ő apját törvénytelen szerelmes alkalom vezette az anyjához. A mai rendben minden irgalom kevés a törvénytelen gyermek iránt. Csak a mi miniszterünk, aki a törvénytelen gyermekek minisztere is, sokallja

még azt is, ami az új éra előtt Magyarországon megindult. Utólagos házassággal törvényesített gyermekek keresztlevelébe már nálunk se ragasztják a kincstári bélyeg mellé a szegyenbélyeget is. De Andrássy miniszter nagyúri, feudális lelke sokallja a humánus szecessziót. Ő most másként intézkedett: ha a szülők törvényesen egybekelnek, de nem kívánják törvényesíteni előző gyermeküket, hát az marad tovább is fattyú, az anyja nevéen. Beillik ez gyönyörűen abba a rendszerbe, amelynek Apponyi a minisztere. Minden vonatkozásban mindenkitől meg kell kérdezni, milyen vallásban született. Ha magyar a neve, érdeklődni kell, így, e néven hívták-e mindig. Törvényes, utólag törvényes, törvénytelen vagy utólag is törvénytelen-e? Mert nincs ez a társadalom eléggé szétzúllva, mert túlságos sok volt már úgylis itt az emberség és a demokrácia.

Budapesti Napló 1907. július 17.

Lellei

163. AZ EGYHÁZ KÍNJA

– Az index és a modernek –

Okos és nagy törvényű véletlenség az, hogy Szent Péter trónján ma egy X. Pius ül. Velence expatriárkája predestinált ember arra, hogy az Egyházat elváltozni lássa. Mert csökönnyös, mert együgyű, mert szinte halszagúbb ember, mint Szent Péter, az ő állítólagos őse. Van ebben az ilyen világhistóriai látványosságban valami pikáns, valami izgató, valami rejtelmes. A fejlődés emberének tetszik, hogy például éppen XVI. Lajosnak kellett a nagy forradalom nagyszerű színjátékát legszemélyesebb szereplésével megtisztelnie. X. Pius is, szegény, olyan ártatlanul pottyant bele egy fölségesen válságos helyzetbe, mint Pilátus a krédóba. S éppen azért, mert csökönnyös, mert együgyű, mert halszagú, mert mit sem ért abból, ami van, lesz belőle egy reform-pápa *malgré lui*. Egy XVI. Lajos, akinek csak éppen hogy a fejét nem fogják leütni.

Az *index* ellen indult kultúrmozgalom csak egy hulláma a modern katolicizmus háborgó gondolatának. Be kell ismernünk, hogy az Egyház szempontjából az ortodox klerikálisoknak van igazuk. Ha én jezsuita volnék, pláne jezsuita főgenerális, vörös pápa, így beszelnék Őszentségéhez:

– Legszentebb Atyám, az Egyház csakugyan megöregedett. Szép asszonynak, jónak, a jójárású lónak s az Egyháznak kár megöregedni. De óva intem Szentségedet, hogy könnyelműen, apránként ne reformáljon, ne engedjen. Míg nincs egy teljesen kész tervünk a megújult Egyházhoz, addig átkozzuk meg minden modernséget.

Szó sincs róla, X. Pius nem nagyon sejtí, hogy miről van szó. De arra jó és alkalmas ő, hogy *a régiek mellett való abszolút kitartás egyedüli üdvösségét* hittel és sillabusszal erősítse. De íme az erősen gondolatokkal élő és táplálkozó Németországnak már kénytelen volt koncessziót tenni Őszentsége. Megengedte azt, hogy a pápai index vak, tridenti szigorán olykor és kissé enyhítsen. Ez még ugyan nem fogja egyházi írökká varázsolni sem Darwint, sem Heackelt. De viszont Róma, hála istennek, iszonyú könnyelműséggel adott föl ismét jogokat. Angliában, ahol a klérusnak ez az index-enyhítő joga szintén megvan, nincs hasonló veszedelem. De Németország modern katolikusai éhesek és inkább modernek, mint katolikusok. Ilyen parányi engedményekkel kultúrmozgalmakat lecsendesíteni lehetetlen. S ilyen parányi, meg nem fontolt koncessziókkal is tönkreteheti magát az Egyház.

Ismétlem, az Egyház vagy kész tervvel akar teljesen megfiatalodni vagy megmarad süket zsarnoknak. Nagy szerencséje a haladásnak, ha egyikhez se lesz mersze. Ha Sarto pápának a laguna-lelke fog lebegni a háborgó vizek fölött.

Budapesti Napló 1907. július 18.

A. E.

164. AZ ALKALMI IGAZMONDÓK

– Nyáron ők is – haladók –

Nyáridőben sok mindenről szabad beszélni és írni Magyarországon. Azért-e, mert a Nap munkában van, avagy mert a parlament szünetel? Mindegy: a Nap-imádók vallása nagyon szép vallás. De a Batthyány Ervineké se csúnya, akik gyűlölik a parlamentet. Mikor Magyarországon nagyon süt a Nap, vakációznak a politikusok. És jönnek a csodák: kisdedek száján értelmes igék. Nyáridőben még okos dolgokról is szabad beszélni és írni Magyarországon.

Egy nem értelmes és nem szemérmes napilapunk a példa. Ma ez az az újság Cherbuliez-t idézi s a klasszikus nevelés-rendet ostorozza. Meglátja, hogy Magyarországon mennyi átoknak a szülője a középiskola. A latin, a görög, a vallás-tan, a vér-história. Hogy a magyar diák életről és eleven kultúráról még csak nem is hall az iskolában. Egy iskolarendszer ül ez országon, mely értelmiség helyett pimaszokat, tudatlanokat, betyárokat küld reánk. Hígabb, lelketlenebb, mihasznább értelmisége egyetlen országnak sincs.

Áh, áh kedves gróf vagy báró Hírlap (hogy Jean Bonnefon francia kollégám címzését használjam). Hát így nyáron önök is tudnak észrevenni? Önök is meglátják, hogy a pozitív természettudomány helyett ezerféle dogmával nyomorítják a magyar diákokot? Önöknek sem tetszik a Horatius-ódák magoltatása? És az aorisztosz és a vallás-erkölcs és a meghamisított história? Még talán a Beöthy-féle irodalomtanítás sem? De a becsületes magyar szociológusokat több ízben meg tetszettek marni. Szegény, néhai, jobb sorsra méltó Tóth Bélából vérebet csináltak. Ráuszították mindenkire, aki itt becsületes haladást és újulást kívánt. És most velünk méltóztatnak tartani? Ilyen csodákat mível a nyár és a parlamenti szünet?

Valamit mi régóta és egyre tisztábban látunk. Az új világfelfogás kicsiny magyar seregének nem a korlátoltság áll elsősorban az útjában. De az elvtelenség, a becstelenség, a gabság. Az új tanításoktól nem azért félnek itt az emberek, mert nem értik, de mert – értik. S a feudális renden, a gazdasági nyomorúságokon kívül éppen a középiskola a forrása ennek az immorális társadalmi erkölcstannak. Mindennek ez a forrása: a züllésnek, az analfabéta parlamentnek, Budapestnek, ennek a lesz-nagyvárosnak, a testi és a lelki pellagrának, mindennek.

Mivel nyár van, szabad ezekről így bátran írni. Hiszen azok is így írnak, akik csak nyáron írnak így. Majd ősszel összeül a parlament s akkor megint csak mi fogjuk ezt a bús, hálátlan nótát fújni. S akkor az alkalmi igazmondók ismét csak a hazug politikához pártolnak. S jaj lesz nekünk szociológusoknak, anarchista íróknak és krónikásoknak, akik akkor [i]s a magyar társadalom megújulásáról prédikálunk.

Budapesti Napló 1907. július 19.

A. E.

165. KIS PÁRIZSI SZENZÁCIÓK

(Párizsi levél)

I.

Sé-Kong-Liao úr házassága

Sé-Kong-Liao úr a kínai császár kereskedelmi attaséja Párizsban. Már egészen párizsi gavallér, aki a fehér, párizsi nőkért elfeledte Kína szépséges leányait. Azonkívül szeretetreméltó és gazdag, szóval: párti. Nagy társasági szenzáció volt hát a minap Sé-Kong-Liao úr házassága. Az elegáns attasé feleségül vette Suzanne Aitken kisasszonyt, egy skót származású előkelő, elfranciásodott család csinos leányát. Ott volt a polgári, de ünnepi házasságkötésnél az elegáns párizsi kínai kolónia. Európai ruhában valamennyien, csupán a vőlegény öltött kivételesen pazar kínai díszruhát. Annál párizsiasabban volt öltöztetve a szép menyasszony. A házasságkötésnél ott volt a francia külügyminiszter gratuláló képviselője is. Megjelentek sokan az idegen diplomaták közül. S ott volt Sé-Kong-Liao úr magyar kollégája, Návay Aladár, magyar kereskedelmi attasé is.

II.

Zia Loufti – ügyvéd

Zia Loufti Párizs legújabb asszony-ügyvédje. Őnagysága egy olyan úrnak a felesége, akinek két diplomája van: ügyvédi és orvosi. Loufti úr, a férj, azonban csak orvos akar ezután lenni. S hogy az ügyvédi iroda kárba ne vesszen, ügyvédet csinált a feleségéből. Madame Zia Loufti huszonnyolc éves hölgy. Igen alapos tudású jogász, aki még egyre tanul. Nagy ünnepélyességgel tétették le vele az esküt. Persze udvariasak voltak fölöttébb a férfi-kartársak. De arcukról lesírt az aggodalom és a bosszúság.

III.

Ranavalo királynő Párizsban

Madagaszkár detronizált barna királynője, a szomorú Ranavalo Párizsban időzött megint. Július huszonnegyedikén ott volt Longchamp-ban a nagy katonai díszszemlén. Ott nem fűtyülték ki, revolverrel sem lőttek sem reá, sem előtte a levegőbe. Sőt itt-ott igen kedves éljeneket kapott az úton az egzotikus exkirálynő. Három hétig Houlgate-ban fog üdülni Ranavalo. Azután megint visszajön Párizsba mulatni a maga szomorú módján. Mindezt neki a külügyminiszternél pontosan be kell jelenteni. Figyelik minden lépését Algériában is, ahol most lakik. Pedig talán szegény Ranavalo erőszakkal se menne vissza Madagaszkárba. Elfáradt, megöregedett, elcivilizálódott. Már csak mint álmod szereti Madagaszkárt s a királynői trónt.

Budapesti Napló 1907. július 19.

Brown.

166. AZ OLÁH GIMNAZISTÁK

– *Azoknak a nép baja fáj* -

Mi igazat adunk Károly román királynak: a diák tanuljon. Tanuljon bizony az ebadta csibe és ne politizáljon. No de ezt a tanácsot úgyse fogadja meg a diák. Még a gimnazista diák sem, Magyarországon sem, Romániában sem. S ha ez már sajna így van, irigyeljük Romániától – a gimnazistákat.

Az oláh gimnazisták kérvényt dobtak Károly király kocsjába. Mellékes, hogy a merészség miatt még a diákok tanárai is orrot kaptak. A fontos az, hogy a diákok lázadó parasztok számára kértek kegyelmet.

Románia sem kultúrország, sőt rettenetesen nem az. Erről a bojár-zsarnokságról, az általános anyagi és lelki nyomorúságról éppen mostanában megrázó dolgokat tudtunk meg. Románia is Kongó-völgy, Kongóbb és kongóbb minden más szomorú országnál. De íme: a gimnazisták fiatal szíve könnyben és vérben reszket a paraszt, a szegény lázadó és legyőzött paraszt sorsáért. A Jorga-féle oláh professzorokat szabad megítélnünk és leköpnünk. De a Jorga-féle oláh professzoroknak egy nagy enyhítő körülményük van. Beoltották a nebulók, a jövő oláh intelligensek gondolkozásába a nép szerelmét. Holott Romániában is többnyire a kiváltságosoknak és a kiváltságosaktól megtúrteknek a fiai juthatnak csak iskolába, pláne az eleminél magasabba.

Elképzeljük-e mi itthon, Magyarországon, hogy ilyen történhessék? Én emlékszem, hogy a mi gimnáziumainkban például a többek között egy indulót tanultunk énekelni. Ha jól emlékszem, Hertelendy-induló a címe. És énekeltük, majdnem megbolondultunk a kéjtől. Párducos ősök félelmetes és szép úri jogainak a nótája ez. S a magyar gimnazista fújja: honotokért, *nemesi jussotokért* ne sajnáljátok ontani hazafi-véreteket. Hazafi vérünket persze csak annyira ontjuk, mint Zichy Jenő és Károlyi Pista ontották a nemzeti ellenállás ideje alatt. De kell-e jellemzőbb valami annál, hogy a magyar gimnazista még nótában is ilyeneket tanul? Most már képzeljük el, Isten és a magyar nagyurak irgalmassága mentsen meg tőle bennünket, fölkel a magyar paraszt. Ömlik a vér a magyar rónán s természetesen újra bilincset, sőt súlyosabbat kap a nyomorult. Úgy neveltek-e ez országban minket, akik szintén csak szabad lakájok, túrt senkik vagyunk a mágnások és püspökök országában, hogy egész szívünkkel és indulatunkkal a nép mellé álljunk? A Hertelendy-indulót daloló magyar diákok fognak-e, tudnának-e olyat érezni és cselekedni, mint az oláh gimnazisták?

Újra Károly királlyal jelentjük ki: a diák tanuljon. Újra azt mondjuk, Romániában még annyira sem tejfel, mint nálunk. És újra állítjuk: irigyeljük Romániától a gimnazistáit.

Budapesti Napló 1907. július 20.

Lellei

167. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Az Árpád-egyesület harangja

A pusztaszeri Árpád-egyesület egy ősharangot akar lábra akasztani a szeri pusztán. Ez a harang a szeri monostor egyik harangja lett volna hajdanában. Mivel a harang társaival együtt most Kecskemét egyik tornyában lóg, az Árpád-egyesület egy új haranggal fogja megváltani. Van pénzünk hálistennek mindig, amikor tombolni kezd bennünk a honfi-kegyelet. Dáridóra, zsenizászlóra, emlékoltárra, örökmécsesre, ősharangra. Jól van és jól tesszük, de nekünk mégis Egyiptom derék fáraói jutnak az eszünkbe. Komoly historikusok állítják, hogy a gúlákat, piramisokat s Egyiptom egyéb kőcsodáit nem tréfából és mulatságból építették a fáraók. De építették azért, hogy a munkátlank és ínségesek munkához jussanak. Az Árpád-oltár, az Árpád-harang nem fogják jóllakítani a szegény csongrádi parasztot. De egy Duna-Tisza-csatorna építése igen, még ha Árpád csatornának is fogják keresztelni. Az Árpád-egyesület harangja az a harang, mely megfizeti a nyomorgó népmilliókkal szemben fennálló adósságunkat.

II.

Budapest a zálogházban

Budapest főváros statisztikai Havi füzeteinek májusi számából leírunk egy számot. Az év eleje óta május hóig Budapest főváros népe ötmilliószázhuszonegyezernégyszáznyolc korona kölcsön erejéig mászott be értéktárgyaival a zálogházba. Iszonyú szám, iszonyú summa, iszonyú nyomorúság ez. De lesz rosszabbul is, mert például az előző évben ugyanennyi idő alatt, szintén horribilis volt ez a szám. De mégis kisebb majdnem négyszázezer koronával. Négy hónapnyi idő alatt egyik évről a másikra négyszázezer koronával több ínségkölcsönre volt szüksége Budapest népének. Egyetlen adat csak, de sikoltó adat arról, hogy hogyan kormányoznak ebben az országban bennünket s hogyan gondoskodnak a mi munkás és tisztességes megélhetésünkről. Mivel pedig egyre nő a ki nem váltott tárgyak száma, azt is meg lehet állapítani, hogy nemsokára csak nagyon kevés embernek marad Budapesten becsapnivalója.

III.

Boda főkapitány áldetektívjei

Higgye el nekünk Boda főkapitány, hogy az áldetektívek is az ő detektívjei. Ha Budapesten nem volna rendőri mindenhatóság, egy gazembernek se jutna eszébe, hogy magát detektívnek adja ki. De a rendőr, a detektív irgalmatlanul hatalmas úr Budapesten. Beleütheti s bele is üti az orrát minden dolgunkba, mivel azt neki megengedik, sőt parancsolják. Íme, olvassuk, már az aszfaltbetyárok is detektív-köntösben állnak a nők elébe. Mégpedig a tisztességes nők elébe. Mert a másféle nők már régi objektuma az igazi és az áldetektíveknek. A rendszerben van a hiba, a túlságos rendőri hatalomban. Addig, míg így lesz, mint most, az áldetektívek is szaporodnak. És zsarolnak pénzt, szerelmet, mindent. S addig az

áldetektívek is Boda főkapitány erélyes kezének akaratlan kreatúrái. Az meg azután ismét nagyon furcsa, hogy Budapesten az áldetektívek sikerrel operálhatnak a legtöbbször. Ez nem azt mutatja, hogy a közönség a maga erkölcsös védő barátainak tartja a rendőröket.

Budapesti Napló 1907. július 21.

A. E.

168. A SZARVAS-CSÁRDA KÖRÜL

– *Az aranytollú főjegyző úr figyelmébe -*

Pest vármegyének bizonyára Fazekas után is van aranytollú főjegyzője. Magyarországon minden vármegyének volt, van és lesz. Hogyne lenne a híres, a büszke, az „első” vármegyének? Aranytollú főjegyző úr, a Szarvas-csárda dolgáról ékes jelentést várunk. Az nem beszéd, hogy csak a nagyszerű dáridók s úri vitézkedések mámorosítsák meg a pennát. Az élet: nem csupa nemzeti ellentállás. Az élet: nem csupa áldomás a Pannóniában. Még csak nem is csupa parasztráncbaszedés ez a bűdös élet. Komplikált, brutális, véresen tarka is olykor. Belé tartozik a Szarvas-csárda is például összes néhai lakóival együtt. Sőt, ha jól tudjuk, Pest vármegyébe is beletartozik. Ne csak mi írók legyünk olyan bolond, nagy szívűek, hogy az élet vasárnapjain kívül a nagypéntekeket is megállítsuk. Az aranytollú főjegyző úr se írjon mindig díszmagyarban. Ne mindig hősi, szép finom és úri dolgokat. Tessék, aranytollú főjegyző úr, ékes jelentést írni a Szarvas-csárda dolgáról. Néhány irodalmibb momentumra szívesen hívom föl az aranytollú főjegyző úr figyelmét. De úgy lehet, hogy Gulner kétszeresen öméltósága is haszonnal figyelhet.

Pest vármegyét még Afganisztán sem fogadná el ajándékul. Ha úgy egyáltalában lehetséges volna vármegyéket átnyújtani. Mert hihetetlenül megrendüléne Afganisztán közbiztonsági viszonyai. Őni például Bácsbodrogból, Dunántúlról, sőt messzebről is Pest vármegyébe jönnek manapság az ölők. Pest vármegye egy új Bakony lesz bakonyi rengetegeken nélkül mihamar. Hogy hetenként minden nagyobb faluban agyonsimogatnak valakit, ez már nem is szenzáció. Hogy kondát, négy ökröt, juhnyáját, lovakat úgy tüntetnek el, mint a szép tündérmesékben, ez pláne mulatság. De az mégis mintha túlzott buzgóság volna, hogy embermészárszékek meghonosításán fáradozik Pest vármegye. Az ember mégis csak ember, dolgozik, adót fizet, katonanyagot produkál. Kár az emberért, tekintetes vármegye, igazán kár.

És milyen alaposan, jól, hentes-elvekkkel ölnek itt Pest vármegyében. A nagyvárosi, úgynevezett rém-gyilkosságok elkövetői leckét vehetnének. És még azt mondják, hogy a vármegye a maradiság fészke.

Reggel a fölgújtott csárdában megtalálják a lemészároltakat. Még homályos a hajnal s egy gazdatiszt vagy micsoda küldöncöt keres, hogy hatóságot, csendőrséget értesítsenek. Az összegyűlt népből nem kerül egy bátor, aki elinduljon. Ki tudja, nincsenek-e még itt a közelben a gyilkosok. Ugyanazok, akik azt a szegény kocsist is pót-gyilkossággal elnémították, mert belekibickedett a dolgaikba. A jámbor, megriadt emberek ismerték Pest vármegye közbiztonságát. Itt nem sietnek el a színtérről olyan félelemmel a gyilkosok, mint másutt.

Az is kár, hogy a boncolást nem látta valami igazi vármegyei úr. Főispán, alispán vagy egy nótárius legalább. Isten szent, szűz, szabad ege alatt vagdosták szét a még szét nem vagdalt emberdarabokat. A füstös, bűzös, égett rom-házba nem

mehettek be boncolni. Hirtelen egy sátort csinálni, ehhez ötlet kellene. Így azután sok száz ember szemléltető szabad oktatásban részesült a boncolás-tudományból.

Hogy Anglia milliomos spleen-betegei nem tudják, mennyivel közelebb, mennyivel érdekesebb szenzációkhoz juthatnának. Már például maga az, hogy az ember Pest vármegyében falun vagy pusztán vesz egy magányos házat, sőt e házba beleköltözik. Érezhet-e a beduinok között, Marokkóban, Arábiában, bárhol, sátrak alatt töltött éjszakákon nagyszerűbb, emberibb, szörnyűbb izgalmakat.

Adhatnék még néhány, sőt a néhánynál több adatot Pest vármegye aranytollú főjegyzőjének. De, úgy gondolom, ő már sejti, hogy milyen írói eszközökkel kellene megcsinálnia legközelebbi jelentését. Esküszöm, hogy ha báró Eötvös József ma élne és Pest vármegye főjegyzője volna, így írna. Sajnos, Magyarország mai közigazgató urait csak époszi témák érdeklik s csak ukázokat tudnak alaposan írni. S végül még valami eszembe jut s azt még ide írom: Gulner főispán úr megíratott valamit a lapokba nemrégiben. Azt, hogy nála nem emlékszem hány száz vagy ezer Pest vármegyei ember jelentkezett, hogy vezesse őket a parlament elé a gaz horvátok megfenyítésére. Gulner főispán lelkes, hazafias szíve örömtől dobogott. Szerencsére az obstrukció véget ért s nem kellett horvátokat pusztítani. Gulner főispán helyén azonban én megdöbbenem volna vármegyéim népének harciassága miatt. Legalább ennyit gondoltam volna: ördög és pokol, itt baj van, ha már az én népem nem elégszik meg azzal, hogy sutyomban ölhet és gyilkolhat.

Mindenesetre pedig jól vagyunk kormányozva, igazgatva, őrizve Pest vármegyében és ez országban.

Budapesti Napló 1907. július 23.

A. E.

169. BEÖTHY ÚR SZÍNHÁZAI

– *Az ő szívük és a mi türelmünk* –

A Király Színház és a Magyar Színház ügye nem a művészeté. A Beöthy László zsebének az ügye viszont nem a nyilvánosságé. Állapíttassék ez meg azonnal, nehogy valaki összevissza cserélje a művészetet, a színházat, a zsebet, a nyilvánosságot és a trösztöt.

Beöthy László egy nyilatkozatában képtelennek állítja még a föltevést is, hogy neki ne legyen egyelőre legalábbis két színháza. Úgy-e ez azt jelenti, hogy eleddig senkinek sem volt szava a Király Színház és Magyar Színház uniója ellen? Gyönyörű nyíltsággal beszélhet hát a kérdésről e sorok írója. Először is azért, mert eléggé utálja a színházat, mint olyant. Másodsor, mert nem kopogtatott és soha az életben nem fog kopogtatni Beöthy László ajtaján halhatatlan, de soha meg nem írandó színdarabjaival. Harmadsor, mert Beöthy László örökölt, nagy, családi kereskedőtalentumát föltétlenül respektálja. Negyedsor, ötödször és többedsor, mert szép dolog azt a publikumot védeni, melynél naivabb, birkább és hálátlanabb nincsen ezen a világon.

Beöthy Lászlót minden más anyagilag és szellemileg rendezett országban ma bojkottálnák az írók, a szerzők. Valahogyan azonban meg ne próbálják (nem is fogják megpróbálni) nálunk, mert Beöthy Lászlónak jogos nagy öröme volna. Írnak és szereznek bőséggel a külföldön s Jézus nevében csak irtalmasságot gyakorol az a színház-direktor, aki magához engedí a hazai kisdedeket.

De, ha az írókhoz kevés jogunk és közünk van, itt számolja pénzecskéjét a jegyváltó pénztár előtt a tóduló közönség. Ezt becsapja, ezt kizsákmányolja, ezt két végéről égeti, ezt elbolondítja ez a tröszt. S nem vagyunk ám biztosítva, hogy ebben a csődországban jövőre nem szerezheti meg két színházához a harmadikat is. Avagy nem építteti a negyediket is. S akkor ő fütyül s a publikum úgy táncol, ahogy ő akarja. Más ízlése nem lehet a publikumnak, mint a Beöthy László ízlése. Háromszáz színész helyett tart majd ötvenet. Kevesebb lesz minden személyzete, kevesebb a darabja is. Amit lejárát egyik színházában, kiviszi a kisebb jegyárú s igénytelenebb közönségű másikba. Versenyről, igyekvésről, válogatásról nem is álmodhat a derék színházjáró. Veszi, nyeli azt, amit kap és úgy, ahogy adják.

Megjegyezzük, hogy Beöthynek van igaza és Budapestet ő ismeri jobban. Budapestnek az kell, hogy csalják, rontsák, kihasználják, megalázzák. Mindenben, nem csupán olyan jelentéktelen értékekben, mint amilyeneket nyújt a színház, főképpen a Beöthy-féle s melyekért ő, a publikum, olyan jelentékeny pénzürtékeket hord össze.

De mégse adhasson ki Beöthy László tiltakozó szó nélkül hetyke nyilatkozatokat, ez a célja ennek a pár sornak. Az a dinasztia, amelynek ő színpadi jószágkormányzója, példátlanul megnyomorította ez ország szellemi életét. Lehet, hogy színházakkal fokozni ezt a megnyomorítást nem is lehet már. De ha a zsebükhöz,

az ő zsebükhöz, nincs is közünk, a magunk szegény, árva zsebéhez van. Hát nincs ez uraknak szívük? Hát nem eléggé kihasználták azt már anyagilag, hogy pár évtized alatt ízléstelenekké, butákká neveltek bennünket? Tegyenek még ízléstelenebbekké, még butábbakká. De ne nyúzzanak ilyen rendszerrel, ilyen kegyetlenül.

Budapesti Napló 1907. július 24.

A. E.

170. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A Hau-pör titka

Karlsruhe esküdtjei s a Hau-pörben ítélő bírái föltétlenül nyugtalanok. Nem nyugtalanabbak, de éppen olyan nyugtalanok, mint a világ minden újságolvasója. Érzik ők és érezzük mi is, hogy itt egy kegyetlen sorstragédia vetődött elénk. A sorstragédiákat a rejtelmes istenek rendezik s ha beavatkozunk, bennünket is baj érhet. Hogy Hau Károly ölte meg valóban az anyósát, ez nem lehetetlen. De miért érezzünk a karlsruhei tárgyalás közönségével együtt magunk is különös haragot a szép Molitor Olga iránt? Itt nagy titok rejtőzködik még akkor is, ha Hau Károly gyilkolt. És a vallomástól rettegő vagy menekülő tanúk sem idegcsillapító jelenségek ez izgató, világgraszoló bűnügyi szenzációban. Hau Károly esze, bátorsága, büszkesége és nyugalma még gyilkosul is nem akasztófára valónak mutatják őt. A vér és a halál mellett pedig itt van ezúttal is a szerelem. A szerelem és a gyilkos, aki a gyilkosságot tagadja. Egy gyilkos, aki úgy viselkedik, mintha valami gyönyörű titkot kellene síríg őriznie. S mikor halálra ítélik, homloka körül rögtön ott a mártírkoszorú. A régi, ádáz istenek még élnek és vannak még mindig sorstragédiák.

II.

Legénykedés a levegőben

Ha a franciák az ő kormányozható Patrie-jukkal lepik meg a világot, a németek is repülnek. Ha a Patrie-val játszva sétálgat az Eiffel-torony körül Clemenceau miniszterelnök, fog Bülow is légi sétát tenni. Már jön a hír, hogy a német kormányozható léghajó is oda száll, ahova akar és Spandauban gyönyörűen megkerülte a Nikolaj-templomot. Lehet, hogy ez a levegői legénykedés csak újfajta, ártatlan torna két gazdag, bővérű náció között. Lehetséges, hogy a kormányozhatók nem is kormányozhatók, de nem lehetetlen, hogy mind a ketten azok, a francia is, a német is. És így volna fölséges és így volna egyben pokolian mulatságos. Mert németek, franciák, sőt minden nemzetek diplomatái ez új csodából is a háborút szagolnák ki. Pedig milyen örültül csalódnak vagy csalódnának. Találják csak föl s tökéletesítsék a hadseregek tudósai a kormányozható léghajót. A jót még az ördögtől is el kell fogadnunk, tehát a katonaságtól is. És ők azt hiszik, a naivak, hogy a háborút csinálják, pedig a békét csinálják katonásan, vitézül és szépen.

III.

Az északi Firenze

Egy nagy külföldi lap adja ezt a szép címet Prága városnak. De más lapok viszont szláv Athénnek, szláv Münchennek és isten tudja minek nem keresztelik Prágát. Mindezt a most lezajlott prágai ünnepek alkalmából. Amennyi komoly hírlap és revü él Nyugaton, mind hosszú, hosszú cikkeket közöl Prágáról. A cseh kultúráról, a cseh művészetről, a cseh irodalomról. Áradozó, forró, a kultúra közös szerelmétől ittas hangon fonják az ős cseh város dicsőségét. Az újfajta dicsőséget, a nagy

kultúráét. Sápadozunk a dühtől, az irigységtől, ha Budapestre és magunkra gondolunk. Bezzeg mi nem kaptunk még ebben az életben századrésznyi ilyen dicséretet sem. Gazember, aki azt állítja, hogy a kultúra magyar seregén múlik. De igenis a kultúraellenes, tatárlelkű osztályuralmon s a politikán. Minden hírünket, mindig rossz hírünket köszönjük meg a politikusainknak. S ebből az országból csak a politikusok kiirtásával lehetne valamit csinálni.

Budapesti Napló 1907. július 25.

Lellei.

171. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Szegény Kazinczy Ferenc

Kazinczy Ferencnek szobrot fog állítani feledékeny nemzete helyett – Fráter Loránd úr. Száz itce bor, száz szál gyertya, azaz mit beszélünk, századokig hirdetni fogja Érsemjénben az a szobor, hogy Fráter Loránd volt egy korszakban Magyarország kultúrlelkiismerete. Pikáns is, szomorú is ez a nyári hír, no de mindegy, Kazinczy szobrot kap.

A példa ragadós lesz esetleg: Ruszt József talán majd szobrot fog állítani Madách Imrének és Banda Marci Jókai Mórnak és így tovább. Az érdekesebb mégis az lesz az egész ügyben, hogy persze nagy céció lesz Érsemjénben. Meghívják a kormányt, a képviselőházat, úgynevezett tudományos és irodalmi társaságainkat. És ezek megjelennek Fráter Loránddal egyetemben ünnepelni Kazinczy Ferencet. Indítványozzuk, hogy a képviselőház koszorúját Rakovszky István vigye, a kormányt Darányi képviselje, s a díszszónok Nagy Gyurka legyen. Hihhi, tudják-e az urak, ki volt önmagának, Magyarországnak s a nemzetközi humanizmusnak és kultúrának ez a Kazinczy? Darabont-lélek, akinek a gondolkozásától még Bersenyinek Kazinczyval szemben alázatos, forró, szerelmes barátsága is sokszor megriadt. Szabadkőműves, Martinovics társa, könyörtelen újító, nemzetét ostorozó európai szellem, szociális forradalmár. Egyébként pedig, ha nem is nagy magyar író, de olyan nagy, szomorú, magyar ember, hogy összeszorul a szívünk, ha rágondolunk. A magyar átok a kivételes lelkeket késői poraikban sem kíméli. Fráter Loránd állít neki szobrot s a mai magyar közélet vezetői fogják emlékezetét áldomással ünnepelni.

II.

Dánoson sok a gyilkos

Helyeslem a cikkeket, melyek a csendőrség intézményét nálunk pompásan beváltnak magasztalják. Valóban Dános esete s a Szarvas-csárda gyilkos haramiáinak összefogdosása is ezt bizonyítják. Igen, a csendőrség, a mi csendőségünk, ért a gyilkosok kinyomozásához, sőt túlságosan ért. Kiváló csendőségünkkel már nem egy ízben esett meg, hogy egy gyilkos helyett egy gyilkossághoz három gyilkost is talált. Az ilyen eredmény sok egy kicsit a jóból s emberséges szerény ember megleégszik, ha csak éppen a valóságos gyilkosokat fogják el. Nem gyanúsítok, de egy nagyon eleven legenda fátyolait libbentem meg. Ha én csatangolnék Dános körül s a csendőrök elfognának, nem állok jót magamról, hogy nem vallom be a gyilkosságot. Az „azt mondják” s némely törvényszéki tárgyalás adatai szerint a gyanúsított ember kap először is húsz erős pofont. Ez azt akarja jelenteni, ha jegyzőkönyvi nyelvre fordítjuk: mi az ön neve, uram? A jegyzőkönyvbe pedig sok adatot foglalnak s a pofonoktól még az oláh cigány is elszédül. Emlekszem egy régi gyilkosságra, amely a pátriámban, Sarmaság vidékén történt. A vádlottak elmondták, hogy ők hordókban vallottak a csendőröknek a nyomozás-

nál. Hordókba tették őket, a hordókat újra befenekelték s gurították le sok száz méternyire a hegyről. Ilyenkor az ember akkor is vall, beszél, ha süketnéma. A csendőrség csakugyan nem rossz intézmény, sikerei is voltak már szép számmal. Azt se akarja senki, hogy egy kultúrától visszatartott ország félvad zsványait szalonba vezessék a vallatáshoz. De viszont erkölcstelenség volna elhallgatni olyan gyanús furcsaságokat, hogy a mi csendőrségünk négyszer-ötször elfogja és vallomásra bírja a gyilkosokat olyankor, amikor esetleg a gyilkosok, az igaziak, valahol a markukba röhögnek.

III.

Geöcze Sarolta – igazgatónő

Geöcze Sarolta bizonytalán hálás lesz nekünk, ha – különben nagyon tisztelt – személyiségéből ezennel kifelejtsük a nőt. Ő kemény, harcos ellenfél s bizonyára akarja, hogy férfiasan beszéljenek vele az ellenfelei. Tehát olvassuk: Geöcze Saroltát a budapesti II. ker. *állami* tanítónőképző intézethez igazgatónővé nevezték ki. A csökönyös konzervativizmus, az ortodox keresztényszocializmus apostolnőjét s a feudális Magyarország irodalmi őrangyalát. Kikérjük magunknak, bennünket senki olyan naivaknak ne tartson, hogy meg vagyunk lepve. Minket lephetne meg kalksburgi Apponyi Albertnek akármilyen jezsuita vakmerősége? Nagyon logikusnak tartjuk, ha ezt a Geöcze Sarolta úrnőt, ezt a főtisztelendő világi apátnőt – jutalmazták. Logikusnak tartjuk, ha a jövő Magyarországot előre a butaság gúzsába akarja kötni a hatalmon tobzódó klerikalizmus. De Geöcze Sarolta nem együgyű nő, ő tanulmányozta már egy-két országnak a társadalmi evolúcióját. Ő a sötétségről és maradiságról is tudományos nótákat tud nótázni. Vallja be nagyságos asszony vagy kisasszony, van-e önöknek okuk ebben az országban a konzervativizmus érdekében harcolni? Már tudniillik a dicsőségtől és jutalmazásoktól eltekintve, úgy nyeregben van itt a reakció, olyan bizonyos itt a sötétség, hogy ha önök, a biztonságosak, még mindig harcot hirdetnek, komédiáznak. Egyébként fogadja üdvkívánataimat becses igazgatónői kinevezéséhez.

Budapesti Napló 1907. július 26.

A. E.

172. EGY ELRABLÓTT KOSSUTH-NÓTA

– *Egy főispáni fáklyás zenéhez* –

Valahonnan Erdélyből jön az a félhivatalos hír, hogy fáklyás zenét kapott a főispán. Hetye-petyére, semmiért, csak a hazafias polgárok szent lelkesedéséből. Énekelték a Kossuth-nótát, ordítottak, éljeneztek, bömböltek. Mintha szédítő, szomorú, rejtelmes messziségből érkeznek ez a hír. Úgy hangzik, – hogy Verlaine-t idézzük, – mint elnémult, drága szavak suhanása. Istenkém, istenkém, hát adnak még az emberek Magyarországon honszerelmes fáklyás zenét? Édes, szegény mély bánatú magyar emberek kidagadt szemmel, keserű torokkal fújják még a Kossuth-nótát?

Nem sejtik azt sem Kossuth Ferenc, sem Apponyi Albert, mit raboltak ők el a szegény magyartól.

Ismerünk egy cinikus, éhes és gonosz magyar képviselőt, negyvennyolcast per sze. A jámbor külvárosiak és falusiak előtt reszkető hangon emlegeti Kossuth apánkat. És mesésen utánozza a Kossuth-nótát éneklő magyar atyafit. Borostás arca bambán átszellemül szegénynek, a naiv magyarnak. És ezt nagyszerűen meglátta s nagyszerűen tudja elkomédiázni a nagyságos úr. De nekünk mindig a lelkünk akar kiszakadni, mikor ez az eszünkbe jut.

Hihetetlenül gazdag mámor-battéria a józannak hirdetett magyar. Egy kis bor, egy kis „szavalat” s bolond, lunátikus lesz. Tatáros arcából a felhőktől kergetett őszidei Hold mása formálódik ki. És fújja és fújja, hogy mindnyájan el fogunk menni. Nem gondol ő abban a nótás félórában Kossuthra, Ferencre, sőt Lajosra sem. Nincs az ő bánatos nótázásában sem színészkedés, sem tudat. De van valami bús ígézet, valami régi átok visszarezgése. Adó, szolgaság, kevés hús, porció, fanyar lét, kutya-sors. És hogy ez így megy már csekély ezer esztendő óta. Nincs szomorúbb lény ezen a világon a magyar közembernél. Olyan gazdag ez a szomorúság, hogy mióta már bizonyos percentje a nem úri Magyarországnak honpolgár lett, ebből a szomorúságból fényesen megélnék az úri svihákok. Akár egy Somogyi Aladár bizgassa föl az ő érzékeny, nótás húrját, a magyar közembernek mindegy. Lelkesedik, bolondul, koponyát lékel és szavaz.

És elrabolták tőle az ő Kossuth-nótáját. Kossuth Ferenc vasutat dirigál és Bécsbe utazgat. Meghatókat láttunk s meghatókat beszélnek, írnak nekünk arról a csapásról, mely Magyarországon a kis lelkeket érte. Mióta a negyvennyolcas szédelőgök becsapták a magyar közembert, nem tud az már ábrándozni öt liter bor árán se. Torka automatikusan kezdené a Kossuth-nótát. De lapot olvas, mindent tud, tudja az ő csúnya megcsalását és káromkodik. Titokban adták volna el akár száz évre a pusztuló magyart Bécsnek Kossuth Ferencék, de hagyták volna meg az ő speciális mámorát, az ő vigasztaló nótáját. De elvették, elrabolták a magyar közembertől a Kossuth-nótát. Nem merjük bizonyosra venni, hogy a Marseillaise fogja most már érte kárpótolni. Nem lesz hite a szegény magyarnak, nem lesz

babonája s nincsen nótája, történhetik rosszabb is. Nóta helyett, ha Amerikába ki nem szalad, bottal, kapanyéllal avagy éles kaszával, de ütni fog.

Nagyenyeden, vagy hol, ha igaz, még fűjták égő fáklyák mellett a Kossuth-nótát. Erdély messze van az izgalmas, az eleven élettől, megtörténhetett. De az ünnepektől főispánnak száz fonográfba kellett volna fölfognia a közemberek-dalolta Kossuth-nótát. Hajh, urak, ezt a nótát nem fogja már többé bambán, bizalommal énekelni a szomorú magyar. Vagy új nótát kap, vagy olyat fog ütni, hogy egész Európa szeme tele lesz porral.

Budapesti Napló 1907. július 27.

A. E.

173. A HERING ÉS A TÖBBI

– *Az a fő, hogy beismerés legyen -*

A Szarvas-csárda közel van a Wekerle Sándor Dánosához. Ez az oka, hogy kissé izgatottabban pipáznak az urak Pest vármegye székházában. Kissé izgatottabban, de azért nem kell aggódni miattuk. Ők maguk se gyógyíthatatlanul búsak és nyugtalanok. Jönnek a jó hírek: van gyilkos csöstül, dolgoznak a csendőrök. Pest vármegye hírnevén nem fog semmi folt esni. Szarvas Istvánék kárpótolva vannak avval az örült reklámmal, amit a lapoktól ingyen kapnak. Dános körül pedig nem igen lesz gyilkosság mostanában. Mert a kakastoll sokszor volt már félelmes és alapos munkában, de ilyen alaposban és félelmesben talán még soha.

Jó, bolond fiúk ezek a léha újságírók. Még a legcinikusabb is közülük, aki Monorról, Debrecenből vagy Dabasról visszajött, sír. Pedig szeretnek a Herrenmoral paripájára ülni. Pedig az oláh cigányok mégsem afféle cigányok, mint ők. De sokallják a buzgóságot a fiúk. Haragjukban még talán többet is látnak a kelleténél s mint amennyi történik. Például igaz, hogy a csendőrök megvasalták az apró gyermekeket, a purdékat is. De talán az még sem igaz, hogy az egyik purdénak eltávolították a szemét. Azt se akarjuk hinni, hogy külön besózták a heringet, melyre a vallomásra bírándó cigány két napig se kap egy korty vizet. Hasonlóképpen túlzásnak véljük azt is, hogy a cigánynak a csontját válogatás nélkül törik a csendőrök. Bizonyosan okkal-móddal törik. A térdét például, hiszen a cigány úgyse szokott térdelni. A lapockát, a bordát, a lábfej-csontokat. Mi nem hisszük azt, hogy a fejét is kilyukasztják a gyanúsított férfiúnak.

Az Egyesült Államok csinált egy indián territóriumot. Itt civilizálja a maga rézbőrű oláh cigányait. Ha vad marad, vigyáznak Sólyomszem úrra. Nem engedik Washington mellé, hogy az elnök lakásától pár kilométerre ölogessen. Ha gentleman lesz, akkor mehet, ahova csak akar. No de mi ettől, egyelőre, ami a Szarvas-csárdát illeti, elkéstünk. Holott mi arra sem mernénk megesküdni, hogy csakugyan a cigányok gyilkoltak. A csendőrök, talán az ügyész urak is, ezt bizonyosra veszik. Éppen emiatt tartják iszonyú titokban a vizsgálat menetét. Nehogy az újságokba kerüljön valami pozitív, mert ezek az oláhcigányok olvassák a Times-et, Temps-t, Pressét és a Budapest-et állandóan.

Az oláh cigány nem kultúrember. Nyilván másképpen kell diskurálni vele, mint Douglas lorddal. De egy Szabó nevű nagyváradi hivatalnok nemrégiben bevallotta, hogy ő ölte meg csakugyan Jámbor Sándort. Erre éppen tegnap ítélte el e gyilkosságáért a nagyváradi törvényszék a szegény, bűnös Hevesi Ákost. Ez a Szabó nem volt oláh cigány. De inkább vállalta azt, hogy ő gyilkolt, mintsem hogy tovább – vallassák.

Budapesti Napló 1907. július 28.

Lellei

174. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Magyarország a térképeken

Ha Párizsban, Franciaországban, ezután helyes térképek készülnek Magyarországról, öröm. Érdekesen szomorú, hogy ezt az örömet is privát lelkesedés adja nekünk. Nem azért csinálnak a franciák jó térképeket, mert Kossuth úr miniszter. De mert egy Párizsban élő magyarnak ismeretsége van a térkép-kiadókkal. Nem árt az ilyesmit észrevenni és a nyilvánosság előtt fájlalni. Hiszen a mának urai, akik Rákóczit kegyesek voltak halott kültagként a függetlenségi pártkörbe befogadni, ma már csak éppen nyíltan nem íratják, hogy Árpád vezérünk az ő igazolásuk végett foglalta el a hazát. S ők még dicsekedni fognak vele, hogy Magyarország megvan – a francia térképeken. De még egy dologra szintén nem árt figyelmeztetni ez urakat. A térkép-írás ma már igen fejlett tudomány. Nem elégszik meg azzal, hogy a nebulóknak országhatárt, folyókat, hegyeket és városokat mutasson. Ma már készülnek térképek például a földbirtok-eloszlásról. Készülnek térképek az írni és olvasni tudásról. Sőt készülnek összehasonlító térképek arról, hogy egy-egy ország tudomány és művészet termelésében hogyan tűnik ki a többi mellett. Vigyázzunk és féljünk, mert az ilyen térképeknél nem segíthet bennünket a protekció.

II.

Mit leltek Knézen?

Kár, hogy a knézi lelettel alig foglalkozunk. Nem tudom, mindenki olvasta? Knézen a temesvár-varjasi vasút építő munkáját végezték. S találtak két, nagy, furcsa sírt. Az egyikben sok csontváz – fejek nélkül. Ettől nem messze a másik sír. Itt meg csupa fej, sok-sok koponya törzsek nélkül. Az Akadémia talán kiküldött valakit, talán nem. Ha kiküldött, az majd megállapítja, hogy itt nagy csata volt. A kegyetlen törökök csinálták ezt a tréfát. Vagy a Batu kán kutyafejű tatárai. Szóval e helyen is direkt a nyugati kultúrát védtük a barbár Kelet hordái ellen. Hiszen tetszik ezt tudni. A gróf és a püspök urak történetírói írják. S mi az iskolában is így tanuljuk. Később azután el is hisszük. S mikor végtelen kulturális és egyéb nyomorúságainkat látjuk, evvel vigasztalódunk. Hogy a boldog Nyugat is kultúrátlan volna. De szerencsére itt voltunk – mi. Verekedtünk direkt azért, hogy Nyugaton nagy kultúra nőjön.

Igen ám, de az embernek néha különös, babonás sejtései támadnak. Én például esküdnék rá, hogy a knézi sírokban lázadó jobbágyok porhüvelyei pihennek. Arra nem mernék esküdni, hogy Dózsa György valamelyik rakoncátlan csapatát gyilkolták itt halomra a nagyurak vitézei és hajdúi. De ez se nagyon lehetetlen. Ám az bizonyos sejtésem, hogy jobbágyok voltak. Uraik ellen föllázadt bitangok. Akiiket az éhség, a kín, a robot, a deres, a pallosjog, az úrbér és a többi keserősége egy-két napra büszke emberekké tett. Lehet, valószínű, hogy gyújtogattak, öltek. Végre is valamit kellett csinálni a lázadó jobbágyoknak a tizenötödik században is. De

bizonyos, hogy hamar végeztek velük. Fölkoncolták őket az urak fegyveres szolgálói. S a fejét mindegyiknek levágták. Mivel a vallás sehonnan se maradhat el, be kellett szentelni a halottakat és sírjukat. De a püspökök és a nagy urak dühbe borultak a gondolatától is annak, hogy a lázadó parasztnak a fejeit is szentelt víz érje. Azokat a fejeket, melyeket hitvány, büdös paraszt tulajdonosaik két napig föl mertek emelni. Azokat a fejeket, amelyek gondolkozni mertek. Ezért kellett a fejeket lenyiszálni és külön sírba helyezni. Úgy hiszem én ezt, aki tudom, látom, hogy a grófok és püspökök még ma is milyen vérszomjasan dühösek azokra a fejekre, melyek büszkén felütödni, tervelni, akarni, gondolkozni tudnak.

III.

Mária Terézia becsülete

A nagy, néhai császárnét, királynénkat, aki Pozsonyban az ő lelkes magyar urai előtt aratott legalábbis olyan sikert, mint Schratt Katalin nemrégiben Bécsben egy Mária Teréziáról szóló darabban, megsértette Korneuburgban egy paraszt. Vidám élcet vagy durva szitkot mondott-e, arról nem szól az ének. De arról igenis, hogy a korneuburgi bíróság elítélte egy hónapi fogházra Jilek Jánost, a sértőt. És nekünk egy tréfás szavunk sem akad az ítélet ellen. Ez a Jilek János nem volt történetíró. Ha Jilek János halott apját megsérti valaki, Jilek Jánosnak joga van a halott becsületét keresni. Ez a joga ne volna meg egy olyan mégis csak elég szereplő familiának, mint a Habsburg-familia? Annak túrnie kell, amikor nevében ítélkező bíróság van egynéhány száz, hogy az ő nagy ősanyját sértegessek? Vagy nincs becsülete az élőnek se vagy van a halottnak is. Jilek János élt volna csak Mária Terézia idejében, többet ülne egy hónapnál. Mert Jilek János téglavető s a téglavetéshez nem szükséges a történelmi valóság megállapítása Mária Teréziáról.

Budapesti Napló 1907. augusztus 1.

Lellei

175. ABBÁZIA LEGSZEBB HÖLGYEI

Tehát Abbázia ez évben is ledarálta a maga szépségversenyét. 1. Nánássy Ödönné. 2. Piliss Mimi. 3. Abelovszky Margit. Egytől-egyig okvetlenül olyan szép hölgyek, akik nemcsak Abbáziában lennének győztesek. Habár én csak Abbáziát s az effajta versenyeket ismerem. A koszorúzott hölgyeket, Abbázia idei királynőit, sajnos, nem. Hazafias lélekkel örülök azonban magam is, mert e beauték magyarok. S mert legszebbeknek kijelentetni még egy abbáziai versenyen sem dicstel-

len. Hajh, nem mindenkik tudnak olyan könnyen dönteni ebben az ügyben, mint az abbáziai pályabírák. A Szépség fölismerésében és imádatában ugyan nagyon megromlott ez a mi korunk. De még mindig él tíz vagy ezer javíthatatlan, szomorú kereső. És nemcsak a testetlen Szépségnek vannak ilyen kielégítetlenjei. Keresik néhányan az Asszonyt is, mint fő-Szépséget. Vannak még olyanok, akik azt hiszik, hogy elevenen is lehet olyan nőket találni, amilyenek reánk versekből, képekből, szobrokból kacagnak vagy kisírnak.

Rodin, az öreg, a nagy Rodin, amikor a barna, hindu táncosnőt, Ruth kisasszonyt megismerte, sírt örömeiben. Hogy íme van még egyetlen szép ezen a rút világon. Ugyanez a Rodin azt mondta, amikor Szizova[tha] király táncosnői Párizsban jártak:

– Ha húsz évvel fiatalabb volnék, utánuk szöknék és sohse látna többé a világ.

Mert akik az asszonyok asszonyát, a Szépet, az Asszonyt keresik, csak szomorúak Párizsban, Londonban, Budapesten és Abbáziában. Azoknak forrón elképzelt hellén nők lázasítják meg álmaikat. Talán sohase élt finom hetérák, Venusmodellek.

Szizovat[ha] táncosnői előtt egy budapesti aszfaltbetyár kiköpne. Ruth kisasszonyért sem őszintén rajonganának a budapesti smokkok. De az asszonyi szépség költői már-már mindenütt elfordulnak a civilizált, agyonápoltnagyon fehér s elnyomorodott női testektől. Lehet, hogy hiában [!], de az egzotikus, a vad asszonyok szabad és érintetlen szépségéről képzelődnek.

Japánban él egy civilizáció-gyűlölő francia művész-ember. Egy olyan művész-ember, aki már nem is alkot, csak szenved és kutat. Ez beteg lesz az undortól, ha Tokióban olykor egy parisienne-t kénytelen látni. Egy parisienne-t, akiért esetleg százan és százan epednek.

Viszont az is híres dolog, hogy még a nem-művész lelkek is jobban buzognak idegen fajbéli szépek előtt. A párizsi nő nem szép, de aki Párizsból hosszabb idő után tér vissza Budapestre, hetekig szomorú s elkerüli szeméivel is a mi kikiáltott szépeinket. A szerencsén gaz állat lesz, ha a fehér nő szemébe nagyon belenéz. A japán ember a kínai nőért tud elkövetni nagyon bolondokat.

Ez mind azt jelenti, hogy a legszőbb rendű férfú is kielégítetlen. Minden táján a világnak talán az is volt mindenkor. A női szépség sem az a szépség, amelyet meg szoktunk találni. Boldogok és irigylendők az emberek ott lent Abbáziában. S

mindenütt, ahol a legszebb egyet, kettőt, hármat játszva találják és koszorúzzák meg.

Budapesti Napló 1907. augusztus 2.

A. E.

176. FEKETE VIZEKEN

Ő mondta, Kalksburg fia, hogy kultuszminiszter akar lenni s csakugyan – vallásügyi miniszter lett. Olyan buzgó, mint egy magát rehabilitálni akaró sátán a pokol előtt. S úgy gyártja a rőfös reformokat, hogy ennek a szónak, a *reform* szónak, halálosan kell szégyenkeznie. De nem lesz semmi baj mégsem, tudja ő jól, hogy ebben az országban a türelem határtalan. Nemzetiszínű az ostya, göngyölhet bele tehát, amit csak akar. Be vesszük. Majláth is beveszi, aki Erdélynek kizárólagosan püspöke. De beveszi Bartók is és a császár és király nevét viselő unitárius püspök is. Többet mondunk: beveszi a legfőbb rabbitól az utolsó csoda-rabbiig s Vaszary Kolostól a nagyvárad nazarénus püspökig minden papi lélek. Ez az Apponyi jól tudja, hogy mennyit bír el Hunnia. Beadja neki pontosan a grammoknak a legtöbbjét. S ha ezt se okádjuk ki, van neki még néhány furcsa receptje.

Van neki s Mocsáry Lajos, aki ifjúnak és forradalmárnak nem nevezhető, még Mocsáry Lajos is látta. Ő is látta, csak az a sajnos, hogy kevesedmagával látta és látja. Egy francia revü a tételes vallások eltűnéséről csinált nemrégiben egy nálunk nagyon is korai körkérdést. Mocsáry meg merete sejtetni, hogy nálunk nagyon fiatal ez a kérdés. Sőt azt is megírta, hogy a klerikalizmus Szent István koronájának országaiban föl fogja venni a nemzeti köntöst. Fölvette, dicsértessék a Jézus Krisztus, mindörökké ámen.

Az Apponyi közoktatási reformjában ez a szédítő és ez a korszakos. Szervezetlenek lévén ez országban a tudományosan gondolkozók, biztos a maszlag. Látszólag minden egyháznak bókol és hajbókol Apponyi és az ő sötét reformkedve: nem rúgkapál senki. Itt van a híres loyolai iskola, ma már iskolája a mi tanító iskoláinknak. A protestánsoknak gyilkos pátenz, a zsidóknak sárga folt kell ebben az országban, hogy méregbe jöjjenek. Megkapják, hejh be megkapják, de Apponyi adja. Észre se veszik, örülni és tapsolni fognak neki. Az iskola, a jövő Magyarországnak, oda van dobva a római Curia elé. A szent svájci testőrök taposhatnak rajta, amennyi csak a bélünkbe fér.

Mondhatnák s mondják is: Apponyiban az izzó hazafi működik. Hogy az ő vallása a patriotizmus vallása s az ő sokatlátott szeme a nemzetiségi vesékbe néz. Igen, hát ezért kellett az új iskolai törvény? Ezért kellene a keserítően pimasz és hosszú rendeletek és utasítások? Hát nem szebben hangzanék ez; minden tanítóképző-intézet és minden iskola mától fogva állami és magyar? Szebben, magyarrabban és rövidebben lehetett volna-e törvényt hozni?

De Kalksburg fia libabőrös rökönnyedéssel s méltatlankodással utasította vissza ezt az istentelen gondolatot. Az Egyházra gondolt, az egyedül üdvözítőre. De mert Kalksburgban tanult s ismeri a magyar birkaságot, *egyházakról* beszél. Jóféle hájjal kenegeti mindenféle papok hasát. S ugyanabban az utasításban, ahol az „a” betűtől a „zs”-ig nemzetiszínű minden, ő bátran mer prédikálni arról, hogy a haza se kutya, de a valláserkölc s az egyházak üdve pláne nem az. Hogy azután az oláh és tót iskolákban a nemzeti címeres zászló alatt fölosztják még a magyar mennybéli üdvösséget is s ellenséges, primitív, de erős kultúrák fáját szöktetik

papkertészek és hóbotos iskolamesterek az ég felé, ez mellékes. Apponyi már olyan kipróbált hazafi, aki a hazával úgy kísérletezhet, mint egy most épült híddal.

De ki fogják függeszteni minden iskolában a legmázoltabb történeti képeket. És milyen képek lesznek ezek, oh *nép* iskola? Tiborcé is ott lesz közöttük, aki a Kátóna József zsenije révén van olyan történeti alak, mint Anonymusnak bármelyik alakja? Ott lesz-e Dózsa György, Esze Tamás, Martinovics és Táncsics? Végre ezek is csak hősei voltak talán a mi hősietlen, keserves ezer évünknek? De nem, nem. Szent Imre, Szent Gellért püspök, Pázmány Péter fognak lógni a falakon. S ha Apponyi becsületesebb volna csak annál, amilyenek magát képzei, ott lógná mellettük Kollonics is. Szegény, derék, naiv Kollonics, be sokat tanulna, ha ma élne. Nem okvetlenül kell azzal kirukkolni, hogy Árpád országát koldussá és katolikussá kell tenni. Megteszi szépen ezt egy közoktatási utasítás is. Borzasztóul nemzeti, rikoltóan nemzeti színekben. De hathatósan hangsúlyozva azt, hogy az egyházakra bízatik szegény Magyarország sorsa. Oh Kollonicsnál is naivabb egyházak, kik nem sejtik, mit jelent ez a nagy egyház-tisztelet. Küldjenek hálás sürgönyt a zsinatok. Hamar, mert későbbben még megtörténhetik az a baj, hogy – látni fognak.

Úgy érezzük, hogy remegő pápista lelke Apponyinak Franciaországtól borzadt össze. Jövőbelátóan meg akarja védeni a klérust és a fekete mannát a pusztulástól. Hazát akar teremteni a mindenünnen kivert Egyháznak. Teheti, mert piros-fehér-zöld a lobogója. Teheti, mert ez az ország már úgy elaludt, hogy lehet vele mindent tenni. Csak sejtjük például, hogy Baksay Sándor sírt a minap egy Bonifácus-jelű zsebkendőbe egy lapban a terjeszkedő, az ölé szándékú klerikalizmuson. Nem megríkatóan jellemző az, hogy az egyetlen Bonifácus is lepelbe búvik? Nem ríkatóan megdöbbenő-e az, hogy a liberális magyar katolikusoknak egy tucát esztendővel ezelőtt híres-szép táborából már a zászlórudat se látjuk?

És, jaj, be tudja ez a kedves, gonosz Apponyi, mit és mikor csinál. Mit mondjunk? Ma is szomorú magyarnak lenni és élni. De ahogyan a jövő Magyarországot építik suttyomban, szépen, az ember hálát ad az istennek, akiben talán nem is hisz, hogy ma él és nem holnap.

Budapesti Napló 1907. augusztus 3.

Ady Endre

177. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

István gróf koporsójánál

Mindent elért Nagykároly ura, István gróf, az ország első gavallérja. Íme, a gyászjelentés mondja: legjobb férj, legjobb atya, legjobb nagyatyja, legjobb testvér. Hogy férjnek milyen volt, ez a zombolyai és janovai gróf Csekonics Margit magánügye. Hogy atyának milyen volt, erről már többet és nyilvánosabban hallottunk, de fátyolt reá. Feketét, finomat, úri fátyolt, amin keresztül az ember nem láthat. De a „legjobb testvér” címhez mégis csak megidézzük gróf Károlyi Gábort. A „legjobb nagyatyja” címhez szóljon hozzá (már kedves és értelmes lehet) a Frank Boriska kontesz-leánykája. Ezek az urak, ezek a Károlyi Istvánok egyetlenegy dolgot megtanultak Deák Ferenctől. Hogy az újság, a hírlap ne hazudjon. De ne hazudjon, az istenfáját, a gyászjelentés se.

II.

Beszéljenek a számok

Húsz esztendeje sincs, hogy ezt a banális fölszólítást kikacagtatás veszedelme nélkül lehet már leírni Magyarországon. Kegyesek lettünk a statisztikát, a számokat tudomásul venni. Nos hát: az 1901-1905 évek alatt a következő irányokat vette a magyar középiskolai ifjúság életalapító hajlandósága. Hittanhallgató lett 12.5 százalék, jogász 23 százalék, hivatalnok 10 százalék, katona 8 százalék, bölcsész 11 százalék, orvos 9 százalék, mérnök 5 százalék, gépész és vegyész 3 százalék, erdész és gazdász 7 százalék, kereskedelmi 3.5 százalék, ipari 0.5 százalék, bányász 0.5 százalék, művész 1 százalék, egyéb vagy később változtatott pályát 6.5 százalék.

Tehát butító és az élettől másokat is visszatartó papok lesznek az ifjainkból. Paragrafusos jogászok, gyümölcstelen bürokraták és katonák. De nem lesznek mérnökök, gépészek, iparosok. Szóval olyanok, akiknek a segítségével még talán meg lehetne ezt az országot csinálni.

III.

Budapest népe önérzeteskedik

Budapest népe önérzeteskedik, csak túlzás és baj ne legyen belőle. Ahogyan mostanában például a ház-uzsorásokkal elbánik, ez már beszéd. Ez már a nagyvárosi tömegnek, a kultúra derékhadának, dolgozó lelkiismerete. Azt szokták mondani a vidéken, hogy ez az ország Budapest érdekében él és kínlódik. Budapest pedig, elmondhatja, hogy ez az ország azt hiszi, nem lehet mást nyúzni, csak őt. Ez a szembeállítás sohse volt igazságos, ma sem az. De az tény, hogy drágán fizet az ember azért az isteni tudatért, hogy ő – fővárosi. Helyes, ha ennek az összevissza, nagyon ötletszerű nagyvárosnak lelkiismerete s önérzete kezd lenni. Szeretnők, ha nem csak gyomor-ügyekben volna ilyen gerinces és öklös Budapest. Mert ne felejtse el senki ebben a szomorú városban, hogy alapjában minden a gyomor rizikójára játszik. Az is, ha itt álhazafiasságból szélhámos szó-

szátyárokat tartunk ki. Az is, ha gyávaságból mindenféle kormánnyal barátságba[!] vagyunk. A háziurak mellett ne felejtse el Budapest, hogy a haza-urakon, a nagyszájú senkiken, a kormányzó iparlovagokon is lehet, sőt kell, egyet-kettőt ütni.

Budapesti Napló 1907. augusztus 3.

Lellei

178. MIÉRT VEREKEDNEK A VIDÉKI ÚJSÁGÍRÓK?

Vidéki újságírók párbajáról mostanában ismét sokszor olvasunk, sőt írunk Budapesten. Olvasunk, sőt írunk az ilyen párbajról, de alattomban nem tartjuk eseménynek. Ha jutna, kerülne időnk reá, még talán tudományosan is magyaráznók. (A napfoltokkal, esetleg avval az üstökössel, mely most állítólag alkalmatlankodik a Napnak. Ezt tennők, ha véletlenül Flammarion ugyanez időben az olvasmányunk. Ha viszont nemzeti szociológusok vagyunk, kisüthetnők, hogy nyugtalan a vidék.) A korrespondenciát a vidék és Budapest között mindenképpen ők, a vidéki újságírók, eszközlik úgysis leggyakrabban. Ha tehát a vidéki újságíró bármi okból búsul vagy verekszik, tudatosság nélkül a vidék hangulatáról ad beszámolót.

Az egész kérdés pedig, mint millió nagy kérdése a kis magyar társadalomnak, áll előttünk ostobán, értelmetlenül, elintézetlenül, magyarázat híján. Megoldani úgyse tudjuk, de miért ne hordjunk köréje két-három gondolatot? Magyarországon (ezt Ignotus mondta egyszer nekünk s kár, hogy nem ír róla ez a nagy ember) még közepes intellektusoknak is olyan iszonyú problémákkal kell viaskodniok, amilyenekhez, ha az ember egy nagy nációba születik bele, csak egy Taine-nek, egy Brandes-nek, valaki ilyesnek van nyilatkozó jussa. Ilyen a mi helyzetünk, ilyen komplikált az egész Kárpátok alatt és körül elhelyezett Magyarország. Az ember megérti, hogy Magyarország vezető emberei között ezer év óta nem volt négy-öt gondolkozni tudó. Sőt megérti azt is, hogy miért utálják itt a gondolkozást, mert itt a gondolkozás sokkal nehezebb tudomány, mint másutt.

A vidéki újságíró (sokszor sejtelve sincs róla szegénynek) ennek a fatális geográfiai, nemzeti és szociális beállításnak a mártírja, még talán olyankor is, amikor szeretett kartársával egy kis segédszínésznő vagy egy kis állítólagos (talán valódi) panama miatt pofozkodik össze.

De az már egyenesen megható például, ha Turócszentmártonban vagy Újvidéken azért kell összeapríttatnia magát az újságírónak, mert Szent Istvánnak az volt a véleménye, hogy az egy nyelvű nemzet erőtlen. Nekünk, a nem sovínisztáknak is, legsiralmasabb problémánk a nemzetiségi kérdés. Olyan sokoldalú, sokigazságú és sokbánatú, hogy az ember írni se mer őszintén róla. Ellenben a vidéki újságíró bátrabb, mint mi vagyunk. Akkor is, ha tót, ha sváb pángermán, ha szerb (az oláh legkevesebbszer lovagiaskodik). S akkor leginkább, ha magyar s úgy képzeli, hogy ami hibát Szent István óta kedves államférfiaink elkövettek, azt neki kell reparálnia.

Még ha stréberkedésből teszi is, bennünket mindig meghat, ha a vidéki újságíró, a magyar újságíró, azért párbajozik, mert ebben az országban nemzetiségek is grasszálnak. Akkor is, ha a vidéki újságíró úgy érzi, hogy a darabontnak, a hazaárulónak ki kell taposnia a belét. Akkor is, ha úgy gondolja, hogy a Fő utca kövezésénél történt visszaélések vannak olyan fontos dolgok, mint a hágai konferencia aktái és érdemes ennek (a Fő utca kövezésének) igazságáért esetleg meg is halni.

Akárhogyan (ennek az irkafirkának ez az első célja) olvassuk több érdeklődéssel és meghatottsággal a vidéki újságírók párbajáról szóló híreket. Vegyük végre tudomásul, hogy ebben az ádámcsutkától lábbütyökig romlott országban ő közöttük kell keresnünk a vitézség, a naivság, a jóhiszeműség, a hit és cél lovagjait. A párbajellenes ligáért is hamarabb lelkesedtek ők, mint itt Budapesten. És ne kacagjunk, de sírjunk rajta, hogy többet párbajoznak ma is még, mint mi valaha és ma.

Budapesti Napló 1907. augusztus 4.

A. E.

179. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Mór és Jakab

Ezek az idők nevezetes idők most Magyarországon. A vagy-vagynak, a nagy vajúdnak a kora. De egyelőre még csak jel és készület minden. Egy bizonyos csak, hogy új Magyarország jön. E komoly időkből se felejtjük ki azért a jókedvet. Mi nagy jókedvvel olvastuk, hogy az ország klerikálisait Mór városába verbuválják. Mór városa az a Pécs, ahol a szabadgondolkozók tartották kongresszusukat. Mór pedig püspök vala Pécsett s Mórt boldoggá avatta Róma. A mi klerikálisaink tehát most Mór nevében szervezkednek. Ez azért kedves, mert tudvalevőleg nálunk minden újíto, minden radikális – Jakab. Tessék vitázni arról, hogy melyik a szebb név. De nekünk iszonyúan tetszik, hogy szembekerült a két név. Ne hagyj magad Jakab, mert Mór már boldog. De neked, óh Jakab, még ezután kell tenned valamit a boldogságodért.

II.

A Város ellen

Magyarország önálló városainak polgármesterei kongresszusra gyűlnek. Ha igazán együttéreznek városaikkal, nagyon keserű hangulatban. Sohse kényeztették el ebben az országban a városokat. De ilyen rosszindulat se tombolt még a városok ellen. Mélyebben járunk s helyesebben írjuk, ha így írjuk: *a Város ellen*. Amikor ez az ország mai parlamentjét összeállította, ez bizonyos volt. Ez a parlament és kormánya a vármegyei rakoncátlanság eredménye. S leghőbb álma is, hogy középkorban hatalmasítsa újra a vármegyét. Mert a Város a láz, a nyugtalanság, a munka és a fejlődés. Egyszóval a Város: a kultúra. Egy vigasztalása lehet a Városnak: alapján nem ő ellene dolgozik ez a mai hivatalos, nagy ellenszenv. A kultúra ellen dolgozik.

III.

Pius pápa és a kolostorok

Írják a lapok, hogy Pius pápát nagyon bántják a szaporodó kolostor-botrányok. Ilyenformán kilátásunk van arra, hogy ezután kevesebb kolostorbotránnyról olvashatunk. Mert ezután nagyobb lesz a titoktartás. E hírrel kapcsolatban, talán egy kissé szeszélyesen, írunk ide valamit. A Milánóban kiszellőztetett apácagyermekotthonról van szó. A lapok azt írják, hogy a kolostor orgiáira elegáns fogatokon és automobilon jártak egyházfejedelmek, fekete arisztokraták, vallásos bankárok és pápai grófok. Viszont ugyane lapok szerint a gyermekek moslénkon éltek, piszkos rongyokban koldultak, ugyanazok a gyermekek, akiknek a kedvéért az előkelő vendégek jöttek. A lapok bűnösök a hihetlenségek föltalalásáért? Avagy a kolostorokban a hihetlenségek is megtörténnek?

180. DE CAUX MIMI SÍREMLÉKE

– *Avagy: hova lettek a tavalyi nők és a tavalyi férfiak?* –

Az asszonykultusz ebben az új, a mai Európában csúnyult el. Mindig megvolt, mindig szép volt, mindig sokat jelentett. De Caux Miminek szép síremléket akarnak most állítani. Megérdemli, mert olyan vászoncseléd volt, aki férfikortársainál különb férfiakat érdemelt. Magunkról, legújabb sütetű férfiaktól, ne is beszéljünk. Mi talán még Fedák Sárihoz sem vagyunk méltók, sőt Kornai Bertához sem.

Néha az embernek itt Budapesten gonosz rossz kedve van. Röviden: az ember igazságtalan bizonyos nőkhöz, akik itt tetszeni akarnak. Lakol érte az első meghatott és belátásos percben. Sok mindenféle nem jó ám lenni Magyarországon. De az ember inkább legyen itt még magyar költő is, mint magyar primadonna.

Déryné ifiasszonytól egészen Pálmai Ilkáiig más világ volt itt. Szegény De Caux Mimi is ez abnormális szép időkben élt. Azokban az időkben, amelyekben tetszeni elég volt a penetráns nőiesség is. Nem kellett kirakatba tenni mindent s a portékát (ne tessék rosszat gondolni) ingyen, lelkes, önkéntes kikiáltók kiáltották ki. Édes szomorúsággal nézzük például egy Pálmai-este közönségét. Az utolsó magyar bölények, a ma már csúzos, a finomkodásból kijött, de még mindig gáláns férfiak vonulnak föl. Tíz év múlva még negyvennyolcas honvéd is több akad, mint ilyenek. Keservesen kérdezzük, hova lesznek a nőstényügyek megszépítői? A gáláns magyar urak, az asszony gyakorlati poétái? Ez a fősóhajítás abszolúte nem rokon a régi magyar idők visszasíratóiéval. Például Franciaországból ezek a példányok nem vesztek ki. S a komoly újság, a Temps, egy színpadi vagy orfeumi szépség balesetéről kész két hasábon írni. Párizs legalábbis Athén szeretne lenni a nőkultuszban. Ha ez nem is sikerül neki, de Párizsban még van illata, hangulata az asszonykedvelésnek.

Azonban Párizsban még Polaire és Colette Willy is ízléssel dolgoznak. Sőt a music-hallok jobb női is. Szívünk megesik a mi szegény és sokszor már elég híres nőinken. Micsoda közönséges önreklámra szorulnak ezek szegények. Temetési éneknél szomorúbb nóta az a kuplé, melyet valami bódéban Kornai Berta az ő szobaleányáról és – panamájáról énekel. Holott, amire éneklí, a tüzes nigger-nótáért iszonyú kár.

Hajh, hajh, ez a Sári mégiscsak a kor leánya. Igazán tulipánprimadonna ő. Ékebben mondja el, mint száz kötet, hogy mi történt itt. A primadonnával se történt más, mint a fórumemberekkel. Hajdanában voltak itt Horváth Mihályok, Deák Ferencek, Kemény Zsigmondok, Eötvös Józsefek. Most tessék megnézni a képviselők almanachját. Hajdanában voltak itt férfiak, egyébként talán szimplexek, akik a Pálmai Szép Helénájától gazdagabb szívűek lettek egy közepes lírai költőnél. Ma vannak szmokingos, vén (fiatalon is vén) malacok. Hogy tapsolnak ezek Fedák – Bertának és Kornai Sárinak. Ez az úgynevezett intelligens publikum Budapesten.

De Caux Miminek, nemcsak ennek az egynek, állítsunk bizony díszes síremléket.

Budapesti Napló 1907. augusztus 7.

A. E.

181. A TÖRTÉNELMI PELLAGRA

Boldog Máramaros, ahol az emberek még ölni is tudnának, ha haragba jönnek. Vaskóh vidékén és fölöttébb sok táján Magyarországnak az emberek már haragudni sem tudnak. Egyszerűen gyönyörű az a hír, amely Máramarosból érkezik. Kaszát fogott a paraszt, mert megint eltagosítottak tőle valami százhusz holdnyi földet. S a Kőhátról úgy görögtek lefelé a földelmérő urak, mint télen a lavina. Brávó, hurrá, Máramaros, talán egyetlen forradalmi szöglete Magyarországnak.

Bezzeg Vaskóh vidékén nem fog már kaszát a paraszt. Részben mert gyöngö a karja, részben mert elzalogosította a kaszát. Tejjel-mézzel folyó és bővelkedő Biharban például ez a helyzet. Éhező falvak rongyos parasztjai összeverődnek. Gyöngült inakkal, egy-két napot gyalogolnak, míg Nagyváradra érnek: Gróf Eszterházy (hát még a herceg) ha nekiduralja magát, Budapestre hajt a négyesével ezalatt. S mennek a büdös, kiéhezett parasztok domnu főispán Glatzhoz. S kéri alázatosan azt a kenyeret, melyet a nagybirtok ezer év óta, de állhatatosan rabol el tőlük.

Magunk részéről mindig megértés járt ki azoknak, akik Magyarországon történelmi alapon állnak. Valóban, a történelem nélkül nem lehetne megérteni ennek az országnak a dolgait. Szegény Acsádi, ő öreg korára kezdte pedzeni az ügyet s bele is halt. De őszintén sajnáljuk őt s még a Márkiakat is, hogy a történelmi fundamentumot lazították. Mert a vaskóhi parasztok éhínségét is csak a történelem fejtheti meg. A bihari gyomrok korgása nem egyéni korgás, de történelmi. A vaskóhi parasztokat megvigasztalhatná, ha értenék, hogy ők tulajdonképpen történelmileg éheznek. Minket komolyan elragad az a valóság, hogy kilencszáz év előtt is úgy volt itt minden, mint ma van. Legföljebb (no, ez kicsi differencia) a jobbágyra jó volt akkortól kezdve egészen negyvennyolcig vigyázni. Mert a jobbágy e szép időkben, ha jó jobbágy volt, majdnem annyit ért, mint egy ökör. Tehát, ha ötszáz jobbágyból százat vagy kétszázat elvitt az éhtífusz a váradi püspök országában, a megmaradtakat (direkt) siettek málé-kenyérrel jóllakatni. Ma már nincs meg ez a szép rend és úri humanizmus. Ma a latifundium kissé dühös a parasztra, mert a Németországból rendelt gazdasági gépeket drágán kell fizetnie. Aratott, gyűjtött, forgatott, kaszált, kapált a paraszt, ha a hajdu rákiáltott. Ma még napszámot is kér a gazember, a disznó. Szerencse, hogy ez a napszám jóval kisebb, mint amennyit borraivalónak szoktunk adni (méltóztatnak tudni, méltóságos urak) a Moulin Rouge-ban.

A máramarosi, mondjuk szarvaszói oláh kaszát ragad. Mi ezt is meg tudjuk magyarázni. Dózsa György óta igazi, magyar parasztlázadás nem volt. Lett volna egynehány, de (nagyon okosan), urak álltak az élére. Így lett Esze Tamás buzgóságából Károlyi Sándor által majtényi fegyverletétel. S a szabadságharc idején is például Vasvári Pál olyan csapatot vezetett, amely szívesebben ment volna neki a nagyváradi püspöki aulának, mint a piskii hídnak. Azért, légy nyugodt, hazám, a nagyváradi püspök olyan személyesen hazafi, mint amilyen személyesen érkezett vissza a minap csúzos fejedelmünkötől, Herkulesfürdőről, Sztéryényi államtitkár.

Édes eset, hogy hogyan találják föl a lapok a bihari tömegpellagrát. Az senkinek és egyetlen újságnak se fáj, hogy a váradi két püspöknek kissé sok a földje. A kanonokok szintén nem földnélküli Jánosok ott, de erről sem olvasunk. Azután van ott némely Zichy-birtok is és hasonló. (Mi lesz avval a millióval, amit néhai Jenő nemzetének ellentállására adományozott?)

Nemcsak Vaskóh vidékén, de az egész országban így áll a bál. A paraszt, a történelmi pária, juthat ama földekhez, amelyeket a latifundium vagy azért enged át, mert ő jó vagy azért, mert a földek már a gepidák korában sem termeltek, vagy azért, hogy legyen hova levezetni az árvizet az ezer holdakról. A máramarosi oláh még tud lázadni, mert emlékszik Hórára és Kloskára. De a belső magyarországi magyar és oláh – koldul. Ha ki nem vándorol Amerikába, amit ma már könnyebb szívvel cselekszik meg, mint Eötvös József a maga külföldi útját, melyről lírai költeményt írt. „S ha visszatérek, boldogulva, hon, hadd lássam népemet virányidon.”

Szóval ebben az országban Weltner Jakabék csinálnak minden bajt. Apró incidensek, szó sincs róla, előfordulnak. De ahogy mi nemzeti demokrata kormányunkat ismerjük, Máramarosban sem lesz az embereknek sokáig joguk és kedvük a kaszához. Úgy nézzük a kórt, hogy Máramarosban nincs elég hitbizomány és latifundium. Tessék ott több latifundiumot csinálni, mint ma van. Egyetlen gyógyszer, hogy ebben az országban rend legyen. Rend, állami kivándorlás, pellagra és Ázsia. S egyébként se nép, se kasza, se jómód, se forradalom, se kultúra.

Budapesti Napló 1907. augusztus 8.

Ady Endre

182. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Morris Rosenfeld él

Úgy látszik, hogy Morris Rosenfeld él. Kitelek tőle, amilyen éhhetetlennek ismerjük. Slemil, Slemil, hitvány zsidó, meg költő. Micsoda kárt okozott ez az ember a kiadóknak. Még Wolfnerék is adtak volna ki tőle kötetet. Erre, amikor már annyi érző cikkirő elbúcsúztatta (egy cikk ára Vlagyivosztoktól New-Yorkig 5 és 100 korona között variál), él. Él, tehát ismét nem lesz neki becsülete. Csak az az egy szerencséje marad meg, hogy vak. Személyesen nem fog olvasni és látni senkit.

II.

A magyar Varazze

Schlauch, Bubics, Ivánkovics, Császká, Pázmány... Pardon, Magyarországon nem szabad a papokat bántani, Olaszország azonban már majdnem léghuzamosan szellőzteti a kolostorait. Nálunk ez nem divat, nem úri dolog, nem sikk. Éppen hogy a főpásztorokról néha valamit megtudunk. De nem igaz az, hogy fejétől bűdösödik a hal. A mi szerzetesrendeinkben roppantul szűzi élet folyik. E sorok szerény írója nem is famózus szerzetes-tanárok iskolájában élte és tanulta le zsenge ifjúságát. Ha valaki, mint diszkrét magánszemély érdeklődik, szolgálni tud néhány pikáns ügyet. Megírni azonban sohase fogja, mert már ült tömlőcben a papok miatt.

III.

A Barkász fiú

Irhattuk volna esetleg: a *Losonczy-fiú*. Az a Losonczy, ki szintén mostanában mint piromániákus a bolondokházába került. A Barkász, mint annyi Barkász és Losonczy, rossz fát tett a tűzre. Váltót is hamisított, lecsukták, rendben van. A történelmi magyar középosztály. Az az osztály, mely a maga analfabéta angolságával fölvette a dzsentri nevet. És produkál legjobb esetben képviselőket, Barkászokat és Losonczyakat. Tehát halljuk meg a kor esdő szavát. Mentsük meg a történelmi középosztályt. Mentsük meg a történelmi középosztályt.

Budapesti Napló 1907. augusztus 8.

Lellei

183. AZ ELROMLOTT HÍD

– *Ne szeressenek bennünket olyan nagyon a papok -*

Szép Tirolban van egy jó közmondás az elromlott hídról. Majd ha egy püspök lova kitöri benne a lábát, megcsináltatják. A hidat tudniillik, mert egy püspök már renoválhatatlan. Mi lesz a házasság című híddal a nemi élet című folyón? Attól félünk, hogy X. Piusnál nem kisebb püspök lova sántul bele. Nagyon nem szerencsés ember ez a mai pápa. Világos, hogy ő maga sohse volt szerelmes természetű. Ragyogott légyen bár a legszebb Hold a lagunákra. Nyugodtan alhatott a kulcsár-nő az egész nőszemélyzettel együtt a pátriárkai palotában. S éppen X. Piusnak kell ordítnia a fájdalomtól, mert a papjai szerelmesek. Szerelmesek pedig fűbéfába, összevejsza. Óh, Boccaccio, te nem is sejtetted ezeket a titkokat. S bár a házasság szentség, a papok mégsem házasodnak. Pius pápa inkább elhalasztja a jubileumát. Inkább üzleti csapást mér Rómára. Inkább dühbe hozza Szent Antalt s lefúj egy-két zarándoklást. Inkább hozzányúl zsugori kezével a Péter-fillérekhez. Inkább sír, de a bajra orvosságot nem rendel. S engedi, hogy az Avanti, az olasz Népszava, lelkesedjék a házasságért. Nekik fájjon, a szent tulajdon és még szentebb házasság ellenségeinek, a szocialistáknak, hogy a papok nem házasodnak. Pius pápa nem meri, nem tudja megrenováltatni a hidat. Pusztuljanak a három éves fiucskák is a papok szerelmi haragjától. Pusztuljon minden, de az Egyház nem enged. Méltatlankodik, lármázik, zokog, füllent.

És akármilyen forró a kása és akármilyen banális a tanács: nincs más panacea, meg kell házasítani a papokat. Tessék, tessék, főtisztelendő urak szabályozni az árt. Manapság még minden erkölcsös pataknak a házasságba illik beömleni. S reméljük, hogy a püspökök sem fognak Hajnóczyakat nőül venni, ha házasságukhoz a köztörvényeknek is lesz beleszólásuk. Nem lehet ezt a csúnya, ezt a botrányos problémát másképpen megoldani.

Azt már tudjuk, hogy máról-holnapra az Egyházzal nem bánhatunk el. Nem azért, mert Szent Péterre, mint petroszra és sziklára építették. De mert minden sziklánál sziklább sziklára épült: az emberi ostobaságra.

Ellenben, kedves szent emberek, nővéreinket, rokonainkat, gyermekeinket, unokáinkat, fivéreinket, ökreinket, szamarainkat és egyéb háziállatainkat ne tessék meggyalázní. Ezt nekünk nem pótolja nyolcvan pápai bulla sem. Ha papok önök, tessék megházasodni. Ha apácák, tessék férjhez menni. És ha ezt nem is teszik vagy pláne gazdasági érvekkel jönnek ellenünk s a házasság ellen, legalább is tessék magukat moderálni. Azt csak nem hitetik el önök velünk, hogy Krisztus azért csinálta a szeretet vallását, hogy önök bennünket agyonszeressenek.

Budapesti Napló 1907. augusztus 10.

A. E.

184. DÁNIEL ÉS PÁRIZS

(Párizsi levél)

Ez is elmúlt: az Eiffel-toronyból néztük és bámultuk Dánielt. Dániel egy barátságos üstökös volt, negyedik égi csoda ez évben. Olyan fényes volt, hogy majdnem szabad szemmel láthattuk. Egy darabig azt hittük, hogy lejön a Földre. Párizs külvárosaiban még a percét is tudták e látogatásnak. Végül is kiderült, hogy Dániel büszkébb akármelyik európai államfőnél. Egyszerűen nem kíváncsi Párizsra s elvágatott a Nap felé.

Nincs ezért semmi baj. Párizs hamar megvigasztalódik. Dániel néhány viccel és szójátékkal lakol azért, mert Párizs figyelmét magára vonta s mert a mi naprendszerünkbe mert tévedni. A Batignolles-ban pedig beletörődnek, hogy nem lesz vége a világnak. Sebaj, hát ezentúl se lesz vége a világnak.

Dániel diszkrét látogatásának mégis van némi eredménye. Tudvalevő, hogy a francia Dél föllázadt nemrégiben a bor miatt. A bor miatt, melyből sokat termel s melyet eladni nem tud. Mert a nyíri vinkó nektár ahhoz a borhoz képest, mit a francia Dél termel. Nos, Franciaországban van egy régi paraszt hit. Olyan évben, amelyben üstökös jár, nagyszerű bor terem. S a francia borkereskedők már elővételeket csinálnak. Clemenceau pedig hálát ad az égnek, hogy üstököst küldött. Elkél az idei bortermés és nem lesz forradalom.

Egyébként s ez idő szerint Dániel volt az egyetlen illusztris vendége Párizsnak. Roppantul nehéz, levegőtlen forró ez a nyár. Még az idegenek sem első osztályúak. Azok a bizonyos nyári idegenek, akik Ostende és egyéb helyek révén Párizsba is bekukkantanak. Az emberek hullanak az utcákon, mint a legyek. S Flammarion, aki kezd már az üstökösökön s a spiritizmuson kívül semmihez sem érteni, meg se próbálja jósolni, hogy mikor válik hűvösebbre az idő.

Se színház, se orfeum, se semmi. Csak buzgóság, melegülés, erőlködés. Az újságokon is csak a legkritkább esetekben könyörül meg egy-egy gyorsvonalat, hogy belepotyogjon a Loire-ba vagy a Szajnába.

Dániel volt az egyetlen, aki egy kis szenzációt adott. Az újságok, amelyek odahaza Magyarországon bizonyosan hasábokat írtak a koalíció kihűlt csillagáról, Dánielről tudomást se vettek. De Párizsban nemcsak rőfös riportokat, hanem tárcákat, verseket írtak Dánielről.

Anélkül, hogy Budapestet bántani akarnám, én ezt imádom Párizsban. Ezt az üstökös-kultuszt; ezt az égitest-keresést. Pihenhet babérijain Clemenceau, fiatalodhat Sarah Bernhardt s remekműveket írhat a Willy felesége. Párizsnak újabb kell, mindig újabb. Párizsnak üstökös kell, rejtelmes és titokzatos üstökös. És Dánielt többre becsüli Párizs, még ha teleszkóppal is kell néznie, mint a spanyol vagy görög királyt.

Párizs, augusztus 6.

185. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Zola és a harangok

Jön a hír, hogy Zolának egy francia város templom-harangokból öntet szobrot. Nagyon elsóhajtaná magát a nagy ember, ha sírjában értesülhetne erről. Ő nem haragudott a harangokra és voltaképpen rossz ember is az, aki a harangokra haragszik. Alig volt szebb kitalálása az emberi ellágyulásnak, mint a harang. Ne nézzük, hogy kihez beszél a harang, hiszen az a szép és az a fő, hogy beszél. Zola nem haragudott a harangokra s ez teszi még szomorúbbá a dolgot. Még a szobrát is abból öntik a nagy embernek, amit átöntés nélkül szeretett. S azt szeretik benne, amire ő legkevésbé volt büszke. Az ember utálja az Egyházat, a papokat, a sötétséget. De végre mégse azért él, hogy ideje legyen ezeket utálni.

II.

Csulalongkorn eljön Budapestre

Úgy látszik, hogy Sziám legfölségesebb királya mégis el fog jönni Budapestre, nem azért persze, hogy egy fejedelmi látogatás erejével támogassa azt az állami létezést, amelyet Supilo olyan átalkodottan tagad. De eljön, mert sem Berlin, sem Párizs, sem München, sem Bécs, sem Genua nem tudja azt nyújtani egy kelet[i] fejedelemnek, amit Budapest. „Magyar nőnek születni nagy és szép gondolat.”

III.

A pokolgépes Kolozsvár

Kolozsvárott a hét minden napján lelepleznek egy bombát. A bomba, a pokolgép, sohase sül el. De az országos sajtó bő értesülést nyer minden egyes esetről. S éppen Kolozsvárnak kell rettegnie a legmodernebb gyilkolástól. Kincses és megrendítően történelmi Kolozsvárnak. Az összes pokolgépeket Kolozsvárra viszi a posta. Gyöngye ésszel azt lehetne hinni, hogy Kolozsvárott meg tudtak gyülemleni a modern társadalmi kihágások. Szóval, az anarchistáknak nagyon megfeküdte a gyomrát Kolozsvár. Holott Debrecenen kívül még nincs magyar város, mely ártatlanabb. Kolozsvár sohase fog bajt csinálni. S az anarchistáknak, kik Kolozsvárott robbantani akarnak, azt üzenjük, hogy tökfilkók. Kitartott leányok és városok ellen a legkritikább esetben szabad pokolgéppel fölvonulni.

Budapesti Napló 1907. augusztus 11.

Lellei

186. NAGY ÚR A FŐSZOLGABÍRÓ

– *De a pincérek sem kicsi urak* –

Az öreg Tátrának, mely látta már Singer-Wolfner-Farkas Pált egy automobil vár-fokáról ezernyi néptömeg ellen küzdeni, megint szenzációja van. Ez az új szenzáció már eposzibb a Paulay Erzsi megmentésénél s ha szabad megkockáztatnunk a patinás szót: históriai.

Ki nem tudja Magyarországon, micsoda úr egy főszolgabíró? S ki nem tudja Magyarországon, minő gavallér-tűzpróba után küld ki valakit a nemes vármegye fürdőbiztosnak egy Balatonfüredre, egy Tátrafüredre? A fürdőbiztos már a magyar úri galantéria netovábbja. Parancsoló föllépésű, de olvadozó lovag a nőekkel szemben. Angolos a ruhája s ha megszorítják, talán franciául is beszél. Még talán regényeket is olvasott valaha az édesanyja divatlapjából. Szóval a fürdőbiztos egy főszolgabírónak s egy Mária Terézia korabeli bécsi gárdistának legszerencsésebb összetétele.

Mezőssy László szintén úr, szintén főszolgabíró és szintén fürdőbiztos Ó-Tátrafüreden. Ezenkívül legszemélyesebb testvéröccse Mezőssy Bélának, akit öt újságcikk s másfél brosura elolvasása tett kiemelkedő magyar politikussá, hogy azután egy hazafias Petur-geisztus s egy jól irányzott vezércikk-löveg államtitkári szék birtokába juttasson.

Mezőssy László főszolgabíró és fürdőbiztos úr egy társaságban élvezi a Tátrát és a magyar uraknak kijáró tiszteletadást államtitkár bátyjával és ennek miniszterével, Darányi Nácival, legalázatosabb, öreg szolgájával a grófoknak és püspököknek. Nem lehetetlen, hogy éppen azt vizsgálják, milyen új földdarabokat kellene a haza nevében megvásárolni jó kis állami kincsekkel valamelyik ruinálódni indult úri komától.

Mezőssy László gyakran átrándult szórakozni Új-Tátrafüredre. S itt a legelegánsabb vendéglőben persze külön-asztalt parancsolt magának, mint ahogy az úrhoz illik. Mivel azonban szeszélyesen rándult át s az asztal gyakorta volt ok és fürdőbiztos nélkül lefoglalva, a vendéglős komoly károkat szenvedett. A helyek kapósak voltak s külföldieknek, zsidóknak, latájnereknek s egyéb destruktív elemeknek nem esett jól, hogy ők egy talpnyi helyet nem kapnak ott, ahol egy meg se jelenő főszolgabírónak egész asztal jut. Egy pincér tehát megbízásból legközelebbi megjelenésekor udvarias hangon figyelmeztette, hogy csak az esetben tarthatnak fönt számára asztalt, ha rendszeren eljön a vendéglőbe.

Éktelen, úri haragra gyűlt a fürdőbiztos-főszolgabíró. S úgy leszidta a pincért, ahogyan azt még nemrég is egy magyar főszolgabíró megcselekedhette. Igen ám, de a pincér (átkozott új idők és erkölcsök) szervezett munkás. Sérelmét azonnal jelentette az étterem bizalmi férfiának. S az olyan ember határozottságával, kinek a hatalmat szervezett munkás emberek ezrei adják, kiadta az utasítást.

– Az az egyén terítéket, kiszolgálást, bort, vizet nem kap, amíg bocsánatot nem kér, mint egy kiskutya.

Hiába volt minden, mert a vendéglős se segíthetett. A pincérek kijelentették, hogy valamennyien távoznak, ha gyorsan elégtétel nem jön. Ismét méltatlankodás a fürdőbiztos részéről, persze ismét hiába minden. Szaladhatott a bátyjához, Darányihoz, ezek sem segíthettek. Sőt most Ó-Tátrafüred pincérei is értesültek s a bojkotthoz csatlakoztak. Szatócsboltból még sem táplálkozhat, még ma nem, egy gőgös magyar úr. Náci bácsi vakarta a fülét.:

– Ismerem ezeket a frátereket, Laci öcsém. Nincs más mód: bocsánatot kell kérni.

És ez meg is történt, fogcsikorgatva, de formásan. Tanúk voltak: Fazekas pest-megyei alispán, ismert bojkott-tekintély s a fürdőorvos, mint pszichopatológus nagyúri mániákusok körül. A pincérek lovagiasan megbocsátottak s Mezőssy László azóta terítéket kap. Végezzük már nem egészen friss, de igen jó refrénünkkel. Érnek még más meglepetéseket is ezek a már nagyon is vitézkedő urak.

Budapesti Napló 1907. augusztus 13.

Lellei

187. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Eppur si muove?

A csittvári krónika diákjai azt álmodták, hogy száz esztendő múlva nem lesz templom Magyarországon és sehol. Kórházakká, kultúrpalotákká, menhelyekké alakulnak a templomok. Szegény, néhai, nagy Jókaink olyan időkben írta e regényét, amikor Magyarországon ez a hit minden Európa felé tekintő magyar ember hite volt. Akkor sokaknak fáj a büszke, drága, úri templom olyan falvakban, ahol emberek, testvéreink disznóól-lakásokban éheztek, kínlódtak s szereztek ezerféle nyavalyát. Ma ez nálunk kevés embernek fáj, a templomok sokasodnak, a szerzetek özönlenek. Az Alkotmány pedig még egyre zokog: kevés a templom. Lázadoznak az élettől meggyötörtek, dolgozik a papokkal párhuzamosan a kivándorlás, az alkoholizmus, szifilisz, éhínség és tuberkulózis. De ez mind nem baj, csak az baj, hogy kevés a templom. Ha több lesz a templom – és egyre több lesz – nem lesz semmi nyomorúság ez országban. Több dominikánust, több jezsuitát, több karmelitát, több lazaristát a magyarnak. Sőt alakítsuk át minden középületünket templommá. Szabadkán már kezdik: az új városház, félig, feszületes templom lesz. Szegény, néhai nagy Jókaink s hajh, valamikori csittvári krónikások, ez a szép Magyarország alaposan befütyült minden emberséges próféciónak.

II.

Giuseppe Gennari bűne

Gennari József nem írta be nevét sem a magyar, sem az olasz kultúra történelmébe. Ha ő például spiritiszta, nem árt vele a magyar géniusznak s a magyar nimbusznak. De Flammarion Kamill kétségtelenül nagy emberük a franciáknak és – spiritiszta. És az öreg Sardou megkaphatta a becsületrend nagykeresztjéhez a szalagot, holott múltjában spiritiszta foltok vannak. Jules Bois finom, előkelő író, ma már nem spiritiszta, de akkor volt a legfinomabb és legelőkelőbb, mikor egy művészember nagy szerelmével s erőnek erejével arról akart meggyőződni, hogy a spiritizmus a jövő emberiség megváltása lesz. Ezer, még nagyobb nevekhez fűzött példával élhetnénk. De csak az a célunk, hogy a Gennari József ügyében egy nagy igazságot kimutassunk. A spiritizmus nem bűn, nem gyalázó gyöngegség. A spiritiszták csalják hitben egymást, jóhiszeműen a legtöbbször, mint ahogyan e földi életben mindazok kénytelenek egymást csalni, akiknek céljuk, akaratuk, vágyuk: hinni. S a legszkeptikusabb lények is vallják, hogy tele van a mi belső és külső életünk hatalmas, szép, megfejtendő titkokkal. A világ egy nagy evangélium s minden egyes ember egy-egy vers benne. Majd egyszer ezt az evangéliumot meg fogják írni. De pénzbüzt s perverz csalást szagolni ott is, ahol nagyon valószínűen az örök boldogságkeresés egy primitív kultuszáról van szó – ez lelki szegénység és embertelenség.

III.

A vármegye bölcsessége

Nógrád vármegye már megoldotta a cigánykérdést: nagy körültekintéssel, röviden, urasan, elegáns módon. Nógrád vármegye a maga cigányait kitoloncoltatja a maga területéről. Eddig van és tovább nincs ez a bölcsesség. Hogy a cigánykérdés Magyarország európaiatlanságának egyik fájó eredménye, erről egy büszke vármegye nem szokott beszélni. Hogy egy teljes, igaz, nagy társadalmi kultúra mechanice megszűntet ilyen bajokat, mint a cigánybajok, erről semmi. De azért Nógrád vármegye mégis megoldotta a cigánykérdést. Mert most már egyszerűen mit kell tenni? Minden törvényhatóság kergesse ki területéről a cigányokat. Ha minden magyar törvényhatóság átkergeti a határon a cigányokat, akkor Magyarországon nincs cigány, mert Magyarországot a törvényhatóságok alkotják. Akkor legföljebb Fiuméba szorulnak a cigányok, mert a corpus separatum sohase teszi csak azért se azt, amit a többi magyar törvényhatóság cselekszik.

Budapesti Napló 1907. augusztus 14.

A. E.

188. MEZEI ÉS PASQUALI

– *Hogyan derül ki az ártatlanság?* –

Mezei István kiderült ártatlanságának miközben hangosan tapsolunk, olvassuk a Gerolamo Pasquali mulatságos esetét. E szép nevű olasszal semmi afféle nem történt, mint Mezei Istvánnal, s ha börtönben ült, jó helyen ült. Valami negyven vétség és bűn listáját olvasta fejére a büntető igazság. Azaz a kényes és kényelmes társadalom veszedelmesnek találta Pasquali urat és elzáratta.

De mit tesz Isten? Pasquali úr váratlanul örököl. Meghal Milánóban egy asszony, akinek nincs örököse. Ellenben van neki egy félmilliónyi készpénze, egy gyönyörű villája, műgyűjteménye. E gazdag és megboldogult nőnek egyetlen öröklőképességű rokona Pasquali. Unokaöccs, miként azt utólag és kutatva megállapítják.

Szegény Mezei István, neki bizony sokáig kellett várni. El kellett jönnie a nyárnak, amikor az újságok kénytelenek emberségesebb dolgokkal is foglalkozni, mint a politika. Nem örökölt ugyan, de a fogságból kiszabadult s ebből nem szabad valami vidám tanulságot kihozni.

Olaszországban melegebb a táj, szenvedélyesebb és boldogtalanabb az ember. Többet botlik, mint máshol, tehát többet ül börtönben is. Azonban, csodálatos eset, a bírák éppen olyanok, mint nálunk. Van szívük, van bátorságuk, van paragrafusuk. A római jog gyalázatosabban eleven ott, mint bárhol.

De folytassuk a Pasquali úr esetét. Pasquali táviratot kap a börtönbe, hogy örökölt. Sokat örökölt, váratlanul örökölt, egy vagyont örökölt. Rögtön szabadságot ad neki a börtönigazgató. Nem kell sajtóakció, láрма, jogászkodás. Az a kicsi tény, hogy Pasquali egy milliócskát örökölt, fölpattantja a börtönajtót. Pár nap múlva hater ezer líra érkezik a fegyházba. Pasquali küldte, hogy fegyencársai üritsenek egy jó poharat az ő egészségére. A bankett nagyszerűen sikerült. Az első tósztot a fegyházigazgató mondotta őfelségére, a legelső olasz emberre, a királyra. Azután a legnagyobb büntetésű fegyenc szónokolt, s poharát természetesen Pasquali úrra üritette.

Ez az egész kis írás banális, mint az élet. Gyöngébbek kedvéért ezennel még banálisabb lesz. Ült volna csak ártatlanul a börtönben Pasquali úr. Ült volna ártatlanul és koldus módon, mint Mezei István. Sőt hozzáírhatjuk, hogy Mezei István egészen véletlenségből szabadult ki. De örökölt volna legalábbis egy félmilliót a disznó. Már akkor is szabad volna, ha valóban ő küldte volna a másvilágra ama bizonyos nőt.

Budapesti Napló 1907. augusztus 17.

Lellei

189. CHÉLARD ÚR LAPJA

Vigyáznak Magyarországra – Ábrányi úr nagy munkában – Külföldön kell ütni most már a darabontokat

Van Magyarországnak egy francia barátja: Raoul Chélard. Ismerős név: e barátunkról már írtunk egyet és mást. Madame Chélard, barátunk felesége, egyszer jellemezte a helyzetet. Könnyek között mesélte el egyik álmát nagy társaságban. Láttá az ura szobrát a szép Magyarországon. A Budapesti Hírlap palotája előtt állott a szobor. A szobor alján koszorúk, miket a hálás magyarok helyeztek le.

Ez az álom megmagyarázza, hogy Chélard úr minő fontosságot tulajdonít magának. Igaz, hogy ez az álom nem fog teljesezni. Egyszerűen azért, mert a Budapesti Hírlap palotája előtt Rákosi Jenő lovas szobra fog állani.

Miként megírtuk már egy ízben, Chélard úr lapot szerkeszt. A lapot röviden „La France í l'Étranger”-nek címezi. Megjelenik olyankor, amikor Ábrányi Kornél cikktémákat és a magyar kormány pénzecskéket küld.

Legutóbbi száma e jeles lapnak például már egészen magyar számú. Közli az államvasutak hirdetését. Magyar fürdőhelyeknek csap reklámot, nyilván ingyen. Kikapnak a horvátok, nyilván ingyen. És mivel Ábrányi Kornélnak nincs szerencséje a francia lapoknál, ide helyezi el legszerencsésebb érveit.

A Temps például még azután sem volt hajlandó a magyar koalíciót szeretni, miután erre őt a Budapesti Hírlap vezércikkben szólította fel s miután Ábrányi Kornél rektifikációját kellő gúnnyal leadta.

Itt van azonban Chélard úr. Ő szívesen közli Ábrányi úrnak s íródiajkjainak minden elmésségét. S ha már a m. kir. miniszterelnöki sajtóiroda a romlott külföldön jobb lapokban és jutányosan nem tud gőzerővel érvényesülni, Chélard úr lapjában viszont szokatlanul őszinte. Teheti, mert fizet érte s meg is teszi. A Temps-nek úgy odamondogat, hogy az egyszerűen impozáns. És Chélard úr lapjában még abból sem csinál titkot Wekerle Sándor sajtóirodája, hogy antiszemita. Ezt azonban a koalíciós zsidók intézzék el. Minekünk csak az az érdekes, hogy miután belföldön már nem lehet darabontverésből megélni, külföldön, mint az mániákusokhoz és rossz lelkiismeretű emberekhez illik, drága pénzen csináltatnak egy zugrevüt, hogy a darabontok mégis ütve legyenek, mivel a darabont csak ütve jó.

Szóval szabadon piheghetsz szeretett hazám. Ha itt bent nem is vigyáznak reád, külföldön, a művelt külföldön direkt revüket tartanak ki a te érdekedben.

Budapesti Napló 1907. augusztus 17.

190. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Kossuth őfelsége társasága

Akármilyen nagyfene úr is Kossuth Ferenc, megengedi, hogy Clemenceau urat se tartsuk kicsi úrnak. Igaz, hogy egy demokrata országnak a miniszterelnöke, de ez az ország mégis Franciaország. Nos, ez a Clemenceau is gyógyíttatja magát, ami alapjában nem nagy szégyen. Hízlekedő újságírók beszámolnak a Clemenceau-k lépéseiről, sőt szuszogásairól is. Azonban ország-világ olvashatja, hogy Clemenceau minden szabad idejét Brandes Györggyel tölti. Brandes Györggyel, aki nem is francia, nem is politikus, de aki mégis valaki. Még annak dacára is, hogy Budapestre ugyan idecsalták, de nem hallgatták meg. És mit olvasunk Kossuth őfelsége társaságáról hű újságíróinak jóvoltából? Mellette van Múzsza Gyula, aki jó tornász, vívó, atléta, de reméljük, hogy Brandes-szel mégse óhajtana egy kultúras versenypályán birokra kelní. Mellette van Pallay Sándor is, aki valószínűleg jobban ért a masszázshoz, mint Brandes, de az irodalomhoz, a gondolkozáshoz aligha. Satöbbi. Az ember vagy elszomorodik vagy fölkapag, ha ilyen ellentétben lát ilyen két nagy urat, mint Kossuth és Clemenceau.

II.

A dal, a dal, a dal

Mi zengi túl a bérceket uraim és hölgyeim? A dal, a dal, a dal, mint méltóztatnak tudni. Volna-e a dalnak valami köze a kultúrához? Habozás nélkül volna, ha szeretett honi dalárdáink nem egzisztálnának. De szeretett honi dalárdáink egzisztálnak s ez évben, Egerben, e híres érseki városban dalárkodnak. Miket képesek az emberek, e dalárok, inni, enni és eldalolni, hihetetlen. S végül tönkre teszik a magyar és egyéb dalok becsületét és hazamennek. Ők elvégezték azt, amihez tehetségük van. Mi azonban törrel szívünkben kérdezzük: hát ilyen Magyarországon egy kulturális ünnep? És szabad-e dalolni, ha az ember rosszul és rosszakat dalol?

III.

Vilma gyermeket vár

Szegény hollandus királynő, oly szomorú az ő esete, hogy csak verset volna szabad róla írni. Nem elég, hogy él, de egy egész ország követelve néz reá. Szinte már az utcagyerekek is kiabálják felé:

– Vilma, Vilma, szülj egy trónörököst.

És most, ha jól sejtjük, ötödször bocsátják világgá a hírt. A felséges asszony családi örömök előtt áll. Amilyen szerencséje van szegénynek, megint baj lesz. Nem lesz trónörökös, sőt örökös nő se. És szegény Vilma királynőnek, akinek, mint anyaságra hiába törekvő anyának, önmagának, elég bánat ez, sírni fog kelleni nemzete nevében is.

191. TÁRKÁNY ÉS KERPENYEST

Glosszák a belényesi választásról. – Lukács László a – negyvennyolcas. – Hogyan lett agitátor Lukács Lászlóból – Tárkány ítéletet mond – Egy román ügyvéd nyilatkozata – Mit jósolnak Nagyváradon?

Nagyvárad, augusztus 17.

Tárkány híres népe nagy munkában van most Belényes vidékén. Gyilkol, ha kell, azért, hogy Kardos Árpád legyen a követje. Szegény, szilaj, nem önhibájuk miatt vad, oláhok közé szorult, virtuosos magyarok. Ők azt hiszik bepálinkázva, fölbujtogatva, hogy a hazát mentik. Ők azt hiszik, hogy Kossuth Lajos örömpresve néz le az Égből Kardos Árpádra és őreájuk. Egyforma, bús jószág a tárkányi magyar és a kerpenyesti oláh. De Lucaciu vagy ha úgy tetszik Lukács László, az *igazi negyvennyolc*ról beszél. Turinról beszél, Kossuth Lajosról, a demokráciáról, a kultúráról. Arról beszél magyarul és románul, hogy a magyar és román népet egyformán föl kell emelni. A latifundium ellen beszél, az önálló vámterületet követeli. Tárkány, Tárkány, Kossuth Lajos nagyon könnyes szemekkel nézhet le az Égből.

*

A magyar publikum nem sejtí azt, hogy Lukács Lászlóból a mi becézett úri osztályunk csinált román agitátort. Lukács László, ez a nagytalentumú pap, külföldi tanulmányai után európai emberként került haza. Szavahihető tanúk megmondhatják ma is, hogy magyarul pompásabban beszélt, mint oláhu. Tele volt komoly ambíciókkal, jogos érvényesülő vágyakkal. Aki ismeri a magyar vidéki dzsentri, a vármegyei urak ázsiai dölyfét és kultúrátlanságát, meg tudja érteni, ami bekövetkezett. Lukács Lászlót lenézték, üldözték s *belekényszerítették a román nacionalisták táborába*. Azt az erőt azonban nem tudták kiölni belőle, hogy máig kultúrember s népbarát maradjon.

*

Hihetetlen dolgokat beszélnek Nagyváradon szemtanúk, akik Belényesen jártak. Tárkány verekedő népe, melyet az első Széll-féle választás óta egyenesen ilyen terrorista szerepre használnak föl lelketlen urak, éjnek idején rohan meg oláh falukat. Tegnapelőtt véletlenül tíz tárkányi ember száz fenesi oláhval találkozott össze s a tárkányiak menekülni voltak kénytelenek. Még aznapon beüzentek Fenesre csak ennyit:

– El vagytok ezennel ítélve három esztendőre.

Ez röviden azt jelenti, hogy három éven belül a fenesiek házára s termésére rá fog szállni a *vörös kakas*. A megijedt fenesiek békeköveteket küldtek s még az éjszaka folyamán kész lett a szerződés: a fenesiek oda szavaznak, ahová Tárkány hajtja őket.

*

Egy előkelő nagyváradi román ügyvéd a következőket mondta a Budapesti Napló egy Nagyváradon időző munkatársának:

– Lukács László belényesi jelöltsége azt jelenti, hogy a román nemzetiségi pártban az olcsó nacionalizmus és klerikalizmus fölé kezd kerekedni erőben a radikalizmus. Aki Lukács Lászlót ismeri, pláne újabb evolúcióját, meg lehet róla győződve, hogy becsületes védelmezője lesz a magyar polgárság és nép érdekeinek. Az igazán intelligens magyarok szabaduljanak meg már azoktól az öreg babonáktól, melyek hazaárulót kiáltatnak olyan emberre is, akinek az ellen-nacionalizmusa is voltaképpen az osztály-uralom bűne.

*

Zsandár, katona sokszor volt már töméntelen sok Belényes körül. Annyi azonban soha, mint most és nyugtalanabb főispánt se látott még Magyarország Glatz Antal úrnál. Nagyváradon nem szokott tartózkodó lenni a közbeszéd. Mindenütt diskurálják tehát, hogy Kardos Árpád egyéb előzetes költségein kívül csak harmincezer forintot akar Belényesre küldeni. S hozzáteszik Nagyváradon, hogy kétszer ennyi pénz mellett sem volna biztos a dolog.

Budapesti Napló 1907. augusztus 20.

192. MÁGNÁSOK ÉS OLÁH CIGÁNYOK

Nem demokrata, rossz vicc, hanem igaz: Franciaországban a mágnáskérdés olyan, mint nálunk az oláh cigányoké. Aktuális szintén és azonos kérdőjelű: mi történjék hát velük? Nem egyforma indulattal, de radikális és klerikális lapok egyformán körkérdést csinálnak belőle. Már a megvalósult polgári társadalomban is használhatatlan az úgynevezett történelmi arisztokrácia. De mi lesz még, ha ez a polgári társadalom egyre alaposabban és szociálisabban demokratizálódik? Szociológusok és költőírók külön-külön komolyságuk és ízlésük szerint töprengenek. Derűset, jót a mágnásoknak még a beljűk szerelmes Bourget sem tud jósolni.

Néhány mágnásbarát, mint a körkérdésekre adott válaszokból látjuk, abban reménykedik, hogy az arisztokrácia kevésbé degenerált nagyobbik fele a nagy polgári iparierek közé áll. Szóval az ipar és a kereskedelem fogja őket az életnek és produkciónak megmenteni. De a példák, amiket erre ők fölhoznak, nagyon szeszélyesek és kivételesek. Ellenben az nem szeszélyes és nem különös jelenség, hogy a lóverseny-sport után, ha már iparra térnek, az automobil kell nekik. Erről Párizsban egy sereg elmésséget terjesztenek. Például egy előkelő francia automobilgyárban a százfrankos gyakornokok is történelmi nevű mágnásifjak. Nemrégiben egy utazót állásától elmozdított a gyár igazgatója, mert kiderült róla, hogy csak – pápai gróf.

Nálunk, Európa utolsó feudális országában, talán az egész dolog tréfának tetszik. És mégis tessék elhinni, hogy másutt ez az ügy komoly, nagyon komoly. Éppen olyan komoly, mint nálunk a nomád cigányok problémája. A társadalom nem vágódik hasra a maga törvényeivel a mi előítéleteink előtt. Ahol neki fölöslegesek és ártalmasak, egyformán löki ki magából az oláh cigányt és a – történelmi cigányt. Robert de Montesquiou, aki jó költő és gróf, egy avult jakobinus igazsággal és kedves jámborsággal, művészemberhez illően, vigasztalja magát:

– Egy arisztokrácia van, a munkáé és az emberségé. Aki nem tartozik bele, azért nem kár, ha elpusztul.

Nem kárnak nem kár, de vajon elég vigasztalás-e ez a gróf úr fajtájának?

Budapesti Napló 1907. augusztus 20.

Lellei

193. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

István király után

Örülni, mulatni nagy tömegben, egymást keresve, nem tud a mi népünk. A nemzeti géniusz apró tulajdonosai és kommentátorai ebből is tőkét kovácsolnak. Pedig ez nem érdem, nem dicsőség, ez nagyon szegény és szomorú jelenség. A búcsú csak eléggé magyar vigalom: imádkozik, iszik, félrevonul, legénykedik, sír és fejet tör búcsún a magyar. És például István királlyal nem is az a baj, hogy a kálvinisták nem szeretik benne a szentet. Csinálhatnánk akármilyen országos, minden lélekhez beszélő, nemzeti magyar ünnepet. A jenki, a francia, az olasz igenis meg fog mámorosodni a maga ünnepén, mi soha. Óh, hogy a gonosz politikát muszáj mindenbe belevernie az embernek. A jenki ünnepe emlékezés egy váratlanul fölséges cselekedetére a gyülevész amerikai népnek. A francia meg akar ölelni kacagva, boldogan minden franciát, mert a Bastille-t a nép rombolta le, s nép: mindenki. Garibaldi minden olaszé volt s Róma bevétele az olasz nép hőstette volt. A mi ünnepeinkhez a szegény, szomorú magyar népnek semmi köze sincs. A magyar nép így elmélkedik búsan és öntudatlanul. „Szent Istvánnak örüljön az esztergomi hercegprímás, neki van haszna belőle.” „Március 15-nek sem ujjongok már, ujjongjon Kossuth Ferenc, ez a nap az apjából legendás koldust, ő belőle fenséges nádort csinált.”

II.

Dános és a fantázia

Tanácsoljuk a nem cigány származású rablógyilkosoknak, most működjenek. Féléven belül nincsen olyan gaztett, amelyet nem ők követtek és követnek el. Cigányok itt, cigányok ott, cigányok mindenütt, ezt halljuk, ezt olvastuk. És akár hiszik, akár nem, ez újra a fantázia koldusságát igazolja. Nálunk minden téren ilyen kevés a fantázia. Még ott is, ahol nem kell ölni. Deák Ferenc rosszul gombolt mellényéből évtizedek óta élnek a politikusok. Apponyi szónoklás közben megszorul s alkot egy kulináris, sohse használt latin szót. A szót fölkapja és megőrzi ellenőrzés nélkül a magyar fórum. Baross Gábornak volt néhány eredeti ideája, minden közigazdászunk ezeken rágódik. Herczeg Ferenc huszártörténetekkel nagy sikert arat, huszártörténeteket ír az egész magyar irodalmi glóbusz. Jön egy új poéta, ki élete, boldogsága, vére és idegei árán kitalál egy új nótát. Ezt a nótát fújja most már a legcsiribiribb poéta is. Hosztalek elkövet egy félbolond szélhámososságot, egyszerre Hosztalekek támadnak s a publikum csak Hosztalekeket tud látni. Sem akik cselekesznek, sem akik nézők, újat gondolni nem tudnak. Dánoson talán a cigányok gyilkoltak, most már jó ideig mindenütt a cigányok fognak gyilkolni.

III.

Hát nem örülünk?

Kont Ignác nem tudott állást kapni annak idején Magyarországon, kiment tanárnak Franciaországba. Szántszándékkal nem választottunk nagyobb példát, egy Munkácsyt, egy Joachimét stb. Elég az hozzá, hogy Kont Ignác, aki most Párizsban tanár, a Sorbonne-on is tanít, egyébként egyszerű, buzgó, olvasott ember, ma: kiváló hazánkfia. Minden jutalmazásunk, minden elismerésünk ilyen fajtájú. De nekem mégis az tetszik legjobban, hogy Maróczyról hallgatunk. Valahányszor első volt az egyébként nem elsőrendű csatamezőn, a sakktáblán, vertük a mellünket. Hajh, a magyar talentum, a magyar zseni, nincs annak párja, éljen Maróczy. Ha azonban Maróczy nem excellál, forduljon föl, nekünk nem kell. Szép a magyar dicsőség még a sakkmezőn is, az ördög vigye el.

Budapesti Napló 1907. augusztus 22.

Lellei

194. ORSZÁGOS VÁROS PUSZTASZEREN

– *Tekintetes Csongrád vármegye figyelmébe* –

Tekintetes Csongrád vármegye elé fess indítványt terjesztett egy Ludovai Tóth István nevű úr. Arról van szó, hogy Pusztaszeren országos város épüljön Árpád fejedelem emlékére. Egy gigászi város, ahol csak az Árpád-szobor körül ezer holdas park tátongna. Egy pompás, szittyá, szép város nyolcvanezer hold területen. Ludovai Tóth István terve elég körmönfont ugyan, de néhány pótlásra rászorul. Ezennel bátrak vagyunk előhozakodni ama néhány szükséges ideával, ami hirtelen eszünkbe jut.

Mindenekelőtt keveselljük azt a hét templomot, melyet Ludovai Tóth István proponál. Ebben az Árpád-városban legalábbis negyven-ötven templomra lesz szükség. Egyebek között megemlíti, mint meggondolásra méltó ötletet, egy Apponyi-bazilika építését. Sajnosan nélkülözzük Ludovai Tóth István tervezetében a kolostorokat. Hát lehet-e ma Magyarországon városalapításra gondolni szerzetesek nélkül?

Mindenesetre ajánljuk, hogy az Árpádváros olyan logikus metropolis legyen, mint Budapest. Nehogy véletlenül elegendő ház legyen benne, mert akkor tönkremennek a háziurak. Sejtjük, hogy Ludovai Tóth István magas házakat óhajtana látni az országos városban. Ez ellen is van néhány nagyon komoly kifogásunk, de csak eggyel állunk elő. Népünk abszolúte nem a legjelesebb városalapító népek közül való a sumir idők óta. Szegeden a bennszülött szegedi ember ma se mer a háztövi trottoáron járni, mivel nagyon helyesen azt tartja, hogy a magas ház, ha ledől, nagy bajt csinál.

Nyilván egyetemet is szánt Árpád-városnak Ludovai Tóth István, ha már Szegednek Apponyi akaratóból álla koppant. Ez egyetemre csupán ama budapesti tanárok fiúutódai alkalmazandók, kiknek apái ökrök voltak, de ha kellett, ha nem kellett, szerették a hazát. A Kmety Károlyok és Herczeg Mihályok nevét ne felejtsek el a városalapítók.

Fontos dolog, hogy arisztokráciánkat beédesgessük az új városba. Arisztokrácia nélkül nincs nagyvárosi élet, nincs igazi városi luxus. Kaszinókról, leánybarlangokról s lóversenyterekről nem hallunk a Ludovai Tóth István indítványában.

Ennek a városnak olyannak kell lennie, amilyenek most Magyarország indul. Legyen egy városrész kizárólag a földönfutók és nyomorékok számára. Egy városrészt a munkabíró parasztok és más pórok foglalnak el. Egyet, természetesen jól körüldrótolva, a zsidók. Külön városrészük legyen a jobb módú és kölcsönképes polgároknak. A többit talán részleteznünk sem kell. A kopott és kevésbé kopott dzsentri, a mágnások, a papok a város szívében élnek, a legszebb házakban az Árpád-szobor körül.

A közköltőt talán előre meg lehetne állapítani, mert lesz. Azonban előre ki lehetne mondani, hogy azt szegénység arányában fogják kiróni. Minél koldusabb valaki, annál gyümölcsözőbben működnek adójával városa javára.

Még az asztaltársaságokról lehetne beszélni, de ezek talán maguktól is meg fognak születni. Azonban fontos dolog, hogy az új metropolis, mely föltétlenül önálló municípium lesz, függetlenségi főispánt kapjon. Ami a képviselőválasztást illeti, intézzék el majd együtt a függetlenségi párt és a néppárt.

Nem szándékoztunk tanulmányt írni, de e pár tanácsoló megjegyzésünk talán nem volt fölösleges.

Budapesti Napló 1907. augusztus 23.

A. E.

195. KIS SZENZÁCIÓK NAGY NŐKRŐL

(Párizsi levél)

I.

Polaire kisasszonyt kirabolták

Polaire kisasszony, Willy egykori szerelme s a Claudine-regények modellje, olvasta az újságokból, hogy Marokkóban nagy veszedelem van. Erre Polaire kisasszony otthagya az unalmas Ostendét, sőt tervezett norvégiai kéjutazásáról is lemondott, utazott társalkodónőjével, igenis, akármilyen furcsának látszik, Marokkóba. Tangerban kissé unalmasak voltak az első napok. A mórok éppen ezeken a napokon nem gyilkoltak. Polaire kisasszony már-már arra gondolt, hogy elutazik ebből az unalmas országból. Szidta az újságokat, melyek izgalomról, vérről és más szenzációkról mesélnek, holott Marokkóban semmi sem történik.

Végül is elhatározta Polaire kisasszony, hogy egy utolsó próbát tesz. A Cookirodában megrendelt két szamarat s másnap kirándult társalkodónőjével, számárháton vidékre. Polaire kisasszony elérte félig-meddig a célját. A vad mór martalócok nem rabolták ugyan el a két nőt, Franciaország hadseregének nem kellett még hatásosabban közbelépnie Polaire kisasszony miatt. De elvették a két nő pénzét és ékszereit. Diszkréten megjegyezzük, hogy a pénz és ékszer direkt elrablatási célzattal lett a kirándulásra fölhasználva. Szóval, kevés pénzről s olcsó ékszerről van szó. Párizsban mégis pukkadozik néhány ezer nő: ennek a Polaire-nek minden sikerül. Olyan reklámot kapott, hogy évekig élélhet belőle.

II.

Patti Adelina táncol

Patti Adelinával haszontalan küzdelmet folytat az idő. A nagy és öreg énekesnő nem akar lemondani az életről és a sikerről. Legutóbb Londonban kicsiny, de válogatott közönség előtt Patti eljátszotta a – *Víg özvegyet*. Párizsból elutazóban egy valcert hallott valahol a Budapesten olyan népszerű Lehár-darabból. Erre szerzett egy fiatal és csinosképű színész-partnert s házi színpadán Londonban, bemutatta a darabot. S ahogy Londonból írják, olyan táncot lejtett hozzá, hogy a legblazirtabb diák is tüzet fogott volna. Reménység van reá, hogy kis társaság előtt Párizsban is eljátssza Lehár darabjait Adeline. Párizs azonban főképpen a táncra kíváncsi. És csakugyan kincseket ér egy olyan látványosság, amikor olyan banya rázza magát, táncol, aki valamikor tündér, istennő és hangcsoda volt.

III.

Otero majmot keres

A szép Otero, Párizs egyik lekötelező erkölcsű istennője, majmot keres. A párizsi lapokban naponként megjelenik a hirdetés:

Madame Otero egy kisebb termetű és barátságos természetű majmot keres a Marigny színházban előadandó látványos darabhoz.

Hihetetlen sikere volt a hirdetésnek. Az ember nem is hinné, hogy annyi majom van a világon, amennyit Oteróhoz bemutatni vittek. Indiából, sőt Japánból is kaptak távirati ajánlatokat Otero. Ha egy nagyon szép és nagyon rossz nő majmot akar, húszezret kap.

Budapesti Napló 1907. augusztus 24.

Brown

196. PIUS PÁPA ÉS A NŐK

– *Az egyház tud bánni az asszonyokkal is -*

A Vatikánban, a Vatikánban, ceruzánk majdnem a magyar humor-vers egyszínű és unalmas kertjébe ugrik be. A Vatikánban nem fogják túrni az asszonyokat: Pius pápának ez a legújabb reformja. Mert akármilyen furcsának tetszik egy Péter-fillér-adózó magyar hívő előtt, eddig asszonyok is éltek a Vatikánban. Vatikáni hivatalnokok, alkalmazottak feleségei és lányai, valamennyien hitelesítve a hét szentség egyik legsúlyosabbjával, a házassággal. Az asszonyok törvényes hitvesek, a leányok törvényes házasságból eredő leányok. És Pius pápa mégse túrja őket, mivel az ő erkölcsi fölfogása szerint az asszony egy két lábon járó szegényfolt. A Vatikán asszonyai párizsi divatlapok szerint öltöznek. A Vatikán asszonyai színházba, hangversenybe járnak s olykor éjfél után kerülnek haza. Az Egyháznak ez rémítően árt, mert például még sose történt meg, hogy egy pap éjfélig kimaradjon. Pius pápa tehát inkább egy dépendance-t fog a Vatikánhoz építeni s odatelepít[ti] a Vatikán asszonyos, családos embereit. Heine verse jut az eszünkbe, az isten bocsássa meg nekünk. Óh Vatikán, maradj meg tovább is tisztának, szépek és szendének.

Ha foglalkozásunk és szokásunk volna az olcsó viccek gyártása, hamar elintéznék a dolgot. Azt mondanók, hogy Olaszország papsága mostanában csakugyan bebizonyította, hogy nincs okvetlenül nőkre szüksége. A kolostorbotrányok során néhány kolostorról kiderült, hogy isten reverendás szolgálói dacosan el tudnak fordulni a nőktől. Sőt tüntetően a férfiaknál keresik azokat az illúziókat, amiket általában ma még nőknél keres a férfiember.

Azonban olcsó viccekkel nem szoktunk komoly kérdések elől kitérni.

Tetszik nekünk, hogy Pius pápa olyan bátorsággal képzeli be magát a tizenharmadik századba. Minden szava, gesztusa, tollvonása ezt bizonyítja s ez nekünk jól esik.

Egy dologban van némi modernség őszentsége körül s ez a modernség is egyike a legrégebbi modernségeknek. A pénzt kedveli és míveli Pius pápa s a pénz kedvéért még a Rothschildokhoz is küld nunciust.

A pénz után rangsorban rögtön az asszony következik. Nagy kérdés, hogy aki pénzzel tud bánni, annak nem törhet-e bele a bicskája az asszonyba?

Mi nem vagyunk rossz emberek, de kötelességünket teljesítjük. A vallásos magyar nőkhöz fordulunk ezennel. Tessék, hölgyeink, misére járni, gyónni s rózsafüzéres akciókat csinálni. Tessék, Péter-fillérek érdekében buzgólkodni, meghálálják a Vatikánban. A pápa szerint, aki csalhatatlan, az asszony a legutolsó személy. Az asszony, a nő, olyan szegény, akit ki kell tiltani tisztességes helyről. A Vatikán nem túrja a nőket az Egyház tisztessége nevében. Nos, hölgyeink, önök tovább is lelkesedjenek az Egyházért és a pápáért. Ez logikus, ez illik az asszonyokhoz s éppen azért gyanús nekünk ez az egész pápai reform. Ez a Pius pápa nem nőgyűlölő, csak nőismerő. Miként a magyar paraszt mondja, az asszony

verve jó. Nyilván az olasz paraszt is így gondolkozik s mikor Pius pápa súlyos sértéssel illeti a női nemet, alapjában ravaszul hódítja az asszonyokat, az Egyház támaszait, a misére járogatókat és gyónókat s úgy bánik velük, ahogy megérdemlik.

Budapesti Napló 1907. augusztus 25.

A. E.

197. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A gimnázium kérdése

Ifjabb Pató Pál úr sokkal ártalmasabb egyén, mint az apja vagy a nagypája volt. Mert a régi Pató Pálok boldog, csendes időkben éltek gyorsvonat és automobil nélkül. Ellenben ifjabb Pató Pál úr szintén ráér mindenre, belátása is van. Csak-hogy mindent akkor lát be, amikor már késő. Most például már belátja, amit két évtizede hiába ordítottak a fülébe. Azt tudniillik, hogy a magyar gimnázium lélek-mészárszék. Hogy az osztály-wirtschafton kívül a gimnáziumnak köszönhetjük azt a nemzedéket, melynél haszontalanabb, léhább egy korban és egy országban se élt. Pató Pál úr kezdi ezt belátni, zokog is miatta, de cselekedni még így elkésve se fog. Megmarad tovább is mai szabásában, gyilkos munkájában a magyar középiskola. Butítja, pocskolja, öli azt az anyagot, amelyből Magyarország számára intelligenciát kellene nevelni. Mert Pató Pál úr azt már nem látja be, hogy a mai gimnázium azért nebánctvirág, mert ennek az iskolának rendszere, nevelése áll nagy érdekében a mágnásoknak és a papoknak.

II.

Háború ellenség nélkül

Hát mi is üdvözljük a Pécsre sereglett klerikális hadat. Igazuk van, ők az erősebbek, ők az okosabbak. A háború pedig nem csókos, zsebkendőkiváltósi játék. De azért engedtessek meg sírva elkacagnunk magunkat. Hol az ellenséges hadsereg, mely ellen a klerikalizmus sorakozik? A haladásnak, a világosságnak, az újtásnak van-e szervezett tábora Magyarországon? Olyan, amely ellen érdemes volna drága mozgósítást rendezni? Legföljebb arról lehet szó, hogy valamikor lesz ellenség. Mert lehetetlen, tudományellenes kétségbeesés volna azt hinni, hogy csak éppen Magyarországon nem lesz szervezett, félelmes, szép, hatalmas tábora az emberi haladásnak. A háborút tehát a feketék egyelőre ellenség nélkül harcolják. Mulassunk vagy sírjunk e furcsa-furcsa háborún?

III.

Jön az ínség

Erdélyből, Biharból, Beregből, Árvából, mindenünnen egyforma hírek. Már-már itt az ínség és rettenetes tél vár a magyar föld népére. Még talán Belényes vidékén sem lesz másként, pedig egy képviselőválasztás sokat tud enyhíteni egy-egy vidék dolgán. És e vész hírekre talán megriadnak azok, akik bennünket kormányoznak? Dehogy, szaporodnak a csendőrőrsök s a főszolgabírók mindenünnen boldogan jelentik, hogy szekérszámra szedik össze a nép között terjesztett izgató iratokat. Így kell ínséget megelőzni és szociális politikát csinálni. A főszolgabírói irodák tele vannak elkobzott nyomtatványokkal. Az egereknek legalább lesz mit fogyasztaniok Magyarországon.

198. AZ ASSZONY ÉS A PARASZT

– *Jászai Mari tanítása* –

Jászai Mari eddig is megvolt nekünk és eddig se volt ám kicsi asszony. Hogy Szovátán oktatta a parasztokat, szólván nekik a váltóról és pálinkáról, ez se teszi nagyobbá. Azonban az már nagy dolog, hogy ő, az asszony, meglátta és meglátogatta őket. Azokat, akiknek ezer év óta még ilyen reménytelenül nem lógott a fejük. Akiknek már Endrődi Sándor hiába szaval harsogó kuruc-verseket. Mert Jászai Mari tanítása után Endrődi Sándor versei következtek.

Érzik-e legalább százan-kétszázan Magyarországon, hogy mit jelent a paraszt lógó feje? Hogy mit jelent a paraszt vérző orra és véres szeme? Éljük a napokat, nagy a csönd és kevesen sejtik, miért nagy a csönd és milyen napokat élünk. Ezek a napok a Sors próba-napjai. Még egyszer megkérdi most a Sors a magyarokat, akarnak-e ébredni és élni.

A váltóról és pálinkáról nagyon újakat aligha mondott Jászai Mari. Nem tehet arról a magyar paraszt, hogy helytelenül ismerte meg a váltót. Arról se tehet, hogy ma már hiába írja alá a váltót, amely sokszor az ő minden írástudása. A pálinkát sem azért önti magába, mert sok pálinkát gyártanak és csuhajos a kedve. De Jászai Mari nem lehet nemzetietlen szociológus avagy hazátlan szocialista. Elég szép, hogy a váltóról és pálinkáról beszélt s hogy a beszédje jó cselekedet akart lenni.

Édes istenem, milyen bús komédia van most műsoron nálunk. Se büszkeség, se férfiasság, se hit, se gerinc sehol. S micsoda jelképes, nagy eset, hogy Jászai Mari oktatja a népet. Minden dekadens társadalomban férfias asszonyok jelentkeznek. S nekünk, Magyarországon, nincs is más reménységünk, mint az *asszony és a paraszt*. Nekik talán mindenkinél rosszabb itt a dolguk. Az asszony tudatlanságban tartott vagy ledérségre kényszerített pária. A paraszt is pária, de legalább kiszökhethet Amerikába, ha nem mezőgazdasági cseléd s ha ki tudja játszani a határrendőrséget. És mégis csak öbennük bízhatunk, mert bízunk kell valakikben. S ha Bizánc már nem is példa a mai Magyarországra, ha férfaink effeminálódtak vagy teljesen lehetetlenekké váltak kultúrára, előtörsre, hadd bízunk az asszonyban és a parasztban. Gondoljon e gondolattalan országban szépet és bátrát az asszony. És ha ütni kell és ha marad még annyi ereje, majd ütni fog a paraszt.

Jászai Mari ártatlan leckét adott a szovátai parasztoknak. De bár kezdete volna a mi különös, reménytelen reménységünknek. Az orosz nők, az intellektuellek kiementek a falukba, amikor férfiaikat, akik már bombát sem tudtak dobni, megutálták. És Oroszországban a zűrzavar még mindig félelmes, de félelmes az erő is. Az asszony és a paraszt, nekik kell megmenteniök az olyan elveszett, bús országokat, amilyen Magyarország is.

Budapesti Napló 1907. augusztus 29.

A. E.

199. BÖLCS BIÁSZ ELŐADÁSAIBÓL

– *Honnan jön Budapestre a tíz forint?* –

Biász úrral volt szerencsém a napokban ismeretséget, sőt barátságot kötni. Ez a Biász úr állítólag egyenes leszármazottja Biásznak, a régi görög bölcsnek. Ősei mint posztókereskedők kerültek hazánkba, ha jól tudom, Nagyszalontára. Az én Biásznak azonban már se pénze nincs, se posztója. Csak nagy őseink bölcsességéből örökölt valamit s itt lakik Budapesten.

A Városligetben egy korhadt padon szoktunk néha találkozni. Tanítványok nélkül szükölködik szegény Biász úr. Kár érte, mert igazán jeles bölcs és különös újszerűségeket fedez föl dolgokban és eseményekben. Nekem, mint egyetlen tanítványának megígérte, hogy olykor el fogja mondani egyről-másról a véleményét. Tegnap tartotta egy látszólag apró esetről első nyilvánosságnak szánt előadását. Úgy fogom leírni, ahogy ő nekem csöndesen, hevülés nélkül elmondta.

*

„Fiam, azt beszélnek itt körülöttem, a Városligetben, hogy kezdődik a budapesti élet. Azt mondják, hogy ez parlamentet, színházakat, mulatókat, hangversenyeket, zsúrokat, házi estéket jelent. A parlamentről nem beszélek, fiam, utálok a politikát. Oda nem is vágyom, mert bár sztoikus vagyok, de a társaságot szeretem megválogatni. Korda Andorral, Somogyi Aladárral, Gaál Andrással egy társaságban?

Hanem a szép, erős, zajos életbe szeretnék belekóstolni. Mondd, fiam, sokba kerül ez, sok pénzbe? Nekem valami húsz esztendő óta nem volt öt forintom. Ehelyett kíváncsian nézem, vizsgálom, mennyi pénzük van a budapestieknek. Honnan veszik ezek az emberek a tíz forintot? Ugy-e kell tíz forint ahhoz, hogy az ember vígságokat kapjon? Én álmomban is ezzel foglalkozom s néha olyan rossz az álmaim, hogy a pad is nyöszörög, sír alattam. Honnan veszik az emberek Budapesten ezt a tíz forintot? Ebben a városban élnek ügyvédek, bírók, hivatalnokok, politikusok, orvosok, mérnökök, írók, művészek, hírlapírók, pénztisztviselők, ügynökök, játékosok, croupier-k stb. Ezek nem termelik a tíz forintokat. Ezek elveszik a tíz forintokat, ha van, hogy honnan vegyék el. De a tíz forintoknak jönni kell valahonnan? A bankok inognak, a gyárak nem alapulnak, az iparosok ráfizetnek a műhelyre. A nagybirtokosok ráfizetnek a gazdálkodásra, a kisbirtokosok a földjeiket is eladják. Középbirtokosok, mint az újságokból olvasom, már nincsenek is. A sertést öli a vész, a marhaállomány kevesebb. A bányákat nem tudja még az állam sem üzemben tartani. Szóval vidékről se jöhet Budapestre az a tíz forint. Dehát akkor honnan jön az a tíz forint, amit a budapesti ember vidámságra költ? Ez a kérdés fog engem megölni, fiam. Összes görög filozófus őseim föltámadhatnának. Örök rejtély: honnan jön Budapestre a tíz forint?”

200. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A két Áron kitüntetése

Kiss Áron, a kálvinisták nesztora, Lipót-rendet kapott. Lipót-rendet vagy valami ilyen nagyon-nagyon jeles ordót. Dr. Kiss Áron, a Pedagógium igazgatója, az előbbi Kiss Áron fia, udvari tanácsos lett. Ilyen dicsőségekről aligha álmodott Porcsalma egykori esperese, Debrecen püspöke. Igaz, hogy még a rozsnyói katolikus püspök is valóságos belső titkos tanácsos. Igaz, hogy az udvari tanácsosságot minden gazdag Jakab, Móric, Salamon és Adolf megkaphatja. Dr. Kiss Áron is valószínűleg ószövetségi hangzású nevének köszönheti új rangját. Azonkívül, hogy Apponyi Albert ravasz módon akarja beflastromozni a protestáns sebeket. A puritán kálvinista papok és egyházi férfiak ezután ordókat kapnak. Így azután minden rendben lesz és főképpen csöndben. Ha sokáig tart a mai uralom, minden protestáns embernek lesz kitüntetése. Nem lesz boszorkányosan nehéz, mert nemsokára kevés protestáns lesz Magyarországon.

II.

A Dunántúl és Bihar

Úgy írom le, ahogy nekem valaki ezt a kis esetet elbeszélte: „Erdély felé utaztam s az egyik útitársam jóképű magyar úr volt. Beült a kocsinkba egy úriasszony, aki Somogyból jött, mint később kiderült. Az asszonyon hirtelen nem tetszett meg, hogy csinos és kedves. Ennek folytán a jóképű úr, kiről később kiderült, hogy Bihar a hazája, kézzel-lábbal tiltakozott az asszony beszállásolása ellen. Azután az asszony megmutatta haragosan és mosolygósan is az arcát. Nagyon kedves, okos kis arcú, nyugtalan szemű nő volt. Erre a bihari úr elővette mindazt a gavalériát, amire bihari úr képes. Beszélt vadászatokról, beszélt arról, hogy mulatni csak Magyarországon lehet. Külföldi fürdőből jött, tehát szidta a németet és az angolt. Értett a konyhához is és konyha-recepteket közölt. Az asszony sokat nevetett, nyilván jól mulatott. Nemrégiben került Somogyból Bánffyhunyadra. Egy doktornak a felesége és tanítónő. Érdekes új könyvekkel volt felszerelve az útra. Amikor a bihari úr kiszállott, aki lehetett keresztesi szolgabíró vagy váncsodi jegyző egyformán, fölnevetett az asszony. Azután beszélgettem én vele, csupa ízlés, okosság és olvasottság volt az én útitársam. Szabad-e azt sejtenem ebből, hogy a Dunántúl és Bihar között feneketlen kulturális szakadék van? Ez ellen Nagyvárad bizonyít, az országnak az egyik legkulturálisabb városa. Inkább talán azt mondhatnám, hogy a vármegye urai megnyerhetetlenek mindenféle kultúra számára.”

III.

Üdvözlük Apponyit és Andrássyt

A pozsonyi vándorgyűlés, nem tudom hányadik vándorgyűlése az orvosoknak és természettudósoknak, véget ért. Stílusosan, magyarosan ért véget, miként az mindjárt kitetszik. Az orvosok és természettudósok hosszú üdvözőlő táviratokat

küldtek Apponyinak és Andrássynak. Szabad-e olyan országban jobb jövőt remélni, ahol tudósok is csak azért izzadnak napokon át, hogy végül hasravágódhassanak a főmandarinok előtt? Ez: Kína, bizony ez Kína, akármilyen fájdalom is nekünk. Lehetett volna nekik a sejtekről vagy az atomokról új törvényeket hirdetni. Vizsgálhatták volna a csillagos égtől kezdve a sertésbendőig mindazt a fölségest, amit a Természet nyújt. Meg is próbáltak egyet és mást, de hirtelen nagy fény vette el a szemük világát. Két üstökös: Apponyi és Andrássy. Erre a tudósok befejezték tanácskozásait s természettudósokhoz illően üdvözölték a Természet e két remekét.

Budapesti Napló 1907. augusztus 31.

A. E.

201. BÖLCS BIÁSZ ELŐADÁSAIBÓL

– *Miért szükségesek a zsidók?* –

Biász barátomat, a filozófust, ókori druszájának egyenes utódját, több ízben fölkertem, *ne* nyilatkozzék a zsidókérdésről. Ő, aki a Városliget padjairól szemléli a világot, nem sejtí, hogy ilyen kérdés már nincs. Avagy ha volna, s ott, ahol volna, mert csinálják, kínos, halk közmegegyezéssel hallgatnak róla. Azonban ma kivételesen szabad volt Biásznak nyilatkozni a letiltott problémáról is. Áttettük a szín- és harcteret a manapság ismét olyan aktuális Afrikába. Sietek megnyugtatni mindenedet. Biász úr a *marokkói zsidókról* nyilatkozott.

*

Látod, fiam, a régi Karthágó körül ismét a civilizáció nevében ontják a jó, drága vért. Ezúttal nem lesz az emberiség katasztrófája, ha leverik a fekete Hannibálot. Szó sincs róla, Marokkóra, Afrikára szüksége van az éhes civilizációnak és gyomornak.

De mit csinálhatnának a Scipiók most a zsidók nélkül? Marokkó dolgát az elmórosodott zsidók fogják megoldani. Ők, a zsidók, akik ott vannak minden népek között, hogy kicsiholják a legszebb szikrákat a kemény, gazdag néplelkekből, ezekből a kincses kovákból. Hirtelen nézésre nem tudnád megkülönböztetni a tangeri mórt és zsidót.

De Drude tábornok, a pacifikáló francia hadak vezére, katonánál szokatlan meglátással s helyesen mondotta a zsidó világszövetség egyik megbízottjának Casablancában:

– Meg vagyok győződve, hogy a zsidók az okkupáció által csak nyerhetnek. Az arabok arroganciája a zsidókkal, valamint az európaiakkal szemben meg fog szűnni. A hadműveletek befejezése után a város fel fog virágozni és a zsidók lesznek a közvetítők az európaiak és az arabok között.

Aranyszavak, habár katona szájából hullottak ki. Az arab zsidót bízgassa csak jobban az európai civilizáció. Az ő örök, fékezhetetlen ízlésbeli és kultúrabeli ambíciója fölépíti az új Punországot s az új Karthágót. Hát látod, fiam, nem akarok a rettegett kérdésről beszélni és – mégis beszéltem. Újat nem igen mondtam, de szükséges-e újat mondani az embernek, amikor ma még a legrégebb és legelintézetlenebb igazságokért is bicskára kell menni. Megnyugtatásodra azonban kijelentem, hogy egy pillanatig sem gondoltam e szavak között Magyarországra, vagy más országra, csupán Marokkóra.

Budapesti Napló 1907. szeptember 1.

A. E.

202. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Papok

Pál apostol óta állandó igazság volt az, hogy aki püspökséget kíván, jó dolgot kíván. Magyarországon jó dolgot kíván már az is, aki plébániát kíván. Ilyen Eldorádója a reverendásoknak sohse volt, mióta világ áll. Bezzeg Franciaországban rossz dolgot kíván, még aki párizsi érsekséget kíván is.

Nem kell az embernek frankomániakusnak lennie, hogy bolonduljon Franciaországért. Most például olvashatjuk, hogy a zsíros falatoktól elütött papok miként kénytelenek tisztességes mesterségeket választani. Nem mindegyik mond azért végleges búcsút a papi pályának. Bár csak mi magunk tudunk két olyan esetet, amikor francia plébánosok egyenesen az orfeum színpadra léptek. Hanem igenis lesznek mellékesen ügynökök esztergályosok, szatócsok, asztalosok s más egyebek a főtisztelendő abbé urakból. Ismerünk – mink magunk ismét – egy francia papot, aki abból él, hogy bicikliversenyeken vesz részt. Amikor e miatt a püspöke megintette, azt üzentte vissza, hogy úgy keresi kenyerét, ahogy tudja. Szóval: Franciaországban dolgozniok kell a papoknak. Szóval: Franciaországban már egész vidékeken kötéllel se lehet plébánost fogni. Micsoda szép dolog így bele-nézni a jövőbe. Mert amit Franciaország szokott csinálni, az az egész világ számára a közelebbi vagy távolabbi – *jövő*.

II.

Tanítónők

Budapest fővárosnak szüksége van negyven tanítónőre s e negyven állásért pályáztak valami ötezren. Régi dal, unott dal, de csak daloljuk, amíg mindenki meg nem tanulja. Azt a negyven állást az a negyven okos nő fogja megcsípni, akik figyelemreméltó rokonsággal vagy barátsággal vonultak föl. Állás tehát majdnem ötezer nőnek nem fog jutni, üdvös tanulság igen. Micsoda ésszel kormányozzák ezt a szerencsétlen országot? Miért bolondítanak itt bennünket s miért nem mondják meg nyíltan, hogy szántszándékkal nyomorítják el itt mindenkinek az életét, aki nem mágnás, püspök, ispán, inas, kerítő vagy kokott? Mit csináljon a tanítónő, akinek csak diplomája van, de reménye sincs már? Mit csináljon az állástalan tanár, jogász, műhelyetlen iparos s annyi más szomorú elbolondítottja ennek az országnak? Nagy fölfordulás lesz ebből, ha ebben az országban *min-den* meg nem változik.

III.

Katonák

Amerre jártok, mezőn, országúton: fényes, színes, mozgó foltok. A katonák gyakorlatoznak, tanulják a háborút. Amerre jártok, futtok, hogy a holnapi, esetleg tegnapi, de sohase mai, kenyereteket megkeressétek, tiszturakat is fogtok találni. Meghatóan becsületes embereket, akik lóháton vagy gyalog azért mérgesek, mert a lógó nyelvű legények esetleg rosszul csinálták meg a fölmasírozást. Nekünk

nincs lakásunk, millió gondot ad a szén, a tej, a kenyér. Ők itt ötezren, ott ötezren s együttvéve nagyon sok ezren, meleg nyárban, mikor az ember tél idejére gyűjt, ha tud, ők fárasztó tréfákat csinálnak. Amiből ugy-e az következik, hogy nemzeti hadsereget akarunk, vagy nem akarunk.

Budapesti Napló 1907. szeptember 3.

A. E.

203. SAJÁT LÁBŰLAG RÚGJÁK EGYMÁST

– *Nemzeti Kaszinó és a Magyar Lovaregylet ügye* -
Budapest, szeptember 3.

Demokrata Magyarországunkat váratlan szenzáció tüzei e különben is forró napokban. A Nemzeti Kaszinóba sarkantyús, finom, sárga csizmás lábbal belerúgott a Magyar Lovaregylet. A Nemzeti Kaszinónak hat mágnása akart belépni a Magyar Lovaregyletbe vagy mondjuk bennfenteskedve: a zsoké-klubba. A hatból könnyen, fekete golyó nélkül csak egyet fogadtak be, ez is egy Esterházy. Alig-alig juthatott be egy Pallavicini és egy Wenckheim, ilyen kitűnő két fő-fajmagyar. Ellenben kibukott, coki-üdvözlést kapott egy valóságos Károlyi gróf és Vojnits báró. Harmadiknak egy erdélyi mágnás, ami már nem olyan nagy csoda, mert az erdélyi mágnást máig sem veszi komolyan a magyarországi. Az erdélyi mágnásnak úgyszólván csak azóta van egy kis becsülete, mióta zsidó bárók is vannak.

Képmutatók volnánk, ha azt mondanók, hogy nem érdekel bennünket a Nemzeti Kaszinó és a Magyar Lovaregylet e mulatságos ügye. S nem is véletlen dolog az, hogy ők éppen akkor bolondoznak legjobban, amikor mi egyre többen vagyunk. Mi, akik úgy sejtjük, hogy: most vagy soha, mi is rúgunk már egyszer. Rúgunk pedig minden megkülönböztetés nélkül a Nemzeti Kaszinóba és Magyar Lovaregyletbe egyformán.

Nagyon tetszik nekünk, ha ők egymás között új, úri klasszisokat állítanak föl. Valahogyan így szórakoztak a francia nemesek is, mielőtt a nép el nem bömbölte magát s meg nem rohanta a Bastille-t.

Addig is, míg a latifundium gőgös urai, akik Nyugaton éppen annyik, mint a cigányprimások, amikor tudniillik intelligens helyeken próbálnak kopogtatni, nagyot esnek, gyönyörködünk az apró pikantériákban. Zsidó újságírók milyen tisztelettel kerülgetik a zsoké-klub forró kását. Harcias demokratáknak minő elégtétel, hogy a Nemzeti Kaszinó tagjain is eshet „társadalmi sérelem”.

Talán ne soroljuk föl a többi könnyű, kínálkozó pikantériát. Már az maga is pikantéria – igaz, egy kissé szomorú pikantéria –, hogy mi magunk is írunk a demokrata Magyarország e késő nyári szenzációjáról. Ez azt jelenti mégis, hogy a magyar társadalom színe és ereje még mindig a lovak köré csoportosul. Ugyanakkor, amidőn azt is jelenti, hogy velőtlenül is erős ellenségeink már egymás megmarásánál tartanak.

Mit mondjunk, mikor inkább viharsejtések, mint jóslások, amit mondani tudunk. Egy megkésett ország készül az álombarlangjából kijönni, mint a medve Gyertyaszentelőkor. Az bizony furcsa kis társadalmi harc lesz, amit Magyarország a közeli jövőben produkálni fog. Kissé zavaros, példátlan, nyolc-tíz korszakból összeszedett fegyverekkel. De nagy harc lesz, de jön ez a harc. Igazán nagy szolgálót tennének önmaguknak a mágnásurak, ha addig egymást vernék agyon. Mégiscsak más az, ha rangbeliek végeznek az emberrel, mintha a mob végez.

Budapesti Napló 1907. szeptember 4.

Lellei

204. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A különféle diák urak

Fiumében és Susákon hadsereg szükséges a horvát szokolisták ellen. No, a horvát diákokban se telhetnék túlságos öröme egy Elisée Reclus-féle embernek. Ezek a diákok egyébként, vigasztalásul, mindenütt egyformák. Fiume olasz diákjai vannak olyan vadak, mint a horvátok. Lengyel diákok, oláh diákok, cseh diákok, mind-mind alaposan maszlagosak. Csak éppen, hogy a fokosaik nem egyformák, de ők, ismételjük, igen. Begyük tele van az iskola hazafias frázisaival, olvasmányaival, verseivel. Hazájukat, fajukat mentik, ha kell, ha nem kell. Van egy kegyetlenül jó, személyes megfigyelésünk ez ügyben. Prágából kivándorolt egy család, s a fiuk olyan amerikai lett, hogy csehül is alig beszélt. Hazajött vendégségbe s két hét múlva utcai harcban verekedett a német diákokkal. Európa úgy megzavarta a fejét a maga idült bolondságaival, hogy a fiú egyszerre elfelejtette az okos, egészséges Amerikát. Viszont az ellenkezőre is van egy csinos példánk. Kecskeméthy Győző levetette a brigadéros ruhát s abbahagyta a honmentést, mihelyt Amerikába óhajtott utazni, ha ugyan odautazott.

II.

Egy magyar miniszter ambíciója

Őnök olvashatták: Kossuth Ferenc v.b.t.t. úr Ivánka Imre automobilján átrándult Marienbadba. Az Ivánka Imre automobilja, ha őnök véletlenül emlékeznének a zirci választásra, valamikor nagyon bűdös volt. Az egész ország befogta volt az orrát, sőt a függetlenségi pártban se merte mindenki mondani, hogy Ivánkának, a zirci mandátumnak s az Ivánka automobiljának jó szaga van. Mindegy, ma már a Vezér beleül a legbűdösebb automobilba is. De mi az ördög lelte Kossuth Ferencet, hogy csúzosan is eltöfftöfftöfik Marienbadba. Mi csak sejtjük: ez a Kossuth Ferenc a legambíciózusabb öreg nők közül való. Olvasta, hogy Edwárd király Clemenceau-val barátkozik, holott Franciaország miniszterelnöke nem is tud olyan jól angolul, mint Magyarország kereskedelmi minisztere. Jött azután egy még sajtósabb, még fájóbb hír: Fráter Lorándnak is kilátása van arra, hogy az angol király szóba áll vele. Erre Kossuth Ferenc v.b.t.t. úr már nem tudott nyugodtan maradni. Ha politikusnak ő nincs is olyan nagy, mint Clemenceau, de művésznek van olyan művész, mint Fráter Loránd. Hátha Clemenceau és Fráter Loránd között ő is besurranhatna néhai Károlyi Pista királyi cimborájához. Sikert-e, sikerül-e, nem tudjuk, de ha sikerülne, erről a nemzeti vívmányról egy hétig vezércikkeznék a koalíciós sajtó.

III.

Akik csak az istenben bíznak

Nyilván jó keresztények Magyarország mai gazdái, kivétel nélkül. Hiszen egy Apponyi és egy Zichy Aladár a miniszterük. Bakonyi Samu is keresztény, bizony isten keresztény. Visontairól s a még apróbb zsidókról pláne szó se essék. Mind-

nyájan keresztények, akik csak az istenben bíznak. Most például, hogy a belényesi kerületet elvesztették, imádkoznak. Jön a hír, hogy Lukács László nagybeteg. S ők, a jó keresztények imádkoznak: bárcsak az isten megváltaná szenvedéseitől. S ha Lukács László meghalna, no volna öröm. Zengene a zsoltár: az isten a koalícióval tart. Most már tudniillik rábíztak mindent az istenre.

Budapesti Napló 1907. szeptember 5.

A. E.

205. VUCSKOVICSNÉ GYERMEKET AKART

– *Házasságtörés az anyaságért* –

Tíz évig éltek együtt valahol Horvátországban Vucskovics és Vucskovicsné. Mozdonyvezető volt Vucskovics, Vucskovicsné pedig egy feleség. A mozdonyvezető tartozik a mozdonyt vezetni, mint mozdonyvezető. Mint férj pedig köteles az asszonyt eltartani s olyankor, amikor kedve telik benne, csókolni. A felesége vezeti a háztartást, visszaöleli a férjét s gyermekeket szül neki. Régi divat ez már s e divat tartja a lelket ebben a mai tekintetes társadalomban. Vucskovicsné azonban tíz hosszú éven keresztül egyetlen gyermeket se tudott szülni az ő urának. Vucskovics bánatosan vezette a mozdonyt, otthon pedig szidta az asszonyt. Az asszony, Vucskovicsné, sírt, de úgy érezte, hogy nem ő a hibás. Dolgozott pedig a szomszédban egy nótás, jóképű kőműves pallér. Vucskovics éppen a mozdonyt vezette valahol, az asszony elhívta magához a pallért. S érkezett váratlanul a férj és a férj nem olvasta soha még csak Strindberget sem. Miután félholtra verte a pallért, az asszonymak átadott negyven koronát s hazaküldte az anyjához. Másnap éjszakáján az asszony a fiumei gyorsvonat elé dobta magát s nyolc darabban szedték össze. A többi: a vizsgálat, a temetés, a környék szóbeszédje nem idevaló. Bizonyos, hogy Vucskovicsné, a tíz évig hű, példás feleség, nem a pallér szép szeméért s a tiltott csók híres örömeért tört házasságot. Vucskovicsné boldoggá akarta tenni a bánatos Vucskovicsot.

Vucskovicsné érezte, hogy ő tudna anya lenni s anya akart lenni – a Vucskovics kedvéért. Ezért a szép és szent szándékért rettenetes halállal kellett lakolnia. Sorsa még a halállal sincs kiengesztelve, mert Vucskovics átkozza Vucskovicsnét. Vucskovics meggyalázott, bepiszkolt férfiúnak és férjnek tekinti magát. S ha meg fog újra házasodni s az az új asszony sem tud hűséggel gyermeket produkálni, Vucskovics még így sem lesz belátó. Ő még akkor is égető szégyent fog érezni s nem lesz hajlandó meglátni az ő pallérhoz folyamodott feleségében a bús, a nagy asszonymártírt. Azt a valakit, aki szívesebben szövetkezett volna a Szentlélekkel, mint a pallérral s aki gyermek helyett halált kapott.

Ám úgy eshetik, hogy az esetleges második Vucskovicsné ügyesebb lesz. Nem az ura kedvéért, de a saját kedvéért választ majd egy pallért s Vucskovics, *malgré lui*, meg fogja ismerni az apai boldogságot. És ez esetben tragédia helyett sugaras, enyhe, polgári vígjáték tárul majd elénk. Boldog lesz mindenki: Vucskovics, Vucskovicsné II., az igazi apa, még talán a gyermek is. Csak az első Vucskovicsné árnya fog akkor is sötétben kóborogni nagy dicsőségére az életnek, a házasságnak, az anyaságnak, az apaságnak. Intő példaként arra, hogy az élettel nem lehet egyenesen beszélni. Csak ravaszul, csak fogásokkal, csak csalafintaságokkal, csak – nem becsületesen.

Budapesti Napló 1907. szeptember 7.

A. E.

206. KIS SZENZÁCIÓK – NAGY NŐKRŐL

(Párizsi levél)

I.

Calvé Emma Kaliforniában

Hadd irigykedjenek a magyar primadonnák: óriási hírt küldök Calvé Emmáról, aki Budapestet is megbolondította nemrégiben az énekével. Calvé Emma is rájött arra, hogy minden dicsőségnél többet ér néhány millió frank. Neki nem volt nehéz erre rájönni, mivel a milliók alapját összeénekelte. De ő nem egy-két milliót akar, hanem sok-sok milliót. Kaliforniában, Los-Angeles környékén, melynek klímája hasonló Reims vidékének a klímájához, óriási szőlőbirtokot vásárolt. A vételár majdnem *három millió frank*. Francia vincelléreket telepít a birtokra Calvé Emma, aki szeptember 10-én érkezik birtokára. A birtokon pezsgőgyárat alapít Calvé Emma s az a szándéka, hogy ő látja el pezsgővel egész Amerikát. Ha a terv beválik, Calvé Emma Rockefeller-vagyont fog szerezni. Mellékesen pedig épített a birtokra egy csodálatosan szép kastélyt és évenként legalább két hónapot, lehetőleg télen, Kaliforniában fog tölteni.

II.

A szép Otero sikere

Egy igazi párizsi nő, aki abból él, hogy szép, nem engedi magát egyhamar letöretetni. Ime a szép Oteróról, avagy a teljes néven Otero Karolina kisasszonyról a legbúsabb híreket terjesztették. S erre Otero egy óriási, új sikerrel válaszol. Otero Karolina kisasszony most a Marigny-színházban játszik. Egy *Giska la Bohémienne* című darabban. Soha szebb nem volt a szép Otero, mint Giska szerepében. A Marigny-színház minden kommunikációjában, melyet természetesen drága pénzért iktatnak a lapokba a kiadóhivatalok, azt is közli, hogy újabban és újabban kik követtek el öngyilkosságot a szép Otero iránt táplált reménytelen szerelmük miatt. A Giska egyébként balett és némajáték. Nem lehetetlen, hogy Budapestre is elkerül, esetleg Oteróval együtt.

III.

Az ötvenéves Júlia

Júlia elmúlt már ötvenéves s polgári nevén Madame Prémostonak nevezték. Romeó tizenhétéves volt, amikor beleszeretett s tizennyolc évig szerette. Romeót viszont René Dumay-nak hívták s pompás állása volt a „New-York” biztosító társaságnál. Mindenki azt várná, hogy Dumay akar szakítani és otthagyni az öreg Júliát. Párizsban azonban már régi dolog, hogy a hivatásos szerelmi nők ötvenéves korukban tudnak legjobban uralkodni a férfiún. Madame Prévost-re az ő tizenhat évvel fiatalabb barátjának úgy kellett vigyáznia, mint az ablakba kitett kincsre. S még így is meg kellett tudnia, hogy barátnője – sokakkal csalja meg. A sokak között volt két nagyon előkelő politikus. Dumay revolverrel súlyosan megsebesítette az asszonyt s önmagát pláne úgy lőtte agyon, hogy szörnyet halt. Az

asszony föl fog gyógyulni s amilyen nagyszerű nő, még nagyon sokáig, végelgyengüléssel haláláig lesz Romeója elég. Mert a fiatalság, oh asszonyok, nem az években van, a szívben, a kozmetikában és a bátorságban.

Budapesti Napló 1907. szeptember 7.

Brown

207. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Az eldugott pénzek

Beszélgessünk izgató témáról: Magyarországon eldugott pénzek vannak. Most Szegeden találtak meg negyvenezer koronát rongyokba csavarva. Egy özvegyasszony helyezte el ilyen ügyesen a vagyonát. Meghalt a pénzes özvegy s majdnem kisöpörték utána a drága rongyokat. Néhány évvel ezelőtt Debrecenben leégett egy nádfedelees ház. Civis-gazdája nagyon búsult a házért, mely természetesen nem volt biztosítva. De még jobban búsult azért a tizenötezer forint jó pénzért, mely szintén elhamvadt. A derék civis a padlásán, egy szarufa mögött, a nádban tartotta a pénzét. Az meg valamelyik hajdúvárosban történt, hogy elloptak tizenhétezer forintot egy búzás hombárból. Ugy-e, hogy mindez mesének tetszik ma Budapesten? Milyen jól járnának a szövetkezetek, ha az ilyen kis eldugott pénzekhez most hozzájuthatnának. Ha már úgylis kisöprés, tűz és lopás fenyegeti az ilyen pénzeket.

II.

Az urak mulatnak

A Tattersallban diadalt aratott a nemzeti ügy. Janek, magyar zsoké, boxpárbajban félholtra verte Carslake kollégáját. Carslake angol ember, aki Ausztráliából került hozzánk. Tehát a diadalmas párbajt bátran Ausztrália fölött aratott magyar győzelemnek lehet fölfognunk. A párbajt végigévezték magyar sportembereink közül is sokan. Fogadások történtek pro és kontra. A mágnások ujjongtak, amikor a két véres mókus-ember örjögve püfölte egymást. Ez lesz most már az új mulatság. A bikaviadal barbár dolog. Talán még a kakaspárbajtól is visszariadna Boda főkapitány érzékeny szíve. Azonban embereket hóhéroltatnak egymással nyugodtan a mágnás urak. Miért ne, mikor voltaképpen egész Magyarországon ez folyik. Mi, sok millióan, az élet harcában halálra tépjük egymást, hogy a mágnás urak mulassanak.

III.

Egy új asztalos

Nagy szenzáció az nálunk, ha úrból lesz dolgozó ember. Egy doktor juris, fővárosi fogalmazó cselekedett volt ilyet. Sokan emlékezhetnek még az esetre. Asztalosnak csapott föl ez a kivételesen okos úri ember. Bejárta azóta a Nyugatot s megtanulta a műasztaloságot. És most műhelyt és modern lakásberendező vállalatot rendezett be. Az új asztalosról sok helyeset és tanulságosat lehetne írunk. Ám az ember nem mer előre, vaktában lelkesedni. A magyar társadalom úri társadalom és bosszúálló társadalom. Megbosszulja azt, aki az ő úri törvényein túlteszi magát. Itt még mindenki meglakolt, aki előrehaladottabb társadalmak törvényei szerint igazodott. Kívánjuk az új asztalosnak, hogy büszke asztalos tudjon maradni.

Budapesti Napló 1907. szeptember 8.

Lellei

208. BÖLCS BIÁSZ ELŐADÁSAIBÓL

– *A hatalom részegesei* –

(Biász barátom, a bölc, rongyos és derék Biász, szokatlanul jókedvű volt tegnap. Anekdotát mondott anekdota után, akárcsak Eötvös Károly az Abbáziában. Az egyik anekdotáját át fogom ezennel adni a hírlapirodalom örökkévalóságának.)

Jegyezd meg jól, fiam, hogy a részeges emberek a legagyafurtabb emberek. S azt is jegyezd meg, hogy a részegség nem okvetlenül italos és alkoholos. Milliós-szor millió fajtája van a részegségnek s az is részegség, ha valaki a hatalomból iszik sokat. Azt hallom, hogy ilyen új Noék, ilyen nem ismerői a hatalom-venyige erejének, sokan vannak ez idő szerint. No, de ne politizáljunk, hanem hallgasd meg két részeges ember történetét.

Dániel úr és Tamás úr boldogult apám barátai voltak. Olyan két korhely, aki hat vármegyében ritkította párját. Jött azonban a lakolás, a két jó ivót orvoshoz kellett vinni. Dániel borissza volt, Tamás az árpalének volt nagy kedvelője. Dániel szaladt előbb az orvoshoz s míg rezes orrára könnyei peregtek, beszélt:

– Mentsen meg engem, doktor úr, én javíthatatlan alkoholista vagyok, én naponként legalább nyolc-kilenc liter bort iszom.

A doktor megrémült, mert nem is sejtette, hogy Dániel úr hazudik. Dániel tudniillik legfőljebb ha négy liter bort tudott felhajtani naponként. A doktor tehát, a megrémült doktor, ezt rendelte:

– Ha nem akar elpusztulni, igyék csak négy liter bort naponként.

Dániel boldogan távozott s örült, hogy ezután orvosi rendeletre ihatja meg a napi négy liter bort.

Tamás úr ellenben nem volt ilyen okos ember. Ő bevallotta az igazat: harminc pohár sör naponként.

A doktor szigorúan arcába nézett s ezt mondta:

– Én többet nem engedek meg magának, mint napi hat pohár sört.

Erre Tamás úr elment még négy orvoshoz, akik történetesen mindnyájan ezt tanácsolták. Öt orvos és hat-hat pohár sör, ez éppen harminc pohár sör. Tamás úrnak nem kellett szomjaznia ezután sem.

(Rögtön észrevettem, hogy Biász barátom ígérete és fogadkozása ellenére politizál. A vén kujon a koalícióra gondolt s arra, hogy hogyan, melyik metódussal, fogja becsapni a jámbor orvost: az országot. Meg is feddtem azonnal bölc, de kissé erkölcstelen barátomat. Ő azonban ellenérv helyett a Kossuth-nótát kezdte fújni: hazafiasan elnémultam s levettem a kalapomat.)

Budapesti Napló 1907. szeptember 10.

Lellei

209. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A Nagyúr háza

A Ferenc-körúthoz nagyon közel van egy utca és ez utcában van egy ház. A házban lakik egy hajdanában szép asszony, a kedves leányával. Anya és leány mosolygó örökösei e kis palotának, mióta jobblétre szenderült a Nagyúr. A Nagyúr korszakos gavallér és hazafi volt, de ne tessék szimbólumot szagolni. Nem Hungária asszonyról s leányáról: Mai Nyomorúság kisasszonyról van szó. Valódi Nagyúr, valódi asszony, valódi leány, valódi palota. Gavallér és nagy hazafi lehetőleg mindig ingyen volt a Nagyúr. S örülünk, hogy a házát, palotáját egy asszonynak s ez asszony leányának hagyta. Hagyhatta volna, mint egy másik, szintén nemrégiben megboldogult Nagyúr, Budapest fővárosnak, mint múzeumot. És erre is ráfizetett volna Budapest főváros és utcát kellett volna elnevezni erről a Nagyúrról is. Ámbár az még nem bizonyos, hogy erről a Nagyúrról is nem fognak-e elnevezni egy utcát.

II.

Tárkány Amerikába készül

Híres falu, különösen néhány esztendő óta, Bihar vármegyében és Magyarországon Tárkány. A tárkányiak rettegett verekedők, képviselőválasztások idején pedig gyilkos kezű kortesek. Olyan nagy hazafiak, hogy a minapában Kardos Árpádot is vért ontottak és kazlakat gyűjtöttek. Nos, Tárkányból most egyre-másra kéri az útlevelet Amerikába. Talán bánatukban hagyják el hazájukat a tárkányiak, mert Lukács László lett a képviselőjük? Beavatottak egészen mást beszélnek: Tárkány népét is a nyomorúság űzi el a haza földjéről. És ez megmagyarázza ennek a virtuos, de inséges népségnek minden fokesos virtusát. A tárkányiaknál a negyvennyolcasság dühe a nyomorúság csapnyitó dühe. Ha itthon maradnának, egy-két év múlva nem a szintén nyomorgó oláht ütnék, de bemennének például Nagyváradra s ütnék például a két dús püspököt, az oláht és a magyart egyformán.

III.

Etelka kisasszony esete

Szóról-szóra így történt: Etelka kisasszonyt a gyorsvonaton megszólította egy úr. Nem akar sértés lenni, ha eláruljuk, hogy ez az úr gyanús arccal hasonlított egy még ma se tökéletesen befogadott – felekezetre. Az urat hántotta s méltán bánthatta az Etelka viselkedése. Tudta, hogy Etelka még nemrégiben Budapesten volt, éjszakai kávéházban volt, kasszírő volt. Etelka azonban, ő tudja miért, a gyorsvonaton nem akart emlékezni saját múltjára sem. S amikor már a leggögösebb viselkedéssel sem tudta az urat elriasztani, harsányan és hangosan ezeket mondta:

– Vegye tudomásul kérem, hogy az én igazi, természetes apám egy Z. gróf volt.

Az úr visszahőkölt, alázatosan megemelte a kalapját s többé nem mert közeledni sem Etelkához.

210. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Andrássy és a törvénytelen gyermekek

Anyakönyvi kivonatot kér a fia számára Budapesten vagy máshol egy apa. Iskolába akarja beadni a fiút, aki neki öröme, reménye, drága vagyona. Voltaképpen a fiú anyját sohase vette volna el feleségül a fiú nélkül. S mikor megkapja a kivonatot, elsápad, felhördül:

– Az én fiam törvénytelen gyermek, az én fiam?

– Igen az ön fia törvénytelen gyermek Andrássy miniszter öngyméltóságának egy új rendelete szerint.

– De hiszen én azért vettem volt el ennek a fiúnak az anyját, hogy ez a fiú törvényesen az én fiam legyen. Nekem azt mondták, hogy az egybekelés és a fiúnak az elismerése után a törvénytelen születésnek az emléke is meghal.

– Hja, mi akkor azt hittük, de most Andrássy kegyelmes úr mást mond. Tessék új, külön, szabályos, törvényes, hosszú, körülményes stb. eljárást indítani, akkor a fiú Andrássy öngyméltósága előtt is törvényes lesz.

Beszélik, hogy az anyakönyvvezető hivatalokban valóságos tragédiák játszódtak le mostanában, mióta a belügyminiszternek az az embertelen rendelete a törvénytelen gyermekek törvényesítéséről, melyről akkor nyomban méltóan kemény véleményt mondtunk, megjelent. Ebben az országban úgyis egyre kevesebb kedvük lesz az embereknek utódokról gondoskodni. Most már ne lehessen a törvénytelen gyerekekről lemosni a törvénytelenység bélyegét. Andrássy Gyula fog gondoskodni majd szent házasság révében arról, hogy gyermek, leendő adóalany, katona és cseléd-anyag elegendő legyen?

II.

Barkóczy, a buzgó statisztikus

Valaki figyelmeztet bennünket, hogy Apponyi jobb keze, báró Barkóczy miniszteri tanácsos úr jós lélek. Három-négy évvel ezelőtt már hirdette, hogy jön az igazság ideje. Már akkor statisztikus volt Barkóczy s az volt a nézete, hogy minden téren a felekezeti arányszámoknak kell érvényesülniök. Fogadkozott is, hogy ő ezt a tanároknál meg fogja csinálni s hogy katolikus tanár lehet több a katolikus arányszámnál, mert a katolikus vallás az uralkodó vallása s uralkodó vallás. (Csak úgy véletlenül ide írjuk Barkóczy úrnak egyik jeles fogását. A kir. kat. gimnáziumokba az állam nevez ki katolikus tanárokat. Mostanában, ha a laikus állami gimnáziumokban üresedés van, Barkóczy áthelyez tanárokat a kir. kat. gimnáziumokból. Az így megüresedett helyekre már aztán csak katolikusokat lehet kinevezni.) Jönni fognak a többi Barkóczyak is. Az ügyvédi diplomákat is buzgó, lelkiismeretes felekezeti statisztika szerint fogják kiosztogatni. Egész Magyarország így lesz berendezve: a felekezetek számaránya szerint. Kivéve olyan tereket, ahol magasabb szempontok némely felekezet teljes kizárását követeli[k].

Egyszer Párizsban valami magyar pörben diplomáciai közvetítéssel francia bíró hallgatott ki mint tanút. A francia bíró készen kapta a magyar bíróságtól a kérdéseket, amelyeket hozzám intézett. S mikor azt kellett kérdeznie, hogy milyen vallású, el kezdett nevetni. Megmondtam, hogy ev. ref. s én is nevettem, de keserűen. Franciaországban hihetetlenül komikus hivatalosan megkérdezni valakinek a vallását. Ez mindenkinek legprivátább dolga, mint a fürdés. Ezt legföljebb csak a papom kérdezheti tőlem s az is csak akkor, ha ezt megengedem neki. Magyarországon azonban a feketeség úgy szétömlött s az Apponyi-Barkóczy-éra olyan szépeket ígér, hogy itt már nemsokára kánpad is jön a deres után s jaj lesz annak, aki misére nem jár.

Budapesti Napló 1907. szeptember 13.

A. E.

211. MAGYARORSZÁG AZ ÚJ HELLÁSZ

– *Mennyi szobor, mennyi szobor, mennyi szobor* –

Van-e még az öt világrészben egy olyan Hellász, mint Magyarország? Mi vagyunk az Újkor arisztokráciája, költők, filozófusok és művészek nemzete. Évszázadok óta finomodik, mélyül a lelkünk s arcunkon az intellektuális kultúrának fényessége. Megigézett, boldog rabszíjon tart bennünket az Eszme és a Szép. Még idegenből is hozzánk jönnek századok óta költők, művészek és tudósok. Aki csak érezni, gondolkozni, szavakat csiszolni, nagy illúziókat adni tudott, az nálunk szent, mint Indiában a bolond. Megható és világraszóló például a költők kultusza nálunk. Lantos Tinódi Sebestyén lantját még mintha ma is verné nekünk. Kazinczy Ferencnek a szobra nélkül Érsemjén is boldogtalan volna. Szobrot kap Dukai Takách Judit és szobrot kap Vaálon a vén, csonka szomorú óriás: Vajda János. Nagyszalonta a Csonkatorony mellé Arany János szobrát is fölállítja. Szigligeti is szobrot fog kapni és minden szellemi nagysága az új Hellásznak, aki volt, van és lesz. Ahol így, gomba-módra terem a költők szobra, milyen gazdagok lehetnek ott a szívek. A pásztor az őszi pásztortűz mellett Dukai Takách Judit könyvére hajtja a fejét. A börzeügynök magával viszi a bőrzére Vajda János kötetét. Merőben esztétika ebben az országban az élet fölfogása s csak versekkel lehet közeledni az utcasarki nőhöz is. Szép ország, szerelmes országa a Szépnek, a jövődő nemes embertípus ígéretföldje.

(Ha Anatole France itt született volna, kétszáz havi forintokért névtelen vezércikket írna valamelyik lapban. Két-háromszáz emberen kívül fogalma sincs ebben az országban arról, hogy itt irodalom is van. Vajda Jánosnak Vaálon szobra lesz, de életében Vaáltól akár nadrágja se lehetett volna. Egyszer fürdőbe kellett volna mennie a beteg, vén, nagy embernek. Egy jeles írónk szaladgált ki neki egy nyelvészeti munkáért száz forintot. Vaálon az alszolgabíró esetleg a cigánynak ad ennyit egy kedves éjszakán. A közönségnek nincs aki megmondja s nem is akarja megmondani senki, hogy ki kicsoda. Már német revük alaposabban foglalkoznak magyar írókkal, mint itthon. Van egy hatalmas erejű, fiatal írónk, akinek a novelláit egyre-másra fordítják németre. Itthon majdnem agyonhallgatják, keserítik, majdnem észre se veszik. Szarajevóban képes levelező-lapokon terjesztik az arcképét s szerb nyelven talán többen olvassák, mint magyarul. Fölnőtt egy írógárdánk, amelynek alig van mása ma. S ez a gárda kénytelen magát megadni egy falat kenyérért, amit jobb esetben elébe dobnak. A Balkán, a Balkán, a Balkán,-ról sokszor beszélünk, írunk gúnyosan. De ha igazi kultúra nincs is a Balkán-országokban, van valami gyönyörű, heves álmodozás – a kultúráról. Ott akarnak az emberek nemesebbek, befogadóbbak lenni. Mi hazudunk egymásnak és szobrokat állítunk azoknak, akikhez semmi közünk sincs.)

Budapesti Napló 1907. szeptember 14.

A. E.

212. BÖLCS BIÁSZ ELŐADÁSAIBÓL

– *Aki panaszkodik, bolond -*

Tegnap szomorúságban találtam az én bölcs barátomat, Biászt: sírt.

– Oh bölcs férfiú, Biász, talán siratsz valamit?

– Igen, siratom magamat és siratom Nagy Gyula szűcssegédet.

– Értelek, óh Biász, azaz, hogy nem egészen értelek.

– Hát lásd, Nagy Gyulát sietve elvitték Lipótmezőre. Mert azt hirdette, Budapest a világ legnagyobb uzsorása. Hogy itt minden méregdrága, a lakás, a tej, a szén. Hogy itt a Dárius kincsét is megeszi az ember. S hogy itt csak a forradalom segíthet s jön a forradalom.

– Csakhogy Nagy Gyula egyebet is csinált, óbégatott az utcán.

– Persze, hogy óbégatott s éppen az a baj, hogy kevesen óbégatunk. Össze kellene állnunk naponként legalább tízezren. Óbégatva kellene bejárnunk Budapest utcáit s harsogni a Nagy Gyula igazságait.

– Én hallgatni fogok, óh Biász, s te mondd el nézetedet.

– Nem lehet, nem is fogom elmondani, éppen ezért sírok. Már Magyarországon sohase lesz szabad panaszkodni. Itt már mindenki csak azt mondja, amit nem hisz. Ez példátlan, ilyen még sehol se történt. Odüsszeusz embereit disznókká varázsolta Circé. Valami új Circé járt erre s hazugokká változtatta a magyarokat. Panaszkodni szeretne mindenki s nem mer panaszkodni. Még az is elégedetlen, akire irigykedünk. De jaj annak, aki mégis panaszkodik, mert azt beviszik Lipótmezőre. Aki nem hazudik, az bolond:

– És mit tudnál mégis tanácsolni, óh Biász?

– Forradalmat, amit szegény Nagy Gyula is megjósolt. Újra mondom: álljunk össze legalább vagy tízezren. Rohanjuk meg a lipótmezei tébolydát s szabadítsuk ki Nagy Gyulát. Nagy Gyulát, a bolondot, a becsületes embert, aki hangosan mert panaszkodni.

Emeljük a vállunkra s menjünk vele először is a parlament elé. Mutassuk fel őt mindenekelőtt a farizeusok és bambák e gyülekezetének. Álljunk meg vele a Kúria s a független magyar bíróság más palotái előtt. A koalíciós lapok szerkesztősegeit se hagyjuk ki. Még talán a Képzőművészeti Társulatot s a Singer és Wolfner könyvkiadó céget sem, ahol irodalmat gyártanak. Álljunk meg az Opera előtt, a pártkörök a klubok a színházak előtt. Mindenütt, ahol a hazugokká varázolt magyarok nyilvános szállásai vannak. És mindenütt ordítsuk el magunkat: „itt van Nagy Gyula”. Itt van Nagy Gyula, aki meg tudná nektek mondani az igazat. Mást nem lehetne tenni legjobb esetben sem. Nagy Gyulát lehetne csak megszólaltatni, mert ez idő szerint csak a bolond mondhat igazakat Magyarországon.

213. PUSZTASZEREN

Legendás, turk ősrünk, vezérünk, Árpád, Pusztaszer helyett, ahol megidézni próbálták, Tápén, a szomszédban jelent meg. Eljött azokhoz Árpád, akik Szvatopluktól, Zalántól s a többi nem hiteles személyektől elvették ezt az országot. S Tápén a kupaktanácsban, egyszerű magyarok száján, az országfoglaló magyarság, tehát Árpád keserű igazsága szólalt meg:

– Nem megyünk Pusztaszerre, az urak ünnepére, nem megyünk. Ha Árpád apánk tudta volna, sohase hozott volna ide bennünket. Ünnepeljenek a római pápa magyar püspökei, akiké lett a Pannóniáért fizetett aranyos nyergen és féken kívül a föld, a víz, a fű. Ünnepeljenek a Pallaviciniek és Wenckheimok, a Rákosi Jenők és a Güntherek.

Így beszéltek, de mindenesetre így gondolkoztak, Tápé magyar és bölcs parasztjai, akiknek Árpád megjelent.

Félig erdélyi ember lévén az, aki ezeket írja, egyformán közel van lelkéhez Árpád és Tuhutum, Tuhutum, Töhötöm vagy Tühütüm, hiszen ez mindegy; és ő egyenlő rangú volt Árpáddal. Hát volt-e joguk azoknak ünnepelni, akik Günther miniszter úr kegyes jelenlétével megtisztelve ünnepet ültek Pusztaszeren? Hát gondolták-e Árpád és Tuhutum, hogy ezt az országot azért szerzik meg, amiért most még, úgyahogy, fennáll? Urak, papok, herék, iparlovagok legszemélyesebb haszonélvezetére?

Tápének minden dicséret megadassék, de Tápé mégis csak Tápé. Ám kérdezzék meg bárhol, ahol a Keletről hozott szűz Génusz értelmesen tud beszélni még, ezt az eredményt jósolta-e ezer esztendőre az a végzés, amely a magyarokat iderendelte?

Sok minden meghalt Árpád országában, de legalaposabban az az idea halt meg, mely Árpád apánkkal az Iszter vidékét tudatlanul megkívántatta. A vezérek utódait kóbor nyugati lovagok váltották föl s Keletnek szép, szabad, lelkes erényei helyére bemenekültek ide a boldog Nyugatról kiszorított, száműzött bűnök.

Bujdosva, mint valamikor a hajdúk, igenis, lappangnak itt még magyar erők. Tápén s mindenütt, ahol még nem Amerikában lakik a magyar paraszt, megőrzött valamit az Árpád-hagyományokból. Afféléket, amikről Széchenyi István álmodott a *Kelet népében*. De ez az ország ma nem Magyarország s csak akkor lesz az, ha szóhoz, hatalomhoz jut a paraszt. Nemcsak a származásbeli paraszt, de mi mind, akik magtalan univerzumokat hordunk magunkban.

Ezt az országot ma még talán meg lehetne váltani. Árpád és Tuhutum országát meg lehetne talán még csinálni. De csak akkor, ha a tápéi esküdtnek több szava lesz, mint az újságfrázisokkal táplálkozó, úri-szolga tápéi jegyzőnek. Ha püspökbé és grófba belegázol Árpád és Tuhutum méltó utódja: a büszke magyar polgár és még büszkébb magyar munkás. Árpád és Tuhutum nem azért vezettek ide bennünket, hogy békák legyünk s gólya-királyokat emeljünk magunk felé! a mocsárrá csinált Magyarországon. Nem azért vagyunk itt, hogy dacoljunk a Nyugattal s

hogy kitartsunk pár tízezer haszontalant. De hogy rálicitáljunk a Nyugatra s igazoljuk Árpádot és Tuhutumot.

P. S. Nem a király hiányzott a pusztaszeri ünnepről s nem csak Tápé, hanem Árpád vezér s a magyar Géniusz, ez a bús alvó, meg nem értett magyar Géniusz.

Budapesti Napló 1907. szeptember 17.

Ady Endre

214. KÁRTYÁZNAK, ISZNAK, ÖLNEK

– *Két budapesti néember-eset* –

I.

A perditák nem kártyázhatnak

Budapest cifra-bús asszonyszemélyeit nagyon pártfogolja az új rendőri Gondviselés. Miután nomád míveleteiket civilizált keretek közé szorította, most elveszi tőlük a kártyajátékot. Tegnap éjjel razzia volt egy olyan helyen, ahol a leányok egymással, barátaikkal s független sipistákkal keverték a kártyát. És ma már nincs meg az éjszaka leányainak ez az egyetlen emberi és bátor szórakozásuk sem. Mert – meg ne botránkozzék az Erkölc – ezeknek a némbereknek erkölcsi fürdővíz a játék. Ha játszanak s van miből játszaniok, hercegnőkként utasítják el azt, ami nekik gyalázatuk és hivatásuk: a szerelmet. Szemere Miklós csak hidegvérrel veszít, de ezek kéjes göggel dobják kártyára a pénzt. Ezek megtisztulnak, ha a csúnyán szerzett pénzt szabad emberek könnyelmű módján fecsérlik. S ha nem tehetik kártyán, megteszik ugyanezt másképpen és rosszabbul. Ezek a némberek a mi társadalmuknak eleven, kifestett lelkiismeret-furdalásai. Mesék forognak arról, hogy testük doktorai kegyetlenek hozzájuk. Morális doktoraik lennének legalább gondosak és megértők. Csillagkeresztes hölgyeket éppen úgy nem tud belőlük varázsolni Boda főkapitány, mint nem varázsolhat belőlük nélkülöző mártír-feleségeket. Türelemmel és nagy-nagy, bánatos gyöngédséggel, szánalommal kell az ő dolgaikba avatkozni. Minden embernek ősi joga a maga életét elviselhetővé tenni. Nekik ez az egy, ez az egyetlen joguk, erősebb, mint bárkiké. Mert ők élik a legembertelenebb életet s mi, a társadalom, tehetünk róla, nem ők.

II.

Karolin részeg és gyilkol

Karolin, a nyomdászleány, mulatott a barátnőjével s lerészegedtek. Úgy mulattak, úgy italoztak, ahogy Magyarországon minden hímnemű teszi. De jött a férfiú, aki barátja volt a Karolin barátnőjének. Feddette, szidta Karolint, mert lumpolásra csábította az ő barátnőjét. S Karolin, részegen, mint egy huszártiszt, egy jogász, egy asztaltársasághoz tartozó hazafias kistisztviselő, egy vidéki földbirtokos vagy akárki a lumpoló Magyarországból, kapta a kését s leszúrta a férfiút. Ez valóban szokatlan, megdöbbentő, véres szenzáció. De az még szokatlanabb, megdöbbentőbb, ha csak nálunk lehetséges röhejjel a véres esetet meglobogtatják a feministák előtt. Nagyváradon egy részeg úri ifjú ember leszúrt egy ártatlan idegent. Szomorú, furcsa és egészséges magyar dolog, hogy a fölszabadulni akaró nő (ha Karolin csakugyan *Jogot a nőknek* kurjantással mulatott) éppen ilyen magyar férfiú-típust irigylett meg és utánozott: a részegen gyilkolót. Karolin esete ezért szomorúbb eset annál is, amilyen szomorú önmagában is.

215. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Björnson – porosz bérenc?

Björnsterne Björnson porosz bérenc most már – Apponyi Albert védőinek bátorságából. Valóban rettenetes dolog, hogy Magyarországon milyen tréfát lehet üzni az újságolvasóval. Itt hírlapok élnek meg nagyszerűen abból a föltevésből, hogy a magyar publikum – analfabéta. Rákosi Jenő lapja például nyugodtan hazudja, hogy Björnson nemrégiben megtámadta a Poroszország által sanyargatott lengyeleket. Még a forrást is megnevezi, hol: a Courier Európében. Mert Björnson a pángermánokkal tart barátságot s német kiadókból él. Csakhogy mi is olvastuk néhányan azokat a bizonyos Björnson-cikkeket. Björnson igenis támadta a lengyeleket, de nem Pózen lengyeleit. Támadta az oroszországi és ausztriai lengyeleket, akik jobban elnyomják a ruténokat, mint Oroszország, Ausztria és Poroszország valaha is elnyomta őket. Támadta a lengyeleket, mert fájgögből, osztályérdekből s olcsó hazafiaskodásból az orosz dumában a forradalmi pártokkal szakítottak. Támadta s támadja a lengyel slachtát, melyet nagyon sokszor együtt idéz a magyar uralkodó osztállyal, a porosz junkerekkel, oláh bojárokkal, Európa e legvadabb reakcionáriusaival. Mindezekben fölül pedig Björnson nyílt, kemény ellensége a német imperializmusnak. S ha Magyarországon lehetséges, hogy porosz bérencnek nevezzék ezt a nemes, bátor, nagy embert. [!] Akinek a szíve a mienk is, minden elnyomottaké. Aki ismeri a magyar paraszt elnyomottságát is és szenved miatta. S akit Apponyi Albert sohse fog meggyőzni arról, hogy ő, Apponyi, a demokráciának és emberi haladásnak a barátja.

II.

A megjavított Apponyi-rendelet

Apponyi a madarak és fák ünnepét megcsinálta nálunk, mert hallott róla. S mert nála az élet esztétikai értékelése csak ilyen jól megoldozott, miniszteri rendeletre alkalmas közhelyekben tud demonstrálódni. De pózoló miniszteri rendelet is adhat derék ötleteket a napi élet[r]e s a természettel őszinte viszonyban álló ember számára. olvastuk például Kincses Gyula, zilahi kollégiumi igazgató évnnyitó beszédjét. Ez a jeles pedagógus, derék lelkes ember másként csinál madárvédelmet, mint a miniszteri rendeletek. Magyarországon évenként kétszáz millió koronánál többre megy a gazdasági kár, amit a rovarok okoznak. S ezt a kétszáz milliót ennek a szegény országnak, hol embervédelem nincs, megmenthetné a madárvédelem. Zilahon nem alakítanak madárvédő egyesületet s nem csinálnak hozzá paragrafusokat. Minden diák kézzel kötelezi magát az osztályvezető tanár előtt, hogy barátja lesz a madaraknak. A tanárok is kötelezik magukat, hogy diákjaikat megtanítyják az okos madár-szeretetre. Pózoló rendeletnél s frázisos ünnepnél mennyivel szebb, több, józanabb, emberibb gondolat ez.

III.

Maróczy – csak második

Nem kell a sakkhöz érteni sem, hogy az ember nagyszerűen mulasson, valahányszor Maróczy mesterünk külföldön versenyez. Ha a tornán első lesz a magyar mester, mindenki ujjong s olvassuk a himnuszokat a magyar zseni páratlan-ságáról. S micsoda savanyú, rövid regisztrálás lesz az ügyből, ha Maróczy nem lesz első, mint most is. Királyi művészet-e a sakk, vagy sem, tudja az ördög, de Maróczyt megvigasztaljuk. Ez már régi magyar szokás: egyéni babérokat szívesen fogadunk el közhasználatra. Szükség esetén Dürer Albertről is kisütjük, hogy magyar vala. Aki külföldön dicsőséget szerez magának, attól szívesen vesszük el a dicsőséget. Még örüljön Maróczy, hogy az ő művészete csak sakk s nem valami nagyobb, fájdalmasabb művészet.

Budapesti Napló 1907. szeptember 19.

Lellei

216. EGY GYÁMOLTALAN ÓRIÁS

– *Budapest a falusiaké* –

Ez a Budapest meglepő nyurgaságú s komikus fiatalságú szép legény. De ez a város ma már csakugyan nagy város, ha hirtelen nőtt is. Esetlenségének, mely a számpados diákéhoz hasonló, furcsa titka van. Ez a titok nem is titok, de általában kevés szó esik róla. Fialat nagy városa Amerikának is van talán egy-kettő. De Bukarest viszont nem is nagy város és szinte öreges érettségéről csodákat beszélnek. Ha az amerikai példák rosszak volnának, viszont Bukarest közelebb van Ázsiához, mint Budapest. Ez a fiatal, óriás legény, ez a Budapest, miért ilyen, amilyen?

Budapest lakossága felől egyik éjszakáról a másikra elemelhetnék a házakat. Más nagy városban egy nagy, éber, százezrekből összerakott lélek él, cselekszik, örül, háborog vagy jutalmaz. Házbér uzsorával kínozzák, rossz közlekedést kap, éheztetik, nincs szene télen, – Budapest nyafog, szenved, de megmozdulni nem tud. Akár Madridban, akár Brüsszelben közös érdekek és a veszedelmek hársány, egyetlen szóathoz tömörítnek minden torkot.

Az öröme, mulatsága is bal ennek a városnak. Hiszen élnek itt szép számmal igazán nagyvárosi emberek. Az Operánk és Vígszínházunk kénytelen nagyon sokszor egészen európai lenni. De a kávéház, a cigány, a mozi s a bábeles zengeráj megint csak egyetlen városban burjánozhat: Budapesten.

Mik és kik nem engedik, hogy ez a város igazi nagyváros és jobban élő város legyen? Micsoda csinálja azt, hogy Carusónak kincseket fizethet ki egy kíváncsi, módos, részben túlcivilizált, részben utálatosan smokk, nagyvárosi pici kisebbség? Budapesten, ahol a nagy többség már régen megválasztotta a maga dobogói ideáljait Fedák Sáriknban és Fráter Lorándokbn?

Mert ezt a várost nagyobb felében falusiak lakják. Mert ennek a városnak a lakossága mozgó s az újak megint csak a falukból jönnek. Így azután mindegy, hogy honnan: a faluvégi kúriából, a bogárhátú házikóból, vagy az árendás korcsmából. Ólmot hoznak magukkal, várost sohse-sejtette lelket, akadályt.

A falu mindenütt városgyűlölő, de Magyarországon kiváltképpen ez. Budapest lakosságának nagyobbik fele gyűlölettel obstruálja azt a tendenciát, hogy a Budapest valóban nagyváros legyen s a lakói városiak. Ez a kötélhúzás teszi itt olyaná az életet, hogy stabilis, törzsökös nagyvárosi lakosság itt ki nem épülhet. Számbelileg talán még fog nőni Budapest, mert ez agyonnyomorított országban a vidék még talán boldogtalanabb életet él, mint mi itt Budapesten. De ezek a beözönlők csak még mezővárosiasabbá változtatják Budapest arcát és lelkét.

Talán bolond ambíció is volt, hogy egy visszatartott, szegény ország tetejébe világvárost csináljunk. No de nem is sikerült s aki csak élt nagy városban, megmondhatja, hogy Budapest egy torzzá fölfújt óriás falu. Nagyvárosi lelkiismerete abszolúte nincs s itt az élet csak csúnyább és nehezebb lesz folytonosan.

Budapesti Napló 1907. szeptember 20.

A. E.

217. A TISZTELETES ÚR

Palástját, a néha kopottat, szél cibálja és zápor veri szép és magyar Magyarországon. Sokat elmélkedik, sokat tűr, sokat hallgat s Uray Imre el is nevezi szegényt együgyűnek. Azt tanulta s ahhoz van kedve, hogy ne békétlenkedjék, hiszen úgysis eleve elrendeltetett minden. Bölcs ember a tiszteletes úr, egy-egy Melanchton mindegyik, de Kálvin is tud lenni, ha muszáj. Mert mindenekfölött, ha szegény is, de büszke és szabad magyar a tiszteletes úr. Becsületnek, bölcsességnek embere lévén, világi csalásokba, gonoszságokba nehezen lát bele. Apponyi Albert Bécs ellen szólítja csatába, neki csak az jut eszébe, hogy őt Bécs ellen hívják. Bécs ellen, amely Bécs a régi prédikátorokat börtönbe és máglyára küldte. Bocskay, Bethlen, Rákóczi trombitáit hallja a tiszteletes és szent haraggal – országcsalók seregébe kerül. Most már fejére húzza a palástját s szégyenkezik a tiszteletes úr. De az idő nem áll meg s akik Bécs ellen vitték a protestáns papokat, azok most viszik az egész országot Róma felé. Idegen, éhes, rongyos csuhájú barátok jönnek hízni s kiruházkodni szegény Magyarországra. A magyar protestáns Siont alá és alá fújják aknákkal. Színes reverendás püspökök s pökhendi grófok korbáccsal tanítnak engedelmességre mindenkit. S alázatosan, béketűrően már-már a pusztulásba is belekészülne a tiszteletes úr. És mi is beletörődünk abba, hogy elveszett Magyarország. Csúfolnak is bennünket, akik két év óta macacsul egyre azt hajtjuk: fölébred a tiszteletes úr. Nem ébred itt föl senki már s akik éberek vagyunk, azok is agyonüttetünk.

És íme, még idejében, följött Budapestre a tiszteletes úr. Kezében a biblia, szívében a magyarság és a hangja nem kenetes. Innen kiáltja ez ország katedrájáról: legyen harc, mert velünk van a seregek ura. Ez az ország szabadok és magyarok Magyarországa. Pompás magyar népe menekül, romlik, fogy, butul. Hahó, ebből az országból nem lesz latrok és csuhások barlangja. Istennek és Időnek lelke, bátorsága beszél a beszédben. Nem magát félti, nem magát akarja fölhízlalni a tiszteletes úr. Országáért, népéért, lélekszabadságért és tudásért emeli föl a zászlót. A magyar Génusz szólalt meg a tiszteletes úr által. A türelmes és bús magyar lélek készül fölszabadulni. Ki nem remél, ha velünk van s kopott palástját zászlóként tűzi föl a tiszteletes úr. Elvesszük a herék kincsét, hogy éljenek azok, akik munkálkodnak. Fölemeljük a lealázott magyar népet a tudás és szabadság tornyába.

Áldja meg az isten a tiszteletes urat, hogy odaállott a nép mellé. A szabadság, az igazság, a jövő mellé, előre.

Budapesti Napló 1907. szeptember 21.

A. E.

218. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Válnak-e Rothschildék?

Charles Rothschildnak és Wertheimstein Rozáliának tűnőnk kell, hogy a hírlapok naponként válópörbe kergessék őket. Rothschildék olykor cáfolják a válás-hírt, olykor agyonhallgatják, de azt semmiképpen sem érhetik el, hogy erről az igazán alaposan saját ügyükről szó ne essék. Amerikában a hírlapok a milliomosleányok fiórtjeiről is kimerítő riportokban számolnak be. Úgy látszik, hogy ez nem amerikai specialitás: a milliomosoknak Európában is ez a sorsuk. Kötelességük palotájuk minden ajtaját nyitva tartani, a hálószobáét is. Budapesten egy nagyon érdekes, készülő színészházasságról beszélnek az emberek s csak beszélnek. A budapesti sajtó nagy előrehaladást tett a szagos indiszkréción terén, de ezt az érdekes fámát még se meri nyomdába fogni, mert egy készülő házassághoz nincs köze a nyilvánosságnak. Szegény milliomosok, de úgy kell nekik, biztos prédái a szenzáció-kedvnek s válnak-e Rothschildék, vagy se, de írunk róla.

II.

Cook úr heroizmusa

Cook úr amerikai milliomos, aki aranyait sok ezer ember vére árán szerezte. Cook úrnak él egy nőtestvére, akinek nem volt vére s aki már majdnem meghalt. Cook úr orvosokkal a saját véréből eresztetett át vért a nővére ereibe. S New York ünnepli most a testvéri szeretet e nagyszerű hőseit. Költői igazságszolgáltatás értelmében Cook úrnak bele kellett volna halnia hőstettébe. Így azután ki lettek volna engesztelve azok az ezerek, akiknek a vérét kiszívta. De a költői igazságszolgáltatásnak a milliomosokra semmi érvénye nincs. Cook úr nagyszerű hős lett, a nővére életben maradt s a milliók szaporodnak tovább.

III.

A Standard kiszabadult

A Standard, a cár jachtja tegnap délután óta szabad. Gyors táviratok viszik e hírt világgá. Mi ebben a hírben érdekes. Ha a Standard széttörik egy szigeten s odavész a cár, ez érdekes. Ha a Standard zátonyra kerül s a cár megmenekül, ez is elég érdekes. De – mondja a távirat – a Standard-t javítják. Tehát a Standard még kijavítható. Európa leggazdagabb embere, a cár nem kénytelen új jachtot építtetni. S ez elég érdekes hír arra, hogy egy kis vagyon menjen el táviratokra. Hogy erről költséges tudomást vegyen a legkisebb vidéki napilap is. Ez a millióknak féltékeny és együttérző tisztelete. Örvendezz világ: a Standard kevés költséggel helyrehozható. A cárra és a kincstárra vigyáz az isten.

Budapesti Napló 1907. szeptember 22.

Lellei

219. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Az érsemjéni botrány

Kazinczy Ferenc érsemjéni szobra Fráter Loránd hegedűjától fogantaték s ez a képtelen dolog megbosszúlta magát. Kazinczy Ferenc faragott képe előtt egy sötét fejű nebuló, Marschall nevű, valószínűleg egy a Rákosi-féle magyar-sváb imperialisták ifjú seregéből, a Széchenyi-szövetség nevében szidalmazta a szabadkőműveseket. Azértsem fogunk dühbe jönni: Magyarország úgynevezett vezető értelmisége nem tud nekünk már újsággal szolgálni mérhetetlen intellektuális elzülléséről. Sőt segítünk e Marschall nevű ifjúnak s mi is szidjuk a szabadkőműveseket. Hogy ebben az országban a nemes, liberális magyar szellem meghalt s helyébe a Caraffa-támogató, muszka-vezető katolikus mágnások, Róma és a jezsuiták s a sváb Rákosiak újmagyar, gyűlölködő, ostoba iskolája jött, ez egy kicsit a szabadkőművesek bűne is. A magyar szabadkőművesek nem voltak elég éberek s ha már nem voltak erősek, erőt se próbáltak mutatni. Most azután úrrá lett az országon a harcias butaság s hogy ezt legyűrjük, ahhoz már kevés lesz a szabadkőművesi arzenál.

II.

„A vén svindler”

Az „Alkotmány” huncut bácsinak, vén svindlernek kereszteli el Tolsztoj Leó grófot. Az Istennek és a krisztianizmusnak ezt a legnagyobb szerűbb ma élő eleven oszlopát. Arról ne beszéljünk, hogy ilyen gaz bátorságra az utolsó amerikai zuglap se lenne képes. Érdekes az, hogy az „Alkotmány” főképpen méltatlankodik, mert Tolsztoj nem adhatta oda birtokait és kincseit a parasztoknak. Tehát Tolsztoj tanítása nem egyezik Tolsztoj tetteivel az „Alkotmány” szerint. De véletlenül halott-e valamit az „Alkotmány” egy Jézus Krisztus nevű férfiról? Ez a Jézus nem oszthatta szét a vagyonát, mert nem volt neki. De tanítványainak meghagyta, hogy ne gyűjtsenek maguknak földi kincseket, s ő csak a szegényeket szereti. Ha Tolsztoj így kikap az „Alkotmány”-tól, ennek mély oka lehet. Úgy sejtjük, hogy Jézus magyar főpapjai nem várják be a szekularizációt. Elég későn ugyan, de föl fogják osztani vagyonukat a szegények között. Mert ez például Samassának kutyább kötelessége, mint Tolsztojnak.

III.

Egy kis süllyedés

Közeledik október tizedike s az úri Magyarország reszketve köpdösi a szocialistákat. Micsoda süllyedés néhány évtized óta. Madách Imre dzsentrí volt és nagy író. Megírta az Ember tragédiáját s elküldte Erdélyi Jánosnak. Erdélyi úgy érezte, hogy Madách a szocializmust akarja bántani a darabban. S mivel Erdélyi európai magyar elme volt, minden nagy emberi eszmeáramlat értője és bajvívója, szemrehányást tett levélben ezért Madáchnak. És mivel Madách a még nem teljesen degenerált magyar úri rendből való volt, zokon vette Erdélyi gyanúsítását. Levél-

ben protestált az ellen, mintha ő ellensége merne lenni olyan isteni koreszmének, mint a szocializmus. Micsoda gyalázatos süllyedés a magyar intellektuális kultúrában pár évtized óta.

Budapesti Napló 1907. szeptember 25.

A. E.

220. PÁRIZS ÉLNI KEZD

Hűvös szeptember, forró szezon – Kastélyélet és érték-cserék – A szép Oterót elítélték – Madame Hanako és társulata – Mi volt a japán-orosz háború oka? – A háború és a szezon
(Párizsi levél)

Hűvös a szeptember s Párizs az idén hamarabb kívánta meg önmagát. Hazajött mindenki vagy majdnem mindenki, aki számít. Még azok is itt vannak, akik októberre kastélyaikba készülnek. A boldogok, akiknek kastélyaik vannak vagy legalábbis kastélytulajdonos barátaik. Szüret, vadászat s mindenféle ünnep lesz a falusi kastélyokban. Párizs pedig lázzal, kedvvel, új lázzal, új kedvvel kezdi meg, amit abbahagyott.

Szeptember vége az értékcserek komoly-víg dátuma. A nyári hírességek helyet adnak a télieknek. A nyári szenzációkat kicserélik a súlyosabb és megírottabb szenzációk. Tegnap még hasáboakat írtak a lapok egy szatírról, aki két fiatal leányrára tört a Bois-ban, ma ez a szatír háromsoros hírben nyer elintézést. Tegnap még pikáns hír volt, hogy a szép Oterót a bíróság százötven frankra ítélte, mert automobiljával elgázolt egy biciklistát. S milyen érdekes ember volt az az ügyvéd, aki a bíróság előtt így szólt:

– Én nem kérnék ennyi kártérítést Oterótól, ha engem gázolna el. Nekem elég volna egy mosolya, egy komoly mosolya.

Meghiszem azt, de a szép Otero nem százötven frankért adja a – komoly mosolyokat.

A nyári színházak is csuknak, hűvös van. A nagy és nagyzó színházak pedig kürtölik a téli programot. A nyári truppok közül csak egy japán színész-trupp van még divatban. Pedig ez a trupp már régen játszik Párizsban: a Madame Hanako társulata. Egy kis színházban játszanak mindig telt ház mellett. Legújabb darabjuk Otake és Joshito, különös kis nippon dráma. Nem annyira Hanako tetszik a közönségnek, mint egy férfiszínész. Persze Párizsban mindenki tudni véli, hogy ez a színész az életben is partnere a japán Réjane-nak. Párizs az illet hamar kikutatja s mikor Szada-Jakko, a japán Sarah Bernhardt játszott Párizsban, az újságok nem nyugodtak addig, míg ki nem sütötték, hogy Szada-Jakko barátja nem kisebb ember, mint a szentpétervári japán követ. Most már ebből azt is tudják utólag Párizsban, mért tört ki a japán-orosz háború. Szada-Jakko hazament Japánba s a követ úr mellette akart lenni. Tehát addig intrikált, míg kitört a háború, s őt visszahívták.

Egyébként pedig Marokkó puszkaporos levegőjéből semmi sem vegyül a párizsi atmoszférába. Ebben a városban a *Commune* alatt is úgy éltek és mulattak, mint máskor. Nehéz az élet, de szép s Párizs minden szezonban úgy kezdi újra az életet, mintha ez volna az utolsó.

Budapesti Napló 1907. szeptember 25.

Brown

221. KIKÉ LEGYEN BUDAPEST?

– *A jövő zenéje az utcán* –

„Budapest gyönyörű város s az ember meg is tudná kedvelni, ha nem élnének itt – budapestiek”. Ezt a Wilde-szerű ítéletet száz variációban hallatjuk, holott nincs igazunk. Nem kellene Budapestről kisöpörni minden budapestit, csak ki kellene cserélni őket. Mágásai, hivatalnokosított dzsentrije, gazdag zsidói, agyvelőtlen polgársága, hatalmas iparlovagkasztyja, írói és művészei például undorítók. De van Budapestnek más lakossága is s ha valamikor Budapest javulni akar, ezeket hozza föl alulról.

Tegnap este, amikor Burián meghallgatására világitották ki az Operát, egy csendes utcában nagy csődület támadt. Egy sarokházban, valami iskola internátusában zongorázott egy diák. Szépen, komolyan játszott a fiú, Puccinitól Fráter Lorándig mindent. S hallgatta vagy háromszáz ember, talán négyszáz is. Diákok, elszabadult munkások, masamódeányok, kereskedelmi alkalmazottak s más effélék, akiknek Caruso-estére, Burián-estére nem telik.

Gyönyörű volt ez a közönség s megható az a hálás figyelem, amellyel a nyitott ablakon kiáradt zeneszót elfogta. Ezekből a budapestiekből lehetne egy új üdvhadsereget csinálni, a szépség üdvhadseregét. Arcukon bánatosan, talán tudatlanul, ott volt a vágy, mennyire szeretnék életüket a művészettel megszépíteni.

Micsoda más hódolat a szépség előtt ez, mint azoké, kik a megszerzett vagy örökölt vagyon, avagy a fölhajtható hitel képesítése révén szaglálják körül a művészetet.

A népoperák, az olcsó, nagyszerű színházak, néphangversenyek, ingyen tárlatok elérkeznek bizonyára hozzánk is egyszer. Ötven-száz évvel hátrább ballagunk még a kultúra külsőségeiben is nyugatibb népeknél. De vajon nálunk, éppen nálunk, ez az egy dolog, éppen ez az egy dolog nem érkezik-e későn? Másutt legalább kultúrhistoriai szempontból teremtett művészetet, értéket a feudalizmus és a burzsoa-rend is. Nálunk, ahol kultúra nincs, egyetlen megváltás volna, ha az alacsonyak fölkerülnének. Nemcsak Budapestet tenné ez városibb Budapestté, de a kultúra píriját hozná egész Magyarország arculatára.

Nagyváradon vándorgyűlésre gyűltek az építővállalkozók, gyöngé burzsoázink e prototípusai. Pezsgős bankettekét faltak, kártyáztak, katzenjammert szereztek. A munkások ez alatt előadásokat hallgattak, tanultak, nevelődtek.

Kiké legyen Budapest és kiké legyen ez az ország? Csak azoké, akik lent vannak s akik igazt népe a kultúrának. De ez talán nem is a jövő zenéje, ez egy erőszakolt álom. Ez az egyetlen ország, ahol még a természettudományi törvények is csődöt mondanak.

Itt már csak ezután is mindörökké így lesz: kacérkodnak a kultúrával a semmiháziak s meghalnak a kultúra hasztalan vágyától a kultúrára alkalmasak.

222. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Pia Monica imádsága

(Pia Monica tizennyolc éves korában így fog imádkozni:) Istenem, inkább lakom a te pítvaraidnak küszöbén egy napig, mint Drezdában örök életemig. Istenem engedd meg, hogy hihessek fejedelmi származásomban. De ha ez nem sikerülne, hadd tudjam legalább, hogy ki volt az apám. Istenem, engedd meg továbbá, hogy rosszakat ne gondoljak az édesanyámról. Végre is ő asszony volt és asszony maradt s én, a leány, nem ítélném el az asszonyokat. Különben pedig áldj meg engem, Istenem s ha már szöknöm kell, rendelj mellém olyan férfiakat, akiket nem kell minden tavasszal kicserélni. Egyébként dicsértessék a te neved Istenem s engedd meg szolgálódnak, Pia Monicának megálmodni a közeledő éjszákára, hogy George-zsal, a szép inással szökjön-e meg avagy férjhez menjen a hannoveri trónörökshöz.

II.

Picquart és Dreyfus

Dreyfus őrnagy nyugalomba fog menni, mert Picquart hadügyminiszter úr nem lépteti elő. Ez a Dreyfus, ez a Dreyfus azt hiszi, hogy ő még mindig valaki. Ez a Dreyfus, ez a Dreyfus azt hiszi, hogy ő mindig aktuális lehet. Szó sincs róla, különb intellektust is megzavarna egy olyan hírhedség; mint a Dreyfus-é. De egy okos embernek még se volna szabad elfelejteni, hogy az ő kedves személye esetleg csak – jelszó. Dreyfus neve jó volt arra, hogy Picquart Dreyfus-párti legyen. Dreyfus jó volt arra, hogy nyeregbe ültessen egy sereg embert. De a nagysághoz elég-e, hogy valaki az Ördög-szigeten ártatlanul szenvedett? Ördögöt volt elég s Dreyfus, ha ilyen lármásan vonul nyugalomba, még nagyon komikus ember lesz belőle.

III.

Madame Rosa szalonja

Azt hallom, hogy baja van velem a vizsgálóbírónak, aki sohse kedves ember, mint azt tapasztalásból tudom. Meg mertem egyszer írni, hogy a papok nőtlensége egyenesen a nemi összevisszaságba visz. Sőt azt írtam, mint jámbor óhaj, hogy nőszüljenek meg a katolikus püspök urak is. S ahelyett, hogy a Bubicsek engem, téged, őket hímneműeket szeretnének s a Hajnóciaknál érnének célt, próbálnak szerencsét a házasságban s a nőknél. Én nem tudom, hogy Hajnóci csakugyan Hajnóczi volt-e a kassai püspöknek. Csak azt tudom, hogy igazságtalanságot még a főpapokkal szemben sem szabad elkövetni. Tehát külön a magam nevében regisztrálom itt, hogy Bécsben egy Madame Rosa nevű hölgy külön papi szalont tart. Ez a szalon a szalonok legfényesebbje s itt a papok nőekkel szoktak – társalogni. Igazságtalan volnék, ha azt állítanám, hogy minden pap – Hajnóczit tart. (S hogy eláruljam fő-mentségemet a vizsgálóbírónál: én nem okvetlenül hiszem, hogy a főpapok hímnemű barátaikkal szemben túlmenjenek a köteles tisz-

telet határán.) De ami faktum, az faktum, a papok és főpapok leányos házaknál is jól érzik néha magukat. Ennyit az igazság érdekében, caveant consules, vederemo, stb.

Budapesti Napló 1907. szeptember 27.

A. E.

223. KÉNYSZERŰ INKOGNITÓK MAGYARORSZÁGON

– *Jó lesz ismerkedni az írókkal* –

Nem biztos, hogy Björnson csakugyan járt-e Magyarországon, de járhatott. Ülhetett toloncházban is Nyitrán, vagy Turócszentmártonban. Egy honi főszolgabírónak ugyan akár örök időig hajtogathatná, hogy ő Björnson. Szóval még az is kiderülhet, hogy Björnson magyar rabkoszton is élt már. Cseh, tót és egyéb izgatókkal együtt talán őt is befogták Magyarország kakastollas őrei.

Nincs ebben se tréfa, se csúfolódás, se panasz. Hiszen most derült ki például, hogy Carducci, az immár néhai nagy olasz poéta többször megfordult Fiumében. Nem rándulhatott-e föl ilyenkor Budapestre is? Ki tudja, nem volt-e ott a Debrecen látogató olaszok között egykoron? S mivel magáról nem mondott többet, mint hogy ő Carducci, nem ő volt-e az, akit a bankettnél az asztalhoz is csak nehezen engedett leülni Debrecen polgármestere?

Ezek mind valószínűségek és komoly valószínűségek. De azt mi is biztosan tudjuk, hogy Gorkij napokat töltött Budapesten. Még annyi szerencséje sem volt, mint Detlev von Liliencron-nak, akiről pár nap múlva, hogy Budapestről elutazott, megtudtuk, hogy itt időzött.

Pedig ma még nagyon megbámuljuk az idegent. Egy tanulmányozó, Budapestre érkezett párizsi közhivatalnok: érdekes ember. Menelik udvari népének budapesti szórakozásáról hasábokat írnak a lapok. Viszont Anna Vivanti asszonyt a Budapesti Napló egy lelkes írója és kis tárcája fedezte föl, amikor Budapesten járt. Észreveszünk mindenkit, aki idegen és szokatlan. De abszolúte nincs szemünk olyan mihasznák meglátására, akik otthon kultúr nagyságok s akiket egy kicsit már a legmélyebb Balkánon is ismernek. Lám Björnsonnak is az kellett, hogy Apponyit bántsa. S csak így érhetette el, hogy nevének ma már Magyarországon is ismert csengése van.

Vidékiességünk s kevés kultúránk mellett nem volna szabad felednünk, hogy mégiscsak Európa közepén élünk. Vasútjaink, bár újabban az olasz vasutak zül-
löttsége felé tartanak, idegen vasúttal korrespondeálnak. Egyre többen szaladnak át a magyar Alföldön az idegen nézők s esetleg meg is állanak. Egy kis ismeretet, egy kis kultúrmáza és kis tájékozottságot már csak ezért is magunkra kellene erőltetnünk. Íróembereknek pláne egyre bolondabb szokásuk lesz az utazás. Az automobil is elviszi az embert akár Pekingig. Íróembernek pláne van még egy rossz szokása: írni szokott. Ha itt jár közöttünk, esetleg megírja, hogy mit tapasztalt. S legelső sorban, mert *vates irritabile genus*, azt leghamarabb veszik észre, hogy itt ezt a fajtát meg se látják. A fejlődő közlekedésügy miatt egy kicsivel több kultúrát és érdeklődést kérünk.

Budapesti Napló 1907. szeptember 29.

A. E.

FÜGGELÉK: Kétes hitelű szövegek

224. MERJÜNK GONDOLKOZNI

Magyarországon gyéren terem a felnőttek oktatása, de buján tenyészik a mese-mondás a felnőttek számára. És nem lehet mondani, hogy nem csillognak elég pompásan a felnőttek meséi. Kacagányos daliák és öröklött jogok, – kirántott kardok a haza védelmére és patriarchális szeretet az úr és a föld megmunkálója között. Künn Nyugaton, a valóságok földjén, ahol az ipar gőzkalapácsai dübörögnek, azon törik az emberek a fejüket, hogyan lehetne megcsinálni, hogy a társadalom még gazdagabb és műveltebb legyen; miképp járhassunk valamennyien bársonyban és selyemben. Nálunk az emberek katonai kérdésekkel foglalkoznak; az ifjút álmaiban és az öreget szónoklás közben – a hazáért való hősi önfeláldozás foglalkoztatja, ami nagyon szép dolog, de sajnos a zónajegyek és az életbiztosítás világában kevés alkalom nyílik rá. Körülöttünk egyre jobban terjeszkedik a munka; palotákat emel szemünk láttára, belenyúl a mindennapi kenyerünkbe, a megélhetésünk módjába: de mi nem akarjuk észrevenni. A vezényszóért kiabáló képviselők frakkot viselnek és nem páncélt, konflison járnak, nem pedig gőzölgő harci paripán; a modern üzletember is némiképpen más természetű viszonyban áll az ő könyvelőihez és munkásaihoz, mint trencsényi Csák Máté az ő hűséges jobbágyaihoz. De mi még mindig a régi nemesség katonai és hűbéri szellemében gondolkozunk; ebből a fából faragták ideáljainkat és társadalmi fölfogásunkat is. Amerikában gentleman a munkás, Nyugat-Európában is egyre emelkedik a dolgozó ember becsülete: mi pedig felpofozzuk a pincért, ha nem köszönt elég alázatosan. Ha a munka becsüléséről beszélünk: biztos, hogy a közgazdasági tevékenység került szóba. Még a munkát is csak gumirádlison hátradúló, pincért öszszegyalázó alakban tudjuk elképzelni.

Ha pedig egy-két bátor ember föllebbenti a múltak meséinek fátyolát, amely a jelen valóságát takarja; utálat, bojkott és kinevetés jut osztályrészeül. Ha pedig e valóság maga – az igazi, a legyalázott munka fölemeli a fejét és jogokat követel: akkor megindul a kiabálás szurony és szolgabíró után. Mert a mesevilágban sok szó esik a fegyverek viselőiről, de soha semmi a munka jogairól. Ha pedig a valóság túlnő a mese határain: megnyessük a valóságot, habár patakokban folyik is a vére.

Minden jogi, erkölcsi, társadalmi fogalmunk egy régi kor maradványa, amelyben több fontossága volt a verekedésnek, mint a munkának. A nemesség verekedés-szerzette földbirtoka, a hadsereg körül forgó közjogi kérdések, a párbaj-kódex: ezek a mi szellemi életünk sarkpontjai. És annyira belejöttünk a verekedésből eredt fogalmak rendszerébe, hogy azt hisszük, bennük rejlik az egész kultúra. Ha a munkások békésen szervezkednek – jobb munkabérékért – a földbirtokosok ellen, azt mondjuk: lángba borul az Alföld és tönkremegy a magyar kultúra. Ha gyilkolják a szervezkedő munkásokat, azt mondjuk: helyreállott a rend. Milyen örült felfordulása a fogalmaknak! Az anyagi és szellemi javak összességét, amelyet kultúrának nevezünk, egytől-egyig a munka hozta létre. Egyének, népek, nemzedékek munkája. De a kaszát, a vésőt, a kalapácsot, a tollat nem a fegyver

és az erőszak igazgatja, hanem a munkás agyveleje. Nemzetek *pusztulását* okozta a fegyver, de a gazdagság, a művészet, a nemzetek dicsősége nem a fegyverben rejlik, hanem az agyvelőben és a dolgos kézben: a munkában.

Egész Európában, Moszkvától Londonig új és nagy kérdések izgatják az embereket. Látják, mint növekszik tömegben és fajsúlyban a munkásosztály és látják azt is, hogy az emberek régi, erőszak útján keletkezett úri-szolgai viszonyai egyre tarthatatlanabbak lesznek. Új jogi, erkölcsi, gazdasági rendszereket dolgoznak ki, amelyek mindent a munkára építenek. Anton Menger az ő Neue Staatslehre-jében a munkát teszi minden társadalmi viszony kútforrásává. A kor legnagyobb gondolkodói foglalkoznak a szocializmus kérdéseivel. Oroszországban államilag kisajátítják az arisztokrácia erőszak útján szerzett birtokait és széjjel osztják a parasztok között, hogy a föld azé legyen, aki megműveli. Nyugat-Európa nagy ipari városaiban egymás után emelkednek a népházak; falaikat a művészet remekei díszítik, termeikben hangversenyeket és tudományos előadásokat hallgat a munkásság, hogy megteljék kultúrával és el legyen készülve arra a percre, amikor át kell vennie a vezetést a társadalomban.

De mi ezekről a dolgokról nem akarunk hallani. Álomvilágban élünk; nemzeti hadsereg és párduckacagány a mi ideálunk. Attól, ami volt, nem akarjuk látni azt, ami van.

Miért van ez az irtózat a jelen valóságától?

Mert a nagybirtokosság irányítja az ország közvéleményét. És ez az osztály, amely a múltban gyökerezik, amelynek összes jogai a fegyveres erőszakból keletkeztek: reszket attól az iránytól, amely a jövő felé tör, amely a tudományban, művészetben és a gazdasági életben a munkát emeli mindenek fölé. Mert ez az irány: *A szocializmus*. Ezért hirdeti ebben az országban a pap, az egyetemi tanár és a néptanító, az író és a művész egyaránt a hűbéri és katonai szellem világfelfogását. Ezért zárják el az ország kapuit az európai tudomány elől, ezért terrorizálják agyon, aki félre meri dobni a felnőtteknek való csillogó meséket és önállóan gondolkodni [!] mer. Mert a gondolkodás [!] egyértelmű a lázadással a nagybirtokosság uralma ellen, amely az országot szegénnyé, népét koldussá, nyomorulttá, földönfutóvá teszi. Mert gondolkozni annyit tesz, mint sóvárogni a gazdag, a munkás, a demokrata, a kultúrával telt új Magyarországért, amely csak a mágnás uralom romjain épülhet fel.

Merjünk gondolkodni!

Budapesti Napló 1906. július 1.

225. A FELHÁBORODÁS

[Párizsi munkatársunk írja a következőket:]

Jött a Sztolipin-merénylet híre, s Párizsban még a radikális lapok is fölháborodtak. Hogy ez már sok, ez már bestiaság. És némely újságírók kisiettek a diáknegyedbe. Mit szólnak a merényletnek az orosz diákok? Ezek ültek némán, rendes kávéházukban. Olvasták az újságokat és káromkodtak. Kérdezték őket az újságírók s ők haragosan szóltak:

– Gyávák és ügyetlenek. A cárig nem tudnak soha se jutni. És csak baleseteket tudnak csinálni, miket Európa egy hét alatt elfelejt. Értsék meg az urak, Oroszországon már csak az segít, ha soha se hallott rémes szenzációkkal hörög vagy ordít bele a világba.

Reszketve hagyták ott a muszka diákokat a nem nagyon hősiés francia újságírók. És megírták finomkodó szentenciájukat. Oroszországot nincs jogunk és tehetségünk megítélni. Külön törvények szerint történik ott minden. Életnek és halálnak, bűnnek és erénynek külön törvénye van. Regisztráljunk és várjunk.

Budapesti Napló 1906. augusztus 30.

226. AZ ERKÖLCSÖS ESPERES

[Párizsból írják:]

Dujardin Beaumetz, a híres francia szobrász a múlt vasárnap Castelnaudary francia városban felállította Daphne nimfa szobrát. Tudvalevőleg Apolló szerelmes lett a gyönyörű nimfába s amikor a bájos hölgy nem akarta kérését meghallgatni, a mezőn át addig üldözte a szép félistennőt, amíg ez kimerülten a tengerbe vetette magát. Azon a helyen, ahol eltűnt, Apolló csak egy olajágot talált. Arra való tekintettel, hogy a menekülő Daphne nem volt asztrakán kabátba öltözve, a francia szobrász is egész meztelenül ábrázolta a menekülő nimfát. Castelnaudary város tisztos esperese megbotránkozott a meztelen szobor láttára s a következő levelet írta a polgármesternek: „Tiltakozom Daphne szobrának felállítása ellen. Ez a szobor meggyalázza a közerkölcsiséget, kérem Istent, hogy ezért önt, családját és a várost meg ne büntesse. Siulhem, esperes.” – A polgármester válaszolt s levélben figyelmeztette a hitbuzgó papot, hogy menjen el a Vatikánba, a pápához, meglátja, mennyi meztelen nő van ott kőből s márványból. Levelét a következő verssorral végezte: „Minden meztelen e földön, kivéve az álszentelkedés.” Erre azután nem talált kádenciát az erkölcsi érzésében sértett esperes.

Budapesti Napló 1906. október 29.

227. GIRON HÁZASODIK

[Párizsból jelentik nekünk, hogy] Hennequin drámaíró sógornője eljegyezte magát Giron Andréval, aki 1902-ben a szász trónörökösnet megszöktette. Az esküvő nemsokára meglesz. Giron Dél-Franciaországban akarja tölteni a mézesheteket. Egy nagy afférnak apró epilógusa ez az eljegyzés. Valamikor az egész világon emlegették Giron nyelv mestert, amidőn 1902 december egy hideg éjszakáján Lujza szász trónörökösnet megszökött vele. Az ő kedvéért egy hercegnő eldobta magától koronáját. Úgy mondták akkor, hogy Giron az apja annak a gyermeknek, amely most a kegyetlenül csalódott Montignoso grófnó egyetlen vigasztalása. Giron dicsősége hamar letűnt. Már Genfben, ahol a szőkevény pár először megpihent, nevetségessé lett Giron. Fejébe szállt soha nem remélt híressége és nem tudott a helyzet magaslatára emelkedni. Még honfitársai sem tudtak róla jól mondani. Giron tekintélyes belga műszaki őrnagy fia, a lüttichi bányásziskolába járt, de megszakította tanulmányait. Időközben 70 000 frankot örökölt és miután annak nyakára hágott, a drezdai belga követ közbenjárásával a szász trónörökös gyermekei mellé nyelvmesternek szerződtek. A gyermekekkel nem tudta megkedveltetni magát, de szemet vetett a csinos fiatalemberre a trónörökösnet, aki az udvar nyomott légkörében nem érezte magát jól. A romantikus kaland elég triviálisan végződött. A trónörökös elvált nejétől és Gironnak is kiadták az útlevelet. Azóta semmit sem hallottak róla. Úgy látszik, hogy a válás nem ütött igen mély sebeket szívében, mert ily hamar meg tudott barátkozni azzal a gondolattal, hogy egy elmés bohózatgyáros sógornőjének lesz a férje.

Budapesti Napló 1906. november 25.

228. PAULUS

Párizsnak népszerű dalosa éheznek... Paulus, a szegény, híres Paulus a múltak emlékéből tengődik s íme ma már nem akad senkisé, aki pénzt dobna neki lelkes szanzonjaiért s aki tapsolna naiv indulóinak. Egykor bezzeg más világ járt a híres varieté énekesre. Abban az időben, mikor még Franciaország is felült a klerikális és nacionalista politikai kalandoroknak, Paulus egyik legnépszerűbb énekes volt a fény városának. Akkoriban még a le brave général, Boulanger a népszerűség napsugaraiban fürdött s Paulus boldogan járta be az összes varieté színházakat híres Boulanger-indulójával. A francia énekes egyébként nálunk is megfordult s a budapesti brettlin is sok tapsot kapott. Most azonban azt jelentik Párizsból, hogy a szegény Paulus népszerűsége s babérai fogytán, nyomorog és éheznek. A brave général meghalt, a régi jó napok elmúltak s a szegény énekes most kenyér nélkül bolyong a nagykorúvá serdült, megkomolyodott Párizsban. Néhány irgalmas színész Coquelin elnöksége alatt e hó 19-én előadást rendez a szerencsétlen komédiás javára, hogy pár alamizsnafillért gyűjtsön össze számára. Tempora mutantur...

Budapesti Napló 1906. december 6.

229. A DICSŐSÉG HATÁRAI

[Párizsból jelentik:]

Paul Deschanel most szép beszédet tarthatna az emberi nagyság semmiségéről. Deschanel ugyanis a francia akadémia tagja, képviselő és a képviselőház egykori elnöke. Azelőtt ő volt a parlament legszebb embere s még most is a legpiperkőcebb parlamenti szónokok közé tartozik. Egyidőben még majdnem köztársasági elnökké választották, több ízben a legzajosabb botrányok hőse volt. S mindezek ellenére elásta a végzete.

Egy levelet címeztek a nevére hamis lakáscímmel. A levél természetesen annak rendje és módja szerint a postahivatalhoz került s a közönyös alkalmazott egyszerűen ráírta a levélre: *A címzett ismeretlen.*

Ennek az esetnek ötletéből több francia lap felelevenít egy hasonló esetet, mely nem kisebb emberrel történt meg, mint Alphonse Daudet-vel. Daudet egy külföldi tisztelőjétől levelet kapott egyenesen a francia akadémiához címezve. Daudet tudvalevőleg nem szerette az akadémiát, nem is volt tagja sohasem. A „Halhatatlanok” című regényében véres, kegyetlen szatírával kigúnyolta és nevetségessé tette az összes halhatatlanokat. Minden akadémikus rettegett már a Daudet név hallatára is.

A levélhordó az említett levelet egyenesen az akadémia titkárához vitte. A titkár elolvasta a címezést egyszer, kétszer, háromszor, elpirult, a vállát vont, azután közönyös hangon így szólt, lassan silabizálva a világhíres Daudet nevét: Daudet... Daudet... A címzett ismeretlen... Teljesen ismeretlen...

Így állt bosszút az akadémia a nagy Daudet-n. A maga módja szerint...

Budapesti Napló 1906. december 12.

230. HENRI BERNSTEIN ÚJ DARABJA

Henri Bernstein-nek a párizsi Renaissance-színházban egy új darabját mutatták be. A tolvajt (Voleur). Bernsteint ismeri a budapesti közönség. Vérbeli drámaíró, ki szereti a drámát magáért a drámáért s ha lélektani és filozófiai mélységeket nem is keres és távol is áll a szimbolizmustól, alakjai mindig érdekesek, cselekménye izgató, szenvedélyes. Ez a rutinos francia gondolatokat nem kelt fel, de azért mindig bele tud markolni az idegeinkbe. Érdekel, meghat, megindít. A Baccarat és Jászol szerzője tehát inkább dramaturg, mint drámaíró. Új darabját is Scribe és Sardou modorában írta meg. A tolvaj s a hősnő egy fiatal szerelmes asszony: Marie Louise Voysin. Ez a költekező, bájos és szenvedélyes asszony nagyon szereti a férjét. Boldog, nyugodt családi életet élnek, egyedül Raymond Legardes, egy gazdag kávékereskedőnek családjától környezetetve. A kereskedőnek fia, Fernand beleszeret Marie-ba, a fiatalasszony azonban csak gyerektréfának tartja a tizenkilenc éves ember szerelmét. Ugyanabban [az] időben azonban észreveszi Fernand atyja, hogy szekrényéből rendszeresen lopják a pénzt. A nyomozó rendőrhivatalnok bizonyítékok alapján kideríti, hogy a tolvaj nem más, mint Legardes saját fia, Fernand. Senkisémeri a szemébe mondani. Végre Marie tudatja vele a vádat s Fernand bevallja a bűnét. Apja zokogva, megsemmisülten roskad össze. A második felvonásban Marie és férje a történekről beszélnek a hálószobájukban. A férj egy zsebkecs lapjával megpróbálja kinyitni feleségének szekrényét. És sikerül neki. A zár enged s a finom csipkék és fehérneműk között egy pénztárcát talál s – benne az ellopott pénzt. Riadtan néz a feleségére s a nő szeméből sugárzik a borzasztó vallomás, hogy ő a tolvaj. A férj hosszas könyörgés után végre megbocsát neki, szenvedélyesen, vadul ölelkeznek össze. S ebben az örületes ölelésben villan fel a férj agyában, hogy a fiatal Fernand áldozat, a feleségének áldozata és talán kedvese, talán szeretője is. A nő tagad. Vitáznak, sértegetik egymást s álmatlanul, megtörve várják a hajnalt. A harmadik felvonásban azután megoldódik a csomó. Az apa fiát Braziliába küldi, hogy feledjen és feledtessen, abban a pillanatban azonban, mikor az összetört fiatal ember már-már útnak indul, Marie bevallja a bűnét. Öröm, meglepődés, zavar. A férj a nemes és kijózanult fiatalembernek, ki felesége képzelte szerelméért a becsületét is kockára tette, kész szívvvel bocsát meg és nem ő, hanem a házaspár megy Braziliába. Marie mosolyogva nyújtja Fernand-nak a kezét... Ezzel végződik a darab. A férjet Guitry, a hősnőt Madame Le Bargy briliáns művészzel játszotta. A párizsi lapok hosszú életet jósolnak Bernstein nagyszerű darabjának.

Budapesti Napló 1906. december 12.

123. HENRY BATAILLE ÚJ DARABJA

A párizsi Comédie-Française Henry Bataille-tól, a Maman Colibri és több más népszerű dráma szerzőjétől egy új darabot mutatott be. A darab címe: Poliche. Didier Mireuilt hívják így barátai s kedvese Madame de Rink, egy kéteshírű, kacér hölgy. Ez a Poliche kedves, jóra való, barátságos fickó, akit mindenki szeret és becsül. Jó fiú. Egyszerű ember. De van egy nagy titka, melyet féltve őriz: olvadozó szentimentalizmusa. Ezt igyekszik mindenki elől elrejteni és éppen ezért folytonosan élcelődik és bohóskodik. Kedvese hűtelen és szeszélyes, de ő fájdalmát senkinek sem mondja el, titokban sír és szenved. Végre egyik barátja felfedi Poliche igazi jellemét kedvese, Madame de Rink előtt. A szeszélyes nő meghatódik s falura megy Poliche-sel. A jó fiú boldog, de a nő unatkozni kezd Poliche oldalán. A régi szentimentális Poliche érdekesebb volt. Egy párizsi sportsman, Madame de Rink régi kedvese újra megjelenik a láthatáron, a régi viszonyt felújítja s válik Poliche-tól. Az utolsó felvonás egy kis állomás várótermében játszódik le. A nagy üvegablakon átlátszanak a pálya holdfényben csillogó sínei. Búcsúnak, könnyek közt szelíden válnak. Madame de Rink felszáll a párizsi vonatra. A gőzös füttyent s a jó Poliche egyedül marad. Ez az egyszerű szerelmi történet finom esprit-vel, pompás dramaturgiai érzékkel van megírva. Sok megható idilli jelenet is akad benne. A párizsi közönség zajos tapsokkal fogadja Bataille darabját. A főszerepeket Féraudy, Cécile Sorel, Bertha Cerny játszotta.

Budapesti Napló 1906. december 14.

232. SARAH BERNHARDT ÚJ SZEREPE

Szomorú az élet alkonya. Csak a legnagyobb művészek tudják magukat túltenni rajta ambíciójuk féktelen lendületével és egészséges kedvük erejével. Íme, a párizsi lapok újra Sarah Bernhardt-ról írnak. Ez a grandiózus, nagynevű asszony nem nyugszik. Lábainál hever egész Európa, oly fényes művészi múlt háta mögött, mint talán senkinek és azért újra és újra nagy nevű művészi vállalkozásokkal próbálkozik. A párizsi élclapok fanyar grimasszal eltorzítva hozzák Sarah arcképét és azért ő még a karikatúra-rajzolóktól sem retten vissza. Híresebb már nem lehet, tehát nem reklám vezet. De azért még mindig játszik. Dacol a rossz nyelvekkel, dacol a gúnyolódó újságírókkal, dacol a pályatársaival, összedönti a szerepek korlátait, eljátssza Hamletet és tapsol neki egész Párizs. S most ismét egy meglepő híradást kapunk. Sarah Bernhardt legközelebb Goethe Faustjában lép fel, melyet Henri Bataille dolgozott át a francia színpadra. Ámde a nagy francia nő nem a bájos Gretchent játssza, nem is a fiatal Valentint, sőt nem is [a] kétkedő Faustot. Sarah Bernhardt a cinikus, ördögarcú filozófust, a tagadás és kiábrándultság megtestesülését: Mephistofelest adja. Ő fogja Faustot kiábrándítani, ki egykor az áradozó szerelmes nőket interpretálta. A Júlia személyesítője a Walpurgis-éjen a boszorkányokkal fog mulatni. Az, aki egykor a Kaméliás hölgyben elbájolta az egész földet, most kegyetlen és jeges igazságokat rikácsol szét a megdöbbenő világba. Bizarr, bolond és nagyszerű vállalkozás. Sarah Bernhardt a lehetetlent is megkísérli és győzni fog. Ez az öreg és csúnyuló istennő lobogó, dacos életkedvével megindít. Nevetnünk kellene, de művészi energiája még most is imponáló glóriában mutatja be őt. És ajkainkra fagyasztja a mosolyt, a gúnyt, az élcet.

Budapesti Napló 1906. december 23.

233. MILLIÓS ÜZLETEK: SZÁZEZRES PROVÍZIÓK

– *És gyanús ügynökök* -
Budapest, december 24.

Komoly forrásból kínosan érdekes levelet kaptunk Párizsból. A levél így szól:

Tisztelt szerkesztő úr! Önök otthon bizonyára nem is sejtik, hogy a magyar kormány a párizsi pénzpiacon egy külön meghatalmazott ügynököt tart, aki itt nagylábon él, a francia bank- és kormánykörökkel nagy hangon diskurál és itt úgyszólván Magyarország pénzügyi nagykövete gyanánt szerepel. Kicsoda ez a pénzügyi nagykövet? Hát senki más, mint – Pázmándy Dénes úr. Névjegyei, amelyekkel politikai és pénzügyi előkelőségeknél jelentkeznek, így szólnak:

Dionys de Pázmándy
délégué du Ministère des Finances de Hongrie

És vajon milyen működést fejt ki Pázmándy úr e minőségében? Targyal a haute finance embereivel, megsúgja nekik bizalmasan, hogy Wekerle unja a Rothschild-csoportot és sokkal szívesebben venné fel a küszöbön álló 600 milliós új kölcsönt a francia pénzpiacon. Talán emlékeznek is önök arra, hogy néhány héttel ezelőtt – Pázmándy e legújabb párizsi szereplésének első idejében – ilyesféle hírek fel is bukkantak itt-ott a külföldi sajtóban. A magyar kormány tehát tudomást vehetett arról, hogy az ő nevében micsoda dolgok folynak a párizsi pénzügyi világban; és védekezhetett volna az ellen, hogy ilyen politikai kalandor-egzisztenciák a magyar állam hiteligényeit ne kompromittálhassák. Ámde a magyar kormány hallgatott, s e hallgatásának takarója alatt Pázmándy úr zavartalanul folytathatja gyanús műveleteit. Miért gyanúsak ezek a műveletek? Azért, mert Pázmándy úrról kötelessége volna a magyar kormánynak feltételeznie, hogy reá nézve *a saját pénzügyi szükségletei mérhetetlenül fontosabbak a magyar állam hiteligényeinél*. Hiszen tetszik tudni, hogy a Wekerle jelenlegi párizsi kiküldöttje nem most először nyit meg francia pénzforrásokat – a saját maga és politikai barátjai számára. Az ő keze benne volt már előbb is két nagyon cifra politikai kalandban. Ő hozta volt több évvel ezelőtt Pichon urat, Franciaország mostani külügyminiszterét Budapestre, ahol a francia diplomata és a magyar függetlenségi párt több korifeusa közt bizalmas tárgyalások folytak Magyarországnak a hármasszövetség szétrepesztésére való felhasználásáról. S benne volt Pázmándy keze abban a rosszillatú politikai üzletben is, amelyet annak idején Ugron Gábor kötött Delcasséval, Franciaország akkori külügyminiszterével, akit a koalíciónak ezen erkölcsileg is kimagasló alakja sok százezer frank erejéig akart megsarcolni, igyekezett ugyan csak a hármasszövetség szétrepesztésének ígéretével.[!] Ha Pázmándy úr akkoriban ilyen nagystílusú politikai ágenskedést folytatott Párizsban, úgy elképzelhető, hogy most, midőn a magyar pénzügyminisztertől van megbízása, bizonyára még jóval búsásabb harácsolásokra törekszik.

S a magyar kormány még azzal sem védekezhetik, hogy ezek a dolgok az ő tudtán kívül történnek. Szolgálhatok erre nézve is bizonyító adattal.

A Duna-Tisza-csatorna költségeit körülbelül 120 millióra irányozták elő a szakkörök. Ez a gseft tehát bőven igéri a profitot. Már most az volt a Kossuth Ferenc eredeti álláspontja, hogy e csatorna megépítésének okvetlenül az állam saját kezelésében kell történnie. Ám a költségvetés bizottsági tárgyalásakor Kossuth Ferenc már elejtette volt ezt az eredeti nyilatkozatát s úgy nyilatkozott, hogy a csatorna építésére nézve francia vállalkozókkal fog alkudozásba lépni. Ezeket a vállalkozókat pedig – Pázmándy úr protezsálta be Kossuth Ferencnél. Tehát milliókra menő nyereség a vállalkozók számára és százazrekre menő provízió Pázmándy és barátai számára – és mindez a szegény magyar adófizető zsebéből.

Mit szól e cifra dolgokhoz a magyar közönség?

Flaneur

*

Így szól a párizsi levél, amelyhez nincs semmi hozzátenni valónk. Kommentár nélkül bocsátjuk az új rendszer korrupciójáról szóló ezt az újabb adatot a közvélemény bírálata alá.

Budapesti Napló 1906. december 25.

234. APPONYI ÉS FRANCIAORSZÁG

[Párizsból írják nekünk:]

Ami sok, az sok: ma éppen harmadik esetét tudtuk meg Apponyi Albert gallofóbiájának. Apponyi reszket attól, hogy magyar fiúk Franciaországba jöjjenek és itt tanuljanak. Két fiatal, talentumos piktor állítja, hogy a magyar kultuszminiszter valósággal tajtékozott a dühtől, amikor ők stipendiumot mertek kérni párizsi tanulmányútra. A harmadik eset egy fiatal írókritikusé, akit még a festőknél is dühösebben utasított vissza: „Védeni kell a magyar társadalmat az ellen a nyavalya ellen, amely Franciaországban pusztít. Inkább azoknak adok stipendiumot, akik megígérik, hogy *nem* mennek Franciaországba.” Így gondolkozik Magyarország jelenlegi kultuszminisztere, aki viszont a francia szerzetes-rendeket örömmel engedí be Magyarországba. Mi lehet hát az a francia nyavalya, mitől a magyar értelmiséget meg akarja oltalmazni Apponyi? Természetesen a demokrácia, a társadalmi radikalizmus, az új gondolat s a művészi újítás. A Sorbonne-on ne legyenek magyar diákok, mert ott anarchiát tanulnak. Kalksburgba azonban mehetnek, mert a kalksburgi nevelés egészen a miniszteri szélig utat nyit. Ma nincs Európában ország Magyarországon kívül, mely ilyen kínai védőfallal zárja el embereit a kultúrától. Játszva megtehetnők, hogy Apponyi úrnak e viselkedéséről a francia radikális lapokban tájékoztassuk a francia társadalmat. A koalíció volt az ugyanis, amely az ilyen denúciálásokat szokássá tette. De mi nem tesszük, mert szégyelljük s mert fájna ez a mi magyarságunknak. Végre is hinnünk kell azt, hogy a koalíció nem Magyarország. Hinnünk kell azt, hogy az Európa-ellenes, kultúraellenes koalíció nem élhet örökké. Addig tomboljon az álkultúra, a gyalázatos maradiság, Franciaországot pedig nem sikkaszthatja el a glóbuszról Apponyi Albert. A francia példakon pedig csak azért is nevelődik, épül és okul az új magyar generáció. Igenis, e nagy nemzet nyomába akar lépni az új Magyarország. Új társadalmat, humanizmust, radikális demokráciát, új kultúrát akar. Apponyi s a koalícióval győzedelmeskedett kultúrátlanság hiába handabandázik.

Budapesti Napló 1907. január 11.

235. AZ ANTOINE-SZÍNHÁZ ÚJ DARABJA

Az Antoine-színház mostanában egy érdekes és értékes darabot hoz színre, Georges Thurner új drámáját. A Bluff-nek – ez az új darab címe – hőse Hardouin doktor, aki a tüdővész-szérumot felfedezi s bár később csatlakozik találmányában, a nyomor kicsikarja tőle, miáltal a becsületes és nemes orvos teljesen össze-törik. Ez Hardouin doktor tragikuma. Évekig foglalkozik ennek a találmányának tökéletesítésével, de sokkal lelkiismeretesebb, semhogy a szérumot gyógyszerül is alkalmazza. Tudja, hogy ez a szer a tüdővést eleinte látszólag teljesen megszünteti, de az életerőt csökkenti, sőt halált is okozhat. Hardouin gondokban öszült meg, szegény ember maradt. Felesége hiú, fősvény, fia semmittevő és semmirekellő világhi. Két lánya közül az öregebbik, Teréz, elvirágzott, vakbuzgó vénkisasszony, a fiatalabbat, Françoise-t pedig egy tehetős fiatalember akarja elvenni feleségül, de a lánynak nincs hozománya. Ehhez járul még az, hogy Hardouin doktor kénytelen egy jövedelmező szanatórium vezetését fiatalabb orvostársának, Rousselet-nek átengedni. Így az öreg doktort feleségének és fiának kérése megejti s kényszerül nem kész találmányával kilépni a világ elé. Ekkor követi el a „bluff”-öt. Beoltja a tüdővész cselédlányt, Máriát és – csodák-csodája – a beteg állapotában javulás mutatkozik. Hardouin híres orvossá lesz, a tüdővé-szesek valósággal sereglenek a csodadoktorhoz. Boldogság ragyog a szegény doktor házában, de a jólét hazugságra és emberáldozatokra van építve. Össze kell roskadnia, Hardouin kétségbeesik. Fölfedezi, hogy a cselédleány az ő hibája folytán a tüdővész utolsó stádiumába jutott s megtudja azonkívül, hogy a fia a leányt el is csábította. Az orvos, aki azelőtt oly büszke volt tudományos becsületére; bensőleg teljesen összeroskad. A tragikumát külsőleg enyhíti az, hogy Rousselet doktor megkéri lányának, Françoise-nak kezét. Ez azonban változást sem hoz az orvos életében. Ő, aki becsületes és emberboldogító ideákkal indult meg pályája kezdetén, a kenyérharc küzdelmében elveszti hitét, ideálját és a becsületét.

Budapesti Napló 1907. január 15.

236. A SZTRÁJKOLÓK GYERMEKEI

Fougéres néhány év előtt még egy jelentéktelen sötét zug volt Bretagne-ban, mélyen hallgatott róla a fáma. Ámde a véletlen egy vállalkozónak azt a gondolatot adta, hogy oda egy cipőgyárat alapítson, mások követték a példáját s Fougéres nemsokára a francia cipőipar központja lett. Ma Fougéres-ben harminckét cipőgyár s nyolcezer munkás van. A keményen szervezkedett munkások néhány hét előtt mérsékelt munkabérfelemelést követeltek. Azóta dacolva a fagyos tél minden szeszélyével, keményen megállották a helyüket. A bátorságuk és állhatatosságuk kitartott, az élelem azonban napról-napra fogyott. Bekopogtatott a nyomor a kis munkáskunyhók ajtaján. Az éhes gyerekszajak élelemért sírtak, a fiókok pedig mind üresen meredtek reájuk. A közeli szegény Rennes munkásai később oltalmuk alá vették az ártatlan proletárocskákat, de bizony a koldus vékony kenyeréből kettő még nehezebben lakhatik jól, mint egy. Ekkor jutott a vezetőség eszébe Párizs, a ragyogó, a fény városa, az irgalmas szívű. Felhívásukra hamar megjött a válasz. Jöjjenek a kicsinyek, ha nincs kenyerük, kalácsot ad nekik Párizs, ha fáznak, ruhát kapnak, ha nincs anyjuk, akad itt három is, aki egyet[!] érez a nyomorgó munkások ügyével. Mindent előkészítettek s ma délután már megérkezett a gyerekek vonatja a Montparnasse-pályaudvarra. Az első nyolcvan jött meg s a rongyos proletárok porontyait a nábob-lelkű Párizs úgy fogadta, mint a királyokat. Halálos csend volt, mikor a vonat lassan megállott. Mindenki érezte, hogy valami ünnepi és különös dolog történik, a szívós emberi szolidaritásnak egy eddig még ismeretlen, nagyszerű megnyilvánulása. A kocsikból lassan szálltak ki a négy-tizenkétéves fiúk és leányok tiszta és ízléses ruhában, ahogy csak munkásbüszkeség öntudatában élő szegénység tud öltözködni. Mikor a gyermekek elhagyták a kocsijukat, sorba állottak s finom, bizonytalan hangocskájukkal az „Internationalé”-ra zendítettek rá. A tömeg megindultan hallgatott. A másik pillanatban azonban mintha csoda történt volna. Ezer és ezer torokból mennydörögve, harsogva süvített fel a dal, a hazátlanok, a proletárok könnyes, keserű, lázongó éneke s daloltak a vasúti állomás előtt várakozó munkások, daloltak a hordárok, a kalauzok, még a pályamunkások is. Nagy ügyel-bajjal sikerült csak a gyerekeket kihozni a pályaházból. A munkások a fiúkat karjukra kapták, az asszonyok a kisleányokat szorították szívükhöz, azután kocsikra tették őket és egyenesen a munkabörzére mentek. Hetezer munkás fogadta ott őket. A színpadon asztalok állottak, melyeken kalácsok, narancsok, forró csokoládék várták az éhes, mohó szájacskákat. Egy szónok a fougéres-i sztrájkot ismertette a jelenlevőkkel, de minden szem a kis gyerekeken nyugodott s be sem tudott telni boldogságukkal és örömmel. Azután egy ívet köröztek, melyre a vendéglátók aláírták a nevüket. Valósággal veszekedtek egy-egy gyermekért. A férj, a feleség könnyezve ölelte keblére ismeretlen, ártatlan kis vendégét s boldogan vezette haza. A munkások szebben sohasem ünnepeltek. Utoljára hadd mondjuk el, hogy a fougéres-i 80 gyermek úti költségét Clemenceau belügyminiszter fizette meg.

237. IDŐK JELE

Viviani közmunkaminiszter – mint Párizsból jelentik – a napokban élt először az-
zal a jogával, hogy kitüntetésekkel jutalmazza azokat a munkásokat, akik a mun-
ka mezején érdemeket szereztek. Az első kitüntetést a szocialista miniszter
Emrard-nak, a bányászszövetség vezetőjének juttatta. Nem holmi ezüst érdemke-
resztet vagy 50 frankos pénzjutalmat kapott a kitüntetett bányász, hanem a be-
csületrend lovagkeresztjét, amellyel más időkben fizetőképes polgári erényeket
vagy a vagyonszerzés terén szerzett érdemeket szokták jutalmazni. A különben is
érdekes kitüntetést még érdekesebbé teszi a kitüntetett személye. Emrard éveken
át dolgozott mint bányamunkás egy északfrancia bányában. Onnan
elbocsájtották, mert „bujtogatta” a munkásokat. Azóta tevékenyen részt vett a
bányászok szervezésében. Több sztrájkot vezetett és tisztavízű[!] izgató volt.
„Hazátlan bitang” a legveszedelmesebb fajtából. És most a becsületrend lovagja
lett. Az idők jele.

Budapesti Napló 1907. január 16.

238. TRISTAN BERNARD ÚJ DARABJA

[Párizsból írják:]

Tristan Bernard-tól, a kiváló humoristától most mutatott be egyik párizsi színház egy darabot „Sa soeur” címen, mely jeles kvalitásai mellett is csak mérsékelt sikert aratott. Tristan Bernard, a szeretetreméltó és mosolygó francia ebben a darabban nem azt a meleg, kedves poézist csillogtatja, melyet a francia nép s a világ szeret. Itt is megnyilatkozik ugyan a fölényes és mély humorista, de a bonyodalom inkább külsőségeken épül és Bernard sok helyen nem idegenkedik az olcsóbb hatásoktól sem. A színjáték sokkal hihetlenebb, semhogy komolyan vehető vígjátéknak nevezhetnők és nem elég komikus arra, hogy bohózat legyen. Egy apának két leánya van. Az öregebbik mindig szomorú és komoly, a fiatalabbi víg és jókedvű. Egyszer csak jó egy kérő, aki megkéri az öregebbik kezét és megkapja az apa beleegyezését. A leány azonban titokban mást szeret s megkéri a kérőt, hagyja el őt. A kérő engedelmeskedik neki. A leány húga azonban azt hiszi, hogy nővére boldogtalan s elhatározza, hogy a hűtelen kérőt visszahozza s egy régi komikus barátja kíséretében egy nagyvilági tengeri fürdőbe megy. Itt kokottnak öltözik, hogy az elpárolgott kérőhöz jobban közeledhessék. Ez meg is történik, de a vőlegény nem sokat teketóriázik, hanem még azon melegében szerelmet vall a csinos leányszónak. A lány ezen annyira megrémül, hogy nyomban gépkocsira száll s öreg nagynénjéhez a falura menekül. De az előbbi vőlegény sem tágit, mert neki is van gépkocsija s a leány után száguld. Az öreg nagynéninél összejő az apa, a két lány, a visszavonult vőlegény s az öregebbik leány kedvence, egy szótalan, félénk gentleman, aki eddig még nem mert nyilatkozni. Természetesen két házassággal végződik a vígjáték. Számos, víg jelenet, ötletes párbeszéd akad, de – mint párizsi levelezőnk írja – Tristan Bernard-tól már jobb darabot is láttak.

Budapesti Napló 1907. február 13.

239. TERÉZ ÉS NŐVÉREI

[Párizsból írja levelezőnk:]

Párizsban és a többi metropolisban a magyar dicsőségnek új hírnökei jelentkeznek. A disztinvált Hungarák, a pompás temperamentumú kurtizánok az új hírnökök. Európa és Amerika nagyvárosai telve vannak már ezekkel a valóban kedves és tehetséges magyar nőkkel. S most egy esetet az ő eseteik közül csak azért írunk le, mert tipikus. M... Teréz és két nővére csinos budapesti leányok. Teréz már tíz éves korában táncolni tanult, mint illik az egy okos budapesti házmesterleányhoz. Nagyon fiatalon Londonba került s ott férjhez ment egy Piornik nevű lengyel zsidó kereskedőhöz, aki új angol nevén: Mister Forbre. Otthagytta persze az urát s ma egyik táncos istennője a párizsi Parisienának. A másik két M... leány viszont egy másik még előkelőbb párizsi mulatóhely csillagai. Teréznek most folyik a válópöre s evvel kapcsolatban egy másik ügyről is kellett döntenie a francia bíróságnak. Teréz, aki katolikus, avval indította meg a válópört, hogy angol törvények szerint neki a rabbi előtt kellett volna házasságot kötnie az ő férjével. Mielőtt erről döntés esett volna, a férj el akarta tiltani Terézt a színpadtól. A gálánt francia bíróság elutasította a férjet keresetével, a válópör pedig folyik. Teréz és nővérei közben persze aratják Párizsban a diadalokat. A három magyar leány sikere olyan csábító, hogy most valamennyi párizsi orfeum magyar művésznőket keres. És találnak is bőven, ami azt jelenti, hogy Budapest szörnyen szegényedhetik és gavallértalanodik.

Budapesti Napló 1907. március 7.

240. FRANCIA TISZTEK A JAPÁN HADSEREGBEN

Picquart francia hadügyminiszter elrendelte, hogy több oly francia törzstiszt, aki a katonai tudományokban kitüntette magát, osztassék be a japán hadsereghez, ahol két évig kell tanulmányozniok az ottani viszonyokat. Picquart az ily jelöltektől az angol nyelv tökéletes ismeretét követeli, azonkívül némiképp érteniök kell a japán nyelvet is. Párizsban a hadügyminiszter e rendelkezése nagy feltűnést kelt, már azért is, mert különös jele a változott időknek. Napóleon hadseregének, a világ első katonáinak utódai a legifjabb kultúrnéphez járnak iskolába, ahhoz a néphez, amely a sárga fajhoz tartozik és amelynek gyermekeit kitiltják a szabad Amerika iskoláiból. Amerika nem akarja, hogy a kis japánok az Unió iskoláiban képezzék ki magukat és Franciaország a legkitűnőbb tisztjeit küldi Japánba, hogy ott tanuljanak és megismerjék azokat a vívmányokat, amelyeknek a japán nép Oroszország felett aratott győzelmeit köszönheti. Kedvező tünete a köztársaság hadseregében uralkodó szellemnek az is, hogy a hadügyminiszternek szabad követelni a főtisztjeitől a japán nyelv ismeretét és hogy biztos benne, hogy akad akárhány katonatiszt, akik ennek a feltételnek meg tudnak felelni. Ismeretes, hogy a francia hadseregben sokat dolgoznak és hogy Picquart tábornok maga is, akit 8 évig elzártak az aktív katonai szolgálattól, kellemesen meg volt lepve, amikor oda visszatérve, látta, mennyit haladtak a tisztek katonai és tudományos téren. Picquart hadügyminiszter maga is a tudomány embere, ment minden előítélettől és mint miniszternek nincs egyéb vágya, mint a rábizott hadsereget a fejlődés legmagasabb fokára emelni. Elküldi tisztjeit az utolsó napok győzőihez iskolába. A japán hadsereg európai tapasztalatok befolyása alatt és külföldi, jórészt német tisztek oktatása mellett modern hadsereggé alakult át. A mag, amelyet Európa Japánban elvetett, csodálatos gyümölcsöket hozott és ezek most újabb magot adnak Európa számára, ahonnan Japán mai kultúrája elindult. Nagy érdeme Picquart tábornoknak, hogy az intelligencia e körfutását most újra bezárja és visszavezeti forrásához.

Budapesti Napló 1907. március 9.

241. NAPÓLEON GYOMRA

Egy zsíros és kopott könyvre bukkantak mostanában. Párizsban, a Hôtel Drouotban egy angol elárverezte azt a jegyzéket, melyet Pierron, Napóleon háztartója, vezetett. Egy könyv ez, kopott, időviselt, elrongyolódott könyv, olyan, mint bármelyik kofa kiadási jegyzéke. Ha beletekintünk, megtudjuk, hogy Napóleon mikor evett tojást, főzeléket, sültet, más érdekesebb dolgokról nem is esik szó; mindennütt egyszerű számadások, unalmas felsorolások, ételnevek, a margón a császár ellenőrző számműveletei. Az élet konyhaszagú prózája fuvall felénk, olyan apróságos ügyletek, melyek a legutolsó kisvárosi szakácsot is untatnák s ez a könyv nekünk mégis kedves és lázas feszültséggel olvassuk át. Minden egyes szó, minden egyes sor egy embert fedez fel számunkra s megteszi azt, amit eddig a historikusok s a nyolckötetes munkák nem tudtak elérni, közelünkbe hozza Napóleont, a gyomorbajos embert, a kínban fetregő beteget és megsajnáljuk, megszeretjük őt. Valami vigasztalást merítünk abból, mikor halljuk, hogy diétikus móddal kellett lassan tengődnie a sír felé. Ez a háztartási könyv egy emberi dokumentum Napóleon mellett.

Nem tagadhatjuk, eleinte mindnyájan valami borzongó bámulattal nézünk fel Napóleon alakjára. Látjuk a golyózáporban, a Szajna rozoga hídján, daccal megfeszülve s a golyózápor ellen egy köpennyel védekezve. Valami fény-túltság van benne, valami bizonytalan és bántó. Ki ez az ember? Ma feleletet kapunk reá, de nem egy költőtől, sem egy historikustól, hanem egy közönséges szakácstól, aki napról-napra szorgalmasan bevezeti urának étrendjét. Emberi hit és emberi bizalom kél bennünk, mikor látjuk, hogy ez a gyomorrákos Napóleon is csak úgy szenved a görcsöktől, mint bármelyik halandó s a cézári gyomor bágyadtan utasítja vissza az ételt, amit ezüst tálcán nyújt át neki a kínai szolga. Ebben a könyvben nyomról-nyomra követhetjük az előre haladó végzetet. Az étrend eleinte eléggé gazdag, később azonban fokozatosan csonkul, kisebbedik, a pénzt a gyógyszerész kapja s nem a mézsáros és a pék. A császári asztalon sokszor hónapokig sincs más, mint tojás és saláta. A *police de table*-nak még a félelmes császár is meghajol. Mindebben a titkos meghódolásban, amelynek fatális bekövetkezését egy elrongyolódott könyv zsíros lapjain vesszük észre, ebben az örök törvényeknek való alávetettségben, mely a császár megbontott étrendjében fejeződik ki, van valami naiv elégtétel osztó és igen emberi.

Mintha így szólna hozzánk valaki:

– Napóleon feldúlta a világot s bizonyára joga is volt hozzá, mert bírta; de az ő gyomorrákja viszont megsemmisítette őt s ennek a betegségnek is joga volt ehhez és halálakor bizonyára éppen oly nagy igazság történt, mint mikor győzött. Napóleon kormányozta a világot, de őt viszont a gyomra kormányozta...

Budapesti Napló 1907. június 7.

242. MAETERLINCK ÚJ DARABJA

Párizs mostan Maurice Maeterlinck, a belga poéta egy új darabjának tapsol. A ködvilágban elmélyedő misztikus ezúttal újra a meséhez fordult, Ariadne és a Kékszakáll vonaglósos, szenvedéses szerelmét álmodja vissza s mesehangulatokat, ködös, szomorú álmokat idéz fel, mint annyi más darabjában. Az Ariadne et Barbe-Bleue-ben azonban mégis új utakon jár Maeterlinck szimbolizmus, a poézisével új gondolatokra mutat fel, színei az eszmevilágba sugároznak s az álmodó költő itt harcosául szegődik a nőmozgalomnak, az elnyomott, fejlődésében megakadályozott, férfihez bilincselte nőknek, akik a férfiak oldalán szótlannul sorvadnak el anélkül, hogy kimondhatnák egyéniségük megváltó szövegét. Maeterlinck darabjában azonban mégis a zene a legfontosabb, a szavak zenéje s a helyzetek hangulata. A darabot, amint maga bevallja, a Bleubart név varázsos hangzása sugallta. Ariadne pedig nem a klasszikus leányzó, aki az alvilágba száll le. Maeterlinck Ariadnéja az elvarázsolt vár földalatti boltozataiban bolyong, hogy a Kékszakállnak öt feleségét napvilágra vezesse. A Kékszakáll fiatal feleségének hat ezüst kulcsot ad át s egy arany kulcsot, amelyről nem tudja, mire való. Ariadne csak ezt tartja meg, a többi dajkájának adja. Alig érinti azonban a kulcsot egyik ajtóhoz, mindkét szárnya szétpattan, s ametiszt-zuhatag, gyűrűk, nyakláncok, diadéme, karperecek, záporoznak le: a kincs garmada a márványküszöbre torlódik, a kapu violás fényben sugárzik. Képek, színek. Azután zafírok hullanak, tejszínű gyöngyök, hidegen zöld smaragdok, parázsló rubinok, a hatodik ajtóból pedig valóságos gyémánt-katarakták hömpölyögnek a teremben. Álomhangulat, mese. A színpad ezután egyszerre sötét lesz s öt asszony szomorú sírása hallik. A Kékszakáll feleségei sírnak és a kijáratot keresik a sötétségből. Erre megjelenik a Kékszakáll, Ariadnéra támad, mert megszegte a parancsát, a nép azonban melléje áll, úgy hogy már Kékszakáll élete is veszélyben van. Ariadne, a jószágos, a hű menti meg őt. Később Ariadné a koromsötét sírűregben látjuk, ahol a Kékszakáll öt felesége rongyokba burkolózva, mereven kuporog. Ariadne betöri az ablakot s a sötétségbe beárad az élet-serkentő napfény. A nők azonban még mindig rabok, a bűvös várból nem tudnak kiszabadulni. Ha megpróbálják, a vonóhidak felemelkednek s a víz zuhogva tölti meg a bástya árkát. Végre a nép elfogja a gonosz Kékszakállt s megkötözve, véresen feleségei elé cipelik, hogy megöljék őt. Ariadne egy tört ragad, a Kékszakállhoz rohan – s elvágja vele kötelékeit. Aztán otthagyja őt. Kimegy a szabadságba. A másik öt pedig szomorúan sorakozik régi zsarnoka mellé... A darabhoz a zenét Paul Dukas írta.

Budapesti Napló 1907. június 11.

243. A VETÉLYTÁRS

[Párizsból jelentik] Most Kistemaeckers és Delard darabját adták elő a Théâtre-Français-ben. Kistemaeckers nevét nálunk is ismerik az *Insinct* révén, melyet a Nemzeti Színház a múlt évadban mutatott be. A *La Rivale* főhőse Brizeux szobrász. E művész lelkében a művészet és az erotika egészen egybeolvad. Az alkotást magáért az alkotásért nem ismeri. Ő nem tudja a természetet egyszerűen utánozni, nem képes a lelketlen tárgyak áttelekesítésére, a tökéletlen tökéletesítésére. Idegein erotikus áramoknak kell átborzongniok, csak úgy tudja átérezni az alkotó ihletet. Az alkotás, a szép formák gyönyöre csak az ébredező szerelem tüzeiben születik meg. Ha ez az érzelem nem izza át a testét, csak közönséges dolgot tud létrehozni. Tíz év óta házas már. Nem boldogtalan, de nem is boldog. Felesége bálványozza őt. De a gyermektelen házasság egyhangúsága elkedvetleníti a szobrászt. Érti, mint apad el alkotó kedve. Él azonban a szobrásznál egy fiatal leány, a vetélytárs, a *la rivale*. A művész elcsábítja, valóságos Don Juanná lesz s szenvedélyessége egy érdekes tragikus összeütközést hoz létre a két nő között.

– A felesége vagyok... kiált a nő.

– Nekem meg gyermekem van tőle. Vág vissza a leány, aki az erotikus művészt nagyszerű művészi alkotásra lelkesítette.

A feleség a természet e magasabb jogai előtt feladja az erkölcs és törvény által biztosított kötelességeit. A művész megszökik a kedvesével. Két év múlik el. A szobrászt azonban izzó vágy epeszti, hogy lássa régi szobrait s nem tud ellenállni a vágnak, hazamegy, a régi lakásba, ahol még mindig ott lakik a felesége. Váratlanul találkoznak. A bánat megöregítette az asszonyt, de az áldozat még nemezebbé tette, s a művész ezt észre is veszi és egy pillanatban úgy érzi, hogy ő az igazi múzsája. Az asszony azonban így szól hozzá.

– Menj a másikhöz. Elraboltad fiatalságát, amint az enyémet is elraboltad, de neki reád inkább szüksége van, mint nekem, – ezzel végződik a bravúrosan megépített, hatásosan megírt dráma. Az igazi vetélytárs tehát a művészet. Minden szerelemből győzelmesen kerül ki s mindegyik művészi alkotás egy-egy szerencsétlen asszonyáldozatot követel.

Budapesti Napló 1907. június 20.

244. DRÁMA XVII. LAJOSRÓL

Párizsban az Ambigu Comique „A Temple-i gyermek” címen Alban de Polhes ötfelvonásos színdarabját mutatta be. A robespierre-i napok véres borzalmait vonulnak el szemeink előtt. A kis Capet Lajos, a lefejezett királyi pár gyermeke börtönben ül. De Robespierre-t legyőzik s Fouché és Barras XVII. Lajost, mint törvényes trónörököszt akarják királyul. E tervet Madame Leninger, a szerencsétlen Mária Antoinette [kertészének felesége] támogatja. Rábírja fiát, aki halálos betegségben szenved s a dauphinhez igen hasonlít, hogy menjen a börtönbe és mentse meg a trónörököszt. A fiú megteszi, a dauphint elviszik s egy Simon nevű vargára bízzák. Mikor a királyfinak vélt gyermek a börtönben haldoklik, megjelenik egy asszony, aki vállalkozik az ápolására. Megengedik neki. Ez a nő Leninger asszony. Mikor belép a börtön cellájába, a gyermek önkéntelenül felsikolt: „Anyám, anyám.” Amint azonban észreveszi, hogy a börtönőrök ezen a felkiáltáson elámulnak s gyanakodnak, eszébe jut kötelessége és egyik hivatalnok kérdésére így felel:

– Ezt az asszonyt nem ismerem...

Az önfeláldozó ifjú így hal meg, büszkén, mereven, dacosan és mint XVII. Lajost temetik el.

Budapesti Napló 1907. június 20.

245. TOLSZTOJ MEGHALT?

Londonból és Berlinből azt jelentik, hogy Tolsztoj Leó meghalt – A hír még megerősítésre szorul

Budapest, július 16.

Európa minden részéből összeszaladt táviratok adják hírül, hogy Tolsztoj Nikolajevics Leó gróf, a mi lelkiismeretünk, meghalt. Hangos sírást, banális gyászparádét ez a hír nem követel, ha valónak bizonyul sem. Jasznaja-Poljana Krisztusa volt annyira Krisztus, hogy a halál az ő számára igen sokat ne jelentsen. Csak annyira nem volt Krisztus, hogy megváltson bennünket. Pedig iszonyúakat szenvedett, mert gondolkozott. Jean-Jacques Rousseau óta ez a krisztusi kálvária. Nincs rettenetesebb, mint ha a mai ember akar Megváltó lenni. Könnyű volt a primitív Krisztusok dolga. Ők álmodtak, deliráltak és ha kellett; mosolyogva meghaltak. Töviskoszorújuk csak a hajukat borzolta föl s a homlokukat vérezte össze. A mai Krisztus töviskoszorúja benyomja a töviseit az agyvelőn át a szívbe. Gondolatai nem állnak meg egyszerűen két pillanatig. Ezer könny, ezer tudás, ezer emlékezés ficánkol egy egyszerű megállapításunk feje fölött. Mindegyiknek kard van a kezében s nem tudjuk, melyik fogja lenyiszálni a legapróbb igazságunk fejét is.

És a modern Megváltónak, óh istenem, idegei is vannak. Nem is kell, hogy diák- vagy ifjú huszártiszt-korunkban nőkel és tivornyákkal hívjuk elő őket. Ezek az idegek táncolnak maguktól is, amikor a tánciskola korát már túlhaladtuk. Hozzuk, a gólyamadár egyszerre hozza velünk, az idegeink Vítus-kedvét. Ha van Isten, titkok tudója, ő megmondaná, mit szenvedett az Emberiségért, értünk a gondolatai és az idegei által Tolsztoj Nikolajevics Leó gróf.

Ő a mi lelkiismeretünk volt, igen, a mai embereké. Érezte az összes milliók helyett, hogy nagyon-nagyon boldogtalanok vagyunk. Elment ő is a Sivatagba és a Pustába, hogy dolgozzék a mi megváltatásunkért. A Názáretihez kívánt mindig szomjasan és örökösen hasonló lenni. Fáklyája az őskereszténység, a természetel való alázas kibékülés volt. És ő maga pedig tipikusan új ember, mai ember. A kultúra, a túlcivilizáltság finomkodik leggrusztikusabb gondolatán is. Az Emberiségért sír és az individualizmus élő szobra. Izzóan, nagyszerűen művész és folyton ölnie kell önmagában a művészt. Valósággal ütközője volt az ő szegény, nagy lelke a fájdalmas, határtalan emberi kultúrának és a vidám, vad, gondolatlan állati létezésnek. Akármilyen óriás volt, akármilyen szent volt Tolsztoj, darabokra kellett benne törnie az egész Krisztusnak.

De egy-egy törött Krisztus-darabja is Tolsztojnak: egy jótett, egy világ. Meg nem váltott bennünket, de sokszor megszelídített és megvigasztalt. Arca, a nemes, fájdalmas, szép apostolarc ott ragyog az emberiség előtt időtlen időkig a Názáreti arca mellett. Boldogtalan volt a mi boldogtalanságunk miatt. Nagy volt, szent volt, szomorú volt, jó volt s mégsem ért cél: *ember volt*.

Budapesti Napló 1907. július 17.

- d -

246. EGY ELŐKELŐ VADHÁZASSÁG

Carcassonban történt – Amikor az anyakönyv is sztrájkol – A royalista pártvezér leánya – A püspök bűne

Carcassonban, Dél-Franciaországban történt ez a sokféleképpen pikáns eset. Nagyon emlékezetes még az alig lezajlott dél-franciaországi vincellér sztrájk. A sztrájk valóságos kis forradalom volt, melynek Dantona, Marcellin Albert tudvalevőleg tragikomikus sorsra juttatta nemcsak önmagát, de a mozgalmat is. A nyakukon maradt bor miatt sztrájkoló délfrauciákkal együtt sztrájkoltak majdnem mindenütt a – hatóságok is. Így például sztrájkoltak a maire-ek is, akik Franciaországban az anyakönyvvezetői kötelességeket is végzik. S amíg ez a sztrájk tartott, hiába született vagy halt meg valaki. A maire nem vett róla tudomást s a hivatalos könyvekbe nem vezette be.

Így volt ez a többek között Carcassonban is. Carcassonban azonban az történt, hogy a sztrájk idején lett éppen sürgőssé Fondi de Niort kisasszony házassága. A Fondi de Niort család a vidék legelőkelőbb családjá. A kisasszony apja a délvidéki királpártiak vezére.

Fondi de Niort kisasszonynak *sürgős* volt a házasság. Nem volt szabad halasztani azt, hogy bizonyos Maraval úrral minél előbb házasságot kössön. Az ilyesmi megtörténik a legelőkelőbb királpárti családokban is.

Carcasson püspöke, Monseigneur de Beauséjour együttértett az előkelő családdal. És bár a francia törvények szigorúan tiltják, hogy polgári kötés előtt akármilyen pap házasságkötési funkciót végezzen, ő a *vis majorra* hivatkozva megeskette a vőlegényével a bajba jutott előkelő kisasszonyt.

A házassági ceremónia fényes volt. Egy sereg kanonok segédkezett, a templom bejárata diadalkapu volt. A templom virágos kert volt s előkelő énekkar működött közre. És most kiderül, hogy a Fondi de Niort-Maraval-házasság – *vadházasság*. Beauséjour püspök urat nyilván el fogja ítélni a francia bíróság. Annyival inkább, mert kiderült, hogy papjait utasította: a sztrájk alatt eskessenek össze minden jelentkező mátkapárt. A papok követték is a püspök tanácsát. Szóval a carcassoni egyházmegyében mostanában létrejött jónéhány egyházi vadházasság. Nagy port azonban csak ez a püspök által kötött előkelő vadházasság vert.

Törvény szerint Maraval úr felesége még mindig Fondi de Niort kisasszony. A házasságot a maire előtt kell most megkötniök. Talán meg is történt már azóta ez, ha közben meg nem érkezett – a gyermek.

Budapesti Napló 1907. július 20.

247. „MADELEINE, GYERE VISSZA!”

Párizsi szenzáció újsághirdetéseken – A férj hiába könyörög – Madeleine nem megy vissza

Budapest, július 31.

Nagy francia, angol és orosz lapokban két hét óta könyörögő levelek jelennek meg bizonyos Madeleine-hez. E könyörögő leveleket Madeleine férje írja. Sír, ígér, esküdzik a levelekben, melyekért csinos hirdetéspénzeket kell fizetnie a kiadóhivatalokban.

Amennyiben a levelekből meg lehet állapítani, a szerencsétlen férj *dúsgazdag orosz*. Az asszony valószínűleg angol vagy francia. S az is valószínű, hogy *Vichy-fürdőben* volt férjével együtt s innen szökött meg. Hogy egyedül-e vagy mással, azt alig árulják el a levelek. De elárulnak nagyon sok pikáns, érdekes és megható dolgot.

Egyik levelében azt írja Madeleine férje, hogy *ő egyedül bűnös*. Bevallja, hogy a karaktere hitvány s hét éven keresztül méltatlanul kínozza a feleségét. De arra esküszik, hogy *ő sohase csalta meg*. „Felejtsd el a múltat – írja a boldogtalan férj – úgy, mint én.” „Nem fogunk soha beszélni róla.” „Éppen ma hét éve vezettem oltárhoz az én édes menyasszonyomat, Madeleine-emet”. „Emlékezz, mire esküdtünk: élve-halva el nem hagyjuk egymást.” „Az én Madeleine-em nem lehet esküszegő.” „Neked fogok élni, csak a te számodra.” „Nappal végzem az ügyemet s este viszlek szórakozni, ahová akarod.” „Atyád is sírva kér, gyere vissza.” „Ő a leányát, én a mindenemet kívánom látni.” „Ha pénzre vagy akármire van szükséged, írd s én azonnal küldök mindent.” „Minden a tied.” „Ha visszajössz, azonnal utazunk Trouville-ba, Ostende-be.”

Ez csak néhány kiszakított mondat Madeleine boldogtalan párjának forró és kétségbeesett leveleiből.

Ígéri a levelekben, hogy *Vlagyivosztkba nem mennek többé vissza lakni*. Szentpétervárott rendez be fényes lakást. A Riviérára mennek télre stb. stb. A levelek egyre kétségbeesettebbek lesznek. Azt üzeni Madeleine-nek a férj, hogy *a végrendeletét is megírta*. *Nézze meg a párizsi orosz konzulnál*. *Minden vagyonát Madeleine-re hagyta*.

És Madeleine mégsem jelentkezik. Az olvasók pedig egész Európában mosolyognak egy szerencsétlen ember balesetén, aki nagy élettragédiáját sorok szerint fizetve kénytelen a szívtelen nyilvánosság elé vinni.

Budapesti Napló 1907. augusztus 1.

248. NAGYKÁROLY

No, nemhiában élt Nagykárolyban gróf Károlyi István. Ez a legtipikusabb, legsemmi és leggőgösebb magyar nagyúr. Nagykároly a maga eladandó mandátumával tovább – szimbolizál. Csupa érdekesség, ami a nagykárolyi mandátum körül történik. A zsidó pártelnök sír a negyvennyolcas gyűlésen, hogy gróf Károlyi Gyula nem akar a Pista képviselő utódja lenni. De rögtön kacagó lesz a hangja, mert viszont gróf Károlyi Mihály esetleg kegyes lesz képviselni Nagykárolyt. Ugyancsak ez az elnök tudja, hogy a néppárt köpi a markát erősen. De azért, ha Mihály gróf nem vállalja a dolgot, negyvennyolc ide, negyvennyolc oda, megválasztják, ha gavallér fiúnak bizonyul, a néppártit. A kis helyi stréberek is rázzák a rongyot. Az egyik a Majos-ügyben akarja utasítani a leendő képviselőt. A másik vádolja az elnökséget, hogy nem elég üzleti belátással ajánlgatja föl a mandátumot. A harmadikban a hazafi szólal meg. Hogy ne civődjünk, mert még egy közönséges román alak lesz a képviselő. A negyedik, az ötödik, a hatodik... Nincs szebb dolog ma Magyarországon, mint mikor a nép képviselőt választ. Pláne ha olyan nagy űrt kell betölteni, mint amelyet gróf Károlyi István hagyott maga után, – a kutyafáját.

Budapesti Napló 1907. augusztus 11.

249. A LOUVRE TULAJDONOSA A – BECSÜLETREND NAGYKERESZTESE

Párizsban az a legújabb szenzáció, hogy Chauchard, a Grand Magazins du Louvre megalapítója és tulajdonosa megkapta a becsületrend nagykeresztjét. A köztársaság elnökének és a külföldi koronás főeknek sincs nagyobb rendjelük, mert ennél előkelőbb kitüntetést nem is osztogathat Franciaország. A kitüntetés Briand közoktatási miniszter és nem a kereskedelmi miniszter előterjesztésére történt. Tehát nem a Louvre Magazins óriási üzleti sikereivel van összefüggésben Chauchard úr rendjele, hanem a híres áruház tulajdonosának a szépművészet körül szerzett érdemeivel. Mert Chauchard úr volt az, aki Millet „Angelus”-át megvásárolta 800.000 frankon, lepipálta a híres képért tülekedő amerikai kereskedőket. Mindjárt a szerencsés vásár után megígérte, hogy halála után a festmény az állam birtokába megy át. De Chauchard úrnak nagyszerű képcsarnoka is van, amely szakértők szerint sok milliót megér; ez is az államé lesz, ha Chauchard befejezte sikereiben gazdag földi pályáját. Mert a sikert nem lehet elvitatni Chauchard-tól, aki negyven évvel ezelőtt kereskedőinas volt és ma százszoros milliomos.

Budapesti Napló 1907. augusztus 13.

250. MEGÖLTTE AZ ÖRÖM

– *A vén leány tragédiája* -

Mit csináljon az ember egyebet: megint előhozakodik az étellel. Az élet még tud néha igazán megható történeteket komponálni. Ha novellában olvasnók ezt az esetet, kicsinylőleg intenénk: régi, régi dolog. De így, hogy megtörtént, más. Így az életre hivatkozunk: az élet az oka, az életé a felelősség. És mert megtörtént, riportban számolunk be róla, ha egy kicsit enyhítve is a rendőri hír szintelen, közböbszavain.

Mészáros Júliáról van szó, aki ötvenegy esztendőit élt és leány maradt. Valamikor, fiatal korában jól ment a sora, jómódú szülei voltak, akiknek házában boldogan élte napjait. Egyszerre valami ragályos betegség elrabolta tőle szüleit. Egy napon haltak meg az apja meg az anyja.

Mészáros Júlia a rokonaihoz került, akik szegény emberek voltak s nem tarthatták úgy a leányt, mint a szülei. De amúgy is sok bajuk volt az étellel, fogták magukat és sorra kivándoroltak Magyarországból. Mészáros Júliával nem törődött akkor már senki, magára hagyták szegényt itt, Budapesten.

Mészáros Júlia munkát keresett. Dolgozott, szakadatlanul és szorgalmasan s így valahogy fenn tudta magát tartani egyedül. De sok küzdelmébe és fáradságába került az élet, a szegény leány csakhamar megrokkant, beteg lett.

Egyszerre csak azon vette észre magát, hogy nem tud dolgozni. Fölkereste az ismerőseit, akik szívesen adták neki oda a maradék ételt s néha-néha egy pár fillért. A leányt azonban nagyon elszomorította az, hogy neki kegyelemkenyéren kell tengődnie. Mikor a maradék ételért ment, többször kifakadt:

– Miért is vagyok én erre rászorulva! Én dolgozni szeretnék, én nem akarok semmit sem ingyen elfogadni...

Az ismerősei vigasztalták:

– Eleget dolgozott már, megérdemli, hogy öreg napjaira mi lássuk el étellel. Nem is engednők meg, hogy dolgozzék érte.

De Mészáros Júliát nem nyugtatták meg ezek a szavak. Folyton csak az járt a fejében, hogyan szerezhetne ő mégis munkát?

Tegnap beállított egy régi ismerőséhez.

– Nem tudok így élni tovább, – mondotta, – én dolgozni akarok, meg akarom szolgálni a kenyeremet. Én tudok dolgozni, én már nem vagyok beteg. És öreg sem vagyok; mindössze ötvenegy esztendő. Arra kérem, adjon nekem valahová néhány ajánló sort, hogy engedjenek dolgozni.

Az megszánta a szegény vén leányt s adott neki egy névjegyét, amelyre írt egy pár ajánló sort Pauler Mózesné Rákóczi-út 68. szám alatt lévő papírzacskógyárába.

Mészáros Júlia boldog volt. Alig köszönte meg az ajánló sorokat, sietett Pauler Mózesnéhez.

Remegve nyújtotta át neki a névjegyet. Paulerné elolvasta s rögtön azt mondta:

– Fölfogadom.

Abban a pillanatban, amikor ezt a szót kimondotta, hirtelen összeesett Mészáros Júlia. Az arca még mosolygott, de a teste már hűlni kezdett s megállott a szíve dobogása.

Rögtön orvost hívtak hozzá, aki konstatálta, hogy szívszélhűdés ölte meg.

Mészáros Júlia meghalt az örömtől, mert munkát kapott. Igénytelen, kicsi eset, de szabad rajta gondolkozni.

Budapesti Napló 1907. augusztus 17.

251. A WEKERLE BANKETTJE

Újságírónak gyűlölt és unott valami a bankett. Újságíró nem szeret bankettre menni és nem szeret hivatalos ünnepekben részt venni. Szokás volt azonban eddig, hogy országos céciókra, szoborleplezésekre, miniszterelnöki bankettekre meghívták az újságírás hivatalos képviselői gyanánt: a Budapesti Újságírók Egyesületének az elnökét és az Otthon elnökét. Országos céciókban részt venni nem mulatságos dolog, de hát az újságíró elnökök elmentek: képviselni a sajtót, az újságírást, az újságírókat.

Wekerle tegnap hivatalos miniszterelnöki ebédet adott. És a meghívottak névsorában ott találjuk Rákosi Jenőnek, az Otthon elnökének a nevét; ellenben nem találjuk ott Herczeg Ferencnek, a Budapesti Újságírók Egyesülete elnökének a nevét.

Nem baj. Herczeg Ferencnek bizonyosan kellemesebb és kényelmesebb így. Az újságíró-egyesület tekintélyén és súlyán sem változtat az, hogy az elnöke nem volt meghíva Wekerléhez. De egy-két dolgot ennek a meghívásnak az elmaradása kapcsán ki kell jelentenünk, akármennyire az újságírók belső ügyének látszik is ez a dolog első pillanatra:

1. Rákosi Jenő úr azon az ebéden képviselhetette az újságházat, a magyar imperializmust, a telefonkönyvet, amelyet a darabontkormány ajánlásával adott ki, a fotográfusokat, akik az Otthonban néhány újságíró mellett helyet foglalnak, Andreánszky Jenőt, Krafft-Ebbinget, – de a magyar újságírói kart nem képviselte.

2. A Herczeg Ferenc meghívásának az elmaradása újabb jele annak a megható rosszindulatnak, amellyel ez a szegény Wekerle a sajtó és az újságírók iránt viseltetik. A világnak ez a legmegszorultabb és legtehetetlenebb miniszterelnöke minden alkalmat megragad, hogy a független újságírással neheztelését éreztesse.

3. A független újságírás majd csak kiheveri ezt a legújabb csapást is. Wekerle számára azonban idefűnk egy nagyon régi és mindig nagyon aktuális igazságot: – A legrövidebb életű újság is tovább él, mint a leghosszabb életű miniszterelnök és jön idő, mikor a legnagyobb miniszterelnökök is szerényen és buzgón keresik a legkisebb újságíró figyelmét és hajlandóságát.

Budapesti Napló 1907. augusztus 20.

252. A MI VISZONYAINK

Björnsterne Björnson olyan európai híresség, akit meghallgatnak, ha bármilyen európai kérdésben emeli fel szavát. És Björnson nem is igen szalaszt el olyan alkalmat, mikor beleszólhat nagy aktuális kérdésekbe. Beszélt, mikor Anglia ráfeküdt Transvaalra; beszélt, mikor Oroszország megindult Japán ellen; beszélt, mikor a cár először kezdeményezte az általános leszerelést; beszélt, mikor csak mód és ok volt rá. És az európai sajtó mindig elég érdekesnek találta, hogy szárnyat adjon szavainak. Most Björnson a magyarországi tót kérdésről hallatta szavát. S a koalíciós sajtó ráúzen:

– Az úr nem ismeri a mi viszonyainkat, fogja be a száját!

Montefiore asszony az angol nőmozgalom egyik vezére. Küzd a nők jogaiért otthon és agítál értük a külföldön. Tartott agítáló felolvasásokat Amerikában, Franciaországban, Németországban. Mindenütt nyugodtan, tudományos és elvi alapon. Tegnap nálunk is felolvasást tartott a nők választójogáról. Nyilván ugyanazt mondta el, amit más országokban mondott. Egy szóval se többet, se kevesebbet. Mert hogy a jövő nemzedék nevelése van olyan nehéz feladat, mint öt esztendőben egyszer szavazni s hogy ennél fogva a nő, akire a nevelést bízunk, megérett a szavazás funkciójára is: ezt ugyan éppen úgy elmondhatja Magyarországon, mint Angliában vagy Németországban. De a tegnapi felolvasás után a koalíciós sajtó – ha valamivel udvariasabban is – megint csak azt mondja:

– Ez a hölgy nem ismeri a mi viszonyainkat, jobb volna, ha nem csevegne!

Tessék a metódusból rájuk ismerni. Aki nem az ő szájuk íze szerint beszél, lehet akármilyen európai híresség: letorkolják. A mi viszonyainkat csak az ismeri, aki tőlük kér és kap információkat. Egy hatodrangú francia újságíró, akit ők hívnak meg felolvasásra: az szaktekintély, nevezetesség és ünneplik, ütök mellette a dobot. De Björnson fogja be a száját és Montefiore asszony ne csevegjen. Mert ők nem ismerik a mi viszonyainkat. Aki a mi viszonyainkat ismerni akarja: kérjen előbb információt és pausálét Ábrányi Kornéltól...

Budapesti Napló 1907. szeptember 8.

253. CSIRKEFOGÁS A MOZI SZÁMÁRA

A mozi budapesti jeleneteket keres – A kofaasszony és a tolvajfiú – Verekedés tréfából és komolyan

A mozgófényképszínházak, a mozik, példátlanul elszaporodtak Budapesten. De Budapest életébe igazán csak most próbálnak beilleszkedni. A budapesti publikum joggal követelheti, hogy neki Budapestből mutasson lehetőleg sokat, mulatóságosat vagy érdekeset, a mozi. S a mozi csakugyan nem marad meg már a másodkézből szerzett, idegen fölvételeknél. Eredeti kigondolások, eredeti fölvételek után látnak a mozik.

Hogy hogyan csináltat például egy budapesti utcai jelenetet a mozgófényképszínház, az magában is gyakran kész, kedves, kis bohózat. Bohózat, amihez szereplők, sőt fizetett szereplők kellene. Mert az még nem téma a mozinak, hogy fényképeztesse a Teleki teret a maga publikumával. Akar például egy hagyományosan derűs számot: miként lop meg egy utcai gyerek egy kofaasszonyt. Ehhez kofaasszony kell természetesen mindenekelőtt s egy gyerkőc, aki nemcsak a *lopást játssza el*, de a lopás konzekvenciáit. A fiút, aki menekül, üldözik, elfogják s *elverik*. Ilyen jelenetet játszottak el minap egy mozi számára a Teleki téren. A fiút, aki a tolvajt játszotta, *alaposan el kellett verni*, mert máskülönben nincs a jelenetnek valószínűsége. Az ifjú, alkalmi színész túrta, túrta, de végre igazán ordított, bömbölt. A jelenet után pedig megkapták az összes szereplők a tiszteletdíjaikat. Első sorban természetesen a két főszereplő: a kofaasszony és a lopó gyerek.

Ugyancsak egy mozi számára kellett városligeti népéletkép mostanában. Többek között egy bódé előtt támadt, hirtelen parázs verekedésre volt szükség. A verekedésre szintén fizetett emberek voltak szerződtetve. Afféle kedves, Városligetben otthonos naplopók. A fényképező masina előtt nagy verekedés támadt. Komoly pofonokat váltottak a legények. A többiről már a rendőrség emlékezik meg. A színészkedésből verekedők estig sem felejtették el a kapott ütéseket. S este folytatták, de olyan komolyan, hogy vagy három fej léket kapott.

Így ad a mozi az utcának alkalmat a színjátszásra, így ad új kenyérkereső módokat s csinál néha tragédiákat is.

Budapesti Napló 1907. szeptember 14.

254. A SZIÁMI KIRÁLY TACSKÓI

Homburnak, a híres német fürdőhelynek nevezetes vendége van: Csulalongkorn, a szíami király, aki most körülbelül ugyanolyan szerepet játszik, mint annak idején Naszreddin perzsa sah. Dicsérik, ünneplik bőkezősége miatt, de sok tiszteletlen anekdotát mesélnek barbár kedvteléseiről és mulatságos keleti szokásairól. E hónap 21-én ünnepli születésnapját a Sziám vigadó uralkodója. Világraszóló cécót rendeznek ebből az alkalomból. Megjelenik egyebek között Sziámnak valamennyi európai követsége Homburgban és lesz lakodalom hegyen-völgyön. Vilmos császár, aki saját vendégének tekinti Csulalongkorn királyt, szintén gondoskodott születésnap ajándékról. De megjárta vele. Amikor a szíami király a berlini udvart meglátogatta, nagyon megtetszett neki a császár két elkényeztetett, csinos tacsckója. Ki is jelentette, hogy szeretne két ilyen csinos állatkát magával vinni egzotikus hazájába. Vilmos császár most tizenkét tacsckót küldött mutatóba a szíami királynak, hogy válasszon ki közülök kettőt születésnap ajándékkul. Csulalongkorn ő felsége szeretettel vizsgálgatta a tacsckókat, végig simogatta valamennyi állat selymes szőrét, azután megüzente a hatalmas ajándékozóknak, hogy valamennyi állat olyan szép, hogy ő bizony nem tud közülük választani és így már *inkább megtartja mind a tizenkettőt*. És meg is tartotta, mind a tizenkettőt. Németországban most sokat kacagnak az eseten. És illik följegyezni, hogy többet mulatnak a felsült német császáron, mint a jámborul furfangos keleti uralkodón.

Budapesti Napló 1907. szeptember 18.

255. HUMBERTÉK SORSA

Egy párizsi újságíró meglátogatta őket – Arnieres-ben laknak – Frigyes, a festő – A szegény nagy Teréz – Az örökké víg Romain

Egy párizsi újságírónak eszébe jutott, hogy meglátogassa a híres Humbert-családot, amely már évek óta él elfeledten, távol mindentől. A közönség, amelyet évekig tartott izgalomban híres sikkasztási pörük, általa tudta meg: mi lett a nagy Terézből, Humbert Frigyesből és öccséből, az örökké jókedvű Romain Daurignac-ból.

Pár hét előtt egy hetilap hozott életjelt Humbertékről. Megírták, hogy Teréz és Frigyes a genfi tónál nyaralnak s a nagy Teréz különösen szenvedélyesen űzi az automobil sportot. Ez a híradás valótlannak bizonyult – mint a legújabb tudósítás beigazolta – mert Humberték távol a genfi tótól, Arnieres-ben telepedtek le s az egykor híres asszony szerény falusi házban éli nyugodt, izgalom nélküli napjait.

A Humberték villája a többi házaktól teljesen izolálva van. A kapu ismeretlennek sohasem nyílik meg. A „Matin” ügyes munkatársa mégis bejutott valahogyan s beszélt Romainnal. Láta a „nagy Teréz”-t, de ő már nem szólt vele. Nagy szemeket meresztett reá s némán távozott.

A ház berendezése feltűnően szerény és semmi sem emlékeztet az egykori Palais Humbert fényűző pompájára. A villa szalonjában rámás, vagy rámátlan képek függenek, mind Frigyes munkái, aki festményeivel tartja fenn a családot.

– Sógorom – mondotta Romain – igen talentumos festő. Sohasem pihen. Reggeltől estig dolgozik, fárad a festőállványnál s remélem, most már senki sem mondja, hogy festményeit másokkal csináltatja.

Romain arról is biztosította az újságíró, hogy az ellene felhozott vádak egytől egyig hamisak.

– Sohasem tudott nővérem dolgairól, aki különben folyton vizionál és hallucinál. Mint mi mindnyájan, ő is szilárdul hitt az örökségben.

A beszélgetés alatt hirtelen kinyílt az ajtó s Teréz látható lett. Az egykori „telt, fecsegő” „*grande Thérèse*”-t nem lehetett felismerni. A vendég előtt egy rom állt. A szép, mozgékony szemek kialudtak, az elegáns tartást lomha petyhüdség váltotta fel. Teréz rögtön eltűnt.

Frigyessel és Terézzel együtt él a villában az ősz Humbertné, Frigyes anyja s a volt igazságügyminiszter özvegye. Teréz nővére, Marie Daurignac, az örökös menyasszony, Párizsban tengődik mint zongoratanítónő. Humbert Éva, Teréz leánya, Westfáliában mint francia nyelvmesternő tartja fel magát. Hogy micsodából él a Romain, az rejtély. Csak azt tudják, hogy visszatért régi kedveséhez, Dalazes-hoz, a demi-monde egyik híres csillagához. Ő, úgy látszik, legkevesebbet törődik a család szerencsétlenségével. Elégedett, mint azelőtt, mikor nővérenek palotájában a naplopó és bohóc szerepét töltötte be.

Budapesti Napló 1907. szeptember 21.

CIKKEK, TANULMÁNYOK
1907 október-december

I. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Caruso, Caruso, Caruso

Caruso, minden szájon a Caruso neve, mert itt van, s mert ő sehose imponálhat még úgy, mint a mindenféle tenoristák országában. Hódoljunk mi is nem előtte, de a közönség előtt, mely úgy döntött, hogy az ő lábai elé heveredik. Brisztolbeli udvartartása szédítő s még szédítőbbek a négyszáz koronák, amelyek ilyen szegény városban ilyenkor fillérek könnyűségével ömlenek. De miért kell megtudnunk, hogy ő rajzol, gordonkázik s elítéli a marokkói pacifikálást? Családja, kalandjai, passziói, életrendje miért komplikálják a mi egyébként is problémákkal és szenzációkkal komplikált életünket. Varázsos ember a színpadon, csodálatos hangja van, helyes, jó, de ezért fizetjük. S ha nem varázsos ember, ha a hangja se csoda, akkor is megéri a pénzt annak, aki kiadta, mert volt neki, a Caruso tenoristahíre. De tessék megérteni: nekünk nem az ünnepelt férfiú, nem az érdekes, nagy jövedelmű, hisztériás gusztusú Caruso a vendégünk. A mi vendégünk egy torok, ha úgy tetszik: egy Torok. Gyöngé, olcsó, sajnálnivaló, a négyszáz koronák dacára is szegény ember az, aki Caruso nevét másként fordítja magyarra, mint Torok. Torok úr megérkezett, éljen, s most már csak az a kérdés, hogy csakugyan torok-e?

II.

Mikor Rothschildék lumpolnak

A bécsi Rothschildoknak, ha igaz, majdnem tizenkét milliárdnyi vagyonuk van. Hazai, magyar fölfogás szerint ilyen vagyonos embereknek lumponiok kell. De Rothschildék nem rombolnak kávéházakat, nem muzsikáltatják magukat. Kártyázni nem szoktak s a szerelem még sohse csinált pazarlót egy Rothschildból sem. Hogyan mulatnak hát Rothschildék a magyar klerikálisok legsötétebb hírlapja szerint? A Rothschildok vagyonuk rengeteg kamatából – a szociáldemokráciát támogatják. Most már vagy ostoba az a lap, amely ilyet le mer írni, vagy pedig a Rothschildok Európa legutolsó lumpjai. Mert sokféleképpen lehet ostobaságot csinálni, de ilyenre a legkönnyelműbb lumpok se képesek, mint ezek a Rothschildék.

III.

A hamis Pommeryk

E boldogtalan Budapesten mintha egyenesen azért élne az emberek, hogy egymás illúzióit tépjék. Tudós professzor Schwartz Gusztáv is micsoda rosszat tett, hogy leleplezte a hamis Pommerykat. Még eddig legalább azoknak volt egy kis mámoruk s úri elégtételük, akiknek francia pezsgőre telt. Most ezek is Budapest kételkedőinek, kijózanodottjainak, bánatosainak légióit szaporítják. Miért álcázzon le szép hamisságokat ebben a városban az ember, ahol olyan kevés a szép hamisság. Hamis a politikánk, a kultúránk, az istenességünk, mindenünk.

Hát nem természetes, hogy ennyi csunya hamissághoz hamis francia pezsgőt iszunk?

IV.

Prohászka és Bethlen

Prohászka püspök művei hír szerint román nyelven is meg fognak jelenni. Ugyancsak hír szerint az oláh nép epedve várja e műveket, melyek a klerikalizmus magas iskolájából valók. Egyszer, régen Bethlen Gábor lefordította román nyelvre a bibliát. Nagy gondolata volt a nagy fejedelemnek: meghódítani a román népet a protestantizmusnak. Persze, hogy nem sikerült, s persze, hogy Prohászkanak több szerencséje lesz, mint Bethlennek. Ha Bethlen terve a Bethlen idejében sikerül, kiszámíthatatlan lökést kap Európa e részén a haladás. S hogy milyen szerencsétlenül lassú tempó a haladásé, az fogja legszomorúbban igazolni, hogy Bethlen után évszázadokkal könnyebb azt a sötétséget szolgálni, mely már Bethlen idejében túrhetetlen volt.

Budapesti Napló 1907. október 1.

Lellei

2. A KÁLVINISTA KARDINÁLIS

Tisza István nem szűnik meg meglepetésekkel szolgálni barátainak és ellenségeinek, híveinek és gyűlölőinek. És mindig az ellenségének szolgált kellemes meglepetésekkel, és mindig a tisztelőit önti nyakon hideg vízzel. Ez már így van; erre be kell rendezkedni az ellenmondásokkal csordulásig teli magyar közéletben. Most a dunántúli református egyházkerület őszi közgyűlésén – Pápán – a szekularizáció ellen beszélt. Leintette a mozgalmat, és leintette a mozgalmat megindító református papságot. Károsnak és veszélyesnek tartja a kérdés felvetését; ő is látja az ultramontanizmus veszélyeit és saját egyháza papjainak szorongatottságát és szegénységét, de nem szabad úgy feltűnnie a dolognak, mintha a református papság irigykednék a katolikus papság vagyonára; nem szabad elidegeníteni a klerikalizmus miatt aggódó katolikusokat.

...Oh mi szeretnénk Tisza Istvánról mindig azzal a tisztelettel beszélni, amelyet az ő tiszteletet érdemlő – konzervatív egyénisége megérdemel. De ez után a rendíthetetlen fenségű és bíbornoki hidegvérű pápai szózat után keserűen azt kell mondanunk, hogy így beszél egy úr, akinek tízezer holdja van. Aki várhat holnapig és holnaputánig, aki akadémikus, bölcs vitákat folytathat a klerikalizmusról, mert a klerikalizmus ütéseit soha a testén nem érzi, és aki a maga tízezer holdja közepén talán egy percre sem érezte még, mit érezhet a saját egyházának egy szegény papja, aki maga is nyomorog, aki látja maga körül a nép földtelen nyomorúságát, és aki látja, hogy az öccse, a fia egy nyomorúságos tanári állást se kaphat, mert Barkóczy úr számon tartja a tanárok vallását. Oh istenem, „káros és veszélyes a kérdés felvetése”. A klerikalizmus szorongatásától már véres a torka ebben az országban mindennek, ami liberálisabb időkből megmaradt, és Tisza István mégis a saját papjaira rivall rá, hogy miért kezdenek háborút. A bárányra mordul rá, hogy miért zavarja a farkas vizét. És hogy a liberális katolikusok elidegenednek a klerikalizmus elleni küzdelemtől? A liberális katolikusok örömmel fogadták a református papok akcióját. Akiket ez az akció elijeszt, azoktól úgy sem lehetett semmit sem várni a klerikalizmus elleni küzdelemben; azok csak annyira voltak liberálisok, mint ahogyan Tisza István liberális. És ha Tisza István nem néz körül és nem döbben meg attól, hogy kik ujjonganak a beszédén, akkor a szegény református papok körül fognak nézni és látni fognak. És semmi sem változtatja meg bennük azt a megismerést, hogy a vallás közössége, amely őket Tisza Istvánhoz csatolja, nem elég erős kötelék; hogy sokkal erősebb kapcsokkal vannak a velük együtt nyomorgó és pusztuló néphez fűzve. Hogy Tisza István is inkább tízezerholdas, mint kálvinista, hogy nekik is radikálisoknak kell lenniök, ha kálvinisták akarnak maradni. Tisza István pedig – ha még egyszer-kétszer nyakon önti híveit egy kis hideg vízzel – lehet egyelőre lelki vezére a Zichy János és Szüllő Géza konzervatív szemléjének, idővel pedig vezére egy konzervatív pártnak, ha akadnak emberek még a tízezerholdasokon kívül, akik ennek az országnak a nyomorúságait konzerválni akarják.

Budapesti Napló 1907. október 2.

3. PÜSPÖK URAK KÖRÚTON

Magyarországot megint bérmálják

Ősz van. Magyarországon vagyunk, ügyetlen, szegény, furcsa városkákban. Erdélyben, a Tisza mellett, túl a Dunán vagy a Délvidéken mindegy. Várják a püspököt, mert most megint béрмаúton vannak Magyarország püspökei. Szép idő, aranyos ragyogás nyugalmas, jóleső melankólia. Nizzában s a Riviérán gyakorik az ilyen napok, s ilyenkor fogékony a lélek.

Lobogós, virágos, szőnyeges a városka, s a diadalkapu körül izeg-mozog minden épkézláb ember: érkezik a püspök. Városi díszfogat vagy grófi kocsi várja, s viszi a kastélyba a püspököt. Ha nincs kastély-ura a városkának, dízsátort emelnek. S következik a nagyszerű ceremónia, alázatos sorakozása minden rendűeknek az egyházfejedelem színe elé. Jönnek a főispán, alispán, polgármester, hitközségi elnök. Jönnek a többi egyházak pásztorai és gondozói. Jönnek a kálvinisták, unitusok, esetleg keletiek, luteránusok és zsidók. Az augurok összemosolyognak, s az üdvözlő beszédekre a püspök kegyesen és komolyan jelenti ki: mindannyian egy atyának fiai vagyunk, s a közös cél: az erkölcsi és társadalmi rend, az istenfélelem és üdvösség munkálása. A püspök úr titkárja olvassa a helyi lapokat. Az összes lapok hozsannát kiáltanak a bérmáló püspök elé. Hangsúlyozzák, hogy a nyugtalanság e napjaiban egyetlen kőszikla a vallás. Jelen van a kerület képviselője, esetleg zsidó vagy kitért zsidó. Fölkéri a püspököt a városban levő szobor vagy szobrok megtekintésére. A püspök odakocsizik a vértanú-szobor vagy Kosuth-szobor elé, s imádkozik. A legnyakasabb kálvinista parasztnak is ömlik a szeméből a könny. A püspök lábai előtt hever az egész megilletődött városka. A környék intelligenciája is a városban időzik, hogy megerősödést vigyen szét a nyomortól és szocializmustól megrendült falvakba.

Ezek után a püspök bérmál, ebédet ad, s az igaz ügy titkos, helyi vitézeivel tesz bizalmas megbeszéléseket. A katolikus körbe, a legényegyletbe, a keresztény szocialisták egyesületébe természetesen ellátogat a püspök. Fölzendül a pápai himnusz, s a püspök áld, áld, áld. Bandérium, harangzúgás, fehér ruhás leányok, dalárda, tűzoltóbanda két-három napig. Felekezetkülönbség nélkül borulnak egymás nyakába az emberek.

Mi lesz ebből a szerencsétlen országból, Magyarországból?

Budapesti Napló 1907. október 3.

A. E.

4. PÁRIZSI LEVÉL

Elnök és bíbornok

A francia Akadémia a hagyományok főbástyája, s a francia Akadémia, ahányszor csak teheti, borsot tör a radikális Franciaország orra alá. Ilyen kötekedés volt egy kicsit, amikor az Akadémia, melynek bíbornok volt az alapítója, s bíbornok-tagja mindig van, halhatatlanjai közé fogadta Mathieu bíbornokot. Ez az Egyház és Állam nagy válópörének legizgalmasabb korszakában történt, s lehetetlen volt meg nem látni benne a tüntetést. Az új akadémikusnak azonban kötelessége megválasztása után a francia államfőt meglátogatni s bejelenteni megválasztását. Telt, telt az idő, s Mathieu bíbornok feléje se nézett Fallieres elnöknek. Ez nagy szenzáció volt, s már arról beszéltek, hogy az Akadémia követi az Egyház példáját, s ő is szakít az Állammal. Azonban a szelíd Mathieu bíbornok meggondolta magát, s hosszú hónapok után bejelentette látogatását az Elnöknek. Az Elnök vidéken üdült s hogy Mathieu-t fogadhassa, bejött egy napra Párizsba. A találkozás nagyon szívélyes lehetett, s ismét csak azt bizonyítja, hogy Róma papjai inkább diplomaták, mint harcias katonák.

Francia és magyar képviselők

A francia képviselők szótöbbséggel s váratlanul fölemelték a fizetésüket. Évi csekély hatezer frankkal kapnak többet azóta, mint addig kaptak. Ám az ország nem fogadta túlságosan elragadtatva, jó kedvvel a honatyák ötletét. A szocialista képviselők akik különben is a javaslat ellen szavaztak, voltak az elsők, akik lemondtak a fizetéstöbbletről pártcélokra. Ez kínos és fájó példa volt, de a közvélemény zúgott, parancsolt. Azóta nap mint nap lemond egy-egy képviselő, fájó szívvel, de lemond a hatezer frankról. Odaadják a kerületük szegényeinek, egyéb jótékony célra, s már-már alig van pár tucat képviselő, aki bátran meri fölvenni s elkölteni a hatezer frankot. Zúghatna-e, tiltakozhatnak-e nálunk olyan erősen a közvélemény, hogy a mi képviselőinknek törvényes ezrekről legyen szívük lemondani?

Az erkölcsös Párizs

Francia törvények és szokások szerint élénken tárgyalnak a francia bíróságok házasságtörési pereket. A házasságtörőket azután, ha bűnük bebizonyul, el is ítélik két franktól ötven frankig terjedő pénzbüntetésre. És most ördög tudja, mi ütött a francia bírákba, nyolc-húsz napi fogságbüntetést kezdenek kiróni a házasságtörőkre. Párizs kezd nagyon erényes lenni, s miközben az új humánus házasságtörvény készül, még utoljára alaposan lakolnak, akik a házassági törvény ellen meggondolatlanul vétkeznek. Máskülönben is erényes rohamok jelentkeznek a párizsi bírákon. Újabban például nagyon szigorú a bíróság az Alfonzokkal, a kitarzott szép férfiakkal szemben. Egyszerűen kitiltják őket Párizsból, ha a törvényekkel összeütközésbe jönnek. El lehet képzelni, hogy a jó francia vidék micsoda lendületet fog nyerni, ha az összes párizsi Alfonzokat a vidékre viszik ki.

Párizs, szeptember 30.

5. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Roda Roda és a katonák

Roda Roda tartalékos huszárfőhadnagy maradt, amikor kardját íróttal, szapora és lármás íróttal (hogy szépen beszéljünk) cserélte föl. Hogy milyen író, mennyire író Roda Roda, az nem tartozik ide, s nem tartozik a 38-ik hadosztály-tüzérezredre sem. De okvetlenül sokan emlékeznek még arra, miként tudatta minden ismerősével az újságokban Roda Roda, hogy egy hölgygel (mellékesen: egy bárónővel) szabad házasságra lépett. Katonák fölszisszentek erre a borzasztó istentelenségre s csúnyaságra. Becsületbírótság (vagy hogy nevezik a katonák, nem tudjuk) ült össze, s kimondta, hogy Roda Roda súlyosan vétett a katonaiszti kar becsülete és méltósága ellen. Mire a hadügyminiszter fogta magát és a Roda Roda kardbojtját, s a főhadnagyi rang elvesztésére ítélte az író. Az ám: titokban akármennyi maitresse-t tartani, ez katonás, szép, úri és megengedett dolog. De szabad házasságra lépni, hűségesen összeállni, s a szeretőt úgy szeretni, mint feleséget, jobban mondva: a feleséget, mint szeretőt – ez iszonyú bűn a katonáéknál. Micsoda morál, micsoda ostobaság, micsoda gyávaság ez. S a legfurcsább és legszomorúbb az, hogy az affér közepette Roda Roda is meggondolta a dolgot. Elfogyott az ereje dacolni a társadalommal, s törvényesen feleségül vette – a feleségét. A katonaság ezt nem vette tudomásul, ítél, sőt esetleg súlyosító körülménynek számította be ezt az utólagos esküvőt.

II.

Tolsztoj – Apponyi ellen

Az erkölcsi világban (így tanítottak valaha bennünket jó tanáraink) isteni törvények működnek. Ezek a törvények néha szabálytalanoknak tetszenek, de mindig igazságosak. Ime, Björnson után Tolsztoj Leó gróf is azt vallja, hogy humanizmusnak, haladásnak nem sok öröme telhet olyan emberben, mint Apponyi. Már az majdnem mellékes, hogy véletlenül rossz argumentumokkal dolgoznak ezek a világbíró nagy szellemek. Olyan argumentumokkal, amelyek itthon meg nem érdemelt babérokhoz juttatják Kalksburg magyar hadtestparancsnokát. De mit mondhatnának Apponyiról a Björnsonok és Tolsztojak, ha úgy ismernék, mint mi. Ha igazi bűneit, feketeségét, fatális kultúrarontó szerepét ismernék. Mindegy: már az nagy dolog, hogy a mi boxer-nagyjainkat ellenőrzik. Magyarországot s népét nem ronthatják meg a kultúremberiség tiltakozása nélkül. Bizonyos, hogy Tolsztoj is van balga, agyalágy bolond, ugy-e? Csak tessék így folytatni a mai társadalom, a mai kultúra nagyjainak megítélését. Björnson, Tolsztoj után majd megszólalnak talán a többiek is; s mi valamennyit lehülyézzük. Végre azután csak a magyar glóbus fog maradni s egyetlen nagy elme a világon: Apponyi, Apponyi, a bő szóköpésnek, a semmi föltalálásának nagymestere, a daliás, vén, világi jezsuita; éljen.

Budapesti Napló 1907. október 4.

A. E.

6. ELTŰNT FIATAL POÉTA

Juhász Gyula ismét eltűnt – A lévai rendőrségnek bejelentette, hogy öngyilkos lesz – Édesanyja táviratban tudakozódik – Semmi bizonyos az eltűnt fiatal költőről

Léváról sürgönyzik, hogy a lévai piarista gimnázium fiatal világi tanára, Juhász Gyula, a poéta, eltűnt. Levelet hagyott hátra s ez a levél azt sejteti, hogy Juhász le akar számolni az élettel, öngyilkos lesz.

Juhász Gyula a fiatal magyar poéták elitjéből való. Van egy nagy bűne, mely bárhol, kultúrországban, nagy erénnyé váltódnék: a szinte beteges szenzibilitás. Magyar, hogy úgy mondjuk, tősgyökeres magyar legény, szegedi. De terhes örökségül kapott lelki előkelősége, ifjú álmái, idegen, igazi literatúrákból vett olvasmányai megtévesztették. Az utolsó évtizedben különben szórványosan nálunk is gyúltak lidérc-tűzek. Úgy hisszük, hogy sokan járták meg kegyetlenebbül is, mint Juhász Gyula. Írók és művészek, akik azt hitték, hogy Magyarországon is virrad. Végre is Juhász Gyula még gyermek-ember s érdekes, szép versei is egyelőre csak erős ígéretek. De vádaskodnunk az esetleg halálba indult emberrel szemben nem szabad. Az ő lelke az övé volt, s az ő fátuma az is, ha fiatalon már kétségbeesett.

Félteni már régen féltettük, első versei óta, melyek a Budapesti Naplóban jelentek meg, s a verseket kísérő levelek miatt, melyeket ismeretlenül Ady Endréhez – kit szeretettel vallott mesterének – írt. Ezekben a levelekben már nyugtalanítóan sír, jajveszékel egy önmagát féltő lélek.

Szeretett volna Budapestre, megértők, támogatók közé kerülni. A vidék a maga nagy semmit sem akarásával s érzéketlen, hideg, taposó, nyugodt életével majdnem örületbe kergette. Tavaly Máramarosszigeten volt tanár, s onnan is eltűnt egy szép napon. Megírták ezt akkor a lapok, megírtuk mi is, s már akkor katasztrófára gondoltunk. De Juhász Gyula lecsöndesedett, megbékült egy kicsit, s hála istennek, nem történt baj. Máramarosszigetről Lévára ment tanárnak, ismét hinni kezdett és írt. Közben föllátogatott Budapestre, szívesen fogadtuk, de a személyes ismeretség csak erősítette sokunkban azt a gyanút, hogy a fiatal poéta az egyensúlybűvészetet nem sokáig bírja. Talán Budapesten sem talált mindent és mindenkit olyannak, mint nekikészülve óhajtotta. Verskötetét csak alkuvások, nehézségek s kínos tárgyalások után jelentethette meg egy generózus szegedi nyomdában. Legalább azt mondják, hogy a kötet már kész, de látni sehol se látjuk. Szinte szökve utazott el Budapestről, s nemsokára megint Ady Endrének írt egy panaszos levelet. Önsorsával sírva tréfálgató, öngyilkosságra célzó, reménytelen, furcsa levelet. Versei, melyeket hűségesen küldözgetett nekünk, az utolsó időkben elmaradtak. A lévai rendőrség olyan levél birtokába jutott, melyben Juhász Gyula kereken, világosan bejelenti, hogy megöli magát. Szegény édesanyja, akit a lévai rendőrség táviratban értesített, ma a következő sürgönyt küldte Szegedről hozzánk:

„Mit tudnak Juhász Gyuláról, eltűnt. Juhászné.”

Mi annyit tudunk csak, amennyit megírtunk, s nem tudunk Szegedre megnyugtató választ küldeni.

Budapesti Napló 1907. október 4.

7. MAGYARORSZÁG ÚJJÁSZÜLETÉSE

Most már egészen megnyugodva tekintünk a pécsi kongresszus felé. Rendben van minden; már szidják őket, a világosság emberei tehát jól dolgoznak. Szidják őket. Sőt, ami több: megállapítják róluk, hogy le vannak győzve. Önök csodálkoznak? Ne csodálkozzanak. Prohászka győzte le őket... Ezt mondják odaát. Rendben van. Ezt nyugodtan tudomásul vehetjük. Majd mikor az apologetika tankönyve a tudomány mérlegén többet fog nyomni, mint a matematika könyve, akkor igaz lesz, hogy Prohászka legyőzte a progresszió embereit. Addig hadd ujjongjanak odaát; a szívükben úgysem lehet más, mint elfogódás és riadt félelem. Mert Pécsen ismét kiderült, hogy Magyarországon megvan az anyagi és a szellemi megújulás minden feltétele. Szellemi értékekben, erkölcsi erőben, munkakedvben gyönyörűségeesen gazdag tábor ment el a pécsi kongresszusra a világosság, a haladás és a kultúra lobogója alatt. És nincs itt félelem sem. A tudománynak ez a csapata bátor és erős. A tudományos mérkőzésben, a szellemi fegyverekkel vívott harcban már az övük a győzelem. Eljön az idő, mikor a politika harcában is az övük lesz. Az az idő lesz Magyarország újjászületése.

Budapesti Napló 1907. október 6.

8. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A Piccolo ügye

Il Piccolo: olasz lap, nacionalista-liberális lap haragosa a szocialistáknak Ausztriában, Triesztben. Történt, hogy Trieszt népét a kenyérdrágaság miatt népgyűlésre hívták meg a szocialisták. Nemcsak elvtársak jöttek el, lévén a kenyér nem ridegen proletárkérdés, de a polgárság ezrei is. S végén a gyűlésnek a mob lett az úr, végigzúgta, tépte az utcákat, boltokba betört, rabolt és rombolt. A rendőrség, az a jó rendőrség, mely Triesztben olyan, mint Párizsban s Budapesten, mint Kisinevben, nyomozni kezdte először is a fölbujtókat, az izgatókat. Mintha kellene oda izgatás, ahol a kenyérről van szó, s ahova egyszerű meghívásra tízezrek csődülnek össze. Ausztriában a tanúzási kényszer szigorúbb, mint bárhol, tehát a rendőrség zseniálisat gondolt. Megidézte a Piccolo riportereit, akik voltak a népgyűlésen, hogy valljanak, miket beszéltek, mikkel bujtogattak a népgyűlés szocialista izgatói. Trieszt kultúrváros, s ebből természetesen következik, hogy a Piccolo fölháborodott a rendőrség ötletén. Hogyan, egy önérzetes hírlap akaratlanul rendőr-kémeket küldjön oda, ahova ő a közönség szolgálatára hírhozó riportereket akart küldeni? A Piccolo riporterei, intelligens és emberséges emberek legyenek azok, akik denuncióljanak? Hát az újságíró a közönségé-e, a társadalom lelkiismeretéé-e, a kultúráé-e vagy a bürokráciáé-e? A trieszti rendőrség azonban nem tréfált, követelte a vallomást a Piccolo embereitől. S mikor ezek ezt megtagadták, elítélte őket száz koronákra. Az osztrák bűnvádi perrendtartás szerint hat hétig terjedhető fogházbüntetést is mérhet a tanúzást megtagadókra. A Piccolo embereit másodszer is megidézték, s a riporterekre alighanem fogházbüntetés vár. De a Piccolo nem enged, s a riporterek sem hajlandók a spion-szerepre. A Piccolo ma levelet írt a Budapesti Naplónak, s véleményét kéri ebben az igazán jelentős kérdésben. Hasonló levéllel kereste föl Európa és Amerika minden ismertebb lapját. Hát itt különvélemény bajosan fog akadni. Az újságíró a közönségé és önmagáé, senki másé, legkevésbé a rendőrségé. Az újságíró, ha igazi és becsületes, jogosan lehet a leggőgösebb ember a világon és kényszerített rendőrspicli soha. S az osztrák bűnvádi perrendtartás egyike azoknak a legbarbárabb jogintézményeknek, melyek szép számban nyomják, nyomorítják a szerencsétlen Habsburg-monarchiát.

II.

Kukoricáék igazsága

Vegyük tudomásul, hogy Budapesten a rendőrkard Brennus-kard lett szerelmünk serpenyőjén is. Most már itthon vagyunk: születendő honfitársaink akkor születnek meg, ha Boda főkapitány megengedi. Mert Czach Antal rendőr úr szennyését akármilyen tisztára is mosta a budapesti kir. ítélőtábla, az igazság bennmaradt a mosóvizés teknőben. Kukorica Lajos korán este, fél tíz órakor egy utcasarkon diskurált menyasszonyával, Valasch Máriával. Czach Antal rendőr, az erkölcsjogász rárohant a párra, s megkardlapozta őket. Kukorica Lajos szegény portás

ugyan, de vőlegénynek nem volt talmi. A tárgyalásra, melynek végén Czach Antalt szinte cum laude, fölmentették, már mint Valasch Mária férje jelent meg Kukorica Lajos. S ők, Lajos és Mária csak diskuráltak, de lehet, hogy nagyon fontos témákról diskuráltak. Lehet, hogy esküvőjük késett ez ügy miatt valamit, s mer-e esküdni Boda főkapitány, hogy ez a késés nem került egy gyermek meg nem születésébe? Holott olyan kevés a születni vágyó magyar, pusztulunk, fogyunk tréfa nélkül.

Czach Antal, Czach Antal: még csak haragudni se lehet reá, már csak a kedves neve miatt sem. De hogyan érzi magát Boda, aki a Czach Antalok fejét benépesítette bogarakkal. Soha még szerencsétlenebbül nem fogott rendőrfőnök erkölcsjavításhoz, mint Boda, pedig sok rendőrfőnök képzelte már azt a bolondságot, hogy az erkölcsöt a rendőr hozza rendbe. A rendőr, aki gróft csak akkor fog meg erkölcstelenségért, ha a gróf már kopott. A rendőr, aki az úri kaszinók és más bűnbarlangok előtt beleszalutál az éjszakába. A rendőr, aki a Stefánia-úton sohse állított meg kétfogatú kocsit, mely mohóbb párt szállított Kukoricáéknál. Szóval, mint minden Magyarországon, az erkölcs is a szegény ember ellen, dacára és kínzására kell. És amit Czach Antal erkölcstelennek lát, az olyan erkölcstelen, hogy akár kardot lehet rá nyelni.

Budapesti Napló 1907. október 6.

Lellei

9. A HÁLÁS UTÓKOR

(Lengyel Menyhért színjátéka, melyet ma mutat be a Nemzeti Színház)

A Nemzeti Színház észrevett egy keserű, csöndes, derék, bátor, naiv, fiatal embert, Lengyel Menyhértet, aki tavaly a Tháliában A nagy fejedelemmel panaszolta el azt, amit most A hálás utókorral panaszol. S ha Lengyel Menyhértet megmosolyogjuk, mint ahogy a főpróbán olykor tettük, cinikus gazemberek vagyunk. A világ nem Budapest, s olyan gúnyos, gonosz skriblerek csak Budapesten élnek, mint mi. Amit Lengyel Menyhért lát, érez és panaszol, azt mi tömören vagdossuk egymás fejéhez kávéházakban s máshol. Budapesten bizonyos dolgokról sohse hallott a publikum; s írók között pedig már oly banálisak ugyanezek a dolgok, hogy egymástól pirulnánk leírni. Ez megint egy szimptomája a mi kevés és egyetlen kultúránknak, de szerencsére vannak még Lengyel Menyhértek.

Szeretnék annyi szeretettel írni Lengyel Menyhértről, amennyivel az ember életmentőknek s egyéb mártíroknak tartozik. S annyi keserőséggel, amennyi őt elfutja, a csöndes és tűnődő embert, mikor az életre s az emberekre gondol.

Fogják mondani, de nem igaz, hogy Lengyel Menyhért szalmát csépel, s nemcsak művészietlen, de tudománytalan is. Azonban a Nemzeti Színház színpadáról hallani még idétlen jajgatásokban is lappangó, titkolt, nagy, bűnös fájdalomainkat, nemes esemény.

Magyar a darab, elsősorban magyar, ezt a nincsmáskéntet nálunk hangsúlyozni kell. S hogy Shaw-tól, Ibsentől Clemenceau-ig bánatos bábjátékok készültek már bőven a Lengyel Menyhért problémáiról, ez nem baj. Az igazi témák a nagyok és közönségesek, s az igazi írók szeretnek és tudnak ezekről újat mondani. Az aránytalanságok élet és boldogság, a lehetetlenségek valóság és kigondolás között sehol se olyan nagyok és bizarrak, mint a félkultúrájú Magyarországon.

Lengyel Menyhért hőse, akit egy kicsit Pulszky Gusztáv, egy kicsit Péterfy Jenő árnyéka kísér sok más hazai árnyékkal együtt, elbukik, mert újítani akar. Eltiporják; a felesége, a kollégái, az elvtársai, a tömeg, a publikum, a közvélemény, a kormány. Szalad, szökik az öngyilkosságba, s valahol Szicíliában az Élet kedvesen szól hozzá, a Nap ráragyog, s eldobja a revolvért. Ott marad, ott él, mialatt ebben a Temető-országban nagy embert csinálnak belőle, a halottból. Az ő reform-eszméi, az ő álmai hágcsök lesznek azok számára, akik őt a halálba kergették. Műveit díszkiadásban adják ki, emléktáblával jelölik meg a házat, ahol lakott. S ő visszajön váratlanul négy év múlva, mert egy asszonyt hagyott itt, nem a feleségét. Egy asszonyt, akit egyedül sajnál a viharos és hazug múltból s egy gyermeket, aki az ő szökése után született. Ibsen-ember lett közben belőle, aki hol jár már az ő régi elveitől. S új pogány lett belőle, aki egy Botticelli-kép előtt mindent elfeled. Itthon megalázhatná, összetörhetné ellenségeit, de nem teszi. Megalkuszik velük, elviszi magával szeretőjét és gyermekét. Visszamegy – élni Szicíliába, mert az emberek kevés helyen élnek, de olyan barbárul sehol se negligálják az érdeemes életet élést mint itthon.

Különös, érdekes és gyermekes darab: Lengyel sok szerencsés és igaz figurát csinált, érzi a maga igazait, sokat, mindent el akar mondani, ami lelkében sír. Emiatt csetlik-botlik, bántó szavakat kölcsönöz stilizált novellákból, vezércikkek-ből, szimbolista versekből és szociológiai tanulmányokból. Láthatólag vigyáz magára, nehogy olcsó embernek, hatás-vadásznak lássék, s éppen avval bűnhődik, amivel bűnözik.

De ez a Lengyel-darab mégis esemény: társadalmi s kulturális forrongásunk nagy bizonyítéka. Kell, hogy afféléket halljon végre a Nemzeti Színház közönsége, amiket ma este fog hallani. Mi pedig nem tudunk jósolni, csak egyet tudunk. Ez a Lengyel Menyhért, ez a keserű, csöndes, (túl-csőndes), derék, bátor, naiv, fiatal ember – erős ember. És nekünk ma, amikor föl akarjuk bátorítani azt a lakmározó, ronda asztalt, melyhez csak kiváltságosak ülhetnek Magyarországon, minden erő nagyon becses. A darabot (ezt máris meg merjük jósolni) nem játsszák jól egészében megfogva s hozzá stílust csinálva. Külön-külön azonban szinte mindegyik szereplőnek lesz sikerben része.

Budapesti Napló 1907. október 6.

(Dyb.)

10. WERBŐCZI ÉS AZ Ő NÉPE

Csönd legyen Hunniában, csitt: nem látjátok, hogy sír és imádkozik a populus Werbőczianus? Válogat a szentek között, nem tudja már, melyikben bízzék, halálra van ijedve. Most íme megtalálta legszentebb szentjét, Werbőczi Istvánt, hagyjátok imádkozni, mi is imádkozunk vele. Tehát szálljon ég felé a Nápoly alatt nyögő olasz parasztnak riadt imája: „A Vezuv haragszik, bömböl a föld, fekete az ég, forr a tenger, Szent Januárius, segíts.” Nagy baj van Nápolyban, mikor meghordozzák Szent Januárius szobrát, s nagy bajban van a feudális Magyarország, ha Werbőczihez folyamodik. Szent Januárius segítségével falvakat temetett el bátran a Vezuv. Érkeznek idők, hála istennek, amikor már a legfurfangosabb szentek se tehetnek csodát. Nagyszerű fátum, hogy a populus Werbőczianus éppen most fog kimúlni, mert ki fog múlni, amikor Werbőczi lelke nem uralkodott soha diadalmasabban a magyar mocsár-vizek fölött.

Werbőczi, az ugozsai köz-úr, nagy ember volt, mi is bevalljuk, ha a nagyságot morális skrupulusok nélkül mérjük. Abból a melegágyból kelt, ahonnan a legszebb, legkülönösebb magyar palánták. Onnan, ahol az elkoldusodott magyar nemes már-már szinte belesüllyed a legmagyarabb semmibe, a parasztnépbe. Nagy törvénye van annak, hogy ugyanazon sorból jöttek szinte egyszerre Dózsa és Werbőczi.

Werbőczi azt a vért hozta magával, amely a magyar nemesek ázsiai őseiben zabolátlankodhatott. Kiraboltak azok mindenkit a besenyőkön kívül, akik ehhez náluk is jobban értettek. Szolgává süllyesztettek mindenkit, akit csak szolgává süllyeszthettek. Legelső sorban önfajuk drága, nagyszerű táplálóját, a legértékesebb és legboldogtalanabb parasztnak, a magyart. A megkínzott, elnyomott parasztnak impotenciája s a sors bosszúja az, hogy ez az ország kicsi, félszeg, lázár, elmaradt. A populus Werbőczianus gondoskodott arról, hogy végső rothadásig együttmaradjon, s legfeljebb lézengő, külföldi rittereket vett a maga soraiba.

Az úri, halódó Magyarországnak méltó prófétája volt ő, Werbőczi István. Pártvezernek, diplomatának, palatinusnak, bírónak, tudósnak és szónoknak egyformán magyar. Ha föl lehetne támasztani, át lehetne hozni a mi korszakunkba. Amitől az isten mentsen meg bennünket, mert esze, ravaszsága s faló kedve a mai kis Werbőcziek összeadott eszénél, ravaszságánál és faló kedvénél is nagyobb volt. Züllöttebb volt akkor az ország még mai züllöttségénél is. Werbőczi alkalmas időben született, kegyetlen tudatossággal emelkedett. Becsapott mindenkit, s nem volt pör vagy kár, ami ne őt gazdagította volna. Tudott kegyes lenni mindenkinek, akiből kihúzhatott valamit. Az első magyar politikus volt ő, ki krétával számította ki, hogy a nemzetieskedés, vagy mai szótárunk szerint, hazafiaskodás, kítűnő üzlet. Dehogy volt ő a köznemesség vezére az oligarchia ellen, mely oligarchiába olyan félelmes erővel harcolta föl magát. Neki elég volt egy szónoklatot kivágni a tanulatlan, korhely, már akkor is üres nótákon sírva vigadó falusi köznemesek fegyveres tábora előtt. Ez a tábor őt vezérének fogadta, s hogy anakronok legyünk, revolvert adott a kezébe, s Werbőczi megrevolverezte a ki-

rályt, a leendő királyt, a főnemességet, mindent. Úgy ítélte, mint bírót, ahogyan a fülemile-pör bíróját, ővele lehetett beszélni. Egyszerre volt hű embere Ulászlónak, Lajosnak, az utánunk vágyódó Habsburg-ősnek, Zápolyának. Neki mindenki eszéköz volt más ellen önzesebe s új és új donációs levelek számára. Végül nem volt Magyarországnak vármegyéje, ahol neki falvai ne lettek volna. Az utána következő nagynevű hazafiaktól és hazaárulóktól a modern minisztériumi panamázóokig mindenki az ő tanítványa. Még csak az sem új nacionalista ötlet, hogy az egri püspök adjon pénzt a hazafiaknak, mert neki van. Werbőczy éppen az egri püspököt pumpolta úgy meg, hogy a püspök ország-világ előtt jajgatott. Azután minden mindegy volt neki túl a hatalmon, pénzen és birtokon. Ne legyen királyválasztói jog, jöjjön idegen dinasztia, söpörjön el mindent a török áradat. Becsapott mindenkit a jobbágyságon kívül, mert a jobbágyságnak nem is ígért semmit. Polgárság akkor még csak egy-két német városban volt, de ezeknek is kimutatta a fogafehérjét. Hanem a jobbágyság nyöghették századokig az ő kegyetlen ítéseit: a Tripartitum, mely egyébként egy alacsonyrendű osztrák törvénykönyv mintájára készült, s egész jogászai működése a jobbágyság örökös leigázására s az úri Magyarország végtelenítésére készült. A populus Werbőczyanusnak – kijavítjuk – nem is prófétája, de Messiása volt.

Sírhat, imádkozhat a populus Werbőczyanus, van miért. Werbőczy István még adathatott magának kétszer nemzeti ajándékot azokkal a jobbágysággal, akiket igás állatokká tett. Az új jobbágyság fölemelték fejüket és kezüket. Pusztuljon a Werbőczy népe, a világ leghaszontalanabb, kitartott osztálya. „A Vezuv haragszik, bömböl a föld, fekete az ég, forr a tenger, Szent Januárius, segíts.” A populus Werbőczyanus érzi a veszét, sír és imádkozik: Csönd legyen Hunniában, csitt.

Budapesti Napló 1907. október 8.

Ady Endre

11. SZÉCHENYI ISTVÁN DICSŐSÉGE

– *Vanderbilték és a legnagyobb magyar* -

Newportban, Amerikában a Vanderbilték domíniuma körül, ezer riporter leskelődik. Miss Gladys Vanderbilt és Széchenyi László gróf házasságáról még egyre hasábokat ontanak az amerikai lapok. A *négyszázak*, New York milliomos arisztokráciája nem tud eltelni a büszkeségtől. Vidulj, szegény Magyarország, a nagy büszkeség oka nem kisebb ember, mint Széchenyi István gróf.

Vanderbilték, amikor már mindent megírtak a lapokkal, végül reklámot csaptak a legnagyobb magyarnak is. És Vanderbilték és egy házasság révén ma az összes világlapok kiírják, hogy Vanderbilt leendő vejének a családjában élt egy úr, akit Magyarországon a legnagyobb magyarnak neveznek. Ez éppen olyan dicséret a vőlegényre, mint az, hogy az apja, Imre gróf nagykövet volt. Hogy a Széchenyi-család állítólag, az amerikai lapok szerint, a kilencedik századig viszi vissza az eredetét. S hogy a Széchenyi-család rokonságban áll az Esterházyakkal, sőt a Caraman-Chimay-akkal.

Íme, mint kell föltámadnia nagy Széchenyi István dicsőségének. Megfizetett amerikai riporterek tolla által, s ama szerencséből, hogy egy Széchenyi nevű úr Vanderbilt-leányt vesz nőül. Mellesleg egy olyan Széchenyi, akit talán még legkisebb magyarnak is túlzás volna címezni. Külföldön élt, él s akar élni, gondjaink, a mi magyar gondjaink nem bántják. S bizonyosan kevesebbet szenved fajáért aggódva, mint az, akit a francia Temps „le plus grand des Hongrois” címen fölfedez Európa számára.

Ez az, amit mi, mai magyar nemzedék, megérdemlünk. És az amerikai Széchenyi-kultusz nem hitványabb a mienknél. Próbálja meg Vázsonyi, Sándor Pál, Benedek János vagy valaki, hogy idézzen idézőjel nélkül bizonyos passzusokat Széchenyi műveiből a magyar parlament előtt, kirúgná bármelyiküket a tudatlanok, a törpék, a semmik hada. Ellenben szabad klerikális diák-szövetséget csinálni Széchenyi nevével. Szabad ráfogni fekete teóriákra, hogy azok Széchenyi igazságai. S főképpen szabad ezt az országot úgy tönkretenni, hogy a legnagyobb magyar még döblingi lázámaiban sem sejtette.

A sors pedig úgy büntet bennünket, epigonokat, hogy Széchenyi Istvánt fölfedezi a világ azért, mert egy Széchenyi horogra juttatott egy aranyhalacszkát, egy Vanderbilt-leányt.

Budapesti Napló 1907. október 13.

Lellei

12. A FEKETE LOBOGÓ

Az Országgyűlési Néppárt, nagy O-val és nagy N-nel, manifesztumot intézett Magyarország népéhez kis n-nel.

Vártuk ezt a becsületes, ezt az okos, ezt a hangos, ezt a bátorságos üzenetet már régen. Tudtuk mi jól, hogy a mi parlamenti pártjainkban lélek, lendület és kultúra annyi lehet körülbelül, mint Macedónia összeverődött bandáiban. S azt is tudtuk, hogy a mi parlamenti pártjaink közül egyedül a néppárt kapcsolta be magát a kikerülhetetlen erővel ható Nyugatba. Az már azután megint Magyarország hagyományos szerencséje, hogy egyetlen eszmélő parlamenti pártunk is a fekete Nyugat szövetségese. Hála istennek – mert keneteseznek illik lennünk e témánál –, van mégis egy pártunk, egy seregünk, melynek hite van. Sőt a hitnél sokkal többje: kezdése, látása, merése, célja, s ez mind európai. Dévénytől Gyimesig ez az ország most méla hallgatás, bamba várakozás, keserűség és hazudozás. Ejh, gondolja a néppárt, sőt Országgyűlési Néppárt, mit komédiázzunk, mit halogassuk a halaszthatatlant? S míg a piros lobogó csak egyleti zászló inkognitójában lobogta be Budapest utcáit, íme már nyíltan, szabadon ki van bontva a fekete lobogó. Ehhez előbb persze nemzeti küzdelem kellett, országgra-zúdulása az éheseknek és tudatlanoknak, de erről ne beszéljünk.

Egy bizonyos, hogy a néppárt, az Országgyűlési Néppárt, mindig tudta, hogy mit csinál, s ma is tudja, amikor elébe vágott az okvetlenül bekövetkezendőknek. Átcsapott, kétségtelenül átcsapott hozzánk a Nyugat szociális, áradatos forrongása. A néppárt, hiszen Bécs olyan közel van, megszervezi a magyar Luegerek hadát, mielőtt itt egy parányi parlamenti erőssége volna a haladásnak, a valódemokráciának, gazdasági igazodásnak és kultúrának. Boda főkapitány vitézei még báméskodóknak sem engedik, még az Országház-térig sem engedik a népet, s íme itt van a nép ellen – a néppárt, a sunyi, de szájas keresztényszocializmus. Isten mentsen – mert most már állandóan kenetesen kell beszélünk – azt gondolni, hogy a néppárti manifesztum nem akart nagyon mögöttük maradni a Schönbrunnból szárnyaló vész híreknek. Nem, nem: ez az üzenet nem szólhat Konopistnak avagy Konopistnak csupán, hanem a magyar társadalomnak és a jövőnek. A néppárti manifesztum fontos, szükséges fölfoszlása a mi zavaros, beteg társadalmunk arcrejtő fátyolának. Egyébként pedig nem új, nem csodás és – újra mondjuk – nem váratlan az egész dolog. Ahol csak az új, félelmes társadalmi erők mozgásba jöttek, a reakció rögtön hozta – Krisztust.

Mert Krisztus nevében vedlik s dörgölőzik vedlő bőrével a néphez a néppárt, az Országgyűlési Néppárt. Amíg a koalíció másik két pártjában még a sárgák csoportja is bután, junkeresen kavarog, a néppárt már magára illesztette a kipróbált, európai formát. Szocializmust a szocializmus ellen, azaz: hagyományt, alázatot, templomot, papot a nyugtalan népek. Amit a nálunk még csak távolról dübörgő demokrácia fenyeget, azt a klerikális had már sáncokkal veszi körül. Még feudális rendű az ország, egy geográfiai és nemzeti püspökfalat, még polgárságunk kialakulatlan, rövidlátó és félénk: már a bástyákon ott van a reakció legmodernebb,

legkitanultabb védő csapatja. Lobog, lobog a keresztes, harcias, pirossal szegett fekete lobogó s az ország, ez a mindig későn ébredő, szerencsétlen Magyarország, hallgat, még talán sóhajtani se mer. A hatalomra került boxer-had eszik, eszik s verekszik a vályúk körül, de nem lát és nem akar látni. Micsoda tapintatos, okos mérsékletű gyomra s micsoda jó szeme van a néppártnak! Mennyire érzi, hogy az aranjú szép napok után melankólia, bánat következik. Nem is zsidó ész ez már, hanem görög kalmár-ész, mely a holnapi tűzokért le tud mondani a mai verébről. A néppárt (szabad-e már keresztényszocialista pártnak hívunk?) átengedi a sovány mát a faló kedvűeknek a zsíros holnapért. A néppárt Európában él, s amit cselekszik, azt kultúrtársadalmak kipróbált eredményei javallják. A néppárt elébe vág a történelmi, de dicstelen riválisoknak. Kossuth Lajos pártja röhög, pattog vagy káromkodik, s ez minden, amire a készülő társadalmi forradalmat méltatja. Van-e azon a tájékon tíz-tizenöt magyar agy, becsületes, világos, józan, szabad fej? Avagy meg kell várnunk, hogy a vörös lobogó mérkőzzék majd össze a feketével? Tudunk-e élni addig, ilyen reménnyel s ilyen veszedelmek között? Olyan társadalomban, ahol a reakció legtermészetesebb ellenségei, a hitvallásukban fenyegetettek is gyáván makognak? Ahol vezető protestánsok, urak, nagyurak dühöngve támadnak a nép mellé állott magyar lelkipásztorokra. A fekete lobogó ki van bontva, s a fekete hadsereg kardcsapás nélkül veheti birtokába Magyarországot. Milyen lehet egy olyan háború vége, hol a hódító, fekete seregnak, egy fanatikus pártnak útjába a mai reális történelmi pártok egyike se áll. Legföljebb a szociáldemokrácia messze pírja s talán az a túlságos mohóság, amivel Krisztus nevében ezek az Anti-Krisztusok jönnek.

Budapesti Napló 1907. október 15.

(A. E.)

13. TIZENÖTMILLIÁRDOS HAZAFIASSÁG

Mi történik Franciaországban? – Az antimilitaristák üldözése – Kell a háború, vagy legalább is a háború félelme – A hangos hazafiak mindenütt – rabolni akarnak

(Párizsi levél)

Franciaországban nem egészen váratlanul, de kissé más formában, mint a Dreyfus-ügynél, kitört – „a hazaszeretet”. Egyszerre veszedelmes, eltiprandó, pokoli fajzat lett az antimilitaristák serege, s Hervét talán le is nyakaztatná Clemenceau, ha merné.

Franciaországban se sokan, de máshol éppen kevesen értik meg, mi ütött Franciaország radikális uralkodó polgárságához. Nem egyszerű ok ez, nem könnyen észlelhető, bár végtelenül természetes. A hivatalos Franciaország majdnem bevallottan, a francia polgárság és tőke sejtésesen érezteti, hogy *háborútól retteg*. Nem Marokkó vagy nem csupán Marokkó s még csak nem is a túl-hatalmas és túl-militáris Németország táplálják ezt a félig komédiás rettegést. A francia tőke attól retteg voltaképpen, amit szükség adtán ő maga fog megcsinálni. A francia tőke retteg a háborútól, melyet esetleg provokálni kész, és az az érdeke, hogy egész Franciaországot átfázassa ezzel a rettegéssel.

Úgy áll tudniillik a dolog, hogy eleddig *tizenötezermillió frankot* kölcsönzött Oroszországnak a francia tőke. Szó sincs róla, hogy e roppant summából mostanában csak valami is visszaszivárogon, sőt már eregetik a *ballon d'essay-ke*t némely már megvásárolt francia lapok egy új orosz kölcsön célzatából.

Ezért a francia burzsoák nagy hazafiaskodása, ezért az antimilitaristák örült üldözése. *Ezért* a műrettegés a háborútól, s ezért az a szándék, hogy mindenki háborútól rettegjen. Ezért támadt föl újra Oroszország nagy szerelme, s az új, kényeszerű, orosz kölcsön miatt ugratják magasabbra mesterségesen az orosz értékeket.

Soha világosabban nem tűnt ki, hogy micsoda galád célokot szolgálhat a „hazafiasság”, mint most Franciaországban. Majdnem arról lehet beszélni, hogy a hazafiasságot a „nemzetközieseknek” kell egész Európában rehabilitálni. A feudalizmus, a klerikalizmus s a tőke mind a hazafiasság nevében támadnak a munkás nemzet-társadalmakra. Megmentik újra és újra a hazát, valahányszor saját profitjukat kell megmenteni. Ha háborút nem csinálhatnak, csinálnak háború-félelmet, s bebörtönöznek jámbor rajongókat, hogy a nép elhiggye, hogy veszélyben a haza.

A francia tőkének tizenöt milliárdja úszik, ezért kellene a háborús hírek, s ezért kell a „hazafiasság”. Majdnem olyan erkölcstelenség ez, mint a magyar uralkodó osztályoké, akiken szintén csak azért tört ki a hazafiasság, azért hirdetnek veszedelmeket, mert bűnös hatalmukat fenyegeti – a nép.

Párizs, október 7.

Budapesti Napló 1907. október 15.

– n.

14. BAJ VAN A PARASZTTAL

(Falusi jegyzetek)

Csögön, Kegyén, Girolton s máshol alázatos oláh parasztok éltek még nem nagy ideje. Nagypapák jobbágyok voltak, s ők úgyszólván beleszülettek az urak süvegezésébe. Így volt és így – nincs – panasztolták nekem, hogy otthon jártam, pátriámbeli urak. Jó, ostoba arccal, fontoskodva, leplezett, tréfás ravaszsággal reszkíroztam meg:

Persze, persze, elrontották őket az agitátorok, a pópa, az oláh fiskális.

Urambátyámék azonban nem vették észre a tréfát, s gúnyosan legyintettek a kezükkel:

– Dehogy az agitátorok, más itt a baj: elromlott a paraszt. A magyar parasztnál már régibb a betegség, s most utolérte az oláht is. Hogy ő is kimegy Amerikába, bánná a fene, de vissza is jön. Ha az ispán elmegy napszámos-szerzésre, kénytelen könyörögni hozzájuk. Elromlott a paraszt, Amerika és a szocialisták elrontották.

*

Beszélgettem ezerholdas urakkal, akiknek a birtoka körül apáik korában még kálvinista magyar falvak nyüzsögtek. A magyarokból éppen hogy magnakvaló maradt itt-ott. Nem nagyon szaporodtak, a város is szívogatta föl őket, Amerikába is sok elment. Akkor nem búsultak az urak: oláhok jöttek a magyarok helyébe, s az oláh olcsóbb volt és alázatosabb. Úgy látszott, hogy minden úgy sikerül, mint három-négyszáz-öttszáz év előtt. Ha a magyar jobbágy makrancos volt, menjen isten hírével. Itt az olcsó, az alázatos oláh, s egész vidékek így cserélődtek föl népességükben. S íme, rossz időket élünk, a régi recept nem ér semmit. Az oláh paraszt is elromlott, nem akar barma lenni az uraságnak. Szomorú idők járnak, s az ezerholdas urak káromkodnak.

*

Politikáról nehezen váltanak szót, hallgatnak a falusi urak. Sok minden fáj nekik, sok mindent szégyellnek, hallgatnak. Ősz van, ez zsúr-szezon a falvakban is. A birtokos urak meghívják a plébánost, a kálvinista papot, a jegyzőt, a tanítót is, mert kezd nőni az unalom. A plébános összevész a kálvinista pappal a szekularizáción. A tanító szerényen, de szidja Apponyit, s a jegyző védi az egész kormányt. A legnaivabb birtokos úr vágja el a gordiusi csomót:

– Urak, urak, ne bántsuk egymást, össze kell most nekünk tartanunk. Ez a büdös választói jog a veszedelem, s minden magyar embernek támogatnia kell a kormányt.

*

Vihar-szag van a falvakban is, sőt ott van igazán. Tasnádra eljött beszámoló helyett egy kis murizás céljából a képviselő úr. Még az eladósodott bérlők is négyes fogattal rukkolnak ki. Szeretnénk ugyan szónoklatot hallani a képviselő úrtól, de így se baj. Így viszont mindenki a képviselő úrnak mondhatja el a saját véleményét. Az öreg Károly bácsi, a vármegye neszтора is sort kerít rá, s könnyes szemmel, reszkető hangon mondja el a képviselő úrnak a véleményét:

– Öcsém, elvesz az ország, a haza, a magyarság. Mondd meg Kossuthnak, tegye jóvá, amit az apja vétkezett. A paraszt is boldogabb lesz, ha megint jobbágysorsba jut.

Budapesti Napló 1907. október 16.

A. E.

15. KIS SZENZÁCIÓK PÁRIZSBÓL

(Párizsi levél)

I.

A költöző Morgue

A párizsi Morgue-ot, a híres Morgue-ot bizonyosan elviszik mai helyéről, ahol az élet útjában van. De akármilyen nagy város is Párizs, nem akad benne hely a Morgue-nak. Úgy volt már, hogy a Pont-Neuf tájékára helyezik ezt a permanens temetőt, ezt a halottak menedékházát. Föllázadt az egész Párizs a terv ellen, s kezdtek új hely után nézni. Most már megvolna a Morgue helye a Mazas-téren, Párizs tizenkettedik kerületében. És ez is bajosan fog sikerülni, ez az új terv. Az egész tizenkettedik kerület lakossága tiltakozik az ajándék ellen. Meetingeket tartanak, plakátokon, repülő papírkák ezreivel tiltakoznak. A Morgue nem talál helyet ebben a városban. Az élő emberek irtóznak a halottak közelségétől. Háttha még a halottak a legszomorúbbak és legidegenebbek, mint a Morgue halottjai.

II.

Akit Szenvedésnek hívnak

Hatalmas férfiú, ötvenévesnek látszó, valóságos Herkules, egy megrokkant Herkules állított be egy párizsi étterembe. Evett, ivott, mohón, kiéhezetten, s mikor a számlát hozták, hívatta a tulajdonost.

– Uram, valóban kitűnő ebéd volt ez az ebéd. Pénzem azonban nincs, tehát nem fizetek.

Amíg a főnök rendőrökért küldött, az ismeretlen férfiún dühroham tört ki. Mintha a bibliai öreg Sámson példáját akarta volna utánozni. Össze akart dönteni mindent s legyilkolni mindenkit. Rendőrök s becsődült utcai járókelők csak nagy nehezen bírták megfékezni. De amikor ártalmatlanná tették, meg is kínozták alaposan. Most a rabkórházban fekszik véresen és nagyon szomorúan. Napok óta hiába kérdenek tőle akármit, ő csöndesen, csökönnyösen ezt hajtogatja:

– A nevem: Szenvedés, az apám: Balsors, az anyám: Nyomor.

III.

Hervé és tanítványai

Hervé és az antimilitaristák újabb üldözése óta látszik csak meg igazán, hogy az antimilitarizmus apostolának milyen fanatikus tanítványai vannak. Nem kell a rendőrségnek kutatni, hogy kik a[z] Hervé bűntársai. Nap-nap után négy-öt ilyen jelenet játszódik le Párizs legélénkebb helyein. Megáll egy fiatal ember, mert többnyire fiatalok a[z] Hervé rajongói. Megáll, s elkiáltja magát harsányan, hogy a közeli rendőr bizonyosan meghallja:

– Éljen Hervé, éljen a társadalmi forradalom, vesszen a hadsereg!

A rendőr természetesen szalad, lefűlelni a tüntetőt. Ez pedig boldogan megy a börtönbe, csak ezt akarta.

IV.

Gaubert-ék az automobil ellen

Gaubert és társai kis emberek, de pár nap óta híresek Párizsban. Párizsban tudniillik milyen nagy az automobil-kultusz, olyan nagy az automobil-gyűlölet is. Az automobil sokasodik, s egyre szorgalmasabban gyilkol az utcákon. Gaubert és társai tehát összeesküvést szöttek az automobil ellen. Forgalmasabb utakon, ahol Párizsba bejönnek a kirándult automobilok, ők esti és éjszakai órákban kőtorlaszokat emeltek. Egész sereg automobilszerencsétlenség történt, habár egyik se halálos. De az összeesküvők hurokra kerültek, s hiába volt mellettük Párizs nagyobb felének a szimpátiája. Egy kivételével valamennyi összeesküvőt szigorú börtönbüntetésre ítélték. Jóval többre, mint egy-egy sofórt, aki, már ha elgázol, halálosan végzi el.

Párizs, október 11.

Budapesti Napló 1907. október 16.

16. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Lówy Mór – Maurice Loewy

Magyarországon született, Lówynek, Móricnak, zsidónak és zseninek született. Tehát okvetlenül megvetés, elnyomás, nyomor, elzűllés vagy megőrülés lett volna a sorsa. S lett belőle külföldre szakadt kiváló hazánkfia, aki becsületet szerzett a magyar szellemnek. Itthon sohse kapott volna ez a Móric még egy középiskolai katedrát sem. Künn Párizsban élt, és meghalt mint Európa első csillagásza, mint a párizsi obszervatórium igazgatója, mint Maurice Loewy. De milyen kevés Lówy Mórnak van ilyen sorsa, ennyi ereje és bátorsága. Hány Lówy Mór születhet s pusztulhat itt el, mert Lówy, mert Mór, mert zseni. Lump ország vagyunk: itt még ma is, még kölcsönként ezres bankókból is fidibuszt csinálunk, hogy pipára gyűjt-sünk gögősen.

II.

Mit csinálnak a püspökök?

Már az is a változott, terhes idők jele, hogy a publikum kellemetlenül kutatja, mint élnek Magyarország legelső urai, a püspökök. Furcsa, kedves, szép pletykákból kaptunk most például egy csokorra valót. Lehetséges, hogy ezekből a nagyon valószínű *on dit*-kből amolyan vissza-visszatérő rovatot csinálunk.

1. Tehát van Magyarországon egy millió koronás jövedelmű püspök, aki kissé paralitikus. Olykor rohamai vannak a püspöknek, s ilyenkor leány-arcú titkárját túri csupán maga mellett. Nem szabad ebből rosszat gondolni, inkább poétikus és megható dolog szokott történni ilyenkor. A béna lelkű főpásztor megszimogatja a titkár arcát és százszor nyögi el:

– Juliskám, Juliskám.

A beavatottak tudják, hogy a főpapnak valaha volt egy Juliskája, s ezt a Juliskát, csak éppen Juliskát nem tudja feledni. Hát nem gyönyörű cabaret vers-téma volna ez?

2. Van egy püspökünk, akinek históriailag szentelt, biztosított joga funkcionálni a magyar királyné megkoronázásánál. Ez a főpap megtudta, hogy káplánjai s a szemináriumi hallgatók nagy része – sodorják a cigarettát. A sodrott cigaretta sárgára festi az ujjakat, s ez csúnya. Az elegáns püspök bizalmas rendeletben meghagyta, hogy csak szopókás cigarettákat szívhatnak ezentúl egyházmegyé-jének minden rangú klerikusai.

3. Szoborleleplezés volt egy püspöki városban, ahol gróf a püspök. A püspök memóriája szörnyű gyenge, s általában a szent nagyúr olyan éles eszű, mint egy gyógyíthatóan gyönge elméjű gyermek. A püspök kilép a dízsátorból, s átadják neki a koszorút, melyet neki kellett a szoborra letennie. Az egész udvari papság remeg, s egy kanonok papírlapot nyújt át a főpásztornak. Ő pedig remegő hangon olvassa le a beszédet, mely ennyi volt:

– Egyházmegyém nevében kegyelettel teszem le ezt a koszorút.

Nagy megkönnyebbülés, miniszter, főispán s mindenki alázattal gratulál a püspöknek.

A többit esetleg majd máskor meséljük el.

III.

A Petőfi-ház

A Petőfi-ház javára a magyar társadalom sötétebb és nagyobb fele még mindig nem unta meg a hangversenyzést. Gyalázatos merénylet készül Petőfi ellen, úgy sejtjük. Azokról, akik Kazinczy Ferencet, a klerikális nacionalizmus számára sajátították ki, minden rosszat fölteszünk. Azok nem kíméltek senkit, s kultuszukkal egy Kossuth Lajost is megbántottak. Áttetsző a céljuk: elvenni tőlünk, magyar szabadgondolkozóktól, minden nagy magyart, aki a mienk. És minden nagy magyar a mienk. De nem sikerül lejáratni a mi nagyjainkat. Petőfi sohase lesz olyan halott, hogy fekete kriptába zárhassák. Mintha megérezte volna, hogy kik mernek valamikor az ő nevében szólni, legalább a tetemét elrejtette, amikor a halállal találkozott. A Szent Imre-ifjak ugyan ne beszéljenek halottak napján az ő sirjánál.

Budapesti Napló 1908. október 18.

A. E

17. PIKLER – THALAMAS

– *A tudatlan tudatlanság* –

Láttam én már francia Szent Imre-ifjakat is tüntetni a tanárjuk ellen, amely Piklert ott Thalamasnak hívták. Az a Pikler-Thalamas líceumi tanár volt, nem tudós, nem gondolatok bajvivője. Inkább politikai agitátor, epés, haragos, türelmetlen úr, aki nem tudott abba beletörődni, hogy az emberek szamarak. A mi Piklerünk bölcsebb ember, s ő még azt is meg tudja magyarázni, hogy az emberek nálunk miért még szamarabbak, mint máshol. Kár a fölösleges idegességért, nem kell megijedni az érdekelteknek: Pikler nem akarja nagy füleiket elmulasztani. Ő és vele egyre többen csak annyit akarnánk, hogy legalább annyira lássanak az emberek, mint civilizált embercsoportokhoz illik. És Pikler még csak annyit sem tud elérni, hogy néhány ügyes ravasz jezsuitán kívül legalább azt sejtjenék az ellenségei, hogy miért – ellenségei.

Mikor a francia Szent Imre-ifjak a „köpd le Thalamast” indulóval sétálták be az utcákat, senki se volt tájékozatlan. Thalamas egy valóságos pamfletet írt Jeanne d’Arc ellen, aki nő volt, szűz volt, mártír volt és hős volt. Legalább is egyik legártatlanabb alakja és babonája a francia történelemnek. Sokkal sürgősebb teendői vannak a francia babonairtóknak, mint ez a leány, tehát Thalamas senkinek se volt szimpatikus. De a harcból ő került ki győzedelmesen, a Szent Imre-ifjakat elrakták a szocialisták, s a kormány gondoskodott, hogy Thalamas taníthasson.

Pikler az ájult, halódó Magyarország lelkiismeretének tudományos megszólaltatója. Csak éppen annyit akar, amennyi tudományosan lehetséges, egy kevés Európát ide, ebbe a Góbi-sivatagba. Mint tudós, elvégzi a magáét, s olyan mértékben, hogy Európa tudományos világa kalapot emel előtte. Amit ezen felül csinál, az a jó, nemes, derék magyarnak és embernek a cselekedete: áldozat. Ám forradalmárnak Szent Gellértől Széchenyi Istvánig mindenki veszedelmesebb volt nála. Legutolsó ország vagyunk a világon, ha itt egy Piklert mint társadalmi reformert üldözni lehet. Mikor ő szinte sértően szerény, s csak annyit szeretne, hogy ne legyünk a világ szégyenfoltja.

Ellenben a legfurcsább hírek jönnek hozzám magyar iskolákból. Egy tanár úgy magyarázta meg diákjának a Pikler-veszedelmet, hogy Pikler Péccsett azt hirdette: aki bírja, marja. És tovább nem is tudta magyarázni ezt a korszakos, szomorú hülyeséget. Egy másik, okosabb tanár szerint a kultuszminiszter ő nagy méltósága ellen elkövetett tiszteletlenségével Pikler rossz példát adott az ifúságnak. Egy nagy vidéki város tanári szobájában komolyan megegyeztek, hogy Pikler szeretne megbízást kapni egy, középiskolák számára készült, kizárólagos történelmi tankönyv megírására, s mert ez nem sikerül, ezért haragszik. Más országban, ha a reakció gázságokat követ el a kultúra ellen, legalább tudatosan követi el. Nálunk még ez sem lehetséges, s egy Thalamasnak volna itt igaza, aki epésen, haragosan, türelmetlenül gázolna itt minden számarának a bendőjében és hitében.

18. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Upton Sinclair metódusa

Upton Sinclair, az amerikai húströsztlök regényíró leleplezője, teljesen a milliárdosokra vetette magát. Regényekkel akar harcolni a pénz ellen s a pénz legundokabb birtokosai, az amerikai plutokraták ellen. Nemrégiben beállott inasnak a Vanderbilt-családhoz, s képzelhető a nagyszerű familia rémülete, amikor kiderült, hogy új inasuk egy veszedelmes ellenség, inspirációt és adatokat leső író. Az Upton Sinclair metódusa igazán amerikai, nem túlságosan előkelő művész-módszer, de hasznos. Mi mindent másképpen tudnánk és látnánk, ha a nevezetes személyek inasai írni tudtak volna? Inas-szerepeket már vállaltak író emberek, nagy és hasznos elégtétel volna s nyereség az emberi dokumentumokat gyűjtő irodalom számára, ha a valódi inasokat hirtelenül fölkeresné a múzsa. Mert az álinasoknak nem sikerülhet mindent látni, s kidobják őket, mint Vanderbilték is kidobták érthető felháborodásukban Upton Sinclairt.

II.

Amivel Bülowot vádolják

Egy Brand nevű író Bülow német kancellárt olyan hajlamokkal vádolja, melyek egy német kancellárt mint csupán vádak lehetetlenné tehetnek. A Hohenzollern-család egyike a világ legszaporodóbb kedvű s legasszonytartóbb családjainak. Vilmos császár csak akkor engedi fiait megnősülni, ha leendő menyeiről orvosi jóslás legalább nyolc lehető gyermekszülést megállapít. S egy ilyen császárnak legyen olyan kancellárja, aki hidegen fordul el a nőktől, s a szerelmet nem a legkipróbáltabb, legősibb, legpolgáribb fölfogásban gyakorolja? Így nem lehet kancellárkodni, a német birodalmi gondolatot szolgálni, mely mégiscsak megkívánja, hogy a férfiak és nők ne kerüljék el egymást. Ez valami olyan volna, mintha nálunk valaki a magyar impériumot s a harmincmillió magyart hirdeté, s olyanokkal vádolnák, mint Bülowot.

III.

Hol lehet jól sikkasztani?

Oroszországból, Szentpétervárról nagy sikkasztás híre jön. Eddig kiderült a városi nyugdíjalapban harmadfél millió rubel hiány, s azt hiszik, mondhatnók: remélik, hogy ez a hiány jóval nagyobb lesz. És ez Oroszországban történik, mely ország csak Franciaországnak többel tartozik 15 milliárdnál. Ahol tönk tönköt ér, ahol érték már nincs is, s ahol új kölcsönideája már a legrókébb pénzügyi talentumnak sincs. És ilyen országban még mindig játszva sikkasztanak el milliókat. Mint ahogy játszva sikkaszthatnak Magyarországon is, ahol nem sokkal rózsásabbak és dúsabbak az állapotok. Oroszországban és Magyarországon több sikkasztás történik, mint az egész világon együttvéve. Mivel már úgyis mindegy, s mivel másképpen nem kerül pénz, sikkaszt, aki sikkaszt.

19. A NAGY MIKLÓS

– *A holnapi temetői ünnepre* –

Prinz Franz, principe Francesco – így írják – ott lesz a Bartha Miklós gyászparádés sírjánál holnap. Ha nem igaz, amit a nagy Miklós egykor állított, hogy tudniillik festi magát, ejtethet egy-két könnyet is. De vallja be önmagának, hogy örül e híres, öblös nagy száj kora elnémultán. Nagy karéj kellett volna e szájba a nemzeti süte-tű kenyérből. S immár elérkeztünk oda, hogy a nagyon nagy hazafiakat jobban szeretik a sírban a vezérek.

Pompás síremlék, virágok, beszédek, énekek közepette néhány percig megint aktuális lesz a nagy Miklós. Mi se akarunk kegyeletlenek lenni, s amit adhatunk, adunk, e pár sort adjuk virág helyett. De adunk ennél többet is: ezennel bánatosan lemondunk a legkönnyítőbb és legmagyarabb vigasztalódásról, a kétségbeesésről. Nem jajgatunk, nem vádolunk, bölcsességet parancsolunk magunkra. Sőt még mi mondjuk, siettetjük: állítsák fel gyorsan a szobrot is, a Bartha Miklós szobrát. Csináljon Apponyi Bartha-napot az iskolákban, Darányi béres-stipendiumokat ugyane névre.

Nemcsak, hogy kétségbe nem esünk, de nem is csodálkozunk. Nem reklamáljuk Jókai, Tisza Kálmán, Szilágyi Dezső, Vajda János szobrát. Nem csúfolódunk s nem mondjuk: ilyen nagy embert érdemel a mai Hunnia. Sőt azt se, hogy a nagy Miklós ezért a nemzeti uralomért küzdött, ami bekövetkezett. Holott nem volna gúny egyik sem, igaz mind a kettő. A nagy Miklós méltó nagysága a kornak, s a nagy Miklós sohse gondolt szebbet, mint amit Polónyi Bécsben nyélbe ütött.

Nem Ugron rabonbán volna a boldogok boldoga, hanem a nagy Miklós, ha élne. Hiszen minden győzött: a tudatlanság, a hamisság, a sötétség. Mennyire megtes-tesült ebben az erdélyi kálvinista pápistában egy degenerált, pártos fajtának minden csúnya bűne. Gyula vezér lázadása nem sikerült valamikor, az új Gyula-lázadás igen. Az, ami Magyarországon diadalt aratott, teljesen annak a régi, akkor hiú lázadásnak a mása. Akkor a keresztény rend jelentette Európát, s Gyula és Koppány tiltakoztak az új rend ellen. Most megérezték a Gyulák és Koppá-nyok, hogy Európa ismét erőt akar venni a magyar lelkeken. Érezték, hogy ez lesz az ő vesztük, s megcsinálták az ő hazug nemzeti küzdelmüket. Ennek a küzdelemnek, ami igaz, az igaz, a nagy Miklós magna pars fuit. Volt benne, ma-radt még benne a magyar zseniből is valami. De műveletlen volt, áltató, hitvány, brutális, rosszmájú. Legyen neki könnyű a föld, a síremlék, a szobor. Nem fáj nekünk, ő a ma uraitól mindent megérdemel. De sajnáljuk mint embert, mert mint ember tragikus lény. Milyen jól lakmározhatnék, szegény, halálban diadalmas Miklós mester, ha élne.

Budapesti Napló 1907. október 22.

A. E.

20. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Weisz Samu szerelme

Szegény Weisz Sámuel, szegény Samu, neki nem sikerült a szerelem. Weisz hordárról van szó, aki a mostohaleányát imádtta a revolverig. És ebből a szerelemből semmi sem hiányzott, még a szép fantázia sem. A halállal való komoly játék sem hiányzott: egész szerelem volt. De amikor valaki Weisz Samu pirossapkás közszolga úr, öreg, félszeg zsidó. Hány szerelmi gyilkosságnál lágyultak el már az esküdt szívek. Viszont Samut, a félszeget és komikust, kísérletért is öt évre ítelték. És nemcsak ez a szomorú a Weisz Samu tragédiájában. Mindannyiunknak esete és szomorúsága a Weisz Samu. Íme egy áttetsző emberen keresztül így fest a tragédia. Ez az élet, ez a szerelem, ez a tragédia, ez a halál. Csak éppen hogy egyikünk-másikunk komolyabb arcot tud vágni hozzá, mint Samu.

II.

Lajos káplán mulatott

Lopott az ifjú pap, mert az élet furcsa vidámságaira volt kíváncsi. Kilumpolta magát Pozsonyban, Bécsben, Lipcsében, Budapesten. Elfogyott a plébánostól lopott pénz, s elfogyott a Lajos káplán kíváncsisága. Ma már tudja, hogy a szabad lumpok minden öröme nem ér föl egy okos, erős plébános rejtve-nőszésével, halk lumpolásával. Tehát Lajos káplánnak meg kell bocsátani. Most lesz ő csak igazán jó pap. Plébániához kell juttatni őt mihamar. Nagyszerűen fog tudni prédikálni a világi gyönyörök ellen. S imádkozni, hogy kísértetbe ne jöjjön se ő, se más.

III.

Lipót király apasága

Bizonyos nagy érzésekhez kevés az, hogy az ember gazdag és fiatal. Királynak, koronásnak kell lennünk vagy kellene lennünk bizonyos érzésekhez. Például Lipót király most azt hiszi, hogy megint apa. A híres Vaughan bárónőnek tudniillik fia született. Mindenki más, egy Rockefeller is, kételkednék legalább két percig. Csak királynak adatott meg, hogy aggul is higgyen. A királynak joga van így szólni: parancsolom, hogy én vagyok az apa. S mivel a mai demokratikus világrend a királyokat is kötelezi, ő is elhiszi, a király, az aggastyán, ezúttal Lipót király, hogy ő apa.

IV.

A Tolsztoj felesége

Tolsztoj Leó gróf felesége ötkötetes önéletrajzot írt. S az önéletrajz nem is nagyon önéletrajz, hanem, mint természetes, Tolsztoj életrajza. A nagy íróknak igazán nincs szerencsájuk – feleségükkel. Ha Heine tovább él, megéri, hogy Matildja könyveket ír. Hiába választja ki házastársát a legirodalomtalanabb környezetből is az író. A nővel csoda esik: megfigyelő és író lesz belőle. Szegény Tolsz-

toj, Matuzsálem-kort kellett érnie és töltenie a feleségével. S végül kiderül, hogy a jámbor, öreg grófné írónő, brrr.

Budapesti Napló 1907. október 23.

Lellei

21. STEFFENS ÚR DINER-JE

Egy amerikai milliomos gaztette

Heidelbergben a törvényszék öt napi börtönre ítélte Steffens amerikai sokszoros milliomost. Steffens úr a mulató milliomosok közül való, aki új szenzációkat keres ez unalmas világban. Sok fantáziája nincs e Steffens úrnak, de az a nagy keresés, mellyel szórakozni törekszik, páratlan. A Jókai Kárpáthy Jánosa egeret nyeletett az udvari bolondjával, a cigánnyal. Steffens úr fogott az utcán két szegény, rongyos, napszámos embert. Megkérdezte tőlük, hogy szeretnének-e enni egy pompás vacsorát. S akarnának-e keresni egy olyan summát, amelyet becsületes munkával sohse kerestek. Megalkudott velük ötven és harminc márkában, s elvitte őket Heidelberg legforgalmasabb terére. Hogy az ötven és harminc márkáért mit kellett végezniök a Steffens úr embereinek, bajos elmondani. Hát ma még nem csupán automobiloik járnak az utcákon, hanem – lófogatok is. Az automobil is, haj, csepegtet, hullat benzin-foltokat az utcákon. S a lovaktól pláne nem lehet kívánni, hogy illetudók legyenek, mint egy amerikai milliomos. Szóval Steffens úr, a két megvásárolt, szegény ördöggel megetette, amit a lábunkkal olyan óvatosan szoktunk kikerülni lovak-járta utakon. Ezért a gázságáért ítélték el vajmi kevés börtönre Steffens urat.

A mi korunk a megértés, megbocsátás és humanizmus kora volna, az isten akárhova tegye. Nyilván még Steffens úrnak is akadna védője, szánakozó védője. Ám egy bizonyos, hogy a legnagyobb emberi gyalázatosságokra a pénz képes. Az újféle eredetű pénz, pláne a nagy kínnal és spekulációkkal szerzett pénz – degenerált örökösök kezében.

Az unatkozó Pénz mindenké fölött mindenki megaláztatását akarja. Az asszonyból Messalinát, a férfiból nyomorék szolgát, az emberből állatot szeret csinálni. Hogy gögösen, minden hatalom tudatában pöffeszkedjék s mosolyogjon széles, sátáni mosolygással le reánk. A Pénz maga a gyalázatossá változott isten, aki bosszúálló és büntető minden ok nélkül. Megbosszul, megaláz, megbüntet mindenkit, akinél s akinek – nincs. Steffens úr leüli az öt napot, s a dolog nincs rendben. Ebben a mai nyomorult társadalomban jó pénzért mindig szerezhet magának mulatságot. Ha akarja, megetethet megvásárolt emberekkel még mást is, mint Heidelbergben.

Budapesti Napló 1907. október 24.

A. E.

22. HELÉNA-KÉRDÉS

– *Vannak-e szép nők?* –

Most megint Marcel Prévost rángatta elő a Heléna-kérdést, ezt az ostoba ötletet. A Heléna-kérdés sehogyse Páris szép szeretője körül forog. Nem tudományos kérdés, nem Homérosz-magyarázat, nem történelmi kétség. Még csak nem is Menelaosz halhatatlan szarvainak a kérdése. A Heléna-kérdés röviden az, hogy elcsúnyultak-e az asszonyok vagy sem. Valakinek eszébe jutott, hogy a női szépség nemcsak elváltozott, de el is múlt. Szép Helénák ma már nincsenek, s a Lajosok maitresse-ei s a napóleoni dámák között akadt talán csak egy-két halvány mása Helénának. Ma szép nők nincsenek, csupán olyan nők, akiket kinevezünk szépeknek.

Az bizonyos, hogy nagy festők és szobrászok, akik szerelmileg hamarosan kitombolták magukat, régen elégedetlenkednek. Ők igenis azt állítják, hogy a civilizált nőstény egyszerűen ocsmány. Elpuhult, elaránytalánodott, elégtelenedett, már-már csak váz lett, amely szépíthető. Szépíthető kozmetikával, masszázssal, kendőzéssel, ruhával, művészi eleganciával. Az öreg Rodin, a nagy szobrász, például minden reményét és hódolatát a vad, egzotikus nők mezítlábjai elé rakja. Arról a Ruth kisasszonyról, aki, ha jól olvastam, mostanában fog Budapesten táncolni, s aki állítólag indiai hölgy, Rodin kijelentette, hogy fölr Amerika és Európa összes asszonyaival.

Hogy a művészek, különösen a fáradtak, misztikusak, nyugtalanok vagy vének miket mondanak, az a többi embernek nem okvetlenül fontos. De a Heléna-kérdést most írok, krónikások kezelik, bogozzák. Meg kell tehát sürgősen állapítani, hogy a Heléna-kérdés – nincs. Mert a nyomtatott betű éppen úgy téveszt, mint a kép vagy a szobor. A milói Vénusz modellje esetleg igen olcsó, elnyűtt nőcske lehetett. S absolute nem támogatja semmi azt a föltevést, hogy Heléna királyné valami más szépség lehetett, mint például Türk Berta kisasszony.

Ellenben az ötlet kedvéért is szívesen beismerjük, hogy női szépség voltaképpen nincs. Nem is volt, nem is lesz, csak az van, amit mi, férfiak látunk. Nem a nők csúnyultak tehát, hanem a férfiak lettek neuraszténiások, kételkedők, s az őshímtől annyira eltávolodottak, hogy már nem is a létező nők között válogatnak, hanem a hajdaniak s az elképzelték között is. Azért egy-egy félóráig örökké lesznek nők, akikről abban a félórában őrjöngve valljuk, hogy Heléna királynő szobaleányuk se lehetett volna.

Budapesti Napló 1907. október 25.

Lellei

23. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A Carpathia ajándéka

Holnap Fiuméba érkezik a Carpathia, a híres Cunard-hajó, s ezúttal nemzeti örömet hoz. Csak hétszáz visszatérő magyar kivándorlót, akiket hajótörés nélkül ért hajótörés. Hétszáz magyart, akiknek számára már Amerikában sem volt betöltetlen hely. S furcsa: a hírlapok örülnek e vérnyereségnek, örömmek. De a belügyminiszter e hétszázaktól is megijedt. Hirdeti, hogy nagy akció kell e hétszáz megtért, tékozló fiú ellátására. Bevallja hát, hogy hétszáz új embernek se tudunk itt-hon munkát és keresetet adni. De micsoda szép és nagy szavaink vannak a kivándorlásról és visszatelepítésről. Hajh, ha vagy ötszázezer Amerikában élő magyar egyszerre elhatározná, hogy jön haza, de megérdemelnők.

II.

A Zulejkák is magyarok

Nemcsak a Balkán rossz házaiba, de a háremekbe is tőlünk veszik a nőket. Zulejka, a hárem gyöngye, magyar, a Zulejkák is magyarok. Olyan gazdag ország vagyunk, hogy mindenféle leányunk van. Fiumében egy éjszakai mulatóhelyen sokáig vonzott egy arab leány. Végül kiderült, hogy cigány lány a Dunántúlról s olyan szépen beszél magyarul, hogy Eötvös Károlynak is kedve telnék benne. Most azután Magyarországból kerülnek ki a hárembeli cserkeszleányok is. Amint-hogy az orosz-japán háború idején Párizs orosz-szimpatiaiáit folytán a legtöbb orosz hivatásos szépség – magyar volt. Ez ellen az internacionalizmus ellen, mely a magyar társadalom rettenetes zülléséből támadt, nincs a hazafiaknak szavuk? Ha már az állami kivándorlást megcsináltuk, Wekerle figyelmébe ajánljuk ezt az ügyet. Ha már mi látjuk el az egész világot nőkkel, államosítsuk az elhelyezést. Ez a monopólium igen jelentős summával járulna a magasabb kvótához.

III.

Amit Magyarországról írnak

Sikerült elhelyezni egy magyarbarát cikket olyan New York-i lapban, mely mindig ellenségünk volt. Amíg ellenségünk volt, addig szennyes zuglap volt a New York-i. Most, egyszer kivételesen, világlap, becsületes, komoly újság. Ez a viselkedésünk hitvány, gyámoltalan és piszkos. Hiszen akkor a megtérő Björnsonról is, ha véletlenül megdicsér bennünket, visszavonjuk az összes sértő jelzőket, akkor holnap esetleg már nem lesz se hülye, se agyalágyult Björnson. Vagy füttyülünk arra, amit a külföldön rólunk írnak vagy sem. De az ilyen pulyaság nem volt magyar szokás soha. Mint ahogy semmi sem magyar, ami magyar és hazafias védjeggyel van ellátva.

Budapesti Napló 1907. október 27.

24. HÍRES NŐK ESETEI

I.

Yvette Guilbert a színpadon

Yvette Guilbert drámai színésznő akart lenni, s húsz rendkívüli esztendő árán az is lett. Régi szonokokat énekelt utoljára Párizsban, Konstantinápolyban, Londonban, Budapestnek. Ekkor már lehúzta a híres, hosszú fekete kesztyűket, s már készült Brüsszelbe. Brüsszelben fölavatta magát a komoly művészet papnőjévé. S ha valaha még viszontlátja Budapest, úgy fogja látni, mint Réjane asszony riválisát. Azt mondja Yvette, hogy ő mindent elfelejtett, ami volt: azt is, hogy mint hangtalan énekesnő a café-concert-eken keresztül meghódította a világot. Ez a húsz esztendő nem volt, nincs, s ő az az Yvette, aki 1887-ben megbukott a színházban. Újra kezdi, mintha mi sem történt volna, s ő az lesz, ami akar lenni. Az is lesz, ami akar lenni, s bizonyos, hogy ez a nő drámai művésznőnek termett. De kicsoda bolond, rejtett valami a zseni, a hivatottság, íme. Esetleg megvénül az ember, világhírű lesz azáltal, amire nem született. Esetleg meg is hal, ha nem olyan szívós, mint a nagy Yvette és végül, ha már pénze és neve van, bemutathatja azt, amit igazán tud. Különbözik pedig, ha a világ legrosszabb színésznője volna is, próbáljunk örjöngeni érte. Megérdemli, s hitessük el vele, hogy ő az, aminek magamagát képzele.

II.

A Gould-leány új házassága

Van érdekesebb házasság-szenzáció is a Széchenyi-Vanderbilt házasságnál. Férjhez megy újra a Gould-leány, Boni de Castellane gróf elvált felesége. Ez a Castellane-Gould házasság szomorú házasság volt. Az amerikai leány állítólag kétszáz millió frankot vitt a Castellane-palotába. Az öreg Gould s a család még visszakaphatott vagy száz milliót a válás után. Nem azt hinné az ember, hogy egy ilyen mindenképpen balog házasság után egy Gould-leány leköpi az európai arisztokráciát? Leköpi, igenis, leköpi egy amerikai milliárdos leány őszinteségével. Ellenben az ex-grófnőt nagyon elronthatta Európa és az arisztokrata miliő. A Gould-leány férjhez fog menni egy francia herceghez, a Boni de Castellane sógorához. Valószínű, hogy még rosszabbul jár, mint járt a grófi urával. Végre egy hercegnek több joga van komisz férjnek s pazarlónak lenni, mint egy grófnak. De a férfiak kapnak egy új, nagyszerű dokumentumot arról, hogy a nőt nem kell lelkiismeretesen megóvni a csalódástól. A nőnek az a passziója és sorsa, hogy csalódjék, s irigyelni való talentuma, hogy a csalódás nem teszi tönkre.

III.

A gyűlölt Margaret Frey

Miss Margaret Frey amerikai leány, akit gyűlöl s méltán gyűlöl ma minden szép nő. Frey kisasszonyt egy igazán hatalmas szépségversenyen Amerika legszebb nőjének deklarálták. Nincs olyan messze Európa Amerikától, hogy az európai szépségek éppen úgy ne gyűlöljék Frey kisasszonyt, mint az amerikaiak. Most

Párizsban egyenesen a Frey kisasszony gyűlölt dicsősége miatt nagy nemzetközi szépségversenyt tartanak. És mondani se kell, hogy a versenyen Frey kisasszony első díjat nem kaphat. S ha Margaret Frey nem okos leány, ebből tragédia lesz. Ha azonban okos leány, akkor már nem leány, mert Amerikában a reklám kincset ér. S ha egy megcsúfolt gazdag férj mellől tekinthet át Európába, igen jól mulathat a párizsi szépségversenyen. Valahogy úgy, mintha Carnegie arról értesül, hogy Szapáry Pál gróf Budapesten ellentrösztöt csinál.

Budapesti Napló 1907. november 1.

Lellei

25. ANDRÁSSY ÉS A DARABONTOK

Máramarosból sokféle panama híre érkezett már, de olyan panamát még Máramaros sem produkált, mint most. Erdő-panama, só-panama, vicinális-panama, sőt kosztos diákok panamája és a többi: olcsó esetek. Ilyesmivel, sőt szebb és vakmerőbb panamákkal akárhány nemes vármegye eldicsekedhetnék szép Magyarországon. De Máramaroson – s erre gróf Andrassy Gyula belügyminiszter úr lapja tanít bennünket – *hamisítják a darabontokat*. Megértük tehát ezt is: a darabontokat úgy gyártják, mint Franciaországban a templomi kincseket, vagy a Louvre-nak szánt új műtárgyakat. Hát olyan értékes gyémántok lettek ezek a gonosz darabontok, hogy érdemes őket máramarosi gyémántokkal kicserélni? És mi ütött gróf Andrassy Gyulához, a darabont-ölköz, hogy belügyminiszteri és pártvezéri tekintélyének egész súlyával ítélte el lapjában a darabont-hamisítőkat?

Talán lássuk röviden a máramarosi affér történetét, s azt is, hogy az Andrassy üzenete nem csupán Máramarosnak szól. Máramarosból följött egy panaszkodó küldöttség a legesleghitelesebb függetlenségiek megbízásából. Jártak Wekerlénél, Kossuthnál és sírtak, hogy Máramarosban szomorú a sorsuk az igazi hazafiaknak. Darabontok ülnek a vármegyén, darabont a főispán, az alispán, s üldözik a jó magyarokat. Gróf Andrassy Gyulától várhattak méltán legtöbbet a bús máramarosi hazafiak, s az Andrassy színe elé mégse kerülhettek. A belügyminiszter azt üzenete a máramarosiaknak, hogy beteg, s ezt az üzenetet az Andrassy lapja estére kibővítette. Estére az alkotmánypárti lap éles, leleplező leveleket közöl egy máramarosi koalíciós ember tollából. Ez a koalíciós ember megmagyarázza, hogy mi fáj a máramarosi deputációnak. Zsákmány kellene nekik, alispáni és egyéb állásokra éheztek és éheznek. Szóval Máramarosban is vannak még olyanok, kiket nem lakatott jól peccsenyével és kaláccsal az új rend. A máramarosi éhezők miért legyenek ötletesebb emberek, mint a koalíció nagy vezérei? Előttük volt a sok száz példa: darabontot kiáltani, s már rátenni a kezét a kiszemelt zsákmányra.

Azonban szegény máramarosiak, hozzájuk, a határszélre későn került el a divat. Azóta a darabont-ölés divatjának Brummellje, walesi hercege, Andrassy, már divatot változtatott. Ő excellenciája ma már szeretné bánatában megenni önféjét, hogy nemrégiben úgy falta a darabontokat. Mikor ő excellenciája és hatalmas társai érkeztek, jó divat volt a darabont-ölés. Az országon átzengett az új rendszer harci indulója: kipusztítani a darabontokat. Ez volt az összes sikerük, s ezt a sikert alaposan kiaknázták. Akinek az orra nem tetszett, vagy akinek helyére egy, az új hatalmasoknál érdemeket szerzett úr vagy svihák pályázott, arról kikiáltották, hogy darabont. Ha valami nagy árulást terveztek, előbb ők maguk fedeztek föl egy darabont-árulást. Ha már-már a csömör tünetei mutatkoztak a közvéleményen, gyertek, jó darabontok, bűnbakoknak. Akinek hasznát vették, aki közülük való volt, arról a leghitelesebb darabont-bélyeget is letisztogatták. Aki nem nekik segített, az darabont lett, ha leghívebb hazafi volt is. Ennek azután mégiscsak

furcsa végének kellett lennie. Amennyi üres, éhes, eltartásra váró stréber senkije ennek az országnak volt, az mind Andrássyba kapaszkodott. Az mind segített darabontot szimatolni, hajtani, ölni s fölfalni, amit a kikiáltott és legyilkolt darabontoktól elszedtek. Ma már megint túlságosan szép a menyasszony, s Andrássy úgy találja, hogy nagyon sok darabontot öltek meg. S úgy találja, hogy nem ölhetnének meg annyit, amennyivel az éheseket jóllakathatná. Holott a senkik hada úgy elárasztotta máris a fórumot, hogy ez még a koalíciós Magyarországon is szégyen és veszedelem.

Andrássy tehát megüzente Máramarosnak s mindazoknak, akiket illet, hogy elég volt a darabont-panamából és darabontevésből. Nagy dolog ez, de büntetés is és elégtétel is. Mindenki avval bűnhődik, mivel vétkezik, s Andrássy is így járt. Másrészről pedig gróf Andrássy Gyula, akárhogyan is, megmaradt úri, kényes ízlésű embernek. Ő már érzi, hogy azok után, amiket a koalíció csak eleddig véghezvitt, nem fair dolog a darabont-hajsza. A máramarosi deputáció sokat beláthat, ha leintett éh-mámorában látni tud. S mi pedig így értük meg, hogy a darabontok föltűzhetik immár a tulipánt is, akár e fölírással is: belügyminiszterileg védve.

Budapesti Napló 1907. november 3.

(A.)

26. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Zichy és a parasztok

Gróf Zichy Aladár, a latere miniszter úrtól senki se kívánhatja, hogy úgy szeresse a parasztot, mint Achim András. De legalább mutassa, hogy szereti akképpen legalább, amint egyszer meg tudta cselekedni Nagykanizsa mellett egy program-beszéd[b]en. Akkor a gróf úr valami szépet, demokrataízút, kedveset akart a népnek mondani s némi habozás után így szólította meg őket: „tisztelt párrásztokh.” Ez azonban kortes-körüton, régen történt, a tisztelt parasztok talán nem is vették komolyan. Gróf Zichy Aladár ma már egy kicsit másként beszél a „tisztelt párrásztokh”-kal. A tisztelt paraszt nem tér ki a gróf úr gépkocsija elől, a gróf úr revolvert ránt, s belelő a tisztelt parasztba. Így beszél egy úr, egy gróf, amikor nincs választás, amikor őszinte lehet, s amikor a paraszt útjában van.

II.

Rigó Jancsi dicsősége

Kár, hogy a lapok kissé langyosan írnak Rigó Jancsi új dicsőségéről. Rigót Morgan, a híres amerikai milliárdos látta vendégeül. Hiszen olyan kevés honfitársunknak jut osztályrészül ilyen dicsőség Amerikában. Gróf Széchenyi László esete kivételes nagy eset. Annyival kivételesebb, mert Amerikában általában az a vélemény, hogy minden cigány magyar mágnás. Hasonló dicsőségre tehát, mint a Rigóé, kevésre emlékszünk. De egyre egészen határozottan, hanem arról többet írtak a lapok. Amikor a koalíció Rigó Jancsiját, Apponyi Albertet vendégelte meg egy amerikai gazdag úr. Hasábokat írtak e nagy eseményről akkor a budapesti lapok. Amerikában van mégis demokrácia, ott egyformán becsülik meg Apponyit és Rigót.

III.

Mezőcsát megy Amerikába

Tegnap egy falu népe vonult át szép Budapest vasárnapi népű körútjain. Nem báméskodtak, nagyon komolyak voltak, s őket is alig vették észre. De akik észrevették s megkérdezték, azoknak válaszolt szívesen a vándorló csapat vezére:

– Ez itt Mezőcsát község, az egész falu, megyünk Amerikába.

Se váddal, se panasszal, se kérkedéssel, se vígan, se szomorúan, ezt válaszolta. És belemutatott a csapatba s hozzátette:

– Senkit se hagyunk otthon, viszünk mindenkit, a zsidót is.

Igen, ott volt a csapatban a zsidó is, a falu zsidója. S mennek szép egyetértésben, a földönfutók közös sorsával Amerikába.

Budapesti Napló 1907. november 5.

A. E.

27. AZ ÚRI BANDA

Az úri banda a Bristol-szállodába[n] akar játszani, s ajánljuk, hogy valami olyan indulóval kezdjen munkába, amelyből Budapestnek, e hirtelen nagyvárosnak minden anyagi és intellektuális ínsége kiharsogjon.

Arról van ugyanis szó, hogy néhány úgynevezett úri fiú pénzre váltja zenei tudását. Cigánymódra szövetkezik egymással, hogy megélhetését megkönnyítse. Az úgynevezett úri banda szervezője és vezetője egy újságíró. Van közöttük két fiatal festő, két hírlapíró, két zeneakadémiát végzett fiatal ember és két hivatalnok.

Valami olyan hír, amelyet igazán régen vártunk, olyan hír ez. Az úri prímások első hírhozó fecskék voltak. S e kávéház-városban, a cigány-kultusznak az ősszékhelyén várnunk kellett az úri bandát. Lesz is, nem csak ez az egy. Lesz, hogy nagyot mondjunk, ahány kávéház, ahány mozi, ahány cabaret van.

Sok a kávéházunk, mert a budapesti embernek nincs lakása, s mert szüksége van a hazug luxusra.

Sok a mozi, mert látni, mulatni szeretünk, de szerfölött apró a pénzünk.

Sokasodnak a cabaret-k, mert Budapest szellemi szükségleteit orfeum tudja legjobban kielégíteni, s mert kenyér kell a fölszaporodott író- és színész-proletárságnak.

Lehetetlen volt oda el nem érkezni, hogy a cigány-monopóliumot meg próbálják törni azok, akik jobban szeretnének voltaképpen a nagybögőbe beugrani, s száz-as bankót ragasztani a cigány homlokára, de már feketekávéra, a cigánynak dobandó két-három krajcárra se telik nekik.

Ez a város, ahol az úgynevezett úri ember olyan sok, amilyen kevés a vagyon, a műveltség és az úri erkölcs, sok érdekes meglepetést rejteget még számunkra. Egy hebehurgyán fejlesztett ország s egy mindenképpen elmaradt összevissza társadalom meglepetései és szenzációi ezek. Úri színészek, artisták, úri bandák, sőt talán úri utcai énekesek is lesznek Budapesten. Csak úri dolgozó emberek, iparosok és munkások nem. Mi nem teszünk szemrehányást nekik, mert nem ők a hibások. Hanem azok a hatalomerők, melyek nem engedték meg ez országnak a feudális bilincsekből való szabadulását. S így leszünk lassanként Spanyolországnál is furcsábban: úri hidalgók és csepűrágók országa.

Budapesti Napló 1907. november 6.

Lellei

28. FIATAL TANÁR ÉS DIÁKJAI

Nyolcadikos gimnazista fiatal uraknak súlyos ügyük támadt egy tanárjukkal Rozsnyón. Kényes és nem szabad dolog tanár és tanulók ügyében messziről beavatkozni. De amit elmondandók vagyunk, azt elmondhatnók a rozsnyói alkalom nélkül is talán.

Majdnem biztosan tudtuk volna magunktól is, hogy az a rozsnyai tanár fiatal ember. Próbaéves tanár, aki most élesíti tekintélyét, s a legkeményebb köszörűkövet választotta ki. Mert a nyolcadikos diák egy ifjú tanár gőgös fiatalságával szembe egy még gőgösebb és alaposabb fiatalságot állít. S a rozsnyói tanárnak akárhogyan is emlékeznie kellett volna a maga közeli diákságára.

A rozsnyói gimnázium katolikus gimnázium, de ebből nem általánosítunk. Holott bizonyos, hogy a katolikus, főképpen szerzetes-iskolákban nagy a tanár urak gyűlölete azok ellen a diákok ellen, kikben az ember sok vérrel jelentkezik.

Rozsnyón az történt állítólag, hogy a tanár úr nagyon kemény, nagyon fiatal szavakkal hordta le a nyolcadikosokat. A fiúk, akik soha az életben nem lesznek olyan erősek, mint most, levélben elégtételt kívántak. Ebből a bátorságból nagy baj lett, amit már a megriadt diákok bocsánatkéréssel se tudtak eloszlatni. Négy derék diákot kizártak az iskolából, s a többit is valamennyit drákóian büntették.

És itt derül ki, hogy az afférban nem a fiatal tanár s nem a fiúk a legbűnösebbek. Hát nem akadt a rozsnyói katolikus gimnázium tanári karában egy idősebb, bölcs ember? Valaki, aki az életet, a dolgokat megértéssel és gyönyörűséggel nézi? Igen, a fiúk bátorságának csak titokban kellett volna örülni. Helyes, ha úgy szóval, dorgálással meg is fenyítik őket. De a fiúk tudta nélkül okvetlenül meg kellett volna a diákoknál jobban büntetni azt a fiatal tanárt.

Hiszen istenem, örülnünk kell minden fiatalságnak, a nyolcadikosokénak még jobban, mint a tanár úrénak. Mert a fiatal tanár úrnak már egy kevés tapasztalata lehet arról, hogy az élet úgyis paskolja már az embert, mihelyst a gimnáziumi padot elhagyta.

Egészen fiatal tanárt sohasem volna szabad nagyobb állásokra rászabadítani. Az ifjúság és az öregség nagy ellenségek, de nem olyan nagyok, mint például – a kétféle ifjúság. A tanár úré, akit kissé már zaklat az élet, de akiben még mindig marad a nyolcadikos diák szép, abszolút hitéből s a diák uraké, kiket bánt, hogy a fiatal tanár úr már kitekinthetett az életbe, ahova ők csak készülnek, s akiknek fogalmuk sincs arról, hogy az élet nem is olyan kívánatos multság.

Budapesti Napló 1907. november 7.

Lellei

29. A NAGY BÖRTÖN

(Révész Béla könyve)

Az Élet és a bilincses Én nagy börtönéből – ha jól tudom – harmadikszor tör ki egy büszke és nagyszerűen akaratos rab: Révész Béla. Ha jól tudom, harmadik novella könyve Révész Bélának: A nagy börtön, e halk, de elementáris lázadása az erőnek. Ez a bensőséges, vádaskodó, szép könyv, szenvedő és igaz írónak szép könyve, melynek itt rögtön, előljáróban sok ezernyi olvasót kívánok.

Birkóznom kell magammal, hogy Révész Béláról, az emberről, a szűziesen szemérmesről és testi-lelki bujdosóról, sokáig barátomról, ne rántsam-e le a leplet. De inkább legyen csupa környékezés, dadogás és hézag ez a rövid írás, mintsem az ő fájdalmas tartózkodását bántsam.

Révész Béla Beethoven-lélek, ki Krisztus-parancsolta vérzéssel hurcolja meg szívét a világban, s ki hallja azt a sors-zenét, mely az Életet, e nagy hangversenytermet bezúgja. Föltétlenül hiszem, hogy muzsika-törvények szerint lát, érez, fölfog, mesél, bont és vigasztal Révész Béla. S félek, hogy ma is még csak azokhoz hatolhat – minden kínok avas zsírával megkent, igaz írókon kívül –, akik nagyon érzik az életet, s szomorú lelkükben nagyon össze tudnak zsugorodni.

A Révész Béla novella-témái nem a szorgos figyelés ledér gyermekei, hanem a mindenérezésből készen, egészen kifakadt történetszimfóniák. Nem mulattató és nem mulatságos író ő, de aligha avatta az írást önmaga előtt olyan szentséggé még valaki író, mint ő. Hangosan érzik ki az ő csöndes, csak a megértők számára égháborús történeteiből, hogy írjuk titkos, keserves, sokáig visszafojtott jajongással öntötte ki őket. S hogy kik érdeklik Révész Bélát? – mindazok, akiknek élete az egész életet példázza, lehetőleg és szerető gonddal úgy kifundálva, hogy – emberek és kicsinyek legyenek.

A kicsiny, aki sokkal nagyobb a nagynál, aki kénytelen az Élet óriásokból választott harcosaival harcot vívni – ezek az ő témái, s ez a Révész Béla harctere. S ahogy Révész Béla elmondja az ő tragédiájukat, abban benne van a grandiózus csaták minden hangja, a riadótól a végtisztesség-szolgáltató trombitahangig. Könyörtelen ő ezekben az utolsó szóig kész és megszerkesztve született történetekben. Ő nem enged sugárt azokhoz, akiknek sorsuk az éjszaka, s áttöreti embereivel a sziklafalat is, ha úgy érzi, hogy szabadokká kell tenni őket. Ez a legabszolútabb tízparancsa az írásnak, de a legművészibb is.

S ahogyan ő magyarul ír, az az ő magyar és egyéni írása, néha túlterhelve zenével, olykor megdöbbenően zörejszerű és szakadozott. Jelzői olykor szinte megülik az embert és az életet, de Révész Béla résen áll, s megmenti az övéit.

Kérdés: lehet-e magyarul a differenciált, önmagában, önmaga árjában gyakran fuldokló ember számára könyvet írni? Mert ha lehet – szabadnak szabad – Révész Béla ilyen szép, halk könyvet írt azok számára, akik érzik, hogy életünk s lelkünk keserves, nagy börtön. Jobb dolog hinni, mint kételkedni, s én Révész Béláról se kritikát, se jóslatot nem mondok. Már van neki közönsége, s ez a kö-

zönség csak nőhet – nőjön az ő egészsége, minden terheltséget megkönnyítő optimizmusa s író kedve is.

Budapesti Napló 1907. november 8.

Lellei András

30. HALOTT KÖLTŐ KRITIKÁJA

(Egy új, érdekes francia könyv)

Paul Verlaine neve nem vad-idegen már a magyar publikumnak sem. Kissé megkésve eljön lassanként hozzánk is a szegény Lelian. Ez volt az ő furcsa, gyermekes, bús, becéző neve: szegény Lelian. Koporsójánál versei miatt még egymás fejét verték be a francia kritikusok. Ma már (boldog ember a halott költő) elismeri mindenki, hogy nagy, különös poéta volt. Éppen most virágozik javában Párizsban a Verlaine-irodalom és Verlaine-kultusz. Lehet, hogy az Idő máris túllépett a Verlaine-verseken. Lehet, hogy a Verlaine-verseket a versolvasók nem fálják már olyan mohón, mint tizenöt-húsz évvel ezelőtt. Annál jobban érdeklí azonban a kíváncsi franciákat minden adatcska e hajszolt, szennyes életű, szerencsétlen nagy ember életéből. Csak a minap jelent meg egy vaskos életrajzi adattár. Verlaine egy intimusa írta az intimus Verlaine-ről. Sok újat nem találunk e könyvben. Katonatiszti családból származott Verlaine, töretlen bozótban tört utat az ő egyéni költészetének. Kishivatalnok is volt, újságíró is, francia nyelvmester Angliában. Fölszállott a dicsőség olyan csúcsára, hogy egyszer majdnem beválasztották az Akadémiába. De fékezhetetlen, beteg vére üzte, kergette, csavargóvá tette. Börzönben is ült, mint Wilde Oszkár, s elaljasította az alkohol, mint egykoron Poe Edgart, s egy kicsit Musset-t.

Minderről most nem szándékozunk részletesebben írni. De mostanában jelenik meg, vagy azóta meg is jelent már Párizsban Verlaine-nek egy kiadatlan műve. Ez a mű és e mű története olyan *emberi és irodalmi dokumentum*, hogy minden ország literatúrakedvelői elmélkedhetnek rajta. Ezt a posztumusz könyvet akkor írta Verlaine, amikor már *megtért*. Verlaine is, miként annyi viharos életű íróművész, kivált a franciáknál, a valláshoz menekült. Gyönyörű, a hittől mámoros, misztikus, forró, szívekbe síró versek az örök tanúi a megtérésnek. Ez időben már szállása, sőt hétre kibérelt ágya se volt Verlaine-nek. Valamelyik szigorúbb szállásadója zálogot kért tőle, s ő átnyújtott egy nyaláb kéziratot. Ez a kézirat fog most Párizsban könyv alakban megjelenni. A szigorú szállásadó huszonhét esztendő óta hiába keresett rá kiadót. Nem volt kiadó, aki ki merte volna adni a könyvet, melynek címe: *Utazás Franciaországban*, írta egy francia. Most végre egy Loviot nevű amatőr-író, aki a kéziratot az apósától kapta, kiadót szerzett a Verlaine-kéziratnak.

Hát furcsa egy utazás bizony Verlaine-nek ez az utazása. Irodalmi kritika, sőt nem is kritika, de veszekedett, véres harapás, marás. A nagy költő kegyetlenül belegázol összes író-kortársainak a gyomrába. Minden haragját, amit a durva élet iránt érzett, mintha ebben a munkájában öntötte volna ki. Éppen akkor diadalmaskodott volt Zola naturalizmusa, Daudet-ről, Maupassant-ról azt beszéltek, hogy ezeket és ezeket keresnek a tollukkal. A Goncourt-testvérek szalonjában ünnep ünnepet ért. Szegény, rongyos Verlaine, gyűlölt mindenkit, akit, szerinte, olcsó siker jómóddhoz juttatott.

Hallatlanul kegyetlen dolgokat mond el hát, különösen Zoláról, kinek naturalizmusa vallásos érzéseiben is sértette Verlaine-t, a Goncourt-okról és Daudet Alfonzról. És ez a véres, kegyetlen, szatirikus könyv most fog megjelenni, mikor szegény Leliannal egyetemben föld alatt pihennek azok is, kiket ez a kritika legrágóbban, legmarcangolóbban illet.

Zola Emil hamvait beszállítják a Panthéonba. Daudet szobra előtt az ellenség is megemeli kalapját. A Goncourt-testvérek nevét műveiken kívül egy általuk alapított Akadémia is őrzi. Még ő, szegény Lelian is, szobrot fog kapni nemsokára.

De a könyv mégis nagybecsű, mégis érdekes könyv. Új igazolása annak, hogy a zseni tévedhet legnagyobbat. S új igazolása annak, hogy író-kortársak nem képesek egymást meglátni és megbírálni. Az igazi talentumnak, ha szerencsétlen, joga van az igazságtalansághoz De mégis, milyen szép volna, ha életükben tudnák szeretni egymást azok a kevesek, akikkel okvetlenül számolnia kell az úgynevezett utókornak.

VU 1907. november 10.

Diósadi

31. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A Boszorkány-sziget

Boldog népeknek nincs történetük, nekünk magyaroknak roppant eseményes történetünk van. Ebbe beletartozik az is, hogy mikor Franciaországban az enciklopédisták készítették elő a nagy forradalmat, Szegeden úgy égették a boszorkányokat, mint a hernyót.

S most Szegedről azt jelentik, hogy dr. Lázár György polgármester a Dugonics-Társaság elnöke a Társasághoz indítványt adott be. Azt ajánlja, hogy a mindjobban pusztuló híres Boszorkány-szigetet, ahol a XVIII. század közepén borzalmas boszorkányégetési jelenetek folytak le, kétezer korona költséggel emlékoszloppal jelöljék meg. És ezt az indítványt némelyek bizarrnak, a barbársággal eldicsekvőknek tartják. Holott nem az, mert ha a Boszorkány-szigeten egy Voltaire élt volna a XVIII. században, bizonyosan ezt jelölné meg emlékoszloppal Szeged. Mivel azonban a Boszorkány-szigeten boszorkányokat égettek, s valamire való népnek nem szabad múltját elfelednie, hirdesse időtlen időig egy márványkemence, melyet az oszlopnál megfelelőbbnek tartunk, hogy Szeged város tud emlékezni régiekre.

II.

A kis Vanderbilt

Született egy kicsi Vanderbilt, aki a neves Cornelius Vanderbiltnak a fia. E csecsemő úrfinak persze egyelőre még nincsen fogalma se arról, ki és mi ő. Ámbár magán a természetesen se csodálkoznánk, ha az ilyen csecsemőket öntudattal engedné életre. A kicsi Vanderbiltra már eddig is valami kétszázötvenmillió korona vagyon néz. S van kedvük olyan csecsemőknek megszületni, akiknek jóval kevesebb a várható vagyonuk. Hát nem balgaság-e a Cornelius Vanderbilt fiával egyszerre indulni el az életnek? Például 0:250,000,000 be lehet-e ezt a fórt egy rövid életen hozni?

III.

A szerencsés Alfonz

Alfonz spanyol király, szerencsés ember, akinek a szerencséje az, hogy elkerüli a szerencsétlenség. Emberileg és okosan egy király manapság nem követelhet többet a szerencsétől. A minap a Szajnában, Párizsban, egy pléhskatulyát találtak. A skatulyában veszedelmes robbanóanyag volt. Egy menekülő anarchista dobhatta be 1905. májusában, amikor egy másik bomba hatástalanul robbant szét Alfonz közelében. S ugyanebben az időben, mikor a Szajna rejtett bombáját megtalálták, Alfonz királyt Angliában mentették meg egy anarchistától. Lehet e szerencsésebb királyt találni, mint aki egyszerre tud megmenekülni két merénylettől, egy aktuálistól s egy két és fél évestől?

32. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Mádi Kovács Béla

Most már a Lipótmezőn van a bolondul szerelmes Mádi Kovács Béla, tehát hitelesen őrült. Állítjuk és hinni akarjuk, hogy akit Magyarországon lipótmezei bolonddá ütnek, az tizenhárom próbás bolond. Ilyen állapotában a dolognak és Mádi Kovács Bélának, kíváncsiak vagyunk valamire. Ifj. Korányi Frigyesnek és feleségének mi a véleményük a nyilvánosság jogáról? Hangsúlyozzuk, hogy nekünk kötelességünk Mádi Kovácsban bolondot látnunk – azután, hogy a Lipótmezőn van. De ugyanakkor kötelességünk megállapítani, hogy a Korányi-párral injuria történt. A bolond Mádi Kovács Béla szerelmes Korányinéba. S a hírlapok nemcsak megnevezik Korányinét, de megírják azt is, amit a bolond szerelmes az ő szerelméről fantáziál. Ez se nem mulatságos, se nem kényelmes eset, habár magunk a nyilvánosság legszélesebb jogát hirdetjük. Valóság, hogy szép dolog volna, ha a társadalom minden kis atomjában publicizálnának. De ez a mai társadalomban lehetetlen, s a Korányi-párnak igaza van, ha méltatlankodik. Azért, mert valaki bolond beleszeret a feleségembe, én feleségestől álljam az egész világ szemérmetlen kíváncsiságát?

II.

Fedák Sári elmegy

Nem engedjük Fedák Sárit bántani azért, mert csapodár honából külföldre vándorol. Ez a nagy honleány a nemzeti küzdelem Jeanne d’Arc-ja volt. A tulipános szoknyát ő emelte a legmagasabbra a haza nevében. S az történt, hogy a nemzeti hadsereg meghódolt Bécsnek. Mindenki megváltozott, csak Fedák Sári maradt a régi. Óh, a história szereti a szomorú megismétlődéseket. Fedák Sári nem tud belenyugodni a fegyverletételbe. Inkább, mintsem gyalázott honban éljen, hon nélkül fog élni. Ki is írjuk nyíltan, Fedák Sári mint bús szabadságharcos emigrál. Aki más okok után kutat, az nem hisz már eszményekben, s félreismeri Fedák Sárit, ezt a mindenekeelőtt honleányt.

III.

Jászai Mari – apostolnő

Nagy színésznők máshoz szoktattak bennünket, mint Jászai Mari. Megmaradtak fokozottan életük fogytáig csak színésznőknek. Még akkor is, ha írtak, csak a komédiát folytatták. Csak azt mívelték – tollal, amit fáradt valójukkal a régi fűgén a színpadon nem mívelhettek. Társadalmi apostolnő tudunkkal még nem lett nagy színészből. Jászai Mari, a régi stílus papnője, volna az első ilyen újtó. Vajon ez a nagy asszony nem volt-e elég nagy színésznő, hogy most a színpadon kívüli élet így tudja érdekelni? Vagy nagy színésznő volt, de sokkal nagyobb ember, mintsem meg tudjon elégtülni a színpaddal? Akárhogyan, de Jászai Mari ma: apostolnő. A váltóról és a pálinkáról prédikált pár ízben falusi embereknek. Most írásban izgat egy budapesti betegség, a kávéház-nyavalya ellen. Minden érdekl,

ami az élettal, a társadalommal, a jövővel összefügg. Mégis belső tragédiának kell rejtőznie e nagy energiamutatás mögött. A színpadot kellett megutálnia, talán csak a mai színpadot, Jászai Marinak, s ezért érdekli olyan lázasan, sőt tüntetően a komoly élet a komolytalan színpad helyett.

Budapesti Napló 1907. november 14.

A. E.

33. TEMETŐ AZ ORSZÁG

Ilyen szomorúság, rend és nyugalom lehetett, mint most, Magyarországon, Rákóczi fejedelem halála után. Mikor Majtény mezején ócska, csorbult fegyvereit lerakta a gyér had, még megmaradt a hit. Naiv, forró meséket küldtek sugdosva egymásnak a falvak: jön Rákóczi vagy a fia. Csak akkor halt meg itt minden, amikor bizonyos lett a fejedelem halála. Nagy urak és nagy papok szeretkeztek avagy durcáskodhattak Béccsel. Magyarország népe verejtékes, nehéz álmát aludta egy hosszú-hosszú évszázadig. S még egy Kossuthnak is milyen nehéz volt megnyitni a sírokat a szomorúság, rend és nyugalom temetőjében.

Ennek az országnak Bécsnél mindig ádázabb ellenségei voltak itthon. Ennek a magyar népnek nemcsak vérét szívták, veséjét vették ki, de a hitét irtották ki, valahányszor megmozdult. Élére álltak díszesen, hangos szóval a megmozdult népnek az úri vezérek, a kiskirályok az apró Cézárok. Izgatták, vezették, meddő harcokba uszították, amíg csak el nem fogyott a veszedelmesen összegyűlt energia: Akkor szépen eladták az országot, a népet, s ők megint nyugodtan lakmározhattak legalább egy évszázadot.

Most ismét itt vagyunk a temetőben, kevesebb hittel, mint valaha. Csúnyábban még soha meg nem csalták hazug vezérei a magyar népet, mint most. De ilyen könnyű dolguk se lehetett volna máskor. Anyagiakban, kultúrában, morális erőben, hitben már a végnek végét jártuk. Csoda volt már az is, hogy élünk, s még nagyobb csoda, hogy a pusztuló Magyarország ingerülten fölkelt. Ki az a gazember, aki azt merné állítani, hogy ez az utolsó megmozdulás csak Bécsnek szólt? Bécs csinálta-e, hogy Magyarország néhány tízezer ember tulajdona? Bécs akarta-e, hogy törvényhozás és közigazgatás itt állandó néróisággal népet gyilkoljon? Bécs parancsolta-e, hogy itt a betűnek, az iskolának, az életnek minden ismerete nélkül nőjenek föl milliók és milliók? Bécs-e az oka, hogy itt építette meg Róma a maga utolsó mentsvárát? A szipolyozó latifundium, a papi birtok, a nyugati kultúra visszaszorítása, a parasztnyúzás, a kivándorlás, a hajdan erős nép degenerálódása, ez mind Bécsnek a bűne?

Mindegy: az ország megmozdult, s a lelkes seregek úgy jártak, mint a keresztes háborúk idejében. A Szent Földet, a Szent Sírt és Jeruzsálemet ígérték nekik kalandor-vezéreik, s elvitték őket Zára, Bizánc ostromában elvérezni. A Kossuth Ferencek s az Apponyiak ugyanezt tették most. Szabadságot, népjogokat ígértek a fölbujtogatott országnak, s a Szent Föld helyett Bizánc alá vezették a sereget. Ezek az új keresztes vitézek, vezérek ezerszer tudták, előre tudták, hogy Béccsel ők meg fognak alkudni. De le kellett csöndesíteni a megmozdult, a fölizgult országot. Halálra fárasztani, hogy ne egyhamar legyen ereje és kedve még gondolni se a harcra. S most, mikor már ez az ország kétségbeesni se tud, ők, a hősök, gyalázatos, de jogos bátorsággal élvezik a Bécsből kapott sarcot.

Van-e példa hasonló világcsalásra, s lehet-e remélni hamar jobbat e szerencsétlen ország számára? Talán az utolsó harc volt ez, s talán az utolsó hitfoszlányt tépték le a magyar népről: Kossuth Lajos még halvány emlékezőseket kapott a

zsibbadt ország lelkében Rákócziról, s ezeket az emlékezéseket még föl lehetett gyűjtani. Jöhet azonban most már akármikor akárki a Kossuth-névvel. Kossuth Ferenc úgy akarta, hogy ez a név árulást, nyomort, reakciót és népgyűlöletet jelentsen. Az ország nyakán ülnek a tegnapi farkasok, s ezek a farkasok üvöltenek, de nem arra, amerre tegnap. Harapnak, marcangolnak, de most a mi sovány bőrünket; csontunkat marcangolják, harapják. Cinizmusuk, gaz bátorságuk határtalan, éhségük kielégíthetetlen.

Apró fölvilanások, kis megtérések, csekély jószándékok mit se érnek. Rettenetes világossággal halad ez a szerencsétlen ország az elvégzetett felé. Hiszen csak a hatvanas évek óta ijedelmes és hatványos az anyagi s erkölcsi romlás. Micsoda más ideálok, európai eszmék kormányozták ezt az országot. Avagy még előbbre, Magyarország negyvenes éveire gondoljunk. A negyvenes és hatvanas években mennyivel közelebb volt Magyarország a haladó, módos és mívelt Nyugathoz. Olvassák el a szekularizációról szóló, lapunkban most folyó, hajdani vitát. Milyen más emberek éltek, beszéltek s cselekedtek a magyar fórumon. Avagy gondoljunk a hatvanas évek életerős, nagyszerű forrongására s azokra a szellemi és anyagi ígéretekre, melyekre az akkori Magyarországnak képessége és joga volt. Azóta a feudalizmus, klerikalizmus, haladás- és nép-ellenesség nőtt csak, de az ország pusztult. Mikor pedig a reakció megérettnek látta a vetését, megcsinálta a hazug nemzeti küzdelmet. A többit tudjuk, látjuk, érezzük, nincs menekvés.

Kossuth Lajos egy kiáltványában 1849-ben ezt üzente az olasz népnek: „A magyar nép állhatatos maradt türelmében, és amikor kardot rántott, akkor eldobta a kard hüvelyét. Hogy mindaddig harcoljon, amíg a civilizációnak csak egy ellensége is él. Most Bécs előtt állok, hogy a császári sas karmai által megtépzott népet megbosszuljam.” Kossuth Ferenc eldobta a hüvelyt, a kardot s a népet is. A megcsalt Magyarország fölbujtogatói a császári sas körmeinek védelme alá csücsültek. És egy nagy temető ez az ország, soha ilyen még nem volt.

Budapesti Napló 1907. november 15.

(A.)

34. GLOSSZÁK

– nov. 15.

Tolsztoj megkacagtatta a minap a világot egy olyan aforizmával, amilyent csak Wilde-nak szoktunk megbocsátani. Wilde hirtelen, játékosan írta volna le ugyanazt, ami Tolsztojnál ó– és új-testamentom. Nehéz dolog helyrehoznunk s emberien kibírnunk azt a csapást, hogy „gazdagoknak születünk”. Ezt Rockefellernek írta Tolsztoj, s mi Magyarországra gondolunk, ahol a kevés gazdagok legtöbbször született gazdag. Emlékezünk, hogy Oroszországban ölték tömegekben a zsidókat, s pellagra pusztított sok istenverte zugában Magyarországnak. S előkelő, büszke nevű, magyar gazdagok ekkor összeálltak, s pro Calabria kiáltással megszarolták nemcsak önmagukat, de a gyér pénzü kis magyar társadalmat is. Az ezernyi zsidó árváról gondoskodtak két világrészben a jó emberek s a magyar nyomorultak különben sincsenek elkapatva. Calabriában rettenetes földrengés volt, ez bizonyos, s Magyarország született gazdagjai nem tehetnek róla, ha az ő fülük csak a földrengést hallja meg. Szép pénz volt, sok pénz volt, amit Magyarországról Calabriába küldtek, s most derül ki, hogy e pénzt sok máshonnan érkezett pénzekkel egyetemben elsikkasztották. Birtokos urak, magisterek és papok rakták zsebre a pénzt ott Calabriában, s ami ott történhetett, olyan nyomorpanamának látszik, hogy egész Olaszország pirul miatta. Mi jobban pirulhatnánk, de nem pirulunk azon, amihez szokva vagyunk. Hogy a mi született gazdagjaink keze ritkán ad, de ha ad, mindig ilyen művészetével és szerencséjével az adásnak.

*

Berlinből azzal válaszolnak a Harden-pör miatt évődő francia lapoknak, hogy a fekete mise francia találmány. Hogy az-e, kétséges, de bajos is volna megállapítani, mivel mise már a kereszténység előtt is volt. Minden jel arra vall, hogy a fekete mise se csak 1897 éves. Persze nagy kár, hogy nem akadt s nem akadhat monográfusa a fekete misének. De egyet majdnem bizonyítani lehet: Franciaországban a fekete miséket a Nő tiszteletére rendezték. Hiába nevezték magukat a Sátán papjainak a misézők, ők a Nő és a Szép bolondjai voltak. Franciaország a dekadencia és visszafajultság kikiáltott országa. De ez a csodálatos race egy kényes szokásban nem rokon latin testvérével, az olasszal. A homoszexuális bűnök aránylag Franciaországban a legritkébbak, s ha Párizsban ilyesmi botrány pattan ki, csaknem mindig idegenek a fekete misék főpapjai. Franciaország az új szatírok új hazája inkább, ami azért ne írássék dicséretére. A francia degeneráltság a Nővel szemben jelentkezik, s az évkorral szemben süket és vak. De ennek a fajtának még betegségében is istene a Nő. Talán azért lakol – rettenetes paradoxon ez – elnéptelenedéssel, terméketlenséggel, mert ilyen kegyetlen istent választott, s mert olyan nagyon imádtá.

*

Jolánka kisasszony sikkasztatott egy budapesti ifjúval s ő már New Yorkban jár a sikkasztott pénzzel. Az ifjút azonban, akit Berlinben elcsíptek, hazahozzák, elítélik satöbbi. Jolánka kisasszony azonban elérte célját, s hogy New Yorkig meg sem állt, nagy bizonyága a budapesti szerelem-nő nagy ambíciójának. Most már csak az a kis probléma eldülendő[!], hogy meghódítja-e New York szerelmes férfiai Jolánka kisasszony. De voltaképpen már ez az ő dolga s a jó szerencséé, melyet másnak még jósolni se szeret az ember, mert hátha beteljesedik. De ha nők húsz év múlva Amerikában járnak, s Jolánka-pezsögöt látnak előkelő lakomákon, akkor se csodálkozzanak. Én nem csodálkoztam se Párizsban, se Monte-Carlóban, amikor Katinka-pezsögöt kínált a pincér. Jól kinevetjük mi itt Budapesten a Katinkákat és Jolánkákat. Ha Párizsban egyszer Böske-mulatóhely nyílik meg, s Moszkvában a nemesek dumabeli pártja – mondjuk – Ilonka- vagy Mariska-pártnak keresztelné el magát, még az se volna csodálatos. Elmennek Budapest-ről ezek a nők, s meghódítják a világot. Ha képviselő lennék, nem volnék olyan vak és gyáva, mint azok a mai ifjú magyar képviselők, akik úgy ismerik a Jolánkákat, Katinkákat, mint az árverési hirdetményt. Én bizony megmondanám a költéségyvetés-tárgyaláskor a magamét. Hogy a statisztikához, számokhoz nem értek, de borzasztóul reménytelen lehet annak az országnak az állapota, ahonnan így menekülnek a Jolánkák.

*

Ha az öreg Szappanos és az ifjú Nagy György akarják megmenteni Magyarországot, akkor semmin se szabad megütödnünk. De viszont akkor pro memoria sempiterna ne nyüzsögjön, fejlődjön Kolozsvárott a szép, újonnan keresztelt Bartha Miklós utca. Mert élő nagyjait, kevés kivétellel, minden társadalom bután választja ugyanakkor, amikor a halottakat már megrostálta. A császári Róma Brutus nevét áhitattal ejtette ki akkor is, amikor egy lovat hozsánnával fogadott konzulképpen. De a halott nagyokat is úgy válogatni ki, mint az eleveneket, ebben mi volnánk elsők és egyetlenek. Nagyon rosszul érezhetik ma Magyarországon magukat azok, akik az élőkben csalódva, már csak a halottakban bíztak. Íme, megindult az új értékelés a temetőekben is. És, és, és... az öreg Szappanos és az ifjú Nagy György – meglássa, aki él – sírjaikban is nagyok fognak lenni.

*

Nasi, az olasz ex-miniszter, ahogy a bűnlajstroma nő, olyan növekvő bátorsággal védi magát, s egészen bizonyos, hogy a hívei egy-két zendülésbe belemennek még miatta. Szicília parasztjait ne sajnálja ezért senki. Mi lenne, ha sötét fejjel, elcsigázott testtel ennyi se maradna a parasztnak. Egy vezér, egy a többinél különb úr, akit csak azért üldöznek, mert a paraszt pártját fogja. Nemcsak Sziciliában van csupán ennyi vigasztalása az isten ígében kívül a parasztnak. De Nasi hívei nem csupán Sziciliában és együgyű parasztok között számosodnak. Ma úgyszólván egy földalatti Olaszország tekint bámulattal erre a merész, briganti politikusra. Egy nagy tábor, talán több milliányi, kiket nem nevelhetett látókká az olasz fórum erkölce. És ez megint nem kizárólagosan olasz csoda, sőt nem is

csoda. Minden gazdaságilag hitvány, túlegyenlőtlen országban ugyanez a jelenség s ugyanez a korrupszió. A nagy gazemberekre titkos hódolattal tekintenek az elméletiek és kisebbek. Szekerébe szeretnének kapaszkodni s vele menni a börtönön keresztül is. Mert érzik, hogy a Nasiak lakoltatása nem azt jelenti, hogy többé nem uralkodhatnak a Nasiak. Ők úgy teremnek, mint a kender, ahol áztató mocsarak vannak a közelben. Némely társadalmak moralistái tegyenek le már végre arról, hogy e társadalmak nagy gazemberek nélkül is meg tudnának élni.

A Hét 1907. november 17.

Csáth

35. BJÖRNSON – DON QUIJOTE

A vén Björnsonnak hetekig kellett számárkodnia, míg Magyarországon megszületett egy irodalmi szitok. Dicsérem azt a nem zseniális, de okvetlenül jóízű újságíró, aki Don Quijoténak nevezi az öreg. Eddig az agyalágyult, a hülye, a vén barom, a norvég ökör, a tébolyodott aggastyán járták. Egy lélek nem érezte meg Magyarországon, hogy ilyen érvekkel egész Európa előtt elvesztjük a pórt. A Don Quijote sem érv, de legalább kultúremberek szájába és tollába illő gorombáskodás. Ne feledjük el, hogy Björnson ez idő szerint Victor Hugo hajdani szerepét tölti be a világ szemében. Úgy ismerik az egész világon, mint a szorongatott igaz ügyek önkéntes fiskálisát. S arra is emlékezzünk vissza, hogy mikor Victor Hugo bántott bennünket az oláhok miatt, a magyar kormány és közvélemény nem elégedtek meg a francia író-Jupiter lemarházásával. Informáltatták, meggyőzték, kibékítették az agg költőkirályt, mert akkor még kultúrlevegője volt a magyar tüdőnek. Nem öntötte úgy el a vad tudatlanság ázsiai áradása az országot, mint a Jang-ce-kiang szokta Kínát.

Piszkolódásainkat bizonyosan közlik Björnsonnal a denunciánsok. De ezekről csak Björnson fog tudni, ami talán szerencsénk is. De ha csak piszkolódunk, s az értelmi kultúra kipróbált, európai fegyvereivel meg se kísértjük meggyőzni Björnson, nem joggal hiheti az öreg, hogy az ő cseh-tót levelezőinek van igazuk?

Ez a Björnson-affér sokkal szomorúbb, mint amilyenek futtában látszik. A norvég költő csakugyan Don Quijote a mi dolgunkban, de ezt a világ nem tudja. A Björnson hatása minden ma élő intellektuelle kétségtelen, s kétségtelen az is, hogy Björnson rettenetesen árt nekünk.

Ám ez a büntetésünk nekünk, mert egy Apponyi a miniszterünk. Valaki, aki a karakteréből kifeketéllő jezsuitasággal minden haladó kultúrember haragját reánk szabadítja. S aki – ő, a nagy szószátyár – nem tud megvédeni bennünket az ő személye miatt az egész magyarságot ért bántalmakért. Lesz még módunk sok, talán érdekes titkot fölfedeznünk a Björnson-ügyben. Most csak annyit tanácsképpen némely lapoknak, hogy állapotjunk meg a Don Quijote szóban. Mert megtörténhetik, hogy Björnson lefordíttatja s leközzölteti, amit a magyar lapok írnak. S akkor már igazán bajos lesz Európa előtt helyrehozni azt, ami ma még – szerintünk – helyrehozható.

Budapesti Napló 1907. november 17.

A. E.

36. EGY JUBILEUM

(A Magyar Könyvtár ötszázadik füzete)

Két Magyarország van, s a kettő – jaj, ez a mi kultúránk nagy szomorúsága – alig tud egymásról. Az egyik Magyarországnak, a lelkileg is táplálkozóknak, nagy ünnepe van most. Jubileumot ül, tíz év alatt Magyar Könyvtárból majdnem nagy magyar könyvtár lett a *Magyar Könyvtár*. Félezer füzet a lelki táplálkozás leggazdagabb és leggondosabb konyhájából fekszik az áldomásasztalon. Mai állapotainkban, mai alkalmatlanságaink ellenére, csodával határosan, a Franklin-Társulatnak – irigyei is vallják be – van némi érdeme intellektuális műveltségünk agyakba-edzésében. Csak üzleti vállalat nem akart, nem tudott soha lenni a Franklin. Mintha az, ami az íróknál veszendőben, a bécsi magyar gárdisták lelke itt lelt volna szállást. Lélek, akarat, program, irodalmi ízlés s az elszánt hit, hogy Magyarország nem – Abdera. Csak írók, magyar írók, üzlethez nem értők, mondhatnák meg, milyen kivétel ez.

A Magyar Könyvtár *kellott*, mert nehezen olvasó, kis pénzü, szegény és kis ország vagyunk. És *jött*, mert a Franklin-Társulat megértette, hogy a demokrácia világháramlatában mit jelent, pláne nálunk mit jelent, a szellemi kincsek demokrati-zálása. S ha tudnók, kinek volt legelsőbb ideája a Magyar Könyvtár, arról ódát íránk. Dalárda-elnököket, kaszinó-gazdákat s asztaltársasági veteránokat ha ódákkal nem ünnepelnének.

A tíz évnek és az ötszáz számnak története nem banális történet. Katona József Bánk bánja volt a Magyar Könyvtár beköszöntője Beöthy Zsolt előszavával. S Beöthy Zsolt érdemes, szép fejét és nevét koszorúzza meg hálásan a jubiláris szám is.

Ezek a tizenöt krajcáros füzetek majdnem négymillió számmal szálltak szét. S elvitték a magyar olvasókhöz mindazt, ami számot adhat a civilizált ember szellemi evolúciójáról. Iskolás nem lett soha a Magyar Könyvtár, holott segítőtje akart lenni az iskolának. Ami az iskolás fiataloknak készült, olvasmány, irodalom az nekünk, öregeknek is. S családban, iskolában kezébe veheti bárki a Magyar Könyvtár olyan füzeteit is, melyek benőtt, komoly, értelmes fejek számára készült emberi és irodalmi dokumentumok.

A klasszikust bölcs és divattól független kegyelettel, hittel vitte az olvasók elé ugyanakkor, amikor az új hangtól nem ijedt meg a Magyar Könyvtár. *Valami* legyen, érték, irodalom, művészet és emberi dokumentum legyen – ez volt a jelszó. Ötszáz számban szinte érthetetlen, hihetetlen, gyönyörű gazdagság. Aki csak magyar író s idegen nagy szellemnek hú magyar tolmácsolója, itt van a sorban. Jókai Mór volt a pohárköszöntő az első jubileumnál, a századik számnál, a Szép anygalkával.

Berzsenyi, Zrínyi, Kölcsey, Virág, Verseggy, a két Kisfaludy, Csokonai, Tóth Ede, Tóth Kálmán – egészen Petőfiig és Aranyig a magyar klasszikusok névsora. De olvashatjuk a Magyar Könyvtárban Sallustiust, Liviust és Tacitust. És olvashatjuk

Anonymust, Bonfiniust, Broderigót, Galeotto Marziót, Rogerius mestert, Szalárdit és a többit. A külföldi írók, a régebbek közül, nagy magyar közönséget csak a Magyar Könyvtár által nyertek: Dickens, Daudet, Dosztojevszkij, Farina, Turgenyev és a többi. Viszont Maupassant-tól Gorkijig, Kiplingig, Wilde-ig minden igazán érdemes nevet megtalálunk 15 krajcárért. Mindenki megóvhatja a maga irodalmi hiszekegyét. Akinek Aiszkhülosz, Szophoklész, Goethe és Schiller kell, azok is, akik Coppée-t, de Amicist, Tennyson-t, Ada Negrit, Rostand-t kívánják, nemkülönben. De megtalálják D'Annunziót, Maeterlincket, Shaw-t is társaikkal egyetemben az ő híveik. Fordítani pedig Tóth Béla, Ambrus Zoltán, Radó Antal, Szabó Endre, Hevesi Sándor stb. fordítottak a Magyar Könyvtár számára. A magyar elbeszélők névsora: Jókai, Mikszáth, Herczeg, Ambrus, Bródy Sándor, Kabos Ede, Ignotus, Kóbor Tamás, Krúdy Gyula, Sz. Nogáll Janka, Thury Zoltán, Szomaházy István stb. s legújabbán Ady Endre és Szini Gyula. Elbeszélésekben, színdarabokban, versekben, ismeretterjesztő munkákban, eredetiekben és külföldiekben: csak érték, irodalom s olyan, ami hangtalanul is lelki szükség.

Radó Antalt, a Magyar Könyvtár szerkesztőjét, bizonyosan bosszantanók a legrövidebbre fogott bókkal is. Végre ő nem csinált egyebet, mint hogy szerkesztette, csinálta a Magyar Könyvtárt. S a Magyar Könyvtár is nem azért tart jubileumot, mert pihenni akar. Még csak most jön a java a nagyszerű munkának, mi tudjuk. A jubileum voltaképpen a mienk, azoké, akik keserűen is áldott, szép álmokat álmodunk egy olyan Magyarországról, amely kultúrában legalább is olyan nagy, mint földrajzilag. A Magyar Könyvtár ünnepe a magyar kultúrának s a szép reményeknek ünnepe.

Budapesti Napló 1907. november 20.

Ady Endre

37. A JUSTH-AFFÉR

Justh Gyula v. b. t. t. úr cókmojkját vidáman szedegeti, s bizonyosan nagyon boldog, hogy megbukik. E cikk írásának órájában tudniillik már úgy beszélnek Justh Gyula bukásáról, mint a legbizonyosabb valamiről. Mint például a halálról, a magasabb kvótáról, a létszámemeléslről s arról, hogy soha hűségesebb tábor Bécsset nem szolgálta, mint a koalíció. Justh Gyula megy avagy menni fog, mert úgy érzi, hogy neki még van hátgerince, s ez nagy bűn. De mi inkább úgy látjuk, hogy Justh Gyula voltaképpen azért megy, mert menni akar. Ördögbe is, ha Justh nem keresné akaratosan és vidáman a bukást, nem volna olyan hajthatatlan, mint amilyen. Ő is, Justh Gyula is, megalkudott már furcsább és bolondabb helyzetekkel a mai helyzetnél. De Justh távozni akar s mi sajnáljuk a távozót és önkéntes bukót.

Mink magunk íme eláruljuk, hogy milyen csehül áll a magyar liberalizmus ügye, amikor kénytelenek vagyunk Justh Gyulában a liberális politikust sajnálni. Rejtett és inkább legendás, mint valóságos liberalizmus volt a Justh Gyula liberalizmusa. De erről a liberalizmusról beszéltek, tehát majdnem olyan érték volt, mintha létezett volna. S Justh Gyulát azok nem szeretik, akiktől nem szeretettni már önmagában érdek. Hajlandók vagyunk nagy bűnöket is megbocsátani annak például, akit Rakovszkyék utálnak. Szerencsére Justh Gyulának megbocsátanunk sem kell, mert ha nagy erényei nem voltak, nem voltak nagy bűnei sem.

Egészen Justh Gyulán áll, hogy milyen bukást akar, szépet-e vagy csak egyszerűt. Tanácsot se adunk neki, mivel nem vagyunk járatosak az új rendszer erkölcsében. Úgy sejtjük, hogy Justh, aki a fekete selyemzsinórt már átvette, azt fogja kérni, hogy ez a zsinór egy nemzeti színű madzaggal cseréltessék ki. Mert Justhnak a dolgát fölvitte az isten, s Justh körülbelül elérte azt, amit ő elérhetett. De abban a talajban, ahová magát letelepítette, nem szívhatott föl morális nedvet és erőket. Bizonyos, hogy Justh Gyula a horvát obstrukcióba bukik bele, de ez nem volna népszerű. Igaz, hogy horvát testvéreinket, akiket magunk is szívesen ajánlunk a legbalkánibb fene figyelmébe, a koalíciónak köszönhetjük. Igaz, hogy a házszabályok tiszteletét még a horvátokkal szemben is elvárhatnók azoktól, akik Perczel Dezső zsebkendőjéből egy óriási asztalterítőt csináltak, s Magyarországból egy lakomaasztalt. De vannak korszakok, amikor igazságtalanság sok becsületességet követelni még a legbecsületesebbektől is.

De Justh Gyula nemcsak a horvátok miatt látta be, hogy neki a legokosabb lesz megbuknia. Ő már, mielőtt még v. b. t. t. lett volna, megfenyegette néhányszor a bandát. Valóban a koalíción nagyot ütni csak úgy lehet, ha az ember minden talpalatnyi helyet átad nekik. Justh Gyula mégis csak régi parlamenti ember, s nem tacskó, akit egy zavaros idő vetett a színre. Miután ambícióját kielégítette, volt módja és ideje hozzá, hogy megundorodjék Európának ez idő szerint legalacsonyabb parlamentjétől.

Vannak, akik azt hiszik, hogy Justh komédiázik. Duzzog, visszavonul, hogy közben az alelnökök elbánhassanak a horvátokkal. A horvátokkal el kell bánni, ez

kétségtelen. S ha Justh becsületesen félti a házszabályokat, még kétségtelenebb, hogy Justh Gyula igaz, nagy ügyet félt és véd. De a horvátokért és a kényelemért és a csillagos égért se szabad kiütni e gyöngye ország kezéből az egyetlen olyan-
amilyen fegyvert.

Justh Gyula megírta a lemondó levelét, de vár. Azt hiszi, mert Wekerle (!) azt ígérte neki, hogy a kormány tagjai szolidárisak lesznek vele. Az a hitünk, hogy Justh csalódni fog. S legfőbbképpen abban fog csalódni, hogy a függetlenségi párttól bizalomgaranciákat kaphat. Olyan függetlenségi párt, mely legalább mutasson annyi elvet és erőt, mint Justh Gyula, ma már nincs. A függetlenségi párt nem párt, hanem randevühely. Itt bonyolítja le szerelmi ügyeit az elhatalmasodott reakció. Az a reakció, mely már olyan türelmetlen, hogy még egy Justh Gyula is útjában van. Meglátjuk, hogy lesz, mint lesz, az országra, sajnós, semmi jobb nem jön, ha megy Justh Gyula, ha marad. Igazán olyan a koalíció, mint a vérbajos beteg. Amihez ér, azon, még a hideg kövön is, kiüt a fekély. A horvát fekély is az ő bűne, s a házszabályt fenyegető nyavalya is. A Justh-affér pedig akárhogy dől is el, csak tünet.

Budapesti Napló 1907. november 21.

(A.)

38. GYÖRGY KIRÁLY MULAT

(Párizsi levél)

Nem a belgák királya a legpárizsibb fejedelem, hanem György király. Homérosz epigon népének királya. Érdekes dolog, ahogyan a görög király beleszólt a párizsiai szívébe. Jött, jött sűrűen Párizsba, zaj nélkül, inkognitóban, s úgy mulatozott, mint Edward király valamikor. Jóformán észre se vette Párizs a görög feléget, s mikor észrevette, már imádta.

Az öreg, vidám király a maga Athénjából túlságosan gyakran jön az új Athénba, Párizsba. Szép görög ordókat osztogat szét, s az Opera táncosnőinek megveregeti a – vállukat. György király itt Párizsban egészen demokrata, ami félig erény, félig – muszáj. Manapság a fejedelmek csak Párizsban lehetnek szelíd emberek s György király szereti a szabadságot. A minap egy estén a Casino de Paris-ban, Párizs e híres mulatójában, egy bepezsgőzött görög diák beleütközött egy úrba. Csak akkor nézte meg, mikor már megtörtént a katasztrófa, de akkor nagyon, nagyon megnézte. A szerencsétlen diák majdnem térdre rogyott, s görögül ordította: éljen a király. Tudniillik György királyba ütközött bele a görög ifjú, aki szeret a Casino de Paris-ba járni.

A Casino de Paris egyébként ma Párizsban a leglátogatottabb helye s az idegenek Eldorádója. Valami furcsa, bolond baletet játszanak most itt. Ennek a baletnek az az igénye és érdeme, hogy Párizs legfiatalabb, legszebb táncosnői táncolnak benne. Van esze és – kora György királynak, hogy idejár. Különben is a Casino de Paris úgy vigyáz az etiketre, mint Athénban az udvarnál sohase teszik. Nincs rá eset, hogy estélyruha nélkül bejöhessen egy nő, aki – magános nő. A Casino de Paris ambíciója az, hogy Párizst elegánsnak, igazi Párizsban lássa az idegen, még ha király is.

A nagy fényességben, páholyában igazán nem emlékeztet Odüsszeuszra a görög király. Odüsszeusz majdnem disznóvá változott a Kirke kedvéért, s ez volt a legkomolyabb kalandja. Ellenben György király európai úr marad még a balett-táncosnők között is, és neki nem ártanak a kalandok.

A lapok, a párizsi lapok ravaszul leközlök az Athénból jött táviratokat, nagy politikai bonyodalmakról szólnak ezek a táviratok. Nyomorról, mely rablóbandákba seregelteti György király alattvalóit. Panamákról, pénzügyi válságokról, amelyek nemcsak Budapesten gyakoriak, de Athénban is előfordulnak. György király arcáról senki se olvashatná le ezeket a bajokat. Van egy görög korcsma a Szajna túlsó oldalán. Mint a Párizsban élő budapestiek mondják: Budán. Ebbe a görög korcsmába ifjú görögök járnak, de nincs közöttük egy se olyan ifjú, mint György király.

Kár, hogy a régi szép, pajkos operettek divatja elmúlt. Milyen szép operett-téma volna ez a király, aki ma is király Beociában. Egy király, aki öreg korára fölfedezte az életet, Párizst, a nőket és lumpolást s az – ifjúságát.

Párizs, november 15.

Magyar szó 1907. november 21.

Brown

39. EJH, EJH, DURI JÓZSEF

Duri József városi rendőr úr Karcagon bocsásson meg nekünk, de nem vártuk volna tőle azt, amit cselekedett. Magyar embernek képzeljük el Duri Józsefet, s úgy gondoljuk, hogy az úri pálya rontotta őt meg, mert Magyarországon és Karcagon valamikor jóra való paraszt ember nem támadt rá negyedmagával arra, akivel le akart számolni. Soha többet nem mert volna asszonyok elé kerülni, mert még asszonyok se tesznek ilyen férfiatlanságot.

Történt Karcagon, hogy Klein István lapszerkesztőnek lovagias afférje támadt dr. Tóth Kálmánnal, Karcag város polgármesterével. Klein megbízottai azért, mert a polgármesternek Rózsa Dániel földbirtokossal egy korábbi elintézetlen ügye van, az affért egyoldalú jegyzőkönyvvel befejezték. Klein István lapszerkesztőt erre délben, mikor az utcán ment, megtámadta dr. Tóth Kálmán polgármester, kinek társaságában Rimaszombathy István polgármesterhelyettes, Győry Gáspár megyebizottsági tag voltak. Velük volt Duri József városi rendőr is, s négyen hősiesen Klein lapszerkesztőt tetteleg inzultálták.

Távirati szövegben ez volna az, ami Karcagon történt s ami bennünket Duri József ellen hangol. Duri Józsefnek nem szabad lett volna ebben a durva botrányban szerepelnie. Inkább csapták volna el az állásából, de hallgatott volna a saját ízlésére. Biztosak vagyunk, hogy Duri József saját ízlése ellenére cselekedett, Duri József három társa számára nincs szavunk. Ezek urak, s Magyarországon az ilyenféle urak hozzászoktattak már bennünket minden komiszsághoz. De Duri Józsefen csodálkozunk: ejh, ejh, Duri József.

Budapesti Napló 1907. november 22.

Lellei

40. GLOSSZÁK

– nov. 22

Pozsgay Miklós Európa nevében le akarja töretni a horvátokat a magyar parlamentben. Rendben van: a Balkán-szagot magunk is érezzük orrunk teljességével a horvát urakon. De sejti-e Pozsgay Miklós, hogy Zágráb közelebb van Párizshoz és Szentpétervárhoz, mint Budapest? Hát azt sejti-e, hogy Szarajevóban Jókai Mórt úgy ismerik, mint a Dumas-kat s mint Puskint vagy Leonyid Andrejevet? Szarajevóból képes levelezőlapokat kaptam Kiss József és egészen harcos, fiatalabb magyar írók arcképeivel. Nem gondolná-e Pozsgay, avagy valaki, aki tud gondolkodni, hogy itt más baj van? Banális, ostobán hangzó, mint minden igazság: a magyar kultúrát kell vitathatatlanul elsővé tenni a keleti Európában. Amíg ez be nem teljesül, addig Pozsgay Miklósnak kell megvédenie bennünket, jaj!

*

Az szép lesz, amikor Fallières, Franciaország elnöke ismerkedni fog, mint vendég, Európa fejedelmeivel. Nagyszerű, beszédes teremtménye a radikális köztársaságnak ez a Fallieres. Ha máról holnapra egy elképzelhetetlen államcsíny császárságot csinálna Franciaországból, Fallières nem változnék. Maradna az, aki: Fallières, okos és ravasz polgár, valaki, akire a császár is rászorulna. A demokráciának iszonyú és beismert szégyene az, hogy ilyenek a legszebb fiai, mint Fallières. Feudális országban, mint a mienk, ahol valaminek történnie kell, s nem történhetik rosszabb, mint ami van, sok bátorság kell ezt leírni. De leírtuk, hogy a kételkedőknek, a világ legértékesebb embereinek, kik Magyarországon sokan vannak, egy bánatos hangú sípot adjunk a szájukba. Fallières csak annyival különb egy született fejedelemtől, hogy nem szeret naponként tiszta inget venni. De ez az egyetlen elve is olyan, mint Jericho falai valának. Fallières még arra is képes, amikor alázatosan fejedelmeket látogat meg, hogy minden reggel tiszta inget vegyen.

*

Lujza, a Kóburgi Fülöp elvált, kalandos felesége, nekem (újságíró vagyok) személyes ismerősöm. Én se vagyok rá büszke, valószínűleg ő se, egyébként Párizsban találkoztunk. Most olvasom, hogy az édesanyja hagyatékát szeretné megmenteni az árveréstől. Az alsó- és felsőruhákat, nem nagy értékű ékszereket, alapjában elhasznált és avas holmikat. És telesírja Európa és Amerika összes lapjait, hogy nincs pénze. Ez a nő, ez a Lujza beteg, bomlón, kiabálóan öregedő asszony. Eddig folyton azzal hódította meg a világ részvétét, hogy polgári erkölcsét mutatta föl. Polgári erkölcsét, ami vagy van, vagy nincs, de szeretjük, ha egy királyleány is tiszteli. Nos a polgári erkölcs megengedi ennek a szegény, beteg asszonynak, hogy az édesanyja garderobe-jára spekuláljon. Mert nyilvánvaló az újságcikkek-ből, hogy Lujza e megható fogással pénzt akar fölhajtani. Beteg, szegény asszony, akiről élesen szólni nem emberséges dolog. De mégis fáj valakit, aki a

fájdalomra és részvétre úgy rászorult, mint ő, ilyen szerepben látni. Milyen okos intézmény előkelő elzüllettek számára a szanatórium, ilyenkor látható, íme.

*

Meghalt egy Adèle Collin nevű némbor, aki abból élt, hogy Musset-t ismerte. Halottam ezt a nőt mesélni, és soha jobban nem éreztem, mint akkor, hogy a legfifikusabb hazudozás se – tökéletes. A hazug beszédben egy ellen-zene van, csak fül kell hozzá. A legszebb és legfiatalabb női hangok se tudják a hazugságot el-sikkasztani. És Adele Collin nagyon öreg is volt, és nagyon későn jutott eszébe, hogy ő Musset-hez milyen közel állott. A könyvek állástalan, facér újságírókkal Musset-ről íratott, csacsi hamisságok. Adele Collin kis pesztra volt a Musset-családban. Legfeljebb annyira emlékezhetett Musset-ből nemde, amennyire képes volt. A cselédszobában hallhatta, hogy az Alfréd úr megint részegen jött haza tegnap. De végül ő maga is elhitte már, hogy ő Musset-nek bizalmas őrangyala volt. S most is előttem van a vén, zavaros nő, aki még sírni is tudott olyan dolgon, amikből egy szó se volt igaz, de amikből ő váratlanul, érdemetlenül híres, gondtalan, kényelmes öregkort élt. A nagy emberek nagysága ilyenkor szédítő, ilyen hatásokban. Musset szoborhoz tudta juttatni George Sand-t, akihez volt egy kis köze, s vajás kenyérhez Adèle Collint, akihez pláne semmi köze se volt.

A Hét 1907. november 24.

Barla

41. MAGYAR ESETEK ÉS A KÜLFÖLD

I.

A végtelen Björnson-affér

A Björnson-affér mindenképpen számár és bosszantó eset, de főképpen azért, mert végtelen. Röviden meg kell állapítanunk egy régi ígéretünk értelmében valamit. Az öreg Björnson, mostanában és különösebben, sok nemzeti és nemzeti-ségi kérdésben exponálta magát. Támadta Poroszországot, mert gyalázatos erőszakot követ el a lengyeleken. Támadta a lengyeleket, akik elnyomottságuk mellett is rettenetesen el tudják nyomni a ruténeket. Nagy embere Björnson az örményeknek, akiknek érdekében sok cikket írt. Az amerikai japánüldözés idején a japánok mellé állott. Katalánia spanyol vidék, a katalán mozgalom furcsa és problematikus. De Björnson a hivatalos Spanyolországgal szemben Katalánia mellé állott. Ez csak egy-két kiragadott példája Björnson szereplésének. S egy dolog bizonyos, hogy Björnson, magyarul „vén hülye”, jóhiszemű ember. Nem volna érdemes egy ilyen jóhiszemű embert meghódítani a magyar ügynek? Persze, a mai feudális uralomnak érdeke, hogy Björnson ne legyen baráti ismerője a magyar dolgoknak. Mert akkor volna csak igazán hadd-el-hadd azoknak, akik a rosszul informált Björnson révén nagy örömeikre nemzeti mártírok lehetnek.

II.

Magyarország és Franciaország

Apponyiék kiválasztják a legutolsó franciákat, s ők, mint legelső magyarok, irodalmi fölolvadásokat élveznek e senkiktől. Így azután nem csodálatos, hogy a francia valakik Szófiába szívesebben mennek el, mint Budapestre. Nekünk ez úri kedvtelésből igazán csak egy dolog fáj. Tudjuk, személyes tapasztalataink vannak erről, a francia irodalom tele van kedves, komoly érdeklődéssel Magyarország iránt. Ezt az érdeklődést bele fogják fullasztani a neveltségességbe Apponyiék előkelő félműveltjei. Sacrebleu, hagyján, hogy ezek a népek, ezek az úgynevezett előkelő magyar társaságbeliek nem ismerték soha és nem ismerik a magyar irodalmat s a magyar írókat. De hogy a francia írókat is, akiknek kultuszával szeretnék megkülönböztetni magukat, csak annyira ismerik és tudják kiválogatni, ez disznóság.

III.

Tolsztoj és Makoviczky

Ráfogták Makoviczky Dusánra, aki magyar-tót ember s a Tolsztoj házi-orvosa, hogy ő volt az, aki Tolsztojt ellenünk hangolta. Érdekes dolog ám az, hogy ennek a Makoviczkyknak miért kellett az ő Tolsztoj-imádatán kívül kivándorolnia. Mert életével kezdte dokumentálni, hogy ő Tolsztoj szerint való anarchista öskeresztyén. Nálunk az rettenetes bűn, ha valaki új lelki, kulturális és intellektuális dogmákhoz mer elszegődni. Olyan dogmákhoz, melyek még patentet nem nyertek nálunk. Gróf Batthyány Ervin csak azért lehet anarchista s kényszerzubbony nélkül, mert gróf. De ha már tudós, mint Schmitt Jenő, akkor pusztulnia kell.

Makoviczky Dusán fölháborodva tiltakozik most az ellen, mintha ő a magyarságot s Magyarországot bárki előtt befeketítette volna. Nem tette, mi is hisszük, hála istennek, hogy nem tette. De reméljük azt se beszélte el senkinek, hogy nálunk mi a sorsa minden új hitvallónak. Mert evvel többet ártott volna nekünk a külföld előtt, mint a vén Tolsztoj felbőszítésével.

Budapesti Napló 1907. november 27.

A. E.

42. A NÉPPÁRT JÓ DOLGA

Az Egyszakaszbűzlik már napok óta, s még az öreg Szappanos is majdnem szagolja, csak a néppárt tart előkelő orra elé parfümös zsebkendőt. Kossuth megátkozta hűtlen híveit, hogy még koporsójukban se nyugodhassanak, elérette őket a nemezissel, megfenyegette választással. S a negyvennyolcas disszidensek, akárhogy köpik is a markukat, görnyedten remegnek Kossuth pápa átka alatt. Nincs irgalom annak se égben, se földön, aki az Egyszakasza, e szent dogmatitokra, azt meri mondani, hogy bűdös. Ha tudniillik negyvennyolcas ember ez a vakmerő, akár hú párttag, akár kilépett csapodár. „Én nem akarom őket *szavammal* üldözni”, mondotta Kossuth, s ez nagyon komoly fenyegetést jelent. Az Egyszakasza ellen, mely mintha csak az új rend szimbóluma lenne, még egy pihát se szabad mondani. Az Egyszakasztól csupán a néppártnak szabad undorodni, s csak a néppártnak van joga lávaként okádni a hazaszeretetet.

Ha van nemezis és Kossuth Ferenc azt mondja, hogy van, elérte a negyvennyolcas pártot s éppen csak a negyvennyolcas pártot érte el. A negyvennyolcas párt, mint egy bűnös, vén kéjenc, gyóntató papjává fogadta a néppártot, s a néppárt ugyancsak nem fukarkodik a penitencia-méréssel. Úgy bünteti a függetlenségi pártot, hogy minden régi bűnéért külön-külön lakoltatja meg. Hja, valamikor a negyvennyolcas párt volt büntető és nehezen irgalmazó. Valamikor a negyvennyolcas párt állhatott lesben s csíphette fülön azokat, akik bűnös alkonyatokon tilosban jártak. Most a néppárt lett az erények öre, s az árulkodó, hazafias rakétákat ő sütögeti.

Csak meg kell figyelni a néppártot minden kényes és kínos problémánál. Pedig talán 1867 óta összesen nem volt annyi kényes és kínos probléma, mint mostanában. „Szaladj neki vén bűnös, és törd be a fejedet” – vezényeli a néppárt. S míg a negyvennyolcas párt produkálja magát a falnakmenésben és elaljasodásban, csillogó vértben, büszkén mutogatja magát a néppárt.

Az Egyszakasza, ez az Egyszakasza csak egy dolog, a néppártnak nem is nagy. De még az Egyszakasza se szalasztja el a néppárt, hogy ne tündököljön. Azonban az Egyszakasza még nem elég a makulátlanságra. S a néppárt nem elégszik meg csupán egy erénnyel és egy fogással. „Rakovszky István vezet a magyar parlament jogainak megvédésében.” Ezt írja az *Alkotmány* ma, miközben kedvesen oldalba rúgja Justh Gyulát. „Rakovszkynak mindig volt érzéke és bátorsága a magyar parlament tekintélyének s magyar jellegének megvédésére.” Valóban: Rakovszky tüzes, magyar ember, aki az elnöki emelvényen elbánik a garázda horvátokkal, de avval a magyarral is, aki Luegerről egy rossz szót mer szólni. S a néppárt el tud némítani nemcsak egy kaffogó horvátot, de egy katolikus Bozókyt is, ha az a klerikalizmus ellen mer szólni. Mindegy, az ország ezt nem veszi észre, az ország csak azt látja, hogy erő, bátorság és hazafiasság már csak a néppártnak van.

Szegény, nemes néppárt, ő igazán csak barátságból marad benn a koalícióban. Hadd egyenek, hadd ruházkodjanak ki egy kicsit a negyvennyolcas éhesek és

rongyosak. Hiszen a néppárt az emelt kvótát is szörnyű bűnnek tartja. Azzal vádolja Kossuthot, hogy formalitásokat fizettet meg évi négy milliókkal. Fölhívja Kossuthot, magyarázza meg, hogy mi a kvóta-emelés hiteles története. Csak éppen kíméletből nem mondja azt, hogy Kossuth csúnyán becsapta az országot, s a fölemelt kvótával Kossuth Ferenc miniszterségét fizeti meg az ország.

S amíg Rakovszky izgat Justh ellen s a néppárt régi kedve szerint tapos a Kossuth-néven, amely különben is nyomorúan össze van taposva, Kossuth Ferenc átkot szór a honárulókra. A honáruló pedig azok a negyvennyolcasok, akikben, ha nem is nagyon, de megmozdult valami, ami részben a választóktól való félelem, részben lelkiismeret. Ezek segítsenek kvótát emelni, házszabályt tiporni, alkotmányt gázolni, Egyszakaszt imádni. A néppárt közben szabadon mentheti a hazát Justh ellen, horvátok ellen. Vihogva figyelmeztetheti az országot, hogy milyen lutrit csinált a negyvennyolcas többséggel. Aggodalmasan sirathatja a magas kvótával megnyomorított országot. Tetemre hívhatja Kossuth Ferencet, s egyedül tüntethet az Egyszakasz ellen. Mindez Kossuth Ferencet nem bántja, mindezt Kossuth Ferenc észre sem veszi. Neki egyetlen gondja van, hogy ne legyen megbízhatatlan hírű egyetlen negyvennyolcas se. Nem atyai szívé, nem is a hiúságát bántja egy-egy ritka kilépés. De megborxad attól, hogy valahol azt hihetnék, hogy van nem mameluk negyvennyolcas.

A néppárt pedig vidáman készíti fenn és lenn magának a jövőt. Tisztelettel, türelemmel, sőt buzgalommal segít neki az egész parlament. Bizony a néppártnak jó dolga van, s még örülnünk kell, hogy ebben a szomorú és bajos országban valakiknek mégiscsak jó dolguk van.

Budapesti Napló 1907. november 28.

(A.)

43. A BOLTOS DOKTOR

– *Dr. Szuly Aladár* –

A „doktor úr” címet Budapesten, ebben a mindent elkoptató városban bizony alaposan elkoptatták. Nemcsak az egyetemi doktorgyáraké, nemcsak a magyar cifra nyomorúságé s nemcsak a kávéházi pincéreké a bűn. De a feudális, maradi, úri, magyar nyavalyáé főképpen, mely egy pillanatig nem látott nemesi diplomát a diplomában.

Sok mindent reméltünk valamikor ebben az országban, amiből semmi sem teljesedett. Az pedig legkevésbé teljesedett, hogy híres mágnásaink, akiknek olyan nagy az angomániájuk agarászatban, bajuszbán, bútorban és parlamenti smokkságban, Angolország példáját kövessék. Nincsenek mágnás-nagyiparosaink, mágnás-kereskedőink, s talán jó is, hogy nincsenek. Ha ezen a téren is csak annyira válnának be, mint másutt, jobb is, ha megmaradnak nagyúri semmiknek. A züllő és kitarzott dzsentriknek csak egy piciny hányada tudott beilleszkedni a változott viszonyokba. Úgy látszik, hogy a doktor uraknak adatott meg nálunk a zsíros és modern életképesség. Mint ahogy Magyarországon, ahol gyönge és ideák nélkül élő polgárság van, a munkásságon kívül minden lendítő szerep az intellektuelekre vár.

Nagy örömmel hallunk hírt ismét egy kedves és szép doktor-szenzációról. A föl-
oszló Terna egyik volt igazgatója új nagy üzlete, a Brázay-féle üzlet fölé saját és teljes nevét íratja: Dr. Szuly Aladár. Dr. Szuly Aladár is íme ott van a kevesek között, akik nekünk az új Magyarországot jósolják. Az ipszilonos és diplomás úr, aki dolgozni akar és tud. Aki már túl van a leggyógyíthatatlanabb nyavalyán, a magyar uraskodáson, s mint minden azzal egyenlő rangú úr, Európában érzi magát.

A doktor úrnak minden jót kívánunk, magunknak pedig sok olyan doktor urat, mint Szuly Aladár.

Budapesti Napló 1907. november 28.

L-i.

44. KEMÁL BEJ DEBRECENBEN

(Az írók és az idegesség)

Max Harden, aki már mondott nekünk, magyaroknak, egy-két gorombaságot, mondotta volna ezt is:

– Keveset tudok a magyar irodalomról, de ha volna ott Budapest körül valami, eljönne az.

Eljönne csakugyan, elmenne, ha volna, mint ahogy ki is megy, ami érték. Számár beszéd, ha mi állítólagos nyelvi elszigeteltségünkkel ámitjuk magunkat és impotenciánkat. Laocet ókínai nyelvből is lefordították minden nyelvre: érdemes volt.

Akik színházba járnak és színházi híreket olvasnak, beszélnek, hogy Budapest színházai erre az évre ismét külföldi élelemmel látták el magukat. Szóval, már megint fölfedezték Magyarországon azokat, akik otthon senkik. Viszont Zacconinak, aki bejárta kétszer-háromszor a világot, két-három nap elég volt, hogy meglássa és elvigye magával a Molnár Ferenc darabját.

De a legérdekesebb dolog mégis az, hogy Debrecen színházában török darabra készülnek. (Mégis csak lesz abban valami, hogy Debrecen török-tatár-szláv vegyülék.) Íme a török darabnak is szűk Macedónia, ha – darab, ha valami. Párizsban lázasan fordítják és olvassák az örmény verseket és rutén novellákat.

Mikszáthot nemcsak Angolországban olvassák. Most, karácsony előtt, Párizsban Hachette-éknál úgy vásárolják a Szent Péter esernyőjét a gyermekek számára, mint a cukorbonbont.

Kemál bej Debrecenben s minden nyelvű író ott, ahol akar, arathat megismerést és sikert. Legfőljebb az a kis aggodalmunk van, hogy Magyarország mégis kivétel talán. Itt még idegen írónak sincs könnyű dolga.

Budapesti Napló 1907. november 30.

Lellei

45. PÁRIZSI MAGYAR DOLGOK

Párizs, november 27.

I.

Szent Erzsébet Párizsban

Khevenhüller-Metsch gróf Ausztria-Magyarország párizsi nagykövete, néhány napig „hivatása magaslatán” állhatott. Végre megint egy alkalom, mely méltó volt őhozzá, s amikor ő kedve szerint képviselhette a monarchiát. Szent Erzsébet ünnepéről van szó, melyet Párizsban is megtartottak. Egy magyar püspök helyett Nemes Antal apát utazott ki Párizsba a magyar klérus képviseletében. Ő mondta az ünnepi misét a Szent Erzsébet-templomban. Richard párizsi bíbornok-érsek is képviseltette magát. Amette érseki koadjutor mondott ünnepi szentbeszédet. Azóta a táviratok bizonyosan régen elvitték a híret, hogy az ünnep fényesen sikerült. Ott volt a templomban nagykövetségünk minden tagja. Az osztrák-magyar kolóniának azok a kitűnőségei, akik minden ilyen esetben jelenlevők szoktak lenni. Szinte bizonyos, hogy voltak szép számmal ott osztrák és magyar zsidók is. Ők különösen szeretnek olyan nagykövetségi ünnepekre eljönni, melyeknek fő programszáma egy katolikus templomban folyik le. Nem is éppen Szent Erzsébet ünnepéről akarok én hazairni. De arról a szellemről, mely Ausztria-Magyarország párizsi hivatalos képviseletében él. Khevenhüller grófnál klerikálisabb diplomatánk nincs s ez nagyon nagy dolog ám. Emlékezetes, hogyan exponálta magát Khevenhüller a párizsi nunciatúra botrányában. Büszke is szerfölött arra a nagy rendjelre, amit hálából a pápa küldött neki. Társaságát teljesen és kizárólag royalista és klerikális körökből válogatja a mi nagykövetünk. Úgy hogy voltaképpen inkább Rómát képviseli Párizsban, mint Ausztria-Magyarországot. A párizsi Szent Erzsébet-ünnepen ilyenformán nagy kedvvel vett részt Khevenhüller gróf, és még azt is megbocsátotta ennek a néhai Erzsébetnek, hogy magyar volt.

II.

Magyar egyetemi előadások Párizsban

Nyomtatott plakátok tudatják az érdeklődőkkel, hogy a párizsi egyetemen megkezdte az előadásait Kont Ignác. Csütörtökön és szombaton délutánonként tartja előadásait Kont úr. Témái: A magyar dráma a XIX. században, szemelvények magyar színpadi művekből s külön elemi nyelvoktatás. Sok hallgatója nem szokott lenni Kont úr előadásainak, de mégis örvendetes ez a dolog. Nem volt a világnak olyan nyelve, melyet egyetemi katedráról nem hallhatott az ember Párizsban, csak éppen magyarul nem tartott ott előadást senki egészen – Kont Ignácig. Kont úr nem zseni, de kedves, lelkes és jó magyar ember, kinek hálával tartozunk. Ő is Magyarországnak, amiért mint tanár vallási viszonyai miatt egy piciny álláshoz sem juthatott és nagy hasznára s nekünk is hasznunkra kénytelen volt kivándorolni.

46. GLOSSZÁK

– nov. 29.

A Dózsa-féle jacquerie-nek még csak eljövendő hú hisztorikusa meg fogja bizonyára állapítani, hogy a Dózsa-lázadás nem tiszta magyarságlakta vidéken lán-golt föl. Magyarországon parasztforradalom ott támadt mindig, ahol fajták éltek s keveredtek együtt, de sohase szűzmagyar tájakon. Hódmezővásárhely nem régi fölindulását is csak úgy érti meg az ember, ha eszébe veszi, hogy Hódmezővá-sárhely népének a vére vegyített magyarságú. Ezt az egész dolgot onnan kerítem különben így össze, hogy ifjú magyar szociológusaink évek óta hiába jósolgatják, hogy föltámad a paraszt s majd szétút az úri politikusok között. A paraszt azon-ban nem támad föl, nem út szét, s ha néha kapunk valamelyes hírt erős és töme-ges népmozdulásról, Csaba és Orosháza felől jönnek ilyen hírek. Ezen a vidéken csakugyan indulatos, ambíciózus és nyugtalan a paraszt: tót-magyar vidék. Tes-sék csak visszaemlékezni a Nyírség forradalmára: ez is olyan vidék, ahol tót és magyar vér ömlöttek össze. A mi alföldi s már úgyahogy tiszta magyarságunk nem forradalmi hajlamú, s nem is volt soha. De már egy kis szláv vér-beömlés megdühíti, nyugtalanabbá, forróbbá s a kultúrára hasznosabbá teszi. S Marx vagy Engels, már nem is tudom melyik, a szláv fajtákkal szemben 1848 révén a ma-gyarságban a forradalmi fajtát ünnepelte.

*

Bécsben pedig összeültek az egyetemi tanárok, bécsi Csaradák, bécsi Kmetyek és bécsi Piklerék egyformán. És együtt, egy akarattal megüzenték minden Luegernek, hogy a tudomány közös szerelmük és féltékenységük. Reverendás avagy vörös nyakkendő az egyetemi professzor Bécsben, mindenekelőtt a tu-domány hívő, de vadulni is tudó jámbora. A szocialista Menger professzor teme-tésén ott voltak mindnyájan, minden világfölfogású bécsi egyetemi tanárok. S most egyenlő büszkeséggel jelentik ki, hogy ők politikusok pojjácai nem lesznek, s a tudományt, melyben egyformán hisznek, megvédik, mert szabadnak akarják tudni. Hiszen magunk se adnók sokért, ha azt, ami Nyugatról jön; nem Bécs közvetítené nekünk, s ha sok minden olyan nem Bécsből jönne, ami jön. De megrendülve, szégyenkezve és geográfiát kicsúfolva, nem azt kell-e mondanunk, hogy nem a Lajta választ el minket Ausztriától és Európától, hanem valami sokkal szélesebb, még eléggé föl nem kutatott folyó?

*

Franciaország se Plátó és a boldogság országa, s Franciaországban sincs anyyi tejföl, hogy fenéig minden tejföl legyen. Olvasom, s mintha csak itthonról olvas-nék valami száraz, szívtelen statisztikát: elhagyják a földet a földhözragadtak. Elnéptelenednek Montenegro-nagyságú vidékek, hol valamikor nemzedékek éltek le életüket panasztalanul, sőt vidáman. Alapjában agrárius, falusi szívem szeretné kidobogni azt a hamisságot, hogy az ipar, a sok új minden, tették boldogtalanná az agrikultúrát s a parasztot. De francia ügyekről írván, nincs bátorságom olyan tudománytalansághoz, amely illenék hozzám, ha magyar ügyekről írnék. A francia

föld nem ott árval el, ahol terméketlen, hanem ahol messze van az iparos városoktól. Ahol a paraszt okos példát lát és buzdítást kap, okosul és buzdul. Még ott is, ahol nehéz a földtől, a földből kicsikarni azt, ami kell. Ahol az ipar, a technika oktatja a parasztot, a paraszt zsíros, okos paraszt lesz. Ahol nem kopogtat a koponyáján semmi új, ott elpusztul olyan világgazdasági konstellációk miatt, amelyeknek milétét akkor se sejtji, mikor az iparos város ördögös találmányainak majmoló, helyes kisajátítása gazdaggá teszi.

*

Nagyharsánynak, Baranyában, van valami kétezeröttszáz lakosa, s e nagy faluban két év óta nem született gyermek. Legföljebb idétlenül, kényszerítve, titokban vagy holtan, jobb erről nem beszélni. Magyar falu, sőt, ha jól tudom, kálvinista falu, sőt és legsőtebben – gazdag falu. S úgy írják, hogy gyermek, mondjuk olyan 1-10 év között növekvő, az egész faluban sincsen két tucat. Összegomolyog a fejemben mindenféle számár és okos, összeolvasott teória. Faji, földrajzi, történelmi, vallási, gazdasági, de nem boldogulok. Valami azt súgja, hogy mindaz, amit tudomány szerint mondhatnék, csak mára szóló igazság. De egy érzésem igaz: nagyon szerencsétlen ország lehet ám az, ahol nem engedik az utódjainkat megszületni.

*

Jászai Mariék vasárnap tárogató és belépődíj mellett elmondják és eléneklik: mi a haza? Matiné lesz ez, a Royal-hotel nagytermében, az Amerikából hazatérő magyarok fölsegélésére. Nem lesznek ott az Amerikába vándorlók s a hazatérők sem. Csak hívők és alattomos hitetlenek lesznek ott, de sebhelyesek és boldogtalanok nem. És Jászai Mariék, a hívők, bizonyosan sírva és siratóan, szépen fognak szavalni és énekelni a hazáról. És jó, hogy ezt a matiné-t nem lehet úgy megcsinálni, hogy Fiuméig és Hamburgig elhallassék. Mi lenne, ha hallaná ezt a sok szépet a Cunard- és Lloyd-hajók fázó, szomorú fedélzeti népe. Sírnának, talán a szívük is megrepedne, de mégis – muszáj volna menniök tovább az ismeretlen, a kenyér-matinét ígérő Amerika felé.

*

Vajda-Vojvoda Sándor csöndesen, de bátorságosan visszaopta magát a magyar parlamentbe, ahonnan kiűzték. S megáll az eszünk, mint valahányszor, ha túlságosan bolondot mutat az élet, a világ, a malom, amelyben taposunk. Csakugyan bünt követett el ez a kiűzött oláh, hiszen jóvá, meg nem történtté semmit se tett? Vagy: csakugyan a hazafias harag űzte ki Vajdát, ha ilyen kevés idő olyan nagy haragot lelohaszthatott? Adj nékem világosságot egyetlen értelme és logikája a földi életnek s mostoha leánykájának, a magyar életnek: ó Véletlenség. Véletlenség, ha hazát árulunk, ha haragszunk, ha bocsánatot kapunk s ha egyáltalában nem csinálunk semmit. Véletlenség, ha akkor jó és hasznos volt egy hazaárulóval elbánni, s véletlenség, ha ma nem az. S hogy ez a két véletlenség így egymás mellé állhat, ugye hogy ez véletlenség, óh, szent Véletlenség?

47. FEDÁK ÉS A GYORSHAJTÁS

A kétszáz koronáért, amire túlgyors automobiljáért ítélte el a budapesti rendőrség, nem sajnáljuk Fedák Sárít. Ha nagyon őszintéknek szabad volna lennünk, van még néhány balsiker, melyeket szintén nem siratunk meg, holott szintén Fedák Sárival történtek. Azért pláne irigyeljük a Sárít, hogy külföldre mehet, mert milyen irigylendő örömmel fog ő visszajönni. Nincs más célunk, mint az ő automobil-afférjából, e kicsi ügyből, kihozzuk a nagy tanulságokat. Tudniillik az élet olyan ravasz, hogy a maga nagy törvényeit a legfurcsábban kicsi esetekbe rejti. Hogy Fedák Sárít megbüntetik túl gyors automobiljáért, ebben egy nagy törvény és nagy igazság lappang.

Mindenütt lakol a világon, de sehol olyan könnyen, mint nálunk, nem lakol az ember azért, hogy siet. A beregszászi leány, aki mikor följött Budapestre, nem tudta, s talán még ma sem tudja, hogy miért szalad lovak nélkül a gépszekér, nagyon sietett. Egyre–kettőre, mint egy tüzes csikó, rugdosott el útból divatos és kikiáltottan nagy nőket. Ez tetszett Budapestnek, mely a legkonszolidálatlanabb városa a világnak, s ahol futólag rettenetesen tudják honorálni a szokatlant. De nincs is város a világon, mely úgy tudjon büntetni a maga gyors hibájáért, mint Budapest. Ez egy őrlő, egy lejárató természetű város, mely még a sikert is csak azért adja, hogy mohón visszavegye. Sári ezt nem vette észre, s talán ebben az életben nem lesz ideje annyi bölcsességre, hogy ezt, amit írunk, megértse. Sári sietett s hogy, mielőst tehette, automobilt vásárolt, ez már csak egy öntudatlan szimbóluma volt a Sári sietségének.

Ami bekövetkezett, azt Fedák Sárin kívül mindenkinek előre kellett látnia. Még akkor is, ha az, mivel Fedák Sári jött, nagy kultúr-érték lett volna, amiről most nem vitázunk.

De még a szimbólum is megbosszulta magát: Fedák Sárít gyors hajtásért megbüntették. Oly kedves és mulatságos kis eset, hogy nem is tudunk szomorkodni miatta. Pedig alapjában nagyon szomorú eset, holott ezúttal csak egy Fedák Sárival esett meg.

BU 1907. december 4.

A. E.

48. FEKETE-KÉZ ÉS FEHÉR-KÉZ

Amerikában élő olaszok Fehér-Kéz címmel egy ligát alapítottak a Fekete-Kéz ellen. A Fekete-Kéz maga is olasz intézmény, mely Amerikában virul. Olyan, mint a szicíliai maffia, csak vadabb és amerikaiabb. A Fekete-Kéz titkos társaság, s olyan tagjai is vannak, akik nem is sejtik, hogy tagok. Voltaképpen csak a vezérek veszik hasznát a szörnyű Fekete-Kéznek. A Fekete-Kéz szervezete egyforma az egész világon. Ott is, ahol talán gyilkolni éppen nem gyilkol, s nem nevezi magát Fekete-Kéznek.

Boldogtalanul odasüllyedt a magyar közélet, hogy nemsokára egy becsületes szereplő ember sem lesz itt biztonságban. Talán nem szervezett maffiákat, de maffiákat érzünk mindenütt. Úgy érezzük, hogy állandó és sokféle a veszedelem. Hogy tagjai lehetünk sokszor tudatlanul egy-egy maffiának. Beugratottan, jóhiszeműen, becsületes emberek naivságával. Éppen úgy, mint vannak ilyen tagjai a nagy Fekete-Kéznek, az amerikaiak. Hogy néhány vezérért dolgozunk, néhány mindenre képesért.

Politikailag is hát nem szinte az egész ország egy maffia-szerű vállalkozás baleskeje és áldozata lett? Sohse tudhatja itt a legnemesebb akcióba fogó ember sem, hogy akaratlanul nem egy Polónyi számára dolgozik. Így bosszulta meg magát ebben az országban a demokrácia és kultúra hiánya. S az az állapot, hogy a gazdasági züllés és vagyoni igazságtalanságok miatt nagyon nagy az éhesek és a minden-áron emberek száma. Róma lettünk a Catilinák idejéből, de nagy stílus nélkül.

Chicagóban a Fekete-Kéz ellen megcsinálták a Fehér-Kezet. Nem lehetne megcsinálni a bátor, becsületes kultúremberek ligáját Magyarországon? Talán ötszáz itt is akadna, mint Amerikában. Mert ismételjük, maffiákkal behálózott élet lett a magyar fórumélet. S a Fekete-Kéz elteszi a láb alól, aki csak útjában [van], s fölhasználtni magát nem engedi.

Budapesti Napló 1907. december 5.

Lellei

49. VADÁSZAT PUSZTASZER KÖRÜL

Pusztaszeren és Pusztaszer körül, a Pallaviciniek hatalmas országában, nagy-szerű vadászat készül. Dicséretére válik a magyar sajtónak, hogy e félig még csak jövő eseményről pontosan értesíti olvasóit. Tehát eljönnek Szerre vadászni Goluchovszki gróf, Ratibor, Schwarzenberg, Ottingen hercegek. Rajtuk kívül ott lesznek Traun, Anthan s a jó isten tudná megmondani, micsoda és milyen előkelő grófok és más rangú urak. Ezek az urak részben már meg is érkeztek Pusztaszerre, s kedvükért a gyorsvonat már Kisteleken megállott. Ropog, dörög a fegyver, hull az ápolit, fölnevelt, illedelmes vad ezerszámra. Milyen áldott, jó ország ez a Magyarország, s milyen nagy, előkelő urak járnak el ide vadászni.

Némely demokrata csirkefogóknak, akik pedig a hivatalos történelmet nem tisztelik vakon, Árpád és társai jutnak eszükbe.

Vajon Pusztaszeren csakugyan ezért történt volna a híres kötés, mely akkor is hiteles, ha nem történt volna meg? Ez az ország azért kívánt és akart itt megalakulni, hogy Pallaviciniék vadölő áldomáson vendégelhessék az idegen és hazai rablólovakok unokáit?

Egy kis birodalom a Pallavicini-domínium, s hasonló még van egy pár. A Kóburgok, Pallaviciniek, Wenckheimok, Schönbornok – nem akarunk több nevet felsorolni – országaiból, ha ezeket Magyarországhoz kapcsolnák, egészen szép Magyarország születne. Mert ezek az országok nem tartoznak Magyarországhoz, még csak nem is társországok. Különben és egyébként szép, erős magyar faluk derülnének, élnek és szorgoskodnának ott, ahol mértföldeken át főúri tanyákat lát csak az ember. Különben és egyébként nem matinéval és Szózatot éneklő dalárdákkal kellene visszavárnunk azokat a magyarokat, akiknek Amerikában sincs hazájuk. Különben és egyébként nem vándorolnának ki a magyarok akkor is olyan számmal, amikor hallják, hogy a már Amerikában élő magyarok kétségbeesetten jönnek vissza.

Pusztaszeren és Pusztaszer körül víg az élet, s víg mindenütt a nagyúri földeken. Azt kell hinnünk, hogy azt a népet, amely Árpáddal jött ide, teljesen elmosta az idő vérfolyama. S azt kell hinnünk, hogy az a nép, amely ma él, nem is érdemli meg, hogy itt élhessen. Mert másképpen nem lehetnének Magyarországon külön országok, boldog egyeduralmak. Másképpen nem tűrné el a magyar nép, hogy Magyarország kegyetlen nagyurak vadászterülete legyen. Másképpen nem ritterek vadásznának most Pusztaszeren, de végre megcsinálná ott a nép az új szert. Az új kötetést, mely után csak egy vadászat jönne még: azokra a latifundiumos urakra, akik miatt meg nem születhet egy becsületesebb, jobb Magyarországnak.

Budapesti Napló 1907. december 7.

Ód.

50. GLOSSZÁK

– dec. 6.

Szentkirályi bátyám, volt bíró s ma öreg, vidéki prókátor, panasolta nekem a vasúton a minap: nem érti a fiatal magyarokat. Nem azért nem érti, mivel ő nagyon megöregedett, hanem azért, mert ilyen fiatal ő a hatvanas években sem volt, mint ma. Beszélt, beszélt Szentkirályi bátyám, s én haboztam, megcsókoljam-e a kezét (atyafiságban volnánk távolról), avagy a vállára üssek: jól szavalsz, öcsém. Furcsán is vagyok én a hatvanas évek magyar generációjának kevés ittmaradottjaival, azéval a generációéval, amelytől még Kecskeméthy Aurél is megkövetelte, hogy Európát lefőzze. Az emigránsok hozták-e magukkal ezt a nagyigényű levegőt, avagy a büszke elnyomottság lehelte: soha annyira Európa nem voltunk, mint akkor. Azok folytatásának, kortársának érzem magam, s mintha az ördög lopott volna közénk két frissebb generációt. Valahányszor egy olyan ember megy ki az életből, mint például Szabó Miklós, a Kúria volt elnöke, félelem fog el. Íme, elmennek azok, akikre e babonás és visszamenő országban hivatkozhatnánk, hogy hiszen élő tanúink vannak rá, hogy ebben az országban másképpen is volt. A fiatal Magyarország öregei távoznak sorban, s mi egyedül, a biztos vereség szomorú sejtésében maradunk itt együtt az új vénekkel, akik ott kezdik, ahol a régi fiatal magyarok Ferenc császár idejében végezték.

*

Amerikában, az Unióban, bocsánatot kérünk, a legújabb időkben gyanús és utált race-ból válik a legjobb yankee, még egyszer bocsánatot kérünk: a lengyel-zsidóból. Az Unió legmagasabb és szédítően nagy tekintélyű bíróságának lelegeje, harmadszor is bocsánatot kérünk: lengyel-zsidó amerikánus. És Budapest egy nagy százalékú polgárságának el kell tűnie azt a galád vádat, hogy esküdtbíráknak is megbízhatatlanok. Mi van ettől messze, vagy mi van ehhez közel, jósolják meg a jószok vagy a beavatottak.

*

A Terézváros temploma mögött a múlt estén ötven-hatvan rajztanuló s iskolából csődült inasgyerek lármázott. Rendőr sokáig nem háborgatta őket, tehát harciasak, hangosak, huncutkodók, harsányak, hetykék voltak. Egy tizenöt-tizenhat esztendő (de mivel púpos volt, lehetett idősebb is) magyarázta éppen:

– Mikor azt mondtam nekik, hogy szocialista vagyok, ők azt felelték: szervusz, testvér. Ezután káromkodtam egy nagyot, s azt mondtam: gazemberek, én hazafias vagyok. Erre szidtak, ütöttek, püföltek, amíg csak ti nem jöttetek.

Röhögött a csapat a kis púpos beszédére, s valaki nyomban válaszolt:

– Mindig azok és olyanok leszünk, hogy elbánjunk velük, a disznókkal.

Ez egy csatának az epilógusa volt, ahol az inascimborák két táborba álltak minden igaz ok nélkül. És ezek Magyarország leendő iparosai, s a leendő burzsoá

Magyarország lesznek. Szép, hatalmas és tartalmas kilátások, de hogy azért majd akkor rosszabbul lesz, mint ma van, ne tessék hinni.

*

Bécsbe ment két magyar főúr, két gróf, hogy titokban válthassanak néhány golyót egymással. A titok Bécsben se maradt titok, de nem maradt titok az se, amit titokban tartunk egy évtized óta. Meghalt a százados vád vagy legalábbis titkok sírjába hullt, hogy a magyar mágnás külföldön él. Holott ott él, ha és amikor teheti, de nem olyan könnyű ma már ezért megvádolni őt. Nagy haladás ez az elnémult vád, ha meggondoljuk, hogy mennyi százados hit, babona él és virágzik itt pompásan. De ma már utazunk mind: a Lipótvárosból, városból, faluból és jövedelmeinket, ha volnának, sokan szeretnék külföldön elkölteni. Ilyenformán hogyné mennének még párbajozni is a külföldre a magyar mágnások? Kényelmet, kedves diszkrétciót, puha szórakozást kínál az idegen hely. Itthon a robot, az unalom, a nagy szegénység és a politika járja. A magyar mágnásoknak valamikor, egy valószínűtlen, de lehető leszámolásnál nagy enyhítő körülményük lesz, hogy külföldre jártak. Ez valamelyes megkívánását a különb kultúrának fogja bizonyítani. S akik ítéleznek fölöttük, úgy fogják várni őket, mint a Heine német Rajnája, mely mégis kedvelte a franciákat. Mágnásaink ma is külföldre járnak, még párbajozni is, de bárcsak ez volna a legkisebb bűnük.

*

Lukács, ma már Lucaciu László egy – hogy franciásan szóljunk – homme de qualité volt valamikor. Mikor Rómát s más helyeket megjárva, Magyarországra nagy ambíciókkal visszaérkezett. Szívesen mátkásodott volna a magyarság és magyar szereplés gondolatával. Akkor a magyar társadalom erősnek, összeforradónak, nagy dolgokra fölkészültnek látszott. És Lukács okos ember volt – akkor, és olvasott ember volt akkor. Nem kellett Lukács László, s az következett be, amit tudunk. Az első vád ellene – ha jól emlékezünk – egy Hóra idejéből leszármazott oláh versnek az átírása volt. Ekkor talán még nem ítélték el, de annál sűrűbben később. És ma Lukács László memorandista oláh, kipróbált mártír, egészen oláh s intellektusban szerfölött meggyöngült ember. Komolyan: már csak azért is oka volna reánk, magyarokra haragudnia, hogy engedték egy olyan-amilyen, de mégis forrongó kultúrából, mondjuk félkultúrából, egy szomorúba, egy fertálykultúrába bukni, s ott elveszteni önmagát, a régi sokkal különbnek indult Lukács Lászlót.

A Hét 1907. december 8.

Barla

51. EGYETLEN ORVOSSÁG: A HARAKIRI

Vigyázzunk: ami most Magyarországon történik és történni fog, arra éhesen, kajánul les, figyel a nem koalíciós történelem. Descartes módszerével és szemével próbáljunk belenézni ebbe a szerencsétlen és bolond zavarba, melynek neve magyar politika. Skolasztikusok, svihákok, álgondolkozók összevissza, bitang munkája után a bitorlók helyébe legeslegelőször is jöjjön a józan ész. Kezdjük előlről a dolgot, mert úgy összegabalyították, hogy a megtébolódás féjelme nélkül nem lehet a közepébe ugrani.

Magyarország választó népe és Bécs, mintha csak összebeszéltek volna, megbuktattak itt mindent, ami volt. Nem egy rendszer bukkott itt meg, hanem sok rendszer, húsz világnézet, száz tradíció, ezer reménység. A szabadelvű párt és gróf Tisza István kezdték a bukást látszólag vagy valósággal azért, mert a házszabályokra akarták tenni rossz-szándékú kezüket. Az ország, a választó- és voksképes Magyarország úgy határozott, hogy vesszen, aki a házszabályokat gondolatban is érinti. Ez a határozat új embereket, új rendet, új megaláztatásokat s új csalódásokat adott Magyarországnak.

Az idő, az élet ezek a leghatalmasabb urak, kik Ausztriánál s a Habsburg-háznál is hatalmasabbak, nem adtak igazat Magyarországnak. Minden hasznunk az, franciásan beszélve, hogy új hercegeket kaptunk, akiknek új udvartartásuk lévén, új aprópénzt, sőt új bankókat fizetünk. Bárcsak mindenki Dunán túl, Tiszán túl, Lajtán, sőt Dráván túl boldog és megelégedett volna azáltal, hogy Kossuth F. úr v. b. t. t. majdnem nádor és miniszter.

A valóság azonban az, hogy csőd előtt állunk, s még szökni se tudunk semerre. Mindenki kompromittálta itt magát halálosan, régi rend, új rend, de talán legjobban a tisztelt választóközönség.

Azok a szörnyűen tiszteletre méltó képviselő urak, akik közül állítólag több mint száz ígérte el csak eddig magát a házszabályok revíziójára, arra kaptak mandátumot, hogy védjék meg a házszabályokat. Viszont ugyancsak a házszabályoknak a szeplőtelenség-dogmája emelte felénk a mai kormányt, az isten akárhova tegye. Csalódtak azok, akik a mandátumot arra kapták, hogy a házszabályok nebánstvirág lesznek. Csalódtak, akik mandátumokat osztogattak, adtak, sőt ezek legjobban csalódtak. Ezek tudniillik abban is csalódtak, hogy megbízható emberekkel van-e dolguk, olyan emberekkel, akik be tudják és be is akarták-e váltani az ígéreteiket.

Ennyi csalódás, csőd, bukás után történhetett csak, hogy ott vagyunk, ahol vagyunk. Ott vagyunk, ahol pozitívum csupán egy maradt: a képviselő urak és kormányférfiak minden-áron maradó szándéka. De ebbe belepusztulhat az ország, s nem tehet előre egy lépést, ha a leghíresebb kuruzslókhoz fordul is.

Az idő és az élet döntöttek választók és képviselők feje fölött: a házszabály-revízió kell. Még az is fölösleges kérdés, hogy a választók voltak-e rövidlátóbbak, mint amilyen perfidiával rövidlátók tiszteletre méltó tagjai a magyar parlamentnek,

vagy egyformán rövidlátók, de egyformán perfidek valának választók és választottak.

A hárszabály-revizió elkerüléséért fölfordult itt minden, s a hárszabályokat mégis javítani kell. Nem jó, de kipróbált kormányzás helyett kaptuk a Hübele Balázsok kormányát és kormányzását, mely csak maradni akar, rontani és feketíteni. És mégis meg kell csinálni azt a revíziót, talán még horvátok nélkül is meg kellene csinálni.

Bizarrnak látszik az indítványunk, pedig nem bizarr, csak ilyen példátlanul mame-luk-időkben az. A magyar parlament emberelje meg magát és konstatálja a teljes csődöt minden vonalon. És élete árán is segítsen az országon, végre bizony Magyarország egy kis parlamenti harakirit megér úgy, mint Párizs egy misét.

A nagy francia forradalom konventje egyszer úgy hozott törvényt, hogy a konvent akkori tagjairól kimondta, hogy a jövő konventben nem lehetnek képviselők. A konvent ki merte végezni magát, mikor úgy érezte, hogy csak így mentheti meg az országot. Ötezerszeresen dezavualt, boldogtalan, Bécsből ráncigált, horvátoktól pofozott parlamentünknek egy orvossága van: a meghalás. Ezt az ország koalíció-pártoló választóinak is érezniök kell, kiknek a bűnük majdnem olyan nagy, mint azoké, akik őket elbolondították. Csinálja meg rögtön, rögtön, amilyen rögtön csak lehet, a hárszabályrevíziót s az általános választói jogot a magyar parlament. De mondja ki, hogy ők, a bűnösök, akikről csak a történelem fog még súlyosabban beszélni, mint mi, ennek a leendő parlamentnek, mely talán még megmentheti a pusztuló, haldokló Magyarországot, nem lehetnek a tagjai. Szavazzanak, menjenek, pusztuljanak, s talán lehetséges lesz elfelejteni és kiheverni őket.

Budapesti Napló 1907. december 8.

(A.)

52. A GYERMEK, A GYERMEK

A gyermek, a gyermek, ez a mi korunk legszebb dala. Franciaország tartja oda a pulzusát mindig annak, aki a mai társadalom lázállapotát megtudni, megismerni akarja. És Franciaország ma a Code civil a híres Code Napoléon, e tipikus polgári törvénykönyv legérdekesebb lapjait akarja kiszakítani és újakkal behelyettesíteni. Ezek a lapok a házasságról, elválásról, házasságtörésről, törvénytelen gyermekekről, kakuk-tojásokként becsempészetekről stb. szólnak. Ezek a reformok hihetetlenül és szenvedélyesen foglalkoztatnak minden élő lelket Franciaországban. Szélsőségek mérik össze a fegyvert: farizeusok, írástudók, jámborok, hülyék és új humanisták. S lehet, hogy a reformok nem is lesznek olyan vakmerőek, mint amilyeneknek ígérkeztek, de egy bizonyos. Minden harcon, vitán, bizonytalanságon keresztül átzúg ez a kiáltás: a gyermek, a gyermek.

A gyermek a gyermek, ő lett az emberiség új szerelme, bizalma, mindene. A gyermek, aki utánunk élni fog, s akit még a meddőség is szomorúan becéz és kedvel. Ami a keresztes háborúk idején a szent sír látása által való üdvözülés nagy hite volt, ma az lett a gyermekből. A gyermek a jövő, a gyermek a mi halálunk után a mi helyünkre áll. A gyermek folytatja azt, ami bennünket elkoptatott, az életet, melyet lehet gyűlölni de megtagadni [nem]. Mert az élet minden, s nincs nagyobb választása az embernek, mint hogy ő utána is emberek következnek, s ezek is élni, csalódní és remélni fognak.

A gyermek, a gyermek, szeretni kell a gyermeket akármilyen, mert a mi folytatásunk. S Franciaország után, mint mindenben, mindenütt ez a nóta fogja járni ezután. És sok undok bűne van az emberiségnek s nem nehéz utálni a mai társadalmat, de ez a kezdődő gyermekrelió: szép.

Budapesti Napló 1907. december 8.

Ód.

53. A SUSZTER KÉT ESETE

Íme, Magyarországon az élet és az igazság, ahogyan az ezerszer nyilatkozik, jelentkezik. Egy szegény ember, suszter, ötszáz korona kölcsönt akart volna fölvenni a házára. A telekkönyvben megtudja, hogy a házra rá van táblázva egy régi és régen kifizetett adósságból százhusz forint. Ez az adósság nem adósság tehát, és a suszter nem tehet róla, de a telekkönyv se könnyű intézmény.

Ügyvédhez kellett fordulni a suszternek s az ügyvéd megmondta, milyen írások kellene az ügghöz. E tanácsért fölszámított egy summát, amit a suszter nem tudott kifizetni. Pörölt az ügyvéd, s pör közben már hiába ígért, könyörgött a suszter. A járásbírótság – meg is írjuk, melyik: a berettyóújfalusi – persze elmarasztalta a susztert. Ez nagy pör-költséggel növelte a követelést, s mikor a suszter már letörlesztett egy az alap-összegeknél jóval nagyobbat, még mindig fönmaradt négy forint adósság. Ezt a négy forintot háromszor ennyi költséggel betábláztatta a suszter házára az ügyvéd. Csak ilyen vége lett annak a bátorságnak, hogy egy megszorult suszter ügyvédhez fordult.

Van azonban ugyanennek a suszternek egy másik története, s ez is szép. Egy-szer az a veszedelem érte, hogy neki kellett pörölnie negyven korona munkabér-ért. Legalábbis olyan jogos, megérdemelt munkabérért, mint az ügyvédé volt. Fölment a község házára, s kereste a jegyző urat, aki nem kicsi úr, ha nincs is éppen olyan, mint a szolgabíró. Fölment a suszter egyszer: a jegyző úrnak méltóztatott ott nem lenni. Fölment másodszor, a jegyző úrnak nem volt ideje meghallgatni a susztert. Ötször hiába ment föl a suszter, s még talán ma is hasztalanul vizitelget. Az ő ügye nem sürgős, az ő panaszát nem muszáj meghallgatni.

Egyelőre csak ezt a két esetét sírja el a szegény suszter, s ő csak egy szegény ember. De hányan vannak ők még Magyarországon, akiknek ez a sorsuk, s akiknek így jár ki az igazság. A suszter két esete fölé egy hatkötetes, gyöngé korrajzzal. Igen: ez a mai Magyarország, ahol úgy kormányoznak, közigazgatnak és szolgálnak igazsággal bennünket, ahogy az úri Magyarország alkalmazottainak tetszik. Mágnás, gazdag dzsentri, katolikus főpap az állam fölött van. Mi, a szegény milliók pedig át vagyunk nyújtva gyöngé bírónak, gögös szolgabírónak rossz jegyzőnek, éhes ügyvédnek, ostoba bürokratának s jól doboló végrehajtónak. Csak arra volnánk kíváncsiak a suszterrel egyetemben, hogy meddig bírjuk?

Budapesti Napló 1907. december 11.

Ód.

54. „ZÉ” ÉS „CETT”

„Cett” és Supilo nem fogta a hasát a kacagástól, „cett” és Thaly Kálmán nem fordult le a székről. Csak az újságírók csaptak reá a snájdig Rakovszky Stefi „cett”-jére. Ezek se valami előkelő és magyar okból, de gyors bosszúból. Rakovszky tudniillik éppen a „cett” előtt köpte le újból őket. De az újságírók viszont – „cett”-esen beszélve – tartásuk a szájukat. Sőt a tollukat is lehetőleg hagyja el a pulyka-méreg. Ez az új rend, urak, s önök szinte valamennyien Rakovszkyék oldalán harcoltak. Most már tűrni kell, csönd legyen, rend legyen, „cett” legyen. Hogy Rakovszky „cett”-nek mondja a „zé”-t, természetes. Amiként nem volt természetes, hogy a Gotterhaltét ezelőtt két évvel Kossuth Lajos azt üzenté-nek ejtette ki. Rakovszky osztrák katonatiszt, s Fabritiust bizonyosan többször lágyította el a magyar merengés, mint őt. Rakovszky puszi-pajtása Luegernek, s akkor gyónik Ábel páternek, amikor akar. Szereti az osztrák császárt, ha jól viseli magát, s miután már Rakovszky úr kegyelmes úr, előreláthatólag meg lesz elégedve tartósan a császárral. Főképpen persze, ha Ausztria megmarad a jezsuiták és klerikálisok kezében, ha Magyarországon szabad lesz az ultramontán vásár, s ha a császár magyar királyi minőségében nem nagyon firtatja azt a buta általános választói jogot. Azt is tudjuk, nem újság, hogy gyermekeik is osztrák-németeknek nevelteti Rakovszky. Azok is „cett”-nek fogják mondani a magyar „zé”-t, de azért azokból is lehetnek még nagy hazafiak, nemzeti vezérek s magyar parlamenti nagyságok. Mindezt a verebek is csiripolják, annyira nem titkok, sőt régen megbocsátott ügyek. Miért is nem szólal meg egyszer németül a parlamentben Supilo? Olyankor, amikor Rakovszky István ő kegyelmessége elnököl pattogva. Ki kellene mégis próbálni ezt a „cett”-et s egy olyan híres, öreg, kálvinista kuruc türelmét, mint például Thaly Kálmán, ha már előbb Thaly jutott az eszünkbe. Mert bizony nem az a fontos itt, hogy „cett” s nem is Rakovszky úr kegyelmes személye. Hanem a „cett”-ek és Rakovszkyak egész fölkészült hatalmas tábora.

Hallottuk Rakovszky úr történelmi beszédjét a híres koalíciós szabadságharc alatt. Azt írták akkor a most leköpött újságírók, hogy az a beszéd történelmi szózat volt. Nekünk már akkor úgy tetszett, hogy történelmi szózat hangzott el egyszer Debrecen egyik templomában egy más, egy kicsit komolyabb szabadságharc idején. Mindegy, ha krákolgva, szótagokat nyelve beszélt legyen is Rakovszky úr, s ha ezt a beszédet nem is értette volna meg a komádi magyar, ez a beszéd mégis kuruc beszéd volt. De ugyanakkor, s már akkor tudtuk, hogy ez a beszéd lelkében is olyan álul magyar, mint zengésében – hogy egy „cett”-tel kezdődő szót használjunk. A francia klerikalizmus némely csapatjairól elhiszük, hogy nacionalistáknak legalább jó nacionalisták. Hogy a pápa papucsáért talán még se adnák oda Franciaországot nyelvestül, szőröstül, bőrostül. A Rakovszkyék nacionalizmusában még a feudálisokkal tartó félnék filiszterségnek konzervativizmusa és őszintesége sincs meg. Ez egyenesen Loyola nevében külön készített osztrák, mondjuk a közjog kedvéért: osztrák-magyar nacionalizmus. Olyan nacionalizmus, mely nációhoz fűzve nincs. Olyan nacionalizmus, mely könnyű lelkiismerettel lesz hol-

nap keresztényszocializmus, holnapután mágnás-junker-konzervativizmus és naponként az, amit Róma reáparancsol.

Rakovszkyék, mikor Bécsset szidva uzsorázzák ki a jámbor hazafiak érzéseit, Bécsset nézik, s nem félnek, hogy Bécsben félreértik őket. Rakovszkyék szívéhez ezerszer közelebb van Bécs, mint például az egyelőre Lueger nélkül szűkölködő Budapest. De valahogyan Bécs el ne bízza magát ettől a nagy szerelemtől s ebben a nagy szerelemben. Ez a szerelem a hagyományosan katolikus Habsburg-dinasztia papos székvárosának szól. A császári Ausztriának, mely ha valami csodából máról-holnapra papfalóvá és radikálissá válnék, mint Franciaország, üthetné bottal e szerelem nyomát. Mert Rakovszkyék még Bécsset is csak a Vatikánon keresztül szeretik, s ha az osztrák-németek elhagynák Rómát, Rakovszky még a „cett”-et is elhagyná. Pedig ez nagy dolog volna egy olyan osztrák-német léleknél, mint ő. De megtanulna latinul vagy spanyolul vagy az abesszínek nyelvén, olyan nyelven, ami a Vatikánnak s az elvetemedett, embertelen klerikalizmusnak kedves.

Íme, mit és mennyit jelent, őriz maga mögött az a tegnapi „cett”, amellyel a magyar s neki ismeretlen „zé”-t Rakovszky úr fölcserélte. A klerikalizmus, a néppárt, Rakovszkyék s a mindegyik koalíciós pártban szétszórt reakcionáriusok képesek mindenre, még a magyar hazafiasságra is. És Justhot például, akinek agyát, szívéét ezerszer jobban kínozza a horvát pimaszság, kifütyüli a magyar közvélemény, s Rakovszkynak, aki ravasz kihasználás nélkül nem hagy egy helyzetet sem, tapsol, virágot szór elébe, kifogja kocsijából a lovakat s húzza, röpíti azt a kocsit, amellyel a klerikalizmus érkezik vágatásban a boldogtalan Magyarországra. A „zé” -t le fogja főzni a „cett” s a magyar, gyámoltalan jóhiszeműséget az ultramontán, bátor és ravasz vitézség.

Budapesti Napló 1907. december 13.

(A.)

55. ESETEK KIS-MAGYARORSZÁGBÓL

(Lukács Ferenc Ambrus – Kimennek a leányok – Százezer ember – Halkó István temetése)

Lukács Ferenc Ambrus Kisdengelegről életében se mozdult ki tízszer. Mondjuk, Margitta a legnagyobb város, amelyet életében látott. S elmegy, eljut, meg se áll New Yorkig, hol szinte agyonveri a félelem. Ki gondolt már arra, hogy ez se utolsó emberi tragédia? Kis magyar falukból titkos, rengeteg, idegen csodavárosokba kerülni. Mondják, írják, hogy Amerikában szörnyen sok a megháborodás magyarjaink között. Elveszi az eszüket a meglepetés, a tájékoztatlanság, a csoda. Lukács Ferenc Ambrus otthon bírós is lehetett volna, ha a tönkremenés ki nem úzi. Ott künn Amerikában egyszerre csak kijelenti, hogy ő a nagyvárad püspök. És még Lukács Ferenc Ambrusnak szerencséje, hogy ilyen pompás a rögeszméje.

*

Mikor otthon jártam, a falumban, újságolták, hogy a leányok is kimennek Amerikába arról a vidékről, cselédeknek vagy varrni, fiatal, szép, falusi leányok. Vannak, akik kísérő nélkül és egyenesen azért mennek ki, hogy férj után nézzenek. Amerikáról úgy beszélnek az apró falukban, mint Kis-Magyarországról. Nagy-Magyarországból kivándorolnak a férfiak, a házasodható fiatalok. Nem természetes tehát, ha a leányok utánuk vándorolnak?

*

Százezer magyar ember szeretne sürgősen hazajönni Amerikából. Nem tehet értük semmit a szülőháza, mely után naivan vágyakoznak. Nem tehet értük semmit, mert önmagáért sem tehet. De talán nem is merne tenni, mivel egy kicsit fél tőlük. Az O.M.G.E. egyszer panaszosan fölsikoltott, hogy a parasztban fölébredt a kóborlás ösztöne. Ez a százezer ember legalább még százezer embert elront, ha hazajön. Mert ezek már láttak, tanultak, tudnak. Nem lepne meg bennünket, ha az O.M.G.E. állami erővel akarná megakadályozni a visszavándorlást. Akit vissza lehet tartani a kivándorlástól, azt még meg lehet tartani ember-baromnak. A visszavándoroltak azonban már mindenképpen veszedelmes emberek. Nem fogja az állam megerőltetni magát, hogy azt a százezer visszavágyakozó magyart hazaszállíttassa kedvelt nagyurai nyakára.

*

Fiume felé megy a hajó, s haldoklik a tüdővész Halkó István Gömörből. Egy napig, ha várna, földbe temetnék, s ő a földet kívánja. Még az[t] se bánna, ha fiumei föld lenne, csak föld lenne. És néhány száz magyar iszonyodva nézi. Ezek utálják a tengert, az ősmagyarok messze lakhattak a tengertől. Micsoda földindulás lehet itt, hogy a szegény magyarok rábizzák magukat az utált tenger nyugtalan hátára.

56. FEJEDELMI SZENZÁCIÓK

I.

Lipót király

Íme, Belgium királya s Kongó császára, akire nem lehet a kényszerzubbonyt ráadni. Örültsége nem egyszerű dementia senilis hanem a legösszetettebb. S egész Belgiumnak félnie kell a háborodott királytól. A királyi csavargótól, ahogyan a Vandervelede szocialista szókimondása elkeresztelte. Ha lemond, elveszi Vaughan bárónőt. Törvényesíti az ő állítólagos gyermekeit, s ad örök időkre trónkövetelőket Belgiumnak. Ha nem mond le, tovább pazarol és néróskodik. Európai formák között egészen olyan bolond, mint az annami király, akit a minap detronizáltak. De Belgium iskoláiban a királyhimnuszt az affér utolsó stációjáig énekelni fogják a gyermekek.

II.

Györgyék

György, a görög herceg és Bonaparte Mária hercegnő már pár hét óta házastársak. Mária hercegnő Párizsban lakott, s a házasságot ott kötötték meg a menyasszony atyjának óhajtására. Ezután elutaztak Görögországba, s ott most megint egybekeltek. Részben azért, mert Görögország népe elvárhatja, hogy ilyen parádétól őt ne üssék el. De azért is, mert itt az ortodox egyház ad össze, s nem egy szürke állami tisztviselő. Nincs kizárva, hogy két hét múlva elutaznak Szentpétervárra, s ott legfelségesebb rokonuk, a cárné kedvéért még egy esküvőt csapnak. Boldog fejedelmi mátkák, akik annyiszor kelhetnek össze, ahányszor abban kedvük telik. Sokak szerint a házasságban az egybekelés marad meg legjobb emléként, s nekik ez emlékből is több jut, mint másoknak.

III.

Nikita szerencséje

Montenegróban ismét csöndes minden: a dinasztia sorsa biztos. És Adam asszony, a jeles francia író nő jut az eszünkbe. Adam asszony bejárta egész Európát, s szeretet nagy politikát csinálni. Ő mondta egyszer a szalonjában, hogy fejedelemnek Montenegróban legjobb lenni. Istenem, amikor Párizsba a kommün alatt már győzelmesen bevonultak a versailles-iek, ezt Párizs némely részében csak két nap múlva tudták meg a megszállottak. Ellenben, ha Montenegró határszélén valami baj van, egy hú ember csak bekiált Cettinjébe. Általában Adam asszony kedvesen és komolyan elbeszélte mindazt Montenegróról, amit a humoros újságkomikusok gonoszul megírtak. És mégis, komolyan, ha már az ember kénytelen uralkodni, sokkal jobb ez Montenegróban vagy Monacóban, mint máshol.

Budapesti Napló 1907. december 14.

Ód.

57. GLOSSZÁK

– dec. 13.

Hugónak, Victor Hugónak, aki pedig magyarokkal koplalt együtt és komédiázott a legkomolyabban Jersey szigetén, agg korára új mániája támadt. Talán Byron, a hellenofil Byron példájára emlékezett, persze becses bőrének kockáztatása nélkül, s elnézett Keletre, hogy szépet lásson. És úgy látta, hogy Keleten egy új Franciaország születhetnék, ha sok akadály között legfőbb akadálnak itt nem lebzselnék mi, ázsiai magyarok. S az öreg Jupiter akkor, halála előtt, nagyon bántott bennünket magyarokat, és mi akkor még kevesebb okmánnal igazolhatuk magunkat, mint ma. De ma már vagyunk Árpáddal jött magyarok, akik ilyen is mernők mondani: hát legyen egy keleti Franciaország Romániából, ha lehet, akár mindenáron. De vígan-búsan tudjuk, hogy nem lehet, hogy a régi romantikának vége, s Victor Hugo álmát nyolc Björnson hiába nyergelné meg. Egy nagy, teljes Románia se tudna kultúrbiztonságot, ajándékot többet adni Európának és a világnak, mint a mai kicsi és majdnem mulatságosan sanyarú. El kell hinnünk, még ha Nagy Emilék malmára hajtjuk is a vizet, hogy itt nekünk, Magyarországnak, kultúrszerepünk van, noha régen és egyre késünk ezt a szerepet betölteni.

*

A jó Girault szomorú példáját ajánljuk figyelmükbe azoknak, akik a messiási és apostoli pályára készülnek. Nem hisszük ugyan, hogy Magyarországon, a rest és piszkos józanság klasszikus földjén nagyon szükséges ez az óvás, de hátha, hátha, tehát elmondjuk a Girault esetét. Girault francia kommunista-anarchista volt, de meguntta, hogy ő mindig csak beszéljen egy Ikáriáról, egy külön világról. Párizs mellett, St. Germainben tizennyolc-húsz emberrel megcsinálta a kommunizmus liliputi országát. Közös kertmivelés, közös feleségek, közös nyomda és munka anarchista írások nyomására, közös tehenek és a többi. Fél év múlva mindenki megszökött Girault mellől, aki különben Louise Michel tanítványa, ex-nyomdász, szónok, kicsit költő, kicsit művész, kicsit tudós. És most árván, bár nem egészen hitevesztetten jár-kei a jó Girault. Emberek, főképpen magyarok, óvakodjatok attól, hogy megvalósítsátok, amit beszédekben ígértek.

*

Az O.M.G.E. mulat és nem sírva mulat, mert annak a magyarnak, aki mindig sírva mulatott, ma olyan jó dolga van, hogy kacagva mulathat. Miért az O.M.G.E., miért a kívül-angol-belül-tunguz uraknak ő nagy örömük? Részletezni nem is tudnók, megmondani is csak az erzsébetvárosi orfeumok nyelvén: minden öröm reájuk. Nem adnám semmiért, egy nagy német bank igazgatóságáért s talán még ezer földért sem[!], ha nekem ma Magyarországon kétezer hold adósságtalan prima földem volna. Ég és föld összeszakadhat, háború indulhat, föltalálhatják az arany-fabrikálást, szűz telekkönyvű magyar úrnak itthon, előre kiszámíthatólag ötven éven belül, semmi sem árthat. Hátha még annyira nem nézném a világot s nem gondolkoznék, mint ők. Gyönyörnek sok volna, annyit már áhítani se akarok, megmaradok a kétezer hold prima földnél.

*

Flammarion öregesen keresi az Istent, a titkokat, a rejtelmeket, a szent emberi célokat, a csodákat. De az egész intellektuel-hordán, bocsánat a szándékosan durva szóért, ilyen religiós düh észlelhető. Úgy látszik, hogy a humanizmus vallása nem válik be vallásnak, vallás pedig kell. Már Budapesten hallunk öregekről, ifjakról, poétákról, gondolkozókról, akik – keresnek. Keresnek valamit, valamiket, istenfélét, istenféléket, lélek-mámort, narkózist. Újat természetesen, de nem tudunk kezeskedni, hogy vajon nem odatalálnak-e, ahonnan X. Pius nyilaz. Az Istennek megvan az a természete, hogy míg az ember ki nem cserélődik, ő nem változik meg az Istennek sem. Nagy-nagy istenesség készül ráülni a világra ismét, miként annyiszor. Milyen jó, hogy Magyarország társadalmát nem fogja megválasztani ez a világ-áramlás. Mi, keveseken kívül, nem estünk át semmi intellektuális válságon századok óta. S ha azok a társadalmak, melyek megtépve, gyáván a régi Istent hozzák vissza és visszahozzák, találkoznak velünk, akik a régi Isten mellett elvből kitartottunk, meg fognak ütödni, hogy mi milyen előrelátók vagyunk.

*

Kiss Józsefről álmodok itt egy percet, minden ígéretet cserbenhagyva, tilalmat kijátszva, s úgy, hogy talán meg se jelennek e sorok. Ki ő, mi ő, miért került éppen hozzánk, ő szenvedésére, mi büszkeségünkre, majd elmondják mások. Ünneplésére készülünk tudniillik, s attól félek, hogy meghal egy régi babona, s mi nem tudunk igaziakat – ünnepelni sem. Tehát ő róla álmodok, az ő győzelmes, példátlan, szép, babéros öregségéről. Adatik-e az még valakinek, kik az ő útján óhajtanánk dalolva járni, mint az Anatole France görög lantos-királyának: majdnem ravaszul fiatalnak maradni? Honnan hozta ezt a csodálatos fiataliságot, holott a mi nedvetlen talajunkból nem szívhatta? Kell lenniök nem ismert földnek és áldott méhű anyáknak, messze földnek s messze anyáknak. Onnan, tőlük jött ő is, a ritkával, kivételesekkel, akik Cézárnak hiszik az életet, de meghalni is szalutálva és dalolva halnak meg előtte, hogy soha meg ne haljanak.

*

Polónyinak is csodálkozására ez az ország, ez a Budapest, ez a magyar társadalom nem lázong. Úgy látszik, hogy minket már nem tud meglepni se politika, se bírósági ítélet, se undokság, se semmi. Alapjában gyorsan jutottunk el a nil admirari-hoz. Annyi minden furcsa, veszett, gonosz és bolond történt velünk, hogy már elfelejtettünk csodálkozni. Másutt egy kis rend akad, egy kis morális gát, valami szükséges, társadalmilag törvényesített szamárság. Mi régen túl vagyunk s előtte sohase voltunk az ilyen valamiknek. Tehetnek velünk, ami csak tetszik s amit csak kibírunk, pedig sokat bírunk ki. Figyelmeztetjük a ma grasszáló társadalmi túlhatalmat, hogy bennünket nem lehet meglepni. Polónyi vagy akárki jöjjön, fogja meg az orrunkat, kápráztassa el a szemünket, vezessen. Nincs olyan valaki ma már, akitől az orrunk összefacsarodhatnék, akár Polónyinak, akár az ellenségeinek a barátja, jöjjön.

A Hét 1907. december 15.

Barla

58. A LEGBÚSABB PÁRT

Egy Sedanba vitt Magyarország s egy vert hadvezér egy becsületes ember, aki nek a győzöt kell játszania. Ez a háttér, s a színen egy aggódó, rossz álmú, szomorú embert látunk: gróf Andrassy Gyulának hívják. Talentumos fia egy zseniális, építő természetű apának, komoly, derék, tudós és ambíciós. Hányszor kell naponkint legyintenie toladó árnyak felé, s főlshajtania: nem ezt akartam.

Az Andrassy pártja riadót fúvat mostanában sűrűen. S ez a riadó úgy hasonlít a Lengyelország felé menekülő nagyságos fejedelem búcsú-riadójához. Ezután már csak a nóta jöhet: „zöld erdő harmatát, piros csizmák nyomát, hóval fedi be a tél.” Hajh, még Nietzsche erkölcei mellett is nagy bűn, nagyon nagy bűn, a szülőgyilkosság. De mindenek fölött való nagy bűn egy nemzettársadalmat sikertelen forradalomba vinni.

A negyvennyolcasok úgy tettek, mint Bocskai kóbor, vitéz hajdúi: ők csak nyerhettek a harcban. Győzelmet, erkölcsöt, tisztességet, nevet, de mindenesetre zsákmányt. A néppárt távolabbra nézett, messzibb célokért, taktikából harcolt, s nem bánta, akármi lesz a vég. De gróf Andrassy Gyula egy gróf Andrassy Gyulának a fia. Gróf Andrassy Gyula ismeri a históriát s az erőket, melyekből minden jelen adódik s minden jövő fejlődik. Hát ma is azt vallja-e az alkotmánypárt, hogy jó dolog volt ímagot se hagyni a régi hatvanhetesekből?

Az alkotmánypártnak – írja a párt egyik lapja – föl kell hagynia a „bocsánatot kérek, hogy a világon vagyok” álláspontjával. Ugyancsak ez a lap gúnyos bánattal konstatálja, hogy ez a Budapest, melynek polgársága túlnyomó részében hatvanhetes, kilenczted részben negyvennyolcas képviselőt választott. Osztozkodni, ahol az összefolyt régi és alkalmi negyvennyolcasság mindent el nem árasztott, voltaképpen csak a negyvennyolcasok és a néppárt osztozkodnak. A nemzeti intelligencia jobb érzésű és mindentől megcsömörlött része föltűnően kezd érdeklődni a szocializmus iránt. Nagyon jól lát az alkotmánypárt valóban, de meg meri-e látni azt is, hogy kicsodák ennek az okai?

Alakult pedig az alkotmánypárt a kockára tett s visszaszerzendő alkotmány nevében. Ma megvan az alkotmány, legalább az alkotmánypárt azt állítja, hogy megvan. Nagy nevek díszítik a pártkoszorút, társaságnak is előkelő ez a párt. Mikor a koalíció, a nyeretlen paripa: az engedélyezett hatalom hátára került, bizonyosan örültek is az alkotmánypárti urak. Lám, milyen okos volt minél kevesebbet engedni maguk közé a nem korai és hiteles disszidensek közül. Azután milyen öröm: közülük való vagy legalábbis hozzájuk állott a miniszterelnök. A pártvezér belügyminiszter, aki választatni szokott s az államtitkár, aki szintén választatni szokott, szintén az övék. Oda és annyi főispánt küldenek, ahova és amennyit akarnak. Ilyen körülmények között még öljünk egy kicsit. Most már öljük meg alaposan és mind a régi elvtársakat. És az alkotmánypárt elnémitotta, kiirtotta a hatvanhetet annak a negyvennyolcnak a számára, mely kormányozni nem tud, de melynek nem is fontos a negyvennyolc, amellet, hogy hatvanhetet hiúságból és gyáva-

ságból nem tud mondani. És annak a néppártnak a számára, mely előtt igazán a hatvanhét a leglényegtelenebb.

„Gyakorlatban – írja az alkotmánypárt lapja – a hatvanhét legalábbis akkorát lépett a negyvennyolc felé, mint amekkorát kellett lépnie, ha a valóságban akart cselekedni s a levegőben bizonytalankodni nem akart, a negyvennyolcnak a hatvanhét felé. A határok azért nem mosódtak el, megmaradtak, meg is maradnak, s mentül több joga van az életre a hatvanhétnek, annál több oka[van] az éberségre a negyvennyolcnak.[”]

Hajh, nem egészen úgy van, ahogy az alkotmánypárt finomkodva s titkolózva mondja. A helyzet az, hogy nincs negyvennyolc, s a hatvanhét nagyon erőtlen az alkotmánypárti kezekben az alkotmánypárt hibája miatt.

Szomorú, de szinte szentírás: a mai Európában, a mai Ausztria-Magyarországban vagy Deák szelleme kormányozhat vagy a – katonaság. A koalíció bomlik, az általános választói jognak jönnie kell, s az ország nagyobbik felében korrupt és a nembánomság híve, tisztességesebb felében pedig remény nélkül élő.

Az alkotmánypárt a legbúsabb párt ma, majdnem olyan bús, mint az ország. Alkotmányt akart menteni egy bűnösnek deklarált rendszert. Megölte és megölette a szabadelvű pártot, s elfűrészelte maga alatt a fát. Csak egy kicsit katolikusabb, mágnásosabb, konzervatívabb, kaszinóibb amannál. De jóval-jóval képtelenebb még vállalni is azt, hogy Magyarország konszolidáltságát vissza tudja adni.

Bár mi látnánk rosszul s nem az alkotmánypárt, de Andrássy Gyula okvetlenül élő, belső vágyakozása győzne. A másik Andrássy Gyula fiáé, aki ha tévedt is, de hitványabb Magyarországot nem akarhat, mint az apja akart. Egy nagy, bűnös hazugság átka fekszik az országon, s ez nyomja az alkotmánypártot is. Az Andrássy Gyula bűnbánata és becsületessége, mely kiváltképpen fénylik a mai cselekvő politikusok sötétségében, hátha tehetne csodát. A csoda segíthet már csak az alkotmánypárton és – Magyarországon.

Budapesti Napló 1907. december 15.

(A.)

59. KISS JÓZSEF

Az én Jehovám, Istenem, Krisztusom, Sorsom vagy mim, adna nékem negyven esztendő – élni, tehát még kilencet és valamit. Nem fog adni, holott csak annyi esztendő kérek életnek, amennyi óta Kiss József ezen a búzatermelő és kalásztalan Magyarországon verseket ír. Adna nékem negyven esztendő csak azért, mert nagy dolog volna azt megtudni, mit érez az ember, ha negyven évig király. Ha negyven évig úgy király, hogy mindig inkognitóra van kényszerítve, s ha koronázni is csak olyan koronával koronázzák meg, mely históriátlan.

Petrovics Sándornak mégiscsak jó mézarszékű és rokonságú ember volt az édesapja, őmagának pedig olyan villamos lelke volt, hogy a haragos Ég is megijedt tőle. De ha valaki a falusi, zsidó árendás házából indul el, ha félénken, illatos halk és új muzsikás álmokkal indul el, borzasztó ez nálunk, itthon. Valahogyan Spinózával barátkozhatott össze nagyon gyorsan a mezőcsáti legényke, mert királyi trónusra tudott ülni már akkor, amikor a trónusát alig százan látták.

Ő, talán itthon a maga kora számára előbb jött mindünknél, akik valami átokból bármikor korok számára kívántunk érkezni. Nem kalibereket hasonlítottunk, de lsbennek elég korán a storthing szavazta meg az élethezvalót, ha már egy norvég Napóleon nem csinálhatott belőle pair-t. Kiss József előtt az akkor nobilisabb, de a maiként európaiatlan s talán még gögösebb Magyarország fölvont minden várhidat. Kibírta, mert tudta, hogy király, s még azt is kibírta, hogy azért szeresse meg a publikum, amire ő sohse volt büszke. Szinte gonosz öröm szállna meg bennünket, ha búsak, becsületesek és végzet-sejtők nem volnánk, hogy Kiss Józsefet iskolákban szavalják, s csak éppen azt nem tudják elegen, hogy a koszorús Kiss Józsefnél van egy különb poéta Kiss József.

Max Nordaut nem szeretem, s mikor Párizsban beszélgettem vele, ott volt asztalán nyitva és megjelezve a Kiss József könyve. És kérdezte, hogy bús-e, víg-e, tud-e még dalolni az ő nagy barátja? Egyszerre másnak láttam Nordaut, aki talán magyarul is csak Kiss Józsefért nem felejtett el.

Holnap, vasárnap, a Petőfi Társaság kezdi meg sorát a Kiss József-ünnepeknek. S egy ifjú poéta fog dalolni Magyarországnak: Kiss Józsefnek hívják. Tele van a lelke álmokkal és dalokkal ma is. Ma már talán meghallják a dalát mindenek, s egy marék virágot szór elébe mindenki. Egy kapocs volt a lelke negyven évig, a mi dacos, ázsiai szívünk, és Európa között. Most már fogadjuk őt mindnyájan egészen a szívünkbe.

Budapesti Napló 1907. december 15.

Ód.

60. ÉLJEN A VÁRMEGYE

Az apámnak, Szilágy vármegyében, egyetlen boldog álma volt valamikor: hogy központi főszolgabíró s azután alispán lehetne a fia. Többre nem gondolt, főispánságról nem fantáziált, csak magyar és vidéki ember érti meg ezt. S lett belőlem vármegyei ember helyett a vármegye becsületes gyűlölője Magyarországon, örömmre.

Mocsáry Lajos, aki egyébként európai ember, a Kossuth-Apponyi-forradalom idején, tanácsokat adott a vármegyéknek. Ezek a tanácsok olyanok voltak, mint a vármegye maga: büszkék és ostobák. Lökjön el a vármegye mindent, ami betű, ami értelem, ami új. Tegyen úgy, mint II. József korában: hordassa máglyára az írásokat és nyomtatványokat.

Jó tanácsok voltak ezek, s Magyarországon mindig megfogadta az ilyen jó tanácsokat a vármegye. Hajh, a vármegye nem változott századok óta: az alispán piros borral itat ma is. S a páva csak a legritkább esetekben száll föl a vármegyházra, szegény legények szabadulására.

II. Józsefet a kalapos királyt megigézték Voltaire és társai, a kor. Ez az aufklérista császár úgy gyűlölte a magyar vármegyét, mint ma egy intelligens magyar tudja gyűlölni. Akkor minden nemes vármegye így kezdte határozatait: *Nos universitas comitatus*. Nincs az a császár vagy király, aki gőgösebben tudjon beszélni. És ugyanaz a József császár, aki halála előtt kibékült velünk, magyarokkal, mondott egy nagyon okos dolgot: „Ich verbiete mir anhero die pluralia, Comitatus sind nur singularia. Es giebt[!] nur ein plurale: *Nos status et ordines Hungariae*.” Egy veszekedett Lengyel Zoltán nem tudná szebben megmondani, hogy a vármegyének – kuss.

Emlékszem, vidéki koromból, hogy a vármegye nem változott meg, s ebben az alig konszolidált Magyarországon, a vármegye az igazi ország. Ott is, ahol erkölcsstelen paktum van románokkal, tótokkal, szerbekkel, szászokkal. Ott is, ahol Tisza István az úr vagy Andrásy vagy valamely pápista hatalom.

S arra is emlékszem, Nagyváradon (az ország e nagyon nyugtalan és értelmes vidéki városában éltem sokáig), hogy a vármegye rettenetesen gyűlöli a várost. „Coki város, mikor a vármegye mulat” (a vármegye szeret mulatni), mondja, szokta harsogni, a fals és igazi dzsentri egyformán, Nagyváradon.

Ergo, lyukadjunk már ki: most van a vármegye szezonja, most választ a vármegye. Talán az egy Békésen kívül, ahol Achim L. András dirigál, nincs semmi baj. Az atyafiság összetart, s az atyafiság mindig a hatalommal tart. De jelszó kell még a magyar vármegyének is, még az új rend idején is. Persze nem a Borsod vármegye bátor lépésére emlékszik a vármegye, mikor Borsod a szekularizációt sürgette. De mivel szívesebben emlékszik arra az időre, amikor Mocsáry szerint elégetett minden fölvilágosító betűt. És arra a hőstetre, amikor Kovács Gusztávot Debrecenben félholtra-verten halottas kocsira rakták. Ha gonoszak akarnánk

lenni, még azt is szívesen ajándékoznók a vármegyének, hogy a pénztárra emlékszik. Mert „mire jó az árvakassza, hogy a dzsentri elsikkassza.”

Abszolúte és haragosan nem vagyok elragadtatva a módtól, mellyel Budapesttel az ő jelenlegi urai bánnak. De, oh pesti adófizetők és polgárok, van-e sejtésetek, hogy mi történik a vármegyékben? (Széll vagy Apponyi egyszer zavarból ezt a rossz szót mondta ki: a perifériákon, s azóta minden magyar analfabéta ezt használja.)

A vármegyék ma (éljen Kossuth Ferenc és vidéke) inkább országok, mint Magyarország. Magyarországnak például szabad kvótát emelni, a császárnak behasalni, katona-költséget emelni, a vármegyének szabad ellenben önmagát szolgálni s az uralkodó rokonságot.

Jó kis hecc volt ez a Kossuth-Apponyi-féle szabadságharc, mely még Ugron Gáborból is föltámadt embert és mamelukvezért tudott csinálni. Fenének kell most már itt parlament, mikor van hatvan és egynéhány vármegye, ha jól tudom. Még csak az nem történt meg, hogy Ugron Gábor ajánlja a magyaroknak: menjünk be a Reichsrath-ba. Talán ez is meg fog történni rövid időn belül, hiszen a vármegye a fő és fontos, nem az ország.

A vármegyét ösmerem, hálaistennek, tele vagyok emlékekkel és vármegyei rokonsággal. Tudom, hogy kikkel közigazgatnak bennünket a vármegyében. Van egy pajtásom, akivel együtt hallgattam a jogot, s aki ötször volt a hülyén idegesek szanatóriumában. Ma ez az úr, mert ma már úr, főszolgabíró, s talán holnap főispán lesz egyenesen. Nagy következtelenség volna a vármegyétől s az új rendtől, ha nem csinálna belőle főispánt.

Éljen a vármegye, mely most választ és nagy ország ebben a kis országban. Hiszen már Budapest is vármegye lett egy kis kóser mellék-ízzel. Ez a jövő, ez az ország, ez a minden, még ha rosszabb rend is fog jönni a koalícióból. Éljen a vármegye, hiszen egész Magyarország egy erőteljes és aggodalmas vármegye a Habsburgok birodalmában. Annyi erővel, hogy kitartsa a rokonságot és annyi aggodalommal, hogy féljen az általános választói jog következményeitől. A paraszt meg– és alaposan megvan közigazgatva. Az éhes és szegény dzsentri és hamis dzsentri el van látva. A mágnás, főpap és minden reverendás pap ki van szolgálva. Kell-e ennél tökéletesebb, nagyobb és szebb intézmény?

Választ a vármegye, s egy pillanatig nem jut az eszébe, hogy lehet valamikor majd másként is. Ezeréves intézmény a vármegye, s a sejtőképessége kipróbáltan erős. Ha egy Kossuth a Habsburgokkal szűrte össze a levét, abból legalább is ötvenéves állandóság lesz, még akkor is, ha a Habsburg kicserélődik, s a Kossuth úgy hal meg, hogy hamarabb kap szobrot, mint az apja. Minden el fog itt romlani egészen, de élni fog a vármegye. A vármegye, mely hű dajkája néhány szerencsés családnak. És vesszen az ország, mert ez igazán mellékes, de éljen, éljen a vármegye.

(4.)

61. ÓH, BENKŐ ÚR

Benkő Gyula úr tiszteletbeli főügyész még talán ma is nemes Baranya vármegyében. Elment egy bankettre, ahol Kossuth őexcellenciájára mondtak tósztot. Benkő úr elfelejtette, hogy új rendszer van, s az éljenekbe belerikoltott egy abcugot. Ezért őt megdorgálta a belügyminiszter, s szekundát adott neki a pécsi ügyvédi kamara.

Rosszul esik, de ki kell jelentenünk, hogy Magyarország nemkoalíciósai Franciaország reakcionárius ellenzékével vannak rokonságban. Azokkal bánnak majd nem úgy, mint velünk, nemkoalíciósokkal. Mi vagyunk az utolsó emberek, akiket agyon kell ütni lelkileg, pénzüleg, erkölcsileg, mindenképpen. Az én öcsémet még tanárnak se szabad kinevezni, nemcsak azért, mert kálvinista, de mert az én öcsém. Franciaországban az ellenzéki mágnások erre azt szokták mondani, hogy így van, amikor az inasból úr lesz. És minden demokrata-elvem fönntartásával én is csak ezt tudom mondani. Olyan emberek kerültek hatalomra és uraságra, akik sem hatalmasok, sem urak nem tudnak lenni. Nem is akarok más példát mondani, mint a Kossuth Ferencét. A kicsi mérnök, aki például a Riviérán bárhol, jó helyen, még a table d'hôte-nál is az utolsó helyet kapta volna, Magyarországon nádor és a király után első ember. És Ugron Gábor, aki más országban Nasinál rosszabb sorsra jutna, félelmes tekintély. És Apponyi Albert, akinél eszmékben bővebb és jó órában sokkal óvatosabb tud lenni Kardhordó Árpád, nagy ember, nagy elme, nagy szónok.

No, ebben a tekintetben beváltották a nemzeti demokrácia ígérését. A silányság soha még úgy nem volt fölmagasztalva, mint Magyarországon. S ráadásul ezt nem is szabad nekik megmondani: belügyminiszterileg el van tiltva.

Óh, Benkő úr, milyen naiv úr ön. Hogy megérdemelte ön azokat a büntetéseket, amiket kapott. Ön azt merete mondani, hogy abcug Kossuth Ferenc. Uram, uram, tanuljon tőlünk életet és élni tudást. Ezennel harsogva, példát adva, őszintén kívánjuk: éljen Kossuth Ferenc. Tanuljon ebből, s utánozzon bennünket, óh, Benkő úr.

Budapesti Napló 1907. december 18.

Ód.

62. MIKOR A DRÉHEREK VÁLNAK

Dréher Antal Jenő válik vagy el is vált a feleségétől olyan cigánykodással, mintha Dréher úr legalábbis egy Kóburg herceg volna. Mivel Dréher Antal Jenő sok-sok milliójú gazdag ember, válópörének minden betűje érdeklí a világot. Arról is beszámolnak tehát a lapok, hogy Dréher úr vonakodik fizetni az elvált asszonynak heti kilencven koronát. És Dréher úr nem akar nyolcezer koronát fizetni egyszermindenkorra, hogy volt felesége egy lakást rendezhessen be. És folyik a pör főképpen Bécsnek, a bécsi publikumnak nagy gaudiumára és élvezetére.

Dréher Antal Jenő nem az első milliomos férfiú, aki az elvált feleségéhez ilyen piszkosan fukar. Sőt majdnem szabályként lehet megállapítani, hogy ők mindnyájan ilyenek.

Jogunk kevés van arra, hogy Dréher úrék válásainak okaival s az ő legtitkosabb lelki válságaikkal foglalkozunk. Azt valljuk, hogy teljesen mindegy, milyen okból mondják föl a házasságot férj és feleség. Az az egy bizonyos, hogy azért, mert a házasságuk életképtelennek bizonyult. De eltagadni s lemosni magunkról egy házasságot nem lehet. Főképpen nem lehet a Dréheréknek, akiknek a szerencsésük éppen az, hogy van házasság és van tulajdon.

Dréher Antal Jenő akaratlanul is nagyon nehezzé teszi a helyzetüket a jövő Dréhereknek. Ha akár egy kórista-leány az, akibe egy Dréher bolondulásig, sőt házasságig szerelmes, ennek a leánynak éreznie kell, hogy szolid céggel van dolga. Miként érezniök kell azoknak a firmáknak, amelyek a Dréher céggel üzleti összeköttetésben vannak. Akárki fehérnép legyen, akit egy Dréher nőül vesz, elvárhatja, hogy különb sorsa legyen legalább anyagilag, mint egy hercegnének. A hercegnéknek és hercegnőknek tudniillik nem éppen gyöngy az életük manapság.

Egy Dréher-feleséget, ha még házasságon kívüli szerelmeskedést üzne is, csak annyi büntetés sújthat, hogy elváljon tőle. De vagy valami a házasság vagy fikció, tessék a milliomos úrnak elkészülni mindenre. Arra is, hogy esetleg ötször kell nőszülnie, s négy elvált asszonyt úgy eltartania, mint ahogy megilleti azokat, akik egyszer a milliomos Dréherek feleségei voltak.

Még az amerikaiakban is több finomság és szükséges formatartás van. Ha az amerikai milliomos apa visszaveszi a leányát az európai mágnás-férjtől, gondoskodik, hogy a leánya volt férje ne zülljön el. Az európai Dréherek azonban úgy válnak, holott ők új emberek, mint a középkori várurak. Legföljebb és legjobb esetben annyit kap tőlük az eltaszított asszony, hogy nem ölik meg, ami ma már még milliomosoknál is felelősséges dolog volna. Az ilyen emberekre, ha a házasság intézménye még sokáig megmarad, törvényt fog hozni egy humánusabb kor. Röviden: el fogja őket tiltani a házasságtól.

Budapesti Napló 1907. december 19.

Ód.

63. LUEGER V. B. T. T.

Kegyelmes úr lesz, v. b. t. t. lesz a szép Károlyból, s hűséges Weisskirchneréből pedig, a nyájas elnökből, osztályfőnök. Ez lesz a válasz a duzzogó Magyarországnak, a haragosdit játszó magyar parlamentnek. S körülbelül ennyi hasznot fog húzni Magyarország abból a kiegyezésből, melyet gyáva kormánya okvetlenül finalizálni fog. Hát már csak ilyen a magyar szerencse: akármerre indulunk el, a v. b. t. t.-hoz érünk. Itthon csinálunk nemzeti küzdelmet: v. b. t. t.-k lesznek Kossuth, Rakovszky s az összes vezéreink. Behódolunk Bécsnek, átnyújtjuk neki mindenünket: erre v. b. t. t. lesz Luegerből. Ha hősök vagyunk, ha gyávák, a mi hivatásunk az, hogy hűségérdemeket mirajtunk szerezzenek a császár leendő bizalmasai.

Tehát báró Beck Vladimir úr hiába szavalt szép, óvatos általánosságokat. Tehát báró Beck Vladimir csak ravaszkodik, amikor lemondással fenyegeti meg az oszt-rák parlamentet.

S Ugron Gábor fogatlan szájával hiába tesz úgy, mintha harapni akarna. Ezzel a szájjal nem Ferenc Ferdinándig, de a Lueger inasáig sem lehet harapó szándékkal eljutni. Soha olyan kevéssé még nem félték tőlünk Bécs s a Burg, mint ma és igazuk van.

Ne is kacagtassuk ki magunkat olyan mozdulatokkal, melyek csak félelmesen erőseknél nem komikusak. Mi átnyújtottuk díszes párnán a kulcsot Bécsnek, mint egykoron Bécs polgármestere Mátyás királynak.

Kár, hogy a magyar parasztnak kissé trágár közmondása van erről az állapotról. Nem írhatjuk le, de magunk is azt valljuk: ha egyszer már odaadtuk magunkat, tőrjünk. Két választásunk van: vagy tőrünk vagy pedig abban reménykedünk, hogy Wekerle úr és Kossuth úr elégtételt szereznek nekünk. Ha csak ez a két lehetőség van, úgy gondoljuk, hogy túrni, ha szomorúbb is, de okosabb.

Azonban vigasztalásul teljes információt kell nyújtanunk a magyar publikumnak. Lueger kegyelmes urasága, Weisskirchner elnök úr államtitkársága majd csak akkor következnek, ha teljesen elkészül a kiegyezés. Hivő magyaroknak tehát mégis csak marad egy kis, rövid lejárátú vigaszuk. Az tudniillik, hogy hátha a magyar parlament eb-ura-fakó-t fog mondani. Hátha a kiegyezés dolga váratlanul, befejezés előtt megakad. Igaz, hogy még ez esetben is kegyelmes úr lesz Luegerből s osztályfőnök Weisskirchnerből.

De az ördögbe is, nekünk nem is a Lueger és Weisskirchner urak karrierje fáj. Tőlünk, felőlünk ugyan akár aranygyapjasrendet kaphatna a jeles két úr. De a mód, ahogyan velünk bánnak s a maró tendencia mindenben, ez a szörnyűséges. Volt-e császárnak ilyen diétája Magyarországon valaha is, mint ma? Ennyi pontosságot, lojalitást, áldozatkésztséget mutatott-e még valaha ez az ország?

Egy derék, nagy talentumú, neuraszténiás, fiatal budapesti újságíróról beszélük ezt az esetet.

Hajnalban, fáradtan s a földi dolgoktól megundorodottan bandukolt hazafelé. A Városliget felé, egy padon alvó, rongyos aggastyánt látott. A rongyos, beteg, ősz ember fázott s álmában is didergett. Az újságíró, aki szerfölött szenzibilis ember, megrendítette ez a nagy emberi nyomorúság. Majdnem könnyekre fakadt, s ekkor egy kiszámíthatatlan, beteges ideg-indulatban – leköpte a nyomorult, vén, didergő embert.

Így tesz mivelünk most Bécs és az osztrák parlament. Olyan szánalmasan, nyomorúságosan állunk meg előtte, hogy túlzó megindultságában leköp bennünket.

Hát mit vétettek például mostanában a Wekerle-kormány és a magyar parlament? Kiegyezést, kvótát, mindent úgy adnak meg, ahogy pár év előtt Luegerék álmukban se merték hinni. És nem követelhet olyant Bécs, amit nálunk, tőlünk biztosan meg ne kapna. Ez egészen a gyermekkorunkból emlékezetes olvasókönyvi vers. Az egyik testvér odaadja a másiknak minden pogácsáját az úti tarisznyájából. S azután a maga pogácsájából is csak úgy kap egyet-egyet vissza, ha a fél karját, fél lábát, fél szemét adja érte.

Itt, Magyarországon, minden lemondó és erkölcstelen erő azon dolgozik, hogy Ausztriának kedve teljék, s hogy a mai dicsőséges, új rend tovább éljen. Hálából Bécsben lenéznek, kiröhögnek, leköpnek és megpofoznak minket. Báró Beck Vladimir még csak eldadog valamit, hogy ez kissé sok. De ugyanakkor már tudatják velünk, hogy Lueger és Weisskirchner a bőrünkön szerzett érdemekért jutalmat fognak kapni.

Hát most már – azt hisszük – egy új különbséget ismét megállapíthatunk a régi rend és új rend között. A régi rend, ha muszáj-áldozatokba vitt bennünket Bécs számára, vigasztalásul egy-két becéző, fényes játékszer-vívmánnyal kápráztatta el a szemünket. Most még nagyobb áldozatokat kell hoznunk, s jutalmul úgy bánunk velünk, mint a rühes kutyákkal.

Budapesti Napló 1907. december 20.

(A.)

64. A FÉLKEZŐ SIKKASZTÓ

Él-e Kecskeméthy Győző vagy nem élt már a sikkasztás után három nappal sem? Bizonyos, hogy lelkesítő példa az ő nem bizonyos sikerén kívül kevés van. A francia Kecskeméthy, Gallay a szeretőjével saját jachtján eljutott Dél-Amerikába. Lefülelték, visszahozták, elítélték, s most is rab. Kecskeméthy Győzőnél is az a valószínű, hogy egy titkos, ügyes társ eltette a láb alól. Nem Kecskeméthyt kellene csupán keresni, de az ő valószínű kirabló gyilkosát. Hatalmas a rendőr ma az egész világon, s aki sikkasztott pénzzel az Északi-sarkig nem jut, teljes biztonságban sehol sincs. Az Északi-sarkon pedig aligha ér sokat az osztrák-magyar, német, sőt francia és angol bankókkal sem.

És hogy mégis sikkasztanak az emberek, ez szomorúan csodálatos. Holott annyi más erkölcstelenebb, de biztosabb vagyonszerzésre ad lehetőséget minden államban a mai társadalmi rend. Még az a legkevésbé csodálatos, hogy Magyarországon sikkasztanak sokat. Itt züllik, romlik majdnem minden, s ami még nagyobb nyavalya, nem javul semmi. De a sikkasztók még Magyarországon is beláthatnák, hogy a siker még itt se bizonyos. És szánalommal gondolunk a legújabb sikkasztás hősére, egy lőcsei magánhivatalnokra. Őt– vagy hatezer koronát sikkasztott ez a fiatal ember, és megszökött. Micsoda teljes briganti elszántság vesz erőt lassanként az embereken Magyarországon. A lőcsei sikkasztónak félkeze van, s ő félkézzel is sikkaszt, holott ez különös ismertető jelnek is elég különös. A félkező, a balkező lőcsei sikkasztóban íme ismét egy újabb magyar szimbólum-embert kaptunk. Majdnem bizonyosak vagyunk, hogy ma vagy holnap elfogják. Talán ő maga se hiszi, hogy messze szökhessen. De azért a bal kezének, az egyetlennek, se tudott parancsolni, hogy ne lopjon. Egy más korszakban talán Mucius Scaevola lett volna belőle.

Budapesti Napló 1907. december 20.

Ód.

65. DUCURA DUMBRAVA

Carmen Sylva, Románia királynéja és termékeny író, regényt írt volna a magyarok ellen. Erzsébet őfelsége nem merte a Carmen Sylva nevet jegyezni a könyvre, ami nem vall nagy bátorságra. Ducura Dumbravának címezi a könyvet a Magyarország-ellenes regény titkolózó írója, ami oláhul beszélők szerint: Carmen Sylva.

Egy dolgot, egy pikáns dolgot, mielőtt véleményt mondanánk, tisztáznunk kell okvetlenül. Carmen Sylva irodalmi működése olyan, mintha tíz gyöngye író írna e név alatt. Egy francia és egy német revue is magyarálták már ezt a furcsaságot. E magyarázattal megegyezik egy-két, a román udvar körül járatos egyénnek a leleplezése.

Carmen Sylva a legjobb esetben is csak átíratja a maga gyöngécske dolgait. Legtöbbször még ezt se teszi, hanem egyenesen megírhatja másokkal.

Ezek után mondjuk, hogy ezt az új regényt mégis maga Carmen Sylva írta. Tiszteljük a felséges asszonyt, de majdnem arcátlanság kellett hozzá. A román parasztlázadás után egy féltucat román intellektuel írásait olvastam külföldi folyóiratokban. Szörnyűséges dolgokat mondtak el ezek az oláh darabontok Románia társadalmáról, közállapotairól. Keserűségében egyik-másik kijelentette, hogy Oroszország és Magyarország a kultúra paradicsomai Románia mellett. A királyé, a bojároké, külföldieké, korrumpáló vállalkozóké s kalandoroké élet és vagyon.

A nép elállatiasodott, degenerált, éhező rabnép. Román polgárságról még úgy se lehet beszélni, mint magyarról. Az intelligensek jobbik részét üldözik, sanyargatják. Az intelligensek nagyobbik fele lelketlen, züllött, mindenre kapható. A politika olyan balkáni, mint Magyarországon.

Mi itthon, Magyarországon, a magyar bojárok és kalandorok igája alatt tele vagyunk keserűséggel és bánattal. Ostorozzuk is a magyar társadalmat, politikát s azokat, akik miatt haszontalanul vérzünk el a demokráciáért s egy igazabb kultúráért vívott harcban. Ha boldog kultúrnemzetek elfogulatlan fiai észreveszik a mi nagy küzdelmünket, hálásak vagyunk érte. De kuss, sőt coki annak, aki Romániából jön, kerül ki, hogy bennünket bíráljon. Még akkor is, ha a bíráló királyné és Carmen Sylva. Örüljön Carmen Sylva, hogy nem kénytelen az írásaiból élni.

Budapesti Napló 1907. december 21.

Ód.

66. A MARADISÁG HITVALLÁSA

(A francia Akadémia riadója)

Soha még Akadémia bátrabban, harciasabban és szellemesebben nem üzenté meg a világnak, hogy ő igenis konzervatív, mint a francia Akadémia üzenté meg ismét. S ami pikáns, furcsa, majdnem kacagtató: a maradiságnak ékes dicséretét egy fiatal férfiú mondotta el, éppen a negyven francia halhatatlan közül. Maurice Barrés tudniillik, aki egyike a legnagyobb élő francia stilsztáknak s akinek irodalmi működése úgyszólván: esztétikai törvénykönyvekbe becikkelyezett nihilizmus. Barres az ő könyveiben az *én*-nek, az egónak egy Nietzsche-túlárverelő hívője és imádója. Az ő esztétikai hitvallása az, hogy az írónak egyetlen lehetséges kritikusa – őnmaga az író. S ugyanez a Barres mondta el most Richelieu óta a francia Akadémiában a legkérkedőbben maradi beszédet. Szinte kedvünk volna azt mondani, hogy nagyszerűen konzervatívok is csak – a forradalmárok tudnak lenni.

A Barrés beszédje sokáig fogja foglalkoztatni a világ minden íróját és gondolkozóját. Kell, hogy röviden kikeressük a szép szavak rengetegéből e beszédnek a lelkét.

Barrés-nek a jeligéje a londoni Szent Pál-templom egy régi, híres és előkelő szónokának a beszédjéből való. „Éppen elég volt már a világnak a reformokból, nem akarunk immár több reformot.” Ha valahol, úgy nem Angolországban, de Franciaországban érti meg az ember sok, egyébként értékes agynál a reformoknak ezt a nagy iszonyát. S Barrés nyugodtan és harsányan kérdezheti meg: vajon az okvetetlenkedő újítások megérik azt az árt, melyet szerinte Franciaországnak fizetnie kell? Barrés hite szerint ugyanis az emberiségnek egyik legszebb produkciója, a francia kultúra hal meg, ha Franciaország meg nem áll a merész újítások útján.

Minden kultúrember szívében meghűl a vér ilyen léleklarang-kongatásra. Valóban a francia kultúra volna az ár azért, hogy új épületek jöjjenek az értelmi míveltség ódon, de még mindig biztos várai helyébe? Hiszen akkor megéri az ember a legkeserűbb és legelszántabb ellenállást is – Franciaországban. Tessék elképzelni például, hogy Montaigne-től Anatole France-ig, sőt Barres-ig minden irodalmi kincs elpusztulna, szörnyűség! De ilyen bizarr módon vakmerő állítást még az ifjú Barres sem mer megkockáztatni. Sőt észreveszi az ember, hogy az irodalmat lehetőleg elhallgatja a konzervativizmusról zengett himnuszában. Mint-ha érezné, hogy ő is ludas, s mintha nem tudná leplezni, hogy voltaképpen politikára gondol minden gondolatával. Dicsőíti az egyszerűséget, a vallásos odaadást, az igénytelenséget, jótékonytárgyat, a katonai vitézséget, az áldozatkésztséget s a csendes mártírságot. Föl is kiált imígyen: „jaj Franciaországnak, hogy olyan nagyon okos emberek kormányozzák kevés szünettől a nagy forradalom óta.” S azután hagyományos, akadémikus gúnnyal teszi hozzá: „amit az okos emberek elrontottak, azt az egyszerű, buta, derék franciáknak kell helyrehozniok”.

Mindezt a francia Akadémia által kezelt erény-díjak kiadása alkalmából mondotta el Barrés. Látszik, hogy társadalmi, politikai programot akart adni s csak félig irodalmi. Azonban nyomban utána az irodalmi pályázatok előadója kiegészítette Barrés beszédjét. Versekről lévén szó, megdicsért három ifjú költőt, de kijelentette, hogy túlságosan eredetiek, s így nem kerülhetnek a megkoszorúzendók közé. Őszintén beszélt az előadó is, mint Barres, s rögtön meg is magyarázta a dolgot. A francia Akadémia nem utasítja el elvből és föltétlenül azt, ami irodalmilag új. De az újtó kedv néhány évtized óta olyan nagy Franciaországban, politikában, társadalomban, mely csak utána rohant az irodalmi és művészeti forradalomnak, hogy egyelőre álljunk meg. Egyelőre – tanácsolja az Akadémia – elégedjenek meg az ifjú költők azokkal az eszmékkel, érzésekkel és formákkal, melyek mellett a Musset-k, Victor Hugók, Leconte de Lisle-ek elég jó költők tudtak lenni.

Íme, a nyitja a francia Akadémia harcias hitvallásának. Íme, miért beszélhetett az erkölcsről és erényről olyan csinált bácsisággal Maurice Barres. Arról a helyről, ahonnan éppen ez alkalomból valamikor – Renan hangoztatta az új, a humanista erkölcsök és erények riadóját, miközben gyilkosan belegázolt abba az ideológiába, mely most büszkén és győzelmesen uralkodik az Akadémiában.

A francia Akadémia Franciaország minden bajáért a nagy sietséget a folytonos újtást teszi felelőssé. S mivel tudja, hogy az irodalomnak milyen szerepe van a lelkek kormányzásában, megállj-t kiált az irodalomnak is. Nem volt sohase a bátor újtások védője, de most, valósággal orvosilag rendeli a francia géniusznak a maradiságot az Akadémia.

De kiszámíthatatlan kára volna az emberi kultúrának, ha kritika nélkül fogadnók más kultúrákban, társadalmakban is a francia szózatot. Arról még talán lehet beszélni, hogy Franciaország kissé idegesen előreszaladt. De hasonlót állíthat-e még egyetlen más kultúra is? S ha a francia Akadémia konzerválni akar, nem kell-e bevallanunk, hogy a kincsek mérhetetlen kincsét konzerválja? Ahol Voltaire nagyon régen élt, s másutt még se születhetett, s ahol egy író-forradalmár akadémikus mondhatja el a konzervativizmus legforróbb zsoldárát, ott talán bizony föl is fér egy kicsi pihenés és maradiság.

VU 1907. december 22.

Diósadi

67. ÜDVÖZÖLJÜK GYÜRKY ÖDÖNT

Gyürky Ödön majdnem egy évig élt nyugodtan Nagyváradon, s már azt hihette, hogy nem fenyegeti baj. Ha egy véletlen nem jön, talán idegen névvel s okmányokkal egy év múlva már közéleti alak lett volna. Új névvel, de a régi meggyőződéssel cikketeket írhatott volna a Katolikus Szemlébe, melynek szerkesztője volt. Talán a Magyar Katolikus Szövetkezetet is talpra állítja s ezután ügyesebben sikkaszt. Ez mind lehetséges nálunk Magyarországon, ahol az emberek nem tudnak okulni.

De íme – volt püspök és mágnás gazdáinak érthető bosszúságára – egy véletlen hurokra juttatta Gyürkyt.

Amikor eltűnt, úgy tűnt el, hogy a Dunának megy vagy legalábbis agyonlövi magát. Mindenki tudta, hogy nem fogja megtenni, mivel Gyürky jó katolikus, s jó katolikus ember üdvösségét veszélyezteti az öngyilkossággal.

Abban sokan reménykedtek, hogy Gyürky meg se áll Amerikáig. Mi ezt se akartuk hinni, mert Gyürky mindig hangoztatta, hogy ő jó hazafi. A jó hazafinak pedig kötelessége itthon élni és halni, még a börtön árán is. Azután pedig nem minden országban lel olyan hiszékeny plébánosokra s ugratható naivokra az ember, mint itthon.

Szóval, Gyürkyt elfogták, tehát Gyürky a mienk maradt.

Jól van ez így, mert már-már feledve volt a Gyürky-ügy. S nagy erkölcsi kár egy olyan társadalomra, mint a mienk, ha az ilyen Gyürky-afférok föl nem kavarodnak. Halljuk csak, miket fog mondani Gyürky Ödön, ha ugyan merni fog beszélni. Egy levelében például valami olyat írt, hogy a Zichyek kergették a halálba, reméljük, hogy erről is, de másról is lesz még némi mondanivalója Gyürky Ödönnek.

Polónyi, hír szerint, a keresztyén Magyarország restaurálására szánta magát. Apponyi a kultuszminiszteri székben, s nagy erkölcsi föllendülés mindenütt. Van már keresztyén-szocialista párt is. Nagyon nélkülözötte volna az ország a Gyürky Ödön kipróbált erejét.

Budapesti Napló 1907. december 24.

Ód.

68. ÖNGYILKOSSÁGOK AZ IRODALOMÉRT

Néhány héttel ezelőtt a gyorsvonaton, Budapest és Fiume között csinált egy rossz novellát egy fiatal író. Tegnap éjszaka a Hajós utca és a Gróf Zichy Jenő utca sarkán egy másik fiatal író ugyanilyet. Általában nagyon-nagyon divatba kezd jönni fiatal írók között, mint irodalmi irány, az öngyilkosság.

Nem tudom, mi elől menekülnek: az élet elől avagy az irodalom elől. Az utóbbi esetben még érteni lehetne őket, ha nem lehetne az életet irodalom nélkül is leélni. S ha bizonyos volna, hogy az irodalom megér-e egyetlen életet is.

Ezek a fiatalok húsz-huszonegy évesek, már hazulról és születésüktől kezdve érzékenyek. Álmodnak a magyar, a budapesti irodalmi karrier. Belesóhajtanak a kávéház füstös, párás levegőjébe éjszakánként. S látni szeretnék a nevüket – napilapok tárcarovatában. Ők se tudják, mint az idősek közül is sokan, hogy voltaképpen és legtöbbször itt végződik az irodalom.

Az ismertség, amit a legügyesebb irodalmi karrier is adhat nálunk, semmi. A pénzecske valamivel több a semminél, s alapjában kevesebb. És talán hallgassunk szomorú, kebelbeli és pályabeli disznóságainkról.

De a fiúk mindezt nem tudják tudni s nem bánják. Meghalnak azért, amiért s amittől el kellene menekülniök. Nem a halálba, de az életbe. Az életbe, mely hála istennek nem csupa irodalom. Nem mulatság, de kibírhatóbb az irodalomnál.

Budapesti Napló 1907. december 25.

Ód.

69. SZENT ÜZLETEK

Szent Antal híres városának, Páduának, katolikusai nyílt levelet intéztek X. Pius pápához. Keserű hangú a levél, s a jó páduaiak azt kérdezik, hogy vallás és üzlet egy szó-e vagy kettő – vatikáni nyelven?

Furcsa, pikáns, érdekes előzménye és oka van ennek a nyílt levélnek.

Franciaországból kiűzték a karthauzi papokat, a chartreuse-likőr gyártóit. A pálinka-gyárt nem vihették el magukkal a karthauzi atyák, s ott a likvidáció után is gyártják a likőrt. Igaz, hogy nem papok csinálják, hanem világiak, de a chartreuse azért chartreuse maradt.

A karthauziak Spanyolországba menekültek, s ott egy nagyszerű üzletet kötöttek. Eladták egy spanyol társaságnak nevezetes likőrjük állítólagos gyártási titkát és jogát. Ez a társaság Tarragone-ban gyártja a likőrt, melynek még közelében sincs egy karthauzi kolostor. Mégis újságokban, plakátokon azt hirdeti a társaság, hogy a pálinkát a karthauziak gyártják. A szerzetesek ezért kaptak óriási summát, s egyben kötelesek pörölni minden országban a francia kincstárt s a Grenoble-ban működő pálinkagyárat.

Ezek a pörök keserítették el a páduaiakat éppen úgy, mint a jó francia katolikusokat. Párizsban, Brüsszelben s más helyeken is a karthauziak elvesztették a pört. Legutóbb pedig Londonban volt egy tíznapos tárgyalás, ahol kisült a szerzetesek turpissága. Kiderült, hogy a híres likőrnek nincs semmi gyártási titka, s a tarragone-i likőr rosszabb a franciánál. A papok drága pénzért eladták a firmát, de szerződésbeli köteleességük szerint kénytelenek csuhájukat meghurcolni a legcsúnyább pörökben.

„Miért szabad a mi szegény, egyébként is sanyargatott katolikus vallásunkat saját papjainak kompromittálni”, kérdik a jó páduaiak. Választ azonban aligha fognak kapni. Éppen a mai lapunkban írunk a karmeliták birtokvásárlásáról, akik Pozsony vármegyében, Máriavölgyben búcsújáró üzletet rendeznek be nagy tőkével. És Pádua Szent Antala maga is nem az egész világra kiterjedt üzletnek főnöke és firmája?

Budapesti Napló 1907. december 28.

Ód.

70. HA MOMMSENÜNK VOLNA

(Ha nekünk is volna egy Mommsenünk, mint volt Németországnak, ez a mi Mommsenünk szomorúbb volna a németekénél. A németek Mommsenje, amikor halála előtt végignézett Európán és hazáján, megrémült. De a hite visszatért, és még meg tudta írni végrendeletét, hogy csak egy veszedelme van a civilizációnak: a fekete. Ha nekünk volna Mommsenünk, a mi Mommsenünknek keserű torkán megakadna a szó. Írni is csak a fiának írta, aki okvetlenül a Szent Imre-egyesület tagja volna. Annak is csak röviden, valahogyan ekképpen írta):

*

Szomorúan hal meg az apád, kedves fiam, könyörögj az ő hitetlen lelkéért Szent Imréhez. Nem miattatok aggódom: a családomra marad annyi, amennyiből megélhet. Téged pedig pláne nem féltetek, kedves fiam: tiétek, a tiéd a jövő. Látom is, hogy ügyesen csinálod a dolgodat, olvastam, hogy te is üdvözölted Apponyit. De lásd, én, amolyan régimódi, vén számár magyar vagyok. Nekem olyanok is fájnak, amiknek fájalmára talán sohase fognak már születni magyarok. Előbb hal meg, s talán meg is halt már az a Magyarország, amelyért mi a te korodban lelkesedtünk. Az a Magyarország, legalább a mi álmunkban – Kelet Franciaországa volt. S ezenfelül daliás mindenben, még a munkában s kultúrában is. Az én generációból, kedves fiam, még katolikus püspökök is olyanok kerültek ki, akik Rómával hadakoztak. Az én időmben talán több magyar volt, mint ma, mert akkor a katolikusok is protestánsok voltak. Ma klerikális protestánsok is vannak s ultrakatolikus zsidók. Elfogyhatott, fölívódhatott vagy nagyon elromolhatott itt a magyarság. Már az én fiam is Szent Imrész és Széchenyi nevét hordja, ha kell, ha nem kell, a száján. A demokrácia századában Magyarországon álmagyarságú mágnások uralkodnak. És katolikus, szerzeteseket tartó, bigott és csalfa lelkű mágnások. És papok és ispánok és sekrestyések és cselédek. Hiszen volt itt hiba sok negyven éven keresztül, s nehezen, alig épült a mi álmodott Magyarországunk. De ilyen gyors visszazuhanást még a Mefisztótól megkísértettek sem vártak. Itt van, már azok vagyunk, de mindenesetre azok leszünk: Róma melegágya. Az erjedő, meleg trágya, mely a szent butaság és butítás számára nötteti a plántákat. Holott ennek a Magyarországnak elsősorban meg kellett volna maradnia – protestánsnak. Úgy protestánsnak, ahogyan a protestantizmus életet és szabadságot jelent. Nyűgöző múltunk, vagyontalanságunk, nemzetiségeink, kevés kultúránk és Bécs miatt és ellen egyformán az antiklerikalizmus lett volna az orvosság. A klerikális Ausztria mellett ma már úgy kellene világolnunk, mint Európa egyik szemefényének. Mindennek reménysége is meghalt, s nagyon szomorúan hal meg az apád is, kedves fiam. Te ezt nem érted, de ne átkozd majd az apádat. Nem lesz okod rá: az apád hitvallása kiméra volt, a tiétek a biztos valóságos jövő.

Budapesti Napló 1907. december 29.

Ód.

71. TÜNTETNEK AZ ÖREGEK

(Jubilánsok és fiatalok)

Jubileumra készül maga Ferenc József is: jubileum-járvány dúl az egész öreg Európában. Politikusok, bankigazgatók, költők, komédiások vén kezükkel gögösen intenek alattvalóiknak. Előregedvén, fiatalságukra akarnak emlékezni s hajlongani látni azokat, akiknek még megvan olyan-amilyen fiatalságuk. Világszerte ma még a derék, régi, elővigyázatos erkölcs-szabályok érvényesek. A fiatal anarchisták tisztelik az öreg anarchistákat vagy legalább ők is ezt mutatják. Nem merjük nem tisztelni az öregeket s még ha sok okunk is volna reá, csak titokban káromkodunk. Nem új látvány ez, de sohase ünnepeltette magát a vénség olyan bátran, mint manapság.

Okvetlenül Európa aggkori gyöngeségének egyik tünete lesz ez is: ez a jubileum-járvány. Tüntetés a fiatalság, mindenféle fiatalság s vétó-kiáltás a már megindult morális értékcsereleések ellen. Az emberi társadalom nehezen, sokára változtatja meg, csak egy kicsit is, unalmas arculatát. De mintha már nagyon éreznék arcizmain a föltörni készülő gúnyos röhögést, mely ezerszámra fogja ölni a babonát. Minden reakciónak ez az oka, s ezért ünnepeltetik magukat olyan nagyon veszetül az öregek.

Tüntetnek az öregek, s van egy nagy szerencsájük: kevés ember születik mostanában fiatalnak. A francia forradalom óta egyéb se folyik, mint a fiatalsággal való eredményes hadakozás. A mindig leverte fiatalok nem lehettek olyan hangulatban, hogy tőlük vidám, erős, fiatal utódok érkezhessenek. Mi már úgy születtünk, hogy önmagunkban hordozzuk a jubiléumst még akkor is, ha közbelép a kanyaró, s kölyökkorunkban megment bennünket az élettől.

Csodának kell történni, s ez a csoda alighanem meg fog történni. A letiport félfiatalság helyett olyan fiatalságnak kell jönnie, mely csak azt érzi, hogy fiatal. Ma azt érzi előbb, hogy őt is fenyegeti az öregség s a mások jövődi fiatalsága. Hiszen jelek már vannak mindenütt, s ékét a maga szervezett százezzeivel beverte már a társadalomba a jövődi társadalom. Addig azonban még sok jubileumot fogunk megérni, s e jubileumokon a mi kevés fiatalságunk lesz a pirosító a jubiléumok múmia-arcán.

Budapesti Napló 1907. december 31.

Ód.

**CIKKEK, TANULMÁNYOK,
FELJEGYZÉSEK 1908. január-december**

72. B. Ú. É. K.

a Sátán

Ártatlan kisdedek, még csak nem is koalíciósak, az esztendők, akiket a leghatalmasabb Heródes, az Idő, halomra gyilkoltat. Az esztendők nem tehetnek róla, hogy ők esztendők, de az ember megcsinálta őket, tehát vannak. Vannak, gördülnek egymásra, s akik élnek, sírfáknak szúrják le őket szomorú sírdombokra. Testvérek, emberek, magyarok, sírásók, jelöljük meg az új sírfákkal halottjainkat. Sok-sok sírfát kell faragtatnunk az 1907-ből, mert sok a halottunk. Talán mi se élünk, akik élünk, s újév reggelén öntagjainkat tapogatjuk csodálkozva. Valóban mink vagyunk-e avagy kajla ön-figurák, akiket Szilveszter éjszakáján öntöttek? S ez a bús ország, ez a Magyarország, valóban ország-e még vagy egy nagy ónos tál? Ha van külön magyar Sátán is, az ma éjjel nagyokat fog kacagni a sírok között.

*

Ha csakugyan élünk, vigasztaljuk egymást, akik élünk vagy azt hisszük, hogy élünk, Magyarországon. Ígyunk egy kis mámort s találunk ki valami derítő, jó mondást. Itt van kéznél különben a régi, s mintha egyenesen a mi használatunkra készült volna. Tehát: nehogy azt merészkedje várnivalaki, hogy jobban lesz az, ami van. B. Ú. É. K. itt még sokáig vagy már örökké csak rosszabbul lesz minden. Ezt azonban hallgassuk el, ha eldugott, Isten háta mögötti magyar falvakban járunk. Ahol bírják még az atyafiak, ahol hisznek, ahonnan még nem vándoroltak ki, s ahol a Kossuth-nótát éneklük. Ha valahol még hitet látunk, hívő embereket, Krisztus halászeit, örüljünk és hazudjunk. Akkor hal meg Magyarország, amikor Biharban, Harsányban, az egyetlen, az utolsó negyvennyolcas paraszt is azt fogja látni, amit mi. Mert mi, romlott úrfélék, beleszokunk minden rosszba, minden változásba, aljasságba. De mit fog csinálni az a derék s Amerikába nem vándorlott Kis Tuskó János, ha látni fog?

*

A Sátánnak, ha van külön magyar Sátán, s ha kacagni fog, igaza lesz. Tavaly már, ilyen tájban, kacagott egy nagyot, de akkor még nem kellett mindenkinek meghallania a kacagását. Ma éjjel hallani fogjuk mindnyájan, s Kossuth Ferenc csúzos fájdalmait nem fájnak úgy nekünk, mint ez a kacagás. Bethlen, Bocskai s a Rákócziak kuruc bélyeget sütöttek a magyarra. Majtény után majdnem úgy kacagott a Sátán, mint ma fog. Egészen Kossuth Lajosig hihették Bécsben s az egész világon, hogy csak a két krajcárért mérges a magyar. Ha a két krajcárkat elébe dobják, nagyot hasal, mint a nápolyi koldus, avagy a konstantinápolyi vámhivatalnok. Kossuth Ferenc úr mérnök, mérje ki az időbeli távolságot Rákóczi és Kossuth között. Legalább ennyi időre beföllegzett itt mindennek, ami magyar cél.

*

Szövetkezhetett volna Kossuth úr Garamiékkel, Bokányiékkel, ha azok elfogadják; Vázsonyival, Achimmal és akárkivel, aki folytatása a negyvennyolcnak. Ő odaadta magát a muszájból visszanezetiesedett, klerikális mágnás-tábornak, a dzsentrinek, a senkiknek. Annak a vegyes tábornak, melynek illata pacsulinak, tömjénnek, tömjénes fokhagymának, bagariának és bocskornak az illata. Tavaly még hihettünk annyit legalább, hogy nem olyan hitványak, mint amilyeneknek látszanak, azok, akik a fejünk fölé kerültek. Ma már tudjuk: a helytartóság idejében nagyobb úr volt Béccsel szemben a magyar, mint ma. Beleharaphat ösztövérnél ösztövérebb lábszárunkba minden kutya. Politikában, társadalomban ránk-szabadult az a balkáninál balkánibb csorda, melyet a Tisza-rendszer legalább karámban tudott tartani. Koldusabb még a Rákóczi-szabadságharc avagy a múlt századeleji devalváció idején se volt ez az ország, majdnem azt mondtuk: provincia.

*

Kossuthnak van egy Szerényije, egy túlságosan talentumos, vallástváltott úr. Ez fog Magyarországból indusztriális, új Magyarországot csinálni. Wekerle híres megbízhatósága fog bennünket pluszokkal dolgozó, jóhírű céggé tenni. Darányi menti meg a magyar népet, s Kalksburg róm. kat. Schöngestje, Apponyi csinál itt nemes, európai, magyar kultúrát. Andrássyra, haha, Andrássyra van bízva a magyar demokrácia jövője és sorsa és sok minden egyéb. Polónyi Günthere csinálja majd itt meg az angol igazságszolgáltatás magyar mását és presztízsét, Jekelfalussy hozza a magyar vezényszót, a horvát miniszter István király egységes birodalmát, s Zichy Aladár nyomja minderre a liberális pecsétet.

*

B. Ú. É. K., nagyon víg újesztendőt kapott megint, soha ilyet, Magyarország. Ez nem volna minden baj, de attól félünk, hogy ezt hamar megtudják Nagyszalontán, Harsányban és Érmindszenten is. És akkor jön a teljes összeomlás, ha a mai naivok, sőt a mai gazemberek is csalódni fognak. Mindezeket nekünk, a külön magyar Sátán súgta, amely van olyan külön és önálló, mint Kossuthék jóvoltából a magyar vámterület, sőt jegybank lesz harminc-ötven-száz éven belül. Aki nem írja alá a Sátán jóslatait, az csak higgyen tovább. Magunk is annak örülnénk legjobban, ha ebben a szerencsétlen országban volnának, maradtak volna még elegen, akik hisznek.

Budapesti Napló 1908. január 1.

(A.)

73. „A BIHARI ISTEN”

Egy asszony vágta ezt a blaszfém, de csodajó címet nagy dühében a Tisza István szép, magyar fejéhez. Nagyváradon történt, ahol Bihar vármegye választott, s úgy választott, hogy már inkább csak megmarad Tisza-vármegyének. Az asszonynak igaza volt, ha haragudott, mert a fiaiért haragudott, akik számára nem volt elég kegyes Tisza és a Tisza-vármegye. De nekünk is igazunk van, akik ha nem is szeretjük Tiszát, nem tudunk rágondolni sem magyar vérünk megmelegedése nélkül. Milyen furcsa, milyen hibás, milyen ártó, milyen dacos, milyen erős, milyen szép, milyen magyar ember. Az ő nevét tűzte oda a Sors Magyarország egyik legszerencsétlenebb elváltozásához, s ma ő hetekig korteskedik és megmutatja, hogy Biharban az lesz az alispán, akit ő akar. Sőt kevesebbet mutat meg, s talán több hetet áldozott rá, mint hírlík: csak azért sem Hranyiczky lesz az árvaszéki elnök. És győzött, és Bihar vármegye rendben van, és Tisza István talán kezébe se vesz egy újságot. Otthon rendben van minden, Kossuth és Andrássy csinálják itt fönn a többit, csak az általános választói jogot ne csinálják. Több is veszett egyébként Mohácsnál, s az a fő, hogy ha Geszt körül elromlik egy híd, csak be kell üzenni az alispánnak. Ez az üzenet véletlenül manapság azzal a bizonyos telefon nevű szerszámmal is megtörténhetik. Mert egyébként – Tisza István nem lepődne meg, ha holnap reggel arra ébredne, hogy valamelyik saját őse. Nem lepődne meg, ha nemzetes, régi Tisza uramként ébredne föl, persze nem azon régi Tiszák egyikeként, akik még csak pörölték a vagyont. Hanem egy vagyonos, sok jobbágyú, jószágú, földű Tiszaként. Paraszthoz, jobbágyhoz akkor is ember-séges, de félelmesen tekintélytartó volna. A pápista észben akkor se hinne, s ha valaki új, nyugati ideákkal jönne elébe, úgy legyintene, ahogy még Eötvös Károly se. „Nem kell az nekünk, mi megvoltunk eddig is azzal, amink volt, árt az ilyesmi a magyarnak.” Az új hiten, a protestantizmuson kívül soha még valami újat egy-könnyen nem engedett magához az a fajta, melynek Tisza a prototípusa. Ha olyan rossz-szájú és ceruzájú ember akarnék lenni, mint egykor Mikszáth volt, leírnám egy elképzelésem. Le is írom: látom Tisza Istvánt hazaérkezni Gesztre, előkéri a kalendáriumot, melynek két év előtti ősébe bejegyezte volt, hogy a szabadelvű párt megbukott, s a kalendárium jegyzet-lapjára, ahol a lovak vemhezése, tehének ellése, béresek komenciója s egyéb ilyesmik vannak számon tartva, bevezeti szépen a kalendáriumba: a vármegyén mi győztünk.

Budapesti Napló 1908. január 1.

Ód.

74. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A vidám Budapest

Öreg budapestiek állítják, hogy sohase látták még ilyen vígnak, tolongónak, lár-másnak, korhelynek Budapestet. Szilveszter éjszakáján végre olyan volt ez az óriási gamin, mint illik hozzá. Reggelig csupa nyüzsgés, zaj és mámor voltak az utcák. Idegenek ordítottak egymásra b. ú. é. k.-ot, s általában majdnem kibújtak bőrükből is az emberek örömben, hogy kibújtak a múlt esztendőből. Az új esztendő pedig éppen annyi vagy jóval kevesebb jót és biztosat ígér, mint valameny-nyi új. Pláne nekünk magyaroknak, szegényeknek és budapestieknek. Talán ezért rúgott ki olyan nagyon a hámból ez alkalommal Budapest. Hiszen úgysis mindegy, legalább mulassunk egyet. S erre a városra még ma is sokan azt mond-ják, hogy nem elég magyar.

II.

Megint szerencsétlenség vadászaton

Ezúttal Leidenforst Adolf lőtte le szarvas helyett báró Haupt-Stummer Leót. És bár az urak eltitkolják az ilyen eseteket, mégis egyre gyakrabban olvasunk eltévedt golyókról. Nemrégiben olyan hír keringett, hogy gróf Tisza István is lelőtte vad helyett egyik barátját. Ezek mindig kapós és érdekes szenzációk. Ezek után érde-kességbe[n] az következik, hogy mennyi vad került terítékre. Legjelentéktelenebb vadászati hír, hogy hány hajtó esett el. Hanem valamit tanácsolnánk az uraknak. A vadak és a hajtók érdekében elsősorban, s azért, mert – mint látjuk – az urak gyakran lőnek egymásba. Nem lehetne úgy egyszerűsíteni a dolgot, hogy az urak távol tartanak maguktól a vadakat és a hajtókat s – egymásra vadásznának?

III.

A Halál szuggesziója

Jutott-e már valaki másnak is eszébe, hogy gyógyszerésznek jó ugyan lenni, de rossz is? Gyógyszertár tulajdonosának például határozottan jó dolog. De valami szörnyűség lehet a Halál mellett élni. Végre is egy mai embernek se lehet ismeretlen a melankólia. S egy mai ember se felelhet arról, hogy egy pillanatban nem gondol-e nagyon veszettet az élőkrol s a maga életéről. Hogy egy gyógyszerész öngyilkosságáról olvasunk, jutott ez ismét az eszünkbe. Finom, biztos mérgek vannak a gyógyszerész keze ügyében. Miligrammonként kiszámíthatja, mennyi elég. Ilyen közel lenni a Halálhoz van olyan veszedelem, mint drótsodronyon átsétálni a Niagarán.

Budapesti Napló 1908. január 3.

Ód.

75. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Akik Marokkóból szöknek

Hamburgba huszonegy szökevénye érezett a híres francia idegenlégiónak. Ezek között valószínűleg magyarok is vannak, akik egy idő óta gyakoriak ez afrikai javító iskolában. Kemény, majdnem ördögökké edzett legények. Az életük állandóan a pokolé vagy valamelyik gyilkos természetű altiszté. Háborúznak hőséggel, bennszülöttel, lázzal, fenevaddal, éhséggel, kínzással. És mégis, mikor az igazi háborúra került a sor, íme megszöktek. Marokkó körül eddig is olyan közel járt hozzájuk a halál, mint most De most igazi a háború, kimondottan háború a háború. És rettenetes lehet a háború, ha ezek az emberietlenedett, vad legények is megszöktek belőle.

II.

Pofozkodás a Gould-leányért

A Gould-leány Boni de Castellane gróf felesége volt, de elhagyta az urát. Egy Sagan herceg, a gróf úr rokona, a váló asszonyka vigasztalására sietett. Meg is vigasztalta az asszonyt, sőt olyan derék ember volt, hogy nőül kérte a bánatos asszonyt. Szegény grófnak ez rosszul esett, mivel azt remélte, hogy az asszony még visszatér hozzá. S mikor látta, hogy az asszony fejét végleg elcsavarta Sagan herceg, nyílt utcán megverte a herceget. Íme, milyen drámákat mível a szerelem. (A Gould-leánynak legalább kétszázmillió vagyona van.)

III.

A Thaw-pör példája

A híres Thaw-pör új tárgyalása még csak holnapután kezdődik, de már adott egy jó, követendő példát. A törvényszék kimondta, hogy nőpublikumot nem bocsát a tárgyalóterembe. A New York-i nők természetesen el vannak keseredve, s panaszkodnak a barbárság miatt. Pedig az amerikai törvényszéknek igaza van, s a példa bölcs. Azok a hölgyek, akik egy Thaw-pör tárgyalására mint izgalmas előadásra mennek, veszedelmesek. A jó bírák lehetőleg kötelesek megelőzni is, ha tudják a bűneseteket. Az ilyen hölgyek közül okvetlenül nem egy tanulná ki, hogy lehet olyan módon karriert csinálni, élni, szerepelni, olyan férjet szerezni, mint Thaw, esetleg öletni is vele, miként Thaw felesége cselekedte.

Budapesti Napló 1908. január 4.

Ód.

76. „KI MIT ADHAT, ADJON”

– *A jubiláló Péterfillérek* –

Kiskarácsony napján buzgó hangú körlevelet küldtek szét Magyarország római és görög-katolikus püspökei. X. Pius pápa ugyanis ötvenéves papságának jubileumát fogja ülni ez év szeptemberében. Szegény ünnep nem ünnep, tehát jubileumi Péterfillérekét kérnek a magyar néptől a püspök urak. „Ne maradjon ki senki – írják ők – a szeretet e kegyeletes művéből, s ki mit adhat, adjon.”

Az Egyház köszála, a pápa bizonyosan keveset tud Magyarország és a magyar nép mai állapotáról. Mert különben külön pápai hírnököt küldene magyar püspökeihez s kérve kérné őket, hagyják abba ezt a pumpoló hadjáratot. Viszont Andrásy belügyminiszter sajnos, nem fog tudomást szerezni erről az országos sarcolásról. Mert amilyen szigorú ember a belügyminiszter, majd adna ő a gyűjtőknek.

Pius pápa nem fog tiltakozni, Andrásy nem fog szigorúskodni, s ami kevés fillér még kerülhet magyar népünk izzadságából, kimegy Péterfillérnek Rómába. Koldusabbak vagyunk a koldusnál, s nemzeti vezéreink éppen most adták el az unokáink bőrét is Bécsnek. Egy rossz termés kell és lakatlanabb lesz ez az ország a Szahara sivatagnál. Csak püspök és hitbizományos főúr élhet és tud itt megélni. A nép már arról is lemondott, hogy utódokról gondoskodjék: senyvedve kipu sztul vagy kimenekül Amerikába. Minden adó a népet sújtja, s a nagybirtokot kíméli. És ami begyűl, az Bécsnek kell osztozkodásra és úri nyomorékok istápolására. Nincs pénz arra, hogy a dolgozó emberek megpróbálhassák egy új Magyarország kiépítését. Nincs pénz se gazdasági, se kulturális célokra, még iskolára sincs. És most jönnek a püspökök, kisajtolják a nincsent is, s amit még kipréselhetnek, elküldik külföldre.

Szívtelenebb és üzletibb üzlet valóban nincs a klerikális pápizmusnál. Országokat le tudna tarolni, népeket kiirtani, ha egy kis érdeke kívánja. Úgynevezett erkölcsi intézmények között, mióta világ a világ, egyetlen se merte olyan bátran a pénzt valani mindenek fölött valónak. A Vatikánnak pénzért még a dogma se dogma, a házasság se fölbonthatatlan, s nincs olyan bűn, melynek el nem engedné a poklot és a purgatóriumot.

Magyarországon még azt se volna szabad túrni, hogy a püspökök küldjenek Péterfillérekét Rómába. Amijük van, nem az övék, hanem mindnyájunké. Annak a pénznek ezer szüksége és rendeltetése van itthon, a mi országunkban, a mi szerencsétlen országunkban. Mondjanak misét, imát, amennyit csak mondani tudnak a pápáért. De ne nyúzzák meg az Ég nevében és a Vatikán érdekében a magyar népet. Ne csorbítsák azt, ami nemzet-vagyon vagy jobban mondva nemzeti ínség-tartalék.

És volna még egy szavunk a püspökök körlevelének egy vakmerőségéhez. Azt mondja a körlevél, hogy a Péterfillérek kamatja „a magyar nép nemzeti nagy adóságának a pápák jótéteményeiért”. Hát ez több a többnél, mert ha van ország,

mely megfizetett és megszenvedett már a klerikalizmusért, mi vagyunk. Fizettünk érte nyugalmat, vért, magyarságot, pénzt, földet, becsületet, jövőt. Fizettünk és még egyre fizetünk, hiszen a Szent Atyának és az Egyháznak nincs még egy ilyen fejős tehene. Egy-egy katolikus püspökünknek több fizetése van, mint öt apró király összeadott civillistája. Ez idő szerint még a kormányzatunk is Bécsen kívül csak Rómának dolgozik A szerzetes-herék száma egyre nő, s itt befogadják, eltartják három ország szerzetes barátjait. Mit akar még tőlünk a klerikalizmus, mivel vagyunk még adósak?

Magyar szó 1908. január 4.

(A.)

77. A HARDEN-PÖR – GYANÚS

Az a gyanúm, hogy Harden már első pöre előtt tudta, hogy lesz második pör is. Sőt, az se valószínűtlen, hogy tudta előre, mennyi fogházat kap. Németország raison-ország, s ott még egy Harden is, de mindenki egy kicsit Vilmos császár.

Eltussolni a dolgot a Harden cikkei után már nem lehetett. A császár tudta, hogy ez idő szerint nem túlságosan germanizál a világ. Tudta, hogy e botrány miatt minden országból gúnyos arcok leselkednek.

És a császár először is meg akarta mutatni, hogy Németország nem fél. Hogy Németországban van annyi erkölcsi bátorság, mint Franciaországban. Franciaország nevezetesen arról hogy legrútabb fekélyeit önmaga operálja ki az egész világ előtt. A panama-ügy és a Dreyfus-ügy például világra és örökkévalóságra szóló példák.

Németország is megcselekedte tehát előbb, mint Franciaország szokott[!]. De viszont Németország mégis csak – német, császári és militáris. Büntetlenül nem szabad hagyni egy embert, aki igazmondásával éppen a császárt kezdte ki és erős igazmondásával éppen a csúcán kezdte ki Németországot. Hardent tehát elrettentésül mégis csak el kellett ítélni.

Az első pörnél föltűnő volt a császár szimpátiája Harden iránt. Ezért él nagyon bennem a gyanú, hogy Harden előre tudott mindent. Azt se kell elfelejteni, hogy Harden nagyobb német talán Vilmos császárnál is. A német módszer pedig az, amint ebben a pörben láttuk: „Kulturvolk is vagyunk ugyan, de elsősorban németek. Elég ideig voltunk költők és filozófusok nemzete, most már a jövőért és a világhatalomért dolgozó németek akarunk lenni. Olyan apró dolgok, mint egyéni élet, emberiség, igazság nem számítanak. A fő, mindennél főbb, hogy Németország félelmes legyen.”

Ezt Harden éppen úgy vallja, mint vallotta Bismarck, s vallja Vilmos császár. Bol-dog, erős nemzet, ahol az igazmondók is könnyű szívvel mennek börtönbe azért a bűnükért, hogy igazmondásukkal ártottak nemzetük cézári céljainak.

Budapesti Napló 1908. január 5.

Ód.

78. A SZENT ANYASÁG

Egy gyönyörű hitű asszony-írás tegnap, a Budapesti Naplóban, az anyaság megváltó jogaiért harcol. A szent háborút nálunk a Magyarországi Nőegyesületek Szövetségében egy bátor előadás üzenté meg. Ezt az előadást a buzgó Rosenberg Augusztá, a Szövetség alelnöke, tartotta *Az anyaság védelme és biztosítása* címmel. Így van ez jól: törvényhozásunk hiú, léha, tudatlan, éhes és szívtelen férfiak gyülekezete. Így van ez jól: gondolatok termelésében és bátorságban csak hadd nőjenek a mai parlamentáriusok fejére az asszonyok is. Csak sokáig késsék még az új népparlament, még a politikus csizmadiákat se fogja érdekelni a mai parlament ügye-baja. Egyelőre még szétszórt csoportokban, de már lázasan szervezkedik ez a szegény magyar társadalom. Ha már törvényeket az ő számára nem csinálnak, de illúziókat teremt legalább a maga árva életének.

Az anyaság védelme és biztosítása egyszerű, emberi, talán éppen ezért forradalmi gondolat. Tegnap cikkírónk egyetlen példát lát erre a világhistóriában. A régi zsidóknál, akiknél a segélyre szoruló asszonyokat anyaságuk első hónapjaiban a törzs volt köteles ellátni. Nem, van más példánk is, sokkal közelebbi a nemzetek régi törzs-állapotánál. A francia commune-nek volt ideje arra, hogy az áldott és lebetegedett asszony sorsáról gondoskodjék. Valaha s valahányszor egy-egy társadalomnak megtisztuló kedve támadt, áhítatosan a gyermek felé, az ő jövője felé fordult.

Nincs még egy ország, melynek a gyermek annyit jelentene, mint Magyarországnak. A gyermek, melyet elsikkasztanak a szerelemből, elfonnyaszt a nyomor. A gyermek, akit elragad az ezerkarú Halál, mivel közegészségünk állapota olyan, mint India legeldugottabb provinciáié. A gyermek, akit a kivándorolt magyar asszony Amerika számára szül meg. A gyermek, aki kicserélne egy erős nemzedékkel bennünket, ma élő, gyáva, haszontalan magyarokat.

Rosenberg Augusztá törvényhozásilag kívánná biztosítani az anyajelölteket az anyaságra. Tizennyolc éves korától kezdve negyvenöt éves koráig mindenféle munkásnő kötelezetten biztosítva volna. Önkéntes biztosításhoz volna joguk azoknak a nőknek, akiknek a jövedelme férjükével együtt sem haladja meg a háromezer koronát. A terhes és gyermekágyas nőt legalább nyolchetes munkatállalalom óvna. Ez időre szükség szerint orvosi kezelés, ápolás, segély, táplálás illetné meg az anyát. Az állam egy nagy anyaság-biztosítási pénztárt szervezne, s ezt a pénztárt az állami hozzájáruláson, a biztosítottak és munkaadók befizetésében kívül más források is táplálnák. Az *agglegény-adó*, melyet minden harminc éven felüli s háromezer koronánál több jövedelmű nőtlen férfiú fizetne s az ötezer koronánál több jövedelmű *gyermektelen család* szintén. Üdülő házak, anyaházak, napközi csecsemő-menhelyek még ennek a hatalmas és gyöngéd törvénytervnek a részletei.

Hebehurgia s ideákkal túlon túl tömött ember talán gyorsan kisüti, hogy ilyen törvény aláásná a házasságot. Az anyaság gondmentesítése valóban mintha házasság-ellenes kitalálás volna. De tessék még egyszer átgondolni e tervet: ha

feministák gondolták is ki, valóságos megerősítése a házasság-intézménynek. Még a házasság-ellenes társadalmi iskola se tud egyelőre bölcsebbet: biztosabbá és gyermekbővebbé tenni a házasságot.

Franciaországban most egy új, gyöngye vigasztalású filozófia lopózik be még a bulvár-lapok sorai közé is. Az tudniillik, hogy a modern társadalomnak nem kell kétségbeesnie, ha kevés gyermek születik. Gyorsabban készül így az igazságosabb társadalom megszületése. És nemcsak sok nyomorúságot hártunk így el, de az emberi szépség és egészség sem rongyolódik tovább. Ami bajt a kicsi szaporaság okoz, az mind csak átmeneti baj.

Talán Franciaország nem fog lakolni azért, ha muszájból elhiszi ezt az embertelen filozófiát. De ne feledjük el, hogy Franciaország már volt Európa legtúlnépe-sebb országa. Ma pedig anyagilag a legvidámabbul független s a legtipikusabban előrefejlődött ország. De nekünk, Magyarországon, egyelőre s mindenekelőtt gyermekekre, sok gyermekre van szükségünk. Ez az egyetlen termelésünk, melybe Bécs nem szólhat bele. Ha lesz Magyarországnak népparlamentje, törvény lesz abból, amitől ma még csak lelkes asszonynépség feje fő. Magyarország számára ez az erőt, a különb társadalmat, a produkciót és – Magyarországot jelenti.

Budapesti Napló 1908. január 9.

(A.)

79. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Rockefeller és Carnegie

Rockefeller és Carnegie, Amerika milliárdos hősei izgató párbajt vívnak az egész világ előtt. Ez a párbaj komolyabb a Wekerle-Polónyi párbajnál, mert milliókkal vívják, s arról van szó, ki tud többet adni jótékony célra. Már úgy látszott, hogy Carnegie fog győzni, mert tavalyig Carnegie százharminchét millió dollárt adott, s Rockefeller csak százhét milliót. Azóta Rockefeller ötvenegy millióval rukkolt ki, míg Carnegie csak szerény tizenötöt. Íme a kalmárlovagok párbaja Amerikában milyen izgató párbaj. Jó, hogy az európai mágnások néha-néha hozomány formájában elvesznek tőlük egy rakás milliót, mert ezek az emberek agyonpárbajoznak magukat.

II.

Bozóky úr prédikátuma

A kis, furcsa, agg Bozóky Alajos a nagyvárad kir. jogakadémia igazgatója. Másfél évtized óta két nagy bánat kínozza a piciny aggastyánt. Az egyik az, hogy Magyarországot az átkos liberalizmus tönkreteszi. A másik pedig az, hogy őneki, bár ő magyar nemes, nem volt prédikátuma. Kérte a prédikátumot minden évben, de hiába. S íme most, hogy az első bánatán segített Apponyi, a másodikat is elosztatták. A piciny Bozóky, egy sereg ostoba klerikális botrány agg szereplője, prédikátumos nemes. A nagyvárad kir. jogakadémia is megkapta a maga prédikátumát. Most már Apponyi alatt bátorságosan nevezi magát *kir. kat. jogakadémiának*. Így könnyít a bánatos szíveken a mai vidám, új rendszer.

III.

Bartels doktor fölfedezése

Bartels doktor, egy német antropológus, egy kőkorszakbeli ember-ősünk csontjában megtalálta a tuberkulózis kétségtelen nyomait. A tuberkulózis tehát régi társa az embernek, s nem valami új nyavalya. De Bartels doktor más fölfedezést is tett a régi csontokban. Szegény kőkorszakbeli, tuberkulotikus őszület meg lehetett volna menteni egy kis gondozással. Azonban – úgy látszik – kőkorszakbeli őseink azt tartották, hogy aki beteg, haljon meg. Lehet, hogy abban az időben a tuberkulózis is fiatalabb, kezesebb, jámborabb volt. Azóta annyit haladtunk, hogy most már ápolni kezdjük a tüdőbajosokat. Segíteni azonban csak annyit tudunk rajtuk, mint kőkorszakbeli őseink.

Budapesti Napló 1908. január 9.

Ód.

80. DARÁNYI ÉS A TÖRTÉNELMI FÁK

Egy Darányinak sokkal nehezebb zajos, nagy hazafias sikert aratnia, mint például egy Apponyinak. Új jobbágyságot csinál, megmenti minden gondtól a nagybirtokot: ez nem az igazi. De ha Apponyi elrendeli Szent Imre herceg ünneplését az ország minden iskolájában, ez hangos siker. Az ilyen sikert irigyelte meg a mágusok Náci bátyja, amikor a történelmi fák megoltalmazása jutott az eszébe.

Darányi Ignác fölhívást intézett Magyarország *nagybirtokosaihoz*, jelentsék be ezek, milyen történelmi emlékekkel kapcsolatban álló fák vannak a birtokaikon. Ezeket a fákat a földművelésügyi kormány megőrizni, ápolni akarja az Országos Erdészeti Egyesület segítségével.

Darányi halálra fog ijedni, ha megérti, hogy fölhívásával milyen vádat vágott a nagybirtokosok fejéhez. Magyarország históriá[já]nak legnagyobb eseményei: oligarchák lázadása és oligarchák árulása. Nekem is mutattak egy vén fát Szatmár vármegyében, Károlyi-birtokon, s úgy mesélik, hogy a fegyverletétel után az alatt a fa alatt ölte meg magát öt vén kuruc. Hajh, sok ilyen történelmi fa akadna még ma is a nagybirtokokon, ha a háborgó lelkiismeretű utódok ki nem vágatják a fákat. Csak negyvennyolcra gondoljunk: hány fa lehetett a tanúja a muszkavezető Zichyék és többiek örömének.

Mindegy: Darányi, a mániákus, veszedelmes, korlátolt Náci bácsi, akaratlanul kimondta a rettenetes igazságot. Ahol történelmi események tanúi lehettek Magyarországon a fák, ott most mindenütt nagybirtokok vannak. Magyarországnak majdnem minden történelmi eseménye egy-egy véres, bús átok. Ezt a sok átkot nagyuraink zúdították erre az országra, s nincs olyan fa, amely ne volna nálunk történelmi fa. Eberhardon is kell olyan fáknak lenniök, amelyek alatt Apponyi Albert a nemzeti küzdelem fáradalmait kipihente. Ezek is históriai fák, mint ahogyan a Csorba-tó körül is lehetnek olyan fák, melyek alatt vidám uzsonnánál így kiáltott fel egy miniszter.

– Van annyi pénze a magyar államnak, hogy a Szentiványiak ne prédálják el németeknek a bónumukat:

Óh, igen, meg kellene jelölni Magyarország történelmi fáit, nagyon sok fát. De nem úgy, ahogyan Darányi gondolja, hanem ahogyan mi gondoljuk.

Budapesti Napló 1908. január 10.

Ód.

81. PÁRIZSI LEVELEK

I.

480 561 és 411 895

Franciaországban 1881-ben még 480 561 gyermek született, s 1895-ben már csak 411 895. Maj[d]nem hetvenezerrel kevesebb gyermek születik tehát Franciaországban ez idő szerint évenként. Ha ugyan ez a szám tavaly még magasabbra nem rúgott, s az idén még jobban meg nem növekszik. Már-már a jajgatást is megunták a franciák, s beletörődik mindenki a változtathatatlanba. Avval vigasztalják magukat, s ez is valami, hogy egyelőre még mindig van egy kis szaporodás. És avval, hogyha kevesebb francia születik, több francia fog tudni jómódban élni. Mert a francia vagyon nem pusztul, hanem gyarapszik. Nincs visszaesés semmi-ben, se vagyonban, se tudományban, se irodalomban, se művészetben, se iparban. Ilyen izgató problémát egy nemzetről még nem nyújtott egy korszak se a világnak. A fényes, ma is vezető, dicsőséges Franciaországnak el kell-e pusztulnia amiatt, hogy az anyák hat gyermek helyett csak kettőt szülnek?

II.

Francia írók Oroszországban

Nincs mindenütt olyan jó dolguk a francia íróknak, mint Magyarországon. Sardou, Bernstein, Donnay, Bataille drága pénzért adják el Magyarországra darabjaik előadási jogát. És még náluk is többet keresnek a vidám disznók, akik többnyire a Vígsház révén lesznek a mi ismerőseink. Oroszországban nemcsak szó nélkül lefordítják s előadják a francia darabokat, de át is dolgozzák. Orosz földre telepítik a történetet, átdolgozzák, a francia neveket persze oroszokkal cserélik föl. Hiába pöröl a francia író, meg nem ítél neki az orosz bíró semmit. De nemcsak a színdarabok sorsa ez. Egy orosz zurnaliszta lefordított és saját neve alatt kiadott egy francia röpiratot. Négyezer példányt adtak el belőle, meggazdagodott kiadó és író. Az igazi író, a francia, egy kopeket sem tudott bevasalni rajtuk. A francia írók egyesülete most diplomáciai kérdéssé fújta föl a kérdést s valószínű, hogy már a jövő évben Oroszország is fejős tehene lesz a francia irodalomnak.

III.

Párizs és a hideg

Igazán, mintha egész Európa éghajlata megváltozott volna tíz év óta. Párizs például sohase ismerte az igazi telet. Az olyan telet, amilyen például Budapesten nem is túlságosan kemény. Egy évtized óta azonban szinte minden télen meglepetés éri Párizst. Hó, fagyás, jég, szóval igazi tél. Holott Párizs éppenséggel nincs tél elbírására berendezve. Vékony falú házak, egyszárnyú ablakok, kandallók, melyek semmi meleget nem adnak. Sőt, a párizsi ember nem is tud téliesen öltözködni, mert nem kellett megtanulnia. És érdekes az a naivitás, amivel a párizsiak a hideg ellen védekeznek. A bulvárok kávéházai előtt, az utcán nagy nyitott kályhákat fűtenek szénnel. Arra jó ez, hogy az [ember] továbbmenve még jobban

érezze a hideget. Nem lehetetlen, hogy a Concorde térre kályhákat állítanak, s a télhez nem szokott naiv párizsi ettől fogja várni, hogy az egész város átmelegszik. (Párizs, január 7.)

Budapesti Napló 1908. január 10.

Brown

82. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Lukics Vukasin

Lukics Vukasin Szerbiában élt, s ott halt meg most száztizenegy éves korában. Ez a három évszázadot látott ember még okvetlenül látott olyan embereket, akik a török Budavár idejében éltek. Íme egy emberélet mint kapcsolódik bele évszázadokba. Lehet, hogy él olyan magyar ember, aki a múlt század elején kilencvenéves magyarokat ismert. S ezek az akkor kilencvenéves magyarok láthatták Mária Teréziát, a nagy császárnőt könyörögni hú magyarjai előtt. A történelmi élet alapjában egy szempillantás, és nevetséges, ha szédülve állunk meg egy évszázad előtt. Az egyéni emberélet is rövid valami, de a történelmi se olyan szörnyű hosszú.

II.

Gusztáv és Haakon

Svédországot és Norvégiát megtréfálta az ördög a királyaikkal. Norvégia, a paraszt, demokrata kis ország, amikor elvált Svédországtól, elhamarkodottan szerzett magának egy előkelő királyt. Ez a király, kinek ma Haakon a neve, majd elájult, amikor bevonulva új országába, a miniszterelnök így szólította meg: „Király úr”. Azóta Haakon mindent elkövet, hogy a norvég népet rászoktassa arra, hogy úri királya van. Közben megürült a svéd trón, s Svédország kapott V. Gusztávban egy olyan királyt, aki jóval szerényebb ember, mint egy magyar belügyminiszteri fogalmazó. A svéd népben pedig, nem mint a norvégiában, némi feudális hajlandóságok élnek, s a svédek szeretik a luxusos királyt. Most meg van akadva a két ország, és sajnos, ma még nem lehet a királyokat csereberélni.

III.

Hainiss Berta

Hainiss Berta okleveles gyógyszerész Andrássy miniszter jóvoltából ópalánkai gyógyszer-tulajdonos. Ha az újságok megzengték annak idején az első magyar nő-orvost, kapjon egy-két sort az első nőgyógyász is. Azért első gyógyszerész, mert tulajdonos, s hiába, a valóság a tulajdonnál kezdődik. Az általános politikai és társadalmi reakció idején jólesik, hogy Andrássy így határozott. Amit Apponyiék visszacsinálnak, azt mégis olykor-olykor enyhíti egy-két olyan miniszterünk ellágyulása, akik emlékeznek arra, hogy valamikor Európa e táján egy progresszív Magyarország volt megindulóban, s ők se azok voltak mindig, amikor ma.

IV.

Dr. Merling

Néhány dr. Merlingről okvetlenül sokat beszélgetnek most világszerte az orvosok. Légcső-metszést végzett egy beteg gyermekén, s szívszélhűdés érte a boldogtalan embert. Holtan rogyott le, a megnyitott gégejű kis beteg pedig orvos hiányánál.

ban elvázott. Az orvosok természetesen csak arról beszélnek, s igazuk van, hogy nagy műtétet nem szabad. egyedül végeznie az orvosnak. Egyébként azonban dr. Merlinget legfőljebb csak sajnálják, akik az esetet olvassák. Holott dr. Merling valószínűleg azért halt meg, mert több volt a hősnél: jó ember. Ő tudta, hogy veszedelmes operációba fogott, s azt a szegény gyermeket egy félpercnyi késés megölheti. Annyira érezte a gyermek életéért való felelősséget, hogy a saját életével fizetett. Ilyen eseteknél látja az ember, milyen kevés különbség van gyávaság és hősiesség között.

V.

Az Egan-átok

Van Egan-átok, a rutén akciót mintha valami ilyen átok nyomná. A nagy akciónak voltak már mártírjai, de voltak s lesznek még bővebben hiénái. A felvidéken sok-sok visszaélésről panaszkodnak hangosan és elkeseredetten. A papok és birtokosok látják hasznát annak – így hangzik a vád –, ami a népnek volna szánva. Régi vád, régi átok, talán nem is Egan-átok, Magyarországon sohse jutott a népig az, amit a népnek segítségképpen küldtek.

Budapesti Napló 1908. január 12.

Ód.

83. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Kiszácson tilos a vers

Kiszácson, valahol Újvidék körül, táncolni jött kedvük az embereknek, ami már magában véve nagy dolog. Ha én Andrássy és belügyi főnök lennék, országszer-
te, minden faluban hatósági bálokat rendeztetnék. Mert nagy bajt jósol az, hogy
néhány év óta nincs táncos kedve a parasztnak, s a kiszácsi eset kivételes eset.
Kiszácson pláne nem is amolyan egyszerű táncmulatság volt készülőben, hanem
hangversenyes bál. Nóták, színházi jelenetek, költemények előadása vezették
volna be a bált, ha a főszolgabíró úr – nincs. De Magyarországon mindenütt van
főszolgabíró, s a főszolgabíró megtiltotta a kiszácsiaknak, hogy verseket szaval-
janak. Mert még csak az kell a parasztnak, hogy verseket halljon és szavaljon,
mikor már így se lehet vele bírni, vélte a főszolgabíró. Mi pedig újból csak azt
mondjuk, hogy nagy hibát követett el a főszolgabíró úr. Egyre kevesebb Kiszács
akad, ahol táncos kedvük van még az embereknek, holott olyan országot nehéz
kormányozni, ahol az emberek már nem tudnak mulatni. A versek pedig, még a
Csizmadia Sándor versei sem kiegyenesített kaszák.

II.

Ölvedi János fogása

Ölvedi János és társai rohantak lefelé a lépcsőn, de a kapu zárva volt. A cilinde-
res és úri betörők látták, hogy minden el van veszve. Ölvedi Jánosnak azonban
mentő ötlete támadt, s így kiáltott rá egyik társára:

– Ugye megmondtam, hogy nem kellett volna arra a huncut fiskálisra bízni a pénz-
zünket: most azután odaveszett.

Három ügyvéd is lakik a házban, s a házmester talán máskor is hallhatott ilyesmit.
Ezek nem lehetnek a betörők, vélte a házmester, ezek becsületes emberek és
kiengedte őket. Ölvedi János fogása sikerült, ami azt mutatja, hogy Ölvedi jobb
pszichológus, mint a házmester. A házban lakó ügyvédek azonban ne adjanak
legalább egy esztendeig borraivalót a házmesternek, mert a házmester nagyon
megsértette őket.

III.

Nagy G. László

Nagy G. László rendőrről kiderült, hogy egy csaló bandának volt a tagja. A banda
üzlete nem volt valami új és elmés üzlet. Falusi embereket csaptak be azzal a
régeli trükkel, hogy pompás és sok hamis pénzt adnak el nekik kevés, de hiteles
pénzért. Egyébként azonban még csak hamis pénzt se csináltak. A parasztkra
rárontott a rendőr-cimbora, hogy mindent tud és kizsaratolta őket. Eddig az eset, s
a tanulsága rendkívül jobb, mint maga az eset. Íme már a legegyszerűbb zsványok
is belátták Magyarországon, hogy nem lehet működni hatósági támogatás nélkül.

Még tisztességes üzletet is bajos úgy vezetni, hogy az ember Nagy G. Lászlóval ne legyen jó viszonyban.

IV.

Grünbaumné szégyene

A Grünbaumné szégyene olyan szégyen, hogy egy szép ódát érdemelne érte. Az ura, a vámosi korcsmáros, Grünbaum Jakab fölakasztotta magát. Rosszul ment az üzlete. Tele volt adóssággal, mert nincs jó dolga a falukban már a zsidónak se. Grünbaumné fölment a község házára s azt mondta, hogy az ura hirtelenül rosszul lett s meghalt. És Grünbaumné megjárhatta volna, úgy járhatott volna, mint Szentpéteri Sára. Mert azt hamar megállapították, hogy Grünbaum halála erőszakos halál volt, s miért hazudik hát az asszony? És kiderült, hogy Grünbaumné szégyellte, hogy az ő ura öngyilkosságot követett el. Grünbaumnéban akaratlanul, tudatlanul egy még csak eljövendő nemes morál működött. Igen, igen, Grünbaumné, magának igaza volt, ha nem is tudja, miért. Nincs szégyellnivalóbb, mint meg nem becsülni és elfecsérelni az életet.

Budapesti Napló 1908. január 16.

Ód.

84. CSÁSZ. KIR. KEGYELMEK

Wekerle Sándor sajtóírodája pár nappal ezelőtt a magyarság történelmi tragikumáról elmélkedett egy kezes, külföldi, német lapban. Ezt a tragikumot Ábrányi ömél-tősága óvatosabban érintette, mint Iván nevű hősenek tragikumát, holott ez utóbbi versekben íródott. Nem szemrehányásképpen mondjuk: jól tesszük, ha kényes ügyeinket nem hurcoljuk s tárjuk a külföld elé. Mi hasznunk is lehetne abból, ha például a müncheniek sör mellett és kárörömmel megtudnák, hogy mi is a magyarság történelmi tragikuma? Még itthon is titokban tartjuk ezt a dolgot, s gyermekeink az iskolában azt tanulják, ami nem igaz. Még olykor arról csak esik egy-két bártortalan szó, hogy Róbert Károlynak sok baja van a kiskirályokkal. De azt ne tudják meg idő előtt gyermekeink, a leendő magyar választók és választhatók, hogy minden szabadságharcunk nagyuraink számára gyűjtött rőzsetűz volt. Mi ezt csináljuk már ezer év óta: föllángolunk, s könnyelmű tűzünk mellett nagyurak piritják meg a szalonnájukat. A magyar történelmünk egy kádenciája van ezer év óta: béke a harc után. Rettenetes békék gyönyörű, de gyilkos harcok után, melyekben pazarul ömlik a magyar vér, mondhatnók: szatmári békék.

Minden úgynevezett magyar pártütésnek szatmári békekötés a vége. Most is szatmári békében élünk, holott ezt a békét se Szatmáron kötötték, miként az igazit sem. Mégse volna okos dolog elfordulni a történetétől a magyar embernek: a történet nekünk igazán magister vitae, olvassuk például Károlyi Sándornak, a kuruc generálisnak levelét a kegyelmes Károly császárhoz. Ugron Gábornak, Szatmári Mórnak, sőt Rátkay Lászlónak egyetlen vezércikke nem lehet ilyen aktuális. Károlyi Sándor, a kuruc nótá Kártévő Sándora, alázatosan arra figyelmezteti a császárt, hogy elődje, József, bőkezűbbnek ígérte Bécsset. „Minden fegyvert halomba rakatván és összegyűjtven a fölkelőket, a vezetőket és főket akarata ellenére, ígéretem szerint Felső és császári háza hűségére visszavezetem. A felvett fegyverekből kivetkőztetem az egész országot és nemzetet Felső háza és az akkor uralkodó királynő Őfelsége békés kormányja alá adtam magammal együtt.” Ezt írja a császárnak egyebek és sokak között gróf Károlyi Sándor, s meghatottan emlegeti a tapasztalt csász. kir. kegyelmeket. És sűrűen emlegeti Károlyi Sándor a császár „veleszületett osztrák kegyességét,” „veleszületett osztrák jóságát”. Még Rákóczi generálisa volt, amikor kiszemelte azokat a domíniumokat, s megfontolta a jutalmakat, amelyeket a sikeres pacifikáció után kérni fog. És lehetetlen kacagás, keserű, veszett magyar kacagás nélkül olvasni, minő végrendeletet tett aggkorában: „Isten vezérlő szent kegyelméből megérvén ezen keserves, elfelejtethetlen háborúnak is békességes lecsöndesítését, annyival inkább continuáltam a főjebb declarált Sz. Háromság tiszteletire csinált cípolnát, és a Szentség Pápáktul Indulgentiákat hozván, elrendeltem, hogy minden esztendőben Szent Háromság napján Károlybul processio menven ki, ottan énekes mise és Praedikatio légyen lelki oktatásokkal és tanításokkal hálaadásul, hogy az Isten mindkét háborút lecsöndesítette és adgyon a Keresztény Fejedelmeknek egységét és az eltévelyedetteket hozza világosságra s az igaz hitre.” Csodálatosan, szóról szóra az új nemzeti küzdelem, a magyar koalíció esete ez. Kossuth,

Apponyi, Andrássy a legtüzesebb harcok idején is legföljebb csak azt nem tudták biztosan, hogy ki-ki melyik miniszteri tárcát fogja kapni. De arról biztosak voltak, hogy a csász. kir. kegyelmek teljessége fogja őket jutalmazni a fegyverletételért. Minden gesztusuk emlékeztet Károlyi Sándorra, habár Károlyi Sándor is ezeket még régibb árulóktól tanulhatta. Jutalmat egyre többet kérnek az ország rovására s a maguk számára, és hűségüket egyre hivalkodóbban fitogtatják. Hárszabályrevíziót csinálnak ők, akik a hárszabályrevízió miatt vitték forradalomba az országot. A hárszabályrevíziót oly örökössé és őket megtartókká akarják tenni, mint Károlyi Sándor a domíniumokat és egyéb jutalmakat. Még „leányágon” is örökletes legyen minden azon érdemekért, hogy Majtény síkján leszerelt a kuruc. Olyat is megígérnek és megadnak a császárnak, amit talán maga a császár se mert kérni „veleszületett osztrák kegyességével” és „osztrák jószágával”. Miként Károlyi Sándor, többet árulnak el, mint aminek a visszaszerzéséért a nemzetet harcba vitték. Még csak egyet kellene a császárnak cselekednie az állandó jutalmazásokon kívül. Engedje el nekik egészében a választói jog reformját, hogy még torzul se csinálják meg, akkor azután Apponyi, mint Károlyi Sándor, kápolnákat, „capolna”-kat csináltatna, s processziókat rendelne el. Hiszen alapjában még ebben is hasonló Kártévő Sándorra: kápolnákat épít és klerikalizmust csinál vigasztalásul azért, hogy Magyarország megint századokra elintéztetett. A csász. kir. kegyelmek jegyében s az osztrák kegyesség és jószág jóvoltából élünk, ha élünk, mert az a mi történelmi tragikumunk, hogy vezéreinkül mindig Kártévő Sándorékat választjuk.

Budapesti Napló 1908. január 17.

(A.)

85. A LÁNCHÍD LEVELE

A Lánchíd a következő levelet intézte hozzánk:

„Hajh, Széchenyi István, téged ugyan hiába nevezett el Kossuth Lajos a legnagyobb magyarnak. És engem is hiába csináltattál, hogy hirdessem Magyarország dicsőségét. Pestet és Budát összekötöttem, s már azt hittem, hogy Pestet nem is Budával, de Európával kötöttem össze. Vén híd vagyok, aki sokat láttam s akit Hentzi se tudott elpusztítani. De most öregen, rozogán, javítás előtt, úgy képzelem, hogy el kell múlnom. El kell múlnom, mert Magyarország az én keletkezésemnél ősbibb múltba süllyedt. Ha Magyarország megint úgy él, mint a Lánchíd előtt, miért maradjon meg akkor a Lánchíd? Az udvari táncestélyre fogatok robotak keresztül rajtam. Emlékezem, hogy még István nádor is megfizette a vámot, amikor rajtam keresztülhajtattott. Az új urak, az új magyar urak *ingyen* mehettek Pestről Budára. A hídvámos és a rendőr lekapták a kalpagjukat s kézzel-lábbal intették, hogy nem kell pénz. Soha ilyet nem értem még meg, habár rég sejtettem, hogy új eseményekhez új Kossuth kell.

Zavarban, nagy zavarban vagyok én, öreg Lánchíd. Holnap már az következhet, hogy koalíciós mágnás ingyen kocsizhat át rajtam. De viszont tudom, hogy engem egy demokratikus gondolat teremtett, ha vámot is szedek, ami nem az én hibám. Kérem a tekintetes szerkesztőséget, hogy van-e jogom nekem tovább élni? Mert úgy látom, hogy olyan Magyarország van megint, ahol komp és ladik elegendő. Olyan Magyarország, ahol urak az urak, ha gazok is. Mielőtt szégyenben elsüllyednék, fogadják bús üdvözetemet – a Lánchíd”.

Budapesti Napló 1908. január 17.

86. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A Böröndi-kincs

Böröndi Andrást koplaló, rongyos, reménytelen embernek tudta minden ismerőse. De a legrosszabb zsák is megleli a foltját, s Böröndinek is akadt párja. Egy Major Ilona nevű leány élt egy darabig Böröndivel, de megunta a nyomort. Major Ilona nem sejtette, hogy az ő Böröndije valóságos nábob, s megszökött tőle. S most, hogy Böröndi meghalt, elárulta egy végrendeletben élete titkát. Pénzt, vagyont gyűjtött, az ő nyomorúságához képest sokat, s meghagyta, hogy keressék föl Major Ilonát, s adják át neki a vagyont. De Major Ilka már Böröndi előtt meghalt, megölte magát. A Böröndi-kincs nem hozott még utólagosan se boldogságot azoknak, akiknek előbb kellett volna belőle élniök. Mert a pénznek rejtelmes, erős, nagy törvényei vannak. A Böröndi-kincs, a koplalással összezsugorgatott, titkos rab pénz bosszút állott.

II.

Bakovárt őrzik

Bakovár boldog község, jól őrzött község valahol tán Krassó-Szörényben. Történt, hogy Bakovára, ahol született s ahol családja él, érkezett egy városi szocialista. A községi jegyző azonnal maga elé citálta s megparancsolta, hogy a legelső vonattal hagyja el a községet, mert ő, a jegyző, nem tűri meg, hogy Bakovár levegőjét egy szocialista rontsa. Ő, a jegyző, azért van, hogy Bakovár község nyugalalmát és tisztaságát megóvja. Boldogok a magyar faluk, hogy ilyen jól őrzik őket. Külföldön se volna szocializmus, ha ott mienkfajta nótáriusok uralkodnak.

III.

Dani bűne

Tizennégy éves sincs Dani, az apja Amerikába vándorolt, az anyja cseléd, aki őt el nem tarthatja. Daninak tehát a társadalmi rend kötelességévé tette, hogy foglalkozás után nézzen. Dani a következőket eszelte ki: ő is gyermek, tehát a gyermek[ek] között kell kereskednie. Iskolába járó gyermekeket megállított Dani, lecsalta vagy lehúzta róluk a télikabátot. S e télikabátokat eladta a zsidó-piacon, így élt Dani. Ő nyilván nagyon bűnösnek érzi most magát a rendőrség börtönében. Pedig, ha tudná, szegény Dani, hogy amit ő csinált, azt más formában szabad csinálni. S hátha még azt tudná, hogy az ő bűnéért – nem ő a bűnös.

Budapesti Napló 1908. január 19.

Ód.

87. HARCRA KÉSZÜL A VÁRMEGYE

Bars vármegyében is dúl a nagy pör, ez az igazi, ősi magyar pör: hol székeljen a vármegye? Léva város deputációja Aranyosmarót ellen s a vármegye ellátásáért, József főhercegnél is járt. Históriai erő dolgozik itt és még sok helyütt, és hevesebben, mint akármikor is valaha. Nemcsak az olyan vetélkedések kelnek új életre, mint például Nagykárolyé és Szatmáré. Mindenütt mozog, zavarog, kavarog a vármegye, s megfigyelhetően keresi az egyensúlyt. Erősödni, szilárdulni, készülni, fegyverkezni akar a legrosszabb időkre. Történelmi jogok pörbe hívják az erő, a municipiális ekonómia, az ésszerűség jogát és fordítva. Nem is sejtik, akik csinálják, hogy micsoda nagy törvényszerűség hajtja őket. Még az se volna csodálatos, ha régi vármegyék föl akarnának támadni. Kraszna, Zaránd, Torna és a többi, elsorolhatatlanul sok, egyik-másik kiváltképpen dicső múltú.

Mindez azt a szomorú jóslatot adja, hogy a vármegyére nagy szerep vár. A vármegye legalábbis kettős harcra készül: Bécs ellen és a demokrácia ellen. Ezer év óta nem volt olyan fontos a vármegye, amilyen most lesz. Ezer év óta nem volt ez olyan nagy baj és átok, mint most. Mert józan ésszel, ha szomorúan is, be kell vallanunk, hogy a vármegyének igaza van. Az arisztokratikus magyar hajlandóságok s a konzervatív erők természetes, magyar intézménye a vármegye. Hatalmát onnan szerezte, hogy védekezni kellett a királyi hatalom ellen, s uralkodva féken tartani a népet.

S most egy könnyelmű, fél-komoly forradalom után senyved az ország. E forradalom sok mindennek ázsióját szállította le, de a vármegyéét hatalmasan fölszökentette. Mindenki olyan időket érez és retteg, amikor csak a vármegyében lehet bizodalomunk. Ha, isten mentsen, az abszolút királyi hatalom jön, akkor is. Ha az országos parlamentbe becsődül a nép, akkor is. A vármegyébe vonul vissza az az osztály, mely az uralkodáshoz hozzászokott, s mely az uralkodásról lemondani nem akar.

A vármegye harcra készül, minden mozdulata azt mutatja. A vármegye nem akar az országgal menni, hanem vármegye akar lenni. S olyan szerencsétlen fátum ül Magyarországon, hogy valószínűleg így lesz. Magyarország, pláne új Magyarország megint nem lesz, de igenis ország lesz minden vármegye, gőgös, rezisztáló úriszék.

Budapesti Napló 1908. január 21.

Ód.

88. A TARJÁN-BOTRÁNY

– *Intelem az újságíróknak* –

Budapesten s egy kicsit mindenütt Magyarországon nagy lehetett és lehet az öröm. Miért tagadjuk, titkoljuk, hogy észrevettük, látjuk az újságíró népszerűtlenségét.

És éppen az a lap, amelynek van egy kis része-műve az általános sajtó-undorban, most meghurcolt ártatlan újságírókat. Jegyzőkönyvet közölt le, rendőri jegyzőkönyvet, hogy annál biztosabban öljön. S olyan jegyzőkönyvet, melyről a rendőrség kijelentette, hogy pszeudum. A Tarján-botránynak Tarjánnál s mindenél fontosabb tanulsága ez.

Újságírók állottak a pellengéren, akik ismerik a dörgést. Akik tudják, hogyan kell a szerkesztőségekhez férközni s védeni magukat és ártatlanságukat. S mégis egy bélyeges éjszakát kellett eltölteniök s érezni sokáig azt, hogy a legigaztalanabb sajtóvadat is nehéz kiheverni.

A konkurencia, a szenzáció-éhség, az olvasók és újságírók rivális léhasága közveszélyessé tették a magyar társadalmat. Az amerikai lincsen kívül nem is ismerünk olyan intézményt, mint a mienk, mely magyar és új. A könnyű fegyverzetű sajtó figyelés, higgadtság, megfontolás nélkül vádol és ítél.

Képzeljék el ezek a most meghurcolt újságírók, mit okozhatnak olyan ártatlan embernek, aki nem ismeri sem a sajtót, se[m] a módot, amivel a sajtóban való gyors rehabilitáció céljából élni kell. Ez úgy járt, mint a néger legény, akiről New York valamelyik külvárosában elindult a hír, hogy megbecstelenített egy fehér leányt. Hiába derül ki azután; hogy a néger ártatlanabb Szent Imre hercegnél, s az a leány nem is élt soha, a néger már fölakasztva és halottan lóg. A bíróság, mely különben is távol áll nálunk tudástól, élettől és társadalomtól, ilyen ügyet nem tud megreparálni, akármilyen drákói.

Őrizzék meg az újságírók a Tarján-botrány e legnagyobb tanulságát.

Budapesti Napló 1908. január 21.

L.

89. A HAZUGOK ORSZÁGA

Magyarország olyan forradalmat csinált, amelyet tudott szegény, de Marat-kat bizonyísten különbeket érdemelt volna. Dr. Guillotinük nincs a mi terroristáinknak, de nyakazni a mieink jobban tudnak, mint a franciák. Agyonremített, borzasztó időben élünk, s nem volna csoda, ha az öregek visszakívánnák a Bach-korszakot. A Bach-korszak őszinteségét tudniillik, mert a Bach-korszak legalább őszinte volt. A Bach-korszakban tudtuk, hogy ki az ellenségünk és ki a barátunk. Talán minden országban s minden korszakban több volt a nyíltság, kevesebb a hazugság. Jönnie kellett a magyar koalíciónak, hogy a históriában minden hazugságra rálicitáljon. Jönnie kellett a magyar koalíciónak, hogy bebizonyítsa: nincs csoda. Nincs határa az emberi ostobaságnak, s nincs nagyobb úr az életben a hazugságnál. Valamikor a magyar frazeológiában a koalíció olyan fogalom és szó lesz, mint Hosztalek.

Már az ellenkezőjében sem lehet bízni, ha a koalíció ígér valamit. Eddig még csak eligazított bennünket a két zsidó vigéc anekdotája. „A Stern azt mondja, hogy Lembergbe megy, nehogy azt higgyem, hogy Lembergbe megy, tehát Lembergbe megy.” A mi politikai vigéceink hiába mondják, hogy Lembergbe mennek, még vigéc-ravaszsággal se süthetjük ki, hova mennek. Jaj, ha ők valamit teljesíteni akarnak. Ha ők azt mondják: „ezt nem csináljuk”, holt-bizonyos, hogy megcsinálják. De rosszul és tisztátalanul, mert Perczel Dezső használt zsebkendője a tisztaság szimbóluma a mai renddel szemben. S még rosszabb sors vár arra, amit ők kemény ígéretekkel meg akarnak csinálni. Ez már kész tragikomédia, ez mindennek a megcsúfolása, ez a tételes röhej. De mégse lehet csak őket vádolni, mégse lehet azt mondani, hogy mindennek a koalíció az oka. Úgy tudjuk, hogy a koalíción kívül még ez idő szerinti létezik egy ország is. Ez az ország lehet becsapott, elszédített, alvó, de mégis csak ország. Ennek az országnak van népe, olyan-ilyen polgársága, közvéleménye. Ez az ország, mint minden eleven orgánus, él, tendál, vágyik, akar. S ez az ország úgy viselkedik, mintha egyenesen az ő életföltétele volna az a hazugság, mely pedig csak az ő mai urainak életföltétele. Az országnak hazudnak a kormányzói, s az ország azt hazudja vissza, hogy rendben van. „Gúzsba kötlek – üzenik a kormányzók –, megcsinálom, amire Tisza se mert gondolni.” Az ország kéjesen, álmosan nyújtózik egyet, s kinyújtja kezét-lábát: tessék.

Nemcsak ők hazudnak és csalnak: mindnyájan részesek vagyunk a bűnben. Miként nekik, mindünknek van titkos célja, ápolat reménye, fekete álma. Íme a nemzeti idealizmus milyen cinikus gazembereket nevelt belőlünk. Nagytiszteletű Baltazár úr már nem irigyli a váradi püspök vagyonát. Apponyihoz hálafőiratokat írnak a szabadságukról híres kálvinista gyülekezetek. A házszabályrevízió s a svindleres választói jog elé nyugodtan nézünk: semmi baj. Azzal vigasztalja magát a magyar, hogy mégis csak jobb dolog az, ha a kitűnő Kossuth Ferenc, Apponyi és Andrássy árulják a hazát, mint ha idegenek teszik ezt. Tisza István idegen volt, s mindenki idegen, akit nem Ugron Gábor bélyegez le tüzes vassal,

mint a marhát. Nemcsak a kormány csal, általános a csalás; mi is csaljuk a kormányt. Csaljuk a kormányt, csaljuk egymást, csaljuk a jelent és csaljuk a jövőt. Pénzekkel talpra állítottuk a politikai desperádókat, hogy meglegyen az anyagi függetlenségük is – az árulásra. Rábíztuk magunkat és sorsunkat azokra, akikre tíz esztendővel ezelőtt tíz garast és tíz embert nem mertünk volna bízni.

Mi csak arra vagyunk kíváncsiak, hogy meddig győzzük még hazugsággal és erővel. Mert a fizika szerint mégis csak az erő minden, s az erő elfogy, ha más hivatása nincs, mint – kitartani. Kitartottuk s kitartjuk azokat, akik megölik a jelenünket, de mi lesz a jövővel? Reméljük, hogy egy-két ember akad még ebben az országban, akinek a jövő is eszébe jut?

Van a hazugságnak egy gyönyörű legendája, melyet talán fogjunk rá Demokritoszra, mint mindent, minek gazdáját adni nem tudjuk. Együtt éltek a hazugok, s gyönyörűeket hazudtak egymásnak és végül – mindenki hitt egymásnak. S mikor az igazság csak egy kicsit közeledett hozzájuk, jajgattak, jajgattak és biztatták egymást, hogy az igazság – nem igaz. Ma is élnének, ha meg nem haltak volna ezek a hazugok, s ha az életnek nem volna principiuma a valóság. Mi lesz ebből az országból, ha észreveszi, hogy a hazugok országa? Nem vagyunk már optimisták, s jó előre sajnáljuk azt, aki ezt hangosan megmondja. Föltétlenül megkövezik, s az ország tovább hazudik önmagának s úgynevezett vezéreinek. Hogy a vezérek is hazudni fognak, arról talán kár is elmélkedni. Mit tudnak ezek mást, mint hazudni, ámbár azt igazán jól tudták, s jól tudják mindörökké ámen.

Budapesti Napló 1908. január 24.

(A.)

90. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

X. Pius és a papszakácsnők

X. Pius nagy számolásra készül, s ki akarja irtani a papszakácsnőket legalábbis Franciaországból. Nőcselédet nem lesz szabad tartania a francia papnak, s nem szabad lesz egy földél alatt laknia semmiféle nővel. Mert a nő, ha duplán is túl van a kánoni koron, csak gonosz gondolatokat juttathat egy pap eszébe. Franciaországban pedig Pius pápa szerint az apostolokat is le kell főzniök szent életük által a papoknak. A francia lapok őszinte részvétellel siratják el máris a papszakácsnőt, kit századok hagyománya és kultusza úgyszólván társadalmi faktorrá tett. És mindenki őszintén sajnálja a francia abbékat, akik ezután kénytelenek lesznek szakácsnéjikkal – nem egy földél alatt élni.

II.

A hesseni nagyherceg bátorsága

Darmstadtból szétvitte a távíró-drót egész világba a hírt a hesseni nagyherceg bátorságáról. Ulrich szociáldemokrata képviselő fölolvastatott a porosz választójogi tüntetések céljáról. S ezen a fölolvastatáson jelen volt a hesseni nagyherceg, s nem ájult el. Mindegy, azért a hesseni nagyherceg mégis modern ember és bátor ember. Igaz, hogy ezt a bátorságot valami csökkentti: a nagyherceg alighanem előre tudta, hogy őt bizony nem fogja meggyőzni Ulrich elvtárs.

III.

Tizennégy új feyház

Oroszországban tizennégy új feyház építését kezdték meg. Sok a feyház ugyan máris Oroszországban de a feyhenc még és egyre több. Érzékeny, nyugati emberek föltétlenül meg fognak borzadni. Istenem, tizennégy hatalmas kriptá, ahová ezer és ezer elevent fognak temetni. Holott csak oroszra [kell] fordítani ezt a hírt, s az ember rögtön látja, hogy itt a humanizmus diadaláról van szó. Ahogy növekszik az orosz feyházak száma, úgy fogy az ólombányákba deportáltaké. S ez már Oroszországban nagy haladás, mert máról holnapra nem váltódik meg a világ Oroszországban sem.

Budapesti Napló 1908. január 26.

Ód.

91. AKIK NEM HÁZASODNAK

Róma és Sztambul kultiválják ma már csupán Európában az olyan férfiakat, akik nem férfiak. Sztambulban nyílt bicskával végezteti az ügyet Mohamed helytartója, s az ő eunuchjai nem érzik állandóan balsorsukat. Szultán ő felsége eunuchjai nincsenek is sokan, s nem jut belőlük mind az öt világrésznek. Szent Péter utódjának eunuchjaival azonban meg van rakva a földkerekség minden társadalma. Valahol csak dívik a házasság, férjek, feleségek és gyermekek élnek, ott bolyongnak ezek a családok között. Az Egyház, a pápa eunuchjai ők a szegény római katolikus papok. Szomorúbb sorsúak a sztambuliaknál, ha valóban engedelmesek, s átokkal élők, ha nem azok. Mindenképpen a családokra épített társadalmak éhes, kóborló farkasai.

Az Egyház szakramentummá tette a házasságot, s e szentségtől éppen vigyázóit, pásztorait, papjait tiltotta el. A pápai cézárizmusnak galád, de zseniális gondolata volt ez. Ment csak Sztambul szolgálhat analógiával, a janicsárokkal, kiket elragadtak gyermekkorukban családjajuktól, s neveltek belőlük a Padisahért élő-haló, vad katonákat. Rómának ilyen katonákra volt szüksége, s ezért nőtlenek a papok. Természet, ösztön, emberiség, haza hiába szólítgassák a papokat. Se asszonyölés, se gyermeksírás ne zavarják őket, amikor szultánjokért, a pápáért harcolnak. Vagyonuk is Péterfillérre, zárdacélokra s egyéb szent miegymásra szóródjék el. Így eszelte ki legalábbis az a pápa, aki a celibátust kieszelte.

S vajon van-e hasznuk a társadalmaknak, hogy a papok nem tartják be Róma parancsát? Ha létezhetnének szabad szerelemre épített társadalmak, ezek nagy hasznát vehetnék a csak házasságtól eltiltott papoknak. Van olyan falu, ahol tucat gyerek olyan, mintha anyjaink a plébánost csodálták volna meg. De a társadalmak ma még féltékeny alapjukként őrzik a családot és azt az erkölcsöt, melynek természetes melegágya a család. Vétek a természet, az emberek s az emberi erkölcsök ellen, ha a pap házasságon kívül szerzi, sőt nagyon sokszor a házasságok terhére szerzi meg a házasság mézét. És ugyanilyen nagy vétek a természet, az emberek és az emberi erkölcsök ellen, ha netán, kivételesen a pap komolyan veszi a celibátust s celibátus alatt szűzességet ért. Ahogy például a szerzetesek nagy részének szent és kétségtelen kötelessége volna ez, ha teljesítenék. Mindenképpen borzasztó az eredmény: az Isten szolgája hazudik. Hazudik a természetnek, önmagának s álmainak, ha erényes. Megcsalja önmagát, megrövidíti a társadalmat, s új nyavalyás ösztönöket termel az orvostudomány számára. Máskülönbén megbotránkoztatja naiv híveit, akik minden papszagos dolgot komolyan vesznek. Parázna lesz vagy házasságtörések kovácsa a pap. Kenetes ellensége, ártó veszedelme annak a társadalomnak, amelynek állítólag isteni parancsú felügyelője.

Beszélggettünk amerikai papokkal, akik egyértelműleg azt jóslták, hogy ők öt év alatt vagy kivívják a nőülés jogát vagy elszakadnak Rómától. Az amerikanizmusnak különben is volt és van ereje még a dogmák árán is hódolásokra kényszeríteni Rómát. A legbigottabb ír papok, sőt püspökök hangosan követelik Ame-

rikában az erkölcstelen és embertelen celibátus eltörlését. Bizonyos, hogy Amerika katolikus papsága ki fogja vívni, amit akar.

Valamikor Magyarország majdnem olyan távol esett Rómától, mint most Amerika. Sajnos, azóta s manapság Magyarország van legközelebb Rómához. Ha nincs valódi Egyház-Állam, itt van kárpótlásul a regnum marianum. Se híre, se hamva az egykori bátor magyar katolikus papságnak. A Horváth Mihályok helyébe a Mailáth Gusztávok jöttek, s Magyarország ma Európa legklerikálisabb országa.

És mégis kötelességünk szólni Magyarország társadalmához, elsősorban Magyarországon magyar katolikusaihoz. A celibátusnak valójában nincs köze a dogmákhoz. Indítsanak nagy, nemzeti, magyar mozgalmat Amerika példájára, s kényszerítsék a pápát a celibátus eltörlésére. Annyi anyagi és erkölcsi nyavalya sanyargatja a magyar társadalmat, hogy nagy megkönnyebbülést hozna az egyik legnagyobb nyavalyának a gyógyítása. Talán elkerülhetnők Spanyolország sorsát, ha a pápai janicsárokat a házasság megengedésével emberségesebbekké s erkölcsösebbekké tennők.

Budapesti Napló 1908. január 29.

(A.)

92. EGY MAGYAR DRÁMA

Egy hírhedt lázadó e rövid írásban ezennel bocsánatot kér az Akadémiától. E hírhedt lázadó én volnék, szegény fejem, aki az Akadémiánál egy idő óta csak a színház-intézményt tartja kevesebbre. S ezennel dicsérem az Akadémiát, s egy dráma révén bókolok egy talentumnak. Az Akadémia fedezte föl s koszorúzta meg nem is egyszer Földes Imrét. Sokadmagammal már az első akadémiai koszorú után örökre elintéztük a fiatal író. És Földes Imre megírta A császár katonáit, melyet véletlenül kéziratban elolvashattam. S ha nem privát bűnbánatom, de már az újságíró kötelessége is megíratná velem e pár sort. A császár katonáiért nem lesz hálás Kossuth Ferenc. Azt írja meg Földes Imre, amit Kossuth „kikapcsolt”: a mi speciális, szomorú, magyar katonai problémánkat. Két-három év előtt utcai zavargásokat csinálhatott volna e darab. És most a Magyar Színházba kellett szorulnia. Ez szomorúbb még a dráma meséjénél is, mivel egy idő óta a legbiztosabb sikert meg tudja fojtani Beöthy László keze. Magyar dráma, bravúros színpadi munka a Földes Imréé. Az Akadémia kissé megrökönyödve fog nézni az ő többszörösen megkoszorúzottja felé. Ime egy ember, akiről nem sejtette, hogy ilyen veszedelmes talentum. Szombaton lesz a bemutatója a darabnak, s mi csak azt sajnáljuk, hogy nem a Nemzeti Színházban vagy a Vígszínházban láthatja és tapsolhatja a publikum az új Földes Imrét.

Budapesti Napló 1908. január 29.

(a. e.)

93. RÓZSIKA ÉS GLADYS

Ha egyáltalában szokásuk volt az imádkozás, melyikük imádkozott vajon jobban, Rózsika vagy Gladys? Wertheimstein Rózsikát Nagyváradról elröpítette egy angol Rothschild, s Vanderbilt Gladyst hozza Magyarországra egy Széchenyi. Ugye, hogy sokat beszélhetnek erről maguk között az asszonyok s talán még többet a leányok? Ugye, hogy még az úgynevezett bölc s megbékült asszonyok is sóhajtoznak ehhez a kérdéshez egy nagyot. Hogyha már világ változtával ilyen internacionális portéka lett a nő s a szerelem, miért olyan kevés a Rózsika és Gladys? S hogy ha már ilyen kevés, miért nem ők Rózsika vagy Gladys, akik szintén érdemesek, s akik sóhajtoznak? Hajh, bizonyosan még az etruszk nők elrablásánál is úgy volt, hogy a legkülönb etruszk hölgyek jártak esetleg legrosszszabbul.

Ha leány vagy asszony volnék (be jó is volna), nem irigyelném se Rózsikát, se Gladyst. Hiszen nem lehetetlen, hogy nem lesznek boldogtalanok, de valószínűtlen. Egy kicsit reakciós állítás; de itt asszonyokhoz szólok, akik született reakció-sok. Rózsika nem vitt vagyont a házasságba: sőt még a családi rang varázslatát se vihette, ami előtt titokban mégiscsak hasra vágódik ma még Európában egy Rothschild is. Ellenben Rózsika barbárnak nézett idegenként került egy sokak által irigyelt házasságpozícióba. Ha tud sírni, ha még olyan boldog is, sok sírnivalója lesz még, holott Anglia már nem is európaian okos és konszolidált társadalmú ország. Angliában már lehet, szabad úgy élni az életünket s nézni magunkat, ahogy erőnk és önszerelmünk óhajtja. Milyen rokonságos az, ami Gladysra vár, holott milyen más szerencse a Gladys házassága s a Rózsikáé.

A budapesti Park-klubban már adott estélyt egy Rothschild, de ez estélyen nem vett részt a fekete arisztokrácia. Fekete í laPárizs, Róma, Nápoly, az az arisztokrácia, melynek történelmi gőgjéhez vagyona is maradt. Ha tehát Széchenyi gróf és neje nem elégednek meg a muszájból liberális arisztokráciával, a legnagyobb bajok lesznek. Mert azt ne remélik a Lipótváros Vanderbilt-női, hogy Gladys náluk kereshet, lelhet kárpoztást. Nem fogja tenni, mi pedig részint azért nem magyarazzuk ezt meg, mert fölösleges, részint azért, mert minden irányban bántó volna.

Bizony csak a szép gyermekmesékben vihet el Hamupipókéét idegen országba idegen királyfi s idegen királyleányt Kukorica János, Petőfié persze s nem a Bakonyié. Manapság tudniillik, mert nem lehetetlen, hogy a mesék valaha mind valóságok lesznek. Hiszen a világ éppen ilyen kedvet mutat: menni, menni a mesék országa felé. Ma azonban még utunkat állják a dollárok, márkák, frankok és koronák. Ilyenformán isten mentsen, de ha baj lesz, Gladysnak lesz könnyebb dolga. Úgy tesz, mint a szintén amerikai Gould-leány, ki elcsapta az urát, Boni de Castellane gróft s – választott egy herceget. De baj esetén Wertheimstein Rózsikát se félténém, mert egy Rothschildnak még az elvált felesége se élhet millió[k] nélkül. Ez a kombináció persze csak a legváratlanabb eshetőséggel számol.

Megtörténhetik, hogy a párok ellentétes faj, nevelés, erkölcs, ízlés, hajlam ellenére szeretik egymást. Aki egy kicsit kóborolt a világban, láthatott olyan kóborlásra kényszerített, gazdag párokat, akik egymással hadakozva is szeretik egymást, de társadalmuk nincs. Ma a Riviérán, tíz nap múlva Sziciliában, Olaszországban, azután Kairóban s megint vissza Párizsba. Csak otthon legkevesebbet, akár Angolországban van az otthon, akár Magyarországon.

Azonban ma még egyért irigyelni kell egyformán Rózsikát és Gladyst is. A pénzért, mely, sajnos, nem olyan semmi, mint az ember szeretné. Ha van szerelem, jó, s ha nincs vagy hamar elfogy, nem történhetik ott nagy baj, ahol az egyik házastársnak pénze van. Voltaképpen Rózsika és Gladys egyformán irigyelnivalók, de mivel az irigység céltalan, jobb, ha csupán figyeli az ember őket. Rózsika és Glady s minden okoskodásunk ellenére is lehetnek szerencsétlenek, ha jobbak, mint az újságlapokról látszanak. De ez már az ő sírnivalójuk és sírják el ők maguk.

Budapesti Napló 1908. január 30.

Ód.

94. NEHÉZ IDŐK. MIÉRT?

Akadozó lélegzettel, riadtan, nehéz időkről panaszkodnak újra és megint Magyarország mai hatalmasai. Ostoba és lelketlen dolog ez, ha csupán csak taktika s az ország rémítgetése. Ha pedig igaz, akkor gyávaság és szomorú szemérmertlenség, mely büntetést érdemelne. Örömrivalgás közben két éve lesz immár, hogy nyeregbe kerültek. Hát ez lett az eredmény, idejutottunk volna, ők maguk vallják be, hogy baj van? Két évvel ezelőtt csakugyan nehéz időket éltünk, dehát éppen azért jöttek ők, hogy a nehéz időket megkönnyítsék. Beszéljenek világosan, ne pedig a rémítgetés gyermekes, borzasztani akaró hangján. Készül talán valami Magyarország ellen, avagy csak ők készülnek valamire? Mik azok a nehéz idők, s miért nehéz idők a nehéz idők? Mert ők bizonyosan másra céloznak, többet gondolnak, mint az ország.

Ami szegény Magyarországot illeti, hát ő bizony érzi, hogy nehéz idők járnak. Ami viszont bennünket illet, mi meg tudjuk mondani, hogy miért járnak nehéz idők. Nehéz idők járnak valóban, s ők az okai, a panaszkodók. Sokkal szerencsésebb lenne ma ez az ország, ha nem kap olyan talentumos kormányt, mint amilyent kapott. Európa minden mai kormánya eljárhatna Wekerléékhez tanulni. A Wekerle-kormány művészetté emelt egy kormánytudományi ágat: a hatalom megtartásának a tudományát. Igaz, hogy éppen ezért lett kissé egyoldalú a mai magyar kormányzat. S igaz az is, hogy ettől koldul az ország, ettől az ő nagy művészetüktől. Már óvatosan megpróbálta körülírni az ő talentumukat egy óvatos publicista. Először is a népük egy olyan kapisztránhad, mellyel sohse lehetne fölmenteni Nándorfejérvárt. Apponyi Albert valamikor pokoli gúnnyal vágta ki és bélyegezte meg a populus Bánffyánust. De mi volt érettségben, politikai iskolázottságban a populus Bánffyánus a mai parlamenti sereg fölött. Valóban, az ország kegyetlenül megjárta, amikor a populus Bánffyánust fölcserélte – a populus Apponyiánussal. A populus Apponyiánust úgy kezeli a kormány, hogy kiröpi egy-egy tervet. E tervek legszerényebbje is olyan, hogy Tiszáékat megölték volna legalább tízszer érte. A darabontokról ne is szójunk, mert azok alázatos házőrző ebek valának. Mikor a terv kilöködik, a populus Apponyiánust elönti a pulykaméreg. Most jön a kormány félhivatalos üzenete: önérzetes tagadás. A populus Bánffyánus, mely különben is már kiharagudta magát, mosolyogva megnyugszik. Az ország ijedt arca is mosolygósra, derúsra válik és mindenek a nemzeti kormány dicséretét zengik. Sokszor három hónap se telik el, s a kormány csakugyan előlép a már elintézett tervvel. A populus Apponyiánus már ekkor nem tud újra dühöngeni, az országnak pedig már nincs káromkodó szava, csak sóhajtása. Azonban ez a sóhajtás erős sóhajtás, és meghallják Bécsben. Megtudják belőle, hogy Magyarország kétségbeesett, elégedetlen, tehát a kormánya megbízhatatlan. Hazug, alakoskodó, ravasz politikájuk miatt így kénytelen a kormány egyre több bizonyoságot fölkinálni a maga mindenrekaphatóságáról Bécsnek. De így lesz az ország, melyet a kormány még mindig hiteget, elégedetlenebb, s így Bécs egyre bizalmatlankodóbb.

Például: minden beavatott tudja, hogy Hoitsy Pál, Ugron Gábor, Kmety s a többi hoitsy, ugron s kmety igazán nem akarnak a kormánynak bajt csinálni. De a kormány Magyarország naivabb publikumának meghódítására föllépteti őket magyar hősöknek a delegációban. No most már mire jó ez a komédia. Bécs nem fog lelkesedni, s az országra megint egy kijózanodás vár. Hiszen beszéljünk csak őszintén: a Wekerle-kormány mindent meg akar és meg tud adni, amit Bécs kér tőle. Hát miért kell új és új komédiát csinálni a hatalomban maradásért, amely úgylis biztos, s a népszerűségért, mely egyszer úgylis végérvényesen szétfoszlik.

Itt van, ha kell, egy másik példa: a katonatiszti fizetések emelése. Mérget vehet rá bárki, hogy a katonatisztek megkapják a Wekerle-kormánytól és szívesen, amit több kenyérben talán jogosan várnak. Ám a Wekerle-kormány ravasz komédiázásából az a hasznunk van, hogy a katonatisztek, akik nem ismerői a politikai taktikázásnak, biztosra fogják venni: Bécsnek köszönhetik a magyar kormány behódolását. A katonai kérdések folytonos függése idején így idegeníti el Magyarországtól még a magyar tisztet is a magyar kormány hatalmi és népszerűségi taktikája. Nyolcvan példát sorolhatnánk föl egy szuszra még, de fölösleges. A magyar kormány félhivatalos és negyedhivatalos lapjai nehéz időkről panaszkodnak, s mi csak röviden akartuk megmondani, hogy e nehéz idők *miért* nehezek.

Budapesti Napló 1908. január 31.

(A.)

95. GÖRGEY ÉS HÓDOLÓI

Görgey Artúr katonának született, s nagyszerű életének csúfságára úgy fog meghalni, mint egy Kant. Valóban, az élet nem kedvelteti meg az emberrel a szép gesztusokat, s a publikum tapsait. Íme Görgey Artúr, aki nem jutott egészen a búr Botha sorsára, ettől megóvta mégis a sors. De íme Görgey Artúr, aki végre úgy jár, úgy megjárja, mint egy költő, sőt mondhatnók: egy Kiss József. Egy kilencvenéves honáruló, akiért letarolják januáros télben az összes üvegházak cserépvirágágyait. Egy kilencvenéves honáruló, akit alkalmilag nem vesse ki se Pósa, se Bárd Miklós. Szerencse, hogy Görgey Artúr gyógyszerész volt, tehát tudományos méregkeverő és cinikus. Máskülönb, amiben kilencvenéves, menthető kora is támogatná, díszbandériumot kapna, főrend lenne s az Akadémia főelőnöke. S mégis szerencse, hogy patikus volt, mert kilencvenéves korában se fogja elveszíteni az eszét: mosolyog.

Okvetlenül eljutott Visegrádra avagy oda, ahol Görgey lakik, még a Barabás Béla levele is. Láthatatlanul tudjuk olvasni e levelet: „A vértanúk városából saruimon még a szent hamvakkal” stb. Csak az aláírás furcsa, mert az aradi asztalos apjára büszke, demokrata fia azt írta a neve alá, ami igaz: a magyar delegáció elnöke. És álmélikodva forgatjuk a kis képes „Budapest”-et és társait. Mindenütt Görgey dicsérete és dicséretes bűnbánat, hódolás és babér. Görgey Artúrral szemben ma mindenki Gyulai Pál, és senki sem akarja megvárni a história ítéltetését. A históriára tényleg nem muszáj okvetlenül és mindig sokat adni, de, Szent Kleofás, honnan ez az örült változás? Akinek sovány, öreg szívéből, testéből évtizedeken át honfiak éltek, miként lett abból egyszerre nagy magyar? Nem fogjuk eldönteni a nagy pört, nem fogjuk véleményünket megírni Világosról. Az a sejtésünk, hogy Görgey Világosnál nem tehetett mást, mint tisztességesen leszerelni. Azt ő nem tudhatta, hogy Voltaire után egy századdal Európa közepén még hősokeket akaszt-hat bitóra az osztrák. De, pardon, nem a mi föladatunk a Görgey szennyését tisztára mosni, ha volt Görgeynek szennyese. Mi szerény följegyzők, a história legutolsó apródjai, a nap krónikásai vagyunk. Minekünk nem muszáj többet látnunk annál, hogy a kilencvenéves honárulóknak már megbocsát mindenki. Sajnos, nem mindenütt, mert Heine már régen nem él, s Németország még ma se bocsát meg neki. De nálunk meg se kell halni, csupán kilencven évet kell élni, ami Matuzsálem korához képest semmi, s annyi babért kap, hogy belehalhat.

Ezért írtuk elől, hogy szegény Görgey Artúrnak úgy kell meghalnia, mint egy Kantnak. És rettenetes dolog lehet az, ha az ember olyan bölcsként hal meg, akinek az élet igazságot szolgáltat. Már akkor inkább százszor Spinoza legyen az ember, sőt Savonarola, sőt – Kossuth Ferenc.

Az egész eset pedig olyan egyszerű, mint az elemi iskolai olvasókönyvek legát-látszóbb története. Ma, valami két esztendő óta, a levegőben van Világos és a fegyverletétel. Ha történelemfilozófusok akarnánk lenni, ezt is meg tudnók magyarázni magyarán. Görgey Artúr már Világosnál belenézett és bele is nézhetett a születendő magyarok veséjébe. Görgey Artúr már Világosnál látta, legalább is

láthatta volna: az ember azért harcos magyar, hogy a fegyvert valaki előtt lerakhassa. Az a magyar erkölcs, akármit is mond Somogyi Aladár, aki a Makkabeusok legendás hősiességét költői módon liferálta Sümeginek és a többi fajmagyarnak.

Szegény Görgey Artúr, akinek meg kellett várnia a magyar koalíció államcsínyját s egy külön Világost, mint Világos. Szegény Görgey Artúr, akinek a rehabilitálói bebizonyítottan árulók, s akik elhitték, amit ők maguk hirdettek Görgeyről. Akik nem a töviskoszorúra pályáztak, hanem arra, amit Kozma Andor szimbolice aranyzalaggal fejezett ki. No, szép tanulságokat vonhatna le az ország, ha szokása volna tanulni és gondolkodni. Neki majdnem hatvan évig hirdetik, hogy Világos Világos volt és Görgey áruló. S nemzeti ellenállás, igazi forradalom kellett ahhoz, hogy minden habozás nélkül hódoljon Görgey előtt a nemzet. Nagy baj, nagy kár: Kossuthot, Lajost, majdnem fölfalta a fia, s Görgeyt se kímélik. Ha már elfogyasztjuk a nemzeti nagyokat, talán az árulókkal szemben csitíthatnók az étvágyunkat? Az árulókat meg kellene őriznünk, még ha nem igazi árulók is. Hiszen ez az ország főképpen árulókat termelt, s egyetlen vigaszunk, hogy saját hibáinkat az árulókra kenhetjük.

Ha én Görgey Artúrnak lennék, most már megelégném a dolgot s meghalnék. Gondolnám: voltam kalandos ifjú, az egész világtól bámult hadvezér, voltam hazafi, diktátor s szinte hatvan évig honáruló. Többet, szebbet nem adhat egy élet, s én még azt is megértem, hogy egy igazi hazaárulást láthattam. „Uram bocsásd el népedet békével, üdvözítésed kívánt örömeivel.” Mert megtörténhetik, hogy a mai hatalmasok megint éhes hazafiak lesznek. S akkor visszavonnak mindent, amit Görgeyről mondtak és írtak. Igen, azt mondtuk sajnálkozva, hogy szegény Görgeynek úgy kell meghalnia, mint egy Kantnak. Ezennel bánjuk az ügyet és őszintén szánakozunk minden filozófuson. Mit tudnak Kant és összes társai, ha a politika nem nyúl a válluk alá. Vörösmarty szobros költő lett, mihelyt a veje nagyúr lett. Az ember csak akkor bölcs, költő, hazafi és áruló, ha ez politikai raison.

Budapesti Napló 1908. február 1.

(A.)

96. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Magyar zarándokok Lourdes-ban

Tehát nagy magyar, sőt országos zarándoklat lesz márciusban. Értjük: ez is egyik beszédes tünete az időknek, melyeket Magyarországon élünk. Ám az kivételesen mulattat bennünket, hogy a zarándoklat védője és vezére Prohászka püspök lesz. Prohászka püspök volt az első magyar katolikus pap, aki a természettudományos istentelennel természettudományi alapon vitakozott. Dicsérték is érte még a legharciasabb szabadkőművesek is. S most a természettudományi alapon álló Prohászka nyáját vezet Lourdes-ba. Ennél csak a minap történt érdekesebb dolog Prohászkaival. Mindenki tudja, hogy X. Pius milyen makacs ellensége a reform-katolicizmus eszméinek. Azt is tudja mindenki, hogy Prohászka négy-öt év előtti szereplésével rálicitált a leghíresebb külföldi reform-katolikus apostolokra. S most a Katolikus Népszövetség megalakulásánál éppen Prohászkat dicséri meg a pápa, hogy távol tartja magát az átkos modernizmustól. Hiába: jó dolog, hogy valaki magyarul, tehát a Vatikánnak néma nyelven szerepli ki magának a püspökséget. Már Pál apostol megmondotta: aki püspökséget kíván, jó dolgot kíván. S aki a püspökséget már megkapta, vezethet zarándoknyáját Lourdes-ba, s gyűlölniheti a modernizmust.

II.

Az érettségi – Ausztriában

Akármit beszéltek valamikor a mai kormánypárti negyvennyolcasok – nagyon messze van Ausztria Magyarországtól. Ausztriában a minap összegyűltek a középiskolai tanárok, s vitakoztak az érettségi vizsgáról. Még együtt volt a vitakozó-gyűlés, amikor már a vitakozás eredményeképpen üzenet jött a közoktatásügyi minisztertől. A miniszter megüzente, hogy addig is, míg az érettségi eltörlésére kerülhet sor, ő már ez évben intézkedik, hogy az érettségi vizsga más legyen. Ausztriában már az idén vigyázni fognak, hogy az érettségi véstörvény-székéből humánus, a közepes talentumú diákokat gyámolító – formáság legyen. Mennyi üres kongresszus s félénk reform lesz nálunk addig, míg csak idáig jutunk. Mert mi haladó szabadelvű ország vagyunk az ultramontán Ausztria mellett.

III.

Nagy Dezső – örködik

Örülj Magyarország, van már prókátorod a rágalmazó külfölddel szemben: dr. Nagy Dezső orsz. képviselő és társai kimondták, hogy örködni fognak, s visszavernek minden Magyarország ellen jövő külföldi támadást. Ezt ők, mint az Országos Magyar Szövetség huszársága fogják cselekedni. Meg vagyunk róla győződve, hogy komoly emberekkel van dolgunk, s Nagy Dezső komoly hadvezér, aki tudja, hogy ellenségeinkkel szemben milyen fegyvereket kell harcba vinni. Tehát, ha ellenségeink azt mondják, hogy nincs magyar tudomány, Nagy Dezsőék csinálni fognak. Franciaországból megtámad esetleg bennünket Anatole France,

hogy nincs demokráciánk, Nagy Dezsőék csinálni fognak demokráciát is. És így tovább, mert őrködni és védekezni csak így lehet, nemde dr. Nagy Dezső úr? Tehát örülj, Magyarország, Nagy Dezsőék mindazt meg fogják csinálni, aminek a nincsensége miatt bántanak téged.

Budapesti Napló 1908. február 1.

Lellei

97. A CSÁSZÁR KATONÁI

Földes Imre drámája, melyet ma este mutatnak be a Magyar Színházban, okvetlenül nagy és szép sikerrel.

Földes Imre a magyar író-hagyományok értelmében olyan témát fogott meg, melyet a politikusok már régen letárgyaltak. Így van ez jól, mondaná a harmincmillió magyar látnoka és publicistája. Mi azonban csak azt látjuk s érezve érezzük, hogy bizonyos ügyeket nem lehet úgy elintézni, hogy én miniszter legyek, te miniszter leszel, ő miniszter lesz. Földes Imre okosan megsejtette, hogy Barabás Béla nem lesz semmiből és semmiért. Vannak igazságok, amelyek akkor is igazságok maradnak, ha elárulják őket: pukkadjon meg Jekelfalussy. A magyar társadalom szervezetlen, oktondi, összevissza társadalom, de azt érzi, hogy egy betegségét nem gyógyította meg a koalíciós rend. Óh, magyarok, honfiak, higgyétek el, hogy a katona-kérdés ma is kérdés. Higgyétek el, hogy mi vagyunk, magyarok, katona-ügyekben a legnagyobbra hivatott nemzet és társadalom. Mi érezzük legjobban, hogy katona – katona, s a mi ellenségünk.

Földes Imre ma este nagy sikert s esténként sok pénzt fog bezsebelni. Nem azért, mert ügyes ember, hanem azért, mert a lelkek, a magyar lelkek naiv, tehát igaz rejtekéből csalja ki a tetszést. A Földes darabja egyszerű és valószínű dráma: Magyarországon a Burgot képviselik a katonák. A Burgot, sőt a Habsburgot, de nem a népet, melytől és melyben élnek. Óh, a császár katonái, a mi megrontóink, a mi súlyos átkaink, akiknek révén ifj. Ugron Gábor főispán lesz.

Hála istennek, a parlament egy országban se fejezi ki a társadalmat, hiszen éppen ezért parlament. Hála istennek, a magyar parlamenten kívül van még magyar színpad és társadalom is. *A császár katonái* magyar darab ugyanakkor, amikor antimilitáris, humánus és ellenzéki.

Nagyon dicsérjük Márkus Lászlót, aki a Magyar Színház számára rendezte ezt a darabot. A színészek, az innen-onnan szedettek, fegyelmeződtek, megnőttek a darabban. Nagy kár, hogy a Magyar Színházban kerül ma este színre ez a darab. Beöthy László nem érdemli meg, hogy drámát kapjon, s ha kap, véletlenül kap. Véletlenül ma a Magyar Színházban siker lesz, de a siker érdeme teljesen a Földes Imréé.

Magyar szó 1908. február 2.

Dyb.

98. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Miért halt meg?

Valóságos viták folynak, hogy miért halt meg Kardos Gyula. Talán azért, mert Benczúrnak érezte magát, s nem tudta túlélni a tehetségtelenség e szörnyű vádját. Talán játékos volt s könnyelmű, mint minden művész és magyar. Nem tudják kisűtni az igazságot még azok a lapok sem, ahol írmitudó munkatársak dolgoznak. Holott olyan egyszerű az egész dolog: a halál valamivel tekintélyesebb, mint az élet. Az életet nem nehéz megutálni, s mivel az ember nem válogathat, természetesen a halálhoz folyamodik.

II.

A horvátok vallása

Panaszkodik egy Horvátországban élő magyar államvasúti főnök. Panaszkodik, hogy őt és családját üldözik, gúnyolják a horvátok, mert ő csak polgári házasságot kötött a feleségével, s a horvátok jó katolikusok. A panaszból pedig minden második szónál kitör az a rejtegetett bú, hogy a horvátok nem a katolikusra, de a magyarra haragudnak. Persze, persze, a horvátoknak is csak az fáj, ami minden kicsi és szorongatott nációnak. Ők is azon csodálkoznak, mint más kicsi náció: hát vannak mások is? Ez a horvátok igazi vallása és nem a katolicizmus. Ördögbe is, csak nagy és finom nációk engedhetik meg maguknak azt a luxust, hogy a vallásokban válogassanak.

III.

A nevelőnő bánata

A nevelőnőnek olyan nagy bánata volt, hogy a Lánchídról akart beugrani a Dunába. És a nevelőnő bánata olyan közönséges: becsapta őt egy öreg úr. Az embert a szívszélhűdés környékezi: hogy csaphat be egy öreg úr egy fiatal nevelőnőt? S ha becsapja, miért akar a Dunának menni ez a nevelőnő? Uri családok, figyeljete: olyan nevelőnöket szegődtessetek, akik csak a fiatal urakat szeretik.

IV.

Javít a börtön?

Aradon a fogházban, a munkateremben egy rab megölte a társát. Mintha csak ott lettek volna valahol a falujokban a korcsma udvarán, s az ital elvette volna az eszüket. Összeszólalkoztak, a gyorsabb kezű ütött, s aki az ütést kapta, meghalt. Éppen az, aki a halálos ütést kapta, három nap múlva már szabadult volna a fogházból. S nem lehetetlen, hogy rövid időn belül ő üthetett volna agyon egy kicsit valakit. Az emberi gyarlóság olyan mély, hogy talán még az életnél is mélyebb. Mély, feneketlen és szomorú, s egy hivatalos moralistának nagy fájdalmat okozhat, ha látja, hogy még olyan kiváló intézmény se javít, mint a börtön.

Budapesti Napló 1908. február 4. Ód.

99. AZ ÚJ KONTOK

Ugron Gáborék nem akarják siratni Carlos királyt, mert ők a vérben fagyott zsarnoknak sem tudnak megbocsátani. Ezek a magyar republikánusok páratlanul kemény vitézek, mind Kontok ők. Európa összes republikánusai elbújhatnak a magyar Kontok mögött. Mert lám Franciaország is talán köztársasági ország volna egy kicsit. Brisson, a francia kamara elnöke ifjúsága óta változatlanul forradalmár. Hiszen maga Clemenceau miniszterelnök is állandóan s büszkén hangoztatja, hogy az ő politikája a nagy forradalom folytatása. Pichon külügyminiszter pláne személyes ismerőse még a Rimler-időkből Ugron úrnak. Azokból az idők-ből, amikor Ugron úr föl akarta robbantani a hármasszövetséget. És Clemenceau, Brisson és Pichon nem haboztak kijelenteni, hogy a lisszaboni gyilkosságot egyetlen francia se bocsátja meg. Egy-két anarchista hajlandóságú szocialista képviselő hiába próbált tiltakozni a francia kamarában. Brisson elnök kimondta a határozatot, hogy a kamara nagy többsége elítéli a gyilkosságot. És a História még se fogja megbélyegezni soha Franciaországot, hogy hűtlen lett a nagy forradalom hagyományaihoz. Franciaország parlamentje nem a portugál diktatúrát védte meg, de az emberi bestialitás ellen protestált. Franciaország a XVIII-ik század végén csinálta meg a maga forradalmát s ítélte királya fölött. De a XX-ik század Franciaországa már Soleilland-t, az emberi fenevadat sem öli meg. Mert embert ölni nem szabad még akkor se, ha ez az ember király és talán zsarnok.

Csodálkozunk hogy Ugron Konték legalább az új király miatt nem voltak könyörületesebbek a meggyilkolthoz. Ez a szegény, ifjú II. Manuel pedig milyen meghatóan fogadkozik. „Esküszöm, hogy a katolikus vallást és a királyság integritását meg fogom védeni.” És még ilyen fogadkozás se lágyítja meg a magyar klerikális republikánusokat. Talán a portugál Ugron Gáborok, a portugál Kontok könyörületesebbek lesznek. Mert egy elsikkasztani akart körülményre fölhívjuk ezennel a figyelmet. A spanyol és portugál forradalmi mozgalmakban nagy szerepe van a klerikalizmusnak. Annak a szélső klerikalizmusnak, melynek vezérei a jezsuiták. A jezsuiták pedig pláne déli és katolikus országokban valóságos fekete forradalmárok. A jezsuiták a királygyilkosságot is tudják menteni, ha ebből az Egyháznak haszna van. A legutóbbi spanyol választások idején a szélső klerikálisok szövetkeztek a legvörösebb republikánusokkal. A híres katalán mozgalomban a vezetés kezd kisiklani a republikánusok kezéből s átmenni a klerikálisokéba. A portugál forradalom úgyszólván testvére, sőt némileg szövetségese a katalán mozgalomnak. A Pyrenei félsziget két lehanyatlott, forró, vad, katolikus országában játszva találkoznak a legnagyobb ellentétek és ellenségek. Carlos királyt a szélső klerikálisok talán még jobban gyűlölték a republikánusok– sőt anarchistáknál. Modern, fölvilágosult fejű ember volt, sok hibával, talán nem uralkodásra termett, de ezt a sorsot nem érdemelte meg. A szegény Manuelt kioktatták, hogy kiket kell leginkább kiengesztelnie, s azért esküdzik most a klerikálisok kedvére. Kérdés, hogy a portugál klerikálisok megengesztelődnek-e. Íme a magyar klerikálisok kemények, s nem sajnálják Carlost, ami egy kicsit embertelenség, botrány is és megint nem használ a világ előtt Magyarországnak.

Hanem, új Kontok, kemény magyar republikánusok, hadd lássunk már itthon is egy kis férfiasságot. Portugália mégis messze van, s Bécs egészen közel. Még a magyar népnek se fog imponálni, ha az ő Kontjai egy holt portugál királlyal szemben vitézek és kérlelhetetlenek. Eddig, két év óta azt láttuk, hogy Ugron Kontéknál soha még fejedelem hűségesebb lakájokat nem szerződtetett. Be furcsa republikanizmus ez a klerikális republikanizmus, s be furcsa Kontok ezek az új Kontok.

Budapesti Napló 1908. február 5.

(A.)

100. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Egy szép torna

Franciaországban a Dreyfus-ügy egy nagy politikai istenítélet döntő ügye volt. Valami olyan nagy rendszerváltozást hozott, mint nálunk a koalíció győzelme. Természetesen ez a hasonlat csak a fordulat nagyságát jelenti s nem a minőségét. A nagy pörben két nagy francia intellektus került szembe: Anatole France és Jules Lemaitre. France Dreyfus, Zola és az igazság mellett, Lemaitre a másik párton. Res iudicata est, azok győztek, akik hittek az igazságban. Erre Jules Lemaitre tíz fölolvastat tartott néhai Jean-Jacques Rousseau-ról. Ő benne kereste meg a mai individuális emberszörnyeteg őseit, ahogy ő a modern embert nevezi. Anatole France pedig fogta magát s megírta Jeanne d'Arc élettörténetét, mely most jelenik meg könyvalakban. A francia nacionalistáknak olyan szentje Jeanne d'Arc, mint a francia szabadgondolkozóknak s új humanistáknak Jean-Jacques. És ha Lemaitre-ék kötődnek, Anatole France még írni fog néhány könyvet az ő kedveseiről. Íme, a nagy kultúrának egy apró, de csodaszép jelensége. Nálunk, állítólag, az egyetlen Mikszáth, aki a nagy fölfordulás után irodalmi elégtételt akar venni. Megírja a szabadelvű éra korrajzát Magyarországon, ha megírja. Melyik koalíciós írástudó, ha van ilyen, mer kiállani tornára, ilyen tornára? Nálunk a koalíciós győzelem egyszersmind az ideák elföldelését is jelenti. Ha a hatalom megvan, senki se gondol itt arra, s talán joggal, hogy az intellektusnak is adni kell valamit.

II.

A pápai grófok

Egy francia lap pikáns történeteket közöl arról, hogy és mennyiért adják a pápai grófságokat és hercegségeket. X. Pius először puritán akart lenni. De később rájött arra, hogy a Vatikán nem mondhat le a nemesítések jövedelméről. Franciaországban kelt el eddig a legtöbb pápai grófság. Itt tudniillik a köztársaság nemigen ad ilyen címeket. Most legutóbb is egy francia pénzember pápai grófságot vásárolt ötvenezer frankért. Mire a diploma megérkezett, a mi emberünk meg gondolta magát. Kétszer annyiért hercegséget is kapott volna. És beküldött még ötvenezer frankot, s megkapta a hercegséget. Érdekes, hogy a hatvanas, hetvenes, nyolcvanas, sőt kilencvenes évek magyar intelligenciája szégyellte volna, hogy pápai nemességet fogadjon el. S az idők jele, hogy ma már jelentkeznek az új és új magyar pápai grófok. Nagy konkurrenciát fognak csinálni ő felsége személye körüli minisztériumának.

III.

A drága bölcső

Vilmos császárnak mégiscsak vannak néha szép gesztusai is. Nemrégiben egy Szász-Kóburg hercegnek fia született. A herceg nagyon megörült a gyerekeknek, s örömeiben olyan bölcsőt rendelt, melyhez csak finom csipke ötezeröttszáz márka

árú kellett. De megtudta ezt a császár, s szigorú levelet írt a hercegnek. Csak azt kérdezte meg a levélben többek között, tudja-e a herceg, hogy ennyi pénzt sok előkelő német hivatalnok fizetésnek kap egy teljes esztendőre? És megkérdezte azt is, hogy kinek kell ez a sok csipke? A gyermeknek, aki esetleg meghal, mielőtt sejtené, milyen drága csipkés bölcsőben feküdt? Avagy a szülőknek, akik tudhatnák, hogy nem minden herceg hal meg csipkék között, akit csipkékre szültek? Hogy a Szász-Kóburg herceg mit válaszolt a levélre, arról nem szól a krónika. Csak az valószínűtlen, hogy a herceg a csipkéket odaajándékozta volna székvárosa lelencházának, egy lelenc-gyermek bölcsőjének díszítésére.

Budapesti Napló 1908. február 13.

Ód.

101. A FALU NEM HARAGSZIK

(Politika a malom alján – Mit mond a falu? – Beszélgetés falusi emberekkel – Nem haragusznak, de Amerikába mennek)

Bizonyos, hogy Actium után az egész római világ egy nagyot és boldogot sóhajtott. Akármit üzentek a bujdosók s állítunk mi, mai magyarok, a szatmári békének is örült egész Magyarország. Az ember embernek született s nem hérosznak: kívánja a háborút, de szereti a békét. Budapesten talán el se hiszik, hogy a vidék milyen csöndes, okos, nyugodt. Szó sincs róla: a Kossuth-nótát nem éneklük az emberek, talán sohse fogják énekelni. Benn, a lelkekben olyan változás történt, amilyen csak kétszáz évenként egyszer szokott. Beszélgettem hajdúságbeliekkel, szatmáriakkal, erdélyiekkel, bihariakkal. Most már sok nap óta a tatárdúláshoz szokott Szilágyságban élek. Senki se jókedvű, de senki se tüzes, avagy keseredett: egyébként kálvinista magyarok élnek erre.

Kíváncsiságból néhány tipikus falusi valakit kerestem ki, beszélgettem velük, úgy gondolom, hogy tanulságos, helyes és egy kicsit érdekes is a falusi közvéleményt hallani.

1. (B., ezeröttszáz hold földje van, bús dzsentri, régi negyvennyolcas.)

– No, bátyám, hát most már minden rendben van, győzött és uralkodik a negyvennyolc.

Kitért a tréfás gúny elől s nagyon szomorúan válaszolta:

– A szabadelvű pártnak sohse lett volna bátorsága a kvótát emelni.

– Tehát?

– Tehát: most már nem lehet visszacsinálni a dolgokat. Jobban szeretem, ha Andrássy és Kossuth csinálják meg a választási reformot, mintha kozmopolita és internacionális kalandorok csinálnák.

– És ha holnap új választás lenne?

– Megint Kun Árpádra szavaznék.

2. (T., kálvinista pap, a szabadelvű pártnak sokáig alelnöke a kerületben.)

– Tiszteletes uram nem lépett be még a negyvennyolcas pártba?

– Nem, öreg ember vagyok, aki megengedheti magának az elvhűséget.

– Hogyan tetszik az új rend?

– Csalók, ultramontánok, hitványok, előre láttam, előre mondtam.

– Miért nem mondja meg ezt a híveinek, tiszteletes uram?

– Nem vagyok számár, miért töресsem be éppen én az öreg fejemet?

3. (A. L., az édesapám, kigazda, van vagy százhusz földje[!], mindig negyvennyolcas volt.)

– Hát most már minden jól van ugye, édesapám?

– Hagyj nekem békét a politikával, éppen elég volt. Nem bánom én most már, akármi jön. Egyik kutya, másik eb, én többet soha még nem is szavazok.

4. (K. M., két háztelkes szavazó, értelmes, bocskoros nemes.)

– Kire szavazott az utolsó választásnál?

– A negyvennyolcasra, egye meg a fene. Most azután minden rosszabbul van, mint volt.

– Majd jönnek a szocialisták, azok igazságot tesznek.

– Persze, hogy elvegyék a két jól betáblázott házamat is. Jövőre majd arra szavazok, aki sok pénzt ad.

5. (P., fuvaros ember, nincs választójoga, híres izgága, elégedetlen ember.)

– No, öreg, jön az általános választói jog. Hallott már a szocialistákról[?]

– Hallani hallottam, de nem kérek belőlük.

– Hát kire szavaz, ha lesz joga?

– Akárkire, csak úr ne legyen, az urak szépen megöltek minket.

Íme öt vélemény, öt olyan falusi embertől, akiket világok választanak el egymástól. S ugyanilyen véleményeket hallottam más vidékek embereitől. Általában a nyomorúságban és züllésben is kényelmes érzés, hogy nincs zenebona. Az ember nyugodtan kapálhat, kaszálhat s pusztulhat el. A ravaszok, az intelligensebbek pedig annak örülnek, hogy panamázni lehet. Végre csak annyit, hogy hétszáz lélek lakik a faluban, s az utolsó években ötvenen vándoroltak ki Amerikába, s az amerikai rossz hírek dacára legalább ötvenen készülődnek. A falu nem haragszik, a falu csak pusztul és néptelenedik.

Budapesti Napló 1908. február 15.

(A.)

102. A MAGYAR PIMODÁN

I.

Tas Péter vagyok, harminchét esztendő, meglehetősen fáradt ember, költő vagy mi az ördög, az engem ma már nem érdekel. Távol élek mindentől, mindenkitől, egy-két könyvet, egy-két hitet s a napi boromat és pálinkámat túrom meg magam mellett. És vallomásokot akarok tenni minden kényszer nélkül, vallomásokot és meglátásokat küldök azoknak, akik az ilyesmit szeretik.

Tas vagyok, jó név, s a familiám nagyon, túlságosan magyar familia, s a Tasokat évszázadokon keresztül holtrészegen kellett kocsival hazahozni a hegyi pincéből, ahova ebéd után áhítatosan kiballagtak. Van egy bátyám, komoly jó polgári ember, akinek a részegeskedése is kormányozható, familiájára vesztül büszke, s ő azt állítja, hogy a mi legősebb ősrünk a legendás Tas vezér. Viszont bizonyos, hogy a Dózsa-féle lázadás korában már olyan koldusok voltunk, mint ma, mi: Tasok. A vallomások, amiket itt meg akarok kezdeni, nagyon furcsák, nagyon szokatlanok, s Magyarországon, ahol abból élünk, hogy hazudunk egymásnak, példátlanok is. Én a magyar Pimodánról akarok írni most, arról a kényszerről, mely a tatáros, turkos magyarokat, ha magyarok s egy kicsit zsenik, beleviszi az ivásba.

A francia Pimodán egy korszakban a kétségbeesett s magukat koruktól erőnekerejével elválasztó íróknak és művészeknek felejtő helye volt. Egy hotel, melynek titkos helyiségében a szent Ópiumtól nyerték az enyhülést azok, akiket Párizs, a világ, az élet megcsömörlesztett, s akik valamivel többnek hitték magukat, mint az akkor már alaposan kikezdett keresztyén és másféle Isten. Vendégképpen, elég ideig s Gautier sugalmazására idejárt Baudelaire is, sőt eljött kíváncsiságból az a nem kisebb nevű ember, aki ma: Balzac. Balzacnak szerencsére volt esze és bivalyereje, s ő, aki egy diner-re föl tudott hörpintgetni három üvegnyi médoc-ot, nem kért az ópiumból, nem kellett neki. Neki a bor se volt szükség és muszáj: ő, ha akarta, olyannak látta az életet, mint amilyen az élet nem tud vagy nem akar lenni, tehát szépnek és elbírhatóknak, érdemesnek.

Ellenben már Tinódi előtt minden magyar valakinek egy kicsit részegesnek kellett lennie egészen mostanáig, amikor megérkeztünk a nálunk sokkal később, ügyesebb zsidókhöz, akik már, ha magyar írók és művészek, igaziak, régi és nemes faj lévén, rossz gyomrú fajta, okosabb és finomabb narkotikumokat tudnak kieszelni és használni, mint a szesz. Én szegény Tas Péter, nem tehetek róla, hogy ameddig gyomorral bírom, az alkoholhoz menekülök ma is még, valahányszor a to be or not to be-nél kisebb vagy nagyobb, de mindig szörnyű kérdés kínoz, halálba akar vinni, holott a haláltól, mely közel kaszál hozzám, félek. Atyai ágon csupa egyszerű emberekre hivatkozhatom, holott kerültek a Tasokból és hamar lerongyoltakból valamikor homo regiusok is a maguk földjén, s nagyon tetszik nekem egy tizenharmadik vagy tizennegyedik századbéli ősröm, aki nagyszerepű ember volt, de csak így nevezte magát: Tas Barla diák. Azonban, hogy számárésszel és mulatságos szükségből én éppen verseket írtam s olykor írok, úgy gon-

dolom, hogy ezt nem az atyai leszármazódásomnak köszönhetem egészen, hiszen alapjában elég gyámoltalan emberek valának a Tasok. Úgy rabolhatták őket a harciasabb magyar dinasztia-népek, egyébként valószínűleg rokonfamíliák, ahogy csak akarták, rabolták is, és egy erdélyi faluban, úgy hallom, egy félfalunyi Tas él. Bocskorosak, parasztok, s mióta a filokszéra pusztít, pálinkát ivók, de akárhogy próbálták tagadni nadrágos és hétszilvafás göggel atyafiságukat előttem az atyám és a nagyatyám, biztos, hogy a rokonaim ők, ők az én rokonaim.

II.

Anyai ágon nagy sorig kálvinista pap és tanító az őszám, de Gáboriánoknak hívják őket, s ez gyanús: ezek nem ezeréves magyarok, ezeket nagyobb nyugtalanság hozta el erre, mint az ősmagyar lovasokat. Van is egy tradíció a különös, kenetes foglalkozásokat űző s éppen nem kenetes famíliában, hogy mielőtt Kálvin hite eljött volna Magyarországra, a Gáboriánok örmények és pápisták voltak.

A Gáboriánok nyugtalan emberek voltak valamennyien, ami nem illik se paphoz, se iskolamesterhez, de ők erről nyilván nem tehetek. Gáborián Ádám, a nagyatyám, versifikáló ember volt, mondják, s ha versei nem lehettek fölséges művek, halni szépen halt Gáborián Ádám: részegen és bánatosan nekiment a Szamosnak. Akkor már nem volt pap, s bár a katedrán is okvetlenül hitetlen és hűtellen volt gondolatban néhányszor a Seregek Urához, élni még se tudott nélküle, szegény, bolondos ember volt. Egyáltalában a Gáboriánok lelkileg csak annyira bírták az egyensúlyt, mint anyagiakban a Tasok. E két nem egyforma baj ellen egyformán védekeztek: ittak, úgy látszik a Gáboriánok nem teljes magyar talentummal. Ez lesz a magyarázója, hogy egy-két alapos örült került ki Gáborián Ádámon kívül is az anyám famíliájából, óh igen. Egzaltált, bolond, valószínűleg nem magyar família, mely azért vibrált, remegett, kínlódott annyit, hogy zsenit teremjen, ami – akármennyire önhitt vagyok is – nem jelenti azt, hogy énelem biztosan célt ért.

Mindenesetre: én már nem érkeztem vígan, kevés bajjal és kevés terheltséggel az életre s ahhoz, amit hosszú húzódozás, titubálás után mégis csinálni kezdtem: az íróshoz. Legrokonabbnak az összes volt és lehető magyar költők közül Csokonai Vitéz Mihályt érzem magamhoz, akibe szintén befolyt, ha igaz, egy kis szemita-féle vér. Örültem más világ a világom, mint amit, ha esetleg akármilyen nációba születtek volna bele, eltitkolhatnék mások elől. Magyarországon, ahol a kivétel szinte olyan sűrű, mint az utálatos durva, ázsiai köznapiság és útszéliség, nagy, nagy csapás ez. Ázsiában az én fajtám második rendű fajta volt, amely nem juthatott el sem az ópiumhoz, se a komoly Nirvánához, miként nem jutott el Laocehoz, sem ahhoz a nagy kultúrához, melynek a krisztusi kultúra csak beteg árnyéka.

Mondom: Csokonai Vitéz Mihály unokájának érzem és tudom magam: veszettül európaiatlan magyarnak, aki kacagató fanatizmussal és komolysággal él-hal Európáért. Csokonaiiban, Csokonai egy-egy versében, babonásan megérezem azokat a szavakat, amelyek csak dőzsölés után pattanhattak ki egy lázas és meg-

gyötört idegrendszer pörölymunkájából. Óh, ez nagy és titkos tudományom nekem: szavakon, agyakon, szellemességeken, régi embereken és írásokon is megérezni és megismerni a hajdani, elillant italmámort. Embereket, írókat, magyarakat, nemrég meghaltakat s ma is élőket ismerek, akiket talán később, ha folytatom ez írást, meg is nevezek, s akik valamennyien érdekes, bús rokonpéldák. A németek hírhedt alkoholisták s Hartlebennél különb Hartleben is ért már náluk hartlebeni sorsot, de a művész-temperamentumok alkoholizmusa nálunk a legkiabálóbb és legtipikusabb. A magyar fajtában öntudatlanul és rettenetesen él egy átok sejtése, azé a kielégülhetetlenségé, mely a féllkek átka. Féllkekűek lehettünk mint szép és harcias barbárok is már, s nem ok nélkül, sőt jogos keserűséggel döngettük a kultúrás Bizánc kapuját, s kellemetlenkedtünk a nyugati Európának. Mindaz, ami ezer éven át történt velünk, s amit szeretnénk a sorsharag számlájára írni, amit szépítgetünk s mártír-aureolával ékesítünk, a mi tökéletlenségünk bűne, következménye egyszerűen.

A művész, aki egy kicsit zseni és magyar, természetesen ezer métermázsával súlyosabb teherként cipeli lelkén az átkot. S megint magyar oka van annak, hogy nem hasist eszik hozzá, ami magasabb, finomabb idegrendszerek mérge, de kényszerűen és stílusosan boros kupát fog vagy pálinkás butykost.

Kíváncsiságból megkíséreltem egyszer, hogy van-e erőm nyolc-tíz hónapig egy csöpp alkohol nélkül élni. Volt: gyönyörűen bírtam, de szenzibilitásom, ami a legelőkelőbb művésztulajdonság s az új-román fajták után csak a szemita fajtákban s talán a japánban van meg nagyobb mértékben, az örületig kezdett fokozódni. A szürke, por-színű magyar élet még szürkébbé és átkosabbá borult előttem, s a halál veszedelmesen nekem indult. Gyávább voltam, és még ma is jobban szeretem az életet egy-két negyedóráig valaminek látni, mintsem elengedjem magam a mámor turista-kötele nélkül a meredélyen.

Egy-két hangot akartam csak most megütni magamban és azokban, akiknek lélekhúrjaiban az én melódiáim alusznak. Talán kissé bizarr ez a bevezető írás programnak, de megsejteti, hogy miről, kikről és hogyan akarok szólni. Az alkohollal, érzésekkel és versekkel élő ember a szeszélyes impulziók szeszélyes, beteg akrobatája. Néha olyan fegyverszünetet tart a lelke, hogy a halál és temető valósággal csataterék hozzá mérve. Máskor zúgva, mindent előntve indul meg, mint valami kiszabadult mesefolyam, s ilyenkor megszágyenül előtte minden bivaly-idegrendszer és isteni egészség. Mintha azonban azt máris meg tudtam volna mondani, hogy micsoda a magyar Pimodán, az Alkohol-hotel, amelynek a tetője kertté van alakítva, ahova lift nélkül kerülünk föl, s ahol felséges magyar lelkek virulnak vagy hervadnak el, mielőtt az igaz virulásba belefoghatnának.

III.

Vitéz, Csokonai Vitéz Mihály, akit Kölcsey parasztosnak, Kazinczy valószínűleg nem többnek, mint érdekesen furcsának látott, szegény Vitéz, megjárta. Akkor ő előtte, még az édesapja, vagy pláne nagyapja, magömlesztő álmaikban sem álmodhatták, hogy jó lesz sietni Mihállyal. Jó lesz sietni, hogy ha megszületik, fejbe ne verjék a fiút belülről s hogy meg ne sántuljon, egy bottal, melynek bunkó-

ja később, sokkal később, Nietzsche leend. Ez a Mihály, ha tíz-húsz évvel gyorsabban születik – hamarabb – nagyon jóra való valaki lesz. Elkésett, elkésették, tehát nem lehetett belőle disznótorok, csupán disznótorok hivatott költője. Ő már Voltaire-t fordítja, a szegény, s mivel nem harcias lélek, csinál ő is egy mindenmindegy filozófiát. Ha fölemelik az Olümposzra, az is jó, ha beletapossák a sárba, az se rossz. Az ő harciassága voltaképpen nem is ő benne, Csokonaiban tombolt, de az akkori, azelőtti, jóval azelőtti s a mostani Magyarországon. Megfojtunk mindenkit, aki nem éli a mi életünket (nem jut eszembe hirtelenül, hogyan mondják ezt magyarosabban). Azon nem csodálkozom, hogy Csokonai megírta ódáját a csikóbőrös kulacshoz, s hogy köpött a maga életidejének Magyarországra. De azon máig s utolsó óráimig csodálkoztam és csodálkozom, hogy nem írta meg a legfájdalmasabb magyar blaszfémiát.

Én, Tas Péter, nem fullasztom magamat sem vallásba, sem filozófiába, sem italba addig, míg bosszút nem állok. Például: igen régi tervem az, ha a szívem hirtelenül meg nem öl, végrendeletet írok. Szűk, kevés szavú lesz a végrendelet: ha valamikor netalán országossá és elvitathatatlaná válnék a nevem, a Tas-név, a magyarság bérlői, akik nemsokára nagyon meg fognak szorulni, ne próbáljanak engem argumentumnak előrántani. Én nem leszek enyhítő körülménye soha-soha annak a magyarságnak, amit ma ők készítenek. Ha nem szégyellném, azt mondanám, valami csodából megmaradtam az utolsó magyarnak. Én vagyok itt magyar, egyedül, én Tas Péter, s akármilyen szép ez, még büszke se tudok lenni rá. Csokonai okvetlenül érezhetett hasonlókat, de ő még nem merte, s ha merte volna, nem tudta kimondani.

Baudelaire, akinek élete hidegebb és természetesen még elegánsabb a hírénel, a Démonról dalol okosat. Ez a Démon nincs is, mink magunk vagyunk, de mégis van, s ez a Démon „képzelt okot ad, száz hazug mentséget s kapatja ajkunk gonosz italokra.” Csokonainak nem volt kiadója, de azért mondjuk, hogy nem adott neki a kiadója két pengő forintokat. Csizmája rossz volt, belement a hó-lé, az emberek pimaszok hozzá, ostobák, kívül-belül bűdösek, Debrecenben és mindenütt. A kulacs kotyog, kotyog, sőt dalol, de elromlik a gyomor, nem eszik az ember, könnyű prédája lesz a test, szív, tüdő, zuza, máj, vese, gerinc a leskelődő kóroknak. A verseinket nem olvassák, nem látják, s ha látják, nem értik, s ha megértik, jaj nekünk, mert ekkor nem értették meg még csak igazán. Hallunk gyönyörű helyeiről a világnak, enyhítőkről, kibékítőkről, hajók indulnak Kairó, India s Japán felé, és mi a Péterfián vagy a Nagymester utcán cammogunk kötésig a sárban. Amit valamikor őrzöngve kívántunk, óh jaj, beteljesedik, s ekkor vesszük észre, hogy vagy rosszat vagy nem eleget kívántunk. Lilla, mint mindig, szeleburdi, rossz, megunható, kevés vagy elérhetetlen, hozzánk jön feleségül vagy más-hoz megy. Oh édes kínok, hasznos kínok, drága képzelt okok, hazug és isteni mentségek, ezek a legjobb borkorcolyák, még a debreceni májas-hurkákánál is jobbak.

Két fajtájú mánora van a bornak, s ezt Csokonai is tudhatta, de csak nagyon finom ideg-szerkezetnek adatott meg e tapasztalat. Az első mánor olyan, mint akárkié, aki tud inni, kitüzesít bennünk minden öröm-hajlandóságot, s nagyon

hatalmasak vagyunk. Ezután jön az éjszaka-végi, hajnali vagy nappali alvás, furcsa, sok ébredéssel. Fejünket feszítik, ha fölkelünk, maga vagyunk a nyugtalan és megszemélyesült figyelés és figyelem, össze tudjuk kapcsolni a legantipodikusabb ideákat. S mikor alkonyul, egyszerre csak, akárhol járunk, nyugtalan s tovább is nyugtalannak maradó agyunkat, szívünket befogja a mindenség. Ez már egészen művész-érzés, s ilyenkor szeretem csak Homéroszt, s ilyenkor tudom úgy elképzelni Michelangelót, ahogy illik. Hangsúlyozom: ez másnap este jön, ez a legnagyobb emberi érzésképeség, ez szinte a legnagyobb titkokat is kiadó, eláruló egy vagy két óra. Ehhez nincs közvetlen köze az alkohol-mérgezésnek, a márnak, ez az idegeknek perverz bűvész-mutatványa, amiből csak a kikiáltó harsány szava hiányzik: köszönjük, kedves gazdánk, hogy ilyen édes kínokat szerezte nekünk. Szent hitem az, hogy minőségileg a D'Annunzio legáldottabb órái, sőt ez órák életfogyasztó erejükben is teljességgel hasonlósak. De D'Annunzióknak s nála különbeknek vagy hozzá hasonlóknak, árják, hogy egy számár teóriára utalással értessem meg könnyebben magam, nem kellett azelőtti napon olyan drasztikus preparálás, mint nekünk. És ez a csoda éppen, ez az érdekes, ezért vallanivaló a Tas Péter vallomása, ezért tudom én, Tas Péter, úgy érezni Csokonait, mint egy elevent, s azért tanulságos ez a példátlan tanulmány-ellenes tanulmány. Ez órákban szoktam én érezni azt, hogy az élet nem rejtély, nem csoda, nem titok, gyermekesen egyszerű. Az élet néznivaló és éreznivaló, mindenben benne van a szépség és a béke, s minden fölött vagyunk mi, akik ezt érezni tudjuk, képesek vagyunk. Ilyenkor teremtő kedve van az embernek, s Csokonainak, Balassa után az első magyar poétának s okvetlenül legelső modern magyarnak és magyar intellektuálisnak, ilyenkor születhettek azok a versei (hét száz, nem is hét, szűk esztendőjében a magyar nyelvnek), melyeket az ember szeretne ma is elloponi.

IV.

Egy káprázatosan gazdag fejű, fiatal s máris diadalmas magyar író, barátom, egyszer, amikor még Budapesten éltem, a zseniről adott magyarázatot. Ma sem tudom, ötlet volt-e, blaszfémia, tragikus meggyőződés, hecc vagy micsoda? Azt bizonyította, hogy a zseni, a géniusz, a kellő időben megérkezett – (óvatosan nevezem meg) vérbaj. Tehát valamelyik dédapánk szerencsétlensége nem skrofulaként üt ki rajtunk, hanem – zsenik leszünk. Minden kutatás szerint Dante korában nem ismerte Európa a szerelemnek e száz percentsen fölül pótdóáját. Amerikából hozták, indián ajándékképpen Olaszországba francia katonák – mondja az egyik tudós. A másik Keletre mutat, bár nem lehetetlen, sőt valószínű, hogy Keletnek, ahol mert nagyon romboló, tehát valószínűleg nagyon fiatal, mi adtuk ezt a betegséget, mi Európa. Így fizettük meg tudniillik a világosságot, mely közmondás szerint Keletről jön, s melyet valóban így szokás megfizetni.

Ha ötlet is volt, engem foglalkoztatott a dolog, s már akkor mondtam a barátomnak: és az alkohol? Azután tovább töprengtem, s valami affélére lyukadtam ki: hogy valóban régi atavisztikus mérgek eredménye lehet a zseni. A nyavalyák is úgy hálnak meg, mint korszakok, állatfajok és világfelfogások, úgy is születnek. Ki tudja, az ősember micsoda irtózatos nyavalyákat ismerhetett, cipelt a testében, de

amelyek vissza tudnak ütni az utódokban millió évek múlva is. Hanem az alkohol okvetlenül éppen olyan végzetes bűne volt az embernek, ez bizonyos, mint a csók, melyet mégse úgy eszközölnek a gerlék, mint mi. Ahogy nőtt majom vagy micsoda őseinknek szellemi befogadó talentuma, úgy nőtt a félelmük a betegségek, haláltól, kétségtől és bánattól. Ez vitte az embert a szerelmi raffinement-ok s mesterséges mámorok kigondolására. Ezekből lettek az idegbajok és idegpotenciák, sőt ezekből lesz lassan-lassan a művészet. Ha nem félnék, hogy Rousseau-ba botlom akaratlanul, azt mondanám, hogy a civilizáció az ember-egyedek betegségeinek virulens összetétele, egy Halál-fa, amely virágzik. Mákból, nadragulyából, nem tudom én miből csinálta az öntudata miatt szenvedő ember az első varázsszert. Bizonyos, hogy a bor későbbben jött, s ez mintha a szumir-elmélet mellett bizonyítana: akármilyen habarékfajta s félfajta volnánk mi magyarok, régi fajták életei lappanganak bennünk. Mert az erjedt kancatej meséjében nem hiszek, s nem hiszem el, hogy görögéknél vagy bolgáréknál rúgtak be először bortól a magyarok. Ámbár egy kutya: a szesz mómort ismerték, szerették, vadították, hatalmasították magukat vele jobban, mint mások. Természetesen, hogy a zseni, aki az emberi civilizáció legbolondabb és legszebb virága, attól koldul, aminek létét köszönheti. Máshol más, talán kikutathatatlan, régi mérgek is dolgozhatnak a zseniben, s nálunk is talán, ahol a fajok nagyon összezaggyálódtak. De az alkoholnak elsőbbségi jogának kell lennie nálunk, csatázók voltunk, csatázó fajta, s bizony alkohol nélkül nem lehetünk volna, néha-néha, Núbia párdúcai. Valahány főlemelő eseménye van szép, hivatalos, magyar históriáknak, egy filozófiaiag képzett borszakértőt szeretnék kihallgatni róluk, felőlük.

Csokonai első magyarunk volt, aki az egyén isteni felsőbbtségét magyarul érezte, s a többit elvégezte az az öröklés, amely fiatalon hajtotta őt föl a Halál elé. Vannak bizonyosságok, amelyek kívülről-belülről állandóan verik az ember mellét. Például, ha azt érzi, sőt tudja az ember, hogy a saját létezése vagy humbug, vagy beteg cáfolata minden fejlődés-törvénynek. Ha Heine kurd vagy albán zsidónak születik, ezen ő okvetlenül segített volna. De képzeljük el, hogy Montaigne a maga idejében magyarnak születik. Képzeljük el, hogy Csokonai Vitéz Mihály az akkori Moldovában, oláhnak s belsőleg olyanként terem meg, amilyen volt. Ezek gyakoriságok s mégis problémák, napihírek és mégis titkok, és ideje volna már, hogy Lombrosónál és sokféle epigonjainál valaki alaposabban bánjon el a zsenivel s az úgynevezett egyéniséggel. Az, amit Madách korszellemnek nevez, úgyis föl van készülve erre a nagy és talán szükséges leszámolásra. El kell következnie annak a boldog kornak, amikor konszolidált, okos társadalomban egyéniségnek, zseninek nem szabad születnie. Ez is Nyugaton fog megtörténni – előbb s mi még sokáig fogunk vendégeket szállítani –, nem mondom, hogy okvetlenül csak az Alkohol-hotelnek, de – a Szerencsétlenségnek. Ehhez különösen megvan nekünk minden lehetőségünk, rendeltetésünk, átkunk és mindenünk. Franciaországban már talán csak az auvergne-i zsákhordók vigasztalódnak borral, amikor még nálunk kénytelenek lesznek alkoholt szedni magukba azok is, akik, mint kötelességtudó Atlaszok, emelik vállukon az eget, s az Univerzumot.

Tasfalván, ahol hírmondó sincs a Tas-famíliából, hacsak a hajdani Tas-jobbágyok vérében nincs Tas-vér, láttam régen, valamikor, egy követválasztást. Leitta magát az egész nyomorult falu, s én, mint vakációs diák-vendég, a notárius rokona, bámultam a Tasok ősi fészkére. Butácska fejemben, mely, hajh, okos, szép, kis magyar fej volt, furcsákat és boldogakat eszeltem én ki akkor. Láttam ölelkezni a pópista papot a kálvinista pappal, a kántort a Mózsi sakterrel, urat a paraszttal, minden magyarokat egymással. Volt három-négy földesúr-féle a faluban, egy-két királyi gógó, gazdagodó paraszt, a pénzes árendás, a Mózsi, még két zsidó, két pap, a jegyző, két kántortanító. Magyar falu volt s a többi népség: züllött, romló, kétségbeesett, haszontalan, fajtalan, beteg, éhes magyar paraszt. Ha valamelyikben olykor egy pirinyó magyaros büszkeség ébredt föl akaratlanul vagy váratlanul, belerúgott már az árendás is, az urak és papok példájára. De akkor, a követválasztás előtt, ugyanazon borból ivott az egész falu, s én édes ámulással láttam, hogy ezek egyformák. Most is hallom az összeölelkezett részek hangos gügyögését: „testvérek és magyarok vagyunk”, „a magyar embert jókedvében teremtette az isten”. Az árendás is azt mondta, Mózsi is azt mondta (szabad volt nekik ez alkalommal) s a földesúr-félék csókolták a háztelkes, szavazó magyart. Ekkor így szólottam magamban: bort kellene inniuk mindig, egyféle bort, s mindig követválasztásra készülniük. Ha valaki látott boros magyar tömeget, úrral tarkázott parasztot, a legvegyesebbet, látta akkor a földkerekség legösszegyülemltebb önéreztét. Napóleon idejében ötven, beborozott magyar inzurgens azt hitte, hogy két hét alatt rendet tud csinálni ebben a kis rongyos Európában. Csak hetykén s táncolva sírni, megrémülni önnön-bátorságától avagy teljesen leszerelni tud jobban a kijózanodott magyar, mint hinni és akarni a mámoros.

Katona Józsefet gyakran elképzelem, látom, amikor utolsó éveiben mámorát olykor kialudva, fájós fejjel, csömörrel ébredt. Milyen senkinek érezhette magát, lumpnak, rongynak, utolsónak, maga-bolondítónak és Bánk bánt semminek. De máskor, amikor feledni akart (s bizony neki volt felednivalója), milyen rosszul járt volna Shakespeare, ha föltámad, s bekukkant Kecskemétre. Majd megmondta volna akkor neki Katona József, hogy kicsoda az igazi Shakespeare, s mit tud, ha éppen kedve van hozzá, a magyar. Én is ismertem valakit – isten nyugasztalja, mert szép fejű magyar volt, keveset élt és sokat szenvedett –, aki Ibsenre haragudott, ha ivott. Ital nélkül, gunnyadt elmével a magyar átkot emlegette, siratta, de ha ivott, csak azt érezte, hogy különb, mint Ibsen. Meglopottnak, megraboltnak érezte magát, ha az északi, az új Shakespeare mert valamit írni. És én nem tudom, mert olyan sűrű fátylas, huncut, ördögös az élet a maga millió-egy rébuszával, nem volt-e vajon igaza. Néha a bizonyosnál jobban érzem, hogy Shakespeare ellopta egy nyomorult ír csavargó ideáit, Heine, az igazi, ki se került a gettóból s Ibsen-authentikosz mint gyógyszerári laboráns halt meg. Talán a magyar mámorak igaza van, talán a magyar mámorak van igaza: mi istenek vagyunk, de mezetlen koldusoknak muszáj látszanunk.

Nietzscheről azt sütötte ki egy francia orvos, hogy memóriája fogytán, paralízise nőttén tett egyre szédítő mélységek fölött járóbb és újszerűbb a nyelve. Ugyanez az orvos sok elődjével és sok epigonjával egyetemben minden új elme-produkciót

ilyetén módon bírált. Eszerint Flaubert, mikor már emlékezni se tudott, s nem merete magát ellenőriztetni korok és történelmek ismerőivel, megírta a Bovaryt. Nietzsche sok mindent a maga kamerárius nevére nevezett volna meg, de nem jutott eszébe a szükséges köznapi szó. A poétában se képesség a nagy távolhe-lyek játszi áthidalása, az új ige, a bátor szokellés, az ismeretlen ihletek átkölcsön-zése, hanem muszájos koldusság. Nemcsak az alkohol fogyasztat minden déjeuner-nél vagy diner-nél memóriát, de az alkohol is nagy étvágygal ezt cselek-szi.[!] S az alkoholos zseni vagy zseniféle – e teória értelmében – kénytelen újat mondani akkor is, amikor talán nem akar. Elvész hatalma a szótár-szavak fölött, patológikus kényszer, parancs olyan logikai bukfencekre bírják, hogy önmaga elszédül, ha leírta, ha olvassa, hogy milyen újat és igazat írt le. Nem állítom most se, s nem ezt a főnti bölcseskedést akarom tódítani, hogy Püthagorász is alkoholi-sta volt s utána, mindenki, aki meglepőt mondott. Már magyarázni próbáltam, hogy az alkohol sokszor és sokaknál nem alkohol, sőt nem is direkt, az egyént inficiáló mérge. De magyarul ez mégiscsak leginkább alkohol, s egy tipikus, har-cias magyar agyvelő, halála előtt valamivel bevallotta: mikor írni akar, nem tudja még, hogy miről fog írni, s kiűrített konyakos poharakon keresztül tud csak önma-gába nézni. Ma is bámulok egy teljességgel plebejus idegrendszer, egy néhai magyar költőt, híres ex-újságíró s nagy alkoholistát, aki olcsó hazafiasságú, nyil-ván muszájból írott verseibe olyan szavakat ékelt, amelyek fölférnének a Faust harmadik részébe is, ha Goethe véletlenül megírja.

S azok, akikkel élek, jobban mondva, akiknek az élete elől ki nem térhetek, s akiket szinte annyira magyaroknak tartok, mint magamat, megint engem igazol-nak. Az, aki Szegeden, sőt Szögedében, ugyanazt csinálja a tanya-nyelvvél s tanya-gondolattal, mint a városival és rafinálttal a legvárosibb, legrafináltabb és legbetegebb író-zseni, ő is az én emberem és tanúm. Az én emberem és tanúm az a Budapesten élő és író, rokkant, de a trombitára mindig fölhorkanó paripára emlékeztető valaki, aki nekem, neked, neki s mindenkinek beleharsogja a fülébe, ha már nagyon-nagyon részeg: én vagyok a legnagyobb magyar író. S egy Jókai tudna örülni talán legjobban annak, hogy van egy gyanús fajtából sarjadt barátom is, aki magyaros, lázas, színes, jelzős elbámulásait alighanem a fölhajtott boros-pohár fenekének szívérványozásából cseni el. Szeretném neveiken nevezni őket, de mikor olyan gyáva vagyok, hogy Jókait is csak így merem aposztrofálni. Holott láttam, együtt ebédeltünk egyszer, pezsgős ebéden, igaz, hogy már Grósz Bella idejében, amikor a mi fejedelmünk sűrűn csókolta meg pezsgő közben is a belső zsebből ki-kirántott konyakos üveget. Szeretnék aggodalom nélkül idézni egy új magyar poétából is, akiben az én igazságom hevesebben és bátrabban dolgozott. Ezt talán meg is teszem: „kik rátermettek messiási sorsra, belefúltak mámorba, alkoholba”, – ami legalábbis jellemző. Mert magyar poéta mondta, s úgy mondta, hogy elég sokan az emlékező tehetségükbe vájták és vették. Valószínű igazság: egy össze-vissza, de egységes átkú fajta vagy fajta-keverék, mely egyénenként és tömegben is csak csinált mámmal éri vagy véli elérhetni önmagát. Vagy le-gyünk hízelgőbbek magunkhoz: egy génius, mely csak akkor ismer magára, ha

részeg, s mely megjárja, mert körülülük olyan fajták, melyeknél a részegség könnyen és ital nélkül jön.

VI.

Persze nem mindenki iszik, ismerek a faluban bornemissza parasztot, azután meg Rákosi Jenő sem iszik, Bródy Sándor sem iszik Lánczy Leó sem, Wekerle Sándor sem. De sem a típus, sem a jellemzően kivételes nem ő bennük és általuk hordozódik. Különösen összezagyvált társadalom vagyunk, egy társadalom, mely nem is társadalom, de magyar volna, ha volna. Mennyire lehetetlen, botor és lelketlen azonban ez a kitalálás, magammal bizonyítom. Vajmi sokszor én, Tas Péter, az ő egyetlen magyarságára hiú és büszke, kételkedem: talán én nem vagyok magyar. Talán elaludtak a szüleim, s én is aludtam, holott aludni már veronállal se tudok. Talán az ifjú, pesti újságírók a magyarok, ezek a szerencsés kópék, akiket sohase íz, kínoz látás és gondolkozás. Ezek a derék, irigylendő fiúk, akik olvasnak Erzsébetvárosról, s mivel ők csak Erzsébetfalvát ismerik, tréfás dalban megírják az újságjukban: „Erzsébetváros itt vagyon Budapest közelében”. A rím reá „éppen”, „égen”, „egészen”, „légyen”, „régen”, „lében”, nagyon sok a rím, óh, nagyon sok. S akik mindenre tudnak rímet, azok már boldog emberek és magyarok, s azoknak nem fáj a magyar Pimodán. Tudja isten s a józanabb eszem, nekem se fáj ez, ha bármennyire illetett és érdekelt is vagyok. Úgy kell annak, aki rosszul és rosszra született, s aki ideál-rontónak is különb ideálépítő a hivatásosaknál. Szabó Miska jut az eszembe, aki afféle gazda volt az apámnál, jó ember volt, de szerette az italt. Egy özvegyasszonnyal váltott jegyet, s a nagy alkalomra elmentünk mi is. Az apám, az anyám és én, a nyolcéves fiú, nyavalyás már akkor is. Szabó Miska az úrfit, becses magamat, bevitt a kisebbik szobába, s itatott. Apám, anyám csak akkor kaptak észhez, amikor az én kis nyolc éves gyermek-fizikumom tiltakozni kezdett. Szerencsére, az engem berúgató Szabó Miska, a vőlegény is, tökrészeg volt, s így igazat is mondhatott: „Ne tessék én reám haragudni, se a Péter úrfira, jaj annak a magyar embernek, aki nem tud inni, meg kell ezt tanulni”.

Oh, a Szabó Miska igazsága, milyen igazság ez, mennyire látom naponként és estenként. Mellettem ült sokáig egy ember, aki maga az Ártás és Téboly volt. S ez az ember terhelt, titkos mérgektől mérgezetten csak éppen az alkoholhoz nem mert nyúlni. Ártás és Téboly volt ő, de belsőleg magyar, s negyvenéves korában inni kezdett. Lehet, hogy azóta el is pusztult, mivel elpusztul mindenki, aki utamba akad. Úgy jöttem az én utamon, hogy minden cimboráim kidőltekk mellőlem, fegyházba, tébolydába, sírba. Ő is, a negyvenéves, a bolond és zseniális végül az én poharam szomszédjáért nyúlt: Szabó Miskának akart igazat adni tudta nélkül, Szabó Miskának akart igazat adni, akinek úgyis igaza van.

VII.

Asszony-lélek vagyok, âme féminine, ma is, amikor nem futkosok többé hisztériás sírással Budapest, Párizs és Róma háromszögében. Már sok mindennel tisztában vagyok, sok minden nem kell, ami valamikor borzasztóan kellett, s ezer oktan rohamom van ma is még naponként. Elkezd fájni egy régi, hiú fájdalom s úgy fáj,

hogy majd megbolondulok, rá gondolok egy régi gondolatra, s szeretnék karddal összeaprítani néhány embert. A Tasok vitézlő vére ez, huncutul effeminálódva, falusi vér és lélek, de női lélek, úri lélek, gyáva lélek, barbár lélek. A többi csak cafrang rajtam, a többi: a civilizáció, a nehezemre eső férfiaskodás, a Nietzsche koncepciójára rálicitáló én-kultusz. Ez mind: úri és barbár, ami együtt női és természetesen negációja a mai kultúrának, mely férfias, sőt nő-férfiasító, demokrata és szociális, mindenek fölött pedig mesterséges.

Amikor író vagy mi az ördög lett belőlem, találkoznom és barátkoznom kellett volna egy valahonnani, goromba Sainte-Beuve-vel. Ez nyilván észrevette volna (honny soit, qui Wilde-ra gondol), hogy alapjában, belül, igazán, én asszony vagyok. S így szólott volna hozzám: Madame, így nem lehet írói pályára lépni, tessék előbb eldobni a fiatalságát s asszonyos hiúságát. Mert ott kezdődött az én tragédiám, hogy fiatal és asszonyosan hiú vagyok, amióta eszmélek. Hiába kop-tam, kopaszodtam, podagrásodtam s leptek el a nyavalyák, mindig Chaulnes hercegnőként éreztem: egy hercegnő, egy Tas Péter, a plebs számára sohse lehet idősebb harminc esztendősnél. S így gyűlöltettem meg magamat az emberekkel, akik fontos személyek, de akiket én sohse tartottam elég embereknek, holott ha megkoszorúztak, jólesett. Így voltam kénytelen, mikor már a sírógörcsök közléről fenyegettek, hogy férfiaságom látszatát megőrizzem, alkoholba menekülni, honnan, amíg fiatalsággal bírtam, mindig mint részeg győző kerültem ki.

Stuart Máriának, vagy Stuart Máriának is, volt végzetes afférja amiatt, hogy elsőnek akart belépni a templomba sok asszony közül? Nekem evvel az elsőséggel volt valamikor nagyon sok asszonyos bajom: templomba, iskolába, hírnévbe, női szüzességbe elsőnek akartam bejutni. Az Erinnysek úgy büntettek ezért, hogy ott se lehettem első, ahol rajtam kívül még keresnivaló, sőt áhítnivaló joga sem volt másnak. Diákkoromban meg akartam verni a tornatanáromat, mert hármast, elégségest rondított bele a mindenből-jeles bizonyítványomba. Attól kellett félnem, hogy ez engem második helyre juttat, valaki mögé, aki a tornából is jeles klasszifikációt kapott. Ezúttal s talán ezúttal először és utoljára nem vitatták el tőlem asszonylelkem örök, beteg, vágyva-vágyott örömét, az elsőséget. Azóta mintha minden összebeszélt volna ellenem, hogy megkóstoltassa az utolsónál utolsóbb sorsot: a második vagy harmadik hely sorsát. Ördög és pokol, de főképpen kedves kortársaim összefogtak a fiatalságom és a hiúságom ellen. Hiszen jól dolgoztak: távoztam minden helyről, elsőről, másodikról és harmadikról, messze élek; nem is élek. De ama halottak közül való halott vagyok, akivel számolniuk kellett az élőknek, mert nem a kenyerüket veszem el. A nyugalmukat veszélyeztettem, a hitüket s ezenfölül a cinizmusukat, és amikor az ő fajtájukból való újak és éhesek jönnek, ez ifjú Sámsonok kezében én leszek a számár-állkapocs.

VIII.

A Művészetről egykoron bizony nekem is megvolt a magam biztos, közönséges, jól belovagolt vesszőparipája. Számot vettem szépen, hogy ki vagyok, honnan jövök, mennyi az erőm, mik izgatnak legjobban, meddig mehetek és merre van tőlem a Művészet. Az én race-om a kirgiz szomszédságból nem igen hozhatott

magával előtte járó lángoszlopokat, lelkébe ivódott szomjúságokat avagy igézete-
ket. Egyéni balsors; kissé a legendának is apokrif Hunor és Magor-legendára
emlékeztető, hogy nekivágtam az ingoványnak a daloló és táncoló szűzekért.
Mégis azt hittem, sokáig, hogy a Művészet Athénhoz egészen közel van, de
Spártától éppen olyan messze, mint Rómától, Karthágótól vagy Jeruzsálemtől.
Csalódtam: Athén és a Művészet Spártától vannak legtávolabb, s Cincinnatustól
Ovidiusig egy lépés az út. S az új, gazdasági, modern életben még közelebb van
Athénhez egy jószelű, örmény vitorlás, s hasonlóképpen közel vannak a jeruzsá-
lemi pénzváltók is. Őszvérekkel járnak a kalmárok, lelkileg még ma is, s őszvé-
rekkel könnyebb az Olümposzra fölkapaszkodni, mint erdélyi, köpcös, mokány
lovakkal. Ezek olcsó panaszoknak látszanak, néhai Tolnai Lajoshoz se illett kara-
kánóságoknak, de az őszinteség nem tehet arról, hogy ő útszéli. És sok szabad
annak, aki megjárta az ő hitével, aki félreállott a törekvők útjából s akinek bár még
el se érte negyvenedik életévét, már memoárokat kell írnia.

Kutatok fájdalomaim fekete ládájában, mi is volt a legfájóbb az én fájdalomaim kö-
zött, melyek bőven voltak és sohse voltak író-fájdalmak, de amolyan igaziak? Az
Asszony nagyon kellett, mindig kellett, meghalni könnyebben és hamarabb tud-
tam volna az Asszonyért, mint a Művészetért. De az Asszony aránylag, így-úgy,
valahogyan mindig kegyesebb volt hozzám a Másiknál s az ember-bozótoknál,
melyeket át kellett volna gázolnom, hogy a Másikhoz jussak, a Művészethez. Az
Asszony gonoszságáért egyenesen és csak a halált állapítottam meg mindig, mint
medikámentumot. A Másik sohse volt olyan nagylelkű, hogy a halálra mutatott
volna: életet és dacot parancsolt, ezekhez pedig mámor, alkohol kellett. Csak ne
került volna napi parancsnak közénk, közém és a Művészet közé, a Pénz. Amivel
jöttem, azt megcsináltam volna, akinek nem tetszettem, leköttem volna, s ma
nem volnék önvádaskodó, síró és nyugtalan halott. De szörnyűségesen érzem a
különbséget, hogy ital-példával éljek, a Goulet, Moët és Chandonne és a magyar
pezsgők között. Szeretek sok fehérneműt fogyasztani, a bőrömet finomítani, sze-
retem a jó szappant s a jóféle illatszereket. Szeretek olyan Krőzus lenni, mint
Morgan, a puha, keleti finom, szememmel játszó, sokszínű, süppedő és originális
szőnyeg is nagy gyöngém. A yachtról, mely enyém, s nem lesz az enyém soha, s
nem ócska vitorlás, mint a Herczeg Ferencé, már verseket írtam. Ördögbe is, ne
nézzen engem senki bambának, tudtam én azt, hogy ezt a sok vágyat, akaratot
nem fogom teljesíthetni magyar versekből, sőt semmilyen versekből se. De vi-
gasztalásul, narkózisul, csak éppen annyit akartam és akarhattam, hogy legyek
az, ami lehetek. Ne álljon például engem tudomásul venni Herodes Magyaror-
szágon, mint ahogy Judeában élt őse is észrevette a kisdedet, aki bajt hozott. No,
ezt el is értem. Herodes, az új Herodes, nem öletett le sok száz kisdedet: egye-
nesen reámhibázott. Én vártam, hogy valaki segítségemre fog sietni, végre sem
maga az ügy, sem a halál nem egy emberé, de hiába vártam, úgy buktam el,
hogy egy-két passzív szamaritánuson kívül még észre se vette senki. Ellenben
arról gerezdesen rakottan szólt a beszéd, hogy Tas Péter korcsmázik, Tas Pé-
ter hisztériás, ami igaz. Hogy Tas Péter gonosz, harapó szájára veszi az ő társait,
s rosszat mond mindenikről. Honnan jusson eszébe Budapesten valakinek, hogy

vannak nemes, érzéseikben túlon túl becsületes emberek is, szokatlanok Budapesten? Nem a heraldika által nemesek, de ezer hibájuk, fájdalomuk, pompájuk és emberségük által.

IX.

Bezzeg faltörő kosnak akkoriban, elején az én történetemnek, jó voltam, sőt nagyon jó voltam. E csak kulturátlanságában egységes, magyarul betyár, zsidóul frech, még nemes fölbuzdulásaiban is hazug Budapesten. Vad-bús, egyelőre értelmetlen, a magyarság és a jó véletlenségű vallás passe-partout-jával fölszerelt, kemény fej. Neki is mentem minden falnak, a szittyának és betűnélkülinek elsősorban, mert ehhez első jussom volt, de a héber betűsnek is, ha muszáj volt. Egy-két rést törtem, úgy emlékszem, egy-két babonát szétrúgtam, egy-két embert meghódítottam, talán. A csoda csak két napig csoda, az emberek fölocsúdtak, s a halottakat eltakarították velem együtt. Az én fejem kissé összetört, de a szemem ép maradt s láttam, mint ugrálnak be a réseken, azok, akik engem a legharagosabban ugrattak. Ez is fátum: olyan embernek születni, aki másoknak egyengeti az útját harminc éven felül és mindenütt, a leendőkné is. De ennél a fátumnál jobban fáj, hogy véres fejemet és szívemet senki se látja, most se látja. Amikor, abban az időben, melyben ezek történtek, egy kis enyhülést s barátokat akartam az alkoholon kívül, bolondokat vagy igazán fantasztákat kellett társaimul kikeresnem. Akiknek a dolgok külső rendje szerint testvéreként kellett volna állniok mellettem, elmentek a vásárra, már előre örültek a bekövetkezendőkné, amikor nem szükséges az én személyemmel, mint aktuálissal foglalkozniok. Valószínű, hogy asszonylelkem beleránt, kényszerít sok igazságtalanságba is, de a haragom igazságos. S nevetek előre azon az engem vigasztalni akaró bölcsen, aki kül- és belföldi példákkal akar meggyőzni arról, hogy ez mindig így volt. Nekem sem Akiba, se más, hitelesebb bölcs nem imponál: a hivatásos bölcs tanároknak dolgozik, az egyéniség viszont a saját maga filozófusa. Joga van mindenkinek, akinek képessége van hozzá, saját hibáit megbocsátani, s reklamálni az emberektől azt, ami hite szerint reklamálendő.

X.

Az Este bemázolta már lelkemet a búcsúzó novemberi Nap leírhatatlan, gyászos, szép színeivel: meghalok vagy legalábbis szeretnék meghalni. Nem úgy, hogy jöjjön a halál akkor, amikor én tudom, ehhez kissé rosszak az idegeim. De lepjen meg bármikor, s két nap múlva egy falusi temetőben olvashassa bárki akár helyesírási hibákkal a fekete fején: „It nyukszik Tas Péter”. Egy piros kancsó áll előttem: már csak a fenekén ül két-három kis pohárnyi bor. Ez a kancsó nem is ígért többet vagy mást: bort ígért addig, míg a fenekét érem. De az étellel, az istenét neki, kissé másképpen szerződötünk, akkor, amikor ifjú könnyelműséggel kötöttem az alkukat, s adtam a foglalókat. Jó, én, ha időm, erőm és szeszélyem van rá, megkeresem a magyar törvényszerűséget magamnak, s megépítem a magyar Pimodánt. De énutánam jöhetnek még jobbhiszemű, még ártatlanabb, s magukon segíteni sehogy se tudó legények. Itt, e földön, hol élünk s halunk kell, minden csak rosszabbul lesz, mint ma van. Szóval még csak ezután lesz

igazán jó dolguk azoknak, akik másolatoknak születnek, de olyan éhes másolatoknak, akik meg tudnak enni, ha éhesek, tíz eredetét.

Athé, vagy hogy is nevezi Julius Caesarban a romlás istennőjét Shakespeare, nekünk engedte seregét. A föltorlódott, ókori, tatár vadság s a huszadik század stílustalan, szmokingos szalonzsiványsága készülnek alaposan megölni azt, ami szép magyarság és intellektualitás óhajtana lenni. Jó is volt ez elől félrehúzódni, s nagy – hogy így mondjam – típus-fájdalmak helyett csak önnönmagamért fájni és szenvedni. Milyen szent és nagy dolog a fájdalom, szegélyezve régi haragok és dühök lilaszínű-barna, terhes glóriájával. Megint csak Baudelaire tanácsa kell a boros kancsó mellé: ok és mentség a sírásra és elpusztulásra.

Elég öreg és elég anti-poéta, sőt moralista vagyok ma már ahhoz, hogy megkönnyítsen engem a másokért sírt sírás. Siratom magamat természetesen mindenek előtt, mert farizeus az, aki magánál mást különbnek, becseesebbnek és szánnivalóbbnak tart. De siratok azután mindenkit, akinek érzései parancsolók, abszolútak, hatalmasabbak az embernél, nem kanalizálhatók irodalmi vagy művészi működésbe, s nem könnyülnek könnyel vagy káromkodással. Siratom azokat, akik nem születtek a maguk hazájában, nagyon messziről jöttek, s ha oda akarnának jutni, ahova stafétáknak küldték valahonnan őket, éppen tíz életet kellene élniök. Siratom a magam s kevés testvéreim magyarságát, mely különösen átok Amerika fölfedeztetése óta, honnan az újkor is számíttatik. Siratom őket, testvéreimet, kik voltak, élnek s eljövendők s kik a Pimodán-hotelbe jutnak. Még több sírással siratom azokat, akiknek még ez sem fog megmaradni, s meghalnak vagy megbolondulnak szárazon.

A hit valami olyan portéka, mely minden korszak emberei számára akképpen jut, adódik, mint a kenyér. Volt eset rá, hogy Párizsban is külön számították föl az étkezésnél a kenyeret, s Budapesten két krajcárért kétszer annyit adtak, mint ma. Az okos közgazdászok megmondják a kíváncsinak, hogy micsoda konstellációk az okai ennek. De a hit talán gazdaságilag megmagyarázhatatlanabb a gabonánál és kenyérnél. Nem igaz az, hogy olykor-olykor valahonnan a déli vagy északi sarkról egy-egy pesszimista áramlat indul útnak az emberek lelkeire. De az igaz, hogy hit ma még a proletár, az új szívek birodalmában is talmi. Nincs hit és teljességgel nincs hit itt a Duna-Tisza táján, ahol általában mindig kevés volt. A delejtűemberekről beszélek, ami nyilvánvaló, az érzékenyekről s az értelmes szomorúakról.

Úgy látom, hogy semmit se mondtam el abból, amit akartam, s két napig tolna a ceruzám alá az írivaló. De ha most még tovább írnék, halálban is kegyetlen volnék, s a síromból is kikaparnának. Jobb egyelőre magamnak sírni, elbújva, hangtalanul és írástalanul. Befejezem a magyar Pimodánról kelt furcsa írásomat. Dokumentumnak így is dokumentum, és én dokumentumot akartam adni. Hiányosnak akkor is hiányos volna, ha mindent megírnék, ami az én tragédiám mögött rajzik, s amit meg tudnék írni. Egyszer talán, ha a halál igazán és alaposan nem végez velem, valahol folytatom. De ha nem én írom meg a folytatást – óh, a

szerencsétlen –, meg fog születni vagy talán már ír és harcol is, aki tovább írja a magyar Pimodánt.

Ny 1908. január 1.-február 16.

Ady Endre

103. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A Chaulnes-Shonts nász

Amerikára, a milliárdosokéra, mostanában igazán rájár a rúd: éppen ma is lakodalom van New York híres ötödik avenüjén. Ezúttal francia mágnás esküszik örök hűséget az amerikai millióknak: egy Chaulnes herceg veszi nőül Shonts Theodora kisasszonyt. Amerikában olyas valami lehet a gazdag hölgyek mágnás-éhsége, mint a krach: ha valahol beáll, terjed, mint a tűz. Igazuk van azoknak a szigorú yankee-knek, akik törvényt akarnak hozni az amerikai nők költséges boldogsága ellen. De Európának is mozognia kellene, legalábbis ott, ahol demokrácia és kultúra uralkodnak. Franciaországban nagyon sokszor az Amerikából kapott hozományból csinálnak feudális, klerikális politikát a mágnás urak. Boni de Castellane, a Gould-leány exférje, egy választásra félmillió frankot költött el. Szóval, az amerikai milliók konzerválják és nyakán tartják a demokrata társadalmaknak a mágnásokat. Magyarországon ugyan nemigen értik ezt az emberek, de ezt a kárt sok ezer millió dollárral se lehet fájdalomdíjazni.

II.

A háború és a nyomdászok

Az ötlet Angliában termett, bizarr, mulatságos, de talán csak egyelőre, egy-kétszáz évig. Egy angol publicista azt az orvosságot találta ki a háborúra, hogy a nyomdászok, a szedők lépjenek sorompóba. A modern háború egy véres, monstre üzleti trükk, mely jobban rá van utalva a nyilvánosságra, mint a színház. Ha tehát a világ összes nyomdászai kijelentik és megtartják, hogy háborús híreket nem szednek ki, megbukik – a háború. Ötletnek csinos, de megvalósítani majd csak akkor lehet, ha beteljesedik az a másik, szintén csinos álom, amikor az álamok szerkesztőségi nagykövetségekkel és hírlapírókkal képviseltetik magukat.

III.

A pittsburgi korcsmáros

Egy pittsburgi korcsmárosról hallottam ma megható és gyönyörű történetet. Szilágysági, magyaros oláh ember, aki amerikai leányt vett el s ma már tökéletes yankee. Jött a nagy krízis s csak Pittsburgban és környékén sok-sok ezer magyar maradt kenyér nélkül. Ezek a szegény ördögök elmentek egy utolsó italra korcsmáros földijükhöz. A korcsmáros pedig kiválasztotta az ő falujából s környékéről valókat. Voltak vagy negyvenen-ötvenen, s így szólt hozzájuk, mikor egymás között voltak, a korcsmáros:

– Miért mennétek haza kegyelemből, nyomorúsággal a nyomorba? Hiszen tudjátok, mi vár benneteket otthon, ugye? Itt mégis csak másként van, itt még a nyomorúság sem tart örök időig. Földiek vagyunk, majdnem rokonok, nálam kaptok enni, inni, amíg munka kerül. A pittsburgi korcsmáros nem gazdag ember, s amit tett, nem spekuláció. Negyven-ötven embert tart étellel, itallal már öt hónap óta,

talán bele is pusztul. Bár csak tanulna tőle a magyar állam, s ezt mondaná a kivándorlóknak:

– Ne menjetez ki, hiszen künn nincs munka, s én segíteni akarok rajtatok. Addig is, míg munkához juttatlak benneteket, ami nekem, államnak, kutyakötelességem, négy-öt hónapig kaptok enni, ha nincs munkátok.

Azonban a magyar állam egyike a világ legrosszabb vendéglőseinek.

Budapesti Napló 1908. február 18.

Ód.

104. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A lourdes-i titok

Lourdes jubilál, s nem szeretnék a jubileumról magam se elmaradni, habár aján-dékomat e lapban már egyszer föltálatam. A lourdes-i titokról van szó, s arról, hogy ki volt a Bernadette-nek megjelent Szűz. A lourdes-i polgármester s Lourdes környékének minden intelligens lakója ezt éppen olyan jól tudja, mint az a nagyon előkelő francia katolikus ember, akitől én az esetet hallottam. P. csokoládégyá-rosnak unatkozó, fiatal, kikapós, szép feleségét zavarta meg randevún az egy-ügyű leányka. S az asszony mennyei ötlettel úgy vágta ki magát, hogy mint Szűz Mária kápráztatta el a leányt. Az asszony neve különben franciából magyarra fordítva – szalmazsákot jelent, tessék visszafordítani franciára. Azóta Lourdes világhírű a város nagyszerűen él az emberek ostobaságából, sőt a csokoládégyár is egyszerre pompás vállalat lett. Amikor a francia kormány be akarta tiltani a szerelem e szentté vált barlangjához a zarándoklást, az egész város és az egész vidék lázadott. A polgármester is, aki saját vallomása szerint ateista, sőt az ateis-ták lázadoztak legjobban. Talán igazuk is volt, Lourdes és környéke a búcsújáró-hely nélkül rettenetesen szegény volna. Azután pedig, ha minden intézményt eltörölnének, amelynek bázisa az emberek ostobasága, vajon mi maradna a mi mai egész kultúránkból?

II.

Képviselő urak figyelmébe

Amikor az általános választói jog még akkor is veszedelmes lehet, ha nem lesz általános, s akkor is jöhet, ha hason csúsznak a Burg előtt, jó lesz a magyar kép-viselő uraknak egy kis külföldi politikai kátét tanulniok. Figyelmükbe ajánljuk pél-dául, mint új eseményt és új követni való példát, egy Chéron nevű francia képvi-selő úr trükkjét. A képviselő úr nagyon fél a jövő választástól, s leszalad a kerüle-tébe, Caenba, amikor csak teheti. Amikor utoljára lenn járt s tartott tengernyi be-számoló beszédet, nagyszerű ötlete támadt. A caeni színházban külön beszámó-lót hirdetett, s tartott a kerület hölgyeinek. Kétezer hölgy szorongott a színházban s egyetlen férfiú, az is a színpadon, a képviselő Chéron úr. Nem lehet tudni, miket beszélt, mert a nők ezúttal, kivételesen titoktartók, s nem akarják elárulni Chéron urat. De az bizonyos, ezt már igenis hangoztatják a caeni s környéki hölgyek: merjen csak föllépni akárki is Chéron úr ellen.

III.

Hallgassanak a püspökök

Franciaország püspökei nem olyan boldogok, mint a magyarok, akiknek a Vatikán még a keserűvíz beszédéhez is áldást küld. Hiszen aránylag jól viselték magu-kat az Egyház és Állam nagy harcában, történelmi válópörében. Mégis, mégis a Vatikánnak az a gyanúja, hogy a francia püspökök nagy része inkább francia, mint pápista. A francia püspökök szerettek volna mostanában ismét összegyűlni s

beszélgetni, vitatkozni az Egyház nehéz helyzetéről. Természetesen bejelentették tervüket a pápának, aki hamar megírta a választ. A válasz az, hogy a pápa nem szereti, ha a francia püspökök eszmét cserélnek, üljenek csak nyugodtan, s várják, hogy Róma mikor-mikor miket üzen. Eszmét azonban ne cseréljenek, sőt óva óvakodjanak attól, hogy gondolataik támadjanak.

Budapesti Napló 1908. február 22.

Ód.

105. A FALÁS RENDJE

Egy régi ember, aki ma is hüledezik azon, hogy Tisza Kálmánnak meg kellett halnia, politikáról beszélgetett. Mikor már nagyon haragos és bús lett a saját szavától, elhallgatott egy kicsit, s azután dűnyögve így fejezte be:

– Még most is azt hiszem, hogy ez az egész új rend egy farsangi tréfa. A király, hála istennek, még jókedvű ember, s azt akarta, hogy mulasson már egyszer az ő kedvelt Magyarországa is. Ezért csinálta s csinálja ezt a sok tréfás kinevezést és kitüntetést. De egyszer csak, talán holnap, megszólal: no, ez csak tréfa volt ám, legyen vége.

Valaki, aki mulatott az öreg úr keserű ötletén, ezeket mondta rá:

– Téved bátyám, ez az új rend nagyon komoly rend, a világ legrégebbi rendje: ez a falás rendje. Van egy úri Magyarország, amelyet el kell tartani. Muszáj, mert dolgozni úgyse tud s ha nem tartjuk el, csak nagyobb baj lesz. Harminc esztendőnél tovább csak egy része falhatott, a másik rész mérsékelten vagy sehogy. Ez a másik rész közben szaporodott mindenképpen, s falni akart mindenképpen. A világ rendje szerint nekik kellett következniök, s most ők falnak.

S egy harmadik, aki nem szólott bele a diskurzusba, még kipótolta végül ennyivel:

– Minden országban, valamirevalóban, a mienknél nagyobbakban, sokallják a képviselők számát. Nálunk az a terv, hogy fölemelik derekasan a számot, mint ahogy minden téren szaporítják az állásokat. Pedig tudjuk, hogy Magyarországon eddig is csak az eltartandók érdekében kreálódtek az állások. A jelen úri Magyarországa aggodalmasan gondoskodik a jövő Magyarországról. Meg azután a mai falók többen vannak, mint a tegnapiak, nekik több kell.

És az egész társaság szinte megbékülten hallgatott. Nincs ma Magyarországon abnormális állapot, de természetes rend: a falás rendje.

Budapesti Napló 1908. február 27.

A.

106. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Nincsenek már royalisták

Szegény Carlos királyról tíz év múlva talán még a portugál iskolás gyermekek se fognak sokat tudni. Íme, a francia royalista lapok könnyeket hullatnak, hogy XVI. Lajos halálának évfordulóján egyre kevesebb ember gyászol. Évtizedeken át a híres Saint-Germain-L'Auxerrois-kápolna alig tudta e napon befogadni a gyászoló fekete arisztokráciát. A „tisztá” arisztokráciát, ahogy magát nevezi a régi Bourbon-nemesség. S néhány év óta egy-két mágnás jelenik meg a gyászmisén, ezek is inkább csak szokásból. Nincsenek ma már royalisták – csak az eleven királyok számára.

II.

Nem nemes testőrtiszt

Poroszországban csoda történt, kineveztek testőrtisztté valakit, aki nem nemes. Ez Poroszországban valami olyan nagy dolog, mintha nálunk kamarásnak neveznék azt, aki legföljebb csak udvari tanácsos lehet. Úgy látszik, hogy demokráciában már Poroszország is megelőzte Magyarországot. Ám az is lehetséges, hogy ennek a kinevezésnek nem demokrata oka van. Berlinben az udvar körül, a testőrtiszt urak között is egy idő óta egy nagy félreértés lett úrrá. Előkelő urak, testőrtisztek is azt kezdték hinni, hogy udvari uraknak szeretniök is másképpen kell, mint másoknak. Most Vilmos császár valószínűleg azért fog néhányat bevinni közéjük a nem egészen degenerált polgári osztályokból, hogy ezek az uraknak – példát adjanak.

III.

Aki sokszor hal meg

Alig van még élő ember, akinek annyiszor kelt halálhíre, mint Bécs kedves Luegerének. Nem hiában, hogy sokan féltik és sokan utálják ezt a hírhedt embert. Az utolsó halálhírt már majdnem mindenki elhitte. Luegerért nyilvánosan, egy bécsi bálban egy asztmás főherceg ürített poharat. Az asztma egy kicsit a halál kutyájaként ismeretes, s az emberek azt hitték, hogy ez a köszöntő rosszat jelent. S íme Lueger ezt is kibírta, annyi halál után most se halt meg, könnyű annak ilyen sokszor halni meg, aki olyan ügyesen tudta a maga életét kormányozni.

Budapesti Napló 1908. február 29.

Ód.

107. TINTASZAGÚ SZERELEM

Neuillyben, az alig-pogány Párizs tőzsomszédságában, szép, úri parkban, Nyár-elő idején, egy-két-három év óta furcsa gardenpartyt tart egy sereg nő. Fialat vagy legalább is olyan dámák egytől-egyig, akik fiatalságot és örületet tudnának nyújtani alkalmas és érdemes férfiakkal. Bolondulnak a versért, mindenféle szépíráserért, képerért, muzsikáért, faragásért, nemes ékszerért, ha a másé is, ruháért, épületért. Ezenfölül a rózsás Naplementéért, a virágokért, a tengerért, a viharért, a csókért, a szép szomorúságért, a percek váratlan, misztikus hangulataiért. El se tudnám sorolni mindazt a szépséget, amire ezek az amazonságra kárhooztatott nők kaphatók, s amit meg tudnának férfiakkal osztani. De azt állítják, szegények, hogy nincs kivel és nincs kiért, a régi típusú művészím meghalt, s a nemesebb hajtású hölgyek ennélfogva magukramaradnak. Nyári ünnepükön tehát görög ruhákba öltöznek e nők, énekelnek, verseket szavalnak, szeretik egymást, s Szaffóra emlékeznek. Szaffóra, aki pedig ugyanott élt s halt meg, ahol tengernyi idő múlva Lafcadio Hearn, tehát egy igazi férfiú s igazi művész született. Ezek a dámák Neuillyben a mai férfi-művész ellen tüntetnek haragosan, virágosan, félmeztelenül, egymásra borultan, s mondjuk meg előre: asszonyos igazságtalansággal. Ők azt panaszoják s akarnák elhíttetni, hogy a legendás, nagy szerelmek elmúlásáért a férfiú a felelős, mint buja, csélcsap, állhatatlan állat. Egyikük-másikuk még világosabban beszél: a férfi-művész gyalázatosan elfelejti, hogy a szerelem és a művészet milyen teljesen egyek. Egy sejt ez a kettő, mely kettéválik az ő sajátos termékenyülésük, oszlásuk idején, de azután talán minden eddigi természettudomány ellenére, mégis mindig, csak mindig egymást keresi. Az új művész azonban – Neuilly szerint és sok mai tiszteletreméltó, de megtévedt nőtény szerint – úgy kezeli a szerelemvágyat, mint a fejfájást. Nem nézi, milyen utcasarkon van a patika, ahol megveszi antipirinjét, aszpirinjét, sőt nuvaszpirinjét, a fő, hogy túllegyen a fejfájáson. A kiváló nő pedig, a szegény-szegény Überweib, legjobb esetben is csak úgy jár, mint a nagy Eleonóra D'Annunzióval. Legjobb esetben elárulják őket a világnak versben, képben, színdarabban, regényben; de otthagyni mégis csak otthagyják őket. Mindig ők, a nők, adnak többet, s mindig őket csalják meg, mert ők, a liliomok, csak egyet tudnak szeretni. A férfi-művészek érdemetlenek lettek a kiváló nők szerelmére, tehát ők, az asszonyok desperáltak, fölhasználják a művészetet a szerelem pótlására, s vigasztalják egymást, szívesen, pláne, ha hajlandóságuk is biztatja őket.

Eddig a vád, s a tényállás, mely, hogy ne keresgéljek sokáig, nekem az okvetlenül szerencsétlen H. Becque-et juttatja mindjárt az eszembe. Egy írása után valamely egzaltált arisztokrata hölgy szaladt, rohant elegáns fogatjával olyan barát-nőjéhez, aki hallomásból tudta, hol lakik Becque. A forró nő megáll a jelzett ház előtt, s érdeklődik a concierge-nél: Becque a harmadik vagy pláne negyedik emeleten lakik. A szép, szerelmes asszony elfintorítja az arcát, lift persze nincs, megfordul; visszaül a kocsijába. És Becque, akit sok mindenért tudott volna feledtetni egy szép, parfümös, előkelő liaison, mindezt csak két év múlva tudja meg. De azután eszembe jut nekem sok régiebb, egykorú s újabb szerelmi tragikomédia is,

ahol szintén nem a nők húzták a rövidebbet. Ezek az írókra és művészekre pályázó nők megértetik az emberrel Goethétől Heinéig, előttük, közben és utánuk azokat a művészeket, akik végül csak azt keresték, ami minden nőben így-úgy, megtalálható. Most olvastam egy Sainte-Beuve-höz írott levelet, sőt nem is egyet, de többet, hanem ezúttal egy kéztől írottakat. Olasz nő az írójuk, aki fiatalabb korában Chateaubriand-t boldogította, sőt valószínűleg alaposabban, mint Sainte-Beuve-öt, aki ebbe a nőbe elkésve beleesett. Az egyik fiáról ír ez az asszony, akit a Sainte-Beuve fiának szeretne tudni, holott nem az és – mégis az. „Maguk férfiak, moralista természetűek, olyan keveset sejtenek és tudnak rólunk s a mi titkainkról.” Effélét ír az asszony, s arra céloz, hogy ez a fiú mégis csak a Sainte-Beuve fia, mert a fiú életének legfontosabb momentumában – Sainte-Beuve-öt képzelte el magának az asszony. S ők, az efféle asszonyok ezt s az effélét komolyan hiszik, pláne ha kissé öregedők is már, s minden móddal, ürüggyel hozzá akarják valakihez magukat fűzni. Ojjé, én így akár megesküszöm arra is, hogy George Sand se csalta meg Musset-t sem Veneziában, sem másutt. Igaz, hogy csalásról voltaképpen a nemi, szerelmi életben csak a hamis odaadásról lehetne szó, de ez sem egészen igaz. E különleges bánásra, elbírálásra, sőt sokszor különleges csókra váró nők kötelesek számolni a művész speciális természetrajzával. Addig maradjanak csak az ilyen férfival, amíg mindazt adhatják, ami ennek örület, illúzió, minden, bogár, sine-qua-non.

Éppen a George Sand esete épületesen jellemző az egész, különben meglehetősen ingoványos, mert csaknem minden egyénnél külön megfejtést váró problémában. George Sand lelki élményeket, témákat s regényfolytató anyagot nyomott ki szegény Musset véres szívseibeiből. Ezeknek a nőknek kell a művész emberalatti vagy emberfölötti – mindegy – nagyérzése, fájdalomakrobatikája, nyögő megsemmisülése. Közben azonban az ő tehénétvágyuk egészen normálisan, sőt sokszor abnormálisan legel a legközönségesebb férfiak réjtjén. Elvégeztetik a szerelem fiziológiai, sőt technikai csúnyább, de nekik okvetlenül elsősorban fontos és nélkülözhetetlen felét – fenét felét, kilenctized részét –, valami lenézett, de ez alkalmakra megbecsült férfival. Erre nyomban fölébred bennük a szépség papnője, az élet átfogója, nagy végletek keresője, s a – művész után való vágy. Én bizony bizonyos vagyok abban is, hogy Sainte-Beuve éppen olyan ártatlan volt Victor Hugo apailag irodalmian vitatott leányánál, mint az olasz asszony fiánál, amint valószínű, hogy Hugo is ártatlan volt.

Ha írókról van szó, elfogadom a jó szót, amelyet a George Sand-Musset-szerelem juttatott valakinek szerencsésen az eszébe: a tintaszagú szerelem. De nemcsak olyan couple-kra értem, akik mindaketten művészek vagy írók, tehát bolondos emberek, emóciókat keresők. Minden olyan szerelemre, ahol a nő jelentkezik a művésznél, mint megértő, mint a művész életének betöltője, vagy kiengesztelője. Ördögöt is értenek ők ehhez, s nem is tehetnek róla: ők azok, akik a parthenogenezis teóriája szerint még akkor is asszonyok tudnak lenni, ha majd a férfiakra nem szorulnak rá. A nagy szerelmek elmúlásáért a változott gazdasági és egyén-idegrendszerbeli viszonyokon kívül nem a modern vagy tegnapi művész-férfi a felelős. Nyilván egy kis megsikamlása kell a fejlődésnek, ami nem is

tudományellenes – természetesen előre –, és a nő különb lesz, mint ma. Az a nő tudniillik, mely méltó a művészhez, kit ezredévek óta üldöz, föltéve, hogy a férfi-művész species eközben maga is meg nem változik. A művész, s kár, hogy a Nyugatban is még egyszer le kell írni: művész, többet tud adni a nőnek, aki hozzá jön, mint a görögök Zeusza. Mindent, életet, tehát: fájdalmat, örömet, halált és végtelenséget. Ezt azok a nők is valószínűleg sejtik, akik Neuillyben mostanában férfiellenes tüntető Szaffó-ünnepeket rendeznek. Talán részben azért, ami szép, ha nagyon beteg is, mert egymást óhajtják. Vagy talán azért, ami csúnya, mert: a sok férfievésben elvásott foguknak különleges csemege kell. Egy marad mindeből bizonyos: sok mindent szétbont a kémia, amikor még mindig elválaszthatatlannak kell találnia a szerelmet és a művészetet. Sajnos, a tintaszagú szerelmet is, mert az élet, a sors, a rendeltetés ilyen: hibás és foltos.

Ny 1908. március 1.

Ady Endre

108. NIETZSCHE ÉS ZARATHUSTRA

(Fényes Samu Zarathustra fordítása)

Hegyek körül dagadnak, emelkednek a hullámok, s csak az Isten, akit te megöltnek hittél, Zarathustra, volt kegyes hozzád. Mert különben úgy jártál volna, mint az, akit nagyon gyűlöltél, s akiből Messiás lett. Eljött volna a te Pál apostolod is, s ma vallást hirdetnének a te nevedben. Milyen jó, hogy él az Isten, aki az alázatosak, eltiportak és együgyűek szegény, jó istene. A csolnak nem száraz már, de kevesen ülnek benne, s hegyed csúcsától még messze van, Zarathustra. Morajlik a mindenség és az emberi szív, már alig van valami a Tegnaptól és megzápult a Ma. Sokasodnak a vitriol-lelkek, s marják, eszik a régi aranyokat és hiteket. Akik vénségben és erényben sínylődnek, földöntődnek Zarathustra szerint már előbbutóbb. Testvéreim, vigyázzunk arra, mit mondott Zarathustra, s ne engedjük Nietzsche Frigvest földönteni, míg bálvány nem lesz belőle is. Ha ő nem lett volna, talán sokan nem volnánk, de ha volnánk, mi volnánk az eldobott mankók, melyeket még tűzre se vetnének. Ő volt az első nagy alkotó, aki rombolásával megalkotta a mi bátorságunkat. Óh, bár egy hatalmas férfiú akadna közöttünk, aki megtalálná a maga méltó asszonyát is. Óh, csak megteremne, aki Nietzsche után jön, az Igen és Ámen kategórikusa. Aki csak a kisujját nyújtaná be a szívünkbe, s ettől már nevető oroszlánok lennénk.

Testvéreim, csak annak van joga Nietzschét úgy szeretni, aki olyan nehezen találkozott vele, mint én. Már tizenkilenc éves voltam, s még mindig csak azt éreztem, hogy valakinek az árnyéka vagyok. Bambán futottam valaki után s a nevét is Öregh Jánostól hallottam először, aki Debrecenben professor philosophiae. Csak annyit mondott róla, hogy Nietzsche bolond volt, s meghalt agylágyulásban. S nekem az elfelejtett der-die-das sem volt akadály, hogy tudatlan árnyékából tudatos árnyéka legyek. Testvéreim, bízzátok szíveteket az éjszakára, ha a szívetek nagy és szomjas, mint a jóféle spongea. Megtelik az harmattal harmattalan éjszakán, és harmattal telik meg, ha moslékos dézsába dobják is. Vigyázzatok testvéreim: megundorodni nem elég, sem megvetni, sem gyűlölni. De mindegyik több, mint ostobán szeretni, s ha valaki úgy érzi közületek, hogy többet kíván, mint a szeretet, már a Nietzschéé. Mi volt ő, próféta, bölcs, költő, bolond, mi volt ő, testvéreim? Igazakat mondott, avagy megrázóan hazudott, mivel igazság úgy sincs, s hazudni csak megrázóan szabad? Mi volt ő, testvéreim? – eh, számárság a kérdés, ő az új ember volt, te meg én, s legfőbbképpen egy Ő, aki égi ragyogású, de bizonytalan.

Ő volt a Szellem, az Értelem jó táncosa, aki sírva is csuhajgatott, s rogyásig táncolt. Nekünk már könnyebb mernünk, mert ő éppen úgy megpecsételte a tanítását, mint az, akit gyűlölt. Akit Nietzsche gyűlölt, azt az alázatos Érzés –, őt, Nietzschét pedig a fékezhetetlen Értelem vitte föl a Kálváriára. Óh testvéreim, nem jó dolog Kezdetnek lenni, akár kegyes zsidók, akár kegyetlen germánok vagy pogányok vagyunk. Ő, az értelem Krisztusa, szerencsés a jövőre nézve azért, mert sokféle értelmű. Akiket mindenki egyformán ért, kerüljétek azt, mert vagy politikai,

vagy színész. Ő táncolt, a feje tetején is táncolt, s csak annak az agya tud megszégyeníteni, aki táncolni így is tud. De mégis talán költő volt, akiktől legjobban megcsömörített, mert a saját fajtája. De nem volt békítő költő, mert ezeket különösen utálta: csak azokat a költőket szerette, akik új költői hasonlatot, tehát új Istent hoztak. Ő önmagát hozta, ez a Nietzsche Frigyes, új költői hasonlattal, új Istennel jött. Szeressétek őt, testvéreim, s ezerszer jobban szeressétek, ha magyarok vagytok.

*

Fényes Samu lefordította magyarra a Nietzsche Zarathustráját. Veszik, keresik, talán el is kapkodták már a magyar Nietzsche-könyvet. S ez nagy dolog, mert azt jelenti, hogy a nix-dájcsemberek között hódít Nietzsche. Úgy kellett történnie, de mégis dicséret annak, aki ezt megérezte. Fényes Samu a nemesebb fajtájú hasznos emberek közül való. Talentumán s nagy munkabírásán kívül van egy mindennél több kvalitása: majdnem tudományosan, hatóan s széles rétegek számára kiérzi az időből, mi kell. Kellett magyarul tolmácsolni már Nietzsche legnietzscheibb művét. E példátlan félázsiai társadalomban, amely a mienk, sohasem volt szükségek, furcsaságok és dokumentumok születnek. Ilyen például az, hogy itt nagyobb szerep vár az intellektuálisokra, mint bármely más országban. A kalandoroktól vezetett tömegekkel itt aligha fog egyhamar megbirkózni a szocializmus. A polgári radikalizmus úgyszólván meg se született. A konfesszionális szabadgondolkodás semminél alig erősebb, s a szabadkőművesség leleplezett mumus. Talán csak Olaszországban van egy csöppet hasonlatos helyzet. Ott is az intellektuálisokra, franciásan intellectuelekre vár az a feladat, melyet sokkal alacsonyabb fejlődésű társadalmi típusoknak illett volna megoldaniok. Mellékesen szólva ezek a minden országok intellectueljei olyan nagy szerepű valakik, mint egykor a humanisták voltak. Egy szerencséje van Magyarországnak, hogy amikor Spanyolországgá készül lenni a betelepített klerikalizmussal, már itt van egy harcias intellektuális tábor. Ezt a tábort, ennek jó részét, erősíti meg a Fényes Samu fordítása. Nietzsche-ről lévén szó, talán mindenki sejti, hogy a Fényes Samu fordítása sem az igazi Nietzsche. Ő lefordíthatatlan, kiszakíthatatlan abból a nyelvből, melynek zengése adta neki még a legszebb értelem-mámorokat is. De Fényes megértő talentum, meg tudja értetni magát, poétás ember és szépen beszél, ír magyarul. Akik az eredeti Nietzsche-ig nem juthattak, de Nietzsche-t szomjúhozzák, Nietzsche-t fogják kapni e fordításban. Ő maga, a Mester se akart és vallott többet, ha arra gondolt, hogy kik fogják az ő igéjét hallgatni.

Budapesti Napló 1908. március 5.

Ady Endre

109. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Amit Robespierre mondott

Sardou Robespierre-jével ajándékozta meg Somló Sándor ízlése a jó magyar publikumot. Ha már így történt, legalább annyi hasznunk van, hogy a magyar lapok sokat írnak Robespierre-ről. Az igaziról, a történelmiről s nem a Sardou-éről, akinél gyöngébb színpadi kreatúrát még Somló sem alkotott. Nos tehát, mi is fölfriessítünk valamit az igazi Robespierre életéből. A jóléti bizottság előtt sokan panasztartották, hogy a hadseregek piszkot és pestist hagynak maguk után. Tessék elképzelni egy mezőt, ahol százezer ember egy hétig tanyázik. Most tessék elképzelni, hogy szemben e százezerrel másik százezer ugyanazt cselekszi. Robespierre azt indítványozta, hogy minden harcba induló sereg nyomában sertéskondákat hajtsanak. A francia katonák között még ma is él egy gonosz közmondás. „Tábornok lesz belőle, ha meg nem eszik útközben a Robespierre disznói.” De nem tréfa ám a Robespierre mondása, hanem filozófia. Ahol hadseregek indulnak el s csata várható, ott legyenek a disznónyájuk. Gondoljunk csak a magyar politika legutóbbi harcias idejére. Milyen egészségtelen volna most a levegő, ha a vezérek maguk után ki nem rendelik azokat, akik fölfalták a harctér maradványait.

II.

Delcassé és Aehrenthal

Egy cinikus, de bölcs francia újságíró, Harduin, erről a két emberről elmélkedik. Még emlékezetes dolog, hogy most három éve egy hajszálon múlt a háború Franciaország és Németország között. Delcassé, a francia külügyminiszter, valami olyat csinált, amire senki se kérte föl. Szövetkezést Németország ellen, mely kis buzgóságát talán egy új Sedannal fizeti meg a francia nép. Ugyanezt cselekedte, hogy Harduin szavaival éljünk, „a másik állat is”. Budapesten például az emberek sok mindent kérnek. Olcsóbb lakást, kevesebb adót, jobb élelmezést, de Balkánvasutat senki. Ám Aehrenthal Balkánvasutat akart, s ezt, akármilyen fog történni, drágán fizetjük meg. Azért kellene tudniillik olyan fenenyagy méltóságok, mint a miniszterek, nehogy a népek jódoigukban kibújjanak a bőrükből.

III.

Teherán, automobil, bomba

Volt egy ismerősöm Párizsban, a Sorbenne-ra járt, khánnak mondta magát s költő volt, mint minden betűvető perzsa. Ez az ifju khán azt állította, hogy az ő családi kastélyuk éppen ott van, ahol valamikor a Bábel tornyát építették. Ez az én furcsa ismerősöm jut az eszembe, amikor teheráni táviratokat olvasok. A sah automobilba ül, s a perzsák bombákat dobnak az automobil elé. Íme a hősök, költők és kertészek országa semmivel se jobb, mint Portugália. A kultúra gyalázatosan nivellálta már az egész ismert világot. Már Keletről se jön világosság, csak utánzás, plágium. Sőt, Perzsiában is, akárcsak Portugáliában megadták az alkot-

mányt is. Azért természetesen, hogy legyen mit fölfüggeszteni. Voltaképpen majdnem minden országban ezt a célt szolgálja az alkotmány. Én úgy sejttem, hogy nemcsak a fiatal khán kastélya helyén épült a Bábel tornya. Ahol csak ember él és lakik, mindenütt a Bábel tornya helyére építkezett.

Budapesti Napló 1908. március 6.

Ód.

110. SZÍNHÁZ ÉS MOZI

Párizsban, Berlinben, Bécsben együttvéve sincs annyi „mozi”, mint az egyetlen, új szép, magyar Budapesten. (Mozinak a magyar nyelv budapesti géniusza a cinematographot, a mozgófényképes színházat nevezte el.) De Párizs és Bécs – s egy kicsit Berlin is – régi színházi városok, lakosai pedig e három városnak nem tegnapiak. Nagy dolog az, ha egy város lakosságának többsége generációkkal gyökeresedett be. Ezeket még hajlamukkal és műveltségükkel szemben is köti a hagyomány s a nagyváros parancsoló ritmusa. Párizsban kis polgári családok vannak, melyek bizonyos Moliére-darabokat a viláért el nem mulasztanának. Elmennek a Comédie-ba, unatkoznak, de elmennek újra és újra, mert az apák és nagyapák szintén így tettek. Budapestet gyönyörűséges, szédítő tempóban hódította meg a színház, de íme a színházat lefőzte a mozi. Sőt, ami Budapesten több: a mozi megremegteti a cabaret-kat, orfeumokat és zengerájokat. Budapest publikumát nem köti városi múlt, tradíció: ez a publikum *őszinte publikum*.

Amikor Párizsban az első mozgófényképes színházak megnyitáltak, nemcsak a színházak jajdultak föl, de a színpadi írók is. Tíz év óta, sőt húsz év óta az orfeumok és music-hallok fenyegetik a párizsi színházakat. (A cabaret-eknek már régen leáldozott a napjuk s csak az új kultúrhistoria számára maradt meg mának néhány. Ezek sem a régi cabaret-k többé, hanem irodalommal zománcozott zengerájok. Nem jobbak, de alacsonyabb szerepűek a budapestieknél, melyek legalább ösztökélik egy kis mérsékletre és ízlésre a világ leghírhedtebb orfeumait, a budapestieket.) Párizsban az orfeumok és music-hallok évi bevétele rohamosan nő. Színházak pedig nyílnak ugyan, de buknek is, s a színingazgatók szidják a publikumot. De nem egy eset volt, amikor a színházi direktor levonta a konzekvenciákat, s a színházából orfeumot csinált.

Egy bizonyos: Párizs, Berlin és Bécs publikuma is kezd olyan őszinte lenni, mint a budapesti. Megjön a bátorsága s már-már hangosan vallja, hogy a színházban – *láttni* akar. *Láttni* és nem hallani, nem gondolkozni, nem érezni vagy pláne megálapítani. Ugyanakkor, amikor Párizsban a könyvkereskedők hangos panasza fakadtak, a színházi emberek is ezt cselekedték. Egyazon időben érkezett a könyv csődje és a drámai színpad csődje, ha szabad a panaszkodóknak hinnünk. De ördögöt szabad, se a könyv, se a dráma, se az irodalom, se a komoly színpad csődöt nem mondtak. Könyvet minden évben többet vesznek, dráma is több kell, jó könyv és jó dráma. Ibsent már a Réjane színházában is játsszák, s csak az tudja azt, hogy mit jelent ez, aki ismeri Párizst.

Hanem igenis igaz az, hogy a látványos helyek nagy evolúciója tisztázni fog egy nem tisztázott helyzetet. Eddig azok is jártak színházba, akik jóformán egy kedves félórát se kaphattak a színháztól. Hiába próbálta a színház a nivót le és újra le és még lejjebb szállítani. A nagyvárosi publikumnak egy nagy hányadához sohase tud leszállani a színház. Tehát ugye nem a színpad hanyatlásáról, de a színpad újjászületéséről van szó. Más kérdés, hogy fele a mai színházaknak vagy

orfeum lesz, vagy megbukik. De egy sereg színház ismét színház lesz, mert megtisztul attól a publikumtól, melynek a színházra sohse volt komoly szüksége.

De mit fognak csinálni a színpadi írók, akik még talán jobban elsokasodtak, mint a színházak és színészek. Párizs adja meg erre is a választ, az örök példaadó Párizs. A színpadi írók általában jó kalmárok, s a jó kereskedő azt szállít, ami szükséglet. Párizsban ezután előkelő színpadi írók eszelik ki a mozik kedélyes vagy szomorú néma históriáit. S hogy teljes legyen a kibékülés, ezeket az irodalmi alkotásokat előkelő színészek fogják eljátszani a fényképező masina előtt.

Íme: a színház ismét színház lesz, ha fele meg is hal a színházaknak. A mozi pedig az orfeummal, music-hall-lel cirkusszal, zengerájjal tör elő diadalmasan. A nagyobb publikum mindig az övék lesz s nem a színházé. Mivel pedig az üzlet, a legelső írók és színészek fognak a mozinak dolgozni, a színházakat pedig a nagy írók és nagy színészek számára, talán kissé meg nem érdemelten, egy nagyszerű emberi gyöngesség fogja megtartani. Igen, a pénz a szintézise mindennek, de, de van egy babona a művészetéről, a dicsőségről s az eszmei értékről. Okos írók és okos színészek ott fognak dolgozni, ahol több pénzt kapnak. A nemesebbek és ostobábbak azonban ezután is táplálják az irodalmat, a finnyásabb művészetet s [a]mennyiben volna köze akár a komoly színpadnak is az irodalomhoz – a komoly színpadot.

Budapesti Napló 1908. március 7.

A. E.

111. HASZONTALAN EMBERVADÁSZAT

Amerikában ismét embervadászat van, mert Amerika szereti ezt a sportot: ezúttal az úgynevezett anarchistákat vadásszák. Ezek az úgynevezett anarchisták, akiket Amerika nagyvárosaiban most százanként fognak össze, csak itt nálunk, Európában volnának anarchisták. Azt is illik beismernünk, hogy nekünk európaiaknak van okunk gyűlölnünk ezeket a megvesztett ördögöket. A császárajainkat, a királyainkat szúrják, lövik, bombázzák s pusztítják, ami természetesen fájdalmas nekünk. De Amerikában még a Mac Kinley gyilkosa se ezek közül való volt, ezek közül az alapjában burzsoálelkű, megvadult, szűkfejű ideológusok közül való. Amerikában, ha a világ minden tájáról ezek összesereglenek, örülnek, ha egy korcsmát kapnak, ahol egymást véres szavalattal jól tarthatják. Minden országok rendőrségeinek szubvencionálniuk illenék azokat az anarchistákat, akik nyilvános és szavaló anarchisták. Ezek csak annyira veszedelmesek a mai rendre, mint a Polónyi Géza egykori republikanizmusa a Habsburg-házra s a saját karrierjére. Azok az anarchisták, akik átjönnek Európába egy kis királyölésre, sohase a szemeltartható anarchisták közül kerültek ki.

Az igazi anarchista nem olyan, hogy a rendőrség előre megírhasssa az életrajzát. S éppenséggel nem olyan, akit előre le lehet szerelni, elfogni, bebörtönözni, kitoloncolni, s így visszatartani az államfő s az al-államfő lesakterolásától. Íme, itt van a Mario Calvino példája, akit most végeztek ki Oroszországban egy merényletéért. Az utolsóig azt állította, hogy ő olasz s hogy őt Mario Calvinónak hívják. Biztos volt, hogy kivégzik, s ő annyira imádta az eszmét, amelyért gyilkolt, hogy megtagadta az egyéniségét. Nagyszerűbb dolgot igazán még a teljesen bolondok se tudnának mívelni. Még a legkétségbeesettebb öngyilkosban is a hiúság dolgozik s énjének megragyogtatása. Ez az ember álneven jutott Oroszországba, s mikor tettén rajtavesztett, nem kívánta a halálban se igazi énjének a mártírság dicsőségét sem.

Hát lehet ilyen emberekkel boldogulni rendőrségileg, razziák által? Az anarchisták ellen hiába fog össze Amerika Európával s a többi három világrésszel. Kevesebb zsarnokság, több társadalmi igazság, így talán valamikor kevesebb lesz az anarchista. Addig a rendőrségek összefogdoshatják a csizmadiákat, de közben az igazi anarchisták vígan – ölnek.

Budapesti Napló 1908. március 10.

Lellei

112. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A lovag dolgozik

A Szilágy vármegyei Tasnádon találkoztam egy régi, jó, szelíd barátommal, ki németes nevű és lovag. Megkérdeztem, hogyan él, mit csinál, mivel üti agyon a kisvárosi napokat, amelyek szörnyűek:

- Ez idő szerint a katolikus népszövetség íveire gyűjtök aláírókat.
- De az istenért, mi történt veled, hiszen neked valamikor más gondjaid voltak?
- Barátom, az ember nem akar Tasnádon megöregedni, s hogy innen elkerülhesen, azért dolgozni kell.

S a lovag dolgozik, erősen dolgozik, hit nélkül, de sokkal eredményesebben, mint akinek van hite, de nem dolgozik.

II.

A báróné barátja

A báróné vidéki segédszínésznő volt, de ma báróné a javából. Az urát megcsalja, de ha csak teheti, mindig hithű katolikusokkal csalja meg. Sőt, ha lehetséges – és már sok ízben bebizonyult, hogy lehetséges –, katolikus, de ifjú papokkal. A báróné legújabb s valószínűleg a többinél állandóbb barátja egy komoly plébános. A múltkor arról beszélgettek együtt, hogy az általános választói jog nagy fölfordulást fog csinálni.

– Én is kénytelen leszek a szocialisták miatt magam képviselővé választatni – mondta a pap.

A báróné dühbe jött, de nem mutatta. Azonban, ha önök találkozni fognak egy feminista báróné nevével, tudni fogják, hogy miről van szó.

III.

A mi papunk

A mi papunk, a falusi plébános, kinek természetesen véletlenül választott püspök a bátyja. A mi papunknak egy grófi adományból nagy fizetése van. A mi papunk fiatal ember, de a mi falunk pletykás falu. A mi papunk tehát el fog menni a mi falunkból. Lehet, hogy kanonok lesz, mivel a kanonok-sorokat nagyon kedvelik a csinos nők. Ott, a kanonok-soron, állandó a nők ártatlan sétája. A mi papunk tehát el fog menni, s az ördög érti azokat a fiatal nő-híveket, akik ezt nem akarják érteni, s akik attól félnek, hogy a mi papunk helyett valami öreg trotty fog jönni.

IV.

A képviselő úr

A képviselő úrnak három választása volt. Három útról mondta ki a vármegye, hogy használhatatlan. Egyet a háromból meg kellett csináltatnia a kegyelmes államnak. A vármegye úgy érezte, hogy nem is egy, de két út nagyon sürgős. A képviselő úrhoz fordult, hogy segítsen. A képviselő úr eljárt a miniszternél, s a két

sürgős út közül megcsináltatta azt, amelyik neki sürgős: a harmadikat. Itt volt tudniillik a képviselő úr kis birtoka, melyet az út biztosítása után rögtön kétszeres áron adott el. Ennek az esetnek még tanulsága sincs, ez tipikus, magyar eset.

Budapesti Napló 1908. március 17.

Ód.

113. EGY POÉTA-GRÓFNÉ

Noailles grófnéről akarunk beszélni, holott erről a nőről beszélni most – divat.

Noailles grófné: Mathieu de Noailles gróf felesége, előkelő, szép, fiatal, gazdag és becézett asszony. Hogyan hihette volna el neki az a Párizs, mely új Athénnek nevezi magát, s kissé kezd már az éhes, merész pórok és kalandorok Athénjára emlékeztetni, hogy valaki? Nem régen volt, de mintha csak tegnap lett volna, amikor minden bulvár-lap és bulvár-szemlécske őt csúfolta, Noailles grófnét. S pláne, mikor kezdett kiderülni, hogy ez a kiváltságos asszony kivételes asszony is, ekkor lőn csak iszonyú nagy a harag. Mit akar ez az asszony, aki először is asszony, azután gazdag, páholyt tarthat a nagy Operában, udvaroltathat magának a legkapósabb urakkal? Miért jön ez, amikor úgyis olyan sok az író, sőt az írónő is, akik nem indulhatnak el olyan jó, kényelmes eséllyel, mint a grófné? Diktum-faktum, szegény Noailles grófnének keservesebb dolga volt, mintha csak csúnya és szegény diákkisasszonyként keresi a magasságot valahol a Sorbonne táján, egy rongyos hotel ötödik emeletén. A szép grófné nem riadt s húzódtott vissza a maga előkelőségébe, ő a Balkánról jött Párizsba, ahol még szeretik a dacos harcot. S ma már a legszörösebb fülű s legrosszabb indulatú kritikusok és krónikások is tisztelettel gúnyolódnak Noailles grófnével. Ez az asszony az új, francia irodalom egyik legbiztosabb, legerősebb tehetsége és valakije.

Noailles grófné legelőször is versíró poéta, s olyan, aki a maga természetességével szinte rejtelem – a francia literatúrának. S érdekes és nagyon jelentős, hogy ez a nő nem francia, amint nem francia Maeterlinck, Verhaeren és annyian – származásukra nézve. Noailles grófné családi vére görög, sőt elgörögösödött oláhvegyülék, nagyon csöppet és újonnan francia. Ahogyan lát, érez, s amit csinál, nehezen klasszifikálható, nincs rokonságban senkivel a maiak közül, még a legszolidabb francia polgári költőnőket is ideértve. Igaz szemérmű asszony, nő mindenek fölött, asszony, gyöngé, de – bölcs. A germán írónők vad férfiaszkodása bizonyosan beteggé tenné, s Annie Vivantit talán ismeri, de aligha szereti. De ami azután megkülönbözteti a kékharsinyáktól, az férfiasabb minden férfias művész-tulajdonságnál. Más és talán különb panteizmus a Maeterlinckénál, a természetbe beolvadásnak valami olyan jelensége, amire csak olyan magas, finom kultúra képes, amelynek alapja ősi, szép, pogány barbárság. Egy szellemes kritikusa ilyenformán jellemzi csakugyan s azt írja róla, hogy egy Musset-nél erősebb s barbárabb Musset. Az is, de egy olyan Musset, aki a mindenségbe legalább is annyit mereng bele, mint amennyit saját vágyódó, nyugtalan lelkébe. Kedvesen gögös és emlékező az ő görög származására, el is vándorolt már egy párszor Görögországba s fényes szigetjeire, néha szinte-szinte már tolakodóvá válnék az ő görög visszaálmódásaival, de nyomban helyrehozta hibáját egy modern lélekhez illő megreszketéssel.

Népszerű, már népszerű, s hogy egy ironikus francia esztétikussal szóljunk: sokkal különb, mintsem ezt a népszerűséget megérdemelte volna. Nem csupán verseket ír, de regényeket, halk, belső lelki történetű novellákat, sőt cikkeket. Egy

édes, mimóza-illatú apáca-klostromregénye – Neményi Erzsébet szép tárcacikket írt róla annak idején a Budapesti Naplóban – egyik szenzációja volt a legújabb évek francia irodalmi produkciójának. A párizsi pletyka azt beszéli, hogy a regény óta pláne nem fogadja be Noailles grófnét a hiteles, az Egyházhhoz hű, fekete arisztokrácia. Pedig ebben a regényben csak megejtő, intim, illatos finomságok voltak s Noailles grófné bizonyára nem azért vitte be az apáca-klostomba a szerelmet, hogy az Egyház és Állam harcában az Egyház ellen harcoljon. De Noailles grófnénak használt ez a pletyka, s ma már gögös, burzsoa dinaszták is megbocsátják neki, hogy grófné. Egyik legalázatosabb hódolója Clemenceau, a hatalmas miniszterelnök, maga is író, de mindenesetre elsőrendű amatőr. Ma már bókolnak előtte azok is, akik valamikor írói iparkodását egy unatkozó grófné hisztériás szeszélyének bírálták el. Sőt, már kezdik tudományosan magyarázni, hogy Noailles grófné Rousseau, Lamartine, sőt Stendhal új költő-interpretátora. Mindenesetre pedig, ami mindennél több és sikerre vallóbb, olvassák, divatban van: még azt is megbocsátják már neki, amit olvasóinak négyötöde nem vesz észre: nagy, egyéni, tudatos művészetét.

Azok a kritikusok, akik poétákkal bajlódnak, csak annyit tudtak kisütni róla, hogy se a parnasszistákhoz, se a szimbolistákhoz nem tartozik. Inkább szimbolista, mert őszinte, forró, átfogó s nagyon dalos természetű, de a fél-muzsika-poézis mégsem ideálja. Tud rejtett, misztikus is lenni, de csak azért, hogy stílus[os]abban jelenítsen meg egy nagyon érthető, de delikát érzést. Sokan már ma kimondják róla, hogy iskola-alapító, egy új lírás romanticizmus bevezetője. Nem igaz: egy különös, Párizstól idegen atavisztikus és egyéni emlékektől megterhelt, egzotikus, kedves asszonylélek, mely dalolni kénytelen. Nem fog iskolát csinálni. Az ő egyéniségével is az a nagy törvény igazolódik, hogy minden iskola fölött való a művészetben – az egyéniség. Ma már azt írják Noailles grófnéről, hogy Verlaine, sőt Baudelaire óta a legérdekesebb és legegényibb francia poéta. Ez a túlzás se fog neki ártani, mint ahogy nem ártott meg neki az sem, hogy ő önmagáról még ennél is többet hisz. Egy név, egy kortárs, egy szép és érdekes valaki, akinek a létezését legalábbis ismernie kell minden manapság élőnek és olvasónak.

Budapesti Napló 1908. március 20.

Lellei András

114. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Edisonék és – Gyulaiék

Edison majdnem a sírból jött vissza, s azt mondja: nem tud addig meghalni, míg a földön nagyobb nem lesz a gyorsaság. Egy új típusú autómobil akar ajándékozni még a világnak, villámos erejűt, nagyon olcsót. Egy új autómobil, amely erőlködés nélkül kétszer gyorsabb volna, mint a mai leggyorsabb gépkocsi. S Edisonval egy időben egy híres francia föltaláló azt ígéri, hogy csekély két év múlva olyan kormányozható lég-autómobilok lesznek, melyek óránként kétszáz kilométert repülnek legalábbis. Eközben pedig a régi Európa szeretné, ha az emberek úgy éreznének s élnének, mint ötszáz év előtt. Magyarországon is ma már, Beszterce-Naszódban is, telefondrót röpíti a szót, s ugyanekkor a reánk csücsült reakció azt kívánná, hogy Pázmány Péter káplánjaival gondolkozzunk egyformán. Sőt, az egykoron lucidus fejek is megzápultak: Párizs fölött a kormányozható léghajó kereng, Budapesten autómobilok száguldoznak, s Gyulai Pál egy kis esztendővel ezelőtt elégiában fakadt ki a bicikli ellen, ami már nemsokára olyan ritkaság lesz, mint a gyaloghintó, avagy a korát megértő akadémikus.

II.

Blanc, Marquet és Budapest

Blanc úr tudvalevőleg Monte-Carlo császára, s Albert fejedelemnél is urabb ura Monacónak. Marquet ur Ostendének és vidékének volt a Blanc-ja. Mind a két úr a szerencsejátékon szerzett milliókból milliókat áldozott országocskája díszítésére. Azután művészetekre, humánus célokra, satöbbi, satöbbi. Történt, hogy Marquet úr Párizsban is játéklarangokat állított föl. Ezeket a helyeket a francia kormány beszüntette, s Marquet urat megbélyegezte. Azután a belga kormány is kellemetlenkedett Marquet-nek, mire Marquet elhatározta, hogy visszavonul. Ezt ma már fél Belgium sajnálja, mert Marquet úr zseniális és gavallér ember. Sok mindenre gondolt Marquet úr, Korfu szigetére, Abbaziára, a Margitszigetre. Sehol se akarták, hogy megalapítsa Monte-Carlo riválisát. Budapest ugyanis a világ legjátékosabb városa, de szemérmes. Nem akarja, hogy a játékból egy pár millió évenként Budapest szépítésére, művészetekre s jótékonyásra kerüljön ki. Lehet, hogy az idegenforgalomtól is félti magát ez a szép magyar metropolisz. Isten ments, hogy mi gáncsoljuk, ha Budapest nem akar világhírű játékfészek lenni. De akkor azután ne lenne titkosan rosszabb Monte-Carlónál. Mert Marquet úr legalább szabályozná, ami most pokoli, összevissza és végzetes. Azonban mindezt csak egy újdonság kedvéért írtuk ide. Marquet úr összevásárolta a monacói részvények közül mindazt, ami összevásárolható. Harcot üzent Monte-Carlo császárnak, Blanc úrnak. Tehát a Monte-Carlóba sűrűen zarándoló magyarok esetleg már a jövő évben nem Blanc úrnál, hanem Marquet úrnál hullatják el aranyukat Monte-Carlóban, miként azt Ostende-ben tették.

III.

Ami Kassán történt

Ami Kassán történt, az úgy hirtelen nézve közönséges, banális, utcai zenebona. A garázda katonákkal nem bírtak természetesen a rendőrök, akik csak polgárokkal szemben tudnak mindig hősök lenni. Kivonultak a csendőrök, akik egy nagy mélyértelmű koncepció szerint a hadsereg „szerves kiegészítő részét képezik.” A vége mégis az lett, hogy a rendőrök és csendőrök fölött győztek a katonák. S ez nem is történhetik soha másképpen egy militarista országban. Vegyük végre tudomásul, hogy Magyarország még akkor is megszállott tartomány volna, ha a katonákat magyarul vezényelnék. Amiként minden feudális, militarista szervezetű, elmaradt ország – megszállott ország. Képzeljük el, hogy egy részeges cseh puskamesternek tisztté nevelt s kardját Magyarországon csörgető fia micsoda pokoli gúnnyal nézhet a mi egész polgári berendezésünkre. Bíróságainkra, hatóságainkra, rendőrségeinkre, egész kormányzatunkra. Hiszen ha egy kis tüzes aratósztrájk van, ha az utca megmozdul, sőt ha egy nagy tűzvész támad, már akkor ők, a katonák foglalják el a teret. S akkor coki az egész civilbagázs, civil rend, civil tekintély. Ha a társadalmi élet egy komolyabbat lüktet a kelleténél, már akkor minden nem demokrata országban a katona az úr. Ez történt Kassán, ez történik mindenütt, s jó dolog azt el nem felejteni, hogy mi szegény civilek csak azért vagyunk, hogy legyen a katonáknak matériájuk, amikor hősiességüket gyakorolni vagy kipróbálni akarják.

Budapesti Napló 1908. március 25.

Ód.

115. MÁGNÁSOK ÉS PÜSPÖKÖK URADALMA

Egy Széchenyi nevét bitorló cercle ünnepén a rendi Magyarország himnuszát és programját dúdolta el gyönyörű bátorsággal egy professzor úr. Tehát: térjünk vissza 1847-be, sőt, ha lehet 1791-be, s állítsuk vissza a magyar-bécsi arisztokrácia s a magyardombszögi nemesség Magyarországot. Idáig tehát egyelőre szerencsésen eljutottunk Kossuth Lajos pártjának áldott uralomrajutása idejében. Nemhiába, hogy a mai negyvennyolcas párt egyik új, nagy vezére, Kalksburg neveltje, Sennyeyvel kezdte boldogítani valamikor a magyar fórumot. Hát remélt-e valaha ennyi sikert az egykori konzervatív párt, s Oroszországon kívül lehetséges-e ma már Európában ennyi gyönyörű, reakciós bátorság? Franciaországban még az ultramontánok is progresszióról beszélnek, nálunk a csökönyös konzervativizmus is kevés. A magyar ifjúság egy részét egyenesen arra preparálják Kossuth Lajos nevének és varázsának tőkésítői, hogy csinálják vissza, amit Kossuth Lajos csinált. S ráadásul be kell vallanunk, hogy mindez nem rendkívüli, nem tudománytalan, nem csodás. A magyar polgári forradalmat 1848-ban megcsináltuk, mert ez akkor európai divat volt. S azóta – istenem, hatvan esztendeje már – annyira sem mentünk, hogy a polgári forradalomhoz szerezzünk be polgárságot is. Valósággal azt cselekedtük mi 1848-ban, hogy a pitykéhez kabátot csináltunk. A kabátot, a szükségtelen kabátot, rongyokra tépte az idő, s mi most itt állunk megint a pitykével. Minden európai társadalomban az történt, hogy a polgárság túlon túl is önérzetes és hatalmaskodó lett. Nálunk egy gyöngye, szétszórt, gerinctelen, urizáló hajlamú polgárság termett, amelynek se ereje, se tehetsége nem volt még annyi sem, hogy a sült galamb bekapására kitássa a száját. Természetes tehát, ha most a majdnem államcsínyszerűen hatalomra került feudalizmus és klerikalizmus a lehetőségét is tönkre akarja tenni egy polgári Magyarországnak.

Hogy mindez nem rémkép, színezés, riasztgatás, erre van egy másik aktuális bizonyítékunk is. Miskolc város, egy majdnem tipikusan magyar polgári város, a polgári erők hatalmával elérte azt, hogy – tetszik, nem tetszik – nagykorúsítani kellett. És ekkor Miskolc, a város, éppen úgy viselkedik, mint az a meggazdagodott magyar polgár, aki siet nemességet vásárolni és grófokhoz dörzsölni. Azon az áldomáson, amelyet a Budapestre hálálkodni fölrándult miskolciak rendeztek, egy beszéd hangzott el. Gróf Andrassy Gyulát köszöntötte lelkesen, tele, habzó serleggel a szónok, aki nem jelentékeny ember, de akinek száján a magyar kor-szellem tett vallomást. Az volt a beszéd magva, hogy Magyarországot, a magyar nemzeti államot a magyar arisztokrácia tartotta fenn. Olyan vakmerő hamisság ez, hogy két szót is csak azért szól az ember ellene, mert ilyen vakmerő. A dolog úgy áll, hogy a magyarságot még a magyar főurak ezeréves pártossága, vadsága, idegensége és lelketlensége se tudták elsikkasztani Európából és a történelemből. Tessék elképzelni a mai Magyarországot a polgárlakosságú, küszködő, de nagyszerű szívóosságú városok nélkül. Tessék elképzelni egy Magyarországot, amelyben csak a híres vármegyék, a grófi százezer holdak s a püspöki aulák maradnak meg. Ennél a Magyarországnál még Macedónia is különb és kultúrában elüljáróbb, európaibb ország volna.

Egész nyugati Európa a szociális forradalom s az abszolút demokrácia megvalósulásának nyugtalan előestéjén áll, vár, készülődik és remeg. S ekkor Magyarországon, március idusa után néhány nappal, 1908-ban, kőkorszakbeli szózatokat harsoghatnak büntetlenül úgynevezett közéleti emberek. Annyi magyar polgárság nincs s annyi polgári önérték, hogy legalább egy hangos protestálást küldjön az új Németújváriak és Csák Máték martalócai felé. Ha csak csodaképpen rövid idő alatt valami jóféle vihar nem támad, vége ebben az országban magyarságnak, munkának, emberségnek, kultúrának, de vége ennek a szegény országnak is.

Demokrata, tudatos, erős, magyar, polgári Magyarország lehetséges itt vagy semmi. Ha ezt nincs erőnk megcsinálni, hajtsuk járomba a nyakunkát, s ne nevezzük magunkat nemzetnek és országnak. Vegyük föl a sokkal megilletőbb „mágnások és püspökök uradalma” címet s változtassuk meg az időszámítást is, mert nekünk nincs jogunk azt hinni és írni, hogy a XX. században élünk.

Budapesti Napló 1908. március 26.

(A.)

116. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Jövel, Werbőczy

A Magyar Jogászegylet egy teljes füzetben, egy teljes ülés anyagával, százhusz oldalon hódol a Tripartitum írójának. Helyes és még azon se csodálkozunk, hogy az egyik leközölt fölszólalás írója legalább két tanári széket követel az egyetemen a Hármaskönyv számára. Ez stílszerű, korszerű, nagyszerű; ez most a levegőben van. Mindig az a halott és halhatatlan a divatos, akinek a neve jó harci eszköz. Ma Werbőczy, holnap Martinovics, talán holnapután Dózsa György lesz divatban. Ilyen az élet, s így szép az élet, ha még a sírok alatt is zajlik. Jövel, Werbőczy, mert ma a mágnások az urak Magyarországon. De jövel majdan Dózsa György is, ha buzogánynak használni akarunk.

II.

A duk-duk

Melanéziában, talán az ausztráliai szigetcsoport valamelyiké[n], él egy fajta. Régen-régen egy angol matróz élhetett Melanéziában, s ez szállíthatta hozzánk a – szabadkőművességet. Melanéziában tudniillik van egy duk-duk nevű titkos társaság. Ez teljesen a szabadkőművesség barbár és őszinte formája. Főképpen nagyon hasonlít a melanéziái duk-duk a – magyar duk-dukhoz. Nagyon örvendünk, hogy végeredményben egy dologról egyszer egyezünk az Alkotmánnyal. Persze, az okaink nem egyformák, de ez mindegy. Az országot elnyeléssel fenyegeti a pápizmussal társult szittyá feudalizmus, s a duk-duk meg se moccan. Sőt, van egy-két olyan páholya a magyar szabadkőművességnek, melyet ki akarnak most átkozni, mert nagyon – szabadkőművesek. Magyarországon ilyen tempójú minden fejlődés: még a szabadkőművesség is visszamegy az eredeti duk-duk alapra. A kultúra, a haladás nem számíthat a duk-dukra. Ezek az emberek a megalkuvásban; az egymás támogatásában s egymás titkos ügyeinek palástolásában kiválóak. Valószínűleg, s hálaistennek könnyű szívvel le kell mondanunk arról, hogy hasznukat vegyük. Ha már itt ebben az országban minden romlik és haldoklik, legalább meglesz az az elégtételünk, hogy a magyar duk-duk gondoskodott – magáról.

III.

Laszberg

Laszberg Rudolf gróf meghalt, s a halottal szemben még a magyar koalíció is irgalmas. Szegény Laszberg nagyon szomorúan halhatott meg, amiként nagyon szomorúan élünk, akik nézdegélve s gondolkozva élünk ez idő szerint Magyarországon. De Laszbergnek különös joga és oka volt, hogy nagyon gúnyos mosolygással haljon meg. Amikor elvállalta volt a Pest megyei helyettes főispánságot, szétvitték a lapok azt az értesülést, hogy Laszbergnek már apja is hazaáruló, darabont volt. A valóság pedig az, hogy Laszbergnek az apja se volt hazaáruló. Az öreg Laszberg az ő idegen nevével s magyarrá forrott és forrosodott lelkével

egyik mártírja volt a magyar szabadságharcnak. S a fia úgy halt meg, hogy az apjára szórt rágalmakat se oszlathatta el. Milyen szomorú, milyen gúnyos mosolygással dőlhetett sírba ez a Laszberg.

Budapesti Napló 1908. március 27.

Ód.

117. FORRADALOM VAN

Érzi-e, látja-e, tudja-e Magyarország, hogy most voltaképpen a negyvennyolcas időket csinálja újra?

Új negyvennyolcban vagyunk, új szabadságharcban, új forradalomban – az egykori fiatalságunk nélkül. Nem mondjuk éppen, hogy paródiáját csináljuk annak a bizonyos eredetinek. Komolyabb a dolog, mint egy paródia, s akármilyen fatális, alapjában mégis bohózatos. Csak bele ne pusztuljunk a históriának ebbe a szellemes, de gyilkos ötletébe. Mert jaj azoknak – így érezzük –, akik kénytelenek vértelen forradalmat csinálni. Jaj azoknak, akik ismétlik magukat, s megcsinálják rosszul, amit egyszer már jól megcsináltak.

Világos és Arad rettenetes emlékü helyek, s egy új Világostól vagy új Aradtól mentse meg az isten ezt a boldogtalan országot. De Világosból és Aradból egy hosszú félszázadig erőt merítettünk. Egy katonátlan Világos s egy bitótlan Arad azonban félezer évre vagy örökre megsemmisítheti ezt a nemzetet.

Minden megvan, megdöböntően megvan, s úgy van, mint akkor. De semmi sincs olyan fiatalul, erősen, szépen, a jövőbe gögösen nézően, mint akkor.

Megvan az öreg császár, aki csalódott. Egyszerű, s az ős Habsburgot haragosan féltő.

Megvan a fiatal, az uralkodásra készüléstől csordultig telt, vagy ha jobban tetszik a hasonlat: a cselekvés vágyától majd szétpattanó trónörökös. Megvan a Kossuthunk, aki tényleg odavihet bennünket, ahova akar vinni.

Ebben a szinte öntudatlan, kérődző önvédelmi harcunkban tragikomikusan furcsán megisméllődik minden. Ha Cegléden nem toborozzák a magyar honvédséget, Jellasics se húzza ki a kardját. De a horvátok azért éppen úgy csattogtatják fogukat a húsunkra, mint akkor. A szabadcsapatok is úgy alakulnak, mint akkor, amikor az ifjú Vasvári Pál volt gerillavezér. Vidékek, tömegek vannak, melyek egész más okokért mennének harcba, mint maga a nemzet – tudatlanul, sőt öntudatlanul. A nemzetiségek váratlanul, egyszerre talpon vannak. Az emberek riadtak s amennyiben politikusok, mocskosak is, de nem tudják, mitől félnek, s miért piszkolódtak be olyan nagyon. Csupa stílustalan véglét, csupa zagyvaság, amerre nézünk.

Hejh, be zseniálisan hirdeti Anatole France, hogy a korok és emberek sohase sejtik, mit csinálnak, amikor – történelmet csinálnak.

Gyöngye, csekély valamicske ideánk sincs arról, hogy micsoda történelmi időket élünk mi, mai magyarok.

A változott történelmi divat szerint megyünk, indultunk el – negyvennyolctól. Nem tréfa és nem túlzás, hogy most már körülbelül ötvenben, ötvenegyben tartunk. Nehogy véletlenül valaki azzal érveljen, hogy Barabás Béla például nem Aradon lóg, hanem ehelyett delegációs elnök Bécsben. Véletlenül ez is borzasztóul stílszerű, s kiegészíti, sőt magyarázza az analógiát s a helyzetet egyre.

Két kérdést teszünk most már ehhez a sötét, de igaz megállapításhoz. Mivel lehetetlen, hogy a végzet Magyarország elsőprését vette volna programjába, mi lesz ebből? Azok, akik politikailag vezetnek néhány esztendő óta bennünket, méltóak-e arra, hogy egy történelmi nemzettel élet-halál játékocskát játsszanak? (Úgy látszik, hogy a két kérdés kevés és több kérdésre van szükség még annál is, amit itt leírunk.) Vagyunk-e mi ez idő szerint Európában s a kerek világon annyira népszerűek, hogy legalább egy kisujj nyúlják értünk, ha baj lesz? Nem lehetne-e még úgy tenni, mintha mi se történt volna, csak nagyon-nagyon rosszat álmodtunk?

Ha nem tudunk, mert nem tudunk, igazi forradalmat csinálni, csináljuk végig ezt a gyászos, szekunder forradalmat? Negyvennyolctól hatvanhétig dicsőség nélkül járjuk meg azt a kálváriát, amelyet egyszer már dicsőséggel megjártunk? Mi történhetik, mennyi keserőséget kell kihajtanunk abból a serlegből, amely egyébként is a mi számunkra mindig csordultig telt? Vannak nekünk igazi hőseink is, akik csak nem jelentkeztek, de jelentkezni fognak, ha baj lesz?

S végül, hogy két kérdés helyett kétszáz ne legyen, negyvennyolcból úgy érkezhetünk-e meg hatvanhétbe, hogy lesz egy Deák Ferencünk, s lesz-e kedve az ellenségünknek velünk kibékülni?

Forradalom van s annyival legalábbis tartozunk magunknak, hogy ezt a példátlan, tréfás-bús, de nagy forradalmat vegyünk tudomásul.

Belevittek bennünket a csahosak, a gyöngék, a gyávák, legalább most már vegyük észre, hogy hol vagyunk, s tudjuk meg, hogy mi fullaszt meg bennünket, ha megfúlunk.

Budapesti Napló 1908. március 29.

(A.)

118. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A Heine igazsága

Az ember Magyarországon él, ahol voltaképpen csak grófoknak lehetne és szabadna élniök. Ennélfogva az ember néha keserűségében úgy összezavarodik, hogy néha már nem tudja, kit szidjon. Ilyenkor régi, kipróbált s könnyen jövő szitokkal természetesen a zsidót veszi elő az ember. Van Heinének egy gyönyörű mondása arról, mit tennünk, ha az utolsó néhány zsidó élne. Egy-két ittveszett, halálraszánt alak abból a fajtából, amely Krisztust adta, s a keresztyén kultúrát csinálta. Nyilván úgy tisztelnék őket, meghatottan, rettenetesen, mintha három-negyedistenek volnának. Szerencsére azonban egy-kettőnél több zsidó van a világon, s bár öreg fajta, nem akar elpusztulni. Azért szerencse ez, mert a Heine igazsága kissé változott értelemben beválik. Ha bú van, baj van, van, akit előrántunk. Például ma olvastuk a magyarországi néppárt lapját. Ez a lap elújságolja, hogy ötven szociáldemokrata gyűlésen szinte hetven zsidó szónok beszélt. A szociáldemokrácia csakugyan nagy ellenség. A szociáldemokrácia csakugyan nagy probléma, s nálunk nagyobb, mint bárhol. A néppárti lap elintézi is, íme mindenki láthatja, hogy a szociáldemokrácia – zsidó nyavalya. Német-, Francia- s Olaszországban együtt nincs harmadrész annyi zsidó, mint nálunk, s van százszor erősebb szociáldemokrácia. De ez mindegy, a fő az, hogy nekünk van elég zsidónk, akikre rákenhessük azt, mit joggal vagy jog nélkül nyavalyának tartunk.

II.

A morbus Hungaricus

A kiütéses tífusz, melyet valamikor Magyarországból ismert meg, s morbus Hungaricusnak keresztelt el a tudós Európa, most követi az Amerikában munka nélkül maradt, kivándorolt magyarok példáját: hazatért. A morbus Hungaricus itt van, itthon van, elhelyezkedett, s egész bátran lehet akár tudományellenesen is – éhtífusznak nevezni. Titkoljuk is, szépítjük is, de a baj nagy, s annyi plakátot nyomtatott már róla Boda főkapitány, amennyinek az árából egy jó berendezésű kórház kitelne esetleg. S a hivatalos személyek vigasztalják: nyugtatják Budapest úri népét. Ne tessék félni: csak a szegényebb „néposztályt” szereti ez a nyavalya. Odamegy csak, ahol egy szobában húszan szívják a dögletes levegőt. És Budapest úri népe tényleg nem olyan nyugtalan, mint az ember ilyen járványról hinné. Hiszen végre is a szegényebb „néposztály” veszedelme a veszedelem. Ebbe szépen beletörődünk, a szegényebb „néposztály” nekünk se ingünk, se gallérunk! Ez a rettenetes morbus Hungaricus régibb és rettenetesebb a másiknál.

Budapesti Napló 1908. március 29.

Ód.

119. A KLERIKÁLIS MORÁL

Prohászka Ottokár afféle új Tomori, aki karddal, buzogánnyal jobban szeret bántani, mint füstölővel. Kár, mert Székesfehérvár püspöke okosabban tenné, ha a kaptafánál, azaz saját szerszámánál maradna. Ő azonban az Evangélium nevében gyakorta fegyvert ránt, s ebből nincs üdve az Evangéliumnak. Minap is fogta magát Prohászka Ottokár, s a klerikális morálról és világfelfogásról pufogott ékes pufogással. Látható volt, hogy az új humanista apostolokat akarja modern fegyverekkel tönkresilányítani. Mi nem vagyunk a népboldogítók és kóbor próféták mindenikének barátja. De egyet tudunk, hogy ezek az emberek szinte mindannyian szerelmesek az emberiségbe. Ennél több, nagyobb és szebb érzélem manapság nincs, s illőbb sincs az Evangéliumhoz.

Baj volna, ha a magyar társadalom hagyományos és érthető maradisága a Prohászka malmára hajtaná a vizet. Baj volna, ha a magyar társadalom a Foreleket hamis apostoloknak venné a Prohászka előnyére. A sajtó jó része még egyelőre nem esett bele ebbe a hibába. Panaszodik is az Alkotmány, hogy a lapok többet írtak Porelről, mint Prohászkaról. Azonban, sajnos, a mai magyar sajtó állandóságában nem nagyon bízhatunk. A politika hozzászoktatta őket az elvtelenséghez; s félő, hogy társadalmi kérdésekben se sokáig lehetnek szabadok. Pláne a mai reakciós politika éppen a társadalom megmaszlagolásán dolgozik látszólag apró ügyekben is.

Szóval: tiltakoznunk kell az ellen, hogy a Prohászka a klerikális Krisztus és Evangélium nevében álljanak a társadalomjavítók elé. A klerikálisok Krisztusa a meghamisított Krisztus, s a klerikálisok evangéliuma a megmáskított Evangélium. A modern társadalom kétségbeesetten, sóváran keresi az új diszciplínákat. Őrült veszedelem, hogy ugyan sok helyen ezt a keresést a maga hasznára használja ki az Egyház és a klerikalizmus. Holott az igazi Evangéliumban benne vannak azok az új diszciplínák, melyeket a modern emberiség keres. Benne van a szabadság, a fejlődés, az élet és az emberiség hite és szeretete. Az új moralisták sem tudnak nekünk egyebet tanácsolni, de azért hallgassuk meg őket. A legzavarosabb, de jóhiszemű társadalmi apostol se okozhat annyi kárt, mintha kényelemből a Prohászka életmagyarázatát s morálját fogadjuk el. Az ő moráljuk az, hogy az emberiség húzza meg magát, s ne óhajtson szerencsésebb, boldogabb lenni. Az ő moráljuk az, hogy a fene egye meg a testünket, a lelkünk pedig az övék. Ezt a tanítást a mi Krisztusunk s a mi Evangéliumunk megcáfolja, sőt tiltja. Az Evangélium lelke szerint az ember szabad s az embernek állandóan fejlődnie kell. A fejlődés útja nem mindig gyors, könnyű és világos, de a fejlődés maga biztos. És a Forelek ezerszer inkább Krisztus papjai, amikor az emberiségbe új erényeket prédikálnak, mint a Prohászka.

Egyiptomi Máriáról hallottam éppen tegnap egy egyházi legendát. Elindult ez a nő, hogy láthassa Krisztus sírját. Azonban egy megáradt folyóhoz ért, s a révész csak úgy vitte át, ha előbb női becsületét feláldozza. Az egyházatyák szerint ez nem bűn, mert a test nem számít, amikor a lélek kegyességéről van kérdés. Ez a

klerikális morál, s ez a Prohászka-kák világ-felfogása. Ne adjuk oda magunkat megbecstelenítésre a klerikális moralistáknak. Krisztus maga se azt kívánta, hogy a sírját nézzük meg minden áron. Krisztus az Élet, a Szabadság s az Igazság volt és lesz. Az Evangélium lelke és értelme pedig az, hogy az ember tökéletesedjék, s mindig szabadabb legyen.

Budapesti Napló 1908. március 31.

(A.)

120. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A sárga feminizmus

Csakugyan erősödik a feminizmus Magyarországon, hogy íme most már a sárga feminizmus is megalakult. A programjuk sárga program, miként a vörös szocialista munkások ellen szerzett ildomos munkásoké. Sebaj, a sokféle irányból majd csak születik valami fejlődő és egészséges. Egy bizonyos, s ezt a szabadgondolkozók esete is bizonyítja. A polgári radikalizmus nemigen képes tartós mozgalmakra. A szabadgondolkozók jó része már – szociáldemokrata. A feministák jó része is az lesz, még Magyarországon is. Az azonban Magyarországon különösen stílszerű, hogy itt feudális szagú feminizmus is alakul. A nőknek csak az egyenlőséghez nincs joguk, de majdnem minden egyéb olyan joghoz igen, ami ma – nincs. Emberek lehetnek, de férfiak kissé bajosan. Muszáj erre egy drasztikus hasonlatot mondani. Ha én beülök egy konflisba, nemigen érdekel, s nem is fontos, hogy a ló ló-monsieur vagy ló-madame. De ha gazdálkodó ember vagyok, a vásáron még igazlónál is érdekel ez a kis különbség. Érdekel, mert nagyon fontos. Ugyanez a drasztikus hasonlat azt is megmagyarázza, hogy a túlzó, forradalmi feminizmus miért kapja a maga talaját városban, a legvárosibb s egy kicsit már degenerált asszonyseregből.

II.

Az ügyvédek haragja

Most már az ügyvédektől függ, hogy haragudjanak-e tovább is Farkasházy Zsigmondra vagy se. Az igazságügyminiszter nagy óvatossággal intézte el az affért. Farkasházy nem gyanúsította meg piszkos üzemekkel az ügyvédi kart, az ügyvédi kar pedig nem kívánta jogtalanul megfenyíteni Farkasházyt. Mind a hárman pedig az ügyvédi kar erkölcsi kiválóságára féltékenyek. Negyediknek maradunk mi, a publikum, akiknek volna még az ügyszó mondanivalónk. Igenis vannak ügyvédi üzemek, igenis jobban kellene vigyázni arra a bizonyos kari erkölcsintegritásra. De hát az ördögbe is, az ügyvédek nem tehetnek semmiről. Ha Angliába helyeznők át a magyar ügyvédi kart, tíz évben se kerülne tán ki belőle talán öt megbélyegezendő. Az ügyvédek is csak olyanok lehetnek, mint az a társadalom, melyben és melyből élnek. Csak arról szokjanak le az ügyvéd urak, hogy ők nenyúlj-hozzámok. S ha nem akarják elismerni, hogy közöttük is van kivetnivaló, hogy a társadalom is megharagszik ezért a sértésért, ő, a társadalom viszont azt nem fogja majd elhinni, hogy az ügyvéd urak között – más módon is van.

Budapesti Napló 1908. március 31.

Ód.

121. APPONYI ÉS A FORRADALOM

A Revue de Hongrie: francia nyelvű új folyóirat, mely arra volna jó, hogy Magyarországnak becsületét védje a külföldön. Ebben a lapban most gróf Apponyi Albert mindnyájunk nevében kijelenti, hogy Magyarországon sohse volt forradalom. Kijelenti ezt annak a nemzetnek a nyelvén, mely minden dicsőségénél nagyobbra van az ő nagy forradalmával.

Szépen kérjük gróf Apponyi Albertet, ne beszéljen mindig úgy, mintha ő minden magyar nevében beszélhetne. Valóság, hogy a gróf úr fajtája soha forradalmat nem csinált, legföljebb spekuláló pártütést. De ne feledje el a gróf úr, hogy vannak még ebben az országban, még maradtak, másfajta magyarok is.

Nem tudjuk, hogy a gróf úr mit nevez forradalomnak. Valószínű, hogy az olyan királynakazást, melynél a nadrágtalanok ezrei is segédkeznek. Ilyen forradalmunk valóban nem volt, s a francia forradalmat sem ez teszi ám forradalommá.

De igenis a Kupa vezér lázadása óta más sincsen ebben az országban, mint forradalom. Legtöbbször a nemesség csinálta természetesen, de olykor az istenverte, boldogtalan magyar nép is beleszólt.

Hogy másról ne szóljunk, Erdély különállása is valósággal egy permanens forradalom volt. Jaj volna, ha úgy volna, ahogy Apponyi akarná elhíttetni, hogy Magyarország a békés barom-emberek klasszikus földje.

Ám igenis igaz, amit Apponyi nem írt le. Az Apponyi fajtája az idegen vérű főnemesség, melynek utódja a ma uralomra került klerikális arisztokrácia, nem csinált forradalmat. Ez a fajta éppen abból élt, hogy ittállandó volt a forradalom. Ez a fajta azután üzletet csinált a forradalomból. Ha Werbőczy után ismét megerősödve, király kellett, s ekörül bajok voltak, ez a fajta eladta a bajokat, a nemzetet és magát. A mai Magyarország protestáns volna, s ez a fajta eladta a protestantizmust is. Eladták Erdély szabadságküzdelmét, Rákóczit, s a legutolsó időkig azt csinálták, hogy a forradalmakat, melyeket mások csináltak, árusították.

Tehát csak ennyiben van Apponyinak igaza: az ő fajtája legföljebb üzletből forradalmár. De mégse szabad volna ennyire letagadni ezt a forradalmat, amelyből a mai klerikális magyar arisztokrácia olyan jól élt, s él ma is.

Budapesti Napló 1908. április 1.

Ód.

122. EGY GYÖNGE KÜRTSZÓ

– *A Magyar Művészet önkéntes heroldja* –

Gyöngé kürtszóval jövök, heroldja vagyok, véletlen és önkéntes heroldja a „Magyar Művészet”-nek, mely most Nagyváradra látogatott el. Jó helyre jött, s mert én előttük érkeztem az érkezőknek, ajánlom őket. Ajánlom őket azzal az egyetlen joggal és címmel, mert rokonaim vannak közöttük. Olvasom a névsorukat s egy-egy név csaknem teljes kadenciát ad piktör-sorsban az én poéta-sorsomra. Olyikkal együtt ültem a St.-Michel és St.-Germain szögletén szép, szomorú délutánokon. Van olyan, aki forró terveivel a nagy bulvár lármájában, ahogy kóborogva elvesztünk, traktált engem. Egynek-kettőnek, akiknek a személyét nem ismerem, valamelyik párizsi tárlatról üzen vissza a neve. Gyönyörű névsor: szép nevek, s az én békülő, enyhülő fiatalsággal tűnő radikalizmusomnak még az se fáj, hogy birkózó rokonaim mellett avult öregek, komor rajztanárok, piktúra-dandyk s festő-Szabolcskák is találatnak. Így helyes ez, így teljes ez, s ezért olyan ez a tárlat, amelyet még Nagyvárad nem látott.

Milyen haladás tíz év óta, amikor én Nagyváradra vetődtem. Talán álmodtunk a nagy művész-erők ilyen buja fölsarjadzásáról már akkor is néhányan, próféta és eszelős természetűek. De álmodhattunk-e arról, hogy eljön az idő, mikor Budapest ellen már-már Nagyváradra s egy-két társára kezd igazolást keresve hivatkozni irodalom, művészet? A Magyar Művészet kiállítása e kezdődő korszak erősen jelentkező jele. És én irigylem azoknak a lelki szenzációit, akik most fognak először látni Ripp[]-Rónai képeket. A legkiforrottabb poétája ma ő Magyarországnak. Irigylem azokat, akiknek van pénzük Fényes Adolf képeiből csak egyet is [venni]. Azokat, akik először fogják észrevenni Czigány Dezsőt, ezt a fiatal, nagy lélek-rajzoló. Márffy Ödön olyan keresések, szépségek beszámolását fogja adni, amelyek még messze Nyugaton is revelációk. Katona Nándor, Honti... s hányról kellene még lélekkel és szeretettel szólni. Én véletlen és önkéntes heroldjuk, aki jöttem s megtudtam itt, hogy ők is jönnek, s aki talán holnap megyek is, már innen csak üdvözlöm őket, kérem szeressék őket Nagyváradon, nézzék, értsék meg és szeressék. Csodálatos ország vagyunk – a jószeműek és gondolkozók ismét észre fogják venni ezt az igazságot – annyi a nagy és nagyszerű talentumunk, hogy öt országot elláthatnók velük. Óh, hogy miért is vagyunk olyan süketek, nem látók és szegények!

Nagyvárad, április 2.

Szabadság 1908. április 3.

Ady Endre

123. AZ „ÁRTATLANOK”

(Dr. Fényes Samu színműve, mely most könyv alakban jelent meg)

Dr. Fényes Samu könyvbe szedette „Ártatlanok” című, keserves és viharos emlékü, de jeles színdarabját. „Megcsúfolt”-nak mondja egy szép előszóban ezt a mindennek elmondott, csak éppen meg nem bírált színművét Fényes. A könyv címlapján panaszkodik és dicsekszik is ez a három büszke szó: „egyszer adták elő”. Szereti az ilyen félet a magamfajta ember, aki elvből nem jár színházba, s aki tapasztalta már, milyen könnyű nálunk siker és bukás. Sietek bevallani, hogy az „Ártatlanok” nekem nagy élvezetet szerzett, s azt szerezte, hogy kilyukadjak néhány igazságra.

Olvassák el bár az „Ártatlanok”-at azok, akik a Nemzeti Színházban látták vagy nem látták. Egy intelligens agitátornak erős írása ez, velem együtt az lesz a hitük, esküszöm. Az „Ártatlanok” magyar darab, mint ahogy magyar az a botrány, amit ez a darab okozott. Dr. Fényes Samu nyugodtan, büszkén bocsájthatja a nyilvánosság elé az ő „megcsúfolt” munkáját.

Urak, ma uralkodó magyar urak, hallgassatok ide egy kicsit, ha tudtok. Nem mi vagyunk az okai, hogy a ti szavatok szerint „túlzók” vagyunk. Valóban, rendezett, nyugati társadalomban túlságos volna az „Ártatlanok” tendenciája. Az, amit dr. Fényes Samu hirdet, tudósok, kriminalisták zárt körében maradna. Ha pedig színpadra jönne, enyhébben és takartabban jönne, ez is bizonyos.

De az a magyar sors most, hogy mindent túlozzunk mi, „túlzók”. Debrecen főutcáján beszélgettem a minap, tavaszi, lármás estén egy elég konzervatív valakivel. Megegyeztünk abban, hogy az emberi kultúra mai irányáról s becséről eshetik szó. De az bizonyos, hogy a magyar társadalmat minden negyven-ötven évben meg kell verni, mint egy rossz gyermeket. Rá kell kiáltani: vagy itt vagy Európában vagy sem, te zseniális semmiházi. Ha idejöttél, akkor nincs jogod úgy élned, mint Kínának és Kóréának. Ma megint a verés, a szükséges verés idejénél tartunk, mint a Kazinczyék föllépésénél, mint Petőfi idejében s Grünwald Béla és Péterfy tegnapi korában. Az ember nem angol, de magyar, s nem könnyen törődik bele, hogy a dolgok úgy folynak, ahogy folynak. A hivatalos Magyarország, még az irodalmi is, egyszerűen, de elegánsan bolondozik velünk. Ne tessék tehát csodálkozni, ha mi, „túlzók”, politikában, tudományban, irodalomban, művészetben – valóban túlzók vagyunk. Bajos dolog ott nem túlozni, ahol még az sincs meg, amit – túlozzunk. Előkelő Magyarországról álmodozunk itt pár százan, s nem elégíthet ki bennünket egy közép-európai Macedónia.

A Fényes Samu (ő a dr. címet nem röstelli) drámája másutt – más lett volna. A mai Magyarországon csak ilyen lehetett, s örülünk, hogy ilyen Nietzsche fordítója, s a másutt már elhelyezkedett ideák propagátora hasznos ember. Sőt, ebben a színművében is nem egy helyütt poéta, bizonyisten poéta, ami nagy dolog. Mindenesetre pedig olyan magyar ember, aki szépen és bátran tud harcolni. Nem rossz darab és nem közönséges szépségű írás az „Ártatlanok”, állítom. Csak egy

Paul Adam írta volna, már is nagyszerű volna, mert ilyen balgák vagyunk. Azonban, hogy gennyes, magyar sebekbe nyúlt az írójuk penecilususa, ez csak új érdem. Hogy bűnös ember nincs, én erről csak verset mernék írni, ha úgy se kapnék kiadót, mint Lombroso. Ha viszont darabot írnék, elrejténém az igazságomat, hogy jobban tündököljék. Elrejténém, mint Hauptmann vagy Wedekind, vagy más. De magyarul én is csak úgy írnám meg, mint dr. Fényes Samu.

Tessék nekünk helyet adni, a magyar intellektuálisoknak. Majd mi is fogunk annyi önmérsékletet gyakorolni, mint a negyvennyolcasok a politikában. Tessék nekünk megengedni, hogy európai Magyarországot csináljunk, s megtelítsük az alkalmásokat európai eszmékkel. Különben, ne tessék, úgymint mindegy, vagy-vagy, valaminek jönnie kell. Kacagok a csacsiságon, mely sokszor az én szegény fejemen tölti kedvét. Ördögöt is, én nem vagyok szerelmes a más kultúrába, de ezt már csak inkább szeretem, mint a magyar kulturátlanságot.

Dr. Fényes Samu mint „bajtárs”-nak ajánlotta, s ajándékozta könyvét. Az vagyok, bajtársa mindenkinek, aki világosabb Magyarországot akar. Ezt szinte fájdalomosan vallom be azoknak, akik viszont kozmopolita kitűnőségükkel túlvannak a magyar problémákon. Én bennük vagyok, bennük élek, sőt missziót érzek. Ezért ajánlom mindenkinek, olvassa el az „Ártatlanokat”, dr. Fényes Samu „megcsúfolt” színművét. Sok szamárság megtörténhetik a Duna-Tisza táján, de talán mégse lehetséges halálra ítélni egy szükséges, kultúraéhes, jó magyar embert.

Budapesti Napló 1908. április 10.

Ady Endre

124. A BABONA SZÁZADA

Flammarion-uccse, ez a század a csodák százada lesz, avagy a babonáé, ha úgy tetszik. Titkokat, rejtelmeket szagol a XX-ik század embere, s ez a csoda nem is olyan nagy csoda. Megijedtünk a magunk nagy emberi hatalmától, s mivel a vallást már régen eldobtuk, félünk. Félünk, s úgy cselekszünk, mint a Sion-hegy alatt cselekedtek a zsidók. Készül már az evangélium a számunkra, de mi ez alatt, lenn, bálványt faragunk magunknak. Íme Flammarion, a csillagos ég poéta-tudósa babonás erők létezéséről tesz vallást egy új könyvében. S Flammarionon kívül egy sereg tudós áll elő, s állítja, hogy a spiritizmus nem afféle gyermek-játék. Még a világmagyarázó tudomány is nagyot fordult egy-két évtized óta. Fuccs az anyagnak, s nemsokára tudni fogjuk, hogy még a szivar is valamelyes szellem valamelyes formációja. Repül az ember, az asztal, csupa szellem, és pedig indultatos szellem az egész valóság. És még néhány évvel ezelőtt kikacagtuk az amerikai és dél[olasz]országi furcsa, babonás szektákat. Ma már Európa is a bolondját járja, s inkarnált, reinkarnált Buddhák kezdenek szerepelni, mint Tibetben.

Német és francia lapok sokat írnak mostanában egy kilencéves fiúról. Svájci származású német gyerek, akiről három-négyszáz ember azt vallja, hogy a Messiás lesz. Volt egy elődje is, aki ezt a szektát megalapította, s az is Krisztusnak vallotta magát. A szekta hite szerint Krisztus mindig újjászületik, s ez idő szerint ebben a gyermekben él az istenember. Párizsban, Svájcban, Németországban vannak hívei ennek a kis szektának. Csekély, parányi, mulatságos mozgalom és hit, de nagyon jellemző reánk s a korra. A Lourdes-hez hasonló csodák napirenden vannak, s a legostobább képzelődésekből – religiók lesznek. Párizsban, Berlinben, Londonban a buddhizmus egyszerre terjed a teológiával, s az üdv hadseregének talán már Budapesten is van dandárja. Mindenesetre Budapesten is vannak már nemcsak spiritiszta amatőrök, de kicsi szekták, az obszkurizmus sokféle szektái.

Micsoda reménység és számítás ez Róma számára, mely szinte kétezer év óta a lelkek megzavarodásából él. Valóság, hogy ez emberiség szerencsétlen, s hogy olyan isteneket keres, akiket meg se értsen. Valóság, hogy minden század után, mely túlságosan aktívvá és gögössé tette az embert, a sötétség és perverz alázatosság százada következett. Félő, hogy ilyen században élünk, s ebből megint csak Rómának s a pápista-pogány miszticizmusnak lesz haszna.

Budapesti Napló 1908. április 11.

A. E.

125. A KULTÚRA NEVÉBEN

Gyönyörű dolog a kultúra, de Magyarországnak, a magyarságnak és nemzetiségeinek alighanem alaposan megártott. Megártott bizony ez nyugatibb népeknek is, de ezek – az ördög vigye el őket – könnyebben kiheverték. Mert görög, bolgár, szerb, albán, török, kucuh-oláh Macedóniában is öli egymást, de ez is kultúra. Miért tudtak békességben élni, csücsülni Mohamedék és Szulejmánék idejében? Miért tudott Báthory Zsigmond mindenféle fajtából sereget alkotni, hogy még oláh is volt benne?

Amikor Magyarországon garázdálkodott a török, jóformán nem is a török garázdálkodott. A török seregekben volt szaracén, tatár, arabus, tízféle szláv s az isten tudná, milyen fajták. Ezekkel szembeszállottak azok, akik veszedelemben voltak, s akiknek össze kellett fogniok. A magyarországi szerb verte az ószerbiait, a horvát a mohamedán horvátot, s mindenki verte azt a másikat, aki zavarta.

Ez időben valóban még nem éltek kultúremberek, s a nemzeteknek nemigen voltak fennkölt álmaik. De ha a Szerémségbe, Szörénységbe, Bánátba, Erdélybe vagy Biharba ellenség csapott, a jelszó ez volt: üsd, nem apád.

Azután következett a kultúra, mely még harminc és egynéhány évvel ezelőtt is kívánatosabbá tette, hogy a német beletaposson a franciának a beleibe. Igaz, hogy a kultúrából ezt a leckét éppen a francia forradalom és az ő törvényes Napóleonja adták a világnak. Franciaországban még ma is van egy nagy párt, mely szívesen borítaná vérbe Berlint és Európát.

Nem akar a keleti Svájc magyar védelme lenni ez a kis írás. De istenem, ez a nagy kultúra, mely minden nacionalisták, s nálunk a „Budapesti Hírlap” szerint való, hova visz bennünket?

Hát nincsenek-e annál nagyobb emberi fájdalmak is, hogy a szomszédom nem az én nyelvemen beszél, s hogy némely tudósok szerint már testalkatával is más, mint én?

Krisztus előtt és Krisztus óta igazán mindig menthetőbb számárságaik voltak a népeknek, mint ma. Egye meg a fene a kultúrát, ha a kultúra hozta ezt is. Amint-hogy nincs igaza az ellenkultúrának se, a jövő önkéntes zenéjének, mely viszont nem akarja észrevenni, hogy nem vagyunk mindnyájan egy nemzetbeliek, csak éppen – egyformán emberek.

Örüljünk, hogy élünk, vagyunk s ott vagyunk, találatódunk, ahol vagyunk. Az impériumokat ma már mégiscsak másképpen illenék csinálnunk, mint kétezer évvel ezelőtt. Amúgy nyelvben, szívben, eszmében, emberségben és a kultúrában.

Azonban, ha csakugyan a kultúra kívánja, hogy a fajták egymást gyűlöljék, öljék, hát akkor nem kell kultúra. Sok öröme úgy sincs benne annak a peches embernek, aki nem kétezeröt száz év előtt, hanem mostanában született.

126. EMBEREK ÉS TRAGÉDIÁK

I.

Sicynszki

Európa elé nagyban és először a rutén kérdést Björnson, ez az öreg fogatlan és fogadatlan prókátor vitte. Szánalom és szomorúság nagy magyar lapokban affélel olvasni, hogy a ruténség kulturátlan és jövőtlen népfaj. Talán a mi ruténségünk, a magyarországi, elromlott, elsatnyult, de a kisoroszság általában csupa erő és szláv nagyszerűség. Párizsban van egy olyan rutén kolónia, amelyet megirigyelhet akármilyen kultúrnép. Csak a mi emigránsaink társasága lehetett ilyen nemes, előkelő valamikor, amikor még a lengyelekkel együtt mi is divatban voltunk. Akkor a lengyel nép magát Kelet-Európa franciáinak becézte, s ma a lengyelségnek nagyon rossz híre van Nyugat-Európában. A rossz hírben csak mi vetélkedünk a lengyelekkel, s mi is ugyanazon ok miatt. A mágnásaink, az uralkodó osztályok héroszjai kompromittáltak minket is, miként a lengyeleket. A rutén fajta pedig oda-tarthatja a világ elé demokráciájának a bizonyítványát. Ez a Sicynszki gyilkos, undok gyilkos, de egy hatalmas erejű nép fia. Gondoljunk csak néhai Károlyi Istvánra, aki a csendőrszuronyokat egy óvatos tréfával kerülte ki. Csak erős, demokrata lelkű népeknek lehetnek olyan undok gyilkosaik, mint Sicynszki. Mi finom, arisztokrata népek legfeljebb csak egy Fazekas Ágostonig vihetjük föl. Fogadjunk az unokáink szerencsésébe[n], hogy a ruténeknek hamarabb lesz nemzeti hadsegük, mint nekünk vagy a lengyeleknek.

II.

Mariska

Pázmány Mariska kisasszonnyal, aki Nagyváradon Fetser püspököt, úgyszint mint egy ártatlan kised anyja, pörrel üldözi, szeretnék beszélni. Bizonyos vagyok, hogy azokból, amiket mondanék neki, nagyon keveset értene. Sőt, valószínűleg kémnek, ágensnek vagy bolondnak tartana Mariska kisasszony, mert ezeket mondanám neki.

– Hajh, kisasszony maga kissé elkésett a pörével, ez a pör paródiája egy elmaradt pörnek. Maga, kisasszony, hallhatja, hogy a maga nevén valakit ebben az országban Péternek neveztek. Lássá, Pázmány Mariska kisasszony, ez a néhai Péter az oka mindennek. Maga kisasszony nem foglalkozik nagy politikával, de képzelje el, mi lett volna anélkül a Péter nélkül. Egész Magyarország egy hiten volt már, s a püspökök is úgy házasodtak, mint ma az ügyvédek sem. Képzelje el, Mariska kisasszony, milyen magyar volna ma ez az egész ország a maga Péter nevű néhai nagy névrokona nélkül. Micsoda erő volna ez az Ausztria katolikusságával s az egész világgal szemben. Valóságos magyar vallás lett volna az egész Magyarország protestáns vallásából, s talán ma már a Balkán szlávjai közül is sokan volnának protestánsok, s Debrecenben választanák a belgrádi, bukaresti s konstantinápolyi espereseket. Nagy hiba volt ez, kedves Mariska kisasszony, hogy nem így lett. Ez onnan jut eszembe, hogy a maga pörével egyidőben akarják

kiadni Pázmány Péter leveleit könyvalakban. Szerencse, hogy maga, Mariska kisasszony, jött a szerencsés emlékezetű nevével és esetével. Azt csinálta Pázmány Péter Magyarországnak, amit magának a maga állítása szerint Fetser püspök. A székelyen megvan, a baj megvan, de a tartásdíjért hiába pörölnők.

Budapesti Napló 1908. április 22.

Ód.

127. EGY FALUSI EMBER NAPLÓJÁBÓL

I.

Dózsa György szobra

Achim Andrással van nekem egy régen ápolt ideám: állítsunk haragos, szép, magyar szobrot vitézülő Dózsa Györgynek. Nincs olyan Andrásy, aki ez ellen akármit szólhatna: Dózsa György nemes ember volt, s ősbibb, mint – mondjuk – Darányi. Szép álmom volt az Achim András álma s az enyém, de – sajnos – álmom volt. Pénzt ugyan még nem gyűjtöttünk a Dózsa-szoborra, de már nagy baj van, s ezt a nagy bajt a Kossuth-szobor ügye okozta. Achim nem bízik bennem, s én nem bízom Achimban: ő eleve Rónát akarja s én Horvayt. A legnagyobb baj pedig az, hogy Dózsához nemigen van közünk, s annyi pláne nincs, mint Ferencnek – Kossuth Lajoshoz. Egy családi hagyomány szerint ugyan én a Visky-család révén rokonságban volnék Dózsa György családjával. De ennek a bizonyítására báró Kempelenéket s egyéb genealógusokat kellene drágán megmozgatnom. Szóval, se Achim Andrásnak, se nekem, nem volna olyan könnyű helyzetünk, mint kormányunk első Ferencének. Én mégis ragaszkodom Horvayhoz mert Kossuth Ferenc is így cselekedett, s bizonyára nem ok nélkül. Amit Kossuth Ferenc tesz, az jól van téve. Lehet, hogy elég pénz nem fog gyűlni Dózsa szobrára, de ezt a szobrot mégis Horvay fogja csinálni. Tudniillik, ha elég pénz fog összegyűlni, s ha ön meg is pukkad, kedves Achim úr.

II.

A mívelt Nyugatot

A mívelt Nyugatot a mai magyar eszmekörben: hűdés, smokkság, szamárság és babona. Mocsáry Lajos a nemzeti ellenállás idején meg is mondta a nemzeti igazságot áperthe. „Akármilyen okos nyomtatvány jöjjön Nyugatot felől, égessék el a magyarok, mint József császár idejében. A magyaroknak éppen az az erejük, hogy nem indulnak bolondul a mívelt Nyugatot után.” A Budapesti Hírlap-ék örülten hadakoznak a magyar kozmopoliták ellen, akik voltaképpen – nincsenek. Azonban Erdélyben és Biharban január óta állandóan pusztít a pellagra, amely az éhtífusznál is nyomorultabb nyavalya. Erre a hazafias, kormánypárti lapok nyugodtan konstatálják, hogy a pellagra a múvelt Nyugaton sem ismeretlen. Olaszországban, Franciaországban a nagy magyar Alfölddel fölérő területeken szokott pusztítani a pellagra. Szóval, újra szóval, a múvelt Nyugatot se megvetendő akkor, amikor a hitványsághoz, nyomorúsághoz, inséghez kell keresni igazolást.

III.

Comenius Ámos utódja

Hazugság ám az, hogy ennek a Magyarországnak friss a kultúrája, új, suhancos és szédelgő. Bizonyisten nem Mailáth József gróf, nem Prohászka püspök s nem Rákosi Jenő voltak itt az első kultúremlékek. A tanítóknak kellene ezt legjobban tudniok, ha ők tudnák, hogy élt és tanított Magyarországon egy Comenius Ámos nevű ember is. Azonban én már találkoztam Comenius Ámos utódjával, sőt utód-

jaival. Csak egyről beszélek, arról, aki nekem tanárom volt a gimnáziumban. Ez az úr, piarista pap, minden kálvinistát Jánosnak, minden lutheránust Mártonnak s minden zsidót – Kóbinak szólított. Most értesülök, hogy Apponyi tankerületi főigazgatót csinált ebből az úrból. Brávó, nincs szebb és jobb, mint a múltat letagadni. Valamikor éltek, voltak magyar Pestalozzik, valamikor Comenius Ámos volt Magyarországon tanító. Hogyan ragaszkodjunk mi a másféle történelmi hagyományokhoz, ha Apponyi ilyen példákat ad?

Budapesti Napló 1908. április 24.

A. E.

128. EGY FALUSI EMBER NAPLÓJÁBÓL

I.

Nem volt forradalmunk

Lamberggel elbánt a pesti nép. Görgey egy gróf Zichyt segített a másvilágra, de majdnem ennyi az egész. Fényes Samu minapi, bátor szép cikkében kultúrán inneni országnak sejtje megrémülve ezt az országot. Nem, ez kevés, ez az ország nemcsak kultúrán inneni, hanem forradalmon inneni ország. Forradalma sohse volt ennek a Bécsben sokáig forradalmárnak csúfolt népnek és országnak. És ez a forradalom jobban, láthatóbban hiányzik a kenyérnél és a kultúrájánál is Magyarországon. Clemenceau, Franciaország miniszterelnöke a plutokrácia szolgálatában üldözheti s üldözi is a szocialista forradalmárokat. De mint francia ember már nemegyszer kénytelen volt harsányan kijelenteni, hogy Franciaország örök szignumja: a forradalom. Ez nemcsak azért jó, mert a forradalom a tudomány szerint is iramító tempóra bírja a haladást. De azért is, mert a forradalom, egy igazi forradalom emléke kissé le tudja hűteni a reakciós forráságot. Nekünk forradalmunk nem volt, de Bocskaink és Bethlenünk volt, s ezeket is átengedtük a történelemnek, lemondunk róluk. S ha most visszatarthatatlanul behullunk a sötétségbe és szolgaságba, ez az oka. A fejlődés ma már kizárja a guillotine-os forradalmat, s mi annak idején – elfelejtettünk elbánni azok őseivel, akik sorsukat ma kezükben tartják. Majd nem mernének ők olyan bátrak lenni, ha a mai arisztokrácia őseiből és csatlósáiból néhány ezret fölkötöttek volna feledékeny és nem forradalmár őseink.

II.

Egy püspök legendája

Volt egyszer egy püspök, aki ellen azt a szörnyű vádat emelték, hogy anyává tett egy leányt. A püspök generálisa, az érsek, megparancsolta a püspöknek, hogy tisztázza magát. Ez nagyon könnyen ment, mivel abban az országban, ahol ez történt, a katolikus főpap volt a legnagyobb úr. A püspök a bíróság előtt kijelentette, hogy a panaszos leánnyal soha viszonya nem volt, sőt nem volt egyáltalában nővel, s erre esküt is tett.

Amikor a püspök hazament, három gyermek kezét csókolt neki gyermeki tisztelettel. A püspök izgatottan szólott rá az apaságának hódoló gyermekekre:

– Hol az anyátok, küldjétek ide az anyátokat.

A mama jön, s a püspök ott a gyermekek előtt ráordított:

– Hedvig, volt-e nekünk együtt valaha valami viszonyunk?

– Soha – válaszolta Hedvig minden fölösleges habozás nélkül.

A többit a püspök meggyóna legközelebb az érseknek, s a dolog rendbejött.

129. EGY FALUSI EMBER NAPLÓJÁBÓL

I.

A fekete gyémántok

Könnyű volt Jókai Mórnak, mert ő olyan magyarok korszakában élt, akik szerették Európát és a nagy kultúrát. Ő még nyugodtan álmodhatott olyan magyarokról, akik másfajta kultúreemberekkel egyenlők, s csak avval különbek, hogy magyarok. Ma, mi érezzük, hogy a közfelfogás szerint hazafiatlanság, sőt büntett bántani azok cirkulusait, akik uralkodnak. Bizonyos zsidók például elég vakmerők voltak, hogy a Szilágyság, a régi Szilványa, közepén kőszénbányát nyissanak, ássák, ássák azóta a kőszén, s ők bizony nem tehetnek arról, hogy ez a kőszén kissé – fiatal. De nem ez a fontos és érdekes, de a vármegye úri köreinek példátlan fölháborodása. A Szilágyságban még mindig vannak eleven erdők, s az erdők tulajdonosai tajtékozva szidják a zsidót. Hogy íme, a zsidó a föld alól is kikaparja azt, amivel a magyar úrnak árthat. A magyar úr, a vármegyei úr, nem szereti az ilyen zavaró dolgokat. A földön, föld fölött és föld alatt maradjon csak úgy minden, ahogyan volt.

II.

A szolgabíró ítélete

A szolgabíró úr üres idejében társadalmi bölcs, ítélkező és kérlelhetetlen. A mi nap, társaságban, a ferbliről, az úgynevezett hazai csöndesről esett szó, a szolgabíró nagy haragra gyúlt, s kijelentette, hogy a ferbli – zsidó játék. Én nem szoktam kártyázni, de ismerem a játékokat, s dühbe jöttem.

– Már engedj meg, kedves szolgabíró úr, de ha van magyar játék, a ferbli az. Hiszen az egész játék sorsa a személyes bátorságtól, vakmerőségtől függ. Valami olyan ez, mint az ősi magyarok taktikája, akik fordítva ültek nyeregben, s úgy nyilaztak.

A szolgabíró, aki kiváló kaláberező, de ferblizni is szokott, megriadt:

– Lehet, hogy a ferbli magyar játék volna, de átkozottul megtanulták a zsidók is. És ez a baj, nem lehet az magyar játék, amit a zsidó is megtanul és kártékonyan gyakorol. Én a kaláberbe[n] szerencsésebb vagyok, tehát ez az igazi magyar játék.

Így szólott a szolgabíró, s ítéletében megrémülten fedeztem föl egy pusztuló fajta okvetlen – kényszerű filozófiáját.

II.

A májusi eső

A májusi eső amolyan jó vidéki babona, amelyről már Budapesten is tudnak az ügyes újságírók. Nos hát a májusi eső beköszöntött mindjárt május második napján a mi falunkban. Azóta hull, hull az áldás rögre, zöld vetésre és virágos fákra. A minap a szomszédom, jómódú, falusi, egyszerű ember, kifakadt:

– Az Isten verje meg az ilyen májust, amikor mindig esik az eső.

– Ugyan bátyám, hiszen mi Pesten azt szoktuk írni a lapjainkban, hogy egy jó májusi eső ér annyit, mint az Andrásy út.

– Egye meg a fene az Andrásy utat, s tisztelettel szólván az urak bölcsességét. Az eső akkor kell, amikor már régen nem esett, s az Andrásy úttal nem cserél-ném el a huszonhat hold kukorica-vetésemet, ha – kikelne.

Budapesti Napló 1908. május 8.

A. E.

130. POLITIKA ÉS KULTÚRA

Ez az ország, ez a Magyarország, nem is olyan nagyon kicsiny ország, miért hát olyan nagyon kicsi? Daudet sem tudott olyan barbárat, félszeget, kicsit elgondolni, amilyent mi túl ne licitálnánk. Az új francia librettóírók is – sajnos – Szilisztria, Illíría s más holdbéli országok helyett idejöhethének. Minden tettünk, eseményünk, változásunk, szenzációnk egyenesen arra való, hogy röhögjenek rajtunk. Amikor Franciaországban Curie özvegye, mint kinevezett egyetemi tanár, első előadását tartotta, ott volt Briand kultuszminister. A parlamentben nagy dolgai lettek volna az napon Briand-nak, s ő inkább elment a kiváló egyetemi nőprofesszor első előadására.

Ilyen jelenségek miatt merik a francia intellektuelek a maguk köztársaságát *athéninak* nevezni. Nálunk, ne adj isten, hogy a kultuszminister igazi kulturális eseményeknél mutassa meg szent ábrázatját. De ha egy senki francia, akire Párizsban a kutya se néz, eljön Budapestre, Apponyink estélyt ad a tiszteletére. S akár csak Montenegróban vagy Kukutyinban, megjelen Apponyi, Kossuth stb. stb.

Ez az ország, ez a Magyarország, nem is olyan nagyon kicsi ország, miért hát olyan – nagyon kicsi? Itt már egy tisztességes számú csoport él, mely mindent érez és tud, ami csak történik a világban. Ennek az országnak hiteles intelligenciája már kissé túlhaladta Ceglédet és Jászberényt. Miért szégyenítik meg ezt a nem is olyan nagyon kicsi országot az ő politikai vezérei?

Ezt is megmagyarázzuk, ha már muszáj. Ebben az országban, ebben a politikus országban, a legsetétebb fejűek a – politikusok. Horvay-pártoló Kossuthnál különb amatőr egy ízléses bank-ifjú, s Apponyinnál nagyobb stílű valaki a legmegvetettebb szociológus.

De ha ők, a dicsők, nem értenek semmihez, miért kompromittálják ez ország szép, forradalmi értelmiségét? Csúnya dolog, de hozzájuk illik, s mi pedig megérdemeljük.

Budapesti Napló 1908. május 12.

A. E.

131. A „SZILÁGY” BŰNE

Vajda János verseit olvasta a nebulóknak dr. Both István tanár úr, s nagy baj történt. Egy halvány, ideges, rossz, de eminens diák elkezdett sírni úgy, hogy mindenki röhögte. Dr. Both István érthető, méltó nagy dühbe jön, s rászólt az ellágyult diákra:

– Amice, Ady úr, maga nagyon komolyan veszi a verseket, s ez öreg, őrült hiba. A versek – versek, csacsiságok rossz idegzetű, rossz szervezetű emberek munkái. Az öreg Vajda János is jobban tette volna, ha valami komoly pályára lép. Mégis-csak szebb élet-ábránd Szilágy vármegye fő-, avagy alispánjának lenni, mint verseket írni.

Így szólt dr. Both István, de a delikvensnek már hiába beszélt. Ez már akkor verseket írt, amikor még a nagybetűket nem ismerte, s mivel tinta nem volt, kéékítővel írta 7 éves korában első balladáját. Azután még írt balladákat, de a zilahi ifjúsági önképzőkörben nem akarták benne az új Arany Jánost fölfedezni, tehát abba-hagyta.

A halvány, ideges, rossz, de eminens diák megijedt a dr. Both István kinyilatkozta-tásától. Különb en is erősen szorongatta a fizikából és számtanból Berényi János tanár úr: inter arma silent musae. (Vajon jól tud-e még locus vulgarisokat is idézni a régi jeles latin diák?)

De jött a tavasz, s a tavasz a legnagyobb büntettes mindenkik között. A költőjelölt nebuló 1896-ban írt egy hazafias Kossuth-verset. (Azóta kozmopolita, vármegyének elárulója, darabont gazember lett belőle.) Vala pedig ez időben a „Szilágy” szerkesztője: Kincs Gyula. Egy drukkos görögóra után az Ady nevezetű fiú Kincs Gyula után szaladt, s nagyon csinosan hebegett:

– Tanár úr, mélyen tisztelt tanár úr, ne haragudjék. Én egy verset írtam, s jaj, szeretném, ha a Szilágyban megjelenék.

Kincs Gyula elolvasta a verset, s elkáromkodta magát:

– Ebadta, jobb volna, ha a szószeredétét rendben tartaná, s Plátót olvasná, aki nem írt hazafias verseket.

Az Ady nevű nebuló nagyon megszégnyelte magát, s nem írt életében soha többé verseket. A közigazgatási pályára lépett, s ez idő szerint egyik legnagyobb reményű főszolgabírója Szilágy vármegyének.

(Természetes hogy ebből egy szó, egyetlen szó sem igaz, azaz nem úgy igaz, ahogy íródott. Dr. Both István Vajda Jánossal össze-visszaturbálta a lelkemet, és uszított. Kincs Gyula pedig leadta a Szilágyban azt a verset amit neki a lázas, bolond nyolcadik gimnazista átnyújtott. Sőt, a Szilágy adta, adogatta tallérokban az én első írói honoráriumaimat is. Átkozom és áldom a Szilágyot, a Szilágy régi s mai embereit. Úgy vagyok velük, mint az életemmel, karrieremmel s állítólagos sikereimmel. Nem tudom, örüljek-e nekik vagy szánjam magamat érettük, miattuk. Mégis, inkább, áldja meg a jó Sors a Szilágyot, mert megérdemli, ha tőlem nem is, de mindenkitől s főképpen a jó Sorstól.)

(Érindszent, május hava)

Szil. 1908. május 14.

Ady Endre

132. EGY FALUSI EMBER NAPLÓJÁBÓL

I.

A Fáraók példája

Újabb kutatók szerint Egyiptomban nem a Fáraók gögös mániája építette a gúlákat és piramisokat. A Fáraók szocialista fejedelmek voltak, s munkát akartak adni a munkátlan, éhező alattvalóknak. Madách nagyon tévedett tehát az ő nagy drámai költeményében, amikor Egyiptomról írt. Viszont manapság csak a Fáraók által lehetne megérteni, miért kap szobrot Magyarországon Bartha Miklós. Egy névtelen gúla ugyanannyit jelentene, mint egy Bartha Miklós-szobor. Öt év múlva is ki az ördög tudja, ki volt ez a hajdan zavaros, rosszmájú úr? De az új rendszer észrevette, amit valamikor a Fáraók, sok a munkátlan ember, Dózsa Györgynek, Martinovicsnak, Vajda Jánosnak nincs és nem is lesz szobra. De éhes, foglalkoztatni való szobrászok vannak ám szép számmal. Szóval, az új rendszer, mely az éhezőket fölkarolja, szoborhoz juttatja Bartha Miklóst. De ennyi igazsággal szobrot kaphatna a vasorrú bába, Rabló lovag, Piripinci hercegnő, a bolygó zsidó s néhai nemzetes akárky.

II.

Dános, a szerencsés

Bihar megyében két rettenetes gyilkosság történt: cigányok gyilkoltak. De mennyivel messzebb esik az a két rongyos bihari falu Budapeستől, mint Dános. A budapesti lapok jó része tudomásul se veszi e távoli gyilkosságokat. Az afgán határon elesett két katona, ez nekik nagyobb szenzáció. A centralizálás azt eredményezte, hogy most Budapeستől függ még a szenzáció is. A dánosi gyilkosság ötsoros hírből lett volna elintézve, ha Dános véletlenül Csík vármegyében van. Dános azonban szerencsés, mert nincs messze Pesttől, ami Tutáéknak elég nagy baj.

III.

A Duma tekintélye

Az atyuska pénzügyminisztere összetűzött a Duma elnökével, s a pénzügyminiszter – lemondott. Azóta talán már a cári akarat elintézte a válságot, de a válság nagy tanulsága örök időkre megmaradt. A Duma a cár által kegyesen adományozott parlament. Ezernapos sincs, nem ezeréves, mint a mi nemzetgyűlésünk. A Dumát állítólag száz-kétszáz kozák akkor verheti szét, amikor a cár int. De a Duma elnöke mégis minisztert buktathat, mert a Duma, akármilyen, de parlamentáris országtól tanulta a parlamentarizmust.

Budapesti Napló 1908. május 16.

A. E.

133. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A Kúria és a holtkéz

A magas Kúria a papi birtokok kérdésében királyi határozottsággal s ezennel kimondta a *sohát*. Döntvényt hozott arról a Kúria, hogy róm. kat. papi birtokra hiába rendeli el a bíróság a végrehajtást. A telekkönyvi hatóság megállapítja a telekkönyvi akadályt, s a papi birtok C. lapja örök-szűz marad. Jogilag, történelmileg, nagy-nagy apparátussal s buzgósággal indokolja meg döntvényét a magyar Kúria. „A papi birtok, a holtkéz jószága örökké egy kéznél marad”, állapítja meg a legfőbb magyar bíróság. És mégis a levegőben kell lennie a szekularizációnak, a Kúria döntvénye is ezt mutatja. A Kúria siet elébevágni a jövőnek, s kimondani a nagy *sohát*. Csakhogy a *sohát* sokszor mondták ki már hatalmas személyek és testületek. De a *sohára* mindig elérkezett a beteljesedett idők válasza: *most*.

II.

A drámaíró Eulenburg

Kiderült, hogy a szerencsétlen Eulenburg herceg egykoron drámákat írt. Enyhe, tiszta, úri, élettelen, szép, német drámákat. A drámában győz az igazság, s megmarad ragyogó fehérnek a fehérség. A bűn büntetést kap, s a világ fölött Wotán trónol és Németország. S íme most Eulenburg herceg, a drámaíró, mint egy eleven drámának eleven, hírhedt, szerencsétlen hőse. Íme a drámaíró mennyi nemese lát, ha ír, s mennyi undokságra képes, ha él és cselekszik. Ha ilyen fehér drámákat írt volna Eulenburg herceg a fekete fajtalanságok helyett, ma jobban érezné magát Wotán és Németország.

III.

Sáskajárás a Hortobágyon

A Hortobágyot ismét a sáskajárás veszedelme fenyegeti, s nekünk egy fiatal magyar tudós jut az eszünkbe. Ez a nemzeti tudósunk az orosz és más keleti alföldek felső talaját vizsgálta sokáig. Végül megállapította, hogy a magyar humusz nem a nyugat-európaihoz hasonlít, hanem a Keletéhez. Tudniillik e reakciós időkben, melyet ma Magyarországon élünk, még a geológusoknak is Európa ellen illik tiltakozniok. És csakugyan mintha ennek a geológusnak igaza volna. Ahol az agrikultúra fejlett, hatalmas, intenzív, magas, oda nem mennek a sáskák. A csatornázott, művelt, munkált, gépekkel felszerelt s mezőgazdasági iparral rakott Hortobágyot se bántanák. De az is lehet, hogy ilyen körülmények között a magyar geológus nem tudná kimutatni, hogy a mi humuszunk a Keletével s Ázsiáéval azonos – egy rokon.

Budapesti Napló 1908. május 21.

A. E.

134. A RÉSZEG HAJÓ

Bizonyosan kialudták azóta már a pezsgőmámort az Albrecht-hajó utasai. Azok a képviselők tudniillik, akiknek bált rendezett a Dunán Kacskovics Béla. A józan életű Duna is elfelejtette már a szörnyű látványt. Az Albrecht-hajót is talán megtisztogatták azóta. Hajh, a legszebb lumpolás se tarthat mindörökké. De ha el is múlt a Kacskovics-bál, a részeg hajó megmaradt. A részeg hajó a ködben ott bolyong most is a magyar vizeken. Babonásan, mint a bolygó hollandusé, mint annyi sok árnyhajóé, melyet csak hajósok és halászok látnak. Ezt a bolygó, részeg hajót magyar hírlapírói nyelven tisztelt Háznak is hívják. Nem csodálatosan jelképes-e a képviselő urak hajómulatsága? Néro is így csinálta annak idején, amikor már túlságosan jó volt a dolga. Virágos gályáján dőzsölt, aludt vagy álmodozott a kék tengeren. Elgondolta, hogy mi mindent végzett el már sikerrel. Egy kicsit meg is csömörölt, mert új vágya alig volt. Megölte azokat, akik útjában voltak, vagy akikről azt hitte, hogy útjában vannak. Dicséretét zengi Róma s az egész birodalom. Még azok is ódákat kénytelenek személyéhez írni, akik titokban gyűlölik.

Ilyen Néro a mai magyar parlament. Az uraknak várakozásukon felül sikerült minden. Aki útjukban volt vagy útjukban lehetett volna, kivégezték. Fölgyújtották az országot, mint Néro Rómát, hogy a lángtenger *mellett* szavalhassanak. Azután Róma elhamvadt, s ők felültek a virágos gályára. Még a legravasabbjuk se álmodta, hogy ennyi fog beteljesedni. Az ország néma, megrettent, megundorodott, elbénult. A tenger nyugodt, csodakék, az ég is az.

Még vihar is csak úgy jöhet, ha ők csinálják mesterségesen, mulatságból.

A részeg hajó utasai valóban úgy jártak, mint Néro. Már annyira jóllaktak, hogy nem is tudják, micsoda étellel izgassák az ínyüket. De elfeledték, mint Néro a nápolyi öbölben feledhette, hogy közel a Vezuv.

Mulassanak a képviselő urak, egymást ériék a Duna-bálok. A részeg hajó, a parlament csak kéjuttazzon tovább is. A részeg hajókkal az szokott történni, hogy sima vízen, derült ég alatt törnek derékon és süllyednek el.

Budapesti Napló 1908. május 22.

Ód.

135. [KÜLÖNÁLLÓ NOTESZLAPOK]

1. r. [áthúзва]: Bíró
Sziget u 9
ebéd
1. r. [áthúзва]: Délután
Ignotus
1. v. [áthúзва]: Telefonálni
Neményi Erzsébetnek
1. v. [áthúзва]: koffert hazahozatni
1. v. Vasárnapi Ujságnak
dolgozni
2. r. [áthúзва]: Szini Gyula
Mátyás tér 17. I. em
2. r. [áthúзва]: Kedd este
Hungária káv
2. v. Dózsa György
Petőfy[!] Sándor
Maxwell vagy
Marx képe
2. v. Édes anyámnak
gumi harisnya
3. r. Thököly út 27 I.
jobboldali sarok
Sz. M. N. P.
3. v. Bulgár poeták
Kirill
Christoph
Werlain [!] tan
Iván Vazof

136. FALUSI LEVÉL – PÁRIZSBÓL

(Az ám: milyen kicsi falu ez a Párizs, akár Pomáz, akár Érmindszent. Csak egy kicsit kell öregedni, s nyomban vége a régi ígézetnek, s a világ egy nagy – falu. Hogy száz-kétszáz évvel hátrább vannak az emberek a Duna-tájon, ez nem számít. Száz-kétszáz esztendő, milyen semmi, kicsi idő ez, ha bátrak vagyunk nem mindent a magunk korához mérni. Azért mégis egyforma és kicsi a világ, szomorú és ostoba. Most, hogy – nem tudom, hányadikszor – visszajöttem az én szerelmetes Párizsomba, hirtelen megláttam és följegyeztek egy-két falusi dolgot.)

A konzervativizmus diadala

Kezdetben vala az ige, az öblös, hazafias ige Franciaországban. A jelszó: tömöríteni a nemzeti erőket, nagy hadsereget szervezni, s visszafoglalni Elzász-Lotharingiát. Ez volt a nemzeti küzdelem, az olcsó hazafiaskodás, mely belefűt saját féktelenségébe, hazugságába s önszennyébe. Mivel pedig a nacionalizmus megbukott, ki kellett valami kedvesebbet találni. Nálunk a hazug és csődbe került álhazafiasság konzervatív pártot akar alakítani. Itt Franciaországban a nacionalisták beálltak a konzervatív királysághoz. Maguk a vezérek publikálták a minapi beolvadást. Meghódítani, lecsöndesíteni a nyugtalan munkást és parasztot, küzdeni a destruktív elemekkel, ez a program. A régi, nagy forradalmi jelszavak elpihentek: a világ egy nagy falu.

Szabad a kegyelet

Ez is olyan eset, mint a mienk, egészen úgy van, mint Magyarországon. A Commune harcosait halomra lövette a még ma is uralkodó francia, polgári plutokrácia. De, Istenem, ez 1871-ben történt, s az embernek megadatott a feledés kincse. Tehát ma már szabad megkoszorúzni a vértanúk sírját. Sőt díszben vonul ki a rendőrség, ha valami ünnep esik. Mert, akik ma ünnepelnek, azok már derék, jó emberek. Nálunk is szabad már a kormányzó függetlenségi pártnak ünnepelni 1849 mártírjait. A világ egy nagy falu.

A feministák ellenségei

Ki hinné, hogy Franciaországban a polgárságnál nagyobb ellenségei a feminizmusnak – az anarchisták. Az érveik ugyanazok, mint a szocialistákkal szemben. Nem kell több politika, és nem kell több politikus. Ha a nők politikai jogot kapnak, több politikusunk lesz, holott ma is a politika az ember és társadalom megölője. Szerintük csak egyféle okos feminizmus van: a nők, miként a proletárok, gyűjtse- nek gazdasági és kulturális értékeket. Alapjában gyönyörűen tudnak találkozni mindig és mindenütt a reakció és az éretlen revolúció. Megérjük, hogy a magyar reakció is meg fogja tanulni ezt a nyugati leckét, s a szükséges és félelmes haladást az éretlen, túlzó forradalmárok segédcsoportjával fogja meggátolni. Mert a világ egy nagy – falu.

(Párizs, május 26.)

137. A NÉPEK ÖSSZEFOLYNAK

Párizs, június elején

Talán olvasta már mindenki, hogy New Yorkban alig él több, mint hétszázezer úgynevezett igazi yankee. Ellenben New Yorknak sokkal nagyobb német lakossága van, mint például Münchennek. Sőt, az is már majdnem bizonyos, hogy Budapest után nem Szeged a legnagyobb magyar város, hanem New York, Párizsban minden ötödik vagy hatodik ember nem francia, s Berlin tíz év múlva, talán már tíz év múlva, kozmopolitább lesz Párizsnál is.

Persze, hogy ezt az újféle, nagy valóságot nem akarják látni és belátni Magyarországon. Mert, ha látják és belátják, nyomban be kellene látniok azt is, hogy Vörösmarty szobra anakronizmus. Legalábbis: az emberek élni akarnak bárhol, de halni csak a végső esetben.

Most Franciaországban jajgatnak a nacionalisták, mert valószínűleg megint kap vagy húszezer új német lakót Párizs. Tudni– illik, nemcsak a magyarok, horvátok, erdélyi oláhok és tótcskák vándorolnak vissza a krízises Amerikából. Valami ötvenezer német is útra kerekedett, s jött s jön vissza Európába, de haza, Németországba alig került s kerül a félszázezer németből ötezer. A többi Londont és Párizst rajozza be, mivel itt, e két városban, esetleg mentesebbek tudnak lenni az éhhaláltól, mint otthon. S ez a betelepülés ugyanakkor történik, amikor Franciaországból, az alig népesedő Franciaországból az emberek naponként és sereggestül vándorolnak ki ma is Amerikába, Angliába, a Balkánra, sőt Németországba, főképpen Hamburgba, ahol nagyon sok a francia munkás.

A népek összefolyásának nagy epochája íme megkezdődött. A „Haza”, a szent „Haza” mindenütt csak az édes gyermekeit tartja el. A jóval számosabb mostoha gyermekek menjenek akár a pokolba. Ha pedig az idegenek több hasznát veheti a vagyon, a tőke, akkor jöjjön a kivándorló kompatrióták, honfitársak helyett a hasznosabb idegenek csapatja.

Ahol csak kultúra van, ott elháríthatatlan ez a népanyagcsere. S ahol kultúra van, ez a kultúra természetszerűleg vonja magához minden országból az élni és dolgozni akaró és tudó emberseregeket.

Ne féljen azért senki, nem fog megisméltődni, miként azt szentimentális profeszszor urak vallják, a pusztuló Athén vagy Róma példája. Lassan-lassan, de föltartóztathatás nélkül a munka, az együttes munka nagy diadala közeledik. Nő, nagyszerűen gyarapszik, izmosodik az összetartozóság gondolata a földön. A népek összefolyanak a munka, közös sors és élet-szépség gondolatába, – akaratlanul, öntudatlanul, de egy nagy törvény szerint.

És föl kell emelnünk a szíveinket még akkor is, ha magyarok vagyunk. Ám hozzák be talán a kulikat a magyar, úri haladáshóhérolók. A kulikig elhat már a világ nagy munkás-ligájának lelke. A népek összefolyanak, s a munka hatalmas csákányával erősen bontogatja már az országhatárló oszlopokat.

Népszava 1908. június 5.

A.

138. PÁRIZSI JEGYZETEK

I. Jézus mennybeszállása és a sajtó

Áldozócsütörtökön a párizsi Saint-François-Xavier templomban harcias beszédet mondott bizonyos Lenfant nevű abbé. Nem akarta untatni a publikumot valami kegyes, jámbor beszéddel avagy pláne Jézus mennybeszállásának szép szimbólumával. Lenfant abbé a sajtóról mondott szemtelenül szent beszédet, s ajánlgatta a hívőknek a klerikális szennylapokat. A pápista klerikalizmus íme hogy lefőzte azokat a zsidó kufárokat, akiket Jézus kikorbácsolt a jeruzsálemi templomból. S Jézus ezeket az új kufárokat nem űzi ki a templomokból sem Franciaországban, sem Magyarországon. Mivel Jézusnak ezen pápista papjai óvatos kufárok, s egyszerűen, még áldozócsütörtökön is, elsikkasztják Jézust.

II. Jeanne d'Arc és Szent Margit

Azt tudtam, hogy bigott asszonyok számára van néhány jeles és malasztos egyesület Magyarországon. De azt csak most tudtam meg, hogy a Szent Imre-egylet mintájára a – nekik legyen mondva – intelligens, magyar nők számára alakult egy Szent Margit-kollégium is. Persze, persze a regnum Marianumban nem szabad az ilyesmin csodálkozni. De érdekes, hogy ezt a Szent Margit-egyletet is Franciaországból plagizálták, lopták el a magyar klerikálisok. Ez egészen a Jeanne d'Arc-liga másolata. S az is érdekes, hogy az antipápista Franciaországtól csak a magyar klerikálisok tanulnak. Azt bezzeg nem tanulják meg nálunk, mint kell a papi vagyont elvenni, s a butító szerzeteseket kirúgni.

III. Arany-könyv a szabadkőművesekről

Már egyszer megjárták a francia klerikálisok, amikor a szabadkőműveseket „leleplezték.” Most ismét egy úgynevezett aranykönyvvel rukkoltak ki a vakoló gárda ellen. Hemzseg ez a könyv is a tudatos és tudatlan ostobaságtól. Olyan bűnöket kennek a jámbor szabadkőművesekre a klerikálisok, mint a katakombákban agitátorkodó keresztyénekre valamikor a római hivatalnokok. Igaz, van a szabadkőműveseknek bűnük St. Louis-tól Párizson, Budapesten át Port-Arthurig. A bűnük pedig az, hogy félhitűek, gyávák, megalkuvók. Éppenséggel nem olyan veszedelmesek – sajnos – mint a klerikálisok vélik.

(Párizs, június 9.)

Budapesti Napló 1908. június 12.

Ód.

139. PÁRIZSI LEVÉL

(Egy miniszteri beszéd – Kik szeretik legjobban a hazát – A rendőrök és csendőrök)

Párizs, június

Viviani, munkásügyi miniszter, szocialista, így vallja, s így vallja a szocialistákkal szemben is. Tárcája a franciaországi miniszteri tárcák Benjáminja, két esztendővel ezelőtt formálták. Ez a Viviani most nagy beszédet tartott a választói előtt, s lett erre hadd-el-hadd. Szidja mindenki, a szocialisták, a nacionalisták, radikális burzsoák és klerikálisok. Nyilvánvaló tehát abból, hogy Viviani valami olyat mondott, ami közel jár az igazsághoz. Azt merte tudniillik mondani ez a Viviani, hogy a munkásságé ugyan a jövő, de ehhez nem kell ádáz harc. Franciaországban a polgárság átvette a hatalmat a nemességtől, mihelyst értelmileg, kultúrában a nemességet túlhaladta. Az evolúciónak ugyanez az esete készül a mi napjainkban, ezt föltartóztatni nem lehet, s attól megijedni nem kell. Sőt eddig is az intellektuális része a polgárságnak támogatta a hatalom felé indult proletárokat. Hát ez nyilván nem Marx-doktrína, de fog-e valaha Magyarországon egy aktív miniszter ilyen szépet és bátrát mondani?

*

Az a Gregori, aki a minap Párizsban hazafias dühvel megsebesítette Dreyfust, Magyarországon is nagyon ismerős típus. A nemzeti becsületnek és hazafiaságnak ez az Ugron Gábora pénzügyi manipulációkkal sok ezer kis embert rántott nemrégiben romlásba. Úgy látszik, minden országban az ilyen alakokból kerülnek ki a haza leglármásabb szerelmesei. Ezek azután a nemzeti becsületért még ölni is tudnak, ha kell. S valóban csak azok képesek igazán lelkesedni milliók összességének kifundált becsületéért, akik a magukéért kellő időben nem lelkesedtek.

*

Lyonban az emberi jogok védelmére alakult liga nagy dolgot mondott ki. Az emberi jogok ellen a rendőrök és zsandárok vétkeznek leggyakrabban. Tehát *el kell törölni* mai formájában a rendőrséget és csendőrséget. Ne legyenek azok a nyers államhatalom vad birkózói. A bíróság nyomozó emberei legyenek s lehessenek csupán. Milyen szép zene, de a jövő zenéje még Franciaországban. Hát még mennyire a jövő zenéje szép Magyarországon, ahol még tegnap állott a deres.

Budapesti Napló 1908. június 17.

Ód.

140. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL

I. Zola és Bonaparte

A Dreyfus-pörbe[n], mely már nincs, két revolvergolyóval pörújítást akartak nyitni a minap. Zolát vitték s temették a Panthéonba. Zolát, a hamvaiban is háborúszerzőt. Az a senki, aki a szerencsétlen Dreyfust megsebesítette, természetesen eszköz volt. Császárpártiak, royalisták sohase fogják elfelejteni, hogy élt egy Zola nevű író, aki megírta a Débâcle-t. Ez a Débâcle a Zola legnagyobb bűne, Sedannak, a német-francia háborúnak ez a hatalmas magyarázata. „Je ne cache pas, j'explique”, mondta hányszor, de hányszor Zola. Gyűlölte a hazugságot, a társadalmi, a hazafiast, a vallásost, a mindenfélét: A „j'accuse”-nél nagyobb szerepe volt a Dreyfus-pörben a Débâcle-nak. Ma már katonák, tábornokok bevallják, hogy ez a Débâcle fölér száz történelmi művel. Zola Emil a béke és emberiség Napóleonja volt, igazi Bonaparte-temperamentum. Jobban tudott harcolni a hadsereg ellen a békéért, mint a fiók-Bonaparte hadserege a háborúért. Sőt talán nagyobb harcos volt ő az első Bonaparténál is, kinek lelke rokon volt a Zola megnesesült lelkével. Ott a Panthéonban Lannes de Montebello, Napóleon híres maréchaljának közelében, jó helyen vannak most már a Zola hamvai. Arról adnak leckét a világnak, miként kell tökéletesedni s harcolni. Ha Bonaparte vér helyett bátor igazságokban fűrésztötte volna meg a világot, hol tartana ma már ez a szegény emberiség.

II. Franciaország, a papok és a gyarmatok

Fontainebleau környékén a minap ósdi klostromot láttunk, ósdi szép templommal, s rajtuk nagy táblák: kiadó. Párizsban, a Dames du Sacré-Coeur templomban ez idő szerint régi egyiptomi táncokat mutatnak be lengén öltözött táncosnők. Holott még mindig a templomban van Szűz Máriának egy nagyon finom, művészi szobra. Ez a szobor vidám arccal nézi a változott időket s a szép táncosnőket. Franciaországban, a kontinentális Franciaországban tehát itt tartunk már. De a gyarmatokon gyáva a francia kormány, legtöbb helyen hatalmi és politikai okokból. Tonkinban például elnézi, hogy a papok izgassanak az új, egyházat és államot szétválasztó törvények ellen. Madagaszkárban pláne kiszolgáltatja a bennszülötteket a hittérítők vad fanatizmusának. Hát ez már sehogysem illik a francia burzsoázia hazug, papfaló radikalizmusához. Itthon igen, szembeszáll a papuralommal, mely századokra vetette vissza az emberi kultúrát. De azt nem bánja, ha most a papok ugyanilyen sok százados merényletre készülnek a kolóniák lakosai ellen. Még a legprogresszívebb polgárság is, miként a francia, aszerint hajlandó a kultúra mellett vagy ellen lenni, hogy lesz-e, s mennyi haszna lehet belőle.

III. Amit Lyonból üzennek

Lyonból az emberi jogok ligája heves kongresszusi ülésen üzenetet küldött a francia kormánynak s az egész policájos világnak. Tiltakozik a liga, hogy a kormányok bizonyos fogalmakat neántsvirágokká tegyenek a gondolat és ítélet elé. Nincs az istennek az az állama, mely megtilthassa nekem, hogy éppen például a hazáról, államról s társadalmi rendről harsányan ne úgy ítéljek, ahogy nekem

éppen tetszik. Ez nagyon kényelmes dolog volna így, s holnap már a Föld is megállana forgásában, amit még Galilei korában sem tett pedígen. Igenis, a gondolatszabadság és gondolathirdetés korlátatlan emberi jog, a hazáról éppen olyan bátran mondhatok véleményt, mint a klérusról vagy a tőzsdéről. Ha például a haza egy fogalombálvány lesz, akkor minden emberi gonoszság e mögé búvik. És a lyoni kongresszus kemény hangon ítélte el azt az államrendet, mely Hervét bebörtönözte. Lyon Párizshoz sincs közel, s milyen messze van Budapesttől, de milyen vigasztaló dolog, hogy Lyonban kultúremlerek nyelvén kiáltották el az ebura fakót.

Párizs 1908. június 10.

Szocializmus 1908. június 18.

Ady Endre

141. JÚNIUS 14. ÉS JÚLIUS 14.

Párizs, június 15.

Párizsban – sietve újságolom el a *Népszava* olvasóinak – mulatságos, érdekes és fontos dolog történt. Párizs polgársága kijavította a kalendáriumot s július 14-ik napját június 14-ik napján ünnepelte meg. Július 14-én rombolta le egykoron a nagy forradalom a Bastille-t s június 14-én futottak az idén a Grand-Prix-ért a lovak. S a nagy polgári lapok minden csúfolódás nélkül, sőt örömmel állapítják meg, hogy a Grand-Prix napja immár nagyobb ünnepe Párizsnak, mint a forradalom napja. És így is van és nagyon jól van így: a burzsoázia erre törekedett, s ezt gyönyörűen el is érte. Csak lóverseny-jegyekért szinte félmillió frankot költött el a Grand-Prix napján Párizs, s ráadásul eljátszott egy pár milliót. A nagy díj nyertese, a Northeast nevű paripa háromszázhatvanhárom ezer frankkal jutalmazta a gazdáját, amiért őt úgy megkergettette. A polgári Párizs pedig már a versenynap előtt hetekkel meg volt bolondulva az izgatottságtól. Annyi ember, ahány a versenyen künn volt, a világ összes Bastille-ait le tudná rombolni.

De ki gondol a Bastille-ra, ha Northeast, Sauge Pourprée, Souvigny és Medeah, ezek az illusztris lovak futnak? Aki az utolsó évtizedben néhányszor látta a párizsiak július 14-iki ünnepét, megért mindent. Húshagyó kedden vagy böjtközépkor százszor jobban s szívesebben is ünnepelnek a Bastille lerombolóinak unokái, mint július 14-én.

Ha semmi más, ez már magában is világosan megérteti, hogy az idők beteljesedtek. Azoknak árendája, akik a polgárság forradalmának gyümölcéséből a végítélet harsonájáig kívántak s kívánnának élni, lejárt. Tunya, semmi, fakó, pocakos, haszontalan népség lett a nagy forradalom késő gyermekeiből. Ezek átkozódnak, ha a világ csak egy kicsit akképpen akarna változni, hogy az ő gyomruknak ne használjon. Ezek halálra rémülnek egy kis új, forradalmi ájertől: ezek megérttek arra, hogy levágassanak s takarmányul adassanak oda az új idők szekere paripáinak. Ezeknek ló kell és nem ember, nyereség és nem föláldozás, izgalom és nem lelkes cselekvés. Július 14-ike – ám ez nekik, a derék burzsoáknak fájjon – megszokott komédiák unalmas napja lett a forradalomra való erős, harcias emlékezés helyett.

Így van jól, van Párizsnak már új népe, egy kicsit nagyobb ám, mint amilyen a június 14-iki lóversenyen künn járt. Amikor ez a nép május elseje előtt csak úgy félvállról üzen valamit, már megsemmisül a nyavalyás polgárság. A munkások, a szocialisták átengedték a július 14-et a polgárságnak s a polgárságnak most július 14. helyett június 14, a Bastille helyett Grand-Prix kell. Majd ők lássák meg, hogy Mirabeau és Danton helyett hogy fogják őket nemsokára a kátyúból kirántani – a lovak.

Népszava 1908. június 20.

A.

142. ÚJ VALLÁSALAPITÓK

(Párizsi levél)

Párizsban most egy furcsa kongresszus zajlott le, melyben kevés öröme telt volna az én Stojits Iván barátomnak Budapesten. Pedig az ő teozófiai tanait is sűrűen darálták ám itt a nemzetközi spiritualisták némely szónokai. De mégis, a kongresszus végén kiderült, hogy a kongresszuson a Swedenborg-féle álmodozók, spiritiszták, okkultisták és kabbalisták voltak többségben. Ez pedig, az ilyen gyülekezet, aligha fogja megcsinálni a szenvedő emberiség számára az új és világos „Istentudomány”-t. Ellenben, ahogyan ez minden kongresszusnak szokása manapság, megcsinálták a nemzetközi szövetséget. A spiritualisták nemzetközi szövetségét, akik egy *új, bensőségebb és istenesebb* vallást akarnának adni a világnak.

Nem utolsó tünete ám ez a kongresszus ennek a mi vergődő, beteg, átmeneti korszakunknak. Ezer és ezer modern próféta jelentkezik, s valamennyi újabb és jobb evangéliumot hirdet. A világ még reszket a meglévő vallások nagy harcától, s az új társadalmi átalakulás egyenesen minden spiritualizmus ellen tör. S íme, közben, már kongresszust, népes kongresszust tudnak tartani az új Illések és Jeremiások.

Ezek még jámborok, naivak, olykor bolondok, gyakran álmodozók és sokszor gazemberek. De *vannak*, találkozni tudnak, tehát nyilvánvaló, hogy ezek egy új, jövődő, szellemi átalakulás hírnökei. Nemcsak a közlekedési eszközökben akarunk újat az emberiség, de az isteni fogalom megújításában is.

Az is érdekes, hogy a párizsi kongresszusra legjobban a klerikális francia lapok szórták a szidalmat. A spiritualisták még babonásabbak és sötétebbek, mint a mindig változni képes Róma. És Róma – ez régi dolog – nem szereti, ha sötét-séggel és abszurdummal rálicitálnak.

(Párizs, június.)

Budapesti Napló 1908. június 20.

Ód.

143. ANTISZEMITA ZSIDÓK

(Párizsi levél)

A zsidók jó humorral fizetnek azért, mert egykoron, nem is olyan régen, Európa kissé megszedítette őket az ő hazug liberalizmusával. Akkoriban, e szép napokban, mondhatta még Budapesten is az öreg Wahrman vagy más:

– Ne is beszéljenek nekem híres vagy nagy emberről: mind zsidó volt.

Azóta a zsidók kezdik látni, hogy nem fenéki tejföl sehol, s a liberális Európa tréfált velük.

Most azután fordított egyet a régi farkasverem szerkezetén a zsidóság, az ő egyetlen, veszett humorával ma már azokról süti ki minden áron a zsidót, akik bántják. Itt, Párizsban – s talán otthon is olykor – nem is nagyon alaptalan és humoros ez a veszett humor.

Párizsban például – ez ismeretes – a legkirálypártibb, legpápisztább és legantiszemitább Gaulois szerkesztője: Arthur Meyer.

Arthur Meyerről azonban fölösleges volt kisütni, hogy szemita az istenadta. De most egy új Gaulois indult Párizsban: az *Action Française*. Ez királypártibb, klerikálisabb és zsidófalóbb a Gaulois-nál is.

Ennek a lapnak a fő embere Léon Daudet, a nem ismeretlen Alphonse Daudet fia. A harcisan konzervatív délfrancia típusa volna ez a Daudet úr, de íme, kiderül róla, hogy zsidó.

Néhai apja, Provence egyik büszkesége, meg fog fordulni, szegény a sírjában. Adatok gyűjtődtek arra, hogy a Daudet-család Németországból vándorolt Provence-ba. A család eredeti neve Dávid, provence-i kiejtéssel Daud s a Daudet ennek a Dávidnak a kicsinyítő formája.

Egy híres amerikai antropológus, aki a minap Párizsban járt, megerősítette az alapos gyanút. Kijelentette, hogy szebben még alig őrizte meg valaki a zsidó faj vonásait, mint – Léon Daudet.

Régi dal, sőt régi és tudományos igazság. Már Rómában is a zsidó származású aposztaták kegyetlenkedtek legerősebben a szegény – zsidó-keresztényekkel.

Krízises korszakokban, mint most a mienk is, a zsidókból kerülnek ki a legjobb korszak-képviselők. Nem lehet ezt a faj bűnéül fölróni, sőt erényéül. De a zsidóságnak gyöngye vigasztalás, hogy a legjobb antiszemiták is – zsidók.

Párizs, június 15.

Budapesti Napló 1908. június 21.

Ód.

144. BOJKOTT A DEMOKRÁCIÁRA

(Párizsi levél)

Párizsban néhány esztendő óta nagy fenyegetésekkel fenyegetik a köztársasági és polgári demokráciát. A polgári demokrácia tudvalevően világszerte parvenü-módon kisajátította a feudál-arisztokrácia élet-stílusát. Hiszen a Lipótváros se tesz egyebet otthon nálunk, mint jobb hajlamaival is dacolva majmolja a majmokat. Párizsban, a pluto-oligarchia s a széles bugrisság városában pláne így van.

Nos, néhány „előkelő” konzervatív újság kiadta a jelszót, hogy bojkottálni kell az uborkafára kapaszkodott polgárságot. A sikkes, a történelmileg arisztokrata famíliák ne jelenjenek meg sehol, ahol az új népség grasszál. Tehát nemzeti vagy társadalmi ünnepeken, vernissage-on vagy lóversenyen.

Hadd fájjon a nyomorult bugrisnak, hogy mágnással nem mutogathatja egy csordában magát.

Azonban fájdalommal újságoljuk, hogy a bojkottból semmi sem lett, mert nem lehetett. A palotáját bezárhatja Uzés hercegnő, de ha élni akar, kénytelen tudomásul venni a büdös demokráciát. Demokrata, polgári társadalmakban, pláne Franciaországban, lehetetlen egy ilyen bojkott. Legalább száz nagyon híres, régi, francia mágnás-családot meggazdagodott bugrisok tartanak el. Mint a régi magyar társadalomban a házi zsidó, olyan ma Franciaországban a házi mágnás.

Talán egy-két tucat arisztokrata család él ma már csak olyan, amely magától él. És ha az arisztokrácia csakugyan bojkottot mondana ki, annyit jelentene ez ma már Franciaországban, hogy az arisztokrácia meghalt.

Hiszen még nálunk, a mandarinok országánál feudálisabb Magyarországon is lehetetlen volna ilyen bojkott. Mit csinálnának az úrlovasok, ha bojkottálnák pályájukról a demokrata népséget? A magyar arisztokrata asszonyok úgy szoktak jótékonykodni, hogy megadóztatják a zsidót, a bugrist s a sansculotte-ot.

Kaszinókban, Park-klubokban még egymás között rothadhat a történelmi nemeség. Künn a szabad levegőn, már sehol, még Magyarországon sem. Bár bojkottálnák a demokráciát, mert talán megjönne a demokrácia büszkesége is így, de – sajnos – nincs bojkott.

Párizs, június 17.

Budapesti Napló 1908. június 23.

Ód.

145. SZŰZ MÁRIA ZAVARBAN VAN

Párizs, június 23.

Szűz Mária, szegény, zavarban van, nagy, kínos, furcsa, mondhatnók: nemzetközi zavarban. Az történt ugyanis, hogy a francia katolikusok a minap följánlották Máriának Franciaországot. Tehát egy új Marianum Regnum alakult, s ezzel egyidőben Magyarország számára egy új – közösügy. Ez az új közösügy majdnem olyan zavaros, majdnem olyan krízis-ígérő, mint az osztrák-magyar közösügy. Már egy klerikális költő megcsinálta az új francia Mária-himnuszt is. Tehát: „Oh, szeplőtlenül fogant édes Szűz, aki a mi országunké voltál s vagy egyedül stb.”

Mit szól ehhez Prohászka és Apponyi, ha így elveszik tőlünk Szűz Máriát? Perszonális unióban fogunk-e ezekután élni Franciaországgal, avagy szenteket választunk közös miniszterekül? Lesz-e valami égi delegáció, amely közösügyeinket Mária kormányzata után intézni fogja?

Egy bizonyos: Szűz Mária most nagy zavarban lehet, mert két regnum Marianum van: Franciaország népesebb, nagyobb, zsidótlanabb, katolikusabb. Jesszumárja, mi lesz, ha Szűz Mária a keleti magyar regnum Marianum helyett a nyugatit választja?

Tegnap beszélgettem egy hú katolikus francia hölgygel, aki a Monceau-negyed elegáns templomából jött miséről.

– Asszonyom, mi magyarok nagy dilemmában vagyunk, mióta önök Máriának ajánlották föl Franciaországot.

– Mi közük van ehhez a magyaroknak? – kérdezte a bájos és buzgó hölgy.

– Mert mi azt hittük, hogy Magyarország Mária egyetlen országa.

A hölgy gondolkozott egy kicsit, már amennyire egy francia és vallásos nő gondolkozni képes. Ezután kedvesen, finoman, a következő okos és megszívlelni való választ adta:

– Szűz Máriának van annyi esze, hogy inkább Franciaországot fogadja el, mint az önök országát.

Szóval, lehet, hogy a címben tévedtem, s Szűz Mária nincs is olyan nagy zavarban, mint az ember hinné.

Népszava 1908. június 27.

146. A FÖLD MEG A VÁROS

(Dutka Ákos verses könyve)

Dutka Ákosnak nem szabad lakolnia azért, mert Ady Endrének nevezett csekélységemnek kortársa. S ha a magam nyomorúságain kívül mostanában még tudott fájni nekem valami távoli is, a Dutka esete fáj. Erre a szép, komoly, daloló emberre ráfogták, hogy semmi más, mint lelketlen Ady-utánzó. Így lakol mindig a kendőzetlenség, a szívbeli bátorság s a ravasz fogások ignoranciája. Van egy sereg Ady-öccs, aki vígan operálhat, s egy megviselő érzéssel se fizet azért, hogy kifordított bundájú Ady-verseket ír. Dutka Ákos, aki át- és megélte a maga verseit, de nem titkolja, hogy Adyt olvassa, íme lakol.

A föld meg a város ama ritka könyvek közül való, mely okvetlenül dokumentumrangra jut. Írója, a füzesekből városba oltott legény, megnemesedett szomorú fűz. Tolmácsa a gyönyörű, éltető vagy temető krízisnek, melybe végre a félig-ázsiai magyar lélek jutott. Kevés húron sír, de, istenem, Árpád magyarjai aligha ismerték a húros hangszereket. Később is rábízták a dolgot a cigányra, aki a hűrtalanságot négy húrra gazdagította. Örüljünk, ha a magyar lantos nem kürtöt fúj, vagy nem dobot ver máma. A verkli tudniillik nem hangszer s a cimbalom nem magyar találmány.

Dutka Ákosban nem dolgozik s mulat valami különös génusz, de Dutka Ákos milyen lennhagyta már a Szabolcska-féle völgy-népséget. Ő már az érzések kultúr-magyarja, ő már az új magyar ember. Kissé programos, kissé elfárasztó az ő nyugtalanoknak érzett, tervelt és írt hetven vagy hány verse. De versek végre, az istenét vagy hadurát neki, ezerek helyett beszélő s ezerek lelkét illusztráló versek. Magyar és emberi fájdalmak fájatják a Dutka Ákos szívét, s ő aligha tehet róla, ha ezek a fájdalmak sokszor-sokszor elnémitják benne a művészt.

Arról se tehet Dutka Ákos, hogy Ady Endre előbb írt és szenvedett meg bizonyos elkerülhetetlen érzéseket. Az már igazán nem a literatúra titka, hogy ki érkezik valahova előbb, zajosabban és hatóbban. Valóság és ismernivaló tény, hogy Dutka Ákos itt van, s ha nem volna más, mint hívő harcosa a mi harcainknak, akkor is valaki. De több s nálunk magyaréknál pláne több, sőt sok, mert lelkében van s dalol a krízis, mely az egész magyarság belső krízise. A Nyugatnak kötelessége azt is honorálni már, aki vele egyirányban akar nyugatra fordulni. Dutka Ákos talán nem eléggé a magáé, de határozottan a mienk, érték, akit be- és le kell jegyeznünk.

Ny 1908. július 1.

Ady Endre

147. „A MAGYAR GRÓF”

(Párizsi levél)

Szegény Szikszay Ferencet Orsay-ban, itt Párizs mellett, „a magyar gróf”-nak hívta a falu népe. Ő magát Feri de Szikszaynak írta és mondta csupán, de nem tiltakozott a gróf-cím ellen sem. Néhány párizsi lap így is parentálta el: „Magyar gróf és az osztrák lovas császári gárda tartalékos hadnagya.”

Milyen boldog volt volna szegény, ha föltámadva, ezt a nagy rangot olvashatja magáról.

Szegény Szikszay nagyon tipikus magyar volt, az agyontámogatott magyar középosztályból való. Művészi becsvágya szinte olyanra nőtt, mint magyar úri önérzete. Sok, nagy, igazi jogcíme azonban nemigen volt egyikhez sem.

Még nemrégiben nagyon bízott magában, s azt hangoztatta, hogy reá vár Munkácsy Mihály szerepe Párizsban.

S valósággal úgy viselkedett, úgy akart volna élni, mint Munkácsy. De sohse tudta eldönteni, mi szeretne jobban lenni: Munkácsy vagy Esterházy herceg. Igaz, hogy nem sokat ért volna vele akkor se, ha eldönti.

Privát élete talán csak siettette az ő elháríthatatlan tragédiáját. Erről nincs jogunk szólni, beszélni, magyarázatokat adni.

Bizony[os] azonban az, hogy a félig-civilizált, szertelen, uraskodó mai magyar ember tragédiája az ő tragédiája.

Egy-két barátja még talán emlékszik reá Párizsban három-négy hónapig. Orsay-ban azonban sokáig fognak beszélni a parasztok a „magyar gróf”-ról. „Kastélyban lakott, estélyeket adott, tejre, húsrá volt pénze. Mégis csak bolond emberek lehetnek ezek a magyar grófok, hogy mégis megölik magukat.”

Mert miért értsék és ítéljék meg Orsay-ban jobban az emberi dolgokat, mint bárhol?

(Párizs, június 24.)

Budapesti Napló 1908. július 3.

Ód.

148. MI LESZ A RÓZSALEÁNYOKKAL?

Párizs, június 30.

Franciaországban hagyományos szokás szerint ebben az időtájban koszorúzzák, ünneplik a rózsaleányokat. Majdnem minden városkában, nagyobb faluban élt valaki, aki szíven viselte a női erény sorsát. Alapítványt tett egy-két példásan tisztaéletű, szűz leány jutalmazására és férjhezadására. S az ember nem is képzelné, mennyi szende szűz terem ebben a veszettül csókos hírű Franciaországban.

De ugyancsak most nyomoznak a hatóságok északi Franciaország egyik vidékén, egy szörnyű bűnügyben. Egyetlen bábára ráderült, hogy több mint ezer csecsemőt segített elsikkasztani, többnyire leány-anyák gyermekeit. S a rózsaleányok tűzoltózenekaros ünnepeibe belejajdul azoknak a kétségbeesése, akik a francia faj kihalásától rettegnek.

Előkelő oszlopai a polgári társadalomnak, szenátorok, akadémikus írók, képviselők, olyan forradalmi tanácsokat adnak, hogy az ember a jóléti bizottság idejébe képzelettel magát. Mióta a munkásság soraiban hódítani kezd a gyermek-redukció tudományos és tudatos elve, a derék hazafiak és polgárok állandóan jajveszékelnének. Valóban szörnyűség, hogy a munkás-családok nem tucatszámra szállítják a leendő rabszolgákat az uralkodó osztályok számára.

Egy Boissier nevű radikális szenátor olyan indítvánnyal állt most elő, amiről még sok szó fog esni. Boissier úr törvényben akarná kimondatni, hogy akik leánysorban szülnék gyermeket, tisztességes, minden tiszteletre érdemes honleányok, gyermekeik pedig a köztársaság szeretett, édes gyermekei.

Ez az ötlet nem egy fölforgató, anarchista társadalomtudósé, de egy szolid, derék, koros, polgári törvényhozóé. Ékes bizonyítéka annak, hogy a család, tulajdon, erkölcs és vallás katonái szívesen cserélgetik a fegyvert, s egy princípiumot őriznek meg csupán: megtartani a hatalmat. Ha a szent házasság nem tud elég proletár-rabszolgát termelni, dobjuk félre a szent házasságot. Ez a polgári életbölcsség, s az a híres, az a nagyon híres – erkölcs.

Alapjában örülnünk kell, amikor egy korhadt világ hazug építménye olyan eszeveszetteen inog, mint napjainkban. Boissier szenátor nem is sejti, szegény, hogy neki milyen igaza van, avagy jobban mondva: igaza lesz. Ha sejténé, elharapná a nyelvét, amikor könnyelmű tanácsát adta. [!]

Hanem arra vagyunk kíváncsiak, ha csakugyan elfogadják most vagy nemsokára Boissier úr indítványát, mi lesz a rózsaleányokkal, akik ötszáz vagy ezer frank reményében sokszor húszéves korukig is még álmodni sem mernek a csókról?

Népszava 1908. július 4.

149. LOURDES-BAN FOLYNAK A CSODÁK

(Párizsi levél)

Lourdes, a híres Lourdes, most jubilál, s az egész világból tódulnak a csodatevőhelyre a megbárgyított tömegek. Magyarországból is jöttek vagy akarnak jönni sokan-sokan hívő zarándokok. Tudvalevő ugyanis, hogy Lourdes-ban a vakon-születettnek megjön a látása, s a lábatlan bénának kinő a lába. Azonban a jubiláló Lourdes-ot egy kis csapás érte éppen a jubileum alkalmából. Egy reverendás statisztikus elárulta, hogy néhány éve a lourdes-i Szűz Mária évenként szűkmarkúbb. Ezelőtt tíz évvel, 1898-ban kétszáz csodálatos gyógyulás történt Lourdes-ban. Azóta minden évben kevesebb, 1906-ban már csak száztizenöt, 1907-ben százegy. Ha Szűz Mária így folytatja, húsz év múlva be lehet csukni a boltot.

A lourdes-i papok azt állítják, hogy Szűz Mária haragszik, s ezért apasztja a csodákat. Tudniillik Lourdes-ban istentelen szkeptikusok alakítottak egy orvosi intézményt, mely minden úgynevezett csodát, amennyiben hozzáférhet, tudományosan megvizsgál. Ezt Szűz Mária természetesen a személye iránt táplált bizalmatlanságnak minősíti. Büntetésül tehát, mióta ez az ellenőrzés megindult, apasztja a csodákat. Sőt egyáltalán – úgy látszik – nem hajlandó csodát tenni ott, ahol esetleg szemtelen orvosok kíváncsisága fenyegeti. A lourdes-i Szűz Mária nem tűri, hogy hitetlen orvosok avatkozzanak bele az ő dolgába.

Azoknak, akik Magyarországból készülnek Lourdes-ba, figyelmükbe ajánljuk ezt a dolgot. Aki orvossal is kezelteti magát, azt nem gyógyítja meg a lourdes-i Szűz. De aki hittel és orvos nélkül fohászkodik Lourdes-ban Máriához, az szerencsés lehet. Állítólag már az is megtörtént ott, hogy valakinek, aki láb nélkül született, négy lába nőtt Lourdes-ban.

(Párizs)

Magyar szó 1908. július 7.

Ód.

150. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL

Civilizáció és kultúra – Le dieu est l'ennemi – A polgári igazság

Byron, Browning s legújabban Wilde, tehát angolok, poéták és esztéták találták ki, és hirdették legzajosabban, hogy kultúra és civilizáció nem ugyanegyek. Nagyzo-ló, beteges, arisztokrata ítélet ez, ha meg akarjuk érteni, s olcsó ötlet- és szósa-nyargatás, ha megértjük és meg is bíráljuk. Talán Browning írta egyszer angol honfitárs[ai]ról, hogy azok civilizált barbárok, ami egy túlfinomodott burzsoá mű-vész szótárában súlyosat jelent. Ezek a művészek egy sohasem volt Hellaszt és Athént álmodtak ki történelmi legendákból, s önző, hiú vágyakból. Az ilyen hellén lelkek alapjában egy olyan lehetetlen társadalom sóvárgói, mely társadalom a művész-félatyaistenek társadalma volna.

Franciaországban a hivatalos és hivatásos esztéták mindig-mindig a nacionaliz-mus vén malmába kerültek. Nem meglepő dolog hát, ha most a francia naciona-listák fölkapták az angol poéták ötletét, s rásütik Németországra. Tehát: Németor-szág csak civilizált ország, de nem kultúrország. Goethe népe pedig teljesen elbarbárosodott. Hiányzik belőle a valamikori germán erény, az individualizmus, az egyén tisztelete, a szabados és merész, újító, nyugtalan lélek. Valóságos boj-kott indult például Nietzsche ellen, aki olyan divatba jött Franciaországban, mint a németeknél nem régiben egymásután Ibsen, Wilde, Gorkij.

Valójában pedig se civilizáció, se kultúra még ma sincs se a Lajtán innen, se a Lajtán túl. A civilizáció, ha teljes, több mint a kultúra, s a kultúra néha civilizáció nélkül jelentkezik, ami azt jelenti, hogy ugyanegyek. Sem a császári, majdnem luteránus s ma is feudális Németország, sem az ateista katolikus s plutokrata Franciaország polgárságai döntik el a vitát. A polgárságnak szinte mindegy: militáris császárság vagy pénzarisztokraták abszolutizmusa, csak neki segítsen. Sőt tréfás, amatőr, ideális anarchizmustól se riad vissza ez a túlhízott s agyoncivi-lizált polgárság. De azt nem sejtji, nem akarja tudni, hogy civilizáció és kultúra nem az ő föladata, mint a vonatcsinálás, tőkegyűjtés, panamás demokrácia s egyebek voltak. A civilizáció kultúrát jelent, s a kultúra, mint egy ígéret, új korra és új milliókra, új emberek ébredésére vár, mert ma még – nincs.

*

Mióta Párizsban élek megint, megint üldözőbe vett egy régi-régi s mindig vissza-térő gondolatom. Ha már Magyarországot nem vehette teljesen birtokába egyko-ron a protestantizmus, miért nem maradt meg Magyarország teljesen katolikus-nak? A majdnem egészen katolikus Ausztria íme olyan progresszív kezd lenni, mint Franciaország, mert a pápizmussal csak a katolikusok képesek eredménnyel ujjat húzni. A magyar protestantizmus csak szofizmákat gyárt, lapul, irigykedik, s a felekezetek harcát szítja. Ezeken a számságokon már régen túl volnánk, ha például a haladás egy katolikus Magyarországot talált volna maga előtt. Francia-országban, a katolikus Franciaországban, az emberek kicsinyes, babonás félté-

kenység nélkül számoltak le Rómával. Ha ötszázezer protestánnal több él Franciaországban, már a hugenották ellen folya a harc, s nem Róma ellen. Katolikus, francia, ádáz királypárti lapban olvasok most egy magyarországi levelet. Ez a levél dicsekedve mutat Magyarországra, ahol Apponyi, Dupanloup tanítványa s Montalembert követője a kultuszminiszter. Valószínű, hogy ez a cikk Apponyi diktálására vagy a magyar miniszterelnöki sajtóirodából került ki. Magyarország tehát kulturális és ami több, gazdasági elmaradottságával ez idő szerint Róma szemefénye Európában. Nem volna-e ajánlatos és jó a le Dieu est l'ennemi (az Isten az ellenség) jelében csinálni előbb egy leszámoló harcót. Ez afféle polgári jelszó, de olyan országban, mint Magyarország, ahol a polgárságot akarata ellen a polgárság ellenségének, a proletárságnak kell talpra állítania, talán több, mint polgári jelszó.

*

Lemoine nem tudott gyémántot csinálni, de ismerte a kortársait, tehát becsapta őket, s megszökött. Nem ő az érdekes, nem Lemoine, hanem az a tanulság, amit maga után hagyott. Eszerint Lemoine nem volt csaló, csak eszköz, mivel az az angol (angol-zsidó a francia klerikális lapok szerint), aki becsapatta magát hitvány másfél millióval, tudatosan cselekedte ezt. Börze-manőver volt az egész, s a károsult angol vagy zsidó, avagy angol-zsidó sokkal többet nyert másfél milliónál. A lapok még többet is tudnak: a vizsgálóbíró nagy summát keresett, s rakott zsebre a Lemoine-ügyből. Tehát: itt, sőt itt is mindenki csalt, lopott, a kalandor, a börze, az államhivatalnok. Micsoda gyönyörű, jeles, erős bizonyosság ez mindenki előtt, aki hisz a rothadásban. Rothad minden, aminek levegője, melegje, okos élete s ökonómiája nincs. *Ennek* a társadalomnak *nincs*, ez a társadalom a pénzkamarák és lehető panamák társadalma. Nemsokára ott tartunk, hogy minden bűnügyben a – bírót illenék súlyos börtönnel büntetni. Ebben a mai társadalomban a bíró a leglombrosóbb típus, még ha becsületes is akar lenni. Lemoine-t szökni hagyta a bíró, aki egy antimilitarista izgatót húsz rendőrrel őriztet. Mindenki gazember, tehát hagyjuk élni a gazembereket – ez a polgári jelszó. Lemoine gyémántot gyártott, s gyémántot nem csinált, csalhatott bátran s vígan szökhetett: éljen a polgári igazság.

Párizs, június végén

Szocializmus 1908. július 9.

Ady Endre

151. SERVET SZOBRA ÉS A TORDAI PAPOK

Párizs, július 7.

Párizsban pár nap óta szobra áll annak a Michel Servet-nek, akit Kálvin máglyára küldött. Voltaképpen nem volna érdemes erről a dologról írni, mert az egész szobor-céció klerikális hecc volt. Klerikális pápisták állították ezt a Servet-szobrot, hogy bosszantsák a protestánsokat. Valóban, ez a Servet-szobor emlékeztet mindenkit, hogy a protestáns türelmesség sokszor hasonlított az inkvizítorok vadságához. Olyan vallásos terrort, mint amilyent egykoron Kálvin Genfben teremtett, nem pipált a világ. Servet spanyol orvos és tudós volt, aki szerencsétlenségére teológiával is foglalkozott. A szentháromságról a többek között nem úgy vélekedett, mint a pápa, de úgy se, mint Kálvin. Franciaországból menekülnie kellett, mert a vienne-i püspök meg akarta öletni. A naiv Servet Genfben menekült a pápista halál elől, s itt elevenen megégettette a lelkiismereti szabadság pápája: Kálvin mester.

Látható ebből, hogy ez a boldogtalan Servet nem a klerikális pápisták mártírja, hanem a szabad gondolaté. Ha nem fut, menekül Genfben, akkor a vienne-i püspök gyújtat alá. S az is látható, hogy a pap egyforma mind, mióta világ a világ, ha plébános, ha dervis, ha lekipásztor, ha rabbi.

Mindez pedig haza, Magyarországra, sőt Erdélybe, Tordára van címezve. Tordán tiszteletes vagy nagytiszteletű Füzy Sándor ref. lelkész úr kezdeményezésére összeültek a keresztény papok, s kimondták, hogy istentelen szocialisták számára, akiket pap nélkül temetnek el, nem adnak a temetőjükben helyet, s harangjait se húzatják meg. Íme a papi szolidaritás a zseb és fanatizmus jegyében, csakúgy, mint Michel Servet korában. Máglyát ma már nem gyűjthetnek a papok, de meg nem változtak azóta sem. Gondoljuk el csak, hogy annak idején Servet Tordán él, s ugyancsak akkor és ott élnek a mai tordai keresztény papok. S gondoljuk el, hogy Servet a plébános dühe elől Füzy lelkész úr keresztény, illetve, keresztény szárnyai alá menekül. E sorok írója kálvinista vallásba született bele, s ismeri a magyar kálvinista vezérembereket. Határozottan állítja, hogy jóval türelmetlenebbek s együgyűebbek az új eszmével szemben a ravasz és jezsuitizmusban nevelt pápistáknál. A protestantizmus voltaképpen a gondolatszabadság vallása volna, de papjai kontra-pápizmust csináltak belőle. Mailáth püspök bizonyosan értelmesebben gondolkodik a szocializmusról, mint Kenessey püspök. Csak akadna nálunk is valaki, aki fölállítatná Michel Servet szobrát. Hadd szégyellnék egy kicsit magukat a gondolat-szabadságot bepiszkoló kálomista papok.

Népszava 1908. július 11.

A.

152. VIVE LE ROI?

Párizs, július 6.

Holnap vagy tíz év múlva nem ébred-e arra a világ, hogy Franciaország – királyság? Aki ma küldené ezt a jóslatot Párizsból, bolond volna, de aki elhinné, már nem egészen. Szó sincs róla, Versailles-t még mindig nem tatarozzák, hogy király költözzék bele. A nemzetgyűlés se készül összeülni, s olyan nagyot határozni, hogy megreszkessen a világ. De csodálatos, sűrű, bátor jelek jönnek, sokasodnak két év óta. Kereken, éppen azóta, hogy a harmadik köztársaság a Dreyfus-ügyben végleg triumfált. Mióta nincs veszélyben a köztársaság, veszélyben van a köztársasági polgárság lelke. Komoly, okos, higgadt emberek, akik ott voltak a harmadik köztársaság keresztelőjén, megtántorodnak. Egy volt miniszterelnök, állítólag Rouvier, keserű kedvvel így nyilatkozott:

– Franciaországból Sedan után köztársaságot csinált egy olyan nemzetgyűlés, melynek négyötöd része monarchista volt. A történelem szereti a tréfás revanche-okat, s talán éppen a mai túlon túl nagy köztársasági többségnek szánta azt a szerepet, hogy a francia királyságot restaurálja.

Valóság, históriai tény, s csak Franciaországban történhetett meg: ez a mai köztársaság úgyszólván váratlanul született. Nem jelent-e valamit, hogy viszont most egyre divatosabb lesz a királyság után – hangosan – vágyakozni?

A royalisták hírlapjai hihetetlenül megszaporodtak két év óta. A nacionalista táborból egy Jules Lemaitre nyíltan a királypártiak közé állott. Az elegáns stílusú Barrés éppen olyan királypárti, mint az elegáns témájú és nadrágú Bourget. Az akadémiát tudvalevőleg royalista érzelmű többség kormányozza. Különösen az írók világában – és ez a megdöbbenő – minden konzervativizmus vagy elégedetlenség a királyság jegyében találkozik. A királypárti lapok harciasak, merészek, fanatikusak. Például a Léon Daudet, az Alphonse Daudet fiának a lapja. Még a guillotine-t is azért követelik, hogy esetleg egy kis bosszút álljanak vele, ha jön a király.

A Temps, ez a félhivataloskodó öreg Temps mostanában hűségesen leközi az orléans-i herceg sajtóirodájának reklám-híreit. A Matin-t, ezt a félelmes, erőszakos, nagy bulvárlapot most rágalmazásért elítélte az esküdtszék. És Bunau-Varilla, a lap multimilliomos tulajdonosa megfenyegette a kormányt:

– A Matin meg fogja próbálni, hogy a francia köztársaság esküdteinél lesznek-e belátóbbak a francia királyság esküdtei? Ugyancsak a Matin a wagrami csatamezőt látogató orléans-i herceghez elküldte egy munkatársát. Fülöp herceg kizokogta magát Franciaország pusztulásán, s biztató üzenetet küldött a francia népnek. Ha ő lesz a király, több szabadság lesz Franciaországban, mint ma, üzente. – Az ő álma egy olyan szabad, demokrata, liberális királyság, mint Anglia.

De ez még nem minden: a royalisták már olyan biztosra veszik a dolgukat, hogy egymást marják a koncert. Az úgynevezett legitimisták, akik XIV. Lajos királyságának és utódlásának hirdetői, hetenként falragaszokban vitatkoznak az orléans-i

herceg táborával. Szerintük is bizonyos a királyság, de az ő királyjelöltjük a madridi gróf. Az orléans-i ház csak akkor következhet, ha ez a legrégebb Bourbon-ág kihál. Hogy ennek az ágnak az őse valaha lemondott a királyságról, ez semmit se számít. Égalité Fülöp is lemondott a nagy forradalom alatt, de az orléans-i ház mégis jogot formálhatna a trónra, ha a szerintük törvényes Bourbon-ág kihalna.

Az új monarchista reneszánsz csak a bonapartistáknak nem kedvez. Császárságot, azt már igazán még a napóleoni nemesség se akar. De summa summarum az ég, föld s levegő tele van ilyen jelekkel, milyenekről szóltunk. A kispolgárság retteg a szocializmustól, a klerikalizmusnak régi szerelme a királyság. A nacionalisták, a hadsereg régibb tisztjei lelkük mélyén királypártiak. A polgári plutokrácia nyomása sok régi szabású köztársasági idealistát is megingatott. Azután pedig egy kicsit reakciós az egész világ mostanában. És Franciaországnak már régi szokása, hogy meglepően, váratlanul s históriailag cselekszik.

Mindez nem volt jóslat, de mindezt nem árt meglátni és lejegyezni. Az ördög nem alszik, s olyan a világ berendezése, olyan az élet, hogy az abszurdumokban hinni kell.

Az Újság 1908. július 11.

Diósady

153. A VOKS ELLEN

Párizs, július 16.

Új hóbert, új hóbert, az imperiális Magyarország híveinek figyelmébe ajánljuk. Rákosi Jenő úr lapja bizonyosan tudomást vett már róla, mert az ilyen külföldi példákat szereti. Az új hóbert ez a szentencia: Franciaországot a tömegek tették tönkre s a sok szavazás. Tehát Franciaországot az gyógyítaná meg, aki fölrúgná a tömegeket, s még a szótárból is kitörülné a „választás” szót. Nini, hiszen ez nem is olyan új hóbert, mint hirtelen gondolná az ember, miután új ruhát lát rajta. Ez a választás-ellenesség édes, épületes, de régi: a Napóleonok „fölvilágosodott” abszolutizmusa. Lám-lám, vannak csakugyan olyan halottak, akiket nem lehet elégszer megölni.

Fekete tollú írók, a Bourget-k, a Barrés-ek e megfejelt hóbert hirdetői. Bourget hivatkozik arra, hogy Balzac, a nagy Balzac is utálta a népet és a voksot. Lehet, Balzac igazi polgári író volt, s az ő idejében előkelő póz volt az antidemokrácia. De, krisztuskám, manapság Anatole France népgyűléseken szónokol, s egy Maeterlinck is csak a demokráciában látja a társadalmi nyavalyák orvosságát. Volt idő, amikor a reakció nem nézte így le Franciaország népét, amikor tudniillik ez a nép az ő nyája volt. Magyarországon például, ha magyar Bourget-k volnának, ez idő szerint nem átkoznák el a tömegeket. A magyarországi tömegek tudniillik jó birkanyájak, melyeket a papok és urak kedvük szerint hajkurászhatnak. A szocialistákon kívül nincs a magyarországi tömegekben öntudat és kultúr-erő.

Franciaországban azonban a tömegek akarata egyre tudatosabb és imponálóbb. Ezért vedlik itt a demagóg nacionalizmus népgyűlölő királypártisággá. Amíg a tömegeket bolondítani lehetett, addig jó volt a voks. De most szocialista tanítók nevelik az új generációt, s a lenézett tömegek kezdik nagyon is tudni, mit akarnak. Ezért a reakció lángoló tömeg-utálata, s ezért a harc a voks ellen. Fordulna csak melléjük a voks vagy remélhetnék, hogy melléjük fordul. De hajh, a tömegek nem a régi nyajak s a voks egyre lesújtóbb. S pokolian mulatságos, miként találkoznak a népgyűlöletben bonapartisták, királypártiak, pocakos milliomosok, papok, papfaló álradiálisok és – antiparlamentarista anarchisták.

Nem lehetetlen, hogy a polgári Franciaország félelmében máról-holnapra szavazati jogot ad a nőknek. Abban a hitben, hogy az „elromlott” tömegeket le lehet gyűrni a bigottaknak maradt nők voksaival. Mert csak két útja, van a reakciónak: vagy egyenesen agyonütni a voksot vagy – tovább demokratizálni. Az első lehetetlen, a másodikra esetleg kénytelen lesz ráfanyalodni. S ezzel azt éri el, hogy a nőket, az anyákat is beledobja a forradalmiság edző kohójába. Mert Napóleon, aki a voks helyett mindenbe a maga voksát teszi, nem jöhet már. Ha az „előkelő” művészeltek elpusztulnak is a tömegek parfümtelen illatától, a tömegek jönnek. Jönnek, mert ez az ő hivatásuk, kötelességük, parancsuk. A voks ellen nem lehet küzdeni, mert a voks, mint ők, a polgári demagógok mondották valamikor: Isten szava.

Népszava 1908. július 26.

A.

154. SAGAN HERCEG SZERENCSÉJE

Londonban megáldotta a frigyüket egy anglikán pap, s azóta végre, hála Istennek, hallgat róluk a fáma. Az asszony: Gould-leány, Boni de Castellane gróf elvált felesége, nagyon dús amerikai hölgy. A férfi: Sagan-Talleyrand herceg, Castellane gróf rokona, a divatkirály Sagan herceg fia. Protestáns hitre kellett térniök, hogy pap is megerősítse a frigyüket, ami Sagan herceg vágya volt. Sok mindenbe beleszokott már a herceg, de egyházi áldás nélkül nem tudott volna házasodni.

A Bois de Boulogne avenue-n van egy rózsaszín, mesés királyi márvány palota. Egész Párizs kíváncsi rá, vajon eladják-e, mint hírlett, avagy beleköltözik az új pár? Ez a palota Boni de Castellane férji mivoltának pazar szeszélye és emléke. Castellane grófnak se volt több vagyona, mint Sagan hercegnek, amikor Gould Annát és százhusz millióját megkaparintotta. De ízlése, hiúsága, a maga ügyesége és a mások ostobasága nem engedték, hogy elaljasodjék.

Castellane gróf Sagan hercegnek, a divatkirálynak utóda lett még a házassága előtt. Az ő titka, hogyan, a szabóké, az arisztokráciáé, a divatáru-kereskedőké s egyéb hitelezőké. Mindenesetre volt szíve – mint Budapesten mondanák – sok-sok milliót, a felesége millióit beleépíteni egy úri palotába. Ugyanő el tudott költeni egy képviselőválasztáson csekély ötszázezer frankot. Szóval: Castellane gróf társaságbeli fogalmak szerint úr tudott lenni szegényen és milliókkal – egyaránt.

A Gould Anna új férje, akit különben Castellane gróf dühében – házasodó szándékának első hírére – elvert a nyílt utcán, más ember. Sagan herceg nem tudta előkelően viselni a koldusságot, mely fiatal korára rászakadt. Nagy nevét (a Talleyrand nevet állítólag önkényesen viseli ugyan a családja) meg-meghurcolta. S hogy stílust csináljon életének a zabolátlanságából s a nincstelenségből, Sagan herceg fölcsapott bohémnek.

Sagan-Talleyrand herceg nem titkolja, hogy olykor nem akadt szállodás, aki egy éjszakára is szobát hitelezzen neki. Éveken át hol egyik, hol másik egykori barát-nője, kedves kegyeletből, s visszaemlékezve a herceg pénzes, gavalléros érájára, adott hajlékot a hajléktalannak. Sok párizsi kocsis olvassa bakján ellágyultan s nagy, baráti örömmel a herceg sikerét. Sagan herceg szeretettel frekventálta a kocsis-taverne-eket, cabaret-eket és bálkat. Csodálatos, hogy ilyen életmód s ilyen sülyedés után ennyi energiával tudja valaki magát feldobni.

Az asszonyt kell ismernünk, Gould Annát, hogy Sagan herceg szerencsését megértsük. Az olcsó, hirtelen meggazdagodott, parvenü, amerikai famíliának tipikus nő-virága. Láttam néhányszor, pazar automobilján vagy lófogatán, pazarul, gyémántosan; olyan, mint egy faluról városba került, káprázó szemű dajka. Castellane gróf elverte vagy hatvan millióját, s amellet nem engedte volna meg olcsón, hogy a nevét válás után viselhesse. És Gould Anna belenyúlt a csatornába, kikereste Sagan herceget, a nagy név züllött viselőjét, a volt ura megvetett rokonát. Ő csak azért is fölfelé bukik, pukkadjon meg New York, London, Párizs.

Hercegnek a felesége lesz, s az ő pénze révén ez a herceg olyan úr lesz, mint legúrabb őse.

– Takarékoskodnunk kell – mondotta egy újságírónak Sagan herceg –, mert a feleségem évi jövedelme megcsappant. Ugy tudom, hogy egymillió nyolcszázezer frank vagy legfeljebb kétmillió frank, amit évenként elkölthetünk. Mindegy, meg fogjuk próbálni, hogy adósságcsinálás nélkül beérjük e szerény összeggel.

És ne higgye bárki is, hogy Sagan herceg affektált, hencegett, avagy egyáltalában őszinteség nélkül beszélt. Abban a percben, amikor a milliomos nő az övé lett, érezte, hogy ő – Sagan herceg, akinek nem sok pénz évi kétmillió frank. Most még csak Castellane grófot, az exférjet kell kifizetni, aki a két gyereket megszöktette. Mert két gyereke is van Gould Annának a Castellane-házasságból. S azután minden rendben lesz, az amerikai milliók előtt leteszi döllyfét, fegyverét minden. Sagan herceg mintha valami rossz álomból ébredt volna föl, s talán még Castellane grófnál is otthonosabb nagyúr lesz. S ha Gould Annának még öt éven belül marad néhány milliója, öt év múlva talán már uralkodó herceget keres magának.

(Párizs)

Az újság 1908. július 29.

Diósady

155. AZ EGYHÁZ – SZORUL

Párizs, július 27.

Franciaország pápista főpapjai sietve készülnek egy új tanácskozásra, hírlík. „Elhagy bennünket a nép is, a legáhitatosabb vidékek népe is, ha valamit ki nem gondolunk”, „ez nagyobb csapás lesz, mint az értelmiség elvallástalanodása, ez lesz a legnagyobb csapás”. Nyíltan ezeket mondja az összehívó körlevelük, s a püspökök tanácskozni fognak, miként mentsék meg a népet. A nép valóban az övék még *néhol*, Bretagne egy-egy zugában, Szavojában, a baszk földön. Az a nép, amely, úgy ahogy van, akár ötszáz év előtt is élhetett volna, s élt is. A fekete arisztokrácia politikából, a nem-radikális polgárság szocializmus-félelemből, a kispolgárság egy része megszokásból katolikus. Akadnak írók, művészek, akiket viszont a francia esztéta-lélek és póz-szeretet köt az egyházhoz. De hajh, igazi pápisták nincsenek ma már, s talán még a párizsi érsek sem az. Csak a nép lehetne még fundamentuma annak a hatalmi és gazdasági szervezetnek, melynek neve: Egyház.

Nincs másképpen: az Egyháznak vad világrészekben kell megtalálnia régi hatalmát, Ázsiában és Afrikában, avagy olyanok között, akiknek az Egyházba bejutni újdonság és tisztesség. Ezért buzgó, jó katolikus az aposztata, jobban mondva renegát, a katolizált zsidó. Sőt a gyöngye, szédülő fejű s túlcivilizált zsidónak imponál manapság legjobban Európában a katolikus Egyház. Ennek az Egyháznak legendája, múltja, nagysága, egysége, hatalma. A nagy kultúr-múltú, sőt a kultúrában és szenvedésben elnyavalyásodott zsidó itt találkozik a megkeresztelt máljával vagy négerrel.

Most, hogy Franciaországban az egyházi javakat konfiskálták, átok alá kerülnek azok, akik egyházi javakat megvásárolnak. Azonban az egyházi átkot meg lehet vásárolni, sőt áldássá varázsolni illő pénz árán. A Wagram-avenue-n, Párizsban, egy régi nagy zárda területét zsidó ember vásárolta meg. Óriási bérházat épített az egykori monostor helyébe, de nyugtalanította szívét az átok. Fizetett tehát egyházi célokra, a papzsákba tudniillik, ötvenezer frankot, s a párizsi érsek átok helyett áldást adott az épülő házra s leendő lakóira – okmányilag.

Tehát: klerikalizmus és pápizmus csak ott lehetséges, ahol vagy van a papság kezében. Ahol a papi, érdemtelen, jogtalan és az emberi haladás ellen dolgozó vagyont elszedik, ott még a bigott nép is cserbenhagyja az Egyházat. Ezt látják a francia főpapok, s ezért kiabálnak, jajveszékelnék s futnak össze. Az Egyházat végül is kultúrországokban a zsidók fogják eltartani, s így tér vissza az Egyház az – őskereszténységhez.

Népszava 1908. augusztus 1.

156. FÖLJEGYZÉSEK

Guillotine és anarchia

Franciaország polgári közvéleménye nem tud lemondani Deibler mester, a francia Bali Mihály, szolgálatairól. Ez az elhízott parvenü: a francia polgárság, hű akar lenni önmagához, származásához s a vérontáshoz. Bölcsőjét doktor Guillotin instrumentuma mellett ringatták, s ezért ragaszkodik úgy a nemzeti beretvához. Samsonnak, a forradalom hóhérének alakja úgy ragyog a polgári képzeletben, mint akár a Napóleoné. Ugyanaz az okoskodása most a halálbüntetés eltörlése körül, mint a Dreyfus-ügy első korszakában. „És ha netalán ártatlan is az a Dreyfus, Franciaországot egy emberért meghurcolni nem szabad.” Akkor ez volt a polgári okoskodás csúcsa, s mindig és minden kényelmes, uralkodó, romlott osztályé ilyen. Most is megszületett; a guillotine-kérdésben is, a polgári önzésnek és kegyetlenségnek filozófiája.

A nagy tömeg, az persze fejet akar fejért, halált arra, aki halált szerez, vért, boszút, terrort. De vannak, az úgynevezett elitből valók, akik szépen, embertelenül meg is mondják, hogy miért követelik a halálbüntetés fönntartását. „Lehet – mondják –, hogy bűnös ember nincs, de vannak emberek, akik veszedelmesek a társadalomra.” „Félre immár a kegyes doktrínákkal, az individualizmus gonosz hajtásait le kell nyesni.” „Forradalmi szagú a levegő, tömegek és egyének hadd lássák végre, hogy a társadalom nemcsak érteni, megbocsátani, de ölni is jól tud.” „Lehet, hogy a kivégzéssel nem rettentjük el a leendő gyilkosokat, de megszabadulunk azoktól, akik gyilkoltak.” „Ha a nagy tömegek látják, hogy az állam már ölni se mer, s a gyilkost is embernek látja, akit meg kell érteni, rászabadul a társadalomra minden ellenséges indulat.”

Tehát, így bújik ki a szeg a zsákból, még a guillotine is – a szocialisták miatt kell a francia polgárságnak. A lenyakazott gyilkosok mutassák meg minden elégedetlenségnek, milyen szörnyű hatalma van a polgárok államának. Így találkoznak léptenyomon a polgárság és az anarchisták, egyformán hitefogyottjai az emberi, örök, ütemes haladásnak. S éppen az anarchisták azok, akik majdnem ujjongva üzenik a polgári Franciaországnak, hogy nem bánják, ha a guillotine győz, mert ezzel az ölés joga győz, s mivel – szerintük – Franciaországban mindig kéznél van egy kis revolúció, legalább legyen kéznél a guillotine is, ha majd szükség lesz rá.

A katasztrófa-elmélet

Nacionalista írók itt Franciaországban élénken sajnálják, hogy ez idő szerint csak Marokkóban ömlik a francia vér. Új vesszőparipájuk ez embereknek egy ósdi szamárság: a katasztrófa-elmélet. Ez az elmélet pártában maradt vén leánya annak az elméletnek, mely a háborút az emberiség áldásának mondja. Ez emberek hivatkoznak arra, hogy Bonaparte vérfürdői után az emberek milyen szeretők és jók lettek. Mint a magyar paraszt mondja, félelmükben összebújtak, s úgy született a gyermek, mint az eső hull.

Szerintük, az ő statisztikájuk szerint Sedan után is egyszerre fölvirágozott a cse-csemőkultúra. Tehát egy-egy társadalmat katasztrófáknak kell érniök, hogy szaporodjék. Arra nem gondolnak, hogy a háborúba küldött katonák nem értek rá az ember-tenyésztéssel foglalkozni. S ha nem marad minden katona a csatatéren, természetes, hogy több lesz a gyermek a háború után, mint a háború alatt. De ők azt akarják bebizonyítani, hogy Franciaországot az elnéptelenedéstől is csak egy katasztrófa mentené meg. Mint ahogy Németországot a nacionalizmus egy alapos háborúval akarná megóvni a túlnépesedéstől. Ez a katasztrófa-elmélet kalmárok száján üzlet, írók és gondolkodók száján együgyűség. S ha nem együgyűség, akkor megvásároltság, de okvetlenül hazugság, piszkos füst. Ahhoz, hogy az embereknek kedvük legyen a puerikultúrához, teljes társadalmi igazságosság kell. Már tudniillik ott, ahol az emberek már látnak, töprengnek, s tudnak akarni. S ha már a katasztrófa-elméletnek szabad volt megszületnie, miért ne szülessen meg egy másik elmélet is. Tehát: miért ne kísérletezzék az emberiség azzal a nagy dologgal, hogy mennyiség helyett a minőségre ügyeljen. Szabad szamosháti dohány helyett sokkal kisebb mennyiségű illatos kubait termelni. Miért kelljen hatra-vakra nagyszámú s olcsó minőségű gyermeket produkálni, amikor jobb minőségű el esetleg a gyermeközön okos megátlásával?

A „Matin” esete

A „Matin” már-már olyan hatalom lett Franciaországban, mely végre is intelligens ország, mint nálunk az O.M.G.E. Ez a lap, háta mögött egy negyven-ötven milliónyit vagyónú tulajdonossal, mindent tehetett. Aki útjában volt, azt eltiporta, kormányt, pénzcsoportot, irodalmi irányt, mindent. Tipikus erkölcsstelen polgári hírlap, de szerencsére a fák nem nőhetnek az égig. Egy esküdtszék akadt, mely a „Matin”-t rágalmozásért súlyosan elítélte. S a „Matin” azóta összes pöreit békésen akarja elintézni, nagyon-nagyon megjuhászkozott. Szörnyűségek derültek ki a nagyon olvasott polgári lapok erkölcséről a „Matin” esete folytán. Ezek a hírlapok Franciaországban, mindenütt s nálunk is, gyűjtőhelyei a mai társadalomból szivárgó szennylének. Mellettük az ostoba olvasók tengernyi tábora, ezek a lapok mindenre képesek, és mindent pénzre váltanak. Természetes, hogy ennyi mocskos dolgot csak ott lehet cselekedni, ahol minden mocskos. Mivel azonban amerre nézünk, mindenütt ragad a mocskok, a „Matin” mindenütt él és uralkodik. Más név alatt, mások kezében, de még Magyarországon is, az analfabéták és ostoba betűzők klasszikus országában. Csakhogy Franciaországban akad ám esküdtszék, mely a polgári romlottság lap-orgánumának gáncsot vet. Magyarországon még ott se tartunk, hogy a sajtó háborítatlanul érje-érje meg a maga evolúcióját. A magyar „Matin”-ok a kormányhatalom besorozott szervei a magyar ázsianizmus eszközei. Az embernek, bár kultúremler és forradalmár, sírnia kell Magyarországon, hogy még olyan fejletlen és önállóan gaz lapunk sincsen, mint a „Matin”.

Párizs, július 12.

Szocializmus, 1908. augusztus 9.

Ady Endre

157. A LEGSZOMORÚBB ÁLLATOK

Párizs, augusztus 5.

Kik panaszkodnak, hogy Franciaország kormánya tehetetlen, gyöngé és gyáva? Kik panaszkodnak, hogy Draveil-Vigneux-ben kevés munkást öltek meg a vitéz zsandárok és katonák? Kik uszítják véres szájjal és tollal a polgárságot és a hatalmat a proletárookra? Polgári és reakciós hírlapok tudatlan és öntudatlan, szárandó emberi erkölcsök híján lévő munkatársai.

Nem a „Temps”-ről beszélünk, még csak nem is a „Matin”-ről, avagy a „Figaro”-ról. De a párizsi polgári lapok szerkesztőségeiben hihetetlenül nagy a fizikai és szellemi nyomor. Még Budapesten is megdöbbenének az emberek, ha egy-két adattal csupán megmutatnók, hogy a saját zsírjában fuldokló francia polgárság milyen gyöngén fizeti az ő sajtó-csahosait.

Szomorú állat a mi híres korszakunkban az ember, de nincs szomorúbb állat a polgárság átlagos, napszámos újságíró-diákjánál. Pedig néha még hite, tanultsága, ambíciója és lelkiismerete is van egy-egy ilyen szerencsétlen flótásnak. De, ha nem jut be úgynevezett úri laphoz, ha nincs saját vagyona, mellékes jövedelme, ha nem játékos, szédelő vagy revolver-lovag, utolsóbb ember a legutolsónál.

És amellett ugatnia kell, igen, ugatnia, ahogy a lapjának tulajdonosa parancsolja. Elképed az ember, miket muszáj ezeknek az embereknek a meggyőződés látszatával papírra vetniök. A krónikaíró, aki havi 150 frankot keres, jajveszékkel, hogy öt-hat milliomos gyárosnak a zsebét pár ezer frankos veszedelem fenyegeti a szervezett munkások által.

Hiszen vannak Párizsban nagystílusú és jövedelmű újságírósvihák is. Ismerem egy nagy lap külügyi rovatának a vezetőjét, aki évenként száz-kétszáz ezer frankot keres csak abból, hogy Magyarországon kezdve végigzsarolja a Balkán összes kormány-sajtóirodát, s titkos alapjait. Ez csak az ő része, mert a kiadóhivatal számára még hatalmasabb summákat hoz haza egy-egy ilyen körútjáról. A sporttudósítók esetleg a sportpanamák titkaiból szereznek szép ezresek. A színházi, sőt művészeti kritikuskoknak szabott áruk van, mint a jól bevezetett árucikknek.

De általában szörnyű a helyzetük a polgári lapok munkatársainak Párizsban is. Igazán csak az immoralitás tarthatja bennük a lelket s az akarathány, hogy valami tisztességesebb foglalkozást keressenek. A polgári társadalom, mondjuk a mai társadalom fekélyes mivoltát ők erősebben igazolják, mint például a betörők vagy kitarított szép férfiak.

Ők a legszomorúbb állatok ma, ezek a rosszul táplált, szegény, szennyes sajtó-csahosok. A maguk kis kenyéréért, rossz kenyéréért, sokszor lázadozva, önmagukat utálva – írniok kell. Írniok azok ellen, akik egész lelküket-testüket az emberi jobbulás akarásából viszik a polgári vágóhídra. Az ember bizonyosan megérti,

hogy feudálisabb társadalmakban a különben sokszor az újságírónál is szennye-
sebb gentleman miatt utálja úgy az újságírót.

Népszava 1908. augusztus 9.

A.

158. MEGSZERETTETIK A HAZÁT

Párizs, augusztus 11.

Andrejev Leonyidnak van egy fájdalmas és nagyon kegyetlen története a hazáról. A szerb diák a nagy orosz városban, mondjuk Moszkvában, részeg diáktanyán sírva ordítja, hogy Szerbia dicső ország. Bámulva vagy röhögve néznek reá a diákok, oroszok, német eredetűek és lengyelek. Egyik orosz diák például tüdővésszé dolgozza magát, hogy egy-két évre Nyugatra mehessen. Berlinbe s mindenekfölött Párizsba, a kultúra, a fény, a szabadság metropolisába. S a szerb diák ezt nem érti, ő zokogva dúdolja az ő vad, szerb nótáikat, ő Szerbiába vágik.

Mondják, hogy ez az özönvízelőtti érzés, ez a gyámoltalan nosztalgia benne lapang a kis népek legműveltebbjében is. Lehet, de az is bizonyos, hogy Magyarország tanult fiaiból egy évtized múlva ez érzésnek még a nyoma is kivész. Ignotus ír valahol a törzsökös, de európai lelkű magyarok tüzes magyar-gyűlöletéről. Ez a magyargyűlölet szerelem volt Berzeviczy Gergelynél, Széchenyi Istvánnál. Petőfinél is az volt, Kecskeméthy Aurélnál is, még a különben nem jelentékeny, de derék, szegény néhai Bessenyeey Ferencnél is.

Az új generáció magyar intellektueljei már nem ilyen szerelmes gyűlölők lesznek. A magyarországi úri, papos betyáruralom ezeket el fogja vezetni az undorhoz.

Borzasztó az, ha magyar intelligens ember külföldön él, s hazai lapokon keresztül hazatekint. Ha a „Budapesti Hírlap” és társai kerülnek a kezébe, s ha távolról jobban, mint közelebről figyeli azt a nép-gyilkosságot és kultúra-ölést, ami otthon folyik. Ami elfogja, az már több, mint düh és más, mint a csömör. Valami olyan érzés, amelyet a biblia-író a Jehovának adott Sodoma elpusztításakor. Itt már vége van hitnek, megértésnek, filozofálásnak. Csak azt érzi az ember, hogy van egy ország Európában, melyet néhány ezer ember hatalma s buta gonoszsága Koreánál aljasabbá tesz.

A kultúrember különben is túl van a nacionalizmus nyavalyáján. De összeköti azzal a társadalommal, melyből támadt a kultúra s a kultúrának még fölszabadítható erők közössége. De ha így tart tovább, mint most van, mi kösse a magyar származású kultúrembert egy társadalomhoz, mely az emberiségnek semmit sem ad? Mi kösse az ő Magyarországhoz, mely néhány ezer úri nomádnak a vadászterülete, s ahol, hogy a néphez ne férközzenek a fölvilágosítók, inkább elpusztítják a népet is.

A patriotizmusnak új, emberi kultúrformáját is ki fogják ölni a magyarországi intellektuelek és szabadságharcosok lelkéből. Helyébe teszik a reménytelenséget s a lassan-lassan már szenvedélytelenné váló undort. Magyarország mai urainak, akik tűzzel-vassal éppen most harcolnak a demokrácia első föllépése ellen is, ha egy kis lelkiismeretük volna, dermedten kellene meglátniuk ezt a szinte páratlan, megrázó kultúrpszichológiai jelenséget.

159. ASSZONNYAL A BAKON

Párizs, augusztus 20-án

Muszájból és haragosan ácsorogtam tegnap délután a forró és lármás Place Clichy-n. Egy üres kocsira lestem, mert sietős volt az utam: a Petit Palais-ban volt találkozóm. Idegesen, bosszúsan gyűrögettem kezemben egy lapot, amelyet éppen az előbb vásároltam. Kis, koldus, anarchistáskodó hetilap, de szeretem, meg szoktam venni és olvasom. Tetszik nekem a vadsága, naivsága: egy ilyen lapocska természetesen ostoba és becsületes. És az ostobaság és a becsületeség rendszerint szép elszólásokra vezetnek. Most is íme, egy oroszos nevű orvos-kisasszonnyal polemizál a lap szerkesztője. Az orvos-kisasszony szemére hányja a lapnak, hogy a nők szabadságát s jogát eléggé nem hirdeti. A lap szerkesztője, aki ez idő szerint börtönben ül, de ott is írogat, lagymatagon válaszol. Hogy: sokkal égetőbb kérdések kínozzák ma az emberiséget, mint a feminizmus. Hogy: természetesen minden embernek, hímnek és nőnek, egyforma joga van és – lesz. Közben érzi az ember, hogy a rab szerkesztő úr sommásan szeretné elintézni a dolgot. „Hagyjanak békét nekünk a nők, amikor így is ezer meg egy a bajunk.” „Várjanak még vagy három-négyszáz évet, amikor a férfiak rendben lesznek.” Akkor majd a nők dolga is sorra fog kerülni, bizonyosan – talán.

Végre egy üres kocsi, féltékenyen ugrom bele, s mikor a kocsis lecsapja a taxizászlót, akkor veszem csak észre, hogy a kocsis – *asszony*. Asszony, szőke, se nem szép, se nem csúnya, halvány, cingár, barna kosztümöcs, nyilván külvárosból került fiatal párizsi nő. Feminista vagyok rogyásig, akit az előbb fölháborított a kis anarchistáskodó lap burkolt antifeminizmusa. De e pillanatban, mikor az én asszonykocsisom nekivágott a százféle kocsitengernek, hátamba állott a hideg. Jönnek a súlyos autóbuszok, a nagy társzekerek, ügyeskedő bérkocsisok, elegáns magánfogatok, tízféle tramway-k, töff-töffök, két- és háromkerékű alkalmazhatóságok. Az én asszonykocsisom nyugodtan ült a bakon, valósággal mintha fölemelődt volna a kocsink. Hajszolta a lovát, s ilyen gyorsasággal, ilyen tolongásban egy férfikocsis elvesztette volna a fejét.

Csöndesebb utcába fordultunk, s a nagy rettegés után most szelídebb tapasztalatok következtek. A járókelők vidáman néztek reánk, a szembehajtó férfikocsisok csúfondárosan kiabáltak az én kocsisomra. Jött egy autóbusz, s annak a vezetője, piros, kacagó, jóképű ember, csókot hintett. A halvány, cingár nő az utat nézte, a lovát, nem hallott, nem látott semmi fölöslegeset. S igénytelen, makacs, pompátlan, hideg, ügyes egyéniségében egyszerre a jövő asszonyt láttam. Nem akiről előkelő írók s nőapostolok prófétálgodnak s nem is az agitátorok lármásan festett ideálját. Az *asszonyt*, aki föl fog ülni a bakra hidegen, szerényen, elszántan, s esetleg elébehajt a férfinak. És mindezt nem elvből teszi majd, de az élet, a fejlődés parancsából. Nem fog lármázni, s örülni se, ha emancipálódik, de elfogadja az emancipációt, mint a bölcs ember magát az életet, mely szintén nem mulatság.

Franciaországban rossz talaja van a nő-férfiasító feminizmusnak, sőt mindenfajta programos feminizmusnak. A legtöbb, hogy némely apostolok azt a jogát hirdetik a nőnek, hogy gyermeket ne fogadjon, s ha úgy tetszik, előzze meg a komoly szülést. Se polgárok, se proletárok, hímneműek, nem mennek tovább, s ők nem tehetnek róla, hogy tovább megy – az élet. Franciaországban még ott tartunk, hogy a nők, akik Nietzschét olvassák, Nietzsche-kalapot hordanak. Nem tréfa, egy előkelő kalapüzlet legújabb kalap-kreációját Nietzsche-kalapnak nevezte el.

De ugyancsak Franciaországban évtizedenként s ijesztően szaporodik a *bajuszos-szakállas nők* száma. Ez se tréfa, sőt ez a nagyon komoly jel: az élet kényyszeríti még fizikumban is az elférfiasodásra a nőt. Az én kocsisomnak nincs bajusza, de bajuszt visel belülről, s ez az asszony már szinte férfi. Fölül a bakra biztosan a hónapnak mind a harminc vagy harmincegy napján, s óvakodik, hogy áldott állapotba jusson.

Az én kocsisom megint nagyon forgalmas utcába hajtott, s megint rettegve ültem a kocsimban. Megálltunk a Petit Palais előtt: soha kocsis ilyen biztosan, becsületesen és olcsón nem vitt sehova. De én még se ülök soha többé olyan kocsi-ba, melynek a bakján vászonceléd ül. Igazságtalan, komisz ember vagyok érte, de hát ha lelkemben az ígérkező viadalban leigázott férfi féltékenysége és dühe dolgozik. Ezek a nők olyan újak, makacsok, ügyesek, s annyira az övék a jövő, hogy nekünk, férfiaknak, holott hiába tesszük, szövetkeznünk kellene már ellenük.

Az Újság 1908. augusztus 27.

Diósady

160. IDEGEN FORRADALMÁROK PÁRIZSBAN

Párizs, augusztus végén

Párizsban csinálják a forradalmakat, s ezen nem változtathatott a Bastille lerombolása óta senki. Még a Napóleonok is forradalmárok voltak, a nagy és a kis Napóleon egyaránt. Amikor Párizs nem tud Franciaország számára forradalmat csinálni, csinál másoknak. Csinál Oroszországnak, a hinduknak, Perzsiának, a herreróknak, Fokföldnek vagy a törököknek.

Clemenceau kemény ember, olykor valóságos császári rendőrminiszternek látszik. Clemenceau tud letartóztatni, elítéltetni, lövetni, kiutasíttatni, börtönözni. De minden keménységét, hatalmát elrontja az, hogy ő maga is forradalmár-temperamentum. Szegény Michel Lujza, a pár évvel ezelőtt óta néhai anarchista némbor, mondott egyszer valamit. „A forradalmároknak meg kell becsülniök az erőszakos hatalmat, a zsandárokat és agent provocateuröket.” „Mert – magyarázta a jó Lujza – ezek segítenek zavart, bajt és lázadást csinálni, tehát ők is forradalmárok.”

Ilyenformán Clemenceau még Párizsban és franciák ellen se verheti le az örökös, bujkáló forradalmat. Hogyan tehetne hát azok ellen, akik titokban, ezer kilométerekre, messze földek számára dolgoznak? Talán nincs nép, amelynek Párizsban ne volna egy magát-kinevezett, titkos, forradalmi bizottsága. Van orosz, lengyel, örmény, török, macedón, spanyol, perzsa, koreai. Talán az összes dél-amerikai temperamentumos köztársaságocskáknak is van kivétel nélkül. Néha öt ember egy-egy ilyen komité, néha ötszáz, de bizakodik – lármázik is olykor – s dolgozik.

Az ifjú-törököknek, akik ma a Padisahnak is urai, egy *Mechveret* című lapjuk volt Párizsban. Ennek a lapnak nagy része van a mai török események nagyszerű fölzúditásában. Most ez a lap megszűnt, mert összes munkatársai hazamentek az alkotmányos Törökországba. De hogy mennyire a forradalom városa Párizs, mutatja, hogy már vannak utódjaik.

A napokban indul meg egy újabb török lap Párizsban: az *Új Törökország*. Az a Salih Gurdzsi, aki e lap vezére és szerkesztője lesz, pesszimista török úr, ő nem utazott el Szalonikibe, amikor beütött az alkotmány, a többi ifjú-törökkel. Ő annak az anarchista filozófiának a híve, hogy a forradalmat sohase szabad abbahagyni. Ő tehát folytatja ott, ahol a *Mechveret* abbahagyta, csak hogy most már a hatalomra jutott forradalmárokkal szemben.

Ezeknek a pesszimista forradalmároknak bizony-bizony mintha igazuk volna. A hatalomrajutás forradalomellenessé tenné még a bombavetőket is. Azok az intervjuk, amelyeket párizsi lapok az ifjú-törökök néhány jelesétől közöltek, fölháborítóan józanok és bölcssek. „Most már rend legyen” – ez a leitmotiv azoknak a nyilatkozatában, akik a régi rendet fölforgatták.

Salih Gurdzsi kevesedmagával maradt itt Párizsban, de néhányan mégis itt maradtak. Ez a kis csoport különben is mindig szemben állott az ifjú-török komitéval. Salih Gurdzsiék török képviselői az örökös forradalmárok típusának. Ők a török

hetumogerek, akik a langyos alkotmány elől haragosan, tüntetve Cinkotára vonulnak.

Nem Genf, nem Amerika, nem London az igazi hajlékuk az ilyen forradalmároknak. Párizs, és még olyankor is, amikor Párizs elzavarja őket, ami még ma is megtörténik. Mostanában nem egyszer utasítottak ki a cári barátság kedvéért orosz forradalmárokat Franciaországból. De ezek visszalopóznak Párizsba, mihelyst lehet, mint ahogy a Commune idején rohantak Párizsba minden nemzetek engesztelhetetlen, nyugtalan lázadói.

Az olasz Cipriani Hamilkár is, aki regényes körülmények között most találta meg akkor elvesztett leányát, Londonból sietett Párizsba barikádokat csinálni. S a lengyel Wroblewzski is, akit a minap temettek el Párizsban, generálisa volt a Commune-nek. És hányan voltak s vannak még hasonlók, mindenfajta népből valók. Az örökös forradalmárok bolygó, nomád, nemzetközi népe ez, melyet a Bastille-romboló Párizs varázsa csal, húz.

A Szajna bal partján, egy-egy csöndes, ósdi, szegény utcában néha különös láz fog el. Itt-itt, valamelyik sötét házban talán éppen most döntenek Miklós cár, az afgán emír vagy Nikita fejedelem sorsa fölött. Vagy legalábbis itt-itt valahol egy csomó tüzes fejű ember suttog, tanácskozik, s ha a legkisebb tervük is beválik, holnap-holnapután lesz miről írniok a lapoknak San-Franciscótól Sztambulig.

Az Újság 1908. augusztus 29.

Diósady

161. MAGYAR ÉS LENGYEL

(Párizsban ellesett párbeszéd)

Európában ma a magyar és a lengyel a legspanyolabb spanyolok. Tegnap itt Párizsban, ahol különösen gőgösek ők, kihallgattam egy beszélgetést. Íme a beszélgetésnek egy ékes darabja, amint következik:

Lengyel: Hát igen, mi azt üzentük Szentpétervárra: nekünk nem szabadság kell, hanem lengyel szabadság. Ha a cár visszaállítja a régi Lengyelországot, mi leszünk a legjobb fiúk. Akkor segítünk a cárnak, s akasztjuk a disznó nihilistát, mint kéménybe a sódort. Sajnos, kedves magyar testvéreim, ez a nyavalyás Párizs megmérgezte az egész világot. Szörnyűség, hogy a dumában miket beszél összevissza a demokrata csorda. Hogy minden nemzetiséget egyforma jog illet meg. Hát nem örület ez: a lengyel csak annyi legyen, mint a litván, a rutén, a kis-orosz és a fehér-orosz? Meg azután az az istentelen jelszó: „jogot és földet a népnek”. Akkor inkább azt mondom, hogy éljen a cár és Szibéria. Mi lesz, akkor a lengyel nemzet virágjával és büszkeségével, a slachtával? Hát kell a parasztnak jog és föld, ha jog és föld nélkül több mint ezer évig meg tudott élni? Akkor inkább nem kell független Lengyelország sem. Először is egy pitykés gombot nem ér a függetlenség és szabadság, ha az embernek nincsenek szolgái. Tehát legyen miénk Ukrajna, Litvánia, minden, ami a mienk volt valaha. Mi történelmi alapon állunk, s nem vezetjük félre magunkat divatos, örült jelszavakkal. Forduljon föl Európa és a világ: a lengyel glóbus külön forog, s a lengyel szabadság más, mint a többi szabadság. No és hogy a parasztnak annyi joga legyen, mint egy vérbeli történelmi hercegnek és grófnak? Sőt, hogy a paraszt földhöz jusson és erőre kapjon? Ha a cár gyáva lesz, mi nem leszünk gyávák: megvédjük a történelmi folytonosságot. Mire való a cár hadserege, ha nem tudja megvédeni az Erkölcst és a Tulajdont? Minden izgató demagógot akasztófára kell húzni, ha lengyel is. Bezzeg Ausztriában jobb dolga van a lengyelnek. Bécs mégiscsak nemesebb és okosabb, mint Szentpétervár. Galíciában mi kevesebben vagyunk, mint a rutének, de azért coki rutén. És coki demagógia, rendbontás, úgynevezett modernség. Galícia lengyel úri kasztja hűséges Bécshez, s Bécs megengedi, hogy a lengyel úr valóban úr legyen. A nép pedig, ha éhes, vándoroljon ki Amerikába. Ha nem éhes, akkor énekelje, hogy „nincsen veszve Lengyelország”. Ez a szabadság, ez a patriotizmus, ez az igazság.

Magyar: Ez a szabadság, ez a patriotizmus, ez az igazság. Lengyel testvér, be szeretlek, be testvérem vagy. Lelkemből vettél minden szót és igazságot. Minket is meg akart mérgezni ez a bolond Párizs. Gonosz bűjtogatók a történelmi Magyarország fundamentumait akarták kiszedni. Nemes főurainkra rá akarták szabadítani a népet, a piszkos népet. De résen álltunk, s a bölcs, a nemes Béccsel hamar kiegyeztünk. Kell a fenének a független és szabad Magyarország, ha paraszt, zsidó, oláh, tót is ember. Csak tintanyalók gondolhattak ki ilyen átkozott jelszót. Ha Bizáncba bevonul a demokrácia, mi magyar és lengyel akkor is megállunk. Leckét adunk ennek a megkerült Európának. Lánkra a parasztot s a nyug-

talan bugrist. Vagy van történelem vagy nincs. A történelem azt hirdeti, amit a mély hangú békák: urrrak az urrrak. Éljenek a békák s a két legszabadságszeretőbb nép: a magyar és a lengyel. Fogjunk össze, és a poklok minden ördöge sem győzhet le bennünket.

Lengyel: Van egy kis pénzed, testvér?

Magyar: Van, egy kis kormánysubvenció, hogy a francia demokrácia nemzetölő tetteit tanulmányozzam.

Lengyel: Nálam is efféle eredetű és jellemű[!] pénzecske van. Hajh, hopp, helyretyutyutyu, ma mulató kedvem van. Abcug Párizs, abcug betű, abcug gondolat, le a nihilistákkal, éljen a szabadság.

Magyar és lengyel berontanak egy korcsmába, s egy óra múlva magyar és lengyel deli táncra lendül.

Párizs.

Budapesti Napló 1908. augusztus 30.

A. E.

162. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL

(Egy újságíró búcsúztatója – Szerelem és rendőrség – A hazug szabadgondolkozók)

Meghalt Párizsban egy Harduin nevű újságíró, egy ártatlan és mégis nagyon gonosz ember. Esprit-ember volt, gyönyörű talentumú krónikás, igazi, valódi polgári idegrendszer, nyugodjék békében. Nem szerette a hívő embereket, s emiatt egyformán utálta a vallás bigottját s a tudomány vitézét. Egyáltalában se hinni, se szeretni, se gyűlölni nem tudott, mert hiszen ő volt a mai Franciaország lelkecskéje. Ő nem tehet róla, hogy olyan volt, amilyen volt, mint ahogy nem tehet arról, hogy a veséje elromlott. Polgári közönség számára szülte, nevelte, adta s élte le magát. Ennek a triumfáló, polgári Franciaországnak, ennek a romlottnak, finomnak, gazdagnak, betegnek volt a fia. Mert nem igaz az, hogy Franciaországban minden egy chanssonal végződik. Dal nélküli ötlettel, cinikus röhejjel végződik itt igenis manapság minden. Harduin csúfolódott tudománnyal, vallással, elvvel, művészzel, erkölccsel. Ez a mindenről krónikázó krónikás fiatalon pénzügyi zseninek, börszerűen börze-embernek indult. Világfölfogását a börzéről, a bankokból, ahol bennfentes volt, s a lapok közgazdasági rovatából hozta. Annyira tudta, hogy a mai társadalomban minden a pénz, hogy már a pénzt is hitetlenül nézte. Beszéli, hogy óriási vagyont kereshetett volna szimatjával, beavatottságával. S ekkorra már meg volt mérgezve nemcsak a veséje, de a lelke is. Csúfolta az eszmék apostolait, a művészeket, a naivokat, de érezhetően irigyelte őket. Afféle polgári anarchista lett, keselyű-ember, aki csak marcangolni tud. Ismételjük: ő volt a mai polgári Franciaország lelkecskéje, szocialista-gyűlölő, papfaló, hitetlen és reménytelen. Egy-egy apró krónikája a *Matin*-ben olykor fölért Victor Hugo egy verskötetével. S mégis haszontalanul élt, mert élete világosságát a töke boszorkánykonyháján gyújtották föl. Szegény Harduin, tízezer cikket írt, tízezer fájdalmat szenvedett legalábbis. És meghalt hatvanhárom éves korában, és sohasem tudta észrevenni, hogy egyre nő azoknak az embereknek a tömege, akiknek az életét és akaratát nem lehet pénzzel kifizetni.

*

Párizs, a hírénel sokkal jobb Párizs, követi a többi főváros példáját: erkölcsösödik. Új szabályokkal fogja körülvenni azokat a szerencsétlen, bús áldozatokat, akiket a magyar örömléányoknak nevez. Nagyobb „erkölcsrendészet”, gondosabb orvosi ellenőrzés és a többi következnek. Csak éppen az bizonyos, s ebben mindenki egyetért, hogy a prostitúció tovább fog virágozni. Akadt szemérmes törvényhozó, aki azt kívánta, hogy a hatóság ne adjon „engedélyt” a nyilvános házaknak. „Engedély” helyett csak vegye tudomásul, és tűrje el, hogy ilyen házak is vannak. Kedves hipokrizis ugye, igazán polgári erkölcs-fölfogás.

Arról is szó volt, hogy a találkahelyeket tiltsa be, szüntesse meg a hatóság. De eszükbe jutott, hogy akkor hol találkozzanak szeretőikkel a burzsoázi [!] férjes, „tisztességes” asszonyai! Végül is abban állapodtak meg, hogy drákói szabályo-

kat csak a hivatásos nőpáriákkal szemben szabad alkalmazni. Pedig ezeknek ugyancsak megnehezült az életük, mióta a „tisztességes” nők is egyre többen az ő mesterségüket kénytelenek gyakorolni. Ami az egészségügyi okokat illeti, nem bizonyos, hogy több nemi betegséget osztanak szét a hivatásos nők, mint az „amatőrök”. A prostitúció s a nemi élet minden nyomorúsága együtt nő a polgárság gyarapodásával.

Hanem mondott valaki valamit Párizsban, ami szintén igaz Budapesten is. A találkahelyek kérdésénél a vitatkozók egyike azon siránkozott, hogy előkelő, férjes nők járnak az ilyen helyekre. Egy másik valaki, aki ebbe a nagy, közszerelmi kérdésbe éles szemekkel néz bele, ezt válaszolta:

– Az előkelő, polgári nők beteges szabadosságának ugyanaz az oka, mint a prostitúciónak általában. Egy igazságosabb, őszintébb társadalomban nem lesznek utcaleányok és suttyomban ölelő előkelő nők sem. Ha az előkelő apák nemcsak a leendő vő anyagi helyzetére néznének, már ez is sokat jelentene. Hátha még az előkelő férfiak jobban fizetnék az ő alkalmazottaikat. De mivel rosszul fizetik őket, ezeknek nemhogy házasságra, de egy hivatásos szerelmi némbor megvásárlására sincs elég pénzük. Kénytelenek tehát föllebbvalóik s munkaadóik feleségeit elcsábítani, ami sokszor pénzbe se kerül.

Ez a vélemény félig ötlet, de másik felében veszettül találó igazság.

*

Jean Allemane mondta egyszer e sorok írójának, hogy a polgári szabadgondolkozó egyike a legfurcsább állatoknak. Valóban az manapság, a szociális forradalom előestéjén. Egy ember, aki azt hiszi, hogy mindent elvégzett, ha föl-rúgja az istent és a papot. Szó sincs róla, föl kell lehetőleg rúgni e két madárijesztőt, melyek közül az egyik, anyagból lévén, lábbal pláne megközelíthető. De ha legalább ezek a polgári szabadgondolkozók ezt a keveset egészen megcsinálnák. Am Falleres elnök, amikor a leányát férjhez adta, elvitte a templomba az új párt. Hírhedt szabadgondolkozó, polgári politikusok végrendeletükben egyházi föloldást és temetést kérnek. Magyarországon is ismertem egy jeles zsidó szabadgondolkozót, aki a hosszúnapot citromot szagolva imádkozta s böjtölte végig a zsinagógában. Ezek a polgári szabadgondolkozók farizeusok, akik csak politikából vannak hadilábon a dogmák isteneivel. Ezeknél jobban kell becsülni azokat, akik hisznek valamiféle istenben, de ez nem gátolja meg őket, hogy az emberiségért késhegyig, sőt isteneik árán harcoljanak. A kérkedő ateista urakkal még mindig megjártuk, mert ezek az ateisták rendszerint antihumanisták is. Alattomban pedig éppen úgy kibékülnek babonásan a vallás istenével, mint a bigott nagyapjuk tette. Az isten, a papok istene valóban nagy ellenség, a pap is az. De a kétszínűség még nagyobb ellensége az emberi társadalom javulásának. Egy szocialistának, egy forradalmárnak éppen úgy le kell számolnia azokkal, akik a vallásosságot érdekből űzik, mint a lármás és hazug szabadgondolkozókkal.

Párizs, augusztus végén

Szocializmus 1908. szeptember 5.

Ady Endre

163. KORTÖRTÉNETI JEGYZETEK

Bizonyos, hogy ma már talán Magyarországon sincs úgy minden, mint háromszáz év előtt volt. Bizonyos, hogy Magyarország élete, sorsa nem a protestáns eklézsiák bátorságán vagy gyávaságán fog eldőlni. De az ember nehezen dob el bizonyos babonákat, minél öregebb és tapasztaltabb, annál nehezebben. Mert megtanulja, hogy minden poklokon keresztül a babonák is ott vannak a hajtóerők között. Hozzászókkott az ember, hogy a magyar protestantizmusban erőt és nyugtalanságot sejtjen. Tehát valami olyan szellemet, mint a francia hugenotta szellem, elősegítőt. Olyan szellemet, mely kifeszíti magát a dogmákból, s néha akaratlanul is szárnyal. És Magyarországon ma a protestánsokat csupán a *Ne temere* kezdetű pápai breve bántja. Semmi más csak a *Ne temere*, semmi, csak az, hogy a pápa a protestáns lelkesektől megáldott frigyét nem vallja igazi házasságnak.

Egy erdélyi unitárius pap egykor a maga iskolázatlan, józan fejével mondott valamit. Bizonyos korszakokban az egyházak kezdenek csúszni, sőt egymás helyébe csúszni. A katolicizmus fanatikusabb lesz, mint a régi mexikóiak vallása s vadabb, mint amilyennek a dominikánus véredek akarták egykor. Az alkuvó Luther-féle avagy anglikán-fajta protestantizmus helyébe csúszik a katolicizmusnak, a kálvinizmusból swedenborgi vallás lesz, s az unitáriusok nem mernek hangosan nyilatkozni, Isten volt-e József ács fia vagy gyarló ember. Ez így: teológus, együgyű és tudománytalan beszéd, de hozzágondolva a tapasztalati tudomány eredményeit, valóság. Hiszen még a szórványos, krisztianizálódó, zsidó iparkodások is ide tartoznak.

Bizonyos korszakokban, vagy gazdasági és kulturális válságok előtt minden Isten gyáva lesz, a dogmák Istenei főképpen, de ha egy kicsit körülnézünk, nem csupán a vallási dogmák Istenei. De igenis gyáva lesz mindenféle Isten, akit csak az emberi agy kigondolt. Ma Magyarországon a protestantizmusnak éppen úgy nem érdeke a régi szabadosság, mint a legújabb filozófiának az anyagi monizmus. A magyar protestánsokban van egy állandó, örökölt pápizmus-félelem. De ez ma csak a *Ne temere*-ig mer kifakadni, mert Baksay püspök jobban reszket Bokányitól, mint Sarto pápától.

Viszont ez megint úgy hangzik ugye, mintha ugyanaz az erdélyi unitárius pap mondta volna? Emlékezzék csak mindenki, Kenessey, az új erdélyi ref. püspök milyen örömmel barátkozott gróf Mailáthtal, a harcias pápista püspökkel. A szekularizáció gondolatát milyen riadtan fojtotta meg a kálvinista papság, ahogy könnyelműen megszülte. Ma nem állanak egymással szemben a különféle istenek papjai. Mert ma Magyarországon elhallgatva, de mindenkitől látva, nagyobb kérdőjel van az égen Jehovánál s a vallási szekták apró, gyáva Isteneinél. Perzsiában a múlt hetekben a papság látta be először, hogy neki jó lesz észretérnie, a papságnak csak olyan forradalmakban szokása részt vennie, amely nem megy, nem mehet túl az ő istene birodalmának határain.

Ma Magyarországon a kálvinista pap legjobb esetben olyan radikális és progresszív lehet, mint például Bánffy Dezső báró. Bánffy Dezső pedig talán még a bizonyos miniszterelnöki székért se szegődnék a fölforgatókhoz, a vagyon és a könnyű módon szerzett kenyér rettegve gondol arra, hogy az ő ezerjeinek helyébe bizonytalan, elszánt, hazárd milliók tömegei jöjjenek. Ime, miért nem fáj ma Magyarországon Melius Juhász felekezetének sem nagyobb dolog, mint a *Ne temere*.

*

Gerov úrnak olyan arca volt, mint egy kutyafejű tatárnak s köpött, ha Szerbiáról vagy a szerbekről beszélt. Nacionalista lapot szerkeszt egyébként ez az úr Bulgáriában, Szófiában, s lapjának francia címe: Tribune des Balkans. Kilenc kerek évig tanult medicinát, jogot Párizsban, Lyonban, Genfben, Strassburgban Gerov úr. Egy vasúti kocsi internacionalizmusa hozott bennünket össze, s régen nem utaztam originálisabb emberrel. Azaz, ezt hittem azután, hogy elváltunk egymástól harmincöt órás utazás és barátság emlékével. Azóta az én úti bajtársam egyre cseréli lelkemben és emlékemben az ő nacionalóját, mivoltát. Tegnap például már azt hittem, hogy az egész embert, s mindazt, ami körülötte nevezetes, csak álmodtam. De nem, nézzen utána, akinek tetszik, s ha ideje van, hogy Szófiában igenis él Gerov Mátyás és a lapja. Sőt, azóta már a Szobranje hőse lehet a hő-söm: avval is eldicsekedett ti., hogy mandátumot kap. Egyik titkára ő a bulgár[!]-macedón komiténak, Párizsba, Londonba pedig fegyverek ügyében jött. Talán nem okozok neki bajt, ha szavam hihetőségéért ezt a rámbízott titkot is elárulom. Gerov úr él, kedves, világlátott úr, aki harmincöt óra hosszat láttatta magát, diskurált, s a többiről ő nem tehet. Ha nem bulgár [!] téma volt előttünk és közöttünk; mintha nem is Balkán-ember lett volna az útitársam. Megfigyeltem, hogyan érintkezik, ismerkedik, cseveg az úton más idegenekkel is. Formásan simán, európai-ra tompított és csiszolt élénkséggel, amiként az Nyugaton nevelkedett úrhoz illik. Látszott rajta, s mondta is, hogy angol, francia és olasz revűket szokott olvasni. Tudósokról, művészekről ismerete és véleménye volt, politikai hite progresszív, radikális. De csak a francia és olasz politikában, a mások politikájában, a magukéban nem.

„Ma még nacionalistának kell lennie Bulgáriában minden becsületes és okos embernek.” S mikor ezt mondta, már kicserélték, már ekkor a néhai bulgár cárok vad harcosa volt. Ők nem sovíniszták, de nem nyugosznak addig, míg minden bulgárok [!] államilag is nem egyesülnek. Ők demokraták, de a parasztjaikat akár akasztófákkal is elzárják az idétlen s már Bulgáriába is betörő szociáldemokráciától. „Én hiszek a szocializmusban, de száz évig még agyonlövetnék minden bulgár [!] szociáldemokratát. Én szeretem s személyesen ismertem Párizsban Verlaine-t, de utálok azt a két bulgár poétát [!], akik nálunk új poézist akarnak.” (A nevüket is megmondta, föl is jegyeztem, de nem lelem most hirtelen a följegyzést a noteszemben.) Ő antimilitarista, de ma még minden bulgár [!] férfiú katona legyen; ma és még sokáig. Nekik fegyveres leszámolnivalóik vannak; s meg kell

csinálniuk előbb mindazt, amit a török hódítás óta meg nem csináltak. És rikácsolva kiabált, kutyafejű tatár arcáról elszállott a szláv melankólia és szőkeség.

„Egy szép napon arra ébred Európa, hogy a bulgár [!] hadsereg egyik fele Belgrádban, a másik Macedónia szívében van. Fiatal népnek érezzük magunkat, s a fiatalságnak joga van kikacagni s legázolni a vén bölcseket. Nekünk nem imponál addig a kultúra, amíg ellenünk is szólhat, s mi ráérünk még elfinomodni.”

Így és ilyeneket mondott. Gerov, s ezért nem tudom és hiszem én ma már azt sem, hogy harmincöt óra hosszat útibajtársam volt. Nem a XIV-ik vagy a XVI-ik századból kelt ki, s szegődött mellém egy groteszk árnyék? Bulgár [!] volt-e csakugyan avagy magyar, oláh, szerb, albán, újgörög, örmény, horvát ez a Gerov? Valamelyik olyan néphez tartozó, melyet érintett vagy megállított egykor az ottmán erő. Ezeknek a népeknek a lelkéből ötszáz esztendő hiányzik, s hiába minden. Ez az ötszáz esztendő egy feneketlen iszák, amelybe hasztalanul ömlik a legjobb nedű is. Ez a Gerov magyar is, horvát is, közös típusa a török félholdtól elsápadt nemzetecskéknek. Ezekre új törvényeket kell megkeresnünk, ezekkel több baja lesz még a kultúrnemzeteknek, mint a hererók hordáival. Gerov úrral utaztam harmincöt óra hosszat, jó útitárs volt, nem unatkoztam. De Gerov Mátyás megerősítette az én kétségbeesett magyarságomnak minden rettenetes gyanúját. Párizsban úgy köszönt el tőlem, mint a legkorrektebb, szellemileg fölnőtt francia kultúremler. És elment dinamitot s puskákat rendelni, hogy Keletről majd beledurantsanak a nyugati kultúremlerek szép, szent és ostoba optimizmusába.

(Párizs)

HSz. 1908. szeptember

A. E.

164. FRANCIA-E PÁRIZS?

Budapestet azzal szokás fejbevágni, hogy nem olyan magyar főváros, mint amilyen francia főváros Párizs. Párizsra pedig nem szoktak ugyan Budapest példájával rápirítani, de ugyanezt a vádat százszorosan szórják. Az új francia irodalomban és publicisztikában valóságos iskolája támadt a Párizs-gyalázásnak. Hogy Párizs nem francia se nyelvben, se lakosságban, se szokásban, se arcban. Hogy Párizs lassan-lassan idegenek, jövevények, kalandorok prédája lesz, mint egykor Athén a „metek”-eké. A régi Athén is akkor veszett el a görögség és emberi kultúra számára, amikor idegen, zagyva népség szállta meg. Ez és ilyenek a vádak Párizs ellen, amely pedig nyolcszáz esztendő óta mindig kozmopolisz volt.

Fogós a kérdés, s az egy hajóban utazók is veszettül távol vannak egymástól. Hát ki, milyen, micsodás az igazi francia, s hol kezdődik a jött-ment? Már a fajtudósok között is nagy az ellenesség, s csak a főbb irányok négyféle helyen keresik az ősfrenciát. A gall-teória kezd gyöngülni, a latin még tartja magát, s a Gobineau-féle franko-germánységnek is vannak hívei. De íme, a legfiatalabb francia „intellectuel”-ek már szinte mind a franciák kelta származásában hisznek. A nyelv nem argumentum – hirdetik –, s ami értékes ember-anyag van Nyugat-Európában, az mind rokon és kelta-vérű. Egy nagyon finom és mély francia író, Rémy de Gourmont, ezt a teóriát részletezni is tudja. Szerinte Shakespeare is ír eredetű volt, tehát a legvalószínűbb kelta-epigon-fajból való. Szerinte a Bretagneból és Belgiumból került francia szellemi nagyságok voltak a legkülönbek és legfranciábbak. Szerinte Shakespeare és Racine közelebbi rokonok, mint Molière és Victor Hugo. Szerinte a francia szellemnek legközelebbi rokona az ír, még akkor is, sőt éppen akkor, ha angolul jelentkezik. Rémy de Gourmont szellemes fajteóriája szerint az ősi kelta léleknek *kell*, szükséges ez a nyelvbeli átöltözködés.

Csak mint szellemesség, mint kuriózum mellett álltunk meg a kelta-elméletnél. Lám, egy érdekes bizonyítéka annak, hogy a fajták csak látszólagosak, s egy mai nép se ismeri őseit s fajtságának összetételét. Azután pedig már az éjszaki és déli francia között olyan nagy az ellentét, mintha két glóbuson élnének. Hogy lehessen Párizstól követelni meg az igazi franciaságot, mikor senki sem tudja, milyen ez az igazi? Goethe határozottan franciábbnak tetszik, mint Victor Hugo, s Taine németebb, mint Nietzsche.

*

De e kissé haszontalan elmékedéseknél érdekesebb Párizs franciaságának napi és hírlapi problémája. Való, hogy Párizsban ma már angol és amerikai városrészek kezdenek alakulni. A gyönyörű, hatalmas Opera-avenue-n alig van francia üzlet, s a Bois felé vezető szépséges út palotáit amerikai s angol milliomosok vásárolják meg sorra. A német invázió miatt szinte naponként jajgatnak a párizsi bulvár-lapok. De hiszen van itt kolóniája minden nemzetnek, s csak magyar ember is hat-hétezer él Párizsban.

Más és talán veszedelmesebb dolog az, hogy terjed Párizs bennszülött franciái között is az „anglománia” és újabban az amerikaiaskodás. Ruházatban, sportban, bajusz- és szakállviselésben, affektált modorban, sőt még a diskurzus nyelvében is. Mistral az ő provence-i nyelvével is francia, de ezek a sznobok – faj-teória ide, faj-teória oda – valószínűleg már nem azok. Hírlapi nyelven a „gall szellemet”, a „latinité”-t stb.-t siratják azok, akik Párizs franciátlanságát is siratják. Alapjában azonban nem is elnemzetietlenedéssel, de nemzetközi elbarbárosodással állunk itt szemben. Főképpen Amerika hat itt, de nemcsak Párizsra, hanem az egész világra. A sportember, az egyformán öltözködő, az érzéseket és hangulatokat megvető ember, kezdi végleg kiszorítani a másik fajtát. A másik fajtát, amely egyéniségre törekszik mindenben, amelynek világfölfogása esztétikai, amely szereti a művészeteket s önlelkének libegéseit. De ez nemcsak Párizsban van így, hanem mindenütt a világon, ahol az új gazdasági és társadalmi alakulások uniformizálták az embereket. A franciák és párizsiak külföldieskedése ilyenformán nem is külföldieskedés. S nem is az idegenek rontják meg Párizs franciaságát, hanem – a kor. A tizennyolcadik században s a múlt század romantikus évtizedeiben is még a legjámborabb szatócs kénytelen volt intellektuális kultúrát – legalábbis – utánozni. Ma a divatos és nagyon megfizetett francia művésznek az az álma, hogy őt gentlemannek lássák, s ha lehet, bejusson az automobil-klubba. Ez bizony mindenütt, Párizsban is, a demokráciával járó gazdasági föllendülés eredménye. Nem tartós baj, de eltarthat még vagy másfélszáz évig. Addig pedig a naiv, rosszsullátó emberek bogozhatják a teóriákat, s a francia sovének szidhatják a nem francia Párizst. Érdekes különben, hogy a Párizs franciátlanságát siratók majdnem mind – németes nevűek. Párizs pedig olyan francia, mint nyolcszáz év előtt, s olyan, mint amilyenek a mi napjainkban lenni kénytelen.

(Párizs.)

VU 1908. szeptember 20.

Diósadi

165. [A HOLNAP]

(Ady Endre előadása)

Kazinczy Ferenc valamikor úgy vágyott Széphalomról Erdélybe, mint Petőfi vágyott később sokáig és hasztalanul Párizs felé. Erdélyi útján mámoros volt. Kazinczy reményeket falt, sőt bizonyosan jobbakat gondolt, mint amilyeneket kicsi, hamar összehúzódozó fantáziájával írt. Tetszett neki minden, s a Wesselényiék zsidói ménese különb institúciónak látszott előtte, mint valami leendő akadémia. Ennek az egyszerre német és vadmagyar táblalíró-intellektuelnek csodálatos, ma is becsülendő szimatja volt, Erdély, a régi Erdély mindig magyarabb és sokkal európaibb volt, mint a nyolcfelét osztott és béna Magyarország, Kazinczy fejében sűrűgthettek a nagy nevek: Dávid Ferenc, Bethlen, Apáczai Csere, Bolyai, Wesselényi stb. Nagy névsor lenne, de elég ennyi, hogy egy csodálatos, alig érintett titok fátyolához jussunk. Erdély, amely büszke, szabad államként tárgyalt Angolországgal, Franciaországgal, Svédiával, Hollandiával, Lengyelországgal, a birodalmi császársággal, természetesen az ottomán birodalommal, magyar gyűjtőlencséje volt minden európai kulturális sugárnak. Az unió megölte Erdélyt, habár 1867 után még sokáig, pár évtizedig, az erdélyi nyugtalan, csalafinta elme teret kapott politikában, irodalomban, tudományban. Most már nincs Erdély, s emléke sincs kézzel foghatóan, szemmel láthatóan, helyébe lépett, az Isten akárhová tegye, a Dunántúl és Felső-Magyarország, nekem úgy mondta valaki, hogy a régi Erdélyből ennyi maradt: Apáthy professzor a maga nemzeti-európai tudományos háborodottságával, báró Bánffy Miklós, egy sovány, amatőr vénával, báró Bánffy Dezső, mint politikus s azok a vékony grófi és bárói zsúrok, amelyeken, saját dicsekedése szerint, nagyon szívesen látják Farkas Imrét. Ez is valami, amikor tudjuk, hogy az az Erdély, amely enyhítő körülménye volt Magyarországnak, s ahol Kazinczy Ferenc jól mulatott, nincs többé.

*

Egy nemzetet lehet jól kormányozni, lehet rosszul kormányozni, de ha ez a nemzet ér valamit, megölni nem lehet. Mocsáry Lajos, egy idült, magyar vezérpolitikus, akinek kivételesen, különben józan órái is vannak, egyszer elárulta magát, kisütötte, s ki is merete mondani, ami benne él a legelárzásodottabb magyar agyvelőben is: nekünk nem muszáj kultúrnépnek lennünk. Hivatkozott II. József korszakára, amikor a vármegyék máglyára hányták a legszebb nyomtatványokat, mert a nyomtatványok Bécsből érkeztek. Gebedjen meg Európa, nekünk semmi közünk az ő dolgaihoz, törekvéseihez; mi a magunk életét akarjuk élni. De ha ebben a saját életben valami harmonikus, valami lehető, valami ígérő, valami jó volna. Ám ez, ekként semmi más, mint az a bizonyos kultúra-iszony s az az úrhatalomság, melyről már a három lófarkú török basák is lemondtak a napokban. S az az impotencia, melynek például Eötvös Károly mulatságos anekdota-zamatot tud adni és – mégis csak impotencia. (A magyar glóbus igenis magyar kitalálás, nem a német Michel fogta ezt ránk, mint mi akarnók elhítenni.) Az úri szabadság

sorsa nem ennek a furcsa magyar nációnak a sorsa, de e néhány tízezer birtokosé, hanem ez már – politika. Még maga Kazinczy Ferenc is gyöngye ember volt, aki Berzsenyi kedvéért hazaárulónak deklarálja Berzeviczy Gergelyt. Berzeviczy Gergelynek nemrégiben emléket állítottak, és ami Petőfiben ma is érték és nagyság, azt ma se sejtí ez a nem intellektuális ítélkezésekre berendezett magyar társadalom. – Csodálatos, hogy még mindég lehetséges ez a szemfényvesztés, ez az íjazás a megfordított ló hátáról. Lamartine szeretett bennünket, de az ő véleménye se volt más, mint más epigonjáé, a Paul Adamé: hunnok [!] vagyunk. Előretolt őrsé a mongoloknak, tatároknak, perzsáknak, hinduknak, turkoknak s másoknak. Minden emberünk, aki még eddig Nyugat-Európa, Európa civilizációját, kultúráját szolgálta, úgy halt meg – Kerr szavait idézve – mint egy kóbor kutya. Az elmagyarosodó svábok, szlávok és egyebek, vadabbak, rosszabbak, ázsiaiabbak, árulóbbak az úgynevezett s kinevezett fajmagyaroknál.

*

Szerencsénk vagy szerencsétlenségünk, hogy nagyszámú zsidó penderedett erre a mi nagyon fátumos és szikos magyar földünkre. Sokféle zsidó, s ez megint szerencsénk vagy szerencsétlenségünk, de itt vannak körülbelül egymillióan eddig. Nagyobbrészt elromlottak, mert a zsidó csodálatosan elsajátítja, sőt kielezi annak a fajtának, amelyhez betelepedik, minden vétkes karakterisztikonját. De elromlani egész masszájában még se tud, mert nemes race, fáradtan is fürge, hirtelen emelkedésében is – legalább – garanciát ad a jövő sarjaiban. A Lipótvárost legjobban a Molnár Ferencek csúfolják, de adja az Isten, hogy a Lipótváros mai urai legalább két generációig termékenyek legyenek és – vagyonosak. A harmadik generáció már olyan lelkes, kultúrás, szép magyar lesz, mint Apáczai Csere János. Taine Graindorge úr jól mondja, Isten mentsen a hirtelenül fölgazdagodott, míveletlen vadaktól. Ez igaz, de csak Franciaországban, mert Magyarországot még az a szerencse se érte, hogy hirtelenül fölgazdagodott polgársága teremjen. Nálunk hiányzott, s kultúrhistóriánkból már végleg ki is hullott a mi saját Voltaire-korszakunk, avagy az előtte és utána való. Petőfit véletlenül megtette a maga nem programos, de erős népiessége, Aranyt a szolid, békés, intelligens, hétszilvafás nemessége s rigmusos falusiassága. Már Vajda János máig se tudott eljutni az elismerésig, mert rosszul érkezett: akkoriban még intelligens magyar zsidóink se igen voltak. Ma sincs nagyon nagy, nagyon számottevő szép előkelő magyar publikum, de mi lett vagy mi lehetett volna Vajda Jánosból, ha most jön?

Azaz bocsánat, Vajda Jánosból, ha ma él, akkor se lehetett volna több, sokkal több, mint a maga idejében. A mi szociális fejlődésünkből, ami nem is fejlődés, kiesett a finom, literátus fajta, mondjuk: az esztéta. Ez nem csoda, s az sem csoda, hogy a magyar zsidó nem csinálhat csodát a saját idegégele ellenére. Volna két kicsi, csöpp seregünk az intellektuális kultúrára: a civilizált magyar zsidó s a régi Erdély értelmében nevelt s még el nem züllött magyar. Éppen ez ellen a két értékes fajta ellen követ el minden elkövethetőt a tíz év óta grasszáló mixt-fajta, se magyar, se más. Megint politika lenne belőle, ha megint magyarázni akarnók, ami előttünk, a fórumon folyik.

*

A zsidó ideges, ha még nem is kultúremler, a magyar ábrándos, ha ritka esetben kultúremler is. Ebből az idegességből és keleti, kéjes ábrándosságából születhet-e valami fix valami, amiért mi tízen, ötvenen, százan odaadtuk az életünket, bizva, Nyugatra nézve, túsokként? Ez az a nagy kérdés, mely szinte csaknem előtte jár minden politikai és gazdasági változatnak, mely e nyomorult s tarka nemzetiségű, de esetleg históriailag lekötött és kötött, sőt küldött országnak és nemzetiségnek elevenjébe vág. Liberális, anarchista magyar vagyok: mondjuk, hogy egy beteg civilizáció kiirtására kerültünk a Duna-tájra, a Kárpátok alá, de akkor ne kényeskedjünk, hanem az új ágyúkon kívül semmit se fogadjunk el a beteg civilizációból. Öljük meg Homérosztól, Dantétól, Voltaire-től, aki csak utunkba akad, Beöthy Zsoltig, Rákosiig és Szabolcskáig, mert a senkiket is meg kell ölnünk, hiszen ezek valakiknek mutatják magukat, és úgy forgatják saját fogsoraik között Goethét, sőt Shakespeare-t, mintha ezek mi ellenünk, szegény, vérező nyak [!] ellen s értük éltek volna. Vagy-vagy: vagy vagyunk hunnus-előörsök, új leendő kultúra barbár prófétái, vagy részesei akarunk lenni az igazi Európa kultúrájának. Sokáig nem akarunk jégen mászkálni, ide-oda rángatódni, s az egész ügybe belebolondulni. Tessék törvényhozásilag kimondani, hogy az intellektuális élet és foglalkozás tiltva van Magyarországon. Akkor szétnézünk, s kiből földmívelő, kiből beamter, kiből katona, kiből kereskedő lesz. De, óh magyarok Istene, hisz ez végeredményben ismét az irodalomhoz fog vezetni, az ördög vigye el. Mert, óh népem, Árpád népe, az a legszörnyebb és legmagyarabb átok, hogy a kultúrát nem lehet kikerülni.

Nagyváradi Napló 1908. szeptember 29.

166. PAOLI ÚR EMLÉKEI

Párizs, szeptember hó

Franciaország és Navarra legúrabb rendőrbiztos a kétségtelenül a híres és nevezetes Paoli úr. Majdnem harminc esztendő óta Paoli úr a Franciaországban időző fejedelmi személyek rendőr-angyala. Mert „Marianne”, ez a kacér francia köztársaság, szereti ám a szuveréneket. Nemcsak szereti, vonzza, hívja, s meghódítja őket: Franciaországba több Felső és Fenség szokott ellátogatni, mint akárhová. Párizs, a Riviéra, Biarritz, Aix-les-Bains, Dieppe ki nem fogynak a fejedelmi látogatókból. S a köztársaság szörnyű gonddal ügyeltet reájuk, s inkább az Elnököt hordja szét egy bomba, semhogy egy magas vendégnek a hajaszála is meggörbüljön. Paoli úr a köztársaság fölcent fődetektívje, aki majdnem harminc esztendő óta vigyáz a magas vendégekre. Ha parádé van, akkor is ott van a hatalmas személyiség árnyaképpen mindenütt. Ha pláne inkognitóban bolyong a magas védenc, Paolival kell bolyongania, ennie, mulatnia és unatkoznia.

És most Paoli úr ki fogja adni könyv alakban az emlékiratait, és bizonyos, hogy ennél kapósabb könyv nem volt és nem lesz mostanában. Az nem számít, hogy ezt a könyvet valószínűleg egy ügyes újságíró írja Paoli úr helyett. Nem is igazi emlékirat ma már, amit ugyanaz a valaki ír meg, aki emlékezik. A könyv mégis érdekes lesz, és Paoli úr szívesen árul el előre egyet és mást a könyvből. Mindekelőtt elárulja, hogy ő a fejedelmi perszónákat általában érdekes és szeretni való emberfajtának ismerte meg.

– Bizony – vallja Paoli úr –, ezek a szegény bíboros, koronás lények jobb sorsra volnának méltók.

Lovagias franciaként elsősorban a fejedelmi nőkről tud sok szépet mondani Paoli úr. Két kedvence, Viktória angol királynő s a mi néhai Erzsébet királynéknak extázisba hozzák, ha róluk beszél. Viktória királynőnek Cimiez, Nizza mellett, s Erzsébet királynőnek Cap-Martin volt a francia otthona. És Paoli gyönyörűen megható emlékeket tud erről a két olyan különböző lelkű és sorsú asszonyról. Ha nem is igaz talán, de milyen szép és valónál valóbb, amit Erzsébet királynővel mondat. Előttünk, körülöttünk a hiúság vására a kozmopolita, csavargó gazdagok piacos tömege:

– Mi csak álmodjuk mindezt, rebegi halkan, csak önmagának, a szomorú királynő. Mi magunk se létezőnk, semmi sem valóság, ami térben és időben jelentkezik. Talán csak az az egyetlen valóság, ami elmúlt, s amit nem is merünk már elhinni. Vagy talán még az sem, semmi sem, nincs semmi, semmi.

És Viktória királynő, aki matróna-korában is bakfis maradt. Mindig tudott örülni, mert az öröm se érintette nagyon-nagyon mélyen. Azt mondja Paoli, olyan naiv volt, hogy sokszor erőszakkal kellett visszatartani egy-egy tréfás-kínos felsüléstől.

Edward királyról persze rajongva beszél Paoli úr. Majdnem úgy kedveli, mint György görög királyt, és sokkal jobban, mint Lipótot, Belgium királyát s Kongó császárárt. György királlyal néha mulatnia s lumpolnia kellett, mint egy elkényezte-

tett diák mellé rendelt nevelőnek. Nem valószínű azonban, hogy az élő, hatalmas urakról mindent megírjon; amit látott és tud. Nem fogjuk tehát tőle azt se megtudni, hogy Alfonz spanyol király csakugyan úgy mulatott-e Párizsban, ahogy a legenda tartja. Talán még az orosz nagyhercegekről se fog olyan bátran írni Paoli úr, mint ahogy egy memoár-íróhoz illenék.

Talán a perzsa sah-t, a néhait és az élő, Szizovatha királyt, a maharadzákat s más egzotikusokat nem fogja ilyen kímélni. Bár ezek is valamennyien rendjeikkel ékesítették föl Paoli urat. Mert az ugye természetes, hogy Paoli úrnak több ordója van, mint bárkinek Franciaországban? De a könyve csak akkor lenne érdekesnél több, ha ő írná és ha majd csak a halála után jelenne meg. De Paoli úrnak van annyi esze, hogy nem vár egészen haláláig, amikor élni jó és élni kell. Pénzt és hírt annyit fog hozni ez a könyv, hogy egy Anatole France beleszédülne. Nem rossz dolog, mert nem rossz dolog földi hatalmasok közelségében lenni. Hacsak annyira is és köztársasági házőrző eb bárcájával ellátva, mint Paoli úr.

Az Újság 1908. szeptember 30.

Diósady

167. SZENT ALBERT LEVELE

Megírta ő is, Szent Albert a maga kis levelét Beöthy Zsolthoz, s ezen nem csodálkozunk. Jaj, hiszen ő a kultúrának is minisztere volna, s ezenfölül hálás ember. A családnak, melyhez Beöthy Zsolt is tartozik, bizonyisten sokkal tartozik ő. Tehát volt oka és joga írásos fölköszöntőt mondani – tinta-baritonnal. De ő nem elégedett meg ennyivel: ő bírálatot mondott a mai magyar irodalomról és kegyetlenül végigvágott azoknak a hátán, akik nem Assisi Szent Ferencsel tartanak. És nem akadt magyar lap, magyar író, aki csak halványan, ceruzájával is leírja: veto. Hát én leírom anélkül, hogy kikiáltott, notórius irodalmi forradalmárságomat állítanám őkegyelmessége elébe. Az más kérdés, az lehetséges, hogy én és bajtársaim lázadók és túlzók vagyunk. Nem a mi ügyünkről van szó, nem egy irányérről, de az egész irodalomról.

Nem ismerjük el őkegyelmességének azt a jogát, hogy hozzászóljon az irodalom dolgához. Ő nagy szónok, de soha életében még egy ép mondatot ki nem mondott. Alanyt, állítmányt és értelmet a gyorsírók raknak utólag a beszédjeibe. Őkegyelmessége csak akkor mond kerek mondatokat, amikor németül, angolul vagy franciául, külföldön zengedez. Akkor is banalitásokat mond, de ez nem a mi dolgunk, s főképpen nem az irodalomé. Ellenben amikor beszédjeit könyv alakban adta ki, tíz íródiák se tudott ezekből a beszédekből Cicero-ópusokat csinálni. Aki nem hiszi, olvassa el ezeket a beszédeket, mely[ek] azonban rögtön a Kisfaludy-Társaságha juttattá[k] elszavalójukat.

De az irodalomnak van más, tárgyibb és dühösebb oka, hogy Szent Albert leveléhez hozzászóljon. Mit tesz a magyar kultuszminisztérium az irodalomért s mindazért, ami gondolatbeli lelki érték? Tacsó piktorok, kupec írótanárok, klerikális penna-csibészek és mindenki senkik szívesen fogadtatnak a kultuszminisztériumban, Az irodalom, az igazi irodalom sohse kapott, és ma sem kap onnan semmit.

Mi kormány, társadalom, sőt közönség nélkül, szenvedve, mártírokként igyekszünk ennek az országnak lelket, karaktert, jogcímet s kultúr-zománcot adni. A kutya sorsa a nem alkuvó, büszke, kemény magyar író sorsa. Erre születésnapot ül egy főrendiházi tag, aki hiányzó domíniuma helyett kénytelen volt az irodalom által megméltóságosodni. S erre jön a magyar kultúra minisztere, aki aligha olvas mást, mint a jezsuita vitairatokat, s röviden, hegyesen leköpi az irodalmat. Hohó, gróf úr, Szent Albert, ehhez többnek, jobbnak, miveltebbnek és elfogulatlanabbnak kell lenni.

Azt mondják, hogy művészlélek, s különösen a muzsikához ért. Akkor pláne szépen vagyunk: ez az úr [az] Eliana operát kinevezte remekműnek. Cikket írt róla egy német lapban, s egy szürke, de kellemetlenül önhitt karmestert megtett a magyar zenevilág urának. És ez a miniszter akar direkciót adni s mutatni a magyar irodalomnak. Hagyja békén az irodalmat, ha eddig megvolt, s nagy, kormányzó urak nélkül is. Újra veto-t mondok mindazok nevében, akiknek van az irodalomhoz egy kis közük.

Budapesti Napló 1908. október 6.

Ód.

168. A FÖLD FOROG TOVÁBB

Nagyváradon, a zsidó temetőben, láttam egy síremléket, néhai, gazdag zsidó sírján. Magas oszlopon pántlikázott, mozduló látszatú földgolyó, valami ilyen föl-írással:

– Te meghaltál és a Föld pedig mégis forog tovább, tovább.

Hát ilyen tiszteletlen bizony ez a fránya Föld: ez nem jön zavarba. A Nap még csak megállott egyszer a Józsue kedvéért, de a Föld mindig forog. S a Földnek e megátalkodottsága miatt nincsenek már se csodák, se tekintélyek.

Például udvari tanácsos lesz máról holnapra egy rőföskereskedőből. És a Föld nem áll meg, forog, forog tovább, s a méltóságos úr ugyanaz, mint tegnap. Csak egy nappal öregebb, egy göggel ostobább, de ugyanaz.

Ferdinándról jut eszünkbe mindez, Bulgáriának két nap óta cájáról. Lehet, hogy még háború is lesz a tirnovói eset miatt, de a Föld akkor se fog megállni. És Ferdinándnak nem lett kisebb az orra, a Föld forog tovább.

Jó dolog ám, ha a világ a kicsi, megkésett népek és hősök példájából megismeri a legendákat. Íme, így születtek vala az Isten kegyelméből való császárok és királyok. Valahogyan így lett a pápából máról holnapra Szent Péter utódja. Így születtek a nagyok, akikről gyermekeink az iskolában tanulnak s a legendák, melyeket a naivak még ma is elhisznek.

A Föld azonban forog, forog tovább, s a csodák és legendák a történelem kőszínpadáról lekerülnek a nyári bódékba. Királyi fenség helyett Felső lett a bizánci császárokkal hadakozó bulgár [!] cárok utódja.

Egyszer egy bulgár [!] képviselő beszélte nekem, hogy náluk a legutolsó bulgár [!] a fejedelem. Örüljön a fejedelem, hogy egyáltalában megtartják és megtűrik. Amikor a szófiai színházat megnyitották, s Ferdinánd úgy jelent meg kíséretével, ahogy az etikettes bécsi udvarban tanulta, bizony kifütyülték, és majd megverték. Cárt is csak azért csináltak belőle, mert a népeknek is megvannak a maguk hiúságaik.

A Föld azonban forog tovább, még ha közben egy jó kis véres háború is jön epizódul. Még arra is fogadok, hogy a szófiai udvari szakács se főz több tál ételt azóta, hogy Ferdinándból cár vagy király lett.

Budapesti Napló 1908. október 7.

Ód.

169. JÓKAI-EMBEREK

A Jókai Magyarországa elmúlt, talán nem is volt, de Jókai-alakok ma is élnek. Gyönyörű fenomén, nagyszerű tünet ez: a zseni emberfölöttiségének a bizonyítéka. Magyarországból a szellemtelen cinizmus és korrupció klasszikus országa lett. De Jókai géniusza még itt is, ott is fönntart egy kis oázist. Emberek élnek közöttünk, akik Jókai által és szerint élnek, arany-ködben. Az örök magyar romantika, az áldott cifra, hazudozó élet-szépség nem halt meg. Ők se a világban éltek Gundel-Göröncsér és Máté Ilona, Máté Ilona, aki most úgy ment el halott vőlegényéhez, mint ahogy Jókai írta volna.

Ha ebben a jellemtelen nagy városban is élnek, hogyné élnének vidéken a Jókai emberei? Élnek, és én is találkoztam velük, Erdélyben, Dunántúl, Debrecenben. A nagy elvonulók, a szent mániákusok, az életüket megregényesítők, a nagy szereplők: valamennyien Jókai gyermekei.

Jókait megrótták, leszólták, hogy fantáziája nem tud a földön maradni. És íme Jókaival is az történik, ami minden zsenivel. Whistlerről azt mondja a Wilde-ötlet, hogy a londoni köd tanult az ő képeitől. Íme sohse voltak olyan emberek talán, amilyenekről Jókai mesélt, de Jókai óta már vannak.

Valósággal Jókai szerint stilizálja néhány száz vagy néhány ezer ember az életét. Van Rab Rábynk, kőszívű emberünk, Berend Ivánunk stb. stb. Az ember megdöbben, hogy néha az emberek milyen regényesen és mégis ismerősen cselekszenek. Ezek a Jókai-emberek, akikben Jókai él az álmaival.

Ha Jókai nem él, Gundel-Göröncsér él, s Máté Ilona is egy kicsit más sorsra jut. Egy sereg különös, de becses ember nem élne, ha nem élt volna az, akit úgy vádoltak az élet ignoranciájával.

Ez a géniusz, ez a zseni, ez a nagyság, mely tirannusi, ha olyan szelíd és álmodó is. A művész, az igazi, nagyon-nagyon hatalmas, szent és veszedelmes. S igazuk van azoknak, akik a különben is hitvány bűnügyi regények terjedésétől félnek. A zseniális bűnügyi regények zseniális gazembereket szülnek. Miként Jókai után sugaras, gyönyörű emberfölötti emberek élnek ma is. Ma is, amikor Magyarország – ismételjük – klasszikus földje lett a cinizmusnak és elromlottságnak.

Budapesti Napló 1908. október 8.

Ód.

170. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

És ha háború lesz?

Sem a pompánk, sem a vidámságunk nem hasonlít a III. Napóleon Franciaorszá-gáéhoz. Bőrünk van, de nem osztrák, nem magyar, nem osztrák-magyar, afféle összevarrott bőr. Komoly háborút saját becses bőrén még nemigen érzett a Habsburg-monarchia mai generációja. Bosznia okkupációja csak amolyan muszájos, rossz álom volt. De amikor olasz vert vagy porosz vert bennünket, itt-ott még örültünk is. Ki tudja hát elképzelni, mit jelentene egy nagy háború most Ausztria-Magyarországnak? Franciaországban a nemzeti katasztrófa eggyé és egyformá-vá tett mindenkit. Taine, Renan istenien hideg, eszes voltukból kivetkeződtek. Verlaine pedig hazafias jeremiádot sirt.

Angolországra is emlékszünk a búr vereségek minapi idejéből. Milyen méltóságo-san gyászos és kemény volt ez a nagy náció. Már Oroszországban a háború a régen készülő delíriumot törette. Már Oroszországban orosz milliók áldották azt a napot, amelyen fűbe harapott sok ezer ifjú katona.

De egy bizonyos, hogy minden más élet megáll, ha jön a háború. És jaj az olyan háborúzó országoknak, ahol lappangó keserűségek vannak. Pokoli színjáték lehet abból, ha a hatalmasok háborút hoznak arra a földre, melyet dunai birodalomnak nevez a Nyugat.

II.

Bolond vagy nem bolond?

Sicinzszi; a hazafias gyilkos, rutén diák megmenekedhetnék a haláltól. Csak engedné, hogy konstatálják rajta a zavart elméjúséget. Őt, az ő és bajtársai szerint hősi dolgokat cselekedett, példát adott és fölkiáltó jelet tett bele a históriába. Misszióját tehát elvégezte, s a halál ezt a missziót nem teszi már teljesebbé. És ő ha meghal, vétkezik az emberiség ellen, mert az ő élete fiatal. És ha van reá mód, hogy elkerülje a halált, minden ilyen mód megengedett. Ha ő engedi, hogy bolondnak nyilvánítsák, rendben van, ő életben marad. És ő sikoltozva tiltakozik: ő nem bolond, ő öntudatosan cselekedett, őt akasszák föl, vagy lőjék agyon. És ha Galíciában emberséges bíróság volna, most már igazán örülnék nyilváníttatná Potoczki gróf gyilkosát.

III.

Lovak kultúrája

Mulatságos és szomorú is az a nagy-nagy érdeklődés, mellyel a budapesti-bécsi katonatiszti versenylovaglást lesi egész Ausztria és egész Magyarország. Mi igazán ló-monarchia vagyunk, igazán kétszáz évvel megkésett emberek. Indusztriális kultúránk nem lévén, becsületünket a lovakra tesszük föl, s a lovak becsülete a mi becsületünk. Franciaországban, Olaszországban, Németországban, Amerikában egész más gondjuk van az embereknek. Automobil, autocanot, ezer új

mozgó gép, léghajó, repülő instrumentum stb. izgatja a fantáziákat. Minket a lovak foglalnak le, s a lovaktól várjuk a dicsőséget. Iszonyúan jellemző ez a lovasbravúrok lázas figyelése. Iszonyúan jellemző a mi kultúránkra – Ausztriát is értjük – ez a lókultúra.

Budapesti Napló 1908. október 9.

Ód.

171. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Mert ünnepek kellenek

Hajh, hajh, az Egyház nem rosszul van megcsinálva, de azt kell sokszor hinnünk, hogy örökéletre. Az Egyház úgy ismeri az emberi értelem gyarlóságát, hogy számára volna, ha hasznot nem húzna belőle. Valahányszor valaki az Egyház ellen csinált valamit, mindig az Egyház mintájára csinálta. Itt vannak most megint például a szabadgondolkozók akik pedig ugyancsak vagdosnák a szent Hydra száz fejét. Párizsban november két első napján kongresszusra gyűlnek össze a franciaországi szabadgondolkozók. És a kongresszus egyik fő pontja, hogy az egyházi ünnepek helyett állapítsanak meg – világi ünnepeket. Például Boldogasszony fogantatása helyett legyen a szabadgondolkozók ünnepe a házasság ünnepe. Legyen ünnep például a gyermek serdült korba lépésének, e valóban isteni eseménynek az alkalma. De ünnepek kellenek, ma még ünnepek kellenek, mint ahogy azt az Egyház szinte kétezer év óta bölcsen tudja. S mióta istenes vallások vannak, voltak ünnepeik is. És akármilyen embertársadalmi, morális inst[itu]ció csak úgy boldogulhat, ha az Egyházat utánozza. Comte, a pozitivist, végre is egy új Egyházat eszelt ki, s ha a szabadgondolkozók legyűrnék az Egyházat, újat kellene helyébe csinálniok. Nagy politikátlanság ezt így bevallani, de igaz, mert az emberek külön-külön talán eszes lények, de seregben, csomóban rosszabbak a csordánál. A csordának pedig delelő kell, mint a hortobágyi gulyástól Sarto pápáig mindenki tudja.

II.

Nemesség a tudósnak

Erdély fejedelmeinek időszerű bölcsessége szerint minden kálvinista pap nemes ember volt. Ez a maga idejében nemes gondolat, előkelő rendszer, gyönyörű fölvilágosodottság volt. Hasonlóképpen szép volt, amikor fölvilágosult nyugati fejedelmek lovaggá üttettek érdemes tudósokat és írókat. Shakespeare is, ha igaz, ilyen nemes, igazán előkelő királyi kézről lett gentleman. De, istenem, ma, most 1908-ban van még ország, ahol tudósokat, úgynevezett tudósokat nemesítéssel jutalmaznak. Hát nem optimisták azok, akik azt állítják, hogy Magyarország csak negyven-ötven évvel késik el a nyugati kultúrnépektől. Fenét negyven-ötven évvel, hanem két-három évszázaddal, s némely dologban többel is. Némely dologban ezer és egynéhány esztendővel, annyival, amilyen koros ez az ország itt a Duna-Tisza körül.

III.

Az áldomások országa

Dínomdánom-ország evő-ivó-ország, asztal-ország, koccintó-ország vagyunk mi. És meghatóan bájos az a hitünk, hogy asztal körül, közös tállal, pohár mellett testvérekké változtathatjuk az ördögöket is. Lám Zichy Tivadar gróf is azt hiszi, hogy a tegnapi park-klubi delegátus lakoma óta az osztrák delegátusok a legjobb

cimborák. Ez a magyar politikai bölcsesség régi iskolája: bandérium, ováció, áldomás. A higgadt, mívelt formákba nevelt, s formákhoz szokott európai embernek ez nyilván mulatság. Mint ahogy Keletre szalad minden túlcivilizált ember, ha valami naivul, ősiül furcsát, vadat akar látni. Ez a mi mindenkit megáldomásoztató szokásunk olyan kuriózum az európai idegennek, mint az eszkimók között járó utazónak az, amikor házigazdája kellő felvilágosítással kedves nejét vele hagyja ott a kunyhóban. Az utazó hazajön, de azért nem írja meg a könyvébe[n], hogy a világ első népe az eszkimó. A Zichy Tivadar gróf ebédje után se fogják az osztrák delegátusok azt mondani, hogy ezek a magyar politikusok valóban hatalmas, páratlan kultúremberek.

Budapesti Napló 1908. október 29.

Ód.

172. A NEMESI FÖLKELES

Tehát ünnep lesz abból is, amit Montenegro is óvatosan avatna ünneppé: az utolsó nemesi fölkelésből. De a legutolsó nemesi fölkelésből bezzeg nem lesz ünnep mostanában, de csak úgy száz-kétszáz év múlva. Tudniillik ma azok ünneplik az utolsó nemesi fölkelést, akiknek méltó elődeik Győrtt olyan szépen szaladtak. Akik mostanság szaladtak meg, a legeslegújabb nemesi fölkelők ezzel az ünneppel akarják biztosítani azt, hogy ők is fognak kapni valamikor ünnepet.

Beszélik, s írják, hogy néha históriába kerülő nagy csaták után is az emberek, sőt a vezérek maguk se tudják hirtelenébe, hogy ki győzött. Egyetlen kivétel – úgy látszik – mink volnánk, mink boldog magyarok, akik mindig győzünk. Mi Győrtt is győztünk, s mi a múltkor is győztünk, amikor Bécsben elfogadták a nemzeti kormányt.

Bájos ünnep ez az inzurrekcionális ünnep minden alágondolt mellékleteivel egyetemben. Hiszen, ha férfiak és magyarok volnánk, inkább talán Napóleon híres fölszólításának évfordulóját kellene megünnepelnünk. Azonban a betyárizmus, hogy izmussal becsüljük meg a magyar társadalom mai hangulatát, nem olyan józan, mint egykoron a magyar betyár esze. Ugyanaz a Fazekas Ágoston vagy hogy hívják, alispán vagy micsoda, aki tegnap felségsértésig mert elmenni, ma ünnepli a nemesi fölkelést.

Borzasztó volna, ha az ember ma már nem tudná, hogy magyarul nincs semmise borzasztó. Sőt: magyarul ma nem is lehet más ünnepet ülni, mint a nemesi fölkelés ünnepét.

Lóra ülnek fringjáikkal a nemesek, megszaladnak, s a vége – dicsőség.

Hazudtunk, legalábbis tévedtünk: meg kell ünnepelni az utolsó nemesi fölkelést. Ilyen nagyszerűen, mint ez az ünnep, semmise, egy új, magyar Tacitus se tudná jellemezni a magyar uralkodó osztályt és ez osztály történelmét. A mozik korában el is várhatjuk a mai rendtől, hogy ilyen szimbólumos mozit adjon a népnek.

Budapesti Napló 1908, október 30.

Ód.

173. A DUK-DUK AFFÉR

Vaády Imre de genere Bajtsch és Kronstein A. Béla urak a napokban megszagolták, hogy én Budapesten vagyok, s beállítottak a hotelembe. Komor volt a két úr, elszánt, fölkészült gögű, s nem tudom, kiknek a nevében beszélők. Azaz beszélni csak Vaády Imre beszélt, s Kronstein A. Béla úr e beszédhez csupán méltóságot és kísérő gesztusokat nyújtott.

– Ady úr – mondta Vaády –, ön verseket ír, s megsérti Magyarország literáris közönségét avval a balga gyanúval, hogy az ön verseit nem értik meg.

– Uram – válaszoltam én nem túlságosan bátor hangon –, valószínűleg egy kis tévedés is lesz ebben a dologban. Hadúrra, Jehovára és minden Istenre esküszöm, akik önöknél számítanak, hogy a legérthetetlenebb verseimet se hiszem csálthatatlanul érthetetleneknek.

– De ön fogta magát, és forradalmat, fölkelést, újítást, sőt újulást hirdet, ön lázít, ön hengeg, és sereget gyűjt, mint Szerbia. – Én? – nem, uram, azaz urak, én nem vétkeztem, én nem vagyok olyan bűnös ember, mint önök hiszik: én csupán vagyok. Bűnnek elég bűn ez, de ez a bűn annyira hasonlít az eredendő bűnhöz, hogy nem volna szabad érte elkárhoztatni.

– Igen ám, de önnek a nyomában kétszáz apró Ady száguld s csörgeti a fegyverét. Hogy így, hogy úgy, majd megmutatjuk a harcias öregeknek, az ifjú véneknek s a boldog sikerhez-érteknek. Ezt mégis csak ön csinálta; ön rendezti a modernség vagy nem tudom micsoda nevében?

– Hallgassanak meg, urak, és ne ragadtassák magukat esetleges inzultusokra, mielőtt meg nem hallgattak légyen.

– Halljuk, halljuk! – zúgtak Vaády Imre de genere Bajtsch és Kronstein A. Béla urak.

– Tehát, uraim, én nem vagyok semmiféle titkos társaságnak küldöttje, elnöke, sőt tagja sem. Nincs közöm az úgynevezett magyar modernnekhez, s az én állítólagos irodalmi lázadásom nem is lázadás. Ravasz, kicsi emberek belémkapaszkodhatnak, mert türelmes vagyok és egy kicsit élhetetlen, de oka ennek se vagyok. Melanéziában van egy duk-duk nevű társaság, afféle ősfarmájú szabadkőművesség, ahol a vezér ritkán tudja meg, hogy ő a vezér. Talán ilyen vezér lehetek én ugyanakkor, mikor a régi hasonszőrű magyarokkal való közöséget jobban érzem, mint ember valaha érezhette. Gondolják-e, uraim, hogy én helyrehozhatatlanul megsértettem önöket s azokat, akik önökkel együttéreznek?

– Az ön emberei azt hirdetik, hogy le kell számolni mindenkivel, aki csak ön és önök előtt élt és él vala. Tehát a magyar modernnek nagy leszámolásra készülnek, és önnek ezt tudnia kell.

– Nem, én nem tudom ezt az ügyet, s nem tudok semmit arról a forradalomról, amely állítólag nevemben, az én nevemben dúl. Se Balassánál, se Csokonainál, se Petőfinél újfélőbbnek, modernebbnek nem tartom magamat. Különben is régen tisztázott dolog, hogy a modernnek roppant szolid emberek: a jövendő klassziku-

sai. Nem vállalok semmi közösséget és sorsot azokkal, akik elfelejtettek magyarul is megtanulni. Nincs dolgom azokkal, akik elolvastak néhány olcsó kiadású német könyvet, s most ennek az árán meg akarják váltani a magyar irodalmat. Nincs közöm a betegekhez, impotensekhez s mindazokhoz a fiatalokhoz, akik engem jobban gyűlölnék Gyulai Pálnál, aki végre – tudom – nem is olyan nagyon gyűlöl. Ki vagyok, mi vagyok, mit jelentek, sem én, sem kortársaim nem dönthetjük el. De azt már jogom van kijelenteni, hogy a nevemben, cégérem alatt ágáló senkiket jobban utálok, mint általában engem szokás utálni.

– De legalább magyarázza meg nekünk, mit jelent a modernség, forradalom és a többi?

– Jelenti azt, hogy a talentumnak megvan a maga brutális fátuma minden időben, még az aranykorokban is. Pláne, ha egy kis interregnum van, mint nálunk volt az utolsó időkben. Ha aranykor helyett szűkös esztendő után mer jelentkezni valaki akármilyen értékkel, de értékesnek látszóan, az ilyen ember úgy jár, mint a mesebeli gazdag, akiről minden ruhaholmit leszednek, s közben azt mondogatják neki, hogy csodálatos köntöse és ruhái vannak.

– Szóval, ön kijelenti, hogy nem akart sem bennünket, sem a magyar közönséget nem akarta megsérteni?

– Igen, én ezt kijelentem, s nem azért jelentem ki, mert az urak olyan szigorúak hozzám. Nevemben és mellettem egy csomó senki mozog, dúl-fúl, harcol és ír, akikhez semmi közöm. Én inkább akarnék központi főszolgabíró vagy alispán lenni Szilágy vármegyében, a vármegyében, mint hírhedt költő. Nyilván erre teremtődtem, de fájna, ha olyan ízetlennek, be se pácolt vadnak látszanék, mint amilyennek látszom. E kabaré-országban talán jobban tudnék élni, ha ilyen volnék, de nem vagyok ilyen.

– Tehát ön nem akarta megsérteni a magyar publikumot, s kimagyarázással elintézhették ezt az ügyet?

Vaády Imrét, de genere Bajtschot és Kronstein A. Bélát egy shakespeare-es mondással engedtem el magamtól.

– Vannak dolgok, uraim, az Ég alatt, melyek esetleg csöppségek, de amelyek egyszer meg fognak nőni. S ha nem nőnek meg, akkor is nagy dolog az, hogy vannak az Ég alatt becsületes emberek is.

Új Idők 1908. november 15.

Ady Endre

174. A DUK-DUK AFFÉRHOZ

– Válasz A Holnapnak –

Juhász Gyula úr Nagyváradról (a nyílttéri Hymen-rovatok nyelvén) eljegyezte Ady Dühike kisasszonyt egy nyomorult szilágysági faluból, Érmindszentről. Ha az Új Időkbe írott Duk-duk-cikkemet ezerszer megbántam volna, Juhász Gyula hallatlanul merész huszonöt sora után, ezeregyszer megint megírnám. Mindenekelőtt azonban kijelentem, hogy Juhász Gyula úr aligha az egész *A Holnap* irodalmi társaság nevében írhatott. Ha pedig valóban *A Holnap* nevében írt és írhatott, tudnék jobb Cyrano-idézetet, mint ő, ha Rostand-t annyira becsülném, mint ő. Mert Ábrányi Emil leborulhat Rostand előtt, s félálomban játszhatja is Cyranót, de mindezért tehetsége szerint élt, megdolgozott és megszenvedett. Hogy Juhász Gyula úr az én mellemnek Rostand-idézet lándzsáját szegzi, ez mutatja az én igazamat. A Duk-duk-cikket sokan félreértették, de olyan kompetensül, joggal senki, mint ő, Juhász Gyula, vagy ők, a Juhász Gyulák.

Uram, uram, Juhász Gyula uram, én kilenc évvel ezelőtt már az voltam, aki ma vagyok. Azóta mindennap bevették a fejemet, s végül elértem azt, hogy Juhász Gyula megtagad. Hát (héberes fordulattal) elérhette volna-e Juhász Gyula, hogy engem megtagadjon, s a „magyar ugar”-t a maga ekéjével szántsa, ha én nem jövök? Babits Mihály nagy ember és nagy költő, de kérdezze meg például Babits Mihályt.

Hát önök szenvedtek, Juhász uram, s én csak a hír gyümölcsseit, a pénzt, sikert potyogtattam az ölembe? Azt értem el, amit megjósoltam: az öregek, tekintélyes szeleburdi senkinek, s önök, úgynevezett ifjak, vén számárnak tartanak. Például a nagyon intelligens Riedl Frigyes szerint egy modern Lisznyay Kálmán vagyok, s önök szerint, Juhász úr, egy renegát Vahot Imre. Pedig, kissé gyáván, mennyi igazat írtam meg az Új Idők kis cikkében. Igenis, egész sáskahad jön a nyomomba, akik fölfalják, amihez én verselve, álmodozva hozzá se nyúltam. Igenis, engem tudtomon és akaratomon kívül száz-kétszáz ember megtesz garabonciás diáknak. Nekem igenis tisztáznom kellett az ügyet: se az öregekkel, kikenél az öregség marhaságot jelent, se az ifjú, nevetlen csikókkal nem akarok együtt menni. Ezt Juhász Gyulának tudnia kellett, százszor elmondtam ezt neki és társainak. De mit csodálkozom Juhász Gyulán, amikor nála erősebb, logikusabb lények is magukra vették annak a bizonyos cikknek a sújtását.

Nem Juhász úrról s *A Holnap*-ról van szó, de mit köszönhetek én a fiataloknak? Lélek nélkül utánoztak, parodizáltak nagykomolyan s egyenesen megkönnyítették azok helyzetét, akikkel én akaratlanul harcba kerültem.

Sokkal falusibb, makacsabb és – bocsánat – originálisabb lélek vagyok, mintsem pardont kérjek *A Holnap*-tól. *A Holnap* maga fog rájönni, hogy azt a nyolc-kilenc évet, míg Ady írt, nem lehet elfújni. Az Akadémiától kezdve a *Lángoló Ifjúság* revüig mindegy már nekem, mit gondolnak rólam.

Sohase akartam más lenni, s ez se sikerült, mint egy új igaz ember, Ady Endre. Kívánom Juhász Gyula úrnak, hogy neki jobban, tisztábban sikerüljön ez az egész művészi szándék. Mert művészi volt, s ami benne nem volt művészi, nem lehetett, az a magyarságomon múlt, a kutyafáját.

Elpusztulni majd csak el tudok pusztulni hamarosan a magam erejéből is. Istenemre, nem siettetik e pusztulást azok, akik Budapesten, Nagyváradon vagy bárhol elérkezettnek látják az időt, hogy Ady Endrével leszámoljanak. Ady Endre akkor pusztul el, amikor önszemélye miatt muszáj – valószínűleg nemsokára –, s nem tart ankétet erről a fővárosi és vidéki revükkel.

Programosan nem leszek ezután sem az okatlan tanulatlan, céltalan lázadók vezére. Azt pedig, ameddig, rövid ideig élek, bízzák reám a nem haszontalan fiatalok, hogy az öregekkel miként kell bánni.

De – nem tartja ezt különösnek Juhász Gyula úr – mégis különös, hogy irodalmi botrány, valóban irodalmi, lelki, intellektuális botrány is csak a hűtlen Ady Endre nevében és jegyében törhetett ki? Én egyetlen barátomtól se távolodtam el, s ha messzebb vagyunk egymástól, ők ugrottak néhány bolha-ugrást.

Érminszen, november 23.

FM 1908. november 26.

Ady Endre

175. GEORGES EEKHOUD

Georges Eekhoud a *Mercure de France* írója, mondhatnám: Georges Eekhoud a *Mercure de France* egyik belgája. De nem amolyan francia-belga vagy vérevesztett flamand, mint mások, talán nagyobbak is olykor, mint ő. Ő az ősi, úri, tengerbíró normannok valódi vagy képzelt utódja, ő a hajdani vad, nemes, büszke Dykgrave-okra emlékeztet. Ősi fajta, nyugtalan, csatázó, úri ősök unokája, mártíra, betegje, túlfinomodott bestia, aki még mámorban sem tud megnyugodni.

Brüsszelben ő az irodalmi nagykövete a *Mercure de France*-nak, ennek az öregedő, de még mindig daliás, derék folyóiratnak. Ha jól emlékszem és jól tudom, járt Párizsban, Londonban, lakott Anvers-ban és lakott bizonyosan másutt is, jól nem lakott soha.

Georges Eekhoud harmincéves koráig kiskirály volt, valósággal úgy élhetett és élt, mint egy Dykgrave. Huszártishti ruhában csapongott a belga királyi udvar s a huszárokat illető nők ajkai körül. Ez időben nyilván csak szerelmes, könnyű, hazug, kicsi leveleket írhatott s különösen a nevét írhatta le gyakran váltócskák alá. De, jaj, elmúlt a vagyon, az uniformis, a fiatalság, a csillogás, mindaz a szép minden, melyet kevesen élvezhetünk e földi életben. És Georges Eekhoud szépen, bölcsen, sírás nélkül beszegődött korrektornak valami nyomdavállalathoz, hírlaphoz, valami ilyesmihez. Régen történt ez, de Georges Eekhoud talán még ma is korrigálgat, hacsak angol és német fordítóinak és kiadóinak jóvoltából jobb sorsba nem került. De ez valószínűtlen, mivel ha száz frankja van együtt, fölveszi a frakkját, s elmegy, eszik összes pénzén egy elegáns diner-t.

Érdekes, nagyszerű ember, kár, hogy nem igazán művész, hanem csak afféle, mintha a régi normann hajós dacosan meg akarta volna mutatni, hogy ő a szárazföldön is különb másnál. Fogta magát, s főképpen fogta őt az Élet, és Georges Eekhoudból írónak kellett lenni. Meg is nősült, gyermekei is születtek, világnézetét is megváltoztatta néhány százszor, de eredendő és szedett [!] bűnei kiütöttek rajta. Ma ő fiatal-öreg, ha meg nem halt azóta a három hónap óta, hogy beszélt róla nekem egy intimus barátja. Azaz öreg-fiatal, vad, szép, harcoss ember, aki elsősorban mindenekelőtt, szerelmi téren változott el – mondjuk homlokegyenest.

Nem ritka, nem följegyezni való tünet ez, de egy Eekhoud-egyéni ritka és följegyezni való. Ő értelmet, sőt művészi magyarázatot akar és szinte tud adni egy szenilis, konzekvens, patológiai eredménynek.

Írásai közül a *Le Cycle patibulaire*, az *Escal-Vigor* és a *Mes Communions* a legkedvesebbek nekem. A *Mes Communions* különösen kedves, furcsa, s e könyv novelláiból képezem el, sőt látom legjobban Georges urat. Ez a Georges Eekhoud – fiziológiai mivoltán túl – egy gögös anarchista, egy végtelenül élnitudo, a belső élethez értő úr. Flamand és hellén, aki gyönyörűen ír franciául, s aki szerencsésen fabrikálja ködös és különös érzéseihez a flamandos és görögös, sose-volt francia szavakat. Férfiakhoz vonzódó nőies test-lélek, de aki csodálatosan tud még ma is és – hiszem – haláláig vonzódni a nőkhöz. Patrióta, de egy ezeröt-

száz év előtt volt, ha volt fajnak, hazának, faji büszkeségnek a forró prófétája. Csodálatos, mellbevágó, sőt idegbontó, történeteket is mond el egymásba szerező férfiakra, de tud olyan történeteket, ahol férfi és nő kénytelenek megszeretni egymást. Úr és gőg az egész ember s a nyomorról, a bombavetés igazságáról egészen okosan úgy tud beszélni, mint egy őrült.

És panteista Georges Eekhoud, de nem olyan kolostorosan programosan, stilizáltan, mint Maeterlinck. A Georges Eekhoud panteizmusa az, hogy valamikor a világ, az élet, a mindenség, a társadalom, az egész emberiség, minden egy folytonos, intenzív, boldog nagy szerelem lesz. Bűnös, perverz embereit avval védi, hogy ezek egy leendő, isteni emberiség előre-hátra-visszadobott mártírjai.

Voltaképpen a Rohan-hercegek fajtájából való ember ő, sőt irodalmi, flamand Dózsa György. Mert grandseigneur nem lehet s mert elromlott – vagy megjavult? – óbégatva hívja karjai közé azokat, akiket a mai társadalom eldob. A mottója is az, hogy igazi nemes, egész emberek csak a társadalom kitagadottjai között élnek.

Amatőr, mesterkéltnél, a mai orvosi tudomány szerint nyavalyás, különös, érdekes ember. És Nietzsche nélkül csinálta meg a maga morálját, mely már nem is amoralitás, de a kodifikált örület vagy – némelyek szerint – jövőendő. Ő, aki szavakat és fogalmakat csinál, miközben robotol s világokat rombol, ennek a századnak egyik legelőrehaladottabb gyermeke. Egyik novellájában egy koldusleányt úgy csókol meg, hogy visszafizesse neki mindazt a szenvedést, amit a mai társadalmi rend szerint az ember szenved. És én, ha nemsokára Brüsszelbe kerülök, meg fogom csókolni Georges Eekhoud-t, még ha tiltakozik is, és akkor is, ha ennek hallatára furcsát fognak gondolni rólam ismerős nőim és férfaim.

[1908. november]

Ady Endre

176. A JÖVŐ FÉSZKE

(Kabos Ede regénye)

A jövő fészke nem új rakású fészkek, a Verebeké volt annak idején, címet változtattott, elérte a verébfátum: meg kellett tagadnia a szerénységét. Kabos Ede Verebek című regénye a Jövő fészke címmel jelent meg most egy új könyvzuhatagban, Grilléknél. Valóban magyar alkalom, szokás és szerencse: tíz farsang után vallani szerelmet egy régi ideálnak, s éppen akkor, amikor maszkot vett föl. De a vallomást meg kell tennem, nem éppen hevülésem parancsából, de önmagamért, ki a nyugtalan szomorúságok hasis-evője lettem mostanában. Különben is a Verebekről, vagy ha úgy tetszik a Jövő fészkeről a mi jó, szelíd kis dr. Kontunk künn Párizsban franciául többet írt talán, mint itthon írtak magyarul. Én harmadszor olvastam el most, régi szomorúságaimat tetéztem újra, s különben minden értékes magyar könyv mindig szomorú és mindig új.

Kabos Edének a regénye, amikor azt egy napilapba behajigált darabokban s először olvastam, csak édes, csiklandozó szomorúságokat adott. Azóta a regény megegészedett, íme még címet is újat kapott, íróját pedig egyre akaró forrongó mindig-mindig megifjuló lelke más tájakra vitte. Ő talán vígabb, a regénye se szomorú, de én a szomorúság szorító fekete vas-szűzőnek karjai közt érzem magunkat. Kabost, a világot, amelyet látott, a szögletet, ahonnan látta, a muszájt, ahogyan látnia s, óh jaj, azután írnia kellett. A regényt, alakjait, meg-megzökkenő melankóliáját, szomorúan-szép tökéletlenségeit és magamat lehet-e szomorúaknak nem látnom? A Jövő fészke maga is szomorú hely ám, minden hely szomorú, ahol a múltat sínylik, emiatt a mát nem élük, s gályarab-munkát végeznek a jövőért. Lehet, majdnem bizonyos, hogy ez és ilyen az egész élet, de ez, így, nem sikolt ki a regényből, pedig milyen nemes, komoly szándékkal íródott utolsó soráig ez a könyv.

Mennyi mindent látott és érzett Kabos Ede, míg e könyvbe kezdetett s mennyi mindent nem látott és nem érzett meg. Az elhanyagoltságok, a meg nem látottságok, a kimaradt érzések jajgattak most a fülemben, hogy harmadszor olvastam. S mert szomorúságot minden fajtából többet kaptam most, mint először és másodszor, a háladatosság szinte betegesen jön rám. De vigyáznom kell, mert Kabos Edét nagyon szeretem, mint az apámat, tehát árthatok neki, azaz dehogy neki, ennek a rovásnak, minden buzgó szóval. Pedig ártani már ártott ő is önmagának eleget, s aki úgy tudja, mint én, hogy Kabos Edét mennyi áhítata a művészetnek, mennyi gyönyörű, rajongó kedv, sokszor fekete kedv, tartja lábón és írópapíron, megértené azt is, ha dühöngének szeretetemben és háladatosságomban. Milyen keveset kapott ez az ember is egy-két kortársával egyetemben, akik csináltak pedig valamit ebben az országban. Mennyire meg kell érteni mindent, ami a Kabos Ede írásaiban nem tökéletes, halvány avagy egészen hiányzó.

E regényében is lám egy Goethétől rosszul oktatott Barrest szeret, és emel föl Kabos Ede. Az Isten meg a magyar író tudja, hányféle a világ s az író hitvallása öt év alatt is a magyar sivatagon. Talán ma már nem azok volnának a verebek a

Kabos szemében és szívében sem, akik gumikerekes kocsiba, mandátumba s a Nemzeti Színház színpadjára nem jutnak. Talán emberibben és megrendítőbben állna előttünk az öreg Varju, aki nyilván Vajda Jánosra akar emlékeztetni. Megmélyültünk tíz év óta egy kicsit, egy nagyon kicsit, s talán a *verebek* is megkanárisosodtak egy kicsit azóta. Új szárnyasok jöttek különben is a vererek helyébe: szarkák, denevérek és piaci legyek. És mégis – mégis, mennyi mindent nem látnánk máma, ha Kabos Ede nem néz előttünk a szemüveges szemével. A Verebek avagy a Jövő fészke ilyenformán egy kis jogos dicsekvéssel változtatott nevet. Csak ne lenne olyan szomorú ez a könyv, az élet, a kilátás, minden, minden, aki csak regénytémát ad, olvas ír vagy referál.

Ny 1908. december 16.

Ady Endre

177. KRISZTUS URUNKNAK ÁLDOTT SZÜLETÉSÉN

*

Krisztus urunknak áldott születésén, angyali énekkel, angyali lélekkel s titkolt nagy zokogással köszöntjük ezennel édes hazánkat, Apponyi Albert Magyarországot. Hát, lám, ezt is megértük, s bele se haltunk, szerencsétlen, bús, megcsalt, összevissza, beteg, hazug, magyar társadalom? Aki Magyarországot tíz vagy húsz évvel ezelőtt ismerte, s azóta nem látta, sírva vagy kacagva néz ránk: ilyen bolond változás is csak nálunk eshetik. Ez a magyar társadalom alaptalan, gerinctelen, lábatlan, fejetlen, vak és kéznélküli, s olyat produkált; hogy csoda. Ez a Magyarország, ez a szituális kényszernél fogva liberális Magyarország, ma egész Európa szerint – Róma mentsvára. Így látják ezt Párizsban, Londonban, Frankfurtban, Bécsben mindenütt, ahol látni tudnak és akarnak, még talán Konopistban is így látják. Az Isten mentsen meg bennünket attól, hogy Róma és a klerikalizmus miatt a magyar katolikusokat merjük megbántani. Pázmány Péter az ellenreformáció után bús levelekben vallotta be Bethlen Gábornak, hogy vétett a magyarság és az emberiség ellen. A Bach-korszakban a protestantizmus ügye annyira katolikus ügy volt, hogy a protestánsokat megvédték a katolikusok, mert akkor még a magyarság volt mindenek fölött való.

*

Új korszak jön, csak nevükben magyar mágnásokkal, meggazdagodott, szerephez jutott württembergiekkel, akik a nevüket is megmagyarosították, mintha zsidók voltak volna. S ez a haramiabanda idegen-lelkű mágnás-sereg s ispán-hadja parancsolni akar egész Magyarországnak. Hiszen jól teszik, megérdemeljük, Eötvös József után Apponyi Albertet érdemeljük meg, mert nincs már se magyarságunk, se becsületünk. De eszünkbe jut, hogy tizenöt évvel ezelőtt ez a Magyarország keleti Franciaországnak látszott a világ előtt. Franciaország katolikus ország, de elűzte a nemzeti s emberi élet igazsága ellen dolgozó papokat, apácákat stb. Szegény, dicső Franciaország, hogy miért is nem lehet az, amire rendelve van: az emberiség nevelője. Föltámadt Japán, Amerika fegyverkezik, Törökország alkotmányosan henceg, Perzsia, Egyiptom, India s az egész világ forrong. Szegény, szép és szent Franciaország kénytelen új ágyúkat, golyószórókat, torpedókat s víz alatti hajókat kitalálni. Így vész el minden nagyszerű emberi idealizmus a muszájban, a valóságnak rejtelmes karja között.

*

Van egy régi francia krónikás dal, melyet csúfolva sokszor, minden furcsa helyzetnél idézni szoktunk. „Qu'une minute de vivacité, peut causer de calamité.” Bennünket is megölt az a katasztrófával nem számoló, szép minute, de vezetői folytán gaz nemzeti – vivacité. A magyar társadalmat, mely úgyse volt, ötven kerek esztendeig legalábbis, ne tessék keresni, mert nincs. Mert, ugye, nem Rakovszky Istvánékat akarja ma Magyarország, habár tudja a fene, mit akar,

hiszen hallgat. Az ördög akar itt politizálni, ahol általában a politika: a rend, divat és szokás. De Nietzsche nem volt politikus, s mégis megkérdezte: van-e német kultúra s ez a kultúra milyen? Mi még ezt se kérdehetjük meg, kultúránk a pénzintézetektől, dolgozó embereink ügyességétől függ, s attól, hogyan tudunk gazdálkodni. Nos, mi nem tudunk seftelni, dolgozni, ügyeskedni, mi nem tudunk semmi olyasmit, amivel a világ elé állhatnánk. Pedig majdnem egymillió zsidónk van, török, tatár, izmaelita, örmény, szláv és sváb vér járta át a vérünket. De ha akár milyen szép, fajtát fajtá volnánk is, ha nincs célunk, hát – nincs célunk. Szeretem, szeretjük a fajtámat, a fajtánkat, de mihelyt beigazolódik, hogy nincs haszna, haljon meg, mint Kőlcsey meghalatta.

*

Züllött, szánandó a mai magyar társadalom, el se hinné senki, még az a tíz vagy húsz évvel ezelőtt [itt] járt valaki sem. Volt egy Magyarország, a jakobinusok Magyarországá, azután jött sokféle Magyarország, a centralistáké, a Kossuthista ifjútörök-magyaroké s az örök konzervatívoké, akik a hitbizományért élnek-halnak.

Egy bizonyos: van egy ország, amely halott, egy ország, mely semmit se akar: a téli Magyarország. Mi lesz velünk, hiszen gyönyörűen élünk, s egyetlen hibánk, hogy nem voltunk elegen, s magyaroknak fogadtuk azokat is, akik nem magyarok. Hogy félreértés ne történjék, nem a zsidókról van szó, akik olyan magyarok, hogy szinte túlzás. De Apponyiakról, ezekről a külföldön nevelt s idegen vérű anyáktól beoltott senkikről, ma valakikről. Úgy kell ennek az országnak, hogy rászabaduljon minden Caligula. Addig nem is fog tisztán látni senki, amíg a római példa teljesen nem fog teljesülni. Szamarat már nevezett ki szinte konzulnak Kossuth Ferenc, most már egy lovat várunk. Tessék egy lovat egy igazi, állati, becsületes lovat miniszteri osztálytanácsosnak kineveztetni. Mindent lehet ma Magyarországon, pláne ha valaki olyan szerencsés Ferenc, hogy a vezetékeve – Kossuth. Áldja meg az Isten ezt az országot, Kalksburgot, Apponyit s mindazt, ami muszájosan következik. Magyarország már volt a kereszténység bástyája, legyen most, s lesz is a klerikalizmusé. De karón varjú volt már, s lesz még egy olyan Magyarország is, mely szégyellni fogja a múltját – s ellenkezőjét csinálja annak, amit ma csinál.

FM 1908. december 25.

Lellei

CIKKEK, TANULMÁNYOK
1909. január-december

178. SZINI GYULA

„Lelki kalandok”, „elbeszélések”, „ára 4 korona”, ésatöbbi, a címlapon, – ez mind nem igaz, nem így igaz, ez mind közönséges és gyáva, bántó, szomorú. Igaz csak az, hogy Grill Károly könyvkiadóvállalatában Szini Gyulának megjelent egy harmadfél száznál több oldalas, gyönyörű, nagy poémás könyve. És szubjektive, ez írás alkalmából, igaz még az is, hogy ez a könyv nagyon jó vagy nagyon rossz kezekbe került, olyan ember kezeibe, aki Szini Gyulát már régen lesi.

„A francia leány kalászt kezdett tépni – Szini Gyula egyik legbabonásabb költeményében olvasható ez – a szerelmi babona, régi szavával:

*Il aime
un peu
beaucoup
à la folie
pas du tout.*”

És én öt esztendő óta voltam és vagyok vala talán ugyanígy, sőt még gazdagabb és fájóbb dilemmában Szini Gyulával és Szini Gyulához:

*Je l'aime
un peu
beaucoup
à la folie
pas du tout.*

És kalász-tépéssel és önmagam tépésével, és sok minden után, ma, ez órában elérkeztem az utolsó kalász-bajusz-szál letépéséhez: beaucoup. Bátran téptem le ezt a finom, utolsó, elhatározó kalásztüskét, tisztában vagyok magammal, hogy szeretem Szini Gyulát, hogy már öt év előtt is szerettem.

Most már csak arról volna szó, hogy erről a barbárok előtt Pál-fordulás számba mehető megtérésről próbáljak beszámolni a *Nyugat*-nak. Önteltség és bolond kényeskedés, de csinált alázatosság, sőt illatos szemérem nélkül állíthatom, hogy az effajta megváltozás mindig megírnivaló, érdemes, tanulságos eset.

*

Hogyan történt, hogyan nem, Szini Gyula lelkében megtaláltam, aminek a hiánya miatt egy-egy apró, becstelen felületességgel átfutott írását annyiszor leszidtam: a monumentálisat.

Csodálatos dolog, hogy soha senkinél ilyen nagyon nem firtattam ezt a problematikus értéket, ezt a kicsinyes nagyszerűséget, ezt az agyonemlegetett, agg jószágót.

Szini Gyulától szinte dühöngve követeltem, hogy építsen monumentálisat, adjon olyan fantázia-váracskákat, melyeket megostromolni semelyik oldalról se lehet.

Ez órában, most, már sejtem mániákus voltomnak első okait: valamikor sokat voltam Szini Gyulával, ő szőke volt, s egy kicsivel alacsonyabb termetű nálam.

Csak Gyulai Pál hiszi még a számítható és élő emberek közül, a magyar valakik közül, hogy ezek nem okok és nem igaz szempontok. (Az öreg úr majdnem agyonvert, amikor azt találtam neki mondani, hogy Lévy József, a vén nyugdíjas alispán és falusi bácsi, nem érthet az új, városi, összetett lélek lírájához.)

Szini Gyula bántott, sértett engem avval is, hogy ő sohse mert nagy, betyáros, hirtelen szavakkal egy-egy élet minden meggyűlt fájdalmába, munkájába és becsületébe belerúgva véleményt mondani. Néhai, szép, kedves, mámoros, bolondos, közös éjszakáinkon – emlékezem – határozottan gyávának, testben-lélekben gyöngé gerincűnek láttam és vallottam Szini Gyulát.

Persze, persze – erre pedig már sírva emlékezem – énbennem akkor tombolt utolsó a véreben felejtett ősi, nagy, hetyke, sőt duhaj, magyar betyárosság. Szerettem borozás mellett kijelenteni, hogy Shakespeare egy ügyesül választott helyen és időben született Prém József, Goethe úri komédiás, Heine ravasz könnyzsonglőr. A többire talán Szini Gyula emlékezhetik, de nem biztos, hogy emlékezik-e, mert ő már akkor is az volt, akit én akkor még csak gyűlölszeretve sejtettem benne: érzéseinek monumentum-építője.

*

Szini Gyula volt az első magyar, aki hangos, roppant, meghallott, legnagyobb hittel, tüzesen prédikálta Verlaine ismert ars poetica-ját. „De la musique avant toute chose... pas la couleur, rien que la nuance ... Prends éloquence et tords-lui son cou.” Így írta ezt Charles Morice-nak ajánlott versében a nagy, szegény Lelian, s Szini Gyula ráadásul még Rimbaud híres, magánhangzós versét is lefordította. S azután, kioktatván, fölbátorítván a rímelő és kurta sorú magyar lírikusokat, írta az ő saját líráját, melyet most kénytelen elbeszéléseknek lebecsülni. Valószínű, hogy Grillékhez csak ilyen szokásos etikettel lehetett belopni a Szini Gyula poémáit: „legalább is elbeszélések legyenek könyvben, melyet mi kiadunk.”

Beszéltek nekem sokszor a Szini Gyula apjáról, az első, a legelső magyarjáról a nemzetközi individualizmusnak, e paradox, fölséges valaminek. Párizs, Genf, London ma a menhelyük az ilyen minden ellen hadakozó, mindenkit szerető, nyugtalan, harcos, nemes, elátkozott embereknek. S engem babonásan száll, sújt meg az a nem biztos, de annyira valószínű belátás, hogy az egész átöröklési teória voltaképpen posztumusz osztály-pör leggyakrabban. Az apa után, aki a jézusi hadakozásnak, kifelé-élésnek volt mártírja, jött a fiú, aki még a turista-övet is a lelkében viseli.

Szini Gyula irodalmi őseit már bajosabban találnám meg: Beöthy Zsolt, a novellista, Kuthy Lajos s még régebben Mikes Kelemen? Nehéz, esetleg csúfolódást szító, de haszontalan kérdés is ez, s még haszontalanabb volna, ha Szini francia, német vagy skandináv rokonait kutatnám.

Az bizonyos, hogy ez a szőke be-álmodozó, gyávának látszó Szini Gyula olyat ütött a magyar anekdota-novellára és irodalomra, amelyet még műfaj-ortodoxia

nem kapott. Nem, nem a „Lelki kalandok” nem is kalandok, nem is elutazások kis vagy nagy emlékek posta-kocsiján: ezek ő-s-új formájú, de merőben új kelésű versek.

*

Szini Gyula legelőször is babonás ember, mint minden impulzív és művész, s tudatosan írtuk le néhányszor e szót: babonás. Ezenfölül Szini Gyula sokkal több ember, mint amennyit prózai poémáiban mutat, s olykor éppen a legnagyobb élvezet percében bennünk elront. „Történetei”: a lelkünknek ama szomorúságai, melyek fátumosan idegen személyeket hoznak az álmaink közé. Meséi szimbólumai, olykor nagyon is naiv parabolái azt az életet jelentik, melyet sóvárogva szeretne élni – s hiába – minden modern lelkű ember s valószínűleg – Szini Gyula is. Lírikus azért, mert lihegve, sírva, örülve, nyögve áruja el mindig önmagát, s becsülettel romantikus azért, mert az életnél többet nyújt: az élet salakos, sűrű, nehéz álomszerű valóságát. Mert az álomszerűség, melyet a művész – látszólag – könnyű eszközökkel lehit vagy rögzít meg, iszonyúan súlyos valami. Súlyos, mert maga az élet titka, vagy legalább is egy makacs, félős tendencia arra, hogy belenyúl ebbe a soha át nem hatható, csak megközelíthető titokba.

Szeretnék beszélni az ő úgynevezett elbeszéléseiről, lelki kalandjairól, de elfújnam a bensőségüket, lírájukat egy rosszul választott jelzővel. Vannak kinevezett novellák a kötetben, azután édes Biedermeier-képek, párizsi képek, római képek s végül egy „Arcok és harcok” című ciklus. Önkényes, kegyetlen, muszáj ciklusokba-osztás volt ez, óh, én erről tudnék beszélni, ha helye, ideje, illedelme volna. Szini Gyula élt befelé, s gyönyörűen élette s gyönyörűen láttatja meg azt a világot, mely komisz, de hálaistennek talán – nincsen is. Asszonyai, leányai, ifjai, vénjei, szelídjei, vadjai, mindnyájan már beolvadást, megértést nyertek egy isteni, művészi, szent, lelki zugolyban.

Nevetséges volna, ha arról külön és sokáig beszélnék, hogy Szini Gyula az ő új, finom lelkéhez mérten új, finom, egyéni, magyar, Szini-nyelvet csinált. Nevetséges volna, ha ezt a lélek- és hangulat-embert, ezt a kényes, törékeny poétát összevetném France-szal vagy az ifjúkorbeli Kiplinggel, avagy a francia szimbolisták egy-két névtelen, prózaíró óriásával. Saját lelkemben gázolnék, s olyan igazságtalan volnék Szini Gyulával szemben, mint öt év óta éppen elégszer.

Egy új – már tudniillik elismerésben új – nagy, magyar író, egy fiatal, befelécsukló kardú harcost, egy idegen világból való édes testvéremet akartam itt néhány sorban, bűnbánóan megjegyezni. Ez a Magyarország – ósdi, unalmas jajkiáltás – borzasztó, gyilkos, reménytelen ország, de ahol ilyen maga-ember, maga-művész születhetik, élhet és produkálhat, ilyen gögös befelé-ember, ilyen elbeszélő lírikus, ilyen új lélek-háborító a maga finomságában, ilyen csöndesítő a maga forradalmában, – ott, itt, illetve Magyarországon, nemsokára érdemes lesz élni.

179. AZ ÉLET LOBOGÓJA ALATT

(Oláh Gábor verseskönyve)

Oláh Gáborban a jelentős, sőt kvalitásos embernek egy irodalmilag egészen magyar példányát látom én már két-három év óta. Szociális értelemben viszont Oláh Gábor legközelebbi rokona nem magyar, hanem az az Árvába visszakerült tót atyánkfia, aki már yankee. Világosabban és már most előre kirukkolva: Oláh Gáborban az a szép, a ható és a becses, hogy felülmúlja önmagát. Emberileg pláne megható is ez, akárcsak a hegedülő csodagyermek produkciója avagy az az elszántság, amivel az emigrált magyar külföldön először viselte a frakkot. Látszik, hogy gyötrődik, szenved, nehezen ment és megy nála az, ami inkább akaratos álca-viselés, mint elváltozás. De megjósolom, hogy Oláh Gábor egyre erősebben fogja tagadni és győzni önmagát, hajlamait és képességeit.

Egy-két szerető és féltő jóbarátom azt tanácsolta, hogy ne én mondjam meg Oláh Gábornak azt a pár szót, amit meg kell kapnia. Hozzám méltatlan, túlságos óvatosság volna, ha a tanácsot megfogadnám s Oláh Gábornak túlságos fölbecsülése. Mindenesetre úgy írok Oláh Gáborról, hogy elfelejtem egészen magamban a versírot, s mintha mindenki nélkül, magától tört volna elénk most Oláh, a költő. Így azután megérti mindenki, hogy nekem érték és öröm Oláh Gábor, s példája annak, hogy nemcsak a tótból válhat yankee.

Mondhatná azt valaki, hogy nem öröm és nem kincs az, ha a debreceni talyigás a túlcivilizáltság tüneteivel űzi a lovát. Igazságtalan csúfolódás volna, még ha egészen találna is, mert öröm és kincs volna az még így is. Én ellágyulva és könnyes reménnyel tudom csak nézni, ha az én lebecsült fajtámból mindjárt ügyetlenül, de fanatikusan és már-már számítással buzog föl a kedv: hasonlítani a nagy kultúrnépek toronyalakjaihoz vagy legalább is kultúr típusaihoz. Tessék elhinni, hogy nem kicsi dolog az, ha Oláh Gábor Debrecenben olyan verseskönyvet ír, mint *Az Élet lobogója alatt*.

*

Egy nagyon finom, fiatal esztétikusunk azt jegyezte le Oláhról, hogy nem poéta, s alapjában nem is szereti a poézist. Ez talán kissé kegyetlen megformálása annak, hogy Oláh Gábor inkább a filológus tanultságával, a hatványozott siker-vágy akaratával műveli a versírást, mint a művészember idegrendszerével s millió el és fel nem számolható, titkos, hirtelen el-elalálásával.

De ez a negyven és egynéhány vers még így is nyeresége nemcsak a magyar nyelvnek, de a magyar belső kedélynek is. És milyen érték, micsoda szenzáció lett volna pláne néhány év előtt. Így is az, és az én szememben még az is az, hogy nemcsak formában, de érzésben is gyönyörű az Oláh Gábor tanulékony-sága. Egy ember, aki alkalmassá finomította magát arra, hogy formán, érzés-témán fölül még indulatokat is szinte-szinte az igazságig elsajátítson.

Oláh Gábor olyan szenzibilissé munkálta a lelkét, hogy már a fájdalmat, dacot, egészséget, hitet, betegséget, dolyföt el tudja hitetni velünk. Nagyon-nagyon ké-

nyes szívú és fülú magyar esztétának kell annak lennie, aki az ő külső és belső döcögéseinek csak kétharmad részét észreveszi.

*

Fiatal ember, mérhetetlen merésével a mindenbe-belevágásnak s akaratával annak hogy kivágja a rezet. És nem kicsi dolog már az sem, hogy valaki meg tudta írni a *Szeptemberi holdas éj-t*: igazán szép vers.

Solness mester inasának mondja magát egy másik, már kissé versetlen versében Oláh Gábor.

*Alacsony szintes városoknak
Bosszantott lenyomott kalapja,
Tornyot kell itt emelni, százat,
Fényes tornyot márvány-alapra.*

*Azóta csak tornyokat járok,
Csak csillagozni hajt a vágyam.
Elemem: a határtalanság,
Bizarr felhők kék magasságban.*

*Pedig sorsom már rég megírva ...
A megvetett rög fölnyúl hozzám -
Lezuhanok az isten-útról
És sáros-véres lesz, poros lesz
Megrongált testem, hideg orcám.*

Én nem féltém Oláh Gábor Solness mester menyetei, de nem kívánatos tragédiájától. Hideg fejét őrizze meg, meg is fogja őrizni, s akármilyen magasra akar hágni, előbb ki fogja szemelni az erős párkányt. Megjósolni nem tudnám, hogy fog-e erősebb verseket írni, mint ez a kötet, melynek nem tudom, hogyan s miért választotta ezt a címet. Csak újból és még egyszer örülök Oláh Gábornak, mint jelenségnek, aki megszemélyít egy eddig rejtőzött magyar kapacitást. Úgy ám, magyarom, nem kell megszaladni még Debrecenben sem attól a fránya kultúrától. Közéje kell csapni annak az egy lónak, s az ember maga is csodálkozik, hogy milyen messzire segít el a bátorság.

Ny 1909. január 1.

Ady Endre

180. IRODALMI HÁBORGÁS ÉS SZOCIALIZMUS

A Rákosi-Dóczi-féle írógeneráció kávéforrása (így hívták ezt az íróanyagot!) erről, ennyiről valóban nem álmodhatott, s nem is álmodott. Teremtését, nagyon divatba jött szép Magyarországon a szépirodalom, habár v. b. t. t. főrend vagy báró bajosan lesz a mai azokból, akik az irodalmat divatba hozták. Gyönyörű mégis, hogy akiké az egész Magyarország (mennyivel szebb például Bulgária), nem tudnak beletörődni abba, hogy az irodalom nem az övék. Pedig nem az övék, s tessék mindenkinek megérteni, hogy az a szinte perverz érdeklődés, szóharc és tollharc, mely ma – példátlanul – a magyar irodalom körül hóbörög és hóborog, katasztrofális előjele egy nagy fölfordulásnak.

Bizony, igen, Mikszáth író úr, mindig-író és mindig-képviselő úr, nem kicsi ok nélkül hadonászik a csibukszárával, Beöthy Zsolt se ok nélkül kap Apponyitól olyan jubiláris, üdvözlő levelet, mely rossz ruhájú, koldus fiatalokról bösz-haragos irigységgel zeng. Rákosi Jenő mindig a maga helyén és tudatosan szokott ferdíteni vagy butítani, és soha még ezt mai vehemenciájával meg nem cselekedte. Herczeg Ferenc sváb-diplomata képessége se volt soha ilyen veszedelmes, nagy próbán, mint ez idő szerint, pedig, nagy idők teltek el rövid idő alatt, s ma már egy Herczeg-karriert hússzor több tehetséggel is bajos volna megcsinálni. Furcsa idők, furcsa jelenségek: Németországban kívül ma nálunk mernek irodalomról legolcsóbban és leggyakrabban beszélni.

Jelent ez valamit (vegyük ki az egész ügyből a sakálokat és hiénákat), jelent ez valamit, hogy az irodalom ma Magyarországon még azokat is izgatja, akiknek nem kell. Nagyobb, társadalmibb, gazdaságibb, tehát emberibb okának kell lennie ennek, mint amilyent és amennyit urak, esztéták vagy svájci zsoldosok meg tudtak látni.

*

Az új, elátkozott (ráadásul nem is politikai programmal dolgozó) magyar irodalom: valószínű előfutárja Magyarország megkésett, de most már nem sokáig halasztható, szociális átalakulásának. Minden adva volt, adva van (ha magyartalanul hangzik ez, sebaj) hozzá, s csak az a kár, hogy az ember nem írhat annyit e szép, e nagy esetről, mint kedve volna. Terhelt ország, összevissza ország, koldus ország, beteg ország, gennyes ország, úri ország, függő ország, rossz helyzetű ország, persze: kultúrátlan ország. Nemzetiségi káoszában helyet foglalt – magyarul majdnem egymillió (egy kicsit elromlott) zsidó, és ezer esztendő bűnös akarata se tudta kiirtani a speciálisan szép, magyar lelki értékeket sem néhol és némely ezernyi emberből. Be kellett következnie nyugati hatás alatt a Petőfi-korszak új másának: az emberi, kultüremberi lelkiismeret megszólalásának, ideghangzásának és idehangzásának. Lehetséges (holott talán nem illik e szkeptikus hang e lapba), hogy ez az új, magyar lelki reneszánsz csak annyira egész és nyugati, mint a mi negyvennyolcas, lemásolt, hazug demokráciánk volt. De az is lehet, hogy ez az új forradalom, mely egyelőre csak nyugtalan fejek és idegrend-

szerek irodalmi csetepatéival jelenti be magát, komoly forradalom lesz. A nacionalisták (farizeusok avagy hülyék) törjék ezen a fejüket, az bizonyos, hogy nagy dolgok, nagyszerű dolgok ígérkeznek itt, nálunk. Nem hiába, hogy ilyen érdekes, jó helyre van téve, Kelet és Nyugat közé (egy ázsiai erkölcsű és intellektuális képességű fajtával kibélelve) ez az ország.

Szomorú és szép primitívségünket semmi se igazolja jobban, mint hogy az irodalomból kell kisejdfíteni nekünk az életet vagy a halált. (Mert teóriának nagyon teória és nagyon számár az, hogy a fölséges, gazdasági muszáj éppen a művészetet, pláne az irodalmat küldje előre.)

*

Meri-e valaki Petőfit elgondolni (bármilyen mást tanítottak bele a jólirányzott nevelési babonák) Petőfi kortársai s a kor és a gazdasági kényszerűség nélkül? Örülök, hogy én írhatom meg véletlenül legelőször, de mindenesetre legnyíltabban, hogy ez az egész új, mai irodalmi kalamajka sohse lett volna meg a szocializmus magyar felnövekedése nélkül. Gazdaságilag a legokosabb isten se tudná, mikor szabadít föl bennünket a szocializmus, de a lelkeinket kezdi már szabadokká tenni, még a mi lelkeinket is, a mi szegény, magyar lelkeinket. Akiknek mesterségük, hivatásuk vagy hivataluk, nézzenek utána, hogy az új irodalom mit használ a magyar nyelvnek s az úgynevezett géniusznak. Az az igazság, hogy ez az új irodalom (a ravasz kufárokat kivésem) az embernek használ, a jobbulásnak, annak a társadalmi fejlődésnek, mely lehet zavaros is néhol és olyik korokban, de – bizonyos. Rákosi Jenő, ha nem volna kibérelt lelkű és életű ember, akkor sem értené meg ezt. Ő annyira a maga múltjában és mániájában él, hogy minden valószínűség szerint sohase élt egy jelenben sem.

Ez az új irodalom, ha messziről s feudális vagy polgári szemekben nem is tetszik szocialistának (valószínűleg nem is az), a szocializmus által a szocializmus révén: van. Még szimbolizmusa és állítólagos érthetlenségének szimbolizmusa is azt a szocializmust szimbolizálja, melyet nem értenek és még inkább: nem akarnak érteni. Fene tudja, mi minden lesz, nem lesz, történik ezzel az országgal a Duna-Tisza táján. Fene tudja, micsoda komikus semmibe sülyed ez a Potemkin-érdeklődés az irodalom iránt Magyarországon. Egy bizonyos, s ezt már e néhány sor írója érzi és éli: ez az irodalmi háború gyermeke a szociális háborúnak – hiszen éppen ezért félnek úgy (olyan sokan s olyan meghatóan, neveltetően, de művelőinek és e szomorú országnak szépet és nagyot ígérően) tőle.

Szocializmus [1909. jan. 16.]

Ady Endre

181. MAGYAR LELKEK FORRADALMA

(Strófák)

A jó Jeremiás prófétát általában kitüntették, akik Magyarországon Mohács óta magyarok, harcolók és szerencsétlenek. Én is Jeremiásra gondolok, mert atyafiságot tartok a régi Erdély jeremiádozó, bús, elégedetlen Európa-látta magyarjával.

„Vedd el az én kezemből e harag borának poharát és köszönd azt minden nemzetségekre, kikhez én téged küldlek.”

„Hogy igyanak, részegüljenek meg és bolondoskodjanak a fegyver miatt, melyet én közikbe bocsátok.”

Ezeket Jeremiás mondja, Károli Gáspár magyar szavas segítségével mondja, és szépen mondja. Csak bolondoskodjanak megzavart ellenségeink a fegyver miatt, melyet közikbe bocsátottunk.

*

Én is azokhoz tartozom, akik a harag borának poharát ráköszöntötték egy hitvány generációra. Mert ez az ország, Magyarország, mindig a politikának, a lármás együgyűségnek országa volt, itt bizony nagy dolog egy intellektuális forradalom. De megcsinálták, megvan, talán elbukik, talán ér el valami sikert, s talán jómagam is csináltam egy kicsit ezt a forradalmat.

Bizonyos az, hogy egy ideák nélkül élő országra sikerült rábocsátanunk azokat a veszedelmes ideákat. A francia forradalom azt hirdette, hogy vannak halottak, akiket nem lehet elégszer megölni. Ez nálunk is, mindenütt és örökre igaz igazság, de nálunk ez az igazság meg is hízott. Nálunk vannak élők, akik halottak, s akiket fölösleges fáradság volna még alaposabban megölni.

Lehet, hogy a politika s a politika alján a degeneráltság és szegénység megint elrontja a dolgunkat. Egyelőre az a vidám helyzet, hogy rosszul érzik magukat Magyarországon azok, akik eddig nagyon jól érezték.

*

Nomina sunt odiosa – mondta a latin –, s a mi hitünk szerint meg kell nevezni a személyeket. Istenem, micsoda eredmény példának okáért az, hogy a lantverő Mihály poéta nincs. Egy-két tudákos analfabéta, egy-két kicsi gimnazista, az Akadémia és Kisfaludy-Társaság állítják még, hogy létezik. De nincs, és egy nagy harc, nagy háború után nagy dolog, ha az elesettek között ilyenek is vannak. III. Napóleon fia egy ifjú senki volt, de mégis jó volt, hogy elhullott önmaga és a historia számára.

Lantverő Mihály (adja Isten, hogy püspök legyen belőle) a Beöthy Zsolt egyik harcos játékbábujá volt. Beöthy Zsolt öméltósága sejtetheti, hogy az ő magyartalan és gerinctelen irodalmi vezérkedése hova vezetett.

Az öreg Gyulairól ne essék szó: ő egy forradalmi korszaknak ittfeljejtett s becsületes múmiája. Ő nem akarta belénk fojtani a gondolatot, az új témát, az új érzést s a szót. Ő jóindulatú volt, s öntudatlan volt a maga ártalmasságában. Azonban nekik, Jenőnek, Pálnak, Zsoltnak, valamennyinek nincs közük ahhoz, ami történt.

*

Mert úgy történt, hogy a magyar szellemi erupció kissé sok lávát öntött ki. Ez a sok láva még azokat is el találta önteni, akik valamikor valakiknek és forradalmároknak ígérektek. Ez nagyon szomorú dolog, de igazság nincs a földön, s hogy kívánhatnánk igazságot a forradalmaktól, amelyek alapján csak a konok reakció büntetése?

Bizonyos, hogy soha magyarabbul, bátrabban nem ébredt föl még a sokszor félreismert magyar géniusz. Bizonyos, hogy – Apáczai Csere, Kazinczy, Kemény Zsigmond és – mondjuk Arany János korszakai után jött el egy terhesebb, de gyönyörűbb korszak.

A politika ellenére és kedvetlenségére Magyarországon olyan intellektuális kultúra indult, amely méltó volna egy skandináv államhoz.

*

Túlzások vannak, persze, hogy túlzások is vannak, jönnek divatból, erkölcstelenségből, gyöngeségből a valakikhez a senkik, ügyes zsidók (se fajt, se felekezetet nem értünk), kihasználják avagy kihasználnák ezt az ez idő szerint még csak valószínű diadalt. Én jobban utálok őket, mint a régieket, az ügyetlen aggodat, a jóhiszemű nullákat.

Én megdöglöm valószínűleg mihamar, s nem láthatom meg, lesz-e jó vége a harcnak? Most vagy soha, annyi bizonyos, most vagy soha el kell válnia, vajon az irodalom tényleg jóslója, előzője minden társadalmi és politikai megújulásnak?

Nagy, végzetes bárgyúság volna a magyar társadalomtól, ha nem fogadná el új íróit és művészeit. Jeremiás próféta mondja ezt is: „Nem engedtetek nékem, hanem föl akartatok engem gerjeszteni a ti kezetek munkájával, a ti veszedelmeitek-re.”

A Budapesti Újságírók Egyesületének 1909-ik évi Almanachja

Ady Endre

182. PÁRIZSI LEVÉL

(Tüntetés Finnország ellen – Deibler úr divatban – Goethe és Madách)

Párizs, január 27.

[*Saját tudósítónktól.*] Jókai legkedvesebb figurái, a Niczky grófok, a Tanussy Decebálok és még vagy húszan, haragos lármával szokták letagadni, hogy a magyar ember atyafiságban állna a halszagú finnekkel. Pedig a finn nép egészen jó hírnévnek örvend Európában, s egy-két évtized előtt olyan hasznos dolog volt menekült finnek lenni, mint régebben emigráns lengyelnek. De minden olyan mulandó ezen az új, bomlott, neuraszténiás világon: még a népszerű népecskék népszerűsége is mulandó. Pedig a finn népecskének az a híre, hogy kultúrnép, analfabétái alig vannak, s parlamentjébe beengedte nemcsak a szociáldemokratákat, de az asszony-képviselőket is.

Mégis (erről aligha írhattak még bécsi vagy budapesti hírlapok) Párizsban nagy finn-ellenes meeting készülődik most. Kiderült, hogy ez a mártírkodó nép úgy tesz, mint a lengyel, mely hangosan átkozza az elnyomó orosz és poroszt, de ő maga még jobban elnyomja a rutént. Finnországban, a finn nagyhercegségben például a zsidóknak sokkal rosszabb dolguk van, mint Kiebben és Oroszországban. Három finn városkában szabad megtúrten zsidónak lakni, de hat kilométernél messzebb nem távozhat e három városkából. Joga nincs, csak annyi, hogy kedve szerint kereskedhetik csonttal, ronggyal vagy gubadarabokkal. És ez a finn nemzeti eszme nevében van így természetesen, s a finn demokrata pártokkal és szocialistákkal szemben a finnséget a svéd származású és érzésű, vagy az orosz zsoldban álló finnek védik. Olyan kicsi és egyforma a világ: a francia nemzeti eszmét a Cornagliok (olasz), a Pujok (portugál), a del Sartes-ek (spanyol) stb. védik. És nyilván Finnországnak is megvan a maga kikeresztelkedett Arthur Meyere, ki ostromolja a nyomorult, destruktív zsidóságot.

*

„Deibler úr négy segédjéből álló kíséretével tegnap elutazott Párizsból Carpentras-ba, Remy Danvers kivégzése céljából. Deibler úr az 59-es számú vonattal utazott el a Gare de Lyonról este tíz óra és harmincöt perckor. Külön kocsit bocsátottak Deibler úr és kísérete számára, melyet Orange-ban reggel tizenegy óra és huszonöt perckor egy másik vonathoz kapcsolnak át. Carpentras-ba Deibler úr déli tizenkét óra s huszonöt perckor érkeznek meg, amikor is bizonyára nagy tömeg gyűl össze fogadásukra.” És így, és így tovább, minden lapban, ilyen fontossággal, ilyen utálatosan, ilyen ízléstelen, sőt gyomorrontó részletességgel. Kell, hogy ez így adassék hírül, s föl kell tennünk, hogy Deibler úr muszáj reaktiválását ilyen föltűnően a halálbüntetés kisebbségben maradt ellenesei rendezik. Mert a brutális tömegeknek, melyek brutális fölindulással követelték a guillotine-t s a vért, brutális orvosságok kellene. Lakjanak jól vérrel,

borzalommal, Deibler úrral és undorral, hogy azután ők maguk kívánják: legyen vége, igazán legyen már vége.

Rettenetes dolog azonban Deibler úr esetében megvizsgálni az új, mai társadalom förtelmes értékelési módját.

– Nem untatja önt, kedves mester, a nyilvánosságnak ez az állandó, illetlen kíváncsisága? – kérdezte Deibler úrtól valaki, egy újságíró.

Ugyanez a híres újságíró egy nagy revü számára már királyokat interjúolt meg komázva, s valószínűleg csak hallott Anatole France-ról, pfuj.

*

Irigykedve neveltünk tegnap egy nagyon értelmes, kedves, nyugtalan párizsi társaságban Franciaország gyermekes, szellemi dölyfén. Íme például egy fiatal francia író darabjára készül valamelyik színház, s ez a darab Wedekind A tavasz ébredése, egy kicsit bátrabban és franciábbul persze. A társaság egy tagja, stoikus, bölcs francia ember, író, fáradtan elmondta, hogy Ibsen is kezd már hódítani Párizsban. Persze nem Ő, az északi Ibsen, hanem aki véletlenül olvasta, s párizsi használatra átírta.

Ez a naiv kultúr-dölyf, melyet egy sok százados nem naiv, vezető kultúra exkuzál, gyönyörű. A francia ember még ma is csak úgy ismeri el Shakespeare-t, hogy a kiváló Antoine-ról mond még elismerőbbet. „Mégis csak nagyszerű ember ez az Antoine, még az angolok között is tud talentumot találni, mint például az a Shakespeare úr, vagy hogyan hívják.”

Ez a lelki megalománia nem hasonlít a kínaiakéhoz, ez persze természetes. De mégis rokon vele, mulatságos és tudok egy-egy gyönyörű, bennünket magyarokat fölöttébb érdeklő példát. Ugye Faustot, a Goethéét, melyet mindenféle muzsikával népszerűsítenek Párizsban és Franciaországban, nagyon kellene ismerniök a mai francia intellektuálisoknak? Nos, Emerich Madách La tragédie de l'homme-ját, Az ember tragédiáját (pedig talán öt vagy hat év óta, s rosszul van lefordítva) jobban és többen ismerik. Megérdemli Madách Imre s Az ember tragédiája is, franciásabb opus is ez az opus a Faustnál, de nem nagyon jellemző dolog ez, ugye jellemző?

Pesti Napló 1909. január 28.

Ady Endre

183. ÍRÓK ÉS GAZEMBEREK

(A Magyar Pimodán folytatása)

Mondhatnám, hogy a magyar Pimodán második kaputját akarom megírni, ha a Nyugat nem bánja, s ha nem lesz muszáj nagyon gyávának lennem. Ama rendes gyávasággal ugyanis nem szeretném megrontani ezt az írást, melyben körülbelül különféle, magyar írófajtákat akarnék és fognék megbélyegezni.

Hallottak már önök XIV. Lajos azon gyermek-bíbornokáról, akinek az ajkaival egy esetben mintha a názáreti ács fia maga beszélt volna? Ez az ifjú kardinális valamelyik öregebb nagybátyját kanonokká kente föl, s egyszersmind megbízta a kiváló Monseigneur, hogy néhány apáca-kolostor gyóntatója legyen. Történt, hogy a kanonok bácsiról, aki az apácákat, tehát az Úristen hitveseit gyóntatta, nagyon-nagyon rossz hírek érkeztek a kardinális öccshöz. A bíbornok, az ifjú bíbornok nem habozott, demáról-holnapra, ridegen, keményen kirúgta a prelátusi rendből a nagybácsit: – Az Úristen – mondta az előtte síró ex-kanonoknak – mégis csak előkelőbb és tiszteletreméltóbb gentleman, mintsem szabad volna fölszarvazni.

Szeretném a magyar Irodalom – így nagy I-vel – sok prelátusát meginteni a XIV. Lajos ifjú kardinálisának fölséges szavaival. Kell-e különösebben megmagyaráznom, hogy azokra gondolok, akik elvetemedetten, vakmerően irodalomnak nevezetik el azt, amit csinálnak. A protekciós, nagy jövedelmű, irodalmi kanonokokra gondolok – nem a káptalanok úgynevezett irodalmi stallumainak tetteseire –, kik fölszarvazzák az Úristent, az Irodalmat.

Az Irodalom, mint „cocu”, szomorú látványosság, nemzetközi, de sehose olyan brutális és cinikus, mint Magyarországon. Angliában, Franciaországban, Olaszországban az ember türelmesen túri az Irodalom fölszarvazását, mert ez országokban kétségtelenül vannak az Irodalomnak hűséges hitvesei, sőt van – Irodalom, azaz irodalom is. De Magyarországon bizonyísten sok megrótt könyvügnök különb és jobb felesége az irodalomnak, mint például gyöngé és gyakoribb óráiban – Mikszáth Kálmán.

*

Ergó, kezdjük ezt a kezdő írást mindjárt avval a valakivel, aki irodalom-gyűlölő nagyíró: nem írjuk le mégegyszer a nevét. Bizonyos, hogy sohse volt – két-három nap hosszágig sohse volt – könnyelmű vagy bolond ez az úr. Ez tudta, mit akar s kézzel-lábbal tiltakozott, hogy őt megközelíthesse valami, ami sokszerű, idegen, belsőleges, nagyon is művészi. Ez a Mikszáth – ejnye mégis csak kiírtam a nevét – egy szerkesztőségi szolgára emlékeztet engem, aki fölvetődött Pestre, s megdöbbsent, hogy a budapesti zsidók milyen ravaszok.

„Úgy, hát úgy, hát így vannak a dolgok – mormogta ez aMárton –, hát majd tenni fogunk róla.”

És Márton fogta magát és Márton ravaszabb lett minden zsidónál és Márton ma uzsorapénzeket ad óvatosan a pesti zsidóknak. Ezt csinálta meg Mikszáth Kálmán, és Kornfeld – vagy hogy hívják – leckéket vehetne még ma is tőle, mint kell egy ilyen Balkán-országocskában kínálkozó együgyűségek bőségszarujából meggazdagodni.

Én azért Mikszáthot szeretem, mint példányt, mint tanulságot, mint aki újból igazolja, hogy a mai magyarságnak melyik a legjobb rétege. Ez a dzsenti alatt, dzsenti között leledzett úr-paraszt, (– mivel ilyen nem intelligensül kell magát megértetnie a feudális Magyarország mai írójának.)

Mindez csak bejelentés, bevezetés, félő próba, hogy vajon lehet-e, szabad-e például Mikszáthról, így írni. Mert Mikszáthról még csak ezután szeretnék igazán írni, s őszintén szólva: inkább és többet másokról, mint Mikszáthról.

Vannak emberek, írók vagy mi a szösz, akiknek az a végzetük, hogy ne tudjanak elhallgatni megállapításokat, melyek már százakéi, de elmondatlanok. Ígérem, ha a Nyugat meri, én merni fogom elmondani mindazt, amit most már igazán ideje elmondani.

[1909. február eleje]

Ady Endre

184. „TÁRSASÁGBELI” HÖLGYEK A SZÍNPADON

Párizs, február 5.

[*Saját tudósítónktól.*] Madame de Deville-Beaume-nak, vagy egy ilyen nevű kis-asszonynak, itt, Párizsban, egy színpadi akadály-verseny mindig nyaktörő vállalkozás. Párizs a maga túlfejlett polgári erkölcsseivel, állandó társadalmi határsértésével a kurtizán-kultusznak, nem vágódik ám rögtön hasra, ha egy „társaságbeli” hölgy színpadra ugrik. Sőt akkor is kételkedik, ha a divatos, okvetlenül bájos, jónevű és érdekes életű hölgy véletlenül nagyon is tehetséges és ez kívül róla. Vannak esetek, elképzelhetőségek, amikor egy előkelő hölgy akár Rachel vagy Duse lehetne: színpadra nem engedi Párizs külön morálja. Nálunk, Magyarországon, Budapesten, ilyen alkalmakkor, még mindig a régi, feudális rend szülte ösztönök dolgoznak az alapjában szervilis lelkű nagy publikumban. „Hadd jöjjön csak a színpadra a nagyságos vagy méltóságos asszony, örömmel, tapssal várjuk: hadd csúfolja meg a familiát.” Párizsban többet jelent a színpad, kevesebbet a „társaság” s mindent a reklám, mely pénzre váltható, tehát másoktól von el pénzt. Uzés hercegnő egy kuzinja akar talán színpadra jönni, Párizsban az az első gondolata, hogy ez az ifjú márkiz több kalandra vágyik, mint amennyit a szalónok adhattak neki. Azután pedig Párizsban minden valami és valamelyes színésznőnek szervezett testőrsége van, sőt spion-gárdája, mint III. Napóleonnak volt. Őnagyságának vagy őméltóságának Budapesten könnyű a dolga: két-három lepacsizott és kitalált történetekkel ellátott újságíró a régi „társaság” s – minden rendben van. Nálunk még lehet a színpad (s talán nekünk van igazunk, odahaza) szép arcú, testű, társadalmilag fölbecsült, de valami okból, sziklán vagy sziklákon hajótörött hölgyek vidám réve. Párizsban elvárják, hogy a színpadra pályázó hölgy, ha akár Bourbon-hercegnő is, csinálja végig egy burzsoa társadalom által parancsolt kálvária minden sorozatos kínszenvedését.

*

Mióta Párizsban vagyok (alig két hete), két „társaságbeli” hölgy tett megint próbát a párizsi színpadon. Neveiket szükségtelen leírni: egyikük: pompás, fiatal úriasszony, elsőrendű teniszező s korcsolya-tündér. Ennek több volt a szerencséje, mint sorstársnőjének, mert már három év óta okos számítással készült – a sikerre. Hiszen a siker nem is más, mint az a másodfokú egyenlet, melyet az ember úgy ad föl, hogy bizonyosan meg fogja oldani, mert meg akarja. A Madame mindenekelőtt férjhezment, mert egy ilyen szolid lépés sok polgári aggodalmat képes már jóelőre elszétozlatni. Ezután nagy szerelemben, példás egyetértésben élt az urával, ami szintén megbabonázóan szokott hatni a francia polgári hipokrizisre. Hát még az intim estélyek, melyek megkaptak minden megkapható újságíró, s melyeken a Madame Szent Antalt el tudta volna csábítani. A Madame előre azt csinálta, amit a Comédie Française minden okos hölgye csinál, mível és céloz. Élete (és ez nagyon fontos) szerelmi arabeszkekkel közben nem volt ám díszítve, mert az ellenkező mód nagy hiba lett volna. Kurtizán, sőt nagy kurtizán lehet min-

denki, a kis divatárus lány, vagy az előkelő grófnő, de ezzel nem szabad a színpadra jogot formálni. Az, aki az élet szép szabadságaira vágyik, s csak a színpad által teljesítheti a vágyát, várjon – ez Párizs burzsoa erkölcsse – mint Krisztus a pusztán. Még az urát, férjét is testvérként kezelje, ha teheti s várjon, várjon, amíg célhoz ér: a színpadra. Ott már több szabad, több lehet; többet néznek csak mulatságosnak, holott piszkos és fájdalmas. Bizony-bizony, ez egy új fejlődési fok, egy új életnéző mód a mai rendben. Talán nemsokára nálunk se lesz másképpen, hiszen húsz-harminc év alatt még az életnéző módok is elkerülnek Magyarországra. Nem olyan gyorsan, mint a gyorsvonatok, az új női kalapok s a szenzációk. De elkerülnek, és jó azt Magyarországon a színpadra, mint utolsó mentsvárra készülő hölgyeknek tudni, hogy mi a mód és divat. Hangsúlyozzuk azonban, hogy a fölszedett férjet nem okvetlenül muszáj a színpadra triumfálóan eljutott hölgynek – eldobni.

Pesti Napló 1909. február 10.

A. E.

185. HOGYAN CSINÁLÓDNAK AZ ESEMÉNYEK?

Párizs, február 10.

[Saját tudósítónktól.] Párizsban meghalt egy nagyon öreg asszony, egy nagyon nemes asszony, egy előkelő matróna, akit a fájdalom tett hosszú-életűvé. Hozzá-tartozói, sőt komoly orvosprofesszorok állítják, hogy 1869-ben már szinte hihetetlen volt, hogy csak három évig is élhessen. Jött a porosz-francia háború, jött Sedan, az asszonynak volt két fia, s mind a kettő elesett a csatatéren. Ősi babona szerint erre meg kellett volna hasadnia a két hadnagyfiát temető, gyöngye anya szívének, de nem ez történt. Könnyes arcát égre emelte, tépett szívet megacélozta, törekeny testét megerősítette ez a szörnyű tragédia. Élt, sírt az emberi kor legvégső határáig az az asszony, akit boldog korában csak így-úgy, mesterségesen tudtak életben tartani a doktorok. Ugye nem nagy, nem is furcsa, nem is szenzációs eset, de itt Párizsban nagyon megnőtt. Arról szeretnék ma írni valamit, hogy csitri dolgok, apró kázusok miért nőnek meg Párizsban? Kurta erre a válasz: mert Párizsban minden eseménynek néhány százezer idegrendszer és fantázia segít – nőni. Nincs esemény és semmit sem ér az esemény, ha nincs hozzá nagy tábor, mely éhesen, gazdagítóan csapjon rá. Mint ahogy Goethe Faustja is halott betűk gyűjteménye, raktára, kriptája volna, ha ezer és ezer hivatásos vagy hívatlan kritikus hozzá nem tette volna a saját lelkét. Elképzelek Debrecenben egy olyan matrónát, mint akiről fönt írtam, s elképzelem, hogy így marad életben, s így hal meg. De kivételes, nagy dolog, hogy ebből nálunk esemény legyen, mert az eseményhez nem esemény kell, de sok-sok érzékeny emberlény, aki ért, lát és fölfúj.

*

Meghal az öreg Coquelin, s egy párizsi lap megkérdez egy tucat híres színészt és színésznőt: mit éreznek. Mindenki pózol, mivel semmi körül sincs annyi póz, mint a legvalóbb valami, a Halál körül. Akad egy asszony, Susanne Després, aki legalább úgy akar pózolni, hogy közönséges ne legyen, mely lehetőségtől ő igazán és becsületesen fél. Tehát az el nem ismert Sarah Bernhardt II. azt válaszolta, hogy őt abszolúte nem érinti a nagy Coq halála. Ez – ismétlem – szintén póz volt, mint akármelyik bömbölő és ruhatépő, gyászos nyilatkozat, de legalább eredeti akart lenni. És szinte úgy tetszik, hogy a francia Ibsen-apostolnőnek a nagy és keserű Suzanne-nak van egy kis igaza, amikor az útjában álló, lelketlen, hagyományos, igazán komédiás ágálás prototípusát, az öreg Coq-ot, így siratja el. De kicsoda esemény lett itt Párizsban ebből a pár, bosszús szavú, talán pózos, de talán jogos nekrológból. Szinte meg merem jósolni hogy Suzanne Després-t ez a nagy fölháborodás, mely kegyeletlen szavai nyomán támadt, hamarabb méltó érvényesüléshez juttatja, mint gyönyörű, nyugtalan színész-zsenije. Ez arra is jó lesz, hogy Suzanne Després ezután még kevésbé akarjon lelkével és zsenijével eseményt csinálni. Az esemény a százezrek produktuma, s ha valaki zsenije

ellenére valaki lesz, ezt annak köszönheti, hogy akarattal vagy akaratlanul botrányt csinált.

*

Hamilcare Cipriani olasz ember, forradalmár, öreg, szegény ember, híres ember. Valamikor majd az okos író sok pénzt fog szerezni, ha ennek az embernek az élettörténetét megírja. Ez a nyugtalan, viharos életű optimista hős, ez a szép, öreg anarchista most örökölt húszezer frankot. Egy idegen asszony hagyta reá végrendeletileg, egy tisztelője, akit a vad Hamilcare talán sohse látott. És ő, Cipriani, nem fogadta el ezt a pénzt, holott szegény ember, s holott elfogadhatta volna például – pártcélokra. Nem, öneki nem kell senki pénze, mikor ő éppen a pénzben látja az emberiség megalázó rabszolgatartóját. Hangsúlyozom, ez a Hamilcare Cipriani egy nagyon-nagyon koldus ember. És itt él, a pénzistenítő, legtipikusabban burzsoa metropolisban, Párizsban. De még így se lett volna esemény a Cipriani esetéből, mert Párizsban élnek ám más furcsa bogarak is. Egyáltalában ez a Párizs, nem hiába régi és konszolidált társadalom fővárosa, gyönyörűen bővelkedik emberekben, akiket mi, a Lajtán túl s a Balkán felé nem értünk meg. Itt élnek sokan eleven tagadások, emberek, akik egy léttel, saját életükkel tiltakoznak a Pénz uralma ellen. Csakhogy esemény mindebből csak akkor lesz, ha az embernek vannak apródjai, akik az ilyen dolgokat elhelyezik – a lapokban.

Pesti Napló 1909. február 14.

Ady Endre

186. LA FEMME FATALE

Párizs, február 15.

[*Saját tudósítónktól.*] Noziére valóban párizsi, elmés ember és újságíró, de higgye el neki, aki akarja, hogy van egy előkelő, külön asszony-típus: *La Femme Fatale*. Így írom én is, három nagy betűvel, mint mai, modern magyar lírikusok szoktuk és sokan még most is – szokják. Az Athénée-színházban Noziére nagy asszony-publikum előtt kedvesen konferált a végzetes, a végzetszerű nőről, de ezzel vége. A fatális nő francia kitalálmány, szellemes babona, nem is új és csak annak az új bizonyosága, hogy a francia lélek mindörökre romantikus marad.

Különben nagyon jó, hálás téma: a vizsgálóbíró most készíti pöriratát a Steinheil-ügyben s Steinheilné érdemén fölül érdekes ma is. Várja egész Párizs, mikor és hogyan lép az esküdtek elé Félix Faure hírhedt szerelmi gyilkosa, aki, ha csakugyan igaz, a férjét és anyját már nem akaratlanul s nem szerelemmel ölte meg. Egyáltalán Párizs szavakat és jelszavakat szeret fölújítani, s az egyik legdivatosabb ige most: a *Femme Fatale*.

Hogy micsoda hazugság Párizsnek és a francia ötlet-piperkőcöknek ez a legújabb hazugság-felöntése, Noziere előadása is bizonyítja. Kiváló francia kollégánk az újságírásban és a jó publikum megszédítésében megteszi első fatális nőnek az emberiség történetében – Évát. Ezzel a súlyos igazsággal megölte azt az egész szellemes hazugságot, amelyből egy konferálásra gyűjtött hálás anyagot. Éva igazán fatális nő a Bibliában, a[z] Madách Az ember tragédiájában, mindenütt, ahol úgy gondoltak reá, mint az Asszonyra. De nem azt jelenti-e ez az Éva bemártása az ügybe, hogy nincsen külön fatális nő-típus, de minden nő – fatális? Lám, egy francia ötletből egy ötletes, de józan megállapítást is milyen nehéz ki-hámozni.

Mégiscsak nagy ember és nagy poéta volt a mi Madách Imrénk, aki röviden és egyszerűen az Asszonyt magát mutatja föl mint fátumot, mint fatalist – a többi nagy emberi fátum mellett. Madách is történelmi nőket keres ki, de tipifikáltabbakat [!], igazabbakat, általánosabbakat. Hiszen Kleopátránál, Delilánál, Saloméánál Borgia Lukrécianál, Báthory Erzsébetnél, George Sand-nál, Vajda János Ginájánál csak élhettek a világon fatálisabb nők is? Éltek is, élnek is, fognak is még élni, nem fogja bejegyezni neveiket Klio, mert nem is győznék. Minden asszony a Fátum asszonya valaki vagy valakik részére, minden asszony a férfi fátuma. Nini, hogy szegényedik, rongyolódik egyre jobban le ez a bizonyos párizsi ötlet: már görögül, magyarul, sőt talán tatárul is megírták: férfi sorsa a nő.

La Femme Fatale, valóban csak számár poéta vagy számító, divatos conférencier mondhat ilyet – ma már. Baudelaire még írhatta volna, Noziére még fölolvashatja, de ma már – hajh-hajh – nagyon megokosodtunk. Még csak nem is az asszonyt tartjuk fátumnak, hanem azt a természeti parancsot, hogy a férfinak *kell* a nő. Szóval – akármit beszélnek a feministák – a nőnek minden értéke és – fatalitása is természetesen a férfiban van. Csakhogy persze így, s ez értelemben aligha lehetne az Athénée vegyes asszonytársasága előtt kellő hatással konferálni.

Steinheilné, ez a bizonyos beteg, hiperhisztériás Steinheilné, miért volna ez fatálisabb nő másnál. Kevesebb szerencsével egy auvergne-i zsákhordó veszi el, akire mos, akinek ő ma is békésen főzne, s aki hálából minden este eldöngetné őnagyságát. Íme, a *La Femme Fatale* népszerű magyarázata, megoldása s tudományos igazsága. És emellett Madame Steinheil nem volna kevésbé fatális nő, mint így, csak éppen Párizs nem ismerné. De istenem, elég az az üdvösséghez, élethez és lényeghez, hogy az embert Párizs vagy Budapest ismeri?

Pesti Napló 1909. február 17.

A. E.

187. JÖNNEK AZ ASSZONYOK

Párizs, február hónap

[*Saját levelezőnkől.*] Az asszonyok, a párizsi asszonyok, a legveszedelmesebbek, ti., akik írnak, nagy dolgot forralnak Párizs és Franciaország számára. Ha Richelieu Akadémiája, sőt a Goncourt-Akadémia is, rideg az asszonyokkal szemben, hát ők csinálnak maguknak egy Akadémiát. Írhatom, állíthatom, hogy értesüléseim nagyon megbízhatóak: Párizsban rövid időn belül megcsinálják a nő-írók Akadémiáját. Micsoda különbség is van a frank-gall-latin-kelta és az angol-szász-ír nők között. Az angol asszony a szavazati jogáért, a parlamentért zilálja, töri, s kacagtatja ki magát, a francia nő Akadémiát akar. Az angol nő rossz regényeket ír, mikor ír, de a pódiumon olyan pompásan hazudik a népnek, mint egy francia férfi-demagóg. A francia nő a csacsogáson fölül még nem vitte, a parlamentet még a karzatról se szereti, de irodalomban, művészetben követeli az egyenjogúságot. És valljuk be, valljam be én is sok joggal, mert például a francia írónők ma határozottan többek, újabbak, jobbak, mint a férfiak. Nekem tetszik ez az arisztokrata feminizmus, a francia nőké, akik legelőször is intellektuális és művészi kultúrában akarnak győzedelmeskedni a férfiak fölött. Talán Marx megfordul a sírjában néhányszor, de ki meri állítani, hogy az angol nők ambíciója: a parlamentbe-jutás emberibb és haladás-szolgálóbb, mint a francia nőké?

*

Csakugyan igazuk lesz azoknak, akik szerint a párizsi nőhöz hasonló már élt valamikor. Régen-régen, a régi görög kultúra leánya volt, Kréta szigetén élt, szeretkezett, művészkedett és filozofált. Nem volt riválisa a férfinak, de sok tekintetben és sok-sok küzdő-téren fölül tudta múlni. A ruhát, az ékszeret, a rózsás hangulatot, a tetszést, nyilván ők is úgy szerették mint a párizsi nő. A csókot is bizonyosan nyíltabban óhajtották, mint a mai északi germán és orosz-szláv feminista nők. De nem bánták azt se, ha szeretkezésük nem meddő, s a gyermeket szerették legalább is úgy, mint akármelyik hiúságukat. Lehet, hogy az északi germán asszony csinálja meg a leendő asszony-típust, de ezek a leendő nők majd könnyezve fognak szobrot emelni a párizsi s a pár ezer évvel még régibb krétai nőnek.

*

Lehetetlen viszont meg nem látni, hogy a nyakunkon ülnek, de nem mint Kleopátra az Antoniusén. Hanem igenis jönnek, jönnek és ha megvannak a maguk speciális asszony-fiziológiai akadályaik, de a mi bajaink is szaporodnak. A férfi-erők kihasználták, a férfi-idegek asszonyosabbak, a férfi-csábok egyre kevésbé csábítók. Egy párizsi asszony-revü nagy-bátrán már most megjósolja, ami kissé meszsze van még: ők lesznek a teremtés urai. Ők, az asszonyok, akik itt így, ott úgy, amott amúgy, de mindenütt ellenünk nyomulnak elő. Húshagyó kedden, holnap, nem csodálkoznám, ha a vásárcsarnoki királynő dísz-hintójáról sajnálva nézne minden férfira. Csak az a mi szerencsénk, férfiaké, hogy a vásárcsarnoki kisasz-

szonyok még sokáig nem érnek el, amihez pár ezer nő már eljutott: a mi megismerésünkhöz.

Pesti Napló 1909. február 25.

A. E.

188. A SZAJNA MELLŐL

Párizs, február 25.

[Saját levelezőnkől.] Adrienne-nek, a takarítónőnek meghalt az ura, s egyetlen fiát, a kilencéves Andrét valahova be kellett dugnia, mint nálunk mondják, a protekció fejlődött, gazdag tolvajnyelvén. Franciaországban kevés a protestáns, de az Adrienne néhai férje véletlenül eretnek kálvinista volt, s kálvinista az André gyerek is. Sikerült a dolog, s egy délután eljött az Adrienne fiáért egy komoly, kedves, szép, tiszta, de kissé nagyképű, nem öreg, kenetes ember. Csoda volt az nekem, amikor egy jó félóráig diskurálva, rágondoltam az eltávozott úrra s azokra, amiket beszéltünk.

Kálvinista vagyok, s a predestináción kívül mit se tartottam meg a vallásomból, de mint életfelfogás, mint lélek-idomító szisztéma ma is erősen érdekel a kálvinizmus. Nos, hebegve, talán minden modern szociológus kacajára ki kell mondanom, hogy a vallás nem tréfa-dolog. Ez a teológiát végzett árvaház-gondnok, ez a francia kálvinista prédikátor nem hasonlított egyetlen francia ismerősömhöz sem. Ellenben ez a Párizs mellett, Neuillyben, pásztorkodó francia úr nekem egy sereg debreceni s erdélyi kálvinista Timotheust juttatott az eszembe. Csak éppen, hogy franciául beszélt, de nem volt francia, s a francia beszédje is valami francia Károli Gáspár-féle nyelv volt. Sokat gondolok e nemes, kenetes, ünnepies gesztusú férfiúra azóta is és az a hitem, hogy Franciaországból sohase lett volna forradalmi ország, ha a hugenották meghódítják.

*

Duncan kisasszony meztelen lábaival, szemrevaló tanítványocskáival s ügyes reklámjaival ez idő szerint Párizs egyik legérdekesebb érdekessége. Csak néha és kevés embernek sikerül, hogy, ha nem Párizsban kezdte a szélhámoskodást vagy becsületes harcát a hírességért, végül Párizsban is diadalra jusson. Wagner Richardtól Straussig és Kubelikig s Dusétól Duncanig mégis sikerült ez aránylag sokaknak. Mivelhogy a világ egy nagy falu; mint banálisan, gyakran, de igazán mondják, s Párizs pláne, különösen félrevezethető, illetve helyrevezethető tipikus, nagy falu.

Duncan kisasszony, ha talán ravasz, számító missz is, de megérdemli, hogy a sok szélhámos híresség mellett ő maga is divatos híresség legyen. Egyébként igazi meglepéssel láttam a Bois-ban saját automobilján kocsikázni már vagy két esetben. Az automobil fényes, elektromos, s Duncan kisasszonynak nincs ilyenkor férfi-útítársa, de mindig egy másik, újra egy másik táncpapnő-jelöltje a kísérő. Szerencsés Vesta-főpapnő ez a Duncan Izidora kisasszony s Párizs ma, ha nem is tud úgy táncolni, mint ő táncol, de úgy táncol, ahogy ő fűtül.

*

Micsoda magyar kolónia van itt Párizsban, el se tudná képzelni a szolid magyar filiszter. Nekem mondta egyszer egy párizsi rendőrbiztos, hogy ők, rendőrök kö-

rülbelül hatezer Párizsban élő magyarról tudnak, de kétezeröttszázzal különösen törődniök kell. Nem, nem, ez nem fajta-gyalázás, minden fajtából a legegztáltabbak, legfurcsábbak kerülnek ki az idegenbe. Nem igaz az, hogy a magyarok csak kompromittálni tudják a magyarságot, ha külföldön vannak. De igaz az, hogy a magyarok egy jó hányada olyan hunn[!] erényekkel akar és tud ragyogni a külföldön, amelyek bosszantóak. Ördögöt, egy csaló amerikai nem kompromittálja egész Amerikát s az angol Angolországot. De most megint egy előkelő klubban baj történt egy magyar úrral, akinek a nevét elhallgatom most. Ez az úr kártyázott, s hibák estek a kártya körül. De ez az úr lehetett volna orosz, lengyel vagy akármilyen más, mint ahogy sokszor volt is. Kártyás magyarok Párizsban, hiszen ez nem is olyan nagy dolog, mikor kártyás magyarok mindenütt találhatnának, ahol magyarok élnek.

Pesti Napló 1909. február 28.

A. E.

189. LEVÉL A RIVIÉRÁRÓL

(Téli Párizsból télbe – Magyarok a Riviérán – A szezon Monte-Carlóban)
Monte-Carlo, március 3.

[*Saját tudósítónktól.*] Párizsban tél van. Párizsban március havában hull a hó, kék arcúak az emberek, s fekete-fehérek az utcák. Párizsból tehát szökni kell, menekülni muszáj, akinek lehet, akinek nincsenek a lábai gályához láncolva. S indul az ember este fél nyolc órakor a Gare de Lyonról a különös, vörös, téli, párizsi ég alól Dél felé. Európa s Amerika pár száz menekültje zsúfolódik össze, s egymást gyűlölvé ki se nézhetnek az éjszakába: fagy-fátyolosak az ablakok. Voltaképpen számárság ez az út, ez a hit, hiszen a lapok tegnap írták, hogy Cannes-ban és vidékén szinte több hó hullott, mint Párizsban.

Mégis Toulont mikor reggel elhagyjuk, beleszalad a vonatunk. egy nem is álmodott, teljes, tökéletes tavaszba. Egy óra hosszáig tart ez a tavasz, virágos barackfák, meggyfák, szilvafák élesítik, tarkítják az olajfa-erdőket. De a vonat majdnem száz kilométeres gyorsasággal száguld itt, s egyszerre csak a nagy fény mellett kezdünk fájni. Nem messziről üdvözölnék bennünket a fehér hegyek, s ahogy Cannes felé közeledünk, egyre télibb és havasabb lesz a világ. Majdnem Monacóban vagyunk már, amikor az aloék, kaktuszok szűzek a zúzmarától s amikor megint azt sejdítjük, amire vágytunk, a tavaszt. Hát hiszen csakugyan tavasz van itt Monte-Carlóban, ahol én, sajnos, csak három-négy napot tavaszolhatok.

*

Óh, a francia Riviéra s valószínűleg az olasz is, egészen Velence már: annyi a magyar, amennyi már sok, okvetlenül többen vagyunk népesség-percenttel, mint akármelyik más náció, német, francia vagy angol. Honnan, miből telik nekünk szegény magyaroknak, erre az áradó, egyre szélesebb, nagyon költséges hivalkodásra? Mégis csak igaz, hogy mi cigány nép vagyunk, akik elmulatjuk ama keresetünket is, amelyet még meg se kerestünk, s talán sohase fogunk megkeresni. Monte-Carlo felé pedig a játék, a vagy-vagy, a hazard, a nyerhető pénz hozza, vonja mindennél erősebben a magyart. Meg aztán úri nép is vagyunk, mivel hogy a cigány-nép úri nép ám, mint azt e kis eset is bizonyítja. Egy gazdag budapesti ifjú megérkezik Monte-Carlóba, s elmondja minden ismerősének, akivel találkozik:

– Ezer koronát szántam a bankra, ezt az ezer koronát elveszítem, de többet egy fillérrel sem.

Az első két napon kedvez neki a szerencse, s ez láthatólag fáj neki, aki az ezer koronáját vesztésre szánta. No de Monte-Carlóban nem nehéz célhoz érni, ha az ember potom ezer koronát akar elveszejteni. Harmadik napon eléri célját a fiatal úr, boldogan újságolja el ezt nekünk, s valóban nem teszi be többé a lábát a bankba. De ez a species ritka madár a magyarok között, sokkal több a desperálók

száma s a nyomorultan letörötteké. Ezekről fáj beszélni, írni, mert sokan vannak, s mert olyiknak-olyiknak a rendőrséggel csinálnánk bajt.

*

A szezon pedig sivárabb, ünnepebb és szárazabb pompájú, mint akármelyik évben. Ostobául kitervelt utcai ünnepek, versenyek, színházi előadások, bálók. Itt énekel most Madame Litvinne, a legjobb Salome s egy nagyon problematikusán kitűnő Wagner-énekesnő. A kikötőkben, Cannes-ben, Nizzában, Monte-Carlóban stb. négy-öt irigyelnivaló, szép yacht. A legnagyobb meleg 12 Celsius künn, s benn a bankban néha a láva melegénél is nagyobb. Szél fúj, mely egy átlagos kvarnerói bőrát megszegyenítené, s emellett elegáns hotelben protekcióval kap az elegáns smokk napi harminc frankért egy szobát. De a Nap, de a fény, a tenger, a messze hegyek, a színek, ezek csodásak. Mindezt azonban csak nagyon bölcs, harmonikus ember tudná nagyon-nagyon érezni és élvezni. Ilyen pedig nagyon kevés van itt közöttünk, s éjfél után, mikor a hotelünkben ledobjuk magunkról a frakkot, egy kis egészséget is levetkezünk magunkról, s öröm helyett fáradtan, bosszúsán káromkodunk egy nagyot.

Pesti Napló 1909. március 7.

A. E.

190. AZ OMNIBUSZ TETEJÉRŐL

(A komprimált élet – A Riviéra és készülő Riviérák – Vendégek a kutyaversenyen – Ünnepek és nevek – Jachtok, szomorúság és morál)

Monte-Carlo, március 15.

[Saját levelezőnkől.] Diogenész óta bölcsek vagy bolondok sokféle páholyból próbálták nézni a világ folyását, az életet, melyet pedig csak élni volna szabad. Dalou, a szobrász, ha ugyan ő mondta, azt mondta, hogy az életet Párizsban az omnibuszok tetejéről, az imperiálról lehet legjobban látni. Én már vagy hat esztendő óta vallom, hogy az ember szálljon be szépen egy Monte-Carlo-i hotelbe december és április között. Nyissa ki a szemét, kóborogjon, lesse meg az embereket, akik itt típusokban jelentkeznek, s az életet, mely utálatosan emberi és komprimált.

Igazán, ember- és élet-stúdium számára sokkal becsesebb vagy nyolc-tíz esztendő óta a Riviéra. Mióta tudniillik egészen elközönségesedett, szinte Abbáziánál s Velencénél is lejjebb szállott. Taormina és Korfu után most már nem csupán Egyiptom vonja el a Riviéráról a ritkán érdekes túlgazdagokat. Amerikának megvan a maga saját Riviérája. Krimben pedig most készül egy kelet-európai Riviéra. Párizsban már majdnem egészen együtt van az a sok millió, mellyel egy részvénytársaság az orosz Riviérát fogja megcsinálni.

Viszont a francia és olasz Riviéra most nagyszerű színpadja csak igazán a mai életkomédiának. Megmaradtak a hercegek, hercegnők is, de szerephez jutottak az isteni demokrácia minden képviselői, a népség, katonaság is. Minap a kutyaversenyen a monacói fejedelem díszpódiumán egy angol királyi hercegnő mellett ott volt Lónyay grófné, Stefánia főhercegnő az urával, Stern bankár, Henry Rothschild, egy pocakos, paraszt monacói államférfiú. Még voltak ott többen is, furcsábbak is, nagyon jól megfértek egymás mellett, s körülöttük vidáman éljenzett, tapsolt a nép az előkelőségeknek s a győztes ebeknek.

Különben ünnep ünnepet ér, az idő, ha hűvös is, de napos, s akik unatkoznak, teszik magukat, hogy jaj beh jól mulatnak. Volt egy virágos kocsi-korzónk, sok lelketlen operaelőadásunk, s tegnapelőtt még bálunk is. Mivel pedig Monte-Carlónak a jövő generációt is nevelnie kell, tegnap nagy jelmezes verseny volt – a gyermekek számára. A nagy hotelekben, Hermitage-ban, Continentalban, Metropole-ban mesés diner-ek s házibálok.

Mindenki itt van, azaz hogy minden mai társadalmi fajta itt van, főképpen itt vannak és sokan vannak azok, akik az étellel hadilábon állanak. Hiszen itt van, majdnem mindig itt van Ill. Napóleón özvegye, Eugenia, az ex-császárné. De a Riviérára, egy csöndes villába szokott leszökni dolgozni Anatole France is, s az öreg Rodin se tudja megállni, hogy le ne nézzen olykor Monte-Carlóba. Annyi itt a nő, a nő-pour-nő, kiket Rodin nagyon kedvel, akiknek mellékesen elég rossz dolguk van, mert sokan vannak, nagy a konkurrencia. Azután hirtelenében még néhány név: Björnson, Marinetti, az olasz poéta, D'Annunzio esküdt ellensége, Daudet

özvegye és még sokan. S ahogy itt volt három év előtt Gapon, a hírhedt pópa, itt lehetne Azev is, talán itt is van, ha csakugyan nem ő vele tettek igazságot a forradalmárok. Hiszen itt mindenki élélhet, s ha Gorkijnak hívják, választ egy szürkébb nevet, s ha például Budapestről Zsalud Edeként menekült, itt, – no nem árulom el milyen névvel vegyülhet el Európa és Amerika legvegyesebb, legjellemzőbb társaságába.

A monacói kikötőben nyolc-tíz drága jacht révedez állandóan. Egyik, egy amerikai nagyon-milliomosé, estétől hajnalig fényesen ki van világítva. Szól olykor a zene is rajta, azaz benne, s elektromos csónakok hozzák-viszik a vendégeket.

Körülbelül ez az omnibusz, melynek emeletéről a mai életet legjobban lehet látni. Gyöngeség, pénz-tirannizmus, kevés kultúra, sok cifraság, betegség, elpuhultság s tiltakozás az ellen a morál ellen, melynek mindez – eredménye. Ez az imperiál, honnan legtöbbet, legjobban lehet látni s hol az ember maga is bölccsé vagy bolonddá lesz a látottaktól.

Pesti Napló 1909. március 19.

A. E.

191. A LEGÉRDEKESEBB MINISZTERELNÖK

Párizs, március 26.

Már atyuskának csúfolják, Caligulának, Szent Györgynek és III. Vilmosnak, tehát nincs remény, hogy mostanában bukják. Ez a Clemenceau, ez az ex-orvos, ex-író, ex-hírlapíró és ex-hazaáruló lefőzte a harmadik köztársaságot. Franciaországban nem szabad, sőt nem illik ilyen sokáig lelegején maradni a hatalomnak. De Clemenceau világléletében illetlen viselkedésű, makacs ember volt, s ma is az. Kemény, ravasz, merész, pózoló, ékes szavú, ötletes, amint s ahol kell. Nem titok, hogy imádja önmagát s az eszét, mellyel túl tud mindig járni a másokén. Miniszter-társai okvetlenül gyűlölik, mert nem becsüli őket semmire, ezért válogatta be őket a kabinetjébe. Egészen úgy bánik velük, mint Szilágyi Dezső bánhatott, ha igaz, Darányi Ignáccal. Nevetve mondja például, sokszor tanúk előtt, Briand-nak vagy valamelyik másik miniszternek:

– Ejnye, ejnye, kár, hogy nincs valamivel több eszed, bár ez esetben nem használhatnálak.

Szabad szájú a parlamentben, a minisztertanácsban, társaságban, mindenütt. Egy csodálni valóval több, hogy nem fordult már ellene az egész világ, s hogy félnek tőle. Egy államférfiú, aki egy ötletért föláldozza a legjobb barátját avagy a legkínálkozóbb sikert, ritka species. Az ilyen emberrel általában könnyen szoktak elbánni, de hát Franciaország nem a szabályok országa. Apró erkölcstelenségek ezreivel köti magához az embereket, terrorral és kedvezéssel. Egész kormányzása, hogy úgy mondjuk, cselekvő lenézése, megvető kicsúfolása a politika mai mivoltának. Szeretnék már ráfogni a szenilizmust, de ez a nem fiatal ember ruganyosabb agyú ember, mint volt fiatal korában.

Nagyszerűen, gyilkosan tud mosolyogni, amikor régi írásaiból vagy beszédeiből a fejére olvasnak. Milyen érthető ez a mosolygás: Clemenceau jobban tudja, mint akármelyik ország politikusa, hogy a kormányférfiak nem azt teszik, amit akarnak, hanem amit kérlelhetetlenül muszáj. Ő egy kicsit békül a papokkal, hízeleg a szocialistáktól félő polgárságnak, de amellet régi, radikális temperamentumát is szabadjára engedi gyakran. Ugyanakkor, amikor zsandáiraival lövet a lázadó szocialistákra, a pecsétőr helyett ő dirigál a bíróságoknak, miként sújtsák az izgató papokat vagy a bőrükbe nem férő royalistákat.

Mondják, hogy igazi francia, s elnéző, gyöngéd, érdek nélkül saját személyén kívül még a nőekkel szemben tud lenni. Pedig a szerelem korát, mely egyébként szabályozhatatlan s nagyon egyéni, alighanem túlhaladta. Ez a nehezen bukó premier különben el van készülve minden parlamenti csatájánál a bukásra, s ez is nagy ereje. Szereti az erőt, a vérbőséget nemzetben, fajban, rendszerben, emberben. Tudvalevő, milyen nagy anglofil Clemenceau, s abból se szokott titot csinálni, hogy ő nagy tisztelettel kedveli Németország temperamentumos császárját. Ő voltaképpen minden kormányzat irányítója, feje, lelke, ő az összessége a Clemenceau-minisztériumnak. Ő csinálja a külügyet, a pénzügyet, ő rendszabá-

lyoz meg harcias tábornokokat s admirálisokat, ő készített új hajókat a tengerészetnek.

Bár határozottan szenvedélyes, publicista természet, de a látása éles. Sőt, előre látása is az, s lehet, hogy az, aki utána kormányelnök lesz, még nem is sejti, hogy az lesz. De Clemenceau olyan kivételes ember, aki ma meg tudná mondani, hogy a Clemenceau-kormány után milyen kormány jön milyen miniszterekkel, egyénisége II-ik Frigyes, XIV-ik Lajost, Thierst, Bismarckot (s hasonló történelmi valaki-ket) juttatja az eszünkbe. Példátlan szerencséje, hogy cselekvő természete, hatalomszeretete s diplomata zsenije mellett nem kellett magából kiirtani a művészt. Ha megbukik, szél meg nem üti, el nem hülyül vagy meg nem hal, irodalmat fog csinálni megint. Klasszikusa nem lesz belőle a francia irodalomnak, de alakja és élete határozottan klasszikus, s kár, hogy ilyen nagy erőnek így kellett s kell fölhasználnia.

Pesti Napló 1909. március 28.

A. E

192. GEISTIGE ELEPHANTIASIS

Der arme Turgenjew geht mir in letzterer Zeit öfter durch den Sinn; derselbe Turgenjew, der seinen eigenen, stummen, starken Glauben nicht anerkennen wollte, als er ihm in Paris von leichtfertigen Lippen entgegenlärnte. Es liegt ein seltsames, trauriges Fatum in diesem Fall und eine Wahrheit, die von Paris bis San Francisco und von San Francisco bis Moskau stets neu und ewig bleibt. Sie ist wertvoller als jener bekannte Satz des Anatole France, dass die Menschen keines einzigen Zeitalters sich über die Grossartigkeit der Dinge im klaren wären, die mit tausend- und zweitausendjähriger Wucht ringsum sie herabsausen. Turgenjew schrak davor zurück, woran er selbst nur im geheimen zu glauben wagte und er warf seinen Glauben fort, da er jetzt nicht mehr der seine, nicht mehr jungfräulich, da er jetzt überhaupt kein rechter Glaube mehr war, den ja immer nur ein einziger allein, für sich besitzen kann. Und dabei traten ihm keine prophetischen Menschen entgegen, sondern geschwätzig von der Manie der Höflichkeiten und der geistvollen Einfälle befallene Franzosen, die ihm mehr als einmal sagten und schrieben:

– Ah, Monsieur Turgenjew, Sie sind ein glücklicher Mensch, denn Ihr Land ist das schöne, das beneidenswerte Land künftiger Offenbarungen das Land der Kraft. Ihr Slaven, Ihr russischen Slaven, Ihr seid die Unverbrauchtheit, die jungfräuliche Inspiration, die neue, werdende Moral, Ihr seid die neue Kunst, der neue Humanismus.

Und der arme Turgenjew musste alles zuhören und glauben, was ihm liebenswürdige französische Leichtfertigkeit in ihrem wie zufälligen Erkennen der Dinge an den Kopf warf, wiewohl er innerlich nicht mehr daran glaubte, so wie er es von anderen hörte. Und doch war dies sein eigener, geheimgehaltener Glaube an das verabscheute und doch geliebte Russland, an jenes Russland, von dem Turgenjew nur im Spiegel der Seinestadt und seiner Träume zu Zeiten etwas erblickte. Die Töchter dieses Russlands waren zarte, weisse, rätselhafte, wunderbare Jungfrauen, die nie und nirgend gelebt hatten, seine Muschiks glichen etwa den ungarischen Bauern im „Falu rossza“. Und die modernsten, wie die edelsten Geister Paris' ermunterten Turgenjew immer wieder. Er aber glaubte weder den modernen, noch denen, die mehr waren als modern, bloss weil sie seinen eigenen Glauben aus seinem Versteck gescheucht hatten.

Und wengleich die seelenlosen Prophezeiungen, wie sie damals von blasierten französischen Lippen erklangen, auch nicht zur Wahrheit wurden – Turgenjew entweihem Traum ward dennoch Erfüllung: Russlands intellektuelles Leben und seine Kultur gingen einem Aufschwung entgegen, der auch den armen Turgenjew verblüffen müsste, wenn er auferstünde.

*

Wir, die Söhne des kleinen Ungarn werden ähnlicher Aneiferung nirgend teilhaftig, weder in Paris, noch sonst irgendwo; wir müssen auch jenen Glauben

aus eigenem beschaffen, den wir später selbst fortwerfen. Wir müssen ganz allein für jenes notwendigste, menschlichste Gericht unseres seelischen Menus, für jenes grüne, eisenhaltige Gemüse, das – Optimismus heisst, Sorge tragen. Wir müssen erst daran glauben, dass es Hoffnungs-Arkana gebe, müssen dann in Verzweiflung fallen und dann – im geheimen – doch wieder glauben.

Das jetzt so vielgeschmähte Wort vom „neuen Ungarn“ – unsere ungläubige Frömmigkeit und Arznei –, es entsprang solch tragikomischem, seelischem Müssen. Mehr als je drückt, peinigt, tötet uns das immer stärker modernde alte Ungarn und es ist nicht verwunderlich, wenn die nicht allzu zahlreiche Elite dieses Landes mit der Skepsis Turgenjews einen Glauben sucht. Die ungarische Psyche ist lässiger, träger als die slavische und von ihren einstigen östlichen Streifungen hatte ihr immer noch etwas von jenem türkischen „Kejf“¹ an, das schlimmer ist, als das slavische „Kejf“.

Und doch, dieser ungläubige Glaube, der heimatloser ist als jener Turgenjews es war er ist da; er ist nicht nur vorhanden, er wirbt heute bereits in Ungarn Krieg und Leben. Jeder, der da will, und auch der, der voll tobender Wut nicht will, sieht längst diese ganz beispiellos heftige Revolution der ungarischen Seele. Fast ist diese Heftigkeit schon katastrophal; mit einem bis zum Selbstmord gehenden Trotz wird jedem sozialen, ethnografischen und wirtschaftlichen Widerstand der Handschuh hingeworfen.

In der ersten Phalanx dieser heiligen und seltsamen Revolution stehen natürlich die Literatur, die „schöne Literatur“ ganz besonders, die Künste und ganz voran die Lyrik. Diese Erscheinung ist es, die dem Kampfe ihren besonderen, vorhin kurz umrissenen Charakter gibt. Überall, wo es noch keine tiefe, wurzelfeste, intellektuelle Kultur gibt, wo aber der Wunsch, die fieberhafte Sehnsucht nach solcher vorhanden ist, wo die starren Bas teien uralter Institutionen spöttisch auf die Anstürmenden herabgähnen, dort spielt die Lyrik eine unbändige Rolle.

Vorläufig gibt es weder Sieger noch Besiegte und in beiden Lagern verbergen die Verwundeten ihre Wunden. Doch eines ist nicht fortzuleugnen: die mächtige Unruhe. Und ebenso unleugbar ist es, dass die von Paris, Berlin ein wenig auch von Wien erzogenen und ermunterten ungarischen Intellektuels ein wenig übertrieben. Alle wir ungarischen Neuerer übertrieben die schöne Sünde und wir alle sind schuldig. Doch unsere Sünde war nicht nur schön, sie war auch segenvoll.

*

Man könnte die ganz unproportionierte seelische Gährung im heutigen Ungarn mit dem unersättlichen Kulturdurst seiner Jugend, der von Skepsis durchsetzten grossen Gläubigkeit geistige Elephantiasis benennen. Alles ist gegen uns: was irgend eine Institution heisst, wer immer eine Notabilität ist, jedes auf Traditionen

¹ „Kejf“: Der türkische Ausdruck für „dolce far niente“.

ruhende Machtinteresse, jede amtliche Persönlichkeit, alles und alle nehmen eine andere Richtung als die verbitterten, kampffrohen Jungen des neuen Ungarn, seine Schriftsteller, Poeten, Künstler, Soziologen und seine sporadischen bürgerlichen Revolutionäre. Jene Probleme, die der glücklichere Westen längst für sich löste, und jene, mit denen man auch dort jetzt erst zu ringen beginnt ballen sich hier in einem mächtigen Tohuwabohu zusammen. Und hinter diesem theatralisch anmutenden, doch blutigen Kampfe sitzen in geruhsamer Sicherheit die glücklichen Professoren, deren Gehirn nicht einmal von gestern oder vorgestern, sondern fast schon prähistorisch ist.

Wäre man nicht mit seiner ganzen Seele, seiner Person so stark beteiligt – es wäre amüsant, diese Komödie von weitem, als fremder Spektator zu betrachten. Über den Wassern aber schwebt – um in der Sprache der Bibel zu reden – die nicht mehr patriarchalische, sondern asiatisch zu nennende Kulturscheu. Und man darf sich bei der verhängnisvollen politischen und sozialen Konstruktion Ungarns nicht darüber wundern, wenn sich seine Verteidigungstruppen aus so sehr verschiedenartigen Helden rekrutieren. Pseudonationale Wissenschaft, akademischer Starrsinn, Anekdotenliteratur, Csárdáspoesie, Feudalismus, Geldsackhochmut, Literatur- und Pressegeschäfte, Christen, Juden, Heiden – alle gehen sie auf das junge Ungarn los. Ihre Kerntuppen sind die unglücklichen kulturlosen, verdummtten Millionen, ihre Kraft die Hunderttausende, von der Macht abhängigen Halbtelligenzen.

Im Komitat Bihar, dessen Hauptstadt Nagyvárad ist, leben viele tausende erwachsener Menschen, die den Wert der kursierenden Geldmünzen nicht kennen. Und dasselbe Land besitzt Roland Eötvöse, Julius Piklers und eine junge Garde, die selbst den Kulturresultaten der fortgeschrittensten Länder geringschätzig gegenübersteht.

*

All dies vermag der Verfasser dieser Zeilen ruhig und ein wenig reumütig niederzuschreiben; sein Name ist, ganz gegen seinen Wunsch, bei einigen Truppen des offensiven Lagers zur Kampfdevise geworden. Dieser grosse und so ungewollte Ruhm hat ihm weit mehr Hass als Anerkennung gezeitigt und dies allein versöhnt ihn und gibt ihm die Kraft der Unparteilichkeit. So vermag er festzustellen, dass dieses »Vielwollen«, diese mit der ursprünglichen Natur des Ungarn im Widerspruch stehende Revolution der Geister nicht normal ist. Sie ist auch dann geistige Elephantiasis, wenn sich hier Turgenjews Fall wiederholen sollte. Eitel, empfindlich und mit vom Opiate der Verzweiflung geschwächter Sehkraft sehen wir vor Bäumen den Wald nicht.

Wir haben keine eigene Wahrheit, sondern nur jene unserer Situation. Einer Situation, die die Bewohner des Landes an der mittleren Donau allen Prüfungen guter und schlechter Strömungen am härtesten aussetzt. Hier in Ungarn haben tausendjährige und noch heute schillernde, noch heute herrschende Sünden das Anbrechen westeuropäischen Kulturlebens vereitelt. Ein unverdient oft genannter

Kämpfer des hoffnungslosen Kampfes gibt dies zu – indem er sich mit diesem Geständnis den neuen Herrenlaunen des starken Feindes ausliefert. Ich wollte, ich täuschte mich nur halb so sehr, als Turgenjew, der das nicht glauben wollte, was doch sein innerer Glaube war.

Paris, Ende März

Pester Loyd, 1909. április 11.

Endre Ady

193. VADAK, TÖRPÉK, MAJMOK

Párizs, április 13.

[*Saját levelezőnkől.*] Voltak Európának és a mai civilizációnak cifra korszakai, hősiesek, ostobák, gyászosak és komikusak, de cifrább korszak még nem volt a mainál. A keresztes hadjáratoktól a francia forradalomig, Vald Pétertől Marxig, Pádúai szent Antaltól Nietzschéig sokféle görcs állott már belénk. Volt düh-korszakunk, hit-korszakunk, álom-korszakunk, könny-korszakunk, de utálni még sohse utáltuk kifejezetten, hangosan magunkat. Most itt tartunk, az undornál. Párizsban, Budapesten, New Yorkban, Tabrizban, a mai civilizáció *homo sapien-*se megutálta önmagát.

Nem tréfa ez, nem a megvénhedt, a sok kultúrától megzápult polgári társadalom csődje, mint sokan állítják. Nem is a Szokratészek vagy a hordóbölcsek, nem a Diogenészek arisztokratikus különcsége, de általános undor, mivel hát demokráciában élünk. Elérkezett a tömegekig a nagy magános Emberek embergyűlülete, s ha a tömeg nem is hallott még Nietzschéről, de Nietzschét követi. Nem véletlen dolog az, hanem olyan okvetlen, mint egy lángész megjelenése, hogy most Párizsban az emberek önmegvetősdit játszanak. Íme, az új humanizmus, a szociális lény kultusza, az ember-pártolás dicsekvő érdemének – másik oldala. Párizs mindenféle népe odacsődül, ahol megcsúfolva látja a híres, büszke, telhetetlen embert, saját fajtáját.

*

A Clichy-bulváron az afrikai oázisok fekete vadembereit mutogatnák, degenerált, vagy még ezután civilizálódó embertestvéreinket. S az embereket nagyon helyes ösztönnel sokkal jobban érdekli ez a fekete község mint egyik lap körkérdése, hogy melyik a legjobb francia vers. A Jardin d'Acclimat[at]ion-ban kétszáz törpe embert mutogatnak, kikről impresszáriójuk azt állítja, hogy németek. Párizs per sze már csak azért is elmegy, hogy nyolcvan centimétereseknek lássa a pomerániai óriások népét. Ám ez a liliputi ország, embereivel, azaz emberkéivel, produkcióival nem egészen német. Megállottam egy kis, öreg uracska előtt, aki alig volt nagyobb, mint egy szegfűszál, s elszóltam magam hangosan:

– Szegény kicsi ember, kicsi a feje, a szíve, mindene, s mégis milyen öreg.

– Bizony öreg – sóhajtotta vissza idegen kiejtéssel, papagáj-hangon, de magyarul az én öreg uracskám.

Magyar törpe, negyvenesztendő lesz. Nagyváradról való, s két törpe testvérével együtt itt van. Milyen furcsák, érthetetlenek, megmagyarázhatatlanok: egy pici véletlen, s nem lennének gnómok. Vannak közöttük házastársak, de gyermekük nem lesz, magvuk szakad, mint a vén családok sarjának vagy a zseninek.

Az Olympiában pedig Monsieur et Madame X., két bölcs csimpánz, két szegény csoda-majom issza a pezsgőt. Automobiloznak, pezsgőznek, csinosan, ízlésesen eszik a halat, bicikliznek, és tele vannak ambícióval. Ha egy-egy mutatójuk

nem kap elég tapsot, dühöngenek, akárcsak a Comédie– vagy Nemzeti Színház valamelyik örökös tagja. Mindenesetre enni szebben tudnak, mint sok demokrata kör bankettjén. Okosabbak, mint Consul I. és Consul II., híres csimpánz-elődjeik, ezek a majomsztárok.

*

És Párizs tapsol Afrika vadjainak, a törpéknek, a majmoknak, kik intelligensebbek sok bretagne-i halásznál s egy bihari pakulárnál. Tapsol, miként tapsolni szokott a csoda-gyermekeknek, a pipázó fókáknak, a gyilkost-felhajtó rendőr-kutyáknak. A tömegek öntudatlanul eljutottak Nietzscheig, s gyönyörködnek az emberi fajzat megcsúfolásában. Aiszoposz La Fontaine Kipling, előttük és utánuk mindenki elbújhat e nagyszerű gyászosságában is nagyszerű szimptoma előtt. Ez a csömör, ez a szíves hajlandóság a vad-emberek, ember-torzok és emberkedő állatok iránt olyan sokat jelent, hogy le sem meri írni az ember. Egy Stirmerbe öntött Maeterlinck talán el merné mondani szépen és tudományosan egyszerre, mit jelent az, mikor a homo sapiens így mulat? Mit jelent az, mikor vadembereken szörnyszülöttökön, majmokon és reporter-kutyákon keresztül nézzük le magunkat?

Minden nagy, fájdalmas emberi gondolatnál Shakespeare égháborús szótárából kell kérni szavakat. Nagyon szerencsétlen lehet a mai ember, ha már nem büszke arra, hogy – ember.

Pesti Napló 1909. április 18.

A. E.

194. NEM LESZ FORRADALOM

Párizs, április 24.

[*Saját levelezőnkől.*] Persze, hogy Németország nagy és kis nacionalista lapjai látják már a rothadt Franciaország forradalmi elpusztulását. Látszólag nem is rossz próféták ezek a lapok s örvendező tudósítók, akik mindazonáltal vígan élnek Párizsban. Bizony-bizony itt bajok vannak, s nem hiába mondta, ha mondta, a minap Clemenceau miniszterelnök:

– Szeretnék már megbukni, hogy megírhassam az emlékirataimat, melyeket nem tesz az ablakába a demokrácia.

Lehet, hogy csak ráfogták Clemenceau-ra ezt a semmiképpen sem előkelő, bár Clemenceau-hoz illő elszólást. Nem a demokrácia csinálta a bajt, ezt Clemenceau-nak illenék, illik legjobban tudnia. Egy okos francia publicista már hetven évvel ezelőtt megírta, hogy Franciaország sohase őszintén az, ami. Mikor egész Franciaország köztársasági, jön egy ügyes úr, s mindenható császárrá koronáztatja magát. És mikor országot adna Franciaország egy keménykezü monarcháért, mint III. Richárd egy lóért, kikiáltják a republikát.

Ez a hazugság, ez a kettős hazugság bosszulta meg magát Franciaországban minden új régime-nél. Ez a harmadik köztársaság annyira nem köztársaság, mint I. Napóleon konzulása alatt nem volt az. Csoda-e, ha egyformán utálják a royalisták, napóleonisták és – forradalmi szocialisták? Császár vagy király helyett fejedelmévé az ostoba, gőgös és Franciaországban rest pénzt, a Pénzt koronázta a harmadik köztársaság!

Mindent a Pénz csinál: minisztereket, hivatalokat, értelmi vagy érzelmi mozgalmakat egyaránt. Köztársasági elnök lehet itt csupán az ember pénz nélkül, mert ti. a köztársasági elnök nem számít.

Azután a tömegek kedvére és megszedítésére van az ováció és a prehisztorikus radikalizmus. Mikor minden kötél szakad, minden nepotizmus kiderülőben, minden panama bűzleni kezd, jön a papüldözés. Hiszen rendben van, Rómával, az Egyházzal s a papokkal le kellett végre számolni, de ez csak nem üdve egy nemzet-társadalomnak? Mindenrendű alkalmazottjait Európában és Amerikában Franciaország fizeti a legrosszabbul. A lelki és közgazdasági kontrasztok itt beszélnek legélesebben, lármásabban, mint az Unióban, ahol nomád indiánok, gyűlevész iparlovagok, trösztfejedelmek s nagy intellektuelek élnek együtt.

DE mégse lesz forradalom, még akkor se, ha Clemenceau maga hirdetné, hogy forradalom lesz. Minden megérett itt egy a XVI. Lajost lenyakazó forradalomnál is rettenetesebb forradalomra. De forradalom mégsem lesz mostanában, akárhogy jósolgatják a német nacionalista lapok.

Franciország ugyan meglepte a XVIII-ik század végén önmagát és a világot egy nagy forradalommal. Ezt nem fogja azonban még egyszer megcsinálni, egyszerűen azért, mert a postakocsi helyett gyorsvonatok vannak ma, s még a dróttalan

távírókat is kitalálták. Holnap pedig már komoly kormányozható léghajók szelnek a levegőt, s a nemzetek életösztöne erősebb, mint valaha.

Ha Németország nem szaporodna, nem feketedne, nem fegyverkezne, talán Franciaország megcsinálná az új, nagy forradalmat. De egyedül áll, kissé romlottan, megfogyottan és pénzére nagyon vigyázva a mai nemzetek között. Van már minisztere, ki a vagyontalanok részesedési jogát hirdeti a tőke és a munka együttes gyümölcséből, de az új Franciaországhoz hiányzik – egy más Európa. Egy más Európa, germán-szláv, barbár probléma, keleti kérdés, nemzetiségi vágyak nélkül! Egy más Európa, ahol már összegyűlt legalábbis annyi vagyon, mint Franciaországban. Egy más Európa, ahol a kultúra már olyan sok, hogy sokallva más kultúrákat akarnak a helyébe.

Európa (most már Amerika, Ázsia, sőt Afrika is) kényszeríti Franciaországot, hogy ne lovagolja el magát.

Tehát egyelőre nem lesz itt forradalom, s nem születik meg a kommunista állam. Szaporítják a rendőrséget, gazdagítják a militarizmust, korrigálják a tengerészetet. Az azután más kérdés, hogy a köztársaság hosszú életű lesz-e, vagy jön helyébe egy – koronás köztársaság.

Európa nyugodt lehet: Franciaországban úr a Pénz, s ez az úr sokkal konzervatívabb, mint egy Habsburg-császár-király.

Pesti Napló 1908. április 28.

A. E.

195. A NAGY VÉLETLEN

(*Ritoók Emma új regénye. Budapest, 1909. 2 kötet*)

A nagy Véletlent nyugodtan lehetne *A nagy Törvénynek* is nevezni, de így megkapóbb, babonásabbul félelmes és sokkal asszonyosabb. Szabad-e Ritoók Emma könyve után a kegyetlen franciának azt a megállapítását idézni, hogy a regény a középszerűségek legjobb búvóhelye? Ezen már valami hat hét óta töröm a fejem, de se a fejem, se az ösztöneim nem akarnak belemenni Ritoók Emma ilyen lesajnálásába. Mióta az Új Idők megkoszorúzta Ritoók Emmának egy nagyon naiv, gyöngye céltalan regényét, bizonyára sok mindent megbánt Ritoók Emma. Legelőször is megbánta, hogy elhagyta az ő orosz és skandináv írásműterei fagyasztó, de nagyszerű művészi komolyságát. Nem volt nehéz a penitencia, mert Ritoók Emma északi lelkű, komoly, nem alkuvó s nem egykönnyen ellágyuló ember. Megható az, hogy miként vigyáz önmagára, tollára, téma-nemző emlékeire, demonstrálandó igazaira, egész írására. Más ok, más ügy, más dolog, hogy ez a regény mégis csak asszonyos regény, ha olyan komoly ember írta is legyen, mint Ritoók Emma.

A nagy Véletlen egy nagyon-nagyon komoly és mégis érzékeny és finom entellektüelnek lelki útínaplója. Utínapló egyébként is, Berlin és Párizs nagy csodái kiáltoznak ki belőle, s annak a furcsa, talajtalan, szép és vegyes internacionális diákművész-apostol seregnek különös élete, mely Párizsba vagy újabban Berlinbe verődik össze. Ezekkel a különös emberekkel néhány társadalom önkéntes vagy muszáj száműzöttjével sokat lehetett együtt Ritoók Emma. Szereti őket, s ő azt hiszi, hogy meg is látta őket, bőrük alatt, egészen, veséjükig, nyugtalan vérük utolsó csöppjéig. Nem látta meg, de mindegy, s én – újra mondom – lelki utasítót, megfigyelésekből, szomorúságokból, lírából és bölcselkedésekből összehorgolt könyvet látok e könyvben.

Az a nagy Véletlen, melyet csakugyan meg lehetne tenni egy modern regény legfőbb hősének, mint a Végzetet a régi tragédiákban, nagyon is véletlen, ügyetlen és sápadt a Ritoók Emma regényében. Ezért írtam mindjárt legelől, hogy ez a nagy Véletlen csak véletlenül Véletlen, mert Ritoók Emma akarata ellenére törvénynek, Törvénynek látszik éppen e könyvből is.

Nem véletlenül születünk olyanoknak, amilyenek vagyunk, s nem véletlen, hogy sokan föllázadunk, s nem megyünk együtt az élet türelmes leélőivel. Nem véletlen, hogy azokat öleljük, akiket ölelünk, s csak a régibb romantika költői hitették el velünk, hogy sokszor számárul elhaladunk a boldogságunk mellett, holott csak a kezünket kellene utána kinyújtani. *A nagy Véletlen* nevezhető *A nagy Törvénynek* is, hiszen a név, az elnevezés olyan semmi, mint az álom, azaz sokkal semmibb. De így, mint Ritoók Emma hiszi, nincs élet, nincs ritmus, nincs szabály, ti. szabály, melynek első pontja a szabálytalanság volna.

Sokat nem tudunk még, és sok mindent meg fognak tudni magyarázni, akik majd utánunk jönnek. De máris sejtjük, hogy minden tudatos, ami csak emberrel törté-

nik és történhetik, Ritoók Emmának meg kellett szeretnie az északi írókat, meg kellett nyernie az Új Idők regénypályadíját, s az se véletlen, hogy megírta *A nagy Véletlent*.

Frissek, őszi harmatosak, egy kicsit bánatosak, majdnem versek Ritoók Emma némely visszaemlékezései: ezek a könyv legnagyobb értékei. Egy képnek, egy szobornak, egy mélységes hangulatú estének, egy holdvilágos tavaszi éjnek a Monceau-park Maupassant-szobra előtt, egy olvasmánynak, egy talányos, érdekes, utunkba került emberlénynek az emlékéhez sokszor közelebb van a szívünk, mint a művészi alkotáshoz, melyet nemzünk vagy szülünk, vagy a hús-vér gyermekünkhöz.

De asszonyos könyv – mondom –, s erről kötelességem tehát még bizonyítani próbálóan szólni. Naiv, amit az orosz forradalmár ifjak, leányok életéről mond, naiv, helytelen, ha kedves is. Annyi saját egyéniségű ember, mint amennyi a Ritoók Emma könyvében összetalálkozik, egy Barnumnál is sok volna, egy olyan Barnumnál, aki kivételes pszichéket gyűjt. Legbecézettebb hősnője, egy művészlelkű, de a divattal is törődő, szabad, elegánsan lázadó, szép magyar nő – nincs. Ezt a fajtát nem szülhette meg ez a fajtákat variálni csak roppant kevésbé képes magyar társadalom. A művészetéről, egyéni életről, társadalommegváltásról, feminizmusról adott ítéletek szintén naivak. És nagyon sokat akar ebben a mozaikos könyvben elintézni Ritoók Emma, ez is baj. Amilyen fölségesen szomorúan állítja be azt a nem is új igazságot, hogy a csúnya és okos nő nemeken kívül áll. Oh, igen, a csúnya, okos, mély érzésű asszonynak hiába énekelt Petrarca, hiába csillog reá Milo Vénusza, s hiába a legszebb Apolló.

Valami még: irodalmi utánmenés az után az igazság után, hogy az asszonynak a gyermek a minden. Több mint a társadalom, szülők, konvenció, férfiú, több, mint az élet. S a gyermeket se a Véletlen nyújtja, s elképzelek csodálatos remekművet, mely az abszolút meddségben egy emberág legmagasabb dicsőségét látja. Hiszen nem az a fő, hogy nekünk legyen gyermekünk, de hogy legyen gyermek, lehető átvevője a mi lelkeink örökségének.

Csipkét szőni asszonytudomány, s régi, drága csipkék szépségéből mit sem von le, hogy összevisszák és aránytalanok ábradarabjaikban. A Ritoók Emma könyve ilyen csipkekendő, egy szál se rossz csupán az ábrák, a darabok, a részek össze nem illők, aránytalanok. De íme a fő-fő érdem: ezt az úgynevezett regényt egy magyar művészlelkű entellektüel írja. Újabb típus, nekünk kedvesebb, mint *A nagy Véletlen* akármelyik nője. Ez után a könyv után okvetlenül egy még szebb, igazabb és művészibb Ritoók-könyvnek kell jönnie. És Ritoók Emma is, aki ma már komoly, nemes, elsőrendű ember lesz még emberibb is, egészen kirántja magát a magyar úri ideológiából, s lesz, amit a nagy Törvény úgyis akar: példaadó, szabad, próféta, magyar asszonyember.

HSz 1909. április

a. e.

196. TÁRLATOK, HECCEK, DIVATOK

Párizs, április 25.

(Saját tudósítónktól.) Egy-egy Szalon micsoda várt, nagy, micsoda úri esemény volt még például III. Napóleon korában. Hhja, Sedannal és a császársággal együtt halt meg Franciaország polgárságának daliás korszaka. Akkor, régen, még a forradalmárok se voltak olyan hétköznapiak, érdektelenek, mint ma. Véres tollal olyan márkik írták a forradalmi újság-cikkeket, kik eltagadták hiteles rangjukat. A bombákat pedig egészen a Commune-ig legalábbis grófok dobták fehér kesztyűs markokkal.

Nem, ezeket nem egy „laudator temporis acti” írja, de egy kénytelen látója a valóságoknak. Minden gyönyörű dolog, ami Párizsból új Athént akar csinálni, csődöt mondott. Minden gyönyörű, emberi dolog, melyet a diadalmas polgári demokrácia alkotott Franciaországban, bomlik. Ami ifjúságnak indult, abból hamaros öregség lett, s ami forradalomnak, abból – új akadémia. A két nagy tavaszi Szalon közül ezúttal is a fiatal s valamikor forradalmi Société Nationale nyílt meg előbb.

Ezt már így csinálják: lehetőleg még be kell érni a független piktorok tavaszi kiállításával. Nos: hat év óta évről-évre biztosabban látom, hogy nemcsak a tegnapelőtti, de a tegnapi forradalom is megvénül és hasat ereszt. A Nationale már hat, sőt tíz évvel ezelőtt hozzáöregedett az Artistes Français-hoz és most megöregedtek a „függetlenek” is. Nagy baj az, mikor az ember divatba jön, szomorú verseket lehetne erről írni, hagyjuk. Végül, sajnos, mindenki divatba jön, s divatba jöttek az idénre a Salon des Indépendents vadjai is.

Pedig ez évben még helyet is nehezen kaptak ezek a rakoncátlan el nem ismeretek. Végül államilag helyhez, helyiséghez juttatták őket, s egykor legátkozottabb vezéreiket dicsérve dicsérik a legtanáríbb kritikusok. Íme, még a dicsőségnek sincs maradandósága, melyet a világ nem akar elismerni.

A Grand Palais-ban, az avenue d’Antin oldalán van, mint rendesen, a Nationale. Semmi különös, államilag megrendelt alkotások, ügyes stréberek ügyes művei, régi arrivék biztos ön-isméltései, s a bejáratnál, a földszinten, külön a hagyományos Rodin-szobor. Az öreg mester ezúttal egy női mellszobrot állított ki, nem nagy dolog, de érdekes. Az az érdekes benne, hogy ezért a kis mellszoborért, ha igaz az „on dit”, százezer frankot fizettek. Ábrázolja pedig e kis mellszobor a leggazdagabb oroszországi kaviárkereskedőnek, Eliseieff úrnak a feleségét. Beszéli, hogy Rodin, midőn Madame Eliseieffet meglátogatta, azért kért százezer frankot, hogy a nő megijedjen. Az orosz sokmilliomos felesége nem ijedős természetű, s a szobrot meg kellett csinálni.

(Ez az Eliseieff különben, mikor Monte-Carlóban lent jártam, csinált egy úri, jó viccet. Banketten ünnepeltette magát a Hôtel de Paris dísz-ebédlőjében egy galambblövő délután után. S mikor az ünnepi tóosztot mondták, hirtelen a nagy asztal közepéről egy virágcsokorból hitelesen eleven, fehér galamb röpült föl. A követ-

kező pillanatban valaki pisztollyal lőtt, s a galamb véresen lehullott az urak és a lelkes éljenek közé.)

Párizs megvénült, Párizs készül valamire s közben még művészileg se csinál semmit. Csak tárlatot, ostoba divatot, pletykát, heccet s multságot a milliomos tékozlók számára. Az elismert festők, szobrászok s mások legalábbis pápai grófok s az „el nem ismertek” legalábbis pápai grófok lesznek.

Pesti Napló 1909. május 1.

Ady Endre

197. AMIRŐL PÁRIZS BESZÉL

(A Sardou hagyatéka – Csoda-gyermekek a színházban – A nő-írók ellen.)

Párizs, május 4.

[*Saját tudósítónktól.*] A Sardou-hagyatékot árulták, adogatták pár napig Georges Petit-nél, s ott volt a vásáron egész Párizs és környéke. Amerika és London érteendő elsősorban a környék alatt, ők voltak ott sokan, londoniak és yankee-k. Nagy gyűjtő volt a néhai, zseniális dráma-gyáros, s bizonyísten még igazi műtárgyak is maradtak utána. Hiszen még amerikai milliárdossal is megtörténik, hogy véletlenül műkincseket szerez az ezreire. Mint ahogy viszont egy Szilágyi Dezső, ilyen hatalmas, szép valaki is csak értéktelenségeket szerzett megspórolt, drága pénzen. Műkincseket gyűjteni: ehhez külön lelki kiválóság, mondhatnók külön géniusz kell. A gyűjtő poétája legyen a műtárgy-gyűjtésnek, próféta, vátesz, mint egy igazi költő. Névtelen, szürke, kicsi uzsorások vannak itt Párizsban, kik félszázévi pénzért, mint Sardou, tízszer többet és jobbat halmoztak össze. De a Sardou-vásár mégis nagy sikerű volt, mert jól reklámozták s mert hiú, pénzes emberek hozzáfizették az árakhoz a Sardou-név divatos becsértékét is. Majd vajon, ha a külvárosi színházakba szorulnak a Sardou-drámák, mi lesz a Sardou-műtárgyakkal? Nagy részük devalválódik, egy-két darab Sardou-t feledve is megdőlt értékben. És a Sardou-gyűjtemény szertehordott darabjai sem fogják megőrizni a Sardou nevét.

*

Párizsban, mint Budapesten, mint akárhol a világon, szaporodnak a csoda-gyermekek. Idegéletünk, a család bomlása, a technika hódítása, mind-mind közrejátszanak, hogy gyermekeink öregeknek szülessenek. Egy kicsit formáljuk át a Wilde-aforizmát: nemsokára már csak az aggok között találunk egy-két gyermeket. No és a színpad, ez a mindent fölfaló szörnyeteg, miként fogyasztja a mi kicsi, szomorú zseniinket. Párizsban most majdnem mindegyik színházban csoda-gyermekek csodájára csődül az egész világ. A Réjane-színházban a kis Monna Goudré játssza Walewszka asszony fiának a szerepét. Az Odéonban a kis Anna a primadonna s – ez érdekes – ő is fiú-szerepet játszik. Az Antoine-színházban hasonlóképpen a csöppnyi Ardnini az ünnepelt. Az Ambigu-ben három gyermek is játszik, a Renaissance-ban kettő, a Cluny-ben is van gyermekszíniész s még máshol is. Vegyék át már a gyermekek egészen a mi szerepeinket, a felnőttek úgyis mintha unni kezdenék a modern élet-komédiát.

*

George Sand-t nagyon csúnya névvel illette Nietzsche, s azóta minden férfi-író Nietzschének érzi magát, ha asszony-kollégáiról van szó. Magyarországon ez friss, új közgazdasági probléma, a nő-írók dolga, Franciaországban majdnem

százesztendő. Párizsban egy pompás, de gonoszul goromba kritika most megint fölújította a régi kérdést. Nagyon megsokasodtak az asszony-írók, többnyire ügyesek a nyomorultak, és élni, megélni különben is olyan nehéz. A francia írók jó része Weiningerrel tart: zsidó és asszony ne írjon, mert nincs joga hozzá. Azaz hogy a zsidó s az asszony úgyse lehet igazán nagy író – mondják ők. Ők sem azok, de náluk megvan legalább a lehetőség – ezt azonban már nem mondják ki. Hát se Franciaországban, se Magyarországon, se sehol nem lehet már megszorítani az irodalmi némbert. Zsenik – igaz – nemigen találtnak köztük, de van-e momentán szükség akármilyen zsenire? A zseni egy anakron szükség, baleset a saját kora és önmaga számára, futóbolondja a jelennek. Az asszony-nép nagy erejét, félelmetes erejét bizonyítja, hogy a jelennek dolgozik, tud dolgozni – irodalomban is. Néha kissé tisztességtelen versenyt csinál az asszony-kolléga, de éppen csak az irodalomban legyen kötelező a tisztességes verseny?

Pesti Napló 1909. május 5.

Ady Endre

198. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL

Párizs, május 7.

I.

III. Napóleon és a magyarok

[Saját tudósítónktól.] Íme: III. Napóleon egykori hadügyminisztere csak most, negyven év múlva árulja el emlékirataiban, hogy Eugénia császárné okozta a francia-porosz háborút. Párizsban összeállott egy sereg ember, hogy közösen, mint akkori szemtanúk, írják meg a császárság végét s Párizs ostromát. Ez a fatális ember, ez a szerencsétlen néhai kis Napóleon (ez a fattyú – mondaná Rochefort) megint sokat beszéltet magáról. Gambetta leveleit most adták ki, s az egészen ifjú Gambetta édesapjának azt írja Napóleonról, hogy még franciául se tud. „Hottentott, *magyar* és porosz, vegyes zavarral beszél egy olyan francia nyelvet, melyet senki se ért meg.” Íme, milyen módon jut bele a magyar név a világhistóriába, amikor belejut. Igaz, hogy a tanultabb franciák valami affélét is hallottak, hogy bizonyos gróf Andrassy Gyulán múltott, hogy Ausztria-Magyarország hátba nem támadta a Rajnát átlépő porosz hadsereget. De akik azt hallották, azok se mind tudják, hogy ez az Andrassy magyar volt, s ha tudnák, se publikálnák. Azonban azt legalább egymillió francia tudja, hogy III. Napóleon *magyar bajuszpödröt* használt. Hogy vitézebb, marconább arca legyen, ezért használta, s hogy ez nekünk, magyaroknak, szomorú szimbólum, erre aligha gondolt.

II.

Edward király mulat

A Rue de la Paix-n sétál egy jóképű, persze-persze, hogy nagyon elegáns öreg úr. Anglia királya, India császára stb. stb. s az a régi walesi herceg, aki sok csintalanságot művelt valamikor Párizsban. Igaz, hogy előtte néhány detektív jár s utána legalább ugyanannyi, de harminc lépésre. És mégis úgy van, hogy a földkerekség legnagyobb birodalmának fejedelme jár-kelel, mint akárki, te vagy én. Ez mégiscsak Párizs, s ezt mégse lehetne még egy metropolisban, New Yorkban sem megcsinálni. Hiszen ha akarja, azt se muszáj tudni, hogy őt detektívek őrzik mégis, sőt olykor valószínűleg azt hiszi, hogy megszökött őrei elől. Melyik város ma a világon, ahol ezt megtehetné Edward király, vagy akár Leopold, ki szintén császár Kongó révén s a belgák királya? Hogy irigyelheti őket Vilmos császár, sőt talán még más is ebben a fejedelmeket agyontisztelő Európában. Jó ez a köztársasági Franciaország, ez a babiloni Párizs azok számára, akiknek otthon a köztársaság halált jelentene.

III.

Vilmos császár nagy őse

Voltaire-nak azt írta volna Frigyes, a Nagy, hogy az embercsordával nem szabad nobilisabban bánni, mint a csordás bánik a barmaival. Érdekes, mert Nietzsche őst a trónon találjuk meg, s érdekes, hogy Nagy Frigyes mondása éppen ma a

legdivatosabb. Egy republikánus francia miniszter, aki ráadásul szocialista, sőt anarchista múltú, megfejelte a Nagy Frigyes mondását, mondván:

– Éppen elég volt a népből, az úgynevezett demokráciából, mert végül rá fogunk licitálni a népre.

Az „odi profauum vulgus” éppen most, a demokrácia állítólagos korszakában a legdivatosabb. A tömegeket utálják azok, akiket a tömegek hite emelt magasra. Nagy Frigyes még ártatlan volt, mert ő Isten kegyelméből volt, s a tömegek akkor nem számítottak. A mai hatalmasok azonban méltók azokhoz, akik maguk felé emelték őket.

IV.

Mahomed szultán s a párizsi nők

Nem tréfa: Franciaország külügyminiszteri hivatalába nap-nap után illatos levelek jönnek. Francia nők kérik kormányuk protekcióját, hogy juttassa őket az új padisah háremjébe. Ez a nem tréfás, de komoly jelenség többet éreztet esetleg, mint a londoni börze. Ha a nők úgy vágnak Mahomed szultán mellé, akkor a szolonikii hadtest jól operált. A nők szimatja minden szimatnál jobb... azaz, más baj is lehet itt, Párizs és Franciaország nem tudja ellátni azokat a nőket, akiknek az az igényük, hogy elláttassanak. Tehát – esetleg – nemcsak a szultánnak nem bizonyos a sorsa, de a francia nőké sem.

Pesti Napló 1909. május 12.

Ady Endre

199. SÉTÁK EGY BOMBA KÖRÜL

Párizs, május 9.

[Saját tudósítónktól.] Párizsban, anno 1909, Mária hónapjának nyolcadik napján, délután négy óraker egy boldogtalan ember átkozza a sorsot és a civilizációt. Mellékes, hogy kicsoda, de sokkal szerencsésebb nála akármelyik francia, aki hajlandósága szerint a republikát, a szocializmust, avagy Clemenceau-t szidhatja. Mondjuk, az ember beteg, de végre mégis írni tud valamit, mert az írás volna a mestersége, s az írását szeretné elküldeni Budapestre, hogy koronákat kapjon érte. De holnap talán vagy egy óra múlva már csak léghajóra vagy postagalambra bízhatná a levelét: se posta, se villamos drót, se vasút. Egy táviratot akarnék küldeni haza, Magyarországra, mentsenek ki, szabadítsanak meg Párizstól, men-nem kell, menni akarok. De a sürgönyt nem lehet föladni, s talán, ha már mehet-nék is, indulhatnék, holnap nincs vonat és gyalogosan messze van Budapest.

Nem tudunk semmit, még béke is lehet, de ez órában, itt Párizsban, forradalmi a levegő, s kiürültek az utcákra a kaszárnyák. Azok, akik készülődnek a sztrájkra, apró cédulákat kapnak, melyek íme nem nagyon megnyugtatók: „egyelőre nem kell bántani a katonákat”. Hjha, ez Párizs, a forradalmak nagy, örök batteriája, ahol még megnyugtató is csak akként tudják az embert, hogy egyelőre becses fejét még cipelheti a teste tetején. Új és új, rendkívüli kiadásokat adnak ki a bul-vár-lapok, nehogy még a legbátrabbakban is maradhasson egy kis bátorság. Egyik lap ma azt újságolta, hogy Vilmos császár alig várja a posta, vonat, telegráf és telefon sztrájkját. Mihelyest a sztrájk kitör, Franciaország megvakult és megsiketült, trarara-bumm, bevonul a német hadsereg.

*

Rendőrök, katonák a postahivatalok és pályaudvarok körül, tárgyalások, sötét tervek és világos üzenetek. Ahol a forradalom nem olyan otthonos, mint itt, ott az ember, a polgár, megbízhatna a mindenható hatalomban. De itt Párizsban barikádokat épít a játszó gyermek s a hatalom mindig el van készülve, hogy föl-fordítja már csak azért, mert – hatalom. Párizs és Franciaország Württembergtől vagy Poroszországtól éppen e kicsi különbséggel különbözött időtlen idők óta. A sváb ember a kapott ütés után kezd gondolkodni, hogy visszaüssön-e, a francia pedig mikor a gondolkozáshoz ért, régen – ütött. Határozottan idegbajos fajta, valószínűleg pusztuló fajta, de ki az ördög filozofál, mikor a nyaka körül pajzánkodik a kés. Hiszen megállapíthatnók, hogy valóban az állami alkalmazottaknál Franciaországban nincs osztály, mely a töke-demokrácia nyomása alatt embertelenebbül szenvedne. Úgy fizetik őket, mint a Fáraók a gúlaépítőket, s közben elvárják, hogy ők legyenek a puritánság, hazafiasság és családi lelkiismeretesség őrei. Még Millerand is elvárná, hogy a francia hivatalnok adjon példát a nemes koplalásból s közben életet öt-tíz gyermeknek, hogy Franciaország ismét fölnepesedjék. Persze, hogy egy nem feudális országban, ahol „úri” tradíciók már nin-

csenek, s a kopott urat nem emelik hivatalnyeregbe, a hivatalnokok a munkások mellé állanak.

*

Sőt, Franciaországban éppen az elégedetlen polgári elemek viszik be a szocialista szindikátusokba a fölforgatás nem számoló taktikáját. Mióta, egy szerencsés elnevezés szerint a republikánizmus – *foglalkozás* lett, az igazi republikánusok kezdenek kijózanodni „Marianne”-ből, a köztársaságból. A francia szindikalista munkás nem bánná, ha egy Napóleon, vagy egy XIX. Lajos jönne. Azaz, neki teljesen mindegy volna, sőt esetleg remélhetné, hogy egy monarchia muszájból először is az ő legnagyobb ellenségével, a plutokráciával számolna le. Olyan szélsőséges, messzehaladt, de történelmi szerepű tömeg-érzések ezek, melyekről otthon, Magyarországon még sejtelve is csak kevés embernek van. Mindegy, mi, akaratlanul, már-már filozofálunk, holott holnap nem lesz levelünk, esetleg világításunk, borbélyunk, kiflink sem. Avagy még holnap lesz, de egy bizonyos: rettenetes rendszerváltozás készül itt, nagyobb dolog, mint egy fél-általános sztrájk. És negyven püspök füstöl ugyanez időben szentelt tömjénnel Jeanne d’Arc ünnepén Orléans-ban. Most jöttek vissza Rómából, s tele vannak bizodalommal, s bizony talán megáldanák az anarchistákat, ha ezek kérnék az áldást. Ma, mikor nem tudjuk, hogy holnap nem lesz-e egy zsibbadt testrésze a világnak Franciaország, az Egyház és a reakció elevebb, mint valaha. Csakhogy, csak-hogy még ebből se lehetne jósolni, mert Franciaországban komolyan két vége van a botnak. Egyelőre átkozzuk, amit kiki átkozni szeret, én pedig postára teszem e levelet, s nem tudom harmadnapra, mint rendesen, vagy csak harmadhét-re kapják meg Budapesten.

Pesti Napló 1909. május 16.

Ady Endre

200. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL

I.

Jeanne d'Arc lobogója alatt

[Saját levelezőnkől.] Orléans immár boldog szüzének kék-fehér lobogója alá húzódott e napokban Párizs, mialatt utcáin süvöltött május hideg szele. Fagyos május forradalmi sztrájkokkal, bóra és sirocco egyszerre, ezek a napok kritikus napok voltak, s még kritikusabb utódokat ígérnek. Egy bizonyos: ez a hirtelen, összebeszélés nélkül született Jeanne d'Arc-ünnep Párizs polgárságának üzenete volt. Mert a trikolór és kék-fehér lobogók mellett más, ravasz színű zászlók, szövetek, díszítések is voltak imitt-amott. És Jeanne d'Arc-kal egyszerre ünnepelte a royalista tábor orléans-i Fülöpöt is, akit már Jules Lemaitre is imád. Párizs a Jeanne d'Arc-ünnepelést üzenté a harmadik köztársaságnak, hogy tessék vigyázni egy kicsit. Párizs polgársága megelégtelt – elhisszük neki – a sztrájkokat s a szindikalisták tréfás játékát a forradalomra töltött fegyverrel. „Tisztelt köztársaság – üzenté Párizs –, vagy megvédsz bennünket nyugalmunkban, vagy pedig – éljen a király”. Jeanne d'Arc lobogója s Párizs Jeanne d'Arc-ünnepé tehát forradalom a forradalom ellen. Sok esztendő óta nem voltak olyan bizók, olyan buzgók a francia király-pártiak, mint most, s furcsa meglepetést tartogathat esetleg a világ számára ez a most már végleg hisztériás Franciaország.

II.

Párizs és húszezer néhai ló

Nyolc esztendő alatt húszezerrel fogyatkozott meg Párizs nem kis múltú, szerepű és érdemű ló-lakosságának a száma. Az automobil vette üldözőbe persze őket, s szegény lovak – részben honfitársaink, mert Párizsban sok a magyar ló – rohantak a lómészárszékre. Sokan már látják, siratják földi életünk e régi, hűséges társának, a lónak biztosra vett kivégzését. Mások viszont azt hiszik, hogyha a gőzmozdonyt kibírta, ki fogja bírni az automobil is a ló. Elveszti néhány szerepkörét, s keres és kap újabbakat. Komoly veszedelme csak egy van a lónak: az emberi gyomor, mely olyan sok mindent képes bevenni a mi szép civilizációnkban. Mindenesetre érdekes, hogy humánus századunkban még a ló is kaphat elégiákat, s nekem pompás dolgot juttat eszembe. Nem az enyém, egy elmés francia krónikásé, ki az állatvédőket akarta kicsúfolni. Beszélgetést folytatott ez az úr egy konflis-lóval, s elmondta neki, hogy milyen nemes a mai ember, s mennyi szeretettel van a ló iránt is. Mikor búcsúztak, a krónikázó túri ember így búcsúzkodott el a lótól:

– Köszönöm a bizalmát, érdekes közléseit, Isten önnel, Monsieur.

– Látja – szólt utána mélabúsan a ló –, ilyen az önök alapossága és jóindulata. Itt beszélgetett velem egy óra hosszat s még azt se tudja, hogy nem Monsieur, hanem – Madame vagyok.

III.

Franciaország főúri diplomatái

Franciaország köztársaság, de még önmaga is csak gyakori megbánásokkal az, s ha valaki gróf és pénze is van, Franciaországban sem kell azt szégyellnie. Valami babonás hagyományból s kitűnőnek képzelt taktikából a hivatalos Franciaországból azonban csak a külügyminisztérium maradt barátságos a volt-nincs főúri rendhez. Monarchikus hatalmagnál előszeretettel helyezett el hercegeket, márkikat grófokat, vikontokat a köztársaság. És most hirtelen derűs égből lecsapott a villám a harmadik köztársaság mágnás-diplomatáira. A külügyminisztérium rájött arra, hogy a nagy című diplomatái közül csak kevesen viselik joggal a címet. Ez furcsa, mert Franciaországban bírósági döntés szerint az se követ el bűnt, aki magát Franciaország királyának címezi. S mégis most a külügyminisztériumban levéltári tudósok sorra vették a francia diplomatákat, s úgy hírlik, hogy negyven és egynéhány nagy című francia diplomatából aligha tíznek lesz joga a régi címet viselni. Sokan csúfolják a köztársaságot, hogy ilyenformán kvázi értékkel ruházza föl az értéktelen címeiket. A külügyminisztériumban válaszolhatnák, ha akarnák, joggal: hogy ez így helyes. Míg grófok vannak másutt a világon, miért legyenek éppen a franciák – a talmik?

Pesti Napló 1909. május 23.

Ady Endre

201. „MINDENT A FÓRUMRA”

Párizs, május 23.

[*Saját tudósítónktól.*] Franciaország új skandalumáról, a francia Latkóczy-ügyről, a Marix-afférről nem akarok felesleges reportot írni. A Marix-féle szenzációk befutják huszonnégy óra alatt a világot, s a legtisztább, legnaivabb emberek is lehajtják a fejüket. Bűnben fogantatott, bűntől fogantatott a mi egész mai kultúránk, mikor Párizsral már Tokió is versenyez. Japán kijáró politikusai, a kínai mandarinok, a porosz kamarilla-szolgák, a francia panamisták, a magyar iparlovagok, a török baksishősök csak nűánszokkal különböznek. Valamiképpen ugyanaz a species: az olasz kamorra-ember, az Unió tröszt-politikusa, a tolvaj dán miniszter s az orosz potentát, aki majdnem mindig lop. Vagy hamisak az erkölcsaink, vagy pedig úgy áll a dolog, hogy tolvaj és csaló társadalmunk oszlopainak nagy hányada.

De nem ez a kétségbeesett, banális töprengés a célja ennek a levélnek, de egy sokkal nagyobb dolog. Néhány tisztességes, bölcs ember külön megbeszélés nélkül egyszerre olyan problémát ad fel a világnak, mely minden országok Polónyiait okvetlenül szíven találja. Arról van szó, ami talán éppen otthon, Magyarországon találja magával szemben a hazug lovagiasság és tisztesség egész arzenálját. Arról van szó, hogy az általános piszokból csak a *teljes fórum-élet* ránthatná ki a mai civilizációt. A tanácsadó bölcsök így formulázzák meg az ő tanácsukat: csináljunk modern Athént a mai fórumból.

Sokakra szörnyűséges valamit jelent ez, mert ennek az az értelme, hogy minden ember egész életéhez joga legyen a nyilvánosságnak. Tehát szabad legyen kutatni minden szereplő ember életében – családon kívül és családon belül. Mivel pedig a modern athéni fórum: a hírlap, tehát a hírlapnak adassék meg minden jog az emberi egzisztenciák megvilágítására. Magam is bevallom, hogy ennél forradalmibb gondolatot, azaz ötletet – és az ötlet mindig veszélyesebb a gondolatnál – nem termett a két utolsó század. Hogy ti. szabad legyen megírni, hogy X. Y. miniszter miből költhet ötször annyit, mint amennyi a jövedelme. Szabad legyen megírni, ha a szoknya, a pénz, az alkov, vagy az intimus iroda direktiót szabnak olyan ügy számára, mely milliók érdekébe vág. S ha Amerikában a lapok megírják, hogy melyik milliomos hölgy kivel szokott flörtölni, nálunk is legyen világosság. De több világosság, mint Amerikában, *teljes világosság*, tudjunk egymásról mindent, mindent.

Utópia ez, de mégis szép utópia s a legszociálisabb gondolat, mióta az emberi társadalom él. Aki ember és emberi társadalomban akar maradni, annak ne legyen titkolni valója. Hiszen a modern ember-társadalom minden tagja száz és százmillió társa bőrére cselekszik, mikor akármit is csinál. Egy ravasz, jogtalan, titkos üzlet, egy házasságtörés, egy nyavalyásan nemzett gyermek és ezer más – valamennyiünk dolga, kik élünk és társadalomban élünk.

Nyilvánvaló, hogy az egyéniség, az ember-egyén joga ellen lázadóbb és lázítóbb gondolat még nem született. Plátó se gondolt ennyit, és Plátó óta senki se gondolt, eszelt ki még ennyi tirannikus hatalmat – a társadalom számára. Pedig ha

végiggondoljuk a társadalom mivoltát, ez a legtermészetesebb konzekvencia lesz azonnal. Ha a társadalom a fontos s nem az egyén, akkor az egyén adja át egész valóját a társadalom napsütésének.

No, nem kell megijedni: ez afféle eltévedt ötlet csak, mely behullott a jövőből a jelenbe. A mai beteg, titkosan szennyes ember ne rémüljön meg: ez csak a jövő muzsikája. De majdnem bizonyos, hogy ez az utópia pár század múlva valóság lesz, mert muszáj gondolat. Addig azonban még nyugodtan követelhetjük az egyéni és családi élet százszor szent szentségét.

Pesti Napló 1909. május 26.

Ady Endre

202. AZ AUTOMOBILOK ORSZÁGÚTJÁN

Párizs, május végén

[*Saját tudósítónktól.*] Fontainebleau-hoz közel, a párizs-marseille-i nagy országút mellett, erdős, pompás helyen, kis hotelben éltem néhány napot. Itt vadásztak legszívesebben valamikor Franciaország királyai, s egy-egy diadalmas vadászat emlékeit ma is őrzik még itt-ott oszlopok, tornyok. S most éjjel-nappal rettenetes üvöltés rohan át meg át az erdős tájon, mintha babonás álmok elátkozott lelkei ordítanának. Nem, ez az autombilok divatos jeladása, s a régi pompás nemzeti főút Párizs és Marseille között ma az autombilok legellepettebb útja talán egész Európában. Marseille-ből folytatódik a híres napóleoni Corniche-úttal, s Párizstól északra is felszalad. Olyan kontinentális autombil-út ez, mint a keleti expressz-vonat sínpárja a nagy és gyors gőzösök számára. Belefutnak nagy országutak Belgiumban, Németország felől, Svájcból, Spanyolország felől s Olaszországban. Olyan ember számára, aki nem mai csirke, keletről való, s huszonegy éves korában ült először félve-álmélkodva gépkocsin, mesés szenzáció ezt az őrült, vágató versenyt nézni. Az én kis hotelem jó autombilal egy iramodásnyira volt csak Párizstól, s mégis olyik napon harminc-negyven autombil pihent az udvarán. Naponként száz és száz kocsi repült el előttünk üvöltve, túlköelve, sípolva vagy trombitálva Párizs felé vagy Párizs felől. Egy angol társaság, avagy amerikai vasczorázott az asztalom mellett egy este: Brüsszelből rándultak ki – Dalmáciába.

Nekünk még Magyarországon kevés a jó útunk, a pénzünk, az autombilunk, s aligha sok embernek van fogalma arról, hogy az autombil másutt – hol tart már. Ezen a nagy úton úgyszólván alig jár más alkalmatosság, mint gépkocsi, s most burkolják éppen újra ezt az utat az autombilok számára valami újféle aszfaltburkolattal. De nekünk még kevésbé van arról fogalmunk, mi mindent változtatott meg már eddig is Európa nyugatán a gépkocsi. Egészen új rendszert kell adni a nyaraló- és üdülő-helyeknek, az országutak mentén feltámadnak a postakocsik korából a vendégfogadók. Persze, ezek ma már luxushotelek, nagy, kényelmes autombil-színekkel s fényes ebédlő-termekkel. Érzi a vonat, az üzlet, a színház, még a könyv is érzi az autombil, a gyorsaságot, mely elsöpri, elvonja tőle az embert. Másképpen folyik a vadászat, az őszi kastély-élet, a nyaralás, más szabású ruhákat viselnek az emberek. Régi foglalkozási módok pusztulnak, s újak születnek, új igények, új intézmények, új szokások, ahol az autombilok egyre sűrűbben vágatnak. A gazdag ember ezután az előkelő premier, vagy vernisszázs elől egy kis nyolcszáz kilométeres sétakocsikázással tér ki. Könyvolvasásra persze, hogy még kevesebb lesz az ideje, de viszont olyanféle új szokásokkal, mint a többiek között a sátorozás, sok, szép kárpótlást nyer a mai, boldog, gazdag ember. Nekiindul összehajtható sátraival hatalmas autombilján, s ott ver tanyát, ahol szép, s ahol kedve telik. Akár napokig élélhet egy óriási erdő közepén, szakácsot vihet, főzethet, mulathat, s ilyen közel a természethez – az autombil vitte.

S ahol IV. Henrik nagy vadász-hajszái s víg vadász-torai folytak, Brunoy és Fontainebleau környékén pusztul a vad. Még húsz évvel ezelőtt is Párizshoz közel ez volt, ez a vidék a Nimródok Kánaánja. S egy pocakos párizsi polgár a francia királyok restaurált vadász-leshelyein királyi göggel elábrándozhatott. Talán elpusztították a vadakat, talán az erdők állatai megutálták sorsukat, hogy ők a királyi vadak bugris puskások számára éljenek. De ha penzióban tartanak is őket, ha lennének, most már úgy se maradnának – az automobil miatt. Még a madarak veszik legkönnyebben a sorsukat, s én olyan ékesszavú kakukokat is hallgathattam Brunoy-ban, mint egy szép kakuk-óra. Őz, nyúl, róka s másfajta négy lábú nem bírja ki az ördögszekér zaját és bűzét, a madarak egyelőre nyugodtak – az első igazi légi automobilig. S egy-egy bagoly madár éjszakánként fájdalomosan csóválhatja a fejét, ha látja a rohanó, vakító lámpájú kocsikat. Be szomorú sorsú lények lehetnek – gondolja –, akiknek így muszáj éjjel-nappal rohanniuk, kuvik, kuvik.

Pesti Napló 1909. május 30.

Ady Endre

203. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL

Párizs, május 30.

I.

A halottak kényeskednek

[Saját tudósítónktól] Mikor Zola hamvait mégiscsak elhelyezték a „hálás haza” Panthéonába, elkezdett forogni a sírjában először is Lannes maréchal. Ugyanaz a Montebello herceg, aki halálos sebet kapott az esslingi csatában, s akinek családja ma nagy família. A Montebellók tiltakoztak, hogy az ő nagy ősük egy Zolával porladjon egy fedél alatt, és egy ugyanazon Panthéonban. Persze, azt válaszolták nagyon helyesen a Montebellóknak, hogy Lannes tábornok Franciaországé és a forradalomé. A forradalomnak és Napóleonnak köszönheti az illusztris Montebello-család, hogy takács-sorból kiemelkedhetett egy ősük. Ne tessék tehát nekik kényeskedni halott ősük helyett, akinek mindent köszönhetnek, s aki helyett senkinek sincs joga kényeskedni. Most Victor Hugo tisztelői kérik, hogy a francia költő-Jupitert elvihessék Zola mellől – egy igazi temetőbe. Mert Hugo is arisztokrata volt, nemcsak költő- király, de Franciaország pairje, ki Zola, sőt Rousseau mellett sem pihenhet. Így kényeskednek a halottak, azaz a halottak nevében az élők, s valószínűleg lesz egy kis sikerük. Híre jár, hogy Lannes maréchal, Hugo és Rousseau hamvait a kriptából előkelőbb helyre, a kupola alá helyezik. Tehát lesznek első osztályú halhatatlanok és második osztályúak a „hálás haza” jóvoltából. S ha öt év múlva Zola tisztelői kérik az első osztályú helyet, mi lesz akkor, pláne, ha meg is kapják?

II.

Specialistának kell lenni

Régi, modern igazságnak is régi igazság, hogy a társadalom, amint egyre jobban komplikálódik, egyre jobban a specialistáké a siker. Párizsban mostanában sok mulatságos példát hoznak föl erre, többek között egy híres festőét is, aki juhokat festett. Ez a festő gondolt egyszer merészet és nagyot, s megcsinálta legszebb állat-portróját, de a modell ezúttal disznó volt. S ő, akinek a juhképeit ezekkel fizették, elkapkodták, e pillanattól fogva tehetségtelen, elaggott senki volt. Nem szabad gazdag életműködést merészelní, mert az emberek nem tűrik el, hogy valaki sokfélét tudjon. Anatole France hiába írta a legjobb drámákat, nem hinnék el neki, hogy ez az ő zsenijének természetes virágzása. Mindennek megvannak a maga specialistái, s a specialisták elvárják, hogy mások másban legyenek specialisták. Hiszen annyi a választék: valaki azt választja hivatásul, hogy a péksütemények mai formája ellen küzd. Egy kis életre megél vele, akárcsak, ha valaki halotthamvasztást kíván, Dalmácia visszacsatolását követeli vagy a zálogházi közvetítők ellen küzd. Csak a modern társadalom komplikált, az élet nem az, s az élet csupán a – specialistákat pártfogolja.

III.

Irigy népség a poéta-népség

Egy párizsi lap (háromezernél több válasz érkezett egy olyan kérdésre, mely másutt három embert sem érdekel) megkérdezte az olvasóit, melyik a legszebb francia vers-sor. Először is bebizonyult, hogy szinte fokozhatatlanul gazdag a francia poézis, másodsor, hogy csakugyan irigy népség a poéta-népség. Franciaország majdnem mindegyik poétája sietett válaszolni s egyetlenegy se akadt, aki élő poéta verssorát mondta volna legszebbnek. Ilyen bátrak csak a nem-poéta válaszolók voltak, a poétáknak szerénységük tiltotta, hogy élőkre szavazzanak. Tehát, Ronsard, Villon, Lamartine, Hugo, Baudelaire, Verlaine, Samain, Leconte de Lisle, mindenki, csak az nem, aki él. S talán igazuk van az irigy poétáknak, s annak leginkább, aki Ronsard e versére szavazott: meurs, galant, c'est assez bu. Halj meg, ha eleget ittál, akárki is légy, s akármiből ittag tele magad. Főképpen pedig halj meg, poéta, ha mások bántásából, irigységéből és a szenvedésből elegendő poharat hajtottál föl.

IV.

Nagy író a vidéken

Megtörtént: Anatole France fölolvasó-körútra indult nem Franciaországba, de Dél-Amerikába. Argentínában tart fölolvasásokat most Rabelais-ról, akit ő különösen imád, s talán irigyel is. És mikor hajója kikötött, sok ezer ember várta, a polgármester üdvözölte, zenekar játszott, fáklyák lobogtak. Így fogadták, fogadhatták Victor Hugót valamikor Amiens-ben vagy Lisznyay Kálmánt Jászfényszarun. A világ tágul, s a nagyok az úgynevezett nagy emberek, egyre messzebből lesznek olyan nagyok, amilyenek. Szerencsére nemcsak Nagyvárad lelkesedik az irodalomért, de tengereken túl, messze-messze új, naiv bárányai születnek az intellektuális kultúrának. Milyen szép lesz, ha száz év múlva a nagy magyar költőket, az új Endrődiket, Szabolcskákat a szamojédok és vogulok, rokonaink, akik már akkor olvasni fognak tudni, fáklyásmenettel várják, fogadják.

Pesti Napló 1909. június 1.

Ady Endre

204. [ÖNÉLETRAJZ]

Geográfia szerint a Szilágyságból jöttem, a régi Partiumból, tehát se nem Erdélyből, se nem Magyarországból. Családirag szintén se fentről, se lentől, küszködő, nemzetes, kisúri famíliából, mely ezer éven át csak éppen hogy élt. Valamikor, régi írások szerint, jeles és gazdag família voltunk, de már a XV-ik században hétszilvafások. Egy sok lóerejű gőg a lelkünkben jelzi ma már csupán azt, hogy több ügyességgel ma mi is dinaszták lehetnénk. Anyai részről csupa pap, diákos, poétás ember az őszám, a protestantizmus óta kálvinisták. Anyai nagyapám pap volt abban a faluban, ahol születtem, Érmindszenten, az apám a belső Szilágyságból került ide az anyámhoz. Én, amin már doktorom, a tudós Konried fölöttébb csodálkozik, csak harmincegy éves múltam, holott vérem, testem, idegeim vesélyesen aggok. Bolond érzékenységet, hamar jelentkezőt, hoztam magammal, hamar értettem, szerettem és szenvedtem. Gyermekkoromban a mesék ígéztek meg, a verseket nem kedveltem, s a zsoltárokat könyv nélkül nehezen tanultam meg. De azért verset már írtam akkor, amikor még a nagy betűket nem ismertem: Lajos öcsém egy sárbaeséséről rövid, de pompás gúnyú balladát. Első verses könyvem Kisfaludy Sándor *Regéjke* volt, egy fatális nagynéném adta névnapi ajándéku nyolcéves koromban. Ezt szerettem, de Himfyt nagy diák koromban se tudtam megszeretni, s Goethe Tassója s Vajda János hódítottak meg a versnek később. Később: tizenhét éves koromban, amikor már, mint önképzőköri rendkívüli tag sok verssel bélyegeztem meg a nevemet. Nyomatásban 1896-ban jelent meg az első versem, a zilahi „Szilágý”-lapban, hazafias vers, Kossuth-vers. De 1890-91-ben már Nagyváradban, a piaristák gimnáziumában írott lapot gyártottam néhányad-magammal. Okvetlenül más lelkű ember volnék különben, ha már falun ki nem cseréltetik velem a kálvinista iskolát a katolikussal. S ha a katolikus szerzetes-gimnázium után ismét rám nem borul egy ellenkező világ a zilahi református kollégiumban. Jeles diák voltam, eminens, sőt első eminens, szomorú családi emlékek, dolgok tartottak féken. De panaszok így is voltak reám, s mikor mint debreceni jogász beálltam egy újság redakciójába, szegény mártír-anyámon kívül mindenki elmondta az elvégeztetettet. Debrecenből, ahol nem igen akarták látni bennem még a Csokonai legpicinyebb öccsét sem, s ahol első verses könyvem megjelent, Nagyváradra mentem újságírónak. Ez a nyugtalan, zsidós, intelligens város sok mindent átformált bennem, amit a falu, Nagyvárad Zilah és Debrecen, tehát a falu, formált meg. De viszont valami dacos cinizmus görcsölte le itt az ujjaimat: azért nem érdemes írni, hogy az emberből Kiss József legyen. Újságot csináltam, vezércikkeket írtam, s nyilván elpusztulok vagy nagyon okos életbe kezdek, ha nem jön el értem valaki. Asszony volt, egy hozzájutott versem küldte, megfogta a kezemet, s meg se állt velem Párizsig. Ekkor rám erőltette az ő akaratát s magtalan hiúságát, hogy bennem hajtson ki, ha tud. Öt éve elmúlt már ennek, hat éve maholnap, s azóta írok, vívok, elalélok s újrakezdem: vagyok. Tanítóim nem voltak, nem volt tanítókra szükségem, mert éltem, s mert nagyon éreztem az életet. Éreztem, akartam, teljes egészében, hatványán, ezért a nagy, féktelen életakarásért vizsgálnak ma fejszöválva az orvosaim. Mindent el akartam monda-

ni, ami ma élő magyar emberben támadhat, s ami ma élő embert hajt, mint szíj a gépkereket. Elmondhatom ma már: a mai magyarság, kultúr-magyarság lelkiismeretének hiszem magam, ez a lelkiismeret pedig nem lehet mindig tiszta. Hogy mit csináltam, körülbelül tudom, s hogy mit lehetne még nekem csinálni – ha lehetne –, azt is. Egyelőre nem várom senkitől, hogy annak lásson, aki vagyok, s magam se szeretném, ha igaz értékeimért lennék ismert vagy híres Ady Endre. Egyelőre szeretnék az élettől még két-három-négy túrhető esztendőöt kizsarolni, s szeretném, ha aludni tudnék, egy-két olyan dolgot megírni, amit csak én írhatok meg. S ha Konried doktor úr a jövő héten már nyugodtabban, biztatóbban nézne reám, miután összevissza vizsgált. S ha az ellenségeim, akiknek legtöbbet köszönhetek, mert daccal, göggel, szinte emberfölötti erővel ők láttak el, ezután is ösztönöznének.

Nyugat 1909. június 1.

205. A MAGYAR PÁRIZS

Párizs, június 3.

[*Saját tudósítónktól.*] New York olyan nagy magyar város, mint Debrecen, avagy Szeged, s Párizsban több magyar ember él, mint például Zilahon. Majdnem tízezer magyarról tudnak az érdeklődők, a jólétesültek, de talán tizenkétezer magyar is él itt. Ez a tíz-tizenkétezer magyar persze nagyon szét van szórva ebben a hárommillió, nagy rengetegben. Meg azután itt Párizsban se szeretik egymást a magyarok, holott csak a magyar zsidóknak van tehetségük gyorsan kivetközni a magyarságból. Tapasztaltam Európa sok zugában, hogy az angol ember oda szeret menni, ahol már angolok csináltak kvártélyt. Mi, magyarok, megborzadva ítélünk el személyes tapasztalat híján is olyan helyeket, ahova magyarok járnak.

Párizsban magyar egyletek is vannak, de nincs bennük köszönet, mert a magyar ember kedvelt csoport-formája: a kártyás kaszinó, avagy az asztaltársaság. Návay Aladár miniszteri osztálytanácsos, a régi párizsi magyar egylet elnöke, párizsi kereskedelmi tudósítónk, egy jóindulatú, kedves úri ember a megmondhatója, milyen nehéz dolog a magyarokat összetartani. Ő sok pénzt költ el az ő egyletére, sok érdeklődést, sok időt, s valóban ő nem tehet róla, ha a munkája sziszifuszi. Komédiában, Leccsméren is produkálnak annyit a társaskörök, mint a párizsi magyar egylet, s verekedni is tudnak úgy, mint ez. Meggazdagodott szücsmesterek s mások össze-összegyűlnek, eléneklik a Szózatot, s nagyon büszkék, hogy ők hazafias kötelességet teljesítettek.

Van azonban Párizsban egy új egylete a magyarságnak: a hazátlan bitangoké. Öröm meglátogatni őket, pedig kis számúak, pénztelenek, ügyetlenek, munkások, asztalosok, szücsök, szabók, gépészek, kárpitások. Egy-egy intellektuális vetődik mindig közéjük, író, a Sorbonne-ra járó újság[író]-diák. És ezeknek az embereknek könyvtáruk van, együtt járnak a múzeumokba, ezek az emberek komolyak és magyarok. Mikor osztrák-magyar ünnep van a nagykövetségen, a nemzeti színű, régi magyar egylet ott segédkezik. Ezek a hazátlanok alkalomadtán sohse ve gyűlnek az osztrák munkások közé, mert ők – magyarok. Nem sovíniszták, nem duhajok (hetven percentjük zsidó vallású), de a magyarságban[!], a kultúrás magyarságnak ők a képviselői Párizsban.

Ugyanaz a nagy árok választja el ezeket a szocialista magyarokat a másik magyar egylettől, mint itthon, Magyarországon Budapestet és a vidéket. Azaz: a XIX. század első felének nemes hagyományából élőket s a Széchenyi-szövetség embereit, a szentimréseket s Prohászka gyermekeit. Valóban *van* magyar glóbus, mert meg fog történni, hogy a magyarságot magyarságra a nemzetközi szocializmus fogja megtanítani.

A többi magyar élet Párizsban nem érdekes, a magyarok, a boldog, pénzes, utazó magyarok mulatni jönnek ide. Fölszisszennek, ha valahol magyar szót hallanak, s nagyon nagy meggyőződéssel vallják, hogy az Andrássy úthoz hasonlítható avenue-t Párizsban nem lehet látni. Vannak azután nagyon gazdag magyarok, akiket itt a pénzük se tud Párizs úri kegyébe juttatni. Ezek automobilon, automo-

bilről sajnálják le Párizst, mely ilyen válogatós és ostoba. Egyébként pedig a Párizsban élő magyar ember számára legtöbbször csupán egy nagy falu ez a Párizs. Hír, sőt fáma, pletyka úgy száguld itt, akár Hajdúböszörményben. Valamikor a lovas magyarok az Atlanti-óceán vizébe lógatták bele kengyelmarta lábukat. És nem csodálkoztak, de a mai magyar többnyire csodálkozik, ha külföldön van, s vágó haraggal gondol haza, ahol nem kell lelkének akaratlan barbárságán erőt vennie.

Pesti Napló 1909. június 6.

Ady Endre

206. PÁRIZS, AZ ASSZONY-VÁROS

Párizs, június hó.

Nagy kultúra, avagy hanyatló, beteg kultúra-e az olyan, mint a Párizsé, melyet immár az asszonyhatás teljesen befogott? No, lám, ezúttal is könnyebb kérdezni, mint válaszolni, mert hiszen Franciaország mindig asszonyos ország volt. Hiszen ez a sorvadva is pazar életű ország akkor is térdelt a nők előtt, amikor életvidámsága a tobzódó erőből fakadt.

Ez a szent Genovévák, Jeanne d'Arcok, a híres Medicis-asszonyok, a Lucile-ek, a Corday Sarolták országa. És a Sévignéké, a Stäel asszonyoké és végtelen légiójáé a nagy hatású asszonyoknak. És itt élt Madame Pompadour, korának legszébb és legimádottabb némbere, és itt emelte oltárra a józan Ész nevében és személyesítőjeként a meztelen nőt a francia forradalom.

Az emberek pedig Párizsban most a Palais de Bagatelle-be s a Tuileriák kertjének pavillonjába járnak szép asszonyokat csodálni. Női portrék pompás sokasága mind a két tárlaton, régi, nagyszerű, jeles vagy gyönyörű arcok, előttük tolongnak Párizs eleven asszonyszépei. Micsoda megható és szomorúan szép, gyáva meghunyászkodás, álmélkodás és hódolat ez az asszonyok, az asszony előtt. Párizs nem termette meg azt a feminista nőtipust, mely az északi germánoké, sem az orosz nihilista nők típusát. Párizs, Franciaország agyontáplálta, agyonmívelte a nőt, olyan pompával és hódolattal vette körül, hogy ma már a rajongó nő nem tud akarni s nem vágyik semmi harcra. Harci keserűségek helyett: édes illatok és ízek a párizsi, a francia nő vágya és akarata. Ellen Keyt, aki a minap itt járt s aki előadására kapott óriási közönséget, mert Párizsban mindenre kerül óriási közönség, a nők, akik meghallgatták, illedelmesen, titokban kinevették.

Érdekes, hogy milyen kegyetlen sorsa van Párizsban az olyan nőnek, akinek nem elég az imádtatás. Például a női írókat, nőművészeket, akik férfias göggel és talentummal állanak ki a placra, jobban ütök, mint a férfi-konkurrenszeket.

Egyik párizsi lap most ankétet rendez, melyik tizenkét nő a lejelesebb francia nő. Maga a lap sorolja fel azokat, akik közül választani lehet, s szerfölött jellemző, hogy Suzanne Despres sincs közöttük. Aki csak valaki a nők között, erős, férfiasan valaki, annak nincs része és jussa Párizs asszonytisztelőjében.

Nagy kultúra, hanyatló kultúra, a római császárság hagyománya, gall vagy kelta ösztön ez a különös, ellentmondó, beteges asszony-kultusz? Újra egy kérdés, melyre válaszolni nehéz, s újra egy válasz, mely megállapítás: Párizs nemcsak Ville-Lumière, de Asszony-város is.

Pesti Napló 1909. június 18.

Ady Endre

207. DON JUAN KUDARCA

Magyarországon sem igazi szerelemből s nem igazi szerelemmel szerették egymást, de Magyarországon sem élhettek egymás nélkül soha, de soha. De azért véletlenül se tessék valakinek azt hinni, hogy az Akadémiának van igaza az Irodalom és Politika szerelmi viszonyáról eszközölt ítéletében. Az Irodalom csinált már politikát ebben az országban, de a Politika három-négy mandátumon kívül mitsem adott az Irodalomnak. Nem igaz, hogy egymásnak vannak teremtve, de igaz, hogy vaktában avagy szándékkal össze-összetalálkoznak.

Gondolkoztak-e már önök arról, hogy mi a csoda (fenét szeretne az ember írni) hozta divatba legújabb időkben az irodalmat? Egy bizonyos: nem az irodalom tette divatossá és kapóssá magát, mint ahogy érthető is ez egy országban, ahol magyarul is sok az analfabéta, s még többen vannak azok, akik nem is magyarul – analfabéták. Megint találkoztak: Irodalom-kisasszony s Politika-ficsúr (Politikus, hogy grammatikával összeilleszthetőbb legyen), és ezért a láрма.

Önök persze hamaros válasszal azt fogják válaszolni, hogy ugye milyen nagy Don Juan a politika (vagy ragaszkodjunk a modern költők nagybetűs túzásaihoz: Politika), ha az irodalom tőle igazodik? Önöknek igazuk van: a politika, avagy Politika nagyon nagy dolog, mert nyomorék kifejezése egy-egy ország szociális és kulturális örömének vagy kínlásának. Nem lehet más, csak nagyon közönséges, nagyon piszkos, nagyon érthető valami, amiről beszélgethetünk bárhol, bármikor a legellenkezőbb emberek.

Sehol sincs sokkal jobban, Angolországban sem, melyet szeretnének félművelt s egészen úri politikus urak Magyarország politikai ideáljává tenni. A politika éppen olyan szép, hasznos, közönséges, általános és piszkos ott, ahol Stuart Máriát testileg megrövidítették, s ahol Cromwell élt, mint a Dantonok és Marat-k hazájában. Avagy mint abban az országban, ahol Szilágyi Mihály csak egy jég-puccsal csinálhatott királyt egy Mátyásból, egy nagy reneszánsz emberből, de aki a Borgiákat is értette, s el tudta börtönözni azt, aki királyt csinált belőle.

*

Furcsák és talán rapszodikusak ezek a mondások, olykor pláne önkényesek, de az ilyen mondások szoktak ráhibázni az igazságra. Janus Pannonius avagy Mátyás akármelyik fogadott skriblere mélységesen lenézhetette, s majdnem bizonyosan lenézte a politikát. És nekik se volt több szerencsájük, mint ma élő utódaiknak, akik utálni szintén tudnak, de mint elődjeik, érzik, hogy abból élnek, amit – utálnak.

Például (hogy messze ne menjünk, s itthon maradjunk) ebben az országban rettenetes földrengés volt. Nagyobb, végzetesebb, mint a kalabriai, s több házat döntött le, mint Messzinában. Egész Magyarország arculatja különössé, mássá vált, mert a régi emberek tetemeivel új Kinizsieks ropják a lakodalmi táncot. A nagy Don Juan, a győzedelmes politika, a legtisztességesebb asszonyok fejét is elcsavarta. S e pillanatban, amikor már mindenki meghódolt, előállott Don Juan régi,

harcos ideálja: az Irodalom. Minden és mindenki megadta már magát, tehát természetes, hogy az Irodalom (avagy kis i-vel, akinek ez így jobban tetszik) hisztériásan s mégis egészen komolyan nemet mondott. Vak, aki nem látja, hogy Magyarországon ma az igazi irodalom szándéktalanul, tervtelenül is kénytelen a Politika ellen dolgozni. Talán kicsi szó ez: dolgozni, de tüntetni, harcolni, esetleg elvérezni, de halálos végben is győzedelmeskedni. Don Juan, a Politika, aki néhány ezer év óta udvarol az Irodalomnak, soha ilyen kudarcot nem vallott. Ma Magyarországon olvasnak emberek, akik soha világléletükben ezt a magyartalanságot el nem követték, s vannak írók, akik jobban érdeklik az embereket, mint sok-sok befolyástalan képviselő.

*

És aki nem hiszi el, hogy ez majdnem szóról szóra, sőt meg nem írott és elfelejtett szavaiban is igaz, az megérdemli a – Politikát. Egész új irodalmunk előtte jár egy nagy szociális fölfordulásnak, egy újnak és egy kicsit másnak, mint a másik volt.

Itt, Magyarországon, bajok vannak, de örvendetes bajok: az emberek megutálták a politizáló Magyarországot. Csak egy véletlen szerencsésű, szarvaktól véletlen csodából mentesült férj foghatja föl ezt az örömet a maga mivoltában. Minden kultúrás magyar ember öröme ez, s talán legnagyobb stáciánk a Nyugat és a kultúra követésében, hogy végre mi, magyarok, se politizálunk – mindig.

Az Irodalom újra régi, kipróbált kacér fegyveréhez nyúlt: a demonstrált undorhoz. Nem esküszünk meg, hogy végül nem adja-e meg magát, de ennek a mai politikának – nem.

Ördög tudja, hogy ez idős Európában mi minden történhetik és fog történni. Nyilvánvaló, hogy még falusi, magyar önteltséggel se mondhatunk ez idő szerint magunkról s a magyarságról jóslást, jövendőt. De gyönyörűeket lehet képzelni, hinni, aki látja azt, hogy Magyarországon kezd kimúlni a Politika. Magyarországon, amelyet a Politika tett szerencsétlenné, s amely először fordít hátat ennek a léha Don Juannak.

FM 1909. június 20.

(A.)

208. HALOTT ÍRÓK MEGRÁGALMAZÁSA

(Párizsi levél)

Jules Lemaitre tavaly vagy tavaly előtt Jean-Jacques Rousseau-ról tartott egy nagyon szép, de nagyon pártos fölolvadás-sorozatot. Lemaitre nagy ember s nagy íróművész, aki mindezeken fölül érző, nagy, intellektuális lény is, tehát korának fia. Lemaitre komolyan hiszi, hogy a mai ember tanácstalanságának, önmaga meg-nem-lelésének, az egész mai társadalom boldogtalan ingatagságának egyik okozója Jean-Jacques volt. Tehát valamennyiünk szenvedéséért az Émile íróját, a genfi polgárt vontta felelősségre, kíméletlenül, mint egy inkvizítor.

Halott, régi írókkal kegyetlenkedni szinte olyan régi divat, mint az – élőkkel, de a Lemaitre-eknek egyéniségükben megadatik az enyhítő körülmény. Azonban mit szóljunk azokhoz az epigonokhoz, akik Párizsban egy év óta egyebet se tesznek, mint nagy író-halottakat gyaláznak? Jules Lemaitre, még ha sokkal nagyobb ember volna is, mint amilyen, nehezen feledtethetné el, hogy ezt az epidémiát ő indította meg.

Helyes, ma már tudományos dogma lett, hogy a história alakjait ki kell vetköztetni a legenda díszruhájából. De csak akkor, ha okot adnak rá, ha módokat kapunk rá, ha minden egybevetés és adat szerint igazunk van. Csak azért, hogy szenzációsat mondjunk, nem szabad ráfognunk Madame Récamier-re, hogy titkosan és sokszor bűnözött az ő állítólagos fehér házasságában és azután George Sand-ról, akiről úgyszólván lehet mondani és mondtak is már elég rosszat, miért hazudjunk újabbakat és rosszabbakat. George Sand Michel nevű barátjáról s e barátságról minden adat nélkül, egy ifjú kritikus vérlázító, vad ostobaságokat hordott össze most.

Az öreg Rochefort megírta egyszer, hogy Musset-t fiatal újságíró korában az utcán látta, amint Musset részegen összeesett, s egy kőbe verte a fejét. Bebizonyították hogy Rochefort soha életében nem találkozott Musset-vel, tehát ez állapotában se láthatta. Lehet, hogy Musset járt így egynéhányszor, de hogyan szabad ezt szemtanúként állítani valakinek, aki csak hallott valamit dörögni?

Most, hogy Párizsban Jeanne d'Arcot és egy sereg legendás nemzeti nagyságot valóságos terror védi a történelmi kritika ellen, jó volna a halott író-nagyságokra is gondolni. Az epidémia már olyan nagy, hogy a tegnap vagy tegnapelőtt meghalt írók sem kaphatnak kegyelmet. Eddig legalább annyi kannibáli humanizmus volt az élő írókban, hogy megszerették azt, aki hirtelen elmúlt közülük, s csökkentette a konkurenciát. Zoláról nem beszélünk, mert őt a Dreyfus-ügyben való szerepe miatt alig engedték még nyugodtan eltemetni is. De például szegény Henry Becque nem csinált politikát, s mégis, mikor a mellszobrát fölállították, egy dandárnai cikk becsmérelte az újságokban. Ráfogták, hogy összes érdeme az, hogy a darabjait a nagyközönség nem akarta elfogadni. De hiszen így, ha Ibsen fiatalon halt volna meg, Ibsenről még kegyetlenebbeket lehetett volna állítani.

De mégis csak az a legszennyesebb dolog, amikor halott írók privát életéről írnak, mondanak bizonyságok nélkül rettenetességeket. Nekik nem árt, nekik nem fáj, de ez, hogy úgy mondjuk, valósággal saját genus humanumunk, saját társadalomunk megfertőzése. E sorok írója sohse bocsájtja meg magának, hogy egyszer leírta ama gyanúját: Petrarca és Laurája nem voltak tiszta szerelmesek. Mert e gyanút semmi se támogatja s mert így minden emberi szennyet rá lehet mázolni minden volt és való emberre.

Írók és minden rendű emberek gyarlók, tele bűnökkel vagy legalább azokkal, amiket koronként bűnöknek nevezünk. Minden alkotó élet egyszersmind eseményes, de legalábbis szokatlan nem átlagos, polgári szabású élet. De amilyen bűn a legcsillogóbb ideálok örve alatt gyarló embereket isteníteni, éppen olyan, sőt nagyobb bűn megrágalmazni halott nagyokat, akik már nem önmagukéi, s inkább a jövődőei, mint a mieink. Különben pedig az ember évezredekken keresztül nehezen akar megváltozni. Mikor a kőtáblákat beírják neki, megsemmisíti az aranyborjút, s aztán a kőtáblákat töri össze, hogy ötvösei újraöntsék a bálványt.

VU 1909. július 18.

Diósadi

209. MÓRICZ ZSIGMOND

(És egy kötet elbeszélés. A címe „Hét krajcár”. A „Nyugat” kiadása)

„És összenézett a két öreg, s a két pár szemet valami szívből felbuggyant meleg nedv öntötte el. Csak néztek maguk elé: úgy, úgy bólogatva. Harc?... Minek a?... Csönd!... Csönd!... Csönd!... Béke! Most kezdeni? Mikor egy arasz az élet? És még azt is olyan nehéz két sánta lábon megmászni?... Hej, Uramisten, Uramisten!” Kik ezek? A nagytiszteletű esperes úr s öreg társa, Márkus, a vén gethes harangozó, készülvén a halálra s istenes emberekhez illően, elnyelik azt a cifra káromkodást, amit ez a nyomorúságos, földi élet megérdemel. Valahol a Tiszaháton látta őket Móricz Zsigmond avagy a Nyírben, az Érmelléken, a Berettyó völgyben, valahol, jó helyen. Kik ezek? Az esperes úr ezelőtt negyven évvel szénior volt bizonytalán a debreceni kollégiumban, szép, daliás szolgálégye az Úrnak, szerette a szép lyányt s a jó bort. Márkus pedig arra termett egy nagy magyar faluban, jó eklézsiában, hogy harangszóval lássa el negyvenöt évig az Istent, a papot és a falut. Hetvenkednek már mindaketten, azaz a hetvenedik év felé sietnek, s ha olyan szerencsésük lesz, oda is érnek. S hiában voltak az Úr szolgálatában, pipázó, bölcs, aligélő emberek, ők is csak idelyukadnak ki: ígyse jó, úgyse jó, sehogyse jó, veszekedett bál ez az élet. Hát mit csináljunk? „Harc? Minek a? Csönd!... Csönd... Hej, Uramisten, Uramisten”. Mert errefelé prédikáltak valamikor Melius Juhászék, bölcs világ ez, legmagyarabb világa a világnak. Itt az emberek nem hazudnak akarattal: ha keserű a szájuk, köpnek, ha viszket a tenyerük, ütnek, s nem őrajtuk múlik, ha az életről nem rángatódik le minden komédiás rongy. Hej, Uramisten, hej Móricz Zsigmond, drága, nagyszívű, kenyeres pajtásom, milyen egyszerű és milyen egyetlenül nagy dolgot műveltél te. Meglelted a magyarságot, melyről már azt kezdtük hinni, hogy nincs is. Hiszen itt vannak, akik a Kálvin istenéből bölcs, külön, magyar Istent csináltak, errefelé nem koronáz Ugocsa, ezen a tájon verődött össze Esze Tamás kuruc hada. Ez itt a magyar föld, az első foglalóké, magyar, tehát véres, szomorú, fáradt, sivár, de harcos, de szép, de elpusztíthatatlan.

*

Alig tudom a ceruzámat fogni, hogy Móricz Zsigmondot, hogy éppen Móricz Zsigmondot össze ne égessem toلولó nagy, forró szavak, képzelések hirtelen forróságával. Csak egyetlen egy ujjongásomat bocsátom szabadon: ez a mi fajtánk, újra itt van egy ragyogó, kis ember belőle, tehát minket akar a jövő, s reánk van szüksége. Az öreg esperes nem kívánta a harcot, Márkus, a vén harangozó se, de mi kívánjuk. Ez a természete a mi fajtánknak: sok századév megsanyargatta, elfogadta Kálvin predestinációs tanát, de amíg a gerince s az ökle bírják, nem bízza ügyét a jó Istenre. Ilyen a mi fajtánk. Hogy micsoda fajta? Hajdúszélen, Szabolcsban, Biharszélen, Beregben, Szatmárban, Ugocsaszélen, Szilágyszélen él. Itt nemesítettek egész falvakat egy jókedvű pillanatukban felséges uraink vagy nagyságos fejedelmeink. Bocskor mellé itt kötötték a legtöbb nemesi kardot, s a

kis urak itt békültek bele a legnehezebben, hogy nagy urak is vannak. Itt volt víg aratása a javított vallásnak, mert e nem demokrata országnak e tájékán született meg a világ legkülönösebb demokráciája. Nagy familiák zuhantak itt rongyosan le a hétszilvafás ezrek alacsony sorába, hova máról holnapra a paraszt is fölkerülhetett. A fosztogató, álnok nagy urak s papok ellen itt gyakran fogott össze az elkeseredett paraszt s a paraszti sorba jutott, gebéjével együtt éhes, rongyos, kardos kisúr. Itt ismerek magam is hitvány, koldus, de szép nevű familiákat, akik így beszélnek: ősi rokonságban volnánk a gróf Károlyiakkal, de mi nem tartjuk a rokonságot. Egy sereg nagyúri voltából, birtokából kiforgatott familia egyenesen azért lett kálvinistává, hogy jobban verelkedhessék pápista, labanc, gazdag, egykori osztályos atyjafiaival. Itt századokon keresztül majdnem folytonos, ritmusos, nagy volt a szociális fölcserélődés. S itt készült el legjobban a talaj a jövőre, az úri Magyarországot ma már nagyon fenyegető, igazi, nyugatias demokráciára. Ez a tájék Magyarország dagasztó teknője, s ennek fajtájából, a mi fajtánkból s e vidékről kellett a megindult magyar intellektuális forradalomnak vitézeket kapnia. S ebből a mi fajtánkból jött most megint íme egy Móricz Zsigmond, aki egyedül fölér egy forradalmi szabad csapattal.

*

Móricz Zsigmond a legeseményesebb életű, legtöbbet szenvedett, legkeserűbb, legbölcsebb, legmagyarabb magyarságnak szívbeli látója, vérbeli írója. Könyve, a „Hét krajcár”, már címében s első történetében szomorú pecséttel megpecsételt írás. A hét krajcár a büszke szegénységnek, a letaposott nemességnek olyan szimbóluma, mint Krisztus hét vérző sebe. S ez a józan, bátor, bölcs, néha-néha szinte koldus őszinteségű író, ez a kemény, kálvinista, magyar fiú olykor olyan titkos izgalmakat kelt s olyan végtelenségeket tárít föl akaratlan vagy nagyon akart szimbólumaival, mint senki eddig. S a történetei. Rossz májús elrontott ember olykor kimondaná már róla, hogy írójuk a tyukodi Maupassant, mikor egy legoriginálisabb, senkihez nem hasonlítható művészet hirtelen közbeszól: néha-néha óvakodjunk nagy irodalmi nevekkel tréfálkozva játszani ütősdit, mert egyben-másban megárthat a nagy névnek. Ez a falu, ez a magyarság, ez a népieség, ez az élet átélő látása, ez a művészet, a Móricz Zsigmondé. Ebben a könyvben századok ős érzései s a mai európai magyar művész-ember differenciáltsága házasodtak össze. S az ellentétek ilyen nagyon szerencsés, heves vegyítése adja a legnagyobb emberi valamit: az egyéniséget. Persze, hogy a nacionalista mummyarok a nehéz fejű impotensek s grófi és püspöki ispánok megint kiabálhatnak a magyar falu megbántása miatt. Móricz egy-két olyan típust ad a magyar parasztról, hogy tapsolva kérjük – a többit. A csók: csók őnála, falusi csók, trágyaszagos, brutális, falusi, magyar, igaz. A széles csípőjű, telt mellű, jővérű menyecske nemcsak ápolja girhes urát, nemcsak veszekedik vele, de meg is csalja. A magyar falu férfia nem nagylelkű, ostoba lovag, s a némbere nem zárdába vágyó. Nincs külön magyar glóbusz, s a fölcseperedett magyar paraszt olyan durva, erős, gonosz, piszkos, mint moldvai oláh sorstársa. Egy-két történetét kihagytam volna a kötetnek, hármát vagy négyet dicsekedve mérném a legna-

gyobb orosz vagy északi paraszttörténetekhez. S ami mindennél többet mond, úgy, ahogy van, ez a kötet a fejlődés, a gazdagodás legnagyobb lehetőségét jósolja. Szeret látni, szeret borongni, de ujjongni is pompásan tud, érdemesnek tartja, Móricz. A kegyetlenséget nem veti meg, az igazi művészet és szépség lévén mindig kegyetlen egy kicsit, de nem szégyenli a krisztusi, sőt szókratészi jóságot se. Egy-két emberével együtt fogok sokáig élni. A két parasztvér tanítójával s nyomorúságban föllobogó úrvérével, asszonyaival s avval a paraszt apával különösképpen, aki szegény úri, pesti proletár-asszonnyá vált leányát megszarolja, fizetést kér tőle a nála-faluzásért. Hej, milyen igaz. És milyen sokban több az igaznál. És milyen új művészet a Móriczé. Ha angol gyarmat volnánk, azt írnám, amit Indiából írtak Oxfordba a fiatal Kiplingről: London felé új csillag indult Keletről.

Ny 1909. augusztus 16.

Ady Endre

210. MUNATIUS PLANCUS VÁROSÁBAN

Basel, augusztus végén

Munatius Plancus augusztus hó huszonhatodik napján is hideg szobor szokott maradni, holott ilyenkor, e napon, Baselben a szobrok is megelevenednek. Én legalább láttam St. Jacob híres harcterének Helvécia-alakját végigkocsikázni Basel utcáin: gyönyörű leány-teremtés volt, talán Basel legszebb nője. Történt volt pedig az Úr 1444-ik esztendejében, augusztus hónap 26-ik napján, hogy Basel hősi népe elverte falai alól Franciaország dauphin-ját és hadát. St. Jacob an der Birs-mezején ezerkétszáz jó bázeli vitéz harapott a véres fűbe, de azóta ez a nap – így mondják – dicsőség és szabadság napja. Ilyenkor igazán Svájc díszkapuja ez a nevezetes város a Rajna két partján, lobogós, virágos, tarka, muzsikás és németmódra részeg. Új-Baselből Ó-Baselbe több mint tízezer ember vonult át egy teljes órahosszat, cifra, farsangias menetben. Svájci katonák, veteránok, hadapródok, kanton-előkelőségek, városi hivatalnokok, küldöttségek s amennyi egyesület csak létezhet a német nyáj-hajlam jóvoltából egy másfélszáz ezer lakosú városban. Mennyi kosztüm, történelmi díszruha – ahogy ők hívják –, mennyi jelvény, címer és zászló. Csak a régi céhek maskarás ára data irigységgel s csúfolódással tölti el [az] idegen, szkeptikus ember lelkét. Hiszi az ördög, hogy ezeknek az elődei s baseliek voltak a st. jacobi dauphin-verők, ami dicséretükre légyen mondva. Nem: Baselnek városi népe volt 1444-ben, s a városi nép mindenha zsoldosokkal végeztette a háborút. Mikor egész Európában divat és okosság volt svájci zsoldosokat tartani, ennyi joguk csak lehetett a svájci városoknak is? Szóval Baselt a derék mokány, véreskezű, vad, falusi és tanyai svájciak avatták a harci dicsőség városává. Sebaj, nem ez az egyetlen történelmi hazugság, s augusztus huszonhatodik napján hadd legyen vívhatatlan, harcias város Basel. Pedig sohse volt az, már akkor sem, amikor római kasztrum s Basilia volt, mert már akkor kezdett városiasodni. A híres baseli zsinaton a barbárabb Európából sereglett urak és papok bámulva bámulták városiasságát s kincseit. Csak az olasz városok vetekezhettek vele, de a harcot éppen úgy nem kedvelte Basel, mint Firenze. S bár gyönyörűek a régi svájci katonaruhák, s a kalaposmesterek is vitézek valának, Baselt nem Basel védte. Sem a rabló várurak, sem a dauphin ellen, sem később a paraszt-harcokban, sem a reformáció-mozdította földinduláskor, soha. Baselnek azonban fenn kellett maradnia, mert szükség volt rá, hogy ma álljon a mai civilizáció egyik tornyos dokumentumaként. Ez a nem nagy, de nevezetes város talán a legtipikusabb burzsoa-városa Európának. Száznolcvan baseli polgárnak van több vagyona egymilliónál és Svájcban, a majdnem protestáns Svájcban lázasan szervezkedik a klerikalizmus. Most folytak le a katolikus napok, s még a protestáns tökepénzesek is titkos fohással gondoltak az Egyházra. Az Egyház sohse volt olyan hatalmas, mint a társadalmi forradalom közeledő tizenkettedik órájában lesz. Rómának nem bókolt úgy egyetlen középkori fejedelem se, mint fog bókolni a szorongatott polgári rend. De ez nem holnap lesz így s augusztus huszonhatodikán egy menetben éltetik a hazát a szabadgondolkozók és a katolikus-klerikális egyesületek. A St. Jacob mezején pedig, az 1444-ben elesett hősokeket megkoszo-

rúzó Helvécia-szoboralak előtt (eleven mása, a szép basil leány is ott van kibontott hajjal, palástban, virágosan) nagy beszédet tart egy doktor úr. A doktor úr kormánytanácsos, s ékes orációját hetvenezer ember hallgatja. Arról beszél a doktor úr, hogy most már nem karddal kell megvédeni a hazát, a munkát és a kultúrát. Fel kell emelni azokat, akik nincstelenségük miatt zúgolódnak, ki kell békülni azokkal, akik kizsaroltatnak. Sötét felhők jöttek, míg a doktor úr beszélt, a tengernyi nép riadtan menekült az égiháború elől. A kormánytanácsos úr is sietve fejezte be hideglelés, mementós beszédét. Egyelőre nincs baj, Baselnek száznyolcvan milliommosa van s a dauphin 1444 óta nem mer jönni...

...Az a Munatius Plancus pedig, akinek a szobra Basel városházának udvarán áll, s aki nem vett részt az ünnepen, római kormányzó volt. Ő alapította Basel mellett Augusta Rauracorumot, melynek helyén ma Augst falu fekszik. Ő tehát a megalapítója Basel-Basiliának is, ilyenformán sokat láthatott volna ez a Munatius Plancus, ha máig él. Bizonyosan az ő korában is voltak ilyen ünnepek. Okvetlenül megünnepelték Róma alapítását és a császárságát. Nyilván volt külön ünnepnapja Augusta Rauracornak a helvétek legyőzésének emlékére is. És Augusta Rauracorum a maga idejében volt olyan nevezetes és kincses város, mint Basel. És talán az a kultúra, amely teremtette, se volt sokkal-sokkal alsóbbrendű a mi-enknél. Munatius Plancus filozófus árnyéka ott kerengett Basel ünnepnapján Augst gyönyörű ámfiteátrum-romjai körül. Aki akart, találkozhatott vele, aki akart, hallhatott tőle csendes, bölcs, mosolygós jóslatokat.

Pesti Napló 1909. szeptember 5.

Ady Endre

211. ANATOLE FRANCE ÚJ LEGENDÁS KÖNYVE

Anatole France öregszik, s úgy fogadja a Sorsnak ezt a durva csapását, mintha sohse szerette volna valami nagyon, hogy fiatal volt. A Villa-Sad'd Voltaire-ja boldog ember, neki nem fáj a hanyatlás, s mosolyogva megengedi, hogy hadd fájjon ez nekünk ő helyette. Nekünk, tíz-húsz országban, egész világon elszórtaknak, a könyvnyomtatás óta legkülönb, páratlan, bolond hitű publikumnak. Minekünk keserves olvasmány legújabb novellás könyve France-nak, de csak sugdosódva kesergünk mégis. Csodálatos történeteket magyaráz meg nekünk egy nagyon bölcs ember, aki ma már semmit se tart csúfolnivalóknak sem. Kékszakáll-herceg történetétől a boldog ember nincsen-ingéig voltaképpen azt rágja mesékhez és nótákhoz szokott füleinkbe Anatole France, hogy semmink sincsen. Meséink se voltak soha, dalaink se, tehát meg se kísértsük, óh mi szegény emberek, hogy mesét gondoljunk vagy húrt rezegtessünk. De csúfolódní se csúfolódjunk kegyetlenül, mert a koldusságot nem szabad nagyon-nagyon megtépní. És így írta ő meg talán legelső véres verseit e tagadó, öreg és majdnem csacskán összeiparkodott kötetében.

De nagyon kell szeretnünk és félténünk Anatole France-ot, hogy megérezzük meghatottan ezt és így. Hogy jaj, be szép és jaj, be rossz versek a La Barbe Bleu és társai, Anatole France meseölő új meséi. Egy már nem is a színpad alá, de a pokol fenekére süllyesztett halál-zenekar játszik e történetek mélyén. Egy ember, egy nagyon bölcs, öreg ember rozoga, síró lírája vezeti a hangok össze és vissza tömegét. Egészen versben és egészen bátran így szólana ez a zenekar: a hitelenség hite hagyott el először, és most már elhagy a hit is. Szörnyű dolog lehet először nem hinni semmiben sem, de ez még mindig az épen-maradt torony: a hitek hite. Azután jön, hogy már ebben sem hiszünk s azután, ha valaki Anatole France, megcsinálja a cifrázatlan és immár céltalan mese-ölést.

Közömbös embernek mi se tűnik föl az Anatole France új novellás könyvében, új és búsító. Közömbös ember mindazt rakott asztalon leli, ami vele Anatole France-ot megszerettette, s ami legbensőbb és legjobb bolondságú híveinek csak forma volt és modor. Akik pedig a szocialista Anatole France-nak tapsoltak, azok se veszik rögtön észre a változást. Oh, most maróbb, aktuálisabb Jaures-nél is France, és a vezércikkek jöhetnek megint hozzá tanulni. Aki Jézus kínszenvedésnapját a világ legbanálisabb napjának látta, ma is lát. Banálisnak, komisznak, keservesnek, emberinek lát ma is, de ma már csak a márt látja, s a Plátók, Szent Pálok s más világraszóló gondolat-házalók kegyetlen mosolyú fotográfusa, ma Briand miniszterelnököt, Dujardin-Beaumetzet s talán még kisebbeket állít a gépje elé. És hiába a gép, a két éles, bölcs szem, megkicsinyedik minden, mert közeljön hozzánk, s nagyon kicsinyre mered.

Történetek, nagyon ismert történetek, mint a Kékszakáll-legenda, szentek csodái, a boldog ember inge stb., ezekből lesznek most France-történetek. Régi, elegáns módon, nagyszerű csillogásban, de nagyon-nagyon olcsó travesztálás a végén mégis mindegyik. És sem az idő, sem a patinás bibliai vagy históriai nevek nem

segítenek ezúttal, hogy pótolják a művészetet, amennyire a művészetet néha pótolni lehet. És mintha csak egy nagyon ötletes ember, akinek nincs veszítnivalója és senkitől se fél, meg akarna marni mindenkit, aki kortársa vagy ami kortársainak hittet vagy képmutatóan: érték. De – érzem, én hallom – letről a muzsikát, a lírát: itt egy ember vérzik: az öregedő France. És úgy kell kézbevenni ezt az új France-könyvet, mint azt a virágot, melyet búcsúzó nagyon kedves kedvesüinktől kaptunk, s későn bánjuk meg, hogy miért is nem hittük el, hogy szép volt a kedvesünk és csakugyan búcsúzott.

NY 1909. október 1.

Ady Endre

212. LESZNAI ANNA VERSEI

(Hazajáró versek. Budapest, 1909. A Nyugat folyóirat kiadása)

Lesznai Anna asszony verses könyvét ajánlom azoknak a magyar férfiaknak, akik méltán és régóta várják árva lelküknek egy gyöngéd nővérét. És evvel már majdnem el is árultam azt, hogy amatőrnek a könyve a *Hazajáró versek*, de nagyszerű vallomása egy pompás asszonyságú asszonynak. Az amatőr szó pedig senkit se bántson vagy örvendeztessen meg hirtelen, mert nincs szebb és nemesebb mai ember az igaz amatőrnél. És nincs jobb írás annál, mely kényszeríti az embert, hogy nagyon-nagyon érdekelje az írástevő élete, személye és mivolta. Lesznai Anna szerencsés lehet, mert könyve után szeretettel próbálják őt maguk elé eleveníteni a férfiak. S még szerencsésebb, mert ő nem tetszetik az asszonyoknak, s azoknak legkevésbé, akiknek érezniök kell, hogy elvallotta előlük a vallani valókat.

Szóval: ez a könyv asszonykönyv, asszonyosan művészkedő, de emberesen becsületes: a nővérünk könyve. Hiába, ez a nővér szó belekapaszkodik egyre a ceruzámba, tehát e szó mögött kell keresnem Lesznai Annát s könyvének megálapítható értékét.

Valljuk be, hogy akik itt Magyarországon, száz-kétszáz ember, a szép örültek szent, reformáló harcát harcoljuk, vagy kívánjuk harcolni, szűkölködünk asszonyokban. Vannak Kleopátráink, Szaffóink, Júliáink, sőt modern, messze, mai asszonyokról másolt másolataink is. De igazi asszonytársaink alig vannak olyanok (hiszen csodát nem kívánunk, s a gondolkozás amazonjait eszünk ágában sincs éppen Hunniában keresni), akikben már érzésekbe dolgozódik fel a mi látásunk, akaratumk, gondolatunk, harcunk és vérvevő, keserves mártírságunk. Lesznai Anna talán a legelső, akire nem túlos hivaikodással, de elég büszkeséggel és sok örömmel elmondhatjuk: ez a mi szerelmes lányunk, kiben nekünk kedvünk telik. Mert ő már a mienk, kinek írás-vonásain, édes-fájdalmas panaszaiban, törvényes tökéletlenségein, szép és megtorzult akkordjain döbbenő ujjongással fedezzük föl mássá fejlődött (fejlődött, kifejlődött) önmagunkat. Lesznai Anna könyve magyar asszony-ember testvéreinkhez kötött reménységeinknek dokumentuma s egy kicsit szimbóluma. Itt a bátor asszony, kinél a bátorság nem új kalap, nem hisztéria, nem furcsa parfüm, nem kedv-lohasztó férfiaszkodás. Embersége, emberi bátorsága egy asszonynak, aki már nemcsak úgy csinálja, de úgy is érzi az életet a maga asszonyi ereje szerint, mint mi.

Utálni való minden művészetdogma, s én az Élet minden megkapott enyhével és halálos sebével (és egy kevés, jogot-adó munka címével is) utálom a *l'art pour l'art* dogmáját. Utálom olyankor is, amikor – megfélelkezve – magam vétkezem evvel a bűnnel, s hinni és hitetni szeretném, hogy az én művem: az én művem. Hogy nincs benne törvény, cél és más, csak én, csak az, hogy véletlenül vers és néha önmagában és önmagától szép vers. E dogma vagy akármi más művészeti dogma hívőinek megadóan bevallom, hogy úgynevezett szép verseknél már

szebbeket is írtak a Lesznai Annáéinál. De egy ember-lélek, egy kor hatása és iránya, egy rajongó hit a kimondás kötelességében, egy én, aki a legkülönbeket érdekelteti, s ha némi gyatrasággal is, de ki tudja magát bontani a Napra és elének – ez szebb minden dogmatikus szépnél.

Hogy miért járnak haza ezek a versek, ennek olyan szép oka van, hogy talán csupán ezért írjuk ezt a kis írást. Ez nem a poéták ősi hazanyafogása, még csak nem is az Arany János affektált borújú Kelet felé való képzeletszálldosása. Ez már a tudásnak, a mi tudásunknak érzése érettsége: a Jövő hitvallása, a nagy, emberi panteizmus törvénye és e törvény eredmény-próbája. Hazajárunk mind, mert vágyaink és csüggedéseink megszabott vágyak és csüggedések, a nemlehetmásként. Elszállni véreinktől, egy kultúrától, egy titkos múlttól, majd akkor tudunk, ha a Jövendő Lathamjai a Holdig repülnek.

*

Végül: Lesznai Anna nagyon cirógatja a szókat, azokat is, amelyek ezt a nagy becézést nem érdemlik meg. Még nem tudja, hogy 999 szót kell megölni, hogy az ezredik, az igazi megszülessen. Asszony, bőbeszédű, gyöngéd, öleltető (az ő szavainak, sorainak, rímeinek verekedés helyett is ölelniök muszáj) és – kevésről sokat daloló. De érezzük, hogy a *többi* is benne alszik már a lelkében, hit, kétség, valóság, a mieink az asszonyoldalon. Nővérünk ő – újra le kell írnom a nővér szót –, akinek több köze van a bölcsőhöz, a Jövendőhöz, mint nekünk, fivéreinek. A megvadultak, programosok, furcsák, ostobák és lopók vers-zenebonájában legyen üdvözölve a mi ön maga, a mi igaz, gyöngén is erős poétanővérünk.

HSz 1909. október

Ady Endre

213. FERRER ÉS A LEGENDA

Új forradalmak, új rajongások, új vandalizmusok, szérumok, melyek legyőzik a halált, a megtalált északi sark, elsüllyedt világnézletek, repülő emberek, szörnyű gép-puskák. És ez nem minden, órákig sorolhatnók, darálhatnók a korszak szenzációit, melyben élünk, s melynél jobban eddig még soha el nem kényeztette embergyermekait egyetlen korszak sem. Mindenből részeseünk látványosan és gazdagon, amiből öt-hat ezer év óta az ember részesegett, s ízét, előjátékát kapjuk annak is, ami öt-hat ezer éven belül jöhet és jönni fog. Hogy mennyire elkényeztet bennünket ez a korszak, véresül szépen szimbolizálja a szegény Francisco Ferrer halála s egy legendának szemeink előtt születése. Valamikor legalább két-háromszáz év, sok emberöltő kellett egy legenda előállításához, de mi, ma élők, bevittük a műkertészet csodatévő tudományát a szellemi és értelmi dolgok kertjébe is. Mész-vegyülettel preparált talajból tizenöt perc alatt kizöldítjük a salátamagot, gyorsítjuk a rózsabimbó kipattanását, s úgy bánunk a természettel, mintha már a mi automata-játékszerünk volna.

Spanyolországban megölték szent és hivatalos szertartással egy embert, aki éppen, mert újtó és lázadó ember volt, nagyon-nagyon régi ember-típus, nem új, nem izgató és nem különös. Az a jó Isten, akinek kegyelméből uralkodik Alfonz király, s újra ölik egymást spanyolok és mórok, s akinek kegyelméből még sok és furcsább dolog is történik e földi téreken, a megmondhatója, hány Ferrer élt már s hány Ferrert öltek meg már. Nem hisszük, hogy a Halál kellemes legyen akárki-nek is, aki az Élet szerelmétől bódítva az Életet javítani akarja, s a régi-módi ódaköltőknek engedjük át a gyönyörködést az úgynevezett eszmebajnokok mártírságában. De minden régi igaz: igaz is egy kicsit, s ne tagadjuk, hogy mindnyájunknak hasznunk van, akik nyugtalanok, tisztaságra, jóságra s szépséges újulásra vágyók, a Ferrer halálából. Megölték a vallás, a haza, a mai rend nevében, s amire más halottnak máskor sokáig kellett várni, neki már megadatott. Biztos, hogy neki többet ért volna, ha a halottnak jutott nagyszerű dicsőségek helyett élni hagyják, míg élni tudott volna. De őt megölték, neki már mindegy, s mi nekünk az ő példája gyönyörű jóslás arra, hogy ezután már nemcsak a hóhér dolgozik gyorsan, de az az új génius is, mely az egy civilizációjú emberiségé. Micsoda perspektívák: a parlamentek, a népgyűlések lármáznak, de ez már ma is majdnem komédia és semmi, mert már jelentkezik az új parlament. Az új parlament az egyenlő kultúrájú és szándékú emberek lelkeinek összessége s eszközei: toll, ceruza, ecset s mindenek fölött valami összesség, rejtelmes érzés. Egyszerre szisszenünk vagy mosolygunk össze minden világrészben százezren, s ez a százezer sokkal több, mint néhány uralkodó, hatezer év óta nem változott, millió úr-szolga. Az „Assiette au Beurre” például külön-lapot, külön számot küldött szét Ferrer haláláról, egy történelmi fejezetet Spanyolország történetéből ebből a mi zagyva, de pazar korszakunkból s az emberi szolidaritás történetéből. Ezek a véres, vörös, dühös rajzok és ötven más újság rokondühei, bosszuló rajzai már legendahőst tudtak csinálni Ferrerből magukban is. S egy legenda-hős, akit tiszta, munkálkodó hitéért mérszároltak le, örök életű és örök veszedelem azoknak, aki-

kért s amikért megölték. És a sokezer hírlap sokezer cikke és a sok születő rém-dráma és a sok, többnyire rossz vers s a töprengő elmék izzadt, de becsületes elmélkedései micsoda anyagot adnak a most már meggyorsult tempójú változásnak. Szép az élet, szebb dicsőség nélkül élni, mint nagyszerűt halni (Ferrer szerette az életet s a nőket kiváltképpen), de, ha csúnya és ócska dolog is kimondani: szép halál volt az övé. És mi láttuk néhány nap alatt, mint robog előre az idő, milyen gyorsan születik ma már eposz és legenda, s milyen gazdag látnivalókban ez a mi korszakunk.

NY 1909. november 1.

Ady Endre

214. FÉLELEM ÉS ÍRÁS²

Félek, tehát vagyok, félek, mert jaj, élet adatott nekem, s olyan nagyon tudok félni, hogy félek e félelem bevallásától is. Akik engem töprengés, kínlódás, belső viták nélkül elfogadnak vagy pláne azok, akik szeretnek, rámfogták a bátorságot. Mint-ha lehetné bátor valaki, aki él, még ha virág módjára él is s nem emberként, szegény, agyát-játszató emberként? Nem a boldogság a legnagyobb és legkoldusabb emberi hazugság, a legfájóbb kitalálás. A bátorság ez, az én bátorságom is, minden elevennek a bátorsága, amely nincs, mert ez a bátorság nem lehetséges. És itt vagyok, hogy beszéljek a félelemről, mint a legnagyobb erőről, mely valahányunk életének ereje és titka. És itt vagyok, hogy az irodalmi bátorság legendáját megtépjem, s rekedt próbaharsogással kikiálttam: a legemberebb ember a leggyávább ember. Így jöttem, így viaskodtam, így nem haltam még meg, így emlékezem, és így vagyok. És nem bátorság az, amely engem útra, minden utamra indított, hanem mert félek és mert sok okom van félni. Mindig féltem, és csak erre vagyok egy csöppet büszke, hogy mindig féltem, tehát az előkelőbb emberfajtaival lehetek atyafiságban. Félttem a közeli temetőtől gyermekkorom falujában, s a házhíjának ajtaján mindig láttam a sötétben fehér, halott árnyékronaimat beszuhanni. Négy évvel volt fiatalabb az öcsém, s ő kacagta le előttem először a félelmet, talán azóta senki úgy. Azóta ő is megtanult félni, mert Homérosz is [f]élt, Hérosztratész, Titusz, Cola Rienzi, Shakespeare, Ibsen és Maeterlinck. Mindenki félt, aki az életből kénytelen volt kivenni a részét, és én szívesen adom át magam a nevetségnek, hogy talán attól féltem és félek legjobban, amit tudok.

*

Valamit tudok, ez már szinte bizonyos, valamit tudok, amit ma kevés ember tud: szomorú és félelmetes állapot ez. Óh, gondolják el, van egy ember, aki nagyon-nagyon érzi az életet, erről néha néha szép vallomásokot tud tenni. És ez az ember ezzel él, ezt csinálja, ebből kell, hogy csináljon valamit, ez az élete, sőt ebből él meg. Valakit gondoljanak, aki kénytelen büszkélkedni olyan sajátjaival, amiket mai emberi civilizációnk méltán taksál kevésre. Valaki azt ápolja és fitogtatja magában, mellyel okos, mai polgári lény föltétlenül orvoshoz szalad, hogy kigyógyíttassa, ha lehet. Csúnya-sokat éltem, de milyen nehezen határoztam el például magamat arra, hogy verseket írok. Pedig ezt tudom, s ha nem volna babonás hitem és vallásom a félelem, gögösködnék e tudásommal. De félek s hogy itt, erről beszélek, ez is félelem: látni akarom, mint látják fázva mások e fázó félelmet. Nagyon irgalmas, néhány jó barátom diákkoromtól mostanig azt állították, értelmem van, logikám van, sőt újabban, hogy tudok is. Milyen szent, jogos törvény a félelem, mutatja az, hogy én lettem az érthetlenség magyar mókusp[a]ródéja.

² Temesvárott, egy irodalmi matinén olvasta föl ez írást írója. És kénytelen volt sok fölöslegest, ugy-is-tudottat és túl-szubjektívet beleszőni. De talán éppen e karaktere teszi ez írást olyanná, melyről tudomást venni érdemes. A. E.

És óh, bár csak evvel nyélbe lett volna ütve az, amit rólam tudni kell vagy tudni lehet. De mióta – üzletileg szólván – akcióban vagyok, van egy még halálosabb félelmem: megértenek. Harminckét éves az ember, nem szereti Horatiust s az udvari költőket és hozzászókat, hogy a jó költő megdöglik, mielőtt sokan vették volna észre. És ekkor azt látja, hogy észreveszik, pláne Magyarországon példátlanul ütik, kiabálják, simogatják, látják. Meg kell ijedni, s én vajmi sokszor azt hiszem mostanában, hogy szélhámos vagyok, már majdnem siker-ember.

*

Más is a helyemben mivel vigasztalná magát, mint hogy azok sem értik, akik értik? Én is ezt teszem, mert nagy félelmemben legkevésbé a banalitásoktól félek. Azután filozofálok is, mert ez sem rossz szokás és szintén eléggé banális. Elgondolom, hogy ez a világ már nem is léteznék, ha mindig elődeinket másolnók, s nem volnának kivételek is. Elgondolom, hogy mennyivel jobb volna régi fajú emberek régi módján érezni, és így vallani. Igazán irigylen azokat, akik az újítók bátorságával együgyűek és ócskák, mert talán nekik van igazuk. És talán szebb hivatás sokféle látástól, hallástól és olvasástól el nem rontott emberek lelke szaván szavalni, mint új lelkek új szavaival. A becsületes, tehát nagyon gyáva ember megindult érzéseivel, őszintén hajtok lobogót azok előtt, akik régiek és egyhangúak. De, de elgondolom azt is néha, hogy nem okvetlenül silányság jele az, hogy én rólam tudnak Magyarországon. Tudnak, tudnak, ahogyan akárkiról, de kissé nyugtalankodóan, és ez a fő.

*

Az már szinte biztos, hogy nem vagyok egyszerűen poéta, akinek úgy illenék elpusztulnia, mint Reviczky Gyulának. Sőt, a mesterségemet lenézem, jelentkezéseimtől jelentkezéseim közben már félve-félek. Afféle magyarnak látom magam, akit Katona József kifelejtett az összeesküvés nagy jelenetéből. Egy ember, egy magyar, aki italosan bölintgat, némán, néhány száz évig, amíg magyarságról, sorstragédiáról diskurálnak éberebb társai. De végül fölkapja – ideje is volt – a fejét, s mond valamit, ami magyar és egy kicsit a dologra tartozik. Félve mondja, erősen mondja, néha szinte-szinte tudatlanul, de magyar, amit mond, és nem is olyan haszontalan. Az a megtisztelés ért, hogy én nem csupán magamért vagyok itt, de a „Nyugat” című lap bizalmából is. Sorra nevezném, dicséreném azokat, akik ezt a lapot megcsinálták, ha föl volnék hatalmazva arra, hogy mások számlájára is ízetlenkedjek. Így csak annyit tehetek, hogy lássam azokat, akiknek több a hitük, kevesebb a félelmük, s akik engem talán szeretnek is. Amit ők csinálnak, az már nem az én félelmetes csinálmányaim közül való, s ha ők hisznek egy kicsit bennem, ez kárpótól azért, hogy én nehezen hiszek. Az már régen nem az én gondolatom csupán, hogy próbáljuk olvasgatni a jövő irodalomtörténelmet. Magam számára azonban van egy félelemcsitító véleményem: engem nem lehet majd elítélni. Mert nem volt bátorságom, mert kevés volt az örömem és hitem, s mert másoktól várom életem megérlelését. A „Nyugat” már nem az én ügyem, habár a „Nyugat” rögtön jött s magáévá tette az én ügyemet. A „Nyugat” biztosan

jobban és sokaságosabban reménykedik bennem, mint én mertem reménykedni legreménykedőbb koromban. Hiába, itt van valami, ami már majdnem transzcendentális: egy csoportnak igaza lehet ott, ahol egy embernek nincs.

*

Pereant, qui ante nos nostra dixerunt, és ez se utolsó az én félelmeim között. Én se volnék, s nem is vagyok jobb: igenis vesszenek, akik elmondták előlünk a mi mondanivalóinkat. Azoktól félek legjobban, akik magukban ezt mondják: ezt is elírta előlünk a gazember. Petőfi gyűlölte Shakespeare-t ezért, s kicsi, szegény, de lángoló emberek hogyné éreznék az effajta gyűlöletet? Minden ember nagy, közölni való titkokkal érkezik, s nem mindenki lelheti meg magát és a szavát. Ebben a nem vidám és nem nagyon reménységes országban folytonosan olyas valamik történnek, amik a legszebb teóriákat agyonütik. Már-már magunk is azt hittük, hogy halódók vagyunk, s íme kezdjük a világot pofozni az élés legváratlannabb s legszebb manifesztációival. Kezd olyan erős intellektuális kultúránk lenni, hogy igazán meg kell ijednünk tőle s igazunk van, ha megijedünk. Sokat töprengtem, hogy groteszk leszek-e, ha a „Nyugat” ügyét s mindazt, ami a „Nyugat”-tal egyetértve, egyidőben, egyfelé történik, összehasonlítom a gárdisták megszentelt legendájával s ennek folytatásával. Sőt, ha tovább megyek s látom, meglátom az új, az új formájú Széchenyit, Kazinczyt, Csokonait és a többit: itt vannak. Nagy szerencse, hogy ezt nem kénytelen elhinni senki se, de nagy szerencse, hogy nagyon nagy dolgok történnek itt, amelyek szerencséjére, a jövő tanároknak adnak csak majd nagy dolgot.

*

Van, mert minden dologhoz van köze, van köze e dologhoz a Halálnak is. Sokat beszélgetek vele, jó verstéma, de nem vágódok hasra előtte, nem becsülöm túl sokra. Valószínű, hogy kerülget, nem félek tőle, de nem felejttem el, hogy tényleg olyan valaki, akivel le kell számolnom. Mert kívánom, mert keresem, akarom szemtől-szembe látni azokat, akiket az én személyem, miveltem érdekel: ez a Halál. Mert jobban félek, mint valaha, tele vagyok megbocsátással, mert szeretnék igazolni valamit, mert szeretném elidegeníteni a barátaimat s meghódítani az ellenségeimet, ha bármilyen senkik is: ez is a Halál. Ne így legyen, de legyen így, ha muszáj, s haljunk meg, ami pláne muszáj. De legyen és maradjon szép az a kis földrajzi területre szorított kultúra, mely egyelőre csak bennünk, pár száz emberben van, ha van. És legyen belőle – magyar tósztot mondok – ha úgy tetszik a szeszélyek és kedvek úristenének szép úri hely, mely úgy fogja adni a ma hivalkodó kultúrvilágnak a lelki nagyszerűségeket, mint a régi magyar úr, aki boros nyállal ragasztotta a füstös cigány homlokára az ezres bankót.

NY 1909. november 1.

Ady Endre

215. GYULAI PÁL

Sokáig maradt itt velünk erdélyi vitéz Gyulai Pál, de az a csodálatos, hogy még tovább nem maradt itt, holott harcos időket élünk. Hiszen ő már nem harcolt, s az emberi gyarlóságok gyarlósága, az öregség elbánt vele, de már csak az is, hogy Gyulai Pál még itt van, sokat jelentett. Jelentette, hogy kell még irodalom, s jelentette, hogy Gyulai Pál, ha meg lehetne fejelni az embereket, azokkal tartana, akik véresül komolyan és becsületesen szolgálják az irodalmat. Velem Gyulai Pál láttatta be, hogy az új, igaz magyar íróknak egyik szörnyű szerencsétlenségük, hogy közéjük s a régibb, nemes írónemzedék közé tolakodott egy jövevény, erőtlen, álhazafias korszak, nemzedék és gárda. Valóban kijátszott az élet akkor is engem, mikor már csak a nagyon öreg Gyulai Pált láthattam meg, aki kedvesen elbeszélte velem, fölillant fénnel és elmével, de egy-két hónap múlva aranyos dörmögéssel elfeledte, sőt tagadta az egész ügyet. Erdélyiségének voltáról, törvényéről, erejéről, szívósságáról, missziójáról már majdnem babonásan különösek és szépeket hiszek. S e babonát tovább szöve vigasztalom magam az ő ravatalánál: ha meghalt, bizonyosan azért tette, mert már egy kicsit rendbejövődőknek látta a dolgokat.

FM 1909. november 10.

Ady Endre

FÜGGELÉK: Kétes hitelű szövegek

216. A SZÚZIES APPONYI

Féli a leányokat – Tehát nyugdíjazza az igazgatónőt – És kit tesz a helyébe? – Geőcze Saroltát a keresztény-szociálist.

Gróf Apponyi Albert gondoskodott róla, hogy ha már papok és apácák kezébe nem adhat minden iskolát, legalább ki ne nevezzen sehová olyan tanítónőt, tanárt, akinek a viselkedése, vagy éppen a felekezeti viszonyai arra engednek következtetni, hogy nem lesz a klerikális eszmék kész szolgája. Az új tanárnemzedék reakcionárius szervezése teljes sikerrel folyik. A papok és mágnások miniszterét azonban ez nem elégíti ki. Gondoskodni kell róla, hogy a legfőbb vezetés is mindenütt teljesen „megbízható” kezekbe kerüljön. Az utóbbi esztendő alatt feltűnően sok változás történt az állami intézetek igazgatásában. Nem lehet mindenütt kideríteni a változások titkos rugóit. Annyi azonban bizonyos, hogy Apponyi még véletlenül sem nevezett ki liberális érzelmű, vagy éppen szabadgondolkodó igazgatót.

Az Apponyi-féle kinevezések sorába egészen jól beleillett, hogy az ország egyik legnagyobb és legfontosabb intézetének, a *budai állami tanítónő képezdének* élére Geőcze Saroltát tették. Geőcze Sarolta mindig nagyon sokat szerepelt. De nem az iskolában, nem a tanítás terén, hanem mindenütt, ahol a neve a nyilvánosságra kerülhetett. Keresztény-szociális agitátornő-féle és író volt, akit, keneses műveivel együtt, sohasem vettek valami komolyan. Csak most Apponyi idejében, amikor a klerikális törekvések minden megnyilvánulásának felvirradt.

Geőcze Sarolta kinevezésének egyenesen bevallott célja volt, hogy az intézet klerikális kezekbe kerüljön. Előbbi igazgatója, Katonáné Thuránszky Irén teljesen munkaképes, egészséges és aránylag fiatal erő, akinek a nyugdíjaztatására nagyon nehéz volt ürügyet találni. Apponyiék azonban leleményesek. A mit sem sejtő igazgatónővel közölték egy szép napon, hogy *magasabb etikai szempontból* nem engedhet meg, hogy a tanítóképző intézetben *házaspár* lakjék, hogy a fiatal lányok közelről szemléljék a házastársak mindennapi életét. Felszólították tehát Thuránszky Irént, hogy jelöljön ki egy *vidéki* intézetet, amelyben működni hajlandó. Hogy vidéken nem kell-e érvényesíteni a magasabb etikai szempontokat, arról nem szóltak semmit. Thuránszky Irén nem volt hajlandó vidékre menni. Tehát nyugdíjazták. Utódja Geőcze Sarolta lett, aki semmiesetre sem botránkoztatja meg az ifjú és gyöngéd leányokat.

Az állami nőképző intézetek vezetői most bizonyára remegve várják, mikor kerül rájuk a sor. Akik férjnél vannak, az állásuk kedvéért szívesen elválnának már. De ki tudja, milyen ürügyet talál ki akkor a leleményes Apponyi. Mindenesetre méltánylandó, hogy ez a széphanú ember, ez az ország primadonnája, örökké a politika leggyanúsabb útjain járva is annyira megőrizte gyöngéd, szúziés gondolkodását. Csak az a kérdés, vajon a gyerekeit otthon nevelteti-e. Mert, a saját bevallása szerint, nem előnyös – magasabb etikai szempontból – ha az apróságok közelről szemlélik egy házaspár életét.

Budapesti Napló 1907. október 6.

217. TÖMÖR JELLEMZÉS

Ha az utókor majd valaha az osztályparlament tömör és rövid jellemzésére lesz kíváncsi, akkor ezt kell neki elmondani. A szombati ülésen egy képviselő interpellált az általános választójogról. Mikor azt panaszkolta el, hogy Ausztriában a lakosság huszonegy százaléka választó, nálunk pedig alig hat százaléka, akkor közbeszólt egy népképviselő (nevével, fájdalom, nem szolgálhatunk az utókorak):

– *Az is sok.*

Amikor pedig az interpelláló képviselő arról beszélt, hogy a nép elidegenítve, elkeseredve nézi az osztályparlamentet, akkor közbeszólt egy másik képviselő (az utókor számára itt a neve: Nagy Emil volt):

– *Jöjjön a kerületembe, agyonveretem.*

Ebben a két közbeszólásban benne van az osztályparlament természetrajza, a kezdet és a vég. Ezek a képviselők gyűlölik a népet. Idegenül tekintenek rá. Félnék tőle. Minthogy a mandátum tőle függ, megvásárolják, kicsalják, kiszavalják tőle a mandátumot. De tudják, hogy a népért ők nem akarnak és nem fognak semmit se tenni. Tehát félnék a néptől. Sokallják – ezek a „népképviselők”, – a hat százalékat is. Ez az egyik. És a másik? Ha nem félnék a néptől, ha a választóikkal érzelmi közösségük van, akkor ez a közösség a korlátolt fanatizmus közössége. Az első típus alkohollal mérgezi meg a választóját, a második típus a lelket mérgezi meg dühödt uszítással. Az első nem mer a választója szeme közé nézni, a másik furkós botra akarja kapatni a választóját, akivel sikerült elhitetnie, hogy a furkósbot segíthet nyomorúságán. Csak értelmes, felvilágosodott, nyugodt, józan nép nem kell egyiküknek sem.

Budapesti Napló 1907. október 15.

218. A GYÁRIPAROSOK

Na, a gyáriparosok szövetsége nem nevezhető éppen forradalmi kedvű egyesülésnek. Hazátlan bitangoknak is alig nevezhetők azok a tekintélyes és vagyonos férfiak, akik ebben a szövetségben ülnek. Még darabontoknak sem mondhatók. És szerkesztett ez a komoly, tekintélyes, megfontolt egyesület egy olyan lázító, vérforraló, keserűséget keltő feliratot a parlamenthez, hogy nincs az a szociáldemokrata újságcikk, amelyik vele a versenyt felvehetné. Egyetlen nagy kivándorlási árterület Magyarország: – így lázít a szövetség. Az adórendszer rettenetes: – izgatnak a gyárosok. A drágaság szörnyű: – agítálnak ezek a milliomos agitátorok. Ingyenes állami népoktatás kell: – hirdetik ezek a darabontok. Föld kell a népnek: – állapítják meg ezek a gyanús társadalomtudósok. Egy radikális program, a magyar nép megmentésének a kész tervrajza a gyáriparosok felterjesztése. Mit fog rá mondani az osztályparlament? Valószínűleg semmit. Hallgatni fog. Az ország azonban tudni fogja, hogy a gyáriparosok hangja a kultúra, a haladás, a nemzeti gyarapodás, a pusztulásból való megmenekülés hangja. A kultúragyilkoló és nemzetölő latifund[us]jummal szemben a gyár: a kultúra fejlesztését és a nemzet gyarapodását jelenti. Hiszen a gyáriparosok felterjesztésében az uszításnak, a dühödt munkásgyűlésnek egyetlen szava sincs. Ezt a beszédet, ezt a hangot, ezt a felterjesztést tisztelettel, szeretettel és okulással fogja hallgatni az ország.

Budapesti Napló 1907. október 15.

219. A VÁROSOK

Egy kis denúnciálás a hazáért meg nem árt. Denúnciáljuk tehát a városi kerületeket; hogy a városi kerületek azok, amelyek a függetlenségi képviselőknek fejtörést okoznak; hogy ezek a kellemetlen városi kerületek mozgolódnak a rossz kiegyezés, a felemelt kvóta, sőt általában a kormány egész politikája ellen. Hátha valahogyan rájuk lehetne ijeszteni. Fogyasztási adók, közigazgatási segítségpénzek, ipari támogatások: ezek mind olyan dolgok, amelyek által a kormány jó nagyot húzhat egy-egy elégedetlenkedő városra. Igaz, hogy a városok a nemzeti politika legfőbb oszlopai; igaz, hogy a magyarosodás várai; igaz, hogy a kultúra forrásai; igaz, hogy a legintelligensebb, legtöbbet olvasó, az ország dolgairól legjobban tájékozott választótábor van bennük. De annál rosszabb rájuk nézve. Minél nyomatékosabb a szavuk, annál nagyobbat kell rajtuk ütni. Denúnciáljuk, hazafiak, a városokat. Hadd jöjjön az agrár had, a lármás, kultúraellenes betűgyűlölő népség és hadd indítson hadjáratot a városok ellen. Erős magyarság és polgári önérték ugyanis csak itt mutatkozik már: öljük meg ezt is a hazafiasság nevében és Beksics Gusztáv emlékének nagyobb tiszteletére.

Budapesti Napló 1907. október 23.

220. FRANCIA SZÍNÉSZEK A MAGYAR SZÍNHÁZBAN

Mielőtt szétlebbent a függöny, már széltében beszélte a Magyar Színház előkelő közönsége, hogy az a francia színésznő, aki játszani fog, nem francia, hanem román-magyar vérkeverék, s valahonnan a Balkán valamelyik szerény államából jött hozzánk. Külső szenzáció, reklám-zaj, idegen-láz nem tüzelt bennünket, Costance Lindennek erőszakos kézzel kellett letörnnie a maga pálmáját. Ez sikerült is neki. Egy magas, elegáns színésznő állott a színpadi lámpák fényében; biztosan, otthonosan, könnyű fölénnyel mozgott, kedélyével beragyogta a színházat és küzdve a francia akcentussal és néha egy kissé még önmagával is, bájosan, igazán franciásan tudott elcsevegni. Egy nem differenciálódott és – a szó legmagasabb értelmében vett – modern színésznővel van tehát dolgunk, aki egykor majd nemcsak nehéz lelki problémákat tud felbogozni, hanem egy nővel, egy igazi asszonnyal, akinek egészséges humora, puha hajlékonysága megveszteget, és örülünk, ha száját beszédre nyitja. Ez a legasszonyabb asszony tegnap este ügyes eleganciával tudott besimulni Maurice Donnay párizsi mondén vígjátékába, az *Education de prince*-be, ahol a balkáni vaskos érzékiességet a francia társalgás könnyű fordulatossága lengi körül. Linden Szilisztria királynéját játszotta és mondhatjuk, Donnay egész szellemét visszatükrözte. Ez a balkáni királyné is tetőtől-talpig asszony, olyan, mint Linden lehet, könnyed és érzéki, aki kárörvendő kedvvel és tapsoló örömmel kergeti a kis balkáni princet a párizsi asszonyok ölébe, s kacagva nézi, mint úszik el ezalatt fia királysága, amely ha balkáni is, mégis királyság. Ez a Donnay-féle operaénekesnőből lett királynő örül a csóknak magáért a csókért, akár ő, akár más kapja, mert a világa, mindene a szerelem, mert asszony. Linden olykor izzó, olykor diszkréten letompított színekkel, sok rátermettséggel festette meg ezt a kedves asszonyportrét. A közönséget lassan egészen meghódította, és a felvonásközökben boldogan, túlon túl szerényen köszönte meg a tapsokat, mint olyan színésznő, aki még nem sok izgalmat élt át...

Budapesti Napló 1907. október 23.

221. AZ ÁRVA JÓKAI-SÍR

Akik tegnap a temetőben jártak, azt beszélnek, hogy nem volt ott árvább és szomorúbb sír a Jókai Mórénál. Oh, mi ezt elhisszük, mi ezt olyan természetesnek találjuk ma. Az is marad sokáig még a Jókai-sír: árva és jeltelen. Nincs nekünk ma se időnk, se szívbeli képességünk egy Jókai-kultuszra. Bartha Miklósnak díszes, nagyszerű síremléke van, s lesz hamar szobra is. Ugron Gábor kijelentette, hogy Kossuth Lajosnak nem kell külön külsőséges emlék. S egészen hiteles helyről tudjuk, hogy Strobl, aki nyugodtan késik Kossuth Lajos emlékének külső megőrkítésével, *Kossuth Ferenc számára előre elkészítette a díszes nagyszerű síremléket és obeliszket*. Szabad-e hát ma türelmetleneknek lennünk Jókai miatt? Ma csakis az élők kapnak kegyeletet s azok a halottak, akik a ma élőket hatalomhoz segítették. Szegény, nagy Jókaink várjon egy jobb, emberségesebb korszakra. Talán Magyarországon se tarthat örökké a sötétség, az új erkölcsöknek ez a mai félelmetes éjszakája.

Budapesti Napló 1907. november 3.

222. ACHIM ANDRÁS ÜZENETE

– *Levél Ugron Gáborhoz* –

Achim L. Andrásnak, a volt paraszt-képviselőnek s Ugron Gábornak egy kis afférjük támadt. A rabonbán-utód meggyanúsította és megsértette egy képviselőházi közbeszólásával a parasztpártot és annak vezérét. Achim L. Andrásnak, aki levelet írt a Budapesti Naplóhoz, joga van a védekezéshez, s e joghoz mi helyet is adunk. Achim L. András természetesen nem kölcsönkért és csinált stílusban írta meg a leveléhez mellékelte nyílt levelét Ugronhoz. A maga saját őszinte és őszintén goromba hangján, amihez megint joga van. Ez a hang nem a mienk, de az Achimé, s értjük Achim fölháborodását. S ha nem is írjuk alá, de szívesen leközzöljük Ugronhoz írott levelét. Íme a levél változtatások nélkül, amint Achim megírta:

Békéscsaba, 1907. nov. 28.

Nyílt levél Ugron Gáborhoz.

Tisztelt képviselő úr! F. hó 23-án Pető Sándor, pártunk és Békéscsaba orsz. képviselője, interpellációt intézett a belügyminiszter úrhoz a Békéscsabai Népegylet feloszlataása ügyében.

Ezen interpelláció közben te nagy, dicső, szeplőtlen, első osztályú hazafi, sértőleg odakiáltottál képviselőnk felé, hogy mink „bujtogatunk, lázítunk” és hogy „darabont-szövetségesek” vagyunk, kivált pedig Achim L. András. Hozzászórtunk a mai időben úgy a kikeresztelkedett fajmagyar, valamint az összes analfabéta panama-lovagoktól, hogy az immunitás gyászos köpönyege alól az ország becsületes, nekik dolgozó és őket, a heréket fenntartó népet, embereket gyanúsítsák, sértegensék, rágalmazzák. De téged, a nagy és furfangos székelyt mink se sorozunk a buták közé, mert hisz láttuk, eléggé okosan és ügyesen táncoltattad meg a *nagy bankügyed* tárgyalása alkalmával a sok ügyvédet és vádlóidat. Mégis hogy valótlan dolgokkal gyanúsítod a Parasztpártot és engem, ebből azt kell levonnunk, hogy úgy az, aki neked ezen aljas vádakot besúgta a parasztpártról és a Népegyletről meg rólam, valamint az, aki a becsületes dolgozó népet bizonyíték nélkül gyanúsítani, rágalmazni és sértegetni merészli az immunitás berkeiből, az mind alávaló, gyáva himpélér és tekintse magát tőlem a mai naptól fogva *pofoinvágott kreatúrának*.

Amióta hazafias bódétokból kidobták a parasztot magatok közül, nem voltam még köztetek. Bizonyára annak tulajdoníthatom azt, hogy nem feleltél még a szeptember hóban hozzád intézett viszontkérdésekre, abban a beszélgetésben, amely a *bécsi gyorsvonaton* folyt le közöttünk. Lehet, hogy az általános választói jog sürgős behozatala feletti honmentő gondjaid közepette felejtkeztél el azóta a válaszadásról. Látod, ha nem eleveníted fel a *ti* parlamentetek-

ben az én ott rég *meggyilkolt nevemet*, talán én sem mondtam volna el most a kis intermezzót, mely közöttünk történt. De így ad notam! Nem bánom én, hadd hallják!

Mondom: a *bécsi* gyorsvonaton történt. Én Sopronból, te pedig – nem mondom, hogy *Bécsből* jöttél. Csakhogy a folyóson évelődni [!] kezdettél velem, és azt mondtad: no Andris, elosztottad-e már az Alföldet a parasztek között? Mire én azt feleltem: Sajnos, az Alföld felosztva még nincs, de reméljük, mert hogy tik, akik ezt több mint 30 év óta hirdetik a népnek, ti vagytok most kormányon – most tehát teljesíteni fogjátok? – Azonban, így kérdeztem én tovább tőled, ne a földosztásról beszéljünk, hanem azt mondd meg: *jobban fizetik-e a zabot most Bécsben mint 48-as korodban?*

Te erre se szó, se beszéd, csak elfakultál, becsaptad magad után a szakaszod ajtaját, engem a faképnél hagytál, s a felelettel a mai napig is adós maradtál. Pedig engem fene mód érdekelt ám ez a kis gazdasági kérdés, mert nekünk, a parasztpártnak is lenne egy kis zabunk eladó. Hát ha a te jól ösmert forrásaidnak közvetlen lehetne líferálni, ne engedd, hogy nyerje[n] a te szegény véreiden a zsidó profitot.

Most pedig végül, nagyságos képviselő úr, ne haragudj, hogy csak úgy, paraszti módon levelemben letegeztelek, de aki a tegezést kezdette közöttünk, az nem én voltam, hanem te. Elvégre is azt hiszem, hogy egy tegeződő parasztek még mindig nem oly veszélyes, mint egy szekercés parasztek, aki „ejnye ebadtája az ilyen népszerűtetnek” fejszével keresi filléreit képviselője minden jót magához ölelő karjai körül.

Maradtam a földosztásnak teljes tisztelettel feltétlen híve

Achim L. András
A Magyarországi Parasztpárt elnöke.

Budapesti Napló 1907. november 29.

**CIKKEK, TANULMÁNYOK
1910 január-1912 december**

1. SOKALLJÁK AZ ÉHBÉRT

Kérem a Nyugatot, szabadjon nekem most utoljára személyes dolgaimról álszemérem nélkül és röviden valamit írnom. Úgyis kiderül azonnal, hogy nem is olyan személyes dolgok ezek, de lírizáló formában forróbbak, és talán meggyőzőbbek. Panaszom van, fölpanaszlok egy barbár és undorító aránytalanságot, mely nem utolsó a magyar abszurdumok között. Párizsban élek ez idő szerint, de ide is eljutnak hozzám a piszkolódások hírei, s megvallom, bántanak. Apró piszkolódókra szót se vesztegetek, mert nem érdemlik meg, hogy akaratlanul is valakit csináljak azokból, akik érdemesen senkik. De például olvasnom kellett itt Párizsban az öreg Eötvös Károlynak egy nyilatkozatát a főváros jubiláris díjáról és rólam. Tudom jól, hogy Eötvös Károly a régi magyar táblabíróvilág érdekes őszallatja, s ő már mint ember is elaggult. De tudom azt is, hogy Magyarországon babona-szárnyakon repül szét minden számárság, s ez nem csak nekem árt. Hálás vagyok Budapest főváros irodalmi díjáért Benedek János tisztelt barátomnak s értem síkraszállt bátor társainak. Tűröm, hogy Eötvös Károly, aki sohase volt más, mint egy vén, mulatságos szószátyár, engem leostobázzon. De nem tűröm a komoly irodalom nevében, hogy Budapest kétezer koronáját fölfűjják horribilis jutalomná s dísszé. Eötvös Károly elfelejtette már azt is talán, hogy egy-egy ravasz fiskális-tanácsért sokkal nagyobb pénzeket fizetnek kétezer koronánál Magyarországon. Azt pláne meg se érti, hogy az irodalom végre belenőtt a köntösebe, s az irodalmat ma már nem birtokos urak, úrfiak és válogatott cigánylegények csinálják, hanem írók. Az a kétezer korona, amit én kaptam, rámfért, sajnos, de ma még nem tartok ott, hogy okvetlenül kellett volna. Az igaz magyar irodalom pedig nem tart már ott, hogy egy-egy valakijét kétezer koronával elkápráztassák örök időkre. Eötvös Károly nem szereti a verseimet, s ez egyik jele annak, hogy talán-talán mégis vagyok valaki. Sajnos, tele vagyok kétséggel, szomorúsággal, s örülten szeretnék nevetni, amikor Ady karrierjéről írnak és szavalnak. Nem csináltam karriert sem magamnak, sem a világ számára, nem csináltam karriert semmiképpen. Azonban mert még vagyok és írok, többet kell szenvednem s gyanúsítatnom, mint húsz mágnás-milliomosnak s harminc milliókat zsebelő spekulánsnak. Voila, hogy nem az én ügyem ez, s kérem a Nyugatot, közölje e pár sort. Mégse járja, hogy ma még mindig cigánynak nézzék azt a fajtájú embert, amelynek legtöbb joga volna az élethez és járandóságaihoz. Már a zsidók is kezdik eltanulni ezt a magyar kőkorszakbeli virtust és szokást. Papok, mágnások, pénzemberek és dzsentrifélék egyek abban, hogy az irodalom: magyar éhbérékért megvehető szórakozás. Bár személyes dolgokhoz fűztem, de, istenemre, a becsületes irodalom javáért ezennel tiltakozom. Hohó urak, már nem itt tartunk, s ha mi, írók, adjuk önök számára a kultúrvilágnak a türelmi bárcát, tessék tudomásul venni, hogy ismerjük minden tekintetben az értékünket, s jancsibankókkal nem elégszünk meg.

Ny 1910. január 16.

Ady Endre

2. PORTUS HERCULIS MONOECI

I.

Aki él, az egy kicsit isten, ha tud merni meggondolatlanul akarni, s ha tud és mer játszani életre-halálra.

Hellász istenei már vidáman kockáztak, s így isten-őseiknek méltó fiai voltak ők, mert ez az egy mégiscsak isteni: játszani, hogy nyerjünk vagy haljunk.

Én ma is szeretem még a szerelmet, de a szerelem pöribb eredetű a játéknál, izzadságos és muszáj valami az emberiség életszerződésében. Szentebb indulat nincs, mint a játék, s úgy gondolom sokszor, hogy szépen halni csak a játékos ember tud, aki különb urat is látott már, mint a Halál. Mert a Vak-Sors különb egy kicsit, s aki a Hazárdot párbajra hívja, hasonló a telhetetlen világbajnokhoz, kinek nincs már méltó ellenfele. Minden játékos ember: világbajnok, aki legyúrta az Életet, Csókot, Hírt, Örömet és Halált, és a világtitok síkos porondján önmagával csap össze. Aki játszik, az túl van valláson és filozófián, s egy-egy Atlaszként egy-egy darab eget támaszt, hogy ránk ne szakadjon. Különb az istenek már Hellász istenei előtt ezt tehették: beleunva a teremtésbe, szerencsejátékot játszottak egymással. Egy-egy darabnyi tavaszi, kék ég, öt-hat szemhatárnyi csillgó tenger s más efféle nagyszerűségek voltak az aprópénztétek. Egy villanásnyi jó sors, egy nászéjszaka, mely nem józanított és nem fárasztott, tíz-húszezer évre járó hírnév voltak a polgári, szolid játék tétei. Nem tudom, voltak-e nagy játékok is, de úgy sejttem, hogy voltak, és világerők nőttek és rokkantak egy-egy játék végén. Ki tudja, hogy az ember nem azért szomorú és tudatlan-e s az élet nem azért ködös és ostoba, mert volt egyszer egy pompás, de kártyás isten, aki elvesztett egy gigászi játszmat?

De jöjjünk közelebb a Földhöz és magunkhoz, s álmodjunk töprengve arról, hogy vajon volt-e Babilon idejének Monte-Carlója? Tudott-e igazán isten és isteni lenni az ember akkor, amikor Babilon lángja körül röpdösött, csapongott az embervoltával, csak embervoltával elégedetlen kultúrvilág. Mienk-e egészen az Ördögnek, a bölcsességnek, a nyomorúságnak, izgalomnak, túléletnek és túlhalálnak ez a kitalálmánya? Szeretném, ha a mienk volna, egészen a mi kultúránké, mert belőlünk vétetett, a mi bölcsességünkből, nyomorúságunkból és sorsunkból. De hiszen bölcsessége és sorsa mindig volt a világnak, még mielőtt az ember megjelent volna e földi téreken. Azt se tudjuk, nem vagyunk-e olcsó kártyalapja egy nagy játéknak, melyben a mindenség legmilliomosabb naprendszeri partnerek. Ösztönöm, ösztönünk súgja, hogy a végtelen és zavaros valóság egy nagy jeu, s hogy aki játszik, az az istenektől, a legelőkelőbbektől, jussolt.

II.

Szitkozódva és hevesen csodálkoznám, ha én Monte-Carló-ban nem volnék ott-hon, s ha Nizza csak olyan vágyam volna, mint amelyet ezrével szülők és ők naponként. India, Japán mán békén vakulhatnak meg saját mese-csillogásuktól, engem már, hajh-hajh, bajosan vagy sohase fognak látni, pedig tudom, hogy

nagyon vártak. Senki se megy arra, amerre akar, s boldog az, aki karácsony havában végtelen hómezőben, négy fekete ménnel a szánja rúdjánál, eltéved az esti, téli ködben. Megáll, tudja, hogy eltévedt, s tudja, hogy ugyse járt sohase biztos úton, hideg van, lovai melegénél próbál még melegedni egy utolsót, és megfagy. Régi vízióm volt ez, egy újféle Böcklin-kép lenne belőle, ha meg tudnám csinálni, s a címe talán ez: „Most már látom az utat.” Benyargalunk fekete paripákkal a fehér, úttalan életbe, mert fehér az élet és úttalan, és az utat csak akkor látjuk feketélni, midőn utolsót buzog az agyunk.

És hiszem, hogy minden halottnak fagyott szemeire rajzolódik (régii babona ez), akihez és ahova nem érkezhettek el s igazi élete, melyet senkisé is élhet, s ő sem élhetett. Menjetek tehát embertársaim, felebarátaim, testvéreim, röpjöljétek megerezett gyeplőkkel bármerre, mert úgyis mindig máshova mentek, de néha álljatok meg. Álljatok meg, ahol meg lehet állani, ahol az istenrokonság kitör belőletek, s várjátok be egyetlen méltó ellenfeleteket, önszemélyeteket, aki a Véletlen követje avagy talán maga a Véletlen. Szeressétek azokat a meleg szállásokat, melyeket a Sátán leshelyeinek vall az emberi, szomorú butaság, gyávaság vagy hipokratság[!]. Ezek, mert ezek szent helyek a nagy hómezőn az eltévedés országában, mely Létezésnek is neveztetik, s ezek, mert ezek által példázódik a Létezés, melyet az Élettel gyermekesség volna összetéveszteni.

Szeretni kell a Hazárdot, a Véletlent, a Vagy-Vagyot, mert ha van világszemlem, mi csak ez alakatlan, szent alakjában tapinthatjuk és foghatjuk föl. Éreznünk kell, hogy elszabadult koldusok vagyunk, istenfaj lerongyoltjai, talán egy játékesztéség áldozatai, akiknek játszaniuk kell. És aki játszik, nem egy bankkal s nem egy másik gazdag vagy szegény Lázárral játszik, de azzal az Úrral, akinek kebelébe a Biblia Lázárja költözött.

Lázár-magam mindig imádkozó kedvvel vágatok a fényes Paris-Lyon-Méditerranée legfényesebb és leggyorsabb vonatján le-le Délre. Zsebemben Habert föitítkár úr, egy igen nagy úr kegyelméből az első osztályú, ingyért kapott tour-retour jegyem, s bensőmben az isteni fatalizmus. Poggyászomhoz számíthatnám a neuraszténiámat is, de ez voltaképpen se nem súly, se nem ruha, csak az igazi élés térdszalagrendje. Kevés arany, még kevesebb bankó, egy-két bolond játékterv, sok szomorúság és keserű, rossz vágyak. Így szoktam menni a helyre, melyet régi, görög szemek fedeztek föl a mi számunkra, s mely rómaiul Portus Herculis Monoecinak hívatik. Monacóba tehát, Monte-Carlóba, Károly fejedelem híres hegyére, melyen ékeskedik az a nevezetes palota. Édeskés, de belül Minotaurusz, cukrárszagy-építhette, de Sátán-gondolhatta ház, mely a Hazárdnak Szent Péter-temploma. Így szoktam leérni a Rivierára, melynek ma már automobilbúzó útjait, sajnos, jobban kezdem ismerni az érmindszenti dűlőutaknál. Mert Érmindszenten csupán életrehoztak, s rámbízták, hogy megszülessek, és én vendégfogadó után néztem, ahol megszületni s gondolkozni lehet. Monte-Carlo nekem az az életvendégfogadó a hajrás bizonytalanságban, honnan már megsejtem a célhozérést, az utat, az utat, mely rögtön megtetszik előttünk, ha már nem hajthatunk reá. És aki szerelmes és gyógyíthatatlan, jöjjön ide a kedve-

sével, és aki már nem fél a Haláltól, jöjjön ide szépen, elszántan, istenmódon, az is.

III.

Ha valahányszor megint belépek e legőszintébb bankjába e vabank-világnak, többet érzek, mint a szentek-szentjében valaha is érezhetett a legszentebb főpap. Oh, ma már nem a pénz, a Pénz miatt, mely nekem ma sincs, és sohase lesz, s melyet már kezdek kifigurázni, mert nem is olyan minden. Sokat lehet vásárolni e drága eszközzel, de minél jobban, kényelmesebben esik a kezeügyébe valakinek, annál jobban eltávolítja e valakit önmagától. Cinikus, vén gazember iparkodnék lenni mostanában, s nem titkolom, hogy van is egy kis tehetségem hozzá, de a pénz, a Pénz, gyomron talált. Kell, mert kell, kell, mert nem rossz, kell, mert mások örülten szeretik, de például már szép, igazán szép verseket se tudnék róla írni. Azonban az nem poétaság és nem poétáskodás, hogy a legszebb kacagás a világon a pénz, a Pénz kacagása. Nincs ilyen, és nem volt, még föltevésben sem, asszony nem tud így kacagni, férfi se, Hermész se, Aphrodité se és a gerle se. A Pénz kacagása a legfokozottabb hisztéria, a nem eleven és elhatárolható, hanem az elszabadult hisztéria, s a hisztéria: szent valami. Mondjuk, hogy kicsaltam, kiravaszkodtam vagy kiérdemeltem valakitől két-háromszáz frankot, mely hirtelen jött, Krözussá tett, mivel két frankom se volt az előbb. A posta közel van a Bankhoz, s én belépek, az átkozott, áldott, nagy szárnyas üvegajtók kitérülve hódolnak lépéseim s hirtelen jött frankjaim előtt. És csörög az arany szava fülemben, mely szintén szomjas, mint egész magam, s betegül szomjas, mint ez az egész, szörnyű, mérhetetlen világ. És muzsikál a pénz, a Pénz, és ez nem csupán fizikai történet, mert amott a belső termekben, hol nem golyó gurul, de kártya, s a bankók sűrűbbek, a bankók is muzsikálnak. Mulatságos, egyetlen zene, több a Halál biztos és sokat-hallott muzsikájánál, bár egy kicsit rontja az idegeket. Kár, mert ami számárság, szépség és perspektíva az életben van, e gyatra idegek által jön, sőt talán: van. Mindegy megéri, ekkor már azonnal Herkules vagyok, itt, Portus Herculis Monoeciban, több, mint egy ilyen-amolyan, akármilyen isten. Tudom, hogy semmit se tudok, és tudom, hogy megint önmagam vagyok, ki szembe fog szállni egy nagyúrral. No, nem a Pénz ez a nagyúr, mint fiatalon hittem, hanem én, szegény jómagam vagyok rajta. Mivel az ember végül is belátja, hogy nincs is semmi, csak ő, végül is nem fog észrevenni senkit, csak a Véletlent, a Vagyot, aki talán szintén – ő. De a muzsika, a muzsika az, amiről illetet volna e gyöngé, ködös filozofálás helyett beszélnem, azaz írnom. Minden teremben, minden asztalnál olyan ember, aki valaki, aki miatt a szívünk fáj, hogy renyhe életünk folytán, s mert játszani akarunk, nem írhatunk. Itt mindenki a még meg nem írott regény avagy komédia nagyszerű hőse, akiből sok pénzt lehetne polgáriasan szerezni. De talán csak hangolják a monte-carló-i Bank zenekarát, s talán fontosabb és szebb ezekkel együttlenni, mint regényt írni vagy drámát róluk, szóval irodalomcímmeel szélhámoskodni. Ez a muzsika, ez a muzsika igazán több annál a csekélységnél, melyet Életnek nevezünk és élünk s irodalomnak és írunk.

IV.

Milyen kicsi, sőt utálatos a szerelem, ha játszunk, s ez a kicsiség és utálatosság hogyan meg tud nőni és kívánatosodni, ha játszunk. Hát ugye hogy a játék több, mint az Élet és a Halál, ugye hogy több, mert e kettőt föl- és összefűjja? És milyen kék itt minden, a hegy, a harag, az Ég, a tenger, a mosoly, a Távol és a közelség, a lelkünk. A lelkünk is, és még akkor is, amikor a tramwayra sincs pénzünk, hogy hazatérjünk, mert a pénzt, a Pénzt elvette tőlünk a magunkkal és a Talánnal vívó nagy viadal. És milyen kék ez a muzsika, a Pénz muzsikája, és van-e szebb szín a piroson kívül a kéknél? Első jajdulásunktól, mely orvosi vagy bábai kezek után toppant ki gyámoltalanul a tüdőnkből, minden hangot hallunk addig a sóhajtásig, mellyel az utolsó Louis-t, szívesebben hívom Napóleonnak, fölrajuk egy gonosz számra, s elveszítjük. És a muzsika nem áll meg, és követ bennünket, és asszonyt magához vonni vagy eldobni magától istenesen csak az tud, aki már Monte-Carlóban hallgatta a Pénz muzsikáját.

Ennek a muzsikának vétója van a szerelem ellen, s ugyanakkor ravaszul-édesen uszító melódiája, hogy szeressünk, siessünk szeretni. Aki a szerelmet mindennél jobbnak tartja, s olykor már nehezen és dadogva szeret, fiatalítsa meg erejét a játékkal. Akit nem tudnak jóllakatni az asszonyok, s minden csók után fájdalmasan kíván egy jobbat, menjen a Hazard szent asztalához. Nem volt még ágy, mely annyi kéjt növelt, oltott vagy feledtetett volna, mint az asztal, melyre pénzdarabjainkat dobjuk. Ismertem egy leányt e leánytalan korszakban, akit a zárda nem tudott volna megőrizni minden erős szentségével sem. Hatvankét éves korában halt meg, mindig játszott, mert mindig szerelmes volt, és mindig volt neki pénze. És ha a Szentnek Kertjében van a Szüzek Ligete, most ő ott a legfehérebb liliom. És ismertem egy szép, fáradt s a szerelmi élet asszony-sínjeiről majdnem kisiklott művész-embert. Ez a Párizsban, Sztambulban, New Yorkban és Tokióban megrokkasztott ember Monte-Carlóban az első lapon kezdte ismét olvasni a könyvet, melynek asszony a neve. Ez is meghalt, mert hiszen mi is meghalunk egyszer talán, de én azt hiszem, még egyszer elolvasta az utolsó lapig ezt a könyvet. És az sem igaz, hogy megcsúnyulunk, amikor játszunk, miként a filiszterek vétkes és gyáva babonája tartja. Olyan szépek vagyunk, ha játszunk, amilyenek csak csodaszerekkel lehetnénk, s nem jó volna, ha nők és férfiak erre figyelnének, ha játszunk. Mert akkor nagyon örült szerelmi tumultus támadna a Játék templomában, lázas nagy tumultus. Szerencse, hogy a Játék a szerelem fölött való, szerencse, hogy aki játszik, elsőképpen játékos, és nem férfi és nem nő.

V.

Yachtok a kikötőben, autocanot-k, cifra vitorlások, s a hegyek, mint megkövült s felemelkedett tenger, s a tenger, mint elsimult hegyek. Az éjszakák verekedően szépek, s nem lehetne megmondani, nem akkor-e a legszebbek, amikor mindenhol másutt csúnyák volnának. Ültem sötét éjjel, szakadó, hideg záporban Monte-Carlo partemelvényén, s szívesen vállaltam volna egy halálos tüdőgyulladást. Színházból, kávéházból, vendéglőből fény és zene jött, de különben is megteltem ültem a Pénz muzsikájával. Mögöttem a Bank, körül, messze a lámpafényes partvonal, s az esőn át is száz lépésnyire beláttam a dühös, lármas tengerre. Egy-két Fárosz és különös fényvillanások bent-bent olykor a tengeren, a legszomorúbb és

legvakítóbb sárga színben. Micsoda villanások ezek, miért látja az ember a tengert akkor, mikor nem is látja? És miért sárga az azúr tenger, ha esős, szurkos éjszakán nézi valaki, aki nem is akar már semmit, és látni sem akar? A hajók is világosak és az eső olykor szikraesőnek tetszik a sötétségben, és hátrább a hegyek között, egy kápolnában harangoznak. Miért harangoznak, kiért, kinek, ilyenkor, ám nem csodálkozunk, de érezzük, hogy ez mind rendjén van, s hogy ezt ne zavarjuk meg életünk érzésével. Egy élet és az élet érzése: minden, de biztos, hogy a mindennél is van több, s ezt a többet sejtem vagy álmodom. Legyünk szerényebbek, mint a galambok, kiket itt lelődözni szoktak, s kik ilyen éjszakákon félóránként nagy összerebbenést csinálnak közeli lakásaikban. Ezek a galambok fontosnak érzik, hogy ők élnek, s nem tudják, hogy még a Halál sem a legfontosabb.

De haza kell szaladni, ázott ruhánkból kivetkőzni s fölszerelni testünket fényes termekhez és tornákhoz illő öltözettel. És mikor kocsink rohan a bank felé, már nem tudjuk, hogy szakad a zápor, harangoznak a kápolnában, s létezik a tenger. Belépünk, s egyszerre megint a nagy muzsikáé vagyunk, s alig vesszük észre, hogy itt mindenki levetette átázott ruháját. Ezek a heves félórák, az utolsók, az éjfélkörüliek. Csak úgy, halaványan rémlik az előbbi tanulság: hogy a mindenség egy haragos tenger, melyből sárga dühöket kényszerít ki a mi sok apró, szemtelenkedő világosságunk. Az átriumban zene szól, meztelen női vállak reszketnek a világosságtól és izgalomtól. Százféle parfüm és dohányfüst, de más illatok is, beszélnek el, hogy itt már halottak is vannak. Halottak, akik mára vagy sok időre elvesztették a harcot és az életet önmagukkal s a Bankkal harcrakelvén. Nyolc asztal között válogatunk másodpercnyi, de szörnyű töprengésben, s odarohanunk egyhez, mert csak egyhez lehet egyszerre egynek jutni, mert éppen az a mi életünk tragédiája, hogy csak egy testi személyiség vagyunk.

Nincs megállás, nincs habozás, vezet, csal, dob bennünket a vágyak vágya s a szomjúságok szomjassága. Félmásodpercig villan meg előttünk, miként a tenger a tolakodó fénytől, sötétsárgán, hogy mindent rosszul csinálunk. De ez fokozza a kéjt, s erősíti a parancsot, és reszket a térdünk és kifutni készül a szemünk, de odadobjuk az utolsó aranyat. Mellettünk egy nő van esetleg, ismerős vagy sohase látott, és hörgésünket nagy erővel elcsitítjuk és nézzük a nőt, mint az előbb vak-sötétben, záporban a tengert. Ki tudná, miért, de a szemét nézzük, a szemét akarjuk látni, mely szemek talán a legsekélyebb szemek voltaképpen. De nekünk nagy szemekre, női szemekre van szükségünk, megcsókolnivalókra, szemekre, melyeket mérhetetlenül mélyeknek vallunk most. És kérdezzük a magunk kigyújtott, de már törött sugarain, tébolyos szemeinkkel a nő szemeit. Kérdezzük: ti, szemek, nőszemek, ilyenkor, amikor elbuktunk, de még valószínűen élünk, lehet-e mélységetekbe lélegzetfajtva lemerülni? Egy olcsó s értelmetlen igenre is rögtön az ugródeszkára állunk, és eltemetkezünk egy nő szemeiben. S ha utolsó frankjainkért robog velünk hazafelé a kocsi a még meg nem állott esőben, félve nézünk ki a kocsiablakon a tenger felé. És ilyenkor mondjuk a nőnek, aki a szemünket csókolja, s akinek a szemeit csókoljuk:

– Ma meghalt a világ, s csak a te szemeid s az én szemeim vannak. Szeressék egymást, s rejtsek el egymást a mi szemeink, mert holnap úgyis szégyellni fogjuk ezt a boldogságot.

VI.

Boldog vagyok, mióta hiszem, hogy az Élet és a Halál voltaképpen nem is császárak, de csak örökös, szófogadó kancellárjai annak a nagyságnál nagyobb despotának, aki: a Véletlen. Békültebb vagyok, mióta nagy egészséget mutató; élethabzsoló, szerelemtől el nem ütött, minden kultúrák hájjal megkent, nagyon gazdag embereket láttam játszani. Játszani hűsz, száz, ezer vagy százezer frankért, olyan summáért, mely nekik semmi, játszani, halálosan, nagyon komolyan s annyi szenvedéssel, amennyivel egy Jézus öt halált tudna halni.

Ám az is igaz, hogy a Véletlen úrasztalán nem a kegyeseknek és Lázároknak barátja a híres görgő golyó, hanem azoké, akiknél szállása van a pénznek, s azoké, akiknek minden mindegy már. Monte-Carlo azokat segíti, akiket úgyse tudna tönkretenni avagy akiket nem lehet már jobban tönkretenni, szóval az Élet igazi királyait, akik immár nem nyerhetnek, vagy nem veszíthetnek. Monte-Carlo a mai civilizáción túlnőtt embereké, szent Hegye annak az eljövendő kornak, amikor az embereket jóllakatni bajos dolog lesz, mert több történetet és több szeretetet éheznek, mint amennyi manapság és akkor is lelhető és falható.

Utálok az embermajmokat, a polgári turistákat, a kalkuláló senkiket, a kíváncsiakat, a filozófiával játékosokat: ezek meggyalázzák szent Monte-Carlót. Lelki, idegéleti egzáment tételnék előbb a Bank helyében mindenkivel, aki bebocsáttatást akar termeibe, de, sajnos, a Bank nem is sejtí a maga fölségességét.

Mégis bizonyos, hogy Monte-Carlóban, a monacói Herkules kikötőjében, mégse vethet horgo[ny]t soha olyan ember, aki egészen érdektelen, s aki legalább öntudatlanul, ne Prométheusz volna egy kicsit. Akit csak láttam ott, aki csak elsuhant előttem, akit figyeltem, aki elkerült, s akit megismertem, mindnyájan a Flammarion emberei. Mást akarnak, mint a mai, földi világ, többet akarnak, jobbat akarnak, s nem tudnának számot adni arról, mi is kellene nekik, mert nem igaz, hogy ők csak a pénzt akarják. Ha hiszik sem igaz, mert láttam rossz ruhájú embereket, akik a nem is leplezett kielégültség sugárzásával távoztak, amikor elszedte legtitkoltabb zsebükből is pénzüket a Bank. Nagyherceg és szatócs, író és ügynök, nagydáma és kokott itt levetik kényszerű maszkjukat, s ahogy játszanak, az igazabb és szentebb, mint a középkori, önkorbácsoló cellajátékok ostoros játéka a mennyei üdvösségért.

VII.

Láttam aranyakat dobni a rulettasztalra egy valódi királyt, egy hivatásos királyt is már: olyan hidegül és szegényen játszott, hogy megértettem azonnal azt a sóvár toscanai hercegnőt, aki nem bírta ki mellette a feleségi állapotot. Láttam milliárdosokat, akik megszépültek a játéktól, s akiknek lelkemben azonnal megbocsáttattak összes dáriusi vétkeik, mert nagyon szerettek ők is, miként az Új Testamentum bűnös asszonya. A játékos ember szerető és szerelmes ember mindenek fölött, a játékos embernek az hiányzik, amire Jézus előtt és Jézus óta annyi vá-

gyakozó ember ráhibázott, s annyi bolond ember fog még ráhibázni. Ma még beszélni is nehéz róla, mert még csupán süldő ösztöneinkkel állhatnánk helyet érte, hogy a legkülönb, legválasztottabb mai embernek voltaképpen a szeretet hiányzik szörnyűen az életből. De nem a galileai haláscoké, nem az új humanistáké, hanem az a teljes nagy, közös szeretet, melyből senki és semmi sem hiányzik. Akinek istene a Véletlen, a Hazard, az, aki játszik a kiszámíthatatlannal, életbe, pénzbe avagy bármibe, asszonyba, csontba, rongyba vagy gubadarabba: szerelmes ember. Szerelmes ember, akit ma még viszontszeretni hiába is próbál valaki, mert ő nem egy szerelmet akar, de minden szerelmet, mindennek és mindenkinek a szerelmét.

Áldassék, aki a játékot kitalálta, s aki először sejtette meg fájdalmasan és ösztönösen, hogy a szerelem nem csupán utódokról való gondoskodás és órányi öröm, s a szeretet pedig nem egyszerűen csak viszontbiztosítás az élet elemi csapásai között és ellen. Ágyasháza ajtaját néha-néha becsukja már kívülről, végleg valaki, elhagyja szüleit és pajtásait, testvéreit s azon érdektestvéreit, kikkel válllvetve él; élhet és élhetne, de a szeretet pörét tovább folytatja. Ha valaki az Életen és a Halálon túl rábukkant a Véletlenre, nem cselekedett mást, mint megtalálta a még kielégülhetetlen szerelmi éhségnek és kínszenvedésnek narkózisát, a csöndesítő titkot.

Szeretem azokat, akik lázban, belső riadalomban lelkük titkos-véres kinyílásában, azt se tudván, miért, eljártsszák azt az utolsó aranyat is, amelyből angolosan sült húst, friss spárgát és ananászt ehetnének egy fél óra múlva, mikor a gyomruk lesz éhes.

És furcsák és meghatóak a játékasztalnál a nők, akiket udvariasságra kaptatt a mai kultúra férfainak undorító nagy ravaszága. Volt egyszer ügyem egy elég fiatal, elég csinos s nekem nagyon tetsző angol nővel, aki nyugodtan el merete venni azt a pénzt, amit én nyertem. S amikor én vádat emeltem, s reklamáltam a nyereségemet, szöke szépségének teljességével és fölháborodottságával szembesült velem. Persze, hogy meghajoltam, s nem kerestem többé azt az asztalt, ahol az én angol tündérem birkózik a szerencsével, de nem tudtam többé elfeledni ezt a női gesztust, ezt a legnőibb gesztust. Volt okom, hogy el ne felejtsem, mert a nagy nőmegvetőknek s epigonjaiknak igazságát ott, Monte-Carlóban, voltam dühösen kénytelen sokszor beismerni. Ott láttam én is, hogy a legférfiúbb férfiún mint út ki válságos percekben a nő, mely nyilván ősbibb, erősebb és primitívebb alkataféle az embernek. Láttam síró férfiakat, ideggörcsökben rángatottakat, gyermekeseket, babonásokat s olyanokat, akik életükben sem imádkoztak, de egy-egy nagyszerűségű játék előtt igen. Emlékszem az afrikai félistenre, mert így becézték Párizsban, s aki különben generális volt, kegyetlen, istentelen, átkozott, hős katona. Nos, az afrikai félisten, a hős generális, minden nap meglátogatta a nizzai nagytemplomban Szent Antal szobrát, s mindennap imával, és pénzzel próbálta pártjára hódítani ezt a ravasz pádovai szent embert. Künn az életben vagy gyilkolt, vagy hódított, vagy káromkodott de Monte-Carlo eszébe és idegeibe hozta a legasszonyosabb, a leghitványabb gyöngeségét: a gyöngédséget.

VIII.

Egy sovány, nagyon nagyszemű, kékszemű kis kokott búsvult néhányszor a közelemben a buffet-ben, hová a játék elesettjei szoktak összegyülekezni. Az egész nőcskén nem volt négyszáz franknyit érő holmi és én pompásan mulattam, amikor minden nap más férfinak elpanaszolta és dicsekedte, hogy ma nyolc, tíz vagy tizenkétezer frankot adott a Banknak. Egyszer véletlenül mellette voltam az egyik rulettasztalnál is, és láttam elveszteni tízezer frankot olyan szépen, olyan elegáns módon, hogy tanulhatott volna belőle mindenki. Miből vesztette, kitől kapta, miért vesztett, s miképpen tanulta meg az előkelő vesztés tudományát ez a kis senki nő, ma se tudom, ma se tudnám. De igazat mondott, és ha visszaemlékezem az arcára, csodálkozom, hogy nem akadt piktor, aki a Mater Dolorosát erről a nőről keresse meg, és fesse le.

Ott nők vagyunk szinte valamennyien, ott Monte-Carlóban, s ha akad egy-egy kemény sorstársunk, aki úgynevezett férfiúi erővel áll szemben a Véletlennel, az is nő.

Cigányból formás nagy urat, ledér nőből, ifjú nőből új Veturiát, koldusból nagyszerű nábobot s férfiúból nőt csinál a Véletlen monte-carlói isteni vendégfogadója. Akik elüzetünk életünk furcsaságai és telhetetlenségei miatt a szolid, erkölcsi alkatú társadalmakból, nagy rokonsággal egymásra találunk Károly fejedelem hegyén. És visszatér mindenki, aki már egyszer ott volt, és én magam is nem tudom hányadikszor, de valószínűleg utoljára, el fogok menni a pénzemért s a vágyaimért még egyszer Monte-Carlóba. Ez a konokság már gúnyos mosolygással szállott felébe holmi babonás tudományoknak s holmi tudományos babonáknak. Írhatják már nekem komoly tanulmányokban, ötletes újságcikkekben s velős drámákban, hogy a japáni ember más ember, mint mink vagyunk. Mert én láttam játszani őket, harmincat-negyvenet, még többet, diplomatát, jogászt, nemzetgazdát és mérmököt, jeles, nem utolsó japániakat. Láttam játszani japániakat akkor, amikor Port-Arthur sorsát lestük hosszú hetek óta, s néztük az átriumban az új táviratokat. Benn, a termekben, a hatalmas asztalok mellett tíz-húsz japáni harcolt még talán hősiesebben, mint testvéreik Mandzsúriában. Csak akképpen, csak éppen úgy terveztek, próbáltak, kínlódtak, birkóztak, mint egy-egy játékos orosz nagyherceg, vagy egy-egy ogyesszai lócsiszár. Sárga színű és más szabású arcuk egyelőre még titokzatosakká teheti őket a naivak avagy a szomjas hívők előtt. De bizony ők is sorstársaink, nem lehetnek mások, mint mink, és a harakiri nem japáni, de a legemberibb életmegoldás.

A szomszédban, Monte-Carlo szomszédságában, Nizzában, ahol az álszemérmes Marianne, a francia köztársaság nem túri a rulettet és a 30-at, 40-et, él egy nagyon bölcs ember. Mellékes volna a nevéen nevezni, de véletlenül emlékszem a nevére is, Negresconak hívják, a Casino Municipal de Nice főadminisztrátora. Ebben a finom kaszinóban csak baccarat-t, lovacsakát s más tíz efféle ártatlan játékot szabad csak játszani. Ez a Negresco, aki annyit látott meg és jegyzett fel okos homloka mögé, ezeket mondta nekem egyszer:

– Kétféle ember van a földön: az egyikféle játszik, a másikfajta még nem játszik, mert az utódoi számára kell gyűjtenie a pénzt és a hajlamos képességeket. Higgye el uram, hogy a játéknak sokkal többet köszönhet biztatásban, ötletben és produkcióban a mai civilizáció, mint az egész reneszánsznak.

És igazán: mennyi differenciált érzés, mennyi új kép, zeneópusz, divat, kozmetikai vívmány s módosult szerelmi frisson született a Riviérán. Mennyi új nézés-módra, új ravaszságra, új bánatra s új öröme tanította meg a mai embert az arannyal, a véletlennel való nagy hadakozás. Aljas és magasztos jelenségek alapjában nincsenek a földön, de igenis csupán egymás kezére játszóak és egyforma rangúak. Ma már egyformán becsülöm a religiót és a tudományt, de fölöttük látom büszke fény-sávval előretörni a törvényt, melyet csupán sejtünk, s melyet nem mi csinálunk, hanem amely bennünket csinál.

IX.

A földi társadalom pedig sokáig lesz még egyensúlyban – olvasom kijózanodott forradalmárok és gondolkozók írásaiban – mert a tömeg ugyanaz ma is, mint a Fáraók idejében. Hiábavaló – olvasom tovább – a legújabb evangélium is, a tömegek forradalmasításának nagy, lendületes szándéka, mert ez a szándék is évezredek fölhalmozott butaságába süllyed el. Ezt a lápot csak új jövőendő évezredek száríthatják ki, ha ugyan az ismeretlen, nagy törvénynek akarata akarja ezt. Jó, ám mit cselekedjenek azok, akik ma élvén, magukban egy még csak éppen hogy valószínű és évezredekét késett társadalom morálját sejtik? Nem tudnék beletörődni, hogy szocialista szólammal intézze el bárki is talán ezt a szörnyűséges és aktuális kérdést. Hogy valaki például azt válaszolja: ez a burzsoázának a problémája, egy elvénhült, halódó uralkodó osztályé, mely megfullad a saját zsírjában. Nem, nem, ez minden intellektuális, mai valakié, olyanoké is, akik az önmagukra és e problémára való eszmélést nem a terített burzsoá-asztaloknál kezdték és folytatták. Minden szép idea csúfjára kialakulóban van megint egy új arisztokrácia, melyet már ízlésbeli, köteles illendőségből se engednék szellemi arisztokráciának elnevezni. Nem is az, hanem azoknak a korukból kinőtt, szegény kortársaknak a szervezetlen együttese, akik lelkük részére a mai korlátok miatt semmit se kapnak. Az intellektus olyan kicsi dolog, olyan relatív, olyan mai, hogy a legkülönb intellektus is ma még esetleg nem több, mint a háromezer év előtt meghalt fellah értelme. Emberi kiválóság csak idegrendszerbeli kiválóság lehet, ha lehet, s itt alkalmilag szívesen állok az új misztikusok tanítása mellé. Hogy ugyanis: a mai emberben benne van a legőrültebb fejlődési potencia, az elképzelhetetlen, az Isten mai konceptusánál jóval több. De addig, amíg ez nem generalizálódhatik, minden olyan ember, aki fejlettebb a soknál, mártír. Bármerre s bárhogyan fog változni, menni a mi civilizációnk, el fog kelleni hamarosan intéznie új mártír-arisztokráciájának problémáját. Paposan látó szemeit be kell hunynia egy sereg, morálját felrúgó, új, más, morális nézet előtt. A szerelem, az élet napi szükségleteinek megszerzése és sok más kérdés körül szabad kezét fog kelleni adni azoknak, akik jóhiszeműen, igazán képtelenek magukat alávetni a gregoire-paragrafusoknak.

*

És itt, e gondolat parancsolt útján jutottam el például én is oda, hogy a Játék nagy lényegét érezzem. Portus Herculis Monoeci nem Monte-Carlo, nem a Játék, nem a Véletlen, hanem mindaz, ami az életünkből hiányzik. Több szeretetet, több igazságot, több szépséget és több boldogságot kérünk ettől a hitvány élettől. Nem a mi akaratunk volt, hogy megszülessünk, s ha idehívtak bennünket, tessék legalább részben a saját ízlésünk szerint csinálni ezt a buta vendégséget.

Ny 1909. nov. 1.-1910. jan. 16.

Ady Endre

3. POÉTA ÉS PUBLIKUM³

Hogy Budapest publikumát meg merjem invitálni, s láttassam magamat, akin nincs semmi látnivaló, s hallattassam, aki bölcsőbeli sírása óta rekedt és a hangtalannál hitványabb hangú, soha, de sohasé hittem. Életem is úgy indult, hogy Budapest ki fog maradni belőle, rejtőzködés, keserves, tragikus elnémulás s bujkálás önmagam és mások elől lesz ez az élet, melyet akkor rövidebbnek jósoltam. Az a Valaki azonban, aki nagyon titkos és nagyon nagy úr, s akinek akaratából kaptunk valamennyien meghívást az Élet című mulatsághoz, mely hazárdabb, érdekesebb és furcsább, mint egy Ady-este, mást határozott. Holott én erősen, a gyávaság legnagyobb erejével, olykor majdnem hisztériásan opponáltam, és még ma is, hacsak lehet és bírom, messze-messze hurcolom el és tartom magam Budapeستől s környékétől, vagyis Magyarországtól. Magamat érezni és a világot és az én szerencsétlen, de nem unalmas magyar sorsomat, és élni az én nem vigasságos életemet ma is még csak távolról tudom. Alapjában nem olyan valakinek születtem, aki tud jelen lenni, mert gyáva vagyok, s mert megrémít már csupán az is, hogy mennyi más ember is van még, s ezeknek mindegyike egy-egy határtalan gögű, földi Isten. Egy megfordított Victor Hugonak merhetném most magam talán úgy alkalmilag elkeresztelni, egy megfordított Hugonak, aki oroszlánt lát minden más emberben, mindenki másban, aki emberként él, mozog. Nagyon jól tudom, s még okosabban érzem, hogy mihelyst valaki jelen van, rögtön útban is van, s nekem riasztó a gondolat, hogy egy olyan társadalomban különösen, mely szegénysége miatt is kannibálíbb másnál, útjában állhatok bárkinek. Victor Hugo egy barátjával az állatkertben kocsizott, s amikor sétásan haladó, persze hogy elegáns kocsijuk az oroszlánok rácsai előtt haladt el, elnémultak az előbb gögösen hangos s az állattanban is királyi jelzőjű bestiák, hirtelen elhallgattak. A Victor Hugo barátja görög, sőt bizánci lelkű ember lévén, tudta, mit jelent ez: a királyok királyának meghódoltak még az állatok királyai is, és Hugo-Jupiter kegyes mosollyal nézett a hódoló oroszlánokra. Mióta én megszólaltam, szegény, megfordított Victor Hugo, mindenki oroszlán lett e szép hazában, félelmes torokkal üdvözöl, s igazán csoda, hogy mikor az egész világ oroszlán, miért hallatom én még mindig az én szepegő, rekedt szavamat? Ehhez nyilván köze van Budapestnek, sőt ez majdnem egészen Budapest felelőssége, s ha sok szomorúbb és fontosabb oka is volt, nem utolsó oka e mai estének, hogy büntársaimmal akartam szemben állni. S az én büntársaim között, kik részben megjelentek itt az én vakmerő meghívásomra, nem azok a legkriminálisabbak, akik kevesen, velem voltak a már Ady-ügynek nevezhető, kétségbeesett kezdésű pör legelején. Nem is azok, akiket később divat, hecc, félreértés, majmolás, megtérés, lárma, furcsa-

³ Az alábbi írás fölolvásának készült, s a Royalban olvastam föl november hó 27-én este egy páratlanul szíves és nagy publikum előtt. A fölolvás íze nagyon rajta s benne van, az egész írás szubjektív, verselő írás. De éppen ezért nem tudnék hozzávalóbbat, vallomásosabbat küldeni a Huszadik Száznak.

ság, zavar, csődület, verekedés felém vagy körém vezetett, s nem is azok, akik egyszerűen kíváncsiak és ártatlanok. Egy szinte hat esztendő s hajszába, egészségem és életem földülésába, szegény nevem méltatlanul ismertté hurcolásába, minden Ady-versbe, mely lármás, feltűnő és rossz, nagyon is tudatos ellenségeim kényszerítettek. Most ők viseljék, ők a rossz taktikusok, ők viseljék rossz hadviselő bűneik terhét, mikor a már-már agyonűzött ember ő általuk ott tart, hogy meg meri hívni mindazokat, akik róla tudnak. Budapest, melyet ki akartam kerülni, s melybe Párizson át s csak félig érkeztem meg, ez a Budapest, mely mégiscsak Magyarország, mert ez az egyetlen építmény ebben az országban, amiből lehet valami, s amire lehet emeleteket rakni, végső földülésemben megtámasztott. Ez: úgynevezett erkölcsi diadal, mert én póz nélkül, orvosok nélkül és ravaszkodások nélkül is tudom, hogy nagyon-nagyon hamar el fogok menni nemcsak Budapestről, de arról a planétáról is, melynek egyik szép és gyarló, emberi szállása Budapest. Ha ez csupán csak neuraszténiás érzés vagy képzelődés, akkor se jó, s én egy ellenségemnek, sőt egy barátomnak se kívánom, de valamire mégis jó. Hogy én először és talán utoljára hálásan hajoljak meg azok előtt, akik szeretnek, olvasnak, tartanak, s azok előtt, akik meggyőződés nélkül is elfogadnak, s főképpen azok előtt, akik meggyőződéssel utálnak, elhallgatnak, vagy csattanóan pofoznak. S ez a becsületes és talán orvosilag is igazolható sejtésem, hogy úgyse látjuk többé egymást, mentse ki legelőször is a vakmerőségemért, hogy én Önöket ide hívtam, hogy én Önökhöz szólni merek. Mert tudniillik: itt Budapesten egy Roda-Rodának is szabad volt publikumot összecsalatni, itt Morris Rosenfeld is pódiumról gyönyörködhetett a maga budapesti publikumában, én azonban némely irodalmi erkölcsbírák szerint korteskedem, ha szemtől szemben állok a magam közönségével. Sőt: nagyobbat vétkezem, meggyalázok egy olyan isteni mesterséget, mint a poétaság, meggyalázom a letűnt legnagyobbak emlékét Lessingtől Kiss Józsefig. Hanem a poéta-mesterség isteniségével, gyönyörűségeivel éppen tele vagyok, torkig vagyok, s jaj volna nékem, ha csakugyan úgy volna, hogy poéta vagyok, s ezzel vége. Nem, nem, s úgy gondolom, s ez az egy éltet, valaki és valami más is volnék, s ha egyéb nem, de emberi és kiváltképpen magyar értelmek és avult értelmi gazdaságok nyugtalanítója, gyújtogatója. Ez már több, ez már jobb, hivatásnak is, mesterségnek is, mint egyszerűen csak nagyon rossz vagy nagyon dicső költőnek lenni, s e komoly, polgári és – Magyarországról lévén szó – főúri felfogás szerint: egyforma állapotból levonni a konklúziókat. És most mondom meg, amit e szó-szós csak leönt és formásít: ez a forradalmak híján szűkölködő, boldogtalan ország csókoljon kezét mindenféle forradalom forralójának. Erupciós forradalom alig volt még Magyarországon s ennek a földterületnek talán ez a legrettenetesebb átka, mert hiszen a forradalom: a teljességes Élet. S ma, mikor a forradalmár, fölséges Petőfi lényének meghamisítására összeállanak bigott mágnás-nőstények, beérkezett nagy írók, rabszolgatartók és diakónusok, zsidók és keresztyének: már azért is érdemes felolvasó estét tartani, hogy egy ember, ha halk, ha rossz, de előszóval is mondja meg: hohó. És ez a legfőbb, ez talán a minden: mikor megrekedt volt itt szinte minden, bátoratlan bátorsággal, de ezreket fölszabadítva talán véletlenül, sőt biztosan véletlenül, de én voltam, aki

megszólalt. Bánom is én: értik-e verseimet, vagy sem, úgyis rettegek, hogy túlságosan és sokan értik, de a nagy dolog az, hogy vagy én voltam a nyugtalanság hozója, vagy ami tudományosabb: énáltalam hörgött föl manapság legnyugtalanítóbban a magyar társadalmat kínozó nyugtalanság. Ami a pálmákat illeti, sok igaz, nagy, jobb, érdemesebb csak-költő él itt Magyarországon, s nem akarok magamnak művészeket illető pálmákat adadni, valamiként politizálni sem politizálok már jó idő óta. Próbáltam az lenni, amire a tapasztalatom s hitem szerint kérlelhetetlen sors kiszemelt: ember, aki a mások szükséges, véres ösztönzésébe belehal, s aki, ha a halála hamar és jól sikerül, igazán nem bánja, hogy az úgynevezett utókor mit fog vele mívelni. Óh, én tudom jól, hogy ma még, titokban üzletembereknek is elsőrendű költők, kifelé kénytelenek az éhenhaló s csak a halhatatlanság hitével vigasztalódó nagy poéta-slemilek maszkiájában járni. Tudom azt is, hogy tőlem legalábbis illetlenség éhen nem halni, s nem tenni magamat szépen érdemessé egy utcára, mint például Reviczky Gyula. De mikor Blériot-ék röpülnek, úgy gondoltam, hogy afféle csoda is megtörténhetik, hogy valaki követelje a halála után jöhető summák kamatjainak némi kielőlevezését. Végre is én nem tehetek róla, hogy még nem haltam meg, s látszólag borzasztóan elevenül élek, s hogy ehhez az éléshez piszkos mellékletek, sőt feltételek, például garasok kellene, s hogy dicső társadalmi berendezkedésünk szerint minden garast, melyet kiharcoltunk, más elől raboltunk el. Sok-sok enyhítő körülményem volna, de elsorolni unalmas, hanem egyetlenegyét még mégis elmondok: sajnálatos becsületességgel éltem és írtam a verseimet, a legrosszabbakat is. A Nyugat című lap, mely végtelenül sok elnézéssel, szinte már engem is megdöbbenő jósággal vállalt magáénak, tanúskodhatik, hogy gazdag ember-gyarlóságaim lehullanak rólam, amikor azért veszek ceruzát a kezembe, hogy valljak, írjak, különösen pedig, hogy verset írjak. Ismétlem: más dolog, más kérdés, mik ezek a versek, kikhez, kikért, mennyi élet-tartóssággal íródnak, de élet-darabok, de mindegyik egy-egy lépésnyi közeledés a Halálhoz. És még az is csak az én gyötrelmem és bántásom, ha igazságtalanul divatba jöttem, ha név vagyok, mert ártani nem ártok vele még az irodalomnak se, mely nem tartja irodalomnak, amit én csinálok. Végre az még Szabolcska Mihálynak sem árt, ha néha önmaguk lelkéhez tudtam eljuttatni, ha bátorságot adhattam néha bátortalanoknak, már nem vagyok nagyon bűnös.

*

Eredetileg azt is akartam, hogy ez estén Tömb Szilárdja leszek magamnak, s megpróbálom magamat magyarázni. Szerencsére meggondoltam a dolgot, s most már csak annyit kérek: ne ijedjenek meg Önök még a híres *fekete zongorától* se. Ha a hatalmas Istent szabad volt ezer meg ezer vallásban mindig másként látni, s ha szabad volt őt szakállas öreg férfiúnak is festeni, a szegény mindnyájunkkal rendelkező Sors is kiheveri, ha én egy hangulatban titokzatos, fekete zongorának éreztem és hallottam, melynek hangjára táncoljuk el és ki valamenynyien ezt a mi bús, szegény, végzetes életünket. A *jó Csönd herceg* se rossz herceg, a legnagyobb hatalom, s én nemcsak arra gondoltam, amikor az ember éjjel, egyedül riasztgatja el magától a rettenetes, félelmes csendet, de arra is,

hogy jaj volna nekem, ha egyszer, míg élek, elhallgatnék, s engedném, hogy a Halálnál borzasztóbb csönd rám feküdjön. A *Halál automobilján* rokona a fekete zongorának, s valóban azt vallom és írom ma is, hogy legalább automobiltempóban kell élnünk, éreznünk és tennünk, hogy az élet juttathasson egy kis mámort és egy kis vigasztalást. Nem lesz több magyarázat, ezt a három versmagyarázatot is feledjék el, s a többi, amit mondtam Önöknek, prózába kényszerített vers, tehát – szintén megbocsátható.

HSz 1910. január-február

Ady Endre

4. AZ ISTEN AZ IRODALOMBAN

Lengyel Menyhért megírta már itt egyszer, hogy az Isten egyre ünnepeltebb valaki lesz mostanában. André Gide új könyve, a „La Porte étroite” szintén ezt a nem tegnap óta figyelt jelenséget igazolja. A dogmatikus vallások egyházi és világi papjai komikusak az ő jajgatásaikkal. Való dolog, hogy az ő vallásaikkal egy kis baj van, s az ő Isteneik kezdenek megfakulni. De annyi religio, igazi Isten-vágy még nem élt az emberi civilizációban, mint ma. Borzasztóul szeretnők igazi alakjában meglelni az Istent, s az írók még természetesen türelmetlenebbek és idegesebbek a keresésben, mint a filozófusok. André Gide-nél, aki új könyvében vallásos, istenes és modern ügyekkel bíbelődik gyönyörűen, fontos dolog, hogy félig protestáns ember. Különböző vallású szülők gyermeke előtt lesz legkomolyabb rendszerint az Isten és a valláskérdés. De André Gide nekem másért is kedves: soha hasonlóbb embert írói és emberi kialakulásában nem találhatnék – magamhoz. Hogy a kálvinista predestináció milyen igaznak, mélységesnek tűnik föl ilyenkor nekem. Majdnem egyformán szült és indult embereknek majdnem ugyanazon életfölfogásig kellett eljutniok. André Gide-nek is protestáns pásztor-ősei voltak, s ő is prédikátor, bármennyire kívánna csak művész lenni. Szabadgondolkodó vagyok, s ha ki nem dobtak azóta, választmányi tagja a magyar szabadgondolkodóknak. De nem ismerek szebb szabadgondolkodókat, mint az Isten-nél való nyugtalan és kritikus foglalkozást. Vagy-vagy: végre valaki vagy megtalálja, vagy véglegesen leszámol vele az emberi élet gyönyörű, elképzelhetetlenül nagy megkönnyebbülésére.

Ny 1910. február 1.

Ady Endre

5. IRODALOM HÍRLAPFORMÁBAN

Néhány újságlap fekszik előttem: formájuk a Temps-é, vagy a Matin-é vagy valamelyik londoni lapé, vagy amerikaié. Különös újságok: ugyanegy lap, s minden számának más címe van, s egyetlenegyben sincs egy sornyi eseménye se a napnak. Ilyen címeket hord a lap: Eugénie Grandet, Les vacances d'un jeune homme sage, Les Cosaques stb. Minden lapszámnak más a riportere, például az előttem fekvőé: Honoré de Balzac, Alfred de Musset, Léon Tolsztoj, Henri de Régnier, Brieux. Íme az első írói élelmesség, mely egyenesen az újságoktól vesz példát, sőt az újságok ellen tör.

Brüsszelben nyomtatják a lapot, talán mert ott olcsóbb a papír és a munkabér, s hozzák Párizsba. A vállalat, a „La Feuille Littéraire” talán maga is megijedt már a sikertől, mely kevés munkálással rászakadt. Van már *olyan száma*, melyből 500000-nél, félmilliónál több fogyott el. Tíz centimes-ért, alig öt krajcárért egy-egy nagy, híres, igaz regényt vagy drámát vásárolhat akárki. S a terjesztés módja egészen a bulvár-lapoké, s a címek a lapszámokról nagyszerűen, hangosan ordítanak. De valóságos irodalmat ordítanak, s megállítják azt is, aki ponyvaregényen s olcsó hírlapon kívül sohase olvasott egyebet. Hiába a kiadók prüszkölése, mert végre is ez hírlap a maga módja szerint, s ráadásul nagyon jól meg is fizeti az írókat. Följegyezni valóm nincs is több az egészről, csak a következő két mondat. A hírlap nem taposhatta minden visszarúgás nélkül az irodalmat, s egyébként is, így is példát és hasznot szerzett neki. Nem utolsó dolog irodalmat csinálni olyan nyelven, mely egy hét alatt esetleg millió számban viszi szét az író írását.

Ny 1910. február 1.

Ady Endre

6. UNE LETTRE DE M. ENDRE ADY

Paris, le 16 janvier 1910.

Monsieur le Directeur,

Permettez-moi de rectifier une véritable injustice littéraire commise dans le *Mercur* du 16 décembre dernier. J'allais dire qu'une revue libre, cultivée, renseignée comme la vôtre, aurait dû être la dernière à commettre une telle injustice, mais je ne le dirai pas, car M. de Gérando en est seul responsable.

Dans sa dernière lettre hongroise, M. de Gérando bafoue d'une manière intolérable le jeune mouvement littéraire hongrois, auquel il associe mon nom.

Ce n'est point parce qu'il me cite d'une manière élogieuse que je puis laisser passer ses inexactitudes.

A quelles instigations M. de Gérando a-t-il obéi? c'est ce que je ne chercherai pas ici. Je tiens simplement à rétablir la vérité objective, indiscutable, de notre mouvement:

La revue *Nyugat* (Occident) est la première revue littéraire et critique de la jeune Hongrie. Son but est de séparer nettement la littérature de la politique et de la «politicaillerie» qui chez nous ont eu trop de tendance à se confondre pour le plus grand malheur de la Poésie et des Lettres. Si on les avait laissés faire, les politiciens auraient dénaturé tout mouvement d'art.

Quant à la personnalité de M. de Gérando, à qui je ne veux pas chercher une vaine querelle, ce n'est un secret pour personne que son opinion est toujours le reflet de la *Budapesti Hírlap*.

Je veux continuer à croire que cette feuille pèche par ignorance simplement en nous représentant comme soumis à l'influence germanique alors que nous cherchons à favoriser l'épanouissement et l'affirmation de tous les talents libres, vrais et individuels, fussent-ils les plus disparates.

Nous germanophiles! Nous le sommes si peu que je vis à Paris, et que pour ainsi dire j'ai publié en Hongrie les premières traductions de Baudelaire, Verlaine, etc.

Et M. de Hatvany, qu'accuse également M. de Gérando dans sa lettre hongroise? Comme homme, il est généreux, comme écrivain, plein de talent, et sa pièce la *Vierge*, quoi qu'elle soit au point de vue technique théâtral imparfaite, est pleine de courage, de force et de beauté.

C'est ainsi que les vérités de M. de Gérando se présentent.

Veuillez croire, monsieur le Directeur et cher confrère, etc.

Mercur de France, 1910. február 1.

Endre Ady

7. PÁRIZS SZÖRNYŰ NAPJAIBÓL

Párizs, január 31.

[Saját tudósítónktól] Aki talán már kezdett kijózanodni ebből a nagy, dicső és aljas Párizsból, most megint halálosan beleszeretett. Ez az Urbs mégis, ez az igazi város, csakugyan Párizsban vizsgáljuk állandóan az emberiség, hogy mennyit tanult. Soha még szebb példáját az emberi heroizmusnak nem adta város, mint most az özönvíz-sújtotta Párizs. Hiszen régi dolog, s ez nem is erény: a francia nem akar sohse tudni arról, hogy van veszély, s nem ijed meg tőle, ha jön. De most szörnyű volt a veszély, egész Párizst fenyegette mindenestül, s ha csak a Louvre elpusztul, nagyobb világkatasztrófa történt, mint Trója pusztulása. És a modern Ninive népe odaállt az ár elé, ez a léha Párizs elhatározta, hogy leckét ad a komolyságból és emberi méltóságból a világnak. Ez a tragikai fenség, mikor az emberek odaállnak megvadult elemek elé, s azt mondják: nem félünk, föl vesszük a harcot.

Gyönyörű volt Párizs, aki most látta, sohse felejtí el, s aki most látta, sohse fog rá haragudni. Nálunk, Budapesten egy tűzvész, afféle például, mely a parlamentben vagy a királyi palotában csapna föl egekig avagy egy hídomlás a Dunán, már megtébolýítana minden embert. Párizsban az emberek mozgásán, arcán nem láthatott senki semmi rendkívíült akkor se, amikor a legnagyobb volt a veszély. Akiket bárkákön kellett kimenteniök emeletekig elöntött házaikból, azok se jajgattak. Egy nagykereskedő ismerősöm, akinek raktárában egy nap alatt százezer-franknyi áru pusztult el, bárkára ült, s ennivalót vitt ínséges alkalmazottjainak. Volt egy rendőrtiszt, aki négy napig dolgozott, aludni semmit se aludt, enni alig evett valamit, s erőszakkal kellett posztjáról pihenésre vinni. A Rue Royale-on egyszerre megnyílt a föld, s a járókelők nem azzal töltötték az időt, hogy szerencsés megmenekülésüknek örüljenek, hanem azonnal mentéshez fogtak. Érdemes embernek születni, annyi szép emberi gesztust látott az ember e néhány, szörnyű nap alatt.

És se kocsi, se villamos, se világítás, se elég élelem, és megmérgezett az ivóvíz. A Rue de la Paix ékszerészei elviszik boltjaikból rengeteg millió értékű ékszereiket, s a lapok különkiadásai ostromállapotot újságnak. De azért semmi félelem, pedig az apacsok dolgoznak, hanem ha eddig az emberséges türelem nonpluszultájával kezelte az apacsokat Párizs népe, most nem ezt cselekszi. Komolyan, mint egy törvényszék, agyonveri vagy fölakasztja azt a zsványt, aki ilyen alkalmatlan időben zsványkodik. Mindenütt az emberségnek olyan komoly, tiszteletre intő öntudata, ami majdnem ujjongásra készítetné az embert. Nem kell gyűjtőíveket szétszórni, harangozni: egyetlen napilap csak három nap alatt több, mint nyolcszázezer frankot gyűjtött össze a károsultak számára.

Másként pedig fölséges két vagy három estéje volt annak, aki kocsin vagy gyalog, rettenetes kínok árán bejárhatta az özönvíz-borította Párizs érdekesebb részeit. Velence, mely magát nagygyá, szebbé álmodta, de mely nagyság és szépség, mint minden igazi nagyság és szépség, halállal van átlengve. És Párizsban min-

dig dalolnak, akkor is daloltak, amikor a Commune-t vérbefojtották s most is dalolnak. Ahol nagy a csődület, két-három trubadur dalba fog, s az ember hallja messze még, ma is még és talán mindig:

*A chaque instant on entend
Les échos alarmants
D'un nouvel accident plus tragique,
Et tant que nous vivrons,
Nous nous rappellerons
Cett' vision fantastique.*

És mint a vízáradat, úgy születnek az alkalmi versek, nóták s közöttük nem egy kedves, finom és illatos. És az istentelen Párizs, mely olyan gyönyörű emberséggel fogadta és viselte a csapást, így énekel utcai énekeseivel az úristenhez:

*Dieu de bonté, de clémence,
Pourquoi tant de souffrances?*

Pesti Napló 1910. február 4.

Ady Endre

8. PÁRIZSI LEVELEK

Párizs, február 2.

A Szajna közbelépése

[Saját levelezőnkől] Egy év óta arról folyt a szó mindig, mit kellene csinálni Párizsban az abnormisra nőtt forgalommal. Az utcák nem bírták el a kocsiáradatot, s némely utcát valósággal elzártak az átkocsikázás számára. És vén és ifjú bölcsek és moralisták töprengtek hosszú írásokban, mit jelent az, ha egy metropolisz nem bírja el a saját vérkeringését? Mit jelent az, ha Párizs valósággal szétrepedni készül, s hogy lehetne új, nagy utcákat csinálni, s hol lehetne Párizshoz új csücsköket aggatni? S míg hivatalos és nem hivatalos agyak buzogtak, főttek, jött a Szajna és közbelépett. A föld alatt átlukgatott Párizs majdnem elsüllyedt, s járni csak minden harmadik utcában lehetett. A Szajna közbelépése most már talán ki fog erőszakolni egy pár reális ötletet arra, hogy Párizsban járni lehessen, sőt autózni is.

Itt van a Kronprinz

Az egész Párizs árvíz-veszedelemben, s egy nyargaló hírecske egyszerre letipor minden más szenzációt. Valamelyik reporter [!] látta és megírta, hogy Párizsba érkezett Vilmos császár fia, a leendő német császár. És Párizs egyszerre nagyobb aggodásba jött, mint az özönvíz miatt. És a minap szintén így történt, mikor egy szintén hazug hír szerint az orléans-i herceg Párizsban járt. Nagyon szeretnék ott *a monarchákat, ahol mindig látják őket, még amikor nem is láthatók.*

A Loubet adománya

A párizsi árvízkárosultak javára Loubet, a volt köztársasági elnök, családostul csak 230 frankot adott. Ezért azután alaposan meghurcolták az összes bulvárújságok. Holott Loubet adhatott volna ugyan tízszer annyit is, de ez esetben sokkal gazdagabbnak gyanították volna, mint amilyen igazán. A Loubet adományánál csak egy nagyobb bánatuk van a nacionalista hecc-lapoknak. A zsidók nagyon sok pénzt adtak össze, a fölgyült milliók tekintélyes részét. Mennyi vagyont lophattak ezek – mondja Rochefort – ha ennyit tudnak egy-kettőre adományozni. S mennyivel több bajuk lett volna, mint Loubet-nak, ha nem nyúlnak ilyen mélyen a zsebükbe. De ez régi nóta, s ilyenformán Loubet és a könyörületes zsidók egyformán megvigasztalódhatnak.

Fallières elnök lemond?

Száll, száll a hír, mert nincs lengébb, szállóbb valami a hírnél, de lehet, hogy igaz. Emlékezzünk még, hogy egy tréfás pincér megráncigálta a sétáló Président tisztos szakállát az utcán. A rossznyelvűek szerint azóta Fallières üldözési mániában szenved, félti a szakállát, s inkább lemond. Az embernek, bizonyísten, kezd elmenni a gusztusa a köztársaságtól is. Nekem sokkal szimpatikusabb a pokolgépektől rettegő cár, mint a szakállát féltő Fallières polgártárs.

A Riviéra felé

A Paris-Lyon-Méditerranée csak átszállásokkal, nehezen viszi az utasait, de mégis mindenki a Riviérára menekül most. A lesújtott Párizs szomorú, s ráadásul kezd olyan tél lenni, mint Berlinben. Párizs néhány év óta dideregve tapasztalja, hogy az ő telei nem a régi, enyhe telek. És Párizs kezdi szeretni Riviéráját, melyet eleddig egészen átengedett az idegeneknek. Tenger, nap, jókedv, elegancia, feledés: boldog ország, ahol az ember Délre és békességbe mehet.

Pesti Napló 1910. február 6.

Ady Endre

9. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL

[Párizsi levelezőnkől]

I.

Éhség és kedvetlenség

Húshagyó kedd napján, fájós fejjel déjeuner-re igyekeztem, s találok az én régi, virágáruló, öregasszonyommal. Az idő bolond volt: öt percig napderű s utána olyan zápor, mint júliusban, megint derű és megint zápor. Az árvizes, szomorú Párizsban a húshagyó keddre nagy tilalom érkezett: nem szabad konfettizni. Virágot se szabad dobálni, meg azután sok-sok utca még mindig el van zárva, és az emberek zsebei mintha le volnának pecsételve. Az öregasszony abban a szörnyű, ötkilós papucsban jár, amelyet mi idegenek mindig megbámulunk. Hatvan éves lehet. Nem a papucs, melyet harisnya se folytat, de az öreg néni, aki, jaj, be szép fiatal leány lehetett, amikor a porosz katonák Párizsban jártak. Egy omnibuszra várok, s nézem a nénit, toló-kocsiján öt-hat kötés mimóza s talán mindösszesen tíz csokor ibolya. És emlékezni kezdtem, hogy a néni valamikor, tavaly, tavalyelőtt konfettizacskókat és sokkal több virágot árult. Megint zápor kezdett hullani, majd szakadni, de én biztos óvóhelyemről a nénihez szaladtam. Mimózát vettem tőle, s a bőrömig áztam, míg üzletünk úgy ahogy, lebonyolódott, szomorúan, idegesen. Mikor az üzlet nyélbe volt ütve, fősóhajtott a rongyos, már-már beszakázott arcú, öreg néni:

– Uram, borzasztó világ ez, eltiltanak mindent, eltiltják a konfettit, a virágdobálást, eltiltanak mindent. A Szajna üldözi Párizst, az embereknek nem kell a virág, meg kell halni az éhségtől és a kedvetlenségtől.

Ez az utolsó szó, a „kedvetlenség” volt a legsíróbb, s én elkábultan néztem és láttam az öregasszonyban a régi, vidám, szabad, de már elrenyhült, bajlódó és elközségedett Párizs Múzsáját...

II.

A Chantecler csodája

– És ön nem akarja megnézni a Chanteclert? – kérdezte a bár bájos asszonya, a béré, hova éjjel után olykor benézek. Különös véletlenből a Porte-Saint-Martin előtt vitt el ugyanazon estén a taxi-autóm, s amit a színház előtt láttam, már undorított. Húsz rendőr állott a bejáratnál, s ötszáz bábész ember lármázott a húsz rendőr kedvéért. Olyan volt ez, mintha rendezték volna, holott a húsz rendőrré szükség volt, s Rostand darabja valóban megmozgatta az utcát is. Elegáns privát automobil állott meg a színház előtt, s nagyon finom, fehér dáma lépett ki belőle:

– A fácán, a fácán – zúgta tréfásan a tömeg, s a rendőrök is nevettek.

És én nyugodtan mondhattam a bár bájos tulajdonosnőjének, hogy nem vagyok kíváncsi arra, amire az összes párizsiak kíváncsiak.

III.

Hol marad Magyarország?

Fogalmuk sincs önöknek otthon, mennyire számontartják a franciák, hogy kik adakoznak s kik nem adakoznak az árvíz szerencsétlenjeinek. Az első híradás szerint Budapest székesfőváros ötvenezer koronát akar adni, s milyen rosszul esett itt, hogy hivatalosan csak húszezret adott. Oroszország és Spanyolország sokáig és erősen fogja érezni, hogy nem nyúlt a zsebéhez, amikor Európa bankárja, Franciaország, bajban volt. És a hivatalos részvéteket is számontartják itt, a platonikusokat, s nem értik, hogy Magyarország nem kondoleál. Persze, ha tudnák, hogy a finn szenátusnak több ideje és módja van az ilyen udvariassági ak-tushoz, mint a magyar parlamentnek, másképpen beszélnének. De így csak azt kérdik s kérdezhetik, hol a magyar parlament, a hivatalos Magyarország az ő könnyeivel?

IV.

A szenzáció Párizsban

Nem fontoskodás, és nem is csoda: Párizsban egészen másféle a szenzáció, mint bárhol. A Panama-országban egy ezerfrankos panama hírlap-téma, holott nálunk a milliósat is elhallgatják. Viszont ami nálunk háromsoros rendőri hír, az itt öt-hat hírlaphasábra dagad. Nem csacsiskodunk, nem akarunk ebből is szégyent és hátramaradást kovácsolni Magyarország számára. De bizonyos, hogy egy társadalom mivoltáról az beszél legékesebben, hogy a társadalom eseményei közül miket választ ki eseménynek a közérdeklődés, mondjuk: a hírlap.

(Párizs, február 10.)

Pesti Napló 1910. február 18.

Ady Endre

10. AZ IRODALOM DIVATJA

[Párizsi levél]

Jámbor halandók azt hihetnék, hogy csak Magyarországon s itt is csak különös okokból jött most divatba az irodalom, ha Párizs nem volna. Azonban itt van Párizs, és igazolja, hogy Magyarországon az irodalom-divat nem hivalkodás, de szimptomája egy nagy, világraszólóan nagy epidémiának. Valahányszor társadalmak és emberek összezavarodtak, s kifáradtak ezer politikai tanácsban, s megutálták az elvtelen cselekvés hőseit, a fórum-embereket: „jövel irodalom” volt a jelszó. Az irodalom kedves mulatás és narkózis azok számára is, akiknek semmi közük hozzá, s megérjük még hamarosan, hogy Amerika az éjszaki, lesz a legirodalmibb társadalom. Már Argentínában hónapokig hallgatták és ünnepelték Anatole France-ot, annak a Franciaországnak nagy íróját, melynek minden bukott fórum-embere is az irodalomhoz menekül mostanában. Itt valami törvény lap-pang, e kérdés alján, de ezt a törvényt úgyis bajos volna kiásni és megtisztítani, jobb hát fölötte és körülötte sétálni.

Németország akkor volt a filozófusok és költők országa igazán, mikor politikailag a legkétségbeesettebb volt a sorsa. Nem szóról szóra, de manapság ez a történet látszik ismétlődni nagyon sok nemzet-társadalomban, majdnem mindenütt.

Az irodalom, amely eddig három-négy újság-szögletben kapott hitvány vackot Franciaországban, egy-két év óta üzletileg is hasznos rovatává vált majdnem minden egyes lapnak. Talán a fizetett reklámok érája nem múlt el egészen, de már szállást ajánlgatnak a legüzletibb hírlap-szállodákban is, ingyen szállást, az irodalomnak. Amin Párizs régen túlesett, s amit régen elfelejtett, s amin Berlin most készül túlesni: Párizs kezdi még színházaitól is számonkérni az irodalmat. Párizsban megint meghalt a külön, speciális színház-irodalomról szóló, kétes tudomány, mely már Budapesten is kezdi felütni újféle pápaszemes fejét.

Kezdenek sírjaikból kiásni elfelejtett, néhai írókat, s hívni, beengedni Párizsba eddig észre sem vett, erős külföldieket.

Jó ideig politikai, gazdasági és szociális izgalmakkal izgatta magát Párizs és Franciaország elítje, és most mintha egy nagy szünet kezdődne. Ismételjük: a legnagyobb zavar fogta el az embereket: Egyház, állam, tőke, munkásság, köz-társaság és monarchia körül. Az emberek – ha csak vulkánok föl nem dobták őket – mindig és mindenha kényelmet és nyugalmat akartak, egyelőre tehát Franciaország nyolctizedrészének is nyugalom a programja, s ez magyarázza meg az irodalom divatját is. Ez a program, hogy „hagyjanak bennünket dolgozni és élni”, olyan erős a francia publicitásban, hogy még vaksi szem is megláthatja. S ami pedig az irodalom divatját illeti, minden három-négy hónapban új irodalmi pályadíjak születnek, s kis folyóiratok kezdenek nagyon tollasodni.

Régi, már-már elszámolt s elfeledett, néhai írók kikelnek sírjukból, s becses lesz minden levelecske, melyet valaha akármilyen író-valaki akárhova írt. Ami nálunk furcsaság, az már Franciaországban parancs: öreg festők, színészek, képfaragók

és muzsikuskok könyveket írnak. Franciaország elérte lábával régi lábnyomait: irodalmat akar mindenben, minden művészet-ágban, s amit a mi magyar festő-esztétikusaink régibb francia minta szerint bűnnek tartanak, az már nem bűn megint Franciaországban. Témát és irodalmi hangulatot kíván itt ismét mindenki, s nem csodálkoznánk, ha egy házat Voltaire valamelyik munkája szerint építenének föl.

Divat ez, persze, kedves, előkelő divat, ám csak divat, de csak keljen szárnyra, aminthogy szárnyrakelését megkezdte. Nem az emberek legértéktelebb típusának életét teszi elviselhetőbbé, megérthetőbbé s morálisan jobbá ez a – divat.

VU 1910. február 20.

Diósady

11. PIROS ÉS FEKETE

(Előljáró írás)

Hagyjátok el ezt a piros-fehér-zöld színt,

Lejárt az ideje.

Más szín illeti most a magyar nemzetet:

Piros és fekete!

(Petőfi)

Magyarország a XIX. század közepének váratlan csodagyermeké, akit tapssal fogadott Európa, sőt a komoly, bár kamasz Amerika is, de kissé tréfás tapssal. Petőfi Sándor pedig a XIX. század közepének váratlan csodagyermeké Magyarországon, mely Petőfit – valljuk be – meg se szolgálta, még akkor meg se értette, először. Azonban a két csodagyermeket egymás karjába hajtotta az idők akkori merész, hősiességű férfiasága: Petőfi és Magyarország egyek voltak akkor, egy csoda gyermekei. Akkor: mikor egy bizonytalan eredetű nemzet fogta magát, s nagy bizakodó magyarsággal be akarta iktatni a szegény, balsorsú magyarságot a jobbfejű népek anyakönyvébe. Akkor: mikor az Ázsia szó kevés volt legyen és volt, hogy láttassa a zsarnok Habsburgok s még zsarnokabb magyar nemesség uralmának vad, embertelen, szörnyűséges voltát. És Magyarország a rosszul sikerült francia forradalom hírére föltámadt, s a föltámadt Magyarország ódákra ingerelte az ifjú Ibsent, Heinét és a többi. És Magyarország úgy állott akkor a világ előtt, mint az állami és emberi jogok legfiatalabb, legfényesebb, legmerészebb bajvívója. Csodagyermek produkciója volt ez, miként Petőfi Sándor is csodagyermeké volt egy csodagyermek-nemzetnek, mely még ma is sínyli ezt a maga zseniális fiatalkorát.

Célunk e könyvben Petőfi Sándor forradalmi, valóban forradalmi verseit összefoglalni, s megmutatni e versek által a mai Magyarországnak (mely való Petőfijéből is egy mai Petőfit szeretne csinálni) a forradalmi, volt, szép Magyarországot és az ő Petőfijét. Húsz-harminc év óta még tréfás tapsokat is hiába áhítunk már a világtól, a kultúrás nemzetektől, s Magyarország ma utolsók talán, mint akár Montenegró. Petőfije megvan, megmaradt, mert a Petőfik nem múlnak el egy korszak történetével s egy ország keserű dekadenciájával. Ám aki e könyvet összeállította, úgy veszi észre, hogy a visszafejlődött, koraöreg s még ma is buta mágnások, papok, csak kicsit elváltozott táblabírák s rosszindulatú jövevények és éhes csalók kezén levő Magyarország Petőfit is kikezdi. Nemcsak kikezdi, de meghamisítja, s a mindenrendű forradalmak poétáját hajlandó ledegradálni valami rímforradalmár-féltévé, aki egy-két zsoldos tanárfej szerint a szerelem dalnokája volt főképpen.

És ezt még csak nem is a nyugati esztéta-farizeusok szép, csinos készültségével, tudásával, de speciálisan magyar kortesigékkal cselekszik. A feudalizmus másított, sőt súlyosított igájába süllyedt mai Magyarországnak teher volna az igazi Petőfi. Az igazi Petőfi: ez mindazt jelenti, amit a XIX. század közepén egy fiatal, szláv származású, tehát forradalmár és nagyon nyugtalan idegrendszerű magyar

ember jelenthet. Jó előre kijelentjük, hogy Petőfi Sándor nem volt, nem lehetett ám ugyan mai hitű és elkészültségű szocialista, de korának minden szabadságérzése az ő érzése is volt. Hiszen akkor, különösen a mi magyar állapotaink között a magyar nemzeti eszme forradalmi világfaktor készült lenni. Ha ma élne, biztosan Hervé volna az ő Lamartine-ja és Béranger-ja, s különben is méltán lehet ő prófétája mindazoknak, akik bilincseket viselnek. És itt uralkodói, gazdasági, hagyományi s mindenféle bilincset értünk, sőt – akár tetszik, akár nem – nemzetiségit is. Hiszen Petőfi írta: „Hagyjátok el ezt a pirosfehér-zöld színt, lejárt az ideje; más szín illeti most a magyar nemzetet: piros és fekete.” Ez a Petőfi mondta, amikor az ifjak központi választmányát szétzúzta a hivatalos megalkuvás: „...a forradalomnak vége van... de nincs vége, ez csak az első fölvonás volt... a vizionlátásra.” Az a Petőfi mondta ezt, aki „úgy érezte előre a forradalmat, mint a kutya a földrengést”, aki azt vallotta, hogy a népnek csak akkor és ott van hazája, ha és ahol joga van. Ugyanaz a Petőfi mondta ezt, aki szerint „égbe a népet, pokolba az arisztokráciát”, s aki nemcsak Magyarországnak, de egész korszakának szociális lelkiismerete volt.

Nemessége, tudniillik nemesi származása, kétséges, habár ő néha emlegeti, de ha a nagy francia forradalom paragrafusait hatványozni lehet, ő hatványozta. S mindig szemben állt a tekintélyekkel, melyek ma Magyarországon tekintélyvoltage Petőfivel akarják igazolni. Kossuth, Klapka, Mészáros, Vörösmarty és a minores, sokan-sokan panaszkodhatnának, ha életre ébrednének, a gaz Petőfi ellen.

Úgy válogattam össze Petőfi Sándor forradalmi verseit, hogy megtessék e fölséges ember aktualitása s rokonsága azokkal, akik ma Magyarországon (bárhogy fáj az ijesztő szó) *forradalmat* csinálunk. Az apostolt kénytelen voltam és szívesen voltam kénytelen belevenni a kiválasztott Petőfi-versek közé. Az ő szuggerált, érthetően szuggerált, forradalmi, de mégis ma már gyermekesen nacionalista verseit mellőztem. Nem azért, mert a hazátlan bitangság kenyerem volna, de mert ami anno Petőfi szabadságharc volt, ma nyomorult szájhősök kenyérszerző meszterkedése. Mi szívesen, sőt szívből hazafiak vagyunk, de a mai Magyarországon nem engedélyeztetik a hazafiasság, csupán csak a nagy földesuraknak s a kis kasznároknak. Kell tehát megállapítanunk, kell tudnunk, hogy ki volt az a Petőfi Sándor, akit életében gyalázatosan, ostobán, gőgösen nem láttak meg mai kisajátítóinak nagypapái és nagymamáik, kell, hogy valaki Marx kihagyása nélkül és minden szocialistáskodás híjával megmutassa újból a szabadságvárázó százezreknek: íme, ez az ember a ti csodálatos prófétátok volt.

Mert az volt Petőfi: koránfejlett nemzet-társadalmi ambícióinknak legteljettebb valakije, s akármilyen naivan, bibliásan és babonásan hangzik: próféta. Nem skatulyázzuk őt, nem fogjuk ráfogni, hogy a történelmi materializmus már vérében volt, s idegeiben dolgozott tudatosan. De igenis látjuk, s bárki láthatja, és lássa, hogy Petőfi több volt, mint amennyit a világ várhatott a Duna-Tisza tájékáról. Ha gazemberek és ostobák bele nem kergetik a háborúba, ahol elveszett, bizonyosan Párizsba kerül, konspirál III. Napóleon ellen, gyönyörű dolgokat ír, s talán a Commune alatt éri a halálát.

Victor Hugóból Franciaország pairje lehetett, Petőfi már a nyakravaló ügye miatt is csak Bemnek, az idegennek, a kis lengyel, romantikus katonának jóvoltából kapott kétes, halálrahívó őrnagyi rangot. Jó, jó, hogy akadtak Eötvös Józsefek is, akik őt meglátták, de általában a kicsúfolt „népköltő” rangját nyerte el Magyarországon, ebben az operett-országban, ebben a komikusan arisztokrata országban, ahol 1847 óta alig is változott valami.

Sorban leközzöljük e könyvben, idősrban s rendben, azokat a Petőfi-verseket, melyek a forradalmi Petőfit mutatják meg szerintünk s Petőfi mai aktualitása szerint, a szociális forradalom Petőfijét. Hirdetjük s valljuk, hogy Petőfi nem azoké, akik belőle 1849 óta élnek, de a mienk, mindazoké, akik Magyarországon a változás, a megújulás, a forradalom áhítózói és harcosai vagyunk.

(Párizs, 1910. március hónap első napján.)

Ady Endre

12. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL

Párizs, március 3.

I.

„A hivatásos politikusok”

[Saját tudósítónktól] Egy exminiszter és diplomata ötletesen akarja megállapítani, mi a baja Franciaországnak és parlamentáris életének. Az a baja, hogy a Dél jogtalanul érvényesül az Észak ellen, a szeleburdibb és latinabb franciák a munkásabbak, komolyabbak és – Bródy Sándor ne vegye zokon, ki a kelta jelzőt egyszer rosszul használta – a keltábbak ellen. A harmadik köztársaság ideje óta a közélet főbb szereplőinek jóval több, mint hetven százaléka délvidéki volt, holott népesség szerint alig húsz százalék illette volna meg Dél-Franciaországot. Mert a déli franciák szájasabbak, temperamentumosabbak, merészebbek és koldusabbak. Szóval e magyarázat szerint a francia közélet baja az, hogy amit a munkás, komoly Észak gyűjt, azt a könnyelmű, politizáló Dél-fiú elfecsérli. Borzasztó rokonságban van ez a magyarázat azzal az olasz teóriával, hogy az olasz közélet baja a parlament előzőnlése a latájnerektől, vagy ha úgy tetszik, az intellektuelektől. És mind a két ötlet egy baj okának a keresése: a parlamentekben elszaporodtak a politikai iparlovagok vagy szebben mondva: „a hivatásos politikusok”. Erre minden országban, ahol parlamentarizmus és korrupció van, ezer teóriát találnak ki, de az ezer teória alapja mégis egyetlen dolog. Az ti., hogy a parlamentarizmus minél igazabb és demokratikusabb, annál jobban bővelkedik nagy erények mellett nagy gyarlóságokban. E gyarlóságok legnagyobbja, hogy olyan emberek csődülnek a fórumra, kiknek a politika hivatás, de a hivatás szónak – kenyérkereset értelmében.

II.

De Rochefort haragszik

Félve veszem naponként kezembe a lapot, amelynek első cikkét mindig-mindig Henri Rochefort írja. Hiszen emberek vagyunk, nem élhetünk örökké, s egy napon Henri Rochefort márki nem ír cikket, ami azt jelentené, hogy meghalt. Am nincs baj, Párizst előntheni a Szajna vagy az öröm, de Rochefort haragszik. Alig van szebb figurája ennek a kornak, mint ez a rakoncátlan zseniális publicista. Aki mindig haragszik, mert ha száz évig él és ír, mindig van elég hite és elhithetnivalója. Mások az ő korában mamunak mondják a hamut, s az ő írásai – mintha egy húszéves, tüzes, zseniális siheder írná őket. Amely laphoz pártol, ott minden nap ő írja az első cikket, s még ha újra számúznék valamely Ördög-szigetre, onnan is pontosan írná. És ha egy nap Rochefort-cikket nem kapnak Párizsban, nagy szomorúság volna, mert azt jelentené, hogy Rochefort megbékült, azaz meghalt. De Rochefort haragszik, s akármilyen hitet valljon órála és munkásságáról az ember, kívánva kívánja, hogy még sokáig haragudjék. Mert azok az igazi emberek, akik haraggal és harcolva jönnek és élnek.

III.

Egy szomorú Mi-Carême

Ma volt Mi-Carême napja Párizsban, s a földúlt utcák egyikén két leány beszélgett, kik nem siettek a menetet bámulni.

– Te se akarsz látni a jókedvűeket – kérdezte az egyik, a szőke, a másiktól, a barnától.

– Ezt a jókedvet nem akarom látni, mert ezt abból a pénzből rendezik, ami az árvízkárosultak számára gyűlt.

És így volt, és soha még Párizsban nem láttak fanyarabb, szomorúbb, erőltetettebb Mi Careme-ot, mint az idén.

IV.

Offenstadték és társaik

Franciaországban és francia nyelven az Offenstadt-féle könyvkiadó cégé az érdem, hogy a legtudományosabb disznóságokat könyvekbe meri nyomtatni. Állítjuk-e, hogy Offenstadték nem a tudósokra, orvosokra, szakemberekre, írókra, s komoly, művelt amatőrökre spekulálnak? Főlöszleges: maguk a nemi életet magyarázó tisztelt író és tudós urak se sokkal tisztább szándékúak rendszerint, mint a kiadók, akiknek mindegy, hogy ki vásárolja a könyveket. A „Les Orgies Sataniques” avagy a „Les Vices Feminins” íróinak bizonyosan csöndesebb fajtájú lelkiismerete volt, mint példának okáért a Multatulié. És ez kicsinyebben és disznóbban ekként üzetik Budapesten is és mindenütt a világon, ahol már írnak és olvasnak. A nemi élet, a nemi élet tudománya és frazeológiája irodalmilag számítóvá teszi az írókat s persze még inkább számítóvá a kiadót. A serdületlenek, a perverzsek, a furcsák étvágát szolgálják az ilyen könyvek még akkor is, ha nem szándékolják szolgálni. Kár hogy így van, s kár, hogy a szerelmi élet nagy titkairól bátran, kártevő eredmény nélkül, sokszor és hangosan, mindig beszélni nem lehet.

És mégis, az irodalom és a becsületesen emberi morál nevében nem tudjuk elítélni Offenstadtékat és társaikat. Bizony: a Loyola-tanítás az igaz, hogy a cél szentesíti az eszközöket, s a pornográfia szentesíti a Jövendő morálját, a mainál becsületesebbet. Író-embereknek különösen, óhajjal és kedvvel ajánlom figyelmükbe a tudományos pornográfia régi és új opusait, legbővebb kútfőit az életnek. Az én budapesti doktorom, aki egyébként nem becsüli nagyon sokra az irodalmat, s akit a szerelem testi hajótöröttjei keresnek föl legsűrűbben, mondta:

– Addig semmit sem fog érni semmi literatúra, amíg az írók rá nem jönnek, jobban lsbennél és mindenkinél, ki példával járt elől, hogy az írónak jobb orvosnak kell lennie, mint a legjobb orvos.

Pártolom a tudományos pornográfiát, mert sokkal többet használ, mint amennyit a rejtegető, erényes tudomány árt. A gólyamesén már a hatéves gyermekek is túl vannak, de hosszúszakállú írók elég buták vagy alattomosak, hogy gyártsák a felnőttek számára az új gólyameséket.

Pesti Napló 1910. március 6.

Ady Endre

13. A KÉT PÁRIZS

– *Ady Endre „A Jövendőhöz”* -

Párizs, 1910. márc. 8.

Hát addig csúfolták „paraszt Párizs”-nak Hódmezővásárhelyt a budapesti skriblerék, hogy a „paraszt Párizs” hirtelen beszélni kezd magáról, mint a magyar intellektuális forradalom új sánc-helye. Nem tudok szebbet és jobbat mondani, mint hogy engem lepett meg legkevésbé Hódmezővásárhely ébredése, kulturális nyugtalansága s az „A Jövendő”. Így kellett történnie, s így lesz ez még sok olyan elátkozott szögletében Hunniának, ahol ma még csak halál s legföljebb egy kis prűszkölő bosszúság lakoznak. Itt Párizsban, hova sok magyar csalódással rejtőztem el, olvasom az „A Jövendő”-t s néha-néha örömet érzek. Ritka eset ez, hogy én örüljek tudniillik, de az Önök lapja örvendezésre méltó. Hiszen Budapesttől Orsováig voltaképpen minden, ami van, csak kezdet, de kaotikus, nyugtalan és ennél fogva minden szépet ígérő. Magyarországon ma az a fontos, hogy az emberek ne aludjanak tovább, s ha alusznak is még, de legalább nyugtalan álmaik legyenek. Biztos, mert ez törvény, hogy a mi mai kultúr-iparkodásunk is majdan a Nyugaton már észlelhető reakcióval fog járni. De, istenem, még olyan messze vagyunk a csalódásoktól, hogy gazember az, akinek nálunk nincs hite. Tehát: *előre, a forradalom nevében*, melynek székhelye az a Párizs, honnan testvéri szeretettel küld üdvözlötet a másik Párizsnak – *Hódmezővásárhelynek*.

A Jövendő 1910. március 15.

Ady Endre

14. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL

Párizs, március 15.

I.

„A házi idegen”

[Saját levelezőnkől] Egy olasz, élő olasz színpadi író darabját adták elő Párizsban, s egész Párizs oda volt a saját nagylelkűségétől. Hogy, íme, Párizsban szóhoz juthat egy idegen is, s íme, a franciák elismerik, hogy máshol is írnak. Mert a franciák például saját érdemüknek tudják azt is, ha jól-rosszul, inkább rosszul, egy-egy Shakespeare-előadást engedélyeznek. Ez a mostani olasz Sardoucska szükséges volt egy kis tüntetésre, jó volt házi zsidónak, házi idegennek. Először, mert nem valami veszedelmes talentum, másodsor, mert el lehet vele dicsekedni. De próbáljon csak olyan idegen jönni, akinek a talentuma nem viseli el a nagylelkűséget. Próbáljon csak egy olyan idegen jönni a francia színpadra, aki konkurrenciát csinál a derék franciáknak. Alig van őszintébben és kedvesebben erkölcsstelen város a világon, mint Párizs.

II.

A nagy csömör

Egymásután jelentkeznek most a francia képviselőválasztások előtt azok a képviselő urak, akik nem akarnak többé képviselők lenni. A nagy csömör, a régi, híres, nagy csömör tehát itt is és megint dolgozik. Akinek nem biztos a mandátuma avagy akinek nem jó üzlet a mandátum, nagy lármával – nem lép fel többé. Ez jó reklám, s azt se kell elfeledni, hogy Franciaország az a boldog ország, ahol bizonyos évkorral nyugdíjképes a képviselő úr. A nagy csömör e hangos visszavonulónál valami olyas pöz, mint mikor most Szokoly Tamás nem akar Nagyvárad képviselője lenni. A nagy csömör a politika iránt régi valóság és betegség, de nem azok betegsége, akik kérkednek vele.

III.

Ahol lehet lopni

A francia Duéz-affér megint csak erkölcsstelen gondolatokat ad minden becsületes moralistának. Micsoda boldog ország az, ahol tíz-húsz millió frankot könnyebben lehet lopni, mint máshol tíz-húsz ezret. Hiszen megvan az illendő, polgári fölháborodás a szokott mértékben. Az „antiklerikális panama” sok embernek nyakába fog kerülni, s most választások előtt jó kis kortes-eset ez. Ám mégis megdöbben az ember, hogy aránylag micsoda nyugalommal olvassák a botrányt a franciák. Mintha még büszkéek is volnának arra, hogy náluk így és ennyit lehet lopni. És mintha igazuk volna ez erkölcsstelen nyugalomban, mivel a pénznek, ha igazán hatalmas, mint Franciaországban, illik istenien megbocsátónak lenni.

IV.

A bűn reklámja

A francia bulvár-lapokat az a veszedelem fenyegeti, hogy a szenzációs bűnügyek szereplőinek arcképét közölnök nem lesz szabad. Bebizonyult, hogy például egy sereg apacs-gasztett csak azért történt, mert a dicsőséget megirigyelték azok az apacsok, akiknek a fotográfiája nem jelent meg újságban. Legutóbb egy undok gyilkosság esetében tanúkul hallgattak ki nagyon szomorú hivatású víg leányokat. Egy-két lap az arcképeiket is közölte, s azóta ezek a leányok a párizsi éjszakák királynői. Sőt, Rochefort azt hiszi, hogy valamennyi legalábbis egy-egy maharadzsa-férjet fog kapni. Szóval, a bűn reklámját törvénnyel akarja megtiltani a védekező polgári társadalom. Persze, hogy csak a bűn hírlapi fényképes reklámját szüntetheti meg. Mert a bűn többi reklámját ezután is a sajtó nélkül a tiszteletreméltó mai társadalom fogja végezni házi kezelésben.

Pesti Napló 1910. március 20.

Ady Endre

15. LA VIERGE FOLLE

Jézus példázata s Máté evangéliumában olvasható a tíz szüzek históriája, kiknek „az öte pedig eszes vala, az öte bolond”. Henri Bataille azt állítja, hogy ő a bibliai esetre célzott új darabjával, melynek címe „La Vierge folle”, s a Gymnase-színházban adatik. Ez csak megint azt mutatja, hogy Henry Bataille-nak még mindig az a legfontosabb dolga, hogy Bernsteinnél különbnek lássák. Valami igazán érdekes álliteratúra, amit Bataille a színpadon produkál, s megható volna ez az irodalmi iparkodás, ha őszinte is volna. De nem az, miként nem igaz a Bataille darabjának már a címe sem, nem igaz a többi sem, amit ő magából kimagyaráz vagy magába belemagyaráz. A Biblia bolond szüzei azért voltak bolondok, mert lámpásukba nem gondoskodtak olajról előre, mikorra jön a vőlegény. A Bataille bolond szüze hercegisasszony, aki beleszeret egy már nem fiatal milliomos fiskálisba, megszökik vele, de agyon (vagy szíven?) lövi magát, mikor látja, hogy az ő férfiát a felesége nálánál nobilisabban tudja szeretni. Hol van a bibliai példázatnak ereje, szépsége és hűsége, és vajon Bataille hitte, amit el akar hitetni? Furcsa dolog, s a „Maman Colibri” íróját igazán jelessé teszi az, hogy néha mintha – érezne. Valami szerencsés keverésével a kipróbált szavaknak a kezdő, ifjú, versíró, lírikus Bataille-t tudja meggyanúsíttatni színpadi dolgaiban. És annyira fél Bernsteintől, hogy tudatosan hibákat követ el, színpadra dolgozó emberről súlyos hibákat, de csak azért, hogy ő literátusabbnak vélessék, mint Bernstein. Szerencsés ember, mert a Chantecler után ő jött új s valamennyire tisztességes színdarabbal, s a haragos kritikusok beléfogózhattak – Rostand ellen. Budapest és Magyarország bizonyára hamarosan megkapják a Henry Bataille darabját: nem fog kárt tenni ízlésben és egészségben. A Gymnase-ban nem rosszul játszószák, de még ahol rosszul játszanák is, megmarad némi gyanú: ez a Bataille hátha művészember, mert semmit se lehet tudni biztosan.

(Párizs, április 11.)

Ady Endre

16. KABOS EDE KÖNYVE

(Mária látogatói)

Kabos Edének új könyve van, mely nagyon-nagyon elolvasandó: Mária látogatói, ez a címe a könyvnek, az első novellától kapott cím. Mert Kabos Ede új könyvében újabb novelláit gyűjtötte össze, az ő írói mivoltának legbeszédesebb tanulságait és szép bűneit. A címadó novella például Anatole France receptje szerint készült, bár Kabos Ede egyike a legbüszkébb és önmagát legjobban izoláló valakiknek. S mégis (Kabos is érezhette, s én pláne látom, bűnbánóan, először, látom): Kabos e novellájában mutatja legjobban, hogy ő a lírából kisummázott lírikus. Húsz novellájából legalább tíz olyan nagyszerű líra, hogy Kabos Edét még csak ezután fogják igazán meglátni. Mesésen becsületes íróélet volt az övé, s fölséges bizakodás kellett ahhoz, hogy Kabos ne hagyja abba hitét és írását. Ő koránérkezett ember volt, kor és divat ellen hadakozó és tele annyi érzéssel, amennyi belőle az ő idejében a legnagyobb magyar lírikust csinálhatta volna. Még ott is, ahol anekdotát mond el, ráismerek arra a Kabosra, aki az élő Vajda Jánost a legtisztábban látta és szerette, s aki nem ijedt meg az Ady-versek legelső, buta vagy gonosz ostorozóitól. Író volt mindig, igazándi író, az a valaki, aki valaki, s nem egy pályára-kényszerült félember. S ma inkább író, mint bármikor, s ma kevésbé tehet róla, mint bármikor, hogy az írásra örökölt nyavalyásságán, ti. őszinteségén fölül is túlságosan fölfegyverezte magát. Ennyi tudás, írói becsületesség és fantázia sok volt anno dacumal a magyar publikumnak, ma is sok, és sokáig sok lesz még. Viszont az echó elmaradása – miért ne valljuk be? – sok-sok tehetséget visszafejlesztett (jó szó ez az alapjában bolond szó) Kabos Edében. Hagyján, hogy elvesztette a fiatalságát; mert ezt mindnyájan megcselekedjük, de elzsibbadtak lelkeben a nagy, szűz művészbátorságok. S mégis, ez a nem viharzó, ez a bölcs, ez a méltán kesergő ember ma, jobban, mint valaha, író, és nagy író. Nálunk minden és mindenki lejárja magát nagyon hamar, s valaki legyen, aki tovább mer élni, mint Petőfi Sándor, évszámokban tudniillik. Ha csak író, csak írni valóinak fanatikus bolondja, rosszul jár, mert képviselővé kell magát legalábbis fölnyalnia. Valami konszolidálódást kezdek észlelni a magyar szellemi életben abból, hogy Kabos Ede egy új könyvet írt, s annyi könyve után ez az új könyve fejlődést jelent.

Ny 1910. április 16.

Ady Endre

17. STRÓFÁK A CHANTECLERRŐL

1. A Nyugat kemény lap, s ez az oka, hogy én most második kritikámat írom a Rostand darabjáról: az elsőt ugyanis nem adták ki. Mégis keveset fogok változtatni legelső impresszióim heveségén, mert a sok változtatás hazugság volna. Hazudni pedig vagy csak annak szabad, akinek csak ez a talentuma, mint például a Rostand-é vagy annak, akinél a hazugság – erény és géniusz. Én, sajnos, sem a hivatásos kis, sem a hivatásos nagy hazugok közül való nem vagyok: csak szomorú, megállapításokra igyekvő, szegény ember.

2. Edmond Rostand hírhedt darabját, a Chanteclert, szeretné az ember amúgy istenigazában megrázni jogos haraggal, de meg se lehet fogni. Soha több jóindulattal nem készültek föl színdarabnézésre, mint mi tettük, és bár adtam volna oda az első koldusnak az ötven frankot, amellyel jegyemet megváltottam. Szerettem volna, akartam, hogy önmagamat is megcáfolva Rostand-t költőnek és a Chanteclert olyan poémának lássam, hogy meghajoljak. Olyan piszkos tábor alakult, verődött a Rostand sikere ellen, hogy ízlésem szerint már eleve Rostand és a Chantecler mellé szegődtem. S kiderült, hogy lehet valaki szélhámos, rossz író, habár szélhámos, rossz írónak tartják a szélhámosak és a rossz írók is.

3. Olyan üres, semmi a Chantecler, mondom újból, hogy se fogni, se ütni nem lehet alaposan rajta, s az ember elámul az emberi hiszékenység és szamárság nagyságán, terjedelmén. Dehogyan a színpad La Fontaine-ja Edmond Rostand, még csak modern bábjátékosnak is elvtelen és gyöngé. Rudyard Kipling valahogyan mégis a természethez közelebb nőtt művész lelkével próbálja barátkozásra bírni az állatok lelkeit. Ez a legmagasabb írói szándék teljesen kizárt és hiányzó Rostand-nál, mert ő rím-ember csupán, egy elsekélyesedett Hugo-epigon. Tessék elgondolni, hogy a Chantecler története emberekkel történik, s azonnal látjuk, belátjuk, hogy a Cyrano nem is volt olyan művészietlen munka.

De sehogyse vagy csak nagyon össze-vissza és rosszul érthetjük meg a Chanteclert, mint szimbólumos drámát is. A művészember drámája ez, a becsületes férfiúé, Franciaországé, a szerelemé a fatalitásé vagy mié? És az a szörnyű egyenlőtlenség: társadalmi szatíra, verses szójátékok, útszéli filozófia, viccek az olcsójából és nagyképű, lovagos cyranizmusok. Biztosan annak van igaza, aki azt állítja, hogy a Chanteclert nem egy baromfiudvar, de az juttatta a Rostand eszébe, hogy barátját, a szegény néha[i] öreg Coquelint bizalmasan Coq-nak becéztek.

4. És azután ügyes üzletemberek magyarázatára Rostand is belátta, micsoda pikáns és érdekes dolog lesz baromfi- s állatkosztümökben pompázó színészíriességeket láttatni. Annak a jó publikumnak tudniillik, mely gyöngé, ítéletlen és kíváncsi, s mely ma már tudja, hogy a Chantecler csalás, de csődül e csalás csodálatára. (Azóta kevesebb a publikum, s világosabb a csalás, de ezt csak a literatúra jegyzi föl.) Az állatokkal való filozofálás nem új, nem jó, és nem az, amivel pláne színpadról szóljunk. Ha pedig csak szép, zengő filozofémákat kell állatokkal elmondani, a Biblia kigyójától a Nietzscheéig mindenki szebbeket és mélyebbe-

ket mondott. A legmélyebb és legnagyobb a Chanteclerben, hogy a kakas azt hiszi, ha ő nem kukorikolna, nem jönne föl a nap, a perzsa, hindu s még régiebb barbárnak is közmondása. De valamiért hálásnak kell lennünk Rostand-nak, a moralista akadémikusnak: új adatokat adott, hozott a színpad természetéhez. Valóban elsőrendű látványosság a Chantecler, s dekorációnak, iparnak és üzletnek száz ötlettel szolgáló látványosság, mintahogy sok százezer frankot föl is emésztett.

5. Sajnos, minden jó, dacos szándékom ellenére csak arról számolhatok be, hogy a Chantecler örült újsága, szenzációja és haszna a színpad vállalkozóinak. Nagy készségű poéta-iparművész rosszhiszemű, szinte nérói indulatú műve, de amelyről a kereskedelem-rovatban kellene az újságoknak referálniuk. A színészek olyan rosszak, hogy szinte becsületeseknek és talentumosoknak kell elképzelnünk őket, s egy-két színészt ki kellene fűtyölni, mert jól játsszák szerepeiket, tehát ők is valószínűleg rosszhiszeműek. Nincs ebben a darabban se természet, se menthető, az együgyű formát mentő, nagyobbserű szimbolizmus, se igazság, se hazugság, nincs ebben semmi. Versek vannak, csengő versek, közönségesek, szép, szende igazságok, közönségesek, elfogadhatatlan ember-állatok, közönségesek mégis. A színpad a Chanteclerrel közelebb jutott akaratlan föladatahoz, hogy végre is azzá váljék, amivé válnia kell: bármely szem és fül mulattatójává. Gyári dekoratőrök, szabók és mások, örüljetez, mert ezután már Shakespeare-t is ti fogjátok nagyon helyesen interpretálni.

6. És végül: minden harag nélkül íródott e rövid írás, mert sem a színpadot nem sajnálom, sem a Rostand százezreit nem irigylem, s hitem az már, hogy minden szükségből és helyesen történik e földön, e nagy baromfiudvarban, melyet még egy kicsit igazabban fog eldalolni nekünk egy valamely eljövendő, igazi poéta. Ha fáj valami, akkor az fáj, hogy sok-sok ezer sikertelen és impotens ember ellen miért nem írt Rostand egy igazi Chanteclert, egy igazi, nagy, színpadi poémát. Ha nem tette, nyilván oka volt reá: vagy a színpadot nem tartotta méltónak erre, vagy a publikumot, vagy pedig – nem tudott.

Ny 1910. április 16.

Ady Endre

18. PAPADIAMANTOPULOS KIS POÉTÁI

Párizs, április 14.

(A Saint-Mandé körül éjfél után két legényke csatangol, húsz-huszonhárom éves, francia diákfiúk, akik fáznak. Valóban veszekedett időt választott a meghalásra Papadiamantopulos úr, azaz Jean Moréas, a költő. Húsvétkor nyár volt, s most majdnem megfagy az ember, még ha fiatal is, ötvenöt éven erről, mert ilyen idejű volt Moréas. A két diák végre is bemenekül egy kis kávéházba, isten neki, legyünk pazarlók, nem mindennap hal meg egy Papadiamantopulos. Két kis francia poéta, akiknek verseit nem akarják közölni a gögös revük, s akik le vannak sújtva, de egyben istenülve is.)

Az egyik: Két év óta volt halálos beteg, de talán ötvenöt év óta, talán mindig, s azért volt bölcs, büszke és bátor.

A másik: Az volt, te tudhatod, te ott ültél az asztalánál a kávéházban, a múlt nyáron sokszor, háromszor is.

Az egyik: Ötször és mindig akkor, amikor a legbátrabb volt, s úgy beszélt, mintha senki és semmi se volna a világon. Mintha a világ se volna, mintha csak egy ember volna minden, kit megszűnt világok kértek föl emlékezet-őrzésre. Talán éjszaka zúnia is azért kellett: az volt a hite, hogy ha ő lefeküdne, mindent bekapna egy ásitó falással az Éjszaka szájá.

A másik: És, és (nehezen meri kimondani, amit akar) te szeretnél úgy élni, mint Moréas, irigyled?

Az egyik: Nem, nem irigylem (idősebb, mint a másik, s szeret fitogtatni egy kis cinizmust), mert ő nagyon is költő volt. Hidd el, hogy az Élet senkihez sem tud teljes, tökéletes hajlandósággal lenni, de azokat aztán pláne megveri, akik vele szemben arisztokraták.

A másik: De hiszen utazgatott, tanult, szalonokba járt, előkelő barátai voltak, szép liaisonjai, tisztje volt a becsületrendnek, s akart az Akadémiába bejutni.

Az egyik: S mindez csak külsőséges barátkozás és béke volt az Élettel, mert sohse volt közöttük egy napi tartós barátság. Ezek az életre nem alkalmas ember reflexügységei, a csak azért is bölcs és józan gesztusok. Nem, én nem mondom, hogy Moréas igazán úgy fogyasztotta volna el az életét, mint Verlaine, mert a Moréas élete nem is volt ilyen heves pusztuló vágy. De azt hiszem, ha vannak órák, melyek a sors által ránk mért harminc vagy hatvan buta évet megérik, Verlaine-nek több ilyen órája volt.

A másik: Azért, mert Verlaine csak gyöngye pillanataiban engedelmeskedett a társadalmi erényeknek?

Az egyik: Azért, mert Verlaine nem adta oda azért az életét, hogy poéta legyen; s olyan volt a poétasága, mint a haja. Nőtt magától, növeszthette, vágathatta, megöszülhetett, ritkult, magától mindig és az élettől.

A másik: És mért kell ilyen embereknek lenni, és nem fázol-e te a te jövőendő napjaidtól, itt bent, a melegen is.

Az egyik: Nem fázom most már, s úgy gondolom itt, nem messze a Moréas korporsójától, hogy másképpen is lehet élni. Az ember elvégzi az iskoláit, pénzt gyűjt, családot alapít, s úgy mellékesen énekel, mint a tücsök.

A másik: De honnan tudod, hogy a tücsök boldog azért, mert úgy él, és úgy énekel csak, mint egy tücsök?

(Hallgatnak, fáradtak, fizetnek, s kimennek a fagyos éjszakába, és fáznak megint. A Saint-Mandé előtt viszi őket el az útjuk, s a két kis francia poéta, bár fázik, kalapot emel. És bár nagyon keserű véleménnyel vannak az Életről, emberről, mindenről, de sokért nem adják, hogy nem ők feküsznek halottan ott bent a szanatórium falai között.

Pesti Napló 1910. április 17.

Ady Endre

19. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL

Párizs, április 22.

I.

Nizza város balesete

[Saját levelezőnkől] Nizza város balesetét minden szépítgetés nélkül érdemes csak elmondani – talán Budapest okulására. A Riviéra fővárosa nagyon bízik önmagában, s nem udvarol Franciaország fővárosának, ahogyan illenék. Pedig Nizza és a Riviéra egyre inkább Párizsból és Franciaországból élnek, s az üzlet – üzlet. Nizza város évek óta szubvenciót ad egy párizsi lapnak ékes reklámokért, de egyetlen egy lapnak csupán. S ez nem lett volna baj, de ezt tudták a többi párizsi lapok, s csak várták a bosszú óráját. Majd mikor nem lesz elég Nizzának a maga változóságában is rendes, bizonyos, nemzetközi publikuma, de éppen Párizsra szorul rá. S így történt: Nizza város hatszáz-, vagy nyolcszázézer frankot szavazott meg egy aeroplánverseny céljaira. Talán százezer vendéget is vártak, s a nizzai szállodások, kereskedők sok-sok százezer frankot. Lehet, hogy nagyon is sok már az aeroplánverseny, a nizzai versenytér is a tenger mellett szűk és veszedelmes. De egy kis reklámmal sokat lehet bebeszélni avagy elhallgatni, hanem a párizsi lapok egyszerűen csak hallgattak, mint a csukák. És Nizza város hiába várta a tóduló tízezreket Párizs felől, a verseny, az üzlet megbukott. És ennek a történetnek csak így van érdekessége és morálja, így egyszerűen, nyíltan elmondva.

II.

Roosevelt és Párizs

Úgy látom, hogy csupa rokonságos dolgokat fogok ma csokorba kötni, mert itt van a Roosevelt esete. Párizs kereskedői voltak a legbuzgóbbak, hogy az ex- és talán lesz-elnököt pompával fogadják. És a derék párizsi kereskedők nem titkolóztak, de nyílt fölhívásban elmondták, kit akarnak Rooseveltben ünnepelni. Ők egyszerűen azt tudják, hogy az amerikaiak a legjobb kuncaftok Párizsban, s hogy a Szajna-áradás után is Amerikából érkezett a legtöbb vendég. Tehát Roosevelt annak a nagy országnak a képviselője, mely Párizsnak és a párizsi kereskedőknek a legjobb költekezőket szállítja. Nyílt beszéd, s Rooseveltnek éppen úgy nem szabad érte haragudni, mint mikor Magyarországon kevesebb nyíltsággal annak az Amerikának valakijét látták benne, mely eltartja azokat a magyarokat, kiket a nagybirtok kiüldöz, s némelyek pedig azt a valakit, akivel borsot lehet törni Bécs orra alá. A magyar kivándorlás (egyszer néhányan így állapítottuk meg, s azóta majdnem szállóige) a menekülő forradalom. Párizs azért ünnepli Rooseveltet, mert az ő számára Amerika hozza a pénzes és költekező kivándorlókat: boldog Párizs.

III.

Dupont úr kérdése

Talán Madame Durand volt az a párizsi asszony-képviselőjelöltek közül, aki ígény járta meg egy programbeszédje alkalmával. Gyönyörűen beszélt Durand asszony, de Dupont úr, egy kissé ittas polgártárs, a leghatásosabb mondatait megakasztotta.

– Azt mondja meg madame, ki fogja stoppolni akkor, majd ha önök emancipálódnak, a harisnyákat?

Durand asszony nem akarta meghallani a kérdést, tízszer, hússzor, de a publikum már hahotázott.

– Igen, vagy nem, madame – harsogta újból Dupont úr –, mondja meg, ki fogja stoppolni a harisnyákat?

– A harisnyákat majd az fogja stoppolni, aki viselte őket, fakadt ki, s vágott vissza végül dühösen Durand asszony.

A replika szerencsétlen volt, s bár Durand asszonyék akciója csak jámbor tüntetés, de a polgártársak mégis megijedtek. Holott Durand asszony mondhatott volna okosabbat, hogy – majd, majd valamikor a harisnyákat azok stoppolják, akiknek ez a mesterségük. Valamikor a nő örölte a magot, s ma már egy jobbféle munkásné se kénytelen kenyeret sütni sem. Azonban Durand asszonyék olyan messze vannak még az igazságaik kivívásától, hogy ma még az igazságaik mellett sem tudnak érvelni talpraesett igazságokkal.

IV.

Franciaország kis patrónája

A dolgot ismeri mindenki: Deschamps nevű káplár valószínűleg cinkosokkal elloptott egy géppuskát francia kaszárnyából. Ellopta, megszökött, s Strassburgban eladta a németeknek ezt a föltaalált, drága titkot. Kapott érte huszonötezer vagy ötvenezer márkát, mellékes, elcsípték a legényt Párizsban. S kiderült, hogy árulása díját már majdnem egészen elköltötte, mert egy kis francia hölgyecskebe boldult bele. Még Budapesten is jártak, nagy kékutazás volt, s a vége az lett, hogy a pénz elfogyott, s a kis nő eltűnt. A francia lapok Maupassant híres novellájára emlékezve, úgy látják, hogy a leghitványabb francia nő is egy kicsit Franciaország patrónája. Mert ha annak a fegyvernek el is adták a titkát, de a Judás-pénzt francia nő pocskolta el – nyilván a nemzeti géniusz titkos utasítására.

Pesti Napló 1910. április 24.

Ady Endre

20. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL

Párizs, május 14.

I.

A Skating Rink

[Saját levelezőnkől] Mint Budapesten valamikor a moziteátrumok, úgy lepték el most Párizst a Skating-palace-ok. Párizsban mindenütt kerekeznék. A kerek korcsolyázás céljaira óriási, finom csúrok épülnek: sok a vészkijárat, de Ökörítő veszedelme mindenütt. Különbözik pedig szégyenlem, tehát bevallom: bizony egyszer magam is felkötöttem a négy kerekű korcsolyát, csábító ez a bolondság. Először is a lármája: ha valaki behunyja a szemét, s hallgatja, megesküszik, hogy a tengert hallja, friss, szélvészes alkonyaton. Meg azután: mennyi nő. Párizs kapott egy új ötletet, egy új találka-módot, és folyik az örök, kedves vásár. Sokkal jobb, mint a jégpálya, mert itt jó meleg van, a Skating palace-okban illatos bolond, kerítő levegő. A zene szól, nagyon ballerinas, fehér ruhákban a Skating Rink női alkalmazottjai adják a vidám biztatást. Egészen ősz, öreg bácsik kerekeznék szédületes gyorsasággal, s ismerkednek még szédületesebb gyorsasággal. Régi, elfelejtett angol sport ez, s Párizs vállalta, hogy fölébreszti: fölébresztette. Egy évig, két évig, talán háromig divatban marad, s azután elmúlik a Skating Rink is. De párizsi feladatát betöltötte: néhány tízezer pásztorórát mívelt, s ez a fő. Alapjában szigorú erkölcsű embernek tartom magamat, de nem tudok haragudni az olyan intézményekre, melyek megkönnyítik e zenebonás s az embereket szerte-szóró világban, hogy egy nő s egy férfiú egymásra találjanak. Mindezt négy kerék csinálja, szépen, formák között, sőt még a testi egészségre is hasznosan, s akinél a negyedik kerék nem hiányzik, ha akarja, egekig repülhet.

II.

A Liabeuf önérzete

Liabeuföt, a párizsi gyilkos csizmadia-legényt, előre tudta mindenki, halálra ítélték. Bosszút akart állani a rendőrökön, s megölt közülök egyet, súlyosan megsebesített sokat, persze éppen az menekült ép bőrrel, akin bosszút akart állani. Munkaadói sorban igazolták, hogy kitűnő, pontos, jó munkásember volt mindig. Nem az apacs-fajtából való volt, hanem egy nagyon indulatos és – ez a furcsa – nagyon-nagyon gögös ember. Elítélték volt egyszer, mert úgy látszott, hogy szegény, szomorú hivatású szép leányoktól fogad el pénzt. Ő ártatlannak hitte magát, s az állítólag ráfogott, meggyalázó bűnért akart bosszút állni. S majdnem shakespeare-i dolog, hogy a halálbüntetés kihirdetése után mit kiáltott:

– A fejemet levághatják, de kijelentem, hogy nők kitarottja sohase voltam.

Ez volt, s csak itt tört ki a Liabeuf önérzete, de itt igazán cézarian tört ki.

Bizonyos, hogy Fallières nem fog megkegyelmezni neki, Liabeuföt egy fejjel meg fogják rövidíteni. Nagyon utálatos vadsággal, elkészülten ölt ez a gögös, ifjú, önérzetes csizmadia-legény. De ahol a héroszokat nem tanári, klasszikus, lehetetlen mértékekkel mérik és jegyzik, följegyzik a Liabeuf nevét. Mégiscsak bátor, hős

csizmadia az, aki a bizonyos s talán megérdemelt halál előtt is harsányan kijelenti, hogy őt ne tekintsék közönséges, magát nőkkel megfizettető fél-férfiúnak.

III.

A képzelt Parseval

Így kellett történnie, a repülés ennek a mi most élt korunknak legnagyobb, legidegesítőbb problémája. Angolországban, Németországban sokszor látták már, most Franciaországban is látták. Toul városban húsz katona esküszik meg, hogy látta a büszke, a titkos, a hatalmas légi hajót. A Verne-regények nagyon dolgoznak bennünk, s a repülés borzasztó nagy félelmünk és vágyunk. Ezért történik, hogy egy nem létező, nem repülő, mesebeli kormányozható Parsevalt sok-sok ember lát. A repülés kezd olyan tömeg-hallucinációt produkálni, mint a középkorban egy-egy meg nem történt s mégis százaktól látott csodatétel. A képzelt Parseval éppen olyan rangú jelenség, s éppen úgy látszik, mint a lourdes-i Szűz Mária vala sokak által látható. Csodálatos, megrendítő, szomorú, hogy a tudomány és eredményei az emberi fantáziából nem tudnak különb eredményeket kihozni, mint amiket a vallásos miszticizmus hozott ki. Máriapócson sír a szent Szűz, s Toulban egy sereg fiatal, jószemű katona lát egy csodaléghajót, mely – nincs.

Pesti Napló 1910. május 15.

Ady Endre

21. A LEGÍRÓBB ÍRÓ

Jókait jobban szerettem, de hibáit is hamarosabban és tisztábban láttam: Mikszáth 25 év óta, ahogy első írását olvastam, ugyanaz a félelmes, író nagyúr! Persze, ma már számot tudok adni magamnak arról a különös, hideg és mégis alázkodó hódolatról, mellyel Mikszáthhoz voltam és vagyok. Ma nem él széles e nagy világon író, aki annyira, olyannyira író, mint Mikszáth, hadd mondhassam ezt a paradoxont: irodalmi író. Bizonyos, hogy önmaguk kegyetlen ostorozásából s az élet lángjának elemésztéséből élő és író poétáknak imádott írója sohse lesz Mikszáth. De hódolnia kell bárkinek előtte, mert az ereje félelmes, s mert a legirigylendőbb, legkirályibb életek élete az, melynek eseményei a művész-alkotások.

Úgy gondolom néha, ha Goethe magyarnak születik, okvetlenül az lesz, aki Mikszáth, mert nem szorozzák meg énjét ködös, germán filozófusok. Goethe, a nagy-szerű Goethe, sok rejtett csatornát tarthatott a világ előtt elsírni szégyellt könnyözönök számára. S egyébként is, Goethét valószínűleg csak a rajongó kortársak káprázata s kaján tanárok spekulációja tették meg görög Zeüsznek. Hiszen Goethe azt vallotta, hogy minden szimbólum, ami történik, s minden csak jel és látzat, ami látszik. Mikszáth világfölfogása nem ilyen zavart és komplikált: Mikszáth az életet óvatosan leélni valónak s magasságos megnyugvással leírni valónak vallotta.

Mikszáth valószínűleg kinevette azt a két szörszálhasogató művészdogmát: 1. hogy az élet álom, 2. hogy az álom az élet. Magyar eszével úgy gondolta, hogy az élet adott valami, kötelesség, melyet töltsünk be lehetőleg kényelmesen és zavargás nélkül. Ezenfölül pedig az élet bárhol, Magyarországon éppen nem kevésbé, mint máshol, fölöttébb érdekes és mulatságos panoráma. Tehát, míg élünk, s míg látunk, tudassuk ezt az életet és látást gyötrődő és vigasztalásra szorult sors-társainkkal. Minden írása krisztusi cselekedet, főlemel, megkacagtat, feledtet, s példát ad alkalmas idegrendszerű lényeknek, hogyan kell az életet elviselni tudni szépen, bölcsen, emberien.

Behunyta a szemét, betömte a fülét sok-sok új dolog előtt, de ezt ő nem képtelenségből vagy gyávaságból, hanem akarattal tette. És ez, éppen ez igazolja, milyen nagy ember és nagy művész, milyen nagy író Mikszáth. Ő tudta, hogy csak korszakának s e korszak szülte egyéniségének lehet igazi és becsületes kifejezője. Nem hadonászott, nem keresett olyan helyeken, ahol nem volt lelni valója, nem akart mindig és mindig megújulni. Ő csak Mikszáth akart lenni, ezt a Mikszáthot szépen kibontani az akármilyenség lárvájából: művész.

Volna szavam ahhoz, hogy őt a politika is segítette oda, ahol most trónol, de ezt már e sorok között előbb megmagyaráztam. De tanuljunk Mikszáthtól, és mosolyogjunk: már az is nagy dolog, hogy magyar író ilyen országos figyelmet nyer, és hogy fontoskodnak körülötte ezer- és ezerszámra olyanok is, akik Mikszáth mi-voltát még csak nem is sejtik.

Mikszáth fenomen, a legíróbb író, és egy csöppet sem poéta, de csak azok szemében nem poéta, akik a fogalmakat kölcsönveszik. Már az a nemesen büszke,

magasból való nézése a történeseknek, mely minden sorából gúnyosan ránk hunyorít, egyike a legfölségesebb poézis-fajtáknak. Palóc, nem palóc, kutatták saját külön Gobineau-ink, de olyan magyarja a magyarság egy válságos érájának, amilyen akkorról nincs több. (Ez az a magyar józanság, a Mikszáthé, amit farizeusok meghamisítva az igaz magyarság lehangoló kritériumává próbáltak tenni.)

Nincs egyféle magyar, nincs egyféle ember, de Mikszáth kivételes magyar és kivételes ember, és nem ok nélkül ünnepli a másféle ünnepekhez szoktatott Magyarország. Egy teljesen más szabású ember, egy jóval fiatalabb, reménytelen s lenézett kortárs, íme, meghajol a legíróbb író előtt. Mikszáth nem a poéták, nem az élet keresztrefeszítettjeinek az írója, de miért legyen több mint Mikszáth? Istenemre, ez sok, ez elég, ez gyönyörű, s ezért legyünk hozzá háladatosak.

VU 1910. május 15.

Ady Endre

22. EGY HÍRES BUKOTT KÉPVISELŐ

(Emlékezés Jean Allemane-ra)

Párizs, május 19.

Franciaország minapi választási hekatombájában egy híres ismerősömet siratom: Jean Allemane „exgályarab”-ot. Így szerette nevezni magát Allemane, akit párizsi kerülete most nem küldött vissza a Bourbon-palotába. Teringettét, öt-hat szavazattal bukni el egy Jean Allemane-nak és éppen Párizsban, dísztelen sors. Bizonyos, hogy a Commune egykori hőse ma úgy szidja az általános választói jogot, mint Tisza István. És ha az ember meggondolja, hogy ugyanez az Allemane valamikor akár fölperzselhetette volna Párizst. Amilyen hirtelen haragú ember ez a kis ember, talán sajnálja is, hogy nem tette meg.

Általában azt gondolom, hogy III. Napóleon ma még élő megbuktatói közül sokan bánják már a dolgot. Például Rochefort, aki egy időben olyan biztosra vette a köztársasági elnökséget, hogy mérget vett volna reá. Szegény Allemane is azért kiskirálykodott a Commune alatt, azért fegyvenckedett gyilkos gyarmatokon hosszú évekig, hogy még képviselői uraságából is kipottyanjon?

Nagyon hasonló esemény-gazdagságban a két ember élete, az Allemane-é és a Rochefort-é. Igazán csak Párizsban lehetségesek még az ilyen pályák, az ilyen sorsok, az ilyen életek. Allemane fiatal betűszedő volt, amikor a francia-német háború kitört. S amikor Párizs kikiáltotta a Commune-t, ez a kicsi, fiatal, hetyke ember ott van a vezetők között.

Könyvet írt a Commune-ről, rabságáról, kínjairól, bőbeszédű, vaskos, rossz, de mégis nagyszerű érdekességű könyvet. Akkoriban ismerkedtem meg vele, amikor ez a könyv megjelent, és meglátogattam. Okvetlenül elképed a helyemben minden más magyar ember is, aki a mi nagyságos képviselő urainkhoz szokott. Külvárosban, ócska házban, fönt-fönt nem is tudom hányadik emeleten, húzós csengővel csengetünk. Ajtót nyit egy mezítlábas, rossz papucsú öreges nő: ez a Madame, a képviselő úr felesége. Takarítja a szobát, mely hálószoba, budoár, szalon, ebédlő és minden. Azaz van egy szoba még, az Allemane dolgozószobája, három lépés hosszú, két lépés széles. Egy rossz íróasztal, egy fonott ócska szék s könyvek egymásra rakva, zsúfolva a fal mellett a plafonig.

Ide, az Allemane dolgozószobájába persze nem lehet bemenni, csak egy ember fér ott el. Alapjában ma sem értem ezt a háztartást, mert már akkor tizenötezer frankra emelték a képviselő urak fizetését.

Lent a földszinten bolt volt különben. Allemane mellékesen egy kis szocialista nyomdát és könyvkereskedést tartott. Ma már ebből kell megélnie, hacsak bele nem hal a bukásba avagy meg nem választják valami időszaki választáson.

Apró ember, senki se hinné, hogy miket élt, és mindenki húsz évvel fiatalabbnak hinné, mint amennyi. Kiválóan értelmes, eszes, nyugtalan, heves és csökönyös, türelmetlen, mint minden tribun és autodidakta.

Elég egy szó és Allemane-nak már kipirosodik az arca, s már kiabál. A szabadgondolkozás kérdéseiről beszélgettünk, s már dühbejött az önmaga első mondatától.

– Meg kell szabadítani az emberiséget az Istentől és a felebbvalóktól.

De ez azután minden harmadik mondata, s a közbeeső kettők olyanok, amelyeket ő már százszor kipróbált a népgyűléseken.

Nagyon fájhat neki a bukás, és örülök, hogy nem láthattam viszont, mint ex-képviselőt. Ez nekem is fájna volna: vannak emberek, akik ha nincsenek a szószéken, nem is ők maguk. És Allemane-t nem szabad lett volna elbuktatni, ő már igazán úgy benne volt a francia parlamentben, mint a testbe lőtt és ottmaradt golyó. Siratom az öreg forradalmárt, a hivatásos képviselőt, s példáját íme, enyhülésül megmutattam azoknak a magyar volt képviselőknak, akik nemsokára egészen volt képviselők lesznek. Még Allemane is megbukik, íme, óh nép, nagy a te hatalmad.

Pesti Napló 1910. május 22.

Ady Endre

23. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL

Párizs, május 23.

I.

Kiké lesz Párizs?

[Saját levelezőntől] Párizs legszívesebben a királyoké volt mindig, de ma már a száműzött királyok is fehér hollók Párizs számára. Leopolddal, a belga királlyal s Edwárddal talán örökre ki is vezett a Párizsban mulatozó fejedelemfajta. Még György, a görög király, maradt volna, de ő már bajosan hagyhatja el Hellászt néhány párizsi görbe napért. Még a szerb trónörökös is komoly tanulmányok vágya hozza el Párizsba, s általában nincsenek már mulató királyok. Egy-egy egzotikus fejedelem érkezik még néha, aki komolyan veszi azt, hogy Párizsban léhának illik lenni. De már a többi császárok és királyok, ha jönnek is, olyan palástosak, mint a cár, s olyan józanok és fontoskodók, mint Roosevelt. De viszont Párizs a harmadik köztársaság alatt se felejtette el a második császárság tobzódó, szép korát. Kiké legyen, kiké lesz tehát ez a királyokat kedvelő, királyi Párizs? Hajh, hajh, Párizs kénytelen lesz demokrata lenni ízlése és múltja ellenére. Már-már látjuk a királyok utódjait: az amerikai multimilliomosokat, a híres aeroplánosokat, nagy tenoristákat s író-hírességeket. D'Annunziót már úgy fogadta Párizs, mint egy inkognitóban érkező királyt. Igaz, hogy a királyi vendégek póri utódjait titokban lenézi a párizsi demokrácia. De valakiké mégiscsak lehessen Párizs, mert élni még Párizsban is muszáj. A királyok különben is kezdtek smucigoskodni az utóbbi időkben: ejh – gondolja Párizs – legyünk demokraták, ha muszáj.

II.

A Thalamas mandátuma

Thalamas az a híres professzor, akit Franciaország Szent Imre-íjái jobban gyűlölnék, mint a mi Szent Imre-íjaink gyűlölik Marczalít, sőt Piklert. A Jeanne d'Arc legenda szertetőpőjét, a Hervénél veszedelmesebb Thalamast Versailles város most képviselőjévé választotta. Találkoztam egy diákcsapattal a választást követő napon, s láttam Thalamast mosolyogva ülni be egy tramwayba. Hou, hou, Thalamas – ordítottak a hazafias ifjak, akiket nyilván kitanítottak e tüntetésre. És Thalamas mosolygott: éppen Jeanne d'Arc napján, május 8-án küldték őt a parlamentbe. Szegény orléans-i szűznek nem volt soha olyan szerencséje, mint azoknak, akik ma belőle élnek. Akadémikus lesz abból, aki Jeanne d'Arc mellett ír, s képviselő lesz legalábbis, aki bántja.

III.

Brieux, az akadémikus

A francia Akadémia most fogadta ünnepélyesen tagjai közé és kebelére Brieux-t. Tagadhatatlanul van olyan érdekes a Brieux akadémiai tagsága, mint a Donnay-é volt. S mint Donnay-nak a Chat noirt, akként hányják a szemére Brieux-nek is irodalmi ifjúkora bűneit. De az ifjúkori bűnök megbocsáttatnak még Richepinnek is, megbocsáttatnak mindenkinek, aki megtér. Nincs könnyebb valami, mint ab-

bahagyni a forradalmat s megkomolyodni. Brieux nevetve hallgathatja a vádakát, hogy íme belőle, az egykori forradalmárból is akadémikus lett. Ha őszinte akarna lenni, ezt üzenné jó– és rosszhiszemű kritikusaiknak, a szemrehányó Catóknak:

– Sorsát senki sem kerülheti el, pláne, ha az ember akarva keresi – a sorsát.

IV.

György, a részeges

Párizsban élő angolok fajukat meghazudtoló, illojális nyíltsággal beszélnek: az új király részeges. Tengerészt akartak csinálni belőle, s tengerészeti ismeretei ide lyukadtak ki: ismeri és nagyon-nagyon megszerette az alkoholt. Lehet, hogy ráfogás, de mégis furcsa, hogy én magam legalább hat-nyolc különböző, egymást nem ismerő angoltól így hallottam. Hiszen az erős pezsgőket megitta Edwárd király is, de nem feledte el, hogy Bacchus ellensége Vénusznak. S ő már inkább csak Vénuszt kedvelte, ami nem jelenti azt, hogy György király nagyon szeresse Bacchust, de Vénuszt se vesse meg. Az angol temperamentum szerencsés még a királyi trónon, s még túlzásaiban is: megtalálja mindig a módját, hogyan kell élni és élvezni.

Pesti Napló 1910. május 26.

Ady Endre

24. A PARASZT NIETZSCHÉK

– Búzatermés és követválasztás -

Jean Jaurés, a francia szocialisták nagyhercege kortesúton járt, s a francia Alpokban gyalogosan kellett néha-néha egy-egy falucskát meglátogatni. Hegyvidéki, mokány francia paraszt vezette a hegyek között Jaurést és társait, hűséges ember, elvtárs, aki tele volt tudnivágyással.

– Hát igaz-e, hogy a papokat és az apácákat elkergetik – kérdezte többek között a vezető.

– Bizony – válaszolta Jaurés – azokkal végeznünk kellett, mert ellenségei voltak a köztársaságnak.

– Nagyon jó, nagyon helyes – dörmögte jókedvűen, meglegegedetten a paraszt –, de az istenre sincs szükség.

– Azzal is végeztünk – mondta Jaurés, mert látta, hogy ez a válasz tetszenék a vezető elvtársnak.

– Ejnye be okosan tették, most már se isten, se pap, se mise, se egyházi adó. Hanem a harangok megmaradnak – kérdezte egy kevés hallgatás után, de nyugtalanul.

– A harangokat meghagyjuk – vágta ki bátran, okos sejtelemmel Jean Jaurés –, a harangokra szükség van.

– Bizony szükség, mert a jégfelhők boszorkányait csak harangszóval lehet elkergetni – fejezte be nagy hittel a hegyvidéki elvtárs.

Ám napidíjat se fogadott el Jean Jauréstól pedig kemény, szorgos munkaidő volt. És némely francia régiók népe tudatlan, babonás, de benne él a polgári tisztesség babonája is. És benne él a forradalom, a szabadgondolkodás ösztöne, és dolgozik a maga módján.

*

Oláh és magyar lakosságú vidéken a minap korteseivel vacsorázott a munkapárti jelölt úr. Az egyik főkortés hangosan, sőt harsányan számoló-cédulát kért a vendéglői főpincértől. Azután negyven-ötven ember füle hallatára, három perc alatt számadást csinált:

– Kétezer emberre van szükség, hogy győzzünk, tehát húsz korona személyenkint: negyvenezer korona és ehhez a fuvarpénz.

Azután számolt tovább; öt fő-főkortés tizenötezer korona, s tíz utazó kortes nyolcezer korona. Azután a falusi kortesek és egyéb kiadások, három perc alatt kész volt egy száztízezer koronás költségvetés. A Justh-párt jelöltje akkor még csak tíz koronánál tartott voksonkint, de azóta talán ő is új költségvetést kapott a kortesektől.

És ez a kerület valamikor egyikét választotta a hét dentumogernak, akik Rákos mezején borozván, búsultak a koronázás napján. És ma a legtisztességesebb polgártárs is csak így tud mentegőzni:

– Az apám még a magáéból költött a választásoknál, ma már számárság becsületesnek lenni.

Hiszen igaz, számárság, de mégis érdemes keresni az okot, hogy harminc év alatt honnan került ennyi okosság a magyar választókhoz.

*

Az első nagyobb pénzosztás akkor volt ebben a kerületben, mikor egy nagy gróf akart mindenáron győzni. Ez a nagy gróf meghalt, szobra is van, a „kis ember” barátja volt. A „kis ember” tőle tanulta meg az első leckét a voks-eladásból: ez volt a legalaposabb szövetkezet-alapítása a nagy grófnak. Azután már csak éppen, hogy két forinttal olcsóbban szavaztak a negyvennyolcasra, mint másra. Jött egy képviselő, aki öt év alatt négyezer szép holdas birtokot költött a mandátumára. Azután jött a kaszinó méltóságos, félelmes, játékos ura, aki odahajított száz-húszezer forintot a mandátumáért. A múltkor majdnem ingyen választott ez a kerület, mert akkor nemzeti fölkelés volt, és most két választás költségét keresik a polgártársak.

Itt ugyan nem kérdik meg a képviselőjelölt urat, hogy erről s arról miként gondolkodik. Széles e világon okosabb, bátrabb választók nincsenek, mint Magyarországon legtöbb helyén. A nemzeti intelligencia elvégezte a maga dolgát: a választók majdnem olyan nagy hazafiak, mint a jelöltek.

*

Illelnek előkelőnek vagy cinikus gazembernek lenni s észre se venni a politikát, a magyar politikát. De akkor jóval szamarabbak volnánk a magyar falusi választónál, aki jól tudja, hogy a búzatermés és a politika a mi egész sorsunk.

Búzatermés és politika, azaz követválasztás, mennyi mindent elmond ez rólunk, mivoltunkról. A mai magyar választók egy kicsit a római patríciusok gyámoltjai s egy kicsit afféle paraszt Nietzschek. Az már igazán egyéni dolog, hogy én például utálok őket, borzadok, fuldoklok a szaguktól, s néha elátkozom a magyar alkotmányosságot.

Milyen boldog emberek a francia politikusok, kiknek a legrosszabb esetben is eszméikkel bíbelődő, babonás és nem okos paraszttal van dolguk. A mi úri és paraszti parasztjaink túlságosan progresszívek nekem, nagyon előkelők. Büdösek a bűntől és a bűn és erény előkelő tagadásától. Szükség volna azokra a harangokra, melyeket az Istennél többre becsült a Jean Jaures választója. Sok a jégfelhő, sok a boszorkány, be kellene harangozni nekik, de hát – talán késő is már.

Pesti Napló 1910. május 29.

Ady Endre

25. CSENDES VÁLSÁGOK

(Kaffka Margit könyve)

Tisztelt Margit asszony, újból azt szeretném Magának tanácsolni, hogy ne legyen olyan elhatározottan, kérlelhetetlenül, imponálóan igaz íróember, mint aki. Láss a tanácsomnak igazolását egy bolond, szeszélyes kimondásban: én is jobban szerettem, azaz túrtam Magát, amíg ki nem derült a Maga valami mivolta. Milyen szép tréfa-virágokkal udvaroltam Magának: „nem szeretem az írónőket, de Maga annyira író, hogy már nem is nézem Magát nőnek”. És ugyanez az úr azóta, valahányszor ideje jut rá, korigálja, rontja a Magának egykor hetykén, biztosságosan s felelősség nélkül odadobott elismerést.

Hát így vagyunk, ilyenek vagyunk, Margit asszony, de durva igazságtalanságaink érthető tömkelegéből egyetlen kis, bátor igazság hadd oszonjon ki: Maga inkább intellectuelle-é látszik válni, mintsem tökéletesedettebb művész-asszonnyá.

Én értem Magát, értem a Maga vívódó s a férfiú miatt siklott, bukott, esett, zúzott, olykor győzedelmes asszonyait. De ma már (ez volna talán az én kritikám lelke) bosszant, hogy egy asszony eltérülni látszik attól a hivatásától, hogy művész legyen.

Rendben van, Margit asszony, rendben van minden, s az is rendben van, hogy én már Magának talán rosszul elfogult kritikusa vagyok. De az már, a teremburáját, még sincs rendben, hogy egy ilyen író, mint Maga, könyvet adat ki, s a Nyugatban, még a Nyugatban is, a Maga ellenségének kell elkövetkezni – szerető és szükséges grombaságokra.

Tisztelt Margit asszony, ezennel és ezentúl is szívesen vallom magamat a Maga természetes ellenségének, mert ha nem volnék ellensége, szétcibálnának az asszonyai, a novellabeliek.

A Maga asszonyai furcsa pe[r]szónák, de ha perszónák olykor igazán is, az a nagy hibájuk megmarad, hogy hibáikat a Kaffka Margit tisztos és fehér védelme alatt követték el. Őnekik már megbocsátottam, de Magának, Margit asszony, ugye hogy nem ilyen egyszerű s kívánatos a fölényes megbocsátás? Persze nálunk, Magyarországon, érthető volna minden lehető vagy lehetetlen, korszakokat kijátszó, kisémmiző fenomén. Maga is gyönyörűen érthető volna, ha művészetétől azért tágít olykor kicsit vagy sokat, mert hát propaganda kell a népnek. Például megérteném Magát, ha művészségével egy kergető feministaság is tár-sulna, de Maga nem feminista.

Így bajok villannak ki és elő: egy okossággal sújtott művészet s egy lángtalan, hideg odatolása, kiáltása annak, hogy „én író vagyok, de feminini generis”.

Nagy Endrének van ellenem, rólam egy gyilkos, találó mondása: „jó, jó, valaki szép verseket ír, de nem muszáj ebbe belehalni”. Hadd lopjam ezt el, s hadd konferáljam ezúttal Magát, tisztelt Margit asszony: „jó, jó, egy asszony olyan tehetség, mintha férfiú volna, de nem kell ebbe belehalni”.

Tisztelt Margit asszony, ha netalán a férfiú és nő bolond, örök, nagy harcának kis dokumentumát szeretné látni e kis írásban, téved. Ez a kis írás megkésett, de régen kész hódolat s egy figyelmeztetés, hogy az emberben mégiscsak az ember a fontos s nem a nemi különbség.

Higgye el nekem, hogy maga nem lesz kisebb művész és nagyobb asszony, ha túlteszi magát azon az elámuláson, hogy Maga asszony-létére nagyon kiváló, sőt művészember.

Ady Endre

26. A FORRADALMÁR PETŐFI

Még avval se vigasztalhatom magamat, hogy Petőfi Sándor miatt vertek meg, mert Ady Endre miatt és egy könyvkiadó bolt miatt kaptam a verést. A forradalmár Petőfi című könyv dolgáról van tudniillik szó, melyben a Nyugat olvasói méltán követelhetnek tőlem egy kis magyarázatot. Sietek kijelenteni hogy ártatlan vagyok, de azt is, hogy nincs cudarabb állapot olykor, mint ha az ember nagyon ártatlan. Különben pedig nem a verés fáj, váljék egészségükre, akiknek olyan remek alkalmat adtam az ütésre, s én pedig nagyszerűen bírom. De az már fájna keservesen, ha egyetlen jóemberem is eltűnődne egy kicsit, hogy mégis, ez az Ady nem csalfáskodott-e evvel a Petőfi-könyvvel?

Eszteendő óta folyik Magyarországon majdnem büntetlenül egy csúnya komédia Petőfi nevével Petőfi ellen. Petőfibe kapaszkodva ágálnak, ámítnak, sűrögnek, gyarapodnak olyanok, akiket az a néhai isteni fiatalember, aki haragudni is jobban tudott, mint mi, ha velük él, okvetlenül véresre ver. Rossz könyvek, farizeus beszédek, lelketlen ünnepek, lelkes üzletek omlanak és ömlenek. És egyszerre csak teljes vakmerőséggel már teljesen a magukénak hirdetik Petőfit éppen azok, akiket Petőfi legjobban utált. Népellenes urak, apácatelepítő mágnásasszonyok, cifra reverendás papok s nagyurak galád szolgálai jönnek elénk – Petőfivel. És azok, akiket Petőfi még jobban utált: a gyávák, az üres, hazug honfiaskodók és mindegyikfőlt a rossz írók, a tehetségtelenek.

Haragos fájdalmamban már régen gondolkoztam, ki tudna legeslegjobban szétütöni e bűnös komédiások között. S már régen láttam, hogy Petőfi meghamisítóival igazán alaposan elbánni csak egy ember tudna: Petőfi. Jöjjön ellenük Petőfi maga, a maga szociális hitvallásával, a maga csillapíthatatlan és határtalan forradalmiságával, a saját verskorbácsaival. Úgy látszott, hogy a körülmények is segítenek e régi háborús tervemben: Petőfivel megfenyítettetni Petőfi álbarátait.

Egy budapesti könyvkiadó cég fölszólított, hogy válogassam össze egy könyvben azokat a Petőfi-verseket, melyek legvilágosabban adnak képet Petőfiről, a nagy nemzeti és társadalmi átalakulás egyik fanatikus munkálójáról, Ferdinánd császár, Kossuth Lajos és Táncsics Mihály kortársáról. Ezek a versek nem a legjobb Petőfi-versek, de Petőfi Sándor polgárnak legemberibb, leghevesebb s a valóságokhoz legragaszkodóbb vallomásai. S ha Petőfit politikailag és társadalmilag éppen a radikális átalakulások gyűlöllői foglalják le maguknak, nemes kötelesség Petőfit azoknak visszaadni, akiké volt. Mert a szabadságmozgalmakra nagyon rossz idők járnak most Magyarországon, s Petőfi forradalmár utódjai (Petőfinek, a polgárnak, a politizálónak, az agitálónak utódjai) nem engedhetik át az ügyis kegyetlen és hatalmas ellenségnek az ő Petőfijüket.

Így gondolkoztam, amikor kapva kaptam a kiadóvállalat tervén, s a többit most már röviden elmondom. Olcsó könyvet gondoltam, nagyon olcsót, munkások, diákok zsebeihez szabott árral. Lehet, hogy a kiadó cég eleinte azt vélte, hogy néhány íves írással teszem majd üzletibbé ezt a könyvet. De én legelső beszélgetésünkkor megmondtam, hogy e könyvben a Petőfi-versek összeseregeltetése a

fontos. Párizsban válogattam össze, s jelöltem meg a verseket, s ott írtam eléjük néhány sort, mely nem akart más lenni, mint egy mutató ujj: nézzétek, lássátok. Két levelemben is magyaráztam a kiadócégnek, hogy itt Petőfi beszél, s énnekem jóformán látszanom se szabad. Itt a könyv ideája, bátorsága és (akkor még azt hittem) dicsősége óhajtották meg velem, hogy nevemmel helyet álljak rajta és érte. S még inkább az, hogy hátha harc, háború lesz a könyv nyomán, s az efféleléből gyávaság volna kimaradni. Ami bekövetkezett, arról nem tehetek, mert két-ezer kilométerről mindent látni, tudni, megfigyelni nehéz. De ez a könyv csak a Petőfi könyve akart lenni, és én nem írni, de cselekedni akartam vele. Plakátokon, üzleti körlevelekben, hírlapi hirdetésekben meghurcoltak, s méltatlanul odadobtak martalékul szép számú ellenségeim s számár irigyeim bunkós pennái elé.

A Nyugat olvasóinak tartoztam ezt elmondani és még azt, hogy derék gondolat szép, tiszta, szerető szándék ritkán járt még rosszabbul, pedig az ilyesmik többnyire rosszul járnak. Mindegy: a forradalmár Petőfi él, s ő mégis el fog bánni az ő meghamisítóival, s ez a fontos.

Ny 1910. június 1.

Ady Endre

27. „A LA MANIÈRE DE...”

Úgy gondolom, hogy nálunk még nem értenek elég jól az effajta, kedves írócsúfoláshoz. Nem új, de mindig pikáns, ahogy egy kicsit olvasnak, ez a játék, s engem érdekel különösen. Magyarországon tudniillik énrajtam próbálták ki legsűrűbben és legsokaságosabban. Kár, hogy kevésszer sikerült, mert bizonyosan könnyebb volna Ady-paródiát írni, mint Baudelaire-t.

Paul Reboux és Charles Muller urak „A la manière de...” könyve már talán a harmincadik kiadás körül tart. Új és új írók kerülnek bele, sőt régiek és régiek, mivel a diákokra is kell számítani. Zola, Gyp, Bourget, Ohnet, France, Mirbeau, No[aj]illes grófné mellett az iskolákban olvasott klasszikusok is.

A módszer: paródiás kritika, bolondos utánzás, de mindig haragos-irigy grimácsolással. Ez a haragos-irigy grimácsolás olyan szükséges ehhez a „műfaj”-hoz, mint a kicsúfolandónál az egyéniség.

Röhögősen imitálni valakinek írói erényeit és bűneit nagyon nagy dolog. Irodalmi gourmet legyen, aki teszi[,] a legeslegfinomabb fajtából, s egy egyéniségtelen sok-tehetségű író – együtt. Áldozat pedig az is lehet itt, aki például írói és művészi mérlegen semmisen könnyűnek találtatott. Kemény Zsigmondot éppen úgy ki lehet csúfolni, mint Senky Aladárt. De elképzelek egy Senky Aladárnál íróbb író, egy valóságos író, aki már az ilyen mókuskodások számára föltörhetetlen mogyoró. Az író-természetrájzhoz valósággal új, tudományos adatokat szállítanak az olyan csúfolódók, mint ez a két francia példának okáért.

A jó, haragos-irigy imitálók értetik meg, hogy az író-betegség sajátságos betegség. Olyan, mint a torokgyík, mikor gyermekek között pusztít, de a fölnöttek is megkaphatják. S közben egy sereg ember fájlalja a torkát, de ez a torokfájás nem – torokgyík. Valósággal betegnek, valósággal írónak kell lenni, s mellékes, hogy milyen rangúnak. Akibe a Reboux-k és Mullerek bele tudnak kötni, az bizonyosan író, még ha Rosny is, akármelyik Rosny. A kritikai paródiának avagy paródiás kritikának akkor és úgy van becse, ha az abszolút író-természeteket megtalálja.

Az író-maniére-ek „műfaj”-a pedig igazán értékes jelenség egy kultúrtársadalomban. Okvetlenül elterjedt, heves és értő olvasás-szokásra vall, ami mégiscsak a legszükségesebb az irodalomnak. Ám bizonyos az is, hogy a szóban forgó francia könyv nem volna ilyen kelendő, ha egyszerűen antológiája volna a kifigurázott íróknak. S evvel talán egész véleményt mondtam erről a „műfaj”-ról. Ez olyasvalami bizony, mint a könyvvigéc, a nagyon ügyes könyvvigéc. Élelmesen és sokat keresve csatangol az írók és a publikum között. Hasznos, derék, kedves, kultúrás szerep, s úgy szeretném már látni, hogy Magyarországon is nagyon kelljen és keljen.

Mihelyst többen olvasnának, rögtön megteremnének a több és tehetségesebb csúfolók is. És nagy gyönyörűség volna, ha minden valaki magyar író, kicsúfolnának végre. „A la manière de” Paul Reboux és Charles Muller – sok-sok kiadású könyvekben.

28. AZ IMPERIALE SIRATÁSA

Négy vagy öt évvel ezelőtt a bölcsgyőr Ignatiuszal találkoztam Párizsban, aki az ő finom és figyelmes közönyösségével ezt kérdezte:

– Hát csakugyan Bakonyod neked ez a Párizs, és nem sajnálsz a mi gyönyörű Budapestünket, hol élünk s halnunk kell?

Akkoriban a Szajna túlsó partjáról, Párizs Budájáról jártam át naponként az igazi Párizsba, a Kozmopoliszba. Imperiale-on jártam rendszerint, mert az olcsó volt, ami szükségeltetett, s szép volt, levegős, napos, jó.

Akkor azt mondtam Ignatiusnak egy piciny percnyi, kedvetlenül kedves gondolkodás után (oh, szép ifjúságom):

– Való, hogy néha fáj nekem az emigráns voltom, életem, szegénységem s az a gyalázatosan gazdag Párizs. De ha ragyogó délben fölülök az omnibusz tetejére, nézem Párizs nyüzsgését, szépségét, s eszembe jut Budapest s hozzátartozó, hitvány népe: boldog vagyonok.

*

És most Párizsban beszűntetik, meghaladják az omnibusz magas emeletét s a correspondance-ot. A correspondance (átszállójegy) halálába talán bele tudnék törődni, de az Imperiale vesztébe: nem. „Sic transit” – az ember nem tud már a klasszikus bölcsek és poéták csacsis bölcseiségével megvigasztalódni: öregszi.

A tramwayba[,] az autóbuszba beletörődhetett az ember: ezek emeletesek voltak, s hasonlítottak a régi omnibuszokra. De az Imperiale eltörlése majdnem azt jelenti, hogy ezután már nem szabad a nagyvárosi életet magasról, távolról nyugodtan nézni. Rajongók, hívők és svihákok azt mondhatnák, hogy a repülőgépek korában éretlen szentimentalizmus ekként panaszkodva szólni. Holott nem így van, s a párizsi omnibuszt a maga Imperiale-jával el kell siratnia mindenkinek, aki [e] történelmi nagyvárosnak nyugtalan szívében feküdt.

Mert tudákos túlzás a szív ellen támadni, s természettudományi kérdést csinálni abból, hogy mi is a szív? Az Isten, a lélek, a szív, csak hadd maradjanak meg bővülő-táguló értelemnek[,] régi, nagy jelentőségükben. S a repülőgép is csak maradjon annak, aminek ma még látnunk szabad és lehet. És szeressük olykor azt is, ami régi, holott régi: a régiség nem mindig rossz, nem mindig – deleandum.

*

Hiszen minden régi szokás és intézmény új volt valamikor, s minden újért mártírvér pergett. Például az omnibuszért is, melynek igazi föltalálója (avagy fölfedezője?) Baudry úr volt, aki Nantes-ban lakott. Baudry úr egyelőre csak arra gondolt, hogy az ő meleg fürdőihez könnyebben juttassa el az embereket. S mikor a társaskocsik beváltak, Baudry úr áttette a szállását Párizsba, s már nem akart mást, mint utasokat szállítani. És Baudry úr, mint minden újító, minden kezdeményező, csúnya véget ért: a hitelezők elől a halálba szaladt. Gyorsabb omnibu-

szon, mint az övéi: beleugrott s belehalt a Saint-Martin csatornába. Ez így volt jól, s az is jól van, hogy ma a legjobb értékpapírok Párizsban a Baudry úr kocsijainak papírjai.

És az se utolsó dolog ám, hogy az Imperiale-ok miként jöttek divatba Párizsban. Berry hercegnő fogadott a királlyal tízezer frankba, hogy ő föl mer ülni e populáris magasságba. S Párizs attól fogva, hogy Berry hercegnő megnyerte a fogadást, a maga teljes, hazug demokráciájával keresztelte el Imperiale-nak az omnibusz emeletét.

Nyolcvan esztendő s az Imperiale Párizsban, s igazán fáj nekem, hogy nemsokára örökké elmúlik. Budapest omnibuszai most kezdik, néhány év óta, a magasságnak ezt a mozgó, utcai kultuszát. Miként legalább nyolcvan évvel kezdünk el igazán, alaposan, mindent – Franciaország után. (A nagy forradalom kivétel: ezt mi sohse kezdtük, s félek, hogy sohse kezdjük el.)

*

Az Imperiale különben is oda való, ahol van mit nézni, s ahol az embereknek hangulatuk van a hangulatokhoz. Párizs kibámulta magát, s eltelt a maga szépségével, most már nem kell az Imperiale.

Sok-sok száz kilométerről temetem én is az Imperiale-t, amelyhez már újabban hűtelen[!] kezdtem lenni. Kocsik, taxiautók s az öregedés gyöngeségei, hiú ál-szemérmei elhódítottak lassanként tőle. De az Imperiale látta az én fiatalságomat és meghordozta dicsőségesen Párizs napos bulvárijain. És mit mondanék most Ignotusnak, ha Párizsban találkoznánk s ha megint megkérdezne? Hajh, Párizs nekem már nem Bakonyom, kedves, hideg[,] bölcs Ignotus mester. A budapesti Imperiale-ra pedig nem illik és nem érdemes fölülni, az Imperiale-nak is vége.

Oh, tarka emlékek, tűnő ócskaságok, be belétek szeret végül minden ember, midőn már nem vagytok.

Pesti Napló 1910. június 24.

Ady Endre

29. VERLAINE ÉS CARRIÈRE

Korának legkeresztyénebb festője, Eugene Carrière, megfestette kortársának, a legkeresztyénebb poétának, Paul Verlaine-nek az arcképét. Ez a híres Verlain[e]-kép Jean Dolent tulajdona lett, és maradt sokáig, de most megvásárolta a Luxembourg-múzeum számára a francia állam. Carrière, amikor Verlaine képmását megcsinálta, már glóriát festhetett ecsetjével a Verlaine-re dobott sárból a beteg költő Krisztus-feje köré. És most, íme, feledvük a gyalázatok, s Carrière a hivatalos örökkévalóság biztos szállását is megszerezte az üldözött, szállástalan nagy költőnek.

Csak kortársak voltak ők, Carrière és Verlaine, nem barátok s nem testvérek a művészetben, nem egymást egyformán látni tudó valakik.

Carrière minden volt, ami gyarló, mai ember egyszerre lehet: filozófus, költő, muzsikus, szociológus, piktör, szobrász, iparművész, humanista és ember. Jó, szomorú, hívő és rajongó ember mindenk fölött, amilyenekről az ábrándos Swedenborg álmodhatott.

Paul Verlaine a muzsikás álmok alélt, mámoros önkínjaitól összetörött költője már csak a múltban élt és az alkohol-vetítette jövőben. „A sajnált, az utált múlt s az ismeretlen, félelmes jövő között feszített meg” – írja egyik biográfusa. S csakugyan olyan volt már Verlaine élete vége felé, mint egy keresztre feszített, aki már lehunyta szemét, s zokogni is csak befelé zokog. És mégis találkozniok kellett, és mégis olyan természetes, hogy a Maternité, az Anyaság fanatikus festője megtalálta, meglátta Verlaine-t.

Eugène Carrière az anyaságot hirdette legistenibbnek a földön, s az volt a hite, hogy a költők is anyák, terhesei és megátkozott áldottjai a jövőnek.

Párizs másik széléről, valamelyik kórházból csalták ki a barátai néhány óra szegény Léliant. Szegény, bélyeges, kóborló, beteg Léliant, polgári és poétai nevén Paul Verlaine-t, aki kórházból kórházba költözött ez időben. Nehéz dolog volt, egy pillanatig nem ült nyugodtan Carrière előtt, fölkel, járkált az atelier-ben, beszélt, vitatkozott, csúfolódott hangosan. Barátai biztatták, hevítették, nógatták, uszították, hogy mindent-mindent el tudjon árulni e pár óra alatt az arca. Így készült el a XIX. századnak egyik legemberibb portréja, a híres Verlaine-kép, Carrière egyik legszerelmesebb műve. Különös olajfestmény Carrière eredeti Verlaine-képe, melynél talán csak Carrière Krisztusa fájdalmasabb, jellemzőbb, több. Még azok is, akik szigorú kritikusai Carrière-nek, ez előtt a kép előtt meghódnak, mert ez a kép maga is teljesen művészi hódolat. A magyar publikum úgyszólván csak egy hitvány reprodukcióját ismerte eddig ennek a nagyszerű és megrendítően lélekelátó képnek. Még néhány litográfia adhatna némi képet e képről, azok, amelyek magának Carrière-nek gondos ellenőrzésével készültek.

„De Profundis”: 1896. január nyolcadik napján, ötvenkét esztendőskorában halt meg Paul Verlaine, a franciák boldogtalan, nagy poétája. Tíz év múltán, 1906-ban temették el Eugene Carrière-t, aki több volt, mint piktor: szép, fölséges, gazdag életű művész-bölc. Szinte fáj a Carrière egyensúlyozott, munkás, hívően szomorú, de mégis víg életére gondolnunk Verlaine mellett.

A Verlaine élete: egy fölálodozott ember élete, akinek kálváriája száz idegen okot és titkot rejteget. Metzben született, mely ma már német föld, az apja katonatiszt, s már hajló korú ember. Ő korán érett, korán szomorú, korán poéta, az édesanyja érzelmes, jó asszony. S életébe, mely tisztos, polgári életnek vagy legföljebb úri, szolid költői életnek vágyódik és indul, folytonosan belecsapdosnak a mennykövek. Párizs városának kishivatalnokáról minden ok nélkül, csak mert gyöngö akaratú volt, azt hiszik, hogy veszedelmes forradalmár. Mert a Kommün idején ő ott maradt Párizsban, régi kávéházaiban és a versírásnál. Mikor Belgiumban nemsókára egy utcai csöndháborításért pár éves börtönre ítélték, a forradalmár-híre csinálta ezt; különben is ez az egykori jó diák, ez a hivatalba vágyó, hamar nőszülő ember csak a különös végzet által lett azzá, ami lett. Mikor látta, hogy kegyetlenül tréfálkozik életével az élet, lappangó, örökölt temperamentuma kitört. A Verlaine életében a letragikusabb, hogy ő végül elvadítva arra törekedett, hogy minden rosszat elhiggyenek róla. Szerencsétlen házassága, a német-francia háború idején játszott szerepe s belső, rejtelmes meghasonlása voltak az első legnagyobb csapások. Egy ember, egy alapjában könnyes, lágy, versíró férfiú, akinek még az sem adatik meg, hogy egyetlen gyermekét, fiát, életében lássa. Azután jön egy excentrikus, furcsa poéta-gyermek, egy bolond, zseniális suhanc, aki végzete lesz. Rimbaud ez, akivel Londonba utazgat, s aki miatt a kegyetlen belga törvényszék olyan rettenetesen bánik el Verlaine-nel. Már előbb hozzászokik az alkoholhoz, a feledtetőhöz, jelen-pótlóhoz s jövő-ígérőhöz, és ezután az alkohol veszi át Verlaine sorsának intézését. Menekülni akar a sors elől, olykor előkelő társaságokba hivatja meg magát, máskor a munkában akar elmerülni s szomjúságot oltani. Kolostorba megy, tanárkodik, föl-fölcsap földművelőnek, sőt egy időben komolyan hírbe tudja hozni magát, mint az Akadémia halhatatlan-jelöltjét. De örökségét elfogyasztja ez az ingadozó, nagyon változó élet, s végül Verlaine mámorosan összetűz öreg, jó édesanyjával is. Ekkor jön a második börtönbüntetés, azután a betegség, a kórházak, a részeg, csatangoló remeteség. Végre megéri azt, hogy az italt se bírja, s körülötte már csak züllött rajongók, ügyes számítók s rossz nők maradnak.

Ez mind igaz, de a többi, ami Verlaine-ről hírre kapott, galád, utálatos rágalom. Boldogtalan, másokért szenvedő, Istennel megbékült, mégis tiszta ember, nagy poéta volt: ez az igaz.

*

Eugène Carrière-nek nincs élettörténete: elálmodta, elfilozofálta s ezernyi vászonba földolgozta az életét. Modern evangélista volt, imádta ezt a nők által újhódó és újra újhódó emberiséget, az életet, az egész világot. Szeretett mindent, mindenkit,

szerette a maga szomorúságát, talán ezt szerette legjobban – az Anyaságon kívül.

Mondják, hogy akarattal rosszul rajzolt, hogy monoton volt, s mindig egy gondolat-
ton vagy érzésen nyargalt. De mondják mások, sokan, azt is, hogy nagysága
nagyobb, mint a zenében a Wagneré, s csak még ezután érti meg a világ, ki volt
Carrière? Bizonyos, hogy nagy művész volt, kíváncsian példás életű ember és
keresztyén, szabad keresztyén, miként Verlaine. És itt találkoznak ők ketten: a
keresztyénségben, a krisztusiasságban, életüknek altruizmusában. Verlaine nyo-
morultul, de generációkért és Istentől megszentelt szívvel halt meg, Carrière gon-
dolattal s vászonnal ugyanígy apostolkodott. Csodálatosan megnyugtató, hogy ők
mégis észrevették egymást, s hogy a Verlaine-portré beszélni fog sokáig és szá-
zezreknek arról, hogy az élet összehozza az egymáshoz illőket, s hogy az az élet
az érdemes élet, mely a leendő életet munkálta.

VU 1910. június 26.

Ady Endre

30. LA CHÂTEAU DE LA BELLE-AU-BOIS-DORMANT

„Bizony nagyon kicsi könyv ez... bocsánat... talán az utolsó könyvem” – írja az író: Pierre Loti. Újságcikkekből, följegyzésekből, akadémiai prédikációkból összeűtött könyv, ez bizonyos, de igazi Loti-könyv. Színészkedés és szomorúság, gyönyörű szomorúság a színészkedésben s könnyfacsaró színészkedés a szomorúságban. Alphonse Daudet mondta volna egykoron Lotinak, amikor Loti az ő egyszerű, hugenotta falusi őseiről beszélt, ami következik: „Toi, vois-tu, tu as surgi lír comme un diable qui sort d'une boîte. Plusieurs générations, qui étouffaient de tranquillité régulière, ont tout à coup respiré éperdument par ta poitrine... Tu paies tout ça, Loti, et ce n'est pas ta faute...” Így van-e, nem tudom, de Loti minden könyvében hugenotta őseit siratja, s úgy mutatja magát, mint véres ragyogású mártírutódot.

Újabban egy erőszakos művészi és emberi hitvallás Messiása szeretne lenni Loti, mivel ez a legarisztokratikusabb lelki divat. A Loti hitvallása, mint e könyvből is kitör, valami együgyű őstisztelettel összeházasított nihilizmus. Már-már úgy látszott, hogy a hité a jövő, az abszolút hité, mint a France-é vagy, mondjuk, a Bourget-é. Hinni valamiben, ez volt rövid ideig éterinjekciója minden igazi vagy csak híres francia valakinek. Most nem ez a legfontosabb, legszebb, hanem megtagadni Rousseau-t s csak kedvelni és siratni az elveszett hitet.

A harmadik köztársaság nagyon megnyomorította a francia lelket, s a tudományt és haladást is csak azért nem káromolja az ember, nehogy ráfogják: Brunetiére-pigon. De Loti azért nem röstelli leírni: „minden igaz, és mindennek az ellenkezője is igaz.” Azonban az ősöknek biztosan igazuk volt, mert azok tudtak hinni, s, istenem, az ember hatvan-hetven évet él, s a világi dolgok hat-hétszáz év alatt is csak látszólag változnak.

Ez a Loti-könyv összevisszaságában, újságírói voltában az ősköz és a távolságokhoz imádkozik. Szomorú, rafinált mai könyv, sok eső esik benne, sok emlékezés és régi illat szállong. A nagy látatlan kapcsokat keresi a régmúlt, a távolság az idegenség között és köztünk. Úti hangulatok a messze Keletről, a babonás, de már a kultúrától romló baszk földről, Londonból, Berlinből, régi zugokból, röpkülő vonatról s tarka tájakat panorámázó automobil-nyargalásokról. Város, rejtett falu, hajó, bárka, vonat, automobil, Kelet és Nyugat, minden szomorú. De a Loti finom, ravasz, szomorú tollából, új hitvallásából a legédesebb méz csöpög az ajkainkra keserű lé helyett. Az jut eszünkbe, hogy milyen szép volna szépen meghalni, de legfőljebb csak két-három napra vagy hónapra.

Ny 1910. július 16.

Ady Endre

31. KI LESZ A MIKSZÁTH?

Ötvenre becsülöm nagyon alacsonyan a Mikszáth-jelöltek számát, s csodálkozom, hogy kevesen veszik észre ezt a bolondos versenyt. Nem azon csodálkozom, hogy sokan kívánják maguknak az élő Mikszáth szerencsésjét, mert, Pál apostol szerint, aki püspökséget kíván, jó dolgot kíván. De a breton paraszt jóval okosabb, mint a magyar Mikszáth-jelöltek, s már régen tudja, hogy kettőt nem tud az Isten sem teremteni: öreg, terebélyes fát és „gentilhomme”-ot. Tehát: kész, nagy, egyéni életet és művész[t], aki Mikszáth volt, s aki csak Magyarországon és a maga idejében lehetett.

Nem a Mikszáth-jelöltek a hibásak legelsősorban, de a halott Mikszáth, aki megvető bölcsességgel tűrte, hogy benne az éretlen magyar fórum a modern Tinódi Sebőt lássa. Aki gőgös, igazi és szemérmes művész volt, de jól élni szerető, kényelmes magyar is, magához való ésszel. Udvari költőnk hála istennek nincsen még, csak udvari cigányzenészünk, de diétai költő kell még a legbirtokosabb politikus uraknak is. Eszembe jut néhány vidéki magyar úr, kik Dankó Pistán és Fráter Lorándon túl semmiféle muzsikához nem sejtettek, de évi összeggel támogattak egy fiatal muzsikust; hogy az Debussyket és Strauss Richárdokat tanuljon.

Szóval bizonyos, hogy úri kötelesség az nálunk: legyen egy Mikszáth a háznál s a Háznál, ha be is csap bennünket. Mikszáth ezt tette, mert avval dobta magasra magát, amit semmire se becsült, s olyan művész volt, hogy úri gyámolítói ma se hinnék. És most ötven úton ötven Mikszáth-jelölt indult el, szent Kleofás, micsoda gyülevész had. Abban egyeznek meg csak, hogy Mikszáthnak lenni nem rossz állapot, de a módszere mindegyiknek más. Van köztük nem egy – tanult, finom, progresszív urak –, akik tudományosan megállapították, hogy a változott viszonyok változott Mikszáthot igényelnek. Van olyan, aki legelsősorban a nagyon nem is kínált mandátumot szerezte meg, hogy majd megjön a többi mikszáthság is. Van, aki a rangsorban bízik, hogy automaticice lép elő Mikszáthnak, hiszen híre van, sokat írt, s ha kell, a pipázásra is rászokik. Kettőt-hármat, sőt többet látok, akik egyenesen kiveszik a Mikszáth-könyvekből a Mikszáth-embereket s történeteket, s azt mondják: törtéjünk tovább, mintha mi se történt volna. Mulatságosak a politika kis krónikásai, akik különben is magukban egy-egy írószenit rejtegetnek, s most hajrá: Mikszáth is így kezdte. Csak olyat nem látok az ötven között, aki mintegy Burns-Goethe-Lamartine magyaros, parasztos, nagy egygyéfglalója – Mikszáth lehetne. Ezt teóriával nem lehet megcsinálni, politikával sem, zsurnalisztikával sem, nagyurak kegyével sem, pipával sem. Valakinek gyomra legyen a magyar politikához, marka a vagyonszerzéshez, bölcsessége a lekomáztatáshoz s olyan tiszta művészsszenije, mint Mikszáthnak, aligha akad mostanában. Akadhatni akadhatna különb Mikszáth is Mikszáthnál, de ez már igazán csoda volna, azonban Mikszáth nem akad. Azért a Mikszáth-jelöltek ne essenek kétségbe: az állás be lesz töltve éppen úgy, mint a számvevőszéki elnöké, s egyikük csak hozzájut.

Ny 1910. július 16.

Ady Endre

32. REINITZ: ADY-DALOK

Az Ady-verseket ma már gyűlölnöm kellene, s jobban is gyűlölném, mint gyűlöm; ha Reinitz Béla nem írja meg az Ady-dalokat. Akarattal mondom, hogy írta, mert Reinitz Béla sajtóságos, példátlan módon irodalmi cselekedetet végzett a megmuzsikásított Ady-versekkel. Jó az, hogy a zene hivatalnokai éppen úgy szidják ezt az Ady-Reinitz-muzsikát, mint a zene mániákusai s arisztokrata örültjei. Ezek az Ady-dalok valóban annak az Adynak a továbbnyirkált, továbbvitt, tovább-sírt versei, aki e verseket élete megrontóinak tartja.

Nem tudtam Ady-verseket addig jól, magamat és mást megindítóan elmondani, amíg Reinitz dalait nem hallottam. S nekem ma már szöveg nélkül is csupa muzsika a Reinitz Ady-dalai, mert én már tudom az én ígémhez való mélységes kapcsoltságokat[!]. Reinitznek minden és páratlan zsenialitása valahol a zseniális fordító és a zseniális interpretáló között lehet. De verseknek zseniális fordítói alig lehetségesek, s a zseniális interpretálók is majdnem mindig önmaguk kikiáltó heroldjai.

Ez az új bátorság, ez az új cselekedet borította dühbe és vitte sárga-irigy tajtékzásba Reinitz zenekritikusait. Nem tudták, nem volt szabad nekik elgondolni, hogy valaki a muzsika nyelvén újjal és a muzsika-szertárt gazdagítóval jöhet. S azt még kevésbé hihették el, hogy a muzsikus, aki pláne kőszá, vad zseni, az irodalmi lírát a kiválasztottak vakmerőségével összeházasítja a zenei lírával.

Reinitz, a nem túl mívelt s éppen ezért nem bilincses muzsikus, olyat produkált, ami nagyon hasonlít a Petőfi bátorságához. Szeretném azt mondani, hogy a magyar Ady-verseket nem egy másik nyelvre, de hangokra, melódiákra fordította le. De ha ezt így mondanám ki, sok száz éves művészi tradíciói és dogmái a zenének kapnának gyérülő üstökömbé. És nem is lehetne elhinni, amit így mondok, mert viszont Reinitz nemcsak ezt tette, hanem száz esztétikus-írónál elevebben magyarázta meg az Ady-verseket.

Lélekbeli ügye, belső dolga, egy kicsit vallása és vallomása neki az Ady-dalok mindegyike. Ahányszor belemart az élet, keressélni kezdett az én köteteimben, s büszke vagyok, hogy minden veszett-kutya-marásra megtalálta bennük a veszett-kutya-szört. Holott próbálkozott Heinével, Béranger-val, Richepinnel, sőt Kiss Józseffel is.

Ha papír helyett zongorára s a Reinitz rekedt hangjára írom verseimet, úgy írom meg egészen, mint ő. Nagyon köszönöm neki, hogy irgalmasabb vagyok magamhoz és verseimhez, mint nélküle lennék. De mégis kívánnám, hogy tanuljon, s a muzsikától – az elfogadott muzsikától – szédülten, elromoltan csináljon csak muzsikát. Újat úgyse nagyon érdemes csinálni, s kétszeresen újat, de meggyanúsíthatót – meg éppenséggel nem.

33. LUCIEN

(Binet-Valmer regénye)

Egy sárga borítékú, Wilde-mottós, új könyvet olvastam, Ollendorff-könyvet, a napokban, „Lucien” a címe, regény, Binet-Valmer írta. Szól pedig a könyv egy Lucienne-lelkű Lucienről, s én Szapphó és Bilitisz drága neveit sóhajtozván öblítettem ki utána a számat. Csúnya dolog volt ez tőlem mindenképpen, oktan, hetyke férfiaszkodás, s az asszonykedvelő hím esztétáknak illetlen póza. Miért vagyok én irtalmasabb Leszbosz emlékéhez, oltárához és virágos pamlagához, mint a saját nememnek nőnélkülöző amorózóihoz? Gonosz elfogultság ez az enyém, de lebírhatatlan, s én az egyneműek szerelmét mégiscsak két fiatal, nagyon szép nőtest hidegrázós összefonódásában látom szépnek. Nyilván azért, mert én csak a nőtestet kívánom ölelésre és ölettetésre, s megbocsátok a szép nőnek, ha olyan szépbe bolondul bele, mint egy szép nőtest. De Lucien nem ezt vallja, s ő nem akarja magát nyomorultnak hinni, mert a szerelmet másként gyakorolja, mint más: ez a regény. Miért volna az ő szerelemmódja aljas:... „l’acte est toujours immonde, et l’âme basse de la femme le rend plus immonde encore”. Lucien tehát Oscar Wilde legfélreértőbb, legérdekeltebb, legfanatikusabb s legrosszabb tanítványai közül való. „Engem nem fognak megölni, mint megölték a nagy Wilde-ot, a nyomorultak, igen, a nyomorultak, a képmutatók, a hóhérok.” Íme, Lucien: egy már nagyon ismert és merész típusa a szexuális élet fátumsújtottjainak, egy egyre hősdöbb hőse a gyávaságnak. S a könyv címlapján Wilde-nak ezek a szavai: „mais le plus brave d’entre nous est épouvanté de lui-même”. S Binet-Valmer regényének mégis az a legnagyobb hibája, ami az enyém is az olvasásban: az állásfoglalás. Az ifjú író úr pompásan megérteti Lucien vergődését, sorsát, de minden sorából kiujjong, hogy ő nem Lucien. Georges Eekhoud már akkor sokkal művészebb, bár Eekhoud is állást foglal, de pro és infernalis forrósággal, megdöbbenő lírával. Binet-Valmer könyve mégis több dokumentumnak, mint bárkié, ki eleddig mai férfiúról írt, önmagába és férfiútársainak szebbjeibe szerelmes férfiúról.

*

Lucien Vigier egy nagy, nagyon nagy tudósnek a fia, aki Nobel-díjat is nyert s egy frivol, fiatal mamáé. François Vigier Franciaországnak, sőt a világnak és minde nek fölött önmagának büszkesége, a tudomány dicső őrültje. Érdekes, hogy Binet-Valmer, a „Les Méteques” írója, a Maître-t majdnem csupa idegenekkel véteti körül. Batchano, a Krisztus-lelkű román doktor, akibe titokban szintén szerelmes Lucien, Périclés, aki talán görög s Marie Lewinszka, a sokszorosan milliomos, szépséges lengyel doktorkisasszony. S a Vigier-család általában météque-[e]k társaságában él, s Reginald Lovell, egy Velazquez-arcú, amerikai, híres szobrász szabadítja föl Lucient. Lovell által érti meg Lucien hogy az ő szerelmes, titkolt, szégyenelt álmai a legnagyobb szerűbb álmai a szerelemnek. Még jó, hogy Binet-Valmer Eekhoudot nem szavaltatja el Luciennel: a férfiút szerető férfiú szerelme

az Übermensch prófétás nászindulója. Lovellt kiutasítják Párizsból egy feketemise miatt, melyen persze Lucien Vigier is ministrál. El kell tusolni a botránnyt a François Vigier dicsőségéért, de François Vigier ekkor megtudja, hogy micsoda az ő fia. A Maître csak a tudománynak, a dicsőségnek, a halhatatlanságnak él, ennek fölállózza a feleségét is. Arról volna szó, hogy most áldozza föl a fiát is, kényszerítse Lucient, hogy a gyalázatból a halálba szökjék. De Lucien már ekkor más mentőeszközt talált ki: nagy ember lesz, nagy művész, akinek joga lesz szeretni is másként, mint másnak.

– Atyám, a te bűnöd, hogy az vagyok, ami vagyok, a te bűnöd és az anyámé, én nem tehetek róla. Meg akartam már sokszor ölni magam, s ha a te dicsőséged, a te neved ezt követelik, meghalok. De nézd, te zseni vagy, érzem, hogy kellett kapnom a te zsenidből, ments meg engem, segíts meggyógyulni, segíts ahhoz, hogy nagy ember legyek.

François Vigier szomorúan néz a fiára, ismeri ezeket, mind ilyenek gyávák hazugok. Nagy ember akar lenni ez a monstrum – gondolja –, hát miért ne legyen ő, a nagy ember, egyszer monstrum? Neki François Vigiernek, joga volna ehhez, az ő gyermekei úgyis inkább: a tudománya és a könyvei, haljon meg ez a szerencsétlen fiú. De a nagy ember se olyan erős, mint magáról hiszi, s bár a Maître tudománya nem ígér reményt, Lucien időt kap. Gyávaságból, nehogy ti. gyávának lássák, egy golyót röpít magába, de a golyó csak a vállát éri. Az apja megmenti, Marie Lewinszka ott ül hetekig a beteg ágyánál, s Batchano, aki szerelmes titokban Marie-ba, az egész családnak gyöngéd őrangyala e megpróbáltatások idején.

*

Marie beleszeret Lucienbe, mialatt ápolja, s elhiszi Luciennek, hogy olyan drámát írt, amely előtt Párizs meghódol. Lucien pedig elhatározza, hogy mégis meg akar gyógyulni Marie által, akinek annyi milliója van. Ez a nő ez a kivételes nő, vissza fogja hódítani őt a férfiktól, és segíteni fogja a dicsőség útján. A lábadozó Lucien fölolvassa drámáját családja, barátjai, Marie és Batchano előtt. Nagy sikere van a fölolvásásnak, de François Vigier és Batchano a leghatásosabb jelenetek alatt nyugtalanul néznek lopva össze. Ők, az orvosok, tudják, hogy ilyen érzéseket, ilyen jeleneteket csak *olyan* írhatott, mint Lucien. Lucien fölgyógyul, az apja túri, hogy eljegyezze magát Marie-val, s a tudósok tudósa már-már hisz a csodában. Pedig közben Lucien a legnagyobb próbát is megteszi, hogy vajon Marie megtört-e a varázst. Marie nem akar hinni lady Cynthiának, egy szalontartó pletykás hölgynek, hogy Lucien „n'est d'aucune utilité pour une femme”. Ő azt hiszi, hogy Lucien az ő szent leányságát akarta kímélni, s halálosan hisz az ő csodálatos szépségű vőlegényében. Gyorsan, a francia drámák gyorsaságával következik el a vég. Lucien drámája megbukik. Lovell álnév alatt ott van Párizsban, ott van a gyászos színházi estén, s elszökteti Lucient. San Remóból három levelet ír Lucien, az apjának, Batchanonak és Marie-nak, bejelenti, hogy öngyilkos lesz. S mikor Batchano, akinek Lucien bevallja a levelében, hogy csak őt szerette, siet a rendőrségre, a rendőrfőnök mutatja nevetve titkos rendőreinek a jelentését. Aznapon, amikor bejelentette Lovell elhagyását és a halált Lucien, álnév alatt

elutazott folytatni kéjutazását Lovellel Nápoly felé. A Lucien fajtája hazug, momentané, gyáva, menthetetlen – harsogja regénye végén Binet-Valmer. De így nem volna értéke a könyvének, ha a többi embere nem volna ragyogóan kedves, bús sorsú ember. És fölöttük nagy önszerelmével, dicsőségvágyával s legvégül is győzelmesen: az öreg Maître François Vigier. Egy gyönyörű párizsi legény, egy Apolló haladt el előttünk és társai között, aki külsőleg csupa fényes ígélet. És kiderül, hogy se nem ember, se nem művész, se drámát nem tud írni, se meghalni nem tud, mert nem asszonycsókra szomjasan termett. Binet-Valmer pedig evvel a harmadik könyvével egy százszor több Willynek indult, s annyira látszik, érzik rajta, hogy nem Lucien-fajta, hogy Henry Bernstein, kinek a könyvét ajánlotta, nem félhet a meggyanúsíttatástól. És mégis azt gondolom, hogy ezt a könyvet a Lucienek veszik, olvassák leglázasan és dühösen méltatlankodva. Ők, akik ókorból, középkorból, újkorból annyi nagy nevet követelnek magukénak, nem törődhetnek bele, hogy többnyire csak Lucienek, gyávák, boldogtalanok.

Ny 1910. augusztus 1.

Ady Endre

34. PETŐFI NEM ALKUSZIK

Hajh, Uram-Istenem, öregember vagyok én már, s az öregségembe nemigen sikerült sokat átlopnom a fiatalságomból. Hanem a forradalmat ma is olyan boldogan szeretem, mint valamikor, régen, és Petőfi Sándort jobban. Jobban, egyre jobban szeretem, búsabban és irigyebben e darabos, e vad, e mennyeien nagyságos suhancot. Nincs egyetlen jó arcképe sem, de én látom az ő lázas, paraszti, sovány, fiatal arcát ébren és álmomban. És esküszöm, hogy jól látom, jobban, mint Jókai ibolyaszemei, s jobban, mint Barabás Miklós – önmagamnak. És nem is akarom, hogy mások helyén is lássam Petőfit, de azt el akarom mondani: hogyan látom én. Aranyos, csúnya, diákos magyar Apolló, szilaj, nagy gyermek, egy őszinteség-Etna, mely örökösen ámitatni szeret. Egy harag-Etna, mely nem tud úgy haragudni s tombolva rombolni, hogy ez neki ne fájjon legfájóbban. Egy osztályozhatatlan valaki, egy Petőfi, aki annyira sem vitte, hogy azért szeressék, amit ő szeretett.

Szeretett: ez a gyűlölködő, okvetetlenkedő, nyugtalan, rossz fiú szeretett eleddig leghatalmasabban szeretni Magyarországon. Gyilkolt a szeretetével, s mert önmagát is érdemesen tudta nagyon-nagyon hevesen szeretni, mészárszékre vitte önmagát. Vágóhíd, tagló és vér soha együtt ilyen fölséges élet személyébe, sorába – soha még – be nem avatkoztak. Szégyelljétek magatokat halottak, élők, falánk senkik, kik írtatok Petőfiről eddig, de szeretni igazán nem tudtátok. Úgy kell őt szeretni, hogy föllángoljon tőle ismeretlen pora – s önmagunk megkorbácsolásával. Miként Simon, a remete tette, úgy kell fölülni a Petőfi dicsőségének magas kőoszlopára, s éhezve, ázva csak az ő dicsőségét hirdetni.

Petőfi is tudott, mert Petőfi is tudott, szinte megsemmisülni nagyszerű valakik imádatában. Homér, Osszián, Shakespeare és Dickens, Tacitus és Dante ragyogtak, ha ő emlékezett rájuk. És fiatal volt, irgalmas és igazságtalan, tehát fényt tudott adni tizedrangú csillagoknak is. Béranger a magyaroknak akkor született, amikor Petőfi olvasott először Béranger-sort, s azért él ma is nekünk, mert Petőfi akarta. Oh, hiszen Bem se volna ma szemünkben új Hannibál és új Napóleon Petőfi nélkül, s a történelemtanároké volna Mészáros Lázár, ha Petőfi[t] meg nem korholja egy hiányzó nyakravalóért. A nyakravaló Petőfi nyakáról hiányzott, a babér a Mészáros fejről, s a babéros Petőfi halhatatlanná tette a nyakkendő Mészárost.

Nem csodálom, hogy Jókai is csak akkor szeretett bele, amikor már nem volt az útjában, s nem kellett félnie tőle. Még kevésbé csodálom, hogy a Herczeg Ferenc-féle srófos eszű, kis képzeletű svábok csak szavalni tudnak róla, de rosszul. Hogy érthetnék a mai Hiadorok, hogy valakinek egyszerre nyolcvanezer súlyos és semmi, nagy és kicsi érzésből harsogjon ki a lelke. Ma hallotta, hogy Lajos Fülöpöt elkergették, ma törött el a veszprémi rossz utakon a bérelt parasztszekér tengelye. Ma jutott eszébe, hogy ő ódákat ír gyönyörűséges mágnás hölgyekről, akiket a lakájuk hamarabb ölelhet meg, mint ő. Az ő édes, szent csókszomjúságát oltja Anikó, Mári vagy a legjobb esetben egy nagyurak karján előcskult, fonnyadt

színész. És a szüleire gondol kisfiús aggodalommal, és Tacitust olvassa, amíg az eltörött tengelyt kalapálja a kovács. És arra gondol, hogy mit is fog csinálni Pesten, forradalmat-e vagy csak forradalmi irodalmat? És elgondolkozik mosolyogva Dickens páratlan derűjén, és eszébe jut, hogy kevés a pénze. S a politikusok, a barátok, a szeretők, a hitelezők, a halhatatlanok s a halandók váltva vonulnak föl izzó, szertelen lelkében. Világtörténelem, Szophoklész-drámák és amik tegnap este a falusi disznótoron történtek, egyszerre tolulnak föl. Hát hogyan érthetnék meg azt, hogy honnan jöttek a Petőfi-versek a rossz és lelketlen irodalmi kontrások?

Gőzös szekér csak Vácig járt, Szolnokig csak készült, s egy Széchenyi István is szidta a vasutat. Hajh, Uramisten, íme én, kicsi ember, nem tartom elég gyorsnak a Côte-d'Azur-Rapide-ot Párizstól Nizzáig. S nem tudok ennél siralmasabbat kitalálni: képzeljék el Petőfit, aki Debrecenből Pestnek indul rongyosan, éhesen és gyalog. És ez a kitalálás nem kitalálás: szeretném azokat lenyakaztatni, akiknek már a nagyapjaik ugyanekkor ötlovas batáron jártak. S ez még kegyetlenség se volna: Petőfi korszakokért, generációkért élt és volt boldogtalan, zaklatott. Miért ne lakolhatna testileg, súlyosan például egy olyan valaki ma, aki valamelyik régi ősével árultatta el Rákóczi?

Nem igaz az, hogy Petőfinek, a mészáros fiának nem hiányoztak az élet szerencsés születettjeinek sokféle kényelmei. Hogy akként nem hiányoztak, miként s mivel is ő nem érezhette ezeknek sem a szükségét, sem a jogát. Cézár-természet volt ez a verselő Cassius, s mindnyájunknak meg kell tépnünk a ruhánkat, ha arra gondolunk, mi mindent kívánt hasztalanul, teljesíthetetlenül Petőfi Sándor, akiből s diákos dacból történt tragédiájából ezren és ezren éltek, és jól megvannak ezren. Petőfi Sándor, akit a viharok csillapultáig nem utaztathatott külföldi kéjúton dús családja, Petőfi Sándor, akinek nem adatott meg, hogy Döblingben halott vagy Turinban élő istent csinálhasson magából. Neki csak az volt szabad, hogy menjen a mészárszékre, ahonnan jött, s vegye komolyan azt, amit sok-sok dús politikus és hatalmas hadvezér nem vett komolyan.

Pfuj, szegény, szegény Petőfi Sándor, Shakespeare-t akarta olvasni, s a sovány konyhapénzt kellett leszállítania, hogy könyveket vehessen. Pfuj, pfuj, Párizsba, külföldre vágyott, és nem mehetett, mert neki – neki – nem volt pénze. Milyen fölségesen képzelte el a tengert, és még csak tengert sem láthatott soha. Hogy máma el lehessen drága, hasznot hozó tankönyvekben róla mondani: a magyar róna volt az ő világa. Persze, hogy a magyar róna, mely neki délibábót és ragasztó sarat adott, semmi okosabbat, jobbat és többet. Hát nem biztos-e, hogy ma a Spitzbergákra vagy Japánba utazna, ha élne, és kieszközölnének neki valami kormánystipendiumot?

Úgy, ahogy élt és van ez az ember, ez az istennél több ember, póru jár, ha meg nem hal. Nincs olyan isten, hogy mi meglássuk, ki volt, mi volt, ha véletlenül életben marad. Bár predestinációs hitű ember vagyok, s az ilyen „ha”-kat egyidőben erkölcstelennek és tudománytalannak is vallom. Valóban, a Petőfi Sándor élete

nem lehetett más, mint amilyen volt, s nagyszerű milyenségétől így, csakis így lehetett s lehet kápráznia ma is a szemünknek.

Csak először hangzik örültül és furcsán, de igaz: a Petőfi Sándor Magyarországa valóságosabb ország volt a mainál. Ördögbe is, a kapitalista civilizáció nem a non plus ultra, s egy társadalmat nem az tesz lellessé és megállapodottá, hogy például a mai Franciaország vagy Németország nyomában jár-e. Kína se kutya, s a sanyargatott India olyan mélységes, hatalmas erejű, hogy ma talán még nem is sejtjük. A mai Magyarország egy bátortalan, nagyobb arányú, de összevissza valami, egy káosz. A Petőfi Magyarorszáგában volt lélek, alap és szilárdság, hagyománya, rendje volt a Petőfi Magyarorszáգának. József császár küldhette a fölvilágosító röpiratokat: senki sem olvasott, kíváncsiskodott, de a búbos kemencékben egészen hasznosak voltak e papirosmázsák. És még Petőfi korában is a forradalmár Kossuth, a magyar konzul, annyira nem volt fölforgató, mint XVI. Lajos sem volt az. Kossuth egy európaibb, földetlenebb és temperamentumosabb junker volt, mint a mai junkerek. Hajh, ha valakinek a Burg körül eszébe jut akkor, hogy a veszedelmes prókátorból milyen ártatlan nádor tudna lenni. De viszont egy új Napóleon próbálta volna akár a lengyel királysággal józansáგba zökkeneni Petőfi Sándort.

Mégis: akkor volt egy megállapodott Magyarország, egy társadalom, egy egyszínű társadalom. Hogy ez a struktúra három-négyszáz évvel hátrább való volt a nyugati társadalmi fejlődéstől, nem fontos, nem a legfontosabb – itt. Petőfi is csak úgy születhetett és lehetett e társadalom kifogyhatatlan erejű mennykővévé, mert őt ez a mégiscsak múltas és rendezett társadalom termette. Az 1848-as félmunka keservesen megbosszulta magát e földrajzilag is és különben is elátkozott nemzetben. Ha akkor egészen megcsináljuk azt, amit akkor harmadrészben csináltak, s amiből azóta is vissza-visszacsipegettek, nem itt tartanánk. Bizonyos dolgokat történelmileg nagyokat csak egyetlenegyszer s csak egyetlenegy időben lehet megcsinálni. Ha Kossuth akkor nem kívánt volna kedves barátságban maradni a Habsburgokkal, a kortárs Csák Mátékkal, a cifraruhás nagypapokkal, ma nem itt tartanánk bizony. Az a lekicsinyelt ifjú ember, az a Petőfi Sándor, az a zenebonás népköltő tízmillió embernél tisztábban látott, jobban látott.

Persze, hogy az ember századok számára lehessen bölcs, okos, ahhoz nagyon ugrifülesnek, csacsinak, rajongónak, szeleburdinak, megbízhatatlannak kell lennie. A komoly, élnitudó, polgári lény arról nevezetes éppen, hogy a saját élete határai között mozog. Petőfi petőfisége és végzete pedig az, hogy ő nem volt megfontolt, komoly ember, ő egy izgága gyermek volt.

Gyermek: sohase fogom megérteni, hogy ezt a címet a felnőttek számára nem olyan kivételesen adják, mint az aranygyapjasrendet. Petőfire hiába keresnék az összes nagy szótárú nyelvekben több és nagyobb jelzőt: gyermek. Viszont nincs is e joggal megbíráható teremtésnek, világnak, életnek külön, istenibb produktuma, mint a gyermek. A gyermek az elevenség, az öröm, a jövőbe ható ígéret, a bilincsbe nem vert ember, az igazán igaz isten.

Sohse volt Petőfinek – oh, néhai, áldott, istennél istenebb, örökös gyermek – lehetetlen érzése vagy gondolata. Mert amit érzett, amit ő bárhogyan, röppentve talán, kigondolt, ahhoz azonnal hozzáadta a lehetőség hitét. Csak a gyermek becsületes, s ha a homo sapiens gondolkozással van megverve, akkor – Petőfi Sándornak van igaza. Vagy érték, sőt kincs, a gondolkozás, akkor komolyabban kell számolni vele, mint a vese eredményeivel. Ha az embert a tudata teszi emberré és magáévá, akkor minden tudat és gondolat: valóság. A szivárvány után futó gyermeknek sokkal nagyobb igaza volt, mint Arany Jánosnak, aki általában nem szerette a szivárványt. És ha Aranyt elégikus versre hangolta az, hogy az Akadémiában nem kap úri, sokszobás lakást, Petőfi átkot mondhatott volna azért is, hogy nem a versailles-i kastély az övé, ha netalán eszébe jut.

Ez, hála istennek, majdnem ostobául, tudákosan vagy ködösen hangzik, de aláivall egy égi harsona: Petőfi. Ő valóban úgy bánt az érzéseivel, gondolataival, mint eleven valóságokkal, s ha azt írta, tanácsolta, hogy akasszuk föl a királyokat, bizonyos, hogy húzta volna a kötelet, ha király lóg rajta. Amikor Vörösmartyt – hála ide, hála oda – bántja, azt a pimasz, hazug babonát bántja, hogy a magyar ember okos, józan, számító, huszonnégy órányi lejárattal. Különben nemcsak Magyarországon, de széles mai kultúránkban, a mértékletességet és a mérsékletességet az érzés és elme impotensei fújták erényné.

Petőfi nem mindenben volt mértéktelen, de mértéktelen volt mindenben, ami érdekelt, s mértéktelen volt az utálata a muszáj- szelídekhez. Valószínű, hogy Deák Ferencsel kibékül, ha 1867-ben él, de Deák Ferencre csak ráfogták a higgadságot Deák. Ferenc sokkal jobban, inkább a Petőfi Sándor embere volt, mint Kossuth Lajos. Kossuth a néptribunná romlott, hiú, költőiségtelen rossz költő, Deák egy profán gesztusú nagy poéta. Kossuth – micsoda történelemhamisításnak tetszik ez, holott így van – diákkorában mérnök, ügyes, számító ember, s Deák legjózanabbaknak látszó alkotásai közben is az állandó poéta.

Még az is gyermekké segítette Petőfi Sándort, hogy alacsony sorból jött, nemrégiben befogadott családból. Csupa gyermekesség a legférfiasabb dolga is, házassodni is úgy házassodik, mint az öreg Dumas regényeiben szokás, ha az öreg Dumas pláne Jókai-elvű magyar regényeket ír. A gyermek nem tudja, mi a láng, s Petőfi Sándor sohase tudta, hogy az élet lángjába csupasz kézzel markolá[s]zni veszedelmes. Ily jó, ilyen gyermek volt ő, Petőfi ezt a feladatát be is töltötte, azonban mostanában barátjai akadtak: megpróbáljuk megvédeni a silány barátok ellen.

*

Jó volt Petőfi, de ez a jósága is az a jóság, amelyet csak a halál után lehet nyugodtan dicsőíteni. Különben is annak van igaza, aki azt hirdette valamikor: egyetlen jó és tökéletes ember van: az Isten. Nagy istenhívő volt, aki ezt mondta, s Jézus istenségében is jobban hitt sok modern teológusnál. Ám a Messiás sem lehetett meghatóan, bántóan szelíd jóságú gyermek, mert ilyen gyermek a keresztényen Olümposzon sincs. Kegyes pszeudológusok kegyes csalása és meséje

ez, a Názáret-beli Jézus se lehetett gyermeki csoda. A gyermek szent, dicső, szép, de a gyermeknek az a hivatása, kötelessége, hogy önző és rossz is legyen ugyanakkor. Harminchárom éves korára megkrisztusodhatott a Messiás, ha igazán élt, ha volt. Bár a jóság nem emberi erény, s olyan, mint a boldogság: gyanú mások ellen, oktalan irigység.

Én nagyon értem Jókai Mórt, aki Petőfibe akkor szeretett bele, amikor már Petőfi ezt nem kérhette tőle számon. Annyival jobban értem, mert Jókai is gyermek volt mindig, csak kisebb és jóval hosszabb életű. Hogy zsarnoka volt azoknak, akiket szeretett, s hogy agyonszerette a barátait, ez neki, Petőfinek, a dicsősége. No hiszen nagyon finom, óvatosan ölelő szeretetet érdemelt volna például tiszteletes Tompa Mihály úr, aki a maga szuszogó mivoltában kiállt a vihar-Petőfi ellen, sőt elhitte, hogy neki ki kell állnia. Kár, hogy nem maradt ideje Petőfinek arra, hogy Aranyt is közelebből és tiszteletlenebbül meglássa: olyannak, amilyen.

A nagyon nagy poéta kiváltképpen nagy gyermek, s okvetlenül – miként illik – nagyon rossz tud lenni. Jó és rossz: ezek szavak, de mi, de én, nem akarunk tágabb értelmet adni nekik napi magukénál. Petőfi ma már jó is: életében csak önző kellemetlen (személyes, még életemben élő ismerősei mondták, erősítettek), de hívő és derék lehetett. Családja, öröksége, küzdelme értetik meg azt is, hogy minden épületesebb, hosszabb írásában valósággal üvölt a bosszú. Ő nemigen sokszor gyakorolta, nem elégszer, de ez volt a leghamarabb érkező indulata mindig. Szent indulat a bosszúé, s kár, hogy Petőfi sokkal változóbb, izgékonyabb volt, mintsem szép bosszúállásokat, tökéletesen tökéleteseket, végezhesen.

Azt hiszem, hogy Rousseau-t nem olvasta és értette teljesen és jól, pedig Petőfi alapjában Rousseau-ra esküdött. Shelley, Hugo, Béranger s gyöngé történeti művek aligha tudták illő hatásban, hozzájuttatni Rousseau-t, ki biztosabb őse a modern embernek Ádámnál, a majomnál, az ősplazmánál, sőt Danténél is.

Petőfi legnagyobb petőfisége, hogy az igazságtalanságait is mindig az igazság szerelmes hevületében követte el. De én azt vallom, hogy neki mindig igaza volt, csupán akkor nem, amikor önmaga ellen hibázott. Más embernél másként van: mindig igaza van, avagy soha sincs igaza, ami mindegy, de ez filozófia, és Petőfi még a filozófiának is természetesen és tornyosan fölötte áll.

Azt a csúnya, vad, szeszélyes s önmagának legkevésbé érthető gyermekembert ma már szabad értenünk. Korának, életének, a benne dolgozó muszájoknak s olvasmányainak ilyen rabja, mint ő, nem volt talán még senki nálunk. Mindent akart, s mindenre erőt érzett magában, és csak tréfált, amikor valakit önmagához méltónak vallott. Mikor a Felhőket egy rímelő siserahad kezdi utánózni, ő fogja magát, s inkább másféle verseket ír ezután. A Petőfi-utánzókat Petőfi szidta először, s talán a Honderú poétáival könnyebben kibékül, mint e ravasz majmokkal. „Én is gyűlöltem, volt okom reá, de amióta e bitangokat láttam, mint vágnak Byron-képeket, azóta gyűlölségem megszakadt.”

Pedig gyűlölni még mindig maradt elég oka annak a Petőfinek, akit rövid élete végéig csak félvállról vett ez a drága Magyarország. Jó volt Kunoss, Sujánszky, Császár, minden irodalmi himpellér, hogy Petőfi rovására dicsőítsék.

A bajoknak baja pedig az volt, hogy Petőfit különösen megátkozta a sors a művészlélek eddig földérintett legnagyobb átkával. Ez az átok: keservesen, sziszifuszi eredménytelenséggel kívánni a hasonlóságot a nyugodt, pocakos lények életéhez. Ő, a kóbor exszinész, az izgága politikus ifjú, a már szinte őrjöngő arisztokrata természet, okvetlenül sóvár irigységgel emlékezhettek Berzsenyire. S én nem tudom, hogy a mágnásnyaló Horváth Lazit, az inasszaloniasságú Petrichevich Horváth Lázárt ritkán, néha-néha nem irigyelte-e?

Nagy baj volt az is, hogy Petőfire túlságosan s nem alkalmas időben hatott „kin-cse”, legdrágább olvasmánya: Saint-Justnek egy könyve. Egész vigasztalan, nehéz és szomorú magyarsággal udvarlok Petőfi emlékének azért, mert nem tudott csupán versíró lenni.

De a rossz, alkalmatlan időkben olvasott olvasmányok sokféleképpen megakadályozták, hogy igazán és egészen éljen. A Pulszky dicsérete, amikor Petőfinek megveregeti a vállát, mert sok versén megérzi az olvasásnak és elmélkedésnek a szagát, talán a leglesújtóbb Petőfi-ellenes bíráló. Holott Petőfi ragyogóan, majdnem példátlanul azok közé az emberek közé tartozott, akiket egy nagy francia kvalitásos embereknek hív nagyon szerényen. Akik mindent tudnak, megtanulnak, ami nekik kell, s akik okvetlenül meglik azokat az olvasmányokat, amelyekre szükségük van. Nagy dolog az, hogy Shakespeare-ben ismét istenét találta meg Petőfi, s nekem jólesik, hogy Heinét jobban szerette Goethénél. Goethének „gyémánt volt a feje, de a szíve békasó... eh, még az sem, hisz’ a békasó szikrát hány: Goethe szíve agyag volt”.

Gömör vármegye táblabírája, az egy időben még egy kicsit nemességével is kérkedő Petőfi, hamarosan megbánta, hogy kocsisfajta nagyurakkal evett egy tálból cseresznyét. Lentről jövő, hírre-kapott embernek rövid, de bizonyos fátuma ez: akármilyen isteni gógú, megszédül a társadalmilag magasabban állók hódoló barátkozásától. Petőfi büszkébb, erősebb volt, mint mások lettek volna az ő helyében, de ezen a bárányhimlőn neki is túl kellett esnie. „Anyagilag is segitettem” – írja sajnálkozással, dühvel és irigységgel még 1866-ban is jó Szemere Miklós úr. S Hazucha Ferenc szorgos „Hírlapi méh” volt arra, hogy Petőfit össze próbálják csípetni vele, hogy a Garayakról és Toldyakról illedelemből ne is szóljunk.

Csinálhatott volna Petőfi nyolcvanszor újabbat a poézisban, ha a Parnasszust el nem hagyja vele, nem történik annyi sok baj. De Petőfi sokszor nagyon rossz, de gyilkos rímeivel, soraival az akkori Magyarország legkényelmesebb uraira lövöldözött. Nagyon utálta a mágnásokat, holott máig terjedt tapasztalataink szerint akkor és még ma is a „törzsökös nemzet”-nek ez a legkulturálisabb csoportja. Ebből is kiválik általában a katolikus mágnás, s ezt én – mint majdnem négyszáz esztendősz kálvinista – szomorúan ismerem be. Petőfi – s jól tette a maga idejében – nem kínlódott ilyen újfajta megkülönböztetésekkel: egyformán utált minden mágnást. De észrevette, hogy a falusi kúriák legwerbőcziesebb népe – kicsi kivétellel – talán még hitványabb és ártalmasabb az akkor úgynevezett arisztokratáknál. Petőfi volt az első, aki észrevette, hogy a lecsüggedt, koldus nemesség és az eleven pórság közül kell jönniök az új, vezető magyaroknak. Meg tudta érezni a

zsidóság hivatottságát a kialakulandó, új magyar társadalomban, de eleve elátkozta a leendő, hazug, nacionalista Rákosi Jenőket. Ez a Rákosi-fajta már jelentkezett a Petőfi idejében, s hogyné gyűlölte volna őket Petőfi, aki mindené volt, az egész életé, minden emberé s az egész világé. „Megnézem a tengert – írja Kerényinek –, melyet annyira óhajtok már látni, mert hisz ez rokona a szívemnek, mély és viharos. Megnézem Shakespeare[,] Shelley és Byron hazáját, a sötét Angliát s... a fényes Franciaországot...”

És mégis igaza volt, amikor a gyűlöletével a magas platánok tetején járt: a mágnás és a nagypap mostanáig megmaradt. Kossuth is félt tőlük, Deák óvakodott, Tisza Kálmán fölhasználta őket, Tisza István szövetkezik velük. Hajh, Petőfi be jól érezte, hol a bitangság, hiszen az úgynevezett, sőt hamis nevű dzsentrí ma már majdnem csak kasznár-szolgája a főúri és főpapi nagybirtoknak. Van elevenebb s európaibb kicsi hányada is, de többik része a Petőfi „Magyar nemes”-e. Ez kicsit angolruhásabb, ostobább, mulatságosabb és siralmasabb, de ugyanaz.

A „népies” értelmet változtatott Petőfi óta, de a „népies” ma lett csakugyan s nagyon aktuális: a mai Magyarországnak immár kifakasztani való hályogproblémája. Furcsa dolog ez: én – néhányszor már bevallottam – a demokráciát, mai formájában, nem tartom túlságosan gyönyörűnek. De okvetlen és elkerülhetetlen lépésnek a haladás felé, s szükségesebbnek, mint Franciaországnak, mint bármely országnak. Essünk túl rajta, mert túl kell esnünk rajta, s nemigen akad érv a kíméletre. A legifjabb mágnásgenerációnk – szégyen, hogy erről mi komolyan s kötelességesen beszélünk – tanultabb, de elfogultabb s betegebb a réginél. Nyomorult közjogi helyzetünk szerint nem az ipari munkás a legerősebb fegyvertársunk közkatonai rangban, hanem a földhöz ragaszkodó paraszt. Petőfi nem alkudott, Petőfi nem alkuszik, s Petőfi a forradalomé volt. Nem szabadság kell nekünk, romantikus, szilaj, pusztai szabadság, de az a szabadság, amelyet Petőfi csak sejtett. Űtni, vágni, fiatalságot teremteni ez öregségével dicsekvő országban: „az én kardom nem fűzfa...”, „a lobogómmal még találkoztok” – ezt mondta Petőfi.

*

Petőfi előtt s Petőfi után még sokáig voltunk és leszünk mi már a régiek: politikus fajzat, hamisan magyarok. Rokonságunk közelebbi Spártával, mint Athénnal, de se Spárta, se Athén nem minták nekünk: alacsonyok és késők vagyunk. De furcsa és tragikus, buta és isteni sors, hogy mi mindent, mindig a politikától kaptunk és kapunk. Vagyont, hírt, állást, szeretőt, feleséget, vallást, elvet, megnyugvást, gyermeknemzést és halált, mindent.

Petőfi szerelmi élete titok, miként az elefántok násza is az, holott az elefántok *igazi* életében is a szerelem a fő. Kinek adhatta oda első odaadását ez a csúnya, nagy fantáziájú, bolond, kedvetlen, kedves fiú? Nem tudok eligazodni, bizonyos, hogy nagyon korán érezte és szenvedte a maga hím-voltát. S bár tisztaságra törekvő legényke vala, én nem esküszöm meg, hogy a sok szomszédasszony-dajka s kicsi cseléd lányok nem rontották-e meg Petőfi Sándort?

Butítani abban az időben még alaposabban tudtak, mint ma, s a nőt igen-igen változatlanul kívánjuk talán sok ezer év óta. Művészember nem józan ember, hamarabb nem józan, mint más, de ami ezek alatt a szavak alatt van, nem biztos Petőfiről.

Valószínű, hogy háromesztendős korában már azok közé a gyermekek közé tartozott, akiket ma a művelt tudatlanság fölvilágosítandó gyermekeknek hív. Vágyas ember volt bizonyosan Petőfi, s egész bátorsággal állítom, hogy nemi kielégítetlensége nem kicsi mértékben szédítette a színpad felé.

A csúnya legénykét, aki rossz színész is volt, aligha csókolhatták az idejebeli színpad legnagyobb némberei. De a kis cselédlyányok után, a diákság, katonaság szerelmi szomja után egy kis kevéssel több is sok volt.

Megkérdeztem egy mai, nagyon férfias, okos, de még mindig elég hisztériás, kiváló írónőt:

– Mit gondol: vajon Kornélia meghallgatta-e Petőfi Sándort, a sárga fogút s ápolatlan körműt?

– Nem hiszem – válaszolt e tiszteletreméltó, ravasz, sőt zseniális hölgy –, mert Kornéliának több esze volt és több udvarlója.

Ecce, immár nekem nem szabad ezek után még kegyeletből is azt gyanítani, hogy Petőfi legizgágább férfiasságának szent korában hozzájuthatott volna egy ápolat, rendesen fürdő finomabb nőhöz. Mert Kornéliát nem régen földelték el, s mert Petőfiről majdnem bebizonyított, hogy több volt benne a vágy, a provokálás, mint a szerelmi szatiszfrakciók képessége.

Pedig Petőfi nagyon szerette a szerelmet, s itt jön a paradoxon: kerülte a konzekvenciákat. Ő már a betegesen, nagyon fejlett férfiútörzsnek volt a harcosa: minden nőt akart, kívánt, s boldog volt, ha egyetlenegynek horgán megakadt. A poéta, a Petőfi-féle poéta, ez a ritka üstökösféle, hasonlít az asszonyhoz. Ezért fél tőle, az asszonyembertől, mindig, ezért szalad utána, mint egy bolond, s ezért dalol több szerelemről, mint ahányra a gerince képes.

Igen: a politika vezette el Petőfit legtragikusabb asszonyához, a feleségéhez is, miként már céloztam erre. Nagykárolyba ment barátkozni, vidulni és politizálni Petőfi Sándor, aki már akkor a legnépszerűbb poéta volt a két hazában. Jó ezt erősen leírni, mert az impotenseknek Jámbor Pálnál silányabb légiói szeretnék elhítenni, hogy a népszerűség: gyalázat.

Szendrey Júlia elérhetetlennek látszott a kóbor költő számára, s Petőfi szerelme e fikcióval kezdődött. Általában Petőfi nagy és igazi szerelmei azok voltak, amelyek-től olyan távol volt, mint az Élet a Haláltól. Etelkát akkor tudta nagyszerűen, örökre szeretni, amikor Etelka már nem volt, s e szerelemből immár csak dalok születhettek.

Régi dolog, s még Gyulai Pál is meg tudta látni, hogy a hitvány származású Petőfi fölocsúdott, ha egy úri lánnyal beszélt. Összes, hirtelen, lármás szerelmei a királyi gögű s a maga társadalmában majdnem senkinek férfiúi ágaskodása. Származása hitvány volt, természetesen, az akkori Magyarországnak, s aligha volna sokkal

nemesebb a mainak. Utálatos ország ez ma is, s egyetlen szerencsénk, hogy azok mondhatják ezt meg, akiknek nem üvölthetik oda a cokit. Aki ezer s egy-két év óta itt élt családban, származásban, hagyományban, vérben váltott jogot magának – ugye bizony? – a fajtája megrovásához. Ez nem azt mondja, hogy Björnsonnak ilyes joga kevesebb volt és gyengébb, de a miénk biztosabb jog. Fontos dolog, hogy biztos és csak alkalmilag magyarosodott ellenségeinkkel szemben hangoztassuk az ő saját hadi kiáltásukat.

Petőfi, még ha talán tót volt is ősz származásában, roppant nagy igazságot viselt a maga valójában. És ez a fiatal, ez a szerelmes, vágyakozó, nőkívánó Petőfi a politika által kapta meg Júliát. Hát elment Szatmárba Petőfi, elment, mert nyugtalan volt s mert nem tudta, mit kell tennie, s azután, amit tesz, vagy nem tesz, mi következik.

Ott dicsérték előtte, Petőfi Sándor előtt, a jobb bőrű s a jobb öltözetű nőket. Hirdették, s ékesen mondták neki, hogy némely magyar vármegye már versenghet a forradalmi Párizssal. És Petőfi nem lett volna Petőfi, ha Pap Endrének, Riskó Ignácnak és a többieknek el nem hiszi az el nem hinni valókat.

Egy Károlyi gróftól ünnepelt akkor a nemes vármegye, s ez ünneplésre becsődült a mágnás, a gazdag nemes, a hét-, sőt kétszilvafás úr is. Majdnem olyan gyalázatos volt a szolgatempó, olyan gyakori, mint máma. S ekkor történt, hogy az észre sem vett, a különböző Petőfi így szólt:

– Ugyan mit tudnak az urak az ilyen emberen magasztalni. Hiszen az apja, a nagyapja, a szépapja s minden őse hazaáruló volt.

Őrült nagy volt a megrökönyödés, s a vármegyei urak, az akkor is többnyire hülyék, kérdezték:

– Hallja az úr, kicsoda az úr, ilyen fráter, hogy mer az úr így beszélni? Megmondjuk a grófnak, s akkor az úr holnap már börtönben ül.

Petőfi nem ijedt meg, holott minden oka meg lett volna a megrökönyödésre. Abban az időben azonban Magyarország nagyon komolyan akarta, hogy európai országnak láttassék.

Júlia (régii, verklis nóta) nem illett Petőfihez, de én kiigazítom azzal, hogy Petőfi tolakodó volt itt. Mert Júlia várhatott volna bárkit, törödjünk bele, hogy ő Petőfi mellett a francia forradalom híres asszonyzerepeit akarta. De az áldozat mégse Petőfi volt, aki tudott, akart hinni, aki engedte magát vitézzé üttetni, s aki meghalt, ma se tudjuk, miként. Petőfinek nyilván nagy büszkesége volt, hogy az öreg Ignác apától elvette a lányát. A lentről jövő embereknek szörnyű kíméletlen s majdnem alvilági gögje ez.

Petőfi nem azért örült a házasságának, mert szerelme beteljesült, hanem azért, mert mindenki ámult. Ma, ha ma születnék egy Petőfi, az okvetlenül egy Károlyi-konteszt szeretne megkapni. Petőfi korában már az nagy dolog volt, hogy a Károlyi grófok erdői prefektusa beadja a derekát, s elbocsátja a lányát.

Borzasztóan becsületes és az emberinél több volt Petőfi az ő nemi életében, ami mégiscsak a legfontosabb. Talán nem is tehet róla, hogy ilyen volt, hogy ez volt,

de ilyen és ez volt. Majd elmondjuk a többit is róla, kortársairól, szerelmeiről, feleségéről, pusztulásáról, furcsa nagy életéről. Egy bizonyos: máris a nyakukra hágtunk az aljas előkelőknek, akik Petőfit dicsősége palástjába kapaszkodva megálázták, és meggyalázták őt.

*

Talán Uray Endre, ha feleségül kapja Szendrey Júliát, elnászpángolta volna alaposan néhányszor, s talán ez használt volna az erdői George Sand-nak. Azonban Júlia küldetése nem ez volt; Júliának, a konteszkedő tisztartóleánynak az „istenadta phantasta”, Petőfi Sándor útjába és sorsába kellett sodródnia. Nem igaz az akadályok fontoskodó legendája, mert Petőfi házasságát valóságosan fatális buzgalommal támogatta minden. A Júlia hisztériás megbízhatatlansága, a besúgók, a riválisok, sőt a szigorú apa, Ignác úr is, mind támogatók valának. Szóval ezt a normálisnál jóval boldogtalanabb nászt és házasságot ezer okos, kardos arkangyal sem akadályozhatta meg. Ez a házasság régen elvégeztetett Júlia mivoltában s abban a hajszás, sóvár, kóbor legényéletben, melyet Petőfi élt.

Okvetlenül a nyugtalan, friss, sima bőrű, úri, furcsa nőt kereste és kívánta meg Szendrey Júliában Petőfi. De még hevesebben óhajtotta s akarta benne és általa az irigyelt, szép polgári nyugalmat. Petőfi rakoncátlan, vad, beteg, neuraszténias, szándéktalanul nagyon komédiás alakjához illik ez a bús paradoxon. Az ő Bolond Istókja egyike a világ legravaszabb és legszerencsésebb házasodóinak, s Petőfi nagyon hitte, hogy ez a valami. Ha valaki megházasodik, azt teszi, amit a komoly emberek szoktak, s komoly ember számába menni: a művészember legforróbb és leggyötrőbb iparkodása.

Petőfi azt kereste a házasságban, amitől – aminek még a gondolatától is – Szendrey Júlia menekült: egészséges, közönséges szomszédaink idilljét. Persze, hogy ilyen esetben minden Petőfi úgy lakol, mint a mienk, aki éppen Szendrey Júliában fedezi föl e nagy sorsprobléma megoldóját. Abban a Júliában, aki mikor először gondol arra, hogy Petőfi vezesse ki őt a kicsinyesség, csönd és unalom honából, csak a megszokástól retteg. Pillanatig sem iparkodik azzal tisztába jönni, hogy jól fog-e esni a petőfinőség testi konzekvenciája, amihez pedig volt talentuma, a testiséghez tudniillik. Naplójában kedve szerint tudott hazudni önmagának is, de Petőfiért még naplós áltatásokkal sem volt eleinte túlságos kedve megerőltetni magát.

Júlia úgy gondolta: elég az, hogy Petőfi elviszi városi életbe, lázba, szenzációba, szabadságba, férfiak, győzelmek, lehetőségek közé. Mikor Petőfivel összezőrdül, Amerikába készül, de Párizson keresztül, s franciául tanul nagy hévvel, hogy „kurizáltasson magának a francia gavalléroktól”. Hazugság, hazugság, éppen úgy, mint amikor Júlia naplója kezd szerelmi írásgyakorlat lenni, átdolgozása a leglángolóbb Petőfi-verseknek. S mikor Júlia már elhitette magával, hogy féltett életét Petőfire bízta, akármi jöjjön azután, mert Petőfit, csak Petőfit szereti, volta-képpen visszatért ösztöneinek a sugalmához: csak Petőfi viheti őt arra, amerre

vágyai üzték. És Petőfi hiába dalolta „Isten veled, te szép családi élet”, ez a „szép családi élet” gyors, biztos, kegyetlen tempóban eljött.

Nagyon meg kellene cibálni az egész kort s minket ezúttal érdeklő szereplőit, hogy igazít kacaghassunk a majdnem lányrabló Petőfin. A nagy harcon, melybe beleképzelte tagadhatlanul[!] érdekes önszemélyét először Petőfi s romantikusan szörnyűséges és zord aparangját a vén Szendrey. Hiszen Gyulai Pál csakugyan vőnek valóbb valaki volt később Petőfinél, ha nem is ért föl Uray szolgabíró úrral. De bizony én úgy érzem, hogy az öreg Szendrey okosan zordoskodott és komédiázott, már azért is, mert abban az időben a komédiázás volt az őszinteség divatos formája. Gondolta az öreg Ignác úr: ez a leány így is, úgy is bolondot fog csinálni, összekerült egy másik bolonddal, ez a legokosabb megoldás. Legyenek egymáséi, hozomány se kell, támogatás sem, lelkiismeretesség sem, az övék lesz, hála istennek, mindenért minden felelősség. Petőfi pedig olyan ujjongással vitte el Erdődből Júliát, mintha ő lett volna a megelevenedett mesehős, aki, íme, hozza a hétféjű sárkánytól a megszabadított királyleányt.

Nem bántom a mézesheteket, hiszen Júliának volt önmaga számára és önmagáért elég fantáziája, hogy mulasson. Petőfi valószínűleg sokszor érezte magát kielégítettnek és boldognak, habár kétségei s keserű izgalmi hamarosan támadtak. Petőfi valószínűen minden viharos csók után elfáradt, kételkedett és búsongott, s ő Júliával aligha bírta volna ki egy álló évig Koltón. Nyilván mind a ketten egyformán s gyorsan kívánczok az emberek közé, mások közé, egy kis dicsekedő körutazás után Pestre. Júlia már Koltón azt érezte, hogy a regénynek vége, nagyon érdekes, nagyon szép volt, de már elmosódott, idegen. Hiúsága révén még Pest előtt s pesti szerény életük kezdetén is azonban jólesően megmehullámlik a lelke. Még mindig el tudta magával hitetni, hogy ő Petőfihez tartozik, s hogy mindennek így kellett lennie.

Petőfi pedig dolgozik, fut, tanul, tárgyal, s vigasztaló verseket ír a már vigasztalásra szoruló Júliának. Mikor már ezek sem segítenek, írat az asszonyáról, arcképét közölteti, társaságokba viszi. S mert az idők kezdenek elektromosak, izgatók, később mennykövesek lenni, a hisztériás Júlia ideje is megérkezett végre.

Hiszen Petőfi biztatás nélkül vetette volna magát oda talán a szilajodó események közé. De mégis másként, máshol, ha mellette nincs a már szinte háborodásig fölizgatott, szenzációkat akaró asszony. Már Petőfi néha panaszkodik is, hogy később szégyellje magát érte, de panaszkodik, és – mégis rohan uszítottként. Ingerlékeny lesz, s ő, aki a kétségbeesést tartotta, hirdette a legnagyobb emberi bűnnek, egyre gyakrabban kap okot a kétségbeesésre. Hol van már az a Petőfi, aki a nyugalomért keresi a feleséget, s aki megveti a különösködő asszonyokat? Most igaztalanul támad meg s hálátlanul egy régi barátot, holnap könnyelmű barátságot köt a Júlia kedvéért. Ambíciók szállják meg, mint a beteg ördögöset, ambíciók, melyek sohse voltak, s Júlia nélkül sohse lettek volna az ő ambíciói. Nagyszerű szereplése még nagyszerűbb lett volna a szabadságmozgalmakban, ha nem a Júlia féktelen nagyravágnya[!] kontárkodik belé. Petőfiné miatt szabadult föl benne az eddig férfiasan viselkedő, könnyelmű, oktanul bajkereső gyermek.

Elszólásai, merész, nagy-nagy vállalkozásai, elkésérítő kudarcai s félgőzedeleme mind Júliáért esnek. Petőfi magához veszi gyámolításra szorult szüleit, s Júlia nem titkolja, hogy neki kellemetlen ez az öreg pár. Júlia gyermeket vár, s nem nagy örömmel várja, bizonyosan jobban szerette volna, ha ez a gyerek késik. Békétlenebb, mint valaha az asszony, s Petőfi immár nemcsak biztatásra, de szabaduló, feledtető vággyal ágál a fórumon. A Júlia nyugtalansága miatt rohant olyan előre az események országútján Petőfi, hogy gúnyolódó ellenségei örvendve látták: nem térhet vissza. Petőfi nem alkuszik, s nem alkudott: csúfolták, hogy csak verseiben szeret meghalni, s megmutatta, hogy az igazi halálig is el tud menni.

Az erdői George Sand tehát teljesítette küldetését Petőfi mellett, szinte a görög mitológia kérlelhetetlenségével, kokárdával, vörös övszalaggal, vörös frígiai sipkával követte a férjét, míg az sorsához el nem érkezett.

A rövid hajú, férfiruhás, szivarozó, szabados, végzetes Júlia azonban csak addig érdekel minket, míg a Petőfié volt. Bűnösnek mondani könnyelműség és tudatlanság volna: ő szimbólumos büntetése volt Petőfi életének és zsenijének.

*

Petőfi nem volt az a boldog Herkules, aki elbírja a beteljesedéseket[,] se csókban, se dicsőségben, se másban. Nála minden beteljesedés egy-egy csapás: Júlia, a politikai diadalok, a barátságok, a pénz és a népszerűség. Szilveszter ő, Az apostol meg nem békíthető, örökösen lázas, olykor őrjöngő Szilvesztere, akinél a forradalomnak célja: a forradalom. Nemegetszer ő maga is megdöbben a saját törik-szakad forradalmár voltától, s nem meri hinni, hogy a forradalom után az ő számára semmi sem következhetik. Ilyenkor szánja ő magának Lamartine szerepét, ilyenkor erősíti magát Louis Blanc olvasásánál, s ilyenkor hisz – persze –, mint egy gyermek.

„Az utókor mondhatja rólam, hogy rossz poéta voltam, de azt is fogja mondani, hogy szigorú erkölcsű ember valék. Ami egy szóval annyi, mint republikánus, mert a re[s]publikának nem az a fő jelszava, hogy 'le a királlyal', hanem a tiszta erkölcs.”

„A monarchia emberei nem hiszik vagy gátolni akarják a világszellem fejlődését, haladását, s ez istentagadás. Én ellenben hiszem, hogy fokként fejlődik a világszellem, látom, miképp fejlődik, látom az utat, melyen megy. Ő lassan lép, minden száz vagy néha ezer esztendőben tesz egy lépést, de miért sietne, hiszen ráér, mert övé az örökkévalóság. Most újra emeli lábát, hogy egyet lépjen a monarchiából a republikába... követem dicsőséges nyomdokát.”

S ehhez a Petőfihez írta 1844 októberében üdvözlő versét jó Sujánszky Antal, dicsőítvén őt, mint Isten, haza, király poétáját. És ehhez a Petőfihez küldték később Kuthy Lajost rábeszélni, hogy most már sok volt a forradalomból, s jó volna, ha Petőfi csillapító verseket írna a nép számára. Rettenetes elgondolni, hogy ezt a fiatalembert alig ismerte valamicskét is valaki azok közül, akikkel élt. Ám igaz,

hogy ő sem ismerte se országát, se kortársait, se egekig magasztalt, drágalátos népét.

Petőfi azt hitte, hogy az ő sötét, kis Magyarországa nagyságosan végigcsinálhatja Franciaország minden világrengető megmozdulását; két-három forradalom eseményét és tanulságát akarta ráhúzni arra a kis országra, mely igazában forradalmat se akart. Siratnivaló komolysággal s bolond-szép buzgalommal játszott a Pesten a jakobinusvezér szerepét Petőfi.

„Bátran és kérlelhetetlenül kimondott meggyőződésemenek inkább leszek mártírja, hogysen gyávasággal vádolhassam magamat. Mert én önmagammal akarok békében élni, s nem a világgal.”

Csodálkozik, hogy nemcsak a ravasz, úri reformer-bácsik, de az esernyős forradalom leghösködőbb ifjai is máról holnapra megokosodtak. Nem érti, hogy az emberek félnek egy kis vérontástól, holott vérontás nélkül nincs átalakulás. Politikai szereplése egyforma szerelmi szereplésével s egész nyugtalan életével. Azt hiszi, hogy a „békés Lafayette-[e]k” az okai a forradalom meghöklésének, s még szentebbül hiszi, hogy az isteni nép csak riadóra vár, hogy véresre tapossa a feudális világot.

Pedig 1848. március 18-ig Petőfiék egy kis úri forradalom részére kaparták ki a parázsból a gesztenyét. S mikor a Batthyány-kormányt kinevezték, Petőfire s néhány zabolázhatatlan társára nem volt többé szükség. S Petőfi csak későn kellett újra, mikor az ijedelemből fölcsődött bécsi udvar az úri forradalom gyümölcszeit visszamarkolta. Ekkor már újra nem akarták agyonverni, mert bántja a jószágos királyt és zavarja az urak lakomáját. Jókai, hajlama szerint, a maga lágy, de szimatos okosságával nem esett át e válságokon: ő a körülményekhez szegődött. Jaj volna elképzelnem is, hogy Petőfi szemeiről leesik a szent hályog, mielőtt meghalt légyen. Megérdemelte, hogy ezer csalódás után is azt higgye, hogy Magyarországon nagy, komoly forradalom tombol, mely mindenkinek a forradalma. Holott igazi forradalmár nem volt itt őrajta kívül, s ő azért volt forradalmár, mert még a szíves lehetőségekkel sem tudott megalkudni.

Csak szláv származásával tudom azért egészen megmagyarázni Petőfi forradalmárságát s páratlan internacionalizmusát. S egyéniségére és poézisára egyaránt ritka szerencsével került el a német hatást. Ez nyilván nem is lehetett másként, s ő azokat a németeket szerette csak, akik az ortodox németiség szemében máig is hiányos németesűek. Pest falu volt még, Petőfi pedig, a magyar puszták Petőfi-je, „a természet vadvirága”[,] szomjúhozta a várost, az igazit. Oh, mennyire vágyott látni, utazni, milyen áhítattal tervezgette Párizs megnézését.

Minden, ami név, múltban vagy távolban, kultúrát, nagy kultúrát jelentett, az ő papirosán mitológiaivá vált. Ez a beteges, néha delíriumos, titokzatos nosztalgia cselekedtette, hogy ő vágyakozásai szerint látott, akart látni mindent a maga körül látott tornapiacán. Úgy csinálta a forradalmat, mintha Párizsban élne, úgy haragudott, utazott s mart, mint Heine. Úgy fájlalta, csúfolta a világot, mint Byron, és ha szabadságot emlegetett, fiatal tüdővel s gyermekes rajongással fújta azt világ-szabadsággá. Az ő népimádása az internacionalizmus egy kényszerű rítusa volt,

s ő nem is a népet, hanem a népeket szerette. A népek: – amikor ezt kimondta vagy leírta, mindenható erők világraszóló lázadását érezte.

Kevesen látták eddig még meg, hogy a Petőfi vallása, a bennünk és a minden-ségben fejlődő világszellem, a legmagasabb és legmélyebb gondolat volt akkor. És hogy az úgynevezett legújabb művészeti evangélium is voltaképpen csak ennek a vallásnak nagyobb szótárú katekizmusa.

Az a magyarság, mely övéinek exhumált porai fölött cifra püspökkel mondat cifra beszédet, gyalázatosan bánt vele akkor is. Akkor sem volt képes, ma sem az, Petőfit látni, szeretni, hálásan dicsőíteni olyanként, amilyen. Lehúzza magához, meghamisítja, befogja kicsinyes érdekeinek ígás szekerébe, mert mégsem bánhat el úgy vele, mint Heinével Németország.

Meg kellett hálnia, hogy rosszabbul ne járjon: de Werbőczy és Kossuth nemzete akkor elbánt vele, hitegette, hívta, uszította, kihasználta, megalázta s elrúgta. Ezt teszi vele ravasz, hódolást színlelő formában ma is, s ma nem mehet síró, szegény, cirógatást váró, mostoha gyerekként a kis Bem apóhoz, aki szintén nem tudta, kicsoda az ő Petőfije. Ahhoz a Bemhez, akiben igazán látom és elhiszem, hogy a lengyel a Kelet franciája, mert generózus, mert ágál, s mert tudatlanul is fölér egy germán tudóssal.

Magyarország úgyse adott Petőfinek semmit, s amit adott, színlelt kölcsön volt. Petőfi adta, hogy szíve öröme visszakaphassa. Egyébként is már minden elvégeztetett, s ha nagyon és hidegen elmélkedünk róla, még igen jól is járt Petőfi. Ami ragyogás lehetséges volt ezen a poros, szomorú levegőjű tájon, kidélbábozta magát, elragyogott, s a többit nem volt volna érdemes megvárni.

S a huszonhét éves, kamasz Vulkán is irigyelnivalóan, szépen dolgozott: a maga számára is megélt a megélnivalók tömérdekét Petőfi: mehetett. „Legnépszerűbb” lett itt-ott a nemrég csavargóból, irigyelték, utálták, kitomboltatták minden dühét, s félek, hogy nem bírta volna el a fokozást. Azaz: nem is volt arra szükség, hiszen éppen azért kellett úgy nyargalnia, hogy huszonhét esztendőjével ő legyen a legtöbbet élt magyar a XIX. század közepének magyar, tanyai lehetőségei között.

*

És apa volt, apa volt ez a gyermek, aki a szülőtiszteletet illedelmes, agyonfélemlített, iskolás fiúcska módjára komolyabban vette, mint Mózes tízparancsolata kívánja. Petőfinek fia volt, halottai voltak, kétségei, egy aggasztó asszonya, neve és hite, de mindenekfölött: fia. Ilyen erkölcsű művésznél, mint ő, Petőfi, ez a betetőzés, ez az, ami után már szinte áhítja az elernyedést: az apaság. A színészetet megölték benne Vörösmarty és az irodalom, a politikus agitátort Batthyányék, a barátot Tompa és még néhányan, a szerelmet Júlia. A lírát, azt gondolom, Petőfi Zoltán egy-kétórás korában, s ahogy a Zoltán fiú világra jött, már megbénult az isteni hangszer. Petőfinek, éppen Petőfinek, az ő fia bevallatlanul azt jelentette, amit egy Ibsen-féle költőnek az élettel és művészettel leszámoló utolsó, irodalmi alkotás.

Különben is ezt az életet bajos volna szélesre bontott, végtelenségnek futó vonal-terveibe betölteni; bajos: lehetetlen. Már ott történt az elhibázás, hogy Petőfi abba a Magyarországra született, mely még ma is képtelen önmagával elhíttetni, csak elhíttetni is, hogy olyan, amilyennek Petőfi merete képzelni.

Végig próbálom gondolni százszor és újból százszor ezt a magyar titkok titkát, s érzem, érzem, hogy ez örökre titok marad, mint minden igazi valóság. Csakugyan gyermek-nemzet volnánk, hogy ez a csodagyermek nekünk, értünk, éppen értünk s éretlen, ifjúas szeleskedésünk idejére érkezett?

Csoda volt a számunkra, szenes vízzel oszlatott megigézés, s akiknek érdekükben állott, valóban úgy gyógyakoztak ellene, mint bűbajos megrontó ellen. De csoda volt ő önmaga számára is, s ami valami szomorúan keveset megmagyarázhat nekünk Petőfiből, az megint egy utunkba hárult, kemény csoda. Ez az ember csodát látott mindenben, s nagy szerencsénkre a próféták örületével vallotta, hogy minden csoda, s hogy a csodák e légióját csak ő tudja megfejteni.

Bámult és látott, nem írhatnám le elégszer ezt, bámult és látott, bámult és látott ő, akiben minden csak akként és akkor létezett, ha belsőjében élt. Próbálták már Homérosz rokonának is ítélni őt, térben és időben való bátor és hihetetlenül nagy, széles, szép elhelyezkedése miatt. De ő látta meg a kutyakaparót, a cigánykaravánt, a szélmalmokat, az alkonyati Tiszát, és csak látta, látta, látta. Benne volt, önmagában látta és mégis kívülről, szemmel és csak látó szándékkal látva, még nem látta ezeket senki nálánál jobban. Az eszméi a másokéi voltak, hidegek, gyöngék, idegenek akkor is, amikor úgy szabadultak el tőle, hogy még a vak is észrevette: ezek csak a Petőfiéi lehetnek. S amit pedig úgy látott, csak a látás kedvéért, hogy mindenki megesküdnék, hogy ezt másképpen látni nem lehet: ez Petőfi, csakis és örökösen Petőfi. A titkok titka itt bíborlik, s valahol itt kellene keresni a megfejtést, ha az Univerzum megengedné, hogy valamit is megfejtsünk az ő még kisebb titkaiból is.

Engem Petőfi tanított meg arra, hogy nincs világosság, Petőfi a világosság Petőfi-je, a gesztusaiban külön-külön legköznapibb ember, a gesztusainak összetételében is egyszerű, de soha-soha meg nem érthető. Milyen szent, bolond rébusz lehet a sűrű ember, ha még Petőfit is, a mindig átlátszásra a Nap elé álló, ragyogó Petőfit sem tudjuk megmagyarázni. Mert az igazság az, hogy a kivételes művész, kivételes akarata a megnyilatkozásnak, ő a megnyilatkozó kedve a rejtelmes Mindennek. S Petőfi csak azért nagyon és kivételesen a magyar titkok titka, mert nemcsak zsenije a csodálni valónk, hanem az ő hozzánk, éppen a hozzánk-érkezése.

Titkok titka marad-e ez mindig, vagy megmagyarázható lesz egy olyan jövőben, amikor távoli és érdektelen lesz minden, ami Petőfihez tartozik? Boldogok, akik mindent megmagyaráznak, mert eszükbe se jut, hogy megérteni teljesen semmit se lehet, s kiváltképpen nem a nagyon világosnak tetszőt. A ma még dadogó, istenkísértő módszernek – hogy az emberek alig különböznek egymástól, s hogy minden embert ki-ki saját magából és maga által érhet fel – kell nagyot fejlődnie.

És írta a Zoltán életrajzát, és akarta, hogy Júliát tudja olyannak látni, mint amilyen nem volt, és búsan határozta el, hogy nem hal meg a hazáért. A „komiszságok” úgy hullottak sárga, nyugtalan arcára, mint a júniusi jégeső a kincseket rengető, ártatlan búzatáblákra. Még pénzt is dobva adtak neki, holott az utolsó hónapokban már-már üzletemberré nőtt, sőt színdarab írásába kezdett. Egészséges undorodik a hon nagyjaitól s a tökéletes boldogságot ígéreti magának, ha elfelejti, hogy hazája is van. Bemhez írott levelében megátkozza az egyenruhát, mely neki csak megaláztatást szerzett a törpe, hencegő, generális senkiktől. Ez a Bemhez írott levél a Szemere miniszterelnökhöz írott levéllel együtt, egymás mellett szinte háládokumentumok. Az ember már meghalt, amikor így ragaszkodik, kesereg, háláldokodik, önérzeteskedik, mint Petőfi a két olyan nagyon-nagyon különböző levélben.

De valahova menni kell, Mezőberény nem jó rejtkehely, külföldre menni[, ehhez] sok pénz és sok boldogság-hit kellene, s egyikből sincs sok. Már közel járhatott az a kozák, aki a halált hozhatta, és Petőfi kedvetlenül habozott: Damjanichhoz meneküljön-e vagy az ő Bem apójához. Dühvel érezhette azt is, hogy a fölfordult, zavaros katasztrófa felé lódult kis országban éppenséggel senki sem látja be, hogy Petőfi miért kerülje el a bajt. Bántódásait, jogos szitkozódásait annyi megaláztatás miatt, színészkedésnek tartották: haragszik, mert fél. És önmaga mögött állott – önmaga, aki büszkén hirdette, hogy ő a pillanat-elhatározások hőse, s az a Petőfi, [aki] megfizeti az olyan adósságokat is, melyekről versekben adott kötelezvényt.

Júliának nem használt, de inkább ártott az anyaság: elviselhetetlen tempóban nőtt benne az a kitaposást érdemlő hisztéria, mely kiváltképpen gyilkos lehet olyan valakire, mint Petőfi. Jobb idegekkel is bele lehetett volna az összegabalyodott dolgokba bolondulni, s nem csoda, hogy Petőfi megzavarodott. Annyi bizonyos, hogy mikor Petőfiék Erdély felé indultak, nem a halálba akartak menni, de Petőfi már a halált se bánta. Tisztán nem látott, de annyit okvetlenül, hogy nagyon megcsalta az élet, s nagyon megcsalta ő is önmagát. És vitték öntudatlanul: a bajokkal teltség, az étellel túlságosan jóllakás, melyet ma krisztusi sorsnak keresztelnek el a farizeusok és tudatlanok, a vég felé. Mintha Krisztusnak egyéb öröme és kedve se lett volna, mint a meghalás, csak azért, mert végül meg kellett halnia.

Meg kellett halni[a] Petőfinek is, jó is volt, hogy meghalt, gondolt is reá, egy-két meghalást már magában cipelt, de dehogy is akart meghalni. Úgy ment a kétségbeesett bizonytalanságnak, mint maga az Isten is tenné, ha ember volna: hátha történik valami jó, mikor már rosszabb úgyse jöhet.

Hideg rázta a saját bátorságától s a már biztosra vett nyaktöréstől Magyarországot, amikor Petőfije elindult életét elintézni. Mindenki magát féltette, a maga bőrét, a maga kis gyáva életét; mindenki a maga volt kurázsiját átkozta. Ki az ördögnek jutott itt akkor eszébe, hogy Petőfivel mi van, és mi lesz, s kinek volt itt akkor ideje és esze azon gondolkozni, mije volt e korszaknak Petőfi?

S a nagyszerű önáltatások gyönyörű, páréves kódéből egy véres színű, nagyobb kódbe vész el az ifjú Petőfi alakja. A nem alkuvóé, aki azért élt, harsogott, hogy

hamar végezzen el mindent, s hogy ne legyen belőle megalkuvó. Úgy látták, hogy a veszett csata után még inalva inalt magát menteni egy nagy kukoricásba. Nem hiszem, megállott biztosan a kukoricás előtt, mely jelképe a magyar életnek, a magyar rengetegnek. Nem, ide már nem volt semmi kedve újra bemenni, kétszer nem történik csoda, életnek itt az ő élete több volt a többinél. Megvárta, míg sírba tapossák megvadult szláv katonák, kikhez az ő vére hasonló volt, s akik tudnak ölni, élni és meghalni nagyszerűen.

Renaissance 1910. jún. 10.-aug. 25.

Ady Endre

35. SHAW BERNÁT: „THE DOCTOR’S DILEMMA”

A Magyar Színház bemutatója

Lunatikus hajlandóságú elméknek komolyan azt tanácsolom, hogy Bernard Shaw úrról mondjanak le, netán fájó szívvel is. Mert Bernard Shaw úr a jettatura embe-re, boszorkányféle ember, s többet vesz el, mint ad. Mikor én először találkoztam vele, megesküdttem volna, hogy az idők új teljességéhez érkeztünk el. Íme, itt van Bernard Shaw: az új ember, évezredek óta az első új művész, az új művésztípus ősapja. S most, hogy az Orvosokat láttam és hallottam, megint hogy baj nem történt velem: túlságosan fölindultam.

Első gyanúja és babonája az az embernek, hogy, lám, a hitetlenségnek is van zsoldárja és zsoldárírója. Eddig nagy kényelmesen azt szoktuk meg, hogy a művészek a hit: a hiánya és a művészete. Nincs baj, ma már biztos vagyok, hogy Bernard Shaw úr nem hitetlen, nem csoda, sőt nem is nagy művész. Ha latin fajúnak születik, nem is csinálhatott volna ilyen nagy lármát: könnyű az angolnak borzasztani.

A Bernard Shaw problémájának egyetlen megfejtése, hogy Shaw nem kontinentális ember. Szép, nyugtalan ír-angol, azon országból való, ahol a Galilei-tételt is még ötszáz évig megbotránkoztatva harsoghatja el egy kötekedő, szellemes ember. De belsőjében Shaw olyan gyermekes, romantikus, közönséges, mint a legdivatosabb angol regényíró.

Hogy Shaw úr ezt feltűnően titkolja, s hogy az ellenkezőjét írja le mindennek, amiben titkosan hisz: ez a Shaw-művészet.

De nagyon más dolog most már Bernard Shaw-nak a színpadi produkciója, melyben mindenki benne van, aki eleddig a színpadra újat hozott. És valamivel több is, ami azt jelenti, hogy Bernard Shaw valóban igéző szemű, ráolvasó ember, akit Angliában is megégettek volna száz esztendő előtt. Sőt ma is megégetnék, mert ahogyan titkos önmagát csúfolja, az egyszerűen máglyát érdemlő cselekedet minden kicsúfolt polgár és angol előtt. És annyi az angol, és annyi a polgár manapság, és annyi ember gurul dühbe, ha az ő rejtett vélekedéseit valaki piacra viszi.

Shaw szereti a színpadot, szereti a melodramát, melyet csak alakoskodva gúnyolt ki Az ördög cimborájában. (Az orvosokat se játszották jól a Magyar Színházban, de milyen nagy a haladás Az ördög cimborájának vígszínházi agyonhamisítása óta. Ha már kell, pedig kell, Shaw-t játszani, Shaw ellenére egy új játéktílust kellene csinálni, mely Shaw-t magát is megdöbbené. Az ő páratlan és csodálatosan mégis gyáva szimbólumait úgy kellene ordíttatni a színpadon, miként ő benne, Shaw-ban ordítanak.)

Igen, Shaw a szkepszis szimbólumaival dolgozik, egyenesen színpadra, sőt sikerért, de jézusi pózokkal. Jézusi pózokkal, sőt talán érzésekkel is, és egy-egy Shaw-darab egyenesen a rendezésért van írva. Az emberek mellékesek, a törté-nés pláne alacsony számítás, de ahogy az emberek fölvonulnak, megállanak,

elmennek, jönnek, szólnak, látszanak: ebben minden volt, levő és vajúdó világnézetek találkoznak. A színpad legzseniálisabb újságírója ma Bernard Shaw úr, akiben megvan minden – elért eredmény.

Még abban is újságíró Shaw, hogy nincs türelme önmagát s csak bennfentes intellektusok számára készült szimbólumos művészetét húsz percnél tovább logikusan csinálni. Az Orvosok első két felvonásának preparáló, szellemeskedő, semmi, kétötöd részét például Molnár Ferenc ezerszer szellemesebben, kontinentálisabban, művésziebben csinálta volna meg.

A Magyar Színház előadása nagyon ambíciózus volt a kellő Shaw-féle szkepszis, értés nélkül, szóval majdnem Shaw volt. Színészekről nem érdemes, nem illik írni, de Sebestyén volt az összes szereplők között, aki igazán tudja, mit csinál. Dehát a színészek, már Shaw tervei szerint is, nem számítanak a rendezés mellett. A rendezés pedig mintha megértette volna egy kicsit, hogy Shaw-nál egy beállítás többet ér, mint a ravasz, melodramás, szükségtelen részek megjátszása.

És ismételten óva intek mindenkit, hogy Shaw-ban higgyen, mert Shaw-nak éppen az az ereje, boszorkánysága, hogy nem akar hívőnek látszani, holott – hívő.

Ny 1910. október 1.

Ady Endre

36. JÓSLÁSOK ÉS JAVALLÁSOK

I.

A Heywood-cég bűne

A Heywood-cég angol cég, könyvkiadó cég, jeles firma, melyet a napokban súlyosan megsántított a puritán angol törvénykönyv hajítófája. Sajnálom, hogy ez a dolog magyar dolog is, mert egy-két év óta kerülöm a magyar problémákat, melyek túlon túl fűtik az embert. Pláne, ha az ember újságíró és magyar újságíró, aki kötelességének tartja, hogy tizenöt millió más ember helyett legyen becsületes. Azonban és hála istennek ott tartunk immár, hogy minden probléma magyar probléma is egyúttal, és minden valamirevaló magyar ember: újságíró. Másutt csinálhattak előkelő, magas választófalakat az újságíró s a másfajta író között, de nálunk ez nem sikerült. És én, szegény exújságíró, az örömknek örömeivel, de szemérmesen és persze óvatosan, leszek ezúttal megint újságíró. Ez nem nagy szégyen, szép szükségesség, sőt előkelő, új, magyar, úri játék, mint a hadászat[!] és a kártya vala.

Szóval a Heywood-céget nagyon megbüntette az angol bíróság, mert úgynevezett pornográf könyveket adott ki és terjesztett.

Istenem, kár volna újból kezdeni a gúnyos litániát, hogy az angolok vehemensül titkolják a maguk erkölcstelenségét. Azaz: az angolok szeretnének olyanoknak látszani, mint amilyenek nem tudnak lenni, s áhítnák kortársaikat s utódjaikat visszatartani a bűnöktől, melyekben bűnösök.

Egyszer-kétszer, húsz év óta, amióta húsz példánynál több vásárlódik egy könyvből, nálunk is megpróbálták ezt a komoly angol viccet. Újabb dagasztású bulvárlapjainkra pláne kényelmes dolog volna ezt az angol példaadást használni. Sőt azt vallom, hogy erkölcstelen magánéletes törvényhozóknak megvan a joguk, hogy drákóian erkölcsös törvényeket hozzanak. Miért ne volna az szép, hogy szennyes erkölcsű emberek gondoskodjanak az utódjaik különb, szűzebb erkölcséről?

Azonban, azonban: az erkölcs s a szexuális viselkedés félig titok, egynegyed részben gazdasági jelenség s egynegyed részben osztályozhatatlan eleddig. Kár volna erről sokat prédikálni, mert minden olvasni tudó ember tudja a maga körületes eseteit, s voltaképpen nem is erről van szoros[!] szó.

Arról van itt szó, hogy van-e pornográf könyv és írás, avagy írástudók és farizeusok találták ki ezt a problémát?

Úgy sejtem, érzem, talán tudom is egy csöppet, hogy sohse volt, s ma sincs pornográfia. Ami egy emberi agyon, ha őrült agyon is, átjön: ítéletté változik, sőt igazsággá változik.

Soha még az irodalom nem adta a szexuális életnek olyan képét s magyarozatát, mely az irodalomhoz illik. Ez bizony hiányosság és szomorúság, embertelenség is, de ezen nem segít az angol bíróság.

Oh, én emlékszem a magyar, kivonatos, buta és igazán erkölcstelen Zola-fordításokra, hiszen ifjúkorom olvasmányai valának. De egy erkölcstelen, egy pornográf könyvet ma is – holott szánom-bánom fiatalságom tévedéseit – többre becsülök ezer meg nem írott s nem olvasandó erkölcsös könyvnél.

Úgy látszik, hogy szociális forradalom készül szerte, Európában, Amerikában, az angol Ausztráliában s a déli Afrikában. Bizony mondom, hogy szerelmi forradalom ez, mert a gyomornál mindig zsarnokabb lesz a szerelmi inger.

S az irodalom, mely mindig csak ezt csinálja, amikor nem is akarja, a szerelmi inger kiszolgálását: sohase lehet erkölcstelen.

Erkölcstelen az, aki abban az erkölcsben hisz, amelyet nem követ. Erkölcstelen volna a Heywood-cég is, ha érdekes könyveket úgy adna ki, hogy rászoktassa ezek olvasására az embereket. De a Heywood-cég csak gyarlóan alkalmazkodik – bár pénzszerzővággyal – a nagy publikum erkölcsseihez, főképpen a titkolt erkölcsökhöz. Egészségessé és szűzzé a világot az egész középkori kereszténység sem tudta tenni. Örülünk, ha az úgynevezett pornográf irodalom legalább a hazugságról leszoktat lassanként bennünket.

II.

Franciaország Afrikába készül

Kalandos képzelődésnek tetszik, de valamikor csak egy nem is nagy darabnyi európai Franciaországgal kell számolni itthon. Európában Franciaország megunja egy-két évszázad alatt a tönkrement nagyúr sorsát viselni, s szépen áttelepszik oda, ahol újból nagyúr lehet. Ami Franciaországot ma is már tudatosan, ösztönösen vagy együtt kormányozza, az: az Afrikába átköltözés. Partjait, határait szagatja, szorítva tolja a germánság tengere és az igazi tenger is Nyugaton, a Sors és minden. Afrika várja, hevesen vonzza az ő új polgárosítóit, s az északi afrikai birodalmat Franciaországnak kell megcsinálnia.

Talán az új Karthágó is készülöben van már a mai s még helyesebben jobban mondva: a régi Párizs helyébe. Még szomorkodni sem illő ezen a dolgon, mert ez törvényes, elháríthatatlan, szép, mint az élet és a halál. Hivatott nemzetnek, hivatott kultúrának hivatását be kell töltenie s Franciaország azért nem szaporodik itthon, mert itthon már elvégezte hivatását.

Milyen beszédes jel az például, hogy Sedan óta majdnem Marokkó miatt kellett először komoly, halálos tűzbe ugrania Franciaországnak. És az talán véletlen dolog, hogy Gambetta óta Franciaországnak a déli fele küldi a szereplő emberek erős nyolcvan percentjét? Bizony megindult az átköltözés, természetes, kijelölt úton s egy bevégzett és Európában felesleges luxussá csökkent civilizáció után.

Ma is már, bár újból furcsának látszik, holott elért igazság: Franciaország a világ egyik legelső muzulmán országa. Egyiptom kényszerű feladása után is nemsokára lesz annyi mohamedán alattvalója s vazallusa Franciaországnak, mint Sztambulnak. Az pedig már tréfásan szomorú, de igaz valami, hogy a jó francia ma meg már Normandiában is barnás bőrűnek születik. Gyönyörű házasság lesz, de meglesz, ha a szentül frivol francia optimizmus a mohamedán fatalizmussal

összeházasodik. Ámbátor az is igaz, hogy az északi Afrika mohamedánjai kissé szilajabban gyakorolják a kejfet, mint a török napszamosok.

A török ember se rémül meg szlávosan, németesen vagy magyarosan a pestistől sem, a kolerától sem. De Párizsban is ének fogadta az első kolerajárványt: „le voila, le voilír, l'choléra”. Párizsban mulattak a terror alatt, mulattak a Kommün legszörnyűbb napjaiban is: ez voltaképpen a víg fatalizmus, a szebbik. Amikor az elmúlt tavaszon a Szajna elöntötte Párizs jó részét, nemigen rémült ott meg senki, még talán az sem, aki a kissé sok vízbe belefűlt.

Szóval Franciaország s a francia nép igaz, született tehetséggel vállalhatja el, hogy arabus legyen majd a többi arabussal. Mohamed és tanításai ellen a mai kultúra érdekében így is, úgy is csak a francia oltás segíthet. Ez az a kultúrás, jeles méreganyag, a franciaság, mely szérumként hathat beteg, barbár szervezetekben.

Amikor a nagy, választó harc folyt az Egyházzal, Franciaország nem áldozta föl protektorátusát a török birodalom keresztényei, illetve katolikusai fölött. Itt is a majdnem öntudatlan számítás dolgozott, miként abban, hogy Törökország nagyon-nagyon fontos ország volt régóta, s lesz még jobban mostanában a gall kakas számára. Szegény gall kakas, lehetne sóhajtozni, hogy vágyaival ilyen perverzus messzeségekbe kalandozik el, de mikor ez a messzeség nem is messzeség. Az újtörököket Franciaország szelleme nevelte, s ha az újtörök rezsím ezerszer jobban szeretne is szakítani, szakítani nem lehet. Kölcsönökre, katonanevelésre, irodalmi s művészeti irányokra Franciaország vigyázni fog Törökországgal szemben, mert vigyáznia kell. Ipar, vasút, újság, nő, minden, minden és mindenekfölött a pénz állandóan dolgozni fog, hogy Törökország utódja majdan Franciaország legyen. Ez új Törökországot nem fogják valószínűleg Konstantinápolyból kormányozni, de ez mindegy. Több annál az, hogy az ügyis elbarbárosodó Európa s eleurópaiasodó Ázsia helyett Franciaország Afrikába készül. Azokra a helyekre, amelyeken a padisah nagyságos utódai egykoron fölséges távoli hódításokat végeztek.

A Szahara sem olyan Szahara, mint a köztudatban él, s a Szahara is lehet még valamikor benépesült, megtermékenyített új világ. És ez mind Franciaországra, itthon már kifáradt s elhasznált zsenialitására vár. Az öreg Európa csak csinálja a maga ügyeit akként, mint macedóniai Nagy Sándor idejében. Franciaország, talán akarata ellenére, másfelé megy, Afrikába, új kultúrát s új epokát csinálni.

Pesti Napló 1910. október 9.

Ady Endre

37. „A KÖLTŐI NYELV ÉS CSOKONAI”

Somogy vármegyében valamikor megcselekedhették vendéglő, jó urak, hogy a kóbor bolond Csokonai Vitéz Mihály uram kulacsát urasan megtöltsék. De ma majdnem disznóság, ha valaki kritika-lőrével tölti meg a híres csikóbőrös kulacsot a kulacsok legkedvesebb kulacsát. Akár azért, mert mostanában ebrudat érdemlő új költők támadtak, akár pedig azért, hogy Arany és Petőfi ihassanak a Csokonai kulacsából. Úgy gondolom, s némi jussal, hogy Csokonai nagyszerű elégnél több valaki önmagáért, s nemigen köszönhet valamit Aranyynak és Petőfinek. Csokonai nélkül bajosan kaptuk volna Vörösmartyt, Petőfit, Aranyt, nem szólván az apróbb többiekről. Csokonai a legvidámabb és legsúlyosabb mártírságú magyar költő, amióta ilyen csodalények születnek Hunniában. Mert ő már világosan, voltaire-ien tudta s vallotta kiválóságát (magyarságát), emberségét és becsét.

*„Vig borzadozással jártam el a görög
Szépségek és a római nagy világ
Pompás maradványait s ezeknek
Sírja fölött az olasz negédes*

*Kertjében szedtem drága narancsokat
A frank mezőket láttam, az Albion
Barlangiban s a német erdők
Bérceiben örömet találtam.”*

A mai Debrecen szörnyű és gyalázatos dicsősége, hogy Csokonaijával büszkélkednie kell, Csokonaijával, kit szült és megölt. És mi történt volna piciny embekekkel, Dóczi Lajossal és Maday Gyulával, ha Csokonai nincs, akiről írni lehetesen?

„Természet és költészet mint édes rokonok jelentkeznek az emberi lélekben”, ez alkalommal Maday Gyula írta le e bátor, új aforizmát. S írt hozzá egy harminchat oldalas tanulmányt, melynek büszke címe: „A költői nyelv és Csokonai” – csak ennyi. Dóczi Lajosnak volt még csupán egykoron annyi bátorsága, mint Maday Gyulának, s így az embernek kárhózatosan filozemita konklúzióra kell kilyukadnia. Hiszen valóság, hogy Dóczi nem tudott, nem tud magyarul, s Csokonaihoz semmi joga vagy köze nincs, de a kunterebesi kálvinista Dóczinál mennyivel ügyesebb az izé Dóczi, az igazi. Holott Dóczi és Maday ugyanazt értik és írják, Kazinczy és Kölcsey ellen védik még ma is Csokonait, szegényt, s merik állítani, hogy nyelv művész volt az ebadta. Tudják azt is, hogy ez a nyelv művészet persze meg legjobban. Igen: avult szavakat napfényre hozni, a nyelv lelke szerint új szavakat csinálni, új összetételeket, szerény, gyönyörű tájszavakat fölkarolni, s idegen szavakat magyarokká gyúrni. Ámde, még máig, ha ki csakugyan tudni akarja, kije volt a magyar nyelvnek Csokonai, Csokonait olvassa ne csak verseiben, de nyelvtudományi jegyzeteiben is.

Hallgatnom illett volna, mert gyönyörű ajánlással küldte el hozzám a füzetét ez az okvetlenül derék Maday Gyula. „Ady Endrének, keserves igazságok igaz költőjének, mély tisztelettel a szerző” – ezt írta. Úgy rémlik, ő is poéta, nem is a nagyzó-lók, szükségtelenek közül való, de szelíd, hívő, megbékült, falusias, jámbor. Megköszönném jó szívvel a figyelmét, s hadd tilinkózzon a fiú, ha nem Csokonai ellen vétkezik, s ha nem Dóczi nyomában jár. Így azonban csak úgy taláломra, mint az Élet, két-három legyintést szánok neki saját hajlékony füzetével.

*„Piszt minden táncpaloták,
Ürüljön boros asztalom,
Némuljon meg a cimbalom,
Szünjetek meg hahoták,
Piszt minden táncpaloták.”*

„A farsang búcsúszavai” című Csokonai-vers egyik strófája ez, „s ez a vers így zihál 6 strófán keresztül” – jegyzi meg Maday. „Mintha a napjainkban annyit emlegetett modern lírai énekmondók innen tanulták volna verselő módjuk újnak hirdetett, rakoncátlan szikrázó csapongását.” Ilyen döfni-akarás van néhány még a kis füzetben, s engedtessek meg, hogy mosolyogva önmagamat is megcélzottnak érezzem általuk. Kedves Maday úr, mi fennen hirdettük már nyolc esztendő óta, hogy mi Balassáéktól, kurucéktól s Csokonaitól ösztönöztettünk. Mélyebben, éltebben járván, Petőfinél csak a bátorságot, Madáchnál, Vajdánál az új poétai civilizációt kellett észrevennünk, Aranynál alig valamit, Aranyt hagytuk zsenijével együtt az ügyes tanítványoknak. Hiszen Maday úr szerint is Csokonai nemcsak trubadúr volt, de a civilizáció éneke, korának európeérje s a legmagyarabb kultúrember.

A fülemile énekét énekli meg Vitéz, s Maday ezt írja: „természetesen az emberi nyelv nagyon gyarló hangszer arra, hogy a világ legszebb muzsikáját, a csalógánydalt, fonetikai hűséggel visszazengje”. Ezt a fonetikai hűséget öt krajcárért megkaphatja akárki a legolcsóbb, vásári komédiásbódében. De „akasszanak föl” – Ignotusszal szólván –, ha az egész természet madárzenekara fölérhet Csokonai e versének egyetlen sorával. (Különben: sejtí-e Maday Gyula, hogy a csalógány „bűbájos” éneke is változik, s kétezer évvel ezelőtt a csalógány sem tudott annyit s úgy, mint ma?)

„El volt sietve a születése: ha félszázaddal később hozza világra a sors... két Tyrtæusa van a szabadságharc világraszóló drámájának.” Ilyent leírni: tudatlanság, gonoszság vagy beöthyzsoltság, sőt az árkádiai pör ortodoxaihoz illő gondolatlanság és kegyetlenség. Csokonai: Csokonai, nem szorul senkire, s válaszoljon íme a tanár-esztétikusok módja szerint saját maga soraival:

*„Adjátok nekem, állatok,
Csöndes, tompa, hideg
Véreteket. Miért,
Mért gondolkozom én*

*S mért képződök, habozok,
Rettegek, érezek?”*

Ny 1910. október 16.

Ady Endre

38. „A SZÖRNYŰSÉGES HARCZ”

„A szörnyűséges harc” tíz énekben a legvidámságtalanabb „szatirikus hősi legenda” e világon, de kedves könyv, s az ára két korona. Írta Halasy Imre, mely név nálunk, a csupa-ismert nevek országában álnév is lehet, de igazi, polgári név is. Száz és néhány oldalon valami irodalmi harcot tárgyal és csúfol, melyet Don Merész és bizonyos Mihály úr vívtak volna meg. Don Merészt sikerült megtalálnom, s módomban van helyette elmondani egy-két evangéliumos szót. Változott ez országban a politika, kezdi ismét bolondítani az embereket, tehát ez a könyv elkésett. A koalíciós, üdvös csömör idején kis kávéházi hitelnökök megélhettek Ady-paródiákból. Az ugyan ma se valótlan, hogy megöltük harminc esztendő holt és élő író-kufárjait. De a rang az övék ma is, a pénz is, ami igen kívánatos és jó, a szakáll, az úri analfabéták elismerése. Szóval győztünk, de törököt fogtunk, s úgy látszik, hogy nem csináltunk semmit, s amit kivívtunk, azt majd elleneink méltó fiai fogják élvezni. De örvendeni tudok e könyvnek: ennyi idő, izzadság, pénz; rizikó azért, hogy versekről írójék egy rossz verseskönyv. Most már csak a politikusoknak kellene megjavulniok és a pénznek, mely kevés itt Magyarországon, és rossz helyeken van. A mágnások, áldzsentrik, birtokos parasztok, zsidók, papok, koldusok és különféle rangú jasszok országában szinte lehetetlen ez az álom. Kellene valami morál ide, de egyelőre csak a csúfolt esztétáknak és íróknak van moráljuk a kényszerűen Gringoire-szerű magyar két-három poétán kívül. Azonban, hölgyeim és uraim, jegyezzék meg, hogy 1910-ben, amikor száz politikai röpirat jelent meg s egyetlen igazi tudós könyv sem, verseskönyvet írtak verses küzdelmekről. Rossz könyv, rossz versek, de az dobja rám s Halasy Imrere az első követ, aki sok jót talál ma Magyarországon. Hála istennek, néhány év óta ott tartunk, hogy legalább káromkodni nyilvánosan szabad, aminek bizony ideje volt már.

Ny 1910. október 16.

Ady Endre

39. VAN-E MAGYAR NYELV?

Van Budapest, s úgy állítják, hogy van egy Magyarország is hozzá, de ez nem bizonyos, s példának okáért én se tudtam meggyőződni róla. Van azután egy nyelv, mely liberálisan magyar nyelvnek neveztetik, de arról nevezetes, hogy ezt a nyelvet ki-kinek meg kell csinálnia. Van azután Budapesten egy másik magyar nyelv is: kérem az Istent, oltsa el mihamarabb életem mécsét, mert ha csak három évig fogok élni barangolva, száműzötten, idegenben, hiába jövök haza. Nem fogok tudni kenyeret és bort kérni Budapesten, mert minden lévő, értető szavainkat akkorra kiirtják, s lopnom fog kelleni egy hatalmas tolvajnyelv miatt.

Egyébként szamárság, sőt akadémoskodás[?] kerülni a dolgot, s nem nevezni nevén a gyermeket, ha még olyan szívesen nem látható, kellemetlen fattyú is.

Ott kezdődik, hogy Kazinczyék eldobtak egy gyönyörű nyelvet ugyanakkor, amikor egy nyelvet akartak bolond apostolsággal megjavítani. Kettős volt a baj s a baj oka: Nyugatról jöttek hirtelen a fogalmak, s az akkor intelligensnek mondható magyarság nem tudott magyarul. No, jó, Csokonai véletlenül tudott, de rajta kívül – akár Vörösmartyt, sőt Aranyt bámuljuk – csinos játék volt minden költői nyelvészkedés.

Az ideákra szavakat, öltözetet kellett húzni, azonban a nyelv, a gazdag, buja, különös és szép nyelv lent lakott. Azután fölszabadították, ha igaz, a jobbágyot, és nem történt semmi, s az írás, a nyelv sorsa azok kezébe és nyelvére került, akik e szerepüket is amolyan nobile officiumnak látták, mint például a táblabíróságot. Leromlott, kivénült, gögös, zseniáliskodó osztály volt ez, ma is az, mert csodálatosan még ma is él, s ma talán még kevesebbet kérhet és várhat tőle a magyar, az a bizonyos magyar génius.

Ott volt kezük ügyében a legpompásabb nyelv, de ők nem ismerték a parasztot, s azután jött a zsidó, akitől igazán mindent lehet követelni, de azt már nem, hogy magyar nyelvre tanítson bennünket. Lett tehát a magyar nyelvből egy álmagyar nyelv, színtelen, alkalmazkodó, csigerszerű, más nyelvekből fordított s csak néha komikusan magyarkodó nyelv. Még tán ilyen sincs, mert ezt az ilyen nyelvet is minden ember átdolgozza a maga számára, ha beszél vagy pláne ír. Majdnem bünt követek el, de politizálok, mert a magyar nyelv tragédiája egyenesen ugyanaz, mint a magyar demokráciáé. Tetszett volna demokratikus államreformokkal fölségíteni a színre, fórumra a jól beszélő magyar parasztot, ma lenne tüneményes, szép, dús magyar nyelv. Sem a némettől, sem a franciától, sem a nemzeti-ségi szomszédságoktól megrontott és kiváltságos, úri magyarság igaz nyelvet nem csinálhatott.

Megpróbáltuk, kurucék kezdték, Balassáék, Csokonai s jómagam is iparkodtam régi szavakat rálopni Erdélyből és Károlyi Gáspár magyartalan és mégis magyar bibliájából az újonnan jött fogalmakra. Van annyi szavunk, mint Shakespeare-nek, a nyelvünknek pedig, melynek nyolc évtized óta minden hírhedt védője hóhéra volt, nem kellett volna megcsúfolódnia.

Most már késő, én tudom, hogy öt szót is milyen bajos, elfogadtatva, komplikált lelkű, új lelkű, kultúrás magyarok lelkévé, sajátjává tenni. Mint a legendák alvó daliái alusznak a legigazabb, legszebb magyar szavak.

Trattner és Károlyi egy 1839-es füzeté és egy gyönyörű magyar szógyűjtemény juttatta mindezt az eszünkbe, de első tervbéli gondunkat, hogy mintaképpen leírjunk ide száz-kétszáz gyönyörű s külön magyar szót, elhessegettük. Furcsa és szophoklészi érzéseink voltak: az eldobott magyar nyelvet közös akarattal talán föltámaszthatnók, de ha föltámad máma, kikkel beszélhetnénk vele?

Ny 1910. november 16.

Ady Endre

40. A TANÁROK DOLGA

Gazember az, aki a magyar tanárok negyvenezer pillanatnyi fiaskójában nem látja meg az embert és a gazt. Az ember: a tanár, aki eleddig nem tudta, hogy ember, s a gaz: a mi egész magyar „álladalmi” és társadalmi életünk. Itt, nálunk szoktak félelmes bácsiknak közpénzből, nyíltan, százezer koronás állásokat teremteni. Itt, nálunk szoktak radikális és puritán politikusok lecsüggesztett fejvel s talmudi búval beletörődni, hogy gazemberek nélkül nem lehet élni, főképpen magyarul.

S itt, ahol minden megértésre találhat, még a teljesen érthetetlen is (nem bánom: mondja egy vicces ember: az Ady-versek), a tanárokat senki sem érti. Megérténé talán a miniszterük, de neki tilos a megértés, mert van Ausztria és van pénz, és nincs Magyarország, és nincs pénz. És ha sztrájkjal, amerikázással s nem tudom mivel fenyegetőznek e szegény tanárok, annál rosszabb. Örülnek a szülők, a nebulók, s legjobban örül a hivatalos Magyarország mai képviselője, melynek nem érdeke, hogy a tanárok jó tanárok legyenek.

Gazember az, aki korának legminimálisabban kifundált eszméit legminimálisabban meg nem érti. Én értem, hogy Magyarországon föl lehet rúgni a tanárságot, mert bajt csinál, mert kultúrát csinál, de ami gaz, az Közép– sőt Kelet-Európában is gaz marad, s az ember mégiscsak mindenütt: ember.

Ny 1910. november 16.

Ady Endre

41. ELŐSZÓ

Kisdted históriák véletlen találkahelye ez a könyv, melyet most már kezdek nagyon az enyémnek s féltlenivalóan Ady-könyvnek tartani. Csaknem háromszáz újság-novellácskám csomójából húzogattam ki és össze, találomra és mutatóba. Néha nemcsak durva muszájból vagy szükséges pénzért történt ugyanis meg, hogy a verseim elégedetlenkedtek, kikívánczoltak a líra fegyházából, s távoli mezőket akartak látni a mások szemein át vagy legalábbis ebben a hitben. Azután egy kis hetvenkedés is bántott: megmutatni, hogy ilyeneket is tudok, ha akarok. Így együtt azonban csak azt látom, hogy szerencsésen kapkodtam össze a sokból egy könyvre valót. És csak azt érzem, hogy ezúttal más formájú versekkel állok azok elé, akik olvasnak, szeretnek, utálnak vagy megszoktak. Ekkor s így vált fontossá, enyémmé és szerelmesemmé e könyv, melybe annyi Ady-dal temetődött el. Hiszek abban, hogy az igazi zene, az igazi dal onnan száll, ahol már a Halál a birtokos úr. Akik a versíró Adyt becsülik, hallják ki e könyvből a Halál domíniumáról hazabandukoló aratók énekét. Szóval szeretettel nézzék az ilyen Ady-verseket is kissé ködszerű történés-kosztümeikben. Hiszen alapjában semmi sem történik a világon, csak amit érzünk, de – így is történhetik.

Budapest, 1910. október hava.

Ady Endre

42. SZAVAK A PATVARBAN

Zülledő poéta, ami jó magyarul vénülőt jelent, vagy az Istenhez, vagy a filológiához menekül – mondaná egy új Szókratész avagy egy régi Wilde. Addig zalámboltam, annyi ákics szurkált össze, hogy sok csatinázás után dupla bélyege van rajtam az élemlésnek. Az Istennek poémákban mondogatom, panaszolom el, hogy patvarba dobott, de már a nyelv miatt prózában is kell herregnem. Kell még valamivel világitani és pótolni múltkori kis írásomat, amelyben rapszodikusan zokogtam el, hogy az igazi magyar nyelv a patvarba hányódott, akár mint én. A patvar pedig mindenféle csiribdarab[!], elhasznált, apró dolgoknak a gyűjtő s vajmi örökre elrejtő szállás-alkotmánya, s nem más. Én a múltkor azt nem írtam meg elég bátran, hogy a jó magyar nyelv azért kallódott el, mert válságos időkben azok szegődtek mellé, akik nem tudhattak magyarul. Se a testőrök, se Kazinczy, se a későbbiek, mert kultúrájuk idegen volt s ők maguk magyarosan urak s távol-élők az igazán magyarul beszélőktől. Ezek csak beszéltek, nem írtak, s mikorra nyelvújítás, társadalmi reneszánsz gyors száguldással megtörténtek, már készen volt egy műmagyar nyelv. S ma már nem lehet a dolgot előlről kezdeni, nem lehetne a szép eldobott nyelv darabkáit előkeresni a patvarból, mert a meglevő, a már kész irodalom rossz szavaival, rossz magyarságával eltorlaszolta a fogalmakat, s mert ma már egyikünk sem tud magyarul, s nemsokára az annyira és annyiszor kidicsért magyar paraszt fog tudni legkevesebé. Nagy kár ez, ez a nyelvi degenerálódás, amely pedig magyarul elfajtázás, miként elfajtázik a juhnyáj, ha nincs nemesült kosa. A valamikori magyar nyelv igazi szerszem volt (nem szerszám), világra termett, gazdag kedvű, virgonc, ifjú. De úgy megtipálták, ami megint tépászást jelent, hogy ma már még a kokottra se igen kerül más szavunk, mint – kokott. Pedig tisztelet a régi és mai magyar nőnek, kevés nyelv tudta többféleképpen nevezni és osztályozni a szerelem-hivatású nőt, mint a magyar. A szép cemde szót például szívből sajnálom, mert még a szingyulánál is kedvesebben öleli át a szóbeli fehérség fogalmát és mivoltát. De nagyon beleándorodni nem akarok a dologba[,] csak néhány példát hoztam föl egy a múltkor említett, kis magyar szógyűjteményből, s megerősítését [akartam] adni annak a múltkori, szilajkodónak látszó meggyőződésnek, hogy eldobtunk egy szép nyelvet egy csúfért. Persze, az ilyen dörmentések nem sokat használnak már, de mementónak talán beválnak, s hátha szerencsés tollú emberek legalább kétszáz szót előkotorhatnak a patvarból.

Ny 1910. december 1.

Ady Endre

43. MOLNÁR FERENC SZÍNPADA

Bolond dolog ez: engem, az avas színház-lenézőt, gyalázatosan érdekel a Molnár Ferenc színpada, s kezd érdekelni általában Molnár Ferenc révén és által a színpad. Ennek a kiválóan és különösen budapesti intellektusnak, a Molnár Ferencének, valamikor, egykoron, nem is régen majdnem bábész rabja lettem, s e gyöngegemért ma se pirulok. Varázsos, nagyszerű ember, akiről hirdetve hirdettem amaz említett időben (s hirdetném ma is, ha egészségem, időm és alkalmam volna hozzá), hogy nyolcvan író lakik benne, s hogy nyolcvanszor többet adhatna, mint ad. Fölsülne s fölsül az a rosszindulatú valaki, aki itt s e bizarr mondásban valami orvot, becstelent szimatol: Molnár Ferencnek egynyolcvanad része is nyugtalanítóan ragyogó, hatalmas talentum.

Sajnálom, hogy egy útszéli, francia aforizmával kell ezt a kurta írást bevezetnem: vannak országok és társadalmak, amelyeken a Természet brutális, erős, igaz szelekció-törvénye uralkodik. S én volnék az első, aki üvöltve káromkodnék, ha merne akadni valaki, aki rest ítélettel, kényelmesen, magyar Bataille-nak vagy pláne magyar Bernsteinnek merné minősíteni Molnár Ferencet. Mi, Budapest és Magyarország, nem mindennapi, de csupa-rejtély, megoldandó város és ország vagyunk, ám talán mink magunk se tudjuk, hogy milyen sokat érünk.

Ahol annyi világ-nézés, irány, ízlés, ösztön, parancs, kultúra és vér szakad egymásba, ott még Molnár Ferencet sem bűn megmagyarázni próbálni. Neki bizony meg kellett ismernie (talán tanulnia is) minden valakit, aki bármely nyelven s bármikor korszakosat vagy csak divatosat írt, persze az emberi lehetőségek mögött. De azután meg muszáj volt, hogy megterhelt s megviselt lelkéből virágosan bontakozzék ki egy se-ide-se-oda társadalom, de esetleg roppant energiákat rejtegető társadalom lelke. Tudom én, hogy gyakorta a Molnár Ferenc legszebb elgondolása is végül egy irodalmias tréfába, viccbe lyukad ki, de van neki legalább két regénye s legalább húsz novellája, melyekben ő: Ő, művész.

Molnár Ferenc, az ember, nem okvetlenül s mindenki előtt szimpatikus, talán csak kis, számító, közeli hódolóinak s értő és megbocsájtó, távoli barátainak: az. De Molnár Ferenc olyan tud lenni, amilyen akar: Tolsztoj, Hauptmman, Eötvös József, Kossuth, D'Annunzió, Forel, Ibsen, Shaw, Mikszáth, Barres, Ignóus. Megint pórul járna az a valaki, aki rosszmájúságot olvasna bele e szavaimba, mert amit mondtam, Molnár Ferenc művészi, emberi életrealitásának s kitűnőségének hódoló, tiszta himnusza. Ő bátor, erős ember, szeret cinikusnak tetszeni, holott gyáva költő, költő, mint Bataille is, de ennél százszor különb, mert Molnár Ferenc a színpadon se szégyenli a maga énjét és líráját.

Itt a példátlan, holott csak látszólagos, nagy talány: Molnár Ferencnél, a bátornál, az erősnél, az okosnál gyávább, szűzebb, szemérmesebb lényt aligha termett még a Duna-Tisza tája. Figyel, akar, dolgozik, dobog a szíve veszettül, s nincs nálánál szerencsétlenebb, ha csak egy kis, savanyú esztéta is kétségbe vonja az ő művész-voltát. Szerencséjével nem játszik haragszom-rádot, szereti a jó, nyomorúságtalan, pénzes életet, de egy új Goethe-példával szeretne szolgálni a

világnak. Minden megkapott sikert és minden el nem árult hitvallást szeretne összeházasítani, pénzzel, tapssal együtt [t]artani, a legkényesebbek elismerését s talán-talán a kinevetett irodalomtörténetét. Ez a Molnár Ferenc az, aki dicsekedve mondotta el egyszer, hogy a Margitszigeten, amikor a dadája kocsikáztatta, megcsókolta őt az öreg Arany János. Szikrázó, gyilkos tűzű, rakétás vicc volt ez, ahogyan ő elmondta, de igazában dicsekvés, beismerés, isteni, bár kiforgatott naivság, poétaság.

Ilyen a színpada is, amilyen ő, kettős: minden rögtönös sikert s minden legendásabb, apostolibb sikert egyszerre megkaparintani akaró. Szimbólumai pazar fényűek, bár könnyűek, mégis nemesek, de a szimbólumok fölött táncol a mai, összes publikumnak szánt, ravasz, divatos tánc. Majdnem páratlan munka: a kettősséggel mindenkinek kedvébe jární, az utolsó karzatosnak, az előkelő páholyos senkinek s a mániákus esztétának. Ez a Molnár Ferenc színpada, s ez az a Molnár Ferenc, aki igenis meg tudta csinálni, amit külön kultúrák sikerre vágyó íróművészei is csak a vagy-vaggyal tudtak elintézni. Elbuktak, mert művészek maradtak, vagy diadalmaskodtak, mert teljesen eldobták a színpadon becsületük és művészetük terhét. Az Idő talán elbánik hamar Molnár Ferencsel is, a színpad Molnárjával, de meg a Szerencsének nincs állandó fia, s ilyen Niagara fölötti kötéltánc a nyakába kerülhet bárkinek. Mégis azt kívánnám, hogy csinálja tovább, s hogy kikerülje azt a tragikus összetűzést, mely az ő kettősségében a budapesti írótalentum s a poéta között támadhat. Én mindenesetre köszönöm Molnár Ferencnek, hogy a talán igaztalanul lenézett színpad felé kíváncsisította elfogult és fáradt szemeimet.

Ny 1910. december 16.

Ady Endre

44. A ROBBANÓ ORSZÁG

Annyi, csak nyomorúságaiban variált s tűrés-bírásaiban ugyanazon Magyarország után mintha mégiscsak eljutottunk volna most már egy másféle Magyarországhoz. Nem biztos, csak nagyon valószínű, mert itt, Európa sok ajtójú pitvarában, ahova Keletről, Nyugatról, minden oldalról söprik át s be a szemetet, semmi sem biztos.

István, a Szent, volt az első, csaknem tudatos szemétszállítónk, ez a kegyes király, kinek kóborlovag-szállítmányairól talán csak a mai liberális angol premier tudhatna méltóan megemlékezni.

Szent valóság és talán küldetésünk volt, hogy folytonosan csaltuk, hívtuk, szállá-soltuk és becéztük a jövevényeket, akár Keletről, akár Nyugatról, akár más szakkokról tolultak. De siserahadává az a legelső jövevényfajta lett e szerencsétlen országnak, s szövetkezve és dúlva jóformán rajta ül ma is.

Jó tanítványokra s atyafiakra találtak persze a nyugoti[!] kalandorok keleti, úri kalandor őseinkben: a török pusztítás majdnem pihenő volt Magyarország szolganépe számára. Magyar történelem, magyar kérdés, magyar fátum ennyi: néhány száz, erőszakos család uralkodott, álnokoskodott, kegyetlenkedett, barbárkodott egész Magyarországon. Ezek kinevezték magukat Magyarországnak s a szent magyarság nevében kötötték az üzleteket, és zsebüknek egy kis sérelméért fölborítottak mindent.

Hogy a népet mindig elárulták, természetes, de elárulták választott dinasztiaikat, királyaikat, császáraikat, sőt a vallástörténet szerint, ha kellett, az isteneiket is. Hiszen sok mindent megmagyaráz, hogy a kétes eredetű, minden európai fajtától elütő, zavaros, elvegyült magyarság olvasztást jött siettetni ebben a közép-európai kohóban. De mégis szörnyű sors, hogy a nyugoti[!] hitványságok és keleti kegyetlenségek ősi, szent házasságának legsúlyosabb terhét máig is érezzük.

Ha nem is a dogma értelmében, de vannak eredendő bűnök, ám szerencsés gyermekek eredendő bűneit lemossa a zseni, a nagyrahitottság szent kereszt-sége. Magyarország sohase volt ilyen fölmentendő bűnös, mert Magyarország még önmagáé sem tudott sohase lenni, szabad prédája volt vad urainak, egy sötét börtön a kultúrasodó Európa közepén.

Ez az ország nem volt forradalmi ország, s amikor az urai csináltak valami forradalomfélést, azt már jóelőre eladásra szánták. Úgynevezett megtartó erő pedig itt hagyományosan az elzárkózás, a passzivitás, a rezisztálás kirgiz módszere volt.

És most egy olyan új Magyarországhoz érkeztünk, mely éppen a múltak nagy bűnei folytán készül és talán-talán fog tudni fölszabadulni. Meggyülekezett s nem tétlenségre szánt erők feszítgetik már néhány évtized óta a magyar börtön falait, s már hatalmas nyílások isszák a nyugati civilizáció világosságát. A rezisztáló, régi Magyarország helyett, az urak Magyarországa helyett, íme, itt nyüzsög, kellemetlenkedik egy robbanó ország.

Ma Magyarországon, hála istennek, senki sem csöndes és elégedett, de harcot hirdet mindenki, akit a múlt el nem puhított és fogyasztott. Az úgynevezett értelmiség, ha gyorsan nem jön a változás, nihilistább lesz a legnihilistább, legoroszabb értelmiségnél. A geszti parasztház kíváncsi tudni, vajon teljes szabadság, igazi demokrácia és kultúra mellett nem tudna-e olyan nagy férfiakat szülni, mint a kastély? Vak, és megérdemli vesztét, aki azt hiszi, hogy ez az új robbanó Magyarország olyan kezes lesz, mint a régi. Ha a híres történelmi osztály a történelemmel áll elénk, hát bátran kiáltjuk, hogy mi nem kívánjuk folytatni szolgáságunk és nyomorúságunk történelmét.

Eddig volt egy Magyarország, a keveseké, mely meglapuló erejével küzdött, nagyon sokszor képzelt ellenségek ellen. Ez a mai robbanó Magyarország már tudja, hogy az ellenség itt benn van, s hogy evvel az ellenséggel le kell számolni. Kulcsár és csatlós seregeiket szervezhetik, a góg, a rang, a jogtalan vagyon, a politika, a hitványság, a babona találhatnak még egy-két éves kibúvót. De a forradalmosítás[!] nagyszerű munkáját föltartóztatni nem lehet, s Magyarország önkéntes száműzöttje nem maradhat az európai gazdasági rendnek és kultúrának.

Az új Magyarország emberei annyi gyalázatos és szégyenes alku után meg fogják csinálni a nagy söprést ebben a nagy, sokszemetű pitvarban. A nagy demokráciák fanatikus szerelme, bámulata, hite és ereje él bennük s az új, robbanó Magyarország minden derék elégedetlenében. A robbanó Magyarország evangéliuma szállja be a városokat és falvakat a békességnek ezen a hagyományos ünnepén.

Világ 1910. december 25.

Ady Endre

45. VALLOMÁS

Oh, Nagyvárad, még megíratlan, talán soha meg sem írható regényem édes, régi városa, te kis Magyarország! Tőled követelem vissza az ifjúságomat, tőled várom a talán-talán föltámadásomat, ezennel, talán utoljára, szerelmet vallok neked!

Budapest, 1910. nov. 9.

Nagyvárad 1910. december 25.

Ady Endre

46. [NYILATKOZAT ÍRÓI TERVEIRŐL]

Tisztelt Szerkesztő Uram, szívesen és – sajnos – könnyen adhatok számot irodalmi foglalkozásomról és kötelező „irodalmi terveimről”. Hetek óta a szülőfalumban próbálgatok egy kis egészségre és kedvre szert tenni, s ez még mindig s legfontosabb irodalmi. tervem. Egyébként karácsonykor a Nyugat könyvkiadó vállalat kiadásában két új könyvem jelent meg, egy novella és egy verseskönyvem. Ezen kívül majdnem minden könyvemből új kiadást kellett rendeznem, például a „Vér és Arany”-nak harmadik kiadását, a harmadik ezret. (Egyik délutáni budapesti lap haragos kritikusa nemrégiben ránk fogta, a Nyugat íróira[.] hogy mi a nyilvánosság kizárásával, egymásnak írunk. Nem dicsekvéssel, de édes dühvel üzenem meg neki ez ellenőrizhető számokat s az örömet, hogy a magyar publikum kezd gyönyörűen vásárolni könyvet. Novella könyvemet tízezer példányban nyomatták, egy gyűjteményes, verses Ady-füzetet talán kétszer ennyi számban, de – hisszük – el fog hamarosan kelni.) Ha élek, s ha meg nem undorodom véglegesen a rossz mesterségemtől, a betűvetéstől, legeslegelőször egy regényt írok. Ezt már régen megígértem (a címe: „A vér városa”), majdnem azt mondhatnám, hogy készen is van, csak le kellene írni: ma még nincs hitem és ceruzám hozzá. De ha megírom – és alighanem hamarosan megírom –, azonnal a nagy kísértő Sátánnal, a Színpaddal óhajtok egy kis leszámolást csinálni. Szóval terv volna bőségesen, ok, sőt kötelesség is írni, de egyelőre, egy-két hétig még, a gyógyulás csodáját várom s azután majd elvállik minden Párizsban, a Riviérán vagy Kairóban, ha – élek.

FM 1910. december 25.

47. STRÓFÁK „BUDA HALÁLÁ”-RÓL

(Hamarkodott írás íródik itt Arany Jánosról s annak is csak egy költeményéről, mert bizony fél az ember, háthogyha elkésik és meghal. De különben is ehhez az íráshoz a hamarkodottság vakmerő stílusa nagyon illik,... késő a madárnak..., s nőnek az árnyak. Valljuk tehát be, hogy Arany János domíniumán olyan ipartelep támadt, mely kegyetlen zsákmányolásával végre is, még Magyarországon is, forradalmat csinált. Az Arany-ipartelepen történt, jogos, irodalmi szabotázs történetét megírni most nincs időm, se kedvem. Azonban egynehány strófával hadd próbáljam engesztelni a csúnya harcteret, s tömjénezni a magam módján nagy Arany Jánost. Súlyozva mondok ki azonban valamit: jaj volt volna Aranyinak, ha életében meg nem kapja élete leghetőbb, kényelmes szatizsfakcióját. És jaj volna nekem, ha Aranyt tömjénezve magam is a sírkultúra hitvány népe közé állnék s nem buzogánynak használnám Aranyt a hitvány Aranyból-élők ellen. Ezek után pedig kezdjük a strófákat. Nap hanyatlásánál árny-növesztő fákat. Istenkard Aranynál ütést úgyse hint itt, „kezében acélja: csak acél tudnillik”).

1. Oh acél-magyar, hivatással paraszt és arisztokrata Arany János, megírnád-e ma, ha ma élnél, további hunregéidet? „Isten veled jobb részem aranyálma”, nagyon nótárius s uraknak – lelke ellenére – udvarló úr volt ez a majdnem géniuszos hajdúivadék. A „Buda halála” csak véletlen rátalálás valamire, s ezért jobb, különb Toldinál s minden más fölpukkasztott Arany-alkotásnál. Úgy látszik, hogy ama híres magyar géniusz itt résen állt, s nagyon helyesen meggátolta a boldogtalan trilógia-tervet.

2. A „ballada Shakespeare-je” talán egyetlenegy hatalmas balladát írt, s ez a balladai szabályoktól eltért ballada: a „Buda halála”. Gondolom: nagyon terhes lehetett akkortáiban az Arany János lelke, s ő is magyarázni szerette volna, hogy az ember, aki már eo ipso mártír, miért különösebben az, ha magyar? Mert ez neki se sikerülhetett, ezért ne vetődjék ám semmi az ő kialudt szemére, de írt ellenben egy szép, nagy verset.

3. Voltaképpen a „Buda halála”-ban nekem csak a hit, a fölkészült nyelv, a magyaros beszéd s a tulipános ládának nagyon megtámadható konstrukciója tetszik. Arany nagy szimbólumokkal telítette meg ezt az elhúzott balladát, de „tudta a fene”, hogy melyik szimbólum volt a vezérlő. A Széchenyi torz, ki nem fejlett poétaságának volt a beteljesülése és igazolása Arany, de Széchenyi kissé jobban látta és érezte a világot.

4. Nem baj, „szent a manók éje: fű, fa, virág, csitt, csitt”, jobb volt ezt a mi szá munkra megírni, mint – meg nem írni. Elsőrendű másodrendű kedély (bocsánat e szóért, talán Ő is belebékült volna) az Arany János nevezetes és vitatott kedélye. Távolságban tőle a dolgok, főképpen saját buzduló ereje, s ezért ment mindig nagyon távoli dolgokhoz. Shakespeare is elment, de távolság-útján úgy hullatta a véré, mint egy megsebzett bölény. Arany János minden karácsonykor elárulja, hogy ő is ember, szenvedő, tehát, no: érező – két verssornyit. Igaz, hogy ezek a

lírizáló, valló, gyér sorok melegek, muzsikások, s perfekt rímeik alázengenek egy aggszüzes élet-tragédia alá.

5. „Dicsérnek előtte: neki már ez is seb” – mi jöhetne ezután rímnek és – tartalomnak? Csak a „kisebb”, s ez öli meg, ez a „kisebb”, Aranynak ezt a legszebb versét is, hol már a forma által lehet akár horatiusi lugasban nyújtózkodni, akár a precieuse-ök legszigorúbb szabályainak elegánsan megfelelni. Tisztelet – persze csak illő – a halottaknak, de Arany úgy csinálja meg, ha megcsinálja, a huntrilógiát, mint a rímeit. Közben gyönyörűen rátalált volna erre vagy arra, rátalált volna – ismétlem – gyönyörűen, de kitalálásai szégyenkezve bújtak volna el e pozsgás rátalálások elől. Egyébként pedig az sem igaz, hogy a testvérharc ölte meg a magyart, mert mindig és ma is azok a legfejlettebb, legboldogabb népek, ahol a testvérharc a legnagyobb volt.

6. Jóleshetett talán az intellektuel magyar kortársaknak ez a főszimbólum, de annyira se eredeti, mint a Herczeg Ferenc „turáni átok”-ja. Persze őszintébb, hittebb, becsületesebb s a maga idejébe beillőbb, de már Buda és Etele asszonyainak küzdelme igazán nem jelesebb egy Herczeg-regény asszonyaiénál. És Detre (úgy írok e szép nagy versről mintha előttem róla senki sem írt volna) a helyzet fura kifordításának a személyesítője: germán a magyar helyett? Hogyha tanár volnék, milyen szívesen írnék le még efféléket: az urak sátrakban laknak, a paripáknak óljaik vannak. Azután a lakomán úgy ütnék a hunok kis asztalkáknál, mint a Café de Paris-ban, négyenként. Azután bort isznak, holott itt nem volt, a Mátra alján, ismert még a szőlővenyige. Azonban nem vagyok tanár, s örülök, ha a leghetetlenebb mámor szóhoz tud jutni egy költőnél. Olyan hófehér alsóruháik vannak a sátorlakó hun nőknek, sőt férfiaknak, hogy az ember okvetlenül cinikusan megkérdezi, hova küldték mosatni?

7. De hatalmas, magyar nyelv, egyik fajtája a sok hatalmú és magyarságú magyar nyelvnek, az Arany János nyelve, ez azután bizonyos. „Fényben az ősz ember ágyam előtt áll, megláttam a sátor mennyezetét nála.” „Úr az egész földön, ha ez egy hibáján” – talán a hun-magyar hirtelenkedés ez a hiba, talán más –, de milyen remek verssor ez. Az ilyenek a szépek, nem pedig a százsámra található stilisztikai iskolai dolgozatos példák, szegény Arany János. Nem akkor volt ő a magyar nyelv ura, amikor hitte, e nagy költeményében sem, a „Toldi szerelmé”-ben pedig éppen ez agyarkodása miatt olykor szinte komikus.

8. „Új dalok, új dolgok tolmácsai jönnek, ha Isten erőt ad szegény éneklőnek.” Hogy Isten mindig ama ritka esetekben adott Arany Jánosnak is erőt, amikor nem szégyenelte, hogy él, s önmagáról merészelt vallomást tenni. Hogy ő lett volna idejének, sőt az idejebeli Magyarországnak legnagyobbja – nem állítom, és nem tagadom, de hogy hatását, ahogyan hatott, nem akarhatta, s nem érdemelte, ez is bizonyos. Szemérmes, magyar úr-paraszt volt, kálvinista teológus, fegyelmezett és önvesztére visszatartott, önmaga előtt rejtegetett lírikus. Igen, lírikus mert minden más csak a lírának elfajtázása[!], s Arany János boldogabb ember lett volna, ha nem Etelék és Budák által, de önmaga által s önmaga belső eposzaival nyilatkozhatik. Talán, talán, mert nagyon lehetséges, hogy ez a rendkívüli ember

a legátlagosabb embertípusra ütött, csupán hogy véletlenül a versírás ajándékozott neki.

9. Ez nyugtalanít, ez fáj, ez gyanús: nem volt boldog ember még ama határok mögött sem, melyek mögött boldogságot szoktunk szimatolni másoknál. Ilyen szép, rendes, okos, tanult, java idejéig egészséges, nagyszerű tehetségű, puritán, magyar ember, s esetleg – boldogtalan volt. Vannak ám az életnek, mondjuk létnek, ilyen furcsaságai: Arany Buda király volt, s önlelkében támasztott egy irigyelt Etelet, s evvel megölette magát. De az etelei álmú s olykor erejű Buda királynak, nagy Arany Jánosnak azért minden hódolat megadassék. S hogy az ő nevében, az ő birtokán évtizedekig majdnem csupa gaz termett a kis bérlők lelketlensége miatt, ezért is Aranyé a hálánk. Mi várt volna irtásra, s mi adott volna forradalmi reakcióra okot, s mi csinálta volna meg a fiatal Magyarország irodalmát?

10. Az emberi létezés: változás és harc, s, istenem, ki tudja, talán halálomig egészen megtérek én is Aranyhoz. Hiszen olyan nagy akarattal akartam már eddig is jóvátenni egy és más kegyetlenséget, mikre szüksége volt a harcunknak. „Ez csak az én tettem” volt, mert irodalmi barátaim szinte valamennyien s a legháborúsabb napokban is alázatos hódolók voltak. Ha majd Arany már nem lesz elég tápláló az élősdieknek, végre majd azoké is lehet, akiket eddig elkergettek tőle.

Ny 1911. január 1.

Ady Endre

48. [A BÖRZÉRŐL]

A Börze, a Tőzsde nekem olyan rettegetető, imponáló nagy szavak, mint a Halál, a Szerelem s az Élet (mind nagybetűvel). Legendái és futóhírei meg tudnak mindig engem találni, komolyságáról és mivoltáról pedig, tájékozottság helyett[,] valami vallásos babona él bennem. Egy idő óta a Színpaddal kezdtem rokonosítani; mivel egy idő óta, majdnem máig, a Színpad volt a legnyugtalanítóbb témám és gondolatom. Ma már tudom, hogy ez nagy lekicsinylése volt a Börzének, mely értékrendező, heves, nagyszerű lázával olyan nagy titka a mai civilizációnak, mint az emberi testnek a vér. Az irodalomhoz nagy köze van, de hiszen az természetes, amikor már tudjuk, hogy minden létező valami a legtávolabbi másiknak is hatás-objektuma. Párizsban valami öt-hat esztendő előtt, miként azt Párizsban többen és könnyebben cselekszik, a börzén szerettem volna megkísérteni s megfogni a szerencsét. Amim volt azonban, az a börzén nem volt átváltható érték, s muszájból lírai verseskönyvekké változtak.

Világ 1911. január 1.

Ady Endre

49. EZ NEM REHABILITÁCIÓ

Kedves barátom, vágtatva kell írnom, hogy ott lehessek azok között, akik Habár Mihály ügyében bejelentik tiltakozásukat. (Ide, Magyarország keletére, egy expressz, ajánlott levél a harmadik napon jut el Pestről, s gondolom, hogy innen Budapestre se sürgősebb a posta. Azonban bárcsak a posta volna a leghitványabb intézmény ebben az irgalmatlan országban, s bárcsak a valóban keleti Magyarországon volna Kelet, s nem az egész.) Küldönccel küldöm e néhány sort, aki les, várakozik, hogy le ne kesse a szomszéd faluból a vasúthoz induló postakocsit. Ha időm volna, szegény Habár Mihályt és szegény Juszticiát egy csokornyai magyar virággal vigasztalnám meg, ha ugyan ez vigasztalás volna. Így csak elmondok egyetlen esetet, rokonságosat, jellemzőt a sok közül, melyeknek lehetetlenül dühöngő tanúja vagy áldozata voltam.

Nagyváradoon voltam fiatal lapszerkesztő, lelkes, apostoloskodó, harcias. Írtam egyszer egy kis cikket, egy vasárnapi sétám tanulságát írtam meg a nyomorult, külváros-részben s a pompás, palotás, káptalansoron. És ingyenélőknek mertem mondani keserű, összehasonlító impresszióim[,] könnyek súlya alatt a százezer és még több ezer koronás jövedelmű kanonokokat.

Akkoriban néhány bátor, antiklerikális, szabad tollú újságíró került össze Nagyváradoon, kik egyéb tekintélyeknek is meg tudták cibálni az üstökét. Nos, elhatározott, hogy az első, alkalmas, újabb kellemetlenkedésnél fülönfognak egyet a veszedelmes emberek közül, s ennek a bőrén vett példával fogják megfélemlíteni valamennyit. Tizenhat vagy tizenhét kanonok külön-külön adott felhatalmazást a káptalan ügyészének, hogy indítson pert ellenem nyilvános rágalmasért és becsületsértésért. Őt címzetes püspök volt közöttük, a tábori püspök úr is például[,] néhai Wolafka, s a manó tudja, kik még.

A nagyváradi püspökség és káptalan rettenetes nagy vagyona majdnem hihetetlen távolságokból fűz magához embereket. De politikai ok is volt arra, hogy a nagyváradi főpapokat ne bántsák, mert a választásoknál hatalmas urak ők. Azután az a bizonyos „hagyományos harmónia, jó viszony, türelem, a városnak és a köznek az érdeke” stb. Elütötték előlem az esküdszéket, tanúkat, szakértőket meghívattatni nem engedtek: készen volt minden. Volt egy-két ügyvéd barátom, kik már napokkal a tárgyalás előtt tudták, hogy ezúttal elhúzzák a skriblerhad nótáját.

Megdöbentett a végtárgyalási tanács összeállítása is, nem a rendes tanácselnök elnökölt, egy Lengyel Imre-féle régi nyakas, liberális, kálvinista bíró. De maga a törvényszék áhítatos róm. kat. elnöke, és segédkezett neki két ismert klerikális lelkű bíró.

Az ügyész szabadkőműves volt, de ő nem gondolt komoly bajra, s neki is tartania kellett ilyen hatalmas uraktól. Kemény beszédet mondott, de szeretettel s bátorítva nézett néha reám, s látszott az is, hogy élvezi védőügyvédem, dr. Dési Géza kárba vesztett nagy elokvenciáját. És az ügyész valósággal elsápadt, amikor kihirdették az ítéletet. Fogház is, főpénzbüntetés, mellékpénzbüntetés is. Ő, az

ügyész[,] rekedt, reszkető hangon megnyugodott, s én pedig hiába föllebbeztem, példát kellett statuálni.

Csak a magam eseteiből tudnék még egy pár ilyen jeles esetet felsorolni, s talán majd egyszer megteszem, egy más apropóból, bízunk: lesz még ilyen keserves apropó bőséggel. Sietek tehát egy kis ötletet még a levelem végére [írni], mely ötlet nem az enyém, hanem a francia Hervé barátomé: Mi lenne, ha összeállnánk, Magyarországon néhány száz becsületes, intelligens, valaki ember, s egy ki-nyomtatandó plakát alá aláírnók a nevünket, hogy *mi, alulírottak, nem látjuk reha-bilitáltaknak a Habár-ügy excellenciás urait.*

Üdvözl, kedves barátom, a jó ügyek szolgálatában igaz híved

Érmindszent, 1910. december 27.

PF 1911. január 2.

Ady Endre.

50. AZ ASSZONY ELLEN

Gondoljuk meg csak: akár a Biblia, akár a Tudomány Ádámja a tradíciók tiszteletére inti vala és zsarnokolja esetleg a nyugtalan Évát, mik volnánk ma mink? Bizony egyáltalában nem volnánk, az emberrel s az emberi civilizáció sok áldásával és átkával, javával és rosszával egyetemben nem volnánk. Nem rontaná a Földön a levegőt az ember, nem szenvedne amaz isteni, az Atlasznál azonban kissé súlyosabb teher alatt, hogy gondolkozik s – Nietzsche módján acélozva a szót – *megy*. Ám, sajnos, megtörtént a tradícióknak az a bizonyos, az az ős, nagy, veszedelmes megsértése, s azóta a tradícióknak úgyszólván nincs is más sorsuk, mint az, hogy *nem* tartatnak tiszteletben.

Okosan háborgó ember csak várhatta és lekacaghatja azt a botlást és ostobaságot, amelyet most az Institut de France, az Akadémiák Akadémiája megcselekedett. Összeültek az osztályok öreg gyermekei – ki így, ki úgy férfiú, de nadrágot kívül viselő valaki –, s kimondták szótöbbséggel, hogy a Nő, azaz – szerintük – a nő nem méltó arra, hogy akadémikus, illetve akadémika legyen. Kimondták pedig dróthírek szerint, ama főntebb tépázott tradíciók nevében, valahogyan így: „az Institut tiszteletben őrzi, megőrzi a maga tradícióit”.

Természetes, sőt bolondul egyszerű a dolog: emberi, sőt állati muszáj megtartani és megszentelni a tradíciókat, melyeknek fölforgatása a boldog birtokbalelvőknek romlasztó rovására menne. Teljes értéssel és tisztelettel adózván a modern gazdasági élet férfiú-rabszolgáinak, gyönyörű törekvéseiknek, mégse véka alá rejtendő az, hogy a mai emberi élet legnagyobb szolgálása: a Nő szolgálása.

Szándékosan vagy szándék nélkül összezavarhatják, összekavarhatják e korszak problémáit, de a rangsor éléről az asszonykérdést el nem üthetik, s el nem szabad ütni. Amíg a Nőt visszatartjuk, hogy velünkmenő s hozzánk méltó és tartozó ember lehessen, addig nyitott seb marad s egyre gennyesedőbb az emberiség nagy sebe. Bár sohse árt százszor föl sorakoztatott argumentumokat százegyedikszer is föl vonultatni, mi ezúttal nem akarunk még csak a nemzetközileg megengedett fegyverfélékkel sem harcolni. Még arra se vesztegetünk sok szót, hogy a mi mai társadalmunk gazdasági berendezkedésének mindenképpen elkerülhetetlen problémájává kellett válnia a nőkérdésnek. Csupán csak azt a tréfásnak látszó, öreg, de szörnyen komoly igazságot kell ide írunk: a nő a régiebb létező lény. Mostanában, Londonban, Párizsban, Berlinben, sőt Bécsben is körkérdéseket csináltak némely fürgé lapok: lehet-e a nő ez vagy az, választó vagy akadémiai tag, ügyész vagy hóhér. Az utolsó francia Lajosok idejében legalább a teóriát jobban tisztelték, mint a mai demokrácia s a mostani demokráciának kioktatott, fiatalabb nagybátyja: a kelet-európai félféudalizmus.

Madame Curie-nek néhai férje sem kérte, hogy a tradíciókat megbántsák, ha már ilyen nagy a szükség a tradíciókra. De a rádiumnak, csodáinak és még fokozódó csodáinak semmiféle tradíciója sem volt, miként a Galilei tételének sem vala, ha talán nem is a Galileié volt ez a tétel. A francia Institut bármelyik osztályából ki-

rángathatunk néhányat, akik olyan senkik, mintha hivatalos magyar politikai tekintélyek volnának.

Az újságok, persze külföldiek, megállapították, hogy a mai kultúr-emberiség krémje, lelkiismerete érzi, tudja, hogy gyalázat, amit a Nővel teszünk. Nem a szerelem, nem a nőnek rábírása a ma még nagyon fontos család és e család életének ápolására, de az a konokság, mellyel esetleg viharosabban fejlődő emberi idegrendszereket kékjért, kényelemért, kenyérért és – tradíciókért leigázunk.

Valahogyan kétségbe ne essék a gyöngye s nagyon hívő ember: Curie asszonyt bevásárolták volna az Institutbe, de hátha Noailles grófné, Séverine s a többiek vérszemet kaptak volna. Az elasszonyosodott férfiak különben dicsőséges, fényes és ma is vezető hazájában igazán legtöbb okuk van a védekezésre a hímneműeknek a nőneműek ellen. A francia Institut bajban van, nagy bajban van, s ezen mulatunk illik egyelőre nekünk, akik asszonypártiak vagyunk s az öntudatos asszonyoknak is.

A tradíciók tradíciójáról már szoltunk, talán csak éppen arról nem, hogy a Nő fizikuma *aránylag* megkíméltebb s jobb a mi hajsolt fizikumunknál. Agyuk is nehezebb *aránylag*, mint a miénk, s egy csomó dolgot tudnak úgy, mint mink, s egy csomó dolgot, emberit, fontosat – természetesen – jobban, mint mink.

Nincs nagyobb eredménye, lehetősége a mai civilizációnak, a mai emberi életnek, mint: a hatalom. A hatalom kérdése az asszonykérdés, mely veréssel, csókkal és sokféle hazugsággal, de mindig alantas férfiúi önzéssel volt elodázható. Az asszony, az Asszony, a Madame Curie fajtája nagyon hamar meg fog tanítani bennünket, egyébként is nőiesedő férfiakat, hogy övék a Jövő.

Szeretnők ezt az írást hozzákapcsolni a siváran sivár magyar politikai viszonyokhoz, bekapcsolni, szimbolizálni. Szükségtelen, mert: ha lesznek magyar nők, bátrak, újak, sokan, nem kell verekedniök, mint angol nővéreiknek.

Világ 1911. január 6.

Ady Endre

51. FICÁNKOL A PARLAMENT

Mosolyogj föl egy pillanatra, savanyú kedvű Magyarország, mert lám, drága gyermeked, a parlament, él, sőt ficáncol. Ma már majdnem meglelte önmagát, szinte szinte legméltóbb, legigazabb energiáját fitogtatta a magyar képviselőház. Egyszerre csodák nem történhetnek ma már, e kételkedő korban, de aki a mai parlamentet szereti, bízhat. Csak merjen lelkének legőszintébb zugaiból nyilatkozni e kényeskedő gyermek, fölösleges lesz a szerető szülők és rokonok aggodalma.

Most pedig, e kis csúfondároskodás után mondjuk meg komolyan, hogy halálosan szomorú a mi parlamentünknek minden étellel dicsekvő megmozdulása. Dördülnek az ágyúk, forradalmi zászlókat tűznek ki az úri kikötő legveszteglőbb és legrozogább hajói is, ha netalán a pipázó kényelmet fenyegeti valami.

Élete élésére a magyar képviselőházat csak affélék galvanizálhatják, amik például a kis vidéki kaszinót szokták és tudják. Udvariatlan az elnök, udvariatlan a többség, udvariatlan a kisebbség, kész a szörnyű háború. Egy miniszter rosszkedvű, s valami vicinális megkerülésre nem kapható, országos a baj, és viharzó a sérelem. És nem utolsó és nem kicsi szimbólumú valami az sem, hogy a legdühösebb repülőlőveg: a „parasztság”. Ez a szép, úri parlament nem tud nagyobb pofont kigondolni sem, amikor önmagával pofozkodik, ennél a szónál. A „parasztság”, ez a szép szó, a legrettenetesebb bélyeg, a lepra gyanúja, amikor a képviselő urak egymás ellen zendülnek. Valóban, a magyar parlament őrzi a régi viccek tradícióját is a többi, állítólagos tradíció mellett. A mágnás leköpi a dzsentrit, a dzsentri leköpi a polgárt, a polgár a parasztot s a paraszt a kutyát. Valahogyan így hangzott ez a régi s nagyon magyar vicc, de a magyar parlament nem változott, s ilyenformán a régi viccek is megmaradtak.

Régi formák, régi viccek, régi kényelmek, régi unalmak, régi úrhatnárságok: körülbelül ez a mai magyar népképviselő. És természetesen a régi virtusok, amelyek annyi jogot élveznek, hogy nemrégiben muskulusait mutogatta s ígérgette egyik erős honatyánk. Irigylendő és szép a testi erő, de Párizsban az auvergne-i zsákhordók s minden cirkuszban a birkózók szoktak versengni és dicsekedni vele. Szép a lovagos bátorság is, de istenem, melyik égő sebét gyógyítja meg e sok sebű országnak a legvitézesebb párbajseb is? Mert viszont a békés, lovagias jegyzőkönyveknek az írásgyakorlás szempontjából való valamelyes hasznát el kell ismernünk.

Szándékolt, bölcs és derűsen megértő érzéseink akaratosan, keserűen, sósan könnyekre változódnak, ha ezekről beszélünk. Ha eszünkbe jut, hogy ez az ország, ez a Magyarország, ezerszer inkább a politika kénye-kedve, mint akármelyik másik. Ha arra gondolunk, hogy ezzel a parlamenttel, ezzel a politikával szemben hiába próbáljuk legősibb, legértékesebb erőinket összeszedni s vitázó és termő munkába állítani. Ennek a parlamentnek nem fáj az ország, s ez az ország még mindig nem érzi biztosan, hogy sok fájása között ez a parlament a vezérlő.

Él a parlament, ficánkol a mai magyar népképviselőt csak azért, hogy a halálnak a gondolatát is elkerülje. Egy kuruckodó a magyar reszpublikát csinálja, Adalbert, a híres, kóbor, pénzes cigány vajda a toloncoló rendőrségtől értesül, hogy Magyarország önálló állam. Adalbert vajda majd Galíciában elfelejti új közjogi értesülését, miként gyakran, sokan és hatalmasabb vajdák elfelejtették. Bizony isten, ezek a dolgok is jelentősebbek, mint a mi képviselőházunk nagy viharai.

Borzasztóul nagy az a ház, amely az ő „tanácskozó” helyük, az urak kilentized részének, hogy kisebb számot, joggal, ne mondjunk. Veszedelmesen nagy az összetartás az urak között, amikor zártulésezik, parasztozzák, sőt vágják és pisztolygolyózzák egymást. Hajh, be gyönyörűen összebékülnének – kevés-kevés kivétellel –, ha fejük fölött megsuhogna egy gordiusi csomót megoldással fenyegető kard.

Nincs nekünk, nincs ennek az országnak semmi hasznunk abból, ha a mi mai parlamentünk életet mutat, ha a saját őszinte életét éli. Ez az élet nem a mi életünk siralmának kórusa, de egy előkelő csoport külön élete, privát mulatsága. S a legkeserűbb pedig az, hogy most, talán a tizenkettedik órában, ez az ország se fölkészülve, se fölkészítve nincs eléggé, hogy más parlamentet, jobb rendet s új politikát rendeljen magának.

Szóval: a parlament elevenedik, ficánkol, él, de ez az élet majdnem egyenesen az európai, a friss Magyarország élete ellen tör. Pedig csak egy kicsit emberelné meg magát ennek az elbágyasztott magyar társadalomnak sok – összes – értékes része, másként volna minden. Addig pedig örüljünk, hogy az urak megtalálták önmagukat, s hogy életük szerint való élet kezd dühöngeni a Duna-parton, az oktalanul nagyszerű palotában.

Világ 1911. január 19.

Ady Endre

52. VÁROSOS MAGYARORSZÁG

Mikor város született, mindenha csoda történt, csoda és véres bűn, Babel óta, Róma óta, sőt, a fabrikált hun-magyar legenda szerint, Buda király városa óta. Már a mai, szinte millió lakosú Budapest csodájáról s lemoshatatlan, véres bűnéről régen, eleget, untig beszéltek, írtak az új legenda-iparosok. Való, hogy ez a város dacos, hirtelenkedő csodából nőtt váratlanul nagyra, s való az is, hogy véres áldozatokkal fizette meg e város bűnös árát egy kis félszeg, nyomorék ország. Mindegy, város csak így születhetik, s Budapestnek legalább ilyen nagygyá s ilyen várossá kellett válnia, amilyen, mert különben jaj volt volna s lenne nekünk. Nem sok esztendeje még, hogy vallásos epidémiaként tör ki talán Magyarországon egy-kétszáz ember között az öngyilkosság kedve, ha még Budapest sincs itt. Tehát legalább Budapestünk volt már, szerencsére, tegnap is, kissé gyáván viselkedő óriás-gyermek, de így is milyen rökönnyedésnek, gyávák és félők ijedt püfölésének kellett a hátát tartania.

Ám most jön valami komolyabb dolog: a népszámlálás, e szomorú seregszemle, vigaszversenyben egy sereg igazi, új, magyar város reményét nyújtja. Montenegró nagyságú grófi és püspöki uradalmak táján jóformán cselédségnek való nép se maradt elegendő: elfogyott, nem akart születni megszökött. S minden alapult és alapuló város csodájánál nagyobb csodával, melynek földterítéséhez talán kevés is a mai tudományanyag, itt vannak az új, magyar városok.

Egy francia író bizarr elképzelése fog el bennünket: a tenger eléri Párizst, s csak a Montmartre púpja nincs még árral, vízzel elöntve. Ilyen száraz, ma még száraz, púpokként nézzük és látjuk a magyar városokat, e még csak indulókat, de kétségteleneket, melyek nemsokára talán csak már magukban jelentik s ígérlik Magyarországot. Itt van a csoda, egyelőre majdnem a tudomány ellen valló, hogy: városok és magyarság-tartályok születtek ott, hol ezeknek előfeltételei hiányoztak. Kiskirályságnyi uzsorás nagybirtokok, fogyó és szökő magyar földművelő nép, alig-valami ipar, bőrünkéből szíjat hasító, hecces, úri politika és – mégis, Debrecen telekkönyveiben román pénztintézetek súlyos bejegyzései, Délen a románság átlépte a Tiszát, a nyomorúság s a nem-magyarság hullámai csapdosnak itt és ott, mindenütt és – mégis. És mégis: nőnek, gyarapodnak, szaporodnak, ígérkeznek Budapest mellett a többi városok, és e városok, tetszik-nemtetszik: magyarak.

Hogy az ördögbe fogják tudni elintézni ezt a bolond, fatális, csodás problémát azok, akik az autochton magyarság ősi, szíves, dicsekvő képviselői? Mert hogy Aradon Tisza István számára egy fogadtatást díszesen rendezhetnek naiv körök s okos érdekcsoportok, ez semmi. A város város, s a városnak külön és különös lelke van, mely nemcsak mai és holnapi. A város, ha él, és élni akar, kénytelen számolni élete föltételeivel, ellenségeivel, ellenségeinek erejével és a magáéval. Roppantul rövid idő alatt még a humbugnacionalista is – legalább titokban – be kell hogy lássa: Magyarország s a magyarság voltaképpen – a városok. Betegül, érthetetlenül támadtak, kultúrás, kiható erejük nem sok, de vannak, számítanak s

– magyarok. Ez egyszerre pikáns és megrázó probléma: miként fogják hírhedt hazafiságukat, lelkiismeretüket, magyarságukat, politikájukat berendezni azok, akik ma Magyarország kiskirályai, kiváltságos magyarjai, s akiknek a városok fejlődése: a bizonyos halál?

Bismarckra szeretnék ráfogni sokan, de nem a Bismarck gondolata, hogy ellenségeink ellen legokosabb taktika: ellenségeinknek az ellenségeit pártolni. Legáltalább háromezer év óta módszere az a politikának és a hatalomnak, s még Marat is kedves tudott lenni azokhoz, akik olyan ellenségesen távol jártak tőle, hogy már csaknem a felhőkbe veszttek. A mai Briand pedig jobban kedveli és kedvelteti a szélsőséges Guesde-et, mint a hirtelen veszedelmessé válható, okos Jaurest. A magyar kiskirályok, akiktől akármilyen nyelvűvé s rangúvá válhatott volna ez az ország, igazán zavarban lehetnek most. A magyar városok ellen védekezhetnek a városaiból kikopott avagy várost nem is csinált nemzetiségekkel s a magyar falvak parasztságával. A magyar falvak parasztsága vagy züllött, vagy kétségbeesett, vagy forradalmár, vagy városiasodik, vagy Amerikában van. A nemzetiségekkel való nagy békülékenység, melyből pedig hiányzik a humanitás és őszinteség, a városok ellen folyik.

Ma Magyarország: a városok, a készek és a leendő, ők a kultúra, ők a magyarság, sőt a nemzetiségi kérdést is csak ők jogosultak és nobilisak megoldani. A városos Magyarország, talán utolsó lehetősége és kerete egy lehető Magyarországnak, ébredjen, eszméljen egy kicsit. A városok felejtsek el végre már, hogy valamikor csak a vármegyei urak vigadóhelyei voltak csupán, hetenként, vásáronként, alkalmanként. Ma már kezükben van az urak revolvere, a híres „mi vagyunk a magyarság” nevezetű revolver is, tessék harcolni vele. Budapest, nemrégiben egyetlen olyan-amilyen magyar város, félbátorsággal meg tudta állani a helyét, s vétót mondott szükséges időkben. A magyar városok lássák meg, hogy ellenük nincs szervezhető mezei had, s már a legkulturátlanabb, pópás, nemzeti-ségi tömegekkel akarnak az ő fejlődésükre, életükre, szóval a lehetséges kultúr-Magyarországra törni. A városos Magyarország döntse el, mert csak ő döntheti el a demokrácia, a kultúra s ha úgy tetszik – a magyarság sorsát.

Világ 1911. február 7.

Ady Endre

53. A NAGYKÖVET ÚR

Párizs, február 23.

Ördöngösen szerencsés diplomata ez a gróf Széchen, akitől Ausztria-Magyarország egyenesen a Vatikánt fosztotta meg, hogy általa Párizsban viseltesse képét és rangját. A Párizsban székelő nagykövetek csodálatosképpen és éppen most határozták el, hogy a jövőben az új nagykövetek nem fognak tartani bemutatkozó hűhó-estélyt. Mert így van, s így volt mindeddig Párizsban is, hogy az új nagykövetek valahogyan akként viselkedtek, mint például ha királyunk Budára érkezik. Ők, az érkezettek, nagykegyesen, ismerkedés céljából, valóságos udvari bált s fogadtatást rendeztek azok részére, akikhez és akikért ők küldettek. Ez furcsa volt már Rómában is, sőt lefelé is Rómában, ahol kétféle udvar és kétféle előkelőség van, a vatikáni és a kvirináli. Ausztria-Magyarország megboldogult nagykövete értette a módját, hogy kell Párizsban is úgy cselekedni, mint Rómában: kétféle társaságot teremteni s hajbakapatni egy vendéglátó társadalomban. Sokáig ez Párizsban sem tarthatott, ha már Rómában is vége szakadt, s a nagykövet urak talán nem egészen saját kedvükből hozták az ő határozatukat.

Ostoba és túrhetetlen helyzet lehetett az már Párizsban, hogy a dinasztiai nagykövetei önkényesen klasszifikálták Franciaország „udvarképes”-eit. A restauráció s a császárság korából merített arisztokrata névsor volt persze nekik a kedvesebb, de viszont a hatalmas és uralkodó burzsoázia szemébe is muszáj volt port hinteniök. Ilyenformán egy-egy nagykövetségi ünnepségen egymást szemtől szemben utálhatták a Faubourg-St.-Germain előkelői s a hatalmas bugrisok. Nagyon sokszor pláne el is kerülték egymást, avagy úgy történt, hogy Ausztria-Magyarország nagykövete „véletlenül” akkor tartott estélyt, amikor a francia köztársaság elnöke. A legkékebb és legfeketébb arisztokrácia egy-két feudális állam nagykövetségeinek „udvar”-ában vitézlett, és álmodta középkori álmait. Franciaország külügyminisztere nem minden ok nélkül gondolhatott arra, hogy Ausztria-Magyarországnak a Vatikánból áthelyezett nagykövete nem fog javítani ezen az ostoba helyzeten. Végre s végül: egy – bár kényszerűen – szocializálódó polgári köztársaság immár nemigen tűrheti a királyi pásztorjátékokat. Elég baja van a maga monarchista katonáival, szélső demokratáival, pénzkirályaival s polgárőrgrófiaival, minthogy még etikettafférokka is tetéztesse a bajt. Bizony nem véletlen dolog az, hogy a Párizsban lakozó nagykövetek éppen gróf Széchen kinevezésekor s éppen sir Francis Bertie elnöklete alatt határozták el, hogy lemondanak császári, fogadó privilégiumukról.

Emlékeztetünk mindenkit, akit illet, hogy sir Francis Bertie VII. Edvárd királynak nagyon kedves embere s különösen Franciaország számára kellett és kiszemelt nagykövete volt. Emlékezetes szavakkal küldte őt Párizsba Párizs-imádó fejedelme: nem szabad elfelejteni, hogy Franciaország sorsát ma már nem az arisztokrata szalonokban, de a polgári egyletekben s munkáskaszinókban döntik el.

Hiszen az is igaz, hogy elványadt, megromlott, meghamisult az úgynevezett arisztokrácia itt Franciaországban, de ez még nem magyaráz meg mindent. Az igaz-

ság az, hogy: a régi szabású diplomácia ma már túlélte magát, mivel ma már nem államfők, de társadalmak intézik az országok sorsát. A Vatikán nunciust úgy dobták ki Párizsból, mint egy nevetlen, betolakodott vendéget, s ma már a nagykövetek csak annyit számítanak Franciaországban s többé-kevésbé mindenütt, amennyit küldő társadalmak a küldetés érdemére érdemesített társadalmaknak. Gróf Széchen hiába akarná, hogy ő is csak egy mementó-embere, sőt grófja lehessen a Maria Antoinette-et s más miegymást ma se felejtő bécsi Burgnak: kénytelen Ausztria-Magyarország nemzettársadalmait reprezentálni. A nagykövetek, követek s diplomaták alkonyatán állunk, nem messze már attól az időtől, amikor hatalmas hírlapok képviselői cserélik föl a diplomatákat, ez ócska, saját előkelőségében kimúlt népséget. Haha, igaz, ez sok finomságot, emléket, múltat, illatot, elmés ravaszságot, művészetet, alkovszépséget stb., stb. halat meg. De hát bele kell törődni: a demokrácia, reméljük, ad majd kárpótlást bőven, s a társadalmak majdcsak meglesznek valahogyan diplomaták nélkül is.

Világ 1911. február 26.

Ady Endre

54. A JÓKAI EMBERE

Ha Apponyi csakugyan professzor lesz, megint Jókai Mór halott, szelíd, szép arca int vissza mosolyogván, mert Apponyi Albert is, sőt különösen a Jókai embere. Csodálatos, ám bizonyos, hogy Jókai soha embert nem ismert, nem látott, minden hőse hazug, de a legbolondabb és leglehetősebb életék utánczókat kaptak miatta, általa. „Le vent est fort, la marée haute il faut quitter le littoral. Soyons les nouveaux Argonautes, qui font commerce d’Idéal”. Budapesten nem is tudhatják, nem is érthetik, hogy Jókai mennyi Jókai-embert teremtett Magyarországon, én például majdnem mindenik alakjának lemásolóját ismerem, olyikat két-három-négy példányban is. Tisza István éppen úgy nem volna az, aki, Jókai nélkül, mint Apponyi, aki azonban szebb, különb és Jókaihoz illőbb, élő, utánczó regényhős.

Apponyit szabad, lehet szidni, magyarázni, megérteni vagy szeretni, de nem szabad, s nem lehet meg nem bámulni. Élete fölött is vitázhatunk, mondhatjuk, hogy a fórumnak csak garabonciás diákja volt, de azt senki sem mondhatja: nem volt szép élet ez az élet. Talán se hasznos, se teremtő élet nem volt az Apponyié, de haszonleső és cinikus sem volt egy pillanatig sem. Hogy Kalksburg iskolája nem engedte elfeledtetni elveit, princípiumait az ő egykori tanítványában, ez is majdnem okos és bizonyos. De Kalksburgnál erősebb volt Jókai, a grófi üzletnél a „commerce d’Idéal”, az apai örökségnél – szívben és vagyonban – az idők változó új romantikája. Apponyi emberileg, személyében a legszebb, leggazdagabb életet élte, s annyira Jókai-hős volt, hogy különben meg se lehetne érteni magyar földön az ő gyakori s szokatlan bátorságait.

Apponyi mindig ideák vértjében érezte magát, és sohse riadt vissza egy-egy napilag oktan, de szép, váratlan, meglepő, új ugrástól. Azt állítják, hogy hiú és üres ez a hajlott korú, de még ma is sok fiatalnál fiatalabb, beszélni s magáról beszéltetni tudó gróf. Ez a félresiklott poéta, mert az, ez az utilitárius csatornákat kerülő, szabad, zengő szavú és daloló lelkű, ártatlan ideakupec. Nem igaz: ez Jókai embere, gazdag életű pápista gróf, fantasztá életstilizáló, álmodozó, ki nem akarja magát álmodozónak hinni. Apponyi nem ismeri önmagát, s Apponyit kevesen ismerik: Apponyi voltaképpen annak a kurta nemes, kálvinista Jókainak s Jókai-fantáziának a teremtménye, mely nem ismerhette az Apponyiat, s ilyenformán kiforgatta őket valójukból.

Nem csalódom, ha azt hiszem, hogy csak idő-tilalomfák az okai hogy Apponyi Albert végig nem csinálta s csinálhatja Jókai minden szép figurájának minden szép gesztusát. Talán most tanár lesz, í la Jókai, ha lehet, de ha él – és éljen sokáig –, fog ő új és új meglepetésekkel lenni, jönni. Származása, élete, ifjúsága, kezdése, küzdelmei, kalandjai, házassága, boldogsága, boldogtalansága, lármái, beszédei, diadalai, kudarcai: ez a Jókai embere. Újból kezdhetve talán lehetne ezt az életet eredményesebbé, ehhez a korszakhoz idomultabbá, hasznosabbá, alkuvóbbá s vidámabbá tenni, de Apponyi akkor nem volna többé Apponyi és Apponyi Albert.

A Jókai emberét, Apponyit, szabad már érteni, sőt szeretni is, a nyomorok, piszkok, kicsiségek, sefték, lármák, babonák országában, hol olyan kevesen vannak, „qui font commerce d’Idéal”.

Ny 1911. április 16.

Ady Endre

55. HÁROM ARISZTOKRATA BUKÁS

(Porto-Riche, Bataille, Bernstein)

Párizs most már a revüknél, a bécsi operettnél, az orosz táncosoknál s az olasz énekeseknél tart: vége egy boldogtalan színházi szezonnak. Sok volt a bukás, olyan sok, hogy arisztokráciája is van az elbukottaknak: Porto-Riche, Bataille és Bernstein. Ez a három bukás volt a legelőkelőbb, legemlékezetesebb, legtipikusabb s egymással mulatságos rokonságban álló. Porto-Riche, Bataille s Bernstein majdnem szóról szóra egyformán harangoztak elé darabjaiknak: olyan újat akarnak, amilyen még színpadon nem volt. Hogy nagy reklámmal dolgoztak, az ma már természetes, hiszen még Lamartine mondta, hogy maga az Úristen is harangokra szorul.

Porto-Riche „Le Vieil Homme”-járól Szini Gyula írt áradozva, triumfálva, aki a darabot csak olvashatta, s aki Porto-Riche-t meghatóan, saját finom művészlélekének hozzáadásával gazdagítva szereti. Lehet, hogy a „rendezés” is agyonoperálta a darabot, de bizony az színpadról hallva fárasztó, fáradt, rossz darab. Csak nagy magunkba-beszéléssel hisszük el, hogy itt nekünk egy modern végzetdrámát akartak mutatni, egészen görögöt s mégis mait. A színpadról csak egy keserves, unalmas szerelmi drámát kapunk s azt a fájdalmat, hogy a Porto-Riche-ek mennyivel gyorsabban öregednek a Sardou-knál.

Bernstein afférját most Budapest ellenőrizheti: ez a darab megbukik, ha nem is esküsznek annyian össze a zsidó dezertor ellen. Milyen komolyan vallotta Bernstein, hogy ő új igazságra jött rá: mikor már mindent elvesztettünk az életben, de jön egy váratlan, fájdalmas csapás, visszatart bennünket a haláltól új kincsünk, a bánat.

A Bataille darabja, a „L’Enfant d’Amour”, talán legkönnyebben válhatott volna egyszerre értékévé és sikerré. Hogy a vénülő kurtizán fia, a törvénytelen, a senkifi, saját boldogsága s élete árán szerzi vissza az anyja szeretőjét s illúzióját, ez magában emberi és maró szomorúságában is szép. De Bataille nem bízott benne, s annyi mindennel sujtásozta, cifrázta, hogy elveszett majdnem teljesen ez az emberség és szépség.

Tipikus bukásoknak mondtam e különben arisztokrata bukásokat, mert egyforma ígéretük be nem váltásának zátonyán történtek. A nagy szenvedélyek francia színpadi prófétái ijesztő tanulsággal szolgáltak: úgy jártak, mint bohózatíró kollégáik. A szerelem-variációk ki vannak merítve, a mai uralkodó francia társadalom nem tud se könnyes, se tréfás komplikációkat, újakat, ágy alatt, ágy fölött. Hatvanöt esztendőes férfiak, akik fiatal lányokat gyűjtanak lángra s tizenhat éves fiúk, akik meghalnak szerelmükben egy érett asszonyért: jó. De most már a határokat elértük, s ha nem tudnak mást, legalábbis másképpen kell végre írniok a szerelem színpadi poétáinak. Mert a téma nem rossz, egy kis szerelem akadni fog még nagyon sokáig itt-ott, hanem meggyőződésesebb, szenvedőbb, mondjuk szerelmesebb színpadi költők kellenének.

Ny 1911. április 16.

Ady Endre

56. HIRTELEN, RÖVID SZENTENCIÁK

(Sok jó rokkant ember)

Magyarország emberei (sokan meglátták s megmondták ezt már) hamarabb csigázódnak el bármely más társadaloméinál, s ennek ezer okát az ördög keresse most. Elég, ha döbbsen, torpantan nézem, nézem, hogy ma nagyon keservesen nagyobb a „létszám”, a morituri-nép, mint valaha. Ez az ember-légyhullás, a legjobbaknak, legőszintébbeknek ez a megrokkánása okvetlenül legérdekesebb lesz annak, aki majd a mi mánról jó históriát foghat írni. Valahogyan a betelt serlegnek egy különös, szomorú s mégis vidámságos példázat-esete ez talán. Ha elhullnak az elüljárók, megnyílnak a hátulsó sorok, s ma Magyarországon a legfelségesebb valami a legpiacibb demokrácia. Nyilván bännivaló ez, s első pillantásra is az embernek sírón jut eszébe sok-sok testvére az elbukásban. Az is fájhat, akiknek még fájhat, hogy nálunk ma törvényes percenten felül robog az élet örömcéljaihoz a nullák görgő hada. De a tűzhányók mivoltát ha nem ismerjük, azt már tudjuk, hogy akkor törnek ki, amikor ők akarnak, s egy narancsfával hamarabb végeznek, mint egy vad kaktusszal. Imádom a mai magyar életet, fejbe-vágott minden testvéremét: a tűzhányó előnti utánunk a kaktuszokat is, s annyi bizonyos, hogy hamarosan másképpen lesz itt minden-minden, de nem rosszabbul. (Érdekes és följegyezni való azonban az, hogy Zrínyi Péter, Rákóczi, sőt Martinovics és Táncsics is sokkal kezesebbek, bárányabbak és diszkrétebbek, mint egykoron valának.)

*

(Ama kellemetlen probléma)

– Ha van zsidóveszedelem, s ha csakugyan védekezni kell, mit tegyünk – kérdezte egy szkeptikus magyar úr, aki haragudott, hogy vén korára törnie kell a fejét, s ki kell játszania azt az értelem-kártyát, melyet esetleg háromszáz évig pihentethettek volna az utódai.

– A demokrácia – dűnyögte erre egy másféle szkeptikus magyar – igazán nem hozott boldogságot soha és sehol, de túl kell esni rajta, mint a jámbor himlőn. Ha van zsidóveszedelem (még becsületes s látszóan okos balgák is mondják, hogy van), akkor mi leszünk a mai civilizáció legszerencsésebb országa. Mi leszünk azok, akiknek a hideglelés gyógyulás, mert a zsidóra rászabadíthatjuk a világ legkonokabb, legbrutálisabb, leggazdálkodóbb s mégis legszeretnivalóbb matériáját: a magyar parasztot. Bocsássák csak el azt a lekötözött, szép, nagyéhségű leopárdot, majd elvadászik a sokezes holdnyi birtokokon, s fölfalja a zsidóproblémát is.

*

(Az akaratlan forradalmárok)

Kálvinista vagyok, de egyre jobban, majdnem orvoskézre kívánczóan s operációt érdemelten bámulom a pápistákat. Erejük idetolult, Keletre, hozzánk (Bródy Sándor nem akarta hinni, amikor a lapjában ezt hét évvel ezelőtt szerettem volna megírni), és a Regnum Marianum ma nem csúfolódás. Néha úgy rémlik, mintha különös, pápailag ugyan még nem approbált csodából, Magyarország a keresztes háborúk Franciaországának modern helyettesítésére vállalkozna. Például a lelkeink fölött örökdő miniszter mostanában mindig olyan, aki a szaracént, zsidót és pogányt dominikánus szenvedéllyel gyilkolja. Azonban ott-ottfelejtí magát egy-egy barátságos helyen, ha rossz vallású hely is, de az ifjakat és szüzeket kiszolgáltatja. Szép gondolat a katolikus gondolat, s itt, e ma még feudális Magyarországon jobban kedvelem a pápista, uraságukba betanultabb, rafináltabb urakat, mint az enyéimet. Örülök, hogy nincsenek gyermekeim, mert furcsa, keresztes élet készülődik most nálunk, de azt szeretném, hogy gyermekek nélkül majdan – unokáim élhetnének. Szamár, paraszt vád az, hogy a klerikalizmus nem mozog, s ha ötven év múlva is lesz még magyar Magyarország, s Debrecent nem fújja el a szél, minden akatolicizmus (nem antikatolicizmus, mert ez lehetetlen) áldani fogja azokat, akik forradalmat csináltak a lelkekben, holott némelyikük hivatalból (talán miniszterek lévén) képzelt forradalmak ellen harcoltak forradalomtermő dühvel és haszonnal. Magyarországnak ma akaratlanul egyetlen igazi forradalmi tábora van: a harcias katolicizmus.

Ny 1911. május 1.

Ady Endre

57. ELŐSZÓ

„Vallomások és tanulmányok”: igazán sok s előremondhatóan beválthatatlan ígéret, és én ezt tudom, ami persze nem enyhítő körülmény. Több, sokkal több lenne az én vallani valóm, s – hogy nemjő barátaimnak kényelmes préda legyek – tanulmányaim bártortalanok, és nem is tanulmányok. Azonban – nagyozolás nélkül szólván – sok becsületesség van ez írásokban, ha talán nem teljesekek, és ha nem mindent elmondók is. Jobb sorsra méltó, szíve tövén nagyon jó, majdnem érdeemes embernek elkukucsálásai ezek magába és az érthetetlenül érthetetlen Univerzumba. Szentelje meg ezt a kis füzetet a legemberibb, a legistenibb szándék: aki írta, ember akart lenni a talpán, s a titkok fellegvárát akarta megostromolni.

Budapest, 1911 tavaszán.

Ady Endre

58. A TARISZNYÁS EMBER

Érmindszent, július 14.

Tisza-ős volt a tarisznyás ember, talán a legkártékonyabb Tisza, mert ő nyerte meg a koldus Tisza-család hosszú és gyanús birtokpörét, s beiktatott az ország telekkönyvébe egy tipikusan Werbőczy-erkölcsös családot. Mintha Jókai is írt volna róla az ő szelíd szépenlátásával: kopottas Tisza uram egy tarisznyába néhány hétre elegendő elemózsiát rakatott, s elindult azzal, hogy most már vége a váró türelemnek. Ő a jussa nélkül, a Tiszák igaza nélkül haza se jön, leült a tarisznyájával a legnagyobb bíróság legnagyobb kapuja elé, s ezzel a makacssággal meg is nyerte szerencsésen a pört. Valószínű, hogy kiürült ekkorra a tarisznya, de megvolt a vagyon, a vagyonnal a hatalom, a becsület s az a rakott tarisznyányi gög is, ami most Tisza uram egy jeles utódjában fészkelődik. Ez igazán majdnem história, ahogyan illik is, mert gróf Tisza Istvánt semmi se magyarázza meg jobban, mint a história szerelme egy megnyert birtokpör alapján.

Kár, hogy Herczeg Ferenc nem Jókai Mór, mert most fölségesen szép és magyar dolgot írhatna a tarisznyás ember ivadékáról, az új tarisznyás emberről. Ennek már az isten fölvitte a dolgát, pör helyett lápot szárít, ha új birtokra éhes, avagy egyszerűen vásárol magának új birtokot az Osztrák-Magyar Bank szép és értékes bankóival, melyek nála erőszak nélkül meg tudnak gyűlni. De tarisznyájában történelmi elemózsia van, s egyéni birtokpör helyett azt a sokkal nagyobb pört szeretné megnyerni, hogy Magyarország maradhasson időtlen időkig a pörnyerő Tisza uram helyes Magyarországá.

Apró, kicsi följegyzéseim között rábukkantam a minap egy olyanra a sok közül, amit gróf Tisza István személye csalt ki belőlem, s amely félig ötlet, de másik felében keserű igazság. Valahogyan így hangzik: „néha szinte szeretnék a gróf Andrássy Gyula helyében lenni, hogy emberi, intellektuális kiválóságon kívül még történelmi és magyar úri alapon is lenézhessek gróf Tisza Istvánra”. Ez bizony ötletnek nem demokratikus ötlet, de Magyarországon szabad és célos olyan fegyverekkel küzdeni, melyek kétségtelenül magyarok, s amelyek a legedzettebb, legúrabb bőröket is átjárják.

És nem az én föl- és túlbecsülésem csinálja azt, hogy Tisza ellen bevallható dühvel tudok írni, nem is az ő különös, epokás alakja, mely tisztos kultúrtársadalmakban alig-alig érné el a jó prokurista nivót, de egy primitív társadalom fél-tébolyodottsága. Ha csak a fejlődés-törvény fanatikusainak kellene beszélnem, azt mondanám: gróf Tisza István eliparkodta magát, mert ő négy-ötezer évi nemi és civilizációbeli görgetés után lehetne az, akinek ma meri magát hinni. De a „nemzet”, a híres, magyar történelmi „nemzet”, megnemesmagyarodott svábokkal s szabad spekulációkra szomjas zsidókkal egyetemben, vezérének vállalja őt, s ő úgy viselkedik, mint vezér, mint egy idejére váró Caesar Augustus.

Werbőczy-erkölcsösnek mondtam a Tisza-családot, de még ezzel nem is mondtam meg, mert nem tudtam kellően megmondani, amit akartam. Gróf Tisza István

úgy jár-kél, úgy szövi a jövő fátylát, mintha Attila és Árpád egyenesen őt bízták volna meg, Csaba közvetítvén az üzletet, a magyarság megtartásával. Tévedés, gróf úr, szabad birtokot szerezni, lapot csinálni, sőt bankot és politikát is, de a magyarság sorsát a kutya se bírta önre, ez csak csőd esetén történhetnék meg – szükségből.

Most ritkán szólal meg, preparálja a vármegyét, a jegyzőket, a mindenféle papokat s az olyan zsidókat, kiknek nincs idejük a fórum ügyeivel foglalkozni, mert első, a legelső az üzlet. Barátkozik pápista püspökökkel, s elkedvetleníti saját püspökének, az eléggé radikális Baltazár Dezsőnek a megválasztatása, s mivel már nem lovagol a lóversenyeken, így tölti az időt.

Megszólalt a múltkor, a napokban, de már golyó és akasztófa nélkül, s ez a megszólalása íratta most ezt a kis írást. Ez az ember vagy zavarodott, vagy tarisznyás politikából nem bánna, ha elhinnék róla, hogy ő zavarodott – egyelőre, amíg nem ő a hivatalos úr. Ez az új tarisznyás ember, ez az új tarisznyás Tisza megvet minden reális, új tudományt, tehát hiszi, hogy őreá nemzetváltó szerep jut s ő ugyanaz a Tisza, aki a hosszú pört megnyerte. Zsilinszky-fiúk egy gróf Tisza ellen aligha kerülhetnének ebben az országban, s ne is kerüljenek, habár Tisza István háborítóbb és veszedelmesebb ötven Áchim Andrásnál.

A tarisznyás ember várhat, a régi tarisznyás ember utódja, mert csak a jobbágyfattyakat ismeri s a mai Magyarországot legfeljebb Herczeg Ferencen keresztül és át. A Tisza-család külföldre utaztatta el ifjú férfitagjait Kossuthnak és Petőfinek idején, s majdnem bizonyos, hogy akarata ellenére gróf Tisza István is fog utazni egy kicsit.

Világ 1911. július 16.

Ady Endre

59. UTAK ÉS CSALÓDÁSOK

(Budapest és Párizs között) Fölaggasztom az én szemhéjaimat, s elaltatom az én ledér igazságaimat, mivel mindjárt Párizsban leszek, s Párizst még ma is úgy tudom szeretni, hogy nincs bátorságom akármi szigorúat is gondolni róla. De mégis, jó, ha az ember tudja, hogy minden gondolkozó embernek igaza van, de csupán, hogy az ő igazságát valahogyan szándéktalanul, valaki másnak, egy másinak, agyában hordja. Sőt: van igazság, sőt: minden igazság, amit ember-értelem kifundál és összehoz, s mert a gondolkozás emberi tulajdon, vitatható, úrbe épített úr, az úgynevezett elmeháborodottak legalábbis egyenlőrangúak velünk. Elutazni, utazni pedig nem annyi egy cseppet sem, mint meghalni, mert elutazni annyit jelent, hogy az ember, aki mihelyest kimond valamit, igazságot mond, máshol és más igazságok harsogására szomjúhozik. Az ember, aki gondolkodik, s nyers szívét útra-pácolva elutazik, vértelen világhistóriát csinál, miként véreket csinálnának a hanetán fölkelő s hamarosan egy-két millió vendéggel minket agyonlátogató India vagy Kína. Hm, különös, hogy hatodikszor (vagy hetedikszer?) járom ezt az utat Münchenen át Budapesttől Párizs felé, s én voltam a szilárd, és mégis én változtam meg eközben. Kár, hogy a sokezer kilométeres vasutaknak nem adatott meg a gondolkozás ama potenciája, amely az emberrel úgy születik, mint az orra, ha van, a tüdője, ha nem elátkozott, a rokonsága és a sorsa. Mert a gondolat mindig és föltétlenül igazság, s mert az se biztos, hogy csak az ember gondolkodik, nagy kár, hogy mi csak az ember gondolatait és igazságait ismerjük. Ha elveszítjük gondolatainkat és igazságainkat, s ha majd valamikor fölfedezzük a kövek, porok, káprázatok, plánták és állatok gondolatait, nagyot fog pihenni, s nagyon jól fog járni az ember. Ezek a franciák általában nemcsak rosszak, zseniálisak, piszkosak és csinosak, de egytől egyig halálmadarak: önmaguknak, talán egy kicsit a fajtájuknak s mindazoknak a mamelukoknak, akik bámulva nézik őket: én is ilyen voltam sokáig.

(Párizs és a régi Párizs) Nincs elárulnivalóm, mert az elárult én vagyok, nincs a régi Párizs, mert énbőlőlem sem új, se régi nem vált: tehát, ave Párizs, kit ma nem ismerek, s ki meg se lepsz ma, s üdvöz légy Párizs, kire nem emlékezek. Így jártak a Kelet barangoló rablói, akik meseszóbból hallották, hogy milyen Bizánc, Róma, vidékeik, a nyugati tájak, s elpusztultak, mert izgalmas várakozásaik kietlen halállal megölték őket, avagy nem ismertek rá cifra, buja, nagy álmaikra. De nálam az emlékezésnek és nememlékezésnek is volna némi köze, nálam és hozzám, aki zsoldárokat írtam Párizshoz, Párizsról, aki szent voltam és Párizsimádó már abban az időben, amikor ez több volt a bűnnél. Gyönyörű Nap, utcák, szabályok, terek, fák, nők, gyermekek, kocsik, nyár-jósló tavasz, tárlatok, díszek, idegenek s otthoniak, a Bois, virágok, vonalak, kábítások. Ez a Párizs is szép, de szebb volt nála a másik három: amelyik után úgy vágyakoztam, mint egy beteg kutya, amelyikben viharosan-szépen, ostobán, de nagyon éltem, s amelyikre emlékezem, mégiscsak emlékezem. Minden kijózanodás halálos veszteség, de nem képzelek el szomorúabbat[!] annál, amikor az ember Párizsból, az ő szerelmes Párizsából ábrándul ki. Pedig úgy látszik, hogy az törvény, parancs, s valójá-

ban nekem azért kellett annyiszor, újra és újra megkeresni Párizst, hogy el tudjam veszíteni. A művészfajta ember tragikus az ő szerelmeiben, igazán olyan, mint a gyermek, aki nem nyugszik, amíg játékszerét szét nem bontja, s meg nem találja benne a nyomorú kócot.

(Észak helyett megint Délre) Ez is fátum, hogy három-négy év óta egészen hidegek s északosak a vágyaim, s úgy járok körben, egyre Délen, mint egy taposó malomban. Dél-Franciaországon már olyan undoros unalommal megyek át, mint egy öreg írrok, ki harminc év óta ugyanazon a nyomorult utcákon át éri el az irodacelláját. Hiszen a hibás én vagyok, de azért mindig hevesebb gyűlölettel próbálom ezt a bűnnél nagyobb hibát másokra kenni, ha e gyönyörű helyeken járok. Most különben is Franciaországban ismét kiújult az úgynevezett Dél-probléma, mellyel divat, illik foglalkozni, pláne, ha illik az ember dühéhez is. Képviselekkel, szenátorokkal utazom, déli franciákkal, meggazdagodott parvenűnéppel, nagyon új a ruhájuk, a bőrdíjűk, s rikít a becsületrendjük. Lármások, hencegők, témáik s meggyőződéseik teljesen azok, amelyek előbb kiolvasott hírlapjaiké, s no még valami: mi jót és kiket hozhat egy esetleges kormánybukás. A párizsinak s az északi franciának nem megy a fejébe, hogy szereplő fórumembereiknek, különösen a karriercsináló politikusoknak kétharmad részét minden jog és arány ellenére a Dél adja. Én most már egy pillanatig se tudok ezen csodálkozni: valóban a harmadik köztársaság áldemokráciája s a politika alkalmassabb materiából nem is táplálkozhat. Gondolattalan, munkához nem szokott, lármás, szónokló, pózoló, merész a francia Dél politikus embere, de hát érdemes volt ezért megcsinálni a nagy és a többi forradalmat? Nem baj, ha egy kicsit igazságtalankodom, azért tehetem ezt bizonyosan, mert egy kicsit igazam van, már csak azért is, hogy Északra vágyom, s megint Délre tartok. Valahogyan talán még Monte-Carlo tartott meg legjobban a régi módon magáénak: a bizonytalan keresetű, pénztelen, de mindent megkívánó ember vágyai és izgalmi itt még mindig-mindig ki tudnak bennem virágozni. Persze nyomban érkezik a fagy, a bánat, a virágtalanság, de mennyi virág van itt[,] még ember-virág is, és milyen sohase banális, milyen káprázatos, nagyszerű a tenger és itt a tenger. Úgy indultam Firenzének, hogy a játék és a szerencse mivoltához egy fikarcnyi új tudást nem szereztem, s csak makogva ismételtetem a régi mondásomat: igen, igen rejtelmesebb életnél, halálnál. S kanyarogtunk a tenger körül Génúán át Pisába, majd egy új iramodással Firenzébe új csodálnivalók nélkül az ezúttal pedig jubiláris esztendő, vasárnapot tartó Itáliában.

(Pisa, Firenze s más csalódások) Pisa, Firenze s Róma – oh, Róma – maradtak volt ki éppen az én régebbi olasz útjaimból, melyek nem voltak túl okosak, tudósak és megfontoltak, de annál sugarasabbak, ifjabbak és vidámabbak. Különös, hogy az én számomra a szerencsés csalódás sem szerencse, s mindenképpen s mindig fájdalom, hamikor a valóság csökönyszerűen sohase az, mint a könnyelmű s könnyű élelmgondolásom. Pisa több volt annál, mint amennyit olvasás és szó tetésen mutatott, s Firenze gyalázatosan megcsalta összes ékes várakozásaimat, de mindkét fajta csalódásom csalódás és bánat volt. Oh, nagyszerű s legtemetőbb temető ott Pisában, igaz temető, hol párezer éves dicsőségek, fölülmúlt eszközű,

de fölséges művészetek együtt élnek vagy alusznak a porladó embercsontokkal. S a nagy kikötőzáró lánc bús, nagy szemei szinte mintha a sors, a múlás megelevenült sok szemei volnának, búsan álmétkodva, hogy Pisát elhagyta a tenger. Mert valóság: otthagya, a tenger sem tud állandó lenni, s elment odébb, mint Szekszárdtól a Duna s harmincnégy éves emberektől a bátor, botor, ifjú erő. S az út Firenzéig és Firenzétől Rómáig, antik mezők a buja ifjúság bántó, provokáló, ostobául bő gazdagságával. És Firenze, melyről eldalolták már a legpompásabb jelzőket, s kihagyták azt az egyet, melyre ma is döbbenet rázódik meg az én ideges fejem: lármás. Az emberek ok nélkül, indulat nélkül ordítóznak, mintha csak azt akarnák fejbeszújtóan tudatni, hogy ők nem a renaissance szobrai. És a város, mely sehonnan nézelve se tud királyi és méltó szépségű lenni, érthetetlen halmazhelye egykori hatalmaknak, isteni embereknek s alkotásoknak. Még Firenzében vagyok, még itt fogok valamit maradni, de minden beteges nyugtalanságomat már naponként győzve veri egy új, nagy-nagy, titkos nyugtalanság, jóleső, mint a boldog halál lehet. Rómát[,] érzem, hogy Rómát látom nemsokára, hogy élet, Budapest, Párizs, játék, emlékezés, siker, bukás pár hétre kitörlődnek zavart, szomorú lelkemből: a Földnek és Időnek öröme, legszebb szimbóluma, Róma, üzeni, hogy vár.

Világ 1911 július 23.

Ady Endre

60. [MAGYAR ÍRÓK SZERVEZKEDÉSE]

Korainak tartom Magyarországon, mely társadalmi megváltásáért köteles minde-
nekelőtt most százezer okból küzdeni, az íróhad mozgósítását és fölkerekedését.
Ez a Magyarország, hiában[!], ma is a régi úri Magyarország, s ha valaki őt gal-
lényi vagyonnal bár írószágra téved, úri kötelessége, ha belehal is, a birtokos
Berzsenyiek gögjét fitogtatni. S ne felejtjük el azt se, hogy ezt a rokontalan, ke-
mény nyelvet valóban csak most kezdjük törni és csiszolni sok sugárázó, finom,
csillogó darabokra. Örülünk, ha már-már hódító útnak indulhat, s verejtékes hom-
lokú, idegen irodalmi csiszárok kénytelenek a nagy olvasó, nyugati publikumok
számára a mi kezdődő bőségünkben venni. Tőlem már csaltak ki német, francia s
egyéb irodalmi vállalatocskák novellákat pénz-ígérettel, melyek beváltására
nyomban nem számítottam s be se váltódtak persze. Verseimről, szóval sajátabb
s drágább holmimról nem is beszélek: angolra, franciára, olaszra, németre, dánra,
románra, hollandusra, szerbre, örményre, sőt héberre és eszperantóra is fordítot-
ták némelyiket. Ha megtiltom, ha pörölkök, azt érem el vele, hogy abbahagyják,
amit az én hiúságom játszva kibír ma már, de a magyar nyelv és irodalom szük-
séges reklámja megrövidül. Én úgy látom, hogy a nagy védelem azoknak szük-
séges, akik színpadra vagy esetleg lap-hasábokra is olyan produkciókat szállítanak,
amelyek a legolcsóbbak, véletlenül magyaríróttak s az internacionális legala-
csonyabb tömegizlés kiszolgálói. Ezek írói úgysem írók, dolgaik még iparcikke-
ként sem jelentenek számottevő haszon-importot az egyébként csakugyan
koldusország számára sem. Míg nem leszünk munkás, demokrata
kultúrtársadalom, addig az ilyen védekező hadjárat a bécsies magyar operett
szomorú rangján marad. Ami a kiadókat illeti, habár mint a Nyugat irodalmi rész-
vénytársaság igazgatósági tagja egy kicsit magam is kiadó vagyok, itt kellene és
lehetne védekezni valahogyan. A vidéki lapokat pedig egyelőre szintén hagynók
el: lefelé s befelé éppen olyan hasznos és szükséges az ő szarkaságuk, hitet és
ízlést támasztani, mint kifelé, a külföldre, a mi irodalmi valóságunknak, értékünk-
nek ingyenes, de valamikor pénzzé változtatható elárulása. A Tatárjárás (csak
azért ez, mert más nem jut most eszembe) vagy hasonló magyar termékek külföl-
di boldogulásáért s pénz-aratásáért a magukat becsülő igazi magyar írók nem
lovagolhatnak föl az ők kezescsapatáéként[!]. S ezért ne haragudják meg senki,
ebben gyűlölködést, nagyképűeskedést se lárson akárki sem. Majd ha az úri
Magyarország, melynek okvetlen járuléka a svihákok mellék-Magyarországa,
kultúrtársadalom lesz, beszélhetünk komolyan s a maga idején erről. Addig örül-
jünk, hogy pár fillérű íróinktól – magyaroktól! – kincseket lopnak el, mert ez a
koldusmezű gazdagság a Jövendő[,] kaliforniai, új országot.

Világ 1911. július 30.

Ady Endre

61. LA FANCIULLA DEL WEST

Ama nem kevés számú boldog magyarok közül való vagyok én is, akit Milánóból meg szoktak szerencsételni évek óta már a futurizmus új és új manifesztumaival. Új poézis, új história, új filozófia, új kép, új szobor, új ház, új természet, új matematika, azaz, pardon, új matematikát még nem manifesztáltak. Ellenben legújabb förmedvényükben új muzsikát akarnak, s – oh, szörnyűség – annyi a bátorságuk, hogy egyenesen Wagnert merik ajánlani a Pucciniek ellen. Ez már forradalom, itt már lehet csevegni, még Puccini nem győzte le Verdit se, s íme már Wagnernél tartunk mi, futurista olaszok.

Ez a kis csúfolódás nem jelent sokat, de csak azt a privát, teljes nagyságával privát véleményemet, hogy a mai olasz a világ leggyatrább embere – még D'Annunzióvá fújva, növe is. De azután védekeznem illik az ellen is, hogy én félek az újtól, az újítástól, a forradalomtól, mely állítólag nekem egyetlen jogom és címem.

Hát én utálok a futuristákat, természetesen csak azért, s elsőképpen azért, mert nem nagyon tehetségesek, de nagyon programosak. Ez már: bolt, egy kimérő üzlet, ahol hetekig dolgoznak: a közönséget miként lehetne idecsalni, megrészegetni s becsapni. Ám az utolsó manifesztum: igaz, ti. a zenei manifesztum, mely egy-két-három Pucciniről szól, akik impresszárióik karján s sok százezer pénzüknek az ölen olasz kakofóniát csinálnak. Minden kakofónia lehet nagyszerű zene, de a rosszhiszemű s melódiákkal kacérkodó olasz muzsika: soha, még ha a Puccinié is. Ott voltam az első kontinentális premierén, Rómában, s minden jelenetnél azt éreztem, hogy itt egy Herczeg Ferencbe plántált késő és rossz Mascagni dolgozik. Annyi okosságot és számárságot, rajongást és röhejt olvastam már Pucciniről, hogy ezt a szinte biztos, szentesített véleményét le kellett írnom.

Ny 1911. augusztus 1.

Ady Endre

62. KÉT MEGGYŐZŐDÉSŰ EMBEREK

Franciaországban látják ma már az emberek legtisztábban, hogy a parlament-tőzsde ágenseinek oktalan nyűg volna a meggyőződés, s az utolsó meggyőződéses politikus egy ifjútörök volt, aki nemrégiben megőrült. Ille nék a meggyőződés olyan embekekhez, ha már politizálnak, mint Anatole France, Shaw, Strindberg s még páran, de ezeknek viszont nincs hozzá tehetségük, s Tolsztoj tragikomédiájának példájától fáznak. Szóval: fejlettebb intellektusoknál kereshető talentuma a politikai meggyőződésnek voltaképpen nonszensz az anarchista bombavető s a gondolatfaló puritánok kivételével. Az anarchista azonban kilép a gondolatból, a gondolkozás mániákusa nem tud cselekedni, pedig erős, igaz, szép politikához gondolat, póz és tett együtt kellene.

Végtelenül furcsa és siralmas, hogy éppen Magyarországon kellett legmutatósbabban megszületnie az elvtelen meggyőződés s az álhazugságú becsület mártírpolitikusainak. Nincsenek sokan, de túl-elegen, csúfolják őket, de nagyon félnék tőlük, gondolataikban élnek, de a fórumon kénytelenek ágálni, s hazudnak, mert csak így szolgálhatják meggyőződésbeli igazságukat. Ha ez az ország nem bécsi szelet volna tatár szószban s ha nem a tökéletlenség tökéletes példánya, ezek a legkülönösebb, majdnem szent emberek persze nem is volnának. Talán három-négy, ez írás firkálójának is szívébe szúró mondással megmagyarázhatjuk ezt a nem is egészen új, de egészen, majdnem egészen magyar gyönyörű típust. Követeljük a legteljesebb demokráciát, ordítjuk az általános, titkos és egyenlő választás-jog elvét becsületesen, mártírosan, holott századokkal nálunk előbbjáró kultúrtársadalmak eredményei már elvették titokban minden gusztusunkat. Nem vagyunk sovíniszták; de állami oktatást kérünk egy államnyelven, holott titokban tegnap még a községi oktatás volt a hiszek-együnk, s ma jobban, mint soha, a legszabadabb, legszínesebb tanítás az ideálunk, akár száz nyelven s száz katekizmusal. Filozófiánk ha nem is a kissé komédiás Bergsoné, de hevesen, kapálózva szeretne egy kis metafizikával ölelkezni, Isten szagolunk mindenütt, s becsületesen kénytelenek vagyunk itthon – s kötelességünk is – szabadgondolkodó társaságokat szervezni – Isten nélkül. Avagy – egy utolsó példa a sok ezer közül – mi is azt hisszük, hogy a műveltség, a középiskolák tudatása[!] csak a klasszikusokon és a klasszikusokkal lehetséges, s becsületes jelszavunk mégis: le a múlttal, több természettudományt, több pozitívumot, életre s nyeresre alkalmasabbat.

Hogy ezek a hazugok volnának hazugok – ezt még a leggyűlölködőbb, legrettegőbb ellenfél se merheti állítani: ezek a magyar politikai és társadalmi valamiség legvérrőladozóbb valaki. Ezek az emberek igazán tragikus hősök, mert igazuk van, ha önmagukkal beszélgetnek, s igazuk van, ha szertenéznek ezen a gyarmatos, széthúzó, tarka, vegyes, szegény, papos és mágnásos országon, ahol dzsentri-Alfonzok közigazgatnak. Büszkén s bátran vallom magamat a két meggyőződésű emberek közé e szerencsétlen országban, ahol meggyőződéstelen ember nincs, egy meggyőződésű csak a nagyon kevés számú bolondházban, s a legtöbb ember ezer meggyőződésű politikai és társadalmi dolgok körül, s ahol a két meggyőződés: magyarság, emberség és tisztesség.

Ny 1911. augusztus 1.

Ady Endre

63. UTAK ÉS CSALÓDÁSOK

(Firenze és a régi szemek) Igen: ez a föld s az egész látható világ arra való, hogy jöjjenek mindig új és új emberek, kik mindig és mindig újnak lássák. Firenze, a szétkürtölt tündériességű, hívó, vonzó Firenze, a régi szemek városa, de nem múzeuma a régi látásoknak, hanem kultushelye. Firenze azért van és él, hogy a régi szemek jussát hirdesse, a régi szemek örökéletét elhitesse, s alkalmas, mai szemeket régiekre váltson. Nemcsak Tizian[o], Raffael[lo] s mások festett, régi szemei néznek rám, s nemcsak azok szemei, akik látásukat valamikor kőbe, térbe, alakba vitték. De a bennszülött firenzeinek, csaknem mindnek, régi a szeme, régi kutatással és lobogással, s akik idegenek szerelmesek Flórencbe, szintén régi szeműek. Firenze asszonyai nem egy nagyon elkülönbözött szépségfajta, de a szemek olyan titokzatosak és régiek, hogy meg lehet értük a szemek antikvitását szeretni. Ezekkel a régi szemekkel Flórenc valóban látható paradicsomként, melynek se hiányai, se kígyói nincsenek. A hajlamok szegény, cammogó vándorok az embergenerációkban, de a szemek ragyogó, gazdag, száguldó kéjutazók. Etruszk, görög s mindenféle szemmel volt találkozásom Firenzében, s olykor olykor egy-egy hideg, kék szempár fagyasztott meg egy pillanatig, egy pillantással. Milyen Északról, milyen régóta, mennyit utazhatott ez a gőgös, fagyos szempár, s vajon ki fog Firenzére nézni vele ezer év múlva?

(Nagy eltökélések Róma előtt) Úgy gondolom, hogy úgyse jöhet semmi, s úgy utazom el, mintha valaki más helyett, megbízásból robotolnék le egy utat. És úgy fogadkozom mégis, mintha engem fenyegetnének szuggesztió-veszedelmek, s jó előre védekezem Róma ellen, melyhez utamat késő délutánkor szabom. Borzasztó módon ismerem, érzem az örök emberi gyöngeséget, mely énbennem fokozottan munkál: egy név, egy hagyomány, egy jelszó megbabonáz. Nos, én nem akarok még csak Goethe metódusával sem közeledni Rómához, hogy csak azt látom Rómának, amit én akarok és csak annyit. Én megyek Rómába, mert Róma kihagyása érzékenyen ütné úti programomat, de távol tartom magamtól Rómát s az elragadtatást. Egyik Róma előtt se fogok térdre esni: a Romulus és Remus előtt már kétségtelenül régi Róma előtt sem. De a rómaiak urbsa előtt, Krisztus felekezetének bölcsője előtt, a pápák világmámorító, trónos székhelye előtt sem. Eldobom ezennel öt-hat Róma legendáját, a maiét is, vágyom arra a shakespeare-ien durva szerepre, hogy Róma nekem csak egy vasúti állomás s néhány napos megpihenőhely. De ahogy közeledik késlekedő expresszünk, ahogy játszom elmémben a vakmerő, kigondolt, elszánt komédiáspózzal, már megremegek. Már csak beismerni nem tudok, de mindent tudok már: egy szegény, meghasonlott ember érkezik nemsokára Rómába, hogy hódoljon minden zarándoknál hódolóbban. Szóval: harmónia ígérkezik valaki számára, akit nem tudott még egy napra megnyugtatni az, hogy a világ, az élet harmóniáját hiába keresi.

(Róma és az első csodálkozások) Az a késő és késétt este, melyben engem Róma fogadott, nem jelentett többet, mint egy agyonfáradt embernek hotelkeresését.

Később, a virradó s jövődő napon kissé pihentebben s gúnyosan tettem meg legelső tájékoztató útamat. „Nem érzem – szóltam ravasz göggel a Rómában élő és Rómával élő barátomhoz, aki kalauzolt, s akinél alig ismerek tisztább és művészbib ízlésű magyar embert –, nem érzem Rómát.” De éreztem már jóval előbb, éreztem tegnap, és éreztem mindig, hacsak, ha nem akkor, amikor gyöngé, fantáziátlan professzoraim lelketlen leckéket tartottak róla. Nem igaz semmi sem, a Goethe igazsága sem: ebben a városban van elrombolva, elépítve és fölépítve minden, amiből a mi lelkünk összerakodik. És egyszer Rómára nézve, egy magas, utas dombról szinte meakulpázva, vallottam be suttogva magamnak: „A Múlt egy nagy rejtelem, s a Jövendő is az, de a Múlthoz és a Jövendőhöz gyönyörű jogunk, sőt tudományunk is van már. Ez a tudomány nem biztos, de a Jelen még bizonytalanabb – ismeretlenebb, mint akármilyen, tehát a mi életünk, az egyéni. Aki a Jelen vígan éli, boldog, de korlátolt ember, mert a korlátlan ember a Múltat s a Jövendőt szereti. És mert egyformán nem tudunk biztosat egyikről sem, az az igazi ember, aki a Múltat és a Jövendőt egyformán szereti.”

Világ 1911. augusztus 6.

Ady Endre

64. [LEVÉL A VILÁG SZERKESZTŐJÉHEZ]

[– Válasz Biró Lajos támadására –]

Igen tisztelt szerkesztő úr!

A Világ vasárnapi számában elmondtam a magam véleményét a magyar írók szervezkedésének groteszk – szerintem groteszk – problémájáról. Ma kapok egy levelet és a levél mellé egy választ, melyet nem provokáltam, nem vártam, és nem érdemeltem. Biró Lajos, hosszú-hosszú éveken keresztül testvérem, hívem és barátom[,] igazságtalanul, betegsége érzékenységevel magára vette az én kiszólásaimat. Nem először tette, és én magam sem vagyok ez idő szerint kevésbé beteg, mint ő, de levelét nem szabad közölnöm. Két beteg embernek két privát ügye ez a két betegség, hanem a Világnak szóló cikk mégse maradhat nálam és titkon. Biró Lajosra egy pillanatra nem gondoltam, mikor azt a bizonyos néhány sornyi véleményt elküldtem, hiszen azt se tudom, hogy ő az írásaival kiment-e már, vagy készül-e külföldre. De meg azután az ő barátsága avagy volt barátsága, mondjuk: barátságunk ritka szép emléke magában is visszatartana, hogy én Biró Lajosról írásban rosszat mondjak, akár a sorok között is. Ő a Világnak írott válaszát kegyelemből meggondolva a dolgot, levelével nekem küldte el, levelével, melyet – sajnos – nincs jogom nyilvánosságra hozni. Kemény, de ideges levél, fenyegető, kedves, rossz és érdekes, ezt megőrzöm. Azonban a Világnak szánt levelet még a Biró Lajos kedvéért sem tarthatom titokban. Ő ezt megírta, a Világnak írta, ellenem, betegen és bántani akaróan írta. Én még mindig nem tartok ott, hogy ne legyen kötelességem az ilyen kegyelet–, sőt kegyelem-geisztust magamtól elhárítani. Szeretettel, emlékezéssel, sőt még mindig megmaradt barátsággal íme, itt küldöm a Biró Lajosnak a Világhoz írt kegyetlen, igazságtalan, de elszánt és megírott levelét.

Világ 1911. augusztus 6.

Ady Endre

65. LEVELEK SZENT ALAJOSHOZ

Egy időben bennünket bizonyos Kaszás Rudolf nevű szerzetes különös, lázas, szinte beteg buzgósággal Szent Alajos, illetve Lajos felé csábított.

Ez a Szent Alajos, illetve Lajos, nem a franciák szent királya, hanem az a másik Lajos volt, a Jézus társaságához tartozó, aki nagyon kedvelte a gyermekeket. Az ilyen jó szentekhez külön, édes, hízelkedő gyermekimák íródnak, s könnyesen boldog az imádkozó gyermek, ha eszébe jut, hogy Istennél neki szerető pártfogói vannak.

Kaszás Rudolf Rómában tanult, s nagyon tudott emlékezni arra, hogy jezsuita Szent Alajos napján miként szokás ott a gyermekeket eljámborítani. Ismerik a gyermekeket a római papok, nem tudnak nekik hinni, s a gyónás nem elég bizonyosság arra, hogy ifjú patronáltjaik életét és vágyait, örömeit és bűneit valóban megtudták.

Az a szokás Rómában, hogy a nevelőintézetek gyermekei Szent Alajos névnapján töredelmes, őszinte levélkéket dobnak Szent Alajos híres sírjára.

– Nézzétek, leányok, fiúk, ilyenkor mindent megírhattok, amit máskor soha és sehol el nem mondhatnátok – szólnak a pap-tanítók. A levél, amiben akármit kérhettek, amire csak gondolni tudtok, öt percig marad a síron, s ez idő alatt Szent Alajos megismeri a ti vágyakozásaitokat. A ti jószágos szentetek ő, Szent Alajos, a ti fáradhatatlan közbenjárótok, aki még csodákat is művel szívesen, ha a ti panaszaitok, vágyaitok meghatják őt. A leveleket pedig fölbontatlanul összeszedjük, rögtön elégetjük, s a hamut megszentelve fölszórjuk az Ég felé, nehogy elfelejtkezhezzék Szent Alajos.

Így beszélnek a római pap-tanítók, s ezt a szép pogány-keresztény szokást azután Kaszás Rudolf minorita-páter a lehetőségek módján átültette hozzánk. Állíttatott a templomban egy Szent Alajos sírját másoló követ, s mesélt mézesen, zengőn és rengetegül sokat, hogy milyen megértője a fiatal szíveknek jezsuita Szent Alajos.

És mi már majdnem kivétel nélkül, igazi katolikusok, kálvinisták, keleti keresztények és zsidók, az egész harmadik gimnáziumi osztály gyöngéd szerelemmel szerettük a mi szent pártfogónkat. De nem csak mi, mert Kaszás Rudolf nemcsak bennünket oktatott, de ő oktatta az Isten-tudományra és hitre a zárdai, sőt állami és községi iskolák fiacskáit és lányocskáit is.

Oh, a mi kis szíveinkben sok-sok vágy, titok, harag és bánat lakozott, s ezek Szent Alajos névnapja előtt különösen lángoltak, és elvették éjszakai álmainkat is. Majdnem mindnyájunknak közös, átkos fájdalma volt, hogy senkinek sem árulhatuk el titkainkat és nyugtalanságainkat, egymásnak sem, mert egymást gonoszoknak, szívteleneknek tartottuk. Szegény kis elhagyott emberkék, hogy kapaszkodtunk bele minden hitünkkel, valló kedvünkkel a nemes szentbe, aki egyetlen barátunk és meghallgatónk Ég és Föld között.

Egy júniusban, amikor is a mi szentünk névnapja van, én, aki egy kicsit mindig hitetlenkedtem, elloptam Szent Alajos sírjáról néhány zárt, drága, együgyű, kedves, valló levelet. Íme, megőriztem őket öregedő koromig, holott pár szavú gyermek-írások, mert Szent Alajoshoz nem okvetlenül muszáj körmondatokkal fordulni, és a fiatal vallomások azért nemesek, mert forrók és rövidek.

Kaszás Rudolf úgyis meghalt, sőt a levelek írói közül is sokan elköltöztek már Szent Alajos fényes és bánatos titkokat nem tűrő mennyországába. Én pedig már régen, egy Szent Alajos-napon, bevallottam volt már tolvajságomat Szent Alajos sírjára dobott, siránkozó, bűnbánó levéllel. Néhány apró, szép, szomorú, vágyasbús vagy panaszos levelecskét Kaszás Rudolf emlékének minden tiszteletével talán szabad megmutatnom. E leveleket Szent Alajos úgyis megértette és megtudta írásuk idején, s ha csakugyan nagyon kedveli a szegény fiatalokat, ügyeiket okvetlenül elintézte.

(Mutató a kis levelekből)

„Szent Alajos, drága szent, én csak tizenkét esztendő vagyok, harmadik polgárista leány, de bocsáss meg, ha arra gondolok, hogy egyszer én is nagy leszek. Akkor majd férjhez kell menni, mert a mamának is férjhez kellett menni, de add, hogy én sokkal-sokkal békeesebb és jobb férjet kapjak, mint a szegény mama.”

*

„Kedves Szent Alajos, az én édesapám sokat utazik, mert csak így tud pénzt keresni, és ilyen neki a hivatala. Mindig csúfolnak a többi fiúk, és én szeretném, ha édesanya nem sétálna esténként a számtantanár úrral, Gyulai Timóttal, mert csúfolnak, és fáj ez nekem.”

*

„Szent Alajos, tudom, hogy szereted a fiatalokat, és ne haragudj Homoróczy Ilnára sem, aki második polgárista leány. Ő rossz tanuló és gonosz, de olyan szép, és a tánciskolában nem akar velem táncolni, és olyan jó volna, ha szeretne engem egy kicsit.”

*

„Szent Alajos, én sokat imádkozom hozzád, és Kaszás Rudolf főtisztelendő úr azt mondja, hogy te mindenkit megértesz. Eszti, a szomszédban, egy kis szobaleány, és nem iskolás, mint mi, de rendszeren jár a templomba, és gyónik. Ő ugyan idősebb két esztendővel, mint én, de ez nem baj, és én azt akarnám, hogy ő boldog legyen, és ő nekem megköszönje, hogy ő boldog lett.”

*

„Szent Alajos, oh, Szent Alajos, azt beszélnek, hogy nekem és a kis húgomnak nincs igazi apánk, mert nem törvényes. Ezért mi sokat szenvedünk, és kérek, adj nekünk egy igazi apát, egy törvényeset, mint másnak.”

*

„Egyetlen Szent Alajos, mi ketten vagyunk testvérek, és kosztban vagyunk itt a városban, de édesanyánk már harminc forinttal tartozik. A kosztadó néni lármázik, és nagy baj lesz, és nekünk már holnapra kellene harminc forint, mert másképpen az utcára dob a néni.”

*

„Szent Alajos, én jó rajzoló vagyok, de festeni szeretnék tudni, s szeretnék egy gyönyörű képet festeni. Olvastam, hogy aki nagyon nagyszerű képet fest, az sok pénzt kap, és [az] emberek halála után örökre emlegetik. És énnekem egyesem van a rajzból, s azt szeretném, hogy ilyen nagyszerű képet tudjak festeni, hogy az emberek örökre emlegessenek.”

*

„Szent Alajos, én alázatos kis szolgálód vagyok, és rendesen gyónok, és a vallás-tanárnak olyan szép rózsás füle van, mint a képeken. És ő meghallgatja, amikor bűnös lelkemet kitárom előtte, és az ő füle elfogadja az én bűneimet, és én szeretném megcsókolni egyszer a fülét.”

*

Ezek és ilyenek a levelek, a Szent Alajoshoz írott levelek, melyekből még majd leírok néhányat, ha élek. Most elfog az emlékezés meghatottsága, mert kis, régi embertársaimra gondolok, akikkel együtt annyit szenvedtünk, vágytunk, tudtunk és akartunk.

Világ 1911. augusztus 13.

Ady Endre

66. KÁLVIN HÍVŐI TÉRDEPELNEK

Magyarország kálvinistái jó kálvinisták voltak Kálvin János nélkül négyszáz súlyos esztendőkön át, magyar lelküknek ép és őszinte Isten-barátságával. Viselték a Kálvin nevét, mely gúnyképpen adott dicsőségükké vált, de Genf pápájának alig ha tellett volna bennük öröme, ha föltámad. Mivelhogy Magyarország kálvinistái Kálvin életéből és tanításaiból kivették azt, ami őket egyszerre a Nyugathoz kapcsolja, s magyarságukban is megtartja. De Kálvin vallásából megcsinálták a magyarság, szabadság és demokrácia egész külön vallását maguknak, magukért, s el voltak jó sokáig vele.

Sikerült azonban a szörnyű vagyonú és hatalmú magyarországi katolikus klerikalizmusnak Kálvint földéznie a veszedelmes magyar kálvinisták ellen. Kálvin személyét, egyéniségét, mely eddig nálunk csak fölrástanlan zászló és név volt, az ő csalhatatlan pápáik testvéreként csempészték be a magyar vallásúak közé. Nem apró dolog ez, mert talán a legrikítóbb argumentuma Magyarország ostoba s nagyon sokáig helyre sem igazítható elreakció sodásának.

Már az is sötét baj volt avagy legalábbis rossz hatalmi taktika, amikor a szuperintendens cím sérelem lett. Amikor is püspök és mágnás akart lenni a protestáns főpásztor, és szegény, néhai Tisza Kálmán ezt az elpápisztásodást keményen támogatta. Az a Tisza Kálmán, aki családja fölemelkedését a puritán kálvinizmus energiájának köszönhette, s aki hálából kálvinista hierarchiát és egy olyan fiat, mint Tisza István, produkált.

Igen: a kálvinisták mai elfeketedésének, pápisztáskodásának, céltalanságának, sőt majdnem bizonyos vesztének Tisza István lesz az okozója. Mert nem lehetett, mint Poroszországban, protestáns ultramontánizmust csinálnia – Bécs, a katolikus vagyon és többség miatt –, fogta magát, s nekilátott egy kálvinista, szervilis katolicizmus megcsinálásának. Mert az ő vagyoni, hatalmi érdeke teljesen egyezik a legkatolikusabb Eszterházy vagy Zichy szent Miklós Mórlicékkal.

Gyümölcsük pedig, beléndekszerűek, pompásan érlelődnek: ilyen gyümölcs például a Kálvin-szövetség is, a többiről nem szólván. A Kálvin-szövetség a szilágyszolnoki egyházmegyében például a napokban majdnem elhatározta, de Isten segedelmével el is fogja határozni, hogy a kálvinista hívő térdepelve imádkozzék. Én emlékszem, hogy katolikus iskolába jártam, s a plébánosnak ministrálva, térdepeltem, és az apám, régi, erdélyi kálvinista, le akarta törni ezért a derekamat. Hiszen a magyar kálvinizmus külön fejlődött – pláne az erdélyi –, s minden embertelen istenimádást, tehát a térdepelést is, megvetette.

És most jönnek kálvinista, híres teológusok, rontott papok, és bizonyítják, hogy más országok kálvinistái térdelnek, térdepelnek, s Kálvin is térdepelt a maga híveivel. De mi köze a magyar kálvinistának a Kálvin térdepléséhez, s mi köze ahhoz, hogy Tisza István s egy-két pietista kálvinista teológiai tanár s gyöngye tanítványaik térdelni akarnak? Ezek a szomorúan megrontott agyú emberek, akik Zoványi Jenőt igazságos Kálvin-kritikájáért majdnem földönfutóvá tették, számítanak-e?

Félek, hogy számítanak, mert gazdaságilag talán éppen a hú-magyar kálvinista polgárok gyöngültek meg itt legerősebben. Más fegyverekkel, de sikeresebben ajzódik a régi nyíl a magyar, lázongó, megmaradt kálvinisták ellen, akiket, íme már térdepeltetnek is. A nagy, magyar reformátorok, akik egyébként a féltudatos nemzetiségi, de teljes osztályharc apostolai voltak, megcsúfolódnak illetéknépen. Én a magam ősi kálvinistaságából csak a magyarságot, teljes türelmű demokráciát, egész, belátó emberséget és megértést hoztam és őriztem meg. De tudom azt is, hogy ez az ország a mai dúsgazdag kiskirályok, ránkszabadított szerzetesek s főképpen a hatalmas, bécsi Burg s a még hatalmasabb Vatikán nélkül protestáns lenne, élő, mint az Isten, ha van és magyar és demokrata és forradalmas.

Térdepeltetik a kálvinistákat: ez ma a legmagyarabb veszedelem, mert még mindig és sokáig számít[an]i fog a konfesszió. Vallás ide és vallás oda, a reakciós, csúnya időkben: támogassuk, izgassuk azt a vallást, mely szent Batu-kánjai nélkül a mi szép, emberséges, vallástalan világunk eléréséhez vezet.

Világ 1911. szeptember 3.

Ady Endre

67. DISPUTA

Sohse legyünk kedves szülőinknek hálás gyermekei, mert az ilyen viselkedésünk oktalan, céltalan, embertelen és fajtalan is volna. Akárhogyan is, mi a mi szülőinknek ezer örömet hoztunk, ne engedjük, hogy szülőink uzsorásokként kamatoztassák ezt a mi nemkívánt életünket. A szülők, még az irodalmi szülők is, legyenek jámborak, búsak és szerények, és legyen az ő legnagyobb boldogságuk az, hogy szülővöltukat nem vetik eléggült vagy zavaros szemekre.

*

„Vagynak idők – írta a régen-néhai Jean Paul, ha csakugyan ő írta –, amikor is az Igazság köteles zsidóvá és mesteremberré válni.” Ez az Igazság itt Művészetet jelent, a zsidó pedig, ha igazán unalmas dolog is oktalan érzékenységekkel szemben állandóan védekezni, nem jelent zsidót. Ezt a kítűnő mondást egyformán ajánljuk mindenkinek, akik olvasnak és természetesen bírálják is, de az íróknak is ajánljuk. A l'art pour l'art süketjei tanulják meg, hogy vagynak idők, melyekben például egy vezércikkyszerű poéma többet ér esetleg száz Homérosznál. De a folytonos mesteremberek és zsidók se felejtsek el, hogy a művészek olykori akaratos, emberes, becsületos megalkuvása még nem jelenti azt, hogy az övék az – Igazság.

*

Furcsán, véletlenül, majdnem egyazon időben halt meg két huszonkilenc éves író, egy férfiú és egy asszony, akiket sokszor vágtak fejükhöz kar- és kenyértársaknak. A férfiúnak első kötetéről az összes magyar betűtudók közül én írtam volt először és bizony isten és minden joggal kegyetlenül. Az asszonyról pedig azt írta egyszer egy kiváló írókollégánk, asszony, hogy nagyszerű és kimerülhetetlen. Hogy írni fog, sőt nagyon, hatalmasan fog írni, amikor mi már, a kortársak[,] paralizáltak avagy halottak leszünk. És ez a két dicső ember, bennünket lefőző két fenomenén, elmúlt, s nem hagyta maguk után megfogadatlan intő-példánál egyebet. Összehasonlító s kijátszó módszerrel élő, rajongó kritikusocskáik vajon nem voltak-e olyan doktorok, akik a hiteles doktoroknál élesebben látják a megfészkelődött halált? Annyit tudok, hogy mióta az első, föltétlen, ódai és nagy dicséretet kaptam, minden reggel csodálkozom, hogy még mindig élek, és még mindig – én vagyok.

*

Oh, nem kell ehhez szociológus, mert íme én is régen és magamtól tudom, hogy egy makacs, minden kultúrát túlharsogni akaró társadalom: félbarbár társadalom. Verlaine-t, de sőt Moréast is jobban és többen ismerjük mi magyarok néhány százan, mint akár a franciáknál, de még lelki hasznocskánk sincs e dicső túlzásból. Mihelyt a gyapjút, a lent, a kendert itt Magyarországon jól, szépen dolgozzák

föl, s viszik szét minden irányban, a mi Verlaine-jeink és Moréasaink is kelleni fognak mindenütt, de különösen Keleten.

*

A spártaiaknak volt eszük, amikor az ízléstelenség és tehetségtelenség bűnét avval büntették, hogy törvényileg kimondták: az ízléstelennek és tehetségtelennek szabad, joga van ízléstelennek és tehetségtelennek lennie. Az igazságos, ősi Spártát kezdjük nem ismerni, mert rossz a görög-latin iskolánk, s mert saját korunk eltérít bennünket a zagyván is szép klasszikusoktól. De egy sereg hódító, neves magyar író kedvéért spártaiaskodjunk egy kicsit Wilde-szerűen mondván: joguk van neveseknek, sikereseknek, diadalmasoknak, pénzeseknek, nagy íróknak lenniük.

*

Svájc a magyar közepes intellektuálisok Mekkája, hogyne, amikor Strindberg is Svájcról rajzolja le az ő népállam-álmát. Valójában pedig csírájában kellene megfojtani minden demokráciát, ha elérhető és elérendő csúcsa csak a svájci demokrácia lehetne. Svájc a tökféjű kapitalizmusnak s a pedáns tanárkodásnak forradalom ellen véglegesen beoltott és biztosított földje. Hiába csúfoljuk a parvenü Amerikát, mert Amerikán lehet, s Amerika még fog tudni magán segíteni. De Svájctól még a tanítandókat is csak nagyon óvatosan tanuljuk el, és sajnáljuk, hogy hegyeit, tavait nem lophatjuk el tőle, s oda kell értük járni, holott különösen a rossz példák ragadósak.

*

Nem egészen igazság, hogy a művész-Dél meztelenebb, emberibb, őszintébb, mint a puritán és fázékony Észak. Firenzében, a Boboli-kertben láttam egy tritont, mely fülén, orrán, hajszálán, térdkalácsán, mindenünnen öntötte a vizet. Brüsszel az északi Brüsszel híres kútján az az édes fiúcska a legegyszerűbben végzi kötelességét, melyet a firenzei triton annyira szégyell s kerül.

Ny 1911. szeptember 15.

Ady Endre

68. AZ ŐSZI MÜNCHEN

Szép az őszi München s a müncheni ősz, s szeretnivalók és boldogak azok a nagyvárosok, melyeket az ősz csak szépíteni tud. Az őszi Budapest se csúnya, Párizs szomorú, Bécs tarlószerű, London ködös, Berlin fázós, Róma bús, de München, az őszi München olyan, mint egy édes terhű, csillogó, drága s mégis hétköznapi korona Germánia fején.

Már láttuk Münchent október legelején lucskosan, behavazottan, de akkor is szép volt, akkor is „kék város” volt, a megbékülésnek és minden romantikának városa. Pedig ma már rosszak hozzánk, csatangoló, világgjáró emberekhez a nagy városstációk: nem állandók, nem hűségeselek, nem várakozók, hanem újra és újra megváltoznak.

Aki például hat esztendővel ezelőtt látta Münchent, keserves bajjal, nehezen ismerne rá: a „kék város” stílusosan kék guillotine-jei, a merész villamoskocsik megsokasodtak. De mindennél jobban fölzavarta, kavarta Münchent az automobilmek hencegő, csörtető, rohanó raja, és München mégiscsak München maradt.

Valahogyan mintha minden utca-ajakával bocsánatot akarna kérni München az ő visszazarándokolt, régi híveitől, és sajnálatni is tudja magát. Gyámoltalanul, idétlenül, reszketve túri ezt a lelkétől idegen, ördöngős, zajos sürgést-forgást, mely valóban sehol sem olyan illetlen és tervtelen, mint Münchenben.

*

Mondják, hogy az udvar, a hercegi család csak majd késő ősszel tér Münchenbe, de München kedves és nem túlságosan jobbágyi viszonyban él a királyi házzal. Szeretik egymást, de talán éppen szeretetből nem szokásuk egymást szeretetkomédiákkal agyonuntatni: kényelmesen, gyöngéden élnek együtt. Münchenben egy amerikai pénzkirály, egy nagy nevű professzor avagy egy híres, nevezetes művész állandóan s inkább személyi hír a bajorosan józan és komoly hírlapok számára, mint a királyi család tagjai.

München soha sincs pongyolában, de feszes, előírt, udvari estélyruhában sincs: Münchennek mindig szezonya van, s idegen, hű barátai egyik Szilveszter-naptól a másikig folytonosan jönnek. Nem mondjuk, hogy pazar vendéglátó, dáridós gazda Bajorország fővárosa, de éhen sohse marad ott az ember, s valami új csemege is mindig kínálkozik. Ünnepek, tárlatok, színház, hangverseny, mindig valami új, talán nem világraszóló, de sohase csalódás-okozó.

Különös, hogy a békesség, okosság és gazdálkodás e szép, típusos városában virágozhatott ki Lajos király által egykoron a betelhetetlenség, különösség tébolyos, átkos, szép virága.

*

Az őszi München színházai pihenni szoktak, mert a színházás München a legforróbb nyarat s legigazabb telet kedveli, s ilyenkor, ősszel, csak éppen hogy nem

alszik. Itt a próbákat nélkülözni tudó Lohengrin, ott kedvetlen kísérlet egy bukott Hauptmann-darabbal, emitt bécsi operett, amott vásári játék-stílusú komédia.

Azután még mindig nyomorgatja Münchent a Reinhardt agyonrendezett, triviális, rossz, de érdekes Offenbach-előadása és a kabaré. Münchenben most megint mintha ifjulni készülne ez az olyan fiatal s máris olyan sokszor elaggult színpadféle: érzelmesek, finomak a müncheni kabarék.

És hogyan, milyen fájdalmas pompával illik az őszi Münchenhez egy-egy új, Heine-szerű nóta, mikor tépik a színpadon a virágokat, s a portás bejön és megsúgja: kocsik kell, mert sötét van, és hideg eső esik.

69. DISPUTA

Valahol Provence-ban egy kőfaragó mestert összehozott a sorsa egy kenyértelen latin professzorral, kinek is apróbb kölcsönöket adott. Veszett fejszének bolond nyelét keresendő, a kőfaragó mester latint kezdett tanulni s haszontalan, ócska történelmet. Így érkeztek el Sallustius fordításához s életrajzához, amikor is a kőfaragó mester megtudta, hogy Sallustius többek között afrikai márványbányákból harácsolta össze szörnyű vagyonát. Erre elutazott Afrikába, kutatni kezdett, s új tudománya alapján megtalálta a Sallustius bányáit. Sok-sok milliót szerzett a kőfaragó mester, s illenék, hogy már csak ez az egyetlen példa is gondolkodóba ejtse a mi bösz anti-antikjainkat.

*

Hát megnéztem én is Münchenben Max Reinhardt Offenbach-áldozását, a reinhardti Szép Helénát, s nem volt szép. Kár volt bántani az igazi Offenbachot, s német dölyffel provokálni az összehasonlítást ama napóleoni császárság s a mai német között. Offenbach elvégezte a magáét, s Offenbachot kirántani a maga szándékából és korából veszélyesebb, mert tettenérhetőbb, mint például Szophoklészt. Tessék új Offenbachot keresni az új német császárság bizony máris elég rothadt illatú korához. No, persze vaskosabbat, szellemtelenebbet, németet, ógermán félistenekkel, hősökkel, negyvenhármas számú női szandálokkal és sok sörrel. Így azonban ez a trükkös reinhardti Offenbach-előadás voltaképpen Offenbach paródiája, s ilyen erőpazarlást ma már még egy Offenbach sem érdemel.

*

Tíz év múlva Magyarországon a legteljesebb módon fölösleges lesz a demokrácia, tehát csak tíz évig kell föltartóztatni. Ma még vannak szűz zugolyok ez országban, melyekben éhes, ép gyomrok, izmok, kategorikus vágyak és lendületek élnek. A demokrácia csak akkor ér valamit, ha a mai kiélt fennlebzselők helyébe új erejűeket hozhat föl. Tíz esztendő múlva a magyar kultúráképesség összes akkumulátorai kisenyvedtek, s még akkor lesz ám csak igazuk a mai magyarféltő, antidemokrata hazafiaknak. De ez a fránya s valóban csúnya demokrácia gonosz és tréfás betegség, mint minden epidémia. Ha valaki retteg a pestistől, s félelmében agyonpuffantja magát, a pestis még mindig kap más eleven embert. Mert eleven ember, míg a Földet egy csinos kataklizma ki nem végzi, mindig marad, s Magyarországon nem csak magyarok laknak.

*

Németország dús, jóllakott polgársága most vándorapostolokat tart, kik nagyszerű hévvel hirdetik az egyszerű, a természetes életmód üdvösségét. Mégiscsak más ez, mint mikor a magyar nagyurak legjobb esetben is a krumplihoz cokizzák azokat, akiknek más ennivalóra nem telik, de még arra sincs gondjuk, hogy krumplira

teljék. De íme e vándorapostolok útján járnak a másféle vándorapostolok, akik minden ember dúslakodó jogát hirdetik mindenhez, amit emberész és természet produkálnak. Valóban, e ponton a szocializmus isteni, sőt a legemberibb vallás: benne van a Jehova bosszúállása és Jézus Istenének pártatlan, bőkezű szeretete.

*

Be jó volna, ha például Hatvany Lajos, akinek az idegei még bírják fölemelni a merészség súlyát, elkezdené ez új rovatban a teljes kimondást. Azokra a mennykőves ítéleteinkre gondolunk, amelyek olyan hirtelenek, tüzesek és igazak, hogy rendszerint elhallgatjuk őket. Itt lázas, dühös és száz színű gáncs, ütés, kötekedés, harag, gúny, mosoly, tünődés és tréfa cikázzék, sőt ne riadjunk vissza egy kis objektív – személyeskedéstől sem. Senkinek sem olyan szabad és gazdag ez a világ, mint a mai magyar tollforgatónak: éljünk a szabadsággal és gazdagsággal. Káromkodni a magyar ember tud legjobban, s miért ne lehessen ez okvetlenül fátumszerű nemzeti talentumunkból ékes, új, irodalmi műfajt csinálni, az istenfáját?

Ny 1911. október 1.

Ady Endre

70. JELKYEK ÉS CSOMAIK

Barátok, ismeretlen és ismerős ismerősök s egészségmód váratlan idegenek, magyarok, írogatnak nekem pár év óta Európából s Európa többi földrészeiből. Szóval: magamon s napi postámon keresztül is látom, tudom, hogy Magyarországnak, kiváltképpen tíz év óta, újsütetű portyázói vannak.

Voltak bizony régen is és mindig: a Csokonai-rúgó Debrecen régtől s állandóan, ha talán nem is szívesen, de küldi, de küldi, ki a külső országokba jeles fiait. Küldte és küldi persze nem csupán a csak nagyon ortotipikus és ma már krudélisan magyar Debrecen, de sok kevésbé jeles hely is.

Hanem a magyaroknak ilyen bolond el-szétkóborlására, mint a mai, még sohse volt példa, nem is lehetett, s ez a látvány nem ok nélkül rémít meg sokakat. Hát rémülünk, no, most azokkal mi is, akikkel sem rémülni, sem bizakodni együtt, együttesen, sohasem tudtunk és szoktunk. Ennek az országnak, Budapestnek s környékének, mely a magyar politikai-földrajzi határokat zárja, nincs szüksége erre a töméntelen Jelky Andrásra s csodatetteire.

Szorogat engem már régen ez a nem teljesen új, de teljesen még ki nem mondott igazság, s némi sakálordítástól nem is egykönnyen riadok vissza. Hiszen én voltam, vagyok s leszek olyan kóbor forradalmár, amíg élek, szusszantok, hogy senki sehol, semmiben sem kereshet rajtam hiányzót.

De arról van szó, hogy amíg mi a Földet s a lebegő Eget bejárjuk könyvben, képen, új gondolatban, alattunk és hátunk mögött marad egy furcsa Magyarország. Ez pedig se zokszónak ne tessék, se valaminek, ami ősbibb panaszkodásaink valamelyik versi avagy prózai mementója kívánna lenni. Tudjuk meg, mert hiszen úgyszólván tudjuk, hogy a mai Magyarország olyan, amilyen, minden bevált és beválható társadalmi törvény alatt álló, mégis más, mint más.

Utálatos és tudákos valami volna, ha erről sokat beszélnék, de az bizonyos, hogy törökidőbeli csibéinkre hirtelenül csapott reá a finom, de éhes, nyugati héja. Szóval s még egyszer szóval: Magyarország ma együtt érzi a catalaunumi, várnai és königráti, boszniai csatákat, miként a görög kultúrától kezdve érzi az összes lelkébe-karmosodott fő és fiókkultúrákat.

De Magyarország ma is félig ázsiai ország – oly jól esik e banális s talán nem is igaz igazságot leírni –, rakodó helye ma már minden ideaáramnak, s a gazdasági konstellációk folytán mégis olyan megközelíthetetlen.

De talán próbáljuk kihagyni, ha lehet s ha tréfából is, de hagyjuk ki Magyarországból s a valóságos Magyarországból, Budapestből, ezeket a skrupulusokat. Még mindig meg fog maradni egy minden eddig leírt mondatot cáfoló igazság, mely talán csak annyit ér, mint minden igazság, de erős és percenként aktuális. Ez a Budapest s vele együtt ez a Nyugatról meglegyintett Magyarország későn, kicsiben s egy pöttyet sajtósan szeretnének csinálni valamit.

S e valaminek útjában állunk, holott nem tehetünk róla, és igazunk van, mindannyian, akik a világból s a Földből láttunk valamit, Párizst, Berlint, Amerikát, Japánt avagy, ami több, akik sokat olvastunk, és minden lehető elképzeltünk.

Egy magyar France-ra illett volna várnunk, hogy Budapestet s a magyar, új Végeket felsőségesen, nyugtalanítás nélkül tanítsa türelemre.

Mi néhány százan, az ifjúsági mesék Jelky Andrásai, mi világgártak, szeretnénk egy országból azt csinálni, ami lehetetlen, egyre-kettőre. S nem vesszük észre, hogy ez az ország nem is olyan halott és számártövises ország, mint mi látjuk, akik fantáziában, térben, olvasmányban annyira s mindig többen eltávolodunk tőle.

Ez a sajtóságos helyzetű és sorsú ország most kezdi kezdeni sorsát jövőjét: a kezdést.

Én nem csúfolok senkit, semmit, én áldom a pesti mozit, a Zerkovitz-zenét, a nőes[!] helyeket, a lipótvárosi műbarátokat, a külföldön zengő politikusokat. Én látom, hogy mi, néhány százan csak zavarólag hatunk abba a nagy míveletbe, mely először is terjedelmes alapját dolgozza a mi csak leendő életjogunknak.

A magyar Jelky Andrások, a nem Kőrösi Csomák, legyenek türelemmel: ha nem tűrnek, úgy is a Kőrösi Csomák sorsa éri őket, s ha nem tudják bevárni az új Magyarország sikereit – mesebelibbek[!] lesznek minden Jelky Andrásoknál.

Ny 1911. október 16.

Ady Endre

71. A KÁROLYIAK BIRODALMÁBAN

(Faluzó ember jegyzetei)

Szív alakú az én vármegyém, a nemes Közép-Szolnok és Krasznából forrasztott Szilágy, valami maradék az ős Sylvániából, s itt én megint sokat vagyok mostanában. A Szilágy-szívnek ama csücskén élek, ahonnan csak egy köhintés a majtényi mező vagy síkság, ahogyan a történelmi retorika invokálja. Nincs sirattatóbb zuga Magyarországnak ennél[,] mert bár Szatmár-Németi sincs meszsze, de hozzánk Nagykároly van közelebb. Ez: az állítólagos Karvaly és Kaplony-ősök, a Károlyiak históriaiian központi s az ország pénzén dédelgetett fő uradalmi tanyája. És a Károlyi-család végezte el századokra ennek a környéknek a mivoltát, sorsát, melyen még az északkeletről sereglett zsidók sem változtathatnak. Nagykároly vásárait négy vármegye keresi, látogatja, s Nagykároly az ő nagy részében Károlyiak-telepítette, magyarosodott svábjaiival, vergődő zsidóival ma sem különb egy mandzsúriai kisvárosnál. Ha ezeken az óriási s több vármegyébe hatoló birtokokon, a Károlyiakéin, tudnak gazdálkodni, ma ez a pompás földű vidék népes, gazdag és művelt. De még a gőzekét is úgy ismerte meg a Károlyi-birtokok egy része, hogy bérletbe került, talán zsidó kezébe. A kisebb, sőt egészen kicsi birtokos mindig a birodalmas Károlyi-földekre nézett, s mert ott úgy gazdálkodtak, mint Texasban negyven év előtt, ez a vidék, ez az áldott vidék elvesztette régi, hasznos népét, s csak hiányosan pótolta silány másfajtaival, leginkább oláhval.

S Nagykároly is hiába Szatmár vármegye székhelye a Károlyiak hatalmából, a szabad Szatmár-Németi ma: igazi város, Nagyvárad-szerű. Város lett egyszerűen azért, mert nem nyomta a grófi áldás, s mert lakosai nemcsak azt figyelték, hogy mit művelnek a grófi ispánok mezei munkák idején. És mert talán a Szatmár-Németiben települt német elem különb volt, s jobb csatornácskákon ömlteté véré a magyar erekbe, mint a Károlyiak renyhe svábjai Nagykárolyban s a szomszédos falukban.

Hiszen van még mágnásbirtok más is a környéken, de valahány úgy gazdálkodik, mint a Károlyiék birtokain látták. Ne felejtsem el azonban, hogy a most már kissé oszló Károlyi birtokon a biztos mezőgazdasági szeszgyárakon kívül van egy úgynevezett kendergyár is. Ez a kendergyár – nagyon kicsi – a Károlyiak legnagyobb cselekvése azóta, hogy Károlyi-Kártevő Sándor működött, ha nem is a gyári szakmában. (Itt megint valamit le kell írni: Rákóczi volt Magyarország első igazi iparpártolója, sőt iparcsinálója, s még ma is van egy-két régi ház, ma már a Károlyi-grófok béreslakása, hol valamikor Rákóczi-hozatta külföldi mivesek keze alatt magyar iparosokat tanítottak ki.)

Mennyi írivaló igazságom lesz még nekem erről, de sietek ezúttal az apámhoz szólni, akinek birtokocskája száz kis magyar holdnyi. Hát én láttam egy ugyanilyen, de ötvenszer hitványabb humuszú birtokot a bajor Prien mellett, egy-két órányira Münchentől. Parasztbirtok, hepehupás, minden tíz lépésnél változó tala-

jú, de a kis birtok közepén van a tanyaház, mely különb, mintha Erdélyben ma is volna fejedelem s a fejedelmi kastélynál.

Tizenegy szobája van a bajor paraszti háznak, s a két szegődött munkásnak (mert itt nincs cseléd) kettő jut ebből. Nyaranként még kiadnak idegen, nyaraló balekeknek négy-öt szobát, mert hát nem a lakás a fontos. De az istálló, amely márványoszlopos, villamos világtású, húsz svájci marha van benne s nyolc pompás ló. A padlás két emelet magasságú, s ott pihennek télen a motoros ekék, gyűjtő, arató s másféle gépek, s tíz villamos lámpát lehet itt is fölgyújtani. Parasztság, primitívség, kedves korlátoltság, de minden haladás, újság és haszon. Ez az én bajor parasztom, akinek az ötéves gyereke is dolgozik, ötször annyit erőszakol ki ugyanannyi gyöngye földjéből, mint az én Károlyiak szomszédságában kínlódó, elmaradt apám. De nincs is hetyke nagybirtok itt körül, nincs olyan nagy úr, aki azt gondolhassa: így is királyilag élek, s miért vadítsam el s tanítsam ki a lentebbalókat?

Csak a Lajtától kezdődik ez a szörnyű, tatárkodó gondolkozás, amely csak éppen enyhülni kezd mostanában s félni a politika eljövendő kényszerűségaitól.

Ez a Magyarország ma még a Károlyiak s a Károlyiék birodalma, mely elveszt minden jó és okos embert. Bocsnát, most jut eszembe, nem akartam és nem akarok politizálni, de talán tudnának gazdálkodni Magyarországon jobban, ezerszeresebben mások, mint a mai grófi ispánok? És a Károlyi grófok talán emlékezhetnének arra, hogy kétszáz évvel ezelőtt, amikor ők még szántani se tudtak jól (nem is igen nagyon volt miből), az ő zsákmányolt Rákóczi[j]uk és Magyarorszájuk már majdnem rátért a XIV. Lajos példájára és működésére.

Pesti Napló 1911. november 5.

Ady Endre

72. A REGÉNY ROMLÁSA

Van nekem egy regényem, majdnem írott regény, mely nincs megírva, egy irodalmi remek, mely *nincs*, szóval: ígértem egy dicső munkát annak a pár embernek, aki még vár tőlem valamit. Ez a regény, mely nincs (hiszen talán megíródhatik valaha) sok pótoló, kedves órát adott nekem, és sok mindent, olyant eszembe juttatott, ami elkerült volna.

Nagyváradot, kedves, különös városomat akartam, sőt még ma is akarom regényhőssé tenni, s megírni azt, hogyan gyúrte le a szép, bár többnyire zsidó polgárság az uralkodó, már figurában is hanyatló dzsentrit. Ott voltam, illetve úgy képzeltem, hogy ezt a fölséges processzust közelről látom, s a becsületes hívők hitével vallottam, hogy ami Nagyváradon történik, kicsiben, eleve és jelképesen egész Magyarország sorsa.

Láttam a dzsentri, az úgynevezett *dzsentri* nagy tönkjét, láttam az ambiciózus, feltörekvő, dolgozó és izzadó polgárság nagy sikereit. Erre azt hittem, hogy a váradi püspökökön, a káptalan s néhány magyar földesúron kívül ma már e vidéken nincs komoly ellenség. Azt persze nagyon tudtam és éreztem, hogy itt van gróf Tisza István s mindazok a gondolattalan politikusok, akiknek érdekük és életük egy ilyen érdekes, hetyke egyénbe fogózkodni, aki ráadásul gazdag ember, s a legszerencsésebb magyar államférfiú tényleges fia.

És most, hamarosan, rátérek arra, hogy engem nem társadalmi, politikai avagy ilyen nagyféle csalódás ért, hanem – irodalmi. Lebunkózott, mocsárba fulladt, majdnem néhai bihari famíliák hatalmasan visszaérkeztek oda, ahol valamikor uralkodtak, s ahol futó mosollyal eltemették őket. Emberek, letörött exurak, akik zsidó hajcsároknak kibiceltek délutánokat öt koronányi tiszteletdíjért, ma megint parancsoló, rangos és nagyfizetésű, elhelyezett és gögös, régi urak.

Le kell nézmem a drámaírókat, Shakespeare-től Sardou-ig, sőt Lengyel Menyhértig és Hevesi Sándor, rossz darabíró-útra tévedt, barátomig. Nem tudnak ők semmit a világon, ami a világhoz tartozik, s főképpen azt nem tudják, hogy még az igazán meglátott dolgok sem igazak két évnél tovább. Politikában (Magyarországon) Andrassy Gyulát, írónak Ignótust, festőnek Kernstokot szeretem legjobban, hogy ne szóljak filozófusokról, sokféle tudósokról s nagy újságírókról.

Azonban az én lelkemben, amíg – kevésig – élek, sok minden türelem marad, mely tartja a gonosz vállalkozásúakat is, szóval – megint szóval – az álművészeket.

Az én régi regényem, mint egy ifjúkori szerelem avagy egy nagy, mindig váratlan betegség, még meglesz, orvosprofesszorokat hívjanak bár hozzá. De, sőt megírom a régen ígért regényt is, mert hát Tisza István se él örökké, s mert mégiscsak szép valami az a költőtársaimtól is lenézett, de egyetlen, Tiszákat-döntő, egészséges demokrácia, *igaz* demokrácia.

Valószínűleg megírom a regényemet, ha élek, de bizony ez már más regény lesz, nem Tisza Istvánék, de az Élet és Változás nagy törvénye miatt.

Pesti Napló 1911. november 12.

Ady Endre

73. DISPUTA

Mostanában megint Érmindszenten spekulálok, de van időm a Természet nagy télreváltozásának ósdi színjátékán kívül is – látni és meglátni némely dolgokat. Van az apámnak két finom patkányfogó kölyökkutyája, tiszta fajúak, és tiszták, fiatalok, tehát vidámak, előkelőek, tehát játékaikban is ötletesen gazdagok. Nem mondom, hogy gőgösek, hat fiatal macska a tanúm, akik sohasem találtak visszautasításra, amikor a kutyákkal barátkozni próbáltak, csak éppen hogy kissé zárkózottabbá vált a két patkányfogóka. De ezek az elházasodott bestiák, ezek a nem régi civilizációjú macskák hőkkenve megérezték, hogy itt egy nem-tudomány ezer évvel régebb faj, hogy úgy mondjam: civilizáció és kultúráképesség áll velük szemben. És, tisztelet e hat fiatal macskának, az első barátkozó kísérletek óta csak távolról nézik a két kutya előkelő tornáit. Dühvel egy kicsit talán, de döbbenettel, csodálkozással elsősorban s annak a megérezésével, hogy bár a macska csinos, kedves jószág, de sem angyal, sem kutya nem lehet, lévén bizonyos epokák kikötve bizonyos idegbeli s értésbeli állomásig. E hat macskát ezennel fölajánlom a magyar politika, tudomány, irodalom és művészet azon macskáinak, akik nem tudják, hogy a macskánál még a kutya is különb.

*

Protestáns emlékűnepekről olvasok, s eszembe jut az én régen kísértő kísértésem: mihelyst akadt olyan hatalmas fejedelem, aki az új hitre tért, a protestantizmus meghalt. Azóta lélektelen, civódó, gazdasági és politikai szerszám, olyan semmi, hogy mellette a reformkatolicizmus – nagyszerű forradalom. És még valami: ott lehet lázadás és élet, ahol roppant-nagy a massa, a tekintély, az erő, a bűn, a jószág, a tudás, és a fanatizmus. A protestantizmus sohase tudna egy új – protestantizmust fakasztani, erő híján, de az iszlám és a pápistaság akár százezret, és – mind a kettő kibírná.

*

Szép: a magyar tanárok, a nem protekciósak, ordítják: „fogjanak meg, de azonnal, mert agyonütöm”. Természetesen sokkal többen fogják le őket, mint amennyi elég volna, de szerencse, hogy ők is tudják fogni magukat. S azután most más baj is van: ráfogták szegény tanárookra, hogy nagyobb részük szektárius, veszedelmes. El kell tehát válniuk, a kisebb résznek, a jobbaknak és erkölcsösekknek, s el is válnak, mert alapjában, kenyéren innen és kenyéren túl, ők az igazi – többség.

*

Egyszerűen megkérdezzük a hivatalos és nem hivatalos Magyarországot: nem szégyenli az utálatos és alacsony Liszt-ünnepeket? Akik szégyenlik, azokat nem kérdezzük, mivel ők az ünneplést régen elvégezték, s a nagy Liszt hálósobájának emlékeitől szüzek, s nekem úgy tetszik, hogy az egész Liszt-ünneplés volta-képpen hálószoba-megszentelés volt. De a hálószobát jubiláris csarnokká meg

lehet tenni zongora, ének s tömérdek, ezernyi eleven lyuk bedugására szükséges pénzek kidobása nélkül is.

*

Egyformán utálatosak, akik a literatúrából s másfajta művészetből betegséghez formálnak jogot és akik, mert betegek, azt hiszik, hogy rokonságban vannak az irodalommal és művészetekkel.

*

Magyarországnak nincsenek ma már aktív tűzhányó hegyei, de lám, Kecskeméten mégis micsoda különös erők romboltak és – építettek. Mert – hitem szerint – Kecskemét épülni, nőni fog az ő nagy katasztrófája után, melyet elemi erőnek is szörnyűen magyaros elemi erő produkált. Móricz Zsigmondot ezer okból szeretem, mint író (az embert is nagyon), de ez a nagyszerű hasonlóság ahhoz, ami Magyarországon a krátert helyettesíti, egyenesen babonás hívévé tesz. Az ő ereje a magyar földrengető erő, amely után rémület, de életújulás, építés és szépség következik. Hihetetlen, de Móricz egy józan zseni (fölrő minden nem józan zsenivel), aki olyan lávát önt, mely humusszá válik.

Ny 1911. november 16.

Ady Endre

74. ÚJ, SZELÍD JEGYZETEK

Az Apponyi orációja

A pápista (nem katolikus) nagygyűlés s Apponyi pompás és veszedelmes orációja után siessünk a magyar sovinszták segítségére. Ők valóban zavarban lehetnek most már, s még zsidójuk és svábjuk is meginoghat attól a gondolattól, hogy a római katolikus Egyház s Magyarország sors-útja ugyanaz. Sohase volt így, és sohase lehet így: valahányszor a magyarság az ő európai, ezeréves séjourja alatt a maga magyarságát fölháborodottan félteni kezdte, a pápistasággal került szembe. Álmostól Gézáig és Istvánig, kit kedvem volna Gizelistvánnak elkeresztelni, Kálmán királytól a mohácsi vészig, Caraffától mostanig mindig szembenálltak: pápistaság és magyar-megmaradás. Hiszen róm. kat. magyar főpapjaink között sok-sok akadt, aki mihelyst veszedelemben látta a magyarságot s a magyarságát, antipápistább lett Baltazár Dezsőnél. Különben ne szaporítsuk a szót: a magyar kálvinistaság keletkezése és kínlódásos, zivataros megmaradása, a – csak fej nélkül – Róma alá került magyar görög katolikusok, magyar görögkeletiek, a harcias magyar luteránusok, a legtiszteletreméltóbb unitáriusok, a régi szombatosok, a nazarénusok, a baptisták stb., stb. beszélnek magukért. A pápistaság és a magyarság sohase avagy rosszul voltak egyek s akármilyen sovinszta és nagyúr valaki, ezt csak azért nem látja, mert nem akarja látni. Egyébként pedig e pár sor nem a magyardulás jogáért és érdekében íratott, de azért, mert ez országban szépen, tanulón gyarapodik a magyarság, s kár volna, ha az Egyház (róm. kat.) gáncsot vetne neki.

Jeszenák báróné igaza

Jeszenák bárónét elítélték, mert nem felejtette el a Bíró, a szörnyű hatalmú járásbíró előtt sem, hogy ő nem toloncházból elővezetett cseléd. Bánom is én, ha ezer bajomra ráadásul vádat emelnek ellenem, én igenis vádat emelek egy bizonyos klasszisz bírói fajta ellen. Megértem, hogy Magyarországon a közigazgatás után épp a bíróanyag a legsilányabb: szegény, hamar-kenyeret áhító emberek a nagyobbik rész. De a fene, illetve ez a feudális Magyarország tehet róla, hogy a magyar bírók felének halvány sejtelve sincs róla, hogy az érintkezés kedves módjában divatok, korszakok s nevek vannak. Ezt is majdnem tapasztalatból mondhatom: a magyar bírók nagy része Werbőczy és Szilágyi Dezső nevében goromba, hatalmaskodó és neveletlen. Szegények, nem tehetnek teljesen róla, mert hát hol is szedték volna a humanizmust, kultúrát és jómodort?

A Zápolya esete

Zápolya (a Szapolyai-név valószínűtlen, és csak a csakazértis-histórikusok veszőlöve) megint divatba kezd jönni. Hazai Samu miniszter úr úgy véli, hogy Mohácsnál minden elveszett, a többenél is több, s nyilván Zápolya a hibás – a magyar s többi urakon kívül.

Hát jó dolog lesz valamit már kiírni: a magyar királyválasztások, nádorválasztások egyenlő rangúak voltak a mai falusi bíróválasztásokkal. A földesúr kikeresett a maga számára egy alkalmas szolgálant, aki némileg „közigazgat”, de elsősorban az ő birtoki és úri érdekeit védi. A Habsburgok e szép, magyar úri erkölcsök révén csinálhattak itt trónt, megváltást és örök uralmat. Azóta az erők kicserélték egymást, s ma már nincs Magyarország, mely revolválni tudná, különben is jobb ma egy Habsburg, mint holnapután egy Zápolya, s csak törődjünk szépen bele, hogy Magyarország legnagyobb fórumai demonstrációja is egyenlő rangú a régi, hagyományos, falusi bíróválasztással.

Világ 1911. november 17.

Ady Endre

75. A ZILAHAI INTERNÁTUS

Igen tisztelt Szerkesztő úr, nem azért, mert Zilah város Wesselényi Kollégiuma volt az én alma materem, de igazságból és igazságért írom ezt a pár cáfoló sort. A zilahi Wesselényi Kollégium valósággal egy kis elődobott köztársasága a még vajúdó demokrata Magyarországnak. Lehet, hogy haszon helyett ártok e becsületes denúciálással ez ősi iskola professzorainak, akik részben volt tanáraink, de egy-két kivétellel nagyon megbecsült jóbarátaink. Kincs Gyula, az igazgató, a legkivánandóbban magyar, dolgos, tudós és kultúrás ember, erős látású, demokrata. Az internátus vezető tanárai lelkes, jó, okos emberek, s a zilahi internátus páratlanul modern, kényelmes, olcsó és nemes intézmény. Láttam, sőt tanulmányoztam az én régi és csodálatosan megfiatalodott iskolámat, s tudom, hogy itt szinte apostoli az az igyekezet, hogy a szegény, talentumos fiúk fölszabadulva, majdnem ingyen tanuljanak és boldoguljanak. Azt is bizonyíthatom, hogy a zilahi diákság évről-évre tanultabb, csiszoltabb, komolyabb, egészségesebb. Dehogyan lehetséges Zilahon az éhségstrájk, s megdőbönt a mindig komoly Az Est zilahi tudósítójának ez a tévedése. Egyre kevesebb lesz az igazi, liberális és a haladásal eljegyzett magyar középiskola, s nagy kár volna ennek szinte prototípusát, a zilahit, diszkreditálni. Nagyon kérem, tisztelt Szerkesztő úr, közölje ezt a néhány sort, mely jóságáért előre hálás az ön régi híve,

Az Est 1911. november 18.

Ady Endre

76. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK

I.

(*Mikes és [az] ingatörvény*) Babéros, kedves, agg Lévy Józsefnek s a lezajlott miskolci szép napnak vagyok hálás azért, hogy most báró Barkóczynek dicsőségét hirdethetem. Egy bizonyos: Barkóczy a nevelés, az iskola, a gyermekhódítás nagyszerű fontosságát látja legalábbis olyan jól, mint akármelyik nemes, harcos, tudós ellenfele. S ez imponáló, mert igazán az az igaz, hogy nincs tökéletes föl-szabadulás az ifjúkori tanítások és hatások alól. Én a mesékkel egyidőben mindig csak hazafias legendákat kaptam, s tizenkét éves koromban a vizsgán Czuczor „Riadó”-ját szavalván, sírógörcsökben omlottam le. S később, legényedő diákkoromban egy természettani órán az ingatörvényt, ha meghalok is, igazolni, levezetni nem tudtam. Nem apró eset ez, amikor az első eminenszt ilyen kudarc éri, de engem csak hiúságomon sújtott meg az ingatörvény. Holott akkor már lázadó voltam, sokat olvasó, kutató s mindent újramegállapító kedvű emberke. Olyan valaki voltam már, aki tudta, hogy az ingatörvény fölségesebb, nagyobb minden nemzeti és eposzi incidensnél. S akkor este verseket olvastam, elolvastam a Lévy Mikes-versét és sírtam, bomlottan sírtam. És ez nem neuraszténia, ha valaki közbevetné, de egyszerű magyarázata, hogy az emberből még hit nélkül is visszazsong az, amit gyermekkorában szentül beletanítottak.

[II.]

(*Kolozsvár református püspöke*) Mert nem erdélyi püspök Mailáth óta, így kell címezni Kenessey kálvinista püspök, illetve szuperintendens urat. Csodálatos, hogy a magyar hírlapok olyan hanyagul siklottak el a főtiszteletű úr Bánffy-búcsúztató, furcsa beszéde fölött. Pedig itt egy kezdődő História beszélt: az úri, elegáns, új vágású református püspök küldött üzenetet a szintén újfajta, kis lelkipásztoroknak. Még én is értem azt az időt, amikor a falusi kálvinista pap alázatosan megtekintetesurazta a nemes, birtokos urat, mint nálánál elsőbb embert. De viszont akkor még oly erkölcsök dívtak, hogy a református főpap lekapartatta bárónő feleségének ősi palotájáról a címet. Úgy látszik, hogy szörnyűségesen nagy dolgok előtt áll a magyar társadalom, amikor derék kálvinista hitsorsosaim is megzavarodnak. Kenessey, például, hajlandó finom kesztyűt húzni, hogy Mailáthtal kezefogva osztozkodjanak együtt Erdélyország fölött. Közben elfelejtene egy száz püspököt, egy román metropolitát, több más nagy papot, azaz nem is felejtik el őket. De Kenessey leggyorsabban a megváltozott, új, erős, magyar és művelt tiszteletes urakról feledkezett meg. Ezek bizony nem a régi úrimádók, sőt a fajtájukból püspök is lett Debrecenben. Kálvinistaság, kolozsvári református püspökség, demokrácia összeillenek, de Kenessey csak Mailáthtal illik össze. És ez anakron illetlenség még nagyon meg fogja bosszulni magát, legelső sorban a magyar kálvinistákon.

[III.]

(*Szegény Áchim András*) Ez a szegény, megölt Ondris nem volt Messiás, s akik élnek, okvetlenül többet érnek, mint ő, aki már halott. De ha valaki nem is Messiás, haló poraiban is hozzátartozhatik az Élethez és az élőkhez, és ilyen halott Áchim András. Aki bántja, élőket bánt, aki piszkolja, bepiszkolódik, mert ő egy nem teljesen sikerült Dózsa György. Persze, ezt sem a hetykén radikális, sem az erkölcstelenül, sem az erkölcsösen konzervatív világban nem értik vagy nem akarják érteni. De a Dózsa Györgyök mégis termései a földnek, s nem lehet annyi hamis tanút állítani a sírjukra, mint ahány igaz tanú kerül közülünk.

Világ 1911. november 24.

Ady Endre

77. ÜNNEPRONTÁS

– *A Nyugat matinéja körül* –

Hát játszunk Parlamentesdit, Omgét, Országos Kaszinót s egyéb úri játékot, ha csakugyan olyan kicsattanó szilajságú és pirosságú a mi játékos kedvünk. Gyűlékony fedelű, paticsfalú háznak két oldalán játszadoznak egyformán veszedelmes tüzzel szakállas és szakálltalan gyermekek egymás bosszantására. Hát csak játszunk, ha olyan mindegy ennek az országnak, családainknak, munkánknak, eredményeinknek, jogunknak élete és sorsa. De mást gondolok: nem szabad cinikus cinkossá válnia annak, akinek egy picinyke hite, ereje, gondolata van, s aki olyan előkelő publikumhoz szólhat, mint a Világé.

Röviden fogom a dolgot előadni: volt egyszer egy jó íróember, akit ünnepelni illett és kellett (én, sajnos, nyavalyásan, csak írásban üzenhettem neki), és aki történetesen kálvinista hitvallásúnak született. Mondják azt is némely kávéházakban, hogy ez az igaz íróember hivatalos elismerésekre, írói rangokra és pozíciókra vágyik. Én tudom, hogy nem vágyik, de akarnám, hogy vágyjék, mert egy igaz írónak szerencsés élete és modora mindnyájunknak, akik újat akarunk, előfogatos ígérete.

Azonban az történik, hogy e jó író Blaha Lujza játssza egy kis [egy]fölvonásosban, és aki verset szavaltat – mondjuk – Csörtossal, szintén nem Mózes törvénye szerint szült, élő és lélegző ember. Erre megbolondul néhány, az orra hegyén túl nem nagyon látó hiúságos és nem keresztyén ember: hallgat, zúgolódik vagy lázad. Híreim, jeleim és tapasztalataim azt hozták hozzám, hogy bizonyos könnyű, cifra sikerű urak abban az irodalmi csapatban, amelyhez én sine qua non tartozom, engem és néhányunkat keresztyén blokkocska alakításával gyanúsítanak. Hát én még alig tudtam annyi időt szakítani, hogy tisztába jöj-jek: keresztyén vagyok, pogány, zsidó vagy más. De azt biztosan tudom, hogy ez ország zsidó vallású embereinek, a magyar polgárság érdemes elitjének tiltó szava van ez ellen. Egy-két könnyelmű fráter elfelejtheti, hogy a magyar élet kissé több, mint a szerkesztőség, hotelszoba és a cigarettás hangulat a kávéházban. De a jobbak legyenek látóbbak, mint a túlsó oldalon például Rákosi Jenő, és legyenek végre emberek és európaiak. Ebben a szép, hitvány országban – hitem szerint – csak a zsidók tudhatnak harcolni a klerikalizmus biztos rezsimje ellen.

Polónyi, Szmezsányi ne jussanak be ugyan a magyar értelmesek rendjébe, de vigyázzanak a Ház másik oldalán tüzeskedők.

Budapestről már minden illetékes és nem illetékes ember elmondta a véleményét, de ez a város a magyarság záloga és hite, holott utálatos és utolsó város. Ne tessék ellenben azok ellen dolgozni, sőt összeesküdni, akik ősi keresztyénekként hullottak az Élet portájára, de mégsem lesznek cionista keresztyének. Budapest és az egész ország zsidósága tiltakozzék – a saját érdekében – az ellen, hogy csak az lehessen jó író és művész avagy tudós, aki zsidó.

Vagyunk még Magyarországon az úgy csúfolt „ősmagyarok”-ból, akik csak pár pillanatnyi hangulatból ismerjük az antiszemitaságot. Se ízlésünk, se hajlamunk, se érdekünk, se tehetségünk, se kedvünk, se örültségünk nincs hozzá. A Degenfeld Józsefek, Ferenczy Gyulák, Baltazárok, Kincs Gyulák, Justh Gyulák (mennyi Gyulák, mennyi zárójel, s mennyi emlékeztetés a lázadó pogány Gyulára) csupa derék várnagyok.

Ne tessék (pláne, amikor Budapest kozmopolita voltáról annyi ócska és hazug szó rikácsol) zsidóskodni és keresztényeskedni. Üzlet, zseb, hiúság: tiszteletre majdnem méltó dolgok, de betakarni ezeket a legszennyesebb takaróval, a magyar-zsidó kérdéssel – pfuj. Ezt csak rosszmájú avagy rosszeszű és látású ember teheti, s minden okos zsidó vallású embernek meg kell pofoznia azt a rövideszű gyarlót, akinek *most* jut eszébe a keresztyénüldözés. Jó lesz egymást, jó lesz egymásra, jó lesz a készülő ultramontanizmusra figyelni, s hetyke dicsőségű írók (újságírók) ne rontsák el a mi művelt, távolról-jötteen is közös, egységes magyarságunkat és kultúrasságunkat.

Világ 1911. november 30.

Ady Endre

78. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK

I.

(*Gyónás a Világnak*) Confiteor: el találtam felejteni megint, hogy szép hazánkban, Hungáriában, legkevésbé szabad minden őszintén jött őszinteséget kiírni vagy kimondani. Az, amit a Világban a Móricz-matiné keserű szájízeként elsóhajtottam, egy-két ultramontán hírlap kegyéből hercehurcás, igaztalan bűz lett. Már a verseim sorsa is kioktathatott volna, hogy aki jó, új, bátor, az legalábbis: megérthetetlen, de mégis agyonbunkózandó – nálunk. Amit írtam: igaz, de valósággal fatálisan éppen akkor írtam meg, amikor én az én igazságommal csak igazságtalan lehettem. Ezt az utált-tisztelt Budapestet éppen akkor kellett megvédeniük ragyogó, vitéz embereknek sötét agyak rágalmai ellen, amikor én már leveletem megírtam. És én megírtam a magam igazságát akkor, amikor minden nagyobb igazsággal Budapest és népének, nyugtalanságának, forrongásának igazságát kellett volna kiabálnom. Azt gondoltam szépen s a Világgal hívően, hogy ma már Magyarországon lehetséges bátran megróni minden nyilvános ferdeséget. Csálódtam, mert prédája s ürügye lettem a felekezeties ostobaságok betűorgánumainak, s még jó szerencsém, hogy elvtársuknak nem fogadtak. Tanulság: jobban kell szeretnem ma még azokat is, akiket a változtatás s az újító harc vágyán kívül világok választanak el tőlem. Igazán sokkal dühítőbb butaságokat kell még nálunk vagy harminc esztendőig lebírni, míg rátérhetünk egy igazi kultúrélet szépséghibáira. A Móricz-matinét valóban keresztyén tüntetésnek vette néhány ember, de ördög vigye el a taktikátlan poétát: nem kellett volna ezt meglátni. Mert nagyobb bűnök, elmaradottságok, gonoszságok vannak Magyarországon, mintsem hogy a legkisebb jó ember a legnagyobb becsületességéből is akaratlan esz-közükké legyen mindenfajta reakcionáriusoknak.

II.

(*Szendrey Júlia – telefonon*) Hogy Budapesten a telefon minden lesz, csupán jobb nem, tudjuk, de ennek a kimondása is afféle szükséges, sőt nagyszerű banalitás. Hiszen van abban sok krisztusi beteljesedtettség, hogy a budapesti telefon elárul bennünket egymásnak, családdá tesz. Van eset, hogy a kért cím helyett három-négy idegen beszélgetést kell percekig hallgatnom, s ez: szép. Például: ma olvastam egy délutáni újságban bizonyos Katz Etelkáról, aki egy nagyvárad i ügyvéd barátnője. De ezenfölül Katz Etelka egy csak kezdőbetűkkel megjelölt bankdirektor úr részére keresett harmatos, ifjú barátnőt Debrecenben. Debrecen is, Nagyvárad is ismerős helyeim, asszonyos kíváncsiság gyötört: kik ezek az urak? Telefonálgattam régi ismerősökhöz, s egyszerre csak váratlanul a Szendrey Júlia nevét dobták a fülemhez. Valami fölolvadás-tervről tényleg olvastam is: „Szendrey Júlia vétkezett-e, hogy Petőfi után újból férjhez ment?” Erről nekem volt, van, lesz írott, mondott, gondolt, határozott s nem tegnapi véleményem, de mégis megrökönyödtem. A telefonon egy úr magyarázta (riport vagy megbeszélés, készülés vagy vita volt-e, nem tudom) Szendrey Júliát s az okokat, hogy a Petőfi jóslatát miért kellett teljesítenie. Más azt mondaná erre: ez a Buda-

pest mégiscsak intellektuális város, vagy rettenetesekek itt a telefonviszonyok, de én azt mondom, hogy a nők halhatatlanabbak, a Petőfik női, a Petőfiknél.

III.

(Justh Zsigmond regénye) Szegény néhai Justh Zsigának olvastam el – tizenkét év után fölmelegítetten – egy regénykáját, mivel most régibb íróink könyveivel mulatok. Ez a regényke a maga idejében finom, sőt értékes volt, s okvetlenül különb a későbbi Herczeg-regényeknél. És áhítatosabban olvashatták az akkori sznob olvasók, mivel hát a legkékvérűbb arisztokraták életéről szól beavatottan s mégis naivan. Nem gondolnám, hogy Justh nem ismerte a magyar kékvérűeket, s még kevésbé gondolnám, hogy azóta sokkal változtak ezek a lények életükben. Nekem se sorsom, se időm, se kedvem nem engedték meg, hogy a magam szemével a saját szemeimmel láthassam – egy kis egyenrangúsággal s fél lépésről – őket. De a Justh Zsigmond regénykéje újból meggyőz, hogy a mi mágnásaink kiskirályi allűrökkel sem éltek s élnek másként, mint a megpocakosodott kispolgárok. Hiába, az Életet kezelni, elintézni nem elég a régi rablás, tébolygás, hetykeség, császári urakhoz való dörgölődés és vagyon: kell, illetve kellene mindehhez egy kis művészet is. Egy igazi művész mindig teljesebben, tudatosabban, szebben fogja elélni a reá kiszabott életet, mint akármelyik Eszterházy herceg – ami megint, íme, egy kedves, jó, szükséges banalitás.

Világ 1911. december 3.

Ady Endre

79. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK

I.

(*A Pénz-Danték kora*) Marxra esküdjék valaki, vagy még Marxt is kevesellje, meg kell látnia egy csodálatosan szépet ez ocsmányul kapitalista világban. Szaporodnak a Carnegie-k, egy új művésztípus, újféle alkotók, mai civilizációnknak legkifejezőbb művészei, igazi Pénz-Danték. Ezek a Carnegie-k herkulesi és thészeuszi bátorsággal, erővel s merkuri gyorseszűséggel szárnyalják, öklezik, fejik meg a mai gazdasági életet. S amikor szörnyű energia árán szörnyű számú milliókat halmoztak föl, elkezdik szépen, tervesen, a legnagyobb, legkrisztusibb célokra kiosztogatni.

Ez: új művészet, s talán nagyobb értékű a nyelv, a szín, a vonal, a hang, a gondolat s a derűsen formált élet művészeténél. Igazsága pedig az, hogy jó, jó, elismerjük, hogy gazdasági okok mívelnek majdnem mindent az emberi társadalomban, de ez az „így van” s a kiválóságok fenoménja gondolkozásba ejti a leghivőbbeket is. Miért van úgy, hogy éppen a gazdasági okok szabályozzák, illetve kuszálják össze a mi életünket, s miért szinte törvény néhány ezer év óta a kiválóak első-sége?

Az új művészek, a Pénz-Danték érzik, hogy langyos álmos, buta tömegek csak nyomorúságot tenyészthetnek, de lehető, leglehetőbb vagyonok gyűjtésére képtelenek. Ők tehát, mint Homérosz, Pheidiasz, Szophoklész, Dante, Michelangelo, Shakespeare és a többi vállalják a kiválasztottak szent küldetését. A silány tömegek helyett s a mindenkori silány tömegek részére zsenijükkel megszerzik a pénzt, amelyet ezek sohase tudnának még elképzelni sem, hát még megszerezni. Persze, még kevesen vannak a Carnegie-k, de a Danték sincsenek sokan, ám meg kellett látnunk és mutatnunk a modern kapitalizmusnak ezt az új művészfajtáját.

II.

(*A geszti Napóleon*) A geszti Napóleon a minap nagyon leszólta, lejár[at]ta az igazit, a korzikai Napóleont egy, még Komádiban is alantásnak tetszhető fölolvadásban. De ne legyünk irgalmatlanok, sőt kérjünk bocsánatot a geszti Napóleontól, hogy Mikulás után adjuk csak neki a méltán dukáló Mikulás-ajándékot. Tehát Tisza Istvánnak ajándékozzuk az ő említett fölolvadásából az egyébként nagyon ósdi Napóleon-megállapításnak minden magyar hasonlóságát és morálját. Napóleont, az igazit, szidja Tisza, de elismeri róla, hogy újkori cézárságával, betelhetetlen éhségű dölyfével megcsinálta akaratlanul a népek szabadságmozgalmait. Mikulás-ajándékként, íme, fogadja el Tisza István, a geszti Napóleon, a párhuzamnak e ritka bókját: ő is napóleoni szerepet tölt be szegény Magyarországon. Ahogyan a tanítókat, a tanítókat is, a szabadságmozgalmak vitéz harcosaiávé avatta, ez majdnem új Táncsicsot formál szemünkben a geszti Napóleontól. Mindig mondtam én beszélgetés közben, hogy Tisza István igen szép jövődjű és reményű forradalmára az új Magyarországnak, így van, megérdemli az elkésett Mikulás-ajándékot, s az Isten az igazi Napóleonnál sokkal tovább éltesse.

III.

(*Papír Sándor szerencséje*) Szegény, immár néhai újpesti direktor még halálával is adhat sokaknak valami olyan banálisat, tehát érdekeset és mulattatót, amilyen az egész színjátszás. Papír Sándor szerencsétlensége sokunknak irigyelően eszünkbe juttatja Papír Sándor szerencsését: neki nem volt sok küzdelme az élettel, melytől végre is el kell szabadulnunk. Ezek a holtbizonyos „húdés”-ek nagyon szépek, szerencsések, amikor ilyen teljesen jól sikerülnek s nem csak a még nyomorékabbá tevés erejéig. Nálunk a paraszt még mindig hosszú életet él s a régi, szolid, kultúrás sváb eredetű is, mert ők így szokták meg évszázadok óta. De akik egy balkáni-párizsi-New York-i zamatú s izgalmú életbe előzmények nélkül rántódtunk be, legyünk elkészülve, hogy nem halunk meg nyolcvanéves korunkban s végelgyöngülésben. Meghalunk azonban most vagy holnap, vagy holnapután, sőt még kivételesen a nyolcvanéves korban is váratlanul s legtöbbször csak félig. Annyi félhalott ember sehol sincs, mint nálunk, s az újpesti komédia-direktort határozottan szerencsésnek kell nyilvánítanunk ezen, kétségtelenül biztos, gyors, törvényes meghalásért.

Világ 1911. december 10.

Diósadi

80. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK

I.

(*A Széchenyi-bál merénylete*) Valami Széchenyi-bál nevezetű bál készülő merényletére kell hangosan figyelmeztetnünk a magyar és patrióta társadalmat. Mi ugyanis, minden radikalizmusunk mellett, óvatos kegyelettel vagyunk a történelmi Magyarország neves uraihoz, a mágnásokhoz, a király báróihoz. Nos, a Széchenyi-bál rendezősege valami olyant gondolt ki, hogy csontjainkban meghűl a velő, mert hát mi jó magyarok vagyunk. Egy ósdi, zenés életkép fogná bevezetni a Széchenyi-bált, mely zenés életképben – csak a szerepeltetett magyar főurak élő utódjai ágálhatnak. Avagy fordítva: olyan nevű s törvényesen biztosított leszármazású urak, akik érthető és természetes juszt formálnak a származáshoz.

Nos, hát itt van a baj, itt van a merénylet, itt van a merénylet a mi hazafias szívrünk ellen, mert itt dupla baj van. 1. Ha a mai mágnás-úrfiak hiteles őseikhez ragaszkodnak – cseh, talján, sváb, francia inasok, udvaroncok, vitéz gárdisták vagy legjobb esetben is egy másik mágnáscsaládból tellett urak kerülnek ki. Magyarországon, e kaszinós nagyközségben, úgyis, igazán vagy igaztalanul, tíztizenkét mágnáscsaládról pletykálják, tudják, hogy az apák, a nagyapák vagy ősapák összekavarták a dolgokat, illetve az asszonyokat. 2. Ha az akkor, a zenés életkép idejében szereplő főurak utódai játszhatják csak a szerepeket, ki kell keresni egy légió fattyút és fattyú-utódot, ami lehetetlen, s ha lehetséges, akkor bántó.

Így tehát a Széchenyi-bál akármelyik végén fogja meg a dolgot, mindenképpen kegyetlenül jár el, mert hamisítást, ugye, a Széchenyi-bál rendezőiről föltennünk nem szabad. Hadd higgye tovább is ez a jámbor, jó, alázatos, magyar társadalom, hogy arisztokratái legalábbis vérbeliek és hitelesek: nem kell a leleplezés. A Széchenyi-bál pedig vagy leleplezést volna kénytelen csinálni, vagy amitől hazafias lelkünk retteg, s ami csúnyább: káprázatos elleplezést csinál, s hozzáteszük – minden gyávaság nélkül, de lovagiasan –, hogy ez írásunk személy szerint senkire sem vonatkozik a zenés életkép különben is ismeretlen úrfiai és dámácskái közül.

II.

(*A Kenediek taktikája*) Kenedi Géának nem tetszik az irodalom és művészet szabadsága – sem, s még a parlamentben is – most ne vessünk: a mai magyar parlamentben – kiönti a lelkét, effélékről beszél, s csendőrért kiált. Figyelem: ez nem olyan egyszerű eset, amilyennek látszik, s Kenedi Géza nincs egyedül, ő nem egy példányú ember, a Kenediek sokan vannak, és sokasodnak. Ezek azok az egytizedtől fölfelé egész egynegyedig, sőt félig írótalentumok, akik most sok szerencsével halászhatnak a zavarosban. Van nagyszerű, közönség-hódító, új, magyar irodalmunk és művészetünk néhány esztendő óta, s van egy megmohosodott, hizlalóba jutott, irodalmi öslényvilágunk. Ez utóbbi öreg is, tehetetlen is, pozíciókban, falásban elkényelmesedett, de különben is bizonyos intelligenciájú. Most ezek helyett előállnak, mint sértettek, azok, akik a két generáció között búj-

tak meg alacsony képességeikkel. A taktika az, hogy az ő panaszaik majd őrájuk hártják a régibb és érdemesebb, de túlhaladt írók és művészek nimbuszát. Még az öreg Gyulainak mondtam, s nagyon igaz, hogy a becsületes, új irodalomnak és művészetnek Petőfi megmaradt kortársainál nagyobb, ravaszabb, ártóbb el-lenségei ezek a Kenediek, még ha Rákosi Jenőnek, Herczeg Ferencnek stb. hívják is egyiküket-másikukat.

III.

(Tóth Béla mondása) A Világ kedves, kitűnő főszerkesztője figyelmeztetett egy-szer Tóth Bélának egy pompás mondására. Tóth Béláéra, akit nekem – sajnos – halála előtt néhány héttel kellett egy sokáig késett, visszatartott cikkemben meg-fenyítenem. Hiszen lehet, hogy magam is járok, járhatok úgy, ha élek, mint ő: öregsünk és haragszunk, de ő hamar vált kíméletlen öreggé és haragvóvá. En-nek az egyébként nagyszerű magyar krónikásnak egyszer egy magyar sörgyáros magyarárgatta, hogy a magyar sör versenyezhet minden külföldivel, pártolni kell a magyar ipart és így tovább. Szerette volna, ha Tóth Béla ható tolla egy jó kis reklámot ereszt, s egyelőre bátorkodott kóstolónak följánlani egy pár ládányi sört.

– Kedves uram – hebegte az ő tüzével, meggyőződésével és bölcsességével Tóth Béla –, én ugyan pénzért írok, írásból szerzett pénzből élek, de a sörért fizetni szoktam.

Micsoda erkölcsi magasságban élt ez az ember, Magyarországon, ahol hazafias, altruista s tudomisen micsoda akciók jövedelméből nagy pénzeket raknak zsebre honunk számos nagyjai.

Világ 1911. december 24.

Diósadi

81. IRODALOMPOLITIKA

A Világ, amely egész valójából és lelkéből szereti és harsonázza az igazi művészetet és irodalmat, nem most először bolygatja meg az írók dolgát. Most azonban szeretné ezt a kérdést legegyszerűbb, de legaktuálisabb és leghitelesebb forrásához visszavezetni. Beavatottabb íróemberek tudják, hogy másfél év óta éppen azok között, akik sok idő után megint irodalmat, magyar irodalmat csináltak, kontroverziák, gyanúk vannak. Ez a beteg, balga és lappangó krízis nagyon-nagyon árt az egész újulni vágyó magyar társadalom ügyének. Végre is az írók, a művészek, az igazán azok, legérzékenyebb ember-szerszámai egy társadalomnak, egy nemzet-kultúrának. A Nyugat folyóirat megalapítója, a lelkes Hatvany Lajos írt volt ugyan-ezen folyóiratban egy pompás cikket. „Irodalompolitika” volt a címe, s jellemző a hírlapoknál meghúzódtott magyar írók őszinteségére és szabadságára, hogy ez a nagyszerű írás majdnem visszhang nélkül maradt. Körülbelül Hatvany Lajosnak ez a – mégis és sokáig – emlékezetes cikke az, amely az új problémát nálunk eddig a hazugságok, kényelmek és naiv önáltatások burkából legjobban kihántotta. Csak ebben a koldus Magyarországon, mely egy-kétszáz úrnak tulajdona, lehetséges, hogy a nagy, predestinált művészt vagy írókat az utókor elismerésével etessék és halassák meg. Kell a legjobb íróknak, művészeknek is propagátor, ki az író és művész még tartó élete alatt hozza meg a diadalt. A közönség nem rossz, csak elrontott és lassú, tehát kivételesen becsesek azok a művészizlésű emberek, aki[k] húsz-harminc éves elkéséstől visszarántják a publikumot. Valamint hogy szent és nagy valami a művészet, az író, a művész számára az újság, a hírlap, a zszurnalisztika, szóval a bebeszélés, mondjuk reklám, de mondhatjuk a kultúrlelkiismeret. El kell fogadtatni a közönséggel az új talentumokat minden áron, de viszont nem szabad az ilyenek rovására új és új emberekkel olyan forradalomra utalni, amely már megcsinálódott, s néhány évtizedig nem ismétlődhetik. Azután megint nem szabad több különböző írói generációt a harmónia kedvéért egy nagy meddőségben egyesíteni. Szóval az író sem afféle furcsa fakír, aki éhen-szomjan, alvón és élés nélkül éli le az életet. De folytonos fölfedezésekkel, oktalanokkal, pláne e koldus s irodalmilag csak most kezdett hajlamú országban, nem lehet igazi irodalom s ügyes, irodalmas svihákság közé magas falat állítani. Tehát az irodalomnak – eleven és harcos lendület lévén – szüksége van a politikára, sőt eszes őrnagyokra, sőt igen jeles taktikára, melyhez persze vezérkar is kell. És most sűrítsük össze a kérdést, melyet igen jogos véleményű író-kitűnőségekhez intéztünk.

„Van-e szüksége és jussa talán a legzseniálisabb íróművészeknek, hogy okos propagandával hozzá, műveihez sietessék a lassú publikumot, s viszont az irodalom olyan hitványság, hogy az okos irodalompolitika fölösleges, avagy olyan isteni és égies, hogy igazi művészeknek nem illik, sőt nem szabad halála előtt győznie? És egyáltalában szabad-e, szükséges-e irodalompolitikát csinálni, más szóval: melléállni az igaz művész-íróhoz, s hozzájuttatni őt legalábbis egy kis percentjéhez annak, ami halála után úgyis kijár, késetten, neki, s amit kontár ügyeskedők s forradalmaskodó másolók minden mai napon, hetyke életükben, elérnek?”

Világ 1911. december 30.

82. [IRODALOMPOLITIKA]

[Ady Endre nyilatkozata]

Hogy kell-e irodalompolitika, s hogy hogyan kell, erről nekem régen és változatlanul megvan a véleményem, bőrömön és véremen szerzett.

Hatvany Lajos barátom nemrégiben pompás cikkben, éppen ebben a bizonyos irodalompolitikáról szólóban, mintha valamit nem eléggé hangosan mondott volna ki. Megmondhatja Hatvany Lajos is, hogy valahányszor e cikktémájáról szó esett közöttünk, talán még nálánál is hevesebben kardoskodtam az ő okos és nagy igazságaiért. De sőt bátrabb voltam, lévén az én számomra könnyebb és felelősségtelenebb a bátorság, s azt vallottam, hogy nem elég a harc csak az impotensek, a számító epigonok s az öreg irodalmi tisztartók ellen. Már-már harcolnunk kell istenigazában azok ellen a boltosságok és masamód-kisasszonyok ellen is, akik a mi törő, rettenetes küzdelmünkéből utánozón olcsó hasznot iparkodnak húzni.

Nem ez az, amit Hatvany Lajos talán nem mondott ki elég hangosan, hanem az, hogy nekünk, néhányunknak, harcunk legkezdetén nem a fiatalság volt minden erőnk és jogcímünk. És nem a merészség csupán, amellyel egyedül afrikai kutatóknak, aviatikusoknak s börzelovagoknak szabad elindulni a merészség egyéb alsóbbrendű pályáiról hallgatván. És talán azt nem mondta ki elég hangosan az én szeretett és bátor Hatvany Lajosom, hogy mi, újítkók és fölszabadítók, még nem hódítottunk annyit, hogy éppen csak tőlünk, nálunk akarjanak sarcolni a sarcoló kedvű legfiatalabbak.

Ez nem volt soha s nem lehetett se kenyérnek, se becsülésnek, hírnek irigylése avagy pláne új köntösű reakció, de egy szörnyűen világos megállapítás. Két-három-négy ember piacra vitte a bőrét, s mondjuk egy anticipált, szép, öreg frázissal: fölbresztette a magyar irodalmat, mely egy fertályszázadig horkolva aludt, s ekkor jönnek lakomára gyülekezve a jó fogú és jó gyomrú ifjak.

Hiszen jöjjenek az ifjak, *mindig*, örökösen jöjjenek, újjal, ébresztővel, naggyal, valamivel, de ne csupán sokféle éhségükkel. S akiket illet, ne felejtsék el, hogy mi még nem nyertük meg a csatát, s csak pusztulásba visz bennünket a hátunkra rohanó mezei had. Itt várak és területek vannak, meghódítandók, megvevendők, legyenek hát [a] fiatal fölbátorultak illő türelemmel, ha a merészségnél egyebet úgyse tudnak behozni a viadalba.

Egyszer, valamikor, kedves, úri körben, irodalomról vitázó társaságban azt mondtam: természettudományos alapon se lehetséges, hogy jobb, igazabb magyar lírikus jöhessen harminc-negyven évig nálamnál s erősebb irodalmi forrongás a mienkénél. Ez a tréfás hengegés, lehántva magamról a magamra övezett, önkényes dicsőség-ruhát, nem is olyan ízetlen tréfa: az Idő törvényt és rendet tart még az irodalomban is.

Lehet, hogy nekünk a mai struktúrájú Magyarországon az lesz a sorsunk, hogy a méltóságos aggok s méltatlan ifjuncok kettős ostroma, illetve ereje közül rokkant-

tan kibukunk. S nekünk, akiknek ma még szép muszáj-dolog beletörődnünk a valamilyes érvényesülésnek ál és megalázó voltába, holnap talán ez a kevés se jut. Zagyva, kicsi publikum, fölszabadult, zöld írók, dafkekritikusok: ezek bizony nem nagyon igazolják a Hatvany Lajos nobilis lelkének szép optimizmusát, de hátha hamar igazolni fogja őt a fejlődés törvénye, parancsa, bölcsessége.

Világ 1911. december 30.

Ady Endre

83. [SEMPER IDEM]

[Gonda József könyve]

Gonda József könyvét szeretem és irigylem is, mert a Semper Idem írójánál alig-ha él ma hívőbb, teltebb, kulturáltabb[,] jobb magyar és író. Ha nem sértem meg vele Gondát, azt óhajtanám, hogy minden leendő nagy sorsú magyar író ilyen feljegyzésekkel induljon útra. De ez lehetetlen, már csak azért is az, mert Gonda József maga is kész író, poéta és gondolkozó s ráadásul a legtipikusabban új, magyar publikum.

Ilyen letterem volna én, ha Isten és Sors engedik, és a forradalmár író s a békétlen intellektuel e szent kettősségét benne nagyon megcsodálom. De jólesik tudnom, hogy ez a Gonda József nem egyedülije, hanem prototípusa egy készülő magyar társadalom vezéreinek. Valaki, akinek hite, elszántsága, véleménye, tudása, ösztöne, sőt művészete van mindenhez, amit élet és hír hozzáterelnek.

Szeretem Gonda Józsefet. Párizsi lármáimban, bajaimban is annak idején könyvezően megdöbbsentett, mikor értesültem, hogy Hódmezővásárhelyen is van – valakink. Mert ez a legnagyobb dolog – persze Ignotus rögtön meglátta –, hogy ilyen Gonda terem ma már a leghihetlenebb pusztán.

Gonda József még sok szépet, megértőt, bátrát, magyarat[!] s esetleg egészen újat is fog a fejünkhöz vágni, és mi szívesen tartjuk a fejünket.

Adjon Isten – akiben ilyen egyszerűen talán Gonda se hisz, de aki van valahogy – nekünk sok ilyen nagyszerű, magyar intellektuel.

A Jövendő 1912. január

Ady Endre

84. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK

I.

(*A magyar Provence*) Hódmezővásárhely a magyar Provence, hol és honnan s melyben sűrűen zúg a hír, s ahol a mistrál oly bejáratos, mint akár Arles-ban. Nagy Gyurka is ott él, az exképviselő, aki székelységével, ifjúságával s republikanizmusával sok-sok rossz viccet ért el már. Szokása ugyanis a mai magyar hírlapírásnak, részben-részben, hogy hitetlenségéért, tudatlanságáért, láztlanságáért a lelkeseken áll bosszút. Nagy György lelkes, szép, egész ember, s félek, hogy hiában[!] fogják rá a naivságot, mert ő nem naiv. Igaz, hogy ma minden okos embernek legalábbis az a témája és gondja, hogy Elek Pál rehabilitálódjék, avagy ne tehesse ezt. De közben a nyakunkat simogatják, fogják, s készül valami, ami esetleg nagyon rokonságos lehet az 1850. évvel. És ha csúfolják szellemes hírlapíróink a magyar Provence-ot s Nagy Gyurkát, jusson eszükbe, ha tud, hogy a Marseillaise is provence-i, s hogy Nagy Györgynek – maholnap igaza lehet.

II.

(*Antal Gábor – elkésett*) Antal Gábor, kálvinista püspökeink legkiválóbbja, elment a minap, hogy hittársainak örömét közölje a lutheránusok, a másikkal protestánsok egyik ünnepén. Szépeket mondott Antal Gábor, mert mi, protestánsok, értünk az orációhoz, de amit a magyar protestantizmus jövőjéről mondott, az legalábbis bűnös optimizmus. Itt már csak múltról beszélhetünk, mert óvakodásunkkal elkésettünk e pápista világban, s Antal Gábor is elkésett.

III.

(*Az irodalmi Máramaros*) Máramaros Egan-fiaira, szóval némely, ottani, hamarjött kazárookra fogták rá, hogy pénzért mindenre – tanúk. Amikor még Tisza István a „közgazdasági tevékenység” hitében, jelszavában s hazugságában élt, ez rendjén volt. De azóta Tisza, a Tisza, Máramaros, kazár, irodalom, véderőtörvény, Jelen és Jövő megváltozott. Tiszáék azonban emberek, s habár a zsidót nem szeretik, át-áthívnak saját külön folyóiratukhoz, néhanapján, egy-egy máramarosi tanút is. A tanúnak nem árt, az irodalomnak sem, Máramaros hírnevének sem, de legkevésbé Tisza Istvánnak s az ő harciasan komoly lapjának. Sok itt Budapesten az igazán félreértett tehetség, sok a bűn, sok a Máramaros, sok az irodalom, és sok az – író.

IV.

(*Megint a Széchenyi-bál*) A Széchenyi-bálról azt se tudom, megvolt-e vagy se, de írni írtam már egyszer róla. Van egy új ideám: menjenek el Döblingbe a bál rendezői, s nézzenek szét eme hazafiasan megszentelt és borús helyen. És azután menjenek bált csinálni, hencegni, táncolni a Széchenyi-bál hívei, táncosai és álmagyarjai.

V.

(*A Simor öröksége*) Váltogatni kell minden rendszert, s Róma és a pápaság ezt húszezerszer igazán kipróbálták. Az esztergomi szék alapjában s voltaképpen csak vagyoniilag szép és jó, hiszen egy koldus krajnai püspökség hatalmasabb nála. De, bár Magyarországon ma a klerikalizmus a divat s a Kollonich-rendszer, a nagy vagyonú magyar klerikalizmus utálatosan lakáj. És Magyarország számára nem jelent szívbevágót, hogy Simor örökségébe, melyben véletlenül Vaszary ül, ki fog következni. Egy bizonyos: valami fog következni ennyi számárság és megalkuvás után, s ez a következőzés szekularizáció is lehet, de természetesen kombinálva egy esztergomi primással.

Világ 1912. január 20.

Ady Endre

85. A SERLEGES MAGYARORSZÁG

Ezt a mai Magyarországot egy csintalan és Voltaire-beoltott magyar epigon, aki egy kicsit Kecskeméthy Aurél, s egy kicsit Baczur Gazsi, furcsán kicsúfolhatná. Serleges nemzet valánk és vagyunk tudniillik nagy idők óta, de most jutottunk el a stílushoz, s most lett serleg-bujdosatásunkból: művészet. Ma már nemesen, szépen rászolgáltunk a serleges Magyarország címére, rangjára: ma díszpoharat űrít Magyarországon az is, akit a bornak csak illata is lever a lábáról. Megérjük, hogy Magyarország buzgó, nemes antialkoholistái is kikaparnak egy halott antialkoholista őst a sírjából, ha ugyan volt, élt és halt valaha ilyen. S valóban semmi sem illik jobban a mai Magyarországhoz, mint az ős-kikeresés, serlegalapítás s nagy ováció díszserleggel a Múltra.

Ez a jó Feszty Árpád, ha már föltámadt, megérdemelve egy alapos, állami megbízást: fesse meg az új Honfoglalást, ezt a serleges Magyarországot. Úgy képzelném: minden mai, fórumai magyar díszpoharasan állna szemben egy patinás, az Időben megnőtt, történelmi magyarnak árnyával. Többoldalú s gazdagabb egyéniségű és hiúságú kortársak egyszerre több néhai nagyságért is emelnék poharukat, s körülöttük ujjongana a boldog nép.

Valljuk be, nemcsak Szemere Miklósék űzik ezt a serlegjátékot, de mindannyian csináljuk, akik ma Magyarországon valamit is ágálunk. Egy kis szekularizáció kedvéért föltámasztunk régi, naiv, zavaros táblabírákat s az általános, titkos stb.-ért meggyőződéstelen követeket. Holott Magyarországon még elvelődök nélkül is szekularizálni kell, holott itt igenis a legteljesebb demokráciáé az igazság és a muszáj, de mégis.

Vázsonyiék Martinuzziékkal jöttek, még szegény Áchim is Dózsával, mi, irodalmi rendbontók, Petőfivel, mind serleget emeltünk valakire. S hogy az egész magyar glóbuson, a legádázabb ellenfelek is, kénytelenek egyformán ugyanazt csinálni, ez a kétségbeejtő. Szó sincs róla: egyformán, de itt-ott több ízléssel, jobbal dikcióznak egy-egy serlegbe akasztott nagy névnek kapcsán. Hiszen Tisza István például olyan konokul igaztalan, amikor Deák Ferencet veszi pártfogásába, mint-ha ezt Zrínyivel vagy Koppány vezérrel cselekedné. Egy Zichy Assisi vagy Nepomuk X. gróf Széchenyi-köszöntője még annyira sem való, mint a Herczeg Ferencé Petőfi emlékére.

Mert ugye bizonyos, hogy valamennyien magunkért beszélünk, amikor a régi Magyarország dísz-sírkertjét turkáljuk, magunkért, ügyünkért? S rajtunk és ügyünk becsületességén, az emberi haladás hozzánk hajló viszonyán telik, áll, hogy a serlegeinkből milyen bor beszél. A serlegemelőnek mivoltától, tartozandóságától függ, hogy milyen ékesen és igazán támad föl a halott, akit serlegével idéz.

Ha volna Szent Imre-serleg, más beszéddel kapná föl azt beszédre a Ferenc József-intézet most kicsapott mágnásdiákjainak valamelyike vagy egy szűzéletű kispap. Széchenyiről másként beszél Prohászka püspök, mint Szemere Miklós, s

egészen másképpen beszélne valaki, ha kit e korszak szükségesnek látna Széchenyi egyenes lélekutódjának küzdelmeink közé beállítani.

Mindenesetre az ősokhöz üzletből ragaszkodóknak van több okuk a régi nevek habzó serlegét meg-megragadni. A magyar konzervatívokhoz, a „históriai” nevekhez még illik inkább ez a pohár-torna, mint a lázadó, új, elszánt vitézekhez. És mégis úgy van: ezek sem tehetnek másként, mert ha a temető, a sírok ország volnának, kezet fogni ott is csak csontkezekkel szabadna s verekedni is.

Pedig be szép volna serlegek nélkül nézni, állni szemben egymással, mikor az igazságaink, illetve elfogódottságaink olyan véresen elevenek. Hiszen serlegföltámasztotta halottak úgyse fogják eldönteni a mi harcunk ügyét: nekünk kell ezt az isteni és mindig újjuló Élet lobogója alatt megvívni. Serlegeket emelünk, emlékbeszédek mondunk, halottakat idézünk ma Magyarországon, holott tudjuk, hogy ököl, friss szó s több élő kellene. Azonban, azonban az jut eszembe: csináltassunk közadakozásból egy aranyserleget, melyből minden év egy ünnepies napján egy-egy „forradalmár” valaki a serlegpolitika megszűnéseért kortyolna. Egyelőre, amikor egyformán serlegelünk, s egyformán hódolunk Magyarország mai élettelességének, halott példa-kultuszának – ez a legbölcsebb dolog.

Világ 1912. január 24.

Ady Endre

86. DISPUTA

Oh, nem Berzeviczyék és az agg vagy ifjú Stróblék a bűnösök a Jókai-szobor botrányainak prezervatív módszerű és eredményű bűnében. Olyan ember dolgozik a Jókai-szobor megszületése ellen még mindig, aki ez uraknál valamivel különb: Jókai Mór. Jókai Mór most még mindig nem akarja a maga szobrát, amiben sok gög, de sok penitenciázás is van, mert életalkonyatának ismert szenzációja csak a balgáknál számít. Jókai azért penitenciázik most, mert nagyon megbánta nagy és folyton fokozni kényszerült népszerűségét, melyet sokszor csak igazán nem fejedelmi fényszórókkal táplálhatott. És most valljuk be, hogy a szoborra illetlenül kevés a pénz, s talán legfőbbképpen azért kevés, mert a Jókai szobrára kevés időn belül kétszer gyűjtöttek. Mert az a nevezetes nemzeti ajándék alapjában már szoborcsináló, illetve szoborkésleltető, de mindenesetre, oktalan cselekedet volt. Már akkor a Jókai regényvilágának kegyelt népe még a politikai alakulásban is haldoklott, majdnem egy társadalom hullott ki egy társadalomból. S akkor Jókai számára csak az iskolás ifjak s a nagyszerű fantáziák némely amatőrjei maradtak meg úgyszólván a táblabíróvilág bölényein kívül. Ezek ott voltak, ott voltunk, az első szobor-gyűjtésnél, de a második gyűjtésnek idejére már kifáradtak az adakozók, meg azután el is hitványodtak, elváltak a nebulók s a nebulók tanítói. Most már tehát érthetjük a penitenciázó Jókainak egyidejű, jogos gögjét: még csak miniszterelnöki atyafi-utódság se kell hozzá, el fog jönni az ő napja. Hamarabb heveri ki még Vörösmartytól is a két nemzeti gyűjtést, meg fognak javulni az ifjú Jókai-olvasók tanáraikkal együtt, meg fognak sokasodni, s egy táborba áll velük a fölnőtt rajongók hadserege. Mert Jókaira olyan reneszánsz vár, olyan biztos, olyan isteni, mint amelyet csak a művészet kevés fenoménja várhat és kap is mindig meg. Jókai tehát most még nem akarja a szobrát, mert bűnhődni is kíván, de egyben követeli a maga egész nagyságának nagyságos átlátását. Ez az igazság a Jókai-szobor ügye körül, melyhez ma még kevés a pénz, a hit, a lelkesedés, a korszerűség és a szent, megérdemelt s meglátni- és megadnivaló nimbusz.

*

Barkóczy kiváló, Molnár Viktor alkalmas, Zichy János uralmas ember, de nem csak ők vannak a világon és a minisztériumban. A Barkóczy menesztése Tisza Istvánnak majdnem utolsó, ütő, kálvinista kártyája, s Zichynek aduttot kell keresnie. Öröme megtudja, hogy Molnár Viktor, aki neki nem kellemes, igen döntő helyeken fölládozhatónak tartatik, pedig Molnár Viktor a döntő helyek kedvéért sokat tett. Erre kész volt a játék: én uralmat akarok, ti Molnár Viktor fejét kéritek, s nekem hajh, Barkóczyt kellene fölládoznom: egyezkedjünk. Én nem sokat tartok a magam éleslátására, de már Molnár Viktor távozásánál ugyanígy láttam és jósolva mondtam mindent, s még a mai parlamentben is van egy-két fej, mert olvasom, hogy ezt a frivol játékot egy-két ember észrevette.

*

Sokat szerettem volna írni a nyelvészekről s a nyelvészkedésről, de eszembe jut, hogy Budapest apacsnyelvéről szólván már szoltam és írtam egyszer erről. Nem bánom, hogy Budapesten egy rém-sváb-kazár-tót-jász – ördög tudja, milyen nyelv készül. Azt se bánom, ha e nyelv irodalmat csinál, hiszen még egy nemes Mistral sem árthatott a francia nyelvnek, melynek pedig, mert annyira kész, szeszélyes, új, barbár mozdulatokkal ártani kellene. Van külön párizsi nyelv, sőt irodalom, miként van marseille-i, breton, normandiai s általában egy sereg regionális. De igazi francia s irodalmi nyelv csak egy van, kissé bajosan bővíthető, de egy és szent, mert múltja és horribilis könyvtára van. Ha nekünk nem lett volna már Balassánk, Gyöngyösink, még inkább Zrínyink, egy kicsit Pázmányunk, de azután Mikesünk, Szabó Dávidunk, Vörösmartynk, Berzsenyink – Csokonaink – stb., hogy a következőkről ne beszéljek, akkor lehetne ezt a szegény magyar nyelvet kísérleti nyúlnak s Budapest székesfőváros ostoba, zűrzavaros fejlődésének s kétséges önmagába-látásának átengedni. De utálva a nyelv-vegyesüzeteket, a túlságos és hivatottság nélkül örködőket, megmondhatom, hogy a nyelv – tessék nevetni – élet és szentség, sőt istenség. Javítani rajta soha és sehol úgynevezett komoly emberek nem tudtak, mert nem is tudhattak, egy Csokonai fölért két-tíz-húsz-száz hadilábas ellennyelvésszel. Lehet, sőt látom, hogy ez a pénztelen, gyártalan, lélektelen, egészségtelen és zagyva Budapest kezd új-magyar nyelvet csinálni. De a demokráciát, a magyar parasztot fölszabadítót, talán csak egy európai háború késleltetheti, s ez a demokrácia bizonyos. Én magam csak fejlődési stációnak szeretem ezt a nagy demokráciát, de hozzá kell adnom e szeretetemhez a magyar nyelv szeretetét, mert e nyelv az enyém, művészi és politizáló szerzőszámom. Egy demokrata Magyarország (bocsássanak meg konzervatív testvéreim a Nyugatnál) elintézi a mi nyelvkérdésünket is, mert nem minden vasút Pestre megy[!], s a magyar vidék akkor majd meg fogja tanítani magyar nyelvre még Budapestet is.

Ny 1912. február 1.

Ady Endre

87. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK

I.

(*A magyar kinó-literatúra*) Münchenben a múlt év szeptemberében nagyon megkacagtatott egy reklám, amely a kinó-literatúra újdonságait ajánlotta. A kinó-literatúra jelentette Münchenben a mozi-irodalmat, mely nyugatabbra, például Londonban, már sok esztendő. Én a furcsa szón mulattam, a délnémet, a bajor találékonyoságnak e nyelvi remekén. Azonban rögtön elkomolyodva egy kontemp-láló, komoly emberhez illően szóltam az útitársamnak:

– Emlékezzék rá, hogy két év múlva már Budapesten is lesz kinó-literatúra, mert ma gyorsabban jut el hozzánk mindenféle.

S alig érek haza, már olvasok egy vetítés-dráma tervet, pompását: Kóbor Tamás írta. S ma már kész a magyar kinó-literatúra, sőt akaratlanul is ezt az irodalmat műveli több, finom író is.

Oh, Hadúr, be megalkuvóbb, bölcsebb és kultúrásabb vagy Te, mint például gróf Tisza István és zsoldoshada. Te, oh Hadúr, tudomásul veszed a vasutat és a sajtót; s megengeded azt a csodát, hogy minden újítás mindig-mindig hamarabb robojon el hozzánk.

A kinó-literatúra gyorsabban jött, mint hittem, s még gyorsítottabb tempóban fog-nak jönni súlyosabb dolgok is. Csak ne becsülje túl és mindenre az ember az ő személyes életét, már készen vár az optimista, s legyünk – mert ez kissé az élet-kapással ránkhárult adó – optimisták.

II.

(*Pesti emberek jósága*) Nagyvárosok átlagembereiről, a tömegről, kiváltképpen szabad egyenes meghatározásokkal élni. Például a párizsi ember kedves, udvarias, udvarló és finom, de egoista (és mellékesen egotista), rossz, kegyetlen. Budapesten én igazán majdnem csakis kiszolgáló emberekkel találkozom mosta-nában, de ezek a legbudapestibb emberek. Nos, ezek a tipikus budapestiek: vajszívű-jók, de hitványul modortalanok és gorombán buták, félvadak. Szóval két korszakot kellene ugrásokkal beérni: 1. hogy a pesti ember rafináltan művelt és gonosz legyen, 2. az bibliás emberek szerint legyen krisztusi, szolidáris, nemes. Kis igényű s kis várakozású emberek egyelőre megelégednének, ha a pesti ember, az átlagember, a pesti, kevésbé volna barbár és pimasz.

III.

(*Szegény, beteg főherceg*) Holott tudjuk, hogy egy főhercegi helytartót juttatna nekünk bármiként is a fölséges családi politika, szép és okos a mi aggodalmunk. Kaphatnánk hízelgőbbül magyaroskodó főherceget, de mi már kiokult nemzet vagyunk: éljen a mostani főhercegünk. Még a főhercegekkel is úgy cselekszik az élet, mint akárkivel s akármivel, mint például a hordóba szánt káposztával. Meg kell savanyodni, itt kell megsavanyodni, s ha már megsavanyodtunk, maradjunk egymással, egymás között a megsavanyodottak, egyformák.

IV.

(Most ünnep volna) Most ünnep volna, s furcsa, villámos szemeket mereszthet Szent Péter világra a katolikus Úristen. Ebben az országban ünnepelek, abban, amabban nem, s szegény Úristen nem tudja, mit csináljon. Hiszen minden nap ünnep, de vannak különösebb napok, melyekről neki Szent Péter utódja illő jelentést tett. E napokat nyilván a Menny-égben különösen megfigyelték, de most nem értik a dolgokat: zavarok vannak. Rómától megérdemelné a katolikus Úristen, hogy nagyobb érdekek és okok nélkül ilyen furcsa zavarba ne hozzák.

Világ 1912. február 2.

Ady Endre

88. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK

I.

(*A Kárpátok fölfedezése*) Azt még csak mérsékelt dühvel kellett megtudnunk, hogy egy francia geológus fölfedezte nekünk és helyettünk vízügyileg a Kárpátokat. Hiszen a nagy magyar Alföld tudományos, kutató fölfedezése is, földolgozásra biztatással, idegené volt. Emlékszem, hogy fiatalabb koromban sokat nevettem az úgynevezett limes-kérdésen s a külföldi tudósok ama szemrehányásán, hogy Magyarország késlelteti munkátlanságával e nagy, tudományos dilemma elintézését. A limes-kérdés, ha jól tudom, az volna: megállapítani a római kasztrumoknak, a régi római impérium hódításának legszélsőbb határ-stációit. Ezt mindenütt régen elvégezték, még Romániában is, de a magyar tudósvilág adós maradt vele, s én akkoriban még nem értettem, hogy milyen súlyos, becsületbeli ez az adósság. Lehet, valószínű, hogy azóta ezt is sok minden más kultúrkötelességünkkel egyetemben elvégezték az idegenek. De most olvashatjuk, hogy Párizsban egy igazán komoly, bár kissé szellemes tudós, megállapította az etruszk-magyar rokonságot s az etruszk-magyar- finn valaminépségnek európai ősiségét. Hát ez volna, amit legjobban megérdemelnénk, mert rá is szolgáltunk: idegen tudósok derítsék ki, hogy honnan jött a magyar, milyen nyelven beszél, sőt – milyen nyelven kellene beszélnie?

II.

(*Demokrácia csinálhat hírbiztonságot*) Furcsán, hazugul hangzik, de tessék viszsza gondolni az utóbbi hetek gyalázatos, pikáns, szétordított pletykáira. Kicsi ország, szegény, úri ország, ahol szerephez, névhez, érdekességhez pár ezer embernél több nem juthat. De ezekről aztán még az analfabéta is, ha kissé érdeklődő, megtudhat s megtud mindent, még ami nem is történt velük. Ugye most már a paradoxonok Magyarországon nem is olyan nagy a címben ríktó paradoxon? Még a vagyonban, névben, tehetségben kiváltságosak is híruknek, nevüknek biztonságát csak akkor érhetik el, ha ez országban nagy-nagy demokrácia lesz. Ha több választó lesz, több úgynevezett érdekes ember lesz, s akkor a förtelmes, piaci, pletykázó leselkedésből kevesebb jut együnkre-együnkre.

III.

(*Budapesti pénz – Árkádiában*) No-no, a pénz csakugyan a leginternacionálisabb isten, de a budapesti pénznek mégis mintha külön-szaga is volna, holott a pénznek – ugye – nincs szaga. Itt most csak arról a pénzről szólnék, mely fogja magát, s az irodalomhoz meg művészethez kegyes leereszkedni. A mai gazdasági, társadalmi rendszer ezt a vadházasságot alapjában mindenütt egyformává és hitványvá teszi. De nálunk különösebben, penetránsabb búzzel, mint egy-két friss, emlékezetes affér mutatja, ahol pénz és írás elszánták magukat a nyilvános megverekezésre. A budapesti pénz szegényebb, piszkosabb, mint másfajta pénz, nyugatibb és szolidabb. Persze, hogy szegényebb s piszkosabb nem tud lenni, mint éppen a legalkalmasabb médiummal, az irodalommal, illetve írással és művészettel szemben. Mihelyst neki ez üzlet, akkor már nem is úgy bánik vele, mint

régi úr a jobbágyaival, de mint Fáraók az ő piramisépítő rabszolgáikkal. Hiába nő Magyarországon csodagyermek módjára az intellektuális kultúra, a legnagyobb lehetőség arra, hogy az egész mai Európát lefőzzük szellemiekben. A pénznek kell szaporodnia, múltat kapnia, modort tanulnia, szóval meg kell, hogy tanulja a társaságbeli érintkezés módját és mikéntjét.

IV.

(*Bécs – a főváros*) Most megint politikai bőrünkön is érezzük, hogy a fővárosunk – Bécs. Nagy kár, hogy így van, de így van, s csak két eset változtathatna rajta: 1. ha mi leszünk erősebbek, gazdagabbak; 2. ha ők megint olyan szamarak volnának, hogy abszoluzizmust csinálnának. Mondok egy érdekes, pici példát: egy íróember, magyar íróember, ma Bécsből kapja inkább azokat az ostoba, érdeklődő leveleket, melyek mégis járnak, kellenek egy írónak. Bécsen keresztül ismer és ismerhet bennünket a világ, s ha ez fáj, ha ez árt nekünk, és ha máról-hónapra[!] erősebbek nem lehetünk, bizony talán még jó is volna egy kis büszkeség– és egyéniség-faragó abszoluzizmus.

Világ 1912. február 8.

Ady Endre

89. BIRÓ ÉS PEKÁR

Biharországnak Nagyváradért kell sok mindent megbocsátani, e nagyszerű városért, melyet gróf Tisza István sohase szeretett. Nagyvárad mindig tud beszélni magáról, valahogyan mindenhol képviselteti magát, s lehetetlen nagyváradi emberrel nem találkozni, akárhol járunk. Íme, itt van most Nagyvárad a Biró-Pekár-ügyben is, amelyben Biró Lajos azzal vádoltatott, hogy a Pekár Gyula ismertén gazdag portájáról csent. S Biró Lajosnak ítéletet kellett kérni, várni, érni arra, amit a minap kimondott egy magyar bíróság: a dúsgazdag ember nem igen szokott lopni.

Furcsa kis kinema-sketch az Élet, Magyarország, Budapest, ha most eszembe jut, hogy tíz nap óta hány nagy hírlaptémát kellett tékozlón elvetélnem. Beteg voltam, nagyon beteg voltam és vagyok, s nem tudom, mikor vehetek ismét ceruzát a kezembe. De máig nem hittem, hogy szépen, doktorilag el kell szánatnom magamat egy esetleg hosszú s úgynevezett gyógyulási eljárásra. Ilyenformán nem írtam meg az én kedves napi, de fontos dolgaimat, melyekért gyermek-újságíró gyanánt buzogtam.

Hogy szerettem volna például korbácsosan írni arról, hogy Tisza István, mint egy önképzőköri ifjú, Széchenyi-szerepet vállal. Mert valóban így van: ez a kietlen, hatalmas szikár, új gróf, teljes pökhendi kultúrátlanságával, új Széchenyi szeretne lenni. Dehát nem volt erőm és időm ennek a szörnyű tébolynak megrovására, amikor egy végzetes, nagy, zseniális, tragikus, szép lélek utódjává teszi magát demokratikus, királyi hazugságaival egy – senki.

De hiszen nem erről van szó, hanem arról, hogy van egy Biró-Pekár-ügy, s hogy Pekár Gyula kivette a kezemből a plágiumvád kardját. Mert nekem van ám nagy panaszom Biró Lajos ellen, akivel s a kiváló Nagy Endrével ugyanegy nagyváradi szerkesztőségben robotoltunk egyszerre. Régen megutáltam már az életemet, tehát a lírámat, s elszántam magam, s ezt be is jelentettem, hogy a lapomnak regényt fogok írni. A regény „A Vér városa” volna, szóltam régebben róla, előtte, s a regény hőse – ha megírnám – Nagyvárad volna, a város, a közösség.

Nos, és mikor ez a legtermékenyebb Biró Lajos, édes, jó, régi barátom, megír olyast, ami az én megírandó regényem részetlen része, hát persze haragszom rá. Pekár Gyula nem sejtheti, hogy mi az: két együttélő, együttinduló, fiatalságukkal ugyanegy pompás, kivételes városba jutott valakik.

Az esetről írást adtam: tíz-tizenegy év előtt ketten s egyszerre hallottuk annak a mesének a meséjét, amelyből Biró nagyszerű meg bővítéssel szindarabot csinált. Nagyváradi eset, de megeshetett a középkornak akármelyik olasz városkájában. Azonban nem Pekár Gyula jöhet vádakkal, de egy Ady Endrének nevezett én akkor, amikor Biró Lajos ellen fenyítő rendre készülünk.

Biró Lajos lopta el az én novelláimat, miket meg se tudtam volna írni, s ő lopta el az összes színpadi sikereket. Ez a kiváló, bölcs ember megbocsátja azt a gyanúmat is, hogy témáinkat egyazon helyről vettük: együtt éltünk.

Végül Pekár Gyula úrnak, mint pörvesztesnek, meg kell üzennünk, hogy úri célja nem sikerülhet – antidemokratikus okok miatt. Ő tudniillik azt hitte, hogy legjobban az úri és lovagiassági paranccsal kényszerítheti a csacsi hívőket az irodalmi elégtételadásra. Most már láthatja, hogy egy rossz novella írása, a képviselőség s tudom-is-én-még-mi nem jogosítja föl arra, hogy tehetség legyen – a tehetség ellen. Biró Lajos megengedi nekem, a régi barátnak, hogy hirtelenségét és hírességét, amely egyet jelent, megbocsássam, s barátilag, testvérileg kívánjam: soha Pekárnál különb, veszedelmesebb ellenfele ne legyen.

Világ 1912. február 20.

Ady Endre

90. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK

I.

(*Goga Octavian rabsága*) Mikor Goga Octavian, a románok nagy költőjét Szeged úri börtönében traktálta a hivatalos magyar vendégszeretet, üdvözetet küldtem Szegedre. Testvéri üdvözetet a testvérnék. Köszöntő szeretetet a nemes harcosnak, de itt az a fontos csak, hogy egy szanatóriumból küldtem. Ebben a Városmajor-szanatóriumban gyönyörűen talpra állítottak azóta tudós Sarbó tanár és a buzgó szanatóriumi doktorok. S új egészségemmel mégis félenken, bánatosan vagyok sok-sok hét után visszalépőben a világba, s csúnya irigységgel irigylem Gogát. Kell abban törvénynek lennie, hogy én ugyanakkor bénán, tépetten szanatóriumba zuhantam, amikor Goga isteni diadallal vonult be tömlőcébe. Én is, bár Szeged börtönét csak úrkodó ifjúságom úrfikorából, párbajért ismerem, istenemre, mást akartam. Hiszen volt részem egy kevés dutyiban betűheccért, bátorságért, népszerűtől indulatért is, de a magyar sors hogyan[!] megcsúfolt. Nem dühít, jaj, már nem is butít semmi az én poétaságom magyarságából, s üresnek és becstelennek látom ezért magamat. Pedig üres és becstelen volt a magyar fórum, mely olyan adott lelkes lelkesedést táplálás helyett csömörré muszájolt, mint az enyém. A Goga Octavian rabsága irigylendő élet és szabadság volt, s az én magyar sorsom szomorúság, halál és utálat. Úgy kezdek járnai tanulni s visszalépetni a legsivárabb társadalom harcterére, kényszerű őrhelyemet keresve, mintha kolerakórházba vinnének.

II.

(*Beöthy Pálék hisznek*) Hát persze, hogy ha igaz, ha nem igaz, Tisza István klientséinek szájába adja a fáma ama bizonyos hívő mondást a magyar történelmi középosztályról. Azaz Beöthy Pálék hitték volna, hogy most dől el az úgynevezett magyar dzsentri vezető sorsa. Mert ha most ügyelnek, vigyáznak, akkor még legalábbis ezer évig megnyújtódik e történelmi középosztály élete. Kell, hogy az ember egy csomó kegyetlen, tréfás kérdést elhárítson, amikor a régi virtuosos nemzetesek e nazarénus utódjainak nevetséges ágálásáról hall. Jót bizony csak ünnepnapokon vár az ember e komisz, zavaros, természetlen háborgástól, melyet magyar életnek csúfolnak az angyalok odafent. De kérdés helyett még az is megjósolhatja, aki utálja a jóslást, hogy csak éppen Beöthy Pálék esnek ki egészen bizonyosan a nagy jövőre-játszásból. Nagy erők leskődnek és vakációznak ott, ahol lejárt, gyatra, pulya, hetykén úrhatnám s akarás helyett követelő vágyakozásban kimerülő szuszocskák merik magukat erőknék hinni.

III.

(*Návay elnök figyelmébe*) Ha Návay csakugyan kénytelen lesz lemondani elnöki, szomorú méltóságáról, csinálhatna valami nagyszerű tréfát. Semmi mást, csak tíz évről olvastassa föl kellő apropóból azokat az inzultusokat, melyekkel a magyar honatyák egymásnak kedveskedtek. Pedig a képviselő urak elég elővigyázók, óvatosak, okosak, s talán századrészét se mondták meg annak, amit egymásról tartanak. De az elnöki székéből denunciálva, mégiscsak érdekes volna tudni, hogy

erkölcsi halottak, panamalovagok, kéjencek, vesztegetők, hazaárulók stb., stb. testületében nem nagy öröm elnökölni. Pedig hát mindezek csak századrésznyi őszinteségecskék elordításai, s ha ezek az urak mindent őszintén elmondának egymásról, szegény, magyar nyelvünkön is mi adnók a világnak a leggazdagabb bűnügyi lexikont.

Világ 1912. április 17.

Ady Endre

91. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK

I.

(*A Carpathia meséi*) Csak Óperenciás tengere volt a magyarnak, és ez sivárul meztelenkedik ezer év óta a magyar népi fantázia koldusságán. A Balaton, a Sárrét, a székely tócsák s egyéb pocsoltyák nem tudhatták pótolni az igazi tengert. Az Alföldnek délibábja, ködje és porfelhői s a hajdanvaló Bakonyok sem. De most a Carpathia hajón és tengeres társain titkok, mélységek, katasztrófák, csodák tárulnak a bujdosó magyar elé. A Titanicok süllyedéséről, az úszó jégvilágokról, a pusztulásról mesék születnek, s a mesék eljutnak a bús, rejtett, kicsi magyar falvakba. Tisza Istvánék mégiscsak igaz magyarok, s Arany Jánosnak csak most volna igazán érdemes élni. A magyar nagyurak kivándoroltatják a magyar népet, hogy fejlődjék egy igazi eposzhoz végre a fantáziája. Szerencsés nemzet vagyunk mégis mi, magyarok, kik egyszerre élhetjük Homérosz és Marx korát. A magyar parasztok Trója-New York ellen hurcolódnak hadba, s a magyar odüsszeák most nőnek ki a szűk Sobri-sarukból. Meglássa[!] a világ, hogy megszületik a hiányzó magyar népeposz, hacsak közben ki nem pusztul a hozzávaló nép.

II.

(*Schemua a vasutakon*) Schemua, a vezérkar főnöke, azoknak a vidékeknek a vasútjait vizsgálja, hol a nyáron a próbaháborúk tartat[tnak]. Schemua lesz a vasutak ura, s nem pedig a nemzetgazdaság. Íme, hogyan találkoznak a csalódásban néhai Petőfi Sándor és jelenleg Tisza István. A vasutak nem a Föld idegei, s nem is arra valók, hogy a magyar kiskirályok nyílt pályás útjukról visszarendeljék. Sőt még csak nem is arra jók, amire a magyar gazda, kereskedő s miegymás adófizető gondolja. Baross Gábor, amikor közgazdasági vasútpolitikát kezdett, legelőször is a nagy katonákat „főzte meg” – mint Budapesten mondják. S Magyarországon megint lehetne sokat költeni utakra és vasutakra, ha egy északkeleti vagy keleti ellenségtől kellene riadoznunk. Most Olaszország felé épülnek a vasutak, s Magyarországnak nemzetgazdasági érdeke: az orosz veszedelemért imádkozni. Mert a vasutakon, a vasutakon is Schemua az úr, s minden rosszat és jót csak a hadseregtől, a katonáktól kaphatunk.

III.

(*A választójog-ellenes Arisztophanész*) Az bizony szép lesz, ha az öreg Arisztophanészt is besorozzák a harmincmillió magyarországi hirdetői s az antidemokrácia publicistái közé. Láttam a Felhőknek egy bátor, szabados párizsi előadását, és sohase felejttem el. Párizs az atticizmus egyenes örökösének tartja magát, s Párizsban igazán nem lehet sem imperialista, sem reváns párti Arisztophanész. Ellenben a darab átdolgozása a legpárizsibb, modern, bohózatos, csúfolódó, hazárd. Csak az atticizmus maradt meg benne s az elfajult demokrácia kipellen-gérezése, s ez jogos Párizsban. De attikai só szüksége nélkül, amikor a magyar bors elfogyott, s a zsidó timsónak kell helytállani mindenfajta szellemességért, kár Arisztophanészt közénk állítani. Az meg azután igazán vakmerő tempó, hogy

kicsúfoljuk a fejlődést és a demokráciát, akiket nem is ismerünk. Se Athén, se Párizs nem voltunk még egy piciny gondolatnyit se, s egyszerűen ostobák azok, akik most az öreg Arisztophanészt az Urak kongregációjába veszik föl.

IV.

(Magyar színészek Bécsben) Ha megvalósul s állandósul is a magyar színészek vendégjátéka Bécsben, ez nem lesz magyar hódítás. És ezt jó lesz előre tudniuk mindazoknak, akik már készülődnek a harsány dicsekvésre. Ha a magyar színműírók bús hadát Bécsnek büszke vára gyengülés nélkül bírta ki, színészeink hódítását pláne nem fogjuk magyar hódításnak kidicsekedni. Esti látnivalókra a mai közlekedési viszonyok között annamitákat s magyarokat egyforma könnyűséggel szerezhetnek meg a látványos házak urai. Értéke, jelentősége pedig, hogy egyformán ez, azt csak az nem érti meg, aki komolyan hisz a mai esti langyos fürdőszerepű színház-komédiában.

Világ 1912. április 21.

Ady Endre

92. AZ ÚRISTEN NEVÉBEN

Az Úristen, aki nagy és ártatlan, s akit egy majdnem bölcs fogadalmam óta nem volna szabad pörökbe szállítanom, bocsásson meg nékem. Szeretett és áldott volt Ő valamikor, zsoltáros gerjedelmeket támasztó, igazi és kegyes volt, de fölségesen vitátlan. Nem mondom, hogy megérdemli, de az történt vele, hogy a legmaibb Magyarországon divatos, sőt, oh szegény, kapós lett. Ahol pedig jó dolga van az Úristennek, ott nagy bajuk lehet és van azoknak, akikért az Úristen – van. Hiszen mondhatnám úgy is, hogy azoknak, akik az Úristenből élnek, de unalmas a papfalás, s a pap alapjában fella-h-lény. A pap fölfogadott, fizetett vagy olykor fűtött ügynöke egy biztosító társaságnak, mely jó pénzért kárbecslések esetén malasztal fizet. Ejh, térjünk a dologra: szinte pontosan ugyanazon napokban érkeztek a magyar katolikus püspökök, a kálvinista konventi urak s vegyes protestánsok. Végre-végre olyan szép a tavasz, hogy ezt is megértem, s azt is, hogy május felé vagy körül tobzódik legzöldebbül az Úristen-csaló vágy is.

Kár, hogy az Úristent nem egyszerre csalták pápisták, protestánsok, keletiek, zsidók, istenesek, istentelenek, mert az Úristen mindezt elbírja. Úgy gondolom, hogy hiányoznak az adventisták, nazarénusok, baptisták, kikiáltóan ateisták, istenes humanisták s az összes új religiók.

Mert az Úristen, bár Ő igen-igen passzív, nagyon beletérdelt az életbe, különösen a magyar életbe, lévén Ő úristeni mivolta mellett a legelsőbb közgazdasági szakértő. Annyira az, hogy kezdi már a tömjénáldozatot is elfelejteni, mert mostanában, Magyarországról másféle füstök próbálkoznak hozzá.

A katolikus püspöki kar például az ünnepeket nem akarja kevésbíteni s a káplánokat és harangozókat az Országos Munkáspénztárba beíratni. A kálvinisták konventje viszont szentül meg van győződve, hogy ötszáz koronás nyugdíjból még a papözvegyek sem élhetnek meg, ami igaz is. Közben a kálvinisták kijelentik, hogy most már ők fogják a vallás és tudomány nagy kérdését megoldani: Zoványit, a Kálvinnal leszámoló Zoványit közben ijedtükben fölmentik. Prohászka és Zoványi, ezek az Úristennek olyan küldött szolgálói, akikkel szóba kell állni, holott nem is szolgák.

Gyönyörű, megható, hogy a felekezetek ilyen próbálják szolgálni magukat és hogy egy pillanatig sem jut eszükbe, mennyire zavarnak bennünket.

Semmi vallásos nem volt a vallásfelekezetek e véletlen, egyidejű találkozásában, de annál több gazdaságos. A katolikus autonómián kezdve, a párbérekén át a domesztikáig s a rémület egyrésztől a szekularizációtól, másrésztől a templomcsukástól.

Idegen embernek, nem magyar embernek, gyönyörködnie illenék ennyi furcsaságban, ha nem látná bennük az ostoba, de nagy törvényt is. Azt a nagy törvényt, mely vezérlő, szabad publicista tollal nálunk, Magyarországon, olyan megoldást tanácsol, amelyet Szent István úr is kiröhögne. De nálunk, ahol a porosz s birodalmi német erkölcsök nyomán tanulunk, haladunk, látjuk előre a jövődőt. Mi-

csoda centrum, micsoda konzervatív többség lesz itt Tisza Istvánékkal s a legkatolikusabb Zichyekkel. Micsoda kihasználása lesz itt a különféle vallásokkal tisztelt Úristennek, aki ezúttal is egészen ártatlanul kerül a krédóba.

Az Úristennek könnyű a dolga, mert nevet, ha van, de mi nem túlságosan örvendünk – én legalább nem – az Úristen ez új, magyar kultuszának.

Az Úristen nevében, aki úgylát valószínűleg mást akar, mint az ő felekezetei, de nyilván legalábbis annyit, mint a tavasz, ez Isten-szezonnak azon művelőit üdvözölöm, akiknek sem a püspöki kar, sem a konvent nem parancsol. Szép, szapora fajta ez, emlékezem, hogy húsz évvel ezelőtt legalábbis húszezerszer kevesebben voltunk.

Világ 1912. május 1.

Ady Endre

93. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK

I.

(*Mi számít Magyarországon?*) Bolond az értékelés ebben az inkább Attila, mint Árpád országában, ahol olykor-sokszor valaki a jólszületésével nagyot cselekedett, s ahol sokan-többen tanulságos, nagy élet árán sem nyerhetnek egy kis fontosságot. Gyönyörű életek, figurák, alakok, tanulságok múlnak el Magyarországon, s a napisajtó, e minden mai társadalom mementója, nálunk nem emlékezik, s nem emlékeztet. Életek, melyek megformálódásukban, sőt hatásukban is küzdelmesebbek, kuriózusabbak, szentebbek, mint bármelyek bárhol, legjobb esetben néhány lexikonsort kapnak. Ahol a maga-kegyelméből való élet számít valamit, ott olyan érték egy küzdelmes, szép élet, hogy vetélkedve rajzolják meg betűben megilletődött krónikások. Nálunk laphasábokat kaphat egy nyolcéves, differitises mágnáskölyök állapota, de nem számít egy nagyon emberi élet utolsó pontja sem. S ez nem az élet megbecsülése nálunk, mert a bevégzett élet zsoldára is: az élet javallása és szerelme. De mi ma még nem tudunk adni meglátást, koszorút és példaadó síri szót annak, aki nem eseményesen született, s nem születéssel örökölt néven halt meg, de egyszerűen, szépen-gyötrelmesen, nagyon, csak – élt.

II.

(*A Bonnot-k igazsága*) Nem, tisztelt hazai, alkalmi bölcseink, önök hiába sietnek a sugallott, honi reflexióval. Franciaország nem fog belehalni a Bonnot-kba, mint ahogy az ő saját, valamikori Rózsa Sándoraiba sem pusztulhatott bele. A Bonnot-k éppen olyan termettjei Szent Lajos országának, mint minden leghíresebbek sok száz év óta. A fajta, a múlt, az igazságos ütemű kultúra egyforma gyermekei ők, s a korzikai rabló, Rousseau és Bonnot egytejtű valakik. Előretörésnek, változtatásnak emberei ők, akiből az emberi haladás majdan okvetlenül s uniformizálás nélkül egyenlő, nemes törekvőket, javítókat fog csinálni.

III.

(*A Kohn-episzkopuszok sorsa*) A legbecsületesebb ravaszággal megkeresztelkednek[,] az adeptusok, renegátok szorgalmával és dühével célt érnek. Apátok lesznek, püspökök, érsekek, akik tűrik egyházmegyéikben a rituális vérvádat is, rálicitálnak a legkeresztényebb püspökre. De nyugtalanok, ideáik vannak, kiűt belőlük az a törő vér, amelyet szívesen, okosan, szépen elárultak egy darabig. S akkor rájuk zuhan a vád, újra és újra, hogy magukkal hozták vérük, fajtájuk bomlasztó kedvét, anarchiáját. Fejér Lipót professzor úrnak egyszer – kivételesen jezsuita állásponton – azt magyaráztam, hogy a kultúrzsídó, még ha belehal is, nem tud slemil lenni. Szándéka, akarata, sőt élete ellenére okos, haladó, magának és másnak hasznos lesz, s ha van slemil zsidó, azt kiállításba vagy a zsidó-idealizmus ravaszkodó históriakönyveibe kell elhelyezni.

IV.

(*Szegény Janovics Jenő*) Az én hitem, mely régi: egy pár évtizedig nem lehet kultúr-Magyarországot csinálni, csináljunk hát Budapest-országot. Ha egy szép, nagy, magyar Budapest volna, sok-sok enyhülésünk is volna a mai, ma még menthetetlen Magyarországért. És szegény Janovics Jenő Kolozsvárról, elhitte azt, amit mi innen is csak gyáván, reménykedve hirdettünk. Jött ide butaságos, klasszikus, mágnásos, magyar parlagon kierőszakolt, kibuzgólkodott, fölséges magyar eredményeivel. Az ember azt se tudja hirtelenében, hogy Janovics-e a hibás, aki becsapódott, avagy mi, akik Budapest-országban bízva, Janovicsot becsaptuk?

Világ 1912. május 7.

Ady Endre

94. [AZ ÍRÓI BECSÜLET]

[Válasz a Huszadik Század körkérdésére]

Egyenesen parancsolóan apostoli, váteszi valami sohase volt az írás, s a demokráciák erjedés-korszakaiban egyre kevésbé lesz és lehet az. Ott sem, ahol gyilkos puritánság jegyében köztársaságot épített, s ott pláne nem, hova még csak silány erkölcsönkívüliségében jutott el hazugul a demokrácia. A politiciensnek, e modern közéleti kalandorok elszaporodása, a sajtó fejlődése és üzletiessége s az olvasók növekvő óriási száma egyformán áruvá teszik az írást. De a politikai kupeceknél sem írásban, sem szóban szigorú követelői a politikai tisztességnek nem lehetünk. Csak az a politikus vétkezik írásának áruba adásakor, aki nevének és személyének nagy altruista ideálok hangoztatásával s a tömegek irányítására állásával a legteljesebb morális megbecsülésre pályázik. Az új sajtó s az új tömegliteratúra szükségessé tett s kifejlesztett egy újfajta hírlapírói, illetve írói képességet: készen, könnyen, ügyesen, megejtően írni a kiadóhivatal s a legnagyobb számú s legkisebb értelmességű publikum számára. Ezek az írók, hírlapírók, ha mellékesen még politikus-csukácskák is, egészen bátran árulhatják a tollukat. Ezeknél az írás egyszerű áru, meggyőződésük pedig az, amit velük haszonért íratnak avagy legjobb esetben egy kis csinált hangulat. Még mindig megmaradnak azonban a régi[,] kissé komikus, de majdnem félisteni konceptusban a vezetők vagy vezetni akarók, akiknek egész nevükkel, testükkel harcba kell menniök hirdetett igazai-kért. Ezek nem alkudhatnak, nem kupeckedhetnek, s ezeknek a munkájára semmiképpen sem érvényesek, enyhítően sem, a testi munkára vonatkozó erkölcsi szabályok.

HSz 1912. május

Ády Endre

95. JÁSZI OSZKÁR KÖNYVE

(A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés)

Tegnap óta vagy alig három gyönyörű, kis lustrumocska óta, itt Magyarországon, van valaminek, amit névben, zászlóban halálra gyaláztak, s ami még sohasem volt. Magyar szabadságnak hívták ezt a legyalázott valamit, melyet buta kongású gonosz hangok ordítottak le hazug, piszkos, szentetlen ósdiságú lobogóról. Betűk a betűtlenség korából, hazafias jelszó az útonálló ragadozás patriotáinak falánk száján, levegő a kénköves barlangokban, úri istentelenség. De, íme, a havas, hatalmas, bírósági és tisztítósági Idő ki tudta mosni sok zászlóval együtt a Rákóczi-zászlót is, amelyen vidámsággal olvashatóan vidul: pro patria et libertate. De, íme, hazához-tartozást és szabadságot kellett kapnunk végre s Jászi Oszkár lelkét, ki léleknek magyarsága senkiével össze nem hasonlítható. Tehát együtt: a hazafiaság újrakerezestelő szakramentumát, Jászit, a szabad szabadságot s azt a magyarságot, amennyi s amilyen még sohasem lehetett. S kaptuk a nagy, örök-új igaz igazság-ideáknak egy minden idők óta ritka tudatosságú, elhivatott, harcos hőst, kiből minden ébredt s homlokával a legnagyobb Szfinx lábát érintő magyarnak nagy kedve telik.

Igen, Jászi Oszkár a legnemesebb harcosok közül való, a hérosz-legendák igazolója, ő, aki a legendáknak már-már legendás cibálója, ő: a véreskezű művész. Génusza némileg azoké a nagy hadvezéreké, akik úttalanul érkezvén, hadseregüket még jóformán össze sem szedték, előbb utakat vernek neki a zordon Alpokon át. De a hannibáli, a napóleoni pszichénél fejlettebb, emberibb, forróbb az övé, mert győzni szeret ugyan ő is, de közben minden fájdalomnak együttsszenvedője. S ez a nagyszívű, örökké munkás, imponálóan és szépen aszkéta-életű együttsszenvedő vállalta helyettünk a vidámságot, a bizó örvendezésünket is, kiknek bizalom és örvendezés nem jutott. Ez teszi evangéliumszerűvé munkáját, életét, írását, s ez teszi egy kissé evangélistává is, akinél különben szerencsésebb toborzó és lélekhódító kevés akadt.

Szeretném elképzeltetni ma induló, kultúrás és célos magyarral, mi volt akkor, amikor még Jászi Oszkár is csak a verendő utak kezdetlen pontján állott a nagy változtatók csüggeteg, szomorú készségével? Amikor talán már sokan készültek erről-arról, indulatosan, célt és embert se látva, istenkísértő sötétben, vaktában, zavarosan. A nagy harcosok harci útjai szélesülnek, szűkülnek, el-el is kanyarognak, változnak, nőnek, csöndesednek, s ez helyes és jó, mint az Élet. De még így is harci út soha ennyire s előre végig látott, soha ilyen szerető, szent fanatikusságú, soha annyiaknak elébe menő nem volt, mint a Jászié. Ó, én jól emlékszem, mert nekem ő különösen sor[s]szerűen rendelődött, pár évvel idősebb konskolárisom is volt, hogy egy időben más valakim se élt, mint az ő valahol-voltságából kisejtett, elérendő társ. S ha nem fajultam el, nem zápultam meg, nem hazudtam le életemet, meddőn se vesztettem el egészen, s az esztéták elíziumi mezején se legeltem el szórakozván magam, ő hívott ő maga is alig-alig indulván. S hogy folyósan szélesedtek az ő útjai, úgy ömölgettek felé mindenünnen a

többi hazárdul kezdett s végre boldog találkozáshoz ért vak utacskák, a magyar becsületesek és intellektuelek útjai. S ez úttalan Magyarországon, melynek útnélküliségéről annyit tud ő, a történelem ihletett bebarangolója, most már a legszebbeket, legvakmerőbbeket is lehet akarni és kezdeni: utak vannak.

Életét, munkáját evangéliumszerűvé az teszi, s tenni fogja egyre inkább vallásosan, hogy nem bújít el azon a sokféle szellemi területen, melyek otthonosan kellettek magukat. És itt több ő a tudósnál, agitátornál és hadvezérnél, itt művész ő, kissé a krisztusosság fölöslegével: ő egész Magyarországot választotta. A legcsalódottabb, legmegcsaltabb, magára máig sem talált, szegény, sok népű, sok kínú, sok urú és sok bűnű, ínséges, kis Magyarországot. Ő ezt a mi megértetlenségünket választotta megértetésre, ki nem sírtságunkat kizokogtatásra, tébolyodott, szomorú titkunkat világos útmutatásra. Megérezte, hogy a sok népű, sok ínségű, sok kábulású, sok rongyú, sok zsolozsmájú ország a leggazdagabb kultúrvariációk, lehetőségek érdekességek országa. S új igéivel, új tetteivel, új orvosságaival úgy állott mellé, hogy az ő összetett lelkének szótára kevesellte az eddigi fogalmakat. A Wesselényiek módján nem volt elég a betyármagyságot szidni a magyarban, s a kártevő Sándorok faja ellen kevés a kurucátok. Minden megállapítást, tudást, példát át- és átvett, át- és átdolgozott, s egy küldött poéta el- és kitalálásaival szórt a még vajúdni sem merő új Magyarországra.

Most ez a legújabb, dicsően bátor és nagyszerű könyve már-már szinte az a hadvezéri hőstett, aki serege helyett áll ki harcdöntő viadalra ellenség-rengetegek ellen. Megtalálta nemzetiségi kérdésünkben, e valóban „legvéresebb” kérdésben, a „demokrácia archimédesi pontját”, megtalálta, s káprázatos munkával, tudással és hittel meg merte itt mutatni. Ennél a könyvnél talán évtizedek óta nagyobb, bátrabb, magyarabb és olvasandóbb cselekedet aligha történt. Az oligarcha gazok ezeréves magyarölése, népek öldöklése, a grófok, a nagy papok a lelketlen urak s béres renegátok dözsölése sikolt, zúg e könyvben. S a vármegye, ez az undok, zsarnok, hitvány nemesi republikácska mutatja hetykén lángoló bűnlajstromát. Pedig milyen higgadt, milyen bizonyító, mindent meglátó, nemesen vitázó, nobiles könyv ez. Mint vezet testvéreket egymás karjaiba, s mint mutatja meg, hogy Magyarország nemzeti állami kialakulásához, melyet gonosz, hazug hazafisság akadályozott s eleddig késleltetett, csak a demokrácia segítségével, minden nemzetiség fölkarolásával érhetünk el. Hogy Magyarország csak mint kultúrország, csak mint népállam maradhat és élhet, s vihet javakat az emberiség kincsházába. A lelkesség, a kérlelhetetlen meggyőzés, az egy-folytonos égésű, szent tűz szívünkön és torkunkon érint. Ismertetni pedig csak könyvtárnyi könyvek, támadt eszmerajok s anyaggal, eseményel ellátott évtizedek fogják méltóan.

Valamikor azt beszélgettük valakivel, micsoda nagy érzés kezét szorítani olyan emberrel, kiről tudjuk, hogy szobrot fog kapni. Hajh, régen volt ez, s ma már tudom, hogy a szobor is legtöbbször az elevenek galád szerencsejátéka a gazdag halottakkal. Milyen más szobor máris a Jászié: ő megcsinálta az új una eademque nobilitását Magyarországnak, s ezek tovább-élése, jövődő harca az ő

szobra a régi una eademque nobilitás összetörendő kőbálványain. S ha van valamit érő, tovább szálló, továbbküzdő szép és jó az én kicsiny munkámban s életemben, csak abban és ott, ahol és miben a Jászi-utakkal összetalálkozhatott.

Ny 1912. május 16.

Ady Endre

96. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK

I.

(Bouchayer úrék parlamentje) Bouchayer úr, az én párizsi borbélyom, régi jóemberem, tavaly egyszer magából kikelve tartott elém egy újságlapot, hogy olvassam. Olvastam, s megtudtam belőle, hogy Nancy egyik külvárosában a tavalyi képviselőválasztáson leszavazott valaki, akiről most kiderült, hogy nem francia állampolgár. Egy szorgalmas kereskedő, aki gyermekkorra óta Franciaországban él és dolgozik, csak franciául beszél, ám feledékenységből és törvény szerint ő ma is belga, német vagy nem tudom mi.

– Hát most képzelje el, monsieur, hogy ez az úr szavazzon meg milliárdokat, s küldje Franciaország hős csapatait Marokkóba.

Fogadjunk, hogy kevés magyar ember értette volna meg az én derék Bouchayer-m nemes dühét és méltatlankodását. Pedig nagyon egyszerű: Franciaország ura a francia parlament, s minden francia polgár választó, és egyenes jogutódja XIV. Lajosnak: az Állam. Elgondolkozom sokszor, és keserűen elmosolyodom, amikor a mai magyar parlament legúrabb védői ordítják, hogy a parlamentarizmus nekünk minden kincsünk, s minden áron megtartandó. Tehát a mi mai magyar parlamentünk ez, a mi mai parlamentarizmusunk, ez a külsőséges, hatalmatlan, úri semmi, millióknak és millióknak közönyös játék. Franciaország imádkozzék, hogy sokáig legyen – mint aggódó doktorok régen jajgatják – beteg a parlamentarizmus, mert ma még nagyszerűbb államerőt gondolni se tudunk a Bouchayer úrék parlament-jénél.

III.

(Szegény Kaas Ivor) Kaas Ivor bárót olyan kitüntetés érte, ami csak igazán nemes, poétaszerű, rendkívüli embereknek szokott kijárni. Tudniillik halála után engedik teljesülni olyan vágyát, ami életében a megbékülés, elégedtség illatos örömeivel fogta volna körül a szívét. Milyen kínosan büszkeséges, nagy vágya volt az ő dán katona-báróságának magyar bárói elismertetése – a családja számára. Nem volt közönséges ember, s meg kellett előbb halnia, hogy nagy vágya teljesült, s én mégis olyan nagyon sajnálom az illetéknéppen dicsőségességig jutott, szegény, halott Kaas Ivort.

IV.

(Budapest nagyvárosi tandíja) Ezt a mi szegény Budapestünket igazság szerint kevesebbet kellene szidnunk, és sokkal-sokkal jobban és többször sajnálnunk. Sajnálnunk természetesen és legelőször azért a páratlanul és példátlanul drága tandíjért, amit az ő nagyvárosiságáért fizet. Hiszen ha mulatságos is, de nem könnyekig megrendítő, hogy példának okáért Budapest akkor és úgy veszi észre, hogy ő nagyváros, mikor a villamosai egy napon több embert gázolnak halálra, mint amennyi éveken[!] hal meg egy-egy faluban természetes halállal. De van még egy mulatságosabb, még megrendítőbb s most szezonosan aktuális példánk, mely Budapestnek a természethez való tragikomikus viszonyát illusztrálja.

Frissen, hirtelen, gyönyörű, szabad, szűz helyeken terpeszkedett el az ifjú nagyváros az ő falusias népeivel. Annyira a természetből jött, s annyira abba fészkelődött, hogy eszébe se juthatott a gondoskodás olyan időkről, amikor a levegőért, a természetért a szomszédba kell menni. És ezúttal is úgy járt, mint mindig: mire nagyváros lett, szabad levegőre, térre, zöldre szomjazó, kiirtották belőle és körüle majdnem egészen a természetet. Soha drágább nagyvárosi tandíjat még nem fizetett város, mint Budapest, s már igazán megérdemelné, hogy legalább csakugyan – nagyváros legyen.

Világ 1912. május 16.

Ady Endre

97. [BEVEZETŐ ZILAHON FELOLVASOTT VERSEIHEZ]

Hölgyeim, uraim, tele vagyok ki nem mondandó mondanivalókkal, mert hiszen még egy fél órával ezelőtt se hittem, hogy csakugyan színészdít fogok játszani Zilahon. De az Élet, mely soha sincs velünk, hol előttünk száguld, hol sarkunkra lép, úgy akarta, ahogy történt, tehát történik. Furcsa az eset már csak azért is, mert mostanában csaptam volt föl a nem-émlékezés önkegyelméből való főpapjának. És nem emlékezni, és valaha Zilahon élni, és Zilahra visszajönni, és tanárokat látni: szörnyű földadat. Vállalom, mint ahogy ugye sokat kell vállalnunk az életből affélét, amihez nincsen kedvünk – nem szólva magáról az életről. Hát nem is fogok emlékezni, mint ahogy az életem is csak *némileg* élet, de eszembe jut a legszebb, ami eszembe juthat: a bánat. Bánata annak lehet, akinek hite volt, s hite annak lehet, aki arra termett, hogy bánata legyen: hiúság, dicsekvés nélkül lehetek hívő is, szomorú is. Öregedvén, ami rossz dolog, új és új élet-csudák érintenek meg: többek között rám jött a társuló vágy. Ez nem bántott eddig, de most egyszerűen – kínoz, s fölkeresek egyleteket, társaságokat, melyeket nevében s nevemmel alapítottak, s melyek közben étellel nem tudták kibírni, míg én is odamegyek. Ilyenkor egy nem-bölcs ember kétségbeesnék, de mire való Zilah, Kincs Gyula, emlékezés némely tanárookra, alkalom és hit? Jöttem, eljöttem, hirdetni, hogy élek, s hogy minden élethez közöm van, *akarom*, hogy legyen hitem, és Zilahon van. Jöttem, hogy lássam sokadmagával az egyetlen magyar hit-támasztó valakit, a magyar kálvinista professzort, akit annyi hivatalos tósztt méltatott érdemén alul máma. A kálvinista tanár Magyarországon többet jelent, mint 1830-ban az első misszionárius-csapat Japánban. A kálvinista tanár ezerszer tanár, ha az, mert a kálvinista tanár egyenes unokája a legnagyobb forradalomnak, a protestantizmusnak, mert a francia forradalom ennek csak gyarló gyermeke. S úgy gondolom, hogy a magyar, református tanárok nem felejtik el, hogy ők a forradalom fiai, s nem fognak bután átlépni a valláserkölcs s álhazafiasság – érseki parkjába. Mert van ám olyan kálvinista vezérember is, akinek a hite s dühe az, hogy mindenki a helyén maradjon. Az én fiam, aki okosan tette, hogy nem született meg, legyen elátkozott, csúfos poéta, a tanár fia úri nevelőségen kipróbált tanár, az iparos ugyanaz iparon, a paraszt napszámos pedig sohse kapjon egy forintnál többet, s legyen – Délibáb, ugye sejtik már, hogy mindjárt rengeteget akarnék mondani, s mindennek a vége káromkodás volna és illetlen.

Hölgyeim és uraim, az én életemnek is van enyhítő körülménye, mint minden életnek, s az enyém – nevetni fognak – a vers. Egy-két rövid vers, itt írtam, ma írtam, Zilahon írtam, talán gyöngék, de nagyon szeretem őket, s nincs egyebem, ezt adom Önöknek, Önöknek adom.

98. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK

I.

(Neves senkik kihullása) És hála istennek már sokaktól érzett küszöbén vagyunk annak a rostán-kihullásnak, amelyen a megizmosodott magyar intellektus tizenöt év óta véresen-könnyesen dolgozott. A magyar fórum nagyszerű bábszínpad, sokért nem adnám, ha idegen volnék, s idegen, de érdeklődő szemekkel nézhetném az előadást. Nagy, pufók nimbuszú bábok szédülnek, lógnak, csak éppen azt nem tudjuk, hogy a süllyesztőt mikor indítja meg a süllyesztőparancs, a kéréletetlen fejlődés.

III.

(Tanács hiú embereknek) Tanácsolnám hiú embereknek, akik mégis érnek valamit, különösen vigyázzanak mostanában a gesztusaikra. Már szinte unalmas a figyelmeztetés, hogy ma Magyarországon a História borzol és borzong úgy, ahogy száz évben kétszer se szokott. Hazudni még ilyenkor is szabad olyanoknak, akiknek a hazugság a vezértalentumuk, de úgy hazudjanak, mintha lelküket az igazság gyilkolná. Civilizációnk ma már ott tart, hogy az aktív Históriait is meg tudjuk érezni, s kár volna, ha e szép, súlyos időkből szemlélődő korok számára groteszk képek maradnának.

IV.

(Bolond, nem bolond?) Az mindenesetre karakterisztikus, hogy a tobzódó, sokat emlegetett figuráról, kit most nem nevezek meg, barátai is olykor aggodalmasan, magukban beszélve, ezt kérdik. Pedig éppen olyan mindegy, mint ahogy csak a közönséges elmebajt ismerjük, holott minden elme egyszersmind elmebaj, ez az egész elmebaj. Én például bolondnak tartom, de imponálóan szuggeráló és szerepes bolondnak, s ha elmondhattam egyszer már versben, megismételhetem lapos prózában is: ő szükséges bolond, s kár lett volna (ejnye, mégis majdnem elárulom), ha Kovács Gyula ledurrantja.

Világ 1912. június 16.

Ady Endre

99. NAGY ENDRE FÓRUMA

Nyár van, Budapest nyári halála, amikor sok minden pihen, amire úgy sincs nagy szükség, s amikor emlékezni a szokottnál is rosszabbul tudunk. De bár Budapest feledni is haszontalanul tud, emlékezni pedig tehetségtelenül, a Nagy Endre fórumával úgy vagyunk, mintha furdalt lelkiismeretünk volna. S mikor a Modern Színház vakációra zárul, egyszerre csodálkozva, valami fontosat veszve érezzük, hogy pár év alatt mi je lett ennek a városnak a Nagy Endre-kabaré. Igazán egy kicsit a lelkiismeretünk e terroros, gyáva időkből ez a szép csúnyaságú, elmés, bátor és küldetéses ember. Súlyos és rizikós napokban ő ott volt türelmetlen igazságaival mindig, erős kimondásaival s egészen nagyendrei, sajátos és mégis egészen magyar kabaré-stílusával. Szóval: mindennel, ami egy becses írónak, kegyetlen szemű gúnyolónak, kedves embernek s kellemetlen agitátornak Magyarországon adódik és adódhatik. Szinte jóleső, hogy van egy hely még, ahol a komisszágokat valóban komisszágoknak merik látni és bélyegezni, egy kis színpadi fórum, mely fölér egy álparlamenttel. Néha majdnem azt hisszük, hogy Nagy Endre maga is perverze a bátorságnak, de a bátorságot kezdjük már megszeretni még a legperverzebb Tisza Istvánnál is. Ország, politika, neuraszténia, becstelenség, megalkuvás, cinizmus most próbálják kipihenni magukat, s pihen a Nagy Endre fóruma is. S várjuk, hogy a kipihent galádságokat kipihenten, fokozott bátorsággal s elmésséggel, fegyverzetten fogadja az Andrássy úti kis színpadi fórum. Illett most pihenőjekor legalább ennyit idejegyezni róla, amikor annyi lelketlenségnek van dicsőítő krónikása, s amikor olyan kivételesen érezzük, hogy milyen sok lelkeséget jelent a Nagy Endre fóruma.

Ny 1912. augusztus 1.

Ady Endre

100. MIHÁLY GRÓF ELVTÁRSAI

Néhány szó arról, azaz egy apró, kis eset, hogy hogyan is állunk mi, leggőgösebb demokraták, nagybirtokú grófurakkal szemben. Tehát Mihály gróf ugyanazon gyorsvonattal és programmal utazott, mint két barátom, két nagyon előkelő, finom intellektuel. Biztattam a barátaimat: látogassuk meg grófi elvtársunkat, kivel holnap ők egy nép előtt szavalnak, úri, de nem külön kocsjában.

– Neki kellene hozzánk jönni – szólta a temperamentu[mo]sabb barátom, amíg a másik mosolyogva, okosan vonogatta a vállát.

S nekem az jutott eszembe, hogy Mihály grófnak szokatlan ez a helyzet, s ő gyáva a nyilvánvalóan előkelő s arisztokrata proletárokkal szemben. De semmi se jutott eszembe, ami az én revolúciós barátaim gőgösségbe bújt biztos féltékenységét mentse. Ha Mihály gróf elvtársnak csapott föl – s másképpen is –, csak a hosszú, elegáns, aránylag művelt úrfiút kell benne látnunk, aki most velünk harcol. Fene messze lehetünk egy jó magyar demokráciától, ahol az én két ilyen kiváló bajtársam hetvenezer holdas dőlyffel arisztokratáskodik.

Ny 1912. augusztus 1.

Ady Endre

101. BEJELENTÉS ÉS RÖVID ELMÉLKEDÉS A MAGYAR POLGÁRSÁGRÓL

Hogy a Népszava szállást ad nekem, a hajléktalannak, számomra ez köszönnivaló, nagy dolog, de az Idő, az ő öreg fejével csodálkozás nélkül bólint rá egyet. Istenítéletes, vagy-vagyos harcnak förgetege indult meg, s e nagy harcra szívvvel, hittel s vérrel fölkészült, egységes hadsereg, mellyel az én lelkem tarthat, csak egy van, az, amelynek a Népszava a zászlója. Hiába, Magyarországon a polgárságot is úgy kellett kinevezni, mint a tudományt, mint a nemzetiségi törvényt, mint az általános tankötelezettséget, mint ezer fundamentumtalan kulturális intézményt: nincs polgárságunk. A gyöngö és töredékes is, ami volna, keresi a közös paplant a lateinernéppel, a birtoktalan vagy eladósodott dzsentrivel, a mindenféle gyülevészszel, mely azután magát együtt vagy külön-külön középosztálynak címezi. Ez ország penészes, feudális, tarthatatlan romlottságát talán legjobban polgárságának szörnyű, silány gyávasága mutatja. Egy zagyva, kevés polgárság, amelynek élelmesei sietnek fölkapaszkodni az uralkodó osztály pódiumára, s mely a polgár-címet szégyenli. Franciaországban diadal harsog ki abból, mikor valaki polgárnak mondja magát, s ezer és ezer példája van a római patricius Clodiusnak, aki, hogy tribun joggal lehessen, plebejus által adoptáltatta magát. Magyarországon pedig a proletárságnak kell elvégeznie, betöltenie a polgárság szerepét a polgárság helyett, s minden szabadság-kérdést itt úgyszólván a szociáldemokráciának kell megoldania. Báró Eötvös József írta: „A születési arisztokráciánál néha későbbi nemzedékek, a pénzarisztokráciánál azok, kik családjuknak magasabb állását megszerezték, nem méltók tiszteletünkre, s azért természetes, ha oly korszakokban, midőn a két arisztokráciának hibái egyszerre tűnnek föl, s egy magát túlélte patriciátus mellett egy fölfuvalkodott tőzsérisztokrácia támad, végre az arisztokráciának még a neve is utálatossá válik, s az emberek annyi romlottságot látva, a demokráciában keresik egyedüli menekülésüket.” Mintha ma és rólunk írta volna, az ezerholdas mágnások, milliőkat harácsoló zsidók s a hozzájuk szegődött iparlovagok uralmának idején, amikor pláne demokráciát hiába keresnénk menedékül a polgárságnál, mert polgárságunk nincs. Polgárság helyett a demokrácia minden munkáját, a fejlődés járomtörvényeit is lehetőleg tudomásul véve, a szociáldemokráciának kell elvégeznie nálunk. Közben az úgynevezett polgárság Tiszának csinál ovációt, saját hite, büszkesége nincs, s boldog, hogy együtt lehet „középosztály” a haramia-basa szolgabíró urakkal. Büszke polársága csak olyan társadalmaknak van, ahol a polgárság forradalmat csinált, s véres kézzel dobálta ki kastélyaik ablakán elnyomóit. A magyar polgárság csinált talpnyalást, üzletet, kalábriaszt, de forradalmat soha, s ezért – nincs, s ezért kell ma minden becsületes erőnek oda állania, ahol a forradalom – *van*.

Alázatosan, de mégis büszkén bocsánatot kérek, hogy ilyen nagyon-nagyon aláhúztam annak a nem nagy eseménynek bejelentését, hogy a Népszava engedelmével itt fogok kiáltozni, ha lelkem jogos keserőséggel, dühvel vagy riasztó kedvvel túlon túl megtelik.

Népszava 1912. szeptember 8.

Ady Endre

102. SZÁMADÁS CSÖNDES KÖNYVEKRŐL

Vidovich Ernő, Zsögön Zoltán, Szudy Elemér és Fleyner János, ugye ezek a nevek nem nagyon lármáztak még mostanáig a könyvbörzén? Csöndes könyveknek hát csak azért kereszteltem el könyveiket, mert íróikban közös valami a vagy előkelő, vagy félénk tartózkodás. Nem rohantak a síp-dob, lárma s úgynevezett kritika elébe, s hozzám is csak amúgy baráti szándékból kerültek.

Vidovich Ernő könyve regény, a címe Hiúság, s egyike az újabb magyar könyvek legtanulságosabbjainak. Hogyan élnek a Jókai-témák egy mai, olvasott, fiatal, úri, író emberben, s csak a diákolvasókra hathat-e már Jókai? Ez a nagyon kedves, vidékies, naiv, de érdekesen csörgedező jókais regény akaratlan pietásában föler egy Jókai-mellszoborral. Írója pedig, ha tanul és írni fog, okvetlenül cáfolni fog engem, kinek régi hite, hogy a Jókait ért sok méltatlanság közül az a legnagyobb, hogy érdemes követője nincs.

Régi versek a Zsögön Zoltán könyvének a címe, s írója robusztus és nyakas székel ember: aki csak azért is megmutatja ifjúkorának verseit, mikor már lelkében megfordult a világ. Megható könyv, s emlékeztet engem egy hozzám nagyon közelálló valaki első kötetére, melyből alig-alig lehet kislabizálni későbbi poétaságát. Zsögönnek ismerem újabb verseit hozzám küldött leveleiből, s nagyon kedves és majdnem okolt az a reményem, hogy önmagához és sokakhoz fog eltalálni még a Régi versek szélesedő nyomadékan a friss lélekkel székel és magyar érzékenységű versíró ember.

Szudy Elemér előkelő vidéki újságíró, abból a fajtából, amelyik mindenhez ért, s csak a vidéki lapszerkesztés átka fekszi meg úgy, hogy egy valamihez értsen fényesen és nagyon. Amit az Élet gondol a könyve címe, s nagyon formás, szolid novellákon kívül pompás és tarka zsurnaliszta írások válogatott tömege. Szemeség, hevülés, jóság, íráskészség jellemzik mindahányt s ha az ember már nem próbálta volna, irigyelné a vidéki lapszerkesztő dolgát, akinek van ekhós tribünje, s akit még annyi minden tud érdekelni ez érdekességtelen világból.

Fleyner János fiatalember, A troubadour énekel notturmo kis verskönyvének a címe, mely könyv érdekes, különös elindulás Adytól Szép Ernő felé. Jósolni bajos volna, de máris izléses versamatőr ez az ifjú ember, aki bizonyosan csak haladni fog.

Ny 1912. szeptember 16.

Ady Endre

103. BIHAR ÉS SÁROS

I.

(*Bihar*) Ordíts kapu, kiálts város, vagy hogyan is mondjam: Biharországban megint nem merik már megtagadni a hitelt a vármegyei uraknak a zsidó boltosok. Hogy kacagtak már és még hét évvel ezelőtt a Vázsonyi úr nagyváradi demokratai, amikor egy-egy keserű dzsentrifíú dacosan és imígyen szólta el magát:

– Korán ujjongnak a zsidó boltosok s a többi Samuk, mert jönni fog még Tisza István igazában, s ha Jeruzsálemmel el lehetett bánni, talán Nagyváraddal se lehetetlen.

A bihari urak, akiknek szívós tartósságát zsidó, sváb, szerb, oláh, katona-német és örmény vérbeömlések magyarázzák, délcegek ma is, uralkodó vágyúak. Még az is hasznukra vált, hogy talán három se került ki közülük 1848 óta, aki valaki lett volna, s nagyon különbözött a fajtájától.

Olykor úgy látszott, hogy se a Tisza-család, se az ő mindenre elszántságuk nem menthetik meg őket a teljes leromlástól. Ilyenkor történt, hogy egy-egy büszke família rendelkezéit Nagyváradon fölírták az izraelita kalmárok, s azután összenevettek, mert a bolti szolga is tudta, hogy ezekből nem lesz szállítás. Nagyvárad, a város, közben veszekedett, idegesen nőtt, haladt, forrott, s egyszerűen eltörülte a régi jelszót, hogy „coki város, amikor a vármegye mulat”. S az idők nyomorúságos fordulása voltaképpen a várost, a kulturális fejlődést s Nagyváradot magát juttatták a letragikomikusabb szerephez.

Íme Szent László vitéz és zsidós városa, amely függetlenítő, nagy vágyában Tisza Kálmánt megbuktatta, s amelynek vezető zsidósága már-már nemcsak Vázsonyival, de a szociáldemokráciával kacérkodott: letörve Nagyvárad már azt hitte, hogy nyeregben van, és semmi föl nem tartóztathatja, s íme előtte az új hegyhasadék, s rajta túl vígan robog urasan a vármegye.

Jézus is a gyermeket s a gyermekszáj szent őszinteségét kedvelte s ezt is bihari dzsentrijogász mondta:

– Nem lesz addig rend és béke Magyarországon, amíg a jobbágyságot, a derest és a sárga foltot vissza nem hozzuk.

Az apák nevében beszélt ez a fiú, Biharban, ahol felnőtt oláh pásztoremberek nem ismerik a pénz mivoltát, s ahova a londoni Rothschild házasodott.

Legkönnyebben a váradi zsidó urak eszméltek föl a fatális változásra, az ortodoxok, neológok és istentelenek egyformán. A főrabbi is érdemkeresztet kapott, azután nemességek jöttek és ígérődtek és kellemes állami üzletek. Jó, hiszen a zsidó aposztaták visszajönnek, mihelyst egy nagy erupció új, demokrata politikát parancsol Magyarországra: ők mindig és mindenre hasznosak és készek. De mit művelt a dzsentriben az, hogy Beöthy Pál, akinek a fősolgabírórsága is csak súlyengedménnyel volt valaha lehetséges, ma kegyelmes házalelnök. Ez Biharból egy magyar Vendée-t nevelt, s nincs a képzeletnek olyan hóhéri cézárizmusa, amely ezután ne Biharból válogassa pribékjeit. Szép vármegye, talán nagyobb

Montenegrónál, de nem hiszem, hogy sötétebb földje volna Európának: úgy kell – Nagyváradnak.

II.

(Sáros) Egy idő óta azt hirdetem, hogy nem Sáros, hanem a Szilágyság a magyar Gascogne, a nagyzó, úrhatnám, kalandoros üresség hazája. És mégis Sáros, és még mindig Sáros, aminthogy ismét bebizonyította a Szinyei Merse ünneplése. Sáros urai ugyanis, amikor Szinyei Merse ünneplésére egy kis Szent István-rendből fölkészültek, engedelmet kaptak Berzeviczy Alberttől, hogy a különben is ártatlan, nagy, öreg festőt „vármegyénk nagy fiává” avathassák. Gyönyörű volt, hogy tetszelegtek a kedves, kedélyes, analfabéta urak e művészünneplő szerepükben. Egyetlen vigasztaló, hogy a sajtóban is eldicsekedtek, ami kétségen kívül azt bizonyítja, hogy már Sárosban is tudják: vannak emberek, akik írnak egy furcsa gép számára, amely sok példányban papiroson betűt produkál. És a sárosi urak ma büszkék, hogy fölfedezni kegyeskedtek egy öreg urat, aki valamikor, amikor még Sárosban félbolondnak tartották, Münchenben, Párizsban és néhányaknál Budapesten igen nagy piktör vala. Sem újat, sem rontót nem akarok, az igazi választó jog ma, amikor legkétségesebb, vérrel is kivívandó, de amíg a mai magyar vármegyét össze nem törjük, alig értünk el valamit. Ezeket az apró köztársaságokat minden elvünk ellenére tirannizálnunk kell, hogy kultúrélet, igazság és emberség juthasson lerombolandó[,] gőgös[,] buta falai közé.

Népszava 1912. szeptember 18.

Ady Endre

104. A MAGYAR MACEDÓNIA

Macedóniára gondolnak Bécsben az udvari bolond, hódítóvágyúak, és az történt, hogy Magyarországból csináltak – Macedóniát. Így történt, ha nem is akarták, és mi tudomásul vesszük, hogy bérelt bandákat szabadítottak rá erre az agyonsanyargatott országra. Készen voltunk már csodálatos erőfeszítéssel a legszebb, legemberibb lendületekre, s ekkor a fejünk fölött cinkoskezet fogtak a cézári örület s a brigantis mindenrekapathóság. Perverz, örületes bitangságok, parolaadás elvetemedett összeszegődése állott ki egy lehető, kultúrás, új Magyarország ellen. Vészes, szörnyű, nagy pörünkben együttes harcot zúdítottak reánk a legserenissimusabb agylágyulás, középkori katona-örület, magyar junkerség, elszánt kalandorság s fölbiztatott harácsolás.

Mit gondolnak ezek a különben nem gondolkozásra termett senkik: lehet-e föltétlenül bízni egy mégiscsak nyugtalan szívverésű ország örökösnek látszó elfásultságában? Nem próbálnák-e meggondolni, hogy a fölülről küldött forradalom az egyetlen, ami a lankadt és lentes milliókat nagyszerű forradalmárokká cseréli át. Hiszen ma már volt, egykori házi gyilkosaink is megtéréssel szegődnek hozzánk, s bármennyi energia halt is meg hasztalanul, még mindig maradt annyi, hogy hirtelen földönthessen mindent.

És mit akarnak a vérrel, amelynek kifolyása [nem] csak a sebesültet gyöngíti, de vadul megéreztetni saját vérét annak is, akinek csillapodott mozgású-járású volt az életnedve? Hogy képzeli egy szemenszedett, hitetlen, értéktelen, silány, bérelt banda, hogy ezek után meg ne gyógyuljon és dühödjék a magyar társadalom ezerféle összeforratlansága.

Harcostársakul ma már mindenkit elfogadunk, aki nekünk segít, s megbocsátjuk a múlt hitbéli és erkölcsbéli fogyatékosságokat is. Védelmi, de egyben megtorló harcunk olyan megtisztulásokra ad lehetőségeket, mint a zord mózesi törvények. Mindaz, ami Európában konok, fölkent fejek által terveződik, csak miáltalunk vagy ellenünk, avagy testünkön keresztül történhetik meg. Az a cudar végzet, amely ilyen rossz geográfiai ajándékkal kedveskedik nekünk, ma már bizalmunkká és hitünké változott. Itt van már a fölségesnél fölségesebb munka, a lelkekbe elültetett nyugtalanság is: hiába cinizmus, bandaerkölcs, cinkosság, bérencség és látszólagos járomba-töröttség: mi nélkülünk semmi sem lehetséges, s ha Macedóniát csináltak belőlünk, akár macedóniaian is ellent tudunk állni.

Tolvaj örmények s harámbasák szolgálóiból fölemelkedett Tisza-félék összes csatlósaikkal egyetemben tudják meg: erőseknek hisszük magunkat, s erősek vagyunk. Ha tetszik nekik, súgják meg ezt Bécsnek is, ahol még keservesen fogják talán mihamar megbánni, hogy ostobák voltak, mert ostobákkal szűrték össze a leveit.

Népszava 1912. szeptember 22.

Ady Endre

105. [A NAGYVÁRADI NAPLÓ JUBILEUMÁRA]

[Levél Fehér Dezsőhöz]

Régi kedves barátom,

valamikori főszerkesztőm, tudom én jól, hogy pompás s nekem egykoron minden tribünt pótoló lapod jubileumára nagyon szép, díszes, hosszú cikket kellene írnom. Nagyvárad s a Nagyváradi Napló volt életemnek s energiámnak tetője, a szép fel. szerkesztés ideje, mikor az ember könnyen kaphatta és viselte a fogházulás napjait is. A te emlékezéseid sorvonata engem is bevont egy kocsinak: talán igazad van. Emlékezhetsz, hogy a Nagyváradi Napló bőrét mindig a magam bőrének éreztem, s a te belátásoddal csinálhattam a legharcosabb, legegyszerűsebb lapot sokáig a vidéken, sőt Budapesten. Én azóta állítólag megharcoltam lelkem, egyéniségem nagy harcát: örömem kevés ebben. Szebb volt titkolt királyi érzésekkel, pangva és lappangva, a Te lapod csinálnom. Most öt professzor állítja, hogy rosszak az idegeim, a szívem, a tudóm, a vesém, s mindez nem bánt annyira, mint hogy nem lehetek a Nagyváradi Napló egykori lelkes[,] elszánt ifja.

A Te lapod igazolta Nagyváradot és vidékét, igazolt Téged és engem, s boldogan gondolok arra, amikor örökös hűségesküt tettünk egymásnak s ma már győzedelmes lapodnak. Én, látszólag[,] megszegtem az esküt, de ma is, mint újságtalan újságíró, repesve gondolok régi hitemre, szerkesztéseimre, lapodra s lapunkra, reánk. Áldjon téged s tiedet az én Istenem, s vigyen százszoros sikerek felé.

1912. szeptember végén.

Nagyváradi Napló 1912. október 3.

Ady Endre

106. „A MAGUNK ÚTJÁN”

(Révész Béla énekei s glosszái)

„Döglesztő tárnautakon barom-emberek tovább döcögtek... Egyszer kiéhezetten, végre tombolt az akaratuk: pusztítottak” – így énekel Révész Béla. „Az ember beszélt, és háborút prédikált: memi kell” – a magyar csillagok, a Göncölszekér, a Hadak útja s a Fiastyúk mennyboltja alatt így énekel ő. „Minden megérik... A halottak föltámadnak... Ünnepe van, és mi ülünk a forradalom ölén... Ülünk a virágos fák alá... Minden megérik...” – és így, különös, bódult és bódító poéta, nagy poéta ez a magános ember, Révész Béla, kinek legújabb könyvét egészen új meghatottsággal nézem.

Íme a dokumentum, íme a teljességes művész, aki hiánytalanul, sőt szinte óriássá nőve áll a szenvedés, munka és forradalom táborába. Táborba, melyet orffintorítva, de remegve szid mindenféle úgynevezett arisztokrácia s legjobban az öntelt l'art pour l'art önkéntes nemessége. És a Révész könyve valósággal vallásos könyvvé válik, ha elgondoljuk, hogy napok, események, térítések kísérő dalai, s hogy úgy született, lett meg, mint a Biblia. Most rögtön, mint nagyon fontosat le kell írunk, hogy ezt a nagy pompájú, hatalmas könyvet, melyet Biró Mihály tehetségének leggyönyörűbb díszével díszített, egy koronáért árulják. Ez megint Révész Béla, a jóságos, apostolos lázadóknak ez a visszatérő s korokba avatkozó típusa, mely nélkül szánivaló volna az egész emberi fajzat.

De ide kell még erősebben írni azt is, hogy a magyar proletároknak külső rímeket lemosolygó, legnagyobb költője Révész. Becsületes, szerelmes csókokkal bocsátja útra minden szavát, s ahogy szállnak, kíséri őket gazdájuknak szép szemű, óvó, hevítő, állandó tekintete. „Szó, szó...” – de gúnyos és nemtelen ez a fényes eredetű mondás, holott a jólizzasztott szavakban van minden lehető igazsága és szépsége az Életnek.

Révész Bélának nagy tábora van, s még azok közül is sokan hozzásergeltek, kiket ő talán testvértelen idegeneknek szeretett volna megtartani. Cinikus, lármás s majdnem zsibáros irodalmi republikánkban neki, mint szép példát adó valakinek, külön becsülés és szeretet jár ki. Nem felejttem el soha, hogy évek előtt, barátságunknak legtalálkozóbb idején, íróársaim közül talán ő volt az egyetlen, ki erősítgette a diákos, koldus-köpenyes elhívottság gyönyörű és vállalandó juss-érzését.

Most, ez a másként gőgös poéta, össze merte gyűjteni lobbanó, futó írásait, tehát a legpoétáságosabb írásokat, s mer büszke lenni rájuk. Apostolkodó vagy hetykén művészvérű emberek jönnek, vannak, s hirtelen eltűnnek, nevüket is csak kétes hírességgel hagyva köztünk. A Pénz elkerüli talán a nem ilyeneket legtöbbször, de a „A magunk útján” íróját boldog embernek tartom. Annyi a hite, mint amennyi hittel a legjobbak fordulnak feléje, s ha nem is szapora írású, de annyit írt már, és fog tudni írni, hogy még kvantitásként is irigyelni fogja a lármás impotencia. De ő ezenkívül fényesen, gyújtogatóan jár-kél az ezrek nyugtalan szívében, s ezeknek még a gyermekei is beszélni fognak gyermekeiknek arról, hogy itt járt egyszer egy különös, fényes és jóságos ember.

Ny 1912. október 16.

Ady Endre

107. S HA ERDÉLYT ELVESZIK?

Igazodhat-e, javulhat-e a mai társadalmak élete, ha Brennus-kardok kormányozzák a világserpenyőt, s ha égszakadás, földindulás kedvétől függ minden civilizációnk? Bizonyos, hogy van vadság, fegyver és háború, s bizonyos, hogy kínos, szomorú, de kényszerű beletöröttséggel készen kell állnunk minden elé. Minden elé, ami akár bennünk rekedt babonák, akár humánus, szép indulataink, akár racionális megállapításaink miatt nagyon-nagyon fájdalmas. Emerrébb, keleti külvárosain a nyugati kultúrának, veszélyes a járás, s minden pillanatban tört szegezhetnek túlbizakodó hitünknek és életünknek.

Gyermekségem legfurcsább fényű emléke, édesapánk sokszor ismétlődött ígérete évvégi tiszta jeles bizonyítványaink nagy hangulataikor: „no, most már igazán elmegyünk Erdélybe, a rokonokhoz”.

Mi csak olyan erdélyszéliek voltunk, a Partium egy része, Sylvania, a Szilágyság, büszkébbek, kényesebbek, mint Transsylvania, mégis Erdélybe vágytunk. Dehogyan a rokonokért, mert kölcsönösen és rokonosan alig-alig tudtunk valamit egymásról mi és az erdélyiek. Gőzösvonatra se gondoltunk egy új, panamás, rossz, görbe, vicinális vasút nehéz dolgai folytán, és mert az apánk Erdélyhez méltatlannak vallotta a síneket. Ő ifjúságos korából Erdély postakocsis s fuvaros világára emlékezett ragyogó emlékekkel, s az Erdély-imádást naiv szándéktalansággal oltotta erőre, később tudatosra fiaiba[n].

Kocsival kellett volna az erdélyi nagy útnak vágnunk, régimódisan itt-ott, ismerősöknél és atyafiaknál megszállván, hogy két-három hét múltán kerüljünk vissza. Elmaradt a szép út, mi, a fiúk, fölnőttünk a száz kilométereket száguldó vasparipához, kiidegenedtünk a legendás rokonság emlékezetéből is, de Erdély máig megmaradt a mi Kaliforniánk-képpen.

Tudják, akik egy kicsit ismernek, hogy magamról a buta sovinizmust régen letörültem, s a nacionalizmusom: kétségbeesett alkud[o]zás sorsom és a között, ami már a legtöbb internacionalizmusnak is fölötte jár. Román barátaimnak, testvéreimnek, szeretettjeimnek már szinte unalmasan s kedvetlen kedvességgel, de majdnem egész hittel mondogatom el régi, komoly tréfámat:

– Hiszen én nektek adom Erdélyt, ha kell Aradig és Máramarosszigetig is, a magam külön hazácskáját szintén, de nem hal-e majd [bele] ebbe Románia, akit én szeretek, s akinek én önzetlenül s már régen álmodom a legfényesebb jövődöt?

És mégis, Erdélyre gondolván el kell lágyulnom, ha nem is mint egy sipuluszi református papnak, de egy emlékekkel s szabadító vágyakkal egyképpen eltelt, kultúrás eklektikusnak.

Alig nyolc évvel ezelőtt, amikor éppen a Huszadik Század s a Társadalomtudományi Társaság embereitől várhattam mindent, ami megértésben kapható, s nekem okvetlenül, halálosan kellett, gyóntam már le valamit ebből. Árván, üldözötten, évszázadok keserű-sötét mélyébe hasztalan tekintve, babonára szorulva jajgattam föl hitetlenül: csak Erdély! Azóta egyre jobban tudom és hiszem ennek a

babonának a miértjét: valóban az európai nemzet-társadalmak legparancsolóbban fejlődéses korszakában Erdély volt: Magyarország. Erdély néhányszor ország volt, társadalom, muszájból is a nyugattal szövetkező, protestáns és a kor engedelme szerint haladó is, s Magyarország pedig – nem volt. Úri bűnei talán Erdélynek is szörnyűek voltak, Werbőczy-szelleműek, mint a Habsburgok magyarországi, kegyelt és törökmentes nagyurainál, de igaz, saját kultúrára az az Erdély iparkodott, melynek románjai például bibliafordítást magyar fejedelmek által kaptak. S talán az új s ma már könnyen érthető Amerikán kívül, ha a régi keresztény Kelet Róma-ellenes s csoportos lázadásait leszámítjuk, sehol a szektáknak, tehát a lelkek forradalmának bujább talaja Erdélynél nem volt. És Erdélynek, a kicsi Erdélynek a magyarországi török hódoltság idején több lakosa volt, mint az úgynevezett s nemvolt Nagy-Magyarországnak.

Elpirulok a magam, látszó, romantikájától, de leírom, hogy Erdélynek külön lelke van, s fenyegető, brutális, de vajmi lehető térképváltoztatások két emlőről szakítanának le két ikergyermeket, a magyart és a román. A szász megél vagy elpusztul magától is, eddig se csinált mást, s az ő ügyük hasonlatos volna az oroszországi német kolóniákéhoz. De mi, magyarok s az erdélyi románok gyökereinkkel lennénk kiszakítva, mihelyst ez az örült militáris világ, melyet ma még a szociáldemokrácia legáncsolni képtelen, diplomaták diagnózisa szerint kezd gyógyít[aj]ni bennünket.

Rongyolt és csaknem reménytelen fajtának tartom a magyart, pláne hogy demokratizáló forradalmába beleordított, tiport a nagy kultúrájú rontás, a háború. Mai, barbár csodák idején el tudom képzelni azt is, hogy Erdély hamaros megvalósulása lehet tüzes vad álmoknak, mik nem minden alap nélkül kísértének az alsó Kárpátok alatt. De a dilemmás Erdéllyel évszázadok marasztaló szellemét lázítja föl a vad haza-politika, s hazátlanná tenne két szerencsétlen s minden más, nemes fölszabadulásra joggal váró nációt.

Beszéljünk-e a Romániába olvasztandó magyarságról, melynek, ha lehet, rosszabb, embertelenebb s főképpen otthontalanabb sorsa volna a mai erdélyi románokénál? Minden további kérdést és választ átengedek azoknak, akik nem olyan nagy sovíniszták és politicienek, mint én, kinek csak Erdély-babonája túl nagy talán, de kinek Erdély egyetemes nyomorúsága fáj.

Hogy múltjanak el, oh, már a srapneles igazságok, s hogy engedjenek bennünket a magunk srapneleivel, emberszerető és fölszabadító munkánkkal, tovább munkálkodni nemzettelen népboldogságokért.

HSz 1912. november-december

Ady Endre

108. AZ ÚJ GÁRDONYI

„Szeretnék végre egy nálamnál jóval öregebb íróat fölfedeztetni” – írnám most döföldő cinizmussal, ha ez a pár sor nem Gárdonyi Gézáról kívánna vallomást tenni. Csak olvastam s hallottam, hogy új könyve jelent meg (nekem bizonyosan napilaptárcákból ismerős tartalmú), s hogy Egerben nevééről nevezték el a minap lakóházának utcáját. Erről s ezekről írjanak, s bizonyosan írni fognak mások és sokan: én Gárdonyit valami kilenc-tíz évvel ezelőtt láttam egyetlenegyszer, először s talán utoljára. Pipázott, és gyönyörűeket hallgatott szokása szerint, holott nem volt egészen rossz társaságban: Márkus Emma, Ujházi Ede, Bródy Sándor – s a többiekre nem muszáj emlékezni. Az ifjú, vidéki, zöld vad, én, (Gárdonyi tán alig is emlékezhet erre) néztem (nyilván más, gyávább okokból) szintén némán ezt a gyarló íróat. Mert íme, azért írónak e sorok, mivel én egykor, sokszor s talán még pár évvel ezelőtt is úgy néztem le rá, ahogyan ezután is kötelessége lesz minden fiatal valakinek a filiszterszínben tetsző „beérkezett” pályatársat néznie. És most sem akarok fárasztó és utálatos meakulpázást végezni csupán, de tartozom valamivel a magam jobb belátásának s a Gárdonyi nagyszerű íróiségének, szóval megint és önzőn önmagamnak. Most látom és tudom, hogy Gárdonyi látva és tudva most „érkezett be”, s hogy üdvözölni őt és megkövetni nem is olyan nagy szégyen. Talán a kiadója nevetni fog gúnyosan az enyémmre, talán maga Gárdonyi is elszokott attól, hogy még csak légius érdek nélkül is, egy kevéssel ifjabb író áradozzék előtte. Soha és senki ilyen könnyen, ilyen összetett filozófiával, ilyen kedvesen magasról, ilyen poétasággal magyarul nem mesélt, mint a legújabb Gárdonyi. Tudom, hogy szerénységében bántom meg, ha Dickens nevét írom ide, de ő mégis egy szentségesen primitív, de magyar, de új Dickens, vagy legalább bölcs derűjében hozzá hasonló. Boldog vagyok, hogy a Nyugatban s éppen a Nyugatban írhattam meg ezt Gárdonyiról, a Nyugatban, ahol nem csak „lapunk íróit” lehet meglátnunk, s ahol nagy öröm minden, ami szép, bárhol, bárkitől, bármikor s bárhogyan késve-keletiesen jön. Gárdonyi megnyergelte, megszelídítette, megfinomította a magyar anekdotát, s ma Ő itt van, és ír előttünk olyanként, akinek be kell vallanunk a már nagyon-elmúlt kétségeinket is.

Ny 1912. december 16.

Ady Endre

109. PETZ MARGIT KIÁLLÍTÁSA

Csöndes, finom, úri és kedves törekenységű leány, aki tud hinni önmagában, s akit talán leginkább a vonal-poézis fanatikus költőjének szabadna nevezni. Végtelen kára: a fáradt, hódoló megalázkodás a Lenbachok, a nagyszerűen ámítók és célhoz érők még gyöngébbjei előtt. Mesterségéből túlságosan eleget tud, pláne a másokéból, de vonal-szerelmével, különös pasztellkéivel s éppen a vonalak szerelméből fakadt, nagy dekoráló képességével zavarba hozza az embert. Értelmessége kissé bántóan viszi a literatúra felé, magyaráz, belemagyaráz a legszébb vonalaiba, de ez: magyar szükség és láрма. Aproó, láрма: kevesen tudnának ma magyarok beszédesebb, jobb, igazabb, kiáltóbb plakátokat csinálni, mint Petz Margit. Nem becsülöm le, ha nem is imádom olajfestményeit, s tetszik nekem az a változás, mit München után Párizs zavarolt s vett ki belőle. Valahol, ha jó[] emlékszem, a Falk Miksa utcán van a Petz Margit kiállítása, s ha be nem zárult azóta, lélekkel ajánlom figyelmükbe mindazoknak, akik elismerni hív[at]ottak vagy hivatatlanságuknál fogva értetlenül avagy túlszuperáltan követelők.

Én magam nem felejttem el hamar a Petz Margit vonal-ábrázolásait, habár láttam már efféléket, tán tökéletesebbeket is, mert e vonalak mégis az övéi és mindannyiunkéi.

Ny 1912. december 16.

Ady Endre

110. A KIS SÍRHANTOLÓK

Semmi kifogásom ellenük nincs: sőt egyet-kettőt még akkor is kedvelek, ha ez kitudódván, ártana némileg nekik. Menjenek Tiszához, sőt Szemere Miklóshoz, kicsi, tudóska-revükbe, akárhova, ha megkapják a pénzüket.

Van köztük sokfajta ember, egyetemi docensségre törekvők, az Akadémiába küszködő szerencsétlenek, politikus-jelöltek s tízfélén mások. De valamennyien arról nevezetesek, hogy sírhantokat gömböritenek az élők számára, és sírhantokat gondolnak ki az eleveneknek.

Legyen bár nekik a kedvük szerint, de utálatos, amit csinálnak, utálatos, nem kultúrás, nem magyar, nem becsületes, nem tűrhető.

Azt hittük, sikerült kiharcolnunk végre, hogy ősi durva szokásaink szerint többé nem fognak kijátszani az irodalomban élő valakik helyett halott irodalomtörténeti nagyságokat vagy halvaszületett élőket.

Vagy azért fáj a szívük, hogy más több, mint ők, vagy azért, mert ma még csak lehralberti „mintaképpen” lehet a senkiből is valaki.

A kis sírhantolók pöffeszkedve állnak ásókkal, kapákkal, holott ennyi meggyőződéssel, sőt fegyverekkel állanának mellettünk, kiket csak karrier-okból gyűlölnék.

A háború lesz, vagy nem lesz, de elmúlik egyszer, s azután mégis és megint mi jövünk, tisztelt, kis sírhantolók.

Ny 1912. december 16.

Ady Endre

111. A PESTI ARISZTOKRATÁK

Ne, ne, sokat ne is beszéljünk róla, kedves barátom: Budapestnek, Pestnek nincs és nem is lehet semmilyen arisztokráciája, tudhatnád és tudod. Te azonban, most jut az eszembe, pesti arisztokratákról akarnál eldiskurálni egy kicsit velem: no, talán ilyenek kissé nagyon is lehetnének. Ámde azután ugyancsak te tudhatnád s tudod is legjobban, hogy e zagyva városnak mindenáron arisztokratáskodóvá kellett ez időkben válnia. Szóval, ez a mi Pestünk – s bocsáss meg ajándékozó kedvemért –, inkább a te Pested, a legarisztokratább város Európában, Ázsiában és Afrikában. Hidd el nekem, hogy e páratlan, előkelősködő mániának négy legfőbb oka van, melyeket tisztelettel elsorolok, ha az igen fontos mellékes okok meg nem haragudnak rám.

1. Minden időben és személyben jóságos császáruk nem lakik itt velünk, s természetesen, hogy ezt a nagy, legarisztokratább hatalmi ürességet sok százezer vérvő szívú hazafi óhajtja betölteni.

2. Minél jobban döglődik a majdnem egészében államilag kitarított dzsentri, annál nagyobb daccal integeti az una eademque nobilitast a fejével a hasburgilag főnemesítettek s a rúgó lábival[!] pedig felsőségességét az egyre emelkedőbb zsidók felé.

3. A zsidók pedig, ezek az igazában született arisztokraták, vagy Gotha almanachja kedvéért rohannak, rabolnak és élnek, vagy tudomány, művészet és műszáj alapján úgy belekapaszkodnak a demokráciába, hogy tőlük oda legföljebb csak a születés arisztokratáinak lehet kegyelemből helyet kapniok.

4. Vannak – talán vagyunk – elképzelhetetlenül, betegül sokan, akik, mivel meg tudják látni ezt a pesti, nem is infernalis, de haitii helyzetet, jusst formálnak ahhoz, hogy mindenkit, már amennyire gazdasági okok engedik, lenézzvén, a legtetőnállóbb arisztokratáknak nézzenek – a jobban-jártak.

Kissé Linné-féle a módszer, a rendszer, de körülbelül a pesti arisztokrata állatfajok közül ez az okoknak felsorolt négy a legfőbb, s a többiek már csak válfajok.

Hirtelen és zagyván, mint amilyen Pest, megpróbálok arisztokratáink főváfajaiból is egy szuszra néhányat felsorolni. Operaénekes, aki ácslegény volt, s akinek fáj, hogy királyi gögje királynői gögjével találkozik össze kollégánójénél, kit egy mág-nás-lumpolás hajnala vidított ki a szemétből. Író, akinek le kellene törni a kezét, de aki ez analfabéta országban is sok tízezer hű rajongóra mutathat. Állítólagos budai patrícusivadék, akit – mint nálunk mondják – puttonba[ŋ] hoztak be a XVIII. század végén, s tolonckocsin hordanak ki ma. Majdnem jól öltözött, szereplő emberek, akikről rikoitoz a büszkeség, hogy a rendőrség nem bír velük, holott mindig a nyomukban van. Népvézérek, akik ha csak egy kicsit szagolnak a népbe, parfümüvegeikhez s előkelő, leplezett szagú társaságokba menekülnek. No, most még röviden néhányat: cigánykirályok, főbohémek, kalapfejedelmek, egyedül hithű zsidók, bankcsászárok, verhetetlen jasszok, rikkancshercegek, mágnás-Elzák, magyar Szapphók, győzhetetlen Alfonzok, kitüntetett rendőrök, új tudomá-

nyú áltudósok, börze-Napoleonok kini– azaz mozihősök, legbénább koldusok, a magyar vérnek külföldön becsületet szerzők, legtöbbször szökött fegyencek, az Akadémia koszorúzottjai, a Haverdák, a furcsa nevűek... Nem, nem barátom, nincs nekünk időnk arra, hogy Budapest, azaz inkább Pest fő– és alarisztokratáit csak nagyjában is főlemlgessük.

Az úgynevezett történelmi arisztokrácia nem Pesté, itt éppen csak kaszinózik, klubozik[,] politizál, szeretkezik, s összeomlik a szezon egy-egy kis részében. A zsidó arisztokraták, bár nem érdemlik meg, jó néven fogják venni, ha semmit se írok róluk. (Egyébként Eötvös József gondolatai között tessék keresgélgni: a történelmi nemességnek az alapítói legalább kiválóak voltak, ha utódaik rongyok is, de az új nemesség még az utódaiban sem ígér kiválót.) Na, azután a „szellemi arisztokrácia” – erről már kíméletből is hallgassunk e koldus, tehát elaljasító országban.

Arisztokraták valóban pedig azok Pesten, kik őszinteséggel, jósággal s tüzes, szentlelkes bátorsággal dezinficiáltan taposnak Pest minden arisztokratái fölött, avagy testük-lelkük tisztaságára féltékenyen s göggel tartják magukat távol a pesti arisztokraták szennyes közelétől.

PF 1912. december 23.

Ady Endre

112. [NYILATKOZAT A PÁLYAKEZDÉSÉRŐL]

Számomra, sajnós, kezdenek elveszni a megindulásnak, az első küzdelmeknek és sikermámoroknak tegnap még megható emlékei. Úgy rémlik, hogy dac, magyar legénykedés, mások világos bíráló nézése voltak legeslegesősorban az ösztönzőim. Később ez egyszerű, egészséges motívumokat át- és átszötték újabbak, színesebbek, rafináltabbak s misszióérzésbe fektetettek. Ma kissé öregedőn, betegen s megfogyatkozott hittel nem lelkesítenek ifjú patvarkodásaim, s csak az izgat, készletet a jövőre: bebizonyítani lehetőleg, hogy nem kötelességmulasztás volt, amikor harmincéves koromban, lírikusok tradicionális véghatárán, nem fejeztem be egyébként eléggé farsangos és megélt életemet.

Világ 1912. december 25.

Ady Endre

**CIKKEK, TANULMÁNYOK,
FELJEGYZÉSEK
1913. január-1918. december**

1. A PROTESTÁNS TÉVEDÉS

Protestáns bolondulást szerettem volna inkább és először írni, de félttem, hogy a régi hitvitázók finnyás unokái elfelejtették az egykori szótárt. Ám szeretnék összeakaszkodni néhány olyan emberrel, akik ma néma, beavatott bölcsek gyanánt titkolják a titkot, melyről a veréb is csiripel. „Tehát – súgja a kerületi kurátor-gróf vagy a szuperintendens a nagytiszteletű úrnak – most kell a magyar protestánsoknak elővigyázóbbaknak lenniök, mint valaha. Nem centralizmus, hanem centralizmus készül a Monarchiában, s a Habsburgok hadseregén kívül ehhez okvetlenül szükséges egy magas, sőt legmagasabb morális egység. A jövő Hatalom az adott bábeli viszonyok közt, de lelke szerint is a katolikusságot választotta nagy egyesítőnek. Ezt, a katolikusságot, akarja annak idején mindenfelé s legerősebben hangsúlyozni a szélső ultramontánsáig a Monarchia. Mi azonban, magyar protestánsok, ezúttal bölcsek s szent hitünk érdekében ravaszok is tudunk lenni. Sietünk a nekiindult centralizmus szolgálatjára, hogy az álmétkodva, visszadöbbenve vegye észre: a protestantizmus megbízható, jó gyermek.” Így sugdosódnak a protestantizmus egyházi és világi nagyfejű bölcsei, akik Tisza Istvánban ma csupán és egyedül a protestantizmus fölálló bajnokát s megváltó vezérért látják. Ide vitte a magyar protestantizmust a Bertalan-éjek, a gályarabságok, vértörvényszékek s pátensek együgyű félelme, és az, hogy már régen nem tud protestáns és haladó lenni. Hiszen tiszteletreméltó az Antal Gáborok hitvédő, ravaszkodó, naiv buzgósága, ha helyes látással járna együtt. De Székesfehérvár katolikus püspöke ugyanekkor vétőt kiált az abszolutizmusnak, s Tiszát, a kálvinista pápát, a legveszedelmesebb kriptoklerikális sajtó vette szárnyai alá. Tisza István naiv protestánsai katolikusabbak akarnak lenni a katolikusoknál, s a centralizmus mégis meglesz, ha nem jöhet más, mint centralizmus. Ez a protestáns tévedés, illetve bolondulás, mely ha nem tévedés, bolondulás volna: már ma katolizálniok kellene az összes magyar protestánsoknak és zsidóknak. A román és szerb görögkeletieknek nem, mert azoknak nincs Tisza Istvánjuk, s azokkal ezután is, és főleg ezért, úgy fognak bánni, mint hímes tojással. Napjaink egyik legbúsabb szenzációja az aulikus, népellenes, ultramontán protestantizmus, mely elmaradt, gyáva tudatlanságában elfelejti, hogy minden ravaszkodásnál többet ér éppen a centralizmus hadsereg-példája: az öklöt mutató, szívós és kész erő. Tisza talán tudja, mit csinál, a protestánsok kevés kivétellel nem, és ha megint csakugyan rajtukötne a veszedelem, megint a magyar katolikusoknak kellene megvédeni őket.

Ny 1913. január 1.

Ady Endre

2. RUDNYÁNSZKY GYULA KÖNYVE

(Napszállat felé. Új versek)

Gyönyörködéssel, meg-megríkatlan s össze-összeborzongva teszem le s veszem kezembe újból-újból Rudnyánszky Gyula verseskönyvét. Poétáét, kit diákkoromban már kiválóan tanítottak, s azóta talán még kiválóbb, s az emberét, kit már akkor szerencsétlennak hallottam, s azóta sokkal szerencsétlenebb: 1904 és 1912 között írta-e legújabb verseit Rudnyánszky, a könyv följegyzí a stációkat: Budapest, Debrecen, Fiume, New York, Cleveland, Chicago. De ezek a stációk bakterházak lehetnek csak a nagy, belső, rejtett stációk s a fénytelen, szörnyű nagy állomás, a megvakulás mellett. Soha személyes életünk vigasztalan és megtörhetetlen zsarnokságát álmainkon, jobbik felünkön, művészetünkön dühítőbben, kegyetlenebbül nem éreztem, mint Rudnyánszky nál. Ez a zsarnokság nemcsak azt gátolta meg, hogy robusztus, nagyszerű talentuma valami önmagát fölülmúlót, tehát új művészetet adjon, de még azt is, hogy ami nagyszerűféléét adott, lelkünkkel jól, becsületesen meglássuk.

Rudnyánszky különb volt az összes korabeli Arany– s Petőfi-epigonoknál, kik híre, polcra vergődtek; s több talán még Komjáthy nál, Reviczky nál is.

*„A jó világ eltemetett elégszer:
A sírom éjjelén, ha meghalok,
Ragyogjanak, mint tisztafényű ékszer
Lelkemre csillagkoszorús dalok!
Azt akarom: mit ferdén cselekedtem,
Porladjon el nyom nélkül feledetten,
De oszlop álljon a magas hegyen,
Költészetem sugárzó tett legyen!
Alkotni vágytam, mégse boldogultam,
Szerettem a jót, szépet és nemest,
De szellememre békót vert a múltam,
Munkám delén nyomott le a kereszt.
Akik híven szeretnek, mégis árvák,
Az ember-sorfalon szenvedve járnák
Végig a méltatlan vesszőfutást:
Dalom legyén fölöttük a palást!”*

Igen, a régi Rudnyánszky, de még később, tökéletesebb, az abszolút versíró, egy rímes, formás, pompás áradat. Rímeitől, formáitól, példáitól s számító eszé-
től, mely csak személyes életében nem volt mindig kormányzó társa, azonban máig sem tudott megszabadulni. Ha sebeit kitarja, ha jajgat, haját tépi, őrzöng s már-már átugrik a legmesésebb térbe a poézisa: készsége, számítása, hidegsége, szabályossága visszarántja, s visszaránt minket. Ez a régi, magyarázhatatlan nagy titok: szabállyal és szabálytalanul, egyformán, lehet valaki igazi és nemcsak kiváló költő. Be nagyrahívott poéta, be emberien szomorú, küzdelmes, tragikus

életű ember, s be kár, hogy csak kiváló költő s megvakult, szerencsétlen, meg-
öregedett ember lett belőle.

Ny 1913. január 16.

Ady Endre

3. LEVELEK MADAME PRÉTÉRITE-HÖZ

[I.]

Így szólítom talán: Nagyságos Asszonyom, de mégis inkább: Madame Prétéríte, szent Szimbólumságodhoz, íme, el kell indulniok régen halogatott leveleimnek. Csak értené meg szívvel azt, Játszóságod, mit jelent, sőt sír föl mélységes könnytárnákból, mikor már szegyenli és titkolja valaki, hogy érdeklik a földi és az égi dolgok. S akkor megüzenné, hogy jó és váró helyre érkezett az első levelem, s akkor erős, drága emlőjén gyönyörűséggel érezne egy szomjas, vigasztalan, vén kisdedajkat, Madame Prétéríte. És szeretné is tán mosolyogva azt, akit Magához félelem, ragaszkodás, rontás egyformán és ostobául kötni kezdenek, s ír Kegyelmedhez önmaga és mások híján.

Válogassa ki jól magát, Asszonyságod, az asszonyok közül, hogy büszke lehessen, midőn Madame Prétéríte-höz meg-elindul a valló sereges levelek féktelen raja. Csak azokból váljon ki s válogasson, akikkel dolgom volt, Madame, dolgom avagy kínom, álmom avagy tréfám, borzongásom avagy távoli, megutált imádatom. Feszítse drága derekát ezek sorából elém, s adja ide térdeinek fölséges vánkösát, hadd sírhassak, hadd káromkodhassak rajtuk, úgy, ahogy kedvük s átkuk napjaimnak, ez utálatos időknék, telik.

Voltam garabonciása Tegnapoknak s Holnapoknak, kiknek története összefutott, kik elvették a Jelent, hogy én most kívül repessek az Időn, s e tébolyult helytelen-ségben s időtlen nincsében az alaknak: Képzeltségedet keressem babonásan. Körülbelül szántsándékkal kihullattam magamat a most-idők rostáján, s bár majdnem izgat ma s az is még, hogy Miló Vénusza hányas számú kesztyűt hordana, leveleim a pusztult, a már nem élőnek levelei lesznek. Hadd maradjak ott és úgy, Madame, ahogyan béna, de édes képzelemmel elképzelem: drága mivoltán, alaktalan kívánatosságán elgyötrött, valóságos bölcsességgel. Bölcsességgel fájdalommal avagy Halállal mert bölcsességtől fájdalomhoz, fájdalomtól a Halálhoz érkezik el a túlságosságra rendelt igaz ember. S amit olykor elsírok Gyönyörűséged előtt, Madame, ezek: az Élettel föl hagyott bölcsesség, hétfő-keddi fájdalom s az a Halál, akivel valamikor csak-csak kacérkodtunk.

Így lesznek szépek ők, s így juttatják eszembe tegnapi, félhalott magamat, s így lesznek a leveleimből túlvilági naptár és napló, mely az elhagyott, onnansó világ legkisebb ostobaságain is dülva-fúlva megáll. Kisujjait, melyeket megint a milói Vénusz csonka, isteni gyarlósága miatt sohase láthattam, de a kisujjait, csak a kisujjait csókolom, s kérem: legyen türelemmel hozzám, Madame Prétéríte.

II.

Valami szoborról beszélgettem egykoron Múltságoddal, Madame, ha nem álmodtam az egész dolgot, s e szobor szegény, lármás, ostoba és az enyém lett lenne akkor, mert bizó-bolond voltam akkor és vidám. Akkor még úgy mertünk beszélni a megkapandó szoborról, mint a gyermekről, kit csókjaink köteleznek eljövésre, s mert vagy fiatalnak, vagy túl-egészségesnek, vagy gazdagnak muszáj lennünk,

és mi: minden voltunk. Azóta már századszor újból nem hiszem már azt sem, természetesen, amit hiszek, s ha a régi, kinoliteratúrát nem ismerő harctéren áttör a szemem: mennyi új ember és programos gyomor. Ha olyan bizonyos volna a szobrom, mint amilyen bizonyos, hogy holnapra még előkerül esetleg a mindig szükséges húsz forint, ezt a szobrot már előre becsúfítanám. Embereim, kik tudják, mit csináltam, maguk csomócskáit bogozgatják, s akik általam s jelenésemből lettek valakik vagy lenni indultak, fiatalok, felejtkezők, éhesek és tudatlanok. Emlékszik-e, Zavartságod, Madame, hogy ezt a piaci szituációt előre és jól meg tudtam jósolni a prófétaság zöld köpenyeye s lelkemnek elszíntelenedése nélkül? S az ember nem hiheti magát büntetlenül sokáig fajtája géniuszának: ma utálok a szajkóimat, s mert az új, rajtam-bátorult sereg nálam nélkül akar Magyarországot csinálni, már kezdek félni, hogy a jó Magyarország nem is olyan fontos. Szeretném, mint halott ember, a kezemben hitt Sorsot átadni valakinek, persze nem egy tébolyodott Cézárnak s persze a magyarság sorsát. Szeretném, ha valaki egy piciny kegyeléssel volna hozzám, s reménykedve megvárná a hálátlanságomat, a szabálytalan rosszaságomat s még szabálytalanabb jóságomat. Szeretném, ha valaki meglátná, hogy legtöbb s igaz krédókkal e nyomorék s csak gazoknak s Jókai-palántáknak nyitott országochkában én tudtam megmutatni legbátrabban a kíméletlenség útját. Nem érdemek ezek, ugye, Madame Prétérite, mert az ember olykor kénytelen, hogy nemesebb, több legyen, mint amilyen, vagy sokkal gonoszabbnak látszó.

Ha óhajtja, Óhajtottságod, fordítsuk el szívüinktől a keserű belüktetést, s beszéljünk talán megint a szoborról, melynél hazugabb, butábban furcsa kitalálás nincsen. Tetszeném magamnak, ha hihetném, hogy valakije voltam egy vagy-vagyos náció sorsfordulásának, de ma nekem borzasztó elgondolnom, hogy az ember, ha végez, szobrot kap, mint Irányi Dániel. Igen, igen, ez a halott név az, melyet az aktuális nevek közül kiválasztottam, s merek e gyáva, nevektől féltő írás soraiba léptetni. S azután mindegy, hogy okosabb kortársaim nálamnál szebben alkuszhatnak meg az okossággal, a korral s legfőbbképpen a társulással.

Hát most már kezdek unalmas és buta lenni: Elnézőséged lássa meg az én kriptá alatti magasságomat, s legyen hozzám, habár nő, jó. Úgy csókolom, ahogyan akarja, és úgy csókolom, hogy a csókunk híre átszaladván minden vámhatáron, azt a téves hitet kelthetné, hogy szerelmes vagyok Magába, de Maga tudja legjobban, hogy: nem: csók és kézcsók.

III.

Emlékszik-e még ifjúságának tegnapi szakára, Szépséged, s azok közül a gyermekleányok közül való volt-e, akik bolondultak a nőmúltas, öregedő, de valahogyan mutatós férfiak után? Engem is megcsalt volt volna abban a tájban valaki ilyeskivel, avagy csak ma szeretném, ha fájna is az én sír alatti, de erős gögömnek; hogy így történt? Mondja, Madame, mit akarunk a nagyon fogható és rendes kapnivalókon kívül, mi, viharos negyven év körüliek, ezektől az éretlen asszonyoktól? Persze, rémlik már, Magát nem ismertem oktalan süldőségében, s csak a csúfondáros kacajára emlékszem, ha látni– és bánthanivalót kapott abban, ami-

kor én minden megszületett asszonyban a Nőt mertem látni. Nőt látni a Nőben a Nő kiindulásánál: búcsúzás ez vagy elkésett kezdés, szép szerelem-e vagy szebb szerelem, jog-e vagy emberi tilalom, mert államaink büntető paragrafusait nem óhajtanám e téren tisztelni. Mais, non, Madame nem tartok még itt, csak szeretném ad absurdum láttatni azt a nagyszerű, támadott vágyat, mely talán kevésbé gimnáziumi, mint a pro patria mori, de bennem, sőt bennünk van. Megígértem magamnak és magamban Magának, hogy semmi eleven név nem lesz e kegyes fogadkozású levelekben, s nem fogom utólag se bántani ezt az ostoba kötést. Sohse fogok beszélgetni a szláv és tót arcú díváról, ki éhes, ékes, okos, diadalmas és izzadó, de akiben tíz évvel ezelőtt, amikor ő már kész asszony lehetett, én valaki bimbószűzet láttam. Csak egy érett, sőt kissé csömörlött asszonnyal szeretném visszaláttatni a saját, csak talán-tán volt lány-kamasz-énjét: jó volt-e? Jó volt-e, jó-e, ha az ősz hajjal, ritkultsággal, kopaszsággal vagy nimbusszal koronázott, nem fiatal férfiú reszkető, gyámoltalan, fejletlen, de drága térdekre esik? Engem, Madame Prétéríte, csúfolnak, kínoznak, de el nem bocsátanak ezek a kis bestiák, [s] hányszor gondolok arra: óh, bár Madame Prétéríte tanított volna először, legelőször e kínokra, e fájdalmakra is.

Ha Pompáságod halvány és passzív jósága engedni fogja, egyszer, talán még többször is, írok még én erről, de most lábainak küldök csókot, s kérem, vigyázzon a kis leányára, hiszen én még tíz évig életben maradhatok. Add, Uramisten, a Móricz Zsigmondé, hogy legalább Madame Prétéríte megmaradjon, s add, Uramisten, hogy csókokat jelezzünk egymásnak. Amott szalad egy friss, nagyon fiatal leány, de a bokáját nagyon mutogatja: gyönyörű lábak, s az egész nő nincs több tizenhét évesnél. Kissé koros, de, jó Istenem, nem lehet minden nő tizenhárom éves, és, édes Prétéríte, most már bevallhatom: Idősségedben is a magam múltját, történetét szeretem.

Ny 1913. február 1.

Ady Endre

4. NE TESSÉK BÁNTANI

Hadd kezdjem mindjárt magyarázattal a dolgot: mi irodalmilag, művészetileg nagyszerűen elpolgáriasodtunk, holott feudális, ostoba és koldus provincia vagyunk. Mindez megtörtént, nem itt kell és nem most kell kutatni az okokat, de van egy seregnyi revünk s ezek között a Tisza-Herczegé. E nyomtatványnak csak a legelső számába néztem bele, s most a legutolsó számát voltam kénytelen észrevenni, mert az ürge is kártékony állat, s a lyukát nem szállítja helyünkbe. Tisza-Herczeg revüje (legyenek a névösszekapcsolással ízlésük szerint kielégítve) megvédi Beöthy Zsoltot tisztelt kollégám, a „magánhivatalnok” Fenyő Miksa ellen. Fenyő kibírja ezt, tudom, ha Beöthy Zsolt kissé lödörög is e védelemtől, melyet joggal várhatott volna el azon gyógyintézettől, mely okos orvost tart a szomorúan elaggultak rokonságának terhére. Dr. Fenyő Miksa maga is van olyan legény, hogy megfeleljen Beöthy Zsolt fogadatlan prókátorának, akinek különben ez a néhány sor elindul. Kedves Herczeg Ferenc úr, ha akarja, én Önt átadom, átadhatom azok szeretetének, akik az Ön írásait kedvelik. Azonban Ön egy lovagias, sőt párbajos ember, tehát (bár kitérni betegem sem kívánnék az Ön sváb bátorsága elől) megértem, hogy lázadozom. Tanítsa Ön Tiszát, milyen ruhájában nem illik az utcán járni s Farkas Pálomat, hogy nem muszáj írni. De abban a pillanatban, amikor Ön egy revühatalmú Rákosi Jenő akar lenni, s pláne egy kis keresztes hadjáratot próbál indítani, figyelmébe ajánlom azt, ahonnan jött: Versec vidékén az ember vagy hivatalnok lesz, vagy pánsváb, de ha Herczeg Ferenc lesz, legalább jó Herczeg Ferenc lesz, mert, uram, az Ön neve a Gyurkovics nénik óta fogalom. Pár héttel ezelőtt a Rákosi Jenő Sebestyénjét akartam orron verni, mikor nem kóser kezével a Babits Mihály gyönyörű és nemes Dante-fordításához olyan, de olyan világosan célzatos ostobasággal nyúlt. Ez Sebestyén úr öröme, aki igazán most már több szót nem érdemel, elmaradt, s most egyenesen Herczeg úrhoz lehet beszélni. Hát képviselő úr, úgy is mint a magyar Mikszáth, nyilván méltóztatik újság-lapokat is olvasni. Halhatott a Bonnot-ügyről is talán, mely nekem kivételesen kedves, ha Franciaországból szépen s okosan ültetjük át. Úgy valahogyan, ahogyan az Ön hírhedt vagy híres vezére kívánja[,] gesztiesen a haladást. Én irodalmi Bonnot-kat kívánok magunknak, s nem a magam és kartársaim érdekében, kikkel szemben Önök az ifjabbak és tehetségtelebnek szerelmét vállalták. De naivan, gyermekesen: az Irodalom nevében kívánom, hogy az Önök zsebrákhadja a levegőbe repüljön, de dinamittal, tehát igazán. Nem hiszem, hogy eljőjenek e megjelesült Bonnot-k, de azt tudom, hogy Herczeg Ferencet ma már csak az szereti, aki nem tudja, miről van szó, vagy aki szégyenkezve hallgat. Örüljenek az urak, hogy mandátumuk, katedrájuk, mindenük van, örüljenek, hogy kissé szennyesek, kissé piszkosak, boldogak. Örüljenek az urak, hogy Magyarországon élnek, ahol még a betűtudó gróf is hagyományból írődeákot tart, de bántani, piszkolódni, hencegni ne tessék.

[1913. február 16. és március 1. között]

Ady Endre

5. LEVELEK MADAME PRÉTÉRITE-HÖZ

Azóta tavaszodik is már, Madame, mióta öreg, beteg, számár, kifelejtett barátja megírta utolsó levelét, mely a Nyugatba sem és sehova sem került. Valahogyan talán így beszélne most jó Heinrich Heine: íme az infernálisan szép és szomorú ostobaság: minden tavaszkor újrameződik, holott tudhatnák az őszi sorsot. Valóban, fák, füvek, virágok, állatok, művészetek, sőt krisztusságok, kultúrák, vágyak és haragok sem ismerhetik olyan jól az életet, mint egy csalárd bukásra fölkészült kereskedő. Mi sem ismertük, Madame, pedig milyen nagy, ragaszkodó akarással, mennyi forráságot pazarolva álltunk be jeges zivatarába, melyet tüzes vérzárónak érez az ifjúság. Mit csináljak az idei tavasszal, melyet utálok, s mit csináljak az emlékekkel, melyek majdnem úgy tudnak kísérteni, mint a vágyak? Mit csináljak magammal, aki nem akarok, mert nem tudok akarni magamtól már semmit, s akinek olyan súlyos fölöslege van, mint: önmaga? Üzenje meg, drága voltbarátnőm, aki folyton váltakozik alakjával bennem, hogy már néha az a veszedelem is fenyeget: ismerem polgári nevét és postacímét is. Üzenje meg, Madame, hogyan viselhetem el magamat és az induló, a zendülő, az idei, de örök, a kegyetlen és egyetlen, nagyszerű Tavaszt?

*

Van nekem egy csodálatos erejű, arató delek tikkadt fénypompájában játszó, nagyon magyar, nagyon kedves íróbarátom. Ha nem felejtette el még, Édes, sokat beszélgettünk róla, mikor irodalmi utcánkba súlyos, legényes, fenyegető lépésekkel, váratlanul befordult. Ez a legjózanabb magyar a földön, holott ez neki fáj, valaki, akit a saját íróvágya, talán becsvágya, a Józanság paroxizmusába sodort, de aki kibírja ezt is. Százszor sírok irigy kedvén és naponként, Madame, ha arra a viszonyra gondolok, melyet ez az én barátom az Élettel folytat és magunkra. Mi azt hittük, hogy az Életet élni kell, s az Élet olyan kikerülhetetlen, mint a Halál: át kell adnunk Neki erőinket, hogy a Halál készeknek találjon. De ez az én barátom életeket, történeteket lát és mond, s lelkének méhe egy mesebeli hirtelenségű és gyakoriságú terhesség. Nem fogyasztatja magát mással, mint az írással, s ha vágyai fojtogatják, sírva vigad az íróasztalnál az ő kiképzelt magamagáival. Én, hiszen tudja, Édes, kinek pompázóbb címeit ezután kihagyom, hogy a boromat mindig szomjasan és magam iszom ki: úton vagy csárdában. Személyesen szoktam szoknyák után rohanni, s a csókot olyan házardul kapom-veszem, ahogy adják, és ahogy csókolják nekem. Politikát is úgy írok, érzek, hogy teljesen meztelen a mellem, kit nagy-nagy urak, hatalmasok, kicsinyesek, bosszúállóak elé dülleszttek. Fogom a percet, s kiélem könyvvel, újsághírral, szeszéllyel, bármivel, de izgalommal mindig és nem ingyen. Ez íróbarátom pedig ül és ír: itatja fenéig a poharat, csókkal iszapoztatja a nőket, vétókat mondat a mai rend ellen, de mindig csak regény- vagy novellahősei által. Boldog ember, mely fajtájának itt, Magyarországon, szaporodnia kellene, mint a tengeri nyúl, s boldog élet, mely: így Élet. Csókolni kívánom e percben a szemeit, Madame, s végtelen bánat tölt el, mert irodalom helyett rettenetesen komoly és kacagtató életet éltünk mi ketten.

*

Tudja, Drágám, megírtam már, hogy most ifjú, női teremtések prédája vagyok, akik közül egyet különösen méltónak véltem féltitokban vallott Fölségemhez. Hát a harminchat éves ember, miként sokszor beszéltük együtt, egyszerűen együgyű, amikor éveinek méltóságos polcáról lerokkan egy libácskához. De beszéltem arról is Magának, Édes, hogy a Partium, Magyarország és Erdély századokon-vitás kiegyenlítője, e túlhaladt szerepében nem bírhatja sokáig. Hogy a tatár bennünket pusztított elejétől végig, hagyján, de ott maradtunk lerongyoltan néhány ezeréves, szép familia egészen a mai napig. Német, persze hogy német, tudós állapította meg: egy család még az inasok s lovászok közbelépésével sem érhet meg kilencszáz évet. Rólunk hétszáz éves krónikák úgy szólnak, hogy hatujjúak vagyunk, én is hatujjú voltam, s az ilyesmit nem tudják a kakukkok szállítani. De nem erről akarok most írni Magának, Gyöngyöm, hanem arról, hogy mi Partiumbeli nemesek, szerintem a legszebb magyar fajta, kipusztulunk. Már nem úgy öleljük az asszonyt, mint dédapáink, s valahogyan Wilde-nál igazabban mondhatjuk el: szimbólumos viszonyban álltunk korunkkal. Mi, az igaz magyarság reprezentálói, kiknek prédikátor őseik a magyar-zsidó rokonságot is szívesen hitték a német ellen, ma belepusztulunk a rokonalanságba s abba, hogy nincs is itt már magyar. És nincs is itt már magyar, ahol az oláh vagy rác származású, de okos családú őrült, kit megnevezni, a parlamenti elnökök finom nyelvén szólva s elvem szerint nem akarok, magyarmentésbe fog. Tudom, drága Prétéríte, hogy untatják is ez ügyek, s hogy inkább várna izzó leveleket egy szép, tolakodó ifjútól, de lássa: ezek is fontosak. Annyira fontosak, mint a fák, füvek, virágok, satöbbik s mint mi ketten, két szegény, csodálkozó, didergő és ijedt részvényese az Életnek.

Ny 1913. március 1.

Ady Endre

6. FIATAL KÖLTŐK VERSEI

Halvány, szomorú, kedves öcsémnek, Tóth Árpádnak a verseiről akartam írni sokat és szeretőt, de nem írok: írjanak önzetlenebb mások. „Magam vagyok. Nagyon. Kicsordul a könnyem. Hagyom.” S én a fájdalomnak e finom, ifjú lantosát nem tudnám elszakítani fájdalmaitól kritikás szavakkal. Kötetének egyik példányán beírom a margókat, össze akarom sírni öreg könnyeimet az ő fiatal, forró könnyeivel, s ezt a kötetet majd elküldöm egy Asszonynak. Ez az Asszony most az én szomorúságom és örömem együtt, és Tóth Árpád versei a kölcsönkönyvek, mert a magaméival már nem bírom. „Úrnőm[,] alázatos már s szenvedő e nemrég gögös és izgága szerelem. Én szánom őt, beteg királyt[,] s megfojtom még e hajnalon...” Nem, nem fojtom meg, de itatom a könnyeimmel, s mikor az enyém nem elég, szemembe folytatom a Tóth Árpád verseit, hátha Úrnőm szíve megindul hozzám, de a Tóth Árpád verseiről nem írok.

*

De hogy visszatérít a hetyke fiatalság szerelméhez azonban ifjabb Bókay János verseskönyve[,] a Bohóc-sapka. Büszke, gyöngye érzések fognak el, mint pénz-szerző, darabos apát, kinek a fia szalonok kegyeltje, s úgy szórja a pénzt, mint szívtelen, szerző apjára szórják a szitkot. Már azért is érdemes volt sírni, élni, hogy a fájdalmainkat, durva sebeinket fehér, finom nőnyakakon lássuk gyöngyfűzében. Kedves, finom és elegáns poémák a Bókay-versek, írjuk szeretnivaló ifjú, s én boldogan nézem, hogy dalosan, jókedvűen susogja el francia parkban azokat a fájdalmakat, amelyekért az én időmben a magyar pokolba kellett járnunk.

*

Szegő Ferenc, a Szárnybontás költője[,] aranyosan, egészen fiatal lehet, ki „tizenhét évével így érzi, hogy férfi”. De a könyvön van azért az ajánlás volt tanárjához, a jeles dr. Pintér Jenőhöz, és sejthetjük, hogy öcséink és fiaink tanárjaikban is szerencsésebbek, mint mi voltunk. Talán nemsokára szabad lehet nem csak kedveseket írunk ez ifjú poétáról, aki irigyli a „Nyugat felé repülőket”. „S bár küzdve, űzve szárnyalok felétek, de utólérlek”, s ha mosolygás gyanúja nélkül írhatom le, ideírom: ámen.

Ny 1913. május 1.

Ady Endre

7. GOGA OCTAVIAN VÁDJAI

Ismeretes, majdnem fanatikus románbarát vagyok, s ezt tudja, s talán elhiszi nekem híres-neves román kollegám és jó barátom, Goga Octavian is. Habzsoló, nagy öröme a nemes magyarság és teljes emberség s így a románság ellenségeinek, a magyar impotens sovínisztáknak s a klerikális mezei hadnak, ő nekitámadt valaminek, amit talán rövidség okából magyar Géniusznak címezhessek. Meghalt Vas Gereben, nem iázik Petőfi juhászának kedves számar, nem csodázik Berend Iván de genere Jóкаи: a zsidó Jónás bosszút állott, elnyelte a cethalát. Szóval magyar lélek nincs már, magyar irodalom, minden kigondolásunk karaktertelen és szerfölkött ügyes zsidósság, s csuhaj, de könnyen elbánhat ilyen ellenféllel a cincinnatusokba oltott román lelki előkelőség. Szántszándékkal halasztgattam a Goga Octavian túlságos lármát keltett, önbátorító vádjaira a választ, mert e vádakat nem akartam komolyan venni, s mert majdnem csak tegnap volt, amikor is baráti asztalhoz kerítettem össze Gogát Ignotusékkal, reprezentáló románt ugyanilyen magyar magunkkal. Bizony isten még cigányoztunk is, a Gacsaj Pista románcát is elbúsultuk, csak úgy, lelkünk önkénytelen kedvére, szóval borzasztóan búsmagyarok s természetfiak valánk. A Goga írásos vádjairól még nem tudunk akkor, s nekem is csak óvatos szavakkal aggódta el magát a magyar irodalmat megszállott némely zsidók miatt. Hát először is tudni kell, hogy Romániában s Bukarestben, melyek mégiscsak minden románok eddig teljesült vágya, valami olyasféle világ van, mint nálunk Mokány Berciék aranykorában. Az arisztokrata leköpi a dzsentrit, a dzsentri a polgárt, a polgár a parasztot, a paraszt a kutyát s a kutya a zsidót. Nincs kedvem itt a románok legszebben fejlett antiszemitaságához magyarázatokkal szolgálni, talán majd máskor, de a román zsidógyűlölet majdnem bizáncian szép. Viszont az én hitem a szükséges és helyes adagnyi antiszemitaság mellett, melyet sok árja ellen is szeretettel táplálok, az, hogy az Isten csak egyet teremtett a magyarság javára, a zsidót. Zagyva, álmos vérségünk s sötét keletiségünk ellen adatott ellenméreg ez, antiveronál. Nagyszerű, zsidó eredetű magyar íróink is vannak, mert annyira még nem vagyunk Romániában Magyarországon sem, hogy a dinamika törvényei is csődöt mondjanak. De isten ments, hogy például az én Goga-kidicsérte szittyaságos voltom legyen határ, sőt példa, mert ebből elég az enyém, sőt sok is. Ez is jó, ez is kell, ilyen szilágyságbeli, ősi kurtanemesi, megbőszült finomulás, de kell minden, ami magyarul lelkekhez szól, és lelkeket szólaltat meg. És itt hamarosan megérkeztem a Goga-vádak titkos, bujkáló, majdnem félt és féligtudattalan okához: az irigységhez. Bizony ez a furcsa Magyarország egy kicsit mindig Európával élte az életét, a keresztes hadjáratokon, protestantizmuson, franciás forradalmon keresztül egészen a szocializmus testes, izmos való valóságáig. Szerencsénk vagy átkunk: nemcsak keresztül-kasul hatott, de át- és áthasogatott bennünket a legnagyobb civilizációk minden kilüktetése. Nem mondom, hogy elképzelhetetlen, de egyelőre szédítően nagy, színesen gazdag a mai románságnak a mi intellektuális kultúránk, főképpen pedig vakító, tehát bosszantó is. Am helyünk, a geográfia igazi értelme, ezt így rendelte és döntötte el, sok hasznunk nincsen belőle, csak dísz

ez, életjog és remény. Hogy üzleti színdarabokat írnak külföldi exportra, ez a mi afférunkra annyira nem tartozik, mint ahogy nem érdekel, hogy a romániai petróleumkutakat hegyes avagy tompa fúrókkal fúrják. Itt is például Biró Lajos és Molnár Ferenc – a mi nagyszerűen magyar Bródyokról nem is szólván – annyira írók és magyarok tudnak maradni, hogy e kvantitásról még a magyar-román béke érdekében sem mondhatunk le. Svihákok, ügyeskedők, ügynökök s boltosok mindenütt vannak, s ott persze többen, ahol az élet és az élet forgalma kedvezőbb és több. Nem esküszöm meg, hogy a romániai katonaság nem veheti el valahogyan, egyszer, tőlünk Erdélyt, de magyarságunkat s ennek termő lélekligetét le nem bocskorolhatja soha. Gyönyörű lehet az a hivatásérvés, amely Romániáé és a románságé lehet, de a mienk se kutya, s szép, nagy emberi passzió valószínűleg, mert idegenektől tud elhódítani magának fanatikusokat. Egyelőre pedig az igazibb román kultúra Magyarországé, s Goga is a mienk malgré lui, és ezt se szabad elfelejteni. Baráti összejövetelemlünkör dicsértük volt magunkat: ez se történhetett volna meg tíz évvel ezelőtt – mondogattuk. Szóval nemesen meg kellene becsülnünk egymást, szomszédoknak a Földön s lelkeink útirányában, de ehhez megértés is kell s amaz ócska, kompromittált, bizonyos szeretet. Ez a szeretet most csak az igazság kedvéért látszik kitérűlni Goga és a románság elől, de bennem például megvan, s nemcsak megmarad, de Ignotusunk buzdítása szerint s nagy tanulással csak nőni fog.

Ny 1913. május 16.

Ady Endre

8. THALY KÁLMÁN REGÉNYE

Riedl és azok, kik Thaly Kálmánban találták meg sok híres kuruc korbelinek vélt ének apját, nevezetes külföldi példákkal védik a Rákóczi-kor e késői Mikes Kelemenjének fehér karakterét. Bár ez hitem szerint fölösleges, úgy gondolom, hogy én is ezt cselekszem egy sejtésnél jóval több adalékkal, e pár soros valamivel, mely emberi dokumentum. Az ifjú Thaly költő akart lenni, s mert költő, természetesen a legelső, s mert szent naivságú teremtése volt a Jóistennek, bele akarta írni magát az úgynevezett örökkévalóságba. Ám akkor az abszolút császárság korát élte a magyar vers: Arany János volt a kalifa, s még gondolatnak is bűn volt azt hinni, hogy volt és lehet más poéta még. Szegény Thaly, sokan emlékeznek még, s még többen tudják, mikor verseskönyvére barátjai, „patri”-ai, választói tán majdnem ötezer előfizetőt gyűjtöttek, holott Arany akkori új könyvéből ezerhét-száz exemplár fogyott csak, bizalmas körben így biztatta magát erőszakos dicsékvéssel:

– Most már lármázhatnak az atyafi és pajtás kritikusok, a közönség ítélte, hogy ki a nagyobb költő.

Mit érti azt egy mai magyar poéta-titán, micsoda önérzetet, hírszomjúságot s micsoda halálos vakmerőséget jelentett ez a mondás annak idején? Arany már akkor minden tanárok és diákok költője, főhercegek észrevettje, szobrászok lesbevett áldozata és minden semmi volt, ami csak költő lehet. De Thaly Kálmán az fájt tán legjobban, hogy Arany miatt ő nem lehet már második osztályú „klasszikus” sem, s nem bukhat vizsgázó diák soha a verseiből. És most már hamarosan érhető, ami történt evvel a ha nem is nagy, de igaz poétával, evvel a féktelen ambícióval, evvel a peches Arany-kortárssal. Egyszerre akarta önmagában megölni a fantasztá hitet, hogy csak a kiválasztott költőé lehet a halhatatlanság, s ugyanakkor ezt a kicsúfolt halhatatlanságot Arany-ütően akarta önmagának megszerezni, ha szent dolussal s ha egyelőre titokban is. A kuruc kor, ez a mindent bearanyozó, talán azért volt neki haláláig a legszentebb, mert elfogadtatta, igazolta őt olyannak, amilyennek hitte magát, nagy költőnek. Thaly Kálmánról regényt kellene írni, jókaiast, flaubert-it s Móricz Zsigmond-osat együtt, valami nagyon szépet.

Ny 1913. június 16.

Ady Endre

9. LEVELEK A HAZÁTLANSÁGBÓL

Graz, június közepén.

Graz, a hírhedt Pensio[no]polis mellett élek hónapok óta, s jogom volna talán saját becses nyavalyáimról is most zengedeznem. De nem tudok szanatóriumi kiváltságaimmal élni, kiűt belőlem a rossz gyerek, az újságíró, s miután hidegek futnak végig rajtam, belőlük a leghidegebbet fogom el. Egy szerencsés cégről írok[,] egy magasságos, félelmetes, nagy cégről, olyan hidegről, hogy már éget, s melynek boltját dunai monarchiának keresztelte a nyugati zsumnalisztika. Olyan törvényes ez, hogy én most és Grazban tanultam meg példának okáért azt, amit Nagy György barátomnak egy éve még nem tudtam megmagyarázni. Azt, hogy én nem vagyok egy közönséges magyar polgár, osztrák-magyar sem, hanem igenis vagyok élettél elkötelezett, hűséges kis hűbéres[e] az ausztriai Háznak. Biztos, hogy Nagy Györgynek több igaza van, mikor republikát akar, de én kezdek minden hájjal megkenődni, s a több igaznál többre becsülni a kevés és kényelmes és kényszerű igazat. Ha a Lánczy Leó bankjában bankoznék gyakornoki minőségben, nyilván lázadózó vagyok, de ha önkopaszodom meg, s létraközépig föl húznak legalább, hűségre szokom. A Habsburg-cégnél nincs állásom más, mint hogy élek, és főképpen fogyasztási adók révén erőmön jóval felül adózok, de éveim és életem, sajnos, rámparancsolják a koros bölcsességet. És én Grazban, e szolid és régi városban, gyönyörűen tanultam meg a jobbaji[on]um tudományát és milliókkal közös gyávaságomat.

Graz komoly város, s nem valami kiváló németsege vetekedik gögben a junkeréekkel, s ami nagyszerű: Graz őrszemnek hiszi magát. Hiszen a balti némettség, a szebeni szász s a teheráni német vigé Chad is ilyenek hiszi, de Graz komolyan, joggal s olykor – hihetetlen – forradalmaskodással. Igaz, hogy furcsa ez a szlávság s a távolibb magyarság ellen gyermekesen riadt és készült öreg város, de még furcsább, ha forradalmaskodik. Direkt tényészt egy kis Los von Rom-mozgalmat, becézi ősi, szabad, igazán szabad egyetemét, s ha a bécsi Burgot gyávanak ítéli, a Wacht am Rheinra is vannak dalosai. De nincs baj, ne tessék megijedni, a leglázázóbb, a legnagyobb németebb diákok is II. József néhai nagy császárnak szobrához vonulnak, s ott panaszolják s haragudják ki magukat.

A grazi német és az elégedetlen magyar egyben rokonok: szidják a fajtájukat, de jaj az idegennek, ha ugyanezt meri tenni. És ha a Habsburg-céget, ami lehetetlen ma és lesz sokáig, veszedelem fenyegetné, Tirolnál s Bécsnél hevesebben sokszorozná meg bankbetétjeit ez a szép és csúnya, de szép ostobaságú Stíria. És itt jelentkezik dermesztő magasságában, hódoltatásában, példátlanul bíboros szerencséjében a világ legfőlségebb cégje, mely a régi Svájcban kezdte, a ma legantifeudálisabb s legbosszantóbban szennyes polgári demokráciában, s tudjuk, hogy hol végezte. Azaz, pardon, dehogyis végezte: Ausztria, vagy ha úgy tetszik jobban, Ausztria-Magyarország ma ott tart, hogy tíz év múlva esetleg azért csap össze Oroszországgal, mert ez akkorra ősi formáknak rombolója lehet. És mégis, és például én is, legalább itt, Grazban, hogy szeretjük a bécsi császárt, s

hogy fogjuk szeretni az utódját is, ki, ha már nem jöhetett hamarabb, hadd késék, ameddig csak lehet.

Ez a gyönyörű család, mely Napóleonnak egy szépséges leányát áldozta föl, s olyik népének jogokat is ad, csodálatosan következetes akkor, amikor Magyarországot ipari, kereskedelmi és igazi kultúréletre méltatlannak tartja. Jól és helyesen látja, hogy mi nem értünk a szilárd, sok időre szóló, vagyonos bázisú üzlethez: mi, magyarok, zsidók és többiek, Bécs segítségével két generációra sem tudunk dolgozni. És ha Rothschildék imponálnak, hogyne imponálnának, még zavaros birodalmuknak is, a fölkentebb, misztikus és mitikus nagyurak a Lotharingia jóvoltából kihalhatatlanok, szaporák, lenézők, okosak és gazdagok? Hogy elvész a magyarság, ez nagyon félős lehetőség, hogy az osztrák németység lecsúszik, ez már majdnem bizonyos, de mi itt Grazban nevetünk a jószokon, akik Habsburg-bukást mernek szimatolni.

A nyugalmazott tábornokok és én a Stadtparkban nézzük az első bécsi nagy kiállítás groteszk szökőkútját, és azt üzenjük haza: tudja Tisza, hogy mit csinál. Nem Haas-Deutsch-cég él és úr itt, nem iparbank, de komoly, nagy cég, és én Grazcal együtt boldog vagyok, hogy Európának ez a legszolidabb vegyeskereskedése rendelkezik velünk.

PT 1913. június 19.

Ady Endre

10. LEVELEK A HAZÁTLANSÁGBÓL

A híres Bolondok Tornya

Graz, június 23.

Szeretném a jó stájereknek megmagyarázni, hogy ez a kies hely a Mura mellett, melyet ők Bolondok Tornyának csúfolnak, jobban megérdemelné például a Kis-Magyarország nevet. Negyedik hónapja élnek már itt, s várnám az életet, ha jönne, de ide csak magyarok jönnek, egy hónap óta egyre többen, s már olyan sokan, hogy aggodalmas. Néha úgy képzelem, hogy színházasdit játszunk – haza, Budapestre s Nagy-Magyarországra, éles, bolondos, szociális komédiát, s kár, hogy az összes közönség három orvos, néhány közénk tévedt nem magyar társunk és mink [!], játékos magunk.

Több futóbolond aránylag nincs itt, mint odahaza, de mániás nem bolond sincs sokkal kevesebb, a személyek változnak, mint otthon a miniszterek, de komoly változás éppúgy nincs, mint otthon, Nagy-Magyarországon. Egyébként pedig tessék elgondolni egy divatos osztrák szanatóriumot, hova majdnem csak magyarok járnak, s ahova minden magyar társadalmi nyavalya elküldte a maga demonstrálóját.

Nem mondhatnám, hogy ezt a doktoraink így látják, holott egyébként igen kiváló emberek, akik más jövőű emberanyagot gyökeresen vizsgálnának és gyógyítanának, de mi (az egyik orvosunk szerint) csak amolyan mosolyognivaló Árpádsohlok és Jakobsohlok vagyunk. Kissé csodálkoznak ugyan olykor, hogy mi, Izraelek és Bendeguzok magunk között is annyi ellenséges törzsre tudunk szakadni, de elnéznek fölöttünk, félművelt, lajtántúli gyermekek fölött.

Szóval itt a Mura mellett szentnek tartják a bolondot, legalábbis ha magyar, ki szaporán s gavallérosan bolondul meg és fizet, de azonfelül természetes is, hogy a magyar – bolond. Aztán érdeklődnek, vagy mutatják, hogy érdeklődnek: hogyan is hatnak ránk a honi hírek, mivel honi hír sok volt négy hónap óta, s meglátszott a hatás minden frakción. Mert itt valamennyi jelentősebb magyar kaszinó népe egy kisebb vagy nagyobb csoporttal képviselődik, csak éppen hogy az asszonyok dominálnak, de hiszen otthon is az asszonyosság, sőt anyámasszonyosság az úr.

Lapozgatok a szanatórium büszke annaleseiben, s kiderül, hogy 1885 óta majdnem minden valamelyes nevezetességű vagy jelentőségű magyar megfordult itten. S akik nem kerültek ide, mondja mosoly[o]g[v]a a három doktor legfilozófusabbja, azokat bizonyosan szigorúbb intézetekbe kellett vagy kellene becipelni.

Szemeim kitágulnak, s visszamerednek azon időbe, mikor húsz fajtájú népből kellett annak a valaminek összetevődni, mely ma magyarság névre hallgat. Ilyen Babel, ilyen Bolondok Tornya volt mindig a mi sorsunk és helyünk, ilyen egészséges és ilyen egységes, mint itt Kis– és otthon Nagy-Magyarországon.

Egyébként pedig aránylag vidáman élünk, ha utáljuk is egymást, eljuttatjuk egymáshoz a hazulról kapott híreket s finom, víg és szomorú pletykákat. Vigyázzon Budapesten mindenki, aki él, mert mi itt Graz mellett, a Bolondok Tornyában mindent, de mindent megtudunk, sőt sokkal többet a mindennél, éppen úgy, mint Budapesten.

PT 1913. július 1.

Ady Endre

11. LEVELEK A HAZÁTLANSÁGBÓL

Az idegen regimentek

Graz, július elején.

Wien és a Burg szeretnek császári és királyi kamarásokat csinálni a hűségesebb fajtájú magyarokból, ha valamiképpen ősbibb nemesek, s a vagyonukat így-úgy megőrizték: ezt mindenki tudja. De azt ma már kevesen tudják, mivel Szabolcska Mihály tiszteletes úr is csak a kétségbeesett kivándorlóban látja a honi veszedelmet, hogy a „külföld magyarjai” ma is élnek s a régi fajtában.

Miként Zápolya óta minden erdélyi lázadáson át, úgy éltek s élnek ma is némely magyarok Bécsben s Bécs táján valami őrült dühű és tagadású Coriolanusokként. Csak az a magyartagadó úristen tudná megmondani, mit vártak ezek a különös magyar állatok Mária Terézia nagy császárnőnk idejében, II. József alatt, a bécsi kongresszuskor, Világos előtt és után és – ma is még?

Tudok egy magyar úrról, aki már eleve készült, hogy amikor jóságos, mai császárunknak megköszöni a császári és királyi kamarásság méltóságát, kijelenti, hogy nem érzi magát magyarnak. Az a szerencséje volt nemzetünknek, hogy az új kamarásnak eszébe ötlött egy hiányzó anyai ős, akit csak a magyar kamarásoknak szokás megbocsátani – a Burgban.

Bécsben tudniillik a magyar kamarássághoz demokrácia csatolódik, s kevesebb ős kell, mint amennyi az igazi római szent birodalmi nemességnél követeltetik.

De, törődjünk bele, ezt a félszből hallgató, kényszerű, magyar méltóságos urat éppen úgy nem mondhatjuk magunkénak, mint a Rhédey-vérű angol királynét vagy Koháry Fülöp koburgi őfenségét.

Ez a magyar, gőgös önhazatlanítás azonnal kultúrbélyeget kapna, ha mindig trón, trónközelség, szebb, nemesebb, hódítóbban új tartalmú élet járna vele. De ismerék megint valakit, aki Rákóczi egyik brigadérosát vallhatná őséül, hazulról, szegény, zsíros honi ezerholdjainkból él, s akit csak úgy lehet[ne] megsérteni, ha erre emlékeztetnék.

Itt semmi sincs a Batthyány Ervin gyönyörű, kultúremlékeiből, sem a legghazafiasabb szocialisták hazátlanságából: ez práteri növénycsoda magyar humusz-ból plántálva. Hiszen Eötvös József azért írt egykor olyan naivul szerelmes verset magyar hazájához, mert előkelősége titokban régen elvonta tőle, de ez új hazátlanok még az ilyen szép penitenciázásnak álmához sem képesek eljutni.

Talán pedig mindezt azért írtam és írhatnám sokáig és példákkal tovább, hogy a saját hazátlanságomat magyarázzam meg a magam fájdalmas, Eötvös-szerű haza-óhajomnak. Egyébként pedig – néha így gondolom – a Habsburg-monarchia reprezentálóinak furcsa el-nem-helyezkedése talán onnan ered, hogy minden Habsburg-országban idegen regimentek feküdtek.

12. LEVELEK A HAZÁTLANSÁGBÓL

Bécs és Graz között

Graz, június végén.

Bécsből a minap visszatérőben kedves és máig is hű szállásomra, Grazba, jó futású gyorsvonatomból kicsábított a Semmering, holott az idő szomorkodott. Mégis kedves órák emlékével, megbánás nélkül, sőt vígan vettem a híradást az állomáson később, hogy cammogó vonatra kell ülnöm, ha Grazot az estének polgári szakában óhajtom látni.

Jó vonat a csöndes vonat, miként jó élet lehet a csöndes élet: ilyen és hasonló, késői bölcselkedések között tétováztunk be a Mura mellett szereplő Bruckba. Egy órát és még valamit várakoztunk el itt békésen, és én jobb szórakozások híján a vonatomat kezdtem vizsgálni, kocsim türelmes kocsitársait.

Igazán nem közérdekű, bár ritka dolog, hogy egy osztrák személyvonaton négy-öt kívánatos nőt fedezhet föl az ember, de ennél egyébként is szebb, szomorúbb és váratlanabb multság várt rám. Négy harmadik osztályú kocs: kettőben csúnya, de virgonc, kiránduló, kamasz, vidám, osztrák diák[ok], kettőben pedig egy kis darab észak-keleti Magyarország. Rákóczi állítólagos hűségű népe, két zsúfolt kocsinyi rutén retteg, utazik, éheznek, örült kerülőt tesz, hogy Triesztbe s onnan Amerikába jusson.

Van a diákok között szlovén is, s van a rutének között két obsitos vagy obsittalan katona, ki „hadseregünk”-ben tíz szót megtanult németül: beszélgetnek a diákok és a rutének. Bolondosan, különösen, kacagósan, hangosan, olyan az egész, mint egy bizarr álom, de a diákokat megértem, mert a rutének között van egy tehénien fejedelmi menyecske s két finom ifjú leány, mint szent szűzek arcukkal a rutén fatemplomcskák festett képein.

Mielőtt a rutén férfiak haragra gerjedhetnének, megérkeznek a sörözésből a kísé-
rő professzorok, elcsöndesednek, s szaladnak kocsi[j]ukba a másképpen gerjedd
fiúk: ennek a jelenetnek vége. Most már rajtam volna a sor: megkérdezni e mos-
datlan, de szép, mert elszánt és kedves honfitársakat, nem csak ama három nőt,
tudnak-e valamit a Désy-Lukács-pörről, s megtáviratozzák-e nekik, mint nekem,
az aradi választás sorsát? Kell-e nekik most már vagy kellett-e a választói jog, s
ha egyiküket-másikukat visszaküldik a szabad Amerika látása előtt, könnyebben
mennek ismét haza, mint én fogok? Kíéhezetten is erős, tetszetős emberek, mert
eltávozni tudni is csak a jobbik fajta tud, s az asszonyaik kacérok, de ez nem
jelentős vagy kivételes.

Elindult a vonat: a német diákok harsogják az ő iskolás nótáikat, s a másik két
kocsi is elsírja az emberi szomorúságot primitíven, szlávul, s a két kórus fölött a
vonat dörömbje a daloló úr. S az osztrák diákokból iparosok, kereskedők, dokto-
rok, ügyvédek, keresztényszocialista és más képviselők, családapák, hazafiak és
urak lesznek, és elfelejtik a magyar ruténokat. Ők is el fogják felejtetni hamar ma-
gukat, és én is talán csak nagyon kevés évig emlékezhetem arra, hogy a Mura

mellett hazátlan honfitársakkal találkoztam, s bár jobb lett volna, nem utaztam el velük.

PT 1913. július 13.

Ady Endre

13. „SZÉP A VÁROS...”

A zilahi árvíz

Budapest, augusztus 7.

Zilah, melyet tessék Zilajnak mondani, ősi városka, régibb, mint ő maga hiszi. Tuhutum vezér korában is régi lehetett már, szláv, sőt már magyar is, mert bizony a magyarok nem a magyarok bejövetelekor jöttek ebbe az országba. Nagyszerű múltú, büszke fészek az egyesített Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék, a mai Szilágymegye székhelye, még saját külön nemzeti himnusza is van, így kezdődik: „Szép a város a Meszes aljában...”. Valóban szép a város, szép és szegény, büszke és szegény, ahogy illik a nagyon régi nemességhez, az Időfélretolta; fényes címerű és kopott ruhájú arisztokráciához. Kikerülnek az utak e régi „Hadakútját”, nem őrzi Erdélyt, s régi nagy erejű iparosságát elölték a gyárak s a más városokat nőttető új viszonyok. Már a tímároknak s csizmadiáknak is befellegzett, mert még bocskor se kell annyi, mint régen: kevesebb bocskort nyű el ma a környéki oláh is. Pompás szőlőhegyei se hoznak sok hasznot, csak arra jók, hogy tüzes boraikkal a zilahi szőlősgazdák szívéről mosogassák a bánatot és a gondot. Voltaképpen ma már csak a Wesselényi Kollégium városa Zilah, az ősi „nagyiskoláé”, nekem is imádott alma materemé, hív sáfárjáé egy ősi, de mindig haladó kultúrának.

Folyója sincs Zilahnak, csak egy ágas patakja, a Zilah-patak, mely a Meszes vizét szállítja le s a szőlődombokét, de mindig illedelmesen, nagy bajok nélkül, csupán hébe-hóba némi diákos megvadulással. De árvizet nem ismer Zilah: a Tiszára és a szegedi árvízre gondol, ha el akarja képzelné az árvíz mivoltát, de hát erre az elképzelésre sincs szüksége. S egy júliusi hajnalon azután arra ébred Zilah, hogy vége a világnak, Ég és Föld megbolondult, s a Duna és a Tisza jöttek el hozzá duhaj látogatásra. Kik meredélyes utcákon laknak, leszaladnak a kertjeik aljára, hol a Zilah-patak kanyarog: egy kicsörtetett tenger röpít háztetőket, bútorokat, kisodort fákat s fuldokló, szédült állatokat. Jajgató emberek az utcán, vész hírek a lentesebb utcákról és terekről: egy halálra riadt hegyi városka, mely nem szokta meg, s nem is szereti a vizet, s most a feje fölött csapkod a pokolból jöhetett, piszkos ár. Néhány óra a megzavart nyugalom, megsebzett álom, méltatlan csoda s érdemtelen pusztulás minden hirtelen rémületével. A völgyes vidékről korán kelt emberek jönnek kocsin és gyalog a város felé, s az úton eléjük nyargal az áradat, s menekülni alig-alig lehet. Délelőtt úgy-ahogy leszaladnak a vizek, s az iszapos utcákon, a nagyobb romlások tájékán seregül a kicsi város népe valami olyan egykedvűséggel, mintha Sztambulban volnának, ahol csak a város fele része égett le. Ez a kicsi, a világból kimaradt város, mely utódokról utódokra örökíti a nagy szenzációt, hogy XII. Károly svéd király menekülőben Zilahon hált egy éjszakán, egy bőrre menő, rémes szenzációt már nem tud elfogadni. Váratlan és sok neki, csak jóval később jelentkezik valami különös derű az arcokon, valami szomorú büszkeségféle, hogy íme, mi tud Zilahon történni. De ezt a világgal is kéne tudatni, villan meg még később, ám a két vicinális vasutacsakát elsöpörte a

víz, a hírvívő drótok póznái a földön hevernek, s Csucsra felé sincs út a posta-automobiloknak: elhordott hidak előtt vesztegelnek ámuldozva. Estefelé mehet végre kerülő drótokon Budapestre a hír, s már estefelé jön a még szomorúbb hír: a zilahi hegyek megindultak, s a pincék és szüretelőházak szőlóstül, fástul helyükbe akarnak jönni a zilahiaknak. És holttesteket találnak fákbán fönnakadva itt és ott, és este hét órakor megfeketedik a világ, s jön a második özönvíz. Szerencsére az első áradás majdnem mindent elvitt már, amit elvihetett, de a tornyokban harangoznak, a lakásukból kiöntött embereken kívül azok se tudnak aludni, akiknek még van lakásuk.

Három-négy nap múlva eszmél csak föl Zilah, a szép város a Meszes aljában, s koldusságában nagyszerű áldozatokkal siet segíteni a bajokon. Van panaszkodás, de olyan más, mint minden máshol volna: igen[,] ez a „Hadak útjának” volt a városa, a valamikori tatárdúlásoké, s egy kicsit török város ez a kálvinista város. És aki megközelítheti közeledő pincéit, bort hozat haza, s az emberek csöndesen koccintgatnak, nem éneklük ugyan a zilahi himnuszt, de halk, vontatott beszélgetésükből, mint zsoltár énekel ki, hogy az élet a csodáké, a sorsé, s megrendülni nem szabad sem az életen, sem a csodákon, sem a sorson. Hiszen mikor Etelközben voltunk, s ki-kicsaptunk prédára, hányszor jöttünk arra haza, hogy se feleségünk, se sátrunk, se gyermekünk, s lám, még mindig élünk.

Világ 1913. augusztus 8.

Ady Endre

14. DIE TRAGISCHE GEBÄRDE

Heinrich Nowak verseskönyve

Az ifjú Wien nagyon szeretne romlottnak látszani. Babilonnak, a császársági Rómának, a túlcivilizáltság művészi székvárosának, s ez az ambíciója már néhány érdekes bátorságot szabadított föl. Ilyen a Heinrich Nowak kis verseskönyve is, hajnali, részeg hangulatok, kedves blaszfémiák, groteszk művészkedések gyűjteménye nem jelentéktelen poétaságban. E bátorságán fölül talán még nagyobb bátorsága a könyvnek a nyelvbeli bátorság, mely rendesen az idegen származású íróké, kik, ha művészek egy kicsit, sok szépet mernek nagy tiszteletlenségükkel a nyelvi hagyományok iránt. Szóval Heinrich Nowak olvasnivaló, tehetséges, érdekes, bizonyosan fiatal poéta, s a verseskönyvet, melyet a Saturn-Verlag, Hermann Meister jelentetett meg Heidelbergben, Herbert Grossberger öt metszete nagyon beleillően díszesebbíti.

Ny 1913. augusztus 16.

Ady Endre

15. EGY PROBLÉMA: KETTŐ

Én is írtam arról már párszor s egy alkalommal a Nyugatban is, amit Szabó Dezső barátom „a magyar protestantizmus problémájának” nevez. Ez a probléma való, eleven és fájó, mint egy nyitott seb, s azt az egyházi életben forgolódó jobb fajta protestánsok is érzik, de tagadják. De Szabó Dezső, akivel még konklúzióinkban is, mely bizony nagyon kálomista prédikátoros, egyezünk, két súlyos dologban hallgatott és tévedett. Az egyik az, hogy a magyar protestantizmus problémája ma is, mint kezdete óta, voltaképpen a magyarság problémája – lévén a legvérbelibb magyar katolikusság is alapjában kriptoprotesztantizmus.

Szabó Dezső a magyar protestantizmus gyökérbetegségének első szimptomáját abban látja, hogy minden akciója negatív csak azért is tett a katolicizmus ellen. Hát ez az a híres passzív rezisztencia más formában, s a magyarság Bécs ellen csak azt teszi, amit Debrecen tesz vagy akarna tenni Róma ellen. És fájhat kultúremberi, kozmopolita voltunknak ez a harci mód, de e nélkül nem volna már valószínűleg se magyarság, se protestantizmus. Mikor II. József a demokráciáért halálra szánta az akkori magyarságot, a magyar nemességet, s küldözgette nyakára az aufklérizmus jegyében írott írásokat, a magyar urak jó ösztönükkel eltalálták, mit kell tenni: olvasatlanul máglyára minden írással. Ez barbár, aljas védekezés volt, de életet véd[e]ni mindenhogyan szabad, s hogy a magyarság élete fontos-e vagy sem, más kérdés, de a magyarság akkor is az életét védte.

A Habsburg-monarchia mai egyesítő lehetősége nem a németiség s a hadsereg kizárólagosan többé, hanem a klerikális katolicizmus. A katolikus Duna-monarchiának, mely ortodoxok és eretnekek ellen úgy vágya megteremtődni, útjában először is a protestáns magyarság áll, tehát a magyarság. A protestáns negáció megint a régi fegyver, ósdi, de kipróbált, s a magyarság szolgálatában áll még a Tisza István pápistáskodó, Bécs és Róma eszén túljárni akaró protestantizmusa is, mely kezességével és alkuvásával az egész magyarságot szeretné egy táborba babonázni. És a „műveletlen és szellemileg alacsony nivójú” protestáns papok talán okosabb harcosai hitüknek és fajuknak Tisza Istvánnál, mert a Prohászka Ottokár-féle egyéniségek luxusát sem a magyarság, sem a kálvinizmus nem bírnák el. Mi, valahányan, akik mások vagy csak magunk hite szerint kinőttünk a fajunkból, akaratlanul is fajunk ellenségei vagyunk, mihelyst az erőnk több, mint vis inertiae. Csak ha egy nagy világrobbanás teszi majd a magyarság sorsát a magyarság kezébe, jöhet el a sora annak s természettudományos törvények szerint, hogy a magyarságnak ne a maga akármilyen életben maradása legyen az egyedül fontos valami. Ezért nagy fátum a magyar fátum, ezért lett protestánssá a legszorongatóbb időkben a magyarság, s ugyanilyen törvények szerint nem lett a románság sem protestáns, sem óriási zömében unitus.

Most még csak a másik tévedés[é]ről és elhallgatás[á]ról szóljak röviden Szabó Dezsőnek, akivel pedig olyan nagyon egyetértek. A protestantizmus azért antidemokratizálódott, s antidemokratizálódik folyton, mert a magyarságnak is ez az életösztone, de ez a folyamat nem tart örökké. A magyar protestantizmusnak

volt, van, s mindig lesz néhány vezére, aki csak parancsoló néhány órára, muszájból felejt el, hogy mit is jelent a protestantizmus. Örökös tiltakozást és lázadást tudniillik minden bilincsek ellen, és mindazoknak összetartozását, akik nem akarnak tartozni sehova, ahol nem a nyáj, de a karám a fontos. A protestantizmusnak ez a lelke éppen úgy föl fog szabadulni, mint a magyarság igazi, röpülő lelke, mihelyst ezért nem kell az életével fizetnie.

Vagy pedig a régi, kipróbált fegyver sem lesz erős, s a magyar protestantizmusnak éppen úgy nem lesz mondani- és teljesítenivalója, mint a magyarságnak. Nem hinném, de lehet, s akkor a probléma meg fog oldódni megsemmisítően és könnyen, mintha soha probléma se lett volna. Egyelőre érdekes, és német vagy szláv tudósok igen okos dolgokat fognak majd kiolvasni abból, hogy milyen sokféleképpen megkínzott, mostoha magyaroknak és protestánsoknak fájt különösebben és legmegértőbben az a probléma, mely miatt nekik volt legkevesebb nyugalma és honjuk e hazában.

Ny 1913. augusztus 16.

Ady Endre

16. EGY BŰNÖS VERS

„*Rohanunk a forradalomba*”

Érminszen, augusztus 21.

Lázár György, kedves bátyámuram, Szeged város neves podesztája, a legszeretnivalóbb literary gentleman, nagy kárörvendezéssel lehetne most hozzá. A Dugonics Társaság nevében tudniillik sok szeretettel invitált Szegedre verseket olvasni pár évvel ezelőtt egypárszor. Bizony isten vágytam erre a kirándulásra, mert voltam már a Dugonics Társaságnak, Lázár Györgynek s az irodalmi felolvasások legkedvesebb vidéki publikumának vendége. Nem is emlékszem biztosan, restség, nyavalya, külföldi kóborlás vagy mi volt az oka, hogy költői mineműségemben másodszer is szabad elhatározásomból Szegedre el nem juthattam. Most Lázár György bátyám, ha nem volna olyan nobiles úr, mint amilyen, kicsúfolhatna, hogy bezzeg el fogok menni Szegedre, ha a kir. ügyész hívat.

Mert hívat Szegedre a kir. ügyész, amit nem akartam elhinni az első újsághírek után, de ma már szinte bizonyosra kell vennem. Hatunkat fogat egyszerre pörbe a Nagy György eltörölt Köztársaságából, melybe különben én úgy kerültem, mint Pilátus a credóba. Nagy György átvette egy politizáló versemet a maga kis republikánus lapjába, s most itt állok az alkotmányos államforma megtámadásának vagy talán még nagyobb valaminek bűnével terhelt.

Furcsa az én dolgom ezekkel a politikás versekkel, melyeket sok dühvel-kedvvel írogatok néha, s melyekért mindig lehordanak esztéta barátaim. Ők azt tartják, hogy az ilyen versekkel lefokozom magamat, és meggyöngítem egyéb poézisomnak emberibb és súlyosabb dokumentumait. Nem tehetek róla, hogy érdekel, izgat, foglalkoztat a saját magyarságom s a magyarság együttes kínja, problémája, sorsa. Nem tudom a történőket előkelően, finoman a múltba vagy a jövőbe transzponálni, és mert talán a vers leginkább az erőm, verssel üvöltök bele a politika kakofóniájába. Az effajta részvevést a ma politikai harcaiban legjobb erőnkkel s mindig a fölszabadulni vágyók mellett olyan nobiles, de muszáj adónak tartom, mint a milliomosok jótékonyágát.

Hogy bűnös versemmel izgatni szerettem volna, ez több mint valószínű, ez természetes, de köztársaságot, istenemre, nem akartam csinálni. Nagy Gyurkának én megírtam, és meg is mondtam, hogy csinálják meg nélkülem szépen, mert én egyelőre sok-sok harcot látok sürgetőbbnek. Azt nem tagadom, hogy ha Nagy Gyurkákék jól megcsinálták volna az ő vágyott államformájukat, ezt éppen úgy nem támadtam volna meg, mint a mait. Egyelőre én inkább antirepublikánus vagyok, esküdt ellensége például annak a hatvan vagy hány undok, kis, nemesi köztársaságnak, mely vármegyének hívatik. Különben pedig a hatalomnál semmit sem respektálok jobban, s az én forradalmárságom az, hogy Bécs az ő hatalmát ne egy kis zsványhaddal, de Magyarország népével ossza meg idehaza.

Biztosan lesznek ott Szegeden jó esküdtek, lesz lelkes védőüggyvédem, a versem sem egészen rossz, nekem is lesz mondanivalóm, nem írok hát elő-védbeszédet.

Csak elbúslakodom sorsomon, mely a vénülő primadonnákéhoz kezd hasonlítani: öt évvel ezelőtt még nem kellett ügyészi reklám verseimnek. Most íme ez a bűnös vers, melynek „Rohanunk a forradalomba” a címe, több mint egy éve jelent meg napilapokban s a télen a legújabb verskötetemben. S azon pár száz emberen kívül, aki még meg szokta venni minden újabb kötetemet, senki se tudna erről a versről, ha Nagy György és a szegedi kir. ügyész nincsenek.

Mindegy, készülök a második szegedi fölolvasásomra, ahol azonban már nem is én olvasok föl, hanem, ha jól tudom, az esküdtbírótság jegyzője. Előre kérem a jegyző urat, olvassa jól föl majd a versemet, mert ennek a nyomorult poétafajzatnak nincs nagyobb büntetés, mintha a verseit rosszul olvassák fel.

Világ 1913. augusztus 23.

Ady Endre

17. A MILOTAI ISTEN-VÁLSÁG

Érmindszent[,] augusztus 28.

Csakugyan megtörtént volna itt a szomszédunkban, Szatmár vármegyében, hogy egy falu kálvinista népe nagy elégedettségében el akarta csapni az Úristent? Nagyon hiszem, mert itt nálunk is hamar megtenné ezt akármelyik kálvinista magyar, s szintén azt mondja, hogy amit az Ég csinál, legalábbis nem gílt. Templomot, papot, kántort, orgonát, harangot tartunk, adót fizetünk, imádkozunk, odafent pedig mégse vigyáznak reánk.

Az is Szatmár vármegyében történt valamikor, ha jól tudom, Szentmiklós községben, hogy az új, díszes templomba belecsapott az istennyila, s a templom lángba borult.

– Mi lesz most már – jajgatott a parókia tornácán a tiszteletes úr –, miből építünk megint az Úrnak új hajlékot?

– Nem építnék én neki – ordította be az utcáról egy haragos magyar, tekintélyes presbiter – még istállót sem, nem érdemli meg, aki a saját házát fölgyújtja.

Ez a kálvinista magyarság – Móricz Zsigmond magyarjai – hamar dühbe jön a méltatlanságon, s hamar kidörgi az „eb ura fakó”-t. Valamikor a császár, sokszor két erdélyi fejedelem s három török pasa között lehetett választania, hozzászokott.

Itt nem volt ritkaság, hogy egy-egy haragos község átpártolt nem is a pápista, de az oláh vagy orosz istenhez, ahogy a görög katolikust hívta. Egy ilyen római katolikussá vált református gyülekezetet a plébános addig nógatott, míg elindult Máriapócsra is, búcsúra. Persze szegyenkezve kullogtak, zászlót nem vittek, nem énekeltek, s így nem tértek ki, mint a búcsúsok elől szokás, a szembejövő szeke-
rek.

– Hát kendtek is búcsúsok – mentegette magát egy kérdőre vont szekeres –, hiszen kendteknek még feszületük sincsen.

– Hát ez mi az Isten nyavalyája[?] – rántotta ki a vezető kurátor a szűr alól, ahol rejtegette, a szent feszületet.

Ezek nem anekdoták, ezek való történetek, száz hasonlót és igazat tudok e vidékről, s ezek legjobb jellemzői a kálvinista magyarnak. A francia paraszt – Jaures beszélte – hamar válik istentagadóvá, a papját is elkergeti, de a templomot és harangot megőrzi, hogy boszorkányok arra ne jöjjenek, s a jégesőt is el lehessen harangozni.

Mostanában egy kis vitánk folyik a magyar protestantizmus problémájáról, s úgy gondolom, hogy a problémát a kálvinista paraszti lélek ilyensége is súlyosítja. De mindenképp pedig súlyosítja a legújabb protestáns papi nemzedék elképzelhetetlen silánysága. Vannak, persze, hogy vannak ma is jeles, tanult és holtig tanuló papok, de a nagy többség egyszerűen szánalmas. Egy-egy kálvinista egyházke-
rületben a papok imádkoznak az esperesük életéért, mert nem tudnak maguk

között senkit, ki e tisztre méltó legyen. És ami meglepőbb és csodálatosabb, még önmagukról sem hiszik[,] talán titokban sem, hogy a többenél különbek volnának. S ennek éppen most kell így lennie, mikor az iszonyú klerikális megpróbáltatások idején éppen a kálvinizmus kerül természetszerűen az első tűzveszedelembe.

Soha, sehol még nép olyan kivételesen preparált egy racionális erkölcs-vallásra nem volt, mint a kálvinista magyarság. Csak éppen gondolkozó, tanult, nemes szellemű, népbarát papok kellettek volna ehhez, s meglett volna. Most azután kérdés, hogy ez az elhanyagolt, elkoldusodott s elkeseredett nép állni fogja-e, mint régen, a nyomorgatást. Kérdés az is, hogy mikor dacossága elpártoltatja az Úristentől, ha azután nyilván a földi hatalmasságok következnek, előrelát[ható] eltiprásukból lesz-e valami haszna is a haladásnak?

Mert ami Milotában történt, gondolom Milotában, ahol az Istent el akarták mozdítani, nagyon rokonságos az Esze Tamásék lázadásával. Ha Milota elégedetlen a saját Úristenével, hogy bírja el sokáig nézni a grófi százezer holdakat s a váradi és szatmári püspökök dúsgazdagságát. Be kár, hogy ez a szép forradalmi néperő híjával van a vezetésnek, a kemény, együttes, kultúra- és szabadságcsináló fölhasználásnak.

A milotai Isten-válság ilyen nagyon komoly, ilyen nagyon szomorú eset: menekülő forradalom lesz ebből is, Amerika. Mert a főszolgabíró és a csendőr bizonyosan nem engedik szabad prédának egy Milotán sem és egyik Úristent sem, mert sejtik, hogy azután mi jön. A nép pedig miután Rákóczi elébe nem mehet, mint Esze Tamás idején, elmegy szépen oda, ahol az Úristen jobban vigyáz reá a munkájáért, a vér- és pénzadójáért.

Világ 1913. augusztus 30.

Ady Endre

18. KRÚDY GYULA KÖNYVE

A vörös postakocsi

Nem, ez még mindig nem Budapest regénye, ez a könnyes, drága, gyönyörű könyv sem az. A vörös postakocsi, a Krúdy Gyuláé. De én nem tudom, csakugyan, okvetlenül meg kell-e írni azt a bizonyos pesti regényt úgy, hogy egész, mai Budapest aljaskodjék benne? Bródy Sándorék biztatgatásainak nem lesz jó végük: jelentkezni fog Budapest áhított regényével váratlanul valamelyik ügyes, ravasz, második minőségű költő. A Bródyak, a Krúdyak írásai éppen hiányosságaikban nagyszerűen oktatók, és olyan gazdag anyagúak és olyan ösztönzők, hogy ez bizony megtörténhetik.

Én Krúdy helyén nem Anyeginből vettem volna mottót a könyvembe, vagy odateszem mindenesetre Anyegin mellé a Tündérálmom, Petőfi négy sorát. „Egy hattyú száll fölöttem magasán, Az zengi ezt az édes éneket – Óh, lassan szállj és hozszan énekelj, Haldokló hattyúm, szép emlékezet”. Mert Krúdy, édes szerencsénkre, nem azt írta, amit regénye bejelentőjébe felsorolva ígért, hanem eldalolta tegnapi ifjúságának boszorkányos muzsikájú dalát.

Mai ifjúsággal dalolni a tegnapi ifjúságról csak igaz költőnek adatik, a legnagyobbakhoz hasonlónak, akinek nem egyetlen ifjúsága van, de váltogatja az ifjúságokat. Ez a tegnapi ifjúság Budapesten virágzott el, mert nem is lehetett predesztináltabb helyen mint Budapesten, s szinte csak ennyi a Krúdy könyvében Budapest szerepe. Mert például az író vidéki emlékekkel terhessége, mely olyan szép és csodás e könyvben, mint a Krisztusanyaság, Budapestet majdnem lefokozza, sőt érdektelenné teszi itt-ott.

A vörös [posta]kocsi nemcsak a tegnapnak, a pestbudai bizarrságnak s az emlékezésnek szimbóluma, de a Krúdy-regény – ha ugyan regény – nagy társadalomtalanságáé. Azokról és úgy, akiről és ahogy Krúdy ír, csak az írhat, akinek társadalmi rangja tisztázhatatlan, s állandóan aapidíjas és az Úristen között libegő. Csak ez látja meg és kedveli a társadalom leghívebb reprezentálóit, azokat tudniillik, akik a társadalmon – kívül bitangolnak.

Ezek az emberek adnák a regénynek a hivatalos regényszerűséget, ha mindnél nem volna több, főbb, megindítóbb maga Krúdy vagy[,] mondjuk[,] Rezeda, az író. Itt hát megint egy pompás kihágás történt a műfajszabályok ellen, íródott egy regény, mely sehogy sem regény. Egy prózaizált és krúdysított, de mégis annyira belső versű Byron-hősköltemény, amilyszerűt úgy akartam volna tavaly egy verses regény kísérletemmel. De ugyane miatt érheti szemrehányás is sok Krúdyt: naplónak nem napló, memoárnak pedig gyáva egy kicsit ez a könyv. Sok megnevezett, polgári nevén fölcsipett élő személye egy-egy éles fotográfiája majdnem pasquille-alacsonyra süllyesztik néhol a könyvet. Egyenlenségei azonban mégsem hibák, de több valószínűtlenséget szomjúhozunk gyakran, pláne, mert Krúdy megígérte azt a sok olyan nem-valószínűséget, amely a művész legmélyebb élet- és magalátása.

De könnyes, drága, gyönyörű könyv ez mégis, úgy, ahogy írta, aki írta, fölséges versvallomás arról, miként teszik az álmok passzívvá a mai Casanovát. S ha nem regény, hát nem regény, de briliáns lelki röntgene a fiatalság nevezetű betegség egyik legékesebb stádiumának. A művészpsziché diagnózisa s egy kicsit édes szívfájdalmú emléke tíz év előtti budapesti sorsunknak, ellágyulásainknak s az éjszakáknak, melyekben akkori ifjúságunkat meghurcoltuk. Szerelmetes, mindenkítől nemesen különböző, erős poéta írása, s ez magában biztosítja sokáig az életét azokban, akik a tegnapi ifjúságukat akarják megtalálni. „Bár még borúsnak látszik a szem, De könnyét rég elsírta már” – nem. „Óh, lassan szállj és hosszan énekelj, Haldokló hattyúm, szép emlékezet”.

Ny 1913. szeptember 1.

Ady Endre

19. ÜZENET ALEF(?) ÚRÉKNAK

Úgy hallom, hogy Szabó Dezső protestáns problémája nem egy egyházi lapot szólaltatott meg, de én hű, félig-erdélyi ember csupán a kolozsvári kálvinista lapot olvastam. E hivatalos református közlöny cikke mögött (alatta különben, ha jól emlékszem, Alef jegy állott) csak Kenessey püspököt, Nagy Károlyt vagy Ravasz Lászlót szabad keresnem. Furcsa, hogy nekem, ki Szabó Dezsővel szeretetes, kis vitába[n] álltam, most kénytelen vagyok úgy föl pattanni, mintha a Szabó Dezső okos és majdnem helyes írása az enyém volna. Kenessey őfőtiszteletűsége és méltósága békés, sőt nyámnyám és rangossá vált ember, s alig hiszem, hogy szóba álljon legalábbis nem méltóságos valakivel. Nagy Károly volt s esetleg leendő püspökjelölt, ravasz úr, az erdély kerület generális nótáriusa, ő se lehet Alef(?). Marad egy nagy R-ű, Ravasz László, kit ifjú és érdeklődő embernek mondanak, szintén püspökjelölt lehetne, ha pár év múlva idősebbé válván, aggulván a harmincoló években alkalmat nyerne erre. De ha Ravasz Lászlót alap nélkül gyanúsítanom, ezerszer kérek bocsánatot, mert a Szabó Dezsőnek válaszoló cikkecske legalábbis nem magyar tempós. Persze, hogy nem is intelligens, mert a fő fütyköse valami nagyon kalandos, gyanúsítgatónak tetsző, igen személyes, állítólagos eset, mely ha igaz is volna, Kenessey püspök úr szégyellhetné s nem Szabó. Egyébként a „részeg” és „bolond” szavak egyenesen a polgári korlátoltság (mely papi palástartal súlyosbítható) számára lettenek kitalálva. S ha azt írja a kolozsvári cikkező, hogy a magyar kálvinizmus bűne az, hogy Szabó Dezsőket nevel, ez gorombaságnak is szegényes, de ötletnek pláne az. No, azután a híres, olcsó és ma már, sajnos, híg és hiú dicsekvés, hogy a protestantizmus egyéniségeket teremt, szabad és szabaduló embereket. Erről talán ne is csevegjünk, mert ennek csak így kellene lenni, s véletlenül úgy áll a dolog, hogy a protestantizmus individualista hajlandóságú csoportokat fogott meg egykor, s hagy cserben máma. De viszont kérdez egy igen frappánsnak szántat Alef úr: havajon Hatvany Lajost vagy Baksay Sándort tartja-e Szabó Dezső a mai magyar lélek igazabb és teljesebb reprezentálójának? Ebben az ügyben sem várhatok a Szabó Dezső barátom egyébként majdnem bizonyos felelésére, hanem sietek hozzájuttatni Alef urat, hogy adhassa az ártatlan megrökönyödöttet. Valóban, mint titokban föl is tehetné, én – óh, kálvinista konvent, de jó, hogy a tridenti zsinatnál kevesebb a hatalmad – csakugyan Hatvany Lajost tartom az igazibbnak. Baksay író úr Gyalogösvénye s Szederindái majdnem helyesírással írott, kedves, együgyű valamik, s Homérosz-fordításairól sok szó eshetik némely kisfaludysta és akadémikus között. De a jámbor úgy áldozott az úgynevezett múzsának, hogy – gondolta – Kis János is szuperintendens volt, habár csak lutheránus, tehát nem lesz nagy baj ebből. Nem is lett, de Baksay őméltóságának, sajnos, fogalma sem lehet, hogy [Hatvany] mit írt és tett (kedves gyanúsítóim számára ez a „tett” nem jelent most okvetlenül pénzt, amiből állítólag Hatvanyinak bőven van) a magyar lelki kultúráért, mondjuk irodalomért. Most kissé talán elkedvetlenedve, szíve ellenére németül ír (bosszantóul talentumos németül és magyarul is), de hogy az irodalom ma egy kicsit az élethez tartozik e toprongyos, kis országban is, ebben Hatvanynak

sok része van. Ezt persze nem tartozik tudni sem Alef, se Baksay őméltósága, aki még úgy nőtt föl, hogy az író a földesurak túrik és tartják el.

Kezdek nagyon igazat adni Szabó Dezsőnek, mert butácskaságokat, dühöket vált ki az emberekből, kiket az ő problémája (igazi probléma – már megírtam) cipón és zseben talál. Nem, urak, kiknek tenorjához íme alkalmazkodni próbáltam, nem, urak: így nem lehet megoldani ezt a problémát, mely nem is az önöké.

Ny 1913. szeptember 16.

Ady Endre

20. A REJTŐZKÖDŐK HAZÁJA

Már szeretem Budapestet, akit[!] olyan sokáig gyűlöltem, már szeretem, s rettegek e növekvő, nagy szerelmem miatt. Visszameneküljek én régi Párizsomhoz, vagy Rómához szegődjek: a szépek e két szépéhez – ez ma már aligha gyógyíthatna meg. Én a Bródy Sándor szerelmes gyöngé emberei közül való vagyok, kik legalábbis közel akarnak élni az ő szeretettjükhöz. Hát haza kellene mennem, az én kis Érmindszentemre, vagy elbújni kegyes hívást várva valami kis erdélyi másikk faluban.

De nem tudom, miket kell még nekem beváram, miért nem lehetek még mindig igazán megbékült s bújva csöndességben elvesző. Arra, a mi vidékünkön, tegnapi legendák élnek különös, rejtőző emberekről, űzött s megállott kalandokról és különös bánatos emberekről, akik kétszer halnak meg. Mintha csak Jókait olvasná az ember, holott tegnap éltek s a mi vidékünkön, mely úgy látszik, kedves temetkező helye az eleveneknek.

És így jut eszembe kettő-három e tegnapi legendák közül, száműzött és magukat száműző emberekről, mik szólnak.

Még nem volt vasút sem a Szilágyságban, amikor gróf St.-nak, egy nyalka dragonyostisztnek, le kellett Bécsben oldania a kardját. Kis oláh faluba dugta el a császári házzal is rokon hatalmas családjá, kapott némi kegydíjat, de a vármegyéből moccannia se volt szabad. A pálinkához menekült a gróf, kis kocsmárosok hiteléből élt, néha cigány putrikban hált, s árokból szedték össze részegen. Neki megadatott a föltámadás, a St.-családba beleütött a dög, s a szilágysági száműzött sok-sok milliós hitbizományban ült, mikor egyszer kijózanodott, s jó ruha volt rajta.

B. Erzsébetnek Polónyi Géza volt a védője, s néhai öreg N. grófnak sok pénzébe került ez az Erzsébet asszony, aki különben egy francia gróftól s földbirtokot vásárolt, s itt halt meg nálunk ő is. De itt élt, és kalandosan, a Vásonkeőy-pőr híres fátyolos hölgye is, akinek dolgairól ma is csodákat mesélnek.

Különös familia lappangott pár évig egy másik szomszédos faluban is, hol kastélyt, birtokot vettek, s nagyon nagyúrián éltek. Gyorsan párologtak el a vidékről, hol ezer gyanú támadt rájuk, s komoly urak hiszik, állítják, hogy a családfő a mayerlingi tragédia egyik valamilyen szerepe volt.

Még különösebb valaki volt az a francia úr, aki Bikszádtól nem messze vásárolt egy darab erdőt, s építtetett bele magának kastélyt. Óriási kőfalakkal zárta körül, cselédsége is francia volt, s [a] kastélyból csak egy idegen, húséges oláh cseléd járt ki a világba. Erre se volt még akkor vasút, s mikor a vasút épült, az úgysisz komikusan magas falakat még magasabbra emelték. A várurat soha senki se látta, s mikor meghalt, a cselédség is eltűnt, s a vármegye talán ma is hasztalan keresi, honnan jött valóban ez a remete francia, s élnek-e valahol övéi.

Ezek és mások még, sokan, milyen különös, mind oda jöttek mifelénk, mindenfajta fáradtak és rejtőzködők. Mintha egyenes parancs volna ez[,] hazamenni, kizsa-

kadni mindenféle szerelmekből, rejtőzködve várni úgy, hogy már nem várunk semmit.

És mégis még nem tudok, nem lehet, most már Budapestet szeretem, őt is vizsonzás nélkül, s őt is úgy, hogy elhagyni nem tudom. Valamikor elhagytam a szerelmeimet, s most azok a szerelmek sokasodnak, melyek elhagynak, mielőtt visszaszerettek volna. Talán holnap-holnapután bele fogok mégis fáradni, talán megérkeznek a titkos bevárnivalók vagy a nyílt reménytelenségek, s akkor én is mehetek haza, a rejtőzködők hazájába.

Világ 1913. szeptember 23.

Ady Endre

21. A MI KIS „KÚRIÁNK”

(Levél a szerkesztőhöz)

Kedves, jó szerkesztő uram, ha Te valamire azt mondod, hogy érdekes és a publikum elé való, akkor bizonyosan az, és még a köteles, rendszerint csinált szerénykedéshez sincs jogom, ha Te megtiltod. Te úgy hiszed, hogy Ady Endre élete és gubója és mentsvára: családja, háza, szülőfaluja érdekli az embereket, érdekli még, vagy érdekli már. Legyen neked a Te hited szerint, hiszen ugyancsak Te voltál az, aki mikor is nyolc-kilenc év előtt elnémító erővel röhögték ki a verseimet, reám parancsoltál, hogy írjak, és ne féljek. Mai, feltörekvő ember minden pályán eléri azt[,] hogy ha nem is családot, de úgynevezett tűzhelyet alapít a pénzből, a vérből, ami okos dolog. Nekem kijutott a vérből, ha pénz nem is sok adatott, de ha mind a kettő együtt lett volna tán: a civilizálódásnak ezt a legszebb polgári állomását nem érem el.

A kálvinista predestinációnak szédítő paradoxonából s a török fatalizmusból csináltam magamnak egy különleges vallást: szóval agglegény vagyok, hazátlan, otthontalan, kóborló. Azaz mégsem: íme Érmindszinten vagyok megint, drága, nagyon oláhosodó, nemes kis érmelléki falumban, az édesanyám, az édesapám hajlékában. Négy-öt évvel ezelőtt megpróbáltam, s gyöngyösen ment volna a falu, a falusi élet, az elparasztosodás, az anti-Budapest, de már ennek a képzelésnek is vége. Nem bírom ma már a falut, nem tűröm, nincs számára mentségem, nem viselem, akár egy magyar vidéki várost, mely az ő budapesti, sőt wieni ambícióival még tűrhetetlenebb és elviselhetetlenebb. Hiszen Budapest is falu, s lakosai többnyire falusi emberek, s amit szeretünk benne, az az ő különös falúsága, hiába az aszfaltja, a magisztrátusa, Bárczyja, Vázsonyija, álmái, korcsmái, világítása és fölséges női.

Legbecézettebb álmom a biztosítós remeteség, ami azt jelenti, hogy ha az Úristen további étellel ver meg, Budán fogok lakni, de csak azért, hogy közel legyek Pesthez. Tudniillik Pestet utálom, de tőle, belőle élek, képzelt avagy igazi barátaim ott találhatóak, s az asszonyok is Pesten vannak, de tán csupán azért, hogy az ember átvigye őket Budára.

Nini, mennyi mindent kezdek összehordani, holott Te, kedves szerkesztő uram, Érmindszentről parancsoltál szólnom, saját külön tuszkulánomomról s a mi kis kúriánkról.

Hát Érmindszent nekem legeslegelőször is az édesanyámat jelenti, aki sóhajtani se mer, ha én netalán alszom és álmodom, és az édesapámat, aki pontosan hajnali öt órakor káromkodja el magát az alsó udvarban, holott ma már nem is engedjük gazdálkodni, kicsi földjét bérbe adattuk, s két olyan szükségtelen vén cselédje van, akikért nem is érdemes a tüdőt szaggatni.

Érmindszent Szilágy vármegyei falu (sokszor könyörögtem, édes szerkesztő uram, gyere le egy unalmas nyári napodon, hadd kedveljünk és vendégeljünk a mi otthonunkban), s utána Mandzsúria következik. Ugyanis: húsz év óta ígérik

nekünk, hogy köves utat csinálnak mifelénk, azonban ma is még tengerszemek járnak ki-kirándulóba pocsolyás utainkra.

Gyakran vagyok Érmindszenten, ha nem is sokáig, talán a világtól elmaradt, konzervatív szívem lehet ennek a magyarázója: nagyon szeretem és félttem azt a két öreg embert, akik az anyám és az apám. Az anyámat különösen, a valamikor hét vármegyére szóló szépséget és jóságot, aki talán miattam öregedett meg hamarabb, mintsem szabad lett volna, de az apámat is, aki ma még nekem és Lajos testvéremnek öccséül tetszhető, komikusan fiatal, de bizony mégis öregúr.

Nagyszerű úr ám az apám: családjának egyetlen tagja, aki elrúgta volt magától a latin iskolákat, ennek folytán zabolázhatatlan, igaz és természetes, ősi és zsarnok magyar maradt. Késő és lehetetlen volt és volna az öreg urat megszelídíteni, hiábavaló is: édesapám már csak maradjon meg olyanosnak, amilyen voltával rontotta vagy igazította az életünket.

A házikó, ahol lakunk, újabb ház, a régit, ahol születtem, az alsó udvaron, nem mertem megmutatni, mert még mindig túlelegen bántanak és nem szeretnek engem, s rögtön meggyanúsítanak, hogy saját magamnak sietve ajándékozom a csak halott és nagy költőknek kijáró megtiszteltetést.

De nem rossz hely ez a mi kis kúriánk, egy majdnem három hektáros telek közepén és fásan, délnek nézően és virágosan, ami megint az anyám akarata, aki pedig a maga nagy, passzív lelkével csak úgy akarhatott mindig valamit: nemakarást kellett tettetnie.

Érmindszentre én akkor megyek, amikor az anyám kívánja, avagy unom a szanatóriumokat és hoteleket, vagy pedig nagyon üldözött, letört avagy megalázott vagyok. Kacérkodom, talán ma még csak kacérkodom az öregséggel, de ez az öregség bizony csak a nyakamon van, s félek, maholnap megint összebarátkozom a faluval, Érmindszentsel, s ha egy tébolyodott percemben meg nem házasodom, s ha a városi remeteségem fikció lesz, hazajövök Érmindszentre.

Egyelőre s különösen nyáron, gyakran vagyok itthon, ez már törvény, meg azután az öcsém, egyetlen testvérem, tanár, aki – oh, boldog ember! – úgy vakációzhat, mint egy diák, s szülő öregeim együtt kívánnak bennünket látni és táplálni.

Édes szerkesztő uram, a többit csak akkor tudnám neked elmondani, ha végre eljőnnél ebbe az én kis falumba, ahova annyiszor hívtunk, csábítottunk. Akkor majd meglátnád, hogy nekem csak innen lehetett jönnöm, ahol nyaranként a lugasban olvasok és írok, és a szobámban szűnyogokkal viaskodok, mint egykor Pesten és az országban másféle szűnyogokkal. És látnál egy kicsi fiút, aki harmincöt, sőt majdnem harminchat éves korában nem fél még Tisza Istvántól sem, de alázatosan meghallgatja az apját, mikor házasodásra buzdítja s a költőség haszontalanságáról beszél. Az öregúrnak nagy fájdalma, hogy nincsenek unokái, s hiába magyaráznám neki, hogy ezer vers, olvasó és hívő se kutya – ezt se hiszi el nekem.

Fene rossz sorsa van nálunk a poétáknak (és most hencegek), a poétának, de mégse lehetetlen, hogy én hamarosan le fogok csendesedni, élni és írni

megszünök, s hazamegyek a mi kis „kúriánk”-ra. Az apám egyébként a ház mögött szép helyet szemelt ki, ahol az Érmindszentre származott diósadi Adyak fognak szerényen és csöndesen temetkezni. Ölellek, kedves jó szerkesztő uram, s az Isten tartsa tőled távol az ilyen gondolatokat.

Az Érdekes Újság 1913. szeptember 28.

Ady Endre

22. [ÖNÉLETRAJZ]

Arra gondoltam először, hogy úgynevezett életrajzomat szigorú logikával kezdem ennek az írásnak a napján, s végzem megszületésemnek, ez igazán nem fontos eseménynek, dátumával. De az én életkoromban már meggyávuul egy kicsit az ember, s nem mer már könnyen az öreg szabályok ellen lázadni, tehát kezdjük csak avval, hogy születtem. Születtem pedig, hajh, 1877. november hó 22. napján Szilágy megye Érmindszent községében, a régi Közép-Szolnok vármegyének Szatmárral határos érmelléki kis falujában. Az apám Ady Lőrinc, a belső Szilágy-ságból, Lompérről került ide, mikor édesanyámat, az egykori érmindszenti református papnak korán elárult leányát, akit egy falusi kisbirtokos nagybácsi fogadott föl, feleségül vette. Az anyám családja ősi protestáns papi család, miként erdélyi kálvinista papleány, Visky-leány volt apai nagyanyám – nagyapám, Ady Dániel pedig a Wesselényiek számtartója s lompéрти földbirtokos. Az Ady-család egyébként – bár ez se fontos – a Szilágy-ság egyik legrégebbi családja, ősi fészke Od, Ad, később Diósad, s a terjedelmes Gut-Keled nemzetségből való. Régi, vagyonos és rangos helyzetéből hamarosan lecsúszott a család, s már a XVI. századtól kezdve a jobbféle birtokos nemes úr kevés közöttük, de annál több a majdnem jobbágysorú, bocskoros nemes. De erős és büszke hagyományok éltek a familiában, s az apám, aki testvérei közül egyedül nem tudott megbarátkozni a kollégiumokkal, amelyekből mindig megszökött, gyerekeit bármi módon taníttatni akarta. Okvetlenül az izgatta titokban, hogy a család újabb fölemelését, amint illik, a vármegyén és vármegyei karrierek által csinálják meg – a fiai. Engem 1888-ban a nagykárolyi piarista gimnáziumba vittek, ahol az alsó négy osztályt végeztették el velem a kedves emlékű, nagyon derék, kegyes atyák. Talán – s ha igen, alaptalanul – katolikus hatásoktól féltettek otthon, mikor az ötödik gimnáziumi osztályra elvittek a vármegyei ősi, kálvinista zilahi "nagyiskolába", a mai Wesselényi Kollégiumba. Nagykárolyban s Zilahon is eminens diák voltam, habár a szorgalom akkor se volt sajátságom s magamviselete pedig fogcsikorgató, de gyakran megvadulós szelídség. Jogásznak kellett mennem Debrecenbe, mert így leendett volna belőlem apám kedve szerint valamikor főszolgabíró, alispán, sőt mit tudom én, mi, ám igen gyöngye jogászocska voltam. Budapesten, újra Debrecenben, később még Nagyváradon is megújítottam kényszerű jogáskísérleteimet, de már rontóan közbenyúlt szép, kegyes terveimbe a hírlapírás. A hírlapíráshoz – természetesen a magyar viszonyok között – régen ápolit s titkolt írói, költői ambíciók juttattak el. Hétéves koromban verset írtam, második vagy harmadik gimnázista koromban írott újságlapot csináltam, Zilahon ötödik gimnázista koromban már verseltem az önképzőkörben, s mint zilahi diáknak jelentek meg költeményeim a helyi lapban. Debreceni félig jogász, félig újságíró, kissé csokonaiaskodó életemből sikerült kiszabadulnom, s 1900. január elsején Nagyváradon kezdtem dolgozni egyik napilap szerkesztőségében és már véglegesen és hivatásosan hírlapíróként. Nemsokára a Nagyváradai Napló szerkesztője lettem, sokat írtam, de kevés verset, dacból, öntemetésből, mert hát költőnek lenni hóbortos és komikus dolog. Azonban, bár Budapestet sok affektálással lenéztem, a vidék sértett, nyomott, s a

legfantasztikusabb terveim voltak: London vagy talán Szentpétervár, Moszkva, de nem, mégis Párizs. Sors, furcsa és nem is kellemetlen véletlenek 1904-ben Párizshoz és Párizsba segítettek, s így gyerekes, nagy elégtételemmre kikerülhettem Budapestet. Párizsból a régi, Vészi József és Kabos Ede csinálta Budapesti Naplóval sikerült észrevétegetnem magam és jobban, mint Nagyváradról, ahonnan pedig már e laphoz fölkinált utam volt. Úgy kellett történnie, hogy írói bátorságom igazolását megkapjam előbb Párizsban – s egy-két tragikus franciától –, mert a mesterségemhez még más nem tanított el velem Párizs. Azután hazajöttem, újságba írtam, mindent, politikát, kritikát, riportot, novellákat, verset. Próbáltam rengeteget élni, azaz jobban ráfigyelni arra, amit mindig erősen érezve és szenvedve éltem. Írásaim, különösen a versek, egyszerűen fölháborodást keltettek: voltam bolond, komédiás, értelmetlen, magyartalan, hazaáruló, szóval elértem mindent, amit Magyarországon új poétának el lehetett érni, de nem haltam meg. A verseim s az üldözések harcias, jó híveket is szereztek, s négy-öt év Budapesten és Párizsban gyönyörű viaskodással és lázasan siető munkával telt el. Holott talán illendőbb lett volna félreértett lírikusként s jó korán megboldogulnom, de belém ütött az elhivatás mániája s az a babona, hogy egyelőre még mindig írnom kell. És talán nem is volt ez rossz, mert mikor én szabálytalanul túlléptem a magyar lírikus valakiknek kiszabott, legszélső, 33 évet, egyszerre csak jönni kezdtek hozzám a folyton serdülők, a fiatalok és fiatalabbak. Minden év, túlélt év, új seregét hozza hozzám az iskolás fiataloknak, leányoknak, fiúknak, s már ezért is érdemes a törvényes magyar költői korhatárt túl- és lefőzni s megmaradni a lehetőségek között, sőt fölött fiatalnak. Termékeny zseninek sok jóakarattal se lehetne nevezni, de aktív költő és író vagyok, verseket, novellácskákat, politikai és egyéb cikkeket írok, mert újságírás-szerelmemmel véglegesen szakítani nem tudtam. Ma már kevesebbet utazom régebbi kóborlásaim területén: Bécs, Párizs és Róma háromszögében, de sajnos gyakrabban kell egy-egy szanatóriumba bevonulmon egészséget foltozni. Terveim vannak egy nagy regényre, színpadi írásokra, de nem tudom, ez erős tervek nem maradnak-e csak erős terveknek. Harminchat éves leszek, agglegény, kilenc év óta minden évben írok egy kötet verset, többnyire Budapesten és a falumban élek, s természetes, bár kissé szomorú, hogy igazában otthonom, lakásom nincs is.

1913. szeptember

Az Érdekes Újság Dekameronja I. [1913.]

23. AZ UTOLSÓ NAP

(Balázs Béla könyve)

Fiatalság, Szerelem, Művészet és Halál, az Élet legéletesebb teljességének drámája a Balázs Béláé: Az utolsó nap. Olvashattam és szerethettem volna már évekkkel ezelőtt hozzám küldött kézírásban, de renaissance-ruhája akkor visszariasztott. És bevallom: az íróval is furcsán voltam, akkor még egyszerűen [„]talentumgyanus”-nak hittem, s nem bocsátottam meg olyan emberbéli bűneit sem, amelyeket magamnak játszva és mindig megbocsátok. Szeretném, ha ember- és költőtársaim kivételesen követnék az én példámat: mihelyst talentumnak kellett megismernem Balázs Bélát, vállaltam őt barátsággal és penitenciázással.

Mi sorsa lesz e könyvnek, azaz e drámának a színpadon? – hamar eldől, alig is érdekel, nem is az én dolgom. Az én istenem megengedte, hogy hálálkodni tudjak a jóbi sorsért is: én nem haragudnék még egy rivális, új lírikusért sem.

Valószínű, hogy a színpadon hibák fognak kisülni, miket csak sejtek, de én a könyvet olvastam, s ez a dráma, így könyvben – érték.

Bizony érték, ha még a könyv finomabb hibáit is érzem: a fiatal túlzás szép, a komolykodás illik a fiatalsághoz, s ami az affektálást illeti, ezt egy kicsit mindnyájan cselekedjük. Végül is olyan líra csendül ki egy-két dialógusából, amely mindünké, s végre is úgy érzem, hogy ez az ember a színpadra és színpadért jön, de ha affektál is, a poétát nem affektálja.

Valószínűleg nem fogom látni színpadon Balázs Béla darabját, nagyon kivételesen megyek teátrumot nézni, de a könyvét, ezt a sok hibájú és szépségű könyvet, köszönöm.

Ny 1913. október 1.

Ady Endre

24. VALLOMÁS A PATRIOTIZMUSRÓL

Valló lelkű ember vagyok, izgat a magam lelkének boncolása, örülök, ha a kés valami rejtegetettet vághat ki belőlem. A babonátlanág nekem olyan kedves lapjában írván, tetszik nekem az, hogy kiválasszak egyet restellt babonáim közül. Azt már kevesen hiszik el, hogy nem volnék kissé túlságosan is magyar, s hogy hivatásnak érezném a magyarpusztítást. Szóval hát bizony én erősen magyar vagyok, persze evoltomat is kegyetlen kritikával kísérve. De most jön az igazi vallomás: nemcsak magyar vagyok, ki olykor talán túlságosan önérettel fajtája exponensének hiszi magát, de patrióta is. Olyanféle és romantikus is egy kissé, mint az olasz hazafiaké s a jobbféle magyar és lengyel emigránsoké, de ez a patriotizmus ma még szunnyad bennem. Amilyen szinte bizonyos, hogy a fajgyűlölet gyökereit is kiirtottam magamból, elannyira, hogy Jászi Oszkárón kívül kevesen lehetnek még nálam gyengédebb és szeretőbb érzésűek a magyarországi nemzetiségekhez, olyan egész bizonyos, hogy a patriotizmus keserves helyzet, és alkalomadtán felébredne bennem.

Félek, nem lehetetlen, hogy ez a keserves helyzet és alkalom hirtelenebbül, mint hinnők és várnók, elénk borul. S itt foghat jutni minden mai különös, speciálisan magyar problémájánál kínosabba a magyar progresszívek különben is sokszínű táborá.

Én a jöhető veszedelemkor arra gondolnék, hogy a magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára. Hibáit, melyek óh nagyon-nagyon hibáim is, akkor félretolnám egy kicsit feledni, s csak az jutna az eszembe, hogy bármi áron meg kell védeni egy pláne katonai és ultramontán gyilkossággal fenyegetett fajtát.

De itt már azt is muszáj feltennem, hogy egy aulikus őszű magyar gróf, ki tavaly még minden nyugtalan magyart leöletett volna, véletlenül nem a maga kiskirályságát védi, hanem a magyarságot. Valószínű, hogy nem sok akadna ilyen, de akadna, s harcolhatok-e én akkor ezekkel, akik a veszedelem múltán megint azok lennének, akik voltak?

Ma úgy képzem, hogy még ilyen katasztrófa esetén is külön harcolnék és védekeznék, de ki tudja[,] nem mást parancsol-e felébredt, romantikus patriótáságom.

Íme a patriotizmus, vagy ha úgy tetszik, az én patriotizmusom problémája, s íme itt az én vallomásom a patriotizmusról.

Leírtam, mert lehető, emberi, magyar és érdekes s biztató arra, hogy ki-ki keresse meg a maga magyar patriotizmusát, vizsgálja meg, s hasonlóképpen cselekedjék minden benne rejtőzhető, de minden tudománynál erősebb babonával vagy mondjuk egyszerűen érzéssel.

Szabadgondolat 1913. október

Ady Endre

25. A PROTESTANTIZMUS ÜNNEPÉN

Most[,] hogy a protestantizmus betanult zsoltárként megint elénekelte, hogy él, és hogy erős várunk nekünk az Isten, hadd kuvikoljak és istentelenkedjek egy parányit. Már én sohse tértem volna vissza e hasztalan tárgyhoz, melynek a minap annyian adtuk a lelkünket, ha nem éppen most van a protestantizmus emlékűnepe. Gondolkoznak-e vajon e napon az ünnepi orátorok végre, s megkérdik-e vajon önmaguktól, hogy jól van-e ez így? Magyarország bécsi helytartója ma egy szín- és szóvak kálvinista ember, holnap jöhet a kimondott centralizmus, s a jelszó: klerikális-katolikus monarchia. Csak ütésekre mozdul-e a magyar protestantizmus, s nem gondolja meg, hogy vérenek és vivacitásának veszte után már az ütés is későn jön? Ha talán még most össze tudná szedni ernyedésnek indult erejét, s fölkelne Európa nevében, de örök magyar tiltakozásként is, sok minden helyre jöhetne. Ha nem, akkor nincs is ereje, s erős vára csupán az Isten, aki pedig, akármit prédikáljon a pap, csak a bátrakat és erőseket szereti. Emlékező ünnepünk alkalmából figyelmeztetem protestáns társaimat és felebarátaimat, hogy a Bocskai kötése absolute nem védi ma már őket, és hogy a legbelebmisszió sem oltalmazza meg őket, ha úgy látszik, hogy már nincs missziójuk. Nyerjük vissza tiltakozó lelkünket, mert a lélek az, amely megelevenít, s ha nem sikerül, vár reánk a hajdudorogi püspökség kegyelme.

Ny 1913. november 1.

Ady Endre

26. AZ UTOLSÓ NAP

Balázs Béla darabja talán nem kapta meg az utolsó napot, de elintéződött – ha jól tudom – három nappal vagy estével a Nemzeti Színház és közönsége jóvoltából. Ez rendben volna, de önmagamnak s talán a Nyugat olvasóinak is tartozom egy-két icipici megállapítással. Akárhogy fogadkoztam, ott voltam mégis a bemutató előadáson, s elhültem annak a láttára, mennyire nincs nálunk egy igazán magassabb irodalmi színpad számára közönség. De nyomban átalakultam kegyelmi bírósággá, hiszen látnom kellett, hogy itt nem a közönség a bűnös, hanem a színház színészei. Ez[ek]en bizony nem látszik meg, hogy például jó Hevesi Sándor is sokáig rágta a fülüket, ezek bizony a hetvenes évek színészeinek rab epigonjai. Kár, mert lassanként a Nemzeti Színház jobb közönsége is át fog fordulni Reinhardthoz s pesti provinciális főatyáihoz. És kár, mert az irodalom még jobban fog borzadozni a magyar Comédie-től, mint eddig tette.

Ny 1913. november 1.

Ady Endre

27. MÓRICZ ÉS A NEMZETI SZÍNHÁZ

Kedves és tisztelt szerkesztő uram, sietek Önnel egy-két szót váltani, mielőtt Móricz Zsigmonddal találkoznék. Nem akarnám, hogy az én nagyszerű barátomnak egyetlen szava is másra hangoljon, mint aki nézek[!] és vagyok. Móricz Zsigmond tűzbe dobhat egy megírott darabot, és, sajnos, ezt nekünk majdnem lehetetlen megakadályoznunk. De Móricz Zsigmond ma már nem írhat olyasmit, amire minden igaz, literátus ember akármilyenképpen ne lehessen bolondul kíváncsi. De az a publikum is kíváncsi, melynek átváltozását Tóth Imre nem vette s talán nem is vehette észre. Fatális naivság nyiladozik ez ügyben, s oly kedves elégtétel, hogy éppen Móriczot érte az ostobaság nyila. Csokonai kibírja, de Móricz is kibírja ám az ilyes megpróbáltatásokat. De nem azt jelenti-e ez az eset is, hogy immár végleg a reakció és az ostobaság jegyében vagyunk? Közölje még az új sajtótörvény előtt e pár soromat, kedves szerkesztő uram, kit is üdvözlök tisztelő barátsággal:

Világ 1913. november 9.

Ady Endre.

28. LEVÉL TEUTSCH BARÁTOMHOZ

(Megírnám, ha megérném)

Kedves Teutsch barátom, nem merem a postára bízni ezt a leveletem, hiszen tudja, hogy a nem emigrált gyanúsak közé tartozom, ki bajt okozhat némely barátjának az ő barátságával. Közös, derék barátunk, dr. Kormos Ignác professzor, Kronstadtba utazik, mely még pár év előtt Brassónak is nevezetett, valami gazdag kereskedőnek a vakbelével lesz ott dolga. Gyorsvonaton megy, s úgy gondolom, hogy ez az írás így még hamarabb kerül az ön keze közé, mint a postán, amelyet a rendőrfőnök emberei túlságosan gyámolítanak, figyelnek.

Ne higgye, kedves barátom, mintha haragudnék azért, mert kényelmi és átmeneti nevét, a Német nevet, most ismét visszaszászosította. Ön csakugyan szász és Teutsch volt, irigylendő vérség, kegyeletes múltság kapcsolja s vezeti, íme, vissza egy kiváltságos, messzire szakadt, de büszke és ma is jól óvott nációcskához.

Hallom, hogy a régi Brassó román nevet is kénytelen tűrni, s ez fájhat önnek, az újból magára ébredt szásznak, aki magyar és Német-név-korában Kolozsvárott türelmetlen magyar haraggal viaskodott a román hódítások ellen.

Nincs oka aggódnia, kedves barátom: önökre egy dús família, egy nagyszerű, józan és erős birodalom vigyáz, s önökkel még akkor sem fog baj történni, ha a mostani felemás állapot a Föld ábrázatját sebekkel-beszóró elvégeztetéssé robban.

Beszélgettem egy román poétával valamikor, aki azt mondta: mondjuk, hogy a magyar statisztika tízmillió magyarja igaz, de mihelyst nem érdek vagy muszáj a magyarnak-jelentkezés, nem marad itt hatmillió magyar sem. Már akkor tudtam, hogy az én román barátomnak igaza van, s mivel a nemzeti romantika Európában, a Balkánon dalolta el késett és utolsó dalát, s mivel a mai magyarság még csak hasonlítani [!] se tud a régibb maradékokhoz, azt is tudtam, hogy ez lesz, ami lett, és ami lesz.

Emlékszik, kedves barátom, Albániára, ahol ifjú forradalmi erők hatalomra jutása és zsarnoksága rontott el mindent, s egy széttépett birodalom ajándéka egy csonka és torz Albánia lett?

Irigylem Önt, kedves barátom, akit hatalmas családjá a magyarosdi játék után megbocsátó, meleg karokkal fogadott és ölelt a keblére. Be jó volna, ha én is tékozló fiúként térhetnék meg valahova, gazdag udvarba, honnan elbolyongtam, de én csak magyar vagyok, s nem is lehetek más. Egy Albánia-szerű kis Magyarország, emlékektől, emberektől, földektől, városoktól, szívektől megfosztva még angol protektorátus alatt is rettenetes volna.

És bár sokat változott a magyarság, ha izmatlanabb, de bátrabb és forradalmibb is, remélni mit lehet, ha a holnapi leszámolás jön?

Arra gondolok, milyen szép volna, ha a magyarság nem törődne bele gyalázatos, bár urai s vezetői miatt megérdemelt csonkulásába. Ha zsidóvá válnék, s

fölszabadult szellemmel, fürgé lábbal, nem földhözköötten szét-elszóródnék a világon. Vagy mint a görög, Kisázsiaától a legészakibb amerikai partokig otthon tudna lenni, vagy mint az örmény aranya[,] dinasztiaikat alapítana minden ez földi metropolisban? Szép lenne, s nem hiszem: mégcsak cigánysors se várna rá, még ma is félszeg a magyar maradék, s Kol[onich ismert híres mondásán kívül mondott szörnyebbet is rólunk: se uralmat nem tudunk túrni, se szabadok lenni.

A régi Brassóban, a Románia által hiába fenyegetett, a Germánia szíve és kardja által örökre védett Királyföldön, legyen boldog, munkás, szerencsés és hívő, kedves Teutsch barátom. Kár, hogy nekünk senkink sincs, de végre is maga a legteljesebb művészet vár reánk kárpótlásul: a Halál, amely mindig nagyszerű.

Ny 1913. november 16.

Ady Endre

29. A GALILEI KÖR ÜNNEPÉN

Barátaim, szívemnek ifjú testvérei, de semmiképpen se jöttem én azért tihozzátok, hogy rekedt és sírós hangommal kiabáló, harsány szózatot mondjak. Csak egyszerűen eljöttem, eljöttem, itt vagyok azért, mert már régen itt vagyok, s ha eddig betegségekkel tértem ki hívásaitok elől, mára azt gondoltam, hogy talán ezután már csak betegebb lehetek, s mi nem foghatjuk soha ilyen közéről egymást látni. Pedig, talán, egymást és így látni inkább szerelemrontó, mint frigy-erősítő, hiszen a mi heves, nem közönséges, lelki és harci összetartozásunknak csak árthat a szemek olcsó nézés-akciója.

Igaz, hogy ünnepekre senkinek és nekem sincs jogom még a legvalóbb és legfájóbb betegség muszáj-ürügyét sem előrangatni: ti vagytok, és csak ti tartoztok lenni az Egészség. Mégis, engesztelt szívvel gondolnotok kell arra, hogy hozzát valaki faji múltjából s még a tieteknél is vigasztalanabb generációból olyan akaratlan törekenységet s ön-törő hajlamot, mely a vissza-visszatérő betegségnek is magyarázatot adhat.

De miért jöttem bárhogyan és mégis el, miért küzdöttem úgy-ahogy le irtózásomat a cégéres szerepléstől? – erről, csak erről és csak nagyon röviden fogok szólni.

Szívemnek ifjú testvérei, elhoztam hozzátok a szívemet, melyet megöregedéstől félték, s melynek ma kiváltképpen nem szabad megöregednie, s melynek az eltaplósodás ellen szinte tartozó orvosai csak ti lehettek.

Szörnyű idők ezek, de szép idők, s bánataimnak legbánatosabbja az, hogy nem most és veletek vagyok olyan ifjú, amilyenek ma lenni illik, s amilyenek, hiszem, hogy vagytok.

Magyar reménységeim fogynak, de elegek még mindig arra, hogy a megváltó fiatalság csodatetteiben Herkules elvénhedt, elfinomodott, harmadrendű bajtársaként bízzak.

A Galilei Kör, bocsánat, alakulásakor talán nem is sejtette, hogy olyan grandiózus föladatot vállalt, amelyhez képest talán még az orosz diákifjúságé is vigalom vagy beteg kétségbeesés. Egy megváltás lehetséges még csak e különös, szomorú Magyarország számára: az úgynevezett vezető intelligenciának üdvös és frissítő kicserélődése. Tudom, hogy ma ezt a félt és vágyott titkot a legnagyobb vakmerőség kimondani, de én nem vagyok gyakorlati politikus, s az a hitem, hogy az életnek varázsírja a vakmerőség. (Közben engedtessek meg nekem, hogy azt a politikát, mely a ti szátokban és tollatokban tagadja a politikát, megtagadjam: igenis politikát csinálunk mindnyájan, kik termettünk valamire, még szabad tudomány-nyal, filantrópiával és művészettel is, sőt ezekkel talán leginkább.) De azt mondtam az előbb, vakmerőség: nem állítom, hogy teljes száz percentjében vált használhatatlanná, bűnössé és rosszá a történelmi, vezető magyarság. De a java mégis olyan kevés, s ez ország ezerszínű társadalmát annyira milliónyi baj és veszély fenyegeti, hogy talpra kell állniuk azoknak, akik kinézetten és letagadottan is az igazi, kultúrás, magyar gondolatot reprezentálják: friss energiájú polgárnak és

parasztnak. Az orosz diák válhat pogromistává vagy nihilistává, az olasz készülhet hódításra vagy korrupt érvényesülésre, a francia minden lehet, a német sö-
rözhet és hódíthat, az angol gőgösködhetik és sportolhat, a román harcolhat a
minden-románok egyesüléséért: – nem folytatom. Az új magyar diáknak, az új
magyar ifjúságnak, a Galilei Körnek száz letiport szabadság s száz szép életlehe-
tőség szabja meg menneieien útját és célját. De érezzék ám azt is, ha érdemes-
nek tartják – mert érdemes –, hogy nem sötét, hencegő, ősködő, magyarkodó
ellenfeleink Magyarország és a magyarság, nem ők, hanem mi vagyunk.

És most, szívemnek ifjú testvérei, bocsássátok meg régi és örökös emberetek-
nek, hogy ma nem tud többet szólni – hiszen a több se volna szeretőbb és több –,
s bocsássátok el őt békével. Ifjú szívetek öreg testvére most fiatalon dobog, s azt
akarja, hogy ne szakadjon el soha töletek, a fiatalságtól, az igazságtól, a forrada-
lomtól.

Szabadgondolat 1913. november

Ady Endre

30. KISS JÓZSEF ÜNNEPÉN

Óh, csak hadd tudna örülni Kiss József annak, hogy ma azok ünneplik leglármásabban, akik húsz évvel ezelőtt még mindig a hepp-heppet kiáltozták volna felé. Mi, Kiss József műzsájának régi és régibb szerelmesei, tüntetés nélkül küldjük el hozzá meghatott szíveinket: hetvenéves, öreg dalnok, feledj és örülj. Sok és nagy idők tanúja volt igazán Kiss József, s nem állhatom meg, hogy le ne írjam azt a titkos érzésemet, mely életét szerintem prófétaivá, sőt egy kissé messiásivá teszi. Benne fejeződött ki s vetődött előre az a jelentős és jósrsszerű szerep, melyet a sors később ez elmaradt országocskában a magyar magyar-zsidóságnak juttatott. Semmi vulkanikus nem volt e kiváló poétában, sőt sok hajthatóság, s például talán elveszítettük volna költői, nevelő és agitáló munkásságának lángját, életmunkásságának koszorúját, ha Arany János után kinevezik Arany Jánosnak. Nem történt meg, tehát kesereghetett, zsörtölődhetett, s lapjával, a Héttel fölnevelhetett bennünket, új írókat és új olvasókat. Büszke volt balladáinak sikerére a kicsi és nagy nebulók között, de a líra volt nála az istenesség hangja, s megható volt, mikor a maga nem nagy termékenységét még a lírikus Goethe példájával is védte. Lírája szemérmes líra, új muzsikájú, s ő maga egy kietlen, sötét irodalmi korszaknak majdnem egyetlen, hűséges lámpahordozója volt, hírnöklélek, versfaragó, de a legművészebbek közül való, aki már költő, sőt nagy költő. Büszke és még mindig forradalmi zászlót hajtunk meg előtte, atyamesterünk előtt, s higgye el, hogy igazabb kegyelettel, szeretettel, becsüléssel vagyunk hozzá, mint a tarka s többnyire lelketlen késői hozzászegődöttek.

Ny 1913. december 1.

Ady Endre

31. KARL KRAUS BUDAPESTEN

Úgy látom, hogy Karl Kraus és Thomas Mann ugyanazon estén, december 6-án akarnak és fognak fölolvasást tartani Budapesten. Nagy megbecsülése ez a mi fővárosunknak, de ha egészségem engedné, én Karl Kraust mennék meghallgatni. Amiket Ignotus a minap a Világban írt róla, azért volt még fokozottabb előkelőségű Ignotus-írás, mert így írna egy másik Karl Krausról Karl Kraus. Túl szerények vagy túl keserűek vagyunk, ha azt hisszük, hogy ez a harcos, gazdag életű író nem miérettünk is viaskodik már. Bátorsága, nagyszerű stílusművészete, akár neveket is tudnék fölsorolni, erősen hatott, tanított és biztatott nálunk. Úgy sejttem, hogy itt Budapesten különösen elemében és kedvében lesz Karl Kraus, aki mint fölolvasó is nagyon egyéni, izgató és érdekes. Bárcsak sokat tudna éppen rólunk mondani, ami valószínű, mert olyan érdeklődésű ember, mint ő, rólunk sok mindent tudhat. Ha a múltkor „elzüllött”-nek nevezett császári Bécszet az ő záp kultúrájával lehet ostromozni, a mi saját gigászi parvenüségünk is méltó Karl Kraus-i dühökre. Aki pedig talán mégis Thomas Mannt fogja választani egyazon este két fölolvasója közül, annak is igaza lehet.

Ny 1913. december 1.

Ady Endre

32. EGY IFJÚ ÍRÓ

Lehet, hogy a korral jár a fölfedező hajlandóság, s lehet, hogy most, mikor egy ifjú íróról írok néhány jó szót, nem leszek szerencsésebb fölfedező Rákosi Jenőnél. De mégse hinném, hogy nagyon csalódjak, amikor másokkal is meg akarom jegyeztetni a Szász Menyhért nevét. Két könyvét olvastam most s egy kéziratos, hosszú verses elbeszélésféléjét. Legtöbbet ér a verseskönyve, Az emeletünkön, a másik könyve gyermekes, naiv, de forró vallomás, úgynevezett regény, az örökké élő ifjú Werther keservei. Az elbeszélő költemény ehhez hasonló, bús, furcsa perditatörténet, de itt-ott sok-sok és meglepő poétasággal írva. A verseskönyvben a Józsefvárosi énekek s a Budai dalok mutatnak hangulataikkal olyan erős légényt Szász Menyhértben, akiről talán nem fog kelleni valaha megbánnom, hogy érdeklődést és szeretetet kértem a számára.

Ny 1913. december 1.

Ady Endre

33. HATVANY LAJOS PROBLÉMÁJA

(Nem a színdarabjé)

Nem tudom holt bizonyossággal, hogy Hatvany Lajos hány pillanatig tudott örülni (egyébként nagyon ritka és becses izgalmak között és után) színdarabja budapesti sikerének. Talán csak annyi bizonyos, hogy ő azért hozta haza ezt a színdarabot, hogy győzesse (ha győzni tudott Németországban) itthon is, az ő megtagadott itthonában. Már okvetlenül kész lehet az új darabja, már megint valamelyik nyugati metropolisban gondolhat gúnyos mosolygással reánk Hatvany Lajos. Én pedig eltűnök ismét a különös ember fölött, ki nekem majdnem annyi problémát, bajt, gondot, érdeklődést hozott, mint egy asszony.

Mivel az első igazságom fogja legjobban bántani, ezzel sietek előre: a Hatvany Lajos sorsa, ha új vágásúnak tetszik is, ősi és tipikus magyar sors. Valamikor, barátságunk tavaszán, olyan nagy életnek sorsát, szerepét jósoltam neki egy levelemben (históriai magyar életét), hogy ezt a leveletem később majdnem komolyan kértem tőle vissza. És mégis és ma is bizonyos, hogy senki a mi generációnkból áldottabban, dúsabban, szerencsésebben, szebben, mert kényelmesebben nem kelt útra, mint ő.

Valaki beleszületik egy nagy vagyonba, melynek már nem hirtelen jött szeszélye a minden kultúra és a szép élet, de parancsa és szenvedelme. Valaki, aki ifjan foghat hozzá a maga egyéniségének maga-építéséhez, lehet bátor és saját útú a befolyásokkal és kényszerekkel szemben. Övé az érdekesek érdeklődése, beérkezettek tanácsa, tudósok tanítása, messzevivő vasutak és hajók kényelme, műzeumok és könyvtárak bármelyike. Ő magamagáért is elég legény, érezheti, hogy e nagy kiváltságok nélkül is megállná a sarat az életben, saját személyéért szeretik sokat érő nők, sok értékes barátjának szinte fájdalmas, hogy a világ gyanúsítása nélkül nem demonstrálhatja szabadon hozzá való teljes és nagy barátságát.

Ha szűk neki Macedónia, vagy csak az bántotta volna, hogy szűk neki, rendben van: itthonról is elérhet mindent, idegen nagyok szeretettel fogadták, s németül is tökéletesen író. Itthon azonban egyenes és egyengetett út nyílt volna számára egy egyetemi professzorság felé is, s milyen erőt és díszet adott volna ez állásnak s támogatást minden új, igaz, kulturális magyar törekvésnek az ő modern, nagy kultúrája s írástudása. De ezt se követelhetjük tőle, azt se, hogy ízlése ellen politikára adja magát, vagy segítse a magyar társadalom megújítására törekvő propagáló, mindenféle progresszívek munkáját, holott az ő propagáló talentuma is a legfáradhatatlanabbul nagyszerű. Egy kicsit-kicsit megértem Coriolanus-érzéseit is, de semmi a világon nem érteti meg velem azt az önkéntes száműzetést, melyet vehemensen, csúfolódva tagad, s mely neki állandó s talán gyógyíthatatlan sebe.

Micsoda lehet a titka ennek az egyéniségnek, ennek az életnek, hogy kártékonyan darabolja, emészti magát, amely még újabb s legegyszerűsőbbnek látszó útján, a színpadin sem tud határozott lenni? Félénk tirannizmus-e a karaktere,

egy titkolózó, magát és önmagát megbosszulni akaró költő-e vagy csakugyan, ahogyan én hiszem, egy szemita-magyar, új Bolyaié, akinek átkát még fokozza a pénz, amely megvan?

Pár évvel ezelőtt a mi irodalmi harcainknak ő volt a legtörhetlenebb, leg[b]ocskaisabb, szabad vezére, s hiába mond bármit, előbb vagy utóbb úgyis megúnt volna bennünket s e harcokat is. De akkor tűz-elemében volt, s együtt-barátságunk is, mely azelőtt s azután többnyire rejtege[te]tt és komikusan egyoldalú volt, akkor virágzott. Ma már nem is hálával, de többel, gyönyörűséggel emlékezem vissza az értem viaskodó, akkor vitéz Hatvanyra. Az én barátságom egykét emberhez trónoltató mániájú, ilyen volt, s ilyen ma is őhöz az én barátságom, mely ma már még tudomásulvételre sem reflektál. Benne akartam volna látni mindannak a beváltását, amiket a keresztekkel és súlyokkal indított többiek-től várni nincs jogom. Biztosságot, stílust, szédítő magas célt, formát, lelket, bátorságot, szépséget követeltem az életétől, mintha ez a legjogosabb és legtermészetesebb volna.

És itt van egy valaki, kiváló s ma is, mint régen, izgató egyéniség, aki nem akar, vagy nem tud sem bizakodó szerelmeseihez, sem önmagához méltó lenni. Kiéli – mondja ő – az embereket, művészeteket, könyveket és tájakat, és megy tovább, de hova és miért? Ez a mostani darabja a poétáé is, de folytonos vacogás érzik rajta, hogy jaj, ha itt vagy ott nem minden zuga a színháznak rángatózik tapsra. Itt sem, most sem tudom, mit akar: fölemelt és fölemelő színpadot avagy bernsteini vagy brioux-i sikert, s hogy ez neki igazán érdemes cél? Érdemes volt érte elhagyni filológiát; kritikát, poézist, professzorkodást talán tanszék nélkül, számára itthon önként kínálkozó vezéri és bírói állásokat? Vagy esszészikereivel vigasztalja magát, s gondolja expiáltaknak azokat a vétkeket, miket dacból vagy hiúságból önmaga és hívői ellen elkövet?

Tagadja és fájlalja egyszerre, hogy a gyökere magyar földű, német író akar lenni, hogy azután megmutassa itthon, hogy fölért némely magyarral. Nem igazi kozmopolita: miért libegteti tehát magát Ég és Föld között, s mikorra tartja azt a bátorságot, mely valamikor az övé volt s hozzá illett?

Csábít itt most kórházi szobámban betegen, egyedül még többet hogy beszéljek róla, hogy valamiképpen még jobban provokáljam őt, de azok hatalmas seregét inkább, kik ez írásból mást fognak kiolvasni, mint ami benne van. Mert hát a mi régebbi barátságunk megengedte hébe-hóba azt is, hogy ne féljünk attól, ha pénzzel segít az egyik a szorongatott másikon. Erről – hallom – gyönyörű legendák fonódnak az irodalmi kávéházakban, s én nem szégyellnék beszélni róla, de itt és most nem. Talán máskor, most csak annyit még: hiszen Hatvany jóval fiatalabb nálam, s előtte a megfordulhatások, új célvevések s megtalálások ezer boldog lehetősége. Erre nem az én hisztérikus ragaszkodásom hozzá, s nem száz tanács, erre önmaga fogja bírni önmagát, önmaga és sorsa. Aggodalommal, megint viszonzatlan, de a viszonzatlanságba régen beletörődött, baráti szerelemmel nézek utána: mi lesz vele s élete problémáját erőszakosan hatványozó életével?

Ny 1913. december 16.

Ady Endre

34. HADD JÖJJÖN A SAJTÓRABSÁG

Ha igazi szabadságért eddig még sohasem tudott harcolni ez a szegény Magyarország, esküdni mernék, hogy végre meg fogja tanulni. Oroszosítása az állapotoknak és hangulatoknak – ahogyan talán Ignotus mondaná – Nagy Péter óta gondolt tervvel és munkával nem ért el annyi sikert, mint amennyi most nálunk érik. Sokszor csüggedek el, de nem okvetlenül csak az idegrendszeremben van ennek a nyitja, és de mindig újra hiteim éppen azt jelentik titkosan, hogy itt forradalom lesz. Semmiféle nagy koreszme, talán a protestantizmus kivételével, nem rögtön, sokára és gyengén szívódott el hozzánk, hiszen valóságos katolicizmus még Kapisztránék idejében sem élt ez országban. Természetes, hogy ma mi is mások vagyunk, az Idő gőzősebb és futósabb, és végre befuthat a mi kis stációnkra is az eddig csak stafétákat küldő, szent francia forradalom.

Nem gyávaság, mert ma pláne nem szabad gyávának lenni, de az ízlés és a szükséges, hadjáratí óvatosság tart vissza, hogy nevén nevezzem a gyermeket. Mert rögtön elmondanám, hogy micsoda bécsi és belső okok és tébolyok sietnek a Jövendő ellen kicsavarni kezünkből különben is csak olyasféle szabadságfigyvereinket, amilyeneket elhasználtan és túlhaladottan a főhadsereg juttat a honvédség vagy a népfelkelők kezébe.

Igen, a sajtó az, mely az ellenforradalomnak s a nagy bűnökre felkészüléseknek leggyűlöletesebb és kezünkből legalaposabban kicsavarandó. De nemrégén néhány Henri Rochefort III. Napóleon idejében Lanterne címmel csinált újságot, s ha százszor elkobozták, a francia népnek ezer cikknél többet jelentett, hogy lámpavas is van még a világon, s arra feldühödött rabszolgák mákvirágokat tűzhetnek.

Polgárságunk zöme korrupt s különben is gyenge: a sajtó bakóinak szörnyű szándékát csak az intellektuelek s a munkásság érzik szinte testi fájdalomként. Valóban, siessenek a sajtótörvényükkel a bűnös szándékok kiküldött pribékjei, hadd verődjék össze az a nagy tábor, mely a félig néma sajtó egy messzi szavából megérti, hogy van világosság, lámpa és lámpavas.

Szabadgondolat 1913. december

Ady Endre

35. [ELŐSZÓ]

Kedves öcsémuram, lelkes, fiatal barátom, gyönyörűségem telt az Ön írásaiban, nagy hitében és fiatalságában. Ezt a könyvet szeretettel kell fogadnia mindenkinek, s én az egykori, félig-eltemetett, vidéki hírlapíró-írószágom szép-szomorú emlékezetével adom rá áldásomat. Bízék, mert joga van hozzá, a tehetségében, keresse, ahogy csak tudja, az Életet, melynél olykor a színpad valódibb és igazabb. Önnek talentumával jussa van az elolvasástkövetel[és]hez s a várához, hogy kapunk majd Öntől még egészségesebb írásokat is. Ez az úgynevezett „[előszó” csupán üdvözet mindazoknak (remélem, hogy sokan lesznek), akik az Ön könyvét meleg szívvel olvassák. Erőt, egészséget, minden jót kíván öregen, betegen az Ön vén pályatársa,

Budapest, karácsony hava

Ady Endre.

36. ÉLETRAJZOM

Kedves szerkesztő uram, ma már tudom: öt vagy hat esztendő óta attól koldulok, hogy az évek életrajzképes alakot formáltak belőlem. Csak egy év óta látom világosan, hogy a megöregedés irtózata hajszol szerelemből szerelembe, dacból dacba, szanatóriumból szanatóriumba. De kezdek már megbocsátani az életnek, igyekszem megbocsátani a magam életét, s kezeimet megmosván, küldöm azt a rövid életrajzot, amelyet kívántál. Már úgyse tagadhatom, tehát 1877. november 22-én születtem a Szilágyságban, az Érmelléken, Érmindszent községben. A gyermekkoromról nem tudok nevezetesebbet mondani, mint hogy koraérett, macacs, rossz kölyök voltam, de úgynevezett iskola-szemefénye. Nagykárolyba vittek gimnáziumba, a derék piaristákhoz[,] a szüleim, családjuk múltjára büszke, kisbirtokos emberek. Ötödik gimnazista koromban Zilahra kerültem, az ősi kálvinista Wesselényi Kollégiumba, melyet ma is igazi alma materemnek tartok. De a szerető alma mater nyolcadikos koromban, pedig első eminens voltam, majdnem elbánt velem, consilium abeundival fenyegetett némely kiderült lumpolások miatt. Nagyon méltatlankodtam. Kalocsára írtam azonnal, hogy én katolikus és jezsuita akarok lenni, s ha a dolog el nem igazodik, talán ma együtt hódítunk Bús Jakab páterrel. Nem így történt, jogásznak mentem Debrecenbe, készülni az apám nagy álmának, a familia újrafölemelésének beváltására, a főszolgabíróságra, sőt talán alispánságra Debrecenben. Pesten, még Nagyváradon is neki-nekirugaszkodtam a jog tudományának, a vége az lett, hogy fölcsaptam újságírónak. Nagyváradon már lapot szerkesztettem, de a versírásról akaratosan kezdtem leszokni, s nagy kár, hogy ez mégsem sikerült. Hétéves koromban írtam az első versemet, súlyos ifjúkori bűnöm volt a poézis, lakolnom kellett érette. Nagyváradról egyenesen Párizsba vitt a sorsom, s majdnem kilenc évig éltem éveimet megosztva a pesti redakcióm s a külföldi kóborlás között. De ez már a versekbe – és versekben – élés infernális és mégis szent korszaka volt, a behunytt szemű, gyilkos verekedésé. Kezdetben a Vészi József Budapesti Naplója, azután a Figyelő, a Nyugat s még egy-két lap kölcsönzött pajzsot ehhez a keserves harchoz, mely annyi eredménnyel végződött, hogy kiverekedtem egy nevet. Egy nevet, semmi mást, de ott maradt a porondon minden drága, cifra, pótolhatatlan dísze-rongya az életemnek. Én pedig vándorlok szanatóriumból szanatóriumba, s most véletlenül egy nagy kórház csöndes, virágos szobájában vagyok betegen, honnan is sok egészséget kíván Neked, szerkesztő uram, régi híved,

PF 1913. december 25.

Ady Endre.

37. LIPÓTMEZEI VIGASZTALÓ SÉTA

Két hónappal ezelőtt ijedtebb és szomorúbb voltam, mint ma, s jó barátok törtek rám öreg, kedves hotelemben, a Magyar Királyban, megfogtak s elvittek. Joguk volt hozzá: hónapokon át panaszoltam nekik Budapestet, sikerült és nemsikerült szerelmeimet, pusztító kormánytalanságomat, szaporuló bűneimet.

– Ne vigyetek messze – könyörögtem az autóban – ettől a nyomorult Budapesttől –, s másnap várúrként ébredtem fel az én legkedvesebb Hűvösvölgyemben.

Csakugyan: egy várkastélyszerű, tornyos, bástyás hotel, melynek én voltam az egyetlen lakója, csönd, száz színű, szép Ősz és telefon.

Három remetés, furcsán boldog nap, távol Budapesttől s közel Budapesthez, biztató telefonüzenetek, fölséges séták. Negyedik napon megtorpanok, fennakadnak a szemeim, dobol a szívem: a Lipótmező Paradicsomán új bejáró ajtót láttam.

Babonás vagyok kétféleképpen, babonás vagyok a kálvinista predestináció kissé egyéni, mindenben jeleket s titokzatos összefüggéseket és elkerülhetetlenségeket látó magyarázatával, s babonás vagyok csak úgy egyszerűen is. Madame Thebes valamikor Párizsban azt jósolta nekem, hogy harmincéves koromban vagy hódító irodalmi siker, vagy bolondokháza vár reám, s emlékszem a már nem tegnapi kritikus napra. Sehogy sem láttam, vagy nem láttam hódítónak a sikert, s a lelkeket aznapon s a körül úgy vettem körül figyeléseimmel, mint egy megfigyelő intézet orvosa.

Nem féltém a vagyos, a kettős jóslás egyikétől sem, ha jól beválik, elviselhető akármelyik is, sőt nehezebben a nekem jutható siker. De a jelekre, titkos intések-re ma is hallgatok, s a várúrnak az jutott eszébe, hogy miért kellett éppen a Lipótmező tőszomszédságába kerülnie, s milyen közel van ez a még nem látott mellékajtó, egy vékony, lejtős utcányira. A várúr – bevallom – elkezdett szűkölni, mivel olyan tervei s reményei voltak, melyek egyelőre nem fértek össze a hivatalos pecsétű megbolondulással. De a várúrnak eszébe jutott egy Kolozsvárott szerzett tapasztalata, amikor az ő orvos barátjánál, Lukács Hugónál lakott bolondok közelében, a híres zöldfedelű házban. Akkor is ijedős volt a várúr és szomorú, de mielőst beszélt hitelesebb bolondokkal, szeretettel és naponként, megvidámodott, sőt gögössé lett.

*

Be kell látogatnom az én ellenségemhez – gondoltam –, s a szerencse úgy hozta és akarta, hogy a Lipótmező Paradicsomából szinte hívtak látni. S azóta, igen, hát azóta megint megvidámodtam, megint meggőgösödtem, de nem a régi vidámodással és gögösödéssel, jóval különbel: meggőgösödtem, megvidámodtam, mert a szép megbolondulás beállott annak a sornak a legkívánatosabb helyére, melyet a Sors nekünk rejteget és tartogat. A szép megbolondulás (ugye így mondtam?) a legboldogabb menekülés az életből az életbe, s jaj, hogy a megbolondulás olyan nagyon emberi, mert nem mindig szép és boldog. Olykori eszmé-

lések, gonosz rögeszmék, fizikai kínok rontják vajmi sokszor a legemberebb embereket is, a bolondokat, akik néha alig szerencsésebbek a gyermekeknél, a boldogsághoz legtöbb jussú s mégis mártírizált életkezdőknél.

Ám boldog a Világ-Szellem, boldog ez a kedves öreg bácsi, akiről Ponori Thewrewk István, Lipótmező bölc s íródeákja, annyi különöset és szépet írt már, és ki Világ-Szellemnek egyébként gráciáját elnyertem. Boldogak a főhercegnők, kik Bergernék, Szabónék és Neumannék, de akik itt elismertetnek, s boldogak a Lipótmezőn a költők, mert ott szabad boldogoknak lenniök. És a kisleányok, Budapest leányai, akik majdnem teljesen hasonlóak az én nem lipótmezei kisleánya-imhoz, de be- és megérkezettebbek. Hallottam, hogy esténként nyugtalanok, de dél körül Wilde-ot szavalják zongoraszó mellett, a lelkeség nagyszerű pírjával arcukon, s hogy éppen Adyt látják, szívesen mondanak el könyv nélkül akárhány Ady-verset. És boldogak a nagy szerelmesek, kik negyvenen rohannak felénk kitárt karjaikkal, s kiknek körmeiket gondosan le kell vágatni, mert férfiszemeket keresnek, amiben igazuk van. És boldogak a néző semmitlátók, ezeké már igazán a mennyeknek országa, s ha beszélnek, igazságot szólnak, mert értelmetlen az ő beszédjük, de mosolyognak, mosolyognak mindig.

*

Most változatosság okáért s talán azért, mert nem hiszek abban, hogy a boldogság már nékem is elérkezett légyen, kórházba hozattam be magam. Innen epekedek Lipótmezőért, a még meg nem érdemelt boldogságért, innen, ahol ezer kínlódónak boldogtalan nyögéseit hallom. Gyűlölöm az elhasznált vagy lesújtott emberi testet, a rossz szerveket, a csúnya, tudott s személyileg ellenőrzött és szenvedett fájdalmakat. Ezek, ha hamar nem gyógyulhatnak, haljanak meg, hallassanak meg, mert ezeknek az agyuk sohase fogja már megengedni a boldogság percnyi illúzióját sem. Az emberi szenvedést szeretjük nyújtani, mert magunk is szenvedünk, de Lipótmezőn Lipótmező nagyszerű doktorai talán bevallatlanul érzik, hogy az ő Jóbjaik nem afféle közönséges Jóbok, s a nagy karbolszagú kórházak mesterei csak ápolat humanitásukkal törődhetnek bele, hogy nekik boldogtalanokat illik megmenteni a boldogtalanosság számára.

Az erő, az élet, a boldogságérzés pedig ott van, ahol semmi más baj nincs, csupán az, hogy nem érezzük a szenvedéseinket. A mindenre elszánt és elkészült exvárúr pedig ma már nem babonás, s talán hamarosan visszasétál minapi várkastélyába. Már csak a közelség is egy gyönyörű lehetőséghez meleggel önti el a testét, s szeretné valahogyan úgy oldani meg ezt a problémát, hogy szép bolond lehessen, ha akarja, s szenvedő bölc, amikor unja a boldogságot. Mert a várúr annyi mindenfélét próbált és élt már, hogy nem kívánja a gyarló szenvedést, de egyelőre még a szent boldogságot sem.

Világ 1913. december 25.

Ady Endre

38. HARC ÉS GYŰLÖLET

(Válasz a B. H.-nak)

Budapest, december 29.

Kérem a Világot és olvasóit, bocsássonak meg nekem, hogy itt vagyok abban a muszájban, melybe és hasonlóba csak gonosz szándékú emberek szokták az embert kényszeríteni. A Népszavába nagy ünnepek alkalmával néha verseket küldök sok esztendő óta, nem mert szocialista volnék, de mert olykor, e reménytelen országban, csak a szocialisták táboraiban látom nemcsak természetes fegyvertársainkat, de a magunk ellenére bennünket fölszabadítókat is, ha ugyan mi, polgárok s intellektuelek valaha is fölszabadíthatók lehetünk.

A Budapesti Hírlap a Népszava most karácsonyi számában megjelent ünnepi versemet egy álnevű szolgájával utálatosan és együgyűen eltorzítja, s beárulja nem tudom, kinek. A Népszavát sokan, akik akarnák talán olvasni, kormányterror miatt nem olvashatják, tehát a Világ nyilvánosságához kell fordulnom válaszoló néhány soraimmal. Bizony isten nem azért, mintha Rákosi Jenő és lapja megérdemelnék, de azért, hogy a farizeus gabszág és korrupszág egy kormányhatalommal nevelt érdekes példáját meglengessem.

A versem, melyet egy „Dunántúli” álarcos cikkezett meg a B. H.-ban, azt mondja, hogy a hitvány rabszolgatartók, feudális nagyurak Jézusának s karácsonyának nem örülünk. Jézust ők a maguk formájára csinálták át és meg, de mi gyűlölettel és harccal várjuk azt az időt, mikor a jó, új Jézus eljön, s mikor szabad lesz szeretnünk is. A B. H. 1. megcsönkítja a verset, 2. értelmetlennek jelenti ki, rossz versekben folytatva az egész Ady-poézist, melyet, egy alantas prózai toldalékkal, ha hitványkodva is, nagyon világosnak ismer el akaratlanul.

Nem haragszom: legszebb éveim voltak azon évek, melyekben Rákosiék rémülten és mindig bántani akartak, s az utolsó időkben rettegtem magamért, mert a B. H. belémtörődött, s olykor majdnem dicsért is. De csak szűzmáriás oldalukon értem őket akaratlanul, már íme a tíz év előtti lettem s megint vörös posztó, köszönöm. Viszont ők is megköszönhetik, a B. H.-ék, hogy megtiszteltem őket, s nem is új, de ma már mosolygató és szájalmas mozgolódásukat észreveszem.

A B. H. tudta, hogy én – már csak mint kálvinista is – nem lehetek kongregációs birka. Azt is tudhatta s tudja, hogy ma már, éppen az ő nyomorult bizonyítványaik alapján, nem is vagyok olyan „érthet[et]len és homályos”, mint ők szeretnék. Rákosi Jenő, ha még szokott olvasni, azt is tudja, hogy az ő együgyű, de gyűlöletes és hazug, kompromittált nacionalizmusát mennyi kinnal iparkodtunk én és barátaim emberséges, demokrata patriotizmussá változtatni, mert Rákosiék negyven év alatt lejáratnak itt minden hitet és becsületet e most majdnem halálos betegsége, züllött országban.

Azzal vádol a B. H. cikkecskeírója, hogy Máriát, Jézust, a szabadságot és a szegény nagyurakat bántom.

Nem válaszolok rá csak ennyit: fiatalabb koromban írtam egy vezércikknekrológot, mely tüzesebb, magyarabb, szebb volt a B. H. akármelyik cikkénél. Rákosi Jenőnek szántam, de a cikket, egy szerencsés ötlettel, tűzbe dobtam: éljen Rákosi harminc esztendeig még, éljen engem jóval túl, hiszen elég bűnhődés az neki, hogy testében élvén, éreznie kell már régi halottságát. Utolsó eset, hogy a B. H.-val szóba állok, s tőlem akár a feje tetejére állhat: a fejének már nem árt meg.

Világ 1913. december 30.

Ady Endre

39. GYŰLÖLET ÉS HARC

Levél a szerkesztőhöz

Tisztelt szerkesztő úr, olvasta-e, kérem, a vén, bűnös Rákosi Jenő lapjában azt a „ronda” levelet, amely a Népszava karácsonyi számában megjelent versembe akar belekötni? Jó, jó, megértem én Önt, tisztelt szerkesztő úr, hogy a végre levitézlett B. H.-t úgy kell néznünk, illetve észre sem vennünk, mint a zsigorás kutyát. De én ezt az írást (furcsa szatiszfakció-érzésből először s a perfidiának példátlan példájánál fogva másodszer) nem nyelhetem könnyen le. A „Dunántúli” név alá rejtőzött értelmetlen Nulla megértette az én „homályos” sőt „értelmetlen” versemet. Hülye strófiával próbál az én önkényesen megrövidített versemre válaszolni, s még hülyébb prózával magyarázza tovább, hogy mi, az „ó– és újtestamentum fölforgatói”, milyen bectelen zsarnokok vagyunk. Ismeretes, hogy én nem vagyok szocialista szervezeten és teljesen, de hosszú évek óta szeretettel s munkával mutatom meg kifelé is, hogy az új és igaz Messiás-hit, a szocializmus, mennyire az enyém is. „Dunántúli” azt írja, hogy a Szűz Máriát „legalábbis” nagyságos asszonyoknak tartom s nem proletárnőnek; hát jelentkezzék „Dunántúli”, s én négy-szemközt megmondom, minek tartom azt a derék asszonyt, akit különben én tartok „legalábbis” nagyságos asszonyoknak, de akit ő okvetlenül s „legalábbis” Isten anyjának tart.

Hogy engem idegen, más vers inspirált volna akkor, amikor az új krisztust és krisztusokat (valóban kis *k*-ával) a proletáranycok méhétől várom, ez már még a B. H. részéről is becsületrablás. Ezt az új, igaz, jó és fölséges hitet évek óta négy vagy öt versben vallottam a Népszavában, s mert ez széles, nagy és kicsorduló hit, bizonyosan sok-sok szabad lantos vallotta régen, s vallja ma is. A versem pedig röviden azt jelentette, hogy az urak, papok, farizeusok, rabszolgatartók Jézusához s ünnepléséhez nekünk nincs közünk, nincs közöm magamnak se, akinek pedig – van egészen saját Isten-hitem és vallásom is. Csak arra volnék kíváncsi, hogy kinek akar engem beárulni a B. H., amely tudhatná, hogy nem tartozom a megfélemlíthető emberek közé, s aki már azzal is többször pórul járt, amikor engem Rákosi Jenő alacsony nivójára lerántani akarva, utánzó, harmadrendű firkálónak próbált kvalifikálni és mindig értelmetlennek kiabálva ki rettegően és hazugan, holott mindig megértett és bántott.

Ez a Rákosi Jenő, ez az öreg, sokbűnű kriptaember sajnálnivaló, s én már megbocsátanám az ő korszakos bűneit is, de ha az ő cégére alatt ütnek, készüljön ennél jóval mordabb visszaütésekre. Szeretettel üdvözli a tisztelt szerkesztő urat régi, hűséges híve,

Népszava 1913. december 30.

Ady Endre.

40. KÖNYVEK ÉS JÓSLÁSOK

Csak ide akarom lejegyezni, amik a köveket is megindították volna, s amik engem is kihoztak fáradt, szomorú sodromból, s én majdnem föltámadtam értük. Bizonyos, mert nagy volt a karácsonyi termés, sok hasonló jó kerülhetett volna még hozzám, de bízok a magam predesztinációs, kvalitásos sorsomban, voltomban. Mégiscsak az került s kerül elébem mindig, ami nekem, számomra a legérdekeesebb, legfontosabb és legszükségesebb, ezek közül pár szót egypárról.

*

Szép Ernőért, akinek a mesedramája könyv alakban is megjelent, kórházi ágyamból lázaskodtam ki, én[,] aki nyolc év óta körülbelül hatszor-hétszer néztem pesti színpadot, szóval rest és válogatós vagyok, de alighanem igazam van. Az én kedves Szép Ernő (unom mindenkinek már azt az ötletét, magyarázatát, hogy ő megmaradt gyermeknek, holott mindenki megmarad titokban) egy túlonúl-buzgó, becsületes, magyar s egyben rafinált poéta. Az ő gyönyörű, színpadi mesepoémája, ha hiányos, azért hiányos, mert bőséges, s a meséjében és a mégis lehető színpadi hatásban kettévágott, mohó, de igaz poéta halmozva sietett elmondani mindent, ami magyar, szép s – no, mondjuk mi is – népi és gyermeki. De még talán idejében érkezett a nyelvetlenül nyelves, magyarul nem sejtő, színházi, tehát felében lelketlen és bábeli, magyarul nem tudó pesti publikumnak ez a szép, kissé erőltetett és halmozott poétai lecke. Én zsidongását lebíró füllel s könnyes szemmel hallgattam s néztem végig ezt a darabot, s meghatottan makogtam magamban a bibliai mondást, melyet egyszer Ignotus kedvessége vágott virágként hozzám: „ez az én szerelmes fiam, kibem nekem nagy kedvem telik”.

*

De már Lesznai Annától még csak a csak azért is kedvéért sem tudom a szívbeli, az örök, az abszolút és művészi gyermekséget elvitatni. Fognom, tartóztatnom kell a ceruzámat, hogy össze ne zavarjam Lesznai Annát, a kivételes embert és barátot a nagyszerű poétával, mesemondóval, rajzoló– és díszítőművésszel s a legszerényebb, de legpéldáulvalóbb, magyar intellektuellel. Drága kék pillangó az ő első meséskönyve[,] az ő gyönyörös és ríkató, szép és fájdtató rajzaival[,] az első ékes könyvbe került mese, mely prelúdium, sok szépnek sok szépségű bejelentője. Oh, jaj, miért nem kaphattam a kezembe kilencéves koromban ezt a szép mesét, ilyen mesét: már akkor elért volna és üdén az életnek és bölcsességnek az az áldása, mely most későn és haszontalan fáradtságból hullott reám.

*

Nem csodálom, hogy az én nagyon kitűnő barátom, Schöpflin Aladár észrevette, hogy Heltai Jenő és Krúdy Gyula nagyon olvastatnak ma, s hogy szinte egészen igaza van az olvasóközönségnek. Két kedves író, akik közül, nem tudom miért, én Krúdy Gyulát taksálom többre, mely ítéletemben nyilván tévedhetek is. Kabos Ede

egyszer, pár év előtt azt írta nekem Párizsba: maradj és írd, most írd sokat, most tart a te világod, Magyarországon kiújult a Petőfi-korszak, csak líra, líra, vers kell itt most. Azóta sok minden változott látszólag írókban, ízlésekben s olvasókban (csak jófajta literáris, finom olvasókról beszélek persze), de az én fogadott apámnak, Kabos Edének igazsága nem múlt el. Líra bizony a Heltai Jenő újságíró-detektív, csúfondároskodó, szép, mulatságos, érdekes regénye is például, s minden novellája is egy kicsit, de Krúdy szemérmetlenül és egészen lírikus, szemérmetlenül s Heltaival együtt pompásan. Néhány komoly színpadi bukás, lelki váltság s meggyás, s a mai regény-dilettánsok és nagy, regénybe és novellába kényszerült[,] tehát még nem tökéletes regényíró lírikusok helyébe, talán az ő személyükben is, jönnek majd az igazi regényírók. Igaz, hogy egy francia megállapítás szerint a regény a középszerűség búvóhelye, de éppen francia példák szemléltetik, hogy a teljes igaz és megszenvedett regényből dalol és sikolt ki a legfölségesebb líra.

Ny 1914. január 1.

Ady Endre

41. MAGYAR ÉS ROMÁN

(Levél Goga Octaviánhoz)

Budapest, január 24.

Magyar szól a románhoz, rét az erdőhöz, de patrióta a patriótához, ember az emberhez és poéta a poétához, tisztelt barátom, Goga Octavian. Vörös a Nap e téli nappalokon, s fekete-gyászosak a legemberebb, legégőbb, legbecsületesebb magyar szívek. Most eldobom én is a kobzomat, miként te tetted a te népedért, de nem sírok, hanem hangosan kiabálok jövődöléseket, s mikor megunom, átkokat fú a szám. Ott leszel-e te is a görög húségű, fényes, nagy áldomásnál, vagy elutazol előle abba a kis erdélyi faluba, ahol földet túró nagyapád vörösebb Napot is látott, mint a mostani? Vagy szívednek-lelkednek teljes nyugalmával indultál el vezértársaiddal, hogy gyilkos szövetséget kössetek a te néped és az én népem ellen? Lant és parittyá illik költőnek és királynak, szeretem, hisz én is azt csinálom, hogy élsz, dalolsz és harcolsz, de szabad-e nekem azt gondolnom, hogy költő állhat orvgyilkosok közé? Tették és tegyék ezt meg pápák, patriarkák, császárok és kiskirályok, Machiavellik és zsoldos kis-gonoszak. Poéta gyilkolhat, ha szeret, de gyilkosokkal nem cimborál, s ha ki poéta s csillogó beteg buborékvárában nem él, még fájának szerelméért sem lesz egy másik nemzetfajtának társágba szegődött öljé.

Lehetetlen, hogy te, Goga Octavian, arra gondoltál volna: íme, a magyarság veszendő, leromlott, ütlegelt, és nem érez már: most ássunk alá vermet. Lehetetlen, hogy a te népből váltott s előreküldött szíved barbár, vad, fegyveres beduinok erkölcsé után igazodjék. Lehetetlen, hogy te sakál ravaszsgal, politikus ravaszok agyafurtságával és vérért-bérért csattogó fogával még néped szerelméért is népet árulj.

Körülnéztél-e, meg-megrémültél-e olykor a Klotild-kávéház szeparéjában, hol világerők s nem szabályozható, eljövendő nemzet-katakлизмák elé kipüffesztett mellel s csak a holnapi holnap nyereségéig érő gondolkozással szavaltak spekuláló, némely kicsi emberek?

Nincs egy leheletnyi mentő magyarázata annak, hogy ti most ugyanazt csináljátok, amivel nagyapáitok már olyan kétségbeejtően pórul jártak. Ti, véres-keserű lázadók alig-föltápaszkodott utódjai, összeállotok, persze megint Bécs biztatásával, hogy a küszködő magyar radikalizmusnak, nemzetvédelemnek, demokráciának és szabadságharcnak gáncsot vessetek.

Kihagyátok a népet, a népeinket, s úri hidas-magas egyességetekkel elkövetkezik, hogy „marad a városban csak pusztaság, és a kapu pusztaság miatt leromol”. Ti siettetek, s vagy gondoltatok, vagy társaid akaratával nem akartatok gondolni arra, hogy itt immár több mint egy évtized óta népetekért s egész Magyarország népéért forradalmi tusát kezdett egy tábor. Ez a kis tábor megnőtt, és a magyar történelmi nevek legszebbjeit zavarta, sőt bűvölte bele a népszabadítás legnagyobb sikerű akarába.

És nem tudok, és ha lehet, nem is akarok, avval az undorral, kétségbeesett szitkozódással szólni azokról, akikkel ti alkusztok, vagy talán meg is alkudtatok. Gyülevész, utálatos had, vezető fáklyája egy agy, melynek az örületben rendszere van, egy borzalmas rendszer, amely körül az örület kóvályog. Egyezkedtek valakivel, aki most éli a német rablólovagvárak s a Németújváriak, Csák Máték életét, a régi, erdélyi urakét, kik úgy vadásztak a román és mindenféle jobbágyra, mint ma a rókára. Egyezkedtek valakivel, akinek idegrendszerbeli minősége és kora ezer év előtti, s összebonyolódván az elkerülhetetlen időkkal, valósággal komikus degenerálódást mutat. És a hada – van néhány szomorú és szomorkodó kivétel -: milyen éhes, milyen siserahad, milyen elszánt, csak a régi kalózhajókon volt ilyen vagy ehhez hasonló. A piszok, a sár még a vörös, hideg téli Nap alatt is naponként bekeni, rájuk olvad, bemázolja őket, de ezeknek csak a falás minden moccantó révedésük.

Nem izgat (téged izgat-e?), hogy Béctől Kelet felé legalább húsz évre ostromálapotot terveznek, s ezért kell Szent István országában kevesebb szabadság, mint Koreában van. De azt tudom, hogy fájunk, hogy vérzünk, s ez alatt nemcsak a te magyarországi román testvéreid, de a romániaiak is a beleszakadásig nyögnek és lihegnek. Megéri-e egy távoli kiméra, hogy kiszolgáltassátok népeteket és a demokráciát a legalacsonyabb és legbrutálisabb úri uralomnak?

Beszélik, hogy a kitűnő Maniut, kit, sajnós, nem ismerek személyesen, a minap így köszöntötted:

– No, pajtás, hát eladjuk a paraszt gúnyját?

A paraszt, a magyar is, a román is, nem várta be a te társaidnak szép politikáját: elhal, mielőtt megszületne, vagy halálra pislantó, édes, éhes szemmel fölő és kivándorol. Mindehhez, ami csak rabság, emberhez nem méltó, éhséges, gyötrelmes és halálos, intézményesen segíti hozzá az a kormányzat, mellyel ti most (akármilyen okból) békültök. Jöjjenek, jöhet már ide akármilyen, ha csoda nem esik, ha ez az ellenforradalom nem csupán az igazi forradalomnak ördögi, de buta fűtője, jöhetnek segítségükre a magyar kalandor feudalizmusnak a feudalizmus étkétől a történelemben elesett, fölcseperedett, új román urak. Jöjjenek, segítsenek a mai, Bécsnek, de önmagukért szolgáló pribékeknek népet ölni, hiszen így lesz szabadság, jó mód és kultúra, főképpen rengeteg katonaság egy kissé rettegő dinasztia számára.

Nem tudom, nem akarom elhinni, tisztelt barátom, Goga Octavian, hogy meg ne értsd az én riongó beszédemet, te, ki tudod, hogy szeretek minden népet, s utálni csak az aljasságot tudom. Ezt is Éσαιás próféta mondja: „mindenestül megromol a föld, mindenestül megpusztul a föld, mindenestül meghanyatlik a föld”. Te biztosan úgy hajtod le a patrióta fejed most, olyan búsan, mint én, Goga Octavian, s szeretnéd, ha a dolgot nem kellene megoldani, mert ez nem poétának dolga.

Hidd el, hogy szeretlek, szeretem érzelmes, gyönyörű népedet, szeretem úgy, mint a magamét, s még valamit hadd írjak ide. Iancut, ezt a ragyogó, poétás, forró, nemes tribunt, élete vége felé tébolyította meg élete zátonya, szörnyű csalódása. Vagyázatok: hátha most olyan valakivel köttök kötést, ki soha még nem

rajongott, s akinek a pszichopátia törvénye szerint sem lehet már soha módja se csalódnai, se vezekelni s pláne megőrnülni?

Világ 1914. január 25.

Ady Endre

42. AZ ÉRDEKES ÚJSÁG DEKAMERONJA

„Száz magyar író száz legjobb novellája”, olvastuk meghökkenten az első és parádés, szép kötet borítékján. Azután gondolkozunk, s ha a politika akkor éppen nem búsít bennünket, elálmélkodunk a magunk gazdagságán. Ez a nagy és hirtelen hódító illusztrált lap valóban nem vetette el a súlykot, mikor száz magyar írók ígért érdekesnek. Majd meglátják a kételkedők, hogy valóban van száz olyan írónk, aki joggal kérhet elolvastatást. Nem lehet kevesebbnek, mint – banálisan – tettek nevezni az Érdekes Újság vállalkozását: ez eredmény és haszon mindenkinek, s ez a tett jutalma: a siker. Az első kötet íróinak ábécés rendje: Ady Endre, Biró Lajos, Csáth Géza, Heltai Jenő, Ignó, Krúdy, Lengyel Menyhért, Móricz Zsigmond, Miklós Jenő, Molnár Ferenc, Szini Gyula, Szomor Dezső. A rendszer ez: az írók fényképet adnak a fotográfustól, azután saját tolluktól s azután a legjobb novellájukat adják. Ez az utolsó pont a rendszerben, ha érdekes és dokumentumos is, aligha a legigazabb, és persze tudatosan nem objektív. Az írók rendszerint igen keveset értenek a maguk írásaihoz, viszont az Érdekes Újság jól teszi, ha inkább az íróra bízta a ráhibázást, mintha, teszem, egy komor s még megbízhatatlanabb kritikusra. Szóval Kabos Ede, a kiváló novellista kiváló szerkesztő és zurnaliszta is, amikor ezt így kifundálta. Mindenesetre abban nem tévedhet az író, hogy miféle akarna lenni, s milyennek akarná magát látni – a tökéletesség majdnem reménytelen útján. Az első, bemutató kötetnek nagy volt a sikere, s különösen érdekes lejegyezniem nekem, hogy klerikális, konzervatív körökben égetik ezt a könyvet. Tehát ez a könyv valóban az, s hisszük, hogy a többi is az lesz: akárhogyan forduljon szegény magyarság sorsa, igazolni fogja ez a Dekameron is, hogy nem volt haszontalan fajta, s tud avagy tudhatott volna intellektuális nagy értékeket vinni a világkultúra – hadimúzeumába. Olvassa el, aki nem hiszi ezt az első kötetet (én, bocsánat, kiveszem magamat a bokrétából, sőt már emitti novellámnál tíz jobbat is tudok), s hinni fog nekem. Örvedetes könyv, örvedetes tett, díszes, szinte páratlanul tiszta kiállítás a Dekameron első kötete, s valami vigasztalást is ad: nini, miket merünk és tudunk.

Ny 1914. február 1.

Ady Endre

43. DISPUTA

Nem érzik meg, tudom, hogy én most olyan privilégiumot követelek, ami talán csak egy Tisza-csinálta főrendes grófnak járhat. De nem is követelek privilégiumot, csupán az egészen gyöngék miatt szólok, akik olykor nekem erős valakik lehetnek, mint már voltak is. Lengyel Menyhért jó barátom valami esztendőre szóló lírikus naplóból közölt a lapunkban mutatót a múltkor, s nekem ötesztendő tervem egy esztendőről verses naplót írni. Hatvany Lajos barátom biztatott e terv fölöttlésekor legjobban írni: megírni minden nap életét, tehát líráját s az napokét is, amelyekben üreseknek véljük magunkat. E forma nem az enyém, de mindenkié, a Lengyelé is, de hátha mégis belekezdenék az én lírikus naplómba? Persze saját naptári évem szerint: egyik kötetemtől a másik újig, szóval szépen és naivan. Ha netán megkezdem az én esztendő, verses naplómat, ne gyanúsítson majd senki avval, hogy példát kaptam. Viszont Lengyel Menyhért írja tovább, mert érdekes, komoly és értékes, amit napjairól sok körültekintéssel, de szépen megír.

Ny 1914. február 1.

Ady Endre

44. AZ IFJÚSÁG KORA

Kedves Szerkesztő Uram, a zilahi Az Ifjúság című diáklap tegnapi leleplezése nem esett nekem rosszul, ha akárki is ezt várná. Nyögdécselő versemet is nagy örömmel vállaltam el fiatalságom és diákvérem gyermekének. De egy kis igazítással mégis tartozom, ha már a leleplezés megtörtént, e kedves rovat olvasóinak s önmagamnak.

Lapot először Nagykárolyban csináltam Bogcha Pál barátommal a piaristák gimnáziumának második osztályában. E lappal pórul jártunk, holott modern, kitűnő revü volt, mert Bogcha is, én is prédikátumosan írtuk írásaink alá a nevünket. Egy demokrata, derék, kegyes tanár kezébe került a lap, s a mi prédikátumos hencegésünk miatt meg is halt: requiescat in pace. Negyedik gimnazista koromban megint lapunk volt, de én itt már az új Juvenalis szerepét akartam kiosztani magamnak. Csúffá tett, bosszúálló kortársaim erősebbek voltak, s ez az igazán ma is hézagpótló újság szintén fiatalon elhunyt.

Zilahon pedig ötödik vagy hatodik gimnazista koromban írtam azt a bizonyos tegnapi verset. Reménytelenül szerettem akkor is, és az önképzőkör, melynek az ötödik és hatodik klasszis diákja csak rendkívüli költője lehet, csupán gyalázó kritikák után, heccből bontatta fel az én úgynevezett jeligés levélkémet. Ekkor adtam vénülő fejemet megint a lapcsinálásra, s fájdalomimat, hogy úgy mondjam, házi kezelésben közöltem a világgal. Azt is, hogy Zsóka mást szeret, azt is, hogy az önképzőkör hetedikesei és nyolcadikosai nyomorult irigyek, s hogy az egész élet nem ér semmit, mert mi is jöhet már Zilah után.

Ellenben elevenen és nagyon tiltakozom, hogy ama tegnapi verset hetedikes koromban írtam volna, mert akkor még Erdélyben egy kicsit az elsőéves filozófust jelentette a hetedik osztály. De ezenfelül én hetedik gimnazista koromban főképpen kritikus és balladaíró voltam. Mint kritikus gyilkoltam mindenkit, aki a tollam ügyébe esett, és mint balladaírót a Balkán Markó-királyai lelkesítettek. Ez évben a líra elvált tőlem, zárdába vonult, és nagy, epikus időkbe indultam.

Így történt, kedves Szerkesztő Uram, és csak annak örülök, hogy tegnap ezt a bizonyos versemet leplezték le. Jobban fájna, ha a tegnapelőttiek közül érte volna ez a sors valamelyiket, avagy ha a huszonkét éves koromban és Fedák Saroltához írottak és szerelmetesek valamelyikét. Mert a poéta fizetése, hogy szabad furcsának lennie, még különbb jussa, hogy védekezzen e furcsaság jussa ellen.

Világ 1914. február 5.

Ady Endre

45. FEHÉR DEZSŐ JUBILEUMA

Bihar és Nagyvárad nemcsak ma és keserű viccből Magyarország, mert Biharban és Nagyváradban valóban és mindig benne volt és benne vagyon ez ország. Ők ketten már jobban is összebarátkoztak, mint a teljes ország az ő Budapestjével, holott még tegnap kiáltozták mulató bihari urak a váradi fogadóknak: „coki város, ha a vármegye mulat”. Kibékültek, s ez nekünk is ígéretes öröm, Beöthy Pali utódjai megszelídültek, s ha Bihar és Nagyvárad együtt ünnepelnek, ennek okvetlenül, már csak Nagyvárad miatt is, Pestig érő hírt kell kapnia. De most Bihar és Nagyvárad egy zsidó újságíróat ünnepel, egy lapszerkesztőt, Fehér Dezsőt, a Nagyváradi Napló alapítóját és ma főszerkesztőjét. Huszonöt év óta újságíró, a vidéki zszurnalisztika daliás kőkorszakát még ismerte, mikor is Iványi Ödön írósa és emberi kedvessége adott a többi skriblernek ilyen-amolyan menlevelet. De Fehér Dezső átnötte a rohamosan zúdult korokat, mindig benne maradván a forgatagos fejlődésben, együtt fejlődött a nagyvárosiasodó „Pece-parti Athén”-nal, sőt mindig előtte haladt. Az immár legendás Iványi óta nem volt vérbelibb, munkásabb, városibb, érdeklődőbb és váradibb újságírója Nagyváradnak nála. Nekem különösen háládatos emlékezéssel kell tömjéneimet parázssra szórnom, hogy most őt jubilálják. Író ad az isten többet, mint kéne, de Fehér Dezső jóval több lett egy írónál, mihelyst a keserű Élet ráfogta a kiadó-szerkesztői robotra. Tudta, talán ma is legjobban ő tudja, hogy kicsoda és micsoda a jó újságíró, de adorálásig térdelt, ha az újságíróban íróat érzett meg. Talán ma érzem legfájóbban, micsoda ritka fajtát reprezentál ez a jubilált vidéki szerkesztő, aki az írótalentumot úgy tudta és tudja ma is imádni. „Szálljatok, fiúk – ez érzik egy-egy kedves-szomorú pillantásán, ha a szerkesztőség ifjai szép írásokkal rukkolnak elő –, mert miért is maradtátok Biharnak és Nagyváradnak?” Ez az önzetlenség tette Nagyváradot egy időben s ma is egy kicsit zseni-híressé, holott csak Fehér Dezső látta meg s küldte tovább az embereit. Irodalomban, újságírásban, politikában s a fórum sok más ágálásában Budapesten s szerte az országban bevált nevek és sikerek hirdetik a nagyváradi jubiléum érdemeit. Amit Bihar és Nagyvárad köszönhet neki, köszönje meg külön, meg is köszöni, de ennyi a Nyugatra is tartozott, s ennyit elmondani róla nekem, a kivételesen és különösképpen háládatosnak, igen-igen jólesett.

Ny 1914. március 1.

Ady Endre

46. [ÜDVÖZLŐ SOROK FEHÉR DEZSŐ JUBILEUMÁRA]

Valóban lelkeimmel, tisztelettemmel, hálámmal ott leszek a Fehér Dezsőt ünneplők gyülekezetében. Betegen fekszem, de ha csak valamennyire erőhöz jutok, ott leszek. Az emlékezés és ünnepi alkalom szárnyakon visznek az én régi, nagyszerű, biztató, nevelő mesteremhez. Ritka kiváló ember, talentumok rajongója, művészi formálója, önzetlen „vir publicus”. Lelkemből kívánom, hogy nagyon sokáig büszkélkedhessen vele Nagyvárad és egész magyar művelt társadalmunk.

Nagyváradai Napló 1914. március 1.

Ady Endre

47. SZEGÉNY MAGYAROK (REGÉNY)

(Szegény Oláh Gábor)

Ignotusszal sírtunk egyszer össze Debrecenben a Kollégium kriptás könyvtárában, hol is Oláh Gábor volt a mutogató vezetőnk:

– Nem az a baj – valahogyan ezt mondta Ignotus –, hogy Debrecen talán kulturálan hely. Sajnos, van múltas kultúrája (Csokonai-ereklyéket néztünk éppen akkor), s e kultúra reménytelen az igazi kultúra számára.

Oláh Gábor Debrecené, s most már bizonyosan tudom, elolvassván vastag kétkötetes regényét, hogy vigasztalanul Debrecené marad. Ez az „izmos féltalentum”, mint valaki egyszer nevezte, izmait most beledolgozta ebbe a siratnivaló dolgozatba. Pamflet, mondjuk, lírai pamflet, s ami olyan szörnyűséges, Oláh Gábor ebben mindent el akart mondani, s el is mondott mindent, amit tud. Ahol járt, amiket tanult, amiket éhezett, akiket irigyelt, akiket látni vélte, amiket óhajtott, mindent és megrázóan semmit. Én is benne vagyok (bizony isten ez a legkisebb baj), te is benne vagy, mindnyájan benne vagyunk e titánkodó műben. Mi kiheverhetjük ezt a szerepeltetést valamennyien, de Oláh Gábor, akit szeretek és sajnálok, bajosan. Így beszél álmában s árulja el magát a gyermek[,] avagy, hogy ellenem szívesen szegzett Oláh-hasonlaltal éljek, így beszél a borból az igazság. Csődös vagy csak képzelt s már képzeletben meghalt szerelem, halál-játék babra, magyar sorsról szóló nóta, melyet Gabriel Oláh még együgyűbben énekel el mívelt füleknek, mint Gabriel, ille Hungarus, ha jól emlékszem a magyar krónikás névre. Sírni szeretnék, ha elgondolom, hogy az irodalom, mely csak igaziaknál élet és igazság, sőt több, mennyire megvadíthat egy derék s még neuraszténiához is jogtalanul, igazságtalanul jutott debrecenit. Egyszer azt írtam Oláh Gáborról, hogy közibevág az egy lónak, és úgy robog: szegény ló, most már bőrön fölül viseli nyugtalan bordáit. Mióta magamat nem sajnálok, szeretek idegen sorsokon sajnálkozni, de alig sajnáltam még embert emberebben, jobban, mint a Szegény magyarok íróját.

Ny 1914. április 1.

Ady Endre

48. SZÉP ERNŐ KÖNYVE

(Sok minden – Athenaeum)

Szép Ernő új könyvét olvastam, hogy megint hadd lássam, csakugyan olyan szomorú ember-e az én szomorú Szép Ernőm? Szomorú ember vagyok, akinek a szomorúság a vagyona, az ereje, s aki a szomorúsággal inzultálni szeret másokat. Fájna, talán irigységből is fájna, nálamnál szomorúbb és szomorítóbb embert látni, de íme, vidám vagyok. Ha „az isten birodalmában odafenn a jóság az egyetlen udvarképesség”, mint Szép Ernő hiszi, most ez órában sietnem kellene föl – mert udvarképes vagyok. Szép Ernőt olvastam, szép jóság érintett meg, jó vagyok, aki örül, hogy egy drága emberének a szomorúsága ilyen boldog szomorúság.

„Mennél kevesebbet figyelsz meg, annál jobban mulatsz ebben az egyetlen életben” – tanácsolja panaszosan Szép Ernő. Végigbizsergettem magamon még egyszer a könyv finom, apró írásainak, újszerű, érzékeny poémáinak egybeáramló hangulatát. Mulattam, jóféle könnyek a szememben, édes-fanyar íz a számban, béke velem, s végre egy kis megnyugvás, szóval nincs talán igaza Szép Ernőnek. Őt figyelik, a boldog szenzibilis ifjút, a figurák és a dolgok, ő engedi magát figyeltetni, s eközben önmagát figyeli ő is. Mindenki és minden szép, érdeemes, mély-séges, haszontalan, de mulatságos és múlik és múlik. A Guignolban nézeti egy helyütt a Halált a gyermekekkel Szép Ernő: hát nagy gyermekként nevet ő is a Halálon. Minden a Halál felé siet, de minden élet, és én is élek, és az élet minden kicsi villanása megragyogtatja az arcom – így ujjonghat Szép Ernő az ő szomorúságában. Ezek a kis himmi-hummik, a Szép Ernőéi, ékes, kecses, finom, meleg, azt mondanám, szabad versek, ha egy kicsit a vergődő madárra nem emlékeztetnének. Készületek a várt sokra és nagyra, amit Szép Ernőnek adnia kell, ha szomorúsága kevésbé lesz vidám vagy még vidámabb, és olykor, sokszor ha kell, s ha érdeemes, ha nem, revoltálni fog merni.

Ny 1914. május 1.

Ady Endre

49. A POÉTA ÉLETE

Ez a pár sor írás egy nagy haragból, egy hosszú, veszekedő cikk tervéből maradt meg, s dokumentumnak jegyződik ide. Mert még a nagy harag is el szokott múlni, a veszekedés cigány dolog, s hosszú cikket csak akkor ír az ember, ha soronként fizetik. Hát húzzuk csak ki a méregfogakat és neveket, de hogy azért reánk ismerhessenek: a legelőkelőbb, leeurópaibb magyar kritikus, költő és gondolkozó írt egy új poémás könyvről. Sorsosa, társa, barátja könyvéről írt ünnepiesen, megbecsülően fényes szempontok közé emelve a poétát s isten tudja hányadik kötetét. Sok mindent nem kellett már megírnia, mert megírta régebben, de csodálatosan tetszett ezúttal neki egy-egy jelzőig, mondatocskáig elcsúsztatnia a ceruzáját a poéta emberi és polgári személyiségére. Vén csont már e poéta, s van egy olcsó szellemességű, de nem rossz axiómája: élete nyitott könyv, csak éppen tán nem fiatal lányok kezébe való, pláne mikor ezeket kezdi érdekelni legjobban. Ám e költő aktív költő, élete, egzisztenciája még mindig a vers, s egyben még jelent valamit annak a lapnak, melynek a kritikus fővezérsége mellett ő is egyik vezére. S azóta se tudom elhinni, hogy egy élő, író és küzdő poéta emberi remekégei s még inkább gyarlandóságai éppen egy nagyszerű barát útján fussanak szét a megismertségbe. Éppen eléggé jogtalan, tolakodó és ostoba módon kíséri a szegény "neves" költő ember-életét a sznobok és rajongók érdeklődése s legendagyártó kedve. Meg nem nevezett poéta azt szokta mondani, hogy egy társadalomnak, egy publikumnak legalább hússzor jobban kell ellátnia egy ilyen emberét, hogy jussa legyen elvárnia tőle magánéletében is a mindig grandiózust, őrzötten stílusost és megcsodálnivalót. Hát ezt és ennyit most csak ideírtam, de bizony isten fog kelleni írnom, s írok is hamarosan arról, hogy Hatvany Lajos hírhedt irodalompolitikája mennyire bölcs és előrelátó volt. Most éppen csak egy kis grimász akart ez lenni az író privát életébe szemtelenül bekukucskálók felé ama régibb s – ma már bevallom – oktan harag emlékéből. Mert aki ama poétáról írt, mindezt jobban tudja, hiszen előkelő, a legelőkelőbb, s ama poétának s nekem, az embernek is legkedvesebb. De nem kell látszatra sem rászabadítani az irodalmiaskodó plebszet a poétának úgylis kínok és kínok között egyensúlyozott életére.

Ny 1914. május 1.

Ady Endre

50. A SZENTPÉTERVÁRI ÚT

Nem tudunk arról, hogy Szentpétervár valaha is ráparancsolt volna Bulgáriára, Szerbiára, Montenegróra: ne legyenek demokrata államok. Pedig egyszermásszor, ha Oroszország éppen nagyon kívánja, e friss, paraszt országok dinasztiai meghajolnak, s most a Balkánon csupa apró Oroszország él. Holott pedig ez a balkáni dinasztiaiknak is nagyon szájuk íze szerint történt volna, és erre mindenfajta katonaság hamaros segítőeszköz. De Oroszország valósággal becézte a Balkán-országocskák merész, szép demokráciáit, mert fejlődtetni akarta őket az ottomán és osztrák feudalizmusok közepette. Bulgáriában csak kétszer vagy háromszor kísértette meg legalább a spanyol etikett árnyékát a Koburg-hagyomány, de el is ment a kedve tőle. Oroszország a maga abszolutizmusát, úrúrságát, papi nyomását, neki nagyon megfelelő, történelmi és gyilkos karakterét csak olyan népeknél erőszakolta, akiket[!] el akart veszejteni. Orosz cézárizmus, színódus, militarizmus, bürokrácia olyan kezesek, népszabadítók, ha kell, hogy egy új francia forradalom hozzájuk járhatna iskolába.

Ez elrontott és elromlott Magyarország még nincs annyira dögvősen, hogy bele ne nézzen a jövőbe, amely elkövetkezhetik. Ha van lerágnivaló a testéről, mindenképp le fogják rágni a História kérlelhetetlen dühű vérebei. Azt az átkot, amit rossz helyütt kiállapodása, sok zagyva fajból összerakottsága, fölényes germán szomszédsága, speciális és máig tartó törzsrendszere rakott rá, csak egy nagy merészség törhetné meg. Egy bizonyos, hogy még ezt a szétomlani látszó magyarságot sem, sőt éppen ezt nem falhatja föl semmi okos vagy oktalan falánkság. És még bizonyosabb, hogy megmentésünkért legkevesebbet mívelne az a németiség, mely minket századok óta sanyargat, s mely még ma is úgy tartja az erdélyi százságot, balti németiséget s minden szélső német kolóniát, mint leendő határainak kitöltő oszlopaikat.

Mi szeretjük a civilizáló Nyugatot, de a germán Nyugatot nem szeretjük, nem akarjuk, s igazán – még ma is – jobbat tudunk gondolni Bécsnél is, a junkereknél is, Pomerániánál is. Ha a magyar történelmi pártok legradikálisabbjának legradikálisabb szárnya Szentpétervár felé néz, nézzen, és igaza van. Ha egy Károlyi látja legjobban, hogy az egyensúly, a mi szegény egyensúlyunk kedvéért kell Szentpétervárra menni, annál szebb. Ha Oroszországnak módjában volna bennünket úgy demokráciához s kultúrához juttatni, mint a Balkán-országokat, öröm volna, s biztos volna. Károlyi Mihály kivételes, sorsos embernek látszik, aki nem a lengyel urak módján tervel és dolgozik, s Oroszországnak sincs nagyobb érdeke, mint egy szép, gazdag, demokratikus Magyarország a többfajta germán rivalitás előtt.

Kár volna, ha Károlyi Mihály akármilyen okból visszamaradna a szentpétervári úttól, mivel ez az út már sok ezrünk szívében kész és egyetlen út.

Új Magyar Szemle 1914. május

Ady Endre

51. HAJH, MENNYI KÖLTŐ

Versek, új verseskönyvek, és én nem fogok komoly ítélkezéssel írni róluk, mert a baj megvan, és nekem csak szomorkásan mosolyognom szabad. Voltaképpen minden valamirevaló ember egy kötetkényi lírával hajítja ki magát az életbe, s ez csupán a műfajnak derogálhat. Eme költők Franciaországban például a köztársaság elnöki székébe kerülhetnek, s mindig büszkék arra, hogy verssel kezdték. Ha nálunk is csupán a kedélyek tömeges nemesedéséről s egy irodalmibb kultúráról volna szó, rendben van, sőt jól van. De nálunk ez is, ez a sok költő is, a szegénység és ötlettelenség sirattató bizonyága és az embrionalizmusé, ha tetszik ez a szó. Valaki kitalál vagy elles valamit, ami így-úgy sikerül, már százan rohannak utána ugyanazzal lelicitálva vagy rálicitálva. Egy új kávéház sikerül Budapest valamelyik régióján, húsz kávéház köszönti nemsokára. A kabarékra emlékezünk, a műgyűjtőkre, a mozikra, a német színészekre, a szociológiára, a feminizmusra. Olyan komikusan keverhetném, sorolhatnám a dolgokat, hogy a hitelszövetkezetek is közéjük kerülnének, s ekkor már meg is írtam minden írivalómat ez úgról.

Tíz évvel ezelőtt – et quorum pars... fui – egy pompás és törvényes irodalmi reakció döbbenetesen divatba hozta a verset. Ifjaink nem látják ma, hogy az a régi versepoka lezajlott, már-már majdnem csak az irodalomé, s csak egy-két rostából kihullott valaki számára az olvasóké is, kiket tagadhatatlanul megszámosított az a pár év, de ízlésben finnyásabbá is tett.

Nos, és a baj az, hogy a mi ifjú poétáink valamennyien a szent elhivatottságnak majdnem kótyagos hitével, életüket fölszánva indulnak útnak. Csak egyszer járnák be az országot, no meg igazándiban Pestet, mely mégiscsak az ország – elrémülnének. Ilyen hitvány agrikultúra, ilyen lélekszegénység, ilyen koldus majmosság: vagy legyen minden magyar ember költő, vagy ne tessék itt minden századik embernek Victor Hugónak vagy Verlaine-nek lennie. Sőt különösen ne tessék, amikor Papp Zoltán jubileuma alig zajlott le, kevesellni a futurizmust, s formákat keresni az egész világnak. Akiket most megemlítek, nem e költők közé tartoznak, talán kettő kivételével, sőt köszönöm nekik, hogy eszembe juttatták ezek elmondását. Farkas Antal például (Templomtüzek, vörös zsoldárok) proletárköltő, talán a legkülönb, de egyben nagyon előkelő poéta is. Kötik a kipróbált formák, ha biztos, és töri őket, de a zseni, a géniusz illata csap meg, mint májusi virágos ág, egyik-másik versében. Nagyon szimpatikus nekem Kacskovich Tibor Béla (Szomorú mostan minden erre...), aki forr, de a maga borát forrja, s önmagát keresi. Ligeti Ernőről szépen és mégis szigorúan írt a múltkor Tóth Árpád: Ligeti erős legény, ma még sokat kell elképzelnie és affektálnia az át nem éltek helyett. Roppant érdekes Lovag Ádám könyve (Első versei), mely kissé zöldes líra, de igen ügyesen és bizarr fegyverzettel harcol a lírával. Balácsi Podluzsányi Zsigmond (Antikrisztus versei), ki kedvesen nekem ajánlotta a kötetet, pár év múlva nevetni fog, hogy ennyi tehetséggel ennyire kereste a föltűnést. És megható ember Gutman Endre (Hulló csillagok), aki a poétaságba már annyira beleza-

varodott, hogy mindent megír, vagy meg akar írni, ami Homérosz óta versbe kívánkozott. Újabb verseit is olvastam, ezek már eligazodóbbak, de, sajnos, többnyire idegen ösvényekre. Sietek, hogy a falusi postás el ne késsen e levéllel, de van még egy sereg új költőm (Farkas Antal nem az, és külön áll), a legtöbb közülök azt hiszi, hogy, ha nem több, legalábbis Ady lesz. Szegények (nem a most idejegyzettek), ha tudnák, hogy ez se nem mulatságos, se nem szükséges.

Ny 1914. június 1.

Ady Endre

52. A CLEMATISOS UDVAR

(Tabéry Géza könyve)

Értékes, érdekes fiatalember, aki már regényt is írt, nem is rosszat, jelentkezik, tehát bejelentjük. A clematisos udvar serdülő és nem sok számú novellák összefoglaló könyve, mely nevét a leghosszabb írásról kapta. Kár, mert ez a mindenféle, de kiváltképpen az új skandináv „nyugatosok” hatása alatt írott írás ezt a tisztességet nem érdemelte meg. Nagyon sivár életmásolását alig-alig tudja elfeledtetni írójának abbéli írótalentuma, hogy együtt fázik és delirál minden alakjával és helyzetével. Úgy látszik, hogy az ifjúság még a művészi átídomításhoz sem érthet, holott ez csak az első stáció volna a művészi megcsinálás felé. Az ifjúság, mely kinél-kinél évektől függetlenül kitart és marad, mindenben magát látja és kínálja, adja. Tabéry apróbb dolgai (pl. egy lausanne-i leány-penzió két növendékének éjszakai diskurzusa, a Szkok nevű kutya-társuk révén elmondott hirtelen történetecske) majdnem teljesek és kiválóak.

Mindenképpen: Tabéry Géza figyelni való valaki, s ha csalódnánk benne, nem az ő nemes írói ambícióján, de olyan hiányosságon múlhatik, melyről ő nem tehet.

Ny 1914. június 16.

Ady Endre

53. AZ ÉLHETETLEN HALHATATLANSÁG

Az történt, hogy az Irodalomtörténet című folyóirat, előkelő társaság folyóirata, ismertetett egy Ady Endre lírájáról szóló könyvet. Szó sincs róla, nagy megtiszteltetés, ha szomorító is, midőn az emberről könyveket írnak, melyeket elolvashat, mivel még él és lát. De elevenekkel szemben majdnem lehetetlen az igaz kritika, s ezt a kérdést szerény személyem kapcsán szeretném néhány kompetens ember érdeklődésévé tenni. Érdemes, komoly tanárember írta a legutóbbi Ady-tanulmányt, de talán ő maga se hiszi, hogy kimondta ez ügyben az utolsó szót. Általában, hogy mernek az emberek elébe kerülni a Halálnak s kimondani olyakat, amiket csak a Halál után volna szabad, ha fölemelőt, ha lesújtót? A magyar lírikusok ugyan tradíció szerint kötelesek fiatalon meghalni, de talán a tradíciók ma már nem olyan parancsolók, mint tegnap. Íme, Lévy Józsefnek, Kiss Józsefnek is szabad volt élniük addig, sőt tovább, mint Herediának vagy Coppée-nak. Nagyon fájna, ha az embereket nem érdekelné s foglalkoztatná az én poézisom, de jobban fáj, hogy harminchat éves vagyok, s száz irodalomtanár hegyezi rám a ceruzáját, s szeretné, ha nem élnék. Igazán kénytelen vagyok kijelenteni, hogy elfogult bíróra, magamra fogom bízni, meddig élek, és meddig fogok írni. Az Irodalomtörténettel s annak kiváló és kedves szerkesztőjével, akit nagyon szeretek, elintézttem az afféromat. De most szeretnék a nagy, teljes, babonás „Irodalomtörténet”-tel beszélni, melyet a pesti írók úgy csúfolnak. Várjon reám türelemmel, ne adja nekem az élhetetlen halhatatlanságot, de majd a rendes időben döntsön rólam: igazán nem bánom, miként.

Ny 1914. június 16.

Ady Endre

54. [BESZÉD AZ ORSZÁGOS POLGÁRI RADIKÁLIS PÁRT NAGYVÁRADI SZERVEZETÉNEK ALAKULÓ ÜLÉSÉN]

Hölgyeim és uraim,

nem jöttem én Nagyváradra azért, hogy beszédet mondjak, és rosszul csináljam azt meg, amit kiváló barátaim nagyszerűen, jól, értően és meggyőzően tudtak és tudnak megcsinálni. Nagyváradra nehezen és bármiképpen el kellett jönnöm pártunk zászlóbontásakor, nem régi és mégis olyan régi idők tanújaként mementóembernek. Nagyvárad biznyságot akarok tenni a tegnapi Nagyvárad haladó polgársága, nemesebb intellektusa, a Társadalomtudományi Társaság, a Huszadik Század, e fölséges példájú, fanatikus hitű és buzgalmú folyóirat régi, állandó hatása s mindenekfölött legnemesebb ébresztőnk, elnökünk, vezérem, Jászi Oszkár mellett. És ha szabad, az én nem gyáva, bár szerény pennám vagy ceruzám mellett, mely Nagyváradon majdnem másfél évtized előtt már a mi most formált pártunkhoz szólhatott, mielőtt ez a párt lett volna. Voltak gyöngék, alkuvók vagy hitetlenek, akik a mi most összesereglett, megnövekedett táborunktól talán elmaradtak, de önök itt igazolói annak, aminek én is tanújaként jelentem meg, hogy ebben a művelt nagyvárosban élt a kultúra és igazság-áhitat, a radikalizmus már régen, s most, íme, gyönyörű, lelkes tábora van. Engedjenek meg nekem egy kis lírát: üldözésekre, sőt börtönökre is emlékezhetem, de gyönyörű, nemes küzdelmekre is, melyet majdnem másfél évtized előtt itt folytattunk. Köszönöm Nagyváradnak, Nagyvárad intellektuálisainak, független polgárságának, hogy most az eredmény boldog büszkeségével nézhetek vissza a régi harcokra s bizakodva a jövőbe.

[1914. június 28.]

55. AZ ÚJ GYÜLEKEZET

A Nyugat matinéjén állottam utolszor szemben az én nagyváradai publikumommal. Aggodalmas idők jártak akkor: mindenki szerette az irodalmat Nagyváradon is. Gondolom azonban, hogy Nagyváradon is javult azóta a helyzet, s a mitläuferek elmaradtak. Az irodalmat azok szeretik csak, akiket az irodalom is pirulás nélkül szerethet. Szóval a Nyugat matinéjén hatalmas, lázas[,] kíváncsi publikumot láttam. De nem láttam még soha Nagyváradon azt a publikumot, amelyet ma látnom lehetett.

Ma Nagyvárad, az a Nagyvárad mutatta meg magát, akiről valaha csak magunkat álmító álmaink voltak. Azok, akik ma a mi zászlóbontásunkra eljöttek, nem jöttek divatból, sem unaloműzés okából. Gőzfürdős levegőjű volt a zsúfolt nagyterem, és fáznia kellett volna mégis minden megjelenőnek. Terror korszakában, a legkicsinyesebb, legmegalázóbb terror korszakában Nagyvárad bátor, hívó lelkét mutatta meg a mai gyülekezet.

Büszke és boldog voltam, hogy tizenkét évvel ezelőtt merészelttem már hinni, ami ma beteljesülésnek indult.

Új Nagyvárad 1914. június 30.

Ady Endre

56. KISBÁN MIKLÓS KÖNYVE

(A haldokló oroszlán)

Kisbán Miklós Naplegendájáról én írhattam annak idején majdnem legelsőnek, s nem bántam meg azóta, hogy megdicsértem akkor e Kisbánt. Tudtam, hogy e Kisbán – gróf Bánffy Miklós, s fájdalmas örömmel írhattam meg azt is, mennyivel különb, fogékonyabb, kultúrásabb a jó magyar mágnás a pökhendi szolgabíró-fajnál. Azóta Bánffy-Kisbán valahogyan finomabban, művészibben éli azt az életet, amely miatt Bölöny intendáns öreg édesapja komédiásnak csúfolta a fiát. De e novellás könyve azt mutatja, hogy az íráság megmaradt szerelmének, örök, tehát szent bolondságának, s hogy szeretne komolyak által is komolyan vétetni. Bűn volna Kisbánra azt mondani, hogy dilettáns, mert nem az, hanem a legszebb értelmű és úriságú amatőr-író. Megható e szép magyarságú novellák követelőzése, naivsága, mely diadalmasan bukkan rá elintézett elevenségekre[,] s önképzőköri gondossága. Egy kivételes intelligenciájú asszony-barátom figyelmeztet reá, hogy néhol-néhol Kemény Zsigmondot juttatja eszünkbe ez a könyv. Való, hogy az erdélyi mágnásírók emlékeztető mécsse egy kicsit, s fájdalmas, hogy nem lehetett az ő tovább, magasabbra lobogásuk. De nem lehet biztosra venni semmit, hátha a mai amatőr megunja a komédiát, s egyre-kettőre egy új könyvvel az lesz, amiknek bizonyosan álmodni szokta magát. Kisbán Miklós könyve így is kuriózus és jeles írás-esemény, s talán Bánffy Miklóssal egyezkedve kapunk hamarosan valamit, előkelőt, művészt s Kemény Zsigmondhoz méltó Kisbán-könyvet.

Ny 1914. július 16.

Ady Endre

57. KOZÁRI GYULA KÖNYVE

(Pascal. Az Emberi okmányok második kötete)

Katona-pap írta ezt a könyvet, óvatosan persze, mert kellett a cenzor „nihil obstat”-ja s a váradi püspök, akinek a könyvet írója ajánlotta, „imprimatur”-ja. Kozári nyugtalan katolikus (hadapródiskolai tanár), ki egy kicsit hasonlít a zabolátlan és zseniális Czirbusz Géza egyetemi professzorhoz. Első ilyen könyve a mi irodalmi forrongásunkról szólt, s nagy és szép dolog, hogy sok évvel ezelőtt ez a katolikus pap mellénk, újakhoz, állott. Ez a könyve természetesen csak a pietista, elvallásosodott Pascalt írja le, de rengeteg olvasottsággal, adattal, újsággal.

A francia XVII. századnak alig volt kiválóbb, példázóbb képviselője Pascalnál, s mintha a mi szegény korunk hajlandósággal bírna a XVII. századba visszavágyáshoz. „Pascal lelke győzhetetlenné vált Istenével” – írja a filozófus és filozófia-író Kozári egy szerencsétlen összevetésében Széchenyi Istvánunknak Pascallal. Mégis, bármilyen keresztény és megengedett írás a Kozári könyve, kilázad belőle minden lapon a kutatás, a látás. Szép, ha megkötött könyv is, elmélyesztő, s különösen ajánlatos a mai embernek Pascalról tudni, mikor tudásai talán mindenről olyan hiányosak és kétségekbe kergetők.

Ny 1914. augusztus 16. – szeptember 1.

Ady Endre

58. VIGASZTALÓ ANATOLE FRANCE

Anatole France, az ember, engem valami tíz évvel ezelőtt majdnem megsértett, de ez nem baj. Azóta már tudom, hogy a nagy embereket nem kell személyükben megismernünk, s szerény magam is utálom azokat, akik verseim után testi magamra is kíváncsiak. Azután nem vagyok én pártos a háború ellen, hiszen minden a világon eleve elrendeltetett, s ha a Földön háború dúl, kell a háború, ha engem szomorít is. Ellenben elolvastam France legutolsó könyvét, s tele van a szívem hála-riadalommal. Értem én a Párizst-temető Igotust, magam is régen megírtam, hogy a francia ember a legkedvesebb, de egyben a legkomiszabb is. Mégis testvéreimet az Úrban, Párizsban és a latinságban félve intem, hogy ne legyenek túlosan dühösek és igazságtalanok, Franciaország nem a mai kormányzat, nem a mob, hanem az örök francia génius. Jaj volna nekünk, magyaroknak is, ha egy hirtelen és tudatlan helyzetből mondanának ítéletet rólunk. A francia: Anatole France, a szkeptikus, a nihilista s mégis a világ legkülönb optimistája, az Ember. Nem is elég, ha azt mondom, hogy Ember, mert ő a könyvében az angyalok országában jár. S bár nekünk fontos saját ember-voltunk, Anatole France a lázadó angyalok szeretetét s küzdelmét ráruházza az egész Földre s minden teremtményére, ha netalán az Ember eljártssa az érdemesség jogát. És az egész Mindenségre is, mert ne tessék hinni, hogy a Föld minden és nagyon fontos. Franciaország ma csúnya, kicsinyes, ostoba, dühös, de tessék elolvasni France könyvét: a francia géniusz él.

Ny 1914. augusztus 16.– szeptember 1.

Ady Endre

59. HŐSÖK A KÖLTETŐGÉPBE

A fiú huszonegy éves, erős, éhes, budapesti, nekem titkárom is, fogadott fiam is. Bizonyos, hogy harcba fog menni, viszik, s bár a fiú okos, kellően, pestiesen cinikus, ezúttal csupa hit, és csodákat vár. Bánt ez a kifordultsága, ez a síró és bízó elcsecsemősödése, s válogatott rémítésekkel kínozem. Hihetetlenül kínlódik, remeg, szenved, dadogva próbálja összeszedni az ellesett mentő frázisokat. S azt mondják, hogy ezekből ott a harctéren hősök lesznek egyszerre, s amint nézem verejtékező, erős, sápadt homlokát, valóban mintha látnám rajta azt a bizonyos hősi koszorút. Abban a percben, amikor ott lesz a többiek között, igaz lesz, történnek csodák, ha minkmagunk tudunk csinálni.

Ny 1914. szeptember 16.-október 1.

Ady Endre

60. AZ EGYETLENEK SORSA

Mégis, mi fog történni az igazi egyetlennel, a dölyfös individuumokkal avagy egotistákkal, mint a svihák Barrés csúfolja őket? Mi lesz azokkal, akik nem a maguk kis cirkulusaik megzavarása miatt remegnek és dühöngnek, nem is a bőrük miatt? Azokkal, akiknek a világ fölfordulása, a megvetett és mégis pótolhatatlan, zagyva, egész világé, azért sérelmes, mert agyonnyomja a különb világot, őket, az övékét? Az ő katasztrófáik még a világhatasztrófában is megrendítők, s az ő világaik nem tűrik el a térkép-kiigazításokat, mint a Föld világáé. Boldogak azok, akik most megriadtan, egyszerűen eldobják a különbözőségi maszkját, melyet rájuk hiúság, divat erőltetett, s szaladhatnak nyájaik felé, melyektől kissé elkalandoztak. Sohse volt nagyobb szerencse mindenkire tartozni, mint ma, és sohse roppanhat össze szörnyűebben[!], mint [ma,] aki egyetlen. Ők most az árammutatók, erőmérők, s ha holnap még találkozunk velük, ez azt fogja jelenteni, hogy a világ mégsem fog a tegnapihoz egészen mássá zuhanni vagy fölcsapódni.

Ny 1914. szeptember 16.-október 1.

Ady Endre

61. AZ ÚJ MILITARIZMUS

Lehet, igazuk van azoknak, akik azt remélik, hogy az embereket különbekké fogja uniformizálni az Idők jelen tanfolyama. Sohse volt szükségesebb, szabadabb, sőt jogosabb az optimizmus, mint most, s katonás korhoz katonás virtus illik. Az azonban valószínűtlen, hogy civilizációnk még jó darabig más utat vehessen, vagy pláne a tegnapi, mondjuk eddigi, magasságokat túlhágja. Nevelni azonban okvetlenül nevel, szervezni azonban okvetlenül szervezni fog, tömegeket szervezni, ez a háború. S ha akadnának netán még költők és gondolkozók e földön, s ami még lehetetlenebb, ezek között arisztokratáskodók, ezeknek pont megérkenék a második problémájuk. Az első a szocializmus volt, melynek tömegeitől úgy irtóztak, mintha a renaissance előtti kereszténységet hozták volna vissza. A szocializmus – tudjuk – jó gyermeknek bizonyult, engedelmesnek és tanulékonynak, talán a háborúhoz sem értenők [!] nála nélkül úgy, ahogy értünk. Az új militarizmus, mely természetesen korát és ennek civilizációját nem tagadhatja meg, íme, újabb tömegeket, új kemény diót ígér. Éppenséggel nem tartjuk lehetetlennek, hogy ez új tömegek a szükséges moratóriumok lejártával fizetni fognak elődeiknek, a szocializmusban szervezett tömegeknek. A szocializmus segítette az új tömegeket formáló háborút, s az új militarizmus tömegeiről nincs jogunk föltenni hálátlanságot. Legalábbis annyi történni fog, hogy egymást súrolva is sok simítást fog elvégezni két ilyen hatalmas felület. A nagy intellektuális kultúra féltői pedig temperamentumuk szerint vagy megint aggódjanak, vagy megalkudva reménykedjenek. Nálunk, nekünk, már ti. akiknek ilyen gondolataik volnának, külön vigasztalás, hogy a mi burzsoáziánk még jóformán meg sincs, s akik megérik (ez ellen két világháború se tehet semmit)[.] majd gyönyörködhetnek mindama gyönyörűségekben, melyeket a burzsoázia kifejlődése, virágzása és rothadása adni tud és szokott.

Ny 1914. november 1.

Ady Endre

62. LEVELEK MADAME PRÉTÉRITE-HÖZ

Úgy szaporodnak a tegnapok, mint a tengeri nyulak, s én nem is tudom már, mely és milyen tegnapon írtam Bölcsességednek utoljára, Madame Prétérite. Íme, Madame, Hanyagoltságod pénztárába akkor fizetem be a szív bánatpénzének örömét, amidőn, ha tetszik, rám se pillant. Kár elhagyniuk egymást a találkozótaknak, mert a találkozások mindig szentek, s újra élni talán lehet, de újra találkozni soha. Hiszen azért szaporodnak olyan gyorsasággal a tegnapok is, mert ma minden és mindenki minutánként meghal, hogy élhessen. Mi nagyon elhagytuk egymást, s mivel folyton-folyton élünk, nagyon össze kellene kerülnünk ismét, mert Élet voltunk volt [!], és Élet szeretnők [!] lenni. Tehát valószínűleg meg is szépültünk mostanában, mert a művész, az asszony és az Élet meg szoktak szépülni, ha szeretik őket. S minden más hazugság, tűnődő fejek fájása: sohse volt szeretetesebb az asszonyosság, a művészet és az Élet, mint ma. S ez evangéliumos fölfedezés örömét kinél róhatom le kedvem szerint valóbban, mint Minden-ségednél, Madame Prétérite? Be jó, hogy én vagyogatok még, be jó ez Félreértettségednek, mert eljött amaz idő, amikor a Múltat leginkább fosztogatják s ékte-lenítik. Jó az ilyen agyonszántott föld, mint én vagyok, az ilyen mag-örzésében kiszámíthatatlan szántóföld, melyben még a Bizalom is megterem. Valószínűtlen és talán valótlan csókjainkra kérem Ragaszkodóságodat, Madame: segítsen most nekem az igaz Múlt megvédésében. Olyan különös parvenüség lett úrrá e megkö-tyagosodott világon, mint már néhányszor, mikor a nagy tömegek szerephez jutot-tak. Bolond hisztéria csattog szertesét, abban az örömben élvén, hogy most már egy nem is új, de más világ jön. Hiszen igen, hiszen mindig új és más a világ, mert mindig mások és másként szürcsölgetik. És mindig ugyanaz mégis, mert az ember szürcsölő képessége alig-alig nőtt valamit, s még az irtózáttal is úgy van, mint a nagyon hideggel vagy a nagyon meleggel. A sok öröm és a sok kín csak fantáziálás, az új nem új, a Múlt nem Múlt, de azért mégiscsak védjük meg a Múlt-t.

*

Jártunk-e mi együtt, vagy együtt jártunk-e mi Párizsban, Párizsunkban, mely kí-nokban vonaglik most, mint egy makrójától fojtogatott szabados delnő? Ha együtt kóborogtuk volna be a Várost, kinek meg kell bocsátanunk, miként Magdalénának Krisztus megbocsátott, ne feledjük el egymást. És ne feledjük el, hogy Párizs rabló volt, mint a szerelem, de a szerelemnél szebb ajándékot nem kapott az ember, és Párizs csakugyan az új Athén volt. Be rejtett engem, be mámorosított, be rossz volt, és be vidámító: kicsiny zugainak, groteszk embereinek árnyai most megszentelődnek. Óh, Istenem, mi van a Hôtel de l'Europe-pal, a Hôtel des Balcons-nal, a hajnali Maximmal, a Rabelais-val, Madame Hubert-rel és Carmen kisasszonnyal? És mi van a többiekkel, kikhez napjaim kötődtek, más nőkkal, más zugokkal, lármákkal és szédülésekkel? És Jauresnak nem fáj-e [a] halál, él-e még Allemane, milyen most a Millerand ravasz, dölyfös mosolya, és a Párizs-Lyon-Méditerranée]-n jár-e a Côte d'Azur Rapide? Anatole France megkapta-e

magát, s mi van az én belga-francia íróbaráttal, aki George[s] Eekhoudra esküdött? Óh, évek, szépségek, búsongások, bujdosások, legénykedések, olvasások, nézések és suttogások és készülések. Hogyan nem gondoltam én soha arra, ott, akkor, a Városban, még [a] japán-orosz háború idején sem, hogy egyszerre csak megőrülhet az egész világ? Éppen úgy jártam volna, mint a repülés kezdő gépeivel, melyeknek gyermekes próbáira ott közelemben nem mentem el, s amelyek egyszer csak, bár én nem vettem észre céljukat, mégiscsak fölrepültek? Hihetem-e még vátesznek magamat, mondja, Madame Prétérite, azután, hogy jósolni a legkínálkozóbb konstellációk között sem tudtam? Hiszen jósoltam is nemegyszer és beváltakat, például ama tréfámmal, hogy Franciaország kiké-szülődik Európából, talán Afrikába. De, jaj, elégedetlen vagyok mégis magammal, bár érzésem izgatottabb és izgatóbb, igazítottabb és igazodóbb mivoltában nem szabad kételkednem. Meglátja, Madame Prétérite, hogy nekünk nem lesz semmi örömünk, ha akármilyen is fog történni, pedig még sok akármilyen történhetik.

*

Azt írtam volt, hogy sok akármilyen történhetik még, Madame Prétérite, s hallom Örökösödnek hideg kacajú válaszát. Igaz, no, persze, hogy igaz: nem történik semmi, nem történhetik semmi, mert csak egy ember tud törtéttetni. Most nagyon sokan csordállottunk össze, irtóztatjuk és reméltetjük egymást, aludjon, s álmod-jék szépeket, Madame Prétérite.

Ny 1914. november 16.

Ady Endre

63. HÁBORÚ ÉS HÁBORÚ

Tisza István bizonyosan bátrabb ember, mintsem akárhogyan azért mondjon *most* valamit, mert *neki* lehet mondanía. Számolnia kellett s okvetlenül számolt is avval (örömmel olvasom Jászi Oszkár cikkét a Világban), hogy vétókat kap. Vétókat éppen azoktól, akik a nemzetiségi, legelsősorban [a] román kérdésben látók és bátrak voltak világháború nélkül is. Azoktól, akiket golyónál jobban elnémított, kiformált az államok, a népek, a világok háborúja. A Nyugatban ujjongva én írtam volt Jászi Oszkár legnemesebb könyvéről, mely a nemzetiségi kérdést majdnem újra fölfedezte. Mely nem számolt ugyan egy világháborúval, de a demokráciát minden zúrós-lázás világháborún túlható panaceának mutatta ki. Kötelességnél több hittel hiszem én is, hogy nem a medve bőrére iszunk, bár én még a Tisza István helyén hallgattam volna. Úgy sejtem: ha a magyar nép a háborúval, a román értelmiség pedig népe ügyének ügyes adminisztrálásával nem volna elfoglalva, szintén nyepozvolimoznána. Vétóznának éppen úgy, mint a nacionalista magyar ellenzéki politikusok avagy mi, a nemzetiségi kérdésnek és demokráciának legnotóriusabb, de legliberálisabb egybekapcsolói. Tisza István megint csak arra gondolt, hogy a fajtájabelieknek ne csináljon bajt egy fránya népszabadításal. A románok kapnak szebb, jobb, több választójogot (tudjuk, hogy ez sem sok, még nem is elég), a többiek nem. Esetleg belehal e parciális demokráciába a román értelmiség, de úgy kell neki, mivel konkurrenciát csinált a mi úri eltartóságunk magyarjainak. A háború sorsa valóban katonáink, de egy kicsit (Tisza István is hiszi ezt) Isten kezében is van. Utána nem következhet olyan fizetés, melynél mi szegény, cégéradó nagylelkűek vagyunk. Nekünk megvolt s meglesz a saját nemzetiségi orvosságunk, de ez nem engedi meg, hogy a magyar nép tovább is a magyar uraké legyen. Átkozott, szép fajta ez az enyém, ez a mienk, mely élete eldobása után is azt üzeni, hogy az ő sorsa a legrosszabb, és segítsünk rajta. Talán elmegyünk katonának, orosz golyó elé, de (figyelni tessék) igazságaink itt maradnak.

Ny 1914. november 16.

Ady Endre

64. DE VERSEK ÍRÓDNAK

Köszönöm, fiúk, hogy fiatalok vagytok, s olyan verseket küldtök hozzám, mintha a világon minden rendben volna. Köztetek van ugyan egy furcsa, kedves pécsi (Fünfkirchen) gyerek, akinek a háború is fáj. Valahogyan szeretné tudniillik fiatal-ságát mindenbe beháborogni, s majdnem jól is csinálja. De az én nagy örömöm mégis az, hogy a fiúk éppen olyan fiúk, mint mink valánk, s hogy nem is igaz az, mintha: inter arma etc. Nincs semmi baj ma a világon, csak némi gyorsított halá-lozás, s a költők, a költeni akarók úgy írnak, mint Belgrád fénykorában. Azt kell hinnem, hogy minden egy nagy tévedés csupán, azután bután és megbékülten mosolyoghatunk. Köszönöm a *most* érkező verseket, egyikkel-másikkal talán el is bánhatok, de legjobban azt köszönöm, hogy vannak még költők, kik összes teen-dőiket nem a sáncárokbán végzik el. Szép, babonás fajta a magyar, már alig is van belőle, de idilljeit egy Isten is megirigyelhetné.

Ny 1914. december 1.

Ady Endre

65. LEVELEK MADAME PRÉTÉRITE-HÖZ

Szerencse, Madame Prétéríte, hogy az Emberiség, a maga egészében, okvetlenül feminin nemű és természetű. Már, drága Barátnóm, én éppen négy hónap óta nem volnék, ha nem tudnám, hogy a nők megbocsátanak önmaguknak. Önagsága, az Emberiség, alig várja már, hogy megbocsáthasson önmagának, s talán legelső okból éppen ezért fogott szörnyű vétkeibe. Mit adhatna körülzáncolt, gyarló mivoltában önmagának vigasztalóbbat az Emberiség, mint a bűnöket? E bűnökből, éppen úgy, mint az asszonyokéiból, erényt csinál megfontoltan s évszázadokon keresztül. De erényét el tudja dobni, mihelyst a bűn és erény ez összezagyválása (hiszen ezek nincsenek külön) nyugtalanítani kezdi. Drága Asszonyom, Madame Prétéríte, higgye el nekem, hogy amaz „örök női” nem bók! Valóban csak a női az örök, s már régen kellett volna az okosabbaknak, a férfiaknak, kezdeni a kikerülhetetlent, az elasszonyosodást.

*

Szeretné persze, Kíváncsiságod, ítéletemet hallani a férfiúi bátorságról, melyet maguk szintén meguntak. Hát: a férfiúi bátorság éppen olyan bátorság, mint az asszony féltékenysége: gyáva védekezés. Védekezés a semmi ellen, a következő ellen, minden ellen, önmagunk ellen, az Ellen ellen. Szemünkre vetik, mai embereknek, hogy folytonos kérdésünk ez: mi nincs jól, avagy mi nem tetszik nekem? Az ember arra teremtődött, nőtt, hogy vágyjon a boldogságra, mely el nem érhető, s hogy minden lépésével mégis gáncsot vessen neki. Ha valaki olyan kívánatos, szép, mint Szépséged, nevethet e professzoros bogarászáson. De mondja meg nekem, Szépséged, mit mívelhet ennyi szépséggel, ha nekünk ez csak percnyi illúzió, s ha az egész egy szép, asszonyos hazugság?

Szeretem azokat az embereket, akik gondolkozva nem gondolkoznak, s ezért szeretem a kiváló nőket.

*

Miket nem beszélnek a tarkónütöttek, a tegnapi bajtársak, óh, Madame Prétéríte! Szeretnék magukat beleigazítani egy ma még nem is sejthető világ-eligazodásba, hát ezért. Kezdek még erősebben barátkozni a Múlttal: a Múltnak regulái vannak, s a Múlt nem kacérkodik. Nézze csak meg a háborút, kitől undorodok, mennyire kacérság nélkül csinálja új lehetőségeit! Pedig a háború nem egy jólnevelt, túlfinomult gyermeke az Emberiségnek, ha viszont nem is az az idegen, akire a „szép-lelkek” remegő ujjal mutatnak. Mindenesetre mostanában, itt, Erdély [s]zélén, sokat foglalkozom a kutyákkal, lévén itt sok kutya. No hát, ezek annyival szebben élnek az embereknél, amennyi kivonandó intellektusukból az embertől eltanult.

*

Csókolom Csókolandóságod kezeit s mindent, mit kezei befedhetnek, Madame. Boldog karácsonyi ünnepeket kívánok egészséggel, ezt is töltsse el békességgel.

66. LEVÉL HELYETT GOGÁNAK

Üzenet román barátomnak

Goga Octavian nevezetű barátommal aligha szoríthatok már és még az életben kezét, holott ez nekem fáj. De, istenem, annyi fájás között, amennyi az ilyen fajtájú, furcsa embert mostanában éri, ez alig számít. Ma minden, ami jön, fájás, szomorúság és seb, ezt bizonyosan Goga, a derék román költő is érzi. Ha nem hív-nak s visznek a Halál elé, ez az ármádiának a haszna vagy kára, de rajtam mit se segít. Azt látom, dehogy látom, érzem, hogy ezt az undok játékot se játékosként, se kibicként nem bírom.

Megértem én Goga Octaviánt, akit egy kicsit mindig a telített, kótyagos, román Kisfaludy Károlynak vélek. Megértem esetleg azt is, hogy nációja egy rettenetes nagy kérdést kapott, s erre a megfejtést az óromantikus Goga Octaviánok adják. Mindent megértek, s franciául magyarul beszélvén: meg is tudok bocsátani, ha valaki érdemes reá. De Goga barátom semmiképpen sem érdemes, s ezért nem lehetséges, hogy a kezét, tulajdon kezét valaha is megint megszorítsam.

Lehet, hogy kezdő népeknek sok joguk van, de én is és Goga is kikérmők, ha valaki a románt kezdő népnek mondaná.

Idegeim nekem is vannak, Victor Hugo rajtam is rontott, ráadásul Jókai, de garibaldiskodni ma már magyar kultúremler nem tud.

Én változó hangulattal, újra és újra változó hangulattal, nézem ezt a nagy földi komédiát. De nekem fáj a szerb komitácsi szive is, melybe a Skoda vagy Weiss Manfréd golyója beletalált.

Főképpen pedig fáj nekem annyi fájás mellett, hogy Goga Octavian román Déroulede akar lenni. És legfőbbképpen az fáj, hogy e nekem szimpatikus fajtán elhatalmasodtak a lehetetlenül piemontikus célú emberek.

Nem vagyok büszke arra, hogy magyar vagyok, de büszke vagyok, hogy ilyen tébolyító helyzetekben is megsegít a magam letagadhatatlan magyar magyarsága. Terhelten és átkozottan e levethetetlen magyarságtól azt üzenem Gogának Bukarestbe, hogy nekem jobb dolgom van. Egy nemzet, aki[!] súlyos shakespeare-i helyzetben legjobbjai valakijének megengedi; hogy embert lásson az emberben, s terhelt, teli magyarságával a legszigorúbb napokban is hisz a legfölségesebb internacio[na]lizmusban, nem lehetetlen jövő[jű] nemzet. Amelyik nemzet *ma* internacionalista fényűzéseket engedhet meg magának, nyert ügyű. Igazán nem jó magyar poétának lenni, de higgye el nekem domnul Goga, hogy lelkiismeretet nem cserélnék vele.

Világ 1915. január 24.

Ady Endre

67. A GYÚRÓI PAP

Isten és a háború

Nagy Lajosnak hívják a gyúrói papot, mennyivel közönségesebb név ez például a Prohászka Ottokárénál. És Gyúró, ez a dunántúli falu, mennyire nem Székesfehérvár, melytől a legmagasabb pódium is csak egy lépcsőfok. És szenvedéseimben talán a legelső és legerősebb vigasztalást mégis a gyúrói lutheránus pap küldte most. Vékony, tizennyolc oldalas füzetecskét írt a gyúrói pap, Isten és a háború a címe. Jeligeje: „mert nem tanácsos, hogy az ember lelkiismerete ellen cselekedjék, itt állok, másként nem tehetek”.

„A véráztatta földről fölemelem szememet az egy, örök Változhatatlant keresve, s fürkésztve kutatom annak e sorsos időkkal való viszonyát, anélkül, hogy rossz lennék magyarnak, s rossz lennék embernek, elmondom hitvallásomat Istenről is s a háborúról is.” És elmondja alázatos tanítványként a názareti Mesternek, az isteni csodarabbinak, elmondja prófétai bátorsággal, de jámbor bölcsességgel. „A lavina már megindult – sóhajt szomorúan, meghatottan írása végén –, azt így, erőszakkal megállítani nem volna célszerű.” Azután – sóhajtja tovább – a magyarság harca jogos, „ha isteni törvény szerint nem is, de emberi értelemmel gondolva igen”. *Ma már, ma már* igenis arról van szó, „éljen-e magyar nemzet továbbra is itt a Tisza táján”.

De, de – óh, bátor, kedves, jó papom ott Gyúróon – az Istent és a háborút ne írjuk ki egy cégérré. Ma divat az imádság, s mindegyik nemzet szeretné a maga hadvezérévé lerántani a főséges Változhatatlant. „Vajon” a mai imádság, „amit milliók és milliók naponta elmondanak, nem durva istenkáromlás-e, s nem hull-e átokként vissza a népmilliók fejére?” Isten, ő „megmarad a maga szomorú pártatlanságában, azzal mintegy azt fejezve ki: amint kezdtétek, fejezzétek is be”. „Háborút is folytatni, de meg evangéliumot is hirdetni – abszurdum, akkor sokkal tisztább és becsületesebb dolog elfogadni Haeckel monista világnézetét.” Haeckelét, aki Hérakl[e]itosszal vallja: küzdelem a dolgok ősatyja, s ahol ellenséges energiák törnek egymás ellen, gondviselésről, erkölcsi világrendről szó sem lehet. Ám a gyúrói pap, ahogy a Szeretet nevében tiltakozik, Jézus nevében, hogy "az Istennek oksági köze volna a háborúhoz", az "élő Isten" nevében tiltakozik a monista háború-igazolás ellen is.

Írni szerettem volna a gyúrói papról, kit sohse láttam, s kivel megírni-kellett levelek mégis-mégis barátságba vittek. (Csodálatos az, hogy Magyarországon milyen fanatikusan, babonásan ismernek egymásra s keresik egymást a jobb szándékú emberek.) Tehát írni szerettem volna a gyúrói papról és kis füzetéről, ha nálam többet nem tudnának mondani az írásból innen-onnan kikapott mondatok. Néhai jó Böhm professzort juttatja eszembe ez az írás: óvatos, szabályos gondolatok során egyszerre kibuggyan valami forró emberség, merészség, originalitás.

Nem *ecce sacerdos*, csak *ecce pastor*, *ecce homo*, fájó, igaz ember, ki fájdalommal azokat vigasztalja, akik ma a legszerencsétlenebbek. Akik nem tudják magu-

kat átadni a kívánatos, jó tömegszuggesztiónak, s jobban a Halál előtt vannak, mint a sáncárcok lakói. (Szegény, nagyszerű Jászi Viktor, most e percben érkezett a halálhíre, még nedves a szemem, ő nem bírta már.)

Kedves papom, Nagy Lajos, be szeretném, ha az írásod megadta volna lelked nyugodalmát, melyet úgy óhajtunk, s úgy megérdemelnők – a Ma legszenvedőbb szenvedői.

Világ 1915. február 28.

Ady Endre

68. LEVELEK MADAME PRÉTÉRITE-HÖZ

Szememre ne hányja, Madame, hogy leveleim szinte halottasan kezdenek ki-kimaradozni, mert igaza van, és ez fáj. Messze írom én az én leveleimet, ha írom, s olyan sokszor nem írom, és küldeni valamit, annyi, mint várni valamit. Komoly öngyilkosak[!] is szoktak néha levelet írni, de ezek szintén várnak valamit, sőt kapnak is: fontosságuk hitét s erejét. Ez szükségesen jó lehet a halál előtt, de én komolyan meghalni sem szeretnék, várni meg most nem várok semmit. Óh, Madame, minden nőimnek még tegnap legvalószínűbbje[!], ma már Képzelt-séged az egyetlen, kit meg tud test[es]íteni menekülő lelkem. Talán nincs is más számára írásom. Egyetlenséged az én irgalmas Éjszakám, kibe bele lehet sírni halkán. Megérem-e, hogy midőn is hangosan lehet sírni, tetemre hívni[,] átkozódni, ha vajon megérem-e? Addig, Madame, mert hátha nem érném meg, tán még halottasabb ki-kimaradásokkal is írhattam olykor az én Serájámnak. Igen[,] Serájának, a Biblia Shakespeare-je, a szörnyűséges szépségű költő, a hatalmas Jeremiás Serájának. „És mondá Jeremiás Serájának: mikor Babilonba jutsz, és látod és elolvasod mind e szokat... Mikor a könyvnek olvasását elvégezed, köss reá egy követ, és hajítsd be az Eufrátesz közepibe.” Boldog könyv, boldog levél, mely súlyos volt a reákött kő nélkül is, mert megírható "és megírta Jeremiás egy könyvbe[n] mind a háborúságot, mely következendő vala." Madame, az én leveleim, az én könyvem a szomorú fojtottságnak hörgő, szakadozott szavú, gyáva levelei és könyve.

*

Jött hozzám az én barátaim közül az erős, akinek az ereje szép és magyar, s ugyancsak tegnap vigasztaló erő is volt. Szeretett, nagy, mondókás emberem, akiről ilyesmit írtam valaha, nem emlékszem pontosan: Nyugat csapatjának keleti zászlója. Szomorúan, hallgatagon ültünk egymással szemben, lecsüggedtek a legmagasabb, legbüszkébb zászlók is, s azután hirtelen egyszerre mosolyogtunk. Szavakkal nem tudtuk vigasztalni egymást, kigyötörtünk szeretettel egymás számára egy vigasztalni akaró, hazug mosolyt. Megdőbentünk, s visszakeseredett az arcunk, bizonyosan mind a ketten arra gondoltunk, be jó lett volna többet megtartani ama Kálvin hitéből, kinek vallásához számítanak bennünket. De írni, lehetne-e írni, ha a hatalmas Jeremiás akarna újra-élni bennünk, akkor is, lehetne-e írni? Kinizsi Pál őlt ellenség hulláival agyarfogain táncolta a táncát, mint ifjaink okulására minden tanulságos könyvben megolvasható. Hát tudnánk-e ma mi olyan próféták vagy szörnyetegek lenni, hogy testvéreink hullájával táncoljunk hullatestvéreink testvérei előtt, akik nekünk is testvéreink? Até, vagy hogy is nevezte a görög-római mitológia, a kéjgyilkos Harag, szabadon bocsátotta minden seregeit. Most ő az Úr, s boldog lehet az ember, ha őt szolgálhatja, s mi is békültebbek, bölcsebbek s talán már holnap halottak is lehetnők, ha őt szolgálni tudnók. Dehogyan sért engem a pompás cinikusok, illeszkedők nagy fordulása, szinte lendületes kürtölése, hazudozása, melytől önmagukat sem tudják egészen megkímélni? Hát van-e teremtenivalóbb, szükségesebb emberfajta az övékénél, mikor

túl kell harsogni minden kétséget, mert most már a kétség bűn volna? Olyan kel-
lőek ők, amilyen kelletlenek mi néhányan, megátkozottak és némák, aludt, nehéz
vérfagy-darabok a vígan csörgedező vérfolyóban.

*

Madame, szép lett volna meghalni tavaly tavasszal, avagy szép volna élni száz év
múlva. De jaj, hiszen ez gyalázatos hedonista vallomás, és talán nincs is benne
egy fikarcnyi jó és igaz. Tehát: szép élni akkor, amikorra élni elhívattunk, s ki tudja
azt, hogy mi szép, mi jó, mi célos és mi érdemes? Mégis talán Jeremiással: „téríts
meg, Uram, minket tehozzád, és megtérünk, újítsd meg a mi napjainkat, mint vala
a régi időben”.

Ny 1915. március 1.

Ady Endre

69. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

Szegény Zuboly emlékének

Egy német katonai blankettán írta meg nekem utolsó levelét testvéremnél is több emberem, Zuboly.

„Kedves Adym, Csucsán áthaladva ma d. e. 9-kor, véletlenül értesültem, hogy ott tartózkodol. Nem állhattam meg, mert nem egyedül vagyok, 250-ed magammal mint a VII/3 menetszázad parancsnoka, aki most indul a harctérre. Hogy melyikre, még mindig nem tudom, pedig tegnap este óta vonaton vagyunk. De majd csak a sok közül egyiket biztosan megtaláljuk. Szeretettel ölel Zuboly.”

Majdnem egyszerre indultunk el, én házasodni Pestre, ő az uzsoki halálba, s egyetlen mentő körülményem, hogy április 28-án engem is besorozhatnak katonának. Nekem ma Zuboly kiszáradt szemekkel is jobban hiányzó, nem, jaj, nem látható, nélkülözhetetlenebb, mint bárkinek. Életem kicsi eredménye a legjobbak, legfinomabbak, legigazabbak szerelme, s ezt úgy megcsorbította ez a rossz Zuboly. Néha egy évig minden napon kellett látnunk egymást, *kellott*, s azután – hogy is mondta ő egyszer egy szanatóriumban, sőt egyszer egy kórházban is? -:

– Uram, én mindig hallok rólad, s ha jó dolgod van, ha fickándozol, a hatodik háttárban járok, messze tőled. De csak az orrod vére induljon meg, azt is tudom, és akkor elmegyek, megverekedni is érted, akárhová.

Valóban, az én jóságos verekedő embereim közül való volt, ki nagy-nagy válságaim idején egy-egy kötet versemmel hadonászott utcákon és kávéházakban. Boldog vagyok, hogy magyarságunk új és a legrégebb volt, egyforma, a „Négy-öt magyar összehajo” versemet neki írtam. (Ma véletlenül, mert beküldték, olvastam egy klerikális revüben valami Kiss Menyhért vagy Mihály nevű fűzfaköltő s nyárfakritikus cikkét, hogy én milyen kozmopolita vagyok.) Nem szorultam rá, de olyan szent halott, mint te, Zubolyom – megengedem –, tanúskodsz, és tanúskodj mellettem.

Sohse maradt ki, ha nomád életem bármerre sodort is, szívemből és emlékezetemből. Egy kóbor versem mindig adódott neki a köteteimben s egy zokogás sokféle fájdalmaimban. Hadd adassék még egy morzsányi gyászoló valómból a legnemesebb Zubolynak, egy-két verssor az én átkozott s általa mindig áldott poézisemből:

*Ha elmentél,
Okod volt rá s minden tettnél
Mondottál egy jó-nagyobbat,
A Halált.*

*

*Csak hadd fájjon
Szívem e bolond hiányon,*

*Hogy nem látom bölcs-hunyorgó
Szemedet.*

*

*Százegy éjnek
Virrasztója, éber Lélek,
Most is bizton és neked van
Igazad.*

Élj tovább a szívemnél, élj tovább nagyszerű testetlenségben, Lélekben, drága
Zuboly.

Világ 1915. április 18.

Ady Endre

70. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

A finom Péter

Azért finom, mert román falujából városba került, s ott kikelt benne az ősi rejtőzködő finomság. Nem vágták le a lábát, tehát vissza kellene mennie a harctérre, s a nálánál még finomabb emberek vallatták a búcsúzásnál.

– És embert öltél-e, Péter, a háborúban? – merthogy ez borzasztó.

– Húszig csak számláltam – mondotta Péter –, s azután már nem, mert azután már mindegy.

Azután már mindegy: egészen leányos, szép arca van Péternek, ha még megvan, s belepirult e vallomásba.

Világ 1915. április 25.

Ady Endre

71. KIS PÁRIZSI EMLÉKEZÉS

(Levél Szép Ernőnek)

Éppen dominóztunk akkor is, édes Ernőm, amikor te közénk toppantál a Hôtel Európa alá, a kicsi bárba. Emlékszel-e az öregedő asszonyra, a bár tulajdonosnőjére, s legfőbbképpen emlékszel-e Carmenra? Ez a spanyolos, dél-francia, talán zsidó nő milyen aggályosan teljesítette a teljesítendőket. Általában hogy sajnáltak és egyszerre utáltak is bennünket a társaságban. A Madame-on, a tulajdonosnőn kívül ugyanis voltak itt még mások nemkülönben. Itt volt egy vasúti főkalauz a jeles rivierai vasúttól, a híres P. L. M.-tól. Azután itt volt a Carmen barátnője is, az a furcsa és budapesties barna, aki rosszul beszél franciául. Azután ott volt a belga biciklista is, akinek több érme volt, mint mi valaha is szerezhetnénk annyit az irodalomban. A többiek nem voltak jelesek, holott szintén jelentősek voltak, s te eltűntél Carmennel. Sejtet-e most egészen, hogy milyen szegények, áldozati bárányok, nevetségesek voltunk akkor? Carmenéknak pénzeket adtunk ágyúszögre, s drágán fizettük meg a magunk lenézetését. Talán ma már, nekünk, nem is volna szabad effélére gondolnunk sem. De jó, hogy gondolunk, gondolhatunk, s legalább annyit kérdezhetünk egymástól: és ha élünk? És ha élünk, és ha lehet, megint ott leszünk valahol Párizsban, a viszontlátásra, édes Ernőm.

Ny 1915. május 1.

Ady Endre

72. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

Ágoston úr esete

Heinrich Gusztávról, miután saját Akadémiája (mert nem a Széchenyié, ugye, de minden senkié?) elintézte, kár is beszélni. Kár néha némi haszonnal jár, s én még a Heinrich Gusztáv (aki merészelt Arany János utódja lenni) személyét se tartom kicsinynek[,] egy nagy világháborúban sem. Főképpen pedig emlékezetes, irodalmaskodó gimnazista korunkban néhányan már ezt az Ágostont lebecsültük, kellemetlen természetűnek tartottuk. A minap régi tanáraitam emlékeztettem erre: tizennyolc-húsz évvel ezelőtt már derengett. Mégis kár, hogy Magyarországon Heinrich Gusztáv nem kapta meg az Akadémia nagydíját is. Én azt szerettem volna, hogy ezenkívül még v. b. t. t. is lehessen. Itt nálunk minden csak úgy igazodhatik el, ha Tisza István nagy államférfiú, Heinrich Gusztáv legkoszorúsabb akadémikus, ad abszurdum minden. Akkor talán ébrednek az emberek: nem szeretem az apró javításokat egy gépezeten, melynek egy srófja sem jó.

III.

És most üzlet

Az apám kicsi földjén még mindig van negyven hold bevetnivaló. Jó föld pedig, kár érte, kár főképpen a nagyhangú szó lezuhanásáért: termeljünk. Lovainkat elvitték, sőt már nemsokára a teheneinket is elviszik Bécsbe, hogy ott jól egyenek. Kár, kár, és az ember a világháború legförfögetegesebb stádiumában is savanyú mosollyal csak ennyit mondhat: magyar glóbus, magyar ugar.

Világ 1915. május 9.

Ady Endre

73. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

Az értelmetlen versek

„Venit summa dies”, és álmélkodva nézem ceruzával rótt szavaimat: mire való ez? De figyelmeztető embereim jutnak eszembe, barátaim Budapesten és a vidéken. Hogy szóljak már valamit, mert még ebben az istenítélet-időben is szigorúan ráér reám haragudni néhány ember. S mivel arra is figyelmeztetnek, hogy objektív maradjak, s régi tapasztalataim szerint én ilyen csak szubjektív módon lehetek: – így teszek.

Tavaly s meg a régibb karácsony óta két verskötetnyi versem gyülemllett össze. A közelebbi múlt karácsonykor egy kötetemnek máris illett volna megjelennie, ezért külön biztató pénzt is kaptam. S még ezt a kötetemet is csak bajosan válogatom össze aratás végére, mivel sok benne a háború előtt élt és érzett élet. S itt nem az a baj, hogy kiestem az Időből, de hogy e verseknek szörnyű nagy az aktualitásuk. A Háború előtt tehát még írhattam háborús verseket, a Háború óta, nem kell magyaráznom, hogy mit tehettem. Leglelebírhatatlanabb jajaimat a közlés szenvedélyének isteni átkával megverten el kellett mégis olykor jajgatnom. Persze, hogy most lettem azután az igazi értelmetlen Ady azoknak, akik ilyennek szerettek mindig deklarálni. Én a Borsszem Jankó című lapot évek óta nem vettem a kezembe, de hallom, hogy e kedves s nem mindig új ötletű papiros megint foglalkozó kegyébe fogadott. Néhány jó évvel ezelőtt, amikor szegény boldogult Lipcsey Ádám bátyám keze alatt a „Jankó” tovább ment a csúfolódás határánál, Párizsban éltem, s onnan táviratban s levélben jelentettem be a kutyakorbácsot. Ma világháború vagy mi a csoda van, Párizs nincs, s a fiatal dühök is ellobogtak. Meg szégyenlem is, hogy szegény Ádámmal gorombáskodnom kellett, de hát őt nagyon tiszteltem és szerettem, s valóban fáj a bántása. Aki ma Lipcsey Ádám helyén bánt, s aki valamikor boldogan dadogott, hogy szóba álltam vele, most arra ad módot, hogy valamit röviden kijelentsek. Kínoz a Föld mai szörnyűsége, és kínoz hazám földjének sorsa. Próbálja valakivel kijáratni, hogy szabadjon, s akkor én a legértelmesebb versekkel, jó, derék háborús versekkel fogom helyrehozni, ami kissé nehezen érthető világeletemben versben vagy prózában elkövettem.

Különben de boldog emberek élnek még mindig a Földön: idegük s idejük van el nem feledni azt, aki csak annyit vétett, hogy nem hozzájuk hasonlatos, ejh, ha már ennyit írtam, írjam le, nem egyszabású és nem egyrangú – így.

Világ 1915. június 27.

Ady Endre

74. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

Rodin a pápánál

Szép dolog bizony az, hogy Rodin *most* jutott egy élő pápához, s az előkelő Benedek *most* mintáztatta magát Rodinnal. Kellott, hogy *most* találkozhassanak a keresztyén pogányság s a pogány keresztyénség, *most, most*. Ha Őszentsége képet írni vagy szobrot faragni tudna, okvetlenül kontramodellként veszi Rodint. Okvetlenül gyönyörűeket, fájdalmasan magasztosakat gondolhatott el együtt a két ember. Például: mennyivel szebb lett volna találkozásuk a renaissance idején, idejében. Azután: mennyire nem Szent Péter-i avagy pheidiaszi az ő életük *most*, ebben a világban. De legalább lehetne olyan, mint a Sixtusi kápolna erős megcsinálásának idején. Benedek pápa és Rodin, ha beszélgettek szörnyű undorral beszélgethettek arról, ami *most* van. De belsejükben fekete-pirosan kelt az emlék vagy sejtés elődeikre, akik talán-talán valaha, valamikor ezt az iszonyú *most*-at sok évszázados szántással elvetették.

III.

Az öreg vátesz

Vidéki újságíróskodásom emléke ő is: a volt katona, magas, kemény, féloroszlán arcú, városi hivatalnok. Dörgő hangú volt, de beszédben keveset dörgött, hanem írni sokat írt. Súlyos kötetjeit minden félévben fölhozta szépen, büszkén (mennyibe kerülhetett neki a nyomda) a redakcióba. Egyik munkájára nagyon emlékszem, furcsa című volt, valami ilyen[:] Oroszország mint a világháború örök réme. Hogyan tudtunk nevetni az akkori fiatal intellektuálisok hamarkodásával és fölényes göggyével az öregben. Ő pedig egy év óta két katona fiát gyászolta el, talán még két fia harcol ma is, egyik egyenesen kierőszakolta a katonáskodást, hogy bosszút állhasson testvéreiért. S az öreg is, hatvanon fölül van jóval, beállt katonának és bosszúállónak. És mi, kik váteszeknek hittük magunkat, ki mertük akkor régen kacagni ezt az öreg váteszt.

Világ 1915. július 11.

Ady Endre

75. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

A Hauser ősembere

Szegény Hausert, ki svájci tudós, s a francia Dordogne-ban az ősember nyomában járt, éppen húszesztendő munka után kiütvén a kedves háború, majdnem meglincselték. Legalábbis gyűjtött kincseit, nagyszerű kutatások tudós-eredményeit megsemmisítették, s szegénynek elülről kell kezdenie az ősember nyomozását. Azaz elülről kellene kezdenie, de hát e[z] az Otto Hauser, német svájci tudós lévén, okvetlenül ismeri Kantot, s Kantnak hospitalitási elvét. S azt is tudja, hogy az államok, dinasztikiák a hospitalitást úgy értik régen s ma is, hogy az országhatárokat ne barátsággal lépják át. Írtam már egyszer, s úgy lesz: csak ezután fog még igazán beérkezni, majd a háború után, az egotizmus (gondolom, Barrés kitalált igéje) korszaka. A kiválóknak az lesz a dolguk, hogy szeparálják magukat a mindenbe belevihető tömegektől s az állami parancsoktól. Fáj nekem, ki mászt áhítottam és szerettem volna, hogy Shaw szerint kell vallanom a kiválóbb elméjű emberek kiváló kasztját. Mindegy: vallom, hogy az ősember: ma-ember, s hogy nincsen oka Otto Hausernek búslakodnia: az ősember megvan, s csak az új-ember föl kutatása nehéz, holott ez is megvan már régen, de kétségbeejtően oda tudja adni magát őseinek, akik kortársai.

III.

Egy kicsi kérdés

Ha Zrínyit a vadkan ledöfte, nem lehetett volna-e a vadkanokra egy póri vadászatot rendezni? A másik kérdés, de ugyanegy: mi lesz velünk, istenem, ha Lebedia helyett Amerikába kell elküldenünk, hogy itthoni néhai magyarok helyett magyarokat találjunk?

Világ 1915. július 18.

Ady Endre

76. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

Lenn, Erdély földjén

Brassó, július 22.

Erdélyben, régi rajongója, én, kapcsolt részeiből támadott hú fia, sohse jártam Kolozsváron még túl. S most lázzal, betegen meg kellett indulnom, rejtelmes parancsból levezekelni e bűnömet. Szép és drága föld, Magyarországnak éber rejtegetője, hatalmas birodalmaknak egykor keresett frigyese, be szégyenlem, hogy csak most ismerkedünk. Óh, jaj, hiszen a népek is most ismerkednek egy vége-láthatatlan, piros és szörnyű majális-ünnepen. „Támada pedig a Sátán az Izrael ellen, és felindítaná Dávidot, hogy megszámlálja az Izraelt.” Az Úrnak persze nem tetszett ez, s az Úr Angyala a Biblia szerint ellenségek fegyverével és döghalállal állott bosszút. Furcsa, hogy ez a bibliás Erdély mint rohamítja bennem a Biblia nagy igéit és sejtéseit. S le kell gyűrnöm minden porokkal lázamat és magamat, hogy lássam: gyönyörűek és örökök a hegyek, völgyek, folyók, erdők[,] voltak s leendők és a nők és minden, ami történik. A Halál is, ki a leguralkodóbb, mióta él, s ki mellé most már ne is merjünk sorolni mást. Halleluja, Halál, kinek szépségét csak a fél-Halálok, betegségek és bénaságok kíséző serege rontja. Erdélyt kedvelted, sokat üdültél benne, s mert újra és újra vágtyál visszatérni, hagytyál magad után mindig életcsírát. Magyarság és emberség zamatja, hite, lelke, Erdély[,] nem uraid szerint büntet téged az Úr. Mert a hatalmasabb, a Halál, szeret téged, s mindig hagy benned annyit, hogy fölségesen kinőhesd magad a Halál minden új látogatására. Erdély, te Magyarország vagy, s ha Magyarországra van még szükség a Földnek, te megmaradsz nekünk.

Világ 1915. július 25.

Ady Endre

77. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

A nagy szolidaritás

Az emberek ennyi kín árán még meg nem jobbultak, holott annyit elvárhattunk volna. A híres, nagy szolidaritás dajkamese, s ha szép és ritka történik, az mindig az egyéniség fokozott diadala. Igen – lenyűgöz, elnémít vagy elsodor a kényszerű áradat, de az igaziak kissé jajgatva s kétségeskedve úsznak az árral. Az emberek bizony nem lesznek szociálisabb állatok, mint eddig voltak, s következni fog újra s erősebben, mint valaha – a különbek, az egyéniségek kultusza.

[III.]

Miért nem lehet?

Okvetlenül folytatódni fog az Élet, s miért nem lehet halál nélkül, egyszerű alvással megvárni a mostani dolgok végét?

Világ 1915. augusztus 1.

Ady Endre

78. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

Jött éve csodáknak

Most az Eget nézi mindenki, még én is, az Eget, mely a legóbb viaskodások óta az Ember néznivalója. Csillagraj, üstökös, égi ábrázatok, különös fények és tüzek, látnivalók, magyaráznivalók, ezeket nézzük. Én pontosan fölírom, mint kötelességem: láttam Csucsán (Kolozs vármegye), augusztus hatodik napján, este 8 óra 31 perckor. Északkeleten egy csodálatosan óriási ökörfejet játszott a felhő, késői, különös nappirítással segítődvén. Tulok volt, nagyszerű, magyar ökör ezerszeressé növe, s nem is volt nagyon bús, de sebzett homlokú s kónya szarvú. Megbámultam, de vegyék ki belőle az égi jel értelmét mások, mert nekem csak öt percig mutatkozott, s azután felhő-testével láppá változott.

III.

A magyar Svájc

Milyen szép lett volna és lehetett volna a magyar Svájc, ha nálunk nem a bolondok voltak volna bölcsek. Hiszen a magyarnak se kellett volna öldöklésben igazolnia az életét, mint ahogy a svájci se gyáva himpellér. Lett volna s volt ezer módja életünk, valóságunk megmutatásának, ha – urak nincsenek. Svájcban a paraszt legalábbis annyit jelent: mágnás. Vezető uraink mindig azt mondták, hogy a magyarságnak vért kell hullatnia – hivatásból. Hivatásból, jól van, de a svájciak is hivatásból – svájciak, s a svájci paraszt Tisza István a hatványon. A geográfia, történelem és egyéb számárságok táltosai beszéljenek: mi Svájcnak indultunk, s – landsknechtek lettünk.

Világ 1915. augusztus 8.

Ady Endre

79. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

Madarak és pogányok

Valamikor és sokszor arról akartam verset írni, hogy a Napot úgy kell szeretni, mint a madarak és pogányok szokták. Aki a Napot (s vele az Életet) szereti, szeresse madárként, ha feljön, s ha lemegy. A madarakat megcsúfolták a repülőgépek, s némely pogányokat pedig kolonizáló s harcbavívó kultúr államok. De az igazi pogány ma is csak a Napot imádja, ha gránátok rettenetei közé jut is, s az igazi madár gögösen és hibátlanul röpül a Nap alatt. Szegény megaggult s renegát Anatole France fantáziáját kövessük: ha az ember nem alkalmas a jóságra, jöjjenek a madarak. De félek, hogy a madarak előtt még egy kísérlet esik: a pogányok fogják megjavítani a mi kompromittált kereszténységünket. Gaz volna az a képességes ember, aki az emberben, bármennyire lealacsonyítható, ma is, mint két évvel ezelőtt, ne ugyanazt lássa. A küzdelmekkel megjavíthatót, a kitalált Isten irányában fejlődőt, kik[!] a Napot, az Életet, a Boldogságot fogják[!] szeretni, mint a madarak és a pogányok.

III.

Désy Zoltán példája

Ha egyszer megint... de hagyjuk, mert hagynunk kell, elaltatott, de sok százados igazságok újra kelnek... Szomorú mártírium a Désy Zoltáné, s én, aki őt úgy szerettem, ma jobban sajnálom egy halottnál. Tévedett, mikor elment, s megtéveszteni fog még sokáig a Halál mindig elmélyesztő hatalmával és értelmével sokakat. Valamikor talán egyenesen e dicső és nemes ember emléke ellen lesz muszáj harcolni, mert ez a halott emlék útjában fog állhatni az ő eleven szándékainak. Így hal meg, akárhogy élesztgetik az érdekeltek, a hősi romantika s jön világhosszúra az, hogy minden nagy eszméért a kötelesség: élni. Meghalni a meg nem született is tud, de ennek legalább nincs neve, s rossz sírban dicsőült név csak új akadály a megdicsőült bajtársainak.

Világ 1915. augusztus 15.

Ady Endre

80. A MAGYARSÁG HÁZA

Egy fontos erdélyi város egy különösen nagyszerű ember jóvoltából kultúrpalotát csinált, különöset és nagyszerűt.

– Ez lesz, ha a Sors úgy akarja, a magyar menedék, dús és takaró. Itt fogjuk őrizni magunkat mi, magyarok, kik egymás ellen annyit vétettünk. Ide fogunk verssel, zenével, beszéddel összevonulni, ha baj lesz. S minden képességes szeretettel néztem föl reá, ez úrra, mert hogy nagyon és dacos magyar vagyok, s ő az én rokonom.

Ny 1915. augusztus 16.

Ady Endre

81. AZ OLÁH MUMUS

Az oláh mumus elszenvedhető, lebírható, s Romániának nem kívánhatnék rosszabbat Erdélynél. Csak Kolozsvárra, Brassóra, Marosvásárhelyre s még néhány városra intek. Belepusztul az oláh, ha ilyen kultúrák helyeken el tudna helyezkedni. Szerencsére nem tud, mert Erdélyt akarjuk, tartjuk, s meg is fogjuk őrizni. Az oláh mumus nem mumus, s eszembe jut egy román fiskális, aki azt mondta: Isten ments, hogy Budapest helyett Bukarestbe kelljen mennem főtárgyalásra.

Ny 1915. augusztus 16.

Ady Endre

82. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

A Romlás hősei

Nem tudhatják azt az új Hannibálok népei, hogy mennyivel könnyebb harci tűzben meghalni, mint megmaradni s nézni harci tűzben. Ők véres szájjal ordíthatnak ki, bátorításul, egy vélt vagy igaz győzelmet, de mit csináljanak azok a kevesek, kiknek szívét egyformán rontja győzelem vagy vereség? Szebb a szomorúnál, pedig ma az a legszebb, ahogy ezek a néhányak mutatott bizakodással százképpen biztatják egymást. Testvérek, meg nem bolondult s be nem rántott atyámfiai, ha már élünk, hazudjunk tovább egymásnak, biztassuk egymást, mi vagyunk a mai Romlás igazi hősei.

III.

Napóleon kissé haragos

Napóleon nem ott van, ahova hazahozták, hanem sok-sok ezernyi, mindenféle nemzetbeli, bolond rajongójában. Ez a Napóleon most kissé és méltán haragos: hát ő csak annyit tanított nagyonkéső utódoknak, amennyit most produkálnak? Valóban pedig az az igazság, hogy Napóleonnak sincs igaza: ő elvégezte a maga típusának befejezőjét. De hát éppen az az emberiség baja, hogy még vezetői sem tudják, hol végződött és hol kezdődik valami.

Világ 1915. augusztus 22.

Ady Endre

83. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

Igen tsinos Európa

Ma kedves, örökké legény és eleven Csokonaimmal próbáltam vigasztalódni, mert minden napra kell most találnom valamit. Legjobb volna persze (nem nem-élni, dehogyis) elfelejtkezni, elengedni a régi horizonokat s nem keresgélni az újakat. De hát én, én legalább, ezt nem tudom. Ezért járok úgy, hogy vigasztalódni szándékolván, sötét szomorúságom kelyhének itala még jobban megsötétedik. Így ötlök például szemembe Csokonai egyik könyvének előszavából: „a mai felette igen tsinos Európa”. Szegény, nagy, gyermeki s néhai kultúrmagyar, kit népe főgarabonciásként őriz, s jószoltat vele mindenfélét. Szörnyűségeket, világháborút, sőt világvéget is, amit csak elfajzott népfantázia teremthet. Szegény Csokonaim, „Árkádiában éltem én is” helyett ez a mondásod volna mindennél illőbb költő- és embersorsodhoz: „a mai felette igen tsinos Európa”.

Világ 1915. augusztus 29.

Ady Endre

84. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

II.

Írók, kik védekeznek

Nagyon sajnálom magamat, tehát sajnálom azokat is, kiknek az írás szomorú, buta mestersége adódott. S mert magamat nézem és sajnálom, különösen sajnálnom kell őket, azokat, kiknek írniok muszáj. Ez a védekező Én és Kenyér szomorúbb mindennél, s ha én még erről sem volnék köteles írni, volnék a legszabadabb és leggazdagabb. Minden írónak küldöm testvéri részvéteimet, s kívánom, hogy jobb dolguk legyen, mint nekem, ami nem nagy dolog, Csak ne kellene az igaziaknak most is írniok, mikor az igaziak írhatják le legbajosabban az igazat.

Világ 1915. szeptember 5.

Ady Endre

85. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

Esztéta és poéta

Kedvesebb barátom, Ignotus, ne csodálkozz, hogy a koalícióbába Méray-Horváth arra kényszerít, hogy a mi Nyugatunk helyett a mi Világunkban üzenjek neked. No, te bizony megjártad, amikor új esztétikumelméletteddel Méray-Horváth úrral össze kellett barátkoznod. Én egy gyöngé, de igaz versben védtem már Ignotust Ignotus ellen, de félek, hogy nem tudjuk megvédeni[!] egymást. Valami zugrevüt küldtek el ma nekem, mely az én hanyatlásomat is a te fajod rovására ejti. Nem tudom, hogyan és miért hanyatlók, holott, ha szabad volna, ma tudnék legtöbbet és legszélesebbet mondani a magyarnak és az embernek. Hanyatlók, ha te Méray-Horváthtal barátkozol, s ha csak érdekességein[!] által fogod meg a cikk-témaídat. (Méray-Horváth úr „szenzációs” regényéről egyébként ugyanaz a Kacziány Géza informált nagyszerűen, aki megerősített régi hitemben, hogy Görgey Artúr gyalázatos áruló volt.) Te tudhatod, mert sokszor írtad ellenem, hogy én igenis nem vagyok esztéta, de poéta, teljesen élő poéta. És most jössz te, jön a nacionalista-klerikális esztétikum, jön, ah, Méray-Horváth is. Hiszen a háború még a derekakat is megtevesztette, s lehet, hogy száz évre meghal minden intellektuális élet, s csak a politikának s az új háborúnak szállíthat az ember. De ez nem annyira bizonyos, hogy szélső-intellektuálisok és (bocsánat!) szélső-zsidók már így rendezkedjenek. Az ember megbocsátja, hogy bakáink bőréből nemesi levelet váltsanak a reakcionáriusok, a nem Rakovszky-féle „nélkülözhetetlenek”. De ne járjon a szájuk túl hangosan, míg ki nem derül, hogy a magyarság nem Báthori Zsigmondnak a szamárságát követte el. Méray-Horváth úrnak sok oka van, hogy hallgasson, s kedves Ignotus barátom, maradj te csak velünk. Hidd el, hogy nincsenek régi, mai s leendő esztétikumok, csupán igazak vannak, s én legalább tartom magam legalábbis annyinak, mint egy itt-ott[...]

[1915. szeptember 10-15.]

86. RIPPL-RÓNAI ÉS CSEKÉLYSÉGEM

Büszke és irigy vagyok egy szép és nagyszerű úrra, akit Rippl-Rónai Józsefnek hívnak az emberek idelenn s az angyalok odafenn. Első találkozásom vele Párizsban történt, a Grand Palaisban, a Szalonban, kiállításon, régen. De volt hála istennek gusztusom hozzá, hogy haza megírhassam: ez a magyar piktor, akinek lépcsőfalra dugták a képét, vagy a legnagyobb, vagy majdnem a legnagyobb.

Így voltam vele sokáig, amíg egyszer Kaposvárott fölolvastam nem tartottam, s Jóska a nyakamba nem borult, s másnap ebédre meg nem hívott. Bocsásson meg Bródy Sándor bátyám, de Rippl-Rónai Jóska szebb, magyarul szebb, férfiasabb még nálánál is. Ebéd előtt este kellett kimennünk a hegyi villába, s Rippl-Rónai Jóska – rossz házigazda – elkésett. Egész Kaposvárt fölkutatta, hogy abszintet szerezzen a vendégének, aki Párizsban nyolc-kilenc évig járt. Kapott is egy fél üveg ilyes méreg-italt, s ő, aki ezt szintén nem issza, elbámult, hogy én is csak Zilahon és Debrecenben élveztem ilyesmit. Párizsban talán, én, abszint-költő, aligha ittam három poharat, inkább Pesten. Másnap ismertem meg szépen és jól Rippl-Rónai nagyszerű asszonyát, Lazarine-t s kis fogadott leányát, Anellát, aki már nagy leány lehet azóta, s a szemei pedig szebbek.

Ez az öreg, szép fiú bizonyosan zseni, nagyon nagy ember s felséges életű. Még dekoráló hajlandósága is amellettszól, hogy szépíteni kívánja a világot, amelyre ez ráfér.

Nem akarta, de az egész világ ismeri, s elismeri minden valaki a világon. Hogy ilyen embert s éppen drága Franciaországunkban összeverdesett a háború? -: sors. Bár úgy tudnék hinni és produkálni: élni, mint ez a majdnem svihákosan gyönyörű, de mindenesetre legelőkelőbb férfiú.

Világ 1915. szeptember 19.

Ady Endre

87. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

Hervadnak az asszonyaink

Hervadnak, csúnyulnak az asszonyaink és leányaink széles, nagy vidékeken, híres községekben. Nem, ez nem csupán képzelődés, én ezt figyelem, látom, erősítgetik is ezt velem mások is, és elvégre ez nem csoda. Írva vagyok, hogy a tatárdúlás után szegény Magyarországot Lengyelország segítette ki sok-sok ezer asszonnal. Most marad-e ország, hogy aki elfogyott férfiainkért pótoljon bennünket, s ország, mely nőimportra fog szorulni. Hervadnak, csúnyulnak az asszonyaink, leányaink, gazdag vidékek nemrégén kackiás, vidám szépei. Nincs annyi hadisegély, amennyivel szegényeket kárpótolni tudnánk, s őket aligha vigasztalja meg, hogy kis húgaik[,] leánykáik számára növeszt a Természet és Idő új férfiakat.

Világ 1915. szeptember 28.

Ady Endre

88. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

„Az Elit kálváriája”

Íme, Jászi Oszkárnak megint egy feledhetetlen célzása, mikor a szó talál, s viszszaintünk neki, hogy „talált”. Irigylem, hogy ő poéta Tell Vilmos maradhatott, a Zuboly sírjánál is, holott nálam ez versben is milyen nehéz és kínzó. Hányszor céloztam ugyanebbe a célba, s hányszor kellett az íjat akarattal félrébb rántani. Óh, Oroszországban mennyi mindent meg lehet mondani, s nálunk az aljas árralúszók milyen könnyen mondhatnak meg mindent – nekünk. Ha mi nem maradhatunk meg, följegyzések, levelek, beszélgetések emléke marad utánunk. Szinte jó lesz meghalni azzal a kárörömmel, hogy mennyi szégyent fognak ezek a suttyomdolgok hozni a mai hencegőkre, rokonaikra s utódaikra.

III.

„A senki Dunája”

A németek szokott alaposágukkal és elkésetttségükkel figyelmeztetnek bennünket, hogy milyen nagy kincsünk nekünk, magyaroknak, a Duna. Régen tudjuk, és mégse kincsünk, de furcsa, hogy évekkel ezelőtt az én nagyszerű Leopold Lajosom, a gazdaember, költő és gondolkozó elsírta egy kis tanulmányban a Duna nagy árvaságát. A németek valóban nagyszerű emberek, átvesznek, kidolgoznak, sőt meg is csinálnak, de tudja Isten, megint csak azt látom, hogy géniuszra – elég szégyen – mi mégiscsak arra az utálatos franciára hasonlítottunk.

IV.

Javítani kell rajta

Ignotus ragyogó írásához, mely a vallásról szólott, csupán egy megjegyzést kell tennem. Az Isten kell nekünk valóban, de ezerszer jobban a rend, fegyelem és hatalom embereinek. Prohászka Ottokárék próbáltak javítani rajta, de nehezen, sőt rosszul sikerült. Nem kívánok én egy előkelő Istent, de olyast, amilyen régen volt: köztetszésre találót. Szóval tényleg „át kell dolgozni” az Istent, aki kegyelmes és kell nekünk. De ne papírból egészítsék ki hiányait, s főképpen ne – szavakból. Mivel a háború után nagy mamlaszáság lesz lelkünk sorsa, gondoskodjanak nekünk egy ösztönző, jó, derék, imádandó közös Istenről. De ez az Isten némi tudással legyen arról is ám, hogy kik éltek s szenvedve gondolkoztak az emberről, minden emberről. Mostanában nem vagyok humanista, de ezt az egyet, ezt a princípiumot, magam ellen is megőriztem.

Világ 1915. október 3.

Ady Endre

89. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

Csináljunk hasznos jegyzeteket

A Háború most, végre, meg akarja ölni magát, s minden azt mutatja, hogy meg is fogja ölni. De ez öngyilkosság révén néhány tízezer ember készül megvagyonosodva az életben maradók nyakára ülni. Kérek valamit ezennel a jóhitű háborúsoktól, a közönyösöktől (ha vannak ilyenek) s kevés hitosztályosomtól. Jegyezzük, gyűjtsük össze azok neveit, akik a világtérboly alatt rendesnél és elnézhetőnél jobban gypjasodtak. Ha sokan csináljuk ezeket a feljegyzéseket, reményünk lehet, hogy egy-kettő életben marad közülünk. És mert az élet vissza szokott térni az ő rendes kerékvágásába, lesz majd megint pozíció, rang, cím stb. Hát akkor majd álljon elő, aki él s akármilyen szemérmetlen rendszer jönne, kiáltsa ki a hiénák neveit. Mert ez nem a krimi háború, nem is gyarmati incidens, de a legfelsőbb, legemberibb, legkultúrásabb javak pusztulása. Akik ebből nagyítottabb életre fognak kelni, össze nem tévesztendő a főnixmadarakkal; mert csak lebukózni való hiénák.

III.

A névtelen levél

Hát engem is elért a névtelen levél, két szuronyos csendőr jött el hozzám a falu kisbírójával. Derék, uras, finom csendőrök, mert a magyar csendőrök jó része, bizony isten, előkelőbb a párizsi rendőrnél. Nos hát, „egy apa, akinek két veje s három fia küzd az imádott hazáért”, engem följelentett Budapest főkapitányának. Nem akarom hinni, hogy Boda főkapitány vagy valamely okosabb főrendőr olvasta volna e zavaros, bús, névtelen levelet, melyet esetleg hazafias „apa” helyett némi némbér is írhatott. A vád az, hogy én csak eszejtenként jelenek meg a Világ szerkesztőségében, de egyébként, mint gyáva dalia, bujkálok a katonaság elől. Nem, igazán régen túl vagyok az ismert nevéek kikerülhetetlen rövid primadonnakorszakán. De mégis illenek talán valamit rólam tudni vagy megtudni a különben nagyon kedves csendőrök nélkül is. E felfordult időkben undoromat hamar elfogyasztottam, tehát csak szánakozásomat küldhetem, az emberi gonoszság és butaság újabb megsiratását, a névtelen följelentőnek.

IV.

Levél Móricz Zsigmondhoz

Drága, jó barátom, köszönöm, hogy a szíved megint előbb s az én szívem helyett szólott. Ha én sejtem, hogy Rákosiék már privát leveleim vadászatára vetemednek, be sokat írtam volna bele abba a bizonyos levélbe. Mindegy, hiszen ma nincs igaz írás ideje, de a B. H. és társai akaratlanul mégis ki fognak dacolni belőlünk valamit. Most már azért is egész magyarságunkkal s erőnkkel meg fogjuk s életben fogjuk magunkat tartam. Amit a Rákosiak elrontottak, megpróbáljuk majd megjavítani s még ő rossz emlékeiket is elásni. Rákosi Jenő nagy fantáziájú ember volt, s e nagy fantáziából – látom – maradt még valami. Annyi szép tollharc

után kérem őt, képzelje el mindazt, amit én joggal hiszek és vallok őfelőle. Ölelek, drága jó Zsigám, s érzem, hogy a jobbakat a Sors a hitványok miatt is, megtizedelve, de mégis megtartja.

Világ 1915. október 17.

Ady Endre

90. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

Az Állam siratása

Az Állam sokszor ríkatott meg szegény bennünket, és mégis fáj, hogy most az Államot nekem és most kell elsiratnom. Valóban úgy van, ahogy egy jeles barátom írja: az Állam (nehogy baj történjék a cenzúrával – általában az állam) megbukott a Háborúban. Senkinek se lehet fogalma, mi jön helyette, de valószínűen megtartja a nevét, és – más lesz. Óh állam, Állam, be szép kigondolás valál, s mennyire csak szép lehettél, hogy most jóságod híján fogsz tönkremenni.

Világ 1915. október 24.

Ady Endre

91. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

Tűnődés más költőkön

Mondják s hiszem, hogy ez a háború népek háborúja, sőt egyenesen népháború, demokrata szörnyűség. De vajon miért hiányzik belőle olyan nagyon az André Chénier-k, Lamartine-ok, Petőfik fejedelmi ágálása? Szóval, hogyan nem tudott ez a legnagyobb háború a lelkekbe valamit átlopní a boldogult szabadságharcok hangulatából sehó? D'Annunzio elérte avval az álmát, hogy királyá karon fogta, s Verhaeren egy könyve külön fejezetében hódol urának, a belgák nemes királyának. Nekem egyéni fájdalmam például, hogy Ignotus, aki bölcs, megértő gondolkozó és költő volt egész életében, miért bölcsebb és megértőbb ma, mint valaha? Miért kell megérteni minden fejedelmet, diplomatát, államférfiút és hadvezért, hacsak ha véletlenül nem porosz költő az ember? Valahogyan mégsem olyan demokrata ez a háború, amilyennek látszik, s nekem fáj (de igazán nem magamért), hogy a költők nem titánkodnak. Úgy látszik, hogy e nemzedék költői józan-ságuk nagyszerűségével avagy toporzékolásuk lojalításával nem ütöttek a szabadságharcokat élt költő-ősökre. Lehet, hogy ki is maradnak, bár az se biztos, egy olyan „alkalom” költői közül, melyben majd pojácásan, de halálos-komolyan napjaik királyainak tudják hinni magukat a költők. Annyit írtak mostanában a háború és költők viszonyáról, hogy a bölcs írások között talán elcsúszhatik e csöppnyi tűnődés is.

Világ 1915. október 31.

Ady Endre

92. A BEPANASZOLT ÉLET

Egy kedves, jó, úri és finom poétagyermekem, fiatal és persze katona, nagyon messziről küldött levélben bepanaszolta nekem az Életet. Olyan szép levélben, olyan öreges intelligenciával s mégis olyan csodálatosan gyermekül, hogy három napja mosolyog már a szívem rajta. Istenem, hiszen Ignotus, Jászi, Hatvany, Biró Lajos, Lengyel Menyhért s valamennyien, kik még a háború előtt voltak, az embert csak meggyötörni tudják. Éppen úgy, ahogy én is csak ezt tudhatom művelni velük, ha olykor írok, s pláne hogyha írhatnék. Nagyobb rangú katonának a fia ez az én poétafiam, szenibilis, gyöngé testű gyerek, akit talán sehol se fogadtak volna el katonának, ha nem egy büszke katonaapa akarja. Arról ír a többek között, hogy mennyire fáj neki a „drága civil gondolkodás szabad és kényelmes lendületének” a megszakadása. „S mert bármennyire szívesen veti magát alá az ember kötelező becsületességgel mindennek, ami muszáj, nem kis megnyugtatósával bizonyos öntudatos meggyőződésnek[,] a katonai szervezet minden egyoldalúsága mellett is zseniális s az emberi észhez [...] struktúrájáról, mégis igen fáj megbecsült és finom életünknek és gondolkodásunknak e hirtelen félredobása”... „Talán ebben az életformában is van tartalom és anyag, talán ebből is kipattannak a szavaim ezen verssorokban, s új tartalmak megtalálásának az öröme fog kielégíteni. De egyelőre nagyon fájnak a veszteségek s igen-igen nagy elmúlásuk régi és finom időknél és az én némaságom. Lehet, hogy a tehetségem mondott föl, de én azt hiszem, hogy az Élet, s az is csak egyelőre”... Alig olvastam a nagy Hecc kezdete óta e szomorú szavaknál üdítőbb és vigasztalóbb szavakat. Az én kis barátom bepanaszolta az Életet, de azonnal föl is mentette az[t] a katonás, kedves, alig húszéves költőszívében. Be irigyelhetnök csöppnyi múltját, nevelését, fiatalságát, ha egyszeribe nem állna elénk a mi régi, bepaskolt, de mindig élő ifjúságunk. Üzenem hát az én poétagyermekemnek: nagy csúfság esett ugyan most az emberfajtaival, de mégis éljen az Élet. Kik meghalunk, kik megmaradunk, de az Élet, ez a soha még kedvesebben be nem panaszott Élet, szent, igaz és csálhatatlan. Az én katonafiam igaz művész, hogy a Halál mellett ilyen gyöngéd szerelemmel játszik haragosdit a nagyszerű, víg és komoly, egyetlen Élettel.

Ny 1915. november 1.

Ady Endre

93. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

Néhai Ujházi Ede

Majdnem utálatos és bántó, hogy Ujházi Ede szerb harcterekkel és inneni hírekkel agonizált, noha felesége kezét kellett és illet megcsókolnia, mert halott, öreg barátom s valamikor mentorom, szerette az asszonyokat, még ha leányok voltak is. Egyszer, mikor már rossz hírek kerengtek felőle, s azt írták nekem Párizsba, hogy öreg barátom elevenen elrothadt, Velencében egyszer csak észrevettem. A Flórián legkiljebb tolt asztalánál aludt, s mellette egy unatkozó 17-18 éves leány etette a galambokat. Kövér galamb volt a lány (mi lett belőle?), s látszott, hogy neki kötelessége óvatosan kacérkodnia s emellett vigyáznia a Mesterre. Késő és nagyon napos nyár volt sok magyar a Márkus téren, végre is fölébresztettem az öreget. Én akkor Marseille-ből, hajón jöttem, s az én fölébredt s paralitikusnak hirdetett Ujházim ugyancsak rám ismert és rivallt:

– No, te marha, hát eljöttél a te híres Párizsodból, ahova én sohase mennék, Bangyikám (ezt Bródy Sándortól hallotta)?

Nemes, nagyszerű ember, költő-komédiás, megint valaki ritka, akire a francia ezt szokta mondani: homme de qualité. Egy tréncáplár, ha akarja, ma többet keres egy hónap alatt, mint [amennyit] az ő kényszerű és lefoglalt nyugdíja számított egy év alatt. Szégyellje magát a ravasz minisztérium s minden filiszter okvetetlen-ség, amelyek még egy Jókait is úgy le tudtak paskolni annak az erkölcsnek nevében, melytől évi tíezrekkkel lakatnak jól gaz fezőröket.

IV.

A magyar nyelv

Mindenki tudhatja, hogy magyar vagyok és magyarul és emberül a legbecsülete-sebb internacionalista. Ezek után, mivel a cenzúra ellen itthon nem hallottunk olyan beszédet, mint például az új francia premieré, Briand-é, csak egy pár szót írjak. A Magyar Nyelvőrben, Szarvas Gábor folyóiratában, Szarvas Gábor halálá-nak huszadik évfordulóján emlékező cikket írt valaki. A cikkhez hozzáírom, hogy nincs az a világhatasztrófa s utána a vízözön, amely ezt a drága magyar nyelvet félreszorítsa. Szégyen és gyalázat, hogy sokan komolyan félnek ettől és gyaláz-kodnak, holott még Jankovich miniszter sem utálja a magyar nyelvet, s lesz még a kutyára dér.

Világ 1915. november 7.

Ady Endre

94. [NYILATKOZAT]

Tisztelt szerkesztő úr, kérem, közölje e sorokat: A B. H.-ban egy úgynevezett „irodalmi” vita folyik néhány hét óta, s a vitának Dunántúli a vezére. E vita rendjén először azt állapították meg rólam, hogy egy gazdag mecénas pénzből élek. A következő alkalommal egy nem hozzá szóló leveletem publikálta Dunántúli. Végül most legutóbb azt írta meg, hogy: jól házasodván, kényelmes otthonhoz és jól főző szakácsnéhoz jutottam. Kérdezem önt, szerkesztő úr – s lapjának minden jóhiszemű olvasóját –, lehet-e nekem ezek után Dunántúlival irodalmi (vagy akár politikai) vitatkozást kezdeni? De öntől, szerkesztő úr, azt is megkérdezem még: magyarnak, úrinak és tisztességesnek tartja-e az ilyen *irodalmi* vagy politikai vitát?

Budapest, 1915. november 13.

Budapesti Hírlap 1915. november 14.

Ady Endre

95. RÁKOSI JENŐNEK

Istenem, ha meggondolom, hogy e miatt a vén, szájalmas, de még mindig elég kártékony Rákosi Jenő miatt ma majdnem a „Nyílt tér”-ben akartam szólani. Mert már ott tart ez a jóféle, múltas ember, hogy ravasz bomlottságával szinte a „Nyílt tér” hajdani mérges nyilatkozóin is túltesz. Azt hiszi, hogy az élet olyan, mint a régi Népszínházban volt, s ezenfölül már családi legszemélyesebb dolgokba is beleavatkozik. Most, ha, első tervem szerint, „Nyílt tér”-ben adnám ezt a választ, ki tudja, hogyan magyarázná ez a lendületesen bomlott ember.

Hibás vagyok egy kicsit: miért nem tudtam hű maradni valamikori fogadalmamhoz, hogy Rákosi Jenővel nem állok szóba. Csak akkor, mikor haldoklása előtt utolszor olvas (mert hírlapokat akkor is olvasni fog), írom meg bűnlajstromát. Hogy majd akkor írom meg, mit vétkezett ez a féllátású, sanda, sváb mészáros a magyarság ellen, melyre rászabadították a primitív magyar állami és társadalmi élet balságai.

Csak az menthet engem, hogy a feudális-klerikális Magyarországnak e majdnem tehetséges íródiákja és ügynöke már előttünk és előttem is sokakat kényszerített foglalkozni vele.

Bárcsak – ha már hibába estem – legutóbbi piszkolódo ciklusának legeslegeselő cikkére küldött válaszomat a túlzott és neki ki nem járó, meg nem érdemelt ízlés, úriság és gavalléria ne hagyatta volna ki a Nyugatból. Ha akkor e cikkel fejbe kólintom – gyanús hajlamai kedvére –, ahogy én őt ismerem, talán megállítom veszett elszilajodásában, s környezetének örködo figyelmét szükséges időben hívom föl. Most már azt kezdi hinni, hogy olyan kártékony, mint valaha volt, s hogy háborodott szavainak súlya a régi. Holott ő csak régebben volt igazán kártékony, s huszonöt év óta Magyarországon minden tiszta, új, szép, haladó és magyar nemzedékhajtás azzal érkezett: purifikálni kell, s Rákosi Jenő félrerúgásával kell kezdeni a purifikációt. Szomorú, hogy huszonöt év után ez a levitézlett, ez a magát meghazudtolt újkuruc még mindig támogatott valaki, s hogy a hazafiság és erkölcs fehér tógájával takart korrupció nem kaphatta meg a leszámoló, gyilkos leleplezést.

No, most ez a vénember a legrettenetesebb világháború idején azt hiszi, hogy minden progresszívek kiirtása által helyet kap a mennyországban. Ti. azt képzeli, hogy a háború az ő számára s kedveltjeinek kedvéért üvölt, dúl és pusztít el bennünket, s hogy az ő olvasói még a régiek: naivak és hívők. Pedig a Budapesti Hírlap előfizetői általában, a hívők meg pláne megritkultak, s akik ma Rákosit megértéssel és kedvvel olvassák, azok már csak camorrai bajtársisággal csinálják ezt.

És most Rákosi úrnak s kik általa örülnek, kijelentem, hogy vége az aggságenyhító harcoknak: én ezzel az úrral, akiről olyan sokat tudok, többé szóba nem állok. Irodalmiakról már régen nem óhajtottam vele diskurálni, de hogy az én magyar patriotizmusomat ez a vén sváb korrigálja, kritizálja: szörnyűség. Figyelmeztetem

Rákosi Jenő környezetét, hogy az elvénhült gyermek kezében hagyni, feledni igen nagy kár volt – a nem gyermekeknek való kést.

Én utoljára még két valamit írok ide: 1. Minden Rákosiak fölött érzem magamat, mert több és fölöttük vagyok. – 2. Rákosi Jenő különféle laptartó-gazdái vigyáznak e vénemberre, mert mostani polémiáiban veszedelmesen sűrűen, babonásan, mániákusan – jóslóan! – kerül elő ez a szó: Lipótmező.

[1915. november 16. vagy 17.]

Ady Endre

96. [NYILATKOZAT]

A Budapesti Hírlapnak *ma* csak nagyon rövid a mondanivalóm, mert talán ő is érzi, hogy Dunántúlija gödörbe csalta. Hatvany Lajos barátom egy cikket írt volt a Nyugatban, s ezt a cikket nekem ajánlotta. Én szívesen fogadtam az írást, mert ebben viszonzását láttam annak a barátságának, mellyel én neki sok versemet és kötetemet ajánlottam. A Budapesti Hírlap erre sértő módon inszinuálta, hogy Hatvany Lajos az én mecénásom. Ugyanaz a Hatvany Lajos, aki – ezt a Budapesti Hírlap jól tudja – egy irodalmi megújulás hivatott vezérlője volt. A Budapesti Hírlapnak azonban úgy látszott jónak, hogy Hatvany Lajosban csak a mecénást s bennem a kitarottat gyaníttassa. Mikor ezt kissé ingerülten kellett megtagadnom, leckét ad nekem, hogy mint kell egy gutgesinnt magyar költőnek a mecénásokkal szemben viselkednie. A leckét éppen olyan energikusan utasítom vissza, mint a kettőnk irodalmi bajtársiságán ejtett sérelmet. További vitákba – éppen a Budapesti Hírlapban jelentettem ki – nem mehetek, mert ellenfelünk rosszhiszeműsége kétségtelen. Hatvany Lajossal pedig addig maradok barátságban, amíg közös igazságokat, ideákat, célokat szolgálunk, amíg élünk adatik.

Budapest, 1915. november 20.

Világ 1915. november 21.

Ady Endre

97. CSOKONAI – A BÉKEKÖTÉSRE

Illőnek nem, de alkalmasnak gondolom, hogy ezúttal ne a magam versét nyomtassa le a Nyugat. Beszéljen most helyettem ősi testvérem egyik versével a sok hasonló közül: Csokonai Vitéz Mihály.

*Tölts pohárt, gyermek! nesze, tölts fejér bort,
Mert fejér borral fogom innepelni
Boldog esztendőik ideérkezését,
Tölts bele, gyermek!*

*Most örüljünk már, mivel, ah! az elmúlt
Gyászos esztendő sok ezer magányos
És közönséges bajokat hozott rám
S árva hazámra.*

*Visszatért immár olajággal a frigy,
A kemény hadnak kialudt kanóca,
Múlik a jajszó, s örömünket áldott
Béke tetézi.*

*Béke! frigy! oh, két nevezet! mi hányszor,
Értetek hányszor s be heven sóhajtánk!
Négy betű: négy-négy poharat csapok fel
Értetek én is.*

*Éljen a szent frigy szomorú hazánkban,
Fel ne lázadjon soha békességünk,
Hogy sok esztendő elérje jussunk
Ilyen örömmel!*

*Boldog ország az, s az aranyvilágnak
Látszik ott némely fogyatéka, melynek
Tiszta csendesség kebelébe nyugszik,
S nincs hada kinn is.*

*Boldog ország az, hol az árva s özvegy
Nem bocsát sírván az egekre átkot,
Szántogat minden, s kiki szőlejében
Kényire munkál.*

*Semmi mesterség nem enyészik ottan,
Gazdag a kalmár s az egész közönség,
Ott tanít a bölcs, danol a poéta,
Él az igazság.*

Ah, ti felperzselt legelők parázsa!
Összedült várak s faluk omladéki!
Vérbe tajtékzó patakok: s dögöktől
Bűzletes ég, föld!

Ah, ti borzasztó fene látomások!...
Félek ily gyászszínt ecsetemre venni -
Átkozott volt az, ki előbb örök hírt
Hadba vadászott!

Durva Herosok! noha száz babértok
Lenne a bérem, vagy ez a világ is,
Még se kívánnék veletek cserélni:
Míg Lili kedvel.

Csakhogy e kedves haza békességben
Álljon, és legyen pecsenyém, kenyérm,
S jó magyar nektárt igyam arra: eb lesz
Néktek irigytek.

Csak közel hozzám ne dörögjön ágyú,
Hogy barátimnak fecsegésit értem,
Csak piciny lantom cicorázzon: adieu
Trombita-dobszó!

Oh, dicső két név: Szeretet! Barátság!
Ah, becses két név: Puky, hív barátom!
És te, óhajtott Lili, életemnek
Édes aránya!

Négy betűből áll neve mindeniknek,
Akiket szívből szeretek: te gyermek,
Hozz elő négy-négy poharat! Ma inni
Kell ezekért is.

Boldog esztendő legyen ez tinéktek,
Érjetek még több s gyönyörűbb időket:
Véletek legyen nekem is sok ilyen
Jánusi víg nap!

Volna nekem versem írivaló elég, de, akik várnák is, gyönyörködjenek ezúttal a régi váteszben, Csokonai Vitéz Mihályban.

Ny 1915. december 1.

Ady Endre

98. [ELŐSZÓ SZÉKELY ALADÁR FÉNYKÉPEIHEZ]

Székely Aladár, ez a nekem kedves, nagy intelligenciájú ember s pompás fotográfus, ahogyan én ismerem, bizonyosan tudja jól, hogy ő most az irodalom munkáját pótolja. Egy könyv, mely ennek a talán nagyon is buja termésű magyar korszaknak érdekes, akármiképpen jelentős, sőt tipikus művészeit, íróit fotográfiákban gyűjti össze, hiányzik.

Különös: évek óta beszélgettem erről barátaimmal is, de beszélgettem az éppen olyan éles szemű és tollú íróismerősökkel, akik szinte születvék erre a feladatra. Ma már van publikumunk, mely érdeklődik művészeinek személyisége iránt is, s talán még nagyobb olyan publikumunk, melynek érdeklődése csupán ennyi. Franciáéknál, németeknél ezt az érdeklődést, ezt a kíváncsiságot, a kegyetlen levetkőztetést, ügyes, szemes, jó, bátor írók szolgálják ki és végzik, s mert a napok legendáit is jólesik az embereknek megölve látniok, többnyire nagy sikerrel.

Ám nálunk az irodalom, mely túlnépesedve kilesi a legidegenebb területek réseit is, hogy beosonhasson, jövedelmet csempésszen el magának, egy ilyen okos és természetes munkával adós maradt. Kicsiny ország vagyunk, és sokan élünk Árkádiában: tartunk, sőt félünk egymástól, egyszóval meg lehet érteni az írói gyávaságot, mely nem akar a maga fajtájából provokálni senkit. Itt minden író-művészfélének megvan a saját keserves és szomorú gyülekezeti kis maffiája és aláaknázott kis területe.

Az én Székely Aladár barátom tehát szerencsés, jó gondolattal s nagyobb veszedelmek fenyegetése nélkül állt az irodalom helyére. Kell, hogy nagyjában együtt lássa a közönség a mai író és művész hírességeket, kikről őszinte, írott fotográfiákat nem kaphat, de íme, kap hűséges, erős fotókép– (sőt, nem helytelen szójá-
tékka), gépképirásokat.

A Székely Aladár gépje pedig nem afféle mulatságos és kevés lelkű gép: egy nagyon kifejtett művészérzésű ember dirigálja kedve-művészete szerint. Persze persze – mint Ignotus mondja – „ez a realista... naturalista fotográfia... nem mindenkinek kedvére való”, de éppen itt van az irodalmisága is: igaz, kérlelhetetlen és művészi.

Szeretem, hogy ez az album megjelenik, s örülök, hogy a Székely Aladáré, aki íme elmondja innen esetleges és hiábavaló pózainkon keresztül is – hogy kik vagyunk.

[1915. karácsony]

Ady Endre

99. JEREMIÁS SIRALMAI – MINDIG

Karácsonyi öröm helyett

Csucsá, december

Nekem a kedves Bánffy-Hunyadon végre eligazították a dolgomat: egy kedves, nyugalmazott, de most előbújt ezredorvos (!) besorozott katonának. Isten éltesse, kedves, grancsár arcú féldoktor uram, ki nem is sejtette, hogy milyen szívességet alkalmaz nálam. Így: teljes germanizmussal vallom ezt be, mivel, hála istennek, már debreceni jogász koromban alaposan elfelejtettem a német miegymást és derdidászt. Ezek a szavak úgy hangoznának, mintha én gyáva ember volnék, s gyáva katona lenne majd belőlem. Tévedés: sohse voltam gyáva, s a gallérját vagy blúzát le tudtam rántani annak, aki kezem ügyébe joggal került. Mindenesetre boldog vagyok, hogy boldogok egyelőre azok a méltóságos ökrök, akik annyit zabáltak és zabáltattak az én szénámból. Már eleve kijelentem, hogy Gyóniék és Kiss Józsefék nem alterálnak: így kell viselkedniök a – talán – tehetséggel hiányzóknak. Énekeljék a háborút azok, akiknek ez könnyű, távol, szimpatikus vagy üzlet.

*

Jeremiás, az én legkedvesebb prófétám és költőm ezt írja: „Tekints meg, óh, Uram, mert gyötrelemben vagyok, az én belső részeim elepedtek, elfordult az én szívem énbennem: mert ellened rugódoztam – ott kinn fegyver pusztít, otthon halál vagyok.”

Hát hogyan képzelték a rossz hitű fantaszták, hogy ennek a háborúnak komoly Petőfije legyen? Megmagyarázom majd egyszer, ha életben maradok, s jogom lesz hozzá, hogy az igazi magyar, a gondolkozó, tűnődő, vívódó magyar milyen szerencsétlen.

*

Azt írják, hogy a Doberdón rossz, s én úgy érzem, hogy jobb a Doberdón, mint itthon. Gyönyörűen „tisztított” a háború, majdnem mindenki piszkos, s ha akad tiszta, rárohan a piszkosság. Nem kívánok egyelőre neveket emlegetni, de letagadhatlanul[!] fáj, hogy fronton belül életemre törtek. S nemcsak engem, akit nem lehet, de minden hozzám tartozót, rokont és barátot le akartak ölni. Még nem mondom ki az utolsó szót, de kérdem egyelőre, mit akarnak tőlem elvenni? A pozícióimat, a stallumomat, az összeköttetéseimet, a börzeinformációimat? Elvehetik, mert én csak a fiatalokért tartom meg az életemet, s ezeket senki sem veheti el tőlem, pláne kapnak egyszerre két Ady-kötetet februárra.

*

Köszönöm a Pesti Naplónak, hogy helyet adott nekem: egyelőre csak ígérek: meg fogom érdemelni, azaz meg akarom ezt érdemelni. Mióta katona vagyok, nyugod-

tabb és vidámabb is vagyok, ami természetes dolog. Itt szegény Zubolynak, Bányai Elemérnek volt igaza: együttmenni s együttthalni a többiekkel. De ez csak féligazság: életben is szabad maradni – a többiekért, és ha van ötszázezer halottunk a csatatereken, én legalábbis ennyiszor meghaltam. Egyébként innen, a vidékről, csak jó híreket írhatok: mindenki katona és hazafi, s mivel úgyszem tehettek mást, én is valószínűleg az leszek.

Pesti Napló 1915. december 25.

Ady Endre

100. [KOLOZSVÁRI KRITIKUSAIRÓL]

[Levél a szerkesztőhöz]

Tisztelt Szerkesztő Úr, én e levelemmel hetek óta adós vagyok, de nem volt nap, hogy ez az adósságom halálosan ne kínozzon. Talán elhiszik nekem, hogy ez a világhatásról sokaknál jobban szenvedtet, s hét év óta szanatóriumokban reparált idegeimen és beteg szívemen nem javított. De még levelet sem igen tudtam írni hónapok óta, s mostanában pláne ágyamból és betegen fölkelve temetnem kellett. Majdnem egy időben, hirtelen halt meg volt tanárom, atyai barátom, nagyon nagy ember, Kincs Gyula, a zilahi Wesselényi Kollégium igazgatója s egy aranyos, drága nagynéném. Rossz idegeim miatt jobban bántottak Rákosi Jenő és társai mániákus hajszái is (pár év előtt, mikor költőprimadonnának voltam kénytelen lenni, öröm volt minden bántás). Többet is mondhatnék, de talán elüljáróban, melegségnek, ugye ezt is elfogadják.

*

Et nunc: Rákosi Jenőt soha jelentéktelen embernek nem tartottam, sőt, ható, kormányzó valakinek – habár kártekonyságát ifjú diákkoromban is úgy vallottam, mint ma. (Sajnálom, hogy kivételesen írok róla, mert megfogadtam volt, hogy az ő szenilis perfidiáját nem veszem észre már többé. Pedig-pedig ő folytatja a maga kis paralitikus írás-játékait, s mert világháborús zavar van, minden tanuló senkijét fölzsabadítja. Például az engem aposztrofáló cikkből kiderült, hogy Kovács Dezső úr nemcsak nem olvasta az Ady-verseket, de olvasni sem tud jobban egy nyolcéves gyermeknél. Olyat mer rólam idézve föltenni, hogy megdöbbenek milliomodszor az emberi korlátoltságon. Az én édes, drága, jó anyámhoz írtam egy verset, három kiadásban nem volt sajtóhiba sem, de Kovács úr rámfog egy piszkos frázist. Csengeri úrról nem szólok: ő halhatatlan abban a korlátoltságban, melyet róla hallgatói megőriztek, s átadnak utódaikban, s ráadásul a fordító Csengeri nem tud magyarul, s úgy fordít, mint egy rossz varga. Jékey Aladár mindig ifjú, érzékeny poéta, akit pár versében már mint gimnázista fiú megszerettem, s akit nemcsak azért szeretek, mert ő engem szeret.

Dózsa Endre kettős nyilatkozata a legsúlyosabb s – nem tagadom – a legkedvesebb is. Ez a magyar író-költő a Rádayak, Vörösmartyak és a többiek fajtájából eredt, aki magyar úri intellektuel, de ősi nobilitását íróságában is magyarként, úrként, művészként egyformán nagyszerűen őrzi.

Köszönöm Desbordes Sephine írását, egészen bizonyos (naponként sok levél nyugtathatna meg), az ifjúság az enyém.

*

Különben szegény és rossz Rákosi Jenő, aki szintén nem olvasta a verseimet, s egy-egy régi-régi, agitációra szánt szocialista versemből szokott idézni, mindig szerencsétlen kezű ember volt. Neki Jókai, Bródy, Mikszáth, Petelei s a minden

valakik terhére voltak, még egy Herczeg Ferenc is sok és elbírhatatlan író volt neki. Igaz, hogy Herczeg éppen olyan okos sváb volt, mint Kremsier Jenő úr, akit munkatársa, Alexander Bernát úr, az Athenaeumban egy francia könyv ismertetése által régen kitaníthatott volna: mi a patriotizmus, s hogy az antipatriotizmus – lehetetlenség.

*

Egy emberrel azonban szelíden, történeti stílusban le kell számolnom: ez valami Gyalui Farkas. Mindig tudtam, hogy a Budapesti Hírlapék, illetve Rákosi úrék nem tudnak születeteni írókat, mint a Kupa Árpádok, Gyóni Gézák stb. igazolják. Ellenben a B. H. tudott halottakat föltámasztani: ilyen halott volt Gyalui Farkas nevezett – a többek között. Hát úgy történt, hogy elsőéves debreceni jogász koromban pályáztam a Főiskolai Irodalmi Kör Kossuth-émlékvers[é]nek a jutalmára. Akkor a hivatalos poéta Kun Béla volt (ma hódmezővásárhelyi függetlenségi képviselő), s igen jó jambusai voltak. Az én versem se volt rossz, tehát azt mondták akkor nekem: írjak egy humoreszket. Van még mindig humorom, de nem el- és megírnivaló, ellenben s közben (többek között néhai ellenségem, Tóth Béla révén is) kiderült egy plágium. „Uraságod idegen” vagy más volt a címe, nem emlékszem, de én Gyalui Farkas ügyéről írtam első és utolsó humoreszket. Tele volt Debrecen város díszterme, és soha talán nagyobb sikerem nem volt, mint akkor. Ezt az embert(?), aki sohse írt le eredeti sort, amit más már meg nem írt volna, nem lett volna szabad (bocsánat) rám – bocsátani.

Egyébként végeztem vele, s most csak arról beszélek, hogy én Petőfinél több magyar verset írtam. Internacionális voltom mellett büszkén mutatok köteteimre: énnálam magyarabb, fajibb és *természetesen* magyarabb poéta – hiszem – nem volt. De Eötvös József, Mocsáry, Justh Gyula és Jászi Oszkár örököse vagyok. Mint régi románbarátot megtagadtak legjobb, legrégibb román barátaim is, mert azt írtam: Erdély nélkül nincs Magyarország, hiszen Erdély volt mindig az igazi Hungária.

*

A régi Partiumból (furcsa, de igaz) jobb erdélyiek kerültek ki, mint a valódi Erdélyből. Magamon láttam a nyáron, amikor túlmentem Kolozsváron, s amikor a kezes román lapok ellenem fordultak, és én – hallgattam. Pedig én a régi vagyok, nemzetiségi kérdésben, demokráciában, mindenben. Most jut eszembe, katonának vonultam be Kolozsvárra, de ha katona leszek, akkor is egyszerre két kötet verset adok ki. Arra pedig figyelmeztetek minden gonosz érzésű embert, hogy talán szükség lesz még a magyarság védelmére, s akkor én halálos ágyamról is föl tudok kelni, mert – sajnos – többet érzek és sejtök, mint a mai szerencsés vagy szerencsétlen hősök.

Újság [Kolozsvár] 1916. január 20.

Ady Endre

101. [NYILATKOZAT]

Rövid nyilatkozni valóm volna, tekintetes Szerkesztő úr, a Budapesti Hírlap Dunántúlijának legfrissebb nyilatkozata miatt. Okos, jó barátaim eleve figyelmeztettek, hogy olyan senkibe, mint Gyalui Farkas, még rúgni sem szabad. Ez a senki fölszaladt Rákosihoz (Dunántúlihoz) panaszkodni, s ebből a B. H. megint alkalmat fogott egy új ostoba, gonosz, jezsuita cikk megírásához. Én már látom, hogy Rákosi helyett (mert Rákosit ma már igazán nem illik komolyan vennem) embereivel kell, ha így folytatják, nagyon leszámolni. Itt, Kolozsvárt, egyelőre csak annyit annak a kedves hírlapnak jóvoltából, mely inkriminált írásomat közölte: többet és keményebbet kellett volna írni. Hiszen a kolozsvári senkik még történelmi joggal sem élvezhetnek több kiváltságot, mint a budapesti buták. Rákosi ellen nincs semmi szándékom (más természetű vagyok, mint ő), ellenben, ha már nem főrendiháziságotól jövő, de közte komolyabb méltóságomból (amikor vele s bandájával szóba álltam) lealkudtam, lesz még itt-ott egy kis mondanivalóm. Együtt és méltatlanul sértődünk meg.

Tekintetes Szerkesztő úr, nem nagy dolog persze, de ezt a kis hirtelen választ küldjük el... (no, nem mondom ki a nevüket)... – *nekik*. Köszönettel és tisztelettel.
Kolozsvárt, 1916. jan. 26.

Újság [Kolozsvár] 1916. január 27.

Ady Endre

102. AZ ÉN KÁLVINISTASÁGOM

Egyik ősöm, Adi (Ódi) István (megolvasható sok helyütt, többek között Szilágy vármegye monográfiájában is), a tizenhatodik század közepe táján végrendeletében megemlékezett a kálvinista rektor-lévitáról is. Diószadon, ahonnan származásunk s egyik prédikátumunk is van, Adi (akkor még az ipszilon nem volt mai fontosságú) Adi (Ódi) István(?) egy bornyút hagyott a rektor-lévitának. Jól tette, s jól tette az én legnagyobb, legbüszkébben vallott ősöm, anyai nagyapám apja, aki Aranyos-Meggyesen az új M. T. Akadémia első folyóiratára hetediknek vagy nyolcadiknak prenumerált. Előtte főurak, püspökök, akiket talán egy lelkes honfiú kapacitált, de az öreg Pásztornak (a tiszzaeszlári előnevet használták, s még nem nézhettem utána, hogy joggal?) *kellott* a magyar nyelvű tudomány, habár még a fia, a kálvinista papnagyapám is szívesebben verselt latinul. Szóval, igazoltam magamat: ősi, legősibb kálvinista vagyok, s ha vallásos nem is lehettem, de életemben, munkámban benne volt a protestantizmus: – s bár internacionalista vagyok – a legteljesebb magyarság. Hogy nagyszerűbb liberalizmusomban elhagyott a zsidóság? – ez az ő dolguk. De a protestánsoknak érezniük kellett volna, hogy az én megjelenésemmel a protestáns s a protestantizmus jelenik meg. „Hejh, Debrecen”: nem szeretnék Debrecen lenni, aki a maga gyönyörű kálvinista rómaságát, főoskoláját s vagyonát föláldozta egy alighanem Kalksburgban regulázott egyetemért. S milyen nyílt titok, hogy ezt a gyönyörű kollégiumot, mihelyst egyetem lett, Bernolák Nándor első rektorságára bízták. Diákkongresszusokról emlékszem e szűzmáriás, májbajosnak látszó öcsémre, s megüt a guta, ha komolyan kell tudnom, hogy ez a – Nándor a debreceni egyetem rektora.

No mindegy: a stréber (nincs jobb magyar szóm) Baltazár püspök elküldte a teológus diákokat a frontra, ezeket is: akiket csak lehetett. Nem olvastam, hogy a pápista szemináriumok kispapjait küldték volna, holott ezek többnyire nem magyarok, svábok, mások, s legfeljebb annyira hazafiak, mint Rákosi-Kremsier Eugén.

No: most jutottam el a mondandóhoz: Rákosit a *mai* debreceni egyetemi kör ifjúsága üdvözölte a Nyugat ellen s – ellenem. Rákosi elment fölolvadni Pesten kálvinista diákok előtt, s hajbókoltak előtte gyöngye emlékezetű professzorok, papok és világi előkelők. Mindenkinek tudnia illik, hogy Rákosi Jenő jezsuita, kálvinista-gyűlölő volt egész életében, és most csak – politizál. Politizál először is – ellenünk, másodszor (ki tudja? Rákosi még sokáig élhet, vagy a családját el akarja helyezni megint?), másodszor a protestáns Németország se kutya. Debrecen megérdemli, amit kapott, de, óh, félek, hogy a magyar kálvinistaság is, melynek irodalmi lapjában a legszilajabb antiszemitizmust úzi egy Ravasz László nevű s jobb sorsra érdemes volt ember. Az én kálvinizmusom megmarad, mert adott energia a halálig, de undorral vagyok mindenkihez, kik kaphatók, gyávák, bölcsek vagy hallgatók a felekezetemben.

Ny 1916. március 16.

Ady Endre

103. EGY IFJÚ KÖLTŐ

Nevét muszáj (korát nem szabad) elárulnom: Jékey Aladárnak hívják, s Kolozsváron él. Ezüstfehér, dús sörényű, szép oroszlánfej, meleg gyermekszív gyermeki rosszaság nélkül. Annyit mégis (hiszen lexikonok, antológiák úgyszólván kifecsegik), hogy nekünk[,] vénülő, harcoló, még le nem nyakazott forradalmároknak, de kik már útjában vagyunk ifjúi vadságoknak, atyánk lehetne – évei számával. Egyébként azonban várt bennünket, s mikor megjöttünk, örült nekünk, mint Simeon az ő énekében örült. Nem sokat írt, de negyven évvel ezelőtt írott verseivel is közelebb van hozzánk, mint kortársai avagy az egyenesen Beöthy Zsolt számára író öreggen-szüle[te]ttek, akik gyűlölnék s szidnak bennünket, holott minden kieső impulzust az íráshoz, szegény[,] szikkadt emberek, tőlünk kaptak[,] bátorságot, hangot s új formákat is. Nem bukott meg a Kisfaludy Társaság tagpályázatán soha, s nem engedte magát jelöltetni a Petőfi Társaságban. Nem volt nagy költő, de költő volt, s költő ma is[,] igazán és egészen. Szép, ifjú költő Jékey Aladár, aki talán harmadik, de lehet, hogy csak a második könyvét fogja nemsokára kiadatni. Ő is ama meg nem tévesztők közül való, akik nekünk örömeink és elégtételünk: megéreztek, bejelentettek, szeretnek bennünket, harcolnak értünk. Azok közül való, akiknek a művészi örök ifjúság igazán sajátjuk, s nem erőlködés vagy szemérmetlen csalás. Talán most vagy mostanában közlünk vagy közöltünk egy friss Jékey-verset a Nyugatban. Szerencsések vagyunk, hogy a mi közönségünknek ilyen nemes és ifjú költőt mutathatunk be.

Ny 1916. május 1.

Ady Endre

104. A PROTESTÁNS SZEMLÉNEK

Májusi öröm: hosszú elhallgatás után a B. H. Dunántúlija újra megkísérli, hogy lapjának népszerűségét az én megtámadásommal foldozgassa. Halottnak hallgatni illenék, s én valóban síromból és rezerváltságomból nem lépnék ki Dunántúli kedvéért. Ám szólok mégis, szólanom kell másért, más okból, más és új alkalmából, melyet Dunántúli támadásához a Protestáns Szemle adott[,] ki egy Nyugat-beli, egyébként megcsonkult cikkecském miatt egyházi átok alá vetett, de legalábbis megfenyeget s fenyít azzal, hogy az én kálvinistaságomat csak – a borjú hiheti el. (Apropos: borjú, Istenem, a virágos, véres, merész kapu, amelyet megnyitottam, nem is olyan új már, s mégis még mennyien horkannak föl előtte riadt báméskodásukból.) Tehát a borjú: kénytelen vagyok a borjúról (mert előre látom, hogy az ellenem megint nekilendült *irodalmi* offenzívában ez a borjú is szerepet kap) egyet-mást elmondani. A múltkoriban egy félkegyelmű könyv jelent meg: „Rákosi és Ady”: mulatságos kis könyv. Ez a könyv egyéb bohókás dolgai között azt is állítja, hogy én (óh, szörnyűség) vagy paraszt, vagy zsidó származású vagyok. Egyik ellen sem volna okom védekezni, de hogy bebizonyítsam: *még ebben sincs* igaza a túlsó oldalnak, hivatkoztam egy régi oklevélre, mely szerint évszázadokkal előbb egyik őszám borjút hagyományozott a lévitának. Tehát (egyik sem különösebb áldás és érdem ugyan): régi nemes magyar és kálvinista vagyok. A Protestáns Szemle „felsőbbes szellemű” szerkesztőjének pedig még csak azt akarom üzenni: az Úristennel való viszonyomnak hagyjon békét. Régibb, szebb, igazabb és bensőségesebb, sőt protestánsabb is a korrelációm, mint némely előkelő, egyházi dignitárius pietistaké. Magamat az egyházi átok ellenére kálvinistának tudom, a kálvinistaságnak négyszáz év óta élt és bevált értelmében. Ha azonban a kálvinista nevezetet köldöknézésre, szemforgató kvekkerségre, „szentgyakorlat”-ot űzők számára foglalják le *hivatalosan*: akkor – hát *akkor*, de *csakis akkor*, nem vagyok kálvinista. De protestáns vagyok, és protestáns maradok akkor is, s e gyönyörű szónak igaz mivoltában protestálok, hogy liberális, szabad magyar hitvallásból sors-sújtotta, téboly felé támoalgó emberek a klerikalizmusnak, a reakciónak segédcapatokat szervezzenek.

Világ 1916. május 5.

Ady Endre

105. A FÖLTÁMADT JÓKAI

Most olvasni Jókait, minden könyvét kilencedszer, tizedszer: ennél több és gyönyörűségesebb kuriózum kevés van. Most látjuk csak, hogy milyen naiv a vátesz, s a naiv költő mégis hányszor és sokszor lát jobban a komoly írástudóknál. Ha a nagy francia forradalomról s az első Napóleonnal s koráról ír, vadromantikus, de látó és biztos, különb az öreg Dumas-nál. A mi szabadságharcunkról írott történetei pedig már majdnem együgyűek, az újságíróé, a politikusé, a pénzgondokkal sújtott emberé. Az orosz viszonyokat jobban ismeri, mint a magyarokat, s a krimi hadjáratot tisztábban tudja és meri látni, mint Bosznia okkupációját. III. Napóleon udvara is ismerős neki, a francia-porosz háború mivoltát jól sejtí, de A jövő század regényének megálmodója alapján századrészét se álmodta meg a ma történőknek. Húszezer maradt a véres csatatéren mondja –, s mikor leírja a Mahatius-ágyút, elárulja, hogy ennél szörnyűbbet már nem találhat ki az ember öldöklő szelleme. Sokat tanulhat s okulhat az ember Jókáiból, s én még csak egyet ajánlok figyelembe, azokat a könyveket, melyekben Nagy Frigyesről s koráról írt. Olyan bizonytalan a Jövő, hogy ezennel reakciósan a Múlthoz utasítom a látni kívánókat.

Ny 1916. május 16.

Ady Endre

106. „HADAK ÚTJÁN”: VERSEK

(Halmágyi Samu kötetje)

Halmágyi Samunak a világháború kezdete óta ez már a második verseskönyve, s már csak azért is becsülönivaló poéta, mert megkönnyíti a kritikusa dolgát. Erdélyi ember, tanár ember, ki bizonyosan verselt volt már diákkorában, de most a természettudományoktól a világháború csábította vissza a poézishoz. Kivételesen kritikus fej, látó, szigorú önmagához, s nem hiszem, hogy a legnagyobb siker is megengedtetné vele, hogy például Gyóni Gézává tétesse magát. „A tollat – írja – Erdélyünk adta a kezünkbe sokunknak, a mi izgalmunk ebben a nagy időben nagyobb volt, mint az ország bármely más részében lakó magyaroké.” Sajnos, levelének csak néhány passzusát idézhetem most, de ez a kevés idézhető passzus is kritika az én kritikám helyett, jó, sőt teljesen az enyém is. „Nem a háború dicsőítése volt célom, hanem a magyarság tetteinek magasztalása és jogainak hangoztatása,... nem szeretném, ha vérszag érezne dalaimon.” „Egy vágy felé fordul minden versem, a Béke felé..., s azokat is, melyekből harciasabb hang csendül, a Halál arcára szántam rózsás takarónak.” S azután ama kettős veszedelemről is ír, amely annyiunk magyarságát és emberségét nyugtalanítja, de hinni és hitetni akar mindig. Van a kötetben öt-hat teljes, szabad, szép vers, rossz nincs is benne, s különösen kedves s erdélyi, hogy Tinódi Sebestyént juttatja eszünkbe Halmágyi Samu. Ez, ilyen a mai Tinódi, ódonságos, de nyugtalan krónikás, érdemes tudni a kötetéről, ő adta ki Dicsőszentmártonban, ahol tanár, s bizonyosan rá kell fizetnie arra, hogy kultúrás ember, féltő, jó magyar.

Ny 1916. május 16.

Ady Endre

107. ELLENSÉGEKKEL EGY SZÁNDÉKON

Csoda és szomorú sors (de csodák és szomorú sorsok idejét éljük), hogy olykor majdnem egyet s ugyanazt kell mondanom – Rákosiékkal. Talán az a különbség egyezőségünk között, hogy Rákosiék a labancság kötelezettsége mellett némi, olykoros kurucságra is kaptak – engedelmet. Hiába, az előfizető ember kitartó és makacs, meg kell tartani őket s látszatát a régi sovén dühnek. Szerény magam sohasem voltam sovén, de nagyon predesztinálnak vallottam mindig magyaroknak Közép-Európába kerülését, s vallom, hogy ezer év tanulságait s törvényeit még egy világháború sem radírozhatja ki. Szóval: én néha nagyon ellenük vagyok szívemhez nőtt s minden forró szeretetemmel megtartani akart barátaimnak, s „ulula cum lupis...”, ízlésem, ösztönöm ellenére ellenségekkel vagyok egy szándékon. Él Kossuth Lajos még mindig, s Nyugattól tanulva én mégiscsak Bizánc felé kedvelek fordulni. Esze Tamásék ügyét úgy rontották el valamikor, hogy a hatalmasak, a császár bárói, Esze Tamásék mellé álltak. Esze Tamás utódjai legyenek ügyesebbek, s ne csináljanak egy megfordított ostobaságot. Én szeretem a szellemes írókat, de jobban szeretem az adott valóságot, melyet igazság híján is igazságnak nevezek. Pénzesek és ötletesek hagyjanak föl már evvel a százfajtájú Közép-Európa-tervezgetéssel. Ne féltsek magukat, ők mindig megkapják a maguk áhított Közép-Európájukat, a magyarságot pláne ne féltsek: ez a magyarság azért élt eddig, mert tovább kell élnie.

Ny 1916. május 16.

Ady Endre

108. VALLÁS ÉS DEMOKRÁCIA

Üzenet a protestáns vitázóknak

Üzenem Debrecenbe s mindenhová, hol magyar protestánsok igazán élnek és beszélnek, üzenem pedig Pál apostollal: „senkinek semmivel se tartozzatok, hanem hogy egymást szeressétek”. Üzenhetnék viszont az ótestamentumi Jeremiással emígyen is a rossz értelműeknek, hogy csináljatok csak magatoknak köteleket és jármot, s vegyétek csak azokat a nyakatokba. Fájó is, jó is, hogy szólhatok a borzalmak mosti idejében a Biblia igéivel, szólhatok Jeremiással és Pállal, s kimenekülhetek az órák érkező, véres híreiből.

A Világ megengedi bizonyára nékem, szomorú, néma s vajmi sokszor kétségbeesett hetek után, hogy újbóli megszólalásomban megint egy kicsit saját ügyem védőjének láttassak. Csak látszani fogok ilyennek, mert hiszen csak(?) arról van szó, amit a magyar radikális publicisták félve s ritkán mernek szóba hozni: milyen lábon is állnak egymással magyar demokrácia és magyar protestantizmus? És még arról is szó van: tudják-e a magyar protestánsok, hogy Pázmány előtt a magyarság kilentized része protestáns volt, s ma Magyarország kilentized része lehetne magyar?

*

S most jön a vallomás, amivel betegségem és bánataim miatt eddig adós maradtam: ellenségeim gyöngé és rossz értelmű protestánsokkal is próbáltak ellenem szövetkezni. Nem ellenem, de igazam ellen, ám megismertek, s igazam mellé állottak az igazi magyarok és protestánsok, s ezért élni és halni egyformán érdemes. A ref. lelkipásztorok lapja, a Lelkészegegyesület, egy Haypál Benő, egy evang. Nagy Lajos és sokan-sokan észrevették riadva bennem a riadt és ártatlan üldözöttet. Mert a Világ híveinek nem szabad elfeledniök, hogy az igazi magyar protestantizmus: demokrata, haladó, bátor és emberies. Ha csak véletlenül is sikerül szétválasztanunk a jókat és rosszakat közülük, már ez is majdnem dicsőség, amikor az élet fölöttünk, magyarok fölött borult be legterhesebben. Amikor Prohászka és Zselénszky látszólag ellenségesen, valójában jó szerepkiosztással a magyar nép, helyesebben a magyar nép magva, a protestánság ellen jelentenek be harcot.

*

Nem felekezeteskedek[!], mások kezdték és csinálják ezt, sőt mások azok, akiknek erre kész a programjuk, mikor az emberi civilizációból eltemetetlen temető lesz. De vallom, hogy bennem az én ellenségeim, akikkel ma már némely protestánsok is szövetkeztek, nem az új poétát (hiszen nem akarok az Akadémia elnöke lenni: az mindig Berzeviczy lesz), de az új emberségeket s nyugtalanságokat szító radikális magyart és kálvinistát félik s üldözik, akit régi lenézésükkel ártalmatlanná tenni nem tudnak. Igaz, hogy ma mindenki gyógyítanivaló, a fronton és a fronton innen [-] nem csoda –, de azt üzenem a magyar protestánsoknak, hogy

Magyarország sorsa, sőt a magyarságé, szívünk és lelkünk adóslevelén van. Semmi buta nacionalizmus, a magyarság dolga nagyobb dolog: ne tessék odaadni magukat némelyeknek együgyűségből vagy számításból a legmélyebbről fölmunkáló poklok számára. És mindenki, aki ért, ha nem is helyesel, gondolja ezekhez mindazt, miket én most velük, persze nyomott betűkben, nem közölhetek. Csodálatos és megdöbbentő: Erdély[,] „a vallási liberalizmus klasszikus hona”, ma olyan reakciós protestáns részről is, hogy gyászos jóslatot kell néha önmagunkban jósolnunk.

*

A Lelkészegyesület felelős szerkesztője, dr. Lencz Géza, igaz ember igaztalan időkben[,] s e közlönynek kiváló vezetői a vallástalanság vádja ellen védenek engem. Megint azt mondom igaz kálvinistasággal: az én Istenem az én lelke-mé, s az én lelkem az én Istenemé. Apai s anyai ágon kálvinista papi ősök szép árnyékai védenének meg bár, de magamat különben is megvédem én magam. Sors, rendeltetés, bizonyára isteni törvény olyannak teremtett, amilyen vagyok, még ma is emberben-hívőnek, emberi boldogságok lehetőségéért küzdő valakinek, ha csekélynek is. Hiszem, hogy az emberiség kiheveri e legszörnyűbb átkát, hiszek az észben és belátásban, mely isteni eredetű, hiszek a fajtámban, bár annyiszor nem érdemelte meg az ilyen hitet. És üzenek magyar protestáns testvéreimnek: most legyenek protestánsok, emberek és magyarok, mert nagy-nagy viharban széled szét a nyáj, de nagy viharban tud legjobban együtt maradni.

Világ 1916. június 29.

Ady Endre

109. ERDÉLYI EMBER BÁNATA

I.

Az öreg saskeselyű

Az öreg saskeselyű, aki vénebb, több a bolygó zsidónál, Faustnál, Ádámnál, mindenkinél, nagy alvása után fölébredt. Tud persze a Napba nézni, mint mindig, de a Napnál jobban szereti a Földet, kit már sokszor végignézett, s látta róla, hogy a legnekivalóbb. Ilyen halhatatlan saskeselyűt kell gondolnunk és látnunk, mert különben megáll a szívünk. Sokaknak megállt a szívük már, de vannak még élő szívek is. S az élő szívek az ő szemeikkel ma már nem tudnak mást látni, mint az örök saskeselyűt. Az örök saskeselyűt, ki hamarabb volt persze, mint az ember, s aki fölségesen mulat, mihelyst fölébred valami ember-szamárságra. Óh, öreg saskeselyű, ne nézz, te, aki a Nappal is szembenézel, egyformáknak bennünket, kik látszatra egyformán emberek vagyunk avagy lennénk.

III.

Új keresztes hadjárat

Egészen, ugyanúgy: a keresztes had-dúlások korát sikerült vissza-élnünk, szegény mai élőknek, nekünk. Megint a Gondolatra gondolkok, kit egy nagyobb *Gondolat* az emberre bízott. Nem mondom, hogy az ember a hibás, de kár volt a Gondolatnak az emberre bízni rá a Gondolatot... Effélékről szegény Anatole France is sokat gondolkozott... Az Ember (szabadjon régi megállapításokat megállapítani) utolsóbb a legutolsó hullónél, de úgy kell nekünk.

Világ 1916. augusztus 15.

Ady Endre

110. REGÉNY: VISZONTLÁTÁSRA, DRÁGA...

(Tersánszky Józsi Jenő)

Tersánszky Józsi Jenő a Háború folytán formát változtatott, s „élmény”-ei mintha szentimentálissá tették volna ezt a régibb, ifjú kíméletlent. Erre gondolhat mindenki, aki új regényét olvassa, s aki pláne még, miként én, többre nem gondol ennél is. Én például e regény első, sőt második elolvasása után is szimbólumot, allegóriát s ilyen-féléket véltem találni vagy fölfedezni a legújabb, az író-katona Tersánszkyban. De Tersánszkyt figyelem és ismerem, s azt is tudom jól, hogy ez a Háború, akármilyen nagy H-val is muszáj írunk, ilyen átformáló csodákat képtelen megcsinálni. Ez a regény bizony sem a Háborút, sem a lengyelség sorsát nem akarja, de semmit sem is akar szimbolizálni. Csak nagy érdeme, az egészen megcsinált írás-dolog érdeme, hogy elismerésünk fejében az írás mögött babonás, túl esztétás hatóokokért is kutatunk.

Voltaképpen Tersánszky Józsi Jenő háborús regénye az én mostani háborús olvasmányaim közül talán az első igazi háborús regény. Titkos mottója mintha ez volna: hiszen igaz, háború, sőt Háború van, de ember is van, embersors is van, s a gépfegyver sem pattoghat ember nélkül, s ha nincs ember: kire?

Mi a megejtő ebben a regényben? -: a keresett formája bizonyára nem, s megint az író epilógusa sem olyan stílusos, amilyennek ő eleve kigondolta. Egy elszegényedett, érett, lengyel úri szűz ottreked Galíciában a Háború elején, s beteljesedik vele az a végzet, amelyik egy normális hadgyakorlaton is elérte volna. Még csak hadgyakorlat se kellett volna, ez már régi dal, s a rokonsorsú irodakisasszonyok nem ülnek le utána a zongorához szonátákat játszani avagy naplót írni.

De hogy a háború mégis el tud félni e regényben -: ez a legnagyobb virtus, ezt csinálta meg Tersánszky úgy, hogy: a Háború nem fontos. Egy élet fontos, egy sors, egy logikus vagy logikátlan vég, egy történet vagy történetté mállott líra a fontos. S Tersánszkyt nem is igen érdekli más, mint hősnője, holott ügyes kezű, ravasz szemű ember ő, de itt, most csak egy nőnek kellett jellemét és rendeltetését világitania. Különös, hogy háborússá igazán csak az teteti a regényt, hogy valami ideges, kapkodó előremenés-fajta érzik rajta. Mint amikor a tartalék hirtelen, váratlanul kap parancsot, s mégis úgy akar a frontra kerülni, mintha örökéig erre készül. Tersánszky nem így szokta ezt máskor csinálni, ő: az ő „élmény”-ei (így hívja őket) a kegyetlenség leggondosabb rendjében követik egymást. Néha annyira fáj a brutalitása, hogy hajlandók volnánk vállat vonogatva novelláját vagy kisregényét szabad riportoknak hinni. Nem azok: író van mögöttük, bennük -: minden szavában író Tersánszky Jenő, s annyira író, hogy néha önmagát tréfálja, kínozza érte.

Egy kicsit útmutatás e regényke a Háborúban tallózóknak, nem a remek, nem a teljes írás, de tudatos íróé, aki talpra esik, s akinek egy kis Háború nem a világ. Engem fölháborított, pedig nyilván más az én lelkem útja, sorsa s a mondanivalóm nemkülönben. Mégis: ez a „fől a fejfel”, ha gránát vagy téboly fogja mindjárt leszedni – ez szép, és a Tersánszky regénye is.

Ny 1916. december 1.

Ady Endre

111. IGNOTUS HÁBORÚS KÖNYVE

(Egy év történelem. Jegyzetek 1914 tavaszától 1915 nyaráig)

Mert olyan csodálatos dolgok történnek most, hogy az emberek, kik még megmaradtak, még ezek sem hisznek a csodákban, kezdjük kis írásunkat egy többszörös, paradox csoda-vallással. Csoda az, hogy Ignotus könyve ma talán aktuálisabb, mint megcsinálása heteiben, s csoda az, hogy e könyvről méltósága szerint alig-alig írtak. Ez a könyv, bizony, félelmetes könyv, nem színes, hangos, könnyű háborús tudósítások egybegyűjtése, és még egy csoda: ezer baj és betegség közepette s eleitől kezdve fáj, hogy én nem siettem kimondani róla a kimondani dukáltat. Hát elkésett embernek több szabadván: sietek mindent eleve megmondani: Ignotus háborús könyve a legkülönb a megközelíthető minden háborús és semleges nációk háborús publicisztikájában.

Kegyetlen könyv, mert két ember, sőt három ember írta: 1. a sokat tudó, 2. a vátesz, 3. a magyar. Ignotus gondolkozónémúsége soha erősebben fején nem süjtött gondolkozó embereket, mint ebben a könyvében.

Mégis úgy kell lenni: ma a Háború valóban (nem hittük) mindennél fontosabb, hiszen Ignotus háborús írásai elfeledtetik a poéta Ignotust. Ignotust, a literátus vezért, a minden szépért és jóért (bocsánat: ezek nem Ignotushoz méltó szavak, banálisak lévén) hevülő Ignotust, a szinte mindentudó és mindenértő Ignotust.

Utálok majdnem minden háborús írást, de gőg, de öröm, de a lelkem gyászának akaratlan, váratlan megtisztelése volt ez a könyv, mikor megkaptam. Pedig ezt a könyvet még az Ignotus talentumával se írtam volna meg, pedig fáj nekem az Ignotus nagy tisztánlátása, e könyvből borzasztóan kisugárzó.

Ilyen időkbén talán jöjjenek és éljenek inkább az uszítók, a cinikusok, a bizakodók, mindenféle elfogultak, de a szigorú bölcsőtől – mondom megint – félni kell.

Ignotus szigorú bölcs, s ő, aki költő és gondolkozó, inkább gondolkozni s megálapítani akar, mintsem fantáziájának idétlenül megadni magát. De ez majdnem számár ítélet volna így: Ignotusnak gyönyörű fantáziája bizony (megint bizony) benne van e könyvbén, mert olvastam azótai háborús írásait is, s nem kellett zseninek lennem megismerni Ignotusban e borzasztó korszak és mindenválság legerősebb sejtőjét és sokszor jóságát.

Persze, hogy súlyos megállapításai, kegyetlen és nagyszerű összefoglalásai mellett se lehet, ő se lehet az a kritikus, aki tudna lenni. De többet és bátrabban nem írtak még magyarul máig olvasni jól tudók számára, mint Ignotus írt. Értem azt, hogy Sienkiewicz halálakor nem írta meg, hogy Sienkiewicz könyve[,] a Bartek Slovik[,] a többek között, a hősi miveltnak is a legmaróbb szatírája. De már Anatole France-ról írván az ő helyén okvetlenül megemlítem, hogy France a Galliába betört rómaiakat barbároknak deklarálta, mint most a poroszokat szegény France teszi egy fényes géniusznak megrikató elhanyaglásával.

Általában írókat, poétákat még jobban fölhasználtam volna a világörület s készülődésének demonstrálására. D'Annunzio írta régen: „gyakran megesik, hogy becsvágyam fölperzseli a gondolataimat”. Ugyancsak D'Annunzio írta ezt, szintén régen: „más időben talán én is meghódítottam volna egy sziget-tengert”. És Goga Octaviánunk néhány év előtt mondta nekem, s én nem értettem: „nagy földindulás jön hamarosan, vagy elbúcsúznak egy ilyen sekély világtól és élettől”. És Maeterlinck és a többiek? -: Miként mi is Ignotusban[,] az íróban, a kivételes gondolkozóban s a poétában kaptuk meg a mai pokolnak Vergiliusát. Csak éppen (s ez a legnagyobb csoda) szeme, értelme, szíve lebírta mindenkinél jobban az eseményeket, a szörnyű káprázatokat. Ignotus nem heccelt, s ha mindent nem is írhatott meg, nem ámított, de fölemelt minket. Könyve végén írja: az ember leszokik arról, hogy akár magától, akár mástól csodát várjon. De azzal a csodával, hogy egy évig benne tudtunk élni ebben a háborúban, s meg akarunk maradni, megváltottuk minden csodának adóját, mit magunkra mérhetünk. „Egy éve[,] hogy a halál itt lakik közöttünk, s mi az életre gondolunk, az életnek dolgozunk, s az életnek élünk.” „Hiszünk az életben, s e hitünket öngyilkossággal sem tudjuk magunkban megrendíteni.”

Így végzi Ignotus a könyvét, s Istenem, harmadik éve tart már a csoda, s nem tudtunk lemondani az életről. Jöjjenek Ignotus újabb háborús írásai, a második s immár a harmadik hadi esztendő termése: a kegyetlen csodák, de hős csodái az ember hinni-akarás[á]nak s hirdetői, hogy Ignotus a még nem halott szemeknek kegyetlenségében milyen jóságosa s helyettes látója.

Nemcsak élet-hívésünknek, de elszánt, bús megállásunknak, magyar sorsunk véres szépségének krónikás bölcse, vatesz vezetője: Ignotus, akiről sohse hitte volna valaki is, legrajongóbbja, hogy ha összeomlik is a világ, ő marad, gondolkodik, szenved, gyötör, de vigasztal is.

Ny 1917. február 1.

Ady Endre

112. [EMLÉKSOROK AZ ISONZÓNÁL HARCOLÓ V/4- ES NAGYVÁRADI HONVÉDZÁSZLÓALJ HADIÚJSÁGJÁBA]

Megpróbáltam, nincs, nem lehet hozzájuk méltó óda, magyar honvédekhez, lélek, test és végzet *héroszaihoz*. *Magyarul* megállni a messze pokolban: ezt csak a honvéd tudja széles e világon, mert ez másabb minden másnál. *Magyarul* megáll, *magyarul* rohan, *magyarul* töpreng, *magyarul* kételkedik, s néha egy kicsit kétségbe is esik – *magyarul*.

S mert ilyen *magyarul* áll mindenütt, hova rendelteték, mert megszokta már, hol a Sors legjobban veri, nincs emberebb a magyarnál. A honvéd hősisége az az elszánt akarat, mellyel, kivel a magyar meg akar maradni a Nap alatt, sőt a Nap fölött. Minden fájdalmaimhoz szeretném még a honvédbakák fájdalmait, szenvedéseit hozzálopni. Minden szeretetemet, csodálataimat s utolsóinak bénult, de mégis jó szívemet küldöm az Isonzó menti testvéreknek.

Magyarul állják s megállják a frontot, jöhessenek vissza mindnyájan minél hamarabb, mert itthon sok a dolog[.]

Isonzómenti Tárogató 1917. március 31.

Ady Endre

113. RÉVÉSZ BÉLA KÖNYVE

(Beethoven – Miniature)

A Csöndnek egy különös dinasztíája jön felénk megint pompásan és álombeli lármájával az ő birodalmának: Révész Béla új könyvet jelentetett meg. Sokan és sokáig hitték Révést a szomorúságok nehéz nyelvű avagy a fájdalmak szaggatott hangú poétájának. Mindebből csak poétaságának bizonyossága került ki bizonyosan és az, hogy Révész más, mint más, és hogy nehezen és nehéz anyagból dolgozik.

Mégis van jó tábora e súlyos poétának, kit Babits Mihály tisztelt barátom alighanem unalmasnak tart, s akinek írásain magam is érzem a meggyötörtség kínjait. De nem hiszem mégsem, hogy szenzációsabb történetei lehetnének valakinek, mint Révész Bélának, aki minden szavát megéli és megszenved. Aki az élet piszkos, széles, gyors sodrát kerüli, okvetlenül úgy jár, mint Révész: néhány régi s egy-két új történésről tud, s ezekben: ő a hős, s ezekben: az élet muzsika lesz, a legtöbbször több az életnél. Nagyon kell a művészi szépséget és becsületet szeretni, hogy Révész Bélát annak a külön járó igaz poétának lássuk meg, akicsoda.

Szocialista, de nem harsány, szenvedő, de nem dicsekszik a szenvedésével, érzéki, de mintha csak írásban könnyítene magán, s amit leír, a legvakmerőbb is, gyémánt, ami üveget vág, de olvasója vérét nem tüzeli, csak csillogtatja.

Nem vallom a legjobb könyvének ezt a könyvét, de egy szemernyivel se kisebb és súlytalanabb az előzőknél. Minden, amit Révész ír, eksztázis, az életnek fokozott fogyasztása, bús gondú és szép, tehát művészet.

Van némi jogom az itt-ott túlzottaknak látszó jelzőkre: Révész Béla bajtársam volt budapesti, velencei, párizsi éjszakákon. Álltunk éjfélben a hidon, mely alatt Zola híres pályaudvarának vonatjai futottak ki és be, néha tíz is egyszerre. Beszélgettünk, s akkor láttam, hogy ez a Révész Béla mindent meg tudna csinálni, ami divat, kiabálós és populáris. Értem, s meg tudom bocsátani neki, neki, aki a világi lármát csak nézni tudja jól, hogy csak a saját muzsikáját vallja és dalolja. De tisztábban s áhítatosabban senki még a pennájával nem dolgozott nála, s hogyha hallani úgy tudna, mint nézni és látni, gyémánt-szavai életmeleget kapnának, s jó tábora megnövekednék, mert vidám tarkaság díszítené az ő komor, kissé monomániás poézisát. Meggyóonom azt is, hetykeség így beszélni egy majdnem mindig magáról író valakinek, mint én, de, istenem: a kurta sorú lírikusnak valami különös privilégiuma van, mint a császároknak avagy a birodalmi grófoknak.

Tökéletes és tökéletesített magyar nyelv, zúgó muzsikájú, nagyszerű emlékezni tudás (ha kevésre is) s az érzés, hogy Révész érzi mindennek egymástól függését: ez az író.

Mi lesz a világnak mostani fölborulása után? – ki tudja? – de Révész megmarad érdekes, igaz, külön egyéniségnek újabb emberöltőnk irodalmában. Talán csak nem pusztul el a fehér faj minden kultúrája, s ha mi magyarok meghalnánk, még mindig akad talán egzotikumokat kereső, idegen irodalmár, aki utánunk néz.

Szegény Zuboly, akiről Révész olyan szépen ír, ha élne, meg is vigasztalna bennünket, valahogy ígyen:

– Amit az embernek fájdalmas muszájjal ki kellett mondania s leírnia, megmarad az utolsó emberig, aki még el tud tűnődni azon, hogy miért is ember ő, s miért is kell gondolkozni, jókat kieszelni s tönkremenni az embernek.

Ny 1917. április 1.

Ady Endre

114. TÖMÖRKÉNY ISTVÁN

Petrovics-Petőfi, Steingaszner-Tömörkény: értem a jó németeket, hogy ők mesziről a próza Petőfijének látják Tömörkény Istvánt. Persze nem jól látják, de nagyon érdekes, hogy ők, germánék, a magyar tősgyökerességet majdnem mindig idegen vérvű magyarokban kapják.

Tömörkény István több volt a művészfotográfusnál, sőt nagyon komoly és jó író volt, ám még anekdotázni se tudott remekül. Mikszáthnak nem eredeti témája például a kaszavásárló paraszt, de megcsinálta, viszont Tömörkény a klasszikus előrajz után is alig tudta a subát megvásároltatni a parasztjával. Nohát igen: a megkomponálás művészete nem adatott meg neki, s minden filozófiája mellett az egészen nagy író felsőségessége.

Holott írónak igazán író volt néhai jó Tömörkény István, nagyon magyar s annyira szegedi, hogy az már szinte bosszantotta az embert. Ezt az irodalmi regionalizmust vettem valamikor a szemére, amikor régen, mint vidéki szerkesztők, hajba kaptunk. Szeged sajtója akkor találta ki, hogy Budapest kozmopolisszal szemben Szeged a magyar Moszkva, s Nagyváradot pláne lekicsinyelte.

Én ifjúi igazságtalansággal ütöttem Szegedet, Tömörkényt, s Tömörkénynek egyenesen szemére hánytam, hogy ő miért nem olyan nagy, mint Csehov vagy pláne Gorkij. Hát Szeged nem magyar Moszkva, de igazán nemes, kultúrás törekvésű város, ha naivul tőkét is akar kovácsolni abból, hogy egypár valódi írónak kurtább-hosszabb stációja volt. A szegedi magyart pedig, gondolom, érzem, s mondják, senki úgy nem látta és rajzolta, mint Tömörkény István. Ebben szinte kártékonyan nagy az ő művészete, mert a külföldi, sőt a tájékozatlan városi magyar generális magyar típusnak fogadja a Tömörkény szögedi embörét. Pedig a bretagne-i vagy normandiai és a délfancia franciák között van csak olyan temperamentumi különbség, mint különböző vidéki magyarok között.

Hanem tárcaírónak alig tudok elképzelni magyarban különbet, az aprólékosság-nak ilyen kivételes művészt. Néha-néha úgy fölmelegszik, mint egy igazi nagy költő, egy lírikus, s az embereket pedig mindig szereti. Olyan valaki, akihez el fognak járni iskolába, tanulni, sokat tanulni, esetleg nála tökéletesebbre menendő nagyobbak is. Nem magyar Csehov, Gorkij vagy más volt, de ő maga, a szegediek s minden magyarok értékes Tömörkényje. Hírlapi heccünk után nem kíséreltük meg a személyes barátkozást, de nem volt Tömörkénynek kíváncsibb, szeretőbb olvasója, mint én, senki.

Ny 1917. május 1.

Ady Endre

115. [MIKSZÁTH KASZÁT VÁSÁRLÓ PARASZTJA]

[Válasz Alföldy Mihály levelére]

Kedves és érdekes ez a levél, s én mégis kénytelen vagyok megismételni, hogy a kaszát vásárolt paraszt nem eredeti témája Mikszáthnak. Unalmamban, betegen, pár hónap előtt egy falusi könyvtár minden olvasható olvasnivalóját előszedtem, s megtaláltam a kaszát vásárló parasztot. Csak úgy művésztelenül, nyers torzrajzként valahol, talán egy régi élclap bekötött évfolyamában. Most már kötelességem lesz utánanézni, mert fontosnak nem tartottam, s ma sem tartom ezt a dolgot. Lehet, hogy Mikszáth már újságcikke előtt ismerte, lehet, hogy nem olvasta soha, de meglátta magamagának külön az ő parasztját. Mikszáth művészetén mit sem halványítana, ha visszaemlékezett volna az olvasott egyszerű s nyers megfigyelésre. Ígérem, hogy mégis utánanézek a dolognak, már mint irodalomtörténeti kuriózumként is érdekesnek.

Ny 1917. május 16.

Ady Endre

116. MARIAY ÖDÖN KÖNYVE

(Aranyszájú Zongh)

Mariay Ödön írói értékét nem fogja csökkenteni, ha először is véres, szép, ritka írói úriasságára, tehát írói becsületességére figyelmeztetem az olvasót. Nem szaporán költött, nem is egyenlő érdemességű novellák gyűjteménye ez a könyv, de egyenlő hittel és furorral íródott minden sora. Régi magyar írók áldoztak volt ilyen az írásnak és minden nációból mindig, máig, a legtisztábbak és legpoétábbak. De sietek, hogy félre vagy többre ne magyaráztassak, kijelenteni: Mariay Ödön egyelőre még csak nagy ígéreteket támasztó író, s ez jobb is talán, mintha már nagyon itthon, biztos és egyforma volna.

A Dunántúl (jeles, mély okok és törvények szerint) már végleg a Tiszántúl és Erdély író-szülöttjeinek javára volt kénytelen lemondani a szellemi majorátusról. Mariay Ödönnek minden helyű és hangulatú történetén érezzük (ez nem csinált-sága, tehát nem bűne) a kálvinista, tiszántúli magyart. Alakjai majdnem mindig élőkre és elevenekre mutatnak, tő[r]téneteinek szimbólumai hamarosan le fogják vetkőzni a nagyon rikító szimbólum-ruhát. Magyarsága (ez érdekes) a nyelvben téved meg olykor, holott Mariay gyönyörűen tud magyarul, de most még kísérletezik olykor a kifejezés és mondás-forma finomságaiért átszedett s persze be nem váló idegenségekkel.

A hajdú Mariay tollát valahogyan huszárnak érzem: vágatóbb, tűzesebb paripát kellene adnia alá. Egy siker, melyet e könyvvel is már megérdemelt, az önbizalom, bátrabb lélek-, világ-, ember-, természetnézés írói becsületességének csorbája nélkül megsokszorozná, megsúlyosít[aj]ná írivalóit.

Mindenesetre szívesen és szeretettel adok számot róla, hogy olyasvalaki jött e könyvvel és e könyvben, akire figyelünk kell.

Ny 1917. június 1.

Ady Endre

117. KORROBORI

A IX., sőt a X. században is még Rómának, az egykori Urbsnak népe jól megértette a latin, a klasszikus latin orációkat. Háromszáz év múlva pedig már készen volt az az új nép, amely már sehogy sem volt a Ciceróé. A Sátán játszik-e vajon velem, amikor egyre biztosabban látom, hogy a Duna-Tisza tája ismét népalakulás nagy, teremtő momentumánál tart? Jeremiás siralmaiból mormolgotok mostanában, naponként rettenetes, de gyönyörű verseket magamnak. Az Istennek ó testamentumából, melyet kedves, zsíros, magyaros magyartalansággal Károli Gáspár fordított magyarra. „Örülj és vigadozz, Edomnak leánya, ki lakozol Huczna földében, mert még terajtd is általmegyen a pohár, megrészegülsz és okádol.”

De Jeremiás nemcsak ezt sírja, hanem emezt is: „A mi atyáink vétkeztek és nincsenek, mi pedig az ő álnokságokat hordozzuk.” A jeremiádiró Farkas András csodálatosan látta volt ám Júda és Árpád balsorsának bolondul nagy hasonlóságát. Vajon nem az együgyű próféta látása beszél-e Erdély ama néhai prédikátorának írásából is: aki a zsidó-magyar rokonságot bizonyítgatta? A mi atyáink, akik talán még így-úgy magyarok lehettek, elfelejtették megcsinálni a magyarságot. Magyarság régen nincs már, ami van, az csak pars negativa, amely avval különbözik a jól megrajzolódott fajtáktól, ami neki nincs. Egyetlenünk, ami a mienk és életjelünk volna, a nyelvünk is dadogó, megrekedt nyelv. Ez a nyelv olyan régóta készülődik, s úgy megkésett, megszedült, megbénult, hogy most már sohasse készül el.

Betelni indult napjaim vitustáncában egy hazátlan, kósza, szép, fájdalmas gondolatleánnyal táncolgotok. Azt mondogatja ez a szép, bitang néember, evvel vigasztalgot: ez a történelem, a História. Én tehát olyankor élek, amikor a História nekidurálta magát, s erősen dolgozik körülöttem. Betelni indult napjaim legszentebb vitustánca is – tudom – alapjában nagyon egyéni, nagyon személyes mulatság. De szubjektív kínjaim részeg haláltáncában mintha bennem jajveszékelne az egyetlen és utolsó magyar. Mintha ezt is nekem és miattam sírta volna Jeremiás: „A vének megszűntek a kapuból és az ifjak az ő éneklésüktől.” Én az én életemben, sorsomban, maholnap elnémulásomban az én kihalt fajtámnak a példáját sejtem, érzem. A zoon politikonnak én nemcsak társaslényi, de politikus-magyar igazolása vagyok. Valószínű, hogy a halálos ágyamon is csak egy magyar vezércikk erejéig fogok belelátni a nagy Titokba. De a vezércikkemet akkor is meg fogom írni, hacsak meg tudom írni. Úgy látszik, hogy a magyar embernek még az sem adatott, hogy a fájdalmai csupán magáért fájjanak.

*

De az igaz, ugye, hogy közénk, senkik, még egyformákban is százfélék közé, elvegyült egymillió zsidó? Hogy e zsidók megcsinálták nekünk Budapestet s mindazt, ami talán – talán? biztosan – nincs is, de európaias és távolról mutatós?

Segítségünkre jöttek nekünk, akik már nem vagyunk, azok, akik, mint nép, szintén nincsenek.

Ausztráliában van egy nagy néptörzs, mely a világ első poétanépe, mert kitalálta a Korroborit. A Korrobori nagy, szerelmes táncorgia, amelyhez – a nők muzsikálnak. Ezek az ausztrálieiak, íme, intézményesen megjelképezték a nagy emberi rejtélyt. Azt, amit a francia finomkodók a nemek halálos gyűlöletének kereszteltek el. A Korroboriba bele is lehet halni, erotikus szerelemgyűlöletben, ott, ott a muzsikáló nők lábai előtt. A zene szól, a nők kacagnak és várnak, s mi kitáncoljuk magunkból az utolsó csöppnyi szerelmet, életet.

Micsoda gyávaság volt még meg nem mondani, hogy a Korroborit üzzük, járjuk pár évtized óta a Duna-Tisza táján? Itt két fajtátlan s egyformán idegen fajta szeretkezik egymással a Korrobori szabályai szerint. A már megcsinált kultúrák lemásolt zeneszerszámaival foglalt itt helyet a zsidóság. S mi, akik magyaroknak nevezzük magunkat, gyűlölve-vágyva ropjuk a szerelmi táncot. Itt, egymást fojtogatva a szerelemtől, vagy új népet produkálunk, vagy pedig utánunk az özönvíz. Az az erdélyi prédikátor nem ezt érezte-e, amikor együgyűen, de lelkesen, a zsidó-magyar atyafiságról írott könyvet?

Ők, a zsidók, mint az ausztráliei asszonyok, kezelik a hangszereket. Mi, a pusztuló férfimédiumpok, táncolunk, haraggal és szerelemmel, gyűlölettel és vággyal – rogyásig. Kár, hogy kevesen vagyunk, sőt sehányan se vagyunk, mi, táncolók: magyarok nincsenek Magyarországon. Az már nagyon is politika volna, kíméletlenül megmagyarázni, mi okból nincsenek, de nincsenek. Erejüket kiélt uralkodó osztályok, fölszabadulásra későn hozott, nyomorult parasztság, senyvedő, mert haszontalan fajtákkal és fajtákból öszvéresedett polgárok. Mi a fenéből, nyavalyából – hogy csúnyábbat ne mondjak – lehetnének itt kultúra-potenciás magyarok? Nemsokára ott tartunk, hogy még a Korroborit se táncolhatjuk, mulathatjuk tovább. Sváb, szepes, rutén s isten tudja, miféle korcs-magyarok rárohannak a magyarság nevében a muzsikálókra, s összetapossák a hangszereket.

*

Pedig, pedig ez a Korrobori az egyetlen világosság, ami még előcsalhatna valami nem szégyellnivaló fotográfiát – rólunk. Megkötönten, eltiportan, ami magyarságféle még akad itt, csak egy kormányzott s mégis szabadjára engedett – népalakulással bújnék ki s lendülne föl. Cholnoky Viktor a Nyugatban egyszer egy könyvről beszélt, melyet meg kellene írni. Négy esztendővel az ő cikke előtt én ugyanezt próbáltam rajongva bebeszélni egy magyar politikus fejébe Párizsban. Hogy, no most rajtunk van a sor, turáni fajtákon, s ezeknek mi, magyarok, vagyunk a leg-eleje. Ezért vagyunk olyan benn Európában, régóta s közel a hanyatló kultúrákhoz. Azóta – ne adjon erőt az akármilyen isten, hogy elmondjam – megláttam élesen akkori látásom csalárdságát. Ex nihilo – nihil: annyira csak magasabbra törő kultúremberek is akadnak talán közöttünk, hogy egy lehetetlen számárságerért az egész emberi kultúra ellen vétekezzünk?

Valamit már látok: ami magyarság van, az semmiképpen sem hasonlít az iskolai olvasókönyvekben föltálat magyarsághoz. A püspök, a mágnás s a nobilis és egregius ősök gyámoltalan utódja csak akkor prosperálnak, ha zsidók. Előtípusát látom egy új népnek, a Korrobori kiváltott népének, s óh, bár jól látnék. Ez volna [a] mi minden dilemmánk megoldása s nyilván a História remekbe készült munkája, ha igaz volna. Kultúrát végre is csak azok csinálnak, akik olyan nyugtalanok, hogy nekik az egész föld kevés. Az utolsó ilyen magyarokat azonban már Ottó császár – ő volt-e csakugyan? – megcsonkította a Lech mezején. A kultúra és a továbbmenés tehát a Balkán-fajta közé ékelt korcs-magyarság számára: a nem éppen tökéletes, de hasznos zsidóság. Egyébként? Egyébként: „örülj és vigadozz, Edomnak leánya, ki lakozol Huczna földében, mert még terajtd is általmegyen a pohár, megrészegülsz és okádol.”

[1917. július]

Ady Endre

118. BARTA LAJOS KÖNYVE

(Az Élet arca, elbeszélések, a Nyugat folyóirat kiadása)

Sietek bevallani, hogy Barta Lajos könyve nekem nyolc hét óta nagy kő a szívemen. Azóta fogadtam meg mindennap, hogy holnap azután végre írni fogok Az Élet arcáról. Átkozott akaratsibbadás, utálatos nyavalya meghervasztja legjobb, legpirosabb óhajtásainkat is.

Az Élet arca elég rossz cím, mert az Életnek nincs egy perce is reánk-bámult arca sem. Az Élet arca megfoghatatlan, megláthatatlan, mindig követhetetlen gyorsasággal cserélődő, sőt arcátlan, hiszen ezért Élet. De Barta Lajos rossz című könyvével nekem olyan örömet hozott, mint Móricz Zsigmond óta Kaffka Margiton kívül talán senki még.

Évek óta számon tartottam, azt is tudtam, hogy ő írta a legkülönb, legirodalmibb hinterlandos, háborús riportot, s ő írt egy csomó nagyon ízes olvasnivalót.

Színpadi sikerei nem érdekelték, mert a muszájos megalkuvások fájnak nekem, de ha voltak sikerei, annál jobb. A siker: siker, s szívesen mondom a színpadi sikerhez is üdvözetet, ha hozzásegít valakit a maga poéta-mivoltához, szóval „tehermentesíti” a legértékesebb frontot.

Ez a könyv pedig, Az Élet arca (ismét mondom: Móricz Zsigmond s a nagyszerű Kaffka Margit óta, akiről végre szintén mégiscsak írok, ha meg nem halok) új poéta könyve. Pompás könyv e pompátlanul szomorú időkben, s minden művésze mellett olyan aktuális (nehogy Barta zokon vegye), mint egy jó vezércikk.

A Huszadik Században a magyarországi zsidókérdéshez kellett volna szólnom, de szándékom egy csonka s önmagamnak őrzött cikkecskébe halt. Gondolom, hogy a magyarországi zsidókérdésben szándéktalanul a legráhibázóbb, legérdekesebb válasz a Barta Lajos könyve.

Barta Lajos egy-két novellájában olyan zsidókat mutat meg, akik már végzetesen s örökre magyarok. Barta maga pedig úgy néz és úgy lát zsidót, parasztot, várost, vidéket, kishivatalnokot, vénleányságot, dús nőiséget, sok mindent, ahogyan még eddig nálunk alig láttak. És ez megint azt mondja, hogy a zsidóság egy része már olyan gyökeres magyar, mint én, te vagy bárki, akinek „a nagy világon e kívül” stb., stb. Új lendületű magyarság a Bartáé, új szemű is, de olyan átmagyarzott magyar: rá lehetne bízni a legködösebb magyar előidőkből kiálmodni világosra a magyar életet.

S mindebben az a nagyszerű, hogy könnyű, igaz, magától értetődő fenomén, s hogy Barta várt, de egyszerű művészreprezentáns. Csak a színdarabjai árán, révén jutna ideje a regényhez, mert bizonyosan kivételes mai magyar dokumentumok volnának az ő regényei. Dokumentumok a Duna-Tisza-táj ős, csodálatos erjedéséről, melyben csak egy a faktum, hogy van még és él a magyarság, melynek (akármelyik német professzor tudományosan bebizonyíthatja) régen meg kellett volna hálnia.

Nagyon hitető és a kétségbeesés napjaiban reményeket adó könyv a Barta Lajos könyve, szinte cselekvés, a legderekabbakból való.

Ny 1917. augusztus 16.

Ady Endre

119. A MIKSZÁTH PARASZTJA

A múltkoriban szegény Tömörkény István nekrológiájával sikerült akaratlanul egy Mikszáth-affért csinálnom. Jelentem, hogy betegségek s bajok miatt nem tudtam még kikeresni hitelesen, honnan kapta Mikszáth a kaszát vásárló parasztot. De egyet bizonyosan tudok: egy Jókai-regényben benne van, s még ezen kívül is olvastam valahol, beszámolok majd, hogy hol. Szinte szégyenlem, hogy újra ki kell hirdetnem: a nagy palócot semmiféle értékében nem csökkentheti ez a kázus. Ám addig is, míg magam jöhetek a magam adataival, hadd beszéljen előttem e levél:

Mélyen tisztelt Uram!

Igaz és őszinte érdeklődéssel olvastam a Nyugat hasábjain Alföldy Mihállyal folytatott rövid lélegzetű vitáját a kaszát vásárló parasztról. Engedje meg, hogy ehhez a tárgyhoz néhány szóval én is hozzászóljak, de idézve és többszörösen aláhúzva az Ön megjegyzését: "Mikszáth művészetén mit sem halványítana, ha visszaemlékezett volna az olvasott egyszerű s nyers megfigyelésre."

Tehát: A kaszát vásárló paraszt valóban nem eredeti témája Mikszáthnak. A Családi Naptár 1877. évi füzetében egy igen hosszadalmas és igen rossz anekdota keretében látjuk mozogni Mikszáth kaszát vásárló parasztját. Az anekdota szögedi embere szájalmas, halvány kontúrokkal van megrajzolva, és első tekintetre hihetetlennek látszik, hogy Mikszáth innen vette volna klaszszikus szépségű művének magyar parasztját. A kész, kiforrott rajz összehasonlíthatatlanul más, mint az anekdota, de ha elolvassuk az Alföldy Mihály által felemlített Szegedi Napló-beli cikket – amelyben a nagy író még csak szegedi magyarról beszél –, teljes biztonsággal megállapíthatjuk, hogy Mikszáth olvasta ezt az anekdotát, és később, a vásárban meglátva a maga parasztját, visszaemlékezett a Családi Naptár szegedi emberére, s megírta cikkét. Ebből a cikkből formálódott ki azután a pompás, mókás rajz: A kaszát vásárló paraszt.

Tisztelő híve

Cziffra Géza

Hát egyelőre (köszönöm Cziffra Géza úr kedves figyelmét és érdeklődését) így állunk a Mikszáth parasztjával.

Ny 1917. augusztus 16.

Ady Endre

120. [TÖMÖRKÉNY ISTVÁN]

[Bevezető a szegedi Tömörkény-matinén felolvasott verseihez]

Pár verset hoztam le Szegedre, hogy Tömörkény emlékére, ünnepére fölolvassam őket, ha rekedt hangon is és fölolvasni már végleg meg nem tanulva. Ezek a versek, bús, háborús, sötét, tépett galambok (milyenek lehetnének?)[,] hulljanak áldozásomként Tömörkény sírjára. Nagy fölfogadást szegiek meg bús hálával és szívesen, mert én soha többet fölolvadó asztalnál megmutatni nem akartam magamat. De Tömörkénnyel nekem pöröm van, nem-akart pöröm, s hogy most itt vagyok, magamra vállaltam egy expialást, mellyel nem tartoznék, s melyet fáradtan, betegen s bűn nélkül is olyan szívesen adok meg a nagyszerű, szép és eleven halottnak. Egy nekrológomat értették félre a született félreértők, s azt akarom ezennel megint kikiáltani: az a magyar bölcs és művész, aki Tömörkény volt, a szívemé volt. Mindig fájni fog, hogy pompás emberi figurája, személye nem jutott annyira közel hozzám, mint az író, a sajtóságos, nagy alföldi, magyar poéta. Olvasójának hűségesebb senki se volt nálam, s százféle érdeklődése, szinte film-munkája szemének és agyának olykor-olykor majdnem elkábított. Ahogy ő látta, hallgatta[,] megjelentette és megszólaltatta a tanyai magyart, azt csak diabólikusnak mondhatom vagy, Szegeden lévén: boszorkányosnak. Háborús nézése is egészen tömörkényi, az övé, szánó, de nem csüggedt, majdnem fatalista, de könnyes humorú. Irigylendőbb és hasznosabb[,] mint egy-kettőnké, kiknek az a büszkeségünk, hogy a háborút legkezdeté óta átkozzuk, s az emberfajtát szidjuk és gyalázzuk. De ugye, bölcs és jó Tömörkény István, neked mégsem lesznek idegenek és fájók az én háborús vesszoraim? Hiszen alapjában minden hűségesebb magyar szív fajtája és az emberi közös kultúra féltésével járja a háborús kálváriát. Pár áldozati galambomat hadd áldozzam föl tehát a te ünnepeden[,] Tömörkény István, aki miért is hagytál itt olyan gyorsan és most bennünket, mikor néhányunknak nagyon kell egymás kezét fognunk?

Délmagyarország 1917. október 2.

Ady Endre

121. CHARLES BAUDELAIRE ÉL

Kell írnom Charles Baudelaire-ről, kinek a feje talán olyan, mintha egy előkelő múmia, a Szép Ernő, csekélységem és a Somlay Artúr fejeiből volna összetákolva és macerálva. Írnom illik és kell a nevezetes, jubiláns, halott élőről, a líra egyik legbüszkébb, bújkálóan is legtisztább fejedelméről, mert neki köszönhetem életemnek talán legemlékeztetőbb, legfájdalmasabb és leggyönyörűbb szenzációját.

Nagyszerű, sőt tragikus izgalom: Nizzában kék ég alatt, kék tenger partján, kék padon, a „Palais jeté” lármás népsége mellett görgettem a számban az első Baudelaire-sonett első magyar strófáját. Egy képről volt szó, fölségesen merész költői képről, s három napig tartott bizony, míg – mikorra magyarul visszaadtam valahogyan a Baudelaire-strófát és képet, a legvirtuálisabbat, a legszebbet.

Abba is hagytam a Baudelaire-fordításokat, mert gyötrően nehéz, sőt majdnem lehetetlen más nyelvre átkábítani, csábítani a csoda-szavak tökéletes és házaságtörésre nem termett hűségét. Pedig Baudelaire-t fordítani, jól fordítani, azután meghalni, pompás program, de nekem nem volt ehhez akkor elég kedvem, s ma sincs. És ma se lehetne, mert Baudelaire igazán és nagyon francia, előkelő burzoá, aki persze művész-arisztokratává verte föl magát s mindemellett a formáknak (a formáknak is) hódoló művésze.

Megint olvastam Theophile Gautier prológusát a Baudelaire-versekhöz[!], nem tudom hányadikszor, s ma úgy vagyok, hogy minden Baudelaire-munkát ismerek, de Baudelaire-t nem. Mert Baudelaire ma is és úgy rejtelem, mint a Gautier írásában, mint műveiben, mint kortársainak följegyzéseiben, mint erőszakoskodó kitálási hitünkben.

Mindenesetre szenvedő, gyászos őszünk ő, akinek egy Carducci, egy Swinburne, egy Dehmel, egy ezeknél jóval kisebb Brjusov egyenes és letagadhatatlan származottjai. Engem bátorított, mint én is cselekedtem másokkal, de a gall forma nyúge miatt imádva is leráztam őt hamar.

Gyönyörű azonban úgy megmaradni, mint Baudelaire megmaradt, s milyen drága, ha szegény is, de szép gesztus[r]a adott nekem Ő módot, hogy emlékének áldozhassak. „Dans les caveaux d’insondable [tristesse.] Ou le Destin m’a déj relégué” – ez éppen elég, s Baudelaire eleven valósága ma fölfrissített, s hálára buzdított.

Ny 1917. november 1.

Ady Endre

122. A MIKSZÁTH CSEHEI

S ha már lehet a cseheknek beszélni s a csehekről is beszélni, már miért is aludjanak a Mikszáth csehei Swehla vezérükkel egyetemben. Az igazán nagy Mikszáth Magyarország lovagvárai ciklusában többek között ír egy cseh afférről is, olyan pompásan, olyan drágán: csodálom, hogy ki nem halászták a nap króniká-sai.

Hát úgy volt – és most Mikszáthot beszéltetem – „Swehla, a cseh vezér, a Mátyás király seregében szolgált cseh csapatjával jó zsoldért. De a barátság csak addig tartott, míg Mátyás a horvátok ellen nem indult.”

„Swehla vezér ekkor így szólott:”

„– A csehek és horvátok majdnem egy nyelvet beszélnek, egy vérből valók. Vér a vére ellen nem harcolhat. Eressz engem haza, fölséges királyom.”

„A király a fejét csóválta:”

„Ritkaság a csehben ilyen becsületes ember. Majd hangosan mondá:”

„– Hát eredj, nem bánom. A kedvetlenül kihúzott kardnak, jól tudom, úgylis tompa az éle.”

„Ellátta költséggel, s a cseh hazaindult. Amint ment[,] mendegélt danoló csapatjával Morvaország felé, egyszerre eléjük tárult a reggeli szende napfénytől bearanyozva a gyönyörű völgy Kosztolán festői várával.”

„– Ez a paradicsom! – lelkesedének a csehek.”

„– Itt volna jó lakni... Vaját enni, olvasztott zsírt inni (mert ez a jólét non plus ultrája a cseheknél).”

Így Mikszáth, s a többi, a folytatás megolvasható egészen addig, hol Magyar Balázs uram kiéheztette a várat, s fölakasztatta a várból szökő Swehla vezért, kinek a vár elfoglalása előtt megjósolta egy cigányasszony, hogy „magas állásban fog meghalni”.

Szegény nagy palóc, vajon ilyen humorosak volnának ma is az ő csehei, mint a Swehla vezéréi voltak?

Ny 1917. november 1.

Ady Endre

123. SZABÓ DEZSŐ KÖNYVE

(Nincs menekvés – regény)

Szomorú könyv, s írója is írja: „az örök szomjúság nagy szomorúsága panaszol ki belőle”. Hogy a könyv mindenképpen szomorú, ezt egy-két sorral bizonyítani tudom vagy tudhatom. Szomorú, mert persze szépségeket kínál, szomorú, mert nem volt muszáj megírni. Szomorú, mert nagy ambíciójú ember kielégülhetetlen szomjúságait árulja el, s Szabó Dezsőt mégis kisebbiti.

Én hiszem, hogy ezt a (nem-is-igaz) akaratbetegséget, megspékeltten romantikus, családi szörnyűségekkel, Szabó Dezső hitte. De ez az akaratbetegség nem egy századnak az ő betegsége, de valami mindig előforduló s az ő regényében pláne nem is tipikus nyavalya.

Meggyűlt emlékek, emlékezések, csalódások, dühök helyébe Szabó Dezső hajlandó, sőt követelő: eljegyzett, determinált sorsot helyezni. S amellet Szabó Dezső nem is túlságosan törődik az ő hősével, akit oktanul halálba visz. De leírja az erdélyi helyeket, kiket[!] ismer, embereket, miket[!] mi már régen jobban ismerünk. Igazán [érdekes] az ő hasztalan regényhőse, de ki érdekes, nem érdemi meg folytonos és unalmas milieu-szerepeltetését. A hős: érdekes, de közönséges lesz azért, mert az író úgy körülrajzolja, s őt magát mégis úgy meg nem tudja vagy nem akarja rajzolni: fölháborító.

Jó: (hiszen kezdek érteni hozzá) lehetséges egy ilyen ember, de tessék ezt, őt elém állítani s nem költő-hangulatokat s hely- és társaság-megfigyeléseket.

A Szabó Dezső könyvében nem is a hős a hős, sőt nem is az író, de valami nagy harag. Úgy gondolom, hogy mindenkinek meg akar fizetni, akik amott, lenn, Erdélyben vagy bárhol, vidéken, ővele igazságtalankodtak, akik nem ismerték föl őt.

Beszéljünk (így szokás a régi kritikai mód szerint) a regény nyelvezetéről: rossz, és nem is úgy, ahogy Szomorú Dezsőnek szokás szemére hányni. Szabó komoly, sőt tanári magyar, s ebben a regényében mégis magyarul beszél, de egy kellemtlen magyar nyelven.

Lelkét, hőségét, igazán irodalmi akaratát azonban Szabó Dezsőnek kétségbe vonni nem lehet. Ő igazán ki akarta lehelni, hogy túl s többhöz jusson, egész régi, megigázott lelkét, de a regénye nem regény, nem jó, s csak néha hú, s csak néha érdekes, pardon, passziós olvasóknak mindig érdekes, sőt izgató.

[1918 eleje] Ady Endre

124. LEPEDÁT MILIVOJ VERSEI

(Bánatprocesszió 1913 -1917)

Fiatal, magyarországi szerb katonatiszt könyve, aki öt-hat esztendővel ezelőtt nem tudott magyarul. S ez a forró, dadogó és rikoltozó ember mégis csak magyarul írhatta meg a verseit. Valóságos iskolás ábrája ez a könyv a szörnyű harcnak, minden becsületes valló ember harcának a szóért. Igen, a szóért, aki helyet tud állani érettünk s azért, amit véres pontossággal akarunk másokkal is tudatni. Lapedát Milivojnak kettős kínszenvedését lehetetlen meghatottság nélkül nézni, mert érzik valahogyan belőle az igazság. És mert olyan forró, olyan dadogó és rikoltozó, és olyan tökéletlen még az ő igazságában.

*„...És elmész. Kiszakítod ezüst kövét a mesének,
S a kapun át mákonyos, nehéz szeleken
Tántorogsz te ismét, részeg, hazug életem”...*

Élet-ékszereket dalol, s „ez ékszer, mely az én tavamba hullt: jeges könnyekből metszett mély tükör, s rezgő ezüstje: a bánat”.

Így énekel Lapedát Milivoj, így és hasonlóan, de sohase érdektelenül, s meg kellett írnom róla ezt a pár sort. Különös, érdekes verseskönyv ez, mely különben Nagyváradon jelent meg, s talán igazi indulást jelent.

Ny 1918. február 16.

Ady Endre

125. DAUDET ÉS KISS

Sienkiewicznek van egy nagyszerű háborús regénye, a Budapesti Hírlap közölte volt magyarul, s könyvnek is kiadta. Akkor vezércikktől egészen a regényig a pozeni lengyeleket siratta, s a vad poroszokat ostromolta Rákosi Jenő. Valóban: ez a Sienkiewicz-regény talán a legjobb írás az indulatos, nacionalista, háborús írások között. Maupassant, Daudet s a többi aktuális háborús író néha és néhol ad művészbibbet is, de erőben, dühben senki többet. (Tolsztoj, sőt Schiller és Móricz Zsigmond és minden valakik persze nem ide számítódnak, akik nem csináltak politikai kenyeret a háborúból.)

Tehát végre oda akarnék kilyukadni, hogy szabad volna ám haragos, dühös, nemzetes, háborús írásokat is írni. Lehet és szabad, mert például énnekem látanom kellett egy erdélyi dombi lakásról a székelyeknek ő szörnyű menekülésüket. Azóta se tudok ép lenni, dolgos s önmagamban biztos, holott (csak) *talán* van bennem székely vér, de vagyok a régi internacionalista magyar.

Ellenben jön a székely, aki abból él, hogy ő székely, s ennek úgy meg kellene rendülnie, mint az egész emberi civilizáció megrendült.

Elküldte nekem valaki az Alkotmány 1918. jan. 6-i számát egy Kiss Menyhért-novellával, címe: A tanító. Megint úgy gondolom, hogy ez ugyanazon Kiss Menyhért, kit itt-ott olvastam, aki székely, legalábbis székelyeskedik. Mindig a neki kijáró megvetéssel olvastam a nevét, s többször csak a nevét, mint amit írt, cselekedett. Hiszem, hogy ő ugyanazon Kiss Menyhért, aki darabont volt velem együtt, persze ő nem igazságból, s aki volt koalíciós, kongreganista, és minden volt, lesz és lehet.

Kiss Menyhért nem érdemelne meg, hogy ceruzám hegyére vegyem, de rettenetes eset (óh, „e” betűs magyar nyelv) az ő esete. Én legalább két jeremiádot írtam versben székelyekről, Pilisi Lajos egy egész könyvet stb., jót nem írt egyikünk sem. De jön egy székely, s az ember azt várja, hogy legalább a megcsúfolt székelységnek igaz lelke forog rajta.

És mit érdemel a székely? Ezt érdemi a székely? Kiss Menyhért elkóborol fájdalomért Elzászba, sőt Franciaországba, sőt Alphonse Daudet-hoz.

Sietek a véggel: Daudet-nek van egy pompás háborús novellája: az öreg tanító, akit a poroszok elzavarnak, összegyűjti a falu népét az iskolás gyermekek mellé, s mielőtt meghalna, fölírja a táblára: „Éljen Franciaország”. Nos, ugyanezt műveli a Kiss Menyhért tanítója, ki szintén agg, s a falu népét összehívja, s a román csapatok zúdulásakor szintén fölírja a táblára krétával: „Éljen Magyarország”, s szintén meghal. Hát a székelyekről sokféleképpen lehet gondolkozni, de megvetni nem szabad őket. Aki pedig a székelyek miatt fájdalomért, témáért Daudet-hoz jár, szégyellje magát, de nem egy kicsit, hanem nagyon. Óh, szegény székelyek, akiknek bánatát, gyászát, tragédiáját az úgynevezett hivatott költő Daudet-ből szedi, még jó, hogy az öreg Jakab Ödön nem írt ilyesmit.

És most már igaz íráscélunkra is rátévedhetünk: a nevezetes Sienkiewicz-regényre. „Bartek Slovik”, magyarul a „Hős”, elvitetik, hogy hős legyen, a porosz-francia háborúba. Annyi köze sincs Moltkéhoz, Napóleonhoz, Bismarckhoz és a többihez, mint ma nekem vagy neked, embertársam. Mégis ő lesz a leghősebb, háború után pedig tönkremegy, meghal, csúnyán, mert lengyel mégis. Ez a Sienkiewicz-történet egyike a legjobb, legmaibb történeteknek, habár hézagos, rosszkedvű. S ez a történet magyarabb a Kiss Menyhérténél, természetesen, de magyarabb akármelyik mai háborús magyar vagy más írásnál. Örülök, hogy, talán egy kicsit a magam mentségére is, beszélhettem a háborús irodalomról, e semmiről, ahol Kiss Menyhért mégis majdnem nulla volna, ha – Daudet nem volna. Egyébként pedig éljen a Háború, de éljen Tolsztoj, Zola, s éljen a kicsi ember is, ha nem – tolvaj.

Ny 1918. február 16.

Ady Endre

126. [AZ ORSZÁGOS KASZINÓ]

Az Országos Kaszinó nekem még ma is több, mint az Akadémia vagy a Kisfaludy Társaság, holott mind a háromba egyformán, tudniillik sohase vágyakoztam. De valahogyan, legharagosabb korszakaimban is, a kitartott, balul járt, szegény magyar úri társadalom kaszinói hivalkodásához titkos, atavisztikus szimpátiák vonzottak. Láttam vagy látni véltem az una eademque nobilitas elvéhez az új, különös, görcsös ragaszkodást, s ez meghatott, mint minden szép-szomorú emberi erőfeszítés. A Nemzeti Kaszinónak, sajnos, még egy darabig nem lesz kutya baja sem, de az Országosé már akkor kutyabaj volt, amikor a kutyabőrt suttyomban elengedték. Már akkor, amidőn Werbőczire rálicitált komikus és logikátlan zárkózottsággal, de kétséges értékű magyarokká vált svábok, cipszerek és egyebek által majorizáltatta magát. Az Országos Kaszinó a Bach-korszak félalkotmányos folytatásával s követő emberivel összebékült s szerényen osztozkodó dzsentri áltató lovagvára lett. Kár, hogy a hullafoltok csak most kezdődnek látszani rajta, kár, de olyan természetes, törvényes, mint minden e mai törvénytelen Magyarországon.

[1918 eleje-közepe]

127. KAFFKA MARGIT VERSEI

Ha ez a név: Kaffka Margit, „nom de guerre” lenne, sok jó, igaz olvasó töprengne, tanakodna: ki ez a nyugtalan, nagyon erős író? Asszonyoskodó férfiú, aki játékos komolysággal szeszélyes mintázatú, drága vásznakot sző, vagy férfias erejű asszony, de a nagy örök asszonyhibával: valamit ingathatatlanul fölépíteni nem tud? De a Kaffka Margit neve, személyisége, írósága, rendkívülisége, nagyszerűsége ugye nem vitás? Különben is én most a Kaffka Margit regényeire, novelláira gondoltam, emlékeztem, s a verseiről akarnék írni.⁴

Bizonyos, hogy Kaffka Margit is verseiben hiszi magát legjobbnak, legélőbbnek, hiszen ez már régi dal. Imádja őket, s érzem a régi versei elé állított első, vallo-másos sorokban a nagy szomorúságot. Miért nem láthatja mindahányat együtt, kik tizenöt év óta vettek szárnyaló életet tőle? – de ő „szűzzé sírta szívét”, és boldog.

Igen-igen, az utolsó évek verseiben majdnem ingerítően dicsekszik a boldogságával, de végig a könyv: egy kálváriás emberélet. Jaj, egy asszony, aki ember, s mégis egy túlságos asszonyt kell vagy kellene önmagában lebírnia. Nem is volna szebb góg, mint a Kaffka Margité, ha volna, egy asszony-emberé, kit úgy lehet, sőt muszáj mérni, mint hasonló sorú férfiú-embert. Avagy megvan az a góg, s azért, hogy a legcsalogatóbb, szinte bűvészi, leggyönyörűbb szavú Kaffka-verseken se tudtam nagyon megindulni? Megkövült talán a saját intellektusának csodálatában, holott, lám, például Ignotus némely versében milyen szépen megfeleledező, szinte elalélt. Teljes kiömlést, látván Kaffka Margitnál ne keress, ha még olyan boszorkányosan is utánozza mindezt. Éppen a pompás szavak s a pompás illatokat kereső hosszú sorok az ő eltakarói és leleplezői.

Mégis szeresse és írja tovább a verseit Kaffka Margit, mert ezek a versek mégis gyönyörűségek, hiszen nekem is azok voltak, a kritikusan is olvasónak. Még az is majdnem galádság volna, ha a regényhez, a novellához küldeném vissza ezt a gazdag, ragyogó szavú, ritka magyar költőnőt, azaz költőt. Ő határoz, ő parancsol, mert művész, s ha néhány vessora visszacseng most, éppen most, bennem-belőlem: talán nem is volt egészen igazam.

*És megbékélni bizony
Eljön-e az Úr, majd ha hívom?
Ha felhőkben, vizek sodrán, föld hűsén keresek
Két óriás, merítő, lágy, nyitott, örök tenyeret,
Mely kítáru se adva, se kérve,
Lehajthatom-e egyszer fejemet?*

⁴ „Az élet útján”, válogatott gyűjtemény Kaffka Margit régi és legújabb verseiből, a Nyugat kiadása, 1918.

Feszült lelkem besimulhat-e végre

Az Isten óriás köd-tenyerébe?

Gyönyörű: nem cáfol meg talán egészen engem, de gyönyörű, s költő tud ilyen sorokat írni, aki bűvös rétor is. És Kaffka Margit könyve nagyon szép könyv, történet, szomorúság, lemondásos hit a boldogságban: művészet.

Örüljünk Kaffka Margitnak, mert ő [a] feminizmus már megérkezett magyar diadala, egy asszony-író, akinek nem kell udvarias, hazug bókokat mondani. Erős ember, művész, kinek jó és biztos sorsa van, s minden kritikák se tarthatnák vissza az életében adva adott, kijelölt útjában, mely minden lendületében az övé.

Ny 1918. május 1.

Ady Endre

128. HOLLÓSY SIMON SORSA

Hollósy Simon elmenése a legfurcsább gondolatokra készítet és jogosít, mert hogy ez már megint egy átkozottan magyar és tragikus távozás. Ugye, hogy a magunk gusztusa és rejtett ravaszsága szerint valamikor fölszabadítottuk a jobbágokat, s a jobbágyság mégis megmaradt? Szegény úri és művész Hollósy Simon egy ilyen magyarul fölszabadult valaki volt, aki nem tudta, mit kezdjen a szabadságával. Egy képére nagyon emlékszem, ahol sokaságos figurával dolgozik gyönyörű színben, de bizony ezek a figurák alig látják s találják meg egymást. Úgy képzelem, hogy Hollósy Simon ilyenféle képekkel akart örülni az ő fölszabadságának, holott mestere volt a rajznak.

Robusztus, nagy magyar piktor, akire szinte rákényszerít irodalmiságomban a Vajda Jánosra mutatás, mert ijesztően hasonló sorsúak.

Egy anekdotát tudok róla, megtörtént, nem történt, mindegy, de több az igazságnál. Mindenki menekült már azon a vidéken, ahol ő festett: betörték az oroszok. Már majdnem nyakoncsípte egy kozák, mikor egyetlen félig megcsinált vásznával, fejét csóválva, ő is elballagott. A Rákóczi-induló lehetett ez a megmentett vászondarab vagy valami több?

Magyar és alkotásra hívott zseni volt és nagyszerű pedagógus: ezt is lehetne néhány klasszikus példával magyarázni. Ezt a furcsa, bánatos nagyságát a kiemelkedő magyar géniuszának, ki oltáriszentségétől majdnem megfosztva él mégis, s örül, hogy új életeknek, új művészegyéniségeknek szolgálhat. Nem hiszem egy percig, hogy ne fájlalta volna a legönösebb, legművészibb dicsőséget, de azt se, hogy nem valósággal művészet volt neki a tanítás.

Még öreg sasnak se mondhatom, mert nem volt öreg, csak éppen a nagyon magasat nem tudta beszárnyalni. Élete nem volt terméketlen, s hogy brutálisan végezzen véle, mint az élet: most lesznek csak igazán kelendők a Hollósy-képek.

Ny 1918. május 16.

Ady Endre

129. [VALLOMÁS OLVASMÁNYAIRÓL]

Nagyon korán kezdtem olvasni, nagyon sokat olvastam, sokáig nem válogattam az olvasnivalók között, s néhány év óta megint e nem gazdaságos módszerre tértem. Állandó olvasmányom voltaképpen nincs is más, mint a Biblia, de visszavisszatérő olvasmányaim szép számúak. Például Jókai regényeit, olyikat talán negyvenedikszer, olvasom, emlékezéssel, néha-néha és néhol-néhol az első olvasás nagy szenzációjával. Külön örömem megtalálni a még gondosabb Mikszáthnál is egy-egy anekdotának, ötletnek, furcsaságnak ismétlődését, elváltozását. Tanulságos olvasmányok ezek annak, aki a mostani Magyarországot szeretné kicserélni egy kevésbé úrival, káprázóval, de frissebb erejűvel, jobbal. Petőfit igazán, gyakran most néhány év óta olvasom és szeretem, de Arany nagy bűnbánó megtérésem után se lett gyakran óhajtott olvasnivalómmá. Shakespeare-re petőfisen áradozót nem írnék, de szintén kellett s ma is sokszor kell mesés világainak némelyikében el-elbarangolnom.

Különös, hogy ama „mélyebb hatást” reám az olvasmányoknak micsoda vegyes társasága tette hétéves koromtól máig. Hétéves koromban kaptam nem éppen jól választott ajándékképp Kisfaludy Sándor összes verseit; nekem ez a megnyílt mennyország volt. (Most jut eszembe, hogy Csokonai Vitéz Mihályt majdnem legsűrűbben forgatom ma is könyveim közül, s ő is nagyon fiatal koromban mámorosított meg.) Sue-regények s hasonlók után Goethe forgatott fel, és a Torquato Tassot diákkoromban majdnem egészen lefordítottam. Ha jól emlékszem, Byron, Baudelaire, Vajda János és Tolnai Lajos voltak nagy, mély szenzációim. Ha még tovább sorolnám őket, még furcsább, vegyesebb s együtt komikusabb volna a névsor. De az olvasnivalóimban is valloim predesztinációs hitemet: mit el kellett olvasnom, kezembe került, akár boltból, akár kölcsön, akár a vasúti kocsiban találtam. Vagy legalábbis evvel vigasztalom magam, ha néha kétségeim vannak: vajon okosan, gourmand módra, jól válogattam össze s fogyasztottam-e el irodalmi fogásaimat?

[1918. május vége]

130. [ÜDVÖZLET AZ ORSZÁGOS POLGÁRI RADIKÁLIS PÁRT KONGRESSZUSÁHOZ]

Szerető[,] harcos üdvözet a kongresszusnak. Betegségem miatt csak néhány nap múlva mehetek haza. Minden elhatározásotok az enyém. A feudális és nacionalista bűnöket próbáljuk expiálni! Mentsük meg a magyar népet – hasonlóan minden magyarországi népet! Népek joga, népek szövetkezése jöjjön! Demokrácia jöjjön, a demokráciában bízom. Hitetek, erőtök, amihez újra és újra felajánlom magam, diadalmaskodni fog. Igaz emberség szálljon vissza a földre!

Világ 1918. október 16.

Ady Endre

FÜGGELÉK: nem hiteles szövegek

131. ADY ENDRE NAGYVÁRADI ÍRÁSAI

[Ady Endre nyilatkozatával]

Írta Fehér Dezső

Graz, április 2.

Hogy a stájer fenyőerdők sűrűjében találkoztam Ady Endrével, úgy megörvendeztünk, egymásnak, mint mikor régi harcok színteréről elindult zarándokok hosszú sivatagjárás után összekerülnek a pihenés, a feledés oázisán. Ahol új erőt lehet gyűjteni új harcokra, új reményt azok győzelmére, új illúziókat új álmokra és új hitet azok megvalósulására.

A régi útra indulásról, egykori lelkes, fanatikus csatákról emlékezünk, melynek sebesültjei, csatavesztettjei lettünk mind a ketten, sőt kívülünk sokan abból a tollal viaskodó gárdából, amelynek harcosai a világosság, a kultúra, a szabadelvűség és haladás úttörő előőrsei voltak valaha a *vér városában*, ahogy Ady Endre Nagyváradot, az ő országhódító tehetségének szárnybontó levegőjét elnevezte.

A mi erőnk, a mi lelkesedésünk tüze az ifjúságunk nyárvégre fordulásával, a hajunk szürkülésével, a szenvedélyünk lehiggadásával talán lelohadt. De a kisvárosias, girbe-gurba sáros utcájú, alacsony házsorú Nagyvárad olyan fényes, pompázatos kultúrvárosa lett a magyar glóbusnak, aminőnek mi akartuk, mi álmodtuk 12 év előtt. És hogy még ma is rajongó lokálpatrióta lelkesedéssel festem Ady Endre előtt a mai Nagyvárad céljai elérésének színes kuntúrjait, a mi nyomunkba lépő új, ifjú generációnak új, merészebb eszmékért és álmokért vívott harcait, örvendezve sóhajt fel Ady Endre:

– Látod, mégsem küzdöttünk hiába! A tollat, a kardot, ha kihullana kezünkéből, felragadják lelkesen mások. Az újak, a fiatalok, a jövő harcok hőse, a Láznak ifjú serege, akiknek nemcsak ez álomhoz, de a győzelemhez is lesz herkulesi erejük.

– Most, hogy a Balkán-uralomért, a nagyhatalmak versengéseért a dolgozó emberiség vérét és pénzét áldozza a pogány idők emberirtásának példájára a világ sorsát intéző Moloch, elhomályosul egy időre a világosság, az igazság napja. Elzsibbadnak, megbénulnak a legerősebb karok. De ha véget ér a háború, kezdődik a másik harc, amelynek egyik legerősebb vára a glóbuson Nagyvárad, a maguk erejéből lett embereknek ez az előretörő magyar csodavárosa.

*

– Most a legjobb itt – biztatja és vigasztalja magát Ady Endre –, ahol pihenni és várni lehet, messze a csüggedt, kimerült és a kényszerűség jármában vergődő kultúrvilágtól. Ha írsz Nagyváradra, küldd el üdvözlésemül ezt az egyetlen versemet, aminek megírására a stájer fenyvesek csendje inspirált. A nagyváradiaknak dedikálom, akik útnak indítottak, harcra buzdítottak, s akikhez új Antaeusként vissza fogok térni, ha új harcokhoz új erőre lesz szükségem.

És átadja az ő mélyrelátó, csodás poézisének ezt a legújabb remekét:

.....

Nagyváradai Napló 1913. április 3.

132. [VÁLASZBESZÉD A NEMZETI TANÁCS ÉS A KORMÁNY ÜDVÖZLŐ KÜLDÖTTségÉHEZ]

Igen tisztelt hölgyeim és ura[i]m!

Dadogva, gyáván, de mégis némi büszkeséggel mondok köszönetet önöknek, a forradalmi magyar nemzet tanácsának, aki eljött a költőhöz.

Betegen és meghatottan, hálásan szorongatom a felém nyújtott kezeket. Dadogva, mert életemben sokat kiabáltam – dadogva is mondom, milyen jól esik nekem ez a mindennél nagyobb kitüntetés. Úgy érzem, hogy való és bekövetkezett az én forradalmam!

*Ékes magyarnak soha szebbet
Száz menny és pokol sem adhatott:
Ember az embertelenségben,
Magyar az űzött magyarságban,
Újból-élő és makacs halott.*

Pesti Napló 1918. november 19.

133. [MEGNYITÓ BESZÉD A VÖRÖSMARTY AKADÉMIA ÜLÉSÉN]

A Forradalommal ránszakadt Szabadságban és Gyászban, íme, megbúvunk itt, azok, akik *hisznek*.

Nemcsak bujkálás lesz ez, hanem állandó és állandó magyar mementó, hogy ennek az elkockázott országnak és szerencsétlen magyarságnak még minden joga megvan az élethez.

Nem dalidózást, nem búsmagyarkodást akarunk, hanem protestációt, fellebbezést és bátor kiáltást a „népek hazája, nagyvilághoz”.

[1918. november 27.]

PÓTLÁS

134. MILÁNÓI LEVÉL

Milánóban ma Milánó népe a legbájosabb látnivaló. Ahogy nyüzsög, s csinálja a honneuröket az idegennek. „Milánó világváros, bizony isten világváros.” Szinte halljuk a milánói szívek ujjongását. Arcán egy új rang göggyével és hitével néz reád a milánói. Ha üres a Dóm, a milánói betódul – angolnak. Ha gyér népű a kiállítás, kirohan – idegennek. Milánó apraja-nagyja lelkén hordja az ügyet. Hadd múljon és hódoljon a világ. Mintha soros, csoportrendszer dívnek közöttük suttyomban. Mintha rendezett és vezényelt tömegek járnak az utcákat s a kiállítást. Szorgos, komoly és öntudatos mindenki.

Máskor is kozmopolita arculatú Milánó. Ma minden percben elfelejtjük, hogy Olaszország. Vidám tudóval habzsoljuk az Alpokról ömlő levegőt. Tetszik nekünk, hogy tiszták a házak és [az] emberek. Szélesek az utcák, és szélesek villanásai a napi életnek. Milánó népének érdeme mindez. A megkomolyodott s majdnem elolasztalanodott Észak-Olaszországnak. Milánó és Turin: ezek már maguk-csinálta nagyvárosok. Ezek már a sűrű, izzadó és gazdagodó Európa városai. Milliomosok, új sütetű vagyonnal s egyszerű névvel. Nyilván haragusznak is e két parvenüre a múltból élő olasz városok, sőt a dekadens Nápoly is. De mikor ma a parvenüké a világ.

*

Tudás és rend van sok a milánói kiállításban. Mese az, hogy ez a kiállítás olaszos és könnyelmű. Sőt: németes és pedáns. Milánó előbb megtanulta az expozíciók leckéjét. Most mintha első eminensként darálná el nekünk. Ez egy kicsit lelketlen, és mihamar unalmas. Karakter, újszerűség, érdekesség és különösség: kevés. Valami grandiózus a kigondolásban: semmi. Olaszország meglep talán egy kissé produkáló képességével vagy maszkjával. A kiállító nációk azonban mintha csak elegánsak és udvariasak akarnának lenni. Valamivel többek, mint udvariasak: a belgák, franciák, japánok s némileg a magyarok. Jeles dolog, hogy a magyar kiállítást valami furcsa, bizalmatlan érdeklődéssel nézik az emberek. De nézik, nagyon nézik, és ez a fő. És a kiállítás a nyári katasztrófa után foltozott kiújulásával is elsőrendű. De mintha sejtenék az idegenek, hogy túlozunk. Hogy megerőltettük magunkat. Hogy a mi életünkkel s fejlődöttségünkkel nem arányos ez a megjelenés. Pusztai csárdán hatalmas arany griff-céger, ma mi tudunk legszebben hazudni Európában.

*

Milánó kiállítása nem javította meg a nagy internacionális kiállítások rekordját. Azt is bajos volna Milánóból megjósolni, hogy sokáig marad-e főt még a világkiállítás mai bábeli módszere. Bizonyos, hogy az internacionális összejövés egyre kívántabb és sűrűbb lesz. A nemzetközi delegációk, a kiállítások, a kongresszusok stb. ezt jelentik. Ám meg kell tisztulnia a nemzetközi összesereglés e sok zavaros, rendszertelen rendszerének. Nagy és csalóka kirakat csak nem marad-

hat a nemzetközi kiállítás. Valami szabályozásra gondolunk. Valami új tudományra, mely a kiállításokon hitelesen számol be erőkről és képességekről. Talán az interparlamentáris konferencia fogja kapni valamikor ezt a föladatot. Hiszen ma is már sokan embrióját látják e konferenciában az európai Egyesült Államok parlamentjének. Ez a parlament döntené majdan el talán, hogy hol legyen kiállítás. Mit és hogyan hordjanak itt össze. Mi az, ami látnivaló, s mi az, ami csak tanulságos. Végre is minden tanulságosat úgysem lehet összehordani az egész földgolyóról. Úgy sejtjük, hogy a világkiállítás vásárjellegét a szocializmus fogja megnemesítve kicserélni.

*

Szeretne az ember ditirambbal írni, valahányszor Belgiumról ír. Még a túlzó lelkesedés sem túlzó. Ez a kis egyéniségtelen és nációtlan náció csodálatosan nagy ma. Talán azért, mert egyéniségtelen és nációtlan. Okvetlenül ők az elsők Milánóban is, a belgák. Valamerre, amerre mindannyian megyünk, ők törnek legügyesebben. Íróikban, művészeikben, pénzembereikben s iparosaikban is van egy kicsi valami, ami már a megérkezett Jövő. Amit csinálnak bárhol, nem meglepő. Hanem biztonságos, otthonos, gazdag és elegáns. Szinte célhoz-érés látszik ott is, ahol csak kísérleteznek. Mert már vérükben van cél és ízlés. Az ő iparművészetük az első iparművészet ma Európában és a világon. Egy egyöntetűen előretörő, választékos, pompás kis társadalom tükre. Fölvitt esztétika még a szemétsprőjük is. Harmonikus meghódolás a művészet, mégpedig az új törekvésű művészet előtt minden kis darabjuk.

*

Este pedig olyan Milánó és kiállítása, mint egy tündérvilág, melyben kiütött a revolúció. A Simplon-kapun még egyre tódul be a nép. És özönlik ki-be. Nappali fénynél hevesebb, villámos fény. Csodálatos zöld pázsitok a kiállítás parki felében. Zene mindenütt. Itt Wagner, ott Bizet, emitt Brahms magyar nótái, amott angolnéger dalok. Berber, szudáni, japán, néger arc jelen meg olykor az áramló tömegben. Mosolygó vagy egykedvű arcok. Elnyeli őket a fehér, unalmas arcok tízeze vagy egy fa árnyéka. És előttünk, hogy a kiállításról berobogunk, a Dóm, mely belemereszkedik a hideg, kékhomályos magasságba. Ez: szépség. Milánónak kevés köze van hozzá. A kiállításnak még kevesebb. Ez a szent, októberi éjszaka. A derűs és árnyas, enyhe és hús, békés és nyugtalanító. A vasút felé lázasan és sokan mennek. Furcsa dolog, de Milánóból könnyű szívvel lehet elutazni.

(Milánó, október 12.)

Budapesti Napló 1906. október 18.

Ady Endre

135. UTAZNAK A MAGYAROK

Egyiptom, Dél-Olaszország s az olasz és francia Riviéra tele van magyarral, mert talán sok a pénzünk. Avagy kevés a pénzünk, s ezért – mindegy. Annyi bizonyos, hogy sok az igényünk. Sok mindent megkívánunk, amihez nincs jogunk, sok mindent teszünk, amihez még a kedvünk is hiányzik. Valami francia tréfás írást olvastam a sznobok nagyszerű hivatásáról. A sznoboknak, az utánczó, affektáló senkiknek már sokat köszönhet az emberiség kultúrhistoriája. Ha a magyar ember utazik élvezet nélkül, Nietzsche-t szavalja megértés nélkül, esetleg propagandát csinál az alkalmasabb és becsületesebb, más magyarok között. Utazni, idegenben látni a magyar embert, pláne nagy élvezet, szinte pokoli. Nincs olyan zugolya a világnak, ahonnan egy kis elégedetlenséget ne vigyen még a legkorlátoltabb magyar is. Biró Lajos, nem az író, hanem a vademberek között utazó, valósággal megrémült, amikor Magyarországra visszaérkezett. Mert *extra Hungariam non est vita*, de ilyen elmaradt élet nincs is sehol. Ha a magyar ember akárhová is, de kiteszi a lábát a határon, lázadó magyarként tér haza. Nekünk pedig szükségünk van a lázadókra, sok-sok lázadóra, mindenkire, aki elégedetlen. Szegény néhai Tóth Béla, ha valami kis hasznot mégis mívelt az írásaival, azért mívelte, mert szerette az utazást. Jó dolog az, ha keresztszegi Keresztszeghy és lépmezei Schwartz úr utaznak, akárhova, de mennek, látnak, más ételt esznek, más embert, más rendőrt és sok egyéb mást látnak.

Tíz év óta lett divat Magyarországon az utazás, s ez egyik reméltető jele sok olyannak, ami ma még távolinak látszik. Nemhiába érezte meg Apponyi Albert, hogy Párizsba nem szabad engedni magyar tudósokat és művészeket. De alapjában, ha ő végiggondolja a dolgot, sehova se szabad a magyar embert engedni. Mert mindenünnen, s még a pelyva-emberek is, az elégedetlenséget hozzák haza. Így is legyen, s én szeretettel nézem külföldi bolyongásaimban, ha találkozom velük, a legkönnyebb, legsemmibb magyarokat is. Minden utazó magyar fölér egy tucat agitátorral, s öröndetes dolog az, hogy utaznak a magyarok, sznobok és valakik.

HSz 1909. május

(a-y.)

136. [ÖREGEK ÉS FIATALOK]

[Nyilatkozat Pekár Gyula támadására]

Pekár Gyulának, e nem kellően szimpatikus irodalmi amatőrnek, a provokált „fiatal barátaim” helyett én üzenek valamit, aki Pekár Gyula számára se fiatal, se barát nem lehetek. Pekár Gyula nyolc kompakt „nyugati évvel” dicsekedik el, s eszébe nem jut, hogy Baudelaire-nek olyan inasa is lehetett volna, aki kilenc évig szolgál nála, de ennek az inasnak sohse lett volna bátorsága irodalmi monstrepörökbe[n] magát bíróul fölléptetni. Bibi, La Purée, Verlaine rongyos, ősdíák asztal- és utcatársa szintén nem bátorkodott soha akár Anatole France-ról, akár Rimbaud-ról cézárián nyilatkozni. Pekár Gyulát a Herczeg Ferenc írósága, sikere vadította meg valószínűleg – s így is tudom –, s elhatározta mint erős, daliás ember, hogy ő is nagy író lesz. Aki ilyen jelentéktelen és oktalan ok miatt lett íróvá, s aki azt se tudja, hogy bizonyos defektusokat nem nyolc kompakt „nyugati” év, de öt nemzedék se tud betölteni, az ilyen ember hallgasson. Örüljön, hogy írhat, hogy van hely, ahova írásait lerakják, s hogy vannak emberek, akik őt komolyan írónak vallják, az ilyen ember örüljön, hogy él. Ami a cikk szó szoros „érdemi” részét illeti, a Pekár Gyula írásánál naivabb, rosszul ravaszkodóbb, informálatlanabb s a logikáról desperáltabban lemondó írást még Magyarországon sem olvastam, ahol pedig, jaj, szörnyűek az állapotok, s az ember kénytelen Herczeg Ferencet írónak elfogadni csak azért, mert Pekár Gyula is van. Pekár Gyula kedvéért már ez is túlságos volna, amit e néhány sorban mondtam, de vannak Tisza Istvánok, Rákosi Jenők, Kiss Józsefek és mások, olyanok, akik megriadtan védekeznek, rugdalóznak minden európaián magyar lehetőség ellen: voltaképpen nem Pekárnak, hanem ezeknek megy ez az üzenet.

FM 1911. január 3.

137. [NYILATKOZAT A PÁLYAKEZDÉSÉRŐL]

Én tulajdonképpen nem is Váradról indultam. Várad csak felvilágosító és roppant jelentős állomásom volt. Magamhoz juttató stáció.

Hát bizony én már afféle verselgető diákember voltam. Kiskorom óta írok, s az első írásaimat, verseimet jó görög tanárom helyezte el a helyi, a zilahi lapokban. A zilahi kollégium elvégeztével Debrecenben jogászkodtam, majd laphoz kerültem, újságíró lettem. Debrecenben jelent meg első költeményes könyvem, a Versek. Mint újságíró kerültem Váradra. Mondhatom, többet jelentett a Debrecenből Váradra való kerülésem, mint Váradról – Párizsba.

Váradon jelent meg anno 1902 Még egyszer címmel a második könyvem. Ez már sikert is hozott. Az ezután való utam már ismeretes. A Vér és arany következett, de ekkor már úton voltam.

FM 1911. december 24.

* * *